De Nieuwe Gids. Jaargang 54

bron
De Nieuwe Gids. Jaargang 54. Luctor et emergo, Den Haag 1939

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_nie002193901_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

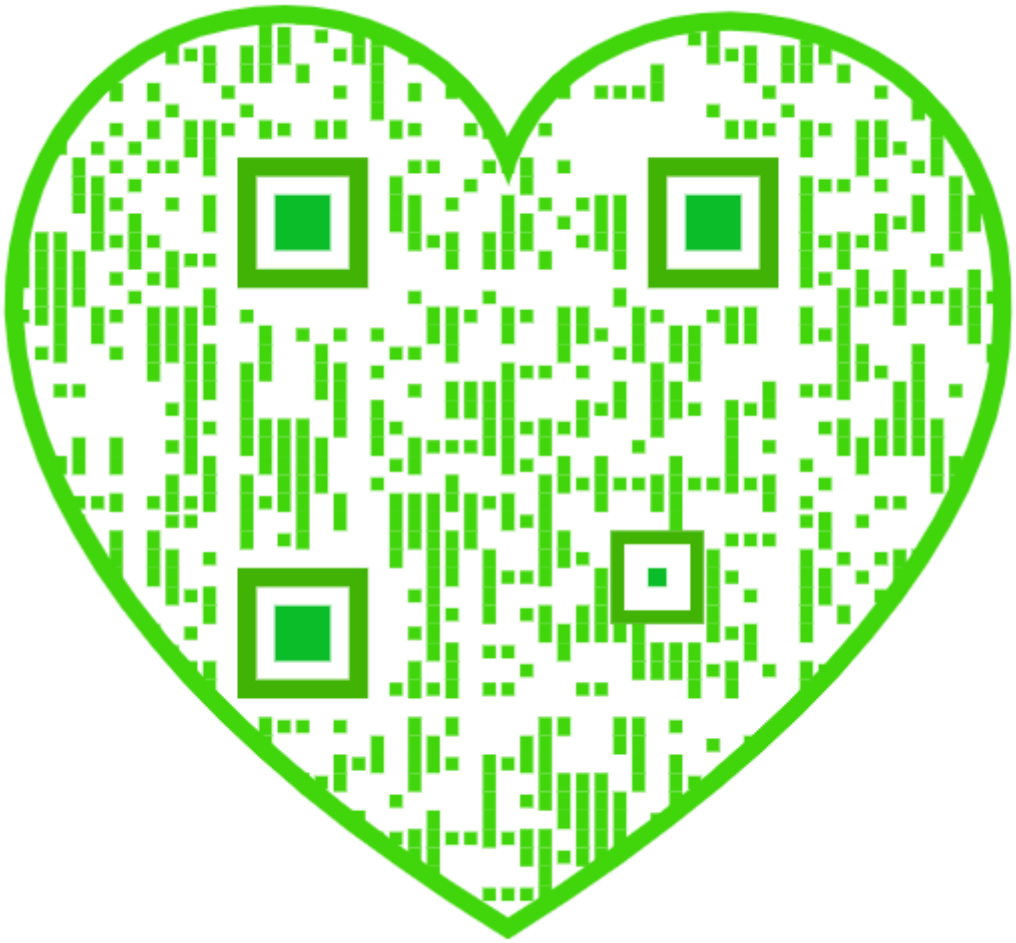

[De Nieuwe Gids. Jaargang 54. Deel 1]

Aan onze Lezers

In het algemeen is het voor een litterair tijdschrift iets ongewoons, zich bezig te houden met maatschappelijke verschijnselen. Ook hier geldt het ‘schoenmaker blijft bij Uw leest’.

Onze lezerskring verwacht vanzelf sprekend artikelen in de Nieuwe Gids aan te treffen, gewijd aan letteren, kunst, wetenschap en wijsbegeerte en daaraan heeft ons blad zich gedurende haar 50-jarige bestaan, gewoonlijk gehouden.

Maar, de tijden zijn veranderd en ze veranderen steeds meer. In 1880 en de daarop volgende jaren kon men alle aandacht concentreeren op letteren, kunst en cultureele verschijnselen. Heden ten dage zijn er maatschappelijke vraagstukken, die zich zoo sterk naar voren dringen, dat al het andere er bij vergeleken, onbelangrijk schijnt.

Niemand zal van een sonnet of een letterkundige essay, al is de waarde ervan nog zoo hoog, kunnen genieten, wanneer zijn huis in brand staat. Evenmin zal een hongerige getroffen worden door de kleurenweelde van een schilder of den klanken-rijkdom van een componist.

't Is zooals Multatuli zegt in Vorstenschool:

> ‘Wat is den arme 't schoon der lente? Niets!
> Een sterrenhemel? Niets! Wat is hem kunst?
> Wat zijn hem tonen, tinten, geuren? Niets!
> Wat is hem poëzie? Wat liefde? Niets!
> Dat alles mag hem niets zijn. Alle vlucht
> Is hem verboden door de werkelijkheid,
> Die met 'n ijzeren vuist hem perst in 't slijk.
> En elke poging tot verzet, bestraft
> Met.... honger!’

De redactie van de Nieuwe Gids is zich dit maar al te zeer bewust. Ons land verkeert in een nood-toestand, waardoor ten slotte ook onze cultuur ernstig bedreigd wordt.

Een cynicus of ook iemand, die blind is voor de werkelijkheid, zou mogelijk kunnen opmerken, dat juist uit jammer en ellende, vaak groote kunst is geboren. Het kan zijn. Maar een dergelijk standpunt verschilt maar weinig van dat van den vioolspelenden Nero bij het brandende Rome.

Het is onze opvatting dat allen, wie ook en hoe dan ook, de handen moeten ineenslaan, om dezen vloed van ellende te keeren. Zooals bij dijk-breuk, dokter en landman, geleerde en winkelier met zandzakken komen aanslepen om het wassende water te keeren, zoo meende onze redactie ook het hare te moeten bijdragen om den vloedgolf der cultureele en maatschappelijke rampen, die ons bedreigen, het hoofd te bieden.

Helaas door te praten!

Het is ons niet mogelijk door daden mee te werken. Wij kunnen onze plannen en die van anderen naar voren brengen. Wij kunnen slechts wijzen op de urgentie van het gevaar. Maar wellicht kunnen wij degenen, die er wel toe in staat zijn, tot daden nopen.

Mr. J. Linthorst Homan, commissaris der Koningin in de provincie Groningen, zei in zijn redevoering, gehouden tegen het einde van December voor de Vereeniging voor Opbouwwerk in zijn provincie o.a.:

‘In de laatste dagen van September heeft een elftal vooraanstaande Nederlanders een oproep tot alle landgenooten doen uitgaan, waarin zij wezen op de groote moeilijkheden van dezen tijd, op de behoefte aan geestelijke verheffing van al het werk en op de plichten, welke ons land en ieder onzer persoonlijk daarin heeft. Aan het slot van hun oproep zeiden de elf mannen onder meer:

‘Als de oorlogsramp ook ons land zou treffen, zal de Nederlander, zonder onderscheid van kerkgenootschap, partij of klasse, geroepen worden alle zelfzucht en vooroordeel op zij te zetten en alles voor het vaderland te offeren. Bijna zonder uitzondering zullen alle Nederlanders dan bereid zijn, voor hun land den dood onder oogen te zien.’ Een tweede oproep is openlijk ondersteund door Hare Majesteit de Koningin. ‘Wie de teekenen des tijds

begrijpt, aldus Hare Majesteit, weet dat thans van ons gevraagd wordt een daad van vertrouwen, van zelfopoffering en zedelijken moed en van geloof.'

Aanvankelijk verwachtte men dat de oproepen zouden worden gevolgd door nadere stappen ter preciseering. Dit bleef echter uit, ja reeds spoedig bleek, dat de elf mannen niet anders hadden willen doen dan de gedachte lanceeren en afwachten welke de reacties van het Nederlandsche volk zouden zijn. Die reacties nu zijn verschillend geweest. In ieder geval moeten wij zeggen, dat van de verwachte Nederlandsche vastberadenheid nog niets valt te bespeuren. Van de eveneens verwachte vasthoudendheid kan uiteraard geen sprake zijn, omdat men niet algemeen gevoelt, wàt men moet vasthouden....'

Inderdaad, tot nu toe is het niet tot daden gekomen.

Een van de verschrikkelijkste rampen, die ons bedreigen, is de werkloosheid, die niet slechts onrustbarende vormen heeft aangenomen, maar waarvan sommigen voorspellen, dat het een blijvend euvel zal zijn. Hiervoor m o e t een oplossing worden gevonden. Nu is het zoeken naar die oplossing reeds zoo oud als de werkloosheid zelve. Ook meenden velen reeds die oplossing gevonden te hebben. Maar meestal zijn politieke kibbelarijen de reden geweest, dat men de plannen niet tot daden kon omzetten maar zelfs dat men aan de oplossingen geen aandacht schonk, omdat ze niet van kaste of partijgenooten afkomstig waren.

In geen enkel opzicht willen wij ons inlaten met, wat ons een geheel op zichzelf staand gevaar voorkomt, de politiek.

Ons blad heeft zich altijd ver gehouden van alle staatkundig gekibbel en ten spijt van alle geruchten, die bij redactie veranderingen steeds weer de ronde hebben gedaan, wij zullen deze traditie getrouw blijven.

Het is onze bedoeling met dit speciale nummer, dat uitsluitend gewijd is aan de werkloosheid, het woord te verleenen aan medewerkers van zeer uiteenloopende geestesrichting en levensopvatting, ten einde hun zienswijze in deze kwestie, kenbaar te maken.

Het spreekt vanzelf, dat wij aan onze medewerkers volkomen de vrije hand hebben gelaten om hun plannen en opvattingen,

uiteen te zetten, zonder daarmede een bewijs van onze instemming te geven. De lezers moeten zelf oordeelen.

Het is mogelijk, dat onze goede bedoeling, zooals dat meestal gaat, verkeerd zal worden uitgelegd, het zij zoo. Maar wij zijn er van overtuigd, dat zeer velen in den lande ons voorbeeld zullen volgen, ieder op zijn eigen terrein.

Wanneer het geheele Nederlandsche volk met ons eischen zou van degenen, die wel tot daden in staat zijn: Staakt U politieke spel, het is nu bittere ernst geworden, want het gaat om een behoorlijke hap eten, kleeding, onderdak, levensgeluk van vele honderd duizenden landgenooten, het gaat hier om het staan of vallen van onze cultuur.... dan weten wij, dat binnen een jaar reeds een zeer belangrijke verbetering zou zijn ingetreden.

Hiervoor zullen inderdaad van ons allen groote offers worden geeischt. Maar wanneer wij in blinde zelfzucht blijven afwachten, zonder iets te doen, dan zullen deze offers láter door ons moeten worden gebracht. Mogelijk in twee- of drie dubbele mate. Dan zullen de omstandigheden ze van ons afdwingen.

En dit zijn nog slechts praktische overwegingen. Er zijn nog andere, waarover altijd veel wordt gesproken en geschreven, wanneer dit te pas komt, maar die in onze tegenwoordige, uiterst gecompliceerde maatschappij, niet zoo bijzonder hoog meer staan aangeschreven, zooals burgerzin en naastenliefde.

En toch, zonder deze twee is ieder plan overbodig en iedere oplosing onmogelijk. Met saamhoorigheidsgevoel kan zelfs een middelmatig plan succes hebben, maar politieke tweespalt zal het allerbeste doen mislukken.

Oude en jonge getrouwen van de Nieuwe Gids, leest hetgeen wij U met dit Januari-nummer bieden.

Wij hopen en verwachten, dat het U zal brengen tot nadenken en nog meer tot daden. Gij zijt een deel van de publieke opinie en wees U er van bewust, dat juist degenen, die remmend werken voor het vinden van een goede oplossing *kruipen* voor het oordeel van deze publieke opinie.

Dringt aan op spoed!

Eischt daden!

H.C. SCHMITZ.

De veiligste weg tot effectieve vermindering der werkloosheid door Ir. J.Th. Westhoff, Rijksinspecteur voor de Werkverschaffing

Reeds meer dan 5 jaren bedraagt het aantal gezinshoofden, dat wegens werkloosheid door de Overheid wordt ‘bedeeld’, en in vele opzichten door diverse economen en publiek als ‘bedeeld’ wordt beschouwd, ongeveer 200.000.

Groote groepen van de Nederlandsche bevolking nemen sinds lang niet meer deel aan de productie - wel aan de consumptie - al is het dan zeer bescheiden.

Het is thans zoo ver gekomen, dat de groote meerderheid van ons volk diep doordrongen is van de hieraan verbonden gevaren voor de stoffelijke en geestelijke volkskracht. Men begrijpt, dat wij niet kunnen blijven consumeeren zonder te produceeren. Allerwege is er de bereidheid en de wil het vraagstuk tot een oplossing te brengen.

Inderdaad moet het vraagstuk tot een oplossing worden gebracht, want van zelf zal deze niet komen. Integendeel, er zal veel en ernstig gedacht en gewerkt moeten worden, willen wij het uiteindelijk doel: de opheffing der werkloosheid, zoo dicht mogelijk benaderen.

Zooals bekend, achten wij een effectieve bestrijding van de

werkloosheid mogelijk door uitvoering van cultuur-technische werken op groote schaal. Wij gaan hierbij uit van de feitelijke omstandigheid, dat onze exportmogelijkheden sterk zijn verminderd; wij zullen dus voorloopig meer voor de binnenlandsche markt moeten produceeren en dit laatste zoo doelmatig en economisch mogelijk.

Wanneer hier gesproken wordt over verminderde exportmogelijkheden, dan is daarmede bedoeld een vermindering als gevolg van oorzaken, welke geen verband houden met ons al of niet concurreerend vermogen. Wat toch is het geval: het huidige grootbedrijf is allengs zeer kapitaal-intensief geworden, waardoor het de neiging heeft gekregen ook dan nog te produceeren, wanneer de verkoopprijs van de producten beneden den kostprijs ligt, omdat een eventueel stop zetten van de machines, ook bij een niet loonenden prijs, wellicht nog veel meer kost. Men blijft dus ook dàn nog doorwerken als maar een gedeelte van de rente van het in het bedrijf gestoken kapitaal wordt goed gemaakt.

Om nu het in deze industrieën vastgelegde kapitaal te beschermen tegen doodelijke concurrentie uit het buitenland, gingen vrijwel alle landen hun grenzen voor een onbelemmerden invoer sluiten, o.a. door middel van z.g. contingenteeringsbepalingen.

Op deze wijze nam de uitvoermogelijkheid van een aantal goederen ook in ons land af. Daar deze beperkingen uit den aard der zaak slechts weinig arbeid-eischende-goederen betroffen, waren deze exportbelemmeringen niet bijzonder ruïneus voor de werkgelegenheid.

Ernstiger was echter het verlies van exportmogelijkheden voor vele arbeids-intensieve producten, en wel als indirect gevolg van de zoojuist genoemde omstandigheid.

De tegenwoordige kapitaal-intensieve productie is sterk gemechaniseerd, d.w.z. de handenarbeid is op groote schaal vervangen door de machine. Hierdoor is in vele landen een groote werkloosheid ontstaan, welke daar wordt opgevangen door arbeid-intensieve bedrijven, die daartoe echter een groote bescherming van den Staat ontvangen. Deze bescherming wordt ook weer hoofdzakelijk verleend in den vorm van contingenteeringen van den invoer, met als gevolg voor ons land een

daling in den uitvoer van arbeid-intensieve producten - dus groot verlies van arbeidsmogelijkheid.

Een andere factor, die tot vermindering van de exportmogelijkheden heeft geleid, is de doelbewuste industrialiseering vooral van Japan en Rusland, waardoor groote afzetgebieden voor ons land verloren zijn gegaan.

En tenslotte als laatste factor, welke arbeidsgelegenheid verloren heeft doen gaan, dient genoemd te worden de mechaniseering van het productie-apparaat in ons eigen land.

Wij hebben dus drie oorzaken: bemoeilijking van den export, verlies van afzetgebieden en de mechaniseering van het arbeidsproces, welke geleid hebben tot een overschot aan arbeidskrachten, hetwelk niet door het bedrijfsleven kan worden opgenomen, ook al zouden door verlaging van de productiekosten de exportmogelijkheden toenemen.

Dit is dus een soort rest-werkloosheid.

Voorts verlieze men niet uit het oog, dat verlaging van de productie-kosten langzaam werkt, daar de weerstanden vele zijn.

Wij zullen ons nu bezig moeten houden met deze restwerkloosheid, waarvoor nieuwe werkmogelijkheden moeten worden gezocht.

Wij moeten dus hebben arbeid-intensieve werken, want groot is het surplus aan arbeidskrachten en bovendien moeten wij, voorloopig althans, producten produceeren voor de binnenlandsche markt, zonder dat hierdoor exportbelangen ernstg worden geschaad, terwijl bovendien deze productie zoo economisch mogelijk moet zijn.

Wanneer wij het over dit uitgangspunt eens zijn, dan is de keus niet moeilijk meer. Zij wordt dan:

1°. Uitbreiding van den bestaanden cultuurgrond, door ontginning en inpoldering, waarna deze gronden zijn te bestemmen voor graanteelt of veevoedergewassen ter vervanging van thans ingevoerde veevoeders uit landen, waarmede wij een sterk passieve handelsbalans hebben;

2°. Verbetering van den bestaanden cultuurgrond door ontwatering, ruilverkaveling, herontginning, welke leidt tot verlaging van de productie-kosten, waardoor ons bodem-productieapparaat duurzaam op een hooger peil wordt gebracht. Hiervan

is het gevolg, dat wanneer de omliggende landen onze veredelingsproducten van de veehouderij, zooals boter, kaas enz. weer in grootere hoeveelheden kunnen ontvangen, wij niet eerst dan aan de rationaliseering van onze bodem-productie behoeven te beginnen.

Wij doen dus goed de bedragen, die wij nu aan steun uitgeven in den bodem te steken; meer dan het steunbedrag eischen deze werken niet van de publieke kas.

Wanneer wij doelbewust dezen weg uitgaan, dan vangen wij vele vliegen in één klap en wel de volgende:

Door uitbreiding van onzen bestaanden cultuurgrond, door ontginning, door inpoldering en door droogmaking van moerassen, voldoen wij aan de bestaande vraag naar en behoefte aan cultuurgrond. Als gevolg van de groote bevolkingsaanwas ten plattelande, is sinds jaren het aantal van hen, dat een bedrijf wil pachten of koopen, stijgende. Men kan het jaarlijksch overschot van het platteland stellen op ongeveer 20.000 personen. Hiermede komt overeen een behoefte aan cultuurgrond van ongeveer 20.000 ha. De jaarlijksche ontginningen bedragen thans ongeveer 8.000 ha, zoodat er dus per jaar een tekort van ongeveer 12.000 ha bestaat.

Deze vraag naar cultuurgrond is geenszins geforceerd, want ondanks de Landbouwcrisismaatregelen is het bedrag, dat den boer als ondernemer ten deel valt, nog uiterst gering, in vele gevallen nihil. Men denke niet, dat deze vraag geforceerd wordt doordat de Landbouwcrisismaatregelen het bedrijfsrisico tot een minimum zouden beperken.

Wij moeten dan ook alles doen om aan dezen gezonden landhonger tegemoet te komen. Dat er nog zoo'n groot animo bestaat voor het boerenbedrijf, verdient toejuiching. Immers de boerenstand vormt het stabiele element in ons volksbestaan. Hier schuilt de ware volkskracht.

Men moet er niet gering over denken, wat het zeggen wil, een boerenbedrijf te aanvaarden met al zijn moeiten en beslommeringen.

Wanneer eenmaal de belangstelling voor het boerenleven is uitgebluscht, dan is het practisch onmogelijk - tenzij met groote offers - een volk weer terug te voeren naar het land.

De gedachte aan de mogelijkheid, voor den ontgonnen grond geen afzet te vinden, is in de gegeven omstandigheden absurd.

Maar vooral ook leent de uitvoering van dit soort werken zich zoo bij uitstek als middel tot bestrijding der werkloosheid, omdat zij zoo arbeidsintensief zijn, waardoor een groote steunuitsparing wordt bereikt.

Het meerendeel der cultuur-technische werken eischt weinig voorbereiding, zoodat aan een massale uitvoering niets in den weg staat, terwijl tenslotte een onderzoek, getoetst aan de practijk, heeft bewezen, dat 80 à 90% van de valide arbeiders geschikt is voor dit werk.

Verder is er geen terrein aan te wijzen, waarin het Overheidssubsidie zulk een belangrijke investeering van de zijde van particulieren ten gevolge heeft, want de practijk heeft uitgewezen, dat bij het meerendeel der cultuur-technische werken volstaan kan worden met een subsidie in den loonpost, terwijl de particulieren de rest van de loonen betalen en de 'andere kosten' geheel voor hun rekening nemen. Bovendien wordt dit soort werken ook gevolgd door verdere investeeringen van de zijde van derden door boerderijenbouw en wegenaanleg.

Tenslotte, en dit is niet het onbelangrijkste, geven de hier bedoelde werken een blijvende woon- en werkgelegenheid aan velen. Immers de vermeerdering van 10 ha cultuurgrond geeft een blijvend bestaan aan een boerengezin van 8 personen en daarenboven nog eens weer aan 8 personen, betrokken bij de landbouwindustrieën, zooals kunstmestbedrijven, zuivelfabrieken enz., en bij den middenstand.

Deze blijvende werkverruiming is duurzaam, want de grond is een productie-middel, hetwelk niet door het gebruik vergaat.

Niet alleen hebben zuivere ontginningen en inpolderingen deze gunstige gevolgen voor de blijvende toeneming der werkgelegenheid, doch ook aan ontwateringswerken en ruilverkavelingen enz., zijn deze verbonden, daar deze laatste tot gevolg hebben een intensievere bedrijfsvoering met als gevolg: meer arbeid.

Stellen wij ons nu nog de vraag, of er voldoende werkobjecten zijn, om het bestaande surplus aan arbeidskrachten op te nemen.

In deze geven de uitkomsten van een in dezen zomer in

opdracht van den Minister van Sociale Zaken ingestelde enquête een bevestigend antwoord. De gegevens voor dit onderzoek zijn verzameld door de Rijks-Inspecteurs voor de Werkverschaffing, in samenwerking met de gemeente-besturen en de Hoofdopzichters der Ned. Heide Mij. en de Inspecteurs der Grontmij.

Op deze wijze is een zeer gespecificeerd overzicht verkregen van de objecten, welke in ons land aanwezig zijn, en wel gesplitst per provincie en naar soorten van arbeid. Het bleek, dat het aantal der objecten, waarvan de uitvoering in de naaste toekomst mogelijk is, een totaal bedrag van 372 millioen gulden uitmaakt, waaronder 300 millioen gulden arbeidsloon is begrepen.

Volgens dit onderzoek komt in aanmerking voor ontginning 72.000 ha en voor herontginning 136.000 ha en voor bebossching en hervorming van bosch 23.000 ha.

Het onderzoek omvatte verder nog de volgende objecten: aanleg en verbetering van tertiaire wegen, zandwegen, rijwielpaden, watergangen en landaanwinning.

Dit zijn dus zeer bemoedigende resultaten; niettemin geeft dit onderzoek nog een te laag bedrag aan. Zoo zijn de cijfers der ruilverkaveling niet vermeld, omdat de kosten hiervan niet volledig bekend waren, terwijl toch volgens een door de Ned. Heide Mij. ingesteld onderzoek van een 15-tal jaren geleden, 500.000 ha hiervoor in aanmerking komt.

Vooral op het gebied van de herontginning, d.i. de verbetering van het reeds bestaande bouw- en weiland, is nog heel veel te doen. Millioenen kunnen hier nog worden verloond.

Deze herontginning betreft verbetering van gronden, die destijds onvoldoende zijn bewerkt. Zoo zijn er veel gronden ontgonnen zonder dat men harde lagen, die onder de oppervlakte voorkomen, heeft verwijderd. Vaak is de grond ook nog ongelijk en de afwatering van de perceelen onvoldoende.

Het is daarom noodzakelijk, dat deze gronden opnieuw ‘op de schop’ worden genomen, dus gespit en geëgaliseerd worden. Duizenden hectares komen nog voor deze bewerking in aanmerking. Zelfs in Zeeland, een provincie waar men dit niet verwachten zou, komt nog 22.000 ha voor deze herontginning in aanmerking.

Deze mogelijke herontginningen zijn maar voor een gedeelte

in de enquête opgenomen en zou men zich dan ook afvragen, of het verantwoord is aan te nemen, dat in werkelijkheid over langeren tijd voor eenige veelvouden van de in de enquête genoemde 300 millioen soortgelijk werk aanwezig is, dan kan m.i. hierop een bevestigend antwoord gegeven worden.

Zoo bestaat alleen al door ontginning en inpoldering de mogelijkheid ons land uit te breiden met een oppervlakte cultuurgrond, gelijk aan twee maal die van de provincie Groningen.

Op grond van deze feiten, kan men veilig aannemen, dat op het gebied van de cultuurtechniek, dus ontginning, inpoldering, ontwatering, ruilverkaveling en herontginning een hoeveelheid arbeid aanwezig is, om 100.000 arbeiders gedurende 20 jaar arbeid te verschaffen.

* * *

Wanneer men nu als voorbeeld eens zou nemen een tewerkstelling van 100.000 arbeiders bij cultuur-technische werken, en men deed dit gedurende 20 jaar, dan zou de voorspelling niet te gewaagd zijn, dat er dan reeds na 10 jaren in feite weinig menschen meer werkloos zouden zijn, want wanneer men 100.000 arbeiders tewerkstelt per jaar, dan kan men ontginnen en verbeteren een oppervlakte, overeenkomende met een 'landaanwinst' van 50.000 ha, wat een bestaansmogelijkheid in de landbouwindustrie (zuivelfabrieken, kunstmestbedrijven en winkelstand) zou geven voor 40.000 zielen, waaronder 9.000 gezinshoofden zijn te rekenen. Het aantal gezinshoofden, dat werkloos is, kan men aannemen in ons land op ongeveer 200.000 en aangezien ieder jaar het aantal werklooze gezinshoofden met 9.000 afneemt, zou de werkloosheid na 20 jaar verdwenen zijn, terwijl na 10 jaren nog slechts 100.000 menschen 'werkloos' zijn, omdat er reeds 100.000 een bestaan hebben gevonden, zoodat dan dus geen arbeiders meer als werkloos ingeschreven zullen zijn, omdat dan allen zullen zijn opgeëischt voor de uitvoering der cultuur-technische werken.

Bovendien zal volgens dit schema jaarlijks ook nog een blijvende werk- en woongelegenheid ontstaan voor 40.000 plattelanders, d.w.z. boeren, landarbeiders en hun gezinsleden.

Het is echter zeker, dat op het platteland nog een groote arbeidsreserve aanwezig is, ook in de bestaande bedrijven, waarvan het gevolg dus is, dat werken als ruilverkaveling, ontwatering en herontginning geen oogenblikkelijke uitbreiding van de vestigingsmogelijkheden ten gevolge zullen hebben. Immers, wanneer ten gevolge van ontwatering in een bepaald bedrijf de mogelijkheid ontstaat tot grootere oogsten, zoo zal dat in vele gevallen niet tot gevolg hebben een uitbreiding van het aantal arbeidskrachten, zooals zooeven is genoemd.

Daarentegen echter zal ontginning en inpoldering wèl oogenblikkelijke uitbreiding ten gevolge hebben van het aantal in den landbouw werkzame personen.

Houden wij met deze arbeidsreserve rekening, dan zullen jaarlijks ongeveer 20.000 boeren en landarbeiders met inbegrip van hun gezinsleden een nieuw bestaan vinden. Dit cijfer komt ongeveer overeen met het bevolkingsoverschot ten plattelande; afvloeien naar de stad is dus in de toekomst niet meer noodzakelijk; het platteland kan dan zijn eigen bevolkingsoverschot opnemen.

Vele lezers zullen misschien verontrust zijn over het aantasten van het natuurschoon en zich afvragen of een dergelijke grootscheepsche ontginningspolitiek niet moet leiden tot vernietiging van veel natuurschoon. Diegenen kan ik antwoorden, dat een uitvoering op een zoodanige schaal als hier bepleit, medebrengt de noodzakelijkheid van een vooraf op te stellen jaarplan, waardoor juist de mogelijkheid ontstaat om op stelselmatige wijze medewerking te verleenen aan een nationaal plan, d.w.z. een algemeen plan, dat de bestemming aangeeft van den Nederlandschen bodem en dat ten doel heeft een harmonische ontwikkeling van dit oppervlak van ons vaderland langs vooraf uitgebakende lijnen te bevorderen. Voorloopig zij vermeld, dat bijv. in het heide- en boschgebied van de Veluwe geen ha behoeft te worden ontgonnen.

En nu tenslotte nog de vraag ‘wat zijn de kosten en de baten van deze maatregelen voor de Overheid?’

Uitvoering van cultuur-technische werken op een zoodanige schaal, dat daardoor de werkloosheid op een afdoende wijze wordt bestreden, zal alleen dan kunnen geschieden, indien de

Overheid voldoende subsidie geeft, d.w.z. de particulier stimuleert. Dit subsidie is dus de uitgaafpost.

Tegenover deze uitgaaf staan baten. Naast de verhooging der sociale weerkracht door werk inplaats van lediggang en verhooging van onze volkskracht door versteviging van het agrarisch element, staan de financieele baten. Deze laatste bestaan uit het verschil tusschen de subsidies en de besparingen op steunuitgaven en de verhooging der belastingopbrengsten. Berekeningen toonen aan, dat ten aanzien van een door de Overheid gesubsidiëerde ontginning voor een particulier het verschil tusschen subsidie en besparing op uitgaven en inkomsten, *f* 36, - bedraagt, d.w.z. bij subsidiëering van een ontginning van 1 ha heidegrond, geeft de Staat *f* 36, - minder uit dan wanneer deze ontginning niet wordt uitgevoerd en de betreffende arbeiders 'steun' ontvangen.

Dit betreft den financiëelen invloed, welke de uitvoering van het werk op de Staatskas heeft. Wij hebben hier echter nog met een anderen factor te maken, immers wij hebben hier te doen met een productie-middel, dat blijvende werkverruiming in het leven roept en dus blijvende besparingen en inkomsten geeft.

De blijvende steunuitsparing bedraagt per ha in de huidige verhoudingen ± *f* 70, - per jaar, terwijl bovendien aan indirecteen directe belastingen en invoerrechten een blijvende inkomst aan den Staat komt tot een bedrag van ongeveer *f* 33, - per jaar.

Een soortgelijke berekening als hier gemaakt is voor ontginning van 1 ha grond kan opgezet worden voor herontginning, ruilverkaveling enz.

Ik vertrouw, dat hiermede is aangetoond, dat uitbreiding en verbetering van onzen cultuurgrond een veilige weg is, die tot effectieve vermindering van de werkloosheid kan leiden.

* * *

Niettemin zullen er nog vele lezers zijn, die bezwaren hebben, den gewezen weg te volgen, immers zij zullen zich afvragen of door ontginning, inpoldering, ontwatering enz. de productie van den landbouw niet te hoog wordt opgevoerd, en wel gedachtig aan allerlei landbouwcrisismaatregelen.

Er is toch een teveel aan producten, te veel in dien zin, dat geen loonende prijs kan worden bedongen.

Deze opmerking is gedeeltelijk juist, want inderdaad er bestaat een te veel aan groenten, bloembollen, eieren, enz., kortom aan die producten, waarvan de afzetmogelijkheden ten nauwste samenhangen met een beperkten invoer in de ons omringende landen.

Hier tegenover staat echter een groot tekort aan graan.

De bestaande beperkingen hebben dan ook niet ten doel de landbouwproductie in haar geheel in te krimpen, doch om die van bepaalde gewassen, waar wel een teveel aan is, te beperken en daardoor o.a. den graanbouw te stimuleeren. Men moet hier dus spreken van productieregeling in plaats van beperkingsmaatregelen. Beperkt wordt: rundvleesch, bacon, groenten, bloembollen, eieren, dus die producten, waarvan de marktpositie ten nauwste samenhangt met een scherp gecontingenteerden export.

Zoo hebben berekeningen aangetoond, dat voor het instandhouden van onzen veestapel in zijn huidigen omvang een hoeveelheid veevoeder uit het buitenland wordt ingevoerd, overeenkomende met een oppervlakte cultuurgrond van 750.000 ha, m.a.w. aan onzen cultuurgrond zou nog 750.000 ha of 3 maal de oppervlakte van de provincie Groningen moeten worden toegevoegd om het zoo ver te brengen, dat wij onzen veestapel van eigen bodem kunnen voeden.

Een gunstige omstandigheid is, dat dit veevoeder thans wordt ingevoerd uit landen, waarmede wij een sterk passieve handelsbalans hebben, zoodat tegenover vermindering van dezen invoer geen vermindering van uitvoer van andere producten zal staan. Wij kunnen dus meer veevoeder gaan verbouwen zonder onzen export te schaden.

En nu tenslotte nog deze mogelijke vraag: waarom een productie-tak, welke reeds ‘steun’ geniet, nog uit te breiden? Is dat wel juist? Hier dreigt een misverstand in het spel te komen. Het woord ‘steun’ is een verkeerde begripsomschrijving. Zoo is denkbaar een systeem van heffingen aan de grens om daardoor het binnenlandsch prijspeil te beschermen en uit deze heffingen toeslagen te geven aan enkele landbouwvoortbrengselen.

In dat geval zou hanteering van het begrip ‘steun’ door het publiek, zooals dit wel eens pleegt te geschieden, niet mogelijk zijn.

Ik wil eindigen met de zaak nog eens zuiver te stellen.

Het nemen van cultuur-technische maatregelen, wil zeggen: samenbrengen van een aantal productie-factoren, waardoor wij duurzame waarden scheppen, immers natuur, kapitaal en arbeid worden hier blijvend tot samenwerking gebracht, waardoor wij producten verkrijgen, welke wij anders van vreemden moeten koopen (veevoeder), terwijl wij bovendien een aantal voortbrengselen verkrijgen, welke wij aan het buitenland kunnen verkoopen, en die dus dienst doen om een gedeelte van onzen noodzakelijken import te betalen.

Laat men deze samenbrenging achterwege, zoodat natuur, arbeid en kapitaal niet kunnen samenwerken, dan beteekent dit iederen dag een verlies voor onze volksgemeenschap.

Verzen door Martien Beversluis.

Een broodwee-melodie.

Wat is er met Rika dan toch gebeurd?

Zij staat daar zoo bleek en verscholen,
in de steenen gang der politiepost....
Wat? Rika.... heeft gestolen?
Vooruit, naar je huis, kwajongenstroep,
Wat moet je hier zien op die dooie stoep?
Maar snel is het nieuwtje al rond geklapt,
‘Zeg! Rika, die heeft gegapt!’

Zij was in de groote bazar geweest,
't Was er stampend druk voor 't St. Nicolaasfeest,
De menschen verdrongen elkaar in 't loopen,
alleen om te zien en niet eens om te koopen.
Toen kwam zij opeens langs een speelgoedkast
waar de poppen in rijen staan opgetast;
zij hadden wit-kanten jurkjes aan
en manteltjes had men hen omgedaan.
En Rika zocht juist voor haar jongste meid
van haar stempelgeldje een kleinigheid,
Voor broertje had ze een trommel gekocht
maar voor zusje had ze al rondgezocht,
en het was alles mooi, maar niet te betalen,
Zij had al voor vijf cent een doosje met kralen

maar er kon nog iets bij voor twintig cent,
want het kindje werd toch al niet veel verwend
En ze was zoo gek op een heel klein popje
met een vlindermutsje op het rozekopje,
maar die kosten allemaal veertig spie,
en dat kon er niet af.... en toen.... ja.... zie,
toen kreeg ze opeens een zwak moment
voor zoo'n ak'lige dooie twintig cent.
Ze nam er één tusschen de drukte op,
Geen mensch kon het zien.... en borg de pop
in haar beugeltasch.... en ze liep vlug door.
Toen plotseling een heer uit een soort kantoor
haar staande hield en het juist had gezien
'of de juffrouw maar mee wou gaan misschien.'

En toen had ze lang in 't kantoor gewacht
tot een inspecteur haar had weggebracht.
Het popje lag nu met haar rokje van kant
op het groene bureau van den commandant.
Die had haar van allerlei vragen gedaan
En zeide toen 'dank u! u kunt wel gaan!'

Die avond zat Rika, stil en bleek,
bij het scheem'rig raam en zachtjes streek
ze de haren weg van haar kleine meid
en zei 'Sint Nicolaas heeft geen tijd
om aan te komen bij ons, m'n schat,
Hij heeft het vandaag te druk gehad.'

En wat er verder gesproken is
dat laat ik nu maar in de duisternis.
Want ied're stempelaar voelt den zin,
en hij leeest ook tusschen de regels in.
En hij weet, dat er éénmaal, vroeg of laat
geen Rika meer achter de balie staat.
Want dat ieder kind van een proletaar
dan een pop heeft, met krulletjes-haar.

Knoopen! Garen en veterband!

Het winterweer is triest en stil
Het weet niet wat het heden wil.
't Is koud, de lucht is grauw en vaal
op water, kade en kathedraal.
De kokmeeuw met haar kantelvlucht,
zoekt iets bij 't water of de lucht,
zooals die man nog d'eerste klant,
‘Knoopen! Garen en veterband!’

De zee ligt star en zilverbleek,
En peinzend rust de gansche streek,
van weiland, polder, tuin en plas,
De kraai krijscht over 't houtgewas,
Die zoekt langs ploegland en langs vaalt
z'n eten, vóor hij verder dwaalt,
zooals die zwerver met z'n mand:
‘Knoopen! Garen en veterband!’

Wat stemmen klinken zangerig Zeeuwsch,
De sfeer is mat en middeleeuwsch.
De eerste sneeuwvlok dwarrelt traag,
en nóg en nóg een, naar omlaag.
Bij stoep en drempel valt ze neer....
een koude tocht verjaagt haar weer,
als hem, dat koffertje in zijn hand,
‘Knoopen! Garen en veterband!’

Vanuit de verten, eindeloos grauw
doemen de schepen uit de kou,
zooals de vlokken uit de lucht....
zoo, zonder opzien of gerucht,
't Komt alles na.... en 't is voorbij,
zooals het licht, zooals het tij,
zooals die stem op eend're trant,
‘Knoopen! Garen en veterband!’

De huizen staan verweerd en oud
gesloten langs de kaai gebouwd.
Gesloten als het leven zelf,
met raadhuis, stoep en kerkgewelf.
Het stadje is niet slecht, noch goed,
't leeg en moe en arm van bloed,
zooals die scharrelaar aan den kant
met ‘knoopen, garen en veterband!’

De bronzen klok sprankt soms muziek
over de haven, vol tragiek.
Het water snikt.... de stempelaar zwerft
langs hoofd en ka.... de handel sterft.
Het volk doolt met den bedelmand
door het doodgevroren Nederland.
Uit 't voordeurluikje steekt geen hand
uit haar hoogere naar de lagere stand.

Veere, December.

Franciscus bedelt.

In 't paradijs
staat Franciscus, met spitsen mond,
op den eeuwig-bloeienden weidegrond.
En hij looft Maria met bevende stem
en rondom zijn hoofd, in een zilveren kring
wieken de vogels en
prijzen hem.

Dan breidt Franciscus de wolken uiteen,
en ziet langs de aarde, die wemelt beneên.
Zijn blik ontstelt en zijn lach verdort
als het gras, waarover het vuur zich stort.
Want beneden, in steden en duistre erven
ziet hij vrouwen hongren en kindren sterven,
ziet hij grijsaards en beed'laars aan hoeken staan
en de waarheid en liefde ten ondergaan.
Franciscus beeft en zijn zachte hand
heft het aardsche kleed weer uit het zand
en de aardsche stok, die hem steunde tot
hij de wereld ontsteeg
en hij treedt voor God.

- O, Heer, Uwe hemel is bittre spot
zoo klaagt hij, en schijn onze zaligheid
als het kind ter aarde van honger schreit.
Ik kan dezen hemel niet langer bewonen.
O, laat mij weer gaan naar de aarde, opdat
ik om liefde beedle en liefde betoone.

En God, in zijn sombre ernst zwijgt stil,
maar hij neigt zich zacht naar Franciscus wil.
Twee zakken neemt hij en zegt ‘mijn broeder’
ga heen in vrede en wees hun hoeder,
en zamel in deze zakken al wat
men offert aan liefde en brengt mij dat.
De éene is groot en de andre klein
vaarwel en vertel wat Uw deel zal zijn.

Franciscus nu wandelt ten tweede male
op zijn hemelsche wijs door de aardsche dalen,
En velen, die zacht hem voorbij zien gaan,
slaan kruizen en heffen gebeden aan,
Ze werpen in d'opene zak een gebed
of een beeld van den Christus van Nazareth.

Franciscus glimlacht met bitterheid
om zooveel verdwaasde schijnheiligheid,
De grootste der zakken is vol gebeden
maar geen gave nog is in de kleinste gegleden.

Als hij keert, ziet Franciscus een handje wenken
en een arm kind komt hem het vesperbrood
dat het zelf zich spaarde in bittren nood,
als een poovere gave der liefde schenken.

Franciscus is weer in den hemel en zegt:
‘ziet hier, wat het Godskind heeft weggelegd
voor de armen en ouden en allen die lijden’
En hij laat voor zijn voeten den inhoud glijden.
Daar vallen gebeden, daar rollen en dansen
scapulieren en beeldjes en rozenkransen
en duizend gebeden op duizend wijzen,
die Gods zoon en de heilige Moeder prijzen.

En God zegt, zijn stem vol eindeloos wee:
‘voor liefde bracht gij slechts woorden mee?’
Maar Franciscus bukt zich en neemt het brood
en hij heft het omhoog in het avondrood
En hij jubelt: ‘Neen, Vader, nóg leeft het kind,
dat de liefde boven het brood bemint,
ziet hier, wat de pooverste gaf in zijn nood.’

En God heft de hand en hij zegent het brood.

Maar de zak der gebeden heeft hij gebeurd
en bedroefd in duizend stukken gescheurd.

Werkloos.

Dikwijls hangen wij bedroefd en wrevelig
over leuningen en brugpilaren.
En de grauwe wolken drijven nevelig
over, in het water, waar w'in staren.
Onder ons gaan snel de kleine golven,
grauwe dagen, die elkaar bedolven....
ónze dagen, ónze daden, ónze droom,
gaan voorbij en zijn verzwolgen,
in den stroom.

's Morgens staan wij daadloos voor de ramen,
met het uitzicht op de drukke straten.
Menschen gaan voorbij en stroomen samen,
tot de arbeid hen weer los zal laten.

Mij roept de fabriekssirene niet,
mij het bootsein daardoorhenen niet,
mij de roep niet van de drukke kaden,
want door mij schreeuwt het verdoemde lied
van de ongenade.

Beter bukken, beter alles te verduren,
dan in 't sleeptouw dezer werkelooze uren.

* * *

's Middags komt hij aan de deurpost leunen
en hij ziet op ons meewarig neder.
En de hengsels schreeuwen en ze kreunen,
want zijn lied van honger pijpt hij weder.

t'Avond, zwijgend, als een niet-genoode
schuift hij bij en brokkelt onze brooden.
O, de nachten, als hij aan het ende
onzer bedden waakt, o geest van honger
en ellende.

O, de morgens, als hij ons zal wekken,
en wij in het miezerig licht ontwaken,
en we stom de kille kleêr aantrekken,
om denzelfden bedelgang te maken.

Zelfs aan opstand denken wij niet meer.
Hoofd en armen hangen slap ter neer,
Smaalt niet op ons, rijken dezer wereld,
want Uw klamme geldkistsleutels zijn
met ons angstzweet, met ons bloed en uw venijn
bepereld.

Lustloos hangen wij als beeltenissen
van de leuningen der bruggen neer.
Steenen faunen zijn we en de schuwe visschen
schrikken van ons schaduwbeeld niet meer.
Drijven wij ons doel nu af of nader?
Zijn wij spel of kind van God, den Vader?

Wie nog kent ons? Niemand zal ons missen,
en het leven gaat langs ons te gader,
als het water langs de stomme visschen.
Ach, wij zijn als steenen in de stroomen,
die tot zand verpulveren voor de kust,
waar de zee haar dartelende wezen
en haar branding, opstand, revolutie, heel de
eindelooze wisseling harer droomen
tegensust.

(Vrij naar Zerfosz.)

Proletarisch wiegelied.

Op de eilanden, op de Laagte-Kadijk
daar is een kindje geboren.
De sneeuw valt glinsterend in het slijk
wordt donker en smelt verloren.
Soeza.... noen.... soeza.... noen
Wat moeten ze met dat kindje doen?

Het heeft geen kleertjes van witte wol,
het heeft geen wieg met gordijntjes,
De kamer is klein en de kamer is vol
van andere huilende kleintjes.
Soeza.... hier.... Soeza.... daar.
Het kindje moet slapen, maar hoe en waar?

Het ligt nog aan moeders hart gekromd,
als een klein en benepen diertje.
Het wacht tot de melk van de steun af komt.
Want moeder bezit geen ziertje.
Soeza.... hier.... met het zog is het mis,
De bronnen zijn leeg door bekommernis.

Het heeft nog warmte van moeders schoot.
Hoe kan dat kindje daar buiten?
De steun is klein en het vuur is dood
en de sneeuw plakt tegen de ruiten
Soeza.... hier.... en soeza... daar
Wat moet je als machteloos proletaar?

Het lag zoo drie dagen, klein en stil
Het had het veel beter te voren.
Toen viel het versteend als een duif uit de til
en ging in het slijk verloren.
Soeza.... noen.... soeza.... noen....
Wat moet ook zoo'n sneeuwvlok op aarde doen?

Op de Eilanden waar men de steun verlaagt,
daar is een klein kindje gekomen.
Het heeft onzen Heer in zijn goedheid behaagd,
hij heeft het weer tot zich genomen.
Soeza.... een wintertak wiegt over 't graf.
En schudt er zijn zilvre sneeuw op af.

Soeza....

Werkloosheid en moreele herbewapening door Dr. J.W. Noteboom, Directeur der Dr. Abraham Kuyper-Stichting.

De werkloosheid wordt gewoonlijk beschouwd als een aangelegenheid van economischen aard. En terecht. Want de oorzaken der werkloosheid liggen goeddeels in de ontwrichting der wereldeconomie. En het meest voor de hand liggende nadeel van de werkloosheid is de economische teruggang van de gezinnen der werkloozen, wier levenspeil, ondanks de werkloozensteun, daalt en wier verminderde koopkracht ook ten nadeele komt van neringdoenden en van al degenen, die rechtstreeks of zijdelings profijt hebben van de inkoopen van het niet-arbeidende deel der bevolking.

De werkloosheid is echter ook, ja vooral, een zedeleijk vraagstuk. De lediggang van een tot arbeiden geschikt persoon oefent, zoo niet onmiddellijk dan toch op den duur, op hem zelf en op zijn omgeving een in zedelijk opzicht deprimeerenden invloed. Een invloed, welke des te funester werkt naar mate de werkloosheid langer voorduurt en de hoop om nog eenmaal in betrekkelijken welstand te komen afneemt. De verwachting van een betere toekomst, die doorgaans in kommervolle dagen eenigen moreelen steun biedt, maakt plaats voor moedeloosheid. Liefde wordt verdrongen door onverschilligheid, soms zelfs door haat. En zoo vormt de armoede, welke het gevolg van werkloosheid is, een voeringsbodem voor losbandigheid en misdaad, waarvan de crimineele statistieken en politierapporten in tijden van depressie vaak zulk een somber beeld geven.

* * *

Intusschen denk ik, wanneer ik het werkloosheidsvraagstuk als een zedelijk vraagstuk aanduid, niet uitsluitend aan den demoraliseerenden invloed van armoede en werkloosheid op den werklooze en zijn gezin. Wat ik op het oog heb is het volgende.

Ieder heeft gedurende de laatste maanden in de bladen gelezen den oproep tot zedelijke herbewapening. En men herinnert zich de sympathie, waarmede deze opwekking door H.M. de Koningin werd begroet.

Wat met die zedelijke herbewapening bedoeld werd, was echter voor menigeen niet onmiddellijk duidelijk. En dat is ook niet te verwonderen, omdat door de onderteekenaars van den oproep hun bedoeling in algemeene en vage termen werd medegedeeld.

Ik meen intusschen niet al te zeer mis te tasten, wanneer ik in deze ‘cri de coeur’ lees een aansporing om de politieke, economische en sociale omstandigheden van den tegenwoordigen tijd niet allereerst te zien als aangelegenheden van materieelen aard, doch als verschijnselen - of wellicht juister uitgedrukt: als *tekortkomingen* - van zedelijken aard. En dan niet uitsluitend als tekortkomingen van andere landen en volken of van bepaalde volksgroepen of personen van eigen land, maar als tekortkomingen *van u en van mij*.

Herbewapening veronderstelt een tekort aan bewapening; moreele herbewapening gaat uit van de gedachte, dat er een zedelijk tekort is. En de juistheid van die gedachte zal, dunkt mij, niemand, die de gebeurtenissen om ons heen gadeslaat, durven ontkennen.

Alleen maar: we moeten dit tekort niet alleen zoeken bij anderen, doch ook en vooral bij ons zelf. Wie zedelijke herbewapening beoogt, moet dan ook niet eerst denken aan andere volken en hunne Overheden, of aan de Nederlandsche Overheid en aan andere Nederlandsche ingezetenen, doch hij dient vóór alles te denken aan zich zelf.

* * *

Aldus zou ik den oproep willen verstaan.

In dat licht moet men m.i. ook het werkloosheidsvraagstuk zien.

Wanneer er misstanden zijn, op welk gebied ook, is men geneigd te zoeken naar den schuldige of de schuldigen. En die neiging treedt ook soms met betrekking tot de werkloosheid aan den dag.

De een richt zijn verwijt tot de werkloozen zelf, bij wie hij arbeidsschuwheid meent op te merken. De ander poogt het z.g. 'kapitalistische stelsel' op de beklaagdenbank te brengen. Een derde beschuldigt de vakvereenigingen. Anderen richten zich tot de Overheid en meenen haar voor de werkloosheid aansprakelijk te moeten stellen. En zoo kan men voortgaan.

En naar gelang van de richting, waarin men den schuldige ziet, is men dan verder geneigd om een oplossing van het werkloosheidsprobleem ie zoeken. Wie de werkloozen zelf de schuld geeft, helt over tot de gedachte, dat in krasse maatregelen als arbeidsdienstplicht e.d. de oplossing ligt. Degene, die zijn banvloek naar het 'kapitalisme' slingert, grijpt naar middelen als socialisatie der productiemiddelen, een z.g. geleide economie of andere dergelijke maatregelen, waardoor het particulier initiatief en de particuliere aansprakelijkheid van de ondernemers geheel of goeddeels opgeheven wordt. De bestrijder van de vakvereenigingen zal wellicht groote verwachtingen koesteren van het opheffen van dergelijke organisaties. En wie de Overheid beschuldigt, zal als universeel middel zien een phantastische werkverruimingspolitiek van overheidswege, waardoor de werkloosheid op staanden voet verdwijnt.

Doch wanneer men de werkloosheid vóór alles ziet als een zedelijk vraagstuk, als een probleem, hetwelk ieder van ons persoonlijk raakt, omdat ons aller schuld oorzaak is van den socialen nood, zal men wat minder haastig zijn bij het beoordeelen en veroordeelen van anderen en bij het bepleiten van maatregelen, welke door hun eenzijdigheid in den regel niet dan ten koste van andere groote volksbelangen zouden kunnen worden doorgevoerd.

De zedelijke vraag, waarvoor de werkloosheid ons plaatst, luidt niet: wat moet een ander of wat moet de Overheid doen? Doch de vraag is: wat moet ik zelf doen? Wat eischt de ter bestrijding van de werkloosheid noodzakelijke moreele herbewapening van mij persoonlijk?

Die vraag komt tot ons ieder persoonlijk. Wij kunnen ons niet aan de conscientiekreet, welke in die vraag verscholen ligt, onttrekken met de Kaïns-roep: 'Ben ik mijns broeders hoeder?' Maar evenmin baat ons een beroep op eigen onvermogen.

'Ik zou wel graag iets willen doen, maar ik ben er niet toe in staat.' Ziehier een woord, dat de mensch in den mond bestorven

ligt. ‘Ik kan niet’. En daarom doe ik maar niets en probeer ik zelfs niet om iets te doen. ‘De luiaard zegt: Er is een felle leeuw op den weg, een leeuw is op de straten.’ (Spr. 26:13.) In sociaal opzicht stellen zich velen met zulk een luiaard op één lijn. En dan tracht men zich in het oog der menschen nog gaarne verdienstelijk te maken door anderen, speciaal de dragers van overheidsfuncties, op hun plichten te wijzen. Doch met een dergelijke goedkoope sociale gezindheid lost men maatschappelijke moeilijkheden niet op. En zulk een gedragslijn beantwoordt geenszins aan den eisch van moreele herbewapening. Moreele herbewapening moet niet beginnen van buiten af, doch van binnen uit, d.w.z. bij ieder van ons persoonlijk. En ze moet, wil ze reëel blijken, niet bij zekere neiging of sympathie blijven staan, maar ze moet worden omgezet in *daden*.

* * *

Welke zijn dan die daden, welke ik hier op het oog heb?

Het is mijn bedoeling niet een volledigen catalogus te ontwerpen van hetgeen ieder van ons met betrekking tot de werkloosheid doen kan en moet. Doch op enkele punten wil ik toch de aandacht vestigen. Daarbij zal ik, zonder ook maar eenigszins aanspraak te maken op volledigheid, enkele volksgroepen met name noemen.

Allereerst de werkloozen zelf.

Het mag als bekend worden verondersteld, dat het aantal werkloozen gestadig terugloopt. Sinds 1935 daalde het aantal werkloozen met circa 50.000, niettegenstaande de voortschrijdende mechanisatie van tal van bedrijven en de jaarlijksche toeneming van het aantal nieuwe arbeidskrachten met circa 40 à 50.000.

Nu is het gemiddeld aantal werkloozen, dat, na aftrek van degenen, die bij de verschillende werkverschaffingen zijn te werk gesteld, gemiddeld 300.000 bedraagt, nog zeer hoog. Maar men moet niet meenen, dat al deze werkloozen permanent werkloos zijn. Zeker, er zijn personen onder die twee, drie, soms nog meer jaren achtereen werkloos zijn. Doch het getal permanente werkloozen is verre in de minderheid[1)]. Het leger der werkloozen is groot, maar

1) Volgens een werkloosheidsonderzoek in 29 belangrijke gemeenten van ons land waren er op een totaal van 85.660 werkloozen 21.439 of 25,1 pet. meer dan drie jaar onafgebroken of bijna onafgebroken werkloos. En daarbij dient men dan nog rekening te houden met het feit. dat pas in de laatste jaren de permanente werkloosheid werd geregistreerd. Ook vroeger had men permanente werkloozen, zij het ook in geringer aantal dan tegenwoordig. Doch men schonk niet, zooals thans, aan dit verschijnsel officieele aandacht.

goeddeels vlottend. Er komen telkens nieuwe bij, maar een grooter aantal vloeit gedurende de laatste jaren af naar het bedrijfsleven.

De toestand is dan ook niet aldus, dat wie eenmaal werkloos is, gedoemd is zijn gansche leven werkloos te blijven. Het bedrijfsleven biedt vele mogelijkheden, waarvan telkens weer werkloozen profijt trekken. En er is daarom geen reden voor de werkloozen om, wanneer zij niet aanstonds slagen om werk te vinden, nu maar het hoofd in de schoot te leggen en met stempelen en steun trekken genoegen te nemen. Voor hen beteekent moreele herbewapening: nooit en nimmer versagen. Willem de Zwijgers zinspreuk: ‘Point n'est besoin d'espérer pour entreprendre, ni de réussir pour persévérer’ moet voor ons alten in dezen tijd van depressie een prikkel zijn tot volharding, doch in zonderheid voor de werkloozen. En wanneer woorden zonder meer niet voldoende zijn, laten zij dan zien naar het voorbeeld onzer vaderen, die in hun notendopjes de oceanen overstaken, de grootste gevaren en ontberingen trotseerden en onze vlag in Amerika, Afrika en Azië plantten.

Niemand, ook de werkenden niet, hebben voorshands aanleiding om zich gevrijwaard te achten voor teleurstellingen, voor vele teleurstellingen zelfs. Maar wanneer enkele deelen van den ondernemingsgeest onzer vaderen op onze werkloozen rusten, dan staat het toch als een paal boven water, dat zij na langer of korter tijd er in slagen zullen om door hun arbeid weer te voorzien in eigen onderhoud en in dat van hun gezin.

* * *

Ik denk voorts aan de niet-werklooze arbeiders. Ook op hen rusten plichten met betrekking tot de werkloosheid.

Nog altijd is maar een deel van de arbeiders aangesloten bij een werkloozenkas. Slechts een deel der werkende arbeiders (ongeveer een derde deel) getroost zich het offer van een wekelijksche premie, teneinde werklooze kasleden gedurende zekeren termijn aanspraak te geven op een wekelijksche uitkeering uit hun kas.

Sinds den wereldoorlog steunen Rijk en gemeenten terecht deze onderlinge hulp der arbeiders. Doch ondanks dezen overheidssteun en ondanks de propaganda van de vakvereenigingen, van wie de meeste werkloozenkassen uitgaan, blijft het overgroote deel der arbeiders ter zijde staan.

Ik laat nu in het midden wat daarvan de oorzaken zijn. Doch wel meen ik te mogen zeggen, dat deze afzijdigheid van de meerderheid der arbeiders zeer te betreuren is. Werkloosheidsverzekering heeft niet alleen beteekenis, omdat ze den arbeider in geval van werkloosheid, althans gedurende zekere periode, voor armoede behoedt; maar vooral ook omdat in die verzekering en de organisatie daarvan zich een stuk zedelijke volkskracht openbaart, n.l. het brengen van persoonlijke offers ter voorziening in eigen en anderer eventueelen nood.

Thans bestaat het voornemen bij de Regeering om de werkloosheidsverzekering verplicht te stellen. Er zijn wel eens eerder plannen in deze richting geweest. Maar van die plannen is tot dusver weinig gekomen. En dat is te verstaan. Want door verplichtstelling van de werkloosheidsverzekering wordt een zedelijke kracht in het volk buiten werking gesteld, welke tot dusver haar werking op het gebied der werkloozenzorg deed gevoelen.

Ten slotte zal die verplichtstelling wel moeten worden aanvaard, omdat er op den duur geen genoegen mede kan en mag worden genomen, dat slechts een deel der arbeiders lasten draagt ten behoeve van de werkloosheidsverzekering, terwijl de rest het laat aankomen op den overheidssteun in geval van werkloosheid. Maar hoeveel verkieslijker zou het wezen, dat deze overheidsdwang zou achterwege blijven, omdat onze arbeidersbevolking over de geheele linie werkloozenkassen stichtte of tot bestaande kassen toetrad en op die wijze harerzijds getuigde van haar ernstigen wil om zelf persoonlijk mede te helpen om in de volksnooden te voorzien.

Men spreekt tegenwoordig ook veel over de mogelijkheid of onmogelijkheid van z.g. arbeidsspreiding, waardoor nieuwe arbeidskrachten in het productieproces worden ingeschakeld. Op verschillende wijzen kan zulk een arbeidsspreiding plaats vinden. Zoo bijvoorbeeld door werktijdverkorting of door vervroegd ontslag van oudere arbeiders en vervanging van hen door één of meer jongeren. Doch op welke wijze men ze bewerkstelligt, in elk geval is aan arbeidsspreiding het bezwaar verbonden, dat ze nieuwe lasten aan het bedrijfsleven oplegt.

Kan het bedrijfsleven die lasten dragen? In vele gevallen niet. Maar ook de overheidskassen zijn, daargelaten nog andere bezwaren, niet in staat om deze lasten voor haar rekening te nemen. En

de loonen der arbeiders zijn in den regel niet van dien aard, dat van hen mag worden gevergd, dat zij door evenredige loonsverlaging de kosten der arbeidsspreiding opvangen.

Moet dan de arbeidsspreiding geheel achterwege blijven? Laten we erkennen, dat in dezen maatregel zeker niet gezien mag worden *het* middel tot oplossing der werkloosheid. Arbeidsspreiding kan hoogstens in enkele - min of meer op zich zelf staande - gevallen van nut zijn. Maar ook maatregelen van slechts zeer beperkt nut mogen in den strijd tegen de werkloosheid niet verwaarloosd worden. Iedere kans om den nood te lenigen moet worden aangegrepen. En dat zal pas mogelijk zijn, wanneer èn arbeiders èn werkgevers, des noodig met steun van de Overheid, bereid zijn hiervoor een offer te getroosten.

* * *

Ook de werkgevers. Want niet alleen op de arbeiders, maar ook op de patroons rusten met betrekking tot de werkloosheid zedelijke verplichtingen; verplichtingen welke in de practijk gelukkig ook herhaaldelijk worden erkend. Ik denk - om nu maar een voorbeeld te noemen - aan de regeling, onlangs in het typographenbedrijf getroffen, waarbij werkgevers en werknemers door het brengen van financieele offers de mogelijkheid openden om zestigjarige typographen te pensioeneeren en te vervangen door jeugdige collega's.

Ook de werkloosheidsverzekering, de z.g. herscholing en de omscholing van werkloozen, zijn aangelegenheden, welke niet liggen buiten de verantwoordelijkheid der werknemers. Een opvatting als zouden de bedrijven zich niets hebben aan te trekken van het leed van de wegens economische oorzaken uitgestooten arbeiders, is zelfs uit het oogpunt van bedrijfsbelang onaanvaardbaar. Doch nevens het bedrijfsbelang behoort ook de zedelijke norm een stem in het kapittel te hebben. Solidariteitsplichten bestaan niet slechts tusschen de arbeiders onderling, maar niet minder ook tusschen patroons en arbeiders als ‘bedrijfsgenooten’. En het is daarom alleszins juist, dat het voorontwerp inzake wettelijke regeling van de werkloosheidsverzekering de bedrijven aansprakelijk stelt voor het betalen van een deel der verzekeringspremieën.

Ook de vakbekwaamheid der tijdelijk uitgestooten arbeiders is een zaak, welke de bedrijven aangaat. Want daargelaten nog het bedrijfsbelang, gelegen in de aanwezigheid van een zekere reserve van vakbekwame arbeiders, behoort het tot de zedelijke roeping der bedrijven om binnen de grens der praktische mogelijkheid mede te werken om de uitgestooten arbeiders vakkundig op peil te houden of 'om te scholen' naar gelang er kans is ze in andere bedrijfstakken te plaatsen.

* * *

Dat de vakvereenigingen een zedelijke taak hebben met betrekking tot de werkloozen, zal niemand ontkennen. En zeker niet degenen, die met de leiding dezer organisaties zijn belast. Want reeds door het organiseeren van de werkloosheidsverzekerings-kassen, van allerlei ontwikkelings- en ontspanningscursussen en werkkampen hebben zij metterdaad getoond zich van deze zedelijke roeping bewust te zijn.

En toch is er wellicht juist in de kringen van de vakvereenigingen bijzondere aanleiding om den oproep tot zedelijke herbewapening, speciaal met het oog op de werkloosheid, te doen hooren. Want, naar ik meen, dreigt daar, mede als gevolg van het massaal karakter der werkloosheid, het gevaar van bureaucratie; ambtelijke schablonen en vervlakkingen.

Het is niet voldoende om het vakvereenigingsbureau te laten fungeeren als een bureau voor ambtelijke toepassing van overheidsvoorschriften en als stempelautomaat met het oog op de contrôle. Het is niet voldoende dat de vakbesturen opkomen voor de massa hunner leden en zich er over verheugen, wanneer in materieel opzicht wat ten behoeve van die leden wordt bereikt.

Noodig is dat men meer dan tot dusver het individu en zijn omstandigheden in het oog houdt. Niet alleen het materieele belang, doch vooral ook het zedelijk belang der werklooze leden behoort op den voorgrond te staan.

Wil er inderdaad sprake zijn van solidariteit tusschen de leden eener vakvereeniging, dan zal de onderlinge hulpverleening, het elkander steunen met raad en daad, het elkander bijstaan ook buiten geval van werkloosheid, wanneer er gezinsmoeilijkheden zijn, de offerbereidheid, ook waar het betreft het onderlinge ver-

keer der leden, krachtiger moeten worden ontwikkeld. In plaats van de klassenstrijdgedachte zal moeten treden het besef, dat een normale bedrijfsontwikkeling - ook voor de arbeiders van het allergrootste belang - van de leden en bestuurders van vakvereenigingen, inzonderheid in den huidigen tijd, eischt *een groote mate van zelfbeheersching bij het stellen van eischen met betrekking tot de arbeidsvoorwaarden*. En in plaats van een eindeloos beroep op de berooide publieke kassen eischt o.i. moreele herbewapening, dat de vakvereenigingen *eigen middelen* op ruimer schaal beschikbaar stellen tot leniging der materieele nooden der werkloozen.

Goed gevulde strijdkassen eenerzijds, noodlijdendheid bij de werkloozen anderzijds; ziehier een tegenstelling, welke wellicht voor iemand, die geleidelijk aan dezen stand van zaken is gewend geraakt, acceptabel schijnt. Maar voor den buitenstaander, die deze dingen onbevangen aanschouwt, is deze tegenstelling onbegrijpelijk en vloekt ze met den eisch van christelijke solidariteit.

* * *

Ook de kerken hebben met betrekking tot de werkloosheid een zedelijke roeping. Vooreerst in godsdienstig opzicht. Zoo ooit, dan hebben de kerken juist dan, wanneer door werkloosheid het normaal levensbestaan tijdelijk verbroken is en de werklooze zich min of meer als maatschappelijk uitgeworpene beschouwt, den plicht contact met de door den ramp der werkloosheid getroffen gezinnen te zoeken. En daarom ware het gewenscht, dat de roep om geestelijke en moreele herbewapening ook in kerkelijke kringen met kracht doordrong en prikkelde om het regelmatig contact met de gezinnen der werkloozen uit te breiden en langs dien weg de voortgaande demoraliseering te stuiten.

Daartoe zou ook uitbreiding van de materieele hulpverleening door de kerken aan werklooze gezinnen van zeer groot belang kunnen zijn.

Veelal maakt men zich van kerkelijke zijde wat al te gemakkelijk van de materieele hulpverleening af door beroep op eigen financieel onvermogen of door de behoeftigen, die door economische omstandigheden in armoede geraakt zijn, collectief buiten de kerkelijke steunverleening te plaatsen. Doch het beginsel der kerkelijke

weldadigheid erkent niet het onderscheid tusschen economische en persoonlijke oorzaken. Het eischt ‘christelijke handreiking’ waar nood is, onverschillig welke de oorzaken zijn van de noodlijdendheid.

En het financieel vermogen der kerken is niet zoo gering als men menigmaal doet voorkomen. Er zijn vele rijke diaconieën en andere kerkelijke instellingen van weldadigheid. Men beschikt over aanzienlijke kapitalen. En die kapitalen zijn vaak een struikelblok op den weg der christelijke weldadigheid. Ze verminderen den weldadigheidszin. En ze zijn soms oorzaak, dat de zorg voor de instandhouding van de kapitalen bij de beheerders zwaarder weegt dan de zorg voor de noodlijdenden.

Armen zijn de beste armenverzorgers. Dat geldt niet alleen voor de onderlinge hulp van behoeftigen. Doch dat geldt ook voor de instellingen van weldadigheid zelve. En daarom zou het een weldaad zijn, wanneer geestelijke en moreele herbewapening in kerkelijke kringen den stoot er toe zou geven om ten behoeve van de werkloozen in eigen kring de kapitalen te liquideeren en de christelijke weldadigheid over rentenierszorgen te doen triomfeeren.

* * *

Ook voor de particuliere personen, die niet behooren tot de bedrijven, vakvereenigingen of instellingen van weldadigheid, heeft de oproep tot moreele herbewapening in verband met de werkloosheid iets te zeggen.

‘Ik kan niet’ is een uitdrukking, welke op dit terrein behoort te worden afgeschaft. *Ieder* kan wat doen. Het gaat er maar om, dat er een wil is en en dat men zijn oogen richt op mogelijkheden, welke men op eigen weg en in eigen omgeving aantreft.

Geen mensch is er, die niet wel eens met den nood, door werkloosheid veroorzaakt, in aanraking komt. Geen mensch kan derhalve betwisten, dat op hem een redelijke roeping met betrekking tot de werkloosheid rust. ‘Indien er’ - zoo schreef de Apostel Jacobus in zijn algemeene zendbrief - ‘nu een broeder of zuster naakt zouden zijn en gebrek zouden hebben aan dagelijksch voedsel; en iemand van u tot hen zou zeggen: gaat henen in vrede, wordt warm en wordt verzadigd; en gijlieden houdt hun niet

geven de nooddruftigheden des lichaams, wat nuttigheid is dat?'

Geldt dat woord niet ten aanzien van den nood der werkloozen?

Men kan menigmaal *niet alles doen,* wat men zou willen doen. Maar men kan *wel wat* doen. Soms kan persoonlijke bemoeiing met een werklooze hem in staat stellen een werkkring te vinden. De tusschenkomst van een welwillend vriend vermag vaak meer dan men aanvankelijk verwacht. Doch ook al gelukt het niet of niet aanstonds werk te vinden, dan kan toch een bemoedigend en van medeleven getuigend woord, een goede raad, een kleine gift, het verschaffen van eenige kleeding of huisraad, het brengen, van een bezoek, het schrijven van een aanbeveling, het aanbrengen van een relatie en tal van andere min of meer beteekenende daden even zoovele weldaden zijn niet alleen voor de werkloozen zelf, maar ook voor dengene, die zijn hart in zijn daden spreken doet.

* * *

En dan ten slotte nog een enkele opmerking met betrekking tot de overheidstaak. Want de roep tot moreele herbewaping komt ook tot de publieke besturen en vraagt van hen zich nader te beraden omtrent hun taak met betrekking tot de werkloosheid.

Is de Overheid hier te lande te kort geschoten ten aanzien van de werkloozen? In bepaald opzicht o.i. stellig niet. De maatregelen van Rijk, gemeente en provinciën, welke in den loop der jaren genomen zijn en nog telkens met nieuwe worden aangevuld in het belang van de werkverruiming en werkverschaffing, van de werkloosheidsverzekering, van de steunverleening, van de cultureele en vakkundige ontwikkeling van volwassen en jeugdige werkloozen enz. - zijn zoo veelvuldig en zoo, ook in financieel opzicht, diep ingrijpend, dat men zonder eenige overdrijving kan zeggen dat ons land ten deze aan de spits staat[2)].

En toch is nog altijd de werkloosheid hier te lande omvangrijk. En toch is er, ten spijt van alle Overheidsmaatregelen, ook bij degenen, die niet gerekend behoeven te worden tot het gilde der 'kankeraars', een gevoel van onbevredigdheid. En daarom klemt ook voor de Overheid de eisch van bezinning, van moreele herbewapening, ten aanzien van de werkloosheid.

2) Men raadplege bv. het boek van Mr. W.J. van Balen. Het Werkende Land.

De eisch van moreele herbewapening beteekent, naar mijn overtuiging, voor de Overheid echter niet, dat zij hare werkloozenzorg teugelloos uitbreidt. Bij zoodanige opvatting van de Overheidstaak zou moreele herbewapening neerkomen op het aanvaarden van een totalitairen Staat, welke, volgens een omschrijving van Mussolini zelf, alle kracht, alle belangen en alle verwachtingen van een volk opslorpt[3)] en die de zelfstandige roeping der ingezetenen en der maatschappelijke organisatie in het staatsmechanisme doet ondergaan.

Moreele herbewapening eischt m.i. een duidelijk op den voorgrond plaatsen van de doeleinden, welke de Overheid met hare werkloosheidspolitiek nastreeft en een met vaste hand sturen in de richting, welke tot de bereiking van deze doeleinden leidt.

Deze doeleinden zijn m.i. tweeërlei. Vooreerst ontwikkeling van het bedrijfsleven, waardoor de werkloozen, als mede de jeugdige personen, wrelke van jaar tot jaar zich op de arbeidsmarkt komen aanmelden, weer in het *normale* productieproces worden ingeschakeld. Voorts verlevendiging van de zedelijke kracht der maatschappij, zoodat deze meer dan thans in staat is mede te arbeiden aan de bestrijding van den geestelijken en materieelen nood der werkloozen.

Nu zou een poging mijnerzijds om te bespreken alle Overheidsmaatregelen ter bereiking van deze doeleinden, het bestek van dit artikel verre overschrijden. Want een dergelijke bespreking zou zich niet slechts moeten bezig houden met de werkloozenpolitiek in engeren zin, maar zou zich evenzeer moeten uitstrekken tot wat men gewoonlijk noemt de crisispolitiek en zelfs moeten omvatten alle overheidsmaatregelen welke rechtstreeks of zijdelings het economisch leven raken.

Doch op twee aangelegenheden zou ik ten besluite toch nog de bijzondere aandacht willen vestigen.

* * *

Ik heb hierbij in de eerste plaats het oog op een streven om van overheidswege met betrekking tot de werkloozenzorg allerlei

3) J.E. vom Beckerath, Vom Kapitalismus zum korporativen Staat. B. Mussolini. Reden und Gesetzen, 1936.

zedelijke verplichtingen van de onderdanen of van de Overheid zelve om te zetten in *rechts*plichten.

Reeds is de ontwikkeling der werkloozenpolitiek een eindweegs in deze richting voortgeschreden. Ik denk hierbij aan den werkloozensteun. Hoewel de rijksvoorwaarden inzake de steunregelingen uitdrukkelijk aan den werkloozen een recht op steun ontzeggen en zelfs, blijkens de indertijd door Minister Ruys de Beerenbrouck gegeven toelichting, een individueele behandeling van elk geval afzonderlijk eischen, heeft de praktijk der steunverleening er allengs toe geleid, dat men den werkloozensteun is gaan opvatten als een permanent werkloozenpensioen.

En het behoeft geen uitvoerig betoog om aannemelijk te maken, dat deze opvating demoraliseerend werkt. Demoraliseerend in dien zin, dat de ontwikkeling van de werkloosheidsverzekering er door wordt geremd. Want wie is bereid zich het offer van premiebetaling te getroosten, wanneer men ziet dat ieder zonder dit offer recht heeft op een - zij het dan ook iets lagere - werkloozenuitkeering in geval van werkloosheid. Demoraliseerend ook op de ondersteunden. Het mag haast wel een wonder heeten, dat nog zoovelen onder hen de energie behouden hebben om, zoodra er arbeidsgelegenheid is, weer onmiddellijk aan den slag te gaan, wanneer men bedenkt, dat zonder arbeid door velen een uitkeering genoten wordt, welke slechts een luttel bedrag lager is dan hetgeen anderen met moeizamen arbeid verdienen, ja dikwijls de arbeidsinkomsten van belangrijke groepen arbeiders (bv. de landarbeiders) overtreft.

Nu wijst men - en vaak niet ten onrechte - op allerlei onvolkomendheden in de steunregelingen. Onbillijkheden en willekeur bij de toepassing dier regelingen doen zich in de praktijk voor. Het lot der werkloozen wekt niet zonder reden deernis. En zoo ontstaat telkens weer aandrang om de steunregelingen te verbeteren, te perfectionneeren, de rechtspositie der werkloozen door wettelijke bepalingen te regelen en door al dergelijke maatregelen nog verder aan te sturen op de toekenning van een formeel recht op steun aan de werkloozen.

Het gevaar van dergelijk streven is, dat men de werkloosheid er niet door bestrijdt maar consolideert. De zedelijke kracht tot economisch herstel wordt er door verbroken. En een leger van

paupers wordt gevormd, hetwelk met een z.g. ‘recht op steun’ wordt ‘zoet gehouden’.

Moreele herbewapening dient zich, naar mijn oordeel, in een precies tegenovergestelde richting te bewegen. Niet consolidatie der steunregeling, doch een zoo spoedig mogelijke liquidatie - zonder aantasting van de materieele hulp aan de werkloozen - moet het doelwit zijn. Door scherpere schifting, waarbij de te werkstelling bij werkverschaffingen of het doen verrichten van ‘arbeid voor steun’ een toetssteen voor de arbeidsbereidwilligheid kan zijn, behooren de verkeerde elementen uit den werkloozensteun te worden geweerd. Alleen de goede elementen moeten voor dezen bijzonderen vorm van overheidssteun in aanmerking komen. En dan nog slechts tijdelijk, als gevolg van bijzondere omstandigheden. Want het is niet normaal doch zeer abnormaal, dat valiede arbeiders zonder arbeid ten koste van de gemeenschap een uitkeering ontvangen.

* * *

Maar behoort dan - en hiermede kom ik tot mijn laatste opmerking - de werkloozensteun op korten termijn vervangen te worden door uitbreiding van werkverruiming en werkverschaffing van Overheidswege? Inderdaad, voorzoover dit mogelijk is zonder te bemoeilijken de uiteindelijke oplossing van het werkloosheidsvraagstuk door ontplooiing van het particulier bedrijfsleven.

De Overheid kan door het doen uitvoeren of subsidieeren van groote werken veel bijdragen tot beperking van de werkloosheid. Doch om die groote werken uit te voeren moet zij kapitaal onttrekken aan het normale bedrijfsleven. En voor de rente en aflossing van de door haar geleende kapitalen moet zij steeds zwaardere lasten op de ingezetenen leggen, waarvan inzonderheid de particuliere bedrijven de nadeelen ondervinden. Een beeindigt de Overheid deze z.g. ‘kapitaalsinspuiting’,, dan is de kans groot, dat - gelijk in de Vereenigde Staten van Amerika gebleken is - de werkloosheid weer op den ouden voet terug komt, terwijl het bedrijfleven nog bovendien met de verhoogde lasten van den schuldendienst is bezwaard.

Juist met het oog op deze bezwaren heeft in den laatsten tijd het z.g. plan-*Westhoff* in ruimen kring de aandacht getrokken.

Ook tegen dit plan zijn bezwaren naar voren gebracht; bezwaren, welke zonder twijfel een nader nauwgezet onderzoek rechtvaardigt. Doch deze bezwaren laat ik thans rusten, omdat ze zonder twijfel in andere bijdragen zullen worden besproken. Ik meen te mogen volstaan met er op te wijzen, dat de waarde van het plan *Westhoff* vooral hierin ligt, dat het bedoelt om door een uitbreiding van de z.g. cultuurtechnische werken nieuw bezit te scheppen, dat rendabel is en dus een behoorlijke handelswaarde vertegenwoordigt.

Lukt het deze plannen, zij het ook voor een belangrijk deel, ten uitvoer te brengen, dan zal daardoor niet slechts tijdelijk aan vele handen werk worden verschaft maar dan zal door aanwinst van productieven grond blijvend nieuwe arbeidsgelegenheid geschapen worden, zonder dat aan de bevolking nieuwe lasten voor rente en aflossing van schulden behoeven te worden opgelegd.

* * *

Moreele herbewapening, beide van onderdanen van Overheid zullen het werkloosheidsvraagstuk *niet onmiddellijk* tot een oplossing brengen. Doch ze tast het kwaad *in den wortel* aan, omdat ze aan individuen en gemeenschap de, vooral in moeilijke tijden, zoo onmisbare veerkracht schenkt.

Moreele herbewapening is een groot en onmisbaar goed. Doch dit goed is slechts schaars te vinden langs den weg van redeneering en verstandelijk overleg. Het is evenmin vrucht van allerlei bombastische reclame. Moreele herbewapening vindt haar oorsprong ten slotte in het geloof in Hem, van Wien ons Volkslied zingt:

> ‘Mijn Schilt ende betrouwen
> Sijt ghy, o Godt mijn Heer....’

Nederlanders in nood door Louis Knuvelder.

Er trekt een menschenmassa over dit land.

Een of twee maal per dag komen zij uit hun woningen opgestegen naar het daglicht, om zich op hoeken der straten te verzamelen, tot tien- en honderdtallen, en zich naar een bepaald punt te begeven, voor het volvoeren van hun sinister werk. Zij loopen niet meer; zij slenteren nog slechts. Mànnen zijn het toch: jonge mannen in de kracht van hun leven, in het volste stormen van hun dadendrang. Oude mannen; een leven lang hebben zij hun werk gedaan in routine, met min of meer toegewijdheid, en, waarachtig, misschien ook nog wel min of meer kankerend en de-kantjes-er-af-loopend. Mànnen zijn het, wier leven pas begint en die nog kennen de onstuimige drift naar groot-menschelijk geluk; - en zij zouden àlles willen en ook àlles kunnen om dit geluk metterdaad te veroveren; zij zouden bergen kunnen verzetten in hun jong en sterk geloof dat toch èrgens ter wereld voor hen het geluk moet bewaard liggen. En ook zijn er mannen bij, wier leven welhaast uitgebluscht is; wier geest gestorven is vóórdat het lichaam zijn moede en trage dienst weigert; oude, oude en afgeleefde, moegebeulde mannen. Die allang leerden - of nooit leerden - dat het groote geluk niets anders is dan een klein en simpel stukje tevredenheid in 't eigen hart en in 't eigen huis. Maar oud of jong, zij komen allen op dezelfde onhoorbare roep, zij vereenigen zich op straathoeken en begeven zich tezamen naar hetzelfde doel om daar hun dààd te stellen....

Het is wel sjofeltjes, dit leger, en vuil en goor zijn kleeren en gezichten. Goor, over de bleekheid heen; goor overheen de honger

die hen teisterde, en ze zijn soms waarlijk niet al te proper gewasschen zooals een fatsoenlijk arbeider toch op zijn vrijen dag paste. En uit hun oogen straalt, bij den een een doffe wanhoop-berusting (: ook deze daad die wij nu gaan stellen, zal niet helpen, want er is ter wereld niets meer dat helpen kan!), of een restje jong-vurig geloof (: ééns zal er toch nog een toekomst zijn die glanzend en schoon voor ons zal open gaan!), of alleen maar moeheid, eindeloos, eindeloos, moeheid als van een tot der dood bijna geranseld dier.

Maar: met moeheid, met wanhoop of met een rest van hoop, zij vereenigen zich. Zij zijn tien op elke straathoek, honderden bij elk verzamelpunt, duizenden in elke stad, tien-, neen honderdduizenden in heel ons land. En bijna op hetzelfde uur, bijna op hetzelfde oogenblik van ditzelfde uur, heffen zij allen hun oog naar de klok op en beginnen hún daad....

Mijn God, gaan deze honderdduizenden ons land veroveren, gaan zij in één geweldige vuistslag alles ineenslaan en hún revolutionnair geweld ten triomf voeren?

Schrik niet, rustige burgers van dit rijke en schoone land; laat u niet afhouden van de o zoo belangrijke zaken waarmee ge bezig zijt; laat uw sigaar niet minder smaken en spring niet uit uw zachte zetels op. Dit leger van bijna vijf maal honderdduizend man komt niet om u uw rust te ontnemen; het komt niet om met geweld bezit te nemen van wat hen niet toebehoort.

Het komt slechts stempelen!

Het komt slechts, dag na dag en jaar na jaar, met een hoog-officieel stuk bevestigen, dat zij nog steeds rondtobben in de zee van wraakroepende ellende, in wanhoop van een mensch-ònwaardig bestaan; met altijd méér gezellen in een steeds groeiend leger gedwongen zijn, schameltjes te parasiteeren op de groote rijkdommen die dit land van God mocht ontvangen.

En als zij trouw elke dag hun dààd gesteld hebben, waarna zij weer rustigjes mogen terugkeeren naar hun woonsteden (en liefst zoo spoedig mogelijk, om het straatbeeld niet met hun goorheid te ontsieren) dan mogen zij op het eind van de week hun *loon* komen innen. Vraag mij nu niet naar de hoegrootheid van dit loon, dat te schamel is om een koelie mee af schepen die een ganschen dag werkte en zweepslagen kreeg!

Er trekken meer legers in dit land.

Er trekt nog een kinderleger - een ‘waardige’ voortzetting van een kinderkruistocht, ééns (hoe lang geleden) aangevangen. En - och ja, nietwaar? wij houden allen wel zóó veel van die lieve kleintjes - als wij dezen kinderkruistocht maar konden helpen op een of andere manier, zouden wij dit graag doen. Maar we kennen de organisatoren niet van dezen tocht, en we weten niet waar deze allersnoezigste jeugdige strijdertjes bijeen komen, en we kennen het gironummer van hun comité niet....

Maar hier, vlak náást, vlak vóór u, hier waar ge loopt, is de kruistocht die ik bedoel; dààr, dat vieze, vuile jochie is een dezer allersnoezigste jeugdige krijgertjes. Gij schrikt van zijn druipneus, van de vloo die door zijn zwarte halsje kruipt, van het luchtje dat rondom hem waart, van de vuilheid zijner handen en van de kapotheid zijner kleertjes? Draai u niet af; want hij is een der allersnoezigste jeugdige strijdertjes die ik bedoel.

Ja, van een kinderkruistocht, die dag aan dag door de straten onzer steden trekt, van Groningen tot Maastricht en van Helder tot Hulst en over de grenzen heen. De kinderkruistocht, die een rooftocht werd om ergens een stukje brood te vinden (en, ja, waarlijk, desnoods te gàppen) om dit knagende, onuitstaanbaar-knagende hongergevoel in de maag te temmen. Een kinderkruistocht, om tenminste de oogen te verzadigen aan mooie, heele kleertjes; aan lekkers en snoep dat niet alleen maar droog brood is; aan iets van al die luxe die in dit rijke land aanwezig is. Een kinderkruistocht, waarvan alle poëtische bekoorlijkheid reeds lang weggevallen is, en die meer dan eens ontaardt, niet in een onderling gevecht om een veroverde stad in 't Heilig Land, maar om een veel verbetener, veel ordinairder knokpartij om een gevonden of gestolen stuk brood.

Ach ja, en er is nog een ander leger.

Er is het leger van deze moeders, van deze vrouwen. Dezen: ééns (een eeuwigheid geleden) hadden zij het grootste geluk gevonden. Hun Piet of Jan kwam hen thuis weghalen om een nieuw thuis te stichten. Daar was geen rijkdom en geen schoonheid bij, en geen traan en geen poëzie, en misschien waren ze niet eens in staat om vier lieve woordjes tegen elkaar te fluisteren de

eerste huwelijksnacht. Maar ze wisten dat in hun eigen handen en aan God's zegen het geluk lag, al wisten ze ook dat de baas aan dit geluk niet méér bijbetaalde dan hij noodzakelijk moest. Er was toch werk en brood, en ze vroegen niets anders dan dat! En er kwamen kinderen, en ze vloekten misschien van de pijnen bij elke geboorte opnieuw; en deftige menschen lachten om hen, dat ze zooveel kinderen kregen - maar zij wisten dat hun mannen màn waren en dat een kind een rijke zegen is. Dat een kind groot wordt, en ook twee handen aan het lijf heeft om de eigen kost te verdienen.

En ze gingen vol vertrouwen de toekomst tegemoet, hun was immers zoo dikwijls door alle mogelijke instantie's gezegd en herhaald dat we steeds vooruit gingen. Zij hoefden niet meer, als vroeger met heel het huishouden te werken van 's morgens zes of zeven tot donker-worden toe; zij hadden den wettelijk geregelden arbeidstijd en den wettelijk geregelden vrijen tijd, mèt alle andere voorzieningen. Het klopte alles als een bus - tot op vandaag of gisteren of enkele jaren geleden. Totdat die vreemde, onbegrijpelijke crisis kwam, die sterker bleek dan de organisatie ooit geweest was in het afdwingen van vrijen tijd: de crisis die honderdduizenden voorgoed vrijen tijd gaf.

Ach ja, het ‘spook der werkloosheid’ bleek, instede van een spook, een steeds verder om zich heen grijpende, bijna almachtige realiteit; en al noemde men de crisis in den eersten tijd dat dit vreemde woord in zwang kwam ook al ‘christus’, men léérde de juiste uitspraak mettertijd wel.

Hoe lang geleden is dit nu al?

Hoe lang is dit nu al, dat mannen niet meer aan hun normale werk konden meedoen, dat vrouwen niet meer het noodige geld kregen om hun allersimpelste huishouden te doen, dat kinderen niet meer de toch zoo kleine hoeveelheden kunnen eten die hun lichaampje zoo dwingend vraagt?

Hoe lang is dit nu al, dat mànnen gedegradeerd zijn tot werkloozen, dat vrouwen in diepste ellende geen uitkomst weten, dat kinderen ondervoed en verwaarloosd worden in elk denkbaar opzicht?

Zeg mij hoe lang het duren moet, om van een màn een zielloos stempelwezen te maken, en ik zal u zeggen dat de werkloosheid ruim zoo lang geduurd heeft. Dus: véél te lang!

Zeg mij hoelang het duren moet om in een huishouden, waar net precies rondgekomen kon worden, maar nooit iets overgespaard, de niet-aanwezige reserve op te teeren, en ik zal u zeggen dat het schandoel der werkloosheid ruim zoo lang geduurd heeft. Dus: véél te lang!

Zeg mij hoelang het duren moet om van kinderen, die nooit méér dan het precies-noodige voedsel kregen voor het lichaampje, hopeloos ondervoede wezentjes te maken, en ik zal u zeggen dat de hemeltergende schande der werkloosheid ruim zoo lang geduurd heeft. Dus: veel en veel te lang!

Gij wilt mij zeggen dat ik oproer kraai, en dat ik onwààrheid spreek, wanneer ik beweer dat er in de huishoudens geen voorraad, en in de lichamen geen weerstand meer is?

Gij zegt mij, vooral, ja *dit* vooral, zooals in ons nuchtere Nederland nu eenmaal past, dat ik nuchter moet blijven en de zaken nuchter bezien en meer het hoofd dan het hart moet laten spreken.

Goed; laten wij het hoofd spreken; laten wij akelig koud en nuchter redeneeren. Dan wil ik zien wie mij kan vóór-rekenen hoe een huishouden van tien menschen (acht kinderen is in een christelijken staat toch niet onfatsoenlijk veel, is wel?) kan rondkomen van dertien gulden en dertig centen per week.

Versta mij goed, zeg niet op uw gevoel dat dit wel gaat, maar reken nauwkeurig-abstract na. De man is ‘pas’ drie jaar werkloos, en toen de bom barstte zat het huishoudentje knapjes in.... één stel van alle mogelijke spullen, plus een Zondagsch stel. Hoeveel kleeren, beddegoed, keukengerief e.d. slijt men met tien menschen in drie jaar? Nul stuks. Dat *moet* wel, want waarvan zou 't aangevuld worden?

Met tien menschen kan men niet in de goot of in één kamer leven, ergo komt er huishuur: drie gulden per week. Men is in een doktersfonds, want ook werklooze gezinnen krijgen met ziekte te kampen: 59 cent per week. Men moet toch water hebben - en dit gaat niet voor niets: 36 cent per week. Ook een werklooze kan en zal sterven, en zijn familie heeft niets om hem te doen begraven. Begrafenisfonds: 43 cent per week. Om wat eten te koken, en in den winter niet met het daglicht te moeten verdwijnen, is gas, petroleum en/of electriciteit noodig: 195 cent per week.

Aan al deze luxe-uitgaven is al weggesmeten het bedrag van 633 cent per week, zoodat er overblijft 1330 - 633 = 697 cent per week. Nog niet volle zevenhonderd centen, is per persoon zeventig centen per week. Van zeventig centen per week mag ieder gezinslid voldoende eten, zijn kleeren en schoeisel bijhouden tegen slijtage, zijn beddegoed; en wat al niet komt er in 't huishouden bij. Als men 't maar 'nuchter' genoeg beziet, gaat dit best, nietwaar? Vooral in den winter, als er nog flink wat kou bij komt, het lichaam automatisch meer voedsel vraagt, er gestookt moet worden - waar wie beweert nou ook dat er gestookt moet worden?

Gij moet dan ook eens in de linnenkasten gaan kijken (die trots van *elke,* ook de eenvoudigste huisvrouw): als ge mooie stapeltjes nette, witte voddenlapjes ziet liggen, weet dan dat deze vrouw tenminste nog fierheid kent om het oog wat te geven.

Gij moet eens gaan kijken op wasch-dag, wat er voor vodden en lompen opgewasschen worden. En vraag niet in hoeveel gezinnen de kinderen op waschdag niet naar school kunnen, omdat ze doodeenvoudig niet naakt naar school mogen komen.

Gij moet eens binnenkomen en rondzien wat er nog staat en hangt in de huizen. Als er zandfiguurtjes op den grond gestrooid zijn, en aan een overigens kale muur hangt een kleerborstel: weet dan dat deze menschen nog alles doen om naar buiten netjes en knap voor den dag te komen, al schuren ze de laatste draden uit de trouwjas-met-zooveel-jarigen dienst.

Gij moet eens binnenkomen op het oogenblik dat de vrouw aan 't verstellen is, en zien hoe ze geen cent kan missen om stopsajet te koopen, en daarom in 's hemelsnaam een kous uittrekt, om met die draden de al te groote gaten in alle andere kousen te stoppen.

Gij moet een moeder zien huilen, als ze vertelt hoe een zeer verstandig meester haar jongen berispte om zijn ongepoetste schoenen, en ze heeft waarachtig geen dubbeltje om schoenpoets te koopen.

Gij moet u indenken, wat het voor een Katholieke moeder is, als haar kind de eerste H. Communie doet, en ze heeft geen tien centen te missen om het een misdadig-klein kerkboekje te koopen bij het gekregen, afgedragen, 'feestkleed'.

Gij moet (nee, ik ben nog lang niet klaar, want gij wildet immers zelf alles nuchter en redelijk bezien?) bij kleine boerenmenschen binnenkomen, die zelf hun eigen schamele producten niet kúnnen opeten, daar ze het voor een paar centen verkoopen moeten om den pachtheer te voldoen.

Gij moet dit land rondreizen, en zien hoe goed en hoe schoon, en vooral hoe rijk God dit land gezegend heeft; en dàn de huishoudens binnengaan, en zien hoezeer men zich rondwentelt in al dit vette der aarde....

Gij moet, na deze huishoudens bezocht te hebben, binnentreden bij een EdelAchtbaren Burger*vader* en uzelf laten vertellen dat alle verhalen bedelaars-leugens zijn, omdat hier in de plaats geen armoe is, daar iedereen voldoende gesteund wordt.

Gij moet, als ge kunt, uzelf twee dagen, of liever nog twee maanden, in de plaats van dezen stellen. Tracht eens twee maanden lang (terwijl ge nog dek en kleeding en schoeisel hebt) te leven van zeventig cent per week per persoon. Als ge het langer dan drie dagen volhoudt dan zijt ge flinker dan ik.

Gij moet uzelf eens trachten te realiseeren, wat het voor een mensch (verstaat ge dit woord nog: een mènsch, uw gelijke, met eenzelfde ziel en eenzelfde lichaam en met zelfde geluksverlangens als gij!) wat het voor een mènsch wil zeggen, van week tot week, van jaar tot jaar in dezen toestand te verblijven. En dàn uw leiders te hooren vertellen dat het voorloopig voor tienduizenden zoo wel zal blijven (één dier tienduizenden kunt ge zelf zijn) en handige cijferaars te hooren berekenen dat er.... eigenlijk geen werkloosheid is.

Gij moet u eens trachten in te denken welken invloed een dergelijk leven op de individuen heeft; denk slechts aan gewone zaken als werkbekwaamheid en werkbereidheid, burgerzin, vaderlands- en gemeenschapsliefde. Denk slechts aan het louter lichamelijke weerstandsvermogen van het opgroeiende geslacht, de Nederlandsche Natie van morgen. Zoudt ge werkelijk verbaasd zijn, als deze menschen nogal tamelijk verbitterd, nogal tamelijk ontgoocheld, nogal tamelijk onverschillig en zonder al te veel enthousiasme het leven binnenwandelen dat hun zulk een toekomst biedt?

Hebt gij nu genoeg het nuchtere, koele hoofd gebruikt? Hebt gij ook nog een hart?

Een hart dat u zegt dat deze menschen toch even goed mensch zijn als gij zelf, en toch ook hun verlangens kenden naar een klein (o, zoo bitter klein in vergelijking met anderen) klein weinigje geluk? Wààr zullen zij het geluk gaan zoeken; waar ligt voor hen het land waar zij even, even maar bevrijd zijn van de bijtende realiteit van dit leven?

Een hart dat u zegt dat deze menschen Nederlanders zijn - och, wij hebben tijdens en na den oorlog zoo prachtig gewerkt voor Belgische en Hongaarsche vluchtelingen. Wij hebben daar met tientallen de onderscheidingen dier vreemde regeeringen mee verdiend, en wij worden er vandaag nog dankbaar om aangekeken. En wij hebben internationaal nog een zoo goede naam voor vluchtelingen dat wij vandaag nog hun toevluchtsoord zijn. Maar onze Nederlandsche vluchtelingen en slachtoffers der crisis-oorlog, onze Nederlandsche 'bleekneusjes' (wat een schattige naam om de harde wreedheid van algeheele ondervoeding te camoufleeren, niet?) waarmee geen eerelintjes te verdienen zijn....

Een hart dat u zegt dat toch deze menschen u het naaste staan; van één stam, waarover zoo pathetisch te zingen valt 'één voor allen, allen één' -

Een hart dat u elke dag zegt, dat er vijf maal honderdduizend Nederlanders (en méér) verkommeren en vergaan -

en dat uw hoofd niet het zwijgen oplegt, maar aan het werk zet.

Want, deze legers van mannen en vrouwen en kinderen, zij zijn met vijf maal honderdduizend *niet* geteld. Er achter staan nog honderdduizenden anderen, die nooit in de koude statistieken opgenomen werden, die nooit de (zoo menschelijke, zoo koning-der-schepping-achtige, nietwaar?) daad van stempelen mogen stellen, die voor geen steun en hulp in aanmerking komen.

Omdat in dit land (men zou het kunnen vloeken, dit land, met de diepste verachting waarover de mensch beschikt, dat het zóó zijn kinderen behandelt) omdat in dit land alles naar orde en regel moet gaan, en duizenden gevallen niet in deze

regels voorzien werden. Omdat in dit land het hart volkomen zwijgt, en daardoor het hoofd stuurloos en nutteloos maakt. Omdat in dit land (en *dit* is het ergste van àl!) de werkloos*heid* een probleem is waarover men graag groote boomen opzet, maar er geen mensch schijnt te zijn, die aan de werkloozen denkt.

En, mijn God, wat kan het schelen dat er werkloosheid is, een abstract en slechts in schema's te vangen getallenbegrip. Duizendmaal erger, ten hemel schreiend om vloek over dit gedoemde land, is het feit dat de werkloozen vergeten worden, aan hun lot overgelaten en langs ambtelijken weg slechts ten deele gesteund worden met een bedrag dat te gering is om menschwaardig van te leven.

Mogen zij nog als mensch leven, of is dit ons rijke en christelijke en zoo europeesch-beschaafde Nederland zoo ver gezonken als eens het Romeinsche Rijk, dat al die paupers nog slechts een last- en een schade-post zijn, en liever vandaag dan morgen opgeruimd werden als dit maar mogelijk was?

God helpe Nederland, waar zoo veel menschen tot onmenschwaardig leven getrapt worden!

Werkloosheid door Mr. Dr. L.F.H. Regout, Voorzitter der Limburgsche R.-K. Werkgevers-Vereeniging te Maastricht.

> Men moet tegenover het werkloosheidsprobleem stelling nemen, **niet uitsluitend** aan de hand van economische berekeningen, maar ook met een warm hart.

Over de juiste omvang van de werkloosheid is ons land reeds heel wat geschreven. Tot een nauwkeurige berekening van het aantal als arbeidsgeschikt te beschouwen werkloozen, stelt de officieele statistiek door verschillende oorzaken niet in staat. Zooveel leert ze wel, dat er in de laatste twee jaren eene niet onbelangrijke verbetering intrad, seizoensinvloeden brachten telkens voorbijgaande verlichting en ook is plaatselijk de toestand zeer verschillend.

Het aantal vrouwen speelt bij deze statistische opgave een zeer ondergeschikte rol; lettend op het tekort aan vrouwelijk personeel is er hier uit het oogpunt van werkloosheid van eenig probleem zelfs wel nauwelijks sprake.

Volle aandacht valt dus op het mannelijk deel onzer werkloozen. De statistiek met het noodige voorbehoud aanvaardend, achten wij de waarheid dicht benaderd, wanneer men stelt, dat in ons land thans rond tien procent van onze valide mannelijke arbeidskrachten, jeugdigen en volwassenen, het geheele of grootste deel van het jaar onbenut blijft. Dit teekent den ernst van den toestand, vooral uit het oogpunt van bedreiging van onze volkskracht.

Hoe ernstig het vraagstuk voor ons land ook zij, toch rechtvaardigt naar onze overtuiging niets de opvatting, dat er eigenlijk niet veel tegen te doen ware. Voor defaitisme is hier geen plaats. Gelijk overal elders, werd ook in Nederland het economische leven in de laatste decennia overrompeld door een reeks ingrijpende wijzigingen, waaraan het zich nog lang niet heeft weten aan te passen. Alles kwam vrijwel ter zelfder tijd: de geweldige technische ontwikkeling van de naoorlogsche jaren met haar arbeidsbesparing, de industrialisatie van de Oostersche landen, het stopzetten der vooroorlogsche emigratie, de emancipatie van de vrouw, die in ruime mate de plaats van den man in het bedrijfsleven innam.

Het is bij dit alles naast de geheel gewijzigde economische constellatie van ons land ten opzichte van de nabuurlanden, nog een open vraag, langs welken weg het bedrijfsleven ten onzent de thans ongebruikte werkkrachten weer eenmaal zal kunnen opnemen.

In de opvattingen, welke ten dien aanzien heerschen, zijn er afgezien van degenen, die er zich al bij meenen te moeten neerleggen, dat wij bij den stand van de moderne techniek in lengte van dagen met de werkloosheidsplaag zullen blijven opgescheept, vooral drie groepen te onderscheiden.

Een eerste groep meent, onder den invloed van de *vrije krachten* der maatschappij in den toekomst een zoodanige verruiming van afzet en daarmede een zoodanige productievergrooting te mogen verwachten, dat het surplus aan arbeid aldus weer automatisch wordt opgenomen. Anderen verwachten een herstel, dank zij blijvende, vèrgaande *Staatsbemoeiïng*. Een derde groep ten slotte meent, dat de werkloosheid hier te lande vooral door de groote bevolkingstoename veroorzaakt is en dat dienovereenkomstig geboortebeperking uitkomst bieden zal.

Om tusschen deze tegengestelde opvattingen een afdoende uitspraak te doen, diende men eigenlijk over de gave van de profetie te beschikken!

Waar wij echter onzerzijds het minste beducht voor zijn, is de invloed van de bevolkingsgroei op de werkloosheid. Reeds de historie toont veeleer het tegendeel van die gevreesde schadelijke

uitwerking aan. Ware het anders, hoezeer zou dan de 19e eeuw door de werkloosheid moeten zijn bedreigd geweest. De behoeften van een opgroeiend geslacht bleken nog steeds de sterkste prikkel voor economische ontwikkeling.

Voor het overige wil het ons voorkomen, dat de waarheid in het midden ligt.

Zelfs de pessimisten, die wij boven aan het woord lieten, kunnen in zooverre gelijk hebben, dat arbeidsbesparing in den toekomst nog tot vergaande consequenties ten aanzien van de arbeidsverdeeling voeren kan. Maar op de eerste plaats zullen de vrije economische krachten - hetgeen nog niet zijn *ongebonden,* mag ik het zeggen *ongeordende* krachten - hand in hand dienen te gaan met een Staatsbemoeiïng, die blijvend wel heel wat grooter zal zijn, dan wij zulks in het verleden gewend waren. Evenmin als naar onze meening het spel der vrije economische krachten afdoende uitkomst brengen kan, evenmin hebben wij vertrouwen in een panacee, zij het op monetair gebied of op het gebied der behoefteregeling, welke den Staat ten dienste zou staan, om het bedrijfsleven op vol emplooi te brengen en te houden.

Maar in geval de opneming van de beschikbare arbeid op den duur niet op andere wijze te bereiken ware, dan zien wij als *sluitpost* een blijvende ‘uitsmering’ - het is geen fraai woord, maar duidelijk! - met behulp van vervroegde pensioneering, latere tewerkstelling, verkorting van arbeid, het doen verrichten tenslotte door jongens of mannen van arbeid, die tot dusverre meer tot de vrouwelijke beroepen gerekend werd of hoe dan ook tot dusverre door vrouwen werd verricht.

Terwijl deze laatste soort maatregelen vaak als meer voorbijgaande of secundaire maatregelen worden beschouwd, zouden wij ze niet minder als sluitstuk willen zien, nadat andere pogingen faalden. Op enkele dier maatregelen komen wij aanstonds nog terug.

Bij onze voorgaande beschouwing hadden wij het oog op een naar den toekomst verschoven tijdstip, waarin geacht kan worden een nieuwen evenwichtstoestand te zijn ingetreden. Voordien hebben wij echter te doen met een overgangstijd, die voor het probleem, dat ons bezig houdt, niet minder onze aandacht vraagt.

Hoe het ook later moge gaan, zeker is het dat juist in dezen overgangstijd aan de staatsbemoeiïng een zeer belangrijke rol dient te worden toebedacht.

Nadat de bestrijding van de werkloosheid tot voor korten tijd in hoofdzaak gericht is geweest op verzachting van de gevolgen, heeft de huidige Regeering te recht het probleem in de kern aangevat, t.w. de bestrijding van de werkloosheid zelf.

In verband met dit laatste zijn onlangs uit de keuken van het Departement van Sociale Zaken een tweetal plannen te voorschijn gekomen. Wij bedoelen het plan Westhoff en daarnaast de latere tewerkstelling in fabrieken van jeugdige mannelijke en vrouwelijke arbeiders.

Het plan Westhoff, een werkverschaffingsplan in grooten stijl, draagt het stempel van overgangsmaatregel ten volle, al zijn hiermede een ruim aantal jaren gemoeid. De tweede soort maatregelen dragen het karakter van overgangsmaatregel slechts ten deele. In het bijzonder voor wat betreft de leeftijdsverschuiving voor vrouwelijke arbeidskrachten - naar men weet ligt het in de bedoeling, dat meisjes slechts zouden mogen worden te werk gesteld na het bereiken van den 16 jarigen leeftijd, thans ligt de grens bij 14 jaar - wekt het den indruk, dat de Minister van Sociale Zaken hieraan een duurzaam karakter wenscht te geven. Hoe het ook zij, wij meenen, dat voor het gezamenlijk uitbrengen van beiderlei maatregelen goede gronden aanwezig zijn en dat in deze combinatie een zeer krachtig middel tot bestrijding der huidige werkloosheid gelegen is.

Terwijl de wenschelijkheid van de invoering op ruime schaal van openbare werken, heden ten dage wel nauwelijks meer verdediging behoeft, valt te voorzien, dat tegen de invoering van de tweede soort maatregelen, van de zijde van de industrie heel wat bedenkingen zullen rijzen.

Ongetwijfeld zullen uit de verschuivingen van de leeftijdgrens voor jongens van één jaar, voor meisjes van twee jaren, voor de industrie niet geringe moeilijkheden voortkomen. Zelfs zoo ernstige moeilijkheden, dat naar wij vreezen een zeer geleidelijke doorvoering onvermijdelijk zal blijken, hetgeen de uitwerking van de maatregel natuurlijk verzwakt.

Meer in het bijzonder betreft dit de gedachte leeftijdsver-

schuiving voor vrouwelijke arbeiders, die in de praktijk wel op de grootste bezwaren dreigt te stuiten, maar die tevens in sociaal opzicht ongetwijfeld het beste gefundeerd is. In zooverre de gezegde voorziening de tendenz heeft en dat heeft zij zeker, om de fabrieksarbeid voor vrouwen in zijn geheel aanzienlijk te beperken, valt dit louter sociaal bezien slechts toe te juichen. Laten wij eerlijk zijn, hoe moeilijk wij ons velerlei fabrieksarbeid zonder de hulp van vrouwen ook kunnen denken, eigenlijk is en blijft een toekomstige huisvrouw en moeder in de fabriek, zelfs onder voor haar gunstige omstandigheden, slecht op haar plaats; haar latere kennis als huisvrouw is als regel hoogst gebrekkig. Ook het ernstige tekort aan dienstboden wijst in de richting: de vrouw zooveel mogelijk uit de fabriek.

Wel lijkt de vraag gewettigd, of aan een algemeen verbod tot het aannemen van meisjes beneden 16 jaar, niet zouden dienen vooraf te gaan enkele andere maatregelen, als algeheel wettelijk verbod van fabrieksarbeid voor de gehuwde vrouw (die anders in veel grooter omvang dan thans, toch weer de plaats der geweerde jeugdige krachten zou dreigen te bezetten), benevens een verbod van vrouwenarbeid voor alle zoodanige werkzaamheden, die zich door aard of omgeving het minst daartoe leenen.

Hoe ingrijpend inmiddels in het bijzonder de beperking van vrouwenarbeid voor vele industrietakken ook moge zijn, mede in verband met de vragen, die ten aanzien van loonhoogte rijzen, toch zouden wij voor deze en andere voorgestelde maatregelen ter bestrijding van de werkloosheidsplaag, het aannemen van een milde houding willen bepleiten. Welke richting men ook uit wil, om het euvel daadwerkelijk te bestrijden, steeds stoot men op bergen moeilijkheden, hetgeen slechts gecompenseerd kan worden, gelijk wij elders al eens de gelegenheid hadden op te merken, door bergen van goede wil. Wie is er, die er nog aan kan twijfelen, dat zonder zeker radicalisme, ook wij bedachtzame Nederlanders het in deze tijden niet meer kunnen stellen!

Op de kracht, die in de goede wil gelegen is, zouden wij nog even den nadruk willen leggen. Het karakter van dit niet economische tijdschrift moge mij daarbij veroorloven, mij tot slot nog even te begeven buiten het eigenlijke kader eener economische verhandeling.

Het valt niet zoo zwaar, over velerlei desiderata met overtuiging te praten, maar er zijn als regel slechts betrekkelijk weinigen, op wier schouders de onmiddellijke gevolgen in volle druk komen te rusten. En bij de bestrijding der werkloosheid staan de *leiders* van het bedrijfsleven nu eenmaal in het eerste gelid.

Naast veel, dat afstoot, kan van onze Oostelijke buren één ding zonder voorbehoud worden overgenomen: de leuze Gemeinnutz vor Eigennutz. Wij treden niet noch in gindsche toepassing dier leuze, noch in de beginselen, waaruit zij is opgebouwd. Maar is het op zich zelf geen heerlijke gedachte, dat aan ieder zijn bijzondere gaven en invloed geschonken zijn ten algemeene nutte, dat wij allen als organen eener gemeenschap, eendrachtig voor elkander moeten zorgen? Die gedachte is niet nieuw, want ze stamt reeds van Paulus.

Ik wil dan eindigen met de woorden, waarmede ik deze bijdrage aanving.

Kerstmis 1938.

Ik weet ze zitten.... door L.G. van Doorn.

Ik weet ze zitten bij de schrale vuren,
de stille handen in de schoot,
steeds vragend: Zal 't nog lange duren,
dat wij weer krijgen arbeid, brood?

Ik weet ze zitten d' afgetobde vrouwen,
de handen onder 't moede hoofd,
die wank'lend door de dagen sjouwen,
het licht in d'oogen reeds gedoofd.

Ik weet ze zitten in het schemerdonker,
de kindren, eens aan 't licht gebracht,
voor hen geen vreugde en 't geflonker
der sterren in de heil'ge nacht.

Ik weet ze zitten met verbeten monden,
wier krachten langzaam zijn vergaan,
die niet meer kunnen, zóó z'al konden...
en die zich weten: afgedaan.

Ik weet ze zitten, wie de uren duren,
wie 't leven is één bange droom,
wier oogen in een ledig turen,
die hunk'ren: - dat de dood maar koom.

Werkloosheid door Mr. Dr. P. IJssel de Schepper.

Een van de belangrijkste problemen van dezen tijd is zeker wel het werkloosheidsvraagstuk, niet alleen omdat het algemeen in alle landen voorkomt en zoo veel ellende veroorzaakt, maar zeer zeker ook omdat het voor zoovelen onoplosbaar schijnt. Daarom wil ik trachten aan te toonen dat in de Bellamy-economie de oplossing van dit probleem gelegen is.

De groote oorzaak der werkloosheid ligt in het gebrek aan koopkracht, d.w.z. dat de inkomens der menschen te klein zijn om al hetgeen geproduceerd kan worden op te koopen. Er wordt n.l. niet geproduceerd voor de behoefte der menschen, maar voor den verkoop. Wanneer er dus meer geproduceerd wordt dan er tengevolge het inkomen der menschen gekocht kan worden, spreekt men van overproductie en gaat men de productie beperken en productie vernietigen, al is van wege armoede en ondervoeding de behoefte nog zoo groot en is er dus onderconsumptie. Zoo spreekt men er van dat wij in crisistoestand verkeeren.

Wat is een crisis? Dit is een ernstige ziektetoestand, zooals elk medicus u vertellen kan. De maatschappij is dus ernstig ziek, en wij hebben dus na te gaan, evenals bij een ziek mensch, welke harer belangrijke organen niet behoorlijk functioneeren.

Het economische leven der maatschappij is gebaseerd op het economische stelsel, dat men gewoonlijk het kapitalistische stelsel noemt. Zooals alle stelsels is ook dit stelsel gebaseerd op wetten en deze zijn drie in getal, n.l. 1°. de wet van vraag en aanbod, 2°. die van productie, distributie en consumptie en 3°. die van waarde, prijs en inkomen. Dat deze wetten niet goed functioneeren, zal voor iedereen duidelijk zijn en wij hebben na te gaan,

wat de ziektekiem is, die deze zoo ziek heeft gemaakt. De wet van vraag en aanbod is daarop gebaseerd, dat hoe grooter de vraag en hoe kleiner 't aanbod is, des te meer winst kan er gemaakt worden. De ziektekiem is nu dat deze basis absoluut op den kop staat, want door de kunstmatige energie van stoom, electriciteit enz. en de uitvindingen op technisch gebied, kan er tegenwoordig geproduceerd worden zooveel men wil, het aanbod is dus ongelimiteerd, wij leven op dit gebied in een tijd van overvloed. De koopkracht der menschen echter is zeer beperkt en neemt steeds af, tengevolge van loonsverlagingen (onder loon begrepen tractementen, salarissen enz.), door belastingverhoogingen, 't zakken der rentestandaard, 't zich vernietigen van 't kapitaal, enz. enz. enz. Zoo wordt dus de vraag steeds kleiner. Wij leven dus in een vicieuse cirkel: loonsverlaging - koopkracht kleiner, er wordt minder gekocht, er behoeft minder geproduceerd te worden, er komt meer werkloosheid, de Staat moet meer aan steun betalen, de belastingen worden verhoogd, de koopkracht wordt kleiner, er wordt minder gekocht enz. enz. enz. Zoo wordt de afstand tusschen aanbod en vraag in de fatale richting steeds grooter en wordt de wet van vraag en aanbod steeds zieker en blijkt deze ziekte ongeneeslijk te zijn zoolang het kapitalistische stelsel tot basis dient.

Men kan 't ook nog van uit een ander standpunt bekijken (waarbij echter 't resultaat 't zelfde is). Er zijn n.l. drie factoren: behoefte, productiemogelijkheid en koopkracht. Zoolang de productiemogelijkheid ligt beneden de behoefte, geeft het geen verstoringen dat sommige menschen minder koopkracht hebben dan hunne behoeften mede brengen. Doch wanneer zooals thans het geval is de productiemogelijkheid minstens even groot is als de behoefte, berokkent elk gebrek aan koopkracht verstoringen, daar er dan overproductie komt.

Door deze ziekte van de wet van vraag en aanbod zijn dus ook de beide andere wetten ziek;

a. die sub 2°: de productie-mogelijkheid overtreft nu steeds meer de consumptie, zoo dat door de kunstmiddelen als beperking en vernietiging, de productie steeds lager en lager moet worden gehouden, zijnde de distributie van dien aard, dat een gedeelte der menschen een koopkracht heeft die boven hunne behoeften

uitgaat en een steeds grooter wordend gedeelte, een koopkracht, die steeds verder onder hunne behoefte is gelegen, terwijl de producenten er op uit zijn steeds nieuwe behoeften te scheppen, waaraan bij de daling der koopkracht steeds in geringere mate voldaan kan worden;

b. die sub 3°: de waarde der producten, die geproduceerd kunnen worden, wordt hoe langer hoe grooter dan het inkomen (de koopkracht) der menschen, waardoor de prijzen met kunstmiddelen als beperking enz. op peil gehouden moeten worden.

De oorzaak van dit gebrek aan koopkracht, van deze ziektetoestand, deze crisis, waarin de maatschappij verkeert, met al hare ellendige gevolgen, ligt dus in dit ‘produceeren om den verkoop en niet voor de behoefte’, wat ik het kort het ‘winstsysteem’ noem.

Dit winstsysteem is zooals alles een groeiproces, daar alles gaat volgens de goddelijke wetten der evolutie.

Toen de ruilhandel (van goederen tegen goederen) onder de menschen te ingewikkeld werd, had men een ruilmiddel noodig. Toen de menschen voor den ouden dag en voor hunne kinderen wenschten te zorgen, wilden zij sparen, dus kapitaal fokken. Voor beide heeft men noodig iets dat weinig aan waardeschommelingen, bederf en slijtage onderhevig is en daaraan voldeed het goud. Zoo kreeg goud deze twee functies van ruilmiddel en kapitaal. Om voor den ouden dag en de nakomelingen te kunnen zorgen, moet 't gespaarde vruchten kunnen voortbrengen. Op natuurlijke wijze kan goud dit niet doen, dus moest men het kunstmatig vruchtdragend maken. Dit kon alleen door er iets voor te koopen dat wel producten voortbrengt, 't zij dit productiemiddel bestaat in landerijen, fabrieken of iets anders. Wanneer men nu de door 't productiemiddel voortgebrachte producten zoude verkoopen voor den kostenden prijs, zoude er voor 't goud geen rente overschieten. Zoo moest men op den kostenden prijs wel een winstmarge zetten, waaruit men die rente betalen kon. Dit ging goed zoolang de productie-mogelijkheid beneden de behoefte lag en de wet van vraag en aanbod dus behoorlijk functioneerde. Thans, nu dit geheel veranderd is, gaat dit dus niet goed meer en is hierin dus de groote oorzaak der crisis gelegen (hoewel er natuurlijk ook bijoorzaken zijn).

Het inkomen der menschen bestaat voor een gedeelte uit loon (dit wordt, voor zooverre het niet gespaard wordt, gebruikt als koopkracht) en voor een ander gedeelte uit winst, doch deze wordt voor een groot gedeelte door de groote maatschappijen omgezet in reserves enz., en door hen wier inkomen grooter is dan hunne behoefte, belegd. Men maakt er dus kapitaal van, wat, zooals wij zagen, alleen waarde heeft, als 't omgezet wordt in productiemiddel. De winst is dus aan twee kanten oorzaak, omdat zij aan den eenen kant de koopkracht te klein maakt en aan den anderen kant, bij een bestaande overproductie, de productie nog vermeerdert.

Hoe kunnen wij dus de werkloosheid overwinnen.

Door niet meer te produceeren voor den verkoop, maar voor de behoefte.

Dit is alleen te bereiken wanneer niet meer de productiemiddelen of althans hun beheer, zijn in handen van particulieren, maar van de Gemeenschap (de Staat). Wij moeten dus komen tot broederschap in praktijk, datgene wat Jezus Christus de menschheid een kleine 2000 jaar geleden heet geleerd en waarvan de menschheid sindsdien hoe langer hoe meer is afgeweken. Want wij leven tegenwoordig in een maatschappij, waarin allen *tegenover* allen staan, een ellebogen-maatschappij, waarin de eene z'n dood, den ander z'n brood is.

Nu zegt men wel, dat er altijd crisissen zijn geweest en dat evenals die, ook deze wel voorbij zal gaan, maar men vergeet dat toen het tegenwoordige probleem der werkloosheid niet bestond; dat toen de crisissen zijn verdwenen doordat het land een nieuw afzetgebied vond en dit thans onmogelijk is; dat de weder gekeerde vrijhandel toen de redding heeft gebracht, doch dat deze thans niet kan terug keeren.

Waarom zijn er geen nieuwe afzetgebieden te vinden? Vooral tijdens den grooten oorlog begreep men, dat wanneer een land veel noodig had van een ander land, het in groote moeilijkheden zou komen, wanneer het met dat land in oorlog kwam. Daarom besloot elk land zooveel mogelijk alles in eigen land te laten produceeren, desnoods met behulp van steun uit de Staatskas. Tengevolge van de kunstmatige energie en de technische mogelijkheden produceert nu *elk* land meer dan zijn eigen inwoners

koopen kunnen. *Elk* land heeft dus *export noodig* en wenscht, zelf te veel hebbende, *geen import*. De handel tusschen de landen kan dus alleen in stand gehouden worden door een contract ‘als gij dit van mij koopt, koop ik dat van u’, d.w.z. de contingeering met z'n clearing en deviezen. De export is dus gekoppeld aan en beperkt door de contingeering. Nieuwe afzetgebieden zijn niet meer te krijgen.

Waarom kan er geen vrijhandel meer komen?

Na elke oorlog verdween de vrijhandel, omdat de prijzen door inkomende rechten op peil moesten worden gehouden. De vrijhandel keerde pas weer toen de prijzen zonder kunstmiddelen op peil konden blijven.

Uit 't voorgaande blijkt dat thans de prijzen niet zonder kunstmiddelen meer op peil kunnen worden gehouden en dus de vrijhandel niet terug keeren kan.

Is deze broederschap-in-practijk werkelijk in practijk mogelijk?

De Bellamy-economie leert ons van ‘ja’.

De Staat wordt dan een coöperatieve vereeniging, waarvan het inkomen zal bestaan uit de productie van *alle* gebruiks- en verbruiksartikelen, naar de behoefte van *alle* menschen, geen uitgezonderd.

Zooals iedereen weet, ontstaat de productie door arbeid, wordt arbeid verricht door menschen en bestaat een coöperatieve vereeniging uit menschen. De coöperatieve vereeniging heeft dus de gelegenheid om door haar eigen menschen de arbeid te laten verrichten, die de producten voortbrengt en heeft 't mitsdien in haar macht om te maken, dat haar inkomen ruim voldoende is. Om nu deze productie aan de inwoners ten goede te laten komen, kan zij die niet in natura verdeelen, doch moet zij de waarde in guldens daarvan bepalen (b.v. door 't aantal werkuren wat er aan besteed is) en deze waarde over de inwoners verdeelen. In het eind van elk jaar zal het bestuur dier coöperatieve vereeniging, de Nederlandsche Staat, dus aan de hand behoorlijke statistieken de hoegrootheid van de productie voor de behoefte van *alle* menschen vaststellen, daarboven opzetten b.v. 20% voor export, die noodig is tegenover import van grondstoffen en datgene wat hier niet geproduceerd worden kan, en onvoorziene omstandigheden, deze geheele productie waardeeren in guldens, dit bedrag

deelen door het aantal inwoners van den Staat van de wieg tot het graf, en aan *ieder* inwoner zijn gelijke deel daarin op zijn giro als inkomen geven. Daar de productiemogelijkheid zooals wij zagen tegenwoordig grooter is dan de behoefte, is het niet noodig den een meer te geven dan den ander en kan dus het principe der broederschap worden doorgevoerd.

Het bestuur stelt nu de producten te koop in de magazijnen der gemeenschap tegen een prijs die gelijk is aan de aan de producten toegekende waarde, en ieder is vrij naar eigen behoefte, smaak enz. die producten met zijn giraal geld te koopen die hij begeert.

Hieruit blijkt dat aldus alle drie wetten volkomen genezen zijn n.l. die sub 1°. want er is nu aanbod naar behoefte èn vraag naar behoefte, die sub 2°. want er is nu productie naar behoefte èn consumptie naar behoefte en de distributie is rechtvaardig, want iedereen krijgt evenveel en die sub 3°. want de waarde der producten is nu even groot als het inkomen der menschen en de prijzen zijn even hoog als de waarde en dus in harmonie met het inkomen.

Om de productie te krijgen, zal er een z.g.n. arbeidsleger moeten komen. *Elk* kind wordt dus behoorlijk opgevoed en daar noch man noch vrouw meer om een bijoogmerk behoeft te trouwen, het huwelijk dus op liefde gebaseerd zal zijn en de armoede de liefde niet meer 't raam uit kan jagen, zal er harmonie in 't gezin zijn en zal een harmonische samenwerking tusschen ouders en leermeesters bestaan. Door deze opvoeding zal de omgang van allen met allen gemakkelijk worden en de broederschap in praktijk mogelijk gemaakt.

Elk kind wordt opgevoerd tot zijn 21ste jaar en in kennis gebracht met alle soort arbeid, waardoor het zich zelf kan ‘testen’ en door de leermeesters kan worden ‘getest’. Dit is noodig voor de beroepskeuze. Ieder kind wordt in staat gesteld te ondervinden wat 't meest naar zijn aard enz. is.

Op 21 jarigen leeftijd wordt iedereen ingedeeld in het arbeidsleger om daarin te blijven tot den 55 jarigen leeftijd, terwijl als alles vlot loopt ieder op 45 jarigen leeftijd in de reserve kan gaan.

De drie eerste jaren zijn z.g.n. corvee-jaren, waarin opgedragen kan worden wat noodig is, het zijn dus proef- of examenjaren, waarin men kan toonen of men energie, arbeidslust, kennis,

capaciteit enz. heeft en waarin de zoo noodzakelijke gehoorzaamheid geleerd wordt.

Op den 24 jarigen leeftijd kiest ieder zijn arbeid. Hierdoor wordt de luiheid zoo veel mogelijk tegen gegaan, want 1°. arbeidskeuze geeft arbeidsvreugde en deze is de tegenpool der luiheid; 2°. de protectie wordt afgeschaft, waardoor ieder slechts opklimt naar gelang zijner eigen getoonde arbeidslust, capaciteiten enz.; 3°. de publieke opinie zal tegen den luiaard zijn, omdat dan iedereen weet dat het inkomen van iedereen afhangt van het werken van iedereen, zoodat iedereen er belang bij heeft dat iedereen werkt, waardoor iedereen die iemand ziet luieren, bang zijnde dat zijn eigen inkomen daardoor kleiner worden zal, er belang bij heeft dien luiaard van zijn luizijn af te brengen. Terwijl voor de z.g.n. ‘arbeidsschuwen’ opvoedingsgestichten kunnen worden ingericht.

U ziet dat hiermede het geheele probleem der werkeloosheid van de baan is.

Voor een ieder, die meer in onderdeden 't systeem der Bellamy-economie wil weten, raad ik aan te lezen de boeken van Edward Bellamy ‘In 't jaar 2000’ en vooral ‘Gelijkheid voor Allen’, wat 't meest wetenschappelijk is.

Sollicitanten door Hendrik van Rijn

Ze stonden - met z'n dertigen ongeveer - te wachten. De gang was tamelijk nauw en banken waren er niet, maar de meeste gangen zijn ook niet op sollicitanten berekend.

Dus stonden ze.

Er was weinig toenadering en de gesprekken waren schaarsch. Hier en daar werd wat gemompeld, doch van harte ging het niet. Tenslotte waren ze concurrenten, daar kon niets aan veranderd worden. Ze kwamen allemaal naar hetzelfde baantje solliciteeren en ieder hoopte voor zich, dat hij het krijgen zou.

Het was niet veel bijzonders, maar je moest nemen wat je krijgen kon.

Den vorigen avond had het handelskantoor een advertentie geplaatst voor een bediende; salaris *f* 60. -.

Men kon zich op drie verschillende tijden aanmelden; om dringen te voorkomen. Dit was de eerste ‘ploeg’.

En nu bevatte de gang zestig of zeventig werklooze jaren en misschien evenveel diploma's. Behalve dat was er ook nog wat hoop aanwezig in de harten van elk der wachtenden, hoop, dat misschien nu voor hem de tijd van gedwongen nietsdoen zou eindigen, dat er werk zou komen en verdienste. Er zou maar één gelukkige zijn, maar iedereen kon toch het lot trekken?

Veel was er gedroomd dien nacht, veel luchtkasteelen waren gebouwd en veel plannen gemaakt. Het was al zoo vaak op niets uitgeloopen, mogelijk zou het nu eens lukken. Het kon toch?

Eens zou de verandering zeker komen. Geduld maar. Dááraan ontbrak het hun niet, aan geduld, werkelijk niet. Dát te hebben hadden ze wel geleerd.

Dat is de nuttige zijde van de werkloosheid. Men leert wachten, men leert inzien dat het leven niet te dwingen is tot gunstig gezind zijn.

Iedereen komt aan de beurt. Natuurlijk. Niemand wordt overgeslagen in het leven, maar sommigen kunnen niet wachten en sommigen laten hun beurt voorbijgaan. Dat is dom. Men moet altijd waakzaam zijn in het leven.

Daar stonden ze dan, tastbare bewijzen voor het spreekwoord, dat geduld een schoone zaak is....

Ze zagen de toekomst iets lichter in, er was een sprankje hoop, weliswaar op niets definitiefs gegrond, maar wie sterk verlangt heeft maar weinig noodig om te hopen.

Ze namen elkaar eens op, met schattende blikken waarin de na-ijver zoo goed mogelijk verborgen was, maar die toch in de oogen blonk.

Rivalen, dát waren ze!

Ze dongen naar de betrekking, zooals vele minnaars naar de hand van één vrouw. In den strijd om de liefde is men weinig edelmoedig, in den strijd om werk evenmin.

Ze waren allen nog jong, niet boven de vijf-en-twintig. De meesten zagen er netjes uit, maar het was de netheid der armoede.

De kantoorbediende is altijd ‘heer’ in zijn uiterlijk en ‘heer’ blijft hij, ook al is hij nog zoo lang werkloos.

De meeste pakken waren kaal, maar het was te zien, dat ieder zich had uitgesloofd zijn stand van kantoorbediende geen oneer aan te doen.

De plooien in de broekspijpen waren voorbeeldig en zij maakten veel glimmends op andere plaatsen goed. De boorden waren hagelwit en de dassen keurig.

Ze drentelden heen en weer, wat zenuwachtig, de meesten. Het is toch altijd weer opnieuw een sensatie om te solliciteeren.

Dat is begrijpelijk. Steeds zijn ze weer in afwachting van wat men ze zal vragen, hoewel ze weten dat het altijd op hetzelfde neerkomt.

Vooral het einde van al die gesprekken is stereotiep. ‘U krijgt bericht van ons’, luidt het. Dan gaan ze weg en ze hopen elken keer weer, dat ze bericht krijgen. Ze kijken elken dag naar de post. Soms komt de mededeeling ‘dat men ditmaal van de diensten geen gebruik kan maken’; meestal hooren ze niets. Dan wordt er weer een teleurstelling geboekt, men heeft weer voor niets gehoopt. Het wachten is op den volgenden keer.

En altijd is er opnieuw de spanning, de hoop, de verwachting en het uitkijken naar de post.

Een enkele geluksvogel boft en wordt aangenomen.

Wanneer ik? denkt ieder.

Het duurt lang.

Ze wachten nu al zeker een half uur, maar het hindert niet, de hoop is sterker dan het ongeduld.

Dan gaat de deur open. Ha, eindelijk!

Ze dringen iets naar voren. Een meneer verschijnt in de gang. Hij houdt de deurknop vast, kijkt eens rond en verdwijnt dan weer gauw.

Hè, wat is dat?

Vreemd, hij moet zeker kijken hoe groot de toeloop is.

Het schijnt alsof door dit voorval de verbroedering tot stand gekomen is.

Men begint met elkaar te praten, grapjes worden gemaakt om de haastig verdwenen meneer, die naar het ‘publiek’ kwam kijken, zooals een opmerkt.

Wat bitterheid klinkt door in zijn stem en ook in de andere gezegden valt het karakter van den galgenhumor te ontdekken.

Men praat nu druk, over en weer.

De concurrentie is verdwenen, de vertrouwelijkheid heeft het gewonnen. Ze verkeeren toch allemaal in denzelfden toestand, waarom dan niet vertrouwelijk zijn?

Al gauw weten de meesten van elkaar hoelang ze werkloos zijn. Het is een gemeenschappelijk onderwerp en iets waarvoor men zich niet behoeft te schamen, tenminste hier niet.

De tijd verstrijkt.

Ruim drie kwartier hebben ze nu gewacht. Zou het nog lang duren?

Daar hooren ze wat. Ieder loopt naar de deur. Die gaat voor

den tweeden keer open en dezelfde meneer verschijnt. Hij staat nu heelemaal in de gang.

Hij zegt nog niets.

Ze kijken hem verlangend aan, allemaal.

Dan klinkt het, een beetje weifelend en onzeker: ‘Eh.... eh.... heeren, het spijt mij heel erg, maar er heeft een ellendig misverstand plaatsgevonden. Onze bedoeling is een vrouwelijke bediende en men heeft verzuimd er dat in de advertentie bij te zetten. Ik vind het ontzettend jammer, dat U allemaal voor niets gekomen bent, en dat er nog meer voor niets zullen komen, maar ik moet U onverrichterzake naar huis sturen’.

Hij kijkt nog eens rond, de meneer. Zijn hoofd is wat rood geworden tijdens het spreken.

Het was ook zoo een vervelende boodschap. Hij vindt het beroerd, werkelijk, maar hij kan er ook niets aan doen.

Vluchtig geeft hij een sein in de richting van den uitgang, mompelt iets als een groet en verdwijnt dan gauw, blij van de onaangename mededeeling af te zijn.

Het is stil in de gang. Erg stil.

Ze kijken elkaar aan, de dertig, beduusd.

Een meisje moesten ze hebben en ze hadden het er niet bijgezet in de advertentie.

Ze waren voor niets gekomen, ze hadden voor niets gewacht.

Weg is de hoop. Misschien een volgend keer gelukkiger. Berusting, berusting.

Wat hebben ze hier nog te maken?

Niets immers?

Dan draaien ze zich om en schuifelen weg, een illusie armer, een ervaring rijker.

Ledigheid-misdadigers door Mr. G.T.J. de Jongh, Oud-Kinderrechter.

I.

Uit een rapport: ‘Ik heb in den regel weinig zakgeld en daarbij komt, dat ik thuis niet vind, wat ik daar als kind mag verwachten.

Vader begrijpt mij niet en zal nimmer vertrouwelijk met mij spreken.

Daarbij komt, dat ik na de beëindiging van mijn militairen dienstplicht werkloos ben geworden, zoodat ik eigenlijk met mijn ziel onder den arm loop.

Het veel uit huis zijn en mijn tijd op straat doorbrengende heeft mij tenslotte gebracht tot het uithalen van allerlei verkeerde dingen.

Zoo langzamerhand heb ik deelgenomen aan de feiten, waarvoor ik thans vervolgd word; welke diefstallen ik bij herhaling heb bedreven.’

Het is woordelijk overgeschreven en menig reclasseeringsbeambte zal veronderstellen, dat het een geval voor hem is, omdat het geheel overeenstemt met hetgeen dagelijks hun voor oogen komt.

Vader stug, harde werker, komt thuis, eet, leest de krant, zegt geen boe of bah en vind zich zelf een voortreffelijk mensch. Moeder praat des te meer, doch dit imponeert den zoon, die behoefte heeft aan geestelijk medeleven, ook geen oogenblik. Hij heeft een behoorlijke betrekking, doch na den militairen dienst

neemt de patroon hem niet terug en daarna begint de misère.

Een geval uit duizend.

De reclasseeringsinstelling adviseert den verdachte voorwaardelijk te veroordeelen, omdat hij nog al onder den indruk is en berouw toont, doch de politierechter veroordeelt hem tot zes maanden gevangenisstraf, waarvan twee maanden onvoorwaardelijk en vier maanden voorwaardelijk.

Een geval uit duizend.

Hij heeft thans de twee maanden gevangenisstraf genoten. Zoekt opnieuw naar werk, hetwelk hij nog veel moeilijker kan krijgen, dan toen hij kersversch uit de militairendienst kwam. Vader is even stug als vroeger, moeder even spraakzaam.

Wat zal er van terecht komen?

Zoo komen er ieder jaar in ons land 2000 jongens van 18 jaar, 2000 van 19 jaar, 2000 van 20 jaar en zoo vervolgens tot 26 jaar in een of andere strafinrichting. Onthoudt u dat cijfer van 2000?

Het zijn niet alle werklooze jongens. De justitie teekent niet aan, of zij tijdens het plegen van het feit werk hadden of niet, maar de menschen van ervaring weten, dat het als regel zoo is, of dat in vele gevallen de ouders werkloos zijn, zoodat er in huis een ontevreden, bittere spheer heerscht met een prikkelbare vader en een min of meer overspannen moeder, zoodat de kinderen hun heil op straat zoeken en aldaar tot allerlei ongerechtigheden geraken.

De cijfers loopen langzamerhand niet meer omhoog. Dat behoort tot het verleden, voor zoover mij bekend is, doch het kan er nog mee door.

De processenverbaal tegen jonge jongens, die de schooljaren te boven waren bedroegen te:

	1931	1932	1933	1934	1935	1936
Amsterdam	140	143	199	284	354	295

Te Rotterdam zijn in de cijfers ook de jongere kinderen opgenomen en bedroegen in:

1933	1934	1935	1936
166	216	314	343

Voor de oudere jongens bestaan geen afzonderlijke statistieken,

doch de toestand is daar ernstiger, omdat de werkloosheid op deze leeftijd zooveel grooter is dan bij de jongeren.

De jonge jongens leeren wel is waar in den regel geen vak, doch als loopjongen of op fabrieken vinden zij, daar zij slechts aanspraak maken op een gering loon, veelal arbeid, terwijl op oudere leeftijd, als zij meer moeten verdienen, deze wegen voor hen versperd zijn.

Over het aantal jongelingen zoo tusschen de 17 en 20 jarigen leeftijd, die werkloos rondloopen, behoef ik hier geen cijfers te geven. Die vindt gij elders wel.

De getallen gaan bovendien toch onze bevatting te boven. Of dat 30.000 zijn of 50.000; wat zegt u dat?

Wat zegt het u, dat er in een jaar 10.000 jonge mannen van 18 tot 23 jaar in een of andere strafinrichting vertoeven?

Elders las ik, dat er in ons kleine land telken jare 20.000 menschen in een strafinrichting worden ingesloten, omdat zij de hun opgelegde boete niet betaalden.

Zegt u dat ook iets?

Of gaat dat alles uw begrip en verbeeldingskracht te boven?

Of vindt gij, dat waar deze toestanden bij de regeering en de kopstukken onzer Tweede Kamer bekend zijn, er reeds lang ingegrepen had moeten worden? Maar dan kent gij de langzame, maar secure gang niet, waarmee wij als staatsorgaan ons voortbewegen en de voorzichtigheid mitsgaders de zuinigheid niet, waarmee wij ieder dubbeltje nog eens en nog eens omkeeren, vóór wij het besteden aan het welzijn van het opgroeiend geslacht.

Hebt gij er eenig idee van, hoe het in den geest van zoo'n jongen kerel gesteld is, die geen werk heeft, wiens vader veelal ook geen werk heeft en wiens broeders er dikwijls ook bij loopen?

Hij staat op en de vraag is: Wat moet hij doen? Hij heeft niets te doen.

Hij heeft zich niet te haasten, want er is niemand of niets, dat op hem wacht.

Wat zou hij gaarne aan den slag gaan, wat zou het een voldoening zijn, als een mooi stuk werk uit zijn handen kwam!

Wat zou het heerlijk wezen, om hoe langer hoe beter een vak te leeren en op te klimmen tot een bekwaam werkman!

Wat zou het een ongekend genot zijn des Zaterdags het weekloon voor moeder op tafel neer te tellen en dan haar te hooren zeggen dat is voor jou, dit als zakgeld en dat leg ik apart voor een paar nieuwe schoenen.

Wat zou het prachtig zijn, maar zoo'n jongen durft er zelfs niet aan te denken om.... neen, neen, zelfs de gedachten zijn te pijnlijk, hij moet het uit zijn hoofd zetten dat hij nog eens verkeering zou kunnen aanknoopen met Annie, die bij den dokter dient. Neen, daar komt toch niets van. Hoe kan hij, die sloome slenteraar ooit aan verkeering denken of aan trouwen, als er geen werk is en hij nimmer kans heeft op een volwaardig loon?

Zoo zet de dag in en het zingt als een eentonig gezoem door zijn hoofd, tot hij het van zich afgooit en met een forsch: moeder, ik ga een eindje de straat op, de deur uitgaat.

Daar is Manus en een eindje verder komt Kees ook aansjokken. Geef mij een sigaret. Die is goed. Heb jij er misschien een voor mij?

En zij slenteren verder. Kees heeft in de krant gelezen van een kraak, waarbij *f* 700. - in de wacht is gesleept.

Manus heeft andere verhalen.

Wat is dat? Daar staat een kar met een mand er op. Van wie is die kar? Er is niemand in de buurt. Zij loopen het straatje uit en zij loopen terug en er is nog niemand en nog altijd staat de kar daar met de mand er op. En Manus, die de snelste fantasie heeft, zegt, dat er een bord boven hangt met de woorden: Pak mij toch weg.

En de rest moet gij er maar zelf bij denken.

II.

Later worden die jonge kerels tot gevangenisstraf veroordeeld. Voorwaardelijk, of onvoorwaardelijk en dikwijls half om half, want de Nederlandsche rechter houdt er niet van die jonge menschen gevangenisstraf op te leggen, omdat hij wel weet welke de treurige gevolgen zijn, maar hij durft hen ook niet met ‘niks’ naar huis te sturen, want hij vreest, dat dan op den duur de boel ook hopeloos in de war loopt.

Geldboete kan hij wel opleggen, doch hij kan op zijn vingers narekenen, dat een jongen, die niets verdient, ook geen boete betalen kan en dan deelt hij hem in bij het leger der 20.000 waarvan ik boven sprak, die er voor gaan ‘zitten’.

Dat zitten is waarschijnlijk nog een graadje erger, dan de gewone gevangenisstraf, want in 't laatste geval zit hij alleen en in 't eerste zit hij in gezelschap van een stel bijeengeraapte kerels, die voor elkaar niet wenschen onder te doen in onverschilligheid en gemeene praatjes.

Vooral 's avonds, als het troepje te bed ligt en de bewaarder de deur achter zich gesloten heeft, druipen de wanden van de obscene verhalen.

Indien de voorstanders van moreele herbewapening hieraan aandacht willen wijden, dan zullen zij hier een vruchtbare akker vinden voor hunne werkzaamheden.

Zoo is de toestand. Wij behoeven het met geen woord erger te maken dan het is, want het is allerbedroevends.

Een leger jonge menschen, die in het leven zien als in een stikdonkere nacht.

Geen spoor van hoop op verandering. Geen spoor van eenige verwachting dat zij eens te werk worden gesteld en nog eens een normaal gelukkig leven kunnen leiden.

Geen enkel licht in de verte, geen baken in zee.

En onder die last wordt alle geestkracht ingedrukt, onder dat eentonige niets doen wordt alle levenslust uitgedoofd. De dagen slepen achter elkaar aan als de wagens van een kilometer lange goederentrein.

Het leven verliest glans en kleur; de mensch past zich aan. Och, hij heeft zoo'n onbegrensde neiging om zich aan te passen.

En na zekeren tijd verlangt hij niet meer naar den eertijds vurig begeerde arbeid, hij ziet er langs en overheen. Hij denkt niet meer aan de vreugde van het loon. Dit alles ligt achter hem in het verre verleden.

Hij is een luiaard geworden, een niets-nut en veelal een misdadiger, die tot alles in staat blijkt.

Vooral indien er binnen hem een zekere activiteit wakker is gebleven, een drang naar daden.

En de gevangenis heeft het stempel der gemeenheid nog eens diep op zijn geest gedrukt.

De maatschappij gaat echter rustig haar gang. De molen der rechtspleging maalt gestadig door, de regeering kijkt welgemoed toe en is voldaan over haar beleid en toewijding.

Gelukkig de wereld, die zoo tevreden is over haar liefdeloos toekijken.

III.

In de strafrechtswetenschap is tot dusverre sprake van Gelegenheids- en Gewoonte-misdadigers. Daarnaast is nu de groep komen te staan van Ledigheids-misdadigers.

Dat wil nu zeggen: jonge menschen waarvan de leeftijd niet al te scherp omgrensd is, doch tusschen 17 en 21 jaar ligt, die tengevolge van werkloosheid en lediggang tot misdaad vervallen zijn.

Het zijn dus jonge menschen, die moreel en geestelijk nog niet geheel volwassen zijn en dientengevolge strafrechterlijk ook niet met volwassenen op dezelfde lijn mogen worden gesteld.

Voorts ligt de hoofdoorzaak der misdadigheid niet in hen zelf doch in de tijdsomstandigheden.

Op deze beide gronden is er reden voor hen eene bijzondere strafmaatregel in het leven te roepen, die meer op verbetering is ingesteld dan op vergelding, hoewel dit laatste niet verwaarloosd wordt.

Ik zou het zoo willen uitdrukken: in de vrij langdurige vrijheidsbeperking wordt de vergelding verdisconteerd en het karakter der maatregel zelf is gericht op verbetering, heropvoeding of moreele herbewapening, of hoe gij het noemen wilt.

De maatregel draagt bovenal een doelmatig, praktisch en nuttig karakter en is er uitsluitend op gericht den misdadiger weder tot het gewone maatschappelijke leven terug te voeren, door hem weder bij te brengen de gewoonte en de lust tot geregelde arbeid, de kracht om het een behoorlijke werktijd vol te houden en de minimum bekwaamheid of vakkennis te verschaffen, zonder welke een werkman eenvoudig niet aan den slag kan komen.

Wij hebben dus een bijzondere voor deze groep uitgezochte

strafmaatregel op het oog, die den man geschikt en bereid moet maken, als het mogelijk is, aan den dagelijkschen arbeid deel te nemen. Geen ambachtschool, doch waarin het vakonderricht toch ook geen ondergeschikte plaats inneemt.

Hoeveel tijd hiervoor noodig zal zijn, is bij voorbaat niet te zeggen, zoodat de rechter de duur der behandeling niet op een bepaalde tijd moet fixeeren.

Misschien zijn er enkelen wel heel snel ingereden en anderen slechts na langen tijd.

Indien de rechter aan de hand van een reclasseeringsrapport den indruk krijgt, dat het wel in enkele weken is klaar te spelen, dan zou hij den man naar een gewoon werkkamp kunnen zenden om daar de duur van een kamp door te brengen, doch dit zal wel tot de hoogste uitzonderingen behooren.

De meeste jonge menschen zullen blijken zoo ver afgezakt te zijn en zoodanig verleerd te hebben in het tempo, dat de fabriek of de werkplaats eischt, mee te werken, dat maanden en maanden noodig zullen wezen om geestelijk en lichamelijk te repareeren, wat in de lange periode van lediggang kapot en verloren is geraakt.

Laat men in dat opzicht niet te optimistisch zijn en zich niet met peuterwerk afgeven door de jongemenschen al te veel naar een gewoon kamp te zenden. Laat men hen liever streng aanpakken en flink laten voelen, dat het nu anders moet en dat zij hun vrijheid pas terug krijgen, indien met reden de verwachting kan worden gekoesterd, dat zij zich weder in de maatschappij zullen kunnen handhaven.

De strafmaatregel moet dus zijn van onbepaalden duur, doch in dien zin dat een maximum van één jaar en een minimum duur van zes maanden ons redelijk lijkt.

Door goed gedrag, door zichzelf in te spannen, door zijn eigen wilskracht tot het uiterste op te voeren kan den jonge man op die wijze zijn straftijd inkorten, maar daarmede is dan ook bereikt, dat de allerbeste krachten, die tot een goed resultaat kunnen voeren, daarbij zijn ingeschakeld.

Het moet vooral komen uit den jongen man zelf, want dan is het zijn eigen bezit en niet een etiquet, hetwelk er met de gom van tucht en discipline is opgeplakt, doch op den eersten regendag de beste weer losweekt.

De jonge menschen moeten dus naar een inrichting of een werkkamp, als u dat lievelijker in de ooren klinkt, waarin zij in hun vrijheid zijn beperkt, zoodat het karakter van straf bewaard blijft, waar zij op een doeltreffende wijze te werk worden gezet om op die wijze in den kortst mogelijken tijd weder aan de arbeid in de vrijheid kunnen deelnemen.

Deze kampen hebben de naam L.E.S.-kampen gekregen. Het beteekent Laboro ergo sum. Ik werk en daarom ben ik, wat ik ben, daaraan ontleen ik mijn rechten als mensch.

L.E.S., zal moeder zeggen, die geen latijn verstaat, ja Roelof, je hebt wel een les verdiend, want zoo ging het niet.

Onderwijl hij daar vertoeft, zal de reslasseeringsambtenaar, de toezichthouder of wie in de vrije maatschappij zich het lot van den jongen man aangetrokken heeft, om zich heen zien, om te probeeren of er tegen den tijd, dat hij ontslagen kan worden, een baantje voor hem te verkrijgen is. Het ontslag kan daardoor verhaast of uitgesteld worden.

De Wet heeft reeds den vorm aangewezen, waarin deze maatregel uitgevoerd kan worden.

Zij stelt de rechter in de gelegenheid aan een voorwaardelijke straf de bijzondere voorwaarde te verbinden, dat de veroordeelde zich gedurende de proeftijd of een deel er van in de een of andere inrichting zal laten verplegen.

Een werkkamp, dat met bovenstaande reclasseeringsdoeleinden is opgericht, is derhalve bij uitstek aangewezen voor een dergelijke bijzondere voorwaarde.

Deze werkkampen hadden dus, zoo zegt ons Het Gezond Verstand, reeds lang moeten zijn opgericht.

Er wordt nu al jarenlang over gesproken, doch de financiëele bezwaren zijn overwegend en als de eene minister van justitie ‘ja’ zegt en de volgende zegt ‘neen’, dan begrijpt ieder, dat er geen schot in zit.

Het laatste woord van de minister is nu, dat hij een dergelijk werkkamp met *f* 1. - per dag en per man voor hoogstens 15 jongens subsidiëeren wil tot een maximum van ± *f* 5000. - in het jaar. Dat is wel zeer weinig, want de kosten zullen meer dan het dubbele bedragen en als gij een kampje opricht van een 25

man, dan legt gij er minstens *f* 12000. - bij in het jaar; hetwelk voor een vereeniging, die dat bedrag bijelkaar moet bedelen, haast ondoenlijk is.

Ik zeg eenigszins smadelijk ‘kampje’, want wat is tenslotte 25 man op het enorme leger van jeugdige ledigheids-misdadigers?

En ik ril bij de gedachte, wat met de rest gebeuren zal. De rechter weet er geen weg mee. Geldboete is onzin en eindigt in een gemeenschappelijke opsluiting, die een hel is. Voorwaardelijke veroordeeling zonder een hartige bijzondere voorwaarde is ook als een glaasje Coca-Cola met een muf koekje. Blijft over de gewone gevangenis, gedeeltelijk zus en gedeeltelijk zoo.

Maar wat gebeurt er daarna?

Hebt gij wel eens iemand met zijn verkreukeld pak, dat zoolang in de kast heeft gelegen, de gevangenis poort zien verlaten?

En weet gij, wat er dan in het hoofd van den portier omgaat?

.... Ik zie hem spoedig weer.

Handen door Jacob van Maarlandt.

Ik sta met mijn handen verlegen:
Wat vang ik daarmee aan?
Mijn leven halverwege
Sta ik met mijn handen belaân -

Zijn zij een vloek? een zegen?
Mijn handen zien mij aan;
O, als ze mijn wil ontstegen....
Neen, handen! handen, niet slaan!

Ik sta met mijn ziel in den regen:
Wat vang ik daarmee aan!

De verlossende daad in het werkloosheidsvraagstuk door Dr. E.G.H. Verviers, Economist.

Het verlossende woord.

Onlangs heeft een partijpoliticus gezegd, dat de regeering bij gelegenheid van de Troonrede eindelijk eens het verlossende woord inzake de werkloosheid moest uitspreken, of anders zou het met de regeering slecht afloopen.

Het verlossende woord is natuurlijk niet uitgesproken en het is natuurlijk ook niet slecht afgeloopen met de regeering. De eisch van het verlossende woord was maar een slag in de lucht, evenals het verlossende woord zelf, stel dat de regeering over genoeg fantasie beschikte om het te verzinnen, maar een slag in de lucht gebleven zou zijn.

Oppervlakkig beschouwd heeft het iets verwonderlijks dat onze tallooze politieke, sociale en religieuse partijen, die in 't algemeen toch waarlijk niet op hun mondje gevallen zijn, er in tien jaar tijds maar niet in geslaagd zijn om verlossende woorden te vinden en uit te spreken.

Toch ziet iedereen dadelijk van welk een overweldigend belang het zou zijn, vooral uit partij-oogpunt bekeken, wanneer één bepaalde partij eens hèt verlossende en voor iedereen verstaanbare woord kon vinden en spreken. Wat zou zoo'n partij floreeren. Of nog beter: stel dat de tallooze partijen, die volgens belanghebbenden immers eene uitdrukking zijn van het rijk geschakeerd cultuurleven van het Nederlandsche volk, elkaar eens den loef gingen afsteken in woorden, waarvan het eene al verlossender ware dan het andere. Dan zouden niet alleen alle partijen floreeren, maar

dan zou Nederland record-houder worden op het gebied van economische activiteit, zooals het thans het record slaat op het gebied van werkloosheid.

Doch laten we ons niet overgeven aan bespiegelingen en eenvoudig het feit constateeren, dat nòch de regeering, nòch de partijen er in tien jaar tijds in geslaagd zijn het verlossende woord te vinden. En laten we uit dit ervaringsfeit de gevolgtrekking maken dat de partijen, die gezamenlijk de regeering vormen - of mogen we niet evengoed omgekeerd zeggen dat de regeering partijen exploiteert? - ook in de volgende tien jaar er wel niet in zullen slagen het verlossende woord te vinden.

Het verwarrende woord.

Er zijn overigens aan de werkloosheid woorden genoeg gewijd. Ofschoon, in verhouding tot de geweldige beteekenis van het vraagstuk, men er haast geen woorden te veel aan wijden kan. Maar ze waren meer verwarrend dan verlossend.

Van de partijen is dit wel begrijpelijk. Want stel dat alle partijen eens plotseling gegronde, klare, voor iedereen verstaanbare taal gingen spreken. Dan ware dit voor alle partijen, noodzakelijk dezelfde taal, en dan zou dit meteen het einde van alle partijwezen beteekenen.

De partijen leven in zekeren zin van begripsverwarring en spraakverwarring, zoodat zij er allerminst belang bij hebben inzake de werkloosheid het kernachtige of verlossende woord te spreken. Maar voor de wetenschap geldt niet hetzelfde, en toch heeft ook deze, misschien zelfs in nog meerdere mate, ter zake van het werkloosheidsvraagstuk zich aan begrips- en spraakverwarring schuldig gemaakt.

Want ga maar na, of ge bij eenig schrijven die het vraagstuk nu, het standpunt der economische wetenschap behandeld heeft, een duidelijk antwoord vinden kunt op de beide vragen: waar komt de werkloosheid vandaan en hoe komen we er weer af? Indien men bij de heerschende economische wetenschap, namelijk die van het humanisme of modernisme, te biecht gaat, dan wordt men er heelemaal niet meer uit wijs.

Dit verwondert ons niet zoo zeer. Want evenals het begrip

werkloosheid in de economische wetenschap duister is, zijn ook alle andere hoofdbegrippen, zooals ruil, prijs, geld, loon, rente, pacht, arbeid, kapitaal, duister gebleven. Wij schrijven dit toe aan het feit, dat de economie eene moderne wetenschap is, die enkel oog heeft voor den uiterlijken verschijningsvorm der dingen in een bepaald tijdperk. En wij verwachten hierin alleen verbetering, wanneer de economie als eene echte wetenschap, in het voetspoor der metaphysica, zich meer gaat toeleggen op het doorgronden van *het wezen* der economische dingen. Wetenschap immers komt toch altijd hierop neer, dat men met deugdelijke kennis van de waarneembare, uitwendige of voorbijgaande werkelijkheid der dingen, opklimt tot de innerlijke of algemeene werkelijkheid dier dingen.

Doch zoolang een geslacht hierin niet geoefend is en iedereen met z'n eigen subjectieve overtuiging, die meestal geen ander fundament heeft dan de krant, aan den oppervlakkigen buitenkant der tijdverschijnselen blijft hangen, is er niet veel hoop dat een volk inzicht krijgt in zijne nooden en behoeften. En vooral wanneer de uiterlijk waarneembare verschijnselen bovendien nog de hebbelijkheid hebben om te veranderen, zoodat ze niet meer kloppen met het scheeve subjectieve beeld dat wij er ons van gevormd hadden, dan raakt men heelemaal den draad kwijt.

Zoo heeft Nederland nu al tien jaar achter elkaar onder abnormaal groote werkloosheid te lijden, zonder dat het begrip werkloosheid tot den gemiddelden Nederlander is doorgedrongen. Het economisch abracadabra waarmee ons volk gevoed, is, heeft alle begrip verduisterd en bijgevolg ook alle belangstelling, althans alle daadwerkelijke belangstelling, voor deze nationale levenskwestie gedoofd. Dank zij de noodlottige uitvinding der boekdrukkunst heeft het verwarrende woord z'n taak goed volbracht. De werkloosheid is gekomen en zij is gebleven; zij ligt nu goed verankerd in ons nationaal volksbestaan.

Het is onbegonnen werk om door goede voorlichting iets bij te dragen tot den strijd tegen de werkloosheid. Hoe duidelijker men de zaak maakt, des te minder wordt ze begrepen en des te meer kopschuw worden de lezers, omdat in Nederland eenmaal de ontvankelijkheid voor het begrijpen der werkloosheid niet aanwezig is.

Hier in Nederland kan nog slechts een ding baat brengen: *de daad*. Men moet niet philosopheeren maar *doen*. En al doende komt de belangstelling en misschen ook het begrip en uiteindelijk de wil.

Dit is eigenlijk wat wij zeggen willen ter verklaring waarom wij de uitnoodiging hebben aangenomen om in dit tijdschrift een bepaald aspect van het werkloosheidsvraagstuk te behandelen. Wij willen namelijk wel iets schrijven, maar niet over de theoretische zijde van het vraagstuk, doch over een bepaald praktisch werk. En aangezien men geen werk beter begrijpt dan het eigene, zullen wij het dus hebben over ons eigen werk.

De werkloosheid een wils-kwestie.

Doch ook ieder praktisch werk wordt geleid door eene gedachte en daarom zullen we vanzelf terugvallen in wat we zoo gaarne hadden vermeden en van tijd tot tijd economische denkbeelden ter sprake brengen.

Het is zelfs noodig om eene algemeene gedachte voorop te zetten, willen we elkaar straks goed verstaan. In tegenstelling met de gangbare opinie is het onze vaste overtuiging *dat de algemeene werkloosheid geen economische oorzaken heeft*. Alles wat men als economische oorzaak heeft opgegeven, zooals verandering der internationale ruilverhouding, het geld, technische en economische rationalisatie, dichtheid der bevolking, geheimzinnige economische conjunctuur- of structuurveranderingen, blijkt onhoudbaar bij de geringste wetenschappelijke toetsing.

Immers elke dezer als *algemeen* veronderstelde economische oorzaken valt onmiddellijk als men het geschiedkundige en het aardrijkskundige argument te berde brengt. Waarom begint Uw algemeene oorzaak, die immers *altijd* en *overal* werkt, plotseling zichtbare gevolgen te krijgen in 1930, of liever nog in 1920? En waarom heerscht er speciaal in Nederland abnormale werkloosheid, terwijl onder dezelfde oorzaak honderd meter over de Nederlandsche grens handen te kort komen om het overvloedige werk te verzetten.

Schrijver dezes heeft meer dan dertig jaar niet zonder vrucht aan economie gedaan, doch hij heeft in het economische nergens

een gaatje kunnen ontdekken, waaruit werkloosheid uit zichzelf zou kunnen voortspruiten. Inderdaad is al het economische een speigelbeeld van het geestelijk leven der menschen. En als er dus abnormale werkloosheid is, dan is deze er gekomen door den verkeerd gerichten wil der menschen. Als iedereen werken kan en werken wil, en als iedereen het rechtvaardig loon voor zijn werk krijgt, dan is er geen werkloosheid en dan kan er ook geen andere algemeene economische oorzaak zijn die deze natuurlijke orde verstoort. Integendeel, *dan ligt er in deze economische orde een extra waarborg tegen andere niet-economische oorzaken van werkloosheid*.

Hieruit volgt dat de werkloosheid geen natuurlijk, maar een kunstmatig verschijnsel is, dat opzettelijk in het leven wordt geroepen. Werkloosheid ontstaat niet vanzelf, uit kracht eener algemeene noodzakelijke wet, maar wordt kunstmatig gekweekt.

En hieruit volgt weer dat het veel gemakkelijker is de werkloosheid op te heffen dan te scheppen. Om werkloosheid te maken, moet men tegen de natuurlijke economische orde in werken. Om werkloosheid op te heffen roeit men met den natuurlijken stroom mee. Werkloosheid scheppen kost tijd; werkloosheid opheffen gaat betrekkelijk wel.

Deze belangrijke stellingen vinden steun door het geschiedkundig en het aardrijkskundig argument aan te leggen. In Nederland zijn alle georganiseerde nationale krachten gericht op instandhouding en uitbreiding der werkloosheid, en nochtans stuiten deze dermate af op de harde natuurlijke orde, dat er nog ‘slechts’ 500.000 werkloozen zijn. En in Oostenrijk, waar in een tijdvak van ruim 20 jaar de werkloosheid moeizaam is opgebouwd, was deze na verandering van regeerstelsel binnen 4 maanden geheel verdwenen.

De werkloosheid is dus een wilsvraagstuk; zij komt voort uit zedelijke oorzaken. Vraagt men ons nu om deze wat nader te omschrijven, dan staan we natuurlijk voor een heel complex en zouden we vervallen in een uitgebreide theoretische analyse, die we juist wilden verwijden.

Maar eenige algemeene aanduiding is toch met het oog op hetgeen volgt wel gewenscht. Door het algemeen gebrek aan rechtvaardigheid en liefde in de menschelijke samenleving (rechts-

en staatsorde) krijgt niet iedereen zijn rechtvaardig loon en wordt er door veel menschen gemaaid waar ze niet gezaaid hebben. Er ontstaat een zoogenaamd ‘parasitair inkomen’. Hiermee zitten we in den kern van het werkloosheidsvraagstuk. Zoolang dit parasitair inkomen tot kleine proporties beperkt blijft, verstoort het de orde niet en kan men er niet veel van merken. Evenals men weinig merkt aan de kip, die maar weinig luis heeft. Doch zoodra dat inkomen een enormen omvang aanneemt, verstoort het de orde en kan men abnormale werkloosheid en andere crisisverschijnselen waarnemen. Evenals de kip, die heelemaal onder de luis zit, ziek wordt er uiteindelijk sterft.

Wanneer we zeggen dat de werkloosheid uit den menschelijken wil voortkomt, moet men niet uitsluitend denken aan den industrieelen wil, maar vooral aan den nationaal georganiseerden wil, (waarbij natuurlijk ook de industrieele wil een rol speelt); dus aan politieke factoren. Wij zullen één politieke factor noemen, namelijk de openbare uitgaven.

De gezamenlijke openbare uitgaven, van Staat, provinciën en gemeenten, zoowel gewone als buitengewone, bedroegen zooals in onderstaand overzicht is aangegeven:

Jaargroep	**Gemidd. uitgaven per jaar**		**Gemidd. uitgaven per hoofd per jaar**		**Gemidd. uitgaven p. hoofd in dezelfde geldswaarde**	
	× 1000 Gld.	**Index**	**in Gld.**	**Index**	**in Gld.**	**Index**
1910-'13	452 000	100	74	100	74	100
1914-'18	1.096.000	242	165	223	115	155
1921-'21	1.785.000	395	258	349	124	167
1922-'24	1.899.000	420	264	356	139	187
1925-'29	1.755.000	390	233	314	134	182
1930-'36	1.985.000	439	241	326	168	226

De absolute uitgaven zijn dus in de periode 1930/36 4,39 maal hooger geworden dan in de periode 1910/13; de openbare uitgaven per hoofd 3,26 maal zoo hoog en de uitgaven per hoofd in

dezelfde geldswaarde van 1910/13, dus volgens den zuiversten maatstaf gemeten, toch altijd nog 2,26 maal zoo hoog.

De zware druk der sterk gestegen openbare uitgaven blijkt pas met recht, wanneer we ze vergelijken met het totaal volksinkomen. Ook het verloop van dit volksinkomen hebben wij indertijd in een Index van netto-cijfers uitgedrukt, dat wil zeggen met uitschakeling van de conjunctuur-invloeden (veranderde geldswaarde) en toegenomen bevolking. Het verloop van het volksinkomen per hoofd en in dezelfde geldswaarde wordt dan, zooals in onderstaande tabel is aangegeven (I). Daarnaast plaatsen wij de gemiddelden per jaar van het percentage dat de openbare uitgaven van het totaal volksinkomen uitmaken (II). En als men de openbare uitgaven van het totaal volksinkomen aftrekt, krijgt men een 'vrij' of netto-volksinkomen, waar ons volk van leven moet. Wij zullen ook dit verloop in een Index van de netto-cijfers uitdrukken (III).

Jaargroepen	**I. Index van het Volksinkomen**	**II. Percentage der Openbare Uitgaven**	**III. Index van het vrij Volksinkomen**
1913	100	22.8%	100
1914-'18	99	33.1%	87
1919-'21	100.5	34.4%	86
1922-'24	99 5	41 5%	76
1925-'29	112.9	33.3%	97
1930-'35	94.2	49.8%	62
1935	85	54.0%	51

Het totaal volksinkomen per hoofd is dus van 1913 tot ongeveer 1934 eenigszins gedaald; van 100 tot ruim 94. Doch daarna gaat het een stuk dalen. Van het gedaalde volksinkomen nemen de openbare uitgaven een steeds grootere portie in beslag, namelijk van 22,8% in 1913 tot 49.8% in 1930/35 en 54% in 1935. Het vrij of beschikbaar volksinkomen daalt van 100 in 1913 tot 62 in 1930/35 en tot 51 in 1935. Het is sedert nog behoorlijk

verder gedaald; met uitzondering waarschijnlijk van het inflatiejaar 1937.

Onze bevolking heeft dus alléén wegens de onverzadigbare eischen van den fiscus ongeveer de helft van zijn inkomen verloren, en indirect door de overheidsbemoeiïng en overige crisisoorzaken nog een verder deel, zoodat ons netto verbruikbaar volksinkomen tot een ongeveer één derde van 1913 gedaald is.

Indien de openbare uitgaven normaal gestegen waren in verhouding tot de toegenomen bevolking en de verminderde geldswaarde, dan waren alle voor verbruik beschikbare inkomens dubbel zoo hoog als vandaag. En indien het verbruik nu plotseling met volle 100% toenam, dan zouden hier in Nederland handen te kort komen, in plaats dat er nu 500.000 werkloozen zijn.

Na bovenstaande cijfers hoeft niemand meer te vragen waar de werkloosheid vandaan komt. Volgens ons is er geen enkele oorspronkelijke economische oorzaak. Maar stel eens dat er honderd economische oorzaken tegelijk gewerkt hadden, dan nog hadden deze gezamenlijk slechts eene kleine fractie van bovengenoemde oorzaak kunnen uitwerken.

De werkloosheid is een wils-zaak. Wanneer de nationaal-georganiseerde wil van een volk zoodanig gericht is als waarvan bovenstaande cijfers getuigenis afleggen, dan kunnen we ons slechts verheugen over het bestaan eener economische wet, die ondanks den boozen wil de werkloosheid toch nog binnen zekere perken weet te houden. En dan weten we meteen, dat we onzen wil slechts op werken in plaats van op werkloosheid behoeven te richten, om van de werkloosheid af te komen.

Werk en Vreugd: het verlossende woord.

Er is dus wel degelijk behoefte aan het verlossende woord, waarop de partij-menschen zitten te wachten. En dit woord zou ook wezenlijk, mits het de belangstelling, de verbeelding en den wil tot daden prikkelt, de verlossing uit de werkloosheid kunnen brengen. Want we hebben niets anders te doen dan onzen persoonlijken en onzen gezamenlijken wil te richten op *werken* in plaats van op *niet-werken,* en we zijn van alle werkloosheid verlost.

Dit verlossende woord is intusschen reeds meer dan twee jaar uitgesproken en gepropageerd. Schrijver dezes heeft in 1936 de leuze *Werk en Vreugd* aangeheven en is onmiddellijk aan 't werk getogen om deze leuze metterdaad te verwerkelijken. Doch de partij-menschen, die wel zeggen dat ze op het verlossende woord zitten te wachten, hebben het nochtans niet aangenomen. Integendeel, sommigen hebben er tegen geïntrigeerd. Hadden zij tot geen partij behoord, dan waren ze er wèl ontvankelijk voor geweest en dan hadden zij kunnen meewerken aan de daadwerkelijke bestrijding der werkloosheid. En hadde hunne partij geen aanhangers gehad, dan had dit woord weer zooveel gemakkelijker tot de groote menigte kunnen doordringen, dan het nu reeds doet.

Intusschen, of men ze wil aannemen of niet, men zal niet kunnen ontkennen dat onze vreedzame strijdkreet *Werk en Vreugd* het vruchtbaarste en pakkenste woord is, dat tot heden inzake de werkloosheid is uitgesproken. Zekere er zijn meerdere gangbare volksuitdrukkingen, waarin de arbeid verheerlijkt wordt, zooals ‘Arbeid Adelt’, ‘Arbeid is zalig’. En er zijn ook oude bekende historische strijdkreten, die in enkele gevallen richting gevend geweest zijn, voor een bepaald tijdperk; zooals ‘Brood en Spelen’ uit den Romeinschen tijd, ‘Vrijheid en Neering’, uit den tijd van Jacob van Artevelde; ‘Kaas en Brood’, ‘Vrijheid, Arbeid, Brood’ van onze marxisten en dergelijke. Maar *Werk en Vreugd* is toch altijd nog wat kernachtiger en opbouwender en het is tegelijkertijd zeer algemeen en zeer actueel. Wij zijn dan ook geen oogenblik bang dat de regeering of de partijen ons met een krachtiger of welluidender ‘verlossend woord’ zullen overtroeven. Dit woord, mits het tot de daad begeestert, is in alle geval in staat een nieuw tijdperk in de Nederlandsche geschiedenis in te luiden, en ons volk uit het diensthuis der vernederende werkloosheid uit te leiden.

De leuze *Werk en Vreugd* vraagt eigenlijk geen enkele verklaring. Wij hebben er mee bedoeld dat werken op zichzelf reeds eene bron van vreugde is en niet enkel een middel tot kostwinning, en dat werken niet alleen brood, maar ook vreugde behoort op te leveren. Zoodat iedereen recht heeft op werk en op de vreugde die de arbeid verschaft.

Natuurlijk is de arbeid geen doel op zichzelf; hij is een middel

om den kost te verdienen. Maar tengevolge van de geringschatting van den arbeid, vooral van den eenvoudigen handenarbeid, welke de democratie aan den dag legde, heeft men dit noodzakelijk middel te veel gezien als een noodzakelijk kwaad. Doch onder den harden druk der algemeene werkloosheid, begint onze betere natuur het werk nu ook te zien als een genot op zichzelf, als een middel tot voltooiïng onzer eigen persoonlijkheid en van onze volksgemeenschap, dat men desnoods ook zou willen aangrijpen als men er eens niet den kost mee verdiende.

Tegen de geldelijke gevolgen der werkloosheid heeft men althans nog eenig middel gevonden: den steun. Het is wel het slechtste middel dat denkbaar is, omdat de kwaal er door verergert, maar het is althans een middel *tegen de gevolgen*. Doch met de zedelijke gevolgen heeft men heelemaal geen raad geweten, wat vooral bij de jeugdwerkloosheid zoo sterk uitkomt, waarover wij straks gaan spreken.

Het kan daarom heusch geen kwaad, dat onze leuze in dit kenteringsgetij den nadruk wat laat vallen op het zelfdoel van het werk. En daarom propageert onze leuze *Werk en Vreugd* tevens het werken als het groote middel tegen de werkloosheid. En daarom is *Werk en Vreugd* inderdaad het verlossende woord.

Wel wat erg eenvoudig gereduceerd zal menigeen zeggen. Doch deze menigeen, die het eenvoudig vindt, bestaat uit de weinigen die al overtuigd zijn en uit de velen die er niets van begrijpen. Want moet er voor het eenvoudig denkbeeld: opheffing der werkloosheid door werken, geen omwenteling in den modernen geest plaats hebben om er bij te komen, en in de publieke zeden om er aan te beginnen? Wordt niet zonder uitzondering door de politieke partijen, de economische belangen-organisaties (vakvereenigingen e.d) en de regeering *het niet-werken als universeel geneesmiddel tegen de werkloosheid* gepropageerd? Het is *beperking* hier, *inkrimping* daar en *verbod* ginder, wat wordt aanbevolen. En in de werkloosheidsbestrijding kent men haast geen andere terminologie dan: uitsluiten en sluiten; verzegelen en in beslagnemen; inleveren en vernietigen; aanmelden en afmelden; inschrijven en afvoeren; stempelkaarten en kalverschetsen; contrôleeren en waarschuwen; boete en hechtenis, enz., enz. Hoeveel honderden, misschien duizenden strafbepalingen kent ons geldend recht

niet tegen werken? Kent iemand ook maar ééne algemeene bekende en toegepaste strafbepaling tegen *niet-werken?* En wie kent één markant voorbeeld dat een der tallooze Nederlanders, die de werkloosheid bevorderen administratief- of strafrechtelijk of door laster, eerroof en broodroof vervolgd werd, terwijl het toch zoo dikwijls voorkomt dat de enkele Nederlander, die door werken iets tegen de werkloosheid vraagt te ondernemen, het heele administratief- en politie-apparaat in beweging brengt.

De werkloosheid komt uit den slecht gerichten wil der menschen voort, en er bestaat in Nederland wel degelijk, hoewel de statuten ontbreken, een recht georganiseerd werkloosheidsfront.

Daar zal Uw heele Werk-en-Vreugd-beweging op stuiten en te niet loopen, hooren wij U al zeggen, en men heeft het ons al gezegd vóór wij begonnen. Dit zit zoo: De mannen van het werkloosheidsfront of van het niet-werken hebben wel den georganiseerden wil der natie aan hunne zijde en zij roeien dus oogenschijnlijk met den stroom mee. Doch zij hebben de natuurlijke economische orde tegen zich en daarom roeien zij inderdaad tegen den stroom op. De mannen van Werk en Vreugd hebben op 't eerste oog alles tegen, doch zij hebben de harde economische wet aan hun zijde.

Laten we dit maar eens financieel uitdrukken. De ministerpresident heeft eens ter verontschuldiging aangevoerd, dat het Nederlandsche volk elken dag 1 miljoen Gld., dus 360 miljoen per jaar, voor de werkloozen offert. Als men enkel de rechtstreeksche kosten der werkloosheid neemt, is het bedrag te hoog genomen. Als men ook de indirecte en meer verscholen kosten der werkloosheid (zooals de crisiscentralen) mee wil rekenen, is het bedrag nog te laag genomen. Maar goed: wat koopt ons volk voor die 360 miljoen? In het gunstigste geval toch slechts bestrijding der *gevolgen* van werkloosheid en dan nog met de denkbaar slechtste middelen; hetgeen noodzakelijk neerkomt op instandhouding en uitbreiding der werkloosheid zèlf.

Welnu, deze 360 miljoen tasten de koopkracht van ons volk aan zonder nieuwe koopkracht te scheppen. Het volgende jaar zijn er dus wéér 360 miljoen noodig voor de oude werkloosheid, plus de noodige miljoenen voor de door de eerste 360 miljoen gekweekte nieuwe werkloosheid. Enzoovoort. De Werk-en-Vreugd-

beweging vraagt voor de bestrijding der jeugdwerkloosheid aan het Nederlandsche volk eene vrijwillige bijdrage van minstens 1 cent per dag; zooals wij straks zullen zien. Dit heeft over 1938 ruim 20.000 Gld. opgeleverd. Hoe kunt ge daarmee nu den strijd aanbinden tegen de 360 miljoen, hoor ik U al zeggen. Luister. Werk en Vreugd werkt met hare 20.000 Gld. met den economischen stroom mee. Met de 20.000 Gld. van het afgeloopen jaar is dus werkloosheid bestreden, zoodat dit geld met een kleine aanwas intact gebleven is en het volgend jaar weer opnieuw voor bestrijding der werkloosheid dienst doet en weer met een iets grootere aanwas bij het eerste overschot gevoegd wordt. Maar in ditzelfde nieuwe jaar offert het Nederlandsche volk opnieuw, thans geen 20.000 doch 40.000 Gld. die wederom met een kleine aanwas bij het opgeloopen saldo komt en het daarop volgende jaar weer opnieuw dienst doet. Enzoovoort.

De 360 miljoen zijn elk jaar op en moeten steeds door nieuwe grootere bedragen vervangen worden, die steeds moeilijker te krijgen zijn. Het geloof in het niet-werken wordt dus steeds kleiner en het crediet der werkloosheidspartij wordt steeds geringer. Zij heeft de natuur tegen. De 20.000 Gld. van Werk en Vreugd blijven altijd in stand en worden steeds door nieuwe veelvouden van dat bedrag aangevuld. Haar crediet en het geloof in werken moet dus toenemen. Zij heeft de natuur mee. De minister-president heeft in een onbewaakt oogenblik eens gezegd dat bestrijding der werkloosheid *geld kost*. Werk en Vreugd zegt, met het gezond verstand, dat werkloosheidsbestrijding *geld oplevert*. Wie zal het dus op den duur winnen, denkt U?

Intusschen is het reeds mogelijk gebleken de belangstelling van het Nederlandsche volk voor deze nieuwe sociale beweging op te wekken. Er verschijnt nl. sedert een jaar een maandblad Werk en Vreugd (adr. redactie en administratie Bezuidenhout 78B, 's-Gravenhage) dat begon met een oplaag van 3000 en waarvan het vijfde nummer reeds eene verkochte oplaag van 21.500 ex. had. Hoewel nog slechts een bescheiden begin in verhouding tot de zee van ellende, zullen toch de propagandaschriften van vroegere sociale bewegingen in vijf maanden tijds niet zoo'n werkkracht vertoond hebben.

De Nederlandsche Werkgemeenschap voor jonge werkloozen.

We komen nu tot enkele praktische toepassingen van de nog jonge, maar veel belovende Werk en Vreugd-beweging. Boven is de stelling verdedigd dat werkloosheid kweeken moeilijk is en tijd kost, en dat werkloosheid opheffen gemakkelijk is en snel gaat. Men moet dit echter verstaan in algemeene of philosophischen zin. In de werkelijkheid heeft onder de voorafgaande werkloosheid 'het moreel' geleden, en wel sterker naarmate de werkloosheid langer duurde. De ondernemingsgeest van de werkgevers en de werklust der arbeiders zijn beide achteruitgegaan, wat geen geringe moeilijkheid oplevert. Bovendien, als de regeering als sterkst georganiseerde wil der natie, mee wilde werken zou de werkloosheid betrekkelijk gemakkelijk te overwinnen zijn. Doch nu ze niet mee wil werken of tegenwerkt, kan de particulier georganiseerde wil van ons volk wel wat bereiken, omdat de natuurlijke orde meewerkt, maar gaat het toch moeilijker.

De eerstgenoemde moeilijkheid beheerscht het vraagstuk der jeugdwerkloosheid. Iedereen vindt de jeugdwerkloosheid erg, maar haast niemand beseft hoe erg ze wel is. Want onder invloed der heerschende economische wanbegrippen meent men heusch dat, als straks de lang verwachte oplossing zoo maar plotseling uit de lucht komt vallen, zoodat er weer overvloedige vraag naar werkkracht is, de jeugdwerkloosheid meteen verdwenen is. Men vindt het alleen zonde van de schoone jaren, die voor zoovele jongelui doelloos voorbijgaan.

Doch in werkelijkheid is het zoo: indien er straks handen te kort komen om al het werk af te doen, *dan blijft de jeugdwerkloosheid gewoon doorloopen*. Dan ontstaat er wel geen *nieuwe* jeugdwerkloosheid meer, omdat dan de nieuwe jeugd weer op de normale wijze wordt ingeschakeld, maar zij die in de afgeloopen 10-jarige periode doorloopend of periodiek tot de zg. werklooze jongeren behoorden en deze groep omvat meer dan 150.000 personen, blijven grootendeels werkloos. Zij behooren dan inmiddels tot de groep der 20- tot 30-jarigen, die niet meer als klein knecht je kunnen beginnen, doch die wèl de pretenties van volwassenen hebben, maar eer minder dan meer arbeidscapaciteit

hebben dan de 15/16-jarigen. Want werken is iets dat men al doende lééren moet, te beginnen in de ontvankelijke jaren. Door jeugdwerkloosheid gaan niet enkel de schoone jaren der jeugd doelloos voorbij, maar ook de daarop volgende jaren, die ook nog schoone jaren zijn, worden bedorven. Zonder zéér bijzondere maatregelen zijn deze levens (grootendeels) voor altijd verloren. En aangezien de voortplanting wel door zal gaan, komt er uit deze verloren levens ook nog een minderwaardig nageslacht. Dit is liet eigenlijke vraagstuk der jeugdwerkloosheid, waarover zoo gejammerd wordt en dat haast niemand ten volle begrepen heeft.

Deze waarheid begint overigens nu reeds door te schemeren uit de weinige cijfers, die van tijd tot tijd bekend worden. In Haarlem is men dezer dagen gereed gekomen met de registratie der jonge mannen. Er werden 6110 jongens van 14-21 jaar geregistreerd, waarvan er op het moment ongeveer 600 werkloos waren, verdeeld over de leeftijdsjaren als volgt:

14 jarigen	42 werkloos
15 jarigen	35 werkloos
16 jarigen	45 werkloos
17 jarigen	55 werkloos
18 jarigen	67 werkloos
19 jarigen	72 werkloos
20 jarigen	86 werkloos
21 jarigen	127 werkloos

Het aantal en dus ook het percentage der jonge werkloozen stijgt precies met het aantal jaren en wordt op ongeveer 20 jarigen leeftijd bepaald ernstig. Nu eindigt de statistiek precies op het moment, waarop ze interessant begint te worden. Na het 21e jaar wordt het aantal werkloozen natuurlijk nog versneld grooter. Bovenstaande cijfers klimmen gemiddeld elk jaar met 20 à 25% op. Indien we de reeks met 20% accrès doorzetten, komen we tot de volgende getallen:

22 jarigen	152 werkloos
23 jarigen	182 werkloos
24 jarigen	218 werkloos
25 jarigen	261 werkloos
26 jarigen	313 werkloos

Door deze 5 jaargroepen door te tellen wordt het aantal jonge werkloozen ongeveer 3 maal zoo hoog. Het is een gunstig verschijnsel dat onder de nieuwe 14-18 jarigen de werkloosheid blijkbaar geringer wordt. Doch het blijvend gevaar schuilt in de groote groep van 18-28 jarigen.

* * *

Deze groote groep moet niet enkel bezig gehouden worden gedurende de schoone jaren, die verloren gaan, maar zij moet eene zeer speciale behandeling, eene arbeids-therapie ondergaan, opdat zij niet voor het leven verloren ga. Deze jongeren kunnen enkel door arbeid gereclasseerd worden.

Om in deze behoefte te voorzien is door schrijver dezes bij acte van 3 Juli 1936 de Stichting ‘De Nederlandsche Werkgemeenschap (voor jonge werkloozen)’ opgericht. (Hoofdkantoor Bezuidenhout 78b, 's-Gravenhage). Zij heeft o.a. tot doel: ‘de zedelijke en maatschappelijke opheffing van jonge werkloozen, door het verschaffen van op zelfverzorging gerichte werkgelegenheid, welke eene blijvende gemeenschap tusschen de deelnemers in het leven roept en welke tevens bevorderlijk is aan den wederopbouw van het volksvermogen en aan de uitbreiding van den Nederlandschen stam door binnenlandsche kolonisatie en door georganiseerde vestiging in Nederlandsche overzeesche gebieden (art. 2). De stichting is onafhankelijk van elke politieke partij of beweging. Zij onderscheidt tusschen *werkende* leden en *beschermende* leden, die eene contributie van 1 cent per dag betalen.

De oprichting en de eerste werkzaamheden werden geleid door de navolgende algemeene beginselen, welke in de voorafgaande beschouwingen reeds doorschemeren:

De werkloosheid kan enkel overwonnen worden *door werken,* en vooral niet door zoogenaamd ‘cultureel werk’, maar door wezenlijken en doodgewonen en regelmatigen handenarbeid. En als de normale maatschappij daartoe op een gegeven oogenblik niet voldoende gelegenheid biedt, dan moet men zich tijdelijk of desnoods voorgoed van de z.g. normale maatschappij isoleeren, om op een nieuwen socialen grondslag het noodzakelijk doel te bereiken.

De Ned. Werkgemeenschap wil dus *niet de gevolgen* der werkloosheid bestrijden, maar de werkloosheid zèlf. En daarom wil zij ook *blijvende* tewerkstelling en vooral *géén periodieke,* welke door de bestaande jeugdzorg uitsluitend beoogd wordt.

Wil men op eenigzins uitgebreide schaal blijvende tewerk stelling toepassen, dan moet deze noodzakelijk goedkoop zijn en moet zij bijgevolg aan twee eischen beantwoorden: de jongelui moeten op de eerste plaats aan hun eigen levensonderhoud werken (zelfverzorging) en tevens waarden scheppen, welke in de toekomst in het verkeer gebracht kunnen worden. Door deze beide punten in acht te nemen ontstaat op den duur eene min of meer sluitende economische gemeenschap, welke tijdelijk van de groote maatschappij geïsoleerd is en zichzelf bijna of geheel kan bedruipen en automatisch een stuk volksvermogen opbouwt.

Vervolgens hecht de Nederlandsche Werkgemeenschap nog aan een tweetal beginselen, welke in haren naam zijn uitgedrukt. Zij is eene *Nederlandsche* instelling, die niet tot eenige partij of beweging behoort. Wil de werkloosheid afdoende bestreden worden, dan moet dit in alle geval gebeuren buiten de partijen om, die immers mede schuldig zijn aan het ontstaan der werkloosheid en die op dit gebied ook tot niets anders in staat zijn dan tot instandhouding en uitbreiding der werkloosheid.

Zij zoekt ten slotte de oplossing door toepassing van het *gemeenschaps-beginsel*. Door de uitwassen van het individualisme is de werkloosheid ontstaan. Elke poging haar op te heffen zal dus moeten neerkomen op eene correctie volgens het gemeen schapsbeginsel. Welnu, laat de ongehuwde jongelui, die zich het gemakkelijkst laten isoleeren, dit beginsel in volle consequentie toepassen. Laat hen met elkaar en voor elkaar, doch onder leiding, weer lééren werken en laat de voordeelen van dit werk ook aan hen persoonlijk en aan hunne gemeenschap ten goede komen. Dan ontstaat er inderdaad eene gemeenschap, welke in modernen vorm uit de verte herinnert aan de kloosterlijke organisatie uit de bloeiende middeleeuwen.

Deze Weikgemeenschap had nu in den aanvang twee dingen te doen: eene propaganda-organisatie opbouwen om het Nederlandsche volk voor dit doel te winnen en een eerste werkkamp inrichten om het idee te bewijzen.

Men ziet dadelijk de groote moeilijkheden die hieraan verbonden waren. Een werkkamp is niet in te richten zonder steun van het publiek en deze steun is moeilijk te krijgen als men niet eerst een geslaagd voorbeeld kan toonen van wat men bereiken wil. Daarenboven bestond er onder het publiek, althans in verhouding tot de geweldige beteekenis van het werkloosheidsvraagstuk, *een opvallend gebrek aan daadwerkelijke belangstelling*.

Dit is overigens wel te verklaren. De belangstelling was nooit door een krachtig initiatief opgewekt. Ze was eerder door ondeskundige pogingen uit partij-kringen afgeschrikt. En ze was door ondeskundig getheoretiseer over het vraagstuk afgeleid en gedood. En toch is De Ned. Werkgemeenschap er in geslaagd de schoone slaapster te wekken.

Zij vormde in 1937 een begin van propaganda-organisatie en richtte einde 1937 een eerste werkkamp in, op het landgoed 'De Scheepstal' onder de Gemeente Bakel nabij Helmond. Hieronder volge eene opgave van het totaal aantal leden en donateurs, en daarnaast het totaal aantal van hen die tegen vergoeding (gedeeltelijk in den vorm van kost en inwoning) tewerkgesteld zijn of geweest zijn. In dit laatste getal is ook de propaganda-dienst begrepen:

	Leden en don.	**Tewerkgestelden**
op 1 Jan. 1937	657	32
op 30 Juni 1937	3114	51
op 31 Dec. 1937	5613	93
op 30 Juni 1938	7267	266
op 31 Dec. 1938	± 9000	330

Het te Bakel beschikbare terrein omvat ongeveer 24 H.A. en bestaat uit moerassige grond, die eerst ontwaterd en daarna gespit moet worden. Deze grond vraagt veel arbeid, maar kan jaren lang met weinig of geen mest goede oogsten dragen. Het eerste jaar is ongeveer 9 H.A. gereed gemaakt, waarop gedeeltelijk reeds een oogst gestaan heeft, welke dient voor eigen voeding en als zaadgoed voor het volgende jaar.

Er is een eerste steenen kamphuis in den vorm eener boerderij door de jongens zelf gebouwd, dat op 5 November feestelijk in gebruik genomen is. Aan een tweede kamphuis is begonnen. Het

ligt in de bedoeling deze gebouwen met land in latere jaren als boerderij te verpachten of te verkoopen. De jongens hebben er dan eenige jaren gewoond, gewerkt en er van geleefd en hebben dan tevens kapitaal gevormd voor de toekomst.

Wat het gehalte der jongens betreft, krijgen wij uiteraard de besten uit de werkloozen. Er moet namelijk regelmatig flink worden gewerkt en er zijn altijd veel meer aanvragen om opname dan beschikbare plaatsen, zoodat hun geduld vanzelf op de proef gesteld wordt en alleen de volhouders aangenomen worden.

Toch zijn de intredende jongens door elkaar genomen moreel gedeprimeerd onder invloed van eenige jaren werkloosheid in hunne beste jaren. Vooral ook omdat ze komen uit gezinnen, waar reeds werkloosheid heerscht. Ook komt merkbare ondervoeding voor bij jongens uit zulke gezinnen. In tegenstelling met den natuurlijken toestand is het in vele gevallen gewenscht zulke jongens van de invloeden van hun gezin te isoleeren.

De arbeidscapaciteit der jongens laat bij intrede gemiddeld veel meer te wenschen over, dan wij ons hadden voorgesteld. Dit versterkt ons in de overtuiging dat deze jongens door elkaar genomen niet direct in het bedrijfsleven kunnen worden opgenomen, en dat zij beslist eerst een vrij langdurige arbeids-therapie moeten ondergaan. Toch is, mits onder voortdurend toezicht, de kwaliteit van het gepresteerd werk spoedig vrij goed en soms zeer goed. Doch het zelfstandig werken en het tempo laten het meest te wenschen over.

In het algemeen zijn de jongens zeer gaarne in het kamp. Zij bekomen er zichtbaar van, zoowel lichamelijk als moreel. Zelfs wanneer ze moeten vertrekken om een betrekking te aanvaarden staat het huilen hun nader dan het lachen. En na hun vertrek komen ze nog dikwijls bezoek brengen. Zij voelen zich echt als in een gemeenschap, en dit is een zeer gunstig teeken.

De jongelui genieten: voeding en huisvesting, *f* 1.- per week kleedgeld in den vorm van kleeding en *f* 1.50 per week zakgeld. Bovendien wordt de helft der netto opbrengst van werkobjecten op eene rekening spaarreserve geboekt en persoonlijk tegoed-geschreven aan degenen die gewerkt hebben op basis van volle kwartalen werkverband; de andere helft komt aan de algemeene reserve der Werkgemeenschap.

Reeds het eerste jaar wordt de door arbeid verkregen waardevermeerdering overtroffen door de daarin gestoken kosten, zoodat de jongelui reeds het eerste jaar een uitgestelde spaarpot maken. Deze vermogenstoewijzing is van het grootste belang. De Werkgemeenschap doet hierdoor aan *ontproletariseering* der werkende jeugd en tegelijkertijd vormt zij een gemeenschapsvermogen. Zij draagt dus de kiem in zich van eene werkelijke gemeenschap, want zonder vermogen is er eenvoudig geen gemeenschap en met proletariërs kan geen ware gemeenschap gevormd worden. De moderne Staat, die grootendeels door proletariërs gevormd wordt en die op de wereld niets bezit dan een oneindig groot *negatief* vermogen, is geen gemeenschap en bijgevolg nog veel minder een wezenlijke Staat.

Ofschoon de arbeidscapaciteit der in deze Werkgemeenschap tredende jongelui waarschijnlijk achterstaat bij het gemiddelde der in het normaal bedrijf opgenomen jonge arbeiders, hebben zij het toch niet evengoed, maar in vele opzichten beter. Indien deze Werkgemeenschap er dus in slaagt op den duur normale werkploegen te vormen, dan overtreft de positie der tewerkgestelden die der normale arbeiders in elk opzicht. Ziedaar wat gemeenschap en leiding vermogen. Geen wonder dat, terwijl de zwaar gesubsidieerde partij-kampen de grootste moeite hebben om de noodige gegadigden te krijgen, in deze ongesubsidieerde Werkgemeenschap het aantal liefhebbers voortdurend veel grooter is dan de beschikbare plaatsen en dat de meesten het maar half prettig vinden als ze het geluk hebben eene definitieve betrekking te krijgen.

Een Visscherij-gemeenschap.

Met dezelfde beginselen, die aan De Nederl. Werkgemeenschap ten grondslag liggen, kan haast elk economische situatie en elk bedrijf gesaneerd worden, mits natuurlijk aangepast aan de bijzondere omstandigheden.

Daar is bijvoorbeeld een echte oeroude Nederlandsche welvaartsbron: de zeevisscherij, de roem onzer nationale economische geschiedenis en een der steunpunten in onzen vrijheidsstrijd tegen Spaansche overheersching. In dezen belangrijken welvaartstak heerscht geheel onnoodig groote werkloosheid en bovendien dreigt

in den laatsten tijd zeer ernstig *het gevaar dat Duitschland onze beste visschermannen weghaalt en dat onze specifiek Nederlandsche zeevisscherij zich naar Duitschland verplaatst*.

De achteruitgang en de ongezonde sociale structuur van onze zeevisscherij dateeren niet van vandaag of gisteren, maar zijn van ouderen datum. Ziehier enkele statistische cijfers:

Jaren	**Aantal visschvaartuigen**	**Tonnemaat in M^3**
1915	5884	439.255
1920	6083	434.973
1930	4867	342.494
1934	3364	300.341

Het aantal vaartuigen is dus in 20 jaar tijds met bijna de helft verminderd, de tonnemaat met ongeveer èèn derde. Tengevolge van de moderniseering zijn de vaartuigen gemiddeld wel grooter geworden, doch in totaal is er achteruitgang. Deze komt nog sterker uit bij het aantal volgens de beroepstellingen van 1909 en 1930 in de visscherij werkzame personen:

	in 1909	**in 1930**
aantal personen	23.280	14.993
waaronder arbeiders	20.378	10.507

Het aantal arbeiders is in 20 jaar met de helft verminderd; sedert 1930 is dit aantal natuurlijk nog steeds teruggeloopen en van dat verminderde aantal is bovendien nog een groot percentage geheel of gedeeltelijk werkloos. Op dit oogenblik verdienen nog niet éen derde deel der arbeiders van 1909 hun brood in de zeevisscherij, terwijl de bevolking in denzelfden tijd met meer dan een derde gestegen is. Nu bovendien Duitschland bezig is, gedeeltelijk met onze eigen menschen, eene machtige zeevisscherij op te bouwen, kunnen we gerust zeggen, dat dit nationaal bedrijf op sterven ligt.

Evenmin als elders is hier eenige economische wet in het spel. De ondergang is te wijten aan eigen fouten en ook dit bedrijf kan weer tot bloei komen als we maar willen. De grondfout zat in de kapitalistische wijze van exploitatie. De moderniseering bracht hier groote vaartuigen, die veel kapitaal eischen, in ver-

houding tot het kapitaal en tot de vangst weinig arbeiders noodig hebben, veel visch van slechte kwaliteit aanbrengen, zoodat de prijzen gedrukt worden, waardoor het zeer omvangrijke kleinbedrijf tegelijkertijd bedreigd wordt en in een tijd van dalende prijzen bijgevolg zoowel het grootbedrijf als het kleinbedrijf ten gronde gaan.

Onder dezelfde omstandigheden heeft natuurlijk ook de vischexport sterk geleden, terwijl in het binnenland door verbruikers er over geklaagd wordt dat behoorlijke kwaliteit visch tegen redelijke prijzen haast niet verkrijgbaar is. Voor den Nederlander is het echte volksvoedsel: visch, een tractaat geworden, dat hij maar zelden op zijne tafel ziet verschijnen. We zitten dus met dezen eigenaardigen toestand: een zee vol visch in de onmiddellijke nabijheid; een binnenland dat naar visch hunkert en niet tegen redelijke prijzen koopen kan; een enorm achterland dat met kunst- en vliegwerk een grootscheeps visscherij-apparaat opbouwt om in zijne behoefte aan visch te voorzien; te weinig schepen om de visch te vangen en van die weinige schepen zijn de grootste en duurste minder geschikt voor het doel; te weinig visschermannen om de schepen te bemannen. En toch liggen de te weinige schepen renteloos en is de te kleine bemanning werkeloos.

Men zou zoo zeggen, dat hier toch zeker alle factoren aanwezig zijn om de werkloosheid in de zeevisscherij op korten termijn om te zetten in een tekort aan arbeidskrachten. Duitschland heeft reeds tekort aan arbeidskrachten in de visscherij. Wij zouden dat even goed hebben, als de goede wil maar aanwezig was om te werken.

Ongelukkigerwijs heeft de regeering ook ten deze reeds een begin van ‘goede’ wil getoond. En evenals bij het vraagstuk der jeugdwerkloosheid, en trouwens ook bij alle andere maatregelen, komt dit weer neer op instandhouding en uitbreiding der werkloosheid. Zij heeft nl. in 1938 en nu ook weer in 1939 subsidie verleend om een 8-tal der grootste vaartuigen uit te reeden voor de visscherij in de Barendszee in het hooge Noorden. Precies dus die schepen, welke de visscherij sedert jaren drukken, en ten aanzien waarvan men juist zoo goed van de hooge schrootprijzen had kunnen profiteeren om ze te sloopen. Deze schepen vangen groote

hoeveelheden van de allerslechtste kwaliteit rondvisch, die in IJmuiden tot de allerlaagste prijzen gemarkt worden, en bijgevolg de prijzen en de werkgelegenheid der overige visscherij bederven. Door dit experiment wordt de werkloosheid dus grooter. De uitkomsten voor de reederijen zijn natuurlijk zeer slecht, zoodat ook de besommingen der bemanning onvoldoende zijn en alle bij de visscherij betrokken belangen in ongeveer dezelfde mate benadeeld worden. De slechte resultaten van het vorige jaar waren een aanmoediging om de proef in het nieuwe jaar te herhalen.

Deze zaak moet dus precies omgekeerd worden aangepakt. Er moet worden uitgegaan van het levensvatbare gedeelte der zeevisscherij, dat betrekkelijk weinig kapitaal eischt en betrekkelijk veel arbeidsgelegenheid schept, en door middel eener goede sociale organisatie van belanghebbenden moet uit dit gedeelte weer eene nieuwe bloeiende zeevisscherij opgebouwd worden.

Uitgaande van dit standpunt heeft De Ned. Werkgemeenschap de oprichting eener zelfstandige afdeeling in voorbereiding onder den naam ‘De Nederlandsche Visscherijgemeenschap’. Deze heeft ten doel: ‘het dienen der belangen van de Nederlandsche visscherij in het algemeen en van de zedelijke, sociale en economische belangen der leden in het bijzonder. Een en ander door ordelijke en eerlijke samenwerking tusschen patroons, arbeiders en andere belanghebbenden bij de visscherij in het leven te roepen; door uitoefening der visscherij voor rekening der Gemeenschap, en voorts door alle andere geoorloofde en doelmatige middelen welke der Gemeenschap ten dienste staan.’

Deze nieuwe instelling is voornemens haar werk te beginnen door zelf de daad en het voorbeeld te stellen; dus door uitoefening der visscherij voor rekening der Gemeenschap. Er bestaat nl. een tak van visscherij, die aan de boven gestelde eischen beantwoordt; die in Denemarken op groote schaal wordt uitgeoefend en die, voor zoover ze reeds sporadisch in Nederland wordt beoefend, ondanks de slechte omstandigheden toch gunstige resultaten afwerpt. Het is de zg. ‘snurrevaad-visscherij’ of zeezegenvisscherij. Deze wordt met kleine eenheden uitgeoefend; er komt veel handenarbeid en vakkennis bij te pas; zij levert visch van betere kwaliteit en spaart den vischstand. Het geven van verdere technische inlichtingen zou te uitvoerig worden. De dezer dagen

op te richten nieuwe gemeenschap hoopt spoedig een eerste vaartuig te kunnen bestellen en zal bij welslagen, waaraan in deskundige kringen niet getwijfeld wordt, stimuleerend op de Nederlandsche visscherij kunnen inwerken.

Een Werkfonds noodig.

Het zou niet moeilijk vallen voor een groot aantal bedrijfs takken een theoretisch schema op te zetten om door betere samenwerking of door nieuwe economische methoden de werkloosheid op te heffen. Aangezien wij echter geen politieke partij exploiteeren en dus geen belang hebben bij verkiezingsreclame, hebben wij er ook geen enkel belang bij om een 'plan van den arbeid' of een program 'Naar de Nieuwe Gemeenschap' te ontwerpen en te lanceeren. Wij laten deze speculaties op de onbevoegdheid van het publiek gaarne aan de onbevoegden over. Wij zullen voor elk geval afzonderlijk een plan opzetten, zoodra we met geschikte belanghebbenden in aanraking komen, doch zullen in latere jaren wel gaarne van tijd tot tijd met heeren verkiezingsexploitanten eene vergelijking maken tusschen de practische resultaten van hunne plannen en van de onze.

Hier dient er echter nog op gewezen te worden, dat voor *elk* practisch plan niet alleen goede wil, maar ook steeds kapitaal noodig is. En hiermede raken wij aan eene wondeplek in ons economisch leven. Er bestaan in Nederland honderden, misschien duizenden financieele instellingen van allerlei aard, maar er bestaat geen enkele instelling, die zich toelegt op kapitaalinvesteering voor economische werkgelegenheid. In verband daarmede is de gemiddelde geldbelegger geestelijk ook niet ingesteld op het verband tusschen kapitaal en arbeid, en is er ook praktisch een onafzienbare achterstand in kapitaalinvesteering voor Nederlandsche economische doeleinden.

Indertijd hebben wij uitvoerige berekeningen gemaakt over den achterstand der investeeringen in de 15 jaren 1921 tot 1935. Uitgaande van de openbare emissies van aandeelen en obligaties voor binnenlandsche economische doeleinden in de jaren 1912-'13 en '14, die wij als normaal aannamen en die toen gemiddeld *f* 18.10 per hoofd der bevolking bedroegen, was er in genoemde 15 jaren in dezelfde geldwaarde en per hoofd uitgedrukt een

opgeloopen achterstand van 1.3 miljard Gld. Nu is de weg der openbare emissie slechts een klein onderdeel van de totale kapitaal-investeering, die echter relatief in de latere jaren belangrijker geworden is. Doch ook alle andere vormen van investeering zijn natuurlijk in ongeveer gelijke mate teruggeloopen. Indien door openbare emissie één derde van de totale investeering wordt opgebracht, dan was er in 1935 een achterstand van 4 miljard Gld., welke inmiddels is aangegroeid tot minstens 5 miljard Gld.

Ziehier ter illustratie nog enkele dwaze verhoudingscijfers: De openbare emissies van *f* 18.10 per hoofd vóór den oorlog waren in de 5 jaren 1937/35 teruggeloopen tot *f* 1.95 of tot ongeveer één tiende deel. De openbare emissies van openbare lichamen, die in dezelfde jaren vóór den oorlog *f* 7.05 per hoofd bedroegen, beliepen in dezelfde 5 crisisjaren 1931/35 *f* 28.15 per hoofd of 3½ maal zooveel. Nu weet men precies waar het Nederlandsche kapitaal gebleven is en tevens waar de werkloosheid vandaan komt.

Zelfs al wilde plotseling het heele Nederlandsche volk en ook de regeering de werkloosheid eens op zeer korten termijn radicaal opheffen, wat op zichzelf beschouwd zeer goed mogelijk is, dan nog zou het beschikbaar vlottend kapitaal van Nederland niet voldoende zijn. En dan zouden dus zeer speciale en drastische maatregelen, o.a. gedwongen repatrieering van het naar buiten gevlucht kapitaal, en gedwongen kapitaliseering uit het nieuw geschapen werk, noodig zijn om het noodige kapitaal te fourneeren. Het hangt theoretisch enkel van onzen nationalen wil af om van de *héële* werkloosheid bevrijd te worden. Maar behalve het reeds genoemde gebrek aan ondernemingsgeest en aan werklust, vormt ook de geweldige kapitaalnood praktisch een ernstige handicap om het doel te bereiken.

De mentaliteit van den geldbelegger zal omgesteld moeten worden. De voorkeur voor openbare emissies, die praktisch dienen om de werkloosheid te vergrooten, en voor buitenlandsche beleggingen, die in 't gunsigste geval in het buitenland werk scheppen en onze eigen werkgelegenheid beconcurreeren, zal plaats moeten maken voor bewuste voorkeur voor werkgelegenheid in het binnenland.

Er is praktisch maar één wezenlijke geldbelegging: *in werk*. Alle andere vormen zijn schijnbeleggingen, die neerkomen op *belegging in werkloosheid,* en die noodzakelijkerwijs geen andere zekerheid bieden dan de zekerheid van zware verliezen. De keuze kan dan ook voor den belegger niet moeilijk zijn. Zijn belang loopt evenwijdig met het belang der Nederlandsche welvaart.

Nu het echter allemaal niet in eens in het groot gaat, zal men in het klein moeten beginnen. Daarom heeft De Ned. Werkgemeenschap alvast eene hulpinstelling in het leven geroepen onder den naam 'Het Nederlandsch Werkfonds', opgericht bij acte van 6 Aug. 1938, ten doel hebbend 'het bevorderen van kapitaal-investeering voor economische werkgelegenheid in Nederland'. Deze instelling geeft obligaties uit en beperkt zich in den aanvang tot financiering der werkobjecten van De Ned. Werkgemeenschap en van de andere zusterinstellingen welke nog in het leven geroepen zullen worden; het aan de toekomst overlatend of dit Fonds tot een werkfonds van algemeene strekking kan uitgroeien.

Aangezien het pas een paar maanden bestaat, is uiteraard over resultaten nog niets bijzonders te melden. Wij hebben echter den indruk gekregen, dat de groei van dit Fonds gelijken tred zal houden met den opmerkelijken groei van de Werkgemeenschap, en met de financieele behoeften en resultaten dier instelling en der nog komende instellingen. Er is door vooraanstaande personen in het sociale leven reeds lang geroepen om particuliere werkfondsen. Welnu: hier is er alvast een.

Woord en Daad.

Bij wijze van uitzondering hebben wij ons eens laten overhalen om het woord bij de daad te voegen. Dit woord komt eenvoudig uitgedrukt, hierop neer dat men in het economische geen geloof moet hechten aan spoken of aan geheimzinnige economische wetten, en dus ook niet aan het spook of het noodlot der werkloosheid. De wetten van het economische zijn zoo doorzichtig en zoo klaar als kristal. De werkloosheid is de eenvoudigste en duidelijkste zaak ter wereld, al wordt ze door niemand begrepen, althans niet door hen die er over spreken en schrijven. De zaak is zelfs zoo eenvoudig, dat schrijver dezes zich er op beroemen

kan, dat de werkloosheid hem al duidelijk voor den geest stond twintig jaar vóór ze er was.

Het eenvoudige woord, dat de werkloosheid gemakkelijker op te heffen is dan te scheppen, zal waarschijnlijk wel niet erg in den smaak vallen van heeren Abracadabristen, die zich beijveren om door duistere theorieën aan het oog te onttrekken, dat de werkloosheid voortkomt uit onkunde en kwaden wil. Het zijn vooral de leiders van politieke partijen en vakvereenigingen, die ook politieke partijen zijn, die zich aan duistere woorden over de werkloosheid te buiten gaan. Doch het ware wenschelijker dat deze heeren hun benevelingstalent in dienst stelden van de Nederlandsche marine om oorlogsschepen aan het oog van den vijand te onttrekken.

Overigens hebben wij ons geen oogenblik de illusie gemaakt dat men ons eenvoudig en verlossend woord, dat wij reeds meer dan twintig jaar gesproken hebben, nu plotseling zal aannemen; nu toch de feiten reeds tien jaar lang eene zoo duidelijke taal spreken. De verlossing zal hier enkel kunnen komen door de Daad en als deze duidelijk gesproken heeft, zal men misschien op den duur ook toegankelijk worden voor het daarbij passende woord.

Wat de daad betreft hebben wij in 't kort ons eigen initiatief besproken, dat in tien jaar tijds het eerste en eenige initiatief is tot daadwerkelijke bestrijding der werkloosheid; in hoe bescheiden aanvangsstadium het zich ook moge bevinden.

In verband hiermede nog twee opmerkingen: Een priester en een dokter zullen nooit zeggen: wat geeft het nu of ik dien éenen zondaar of dien éenen zieke al help, op dat heele leger van zondaars en zieken. In economische zaken schijnt men deze redeneering echter doodgewoon te vinden. Elk initiatief tegen de werkloosheid moet een kleiner of grooter aantal menschen kunnen helpen, maar het moet zoo gekozen zijn dat het in beginsel allen kan helpen. De beschreven Ned. Werkgemeenschap is zoo opgezet, dat ze met een gering offer van het publiek voor de aanloopkosten even goed 100 als 100.000 jongelui kan reclasseeren, zonder dat een financieel bezwaar in den weg komt. Integendeel, het vermogen dat bij zoo grooten omvang van het werk ontstaan zou, zou de bestrijding der werkloosheid in andere takken vergemakkelijken.

Een veel gehoorde tegenwerping is deze: praktisch werk op eenigszins uitgebreide schaal is alleen mogelijk met medewerking der regeering. Als dit zoo ware, dan is elk woord en elk goed plan inzake de werkloosheid te eenenmale verspild, omdat de regeering nu eenmaal *niet* medewerkt, met u niet, met mij niet en met geen mensch. Maar bovendien, indien de regeering werkelijk tegen de werkloosheid wilde optreden, dan konden alle plannen wel opgevouwen worden, want dan was de werkloosheid vanzelf verdwenen. Wachten op de regeering wil dus zeggen: de werkloosheid aanvaarden zonder meer, of wachten tot eene andere regeering komt. Maar deze komt niet zoolang de werkloosheid er is. Want hoe vreemd het ook moge klinken: eene zoo stevig geconsolideerde werkloosheid als wij in Nederland kennen, is een der hoeksteenen van het regeeringsstelsel dat er bij past.

Elk initiatief moet dus zoodanig gekozen zijn, dat het geheel langs particulieren weg tot resultaat kan voeren. Natuurlijk, wanneer de regeering mee wilde werken zonder voorwaarden te stellen, dan ging het gemakkelijker. Doch ze stelt in den regel voorwaarden waarop het initiatief strandt. Dus moeten de particulieren zich zelf behelpen. Het gaat dan moeilijker, doch moeilijk gaat ook. Want men heeft de natuurlijke economische orde mee.

* * *

Waar de werkloosheid bepaald wordt door onzen wil, is het eene nationale schande voor ons volk, dat wij reeds tien jaar met 5 à 600.000 werkloozen opgescheept zitten en dat ons volk moet emigreeren om aan de kost te komen.

En het is ook beschamend voor ons volk dat het na tien jaar nog zoo weinig daadwerkelijke belangstelling voor deze nationale levensvraag aan den dag legt.

Dit gebrek aan belangstelling houdt zeker verband met het feit, dat in al die jaren nog niemand een krachtig, vertrouwenwekkend en levensvatbaar initiatief genomen heeft.

Nu de Ned. Werkgemeenschap haar bestaansmogelijkheid bewezen heeft en wèl blijkt in te slaan bij het Nederlandsche volk, heb ik vertrouwen in de verlossende daad.

Buitenlandsch overzicht (16 november-16 december) door Johan Perey.

Twintig jaren! In een menschenleven een periode van beteekenis, aan de eeuwigheid gemeten wellicht niet meer dan een enkele minuut, vermoedelijk zelfs minder. Maar toch, hoezeer kunnen de laatste seconden van zulk een korte spanne tijds er anders uit zien dan de eerste, hoezeer kunnen eens onaantastbaar geachte feiten en toestanden met het verglijden dezer weinige, slechts zestig, tellen volkomen in hun tegendeel verkeeren.

Frankrijk 1918, de eerste en machtigste onder hen, die het bloedig spel van den Grooten Oorlog - gelijk het toenmaals scheen - gewonnen hadden; het land, welks vertegenwoordigende staatslieden het hoogste en tevens het laatste woord te spreken hadden, waar het er om ging een nieuwe orde te scheppen en deze ‘eens en voor al’ in protocollen vast te leggen.

Frankrijk 1938, het vergt slechts weinig woorden, de nul in het cijfer der groote mogendheden. Tusschen beide jaartallen dan, een tijd, waarin men een evenwichtige en rechtvaardige vrijheid, het heiligste goed van den *citoyen,* heeft zien ontaarden in een weerzinwekkende bandeloosheid, die aan zeker soort demagogen er als het ware plein pouvoir voor gaf het land in elk opzicht uit te hollen. Hoe verder men met dezen arbeid vorderde, des te zwakker werd ook de politiek van het Quai d'Orsay. Het element van den angst, dat reeds in de dagen van Versailles een niet onbelangrijke rol gespeeld had, begon in de buitenlandsche politiek steeds tastbaarder vormen aan te nemen en, na de zoo onvoorziene wedergeboorte van het Duitsche Rijk, zelfs op dusdanige wijze, dat men er in het jaar 1935 toe overging het lot van de zoo hoogstaande culture latine te verbinden aan die van een land, waar men zich het, door middel van een wereldrevolutie, uitroeien van al wat westersche beschaving heet als hoogste doel heeft gesteld.

Mocht een in overwinningsroes oververhit Frankrijk een reëel gevaar opleveren voor een rustige en natuurlijke evolutie in de Europeesche verhoudingen, een buitensporig verzwakt Frankrijk is dit zeer zeker niet minder. Teneinde in het spel der westersche belangen het juiste evenwicht te kunnen bewaren is de aanwezigheid eener *gezonde* Fransche kracht nu eenmaal een noodzakelijke voorwaarde, vandaar, dat den oogenschijnlijk zuiver binnenlandsche aangelegenheid als de vraag of en in hoeverre een Daladier zijn politiek van reconstructie op den duur zal kunnen volhouden, in werkelijkheid een kwestie is van voornaam *internationaal* belang.

Kon men voordien nog niet precies zeggen wat in het aan de regeering vijandelijke kamp te gebeuren stond, in de tweede helft van November, daarentegen, begon de marxistische actie veel heftiger, maar tegelijkertijd ook veel duidelijker te worden. Het eerste bedrijf speelde in de financieele kamercommissie, waar de socialisten en communisten voor den dag kwamen met een klinkende motie van wantrouwen. Slechts op het nippertje wist de regeering zich hiertegen nog staande te houden, met 20 tegen 18 en 5 onthoudingen, een mager resultaat, dat zelfs zonder Daladier's dreigement aan Chamberlain en Halifax te zullen verzoeken hun ophanden zijnd' bezoek voor onbepaalden tijd uit te stellen, vrij zeker nog niet eens verkregen zou zijn. Desondanks waren de partijgangers van Blum en Thorez nu in parlementairen zin eigenlijk uitgepraat, daar de regeering bij een stemming in de plenaire Kamer, eerder nog dan in de financieele commissie, ook wel in de meerderheid zou blijven.

Men moest het dus verder maar in de onparlementaire middelen gaan zoeken, hetgeen ook prompt gebeurde, want toen een paar dagen later de Engelsche ministers te Parijs arriveerden, was het beproefde stakingsspelletje al reeds druk aan den gang. Na de Fransch-Engelsche gedachtenwisseling, die men ditmaal moet zien als een nadere bespreking van reeds eerder aangesneden onderwerpen en die daardoor dus noch sensatie, noch teleurstelling kon brengen, achtte de C.G.T. er het oogenblik voor rijp geworden om zijn geheele macht in te gaan zetten tegen die der regeering: Jouhaux gaf aan alle arbeiders de

opdracht op den 30sten November het werk voor vier en twintig uren neer te leggen. Naar het heette, als protest tegen de decreten van Reynaud, doch in werkelijkheid, zooals duidelijk kon blijken uit alle mogelijke kranten, affiches en pamfletten, ging het in wezen tegen het buitenlandsch beleid van Daladier, tegen zijn optreden te en naar aanleiding van Muenchen, benevens tegen het volhouden van de non-interventie-politiek inzake Spanje. Mocht zij het in ander opzicht reeds zijn, speciaal hierdoor werd de aangekondigde staking volslagen onwettig, aangezien zij nu kennelijk niet meer werd gebruikt als een wapen tot economisch verweer, maar zuiver en alleen als een strijdmiddel om een bepaalde politiek af te dwingen.

Daladier zou dus in een bestrijding van Jouhaux' offensief al direct de wet voor honderd procent aan zijn zijde vinden en gelukkig heeft het hem ook niet aan den zedelijken moed ontbroken van deze situatie op ruime wijze te profiteeren. De diensten van openbaar vervoer (spoorwegen, autobussen en metro) werden alle door de regeering gerequireerd, de ordedienst versterkt met legereenheden en de garde mobile, terwijl den ambtenaren werd aangezegd, dat het in staking gaan een gegronde reden tot ontslag zou kunnen opleveren. Daarnaast werden nog tal van andere maatregelen getroffen, die allemaal ten doel hadden het dagelijksch leven óók op 30 November zijn gewonen gang te doen gaan en er verder in voorzagen eventueele schuldigen ‘loon’ naar werken te kunnen geven.

De dag van de staking kwam, maar alle ophitsing en dreigementen ten spijt, bleek des avonds, dat de regeering op overtuigende wijze het pleit gewonnen had. Zeker, er was hier en daar nog behoorlijk wat gestaakt, echter alles bij elkaar had toch niet meer dan één vierde van de arbeidende massa aan het parool van de C.G.T. gehoor gegeven, zoodat, daar het er om gegaan was macht tegenover macht te stellen, de heele opzet van de leiders van het vakverbond voor hen een miserabel fiasco is geworden.

Zeer terecht mocht dan ook Daladier in zijn 's avonds uitgesproken radiorede den dertigsten November als een historischen datum betitelen. ‘Onder ironisch toezien onzer tegenstanders en tot groote droefenis onzer vrienden, aldus de Fransche

premier, had het leven der natie voor vier en twintig uren moeten worden stilgelegd. Het land heeft echter zijn vastbeslotenheid getoond om, door de regeering in het volste vertrouwen zijn medewerking te verleenen en de wetten te eerbiedigen, de staking te doen mislukken en het welzijn van Frankrijk te verzekeren.'

Nog is de vijand niet vernietigd, maar wel heeft de Fransche regeering aan eigen burgers èn aan de geheele wereld het bewijs kunnen leveren, dat een ordelijk en gezaghebbend Frankrijk gelukkig nog altijd zeer wel binnen het bereik van het mogelijke ligt. Europa mag slechts hopen uit deze overwinning van den goeden wil nu ook een overwinning van goede daden te zien geboren worden.

Daladier heeft daar thans het noodige gezag voor, gelijk hij het ook (nog net bijtijds) had om op voor Frankrijk waardige wijze den Duitschen minister Von Ribbentrop te kunnen ontvangen. Naast het houden van allerlei informatieve besprekingen, was de onderteekening van een 'verklaring van goede betrekkingen' wel het hoofddoel van Von Ribbentrop's komst. De Duitscher kwam dus iets brengen, waarbij men zich even bedenke, dat, naar gelang de positie van den begiftigde, het karakter van ieder geschenk varieeren kan tusschen de grenzen van een hoogmoedig toegeworpen fooitje en een eerbiediglijk aangeboden bewijs van hoogachting. Vóór den historischen 30 November zou de Duitsche uiting van vriendschap voor Frankrijk wel bedenkelijk veel op zoo'n fooitje geleken hebben, op zooiets van 'daar dan, daar hebben jullie nou ook eens wat', echter na dien datum kon de Fransch-Duitsche verklaring weer op haar juiste waarde gezien worden, en wel als een bevestiging van wederzijdschen goeden wil en hoogachting tusschen twee volkomen gelijkwaardige partijen.

Behalve op het bestaan van goede betrekkingen nog eens den nadruk te leggen, vermeldt de tekst der verklaring verder nog, dat er tusschen Frankrijk en Duitschland geenerlei territoriale kwesties bestaan en wordt er tenslotte uiting gegeven aan den wil om zooveel mogelijk onderling overleg te plegen. Over dat laatste punt heeft men ook werkelijk geen spiertje gras doen groeien, want in Von Ribbentrop's gezelschap waren een groot

aantal deskundigen mee naar Parijs gekomen, die er zich den tijd zeer ten nutte hebben gemaakt door met hun Fransche collegae langdurige beraadslagingen te houden en dit, naar het opvallend minder worden van de reserve der Fransche persstemmen te oordeelen, met meer succes dan men tevoren wel had durven verwachten. Trouwens ook de echt ongedwongen, welhaast joviale stemming, welke b.v. op de soirée in de Duitsche ambassade zoo kennelijk viel waar te nemen, mag er een indice voor heeten, dat het zakelijke gedeelte voor beide partijen aangename verrassingen moet hebben ingehouden. Niet in dien zin natuurlijk, dat de wereld binnenkort verbaasd zal staan van de meest ingrijpende veranderingen, als voortvloeisel uit de zoo pas geteekende verklaring, maar meer - indien het zoo mag worden uitgedrukt - in alledaagsch opzicht.

Oudstrijder Bonnet en oudstrijder Von Ribbentrop, die elkander in deze kwaliteit alleen al, het noodige respect moeten toedragen, zullen door dit persoonlijk contact vermoedelijk wel tot de ontdekking zijn gekomen, dat zij als mensch het heel best met elkaar kunnen vinden, terwijl anderzijds de Franschen nu eerst goed tot het besef zijn gekomen hoezeer Duitschland er op uit is, en wat het er voor over heeft, om goed zaken te kunnen doen. Elke markt is den Duitschers welkom en zeker zulk een groote markt als de Fransche zou kunnen zijn. Die markt te veroveren, al is het ook maar voor een gedeelte, is aan Duitschland natuurlijk iets waard, een ‘iets’, waar voor een Frankrijk, dat aan den vooravond staat van een langdurige periode van moeizamen - en duren! - herstelarbeid, zeer zeker de noodige muziek in zal zitten.

Twee dagen na het vertrek van de Duitsche delegatie trad Daladier voor de Kamer van Afgevaardigden, waar hij, zonder er ook maar in het minst doekjes om te winden, het door hem gevoerde beleid op magistrale wijze verdedigd heeft. De premier legde er o.m. den nadruk op, dat in een democratie vóór alles de wet diende te worden nageleefd. Door een onwettige staking te breken, onrechtmatig bezette fabrieken te doen ontruimen, de openbare orde te handhaven en de publieke diensten stipt te doen functionneeren meende Daladier naar behooren aan dezen eisch te hebben voldaan en deswege op het vertrouwen van de Kamer

aanspraak te kunnen maken. Ten opzichte van zijn buitenlandsch beleid zeide de minister-president nog, dat hij, gelijk alle oudstrijders, vrede met den Duitschen nabuur wilde en dien ook op waardige wijze na zou streven.

Na een kort debat, dat meer vinnig was dan belangrijk, verkreeg de regeering het gevraagde vertrouwen met 315 tegen 241 en 52 onthoudingen. De meerderheid werd ditmaal gevormd door drie vierden van de rad. soc. fractie, benevens alle partijen, die tijdens het volksfront in de oppositie waren. Een wel heterogene meerderheid dus, die voor het huidige kabinet geen gesloten front door dik en dun oplevert, gelijk b.v. de conservatieve partij dit voor de Engelsche regeering wèl is.

Daarom, men is er nog lang niet in Frankrijk en het zal den politieken leiders, die hun vaderland oprecht liefhebben en het welmeenen met de traditioneele wijze van landsbestuur, nog heel wat hoofdbrekens kosten aleer zij voor de nationale saneering een werkelijk hechte basis in het parlement gevonden hebben. Het prille begin is er evenwel, wat na twintig jaar schimmenjagerij toch in ieder geval al zeer hoopvol moet stemmen.

Wellicht, dat druk van buiten af aan het Fransche volk nog eens extra de overtuiging kan bijbrengen, hoezeer een eendrachtige samenwerking van allen een dwingende eisch van dezen tijd is. En wat dien druk betreft, die is ongetwijfeld in vrij sterke mate thans aanwezig.

Italië is ontevreden, om allerhande redenen. In de eerste plaats is het teleurgesteld door het uitblijven van zekere gevolgen, welke het na het overleg van Muenchen met stelligheid verwacht had: een regeling voor de Duitsche koloniën, een tastbare toenadering met Frankrijk, het toekennen van belligerentenrechten aan de regeering van Burgos. Verder is het lang niet te spreken over de rechtspositie der Italianen in (Fransch) Tunis en is het dit nog veel minder over de wijze waarop de Franschen zich indertijd van dit protectoraat hebben meester weten te maken. Nu was dit inderdaad een hoogst onfrissche historie, welke zich echter reeds afspeelde in den jare 1881, en dus....

Vervolgens, Dzjiboeti en de spoorwegverbinding van deze haven met Addis Abeba. Zoowel de haven als de spoorweg zijn

Fransch bezit, wat ten gevolge heeft, dat practisch het geheele vervoer van en naar Abessynië door Fransche handen moet gaan. De outillage is bar slecht, terwijl de tarieven abnormaal hoog worden gehouden; volgens de Italiaansche journalist Gayda is Dzjiboeti dan ook niets meer of minder dan de parasiet, welke slechts leven kan op kosten van arbeid en verkeer van het Italiaansche Imperium. Tenslotte zijn er groote klachten over de zoo hooge tarieven van het Suez-kanaal, tarieven, die bovendien nog in goud voldaan moeten worden. Italië wenscht een radicale wijziging in het beheer van genoemd kanaal, dat er niet is om de aandeelhouders aan vette dividenden te helpen, doch er behoort te zijn ten dienste van de volkeren, die van dezen scheepvaartweg gebruik moeten maken. De meerderheid van de aandeelen is echter in Fransch bezit, zoodat Frankrijk ook hier alweer op het zondaarsbankje moest komen te zitten.

Al deze en mogelijk nog heel wat andere grieven hebben in de Italiaansche Kamer tijdens een rede van Graaf Ciano, op het moment toen hij gewaagde van de natuurlijke aspiraties van het Italiaansche volk, aanleiding gegeven tot interrupties, waarin geroepen werd: Tunis, Savoye, Corsica! Als vervolg daarop kwam de jeugd in het geweer, die in tal van demonstraties de teruggave van de genoemde gebieden als eisch stelde. Op Corsica - reeds meer dan honderdvijftig jaren Fransch - en te Tunis liet men zich met contra-betoogingen niet onbetuigd, evenwel was de meest geestige en daardoor wellicht ook de meest doeltreffende demonstratie wel die van de Parijsche studenten, die bordjes met zich mee voerden, waarop Venetië voor Frankrijk, en Italië voor den Negus werd opgeëischt.

Even plotseling als dit alles begonnen was, kwam ook het einde. De Italiaansche regeering verbood op den 10en December ineens alle anti-Fransche manifestaties, waardoor het ook meteen met de reacties hierop in Frankrijk was afgeloopen.

Al zijn de voornaamste grieven en eischen van Italiaansche zijde nu ook wel bekend, toch blijft het maar een gissen, indien men op dit moment reeds zou probeeren de plannen van den Duce aan een analyse te onderwerpen. Wel is vast zeker, dat er van Frankrijk nog heel wat zal worden verlangd, alvorens het

tusschen Rome en Parijs oprechte pais en vreê zal geven, wat Italië nu nog eens door een paar klinkende betoogingen aan alle belanghebbenden en belangstellenden op stevige wijze duidelijk heeft willen maken; maar voor de rest dient er toch zeker te worden gewacht tot na half Januari, tot bekend zal zijn, wat het bezoek van Chamberlain en Halifax aan het hoofd der Italiaansche regeering al of niet zal hebben opgeleverd.

Tot de politieke capriolen, waarover de menschheid zich in deze maand verbaasd, vertoornd, verheugd, dan wel geamuseerd heeft kunnen toonen, behooren zeer zeker ook de manoeuvres, die tegen en door het kabinet-Spaak zijn uitgevoerd rondom de nu al gedurende een heelen tijd broeiende kwestie van aftreden of zitten blijven. Nog meer dan door de persoonlijke moeilijkheden van Spaak met zijn eigen partij, moest de zwakte van het Belgische ministerie voornamelijk daaraan worden toegeschreven, dat de homogeniteit der regeeringspartijen wel heel erg ver te zoeken was. Zooals bekend, zijn de socialisten de voorsprekers van een schier ongelimiteerde uitgavenpolitiek, waartegenover de liberale minister van financiën, Gérard, evenwel stelde, dat België alleen wel zou kunnen varen bij een financieel conservatief beleid, waarvan een sluitende begrooting en het handhaven van de muntwaarde de sluitsteenen vormen. Dan was er een liberale grief tegen minister Heymans, van wien de Indépendance belge schreef, dat diens onbevoegdheid iedereen doet glimlachen. Het moge den heer Heymans best aan de noodige bekwaamheid ontbroken hebben, echter zal zijn neiging tot een zekere gebondenheid in het economische leven ook wel niet geheel vreemd zijn geweest aan het ontstaan van zooveel liberalen toorn. De katholieken bleken nogal erg gekant te zijn tegen de plannen voor een verplichte werkloosheidsverzekering, terwijl katholieken en liberalen samen de door hen bij de gemeenteraadsverkiezingen behaalde winsten nu eigenlijk ook wel in de zetelverdeeling binnen het kabinet wilden zien uitgedrukt. Alles bijeen, genoeg oorzaken om Spaak's getimmerte leelijk te doen kraken, ja zelfs genoeg om het heelemaal in elkaar te doen storten. De eerste man, die er het bijltje bij neerlegde, was minister Gérard, voor wien evenwel nog vrij snel een opvolger kon worden gevonden in den katholiek Janssen. Nog

was deze ministercrisis niet goed en wel opgelost, of de Belgische Werklieden Partij nam met groote meerderheid een motie aan, waarin zij tot uitdrukking bracht, dat de commercieele voordeelen van een erkenning de facto niet konden opwegen tegen de moreele schande, welke voor de socialisten aan een erkenning van de opstandige junta van Burgos verbonden zouden zijn. Of wellicht het landsbelang iets anders kon verlangen, dan wel de Belgische Staat zich misschien beleedigd kon gevoelen wegens het door de machthebbers van Barcelona, als represaille tegen de plannen om voor Burgos een Belgischen handelsagent aan te wijzen, abrupt en zonder commentaar afbreken der diplomatieke betrekkingen, dit alles was aan Vandervelde en de zijnen klaarblijkelijk totaal voorbijgegaan.

Minister Spaak reageerde daarom dan ook zeer juist, door de afkeurende motie van zijn partij slechts voor kennisgeving aan te nemen en zijn belagers voor te houden, dat een grondwettig geboren kabinet geen andere dan een grondwettigen dood mocht sterven, alzoo door bij een aan het parlement gevraagd vertrouwen in de minderheid te blijven. Wel zou hij zijn consequenties weten te trekken, indien de socialistische kamerfractie zich in meerderheid tegen zijn beleid uit zou willen spreken.

In de Kamer wist Spaak evenwel het pleit te winnen en niet twijfelachtig ook; zelfs de rexisten hadden ditmaal hun stem bij uitzondering eens aan de regeering gegund. Maar.... de socialisten hadden in meerderheid tegen gestemd, waarbij zich echter het tot heden ongekende verschijnsel voordeed van een splitsing tusschen de Waalsche en Vlaamsche leden; de eersten bleken tegen, de laatsten vóór den partijgenoot-premier te zijn. Van dit verschijnsel - waar de mogelijkheid van een scheuring in de B.W.P. zeer duidelijk in ligt opgesloten - scheen men zoodanig ontsteld te zijn, dat een paar van de vóór- zoowel als van de tegenstemmers den heer Spaak gingen verzoeken de partij in vredesnaam niet voor een fait accompli te willen stellen, derhalve met aftreden nog maar even te wachten. Iets later kreeg dit verzoek nog een formeele bevestiging, doordat de socialistische partij ertoe besloot, onder voorwendsel van de behandeling der begrootingswetten niet al te zeer in de war

te sturen, het kabinet nog tot den 31sten December respijt te geven, anders gezegd, het den socialistischen ministers toe te staan in ieder geval tot dien datum nog hunne portefeuilles te blijven beheeren.

Na maandenlang geharrewar en gedreig, wel vreemd, die plotselinge bezorgdheid voor het parlementaire werk, maar openlijk te zeggen, dat het partijbestuur, behalve voor een scheuring, er ook nog vrees voor koestert, dat een durvende figuur als Spaak mogelijk wel eens de voetstappen kon gaan drukken van wijlen zijn collega Ramsay MacDonald, wiens nationaal kabinet tenslotte ook de vrucht was van koppige Labour oppositie tegen een staatkunde van grooter formaat dan de laatste wel voor gewenscht hield, was misschien nu ook wel wat al te pijnlijk.

Nauwelijks leek de positie der regeering weer iets meer solide, of daar kwam minister Dierckx met zijn verzoek om ontslag de heele zaak weer op losse schroeven zetten. Nadat Spaak in een bespreking met de liberale voormannen een spoedige herziening van de kabinetszetels had aangekondigd en minister Dierckx daarop besloot in functie te blijven, bleek er tusschen de bedrijven door bij de katholieken de noodige ongerustheid te zijn ontstaan over de vraag, of misschien de premier zijn aanblijven niet gekocht zou hebben door voorloopig de benoeming van een agent bij Franco nog maar wat sleepende te houden. Dit vermoeden werd door Spaak evenwel terstond met de grootste stelligheid gelogenstraft, waarnaast hij nog opmerkte in het aanblijven van een zoowel door den Koning als door het parlement ondersteund kabinet niet in het minst iets ondemocratisch te kunnen zien. Hiermede bleef dan voorloopig het laatste woord aan de regeering, zoodat op dit oogenblik, naar den schijn althans, de politieke rust in België is weergekeerd. Wederom is de beurt aan ‘achter de schermen’, waarvandaan dan binnenkort nog wel eenige sensaties te verwachten zullen zijn.

Een sensatie, welke wij reeds achter den rug hebben en die op de keper beschouwd eigenlijk heelemaal geen sensatie was, werd ons door Polen bereid, dat, door o.a. het Poolsch-Russische Verdrag van non-agressie te vernieuwen, zich plotseling vrij

demonstratief heeft uitgesproken voor een betere verhouding met de Sovjet-unie. Deze min of meer opzienbarende geste past overigens volkomen in de algemeene politiek der Poolsche regeering, die er steeds op uit is, waar dit ook maar even gaat, een ijzertje in het vuur te houden. Doch bovendien past zij in het door Warschau gevoerde beleid ten aanzien van Roethenië, het thans autonome Oekraïnische gebied, waarin de Polen, hoogstwaarschijnlijk niet ten onrechte, een zeer actieve kiem zien voor de vorming van een Groot-Oekraïne. Met een poging deze kiemvorming te voorkomen door het scheppen van een gemeenschappelijke grens met Hongarije en het construeeren van een 'as' Warschau-Boedapest-Boekarest hebben de Polen een groot échec moeten lijden, ergo bleef er toen practisch niets anders meer over dan zich tot de laatste belanghebbende te wenden, tot de Russen, die op het autonomistische streven der Oekraïners al heelemaal niet gebrand zijn.

De Oekraïnische minderheid in Polen schijnt inmiddels al aardig te zijn ontwaakt, tenminste, zij heeft bij de regeering te Warschau een verzoek ingediend haar ten spoedigste een vèrstrekkende autonomie te willen verleenen. Dat zulk een verzoek al bijster weinig kans heeft te worden ingewilligd, behoeft wel geen nader betoog, hetgeen voor het overige niet wegneemt, dat zooiets geen oplossing inhoudt en men maar weer blijft zitten met de eenigermate kwalijke vraag van 'hoe straks dan weer verder?'.

En dit, terwijl de wereld toch al zoo vol zit met even zoovele pijnlijke als gevaarlijke vragen: de verhoudingen tusschen Oost en West, de Palestijnsche kwestie, de (on)mogelijkheden voor Joodsche landverhuizing, de koloniale aanspraken van Deutschland, wellicht straks ook nog die van Polen, de Italiaansche verlangens, de vooruitzichten in de Fransche herstelpolitiek, de toekomst van Spanje.

Wij toeschouwers kunnen slechts hopen, dat het aan de leidende staatslieden gegeven mag zijn in al die groote en ook nog in zooveel kleinere moeilijkheden een weg te vinden, in overeenstemming met den wensch, die rondom een jaarwisseling altijd zoo veelvuldig wordt uitgesproken: *Gelukkig* Nieuwjaar!

Les chiens aboient et la caravane passe... door H.C. Schmitz.

Aanvankelijk was de redactie der *Nieuwe Gids* besloten niet in te gaan op de vele verdachtmakingen en insinuaties, die gedurende de laatste maanden in de pers hebben gecirculeerd in verband met de redactie-verandering.

Ook leent dit speciale werkloosheid-nummer zich nauwelijks voor opname van een afstraffing der litteraire roddelaars.

Anderzijds is het zeer wel gemotiveerd bij de uitgave van dit nummer nogmaals nadrukkelijk te laten uitkomen, dat wij geen enkel politiek stokpaardje berijden.

Wat zouden de heeren van de litteraire camarilla verrukt zijn, wanneer ze zoo iets bij ons konden ontdekken! Want ondanks alle insinuaties heeft nog niemad een artikel uit ons blad, of zelfs een deel daarvan, kunnen citeeren, waar uit iets dergelijks bleek.

En toch gaat men lustig voort.

Hoe belachelijk klein de mentaliteit van deze litteraire roddelaars is moge blijken uit de jammerlijke opmerkingen, die (dr.) M(enno) t(er) B(raak) plaatste in het Oudjaarsavondnummer van *Het Vaderland:*

> ‘Over het nieuwe gezicht van *De Nieuwe Gids* zullen wij niet nogmaals uitweiden; een Tachtigersorgaan, dat zich plotseling voorziet van een Zwart Front-masker, blijft een heterogeen ding. Hélène Swarth staat zusterlijk naast (dr.) Alfred Haighton, Louis Knuvelder geeft den theoretischen toon aan naast Martien Beversluis' poëzie en Jeanne Kloos'

> gezellige babbeltje. George Kettman Jr., den jongen leeuw, zien wij hier ook tot ons genoegen verschijnen. Het gezelschap is compleet. Op naar 1939, naar een beteren wereld in het teeken van den lictorenbundel! Wij zijn zoo bekrompen om er anders over te denken, maar dat is niet erg, zoolang wij nog in een democratisch land leven.
> M.t.B.'

Kan het erbarmelijker? Zelfs een gymnasiast zou zich voor dergelijken incoherenten onzin schamen.

'Het nieuwe gezicht van *De Nieuwe Gids*.... een Tachtigersorgaan, dat zich voorziet van een Zwart Front-masker.... Louis Knuvelder geeft den theoretischen toon aan.... Op naar 1939 in het teeken van den lictorenbundel! Wij zijn zoo bekrompen er anders over te denken, maar het is niet zoo erg zoolang wij nog in een democratisch land leven....'

Wat is dit voor waanzin!

Wij nemen op M.t.B.'s gezag gaarne aan, dat hij bekrompen is en wij weten, dat hij letterlijk over *alles,* anders denkt. Maar hoe wil hij in 's hemelsnaam over een lictorenbundel 'anders denken'?

* * *

Ook de *Maasbode* heeft het over gezichten en verzekert ons in een letterkundigen terugblik, dat het afgeloopen jaar zonder 'aangezicht' was. Dit klinkt spookachtig, doet denken aan de 'Invisible Man'.

Overigens meent de *Maasbode* het niet kwaad. Slechts trof ons het zinnetje, dat er 'Op het gebeid van de tijdschriften geen noemenswaardig nieuws te vermelden was of het moest zijn, dat de *Nieuwe Gids,* na het overlijden van Kloos, moeilijkheden ondervond.'

Dit zijn bewoordingen, die men vaak bij beursberichten of nieuws uit Wallstreet kan aantreffen. Maar lieve *Maasbode* wat bedoeld U eigenlijk met die moeilijkheden? Ons is daarvan niets bekend. Nu ja, onze vroegere medewerker, de heer Maurits Wagenvoort, heeft gegild als een mager speenvarken, toen de redactie - met zijn nadrukkelijke toestemming - een paar

woorden in zijn Buitenlandsch Overzicht heeft moeten veranderen, om hem blunders te besparen. En een deel der pers heeft schijnheilig met hem mee gejammerd, zonder er ook maar eenigermate aan te denken, het audi alteram partem toe te passen en maakte er een relletje van, waarbij aan een, der redacteuren zelfs verweten werd, dat hij een sausvlek op zijn jas had. De sausvlek en Maurits Wagenvoort zijn inmiddels verwijderd, maar dat kan men toch geen moeilijkheden noemen. Intusschen danken wij de *Maasbode* hartelijk voor haar liefdevolle belangstelling.

* * *

En nu we toch schrijven over het peil, dergenen, die ons met hun verdachtmakingen trachtten te treffen, denken wij onwillekeurig aan den heer Jan Greshoff, die ons eenige maanden geleden op soortgelijke fraaiigheden heeft getracteerd. Ook deze ridder zonder vrees of blaam zit gewoonlijk zeer hoog te paard.

Dit neemt niet weg, dat wij in het December-nummer van den *Gulden Winckel* een artikel aantroffen van den heer R. Bylstra, dat aan duidelijkheid weinig te wenschen overlaat. We vinden het zelfs zoo vermakelijk, dat we het geheele artikel hieronder citeeren:

In het Hollandsche Weekblad van 12 November 1938 schrijft Greshoff over Jacob Hiegentlich, naar aanleiding van dien boek ‘Schipbreuk te Luik’:

‘Ik herinner mij van dezen schrijver een anecdote, welke hem in volkomen gebrek aan scrupules kenmerkt. Eenige jaren geleden uitte hij in een weekblad aan het adres van een van zijn vakgenooten een ernstige beschuldiging, een der ergste welke men bedenken kan. Toen de getroffene bij de redactie heftig protesteerde, volgde na eenige tijd bericht, dat.... de heer Hiegentlich zich vergist had, het aangehaalde betrof.... en toen kwam er de naam van een ander inmiddels overleden dichter. De heer Hiegentlich vond zulk een vergissing zoo gewoon, dat hij er zelfs niet aan dacht zich te verontschuldigen.

Zooals hij hier verschijnt, verschijnt hij ook in zijn boek: gewetenloos’.

In het weergeven van de betreffende anecdote heeft Greshoff

een kleinigheid vergeten, n.l. den naam van het slachtoffer en deze was Greshoff. Hij werd zes jaar geleden door Hiegentlich, naar aanleiding van een slechts met ff. geteekende critiek, beschuldigd van anti-semitisme.

Het is niet onze gewoonte te grasduinen in particuliere correspondentie, maar in dit geval is de 'anecdote plus conclusies' zoodanig verteld, dat wij gaarne gebruik maken van de door den heer Hiegentlich beschikbaar gestelde 'stukken', volgens welke deze laatste zich meent te kunnen rechtvaardigen.

De heer Greshoff schrijft 12 November 1938: 'De heer Hiegentlich vond zulk een vergissing zoo gewoon, dat hij er zelfs niet aan dacht zich te verontschuldigen'.

De heer Greshoff schreef 24 November 1932: 'Hooggeachte Heer Hiegentlich. Na Uw brief twijfel ik geen seconde meer aan Uw goede trouw. De leugenaar wordt dus geschrapt. Maar u is slordig. Dit wordt vooral pijnlijk, wanneer U Greshoff met.... (naam van den werkelijken schrijver van het door Hiegentlich aangevallen artikel) verwart, wanneer u boos bent!' En verder: 'Met de collegiale raad om uw kopie nog eens goed over te lezen voor u ze wegzendt, reik ik u, sans rancune, de hand. Gaarne uw J. Greshoff.'

Wij kunnen uit deze correspondentie slechts één conclusie vormen: n.l. dat Hiegentlich wèl zijn verontschuldigingen heeft aangeboden, dat Greshoff deze heeft aanvaard, en dat hij beloofde op de gemaakte vergissing niet terug te komen. Sans rancune! was de term. Wij constateeren, dat Greshoff een merkwaardige opvatting omtrent zulk een afspraak huldigt.

Naar aanleiding van een brief, die Mr. J. Hiegentlich aan Greshoff schreef, als protest tegen de door Greshoff vertelde 'anecdote' in het Hollandsche Weekblad schrijft de laatste op 20 November 1938: 'Laten wij aannemen, dat ieder mensch, dus ook uw cliënt kan falen. Maar dan had hij, toen hij zijn schandelijke fout bemerkte, alles in het werk moeten stellen om die goed te maken. Niets van dit al. Hij nam zelfs niet de moeite mij een briefje ter verontschuldiging te schrijven.' En verder: 'Uw cliënt lastert en toont zich laf, wanneer hij op zijn vingers getikt wordt. Wanneer ik te goeder trouw (welke ik uit het verloop der quaestie van uw cliënt niet aan kan nemen) een vakgenoot ten

onrechte beschuldigd had, zou ik niet weten wat ik moest doen om het goed te maken. Het *nalaten* hiervan karakteriseert uw cliënt.'

Conclusie: Greshoff heeft vergeten, dat Hiegentlich persoonlijk met hem over deze kwestie gecorrespondeerd heeft, weet niets meer van zijn 'sans rancune' af, kortom, bewijst in dit geval wel zeer kort van memorie te zijn. Maar hij geeft ten minste zelf aan, wat hij zou doen, indien hij zich eens vergist mocht hebben.

Mr. J. Hiegentlich maakt hem in zijn brief van 22 November j.l. opmerkzaam op zijn vergissing en frischt zijn geheugen wat op.

De heer Greshoff beantwoordt deze brief 25 November 1938:

'Op het punt om op reis te gaan haast ik mij Uw brief te beantwoorden. Er is door Uw uiteenzetting een geheel ander licht op de zaak gekomen, maar geheel één verklaren met Uw opvatting kan ik mij nog niet. Door mijn brief, welke U citeert en waarvan ik het bestaan totaal vergeten was, is deze oude geschiedenis volkomen afgesloten en ik zal er met niet één woord meer op terugkomen. Wanneer ik mij de juiste toedracht der zaken herinnerd had, zou ik de 'anecdote' zeker *niet* aangehaald hebben.'

'De positie is nu zoo. Ik maak mijn volledige verontschuldiging voor het oprakelen van een historie, welke door mijn brief definitief afgedaan had moeten blijven. De schuld ligt hier bij mijn geheugen, dat mij in de steek liet.

Verder verklaar ik hierbij, dat de term gewetenloos voor mij nooit een andere dan litteraire beteekenis gehad heeft en dat iedere andere interpretatie in strijd is met mijn bedoelingen.

Ik heb dit laatste in het Hollandsen Weekblad meegedeeld.'

Wij verwachten nu van Greshoff, den voorvechter der eerlijke openhartigheid, een ruiterlijke verontschuldiging. De rectificatie in het Hollandsen Weekblad van 26 November 1938 luidt echter als volgt:

'De heer Jacob Hiegentlich heeft aanstoot genomen aan de term "gewetenloos", welke ik in verband met zijn schrijverij gebruikte. Ten onrechte - wanneer men, gelijk algemeen te doen gebruikelijk is van een kunstenaarsgeweten spreekt, is het slechts mogelijk de volledige tegenstelling tot dit begrip met "geweten-

loos aan te duiden. Wie een ander woord weet, mag het zeggen. Dat sluit geenszins uit, dat de heer H. in het dagelijksch leven en in de uitoefening van zijn functies de meest scrupuleuze man kan zijn.

Ik had het slechts over den schrijver, kèn alleen den schrijver en het woord is dus ook uitsluitend aan het adres van den schrijver bedoeld."

Wij zullen hier niet twisten over het woord 'gewetenloos' en of men dit woord, dat een zeer speciale beteekenis heeft, ten opzichte van een college mag toepassen, zelfs al schrijft hij 'zulk een baarlijke nonsens in een zoo slonzig en groezelig taaltje', maar Greshoff draait hier: als men eerst de bekende 'anecdote' vertelt en er dan op laat volgen: 'Zooals hij hier verschijnt, verschijnt hij ook in zijn boek: gewetenloos', dan is deze 'rectificatie' totaal onvoldoende.

Wij kunnen dus dan ten aanzien van zijn houding slechts zijn eigen woorden toepassen: Greshoff lastert en toont zich laf, wanneer hij op zijn vingers getikt wordt. Wanneer ik te goeder trouw (welke ik uit het verloop der kwestie van Greshoff aan wil nemen) een vakgenoot ten onrechte beschuldigd had, zou ik niet weten wat ik moest doen om het goed te maken. Het *nalaten* hiervan karakteriseert Greshoff.

Nog gaf Mr. Hiegentlich den heer Greshoff de kans zich in dezen te gedragen zooals dat behoort. Hij schrijft op 27 November 1938: 'In het Hollandsen Weekblad van 26-11-'38, pag. 23 komt onder de rubriek "Financiën" een stukje voor over mijn cliënt Hiegentlich. Ik neem niet aan, dat ik dit als antwoord op mijn laatste schrijven moet beschouwen, waar uit dit misplaatste, weinig ter zake doende en ontwijkende artikeltje rechtschapenheid noch loyaliteit blijken. Uw fout is hiermede niet goed gemaakt, evenmin de door U aangerichte schade hersteld.'

Greshoff antwoordt 29 November 1938: 'Het is mij niet duidelijk wat U wenscht. Er bestond, volgens u, kans dat het door mij gebruikte woord verkeerd begrepen werd. Het eenige wat mij te doen stond was elk misverstand uit te sluiten door de quaestie op het litteraire terrein terug te brengen. Ik maak u er op attent dat de notitie precies de kern der zaak raakt, precies op het doel afgaat en daardoor het eenige juiste antwoord mijner-

zijds is. Ik ben niet van plan mij in mijn kritische terminologie te laten beknotten door de overgevoeligheden van Uw cliënt. Wij leven in Nederland nog niet in een tijdperk van cencuur, waar Uw cliënt wellicht naar verlangt, maar ik niet.'

De laatste uitdrukking is wat vreemd: immers het is Greshoff, die in zijn critiek op Hiegentlicht op 12 November 1938 de verzuchting slaakt: 'Er zijn van die pijnlijke oogenblikken, waarin de hartstochtelijke minnaar der vrijheid naar een censor begint te hunkeren, bij voorbeeld onder het lezen van een boek van Jacob Hiegentlich.'

Wij nemen nog steeds aan, dat Greshoff te goeder trouw is, wij zullen weer gelooven, dat hij weer vergeten is, wat hij een week of drie geleden geschreven heeft, zooals hij vergat, dat Hiegentlich hem zijn verontschuldigingen had aangeboden en vergat, dat hij, indien hij zich vergist zou hebben niet zou weten wat hij moest doen om het goed te maken. Maar dan moeten wij toch constateeren, dat zijn vergeetachtigheid grenst aan datgene, wat hij litteraire gewetenloosheid gelieft te noemen.

Wat het oordeel van dergelijke 'vergeetachtige' lieden waard is, moge de lezer zelf beoordeelen.

In *Extra Tijding* 1938, No. 2, van N.V. Querido, Uitg. Mij., schreef de heer Greshoff:

'Elk "nutteloos" boek, dat verkocht wordt, moeten wij als een overwinning beschouwen' en weer verderop lezen wij in het zelfde artikel: 'Ik ben in staat boeken te koopen in een taal, die ik niet machtig ben'!

De heer Greshoff blijkt tot zeer veel dingen in staat te zijn. Overigens hadden wij hem reeds lang van dergelijke vreemdsoortige neigingen verdacht, maar, om met den heer ter Braak te spreken, zoolang hij in een democratisch land leeft, vinden wij het óók niet erg.

Wij wenschen alle belangstellenden van dit genre een genoeglijk Nieuw Jaar, vol haarkloverijen en litteraire kibbelpartijtjes en den heer ter Braak in het bijzonder, dat hij deze zal neerschrijven in een taal, die hij wel machtig is....

Bibliographie

G.P. Bakker. *Overwinning*. - De Tijdstroom, Lochem.

Een historische avonturenroman uit de tijd van den veldheer Tilly. Zonder veel litteraire pretenties, een vlot leesbaar boek, dat inderdaad veel ontspanning geeft.

S. Vestdijk. *Narcissus op Vrijersvoeten*. - Nijgh en Van Ditmar, Rotterdam. 1938.

In een zestal novellen vertelt Vestdijk in deze bundel over een zekere angst voor de vrouw; de panische schrik bij een min of meer gedwongen 'vrijer' schap.

Hoewel het gegeven niet anders dan een aberratie is, kan niet ontkend, dat Vestdijk er een glanzend-prachtige novelle van maakt. Men leest dit boek bijna in één ruk uit, gevangen als men wordt door het knappe schrijversvak van dezen man. Wie een zin van meer dan een bladzijde kan schrijven, en toch zoo dat ze niet hindert maar vlot doorgelezen wordt, toont een beheersching van zijn taal te bezitten als weinigen.

Als staaltje van schrijvers-vak-techniek is deze bundel onomwonden prijzenswaard; Vestdijk moge zijn kunst ook eens beproeven op eenigermate normaler onderwerpen.

Helen Z. Smith. *Triologie*. - Arbeiderspers, Amsterdam. 1938.

De drie bekende oorlogsboeken verschenen als herdruk in een band tegen goedkoope prijs. Wij verwijzen naar de recensie van deze werken, die reeds eerder in ons blad verscheen.

Dra. Anne Mulder. *Geschiedenis van Oranje*. - Uitg. Mij. Kosmos, Amsterdam.

In de vloed van Oranjelitteratuur der laatste jaren is dit boek een echte verkwikking; frisch, ik zou bijna zeggen: vroolijk. De schrijfster verstaat het, de menschen voor onze oogen te stellen; concreet en reëeël, inplaats van alleen als abstracte historie-wezens. Het huis Oranje wordt er waarachtig niet minder om, als ons getoond wordt dat de Oranjes menschen van vleesch en bloed waren, met verdrietelijkheden en vreugden als ieder van ons. Tusschendoor blijkt meer dan voldoende wat Nederland aan dit huis te danken heeft. Een boek dat een flink succes verdient, mede door de keurige uitgave.

Stefan Pollatschek. *Vlammen en kleuren. Het leven van Vincent van Gogh*. Vert. door H.J. Smeding. - Wereldbibliotheek, Amsterdam. 1938.

Een leven als dat van Vincent van Gogh is wel in staat, schrijvers tot beproeving hunner krachten te lokken. Bij de ontelbare hoeveelheid boeken over hem, verschijnt nu deze vertaling van Pollatschek's werk. Waarschijnlijk heeft de vertaler zijn taak nauwgezet vervuld; het is tenminste behoorlijk Nederlandsch zonder storingen. Dat er af en toe fragmenten in dit boek staan, waarvan de stijl lijkt op die van een zeventienjarige jongen, zal wel de schuld van den schrijver zijn. Voor het overige is het een vlot leesbaar boek geworden, dat met tamelijke kennis van schilderkunst geschreven is. Hoewel het, psychologisch, niet die diepte bereikte die in mijn herinnering Laforgue bezat in zijn Van Gogh-biografie.

P. Dijkhuis. *Vondels Faëton. Wat heeft dit treurspel ons heden ten dage te zeggen?* - H.D. Tjeenk Willink & Zn., Haarlem. 1938.

Noch de, ongetwijfeld uiterst goede, bedoelingen van den heer Dijkhuis, nòch de welwillende inleiding van (Ir.) B. Wigersma, kunnen mij overtuigen van de goed-heid van dit boekje. Wie uit

een spel als de Faëton een les wil trekken voor onze wereld van vandaag, moet deze les toch minstens zóó voor oogen zien, dat hij er ordelijk en samenhangend over kan schrijven. Alleen maar in vage exclamaties vertellen wat er *niet* moet gebeuren, en nog vager enkele woorden zeggen over wat wèl zou moeten, rechtvaardigt geen boekje van 36 blz. druks. Boehme, Vondel, Christus en Cromwell aan de eene, Kant, Faëton, Prometheus, Bellamy anderzijds - dit is een schema dat min of meer gortig aan doet. Evenals de nogal rijkelijk verwarde terminologie. Hoe dikwijls zal in dit land nog herhaald moeten worden, dat goede bedoelingen alleen niet genoeg zijn voor hen die wegwijzers willen heeten?!

Bij de uitgevers Van Putten en Oortmeyer te Alkmaar verscheen de zesde druk van het leerboekje voor 't handelsonderwijs voor de middenstand. Dit is in twee deeltjes uitgegeven: Rechts- en wetskennis en Grondbeginselen van bedrijfsleer omvattend, en herzien door Drs. H.L. Jansen.

W.L.M.E. van Leeuwen e.a.: *Dichterschap en Werkelijkheid*. - Utrecht. Uitg. Mij. W. de Haan N.V.

Allereerst een woord van hulde aan de Uitgevers de Haan, die zóó keurig dit boekwerk verzorgden (hopelijk is niet in alle exemplaren een vel tot onleesbaarheid doorgedrukt) en zoo billijk op de markt durven brengen! De letter, de illustratie's, de band, het is alles even af, en even passend bij elkaar. Waar een boek een geheel vormt, mag ook hierop wel eens gewezen worden.

Dichterschap en Werkelijkheid is een litteratuurgeschiedenis van heel Nederland en Zuid-Afrika; verzorgd door de heeren Moller, Karsemeyer, Staverman, van Leeuwen, Besselaar en Gijzen, behandelend resp.: Middeleeuwen; Renaissance, Gouden en 18e eeuw; overgang en 19e eeuw tot 80; de laatste vijftig jaar; Afrika en Vlaanderen.

Evenals bij elk werk van meerderen, kan ook hier de opmerking gemaakt dat een dergelijke samenwerking inderdaad zijn voordeel, maar ook nadeel heeft. Dit nadeel ware slechts bij een zéér nauwe samenwerking op te heffen; en dit is hier niet gebeurd.

Het voordeel is natuurlijk, dat men voor elk onderdeel de meest bekwame schrijver kan uitnoodigen, zoodat de bijdragen, in informatorisch opzicht minstens, betrouwbaar zijn. Dit is hier dan ook bereikt; men leest dit boek werkelijk met genoegen betreffende de zakelijkheid. Er is wel niemand en niets vergeten wrat vermelding verdiende (behoudens in het hfdst. over de laatste vijftig jaar) terwijl er toch ook geen overdaad heerscht door vermelding van bij-figuren. Uiteraard kan men met de schrijvers van meening verschillen over het belang dat aan de verschillende personen wordt toegekend; het werk treft nu eenmaal niet door oorspronkelijkheid of gedurfdheid in oordeelvelling, maar houdt zich over 't algemeen trouw aan de gebruikelijke vonnissen. Of deze altijd even juist zijn, ook voor nieuwere tijden en inzichten, is een andere vraag.

Het is echter vooral in een ander opzicht, dat dit boek van belang is - en wel in dit: men kan hieruit eens te meer zien hoe zeer het noodig is dat wij in dit land weer een juist en zuiver *litterair* waarde-oordeel gaan krijgen. Even is dit geweest; dank zij ‘het wonder van Tachtig’, zooals het hier terecht genoemd wordt. Maar helaas al te spoedig kwamen er weer andere factoren bij in het spel, en vergat men dikwerf terwille dezer andere factoren de zuiver litteraire.

Misschien maken Dr. Moller en Marnix Gijsen zich aan deze fouten het minst schuldig; zij geven tenminste een behandeling die zakelijk van litteratuur-inzicht getuigt. Maar als men nà Moller Dr. Karsemeyer hoort, dythirambe's zingend op Renaissance, Hervorming en Humanisme, dan vraagt men zich al af: is dit nog een litteratuur-geschiedenis? Zijn 9 blz. tellende inleiding bevat politieke, wijsgeerige, dogmatische (foutieve) en andere beschouwingen, en geen litteratuur; zijn behandeling van personen is ook in veel te groote mate een vertellen of ze hervormd waren of niet, plus allerlei anecdotische bijzonderheden. Dr. Staverman herstelt deze fout weer een weinig, en behandelt interessant litteraire bijzonderheden, tot zelfs enkele technische opmerkingen toe - maar dan komt de heer v. Leeuwen over de laatste vijftig jaar. Uiteraard de interessantste èn de gevaarlijkste periode reserveerde de redacteur hiermee voor zichzelf. Eerstens zouden we willen vragen of de verhouding niet wat al te scheef

is - vanaf 't begin tót 1880 (inclusief Vondel) 189 bladzijden; de laatste vijftig jaar alleen bijkans 100 pagina's; Zuid-Afrika 14 pagina's.

Ook hier treft het weer dat de inleiding tot de bespreking van 80 overloopt van sociale, economische, politieke, philosophische en psychologische beschouwingen, zoodat men gaat verlangen naar wat litteraire. Deze zetten vrij aardig in met Perk, om dan al weer heel spoedig ineen te zakken. Wat geeft ons het gedaas dat men in alle schoolboekjes vindt, dat de Tachtigers a-moreel, a-sociaal en a-religieus waren (er zou nog over te twisten zijn in hoever dit waar is) als zij slechts goede kunst gaven! Is het waar, dat 80 tot de autonomie der kunst kwamen door hun indifferentisme t.o.v. kerk, maatschappij en ethiek - als van L. zelf over Kloos vertelt 'hij staat een staatkunde voor van nationaal zelfbesef naast maatschappelijk verantwoordelijkheidsgevoel' en van Lodewijk van Deyssel 'Hoe heeft hij gevochten voor een gróter, een bewogener Nederland'. Is al dit beweren over dat indifferentisme van 80 niet eerstens een elkaar napraten, en tweedens een oordeel dat terzij de litteratuur staat? Is datgene wat op blz. 219 wordt aangegeven als de crisis van 80 niet veeleer een persoonlijke crisis van Leopold, die elk mensch in dezelfde omstandigheden krijgt door te maken?

Wordt vanaf 80 tot 1914 tenminste, naast andere factoren, ook nog aandacht geschonken aan litteraire eischen (omdat 80 zelf hiertoe noodzaakt) - bij de litteratuur na 1914 blijven de litteraire beschouwingen zoogoed als geheel achterwege. Typeerend is een zinsnede over Dirk Coster (pag. 256) 'als moralist kreeg hij de paganisten tegen zich; als vàág moralist alle dogmatisch aangelegden; als niet-uitgesproken christelijk moralist bovendien de jonge Katholieken en Protestanten; als humanitarist de vitalisten' - men vraagt zich in heel dit debat (rond 'n 'centrale' figuur als Coster) verbaasd af: *waar blijven de litteratoren??* Wij zullen maar niet op alle slakken zout gaan leggen, en zoeken welke Katholieken 'vergeten' werden. Nog altijd geldt: catholica non leguntur. Pieter v.d. Meer v.d. Walcheren weglaten is toch wel wat heel erg! Om geen anderen te noemen.

Wat interesseert het ons dat Anton van Duinkerken 'in

allerlei gedaanten en op ieder moment op de bres staat voor een katholieke cultuur' als we willen weten wat zijn litteraire beteekenis is?

Na dit alles doorgelezen te hebben, is het werkelijk een genoegen, een dichter zelf aan 't woord te zien komen over Vlaamsche letterkunde, en het sympathieke en sympathie-wekkende opstel over Zuid-Afrika te lezen.

Wij hebben hier nogal uitvoerig stilgestaan bij de hoofdfout van deze en andere litteratuurgeschiedenissen, om de hoop uit te spreken dat men eindelijk eens afleere zich met alerlei bijzaken op te houden. Wie schenkt ons een werkelijke *litteratuur*-historie?

A.F.J. Portielje: *Dieren zien en leeren kennen*. - Nederl. Keurboekerij, Amsterdam.

Een goed geschreven en prachtig uitgegeven boek van den bekenden dierenkenner Portieltje. Een rijke ervaring en theoretische studie geven zijn woord gezag. Min of meer op behavoristisch standpunt standpunt staande, is schr. zéér voorzichtig in het trekken van conclusies aangaande dierenpsychologie, en geeft vooral gedragingen weer. Een boek dat alle dierenliefhebbers zal intereseeren.

M. Boon: *Het Water uw Vriend* - Wereldbibliotheek, Amsterdam.

Als leeraar M.O. lich. opvoeding is de heer Boon overtuigd van het groote nut der zwemsport; en wij zijn het met hem. Ieder Nederlander zou moeten kunnen zwemmen. Hiervoor propaganda te maken is het doel van dit boekje, en zal inderdaad ook het resultaat ervan zijn. Jammer dat schr. nog meent een lans voor gezamenlijk zwemmen te moeten breken; het fiasco der coëducatie had hem kunnen waarschuwen.

LOUIS KNUVELDER

[De Nieuwe Gids. Jaargang 54. Deel 2]

Aan Mevrouw Dr. Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe door Martien Beversluis.

Hoe vonkt het kort, dit onbestendig leven.
En zinkt in tranen en afzondering....
't Staat als een ijsbloem voor ons licht geschreven
en sterft in d'adem der bewondering.

Een wild bouquet werd het tot U geheven
Gij sloot Uw oogen in verzaliging,
tot het den steen dekt, waar U is gebleven
het lieflijk waren der herinnering.

Maar die het zóó betreurd heeft en geprezen;
het blijvend uit het wisslend heeft gelezen,
tot hij zichzèlf om 't allerdiepst vergat;

die in zijn droom de wegen zocht na deze,
om hèm geen droefenis, om hèm geen vreeze,
hij vond, mèt U, Dien hij heeft liefgehad.

Veere, Jan. 1939.

Over realisme door Karel Martiens.

Zeer te beklagen zijn zij, die men meent te moeten benijden om de ‘meesterwerken’, die zij vermogen voort te brengen in de kunsten aller aard over geheel de wereld.

Dat men hen benijdt inplaats van beklaagt, vindt wel zijn oorsprong in de ontzettend vele misvattingen en misverstanden, welke ons leven beheerschen, zonder dat wij er eenigen erg in hebben. Wij loopen door de dagen als volslagen blinden, echter wanend, dat wij bei onze oogen open hebben en alles rond ons heen zeer juist zien. Terwijl we in feite vervormde, verwrongen beelden in onze hoofden hebben, welke van zóó sterken invloed zijn, dat ze ons deze suggestie van wonderlijk-scherp zien kunnen opdringen.

Al deze misverstanden staan ten nauwste met elkaar in verband, en het gaat eigenlijk niet aan, te willen spreken over één in het bijzonder; men zou den tijd en de gelegenheid moeten hebben, ze allen in een synthetisch verband te behandelen en recht te zetten. Omdat het misverstaan der eene uitdrukking noodzakelijk voeren moet tot hetzelfde proces over de geheele linie, terwijl het verkrijgen van het juiste idee niet mogelijk is, zonder verband met alle aangrenzende begrippen. En intusschen blijven wij doorgaan, te gooien met slagwoorden en vaste formules, alsof het kinderspel was, wat we bedrijven (en wie zal tenslotte vaststellen, of al ons meest ‘ernstige’ werk niet inderdaad kinderspel is?) Maar zelfs voor het goed spelen van een spel zijn juiste begrippen noodig.

Als de opvoering van het drama ‘Rembrandt voor de Rechtbank’ ergens nuttig toe geweest is, dan was het zeker voor het allerflagrantst demonstreeren van deze misverstanden, - door den al te haastig vergeten Gerard Bruning reeds zoo hartstochtelijk gewraakt in zijn meester-essay ‘Rembrandt de Realist’. Duizenden, en mischien tienduizenden hebben hun geld geofferd aan de welwillende theaterdirectie, die hun dit stuk voorzette - en zij hebben misschien een hartelijken lach laten hooren over de gevatheid van deze vrouw, die in tellen zoo zeer de baas was en in het geven van snedige antwoorden; en zij hebben wellicht van die echt-gezellige griezels over hun rug voelen loopen, toen die andere vrouw als een waanzinnige over het tooneel liep en mogelijk zelfs was hun geest in staat, om de satire op de Parapsychico-physica te waardeeren - het staat ten zeerste te vreezen, dat zij van het eigenlijke drama, dat zich rond (en vooral *in*) Rembrandt afspeelde, uiterst weinig vermoed hebben.

Want dit was het drama van het realisme in de kunst.

Het drama van den strijd tusschen kunst en leven. De tragiek van den Prijs der Schoonheid.

Hoezeer ook vereenzaamd, staat Rembrandt niet alleen temidden het pijnlijke van dit conflict; naast hem, voor en achter hem, staan de tientallen gestalten uit heel het wereldverloop, gestalten, die zich in schaarsche rijen voortgeplant hebben vanaf den Paradijsdroom der eerste menschenkinderen tot den hedendaagschen ‘gekwelde-aan-het-leven’.

Er is een band, verbindend al deze hongeraars en smachtenden, vanaf Abel, die terugverlangt naar het Paradijs, dat hij in het zeer recente verleden bewoond weet door zijn ouders, tot den hedendaagschen wereldverachter, die tracht in vergeten schuilhoeken van het leven één enkelen glimp te vangen van het zonlicht, dat hij achter eindeloos verre en eindeloos dikke wolken verborgen weet: ‘en te weten, dat de zon er is, dàt is reeds hèèl het leven!’ Het is de band, die wij altijd vergeten, die we nooit beachten als we spreken met woorden van bewondering over een prachtwerk van eigen tijd, waarvoor de kunstenaar mettertijd zijn roem wel zal oogsten; als hij gestorven is na een leven van kwellende pijniging, van waaruit hij ons deze kunstwerken vermocht te geven slechts.

Duizend slagzinnen zijn er geuit over het min of meer mysterieuze samenhangen van kunst en Leven; duizend slagzinnen zijn er geuit over het steeds verkeerd begrepen: realisme in de kunst. En hoe meer we elkaar deze slagzinnen vóór- en na-praatten, hoe verder we àf raakten van het juist verstaan aller kunst, en van het juiste waardeeren.

Datgene, wat wij believen en bedoelen, als we zeggen: realisme, heeft met het werkelijk artistieke realisme hoegenaamd niets te maken; men zou het beter en juister aanduiden, als men sprak van materialisme, daardoor tevens al de veroordeeling ervan weergevend, daar werkelijke kunst nooit materialistisch kan zijn. Als we zeggen realisme, dan bedoelen we: een zoo volmaakt mogelijk photograaph zijn van den kunstenaar - wordt Jacq. van Looy niet het hoogste geprezen, omdat hij zoo precies alles teekenen kan met zijn woorden als hij het ziet, dat wij het ook a.h.w. met onze oogen voor ons zien. Als dit alles was, zou Van Looy heelemaal geen groot kunstenaar zijn. We vinden het immers wel erg burgerlijk en van weinig kunstzin getuigend, als iemand vóór een schilderij staande, meent dat het 'nèt echt' is, omdat je de blaadjes aan de boomen kunt tellen, of dat een stilleven zoo echt geschilderd is, dat je er van zou willen gaan eten, - en we zeggen dan, dat een schilder geen photograaph behoeft te zijn, misschien zelfs dit niet mag. Maar als een schrijver zijn uiterste best doet, om een photograaph-met-woorden te zijn, vergeten we alle andere hoedanigheden van zijn werk en van den mensch, om dit voortdurend treffen van het juiste woord zoo hoogelijk te bewonderen.

Ofwel heeft het woord realisme voor sommige brave zieltjes een min of meer vies en te schuwen bijsmaakje, door de bedoeling van: nogal schuin te zijn; de intiemste dingen van het leven en der natuur te behandelen en te schilderen met een openhartigheid, die burgers moet choqueeren... Wanneer dit dan nog geschiedt met een aller-juiste woordenkeus op de aller-juiste plaats, dan moet wel het hoogtepunt van realisme bereikt zijn, terwijl dit alles in werkelijkheid hoegenaamd niets te maken heeft met kunst überhaupt, noch met realisme in de kunst. Men kan hoogstens een spitsvondig onderscheidstheorietje op gaan zetten, en dan de hier bedoelde vormen van realisme beschouwen als vorm-realisme of

inhouds-realisme. Maar met realisme als noodzakelijken kunsteisch heeft het niet te maken.

Het is natuurlijk duidelijk, dat hiermee tevens de mogelijkheid vervalt op onderscheid tusschen realistische kunst (gezien als bepaalde periode, school of... modegril als men wil) en niet-realistische. In de werkelijke beschouwing van het begrip realisme kan geen plaats meer zijn voor niet-realistische kunst, daar het realisme zoozeer tot wezenseisch aller kunst wordt, dat er geen sprake is van kunst, als er geen realisme is. Ware kunst is realistisch. Tot zelfs de meest 'fantatische' en gruwen-wekkende, als die van E.A. Poe, heeft realistisch te zijn, wil ze 'zijn' als kunstwerk überhaupt, - E.A. Poe *is* dan ook realist.

Om deze beteekenis van het woord realistisch en realisme te verstaan, moeten we met ons zelf klaar zijn over de verhouding van kunst en leven; zoo gauw we weten, hoezeer kunst alleen kan groeien op den voedingsbodem van het leven, weten we, dat dit tegelijk het realisme vormt. De vraag naar realisme is de vraag naar deze verhouding.

Als er gezegd wordt, dat kunst slechts kan groeien op den voedingsbodem van het leven, dan knikt iedereen ja, zonder te verstaan, wat ermee bedoeld is. Want men beseft zelfs niet meer, wat het Leven is, dat aan alle ware Kunst ten grondslag moet liggen; men weet niet, hoe ver wij zelf van dit leven zijn afgedwaald. Heel de groote massa menschen, die op dit oogenblik boeken en verzen schrijven en zelfs gedrukt zien, en die muziek op papier zetten of verf op doeken smeeren - hoevelen hunner weten, wat het Leven is, en leven zelf, zoo als het noodig is voor het groeien van een kunstwerk?

Wil men een voorbeeld? Een onzer brave Katholieke schrijvende juffrouwen gaf jaren geleden eens een boek uit - ik meen haast dat het was 'Bij de waskaarsen' of anders een eender geaard vod - waarin zij trachtte, een roman te geven, die alle lezers in de kortste keeren moest overtuigen van de juistheid van den Katholieken Godsdienst. Als Katholiek moet ik dit uiteraard een loffelijk pogen vinden; als criticus moest ik schrijven, dat deze juffrouw, evenals heel onze rest van toentertijd publiceerende dames, er hopeloos naast was. Ik herinner me een gesprek van een afgevallen (of ongeloovig) meisje met een, die vroeger ook afgevallen was

en weer teruggekeerd, waarin het hoogtepunt is dat de ‘slechte’ aan de ‘goede’ vraagt, hoe hare ‘bekeering’ in z'n werk was gegaan - en de stuntelige schrijfster... weet niets te vertellen. Ze bekent dit met evenzooveel woorden: ja, dat weet ik niet. Quaestie: ze schreef zonder het leven te kennen, en ze kon in de verste verte niet aan de kunst komen. Zij heeft nooit meegemaakt, tenminste nooit bewust doorleefd en doorvoeld het gruwzame gevecht, dat er in de ziel kan plaatshebben tusschen les soldats de Dieu en den duivel, strijd, waarin de ziel, al of niet partij kiezend, door beiden getrokken wordt, uiteengerukt ongeveer, tot een der beiden de eindoverwinning behaald heeft; strijd tenslotte, die zich onder welken vorm ook, afspeelt in elke ziel, die zichzelf bewust is en eigen leven wil opbouwen op grondslag der schoonheid, waarheen zij zoo hunkerend verlangt, zonder te weten waar dit verlangen te voldoen is!

Is dit der menschen eigen schuld, is dit de schuld der opvoeding, van het milieu of van duizend andere onbekende factoren? Wie zal aangeven, waar de schuld ligt, dat ons menschdom leeft zonder te *léven;* dat het niets méér doet, dan vegeteeren en parasiteeren op het leven, van de eene minuut in de andere, elke fractie des tijds afhankelijk van en gericht door de hem omringende buitenwereld, waardoor zijn leven verbrokkeld wordt in even zooveel verschillende, los van elkander staande, deeltjes, zonder beheersching van het eigen bewustzijn ondergaan, zelfs ongecontroleerd door hun verstand. Hij kent niet eens het verlangen naar een eenheid in zijn leven, maar een sterke, rechte en van te voren getrokken richtingslijn - ik spreek er niet van, dat hij hieraan steeds moet trouw blijven en geen zwakte meer mag bezitten; de tragiek van ons leven is juist, dat wij, steeds door dit verlangen gekweld, er zoo bitter weinig aan kunnen voldoen en steeds moeten erkennen onze zwakheid, die immer nieuwe nederlagen lijdt. Nederlagen, des te wranger brandend in onzen mond, naarmate het heimwee naar ordening sterker in ons is; zij, die ‘er maar op los leven’, zonder ooit na te denken en zich te bezinnen, die hun leven laten verbrokkelen, zijn door deze pijnen ook nooit gekweld - in den grond zou het wellicht mogelijk zijn, op allereenvoudigste manier het ontstaan van alle werkelijke kunst terug te brengen tot de spanning, die dit verlangen, en het al of niet slagen in het

voldoen ervan, in de ziel teweeg brengt. Spanning tusschen twee polen, waarvan de eene steeds is: het Ik, de eigen menschelijke zwakheid en onmacht der zichzelf bewuste ziel; de andere pool, onder vele namen eenzelfde verschijning is: ordening, Schoonheid, God. Slechts uit het doorleefd en doorleden hebben van deze spanning, (welken naam men individueel ook aan de tweede pool moge toekennen) kan ware kunst brengen.

Er is een tak van ‘psychologisten’ in de kunst, die ongenietbaar is, die kunst en kunstenaar willen terugbrengen tot voetschabelletjes voor hun eigen onbelangrijkheid en onbelangrijke theorietjes. welke zij staven met alle soorten bijkomstigheden, vormkwesties en anecdotes uit het leven der kunstenaars.

Er is echter ook een tak der kunstpsychologie, die ons een veel duidelijker beeld en klaarder inzicht zou kunnen geven in de kunst en haar ontstaan, als zij kon steunen op een behoorlijk-voldoende psychologische scholing èn een voldoenden eerbied en wijding om het ware kunstwerk juist te eerbiedigen en zijn zelfstandig leven niet uiteen te rafelen tot formuletjes en schema's. Als Abbé Brémond ons vertelt over het zingen der ziel, dat de dichter in woorden vertolkt, kan men het met zijn poezie-pure-theorie eens zijn of oneens zijn in elk geval moet men toegeven, dat hij inzicht heeft in poezie en in psychologie.

Het is deze tak van kunstpsychologie, die ons te leeren heeft, dat kunst in de ware beteekenis van het woord alleen ontstaan kan uit een leven, dat in de diepste diepten der ziel, van het gevoel, werkelijk tot den laatsten druppel be- en doorleefd (en... doorleden) is, zoodat de ouderwetsche en min of meer spottende uitdrukking ‘met zijn hartebloed gemaakt’ meer te-recht is dan velen, die ze bezigen, vermoeden. Alleen vanuit het hartebloed kan ware kunst tot stand komen - nóch verstandelijk weten, noch verstandelijk verworven overtuigingen, kunnen tot levende kunst worden; hoogstens kunnen zij technisch min of meer volmaakte producten opleveren. Het talent maakt iets, wat een ander misschien met zeer veel oefening kan nadoen; het genie maakt, wat onnavolgbaar is. Alleen het genie maakt een kunstwerk, dat *levend* is, daar zijn persoon niet alleen talent heeft, maar ook *geléefd* heeft. En dit, het leven zelf van den kunstenaar, is voor het worden van een, eigen zelfstandig leven voerend, kunstwerk, van onein-

dig meer belang dan zijn technisch kunnen, dat in het talent tot uiting komt. Omdat wij zoo weinig *menschen* hebben in Nederland, die werkelijk *leven,* hebben we ook zoo weinig kunstenaars onder het groote leger dergenen, die verzen, proza, muziek, beelden of schilderstukken de wereld insturen. De greep naar het ‘absolute kunstwerk’ slaagt niet door intellektueel willen en zelfs kunnen; slaagt alleen door het heftig doorleefd hebben van deze spanning, die men zou kunnen noemen: ‘het groote romantische verlangen’! En toen Dirk Coster constateerde, dat dit in Nederland (als algemeen verschijnsel) aan 't uitsterven was, beteekende hij meteen het failliet van de werkelijke kunst als algemeen goed.

Het eenig mogelijke realisme in de kunst is het ver-woorden of ver-beelden van dit groote romantische verlangen - paradoxaal, maar waar! Natuurlijk is hierbij de vraag van het technisch kunnen ook van belang; een der deelen van deze spanning wordt zelfs gevormd door den achterstand (dien niemand pijnlijker voelt dan de kunstenaar zelf) tusschen werkelijkheid en ver-beelding en welke hem steeds ontevreden doet zijn over eigen prestaties - ook hier weer het misverstand: men meent iemand te moeten bejubelen, die zelf nooit tevreden kàn zijn over eigen werk! Maar de vraag naar het technisch kunnen komt op z'n vroegst op de tweede, zoo niet op 'n nog latere, plaats; ze moge hier ook tijdelijk buiten beschouwing blijven. Dostojewsky schreef soms rammelend en hortend proza, technisch bezien; alleen zijn leven maakte hem tot groot kunstenaar: zijn groote romantische verlangen naar orde, naar licht, naar een betere maatschappij. En hij verstond het, *zijn* leven in zijn kunstwerk tot nieuw leven om te vormen. Bilderdijk bleef ver verwijderd van de aesthetische eischen, die een latere tijd meende te moeten stellen: zijn romantiek, zijn beleven van een verlangen en van de pijnlijke conflicten, welke hieruit geboren werden, maakte zijn ‘Gebed’ (Genadig' God, die in mijn boezem leest) tot een der mooiste gedichten onzer litteratuur.

Als een technisch kunnen in zekeren zin noodzakelijk is, zal dit slechts tot waar kunstenaarschap voeren naar die mate, waarnaar als voedingsbodem ervoor aanwezig is de ziele-spanning, het bewuste leven, het romantische verlangen, dat gericht is op een werkelijkheid van grootere realiteit dan de zg. materieele werkelijkheid, welke we om ons heen zien. In zoover de kunstenaar ons

deze spanning kan doen navoelen (of c.q. het oplossen dezer spanning op een of andere wijze), in zoover is het kunstwerk geslaagd, in zoover heeft het deel aan het eigen, zelfstandig leven der kunst.

Zonder te willen vervallen in de fout van schematiseering of tabellariseering (evenmin als het leven laat de kunst zich vangen in schema's of tabellen!) kan hier toch vastgelegd worden, dat in dit realisme twee groote groepen zich laten onderscheiden. en wel naar de richting, waarin deze spanning wordt beleefd en opgelost.

Er zijn onder de kunstenaars, evenzeer als onder de niet-kunstenaars, enkele meer dan anderen bevoorrechte persoonlijkheden. Voor hen wordt het leven, ofwel door eigen verworvenheden, ofwel door een quaestie van zuivere begenadiging, van een zeker oogenblik af in zijn geheel òp-geheven in een andere, hoogere sfeer van orde, van harmonie, van strijdloosheid (zonder suffe genoeglijkheid als van een oud mannetje), van een zich gezekerd weten in een hoogere macht en hoogere orde. En van hieruit wordt gevuld niet alleen hun persoonlijk leven, maar evenzeer hun creatieve arbeid. Er valt in dit opzicht een zeker parallellisme te trekken tusschen den staat van volmaakt kunstenaarschap en die van heiligheid: zóo als de heilige geheel en al leeft van en in zijn God, leeft en schept de kunstenaar, die in dit punt gekomen is, van en in zijne orde, zijn harmonie, zijn licht. Hij weet het leven onderworpen aan deze macht en orde, die hem een vreugde is en een geluk; en zijn creatief werk is feitelijk niets anders dan een voortdurend gezang om dit licht, een stil en blij en innig zingen, jubelen, een danken, een bidden a.h.w. - zooals in een der prachtigste voorbeelden te zien is in Guido Gezelle. Heel zijn willen, heel zijn leven en streven ligt voor mij verankerd in dit eene gedicht: Ik ben een blomme - dit is al wat zijn ziel nog te willen heeft; een bloem te zijn, te bloeien vóór Zijn oogen, te groeien naar Hem in zóo volmaakte overgaaf dat alle leed van deze wereld als niets geteld wordt. Hij kent en ervaart dit leed nog, (het leven was voor Guido evenmin een *aardsch* paradijs als voor wie ook), maar hij weet er ongeveer een hemelsch paradijs van te maken, door zijn volledig vertrouwen op en gegeven-zijn aan zijn

God. Zijn wezen en zijn leven worden stil-verklaard door deze straling God's, die hij ziet in alles, wat zijn oog vindt op heel de wereld. Die hij ziet in het geschrijf van 't krinkelende winkelende waterding met 't zwarte kabotseken aan, die hij ziet in bloem en kruid, en tot wie hij in uiterste vertrouwen vlucht

> ‘als zorgen mijn herte verslinden
> als moeheid van 's wereld's getier’

en tot Wien hij smeekend omhoog ziet als het arme, kranke, klagend riet. Hij, die zelfs luistert naar het, door elke mensch zoo onachtzaam gepasseerde zuchten van deze rieten staal langs den waterkant, Hij zal ook het zuchten verstaan van hem, die Zijn priester is.

Hij kent, en heeft aan den lijve gevoeld de zwaarte, de vuilheid, zouden we bijna mogen zeggen, van het *aardsche* leven, en in zijn eindeloos verlangen, om alles schoon te houden, smeekt hij zelfs den druppel water, om boven te blijven, dat hij niet neervalle op deze aarde en tot modder worde - maar nooit slaat zijn stem over tot haat, zelfs niet, als hij mag constateeren: ‘wat deert het mij die priester ben’ dat de menschen hem trachten te besmeuren, juist omdat hij weet, dat er een orde is en een schoonheid, waarin hij toch geheven staat met heel zijn ziel, juist omdat hij het leven ziet vanuit deze eenige schoonheid, sub specie aeternitatis, omdat hij leeft in die andere, hoogere realiteit, waarin ook R.H. Benson leefde, zooals Gerard Knuvelder in zijn ‘Zwervers’ terecht opmerkt; - hoogere realiteit, die hem een standpunt verschaft, van waaraf hij op heel de rest néérziet, niet als een, die minacht, maar als een, die zeker hoopt en weet, dat alles eens zoo hoog moet komen.

Ook R.H. Benson zal op dit standpunt staan, al zal hij dit door zijn epischen aanleg gansch anders uiten dan de lyrisch aangelegde Gezelle. Hij zal het uiten door geheel zijn werk te laten belichten door deze hoogere realiteit van het andere leven der ziel, hij zal oproepen zijn toovenaars, om te toonen, hoe zij op den verkeerden weg zoeken naar de oplossing van een vraag, die slechts op één weg op te lossen is; hij zal getuigen van deze realiteit, door de begeestering der heldengestalten, die hun leven durven inzetten voor dit getuigenis - en als slot en samenvatting geeft

hij dat prachtwerk ‘De God der Wereld’, waarin alle realiteiten onzer lijfelijke oogen en stoffelijke wereld de nederlaag lijden tegen de hoogere realiteit der orde, der klaarheid... van God.

Men heeft willen spreken over Benson als spiritist - het spiritisme zal een langen en zwaren weg af te leggen hebben vóór het tot de erkenning zal vermogen te komen, van wat voor Benson zoo vanzelfsprekend is. Hij, de realist bij uitnemendheid, hoeft niet te zoeken naar wegen, om schijnbaar onoplosbare problemen een uitweg te bezorgen, hij kent den uitweg bij uitstek, de oplossing aller vragen van heel de wereld, en de treurige verdooldheid, waarin zij geraken, die van deze oplossing verre blijven.

Twee dezer groep: de oudere Gezelle en Benson; men zou ze kunnen vermeerderen met den Dostojewsky op lateren leeftijd, den Dostojewsky van dezen eenen zin: ‘en te weten, dat de zon er is, is reeds het heele leven’, den Dostojewsky, die den strijd der gebroeders Karamazov in eigen boezem uitgestreden heeft, den Dostojewski ook van de groote Pushkin-rede, die zijn hoorders een begeestering voor een ideaal bijbracht, dat reeds als realiteit vóór zijn oogen zweefde. Men zou er bij kunnen voegen een Gertrud von le Fort met haar Hymnen aan de Kerk, - men kan er allen onder rekenen, wier persoon en wier werk als naam verdient de titulatuur ‘hymnisch’ (maar niet hem die eens betiteld werd als ‘de hymnische zanger’; deze titulatuur bleek een al te snel gewroken misverstand!)

Als laatsten zullen tot deze groep behooren zij, die op andere wijze het leven min of meer overwonnen hebben, en die hun werk kunnen scheppen vanuit een spheer zóo rein en klaar, als uiterst zelden menschen bereiken, gevuld met de orde, van waaruit zij met een gansch milden glimlach neer kunnen zien op dit leven. Zóo mild, dat zij alle fouten verhelderen, alle vuils vermooien en zichzelf verheffen kunnen boven alle aardsche vreugde en pijn. Zoo zijn Paul Keller en Aart van der Leeuw; hun milde goedheid verwint een wereld van hatelijk en grof egoïsme, pessimisme en kwaaddunkendheid. Ook zij zijn hymnisch, zooals een kind hymnisch is om alle wonderen, die zich elken dag weer voor zijn oogen open doen, en zij aanvaarden de lotgevallen van het leven met een wijsheid, die slechts gekocht kan worden ten koste van zeer, zeer veel ‘menschelijke’ wijsheid...

Hymnisch, dat is het algemeen karakter, dat deze eerste groep kenmerkt; heel hun leven, heel hun kunst is zoodanig ingesteld op het plan der hoogste realiteit, der hoogste orde, dat zij in staat zijn tot het scheppen dezer werkelijke hymnen, als 't ware leven met het oog van boven naar beneden gericht. Terwijl de tweede groep is die, welke integendeel het oog nog van beneden naar boven gericht hebben, wier leven nog niet is genaderd tot de hymne, maar die nog strijdend zijn, strijdend temidden der *natuurlijke* realiteit dezer wereld van elken dag, verlangend erboven uit te komen; zij, die nog leven temidden der chaos en der wanorde en vol verlangen en heimwee het oog gericht houden op het gebied der eeuwige orde; zij, die staan buiten alle paradijzen en nog vechten moeten met den engel met het zwaard van vuur; zij, die dit gevecht triompheerend doormaken of voor wie het eindt in een smadelijke, bittere en pijnlijke nederlaag... de realisten van het leven dezer aarde!

Deelgenooten onder deze groep zijn er - zoowel onder de kunstenaars als onder de ‘burgers’ - in veel grootere getale: - we zouden haast zeggen: uiteraard. Want er is inderdaad een zeker soort uitverkiezing, begenadiging, toe noodig, om in de eerste groep te komen, om de orde te vinden reeds hier in dit leven, zóo als er een zekere bijzondere begenadiging toe noodig is, om te komen tot den staat van heiligheid, die de groote heiligen uit de Katholieke Kerk reeds in dit leven mochten bereiken.

Toch is anderzijds reeds het behoor en tot deze groep ook een begenadiging - zij het een in mindere mate, en zij het een ‘tragische’, een, die zegent en tegelijk veroordeelt. En wel veroordeelt tot het bewust aanzien niet alleen, maar tevens meemaken van en partij kiezen in den strijd tusschen orde en chaos, tusschen schoonheid en alledaagschheid. Een begenadiging ten deele, die tevens veroordeelt tot een eeuwig hunkeren naar de volheid ervan. die slechts zoo zelden en ten koste van zooveel leed en offers gekocht wordt.

En zij allen kennen deze hunkering naar de grootste volheid, zij allen, die eenmaal in hun leven (een enkel oogenblik) schouwen mochten in een paradijs waar de geest geraakt en bevredigd werd op zulk een wijze, dat heel hun leven verder een dooltocht is: zoekend trekken zij rond om den weg te vinden, waarlangs zij

opnieuw dit paradijs vermogen binnen te gaan. En al hun strooptochten eindigen telkens en telkens opnieuw in woestenijen, met al te schaarsche buit beladen keeren zij terug (ook al schijnt deze buit den thuisblijvers zeer groot, de hartstochtelijke jagers zijn er zeer ontevreden over) - al hun dooien loopt telkens vast op de blinde muren, waar zij niet over heen vermogen te zien, en geleund tegen dezen muur klagen zij hun diepe zieleleed en heel hun droeve wanhoop uit, als eens de Joden aan Jeruzalems klaagmuur - zoo als Villon temidden der wereldstadsdrukte staat te huilen: Je m'ennuie, je m'ennuie; zoo als madame de Noailles moet klagen

> ‘Oh, mon Dieu je ne sais rien
> mais je sais que je souffre’

zij worden de hongerende rodeurs, zooals Gerard Bruning ze noemde, die zich bedrinken, in de hoop, dat dit hen terug kan brengen tot het paradijs, en zij struikelen dronken van de trappen: zij worden de aan de zon gegevenen als Arthur Rimbaud, die verminkt en kreupel door Parijs trekt, om voor 't laatst de zon tegemoet te gaan. Zij worden de waanzinnigen als Vincent, die nergens meer een oplossing vinden kunnen voor deze spanning tusschen hun schoonheidsdroom en het werkelijke leelijke en er dan een eind aan maken; zij worden de schilders van uitgelaten boeren als Breughel, redding en uitweg zoekend in deze gedroomde feesten van licht en al te dolle vermakelijkheid, of de schilders van de donkere, sombere dreigingen (waar bijna altijd tòch, zij 't ook nog zoo verholen, het licht zich weet door te dringen) als Wiegersma - zwart, zwart en somber, en toch, mijn God, hoe prachtig van een mannelijken haat en verachting! of de schilders, die heel hun leven en werk bezien als een groot en meedoogenloos gericht over deze wereld en de comédie humaine, als Rembrandt en Holbein, of zij worden de stamelende, gebroken, biddende figuren uit oude verhalen, die in diepsten deemoed zich buigen, steeds door buigen onder alle de slagen van dit leven, en die niets meer vermogen dan te vragen: Mijn God, mijn God, waarom hebt Gij mij verlaten?; zij, die heel hun leven zouden willen geven als tol voor één oogenblik van onbelemmerd schouwen in die andere wereld.

Duizend geaardheden zijn er van dit realisme, duizend manieren

zijn er, waarop deze menschen het leven ondergaan, elken dag lijdend dezelfde vernieuwde pijn, elken dag vechtend, hijgend soms en vloekend soms, biddend soms en schreeuwend soms, of soms ook stil-verbeten, zonder één geluid en zonder ééne belijdenis, vechtend uit de diepe, diepe donkerheid naar het Licht, dat tóch schijnt boven de schachten, waarin zij zijn neergestort. Een strijd, dien zij gansch alleen uit moeten strijden, waarin elke nadering van vreemden een nieuwe pijn en een nieuwe nederlaag noodwendig met zich brengen, waarin alle zachtheid, alle mildheid en mededoogen onmogelijk zijn, omdat ze immer opnieuw ten val voeren en diepere diepten openen voor onze voeten, juist wanneer wij meenden, eenigen vasten grond eronder te krijgen; gansch alleen, ongekleed en onverbonden moet deze strijd geleverd, bloedend uit ontelbare wonden van ontelbare nederlagen, trachten zij telkens weer op te staan, verder te strompelen op hun eindeloozen, eindeloozen dooltocht, die zoo heel anders was aangevangen...

Want in elks jeugd is dit begin anders, dan het einde wordt; als een koning, ten zegetocht schrijdend, zóo hebben wij allen de wegen ons eens voorgesteld; hoog en fier en ridderlijk te paard gezeten, veerpluimen waaiend in de zon van den stralend-jongen dageraad; leek niet heel de weg als een prachtige, open heerbaan vooruit te liggen: ‘De zon en de zee sprongen bliksemend open... wij gaan terug naar het Paradijs!’, maar we wisten van te voren niet, hoe zwaar de weg was en hoe zeer de vijand ons bestookt en nimmer aflaat, en hoe zeer wij vermoeid zullen zijn, reeds lang, voordat de tocht tot op halverwege volbracht is en hoe zeer we vrees zullen krijgen voor dien afgrond, waarin we elk oogenblik kunnen neerglijden, zonder nog tot één verzet in staat te zijn tegen den vijand, die geen erbarmen kent en die ons moe maakt tot algeheele weerloosheid toe.

Nimmer, nimmer kan een onzer zijn zegetocht ongestoord doorzetten, volhoudend het rhytme van den triomphant-koninklijken hartslag; duizend strooptochten over alle zoek-gebieden des levens moeten ons dit eene bijbrengen: dat wij machteloos staan, dat wij nooit iets vermogen te bereiken uit ons zelf, dat onze honger en ons heimwee onvervuld moeten blijven, zoolang we datgene, waarnaar wij hongeren, niet als een bijzondere begenadiging ontvangen.

‘Of we de schoonheid bereiken zullen, dat staat te bezien; maar ernaar te trachten, dat kunnen we tenminste’ - met deze woorden sloot Vincent van Gogh bij den Rijswijker molen het verbond voor het leven met zijn broer Theo. En hij, die nog *deze* gunst had ontvangen, van een broer te hebben, die hem verstond en die hem nà-stond (gunst, welke hij boven tienduizend volslagen eenzamen genoot, wier grootste vertwijfeling èn grootste kracht hun absoluut alleen-staan is!) en hij, die zóo, samen met zijn broer, een zoo hoog doel nastreven kon, hij ondervond dezen vijand in die mate sterk, dat hem, in waanzin door al het lijden dezer aarde, niets meer wachtte dan een einde als het zijne...

En de Marsman van de Lex Barbarorum en van het Paradise Regained, hij moest eindigen in de duizend angsten en nooden en de eindelooze, eindelooze moeheid van Breeroo; niet eens meer een moeheid van geweldige en koninklijke strooptochten om razende buit te verwinnen, maar moeheid van het slenteren en dagdieven langs de straten, en moeheid om Tesselschade, om deze eene, die hij niet wilde ranselen en rijden, maar bij wie hij niets méér zijn wilde dan een kleine jongen, gebed in de wijde witte koelheid, ontvangend de zegening van hare liefde, - die hem ontzegd moest blijven, zóo als ze ieder ontzegd blijft, die er een wonder van verwacht, daar de liefde nooit tot dit wonder in staat is.

Zóo ver liggen de uiteinden, het begin en het eind, van een levensloop uit elkaar - opgeklommen tot de orde-spheer, tot den hymnischen zang om rijke en overvloedige verworvenheden, of terneergeslagen tot een machteloosheid en moedeloosheid, die niets meer kan dan een eindloos treuren, waarbij alle dagen vergaan in claghen, als bij Leopold -

dit alles, *dit* alleen is het realisme der kunst.

En wij, die deze kunstenaars zoozeer bewonderen en benijden om de meesterlijke werken, die zij te scheppen vermogen, wij, die zelfs met enkele slagzinnen uit hun werk en hun leven graag coquetteeren, en ze citeeren, om te doen zien, hoe zeer we met onze kunstenaars meeleven - begrijpen wij er ooit iets van? Begrijpen wij ooit, welke tumulten van pijn, van eenzaamheid, van wanhoop, van uiterste gekweldheid, die niet meer te dragen is, de *ziel* van dezen mensch geraakt moet hebben, vooraleer hij deze werken kon scheppen: begrijpen wij, dat het leven èn de

kunst voor dezen méér een verschrikkelijke doem dan een genotvolle en praalzieke zegening zijn: bedenken wij ooit, hoe deze menschen slechts werken, creëeren, om een klein beetje bevrijdenis te vinden, en hoe ze wellicht graag al hunne artistieke voldoening en al hun roem zouden prijs geven, om één maal voorgoed los te komen van al deze bittere pijnen en nooden? Zóo als deze aartskunstenaar, die Gerard Bruning was, willig en gelaten doodbloedde en zijn leven aan zijn Schepper teruggaf, al had hij dit leven nóg zoozeer bemind! Zoo gauw gij in een kunstwerk den toon van levenswaarheid vindt, er het eenige echte en ware realisme in ontdekt - dan moogt gij den maker ervan beklagen in plaats van benijden, om zijn ziel, die door vagevuren en hellen ging, en moogt gij wenschen, iets goed te kunnen maken aan de menschelijkheid van dezen (niet aan zijn roem!) die zóo veel te kort kwàm en zoo veel te lijden heeft gehad in zijn leven!

Binnengedachten door Willem Kloos.†

MCXCXVI.

Bleef ik een kind mijn heele leven door? Hoe kwam 't
Dat plots die vraag rees uit mijn Diepte? Ach, wijl veel lieden
Vaak achter 't handje lachten, daar 'k niet hield van bieden
Noch loven, daar mijn sterke Geest op eens verstramt

Want zich terugtrekt in 't Diepst-Eigne; maar stil vlamt
- Ik voel 't - de ondoofbre Gloed van 't Eeuwge, wen zij rieden
Slim-wijs mij, dit of dat te doen: hun oogen spiedden,
'k Zag 't, naar mijn kalm gelaat dan. Och, mijn geest omdamt

Zich meest voor raad van andren; 'k ging mijn eigen wegen
En peinsde ik soms, 's nachts hooploos op mijn bed gelegen,
Toch voelde ik diep den Geest die in mij leeft: Hij wint.

'k Liet kalm-vast steeds mij sturen door mijn stil ontroeren,
Ik weet zijn diepst voel-denken zal mij goed ter toekomst voeren
Maar vlotte praters noemden mij maar steeds ‘een Kind.’

MCXCXVII.

Neen, 'k ben geen Kind, dat, om zichzelf slechts wentlend, weet
Van niets dan eigen Ikje, zoo als, driest bewerend
Hun dwaas-verbeelde wijsheid, en haar repeteerend
Op slimme wijze, onkundge praters bij de vleet

Oreerden, wijl hun bekje komisch-happend beet
Zonder te raken ooit mijn onvermoeid studeerend
En over alle levensvragen mediteerend
Binnenst, dat nooit iets anders dan streng werken deed.

Ik voel me een klein kristal in 't wijde Oneindge stralend
En als 'k ten slotte lijdzaam in de Diepte dalend,
Verdoft verdwijn voor goed weer in Zijn's Oerbron, blij

Want moê van de Al-Begoochling, zal mijn diepste Essentie,
Vervagend vloeien weg in de Opperste Potentie,
Die droomend van zich uit laat gaan 's Als Denkrenrij.

MCXCXVIII.

Ben 'k zelf dies veelbeteeknend? Och, gewoon. 'k Vraag weinig:
Nooit, ijdlijk, droom 'k van eigen geestelijke lengt'.
'k Nam vriendlijk aan slechts wat mij 't Leven bracht of brengt,
Zonder dat 'k ooit mij diep bekommerde of lang pijnig

Om wat het nam me of aan wou doen me, als maar rechtlijnig
Mijn Geestkracht door kon gaan. En door den tijd verstrengt
Mijn diepst-in wijs-begrijpend Zijn, wijl mij verzengt
Hoe langs zoo min mijn Zijnssmart, waar 'k mij staeg van reinig.

Ja, 'k blijf diep peilend zijn als ooit, en echt Begrijper
Van 's Levens Wezen en het fijnst Geheim der Kunst.
't Geestlijkst Verstaan, zacht in mij groeiend, wierd steeds rijper,

Door stugge wilskracht en der Schikgodinnen gunst,
Die wijd uit droomend, zonden mij omhoog naar 't Leven,
Om hun die óók graag willen vinden, hulp te geven.

MCXCIX.

Maar bleef er niets dol-gloeiends in me? Ja, 't diepst Wezen
Dat van mijn vroegste jeugd mij steeds getrouw mocht blijven,
Zal me op den weg, dien 'k hier nog gaan moet, zwiepend drijven.
Nooit stond ik stil, al leek ik stil vaak. Ook voor dezen

Ging 'k stadig voort, en steeds volhard ik. Want geen vreezen
Beving me, al dreef men mij naar rand des Afgronds. Stijven
Steeds sterker deed mijn Geest zich, die bedaard beklijven
Zichzelf wel moest in dit vreemd Leven, waar 'k gerezen

Kwam, en ik hoorde al menschen schijnwijs-kalmpjes praten
Van hooge dingen, die zij wisten, heette 't. Haten
Ging 'k dus al gauw hun vlot gepraat. Want wen

Dóórdenkend zag men daadlijk, 't was héél anders. Zingen,
Gelooven, voelen laf want half gemeende dingen
Bleek alles mij te zijn bij elk. 'k Moest zèlf gaan streven.

MCC.

Boos zijn op Dooden, dies op godlijk saamgegoten
Verheevlingen des Aanzijns, die, in 's levens strijd
Gestegen, dan weer stierven, dus, als waan, vervloten
In God's Onkenbaar-Eéne Bovengeestlijkheid, -

Dat zou - voel 'k sterk - niets baten, want wat bóven Tijd
En Ruimte is, zonder eigen weten ingesloten
In 't Eeuwig-ééne, Oneindig-Zijnde, is stil bevrijd
Van schuld voor 't geen, waarin 't soms is te kort geschoten.

Geen, die nooit dwaalde in dit vreemd Schijnzijn, want de Tijd
Ging 't aan en delgt het met de tijdloos-korte stooten
Zijner steeds verder-trillende Onweerhoudbaarheid,

Dus óók, al heeft het menigmaal ons stil verdroten,
Speelbal te zijn des duistren Wils, die lacht noch lijdt
Aan 't Eind daagt, heilig, eeuwge Rust, als 't Lot der Loten.

MCCI.

Ben 'k geestlijk eenzaam? Och, als vlieger, die naar klare streken
Des wijden nooit bereikten Aethers haalt zijn zwaren weg,
Zóó leefde ik steeds in eindlooze IJlte, waar als eeuwig Teeken
Staan Denken's Sterren, stralend-vaste, waar 'k gedwee bij leg

't Hoofd 's nachts ter ruste, ofschoon mijn geest nog over heg en steg
Wou jagen, vóór ik sluimer. Och, hoe zou 'k dan kunnen spreken
Met andren over 't Heilge, dat ik nauw mijzelven zeg, -
Neen, want alleen in 't vers, of 'k wil of niet omhoog komt breken.

Van waar? Ja, wie dat wist. 'k Voel als uit smalle rotsspleet leeken
Mijn altijd diep-in sobre geestesstrengheid langs den weg
Dien ik afgrondlijk-levende, door stille Kracht mij teeken.

Ver van 't onwijze Leven-zonder-diepte-of-hoogheid weg....
Neen, toch, er zit een Diepte in, grondloos-wijze en heerlijk-dwaze, -
Dies in mijn rustgen Wils-grond rees 't wijsgeerige verbazen.

MCCII.

Wat nood of dees beschaving thans vergaat of eeuwen later?
Lood komt toch steeds in plaats van staal eerst, tot in kroes der jaren
Dat dof metaal weer zich veredelt op zijn beurt. Barbaren
Bruutlijk verdelgden 't blijde rijk van schalke nimf en sater,

Maar hingen hoog hun God ten toon, hun Smartgod, die een hater
Terecht wou wezen van 't reëele en grove. Dies de scharen
Der vastenden die heilig allen, Zijn Geliefden waren,
Wierpen voor wijn en myrrhe elkaar met diepin wijdend water.

't Was goed, want alles moet weer weg hier, wat eens rees. O, dwaze
Verheveling des Aanzijns, waar wij vechten voor de wazen,
Heerlijk voor 't oog gehangen ons door 's Inzijns vreemd bestel.

Geboorte en Dood, onstuimge opstuwing en weer nederplonzing,
En over alles enkler wijzer Zielen wijde donzing....
Dat alles maakt dees Aarde tot een hemelsch-vreemde Hel.

De princelijke hand openluchtspel van de verzoening tusschen Tromp en De Ruyter door Constant van Wessem.

Inleiding:

Dit openluchtspel werd geschreven in opdracht van de Oranjevereeniging te Uithoorn ter gelegenheid van het **40**-jarig regeeringsjubileum van H.M. de Koningin. De medespelenden waren uitsluitend inwoners van Uithoorn. A. Keers, hoofd van de Herv. School aldaar voerde de regie. Het spel had voor de plaats zijn bijzondere beteekenis omdat te Uithoorn tusschen Maart en Mei **1673** in het thans nog aanwezige logement 'Het "Rechthuis" door toedoen van Stadhouder Willem III de verzoening tusschen Tromp en De Ruyter tot stand kwam.

De schrijver heeft rekening gehouden met de beschikbare middelen en zijn stuk verstaanbaar voor een algemeen en eenvoudig publiek geschreven, meenend, dat zulks ook de bedoeling van een dergelijk openluchtspel behoort te wezen.

Eerste afdeeling: De twist 1666

DE SPELERS VAN DE EERSTE AFDEELING.

Hoofdpersonen:

JOHAN DE WITT, raadpensionaris;
MICHIEL DE RUYTER, admiraal;
CORNELIS TROMP, admiraal

Kleinere rollen:

DE WAARD;
DE MAN;
DE TWEEDE MAN;
DE DERDE MAN;
DE OFFICIER;
DRIE DER VIER RAADSLEDEN.

(In het midden een podiumvormige verhooging, waarop een lange tafel met groen kleed en vijf zetels, twee aan twee rondom de hoofdzetel van den Raadpensionaris. Voor de tafel, aan weerszijden, twee stoelen. Als achtergrond een draperie, waarop het wapen van de Staten van Holland. Links en rechts van het podium de silhouetten van een paar huisjes, waarbij, rechts, een herberg.

Het terrein is leeg.

Een trompetsignaal. Dan komt de Spreker op en zegt zijn Proloog.)

De Spreker:
Aandacht! Aandacht voor een spel,
Dat u vertoond wordt. -
Nu onze geëerbiedigde Koningin
Thans veertig jaren in een staatsbestel,
Dat door haar Huis gegrondvest werd, als Landsvorstin
Ons volk regeert, herdenkt dit spel,
Als hulde aan de Koningsvrouw,
Gesproten uit den stam Oranje en Nassouw,
Wat aan haar jubileum geeft den zin
Van eeuwen van Oranje-trouw.
Wij brengen met een spel in 't Heden
Herrijzenis van wat Verleden
Zoo onverbreekbaar aan Oranjje bond.
Drie eeuwen terug, op dezen grond,
Hier, in de plaats Uithoorn, vond
Het land herleving uit zijn nood.
Toen met een fellen oorlogsbrand
De Krijgsgod woedde in ons land
En volk en leger voor den vijand vlood,
Stond hier de Prins, de derde Willem van Oranje,
Aanvoerder in de zoo rampspoedige campagne,
En week niet verder terug, zocht in de schans
Voor 's lands behoud de laatste kans:
De overwinning - of de dood!
En ziende, dat bij zulk een nood,
Die vroeg, dat allen eensgezind hun krachten,
Als hij, voor 't Vaderland ten offer brachten,
Er niettemin op onze vloot,

Den vijand uit de zee te weren
Strijdvaardig voor de kust, nog volk bleef mankeeren,
Toen was het, dat de Prins besloot,
Nu tweedracht niemand meer mocht scheiden,
Wiens dappere arm mee kon strijden,
Twee onzer grootste admiralen,
Tromp en De Ruyter, door geschil
Om nederlaag en zegepralen
In vijandschap uiteen gedreven,
Te voegen weer tot éénderen wil,
En beiden in de schans ontbood.
Oranje bracht met Princelijke hand
Verzoening tusschen hen tot stand
En heeft, in broederlijk samenstreven,
Hen aan 's lands redding weergegeven.

(Hij vervolgt:)

Wij verplaatsen ons thans in het jaar 1666. Wij zijn in oorlog met Engeland. Het is Augustus. Na de roemrijke overwinning, in Juni door De Ruyter behaald op de Engelsche vloot, die na een zwaren strijd van vier dagen is geweken en waardoor wij de zee schenen te beheerschen, is een tegenslag gevolgd met een noodlottigen afloop voor de onzen. Na een dapper gevecht, dat twee dagen duurde, heeft De Ruyter den terugtocht moeten aanvaarden, gevolgd door de Engelschen, die nu voor onze kust komen braveeren en onzen koopvaarders het uitvaren beletten. De opwinding in ons land is groot. De verdeeldheid neemt hand over hand toe. Luide uit men zijn ontevredenheid over den gang van zaken. Men beschuldigt De Ruyter van wanbeleid, men beschuldigt den Raadpensionaris Johan de Witt van gebrek aan doortastendheid. Het woedende gepeupel heeft het huis van De Witt willen aanvallen. En zooals steeds wanneer het land in nood verkeert: men roept luide om Oranje. Men wil niet zooveel Heeren, men wil één hoofd van den Staat: Oranje. Maar de Heeren Staten zijn vastbesloten den toestand meester te blijven door iedere demonstratie voor Oranje met kracht van wapenen te onderdrukken, en hebben daartoe de hulp van troepen ingeroepen.

Temidden van deze spanning, nog vergroot door een geschil

tusschen de admiralen Tromp en De Ruyter, die elkaar als oorzaak van de nederlaag aanwijzen, vangt het spel aan.

(Achter de coulisse van de herberg vandaan komt de waard en veegt de gereedstaande stoelen en tafeltje af. Tegelijkertijd komt een man aanwandelen en zet zich op een der stoelen neer, terwijl de waard op hem toegaat.)

De waard:
Is er nieuws?

De man:
Men hoort van veel oneenigheid in het land.

De waard:
Ja, de tijden zijn zwaar. Het is niet genoeg, dat de Engelschen ons de zee hebben uitgeveegd. Juist nu men eendrachtig behoort samen te werken gaat men elkaar telijf alsof men niets beters te doen heeft.

De man:
In Zeeland heeft men weer om Oranje geroepen. Het volk wenscht, dat de jonge Prins stadhouder wordt gemaakt. Het volk gelooft, dat Oranje alleen redding kan brengen. Maar Oranje is nog een kind, een jongen van 16 jaar.

De waard:
Een 16-jarige is geen kind meer, maar een man.

De man:
De Prins is zwak en ziekelijk, zegt men.

De waard:
Maar met een ijzeren wilskracht, dat zegt men ook. De hand van zoo een kan sterk wezen.

(Men hoort tromgeroffel, een afdeeling soldaten met een officier marcheert het terrein op en plaatst zich in twee gelederen, naast het podium.)

De waard:

(tot den officier):

Wat is er aan de hand?

De officier:
Zoo aanstonds vergaderen de Heeren Staten.

De waard:
Welnu, hebben zij daarvoor soldaten noodig?

De officier:

Man, heb je al dien tijd geslapen? Heb je was in je ooren gehad? Heb je nooit hooren roepen: Weg met de Staten! Leve Oranje!? De Heeren Staten vergaderen niet veilig meer.

De waard:

Dus de Heeren zijn bang?

De officier:

Bang is het woord niet. Maar voorbereid. Kwaadwillige elementen beoogen al sinds geruimen tijd een aanslag op den Staat. Niemand weet wat het volgend oogenblik zal gebeuren. Ordeverstoring kan niet geduld worden. De Heeren hebben gelijk, dat zij troepen gereed houden.

De tweede man

(komt op en sluit zich bij de sprekenden aan):

Zij zeggen, dat zoo aanstonds de Heeren Staten vergaderen. De admiralen Tromp en De Ruyter zullen ook komen.

De officier:
Ja, dat is zoo.

De tweede man
Wat gaat er gebeuren?

De officier:
Een vraag! Weet ik het?

De tweede man
Niets weet men. Maar alles zegt men.

De waard:
Wat zegt men dan?

De tweede man:
Dat de Heeren Staten Tromp zullen schorsen, omdat hij verraad heeft gepleegd.

De waard:
Natuurlijk, er moet een zondebok wezen. Als het mis gaat, heeft iemand het gedaan.

De tweede man:
Ik heb ook hooren zeggen, dat Tromp door Oranje is omgekocht. Als dat waar is....

De waard:
Ieder weet, dat Cornelis Tromp een Oranjeman is, evenals zijn beroemde vader, Maarten Harpertszoon Tromp, zaliger nagedachtenis. Maar heeft Maarten Harpertszoon Tromp daarom het land verraden, integendeel, het niet trouw tot aan zijn dood gediend? Men behoeft nog geen landverrader te zijn, omdat men Oranjeman is?

De tweede man:
Maar als men het toch zegt?

De waard:
Men zegt zooveel. De Heeren Staten zullen het wel uitmaken. Ons past het niet te oordeelen.

De tweede man

(komt snel aanloopen):

Hebt ge het al gehoord! De Engelschen hebben onze koopvaarders in het Vlie overvallen, de schepen verbrand, Terschelling gebombardeerd!

De waard:
Hoe moet dat eindigen? Ramp na ramp treft ons in dezen onzaligen oorlog!

(Er komt meer volk aanloopen, druk met elkaar het nieuws van de nieuwe ramp besprekend. Een man begint te roepen: Weg met de Staten! Leve Oranje! Beweging onder de aanwezigen. Een andere man begint te roepen: Leve de Staten! Weg met Oranje! Er vormen zich duidelijk twee groepen. Temidden

van het rumoer naderen nu Johan de Witt en vier leden van de Staten van Holland, terwijl het volk zich tot twee groepen ter zijde scheidt. De soldaten nemen de houding aan, de officier groet met den degen. Iemand uit de Oranjegroep roept: Weg met De Witt, weg met den raadpensionaris!, wil dreigend op dezen afkomen, wordt door de anderen tegen gehouden. De Witt gaat onverstoorbaar verder, alsof hij niets heeft gemerkt. Hij geeft aan den officier, die de wacht wil bevelen De Witt te beschermen, een teeken te blijven.

Terwijl de vijf heeren het podium op gaan en hun plaatsen aan de tafel innemen zegt de Spreker:)

De Heeren Staten zijn vastbesloten het geschil tusschen Tromp en De Ruyter thans tot een einde te brengen. Zij weten, dat Tromp bemind is bij zijn matrozen, die zijn onbeheerschten moed bewonderen, hem met vreugde volgen wanneer hij roekeloos aan den dans gaat, al strijdend het eene stukgeschoten schip voor het andere verlatend, niet achtend op gevaar of eigen lijfsbehoud, en dat zijn dapperheid meer tot de verbeelding spreekt dan De Ruyter's voorzichtigheid, die niet het uiterste wil wagen wanneer dat de vloot al te zeer in gevaar brengt. Maar verbitterd over Tromp's onverborgen Oranjegezindheid zullen de Heeren Staten De Ruyter handhaven en Tromp's beweerd wanbeleid in den verloren zeeslag als reden aangrijpen om hem uit den dienst te ontslaan.

De Witt

(verheft zich van zijn zetel):

Edele en Hoogmogende Heeren! Het oogenblik is ernstig. Wij moeten thans onverwijld toonen, dat wij voor geen bedreiging wijken en een einde maken aan de beroering in den lande, waarvan de Oranjegezinden profiteeren door het volk tegen ons op te hitsen, Aan ons is het thans te toonen in welke handen de macht berust. Niet langer aarzelen, maar doortasten. Reeds heb ik in de steden, waar oproer dreigt, troepen laten leggen. Maar ook de oorzaak van de heerschende oneenigheid moeten wij wegnemen. De twist tusschen de admiralen Tromp en De Ruyter over het beleid in den verloren zeeslag is tot partijschap onder het volk uitgegroeid. De Staatsgezinden verdedigen De Ruyter, de Oranjegezinden Tromp....

Eerste Raadslid

(uitroepend):

Omdat Tromp een Oranjeman is!

De Witt

(doorgaand):

Ik heb thans de beide admiralen Tromp en De Ruyter opontboden om hun geschil nader voor ons toe te lichten. Wij moeten thans uitspraak doen, maar uitspraak naar recht en redelijkheid.

Eerste Raadslid

(heftig):

Recht en redelijkheid! Juist gesproken! De uitspraak kan dan niet twijfelachtig wezen: Tromp moet verwijderd worden!

De Witt

(bezwerend):

Geen overijling, mijnheer! Het verhoor zal met alle onpartijdigheid geschieden.

Tweede Raadslid

(zich verheffend):

Juist, mijnheer de

Raadpensionaris! Het is uitstekend, dat wij ons aan den vorm houden. Maar ik ben het met den spreker eens, dat wij ons partij stellen. Zwakheid kan in dit oogenblik een ramp worden. Tromp moet weg! Handhaven wij hem dan zal de admiraal De Ruyter ongetwijfeld demissie vragen en 's lands dienst verlaten. De vraag is nu: Wie kunnen wij beter missen: Tromp, een man, gevaarlijk door zijn Oranjegezindheid, of De Ruyter, die ons trouw heeft gediend en slechts de Overheid erkent?

Derde Raadslid

(zich verheffend):

Vóór alles handhaven wij De Ruyter! Een dapper soldaat.

De Witt:
Tromp is ook een dapper soldaat.

Eerste Raadslid:
Maar van verdachte trouw!

Tweede Raadslid:
En die zich niet schaamt de eerlijkheid van anderen verdacht te maken. Hier, hebben wij hier niet zijn brief, waarin hij zijn chef De Ruyter beschudigt van de kleinste der menschelijke eigenschappen: jaloezie en nijd op een ondergeschikte?

(neemt den brief terhand en leest:)

> 'Nu, na deze en alle mijn getrouwe diensten, door den Heer Luitenant Admiraal De Ruyter, door passie, zonder mij gehoord of gesproken te hebben, en jaloezie, omdat God Almachtig met kleiner macht mij op den vijand voorspoed heeft gegeven en hem met grooter macht tegenspoed, voor oorzaak van de nederlaag en voor schelm uitgeroepen te worden, is mij onlijdelijk en zoo ik geen reparatie daarvan krijg ben ik niet capabel het vaderland te kunnen dienen. Want zoo ik niet wel gedaan heb meen ik nooit te kunnen voldoen.'

Eerste Raadslid:
Nooit hadden wij Tromp op een hoogen en verantwoordelijken post moeten plaatsen. Heb ik niet reeds verleden jaar ontraden hem te handhaven als opperbevelhebber van de vloot toen De Ruyter behouden van zijn expeditie uit Afrika en de Antillen was teruggekeerd?

De Witt

(tot het eerste Raadslid):

Uw advies is het ook geweest, dat besliste toen wij Tromp onthieven en De Ruyter tot opperbevelhebber aanstelden. Toch, ik zou een dapper soldaat als Tromp niet graag missen op de vloot.

Derde Raadslid

(heftig):

Neen! Tromp moet ontslagen worden! Dit eischt het landsbelang. Hij heeft in den laatsten zeeslag een tegenwerking betoond, die hem met reden verdacht maakt.

Tweede Raadslid:
Dit is ook mijn meening. Tromp is van een grillig en gevaarlijk karakter. Wie kan zeggen wat hij in zijn schild voert?

Eerste Raadslid:
Ja, ja! Weg met den Oranjeman!

De Witt:
Toch moeten wij beide heeren hooren voordat wij een beslissing nemen.

Tweede Raadslid:
Maar wat valt er eigenlijk nog te beslissen? Hier *(hij wijst op den brief),* vraagt Tromp niet zelf met dezen brief zwart op wit ontslag uit zijn ambt? Het gaat er alleen om: zullen wij hem dit geven of niet?

Eerste Raadslid:
Ik voor mij zeg zonder aarzelen: Ja!

Tweede Raadslid:
Ik sluit mij hierbij aan. Hoor die hoogmoed *(leest nogmaals voor uit den brief)*: 'Mijn eer laat ik mij door niemand, door geen Luitenant Admiraal De Ruyter noch door eenig mensch ter wereld ontstelen en als ik geen reparatie bekom zal ik veel verwarring op de vloot tegemoet zien, tot mijn leedwezen....

Eerste Raadslid

(hem onderbrekend):

Tot zijn leedwezen! De huichelaar! Het zal hem genoegen doen. Oneenigheid op de vloot kan de zaak van Oranje slechts dienen. Dat weet hij maar al te wel!

Tweede Raadslid

(voortgaand met lezen):

.... en de officieren en matrozen aan land komende, zullen elkander vermoorden, hetwelk God verhoede.'

Derde Raadslid:
Dat is taal van een oproermaker, een landverrader!

Eerste Raadslid:
Zoo spreekt een, die verkocht is aan Oranje!

Derde Raadslid:

Ja, ja! Er valt niet langer over te beraadslagen. Weg met Tromp! Weg met Tromp!

(Op dat zelfde moment heft buiten een geroep aan: Viva Mijnheer Tromp! Viva Mijnheer Tromp! Viva Mijnheer Tromp! Tromp is, omringd door matrozen, het terrein opgekomen, die hem aldus toeroepen. De Witt schijnt op te schrikken en neemt haastig het woord:)

De Witt:

Dus, Mijne Heeren, wij moeten Tromp ontslaan,

De Ruyter handhaven als beiden tot het laatst toe onverzoenlijk blijven?

Alle vier:

Ja, ja! In ieder geval, Tromp mag niet langer op de vloot dienen. Geen verraders op de vloot!

(Terwijl Tromp zich naar het podium begeeft en waardig groetend binnen komt, is ook De Ruyter op het terrein verschenen. De Staten-groep roept hem toe: Leve De Ruyter, leve Bestevaer! De Ruyter komt na Tromp binnen en groet de Heeren.
Op een uitnoodigende handbeweging van De Witt nemen beiden tegenover elkaar plaats zonder te groeten. Vervolgens verheft zich De Witt en spreekt:)

De Witt:

Wij zijn bedroefd zoo groote mannen, die wij gelijkelijk hoogachten, met elkaar in strijd te zien. Wij hebben hun verzocht hun geschil voor het College der Staten van Holland te brengen, en wij hebben ons voorgenomen uitspraak te doen, om een toestand te beëindigen, die het land met onrust vervult en de partijen tegen elkaar opzet, wat onduldbaar is!

De Witt

(tot De Ruyter):

Wij hebben uw rapport over den verloren zeeslag van Augustus gelezen. Gij beschuldigt daarin den Heer Tromp van ongehoorzaamheid aan uw bevelen?

De Ruyter:

Ja! Toen de Engelschen onze voorhoede aanvielen en ik met het centrum opzeilde om haar te ondersteunen, bleef de Heer Tromp, zich niet storend aan mijn seinen, met de achterhoede, die hij commandeerde, werkeloos liggen.

Tromp

(luid):

Gelogen!

De Witt

(streng):

Matig u, Mijnheer Tromp!

Tromp

(opspringend van zijn stoel, heftig):

Het is gelogen, zeg ik, dat ik met mijn schepen werkeloos ben blijven liggen! 8000 man kan ik als getuigen aanbrengen, dat ik als een man van eer heb gehandeld en dat ik slechts op het toenemen van den wind wachtte om met mijn gansche macht de Engelsche achterhoede aan te vallen. Die ik niet alleen verhinderd heb aan den

strijd deel te nemen, maar die ik, dapper vechtend, op de vlucht heb gedreven, haar achtervolgend tot in het gezicht van de Engelsche kust! Wat heeft daartegenover de Heer De Ruyter gedaan? Hij is smadelijk geweken!

De Ruyter

(moeilijk zich beheerschend):

Ik ben slechts geweken voor een overmacht. Toen Tromp mij den steun onthield

van zijn 35 groote schepen werd het aantal der mijne te gering, en wanneer ik was blijven doorvechten had ik mijn vloot aan een algeheele vernietiging prijs gegeven. De vloot is mij gegeven niet om haar te doen vernielen, maar om haar te behouden.

Tromp:
Ik hielp u toch met de Engelsche achterhoede te beletten aan den strijd deel te nemen?

De Ruyter:
Wat gij helpen noemt beteekende in werkelijkheid voor mij de nederlaag, mijnheer Tromp. Ik was uw chef, mijn bevelen hadt gij te gehoorzamen, voor mijn bevelen draag ik zèlf de verantwoordelijkheid. Door uw eigenmachtig optreden hebt gij de nederlaag bewerkt!

Tromp

(woedend):

Dat zegt gij! De waarheid is, dat ik u gered had wanneer gij nu ook de Engelsche voorhoede had afgesneden toen gij onze voorhoede gingt ondersteunen!

De Ruyter:
Onze voorhoede was reeds te zwaar gehavend in den strijd, haar aanvoerder was gesneuveld, reeds begon zij in verwarring te wijken. Toen keerden de Engelschen zich met al hun schepen tegen mijn centrum, de overmacht werd te groot, ik was vernietigd geworden was ik toen niet geweken.

De Will:
Mijnheer De Ruyter, gij handhaaft dus uw beschuldiging: Tromp gehoorzaamde op het beslissende moment uw bevelen niet en bewerkte zoo de nederlaag?

De Ruyter:
Zoo is het. Met een man als Tromp kan ik niet meer samenwerken.

Tromp

(driftig):

En ik kan niet meer samenwerken met een man, die mij ten aanhoore van al het volk op de schepen een schelm heeft genoemd.

De Ruyter:
Dat woord is mij ontsnapt. Ik geef toe het met een verhit gemoed te hebben gesproken. Maar dat is de hoofdzaak niet.

Tromp:
Voor mij is het een beleediging van mijn krijgsmanseer. Schelmen behooren niet op de vloot, maar wijze en voorzichtige mannen.

De Ruyter:
Gij hebt een wild en opvliegend karakter, mijnheer! Wilt gij u een wijs en voorzichtig man noemen?

T r o m p

(naar zijn degen grijpend):

Parbleu! Alweer een beleediging!

D e R u y t e r :
Ik spreek geen onwaarheid.

De Witt:
Bewaar uw kalmte, mijne heeren.

Tromp:
Nimmer meer wensch ik onder den Heer Admiraal De Ruyter te dienen!

De Witt

(met nadruk):

Welnu, mijnheer Tromp, dan kunt ge uw ontslag krijgen!

Tromp:
Mijn ontslag?

De Witt:
Hebt ge er zelf niet om gevraagd?

Tromp

(dreigend):

Denk aan mijn woorden. Word ik ontslagen dan zal er oproer zijn in het land, verdeeldheid op de vloot.

De Witt

(met ironie):

De Heer Tromp denkt machtig veel van zijn persoon.

Tromp

(met een groot gebaar):

Ja, dat doe ik. Jaloezie, afgunst is het, wat de heer De Ruyter tegen mij opzet! Jaloezie, afgunst op mijn roem was het, wat den Heer De Ruyter in Juni bewoog het door my veroverde Engelsche admiraalschip, dat ik in triomf naar het vaderland wilde opbrengen, te doen verbranden!

De Ruyter:
Dat was het bevel van de Overheid. Uw dapperheid heb ik nimmer in twijfel getrokken.

Tromp:
Maar mijn goede trouw!

(zich tot De Witt wendend):

Ik zal het u zeggen, Heer Raadpensionaris, waarom gij mij weg wilt hebben: Omdat ik een Oranjehond ben!

De Witt

(afwerend):

Dat heb ik niet gezegd.

Tromp:

Maar gedacht, het alleen niet uitgesproken. Ik weet het. Ook mijn vader Maarten Harpertszoon Tromp zaliger hebt gijlieden gecoejonneerd, omdat hij in zijn verslagen van de zeestrijden dorst spreken van de Prinsevlag, zooals ieder rechtgeaard zeeman 's lands vlag is blijven noemen. Mijn vader heeft zich doodgevochten voor den Staat en ook ik heb den dood nimmer gevreesd. Maar mijn eer laat ik niet aantasten. Door niemand ter wereld, ook niet door een luitenant-admiraal De Ruyter, laat ik mij zeggen, dat ik een schelm ben. Ik heb mijn aangelegenheid voor de Heeren gebracht om de satisfactie te bekomen, waarop ieder man van eer recht heeft, die in zijn eer wordt aangetast. In plaats daarvan word ik als een nietswaardige, als een misdadiger behandeld. En mijn zwaard, dat ik voor het land heb veil gehad, wordt over de knie gebroken: Men ontslaat mij uit 'slands dienst! *(zich zelf niet meer meester van drift)*: HoogMogende Heeren, dan roep ik uit: Leve Oranje! Leve de Prins!

(Beroering. Op dat moment ontrolt buiten de groep der Oranjegezinden het oranjevaan, wat door de andere groep beantwoord wordt met het ontrollen van de Statenvlag. De in de vergaderzaal aanwezige officier wil de hand op den schouder van Tromp leggen, een wenk van De Witt weerhoudt hem.)

De Witt:

Mijnheer Tromp, inderdaad zouden wij thans het recht hebben u als oproerling, als landverrader vast te nemen en als een gewoon misdadiger in het hok te sluiten. Wij willen echter indachtig wezen, dat Cornelis Tromp een moedig soldaat is geweest, die consideratie verdient wanneer zijn doldriftig humeur hem thans woorden in den mond geeft, die van een ander onvergeeflijk waren. Wij ontslaan u uit 's lands dienst en gebieden u onder ons toezicht in den Haag te blijven. Zonder onze toestemming moogt gij de stad niet verlaten. *(tot de andere Heeren)*: Deze zaak is hiermee beëindigd

(hij maakt een buiging naar Tromp, dat deze gaan gan. Tromp verlaat hoogopgericht en met zware stappen het podium. De wacht buiten brengt hem niet het saluut, de officier laat den degen in de scheede. Tromp loopt, zichbaar woedend, door. Volk en matrozen snellen op hem toe.)

Tromp

(luid):

Het heeft den Heeren Staten behaagd mij te ontslaan uit 's lands dienst. Zoo behandelt men een man, die tweemaal de eer van de vlag redde, bij Lowestoft en in den laatstleden zeeslag. Had ook de Heer De Ruyter, in plaats van smadelijk te wijken zijn plicht gedaan zooals ik, de nederlaag was een overwinning geworden. En thans, wat doet men mij? Ontslagen!

Matrozen:

Wij willen niet meer dienen! Wij gaan niet zonder Mijnheer Tromp in zee!

't Volk roept:

Schande! Schande over de Heeren Staten. Een held als Tromp ontslagen. Wij zullen het niet dulden. Wij eischen recht. Leve Mijnheer Tromp. Weg met de Staten!

Statengroep:

Neen, Neen! Leve de Staten, weg met Tromp! Tromp heeft zich verkocht aan Oranje, die er wel bij vaart, als de zaken hier slecht gaan!

Tromp

(zijn degen trekkend):

Herhaalt wat gij daar zegt!

Beide partijen dringen op elkaar in. De officier geeft de wacht een teeken tusschenbeide te komen. De soldaten verstrooien de twistenden en nemen het oranjevaandel in beslag. Tromp verlaat met de matrozen en de Oranjegroep het terrein. De Raad heeft

onbewegelijk naar het tumult buiten geluisterd. De officier, die naar den rand van het podium is geloopen om te zien wat er buiten voorviel, wendt zich om, maakt een geruststellend gebaar.)

De Witt

(tot De Ruyter, die diep bewogen is opgestaan):

Den Heer Luitenant-Admiraal De Ruyter betuig ik namens Heeren HoogMogenden onzen dank voor zijn betoonde dapperheid en beleid zoowel in voorspoed als in tegenspoed en bevelen ons aan in zijn goeden wil het land verder trouw te blijven dienen.

De Ruyter:

Het doet mij diep leed, dat zulke dingen moesten geschieden. Ik betreur het, dat ik met Tromp, dien ik als soldaat en zeeman hoog acht, als onderhebbende, die mij gehoorzaamheid verschuldigd is, niet kon samenwerken. Boven persoonlijke sympathie gaat mij het landsbelang. Moge God het land verder in Zijn hoede nemen en mij toestaan mijn beste krachten, zonder mij door ijdelheid of hoogmoed te laten leiden, voor 's lands welzijn te geven.

(Hij buigt en verlaat langzaam het podium. De wacht brengt het saluut, De Ruyter bedankt met het afnemen van zijn hoed. Als hij verder loopt naar de richting van den uitgang, komt hem de waard, die zijn omgegooide stoelen en tafel weer recht zet, op zij.)

De waard:

Mijnheer De Ruyter, ik ben een goed vaderlander. Mijn beide zoons dienen op de vloot. Niets dan lof heb ik over u vernomen. Temidden van de verdeeldheid, die ons allen beheerscht, zijt gij een man gebleven, onwankelbaar trouw aan uw eed: slechts dienaar van het land te wezen, boven alle partijschap. Moge uw voorbeeld velen tot navolging zijn, tot behoud van het vaderland!

De Ruyter:

Ik dank u, mijnheer.

(groet en loopt naar den uitgang.)

De Witt

(zeer resoluut):

Wij nemen thans met vaste hand de leiding. De vloot, gezuiverd van gevaarlijke Oranje-elementen, wordt sterker dan ooit weer in zee gebracht, om de geleden nederlaag te repareeren. Het ontevreden volk moet zien, dat een Staat in vaste hand beteekent: een behouden Vaderland. Wij zullen den Staat krachtig en onoverwinnelijk maken!

(Op dat moment: Tromgeroffel van de wacht buiten.

Hij buigt. De vier Heeren buigen terug en gaan met De Witt naar den uitgang, de Statengroep volgt hen, met de Statenvlag. De officier neemt het bevel over de wacht en laat zijn soldaten met slaande trom de vertrekkenden achterna gaan. Als het terrein leeg is zegt d e S p r e k e r :)

Ons aller Vaderland
Scheen nooit zoo sterk als aan de hand
Der Heeren Staten. Het jaar daarop
Hing glorierijk 's lands vlag in top
Aan 't grootst van Engeland's zeekasteelen,
De Royal Charles, in een dapp'ren strijd
Veroverd door De Ruyter, die met koen beleid
Tot onder Londen's forten en kanteelen
Voer in de Theems. En 't Engelsche land
Moest machtloos toezien hoe in 't want
Van 't Koningsschip de Hollandsche matroos
Naar boven klom, de Union Jack deed dalen
Om fier de Statenvlag omhoog te halen:
Ontbladerd scheen nu Stuart's waterroos
In 't water neer te zinken voor altoos.
Toen nam het overwonnen Albion,
Dat niemand nog verwinnen kon,
Den vrede aan. De zee werd vrij.
Vrij voer het Hollandsch schip ter koopvaardij,
Niet meer belemmerd door een wereldmacht,
Die voor de onzen aan geen wijken dacht,
Nu als gelijke, zij aan zij.

Tweede afdeeling: de verzoening 1673

DE SPELERS VAN DE TWEEDE AFDEELING.

Hoofdpersonen:

PRINS WILLEM III;
DE RUYTER;
TROMP.

Kleinere rollen:

DE OFFICIER;
EEN TWEEDE OFFICIER;
DE WACHT;
EEN VLUCHTELING;
EEN MATROOS;
EEN MAN UIT HET VOLK.

(Het podium stelt voor: De Schans aan den Uithoorn, gelegen aan den ingang van het dorp.

Een tromgeroffel. Daarna:)

De Spreker

(zegt zijn Proloog):

Vijf jaren later. En het Schip van Staat,
Dat, varend in vertrouwen, veel te laat
Een onheil komen zag, dat nu opnieuw
Met stormgeweld door zeil en touwen hieuw,
Sloeg uit den koers, dreef reddeloos op zee.
De ondergrondsche stroomen voerden het mee
Als naar een snellen ondergang, ver uit de kust.
En die aan boord de kapitein en schippers waren
Konden den angst der anderen niet bedaren:
Hun woorden stemden niemand meer gerust.
Luid riep men om een beteren loods,
Die redding brengen kon en uit den greep des doods
Het afgedreven schip weer naar de haven leiden.
Zie, wat de radeloozen in hun nood verbeidden
Werd, brekend door het donk're zwerk, de Oranjezon
Die, aan de kim verrijzend, weer begon
Te schijnen. Het woelig water leek niet meer
Een somber graf. Wat in de harten daalde neer
Werd tot vertrouwen, deed den angst bedaren:
Oranje zal het Schip van Staat bewaren!
Oranje redt het Vaderland weer!

(Direct hierop aansluitend marcheert door den ingang met trompetgeschal en slaande trom een afdeeling soldaten met de oranje-wit-blauwe vlag en een kanon, onder aanvoering van een officier, het terrein over en verdwijnt.)

De Spreker

(daarna):

De Koning van Frankrijk, de Koning van Engeland, de Bisschoppen van Munster en Keulen hebben de Republiek der Zeven Vereenigde Provinciën den oorlog verklaard. Ondanks den herleefden moed en het herwekte vertrouwen in den jongen Prins Willem van Oranje, tot Stadhouder Willem III uitgeroepen, gaat het jaar 1672 hoogst zorgwekkend ten einde. De troepen hebben overal voor het geweld van zooveel vijanden tegelijk moeten wijken.

Behalve Groningen, Friesland, Holland en Zeeland is het geheele grondgebied van den Staat door den vijand bezet. Alleen op zee waren de Nederlandsche wapenen zegevierend: de Admiraal de Ruyter bevocht met voordeel aan de zuidkust van Engeland, in de Solebay, de verbonden Engelsch-Fransche vloot. De Prins heeft besloten alle troepen achter de Hollandsche Waterlinie te doen terugtrekken en met behulp van het ondergeloopen land te pogen hier den vijand te stuiten. Op de vraag wat hij doen zal als het land verloren gaat, heeft de Prins geantwoord: Dan zal ik sneuvelen in de laatste schans.

Het is thans het jaar 1673.

De Admiraal De Ruyter is uit de teruggekeerde vloot opontboden om met bootsvolk en geschut van de schepen aan de verdediging van de Waterlinie deel te nemen. Met een afdeeling matrozen bevindt hij zich thans aan den Uithoorn.

(De Ruyter komt met enkele matrozen op. Hij gaat de Schans binnen en verkent van hieruit het terrein door een verrekijker.)

De Ruyter

(tot de matrozen):

Zijn Hoogheid de Prins heeft bevolen dit punt tot het uiterste te verdedigen. De terugtrekkende troepen, die wijken voor de vijandelijke overmacht, worden hier ingewacht. Wij moeten hen terzijde staan als zij straks in de schans aan den Uithoorn stand houden.

(Men hoort een kanonschot. De Ruyter wijst in de richting van de afgemarcheerde troepen).

De Ruyter:

Daar komen zij. Ik begeef mij inmiddels hooger den Amstel op, om te zien wat daar verder voor de verdediging geschiedt.

(Hij verlaat de schans en den ingang. De matrozen blijven in de schans achter.
De afdeeling soldaten met het kanon en de vlag (de trom niet slaande) marcheeren nu terug naar de schans. Aangekomen beginnen zij deze met zandzakken en schanskorven te versterken, planten de vlag, plaatsen het kanon, daarbij geholpen door de aanwezige matrozen. Een soldaat blijft uitzien in de schans, een andere soldaat wordt als wacht voor de schans geplaatst.
Men hoort schoten. Vluchtelingen, met pak en zak, komen uit de richting van waar de soldaten komen. Zij worden bij de schans door de wacht aangehouden).

Een vluchteling:
De Franschen jagen ons op.

De wacht:
Hier zijt gij in veiligheid. Door het ondergeloopen land kunnen zij niet komen en achter de waterlinie liggen de troepen van den Prins.

Een vluchteling:
God zij gedankt.

(De vluchtelingen laten hun pakken vallen en rusten er, zittend, op uit. Inwoners van het dorp komen hen helpen).

De uitkijk op de schans

(roept, wijzend in de richting van den ingang):

Ruiters zijn in aantocht!

(na een oogenblik):

Het is de Prins!

(De Prins nadert te paard, voorafgegaan door twee herauten te paard en vergezeld van twee officieren te paard, waarvan een met een oranje-vlag. De herauten blazen bij het binnen rijden de Wijs van Chartres. De soldaten stellen zich op in de schans. De Prins en de twee officieren stijgen af. Een soldaat neemt de drie paarden bij den teugel. De Prins betreedt de schans, gevolgd door de twee officieren).

De Prins

(tot den aanwezigen officier):

Ik heb deze schans aan den Uithoorn tot een bolwerk tegen den vijand gemaakt. Hier, achter de waterlinie zullen wij stand houden. Wij *mogen* niet verder wijken.

De officier:
Uw Hoogheid kan van zijn soldaten verzekerd wezen.

De Prins:
Wat mij verontrust is, dat de vijand ons in den rug kan vallen. Gelukt het hem op onze kust troepen te landen dan wordt ons standhouden hier nutteloos.

De officier:
Dunkt Uw Hoogheid onze vloot te zwak om den vijand te weren?

De Prins:
In onzen admiraal De Ruyter heb ik alle vertrouwen. Hij zal als een dapper man voor het land strijden. Maar zijn taak is zwaar, te zwaar. Hem ontbreken onderbevelhebbers, die zijn sterken arm verdubbelen. Velen zijn reeds gesneuveld. Verleden jaar nog

viel de Luitenant Admiraal van Ghent in den slag in den Solebay. En wij missen Tromp op de vloot. Het verdriet mij, dat een dapper man als Cornelis Tromp door een noodlottig geschil met De Ruyter zijn dagen thans werkeloos op zijn buitengoed slijt.

Een der beide vergezellende officieren:

Zou Tromp niet te bewegen zijn weer in dienst te gaan?

De Prins:
Ik heb er vaak aan gedacht deze beide dappere mannen te verzoenen. Maar Tromp kan zijn heftigheid niet laten varen. Nog onlangs heeft hij De Ruyter luide voor een coejon gescholden. Toch ben ik besloten mijn pogingen niet op te geven. De nood van het land kan geen langer uitstel lijden. En het oogenblik is thans gunstig. De Ruyter bevindt zich hier om in de ondergeloopen landen de verdediging met gewapende sloepen te organiseeren. En een snelle bode zou Tromp kunnen bereiken.

De officier:
Uw Hoogheid, geef mij opdracht Tromp te gaan halen!

(De Prins maakt een bevestigend gebaar. De officier snelt naar buiten, bestijgt zijn paard en rijdt in galop weg. Een soldaat leidt de twee andere paarden weg. De Prins begeeft zich naar de soldaten en is met hen in gesprek. Onderwijl zegt de Spreker:)

De Prins is thans meer dan ooit besloten een einde te maken aan den twist tusschen Tromp en De Ruyter, die hem zeer verdriet en die in het gezicht van het gevaar, dat het land bedreigt, niet langer mag bestaan. Met tact en welsprekendheid en een beroep op het in nood verkeerend vaderland hoopt hij ditmaal te bereiken, dat de vroegere vijanden de handen tezamen leggen en medewerken aan het behoud van het vaderland. De Princelijke hand van 1673 zal vereenigen wat de Statenhand van 1666 scheidde.

De Ruyter

(komt op).

De Prins

(gaat hem tegemoet):

Welkom, Mijnheer De Ruyter!

De Ruyter

(eenvoudig):

Ik groet Uw Hoogheid. Ik kom mij melden. Ik heb uw opdracht uitgevoerd. Twaalf compagnieën bootsvolk heb ik onder den kolonel Palm naar den Uithoorn laten brengen om dat punt ook te water te versterken. Maar de Franschen zijn, sinds zij Naarden veroverden, gevaarlijk dicht bij Amsterdam. Ter verdediging van de stad heb ik op het IJ een aantal fregatten laten leggen.

De Prins:
Hoe is de stemming in Amsterdam? Zal de stad tot het laatst toe pal staan, terwijl wij hier onzen plicht doen?

De Ruyter:

Het volk schaart zich rondom Uw Hoogheid als zijn leider. Overal vond ik dezelfde vastbeslotenheid. Amsterdam

is waakzaam tegen aanslagen. Een Schot heeft men gevangen, die een plan beraamde om de fregatten op het IJ in brand te steken.

De Prins:
Op Amsterdam kan ik tenminste bouwen. Eindelijk zijn Amsterdam en Oranje weer één!

De Ruyter:
Ook mij verblijdt het, dat allen zich goede vaderlanders betoonen.

De Prins

(na een tijd gezwegen te hebben):

Weet gij, Mijnheer De Ruyter, waarom het mij bijzonder genoegen doet u op dit moment hier te zien?

De Ruyter:
Wat meent Uw Hoogheid?

De Prins:
Gij spraakt zoo even van goede vaderlanders. Ook gij zijt een goed vaderlander, niet waar, Mijnheer de Ruyter?

De Ruyter

(eenvoudig):

Gaf ik Uw Hoogheid ooit reden daaraan te twijfelen?

De Prins:
Ik weet, dat gij een man zijt, wien het vaderland boven alles gaat.

De Ruyter:
Dat is zoo, Uw Hoogheid.

De Prins:
Ook boven u zelven, niet waar?

De Ruyter:
Ook boven mijzelven. Heb ik indertijd niet mijzelf het groote leed moeten berokkenen, toen ik mij gedwongen voelde met een man, wiens dapperheid ik hoogachtte, de samenwerking te verbreken, alleen omdat zijn ongehoorzaamheid het *vaderland* in gevaar bracht?

De Prins

(met een lachje):

Gij meent den Heer Tromp, niet waar?

De Ruyter:

Verantwoordelijkheidsbesef jegens het vaderland maakte het mij tot plicht zoo te handelen.

De Prins

(na een opzettelijke stilte, waarna hij De Ruyter vast aanziet):

Kan verantwoordelijkheidsbesef jegens het vaderland ook niet tot plicht maken een vroeger geschil te vergeten, wanneer het vaderland *alle* mannen noodig heeft voor zijn verdediging?

De Ruyter

(zwijgt).

De Prins:
Het vaderland kan thans zijn dappere mannen niet missen, Mijnheer de Ruyter!

De Ruyter:
Uw Hoogheid bedoelt den Heer Tromp?

De Prins:
Ja, ik bedoel den Heer Tromp. Ik weet het, de Heer Tromp is mij zeer toegedaan en heeft het niet verzwegen in

tijden, dat liefde voor Oranje gelijk werd gesteld met landverraad. Maar dat is het niet wat mij beweegt u van den Heer Tromp te spreken. Ik denk er slechts aan, dat de nood der tijden van allen, die tot redding van het vaderland kunnen medewerken, vergt, partijschap en geschillen op zij te zetten. Zoudt gij, Mijnheer de Ruyter, aan den Heer Tromp de verzoenende hand kunnen reiken wanneer ik het u terwille van het Vaderland vroeg?

De Ruyter

(na eenig zwijgen):

Uw Hoogheid! Ik zal niet weigeren de verzoenende hand te reiken aan wien het Vaderland bij monde van Uw Hoogheid roept.

De Prins

(hem de hand toestekend):

Ik dank u, Mijnheer de Ruyter. Ik heb mij niet in uw grootmoedigheid vergist. Zoo aanstonds zal ook de Heer Tromp hier wezen. Ik liet hem door een bode roepen. Ik wil een poging wagen u beiden te verzoenen. Het verheugt mij van uw goeden wil alreeds verzekerd te zijn. Ik zal mij gelukkig achten wanneer hier, in de schans aan den Uithoorn, het schoone voorbeeld wordt gegeven hoe vroegere vijanden ter wille van het vaderland hun geschillen vergeten om voortaan eendrachtig samen te werken.

(De Ruyter buigt. Op dat moment nadert Tromp, vergezeld van den officier. Tromp begroet den Prins, maar doet of hij De Ruyter niet ziet. De Prins gaat op Tromp toe en leidt hem tegenover De Ruyter. Tromp, nog hoogmoedig, weigert, tegenover De Ruyter geplaatst, dezen aan te zien. De Prins stelt zich tusschen beiden op en neemt het woord).

De Prins:

Het is mij onlijdelijk, dat in den nood der tijden de tweedracht heerscht in de harten van hen, op wier eendrachtig samengaan het land zijn redding kan bouwen. De Fransche legerscharen zijn gestuit. Maar de vijand dreigt op de kust. Zijn oorlogsvloten varen op zee met een groote overmacht en de admiraal De Ruyter kan slechts met de uiterste inspanning een aanval op onze kusten keeren. Nu, juist nu, mag geen man ontbreken voor de landsverdediging. Ik heb u beiden, mijne Heeren Tromp en De Ruyter, thans bij mij geroepen. Ik wil door mijn bemiddeling bereiken, dat wat verleden is, verleden blijve. Laat de twistzucht varen. Betoon u niet enkel grootmoedig jegens elkander, betoon u ook grootmoedig jegens uw vaderland.

(Tot Tromp):

Het vaderland roept u, Mijnheer Tromp. Het vaderland kan niet vergeten

de daden van groote dapperheid, die de zeeheld Cornelis Tromp eens verrichtte in dienst van het vaderland. Ik weet, dat in een tijd, dat het land door partijschap verdeeld werd, uw dapperheid verdacht is gemaakt, uw bedoelingen zijn miskend, ja zelfs tot die van een landverrader verklaard. Doch dit kon alleen geschieden toen twee partijen het land verdeelden, Staatsgezinden en Oranjegezinden. Die tijden zijn voorbij. Geen Staatsgezinden en geen Oranjegezinden bestaan er meer voor het bedreigde vaderland, slechts *Vaderlanders!* Ik vraag u niet: Zijt gij vóór of tegen Oranje? Ik vraag u slechts: Zijt gij vóór of tegen uw vaderland? De admiraal De Ruyter heeft reeds het groote voorbeeld gegeven, toen hij verklaarde: Ik ben slechts dienaar van mijn land, *wie er ook aan het hoofd van staat,* en hij is post blijven houden toen de leiding van het land uit de handen van de Heeren Staten in die van Oranje overging. De stem, die besliste, was de stem in het hart van een vaderlander, die aan het vaderland zijn hoogste liefde had verpand. Het voorbeeld van den Heer De Ruyter is indrukwekkend en spoort aan tot het opgeven van alle persoonlijke geschillen, die in de harten tweedracht hebben gewekt. Mijn innigste wensch, mijne Heeren, is dat twee groote zeehelden weer als kameraden schouder aan schouder zullen staan voor het eenige, wat nu nog mag meetellen: de roep van het vaderland om hun dapperen en sterken arm.

(Zich beurtelings tot Tromp en De Ruyter wendend):

Reik mij uw handen, Tromp en De Ruyter, opdat ik ze kan tezamen leggen voor een bond van broederschap tot heil van het vaderland!

(Tromp en De Ruyter zien elkaar aan. Dan steekt De Ruyter, innerlijk bewogen, het eerst de hand uit, die de Prins neemt. De Prins steekt zijn andere hand uit naar Tromp, die nog onbewegelijk staat, zichtbaar besluiteloos).

De Prins

(met zacht verwijt):

Weigert gij uw hand, Mijnheer Tromp?

De Ruyter

(tot Tromp):

Zijn Hoogheid heeft ons geroepen. Zijn Hoogheid heeft tot ons gesproken. Ik ben bereid het verleden te vergeten en met den Heer Tromp als een broeder samen te werken tot welzijn van het vaderland. Zijn Hoogheid weet, dat hij over mijn hand, die nimmer geweigerd heeft de Overheid te dienen, kan beschikken.

Tromp

(De Ruyter lang aanziend):

Kan de Heer De Ruyter alle verschil, dat tusschen ons geweest is, vergeten?

De Ruyter

(ernstig):

Ja, dat kan ik. Ik ken thans geen Mijnheer Tromp meer, met wien ik eens een twist had over dingen, die gering zijn geworden in dit ernstig oogenblik, dat het Vaderland ons roept bij monde van Zijn Hoogheid den Prins, onzen oppersten chef. Ik ken slechts den *Vaderlander* Tromp, *Vaderlander* als ik zelf.

Tromp

(zijn hand reikend, die de Prins neemt om hem in die van De Ruyter te leggen):

Dan, Luitenant-Admiraal De Ruyter, verklaar ik, dat gij als een broeder op mij kunt rekenen en dat ik u nimmer meer zal verlaten!

De Prins

(luide):

Ik dank u, *Luitenant-Admiraal Tromp*!

Tromp

(met een buiging):

Ik dank Uw Hoogheid voor den rang, waarin gij mij op 's lands vloot laat terugkeeren. Ik zweer bij mijn eer, dat mijn woorden niet ijdel gesproken zijn en dat ik den Luitenant-Admiraal De Ruyter, mijn chef, steeds en overal met gehoorzaamheid zal bejegenen.

(Als Tromp en De Ruyter met den Prins, die hen bij de armen houdt, samen de schans verlaten, treedt de officier op den Prins toe, salueert hem met den degen en zegt):

De Officier:
Uw Hoogheid heeft heden een groote overwinning op den vijand behaald! Machtiger dan met het zwaard heeft uw hand thans den vijand getroffen, door twee sterke zeehelden te vereenigen, wier samenwerking den aanvallers op onze kust zal toeroepen: Geen doortocht hier!

(Trompetten beginnen fanfares te blazen. Door den ingang nadert de Statie-sloep, aan de achtersteven een vlag, bemand met eenige matrozen en omringd door een menigte, die het terrein opkomt. Luide wordt geroepen: Hoera! Leve de Prins! Leve Tromp! Leve De Ruyter! Een matroos komt naar voren en spreekt tot Tromp):

De matroos:

Mijnheer Tromp! Zeven jaar heeft de vloot u gemist. Zeven jaar sprak men over de heldendaden van Cornelis Tromp als van een, wiens nagedachtenis men eerde. Maar wij geloofden het niet. Eens keert Tromp weer! Zoo spraken zijn matrozen. En zie, na zeven jaar kan de vloot zijn saluutschoten lossen, omdat Tromp weer aan boord komt. Het baart den zeeman

een *machtig* genoegen weer onder Tromp te mogen varen!

Tromp:
Vriend, ook ik ben van vreugde vervuld in uw midden op de vloot terug te keeren

(tot de matrozen)

Jongens, weten jullie het nog, als wij tegenover den vijand stonden? Nu gaat Cornelis Tromp weer aan den dans! Ja! Maar aan de hand van Bestevaer De Ruyter, onzen vriend en aanvoerder. Die zal ons leiden en nooit zullen wij ontbreken waar hij ons roept. Hoera! Leve de admiraal De Ruyter!

De menigte en de matrozen:
Hoera! Leve de admiraal De Ruyter!

De Ruyter

(tot de matrozen):

Ja, jongens, Cornelis Tromp en ik gaan weer samen in zee en wij zullen den vijand wel weten te vinden!

Een man uit het volk

(luid):

Vooruit, het is nu feest! Laten ook wij ons verheugen op dezen grooten dag! Kennen wij onze dansen nog? Allo! Muziek!

(Een muziekje van violen begint een volksdans te spelen. Paren stellen zich op, daarna wordt een oud-Hollandsche boerendans gedanst. De Prins, Tromp en De Ruyter zien glimlachend toe).

De Prins:
Mannen, het stemt mij trotsch en gelukkig uw aller vreugde te kunnen deelen. Onze vlag gaat weer omhoog en zal door geen vijand meer worden neergehaald, nu twee wachters als Tromp en De Ruyter zich op zijn weg stellen. En thans: aan boord!

(Onderwijl dat de Prins, Tromp en De Ruyter zich naast elkaar in de Statie-sloep opstellen, formeert zich een stoet. Voorop de twee herauten te paard, met de oranje-vlag, soldaten met een vlag, dan de Statie-sloep, daarachter weer soldaten. De menigte stelt zich terzijde op.
Dan begint de spreker:)

Zoo zien wij hoe de Princelijke hand
Twee handen, die elkaar vijandig waren,
Vereenigde, de twistzucht deed bedaren
En, voor het heil van 't Vaderland,
Twee mannen, toen de nood der tijden
Gemis door tweedracht niet kon lijden,
Verzoende tot eendrachtig samengaan.

Wat in de schans van Uithoorn werd gedaan
In deze plechtige verzoeningsstonde
Blijft het jaar zestien drie en zeventig verkonden
In ons geschiedverhaal. De groote kracht,
Die de hernieuwde bond van broeders bracht
Tot groote daden, bij Kijkduin, bij Schooneveld,
Deed Engeland, Frankrijk, trotsche koninkrijken,
Zich onverwinbaar wanend, eindelijk wijken,
Uit zee verjaagd, verdreven door 't geweld,
Waarmee de strijdarm van een sterke vloot
Los sloeg, 's vijands linie brak,
Zijn scheepsmacht teisterde, die als wrak
Den steven wendde, naar zijn havens vlood:
Zoo werd de zee de redder van het land,
Dat eenmaal zich ontwoekerde aan de baren.
Weer hield in nood en ontij Holland stand,
Bleef om Oranje ons volk zich scharen.
Zooals eens met zijn naam de zoo beminde
Vader van het Vaderland zijn volk bleef binden,
Stond ook zijn jonge nazaat pal,
Niet achtend het gevaar, om uit verval
En ondergang het radelooze land
Weer op te heffen en met sterke hand
Tot eenheid en tot eensgezinden
Het volk, dat om hem riep, te binden.
Weer werden waar dezelfde woorden,
Die in zijn lied ons volk eens hoorde:

Oorlof mijn arme schapen
Die zijt in grooten nood.
Uw herder zal niet slapen,
Al zijt gij ook verstrooid.

De menigte zet nu, als overgang op deze laatste woorden, het Wilhelmus in, ondersteund door het orgel:

Wilhelmus van Nassouwe
Ben ik van Duitschen bloed,
Den Vaderland getrouwe,

Blijf ik tot in den doet,
Een Prince van Oranje,
Ben ik vrij onverveerd,
Den koning van Hispanje,
Heb ik altijd geëerd.

Zoodra het Wilhelmus begint zet de stoet zich in beweging, gaat eerst naar voren, langs het podium, naar rechts, zwenkt dan langs het publiek en richt zich vervolgens naar den uitgang. Er wordt op de maat van het Wilhelmus geloopen. De menigte zingt voort:

Lijdt u, mijn onderzaten
Die oprecht zijn van aard,
God zal u niet verlaten,
Al zijt gij ook bezwaard;
Die vroom begeert te leven
Bidt Gode dag en nacht,
Dat Hij mij kracht wil geven,
Dat ik u helpen mag.

Als de menigte komt aan de woorden: Die vroom begeert te leven, nemen allen in de menigte en ook de Prins, Tromp en De Ruyter, de hoeden af, blijven blootshoofds totdat de laatste regel gezongen is en bedekken zich dan weer. Als de stoet den uitgang door gaat sluit de menigte zich er achter aan en verlaat met den stoet het terrein.
Het orgel laat zacht het refrein van het Wilhelmus uitsterven.

E i n d e

Liedjes door Hélène Swarth.

I.

Schemer op het balkon

Waarom zoo lang op 't smal balkon
Nog blijven dralen?
In grauw verzonk de matte zon,
Die niet kon stralen.

Ik zie een donkre zwaluwvlucht
Al lager dalen.
Zoo klam bevangt de zware lucht
Mijn ademhalen.

In 't somber loof nog scheemren blank
Dahliakelken
En zacht aanroert me een wingerdrank,
Al aan 't verwelken.

Het heesterboschje wordt al zwart.
Waarom nog toeven?
De schemer zal mijn doodmoe hart
Nog meer bedroeven.

Ik drink bedwelmend loom aroom
Van herfstseringen -
Mij bleef geen enkle mooie droom
Om van te zingen.

II.

In de eikenlaan

Aan zwiepende takken, zoo zwart als roet,
De bladeren klapwiekten, rood als bloed,
Als geronnen bloed van een heimlijken moord -
'k Voel bevangen mij de angst weer, die dreef mij voort.
De blaadren bespreidden het blanke zand.
Als een stervende vogel vloog me één in de hand.
Waarom vlood ik den doodsgeur der herfstlijke laan,
Als hoorde, van verre, ik een hart voor mij slaan?
Waarom vlood ik die herfstlaan met bloedrood tapijt,
Als werd mij daar verre mijn hemel bereid?
Waarom heugt mij hoe 'k zingend ben henengegaan
Naar dat hart, nu verloren, dat voor mij zou slaan?

III.

Besneeuwde laan

Boven de blanke besneeuwde laan,
Waar de zwarte boomen te beven staan,
Is de hemel zoo teeder roze getint
Als ik kleurde den hemel van mijn print,
Toen ik was een kind.

Boven de marmerenwitte laan
Drijft het doodegelaat van de wintermaan,
Als Ophelia's kinderlijk aangezicht,
Met haar oogen wijd open verwonderd gericht
Op haar liefdelicht.

Koud is de marmeren laan en hard -
Ik voel mij bevrozen tot in mijn hart.
Zeer eenzaam ik huiver, bij kwijnend vuur
En gedenk er mijn levensavontuur
En mijn stervensuur.

Een onbekend gedicht van den schoolmeester
Ter eere van zijn vriend Prof. Dr. E.B. Swalue door A. Hallema.

Verzen, die buiten het gewone kader van den humoristischen student Gerrit van de Linde vielen en bewijzen, dat hij ook in andere genres der poëzie niet onverdienstelijk werk heeft geleverd. Jeugdverzen van een theologisch student, opgedragen aan een theologisch doctor als vriend en beschermer van den Schoolmeester. Aldus zou ik ook dit gedicht wenschen te zien aangemerkt.

Men kent natuurlijk de geschiedenis van den theoloog-kostschoolhouder Gerrit van de Linde Jansz., alias den Schoolmeester, wiens biographie in onze letterkundige handboeken slechts enkele regels beslaat, doch wiens letterkundig oeuvre, vol kostelijken en gezonden humor, nog immer onder het volk meer bekend is dan dat van 19de eeuwsche literaire celebriteiten met een veel klinkender naam. Nog onlangs heeft de heer J.C. Bloem in 'De Groene'[1] 'De Schoolmeester' weer eens even op geestige wijze onder de aandacht gebracht van het letterlievende Nederlandsche publiek, de eerste in de trits onzer drie groote humoristische dichters: Gerrit van de Linde, Piet Paaltjes en J.H. Speenhoff,

1) 'De Groene Amsterdammer', 9 Oct. 1937, Humor, een speciaal nummer, pag. 10.

die ten onzent den humor in de poëzie hebben doen klateren en twinkelen.

Maar zijn studie in de godgeleerdheid heeft den a.s. theoloog Gerrit van de Linde tevens in aanraking met den ernst en het verhevene gebracht. Er is een tijd in zijn jeugleven geweest, dat hij zwoer bij toga en bef, dat hij werkelijk hartstochtelijk verlangde de gemeente met Gods Woord te dienen, dat hij de ‘studie der godskennis’ als een heilig ideaal en de dienst des Woords als de meest begunstigde arbeiders in Gods Wijngaard beschouwde. Dat was de periode zijns levens, toen hij het Leidsche Gymnasium verwisselde met 's lands academie aldaar en inzonderheid bij de hoogleeraren in de godgeleerdheid Van der Palm, Van Voorst, Hengel en Kist uitstekend stond aangeschreven.

Onder hun leiding studeerde, musiceerde en dichtte hij met zijn eenige jaren ouderen studiegenoot E.B. Swalue, den lateren kerkhistoricus, en het is uit die periode (1825-'30), dus vóór dat hij deelnam aan den Tiendaagschen Veldtocht, dat het hieronder volgende onbekende gedicht van zijn hand aan het papier werd toevertrouwd. Het is ook minder bekend, dat Van de Linde zich naderhand op uitnoodiging van zijn vriend Dr. Swaluwe ook nog even als historieschrijver heeft laten zien in het relaas over de Vrijwillige Jagers, wier lof Hasebroek in verzen heeft bezongen, gelijk Van de Linde het in het proza der historische beschrijving deed. Dit stuk is later gedrukt in de ‘Algemeene Bibliotheek’ onder redactie van H.C. Rogge met den titel van ‘De vrijwillige jagers der Leidsche Hoogeschool in 1830 en 1831 door G. van de Linde’, (Leiden, A.W. Sijthoff), doch veel interessanter nog is zijn dichterlijke invloed op de Leidsche groentjes.

Toen Nicolaas Beets groen liep, aldus een anecdotische bijzonderheid uit de colleges over Nederlandsche Letterkunde der 19de eeuw door Prof. Jan ten Brink, werd hij in die kwaliteit ontboden bij den theol. candidaat Gerrit van de Linde. Op last van dezen moest Beets een groenvers maken, waarvan het gegeven *Bilderdijk* was en waarvoor het technische hulpmiddel bestond in een zestiental paar rijmwoorden, den ‘groen’ door Van de Linde daartoe geoffreerd. Van den jongen Beets nu kon worden verwacht, dat hij zich van de opdracht naar behooren zou kwijten en zoo ontstond dan dra een dichterlijk product, hetwelk den

aanstaanden ‘Schoolmeester’ verbaasde en dat zijn studievriend Jacob van Lennep natuurlijk ook moest lezen. Voor de aardigheid citeer ik hier den aanhef:

‘Zou ik voor het groen-zijn vreezen,
Dat mij voor een tijd 't pleizier
Om oprecht student te wezen,
Nog onthoudt; zoo blijft mij hier
Toch de hoop nog niet begeven,
Eenmaal als student te leven.’

Lang bleef dit vers, met wat er verder volgt, in de Leidsche studentenkringen in de memorie bewaard als ‘het groenvers van Dominé Beets’, waartoe Gerrit van de Linde ook weer eens het zijne had bijgedragen. Dit eene staaltje zegt genoeg, op welke ‘dichterlijke wijze’ de laatste met zijn commilitones van de Leidsche academie omging en het hier thans volgende onbekende gedicht in het lyrische genre getuigt daarvan ook. Reeds daarom achten wij zijn publicatie gerechtvaardigd en verder, omdat men er ook een anderen Van de Linde in terugvindt dan die U in de welbekende ‘Gedichten van den Schoolmeester’, editie Van Lennep, tegenlacht en met U spot over 's werelds en der menschen dwaasheden.

Aan mijnen vriend E.B. Swalue, Bij zijne bevordering tot doctor in de godgeleerdheid.

Daar staat de rozenstengel,
Nog door geen oog bespied;
En 't toovrend kleurgemengel
Boeit nog onze aandacht niet:
Hij draagt nog enkel knopjes,
Doch 't vocht der pareldropjes
En 't koest'rend zonnevuur
  Ontzwachtelen hun' luister
  En ras rijst hij uit 't duister,
Als pronkstuk der Natuur!

Zoo ook de mensch op aarde;
Wat schijnt het arg'loos kind,
Dat nog zijn roem en waarde
In blinkend speelgoed vindt?
Doch naauw zijn d' eerste jaren
Als droomen heên gevaren,
Met kinderlust en zin,
Of, hooger heen gedreven,
Treedt nu de jong'ling 't leven
Als vorst der Schepping in!

Hij wendt nog eenmaal d' oogen
Naar d'afgeloopen' baan,
En lacht met mededoogen
Zijn' vroeger schatten aan.
Hij voelt zijn' boezem blaken;
Om hooger heil te smaken
Dan 't speelziek kind voldoet;
En reikhalst naar dien zegen,
En snelt de toekomst tegen
Vervuld van hoop en moed.

Het Heiligst' doel voor oogen,
Smacht nu zijn fiere borst
Naar wijsheids Nektar togen
Tot lessching van zijn' dorst;
Hij jaagt naar lauwerkroonen
In 't koor van Pallas' zonen,
Of bij de krijgsklaroen,
Met dichtlier of Penseelen
Wil hij de harten streelen
En zielen gloeijen doen.

De reine vonk der rede,
Die in zijn' boezem viel,
Deelt zich aan and'ren mede
En speelt in and'rer ziel;
Gelijk de zonnestralen,

Als zij in 't beekje dalen
Of spieg'len in den vloed,
   Het watervlak ontgloeijen
   En stroomend goud doen vloeijen,
Verdubbeld in haar gloed.

Dan rijst voor aller oogen
   Gods evenbeeld op aard,
Van hooger glans omtogen,
   En is dien eernaam waard!
Dan, onvermoeid in 't streven,
Naar hooger goed dan 't leven
En aardsche lust bevat,
   Toont hij zich mensch geboren,
   Den Hemel te behooren,
En zoekt omhoog zijn schat!

Zoo mag ik op u staren,
   Op u, geliefde vriend,
Met lauw'ren in de haren,
   Door eigen' vlijt verdiend;
Gij hebt den rijksten zegen,
Den krans der eer verkregen,
Die deugd en arbeid loont,
   Gelukkigste der menschen,
   Ziet gij uw' reinste wenschen,
Uw zoetste hoop bekroond.

Het pad is afgeloopen,
   Ontsloten door den roem;
Een' and're baan ligt open,
   Versierd met menig' bloem:
Ga, win er nieuwe palmen
En stort uit volle halmen
Den schat hier opgegaard,
   Breng vreê, geloof en zegen,
   Snel uw bestemming tegen
En blijf haar immer waard

En nu vaarwel, wij scheiden:
Een hooger pligt gebiedt;
Maar, waar hij ons moog' leiden,
Ons hart verandert niet:
Al vlieden onze jaren,
Al grijzen onze haren,
Wij blijven die wij waren,
In vriendschap onverdoofd;
En door één' zucht gedreven,
In 't ons ontvlugtend leven
Naar beter schatten streven,
Dan die het graf ons rooft.

29 Junij 1829.
G. VAN DE LINDE
S.S. th. Stud.

Verzen door Paula de Keverberghe.

Klein lied in mineur

De wind woei uit de bosschen
Der nacht een geur van verdriet,
In varens en in mossen
Zongen de krekels een lied;

Wij gingen zwijgend samen:
(Ik rook zijn bitter haar)
Twee menschen, slechts twee namen
Nog voortaan voor elkaar.

De kimmen bleven dralen,
Een smalle lijn van vuur,
Een vrouw ging water halen,
Mijn hart brak in dat uur.

De berkentoppen negen;
Voorbij het laatste huis,
Daar was een weg gelegen,
Daar droegen wij ons kruis:

Geen woord heb ik vernomen
Ik wist geen enkel woord:
Zoo gingen wij als droomen
En als in droomen voort.

Terzij lag een omheinde
Slapende bloemenhof:
'Aan álles komt een einde',
Vielen zijn woorden dof;

Dan draalde hij en plukte
Een sneeuwwitte chrysant,
Hij zag mij aan en drukte
De bloem mij in de hand;

Mijn hand hield hij gevangen;
Ik zei: 'je doet me zeer' -
De tranen op mijn wangen
Die zeiden hem: hoezeer.

Een ander

In misten wit gezeten
Verteer ik naar de zon,
Ik heb den dag vergeten
Dat zij nog schijnen kon.

Ai, één heb ik verloren,
Die was de liefste mijn
Boven de zon verkoren;
Van liefde komt veel pijn.

Zijn handen spelend braken
Zoo vaak een tak voor mij,
De woorden die wij spraken....
Die dingen zijn voorbij.

Zijn drinkglas viel aan scherven;
De liefde is zoo broos;
Dat breken en dat sterven
Maakt mij zoo troosteloos.

De heete tranen kleven
Aan mijnen schralen mond;
Wie kan van droomen leven
Die lust in minnen vond?

De liefde is mij vergangen
En nimmer keert zij wèer;
Nu zit ik in verlangen,
Mijn hoofdje doet mij zeer.

Intocht van Matthé door Maarten Vrolijk.

Uit den wazigen morgennevel groeide de stad tusschen de heuvels. Het uitzicht was beperkt aan alle kanten; de eenzame man, die aan den ingang van de vallei stond, op een hoog punt van den slechten weg, staarde besluiteloos rond. Hij kende den naam van deze stad en het gerucht van veel kwade dingen, dat rond haar heerschte, tot ver over de grenzen van dit land, waar hij vreemdeling was.

Het was nog heel vroeg en kil; uit den mist, die door den wind minder dicht werd, rezen schuin beneden hem donkerder vormen. Er was geen geluid dan van het slordig gelegde grind op den weg, toen hij zijn voeten twijfelend verschoof.

Hij stond daar zwijgend, te peinzen in den morgen: Matthé met het gebruinde gezicht en de altijd als pijnlijk getroffen oogen. Hij had dat schelle gevoel in zich van slaperigheid tegen het dag-begin, wanneer de nacht geen rust heeft kunnen brengen.

Dit was dus de stad; hij lachte flauw - per slot was zij één uit velen. Boven de heuvels was de lucht nog frisch om te ademen; men had hem gezegd, dat het dal wijd was en vol van een gevaarlijke romantiek. Dit uur leek het daar niet op; het stelde hem te leur, maar niet in hevige mate. Rust en zekerheid overheerschten soms in hem; zoo begon hij ook af te dalen. Hij zou uit zichzelf niet tot de gedachte gekomen zijn, dat dit dal toegang gaf tot de zee; daarvoor was alles in dit uur te klein en te beperkt. Slechts in den wind was een scherpere smaak, iets pittigs, dat kracht en sterke dingen scheen te beloven.

Matthé maakte zich tevreden. Een havenstad tusschen berg-

achtige heuvels, wat terug in het land door haar ligging aan een scherpe zee-inham - wat wilde hij mèèr? Zijn stappen daalden in een gevoel, dat naar voldaanheid zweemde; zijn stevigen stok plantte hij achteloos, maar met veel gemak. Er was ook in hem een beginnende nieuwsgierigheid, iets als een verlangen van lageren rang, maar het voldeed hem toch; je bent gezond opgestaan, ouwe jongen; je zou wel eens wat harder kunnen lachen, geen kip die hier trouwens wakker zou kunnen worden. Zijn hoofd wendde zich uitdagend, terwijl hij voortliep; de duur van de helling viel niet mee, maar het was toch altijd nog beter dan klimmen. Zoo kwam hij geleidelijk in de gewenschte stemming.

Elken morgen maakte hij dit opnieuw mede; hij ontwaakte bij voorkeur in een sombere bui, verwenschte alles en iedereen, uitgezonderd zich zelf - dat was dàn niet belangrijk genoeg. Maar nadat de eerste dag-vreugden weer gekomen waren, verdween dat in den regel; dan liep hij lachend door de zon of praatte tegen den regen, als die hem doornat en koud maakte. Hij kon dan heel minzaam zijn, maar ook schelden en tieren, het laatste vaak niet zonder genoegelijkheid en een verwarmenden zelfspot.

Naarmate de dag verstreek veranderde het natuurlijk ongeregeld, maar het begin was zelden anders. Ook het einde - laat en moedeloos; dan was de vluchtigheid van zijn oogen het meest treffend, tenminste voor wie daar acht op wilde slaan. Een vrouw soms, die hem daarom warmer kuste of zijn blikken aan haar boezem smoorde; of een vriend, meestal een onbekende, waarmee hij zonder verleden of toekomst zat te drinken op een terras of in de een of andere kroeg. Harten vindt je over de heele wereld, in kroegen zoo goed als in mannen of vrouwen. De man hoeft niet altijd een zwerver te zijn, een rustelooze, onwetende, al zijn dat de meesten die 's avonds laat in de kroegen nablijven. Matthé heeft overal harten mogen vinden; dat heeft hem vaak doen lachen om zichzelf, want vroeger zou hij dit nooit hebben willen gelooven. Soms bracht de gelegenheid hem samen met een eenzaam mensch, van goeder naam en faam; sommigen konden tegen Matthé's oogen niet zwijgen over het oude menschenleed. Hoeren had hij gevonden met heel groote harten, maar dat was sentimenteel, in zijn jeugd verlangde hij wel naar die sfeer, doch tenslotte was het troosteloos. De mensch die zijn vooroor-

deden verliezen mocht ziet in haar het menschelijk lijden dat overwint, altijd weer; maar het wint in alle menschen, vroeg of laat en dan is er geen vrouw die nièt te beklagen is.

Zoo ging Matthé nog door den morgen, in zijn samenvattende gedachten. Het was geen moeilijk peinzen, maar een vloeiend gemijmer. Om hem heen werd het lichter.

En later op den dag verdween ook zijn eigen onbelangrijkheid meer; dan vond hij alles wel de moeite waard, zooals het zich rond hem afspeelde. Een mensch, alleen op een onafzienbaren, vlakken weg, is altijd het midden. Sterker treft het wanneer men bezint dat de hemel een koepel is, een groote half-bol, zóó oneindig, dat de oogen van ieder mensch daarvan het centrum zijn. Ieder mensch - dat wilde zeggen: ieder mensch, die dat ook vòelde. Bovendien moest men de gedachte waardig kunnen zijn; er was eenige hoovaardij toe noodige veelzijdigheid van durf, een fantasie die zich van horizontaal naar verticaal in alle richtingen bewegen kon. Als tijdverdrijf had deze gedachte mogelijkheden, die soms verrasten.

Matthé hield niet van al te diepzinnige peinzerijen. Maar van huisuit had hij veel ouderlijken ernst meegekregen; daardoor was hij misschien altijd wat stil gebleven, hoewel hij vroeger ondeugende oogen had en kuiltjes in zijn wangen. Ach - je komt in de rijpere jeugd - Sturm und Drang - Matthé lachte weer, een beetje vaag, berustend, bijna verheven. Ja - dan pieker je wel; het is verkeerd, natuurlijk, maar het is ook noodig - en het heeft bààt gebracht! Want nu leeft hij immers in vrijheid - als zwerver, goed; anders zou het misschien niet gegaan zijn, het gìng trouwens al niet.

Zijn schouders trokken om zijn eigen bekende redeneering; hij had het sterker moeten probeeren, zeker. Elk hart moest het immers probeeren - maar ach, wat praatte hij juist over hàrten? Het was maar een idee met een ruime beteekenis; hij vroeg zich nog altijd vergeefs, waar het meeste hart was: in hem, die zich paste naar de omstandigheden, die probéérde, of in hem die brak. Dit deed hem zichzelf voelen als een paria onder de rechte zwervers, maar aan den anderen kant bewees het, dat er veel werkelijkheidszin in hem was, teveel objectiviteit misschien. Maar zooals hij nu leefde - was hij geestelijk niet een burger

gebleven? Dit was te dwaas, er waren toch altijd nog te veel afwijkingen om zelfs maar aan de neiging tot een compromis te denken. Het was eerder een zelfbeschuldiging - oogenblikken als deze haatte hij, na eraan te hebben toegegeven. Waartoe beschuldiging? Na de leegte van een voorgaanden avond, het afmattende gevoel van hopeloosheid in den meest letterlijken zin van het woord? Dit moest het wel zijn, het kon moeilijk anders. Er was een groote vraag, onbewuster geworden door den tijd, maar zèker terugkeerend. Het was logisch, dat zijn zoeken naar een antwoord daarbij gebruik maakte van de ervaringen die hij in zijn leven had gehad. Zwierf hij ook niet hierom: nieuwe dingen te zien, nieuwe, fèllere emoties te beleven - en dan: misschièn?

Uit de vroegere sfeer was hem bijgebleven de afkeer van wat genoemd werd: buiten het leven staan. Daarin lag nog steeds een sterke bron van vergelijkingen. De oude voorbeelden waren afschrikwekkend genoeg; toch waren er die daaronder bogen, na de macht van het verzet in zich gevoeld te hebben. Men moest oud en wijs zijn om overal rust en genoegdoening te vinden; oud en wijs, maar vooral moe. Tijdelijk en vergankelijk was alles, hij besefte dat wel, soms heel scherp en onontkoombaar, maar zou er zich nooit voortdurend bij neer kunnen leggen.

De vraag nam om dit alles nog slechts toe: naarmate hij dieper zijn eigen beweegredenen zocht te ontleden om een helder geheel te kunnen bouwen, werd zij compacter. Uit haar dreigende zwaarte verdween dan de bekoring om los te zijn, gedreven in de vluchtigheid van angst voor het eerste licht en verlangen naar de schemering der lichte avondsteden, den nachthemel boven een eenzaam land.

‘Matthé’ zei hij; ‘je wordt kindsch en oud. Vandaag loopt het nog goed af, morgen stik je in een groot woord. Je gedachten gaan te hoog, mijn waarde, keer in, wees wijs, tevreden en gelukkig.’

* * *

Uit den mist waaide een gore rookwolk over den weg. Matthé maakte zijn passen wat grooter. Er was gerucht rondom gekomen; vóór hem verspreidde de nevel zich meer, maar de hemel bleef

dicht. Zijn aandacht besteedde hij nu met eenigen dwang aan de stad, waar hij, nog altijd dalend, geleidelijk binnen geraakte.

Er was weinig bijzonders, dat moest gezegd worden. De huizen naast den weg waren vervallen en grauw van kleur; zij stonden als huizen op hellende wegen gebouwd plegen te worden, horizontaal en verticaal en lieten een indruk van armoedige eenzaamheid achter bij Matthé. De stad was zoo uit het landschap begonnen; er was geen enkele schittering van voorstad of buitenwijk. Haar karakter dankte zij aan de zee en de haven, die hier nog ver vandaan moesten zijn. Matthé had de oogen wel willen sluiten, maar ieder genot was eigenlijk min of meer een zaak van doorzetten. Dat deed hij ook nu, maar hij vond het jammer van zijn glanzende schoenen en de frissche kleuren van zijn kleeren.

Het was een gewoonte van hem geworden, 's morgens vroeg een stad binnen te trekken. Eerst had hij dat in de groote steden gedaan, thans zocht hij het meer buiten die wereldcentra; kleine steden zijn soms als een enkele warme gedachte, na het wakker worden uit een droom. Maar 's morgens was overal weinig anders dan ontwaken te beleven; dat wist hij zoo langzamerhand wel. De meeste vreugde gaf dan de dag zelf nog, wanneer er tenminste zon en geen mist was; de menschen hadden in de vroegte vaak iets schuws in de oogen, wat hij niet verdragen kon, omdat hij wist dat iedereen datzelfde den geheelen dag door in de zijne zou kunnen zien. Blikken kun je moeilijk veranderen; in een onbewaakt oogenblik kwam het altijd terug, het was trouwens te dwaas, daarvoor een soort van zelf-contrôle te gaan instellen.

Er kwam teekening in de ontwikkeling van dag en leven. Arbeiders waren de eersten; doffe gezichten, gebogen de ruggen van de ouderen, de jongeren bruter, maar nu tam. En verder een man met melkemmers, een bakker die zijn warm hoofd uit een kelder naar buiten stak.

Om deze menschen veerde Matthé op. Met lenige schreden liep hij door de nu regelmatige straat, waar hobbelige keien lagen inplaats van grind. Zijn stok prikte hier en daar in een gat tusschen twee steenen, zwaaide dan weer uitdagend rond in de lucht. Zijn bloote hoofd achterover, het bovenlijf forsch op de maat van zijn gaan - zoo leek hij, meer nog door zijn kleeding en het vroege uur, dezen eenvoudigen menschen weinig alledaags

te zijn. Zijn luide groet naar hen maakte het daarbij uiterst moeilijk, een houding te vinden. Zij bepaalden zich ertoe, bescheiden te antwoorden en als hij voorbij was, schielijk om te zien, toch met eenige schaamte, omdat deze man duidelijk blijk gaf van wellevend- en vriendelijkheid.

Dit alles was voor Matthé niet heel nieuw meer; het verschafte hem telkens een onbelangrijk vermaak, een argeloos, kinderlijk pleizier. Eigenlijk had hij medelijden met deze lieden uit den grauwen morgen. Een ontwaken in den mist moest voor hen niet heel verschrikkelijk zijn, al bleef er dan heelemaal geen licht: van bed tot fabriek, en daarna? Dat wist hij niet. De zon moest het wel erger maken, stelde hij zich voor. Hij was weinig sociaal voelend; zijn zwerven had hem het volk niet beter leeren kennen dan te voren.

Voor de arbeiders ging hij gekleed als ‘kapitalist’, wat hij van huisuit ook was - afgezien van het sterke persoonlijkheidselement, dat op goeden sier en de practijk was ingesteld.

Het denken aan zijn kleeren en de menschen om hem heen brachten Matthé in de war. Waardoor kon hij tenslotte zwerven? In zijn gedachten rees de donkere fabriek van zijn vader uit den mist. Hij stond voor een vlakken, hoogen muur, zonder vensters of te noemen kleur. En de menschen met de kromme ruggen, in de machines dreunt een lied, alles goed en wel. Maar de jonge kerel met het roode haar, die daar in den hoek staat te zweeten met zijn stoere borst machtig uit de bruine, open overall - en de zijwanden, het dak - alles glas! stralend glas - wat een licht uit dien wazigen mist, waar houdt het op, daarbuiten; waar zullen die wolken heendrijven, als er straks helblauw uit den hemel breekt!

Matthé ziet dit alles en zijn gedachten gaan nog veel verder, de wolken achterna, zon blinkt de wereld vol, luchten suizen langs hem. Inge, de groote jonge vrouw, de aviatrice met niets dan snelheid in haar oogen, een diepe, een maximum snelheid, draait zich naar hem om uit den stuurstoel - stàal is die blik; een hart van staal, maar heerlijke lippen, handen om koelend te worden gelegd op het hoofd van een eenzaam, een hulpeloos kind-mensch; een gestalte van vloeiende beweging om aan te huilen. En rondom de wereld - zicht zonder einde; het lied van

den machinedreun uit de fabriek stijgt mee, de motoren ronken, maar zij jagen hier recht uit het hart. Matthé stond daar maar stil op een pleintje, een beetje zinneloos in den mist.

Wat was sociaal gevoel? Matthé kende het zeker niet en Inge al evenmin; en - noem ze maar. De stoere body van den jongen arbeider was nog altijd minder gespierd dan de zijne. Zìjn kracht aan die doode dingen, tusschen muren van glas, muren van beloften, een kwelling in elke seconde. Het leven steeg hem naar de keel. Of Inge. Die zou breken in al haar staal - staal op staal - dood op leven. Een kromme vrouw met slonzige haren, een vaal gezicht. En de anderen. Noem ze maar. In zijn keel groeide een prop, dikker en dikker.

Hij schudde zijn hoofd, zijn schouders trilden mee. Hij liep door, in eens. Dit was een van die momenten, waarom hij zwerven moest. Sociaal gevoel - God - hij kende het wóórd. Naastenliefde? Zijn erfdeel stond vastgesteld; het was genoeg, maar hij leefde er niet gemakkelijker door. Alleen kon hij nu ongehinderd zwerven en avonturen zoeken.

Avontuur - zwerven - liefde - geluk. Dat waren zoo vier woorden in een geheimzinnig verband; groote woorden, leege begrippen, dacht hij. Hij wílde schamper zijn; een te scherp verzet tegen een sentimenteel gevaar. Of het wàs geen gevaar; hij was gek om zich daar druk over te maken. Hij vloekte op den mist en liep verder de stad door, zonder nog op iets te letten. Dit was de wijk der fabrieken en grauwe muren; het moest hier maar altijd mist zijn.

Tusschen de menschen ging hij door in zijn onrust; waarom toch wel de kracht van dien rooden jongen daar in den hoek? Als de jongen daar zelf over denken ging, moest hij gek worden - of communist, dat was eenvoudiger.

Matthé voelde plots eenige redelijkheid in het bestaan van het laatste; te drommel, hij kende toch al deze verschijnselen, hij had zijn studie achter zich - hoe kon hij dit ooit vergeten? Maar van aangezicht tot aangezicht - hier, deze mist en hij, Matthé. De mannen en vrouwen met de grauwe gestalten over de straat, die al morsig werd.

Dit was zijn dwaasheid: te willen zijn zonder verleden, denkende uit een sfeer van onwetende argeloosheid, pogend alles

simpeler te zien dan het vroeger leek, om zoo een begin te vinden met een tastbaar einde daarna en tusschen beiden de stilte van een goed leven - wat dat was, viel voor het begin niet te zeggen. Deze terugkomst was kinderlijk in haar eenvoud; in dit moment kon zij hem ook geen bevrediging geven.

* * *

Toen begonnen ergens boven hem kerkklokken te beieren; het haalde hem weg uit zijn gedachten. De klanken kwamen van hoog, op het midden van een groot plein, waar wel vijf straten uitmondden. Er was daar het beweeg van een beginnende markt, Matthé kende dat. Kramen werden opgezet in leelijke staketsels, de koopwaar met al zijn fabelachtige eigenschappen lag nog op handwagens, met eere en oneere. De menschen, die hier bezig waren, hadden een bijzondere gewiekstheid in hun bewegingen; dat waren de besten, zij konden onverschillig van den een tot den ander schreeuwen, zonder dat ook maar een oogenblik hun gelijktijdige aandacht voor werk en gesprek verslapte. Er waren ook altijd zwijgers onder hen, minder luidruchtig, maar dat scheen Matthé een fatale eigenschap. Men moest hier wel overmoedig zijn, anders kwam het flair voor overvragen en altijd winstgevende affaires in het gedrang. Hij bedacht dat sommigen van deze menschen hier wel gelukkig moesten zijn; de winst kon klein zijn, het was eigenlijk een hooger spel, waarin veel hartstocht moest worden gelegd. Dan had elk resultaat zijn waarde als bevrediging, zooiets mocht niet worden onderschat.

Nu vulde het klokkengeluid tusschen de huizen; Matthé keek naar de groote, oude kerk met den stompen toren. Het viel hem op, dat zij te groot was voor dit plein; de huizen ernaast gaven aan het geheel een bijna belachelijk effect. Maar Matthé lachte niet. Hij verwenschte den dag, want het scheen wel of alles wat hij onder oogen kreeg, hem dezen morgen aan het denken moest brengen. En rond een kerk is ongeloofelijk veel te denken; hij spande zich in om iets ter afleiding te vinden - hij had honger, daar was mee te beginnen, maar niet 's morgens, tusschen zes en zeven uur.

En wéér ging hij verder; de stad had totnogtoe geen bijzondere afwijkingen, of het moest zijn dat deze straten juist de dege-

lijkste waren. Het was als overal elders, steden ontwaken altijd meer of minder onfrisch. Hij kreeg hier in het geheel niet den indruk van veel feesten uit den vorigen nacht; er was niets in de atmosfeer dat aan veel vreugde of ook maar spijt om de voorbije denken deed. Hij was toch niet voor niets hierheen gekomen? Zoo leidde hij zich af in voorbarigheid; hij moest fluisterend tegen zichzelf in spreken, anders ging dat nóg niet.

Hij was nu ver genoeg in de stad doorgedrongen om op nadere verkenning uit te gaan. Met weinig lust liep hij door de zijstraten. De huizen werden ouder naarmate hij, voor zijn gevoel, naar het Zuiden dwaalde. Af en toe bleef hij staan voor een groepeering van gevels, waar schoonheid te vermoeden zou kunnen zijn, maar steeds liep hij gehaast verder. Er was niets de moeite waard; hij had beter deze stad kunnen mijden, begon hij nu te denken. De tijd scheen er wel niet toe te doen, maar het was toch zonde van den dag en misschien ging ergens anders een kans voorbij.

Zoo liep hij één, misschien twee uren; mokkend en zonder opzien, van straat in straat, soms hoeken omslaand, die hij al eerder voorbijgekomen was. Het leven werd het gewone van elken dag, doch het ontging hem, er was iets binnen hem dat alles weigerde. De mist was vergaan; er waren nog grijze wolken gebleven, niet heel grauw, maar onopmerkelijk egaal. Er was genoeg licht om den dag niet al te somber te doen zijn, bovendien kwam er meer wind, met veel beweging. De kerk met de onbeperkte denkmogelijkheden bleef het uitgangspunt; dan waren er veel onvoldoend verwerkte theorieën, die verwarring stichtten tusschen een onzekere werkelijkheid: zijn vluchtigheid en onrust.

Wat kon dit zijn? Wéér. Het bracht altijd moeilijkheden om hierover met anderen te spreken; soms was het onmogelijk om alles te zeggen, bovendien ontbrak het vaak aan de juiste woorden voor ieder klein verschil, dat dan groeide tot onoverkomelijkheid. Maar alleen wist hij het zeker niet. En daarom moest hij maar geloof hebben in het gewaande begin - het zou eenmaal wellicht kunnen komen als een groot wonder. Misschien zou hij gegrepen worden door het een of ander - een liefde of een woord, of een nacht, een morgenschemering - het zou ook een natuurramp kunnen zijn. Doch waarom? Aan het eind van alles

wist hij steeds van zijn onrust niets meer dan haar aanwezigheid. Als de mogelijkheden en kansen van het moment waren nagegaan en ontleed, bleef er geen antwoord dan dat der onredelijkheid, doch het ging nog niet aan, dat zonder meer wáár te stellen.

* * *

De kerk met den stompen toren werd evengoed het eindpunt. Hij moest wel als een gek in een cirkel geloopen hebben; in het marktgewoel was het of stemmen hem wakker riepen, hij kneep zich in den arm en vond de bezinning terug. Ook stampte hij driftig met zijn stok op den grond. Vele menschen keken naar die dwaze vertooning. Toen hij in hun oogen de ongeloovige verwondering zag, lachte hij plotseling schaterend, wat den omstanders zoo hun eigen gedachten gaf.

Maar Matthé vroeg aan een nader gekomen man met een uniform als van een politie-agent den kortsten weg naar zee - hij moest hier toch èindelijk vandaan, straks zou hij heel den dag in kringen rond de kerk loopen - en nam de tram.

Begin van een roman.

Verzen door Richard de Cneudt.

Vlaanderen, mijn land

Mijn land, zoo schoon en rijk, land van mijn welbehagen,
waarheen ik, uit den nacht, verlangend de armen reik,
wiens stem mij lokkend roept, als droom en stilte klagen,
wiens adem mij beroert, wiens geest groeit als een eik

in 't neergebliksemd woud van mijn verwoeste dagen;
land als een beedlaar arm, en als een koning rijk,
dat teert op ouden roem, en wegzinkt in het slijk,
en toch, diep in uw ziel, blijft Gods genade dragen;

o land, waar schoonheid glanst in 't oog van iedre vrouwe,
o land, waar glorie leeft in 't hart van iedren man,
mijn land, waarom ik juich, mijn land, waarom ik rouwe,

en dat hier in dit land, waar trouwe en teedre harten
mij, armen zwerver, goed zijn, - ik toch niet vergeten kan,
gij blijft mijn puurste vreugd, de schoonste van mijn smarten.

Het huisken aan de Leie

Een needrig huisken ergens aan de Leie,
met hooge boomen, ruischend in den wind,
een koor van vooglen, zingend in het vrije,
en ik, daartusschen, als een vroolijk kind.

Een boek soms, met den glans der poezije,
een teer Vlaamsch lied, dat alle smart verwint,
wat trouwe harten, sterke en levenblije,
en overal de zon, die mij bemint.

Wat baat het dat ik, zwerver, mij vermeie,
in dézen droom, die geen ontwaken vindt?
En toch hij leeft, hij leeft, hij is mij goedgezind,

'k wil dat hij in de ballingschap gedije,
het is de illusie, die me aan Vlaandren bindt, -
mijn schoone droom van 't huisken aan de Leie.

De brand sentimenteel fragment door Maarten Vrolijk.

Naast het bed van den dooden jongen zat zijn vriend. Zooals hij daar den laatsten nacht gewaakt had; alleen de knieën wat meer naar voren geschoven, de voeten verder gespreid. De oogen van den dooden jongen staarden open in de beginnende morgenschemering, die door de gordijnen vaalde. De oogen van zijn vriend zagen het zonder ophouden.

En zoo ging je dan dood, dacht hij. Zoo maar, zonder een dominee of een dokter, een vader of moeder. Je zou altijd denken dat die er bij hoorden. Maar hier hoefde heusch geen dokter meer te komen. Hij kon òòk wel zeggen, dat Jan niet meer leefde. Hij zei het nog - Tabé, Frits - houd me vast. En toen was er een schok door zijn lijf gegaan en nog in zijn handen was hij koud geworden. Dit was dus de dood.

Opeens sprong hij uit zijn stoel. Jan - zei hij en boog over het bed. Toen liep hij naar het raam en schoof de gordijnen weg. Het schemerde. Hij drukte zijn gezicht tegen het kille glas. Ergens luidde een kerkklok en hij begreep het niet. Maar de zon kwam in het Wèsten op en de stad brandde. Menschen liepen gillend rond, om hun leven. Recht voor hem werd de lichte nacht rood en grillig-bewegend. Brandweerauto's relden door de straten.

En de doode jongen lag daar - een kleine weerglans van den brand in zijn gebroken oogen.

* * *

De vriend wankelde als in droom de trap af. De lucht buiten sloeg over hem met rillende kreten van allen kant. Zòng er iemand? Hij had ook zoo weinig geslapen. De hemel bewoog en een agent rende tegen hem aan. Toen zag Frits klaar. Jan sterft - zei hij tegen zichzelf. En ze konden het zoo goed samen vinden, op hun kamers. Maar nu brandt de stad af - de waterstralen van de brandweer ruischen in machteloos schoonheidsvertoon. Waar zal hij heengaan? Op den hoek van de straat - neen, naar het pleintje zal hij gaan. Hij schreeuwt door zijn handen als trechter. Jan! Te hard. Maar er roepen immers méér menschen!

Iemand stoot hem voorzichtig aan, zijn oogen ontmoeten een geroerden blik. Misschien - eh - kan ik u hèlpen? - vraagt een man, een oude man al, een heer, grijs en met een puntbaardje, blootshoofds en op pantoffels. Zij roepen sámen.

In de oogen van den dooden jongen licht de brand, waaraan een stad te gronde gaat. Op een pleintje roept een groepje menschen.

Het vuur wint.

* * *

Beieren, de klokken van de stad. Alle kerktorens trillen in klanken. Hard ontwaken de verste wijken. Brand in de voorstad! De burgemeester geeuwt boven een gouden keten. De driejarige Johanna V. wordt door haar vader van driehoog náást het valscherm gegooid. En dan duikt hij zelf ook maar met zijn hoofd op de steenen.

Het is eigenlijk jammer, dat het al bijna ochtend is. Een nachtelijke brand is feeërìek. Dan stort een huis in, voorover. De hemel loeit. De brandweerlui maken zich hoogstens belachelijk.

Jan roept Frits. De menschen hebben hem met zich meegevoerd, vragend, en wèèr, wanneer hij stug zwijgen blijft, slechts verbaasd kijkt naar links, naar rechts, het instortende huis. Een groote balk staat in een halven rechten hoek tegen een lantarenpaal aan en gloeit rood, zonder variatie. Hij roept niet meer, hij is schor en moe. Houd me vast - zegt Jan nog. En hij geeft bloed op. En - ik zal vanavond maar niet naar boksles gaan. Dan gaan ze samen naar de bioscoop.

Of het aangestoken is, wordt er fluisterend gevraagd. Het brandt flink, dat is de eenige werkelijkheid. Een hoop vlammen - een houvàst. De wind steekt feller op. Kragen beschermen huiverende gezichten en soms is het vuur te schel voor de oogen. Vonken spatten. Een bed - een smal bed met heel glad gestreken dekens, een bleeken jongen. Het raam omlijst de wereld van een doode. Die wereld is beneden vuur en angstkreten, daarboven eindeloos. En het raam meet één bij anderhalven meter. Er zullen vannacht méér menschen sterven.

* * *

Frits spreekt met ja en neen tegen een man, dien hij met enthousiaste oogen aankijkt. De man rilt, maar Frits merkt dat niet. En de man weet weer niet waarom Frits zoo gek doet Ze loopen samen tusschen plassen water en soms plotseling neerwaarts stekende vlammen. De man praat in angst; hij heeft een baard van twee weken en vluchtige oogen. Kom, zegt hij - en ach en haalt zijn schouders op. Frits vertelt hem van Jan. Ja - we gingen veel uit, samen. En èèn keer in de maand naar huis.

Een meisje dat langs loopt is het vriendinnetje van Jan. Ze vraagt waar hij is en Frits schrikt opeens. Het meisje grijpt de revers van zijn jasje en schudt hem. Dan gooit hij haar ruw van zich af. Jan is dood, zegt hij. Houd je mond - hijzelf heeft nieteens gehuild. Maar je moest wèl de groeten van hem hebben.

Oh.

Als het dag was zouden de menschen om haar lachen, want ze heeft niet veel meer aan dan een pyama. Omdat ze huilt neemt Frits haar bij den arm en de man gaat ook mee.

En ze loopen altijd maar door. Het vuur wint, er branden straten. De vlammen steken overal scherp en hoog op. Maar nu het lichter wordt, kleuren zij met minder effect tegen den grauwig-valen hemel. Wolken sluiten den einder in het Oosten, waar de zon achter blijft.

Zoo gaan ze de voorstad uit. Frits en Marietje en de man. Marietje in het midden en de jongen en de man gearmd links en rechts.

Marietje vraagt nog altijd naar Jan, maar haar oogen knipperen

steeds meer en ze heeft het koud, al gloeien haar wangen. Frits loopt in een grooten droom. Alleen de man is er heelemaal en hij is nòg een droevige figuur. Hij heeft den brand aangestoken.

Dat zegt hij als Marietje slaapt met haar hoofd tegen Frits' borst gevlijd. Ze ziten in een dorren boomgaard, ergens vergeten in het heuvelachtige land. Wàt brand - zegt Frits en hij kijkt naar het blonde haar van Marietje, steil en beneden krullend. Ze heeft een blank gezicht en Jan vond haar erg lief. Nu is Jan dood. Hij zal haar voortaan beschermen. Dat heeft Jan ook nog gezegd - dat hij met Marietje trouwen moest en haar de groeten doen. Brand? Zijn hand strijkt moeilijk over zijn voorhoofd. Hij glijdt nog wat achteruit tegen den boom. De twee kinderen slapen.

De man haalt zijn handen uit de zakken van zijn jas en houdt hen in het licht. Dan ruikt hij eraan. Hij staat op en kijkt terug, den weg dien zij gekomen zijn. Maar de stad kan hij hier al niet meer zien. Boven de heuvels in de verte spant alleen een roode gloed. Hij trekt zijn schouders op en gaat weer naar Frits en Marietje. Hij wil hen niet wakker maken en schrikt van een krakend takje, het geritsel van de dood-droge bladeren onder zijn schuifelende stappen.

Het hoofd van Frits slaapt in de haren van Marietje. Zijn armen zijn om haar been geslagen. De man trekt zijn jas uit en legt die over hen heen.

* * *

De stad is geschokt. De voorwijken zijn uitgebrand en niemand begrijpt er iets van. Frits gaat met Marietje en den man langs den weg die tusschen de heuvels slingert. Nu hij wakker is heeft hij honger en Marietje huilt weer. De man zwijgt en zijn opeengeklemde lippen dwingen hen tot voortgaan.

Dien dag zien ze tòch de zon. Als er licht door de wolken breekt, gaan ze een klein huisje binnen, een cafétje boven op een heuvel.

Arme vluchtelingen, hebben de weinige voorbijgangers gedacht en zoo denkt de waard er misschien ook over. De man praat met hem. Frits en Marietje staan erbij, dicht tegen elkaar aan. Frits denkt. Jan gaat dood en de hemel brandt en in de stad ontmoet

hij den man met het gore gezicht. Hij ziet de rafels van zijn broekspijpen nu pas, zijn jas is kaal. Een landlooper. En wat zei hij toch van dien brand?

Ze mogen bij den waard aan tafel komen eten. De kamer is wazig van warme etenslucht. De waardin kijkt hen meewarig aan. Frits zit tusschen Marietje en de dochter, een groote, jonge vrouw met volle lippen en een mooi gezicht. Hij vraagt zich af hoe oud hij was, gisteren. En gisteren is lang geleden....

Zijn handen beven boven het witte tafellaken. De zon schijnt schel in de kamer. Er valt een aardappel van den lepel, zijn heele lichaam begint te gloeien. De dochter neemt den lepel en schept zijn bord vol. Zij kijkt hem even aan, hij eet snel en verward. Af en toe hoort hij de stem van den man, die altijd door praat over den nacht die hen drieën ongelukkig maakte. Dat is wààr - denkt Frits. De man spreekt moeilijk, met een matheid die Frits doet bedenken dat hij wel erg veel verdriet moet hebben. En wat is hij goed geweest, voor hem en Marietje. Die eet maar stilletjes, de waardin vult haar bordje telkens opnieuw.

Na het eten drinken ze wat. De dochter zet donkere flesschen neer. De man kijkt laag over de tafel. De jonge vrouw slaat haar oogen fel op. Haar verwijt treft hem over het hoofd van Frits.

Ze drinken. De dochter schenkt. Haar vader heeft haar Marja genoemd en opeens is er bijna niemand anders meer in de kamer. Haar soepel bewegen, als zij zich buigt naar een ver glas, beheerscht alles en iedereen.

Het brandt in Frits' keel, maar weigeren durft hij niet. Marja gaat recht tegen over hem staan, achter haar is de spiegel. Tusschen hen zijn de waard en de waardin, ook nog de tafel. Zij strekt zich forsch in haar strak-glanzende japon, haar oogen laten hem niet los, het lijkt wel of zij hem iets wil zeggen. Dan heft zij haar glas, de zon fonkelt goud in het rood. En Frits doet hetzelfde. Ze drinken denzelfden wijn. Het brandt in Frits' keel. Marja's oogen branden nog dieper. En Marietje loopt weer huilend achter den ongeschoren man, die zijn hoofd geheven houdt naar de verste heuvels.

Marja is alleen met Frits. Zij staat nu vlak vóór hem. Hij heeft zijn stoel van de tafel weggeschoven, richt zich met moeite op.

De stad brandt en Jan is dood. Marietje, de man. Nu wordt

hij bang. En hij is achttien jaar! Zijn armen bewegen naar Marja, maar zij heeft hem al gegrepen, knelt hem tegen zich aan, in een wilde verrukking. Zijn mond bedekt zij met haar lippen, zij drukt hem achterover, dat zij bijna vallen. Maar zij houdt hem en haarzelf in het uiterste evenwicht.

* * *

Hoelang is dit nu geleden? Frits ligt wakker in een breed bed. Rondom wazen de schaduwen van groote vormen. Met een zachten lach drukt hij zijn gezicht in het kussen.

Marja - fluistert hij.

Zij komt voorzichtig de deur in, schrijdt door de donkere kamer naar het bed. Haar wijde japon ruischt. Zij ziet den jongen aan. Marja, zegt hij en probeert rechtop te gaan zitten. Zij lacht en neemt zijn hoofd tegen haar borst. Dit is de groote verteedering.

* * *

Twee landen liggen naast elkaar. In het grensgebied van het eene is een halve stad uitgebrand. Twee douanen zijn dien nacht in de verwarring doodgeschoten op hun post, er is een kapitaal aan wapens gesmokkeld òòk. Maar officieel weet men niets beter te doen dan te zwijgen. De politieke toestand is gespannen. Daarom slapen Marja en Frits nu ook samen in een hotel in het àndere land en de man met Marietje in een volkslogement in dezelfde stad. De man is de vader van Marietje en heeft ook den brand gesticht, maar geen van beide waarheden zal Marietje ooit heelemaal kunnen begrijpen. En de man kent Marja, maar die is een dame en hìj slaapt in een volkslogement. Wanneer zij hem een enkelen keer opdrachten geeft, kan hij zijn oogen altijd moeilijk bedwingen. Maar Marja is jong en in de natuur volgroeid, de mannen van de steden, die haar bewonderen, vervelen haar omdat het geen mànnen zijn en kerels als hij stinken altijd. Soms is zij droevig en zou zij dood willen zijn. Zij zegt zichzelf dan dat ze te veel fortuin heeft gemaakt.

Maar tegenwoordig is zij een godin, want Frits wil overal wel voor haar knielen. Eerst heeft ze het van zichzelf vreemd gevon-

den dat ze dezen jongen meegenomen heeft - dien eersten dag was ze wat grillig - maar nu zou ze hem niet meer kunnen missen. Hij heeft bijna geen verleden - soms praat hij over een dooden vriend en hij ziet haar smeekend aan wanneer hij den naam van Marietje noemt. Voor de rest is hij een groot, zwijgend kind, dat leeft in haar heerlijke verdooving. Zij zorgt voor hem als een moeder, op haar dringende kussen na is hun omgang kuisch.

* * *

Op een morgen, als ze zitten te ontbijten, is er telefoon voor Marja. Zij praat nerveus twee talen door elkaar en vloekt ter zijde. Dan gooit ze den haak neer en gaat weg, met een enkel woord. Wanneer een blauwe limousine de straat uitschiet, staat Frits met een ernstig gezicht boven aan het raam.

Gisteren is Marja met hem naar een dokter gegaan, die hem veel vreemde vragen heeft gesteld en hem onderzocht, terwijl Marja zijn hand vasthield. En daarna, toen hij zich aankleedde, heeft de dokter een lang en gefluisterd gesprek met Marja gevoerd. 's Avonds is ze heel lief voor hem geweest en niet uitgegaan zooals anders. Soms hield ze met praten op en keek hem nadenkend aan. Wanneer zijn blikken dan wegdwaalden, schuw voor dien fellen gloed, kuste zij hem inniger dan ooit en 's nachts huilde ze, terwijl zij hem woest tegen zich aan drukte.

Frits voelt zich loom en weemoedig. Het is waar dat hij zich van vroeger haast niets herinnert. Soms schemert het doodsbleeke gezicht van Jan tegen een valen brandhemel en ziet hij den weg tusschen de heuvels in den morgen, den man en Marietje. Maar bij Marja begint alles.

De telefoon. Frits luistert verward.

Marja zegt: Frits?! Help!

Er flitst iets dòòr hem. Zijn oogen staan strak en zijn vuist knijpt den haak, zijn nagels dringen in het volle vleesch van zijn hand. Waar? Zijn stem snijdt.

Buiten de stad, in het bosch. Noorderstraatweg. Gauw.

De lijn breekt.

Hij loopt de trappen al af. Hij weet het nu weer van vroeger; zijn boksles, de voetbalclub. Hij is weer de wilde jongen met het

kracht-rekkende lijf. Wéér ziet hij het klaar en begrijpt. Woorden van de laatste dagen sluiten aaneen. De brand, de man, Marja. Er is ook over douanen gesproken, oorlog en ministers. Er was veel bezoek en gisteren is Marja nog hoog uitgevaren tegen een heer met zwart-glanzend haar en een gele jas.

Noorderstraatweg, bosch - zegt hij tegen een taxichauffeur. De wazigheid van zijn gedachten is verdwenen. De dokter moet zich gisteren hebben vergist, maar Marja heeft in ieder geval niet voor niets gehuild.

Is er een huis in het bosch? vraagt hij. Ze doorkruisen het naar willekeur.

De blauwe limoesine.

Frits grijpt naar het stuur. Hier. Zoo is een botsing niet te vermijden. De taxi kraakt remmend op den stilstaanden wagen. Maar Frits duikt al door het portier. In de hooge dennenlaan staat een restaurant. De geuren van den herfst snuift hij nog op als hij de vestibule inrent. Hij loopt een man ondersteboven en herkent een kreet. Ja! roept hij.

Hij schopt twee deuren open en springt dan de trap op. De chauffeur van de taxi is ook al achter hem. Het is een jonge vent. Schadevergoeding en vracht vergeet hij wanneer hij Frits verwoed vechten ziet met twee mannen, in den nawalm van een revolverschot. Hij duikt er begeerig tusschen. Frits draagt Marja de kamer uit met den stoel waarop zij vastgebonden zit. Wanneer hij haar losgesneden heeft, is het linker-oog van den chauffeur blauwgeslagen en ligt een van de mannen met een gebroken gevoel onder aan de trap te tieren. Marja sist een waarschuwing en slingert een mes in den rug van den ander. Die valt òòk, verdwaasd. De man dien Frits in de vestibule omverliep is juist halverwege de trap gekomen en wordt door hem meegesleept.

Nu handelt Marja. Naar beneden, vlug. De blauwe limousine heeft alleen maar een verbogen achterspatbord. Zij stuurt. Zij razen naar de vrijheid - de chauffeur zit bescheiden achterin.

Marja neemt haar ontslag uit den spionnagedienst. Zij wil gelukkig en stil leven met Frits, die weer heelemaal gezond is.

Vrijheid der wetenschap door Louis Knuvelder.

Het schijnt een tragisch noodlot te zijn, drukkend op alle menschelijke denken en doen: dat, eenmaal een verkeerde stap gezet zijnde, ook immer fouten moeten volgen. Zoo hebben wij reeds enkele malen op fouten gewezen, in het huidige denken bijna algemeen voorkomend, en wel hun gezamenlijke bron vindend in de afgewendheid van God, die dit denken sedert Descartes in steeds sterkere mate ging beheerschen. Hier zij met nadruk gezegd: naar ons inzicht heeft Descartes zelf deze fouten niet allen g e w i l d ; maar toen hij eenmaal voorgegaan was op den weg der verkeerde redeneering, kon hij niet meer voorkomen, dat anderen op dezen weg verder door zouden gaan. En... waar de mensch nog altijd een zekere dosis hoogmoed tot zijn last heeft, lijkt het logisch: toen men de noodige foutieve stellingen opgezet had, moesten er, kost wat 't kost, pseudo-argumenten verzonnen worden, om deze stellingen in schijn te verdedigen en te rechtvaardigen. Waarbij uiteraard niet te voorkomen was, dat men vlakaf in belachelijke spitsvondigheden verviel.

Het kan voor een nuchter en gezond denkend mensch niet noodig heeten, alle fouten in den u i t b l o e i der hedendaagsche wetenschappen en ‘philosophie’ te beschouwen. Nuttiger lijkt het, de grondbeginselen te toetsen, en, zoo deze volkomen foutief zijn bevonden, te veronderstellen, dat op dergelijke grondbeginselen niet bijster veel waarheid zal kunnen gebouwd worden. Het moge dan al mogelijk zijn, enkele goede vondsten over te nemen; het ‘systeem’ als geheel zal men zonder veel schade terzijde laten. Tenminste: als er ooit van een systeem mag gesproken worden

Velen dezer nieuwen komen nooit tot het afwerken van een systeem, omdat zij 't zoo druk hebben met 't uiteenzetten en verdedigen der ‘beginselen’, dat hun voor den uitbouw geen tijd meer rest. In zooverre moet men nog respect hebben voor een Marx, een Kant e.d.m., die tenminste nog kans zagen, het geraamte geheel op te bouwen. Van het meeste, wat er tegenwoordig wordt afgeleverd, kan men niet veel anders zeggen, dan dat het stukwerk is. En in die proeven van stukwerk wordt dan dikwijls geweldige arbeid verzet, om een of andere valsche stelling, een of anderen onjuisten grondslag ten uiterste te verdedigen. Waarbij het opvallend is, dat een dergelijke stelling of grondslag zeer dikwijls den vorm aanneemt van een leuze of slagwoord, tamelijk gemakkelijk ingang vindend, en even later tot een axioma verheven. Er zou een interessante studie te wijden zijn aan de wisselwerking tusschen tijdstrooming en tijdgeest eenerzijds, en 't succes van dergelijke axioma's anderzijds. Want het is zonder veel scherpzinnigheid duidelijk, dat dergelijke axioma's méér succes te danken hebben aan den tijdgeest, aan de psychologische omstandigheden, waarin zij terecht komen, dan aan haar eigen innerlijke (philosophische, zoo men wil) waarde. Er is nu eenmaal in de praktijk van 't leven een nauwere band tusschen philosophie en psychologie, dan dikwijls vermoed wordt.[1)] Om een stelling succes te verzekeren, moet ze minstens zóó geformuleerd zijn, dat ze ‘aanspreekt’; zooals we nog steeds een klassiek voorbeeld hebben in de Marxistische strijdleuzen.

Bijna geheel eender is het gesteld met het axioma: ‘de vrijheid der wetenschap’ - dat op het oogenblik nog steeds zooveel opgeld doet, maar een nadere toetsing vermoedelijk ook niet zoo goed kan doorstaan. Laten we eerst in 't kort over opkomst en inhoud dezer leuze spreken, voor we ze gaan onderzoeken.

In 't algemeen kan men dergelijke leuzen verdeden in twee groepen: de eerste groep wordt gevormd door die stellingen, die het r e s u l t a a t zijn van eenig (goed of foutief, dit blijve momenteel buiten beschouwing) denken - en dan tot massa-artikel omgezet worden door de populariseering der betrokken wetenschap. Hiervan zijn de Marxistische (Leninistische) leuzen goede voor-

1) Hierop te wijzen, is een niet geringe verdienste van Dr. Joh. Hessen: Die Werte des Heiligen.

beelden; afgezien van de manier, waarop Marx denker was, waren zijn leuzen toch een resultaat van zijn arbeid. Het volk, dat hem na-praat over meerwaarde, over opium voor 't volk en over historisch materialisme, praat hem tenminste na, zóóals hij het zag en bedoelde. Al is deze leus voor dit volk niet verantwoord; ze was het (scheen het tenminste) voor Marx. Anders staat het met de tweede groep der leuzen. Zij zijn niet r e s u l t a a t , maar a a n v a n g van een denk-arbeid; het zijn vóóropstellingen, werkhypothesen, uitgangspunten. Het tragische nu in deze gevallen is, dat ze door de napratende massa niet als zoodanig erkend worden, dat de erop volgende denk-arbeid bijna ook niet erkend wordt. De massa neemt deze leuze, evenzeer als die der eerste groep, in zich op, *alsof 't ook een resultaat ware*. Wat voor den oorspronkelijken denker een vooronderstelling, een mogelijkheid was, (waarvan hij echter aanam, dat ze later als fout zou blijken) wordt voor de napraters ‘waarheid’, ‘uitkomst voor zijn denken’ en axioma.

Het lijkt mij, dat nu de leuze der vrijheid der wetenschap tot deze tweede soort behoort. Wil men ze laten teruggaan op Descartes, het is ons wèl, mits men erkenne, dat hij ze slechts opzette als hypothese, en zelfs: dat hij uitdrukkelijk waarschuwde voor het gebruik dezer hypothese door anderen. Jammer is slechts, dat deze waarschuwing zoo weinig ter harte werd genomen; men ziet hier weer de ‘psychologische praktijk’ der philosophie. Waar Descartes, als werk-middel, opzettelijk, zich ging ontdoen van alle gebondenheden en zekerheden, resulteerend in zijn ‘cogito, ergo sum’, daar sprak dit ontbinden de psyche dusdanig aan, dat men het overnam, ondanks zijn eigen waarschuwing. In minder tijd, dan noodig geweest was om het christelijke Evangelie over Europa te verspreiden, was het Cartesiaansche evangelie verbreid: dat het denken vrij was van het geloof. Hier werd, op naam van Descartes, de geest losgelaten, die men moeilijk meer zou kunnen beheerschen; die integendeel eeuwen lang in steeds sterkere mate ons zou beheerschen. De napraters zagen deze ‘vrijheid’, die Descartes als middel wenschte te benutten (en waarvan hij vermoedelijk goed genoeg inzag, dat ze in feite niet juist was[2)]) verheven tot axioma, tot doel, tot eindpunt, ja zelfs tot criterium.

2) Zie het door ons reeds eerder geciteerde fragment uit zijn Discours.

Waarbij het begrip vrijheid in steeds sterker mate uitgebreid werd, zoodat het tenslotte bijna een caricatuur was van Descartes' vrijheid.

Evenals de geest uit het bekende fleschje, liet ook deze geest van vrijheid zich niet meer intoomen en ging zich met hand en tand verdedigen. In plaats van hulpmiddel *om* te denken, werd zij beheerscheres *van* het denken. En de groote tragiek kwam, die bij alle dwalingen komt: hoe verder zij uitgroeide, hoe meer haar onjuistheid bleek, maar ook: hoe minder men haar wilde prijsgeven en hoe phantastischer argumenten men ging zoeken te harer verdediging. Waar de vader van dit denken zelf de mogelijkheid nog vermoedde, dat het gebruik dezer vrijheid wel eens gevaarlijk kon worden, daar belette de hoogmoed der navolgers hen, te erkennen, dat dit gevaar werkelijkheid was geworden, dat een onjuistheid als waarheid was aangenomen.

Zoo heerscht op dit oogenblik, al sinds ettelijke decennia, de onbeperkte vrijheids-eisch over de wetenschap. Wat behelst deze vrijheids-eisch?

Doodeenvoudig gezegd dit: de aanhangers hiervan pretendeeren, dat hun geen *enkele* band of beperking mag opgelegd worden; dat hun arbeid zich niet alleen op alle mogelijke terreinen mag begeven, maar ook op geen terrein door eenige norm of macht beperkt, gebonden of geleid mag worden. Het menschelijk verstand mag (moet welhaast, volgens hen) in absolute vrijheid iedere gevolgtrekking kunnen maken, waar het maar òp kan komen en die het met eenigen (o zoo vagen) schijn van wetenschappelijkheid kan omkleeden. Géén gevolgtrekking mag veroordeeld worden; hoogstens mag men ermee van meening verschillen en trachten, de onjuistheid ervan te ‘bewijzen’. Bijgevolg is er ook nooit een scheiding mogelijk tusschen ‘waar’ en ‘onwaar’; bijgevolg is er ook nooit kans op absolute zekerheid. En (de zaak wordt weer omgedraaid) omdat er ook nooit eenige kans is, om met absolute zekerheid aan te toonen, dat meening A onjuist is, mag meening B haar ook niet belemmeren, zich vrij te uiten; iedere meening heeft bestaans ‘recht’. Deze stelling wordt zelfs zóó ver doorgevoerd, dat als criterium voor ware wetenschap, die zich in vrijheid ontwikkelt, gesteld wordt het begrip der pluriformiteit; waaar niet de meest verscheiden pluriformiteit heerscht, is geen wetenschap

meer. Hieruit volgt vanzelfsprekend, dat in de meening dezer lieden, *elke* tucht, tot zelfs de meest eenvoudige denktucht, als volslagen barbarij geldt; evenals alles, wat zou voeren tot onderdrukking van welke dwaze meening ook. Van welke zijde men ook 'voorschriften' zou willen geven, ze worden afgewimpeld. En er is geen grooter verwijt in dezen gedachtengang denkbaar dan dat van orthodoxie, 'bekrompenheid', zooals 't dàn heet. In dezen gedachtengang is Sovjet-Rusland met zijn Gepoe identiek èn ebenbürtig aan de Katholieke Kerk met haar ketterijen-veroordeelingen en haar vasthouden aan één leer.

Laten we thans trachten, de juistheid van een dergelijke stelling: te onderzoeken. Waar zij zich aandient als grondslag aller wetenschap, is het voor ons zaak, ons te bezinnen op den grondslag der wetenschap.

En dan is de eerste vraag, die we in dit verband wenschen te stellen: waartoe dient, waartoe beoefenen wij, de wetenschap? Waarom al het denken, al het vorschen, dat in den loop der eeuwen gebeurd is? Men kan het antwoord op deze vragen op velerlei wijzen trachten te formuleeren; door te zeggen, dat ieder zijn heil en dat der gemeenschap zoekt[3]; dat men het wezen aller dingen wil trachten te vinden, enz. Maar: wie zijn heil en dat der gemeenschap zoekt, zal toch bij voorbaat reeds toegeven, dat dit heil alléén kan gevonden in 't volgen der waarheid; wie het wezen der dingen zoekt te doorgronden, kan pas tevreden zijn, als hij over deze dingen de waarheid kent. Zoo kan men op andere wijzen trachten, het doel der wetenschap te omschrijven, maar onherroepelijk zal er het element waarheid in moeten vóórzitten als einddoel. Geen verstandig mensch zal bewust een onwaarheid als uiteindelijk resultaat accepteeren.

Nu van twee één: ofwel men erkent, dat er (waar en hoe dan ook) 'een' waarheid is, die tevens (tot zekere grenzen) voor het menschelijk kenvermogen bereikbaar is - ofwel men erkent dit niet.

Als men in ernst meent, dat er geen waarheid is, of minstens, dat deze waarheid, zoo ze al ergens mocht bestaan, voor ons

3) Herman Gorter: Onze Groote Dichters.

kenvermogen volkomen onbereikbaar is, dan doet men dwaas, te denken en wetenschap te beoefenen. Als het eenmaal een uitgemaakte zaak is, dat de quadratuur van den cirkel niet te vinden is, gaat géén serieus onderzoeker er nog naar vorschen. Ware het eenmaal een uitgemaakte zaak, dat de waarheid even onmogelijk te vinden was als de quadratuur van den cirkel, ook dàn zou een verstandig mensch zeggen, dat 't niet meer de moeite waard was, verder te zoeken. Geen mensch werkt voor een zaak, die bij voorbaat zeker hopeloos is. In dit geval zou wetenschap niet méér kunnen zijn, dan een min of meer amusant spel van theorietjes, waarvan men zelf weet, dat ze onjuist zijn. Maar in dit geval beging men niet alleen een dwaasheid, doch ook een soort bedrog, nl. door zich zóó overtuigend te beroepen op en te spiegelen aan de ‘exacte’ wetenschappen. Want geen wiskundige (behalve misschien Einstein) zal het in z'n hoofd halen, zèlf aan de uitkomsten der wiskunde te twijfelen. Dat 2 + 2 vier is, is waarheid. En iedere stap die op deze basis gezet is, berust op èn voert tot waarheid.

Wij moeten dus het andere geval aannemen; dat er nl. niet alleen ‘een’ waarheid is, maar dat deze ook voor ons menschelijk verstand (zij 't tot zekere hoogte slechts) kenbaar is. In dit geval wordt ons zoeken redelijk, want het is geen zoeken naar den steen der wijzen of naar de quadratuur van den cirkel. Men stelt zich tevreden met het goud, dat gegeven is, of met het wezen van den cirkel te kennen.

Mààr: àls men aanneemt, dat er ‘een’ waarheid is, dan moet men ook aannemen, dat er slechts één waarheid is. Wij kunnen ons hier weer beroepen op de exacte wetenschappen, waarop ook anderen zich zoo graag beroepen. Van een cirkel is slechts één definitie de juiste; een scheikundige reactie vertoont zich slechts bij één samenstelling der stoffen, etc. Evenzoo is het in elke, ook de meest abstracte vraag: er kan slechts één oplossing de juiste zijn, ook al komt men tot meerdere schijn-oplossingen. Als in een klas de leerlingen bij een wiskunde-opgave vijf verschillende uitkomsten vonden, dan zal de leeraar hun spoedig duidelijk maken, dat er slechts een de juiste oplossing is.

Nu staan we echter voor wellicht de grootste moeilijkheid: wie zal zeggen, wèlke der vele oplossingen de juiste is, - m.a.w. in

welk der vele stelsels de waarheid is. Men heeft wel eens graag beweerd, dat het menschelijk verstand geheel zelfstandig in staat is, de waarheid volkomen te vinden. Voor een menschdom, dat omtrent vier eeuwen lang op dwaalwegen geweest is, moet dit minstens zeer twijfelachtig heeten; getuige à fortiori de vele, toch werkelijk groote geesten, die er niet in slaagden, tot de Waarheid te komen. Men zal toch bezwaarlijk àl deze geesten van oneerlijkheid of domheid kunnen beschuldigen. De diepste grond der moeilijkheid schijnt wel *hierin* te liggen: dat men een afdoend criterium, een absolute bevestiging eener absolute quaestio juris wil zoeken, waar deze niet te vinden is: in het eindige, beperkte schepselen-verstand. Terwijl het misschien veel zuiverder ware, deze bevestiging der quaestio juris te zoeken in een bovenmenschelijken geest. Tot zelfs in de meest ongeloovige kringen der eerlijke zoekers (met hen, die ziende niet w i l l e n zien, hebben we niet te rekenen) is het onderhand wel doorgedrongen. dat alle ware weten noodzakelijkerwijze b e g i n t met een ‘gelooven’; d.w.z. met een minimum van grond-kennis, die men naief, intuitief, mystiek of hoe dan ook noemen wil. Wat is de ‘onzekerheidsrelatie’ van Heisenberg anders dan de erkenning, dat ‘integrale’ wetenschap niet mogelijk is, zooals Dr. P.A. Dietz nog bevestigt in het Aprilnr. van 't Tijdschrift voor Parapsychologie. Hoe harder men verlangt te ‘weten’, hoe meer men genoodzaakt wordt te ‘gelooven’.

Welnu: als het weten naar beneden een grens heeft, waar men beginnen moet te gelooven, waarom zou men dan niet aannemen, dat het ook naar boven een grens heeft, d.w.z. waar men eindigen moet met te gelooven! Temeer, waar dit geenszins onwetenschappelijk is. Immers: geen mensch zal onwetenschappelijk genoemd worden, als hij deze allereerste, naieve of intuitieve kennis als juist aanvaardt; evenmin is er reden, iemand onwetenschappelijk te noemen, als hij deze allerlaatste kennis als juist gelooft. Want voor het gelooven van beide kennissen pleiten juist dezelfde redelijke gronden. Hoe verder men naar de grondslagen van alle kennen en zijn ging afdalen, hoe meer de *noodzaak* bleek van dit wetenschappelijk, intuitief ‘gelooven’ -, hoe verder men naar de toppen van kennen en zijn opklimmen zal, hoe meer ook dààr de noodzaak zal blijken van ‘gelooven’. En wel omdat allèèn maar

in deze ‘geloofde’ kennis heel de andere kennis redelijk verklaard zal kunnen worden.

Wij zien hier dus reeds aan twee zijden een ‘ijzeren’ begrenzing van de ‘vrijheid’ der wetenschap; een lineaire, zou men ze kunnen noemen. Het gebied immers der wetenschap wordt ten eenenmale beperkt door het menschelijk kenvermogen. Het is dus niet zóó, dat weten aan gelooven onderworpen zou zijn, zooals sommigen wel eens vreesden; maar het is zóó dat ‘gelooven’ v o o r en n a weten komt; en van beide zijden licht straalt over het weten. Wie b l i j f t weigeren te ‘gelooven’, zal op het beperkte terrein van het weten zooveel kunnen vorschen als hij wil, nooit zal hij de uiteindelijke antwoorden vinden.

Er is echter nog een andere beperking aan de vrijheid der wetenschap. Wie zich inscheept voor den zwerftocht naar de waarheid en hierbij volgelingen meelokt, is aan zichzelf en zijn volgelingen verplicht, dit einddoel steeds voor oogen te houden. Hij moge de exactheid betrachten, zoo zeer hij dit wenscht, hij moge geen volgenden stap zetten, vóór de vorige volkomen verantwoord is (dit is zelfs toe te juichen); hij moet nàár de waarheid héén werken. Dit is, voor velen schijnbaar, min of meer een quaestie van ‘onderwerping’, d.w.z., dat het zoeken en vinden der waarheid hooger gesteld wordt dan persoonlijke ijdelheid, inzicht of wat ook. De hoogmoed van een nieuwe stelling geformuleerd te hebben, zal dikwijls moeten buigen voor de nederigheid van te erkennen, dat deze stelling onjuist is.

Hier staan we weer voor een dilemma, waarin slechts kans is op twee mogelijkheden, ofwel: wij nemen aan, dat de waarheid zichzelf in eenig opzicht en in eenige mate aan het menschdom geopenbaard heeft, en hun zoodoende op hun zwerftocht een kompas heeft gegeven - ofwel we nemen dit niet aan. In dit laatste geval zijn we als de zwerver op de hei, die geen kompas heeft en weigert zich te richten naar de zon of een ster. Hij kan zoo voorzichtig zijn als hij wil; hij kan vóór elken stap den bodem onderzoeken, of ze sterk genoeg is, om hem te dragen en of er geen slangen zitten - het staat zeer te vreezen, dat hij in 't dolle rond zal draaien, en nooit (tenzij per toevallig geluk) zijn einddoel zal bereiken. Heeft ieder zeeman, die vol vertrouwen is op de Poolster, persoonlijk onderzocht of deze wel inderdaad vast op haar plaats

staat, en of die plaats wel precies is, zooals hem geleerd werd? Of, als hij dit niet onderzocht, is hij dan t.o.v. zijn passagiers gerechtigd, om te zeggen: ik vaar maar op eigen gelegenheid raak; ik zie, of de zee vóór me veilig is en mijn stuur vast staat, dàn vaar ik exact? Zoo heeft ook de wetenschapsmensch, die weigert *elk* geopenbaard licht te erkennen, in zichzelf geen afdoende beantwoording van de qu. j., zooals wij zagen, dus ook geen recht te pretendeeren, dat hij naar de waarheid voert. Hoogstens kan hij zeggen, op avontuur te varen en er maar 't beste van te hopen.

Terwijl anderzijds, àls De Waarheid zich geopenbaard heeft, de wetenschap ook noodzakelijkerwijze begrensd, beperkt moet zijn door deze openbaringen. Het zou te dwaas zijn, deze Waarheid wel te gelooven, en tegelijkertijd toch te denken, dat onze wetenschap tegengestelde vondsten kan doen, die ook juist moeten heeten. Wij moeten dus besluiten, dat de waarheid voor ons kenbaar is, omdat De Waarheid aan ons geopenbaard is - maar dan heeft die Waarheid ook dwingende, bindende kracht. Omdat waarheid niet alleen is een ken-akt, maar tegelijkertijd een leefnorm, dus onverbrekelijk verbonden is aan de moraal. Zooals we in den aanvang zeiden: men kan 't doel der wetenschap zien als het zoeken naar het wezen der dingen ofwel naar 't heil van zich en de gemeenschap. Wetenschap louter òm en òp zichzelf is niet bestaanbaar; alle wetenschap heeft tengevolge: oordeelen over handelingen met de oordeelen der Waarheid in overeenstemming te brengen. Evenals weer een zeeman zijn handelen richt op de noordster, en dwaas zou doen als hij, zeggend wel op deze te varen, metterdaad het oog op zijn eigen mast-top gericht zou houden om daarnaar te sturen. Zijn schip zou geen klippen kunnen omvaren; en ook de wetenschap kan de klippen van menschelijke tekorten niet omzeilen dan alleen door het oog gericht te houden op de Waarheid.

Hieruit volgt een zeer belangrijke conclusie, vooral voor de, uit hun aard meer normatieve of richtende, wetenschappen (hoewel evenzeer geldend voor de meer abstracte). En dat is deze: dat elke wetenschap, die in opzichten die hier onder vallen, nooit de vrijheid heeft, om af te wijken van De Waarheid - laat staan er tegen in te gaan of die Waarheid te ontkennen of te bestrijden.

De wetenschap heeft dus niet de vrijheid, alle denkbare meeningen evenwaardig te achten en een even royale kans te geven; zij heeft niet de vrijheid, elken vorm van tucht te weigeren. Want die tucht wordt haar opgelegd door haar intrinsieke verplichting, om de Waarheid te dienen.

Dit alles beteekent natuurlijk niet, dat elk studiewerk gecensureerd zou moeten zijn; noch, dat op zekere terreinen geen ‘eigen meening’ meer zou mogen gelden, dank zij een of anderen vorm van gelijkschakeling. De vraag, of het denkproces in de hersenen een chemische of andere reactie tengevolge heeft, mag natuurlijk beantwoord worden, zooals de onderzoekingen dit uitwijzen; en zoolang hierover geen definitieve resultaten gevonden zijn, mag men er vrij over meenen, wat men wil. Dit voorbeeld is natuurlijk naar believen te vermeerderen. Daarom zeiden wij juist, dat deze ‘beperking’ vooral geldt voor de, uit hun aard meer normatieve, wetenschappen; die, welke verband houden met levensbeschouwing, godsdienst, moraal e.t.q.

Evenmin beteekent het, dat een of andere willekeurige macht (staatsmacht of derg.) het recht zou hebben, haar meening als verplichtend voor te stellen, *omdat* dit nu eenmaal haar meening is en in haar kraam 't best past. Er is slechts één Macht, die dit doen kan, en dat is de Waarheid zelf, die God is. En door God, Zijn Kerk. Er is dus een groot verschil tusschen de orthodoxie der Kerk en die van Sovjet-Rusland; de orthodoxie der Kerk steunt op het feit, dat zij de werkelijke waarheid bezit en geen leugen kan noch mag dulden, de Gepoe- en Gestapo-methoden steunen op een willekeurige macht, die zichzelf niet verantwoord weet door het bezit van De Waarheid, die zich alléén dwingend vermag voor te schrijven. Het is wel eens nuttig, op dit onderscheid te wijzen, nu er van vele kanten gepoogd wordt, gelijk met alle verzet tegen Gepoe en Gestapo, eenzelfde verzet tegen de rechten der Kerk te voeren.

Verzen door Anna Hers.

Hoog boven de bergen....

Hoog boven de bergen hoor je het zingen,
Het lied, dat je zoekt en toch niet begrijpt,
Het is je, als moet je door nev'len dringen,
In 'n vlucht van je ziel tot je geest niet gerijpt.

Ver boven de bergen zie je het lichten,
't Wieken van Een je zoover reeds vooruit.
Daar hoor je de Roep, waarvoor je moet zwichten,
De klank van het lied in een teeder geluid.

Zoo zingt de Zwaan nu God nabij,
O zoete zang vol melodij,
Van wonderschoone klanken.

Zoo klinkt zijn stem nog in je hart,
Doorvoel je weer zijn Levenssmart,
Waarvoor je God wil danken.

Daar klinkt....

Daar klinkt in mijn gedachten,
Een lied vol diepen zin.
Doch moet ik zwijgend wachten
Op U, die ik zoo bemin.

Nu is in mijn gedachten,
Begrijpen van mijn lot.
Toen in vervlogen nachten,
Vond ik mezelf in God.

Diep zijn in mij geruchten,
Van klank vol zoeten zin.
O hoordet gij mij zuchten:
Hoezeer ik U bemin.

Al denkend, peinzend, droomend,
Ben ik van U gegaan.
Nu wetend tot U komend,
Kunt gij mij niet verstaan.

Daar zingt in mijn gedachten,
Een liedeke zoo stil.
Toen, in vervlogen nachten,
Begreep ik Godes wil.

Dansmeester en dood door C.A. Wienecke.

In vroeger tijd, toen er nog weinig auto's reden ter Sumatra's Westkust, moesten voorzitters van landraden in de Bovenlanden hun ressorten bereizen per spoor.

Zoo placht de voorzitter, die Fort de Koek tot standplaats had, om zijn landraden te Singkarak, Solok of Sawahloento te gaan presideeren, met een personentrein naar Padang-Pandjang te reizen, en daar over te stappen in den kolentrein, die ook passagiers vervoerde, van Padang naar Sawahloento.

Voor Van Aa, zóo heette de toenmalige voorzitter, bleef zoo'n reis een bijzonder genoegen. Van den trein zag hij naar sawahs, ver langs den spoorweg, soms onder spiegelglanzig water, soms groenend, dan weer rijpgeel tegen hellingen van vulcanen, van Merapi, van Singgalang, die hoog heffen hun goud-bruine toppen - die neergolven, wijduitgeplooid, in overschuivende vervloeiing, in spreiding van lijnen, vlakken, zóó harmonieus, alsof een god uit den hoogen dat alles geboetseerd had tot schoonheid.

Halfweg Fort de Koek-Padang-Pandjang is een hoog punt, Pasar Rabaä, op het zadel tusschen Merapi en Singgalang. Hier is bij helder weer, ver in het zuidoosten, het meer van Singkarak al te zien: een klein blauw vak tusschen paarse en bruine silhouetten van vulcanen, een driehoekig oog, dat uitziet van verre.

Hoewel Van Aa nu al jaren drie of vier keer per maand naar Singkarak of verder reisde, verzuimde hij toch nooit om, als de trein tot Pasar Rabaä was opgeklommen, naar dat blauwe vak uit te zien.... en hij was teleurgesteld wanneer het door regen of nevel verborgen was, tevreden als hij het ontwaarde.

Op zijn reizen vergezelde hem altijd de oude griffier Aveiro,

een kleine indischman, in de Bovenlanden geboren en getogen, wiens portugeesche afkomst uit zijn naam bleek.

Zoo zaten voorzitter en griffier weer eens in een eenvoudigen, geelhouten 1ste klasse-coupé van den kolentrein. Zij waren in Padang-Pandjang ingestapt, en sinds enkele minuten van die plaats onderweg naar Singkarak.

Van Aa had niet opgemerkt welke reizigers er in den coupé naast hem waren. Hij zat rustig in een gemakkelijken hoek, de griffier tegenover hem.

Zij zwegen.

Opeens hoorde Van Aa een vrouwestem uit den coupé naast den zijne, duidelijk verstaanbaar door de pas geopende deur..... hoor.... 't was een verhaal:.... - toen werd die witte hemelnimf, prinses Poetih, voor straf uit haar lichte woning geworpen en stortte neer met geknakte vleugels.... maar, vóór zij den grond raakte, zonken de bergen, vingen haar op, voorzichtig.... hoor je, Aglavaine?

- Ja, moeder - klonk zangerig een kinderstem, - bezeerde die prinses zich niet?

Nu was het duidelijk voor Van Aa, dat, zooals hij al dadelijk vermoedde, mevrouw Weyda aan het woord was, en zij wat vertelde aan haar dochtertje. Hij had de jonge vrouw wel eens ontmoet in Padang, waar ze woonde.

Weer klonk haar stem - Neen, ze bezeerde zich niet, want ze viel zoo zacht, als in een bed.

Maar nooit zou zij haar hemel terugzien. En zij huilde over die vreeslijke straf, lang, lang.... tot zij wegsmolt in een meer van tranen. Dat was in vroegere tijden. Aglavaine. Nu kan zoo iets niet gebeuren.

Dat meer, is het meer van Singkarak, waar we straks langs zullen rijden een uur lang. Misschien hoor je er de prinses nog heel zachtjes huilen.

In vollen zonneschijn, schittert het water als de oogen van Prinses Poetih, toen ze nog daarboven woonde. Dreigt er onweer, dan verkleurt het paars en groen zooals haar mantel was.

Bij vroegen morgen tracht *dewi* Poetih zich soms op te heffen met hoofd en armen, maar al gauw zakken die weer....

- Wil ze dan naar den hemel terug, moeder?

- Misschien, maar sommige menschen zeggen, dat ze overeind wil komen om te zien of ze iemand uit haar omgeving kan helpen.

- Waarom is de prinses naar beneden gegooid, moesje?

- Erg, erg stout geweest, lieveling, zooals ik je al verteld heb. Nog eenige vragen en antwoorden, dan:

- Moeder, is het water van het meer zout?

- Neen, waarom dacht je dat, Aglavaine?

- Omdat het van tranen is gekomen, en die smaken zout.

Van Aa hoorde mevrouw Weyda lachend zeggen, dat het vroeger wel anders zou geweest zijn, maar het water nu drinkbaar was.

Het oude griffiertje keek zijn voorzitter in afwachting aan, alsof hij verwachtte, dat hem proces-verbaal van het gehoorde zou gedicteerd worden.

Van Aa vond het nu een geschikt oogenblik om mevrouw Weyda te begroeten, en ging haar coupé binnen.

Hij praatte wat met de lieve vertelster. Het meer van Singkarak was weer zichtbaar, in zonnefonkeling, groot tusschen de bergen.

Mevrouw Weyda bleek allerlei te weten van de bevolking om dat meer. Als kind had ze lang op den Talang gewoond, bij haar vader, een planter. Ze gaf nu en dan haar opmerkingen over hetgeen uit den trein van het landschap en zijn bevolking te zien was.

Na de halte Soempoer was Aglavaine in slaap gevallen, en ademde rustig.

- U vertelde, fluisterde Van Aa, die naast het kind zat, mevrouw Weyda toe, dat de prinses van het meer den een of ander zou willen helpen en daarom wel eens half oprijst van haar bed..?

- Ja, zei de jonge vrouw. Er zijn hier om het meer.... dit zult u ook weten.... veel gevaarlijke elementen onder de bevolking. Nu bestaat er een bijgeloof, dat de prinses, zelf wegens zware vergrijpen uitgeworpen, de beschermengel is geworden van alle misdadigers in haar omgeving, en vaak moeite zou doen om hen aan straf te onttrekken.

't Is een fabeltje, maar ik heb toch van één van de vorige presidenten van den landraad gehoord, dat hier heel wat boeven door vrijspraak of op eenige andere wijze van alleszins verdiende straf zijn vrijgekomen. Ik weet niet, of u dezelfde ervaring hebt als uw collega.

Vroeg in den ochtend heb ik van een heuveltop wel eens gezien, dat er nevel op het meer hing. Het was soms of een wit gesluierde gedaante zich uit het water wilde opheffen. Zoo'n gebaar is het teeken, zegt men, dat de prinses zal helpen.

- Ik heb dat verhaal ook wel gehoord, ontglipte den griffier, die naderbij was gekomen. De Minangkabauers om het meer gelooven het.

- Heel, heel merkwaardig, mompelde Van Aa. We hebben dus in *dewi* Poetih een machtige advocate te aanvaarden, Aveiro, die ons tegenwerkt, maar dat neemt niet weg, voegde hij er lachend aan toe, dat ik het meer graag zie.... Ik weet niet of hier, bij andere streken vergeleken, zoo veel vrijspraken zijn.

- Ik ook niet, *bepaald* niet, zei Aveiro.

Bij Batoe Tabal stopte de trein.

Er was daar een bont gewirwar van bruine verkoopers: jongens en meisjes. Hard roepend liepen ze den trein langs, terwijl ze allerlei spijs en drank hoog in manden op het hoofd droegen, of in de hand hielden. - *Taloeëh!.... taloeëh!....* (eieren) die kreet vooral klonk op uit het rumoer van de venters.... *taloeëh!.... taloeëh!....* - Melodieus!

Vol, gloeiend zonlicht stroomde op pisangs, djeroeks, klappers, op allerlei bereide eetwaar, op gekruide eieren, op gesmoorde kipkluifjes, op gekookte stukjes kip, als eilandjes bruin in vettige, hel-oranje sausjes, op limonade in glazen, rood en geel.

Bruine armen, bontgedoekte, of zwartgemutste hoofden, schouders half gehuld in wijde, kleurige kains, hingen uit de portierraampjes; gretige vingers van maleische of chineesche passagiers reikten grissend naar lekkernijen, die de venters hoog op hielden. En langzamer bewogen zich de handen om te betalen met, in 't welige licht, fel flonkerende zilvermunten, of met groote bronzen munten, die dropen van geelbruine vingers als goud van goud.

Puffend stoomde de zeer lange trein langs het meer met een vaartje van 20 K.M.

Opeens gebruis, gedaver, witte, wirlende watermassa's. De trein reed over de schuimende Oembilin-rivier, die bij het plaatsje van dien naam uit het meer van Singkarak stort.

Bij Katjang stopte de trein. Mevrouw Weyda kocht er djeroeks, groote met dikke schillen, groen en oranje. Ook hier klonk het: *taloeëh!.... taloeëh!*

Aglavaine werd wakker. Ze keek naar het meer, dat straalde in witten zonnebrand.

- Ik hoor de prinses niet huilen, moesje, pruttelde ze; neen, ik hoor ze niet. Waarom niet?

De jonge vrouw lachte, en streelde Aglavaine over het haar.

- Wil ik je wat zeggen, Aglavaine, troostte Van Aa, - zij huilt niet omdat het zoo licht is. Zóó licht is de zon, dat prinses Poetih denkt weer in den hemel te zijn.... en eenmaal zal de zon nòg lichter branden, en dan brengt *hij* haar weer terug naar boven.

Aglavaine keek vragend haar moeder aan.

- Ik hoorde dat mooie slot van het verhaal nooit te voren, antwoordde deze, en keek naar het fonkelend meer.

- Ik ook niet, zei Van Aa.... maar.... het kwam nu bij mij op.... alles is zóó licht.

Eindelijk had de trein, vlak langs het meer voortstoomend, Singkarak bereikt. Van Aa en Aveiro moesten uitstappen.

Alma, controleur van de onderafdeeling en twee minangkabausche larashoofden, stonden op het kleine perron.

Dicht bij hen liep druk de maleische halte-chef.... een knalroode pet boven donkerbruin gezicht en blawzwart haar.

Als een oude, verlaten vorst, zat midden op het perron de bedelaar si Amat nan Gaèk, met zijn verweerd, vlekkig facie, één en al rimpel, vol groeven en plooien onder zijn dofrooden, doorsleten hoofddoek.

Zijn gezicht vertoonde, behalve ietwat uitstekende jukbeenderen, geen duidelijke raskenmerken meer. Neus en lippen waren zóó vervormd, dat ze niets echt maleisch' meer hadden. Zijn gelaatskleur was niet meer bruin, maar vaalgrauw. Zijn gebogen gestalte was vertengerd. Het scheen of de nabije dood hem voorzichtig wilde behandelen, en alvast was begonnen zijn type uit te dooven om pas later het verdere te doen.

Si Amat wendde, prevelend om een aalmoes, het gezicht naar de reizigers, zonder dat voor dezen merkbaar was, of zijn gebroken verkleurde oogen, tusschen rood dooraârde leden, hen zagen of niet.

Zijn knokige rechterhand, van binnen geel en blauwig, schoof

naar voren, de linker lag hem in den schoot en hield een langen bamboe-stok; op den handrug zwollen als losse koorden, dofblauwe aderen.

De griffier wist te vertellen, dat si Amat moest bedelen, omdat zijn familie hem *feitelijk* niet wilde onderhouden, een behandeling die hooge uitzondering is bij de minangkabausche maleiers.

Si Amat had, volgens den griffier, meegevochten tegen het Gouvernement in den Padri-oorlog en het beleg van Bondjol in 1837 als jonge kerel meegemaakt. Als dat waar was, zou hij wel negentig jaar of nog een jaar of acht ouder zijn.

Alma, een korte breede man, en Van Aa begroetten elkaar.

Aglavaine keek uit het portierraampje naar si Amat, die nu en dan een gave kreeg. De oude man scheen indruk op het kind te maken, en zij zoù en zoù hem ook iets geven.

- Maar is het nog wel tijd om den trein uit te gaan? vroeg mevrouw Weyda ongerust, want Aglavaine wilde zèlf geven, en het scheen, om de zwakte van den oude niet doenlijk, hem zijn aalmoes te laten halen.

Van Aa had het gesprek gehoord, en riep, dat er nog wel tijd was. Hij zou op Aglavaine letten.

Intusschen was Aglavaine, het geldstukje vast in het handje, uitgestapt. Ze tripte op den bedelaar toe, en liet haar gave in zijn dorre hand neer. Over het verzonken gelaat van si Amat scheen nu éénzelfde glimlach op te deinen, als over het lieflijk gezichtje van Aglavaine, die evenals nan Gaèk stond aan den oever nabij het mateloos niet: zij, om haar zwerftocht over de aarde te beginnen, hij, om van de aarde in dat niet terug te keeren.

Die nabijheid was hun gemeenschap. Het scheen of zij elkaar bemoedigden.

Ook de omstanders glimlachten.

Van Aa bracht Aglavaine weer naar haar moeder in den trein. Vroolijk wenschten hij en Alma haar beiden goede reis.

Als of hij op dit afscheid gewacht had, blies de halte-chef op zijn fluitje. Er kwam beweging in de logge wagons. Langzamerhand werkte de lange trein zich los uit rust, en schoof rommelend voort met hevig gefluit en zwaren rook.

Van Aa zag den trein de berghelling opschuiven.... rupsachtig.... tot hij geluidloos bij een kromming verkromp.

De rechter stond nu voor zijn werk, hard en droog, maar, dat hem toch trok, al voelde hij er veel leegte in, en al begreep hij, dat een landraadvoorzitter wel wat meer voorbereiding toekwam dan hem gewoonlijk was gegeven.

Later zou hij zijn praktische ervaring aanvullen, en zijn studie, vooral zijn studie, en dan zou hij.... allerlei plannen woelden in den stillen Van Aa.

Naast hem ging controleur Alma met forschen stap. Hij praatte over de tennisclub in Solok. Als Van Aa den volgenden dag een uurtje vrij had zouden ze kunnen spelen. De Assistent-Resident van Solok en zijn vrouw zouden er ook wel zijn.

Van Aa wist nog niet of het ging. Het kon hier of in Solok lang duren eer hij met zijn werk klaar was.

Daarna vertelde Alma wat van een groote strafzaak, die hij als *magistraat* in onderzoek had: een vechtpartij tusschen twee dorpen.... dozijnen beklaagden.... honderden getuigen.... een *perkara,* waarvoor uitbreiding van het landraadpersoneel met een tijdelijken ondervoorzitter noodig zou zijn.

- Zoo, zei Van Aa droogjes, dat krijg ik dan nog. Hij uitte zich niet graag over aanhangig te maken strafzaken tegen Alma, omdat hij, als landraadvoorzitter op de processtukken moest uitmaken of zulke perkara's al dan niet verder vervolgd dienden te worden ter openbare terechtzitting, en hij zijn meening vrij wilde houden.

Zij liepen van het station naar de controleurswoning langs rijen zeer hooge, flauw gebogen klapperboomen, met goud-bruine vruchten, half in schaduw van vâmenlange geveerde bladen, donkergroen, en, waar 't zonlicht viel, schel-wit.... langs aloude adat-paalwoningen, die door hun lange gebogen vloerbalken geleken op schepen met hooge vóór- en achtersteven.

Hoognokkig spitsten zich de donkerbruine *idjoekdaken* toe en welfden zich, witblinkend waar zonnestralen troffen. De fraai bewerkte wanden van die huizen gloeiden in verscholen purperkleur, goud en zwart dooraderd langs de krullen van het snijwerk, en bezet met fonkelende spiegeltjes.

Controleur Alma ging met Van Aa op de groote voorgalerij van zijn woning een split je drinken. Daarna verontschuldigde hij zich, want hij had nog eenige dienstzaken met den djaksa te bespreken.

Van Aa, bestoven, berookt, verfrischte zich door een bad in het meer, waaraan de tuin van den controleur lag.

Daarna keek hij de zaken voor den volgenden dag door.

Spoedig kwam Alma terug.

Nu was het tijd voor het avondeten.

Het bleek wel, dat de gastheer nog steeds zijn bekwamen kok had. Het maal was eenvoudig, maar goed toebereid.

- 't Zal een beetje saai zijn, zoo met ons beiden, had Van Aa gedacht, we staan nog altijd wat vreemd tegenover elkaar, en dat zal wel zoo blijven.

Maar Alma zorgde voor conversatie. Hij bleef gaarne aan het woord. Hij had meeningen, inzichten, wenschen over allerlei, en het zou toch niet verantwoord zijn geweest als hij al dat goeds en moois vóór zich gehouden had.

Hij openbaarde zijn gast, dat hij wel zou willen trouwen, bij voorkeur met een indisch meisje - want die kent de gewoonten van het land.... hollandsche dames weten niet hoe ze hier in moeten leven.

- Kan ik je al feliciteeren? vroeg Van Aa.

- Dat komt wel.

Het gesprek liep over den nieuwen Gouverneur-Generaal, een autocraat die veel krasse hervormingen, vooral in de Buitengewesten doorzette, met allerlei vereenvoudiging van het Bestuur en met veel bezuinigingen. Het ging ver, heel ver, vond Alma.

De maaltijd was afgeloopen. Zwijgend zaten de twee mannen achter hun kopje koffie, in den tuin. Gegil van cicaden golfde aan.... deinde weg, snerpte als tot nieuwen stormaanval weer op. Van een klapperboom kraste als een nachtwachtratel een *tokek* zijn naam - elf.... twaalf.... dertien.... veertien maal.

Gelijk een groote bedauwde lelie, zwaar op te dunnen steel, helde het flonkerend Zuiderkruis aan zwaluw-blauwen hemel al meer en meer overzij.

Een lichte windzucht woei geur aan van ‘indische sering’ in den tuin.

Van Aa tuurde naar de sterren.

Van nabij klonk geklots en klagend geween van het meer van Singkarak.

- Zeg Van Aa, zei de controleur, met een lachje van gewicht,

alsof hij vond dat hij iets ging vragen dat moèst gevraagd worden - ik hoor jou, als je zitting hebt, nooit razen, nooit schelden, nooit vloeken....?

- Moet dat? antwoordde Van Aa, die wrevel voelde, omdat Alma, als niet-jurist, zich bemoeide met zijn manier van onderzoek en hem daarbij juist op een gevoelige plek had geraakt, want hij wist zelf wel, dat hij de terechtzittingen àl te objectief leidde. zonder ooit eenige pressie uit te oefenen; en, objectiviteit, hij begreep het, mag niet overdreven worden. Razen, schelden kon hij niet, en wilde hij ook niet.... was het zwakte, afkeer van het leelijke, onverschilligheid, rechtsgevoel....? Van alles wat, meende hij, als hij over zichzelf nadacht. Maar wat had zoo'n Alma, die holderdebolder door het leven raads, zoo'n *B.B.-man,* die van alles en nog wat verstand moest hebben en niets goed wist, zich te bemoeien met de onderzoeken van hèm....

Moet dat? herhaalde Alma - die Van Aa was er toch één! erg onpractisch! - die kerels kunnen liegen, zóó liegen, dat je ze, verdomme.... je zou ze! Vanochtend nog.... en de controleur, die wel voelde dat zijn gast geen neiging had op zijn opmerking in te gaan, vertelde een geval, dat hem bij het houden van de *Rol* dien ochtend was overkomen.

Weggedoken in zijn rottanstoel zat Van Aa en glimlachte nu en dan.

Den volgenden ochtend vroeg presideerde hij zijn landraad. Zitting werd gehouden in een bamboeschuur, een oud koffiepakhuisje zonder ramen. Een rechtsgebouw was er nog niet in Singkarak.

Recht doen in een koffiepakhuis.... dat zou iets geweest zijn voor een Multatuli, dacht Van Aa - iets voor hem, om er geducht over te keer te gaan.

In dat pakhuisje zat Van Aa aan een lange tafel. Hij was gehuld in toga met bef, want dat hoort nu eenmaal bij het ambt, vond hij, al kon het rechthuis beter zijn geweest. Ontwerpen voor een nieuw groot landraadgebouw waren er, maar het zou nooit tot stand komen, want later werd Singkarak als landraadzetel opgeheven.

Links van den voorzitter zat in zijn zwart glanzend lustre

jasje de oude griffier; aan weerszij van hen beiden: twee larashoofden, als leden van den landraad, de *kadli,* mohammedaansch adviseur, de djaksa, ambtenaar die, onder toezicht van den magistraat, en, op de zitting, van den president, als een soort officier van justitie optreedt.

Die zes personen maakten den landraad voltallig. Ze namen, gezeten in een flauwen boog, bijna de geheele breedte van het gebouwtje in beslag. Vóór hen bleef slechts een strook van drie à vier meter voor beklaagden, getuigen, publiek.

Nan Hitam, een dansmeester, zou dien ochtend terechtstaan. Hij was een paar jaar tevoren, toen Van Aa nog niet voorzitter van den landraad was, terzake van moord ter dood veroordeeld; maar de Raad van Justitie te Padang vond het bewijs van zijn schuld te zwak, vernietigde het vonnis en sprak in appel nan Hitam vrij.

En nu was die man weer beklaagde in een moord-*perkara*. Hij werd beschuldigd zekeren si Ngalang van het leven te hebben beroofd, diens lijk in een boschhut gesleept, en daarna die hut in brand gestoken te hebben, om de sporen van zijn misdrijf te vernietigen. Dat was hem niet gelukt, want het lijk werd verschroeid, maar nog herkenbaar, gevonden, met wonden in den rug.

De beklaagde, geboeid, zat in de lange paarse schaduw van een manggaboom te peinzen. Een politie-oppasser bewaakte hem.

Dichterbij, onder een waringin, vóór de groote witte controleurswoning hurkten een tiental getuigen zóó roerloos, alsof zij zonder gedachte wachtten op niets.

Fel licht blonk de open deur van het raamlooze schuurtje binnen, en in Van Aa's gedachten werd bij dat licht het somber-dorre werk dat hij zou beginnen, klein als het werk van donkere dwergen.

De djaksa deelde mee, dat de beklaagde en alle getuigen er waren. Van Aa gelastte nu den beklaagde voor te brengen.

Even was het stil.

Van den nabijen oever van het meer klonk geklots en klagend geween.

Sloten van ijzeren ketens knarsten als groote sloten van deuren. Boeien vielen rinkelend af, want voor zijn rechter moest een beklaagde vrij zijn van banden.

Nan Hitam werd binnengelaten.

Van Aa zag een grooten ruigen kop opdoemen, glimlachend met verlegen gemoedelijk waas - als wilde Nan Hitam al dadelijk in zijn houding ongevaarlijkheid leggen, tot wapen tegen de beschuldiging. Hij had valsch-wreede glansoogjes, zeer wijde neusgaten, forsche kaken.

Van zijn korten breeden romp traden sierlijke slanke beenen, op kleine veerkrachtige voeten, leden die niet pasten bij het logge bovenlijf en den dikken kop, maar wel bij zijn beroep, want Nan Hitam was dansmeester en dus ook schermmeester. Immers in de Padangsche Bovenlanden is dansen schermen, schermen dansen.

Nan Hitam hurkte vóór zijn rechters op den vloer.

De president sprak eenige minangkabausche woorden uit, waarmede hij de zitting openbaar verklaarde.

Een paar Bovenlanders schoven het koffiepakhuis in om te luisteren. Later gingen ze geruischloos weer heen. Anderen bleven buiten, vlak bij de deur en keken nu en dan naar binnen. Drie soloksche koopvrouwen, ernstig, mager, in sombere gewaden, kwamen één voor één binnen; daarna tripten twee vrouwtjes van Kota Anau met vroolijke, ronde gezichtjes tusschen gekrans van haarvlechtjes, gedraaid om het hoofd, het rechthuisje in. Zij droegen zwarte baadjes, aan den voorkant afgezet met twee vertikale strooken, één groen, één paars, kleuren van het meer bij onweerslucht.

De soloksche zaakwaarnemer Maharadja, die ook in Singkarak zaken deed, had zoo juist aan den griffier proceskosten in een civiel geding betaald. Hij bleef in de ‘gerechtszaal’ staan kijken; hij leek heel wat, in zijn mooi donker baad je met hoogen lichtblauwen hoofddoek. Na eenige minuten ging hij heen, beleefd buigend, gewichtig met zijn groote donkerbruine actentasch onder den arm.

Nadat de beklaagde kortelijk op de beschuldiging was gehoord en alle schuld had ontkend, werden achtereenvolgens de getuigen binnengeleid, beëedigd en gehoord, ongeveer op dezelfde wijze als dit bij europeesche terechtzittingen pleegt te geschieden.

Een eigenaardig incident speelde zich af, toen twijfel rees of si Loetan, de hoofdgetuige, die volgens de processtukken den moord in het bosch door Nan Hitam had zien plegen, wel beëedigd mocht worden, want er bleek niet of hij al 15 jaar oud was. Zijn ouders,

als getuigen opgeroepen, verklaarden dat hij was geboren vóór ‘den grooten banjir’ die ruim 15 jaar geleden de streek geteisterd had. Hieruit was duidelijk dat hij den door de wet gevorderden minimum-leeftijd voor beëediging al overschreden had.

Si Loetan bleef bij zijn verklaringen van het voorloopig onderzoek. Een tweede getuige had gehoord, dat de beklaagde, kort voor dat si Ngalang verdwenen was, dezen gedreigd had hem te zullen dooden. Er bestond toen vijandschap tusschen nan Hitam en si Ngalang, omdat deze gehuwd was met Minah, gescheiden vrouw van den beklaagde.

Nog eenige belangrijke getuigen maakten het bewijs van nan Hitams schuld sterk.

Zelfs zijn oude vader, op verzoek van den beklaagde, buiten eede, als getuige gehoord, kon het door zijn zoon opgegeven alibi niet bevestigen en sprak diens verklaringen tegen.

Eindelijk waren alle getuigen gehoord, alle stukken voorgelezen, alle gestelde vragen beantwoord of ontweken.

Nan Hitam bleef schuld ontkennen, ook nadat de president hem had voorgehouden, dat er zeer sterk bewijsmateriaal tegen hem was voorgebracht.

Nu sloot Van Aa de terechtzitting.

De beraadslaging zou volgen. Daarbij moesten de deuren van het lage pakhuisje, tegen de wettelijke voorschriften, open blijven, want anders had de rechtbank zonder lucht in donker gezeten.

Van Aa zag een grooten blauwzwarten vlinder uit schaduw van den waringin bij de controleurswoning, in een boog naar het licht vliegen. Toen hij vrij van schaduw was, werd het nachtblauw van zijn zwevende vlerken tot schitterfonkeling onder het felle zonlicht, en was alle rimpeling van hem weggedaan.

Traag streek die vlinder, weer verdonkerend, het koffiepakhuis binnen, kringde weifelend terug, en verdween snel door het licht buiten.

Mooi, zoo'n vlinder, dacht Van Aa, het is dezelfde soort als mijn vader lang geleden in een met glas overdekte kast bij andere, opgeprikte vlinders, had hangen. Jammer, vlinders op te prikken!

Kadli en djaksa hadden hun kort gevoelen al uitgesproken. Het luidde: schuldig aan moord en de straf moest doodstraf zijn.

Over het bewijs van de telastelegging viel niet lang te beraad-

slagen, maar de straf?.. Waren er verzachtende omstandigheden, of niet? - Zoo neen, dan moest doodstraf volgen. De beklaagde had een moord gepleegd uit wrok, blijkbaar omdat si Ngalang met zijn gescheiden vrouw gehuwd was. Beklaagdes daad was minder zwaar, opperde Van Aa, dan een moord uit laag eigenbelang, uit hebzucht. Hadden djaksa en adviseur er wel aan gedacht, zei hij, dat de zaak waarbij Nan Hitam was vrijgesproken, nu niet voor hooger straf in aanmerking mocht gebracht worden. 't Is waar, het was een leelijk ding, dat hij si Ngalang in den rug gestoken had. De leden van den landraad betoogden, dat Nan Hitam meer moorden op zijn geweten had, en zijn opruiming voor goed, bevrijding zou beteekenen van een voortdurende bedreiging. Na ampele beraadslaging werd besloten Nan Hitam ter dood te veroordeelen.

De beklaagde en het publiek werden weer binnengelaten, de terechtzitting heropend, de uitspraak voorgelezen.

Kalm vernam de beklaagde zijn vonnis. Hij verzocht daartegen dadelijk appel te mogen aanteekenen.

De zitting was opgeheven.

Van Aa ging afscheid nemen van den controleur, want hij zou dien middag met zijn griffier naar Solok vertrekken om er zitting te houden.

De zon gaf volle hitte. Dol van eigen flikkerenden brand raasde zij hoog in de lucht.

Licht hing over het land als reëele tintelende materie, waaromheen velden, boomen, huizen tot onwezenlijke schaduwen verijld waren.

Vrij van allen weemoed, in stralende verrukking, lag het meer van Singkarak te laaien van zonnebrand.

Een maand verliep... nog één.

- Zou nan Hitam den strop weer ontspringen? dacht Van Aa. - Die sage van mevrouw Weyda was een sàge, maar, als hij 't eens naging, waren er toch heel wat verdachten van de landen om het meer vrijgekomen van zware straffen die ze volgens wet en adat verdiend hadden. Kort geleden had een vrouw uit de omgeving van Katjang haar neefje met een groot mes doodgeslagen, om onbekende reden. De strafrechtelijke vervolging was gestaakt, omdat die vrouw volgens medische verklaring niet ‘toerekeningsvatbaar’

zou zijn. Was ze inderdaad krankzinnig?.... dit werd sterk in twijfel getrokken.

Het vorig jaar waren er een paar niet verwachte vrijspraken gewezen door den Raad van Justitie te Padang, in hooger beroep, van vonnissen, waarbij de Landraad te Singkarak wegens moord en doodslag zeer zware straffen had opgelegd.

Maar ditmaal werd het doodvonnis geheel bekrachtigd.

De veroordeelde vroeg gratie aan den Gouverneur-Generaal bij request door zaakwaarnemer Maharadja opgemaakt; maar dit verzoek werd ‘gewezen van de hand’.

Nu moest het vonnis geëxeuteerd worden.

De beul, Atmoredjo, een Javaan, voormalig dwangarbeider, was met zijn zoon als beulsknecht van Batavia overgekomen.

Behalve zijn loon voor de executie, dacht hij een aardig sommetje te zullen maken door den verkoop van het daartoe gebruikte stropkoord, bij stukjes. Want zoo'n koord, of een partje ervan moest zijn bezitter geluk brengen - een bijgeloof, dat ook nog wel in Europa bestaat, zegt men.

De veroordeelde had verzocht, naast zijn moeder, op de familie-begraafplaats begraven te mogen worden, en zijn familie-oudste had hem, bij het laatste bezoek, beloofd, dat hij aan dien wensch voldoen zou.

Later liet de familie den controleur echter weten, dat zij, na de ophanging, het lijk van nan Hitam niet zou willen ontvangen ter begrafenis. Het moest dan maar ergens in het bosch onder den grond gestopt worden, want een gehàngene behoorde niet op de begraafplaats der familie te liggen.

Op een middag om drie uur - dat was volgens Atmoredjo de geschikte tijd - werd het schavot met de galg in de gevangenis opgeslagen.

De controleur liet bekend maken dat de executie den volgenden ochtend om negen uur zou geschieden, maar zijn plan was dat het doodvonnis reeds dien morgen om half acht zou worden voltrokken. Hij gaf een later uur op, om toeloop van veel volk te vermijden, want, hoewel het ophangen in de gevangenis, en niet in het openbaar geschieden moest, duchtte hij toch toestrooming van allerlei volk, zooals gebeurd was bij een vroegere executie in het nabij-

gelegen Solok. Er waren toen zelfs lieden in de boomen geklommen om toch nog iets van de ophanging te zien.

Van Aa zou de executie bijwonen, want het was mogelijk dat er zich moeilijkheden zouden voordoen... wat moest er gedaan worden, als nan Hitam even vóór de executie nog zou bekennen?

Dien ochtend gingen Van Aa en Alma de berghelling bij het meer op, om een wandeling te maken.

De maan hing laag in het westen.

Nadat zij een half uur geklommen hadden, bleven zij stilstaan om naar de vlakte te zien. Het meer lag er lang in zilverglans, als een menschelijke gedaante, uitgestrekt.

Langzaam verflauwde het donkerblauw van den hemel. Bleek dreef de maan nog boven den horizon.

Als een groote, gesluierde arm trok een nevelwolk op van het meer, en zonk weer terug.

- Dus de prinses zegt hulp toe, dacht Van Aa, maar 't is te laat!

Verspreid licht kwam door. Allengs verijlden alle nevels.

De twee mannen daalden de helling af.

Vóor zessen waren ze beneden en gingen door den tuin achter de controleurswoning, naar den oever van het meer.

In een badhuisje op het erf ontkleedden zij zich.

Zij doken van den kant in het egaal-heldere stille water.

Koud! het gonsde hun in de ooren. Toen zij bovenkwamen zagen zij over wiebelende kringen op het water om hun hoofden, stille wit-blauwe effenheid.

Een visch plaste zilverig op.

Aan den verren oever lichtte al gloedgroen een zonneplek over een aanplant.

Vlug plonsden, plasten de zwemmers het water uit.

Alma was naar zijn kantoor. Van Aa zat rustig te rooken in de binnengalerij van de controleurswoning, toen hem inviel eens na te zien in de oude encyclopaedie van Nederlandsch-Indië, die er stond, of daarin iets vermeld zou zijn over het terugwijken van de bergen, en omtrent al wat mevrouw Weyda van de prinses verteld had. Over die sage vond hij niets, maar wel wat wetenschappelijks over het zinken van de bergen: ‘Aan de oostelijke zijde van de

Barisanketen bevindt zich een groote inzinking, welke in het midden wordt ingenomen door het Singkarak-meer.... In deze inzinking, welke in het N. door den Merapi, in het Z. door den Talang wordt afgesloten, treft men een duidelijk voorbeeld van hetgeen de Duitschers noemen een ‘Grabensenkung’, de Franschen een ‘massif affaissé’, de Engelschen een ‘sunken block’, en de Nederlanders zouden kunnen noemen: een ‘gezonken massief’. Een nadere studie van dit meer zou zeker hoogst wenschelijk zijn, te meer daar we de verschijnselen hier zouden kunnen vergelijken met die in Oost-Afrika, alwaar wij in het gezonken massief, dat zich uitstrekt over....’ haastige stappen! het grint knarste.... de controleur stoof naar binnen.

- Wat is er?

- Nan Hitam is dood.

- Dood?.. hij was toch niet ziek!

- Dat weet ik niet. Er bleek niets van. Er is nog geen doodsoorzaak bekend. Gisteravond zag ik hem nog levend. Niemand weet....

- Zou hij vergif geslikt hebben?

- 't Is mogelijk. De zaak wordt onderzocht; ik zal het lijk laten schouwen, hoewel er niets van vergiftiging is gebleken.

Zij waren intusschen het huis uitgegaan op weg naar de gevangenis, een klein gebouwtje.

De cipier wachtte buiten den controleur op. Hij deed op diens navraag de volgende mededeeling:

Nan Hitam leefde nog bij het aanbreken van den dag en er was niets ongewoons aan hem te zien.

Hij had den cipier gevraagd of hij nog even aan de voordeur van de gevangenis voor de laatste maal het meer mocht aanschouwen. Dit verzoek was toegestaan. De cipier had die deur geopend en den terdoodveroordeelde daarbij gebracht. Hier had deze een oogenblik zwijgend gestaard naar het meer, waarover toen lichte nevel hing.

Daarna was nan Hitam rustig weer in zijn cel gebracht.

Toen een bewaker hem een kwartier later eten kwam brengen, bleek hij dood te zijn.

- Zóó, riep de controleur strak, ik spreek jou wel nader!

Controleur en voorzitter wilden daarna de gevangenis binnengaan.

Daarvóór zat de beul Atmoredjo met zijn helper. De beul, een man met een scherp, hard gelaat en kwaadaardige oogen, stoof opeens razend op, en schreeuwde den controleur toe:

- Wat heeft dat te beteekenen, heer controleur?.... ik ben hier ontboden, en die man is al dood! Waarom heeft men mij dan laten komen? ik eisch schadeloosstelling. Ik zal mijn beklag doen bij den Resident!....

- Zwijg! riep de controleur hard. Jij kent jouw eigen adat niet, hurk neer! en zorg dat het schavot vanochtend wordt afgebroken!

Geschrikt hurkte de Javaan, maar hij bleef met felle, valsche oogen den controleur aanstaren.

De beulshelper zat somber, in doffe berusting te turen, of hem de zaak niet raakte.

- Nu begrijp ik de uitdrukking: zoo brutaal als de beul, zei Van Aa - zoo'n beul staat buiten alle adat!

- Als de vent nog iets durft te zeggen, zet ik hem er achter, mompelde de controleur, hij zit onder de opium.... maar hij zal er meer van hooren.

Van Aa en Alma liepen de gevangenis in, gingen het ruwhouten schavot met galg voorbij, en de cel van nan Hitam binnen.

Daar lag de schermer-dansmeester gestrekt op den rug, wijdopen de lichtlooze oogen.

Van Aa staarde naar zijn vaal-brons gelaat. De trek van sluwe wreedheid was er aan ontzonken.

Een zonnestraal schoot over den gevangenismuur door tralies naar binnen en raakte flonkerend een naakten voet van den doode.

Gefluit van een *moerai*[1)] brak de stilte.

- Denk je dat hij nog leeft?! riep de controleur.

- Die man had zoo'n leelijken kop, en nu is hij anders, mompelde Van Aa.

- Dood is dood! zei Alma, en maakte een afweerbeweging met zijn forsche rechterhand.

Van nabij klonk geklots en klagend geween van het meer van Singkarak....

1) Een merel-achtige vogel.

Verzen door Bert Nuver.

Ik zal het wel aan niemand zeggen
dat ik geknakt ben in mijn bloei.
Ik zal mijn hart te slapen leggen
en voor anderen zijn een boei
waarnaar ze zich kunnen richten
om te leven zooals het moet.
Als ik dan hun leven kan verlichten
vergeld ik nog alles goed.

En dit zal mij gelukkig maken:
vergeving voor geleden pijn -
en eindelijk er aan gewend te raken
dat we werkelijk allen zondaars zijn.

Jouw oogen zijn felle teekens:
als globe's soms,
gespikkeld rond,
bevolkt met vreemde wezens -
en soms als plechtige bokalen
voor offerdienst
en liturgie,
waarin de deugden stralen -

Ik leef mijn leven
ver van jullie anderen af
en weet mij even
maar als jullie te gedragen -
Er is tusschen ons
een stroom van wonderlijke straf
waarover echter soms
een teere brug geslagen:
dat zijn de armen
van een zachte vrouw -
of wel erbarmen
van vertrouwde menschenoogen -
Is dit te loven?
Ik weet het nauw.
Ik weet me in blind gelooven
voor het leven neergebogen.

Ik, die hoog door de wereld ga,
met tastende handen
en de oogen gesloten -
mijn gelaat moet licht zijn,
want het is naar omhoog -
Ik, die luister naar stemmen,
die niemand zal hooren -
Ik, die denk aan dingen,
die niemand zal weten -
Ik - ik ben een tastend verlangen - ....

Steeds eender afscheid

Ik heb zooveel van jou gehouden
dat ik een tijd lang niet mezelf kon zijn.
Maar de Muze duldt geen mededingster.
Om jou vergeet ik haar bekoring nooit,
hoezeer ik het soms ook wenschte.
Of heb je nooit in mij geloofd?
Schrei niet. - Het is het beste.
Later doet het nog meer pijn.

Dans, lieveling, dans jij maar, kind.
Ik zal wel reclame voor je maken.
Het lieve leven dat je nu begint
zal je misschien gelukkig maken.
Ik raad mijn allerbeste vrind
een afspraakje met jou te maken.
Niets is er meer dat ons verbindt.
Wij hebben niets meer met elkaar te maken.

De cyclothymische persoonlijkheid van Claude Debussy geb. 26 augustus 1862 door André Schillings.

Het was omtrent één uur in den namiddag van den 25sten Maart 1918, dat de krachten Claude Debussy geheel begaven. Ze waren bijna dagelijks zwakker geworden twee jaar lang, nadat een chirurgisch ingrijpen den Dood verhinderd had toe te slaan, toen de zieke een paroxysme van pijnen doorstond.

Hij sloot de oogen. Kort en bijna onmerkbaar schokte zijn lichaam nu en dan, wanneer het kanongebulder zich deed hooren in de verte. Het was als een hulde, die den langen strijd van den kunstenaar tegen den dood étappegewijs vergezelde.

Zijn mooie lange handen hadden het laken vastgegrepen als zochten ze steun voor een wijle nog bij het naderend wegglijden in den bodemloozen afgrond.

Het daglicht kwijnde.

Geen beweging was er meer op zijn gelaat, welk dat van een droomenlooze geleek, gelijk zijn handen die waren van iemand, die in gepeinzen verzonken was.

Tot tien uur zag men hem zoo liggen.

Toen bemerkte een van de aanwezigen, meer nabij komend, dat hij dood was.

Het leven had hem verlaten, zonder dat hij zelf zich er over verbaasd had en anderen het hadden gemerkt.

Twee jaar had hij geleefd en gewerkt, als het hem eenigszins mogelijk was, met de zekere wetenschap, dat hij veroordeeld was.

Die wetenschap had hem niet overwonnen, al was zijn moedeloosheid bij wijl zeer groot geweest, meer te wijten aan zijn zekerheid dan aan zijn lichamelijk lijden. Hij had zich de luxe kunnen veroorloven het te ontgaan, al stierf hij even arm als hij bij zijn geboorte was.

Er tusschen lag een tijd, waarin hij tamelijk wel aan de eischen van zijn overgevoelige kunstenaarsnatuur had kunnen voldoen, en wel zonder overmatigen arbeid of verkrachting van zijne buitengewoon beperkte genialiteit.

Claude Debussy was puur musicus.

Zijn geheele zijn was muziek.

Hij was zelf daarvan volkomen verzekerd.

En dat verklaart het beste, maar eigenlijk ook alleen zijn houding tegenover het werk van andere kunstenaars en niet in de laatste plaats ten opzichte van zijn eigen werk.

Gaf iemand eenige op- of aanmerking ten beste, onveranderlijk antwoordde hij: ‘dat is me om het even!’

Ik geloof niet, dat er veel toonkunstenaars zijn, in wier werk men minder ‘groei’ vindt. Hij heeft zich eigenlijk niet ontwikkeld. Hij componeerde van meet af aan slechts, wanneer hij geïnspireerd werd.

Het is een de direct hem omringende menschheid hoogelijk eerend feit, dat hij zóó heeft kunnen arbeiden.

Zijn werk is nooit maakwerk geweest en in de lessen, welke hij gaf, al had hij weinig aanleg en lust om te onderwijzen, kon hij zich zelf zijn.

Hij had er eene onweerstaanbare behoefte aan het te wezen, en niet slechts in zijn musicale scheppingen.

Ook in het alledaagsche leven solde hij niet met zich zelf.

In die geaardheid ligt de tragedie van zijn leven.

Hij was eenzaam en droevig.

Iedere poging om zich te bevrijden is uit den aard der zaak vergeefsch geweest.

Zijn eerste vrouw Lily Texier, met wie hij in 1899 na een coup de foudre in het huwelijk trad, en evenmin zijn tweede, die hij in 1904 trouwde, vermochten door haar aanwezigheid, waarop

hij toch zeer gesteld was, zijn kunstenaarlijke eenzaamheid te verdrijven.

Zijn uitgezochte vriendenkring kon het evenmin.

Een onbegrensde behoefte aan rust om zich dwong hem ze te koesteren.

Hij haatte alle geluid, dat dissonant was en zelfs kinderen schrikten hem af en boezemden hem geen liefde in, omdat hun stemmen schel zijn.

Toch was hij voor het dochtertje, uit zijn tweede huwelijk geboren, een allergevoeligste vader. Men mag zelfs aanemen. dat hij haar lief had.

In 1906 droeg hij Chouchou (Claude, Claudette) 'Children's Corner' op met teedere verontschuldiging voor de moeielijkheid van de stukken, welke de bundel inhield.

Het kind interesseerde hem, die niet van kinderen hield, en op aandoenlijke wijze volgde hij haar opgang in het leven.

Haar gelaat was uit het zijne gesneden en hij was er fier op.

'Maar op wien anders wil men toch, dat zij lijkt, bon Dieu?' zei hij, wanneer het werd opgemerkt.

Zij had ook den aanleg voor het pianospel met hem gemeen en liet zich zijn manier van spelen inenten.

Claudette interpreteerde Chopin op haar tiende jaar volgens eene traditie, die Madame Monté de Fleurville haar vader had doen kennen en welke stamde van den Poolschen Meester zelf.

Een zwevende, lichte, bedwongen aanslag.

Als niemand zou Claudette de traditie voortzetten en aan een later geslacht het echte spel van Chopin zuiver doen kennen.

Zij overleefde haar vader nauwelijks.

Claudette overleed reeds vijftien maanden na hem den 14den Juli 1919.

Er is geen levensongeval te noemen, dat hem welsprekend met woorden maakte. Hij was een zwijger. De muziek was zijn taal.

Doch alles wat hij er in zegde was gewetensvol, aan alle bestaande en door hem zelf bedachte normen getoetst.

Is het om over te verwonderen, dat Madame Emma Debussy opmerkt den meester slechts één keer overvloedig te hebben hooren praten! Het was op den avond, dat ze hem de eerste maal ontmoette.

Wanneer hij zich met componeeren bezig hield vooral, was elke stoornis hem een ware plaag.

Had hij iets te zeggen, hij schreef korte eigenaardige briefjes aan zijn vrouw.

Zonder menschenhater te zijn en zijn omgeving af te stooten, had hij iets ongemakkelijks tegenover een vreemd gezicht.

Het geleek wel of het hem vrees inboezemde.

Hij is immer schuchter geweest als een kind.

Zijn wezen bestond uit twee persoonlijkheden: zijn alledaagsche, gewoon menschelijke: aarzelend, onrustig; de andere, musicaal en in hooge mate dichterlijk.

Opmerkelijk is wel, dat hij hoegenaamd geen behoefte had aan godsdienst.

Zijn atheïsme was natuurlijk. Het berustte niet op een grondslag, hecht door studie en redeneering.

Het leven was ongenadig.

Men gevoelt in zoo'n uiting de geloofsbelijdenis van een gemartelde, die zich niet door de Hoop en het Vertrouwen leiden laat.

Maar was hij niet geloovig, hij was wonderbaarlijk bijgeloovig.

Een bijna primitief instinct waarschuwde hem tegen personen en dingen, waarvan hij soms op grappige wijze de booze invloeden trachtte te bezweren, door bij voorbeeld een ijzeren voorwerp aan te raken.

Daarom droeg hij steeds een stok met grooten ijzeren punt bij zich. Die redde hem uit den nood, indien geen hek, deur of wagenwiel binnen het bereik van zijn hand was.

En bezorgd stak hij hem toe aan degeen, die hem toevallig vergezelde, opdat ook van hem het kwaad zou geweerd blijven.

Hij gevoelde hevig den angst voor de even- en onevenheid der dagen.

Volstrekt verzekerd, dat zijn werk dat van vele anderen overtrof, kende hij toch te goed de machten van het Toeval om te gelooven, de smeder van zijn eigen kans en geluk te kunnen zijn.

Het stemde hem fatalistisch.

Afwachten was de boodschap. Het tijdstip, door het Toeval voorzien en bepaald, liet zich niet verhaasten.

Alles was onzeker. Het succes was als een Tantaluskwelling en geleek op de vrucht, die dicht bij den mond kwam en tergend omhoog wipte: op het water, dat wegvloeide, als het de dorstige lippen nauwelijks bevochtigde.

Zoo zie ik den staat van zijn ziel tusschen twee perioden van activiteit.

Geraakte hij in den kunstenaarsroes, dan rees een wereld met andere verschieten om hem.

Het sterkst gevoelt men het bij het luisteren naar zijn onovertreflijke compositie de Zee.

Alleen Willem Kloos is wellicht in dichterlijke contemplatie van de zee met hem op één lijn te stellen.

Debussy en Kloos hebben het wonder gewrocht, de zee tot eene alle zintuigen aandoende werkelijkheid te maken.

Er zijn tal van geleerden en kunstenaars, die blinken van wat ze hun Persoonlijkheid noemen.

Ze trachten hun gewoonheid te verdoezelen om toch maar vooral hun persoonlijkheid te doen uitschijnen.

Is die drang wellicht toe te schrijven aan het onbewuste gevoel, dat ze juist persoonlijkheid missen!

Dringt men in het leven van een genie als Debussy door, men komt er toe het te gelooven.

Hij beschouwt zich als een mensch, niet beter noch slechter dan de anderen.

In niets is hij banaal en hij weet het zelf niet. Alles wat hij doet, zegt en schrijft, draagt den stempel van eene te gelijk teedere en geweldige persoonlijkheid. Hij geeft er zich geen rekenschap van.

De dichter droomt en ziet.

De mensch leeft en wacht.

Hij is evenwichtig als een heilige en in de war toch soms als wie bang is voor het onweer en het beven van de aarde.

Vol goedmoedige ironie kenschetst hij zijn kijk op menschen en dingen, valt plotseling uit met Voltairiaansche spot en haat.

Maar door alles heen klinkt zijn stem: ‘Menschen, vrouw en kind, vrienden en vijanden, laat me in 's hemels naam met rust. Ik werk voor U, ik lijd voor U, ik sterf voor U, laat me er dat ten minste van hebben, dat jullie eeuwig lawaai me niet bereikt.’

Ik ben er zeker van, dat hij er bij gedacht heeft: ‘Want daardoor loopt alles verkeerd en raak jullie zelf in de war.’

Zooals ik reeds opmerkte, werd het werk van Claude Debussy tijdens zijn leven gewaardeerd en bewonderd.

De oorlog stelde paal en perk aan zijn levensbewegingen.

Het viel hem moeielijk zich paal en perk te laten stellen, daar hij erg graag luxe-uitgaven deed. Ze vormen een contrast met wat hij besteedde voor het noodzakelijke, want veel behoeften had hij niet, tenzij aan tabak en thee.

Die waren hem onmisbaar.

Ontweek hij de gezelschappen eenigszins om aan die behoefte naar welgevallen te kunnen voldoen of was ze in hem ontstaan juist, omdat hij zoo weinig maatschappelijk was!

Het is niet onwaarschijnlijk, dat het voldoen er aan voor zijn physiek weerstandsvermogen en zijn stemmingen ongunstig is geweest.

Maar welke kunstenaar bekommert zich om zoo iets?

Debussy was anders dan zijn medemenschen, leefde anders en componeerde....

Stellig heeft hij op zijn terrein het hoogste bereikt dat te bereiken was en de toekomstige geslachten zullen hem dankbaar daarom prijzen.

Vincent door Anthonie Pelt.

Aan Dr. H. Gerversman.

Hij stond tusschen het koren met een hooge koorts
en hield stevig zijn zeis in zijn handen
en bij iedere trek naar zich toe ziedde de toorts
met een hoogere vlam en deed zijn lichaam verbranden
gelijk met zijn geest en ziel en het veraschte
bij iedere stap in het koren en de felle zon
glensterde de koorts in zijn oogen en hij tastte
zonder zijn denken maar voort naar de horizon,
die lokte hem naar zijn graf als de gekruizigde martelaar
maar zonder de doornen om het hoofd, hij had alleen
de koorts in zijn oogen en kon het gevaar
niet gelooven dat dreigde in alles om hem heen.

Hij ging door het koren met hevige koorts en de zeis
was hem ontvallen, die had een ander al over zijn schoer,
en nu liep hij alleen zonder de halmen te maaien en grijs
waren zijn bultige schoenen van stof en het roer
was hem ontvallen en hij liep steeds maar voort
en knakte de halmen onder zijn voeten kapot,
hij wist het niet, en liep maar voort met de koorts
in zijn bolle oogen, hij voelde de moeheid komen en God,
die hem in de hemel zou halen, hij voelde de moeheid
en zijn koortsen zoo hevig en zonk op zijn hunkerende knieën
in het goud-gele koren waar hij God kon hooren en hij was bereid;
zijn koorts hield op maar de zeis kwam terug met de ander verblijd
en de horizon ging open en de engelen zongen heilige melodieën
en haalden zijn ziel in de hemel, in de eeuwige zaligheid.

Op de kermis door Frans Verachtert.

We staan op het planken verhoog rondom een blinkend-effen vloer waaruit een heksenketel van geroezemoes en lawaaiend gewemel het avondlijke marktplein overdreunt. Een scheurende luidspreker werpt zijn wanklank tusschen 't helsche spektakel over de zweetende koppen. Tegen 't malienet boven schuren de raders, en log-hard daveren er onderdoor, volgepropt met fladderende kleeren en scheeve petten, de ijzeren wagentjes, halve maanvorm, beschermd alonder romentom met een handbreeden weerder tegen de onophoudelijke stooten links en rechts. En over 't geheel straalt de electrische hemel uit de zijkanten een dolle uitbundigheid van schel licht op de moderne arena. Een ring toekijkende burgers zuigen, daarrond geschaard, hun pijpken leeg, met een tevreden glimlach in gansch hun paaschbeste wezen. Van de markt valt af en toe de zware plof van 't kanon in de schietkraam, als een koleirige stem boven 't kleiner geraas uit, ringaaneen; maar men is eraan gewend geraakt. De schokken die door 't lijf varen als ge de eerste maal over de Kermis kuiert, en een kleine dreumes met drie looden balletjes drie keer een lichte davering over uw rug brengt van 't verschot, en daarna fier met een roos pronkt, dat is voor den kraaknetten kermismorgen. In den avond met zijn bier- en zweet-atmosfeer en driftig beweeg gaat het meer in 't geroezemoes verloren en wordt ge kalm opgenomen in de bedrijvige uitbundigheid.

De dikke veldwachter staat op zijn zware beenen geplant toe te kijken en zijn kinderschrikkende snor lijkt wel malscher te

worden in een glimlach bijna op het dolle vertoon. Hij schijnt het besef van zijn plicht en verantwoordelijkheid over de woelige dorpsjeugd lichtjes te vergeten. Er loopen ook geen kwaai zatten, zoudt ge zeggen, en zijn zwaar ambt weegt hem daardoor merkelijk lichter. Hij houdt zijn aandacht gespannen, meer dan noodig misschien, op den reeds bejaarden kleermaker, die met zijn steeds frisschen halven trouwboek leute heeft in een wagentje. De schriele tafelridder kan niet uit de voeten met 't nieuwerwetsche spul en rijdt achterwaarts in plaats van vooruit. Aanhoudend botst hij links en rechts op klippen in de woelige zee van gierend jong volk. Maar Melanie heeft er schik in. ‘Ze lacht nog zoo fleurig als een eerste jonkheid!’ overpeinst de man der wet met dikken weemoed; want het komt hem te binnen dat Melanie hem vroeger niet wou, om dat blauw frakske en die matrak; ‘ge kondt nooit gerust slapen 's nachts’, gaf ze hem tot bescheid. Hij had er zoo mee ingezeten dat hij wel tien kilo vermagerde, jaja! Maar wat gingen de menschen denken als hij thans nog te veel naar Melanie lonkte. Bah! 't Kon hem niet schelen, 't was toch een publiek geheim, al sloeg 't hem steeds naar den kop als ze hem op straat zoo ongedwongen: ‘dag Lieven!’ zei.

De goede reus geraakt van streek met zijn mijmeringen en ziet pas als 't te laat is dat het heele gedoe overhoop staat. Gegil van vrouwen rukt hem uit zijn weëig-zoete herinneringen. De schaarsche bakjes die nog over den vloer drijven vertragen en vallen stil. De inzittenden wippen er uit en loopen den hoop vergrooten die van alle kanten wast tegen den uithoek der tent. Melanie en de kleermaker zitten vereenzaamd midden in de arena, en gapen angstig-benieuwd de vlucht van 't jonge volk na. De luidspreker zwijgt en doorheen de kleine verzwakking van 't lawaai klinkt uit het gewriemel een heftig-onverstaanbaar woordgewissel van sterke mannenstemmen, waartusschen telkens de hoogschrille toon van twistende vrouwlie.

Met den slag is onze man zijn idyllisch gedroom kwijt en zit hij met een vloek terug in zijn onbehaaglijk ambt ‘Loeders!’ gromt hij, al driftig moorende met zijn geweldig-sterke gestalte door 't wijkende lijvengeduw ‘Sirkeleej!’ roept hij gebiedend. Ontzag heeft hij onder zijn volk. ‘Sirkeleej, dedju, menschen!’ en als een dolle staat hij medeen midden in den hoop, een kop

boven al de rest uit, en eerbiedvol bijna trekt de vurige jeugd een paar stappen terug.

‘Wat is hier te doen?’ vraagt hij kortaf. ‘Gij, wat is 't, He!’

Dit tot een jongen man, die bleek voor hem staat, sidderend van ontdaanheid, de gebalde vuisten wringend, en de witte armen half uit de mouwen. Twee meisjes houden die met geweld omslingerd en roepen Lieven tegemoet: ‘'t Is hij niet die begost, garde! Neen, neen....’

Uit het bovenzakje van zijn jas prijkt flodderig-breed een zwart-geel vlagje, als een stoefferke uitgestald. Zijn wuivend, donker krulhaar hangt hem mat half over 't effen-wit voorhoofd, en zijn oogen blikken gespannen, met een uitdrukking van rechtmatigen toorn. Doch de eerbied voor 't gezag mildert die vonk, en een lichte zweem van schroom komt ervoor in de plaats.

‘Wat is er?’ hervraagt Lieven, wat kalmer. 't Gebeurde liep ook zoo verbazend vlug dat hij niet eens op een tegenpartij dacht. Hij draait derhalve om en ziet achter zijn rug een gestalte moeizaam rechtkrevelen: een fleurige, zeer licht-grijze broek eerst, en daarboven een wit hemd en fijn halsboord; het gelaat is bebloed en een blauw-bleeke meisjeshand doende met een zakdoek het weg te wisschen. ‘Un médecin!’ jankt haar schrille stem, angstig in 't ronde zoekende, en dan den veldwachter ontdekkende: ‘“si, Jean, parl”, la police’, zegt ze tot den zwijmelend-rechtstaande.

‘Où est l'imbécile?’ vraagt Jean.

‘Ah! garde, il est temps!’ roept hij dan zeer luid, uit zijn verdwazing bekomende, waar een geduchte slag hem in geholpen heeft. ‘Tu parles français, oui?’

‘'n peuj mesjeuj’, zegt Lieven, ‘een beetje, niet veel’.

‘Oui, ce boche, die pummel! Hij draakt het vlakske, de sâle flaming! en rijdt mij overhoop met zijn twee lompe poel. En prison, de smirlap! Je connais le bourgemestr'!’

‘Slaat hem op zijn smoel, den dief!’ roept een krachtige stem achter den veldwachter, maar Lieven kommandeert: ‘Stilans’, en ze luisteren naar hem, alhoewel de jeugd woelig wordt, denkt hij, en gluurt bezorgd de markt over, heel eventjes, geen sekonde, niemand merkt het. ‘Waar zitten die luierikken van gendarmen?’ vraagt hij zich af, ‘als 't warm loopt zijn ze reepen snijden....’ Maar wat er mee inzitten, hij is nog mans genoeg.

Hij kent den burgemeester, zei de jonge heer. 't Kan hem niet schelen. Drommels, wat heeft hij hier te Gansvoort verloren! Dat hij in zijn kot blijft. Maar hij moet zijn plicht doen. ‘Sirkeleej!’ brult hij driftig tot den hoop die steeds nauwer sluit, en 't wordt losser. Hij grijpt den langen bleeken jongen bij den arm.

‘Kom mee!’ spreekt hij gebiedend, kort.

‘Naar waar? gerde!’ vraagt deze opeens, veel bleeker nog, terwijl de twee meisjes gillen en aan hem klampen al schreiende: ‘asteblieft, gerdg, 't is zijn schuld niet, mijnheer heeft eerst geslagen.... 't was verdiend, gerde....’

Hij vindt den tijd om hem toe te fluisteren: ‘Komaan, anders is 't procès-verbaal!’ maar of de jongen 't niet verstaan heeft, ofwel dat 't moedwil is:

‘Neen, gerde, weigert hij beslist. Hij moest me van 't lijf blijven. 't Ging om dat vlagske, 'k mag dat dragen. Hij hoeft me daarom niet uit te schelden; en da' 'k hem tegen zijn voituur ree, dat gebeurt hier honderdduzend keer op een avond. 'k Ga niet mee, gerde!’

‘Wat moet ik done?’ overdenkt Lieven, even aarzelend, omdat hij ziet dat 't gemeend is.... De tegenpartij rust echter niet, gedurig veegt de blauw-bleeke hand van 't gepoederde teertje het geblaseerde gelaat, thans rood-afzichtelijk met gezwollen neus, van heur bondgenoot. Nu kan hij weer spreken:

‘Betaal!’ roept hij kwaad. ‘Ca lui coûtera cher, la brute. Garde, ah, comme ça dure!....’

‘Ja, kort spel’, denkt Lieven, en grijpt weer naar den jongen met het zwierende krulhaar. Hij houdt hem nu stevig, hij is de schuldige, hij heeft geslagen. Bah!

‘Politiek!’ bromt hij luidop. ‘Houdt het uit uw lijf, allemaal prullen. Niets dan kwaai vrienden. Vooruit, gij met uw vlams!’

Lieven begrijpt dat zoo niet meer; 't gaat hem ook in 't geheel niet aan. Maar hij verschiet! want opeens is er vóór hem een dikke kerel gesprongen, gestuikt als een boomstronk, met een sterken kop, waarop de nieuwe klak recht en fiks staat. Zijn oogen stuurt hij zeer oplettend en onvervaard in die van den garde.

‘Ja, met uw vlams!’ bijt hij boudweg. ‘Laat dien jongen los, gerde. Dien rattenpakker achter u, steekt dien er achter. Die verdient het!’

Leven verschiet niet gauw, maar hij denkt weer: die zatlappen van gendarmen! en dan slaat het bloed hem naar den kop en hij tast naar zijn matrak.

Lijk een weerlicht en oersterk sprint de geblokte kleine hem als een tijger naar den kop en velt hem met een mokerenden slag. Als een boom wankelt Lieven in 't gevloek der mannen en 't gegil der vrouwen. De kermis met haar lawaai en dansende lichten, het wriemelende menschkluwen om hem heen, 't drijft alles plots ver weg in een vreemde doezeling....

Wanneer hij een half uur later bijkomt is 't eerste wat hij gewaar wordt een ongekende, sterke reuk, waar zijn borstelsnor mee schijnt vol te zitten. Hij trekt zijn dof-blauwe oogen op een kier en ziet een lampelicht op een groote tafel. Hijzelf ligt in een wissen leunstoel, met den kop achterover, en voelt een trage, sidderende pijn in zijn zware onderkaak. Zijn hersens zijn hem nog een verwarde, duistere massa, die als lood achter zijn voorhoofd drukt, en hem dikke rimpels doet zetten.

'Drink eens.... Lieven, 't zal u goed doen', hoort hij een zoet-klinkende stem zeggen, en hij gehoorzaamt werktuigelijk, als een kind.

'Mijn kop, dedju!' grommelt hij. 't Is hem al eender nu, hij denkt op niets, weet van toeten noch blazen meer, strekt de beenen en sluit de oogen hardnekkig toe, achterover wroetend in de kermende wissen, met een zucht als van een koe. Hij hoort alleen nog uit de verte, doch als een veder zoo zalvend, de klare stem:

'Ja, rust maar, arme jongen, 't zal u wel bekomen.'

Dan wil hij de oogen openen, ietwat verward-benieuwd, maar hoort lichte stappen zich verwijderen, na enkele stonden weerkeeren, en dan voelt hij intens een natte kilte op zijn brandenden kop. Ohi! of dat deugd doet. Opeens kan hij klaar denken en vraagt zich af, al de oogen bedaarder opendoende, waarom hij hier in een wissen zetel zit, en waar? Zijn dwaas-verraste blik valt weer op de kalmte-gevende olielamp en glijdt vanher over de lange, blinkende tafel. Er ligt een zwaar, glinsterend iets op, een schaar; een gummi-rol, zijn matrak; een lederen hoos aan een

gordel: zijn revolver. Wat doet dat spul in Godsnaam daar? En lichtjes keert hij den loodzwaren kop opzij en valt zijn blik in een paar bezorgd-toekijkende oogen, half glimlach, half schroom. Hij trekt zijn grijzende brauwen - hij is niet jong meer - hoog in zijn bedruppeld voorhoofd.

'Me..la..nie, mensch', stamelt hij, 'hoe..kom..ik..hier?'

Zij weet niet wat antwoorden en bedremmeld wendt ze van hem af en zet de kom met het koele water op de tafel. God! ja, nu beseft hij klaar in wat toestand! O, schande.... ha, die verreksche snotneuzen, dat kon een christen mensch niet met vree laten, moest scheef in den haam zitten. Dedju, vloekt hij, al recht-kreunende, in zijn eigen; maar oei, in zijn rug steekt een leger naalden.. .. dedju, dedju....

'Is de kop beter?' vraag hem die klare, zachte stem opnieuw. Ze komt weer af met haar natten doek. 'Rust jongen', zegt ze.

Wonder, zijn gal zinkt hem als bij tooverslag in de schoenen. Hij sluit de oogen en niets bestaat er hem meer dan die malsche vingertoppen, die langs zijn slapen het linnen bevoelen, met die heerlijke frischheid.... O, hoe zalig, hoe onverhoopt.

'Gaat het beter?' vraagt ze hem opnieuw, aarzelend, zoo innig.

Hij kan weer klaar denken, ja, hij kan glimlachen; het moet wel een rare grimas zijn, peinst hij zoo met zijn slagvensters toe, hij heeft het verleerd, een ouwe vrijgezel, een man der wet, hij is ook geen eerste jeugd meer, verdomd neen, anders! Maar zijn gal bezwijkt onmiddellijk, want hij voelt het, o zoo heerlijk duidelijk, aan zijn ruig achterhoofd. Ze bindt het linnen in een knoop en trekt lichtjes.... heel, heel langzaam.... om hem geen zeer te doen. Wat wonders hoe hij hier binnenviel! Hebben ze hem opgepakt en gedragen? En waar zit haar vent, de knipper? Met geen oogen te zien. Is hij naar bed? Is de kermis afgeloopen? God, 't moest licht allang taptoe zijn!

Hij hoort haar lichten stap wegklinken, hoort de pomp in 't achterhuis kriepen en slaan, het water plassen en ruttelen in den gootsteen, voelt weer de stekende pijn als een vlam in zijn onderkaak, op zijn achterhoofd, langs zijn schouders, zijn zwaren rug.

'Dedju', mort hij inwendig.

Daar komen heur ferme, zachte passen terug in de kamer en wordt het vanher licht en blij in hem. Hij ziet met zijn oogen toe

dat ze hem zorgvol aanblikt, hij.... neen, hij is bijkans blij.... dat ze hem hier moesten binnenbrengen. Heere, hoe dwaas, en toch.... hoe heerlijk!

Aan den wand in de klokkekast zet er een moeizaam rader-gerochel aan, rè..è..èèk,..tong! valt de slag. Middernacht? Hij houdt den adem in.... wat blijft die tweede lang uit, of kan de oude doos hem niet meer halen? Neen toch, hij hoort haar lammenadigen tiktak doorgaan, eentonig, onverschillig, en toch zoo trouwelijk. In zijn droevige huiskamer rekketekt een verroeste wekker op de kille schouw; hij zet hem 's avonds in gang als hij beslijkt vantijd aanlandt, om 's morgens uit zijn kafzak te kunnen. Hij is 't gewend, heeft hem zelfs niet meer vandoen, hoort hem liefst zwijgen, laat hem doorloopen tot hij tenden is en dan.... ja, dan zal hij hem den hof in gooien bij 't oud ijzer. Wat tikt die klok hier schoon. Maar wat een zot is hij, hoe komt hij daarop!..... Hij zou beter naar huis gaan..... de kermis, de loeders!.....

Weer stijgt zijn gal en weer, Lieve deugd neen! hij slaat zijn oogen op en treft bots de hare die hem zóó, zóó bekeken. Het wordt hem heet in de borst en hij weet niet waar hij 't heeft, voelt niks geen pijn meer, gaat rechtop zitten en stut zijn geweldige schoffelhanden op zijn dikke knieën, staart den grond in als een schooljongen. Verlegen bakkes dat hij is.

‘Dedju’, wil zij kwaad bloed nog eens vloeken, 't begint al te flauw te worden, 't heele dorp door rijdt hij een week op de tong, het schoolkanalje gaat hem najouwen als hij een voet buiten de deur riskeert, licht schrijft de gazet erover. 't Bloed kruipt hem in zijn gespannen nek en hij staat plots recht voor haar, die hem verwonderd, beschroomd, dunkt hem, hij weet niet hoe, gadeslaat. Ach! Met den slag zinkt zijn koleire hem totaal uit het lijf en hij is gelijk een kind. Hij krijgt een gevoel als zou hij op dat oogenblik in haar schoot kunnen rusten, zijn voorhoofd in haar handen vlijen en.... weenen.

Ja, waarachtig, het steekt hem plots als een bal in de keel, en hoe zijn vingers in vuisten doet kraken. Het breekt hem in hevige snikken uit den mond en zijn oogen schieten vol tranen. Hij is gebroken, wordt kwaad op zichzelf, op haar.... Waarom moet ze ook kompassie met hem toonen?.... Hij is geen wicht!.... Het baat niet.... het helpt niet.... hij is gelijk een

overwonnen reus, en voortkroppend, zonder pijn, alleen met matelooze droefheid, snikt hij, snikt hij verder in zijn wissen zetel....

En de oude kwezel van een hangklok telt haar gemoedelijken paternoster storeloos voort....

Wanneer hij na weinige oogenblikken bedaart, houdt zij haar hand onder zijn zwaargepijnden kop en sust: ‘arme, brave jongen.... schrei niet, Lieven, 't gaat wel over....’ En wat ze al meer zegt en paait, hij weet het niet, hij denkt niet eens dat hij belachelijk klein is, hij weet niets meer dan haar zachte, teere hand, waar zijn brandend voorhoofd rust in vindt, en dan.... hij weet toch amper meer wat hij doet,.... dan droogt hij wild door zijn oogen met zijn dikken, ruigen klauw en grijpt die hand, krampachtig, tusschen al zijn vingeren, en beroert ze, als een dankbare hond, met zijn lippen.... De meewarig-toekijkende laat gewillig begaan, en haar oogen, die hij even zoekt, ze stooten hem niet af, trekken hem niet aan.... ze voelen mee....

Er davert gestommel vóór de buitendeur op de kasseien, een klink rammelt en de deur zwiert met een ruk wijd open. ‘Hier is hij, de rabauw’, schettert de lange kleermaker, een bleeken jongen bij zijn jasmouw achter zich aansleurende. ‘Vergiffenis vragen, dat zal hij, wat! den garde tegenspreken, zoo nen braven, eerlijken, christenen mensch. Hier zie, Lieven, en laat hem in 't kot slapen, hij is er geen haar te goed voor.’

Confuus zit Lieven recht in zijn zetel; lijdelijk toegevend ziet hij den jongen man niet tegenstribbelen, doch van hem wegkijken. Hij is gansch niet meer bij machte in vuur en vlam te schieten. Wat kan hem de drommel schelen? Wie is die jongen waar de kleermaker mee binnensleurt? Dat hij....

‘Moeten we van u een schand halen, vlegel. Niks als kosten in de stad van 't leeren, en stank voor dank. Leer uwe stiel en laat dien politiek uit uw lijf.... Steek hem gerust in 't kot, gerde.

De jonge man acht het oogenschijnlijk de moeite niet waard iets in te brengen. Hij is er aan gewoon. En Lieven blijft het al gelijk. Ja, 't is den hunne.... Hoe is 't godsmogelijk dat hij hem niet herkende. Hij zit in 't stad, zegt de knipper, 't is daarmee. Hij trekt op zijn vader, een lange, en van haar heeft hij de vinnige oogen, gevat en blauw. Wat moet hij doen?

Waar is.... de andere gebleven?’ vraagt hij weifelend.

‘Met den auto er vandoor, hij kreeg 't benauwd’, antwoordt de jongen kalm, zonder schroom.

‘Vraag vergiffenis!’ buldert zijn vader weer, ‘onbeschofterik, de garde moest u....’

Maar deze sukkelt recht en naar de deur. Angstige blikken volgen hem, hij geeft er niet om wat ze over hem peinzen.

‘Uw zoon had overschot van gelijk..... 't is..... mijn schuld..... dedju....’, brengt hij uit en dan trekt hij de deur open en staat buiten, in 't heldere maanlicht De kermis is uitgeraasd en de markt ligt doodsch en eenzaam onder een blauwen sterrenhemel. In een barak glimt een flauw kaarslicht bij een bed. Het dooft uit. Naar de verre boschkanten neurt nog een sleepend zattemanswijsje van 't dorp weg. Hijzelf stapt rechtdoor, strompelend af en toe als een topzware; hij denkt op niets, alles is hem gelijk. Hij staat voor zijn bed en smijt zijn kleeren uit, kruipt tusschen de kille lakens en woelt diep met zijn kop in 't kussen.

‘'t Is al goed, prevelt hij al indommelende, 't is al goed, goed, goed.... Brave, brave.... Me....la....nie’

En van haar droomende, niets dan van haar hand te voelen, als een kind voor haar te zijn, dat is thans zijn heerlijk.... klein-beetje geluk.... In de doodstille, naakte, witte kamer.... In het eenzame bed....

Hij slaapt. Om zijn dik-gezwollen onderkaak zweeft licht de toover van een glimlach.

Buitenlandsch overzicht (16 december-16 januari) door Johan Perey.

Best mogelijk, dat de meer materieele behoefte aan een kalme en prettige Kerst*vacantie,* er tegenwoordig eerder de aanleiding voor is, dan het oudchristelijke verlangen naar een waarachtigen Kerst*vrede,* het blijkt toch altijd nog tot de goede politieke manieren te behooren, wanneer er zoo na den twintigsten December in de Europeesche kanselarijen voor eenige weken een zoodanige rust gaat heerschen, dat de gemiddelde toeschouwer, wiens belangstelling in het wereldgebeuren pas ontwaakt bij het lezen van vette koppen, gedurende dien tijd weer elken dag opnieuw met zekere mistroostigheid moet constateeren, dat het overal de dood in de pot is en er nu werkelijk 'niets' meer gebeurt.

Tot op zekere hoogte heeft zoo iemand het wel bij het rechte eind, want ofschoon er zich in werkelijkheid nog heel wat afspeelt, gebeurt dit hoofdzakelijk toch allemaal in de binnenkamer, en nog niet eens in die van de daarvoor geijkte gebouwen, maar hoogst huiselijk in allerlei buitenverblijven en hôtels, waar dan zoo tusschen de gezelligheid door, in alle ernst ook nog heel wat politieke vraagstukken ter tafel worden gebracht.

Gedurende de Kerstweken wordt er nog behoorlijk hard gewerkt, zij het dan ook in een geheel andere, een veel kalmer sfeer dan gewoonlijk, en daarbij niet, of bijna niet, aan de feiten van het oogenblik, doch speciaal aan die punten, welke men in het komende jaar aan de orde wenscht te stellen. Men overweegt eens grondig wat straks al mogelijk zal kunnen zijn en wat (nog) niet, men speurt

ijverig naar nieuwe gaatjes, stippelt weer eenige nieuwe richtlijnen uit, kortom, er worden druk plannen gemaakt, en het is daarbij een al oude ervaring, dat onder hoe grooter stilte een plan geboren wordt, hoe grooter ook de kansen op welslagen zijn.

Zouden er in de laatste dagen van het oude jaar zoo hier en daar nog veel pannetjes op het vuur zijn gezet? Niemand, behalve de koks dan, die het nu reeds zal kunnen zeggen, want werkelijk, de Kerststilte is ditmaal wel bijzonder intens geweest.

Scheen het een oogenblik, alsof het ietwat sensationeel lijkende bezoek van kolonel Beek aan het Duitsche staatshoofd de sfeer van uiterlijke rust wat doorbreken zou, ook dit intermezzo is tenslotte volkomen geluidloos aan ons voorbij moeten gaan. Wel was het in dit geval niet zoo heel moeilijk gissen, wat er tusschen hen en de eveneens aanwezige Von Ribbentrop in hoofdzaak besproken zal zijn, immers Polen voelt zich maar weinig behaaglijk ten opzichte van de Duitsche aspiraties in de richting van een Groot-Oekraïne, terwijl de andere partij zeer zeker nog een appeltje te schillen had over het Poolsche liebäugeln naar de heeren van Moskou. Vermoedelijk zal men er op den Obersalzberg wel in geslaagd zijn elkander over en weer wat gerust te stellen, tenminste het reeds op handen geachte bezoek van Litwinof aan de Poolsche hoofdstad schijnt nu weer min of meer op de lange baan te zijn geschoven. De Polen hebben zich trouwens over het Oekraïnische geval wel een beetje al te voorbarig ongerust gemaakt, want zelfs al zouden de Duitsche regeerders nu eens grootere risico's willen nemen, dan redelijkerwijze op het moment van hen verwacht mag worden, dan nog zouden zij in de praktijk eigenlijk niets kunnen doen, wegens het simpele feit, dat de begeerde vrucht zelve er nog bij lange na niet rijp voor is. Zoolang het huidig bewind in Rusland zich staande kan houden, zoolang zal het voor de in sovjet-verband levende Oekraïnische republiek niet mogelijk zijn hare schijn-autonomie in een werkelijke om te zetten, en zou aan het communisme op een goeden dag het heft eens uit handen vallen, welnu, dan zal daarna het Russische Rijk voorloopig wel zooveel krachten in eigen huis noodig hebben, dat van een al te actieve, laat staan een krachtdadige politiek naar buiten heusch niets verwacht mag worden. Daarom, al moge het voor Warschau in diens politiek van *nu* ook

heel verstandig zijn een Russisch troefje in het spel te houden, in de politiek van *straks* zal een goede verstandhouding met het derde Rijk toch wel blijken de allerbeste kaart te zijn. Op wie zou Polen zich ook anders nog kunnen verlaten? De innige relaties met Frankrijk zullen zeker niet wederkeeren, in de eerste plaats al niet omdat de Franschen na het fiasco met Tsjecho-Slowakije volop hun bekomst hebben gekregen van alles wat maar Oosten Middeneuropeesche politiek heet, terwijl bovendien de Fransche ervaringen met den Poolschen bondgenoot nu ook niet bepaald steeds van de aangenaamste zijn geweest.

Verder heeft Hongarije, met zijn belofte om bij de eerste de beste daarvoor passende gelegenheid tot het Anti-Kominternpakt toe te zullen treden, nu wel het doorslaande bewijs geleverd, thans definitief Duitsche eieren voor zijn geld te hebben gekozen. Tsjecho-Slowakije draait reeds met de As mee alsof het zijn heele leven nooit anders gedaan heeft, en de voorgenomen jachtbezoeken van Goering en Ciano aan hun Joego-Slavischen collega Stojadinowitsj geven er de zooveelste aanwijzing voor, dat de interesses van Belgrado blijven voortgaan zich in Duitsch-Italiaansche richting te ontwikkelen. Rest dan als eenige macht van beteekenis nog, Roemenië, evenwel hebben de menschen daar ook meer dan genoeg aan hun eigen zorgen en is het verder heusch wel voldoende bekend, hoe weinig ambitie koning Carol er in heeft zich op glad ijs te wagen. Alles bij elkaar, zit Polen eigenlijk een beetje raar te kijken, wat het overigens geheel aan zich zelf te wijten heeft. Inplaats van een rustige zelfstandigheidspolitiek te voeren, liet het zich er toe verleiden de groote mogendheid te spelen; het wilde zoo'n beetje op alle stoelen tegelijk probeeren te zitten, met het van ouds bekende gevolg, nu eigenlijk nergens meer een warm plaatsje te kunnen vinden.

Een oogenblik werd de wereld even opgeschrikt door de plotselinge explosies van Tsjecho-Slowaaksche granaten binnen de onlangs Hongaarsch geworden stad Munkacs. Als uitdaging of als antwoord? Niemand, die er zich meer voor interesseert, aangezien, reeds lang en breed voordat het werkelijk een ernstig incident had kunnen worden, een even discreten als effectieven druk uit Berlijn de nog altijd wat heetgebakerde jonge As-vriendjes ertoe gebracht heeft hun meeningsverschillen toch maar liever

langs vreedzamen weg te liquideeren. Voorloopig is in het betwiste gebied een neutrale zône aangewezen, waar verder een gemengd Hongaarsch-Tsjechische commissie voor een definitieve regeling zal hebben zorg te dragen.

Door op den 23sten December een nieuw offensief in te zetten, bewees Franco het eenige staatshoofd in Europa te zijn, die het zich niet kon permitteeren zijn land van den algemeenen kerstvrede te laten mee genieten. Tragisch, ongetwijfeld! Maar een generaal te velde heeft nu eenmaal geen keuze, slechts motieven van tactischen en strategischen aard mogen op zijn beslissingen van invloed zijn, wil hij niet het risico loopen de aan zijn zorgen toevertrouwde belangen op ernstige wijze in gevaar te brengen. Oorlog voeren is een wreed spel, bitter en onmeedoogend, maar evenzeer is het een moeilijk spel, waarin men zich geen kans, hoe klein ook, mag laten ontglippen, immers al duurt een oorlog ook vele jaren, de overwinning toch wordt geboren door in de juiste seconde de eenig juiste daad te stellen.

Het Kerst-offensief is nu alweer ruim drie weken oud, en ondanks eenige tegenaanvallen op andere fronten, zijn de troepen van Franco er in geslaagd hun opmarsch in Catatonë regelmatig voort te zetten. De provincie Tarragona bevindt zich reeds voor driekwart in hun bezit, terwijl een in het Noorden opereerende colonne thans de laatste verbindingen tusschen Frankrijk en Barcelona op ernstige wijze bedreigt. Gesteld nu, dat het binnenkort zou gelukken die verbindingen werkelijk af te snijden, dan behoeven de linkschen zich over het lot van Barcelona niet de minste illusies meer te maken. De vraag blijft, of een eventueelen val van Barcelona tevens het einde van den oorlog zou kunnen beteekenen. Mogelijk is dit natuurlijk zeer wel, anderzijds echter, blijkt Valencia nog steeds over de noodige potentieele energie te beschikken, welke een verzet van vele maanden nog mogelijk zou kunnen maken. Men mag dit laatste evenwel niet hopen, want indien over enkele weken mocht blijken, dat de weegschaal definitief ten gunste van generaal Franco door moet slaan, kan een verdere tegenweer toch ook niet meer opleveren dan ellende voor allen en den dood nog voor velen.

Juist op eerste Kerstdag werd te Lima het 61ste Pan-Amerikaansche Congres besloten met een z.g. solidariteitsverklaring,

waarin vele schoone phrasen het feit moesten bemantelen, dat deze bijeenkomst, strikt genomen, op een mislukking is uitgeloopen. Tenminste voor de V.S., die er zoo vast op gehoopt hadden hun reeds sedert lang gekoesterd plan van een breed opgezette samenwerking van het heele Amerikaansche continent, ditmaal nu eens werkelijkheid te zien worden. Er is echter weer niets van terecht mogen komen, daar de Latijnsch-Amerikaansche staten nog altijd fel afkeerig blijken ook maar iets van hun zelfstandigheid prijs te geven, hetgeen in een Amerikaanschen Volkenbond onder leiding van de V.S. op den duur toch onvermijdelijk het geval zou moeten zijn. Na een volle veertien dagen moeizaam beraadslaagd te hebben, zag het er ter conferentie werkelijk heel sombertjes uit. De Zuid-Amerikanen waren er niet in getreden het begrip 'aanvaller' nader te preciseeren, al evenmin hadden zij zich willen vastleggen op een door Washington voorgestaan systeem van sancties, en voor het overige werden de voorstellen tot het vormen van een Amerikaanschen Volkenbond en tot coördinatie van alle tusschen de Amerikaansche staten afgesloten vredesverdragen voor een termijn van vijf jaren uitgesteld, m.a.w. even goed verworpen, maar op een pijnlooze manier. Geen wonder dan ook, dat een op het allerlaatste moment nog opgestelde slotresolutie een absoluut negatief karakter zou vertoonen. Ontdaan van al hare bijkomstigheden, bevat zij alleen maar een veroordeeling van de onverdraagzaamheid op het gebied van ras en godsdienst, en spreekt zij zich verder in afkeurenden zin uit over de werkzaamheid van politieke collectiviteiten van in Amerikaansche staten woonachtige buitenlanders. Moesten nu, om zooiets op te stellen, de meest prominente vertegenwoordigers van een en twintig Amerikaansche staten gedurende zestien dagen in conferentie bijeen zijn?

Neen, zelfs een overvloed van optimistisch en voldaan klinkende perscommentaren waren niet in staat te verheelen, dat minister Hull naar huis moest terugkeeren met minder dan hij gegaan is, immers voor het begin van de conferentie zal hij toch vermoedelijk nog wel de illusie bezeten hebben in Lima zaken te kunnen doen. Zaken, vooral te verstaan in de dagelijksche beteekenis van het woord, want het gaat maar slecht met den handel van N.-Amerika. In den loop der jaren zijn de V.S. meer

en meer een uitvoerland geworden, en nu de kansen op debiet in het Verre Oosten zich met den dag ongunstiger voor gaan doen, is het tenslotte logisch, dat de Amerikaansche regeering thans probeert eenige andere markten te veroveren, met name die in Zuid-Amerika.

Dit veroveren is echter gemakkelijker gezegd dan gedaan, daar de onderhavige markten nog voor het grootste gedeelte beheerscht worden door Engeland en.... door Duitschland! Met Engeland valt tot zekere hoogte nog wel vrij gemakkelijk eens te praten; bovendien is met 1 Januari 1939 tusschen beide mogendheden een voorloopig voor drie jaren geldend handelsverdrag van kracht geworden, waarbij over en weer op het gebied van contingenteering en invoerrechten niet onaanzienlijke concessies zijn gedaan. Maar Duitschland, dat is wel een heel ander geval, want zal aan den eenen kant Amerika zich practisch niet bereid toonen eens met Berlijn over een en ander te gaan praten, aan den anderen kant zal Duitschland er haast wel niet toe gebracht kunnen worden ook maar iets van zijn zoo broodnoodige afzetgebieden aan derden over te dragen. Eerder dan dat, zal het alles in 't werk willen stellen die gebieden nog zoo veel mogelijk uit te breiden.

Waar nu overleg, stel dat het mogelijk zou zijn, vermoedelijk wel op een dood spoor zou voeren, en daarenboven, de conferentie van Lima heeft aangetoond, dat de Zuid-Amerikaansche staten niet van zins zijn vrijwillig hun handelsbetrekkingen met Duitschland te verslechteren of af te breken, blijft er voor de V.S. eigenlijk nog maar één middel over: het aan Duitschland op economisch terrein zoo moeilijk mogelijk te maken, met *alle* middelen! Dat men op die manier licht tot scherpe conflicten kan komen, behoeft wel geen nader betoog, trouwens toch nu reeds kan men zich wel afvragen of beide staten al eigenlijk niet in een soort oorlogstoestand verkeeren, zij het dan ook een oorlog nog zonder militaire wapenen.

Het is werkelijk merkwaardig hoe ongemeen fel de Amerikaansche pers gereageerd heeft tegen de Overeenkomsten van Muenchen en dit trouwens nog doet. Zooals bij dergelijke dingen haast altijd het geval is, heeft men ook hier weer de realiteit los gelaten om zich met man en macht vast te klemmen

aan een fictie, ditmaal dan aan de fictie, als zoude de democratie met de territoriale veranderingen in Midden-Europa hare eerste verdedigingslinie hebben zien ineenstorten en derhalve thans aangewezen zijn op haar laatste bolwerk: de Vereenigde Staten. Aldus denkt men tenminste in Amerikaansche kringen en put dan daaruit weer de argumenten voor het steeds maar weer opvoeren van de bewapening. Dat intusschen de V.S. een reëele behoefte hebben aan een krachtig militair apparaat, niemand, die dit zal willen ontkennen; echter houde men dan ook de werkelijke gronden hiervoor in het oog, die daaruit bestaan, dat Amerika - zooals reeds gezegd - steeds meer groeiende tot een exportmogendheid, in verhouding hiermede ook steeds meer in het buitenland liggende belangen heeft verkregen. Dergelijke belangen te handhaven is alleen goed mogelijk indien men daartoe de macht bezit, ergo is de Amerikaansche bewapening dan ook geen luxe. Doch al evenmin een soort weldaad aan de overige wereld bewezen, zeker niet aan Europa. Tenminste niet, zoolang haast elke stem uit de Nieuwe Wereld er ons van blijft spreken, dat de wapens aldaar alleen maar gesmeed worden, teneinde ze tegen aanvallers van autoritairen huize te kunnen gebruiken. Er nog van afgezien, dat van Europa uit een militaire aanval op het Amerikaansche vasteland gerust onuitvoerbaar mag heeten, en dus die stemmen wel wat overdreven bezorgdheid aan den dag leggen, zijn zij dààrom voor ons zoo nadeelig, omdat zij er slechts toe bij kunnen dragen het door Chamberlain en Daladier geslagen bresje in de scheidingsmuur der ideologieën weer heelemaal af te dichten. Met als natuurlijk gevolg een steeds scherper wordende verhouding binnen het Europeesch gemeenebest, tenslotte uitloopende op een oorlog. En zou daar dan het belang der democratieën het beste mee gediend zijn?

Werkelijk, Amerika speelt een gevaarlijk spel, zoo al niet voor zich zelf, dan toch in ieder geval voor ons, en hoe eerder het er van af zou kunnen zien zich als een soort wereld-curator op te willen werpen, hoe dienstbaarder het zich dan aan den vrede zou maken.

Welke invloeden op een gegeven oogenblik ook werkzaam mogen zijn, de hoofdzaak is en blijft, dat de Amerikaan eigenlijk

niet de flauwste notie heeft omtrent het hoe en waarom van alles wat zich in de Europeesche landen voordoet. Voor historische problemen heeft hij al heelemaal geen zin, terwijl hij al het overige door een specifiek Amerikaanschen bril bekijkt, zonder zich ook maar voor één moment in Europeesche toestanden te willen verplaatsen. Zelf, als burger van 'vereenigde staten' moet het hem direct al vreemd voorkomen, dat een dergelijk staatkundig samengaan in ons werelddeel niet te verwezenlijken blijkt, en nog onbegrijpelijker wordt het voor hem, wanneer somtijds die Europeeërs dan ook nog hun onderlinge grenzen willen gaan veranderen. Dat overigens het principe van 'een zelfbeschikkingsrecht der volkeren' van Amerikaansch origine is, verandert, zoo hij hiervan tenminste al op de hoogte mocht zijn, aan zijn eenmaal gevestigde meening niet het minste of geringste, aangezien hij het zich nu eenmaal niet goed kan voorstellen, dat de verschillen tusschen een Tsjech en een Duitscher veel grooter en van veel diepgaander aard zijn, dan b.v. die tusschen een burger van den staat Nevada en een van den staat Maine. Het zou niet moeilijk vallen hier nog op tal van soortgelijke zaken de aandacht te vestigen, doch indien men zich slechts realiseeren wil, hoe bitter weinig de gemiddelde Europeaan al van zijn transatlantische overburen afweet en *begrijpt,* dan is dat wel toereikend genoeg om te beseffen, dat dan bij een Amerikaan, wiens belangstelling gemeenlijk niet verder gaat dan de enge kring van zijn eigen dagelijksche leven, eenig Europeesch begrip ten eenenmale afwezig moet zijn. Hoezeer een hartelijke en vruchtbare verstandhouding tusschen de beide blanke werelddeelen ook op hoogen prijs moet worden gesteld, zou men er daarom toch zeer wijs aan doen de Monroeleer in zooverre te blijven volgen, dat Amerika en Europa zich niet met elkanders 'huiselijke' aangelegenheden gaan bemoeien. Trouwens, ook in de V.S. kent men zorg genoeg in eigen huis om er de handen wel voldoende mee vol te hebben, want al lag het zwaartepunt van Roosevelt's jongste Congres-rede ook ditmaal weer in zijn beschouwingen over de buitenlandsche politiek, toch waren de spaarzame opmerkingen, aan het binnenland gewijd, ruimschoots voldoende om van de onbevredigende economische positie een vrij zuiver beeld te krijgen. Later gepubliceerde cijfers vermoch-

ten het nog dit beeld wat nader te omlijnen en zoo zag men dan eens even een ander Amerika dan gewoonlijk, n.l. een Amerika, dat pijnlijk bezwaard is, eenerzijds door een ‘staand leger’ van tien millioen werkloozen, anderzijds door een enorme openbare schuld, die zelfs in het komende jaar, door de geraamde verhooging van ruim twee en een half milliard dollar, het indertijd wettelijk vastgestelde maximum van 45 milliard zal overschrijden. Geen wonder daarom, dat Amerika's strijd tegen zijn economische tegenstanders een felle moet zijn, het gaat immers om niets minder dan het naakte lijfsbehoud; geen wonder ook, dat het programma der bewapening nog versneld en opnieuw zal worden uitgebreid, want behalve de voor de hand liggende voordeden, levert het ook nog een machtig object voor werkverschaffing op, wat onder omstandigheden onmogelijk kan worden gemist.

Sterk anti-Duitsche gezindheid, het hardnekkig streven naar een Amerikaanschen volkenbond volgens Washingtonsch model, een ver boven de redelijke eischen uitgaande bewapening, drie zeer verscheiden zaken, die toch, zekere ideëele motieven niet medegerekend, alle drie hun oorsprong vinden in die eene vraag, van hoe de 140 millioen Amerikaansche monden open te kunnen houden. Een volk moet kunnen leven, ziedaar het abc van alle staatkunde, ook van die van Roosevelt, al laten diens woorden dit dikwijls ook niet steeds even gauw vermoeden.

In Japan heeft het kabinet-Konoje plaats moeten maken voor een ministerie onder leiding van den als zeer agressief bekend staanden baron Hiranoema, dit ten gevolge van het mislukken van Konoje's ‘vredes’ politiek.

Reeds hadden sedert geruimen tijd, vooral na den verrassenden val van Kanton, een aantal vooraanstaande Chineezen goede ooren naar zekere Japansche voorstellen om de strijdbijl nu maar te gaan begraven, en deswege was Prins Konoje er zelfs toe gekomen geen verder bezwaar meer te maken tegen het aanblijven van Tsjang-kai-Tsjek, mits China zich dan ook bekeeren wilde tot een uitgesproken anti-communistische politiek en aan Japan, naast een aantal economische faciliteiten, ook wilde toestaan op Chineesch gebied eenige garnizoenen gelegerd te laten. De ondervoorzitter van de Kwomintang, Wang Tsjing Wei,

bleek deze voorwaarden wel aannemelijk te achten, Tsjang-kai-Tsjek echter des te minder, en het spel eindigde met een gedwongen terugtreden van den eerstgenoemde. China wenscht dus den oorlog voort te zetten, waardoor Japan automatisch gedwongen wordt het weer heelemaal in een militaire actie te gaan zoeken. Naarmate het veroverde gebied zich uitbreidt, wordt die actie er overigens niet eenvoudiger op. Steeds zal het den Japanners meer van hun krachten gaan vergen het Chineesche avontuur met succes te blijven volhouden, hetgeen ook van hen, die thuis blijven, een voortdurend grootere inspanning zal vorderen. Om het volk in zijn geheel hiertoe te inspireeren is aan het hoofd der regeering onvoorwaardelijk een krachtige figuur noodig, tevens iemand van persoonlijk groot gezag. De lichamelijk zwakke prins Konoje miste deze eigenschappen grootendeels, zoodat het ook in dit opzicht maar beter voor hem was heen te gaan en zijn weinig benijdenswaardig ambt over te dragen aan den ijzersterken en zeer gezaghebbenden baron Hiranoema, een hartstochtelijk aanhanger van de leuze ‘Azië voor de Aziaten’.

Inmiddels, 15 Januari, hebben Chamberlain en Halifax de Italiaansche hoofdstad alweer verlaten, waar zij, volgens de bekende afspraak van j.l. September, gedurende twee dagen officieel te gast zijn geweest. Er is in die dagen veel en, naar unaniem gemeld werd, hartelijk geconfereerd; trouwens uit alles, wat van dit bezoek naar buiten toe was waar te nemen, bleek ook elken keer opnieuw weer, dat de sfeer van goede verstandhouding niets te wenschen overliet. Misschien kwam het wel juist dààrdoor, dat het publiek zich nogal vrij teleurgesteld betoonde, toen het einde van al de besprekingen toch niets meer bleek op te leveren dan een zeer weinigzeggend communiqué. Maar, wat had men dan eigenlijk anders verwacht? Een verdrag? Dat was er bereids en zelfs, hoewel reeds met Paschen 1938 gesloten, eerst nog maar sedert korten tijd in werking. Dus mochten er geen nieuwe overeenkomsten tegemoet worden gezien, een Engelsch aanbod tusschen Rome en Parijs te willen bemiddelen, al evenmin, daar deze kwestie door de Franschen uitdrukkelijk voor taboe was verklaard. Wat er dus overbleef en wat in werkelijkheid ook heeft plaatsgevonden, was een breedvoerige

gedachtenwisseling over de meest verscheiden punten, en, hoewel daarbij heusch wel het noodige ter sprake zal zijn gekomen en men misschien zelfs wel eenige kiemen heeft gelegd voor de politiek van morgen en overmorgen, blijft het toch vrijwel ondoenlijk van een dermate gecompliceerd onderhoud zoo maar op slag een duidelijk exposé te geven, dat hout snijdt; gesteld dan nog, dat iets dergelijks wel zoo erg gewenscht zou zijn.

In onze dagen van het eene snelheidsrecord voor en het andere na, zijn wij maar al te zeer geneigd van elke daad *direct* ook resultaten te willen zien, zonder daarbij te bedenken, dat een goede staatkunde behoefte heeft aan een rustige ontwikkeling, en dat er voor elke ontwikkeling een zekere dosis *tijd* benoodigd is. Noch Chamberlain, noch de Duce zijn er de menschen voor, de hun toegemeten uren met vruchteloos gepraat te verbeuzelen, en dit in aanmerking genomen, naast de aangename toon, die zoo kenmerkend was voor het geheele bezoek, mag ons gerust de stellige overtuiging geven, dat ook deze reis van den Prime Minister in de toekomst niet zonder vrucht zal blijven.

Misschien zal het reeds binnenkort mogelijk zijn wat meer te weten te komen omtrent hetgeen er in dit jaar al zoo te gebeuren staat, immers de parlementaire vacanties loopen thans aardig op hun einde en haast alle politieke kopstukken hebben den weg naar hun gewone werkkamers bereids weergevonden. De stilte der Kerstweken gaat nu definitief verbroken worden, daar vele woorden op het punt staan van te worden uitgesproken. Of het wel allemaal woorden vol goeden inhoud zullen worden? De tijd zal het leeren....

Feiten en fantasieën door Jeanne Kloos - Reyneke van Stuwe.

Jane Austin. Een der meest beroemde Engelsche schrijfsters uit den tijd van Walter Scott.

I.

In de vorige jaargangen schreef ik essays over o.a. de schrijfsters George Eliot, George Sand, Harriet Beecher Stowe, Colette, Bettina von Arnim, Karoline von Günderode, Charlotte, Emily en Anne Brontë, Fanny Burney, Comtesse de Noailles; thans hoop ik een der meest beroemde vrouwelijke auteurs uit den tijd van Walter Scott, die een klassieken naam heeft gekregen, welke nog steeds vergroot schijnt te worden, immers men begint er *thans* eerst mee, haar jeugdwerken uit te geven, die tot dusverre aan de vergetelheid waren prijs gegeven, te behandelen.

Dat men het aandurft deze *Juvenilia* (waarvan tot dusverre twee deelen: *Frederic and Elfrida* en *Love and Friendship* het licht zagen) aan het publiek vóór te zetten, bewijst, dat Jane Austin nog altijd in den smaak valt van de beschaafde letterlievenden, omdat men niet meer genoeg blijkt te hebben aan de tot voor kort slechts van haar bekende romans: *Persuasion, Northanger Abbey, Pride and Prejudice, Sense and Sensibility, Mansfield Park* en *Emma*.

* * *

Van Jane Austin's particuliere leven is betrekkelijk weinig bekend.... doch uit haar werken en haar brieven leeren wij voldoende haar karakter kennen.

Zij werd den 15en December 1775 geboren, in de gezellige

kleine pastorie te Steventon, in het Engelsche graafschap Hampshire, waar zij de eerste zesentwintig jaren van haar leven doorbracht.

In 1801 droeg haar vader zijn parochiale plichten over aan zijn zoon en vestigde zich met zijn familie te Bath, waar zij bleven wonen tot aan zijn dood in Februari 1805.

De moeder en de dochters vertrokken toen naar Southampton, doch bleven er slechts tot 1809 om toen tot verblijfplaats te kiezen (wat men gewoon is Jane Austin's *tweede tehuis* te noemen) Chawton, bij Winchester, op het buitengoed, dat haar broeder Edward had geërfd van den heer Knight van Godmersham Park, die hem als zoon had aangenomen.

Hier was het, dat zij in 1816 werd overvallen door de geheimzinnige ziekte, waaraan zij heen zou gaan.

Zij hield zich zoo lang mogelijk goed, klaagde weinig en scheen niet veel te lijden, maar haar omgeving zag, met steeds groeiende vrees, hoe haar gezondheid achteruit ging, hoe zij voortdurend zwakker en zwakker werd, en in 1817 was zij genoodzaakt den geneesheer Lyford te Winchester te gaan raadplegen, die toen tertijde een groote reputatie genoot. In het ziekenhuis te Winchester overleed zij den 18en Juli 1817, nadat zij haar verwanten verschillende malen te kennen had gegeven, dat zij niets liever wilde dan nu maar sterven. Zij werd begraven in de Kathedraal te Winchester.

Zou Jane Austen niet geleden hebben aan wat men tegenwoordig noemt: pernicieuse anaemie? een ziekte, waarvan men ook thans nog niet de oorzaak kent, maar die nu, zij het misschien niet geheel genezen, dan toch veel verbeterd kan worden door leverpreparaten, enz. Hoe het zij, de huidige medische wetenschap doet bijna dagelijks nieuwe ontdekkingen en past nieuwe methoden toe, welke op de wonderbaarlijkste wijze herstel bewerken (door het opwekken van malaria geneest men progressieve paralyse!) en wie zich interesseert voor den mensch en zijn ongelooflijk gecompliceerde samenstelling, kan ik ten warmste het ook voor leeken bevattelijke boek van Dr. Alexis Carrel (die in 1912 den Nobelprijs voor geneeskunde ontving) *L'homme, cet inconnu* aanbevelen, waarvan reeds de 165e druk is verschenen!....

* * *

Jane Austen begon reeds op zeer jeugdigen leeftijd te schrijven en haar eerste proeven gaven al dadelijk blijk van talent.

Uit een brief van een nicht van Jane, waarin haar wordt aangeraden met schrijven te wachten tot haar zestiende jaar, mogen we opmaken, dat het meisje al vóór dien tijd begonnen was.

De nicht adviseert haar liever zoo veel mogelijk te lezen, daar zij het zelf later altijd betreurd heeft, dit in haar jongere jaren niet te hebben gedaan.

Een van haar vroegste composities heette *Lady Susan*; het stukje was in den briefvorm geschreven en is wellicht een vage en onvolkomen vroegste conceptie van haar lateren roman *Sense and Sensibility*.

Haar eerste periode als schrijfster was vruchtbaar maar kort. De romans *Pride and Prejudice, Sense and Sensibility* en *Northanger Abbey* werden allen geschreven te Steventon, toen zij eenentwintig tot drieëntwintig jaren telde.

In de acht volgende jaren te Bath en Southampton doorgebracht, produceerde zij niets dan een fragment van The Watsons, waarover zij blijkbaar niet tevreden was, want dat zij nooit geprobeerd heeft af te maken.

Te Chawton herzag zij de drie bovengenoemde romans voor de uitgave in boekvorm en bovendien schreef zij toen *Emma, Persuasion* en *Mansfield Park,* tusschen haar zesendertigste en eenenveertigste jaar.

Algemeen neemt men aan, dat zij in elk harer schrijfsters-perioden één meesterwerk voortbracht, ofschoon ook de overige boeken (vooral voor den tijd van hun ontstaan) zeer bizonder waren.

Het is bekend, hoezeer Walter Scott Jane Austin's werk bewonderde. Hij zeide in zijn dagboek:

- The big *bowwow* strain I can do myself, maar het ragfijne werk, zooals Jane Austin dat vermag, ligt ten eenenmale buiten mijn competentie.

En zijzelve zeide, met schrander inzicht:

- Ik heb dikwijls het gevoel, of ik met een heel fijn penseeltje mijn beeldjes schilder.

En een nieuw blijk, hoezeer zij op de juiste wijze haar eigen talent beschouwde, wordt bewezen door een brief, welken zij aan iemand schreef, die haar om raad had gevraagd.

‘You are now collecting your people delightfully, getting them exactly into such a spot as in the delight of my life. Three or four families in a country village is the very thing to work on, and I hope you will do a great deal more, and make full use of them, while they are so favourably arranged.’

Inderdaad trok zijzelve zeer veel partij van haar eigen *favourable arrangement*.

Haar boeken zijn zelden hartstochtelijk of toonen een ingewikkelde intrige, en zij behandelen alleen een bepaalde maatschappelijke klasse gedurende eenzelfde tijdsverloop. Het is meer uit de omstandigheden en door hun daden, dat de verschillende karakters zich voor ons ontwikkelen, zoodat Jane Austin geen lange, vervelende, psychologische beschrijvingen behoeft te maken. Haar milieu's zijn meest zeer eenvoudig en uit het dagelijksche leven genomen.

In 1821 recenseerde Aartsbisschop Whateley Jane Austin's romans voor de *Quarterly Review,* en noemde *Persuasion*: one of the most elegant fictions of common life we ever remember to have met with.

Het moge waar zijn, dat Miss Austin niet de meest complete menschenkennis bezat, welke zich denken laat, maar binnen het eng bestek harer visies wist zij een bewonderenswaardige verscheidenheid aan te brengen.

Macaulay prees Jane Austin's werk buitengewoon: Na geconstateerd te hebben, dat Shakespeare in de menschelijke karakters de grootste variatie wist te brengen, gaat hij aldus voort:

‘Onder de schrijvers, die het dichtst Shakespeare in dit opzicht naderen, aarzel ik niet Jane Austin te noemen, op wie Engeland terecht trotsch is. She has given us a multitude of characters, all in a certain sense commonplace, all such as we meet every day. Yet they are all as perfectly discriminated from each other as if they were the most eccentric of human beings. ....And almost all this is done by touches so delicate, that they elude analysis, that they defy the powers of description, and that we know them to exist only by the general effect to which they have contributed.

(Wordt vervolgd.)

Chroniek der poezie door Martien Beversluis.

Inleiding.

De poëzie te bespreken beteekent zich in vele verschillende sfeeren en gedachten-werelden in te leven. Dit op zichzelf is niet zoo vreemd; natuurlijk ademt elk werk een eigen sfeer; maar er waren tijden dat er nog een zekere éenheid van vorm was te bespeuren in de Ned. poëzie. En hoe men dit ook ontkennen wil, toch bepaalt deze voor een deel, beïnvloedt in elk geval in zeer groote mate ook den inhoud en de gedachte.

Thans, nu met zooveel hardnekkigheid en welsprekendheid is beweerd, jaren lang, dat de Ned. poëzie na 1880 was vastgeloopen in een nieuwe rhetoriek, in de rhetoriek van het on-rhetorische en dat men door haar vorm te ontbinden ook de gedachte zou vrij maken, staan wij voor het feit dat driekwart der poëtiek doodloopt in de vervelende of alleen maar interessante redenatie, dat een deel van de overige dichtkunst teruggrijpt naar de z.g.n. verouderde prosodie en een enkeling alleen en volkomen geïsoleerd nieuwe wegen zoekt.

Zijn die er?

Wat is het resultaat van al de kunstige essayes van Herman van den Berg, van Marsman, van zoovelen, die voor jaren, de hergeboorte van de dichtkunst hebben verkondigd?

Is het niet bij een experiment gebleven? Is het gedicht inniger, grootscher, ontroerender geworden van vorm en van inhoud? Waren de Lofzangen van Hendrik de Vries in het begin van dezen strijd reeds niet een teruggrijpen naar de oude zelfs vóor-tachtiger normen; zijn de beste, latere verzen van Marsman niet teleurgesteld aan zijn Traklimitaties, is het experiment van 1920 niet experiment gebleven?

Het is jammer dat Herman van den Berg, de eenigste bewuste hervormer van dit geslacht, het bij zijn enkelen bundel heeft gelaten. Want in zijn werk zat wezenlijk orgine. Geen essays en contra-essays overtuigen, slechts scheppende arbeid is van blijvende waarde.

De hervormers van 1920 hebben dan ook geen land achter zich. Ze zijn als een tirailleurslinie opgetrokken met los kruit, zonder achterhoede.

Het waren de grooteren weer, die vriendelijk en aandachtig toe-

schouwende, toch niet beroerd werden door al de vermoeiende theorieën. Zij handhaafden den klassieken vorm - Boutens, de Merode, A. Roland Holst, Buning, Aart van de Leeuw, Nijhoff. -

En het is leerzaam te bemerken hoe thans de Ned. poëzie in hopelooze verwarring geraakt, in honderd stijlen zich uitende, langzamerhand terugkeert naar de wegen, die zij eens verliet. Sommige critiek prijst nog de kinderlijke rijmsels (Eric van der Steen, Victor van Vriesland) en al wat maar onbegrijpelijk, mondain en ongewoon klinkt. Het gemaniereerde heeft het visionaire verdrongen; de beoordeeling wordt grootendeels overgelaten aan hen, die zelve onmachtig bleven een technisch gaaf en een moreel gezond gedicht te schrijven. De critiek belemmert de schepping.

Wij beleven een tijd van eindelooze reeksen kwattrijnen, het lied werd deels verdrongen door de stameling, de muziek door den onbeschaafden jouw of een onbetamelijk expres valsch gefluit - de plastiek werd hanepootengekrabbel - de didactiek (ook voor een deel het religieuse leerdicht) ontaardde in een reeks epigrammen en glossen, die gevoegelijk om bruiloftsbonbons kunnen worden gewikkeld. En wie het bestaat in Nederland om, in afwijking van deze soort rijmkunst een technisch verantwoord werk te componeeren, wordt of doodgezwegen of rhetorisch genoemd. -

Men heeft het prachtige vers van Willem de Merode lange jaren als zoodanig gedoodverfd, maar men heeft geen rhetoriek gelezen in het gedicht ‘het sonnet’ van Vestdijk, om slechts bij één voorbeeld te blijven. De oorzaak was o.m. de beginselloosheid der critiek, die, ik herhaal het, in de groote pers nog al te veel woirdt uitgebracht door verongelukte auteurs, gearriveerde Jansens, middensoorters, in één woord platgeesiten.

Indien men het waagt tegen deze critici slechts een woord van protest te laten hooren, zooals Herman de Man dit deed, Maurits Dekker en meerdere wezenlijke artisten, dan worden deze heeren ineens deftig en gereserveerd hautain en nemen het hun tegenstanders hoogst kwalijk dat zij ook eens, minder geraffineerd, maar openlijk hun ergernis en verachting uitspreken.

De Nieuwe Gids heeft bij monde van Willem Kloos en Lodewijk van Deyssel, altijd front gemaakt tegen den uitwas, tegen het onechte.

Zij zal dit blijven doen en zij zal ruimte verleemen aan allen, die het wezenlijk goed en oprecht met de kunst meenen.

Het verheugt ons, dat wij van vele kanten, juist uit het kamp der jongs ten op zooveel medewerking kunnen rekenen.

De Nieuwe Gids zal front maken tegen de vorm- en zede-verwildering in de Nederlandsche letteren en zij weet zich daarbij gesteund door de besten. Zij zal het natuurgedicht niet weren als zoogenaamd verouderd, noch de romantiek (die eeuwig is en niet aan één tijdvak gebonden) achterstellen voor het rationeele. Integendeel. - Het rationalisme van dezen tijd is voor de kunst een belemmering. De rede is tegengesteld

aan den scheppenden geest. De beste gedichten zijn visionair ontstaan, Kloos' verzen waren harmonisch omdat zij uit een groote vervoerdheid waren geboren en niet uit de logische gedachte.

De Ned. poëzie schrijft figuren als een krampachtige schaatsenrijder, die niet durft uit te glijden en te vallen, maar die daardoor kleine cirkeltjes trekt om zich zelve.

De Nieuwe Gids zal ook trachten weer tot de detail-critiek te komen, zooals Lodewijk van Deyssel die eens schreef.

Immers diens beschouwingen, ik noem b.v. die op Frans Bastiaanse en Goiter's sensitivisme, waren waardevol en leerzaam voor den schrijver en den lezer. De critiek mioet den auteur dienend zijn en niet in de eerste plaats dienend om de eigen-wijsheid te demonstreenen. Zal de kunst en de critiek zich vereenzelvigen met de halfheid, den mismoedigen en oppervlakkigen geest van dezen tijd, of zal zij als haar taak zien, het volk weer vertrouwen te geven in eigen kracht en grootheid?

De Nieuwe Gids, voortbouwende op wat zij gefundeerd heeft, zat probeeren om ‘dien goeden Geest gezel te zijn’.

* * *

Jac. Schreurs. *Kleine liederen van Dood en Leven*. - Uitgeverij Spectrum, Utrecht.

Het lezen van enkele der nieuwste bundels poëzie bevestigt mijn meening dat vele jongeren terugkeeren naar de oude en beproefde wegen. Bij het wat slappe en vage, bij het wat al te oppervlakkige, valt er veel schoons te ontdekken in deze laatste negen bundels.

Er is één verzameling verzen onder deze negen, die redenen tot verheuging geeft en dat is het voortreffelijke werkje van den priester Jac. Schreurs.

Zijn kleine liederen van Dood en Leven zijn in technisch en moreel opzicht hoogstaande.

In technisch opzicht.

Reeds het allereerste gedicht uit de serie Lof der Liefde getuigt van een diep gevoel voor muzikale verhoudingen.

> De liefde is dronken, zegt de wind
> Want heel de nacht heeft zij haar lied doen schallen
> En zingend is zij uit 't gebint
> der sterren in het stroo gevallen.
> En slaapt met alle maten en getallen
> Hier in haar armen als een kind....
> De liefde is dronken, zegt de wind
> En Englen dwalen om de stallen.

Men bemerkt al lezende niet, dat hier een achtregelig couplet steunt op twee rijmklanken. Dit reeds is een bewijs, dat Schreurs de technische problemen achter zich heeft, waardoor het alleen mogelijk is geworden,

een schoon gedicht te schrijven. Ook de idee wordt hierdoor opgeheven in de bijzondere sfeer.

De tweede regel is het volgende bewijs van een natuurlijk luisteren, een zich rustig overgeven aan den tocht der wind zelve. Immers, haar meerder lengte van jamben suggereert onmiddellijk haar uitgestrekte reize door den nacht. Zij is gevallen uit het gebint der sterren in het stroo. - Het dun en ijl klinkend woord gebint, beeldt hier het ongeschreven contact der sterren, die als een stelsel van vage lijnen den hemel schragen. En tevens verbeeldt zij de goddelijkheid der liefde, die van den hoogen hemel valt in het nederig stroo, het stroo waarin de dieren en ook Christus sliep.

De liefde slaapt met alle maten en getallen - zij is alomvattend en vertrouwd bij alle volstrektheid en berekening - zij slaapt met hen, zij is tegenwoordig in alles wat het leven brengt. Kinderlijk slaapt zij in dit leven, met al zijn afgebakendheid en beperkingen.

De liefde is dronken, zij is bedwelmd van zich zelve en bij haar rusten in de armen der winden, bij haar onbewuste aanwezigheid in alle dingen dwalen de engelen om haar leger - de stallen - de plaatsen der goedheid en heiligheid.

In moreel opzicht.

Deze goede en in elk woord verantwoorde techniek in het lied van Schreurs is nergens uitgangspunt en doel. Want het uitwendige van deze schoone lyriek, die menigmaal den vorm aanneemt van een hymne als in Dies Irae wordt te boven gegaan door een geloof, een geloof dat niet over ge-erfd doch doorleefd is.

Schreurs heeft de wijsheid lief en hij doet menigmaal denken aan den dichter Leopold. Wie enkele maanden geleden zijn prachtig beeldend gedicht ‘het Plantsoen’ heeft gelezen, voorkomend in het tijdschrift De Bundel, zal direct een verwantschap met hem hebben gevoeld, ik zeg uitdrukkelijk geen beïnvloeding. Maar meer dan Leopold is Schreurs strijdbaar. Ik ken geen dramatisch gedicht van de laatste jaren dat van zulk een geestelijke sterkte en tevens zulk een meesterschap over de taal getuigt als zijn ‘Offensief’ vooral in den proloog. -

Wijsheid is bij Schreurs, zei ik. Men leze dit teedere lied en men voele dat hier wijsheid en geloof tesamen smelt -

> Leer mensch hieruit uw wezen kennen
> Uw zin en ook uw tegenzin
> Een vogel met gebroken pennen
> die, tegen alle winden in,
> vóor hij ter aard te pletter slaat
> of aan een roofdier ondergaat
> plots uit de duisternisse boven
> ervaart een macht, die hem ontzet
> en hem, met hemelsch licht bestoven
> klapwiekend op de schouder zet....

Men heeft wel eens geschreven dat de hoogste lyriek beeldenloos is. Zij behoeft dit zeker niet te zijn, want de laatste strofe hier en vooral het éene woord klapwiekend, wordt als 't ware opgenomen in een hoogere beelding. Dit klapwieken is de blijdschap der van God bewogen ziel, het beeld vervlucht hier in de idee.

Dit verschijnsel treft men herhaaldelijk aan in dit werk, het is hetzelfde element wat het ge-dicht van Leopold onsterfelijk doet worden.

Schreurs ervaart dit leven op een sereen plan en hij schept, hij reflecteert alleen van uit deze verhevenheid van denken en gelooven. Daardoor krijgt het alledaagsche een bijzondere kleur en klank en wordt opgezogen naar deze hoogten. Het verschijnen van dit sublieme bundeltje is een gebeurtenis, niet een literaire allereerst.

Men zet dit boekje niet weg tusschen de anderen, men moet het telkens weer opslaan, bijna als een brevier, men wordt er rijker door en verwarmd.

Het doet mij veel ergernis over zooveel ontaarding in de literatuur vergeten Goddank. - Wij hebben in Jac. Schreurs een groot dichter gevonden, die nog maar aan den aanvang staat van een rijk leven.

Arm. F. Carnelissens.

Het ligt in den geest des tijds te moraliseeren. Het didactische karakter der moderne dichtkunst is een natuurlijke reactie op richtingloosheid dezer maatschappij.

Ook de titels van romans en essays, radio-redevoeringen, pamfletten, tijdschriften, wijzen op het zoeken naar een nieuwe moraal.

Alsof deze ooit nieuw, alsof deze ooit tijdelijk kan zijn. De ironie en het sarcasme, deed zijn entree reeds al ten onzent in de ‘Wandelaar’ en ‘Pierrot aan de Lantaren’ bij Martin Nijhoff. Vanaf dien tijd werd het beleerend, vermanend en spottend element steeds sterker.

Het spreekt vanzelf dat de invloed van den oorlog en in verband daarmee de ontbinding op veler terrein, geldend werd. Ook de machteloosheid waarin de richting Albert Verwey het jongere dichtersgeslacht voerde, was oorzaak van een omverwerping van vormen en gedachten. En is het machtig wordend Marxisme geen debet aan de ontstellende stompheid op het gebied der zede, aan de verwildering en de karakterloosheid der critiek?

Waar de woordvoerders der S.D.A.P., om een voorbeeld te noemen, nog voor enkele jaren geleden hun banvloek uitspraken over de volgens hen ‘gedegenereerde dichtkunst der jongeren’, inzonderheid de heer A.M. de Jong, daar vleit deze linksche pers in slaafsche ‘afhankelijkheid’ de vroegere ‘dégénérés’ en doet alsof zij immer en altijd voor de ‘bezinning der jongeren’ heeft gepleit. Ja! zij laat de Vara voor hen pleidooien.

Waarin overigens deze bezinning bestaat laat zij in het midden. Ja, het was zoo erg dat de Getijers enkele jaren geleden een apart manifest

lieten drukken, als protest tegen de weergalooze grofheden dezer heeren tegenover een in memoriam van Werumeus Buning.

Als erfstuk dezer platheid hebben wij heden nog heel wat socialistische en z.g.n. democratische ulevellen-wijsheden te verwerken.

Na den bundel van Nijhoff, die, hoewel de heer A.M. de Jong daarin geen talent wist te ontdekken (hoe schrijft hij thans?) hebben wij veel epigonisme in dit genre reeds achter den rug.

Het jongste geslacht is ook ten deele nog besmet met de ironie-bacil.

Wij verwerkten de gedichten van Greshoff, die van E. du Perron. En nieuweren meldden zich aan - Gerard den Brabander, A.D. van Oosten (Eric van der Steen), Leo Breen, Victor van Vriesland om er slechts enkelen te noemen.

Remedie voor moraal en vorm werd ons niet geschonken met dit grootendeels destructief werk.

En zeker niet voor den vorm. Integendeel, er werd erbarmelijk geknoeid, in de maat, in het rijm, in het beeld, in de muziek. De rhetoriek werd grootendeels weliger dan voor 1880. Ik zal hierop uitvoerig en met voorbeelden verduidelijkt terugkomen.

Ook de heer Arm. F. Cornelissens heeft critiek op dezen tijd, op de wereld, op de kerk, de liefde, het werk, het geld....

Dat is begrijpelijk! Maar waar is alweer de remedie?

Ook deze versjes zijn slechts linksche schoppen in de ruimte. Luister naar wat Cornelissens ons zegt over het geld -

> Ik wou je dienen, nuttig zijn
> Maar jij wil slechts mijn dienaar zijn.
> dies heersch ik. Dat bevalt mij best
> Ik werd je meester - wat je rest
> aan schoonheid, godsdienst en zoo meer
> bloeit slechts, als ik je eerzucht smeer. -

Ik - dat is dus het Geld - en ‘je’ dat zijn wij. Wij willen dienaar zijn, alleen dienaar daarvan. Deze idee is zeer modern, wij hadden haar nooit eerder vernomen.

Daar wij slaven zijn, heerscht dus het geld. Dat klopt. En dat bevalt het geld best. Wat is dat geld nu eigenlijk? Een persoon, een macht, het kapitalisme?

Het geld werd onze meester.... Alsof dat iets nieuws is, nadat wij reeds weten dat wij de dienaren zijn en het geld onze heerscher. Maar dan komt de wijsheid aan het slot. De rest der schoonheid, der godsdienst én zoo meer.... (welk een banaliteit) bloeit en leeft slechts, als wij ‘gesmeerd’, betaald worden. -

De heer Cornelissens heeft weinig fiducie in karakter, kunst, geloof.... en zoo meer....

En zoo orakelt de heer Arm. C. maar door, telkens in zes zinnen, verlucht door.... n.b. Jozef Cantré, die bij elke ulevellenwijsheid een

plaatje maakte, een goedkoop prentje, dat den heer Cantré weinig eer aandoet. Wat bedoelt de katholiek Cantré met zijn plaatje op de Kerk? Ik zie er een cacaobusje in waar iemand met bloote beenen doorheen is gezakt. De vrouwen, meest bloot, zijn van gewapend beton en expres misteekend.

Hoewel de dichter Cornelissens eerst heeft beweerd, dat alle schoonheid slechts bloeit bij de gratie van de smeer, zegt hij over de kunst het volgende:

> Wie leeft voldaan alleen bij brood
> verlok ik niet, gaat zoo wel dood.
> Ik lok de grooten, die ik ken
> sterk onweerstaanbaar, want ik ben
> voor hen meer dan het daaglijksch brood
> Ik ben het voedsel in hun nood.

Degenen dus die de eenvoud betrachten (of bedoelt de heer C. die zich in de materie verzadigen?) gaan zóo wel dood. Dat is niet overeenstemmend met de elders verkondigde stelling, dat de materialisten zegevieren over alles.

Ik wil niet veel zeggen over den erbarmelijk slechten zinsbouw, de armoe van taal. Tweemaal ‘lokt’ de kunst en het woord ‘sterk’ naast ‘onweerstaanbaar’ doet meer dan onbeholpen aan.

Over de wetenschap volgt dit rammelend en erbarmelijk gestyleerd grapje:

> Die ik bezit - die hou ik vast
> Soms wordt het weten je een last
> Als is 't, dat ik veel kwalen heel
> pas op, of je wordt mijn gespeel
> Zoo Faustus knecht, die zei weleer
> ‘Reeds weet ik veel, doch ik wil steeds meer.’

Ik meen dat het niet noodig is nog meer voorbeelden te geven, om aan te toornen, dat de gedichtjes van dezen beginneling beneden elk peil van literatuur staan. De teekenimgen van Cantré zijn noch synthetisch, noch symbolisch. Blijkbaar heeft hij met deze rijmsels geen raad geweten. Hetgeen begrijpelijk is.

De ‘Levensverlokkingen’ van den heer Cornelissens zijn meer verlakkingen.

De slang op de kaft wordt door den inhoud een regenworm.

Van een heel wat dieper inhoud, van een heel wat gerijpter talent, getuigt de fraaie bundel ‘Het koraal van den Dood’ door Achilles Mussche, waarbij ik in mijn vervolg nader wil stilstaan.

Bibliographie

Boeken van vrouwelijke auteurs. Irmgard Keun. *Kind aller Länder*. - Querido, A'dam.

In de Nederlandsche literatuur staat Mary Dorna met haar zeer individueel werk vrijwel alleen. Maar zij heeft een Duitsche kunstzuster, die, wonderlijkerwijze, haar volkomen aequivaleert. Het is Irmgard Keun, en men heeft slechts haar nieuwste boek te lezen: **Kind aller Länder**, om de geestelijke overeenkomst tusschen deze beide auteurs te erkennen. In zijn schijnbare naïeveteit, en ondanks den fijnen humor, die haast van alle bladzijden licht, is dit een tragisch, een diep-aangrijpend werk. En meesterlijk is het beeld der wereld en der menschen geteekend, zooals zij zich voordoen aan het oog en het brein van een tienjarig kind. Men legt dit boek, dat onweerstaanbaar boeit, niet eer uit de hand, dan nadat de laatste bladzijde gelezen is.

Tóch herinner ik mij uit mijn lectuur nóg een boek in den geest van Dorna en Keun geschreven; het is H.S. Milde's **Die Liebe der Zehnjährigen**.

Ro van Oven. *Op den Dam No. 1.* - Ned. Keurboekerij. N.V. A'dam.

Dit nieuwe boek van Ro van Oven is een uitstekende historische roman. De nadruk dient hier te vallen op beide woorden, dus op historische zoowel als op roman. Het evenwicht is voortreffelijk bewaard: hoe dikwijls gebeurt het niet, dat een boek, gebaseerd op geschiedkundige gebeurtenissen, een tweeslachtig karakter vertoont, niet geslaagd als historisch document en niet geslaagd als roman, en waarbij men, zooals de Franschen zich geestig uitdrukken, veel te veel **sent l'huile.** Bij Ro van Oven krijgt men den indruk, dat zij de geschiedenis zoodanig in haar brein heeft geabsorbeerd, dat zij vanzelf een verhaal, dat ook een goeden roman is, schrijven kon.

De vondst aan het slot, waar het jonge meisje (Ro van Oven) de ontmoeting heeft met Evert Maaskamp, den hoofdpersoon uit haar boek, is een ware trouvaille.

Ik kan dit werk alleszins, ook aan wie niet van ‘geschiedenis’ houdt, ter kennismaking aanbevelen.

Het begin van Op den Dam No. 1 heeft een verwonderlijke overeen-

komst met het begin van Boy door James Hanley. Ik geloof, dat we hier al wéér te maken hebben met een curieuse literaire coïncidentie, daar het **not very likely** is, dat Ro van Oven Boy heeft gelezen. Immers dit boek is **suppressed** in Engeland, en alleen te verkrijgen in Frankrijk, te Parijs tegen een hoog bedrag bij The Obelisk Press, sinds het in 1935 werd **banned in England.**

Anna Hers. *Het heilige leven*. - Brusse. N.V. R'dam.

Het leven is heilig.... het zijn alleen de menschen, die het, met hun egoïste, of conventioneele, of domme of verkeerde opvattingen ònheilig maken, - dit is de diepere zin van Anna Hers' mooien roman. Goed doet zij uitkomen, hoe de samenleving **juist** degenen, in wie het hoogere, het betere leeft, niet aanvaardt, en hen voor gek verslijt. Met vaste hand zijn de karakters tegenover elkander gezet, en ook de milieu's zijn voortreffelijk geteekend. Een boek om van te houden, dat het verlangen wekt, het na de lectuur niet weg te zetten, maar het nog eens te doorbladeren, om bizonder geslaagde plaatsen te herlezen.

Jo Boer. *Catherina en de magnolia's*. - Nijgh en van Ditmar, R'dam.

Een debuut?.... Maar hoe geslaagd dan, hoe goed gecomponeerd, hoe goed geschreven, hoe goed van beschrijving en psychologie!

Een gelukskind, deze jonge schrijfster, om opeens met zulk een knap, voldragen werk in het licht te kunnen treden!

Catherina en de magnolia's.... de titel is welluidend en romantisch, doch waarom hij gekozen is? Ten eerste heeft Catherina niets met magnolia's te maken, en ten tweede is niet zij de hoofdpersoon, maar Teresa. Teresa, de vrouw, de moeder, de landeigenares, die de geheele familie van zonen en schoondochters en kleinkinderen beheerscht. Er komen veel personen voor in dit boek, maar dit is voor Jo Boer geen bezwaar; met vaste en eekere hand boetseert zij haar figuren, en geeft aan elk hun **due**, zooals de Engelschen zeggen. De naam van deze schrijfster zal er een zijn, dien wij moeten onthouden, want Catherina en de magnolia's is een mooi, een heel mooi, een apart, een boeiend en belangrijk boek.

De firma Kluitman en de jeugd.

Meen niet, publiek, dat het zoo gemakkelijk is, een uitgever van boeken voor de jeugd te zijn! Het is misschien een der moeilijkste ‘vakken’, die er in de boekenwereld bestaan. Om te kunnen beoordeelen, of een werk geschikt is voor bepaalde leeftijden, moet men beschikken over een onfeilbare intuïtie, een zuiveren flair, een beproefde routine, een fijngevoeligen smaak, èn een degelijk, onverstoorbaar gezond verstand. Al deze onmisbare eigenschappen vereenigt de firma Kluitman in zielig,

in een gelukkige, zeer harmonische combinatie, en zij heeft dit feit reeds jaren en jaren lang bewezen. ‘Een boek van Kluitman’ is op alle verlangenlijstjes van jongens en meisjes een desideratum, daar **inhoud en vorm** in de uitgaven dezer firma geheel één zijn (zooals het ook behoort!).

Of de Gebr. K. een jongens- of een meisjesboek in behandeling genomen hebben, men kan zich altijd toevertrouwen aan hun keuze. En dit is, zoowel voor de ouders als voor de kinderen, een niet genoeg te apprecieeren voordeel. Vooral ook, nu tegenwoordig het genre van den ‘meisjesroman’ zoozeer in zwang is, is het dubbel zaak voorzichtig te zijn, en uiterst select te werk te gaan. Welnu, deze firma beseft dit ten volle, en geeft thans weer twee meisjesboeken uit, die aan alle eischen, welke men aan deze soort stellen kan, voldoen. Mevr. Jager-Meursing schreef **Meisjes van onzen tijd,** een aantrekkelijke titel voor een aantrekkelijk boek. De geschiedenis der drie vriendinnen, hoe zij zich door de wereld slaan en hun levensdoel bereiken, is boeiend en levendig verteld. Mevr. Was-Osinga's: **Madeleen staat op de drempel,** is een eenvoudig, vriendelijk verhaal, dat naar meer doet verlangen. Theo Frank's **Billy, de nieuwe kameraad,** is een avonturenroman van de allerbovenste plank, waarin wij het leven op ranches en in de prairies meemaken, en waarin jongens van veertien jaar een prachtige rol spelen. De redding van een verzonkene in het drijfzand is een vrij wat aangenamer episode dan ‘de dood in het drijfzand’ van Victor Hugo, zooals wij dat in onze kinderjaren in onze school-leesboeken te genieten kregen, ven waarvan de laatste, griezelige zin: Een hand steekt er uit op, kramptrekt en verdwijnt, - mij altijd is bijgebleven.

In: **Hier Holland radio** geeft W.N. van der Sluys ons een boek, dat wij in àller jongens handen zouden wenschen. Het is zóó bevattelijk en instructief geschreven, dat elke jongen, dunkt mij, het zal waardeeren als een dierbaar bezit. (Doch niet alleen de jongeren, ook de ouderen kunnen er heel wat uit leeren, en er ongemerkt een massa kennis uit opstrijken.)

Kinderboeken.

Als de Wereldbibliotheek iets aanpakt, dan doet zij het, dat weten we, goed.

Zoo heeft zij nu aan haar, reeds zoovele letterkundige terreinen overstrijkend fonds nog een nieuw genre: kinderlectuur toegevoegd.

Als eerste nummer verdient stellig vermelding: HansjeStoffel, een hoogst origineel kleuterboek, en voor Holland een unicum. Het is namelijk een zeskleurendruk, voorbeelden waarvan men tot dusverre alleen in de Scandinavische landen vond en sporadisch ook in Frankrijk. De levendig geteekende plaatjes en de kinderlijke, bevattelijke tekst zijn het karakteristieke werk van mevrouw IJzerman.

Voorts, als een groote verrassing voor het lezend jeugd-publiekje, deed de W.B. twee prachtig verzorgde boeken verschijnen van mevrouw Cramer-Schaap, De wigwam in de stad, en van S. Franke Si Ardjoe en zijn buffel. Wanneer men weet, dat de W.B. voor haar nieuwe onderneming een Commissie van Advies heeft benoemd, waarin de directies van verschillende kinderleeszalen hebben zitting genomen, dan kan men overtuigd zijn, dat wij hier qua kinderlectuur **la crème de la crème** krijgen. Inderdaad getuigen de twee bovengenoemde boeken reeds van een bizonder gelukkige keuze. **De wigwam in de stad** is de gevoelige en origineele uitbeelding van een gezinsleven, met daarin als middelpunt een twaalfjarige jongen met al zijn acties en reacties, wanneer hij zich aan te passen heeft aan veranderde omstandigheden. Buitengewoon aardig is ook Franke's Si Ardjoe, waarin het leven en de avonturen van een klein Inlandertje worden verteld, met een groote liefde en een fijngevoelig begrip. Twee nieuwe desiderata in de boekenverzamelingen onzer jeugd!

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 54. Deel 3]

Bij Frank van der Goes' tachtigsten verjaardag door Dr. Alfred A. Haighton.

Op 13 Februari j.l. vierde Frank van der Goes, de laatst-overgeblevene der Veteranen, die anno 1885 Willem Koos terzijde stonden bij de oprichting van dit tijdschrift, en een der Voorvechters van den toenmaligen ommekeer op velerlei gebied, zijn tachtigsten verjaardag. Hij behoorde tot het vijftal Baanbrekers, hetwelk in dat jaar als Redactie optrad van 'De Nieuwe Gids', toen pas geboren, en met dit jonge periodiek een nieuw Bloeitijdperk inluidde van Neêrlands aloude Beschaving. Onze eerste Redactie bestond (in alphabetische volgorde) uit: Frederik van Eeden, Frank van der Goes, Willem Kloos, Willem Paap en Albert Verwey.

Hun aller Leidsman was de groote Dichter en Aestheticus Kloos. Frank van der Goes bekleedde echter een voorname plaats onder deze keurbende. Hij heeft belangrijk aandeel genomen in de voorbereiding der oprichting van ons blad. Hij bleef Redacteur tot en met September 1893, terwijl Paap reeds anno 1886 - na afloop van den eersten jaargang - uittrad, Verwey zich in April 1890 terugtrok en vervangen werd door P.L. Tak, en deze laatste alsmede van Eeden op 28 April 1893 hun Redacteurschap neêrlegden. Van de aanvankelijke Redacteuren, behalve Willem Kloos, is Frank van der Goes het langst op post gebleven.

Gedurende de acht jaren van zijn Redacteurschap, heeft Frank van der Goes zijn stempel gedrukt op dàt onderdeel van den inhoud van dit tijdschrift, hetwelk meer in het bijzonder tot zijn werkkring behoorde, nl. de artikelen op sociaal-oeconomisch en

daarmede samenhangend gebied. Voortreffelijk essayist, heeft hij een keur van verhandelingen, beschouwingen en critieken over de nooden der maatschappij in het licht gegeven. In politiek opzicht is hij een der wegbereiders geweest voor het marxisme hier te lande. In de eerste acht jaargangen van ons tijdschrift vindt men van van der Goes' ontwikkeling van radicaal democraat tot vurig marxist geboekstaafd. Waar Frederik van Eeden bovendien, in deze zelfde bladzijden, een ethiek van aanverwante strekking, op meer gevoeligen toon doch ook met aanmerkelijk minder ideologisch fundament, verkondigde, terwijl de andere Redacteuren zwégen over dit soort onderwerpen, ontstond vanzelf de schijn, alsof de Redactie-in-haar-geheel deze anti-Oranje en on-Vaderlandsch-gezinde opvattingen was toegedaan.

Deze schijn bedroog evenwel. Willem Kloos is zijn heele leven lang een overtuigd en getrouw aanhanger van ons Vorstenhuis geweest, die ook in àndere opzichten zuiver Nationaal voelde. Kloos' evenknie-in-het-proza, Lodewijk van Deyssel, en weldra 's Dichters rechterhand op het stuk van critiek in dit orgaan, getuigde al dadelijk van een gloeiende Nationale Bezieling, naar blijkt uit zijn beroemde opstel ‘Nieuw Holland’ mitsgaders zoovele andere pennevruchten.

Tegenwoordig, na een tijdruimte van rond een halve eeuw, valt het gemakkelijk, het wezensonderscheid tusschen deze beide grondstroomingen in de ‘Nieuwe Gids’-beweging te onderkennen. Met hunnen grondslag ‘l'Art pour l'Art’ hebben de Tachtigers-in-engeren-zin een Beginsel ten troon verheven, dat wortelt in ons oud-Vaderlandsch Begrip der ‘Souvereiniteit in Eigen Kring’. Op de keper beschouwd, vindt de, enkel op de Kunst betrekking hebbende, stelling ‘l'Art pour l'Art’ veeleer haar politiek analogon in de, het beginsel der ‘Souvereiniteit in Eigen Kring’ in haar vaan voerende, Anti-Revolutionaire Partij van Dr. Abraham Kuyper dan in het, alles aan het Staatsabsolutisme onderschikkende, marxisme. Het moge, op het eerste gezicht, vreemd klinken; Dr. Kuyper's A.R. staatkunde en de Tachtiger Kunstleer kunnen allicht ‘bien étonnés de se trouver ensemble’ lijken; men erkenne grif, dat de overeenkomst den tijdgenooten niet of nauwelijks voor den geest kwam: toch springt de analogie in het oog. De A.R. politiek verkondigde de ‘Souvereiniteit

in eigen Kring' als algemeen Beginsel; de Tachtigers eischten haar op voor de Kunst. (En deze laatsten veroverden hun doel, terwijl de A.R.-stormloop-op-het-veld-der-politiek halverwege steken bleef.) Gelijk zoo vaak, hebben in die jaren parallelle verschijnselen, op verschillende terreinen, naast elkaêr bestaan, zonder onderlinge aanraking, veelmin begrip. De A.R.- politiek was te behoudend, te 'deftig', te eenzijdig ook, om haar eigen grondbeginselen te herkennen in de omwentelende Hervormers der Cultuur, die door 'De Nieuwe Gids', der Kunst haar 'Souvereiniteit in Eigen Kring' herwonnen; en de Tachtigers waren te modern, te beeldenstormend, te zegevierend in Eigen Kring, om tijd over te houden voor het speuren naar analoga daarbuiten. Dat is trouwens goed geweest. De constructieve Daad gaat ver boven het aanknoopen van ideologische verbindingen, want voor deze laatste taak komt de geschiedvorsching vroeg genoeg. De innerlijke Beginsel-verwantschap ligt nochtans voor de hand. En het laat zich hooren, hoe de kampioenen der 'Souvereiniteit in Eigen Kring'-voor-de-Kunst, met hun heftig-beleden 'l'Art pour l'Art', moesten opbotsen tegen het marxisme, met zijn al-omvattend Staats-absolutisme. De Leer der éénen stoelde op Organische Vrijheid, die der ànderen op mechanische inschakeling. Zij konden bondgenooten wezen in den gemeenschappelijken strijd tegen muf behoud; hun wegen moesten scheiden toen de bevestiging der Zegepraal aan de orde kwam. Naar onze stellige overtuiging, heeft men hier, in een notedop, de diepe ondergrond van het conflict, dat, na lang gebroeid te hebben, anno 1893 in volle scherpte uitbrak binnen onze toenmalige Redactie.

Dit aanzwellend meeningsverschil culmineerde in de beroemde polemiek over 'Socialisme', tusschen Lodewijk van Deyssel en Frank van der Goes, begonnen in den zesden jaargang van dit tijdschrift. Een paar geniale Personen stond daar tegenover elkander, elk als exponent van een der twee, zooëven geschetste, standpunten. Beiden verdedigden hun these met geestdrift en overtuiging; beiden hebben, van eigen standpunt, volmaakt gelijk; beiden stellen het probleem even scherp als principiëel. Thans, na zooveel jaren, is het nog een onverminderd intellectueel genot, dien pennestrijd te volgen. Deze polemiek mitsgaders de, daarmede gepaard, gaande vecht-artikelen van andere Redacteuren,

liepen uit op het einde van alle gedachtenwisselingen, waarin onverzoenbare meeningen tegenover elkander staan: ieder bleef stokstijf volharden bij zijn inzicht.

Oordeel vellen over dit conflict past onze generatie nauwelijks. Wij zijn er te ver af, om hetzelve juist aan te voelen binnen het cader van dien tijd, en nochthans te dicht er bij, om het te kunnen zien met het koele, onpartijdige en door geen hartstocht vertroebelde oog van den geschiedschrijvenden buitenstaander. Lodewijk van Deyssel en Frank van der Goes heeft die felle pennestrijd niet verhinderd, vrienden te blijven. Een glansrijk voorbeeld van eerlijke beginselvastheid en hoogachting voor den tegenstander, dat menig hedendaagsch polemist tot les kan dienen! Zelden werd zóó principiëel en tevens op dermate nobele wijze tusschen geestelijke antipoden gedebatteerd.

In den loop van September 1893 kwam de, al lang te voorziene, ontknooping. Frank van der Goes hield op, deel uit te maken van de Redactie. Sedert dien zijn alle uiterlijke banden tusschen hem en dit tijdschrift verbroken.

Frank van der Goes' bijdragen in die eerste acht jaargangen van ons blad, zoo groote als kleine, treffen altijd door hun degelijke argumentatie, heldere voordracht, pittigen bewijstrant, verzorgde taal en meesterlijken stijl. Men behoeft het volstrekt niet met zijn betoogen eens te zijn, om de diepte van zijn sprankelenden geest te bewonderen. Al pleit hij voor een zaak, die de onze niet is, en waar wij zelfs op menig punt lijnrecht tegenover staan, toch voelt men een groote sympathie opwellen voor de figuur van zulk een strijder, wien, als kampioen voor een conceptie van Sociale Rechtvaardigheid - daargelaten of deze nu juist schijnt of fout -, men oprechte hoogachting moet toedragen wegens het heilig vuur van den geestdrift, dat door al zijn, desniettemin zoozeer beheerschte, uiteenzettingen heen straalt.

Het kan trouwens geen verwondering baren, dat deze vlijmscherpe geest, geboren en getogen in een tijd van duf liberalisme à la Thorbecke, reeds op jeugdigen leeftijd begon met de consequenties te trekken uit de beginselen der staatkundige school, waarin hij was groot gebracht, en mitsdien voor het voetlicht van 's Lands schouwtooneel trad als democraat vol radicalisme. Gene zestiger en zeventiger jaren zijn, immers, de periode gedu-

rende welke de Beginselen der Revolutie-van-1789 hoogtij vieren in theorie, terwijl tegelijkertijd de capitalistische bourgeois-ideologie, van Anti-Revolutionaire zijde wel eens treffend gekenschetst als het 'Revolutionair Behoud', halstarrig weigerde, hare, met mond en pen beleden, grondslagen practisch ten uitvoer te leggen. Binnen het cader van dergelijke denkbeelden, moest de eisch tot daadwerkelijke ontplooiing van de, welhaast alom bewierookte, idealen uit 1789 wel spreken tot een man met even warm gemoed als helderen kop.

Evenmin mag het ons verbazen, dat hij, verder doordenkend in dezelfde lijn, zich al spoedig schaarde onder de vanen der roode beweging. Deze was destijds jong en veelbelovend. Het bonzendom had haar nog niet aangetast, en wie uit vrijzinnigen huize stamde kwam er gemakkelijk toe, in het marxisme de panacee tegen alle kwalen der samenleving te zien. Dat het heel anders uitgeloopen is, dat Rusland ons het tegendeel van een 'Heilstaat' te zien geeft, dat de Staats-almacht, naar Marx' wil, iedere bloei der Persoonlijkheid belet, viel, tegenover de gruwelijke ellende, waartoe het capitalisme gevoerd had, toen enkel te bevroeden op den bodem eener, besefte of intuïtieve, Religiositeit, maar zeker *niet* op louter-verstandelijke grondslagen. Het ligt geenszins op den weg van ons, zoovele doorslaggevende decennia aan ervaring rijker, om den staf te breken over hen, die, met al het vuur der jeugd, destijds de roode vaan omhelsden.

'Oude liefde roest niet', zegt een spreekwoord. Frank van der Goes is altijd trouw gebleven aan de roode vaan. Maar hij heeft nooit het pad der 'bonzocratie' bewandeld. In de Kamer heeft hij nimmer gezeten, noch maakte hij ooit deel uit van eenige Provinciale Staten. Enkel zetelde hij, aan het begin dezer eeuw, een paar jaar lang in den Gemeenteraad van Hilversum, voor de S.D.A.P. Anders dan zoovele rooden, die op baantjes met bezoldigingen azen, bleef hij leven vóór, niet vàn, zijn ideaal. Sedert eenige jaren heeft hij, trouwens, de S.D.A.P. verlaten om meer naar linksch te gaan. Tegenwoordig is hij een der bestuurders van den Bond van Revolutionaire Socialisten. Men kan zich licht begrijpen, hoe een puur marxist, als hij, zich niet meer op zijn plaats voelt in de verburgelijkte S.D.A.P., en men moet de beginselvastheid loven van een voorganger der roode beweging,

die, op hoogen leeftijd en onder de huidige omstandigheden, niet schroomt een dergelijke extreme vleugel van het marxisme openlijk voor te staan.

Anno 1903 heeft Frank van der Goes een gevangenisstraf van één maand ondergaan, wegens roode propaganda ter gelegenheid van de spoorwegstaking. Tegenwoordig straft Neêrlands overheid 'politieke misdrijven' zwaarder! Hij had het, naar ik bij ondervermeld interview vernam, niet al te slecht in het gevang. Hij mocht voor zichzelf werken, en vertaalde toen 'Luimig Proza'. Zakjes-plakken bleef hem bespaard.

Bij den aanvang dezer eeuw was hij, eenige jaren lang, privaatdocent in de oeconomie aan de Universiteit te Amsterdam. Verder gaf hij geruimen tijd les aan de Tooneelschool te dier stede. Naast de Politiek en het daarmede nauw samenhangende, genoten Tooneel en Literatuurgeschiedenis zijn liefdevolle aandacht.

Letterkundige, in den zin van scheppend kunstenaar, is Frank van der Goes niet. Geen roman, novelle, gedicht of wat van dien aard ook, vloeide uit zijn pen. Bellettrie te beoefenen schijnt hem nooit te hebben aangetrokken. Dit feit levert, m.i., eene zielkundige nevenverklaring voor zijn conflict met de Leiders van 'Tachtig'. Wat hèm weinig aanstond was voor hèn het meest gewichtige.

Zijn grootste verdiensten liggen op het gebied van het essay. De politieke, sociale en oeconomische geschriften van Frank van der Goes behooren, gelijk wij reeds zagen, tot het beste, wat op dit gebied bestaat. Weet de andersdenkende zijn verzet tegen de tot uitdrukking gebrachte zienswijze - bijv. het, in ons oog, verwaten, atheïsme in het stuk over 'Dominee, Pastoor of Rabbi?' in de Augustus-aflevering 1890 van dit tijdschrift - het zwijgen op te leggen, dan vermag hij van ganscher harte de genialiteit der techniek van derzelver bepleiting te bewonderen.

Het marxisme-hier-te-lande dankt vermoedelijk meer aan Frank van der Goes dan deszelfs hedendaagsche coryphaeën wel bekennen willen. Zonder een geestdrijver te zijn, heeft hij het in klare, bondige en meêsleepende bewoordingen verdedigd, gedurende een tijdvak, waarin slechts een beetje durf van overheidswege noodig geweest ware om het eens voor al den kop in te drukken. Hij is een der oorspronkelijke belijders der roode

ideologie, die haar aanhingen, toen daar nog geen vette baantjes meê te plukken vielen. Hij heeft haar frisch en jong gezien, als een prille maagd, vol beloften voor een schoonen bloei. Wie zal het hem euvel duiden, dat hij trouw blijft aan de ideologische liefde zijner jeugd? Wanneer men het dagelijksch doen-en-laten der kleine menschen gade slaat, kan men slechts eerbied koesteren voor een man, die, op hoogen leeftijd, nog alles, wat in zijn vermogen ligt, doet om de belangen eener zaak te behartigen, welke hij, in trouwe, voor de goede houdt. En staat men daarbij, politiek gesproken, lijnrecht tegenover hem, dan welt in den jongere het woord op, dat, anno 1914, een Engelsch Admiraal over zijn Duitsche tegenstanders te berde bracht: ‘An enemy, but a very gallant enemy!’ Wij rekenen het, ondanks alles, ons tot een eer, dat deze Ridder-zonder-vrees-of-blaam één der Veteranen van dit tijdschrift is, al streed hij ook, een rijkelijk menschenleven lang, voor een zaak, die wij verfoeien. Ook en juist de overtuigde aanhanger van Oranje weet èchte Ridderlijkheid te waardeeren in een tegenstander. Gaf onze goede Koning Willem I ten deze niet het voorbeeld, toen hij den generaal Daendels, voormalig ‘Patriot’, in genade aannam?

Vanuit dit standpunt bekeken, is het een troostrijke gedachte, te weten, dat deze Voorvechter tenminste naar verdienste geëerd wordt door degenen, wien hij zijn werkzaam leven wijdde. Maar al te vaak is ondank 's werelds loon. Frank van der Goes werd echter zeer gehuldigd door de marxisten, of, althans, zekere groepen daarvan, bij zijn tachtigsten verjaardag. Deze officiëele viering vond op Zondag 12 Februari plaats, in het café-restaurant Kransapolsky te Amsterdam. Eigenlijk een dag te vroeg, doch de Zondag werd gekozen, omdat menigeen dan komen kan, wien de weekdag daartoe geen gelegenheid laat.

Tweemaal hebben wij nu van ‘vieren’ gerept, met betrekking tot den geboortedag van dezen onzen oud-Redacteur. Tot onzen grooten spijt moeten wij er echter bijvoegen, dat deze term, in dit geval, maar heel overdrachtelijk mag worden opgevat. De gezondheid van den Jubilaris wankelt nl. al geruim tijd.

Schrijver dezes heeft, naar aanleiding van den heugelijken dag, een interview met den jubilaris aangevraagd en verkregen. Wegens evengenoemde reden moest echter Mevrouw van der Goes het

woord doen. Vele der in dit artikel verwerkte bijzonderheden danken wij aan haar bereidwillige mededeelingen.

Van ganscher harte wenschen wij Frank van der Goes een prompt herstel van gezondheid en dan nog vele jaren in welstand en voorspoed. Moge de Almachtige - in Wien hij niet gelooft, maar anderen wèl - hem, dien Hij reeds met zulk een lang aardsch bestaan gezegend heeft, de Genade schenken in den vorm, waarin Dezelve aan Frank van der Goes toegankelijk is. Wij, voor ons bescheiden deel, hopen hem, onzen oud-Redacteur en mede-oprichter van ons blad, spoedig te mogen feliciteeren met herkregen levenskracht!

Beekbergen, Donderdag 16 Februari 1939.

De man van 1813 door Mr. W.J.M. Benschop.

September 1786. De beweging der ‘Patriotten’ is bijna tot haar hoogtepunt gestegen. Men heeft den Stadhouder vele bevoegdheden ontnomen. Hij heeft dit, vruchteloos protesteerend, ondergaan. Zelfs is hij uit Den Haag vertrokken, den tegenstanders het belangrijkste terrein, Holland, overlatende. Te Leiden is de groote meerderheid, ook onder de studenten, anti-stadhoudersgezind.... En daar promoveert nu een vierentwintigjarig luitenant tot doctor in de rechten op een proefschrift, opgedragen aan den Erfprins van Oranje, en versierd met het wapen van het stadhouderlijk geslacht. Een der ‘paranymfen’ is zelfs een strijdlustig Oranjeklant. De jonge doctor draagt de uniform der stadhouderlijke garde, ofschoon Professor Pestel, de promotor, zelf stadhoudersgezind, hem dit ietwat uitdagend optreden had ontraden. Maar de jonge man is hooghartig, hij vreest niet te getuigen, al staat hij aan de zijde der onderliggende partij. Patriottische studenten zetten een relletje op touw. De jonge doctor spreekt daarover in zijn talrijke geschriften van toen en later met geen woord.

October 1801. Revolutiestorm heeft over Europa gewoed. Ook over Nederland. De oude, verrotte Republiek is ineengestort. De nieuwe, de Bataafsche. is al vanaf haar geboorte een satelliet van Fankrijk. Daar tracht nu Bonaparte, als Eerste Consul, de losgebroken elementen te breidelen en in rustige banen te leiden. Onder zijn druk zal ook hier een nieuwe regeeringsvorm ontstaan, gericht op verzoening van de gematigde Patriotten met de sedert 1795 onderdrukte partij. Ook zij, die toen Oranje trouw gebleven zijn, krijgen het kiesrecht, waarvan de staatsregeling van 1798 hen

uitsloot. Tot die kiezers behoort de jonge doctor van 1786. Officier is hij sinds lang niet meer. Hij had het al tot Pensionaris van Rotterdam gebracht, het ambt, dat Oldenbarnevelt tot uitgangspunt van zijn schitterende loopbaan had gediend, maar is sedert 1795 ambteloos burger, koopman. En ziet, hij bepaalt zich niet tot het uitbrengen van zijn stem tegen de nieuwe staatsregeling. Weer getuigt hij. 27 October 1801 maakt hij een 'Verklaring aan het Staatsbewind' openbaar, waarin hij 'alle constitutiën afkeurt, welke niet het Huis van Oranje met de erfelijke waardigheid van Hoofd van den Staat bekleeden.' Hij pleit tevens voor een grondwet, die prins, regenten en volk gelijkelijk bindt. Zeker, hij had te vroeg gelijk. In 1801 was eenheid onder Oranje nog onmogelijk. Zelfs al zou hier te lande een meerderheid voor zijn denkbeelden hebben bestaan, wat zeer te betwijfelen valt, dan lag de beslissing over onzen staatsvorm toch niet hier, maar, sedert 1795, te Parijs. In onze regeeringskringen was men dan ook met zijn Verklaring danig verlegen. Men sprak van een 'ridiculen stap' en vond het blijkbaar het beste, den schrijver, als een soort ongevaarlijke gek, ongemoeid te laten. En toch, hier werd voor het eerst, duidelijk, 'verzamelen' geblazen.

November 1813. De jonge doctor van 1786 is een door jicht geplaagd, door teleurstelling en zorgen verouderd man van eenenvijftig. Maar nog altijd eerzuchtig. Nog altijd hooghartig. Nog altijd ongeschokt in zijn geloof aan de toekomst van ons volk, mits met Oranje als cement der eenheid. Hij heeft gevoeld dat de volheid der tijden nadert. Sedert Napoleons nederlaag in Rusland spant hij zijn draden door stad en land, om op het juiste oogenblik gereed te zijn. Onze vrijheid mag niet worden een gunst van Napoleons overwinnaars, maar moet een vrucht zijn van eigen handelen. Vooral sinds de berichten over den slag bij Leipzig en het voortdringen der Geallieerden hier te lande binnenkomen, is hij ijverig, schoon behoedzaam, in de weer. Men bedenke: de Keizer is nog altijd machtig, in het Voorhout zetelt nog een Fransch prefect met politie en spionnen, in de stad ligt Fransch garnizoen. En hijzelf is veelal door ziekte aan zijn stoel gebonden. Omstreeks 10 November begint hij meer te wagen, in ruimer kring steun te zoeken. Hij voelt het Fransche bestuur wankelen.

17 November slaat hij toe. Met enkele getrouwen neemt hij de

leiding. Hij benoemt zijn vriend Leopold van Limburg Stirum tot Gouverneur van Den Haag. Hij noodigt den Prins uit naar het vaderland te komen, en zorgt voor de verspreiding van het bekende strooibiljet:

> ‘Oranje Boven!
> Holland is vrij’
> enz.

En als anderen nòg aarzelen, neemt hij, met Van der Duyn, den 21sten November, het algemeen bestuur op zich, en doet de beroemde eerste proclamatie verschijnen.

Gysbert Karel van Hogendorp, de parmantige jonge doctor, die in 1786 op het verkeerde paard scheen te wedden, is, via den ongeduldigen man van 1801, die te vroeg tot eenheid onder het Oranjevaandel aanspoorde, in 1813 tot 's Lands Bevrijder gerijpt.

Doet men, door hem zoo bovenal te eeren, aan anderen geen onrecht? Zeker is meer dan eens, ook op dit stuk, aan Gysbert Karels roem geknaagd. Ten onrechte. Wil men bewijs, wie zouden hier deugdelijker kunnen getuigen dan Koning Willem I, en Anton Reinhard Falck?

Willem I heeft nooit goed met Hogendorp overweg gekund. Beiden waren heerschzuchtig en koel-verstandelijk. Beiden achtten zich geroepen tot dezelfde taak, welke toch - gegeven hun persoonlijkheid - slechts door een van beiden kon worden volbracht. Schuilde wellicht ook in 's Vorsten gemoed tegen Gysbert Karel eenzelfde soort antipathie als Philips II koesterde tegen Willem van Oranje? Hoe dit ook zij, zelfs de blijde dag van 's Prinsen terugkeer in het vaderland wordt even verkild door de noodeloos vertraagde en dan nog vormelijke ontmoeting met den man, die, mèèr dan iemand anders, dien blijden terugkeer hier heeft bevorderd. Aanvankelijk is er dan nog samenwerking, maar al spoedig worden belangrijke zaken buiten Hogendorp om behandeld. Steeds onaangenamer wordt de verhouding. Reeds na drie jaren, in 1816, wordt Hogendorp tot aftreden genoopt. Maar in 1819, als de oude staatsman geheel in ongenade is, schenkt de Koning toch aan hèm het jaartal 1813 in het grafelijke wapen. Aan hem allèèn.

Nu Falck. Wie had meer aanleiding tot naijver dan hij? Ook hij had zich de bevrijding van het land ten doel gesteld, en daarvoor gewerkt. Falck was Amsterdammer, en dat Amsterdam begon, twee dagen vòòr Den Haag, was vermoedelijk even veel, zooal niet meer, aan hèm te danken dan aan Hogendorp. Maar Falck was geen eerzuchtig man, hij stelde anderen aan het hoofd. En die anderen bleken te bang voor Molitors legertje te Utrecht. Zij 'vielen hem uit de hand.' Zoo ging de leiding over aan Den Haag, aan Hogendorp. Maar Falcks zonnige natuur kende geen jaloerschheid. Wel waren zij het toen en later vaak niet eens. Wel keurde hij Hogendorps felle oppositie tegen den Koning af. Maar dan komt 17 November 1823. Dan is het Falck, die de, beiden eerende, fijngevoelige attentie heeft, den verbitterden ouden man in kleinen vriendenkring te huldigen voor zijn kloeke daad van tien jaren tevoren.

Hogendorp stierf in 1834, bijna vergeten. Ons gebiedt de dankbaarheid hem te blijven gedenken. Want hij was, meer dan alle anderen:

'DE MAN VAN 1813'

Verzen door Jacques Idserda.

De poort

De poort,
De in- en uittocht aller menschensoort,
Doorholde bouw, die zonder onderscheid
Uw stadsbewoners binnen-, buitenleidt,

En die den wind doorheen u suizen laat,
En mèt den wind, daar ge niet willekeurt,
Zoowel bekend, als vreemden kruisen laat,
In lange slierten door uw welfsel sleurt.

De poort,
Door wien de luister van 't verleden gloort,
De steenhoop, door wiens wenking is gekomen,
Dat slechte invloed zwenking heeft genomen;

Door wien de triomfators binnenrenden
Uit ouden tijd, met luid bazuingestoot,
Bij wien belagers òm zich moesten wenden,
De schans, die schenderij slechts buitensloot.

De poort,
Die de' achter u verborgen weemoed schoort,
En stad, die kwijnt tot heiligdom, beschut,
Die, zelf bouwvallig, and'ren bouwval stut.

Vergrauwde schuilhoek voor den grauwen spreeuw.
De engte, waartoe 't leven samenstroomt,
Om op te gaan in t' schoon van vroeger eeuw,
Om mee te droomen, wat uw stede droomt.

'T BEGIJNHOF (Brugge)
Teekening van André Idserda

'T Begijnhof

Stil in loome schaduw van de popelkruinen
rijgen bleeke gevels zich aaneen
om 't plein,
- Hof van groen en grijs, van gras en steen -
en zijn
dommeldoezig verkwijnend aan het schuinen.

Plekken licht, verglijdend tusschen ranke stammen,
vinden eind op klammigheid van ruiten
in muren,
die bezonkenheid en rust besluiten.
en uren
glippen mede heen in langzaam avondstrammen.

Wit bedekte zwarte toetsen der begijnen
kruisen licht gebogen er doorheen,
als vlugge
silhouetten, niet opziende.... heen,
terug, en
vinden uitweg tusschen strakke boomenlijnen.

In de warreling van eersten bladerdans
mengt zich onverwachts het blanke kleppen
van duiven....,
en opeens, zie nonnen er zich reppen,
en schuiven
naar de donk're kerk in laatste zongeglans.

Minnewater

Traag zwartend schemervaagsel zinkt op 't watervlak,
Waarover langzaam zwanen glanzig statig glijden,
Spookachtig wit, en in de verte doemen strak
En spits de torens op, die hoog de lucht in snijden,

En zich verdubbelen in bleeke spiegeling,
Weergaaf van vroeg're sfeer, voorbijë romantiek,
Gedragen op bedaarde looverwiegeling,
Weerschenen in verlichte nis en oud portiek.

Figuren schuifelen, beglansd door matte maan,
Over de welving van de rank gebouwde brug,
En zwenken plots'ling af in donk're olmenlaan,
Langsheen de naakte banken, al maar verder, vlug....

Het late luiden der gekante basiliek
Zwelt lengend aan door 't nevelende avondkoele,
En verre stemmen vloeien saam tot gaaf cantiek:
't Zijn kinderen, die spelend in de straten joelen.

Wil dan herrijzen

Wil dan herrijzen, stad der middeleeuwen,
In al uw statiën van glorie,
Herspant dan uwe klauwen, Vlaamsche leeuwen
Nog driest en trotsch! Doem op historie!

Historie voor ons onvergankelijk,
Daar hier 't verleden uitgebloeid
Tot schoonheid is, die blijft toegankelijk
Voor wie die tijden zijn ontgroeid.

Bloei dan nog eens, doorheen de grauwe nevels
Van deze herfstnamiddagstemming;
Dat de' al te vroeg voorbijë zon op gevels,
Die neigen tot hun eindvolbrenging,

Nog iets van vroeg're welvaart stralen mocht,
Nog iets van vroeg'ren levensgang,
Bedrijvigheid, die nauwe banden zocht
In gilden zonder zelfbelang,

Met kunde geregeerd door 't dekenschap,
In 't werk vertolkt door de gezellen,
Die 'n meesterstuk met liefde' en wetenschap
Tot enkel plicht zich konden stellen:

Wilt voor ons weven, nog naar ouden trant
Het zachtst fluweel en mousselijn,
En spelden nog uw allerfijnste kant,
En kleuren zijde en satijn.

Ontvezelt nog met uw verfijnde handen
De planten tot een broos papier,
En wilt 't tot glas verblazen zand bebranden
Met heiligenfigurensier....

Maar ginds, zie door den mist zich plots'ling breken
De voerders van uw wijdschen handel,
Bevracht met kruiden uit de verste streken,
Met peperkers, muskaat, en kandel.

Gevaren tartend durfden ze te trotsen
Honger en dorst, en zich verweren
Tegen het stormgeweld, en klip, en rots, en
Nog valsche bakens te braveeren,

Om eind'lijk door de veil'ge geul van 't Zwin
Hun schat te stevenen in grachten,
Door vest omringeld, waar op nieuw gewin
De stedelingen lang reeds wachtten....

Op 't marktplein wordt de waar weer opgestapeld,
Daar onder 't belfort, trouwe wachter
Over de scharen plots bijeengerakeld,
Dan schreeuwt men er, men danst, en lacht er.

Ter kermis trekt het platteland dan uit,
Om zich met opsmuk te verrassen,
En om op Vlaamsche wijs den laatsten duit
In de taveernen te verbrassen....

Ook bleef men wel ter stede' in groot getal,
Om mee te deelen in haar rechten,
Haar privilegiën en hechten wal;
Waar 'n ambacht 't landkarwei beslechtte....

Maar toen er vreemden uwe vaste wetten
Met wild indringen wilden smetten,
Toen hebt ge' u in de' opstandigheid der ‘metten’
Heldhaftig weten te verzetten....

Helaas, nadat ge' aan u hebt kunnen prangen
Europa door de tijden heen,
Eischt wis'ling van natuur uw ondergang en
Verval, en brokkelt u uiteen.

En steeds meer dijt het tergende verzanden
Van het verbindend waterveld,
Uw welvaart stuit op nieuw gehoopte stranden,
Niet te verschuiven met geweld.

Geen was in staat Antwerpen's mededingen
En jonge leven te beteugelen,
Geen offers, die haar stuwkracht tegengingen,
Haar opgang konden overvleugelen....

Maar word herboren in vervallenheid,
Die voor ù nieuwe opbloei is,
En nieuw ontdekken in verlorenheid,
Opheffing in vermoeiënis.

Godshuisje

Om zijn edelen bouw,
Om zijn donkerte' en licht
Op den gevel, om 't grauw
Van de nissen, ontwricht
Door de tijden, om 't mos,
Dat er op groeit, om 't zwart
Van het deurhout, dat, bros
En gespleten, al smart
En ellende besluit;
Om zijn roest, om de lijn
Van het dak, om zijn ruit
Met het vaalwit gordijn,
Om zijn schoorsteen, die grootsch
Er uit opdoemt, om 't leven,
Dat binnen zoo doodsch
Zich voltrekt; om het scheeve
Geheel, om de keien
Er vóór, om het schoone
Van 't vormenverglijën
En duistere tonen....
....Een huisje van God!

DE REI (Brugge)
Teekening van André Idserda

Brugge gaat ter ruste

Het avondduister heeft zich uitgespreid,
En zich met miezerigen mist vermengd;
Door donk're straten luidt een klok zijn tijd....
Een man komt haastig uit een poort gezwenkt,

En nòg een, nòg een, met gedempten stap,
Met lange stokken gaan ze, kromgeschouderd,
Als zwarte schimmen gaan ze, gaan ze.... flap:
Het schijnsel van een gaslantaarn, verouderd,

En bleek, glijdt schichtig van een huisvlak af....
De mannen gaan van hoek tot hoek weer voort,
Ontsteken 't straatlicht met hun armen staf,
Maar 't laat geluid wordt in den mist gesmoord.

Ze gaan langs zware massa's van de boomen,
Die hier nog, zoo ze vroeger stonden, staan,
Ze worden in de wijdte opgenomen
Der pleinen...., telkens gaat een licht weer aan,

Een licht, een weerglimp van wat is voorbij....
Ze loopen verder langs bouwvalligheid,
En over bruggen, langs verstilde rei,
Stromp'len lang opbouw en vervallenheid....

Is dit het einde en versterven niet,
De nacht, die langzaam aan den dag toesust, en
De groote glorie van dien dag verschiet....?
Is dit het einde?.... Brugge gaat ter ruste....

(Uit den te verschijnen bundel ‘Brugge’.)

Volks- en rederijkerspoezie bij 16de-eeuwsche stadsloterijen De traditie der middeleeuwen handhaaft zich of keert in anderen vorm terug

Een bijdrage tot de cultuurgeschiedenis der stad 's-Hertogenbosch door A. Hallema.

Enkele jaren geleden circuleerde in de groote pers en de vakbladen het bericht, dat te Batavia door Prof. Mr. J.M.J. Schepper een stichting in het leven was geroepen (12 Juni 1930), die den naam draagt van 'Het Reclasseeringsfonds', waarvan die naam het doel duidelijk toelicht. Het merkwaardige van dit bericht was echter, dat de gelden voor genoemd fonds ten deele uit subsidie van den Staat, *f* 25000, - per jaar, en voor het grootste deel door de opbrengst van een *loterij, f* 28000, -, zijn of worden samengebracht. *In Indië is namelijk de loterij in steeds toenemende mate het middel om geld voor maatschappelijke en liefdadige doeleinden te verzamelen,* o.i. een zeer merkwaardig middel, dat in elk geval lang niet aan iedereen even sympathiek zal zijn, evenmin als de bazar-inzamelingen en de dikwijls verkapte lottospelen voor kerkelijke en sociale doeleinden ten onzent[1].

En wat misschien nog merkwaardiger is, we gaan met dat Indische 'stelsel' weer geheel naar de Middeleeuwen terug. Want veel eerder dan in andere landen werden in de Nederlanden, speciaal gedurende de 15de tot de 17de eeuw, loterijen gehouden ten bate en tot nut van het algemeen, ten behoeve van openbare werken en stedelijke kassen, van kerken en godshuizen, van vele

1) Iets anders is het natuurlijk met tal van loterijen voor liefdadige doeleinden, verplegingsinrichtingen e.d., als bijv. De Joodsche Invalide, enz.

instellingen tot algemeen welzijn der natie, terwijl de liefdadigheidsloterijen hier eveneens het eerst ingang vonden. Er moge eenige overdrijving schuilen in de woorden van den Abbé Corblet[1]: Les documents relatifs aux moeurs du Moyen-âge sont restés muets jusqu'ici sur les *loteries* -, de wetenschappelijke beoefening der cultuurhistorie, ook die van het mediaevale tijdvak, is sindsdien met reuzensprongen vooruitgegaan! - wáár is het in elk geval, dat de oorkonden en bescheiden betreffende de diverse loterijen in het aangeduide tijdperk sprekende getuigen zijn van wat er omging in het hart des volks, hoe de hartstocht naar het spel, de kansen van het lot, het reikhalzen naar materieel bezit en gewin, de bevrediging van zinnelijke begeerten, de speelzucht en goklust in het algemeen ook tóen de menschen van allerlei stand en kwaliteit lagen legden en hen in de valstrikken van het kansspel trachtten te lokken. In de archieven van Utrecht, Sluis, Oudenaarde, Brugge, Middelburg en 's-Hertogenbosch, om maar de voornaamste te noemen, vindt men daarvan ruimschoots de bewijzen. Mr. Fokker, Dr. Schotel e.a .hebben er voorlang over verteld in hun speciale studiën en wij willen aan de hand der desbetreffende bescheiden in het Bossche Gemeente-archief een der in die stad gehouden loterijen ten jare 1522 hier verder behandelen in haar verband met de *volksdichten en rederijkerspoëzie dier dagen,* een onderwerp dat tot dusverre zijn behandeling miste[2].

Want het was niet zonder reden, dat de Magistraat der stad Antwerpen in 1524 een ordonnantie uitvaardigde, welke bedoelde het organiseeren van loterijen ‘in theymelick oft openbaer zonder consent van den Keyzer’ te verbieden, ‘want dagelycx binnen deze stadt ende vryheydt vele diversche Loteryen opgestelt ende gehouden worden sonder consent ende advyse van onsen heere der Keyser ende advise van deser stadt, bij denwelcken vele diversche lieden ende hueren kinderen bedrogen worden, *ende voirts vele leelycke oneerbare dichten, prosen ende schimpen ter diffamatie van geestelycken ende werlycken persoenen ingeleegt worden ende vuytgelesen, ter groot er verachtinge der s elver persoenen*’. De ‘loterij-prosen’ toch waren niet altijd van zulk een onschuldigen

1) Etude historique sur les loteries, Paris 1861.
2) Alleen in de N. Rott. Crt. plaatsten wij er een kort feuilleton over ter inleiding van deze bijdrage.

aard, minder reclameachtig voor de goede zaak dan men zou denken en niet zelden zeer persoonlijk met het doel om te beleedigen. Er vlamt reeds de haat tegen de Kerk en haar dienaren uit op, als Luther nog nauwelijks de banbliksem des Pausen in heftige verontwaardiging in het vuur heeft geworpen, er spreken reeds communistische ideeën en wenschen uit, als nog geen Boerenoorlog wordt gevoerd, noch Thomas Münzer of Filips von Hessen tegen elkaar het zwaard opnemen.

Daarom kondigde de Raad van Vlaanderen in dienzelfden tijd eveneens een placcaat af van 2 Mei 1526, om alle reeds toegestane loterijen, voor zooverre de collecte er van nog niet was begonnen, te herroepen, behalve die, welke door den Keizer aan kerken en godshuizen, steden en gemeenten waren geoctroieerd en zulks omdat ‘dengen die men geaccordeert heeft Lotherie. hemlieden daerinne te abuseren, en onder 't decksel van dien gecommitteert werden diverse contracten unsuraire en ongeorloft’.

Maar men begrijpt wel, dat dit oorspronkelijk allerminst de opzet der ‘gemeentelijke’ loterijen was. Toen Filips de Goede als graaf van Vlaanderen in 1444, '45, '46 en '49 aan de stad Sluis toestond een verloting te houden ten behoeve harer vestingwerken, Brugge en Oudenaarde in 1445 eveneens een loterij mochten houden ter versterking van de stadskas, Utrecht in 1444 en '46 permissie kreeg voor een verloting met gelijksoortig doel, geschiedde dit zonder de bijbedoeling om de prosen en rijmen te misbruiken ter beschimping van kerkelijke en wereldlijke personen noch om zijn godsdienstige of staatkundige gevoelens lucht te geven. Een kleine eeuw later werden de loten minder op naam dan wel in spreuken en rijmen gesteld. De spreuk vormde den overgang naar de prosen bijv. in dezen vorm:

> ‘'t is quaet goet
> daer de ziele om treuren moet,’

of namens de schuttersgilden, b.v. die van de jonge Kruisboog te Brugge:

> ‘pesen die stijf gespannen staen
> schieten schooten die verre gaen,’

terwijl de oude kruisboog aldaar loten nam op de prose:

‘treckt lustich ende vlugge
voir d'oude booghe te brugge.’

Het gemoed uitte zich reeds in dezen vorm:

‘vuyt danckbairheyt ende liefde word dit gedaen,
wat sullen wy dairom alhier ontfaen.’

In de Utrechtsche Kameraarsrekening van 1464 wordt het *oudste* karakter der loterijprosen misschien nog wel het best uitgedrukt:

‘Hoert hoert
Wat brengt die man voert.

Beyt beyt
Hoert wat die man zeyt

Beziet beziet
Wat is daer nu ghesciet

Danck heb God
Daer coemt dat grote lot.’

Want de prose was hier meer dan een zinspreuk of devies, een doorloopende tekst van een of meer wenschen op rijm, een versificatie, die, hoewel rijmende, alle maat miste en daardoor meer de eigenschappen van proza dan van poezie bezat. Bovendien ontleenden zij haar naam aan de kerkprozen of hymnen van dien tijd, gelijk bij sommige hoogtijden na het graduale werd gezongen en die hierdoor karakteristiek waren, dat de tekst er van is samengesteld uit maatlooze verzen of regels van een bepaald getal syllaben, aldus;

‘Lauda Sion Salvatorem
Lauda ducem et pastorem,’ etc.

voorkomende in de mis voor den feestdag van het Allerheiligste Sacrament, evenals in die voor het Pinksterfeest, nog beter bekend:

‘Veni sancte spiritus
Et emitte coelitus
Lucis tuae radium,’ etc.,

terwijl voor het Paaschfeest het ‘Victimae Paschali laudes’, en bij de lijkmis het

> ‘Dies irae, dies illa
> Sol vet saeclum in favilla,’ etc.

gezongen worden. In deze laatste kerkhymne of ‘prose’ getuigt ook de inhoud van voorspelling overeenkomstig het lot in de loterijprosen: De dag des toorns, die ontzettende dag, zal de wereld tot asch doen wederkeeren, gelijk is voorspeld door David zoowel als door de Sibylle (teste David cum Sibylla) d.w.z. blijkens heilige en heidensche profetieën[1].

Een groot getal loten was voorzeker op naam der koopers geschreven, vele andere werden onder aanroeping van God of Zijn Heiligen genomen in het geloovig vertrouwen van daardoor te meer kans te hebben een prijs te trekken, doch ook op zeer veel werd hoe langer hoe meer een hoogst platte en onzedelijke rijm of spreuk ter keuze van de koopers der loten gesteld. Door die spreuken of prosen, welke overluid werden afgelezen, werd prose door het gebruik en de practijk synoniem met lot, sprak men van de ‘proos lezers’ of trekkers, terwijl naast prose ook nog advies, dicton, devies in gebruik kwamen, zoodat wij in de rekeningen der Bossche loterij van 1506 tegenkwamen: ‘de advysen ende prosen’; ‘die namen ende advysen’; ‘van namen ende prosen te schryven.’

Hoe zeer de loterij in diverse plaatsen de rhetorica gebruikte en eveneens sterk onder invloed der Kerk stond, blijkt, wat het eerste betreft, uit een in de Bibliotheek van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen berustende bundeltje met refreinen en liedekens op muziek, als zijnde de antwoorden op eenige vragen, die de Kerkvoogden van St. Jacob onder uitloving van prijzen ‘voor de edele gheesten van der poesien (*oft by een ghemeen terme in onse Nederlantsche sprake rhetorica genaemt*)’ hadden uitgeschreven met het doel daardoor ‘in alle plaetsen die menschen tot in legghen der zelver Loterye *verweckt* souden mogen werden.’ Het boekje is, hoewel zonder titelblad, blijkens de opdracht aan den bekenden Antwerpschen bisschop Franciscus Sonnius vermoedelijk in 1574 te Antwerpen gedrukt, terwijl de refreinen en liedekens afkomstig

1) Vgl. Rom. II, 5 (Vulgaat): secundum autem duritiam tuam et impoenitens cor, thesaurizas tibi iram in die irae et revelationis justi judici Dei.

zijn van de Rederijkerskamers van Antwerpen (Olijftak en Violieren), Brussel, Kortrijk, Yperen, Breda, Aalst, Oudenaarde en Berchem. Ook deze dichtwerkjes geven niet bepaald een hoogen dunk van het dichtvermogen der toenmalige ‘edele gheesten van der poesien’, daar vele er van niet boven de maat der ordinaire rijmen en prosen uitkomen.

Wat het tweede punt betreft, mogen wij er nog even op wijzen, dat de belangen der Kerk volgens de opvattingen dier dagen werden verbonden met de batige saldi der loterijen, gelijk de Raad van Utrecht in 1518 aan belanghebbenden duidelijk deed weten: ‘Voert laet die raet weten dat bynnen der stadt Bergen opten Zoom, tot den heiligher kerken behoef, wesen sal eene loterye, daer nyet alleene veel *oflaten,* maer oock veel costelycke prijsen te winnen sellen wesen, na vvtwysinge der cedulen, die men daervan voor der kerken, onsen stathuys ende poerten vvthangen ende cleden sal. Soe wie daertoe inleggen wil, mach komen onder die lakensniders in 't Kyntken, tot ons secretarishuys, daer sal men elken goet bescheyt doen’[1)]

Wat de Bossche prosen betreft, is het zeker de moeite waard op te merken, dat de Zuidnederlandsche steden met prosen van slechter gehalte waren vertegenwoordigd dan de Noordelijke, terwijl de invloed van kerk en godsdienst uit alle nagenoeg duidelijk blijkt. Er zijn er zelfs zooveel bepaald onzedelijk, dat we een keurlezing moesten geven van de niet of weinig aanstootelijke. Wijst dit naast de profanatie van het goddelijke niet op de groffe zeden des volks, zijn ontaarde mentaliteit door gebrek aan opvoeding? Ook het gebrek aan eerbied jegens de geestelijkheid komt op bedenkelijke wijze om den hoek kijken. En dan te weten dat niet alleen ‘diverse clercken vande prosen, namen ende dichten, soe die innegescreven ende ingeleeght waren, elck opt zyne te scryven’, van elke duizend naar overeen te komen voorwaarden zeven stuivers schrijfloon ontvingen, maar dat ook de kloosterzusteren op den Ulenborch meehielpen aan deze tweede Bossche loterij, ‘de welcke de nyeten, zoe den tyt cort was, diere oick meer dan 100000 zijn geweest, in hueren Quonvent (convent) hebben gevouwen ende toe bezegelt ende dair wel 6 off 7 daigen over onledich geweest’. Verder ont-

1) Vgl. Buerspaecboeck van Utrecht op St. Luciendag 1518.

ving de Kerk van St. Jacob te Antwerpen loten, omdat zij bereid gevonden was, om haar loterij uit te stellen evenals het convent van St. Geertruide te 's-Hertogenbosch voor aan de stad geleende gelden, de conventen achter Tolbrug, op den Uilenburg en dat van de Bogaarden alsmede de Kerk van St. Jan Baptist te Maastricht voor den afkoop van een losrente ten laste der stad.

Ter kenschetsing van den aard der loterij-prosen zullen we thans eerst een ‘bloemlezing’ daarvan laten volgen.

‘Gent.

Hadde Johanna Suemens Abeste lot, zy dancter aff Godt,
Die nyet en avontuert, elck wilt versinnen,
Soe zoude topperste lot gewinnen.
Zeerden saigen ende beridragen, vollen ende wulleweven,
Dair moeten twee en twintich eersbillen op leven.
Om te volcomene ons verzinne,
Jonne ons fortune goet gewinne.
Een wensch, eenen veest ende eenen vloeck,
Alle drie gebonden in een doeck;
Bindt ende ontbindt,
Ende besiet, wat ghier in vindt.

Antwerpen.

Lyntke van Loo, slaept liever op bedde als opt stroo.
Diet weet die weetet, maer diet Godt verleent heeftet.
Drie sottinnen zouden gern thoichste lot gewinnen.
Geeft my wat of lect myn g.t.
tLot van drie vrouwen,
Hebbense nyet, zy zullen huer g.t crauwen.
God ende die Heylige Moeder Sinte AcAnne,
Die verleene my die zesse silveren kannen.
Sonder vrouwen ende wyn,
En mach de werelt nyet zyn.
Treckt vuyt ende lest gerass,
Heb ik nyet, den duivel heb den bras.
Frans Paeuw hadde gerne tgroet lot in zyn claeuw.
Vrauwen secreten zyn gesp.. ten

Twee ydel tesschen, twee ydel flassen, twee ydel cullen
Dat zyn zes ampullen, die qualick den buyck vullen.
Hy is wel sot, die syn gelt werpt in allemans pot.
Oh alder ryckste Godt, verleen my tgroote lot.
Ghy trecker vuyl Katyf en geeft gy my nyet ik serdt u wyf.

Mechelen.

Kynderen die koten ende Sotten die loten,
Tristam geef my een boterham.

Lier.

Eenen wensch, eene veest ende eenen vloeck,
Alle drie gebonden in eenen doeck;
Bindt ende ontbindt,
Ende besiet wat ghier in vindt (zie onder Gent).
Wat zal hebben ons lief Vrouwe te Heerenperck
Tot reparatie van huere kerck.
Jan Huygens te Liere inde Lipstrate
Heeft hy prys het waeren zyn bate.

Yperen.

Hyn Wyns, ick seght u in bichten,
Hadde gerne tgroot lot om zyn zeven wichten.
Hebben wy wat tYpere, men salt wael weten,
Hebben wy niet het wert vergheten.

Brussel.

On na ryens sion ne saventuere.
Hortas boreas, die Hertoige pyper was
Hoirt, te Bruessel is een groot sot,
Die tsHertoigenbosch hadde gerne tgroet lot.
Wilt Godt, ons Vrouwe ende Sinte Anne
Ick gerake wel aende 6 zilveren kannen
Wilt my die trecker nyet vuyt langen,
Soe sal hy, die hangdief, hangen.

Breda.

Drie Hannekens ende een Gerit, die geerne spelen metten grooten teenken.
Usq. quo oblini scaris in finem Corput.

Leuven.

Vele loten ende vele nyeten,
Beginnen Corstiaen van Roggen te verdryeten.
O bona pucella si essem in cella,
Cum mea flagella, facerem mirabilia bella.
Van Hompelepom, die Keyser compt.
Die nyet en heeft, want ontvelt hem?
Hoe staen dese gapers en gapen,
Gaat thuys en wacht u wyfs van den P. pen.

Brugge.

Que□admodium desiderat sernus ad fontes aquarium p.m. etc.
In vele loteryen heb ik myn gelt verqwist.
Die nyet en avontuert en heeft nyet.
Quaempst ick naempt.
Vreest Godt, zyt onversaecht
Qui plus y meret plus y pert.

Amsterdam.

Ik hope ende ick duchte.
Dat geluck vlieget.
Die bloempkens ontspringen.
Wat sal hebben Sinte François.

Leyden.

Die wercken Godts zyn gebenedyt.
Help Godt ende Maria.
Wair dat Godt gave, ick reysde ten heiligen leven.
Opera peryt et impensa Leyden.

Delft.

Compter nyet soe en heb ick nyet.
Helpt my Godt almechtich.
Wy bidden Jhesum van Nazarenen.
Sonder Godt en mach men nyet.
Eens geluk all druck vergeten.
Sors patitur frenos.

Middelburg.

Cori Mori en is nyet zoe sot.
Off hy hat gerne tgroete lot.
Sch. t laet vliegen diet vangt zyn eest.....

Bergen op Zoom.

Dair isser vyf te Bergen geseten,
En hebben zy niet zoe moeten zy zyn besch. ten.
Hier comen drie Marien, tgroet lot wil hen verblyen,
Te Bergen opter stadt huys dair zyn zy thuys.

's Hertogenbosch.

Ick sach die son ende maen,
Tusschen Jherusalem ende Jordaen staen.
Sancta Katherine, Maget puer,
Ick bidde om goet avontuer.
Geeft Stoop wat van den hoop.
Die wael gemint is zwyght al stille
Godt ende Maria willen my met een lot verblyen.
Lect Jan Gyben g.t.
Victuti fortuno comes leo.
Godt en St. Jan helpen Aleyt van Boxtel aen eenen man.'[1)]

In de rekeningen der stad 's-Hertogenbosch vinden we verder nog de volgende bijzonderheden vastgelegd over de techniek, den om-

1) Stadsrekeningen van Den Bosch. Gemeente-Archief 's Hertogenbosch. 1521-22. Kapittels 13-76. Vgl. ook R.A. van Zuijlen Jr, Inventaris der Archieven van de stad 's Hertogenbosch, 2e stuk, 1862.

vang en den gang der loterij. De prijzen der loterij bestonden speciaal uit zilverwerk, door den Antwerpschen zilversmid Jan van Nijmegen vervaardigd. Het ‘groete lot’, de voornaamste of hoofdprijs, bestond uit zes zilveren kroesen, elk honderd gulden waard, verder kannen, schalen, bekers, zoutvaten, lepels e.a. gebruiksvoorwerpen. Aangezien de loterij moest dienen om zooveel mogelijk in de betaling der stadsrenten te voorzien, konden de loten, die tegen gereed geld 3 stuivers kostten, ook met kwitanties wegens achterstallige stadsrenten betaald worden, in welk geval die van Den Bosch 20 en 7 stuivers te geven had, aldus in de voorwaarden der loterij uitgedrukt: ‘in gerede penningen oft lopende renten, voir elck lot drie stuvers ende van achter stellen van renten ofte dier gelycke sculden, voire den inneganck vanden iersten state verschenen, voere elck lot seven stuvers, behetelick met conditien wel verstaende, dat alle die ghene die van achter stellen, renten oft sculden alsoe inne geleeght hebben eenen Ryns. gulden van twintich stuvers ende stellende op eenen *name, prose* ofte *dichte,* hebben dairvoer gehadt drie loten, ende zoe ascenderende, allet nae innehouden van den chartten bynnen ende buyten deser stadt over all op *kerckdoren, poirten, steden huysen* ende ander *gemeyne plaetsen* geplect.’

Nu werden er in de voornaamste steden der Nederlanden lootmeesters aangesteld, die moesten zorgen voor den verkoop en de distributie der loten als onze collecteurs en collectrices der Staatsloterij en de agenten van andere ondernemingen van dat soort. Hun verantwoordingsstaten geven eenig idee van den grooten omvang van zulk een plaatselijke loterij in die dagen en tevens van den bloei der steden, welker bevolking tot de grootste afneemsters behoorde. Het volgende staatje met de namen dier steden en daarachter het aantal aldaar geplaatste loten geeft van dien omvang en dus ook van de sociale en economische beteekenis der loterij een juist denkbeeld:

Gent 317, Antwerpen 4441, Mechelen 264, Lier 231, Yperen 21, Brussel 823, Leuven 1624, Bergen op Zoom 662, Thienen 172, Diest 173, Breda 251, Brugge 658, Amsterdam 489, Leiden 158, Delft 277, Haarlem 17, Goes 112, 's-Gravenhage 113, Dordrecht 128, Gorinchem 104, Delfshaven 21, Heusden 16, Rotterdam 5, Middelburg 236, Reimerswaal 111, Brouwershaven 13, Arnemuiden 39,

Brielle 79, Vere 236, Steenbergen 18, St. Maartensdijk 48, Zierikzee 22, Tholen 83, Utrecht 246, Maastricht 84, Luik 137, Tongeren 239, St. Truijen 254, Hasselt 191, Keulen 290, Turnhout 109, Rosendaal 60, Tongerlo 82, Averbode 22, Geel 48, Herenthals 32, Hilvarenbeek 48, Oisterwijk 22, Vught 239, Hintham 273, Den Bosch 4577, terwijl bovendien te Bergen op Zoom en Antwerpen door Arend Monix en Ambrosius van den Hanenberch op de Paasch- en Pinkstermarkt werden verkocht resp. 508 en 3773 loten. Het totaal aantal der aldus verkochte loten beliep 23403 tegen een waarde van 3510 Rijnsche gulden en 4 stuivers.

De bewezen diensten door verschillende personen voor het houden der loterij, de levering der daartoe benoodigde gereedschappen en materialen, het gebruik van het huis de Engel voor het aflezen der loten en de expositie der prijzen, dit alles werd betaald met loten tot zelfs ‘Laureyns die boeckbynder in aff cortinge van zynen loen van 26 riemen papiers, zoe charten ende figueren te drucken ingeleeght 156 loten’. Verder noemden we hiervoor reeds kerken en kloosters, die wegens een vordering op de stad met loten werden voldaan. 352 renteniers ten laste der stad werden betaald met 70160 loten tot een totaal bedrag in geld van 23386 Rijnsche guldens 14 stuivers, waardoor de generale opbrengst der loterij opklom tot 27462 Rijnsche guldens 1 st. Van deze bruto-opbrengst ging af aan prijzen en onkosten 3074 R. gld. 1 st. en 3 oort, door de stad betaald, zoodat er een zuivere winst was gemaakt van 23487 R. gld. 13 st. 5 oort, hetgeen op het totaal der stedelijke ontvangsten in het dienstjaar 1521-22[1)] zeker van beteekenis mocht worden geacht.

Maar er was dan ook geen moeite gespaard, om zooveel mogelijk loten aan den man te brengen. De prijzen, ‘kannen, cruesens, scalen, waterpotten (lampetkannen) ende lepels’, waren van het beste zilvergehalte en door een eerste klas vakman vervaardigd. Frans ‘den goudsmit’ maakte nog 150 ringen en 50 ‘boemen’ (kapittelstokjes) in zilver, welk edel metaal door Ambrosius van den Hanenberch uit Antwerpen gehaald werd blijkens den volgenden post in de rekening, ‘gevaceert dair om 6 daigen, vertheert metter wachten vanden silver ende montcosten, tsamen 51 st. oirt; noch betaelt

1) De geheele ontvangsten waren dat jaar 70732 Rijnsche gld., 11 st., 9 myten.

voire een *ton, papiere, corden ende canifas, omme tsilver inne te packen* 22 st., ende den gesellen voir hen drinck gelt 12 st. tsamen 4 R. guld. 5 st. oirt.'

De afkondiging der verloting werd uit het Nederlandsch in het Fransch overgezet door Mr. Marten die Greve, om des te meer publiciteit aan de loterij te geven, vooral in het Waalsche gebied der Zuidelijke Nederlanden en 'vermits die selve by Mr. Claess Mombare nyet perfect genoch gescreven en was om te prenten.' Verder werd de teekening der juweelen en prijzen gemaakt door zekeren Michiel den goudsmid, om die te doen drukken en verspreiden. Want overal werden de 'figueren ende charten opgeplect', vooral aan de openbare gebouwen en kerken. Mr. Jan van Nymegen, de Antwerpsche edelsmid, kreeg nog een haas ten geschenke, om te zorgen 'tsilver goets tyts gereet te hebbenen.' Ansem, de trommelslager ging door en rondom de stad 'verscheyden reysen, als hy dair toe versocht is geweest die tromme onder stat te slaen ende te vercundigen dinleggen ende dingaen vander lotinge.' Lauryns, de trompetter, hielp daartoe ook een handje mee, toen 'hy den lesten dach met eenen peerde om deze stat tot alle hoecken ende strathen heeft gereden ende metter trompette vercundicht duytgaen vander lotinge.'

Arnt, de schrijnwerker, ontving 10 Rijnsche guldens, wegens het maken van een kast, 'dair tsilver vander lotinge, elck opt zyne, zoe dat ordineert was om te thoenen, inne stont' en ander meubilair, 'dat hy gemaict hadde, dair Mr. Henrick die Bye zyn bueken ende ander gescriften, dienende totter lotinge, opleeghde.' Wij zouden zoo kunnen doorgaan met op te sommen de leveranciers, administrateurs en lieden in publieken dienst, die bij de organisatie, de uitvoering en het houden der Bossche loterij in 1522 noodig waren, doch slechts enkelen komen daarvoor nog in aanmerking.

Zoo de klerken, 'de welcke van smorgens vroecht tot inden avont om goede expeditie te hebben, geseten hebben inden Engel ende die cedullekens vanden watten (prijzen) toe gevouwen, bezegelt ende was dair toe gemaict ende bereyt, zoe dat behoirde.' En aan maaltijden en vroolijke dronken ontbrak het ook bij deze gelegenheden niet, hetzij die werden gehouden in het loterijhuis 'inden Engel' dan wel 'opten Gaffel' naast het stadhuis. Want de uitroepers der nieten, de aanrijgers der getrokken nummers, prijzen en nieten,

de ‘groenroedens’ Claes Watermael, Arende die Jongen en Gerrit de Kuyst, ‘die den voirs tyt (nl. 20 dagen) geduerende die prosen ende nyeten hebben vutgelanght’, moesten natuurlijk goeden kost en drank hebben bij hun drukke bezigheden. En vergeten we vooral de pijpers niet, ‘den vier pypers deser stat, van dat sy den voirs. tyt elck zyn ure *opt schavot* hebben geseten ende als ennich lot ofte pryse vuyt quam, *gespeelt* ende *gepepen*.’

Ja, het schavot op de Markt diende ter gelegenheid van de loterij niet als slachtplaats der veroordeelde menschheid en ter toepassing van gruwelijke verminikings- en levensstraffen, doch als schouwtooneel der te winnen prijzen, als zitplaats voor de muziek, waarom het te voren was beschilderd en met linnen zeilen bedekt, met laken behangen en met franjes, ornamenten en schilderwerk afgezet. In 1605 had de eerste Bossche loterij ter versterking van de stedelijke financiën zelfs op het schavot plaats gehad, in 1522 echter in den Engel. Toen waren er echter ook een aantal personen, die op het schavot de wacht hielden met het oog op eventueelen diefstal, ‘dewelcke den voirs tyt van 20 dagen en de *nachten* (zoo lang namelijk de loterij duurde) hebben geseten *elck zyn ure opt schavot,* als men de loten vuytgaf, omme eenen yegelycken te voldoen ende toe te sien, dat int vuytlangen oft lesen egeen faulten gebueren en souden, ende oick inne te scryven die naemen, dair die prysen tegens vuyt quamen.’ De ‘uitlangers’ der loten kregen zelfs rokken ‘dairse inne saeten, alse die loten vuytgaven.’

Ook werd er nog voor het loterijhuis in den Engel gewaakt: ‘twee wekers, dewelcke 3 nachten tsilver voir den Engel inden omganck van onser Liever Vrouwen dracht te thoen staende, hebben gewaickt.’ De loten werden in z.g. lootkorven verzameld, die van binnen met leer waren bekleed. Het schavot, waarop de korven stonden, was des avonds en des nachts met deuren afgesloten, die bovendien des nachts met hangsloten waren verzegeld. Willem Voss verdiende nog 17½ ‘vandat hy opt scavot, duerende die lotinge heeft gewaict ende die vuerpannen ende tgereetscap dairtoe dienende bewaert ende aengedraigen.’ De vuurpannen dienden natuurlijk voor de verlichting en verwarming beide.

Om de reclame voor de loterij naar buiten zooveel mogelijk intensief te voeren, werden de prijzen in zilver naar de Paaschmarkt van Bergen op Zoom en de Pinkstermarkt te Antwerpen vervoerd,

teneinde aldaar tentoongesteld te worden met de bedoeling koopers te lokken. Er bleven dan ook slechts 1329 loten zonder baten over en het doel met deze financieele onderneming ten bate der stedelijke financiën van 's-Hertogenbosch werd blijkens de hiervoor vermelde cijfers alzoo volkomen bereikt, al sloot de rekening van het dienstjaar 1522 toch nog met een nadeelig saldo van ruim 3105 R. guldens, een verschijnsel, waarmee we voor onzen tijd te zeer vertrouwd zijn geraakt, om ons over de financiëele politiek van vroegere magistraten te verwonderen.

Sonnet voor Marie door Pierre de Ronsard. Vertaald door Hendrik Kroon

Zooals men op haar takje in Mei de roos aanschouwt
In schoone jonkheid, in haar eersten bloei en gloed,
Die 's hemels afgunst op haar kleur verwekken doet,
Wen met zijn tranen haar de dageraad bedauwt:

De zwier der blaadren, en de liefde in rust zich houdt,
Balsmend geboomte en hoven met haar geurenvloed:
Maar niet voor regens, of het zonnevuur behoed,
Verkwijnt ze en stervend zijn haar blaadjes losgevouwd.

Dus heeft in eerste jeugd en nieuwheid van uw wezen,
Als aarde en hemel om het best uw schoonheid prezen,
De dood u neergelegd, uw asch haar rust nu beidt.

Ontvang ter uitvaart mijn geheele tranenschat,
Een vaas vol melk, en bloemen in een korf gevat,
Opdat gij dood en levend enkel rozen zijt.

Verzen door J.J. van Geuns.

Ode op het Bois de Boulogne

Geliefkoosd *Bois,* hoe vaak benauwden
Des zomers mij de straten zóó
Dat 'k eerst weer te ademen vertrouwde
Bij 't naadren van de Port' Maillot.

Daar stonden kramen velerhand
Maar 'k had geen tijd er iets te koopen,
Zoo deden zich uw lanen open
En lokten mij naar allen kant.

Ik ging langs altijd stiller paden
- Slechts door de beken begeleid -
Tot waar de Machtige Cascade
Zijn water als een waaier spreidt.

Daar heb ik middagen gezeten
In 't oude lustpark Bagatell'
Daar heb ik zóó den tijd vergeten
- Bekoord door der verbeelding spel -

Dat ik den tred te hooren waande
Der Koningen langs het terras. -
Maar dán: de zon was ondergaande,
Ik lag verlaten in het gras...

Geliefkoosd *Bois,* moog' de avond dalen
Die reeds met nacht uw lanen vult,
Ik kan niet laten nog te dwalen
Hoe meer het donker mij omhult.

Onhoorbaar blijven auto's rijden
Door uw alleeën. 'k Zie hun licht
Als bliksem langs de boomen glijden.
Dan sluit het duister zich weer dicht.

Maar uit dat lange stille dolen
- Waar luide slechts het water viel -
Lokken mij langzaam de violen
Van 't Pavillon d'Armenonvill'.

Na het hooren van Debussy

Deze muziek is wel heel oud.
Gij moet haar met dichte oogen hooren:
Men ziet een strand dat gaat verloren
Tusschen zee en woud...

De horen klinkt zoo wonderzacht:
Zijn dit de ridders met hun zwaarden
En over 't harnas breede baarden
Zoo zij gaan ter jacht?

Deze muziek is vaag als de
Herinnering aan vroege tijden
En als het beeld-in-beeld-verglijden
Bij een droomende.

Invocatio

Verzen, daalt nu op mij neder,
Waarvandaan is me eenerlei.
Zweeft gij nu nog heen en weder
In de lucht? O, kom bij mij!

Want ik ben zoo moe van 't hooren
Naar de stemmen in de stilt'
Dat ik alle hoop verloren
Geef, als Gij niet helpen wilt!

Daarom: verzen, ongeziene,
Maar die èrgens toch moet zijn,
Zoekt ge een dichter om te dienen,
Zoekt ge een Meester, wordt dan mijn!

Landschap

Hier is het stil en alle leven henen.
Ik zie het gansche grootsche landschap af.
Zal ik mij spoedig met Natuur vereenen?
O, is niet de aard gelijk een heel groot graf?

De wijde heide rust, de heuvels droomen,
Zij weten niet van leven of van dood.
Ver, aan de kim, een donkerbosch, de boomen
Wuiven mij toe als was ik hun genoot.

O, alles roept mij toe weerom te komen!
Wat tradt gij - vraagt het - uit ons midden uit?
Maar nú hebt ge onzen weerskomstroep vernomen -
En aarzelt met uw allerlaatst besluit?

Fleurs du mal

Gij moet niet denken aan 't Parijs van thans,
Bewegelijke stad met al zijn lichten;
Veel donkerder en bijkans zonder dans
Was het Parijs dat leeft in die gedichten.

De nachten waren toen nog werklijk nacht.
Hun duisternis drong door tot in de dagen. -
Verlaatnen hebben zich ter dood gebracht
En worden 's morgens uit den stroom gedragen.

Dë avond komt met eenzaamheid en nevel.
Een gaslantaarn is flikkrend voor een gevel.
Een deur gaat open naar een wrakke trap.

De bruine duivelin begint haar dansen.
Adept van een verborgen wetenschap, -
Wat gaf uw' mond dien grijns - uw oog die glansen?

Verzinking

Waaruit de laatste stralen zijn vergleden,
Mij is de wereld als een donker meer
En de vervulling vind ik nèrgens meer
Waarmee ik eens het leven heb beleden.

Ik was de vriend van 't vlotte volk der steden.
Maar soms, des avonds zette ik mij aan 't veer:
't Schip met het licht ging langzaam heen en weer. -
Nu nam het mij - tot nimmer-weerziens - mede.

Wat bleef mij nog? De droomen van Eden?
Een waan: der Dingen Eeuwge Wederkeer?
Eenmaal komt elk aan 's Levens laatste kusten.

Bewaker van een donker heiligdom,
Gedenk ik hen die mij verlieten, om
Aan 't steenen hart van de eeuwigheid te rusten.

De staatsman

Des morgens vóór de klok van negen viel
Als ik ten schoolgang had mijn huis verlaten,
Ontmoette ik vaak in kalme Haagsche straten
Den staatsman met het vogelen-profiel,
De witte bakkebaarden en den hoogen
Hoed waaromheen een rouwband was geknoopt:
Lange gestalte, lichtelijk gebogen
Als van wie dikwijls in gedachten loopt.

Reeds overschreden zeventig zijn jaren. -
Al lokt hem niet meer de regeeringsplecht,
Die hij eens stuurde door de woeste baren:
Nog is zijn hoofd vol reden en memories
Want in de Kamer, Christelijk-Historisch,
Is hij een kemphaan voor Gezag en Recht.

Donauwellen-wals

Ivanovici

Wals, gij vervolgt mij waar ik ga of sta.
Op de balcons der trams, wanneer zij rijden
Door de avonstad, ja, overal omglijden
Me uw melodieën en ik fluit ze na.

Zooals wie zich aan verre reizen wijden
De landschappen voorbijvlien voor en na,
Volgen elkander deze wijzen na:
t Zijn stroomlandschappen die zich openbreiden.

Eerst is 't een land van weiden en van wolken
Waardoor de Donau zich geleidlijk windt,
Dan: bergen, stroomversnellingen en kolken....

Maar wèlke wijs ook eindigt of begint:
Steeds hooren wij de ziel dier verre volken,
Het Slavisch bloed, dat de muziek bemint!

Uranisten en Jobelijnen (Een zeventiende eeuwsche strijd over een tweetal sonnetten) door André Schillings.

'Deux Sonnets partagent la Ville, Deux Sonnets partagent la Cour Et semblent vouloir à leur tour R'allumer la Guerre Civile,' dichtte Corneille in een klinkdicht, waarmee hij aan den strijd deelnam, ontbrand door het critisch partijkiezen van een schare hovelingen van Lodewijk XIV.

Vincent Voiture (1598-1648) had een sonnet geschreven met den aanvangregel 'Il faut finir mes jours en l'amour d'Uranie'; Isaac Benserade (1613-1691) een, aanvangend 'Job, de mille tourments atteint'.

Het zijn beide middelmatige gedichten, al valt niet te ontkennen, dat de dichter van het laatste zeer vernuftig van zijn liefde gezongen heeft.

Er vormden zich twee partijen: de hertogin De Longueville en de markiezinnen de Montausier en de Sablé met haar aanhang, verklaarden het sonnet van Voiture te verkiezen boven dat van Benserade: de Prins van Conti en de zijnen stemden onvoorwaardelijk voor dat van Benserade.

Op zich beschouwd zou men het voor kennisgeving kunnen aannemen en met een glimlach van dezen litterairen strijd afscheid nemen.

Het is me echter te veel belangstelling om zoo te doen, gaan inboezemen door kennismaking met een uiterst curieus en zeldzaam boekje.

Het is een zeventiende-eeuwsche bloemlezing[1] met gedichten van meer dan twintig dichters, die besloten wordt met een volledige verzameling van alles wat op den strijd betrekking heeft.

En dat geeft zoo'n aardigen kijk op de belangstelling, welke men toen voor dichtwerk had, dat het me een genoegen is er iets uit mee te deelen.

'Cette querelle a fait tant de bruit, que les pensées toutes ingenieuses qu'elle a fait naistre, ne servent pas peu pour relever la gloire de l'un & de l'autre.

Si je ne les ay pas imprimez dans ce Recueil, c'est qu'ils sont si communs, & qu'ils ont esté mis au jour en tant d'endroits, qu'il n'y a personne qui ne les saçache, ou ne les ait veus', zegt de boekdrukker tot den lezer.

En hij overdrijft inderdaad niet.

Ook buiten den hofkring heeft men lang en breed de onderhavige vraag naar de superioriteit van de sonnetten besproken en men zou wellicht nooit verzoend zijn geraakt, indien niet op echt Fransche wijze aan den strijd een einde was gekomen.

Men kan de gedichten, door de strijdvraag geïnspireerd, in drie groepen verdeelen.

Dezen kiezen onvoorwaardelijk partij voor Uranie, genen voor Job, terwijl een derde groep, waartoe de reeds genoemde Pierre Corneille behoorde, beide prijst.

Chacun en parle hautement
Suivant son petit jugement:
Et s'il y faut mesler le nostre,

L'un est sans doute mieux resvé,
Mieux conduit, & mieux achevé,
Mais je voudrois avoir fait l'autre.

Ik twijfel er aan, of vele mijner lezers het sonnet 'mieux resvé, mieux conduit, & mieux achevé' ooit onder oogen gehad hebben. Daarom laat ik het hier volgen.

1) Poésies choisies. Paris, MDCLIII, kl. 80. Het is afkomstig uit een van de oudste Fransche Bibliotheken, die zich bevond in een Middeleeuwsch kasteel, waarvan de inboedel onder den hamer gekomen is.

Job, de mille tourments atteint,
Vous rendra sa douleur connue:
Mais raisonnablement il craint
Que vous n'en soyez pas émue.

Vous verrez sa misère nue,
Il s'est lui-même ici dépeint:
Accoutumez-vous à la vue
D'un homme qui souffre et se plaint.

Quoiqu'il eût d'extrêmes souffrances,
L'on voit aller des patiences
Plus loin que la sienne n'alla:

Il eut des peines incroyables,
Il s'en plaignit, il en parla,
J'en connais de plus misérables.

Tot degenen, die hun oordeel in den trant van Corneille gaven, behoort De M. Le P. De C.

Les deux Sonnets n'ont rien de comparables
Pour en parler nettement,
Le grand est plus admirable,
Le petit est le plus galand.

De beminlijke en precieuse dichter P i e r r e S a r r a z i n gaf een glosse op Job, die werkelijk niet onaardig is. Benserade zelf dichtte een sonnet tot Madame de Longueville: ‘Vous m'avez donc mis le dernier’.

Het spreekt vanzelf, dat al degenen, die beide sonnetten prezen, de zaak niet verder brachten.

Ik laat nu een paar stellige uitspraken voor Uranie volgen, nadat ik den lezer het sonnet heb voorgelegd.

Il faut finir mes jours en l'amour d'Uranie,
L'absence ni le temps ne m'en sauraient guérir,
Et je ne vois plus rien qui me pût secourir,
Ni qui sût rappeler ma liberté bannie.

Dès longtemps je connais sa rigueur infinie:
Mais pensant aux beautés pour qui je dois périr.
Je bénis mon martyre, et, content de mourir,
Je n'ose murmurer contre sa tyrannie.

Quelquefois ma raison, par de faibles discours,
M'excite à la révolte et me promet secours:
Mais lorsqu' à mon besoin je me veux servir d'elle,

Après beaucoup de peine et d'efforts impuissants
Elle dit qu'Uranie est seule aimable et belle
Et m'y rengage plus que ne font tous mes sens.[2)]

Men hield in die dagen veel van het epigram. Hier volgt een tweetal van overtuigde Uranisten.

Cest à faire à nos beaux Esprits
A décider par écriture
Si c'est Bensserade, ou Voiture,
Qui méritent d'avoir le prix:
Pour moy, qui ne fais point l'habille

Je seray tousjours du party
De Madame de Longueville,
Contre le Prince de Conty.

En een ander niet minder vurig partijganger:

J'ay grand peur qu'en cette avanture
Le cas n'aille mal pour Voiture:
Car mesme entre les Uranins
J'apperçoy plusieurs Jobelins.

2) In Bédier, J. en P. Hazard, Histoire de la Littérature française, dl. I, bl. 319, vindt men de volgende aanteekening:
Le sonnet célèbre où il paraphrasa le livre de Job était d'un tour assez ingénieux. On est néanmoins surpris que ces vers aient, dans la société d'alors, excité tant d'enthousiasme et de disputes qu'il s'ensuivit une véritable guerre littéraire: Corneille lui-même dut intervenir pour abaiser la querelle des jobistes, les tenants de Benserade, et des uranistes, les tenants de Voiture.
Op grond van het gebruik van het woord ‘Jobiste’, terwijl het in noot 1 genoemde boekje de partijgangers van De Conti steeds ‘Jobelins’ worden genoemd, twijfel ik er aan of de auteurs van deze voornaamste letterkundige geschiedenis de strijdschriften zelf in handen hebben gehad.

De Jobelijnen hadden in het algemeen veeleer de fijnzinnigen aan hun zijde, die een beter gefundeerd oordeel hadden.

> Des Sonnets dont l'on dispute
> Job l'emportera tout net,
> Si l'on veut de haute lutte
> Qu'un seul Vers soit un sonnet.

Niet alle deelnemers blijven natuurlijk even zakelijk in den strijd, maar wel uitermate hoffelijk. Een grappenmaker verklaarde: ‘de dames zijn Uranist, de heeren Jobelijn’, en een ‘galant homme’ besloot in een sonnet, tot een vriend gericht:

> Mais lors que je songe à ta soeur,
> Et que je treuve sa rigueur
> Ainsi que sa grâce infinie:
>
> Cher amy, je ne vois que trop
> Qu'elle est plus belle qu'Uranie,
> Et moy plus malheureux que Job.

Zelfs werd een kleine comedie aan de zaak gewijd, waarin de sonnetten gepersonifieerd optraden, evenals de critiek, die de zaak onbeslist laat:

> Job, Uranie, adieu, c'est pour une autre fois.

De strijd werd aldoor heviger en wie weet of het er ten slotte niet toe gekomen zou zijn, dat Uranisten en Jobelijnen slaags waren geraakt, gelijk de jonge heethoofden, die met lange zweepen gewapend, den geheelen dag door Rome's straten omdoolden om den onbeschaamde op te zoeken en te tuchtigen, die critiek dorst oefenen op het werk van Lucilius.

Eene ondoordachtheid of domheid maakte een einde aan den strijd.

Men vroeg op een dag het oordeel van Mademoiselle R o c h e d u M a i n e.

Vermoedelijk wist ze absoluut niet, waarover het ging.

Zonder eenige aarzeling riep ze uit: ‘Je me déclare pour Tobie!’

Volgens het hierboven genoemde boekje zei ze ‘Jobie’, waaruit ten minste eenige bekendheid met de zaak zou kunnen blijken.

De Jobelijnen kregen de lachers er mee op hun hand en de kwestie raakte van de baan.

Wanneer iemand er nog over begon, werd hij getroefd met de drie laatste regels van een der madrigalen, door den litterairen strijd uitgelokt:

> Mais pourtant, quoy que l'on en rie:
> Comme Roche du Maine a dit,
> Je me déclare pour Jobie.

Verzen door J.G. de Ridder.

Ongeweten afscheid

Die laatste kus!
Uw handen rustten op het blanke laken.
Gij waart wel moe, maar toch zoo innig blij,
Dat ik gekomen was dien middag; spraken
Uw oogen niet de dank, die mond niet zei?

Die laatste kus!
Teer trilde nog laat zonlicht door de zalen
Van 't groot gebouw, waar leed haar woning vindt.
In 't oogenblauw waarin Uw licht ging dalen
Stond fijn-omlijnd de beeltnis van Uw kind.

Die laatste kus!
Uw hand, die blanke, drukte stil de mijne.
Toen boog behoedzaam ik mij naar U heen
En drukte deernisvol mijn lippen op de fijne,
Donkere wimpers en ging geruischloos heen.

De laatste kus,
Want weinig uren later is de Nacht gekomen:
Omringd door vreemden zijt ge heengegaan.
- - - - - - - - - - - - -
Mijn zon ging onder en mèt haar duizend droomen
Van lief geluk die vulden mijn bestaan.

De laatste kus!
Is zon bloedrood in zilte zee verzonken
Voor mìj, voor Ù verrees sneeuw-rein een hooger Licht.
Ik kuste Uw oogen toe, maar Oogen blonken
En blinken nòg mij als een droom'rig-teêr gedicht.

Waarom?

Tusschen onzekerheden dwalen wij
jaren en eeuwen lang;
de smart dezer aarde haten wij
voor 't latere - zijn wij bang.

Met schuld en smetten beladen wij
ons al' aardsche dagen lang;
wat daarná volgen zal raden wij
uit blijkbare samenhang.

Rhythme

Het aardsche licht dooft uit en alle klanken sterven
en 'k lig maar stil en laat mij willoos gaan.
Langzaam mij rijzen voel ik, zacht mij zinken
gansch zonder wil als op een oceaan.

Wijd spreid ik d'armen: lijf en geest tezamen
doorgolft het rhythme van de wijde zee.
De golven heffen hoog omhoog me en doen me zinken,
ze voeren zacht me als lichte schuimvlok mee.

O, rhythme eindeloos! - Alle gedachten wijken.
Alles vervaagt. Dit éene blijft alleen:
Het rustig deinen en het eind'loos ruischen,
het immer zingen van de duistre zeêen.

Het licht keert weer; mijn oor vangt weer de klanken
en alles wordt weer tastbaar om mij heen.
Maar in mijn ooren blijft nog gonzend hangen
het eeuwig zingen van de wijde zee.

Schijn en werkelijkheid

In oude sprookjes die we als kind'ren hoorden:
Eenig rauwe burcht, een grillig rotspad voert omhoog,
Klimop en doornroos langs kanteel en vensterboog
En in den nacht gekerm in onverstaanb're woorden.

Een bleek gelaat, dat zich uit 't venster boog,
De maan, wier stralen door het duister boorden
En luide zuchten van wie waarden door de
Donkere zalen, waar bij nacht de vleermuis vloog.

Al luist'rend groeide în ons het verlangen
Naar werelden van schijn en grillige fantasie...
Een kind grijpt naar de sterren die daar hangen...

En ik?
Ik schrei naar U, die 'k slechts in droomen zie.
Ik vraag niets dan Uw mond, de koelheid van Uw wangen,
Al is ook dìt niet anders dan een utopie.

Gedachte

En elke vreugde is een stap naar 't graf...
En ieder leed brengt nader tot den dood...
Nauw licht over de kleine wieg warm morgenrood,
Of nachtkou stijft het lijf in laatste nood.

Van wieg naar graf is slechts een enk'le schreê,
Een filmflits in het spel der eeuwigheid:
Wie hier in diepe smart zijn lot beschreit,
Ziet die straks weggevaagd in de oneindigheid.

Moed.

Gij moet niet vreezen voor de vele smarten,
Die gij moet lijden op uw levensbaan.
Gij moogt niet weif'len, ook al zou uw hart en
Heel uw geluk in vlammen ondergaan.

Wees niet bevreesd; wat ìs, zal nimmer sterven:
De dood is schijn, uw angsten zijn bedrog.
Uw ziel zal uit verliezen schatten werven
En leven zult ge, hoezeer gelouterd, tòch!

O, vat weer moed! Hoe durft ge in bitter denken
Vertwijf'len aan de Liefde, die zulke wegen zocht!
Zie aan de horizon de lichten, die u wenken.
En richt daarheen uw schreden op uw tocht.

Ik zag in droom... door Hélène Swarth.

I.

Mijn zuster.

Ik zag mijn zuster bij haar graf - ‘Gevlucht
Al onder de aard, vervreemd zijn die mij minden.
Jij, die mij liefhad, zeg waar 'k nu zal vinden
Eén enkle ziel, die still' mijn liefdezucht.
Ik spilde liefde aan boomen, wolken, winden,
Aan verre sterren, blank in donkre lucht.
Ik dronk als liefde aroom van bloem en vrucht,
Door spieglend water liet ik mij verblinden.
Ik droomde een groet van suizlend korenland,
Ik hoorde een stem in klokkend regendroppen.’

Zij zweeg en wees mij naar een kleine plant,
Haar graf ontrezen - 'k Streelde vroom de knoppen.
't Was of in elke een hart ik voelde kloppen
En teedre monden zoenen zacht mijn hand.

II.

Samen sterven.

'k Zag onder wolken, zwart als floers van rouw
De maan verrijzen, strooiend zilverscherven
Al over twee, die samen wilden sterven,
Zoo bleek, zoo jong, zoo mooi, een man, een vrouw.

D'arm rond haar leden, nog beschermend trouw,
Zijn lippen van haar mond, vóór 't eeuwig derven,
Eén kus nog pogend, één vaarwel te werven -
Zij, blanke bloem op deinend golvengrauw.
Zijn liefdeblik nog zocht haar brekende oogen.
De diepe golf, bezield van mededoogen,
Met droef geruisch hen wiegde koel en zacht.
De wind bewoog haar wijd gespreide haren,
Haar sneeuwig bruidskleed dreef op 't schuim der baren.
Eer zij verzonken was ze een doode - Ik zag 't.

III.

Donker aangezicht.

Ik zag een donker doodsdroef aangezicht
Met oogen duister onder nachtzwart haar.
- De kamersfeer werd somber, kil en zwaar -
En 't zag mij aan alsof 't mij smeekte om licht.

O wanhoopsoogen, strak op mij gericht!
Uit welke hel gerezen, welk gevaar
Uw smart bedreig mijn lijden, kon, voorwaar,
U helpen mijn erbarmen, mijn gedicht
U troosten, als een arme zieke een roos!
't Verkalmt geen pijn, het geeft geen stervensmoed -
Een lied verklinkt, een roos bloeit luttle poos.
Ik val den Heiland voor uw heil te voet
En smeek dat Hij u geve 't hoogste goed:
Zijn vrede in 't Eeuwig Land en voor altoos.

Een romantisch mysticus ‘Gérard de Nerval’ door D.A. de Graaf.

> *Voor v. R.A.*
> Ich weisz nicht, aber mich dünkt, ich sähe zwei Wege, um zur Wissenschaft der Menschlichen Geschichte zu gelangen. Der eine, mühsam und unabsehlich, mit unzählichen Krümmungen, der Weg der Erfahrung; der andere, fast ein Sprung nur, der Weg der innere Betrachtung.
> Novalis: Heinrich von Ofterdingen.

Als één der meest veelzijdige figuren uit het Frankrijk der Romantiek, veelzijdig door zijn diepgaande belangstelling voor de Duitsche litteratuur, voor de Zuid-Duitsche geest, voor de sprookjes- en legendesfeer van Rijn en Donau, door zijn ‘Sehn sucht’ naar de mystiek van het nabije Oosten, is Gérard de Nerval een dichter en schrijver van geheel aparte bekoring. Men heeft niet zoo zeer het gevoel, met een mensch kennis te maken als wel een nieuwe wereld te betreden. Nieuw, maar niet onbekend is deze wereld; telkens geeft de herinnering van den lezer teekenen van instemming; het zijn beelden uit een lang verleden die bij de lectuur voor ons verschijnen, maar op nieuwe onverwachte wijze gegroepeerd, zoodat men meer tot bezinning komt dan tot verwondering. Gérard de Nerval is steeds op zoek geweest naar een wonderland; hij heeft het gezocht in België, Engeland, Holland, Duitschland, Italië, Egypte, de Libanon, Constantinopel... en is geëindigd met een weemoedig terug zoeken naar het wonderland van zijn vroege jeugd in het gebied van zijn geboorteland Valois. De Franschen hebben hem dan ook ‘Le Poète de la Nostalgie’ genoemd.

Tegenover het verlangen en de weemoed staan de vrees en de

vlucht voor den waanzin, die meerdere malen in het leven van dezen dichter gedreigd heeft de inspiratie te dooden; de mensch vluchtte, maar de kunstenaar ging het schrikbeeld tegemoet en wist het met bovenmenschelijke kracht te beteugelen, ja in zijn dienst te stellen. Aan dezen strijd hebben wij onder meer de novelle ‘Sylvie’ en de krans van mozaiekachtige sonnetten ‘Les Chimères’ te danken Van het gevecht zelf getuigt Gérard's Dichtung und Wahrheit: ‘Aurélia ou le Rève et la Vie’.

Gérard de Nerval sluit zich aan bij een verborgen traditie van het 18e eeuwsche Frankrijk, bij een geestelijke onderstrooming die gepaard ging met de vereering der rede. Men is te vaak geneigd de Fransche revolutie te zien als een voor een deel heilzaam noodlot dat zich aan Frankrijk voltrok, een straf voor de misbruiken der hoogere standen en een bevrijding van den ‘derden stand’. Maar men vergeet, dat juist die hoogere standen zich in den loop der 18e eeuw gaandeweg zeer vertrouwd hadden gemaakt met het idee van een op handen zijnde revolutie, van een ideaal rijk dat binnen afzienbaren tijd op aarde zou verschijnen. De werkelijkheid beteekende voor hen eerder een groote desillusie dan een onverwachte catastrophe. Zooals men bij de Grieken langen tijd uitsluitend het vaste evenwicht en de nevellooze klaarheid van denken heeft gezocht en hun drang naar mystiek heeft verwaarloosd, zoo heeft men onder de voorbereiders der Fransche Revolutie te veel de Encyclopedisten genoemd en te zelden de z.g. Illuminés. Of liever, men stelde tegenover de aanhangers der Redelijkheid de propageerders van de terugkeer tot de natuur. Gérard de Nerval heeft ons een nieuw beeld van deze eeuw gegeven in een bundel essays, die hij uitgaf eveneens onder den naam van ‘les Illuminés’. een reeks korte biographien, die in den grond als even zoovele zelfportretten kunnen beschouwd worden. Dit laatste feit doet natuurlijk afbreuk aan de wetenschappelijke waarde dezer opstellen, maar aan den anderen kant zijn de beschreven figuren zoo vol van intens leven, dat hun beeld zich met groote overtuiging aan den lezer opdringt. Gérard moet tot de generatie der Illuminés, van hen die de geest der Grieksche en Oostersche mysterien met de Joodsche Kabbala verbinden, zonder daarom het christendom af te zweren, gerekend worden. In bovengenoemde Chimères vindt men de kristallisatie van dit veelvuldig geloof en het zijn deze gedichten

die de schitterende kern vormen van een veelomvattend oeuvre dat in wijde vertakking een groot cultuurgebied omvat. Van die kern is de weg niet ver naar de Parnassiens en de Symbolisten; van de peripherie komt men geleidelijk in de sferen van Goethe, Hoffman en Heine. Er is geen prozastuk of tooneelspel van de Nerval, waaraan de Faust geheel vreemd is; geen novelle die niet iets van Hoffman's grillige fantasie vertoont en er zijn vele uren in het leven van dezen romanticus geweest, dat hij met zijn vriend Heine de mogelijkheid onder de oogen zag van een Fransche interpretatie zijner gedichten, hetgeen tot een soortgelijk resultaat voerde als Baudelaire's vertaling van Edgar Poe. Gedurende de woelige Junidagen van 1848 zijn beide dichters verdiept in de vertaling van ‘Lyrisches Intermezzo’, welke in de Revue des deux Mondes van ditzelfde jaar verschijnt. Dit is een ‘syncretisme’ van een Franschen en een Duitschen geest dat een vredige tegenhanger vormt van de chaotische politieke toestand.... Een samengaan van godsdiensten, van eeuwen, de 18e en de 19e eeuw, van cultuurcentra, het Gallische, het Germaansche, het Klassieke en het Oostersche: aan al deze samensmeltingen voegt zich nog een dergelijk verschijnsel, dat in ieder dichterleven voorkomt, maar bij de Nerval wel zeer sterk op den voorgrond treedt, en wel de vermenging van leven en droom of, om het in de woorden van den dichter zelf uit te drukken: ‘l'épanchement du songe dans la vie réelle’. Ik zou met drie waarheden in het leven van dezen kunstenaar rekening willen houden: met een historische, een psychologische en een dichterlijke waarheid. De historicus ziet hem als romanschrijver, feuilletonist, dramaturg, essayist en dichter; als iemand die korten tijd rijkdom kende, maar voor het grootste deel van zijn leven met moeite rond kwam en vele reizen en zwerftochten maakte om zich de noodige copie te verschaffen. De psycholoog ziet een voortdurende strijd van het normale en het abnormale element in dit leven; het milieu is afwisselend de bohême, de eenzame natuur en het ‘maison de santé’; de litteraturen der Romantiek, de eenvoudige Parijsche volksman, Oostersche Sheiks en psychiaters zijn afwisselend zijn vrienden. De dichterlijke waarheid die in zijn oeuvre te vinden is ligt onder alles verborgen. Ten onrechte hebben sommigen deze waarheid aangezien als een dekmantel voor de trieste werkelijkheid; ze

hebben scheppingsdrang verward met de zucht om zich interessant in plaats van abnormaal, beklagenswaardig of ridicuul te doen voorkomen in de oogen der menschen. Mag bij den mensch wellicht een enkele maal deze behoefte hebben voorgestaan, de verbeeldingskracht van den kunstenaar bleef toch primair. Deze derde waarheid moge een blijvende erfenis zijn voor het nageslacht.

Tegenover dit samengaan en samensmelten vinden wij bij hem het verschijnsel van splitsing en verdubbeling. Aan Pythagoras ontleent hij het geloof aan de verdubbeling der persoonlijkheid en aan de mystieke waarde der getallen. Bij Goethe vindt Nerval het begrip ‘das Ewig Weibliche’ en hij vertaalt dit als ‘le Féminin Céleste’. Beide verschijnselen worden in Nerval's leven realiteit en in bovengenoemde autobiographie ‘Aurélia’ wordt hierover vele malen gesproken. De naam ‘Aurélia’ vond Gérard in Hoffman's verhalen en dit woord beteekent voor den Franschman het verzamelbegrip van de vrouwen die hij liefheeft. Of liever, hij vindt in verschillende personen dezelfde vrouw terug en het is op een heele vroege jeugdindruk dat zijn liefde voor hen teruggaat. Bij de ontmoeting met de tooneelspeelster Jenny Colon, de vrouw die het meest in de Nerval's leven beteekend heeft, beteekenis die na haar dood eer toe dan af zou nemen, is meer sprake van herkennen, van weerzien dan van een ‘coup de foudre’:

> ‘.... Et si c'était la même! Il y a de quoi devenir fou! c'est un entraînement fatal où l'inconnu vous attire, comme le feu follet fuyant sur les joncs d'une eau morte.’

Het eindigen der liaison met Jenny Colon, haar dood, het sterven van degene die hij in zijn vroege jeugd geadoreerd had, het terugzien van zijn eigenlijke ‘Heimat’ Valois, welke het tooneel vormde van zijn eerste jeugdliefdes - dit alles heeft voor de Nerval de liefde tot een mystieke ervaring gemaakt.

Sprak ik hierboven van de opstellen over de ‘Illuminés’ die in den grond zelfportretten waren, het komt eveneens voor dat de held van het verhaal model wordt voor den schrijver, ja dat deze zich met hem vereenzelvigt. In zijn ‘Roman Tragique’, opgenomen in het voorwoord van de ‘Filles du Feu’, treedt dit verschijnsel zeer sterk aan den dag. Het gaat hier om een tooneelspeler die zichzelf de persoon waant die hij voorstelt en de

schrijver bekent later dat hij op zijn beurt slachtoffer is geworden van zijn fantasie en van ‘regisseur’ allengs ‘acteur’ werd.

Reisindrukken, lectuur, debatten met vrienden, eigen fantasien, herinneringen uit de prilste jeugd, zij maken zich meester van den dichter en schrijven hem de wet voor. En men late zich niet misleiden door de houding van gedesinteresseerden, humoristischen Parijzenaar vol zelfironie, welke de schrijver vaak aanneemt. Evenwel zou men dezen luchtigen toon niet gaarne willen missen, die aan de grillige inhoud een sierlijke omlijsting geeft.

Voordat ik er toe over ga, het leven van Gérard de Nerval in het kort te beschrijven, wil ik even stil staan bij een zelfportret dat zijn diepste wezen in zich bergt en hem beter doet kennen dan welke biographie ook.

In één der sonetten van de Chimères staan waarheden betreffende zijn leven, die onomstootelijk zijn en meer waarde hebben dan data van geboorte en dood, dan de kennis van de geestesziekten, waaraan hij bij tijden geleden heeft, dan de studie van het litteraire milieu, waarin hij is opgegroeid. Men zou dit sonnet ‘El Desdichado’ den titel kunnen geven van één van Verlaine's gedichten ‘Un Veuf parle’. Alle rollen die deze dichter gespeeld en zich ingeleefd heeft treden hier aan den dag, alle visioenen die hij gezien heeft en het groot leed dat zijn leven vervulde. Hij is beurtelings inwoner van de mythologische wereld, van de Middel-eeuwsche Fransche legendewereld, behoort tot de laatste Romeinen in Frankrijk en woont in Aquitanie; maakt als Lusignan de kruistochten mede en wordt koning van Jeruzalem en later van Cyprus. Als Biron is hij veldheer van Hendrik de IV, als Salomo of diens stadsbouwmeester Adoniram, de gunsteling van de koningin van Scheba. Een verblijf in het ‘maison de santé’ beteekent voor den vereerder van Dante een ‘descente aux enfers’, waarbij men de Acheron overtrekt; het sterven der geliefde tooneelspeelster beteekent het vergaan van een ster en voor den ongelukkige (El Desdichado) is de aarde nog slechts beschenen door de zwarte zon der melancholie, waarbij hij Dürer's ‘Melancholia’ indachtig wordt. Deze Orpheus verloor tweemaal zijn Eurydice, de aanwezigheid van de levende en de herinnering aan de doode. Heiligen en feeën heeft deze syncretist beurtelings bezongen. De Romanticus herdenkt natuurlijk een idyllische reis

naar Italië en voor hem zijn de grotten bij Napels nog met sirenen bevolkt. De geestverwant van Novalis verlangt terug naar ‘die blaue Blume’ en de vriend van Heine droomt over Rinlegendes in een met wijnranken begroeid prieel.[1)]

‘Je suis le ténébreux, - le veuf, - l'inconsolé,
Le prince d'Aquitaine à la tour abolie:
Ma seule étoile est morte, - et mon luth constellé
Porte le Soleil noir de la Mélancholie.

Dans la nuit du tombeau, toi qui m'as consolé,
Rends-moi le Pausilippe et la mer d'Italie,
La fleur qui plaisait tant à mon coeur désolé,
Et la treille où le pampre à la rose s'allie.

Suis-je Amour ou Phébus?.... Lusignan ou Biron?
Mon front est rouge encor du baiser de la reine;
J'ai rêvé dans la grotte où nage la sirène!...

Et j'ai deux fois vainqueur traversé l'Achéron,
Modulant tour à tour sur la lyre d'Orphée
Les soupirs de la sainte et les cris de la fée.’

Gérard Labrunie, zich noemende Gérard de Nerval, naar een lapje grond, gelegen bij Mortfontaille - ‘le clos de Nerval’ - werd den 22en Mei 1808 te Parijs geboren, als zoon van den officier van gezondheid in de ‘grande armée’, Etienne Labrunie en Marie Antoinette Marguérite Laurent. De moeder vergezelt haar man op Napoleon's zegetochten en sterft op 25-jarigen leeftijd in Silezië. Bij de rampspoedige overtocht van de Beresina verliest de legerarts alle souvenirs van zijn vrouw, die hij gedurende twee jaar op vele veldtochten zorgvuldig had bewaard. Het zijn slechts eenige Italiaansche volksliedjes, welke zij bij de guitaar placht te zingen, die de vader als een herinnering aan de jong gestorvene meebrengt, wanneer hij in 1814 zijn zoontje terug ziet. Dit is het oogenblik dat de vroegste jeugdperiode wordt

1) Vergelijk Pierre Audiat: ‘L'Aurélia de Gérard de Nerval’, Paris, Champion, 1926.

afgesloten, waarin de diepgaande indrukken werden ontvangen van de brieven die de moeder schrijft aan de kusten van de Oostzee, de Spree en de Donau op haar tochten in den tros van het groote leger.

Jaren volgen van onbezorgd ronddolen door de velden en bosschen van Mortefontaine in gezelschap van Sélénie, Fanchette, Héloise en Sylvie, eenvoudige meisjes van het land die hij kort voor zijn dood, rondzwervend in deze zelfde streken in weemoedige herinnering herdenkt:

> 'Encore une figure blonde qui pâlit, se détache et tombe glacée à l'horizon de ces bois baignés de vapeurs grises....'

Er bestaat een innige band tusschen de laatste jaren van het leven van Gérard de Nerval, de jaren die vallen tusschen 1850 en 1855, en deze gelukkige jeugdjaren in den tijd der Restauratie. Het is vaak moeilijk de juistheid van de gegevens over dezen tijd te waarborgen, doordat de in gebrekkige omstandigheden levende dichter, die vóór zijn tijd reeds een oud man is geworden, zijn vroege jeugd in een te schoon licht ziet. Maar, liever dan het snoeimes der historische critiek te gebruiken, wil ik dit mengsel van 'Dichtung und Wahrheit' recht laten wedervaren, om zoodoende de persoonlijkheid van dezen kunstenaar dichter te benaderen.

Naast de naam van Sylvie, titel tevens van één der 'Filles du Feu', duikt hier de naam op van Adrienne die ik hierboven reeds noemde.[1)] Vertegenwoordigt Sylvie de realiteit voor den dichter, Adrienne is de illusie die verdwijnt en terugkeert. Wanneer later Gérard de tooneelspeelster Jenny Colon liefheeft, beteekent dit voor hem de terugkeer der illusie. Het geluk is kortstondig, doch na den dood van Jenny Colon keert het droombeeld weer en blijft de verbeelding van den dichter hanteeren. De jonge Gérard die zich korten tijd in de gunst van een meisje van het land verheugt, vereeuwigt haar later als Sylvie en deze zal tesamen met Adrienne en Jenny Colon een onverbrekelijke eenheid vormen in de fantasie van den gerijpten dichter.

1) Deze naam wordt door den auteur van 'Gérard de Nerval, sa vie, son oeuvre' in verband gebracht met een avonturierster, Adrienne de Feuchères geheeten, die als maîtresse van den laatsten hertog van Bourbon een landgoed nabij Mortefontaine bewoonde.

Toen Etienne Labrunie in 1814 op Fransch grondgebied terugkeerde, bracht hij een oppasser mee, in wiens gezelschap de zoon vaak rondzwierf over de hellingen van het toen nog zoo landelijke Montmartre. In zijn ‘Nuits d'Octobre’ beschrijft Gérard de Nerval zijn tochten door deze zelfde wijk een dertigtal jaren later wanneer het aspect reeds veel stadscher geworden is en tot een verzamelplaats groeit der Fransche Bohême, maar in de ‘Promenades et Souvenirs’, zijn allerlaatste pennevrucht, heeft hij voornamelijk aandacht voor de pittoreske, nog onbebouwde gedeeltes, die sinds zijn jeugd nog niet veranderd waren.

Naast de indrukken van Valois en Parijs zijn daar de vroege lectuur-indrukken die de geest van den jongen vormen. Doordat de vader weinig tijd heeft zich met den knaap bezig te houden, wordt deze de logé van zijn oudoom Antoine Boucher tot diens dood in 1820. Daar ontvangt Gérard zijn eerste inwijding in de geschriften der Mystieken en een voorliefde voor de levensbeschrijvingen van excentrieke persoonlijkheden. In zijn voorrede tot de ‘Illuminés’ geeft de schrijver een poetische schildering van een boekerij, die in een vochtige schuur is ondergebracht. Op zijn zwerftochten door het oude huis van zijn oom belandt de jongen ook hier en een nieuwe wereld opent zich voor hem, waarin het bovennatuurlijke regeert en die later zijn geestelijk evenwicht in gevaar zal brengen.

Het is in de jaren na 1820 dat zich in den jongen gymnasiast voor het eerst de dichter openbaart. Gedurende de 30 jaar dat Gérard geschreven heeft behoorde hij achtereenvolgens tot de klassicisten, de Romantici, de Realisten, de Parnassiens en de Symbolisten. Wat het eerste stadium betreft, toonde hij zich reactionair en bespotte hij de kring van Victor Hugo. Vervolgens neemt hij zijn draai, mede onder invloed van de Duitsche litteratuur en wordt geheel opgenomen in het Romantisch kamp. Als humoristisch realist staat hij dichter bij de Engelschen en loopt op zijn eigen tijd vooruit die dan nog in het teeken staat van den historischen roman. In het laatste levensstadium gaat hij geheel zijn eigen weg en zal pas door een jongere generatie volkomen begrepen worden.

Een der eerste manuscripten, die gedichten van de Nerval bevatten, dagteekent uit 1824; het titelblad is voorzien van een

door den dichter geteekend vignet en draagt den titel van ‘Poésie et Poèmes, par Gérard L....’.

Hier vinden wij van den jeugdigen vereerder der toenmalige mododichters Delavigne en Bérenger, de volgende regels op Victor Hugo:

> ‘O grand Hugo, poète et raisonneur habile,
> Viens me montrer cet art et grand et difficile,
> Par lequel le talent fait admirer aux sots,
> Des vers peut-être obscurs, mais riches de grands mots.
> Cependant repoussant le style romantique,
> J'ose encor, malgré vous, admirer le classique.
> Je suis original, je le sais, j'en conviens,
> Mais vous, du Romantisme ô glorieux soutiens,
> Allez dans quelques clubs ou dans l'Académie
> Lire les beaux produits de votre lourd génie....’

Legt men hiernaast een brieffragment uit 1832, dan is het bijna niet te gelooven, dat dit door dezelfde persoon geschreven werd In gezelschap van Alexandre Dumas treedt Victor Hugo hier ten tooneele als de lieveling van het publiek, tegen wien de Nerval hemelhoog opziet, en als men niet beter wist zou men denken met een geestige boutade te doen te hebben. Hoogstens zou men kunnen zeggen dat de jonge dichter met zijn eigen enthousiasme een oogenblik den draak steekt. Deze lucide houding maakt één der charmes uit van de persoonlijkheid van Gérard de Nerval.

Wat heeft er in de tusschen liggende jaren in den dichter plaats gevonden?

In 1826, het jaar van zijn debuut als schrijver, hadden niet minder dan 6 afzonderlijke werkjes het licht gezien, dichtbundels deels elegisch, deels satyrisch van inhoud, waarin de Romantische geest nog ver te zoeken was. Uit de vele lofregels op Napoleon spreekt nog de vereerder van Bérenger; de klassicistische voorkeur blijkt uit de lijkzang op Talma, de klassieke tooneelspeler bij uitstek. Aan den anderen kant neemt de debutant reeds een loopje met het bolwerk der klassieke geest, de Académie, waartegen de Romantici van die dagen hun felste aanvallen richtten. De groote verandering treedt echter pas in tengevolge van

de kennismaking met den Faust. Waarschijnlijk nog op het einde van 1826 kreeg Gérard het werk van den toen 80-jarigen Goethe in handen. De Duitsche dichter stond op het toppunt van zijn roem en vond ook in Frankrijk vele vereerders, sinds Madame de Staël voor het eerst op het belang van de Faust gewezen had in 'De L'Allemagne'.[1)] Aan deze belangstelling waren twee Fransche vertalingen tegemoet gekomen, de eene van Albert Stapfer in zijn 'Oeuvre Dramatique de Goethe', de andere van Sainte Aulaire in 'Les Chefs-d'Oeuvres des Théâtres Étrangers', beide versehenen in 1823. Wellicht is het een opwelling van eerzucht geweest, die Gérard er toe dreef als derde zich aan een Fransche vertaling van het beroemde werk te wagen.

Er bestaat echter nog een ander Faust-drama, in primitiever vorm gegoten, dat iets vroeger in proza geschreven werd en waarin de oude Faust-legendes nog zuiverder bewaard zijn, nl. de Faust van Friedrich van Klinger, Goethe's tijdgenoot, wiens drama 'Sturm und Drang' den bekenden term in het leven heeft geroepen. Viermaal duikt deze Faust van Klinger in de Nerval's leven op: volgens het getuigenis van Charles Monselet zou de dichter reeds op zeer jeugdigen leeftijd bij een speurtocht langs de Parijsche boekenstalletjes een fraai ingebonden exemplaar van een Fransche vertaling ontdekt, maar weldra weer uit het oog verloren hebben; voor de tweede maal wordt zijn aandacht er op gevestigd bij gelegenheid van zijn eerste Faust-vertaling; in 1840 komt hij op dit werk terug bij de interpretatie van de tweede Faust, waarin Goethe de oude tradities meer op de voet volgde en tenslotte is het de herontdekking van het in de prille jeugd aanschouwde Fransche luxe-uitgaafje - het is wederom Charles Monselet die dit getuigenis verstrekt - dat Gérard tot het drama van Laurens *Coster,* 'l'Imagier de Harlem' als leiddraad dient. In het laatste geval is de verwantschap van inhoud tusschen het Duitsche en het Fransche werk het sterkst en bij de bespreking van dit tooneelstuk zal ik op dezen Faust-in-proza terugkomen. Het is merkwaardig, hoe Gérard de Nerval in de loop der jaren meer en meer tot de oudste legendes van de Middeleeuwsche figuur, tot de oude opvatting dus van den Faust

1) Verschenen te Londen in 1813.

terugkeert en hoe hij zich geleidelijk afwendt van Goethe's moderne interpretatie van Mephistofeles. Goethe zelf heeft zich, zooals ik hierboven reeds zeide, later reeds dichter bij de oude traditie aangesloten, maar de Nerval ging hierin nog verder. In 1827 is Goethe's geciviliseerde en Voltairiaansche satansfiguur echter een voorwerp van bewondering voor den nog klassiek georienteerden dichter. Ook de figuur van Faust, wien Goethe zulk een bij uitstek menschelijk karakter verleende, valt zeer in den smaak bij den jongen vertaler die de meer fantastische figuren Manfred en Don Juan van Lord Byron hierbij achterstelt. Het pikante van de kwestie is, dat, terwijl Manfred den invloed onderging van den eersten Faust, de tweede Faust op zijn beurt door den Manfred beïnvloed werd, naar het heet. Voor een nog geen twintig jarige heeft de Franschman een diepgaande kijk op het Faust-drama, al spreekt uit de enkele bladzijden van het voorwoord nog niet de origineele geest van den lateren de Nerval. Toch is er een oogenblik waarop het latere karakter van den dichter zich openbaart en wel bij de bespreking van het einde van den eersten Faust. Na een verklaring gegeven te hebben voor het ietwat abrupte slot vestigt hij de aandacht op de zestiende eeuwsche biographie van Doctor Faust:

> '.... le dénouement ainsi interrompu permet au lecteur la pensée consolante, que celui qui l'a intéressé si vivement par son génie et ses malheurs échappé aux griffes, du démon, puisqu'un repentir suffirait pour lui reconquérir les cieux. Tel n'est pas cependant pas le sort de Faust dans les pièces et les biographies allemandes; le diable s'y empare réellement de lui au bout de 24 ans, et la description de ce moment terrible en est le passage le plus remarquable; ceux qui veulent tout savoir peuvent consulter là-dessus l'Histoire prodigieuse et lamentable du docteur Faust, avec sa mort épouvantable, où il est montré combien est misérable la curiosité des illusions et impostures de l'esprit malin; ensemble, la corruption de Satan, par lui-même, étant contraint de dire la vérité, par Vidman, et traduite par Gayet, en 1561.'

Hier is weer de eigenlijke Gérard aan het woord, dezelfde die als jongen schilderachtige boekenstalletjes doorsnuffelt en zich in

een vochtige bibliotheek uren opsluit tot het lezen van mystieke lectuur; de Gérard, die op het eind van zijn leven maandenlang jacht maakt op een zeldzame biographie van den Abbé de Bucquoy en die met ontroering de hand legt op het manuscript der 'bekentenissen' van Angélique de Lonqueval, een der 'grandes amoureuses' uit de 17e eeuw. Neen, Gérard de Nerval is en blijft een romantische mysticus, al heeft de voorbijgaande klassicistische periode in zooverre een stempel op zijn oeuvre gedrukt, dat een toon van evenwicht en zelfbeheersching daarin doorklinkt, hoe fantastisch de inhoud ook moge zijn. Als vertaler kiest Gérard den middenweg tusschen de poëtisch-vrije vertaling van Saint-Aulaire en de letterlijk-droge vertaling van Stapfer, maar blijft toch het dichtste bij de scrupuleuse opvatting van den laatste. Zijn kennis van het Duitsch is dan nog niet zoo groot of hij begaat soms curieuse vergissingen. Maar het geheel leest vloeiend en het proza van de vertaling vormt vaak een aangename afwisseling met de jambische verzen van het oorspronkelijk, wier vorm soms te broos is voor het gewicht der inhoud.

Goethe zelf heeft bij de lectuur dezer vertaling een dergelijke ervaring opgedaan die in de 'Gespräche mit Eckermann' staat opgeteekend: 'Im Deutschen sagte er, mag ich den Faust nicht mehr lesen; aber in dieser Französischen Übersetzung wirkt alles wieder frisch, neu und geistreich'.

In het volgend jaar 1829 valt de eerste kennismaking met Victor Hugo. Gérard komt hem om de toestemming verzoeken van de dramatiseering van diens op Walter Scott geïnspireerde 'Han d'Islande'. De overgang van het rationeele naar het ongebonden fantastische is bij den jeugdigen adept enorm. Zooals dikwijls maakt de pas bekeerde zich aan groote overdrijving schuldig en in sommige gedeelten vertoont hij de ergste zonden der Romantiek. Maar aan de andere zijde heeft Gérard ook ons het beste wat deze periode biedt gegeven en men zal het beeld van dien tijd nooit geheel recht laten wedervaren, wanneer men zijn aandeel daarin negeert.

De persoonlijke indruk die Hugo op den jongen dichter maakt is beslissend voor zijn leven. Tot zijn dood toe zal hij zich voelen te behooren tot de kring van Hugo, hoever hij ook in zijn oeuvre zich van hen geleidelijk ging verwijderen.

In het begin der dertiger jaren is de invloed van Hoffmann sterk merkbaar, die in het Frankrijk dier dagen zeer in de mode kwam. Ook hier treedt Gérard op als vertaler; zoo introduceert hij b.v. de merkwaardige novelle ‘Die Abenteuer der Sylvesternacht’ bij het Fransche publiek en deze vertaling van 1831 zal zijn laatste en duistere werken als ‘Pandora’ en ‘Aurélia’ beinvloeden. Ik vestig nog even de aandacht op een bepaalde zinsnede uit het voorwoord van de Faustvertaling. Sprekend over Faust, Manfred en Don Juan roept hij uit: ‘l'amour des femmes les perd tous trois!....’

Deze gedachte krijgt langzamerhand een diepere en mystieke inhoud bij den dichter. De vrouw wordt voor hem de draagster van bovennatuurlijke machten en de menschelijke ‘Marguérite’ maakt plaats voor de geheimzinnige en dreigende figuur van ‘Astarte’. Het brooze en nietige Gretschen-figuurtje wordt in de schaduw gesteld door de groote afmetingen van de vampyrachtige toovenares, die slechts bij tusschenpoozen een normale vrouwelijke gedaante aanneemt.

De naam Aurélia neemt Nerval van Hoffmann over. Men denke ook aan de vele gedaanteverwisselingen, die de vrouw in Hoffmann's verhalen aanneemt; beurtelings is zij boschgeest, water- of vuurgeest, vampyr of sirene. Alleen, wat product is van Hoffmann's fantasie en hem zelf hoogstens een enkele maal schrik aanjaagt, wordt obsessie in het leven van Gérard de Nerval. Het is als met de afmetingen van Satan, zij worden grooter naarmate de overlevering ouder is, waarin de latere Gérard zich meer gaat verdiepen.

In 1845 zien wij den dichter verdiept in ‘Le Diable Amoureux’ van den 18en eeuwschen romanschrijver, dichter, profeet en geestenbezweerder Cazotte. ‘Le Diable Amoureux’, mengsel van Schoonheid en Satan, beide figuren uit de 16e eeuwsche Faust. De eerste ‘diableries’ onder Hoffmann's invloed geschreven zijn den dichter nog niet uit het hart gegrepen en men voelt hier eerder een meedoen aan de mode van den dag. Allengs wordt de toon echter. Tot de vroegste verhalen behooren ‘La Sonate du Diable’ en ‘Le Barbier de Goettingue’, gesigneerd ‘Un Pythagoricien Moderne’. Deze onderteekening wijst vooruit naar den lateren serieuzen aanhanger van Pythagoras, den dichter van het sonnet

'Vers Dorés', eveneens in 1845 verschenen. Dezelfde onderteekening draagt een lange 'Conte Fantastique' uit 1830 getiteld 'La Métempsycose' en het is op dit tijdstip dat het zaad gelegd wordt voor Gérard's geloof aan de zielsverhuizing dat in 'Le Rêve et la Vie' zoo treffend tot uiting komt. Tusschen beide werken ligt echter niet minder dan een kwart eeuw en men behoeft de plaquette van Jehan Duseigneur uit 1831 en de foto van Nadar uit 1854 slechts naast elkaar te leggen om te zien hoeveel catastrofale veranderingen er in deze gecompliceerde persoonlijkheid plaats grepen, waarbij een litteraire gril tot een diepgaand geloof groeide. De grondslag voor deze verandering was echter reeds in de vroege jeugd gelegd.

Sinds 1830 begint de dichterlijke belangstelling van Gérard zich op het voorbeeld der Duitsche Romantici te richten naar de Middeleeuwsche poësie. Het enthousiasme voor de klassieke 17e eeuw is ietwat getemperd en hij zoekt naar meer onbekende gebieden der litteratuur. In 1829 had Sainte-Beuve in zijn 'Tableau de la Poésie au 16ème Siècle' gewezen op het belang van Ronsard en zijn kring; Gérard gaat een stap verder, vestigt de aandacht op de spontane poezie van Clement Marot en brengt dan de geheele Middeleeuwsche ridder- en volkspoëzie op het tapijt. In dit streven was Friedrich Schlegel hem voorgegaan, wiens 'Geschichte der alten und neuen Literatur' door Gérard geciteerd wordt:

> '.... il suffit à chaque peuple de remonter à la source de sa poésie et à ses traditions populaires pour y distinguer et ce qui lui appartient en propre et ce qui lui appartient en commun avec les autres peuples....'

Maar een nog veel ouder voorbeeld volgt de Nerval hierna, n.l. dat van Joachim de Bellay, die reeds in 1549 zijn 'Défense et Illustration de la Langue française' de z.g. barbaarsche talen tegenover de klassieke verdedigd had en inzonderheid op het rijke maar onontgonnen gebied der Fransche taal had gewezen. In de dagen van du Bellay was het de slaafsche navolging der Romeinen en Grieken waartegen geprotesteerd moest worden, Gérard kwam op tegen de slaafsche navolging der klassieke

17e eeuw, die op haar beurt weer het spoor der Antieken gevolgd had. Achter deze litterair-historische invloeden stonden echter de herinneringen aan de onbezorgde jeugdjaren doorgebracht in Valois, waar de eenvoudige ballades door de volksjeugd van Mortefontaine, Loisy en Ermenonville gezongen, den litterairen hervormer, zonder dat hij zich dit toen realiseerde, beïnvloedden. Het is een groote verdienste van Gérard de Nerval geweest dat hij zijn oogen gericht heeft op het werk van zijn Duitsche geestverwanten en een reeks ballades van Klopstock, Goethe, Schiller, Bürger en Uhland vertaalde. Een enkel vertaald couplet van dezen laatste toone aan hoever de dichter zich reeds verwijderd heeft van het holle klassicisme der eerste gedichten en anderzijds van de Romantische bombast van ‘Han d'Islande’:

> ‘Oh! quel doux chant m'éveille?
> - Près de ton lit je veille,
> Ma fille et n'entends rien.
> Rendors-toi, c'est chimère....
> - J'entends, dehors, ma mère,
> Un choeur aérien!....’

In een ‘Odelette’, die in de ‘Annales Romantiques’ van 1835 verscheen, meenen wij reeds een oogenblik de stem van den jongen Verlaine te herkennen, den dichter van het weemoedige ‘Après trois Ans’ uit de ‘Poèmes Saturniens’. De poezie van de Nerval wordt hier zacht vloeiend als een kabbelend beekje, zonder iets van sentimentaliteit te vertoonen; hij zegt de dingen zonder nadruk, als het ware terloops:

> ‘Voici trois ans qu'est morte ma grand'mère -
> - La bonne femme - et, quand on l'enterra,
> Parents, amis, tout le monde pleura
> D'une douleur bien vraie et bien amère.
>
> Moi seul j'errais dans la maison, surpris
> Plus que chagrin; et, comme j'étais proche
> De ton cercueil, - quelqu'un me fit reproche
> De voir cela sans larmes et sans cris.

Douleur bruyante est bien vite passée:
Depuis trois ans d'autres émotions,
Des biens, des maux, des révolutions
Ont dans ses coeurs la mémoire effacée;

Moi seul j'y songe et la pleure souvent;
Depuis trois ans, par le temps prenant force,
Ainsi qu'on nom gravé dans une écorce,
Son souvenir se creuse plus avant!'

Het is in 'Soirée d'Automne' en 'l'Auberge de Vitré', twee verhalen, welke omstreeks den zelfden tijd als bovenstaand gedicht gepubliceerd werden, dat wij feitelijk voor het eerst kennis maken met het eigenlijk karakter van de Nerval als prozaïst. Het eerste, een fantastische schets, geheel passend in den sfeer van Paganini en den jongen Liszt, voorspelt reeds de ongebreidelde verbeelding van den schrijver der 'Pandora'; het tweede verhaal geeft een voorproefje van de 'Promenades et Souvenirs'. De Gérard van 1836 vertoont reeds verwantschap met dien van 1845, terwijl in het verschil tusschen beide figuren de kern gelegen is van Nervals ontwikkelingsgang die meer een innerlijk dan uiterlijk karakter draagt.

In deze jaren geniet Gérard met volle teugen het leven der romantische Bohême en het is in de kring van Théophile Gautier, wiens vriendschap reeds uit de jaren van het 'college' dateert en die kortweg 'le Théo' genoemd wordt, van Célestin Nanteuil, de lithograaf, de schilder Camille Rogier en de beeldhouwer Jehan Duseigneur, dat hij zich het meeste thuis voelt. In de Rue du Doyenné, waar hij op kamers woont, worden 's nachts bals georganiseerd tot wanhoop van de buren en den huiseigenaar. Onbezorgde jaren van dolle streken, waarin de originaliteit van den jongen droomer niet wordt opgemerkt. Hij gaat zijn eigen weg en verkeert slechts bij tusschenpoozen bij zijn vrienden. Niemand slaat er acht op hoe hij zich geleidelijk geestelijk van hen verwijdert. Niemand vermoedt, dat de kortstondige liaison met de actrice Jenny Colon zulk een verstrekkende en alles overheerschende invloed in het gedachtenleven van den dichter zal hebben. Mag zij in werkelijkheid een vulgaire persoonlijkheid geweest zijn, die haar gunsten al zeer kwistig uitdeelde, in

Gérard's oogen was Jenny Colon een lieflijke verschijning, een fee welhaast die achter het voetlicht haar tooverstaf zwaaide. Nu is het opmerkelijk dat in dit geval de late nawerking dieper gaat dan de ervaring zelf. Wanneer Gérard de Nerval in 1853 met de novelle ‘Sylvie’ zijn intieme jeugdervaringen blootlegt, beschrijft hij de eerste ontmoeting met, of liever het eerste aanschouwen van de latere geliefde als een wonderbaarlijk visioen, gelijk dit aan de ingewijden van de Isisdienst ten deel valt:

> ‘.... belle comme le jour aux feux de la rampe qui l'éclairait d'en bas, pâle comme la nuit, quand la rampe baissée la laissait éclairée d'un haut sous les rayons de lustre et le montrait plus naturelle, brillant dans l'ombre de sa seule beauté, comme les Heures divines qui se découpent, avec une étoile au front, sur les fonds bruns des fresques d'Herculanum.’

Novalis heeft eens geschreven, dat de dood van Sophie von Kühn, zijn jeugdige verloofde, hem tot dichter gemaakt had; Gérard de Nerval had kunnen zeggen dat het verlies en later de dood zijner geliefde hem tot een mysticus maakte.

In de jaren die volgen op het huwelijk van Jenny Colon met een collega-acteur, Leplus geheeten, is nog niets van depressie, ontgoocheling of idée fixe bij de Nerval direct te bespeuren, maar indirect zijn er in zijn geschriften wel aanwijzingen te vinden. Midden in een half poëtische, half humoristische beschrijving van een reis door het Rijnland, gepubliceerd in het fatale jaar 1838 onder den titel ‘Du Rhin au Main’, vinden wij de verzuchting van een door het reizen gedesillusioneerde, van iemand wiens droomrijk bedreigd wordt door het verder doordringen in de reëele wereld. Zou hier de gedachte aan de illusie van het voetlicht hebben meegesproken? Het is een moment van aarzeling welke den reiziger bevangt bij het overtrekken van den Rijn of wel het binnentrekken van Duitschland of, zooals de dichter het noemt, Teutonia, het land van Goethe, Schiller en Hoffmann:

> ‘Voilà encore une illusion, encore un rêve, encore une vision lumineuse qui va disparaître sans retour de ce bel univers magnifique que nous avait crée la poésie!.... Le micro-

> cosmos du docteur Faust nous apparaît à tous au sortir du berceau; mais, à chaque pas que nous faisions dans le monde réel, ce monde fantastique perd un de ses astres. une de ses coulours. une de ses régions fabuleuses....'

En dan is er de in 1840 verschenen gedeeltelijke vertaling van den tweeden Faust welke in dit verband beschouwd kan worden. De vertaling betreft hoofdzakelijk de Helena-episode die in het oorspronkelijk als fragment reeds in 1827 was gepubliceerd. Beteekent dit voor het gevoelsleven van den rijperen dichter dat de magische Helena de reëele Marguerite gaat vervangen? Vergelijken wij de inleidingen tot den eersten Faust uit 1827 en tot den geheelen Faust thans 13 jaren later, dan is er een groot verschil in geesteshouding op te merken. Het eerste wat opvalt is de verscherpte intelligentie, de breedere blik van den vertaler. Hij ziet Goethe in het verband der geheele cultuurhistorie, staande aan het einde der Renaissance, aan het einde van een reeks geestelijke revoluties, als tegenhanger van den 16en eeuwschen Faust-dramaturg Christoph Marlowe. Hij ziet Marlowe als een eerste kampstrijder tegen godsdienstige vooroordeelen; Voltaire en Byron behooren in zijn oogen tot de laatste strijders. Wanneer de slag ten einde is, overziet Goethe de verschillende partijen en maakt een vrije keuze uit de vele mogelijkheden die voor hem openliggen. De erfenis der Antieken en der Middeleeuwen is in het geding geweest en in plaats van een samensmelting van al deze stroomingen weet Goethe alle elementen te groepeeren tot het bouwwerk van het pantheïsme. Weer werkt hier een jeugdherinnering bij den inleider na: de jaren doorgebracht aan huis bij den oudoom Antoine Boucher. In 'le Rêve et la Vie' beschrijft Gérard het milieu van dezen ouden archeoloog, in wiens geest een verwarring heerscht van heidensche en christelijke denkbeelden. Deze vermenging van heidensche en christelijke denkbeelden zien wij bij den dichter uitgroeien tot een grootsche samenvatting der klassieke en middeleeuwsche gedachtenwereld. Dit is geen meedoen meer aan klassicistische en romantische modes; hier is een wezenlijk Romanticus aan het woord zooals Novalis, de Schlegels en Brentano in wezen Romantici waren. In den romantischen geest van Gérard

der Nerval blijft echter een klassiek bestanddeel, wat hem steeds soberheid en evenwichtigheid doet betrachten en waardoor hij den helderder vorm van den eersten Faust verkiest boven dien van den tweeden. In dezen tijd heeft de dichter nog een zekere schoolschheid niet geheel en al afgelegd. De ontwikkelingsgang van dezen rijken geest is nog niet voltooid en het is of de schrijver zijn ware gestalte pas in zijn laatste levensjaren openbaart. In de inleiding tot den tweeden Faust komt ook de volgeling van Hoffmann weer boven, die thans dezen invloed verwerkt heeft en wiens geloof aan het occulte thans een blijvend bezit gaat worden. De schrijver van de ietwat langdradige vertelling ‘La Métempsychose’ uit 1830 bereikt langzamerhand de hoogte van zijn grooten voorganger en in zijn laatsten tijd staat hij als fantastisch verteller op dezelfde hoogte, hoewel op een gansch ander plan, als Hoffmann. In dit verband is Gérard's interpretatie van Heiena's wederkomst, van haar overgang uit de wereld van Homerus naar dien van Faust zeer interessant:

> ‘Est-ce le souvenir qui se refait présent ici? ou les mêmes faits qui se sont passés se reproduisent-ils une seconde fois dans les mêmes détails?.... Cet acte étrange se joue-t-il entre les deux âmes de Faust et d'Hélène, ou entre le docteur vivant et la belle Grecque?.... Serait-il possible de condenser dans leur moule immatériel et insaisissable quelques éléments purs de la matière, qui lui fassent rependre une existence visible plus ou moins longue, se réunissant et 'éclairant tout-à-coup comme les atomes légers qui tourbillonnent dans un rayon de soleil?....’

Het geloof aan de aanwezigheid van het verleden, aan de tegenwoordigheid der gestorvenen zou in Gérard's leven toenemen om te culmineeren in ‘Le Rêve et la Vie’ en ‘Les Chimères’.

In het leven van Gérard de Nerval komt thans de eerste insnijding, de eerste verstoring van het geestelijk evenwicht. Na vergeefs getracht te hebben, zijn leed over Jenny Colon te vergeten door het najagen van galante avonturen in Weenen en anderzijds door een opstapeling van journalistieken arbeid, komt een toestand van exaltatie die een verpleging gedurende een klein

jaar in de inrichting van Dr. Esprit Blanche noodzakelijk maakt. In de oog en van de buitenwereld behoort de dichter niet meer tot de levenden en Jules Janin wijdt een treffend artikel in het 'Journal des Débats' van 1 Maart 1841 aan de nagedachtenis van Gérard de Nerval. Het moet een eigenaardige gewaarwording zijn geweest, toen de Nerval na zijn beterschap deze necrologie in handen kreeg. Een tiental jaren later herdenkt hij in de voorrede der 'Souvenirs d'Allemagne' dit voorbarig optreden en werpt hij een poëtisch licht op zijn ziekte, een dichterlijke verklaring die wij zeker niet, als zijnde niet wetenschappelijk, mogen negeeren. Gérard ziet zich als een prooi van de toovermacht der Lorelei en sluit zich aan bij het bekende gedicht van Heine. Na de bekoorlijkheden van de Lorelei in een prachtig stukje proza te hebben opgeroepen, overdenkt hij de fatale gevolgen voor den 'Schiffer im kleine Schiffe':

> 'Je devrais me méfier pourtant de sa grace trompeuse. - car son nom même signifie en même temps charme et mersonge; et une fois déjà je me suis trouvé jeté sur la rive, brisé dans mes espoirs et dans mes amours, et bien tristement réveillé d'un rêve heureux qui promettait d'être éternel....'

Hier treedt voor het eerst in Gérard's leven op 'l'epanchement du songe dans la vie réelle', zooals hij dit verschijnsel later zal karakteriseeren. Na het verlaten van bovengenoemde inrichting schrijft de dichter in dien geest aan de vrouw van Alexandre Dumas, de gewezen tooneelspeelster Ida Ferrier:

> 'Au fond, j'ai fait un rêve très amusant, et je le regrette; j'en suis même à me demander s'il n'était pas plus vrai que ce qui me semble seul explicable et naturel aujourd'hui.... la science a le droit d'escamoter ou réduire au silence tous les prophètes et voyants prédits par l'Apocalypse, dont je me flattais d'être l'un!....'

In deze regels ligt reeds de gedachtenwereld opgesloten van de 'Chimères', waarvan ik hierboven in het sonnet 'El Desdichado' een voorbeeld heb gegeven. Maar één schakel ontbreekt nog: de

invloed van de rijke beelden- en gedachtenwereld, de fascineerende werking der fanatieke geloofsovertuigingen van het nabije Oosten. Het is een jaar na Gérard's terugkeer in de maatschappij, dat de groote reis een aanvang neemt. In een brief aan zijn vader geeft de dichter als hoofdmotief voor zijn reis de behoefte zich in de oogen der litteraire wereld te rehabiliteeren, maar de aantrekking van het Oosten zal voor dezen romantisch-mystischen geest ook veel gewicht in de schaal gelegd hebben. Daar kwam nog bij dat Oostersche reizen toentertijd in de mode waren; Chateaubriand en Lamartine behooren tot de velen die hem op dezen tocht voorgingen. Toch hebben slechts weinigen zich zoo ingeleefd in het Oostersche leven en hun werk er zoo van doordrenkt. Een parallel vormt de invloed van Baudelaire's reis naar het eiland Sint-Mauritius, welke ongeveer gelijktijdig plaats vond. De indrukken van het verblijf in Egypte, Syrië en Turkije heeft Gérard de Nerval neergelegd in zijn ‘Voyage en Orient’, maar in sonnetten als ‘Horus’ en ‘Anteros’ b.v. is de uitwerking van het Oosten pas in zijn vollen omvang te bespeuren. In de ‘Voyage en Orient’ zijn het de verhalen van kalief Hakem, van de koningin van Scheba en van de inwijdingsmysteriën tot de Isisdienst in de pyramiden, naast de catechismus der Drusen van Syrië, die den directen neerslag vormen van Gérard's inwijding in het groote mysterie van het Morgenland.

Een merkwaardig element vormt de humor in dit groote reisverhaal, maar men bedenke dat dit niet de humor is van den ongeloovigen spotter; het is eerder de tactiek van iemand die zijn ware gevoelens verbergt. Het is echter niet te betreuren, dat de Nerval zich van deze specerij bediend heeft; het is als een fijne glimlach op het strakke gelaat van den Oosterling....

In de inleiding van den ‘Voyage en Orient’, welke den titel draagt van ‘Vers l'Orient’, vormt dit element van den humor een belangrijk bestanddeel. Men kan Gérard eigenlijk niet als een reiziger of tourist beschouwen; men moet in hem een soort romantischen Ulysses zien, wiens heele leven een zwerftocht is. Zijn vrienden plachten te zeggen dat hij in denzelfden tijd dat een ander naar huis ging om te gaan slapen, naar België of Engeland de wijk nam om daar te overnachten. Hier zien wij den dichter op zijn tochten door Midden-Frankrijk, Zwitserland,

Beieren, Oostenrijk, steeds wisselend van diligence, zonder zich ooit te haasten en overal voelt hij zich thuis. Ofschoon Gérard de Nerval deze reis door Midden-Europa reeds eenige jaren te voren deed, slechts met het doel om Weenen te bereiken, heeft hij haar als een ouverture tot zijn Oostersche reis beschouwd en in verschillende plaatsen, die hij toen bezocht, een voorportaal van het Oosten wil zien. Wanneer hij bij het verlaten van Zwitserland, Constantz in het gezicht krijgt, voelt hij zich als op een hemelhooge berg, die als het ware het uitzicht geeft op het land van belofte gelijk een tweede Horeb:

> 'Constance! c'est un bien beau nom et un bien beau souvenir! Cest la ville la mieux située de l'Europe, le sceau splendide qui réunit le nord de l'Europe, au midi, l'occident et l'orient.... Constance est une petite Constantinople, couchée à l'etitrée d'un lac immense....'

Ook in Weenen hoopt hij te vinden 'un avant-goût de l'Orient'.

Weenen met zijn landelijke voorsteden vormt het decor van zijn avonturen uit den winter van 1839 en '40, waarbij hij het verlies van Jenny Colon trachtte te vergeten. Hij schrijft, naar zijn zeggen, deze 'Amours de Vienne' onder de auspiciën van Sterne en Casanova, maar de verrukking van den extatischen droomer over de Weensche schoonheden blijft toch het speciale voorrecht van den origineelen Gérard. Marcel Proust heeft in den figuur van Swann een dergelijk enthousiasme gelegd, dat de schoonheden op de schilderijen der oude Meesters als het ware uit de lijst laat treden.

Het is in denzelfden winter waarin hij de groote pianiste Marie Pleyel leert kennen, die hem herinnert aan de verloren geliefde en voor den dichter één der verschijningsvormen beteekent van 'le féminin céleste'. De herinnering aan deze tijdgenoote van Liszt blijft het gedachtenleven van de Nerval hanteeren en laat haar sporen achter in 'Le Rêve et la Vie' en 'Pandora'.

Het laatste voorportaal van het Oosten is de Aegeische Archipel met als kern het eiland Cythera, merkwaardig door haar cultus van de drie Aphrodite's: de hemelsche, dochter van Uranus, welke Orpheus aanriep; de aardsche, la Venus populaire, voor wie op

het eiland nog diensten worden gehouden, onder den naam van Panagia; tenslotte ‘La Venus des abîmes’, thans eveneens Panagia genaamd. Welk een openbaring voor den vereerder van het ‘féminin céleste’ en voor den syncretist! Hoe gaarne zal de dichter verwantschap zoeken tusschen de hemelsche Venus en de maagd Maria, waarbij hij wijst op de woorden uit de hymne van Orpheus:

> ‘Vénérable déesse, qui aimes les ténèbres.... visible et invisible.... dont toutes choses émanent, et tu commandes même aux Parques, souveraine de la nuit!’.

In dit verband kan ook de vereering der maangodin genoemd worden, waarvan wij bij Apulejus de schoone illustratie vinden, den schrijver van den ‘Gouden Ezel’, met wien Gérard zooveel verwantschap gevoelde. Gérard de Nerval noemt zich navolgeling der Alexandrijnsche platonici, vereerders der ‘Vénus austère, idéale et mystique’; hij is inderdaad een Hellenist, die tegelijk onder bekoring komt van de Grieksche en van de Oostersche mysteriën. In het sonnet ‘Myrtho’, één der ‘Chimères’, een jaar voor den dood van Gérard de Nerval gepubliceerd, zijn deze indrukken van Hellas, en speciaal van dezen grandiozen Aphroditedienst gecondenseerd tot een kaleidoscoop van mystieke beelden. Gelijk in het sonnet ‘El Desdichado’ wordt ook hier weer de berg bij Napels, de Pausilippus, genoemd, die als het ware de poort vormt tot de zuidelijke wereld. Het is een ingewijde in de Eleusismysteriën, die hier spreekt, en die zich werpt voor de voeten van Iacchus-Apollo. De vertaler van den tweeden Faust ziet als in een visioen den inval van de Middeleeuwen in de Helleensche cultuur: de ontmoeting van de feodalen Faust en de klassieke Helena. Of om in de taal der historie te spreken: de Normandische kruisridders vestigen zich op burchten in Griekenland en brengen er het christendom. Wij zien hier weer de syncretist aan het woord die zich tegelijk noorderling en zuiderling voelt, bewonderaar van Heine èn van Apulejus: de Hortensia uit het Noorden verbindt zich met de myrthe uit het Zuiden. Voor dat ik me wend tot den thans Oostersch georiënteerden dichter, geef ik nog dit tweede zelfportret, dat de plaats van Hellas in dit dichterleven op schoone wijze illustreert:

‘Je pense à toi Myrtho, divine enchanteresse,
Au Pausilippe altier, de mille feux brillant,
Au ton front inondé des clartés d'Orient,
Aux raisins noirs mêlés avec l'or de la tresse.

C'est dans ta coupe aussi qui j'avais bu l'ivresse
Et dans l'éclair furtif de ton oeil souriant,
Quand aux pieds d'Iacchus on me voyait priant,
Car la muse m'a fait l'un des fils de la Grèce.

Je sais pourquoi là-bas le volcan s'est rouvert....
C'est qu'hier tu l'avais touché d'un pied agile,
Et de cendres soudain l'horizon est couvert.

Depuis qu'un due normand brisa tes dieux d'argile
Toujours, sous les rameaux du laurier de Virgile
Le pâle Hortensia s'unit au Myrthe vert!’

Na een reis van eenige weken via Lyon, Marseille, de Straat van Messina, Malta en Syra (één der Cycladen), een veel korter parcours dus dan wij in den ‘Voyage en Orient’ vinden opge teekent, komt Gérard de Nerval in Januari 1843 te Alexandrië aan, van waar hij de Nijl opvaart tot Caïro. Hier neemt hij onder dwang van de zeden des lands een Javaansch slavinnetje bij zich in huis, die op romantische wijze van de Javaansche kust was ontvoerd en het verhaal van haar lotgevallen levert genoeg stof voor de rijke verbeelding van den dichter om in haar een tweede Helena te zien. Gérard heeft met deze Zeynab een zware verantwoordelijkheid op de schouders genomen en wenscht haar een zekere toekomst te verschaffen. De moeilijkheid is dat ze eenerzijds haar vrijheid niet terugwenscht en anderzijds zich te hoog voelt om ook maar het minste werk voor haar meester te verrichten. Tenslotte zal hij op zijn reis naar Syrië haar met zich meevoeren en haar op een jongemeisjes kostschool plaatsen te Beyrouth, die onder leiding staat van een zekere Madame Carlès, een merkwaardige ouderwetsche dame die veel overeenkomst vertoont met de kostschool-directrice uit ‘The Mystery of Edwin Drood’. Het is bij een bezoek aan dit pensionaat dat Gérard de Nerval een diepen indruk ontvangt van een Drusisch meisje, dochter van

een Sheik, die gevangen gezet is wegens wanbetaling en opruiing. Het meisje en haar vader behooren tot den stand der ‘Akkals’. wijzen en geleerden en zij zelve draagt den titel ‘dame spirituelle’; Deze romantische bijzonderheid doen de verbeelding van Gérard ontvlammen en deze Salèma beteekent voor hem weer een nieuwe incarnatie van ‘Le Féminin Céleste’. De originaliteit van dezen dichter treedt hier weer voor den dag, wiens hart en verbeelding zoo nauw met elkander verbonden zijn. Het voetlicht, het feëeriek tooneel, het veelkleurig decor zijn voor dit mengsel van toeschouwer en acteur onontbeerlijke attributen. Het is op zulk een oogenblik dat Gérard de Nerval zich de wezenlijke waarde, het geheim van zijn Oostersche reis bewust wordt. Twee meditaties geeft ons de dichter in den loop van dit verhaal, die een bijzondere eenheid vormen; de eene betreft zijn romantisch karakter, de andere is het reeds fatalistisch Oostersch geloof aan de eigenlijke lotsbestemming die de reis hem gebracht heeft. Ik geef deze overdenkingen hier in combinatie:

> ‘J'ai entendu des gens graves plaisanter sur l'amour que l'on conçoit pour les actrices, pour les reines, pour les femmes poètes, pour tout ce qui, selon eux, agite l'imagination plus que le coeur, et pourtant, avec de si folles amours, on aboutit au délire, à la mort, ou à des sacrifices inouïs de temps, de fortune ou d'intelligence....
> Et quittant la maison de Madame Carlès, j'ai emporté mon amour comme une proie dans la solitude. Oh! que j'étais heureux de me voir une idée, un but, une volonté, quelque chose à rêver, à tâcher d'atteindre? Ce pays qui a ranimé toutes les forces et les inspirations de ma jeunesse ne me devait pas moins sans doute; j'avais bien senti déjà qu'en mettant le pied sur cette terre maternelle, en me replongeant aux sources vénérées de notre histoire et de nos croyances. j'allais arrêter le cours de mes ans, que je me refaisais enfant à ce berceau du monde, jeune encore au sein de cette jeunesse éternelle.’

Het is hier ook de herstelde zieke die spreekt en het in 1841 verstoorde evenwicht geheel herwonnen heeft. De fantastische

omgeving heeft zich als het ware aan dezen grilligen geest aangepast en hier geldt het gevaar niet van ‘des médecins et des commissaris qui veillent à ce qu'on n'étende pas le champ de la poésie aux dépens de la voie publique’, zooals Gérard het in bovengenoemden brief aan Mevrouw Dumas uitdrukte.

Behalve de herinnering aan de liefelijke verschijning van Salèma, aan de eigenzinnige en mysterieuse Zeynab, neemt de reiziger de herinnering met zich mee aan de wondere schoonheid van Hakem's zuster Sétalmulc die haar broeder en diens dubbelganger in den ban der bekoring hield, maar slechts den laatste haar gunsten verleende. Bij dit beeld der fantasie voegt zich de vorstelijke betooverende gestalte van Balkis, de koningin van Scheba. Reeds vele jaren had Gérard de Nerval met het idee rondgeloopen het libretto te schrijven voor een opera ‘La Reine de Saba’, maar door gebrek aan muzikale samenwerking van de zijde van Meyerbeer en later van Halévy was dit plan niet ten uitvoer gebracht. Thans wordt de ‘Histoire de la Reine du Matin’ in den mond van één der vertellers, die de nachtwaken van Ramazan, gehouden ter nagedachtenis aan Mohammed, in de cafés van Constantinopel door verhalen trachten te korten. De invloed van het Oosten is in dit verhaal alomtegenwoordig en wellicht nergens heeft Gérard zich zulk een geniaal verteller betoond als juist hier. Dit verhaal bevat vele elementen die later in ‘Le Rêve et la Vie’ als droombeelden zullen terugkeeren. De ontmoeting tusschen Balkis, verre afstammelinge van één der zeven Elohims waartoe ook Jehova behoorde, van bovenmenschelijke afkomst dus, en Salomo de afstammeling van Adam leidt tot een spel van coquetteeren en verstooten. Salomo tracht haar voor zich te winnen, teneinde zijn rijk met dat van Gelukkig Arabië te vergrooten, maar Balkis versmaadt zijn aardsche afstamming en wendt haar blik naar den bouwmeester Adoniram, eveneens een nakomeling van Elohims en zij wordt diens geliefde. Een Arabische, niet-bijbelsche traditie wordt hier gevolgd en wij wonen bij hoe aan Adoniram, tijdens zijn afdaling in den onderwereld zijn voorgeslacht getoond wordt door Tubal-Kain die hier den rol vervult van Vergilius. Het is de generatie der genieën waartoe Adoniram behoort, die zich door hoogere afstamming onderscheidt van de menschelijke generatie der aardsvaders - en

men voelt dat de dichter zichzelf tot het geslacht van Adoniram rekent. Ook hier treedt het syncretisme van Gérard de Nerval aan den dag en de figuur van Henoch wordt vereenzelvigt met den Egyptischen Hermes en den Arabischen Edris. Tegenover elkaar worden gesteld de generatie, die voortkomt uit het slijk der aarde, en de kinderen van het vuur, tot welke Kain behoorde, in wien wij dus een soort Prometheus zouden kunnen zien. Het verhaal van Adonirams afdaling in de onderwereld herinnert aan Gérard's ‘descente aux enfers’ beschreven in ‘le Rêve et la Vie’. Bij de ontmoeting tusschen Adoniram en Kain klaagt deze laatste over zijn lot en wij worden herinnerd aan Baudelaire's loflied op Kain. Kain noemt zich de zoon van Eva en den ‘engel des lichts’, achter gesteld bij den wettigen zoon van Eva en Adam ‘pétri de limon et dépositaire d'une âme captive’: Abel.

In dit verband moge nog herinnerd worden aan de regels uit het sonnet ‘Anteros’, één der ‘Chimères’:

> ‘Tu demandes pourquoi j'ai tant de rage au coeur
> Et sur un col flexible une tête indomptée
> C'est que je suis issu de la race d'Antée
> Je retourne les dards contre le Dieu vainqueur
>
> Oui, je suis de ceux-là qu'inspire le Vengeur,
> Il m'a marqué le front de sa lèvre irritée,
> Sous la pâleur d'Abel, hélas ensanglantée
> J'ai parfois de Caïn l'implacable rougeur!’

Hier valt weer de neiging tot syncretisme bij den dichter te constateeren, in dit geval de verbinding van het Grieksche en het Joodsch-Arabische element. Naar aanleiding van het verhaal der koningin van Scheba nog deze opmerking. Als oproeper van fabelachtige pracht, rijkdom en schittering is de Nerval een voorlooper van den schrijver van ‘Akédysseril’ en Balkis zou men het prototype der Britsch-Indische vorstin kunnen noemen.

Doch het is niet alleen bij de schoonheid van slavinnen, dochters van sheiks en vorstinnen dat de bewondering van den dichter verwijlt, ook een godin treedt in dezen magischen kring van bekoring en betoovering. Een bezoek aan de pyryamiden van Gizeh openbaart hem de wondere geheimen der Isisdienst en ook

Isis wordt voor hem een verschijningsvorm van ‘le Féminin Céleste’. Het verhaal van de vele beproevingen die hij, die ingewijd wordt, heeft te doorstaan komt onder een anderen vorm terug in ‘Le Rêve et la Vie’. Wederom vinden we hier sporen van syncretisme en Orpheus wordt tegelijk met Mozes gerekend tot hen, die gefaald hebben in het doorstaan dezer beproevingen, en later zal Gérard zichzelf ook tot deze ongelukkigen rekenen. Wanneer de neophiet in den put is afgedaald, het brandend bosch is doorgetrokken, de rivier is over gezwommen, de ladder is opgeklommen, aan de ijzeren ringen is blijven hangen, kortom de zwaarste inwijdingsceremoniën heeft doorgemaakt, wanneer hij ook de moreele beproevingen doorstaan heeft en tijden van ontbering heeft gekend is het hem eindelijk vergund Isis, de weduwe van Osiris, een oogenblik te aanschouwen. Na nog eenige weken van vasten en theologische ondervragingen is het hem ten slotte veroorloofd de sluiers van de godin te zien wegvallen:

> ‘Là, son étonnement était au comble en voyant s'animer cette froide statue dont les traits avaient pris tout à coup la ressemblance de la femme qu'il aimait le plus ou l'idéal qu'il s'était formé de la beauté la plus parfaite. Au moment où il tendait les bras pour la saisir, elle s'évanouissait dans un nuage de parfum....’

Herkennen wij hier Gérard niet, voor wien liefde synoniem was met het ontdekken van ‘correspondances’, met een terugvinden van het ‘type éternel’, en die ging van illusie tot illusie:

> ‘J'avais quitté la proie pour l'ombre.... comme toujours!’

Na een verblijf van een half jaar te Cairo, van twee maanden in Syrië, waar hij zich vooral te Beyrouth ophoudt en na nog drie maanden in Constantinopel vertoefd te hebben, keert Gérard de Nerval via Malta en Marseille op het einde van 1843 weer naar Parijs terug. Ontzaggelijk rijk zijn de indrukken, die hij met zich meebrengt. Waar bij den aanvang der reis zijn geest reeds rijp voor het ontvangen van Oostersche invloeden was, is het begrijpelijk, dat de dichter bij zijn terugkeer uit het Oosten

minder den indruk maakt van een toerist dan wel van een ingewijde. Hij had zich opgesteld voor alle mystieke verrukkingen die de Orient hem kon geven; elk land was hem een openbaring in godsdienstig opzicht en maakte hem tot een ander mensch:

> 'Je me suis senti païen en Grèce, musulman en Egypte, panthéiste au milieu des Druses et dévot sur les mers aux astres-dieux de la Chaldée; mais à Constantinople, j'ai compris la grandeur de cette tolérance universelle qu'exercent aujourd'hui les Turcs....'

Men meene echter niet dat de rijke fantasie van den dichter geheel bevredigd is; hij verkiest den droom dien de ziekte hem twee jaar tevoren gegeven heeft en het is in Parijs zelf, dat de dolende dichter het rijk der poësie gaat zoeken:

> 'En somme, l'Orient n'approche pas de ce rêve éveillé que j'en avais fait il y a deux ans, ou bien c'est que cet Orient-là est encore plus loin au plus haut, j'en ai assez de courir après la poésie; je crois qu'elle est à votre port, et peut-être dans votre lit. Moi je suis encore l'homme qui court, mais je vais tâcher de m'arrêter et d'attendre....'

Deze laatste opmerking, die voorzichtigheidshalve aan de voorafgaande bewering wordt toegevoegd, getuigt wel van Gerard's zelfkennis: stilstaan en wachten zijn immers begrippen die deze dichter niet kende! Het feit dat hij gedurende twee jaar, van 1844 tot 1846, hetzelfde huis bewoonde, moet als een hooge uitzondering in dit leven beschouwd worden, dat van reizen, verhuizen en zwerven aan elkaar hangt. Van dit alles is echter tusschen de jaren '44 en '50 slechts weinig bekend. Wij weten van een reis naar Holland, welke in het najaar van 1844 gemaakt werd en waarbij de Nerval Rotterdam, Den Haag, Haarlem en Amsterdam bezocht. Voor het eerst schijnt de eeuwig onbevredigde niet teleurgesteld: 'Tout cela est magnifique et aussi curieux que je m'y attendais.' Dit bezoek wordt een achttal jaren later herhaald en 'les Fêtes de Mai en Hollande' vormen een curieuzen tegenhanger van Verlaine's 'Quinze jours en Hollande' dat een kleine halve eeuw later zou verschijnen. Waarschijnlijk

vallen in 1846 en 1849 twee reizen naar Engeland, waarvan de indrukken worden neergelegd in het gedicht ‘De Ramsgate à Anvers’ en in een artikel ‘Une nuit à Londres’, maar veel meer valt er over de ‘faits et gestes’ van den Nerval in deze jaren niet te vertellen. Wel is belangrijk hetgeen in dezen tijd van drukke journalistieke arbeid aan het oeuvre wordt toegevoegd. In hoofdzaak zijn dit de artikelen welke de ‘Revue des deux Mondes’ in de jaren '46 en '47 publiceert en welke den hoofdschotel van den ‘Voyage en Orient’ zullen vormen. Maar daarnaast zijn er een tweetal publicaties die een zeer aparte plaats in het werk van Gérard de Nerval innemen: de studie over het leven van Jacques Cazotte, welke als inleiding verschijnt van diens ‘Diable amoureux’ en de vertaling van een gedeelte uit Heine's ‘Buch der Lieder’.

De figuur van Cazotte vertoont verschillende punten van overeenkomst met Gérard de Nerval en met Hoffmann. Hij is de voorlooper van het z.g. fantastische genre in de litteratuur. Het is merkwaardig, dat het juist een Franschman moest zijn, die dit schijnbaar typische product zou invoeren. Anderzijds stond Cazotte op zijn beurt weer onder Arabischen invloed en het is geïnspireerd op persoonlijk contact met Arabieren dat hij een vervolg heeft geschreven op de verhalen der Duizend en één Nacht.[1)] Dan is er de invloed van een jarenlang verblijf in de tropen, op Martinique, één der Eilanden-onder-den-Wind, welke aan het oeuvre van Gazotte een exotischen tint verschaft. Zijn hoofdwerk ‘Le Diable Amoureux’, het verhaal van iemand, die door het toepassen van bezweringsformules in de strikken van den duivel geraakt, brengt hem in aanraking met de aanhangers van de Kabbala, de bekende uit de mondelinge Joodsche overlevering ontstane mysytieke godsdienstphilosophie, welke in de Middeleeuwen bloeide en in de 18e eeuw weer herleefde. Het waren de z.g. ‘Illuminés’, waartoe Dupont de Nemours, Saint Martin, Pasqualis, l'Abbé de Villars en Swedenborg behoorden. Deze leer bevat elementen van theosofie, pantheisme en een romantisch christendom en haar dichterlijke neerslag is te vinden

1) Wanneer althans zijn eigen mededeelingen omtrent dezen ‘bron’ niet op mystificatie berusten.

in de werken van Goethe, Herder, Novalis, Chateaubriand en Senancour. Tenslotte introduceert Cazotte het element der volkspoëzie in de litteratuur en neemt ook hiermede weer een traditie van de Middeleeuwen over.

Het is begrijpelijk dat de Nerval zich tot zulk een figuur aangetrokken voelde. De laatste levensjaren en het laatste werk van den dichter hebben sterk den invloed van dezen 18en eeuwschen mysticus, romanschrijver en dichter ondergaan. Gérard de Nerval stelt Cazotte tegenover beroemde tijdgenooten als Montesquieu, Diderot en Voltaire die op hun tijd eveneens het fantastisch genre beoefend hebben, maar dit slechts als een geestig spel bij wijze van ontspanning opvatten. Voor Cazotte is het fantastische volle ernst:

> ‘Le poète qui croit à sa fable, le narrateur qui croit à sa légende, l'inventeur qui prend au sérieux le rêve éclos de sa pensée, voilà ce qu'on ne s'attendait guère à rencontrer en plein dix-huitième siècle....’

De figuur van Cazotte beteekent voor Gérard een ontdekking die hem in contact brengt met de 18e eeuw, met welke de dichter veel banden van sympathie zal aanknoopen; het is echter een andere eeuw dan de conventioneele eeuw van Lodewijk XV.... Deze opmerking van de Nerval vormt reeds weer een eerste trek van een nieuw zelfportret en wij herkennen hier den schrijver van ‘le Roman tragique’ uit 1844, het verhaal van den acteur, die zijn rol au sérieux neemt, en van de voorrede tot de ‘Filles du Feu’, waarin Gérard bekent, zich met dien acteur weer op zijn beurt vereenzelvigd te hebben. In den dichter van volksballades ziet de Nerval zijn voorloopig, terwijl hij van zijn kant Pierre Dupont zou beïnvloeden. Het zijn vooral ook de ballade-dichters der Duitsche romantiek die zich op Cazotte kunnen beroepen. Wanneer anderzijds Gérard spreekt van een door het Oosten bekoorden mysticus, denkt hij weer aan zich zelf met zijn gemengd noordelijken en zuidelijken aard:

> ‘La théorie des esprits élémentaires, si chère à toute imagination mystique, s'applique également aux croyances de l'Orient, et les pâles fantômes perçus dans les brumes du

> Nord au prix de l'hallucination et du vertige, semblent se teindre là-bas des feux et des couleurs d'une atmosphère splendide et d'une nature enchantée....'

Het merkwaardigste geschrift van Jacques Cazotte is wel de korte beschrijving van een droom uit 1791 getiteld 'Mon Songe de la Nuit de Samedi au Dimanche de devant la Saint-Jean'. Wij hebben hier te doen met een prototype van 'le Rêve et la Vie'. Ik heb hier vooral op het oog den vorm van het verhaal. het als ware regelmatig voortschrijden van den droom, waarbij de beelden op den schrijver af schijnen te komen zonder dat deze hen naar willekeur oproept. De commentaar die de Nerval hier aan toe voegt kan zeer goed dienen als het oordeel over 'Le Rêve et la Vie', een verhaal van eigen nacht- en dagdroomen, hetgeen hij eerst jaren later zou opteekenen:

> 'Quelque jugement que puissent porter les esprits sérieux sur cette trop fidèle peinture des hallucinations du rêve, si décousues que soient forcément les impressions d'un pareil récit, il y a dans cette série de visions bizarres quelque chose de terrible et de mystérieux....'

Tenslotte is het de figuur van 'Le Diable Amoureux', de mysterieuze Biondetta, het lokkende verraderlijke kind-vrouwtje, behept met demonische macht, die geheel thuis hoort bij den kring der 'Filles du Feu' van Gérard de Nerval, bij de bovennatuurlijke vrouwengestalten in Hoffmann's vertellingen. En behooren hiertoe ook niet, hoewel tot meer menschelijke proporties teruggebracht, de nixen van Heine?

In het leven van Gérard de Nerval kan men den figuur van Heine beschouwen als de laatste étappe van een reis die voert naar het geboorteland, de eigenlijke 'Heimat', van den dichter. Als jongen heeft Gérard de blikken geleidelijk afgewend van de stadjes, dorpjes en gehuchten van Valois, van de kasteelen, bosschen, velden en riviertjes van l'Isle de France en heeft zich geworpen, eerst op de Fransche klassieken, vervolgens op de Romantici beide in Frankrijk en in Duitschland. De figuren van Klopstock, Wieland, Herder, Goethe, Bürger, Schiller, Uhland en de Schlegels komen allen in den kring zijner belangstelling.

Maar nu hij ouder wordt komt de critiek, met name tegenover Wieland, Klopstock, Schiller en Goethe. Het oordeel over Goethe heeft zich sinds 1827 gewijzigd; sprak de 20-jarige vol eerbied over het genie van den grijzen dichter, de vertaler van den tweeden Faust staat veel vrijer tegenover zijn voorbeeld en eigen ideeën duiken op in de intelligente interpretatie van den mysterieuzen tweeden Faust. Thans in 1848, het fatale jaar, waarin Europa een sociale crisis doormaakt, zoekt de dichter als tegenwicht tegen het rumoer op de barricades, de stilte van den grootst mogelijken eenvoud en soberheid en vindt ‘un simple bouquet en fleurs de fantaisie aux parfums pénétrants, aux coulours éclatantes’. Wij zijn niet ver meer van de Nonette en de Thève, de riviertjes die Gérard's geboorteland drenken met de poëzie der weemoed, en waaraan steeds een Sylvie, Adrienne of Sélénie gezeten is en voor zich heen een oud chanson neuriet:

> ‘La belle était assise - Près du ruisseau coulant, Et dans l'eau qui frétille,
> - Baignait ses beaux pieds blancs - Alons ma mie, légèrement! -
> Légèrement!....’

Toch blijft de ware gedaante van Gérard de Nerval, thans als bewonderaar en vertolker van Heine, eenigszins verborgen. Hij zegt wel dat hij nu zijn ideaal gevonden heeft in dezen satyrischen lyricus, die noch lijdt aan de ‘fatigante profondeur’ van Klopstock, noch aan de ‘légèreté outrée’ van Wieland, en evenmin aan het ‘idéalisme parfois absurde’ van Schiller, of aan de ‘froideur glaciale’ van Goethe, maar toch blijft de afstand groot tusschen den schrijver der aan Jenny Colon gerichte ‘Lettres d'Amour’ en den dichter van het ‘Intermezzo’. Het is echter misschien een poging tot zelfbehoud dat de dichter het verkeeren in zijn eigen sfeer, de wereld der naïve chansons, zoo lang mogelijk uitstelt en door het zoeken naar tegenstellingen zijn geestelijk evenwicht tracht te bewaren. In ieder geval mogen wij zeggen dat bij dit samentreffen met dezen verfranschten Duitscher wederom als het ware een sluier van het Isis-beeld afvalt: dat Gérard ons weer een stap nader komt.

De schrijver van het artikel ‘Les Poésies de Henri Heine’, dat in den zomer van '48 in de ‘Revue des deux Mondes’ verscheen, situeert den Duitscher tusschen Voltaire en Grimm en

tevens plaatst hij hem tusschen de volgende contrasteerende eigenschappen: wreed en teeder, naïf en geraffineerd, sceptisch en lichtgeloovig, lyrisch en prozaïsch, sentimenteel en spottend, antiek en modern, 'Middeleeuwsch' en revolutionair....

Men kan begrijpen, dat Gérard het pikant vond, in gezelschap van zulk een mengsel van tegenstrijdigheden gezien te worden. Niet, dat hij zelf zoo ongecompliceerd was, maar de tegenstellingen zwart en wit treft men toch niet bij hem aan; het zijn bij hem veeleer nuances, waarvan Verlaine later zou zeggen: 'Oh, la nuance seule fiance la flûte au rêve, et le rêve au cor!' Het hernieuwde contact met Heine in 1848 beteekende voor Gérard een ontdekking, zooals dit ook het geval was met betrekking tot Goethe in 1827, Hoffmann in 1830, Gazotte in 1845 en Klinger in 1850.

Ik sprak van Gérard's brieven aan Jenny Colon. Hoe edelmoedig is hier de houding van den telkens teleurgestelden bewonderaar. De platonische inslag dezer brieven herinnert aan Baudelaire's briefwisseling met Madame Sabatier. Een enkele maal klinkt even de toon van een licht verwijt, maar terstond daarna wordt dit terug genomen. Leest men nu de vertaling van het 'Intermezzo', waaraan Gérard een korte beschouwing toevoegt, dan voelt men daarin bedekte toespelingen op het leed dat de tooneelspeelster hem heeft aangedaan en het is slechts in dezen vorm, dat de dichter tien jaar nadat hij den genadeslag ontvangen had, op zeer indirecte wijze iets van zijn teleurstelling laat doorschemeren. Maar ook dan nog herneemt hij zich en zegt van den vertolker zijner liefdessmart, dat hij de verloren geliefde ondanks, neen dank zij, haar ontrouw liefheeft. Echter treedt achter de aardsche Jenny Collon bij tijd en wijle de mysterieuze figuur van Aurelia, 'la déesse implacable' te voorschijn....

We zijn thans gekomen aan de laatste phase van dit dichterleven, aan de laatste incarnatie, zou men kunnen zeggen, van Gérard de Nerval, waarbij de figuur ontdaan van alle attributen, ons onbelemmerd in zijn bewegingen tegemoet treedt. Of liever, de ornamenten zijn zoo één met het geheel geworden dat zij daarvan niet meer te onderscheiden zijn. Natuurlijk zijn er reeds veel vroeger oogenblikken geweest, waarin de ware persoonlijk-

heid van de Nerval zich openbaarde en lang is de voorgeschiedenis, zoowel van ‘Le Rêve et la Vie’, als van ‘Les Chimères’, van de ‘Promenades et Souvenirs’, ‘Sylvie’ en ‘La Pandora’, om een greep uit Gérard's laatste werken te doen. Ook het einde van dit leven werpt zijn schaduw vooruit en men kan eerder van afsluiting dan van verbreking spreken, ook al is dit einde met eigen hand toegebracht. Romantisch is het tooneel van den zelfmoord in de rue de la Vieille Lanterne, geheel passend in den sfeer van ‘The Raven’ van Poe; een mystiek karakter draagt dit drama wegens de geheimzinnige uitlatingen aan zijn vrienden in de laatste dagen en de symbolische teekens, die in zijn werk en uitspraken dezen dood schijnen te voorspellen. Zooals hij geleefd heeft, is hij gestorven, boven het leven staande en er tegelijk in ondergaand, als een bestrijder van het idee der zelfvernietiging en toch aan dit idee gehoor gevend. Zijn oeuvre en zijn persoonlijkheid blijven een bekende en tegelijk mysterieuze wereld, welke door den Atlantischen Oceaan en den Ganges begrensd wordt, doch welks centrum in het gebied ten Noord-Oosten van Parijs ligt, waar drieërlei beschaving bloeide: de Gallische, de Germaansche en de Latijnsche, welke laatste in dezen streek het langst stand hield tegen de invallen der ‘Barbaren’.

In het najaar van 1850 verschijnt in de ‘Revue des deux Mondes’ een artikel van Gérard's hand getiteld: ‘les Confidences de Nicolas’ - Restif de la Bretonne. In plaats dat men hier een realistisch verhaal onder de oogen krijgt van de ‘Exploits Amoureux’ van dezen Franschen Casanova, blijkt dit essay een verkapte biographie en een omsluierd zelfportret van Gérard de Nerval te zijn. De microcosmos treedt in de plaats van den macrocosmos: de blik wordt naar binnen gekeerd in deze jaren van bezinning. Het is thans voor het eerst, dat de dichter de blijde indrukken van zijn landelijke jeugd en de roman van zijn liefde voor Jenny Colon in dezen indirecten vorm aan het publiek prijsgeeft. Behalve de Nerval herkennen wij in dit litteraire portret ook trekken van Rousseau en het is dan ook bekend dat Nicolas Restif den bijnaam had van ‘Le Jean Jacques des Halles’. Weer wordt door den dichter een band gelegd met de 18e eeuw en in dit verhaal vermoeden wij de doeken van Watteau

als de achtergrond, als de gobelins waartegen de gebeurtenissen zich afteekenen, bezield met den geest van ‘l'Embarquement pour Cythère’. De aanvang der biographie herinnert aan het begin van den ‘Wilhelm Meister’ en verklaart de eerste diepe indrukken welke Gérard van Jenny Colon ontving. Het beschrijft, hoe de jonge Nicolas als geregeld schouwburgbezoeker onder de charme komt van de tooneelspeelster Mademoiselle Guéant ‘sous le faux jour du lustre et de la rampe’:

> ‘Rien n'est plus dangereux pour les gens d'une nature réveur qu'un amour sérieux pour une personne de théâtre; c'est un mensonge perpétuel, c'est le rêve d'un malade, c'est l'illusion d'un fou.... ’

In de novelle ‘Sylvie’, welke in 1853 verschijnt, zullen wij een dergelijke uitlating als ‘Confession’ terugvinden. Een tweede overeenkomst tusschen Nicolas en Gérard: beide noemen zich afstammeling van een Romeinsch keizer. Nicolas ziet in den naam Restif de vertaling van het Latijnsche pertinax: den naam van den opvolger van keizer Commodus. Gérard de Nerval brengt zijn naam in verband met dien van keizer Nerva. Al mag deze bijzonderheid half als ernst, half als grap in deze biographie zijn ingelascht, toch zien wij Gérard vaak gehanteerd door het idee van een vorstelijke afstamming. Waanidee van een abnormaal mensch zal men misschien zeggen, maar toch ook illusie van vele dichters en niet het minst van de armsten onder hen. Was Villiers de l'Isle-Adam ook niet vervuld van zijn illustre voorvaderen? En pedanterie kon het motief zeker niet zijn bij den zoo bescheiden Gérard. Het terugvinden van de trekken der geliefde, het herkennen van hetgeen men verloren heeft, het geloof aan een ‘type éternel’: ziedaar weer punten van overeenkomst tusschen den dichter en deze vrije interpretatie van Restif de la Bretonne.

Het is niet, dat Gérard de Nerval in deze jaren in het geheel geen indrukken meer ontvangt, die van buitenaf komen. In dit zelfde jaar valt een reis naar Duitschland voor de bijwoning van de Goethe- en Herder-feesten, in 1852 een reis door België en Holland, in 1854 vertoeft de dichter in de studentenwereld van Heidelberg en zwerft door een groot deel van Zuid- en Midden-Duitschland. De reis in Augustus 1850 beteekent een hernieuwd

contact met den sfeer van Goethe en de ontdekking van de muziek van Liszt en van Wagner, welke laatste den dichter nog geheel onbekend was. In de appreciatie van Wagners genie is de Nerval een voorlooper van Baudelaire, al ligt er nog een heele afstand tusschen Gérard's waardeerende belangstelling voor de Lohengrin en Baudelaire's uitbundig enthousiasme voor de Tannhäuser. Toch klinken de Nerval's woorden betreffende de toekomst van den toen nog jeugdigen Wagner als een profetie:

> 'C'est un talent original et hardi qui se révèle à l'Allemagne, et qui n'a dit encore que ses premiers mots....'

In Goethe onderscheidt de Nerval thans sterk het lyrische en het streng klassieke element, de jaren der romantische 'Weltschmerz' en de periode der Olympische rust en verheven harmonie. Wanneer de rijpere dichter Marguerite verkiest boven Helena, is dit geen litteraire waardeering, immers is hij in deze jaren zeer bezig met de oude Faust-traditie, waarvan juist Helena een integreerend element vormt, maar een gevoelskwestie. Gérard gaat zich verdiepen in de weemoedige herinnering zijner jeugdemoties en verwijdert zich van Goethe's objectieve 'Erhabenheit', waar het diens jeugd betrof.

Tegenover deze verkenningstocht in het Duitschland der Romantiek staat de verdiepte belangstelling voor hetgeen nabij is, de eigenlijke 'Heimat'. Thans is het de figuur van Angélique de Longueval die den aandacht van den dichter boeit. Gérard vindt n.l. de confessies van deze 17e eeuwsche bewoonster van Valois, oud-tante van bovengenoemden Abbé, en het is het verhaal van de romantische en tragische liefde dezer geëmancipeerde tijdgenoote van Lodewijk XIII, dat voor den dichter de ontdekking beteekent van één der 'Filles du Feu'. De geschiedenis van een standvastige liefde, die zich niet stoort aan dreigementen en bestraffingen of tegenslag, vormt de kern van deze eenvoudige en oprechte levensbiecht, die zeer modern aandoet voor het begin der 17e eeuw. Niet ver is de weg van dit adellijke meisje, dat zich tegen den wil van een strengen vader verzet, tot de heldinnen uit de oude Fransche ballades welke Gérard in dezen tijd zoo bewondert en die jarenlange kerkerstraf verkiezen boven het verloochenen hunner geliefde. Het verhaal van Archanbault de

Bucquoy heeft evenals dat van den Marquis de Fayolles - in 1849 gepubliceerd - den vorm en het karakter van een feuilleton en het is een opeenstapeling van spannende gebeurtenissen die wij onder de oogen krijgen. Evenals dit met Restif de la Bretonne het geval is, maakt Gérard het ons niet recht duidelijk, waarom hij Bucquoy tot één der Illuminés rekent, of het moest zijn dat een zelfstandige geloofsovertuiging en een excentrieke levenshouding, den Abbé voor de levendige verbeelding van den dichter een mystieke glans verleent. Het oude boekje waarin zijn levensverhaal staat opgeteekent is voorzien van een typische illustratie, voorstellende de Bastille, schrikbeeld van het feodale Frankrijk. De teekenaar heeft aan deze primitieve gravure de titel gegeven van ‘l'Enfer des Vivants’ en het is mogelijk dat bij het schrijven van ‘Le Rêve et la Vie’ deze afbeelding den dichter voor oogen heeft gestaan. Immers hij noemt de biecht van zijn droombeelden en geestelijke abberaties een ‘descente aux enfers’ tijdens het leven volbracht, waaruit hij gelijk weleer de listige Abbé met veel moeite wist te ontsnappen. Natuurlijk ligt deze analogie tusschen een boeiend feuilleton en een dramatische levensbiecht slechts aan de oppervlakte, maar voor Gérard de Nerval hebben geringe aanleidingen altijd beteekenis, waarom zij niet verwaarloosd kunnen worden.

De herinnering aan een Faust-opera met muziek van Spohr in dienzelfden zomer van 1850 te Frankfort bijgewoond richt Gérard's aandacht opnieuw op het beroemde drama. Twaalf jaar tevoren hadden de Nerval en Dumas beide te Frankfort vertoefd en de mogelijkheid van een Fransch Faust-drama overwogen, geïnspireerd op andere legendes dan waarvan Goethe zich bediend had. De reeds eerder vermelde herontdekking van Klingers Faust, welke in 1791 het licht zag, wordt thans aanleiding tot het schrijven van een drama in 5 bedrijven ‘l'Imagier de Harlem’ in samenwerking met Méry, een grondig kenner der oud-indische litteratuur en een der intimi van Gérard. Het onderwerp van dit drama is de uitvinding der boekdrukkunst, die hier aan Coster te samen met zijn ‘gezellen’ Faust uit Mainz, Gutenberg uit Straatsburg en Schoeffer, die het zuiver technisch gedeelte voor zijn rekening nam, wordt toegeschreven. Coster wordt ten tooneele gevoerd als een idealist, die aan de menschheid de zegen

der boekdrukkunst wil brengen. Hij wordt hierin tegengewerkt door de stadsautoriteiten, maar met hulp van Satan, die zich onder vele vormen vertoont, behaalt hij een tijdelijk succes. De kwade gevolgen van deze samenwerking doen zich echter weldra gevoelen en na een korten roem dreigt de brandstapel. Op den duur weten de voorbeden van Coster's vrouw, zijn dochter en de mysterieuze figuur van Imperia Coster van den ondergang te redden. Ook hier vindt men weer de tegenstelling Sylvie - Adrienne, het conflict tusschen huiselijke rust en veiligheid met illusie, fantasie en genie, in dit stuk verpersoonlijkt door Catherine eenerzijds als vrouw van Coster en anderzijds door Aspasia, de herleefde Grieksche courtisane. Voor Coster bestaan slechts twee mogelijkheden, aan den eenen kant ondergang in de illusie en aan den anderen kant het opgaan in de materie. Van deze twee heeft Gérard het eerste gekozen.... Het drama mist de felheid en levendigheid van den Faust en Klinger, die in zijn primitiviteit een onnavolgbare charme bezit, welke ook Goethe's Faust niet kent. Maar beter tot zijn recht komt Gérard de Nerval, wanneer hij in de ‘Souvenirs de Thuringe’ terloops de Faustlegendes aanroert. Hij is dan vrijer in zijn bewegingen en weet in een ongekunsteld proza beter de bekoring der oude legendes te vertolken.

Maar om de schoonheid van enkele fragmenten, die als een lichtstraal het innerlijk leven van den dichter belichten, blijft ‘l'Imagier de Harlem’ zijn bijzondere plaats behouden in het oeuvre van de Nerval. Wat zijn appreciatie van Goethe's Faust betreft, blijft de figuur van Marguerite den dichter boeien gelijk 20 jaar tevoren en hij ziet haar uitsluitend als de schepping van Goethe. Toch kan men de non ‘Clärchen’ uit Klinger's Faust als een voorgangster beschouwen, al is haar verschijning in het drama van Klinger slechts zeer vluchtig. In verband met den ‘Voyage en Orient’ kan men een vergelijking trekken tusschen den figuur van Adoniram met zijn voorlooper Kain en Faust. Daarnaast kan men Faust's verwantschap met Prometheus stellen, en het bijwonen van de opera ‘Der befreite Prometheus’ met tekst van Herder en muziek van Liszt kan den schrijver van ‘l'Imagier’ mede beïnvloed hebben. Onder den indruk van Liszt's machtige muziek, schrijft Gérard een verdediging van

Prometheus tegenover Jupiter, welke aan het lofheid op Kain uit de ‘Voyage en Orient’ herinnert:

> ‘Les éclats d'instruments en cuivre frappent l'oreille comme le battement des ailes de bronze du vautour fatidique.... et l'on croit voir la “Force brutale”, l'envoyée criminelle de Jupiter, rivant les chaînes du bienfaiteur des hommes.’

Het jaar 1851 beteekent in het leven van Gérard der Nerval een hernieuwde storing van het geestelijk evenwicht en is op kleine schaal een herhaling van het jaar 1841. Lichamelijke en geestelijke oorzaken zijn hier in het spel. Wat het eerste betreft lezen wij in een brief van November 1851 over een ernstige val waarbij de borst gekneusd wordt en welke een geestelijke depressie schijnt te veroorzaken. Dan is er het échec van het Coster-drama, dat na een aantal opvoeringen teruggenomen moet worden van het tooneel, aangezien de recette de groote onkosten niet weet te dekken. Zooals Coster geen geluk heeft met zijn uitvinding, moet ook zijn bewonderaar zooveel eeuwen later zijn desillusie deelen en Gérard's tijdgenooten spraken van een ‘rire nerveux’. waarin de teleurgestelde dichter zijn leed tracht te verbergen. Het is ook de inkeer, de bezinning, de terugkeer naar zijn geboortegrond die weemoed brengt in de geest van Gérard en de vergelijking van het onrustige en finantieel onzekere heden met het blijde onbezorgde verleden verleent een toon van melancholie aan het rijpere werk. Men kan hier zeker van geestelijke verdieping spreken, van een grooter litteraire schoonheid en van een aangrijpender accent dat zich in het laatste deel van dit oeuvre laat gelden. De inleiding tot een essay over den voorstander van een mystiek heidendom uit het einde der 18e en begin der 19e eeuw, getiteld Quintus Aucler, is in dit verband merkwaardig en geeft van den syncretist Gérard een nieuw treffend beeld. De dichter toont zich hier zelf met recht een Illuminé, ook in den letterlijken zin van het woord. Licht valt er op zijn gestalte, het late nagloren van den zon die reeds ondergegaan is, het symbool van zoovele godsdiensten die achter den horizon der tijden verdwenen zijn en van het christendom, dat, in de oogen van den dichter, dreigt eveneens te gaan verdwijnen:

> ‘Il y a certes, quelque chose de plus effrayant dans l'histoire que la chute des empires, c'est la mort des religions.... Le croyant véritable peut échapper à cette impression, mais, avec le scepticisme de notre époque, on frémit parfois de rencontre tant de portes sombres ouvertes sur le néant.... S'il était vrai, que la religion chrétienne n'eût guère plus d'un siècle à vivre encore, - ne faudrait-il pas s'attacher avec larmes et avec prières aux pieds sanglants de ce Christ détaché de l'arbre mystique, à la robe immaculée de cette Vierge mère, - expression suprême de l'alliance antique du ciel et de la terre, dernier baiser de l'esprit divin qui pleure et qui s'envole!....

Wij naderen thans de sfeer van ‘le Rêve et la Vie’ en de ‘Chimères’, van welke laatste ik reeds ‘El Desdichado’ en ‘Myrtho’, ‘Arthémise’ en ‘Anteros’ noemde. Hiertoe behoort ook de sonnettenkrans ‘Le Christ aux Oliviers’, geïnspireerd door het voorbeeld van Jean-Paul. In deze sonnetten zit reeds, iets van het élan van ‘Bateau Ivre’:

> ‘Il reprit: “Tout est mort! J'ai parcouru les mondes;
> Et j'ai perdu mon vol dans leurs chemins lactés,
> Aussi loin que la vie, en ses veines fécondes,
> Répand des sables d'or et des flots argentés:
>
> Partout le sol désert côtoyé par des ondes,
> Des tourbillons confus d'océans agités....
> Un souffle vague émeut les sfères vagabondes,
> Mais nul esprit n'existe en ses immensités....’

Gérard de Nerval ziet den Christusfiguur als een tragische profeet, een halfgod, een hemelsche incarnatie van Faust, een ongelukkig mensch ook, gebukt gaande onder zijn Goddelijke roeping. In dit verband spelen Judas en Pilatus een geheel nieuwe rol, n.l. die van bevrijders. Het verraad van Judas verlost Christus van zijn roeping, maar zijn berouw beteekent in de oogen van den dichter een afwijzen van de ingeroepen hulp en slechts Pilatus' uitroep: ‘Allez chercher ce fou!’ klinkt als een bevrijding. Voorwaar een origineele opvatting van den lijdensweg, voortkomend uit de eigenschap van den dichter, zich te vereen-

zelvigen met den figuur wiens beeld hij geeft. Ook hier ontbreken de trekken niet van een versluierd zelfportret. Men voelt dat Gérard is afgegaan op het idee ‘Zoon des Menschen’ en dit zeer persoonlijk heeft geïnterpreteerd. Eenerzijds zien wij in deze sonnettenreeks de van God en menschen verlatene, heel reëel voorgesteld:

‘Quand le Seigneur, levant au ciel ses maigres bras
Sous les bras sacrés, comme font les poètes,
Se fut longtemps perdu dans ses douleurs muettes,
Et se jugea trahi par ses amis ingrats....’

Dit beeld herinnert aan een crucifix van Grünewald. Daartegenover ziet de dichter Christus als één met den Schepper, zoodat in den kruisdood beiden dreigen onder te gaan:

‘Hélas! et si je meurs, c'est que tout va mourir!’

De Nerval ziet Christus op den grens van twee werelden, staande onder hetgeen de Grieken ‘Moira’ noemden en hier als ‘Immobile Destin’ en ‘Froide Nécessité’ wordt aangeduid. Het is de christen en hellenist tegelijk, die hier aan het woord is. Maar in het laatste sonnet spreekt bij uitstek de syncretist, de illuminé zooals ik dezen hierboven aangaf:

C'était bien lui, ce fou, cet insensé sublime....
Cet Icare oublié qui remontait aux cieux,
Ce Phaéton perdu sous la foudre des dieux,
Ce bel Atys meurtri que Cymèle ranime!

L'augure interrogeait le flanc de la victime,
La terre s'enivrait de ce sang précieux....
L'univers étourdi penchait sur ses essieux,
Et l'Olympe, un instant, chancella vers l'abîme:

Réponds! criait César à Jupiter Ammon
Quel est ce nouveau dieu qu'on impose à la terre?
Et si ce n'est un dieu, c'est au moins un démon....

Mais l'oracle invoqué pour jamais dut se taire;
Un seul pouvait au monde expliquer ce mystère:
Celui qui donna l'âme aux enfants du limon.’

Deze 5 sonnetten werden in de jaren 1844 en '45 geschreven en worden als het ware gedragen door de extase die de Oostersche reis over den dichter gebracht heeft. Deze teruggekeerde pelgrim is een ziener geworden in de beteekenis, welke Rimbaud aan dit woord hechtte. Het is echter ook reeds de 10 jaar oudere schepper van sonnetten als 'Myrtho', 'Horus' en 'El Desdichado'. Het is reeds de Gérard, die teruggekeerd van de eilanden der Cycladen en de pyramides van Gizeh, m.a.w. van Cythera en Thebe ingewijde[1)] is geworden van den Griekschen Venus-dienst op Cythera en den Egyptischen Ammon-dienst te Thebe. Maar het is ook de schrijver van 'Quintus Aucler', de Illuminé, die ondanks al die inwijdingen een diepen indruk van het mystieke christendom behouden heeft.

Wat heeft er plaats gevonden in het leven van den dichter tusschen het einde van 1851, het tijdstip van de Imagier-opvoering en November 1853, het oogenblik dat hij de eerste hand legt aan 'le Rêve et la Vie'? In de eerste maanden van 1852 herstelt het verstoorde evenwicht zich geleidelijk en in de maand Mei brengt een reis naar Holland een volledig - zij het dan tijdelijk - herstel. Den Haag, Haarlem, Amsterdam en Zaandam worden door Gérard bezocht. Boeit Den Haag hem om de schilderachtige kermis, die daar toevallig plaats heeft, Haarlem als stad van Laurens Coster, Amsterdam om zijn Rembrandt-feesten die toen plaats vonden ter gelegenheid van de onthulling van het bekende standbeeld; Zaandam weet den dichter te bekoren als stad, die eenmaal Peter de Groote geherbergd heeft, wien de Nerval karakteriseert als 'l'Emile de Rousseau idéalisé d'avance'. Maar meer nog dan als de stad van Czaar Peter, beteekent Zaandam voor den dichter een sprookjesstad, een wonder van correcte charme, blank gepolijst en zich spiegelend in de Zaan - kortom een verwezenlijking van Baudelaire's 'Invitation au Voyage'. De beschrijving van de Haagsche kermis herinnert, zoo nu en dan aan de 'Sentimental Journey', maar ook vinden wij hier den invloed der Oostersche reis, welke Gérard tot een geheel apart opmerker maakt en zijn zwerftocht door de verschillende tentjes gelijkt een moderne Odyssee. Origineel is ook het beeld van de

1) In figuurlijken, niet-ritueelen zin op te vatten.

Friesche boerin, dat de dichter ontwierp, en die hij nu eens met de Artésienne, dan weer met de nixen van Heine, de Grieksche vrouwen uit de Levant en de antieke sirenen vergelijkt. Het is de extatische blik van Gérard, die steeds in een illusie leeft, welke ons in deze beschrijving treft; het is een ander maal de humoristische kijk op de dingen of ook de lucide opmerkingsgave van een modernen Ostade. Breed is de blik van dezen dichter, die nooit het ding als zoodanig ziet en niet voor de verst verwijderde analogieën terugschrikt. Inderdaad, het rijk zijner fantasie schijnt slechts begrensd door den Oceaan en den Ganges, en de heirnnering der verlichte Haagsche straten valt voor hem samen met het beeld van de straten in Stamboul gedurende de nachtwaken van den Ramazan. Ook in de droombeelden van ‘le Rêve et la Vie’ vindt men reminiscenties aan de Hollandsche reis.

In dezen tijd valt ook de verschijning in boekvorm van de ‘Souvenirs d'Allemagne’, welke den ondertitel ‘Lorely’ draagt. In het voorwoord opgedragen aan Jules Janin spreekt Gérard als Heine's medebewonderaar van de Loreley, maar het is thans niet een vertaling van Heine's gedicht, welke hij geeft, doch een geheel eigen interpretatie, een Fransche parafrase op de Duitsche legende:

> ‘Vous la connaissez comme moi, mon ami, cette Lorely, - la fée du Rhin, - dont les pieds rosés s'appuient sans glisser sur les rochers humides de Baccarach, près de Coblentz. Vous l'avez aperçue sans doute avec sa tête au col flexible, qui se dresse sur son corps penché. Sa coife velours grenat, à retroussis de drap d'or, brille au loin comme la crête sanglante du vieux dragon de l'Eden....’

Aldus de beschrijving van deze ‘ondine fatale’, gezien als een nixe van Heine, die den cither der oude Thuringsche minnezangers bespeelt en het gezang der Sirenen laat hooren. En wellicht dat Gérard in haar het vrouwentype van Ruben's schilderijen zag, ‘bionda e grassota’, herinnering tevens aan Jenny Colon?....

De zomer van '52 brengt de Nerval in Valois door, waar hij materiaal zoekt voor zijn novelle ‘Sylvie’, welke eerst een jaar later in de Revue des deux Mondes zal verschijnen. Langzaam en met moeite wordt deze vertelling, dit mozaiek van oude

jeugdherinneringen en emoties opgebouwd en in een tijd van kortstondige rust, tusschen twee periodes van geestesstoring, voltooid en gepubliceerd (Augustus 1853).

In haar compositie gelijkt deze novelle op de sonnetten der ‘Chimères’, alleen is de vorm veel minder gecomprimeerd, zoodat de lezer meer de gelegenheid krijgt, om ‘op adem te komen’. Wel zijn ook hier de gedachtensprongen veelvuldig, welke de lezer met den schrijver mee moet maken en wij zien Gérard kort na elkander op verschillende leeftijden, als jongen, jongeling en jonge man verschijnen, gezien in een waas van weemoedige bespiegeling. De kracht die van de ‘Heimat’ uitgaat is thans aloverheerschend. Het is de geestestoestand, dien Novalis met het woord ‘innere Betrachtung’ aanduidt. De kern van dit verhaal wordt gevormd door een kring van vrouwengestalten, beelden die elkander opvolgen, elkander vervangen en verwante trekken vertoonen in de oogen van den dichter. Tijden en personen vallen samen zonder dat éénvormigheid het gevolg is, want de Nerval geeft zoo nu en dan veel zeggende, ofschoon korte karakteristieken. Het gaat hier om Sylvie, Adrienne en Aurélie, die als drie gratiën om de gunst dingen van dezen Paris, of liever ‘petit Parisien’. Ieder op haar beurt doet haar overwicht gelden, naarmate Gérard zich aangetrokken voelt tot de huiselijke genegenheid van de Gretchenachtige Sylvie, tot de vorstelijke gratie en mysterieuze charme van Adrienne of de brillante schoonheid van Aurélie. Het meest vaag zijn de omtrekken van Adrienne, die slechts een oogenblik in Gérard's leven verschijnt, doch in haar afwezigheid blijkt haar invloed toch zeer groot.

Aan den anderen kant is daar de macht van het tegenwoordige, de meest recente indruk, de betoovering die uitgaat van Aurélie of Jenny Colon, de tooneelspeelster. Gelijk Coster bij Cathérine, zoekt Gérard bescherming tegen bizarre droombeelden, tegen charme en betoovering bij Sylvie. Maar dan geeft hij weer gehoor aan de lokkende stem van Aurélie, aan de macht van Parijs boven de bekoring van het land. Nu ontspint zich een strijd tusschen Aurélie en Adrienne, tusschen de attractie en realiteit van het heden en de geheimzinnige aantrekkingskracht van het verleden, van de afwezige. Aurélie voelt, dat zij den strijd verliest, zij wordt gewaar, dat zij voor Gérard slechts de

echo beteekent van Adrienne die zich in een klooster terug getrokken heeft en dat die vroege, vluchtige indruk, ‘cet amour entrevu dans les nuits’, sterker is dan de kracht van haar aanwezigheid.

Weer keert Gérard naar Sylvie terug en ondervindt nog slechts een oogenblik van weemoedige herinnering. Met haar aanschouwt hij in een loge de tooneelspeelster, doch terstond weet het beeld van Adrienne de twee aanwezige vrouwengestalten te overvleugelen. Toch wil Sylvie het laatste woord aan zich behouden, welke opmerking tevens het besluit is van de novelle:

‘Pauvre Adrienne! elle est morte au couvent de Sainte-S...., vers 1832.’

Ziedaar het drama in vogelvlucht dat zich in Gérard's gemoedsleven voltrekt. De achtergrond van dezen strijd is Valois met de landelijke stadjes en gehuchten Ermenonville, Mortefontaine, Loisy, Othys en Senlis, met de riviertjes de Thève en de Nonette, kortom het landschap van Watteau's ‘Embarquement pour Cythère’, terwijl verder op den achtergrond het machtige Parijs zich verheft. De dichter overziet dit golvende landschap met zijn gouden korenvelden en den steeds wijkenden lijn der uitgestrekte bosschen. Wij zien hem hier staan op het eind van zijn leven, een gedrongen figuur in gekleede jas, met vervallen trekken, die de sporen vertoonen van geestesziekte, maar met een extatischen blik in de oogen, landen en tijden overziende.

Sylvie beteekent voor den dichter een soort ‘éducation sentimentale’:

> ‘Telles sont les chimères qui charment et égarent au matin de la vie....’

Thans komen de ‘chimères’ van den levensavond. Heeft Gérard gesproken van de illusies, die de één na den ander verdwijnen, totdat nog slechts de ervaring overblijft als een vrucht waarvan de schil is afgepeld, dan is ook dit weer een zelfbegoocheling van den droomer.

Op het einde van Augustus 1853 wordt de Nerval opgenomen in de kliniek van Dr. Emile Blanche, zoon van Esprit Blanche, die den dichter in 1841 verpleegd had, en vader van den impressionistischen schilder J.E. Blanche. De omgang van geneesheer en

patient is van zeer familiairen aard, ze noemen elkander bij den naam en Gérard beschouwt den dokter, hoewel vele jaren jonger, als een vaderlijken vriend. Het blijft steeds te betreuren dat in October 1854 de band tusschen dichter en dokter verbroken wordt en Gérard de zekere maar zachte leiding van dezen zoo sympathieken man moet missen. Het is in zijn inrichting dat Gérard de Nerval aan zijn hoofdwerk begint. Wanneer de dichter de beschrijving geeft van het milieu waarin hij zit te werken, worden wij herinnerd aan de schilderijen welke van Gogh te Saint-Rémy maakte van het interieur en den binnenhof der inrichting, waar hij verblijf hield; de werkkamer zelf maakt een zeer romantischen indruk met zijn commode uit de 17e eeuw, zijn boekenkast uit de 18e eeuw, met zijn door een gevleugelde sfinx bekroonde console en met zijn ouderwetsch bed voorzien van een baldakijn. Gérard karakteriseert dit vertrek als een ‘capharnaüm comme celui du docteur Faust’. Hij had het ook met het onderaardsche vertrek kunnen vergelijken, waarin Gazotte zich ifi den droom van den Sint Jan's nacht 1791 verplaatst zag. Herinneringen aan zijn vroeger bestaan zijn hier bijeen gebracht, van zijn Oostersche reizen en van zijn verschillende Parijsche woningen. Had hij niet in zijn armoede nog voor een vrij groote som gelds de door Camille Rogier en Chassérieau beschilderde paneelen opgekocht van zijn gesloopte woning in de rue du Doyenné? Hierbij voegt zich de verzameling mystieke geschriften welke indertijd de bibliotheek van Gérard's oudoom hadden gevormd en zijn jonge jaren reeds beïnvloed hadden. De inhoud van ‘Aurélia’ omvat het gedeelte van het leven van Gérard de Nerval dat besloten ligt tusschen de jaren 1839 en 1854, of juister gezegd, het negeert de jaren van 1841 tot 1851 en beperkt zich voornamelijk tot het beschrijven van de droombeelden tijdens de verschillende geestesstoringen. De titel wordt als volgt verklaard: ‘Le Rêve est une seconde vie’.

Wat is er aan dezen droom voorafgegaan? Ik grijp terug naar het fatale jaar 1838, toen Jenny Colon haar dichterlijken aanbidder versmaadde voor een collega uit haar troep, met wien zij in het huwelijk trad. Men heeft een analogie gezocht tusschen dezen ‘jeune premier ridé’ en den bizarren figuur uit Hoffmann's ‘Abenteuer der Sylvester-nacht’. Deze wordt beschreven als een

‘tölpische, spinnenbeinige Figur mit heraus stehenden Froschaugen’, die onverwacht opduikt als echtgenoot van de geliefde Julie en de ‘ik’ van het verhaal roept uit ‘auf ewig verloren!’ Hier vindt men meer uitgesproken de simpele tragedie van Gérard, die zich met Fransche soberheid aldus uitdrukt:

> ‘Une dame que j'avais aimée longtemps et que j'appellerai du nom Aurélia, était perdue pour moi....’

Om zijn leed te vergeten stort de dichter zich in galante avonturen en bereist vele landen der wereld. Maar de vergetelheid gaat allengs over in koortsachtig opwinding, Gérard bedrinkt zich aan velerlei emoties. Wij zijn thans in den winter van '39 op '40 te Weenen en getuigen van de ontmoeting tusschen de Nerval en Marie Pleyel, die een diepen indruk op den Franschman maakt en voor hem een nieuwe incarnatie wordt van Jenny Colon, de Aurélia die wij uit ‘Sylvie’ kennen. Deze Marie Pleyel gaat nu den merkwaardigen rol spelen van verzoenster en in Brussel weet zij het hart van de tooneelspeelster te verteederen ten opzichte van haar vroegeren aanbidder. Dit gelukkig oogenblik is slechts van korten duur en weldra zien wij te midden van een vriendenkring den dichter in een toestand van exaltatie. Een voorgevoel van den dood van Aurélia bezielt hem en reeds krijgt de gestalte van Aurélia, de doodgewaande tooneelspeelster, bovennatuurlijke trekken, die hem in zijn droom verschijnt, als een reusachtig gevleugeld wezen dat gelijkenis vertoont met de ‘Mélancholia’ van Dürer. Men herkent hier de beelden uit de laatste sonnetten, met name de ‘Soleil noir de la Mélancholie’ uit ‘El Desdichado’. Op een gegeven oogenblik verlaat Gérard zijn vrienden en geeft voor, zich op te maken voor een reis naar het Oosten; onder het motto ‘Vers l'Orient’ - titel tevens voor den aanvang der ‘Voyage en Orient’ - verdwijnt hij. Doch deze voorgegeven Oostersche reis wordt een tocht door het droomrijk:

> ‘Ici a commencé pour moi ce que j'appellerai l'épanchement du songe dans la vie réelle.’

Er volgt een serie droombeelden welke den dichter aanschouwt, terwijl hij zich bevindt in de inrichting van Dr. Esprit Blanche

Hij heeft naar zijn zeggen het veld der poëzie uitgebreid ten koste van den openbaren weg.... In deze droomen heeft het verschijnsel plaats van de verdubbeling der persoonlijkheid, waarin Gérard zich een moderne Pythagoras betoont. Ook Hoffmann heeft in 'die Elixiere des Teufels' in dezen zelfden zin geschreven. Aan dit verhaal heeft de Nerval trouwens ook den naam Aurélia ontleend. Een andere gedachte die wij door den dichter vinden uitgesproken is die van de aanwezigheid der gestorvenen:

> 'Quel bonheur de songer que tout ce que nous avons aimé existera toujours autour de nous! '

Vele ideeën uit de 'Voyage en Orient', speciaal uit het verhaal van Balkis en Salomo, keeren hier terug, zooals het geloof aan de zeven Elohims, waartoe Jehova behoorde en het geloof aan een hooger menschenras, hetzelfde als de generatie van Kain. Gérard waant zich een nieuwe Adoniram, die in de onderwereld zijn voorvaderen ontmoet. De strijd der Elohims wordt hier beschreven als een strijd van Titanen en goden, en zelf voelt Gérard zich een gebonden Prometheus. Het visioen van een verlaten vrouw die om redding roept, staande op een eenzame rots doet denken aan het einde van den eersten Faust. Het is een verhaal van bloeitijd en ondergang van vele menschenrassen, van op- en ondergang van Aziatische en Afrikaansche beschavingen. Na het verschijnen van al deze beelden keert de rust weer in het gemoed van den dichter. Tien jaren van geestelijke rust worden door den schrijver overgesprongen, waarna hij ons getuige maakt van den bovengenoemden val die in November 1851 plaats had. De Nerval waant zich doodelijk getroffen; de schoonheid van den ondergaanden zon moet verrukking brengen aan zijn laatste oogenblikken. Maar het sterven blijkt slechts een bezwijming en de serie droombeelden herhaalt zich. De dichter heeft zijn eigen verklaring voor dit ongeval:

> 'Je me souviens que la vue que j'avais admirée donnait sur un cimetière, celui même où se trouvait le tombeau d'Aurélia....'

Het is de macht, die de geliefde na haar dood uitoefent; ook

in het sonnet ‘Arthémise’ klinkt het ‘C'est la mort - ou la morte....’ Het idee van de verdubbeling der persoonlijkheid wordt nader uitgewerkt. Augustinus had reeds gesproken van twee menschen, waarin hij zich verdeeld gevoelde; Gérard spreekt van een toeschouwer en een tooneelspeler, welke ieder mensch in zich draagt, hij die spreekt en hij die antwoordt. De uitspraak van Hoffmann verschijnt in een nieuw licht en ook Stevenson's verhaal van Dr. Jekyll en Mr. Hyde komt ons in de gedachte:

> ‘Qui sait s'il n'y a pas telle circonstance ou tel âge où ces deux esprits se séparent? Attachés au même corps tous deux par une affinité matérielle, peut-être l'un est-il promis à la gloire et au bonheur, l'autre à l'anéantissement ou à la souffrance éternelle?....’

Dit is het beeld tevens van den mensch Gérard Lebrunie, die zichzelf vernietigt, en den dichter Gérard de Nerval, die steeds in illusies en droomen leeft en zijn hoogste extase in zachtvloeiend proza en in kristalachtige sonnetten vastlegt. Het tweede gedeelte van ‘le Rêve et la Vie’ verraadt veel meer dan het eerste de onevenwichtige geestestoestand van den schrijver en met recht is hier het oordeel van Arthur Symons betreffende dit werk van toepassing, dat Gérard zijn droombeelden beschrijft, niet nadat ze voorbij zijn gegaan, maar terwijl hij ze beleeft. Maar tevens kan men van dit gedeelte zeggen, dat hier, evenals in de laatste sonnetten, Gérard's hoogste kunstenaarsschap tot uiting komt. De toon is vaak profetisch en gelijkt op die der Openbaringen, welke wellicht invloed op dit werk hebben uitgeoefend.

Vangt het eerste gedeelte aan met het reëele verlies van Aurélia, in het tweede gedeelte gaat zij ook geestelijk voor den dichter verloren en Gérard voelt zich gelijk Faust gestraft voor het willen doordringen in alle mysteriën des levens. Hij verdiept zich in alle mogelijke bespiegelingen en een enkele maal schijnt het of Aurélia hem weer de reddende hand zal bieden: Faust die de voorspraak zoekt van Marguerite. De sobere wijze waarop de dichter voorheen zijn smart over het verlies der geliefde uitdrukte is verdwenen en de wanhopige toon van den verlatene herinnert thans sterker aan den sfeer van ‘die Aben-

teuer der Sylvesternacht'. Het tweede gedeelte draagt een nog meer biographisch karakter dan het eerste; het zijn dagdroomen die Gérard doormaakt in de straten van Parijs zelf. Wat dit laatste btreft, kan men de Nerval als een voorlooper van Lautréamont beschouwen. Al deze waandenkbeelden beschouwt de dichter als even zoovele beproevingen, die hij moet ondergaan om, gelijk de neophiet in de pyramiden, het Isisbeeld te mogen aanschouwen: Aurélia terug te zien. Wanneer de laatste der beproevingen doorstaan is en Gérard een versufte mede-verpleegde tot nieuw leven heeft gewekt, komt er een einde aan deze 'descente aux enfers'.

'Le Rêve et la Vie' toont ons de gedachte- en de gemoedswereld van Gérard de Nerval; zij geeft ook de uiterlijke verschijning van den zwervenden dichter, ronddolend door de werkelijkheid, te midden van droombeelden die op hem neerzien 'avec des regards familiers', zich met gemak bewegend op de grens van tijden, volken, beschavingen en godsdiensten. Hij ziet zich als een moderne Apulejus, die den doolhof der Grieksche mysteriën doorkruiste; als een tweede Dante, die de kracht heeft hel en vagevuur door te trekken, dank zij de voorspraak van Beatrice; alleen geleidt Aurélia den dichter niet slechts opwaarts: ze heeft hem eerst zelf den weg naar de onderwereld gewezen. Zij is moderner en demonischer dan Beatrice en wellicht verwant aan de sfinx, die Baudelaire bezongen heeft. Toch staat zij steeds in een reuk van heiligheid en de duisternis van den afgrond doet haar glans juist te sterker uitkomen:

> 'Sainte Napolitaine aux mains pleines de feux,
> Rose au coeur violet, fleur de sainte Gudule,
> As-tu trouvé ta croix dans le désert des cieux?
>
> Roses blanches, tombez, vous insultez nos dieux:
> Tombez, fantômes blancs de votre ciel qui brûle,
> La sainte de l'abîme est plus sainte à mes veux.'

'La sainte de l'abîme', dat is de 'soleil noir dans le ciel désert' uit 'le Rêve et la Vie', de muze van Gérard, die hij met een Pythia vergelijkt. De heilige Napolitaansche, Rosalia, werd door den schrijver van 'Elixiere des Teufels' nog met Aurélia vereenzelvigd. Déze Aurélia stijgt boven de andere heiligen uit;

het punt van uitgang was diep, maar het einddoel des te verhevener.

Toch zou in dit leven de weemoedige liefde voor den geboortegrond het laatste woord spreken. Na de mystieke verbintenis tusschen leven en droom klinkt nog een oogenblik de harmonie tusschen wandeling en herinnering; de melodie van den posthoorn volgt op het adagio met zijn tragische accoorden. In den laatsten winter van zijn leven vindt Gérard de kristalheldere weerspiegeling van zijn vroege jeugd. Is het een gezichtsbedrog? De dichter is zich bewust van de onbereikbaarheid der illusie, gelijk dit in de novelle ‘Sylvie’, doch in mindere mate, het geval was. Maar hij heeft de schoonheid van het spiegelbeeld met zoo overtuigende kracht weergegeven, dat dit een nieuwe realiteit werd. Deze laatste werkelijkheid heeft Gérard de Nerval aangegrepen, toen hij uit eigen beweging het tooneel van zijn omzwervingen verliet. De geest van de ruischende wouden zweeft boven Gérard's beste werk: de echo van Sylvie beantwoordt de klacht van ‘pauvre Pierrot’.

Er is een klein zelfportretje, niet grooter dan een miniatuur, dat Gérard ons heeft nagelaten, een paar regels die Corbière zou hebben kunnen schrijven. De teekening is zoo eenvoudig dat men er niets, maar ook alles uit kan lezen. Ik geef deze als een simpel afscheid van een gecompliceerd mensch vol mysterie, die de ziel van een kind bezat:

‘Il a vécu tantôt gai comme un sansonnet,
Tour à tour amoureux, insoucieux et tendre,
Tantôt sombre et rêveur comme un triste Clitandre.

- - - - - - - - - - - - - - -

Il était paresseux, à ce que dit l'histoire,
Et laissait trop sécher l'encre dans l'écritoire.
Il voulut tout savoir, mais il n'a rien connu.

Et quand vint le moment où, las de cette vie,
Un soir d'hiver enfin, l'âme lui fut ravie,
Il s'en alla disant: pourquoi suis-je venu?’

Najaarslied door André Demedts.

Ten laatste is er niemand meer. Zit bij de haard
en droom; of vecht u tegen de oude dromen moe.
verbijstrend snel gaat alles heen. Ons bloed verjaart,
ons hart vraagt dwaas: waarom, weet gij waartoe
gelijk een wilde lijster het geluk ontvlucht,
dat ik vergeefs, alhier, aldaar na jagen moet?...
De herfst komt ras. En is er één zo stil gerucht
als 't kraken van de blaren onder uwen voet
dat zoveel wakker roept? Ik denk aan 't verre luiden
van klokken over sneeuw en mist. Ik hoor 't gewiek
van vleuglen op de wind, die uit het zuiden,
de lente brengt. En niets maakt mij zo heimweeziek,
zo wereldvreemd en zo belachelijk droef te moede
als dat gekraak. Ik hoor 't nu overal waar ik
me wend of keer; en sterker dan verzet of woede,
is 't als de lucht, die 'k om te leven binnenslik.

Ten laatste is het herfst en is men gans alleen
Men vocht veel jaren lang om iemand nog te houden
en niemand blijft. Wij braken af en gingen heen,
wij speelden met het lot, alsof we ontsnappen zouden
aan de eenzaamheid die binnenin al vlugger groeit
naarmate ons bloed zijn vaart vertraagt. Wij worden oud
en lelijk, oud en moe. Het kind dat heeft gestoeid
met ons bij 't bloesemen van kruid en hout,
denkt nu als wij, en is vol angst en trots op zoek
- hij is een twijg geweest, een rank schoon dier, een man, -
naar de verborgen plaats, naar de verborgen hoek,
waar hij alleen gelijk een vogel sterven kan.

Maar deze zwakkeling, die mij dit woord toefluistert,
en mij verhaalt de waarheid die ik weet en ken:
't droef vooruitzicht dat als een grauwe wolk verduistert
het glanzende gebied waar ik thans leef, waar ik tans ben
gelijk een vorst, wurg ik mijn handen rond zijn strot,
want ik wil leven, heersen, vele zomers lang.
Schoon is de jeugd, men zwerft gelijk een jonge god
door ruimten zondoorgloeid, vol bloemen, geur en zang;
het water neemt ons aan, wanneer wij fier en naakt
ons storten in zijn schoot. De paarden die ons dragen
versnellen hun gedraaf wanneer ons hand hen raakt,
wij kunnen alles zijn, wij kunnen alles wagen.
Schoon is de jeugd, o Glans die nimmermeer zal tanen,
o berken in het morgenlicht; o vlam die zingt
en uit u zelven brandt... De roes, het vuur, de wanen,
al wat er borrelt, groeit, naar verte en hemel springt
zal eeuwig zijn. Zal eeuwig zijn en ons ontglippen
gelukkig, als de vlugge, schone hagedis,
wanneer de tover en de broze plooi der lippen
voor 't stroeve grijnzen van de mond geweken is.

Dan paait en troost men zich gelijk hoe het maar gaat:
men lacht, men vloekt, men vraagt om zwaarden of om wijn;
dewijl het uurwerk tikt, dewijl het uurwerk slaat
en men zo bang is om alleen en stil te zijn
in het vertrouwde huis, waar iemand ons ontbreekt
die nooit meer komen zal, en waar men gaat van raam
tot raam, en aan de hemel om genade smeekt:
brengt ons één enkle maal, nog éénmaal saam,
roep haar terug mijn jeugd. Dat zij mijn harde knoken
doorvare met haar gloed. Ik wil niet ouder zijn,
'k wil leven roekloos fel en schoon, en niet verdoken
gelijk een ongediert; schuw voor de zonneschijn.
me bergen in de schaduwen waarin 'k zolang zal wijlen
nadat ik door de wolven van de dood ben overmand.
Wanneer mijn hart hun scherpe klauwen reeds gevoelt,
dàn eerst mijn jeugd, moogt gij, gelijk een boot, wegzeilen,
zo snel dat ik niet overleef 't verzinkend want,
dat door de zeeën langzaamaan wordt overspoeld.

Chroniek der poëzie door Martien Beversluis.

Achilles Mussche. *Koraal van den Dood.* - Uitg. Sted. Jongensberoepsschool te Gent.

In de Nederlandsche en Vlaamsche poëzie staat de dichter Achilles Mussche vrijwel geïsoleerd. Men bespeurt in zijn werk nauwelijks invloeden, tenzij vaag die van Karel van de Woestijne.

Met hem heeft hij den somberen sonoren toon gemeen en met hem het doodsverlangen. Van de uitbundigheid van den 'onstuimigen' Mussche, zooals Coster hem eens noemde is weinig overgebleven, althans in dit laatste werk. De 'hartstochtelijke psalmist' vinden wij niet terug in dit koraal van den dood, noch wordt hier, om met de essayist Rispens te spreken, de spanning van zijn gedichten opgelost 'in een wolk van oratorie.'

Absolute qualificaties, als geldend voor den algeheelen persoon en den aard des dichters, zijn al te gevaarlijk gebleken.

Het kan best mogelijk zijn, dat Mussche na deze sombere melodiën ons straks verrast met een fluitend, jubileerend lied.

Achilles Mussche heeft, meen ik, dezen bundel gecomponeerd in verschillende tijden. En toch hebben deze gedichten allen denzelfden somberen achtergrond: het noodlot, de onontkoombaarheid van te leven, zonder de zoete troost van een door alles heen stralend geloof.

'Men schrijft niet wat men wil, maar wat men moet' aldus leidt hij zijn werk in en het deed mij eenigszins denken aan het voorwoord van Whitman: 'die dit boek aanraakt, raakt een mensch aan.'

Laat ik allereerst dan mogen vaststellen dat deze verzen inderdaad, in bijna elke strofe getuigenis afleggen van den noodzaak tot uiting, van gedrevenheid, van inspiratie.

Dit beteekent tevens dat nergens opzet en pose aanwezig is.

Velen dezer gedichten zijn dan ook in groote vervoering en ontroering geschreven. Zij zijn, in tegenstelling met vroeger werk, weinig beeldend. Wel is een zekere zwierigheid en weelde nog merkbaar, doch zij is niet uiterlijk, zij dient niet ter maskeering van een leegen inhoud.

Dat Mussche technisch geschoold is, moge reeds blijken uit zijn voor

treffelijke - nachdichtungen (ik ken geen beter woord) van Verhaeren's La pluie en diens Complaintes.

Wie zoo vertaalt kent zijn vak.

Het niet nagedichte, maar eigen-geschreven gedicht, is voornaam van beweging, veelvuldig lyrisch en uiterst melodisch.

Het is daardoor begrijpelijk, dat deze dichter een zeer fraai sonnet schrijft. Men dient een sonnet reeds bij eerste lezing als een sonnet te erkennen, aan zijn klank, zijn wissen slag niet alleen, maar vooral aan dat onzegbaar harmonische, dat boven de beelden en de muziek uitzweeft.

Erkent men niet onmiddelijk de geboren sonnettist in dit specimen:

> Wat blijft mij over dan een handvol scherven
> en deze dagen zwarter dan de dood
> nu de oude droomen uitgewezen zwerven
> - o laat mij niet alleen in dezen nood,
>
> in deze laatste wanhoop langs Gods straten
> waarvoor geen tranen zijn, geen snik, geen klacht;
> de hemel staart, van alle licht verlaten
> mij aan, den ganschen eindeloozen nacht....
>
> Maar toch majestueus en onbewogen;
> of sterren stijgen fonklend langs zijn bogen
> of storten neer, hij blijft het firmament.
>
> Zoo moet ik afstand doen van licht en luister
> en gaan als een die ook in al dit duister,
> de ontembre vaart van zijn gesternte erkent.

Deze bundel is in verschillende korte cycli verdeeld. Persoonlijk acht ik de verzen, ondergebracht onder de betiteling ‘De Stem in den Nacht’, de besten. Men kan het thema van dezen cyclus niet alleen, maar ook van dit gansche werk vinden in deze enkele regels, aan het einde van het eerste lied dezer Stemmen:

> Is dit nu al wat blijft, dit donker water,
> voor een die als een man door vuur wou gaan
> een zwarte wind hoog boven kleine klachten
> en ieder uur al kouder, leeger, later
> over den ouden blinden muur der nachten
> en mijn twee handen, in hun eenzaam beven
> gebroken en dood-moe van heel dit leven?....

en de verzuchting in dit tweede lied:

> Het is éénzelfde leven, dat ons breekt,
> vervoert, uitdooft en als een vuur ontsteekt.

Romantisch is het werk van Achilles Mussche, maar deze romantiek is geen over-geërfde, geen zoetelijke of weeke.

Deze romantiek zal blijven, spijt alle redenaties, alle betoog dat zij vast zit aan een bepaalden tijd en dus sterfelijk is. Deze romantiek wordt overgegeven als een fakkel in de estafette en zij brandt nog, tot de critiek der moderne rationalisten reeds lang vergeten en vergaan is....

> En reeds staan alle sterren vol muziek te trillen
> de waterbloemen drijven in een droom van licht....
> kom, laat ons zeilen, zeilen op een niet te stillen
> verrukking ingescheept en zonder doel in 't zicht!

Een van de mooiste verzen uit deze zeer schoonen bundel acht ik wel het gedicht Fuga, maar hoe prachtig ook zijn de slotstrofen van het vers ‘de Zaaier’ die aldus luiden:

> Eens wordt gij oud, uw zwarte handen beven,
> uw oogen vallen over alles dicht, -
> maar de aarde blijft in wuivingen zich geven
> en als een leeuwrik stijgt altijd het licht
>
> dat zong om 't hoofd der vaedren toen zij stonden;
> leven en dood van allen in hun hand.
> dat zingt om 't hoofd der zoons, wijd uitgezonden
> als in Gods naam met zeisen over 't land.

Ik meen dat dit bundeltje tot het allerbeste behoort van hetgeen Achilles Mussche tot heden heeft geschreven. Slechts hij of zij, die dit werk niet alleen aandachtig leest maar die ook zelve dit koraal heeft vernomen, zal de groote schoonheid dezer melodie kunnen erkennen en derhalve genieten.

* * *

M. Kok. *Kaas en Broodspel.* - Uitgave De Tijdstroom, Lochem.

De jonge dichter M. Mok schreef na eenige lyrische verzen van bescheidener omvang, twee grootere epische-dramatische gedichten, n.l. ‘Exodus’ en ‘Kaas en Broodspel’.

Na een periode waarin de poëzie zich in tallooze kleine liederen verbrokkelde, waarin de dramatische en vooral de epische dichtkunst verdrongen werd, is het opmerkelijk, dat vele jongere talenten weer poëzie op langen adem gaan schrijven.

Het worden wel geen ‘Namoena's’ maar men durft weer een grootere stof aan; men breekt met het schetsmatige en fragmentarische, men waagt zich weer aan het grootere.

Op zichzelfve is deze poging, om een omvangrijk poëem te componeeren zeer te prijzen en toe te juichen. En de dichter M. Mok heeft nu voor de tweede keer bewezen, dat hij het verstaat poëzie van wijdere strekking en zwaardere problemen te schrijven. Ook dit epische gedicht, bestaande uit 64 zangen, elk bevattende 20 regels, brengt vele fraaie en verrassende gedeelten.

Het wordt alleen, al lezende, steeds duidelijker, dat, waar de dramatische spanning gaat ontbreken, de dichter tracht deze ledigheid te overbruggen door een buitengewoon vaardige versificatie, die bijna op elke plaats schoon is, maar tenslotte niet meer blijft boeien.

Het gedicht had stellig aan kracht gewonnen, indien de schrijver zich niet zoozeer herhaald had en vooral het oproer der boeren en hun gevechten en tegengevechten niet zoo luidruchtig had doen terugkeeren. Het vers krijgt daardoor iets al te overvloedigs en verliest zijn geladenheid in allerlei verspreide ontploffingen. Zoo lezen wij in de zang op blz. 48 deze vier regels:

> Orkaan van klanken: reutelen en gillen,
> der paarden dof gesteiger en gestamp,
> getroffenen, die plots in doodskou rillen
> en wentelen zich in een laatste kramp.

terwijl wij reeds op de volgende pagina, na den ‘verloren slag’ lezen:

> ....er klonk nog kreunen, en de paarden schreiden
> hun doodsnood uit; zij lieten hen alleen,
> verloren in het maneklare duister,
> dat alles overspon met zilverrag;
> de stilte viel, het eeuwige gefluister;
> en op de muren wapperde de vlag.

Maar men zal, zelfs bij het aanhalen van deze lang niet allerbeste regels, direct erkennen en voelen dat hier een dichter aan het woord is.

De dichter Mok, die put uit een rijke voorraad beelden, die uitstekend rijmt en die voldoende fantasie bezit, wachte zich ook om beslist on-hollandsche woorden te gebruiken als fond, firment, paroxysme en dergelijke. Ook wordt wel eens hier en daar een plombe geplaatst, die beslist leelijk is. Men voelt niet zelden, dat de dichter in zijn weêr volgende zang een te weinig ‘inhoud’ heeft te verdeelen over zijn noodwendige twintig strofen. Hij varieert en versiert en omschrijft dan op verdienstelijke wijze, maar niet altijd even gelukkig, als b.v.:

> de aarde werd melaatsen van hun geschooi;
> rebellen, uitgeput en weggekropen,
> vervreemden van hun eigen hof en kroost,
> met wonden, waaruit etter kwam gedropen,
> verlangend slechts een bovenaardsche troost.

Tegenover deze zwakke gedeelten staat echter veel waarlijk schoons. Een van de mooiste fragmenten trof ik aan in het begin. Trouwens het eerste deel is belangrijk beter dan het overige.

Nogmaals de dichter Mok hoede zich voor een te veel.

Hij is één der jongeren, waarvan veel te verwachten is en het zou te betreuren zijn indien hij zich, met zooveel talent, zooveel aangeboren techniek, zooveel fantasie, te snel overleefde.

In dezen bundel staan zeer vele fraaie passage's. Er is slechts één ding dat ik Mok op het hart zou willen binden: Concentratie.

Het volgend fragment moge onze lezer er overigens van overtuigen hoe goed deze dichter kan schrijven en hoeveel hij nog belooft.

> De mensch regeert - hij zag het land, het water,
> hij trad de elementen tegemoet,
> hij hoorde het verlokkende geklater,
> het vleien, dat de oogen droomen doet
> naar diepten, die nog nimmer zijn ontsloten;
> maar de visioenen heeft hij afgeschud,
> zijn spade in den harden grond gestooten;
> en soms, de handen aan den greep gestut,
> besomde hij zijn meesterschap; verbeten
> wierp hij zijn dijken voor het aangezicht
> der horizonten, en, den strijd vergeten,
> keerde hij huiswaarts door het avondlicht;
> van verre wenkte naar zijn moede schreden
> het trouwe glanzen van een kleine lamp,
> en hij stond stil en zegde zijn gebeden,
> en uit de zwarte aarde steeg een damp,
> het wolkte voor zijn oogen, hij ontwaarde
> zijn eigen hand niet, die de spade hield;
> hij schreed en werd hereenigd met de aarde,
> die hem had uitgedreven en bezield.

* * *

Études. Gedichten van Edmond Yorin. - Uitg. P.N. van Kampen en Zoon.

Indien deze verzen alleen études willen zijn, kunnen zij als leerzaam beschouwd worden; zelden echter is de étude tot een rijp gedicht gegroeid.

Het is stellig jammer, dat de dichter Yorin te vroeg tot publicatie is overgegaan, een fout trouwens der meeste beginnelingen.

De vorm wordt lang niet altijd beheerscht, met de maat neemt de schrijver in het bijzonder meermalen maar.... een loopje. Men moet vaak gewaagde sprongen maken, om over de diepe hiaten weer ‘op gang’ te komen.

Deze hiaten zijn er niet noodwendig, niet bedoeld, maar uit onmacht.

In een vers als ‘aan den voet van de berg’ wisselen dactylus, spondeus, jambe elkaar in een chaotische warreling af, b.v.:

> En Wie Zijt Gij
> binnen en buiten mij
> Nader dan hart en handen -
> En toch oneindig ver en vreemd
> Die al mijn liefde in U, neemt.
> En los maakt alle banden?
> Gij, die door Uw aanwezigheid
> U zelf uit mij, in mij bevrijdt,
> Om mij in U te vinden.
> enz.

Er is, al lezende en zinnende, bijna geen rythme of zin in een dergelijk fragment te ontdekken.

Ook maakt de dichter Yorin niet zelden leelijke stijlfouten en bedient hij zich van wel zeer valsche of onbeholpen beeldspraak als:

> Maar dat ik uit moog' *storten* in
> dit duister
> de laatste *flarden,* die nog om mij
> hangen

of:

> uw leed in mij gena
> dat ik tot U verga

of:

> *herkenning,* die duizelend snel
> verder *schrijdt*

of deze ijselijkheid:

> 't Verkrampte hart werd glad
> en zonder pijn....

Invloeden van gerenommeerde slechtschrijvers en hakkelaars in de letterkunde zijn debet aan deze poëzie.

De verzen van Edmond Yorin zijn nog slechts studies, krabbels met onvaste hand. Waarom gaf hij die toch in 't licht, hij bewees er zich zelf geen dienst mee.

En vooral niet omdat tusschen al dit celebraal en ondoorvoeld geredeneer toch wel hier en daar een goede zin, een gevoelige gedachte schuilt, b.v. uit de Jasmijntak:

> De tak wordt even door de wind bewogen
> Een zoete golf van geuren waait mij aan
> En als ik opzie, voel ik hoe mijn pogen
> nog aan de poort van dit geheim blijft staan.

De dichter Yorin moet niet gewichtig doen, niet nabootsen, niet denken ‘achter kusten en horizonten’.

Hij probeere eens bij een jasmijn te blijven en die ons te schilderen of te bezingen, om het even, maar goed en gezond en natuurlijk. Hij worde gewoon. Hij zal dan geen geheele pagina meer reserveeren voor deze gewichtig-doenerij van vier regels:

> Achter deze kust geen horizont
> Kim werd tastbaar - en geen and're mond
> roept 't ontzworven leven uit een haven
> welke rust en ruimte samenbond.

Ik zie in dit fragment de zichtbare demonstratie van den leegen, toch-maar-wat-willen-zeggen-geest van het dichtergeslacht na 1926.

* * *

J.A. Rispens. *Richtingen en Figuren in de Ned. Letterkunde na 1880.* - Uitg. J.H. Kok N.V., Kampen.

De studie van den heer Rispens over de verschillende richtingen en figuren in de Ned. letterkunde na 1880 behoort tot de allerbesten die er verschenen zijn. Worden in dit gedegen werk, dat van groote kennis en van een hartstochtelijke liefde voor onze Ned. kunst getuigt, de richtingen misschien wat onoverzichtelijk behandeld, de figuren daarentegen zijn met een opmerkelijke scherpheid geteekend.

De heer Rispens behoort niet direct tot de jongeren. Hij publiceerde reeds in 1913 zijn verzen en was een der medewerkers aan het inmiddels verdwenen orgaan van Geerten Gossaert ‘Ons Tijdschrift’. Hij gaf omstreeks 1920 een bundel verzen uit en trok zich daarna uit het kamp der letteren terug, om nu en dan van zich te doen hooren met een artikel in ‘De Stem’, eenige verzen in bloemlezingen en de inleiding en bezorging van Van Renssen nalatenschap.

Hij wordt gerekend tot de Christelijke auteurs, doch eigenlijk is hij dezen kring reeds lang ontgroeid.

Zij liefde voor de filosofie beheerscht al te vaak de drang tot scheppend werk, zijn wetenschappelijke aanleg, zijn zin tot critiek, tot definitie remde en belemmerde niet zelden de geboorte van zijn gedicht.

Maar met dit werk, deze knappe essay, heeft hij dan ook iets gepresteerd, dat in menig opzicht inspiratorische arbeid nabij komt.

Zijn visies op het dichterlijk werk van Willem Kloos, Albert Verwey, Gossaert, van Eyck, A. Roland Holst in het bijzonder, zijn meesterlijk en het bewijs van een zeer verfijnd aanvoelen en ook verstaan der dichterlijke waarden.

Soms is hij in zijn doordringende definities wel eens wat te absoluut, maar nooit eenzijdig, nooit willekeurig, nooit ondoordacht.

De heer Rispens heeft geen voorkeuren, gaat niet uit van zekere voor-

opgezette ideeën over personen en steekt derhalve met kop en schouders boven velen zijner critiseerende tijdgenooten uit.

De ver-enging der kunst, haar terug te dringen binnen den kleinen cirkel van persoonlijke gedachtenwereld, bestrijdt hij in zijn werk herhaaldelijk.

Functionalisme verengt en verarmt de levenswerkelijkheid. Het perst de rijk gevarieerde levensrijkdom in het nauwe kader van één bepaalde functie. Elke vorm van functionalisme heeft dit funeste gevolg. Dit is te constateeren bij elke wijze, waarop het functionalisme zich heeft geuit, met name in het sectarisme, ethicisme, aestheticisme, historisme, socialisme, communisme, rationalisme, psychologisme, biologisme.

Deze verschrompeling riep telkens reactie op, maar het tragische is geweest, dat elke vorm van functionalisme als reactie een andere vorm van hetzelfde kwaad ten gevolge had.

Bijna nooit werd teruggegrepen naar de volle levenswerkelijkheid.

Wat tegenwoordig gepropageerd wordt als ‘modern’ is een wel zeer simpele vorm van functionalisme, n.l. het z.g. vitalisme, een speciale vorm van het biologisme. (Juiste naam zou zijn: instinctivisme.)

Het is de verdienste van den schrijver, genoemde levens-verenging steeds te onderkennen. Telkens wijst hij terug naar het levensgeheel. Reeds in het voorwoord wijst hij de z.g. objectieve historie-beschrijving onvoorwaardelijk af.

Schrijver gaat wel uit van de zelfstandigheid der verschillende levenskringen (ze hebben immers eigen ordeningen), maar hij isoleert en verabsoluteert ze daarom niet.

Eenheid en harmonie vinden de verschillende levenskringen in de persoonlijkheid, die als subject in alle kringen leeft.

De schrijver is niet steeds nauwkeurig in zijn wijsgeerige onderscheidingen. Hij typeert b.v. den geestelijken strijd der eeuwen na de Reformatie als één van rationalisme en niet-rationalisme. Dat is wel wat heel vaag.

Overigens is dit in een werk als het zijne niet van groot belang.

Het is wel een bezwaar (vooral ten opzichte van de leiding, die een boek als dit geeft) dat zijn onderscheiding soms inderdaad onjuist is.

Dit is b.v. het geval als hij idealisme en naturalisme tegenover elkaar stelt, alsof het eerste zou liggen in een verticaal vlak en het tweede in een horizontaal.

Feitelijk vormen beide richtingen slechts een onderscheiding binnen het functionalisme.

Hoofdzaak is (en dat maakt het boek belangrijk) dat de schrijver steeds als oorzaak van conflict aanwijst de poging om de levenswerkelijkheid te dwingen in een bepaald kader. Alles te samen genomen in deze kloeke uitgave, die de heer Kok uitstekend verzorgde, een groote winst voor onze Ned. letterkunde en behoort het te staan in de rij der studies van elk letterlievend vaderlander. Vooral van de poëzie na de jaren '8o geeft dit boek een goed overzicht en inzicht, reden waarom ik meende dit werk dan ook in deze Chroniek te mogen bespreken.

Feiten en fantasieën Jane Austen, een der meest beroemde Engelsche schrijfsters uit den tijd van Walter Scott door Jeanne Kloos - Reyneke van Stuwe. *(Vervolg van blz. 271.)* II.

Jane Austen kwam uit een groot gezin; er waren twee meisjes, Jane en Cassandra, en zes broers, van wie Charles, die later Admiraal werd) haar liefste kameraad was. Alle zes jongens hielden zeer veel van de jacht, en Francis, een jaar ouder dan Jane (hij bracht het later eveneens tot Admiraal) wou op zeven-jarigen leeftijd al een volwassen jager lijken. Hij kocht voor zijn opgespaarde zakgeld een pony voor ongeveer twintig gulden, een mooi kastanjebruin paardje, dat hij Squirrel noemde. Zijn moeder maakte een rooden rok voor hem uit een oud rijpak van zijn vader. (De Engelschen noemen zoo'n rooden jachtrok niet ‘red’, maar ‘pink’, wat wij zouden moeten vertalen met *rose,* als wij niet wisten, dat deze jachtrokken juist helder rood zijn. Dit biedt voor een vertaler moeilijkheden, zooals blijkt uit de passage in *Episode* van Rosamond Lehmann, waar mevrouw Gorter-Keyser geen raad mee wist, en waardoor dus het effect, dat de schrijfster Rosamond Lehmann beoogde, verloren ging. M.i. had de vertaalster er een noot bij moeten zetten, doch waarschijnlijk was zij zelve niet van deze omstandigheid op de hoogte.)

Jane Austen schreef haar eerste verhalen ‘to amuse her dearest brother Charles’ (evenzoo schreef Colette haar eerste schrijf-proeven, Dialogues de bête ‘pour amuser Willy’ (haar man).

Duidelijk blijkt uit dit werk de zoo gewone neiging van jongeren, om de wereld der volwassenen gek te vinden; de jeugdige Jane spot en caricaturiseert naar hartelust, en men *hoort* haast haar onderdrukbaar gelach van de bladzijden opklinken. Eenige jaren later is haar opstandige geest tot rust gekomen, en schrijft zij rustiger, bezonkener en werkelijkheidsgetrouwer, want niet meer zoo subjectief, en beschouwt zij die eerste pogingen als pure nonsens. De karakters doen niet slechts eenigszins denken aan de rare vriendinnen van den heer Rochester in Charlotte Brontë's *Jane Eyre,* maar aan den eenen kant is er een ietsje van Jonathan's Swift's geestigheid, en aan den anderen kant van de kinderlijke naïveteit van *The young Visiters*.

De *Young Visiters* is een boekje, geschreven door een meisje van *negen* jaar, dat in Engeland een ongelooflijken opgang heeft gemaakt. Zij heet Daisy Ashford en haar 'roman' werd uitgegeven door en met een voorrede van J.M. Barrie. In den tijd van nog geen jaar tijds beleefde het zeventien drukken, en *il y a de quoi,* want iets meer onbedoeld amusants en humoristisch zal men zelden hebben gelezen.

J.M. Barrie vertelt, dat het jeugdige schrijfstertje alles las wat los en vast was, en dol was om zelf te schrijven, zoodat zij dikwijls bad om slecht weer, zoodat zij thuis aan haar geliefde bezigheid blijven kon.

Het gebeurt vaak, dat zeer jonge kinderen behoefte hebben, om zich op papier te uiten, en dan meestal versjes en verhaaltjes maken bij bestaande plaatjes of tooneelstukjes voor een poppentheater.

Maar zoo'n geregelde, aaneengeschakelde novelle, waarin bepaalde karakters voorkomen, is een groote uitzondering, en Daisy Ashford's *The young Visiters* is stellig een unicum.

Een staaltje van Miss Austin's stijl in die dagen, dat werkelijk onweerstaanbaar doet denken aan de schrijfwijze van het negenjarige kind, wier boekje een honderd jaar later verscheen:

> They went that very evening to pay their respects to Mrs Fitzroy and her two Daughters. On being shown into an elegant dressing room, ornamented with festoons of artificial flowers, they were struck with the engaging Exterior &

> beautiful outside of Jezalinda the eldest of the young Ladies; but e'er they had been many minutes seated, the Wit & Charms, which shone resplendent in the conversation the amiable Rebecca, enchanted them so much that they all with one accord jumped up and exclaimed; Lovely and too charming Fair one, notwithstanding your forbidding Squint, your greazy tresses & your swelling Back which are more frightful than imagination can paint or pen describe, I cannot refrain from expressing my raptures, at the engaging Qualities of your Mind, which so amply atone for the Horror, which your first appearance must ever inspire the unwary visitor.
>
> Your sentiments so nobly expressed on the different excellencies of Indian and English Muslins, and the judicious preference you give the former, have excited in me an admiration of which I can alone give an adequate idea, by assuring you it is nearly equal to what I feel for myself...
> Then making a profound Curtesy to the amiable and abashed Rebecca, they left the room and hurried home....

En dan dit:

> Madam, When the sweet Captain Roger first adressed the amiable Rebecca, you alone objected to their union on account of the tender years of the Parties. That plea can be no more, seven days being now expired, together with the lovely Charlotte, since the Captain first spoke to you on the subject.
> Consent then Madam to their union and as a reward this smelling Bottle which I enclose in my right hand shall be yours and yours forever; I never will claim it again. But if you refuse to join their hands in 3 days time, this dagger which I enclose in my left hand shall be steeped in your hearts blood.
> Speak then Madam and decide their fate and yours.

Is het niet verrukkelijk van idiote onnatuur, en is het geen geestige, jeugdige fantasie, die zóó schrijven kan....?

Miss Austen's verhalen, zegt Coventry Patmore (de zéér

bekende dichter uit het Victoriaansche tijdperk, - hij leefde van 1823-1896, - en zijn *Angel in the House* is terecht tot op dezen dag populair gebleven) Coventry Patmore dan, zeide van haar geschriften (en hoe aardig en juist drukte hij zich uit!) dat zij waren 'gefotografeerde levensondervindingen, doch van de eenvoudigste en de gewoonste soort'. Als wij haar eerste ébauches vergelijken met haar latere, rijpere werk, zien wij, met hoeveel zorg zij haar lens heeft weten te polijsten en te verfijnen. Haar werk omspande geen groot oppervlak, maar in haar klein bestek is zij volmaakt. En als wij haar lezen denken wij nooit aan haar engheid, maar verblijden ons slechts in haar volkomenheid.

De eenmaal zeer gevierde schrijfster Mr. Oliphant (die zichzelve beschreef als een *fat, little, commonplace woman, rather tongue-tied)* merkt niet zonder een tintje jaloezie op: dat George Eliot *must have been a dull woman with a great genius distinct from herself,* doch dat Jane Austin haar precies het tegenovergestelde lijkt:

> She cannot have been for a single moment a dull woman, but had she any great genius, distinct from herself?

Met andere woorden: de kunst van Jane Austin is één met haar persoonlijkheid, en dezelfde eigenschappen van geest en gemoed, die zijzelve bezat, - diezelfde eigenschappen vertoonde ook haar werk.

En mij dunkt Mrs. Oliphant had volkomen gelijk in deze bewering.

(Wordt vervolgd.)

Buitenlandsch overzicht (16 januari-15 februari) door Johan Perey.

Welk een tegenstelling, deze jongste vier weken, met de daaraan voorafgaande maand! Sprak toen haast nog alles van rust en vacantie, ditmaal daarentegen, heeft de internationale diplomatie zich wederom in een hevige mate bedrijvig getoond. Zij het ook in een nieuw gewaad, toch was het een al oude aangelegenheid, waar tenslotte die plotseling wel opvallend groote activiteit haar ontstaan aan te danken zou hebben, te weten aan het Spaansche vraagstuk.

Franco's, met Kerstmis ingezet, offensief bleek een zoo voorspoedig verloop te hebben, dat men de verwezenlijking van het gestelde doel, de verovering van Catalonië, onmogelijk nog anders kon bezien, dan als een kwestie van wat meer of minder tijd; waarvan bovendien dan nog het meer of minder grootendeels van klimatologische omstandigheden afhankelijk zou zijn, want waren de Internationale Brigade en de roode miliciano's uit het centrale gebied er niet geweest, de Catalanen zelf zouden zich niet hebben teweergesteld. Getuige verscheidene foto's, namen weliswaar de Catalaansche mannen met groote blijmoedigheid in het republikeinsche leger dienst, echter alleen, zooals de praktijk leerde, om en masse naar de rangen van generaal Franco te kunnen overloopen. Deze kreeg het daardoor in zooverre gemakkelijk, dat hij in het nieuw bezette gebied niet meer dan een politiebezetting behoefde achter te laten, immers de bevolking was er op zijn hand, en zijn geheele hoofdmacht kon hij blijven gebruiken om als het ware in één adem den opmarsch voort te zetten. Aldus kregen de republikeinsche bevelhebbers ook geen

enkele gelegenheid, hun verwarde en wel zeer gedunde formaties eens even te kunnen herzien, zoodat, gebeurde er geen wonder, in Catalonië het linksche spel spoedig, en volledig, verloren zou komen te staan.

Voor de vrienden der republiek was het daarom zaak, dit wonder, een Europeesch conflict, bijtijds nog te forceeren, en zoo kwamen er dan uit allerlei, meest anonyme bronnen weer de noodige geruchten en verdachtmakingen los, welke ook ditmaal hunne uitwerking niet misten en Europa opnieuw aan een zenuwspanning ten prooi deden worden. Diene hiervan als voorbeeld, dat een blad als *Le Temps* bij herhaling er in die dagen bij de regeering op aandrong, toch snel nog de noodige voorzorgsmaatregelen te nemen, en alle Franschen en Engelschen er in dringende termen voor waarschuwde, zich maar op het ergste voorbereid te willen houden. De val van Barcelona, 26 Januari, werd algemeen het sein om de pro-republikeinsche activiteit nog eens de allergrootste kracht bij te gaan zetten: de bekende majoor Attlee liep zich werkelijk het vuur uit de schoenen om met den Prime Minister in contact te kunnen komen, echter gaf deze hem telkenmale niet thuis; in Amerika werden diverse pogingen in het werk gesteld te elfder ure het wapenembargo nog opgeheven te krijgen, terwijl de Fransche regeering door links en het met Moskou in voortdurend contact staande ultra-links, al evenzeer onder stevigen druk werd geplaatst, met het doel de non-interventie te doen overgaan in een daadwerkelijke inmenging. Waren er symptomen, dat de Fransche regeering hier ooren naar had? In ieder geval achtte toen Mussolini het oogenblik gekomen, even aan de wereld te doen weten, dat een openstelling der Pyreneëngrens, zeer zeker ook met een grootscheepsche hulp zijnerzijds beantwoord zou worden. Onder deze omstandigheden was het voor alle partijen maar het beste, dat Frankrijk zich van eenige actie onthouden zou; hetgeen het ook deed, echter met een bepaalde reserve. Want, zoo lieten eenige stemmen dit ten duidelijkste doorschemeren, mochten na een overwinning van Franco de Italiaansche troepen zich eens niet uit Spanje terug willen trekken, dan zouden de Franschen er zich wellicht toe genoopt zien, ter bescherming van hun Afrikaansche verbindingen, het eiland Minorca te doen bezetten.

De stemming bleef dus vrij geladen, temeer, daar de pers in de verschillende kampen zich ook waarlijk niet onbetuigd liet, en heel wat neerschreef, wat zij veel en veel beter achterwege had kunnen laten. Vooral van Hitler's aanstaande Rijksdagrede werden de vreeselijkste dingen voorspeld, terwijl anderzijds van Chamberlain, die juist twee dagen vóór Hitler spreken zou. met groote stelligheid een scherp requisitoir tegen de As werd verwacht.

Dat deze paniekzaaiende gissingen intusschen door Engeland's minister van binnenlandsche zaken, Sir Samuel Hoare, nog eens op felle wijze gegispt werden, niemand, die er zich maar wat van aantrok. De duistere achtergrond van angsten en vermoedens bleef kalmweg voortbestaan, en steeds veelvuldiger werden de gedachten aan een oorlog, welke alweer ‘onvermijdelijk’ heette te zijn.

In deze atmosfeer kwam minister Chamberlain aan het woord, ditmaal te Birmingham, aan een banket van de juweliersvereeniging, en ook daar - hoe kon het ook anders? - sprak hij voornamelijk van vrede en verzoening. Nog altijd bleek hij van Muenchen geen spijt te hebben, dat hij niet zag als een afsluiting van iets, doch slechts als een enkele phase in een onwankelbare en duurzame vredespolitiek. Over zijn reis naar Rome sprekende, zette Chamberlain nogmaals uiteen, dat hieraan geen andere bedoeling had voorgezeten, dan in een rustige discussie elkanders opvattingen eens te leeren kennen. Men was dus niet bijeen gekomen om elkander te overtuigen, maar, zoo zeide de spreker, ‘ik kan u verzekeren, dat wij als betere vrienden zijn vertrokken, dan wij reeds waren, toen wij in Rome arriveerden.’

In aansluiting op zijn Italiaansche ervaringen, wees de Prime Minister op het groote verlangen van alle volkeren naar een bestendigen vrede. ‘Laat ons daarom aan anderen zien duidelijk te maken, dat wij hen niet beschouwen als mogelijke vijanden, doch als menschelijke wezens, gelijk wij zelf, en met wie wij ten allen tijde bereid zijn te spreken en overleg te plegen. Slechts op deze manier zal het mogelijk zijn de eeuwige verdenkingen uit te bannen, die thans nog altijd voort kunnen gaan de internationale atmosfeer zoo ernstig te vergiftigen.

Echter, terwijl er twee voor noodig zijn om vrede te sluiten,

is één al voldoende om oorlog te maken, een onaantastbare waarheid, waar voor het Britsche Rijk de dure plicht uit voortvloeit, zich een krachtig verdedigingsapparaat te bezorgen.' Na verteld te hebben, wat op het terrein der defensie reeds gebeurd is en wat nog in de naaste toekomst te gebeuren staat, besloot Chamberlain zijn zoo voortreffelijke redevoering met de waarschuwing, het er niet op aan te sturen, door geweld te willen overheerschen, want dit zou een omstandigheid opleveren, waardoor de vrede zeer ernstig in gevaar zou komen. Hier toch, zouden de democratiën een halt moeten roepen, al was het op het oogenblik van spreken ook allerminst nog noodig alarm te gaan blazen.

Acht en veertig uren later sprak de Duitsche Rijkskanselier, en ook hij getuigde van een oprechten wil naar vrede en internationaal overleg. Na van het vergleden jaar een uitvoerig overzicht te hebben gegeven, - waar wel alle aanleiding toe was, want werd in 1938 niet eindelijk het groote feit verwezenlijkt, waar zoovele geslachten al van gedroomd en voor gestreden hebben, de stichting van het Groot-Duitsche Rijk? - herhaalde de Fuehrer eerst nog eens zijn bekende verklaring, tegen Frankrijk en Engeland, behoudens de koloniale kwestie, geenerlei territoriale eischen meer te hebben, terwijl daarboven de koloniale verlangens nooit tot een oorlog zouden kunnen leiden. Hitler wenschte met beide landen tot vertrouwelijke betrekkingen te komen, hetzelfde trouwens evenzeer verlangende ten aanzien van de Vereenigde Staten van Amerika. Maar dan zou men te Washington toch eerst moeten leeren inzien, dat Duitschland zijn eigen boontjes belieft te doppen, geen inmenging in zijn privé zaken kan dulden, en al evenmin een soort politietoezicht op zijn handelsbetrekkingen met de Zuid-Amerikaansche staten.

De zoo met spanning verbreide uitlatingen over het Duitsche standpunt inzake de bekende Italiaansche eischen, bleven al evenzeer uit als zoovele andere met zekerheid(!) voorspelde woorden, en merkte de Rijkskanselier slechts op, dat iedere tegen Italië ontketende oorlog, Duitschland aan de zijde van den vriend zou brengen. Precies gelijk de verhouding tusschen Parijs en Londen, beschouwen de Duitschers de As dus als een *defensief* verbond, en met dit nog eens met nadruk vast te stellen, heeft

Hitler een mogelijk gevaarlijke onzekerheid uit de wereld geholpen, zonder zich nochtans met de vermeende of werkelijke verlangens van den Duce vereenzelvigd te hebben.

Zooals het Duitsche staatshoofd verder verklaarde, zal men in het komende jaar alle krachten dienen te concentreeren op het *binnenland,* waar tal van moeilijkheden nog om een oplossing vragen. Eén van de moeilijkheden ligt in de handelsbeweging met het buitenland, want steeds nog is de export van veel te geringen omvang. Deze zal dan ook moeten worden opgevoerd, onder alle voorwaarden en kostte wat het kost, het liefste natuurlijk met vreedzame middelen en langs wegen van gemeenschappelijk overleg, maar zou het er ooit toe gedwongen worden, dan zou het Duitsche rijk er niet voor terugdeinzen eventueel tot een export-*offensief* zijn toevlucht te nemen.

'Duitschland verlangt evenwel in de eerste plaats naar vrede en vriendschap met alle landen, en het is mijn stellige overtuiging, dat wij thans een lange periode van vrede tegemoet gaan.'

Aldus de Fuehrer in zijn voor den eersten Groot-Duitschen Rijksdag uitgesproken rede, welke, mocht zij ook niet overal zooveel instemming ontmoeten als die van minister Chamberlain, er toch ook in belangrijke mate toe heeft bijgedragen, de menschen weer wat lichter adem te doen halen.

Zoo zag Chamberlain het tenminste ook, die den volgenden dag, tijdens het Lagerhuis debat over Spanje, Hitler's woorden kwalificeerde als niet te zijn gesproken door een man, wiens plannen het zouden zijn, Europa in een crisis te storten. Reageerende op de bekende verdachtmakingen door de oppositie aan het adres van Rome, slingerde de Eerste Minister in dezelfde zitting zijn critici het scherpe verwijt in het gezicht, dat 'de slechtste wijze, van iemand te bewegen, zijn woord te houden, bestaat uit hem te zeggen, dat men hem niet gelooft, om dan verder zijn houding te baseeren op de veronderstelling, dat het gegeven woord ook vast en zeker wel gebroken zal worden.' Nog kwam verder in het Lagerhuisdebat naar voren, dat èn Rome, èn Berlijn aan de Engelsche regeering met stelligheid verzekerd hadden van Franco niets te eischen te hebben, waardoor dus ook geen enkele aanleiding voorhanden was, thans nog van de traditioneele niet-inmenging af te gaan wijken. Summa summarum, was na het

falen van al die zwartgallige voorspellingen, en het in werkelijkheid uitgesproken worden van zooveel vertrouwen-wekkende en vredelievende woorden, het politieke weertje belangrijk opgeklaard. Doch helaas, voor men er eigenlijk goed en wel den tijd toe had, zich dit eens even rustig te kunnen realiseeren, kwamen van Amerika afkomstige donderwolken den hemel hier opnieuw verduisteren. Naar alle Amerikaansche dagbladen zulks berichtten, had President Roosevelt in de Senaats-commissie voor militaire aangelegenheden een zeer pessimistisch exposé gegeven, daarin o.m. verklarende, dat, ingeval van oorlog, Amerika's grenzen in Frankrijk zouden liggen, en dat het een absolute noodzakelijkheid is, de democratieën met alle mogelijke middelen van steun te voorzien, ook van oorlogstuig. Daar dit laatste niets meer of minder inhoudt, dan een eenzijdige opheffing van de thans geldende wetten op het wapen-embargo, waren Roosevelt's jongste verklaringen wel van een uitermate verstrekkende beteekenis, welke niet na zouden laten, in alle landen een hevige reactie te verwekken. Die reactie kwam dan ook, echter sprong de bom verkeerd. Wel toonde de Fransche pers zich over het algemeen zeer tevreden, maar in Italië en Duitschland was men nijdiger dan ooit, terwijl in de Engelsche kranten een bijzonder groote reserve in acht werd genomen. De Engelsche regeering ging zelfs nog verder, door bij monde van Lord Halifax er nog eens den nadruk op te doen leggen, hoezeer Engeland geneigd blijft vast te houden aan een politiek van vrede en overleg, al zij het daardoor ook niet minder paraat, mogelijke daden van geweld met alle middelen te kunnen tegen gaan.

De terugslag in Amerika was al evenmin onverdeeld gunstig. Terstond werd er door verscheidene senatoren een blok gevormd, met het doel Roosevelt's plannen, mogelijk van de tradtioneele politiek af te willen wijken, uit alle macht te kunnen tegenwerken. Daarnaast lieten zich nog tal van stemmen hooren, die aan Roosevelt den eisch stelden, thans aan het volk eens zonder terughoudingen te willen verklaren, wat hij nu eigenlijk precies met zijn buitenlandsche politiek wel allemaal voor heeft.

Toen, volle drie dagen later, kwam even plotseling als die dreigende verklaring, een zelfzaam opvallend démenti, waarin de president een heel bittere critiek op de pers uitoefende, haar

van niets minder beschuldigende, dan van een opzettelijke leugen te hebben gebezigd. De meeste persorganen lieten deze beschuldiging niet zoo maar zonder meer aan zich voorbijgaan, zij handhaafden hun oorspronkelijke berichten, er Roosevelt van betichtende, een onjuist démenti te hebben geproduceerd.

Wat in dezen nu te moeten gelooven? De eerste verklaring van Roosevelt, voornamelijk slechts sensationeel door het oogenblik, waarop zij gedaan werd, is volkomen in overeenstemming met de lijn, welke de president in zijn buitenlandsche politiek na al sedert jaren consequent pleegt te volgen, terwijl het démenti juist geheel *buiten* die lijn valt. Zijn opmerking hieruit, tegen verstikkende bondgenootschappen gekant te zijn, is in openlijken strijd met zijn streven naar pan-Amerikaansche en pan-democratische formaties; zooals ook het zich plotseling uitspreken voor de vrijheid van wereldhandel bij lange na niet klopt met het reeds genoemde pan-Amerikaansche streven en al evenmin met het nog pas gesloten, positief anti-Duitsche handelsverdrag met Engeland. Een sterk voorstander van beperking in de bewapening, waartoe zich Roosevelt in zijn démenti ook al verklaarde, zou toch eigenlijk ook andere wegen moeten bewandelen, dan het doorloopend critiseeren van wat 'de anderen' doen, hand in hand met een bewapeningsprogramma, geforceerd als wel nergens elders.

Theoretisch staat Roosevelt's tweede verklaring dus wel heel weinig sterk, maar waar ook de waarheid liggen moge, het eigenlijke kwaad was toch al geschied en ook niet meer ongedaan te maken. Opnieuw moest het door Chamberlain gesponnen, en nog maar o zoo dunne vredesdraadje van Amerikaanschen hand een gevoelige ruk doorstaan. Gelukkig brak het nog niet, wat alweer niet wegneemt, dat 'de anderen' er onwillekeurig opnieuw toe geneigd zullen zijn hunne relaties nog wat nauwer aan te halen, hetgeen tenslotte, gezien de aanwezigheid van Japan in den bekenden driehoek, op den duur een zuiver *anti*-westersche ontwikkeling op moet leveren. Zeker, momenteel zijn de kansen op een uitgroeien van het zuiver ideologische Anti-Komintern-Pakt tot een militaire alliantie, nog uitermate gering, om niet te zeggen, nihil. Doch 'Not kennt kein Gebot', en zoo mag men niet over het hoofd zien, dat een verder 'spelen' met de inter-

nationale verhoudingen, op den duur toch den groei van dergelijke kansen op een niet te onderschatten wijze bevorderen kan.

Zal ook het recht op voldoende levensruimte door niemand aan Japan betwist (mogen) worden, toch zal er in de toekomst een moment komen, waarin het Westen, wil het ten leste niet zelf tot de verliezende partij gaan behooren, verplicht zal zijn een tot hiertoe en niet verder te doen hooren. De Japansche energie is echter dermate groot (en welk spel zullen ooit ook de sovjets daarginds nog spelen?), dat een in, en tegen zichzelf verdeeld Westen hiertegenover zoo goed als machteloos moet staan. Niemand, die dat beter begrijpt, en er ten volle van weet te profiteeren ook, dan de Japansche regeering. Haast iedere week ontvangt zij de meest dringende vertoogen, dan uit Londen, dan uit Parijs of Washington. Maar wat richten deze uit? Niets! Met een breeden glimlach worden zij te Tokio aanvaard, men belooft nog breeder glimlachend een antwoord met Sint Juttemis, onderwijl al die nota's en vertoogen met den allerbreedsten glimlach in de prullemand gooiende.

Intusschen, hoe kundig weten de Japansche regeerders telkenmale maar weer hun slag te slaan, zoodra de westersche aangelegenheden in een critiek stadium zijn gekomen! Tijdens de Tsjechische crisis werd de Japansche regeering in een agressiever richting omgevormd, de vloot werd in gereedheid gebracht, doch dank zij Muenchen mocht de ‘verrassing’ ditmaal nog beperkt blijven tot een voortreffelijk uitgevoerde landingsmanoeuvre in Zuid-China, in de oogenblikkelijke nabijheid van Kanton en het Engelsche Hongkong. Zooals bekend, was het uiteindelijk resultaat dezer manoeuvre een afsluiting van het Chineesche binnenland, waarna overal in de kuststrook de ‘open deur’ werd toegeslagen.

De jongste moeilijkheden in Europa, hadden de bezetting van het, strategisch zoo uiterst belangrijke, eiland Hainan ten gevolge, dit bovendien nog, met een volkomen negeeren van het met Frankrijk bestaande verdrag van 1907, waarin men dit eiland uitdrukkelijk tot een onschendbaar stuk van het Chineesche grondgebied had verklaard. Toppunt was voorzeker, dat Parijs niet eens van de voorgenomen bezetting op de hoogte werd gebracht, Berlijn en Rome daarentegen wel! Het bezit van Hainan is voor de

Japanners overigens van uiterst groote waarde. In de eerste plaats raakt China er weer verder door geïsoleerd, vervolgens zijn ook de toegangswegen tot Fransch Indo-China nu onder Japansche contrôle gekomen, terwijl tenslotte - en dit is ongetwijfeld het allerbelangrijkste - de maritiem-strategisch zoo gewichtige boog, gevormd door de Carolinen, het eiland Yap, de Palau-eilanden, Formosa, de Pescadores en de Prataseilanden, thans met deze nieuwe aanwinst voltooid is geworden. Met dit succes heeft de Japansche Marine hare basis met niet minder dan gemiddeld 1600 zeemijlen naar het Zuiden toe vooruit geschoven, wat met andere woorden wil zeggen, dat na verloop van tijd Nederlandsch-Indië, Malakka en de Philippijnen geheel binnen het machtsbereik der Japansche zeemacht zullen komen te liggen.

Einde 1936 verklaarde de toenmalige onderbevelhebber der Japansche vloot het in een tafelrede voor noodzakelijk, de economische opmarsch zuidwaarts te doen gericht zijn, en de actieradius der marine zoo snel mogelijk uit te breiden tot en met Nieuw-Guinea, Borneo en Celebes. Ook deze stem, slechts één uit vele, zou door het Westen worden genegeerd, men sprak er van onmogelijke eischen en van droomen zijn bedrog. Echter aleer de wereld een klein jaar verder was gekomen, rukten de Japansche troepen het Chineesche land reeds binnen, en nu, nauwelijks twintig maanden nadien, zal het niet lang meer duren, of ook de actieradius zal zijn, gelijk adminraal Takahashi dien als gewenscht had aangegeven. Met oneindig geduld, gepaard aan een taaie energie van enormen omvang, weten de Japanners het klaar te spelen, hunne illusies punt voor punt in werkelijkheid om te zetten, en wanneer generaal Tsang Kai-sjek dit streven benoemt als ‘begin van een Japansche overheersching van den Stillen Oceaan’, dan heeft hij daarmee een onbetwistbaar gelijk.

In zoover is China's zaak, dan ook die van het Westen, het mag en het kan zoo'n overheersching niet toelaten, niet alleen met den mond, maar, indien het niet anders meer zou gaan, ook met de daad, door macht tegenover macht te stellen. Doch kunnen de westersche mogendheden het niet tot een krachtmeting laten komen, noch daar zelfs alleen maar mee dreigen, zoolang elk spoor van blanke solidariteit afwezig moet blijven, en deswege

iedereen hier aan handen en voeten gebonden is, bang voor het onderling krakeel.

Aan dien toestand *moet* dus een einde komen, wil onze geheele beschaving niet roekeloos op het spel worden gezet. Ergo zou Europa er ook heel wat beter mee gediend zijn, wanneer Amerika's president eens ophield met ideologisch andersdenkenden voortdurend maar de les te lezen, en er toe besluiten wilde, naar het voorbeeld van Chamberlain c.s., een reëele politiek van vrede en verzoening voortaan daadwerkelijk te ondersteunen.

Dat overigens, ondanks alle geharrewar, het Europeesch evenwicht behouden is kunnen blijven, is ook voor een niet gering aandeel te danken geweest aan den verderen opmarsch van generaal Franco, welke na den val van Barcelona in een haast nog verbluffender tempo werd voortgezet. Op het oogenblik kan men wel zeggen, dat geheel Catalonië zich in handen der rechtschen bevindt en bovendien, dat ook het dagelijksch leven aldaar in koortsachtig tempo bezig is zijn gewonen gang weer terug te vinden. Tezamen met tienduizenden miliciano's en opgejaagde burgers, vlood ook de republikeinsche overheid weg uit het bedreigde gebied naar Frankrijk toe, zoodat op een gegeven moment, er eigenlijk geen roode Spaansche regeering meer 'thuis' aanwezig was. Verscheidene regeeringen, waaronder die van Frankrijk en Engeland in de eerste plaats, hebben toen schielijk van deze omstandigheid gebruik gemaakt om met Franco in *officieel* diplomatiek contact te treden. Het is nu als het ware een wedloop geworden, nog op het allerlaatste oogenblik bij Burgos in de pas te kunnen komen; Zwitserland en Eire hebben Franco bereids de jure erkend, Egypte zal vermoedelijk als derde volgen, waarna een Fransche en Engelsche erkenning (plus de rest) ook wel niet lang meer op zich zullen doen wachten. De spil Londen - Parijs is het er natuurlijk om te doen, de toekomstige politiek van Spanje niet geheel en al in de richting van de As te doen gaan, hetgeen speciaal Frankrijk wel in een hoogst penibel parket zou brengen. Natuurlijk heeft Engeland net zoo goed zijn interesses bij een 'Spaansch' Spanje, daar het er zich anders heusch wel voor zou hebben gewacht, Franco zoo kennelijk in de kaart te spelen, als het nu - door aan een nationalistisch hoofdofficier een torpedojager ter beschikking te stellen - heeft gedaan, teneinde het belangrijke eiland Minorca

zoo snel mogelijk en zonder Italiaansche hulp in rechtsche handen te brengen. Hebben de Duitschers en Italianen zich vooral ingespannen bij Franco's start, het heeft er thans allen schijn van, dat zijn eindspurt in het bijzonder door Engeland zal worden begunstigd. Een verschijnsel, hetwelk men vrij moeilijk elegant zal kunnen noemen, echter is politiek nu eenmaal een spel van belangen, waarbij onder alle omstandigheden ‘het meisje’ bij ‘de zaken’ ten achter moet worden gesteld.

België heeft nu eindelijk zijn kabinetscrisis, waar het al maanden over doende was, die te krijgen. Hoewel het Spaak uiteindelijk toch nog gelukken mocht, na ontzettend veel heen en weer gepraat, de kwestie-Burgos te liquideeren, en met een gereconstrueerd kabinet te voorschijn te komen, was zoo stilaan onder de bedrijven door alweer een nieuwe twistappel rijp geworden, doordat de door alle Vlamingen gewenschte en goedgeheeten benoeming van den voormaligen activist, Dr. Martens, tot lid van de pas door Koning Leopold opgerichte Vlaamsche Academie, even unaniem door alle Walen veroordeeld werd, met als gevolg een felbewogen actie, zoowel in de straten, als in het parlement. Spaak beleefde er wel erg onprettige dagen mee; in de Kamer werd hij gesard als maar zelden zoo gebeurt, en op straat door een tierende bende gemolesteerd. Nochtans bleef hij aan het bewind, wist in de Kamer na hevigen strijd nog net op het nippertje een meerderheid uit het vuur te slepen, welke enkele dagen daarna in den Senaat met iets betere verhoudingen nog bevestigd zou worden. Amper parlementair behouden, stelden zijn liberale medewerkers hem toen plotseling voor het alternatief òf Dr. Martens wordt ontslagen, òf wij treden uit. Verre van fraai, dit liberale optreden, aangezien dezelfde ministers toch eerst op een kabinetsprogramma waren medegegaan, waarin de handhaving van Dr. Martens' benoeming zooveel als een conditio sine qua non moest worden beschouwd. Maar toen bleek, dat op dit programma toch nog een parlementaire meerderheid behaald kon worden, toen eerst kwamen de liberale ministers in het geweer, en bewerkten aldus, met hun onaanvaardbaar en tevens volslagen onlogisch alternatief, achteraf dan nog den val van dit zoo moeizaam opgetrokken kabinet.

Vier maanden gesukkel, waarin de arbeid van regeering en

parlement zoo goed als stil heeft gelegen, blijken per slot van rekening toch nog om niet te zijn voorbijgegaan. Thans een kabinet te moeten vormen, is welhaast een onoverkomelijke moeilijkheid, want gelijk de zaken zich allengs nu ontwikkeld hebben, is het absoluut geen kwestie meer van voor of tegen Dr. Martens, van een nieuwe partijencombinatie of van kamerontbinding, doch gaat het er om, een oplossing te kunnen vinden, welke aan de elkander momenteel weer feller dan ooit hatende Vlamingen en Walen allebei een redelijke bevrediging kan schenken. Op het oogenblik wordt de Belgische staatkunde geheel en al bepaald door de Vlaamsch - Waalsche antithese, en meer dan ooit blijkt nu wel weer de juistheid van de door minister Jules Destrée eens tot wijlen Koning Albert gerichte woorden: 'Sire, il n'y a pas de Belges!'

Hoe moeilijk de toestand wel is, kan blijken uit het achtereenvolgens mislukken van de pogingen van Spaak en Henri Jaspar om een nieuwe regeering gevormd te krijgen. Thans is Pierlot met de kabinetsformatie belast en waarlijk, het ziet er niet bijzonder naar uit, of deze het wel erg veel verder zal brengen.

Een soortgelijke crisis als de Belgische, heeft zich in Zuidslavië voorgedaan; hier was het de Serviër Stojadinowitsj, die na eveneens door enkele medewerkers in den steek te zijn gelaten, er verder ook geen kans voor zag, het tegen de Kroatische oppositie te kunnen bolwerken. Zijn opvolger werd de Kroaat Tswetkowitsj, wiens voornaamste taak het nu schijnt te zijn een nieuw kiesstelsel te ontwerpen en aan de hand daarvan nieuwe verkiezingen voor te bereiden. Zijn kabinet draagt dus meer het karakter van een overgangsbestuur, zoodat, mochten er ook in het buitenlandsch beleid misschien eenige wijzigingen op handen zijn, zulks voorloopig toch nog wel niet aan den dag zal treden.

Te Londen is de haast al niet meer verwachte 'Ronde-tafel' conferentie dan toch eindelijk nog begonnen ook, zij het voorloopig nog maar zonder ronde tafel. Zelfs bij de openingsplechtigheid, niet meer dan een formaliteit tenslotte, weigerden de Arabieren en Joden met elkander in aanraking te komen, derhalve is Chamberlain, de onverstoorbare, dan maar zoo wijs en zoo welwillend geweest, deze plechtigheid in duplo te verrichten.

Tot een werkelijk confereeren is het middelerwijl nog niet erg

kunnen komen, daar eerst de aanhangers van den Moefti en die van den meer gematigden Nasjasjibi het samen eens moeten worden, alvorens er eigenlijk goed en wel van een Arabische afvaardiging sprake kan zijn.

Terwijl de katholieke Christenheid, door het toch nog vrij plotseling overlijden van den bijna 82-jarigen Paus Pius XI, ongetwijfeld wel zeer gevoelig getroffen moet zijn, is tevens met hem een paus verscheiden, die ook op het terrein der Europeesche staatkunde lang geen onbekende was. Verscheidene concordaten zijn onder zijn bewind tot stand kunnen komen, onder welke wel als het meest belangrijke mag worden aangemerkt, het in 1929 met Italië gesloten Verdrag van Lateranen, waarbij door de bemoeiingen van Mussolini, Vaticaanstad als souverein gebied aan den Paus werd teruggegeven, en aldus de verzoening tusschen Vaticaan en Quirinaal een voldongen feit kon worden.

Reeds is men te Rome druk bezig met voor de komende pauskeuze de noodige voorbereidselen te treffen, een bewijs temeer, dat waar ook, het leven toch nergens stil kan staan, en het van de menschheid telkens weer vordert, onveranderlijk na een ‘Le roi est mort’, terstond ook het ‘Vive le roi’ te doen volgen.

Bibliographie

Reinier van Genderen Stort. *Het Goede Leven,* - N.V. Em. Querido, Amsterdam, 1938.

Neen, neen en nog eens neen! Wij kunnen een *dergelijke* behandeling (mishandeling!) van het goede leven niet accepteeren. Wat van Genderen Stort ons hier weer presenteert is geen roman, is geen goed leven, is een parodie. Ik heb een moment gedacht dat de schrijver eens een loopje wou nemen met het critisch vermogen zijner lezers en critici. Maar daarvoor lijkt het boek toch te serieus bedoeld.

Hemel nog-an-toe! We hadden vroeger in de Katholieke wereld enkele dames die meenden hun lezers te moeten vergasten op preekjes in 'roman'-vorm, en er kon deze dames niet genoeg op gewezen worden dat een roman en een preek twee heel verschillende zaken waren. Maar nu blijkt dit euvel zich niet tot de Katholieke wereld te beperken; nu blijkt ook v. Genderen Stort een preek-roman te geven. Tenminste te willen geven; want door deze hopelooze poging wordt de roman een fiasco en de preek.... bijna belachelijk. Dit boek is gewoonweg niet na te vertellen noch uit te pluizen; er valt slechts van te zeggen dat het volkomen, zoo volkomen mogelijk seniel is. 'Bekroonde ontbinding' schreef Gerard Bruning n.a.v. *Kleine Inez,* en inderdaad is dit boek het volledige stadium van ontbinding ingetreden. Het is maar beter er niet te veel over te zeggen....

C. en M. Scharten-Antink. *De Groote Zorzi.* - Wereldbibliotheek, Amsterdam, 1938.

Een eeresaluut aan het echtpaar Scharten-Antink, dat hier voor de zooveelste maal blijk gaf van hun hooge kunnen. Zij beschrijven hier het leven van Giorgione, den Venetiaanschen schilder rond 1500, en geven blijk van een historische kennis, een indringen in zijn schilderkunst èn een schrijfvermogen, dat men niet weet wàt méér te bewonderen. Men leest dit werk in eens door, geboeid door het veelkleurige leven dat zich voor ons ontrolt, en men krijgt inderdaad heimwee naar dergelijke tijden en dergelijke menschen.

Had het hier en daar iets beknopter mogen zijn, er valt overigens niet anders van te zeggen dan: een prachtboek, een der allerbesten uit de najaarsaanbieding.

Louis Couperus. *Korte Arabesken*. - Wereldbibliotheek, Amsterdam, 1938.

Van Couperus bekende *Korte Arabesken* kwam bij de W.B. de 4e druk

(8e duizendtal) van de pers. Wij hoeven over dit werk niet veel meer te zeggen - dan alleen, dat het wel teekenend is, dat het *nu* pas tot het 8e duizendtal komt!

Lode van der Schelde. *De populieren fluisteren*. - Zuid-Hollandsche Uitg. Mij., Den Haag z.j.

Naar ik meen het eerste oorspronkelijke roman-debuut dat in de bekende Cultuur-serie werd opgenomen. En, laten we direct zeggen: terecht werd opgenomen, want dit is een opmerkelijk debuut. Niet dat het geheel vlekkeloos zou zijn, niet dat het geheel vrij van reminicensies is, met name sterk aan Antoon Coolen herinnert. Vooral de scene tusschen den pastoor en den ouden boer (blz. 49) is zoo weggeloopen uit De Schoone Voleinding. Dit alles is voor een debuut echter geen dood-wond; er is een ander gevaar waarvoor Lode v.d. Schelde zich zal te hoeden hebben. Was het vroeger in Zuid Nederland mode, op het voetspoor van Timmermans vooral, 'leutige' romans te schrijven, er dreigt heden in datzelfde Vlaanderen een school 'tragische' romans te komen in het voetspoor van Gerard Walschap. Maar wat Timmermans en Walschap kunnen, kan ieder ander niet. En ik meen dat Lode van der Schelde te veel eigen talent heeft om zich tot klakkeloos school-werk te beperken.

Over het algemeen is deze roman opmerkelijk goed geschreven, behoudens een enkel fragment en het hinderlijk-vaak terugkeerend 'Gadverdekke', alsof er geen andere krachttermen in zwang zijn voor wie daar behoefte aan heeft. Ook hoede Van der Schelde zich voor 'magie' - ook zonder magisch te willen zijn kan men een goeden roman schrijven. Hij leere de beperking, waarin zich de meester toont, en hij zal een carrière voor zich hebben van veel belang.

De uitgave van dit boek is prachtig, behoudens (voor mijn gevoel) de al te ouderwetsche roode lijnen om de spiegel.

Louis Carbin. '*Van Berkel' Wegend Waterdrager*. - W.L. & J. Brusse. Rotterdam.

Een boekje dat beter onuitgegeven ware gebleven. Het wil een parapsychologisch verslag zijn, en pretendeert tegelijk een vertelling te vormen. Noch het een, noch het ander lijkt geslaagd. Een dergelijk 'verslag' kan ieder, die 'n schepje parapsychologie innam en 'n beetje fantasie bezit, makkelijk in elkaar flansen. Een dergelijke 'vertelling' is al even licht te fokken. De ernstige parapsychologie wordt er vermoedelijk geen stap verder mee gebracht, en de litteratuur al evenmin.

Antoon Coolen. *Herberg in 't Misverstand*. - Nijgh & van Ditmar N.V., Rotterdam.

Antoon Coolen heeft zijn eigen, Coolensch idioom laten varen en schreef deze roman in het Nederlandsch. Maar behield zijn eigenaardige zinsbouw,

zoodat we hier en daar een kort stukje rammelend proza te genieten krijgen. Waarin enkele mededeelingen na elkaar worden gedaan die evengoed wegbleven. Vooral de aanvang lijdt onder deze kwaal. Als het verhaal (of liever: de diverse verhalen) eenmaal op dreef is(zijn), dan weet Coolen ons toch weer te boeien met fijne opmerkingen, met scherpe teekeningen en rake gezegden. Zoodat de slotconclusie weer wordt: toch een echte Coolen. Voor liefhebbers van het soort om van te smullen.

Janet Riesenfeld. *De doode Miliciano*. - A.W. Bruna & Zoon, Utrecht, z.j.

Janet Riesenfeld moet een Amerikaansche zijn die naar Spanje ging om haar geliefde te ontmoeten. Juist als ze in Europa is aangeland breekt de opstand van Franco uit, en als ze ondanks alles toch kans ziet om in Spanje door te dringen, maakt ze 'n half jaar de burgeroorlog mee. Hoewel haar geliefde kennelijk van den aanvang af rechts staat, belet dit haar niet om links te geraken. Wij merken echter niets van eenige verantwoording of beredeneering dezer keuze; ze is louter op sentiment gegrondvest. Als deze dame inplaats van in Madrid ergens anders terecht was gekomen, en rechtsche inplaats van linksche menschen had leeren kennen, ware waarschijnlijk haar keus ook anders geweest. Wij beleven niets van een ‘groei’ in haar, hoewel ze deze in het voorwoord belooft. Meestal babbelt ze nogal luchthartig over een stad, die heel de belegering nogal luchthartig schijnt op te nemen. Hoewel hier en daar wel 'n passage staat, die ons even vermag te boeien. De mededeeling op blz. 107 lijkt toch wel wat erg op gruwelsprookjes!

Waarom is er geen naam van vertaler of vertaalster genoemd?

Halldór Laxness. *Vrije Mannen*. Vert. d. Dr. Annie Posthumus. - Zuid-Hollandsche Uitg. Mij., Den Haag. z.j.

Halldór Laxness heeft zich in Nederland ineens een naam veroverd met zijn *Salka Valka;* nu verschijnt in dezelfde Cultuurserie een tweede vertaling van hem. Waar ik het eerste boek niet las, is *Vrije Mannen* inderdaad een verrassing voor me. Wat is het, dat deze man beschrijft? Niets anders dan het simpele leven van een IJslandschen boer, pionier in de barre en woeste streek, die om zijn zelfstandigheid vecht maar helaas jammerlijk ten onder gaat.

Heel dit lijvige boek speelt zich af in een zoo'n klein boerderijtje, winterlang ingesneeuwd, door een gezin bewoond; men zou er bang voor zijn. Maar wie eenmaal begint te lezen, kan het boek niet meer uit handen leggen. Men wordt niet in adembeklemmende vaart meegesleept door heele serie's avonturen; men wordt ‘alleen maar’ volkomen geboeid door het knappe schrijfvermogen van Laxness. Men leert het bijna-barbaarsche land met deze bijna-barbaarsche menschen kennen alsof men er op bezoek was (beter misschien zelfs, want veel bezoekers kunnen hun oogen niet gebruiken) en waarachtig ervan houden.

Een magnifiek boek; een der allerbeste deelen van de glorierijke cultuurserie.

Dignate Robbertz. *Noordwester*. - Bosch en Keuning N.V., Baarn. z.j.

Dignate Robbertz komt hier met een eersteling die zoo goed is, dat 't werkelijk een verrassing is. Er zijn niet véél auteurs, die van de eerste zin af hun ‘slag’ te pakken hebben en deze weten vol te houden tot het einde toe. Maar deze debuteerende schrijfster kan dit wel; er zijn slechts zéér schaarsche momenten in dit boek waar de lezer zegt: ‘dit kan in elk boek staand’.

De zee en de noordwester hebben haar gefascineerd, en het bittere, harde leven der Zeeuwen. Hierover schrijft zij, soms bijna zakelijk, een in waarheid realistische roman: dit leven wordt ons bijgebracht en dien! tevens als middel tot typenbeelding. En, dit in 't oog houdend, zijn er twee zaken die een werkelijke begaafdheid van niet gering formaat verraden: 1° dat dit boek zoo forsch, bijna mannelijk is, en 2° dat ongeveer elk type, elk karakter, zoo verbazend goed ‘uit de verf’ is gekomen. Deze menschen leven voor ons; men hoeft geen moeite te doen om hun karakter te raden of tusschen de regels door te lezen. En er zijn nogal wat karakters! In deze bonte dooreenmengeling zóó goed elk's eigen geaardheid vast te houden en te doen goeien, dit verraadt de ràs-romancière die Dignate Robbertz is! Evenals het beheerschte boven de stof staan: wat was hier niet een pracht-gelegenheid tot larmoyante sentimentsuitingen, en wat heeft deze vrouw die prachtig vermeden! *Noordwester* is werkelijk een debuut van groot formaat, en wij verwachten van deze schrijfster nog wat!

Menno ter Braak. *In Gesprek met de vorigen*. - Nijgh & v. Ditmar N.V., Rotterdam, 1938.

Deze Menno ter Braak is ons oneindig veel sympathieker (of minstens minder antipathiek) dan die we vorige maal bespraken. *In Gesprek met de vorigen* is een bundel van zijn opstellen over verscheidene figuren vanaf Erasmus tot en met.... Menno ter Braak! Uiteraard zijn Ter Braak's beschouwingen over alle hier behandelde personen niet de onze. Maar ze zijn tenminste leesbaar, niet al te irritant-pedant en getuigen af en toe van denzelfden scherpen geest waarvan hier en daar *Het Tweede Gezicht* bewijzen gaf. Al stel ik voor mij *Het Tweede Gezicht* hooger dan *In Gesprek met de vorigen,* in dit laatste staan enkele zéér goede opstellen. Dat over J.H. Leopold is mij grootendeels uit het hart gegrepen, met het stuk over Alexis Carrel kan ik me over 't algemeen ook vereenigen. Jammer dat t.B. het nog altijd noodig meent, over iemand's christendom te moeten (mogen en kunnen) oordeelen, vooral opvallend over Gide en Teixeira de Pascoaes.

Al met al een bundel opstellen die te aanvaarden is omdat ze, ondanks alles, komen van iemand, die iets te zeggen had en wist, hoe dit te doen.

Dr. H. Smilde. *Jacob Cats in Dordrecht*. - J.B. Wolters, Groningen, 1938.

Voor litteratuur-historici lijkt mij dit boek buitengemeen belangrijk. Uit een overrijk aantal bronnen geeft schr. zoo volledig mogelijk de levensjaren die Cats in Dordrecht doorbracht, met alle persoonlijke en zakelijke aangelegenheden die men zich denken kan. Hierna volgt een uitvoerige beschouwing over verscheidene groote werken van dezen moralist, waaruit wel blijkt dat Dr. Smilde een niet gering werk zal hebben om Cats als groot dichter te verdedigen. Moralist is nu eenmaal iets anders dan dichter; hoezeer Cats ook tot de eerste categorie behoort, in de tweede komt hem slechts een zeer bescheiden plaats toe. Dit wil niet zeggen, dat de persoon van C. daardoor ook slechts recht op een bescheiden belangstelling zou hebben. Smilde is wel een geschikt pleitbezorger om ons belangstelling voor dezen figuur bij te brengen en dit boek hoort bij de zeer interessante boeken. Jammer dat hier en daar de zijpaden wat erg druk beloopen werden, dat de hoofdweg bijna vergeten werd.

C.J. Kelk. *Rondom tien gestalten*. - A.W. Bruna & Zn., Utrecht, 1938.

In dit boek geeft Kelk zeker iets origineels: een kritisch overzicht der Nederlandsche romanlitteratuur der laatste vijf jaren. Het is eigenaardig dat er voor poëzie tamelijk geregeld van dergelijke overzichten verschijnen, maar over het proza bij mijn weten nog geen. Toch, laat ons direct zeggen dat dit boek nut heeft; het is een samenvatting van nagenoeg alles wat er aan roman's verscheen - en een (gelukkig) nogal critische samenvatting. Niet de hoeveelheid der romans (die overstelpend is) mag een criterium zijn voor de stand van onze litteratuur. Daarom is het goed, dat hier eens een zoo objectief mogelijke balans wordt opgemaakt.

Eerlijk gezegd, verwacht men in het begin geen al te objectieve critiek; in de inleidende beschouwingen, waar Kelk nogal eens aan 't theoretiseeren slaat over de maatschappelijke taak van den kunstenaar, houden we even ons hart vast. Maar het bloed kruipt waar het niet gaan kan - en dezelfde Kelk die Tachtig nogal heftige verwijten te slikken geeft, schrijft erven later veel juister over de schandalig-geringe waardeering en kennis van Lodewijk van Deyssel. Zoo is hij telkens weer artistiek fijnproever genoeg om na een bewondering van eenige maatschappelijke kant, weer te komen tot een waardeering van de aesthetische zijde, en deze onverbloemd te uiten. Dit doet ons heel wat slips vergeven en met een korreltje zout nemen.

Men zou zich vergissen, als men uit den titel meende te moeten afleiden, dat Kelk een poging waagde om de romanlitteratuur in tien ‘groepen’ of ‘scholen’ te verdeelen rond die tien gestalten. Allereerst behandelt hij: De Dames; vervolgens: De Historische roman; De Vertellers; De Documentaire roman, en dan pas de tien gestalten (A. v. Schendel, Jeanne v. Schaik-Willing, C. v. Wessem, J. Slauerhoff, Helman, Du Perron, Den Doolaard, Jef Last, Vestdijk en Marsman) om in een epiloog nog op enkele verrassingen te wijzen. Men ziet, dat het geheel rijker is dan den titel.

Zooals gezegd: over het algemeen is Kelk's oordeel zeer objectief èn

zeer ad rem. Wat hij over Vestdijk schrijft is mij uit het hart gegrepen; zijn behandeling van Marsman lijkt mij het minst geslaagd. Hoewel het boek bedoeld is tot voorlichting van het groote publiek, zullen ook de auteurs zelf er hun nut mee kunnen doen, omdat hij zoo rake opmerkingen maakt.

Wij wenschen Kelk met dezen arbeid veel succes.

Dr. P.H. van der Hoog. *Rabbi Mozes Ben Maimon*. - Zuid-Hollandsche Uitg. Mij., Den Haag z.j.

Dit boek is het tweede van een trilogie, waarin drie geneesheeren-wijsgeeren, n.l. Ik. Ibn Sina; Maimonides en Paracelsus. Het eerste deel las ik niet, dit over Maimonides las ik met groote belangstelling. Wel wordt de geneesheer in Maimonides wat zuinig behandeld, en wel wordt er wat erg veel over de heele tijd gesproken in vergelijking met het gedeelte over Maimonides zelf, maar toch is het een tamelijk interessant boek. Men leert die periode der geschiedenis weer eens wat nader kennen, en tevens de persoon van een weinig bekend wijsgeer. Het was een goede gedachte van Dr. v.d. Hoog, twee zulke uitvoerige vertalingen van Maimonides zèlf op te nemen; men leert iemand nooit beter kennen dan uit zijn eigen werk.

Dr. H.J. Pos. *De Zin der Wetenschap*. - Van Gorcum & Comp. N.V., Assen. z.j.

In dit boekje werd herdrukt de voordracht, gehouden in de serie lezingen over de Universiteit, georganiseerd door de Centrale Faculteiten-commissie. Achtereenvolgens gaat Dr. Pos na, welke houding de buitenwereld inneemt jegens de wetenschap; hoe de beoefenaar zelf ertegenover staat; de wetenschap als objectief historisch proces en als werkzaamheid van den menschelijken geest; de rol van wil en gevoel, om tenslotte de tegenwoordige maatschappelijke crisis der wetenschap te bespreken.

Hoe meer er over die crisis der wetenschap gepraat wordt, hoe meer ik ga meenen dat de oorzaken dezer crisis op verkeerde plaatsen gezocht worden. D.w.z.: de meesten schuiven de schuld op *buiten*-wetenschappelijke factoren en machten, m.i. grootendeels onjuist. Zoo lang men blijft huldigen het standpunt: ‘De manier waarop de kennende het zijn zijn láát, is namelijk niet die der onverschilligheid maar der erkenning’ (waarmee dus àl wat *is* gelijkwaardig wordt verklaard), kan men nog steeds beter de crisis-oorzaak *in* de wetenschap zoeken. Kon de wetenschap zichzelf genoeg zuiveren, dan ware de crisis waarschijnlijk ook spoedig opgelost.

J.J. Poortman. *Drei Vorträge über Philosophie und Parapsychologie*. - A.W. Sijthoff, Leiden, 1939.

De heer Poortman is een der weinige zelfstandige denkers, die wij in

Nederland hebben. Instede van zich tevreden te stellen, samenvattingen van andere denkers te geven, heeft hij getracht, een eigen systeem te ontwerpen in zijn 'Tweeërlei Subjectiviteit', in welk pogen hij voor een niet gering deel geslaagd mag heeten. Bovendien is hij een overtuigd parapsycholoog. In dezen bundel geeft hij een drietal redevoeringen, gehouden te Amsterdam en Weenen, die zeer belangrijk genoemd moeten worden, Ook voor hem, die niet geheel en al met P. accoord kan gaan, is dit boek, evenals zijn groote eerste werk, buitengewoon interessant om het scherpe denken van dezen auteur. Dat de parapsycholoog zich wel eens wil begeven op gebieden, die buiten zijn eigenlijke competentie vallen, is een fout, die elke jonge wetenschap wel eens dreigt te maken, en hopelijk wel beteren zal. Dergelijke zaken kunnen niet wegnemen, dat wij deze drie voordrachten van groot belang achten.

Dr. Jac. v. Ginneken. *De voornaamwoordelijke aanwijzing en het geslacht*. - Gebr. v. Aelst, Maastricht, 1938.

Een overdruk van het veelomsproken rapport, zooals gepubliceerd werd in *Onze Taaltuin* VII. Volgens de nogal fel verdedigde bewering van Dr. v. G. was Prof. Schrijnen het met dit rapport en de bijgevoegde woordenlijst eens. Over 't algemeen is deze woordenlijst ook inderdaad niet àl té overdreven, maar het lijkt ons nogal optimistisch, een beslissing te verwachten na één rapport! Als eerst het dozijn eens vol is, kunnen we over dat dozijn wel weer eens gaan rapporteeren!

Prof. Dr. J. de Vries e.a. *Het onderwijs in het Nederlandsch op Gymnasium en H.B.S.* - Leiden, E.J. Brill, 1938.

Als overdruk uit het Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde verscheen een bundeltje opstellen van Prof. Dr. J. de Vries, Dr. Ph. J. Idenburg, Dr. J. Moormann en Dr. Jos. J. Gielen. Deze vier heeren behandelen het onderwijs in Nederlandsche taal en letterkunde, en komen vrijwel eensgezind tot de conclusie, dat 't hiermee treurig gesteld is. Ieder, die een M.S. bezocht, zal dit aan den lijve ondervonden hebben; vooral als hij deze school bezocht in de 'vrijheids' periode. Het is dan ook volkomen te onderschrijven wat Dr. de Vries zegt in de inleiding: 'Een dergelijke toestand is beschamend voor onze Nederlandsche beschaving'.

Wij kunnen slechts hopen, dat de druk van deze en dergelijke publicatie's tenslotte zoo sterk wordt, dat er eindelijk eens verbeteringen komen.

Hans Zulliger. *Moeilijkheden bij de opvoeding van kinderen*. Deel 6 in de serie: Afwijkende Kinderen. - Uitg. Mij. Haga, Den Haag.

Vosor de serie 'afwijkende kinderen' vertaalde Clara Joachimsthal bovengenoemd boek van Zulliger. Deze Zwitsersche schrijver behandelt hier de opvoeding vooral

van ‘dissociale’ typen zooals hij ze noemt; kinderen die zich op een of andere wijze niet aan de gemeenschap kunnen aanpassen.

Hij geeft deze kinderen geen zuiver psycho-analytische, maar een paedanalytische behandeling: gelukkige vermenging der psycho-analyse met de paedagogiek. Zeer terecht legt hij er nadruk op, dat de paedanilst, méér dan de opvoeder van normale kinderen, een veelzijdiger kennis moet hebben dan alleen een paedagogische en psychologische. Uit eigen praktijk bewijst hij, dat een gematigd optimisme steeds gehuldigd mag worden, hoewel ook de paedanalyse soms voor onoplosbare gevallen komt te staan.

Dat men dit echter niet te spoedig denken moet, bewijst Zulliger zeer goed; wij kunnen dan ook niet anders dan dit boek ten zeerste aanbevelen bij allen, die met ‘moeilijke’ kinderen te maken hebben. Zij zullen er veel steun uit kunnen halen.

Prof. Dr. C.A. Mennicke. *Moderne Psychologie*. - Wereld-Bibliotheek, Amsterdam, 1938.

Als deel van de Encyclopaedie in Monografieën der W.B. werd aan Prof. Dr. Mennicke toevertrouwd de Moderne Psychologie, waarover hij een ‘poging tot synthese’ in 't werk stelde.

Laten we direct vaststellen: van encyclopaedisch standpunt uit is dit deeltje zeer geschikt; het biedt den belangstellenden lezer een rijke èn belangrijke hoeveelheid bijzonderheden. Mennicke kènt de hedendaagsche stroomingen, en weet van de meesten iets interessants te vertellen. Vooral voor paedagogiek en psychologie leeraren is dit werk als Nachschlagewerk zeker bruikbaar.

De schrijver heeft echter, blijkens zijn ondertitel en voorwoord, méér gewild; hij heeft gepoogd, in den ‘chaos’ der huidige psychologie een synthese tot stand te brengen. Dit is een der beste bedoelingen, die sinds lang geuit zijn, en het is inderdaad hard noodig, dat hiertoe de hand aan 't werk geslagen wordt. Zelfs willen we toegeven, dat Mennicke voor de methode om hiertoe te geraken, kostbare aanwijzingen geeft, en nog: dat hij bij het ‘tot elkaar brengen’ van sommigen richtingen werkelijk aardige aanloopjes neemt.

Máár: ‘Zodoende blijft inderdaad in de psychologie als zodanig, de vraag naar het wezen der ziel “in der Schwebe”’ vertelt de auteur ons reeds op blz. 13. En hij grondt dit op het al te sterk doorgevoerde ‘ervaringswetenschappelijke’ standpunt, dat hij inneemt; waarbij hij niet blijkt te beseffen, zèlf reeds eenzijdig te zijn en dùs niet tot een synthese te kunnen komen. Ervaringswetenschappelijkheid (feitelijk bedoelt schr. vooral experiment-wetenschappelijkheid) is tenslotte zeker inzake psychologie slechts een deel der synthese. En zoo blijft schr. dan ook staan op het, juist in Duitschland reeds 'n veertig jaar geleden gewraakte, standpunt der Psychologie *ohne Seele*. Als hij dan ook op bl. 18 zegt, dat ‘de tegenwoordige geestelijke situatie der mensheid is gekarakteriseerd door het feit, dat een vanzelfsprekende gebondenheid van denken en voelen aan de metaphysische diepten van het zijn geen sprake meer is’, dan is hij met deze bewering precies één generatie te laat.

Ik maak deze, op 't oog tamelijk kleine, opmerkingen niet om zout op slakken te leggen, maar om te toonen, dat deze auteur op een basis staat, die èn verouderd èn onjuist is - dus dat zijn poging tot synthese zéér critisch ter hand genomen moet worden. Deze positivistische houding maakt hem met name tamelijk 'onrechtvaardig' t.o.v. de parapsychologie, waaraan hij m.i. een te geringe waarde toekent.

Hoewel dit boek, om den rijkdom van verwerkt materiaal, dus zeer belangrijk is, moeten wij om de basis waarop het steunt, het voor critische en ter zake kundige lezers voorbehouden.

Dr. N.G.M. van Doornik, m.s.c. *De Moderne Gymnasiast tegenover zijn klassieke vorming*. - J.B. Wolters, Groningen, Batavia, 1938.

Een pracht van 'n proefschrift, waarop schr. evengoed in de psychologie als in de klassieke talen had kunnen promoveeren! Of men vóór- of tegenstander is van de klassieke opvoeding of van het 'humanisme' als opvoedingsfactor - men wordt door dit interessante werk zoo geboeid dat het niet uit de hand gaat. En.... dat bijna de felste scepticus 'bekeerd' zou worden. Deze schrijver had de inderdaad juiste gedachte, dat het, in het groote debat rond humanisme en klassieken, van belang kon zijn, de stemmen der direct-betrokkenen (i.c. de gymnasiasten) zelf te vernemen; en hij stelde een uitvoerige enquête in. Het resultaat daarvan werd in dit proefschrift verwerkt.

Waar men in elke regel de groote liefde van pater v. Doornik voor de klassieken voelt doorstralen, kost het inderdaad moeite, zijn critischen zin te behouden en zich aan dit boek niet volkomen gevangen te geven. Toch meenen wij, dat men goed zal doen, vast te houden dat hier slechts zeer bepaalde stemmen in een uitvoerig en belangrijk debat klinken.

En het is uiterst verlokkend, nogmaals mee een stem te laten klinken - en dan zou die stem allereerst de vraag willen stellen: is de gymnasiast wel in staat, om zelf uit te maken wat (en in hoeverre) van belang is in de opvoeding, die hij nog volop ondergaat? Het geheel van de opvoeding is méér dan de gymnasiast zelf kan overzien vermoedelijk (dit is geen minachting voor den gymnasiast!), zoodat zijn stem niet meer dan een betrekkelijke waarde kan hebben.

Deze betrekkelijkheid wordt nog vergroot door een feit (waaraan iedere enquête te lijden heeft), waarop schr. op bl. 75 even zinspeelt: de suggestie. Zoo als hij het zelf zegt: 'Dikwijls is de bewondering niets anders dan oppervlakkig gedweep en napraterij.' En al willen wij dit geenszins veralgemeenen, toch blijft het feit, dat het meerendeel der gymnasiasten in huis en school zoo veel over hun bevoorrechting heeft hooren spreken, dat ze het zelf al makkelijk nazeggen. Zeker nog wanneer er heel officieel om hun eigen meening wordt gevraagd.

Hierdoor hoeft niet ontkend te worden, dat het overgroote deel der p.p. en volkomen eerlijk was in hun uitingen van bewondering en belangstelling. Er zou echter gevraagd kunnen worden, of belangstelling der

leerlingen een bepaalde leerstof ook onmisbaar maakt? Een weinig begaat schr. m.i. deze fout wel: uit deze belangstelling te concludeeren tot ‘vormende waarde’; voor een classicus als hij overigens zeer begrijpelijk en te billijken. Maar de vraag zou alleen zijn: stel, dat ouders en leeraren enkele jaren lang de hooge waarde van b.v. de moderne talen of zelfs wiskunde, gingen benadrukken - zouden dan volgende geslachten gymnasiasten zich niet even gelukkig prijzen over hun wiskundige opleiding?

Het feit echter, dat wij persoonlijk niet zoo ontzettend enthousiast staan t.o.v. de noodzaak eener classieke vorming, neemt niet weg, dat we dit boek voor de volle honderd procent bewonderen als een buitengemeen knap werkstuk, en den schrijver van heeler harte proficiat wenschen!

Robert Vallery-Radot. *Herrschaft der Loge*. Ausbreitung, Macht, Zerfall? - V.A. Benziger & Co., Einsiedeln, 1935.

Inderdaad is dit boek ‘Anklage und Urteil über eine verhängisvolle Welt-Ideologie’ der Loge, zoo als het de macht en het drijven dezer Loge toont in de geschiedenis der 19e en 20e eeuw. In hoofdzaak de fransche geschiedenis doornemend, komen echter, door de internationale macht der vrijmetselarij, Oostenrijk, Italië, Duitschland en de Kerkelijke Staten evenzeer aan de beurt; in deze allen weet Vallery-Radot achter de gebeurtenissen te wijzen op de menschen, die aan de touwtjes trekken. Veel wat bekend was, en nog meer wat onbekend was, vertelt hij ons over deze tragische periode der geschiedenis, om na de beschrijving van uitbreiding en macht der Loge te komen tot de conclusie, dat zij heden in verval zou zijn. Conclusie, waarmee wij niet zoo gereedelijk kunnen instemmen; moge ook in Italië en Duitschland de Loge al gebroken zijn, in de overige wereld kunnen wij dit verval nog niet al te zeer aannemen. Al zou zij momenteel in schijn wat zwakker staan, dan zou het nog de vraag zijn of dit geen teruggaan ware om beter te springen. Waar verbergen in de aard van de Loge ligt, is het logisch, dat zij, trotsch gaande op macht in 't verleden, die van het heden niet openlijk toont.

Voor wie uit de droom der ‘onschuldige’ en ‘on-politieke’ vrijmetselarij geholpen wil worden, kunnen wij dit boek (voor Nederland te bestellen bij A.N. Govers te 's-Gravenhage) van heeler harte aanbevelen.

***Nieuwe Richtlijnen,* redevoeringen door Prof. Dr. L. v.d. Essen, Mr. Dr. F. v. Cauwelaert, Ir. T. Herbert, Graaf L. de Lichtervelde en Joris v. Severen, met voorwoord van Mr. Willem Melis. - Desclée, de Brouwer & Co., Brugge, z.j.**

Nu ben ik toch werkelijk diep geschrokken, dat jij, Willy Melis (ach ja, Mr. Willem Melis; maar laat me je nog éénmaal met den naam uit je studententijd noemen, toen we samen door St. Niklaas marcheerden en salamanderden), dat uitgerekend jij ons

op zulk een boek moet tracteeren! Dat jij ‘in den schoot van het comité voor politieke en sociaal-oecono-

mische voorlichting' *deze* serie lezingen moest organiseeren, en ze daarna in druk doen verspreiden, om onder het mom van nieuwe richtlijnen, grootere verdwazing in de toch reeds zoo zwaren strijd te brengen, edelen te belasteren en profiteurs te eeren!

Willy, Willy, dat jij toestaat, dat 'n graaf met nederlandschen naam, zich niet in 'Uw taal' uiten *kunnend,* in het fransch spreekt over 'een der onzen'; dat jij Joris van Severen toestaat, de edelste figuren, die Vlaanderen opbracht, te hóónen en te vertrappen; dat jij toelaat, dat men ook Noord-Nederland nog zou willen offeren aan de militaire en andere belangen van Frankrijk!

Willy, Willy, dat jij je zóó moet ontpoppen als anti-separatist, als 'Dietscher' met Bourgonje-lusten en als pleitbezorger van de verbondenheid tusschen Nederland, 'België' en Luxemburg - en méén je nu heusch nog, je Vlaamsche, je Nederlandsche volk met dezen bundel een *dienst* te bewijzen? Zou je nu heusch denken, dat het mij lust, in te gaan op alle dwaasheden en misleidende beweringen die deze sprekers daar stonden te uiten?

O Sint Niklaas, waaruit zooveel kerels van Vlaamsche strijders kwamen, dat deze redevoeringen binnen uw muren gehouden moesten worden!

Een Dietscher late dezen bundel, ten voordeele van zijn gemoedsrust, ongelezen.

LOUIS KNUVELDER

Norbert Loeser. *De Taak en Situatie der Hedendaagsche Jeugd* en *De Waarde der Illusies*. - D. van Sijn & Zonen, Rotterdam, 1938.

Deze schrijver bedoelt het zonder eenigen twijfel goed. Jammer, dat hij met zijn denkbeelden zóó in het vage blijft, dat men er niet de minste houvast aan heeft. Na gezette lectuur van deze beide verhandelinkjes, ben ik, met den besten wil, buiten staat, te zeggen, wat hij eigenlijk bedoelt.

Namen, feiten, data worden nergens genoemd. De stijl doet denken aan die van Vrijmetselaarsgeschriften, die in den boekhandel ter markt gebracht worden, zoodat zij ook in handen van outsiders kunnen vallen. Evenals dáár, zoo hier: duistere toespelingen, ondoorgrondelijke beeldspraak, een symboliek, woekerend over het betoog. Dit laatste valt vooral in het twééde geschriftje op. In het éérste laat de gedachtengang zich volgen, maar deze is nevelachtig als het Brockenspook.

Het begint al met den aanhef (pag. 5):

'Er heerscht veel wanhoop en radeloosheid in dezen tijd; er is een ondergangsstemming, die velen de moed en de kracht ontneemt, om naar voren te kijken. Velen ontdekken, dat zij op vermolmd hout zitten, dat iederen dag kan breken, en zij klagen en wenschen den tijd terug, waarin dit hout nog draagkrachtig, en versch en vol levenssap was; sommigen probeeren het met handige trucs: zij beschilderen het vermolmde hout met schelle kleuren en hopen zóó zichzelf en anderen in te kunnen praten,

dat alles in orde is. Weer anderen zijn op den grond neergeplofd en verkondigen, dat deze terugval in de meest primitieve houding de eenig mogelijke en meest veilige oplossing vormt voor alle problemen, die benauwend om ons heen zijn en ons om antwoord vragen. Er is veel angst en kwaad geweten, ook bij hen, juist bij hen, die luidkeels en met trompetgeschetter een nieuw tijdperk aankondigen; maar het zijn enkel de herauten der ontaarding en ontbinding, de harmoniekapel, die de begrafenisstoet van een vergaan tijdperk aanvoert. Er is *immers* voor hem, die oogen heeft om te zien en ooren heeft om te hooren, geen reden tot wanhoop of angst.'[1)]

Den Lezer geef ik het te doen, daar een touw aan vast te knoopen. Ik kan het niet. Fraai vind ik enkel dat 'immers': schijnbaar rede-gevend staand tusschen wat g é é n praemisse is en wat n i e t s op een gevolgtrekking lijkt!

Op pag. 7:

'Het begrip van "rijpheid" schijnt het begrip van "jeugd" buiten te sluiten. Een mensch, die rijp is, is niet jong meer. Maar wanneer is de mensch rijp? Een schijnbaar zeer eenvoudige vraag, die toch niet gemakkelijk te beantwoorden is.'

Inderdaad. Dat 'schijnbaar' is maar schijnbaar. Doch zóó lost men geen problemen op.

De auteur waarschuwt tegen overschatting der jeugd, en tegen der jeugd neiging om ernstige aangelegenheden als 'speelgoed' te behandelen. Ook het 'spel' staat bij hem niet in eere. Op pag. 27 heet het:

'De jongeren hebben hun eigen liederen, hun eigen ideologie, iedere groep gelooft zich bevoorrecht ten opzichte van de andere - doch waarom het eigenlijk gaat, is het spel. Robinson Crusoe en Karl May in permanentie. Zij zijn zoo verwend en vol van alle mogelijke onverteerbare kost, dat hun ontwikkeling gestremd en belemmerd wordt. Zij komen nooit verder, en zijn met dertig jaar nog even groote kinderen als in hun jeugdtijd. Alleen, zij beseffen niet, dat zij een wandelend anachronisme zijn. Zij gaan van de eene groep in de andere over, zij spelen later voor diplomaat of rechter, of ambtenaar, of wat u wilt, maar zij spelen.'

Ik had nooit gemerkt, dat deze wereld zoo een leuke speelplaats was!

De text vervolgt:

'Er zijn tegenwoordig staatslieden, die heel een volk regeeren volgens de recepten van Winnetou en Old Shatterhand, en zij hebben er succes mee, omdat niemand hun ernstigen tegenstand biedt.'

Als dat waar is, pleit het voor Winnetou en Old Shatterhand, die brave helden van Karl May!

De weinige verstandige èn zakelijke opmerkingen staan op pag. 28... 30, waar de schrijver tegen de Bridge-manie te keer gaat, de

1) Cursief van mij. A.A.H.

Olympiade-roes tot haar ware proporties herleidt en nog een paar rake zetten doet in het teeken van Nietsche. Maar verder gaat hij weer mis. Op pag. 37 en 38 de raad, den geest los te maken van de politiek en de kunst meer haar voornaamheid terug te geven. Op pag. 38 komt dan de schaduw van Coudenhove Kalergi's 'Pan-Europa' aanschuiven. Op pag. 38 en 39 dit bevel:

'Het nationale gevoel van den Europeaan moet tot het niveau van een provinciaal gevoel verlaagd worden'.

Drie maal 'bravo' voor dat 'niveau'!

Bij het einde van het stuk (pag. 39) heeft men geen flauw benul van wat er eigenlijk betoogd werd.

Uit het volgende opstel, 'De Waarde der Illusies', valt heelemaal niet wijs te worden.

De eerste volzin luidt:

'Nog altijd zijn er menschen, die zich over den aard en waarde van illusies - illusies maken.'

De heer Loeser behoort blijkbaar tot die groep, anders had hij dit stuk wel in de pen gehouden. Ik maak mij er geen illusies over en zal er dus maar het zwijgen toe doen. Over den auteur Loeser koester ik nog maar één illusie: dat hij zich een anderen schrijftrant aanwende òf voortaan zijn hand gebruikt voor een werk, dat haar beter ligt dan de pen voeren.

Nogmaals: hij bedoelt het stellig goed. Maar hij kan niet uit zijn woorden komen. En wat baat dan de beste bedoeling?

Ödön Tarján und Dr. Andreas Fall. *Ungarn, Slowaken und Ruthenen im Donaubecken*. - V. Hornyanszky Kön. Ung. Hofbuchdruckerei A.G., Budapest, 1938.

Een politiek propaganda-werkje voor de Hongaarsche 'these', geschreven naar aanleiding van het Verdrag van München, 30 September 1938. Men mag aannemen, dat het van den Staat uitgaat. Die Staat is ontevreden met de bewerkstelligde verdeeling van Tchecho-Slowakije, die hem zijn, zoo heftig begeerde, gemeenschappelijke grens met Polen onthield, en tracht nu 'stemming te maken' in het buitenland.

'München' heeft 'Trianon' begraven. Tegen dit laatste heeft Hongarije achttien jaar lang onophoudelijk geprotesteerd, mède door middel van zulke geschriftjes, in diverse buitenlanden. Zonder succès. Hitler's machtwoord bracht in luttele weken tot stand, wat jaren lang beroep op recht en billijkheid niet vermocht gedaan te krijgen. Treurig of niet, het is nu eenmaal zoo op deze booze wereld, dat een geladen revolver-in-de-hand een veel doorslaander argument uitmaakt dan zelfs de meest onberispelijke sluitreden uit den mond van een ongewapende. Enkelingen bespeuren de directe werking van het natuurlijk recht-van-den-sterkste enkel in de wildernis op onbewoonde eilanden en zoo, omdat binnen elk geordend Staatswezen de overmacht des Staatsgewelds, zijdens politie

en wat dies meer zij, de vrije uitoefening dezer natuurwet tusschen losse enkelingen overstemt; evenals de aantrekkingskracht der Aarde den voorwerpen op of bij haar oppervlak, welker onderlinge gravitatie verwaarloosbaar zwak is bij vergelijk met de hare, belet gevolg te geven aan de onderlinge neiging tot nadering, die toch tusschen hùn respectieve massa's óók bestaat. Maar Staten leven met elkaêr op voet van wildernis, want hun ‘gemeenschap’ kent geen Hoofd noch Wet.[1)] Tusschen hen beslist enkel de Macht. Wie haar niet héèft of van een ander bòrgen kan is een schaap tusschen wolven. Nu heeft iedere Staat Macht, meer of minder; het is enkel een verschil van graad. Dit kan echter alle mogelijke proporties aannemen. En zoo blijkt de ‘Staten-maatschappij’ een stelletje leeuwen, tijgers, wolven, olifanten, hyena's, nijlpaarden, lynxen, katten, muizen en schapen.

De muis Hongarije en de kat Polen hebben van den leeuw Duitschland een brok toegeworpen gekregen uit het afval der van wolf Tchecko-Slowakije losgerukte flarden. Dit heeft die leeuw niet uit liefde gedaan, maar omdat hij ze moeilijk zèlf oppeuzelen kon en ze in géén geval den wolf nog gunde. Muis en kat hadden, elk voor zich, op een gróóter stuk gehoopt. De kluifjes vielen tegen. En nu zijn zij teleurgesteld.

Tja. Dit is 's werelds loop. Zóó gaat het.

En daar komt de muis ons vertellen, dat haar nòg een boutje van den wolf toe komt. Ik geloof het graag. Maar ik geloof niet hard aan het voorkomen van recht en billijkheid onder de recepten in het kookboek van Moeder Natuur. En ik geloof niet bijster aan pleidooien pro domo. Recht en billijkheid zijn dèrmate relatief, dat ieder er van maakt, wat hem goed dunkt. Zij krijgen pas vasten grond door aanvaarding eener bepaalde basis. En het verschil tusschen elkaêr weêrsprekende orationes pro domo wortelt dus meestal in het onderscheid tusschen hun bases.

Dit pleidooi voor Hongarije's aanspraken stoelt op de St. Stephanus-Kroon-Gedachte. Onder St. Stephanus' Scepter werden de landen vereenigd, die, tot de ontbinding der aloude Donau-Monarchie, anno 1918, toe, het historische gebied van Hongarijë vormden. Een duizendjarige Traditie verbindt de daar wonende Volkeren.

Een sterk argument. Doch er staat een éven sterk dito tegenover: het Nationaliteits-Beginsel, dat zegt: één Volk, één Staat. Hier staat men voor de keus tusschen twee grondslagen van Staatsvorming.

De Volkeren, woonachtig op dat historische gebied van St. Stephanus, loopen hopeloos uiteen. Men vindt daar - in het midden - Magyaren (of te wel: de eigenlijke Hongaren), en verder Roemenen, Duitschers plus een staalkaart van Slavische Stammen. Zij hebben een gemeen-

1) Enkel domkoppen kunnen nog de illusie koesteren, dat de ‘Volkenbond’, dat kletscollege. zulk een Hoofd dier ‘gemeenschap’ zoû zijn. Dezelve mist het éérste attribuut van ieder Hoofd: macht, feitelijke van kanonnen en geweren, over zijn onderdanen, in casu de individueele Staten. En het z.g. ‘Volkenrecht’ is een stel gebruiken, maar, bij gebrek aan Macht om het af te dwingen, géén wet.

schappelijk verblijf onder één Scepter achter den rug en misschien gemeenschappelijke oeconomische belangen, maar zeker géén gemeenschappelijkheid van Ras, Taal en Cultuur.

De onderhavige brochure heeft het voorzien op de Slowaken en Ruthenen (of Karpatho-Russen of West-Ukraïners; zij tooien zich tegenwoordig met meerdere namen), die in het 'warm-vormig aanhangsel' bij den blinden darm Tchekijë (Midden-Bohemen, in vooroorlogsche taal) wonen, en wel in het Oostelijk deel de Ruthenen. Op pag. 63 en 64 heet het:

'Die wirtschaftlichen Grundlagen der Slowakei und Karpatho-Russlands, nämlich die überall in der Welt bekannte Forstwirtschaft, wurden von ungarischen Forstingenieuren geschaffen und man kan leicht sagen, dass derart viele Fäden des tausendjährigen Zusammenlebens und der Gemeinsamen Entwicklung das magyarische, slowakische und ruthenische Volk miteinander verknüpfen, dass eine Einrichtung der letztgenannten zwei Völker auf eine Eigenstaatlichkeit *kaum vorstellbar* ist, wenn nicht die durch den Trianoner Gewaltfrieden aufgelösten wirtschaftlichen Zusammenhänge wiederhergestellt werden.'[1)]

En als die nu eens vervangen worden door àndere? Door naar Duitschland gerichte, bij voorbeeld? Veel kans op!

Op pag. 65 onderaan:

'Das slowakische und ruthenische Volk für sich allein sind zu klein, um einen eigenen unabhängigen Staat gründen zu können.'

En Luxemburg, Monaco, Andorra, San Marino, Liechtenstein dan? Zijn nog veel kleiner. En voor wat het Rutheensche- of West-Ukraïnische Volk betreft: was er een tijd geleden niet juist sprake van, dat dit t.z.t. door Hitler's Derde Rijk geholpen zoû worden om de onder Poolschen en Sowjet-Russischen druk zuchtende broeders te bevrijden, ter vestiging van een der uitgestrekste rijken van Europa, met tientallen millioenen bevolkt?

Wat hooger op dezelfde bladzijde:

'Die ungarische Nation fordert keine Privilegien für sich,'...

Zal ze ook wel geen gelegenheid toe krijgen.

... 'wenn sie die Weltöffentlichkeit über die Lage im Donautal unterrichtet und das slowakische und ruthenische Brudervolk zur Zusammenarbeit auffordert, um die Probleme im Donautal zu lösen. Eine Tausendjährige Geschichte spricht dafür, dass der St. Stephansgedanke auch heute noch lebensfähig ist und dass Ungarn unabhängig und stark *bleiben* muss,'...[1)]

Het *is* het, om te beginnen, al niet. 'Bleiben' staat hier als euphemisme voor 'werden'. O n a f h a n k e l i j k is het nog, s t e r k wil het wòrden om wat nu volgt:

... 'um im Hinblick auf seine geographische Lage und die staatsbil

1) Cursief van mij. A.A.H.

1) Cursief van mij. A.A.H.

dende Kraft der Nation der Sammelpunkt aller Kräfte für eine Zusammenarbeit im Donauraum zu *bleiben*.[1)]

Dit laatste 'bleiben' is evenveel waard als het vorige.

Duidelijk blijkt, uit welken hoek de wind waait. Hongarije ducht, met reden, de aanwassende Duitsche hegemonie, die er wel eens toe zoû kunnen leiden, dat het Derde Rijk, waarbij reeds Oostenrijk mitsgaders het Sudetenland werden ingelijft en hetwelk zich dus al heel aardig uitbreidt over het gebied der voormalige Dubbel-Monarchie, de rol van 'Sammelpunkt aller Krafte für eine Zusammenarbeit im Donauraum' gaat spelen om de erfenis van dit oude Rijk, met St. Stephanus-Kroon-Gebied en de rest, in te palmen. Hoezeer de angst voor dezen slokop, in Hongaarsch oog, spreekt, komt reeds verholen tot uiting op pag. 1, in den volzin:

'Das Münchner Abkommen hat unbestreitbar den grossen Schönheitsfehler, dass es nicht auf Grund der klaren Einsicht zustande kam, sondern *im Schatten der* **fürchterlichen** *deutschen Aufrüstung* geboren wurde.'[1)]

Bij mijn weten bezigden Nationaal-gezinde Hongaren vroeger lovender adjectieven ter kenschetsing van Duitschland's herbewapening. Het denkbeeld, alsof belangrijke machtsverschuivingen ooit door louter 'helder inzicht', zonder ruggesteun van gereed staand geweld, tot stand gekomen zouden zijn, lijkt mij geen ernstige discussie waard. Staten staan nu eenmaal tegenover elkaêr als wilde dieren in de wildernis.

Ten overvloede schijnt er nog een addertje onder het gras te schuilen óók, bij deze uitbundige liefdesbetuigingen van de Hongaren aan hun 'Broedervolkeren'. Indien er waarheid schuilt in de aloude zegswijs 'qui s'excuse s'accuse', geven de Magyaarsche auteurs zich op pag. 61 en 62 leelijk bloot. Immers, daar staat te lezen:

'In diesen schweren Stunden hat das slowakische und ruthenische Volk sich selbst gegenüber die heiligste Pflicht, von dem Rechte der Selbstbestimmung richtig Gebrauch zu machen und unter sorgsamer Berücksichtigung aller Umstände über seine Zukunft zu entscheiden. *Ungarischerseits* spricht zu diesen Brudervölkern **nicht** *die von Falschheit diktierte Sirenenstimme,* **sondern** *die aufrichtige Sympathie* aus dem Bewusstsein der gemeinsamen Mission im Donautale.'[1)]

Hebben de 'Broedervolkeren' misschien reden om de Hongaarsche betuigingen niet te vertrouwen? Waarom anders deze afwijzing-bij-voorbaat van de Sirenenstemverdenking? Zoû het onder dien Stephanus-Kroon tòch niet altijd geboterd hebben tusschen Magyaren en hun Slavische 'Broeders'?

Of moet men die toespeling op valschheid en Sirenenstem opvatten als gemunt op Adolf Hitler? Het ware mogelijk en zoû wel in de rede liggen, evenals, dan, de behoedzame gedektheid van wat, in dàt geval

1) Cursief, vet en spatie van mij. A.A.H.
1) Cursief, vet en spatie van mij. A.A.H.
1) Cursief, vet en spatie van mij. A.A.H.

een steek-onder-water tegen den gevreesden nabuur is. Maar: de feitelijke grondslag schijnt te ontbreken, want wat zingt dan deze boosaardige Sirenenstem? De voorspiegelingen, die, als men de couranten gelooven mag, sub rosa door den Führer aan de Leiders der Ruthenen (of West-Ukraïners of Karpatho-Russen) moeten zijn gedaan, heeten in de richting te gaan naar toevoeging der heele verdere Ukraïne, het leeuwendeel van het woongebied dezer bevolking. Zoo iets kan het reeds, zij het nog maar half-en-half, bevrijde deel van het Ukraïnsche Volk toch niet anders dan welkom wezen, zoû men zoo zeggen. Van valschheid ook geen spoor: het half-onafhankelijke deel der Ukraïne wordt méér gediend met hééle onafhankelijkheid plus aansluiting van de overige 95% der Natie, dan met inlijving van dat, pas half vrij gemaakte, uitgangsgebied bij het ras-vreemde Hongarijë. Zelfs al zoude het in Hongaarsch Staatsverband autonomie genieten. Want het eerste, grootscheepsche, plan beduidt: Nationale Wedergeboorte der Ukraïne; het laatste, op Stephanus stoelende, ideé beteekent: voort vergeteeren als tot heden toe. Van bijzondere Duitsche voorspiegelingen aan de Slowaken lekte niets uit. Logisch houdbaar lijkt het doelen op Hitler van de verdachtmaking dus allerminst.

Voor ons, West-Europeanen, is dit boekske vooral belangwekkend als bijdrage tot de kennis van wat er leeft en streeft in dien, sinds en door de vernietiging der Habsburger Dubbel-Monarchie, gebalkaniseerden heksenketel Centraal-Europa. Men voelt in deze bladzijden het wringen der Magyaren om zich los te wurmen uit een positie, waarin het aanleggen van den strop maar een vraag van tijd lijkt. Een mengeling van lachlust en medelijden welt bij den lezer op, wanneer hij ziet staan (pag. 65):

'Man kann dem einen Volke nicht verwehren, was man für das andere als recht und billig anerkannt hat.'

Sedert de grijze Oudheid gebeurt dit immers juist wèl! En zelfs uit de meest werkelijkheids-vreemde koppen is de illusie vervlogen, dat de 'Volkenbond' den aard des menschdoms anders maken kan. Op het schaakbord der Internationale Politiek, dit gemeene spel vol valsche zetten, zijn 'Recht' en 'Billijkheid' phrasen, die de Sterken met goed gevolg gebruiken om de onnoozele menigte om den tuin te leiden, maar die in den mond der zwakken hoogstens bespottelijk of deerniswekkend klinken, doch niemand meêslepen door suggestieve kracht.

Daar helpt geen lieve Moedertje aan.

De voorlaatste volzin der brochure luidt:

'Die einzige Lösung, die eine Entwicklung dieser Völker und ihrer nationalen Kräfte auf kulturellem und wirtschaftlichem Gebiet sichern kann, ist die im Zeichen des St. Stephanusgedankens zu verwirklichende Autonomie.'

Althans het Rutheensche Volk zal wel aan een andere dan deze 'eenige' oplossing de voorkeur geven: de, in het teeken van het Nationaliteiten-Beginsel te verwerkelijken, hereeniging van alle Ukraïners in één

Rijk. Dat over dit Rijk de schaduw van het Hakenkruis zal vallen, wat nood, van zijn gezichtspunt uit? Nú is het klein en half vrij. Dan zal het groot zijn en half vrij. Een talrijk en over vele hulpbronnen beschikkend Volk bevecht zijn algeheele onafhankelijkheid vroeg of laat, een klein en arm Volk nooit.

De herrijzenis van St. Stephanus' Ideaal blijft voorloopig wel een vrome wensch.

Beekbergen (Gld.), 6 Februari 1939. DR. ALFRED A. HAIGHTON.

D. Th. Jaarsma. *Menschen aan het Meer.* - N.V. Em Querido's Uitgevers Mij., Amsterdam, 1938.

De heer Jaarsma heeft in dezen, roman slechts oog voor de slechte eigenschappen van zijn medemenschen, hun rampspoeden en tegenslagen. Daardoor stelt hij ons het Friesche dorpje Ylike voor als het land der buitenste duisternis met veel 'geween en knersing der tanden'. Vrijwel alle dorpelingen zijn achterdochtige, slechtgehumeurde, jaloersche, verzuurde, onoprechte, verwaande, berekende, ongelikte kaffers, zoowel mannen als vrouwen.

Waar anderen zich vermeien in rozen en perziken, verlustigt Jaarsma zich bij voorkeur in aardappels, knollen en winterjannen. Nu, dat moet hij zelf weten. Maar zou er in Friesland wel een dorp bestaan, waar zooveel naarlingen bijeen zijn als in het door hem gecreëerde Ylike? Onmogelijk. Jaarsma is, met zijn beschrijving van de Friezen, veel te eenzijdig. En het ellendige is, dat hij mogelijk door verbittering of zelfs door scherp critische genegenheid gedreven, ze onjuist ziet, maar wat hij ziet, meesterlijk suggestief neerschrijft!

Toch, ondanks de onheilspellende stemming, die den lezer grijpt en vasthoudt, een beklemmend gevoel, dat naar een oplossing zoekt, gebeurt er niets van beteekenis. Integendeel, tegen het einde begint de beklemming over te gaan in verveling. We denken hier aan Douglas 'The House with the green Shutters', een roman, waarvan de gebeurtenissen zich afspelen in het noorden van Schotland. Ook daar zijn de karakters, als in Jaarsma's boek, weerzinwekkend, naargeestig en ook uiterst eenzijdig geteekend. Met dit verschil, dat in Douglas' roman, de kleine, onbelangrijke feiten zich opstapelen tot een onafwendbare dreiging, die tenslotte een fatale ontknooping heeft. De figuren van Jaarsma echter, tobben voortdurend met kleine onaangenaamheden.

Het boek begint met een begrafenis en eindigt met een brandstichting. Een van de humeurige boeren wordt door den bliksem getroffen - wat den lezer een zekere voldoening geeft -, een ander krijgt een beroerte - waar ook geen bezwaar tegen gemaakt kan worden. Daar tusschen nog een moord met de noodige verdachtmakingen. Weer een andere hoofdfiguur geeft bloed op. Het eenige kind, dat in het boek voorkomt - merkwaardig overigens, een Friesche samenleving, waarin kinderen

geen rol spelen! - is buiten-echtelijk geboren, een stumpertje dat *natuurlijk* dood gaat. Een man en een vrouw verdrinken en een der boeren krijgt een trap van een paard in zijn gezicht. Hoe genoeglijk rolt het leven, des genisten landmans heen....

Wanneer Jaarsma het eerste hoofdstuk had aangevangen met een alles vernietigende aardbeving of overstrooming, dan zou hij zich veel detailwerk bespaard hebben.

En ons het lezen van veel knap geschreven onaangenaamheden.

S. Vestdijk. *De Nadagen van Pilatus*. - Nijgh & v. Ditmar N.V., Rotterdam, 1938.

Het oude Rome schijnt voor auteurs nog immer een groote aantrekkings-kracht te bezitten. Of dit met de lezers ook het geval is, weten we niet. Het is mogelijk. De Romeinsche destijdsche toestanden leenen zich uitstekend tot het maken van vergelijkingen met de hedendaagsche en bovendien zijn deze feiten en toestanden à discretion van den auteur, te veranderen, te wijzigen of te verbuigen. De bronnen, waarover men beschikt, laten veel vrijheid tot fantaseeren over en hiervan wordt meestal in ruime mate gebruik gemaakt. Het gevolg daarvan is, dat men zich Rome gaat voorstellen als een moderne wereldstad, met een bevolking gelijkende op die van New-York of Londen. De koele, strakke en vaak drooge verteltrant der Romeinsche schrijvers doen denken aan Gibbon, Mommsen en Macaulay, hoewel in werkelijkheid deze historici, sterk beïnvloed zijn, door de klassieken. Tram, radio, etc. waren er vanzelfsprekend nog niet en voor de befaamde wreedheid en bijgeloovigheid, wordt steeds een plaatsje ingeruimd.

Rome wordt dus een stad van clean-shaven rijke militaire ambtenaren, aangevuld met het spreekwoordelijke gepeupel. Alma Tadema en Bulwer Lytton gaven er een kleurtje en een geurtje aan, George Ebers zorgde voor een populair-wetenschappelijk kantje, Sinkiewicz gaf ‘moraal’, Felix Dahn heroïek en Vestdijk.... dwaalde met zijn lezers door de eeuwige stad met het vaste voornemen, niet in de fouten van zijn voorgangers te vervallen. Dit gelukt hem overigens slechts gedeeltelijk. Door zijn grootere terughouding, mist deze roman de levendigheid om de daden van zijn ‘dramatis personae’ aannemelijk te maken.

Kil en mistroostig dwalen Pilatus en Maria van Magdala door het verhaal, beheerscht door dwanggedachten en waanvoorstellingen. Caligula genoot reeds van oudsher een slechte reputatie, maar Vestdijk vertelt zooveel onsmakelijks van den man, dat den lezer het hart in het lijf omdraait.

Was dit noodig? Was het noodzakelijk om op onverschilligen toon de vele wreedheden uit te spinnen, die blijkbaar als vanzelfsprekend, worden bedreven?

Ondanks het groote talent van den schrijver, kunnen we dit boek allerminst een succes noemen.

Jan de Hartog. *Oompje Owadi*. - N.V. Uitg. Mij. 'Elsevier', Amsterdam, 1938.

Jan de Hartog geeft ons een veertiental verhalen 'uit het Oude Rusland'. Ze zijn zonder twijfel zeer goed geschreven en geven weliswaar een juist beeld van 'het oude Rusland' maar niet van de bewoners van het oude Tsaren-rijk. Schrijver heeft vermoedelijk veel Russische auteurs gelezen en komt daardoor tot de volkomen onjuiste gevolgtrekking, dat de vroegere Russische samenleving voor het grootste gedeelte bestond uit abnormale karakters en psychopathen.

De Russische auteurs zwelgen in psychologische ontleding en begeven zich dan bij voorkeur op duistere zijwegen. Het wordt alles uitgesponnen op onevenwichtige wijze, terwijl men vaak tot de ontstellende ontdekking komt, dat de schrijvers, in de breede en tot het oneindige voortzwammende, zelf niet weten waar ze met hun beschouwingen, terecht komen.

Volgens Merejkowski zegt Dostojewski van zich zelf: 'Men noemt mij een psygoloog en dat is niet juist, want ik ben slechts een realist in den volsten zin des woords, d.w.z. ik schilder alle diepten der menschelijke ziel'. Ook dit is niet juist, want Dostojewski beschrijft slechts *zijn* opvatting van sommige diepten van vaak zeer bijzondere zielen. Dit is iets anders dan realisme. En daarom wordt het oude Rusland vaak voor een groot gekkenhuis aangezien. Tallooze niet-Russische schrijvers, die abnormale toestanden noodig hadden om de zielsconflicten van hun slachtoffers aannemelijk te maken, gebruikten Russische namen en lieten de handeling van hun werk in Rusland plaats vinden: Daar klinkt álles aannemelijk! Wreedheden, Pogrom's, willekeur van landheeren, senile generaals.... wie lust heeft, er over te schrijven, bediene zich van schier onuitsprekelijke namen en het land der onbegrensde mogelijkheden: Rusland.

Ook Jan de Hartog is in dit opzicht bevooroordeeld. Zijn subjecten denken en praten te veel of te weinig.

Toch zijn er buitengewoon mooi geschreven deelen in zijn werkje; verschillende detail-beschrijvingen kan men zelfs meesterlijk noemen.

Ferenc Mòra. *De Gouden Sarkophaag*. Vertaling: Mevr. J.L. Szobotka-Visser. - Uitgave: Wereld-Bibliotheek, 1938.

Wederom een werk over het oude Rome. Schrijver heeft hier niet te kampen met de moeilijkheden van Vestdijk in 'De nadagen van Pilatus' want het imperium was, ten tijde van Diocletianus, niet meer het traditioneele Rome der meeste historische romans. De stad zelf speelt geen rol van beteekenis meer, de keizers en hoogere ambtenaren spreken meer Grieksch dan Latijn en de toestanden zijn verward. Onder deze omstandigheden behoefde de schrijver zijn fantasie niet in te toomen.

En daardoor verloopen de gebeurtenissen in dezen roman ongekunstelder en vlotter.

De hoofdgedachte, de strijd tusschen het uitgeputte, machtelooze

heidendom en het opkomende Christendom, is evenwel te slap geteekend. Daarin is de schrijver tè objectief. Hij vertelt ons, dat duizenden den marteldood voor hun overtuiging stierven, vaak zelfs vrijwillig, maar het weinige, dat we van de beginselen dezer eerste Christenen vernemen, motiveert hun geloofsmoed in geen enkel opzicht. Diocletianus begrijpt hen niet, weet nauwelijks wat zij wenschen en begeeren, hoewel zijn eigen vrouw, die hij lief heeft, de nieuwe godsdienst toegedaan is en de zoon van zijn mederegent Constantinus op Christenwijze met een Christin trouwde. Daarbij komt nog, dat de keizer in zijn latere levensjaren gruwt van bloedvergieten en er nacht-merries van krijgt. Is dit aannemelijk voor een keizer, die in de geschiedenis bekend staat als een der grootste Christenvervolgers?

Bovendien wordt Diocletianus ons door Mòra geteekend als een redelijk. zelfs tamelijk goedhartig, mensch, een ‘verlicht despoot’. Hier klopt iets niet.

De liefde van den keizer voor den later teruggevonden zoon en zijn ondergang bij diens dood, vormen de hoofdgedachte van dezen roman. Daar tusschen wordt de romance gevlochten van den zoon, Quintipor en Titanilla, de dochter van den bruten Caesar Galerius. Zoet maar niet gesuikerd, innig en toch niet overdreven.

Het geheel is niet erg beduidend, maar in zijn genre wel geslaagd te noemen.

Walter Havighurst. *De stille Oever*. Vertaald: J.E. Gorter-Keyser. - Uitgave: Zuid-Holl. Uitg. Mij.

Dit is het verhaal van een veete tusschen de leden van een Amerikaansche pioniersfamilie aan het Erie meer. De hardnekkigheid, waarmede deze menschen, gedurende meer dan dertig jaar, hun vijandschap koesteren, wordt door niets gemotiveerd. Het is schier onmogelijk, dat verstandige, nuchtere menschen, zooals de Bradley's ons geteekend worden, elkaar op de een of andere wijze niet zouden hebben gevonden.

Het verhaal is overigens volkomen onbeduidend.

H.C. SCHMITZ

Kinderboeken - Sprookjes.

Zoolang er nog één mensch met fantasie op de wereld bestaat, zullen er ook sprookjes worden gecreëerd. Zijn wij niet overal en te allen tijde door sprookjes omringd? En hoeven wij wel veel anders te doen, dan waar te nemen en weer te geven, wat, door de werkelijkheid heen, onze verbeelding aanschouwt?

Het is dáárom, dat sprookjes leesbaar voor en te genieten zijn door oud en jong, en dat men niet zoo'n groote scheiding kan maken tusschen *sprcokjes voor kinderen* en *sprookjes voor groote menschen*. Sprookjes zijn voor alle leeftijden, en het hangt niet af van een bizonderen leeftijd,

doch slechts van een bizondere gesteldheid van den menschelijken geest, of men er van houdt en ze waardeeren kan, of niet.

De Sprookjes van Andersen. Zijn er ooit dieper, gevoeliger, menschelijker sprookjes geschreven dan door dezen onvergelijkelijken kunstenaar, die het gemoed had van een intuïtief menschenkenner en het naïve hart van een kind?

De heer B.A. Meuleman, de beste kenner in Nederland der Noorsche talen, vertelde ons eens dat Andersen zijn sprookjes nooit speciaal voor kinderen had bedoeld, en hij het iedereen kwalijk nam, die beweerde, dat hij ze voor kinderen had geschreven. Daarom is het goed, wanneer ze eenigszins worden geadapteerd aan den kinderlijken geest, zooals dit zeer verdienstelijk is gebeurd door Jan van der Moer, in de prachtige uitgave der Sprookjes, zooals die bij de firma Gebr. Kluitman te Alkmaar in derden druk verscheen, met de ongeëvenaarde platen van den subtielen, subliemen artiest Edmund Dulac, die ook de uitgave in vier deelen van Wagner's *Ring der Nibelungen* in de vertaling van Willem Kloos, verluchtte. Deze prachteditie van Andersen's Sprookjes is een zoo, ook grafisch schitterend-verzorgd, geheel geworden (mooie druk, bladzijden in rand, enz.), dat men later voor dit boek, als het uitverkocht is, antiquarisch hooge prijzen betalen zal. Zelden ziet men zoo iets moois, waarvan men met het volste recht zeggen kan, dat het is: *a thing of beauty and a joy for ever*.

En dan nog verrast ons de firma L.J. Veen te Amsterdam met het in beeld brengen van Walt Disney's teekenfilm: *Sneeuwwitje*.

Dit is een boek dat natuurlijk *weg vliegen* zal. Wie het stuk in de bioscoop heeft gezien, zal het in eigendom willen bezitten; en wie het *niet* heeft gezien, eerst recht!

Nu moet men ook volmondig bekennen, dat dit een allersmakelijkste uitgave geworden is. De platen zijn van een oogbekorende frischheid, en het formaat is precies zooals het moet zijn.

Dit *Sneeuwwitje* is een echt cadeau-boek geworden. Vooral omdat dit sprookje de eerste teekenfilm is, die een heelen avond duurt, en daardoor historische waarde heeft. Schaft u dus deze uitgave aan, ouders, voor uw kinderen, maar weest er zeker van dat ook uw kindskinderen blij zullen zijn, dit geschiedkundig gebeuren in eigendom te bezitten, als de film-zèlf al lang tot het verleden behooren zal.

We hopen, dat naast de vertooning op het wite doek, het meer soliede Sneeuwwitje-in-boekvorm een gelijken triomftocht zal mogen aangaan!

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 54. Deel 4]

Heroïsche opvoeding door Louis Knuvelder.

In onze bespreking van ‘Ons Kind’ hebben we reeds terloops gewezen op een zijde van het opvoedingsvraagstuk, wellicht noodiger dan welke andere ook, en bijna steeds over het hoofd gezien. We bedoelen het tekort aan ‘heroïsche’ opvoeding, aan het dapperheids- of sterkte-element. Er wordt, zoowel in de individueele als in de sociale paedagogiek, aan zeer veel zaken de aandacht geschonken (en terecht), maar zeer weinig aan deze. Terwijl het toch duidelijk is, dat ze een der zeer belangrijkste opvoedingsfactoren uitmaakt.

Heroïsche opvoeding, heroïek - en de brave burgers trekken al gezichten vol schrik, want zij denken dat wij hier voorstellen, onze jongens allen tot soldaten en militiematrozen, onze meisjes allen tot Kenau's op te voeden. Alsof de oorlog de eenige gelegenheid ware, waarin men zeker de beschikking dient te hebben over een zekere dosis heldhaftigheid! Alsof niet het leven zoo als het elken dag rondom ons draait, aan den mensch evenzeer eischen stelt van heroïek, is het dan ook niet in een of anderen romantischen vorm. Maar er mag misschien vastgesteld worden, dat ‘openlijke’, ‘romantische’ heroïek, meestal in wezen minder eischt dan de verborgen, de nuchtere van het alledaagsche leven! De romantische heros is zichzelf *bewust* een heros te zijn, èn van zijn romantiek; en hij vindt hierin reeds een vrij groote dosis voldoening. Om als held of martelaar ‘gevierd’ te worden, wil een ieder zich wel eenigen heldenmoed getroosten. Er is echter een verborgen vorm van heroïek, die niet tot erkenning komt (minstens niet in dit aardsche leven) en die daarin dus geen troost en kracht

vindt. Die dus in volle en onverminderde zwaarte gedragen moet worden.

Deze is de heroïek van den mensch, die in dit verdwaasde en verwrongen tijdvak wil staan met al het bewustzijn van al zijn zinnen; die dezen, onzen tijd wil beleven ten uiterste, zonder erin ten onder te gaan - ofwel deze van den mensch, die niets anders wil doen dan zijn doodnuchteren dagelijkschen plicht en dezen zoo goed mogelijk wil volbrengen. Van den mensch, die in zijn eigen innerlijk elken dag een titanenstrijd uit te strijden heeft en hierin niet wil versagen en niet wil ten offer vallen aan dwangbeelden of anderszins.

Leven, werkelijk leven met heel zijn geest en heel zijn bewustzijn, is nu eenmaal een opgave, een held waardig. Het is slechts omdat wij zoo weinig *te leven* verstaan, dat wij de heldhaftige zijde hiervan niet kennen en zelfs niet willen erkennen. Ja, als men onder 'leven' verstaan wil: het zich laten drijven op de golven die ons vanzelf wel ergens heen spoelen, als men deze taak wil zien zoo als al deze menschen dit doen: zien zoo goed mogelijk en zoo veel mogelijk te profiteeren en genoegen te vinden en zich verder over zoo weinig mogelijk zaken benauwd te maken, - dàn vraagt deze wijze van leven weinig inspanning. Men hoeft geen moeite zich te getroosten om van zijn leven een schoon en harmonisch geheel te maken, om een rechte lijn, van te voren uitgestippeld, te blijven volgen. Men laat zich slechts drijven en komt vanzelf wel ergens terecht.

Maar *dit* is geen leven; dit is vegeteeren, dit is het hoogste verraad aan het leven!

Werkelijk leven in en met zijn bewustzijn, dat veronderstelt een planmatig, een stijl-vol levensgeheel opbouwen; dat beteekent: van zijn leven iets maken. Niet in de eerste plaats in financieel, in maatschappelijk opzicht. Dit kan en moet er bij komen, maar het is slechts van secundair belang. Primair is het geestelijk, het innerlijk leven - dat dit een schoon en harmonisch geheel zij. En niet een gebrokenheid, niet een bouwval van verscheidene fragmenten, waaruit alle orde en alle 'geheel-heid' verdwenen is.

En wie zal beweren, dat het géén heldenkracht vordert, als men van zijn leven op deze wijze een geheel, een stijlvolle harmonie wil vormen.

Want de mensch die dit pogen onderneemt, hij zal zich duizend maal stooten aan zoo vele zaken die onze samenleving (wat is dit woord eigenlijk niet een bespotting van de huidige maatschappij!) heeft opgesteld, en schijnbaar meent te moeten vasthouden en beschermen tegen alle beter weten in. De mensch, die het op zich neemt, waarlijk *mensch* te willen zijn, hij zal zich dagelijks stooten aan de schimmen-van-menschen die rondom hem krielen en waarmee hij zoogenaamd moet samenwerken ter bereiking van het algemeen menschelijk doel. Wij kunnen spreken over den opstand der horden - wij kunnen constateeren dat Europa in een vervalperiode leeft; dat wij staan in de schaduwen van morgen; - het komt alles op 't zelfde neer, en is alles een andere omschrijving van hetzelfde feit: onze menschheid verstaat het niet meer: waarlijk te leven. Het leven is uiteengevallen in duizend kleine brokstukjes; en het eene oogenblik hebben we heftige zorg voor dit stukje, het andere oogenblik kennen we alleen nog het andere stukje.

Tusschen al deze stukjes is alleen deze overeenkomst: dat wij alleen of bij voorkeur die stukjes kiezen, die ons in een of ander opzicht het voordeeligste zijn. Eigenbelang is de eenige drijfveer die op ons zijn invloed kan uitoefenen. En eigenbelang is zelden of nooit een drijfveer tot iets goeds. Men moet, na zooveel ervaring, nog zeer optimistisch zijn om nog te willen verwachten dat de som aller eigenbelangen wel een algemeen wèl-zijn zal te voorschijn brengen!

Deze ‘opstand der horden’ wordt wel, hoezeer het tegendeel soms ook schijne, zeer sterk gekenmerkt door het uiterst veelvuldig voorkomen van slavenzielen. Dit is wel een zeer tragische - en schijnbaar noodlottige - ironie van den tijd, waarin geen slagwoorden méér opgeld doen dan: de vrijheid van elken mensch; het recht op eigen persoonlijkheid en zoo meer. Maar nochtans een ironie die noodzakelijk schijnt; immers: als men ieder zijn volledige vrijheid toekent, kàn er geen vrijheid zijn dan alleen voor de sterksten. En in een tijd, waarin het geld en het bezit de eenige waarden schijnen waaraan de menschen gemeten kunnen worden, is het logisch, dat er alleen vrijheid is voor den economisch sterkste. Wij zien dan ook in feite, dat ieder, die niet economisch volkomen onafhankelijk is, in dezen vrijheidsstrijd gedwongen is ‘te huilen

met de wolven waarmee hij in het bosch is', 'zijn jasje naar den wind te hangen' - en er zijn weinig menschen.... heroïek genoeg om aan dezen òn-menschwaardigen eisch weerstand te bieden. In welhaast iedere 'gemeenschap' kan men hetzelfde waarnemen onder een of anderen vorm: ofwel de heele gemeenschap tiranniseert den enkeling, ofwel de economisch sterke enkeling tiranniseert de heele gemeenschap. En dit alles onder de schoone leus van vrijheid! Men zie, hoe iemand, die, door welke oorzaak ook, in een bepaald kringetje terecht hoort, de vrijheid heeft om een door dat kringetje niet gesanctioneerde meening te huldigen!

Echter: deze dwang zijdens een gemeenschapje of een overmachtig individu is niet de eenige factor die het noodig maakt, dat men, werkelijk mènsch willende blijven, over een zekere dosis moed moet beschikken. Ook al ware deze dwang opgeheven (op te heffen), dan ware dezelfde moed nog noodig. Om de doodeenvoudige reden, dat heel het leven dezen moed vereischt. De zoo gevaarlijk-schijnende leus van Mussolini: '*gevaarlijk leven!*' is heusch niet iets wat uitsluitend in het fascistische Italië noodig is; het is een doodeenvoudige eisch voor elken mensch, die waarlijk menschwaardig wil leven.

Waar vindt de mensch, die rechtop en eerlijk in het leven wil staan, grooteren strijd dan welken hij tegen zichzelf te voeren heeft. Wat kost hardere offers dan eerlijk te staan tegenover zichzelf en zijn medemenschen (nog afgezien van de economische zijde). Waaraan zijn meer huichelaars in elk opzicht te wijten, dan aan een onbestemde lafheid, die bij voorbaat steeds bang is voor een onbestemd gevaar? Waar vindt de mensch méér angsten dan in het eigen hart, waartegen zich te verzetten een zekeren vorm van heroïsme vereischt.

Heel zijn leven immers, als hij zich niet wil laten drijven op de golven, die hem meesleuren, heeft de mensch te strijden op allerlei terrein. Leven, mag men bijna zeggen, is identiek met strijd. En omdat wij zoozeer allen strijd in en buiten onszelf schuwen (waarvan deze in onszelf wel de zwaarste èn noodzakelijkste is!) daarom zien wij zoo weinig leven, zoo weinig magnanimiteit.

En dit is het ook, wat in onze handboeken der paedagogiek (èn in de praktijk der opvoeding) welhaast allerwege vergeten wordt. Wij denken, genoeg opgevoed te hebben als we den opvoedeling een zekere dosis kennis en vaardigheid bijgebracht hebben in verschillende opzichten. Als wij hem een weg gewezen hebben om zoo goed (en makkelijk) mogelijk door het leven 'te rollen'. (Dergelijke termen zijn allen even teekenend voor den gemoedstoestand waaraan zij ontsproten.) Wanneer we hem de noodige (en overbodige) diploma's in den zak gefutseld hebben, liefst nog een kruiwagen bezorgd om een 'toekomst' te bewerken, dan is onze opvoeders-plicht ruimschoots volbracht. Dat wij vergeten hebben, hem te leeren *leven,* dat is zoo erg niet. Want dit wordt niet eens gevraagd, omdat er niet mee te geuren valt op puntenlijsten en diploma's. En om een goede kantoorbediende, winkelier of wat ook te worden, is dit ook heel geen eisch; eerder zelfs een belemmering, zooals we zagen.

Is het dan niet tamelijk onverantwoordelijk, en minstens overbodig, om toch te vragen, dat wij ook wat aandacht zouden schenken aan deze opvoeding tot het leven, aan deze heroïsche opvoeding?

Ja, als we ons bij voortduring zouden willen tevreden stellen met te volharden in den toestand van het heden, als we voor eens en voor immer het slavenkenmerk in aller zielen willen blijven houden, als we aan het leven en aan den mensch geen andere bestemming willen toekennen dan vandaag, - dan ware het dwaas, in deze 'opvoeding' eenige verandering te willen brengen. Dan ware niet beter te wenschen, dan dat we nog enkele geslachten zoo doorgingen, waarna we uiteindelijk een menschensoort met volmaakte hersenen en een totaal verschrompelde 'ziel' zouden gekweekt hebben.

Maar dan eindige men nog beter met alle vormen van paedagogische bemoeienis, van paedagogische studie - en late de jeugd aan haar lot over. Wellicht dat er dan nog meer van terecht kwam.

Wie echter nog gelooft dat er in paedagogicis een taak voor dit tijdsgewricht is weggelegd, en, sterker nog, dat juist deze tijd de zoo bij uitstek zware maar ook bij uitstek heerlijke taak heeft om minstens de eerste stappen te zetten op den weg ter vorming van een nieuw menschentype, zal deze 'défaitistische' houding

niet als de zijne erkennen. Hij zal inzien, dat de paedagogiek een grootere verantwoordelijkheid heeft jegens de toekomst dan wellicht welke andere menschelijke functie ook, en hij zal zelf.... heroïsch de hand aan het werk slaan.

Want als er zóó dikwijls gezegd is, dat wij leven op een keerpunt van tijden, dan is het toch niet méér dan logisch, dat ook de paedagogiek hiervan den invloed ondervindt, en, zoo ver doenlijk, tracht, het hare bij te dragen in het gunstig verloop van deze wisseling. De paedagogiek kan dit uiteraard slechts op één wijze (die echter lang niet de onbelangrijkste is) - en dat is op de lange baan. Op korten termijn kàn zij geen ingrijpende veranderingen tot stand brengen, omdat haar werk minstens een jeugdtijd duurt.

Uit het feit, dat de paedagogiek geen snel werk op de korte baan kan leveren, mag echter niet worden afgeleid, dat zij dan voorloopig maar rustig op de oude wijze mag doorgaan, afwachtend tot eerst deze kentering der tijden zich voltrokken heeft, om dàn eens te gaan zien, hoe zij zich aan de gewijzigde omstandigheden zal aanpassen. Integendeel. Harder dan ooit is het noodig, dat de opvoeder van vandaag zich zijn taak bewust is - en haar volbrengt.

Immers: als wij aannemen, dat er een nieuwe tijd gebouwd moet worden (en wie zal dit nog willen ontkennen!) dan zal dit in hoofdzaak het werk moeten zijn van een jonger geslacht. Het geslacht, dat volkomen tot den ouden tijd behoort, zal deze taak zeker niet kunnen volbrengen; de generatie, die juist op de kentering staat, heeft ook nog te veel van het oude aan zich. Zij kan den weg banen, zij kan veel van het oude dat weg moet, wegruimen; maar aan het daarop volgende geslacht zal de taak zijn: het nieuwe huis geheel op te trekken. De jeugd, die nu op onze schoolbanken zit, zij zal een der gewichtigste perioden uit de historie door te maken hebben! En dat zij dit goed kunne doen, vereischt het voldaan zijn aan twee voorwaarden: eerstens, dat het huidige geslacht minstens de eerste stappen zet in de juiste richting en de allergrootste obstakels uit den weg ruimt - en tweedens, dat dit nieuwe geslacht zoo veel mogelijk in anderen geest is opgevoed.

Nu zal het duidelijk zijn, dat wij geen blaam werpen op opvoe-

ders van een vorige generatie, als wij constateeren: dat het voor menschen, die nog geheel of grootendeels zelf van den ouden geest doortrokken zijn, allermoeilijkst (zoo niet onmogelijk) is, de jeugd een geheel nieuwen geest bij te brengen. Een der meest juiste grond-axioma's van alle opvoeding is: *nemo dat quod non habet*. Niemand kàn iets geven wat hij zelf niet bezit. Het is dus geenszins een beleediging, als wij zeggen, dat een opvoeder, die den ouden geest bezit, aan zijn opvoedelingen den nieuwen geest moeilijk bij kan brengen.

Anderzijds is het niet te verwachten, dat uit het geslacht dat zelf nog opgevoed moet worden, plotseling voldoende opvoeders zullen oprijzen, die voldoende dien nieuwen geest bezitten èn tevens in staat zijn, hun leeftijdgenooten dezen bij te brengen.

Men mocht dus vreezen, in een vicieusen cirkel opgesloten te zitten, waaruit we niet meer bevrijd kunnen raken. Toch is dit geenszins het geval. Als slechts de paedagogiek van vandaag de noodige bescheidenheid zal kunnen aanleeren, en wel deze bescheidenheid: dat zij wete, momenteel slechts overgangswerk te kunnen verrichten, dat, als alles goed verloopt, binnen betrekkelijk korten tijd zàl en mòet achterhaald worden. Evenals iedere paedagogiek, alleen nog in veel grootere mate, zal zij ernaar moeten streven: zichzelf overbodig te maken.

Echter: één zaak is er, die deze nieuwe paedagogiek zal kenmerken en die *niet* bestemd is om mettertijd weer te verdwijnen, en dat is: haar heroïsch karakter! Dit immers zal de kern uitmaken, niet alleen van deze overgangspaedagogiek, maar evenzeer van de daarop volgende.

Als wij zeggen, dat deze overgangspaedagogiek niet in staat zal zijn, de jeugd geheel en al den nieuwen geest bij te brengen, dan geldt dit zeer zeker *niet* voor een factor van dezen nieuwen geest: de moed, die hem eigen moed zijn om in het individueele èn in het openbare leven met durf de groote problemen aan te pakken. Het is niet teveel gevraagd, dat deze overgangspaedagogiek de jeugd bijbrenge: het besef van en durf tot de geweldige taak, die op haar zal rusten - en als hiervoor geen moed noodig is, is moed iets volkomen overbodigs.

Het aanvangen en volvoeren van een taak als het opbouwen eener nieuwe wereld er een is, geschiedt zeker niet zonder

heroïsme; zij 't ook, dat dit heroïsme er geenszins een is van de romantische soort. De veldslagen, die hiertoe geleverd moeten, zijn ‘alleen maar’ veldslagen in het hart des menschen zelf, omdat de nieuwe wereld er een zal moeten zijn, die steunt op een ander hart in den mensch. Alle wetten en ordeningen zullen niets uitmaken, als ze niet leven in de harten der menschen.

Als het komende geslacht de taak zal hebben, de monsters te verdrijven, die deze wereld momenteel beheerschen. zal het die taak niet kunnen volbrengen als het niet is opgevoed tot moed.

Maar niet alleen daarvoor is opvoeding tot moed noodig. Want als de nieuwe wereld eenmaal haar vorm zal gevonden hebben en in de harten der menschen vergroeid is, dan zal waarachtig niet elk leven over rozen gaan en bij voortduring even gemakkelijk zijn. Dan zullen evengoed blijven de persoonlijker ‘dreigingen’, de persoonlijke gevaren en moeilijkheden. Nooit immers wordt de aarde (of zelfs maar Nederland) een paradijs, waarin de mensch werkelijk léven kan zonder dat hem dit moeite kost of strijd. De gevaren van te leven zijn immers niet alleen gelegen in sociale of economische omstandigheden en zullen dus met verbetering hiervan niet verdwijnen. Integendeel. Een hoogconjunctuur-periode. als we pas achter den rug hebben, heeft wel bewezen, dat met grooten economischen bloei waarachtig niet altijd edele en zuivere menschelijkheid en hooge levenshouding gepaard gaan. Juist als alles voor den wind gaat, is het soms nog moeilijker, en kost het meer offers en zelfoverwinning, zijn zuiverste menschelijkheid hoog te houden.

Er zal nooit een maatschappelijk, sociaal of economisch stelsel gevonden worden, dat uit eigen kracht den mensch individueel dwingt tot een hoog en waarachtig leven. In welke periode men ook vertoeft, steeds zal de eigen, persoonlijke levenshouding slechts gewonnen worden ten koste van eigen, innerlijk uitgevochten strijd. En dit is toch per saldo de allervoornaamste kwestie: dat wij weer persoonlijkheden gaan krijgen. De wereld is heusch niet gered met een of anderen vorm van maatschappij-bestel, als deze niet gedragen wordt door en weerklank vindt in de persoonlijkheden der menschen.

En evengoed zal het wel altijd blijven, dat degeen, die zichzelf

tot een ware persoonlijkheid, tot eigen innerlijke zelfstandigheid ontwikkelt, te strijden heeft tegen duizend en één kleinheden, benepenheden en vooroordeeltjes van den kleinen kring, die hem gadeslaat. Zoodat ook hiervoor een zekere mate van heroïsme weer noodig is.

Een andere factor, die nooit uit 's menschen leven verdwijnt, is de onderhevigheid aan lijden, ziekte en dood, zoo lang wij in dit 'tranendal' rondzwerven. En geen opvoeding mag geslaagd heeten, als ze den angst voor deze natuurlijke moeilijkheden in zijn vollen omvang in den mensch werkzaam laat. Is het al niet mogelijk (afgezien van de wenschelijkheid) den mensch zóó ver te brengen, dat hij ten opzichte van deze zaken onverschillig staat, het moet toch wel zoo zijn, dat hij aan dezen angst niet ten gronde gaat. En dit ten gronde gaan kan aanwezig zijn (*is* aanwezig!) op zeer veel wijzen, zonder dat ze direct als zoodanig herkenbaar zijn. De psycho-analyse vertelt ons soms zeer uitvoerig, welke verdringingen door alle mogelijke oorzaken ontstaan, maar vergeet geheel, dezen angst in het oog houden. Terwijl ze toch ontegenzeggelijk op allerlei wijzen zich uit, tot in psychische stoornissen toe.

Men kan nu de vraag opwerpen, op welke wijze deze heroïsche opvoeding tot stand gebracht moet worden. Het lijkt hier niet de plaats om een heele methodisch-didactische verhandeling te geven.

Wel kunnen de volgende opmerkingen gemaakt worden: deze heroïsche opvoeding is een kwestie zoowel van individueele als van sociaal-paedagogiek. Zoowel van de school als van de ouders (deze laatsten misschien vooral). Zij zal van jongs af aan moeten beginnen, en bij geloovigen zeker verbonden moeten worden met hun levensbeschouwing.

Het jonge kind moet alreeds afgeleerd worden om een redeloozen angst te hebben in het donker, om bang te zijn voor andere kinderen op straat en in school, om een onberedeneerde vrees voor onderwijzers en anderen te hebben. Zeker het vertroetelen, verwennen en verweekelijken moet nagelaten worden. Naarmate het kind grooter wordt, worde het bewust gemaakt van zijn plaats in de gemeenschap (en vooral van die welke het in de toekomst zal in te nemen hebben) en van zijn verantwoording jegens deze gemeenschap. Maar tevens worde het bewust gemaakt van de

hooge waarde der eigen persoonlijkheid, van de fierheid om het eigen leven (zij het in dienenden vorm) te maken tot iets zoo mooi en gaafs mogelijk, inplaats van een brokkenhuis.

En heel deze heroïeke opvoeding wordt *niet* volbracht door den opvoedeling bij te brengen een aanmatigende en tartende houding jegens gevaren en moeilijkheden. Men leere hem rustig deze gevaren en moeilijkheden zeer realistisch op juiste grootte te schatten, maar ook niet te overdrijven. Zij zullen alleen te overwinnen zijn (zoowel individueel als sociaal) door een menschentype, dat ze volledig in hun waarde schat, maar desondanks blijde en sterk, in moedig vertrouwen, ze durft aanvaarden in de rustige zekerheid, dat ze ons niet hoeven te overmeesteren. De heroïsche mensch is *niet* de doldriftige 'D'raufgänger', maar is hij, die wéét, dat, boven alle moeite en gevaren, het leven tóch schoon is en groot, en dat het leven het risico waard is, en die in eigen innerlijk de kracht vindt om de moeilijkheden manmoedig tegemoet te treden. Positief zij de heroïsche vorming: de opvoeding van den innerlijk sterken, evenwichtigen en rustigen mensch. Die tegen het leven zijn 'ja' zegt, wetend, welke moilijkheden hem wachten, en niet in naieve hoop, een weg op rozen te vinden.

Verzen door Martien Beversluis.

Doode boom

De laatste blaren vielen van haar, lang vergeeld
Haar dunste takken in het waaien braken
Toen werd het ademloos omlaag en hoog
Het najaar danste wuivend langs de vlakte
En niets meer in haar wezenlooze beeld
bewoog.

Alleen een eender zingen, zonder melodie;
een even hol aanzwellen en verzuizen,
als onder poorten prevelt oud en leeg
en tusschen straten en rondom de huizen
kwam door haar twijgen zich verliez'....
en zweeg.

Alleen haar beeld nog, als een breed gewei,
de nuttelooze greep nog in haar zwijgen;
het recht omhooggaan en het plots vanéén
barsten en wringen en wanhopend stijgen,
brak nog krampachtig door de tij-
den heen.

De stormen staken op en zwierven dood.
De regens plasten neer, de hemel klaarde....
De misten hulden haar in witten nacht,
waaruit zij eeuwig weer zich openbaarde
Niets bracht daar vreugde aan, nóch nood,
zij wacht....

Een kreet ten leven was zij, weerloos wild....
Niets meer dan trotsche wanhoop, drift en weelde;
Niets meer dan schoonheid, die zichzelf verliest
of dit arm hart, waardoor de tijden speelden
Een groot stilzwijgen en een wuiven, mild
of triste.

O! deze wortels in het laatste vuur verkoold
Wat baat dan alle worstling door de gaarde
ds levens, en een kroon die opwaarts wringt?
Beeld zonder ziel, ziel zonder doel of waarde -
Hoor! hoe door doode daden en dit hart, verdoold,
nog 't leven zingt.

Afscheid

De herfstwind door de takken knikt
vaarwel.... vaarwel.... vaarwel....!
De rijpe appel barst op 't pad
vaarwel.... vaarwel.... vaarwel;
De wolk die langs den hemel gaat,
't roept alles, nu ik jou verlaat
vaarwel! vaarwel! vaarwel!

De oude wereld gaat voorbij,
vaarwel.... vaarwel.... vaarwel!
met al haar schijn en droefenis,
haar wreedheid en haar spel.
Een nieuwe, schoon en onbestemd
breekt als het morgenlicht gedempt
vanuit den nacht der hel!

Mijn hand glipt door de takken weg,
zij zwiepen weer.... vaarwel!
Mijn hart jaagt, nu ik hier voor 't laatst
mijn enkle stappen tel.
Nooit meer terug! Dit is het uur
waarin ik 't oud en rookend vuur
uittrappen zal.... en snel!

Het hoog hek slaat achter mij,
Vaarwel! vaarwel! vaarwel!
De steile weg is welkom en
de steenen zijn mij wel!
Gij reist niet met mij, metgezel?
Nu ik 't op dood of leven stel?
Tot weerziens.... Neen! Vaarwel.

Je stem die nog jong was, zoo wank'lend en open
....het lied van dien avond, ik weet niet meer wat
....je zong maar en speelde, het raam was bedropen
van regen, die viel op de treurende stad.

Weet jíj nu nog wat wij elkaar deden hopen
van 't leven, waarvan geen d'ervaring nog had?
De lust, die ons hart toen is nader geslopen
't verdriet, dat wij leerden, herinner je dat?

Je zult het misschien wel voorgoed zijn vergeten,
waar leef je? wie ben je? en zing je nog, kind?
Soms wilde ik dat alles terugzien en weten,

omdat ik het leven zoo vluchtende vind.
Omdat wij toch eens hebben samen bezeten
den eind'loozen droom, die geen sterven ontbindt.

Een avond, verlaten, de stad te doorlopen
in eeuwige wiss'ling gezicht na gezicht.
Muziek waait voorbij en de ramen staan open;
de hemel is zwart en de aarde te licht;

maar de grachten zijn grauw en van twijfel bekropen,
waarin het lantaarnrood rillende zwicht.
Hoe hebben uw voeten mij nad'rend beslopen.
Hoe waart gij mijn handen beangstigend dicht.

Dan klonk aan de kade, beneên, aan de steenen
de stroomende voortocht der wijde rivier,
en achter mij zijt gij, ontvluchtend, verdwenen

o kind, dat mij aanriep en schreide tot hier.
Want de sterren, God, hebben te helder geschenen
en Gij waart de strooming en ik werd uw wier.

Mijn mond belijdt dat ik U wil vergeten.
En mijn verstand: ik heb U nooit gekend.
En mijn gevoel, halsstarrig en verbeten
gelijk het grimmig hout.... breekt naar een nieuwe lent'.

Het veld gaat om.... 't Vergroeide wordt gespleten
It Is of mijn hoon de hooge paarden ment.
Maar 'k voel hoe deze ploeg, die 't oude heeft verreten,
zich tot een nieuwe oogst van zelfde vruchten wendt,

Sinds gij mij koel voorbijziet als een vreemde
Sinds niet mijn blik meer naar de uwe zweemde,
En slechts de tijd tikt tusschen U en mij....

Nu alles afbrak wat ons hield verbonden
de haat, de harmonie, de zaligheid en zonde
ben ik U dichter dan voorheen.... nabij.

Ik weet wat andren, Liefde, van U zeiden
Gij zijt het vuur, dat dooft en overdrijft.
En niet de vlam, de hartstocht, die zal scheiden
zijt gij, o liefde, maar wat daarna blijft.

Gij moet verscheurd zijn en beproefd door lijden.
totdat het wezen van uw macht beklijft;
totdat gij eens, na smartelijk verbeiden,
uw vast schriftuur in onze harten schrijft.

Maar ach, wij menschen zoeken altijd woorden,
als wij verliezen, wat ons zoo bekoorde.
in uw verrukking, liefde, schoon maar broos.

Ik was gelukkig aan uw hart te snikken
mijn kort geluk in d'enkle oogenblikken
Volkomen blind, volkomen redeloos....

Dat wat men zelve geeft, zal men ontvangen,
en die verliest, vermeerdert zijn geluk.
Die meer ontvangt zal eeuwig meer verlangen
en die het heeft, ontbeert ondragelijk.

Dat wat wij zijn baant zich de eigen gangen
Onz' eigen wil bouwt krachten en breekt stuk
Heel ons gemis, al wat wij niet ontvangen
wilden wij zelve, diep in ons innerlijk.

Wat treur ik dan, o liefde, bij dit weten,
Ik ben hetzélf, ik ben de eigen keten
'k Ontnam U alles, wat ik zelve mis.

Zoo zal ik derven, wat ik deed versmachten.
Zoo kan ik, liefde, nog alleen verwachten
wat nog in mij, om U nièt stervend is.

Op straat staan muzikanten en zij spelen
op hun viool en cello, loom en lang,
een wijs, die steeds terugkeert; 't is als streelen....
onweer is broeiend en de stad ligt bang.

De toren luidt gestaag om één der velen
die weggedragen wordt uit dit gedrang.
Tusschen de slagen, die zich zeker deelen
wiegt, als een bloem in wind, vioolgezang.

Op het terras, waar wit de tafels blinken,
zweemt schaduw niet, maar iets onzekers neer

Een vrouw gaat langs.... en onze oogen drinken
licht van elkander.... voor één één'ge keer....

Een slag valt.... of er afbraak neer komt zinken
De zon bezwijmt.... de toren luidt niet meer.

De avond zakt alom en door de twijgen
der verre bosschen lijkt de kim in brand.
Laag uit de bloeiende magnolia's stijgen
de geuren, dwelmend, als een offerand.

En op mijn lippen, die de kreet verzwijgen
van angst en heerlijkheid die m'overmant
is 't of Gods adem, als de dauw komt zijgen
onzichtbaar zwevend, tusschen lucht en land.

Vreemd, dat ik nu de rust voel overkomen
nu heel mijn hart tot stikkens toe benomen
voor zijn verrukkingen geen uitweg weet.

En nu 't verlangen in mij op komt stroomen
gelijk het vuur ginds achter duist're boomen
voordat het dooven zal als alle leed.

Wie door zijn droefheid en door schuld gebukt,
wanneer het lente wordt en tot de schouders
de bloesems reiken weer, die hij niet plukt,
maar dieper mint, weemoediger en ouder;

Wie met den dood raakt elken dag vertrouwder
en zich, beangst, niet meer aan hem ontrukt,
maar die de omtrek eenzamer en kouder
voelt worden en het liefste aan zich drukt;

die kan misschien voor anderen, die mede
denzelfden weg, nog ongetroost betreden
een liefde geven, al het aardsche vreemd.

Die. schoon de bloesem lang is afgegleden
en tot bederf viel in het zand beneden
het eeuwig zaad ter reize medeneemt -

Tulpenboom

Voor dagen woei de wind voorbij
haar takken, rauw en koud.
Toen heeft in d'eerste zweem van Mei
de knop zich al ontvouwd.
En nu vannacht de regen zong
haar zwoele melodieën, sprong
de bloem op 't naakte hout.

Haar kantelende kelken staan
in 't onbewogen licht.
Alsof een hand hier bleeke blaan
uit steen had opgericht.
Zooals in den nog leegen hof
van mijn verdorden ziel ik trof
Gods vriendelijk aangezicht.

Ik heb gehoord den regenval
eentonig door den nacht.
Ze zweefde door het donker dal
der aarde, vol en zacht.
En half gewekt in dieper droom
was mij haar fluisterende stroom
als d'eigen lange klacht.

Door regen heen en wind-gezucht
verscheen de Geest en riep
uit wat bij 't winteren was gevlucht
de bloèsem op, die sliep.
Zooals mijn hart, dat door den druk
zich eindelijk vecht naar het geluk
en op een dag weer schiep.

Tot enkel bloem ontsprongen spreidt
zich welig tak bij tak.
Welk wonder was het dat alzijds
dat witte vuur ontstak?
Wat heilige nam zacht en schoon
op 't ongeachte hout zijn woon,
in mij, die 't al ontbrak?

Uit duizend kelken zijgen zwaar
de geuren naar 't verschiet.
Uit duizend monden stijgt het naar
het hemelhoog gebied.
Zoo bloeit, een onbeschutte kelk
onwezenlijk en kort op elk
de geest van God, het lied.

Een familiestuk door Fritz Francken.

Voor Willem Elsschot.

Ze was van den Scheidekant. Met een nog ongehuwde dochter betrok ze een kavaltje in een bochtig, naar den stroom afhellend straatje. Ze was mijn Grootje van moeders zijde. Wat ik me van haar herinner? Bijster weinig: ik was amper zes jaren oud toen ze stierf! Haar begrafenis is me als iets heuglijks bijgebleven. Om te beginnen mocht ik moeder naar dat in mijn geest vèrafgelegen dorp vergezellen. Op de kade, ginds, werden we opgewacht door een van mijn tantes. Met doorgeweende oogen wisselde die eerst enkele woorden met moeder. Daarna, me bij de hand grijpend, sprak ze mij toe. Ik zou Grootje vluuchtigjes groeten gaan, maar behoedzaam, zonder gerucht te maken, want ze sliep. Ze had een lange, lange reis aanvaard; daarom nam ze vooraf wat rust.

Er stond een zwart planken kruis tegen den gevel aan van Grootjes woning. Moeder schreed aarzelend de kleine voorkamer binnen. Het was er schemer, zóo weinig licht als de kaarsen gaven die er op een commode, weerszijden een crucifix, brandden. Tante duwde me zachtjes vòor zich uit.

- Bid een vaderons, fluisterde ze, gebiedend.

De stores waren neergelaten. Ik keek ietwat verlegen om me heen. Er hing een benauwende, schimmelachtige reuk. Ik schrok. Naast den muur, op een bed, languit, wit en stil lag Grootje. Ik herkende haar nauwelijks. In het wemelende schijnsel dat haar omspreidde, leek me haar gezicht strakker, spichtiger dan

voorheen, bleeker óok dan haar kanten muts, haar dichtgeknoopt nachthemd. Ik dacht natuurlijk dat ze ingedut was, lette er heelemaal niet op of ze al dan niet ademde. Misschien kon ik het niet zoo duidelijk onderscheiden wegens de schaduw die zich tusschen haar profiel en de kussensloop afteekende. Misschien ook was ik gewoon ontdaan. Ik piekerde daar echter toen niet over. Het bevreemdde me alleen moeder te zien knielen. Ik was nog met mijn gebed in de weer als Tante, zich snuitend, me vandaan wenkte. Ze leverde me over aan een klis naaste en onbekende bloedverwanten, - donkere, spookachtige gedaanten die zich ophielden, achter, in een soort van kombuis, en uit wier kleeren mij een lucht van naphtaline toewaaide.

Of dit alles dan zòo prettig was? Neen. Het pleizier begon ook maar nadat ik me uit het sterfhuis verwijderd had. Althans wat mij betreft. Tante bracht me heen. Ze leidde me naar Wannes, een suikerbakker uit de buurt. Het werd me strengelijk verboden wèg te loopen vooraleer ik werd geroepen. Erg was dat niet. Wannes' vrouw was goedgeefsch en haar winkeltje overvloedig van lekkernijen voorzien. Ze betoonde zelfs meer dan belangstelling voor den haar toevertrouwden dreumes, ik werd met consideratie behandeld! Was ik geen stedeling en had haar man Grootjes doodkist niet geleverd? Want in plaats van tegen zijn oven te gapen, eens dat zijn wekelijksch baksel klaar was, verrichtte Wannes grafmakerswerk en wat daarbij te pas komt.

Ze hadden er een toom kinderen. We waren vlug goede maatjes. Het liep er in het wild dien dag en onze opgewonden gemoederen waren niet eens gekalmeerd, wanneer we onder de wol gingen. 's Anderen daags, tegen den middag, onverwacht verscheen tante. We keerden terug naar Grootje. Wat was alles daar middelerwijl veranderd! De deur van de voorkamer stond wagenwijd open. Het was er helder nu en frisch. De zon speelde op het behang. Van Grootje ontdekte ik nochtans geen spoor. Waarschijnlijk had die zich finaal op reis begeven, - volgens de afspraak. Ook de familie was verdwenen, op een paar fiksche ooms nà die zoowaar met mijn bloedeigen vader zaten te borrelen. Ik kreeg een chocoladekoekje. Het in mijn eentje verorberend, op den drempel, buiten, overpeinsde ik het pas verzwonden genot en sprak in gedachten den wensch uit dat Grootje, als ze morgen

terug was van dezen tocht, er gauw een nieuwe mocht ontwerpen, al werd mijn aanwezigheid bij het afscheid dan eens te meer niet gedoogd...

Ik herinner me Grootje insgelijks vóór haar overlijden af en toe te hebben ontmoet. Mager en houterig, het door leed en ouderdom gerimpeld aangezicht geel als wàs, zoo zweeft haar beeld me voòr oogen. Ze had vinnige, grijze kijkers, waarmede ze elkeen wantrouwig aanblikte. Te oordeelen naar het kiekje dat moeder bewaard heeft, waren haar mondhoeken ingekorven tot aan den neuswortel, - diepe groeven, die haar trekken een uitdrukking van opgekropte verbittering bijzetten. Als alle arme vrouwen van haar streek droeg ze een kapmantel; het laken was groen en glimmend van de sleet. Altijd had ze een kabas bij zich - in tapisserie -, een wàre bedelzak. Ze was hard als een spijker. Ik heb het moeder dikwijls hooren vertellen hoe of ze bij haar thuis geleidelijk in armoede versukkeld zijn. Het is éen van die kleine, huiselijke tragedies geweest, waarover de menschen zich niet eens verbazen.

Grootvader was een meester kuiper. Hij werkte voor de brouwers. In den oorlog van '70 en later nog had hij grof geld verdiend aan de leverantiën van buskruittonnen. Hij had een leger gasten. Jammer, hij was een sullig man, - té gedienstig! Nooit zou hij iemand die hulp zocht steun geweigerd hebben. Hij. verwaarloosde zijn eigen belangen voor andermans zaken. Voor een vriendelijk woord schonk hij zijn laatsten stuiver weg. Men maakte misbruik van zijn argeloosheid. Schuldenaars beroofden hem van zijn bezit, concurrenten ontfutselden hem zijn klanten. Als de vrouw van éen van zijn arbeiders in de kraam lag, kreeg de man verlof met vol loon en bezorgde Grootvader hem bovendien een koopje voor de luiermand. Toch bedrogen en bestolen zijn knechten hem!

Hij nam zijn oudsten zoon in het werkhuis óp. Die speelde dadelijk den baas. Eigenlijk was dat een nietsnutter, een zuiplap. Hij trok de knechten van hun werk àf, troonde hen mee naar de kroeg. Grootvader was te zwak om eenig gezag te doen gelden. Hij geloofde wat zijn telg hem op de mouw speldde, liet hem betijen. Grootje waarschuwde voor het onheil. Niets baatte. Ten slotte liep het mis. De bestellingen bleven uit. Het tekort

hoopte zich òp. Het goed kwam onder den hamer. Grootvader werd uitgeschud tot op het hemd. Hij was te oud om wat anders aan te pakken. Gelukkig was er het inkomen van de meisjes, die dienden, van Jan, die schoenmaker was, van Neel, den matroos.

Maar in de jaren dat ik Grootje heb gekend was Grootvader al ter ziele. Hij heeft zich zelfs moeten spoeden om mijn peter te kunnen wezen. Alle de kinderen waren getrouwd, op twee nà, - een meisje, Siska, die naaister was en Neel die onverpoosd op zee zwalkte en niet dan intermitteerend teeken van leven gaf. Mijn ouders, jong gehuwd als ze waren, hadden veel te verantwoorden. In een ommezien werden er twee kleuters geboren. Een vet baantje was dit van mijn vader precies niet. Wij woonden ergens in het Noorden van de stad, nabij de dokken. Daar zocht Grootje ons gezin om de maand óp. Ze kwam met de boot over de Schelde, een gammele in de beurt varende vrachtschuit. Een practischer verbinding bestond niet. Grootje reisde gratis. In ruil breide en verstelde ze sokken voor de schippersche.

Nooit trok Grootje naar de stad of Sus, haar hond, begeleidde haar. Ik kan hem mij nog uitstekend vòor het geheugen brengen. Het was een bruingevlekte poedel, een snugger, dartel, schelmsch dier, heel en àl franjes...

De eerste twee reizen week Sus niet uit het spoor van Grootjes stappen, eens ontscheept. De volgende malen repte hij zich, zoodra hij aan wal gesprongen was, telkens als een pijl uit den boog naar ons huis. Het blind instinct leidde hem ongehinderd door het gewoel van passanten en verkeer. Hijgend van vermoeienis, blaffend van blijdschap, kwam hij aanstuiven, de nadering van Grootje aankondigend...

Voor mij moet Grootjes kabas een bron van surprises geweest zijn. Tusschen rommel graaiend, schommelde ik daar altijd wat uit óp dat voor mij bestemd was, - een vrucht, snoep, knikkers, meer andere begeerlijke dingen.

Er was ook een periode dat Grootje vaker ten onzent verbleef. Mijn jongere broer, die toen mogelijk twee jaren oud was, werd eensklaps overvallen door een kwaadaardige koorts. Wat hem juist mankeerde wist de dokter niet zoo dadelijk te verduidelijken. De ziekte was nog in het incubatie-stadium. Uit dien toestand kon zich allerlei ontwikkelen, - vooral het ergste. Hooge

lichaamstemperatuur, beklemde ademhaling, versnelde polsslag, koude rillingen, ijlen, - het zijn symptomen die zich aanvankelijk bij een oneindige variëteit van infecties voordoen, niet waar? Broer had weliswaar reeds gepokt en gemazeld. Er openbaarde zich rap een nieuw verschijnsel: stuipen! Nu kon de dokter er ten minste wijs uit worden. Hij diagnoseerde hersenvliesontsteking. De remedie was eenvoudig en goedkoop: Gods genade afwachten. Medicijnen waren overbodig. De doodstr-d verzachten was al wat men doen kon.

Wat de Wetenschap niet kon bereiken zouden de toewijding, de liefde van Grootje bewerkstelligen. Grootje had overigens niet een zoo grooten dunk van artsenijen en dokters. Ze koesterde meer vertrouwen in de intuïtie van haar hart dan in de recepten van een aesculaap. En ze bond den kamp aan!

Gestadig waakte ze bij den stakkerd, die paars en blauw uitsloeg, zes weken lang als hij door de stuipen werd gemarteld. Soms vreesde Grootje dat haar kleinzoon stikken zou, doch broer was taai en dapper: hij vocht om zijn hachje!

Stel U den dokter onder wiens behandeling hij was vóór als een asthmatischen dikkerd. Gewetenshalve liep hij dagelijks aan. Voor hem was het echter een lastige karwei naar onze tweede etage óp te klauteren. De trap was steil en smal, de treden waren talrijk. Ook informeerde hij vooràf of het nog wel noodig was dat hij de klimpartij aanvatte. Hij zei, langs zijn neus weg:

- De kleine is zeker dood, Madame?

Bij het ontkennend antwoord slaakte hij een zucht. Van ontlasting of ergernis, - het vrouwtje beneden liet zich met het raadsel niet in. Zij beschouwde deze zich telkens herhalende geschiedenis als een vorm van sport: ze had er haar deun in een doktoor mat te zetten, hem met een mirakel te sarren.

Want een mirakel is het beslist geweest, zóo broerman, in die weken, het loodje niet heeft gelegd. Daar had dat helfhaftige Grootje van mij part en deel aan. Zij versaagde niet. Ze liet zich door niemand of niets ontmoedigen. Hoop lichtte in haar oogen óp, ondanks alles en allen. Ze kwam en ging, spijt storm en mist: geen element vermocht haar ijver in te toomen!

Op een dag stevende ze binnen met een vogelkooi in de hand! Ze had vernomen dat een levend gehalveerde jonge duif, op de

keel van een aan meningitis lijdenden patiënt aangeplakt, in enkele gevallen redding had gebracht. Ze was niet tot rust gekomen alvorens ze een jonge duif bemachtigd had. Een geretireerd kapitein had haar het diertje present gedaan. Er werd niet gebalanceerd. Grootje sneed de duif open, op tafel, met het broodmes en lei de bloederige, rauwe, lillende lappen op broers keel. Ze wond er een zakdoek omheen. En zie, het wonder geschiedde! De koorts verminderde, de stuipen hielden óp. De kleine bleek achteraf gedeeltelijk verlamd te zijn. Daar ook prakkezeerde Grootje wat óp. Ze ondernam een noveen, in tegenstelling met den dokter die massage toepaste. Of zij dan wel hij het bij het rechte einde heeft gehad, het werd nooit uitgemaakt, doch zeker is dat de zieke een maand of wat later totaal genezen over den vloer van de huiskamer huppelde en van dat grapje later nooit eenig letsel meer heeft ondervonden.

Eens moet ik bij Grootje aan huis geweest zijn. Ik werd vier en twintig uren later in allerijl retour in de stad besteld. Want al kon ik nauw loopen, ik was zoek geraakt. Men vond me lanterfantend aan den boord van de Scheldekaai. Daar ik niet zwemmen kon, achtte Grootje het voorzichtiger me uit de omgeving van het water te houden. Ze zal vermoed hebben, het mensch, dat zulks bezwaarlijk zou gegaan zijn zonder me in ketenen te klinken.

Aldus is mijn omgang geweest met dat Grootje. Gelijk mijn verhaal het U onthult, - heb ik haar gezien. Of meenen te zien. Heeft de verbeelding ook niet haar eigen oogen? Te meer, buiten het portret dat ik van Grootje bezit en wat men mij omtrent haar heeft medegedeeld is er mijn eigen moeder. En ik heb den indruk dat die kordate vrouw, op haar beurt bijna tachtig, zoo naar wezen als verschijning, het evenbeeld is van Grootje zaliger...

Antwerpen, 23-11-1938.

De piloot[1] verzen van Andreas Glotzbach.

I

Wie aan den droom ontstegen
bezien de dingen nuchter -
Is de booglamp geen luchter
boven Gods donkre wegen?

En is, gezien van verre,
op zekeren afstand,
de weerld niet één der sterren
met kinderen bemand?

En is niet de machine
een middel, om ons lot
lichter te maken tot
wij vrij het leven dienen?

Er is geen boven, onder -
Er is alleen Gods licht,
dat scheppend steeds verricht
het daaglijksch levenswonder!

- Wie aan den droom ontstegen
bezien de dingen nuchter -
Is de piloot geen dichter
zwevend op hemelwegen?

1) Een keuze uit een verzenbundel in manuscript, getiteld ‘De Piloot’.

II

In onweersstorm

Zal mij verteren dit bliksmend vuur?
Zal mij verlammen dit machtig geschal? -
Troostloos omklem ik het schokkend stuur
bang voor den val.

Bang voor de wolken, bang voor den wind,
bang voor wat dreigend rondom mij is
onzichtbaar.... bang voor de duisternis
die mij verblindt....

En blindelings jaag ik de ruimten door -
nu helpt geen gebed, geen klacht, geen vloek -
hier redt slechts de daad: dat ik ga en zoek
wat ik verloor....

Ik moèt door de donkere wolken heen!
Midden door 't bliksmend, flitsend vuur!
Vaster omklem ik het schokkend stuur -
Ben ik alleen?!

Draag ik niet mee over stad en land
het zwijgend verwachten, de droom van hen
wier leven, dat ik als 't mijne ken,
rust in mijn hand?

Stevig omklem ik het schokkend stuur!
Rustig nu houd ik het hoofd gericht!
Ik moét door dit dondrend, bliksmend vuur -
Ik móet door dit donker naar het licht:

Schooner dan de eigen verlangende droom
is, in den storm en den kolkenden stroom,
de taak, de plicht!

III

Zie, d'avond valt.... de scheemring daalt.... ik glijd
op blanke vleugels dezen vrede binnen:
Ik weet daar gindsch een veil'ge plaats bereid
waar ik kan landen en de rust mag winnen.

Rondom mij hangt roerloos Gods eeuwigheid,
en zoete vreugd vloeit door mijn ziel en zinnen:
De wereld is zoo rijk, zoo maatloos wijd
en elke dag is een vernieuwd beginnen!

En elken avond straalt daar ster bij ster!
Nieuw blijft de wereld als voor 't eerst geschapen,
en ook ons hart blijft, met het kloppend bloed,

Een bloemenknop, en Gods licht is niet ver:
Dit zal ons raken na den nacht van slapen
tot wij ons oop'nen voor Zijn liefdegloed.

IV

Soms ook, in dollen jongen overmoed
mijn macht te meten met de macht van 't staal,
stijg ik heel hoog, den hemel tegemoet -
zet dan de motor af,
en stortend val ik af,
een dwarr'lend blad,
in werv'lende spiraal,
een duivelsdraaiend rad -
en 't land springt op mij af: een groot en donker graf!

Maar dan, wanneer ik ben
bijna verloren.... adembeklemmend
moment - bijna op 't harde land
te pletter vallend.... - ik mij-zelf herken,
en, met één greep den wilden neerval remmend,
zet ik den handle in den juisten stand,
en rustig rijs ik op, omhoog naar wolkenblanke lucht,
vervolg glimlachend de onderbroken vlucht.

V

Rondvlucht

Ik ga in de avond door het donker land.
Rondom mij zie 'k der steden lichten weemlen,
en 't flitsend sein dat rijst aan d'einderrand -
rondom mij ook het stergewelf der heemlen
dat met zijn eeuwige kring het al omspant.

Ons en de wereld: Al wat leeft en ging,
wat bloeit en welkt en weer tot bloei moet komen,
het staat geplant, voor altijd opgenomen
in dit geheel van 's levens cirkeling.

Nu is ons hoofd omwonden met een krans
van witte bloesems, geur der heiligheid:
Voor elk gevaar zijn wij in veiligheid -
door storm en stilte gaat de ziel ten dans!

Hetzij ik rijs of daal, ik blijf in rust,
in evenwicht; ik dompel nimmer onder,
want wáar ik ga, omvangt mij Liefdes wonder
en altijd land ik aan een lichte kust.

VI

Gedragen door mijn vleugelpaar,
mij zelf bewegend, en gedreven,
ben ik getild, gestegen naar
de bron van eeuwig licht en leven.

Ben ik het zelf, die vroom en vrij
de ruime banen nu bewandel?
Ben ik het zelf, of.... God in mij
die werkt wanneer ik denk en handel?

Ik weet: ik ben van God een deel,
een golf van Zijn oneindig stromen,
maar zonder mij zou onvolkomen
de schoonheid zijn van Gods geheel.

Ik werd het eeuwig evenwicht:
Gebonden aan der aarde zwaarte
zweef ik en wentel rond het licht,
en daal en klim in volle klaarte.

Ik werd de wereld en het Al.
In mij vervulde zich het wonder,
want ik stijg op en dompel onder,
maar ik herrijs na elken val.

VII

Boven daagsche nood en druk
en de stormen uitgeheven,
ga ik door den kring van 't leven
in een rimpelloos geluk.

In den kring van dit Bestaan
dat ik weet Gods eeuwig wonder -
zonnen, weerlden, sterren, maan
zij gaan op noch onder.

Elk der weerlden slaat zijn kring
om de zon in eeuwen-ronden;
elk der zonnen gloed ontving
van den Grond der gronden.

Op dit machtig scheppingsfeest
zijn de dood en 't duister
schaduwen der klare luister
die ontbloeit aan d'eeuwgen Geest.

Boven daagsche nood en druk
en de stormen uitgeheven,
ga ik door den kring van 't leven.
in een rimpelloos geluk

Dragende dit ik, dit deel
door dit uur van vele uren
als één vonk van vele vuren,
als één deel van het Geheel.

VIII

Mattheus, 28: 20.
'En zie, Ik ben met u alle dagen tot de voleinding der wereld.'

Er wonen in de wereld, in den mensch
(wij zijn de ziel, wij zijn de zin der aarde!)
nog krachten ongewekt, die wij niet baarden
tot werk'lijkheid met daad en wil intens.

Wij, die den bouw van het heelal verklaarden
en dit doorvorschten tot den versten grens,
zijn zoekend nog naar levenszin en waarde,
en onvervuld bleef liefde's droom en wensch.

Wij zien de werelden: en zij zijn bollen
voor ons verstand, uit vuur tot stof verstard;
wij zien de zon, en zij gaat op en onder.

Wij zien dit niet vanuit ons overvolle
met 's werelds eeuwig hart saâmkloppend hart,
dat al wat is weet als Gods eeuwig wonder.

IX

Wij vlogen uit en vonden na dit leven
een ander leven, vonden na den tijd
het kort bestek door God den mensch gegeven,
een andere die duurt.... een eeuwigheid.

Wel was het schoon, op vleugels wijd gespreid
in zielsextase naar het licht te zweven -
maar dalende, hoe arm zijn wij gebleven
in 't daagsche dal dat van den top ons scheidt.

Welaan, laat ons dezelfde extase dragen
die eens de ziel door d'eeuwge staten droeg,
door deze wereld in den kring der dagen.

Wel is daar leed en bitterheid genoeg,
maar ook de vreugd en 't eeuwig welbehagen,
en liefde, die vergeeft hem die haar sloeg....

X

Hier vinden wij de ziel als een kleinood
weerspiegeld in het oogenpaar van velen,
en elk van hen werd makker en genoot
met wie wij vreugd en smarten mogen deelen.

Elkander dragend zijn wij, klein, toch groot
want wij zijn één: de saamgestelde deelen
van 't groots Geheel, dat stralend zich ontsloot:
een roos in 't licht, en witte vlinders spelen

hun spel van ernst, gelokt door geur en glans -
als witte vlinders gaan nu de gedachten
uit naar elkaar en 't werd één lichte stoet

van kinderen, rank gaand bij zang en dans
in 't middaglicht en keerend vóor de nachten,
zwaar van 't ontvangen en geschonken zoet

XI

Tot aan het einde zal ik bij u zijn!
O zonneziel, die 't liefdewoord liet trillen
machtig van zin, machtig van daad en willen,
die 't arm gevangen ik uit angst en pijn
hoog in het licht op 't vleugelpaar ging tillen,
en sticht Gods koninkrijk op 's weerlds domein
de liefdestaat, die kan den ik-wil stillen
tot overgaaf hem nopend, groot en rein.

In dezen staat van 't al-bevattend leven,
in dit mild rijk van rust en harmonie
leeft God in hem en hij is één met 't Zijnde.

Uit geest en ziel en lichaam saâmgeweven
werd tot één Mensch de groote menschheid, die
zich dag na dag ontplooit tot het voleinden.

De briefwisseling tusschen Vosmaer en Willem Kloos

De correspondentie tusschen Vosmaer en Willem Kloos, gelijk die werd gevoerd in de jaren voorafgaande aan de oprichting van ‘De Nieuwe Gids’, is, zooals vanzelf spreekt, van groot historisch belang. Reeds enkele jaren geleden heeft Willem Kloos dan ook medegedeeld, dat hij deze correspondentie zou publiceeren, zoodra er vijftig jaar verstreken zou zijn na Vosmaers dood, en diens brieven daardoor buiten auteursrecht waren gekomen.

De zorgvuldig bewaarde en naar volgorde bijeengehouden epistels van Vosmaer bevinden zich in het Willem Kloos-Archief, waar bovendien kladjes of afschriften bewaard zijn van verschillende door Willem Kloos geschreven brieven; de verzonden documenten zijn door Vosmaer eveneens bewaard, en, naar het schijnt, vrijwel volledig; zij berusten thans in het Vosmaer-archief te Leiden, ten huize van Mevrouw C.S. Vosmaer-Röell.

In den zomer van 1938 is uit dit Vosmaer-archief de briefwisseling tusschen Vosmaer en Jacques Perk gepubliceerd, welke publicatie verzorgd was door Dr. G. Stuiveling. Het is de uitdrukkelijke wensch geweest van Mevrouw C.S. Vosmaer-Röell, dat een uitgave van de tusschen Willem Kloos en Vosmaer gewisselde brieven eveneens door Dr. G. Stuiveling zou worden verzorgd, en dat deze uitgave volledig zou zijn.

Het is bekend, dat Dr. Willem Kloos tegen het proefschrift van den heer Stuiveling ernstige bezwaren had en hem in den Nieuwen Gids van 1934 heeft verweten, conclusies te hebben getrokken uit onvolledige gegevens, welke onvolledigheid te vermijden was geweest, indien hij inlichtingen had ingewonnen bij den eenige, die van deze zaken geheel op de hoogte was, namelijk Willem Kloos. In een persoonlijk onderhoud met Dr. G. Stuiveling heeft hij mij verklaard, het te betreuren, dat hij Willem Kloos niet over verschillende kwesties heeft geraad-

pleegd; al sprekende zijn ook enkele andere wederzijdsche misverstanden uit den weg geruimd, zoodat ik tenslotte gemeend heb mijn aanvankelijke bezwaren te moeten terzijde stellen. Aldus zijn wij, d.w.z. de familie Vosmaer, Dr. Stuiveling en ik, tot overeenstemming gekomen, en is het mogelijk geworden deze zeer belangrijke briefwisseling openbaar te maken.

Het is de bedoeling in De Nieuwe Gids twee malen een interessant deel der correspondentie het licht te doen zien, als een voorproefje van de volledige uitgave, die, aangevuld met gegevens uit het Perk-archief, in den herfst van 1939 in boekvorm zal verschijnen.[1)]

Als eerste publicatie kozen wij: de brieven tusschen 3 Maart en 10 Maart 1881, die alle handelen over eenzelfde zaak, namelijk het al-dan-niet opnemen in den 'Spectator' van een door Willem Kloos geschreven bijdrage. De tekst van deze bijdrage, die door Vosmaer geweigerd werd, is in het Kloos-archief in twee staten aanwezig, en wordt hier afgedrukt naar de definitieve kopy.

De tekst van de brieven, door Vosmaer geschreven, is geheel overeenkomstig de origineelen, welke zich in mijn bezit bevinden De tekst van de brieven, door Willem Kloos geschreven, is gedrukt volgens de afschriften, welke Dr. Stuiveling conform de origineelen gemaakt heeft in het Vosmaer-archief.

's-Gravenhage, Februari 1939.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

(Briefkaart, poststempel: 3 Maart 1881.)

Amice. - Wilt gij voor den Spectator 1 of 2 kolom maken van de Lectiones Horatianae van A. Baehrens, die ik zenden zal? Het werd ter bespreking gezonden en gaarne had ik er woord over. Mooi vind ik het niet, - integendeel, mij komt deze en dergelijke kritiek, neerkomende op de aanwijzing van wat een dichter had *moeten* zeggen, onzinnig voor. Ook in casu.

Geef ons buitendien eens wat prettigs en mooi's - vooral kort en naar de ruimte van ons blad. Wilt gij?

Steeds tt.,

C. VOSMAER.

1) Uitgave J.B. Wolters N.V., Groningen-Batavia.

Amsterdam, 4 Maart 1881.

Waarde Heer!

Heden morgen ontving ik uw briefkaart, benevens de Lectiones Horatianae. Gaarne zal ik aan uw verlangen voldoen. Tot dusverre heb ik nog slechts de eerste opmerking omtrent Carm. I. 1, 13-16 gelezen, die mij bij een vluchtig overzien niet slecht dunkt en toch zóo ver de hand liggend, dat het vermoeden in mij oprijst, als zou reeds een van de talrijke oudere of jongere commentatoren Horatii op het punt in quaestie gewezen hebben. Maar reeds hier treft mij, hoe het Latijn den philologen gelegenheid geeft om bladzijden te wijden aan wat in een halve had kunnen afgedaan worden. Die zelfbehagelijke breedsprakigheid, die ‘floscula orationis’, zooals Baehrens, die zijn eigen fout bij anderen zeer goed ziet, haar zelf noemt, is nèt iets om een eenigszins prikkelbaar gemoed tot dolheid te tergen. Voor ik mij echter tot het uitpluizen van 's hoogleeraars emendatie-wijsheid zet, zal ik mij in Pol de Mont inlezen, dien Perk mij ter beoordeeling heeft overgedaan. Hij heeft het te druk met zijn propadeutisch, en zijn aanleg en neiging trekken hem meer naar het maken van verzen dan naar het critiseeren ervan. Toch vind ik zijn stuk geenszins kwaad. Het had misschien hier en daar wat helderder, vloeiender, treffender kunnen zijn, maar er zit toch niet dat fabrieksmatige, die conventioneele tour de phrase in, waaruit bij de critieken van den dag schering zoowel als inslag bestaan. Wat Honigh betreft, die man is dégoutant met zijn gerijmel, en verdiende een volledige ontblooting en een nog feller vlijmende tuchtiging, dan Perk hem heeft toegediend. Die van alle Muzen verlaten, door Phoibos doodlijk gehate poetaster heeft noch fantasie, noch waarachtig gevoel, noch smaak, noch meesterschap over de taal, wat echter nog niets zou wezen, indien de menschen maar niet meenden en 't elkander wijs maakten, dat hij die dingen wèl bezit. Om twee of drie lieve versjes, met nog tien à twaalf aardige regels, ver spreid onder een ongenietbaren hoop van samenflansels, is men nog geen dichter. Dan is Pol de Mont beter, die veel belooft en 't ook geven zal, als hij zich maar eenmaal ontworsteld heeft aan de Vlaamsche gemoedelijkheid en niets zeggende gerektheid. Plastiek heeft hij meer dan de meeste zijner Noord- en Zuid-Neder-

landsche broeders, maar zijn minnedichten in ‘Ophelia’ zijn verre van fraai, en het gevoel dat ze ingaf, is het tegendeel van poëtisch. Over het geheel moet men vele der stukken in dezen bundel beschouwen als louter ‘exercitiën van den dichterlijken genie’, zooals Bilderdijk het noemt, die de dichter beter had gedaan met in zijn lessenaar te laten. Ik zal hem echter zooveel doenlijk prijzen, want bij de schaarschte onzer tegenwoordige poëten is zijn optreden als een straal van den dageraad te roemen.

Wat nu uw andere verzoek betreft, om korte stukjes voor den Spectator - ik heb liefst een voorwerp, waar ik mijn gedachten aan vastknoop, en ben dus gaarne bereid, de boeken, die u mij zenden wilt, te bespreken. U weet wel wat ik hebben moet - maar liefst geen romans. Het stuk over Shelley, schoon ik het boek gelezen heb, is nog altijd in de pen gebleven, doordat ik reeds sinds maanden geen enkelen dag zonder heftige ontroering heb doorgebracht. Ik zie er nog geen eind aan, maar toch - heel in de verte dunkt mij, doemt de, voor mij, dorre kust der Olympische kalmte op, - of zou 't louter een luchtspiegeling wezen? O, het valt zwaar der ziele woedende zee te temmen, en met onbewogen wimper Aeschylus na te fluisteren:

Θοι προσκυνονυντες τ□η αδραστεαη σοφι.

Uw Amazone heb ik met innig genoegen genoten, Ik kan het klassieke zeer goed bewonderen als iets objectiefs, maar de ‘aequus animus’ zal mij wel eerst daar ten deel vallen ‘where all things are equal’. Van zoo'n flauwe woordspeling op Busken Huet is de sprong niet groot. Quel est cet homme-là? De ‘toekomstige boedelbeschrijver der hedendaagsche Nederlandsche litteratuur’ zal hem stellig rangschikken onder het genus ‘dunces’, door Pope bekend, en alles, wat wij na zijn laatsten literarischen elleboogstoot, schouderophalend, kunnen zeggen, is: ‘och, 't is maar een landlooper, die tegen 't Parthenon zijn nooddruft doet!’

Met ware hoogachting,
Uw Dw.
WILLEM KLOOS.

P.S. Hoe gaat het den heer Marcellus Emants? Is hij reeds in de stad?

7 Maart 1881.

Amice, ik voel dat er een plicht op mij rust, die van volstrekte openhartigheid, zonder vrees of zij der vriendschap schade zou kunnen toebrengen: 10. omdat mij de zaak heilig is, 20. opdat gij en andere vrienden mij niet voor iets anders aanziet dan ik ben. Mijne overtuiging is, dat de kritiek, op het voorbeeld van Van Vloten en Huet, den slechten weg al te lang bewandeld heeft, dien namelijk van den tegenstander te beleedigen of door vlijmen den spot een kunstwerk dat wij afkeuren te dooden. Enkele malen mag dit, als de kunstenaar of schrijver, zooals Huet, een slecht mensch is, maar in den regel moet slechts het verkeerde kunstwerk getroffen worden, niet de mensch die het maakte. Ook de satire moet humaan blijven; de grens is wel eens moeilijk te bepalen, maar de regel is toch wel te behouden. Ik ben daarom in casu tegen den toon van uw plukseltje tegen Valette. ‘Bêtises’ is mij te kras. Maar in de tweede plaats geloof ik dat uw oordeel faalt in de feiten. Ik heb er V.'s stuk op herlezen. Ik lees er niet in wat gij er in ziet. Hij stelt de hooge waarde van Swinburne voorop; hij verklaart zijn woord ‘vermaken’, d.i. bekoren, welgevallig zijn. En nu kan men, zonder vergrijp, van cenen dichter zeggen dat zijn werk grootsch is, maar noch wel iets er bij mocht hebben van die ‘gratie’ die aan een werk haar charme bijzet.

Swinburne is duister, gewrongen - en iets van de Cahriten zou hem niet schaden. Is wat hij van Shelley zegt niet waar? Wie kent hem thans, hem en A. Chenier, en Keats? Wie althans in Duitschland, Frankrijk, Italië, Holland? Te weinigen. Nu is de taak der nieuweren de groote dichters weer te doen herleven en dat begint men te doen. Valette's meening is geenszins, de adhaesie te vragen van het lage publiek voor een dichter, of dit tot maatstaf te nemen. Uw pluksel zou zeer stellig, omdat het overdrijft en niet juist is, aan de goede zaak schade doen. Niet zóo zullen wij oordeel en smaak verbeteren. Daarom zou ik het ten hoogste betreuren, voor de zaak die wij allen willen bevorderen, indien het ergens gedrukt werd. Nogmaals, Valette heeft niets gezegd, van wat er hem in te laste wordt gelegd. Wil men zeggen dat zijne uitdrukking in iets dubbelzinnig was, wil men hem aanvallen, op eene nuance aandringen, misverstand voorkomen,

Shelley verheffen, zeggen dat hij niet zoo onbekend is - alles best, maar niet met spot en verwijt over iets wat een ander niet gezegd heeft. Laten wij toch in godsnaam die vervloekte methode uitroeien; ik heb er mij zelf aan schuldig gemaakt, en weet er van mee te praten. Zij heeft nooit eenig goed gesticht. De gezonde zin van het publiek is altijd op de hand van hem die ten onrechte of overdreven misprezen wordt. Maar ik herhaal, het feitelijke is mij hier hoofdzaak, en Valette heeft dat *niet* gezegd noch bedoeld.

Noch iets - er is onderscheid tusschen spreken en schrijven; in het eerste mag men kras zijn, evenals in een brief, maar in het publiek - nog blijft ons de groote Bakhuizen ten voorbeeld. Zie eens hoe kuisch en gematigd deze, in vele opzichten zoo ongekamde beer was zoodra hij de pen nam!! Nooit schreef hij in den Spect, in drift een pluksel of stuk, of hij moest den volgenden dag proef hebben, en dan ging er uit wat te ruw was. Hij is voor ons allen een blijvend voorbeeld hoe men eenen tegenstander behandelen moet.

Het ligt aan de jeugd: ik ben ook zoo geweest, maar ik heb mij toch dikwijls door Bakhuizen laten terughouden. En later heb ik het geheel ingezien. Gij zult mij ook wel aanvankelijk niet toestemmen, maar allengs wel.

Ik haspel daar de zaken door elkaar en kom weer op den modus quo - dat is verkeerd; hoofdzaak, nog eens, is de feitelijke onjuistheid.

Verschooning behoef ik u niet te vragen; wat zou ons verkeer beduiden zonder openhartigheid, alzoo steeds vriendschappelijk,

tt.

C.V.

Wezenlijk, laat dit stukje niet, of althans niet zóo drukken.

Uw parthenon-beeldspraak is grandioos!

Artikel, waarom het gaat in Vosmaer's brief.

Waarde Spectator! Ha! ha! ha! Ik bekom zoo even van een olympische lachbui, en voor er een nieuwe komt opzetten, waartoe alle kans bestaat, haast ik mij, ‘tusschen de buitjes in’ zooals de dienstmeisjes zeggen, om een stuk of wat stervelingen in mijn

hilariteit mede te trekken. Ge zijt van ouds een schalk, Spectator, en ik weet wel, waarom ge zekere lieden als uw herauten gedoogt. Vermakelijke menschen boeien het publiek en de heer Valette is een zeer vermakelijk man. Of is het niet om te bersten van uitgelatenheid, in een halve bladzijde en op een toon van nimmerweifelend autoriteitsgevoel, de volgende ideetjes te hooren verkondigen? Ten eerste zullen voortaan de dichters, volgens de jongste bepeinzingen van den heer V., niet meer mogen dichten, zooals zij moeten. Neen, voor te gaan fantaseeren en gevoelen hebben zij van nu af aan eerst rekening te houden met den smaak en het bevattingsvermogen van het publiek, niet van 'de geletterden' of de 'keur der beschaafden', neen, maar van hun kruidenier, of hun makelaar of hun ouderling; en eer zij een nieuw beeld, een subtiel gevoelde stemming in den alleen daarvoor passenden en daarmede tegelijk geboren wordenden rhythmus genieten, dienen zij vooraf te vragen: 'Loopen er ook lieden in de wereld rond, wier hersenmoleculen zoo weinig slingeringen kunnen doen, dat zij de slingeringen der mijnen voor "zonderling" zullen verklaren, bestaan er ook geschapenen met zoo'n onontwikkelde ziel begiftigd, dat zij door mijne geestesprodukten "in de war kunnen raken", of. o, grootste ramp van allen zelfs afgeschrikt zullen worden om er kennis van te nemen?' Poëten! weest op uw hoede, want wanneer ge de waarschuwing des heeren V. in den wind mocht slaan, dan zal hij er met zijn barbier over praten, dat uw Muze, 'ondanks al haar grootschheid, niet genoeg vermaakt'. En wanneer ge hem tegenwerpt: 'Maar door te dichten, zooals mijn ziel mij ingeeft, meen ik juist 'in een hoogen zin' te vermaken, zal hij u met een minachtend lachje toevoegen: 'Ik meen juist dat men in een hoogeren zin vermaakt, wanneer men den bakker van den hoek "bekoort". Of ge al populair zijt bij de "geletterden en de keur der beschaafden" net als die Swinburne, kan mij niets schelen.' Men moet erkennen, dat de heer V. al een zeer gemakkelijke manier gebruikt om de menschen te 'vermaken'!

De onvermakelijkheid is ook oorzaak, dat Shelley 'weinig meer dan de herinnering aan een naam heeft achtergelaten', zooals diezelfde heer ons als zijn tweede ideetje ten beste geeft. Het is waarlijk 'a sight for the gods to see' den heer V., Nederlandsch criticus in het jaar 1881, met een ernstig-strak letterkundig gelaat

te hooren beweren, dat de half-god, die met Goethe den heerschersstoel der 19e-eeuwsche poëzie deelt, ‘weinig meer dan de herinnering aan een naam achtergelaten heeft.’ Het is te hopen voor 's heeren V.'s naam, dat hij als beoordeelaar van poëzie ten minste en als kenner harer geschiedenis, *niets* meer dan de ‘herinnering aan een naam’ achterlaten zal.

Maar wou de heer V. wellicht maar een loopje met ons nemen? Het schijnt zoo, te oordeelen naar de laatste zinsnede van zijn grappig stuk. Daar toch is hem buiten kijf één van de volgende dingen overkomen. Òf hij is in slaap gvallen over zijn eigen vervelendheid, òf in het lachen gestikt over zijn eigen geestige zetten, zoodat hij niet meer wist wat hij schreef. Ik denk gaarne het beste van de menschen, en daarom geloof ik, dat de heer V., toen hij de eerste helft van zijn zin af had, zoo over zichzelf opgetogen raakte, dat hij de antithesis, die noodzakelijk volgen moest, vergat, en in het tweede zinsdeel slechts herhaalde, wat hij in het eerste reeds gezegd had. Ha! ha! ha!

Q. N.

8 Maart 1881.

Waarde Heer!

Voor te beginnen, leg ik de verzekering af, dat van mijn kant ten minste deze zaak geen verwijdering tusschen ons zal brengen. Verschil van meening over een litterarische quaestie mag daartoe, onder verstandige lieden, nooit aanleiding geven, wanneer men ziet, dat elk zijn meening als waar beschouwt, niet gedreven door persoonlijke bijzaken, maar gedwongen door de kracht zijner eigen argumenten. Na dit proöemion zet ik mij tot de beantwoording van uwen brief en zal beproeven hierbij zoo'n kalmte te bewaren, als waarvan u mij het weldoende voorbeeld hebt gegeven. Twee punten zijn het voornamelijk, die in uw brief worden gereleveerd. Ten eerste dat het genre van kritiek, als waarvan mijn pluksel een staaltje was, verkeerd is, en meer schade dan voordeel aanbrengt; ten tweede, dat buitendien Valette niet had gezegd, wat ik in zijn woorden las, en dat mijn kritiek dus ook om deze reden was af te keuren. Laten wij, om een helder inzicht in de zaak te krijgen, laten wij, zeg ik, eens samen het stuk van V. lezen en aandachtig nagaan, wat hij eigenlijk zegt. Het komt hier op feiten

aan. Hij begint met Swinburne te verheffen als den grootsten dichter der wereld, op Hugo na. Dat zegt nog al iets. En voegt er dan bij, dat S. geenszins is, wat men impopulair noemt. De ‘geletterden’ toch en ‘de keur der beschaafden’ waardeeren hem en stellen hem zoo hoog, als hij het verdient (dus, let wel, als den grootsten dichter op één na van de wereld). Doch het ‘algemeen publiek’ veronachtzaamt hem. Wie zijn nu dat ‘algemeene publiek’? Natuurlijk *niet* de ‘geletterden’, de ‘keur der beschaafden’, doch de minder beschaafden; zij, die ik aanduidde door de namen: schoenmaker, makelaar en dominé. Daarmede zeide ik voorzeker niet, dat ook van dat soort van lieden niet velen tot de ‘keur der beschaafden’ zouden kunnen behooren, maar het was slechts een geïndividualiseerde benoeming voor den grooten hoop. Valette zal nu de redenen gaan opsporen, waaruit die veronachtzaming door het algemeene publiek voortspruit. Hij vindt die daarin, dat S. van geen ‘vergelijk treffen’ weet (natuurlijk met het algemeene publiek der minder beschaafden, de anderen stellen hem reeds zoo hoog als hij het verdient en vragen niet naar een vergelijk).

Als wij nu nagaan, waarin dat vergelijk treffen volgens V. zou bestaan, dan zullen wij zien, hoe wild hij doorslaat, zij 't dan ook aan de hand van een Engelsch journalist, wanneer hij over de roeping en de plichten eens dichters gaat oordeelen. Volgens hem dan ‘zijn er dichters, die in hun werken de onvervalschte uitdrukking hunner persoonlijkheid geven. Zij schrijven, zooals zij dat goedvinden en verstaan, zonder er zich om te bekommeren, of zij zoodoende ook op de beste wijze den in zich ontvangen indruk bij den toehoorder opwekken. Anderen daarentegen weten met bewustheid een vergelijk te treffen tusschen hun eigen gewaarwording en den algemeenen tijdgeest’. Laten wij deze verwarde theorie eens nader beschouwen. Ik zou kunnen volstaan met er op te wijzen, dat al die moeite van het vergelijk treffen slechts geschiedt ten bate van de minder beschaafden, zooals ik hierboven bewees, en dat de dichter dus tevreden kon zijn met de vereering van hen, die toch alleen maar in staat zijn de schoonheid van verzen ten volle te begrijpen. Maar laten wij daarop niet letten. Hoe moet de dichter nu wel dat vergelijk treffen tusschen zijn eigen gewaarwordingen en den algemeenen tijdgeest? Antwoord:

hij moet zoeken op de beste wijze den in zich ontvangen indruk bij den toehoorder op te wekken. Het staat er en Valette meent het, maar hoe rijmt hij dat tezaam? ‘Op de beste wijze’ moet dus beteekenen, dat hij zijn eigen gewaarwording wijzigt naar den tijdgeest en er haar mee in overeenstemming zoekt te brengen. Maar hoe doet hij dat? Door zijn gedachten en zijn gevoel te wijzigen, natuurlijk, want wat hebben beelden en rhytmus met den eigenlijken tijdgeest te maken? Maar welke dichter doet dat? Welk waarachtig zoon van Apollo beschouwt zijn zielsuitingen als pasteitjes, die hij klaar maakt voor het publiek, en welk publiek, groote goôn! Afgezien daarvan dat het gevoel en de gedachten van S. juist zeer strooken met den tijdgeest, die bij het jongere geslacht de heerschende is. Dat schermen met den ‘tijdgeest’ was dus een frase van Valette, die in het algemeen onjuist en op Swinburne daarbij niet eens van toepassing is. Maar Valette is nog niet ten einde. Dat ‘op de beste wijze indruk maken’ brengt hij nu over op den vorm der gedichten en verwijt Swinburne dat hij grillige rhythmen, stroeve zinswendingen, duistere uitdrukkingen zijner gedachten gebruikt. Hij laat er zich niet verder over uit, of die uitspraak geldt ten opzichte van de minder beschaafden of van de ‘geletterden en de keur der beschaafden’. Indien het laatste het geval is, dan zou ik meenen, dat het toch nog zoo erg niet was, daar die laatsten hem als den grootsten dichter op één na van de wereld vereeren. Maar wat zijn grillige rhythmen? Als men die aantreft, zijn ze voorzeker af te keuren, doch kan men het grillig noemen, als S. ‘seiner Seele innerste Musik enthüllt’ in versvormen, die, hetzij aan de Grieken ontleend, hetzij aan anderen, en hier en daar door hem gewijzigd, verstaanbaar zijn voor ieder oor, dat gewoon is poëzie te hooren - voor de anderen schrijft een groot dichter toch waarlijk niet - en waarvan S. zich daarbij op zoo'n uitmuntende wijze bedient, dat hij wellicht voor den grootsten rhythmicus der geheele Engelsche poëzie kan gehouden worden. Wat nu de gedachten van S. betreft, deze zijn zoo duidelijk als iets: ‘koningen zijn tyrannen’, ‘vrijheid is een schoone zaak’, ‘liefde en wellust zijn levensmachten’, ‘de dood is een raadselachtig ding’ en ‘de eeuwigheid is een idee om van te duizelen’. Ziedaar in hoofdzaak zijn ‘gedachten’, die natuurlijk niets waard zijn, dan in zooverre ze op een nieuwe wijze in beeld

worden gebracht. Om de naakte ‘gedachte’ alleen is het nooit iemand in zijn hoofd gekomen, S. te lezen, en men kan dus niet spreken van duisterheid zijner gedachten, maar wel zijner voorstellingen. Nu is duister voor den éene, wat het niet is voor den ander, en wanneer op één na de grootste levende dichter ter wereld duister genoemd wordt, dan ligt die duisterheid aan zijn toehoorders en hun gebrek aan fantasie. Hoe zou hij anders zoo verheven kunnen worden? Nu is het waar, dat vele beelden van S. niet reeds bij de eerste lezing helder zijn, maar niemand zal toch in ernst beweren, dat ieder gedicht bij de eerste lezing moet begrepen worden. Dan zou men een bitter klein beetje van de wereldliteratuur over houden, en Aeschylus, Pindarus en Shakespeare zouden voor goed kunnen gaan slapen. Verder zouden zijn zinswendingen ‘stroef’ zijn. Stroefheid is een gebrek, kernachtigheid, gedrongenheid van uitdrukking *niet*. Om die reden zou men alle groote lyrici van Pindarus tot Platen kunnen veroordeelen, en de beste kenners der poëzie in hun werken beschouwen het juist als een kenmerkende eigenschap der hooge, lyrische poëzie, dat zij in weinig woorden, veel zegt, dat zij ‘intense’ is, zooals de Engelschen zeggen (zie o.a. Gottschall in zijn Poet ik). Dat S.'s poëzie niet genoeg *bekoort,* kan men dus alleen beweren, indien men van den hoogen lyrischen dichter dezelfde manier van zeggen en dezelfde beeldspraak eischt, als van de beoefenaren van de lichtere genres der lyriek. Dat zijn publiek steeds zich beperken zal tot de ‘geletterden en de keur der beschaafden’, daarmede kan hij tevreden zijn - der Grieksche litteratuur is hetzelfde lot toegevallen. Over dit punt nog één opmerking. V. zegt, dat hij het woord *vermaken* ‘in een hoogen zin’ gebruikt. Mijn meening is, dat Pindarus ‘in een hoogeren zin’ vermaakt dan Anakreon, en wie zal beweren, dat ‘een weinig meer van de Charitinnen’ Pindarus niet zou geschaad hebben? Mijn redeneering is lang geweest, maar ik moest, want mij werd verweten dat ik slecht gelezen en de feiten verkeerd opgevat had. Ik verzoek u vriendelijk mijn betoog niet slechts vluchtig over te zien, want het handelt zich hier niet om de vraag, of Valette dan wel ik gelijk zal krijgen, maar over een belangrijke quaestie op het gebied der poëzie.

Nu de tweede flater van V., waarover ik kort kan zijn. Shelley wordt door de Engelschen beschouwd als de grootste dichter, die

hun eeuw, en de grootste lyricus, dien hun geheele litteratuur opgeleverd heeft. In 4 jaren tijds verschenen drie zorgvuldig bewerkte uitgaven zijner dichtwerken, en nu nog onlangs de eerste eenigszins complete uitgave van zijn proza in 4 groot 8° deelen, ongerekend de herdrukken van vroegere edities. Men kan bijna geen jaargang van eenig Engelsch tijdschrift ter hand nemen, waarin niet één of meer artikels over zijn leven of zijn werken staan, en de levende Engelsche dichters, met Swinburne en Browning aan het hoofd, vereeren hem met een liefde, die aan aanbidding grenst. In het buitenland is hij natuurlijk niet zoo bekend, maar toch veel meer, dan V. en ook u, schijnt het, meenen. In de Revue des Deux Mondes en andere Fransche en Duitsche tijdschriften werd hij herhaaldelijk besproken, zijn werken zijn door A. Strodtmann in 't Duitsch vertaaald, in de poëzie van Hamerling kan men zijn invloed nagaan, en ook in ons land begint er een strooming te komen in het intellectueele leven van het jongere geslacht, die zich naar zijn verheerlijkte gestalte wendt. Dit zijn slechts een paar feiten genomen uit een zee van bijzonderheden, waarvoor hier geen plaats is. Als men dat weet, kan men moeielijk kalm blijven, wanneer iemand die van de kunst en de geschiedenis der poëzie niet de minste kennis toont te bezitten (het werkelijke leven is voor hem ook veel poëtischer, zooals hijzelf zegt) wanneer die mensch in vollen ernst beweert, dat Shelley weinig meer dan de herinnering aan een naam heeft achtergelaten. Wat is er op die manier beschouwd van alle schatten der oude en nieuwe litteraturen overgebleven dan een paar schrijvers, of liever werken van schrijvers, die op 't oogenblik in de mode zijn? Wat leest het groote publiek, want dat bedoelt V., zooals ik uit zijn eigen woorden bewees, wat leest het dan eenige stukken van Shakespeare, Schiller en Goethe, en eenige versjes van Musset, Hugo, Heine, Hamerling en Tennyson - en begrijpt het die?

Nu nog even over de tweede quaestie. Ik vind het verkeerd om een *kunstwerk* als de Amazone te bestrijden met de wapenen, die Huët gebruikt, ook al had het boek niet die waarde, die het inderdaad bezit. Maar 't is hier een heel ander geval. Mijnheer Valette, bij vele lieden als autoriteit geldende, omdat hij in den Spectator schrijft, schrijft in dien Spectator, die ook als autoriteit

geldt, een stuk, waarin hij twee leugens verkondigt, die niet anders kunnen doen dan het publiek in verkeerde meeningen versterken, of anderen van den goeden weg te helpen. Mag men nu niet, als heilzaam tegengif, die leugens stellen in het belachelijke daglicht, dat zij verdienen? Dat bij die gelegenheid de leugenaar geheel ongeschonden blijft, durf ik niet beweren, maar persoonlijk ben ik niet verder geweest, dan dat ik V. een zeer vermakelijk man noemde, en verder luide lachend een loopje met hem nam. Die 'bêtises' is waar, dat kan een weinig te hard zijn, omdat ook Valette in den Spectator schrijft, en ik heb het dus veranderd in 'ideetjes'. Ik zag zoo gaarne, dat u de plaatsing van het stukje nog eens in overweging naamt. Bedenk toch, dat, als de Spectator stilzwijgend een stuk plaatst als van V., met zulke grove onjuistheden, want daarvan zult u nu, geloof ik, wel overtuigd zijn. bedenk u toch, welk een indruk dat moet maken op de beschaafden, die meenen, dat dat blad toch altijd nog een naam heeft op te houden, en als het wil, ook kan. Bedenk u er nog eens ernstig over. Wat is Valette, dat u hem zoudt sparen? Heeft hij ooit iets boven het zeer middelmatige gepresteerd? Leest u dit zijn zelfde stuk nog eens aandachtig, en zie dan, wat een verwardheid, welk een taal! Hoe bedoelt hij 'rijkdom zijner verzen', qualitatief of kwantitatief? Wat is 'schoonheid van beelden en adel van gedachten' Gebruikt een dichter dan bij voorkeur leelijke beelden of onedele (?) onadellijke gedachten? Men prijst hem integendeel om de *helderheid, scherpte* of *fijne uitwerking* zijner beelden, en om *de diepte* of het *treffende* der gedachten. En dan die laatste zin van het stuk, wat zegt u daarvan? Ik bid u, waarde heer Vosmaer, overleg de zaak nog eens. De feiten bestaan en het woord, dat u vooral hinderde, heb ik doorgeschrapt. Zet er des noods mijn naam onder.

Steeds met dezelfde gevoelens,

WILLEM KLOOS.

Amsterdam, 8 Maart 1881.

9 Maart 1881.

Amice, gij hebt mij niet overtuigd, dat uw pluksel te rechtvaardigen is; ik blijf er bij dat die toon niet past aan iemand, niet omdat men wel eens met verontwaardiging en satire mag schrijven, maar.... halve woorden stichten kwaad of misverstand - dit slaat nu op mij - en ik wil dus wat vierkanter spreken - hoe is het mogelijk, dat gij, die in de beste litteratuur te huis zijt, die eenen Plato door en door kent, die met Grieken omgaat, *niet schijnt te voelen* dat een pluksel als dat gij zondt, door iemand die u *niet* kent *moet* gehouden worden als de schrijfwijs van iemand die niet beschaafd, in den zin van gentleman, is, die zich ploertig uit - vergeef het grove beleedigende woord, dat ik alleen gebruik, niet om te zeggen dat gij dat zijt, maar om aan te duiden dat iemand die u niet kent uw schrijven zoo moet beoordeelen. Iemand die uw pluksel zou beoordeelen, zou kunnen opmerken: kijk, die meneer kan zelf geen Hollandsch schrijven, 10. omdat hij de wijde strekking van sommige woorden niet kent; hij zegt zelf veel erger dingen dan hij wil; hij overdrijft de feilen zijner tegenpartij, 2o. hij schrijft: 'voor te gaan fantaseeren' enz., dat is: vóór dat hij gaat fantaseeren of alvorens te gaan, enz., zooals het in het Hollandsch moet luiden.

Maar ter zake - en hierin ligt het bewijs dat ik gelijk heb. Uw brief aan mij bevat uitmuntende gedachten en daarin is geen onvertogen woord. Waarom dan, waar het geldt geen misdaad, maar een onjuist oordeel te keer te gaan, ook niet zoo voor het publiek geschreven? Uw brief zou overtuigen, uw pluksel u in het ongelijk stellen.

Daarom zou ik het *zeer gaarne* zien, dat gij een stukje schreeft, waarin gij tegen Valette de 2 punten toelicht en herstelt, 1o. het recht van den hoogeren dichter, 20. de groote waarde van Shelley en zijn nog levende kracht. Meer dan gij in mijn brief geeft is niet noodig; geen enkele spottende minachting is noodig. Valette is een fatsoenlijk man die niet schrijft zooals gij insinueert, maar zijn meening zegt, eenvoudig en zoo als hij kan.

Gij zijt geheel in dwaling in uwe meening dat hij moet ontzien worden, geenszins; maar de Spectator kan geen onbetamelijkheden jegens zijne medewerkers opnemen, wel refutaties.

Au fond zijn wij het eens; ik ben veel meer uw ideeën toegedaan dan die van V. Ik vond zijne vergelijking met V. Hugo verkeerd. Ik zal dus juichen als gij het recht van elken hoogen dichter omhoog houdt.

Maar gij overdrijft weer schromelijk als gij zegt. dat V. wil, men vrage eerst zijnen bakker of schoenmaker enz. Niet zulken meent hij natuurlijk, maar de gewone beschaafden die geen diepe afzonderlijke studie van iets maken.

Zet dus in kalme, warme, desnoods gloênde taal uiteen, maar zonder niets bewijzende hatelijkheden, wat gij mij over Swinburne en Shelley schreeft - en gij zult een werk doen, dat *niet* steekt en de hooge poëzie in hare waarde handhaaft. Zet er uw naam onder, opdat het geen anonym geschrijf zij en gij daarin een breidel vindt om te schrijven zoo als wel opgevoede menschen tot elkander in het leven spreken.

Ik zal, zoo lang ik leef, deze methode van Bakhuizen trachten te handhaven.

Tracht ook niet in uw stuk, als gij het zoo maken wilt, de uitdrukkingen, zelfs de minder preciese, van uwe tegenpartij *ad absurdum uit te rekken*; slechte methode van polemiek, die niets sticht.

Ik zou, met een zeer *kort* en eenvoudig aanloopje zeggen: de heer V. zei dit en dat - ik meen dat dit niet juist is, ziehier waarom....

Geef ons dit, bid ik u, over Swinburne en Shelley, en wij zullen nut doen.

Gesteld: gij komt op den Spectator-avond, men presenteert u aan Valette en gij zegt hem terstond: ‘Ha, ha, ha, wat een ezel ben jij, om zulke stommiteiten te schrijven over twee dichters waarvan je geen lor begrijpt!’ Zou zoo iemand in fatsoenlijk gezelschap te dulden zijn?

Wil ik u eens mededeelen dat Multatuli mij schreef: ‘wie is die Valette, wat schrijft hij goed, hoe stipt van taal.’

Nu kan M. zich vergissen, maar M. is geen kwajongen in de kunst van schrijven.

Ziedaar - gij zult mijn schrijven niet ten kwade duiden, dat weet ik zeker. Maar ik moest nu wel eens wat krasser zijn. Versta mij niet verkeerd. Ik ben niet zoo zoetsappig, om de bliksem niet,

maar onze pen moet die van een gentleman blijven in de eerste plaats, en in de tweede *litterair,* gekuischt en fatsoenlijk.

Hoe kan het - los gijzelf het raadseltje op - dat uw pluksel niet deugt, en uw brief aan mij (op een paar overdrijvingjes na) uitstekend is?

Ra, ra, - ik weet wel waarom.

Met hartelijken groet,

tt.
C.V.

(Briefkaart, poststempel: 10 Maart 1881.)

Am. Dat ik u uwen brief er bij toezond was om hem te kunnen gebruiken als gij soms dat wildet doen in den geest dien ik aanduidde.

tt.
C.V.

Amsterdam, 10 Maart 1881.

Waarde Heer!

Ik ben niet boos, noch zelfs geraakt: ik begrijp volkomen uwe positie. Integendeel verheugt het mij, dat er meer toenadering tusschen ons heeft plaats gevonden. Het verschil loopt niet meer over feiten, noch over grondbeginselen, maar over de behandeling en voorstelling dier grondbeginselen en feiten. De toon, de geheele wijze van inkleeding van mijn pluksel is verkeerd, volgens u. Zeer goed mogelijk: de schrijver vergist zich zoo dikwijls in het oordeel over zijn eigen werk. De lieden, wien ik mijn stukje heb voorgelezen, vonden het *niet* slecht, en ook Doorenbos had er schik in, maar ook dàt bewijst niets. Want toch is het mogelijk, dat die lieden vooringenomen waren, en dat het artikeltje niet deugt, al behoeft het daarom nog niet, zooals u het uitdrukte, onbeschaafd, ungentlemanlike en ploertig te wezen. Ook kunnen er taal- en stijlfouten in zijn, wat natuurlijk niets tot de eigenlijke zaak toe-of afdoet. Deze blijft immer: Moet men bij de bestrijding van in

het publiek uitgesproken en op een toon van autoriteit staande gehouden grove onjuistheden, dezelfde bewoordingen en omschrijvingen van gevoelens bezigen, als waarvan men zich in het dagelijksche verkeer met ‘welopgevoede menschen’ bedient? Ik ga nog verder: is het voldoende, dat men in dien strijd zijn partij voorstaat louter met kalme, onpersoonlijke redeneeringen, dat men eenvoudig de logica der feiten laat spreken? Mijn beslist antwoord hierop luidt: neen.

Valette heeft openlijk twee meeningen verkondigd, die lijnrecht indruischen tegen de waarheid, zooals zij, in het geval der eerste meening, erkend wordt door hen die van de zaak het meeste verstand hebben, de groote dichters in hun praktijk en hun theorie, en de zoogenaamde kunstphilosophen, zooals zij in het geval der tweede wordt geruggesteund door de feiten der litteraire geschiedenis. Hij heeft dus getoond dat hij niet de minste kennis bezit van datgene, waarover hij zich uitte, en zulke lieden doen kwaad. Ja, men kan zeggen, dat zij misdadig zijn, inzoover zij de eeuwige waarheid verkrachten en het publiek schijn voor wezen voorspiegelen. Hun slechte invloed moet te keer gegaan worden, maar hoe? Door bedaarde argumentatie, door een philosophisch vertoog, waar geen ‘onvertogen’ woord in voorkomt? Niet zóó zal men het publiek overtuigen, dat onze tegenstander in het ongelijk is. Publiek heeft geen oor en geen verstand voor logische gevolgtrekkingen met wetenschappelijke ordelijkheid achter elkander ontwikkeld, en het beste resultaat, dat men van zulk een gedragslijn kan verwachten, zou de opmerking zijn: ‘Alweêr twee, die het niet eens kunnen worden!’ Neen, nadat men 's tegenstanders bemerkingen nauwkeurig heeft nagegaan, en de onwaarheid er van voor zichzelf door argumenten gestaafd, is het de taak van den refutator die argumenten in zoon' licht te stellen en door toevoeging van tintjes en trekjes zoo voor den dag te doen treden, dat ook de hersenen van het minder doordenkende gedeelte der beschaafden door hun kracht getroffen worden en de strekking er van leeren inzien. Dat daarbij de criticus scherp, ietwat persoonlijk, hier en daar overdreven, of liever chargeerend wordt, is niet alleen natuurlijk, maar noodzakelijk. De onopgesmukte, naakte waarheid klopt bij de meeste zielen tevergeefs aan en wordt niet binnengelaten, voor zij zich een ietwat bont, behaaglijk gewaad

om de schouderen geworpen heeft en het geheele genre der Satire, met al haar nuances en onderdeden berust op dit grondbeginsel. Ook de beste critici ten allen tijde hebben daarnaar gehandeld. Bakhuizen, dien u aanbeveelt, meende: ‘dat er achter ieder boek een schrijver zit, die de slagen opvangt welke tegen het werk gericht zijn’ en dat ‘een goed schrijver personeel mag, ja moet zijn’. De Gids heeft zijn opkomen juist te danken aan de scherpte en doortastendheid, waarmede hij, wat hem verkeerd voorkwam, te keer ging. Ik schrijf hier niet, om te doceeren, ik neem slechts de vrijheid, u even aan bekende zaken te herinneren. Valette heeft in 't publiek geoordeeld over iets, waarvan hij geen verstand had, waarover hij gewis nooit ernstig heeft nagedacht. Ik wilde den indruk, dien zijne woorden bij velen mochten gewekt hebben, wegnemen, en deed dit door hem uit te lachen, maar zóó, dat ik al lachende de redenen opgaf, waarom ik lachte. Gescholden als Van Vloten heb ik niet, geïnsinueerd als Huët evenmin: steunende op den blooten zin zijner woorden, heb ik eenvoudig V. ridicuul zoeken te maken in zijn aangenomen qualiteit van ‘beoordeelaar van poëzie en kenner harer geschiedenis’. Zonder daarbij in eenig opzicht zijn persoonlijk karakter, of de goede eigenschappen en de talenten aan te randen, waarmede de natuur hem overigens mocht bedeeld hebben. Fijn litterair ontwikkeld is hij niet, hetgeen hij waarschijnlijk niet verhelpen kan, maar hij geeft zich het air, alsof hij het ware, door in een blad, waaraan de namen van Bakhuizen en Limburg Brouwer verbonden zijn, en wier redactie de schrijver van ‘Amazone’ voert, een onwaarheid te publiceeren omtrent de roeping en den plicht des dichters, en zich een onjuist oordeel te vermeten omtrent twee heroën, die maar niet zoo met een paar frasen in het een of ander litterair-critisch hokje geplaatst kunnen worden. Daartegen heb ik protest willen aanteekenen, en nu kan men zeggen, dat mijn artikel nièt aan zijn doel beantwoordde, dat de lach nièt hartelijk genoeg, dat de geestigheid géen geestigheid was, doch dit feit ‘houdt stand in 't barnen der vernieling’: de kritiek was gegrond, de manier was gerechtvaardigd - schoon het oordeel over den uitslag aan meer bevoegden dan mij toekomt.

Nogmaals, het is m.i. geenszins hetzelfde, iemand in gezelschap een ruwheid toe te duwen, of in het publiek te trachten den

schadelijken indruk weg te wisschen, dien de woorden van dien persoon gemaakt hebben. Het laatste deed ik, het eerste laat ik aan Jan Rap over.

Maar stappen wij van deze zaak af, waarde heer! mijn stukje wordt nu eenmaal niet geplaatst en ik erken het, 't zou u in de bestaande omstandigheden moeielijk vallen, zeer moeielijk: het leven is een eierdans - door den eenen te ontwijken loopt men den anderen licht tegen het lijf, en geen sterveling is zoo lenig, dat hij niet wel eens van twee kwaden het minste heeft moeten kiezen. Daarom - brisons là-dessus. Dit hoop ik en vertrouw ik, dat ik door deze correspondentie gewonnen heb, en u kunt er zeer veel aan doen mij die vrucht van mijne bemoeiingen te verzekeren, dat de heer Valette in het vervolg meer op zijn hoede is, en zich gaat bepalen binnen de grenzen, die de natuur en zijn ervaring hem hebben aangewezen.

Ik zend u den vorigen brief hierbij terug: ik had er reeds copie van. Een ander stuk te maken, daartoe ontbreekt mij op het oogenblik de tijd. Heden avond ben ik voor het eerst sinds vier dagen weêr een oogenblik tot mij zelf gekomen, wat voor mij, die erg fainéant ben, een ongewoon verschijnsel is. Maar morgen begint de hexensabbath der aardsche beslommeringen weer.

Als altijd met ware hoogachting en genegenheid,

WILLEM KLOOS.

Openluchtconcert door Staf van der Loo.

Marschmuziek: gekletter en geraas
een sprankelfeest van spettend water
dat drenkt het zomeravond-waas.

En de kioskhoed zwaait geschater
over hoofden, hoofden, hoofden heen
En gekt in 't ronde als een sater.

Drukke menschen hurken ondereen
en hooren, veelal zonder luistren
't vaag weergalmen van een ver verleên

Gepaarde stappen gaan als fluisteren
van verliefde woorden over 't grind
en wijd'ren zich in 't park-verduistren.

Oude harten worden weerom kind
en geven niets meer om der dwazen
kamp voor 't leven, die toch niemand wint.

Maar in het dekkend donker azen
jonge menschen op een vroege vrucht.
De lucht is zomersch-zwaar van waan en wezen.

(Illustratie uit den bundel ‘Tasten’)

III

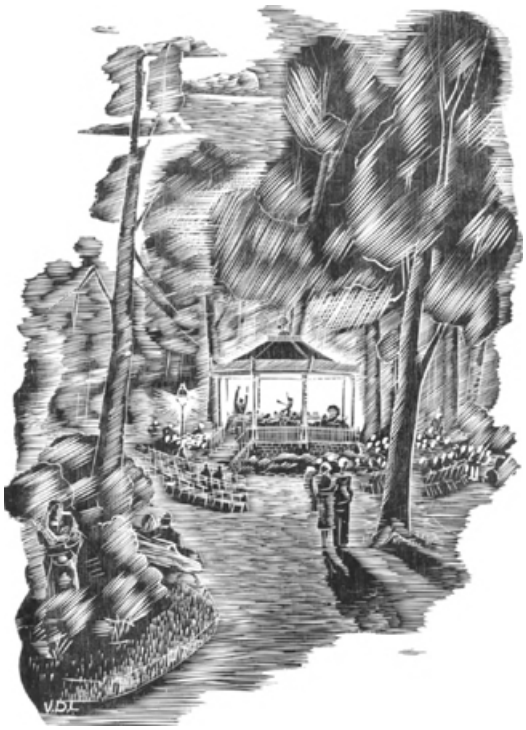

OPENLUCHCONCERT
Houtsnede door Jan van der Loo

Verzen door Mathias Kemp.

Statosfeer

Dit is wel de andre wereld, die ik droomde,
wanneer ik, loom, de
overbekende lijnen van heuvel en kreek
en de kleuren van koren,
zeepbellen en meteoren
ontweek.

Overbekend en al te vaak genoten!
Hier drijf ik door groote,
nieuwe verschijnselen, in koelen stalen bal.
Boven en onder
een ander en wonder
heelal.

Knus werden de bergen, zeeën en gronden,
van wolken omwonden.
Met een enkelen blik te overschouwen zijn:
Luik, Rijssel, Vendome,
Weenen, Bazel, Rome,
Turijn!

Maar de hemel wordt wijder, aldoor wijder
voor den roekloozen rijder
op stormen en stralen uit eindeloos ver,
speurend naar bronnen
van kracht achter zonne
en ster.

Muisgrijs verkleurt de lucht naar lila einder;
Een sneeuwtop verdwijnt er,
wat rozig suikergoed, te zoetelijk geheel,
in kokettelijk kolken
van pluimige wolken
groen-geel.

Plots stokt mijn hart; ik voel hoe alleen en hachelijk
ik door 't ontzaglijk
ruim van de luchten dool, op nevels en damp.
Het was of de diepe
gronden iets riepen
van ramp.

Waarom ook het veilige huis verachten,
en de goede nachten
van liefde en lichten droom ontstijgen zoo hoog.
Mijn durf voel ik tanen,
er gloeien me tranen
in 't oog.

Maar dit te aanschouwen: die koepelende kimmen,
dat spokige glimmen
op oceanen, rijp indigo en groen,
is enkel gegeven
wie stout durft te leven
en doen.

Soms waan ik mij demonisch hoog gestegen,
boven toeval en zegen,
een moment buiten lijden, verbloeien en dood.
Hoe titanisch mijn lot is,
dra voel ik toch: God is
te groot.

Te groot voor zoo onbeteekenend dolen
tusschen kleine polen
en keerkringen van aardrijks broozen bol,
in ruimten, tot verre
lichteeuwen van sterren
vol.

Ik moet aan burgerlijk naar huisgaan denken,
hoe veilig te zwenken
op afstand van bergen en stormig getij,
te dalen, zacht, boven
valleien, van kloven
wat vrij.

Er zweemt voor de zon al een rossige waduw,
een purperen schaduw
zijgt op de wolken beneden mijn voet,
en streng dreigt geflonker
door zwerk bijna donker
als roet.

Na zestien bovenmenschelijke stonden
verlangen de gronden
mij weer; en een liefde, vredig en goed,
walmt nu mijn hart
uit diepten blauw-zwart,
tegemoet.

Chroniek A.D. 2500-2550

Doorgrondde men het diepste wezen van de droomen.
Ontplofte er een fabriek tot splitsing van atomen.
Stortte de laatste kathedraal van Frankrijk in.
Zag men de slavernij opnieuw in herbegin.

Ontdeden vele steden zich van haar tyrannen.
Werd Paus Gabriël II naar Leningrad verbannen.
Ontdekte een neger kanibalen aan den Rijn.
Vermoordde men een missionaris in Turijn.

Leefden de volken reeds in onderaardsche steden.
Werd om koloniën op Maan en Mars gestreden.
Werkten de boeren nog twee uren op het veld.
Vervingen electroden het ouderwetsche geld.

Moesten die van Berlijn voor 't beeld des keizers knielen.
Telde de stad Dinant achthonderdduizend zielen.
Heeft men in Boeda-Pest een jonge heks verbrand.
Werd aan de Baffinsbaai de eerste palm geplant.

Heeft zich een picolo uit liefdeleed vergeven.
Zijn madrigalen en motetten weer geschreven.
Trokken Robotten naar den achterkant der maan.
Een levensmoe dictator werd broeder-franciscaan.

De angst van Jozeph Poreppi (Een dorpsgeschiedenis uit Provence) door F. de Tourettes.

Op het café-terras, onder een fel-oranje zonnezeil, waarop in blauwe letters staat ‘Café aux deux oliviers’ zat Jozeph Poreppi en staarde glazig, zonder dat hij iets bepaalds zag over het stoffige, rood-zandige, door smalle huizen omsloten dorpspleintje.

Het was stil en overgoten met het rossige azuren licht van de vroege Provençaalsche ochtend. Poreppi, gezeten aan zijn ronde tafeltje voor zijn café-noir, was op punt van indommelen. Zijn bruine geaderde oude handen lagen in elkaar gevouwen, naast het kopje.

Zijn gezicht was half slaperig-onverschillig, half nadenkend. Zijn grijze wenkbrauwen waren opgetrokken, uit spanning om zijn oogen open te houden. Doch de leden, te zwaar, waren desondanks, half gesloten. Voor een oude boer, die gewend is geweest te gaan rusten en te ontwaken met de vogels, valt het zwaar een nacht bij een stervende te waken.

En temeer als die stervende je tweelingbroer is.

Het gebeuren van den afgeloopen nacht was nog geen werkelijkheid voor Poreppi. Allèen zou hij voortaan wonen in de groote ge-okerde bastide, hun huis aan de overzijde van het pleintje. Het was van hen beiden geweest, ze hadden het geërfd van hun vader, de parfum-fabrikant en het was het eenige bewijs van hun welstand tegenover de menschen. Het monumentale brok steen met de vele groene jaloeziën - meer zelfs dan ramen - met een

waterleiding en electrisch licht, met een driedubbele rij dakpannen en met nog vele dingen, die geacht worden bijzonder te zijn.... allèen zou hij daar nu voortaan zijn....

Nee.... de oude Jozeph kon zich dat plotselinge sterven niet goed voorstellen. Ze waren algemeen geacht en bekend in het dorp, Jozeph en Jean Poreppi. Enkel om hun rijkdom, want zij hadden nooit gewerkt.

Nu ja, om de dagen te korten, hadden ze een wijngaardje. Ofschoon ze geld bezaten, leefden zij als iedere boer. Sober, niets eischend, spaarzaam, gierig bijna en gekleed in zonverbleekte, klei-bebakken kleeren. En nu was Jean plotseling gestorven, deze nacht en het leek Jozeph of er nu een gat, een diep zwart gat naast hem was.

Zooals hij nu hier op het caféterras zat, was het hem of er niets gebeurd was. De ochtend was dezelfde als altijd.... zonnig en stil.

Maar als hij naar de overzijde van het tafeltje keek, was daar niet Jean. Door dat onzichtbare, zwarte kokerachtige gat drong de afschuwelijke werkelijkheid tot hem door. Hij zat daar zoo langen tijd maar voor zich uit te staren. De café-noir werd koud.

Langzaam kwam er meer leven op het pleintje. Landarbeiders, met hun houweelen over den schouder gingen voorbij. Ze doken op uit de nauwe donkere straatjes, hun mandje met een rood-wit geblokte doek aan den arm of op een ezel gebonden. Ze staken het plein over en verdwenen, zonder iets meer bewogen te hebben dan hun rustig stappende beenen.... achter de huizen. De dikgelooverde platanen trokken hun lange schaduwen terug. Het kerkklokje klingelde helder zes geluidjes, die als fonkelende zeepbellen op schenen te stijgen in het blauw van den hemel. De lucht boven de stoffige Place begon zacht te trillen....

Jozeph stond moeizaam op. Hij trok een sigaretten-papiertje uit het pakje Job en plakte dat aan z'n onderlip, terwijl hij z'n tabak zocht. Het fladderde in een briesje, helder wit, tegen het donkere van zijn gezicht. Dan rolde hij met een enkele beweging een sigaret, snoot zijn neus tusschen duim en wijsvinger, liep de trappen van ‘Café aux deux oliviers’ af, stak met kleine dribbelpasjes de Place over, zijn te korte armpjes heen en weer zwaaiend.

Achter het kerkje, op den rand van de olijven-vallei, stond de

lage rechthoekige werkplaats van den jongen timmerman Zizi Saluzzo. Zizi was een man, die wat van de wereld buiten het dorp gezien had. Eén van de jongeren, die het Middeleeuwsche leven van hun ouders overboord gooiden en rationeeler en moderner werden.

Saluzzo had een deurpaneel tusschen de schroefbank geklemd en schaafde met lange streken. Met aangenaam geluid vilde hij het hout en de krullen kringelden van de bank over zijn voeten, rolden over den rood-betegelden vloer, en over een nieuwe, bruin-verniste doodkist, die in den hoek stond. Er werd geklopt. Jozeph Poreppi stapte zorgvuldig naar binnen over den hoogen drempel en sloot de deur weer achter zich. Zizi draaide zich om en groette. Jozeph keek wat schokkerig om zich heen maar zei niets.

- Hoe is het er mee? - vroeg de timmerman en plukte de krullen van zijn schaaf.

- Eh!.... Jozeph trok zwaar aan zijn sigaret, maakte een nonchalant gebaar met zijn hand in de lucht en zei - Hij is dood! -

Beneden in het zonnige olijvendal kraaide heel duidelijk een haan. Toen deed Jozeph een paar stappen opzij. De spijkers, waarmee zijn campagnelaarzen beslagen waren, knarsten op den tegelvloer.

Hij bleef staan voor de doodkist. - Het is nu tijd. Hoeveel ook weer? -

Zizi zette z'n schaaf op de bank, hurkte bij de kist, blies het stof en de krullen er af en antwoordde: - Dat weet je Poreppi. Duizend franc. - Poreppi keek met een critisch samentrekken van zijn borstelige wenkbrauwen naar de kist, als wilde hij deze schatten.

Z'n gedachten draafden om de som.... de groote som van duizend franc. Zestig jaren waren Jean en hij samen geweest. Drie uur was Jozeph nu alleen. Die drie uren wogen niet op tegen de zestig jaren. Hij vergat dat Jean er nu niet meer was, hij leefde weer in het gewone dagelijksch doen. Zelfs nu het om Jean's doodkist ging, was de gewoonte sterker. Hij was als een voertuig, dat doorschiet in remming.

Duizend franc.... duizend franc. Daar kun je een kleine wijngaard voor aan laten leggen, peinsde hij. En vermoedelijk scheelt

het als je een kist in de stad koopt. Misschien wel de helft, en vijfhonderd franc is tweeduizend pakjes tabak. De timmerman keek onderzoekend naar hem, zooals hij daar stond in zijn klei-besmeurd broekje, dat opgehouden werd door een gedraaide grijze sjerp. Het kleurlooze jasje en het openhangende hemd,.... op zijn hoofd een slappe zwarte hoed, iets in de oogen getrokken voor de scherpte van de zonnestralen, zijn bruin gezicht, waar nu weer, hoewel nog wat slaperig, de verongelijkte en tegelijk critische uitdrukking van den koopman op te lezen lag.

- Non!.... non, non! Te duur!

- Es cowcarèou à cod'aqui! - riep Zizi verontwaardigd. - Je moet hem koopen Poreppi, besteld is besteld. -

- Eh.... in de stad zijn ze goedkooper, - zei de oude beslist en liep naar de deur. - Adjou! -

- Een moment - hield de timmerman vol. Hij stond op en greep Jozeph bij z'n groezelig jasje.

- Blijf even en luister naar wat ik van Petrofski heb gehoord. -

- Die Russin van daarginds? vroeg Poreppi en wees door het open raampje in het olijvendal. Zizi knikte, sloeg zijn gespierde armen over elkaar, leunde tegen de bank en zei na eenige seconden te hebben gewacht:

- Een maand geleden, toen ik daar beneden een caban moest sloopen kwam ze langs, die ouwe heks, en vroeg ze mij een glas wijn te drinken. Nu, dat gebeurt niet vaak en ik maakte van de gelegenheid gebruik haar een en ander te vragen, want ze weet veel. Meer dan een gewoon sterveling. En toen zei ze onder andere het volgende tegen me: ‘Degene die een doodkist besteld heeft voor een familielid en hem na den dood van dien persoon niet koopt, zal spoedig sterven en eeuwig branden in de her’. Dus.... ik wil maar zeggen.... De timmerman streek bedenkelijk over zijn kin. - Ik meen.... niet waar.... eh.... daar moet je toch wel rekening mee houden wat zij zegt.... dat weet je....

Het scheen wel een beetje indruk gemaakt te hebben op den ouden Jozeph, want hij keek peinzend met z'n waterige groen-bruine oogjes naar het huisje in de verte, waar vrouw Petrofski woonde. Het was als een klein rood vlekje in de zonne-trillende grijze kom van het olijvendal.

Hij mummelde in gedachten aan zijn sigaret en overwoog....

- Waarom stak nou die Zizi een spaak in het wiel, dat naar de winst rolde? Wat vrouw Petrofski betrof, daar viel niet aan te twijfelen.... Maar Zizi.... die loog misschien....

De timmerman zag dat zijn woorden, die louter verzinsel waren, getroffen hadden, hij trok achter Jozeph zijn mondhoeken spottend neer.

Poreppi redeneerde door in zichzelf. Duizend franc voor een kist is weggegooid geld, maar eeuwig branden....?

Z'n overwegingen stokten. Was Jean, z'n broer, er nu nog maar. Samen kwamen ze wel over die moeilijkheid heen.... Ineens maakte hij een afschuivende beweging met z'n hand. - Och onzin.... Zizi loog natuurlijk. Hij zou zoomaar niet toegeven.... nooit!

- Ts! ts! Ts!.... zei hij en zwaaide zijn tanig wijsvingertje voor den neus van den timmerman heen en weer.

- Eh.... bèn! Als je dan maar weet Poreppi, - zei Zizi wreedaardig, dat deze kist op jou blijft wachten, - Toen liet hij de oude uit.

Door het venster keek hij hem na en floot ‘Oh, Marinella’! tusschen zijn tanden.

Daarna liep Jozeph over de Place naar ‘Café aux deux Oliviers’, zijn handen in de uitgepuilde zijzakken, z'n snelwerkende beentjes in het slobberbroekje waarvan het kruis tusschen zijn knieën hing.

En de timmerman zwoer bij alles wat hem heilig was, dat hij die doodkist kwijt zou raken. Nu de ééne Poreppi er niet in zou liggen, dan toch de andere....

Er verliepen maanden en de broer van den ouden Jozeph was reeds lang in het dorp vergeten. Hij rustte in de schaduw van de cypressen op het kleine kerkhof buiten het dorp in een kist uit de stad.

Jozeph zat nu alleen in de bistro en was 's nachts alleen in het groote ge-okerde huis. Hij moest al zijn intieme gedachten voor zichzelf verwerken. 's Avonds kwelden ze hem en maakten hem onrustig. Soms was het of de geest van zijn broer naast hem zweefde.

Het was wel tot hem doorgedrongen, dat Jean hier nooit meer bij hem zou zijn, maar het verhaal van den timmerman zat hem

dwars. Was het werkelijk tegenover Jean niet goed geweest? Als Zizi hem nu eens de waarheid had verteld dan.... dan zou hij Jean nooit terugzien, ook niet na dit leven. Maar och!.... Nee.... het was onzin. Hij sprak hardop in het duister van de slaapkamer. Maar toch.... weten kon je het niet.

Zijn geweten en de angst plaagden hem, maar hij legde er zijn koppigheid als een zware sluitsteen bovenop, onwrikbaar en onveranderlijk meende hij.

In het dorp sprak Poreppi nooit daarvan. Trouwens niemand praatte over zijn huiselijke aangelegenheden. Dat was geen gewoonte.

Eenmaal had hij 's morgens vroeg de Negus er over aangesproken. De Negus was een groote zwijgzame man met een zwarte baard en sprietige wenkbrauwen; een uitzonderlijk type, die nooit met de anderen in het dorp jeu-de-boule speelde. Hij kwam ook nooit in de bistro, omdat hij altijd werkte. De Negus was dwars over de Place komen aanzetten met z'n karavaan. Eerst de ezel met zijn drie oudste kinderen er op, dan een kinderwagen met de jongste aan den staart van den ezel gebonden en daarachter drie geiten en tenslotte de Negus zelf.

En omdat hij zoo'n buitengewoon iemand was en zoo vlak langs hem wandelde dien ochtend, had Poreppi het niet kunnen laten.

De Negus had geluisterd en daarna genoegelijk en diep gelachen, waarbij zijn baard trilde.

- Poreppi - jij bent toch wel wijzer! - Toen was hij weer verder gewandeld.

Dat dubbelzinnige antwoord had de oude Jozeph nog meer in de war gemaakt. Als hij langs de werkplaats van Saluzzo liep - en daar moest hij noodzakelijkerwijze iederen dag voorbij om een krant en een pakje tabak te halen - zag de timmerman hem en sloeg met een houten hamer op het deksel van de doodkist. - Tok.... tok.... tok! -

Dat sloopte de zenuwen van den ouden Jozeph. De menschen zagen hem iederen avond tot laat in den nacht bij het ronde tafeltje zitten op het terras van het café. Hij dronk groote glazen

Pernod. Hij zat dan altijd stil in elkaar gedoken en staarde recht voor zich uit, donker en zwijgzaam, totdat de patron hem kwam vertellen, dat de zaak sloot. Dan ging hij dronken en zwaaiend over de Place naar het eenzame groote huis.

Hij dronk steeds meer Pernod's en kocht twee kranten in plaats van één, Toen op een dag Zizi Saluzzo weer met een hamer op het deksel sloeg, ging Poreppi naar binnen.

- Zzizi.... eh,.... die vrouw van Gaston is ziek.... ik meen.... dat kloppen, is dat noodig? -

De timmerman ging op de kist zitten en keek hem gemoedelijk aan. Hij zag dat op Poreppi's bolle neusje vijf of zestig haartjes groeiden en dat zijn groen-bruine oogjes nog wateriger waren geworden.

En omdat Zizi niets antwoordde en hem steeds maar kalm bleef aanzien zei de oude - en maakte weer een nonchalante beweging met z'n hand in de hoogte - Voor de helft van den prijs? -

Zizi schudde het hoofd en bleef zwijgen.

- Hm.... bromde Jozeph en begon met krassend geluid over den roodbetegelden vloer heen en weer te loopen.

Voor het raam bleef hij staan en keek naar buiten, slikte iets weg en zei minachtend - Dat eeuwige branden.... dat....

- Zit je nog altijd dwars, niet? viel Zizi hem in de rede.

Nee.... dat interesseert me heelemaal niet.... ik.... enfin.... om kort te gaan ik geloof er niets van! -

- Groot gelijk. Ik eigenlijk ook niet erg. Ik zeg dood is dood en je voelt dat toch niet meer. Laat maar branden. Maar ja.... zij zei.... nou mijnentwege koop je hem niet. - Hij haalde de schouders op.

- Doe ik ook niet.... nooit.... snap je.... nooit! Behalve natuurlijk als je de helft van den prijs laat vallen. -

- Och waarom zou ik dat doen? vroeg Zizi, hij is het waard.

- Waard, waard? weersprak Poreppi, hij kauwde van opgewondenheid zijn sigaret stuk en stampte met beide handen in de zijzakken.

- En in de stad....

In de stad zijn ze veel slechter, dit is handwerk. -

- Interesseert me niet! -

- Tampie! Dan zijn we uitgepraat Poreppi. - De timmerman stond van de kist op en hervatte fluitend zijn bezigheden.

- Salute! groette de oude en stapte weg.

- Salute! antwoordde Zizi en stak een handvol spijkers in zijn mond.

Het gebeurde twee maanden later, in het begin van de wijnmaand, dat Poreppi door den patron van 'Café aux deux Oliviers', bij sluiting, dood achter zijn tafeltje werd gevonden.

Hij zat daar als altijd, roerloos stil in z'n hoekje. De handen saamgevouwen op het blad naast zijn glas Pernod. Men haalde de Curé en ze droegen hem naar het groote groene stille huis.

De champêtre riep het rond den volgenden ochtend. Zizi Saluzzo hoorde het. Hij was verbaasd en mompelde. - Hij was toch niet zoo bijgeloovig als ik dacht, die oude gierigaard!

In den namiddag van dien zelfden dag werd er geklopt. Een heer in een zwart costuum kwam binnen. - Saluzzo ik heb een doodkist noodig. -

Zizi trok zijn wenkbrauwen samen en z'n mond ging open.

- Deze kist die hier staat..... ik meen.... in het testament stond vermeld dat hij in deze kist begraven wenschte te worden.

Hier zijn de duizend franc. Morgen wordt hij begraven.

Zizi was te verwonderd om nog veel te zeggen. - Bon! antwoordde hij alleen, nam de kist op zijn schouders en liep achter den neef van Jozeph Poreppi aan over de stoffige Place onder de platanen naar het huis van den oude. In de bovenkamer lag hij op zijn doodsbed.

Zijn kleurloos jasje met de uitpuilende zakken hing over de stoelleuning. Zijn eeuwig pakje tabak lag op de zitting en er onder stonden zijn scheefgeloopen bespijkerde campagnelaarzen.

Zizi keek een poosje naar het bruine, nu starre gezicht.

Ouwe koppige Jozeph! Hij glimlachte en zei: Wees gerust, je zult niet eeuwig branden! -

Liedjes door Hélène Swarth.

I.

De lente lokte.

De Lente lokte met een bloemenrank
En wierp me, al vluchtend, knoppen in den schoot
En kweelde en koerde en juichte en zong en floot,
Tot héel het bosch was blij met vogelklank.

- ‘Nu poos een wijl, mijn lieve speelgenoot,
Dat 'k u nog eens voor vreugd van vroeger dank.’
De Lente lokte met een bloemenrank
En wierp me, al vluchtend, knoppen in den schoot.

Ik joeg haar na, tot 'k neerzeeg op een bank
En riep: - ‘Erbarm u!’ Maar zij lachte en vlood.
- ‘Mijn dag was lang, nu daalt mijn avondrood.
Uw jeugd is eeuwig, ik ben moe en krank.’
De Lente lokte met een bloesemrank.

II.

In avondgoud.

Gebogen de lenige stelen
Laag over de blanke vaas,
De purperen tulpen fluweelen,
In roodgouden avondwaas.

De dalende zon leent nog leven
Aan het mosgroen van 't fulpen gordijn
En de tulpen haar schoonheid geven,
Als kelken vol purperen wijn.

En nu is 't of die voorhang verheelde
Wat ik nooit meer vergeten kon,
Of er weemoed nu welde uit die weelde
Van verheerlijkende avondzon,

Uit die bloemen, die willen bekoren
En vertroosten met glorie van rood -
En ik voel dat mijn dag is verloren,
Dat mijn dag is verloren en dood.

III.

Een zonnering.

Ik zwierf en treurde, in 't groenbewaasde woud,
Een zwarte vlek in lentezonnegoud.

Waarom zóo vroeg nu moest mijn broeder sterven
En 't pril seizoen van blij herleven derven?

Mild had de zon door loover pas ontplooid
Met gouden ringen 't blanke zand bestrooid.

Een vogel zong in blonde knoppentwijgen:
- 'O droeve zangziel, blijf niet langer zwijgen!

Uit klem van leed bevrijd u met een zang!
U zendt de zon een tooverring - Ontvang!'

Warm, in mijn hand viel één der zonneringen -
Mijn hart sprong open en ik kon weer zingen.

Buitenlandsch overzicht (16 februari-15 maart) door Johan Perey.

De schijnbare onmogelijkheid thans in de internationale verhoudingen een blijvende ontspanning te doen ontstaan, is in de eerste en voornaamste plaats een uitvloeisel van het, soms door onwil versterkte, onvermogen van velen, met de, in de jongste decenniën vooral, tot een soort wet verheven neiging, den schijn boven het wezen te stellen, bewust en onverbiddelijk te kunnen breken. Doordat het eigenlijke doel van Versailles daarin bestond, den overwinnaars, aan Frankrijk in het bijzonder, een positie van *blijvend* overwicht te bezorgen, kon het wel niet anders, of de Fictie moest als basis gaan dienen voor alle verdere ontwikkeling. Met negatie van de lessen van eeuwen en eeuwen menschelijke geschiedenis, met negatie tevens van alle natuurwetten, die spreken van beweging, vooruitgang en ontwikkeling, werd de stilstand, de status quo uitverkoren als het leidend beginsel voor Europa's nieuwe politiek. Een kapitale fout, die overigens nog extra geaccentueerd werd, door het op zich zelf zinledige begrip ‘staat’ te doen prevaleeren boven het leven zelf, boven het ‘volk’. Aldus draaide de wereld sedert 1919 verder, van de eene onwezenlijkheid in de andere vallende, en ondanks, dat de daardoor opgehoopte spanningen al voor een deel tot heftige ontlading gekomen zijn, is men doorgegaan met aan het fictieve vast te blijven houden, hetgeen thans meer in het bijzonder nog tot uitdrukking komt in de meening, als zoude de internationale staatkunde een vraagstuk zijn van ideologische tegenstellingen. Gelukkig voor Europa, dat met

den dag meer menschen tot het inzicht komen, met de politiek der ficties op een afschuwelijk dwaalspoor te zijn geraakt. Langzaam, veel te langzaam nog, begint de idee veld te winnen, dat niet een eenzijdig beklemtoonen der verschillen, maar alleen een wederzijdsch begrijpen, gevolgd door een coördinatie der aanwezige belangen, een duurzamen vrede verzekeren kan. Mag aan minister Chamberlain de eer ook niet onthouden worden, de eerste te zijn geweest met een in grooten stijl opgezetten aanval tegen het algemeen heerschende misverstand; meer nog dan aan dit lichtend voorbeeld, moet de huidige kentering in veler opvatting omtrent de grondslagen van het internationale bestel, toch worden toegeschreven aan de harde lessen der alledaagsche werkelijkheid. Men kan nog zooveel het vaste voornemen hebben met zijn bewapening desnoods te gaan up to the skies, maar op gegeven oogenblik toch wordt, onverschillig in welk land, een grens bereikt, waarvoor moet worden halt gemaakt, op straffe van een economische ineenstorting. Een dergelijke catastrophe komt des te sneller naderbij, wanneer de mogelijkheden voor handel en nijverheid er voortdurend minder rooskleurig beginnen uit te zien, en geen land ter wereld, waar dat thans niet in grootere of geringere mate het geval is. Om het toch altijd nog zoo machtige Engeland als voorbeeld te nemen, voor den oorlog van '14 wees de handelsbalans daar vrij constant een actief aan van 100 millioen pond sterling, wat echter in de laatste jaren is omgeslagen in een jaarlijks grooter wordend passief, dat voor 1938 de 60 millioen pond reeds overschreden heeft. En ondanks het waarlijk fantastische bewapeningsprogramma, blijven de vooruitzichten voor den komenden tijd in mineur, wat in zekeren zin nog onderstreept wordt door de gestadige stijging van het cijfer der werkloosheid. De uitholling van 's lands welvaart geschiedt dus van meer dan een kant alleen; maar welk een verscheidenheid van oorzaken men ook vermogen zal aan te wijzen, alle toch staan zij op die eene basis: het op wanbegrip gefundeerde internationale wantrouwen.

Dit te willen wegnemen, is op het oogenblik de meest kennelijke tendenz van de Engelsche politiek, welke, voor zoover dan niet geïnspireerd op eenigszins ideëele motieven, dan toch haar ontstaan te danken heeft aan de nuchtere redeneering, dat de combinatie van een bewapeningswedloop en een handelsoorlog, zelfs voor het

Britsche Rijk, op den duur niet is vol te houden. Waar de wapens in hoofdzaak gesmeed worden, minder voor werkelijk agressieve bedoelingen, dan wel uit vrees voor de bedreiging van het dagelijksch brood, is het duidelijk, dat economische onderhandelingen aan die van een meer zuiver staatkundigen aard hebben vooraf te gaan. In dezen gedachtengang is het nu verklaarbaar, waarom de in den laatsten tijd nogal veelvuldige dreigingen met een handelsoffensief en contra-offensief tenslotte zijn uitgeloopen op een zeer diepgaand en langdurig Duitsch-Engelsch overleg te Berlijn, waaraan van beide zijden door zeer prominente figuren wordt deelgenomen. Een bevredigend resultaat te bereiken, mag, gezien het zoo groote verschil tusschen beider handelsmethoden, voorwaar geen lichte opgave heeten, echter zal het besef, dat een handelsoorlog van de betrokken partijen alleen maar enorme offers vraagt, terwijl alle baten naar de belangstellende omstanders vloeien, wel een voldoende stimulans zijn niet onverrichterzake uit elkander te gaan.

Hoewel, bij gebrek aan reëele berichten daaromtrent, nog bij geen mogelijkheid gezegd kan worden in hoeverre het te Berlijn nu wil vlotten of niet, zou men wellicht een indice kunnen zien in de suggestie van Sir Samuel Hoare, waarin gewaagd werd van een conferentie van dictatoren en ministerpresidenten, met de bedoeling een werkelijke ontspanning te bereiken door middel van een internationaal vijfjaren-plan. Het belang van dit proefballonnetje ligt nu daarin, dat, nog geen drie weken tevoren, Chamberlain, ofschoon ten volle overtuigd van Europa's bankroet, indien aan een verder opschroeven der bewapeningen geen paal en perk kon worden gesteld, toen toch nog geen redelijke grondslagen voor een vruchtbaar internationaal overleg aanwezig achtte. In dien tusschentijd moet dus iets gebeurd zijn, wat Hoare's optimistischen voorslag op een of andere wijze rechtvaardigen kan, hetgeen, gelet op het nog altijd even grauwe wereldbeeld, moeilijk ergens anders uit zou hebben kunnen voortkomen, dan uit een vlotter verloop der Berlijnsche conferentie, dan men oorspronkelijk wel voor mogelijk zal hebben gehouden.

Mochten de Duitschers er inderdaad in verrassende mate blijk van hebben gegeven, dat met hen nog wel te praten valt, dan is het zeker Engeland's zaak hiervan tot het uiterste profijt te trekken en zoo mogelijk tot een Europeesch bestand te komen. Want wat

voor het Britsche Imperium wel meer geldt dan voor wie ook, het heeft ook nog met zoovele moeilijkheden buiten Europa te kampen. Een van deze moeilijkheden is het Palestijnsche vraagstuk, dat maar niet nader tot een oplossing kan komen, althans niet tot eene, waarbij niet het Engelsche belang een leelijke veer zal moeten laten.

Intusschen is het niet noodig de Engelschen hiervoor te beklagen, aangezien men hier wel voor een typisch geval staat van een boontje, dat om zijn loontje komt. Reeds in het begin van den wereldoorlog was de Engelsche regeering met de Arabieren in contact getreden, teneinde deze tot een opstand te bewegen, voor geval Turkije de zijde der Centralen mocht kiezen. De Arabieren, vertegenwoordigd in den persoon van Hjerif Hoessein van Mekka, de latere koning van Hedzjas, bleken met een dergelijke revolte echter allerminst haast te hebben en zeker niet van plan te zijn de Engelschen in de kaart te spelen zonder een fiksche tegenprestatie. Langdurige en moeizame onderhandelingen volgden toen, en het werd voorjaar 1916 aleer men het onder veel maar's en indien's zoo'n beetje met elkaar was eens geworden. Of liever gezegd, Hoessein handhaafde het grootste gedeelte zijner aanspraken, terwijl de Britsche regeering haar beslissing min of meer zwevende hield. Onder de bedrijven door had zij in andere richting echter ook niet stil gezeten, en tezamen met Parijs een overeenkomst uitgewerkt, waarin Cilicië en Syrië als Fransche, Haïfa en Mesopotamië als Engelsche invloedssferen werden aangegeven. Palestina zou een internationaal gebied worden, doch werd iets later, in November 1917, door de bekende Balfour-declaration bestemd tot een Nationaal Tehuis voor het Joodsche volk, dat toen, bij wijze van wederdienst, zijn beste krachten in het geweer bracht ten behoeve van de geallieerde mogendheden.

Gelijk met zooveel andere dingen eveneens het geval was, kwam er ter vredesconferentie in 1919 ook van de Arabische aanspraken al bitter weinig terecht; men had zich daar maar bij de reeds uitgemaakte feiten neer te leggen. Merkwaardig was het overigens wel, dat de Arabieren in die dagen grooter aandacht hadden voor Syrië en de streken rond Damascus, dan voor het Palestijnsch gebied. Wellicht hebben zij zich toen de gevolgen eener Joodsche immigratie niet voldoende doorrekend, waardoor datgene

niet voorzien werd, wat thans zoo sterk van Arabische zijde naar voren wordt gebracht, n.l. dat het in grooten getale binnenkomen der Joden een vergaande inmenging in de Arabische samenleving veroorzaakt heeft. Meer dan een kwestie van accent beteekent die meeningsverschuiving overigens niet, daar zij immers niets verandert aan de kern van alles, aan den Arabischen eisch de Britsche wissels van 1916 nu eindelijk eens gehonoreerd te willen zien.

Mede wel als gevolg van een persoonlijken brief van Ibn Saoed aan den Engelschen minister-president, scheen het begin Maart alsof dit ook werkelijk gebeuren ging, wijl toen de Engelsche regeering met een plan voor den dag kwam geleidelijk aan haar Palestijnsch mandaat neer te gaan leggen en het land te doen groeien tot een Arabischen staat met een erkende Joodsche minderheid. van eenig detail werd in genoemd plan nog niet gerept, daar het slechts bedoeld was als een grondslag, tot het bereiken van een overeenstemming in principe. Mocht dit gelukken, dan zou de conferentie tot het najaar verdaagd moeten worden, wanneer dan de heele zaak in concreto zou worden afgewerkt.

Over het plan zelf waren de Arabische gedelegeerden natuurlijk heel best te spreken, over het uitstel, gedachtig aan de lessen van het verleden en aan de mogelijkheden van Joodschen druk, echter niet het minst. Zij wenschten de geheele zaak meteen maar af te handelen, terstond den Arabischen staat te constitueeren, om in het najaar alleen nog bijeen te komen voor het afsluiten van een Engelsch-Arabisch Verdrag. Wat de Joden betreft, om zeer begrijpelijke redenen weigerden deze het Britsche voorstel in overweging te nemen, en dreigden zij zelfs Londen onmiddellijk te verlaten indien het niet zou worden teruggenomen. Tot zekere hoogte gebeurde dit ook, nadat eerst de Amerikaansche ambassadeur Kennedy nog aan Lord Halifax had doen weten, dat de ontwikkeling ter Ronde Tafel Conferentie te Washington met zekere bezorgdheid werd gadegeslagen. In aansluiting hierop gaf minister MacDonald toen weer de verklaring af, het plan voor een Arabischen staat allerminst bedoeld te hebben als een ‘laatste woord’, doch doodgewoon als ‘een’ voorslag, waarover misschien te praten zou zijn geweest. Weliswaar achtten de Joden dezen uitleg bevredigend genoeg voor het opgeven hunner reisplannen, maar voor het overige werd er toch niet veel anders mee bereikt,

dan dat het aantal impasses op deze conferentie wederom met eene vermeerderd is.

Wie vandaag over een impasse spreekt, denkt ongetwijfeld direct aan België, waar het na een serie van hopelooze pogingen een kabinet samengesteld te krijgen dan toch eindelijk op kamer-ontbinding is uitgeloopen. Gezwicht voor den sterken aandrang van Koning Leopold, was Pierlot er toe overgegaan met een katholiek-socialistische combinatie, welke vooral geen twee-partijen-regeering genoemd mocht worden, voor het parlement te verschijnen, hetgeen in de eerste zitting echter al zoo'n fiasco opleverde, dat het nieuwe kabinet niet eens een tweede wenschte af te wachten en meteen maar weer ontslag nam. Na Pierlot ging de socialist Soudan het nog eens probeeren, wat ook op een mislukking uitliep. Vervolgens werd Max, de liberale voorman en burgemeester van Brussel, bij den Koning ontboden, zonder resultaat, want Max weigerde een opdracht te aanvaarden. Toen maar weer Pierlot, wiens voornemen het nu was eerst naar een nieuwen minister van financiën om te zien, aangezien het vooral aan de bezuinigingsplannen van zijn oorspronkelijken medewerker, minister Gutt, te wijten was geweest, dat de socialisten zich van zijn kabinet hadden afgewend. Maar ook dit plannetje was gedoemd in duigen te vallen, en toen bleef aan Koning Leopold toch ook werkelijk niets anders meer over dan zijn parlement maar naar huis te sturen. Wat hij haast tot allen prijs had willen voorkomen, een verkiezingsstrijd met de Waalsch-Vlaamsche antithese als inzet, is ten leste dan toch onvermijdelijk gebleken. Zeer begrijpelijk, dat de Koning der Belgen zich over de ontwikkeling der dingen ten zeerste ontstemd heeft getoond, want het is niet alleen, gelijk hij zulks in een brief aan minister Pierlot in scherpe bewoordingen heeft doen uitkomen, dat alle gebeurlijkheden van den laatsten tijd op een verwording en verkrachting van het parlementaire stelsel wijzen, maar bovendien komt de Dynastie zelve in gevaar, zoodra het nationaliteiten-probleem in een acuut stadium begint te verkeeren. De Vlaamsche eischen, onverschillig van welken kant, gaan thans reeds alle min of meer in de richting van een cultureele autonomie. Is deze eenmaal een feit geworden, dan is de vraag naar staatkundige autonomie onvermijdelijk de volgende phase, waaruit eindelijk dan een federale staat te voorschijn komt. En dan, gezien de onoverbrugbare klove, door welke Walen en

Vlamingen van elkander gescheiden zijn, is het wachten maar op de eerste de beste daartoe passende gelegenheid dat federale verband dan ook nog te verbreken, waarna er geen Belgen meer zullen zijn, ergo ook geen Koning der Belgen meer.

Deze dynastieke zorgen, gepaard aan al de andere, die momenteel het Belgische koningschap wel allerminst tot een sinecure maken, hebben Koning Leopold er wel toe gedwongen een ontbinding der kamers tot het allerlaatste toe uit te stellen. Logisch is nu, dat de verkiezingsstrijd tot een zoo kort mogelijken termijn zou blijven ingeperkt. 6 Maart werd het ontbindingsbesluit onderteekend, 12 Maart was de laatste dag voor het inleveren van candidatenlijsten, terwijl reeds op 2 April het nieuwe parlement gekozen zal worden. Het blijft onder deze omstandigheden een interessante vraag, in hoeverre het aan de tegenstanders van een Belgique, une et indivisible, reeds nu gelukken zal hun invloed duidelijk tot uitdrukking te brengen. Want mag er in het Vlaamsche land ook al een sterke oppositie heerschen, aan eenheid ontbreekt er nog veel, zoo niet alles, waaraan binnen den korten tijd voor het indienen van de namen der candidaten, precies zes dagen, ook wel heel weinig te veranderen zal zijn geweest.

Had alles zoo geloopen, gelijk men zich dat in sommige hoofdsteden had voorgesteld, de Spaansche burgeroorlog zou dan reeds ten einde zijn gekomen. Na de bezetting van Catalonië was het spel voor de republikeinsche partij inderdaad verloren, wat misschien het beste wel tot uitdrukking kwam in den blakenden ijver, waarvan vooral de Franschen getuigden bij het aanknoopen van goede betrekkingen met den zegevierenden generalissimus. Even nog werd van Fransche zijde een poging gewaagd van een erkenning de jure een soort handelszaakje te maken, doch liet het bewind Franco zoo duidelijk merken daarvan niet gediend te zijn, dat na afloop van de onderhandelingen tusschen generaal Jordana en senator Bérard niet alleen de erkenning is afgekomen, maar tevens de belofte van alle goederen, welke na het begin van den burgeroorlog op een of andere manier in Fransch bezit zijn geraakt, hieronder ook het goud van de Spaansche bank en het uitgeleverde krijgstuig, aan het nationale Spanje terug te geven. Gelijktijdig met de Fransche, werd ook de Engelsche erkenning aan Burgos bekend gegeven, wat voor den, naar Frankrijk uitgeweken, president der

republiek, Azaña, het teeken was zijn mandaat ter beschikking te stellen. De president van de Cortes, die eveneens in Parijs verblijf hield, werd automatisch nu Azaña's opvolger, wat overigens slechts een theoretische beteekenis bleek te hebben, want ook de heer Martinez Barrio gaf er de voorkeur aan niet meer naar het linksche gebied terug te keeren.

Het directe gevolg van deze gestes was het wegvallen van het laatste restantje wettigheid, dat de regeering-Negrin mogelijk ooit bezeten mag hebben, zoodat het voorzetten van den oorlog van toen af aan nog slechts een privé aangelegenheid van Negrin, of eerder nog, van diens communistische partijgangers genoemd mocht worden. Want hoewel het fijne daarvan nogal tamelijk in nevelen is gebleven, scheen het aan de Engelsch-Fransche actie toch wel gelukt te zijn, na machtig veel heen en weer gepraat dr. Negrin er toe over te halen den hopeloozen strijd maar op te geven. Eenmaal te Madrid teruggekeerd echter, werd het hem door zijn politieke vrienden daar duidelijk aan het verstand gebracht, dat een dergelijk plan slechts waarde voor de prullemand kon hebben, waarop Negrin dan maar besloot, wellicht nolens volens, het geheele bestuur, zoowel militair als civiel, in communistische handen te stellen. Doch dit werd den militairen overheden toch wel wat al te kras; onder leiding van kolonel Cassado, die zoojuist door Negrin tot generaal was hinunter avanciert, vormden deze een ‘nationale verdedigingsraad’, wiens eerste maatregel bestond in het afzetten van de regeering-Negrin. De thans plotseling dubbel onwettig geworden bestuurslieden bedachten zich niet lang en namen hals over kop de vlucht naar het onvermoeid gastvrije Frankrijk. Intusschen was men te Cartagena, het linksche marine-centrum, in opstand gekomen, tegen de republiek, naar sommigen zeiden; neen, tegen den persoon van Negrin, zooals kolonel Cassado het later verbeterde. Die opstand schijnt overigens onderdrukt te zijn; maar wat tenslotte van meer belang is: Cartagena is niet langer de republikeinsche vlootbasis, om de hoogst nuchtere reden, dat de heele vloot de ankers geheschen heeft en is uitgevaren met geen ander doel, dan zich in het Fransche Bizerta te laten interneeren. Hetgeen prompt geschied is óók. Waarna de Fransche overheid weer aan Franco heeft doen berichten, dat de geïnterneerde bodems geacht worden in nationaal-Spaansch bezit te zijn.

Met het heengaan van de communistische hoofdlieden waren de moeilijkheden voor den verdedigingsraad, welke inmiddels onder bevel van generaal Miaja was komen te staan, nog bij lange na niet afgeloopen, daar in het bijzonder de Madrileensche communisten dien raad niet wenschten te erkennen en dus, naar het bekend recept, in gewapenden opstand kwamen. Sedert dien is de toestand in het linksche Spanje nogal vrij onduidelijk gebleven. Wel schijnen Miaja c.s. het gezag grootendeels nu in handen te hebben, maar rustig in hun gebied is het toch nog geenszins.

Vrij onduidelijk ook is de positie van den verdedigingsraad zelf, want nog altijd is het een open vraag, wat de republikeinsch gezinde officieren hier eigenlijk verder nog mee voor hebben. Een eervolle vrede, zegt hun woordvoerder Cassado, wat natuurlijk heel schoon klinkt, maar, gezien Franco's zoo tastbare overmacht, toch van weinig practische beteekenis is. Trouwens, de toezeggingen van Franco hebben zich al voldoende door diens daden gedekt, dat hij alleen hen vervolgen doet, die zich *crimineel* vergrepen hebben. Dus wat blijft er voor de verliezende partij dan verder eigenlijk nog te wenschen over? Spanje voor de Spanjaarden, maar ook dit is een aangelegenheid, waarover niet generaal Miaja of kolonel Cassado, doch alleen de Spaansche regeering te beslissen heeft, en wat deze, zoodra de tijd daar rijp voor is, zeer zeker in de verlangde richting doen zal ook, daar is zij tenslotte een *Spaansche* regeering voor.

Franco wacht intusschen af, naar verluidt, met het plan binnenkort toch tot een offensief te willen overgaan. Binnenkort, dus niet direct. En zoo mag het, nu heusch wel voldoende gepijnigde, Spaansche volk zijn hoop er nog op vestigen, dat ter elfder ure de linksche bewindhebbers er liever toe besluiten zullen, verder bloedvergieten te voorkomen, dan zich vast te blijven klemmen aan hùn fictie, aan de ‘formule’ van een eervollen vrede.

Nog geen zes maanden geleden, was het ten strengste verboden, in het land zelf tenminste, den naam Tsjechoslowakije te schrijven als Tsjecho-Slowakije. De Muenchener Overeenkomsten kwamen tot stand, en sedert dien werd juist de laatste benaming de officiëele; nu echter is het weer anders, en doen we maar het beste te spreken van... Duitschland, Groot-Duitschland!

Het was zooiets als een publiek geheim, dat het in het nieuwe

Tsjecho-Slowakije met de onderlinge verhoudingen al evenmin wilde vlotten als dit vóór den 30sten September 1938 het geval was geweest. Alle afspraken van autonomie ten spijt, wilde Praag zijn oude methoden van centralisatie en o verheersching blijven voortzetten, zeer tot ongenoegen van de Roethenen en, meer nog, van de Slowaken. Niets bond de landsdeelen ook aan elkander, want wat hen eens te saam gebracht had was alleen het *negatieve* feit, bevrijd te willen worden van een vreemde overheersching. Te lang ook, waren die Slavische volksstammen in een onzelfstandige positie geweest, om nog voldoende die vermogens bewaard te hebben, noodig voor het verwezenlijken van een levenden, werkelijk-nationalen staat. Eeuwen lang was men overheerscht, zoodat het niet zoo bijzonder vreemd mag heeten, de sterkste partij, i.c. de Tsjechen, de idee te zien huldigen, dat overheersching ook het fundament van hun eigen staatkundige wijsheid moest zijn. Op een dergelijke basis kan het alleen maar goed gaan, voor het uiterlijk althans, zoolang er nog hoogst dringende redenen voorhanden zijn, eerder de kromste sprongen te maken, dan het staatkundig maaksel verloren te doen gaan. Doch zoodra houden die redenen niet op te bestaan (en dat was voor Tsjechoslowakije het geval toen Frankrijk, hier verder geen heil meer van verwachtende, zijn midden-Europeesche politiek definitief prijs gaf) of de latent aanwezige krachten der ontbinding treden dan duidelijk aan den dag. Maar de Praagsche overheden zagen dit alles klaarblijkelijk niet in; zij wilden à tout prix voortgaan met den baas te spelen, stelden de voor de Sub-Karpathische Oekraïne en Slowakije zoo broodnoodige economische hulp zelfs afhankelijk van het inwilligen van zekere eischen ten aanzien van de door hen voorgestane centralisatie, met als eenig resultaat: een voortdurend sterker wordende roep naar afscheiding bij de onderlinge partijen. Begin Maart kwam het tot een crisis. Terwijl aan groote contingenten militairen en gendarmerie opdracht werd gegeven, het Slowaaksche land te occupeeren, werd de regeering- Tiso voor ontbonden verklaard en vervangen door een ministerie van gematigder aspiraties. Tal van vooraanstaande Slowaken, onder wie de bekende separatistenleider, professor Tuka, kwamen achter slot en grendel terecht; de Hlinka-garde werd verboden, Slowaaksch-nationalistische uitingen mochten niet meer gehoord worden. Kortom, behoudens de verandering van scène en mede-

spelenden, scheen het alsof de oude dagen, gelijk eens de Tsjechische Duitschers hadden moeten beleven, in volle glorie waren weergekeerd. Op verscheidene plaatsen, te Bratislava in het bijzonder, kwam het tot hoogst ernstige incidenten; er werd druk geschoten en met bommen gegooid, waardoor bloedvergieten natuurlijk weer niet uit kon blijven.

Mgr. dr. Tiso, de ontslagen minister-president, bleek er echter den man niet naar te zijn, de zaken nu verder maar op hun beloop te laten; integendeel: hij telegrafeerde terstond naar den Duitschen Rijkskanselier, met een dringend verzoek tot onmiddellijken bijstand. Duitschland was in de eerste oogenblikken overigens net zoo verrast als wie ook, immers, had het van deze ontwikkeling ook maar iets kunnen bevroeden, zeer zeker zou een belangrijke figuur als minister Goering dan niet met vacantie naar Italië zijn vertrokken. Voor het uiterlijk bleef het de eerste paar dagen dus allemaal stil, en eerst toen mrg. Tiso zich per vliegtuig naar Berlijn begaf, om aldaar met de eerbewijzen van een minister-president *in functie* ontvangen te worden, kon men zijn vermoedens bevestigd vinden, dat Berlijn toch niet werkeloos zou blijven toezien. Van Berlijn begaf mgr. Tiso zich onmiddellijk naar Bratislava, naar den inmiddels, op Duitsch verzoek, door President Hacha bijeengeroepen Landdag, waarin de onafhankelijkheid van Slowakije in weinige uren bij wet werd vastgesteld.

Wat verder?, werd toen de vraag. Want dat er nog meer in de lucht hing, mocht blijken uit Goering's overhaaste terugreis en het uitstellen van Hitler's voorgenomen bezoek aan Weenen, waar hij ter herdenking van den Dag der Weermacht een groote troepenschouw zou komen afnemen. In den namiddag van de Slowaaksche onafhankelijkheidsverklaring, 14 Maart, kwam het bericht, dat de Tsjechische staatspresident Hacha met zijn minister van buitenlandsche zaken Chvalkowsky naar de Duitsche hoofdstad was afgereisd. Zeer laat in den avond kwamen beide staatslieden aldaar aan. Zij hadden eerst een uitvoerig onderhoud met rijksminister Von Ribbentrop. Daarop volgde een conferentie bij den Fuehrer, beginnende ten één ure in den nacht.

Om 4 uur was men tot overeenstemming gekomen, althans toen toonden de Tsjechische afgezanten zich bereid, een verklaring te onderteekenen, bij welke zij ‘het lot van hun volk en van hun land

vol vertrouwen in de handen van den Fuehrer hebben gelegd.' Amper twee uren daarna, werden de grenzen van Bohemen en Moravië reeds door eenheden van het Duitsche leger overschreden, en weer vijf uren later, was Praag, de Tsjechische hoofdstad, al onder contrôle van haar nieuwe overheid. Had ook de Duitsche regeering, door de gebeurtenissen overvallen als zij was, in den aanvang eenige dagen lang geaarzeld; toen zij eenmaal hare beslissing genomen had, waren er nog niet ten volle twaalf uur voor noodig, of de schepping van Masaryk, de Ceskoslovenska Republika, had reeds opgehouden te bestaan.

En hoe merkwaardig: stonden wij in September vrijwel op de grens van een wereldcatastrophe, toen het er alleen maar om ging eenige zuiver Duitsche gebieden van Tsjecho-Slowakije los te maken; thans, nu de geheele republiek op het punt staat bij Duitschland te worden ingelijfd, onthoudt heel Europa zich van eenige directe actie. Sommigen zijn verrast, anderen diep teleurgesteld; maar allen haasten zij zich te verklaren niet bij de kwestie betrokken te zijn. Zoolang de republiek een waardevolle troefkaart vertegenwoordigde in *anderman's* spel, zoolang moest en zou er een Tsjecho-Slowakije bestaan, moest en zou dat land een kostbare Maginot-linie aanleggen, een overmatig groot leger in stand houden, en à la groote mogendheid, met Frankrijk en Rusland mee, een anti-Duitsche politiek voeren. Doch thans, in het nieuwe spel, waar een andere kleur als troef geboden is, heeft die oude kaart opeens geen waarde meer, men kan haar missen en speelt haar achteloos bij. Tsjecho-Slowakije exit, vergaan naar het schimmenrijk, waar het o.a. met Abessynië en het republikeinsche Spanje kan gaan zitten treuren over de geringe stabiliteit van de voor eeuwig gesloten vriendschappen in politicis.

Zoo is voorloopig alles, dat verder in Midden-Europa te gebeuren staat, alleen maar voor de betrokken partijen zelf van belang. Tsjechië wordt alvast een Duitsch protectoraat, Slowakije denkelijk eveneens, al heeft het zich, onder Duitsche goedkeuring, pas onafhankelijk verklaard. Maar bezit het wel de economische en staatkundige vermogens, zich zelfstandig te kunnen houden, en is het wel krachtig genoeg, zich tegen de Hongaarsche aspiraties te kunnen verweren? Gezien minister Tiso's jongste verzoek om Duitsche hulp, valt het wel moeilijk, op deze vragen een bevestigend antwoord te geven.

Der dritte im Bunde, Roethenië ofwel de Sub-Karpathische Oekraïne, blijft voor het oogenblik nog een groot vraagteeken, want hier zijn niet de Duitschers, maar de Hongaren druk in de weer, het land te bezetten. Zou Berlijn nu toch in een Poolsch-Hongaarsche grens willen toestemmen, m.a.w.: heeft het voorloopig afgezien van een zuid-oostwaarts gaande invloedssfeer, is de Groot-Oekraïne van de baan geraakt?

Heeft Duitschland het gezonde 'volksche' beginsel los gelaten, en het door niets begrensde, steeds zwevende, 'historische' principe er voor in de plaats gesteld? Het zou waarlijk niet te hopen zijn. want dan ware de afbraak van de fictie van Versailles slechts ondernomen, om ruimte te verkrijgen voor een nieuwe onwezenlijkheid, niet minder geschikt, ondraaglijke spanningen te verwekken dan haar voorgangster dit al was. Voerde het Fransche imperialisme ons lijnrecht naar een catastrophe toe, met het Duitsche zal het tenslotte evenzoo gaan. Want, wat voor een gezond Europa noodig is, heet niet *over*wicht, maar *even*wicht. Streven naar het laatste voert tot vertrouwen en onderling begrip; streven naar het eerste leidt vroeg of laat tot een oorlog, onverschillig door wie het ondernomen wordt.

Wat Duitschland's nieuwe positie betreft, vooral strategisch is deze wel weer bijzonder vooruit gegaan. Hoeveel wel, kan men het beste afmeten naar de Italiaansche kranten, die, tot nog toe, over het jongste succes van den dierbaren Asgenoot zoo goed als gezwegen hebben. Nòg gaan beider belangen heel sterk tezamen. Maar nog slechts enkele Duitsche stappen, en de Duitsche en Italiaansche invloedssferen komen met elkaar in contact, anders gezegd: met elkaar in botsing. En dan...? Doch dit ligt alles nog in een verre toekomst verborgen; feiten van het oogenblik zijn slechts de economische en politieke voordeelen, van welke het Derde Rijk zich übernacht heeft weten meester te maken; voordeelen die dus het Rijk klaarblijkelijk hooger heeft willen waardeeren dan het, daarbij onvermijdelijke, verlies aan zedelijk gewicht.

Nog onderhandelen Britsche zakenlieden en ambtenaren met hun collegae te Berlijn, doch minister Stanley zal voorloopig maar te Londen blijven. Het internationaal vertrouwen heeft wederom een geduchten knauw gekregen. Hoare's proefballonnetje is gebleken ontijdig te zijn opgelaten, het is geknapt. Ergo moet Europa den

eersten tijd weer voortgaan met zich te bewapenen, up to the skies, en via de skies naar den afgrond.

Onder deze omstandigheden zou men het haast vergeten, dat de katholieke wereld reeds zijn nieuwen opperherder heeft mogen begroeten: Eugenio Pacelli. De kardinaal-staatssecretaris tot Paus beroepen, koos zich als Paus Pius XII een wapen, met als voornaamste motief een duif...

Pax! Het vurig verlangen van een ieder. En desondanks haast niet te verwezenlijken.

Feiten en fantasieën door Jeanne Kloos - Reyneke van Stuwe. Jane Austen, een der meest beroemde Engelsche schrijfsters uit den tijd van Walter Scott *(Vervolg van blz. 405.)*

Miss Austen en Jane Austen.

Miss Austen had er geen flauw idee van, wat Jane Austen eenmaal wachten zou. In zekeren zin kon zij wel vermoeden, dat haar romans eenigen tijd aan den publieken smaak konden voldoen, en de lof van bijvoorbeeld Austen Leigh en Lord Brabourne verbaasde haar niet, want deze waren familie van haar, en het was begrijpelijk, dat deze zouden doen wat zij konden, voor een tante.

Maar dat haar roem haar lang zou overleven en zelfs de twintigste eeuw bereiken, en... dat haar befaamdheid steeds grooter proporties zou aannemen, - daar had zij niet de minste of geringste voorgevoelens van.

Hoe zou zij hebben opgekeken, als zij de pracht-editie harer romans had kunnen aanschouwen, die in 1923 het licht zagen... als zij had kunnen weten, dat ook haar *Juvenilia* zouden worden uitgegeven... èn... dat er zelfs een collectie harer *brieven* zouden worden gepubliceerd!

Jane Austen, die, tot haar eigen groote verbazing, voor de vergetelheid is gespaard, is voor ons een weinig bekende persoonlijkheid. Zij had geen liefhebbenden echtgenoot, zooals George Eliot vond in J.W. Cross, die met de prachtigste toewijding haar leven, in vier deelen, uit brieven en andere bescheiden heeft samengesteld.

Maar, in elk geval, we hebben nu haar brieven, waaruit we wel het een en ander omtrent haar karakter en temperament kunnen opmaken.

Zóó schreef zij bijvoorbeeld, toen zij haar geliefde zuster Cassandra verloor:

> In *have* lost such a Sister, such a friend as never can have been surpassed - she was the sun of my life, the gilder of every pleasure, the soother of every sorrow, I had not a thought concealed from her, and it is, as if I had lost a part of myself.
> I loved her only too well, not better than the deserved, but I am conscious that my affections for her made me sometimes unjust to & negligent of others & I can acknowledge, more than as a general principle, the justice of the hand that struck the blow.

Haar brieven zijn exact gereproduceerd als zij ze schreef. Doch uit den aard der zaak zijn ze niet van universeel belang, (zooals om maar één voorbeeld te noemen, de brieven van madame de Sévigné, die een zeer levendige film geven van den tijd, waarin zij leefde, en die dus ook een zeer groot historisch belang bezitten.)

Omdat de romans van Jane Austen zoo veel letterkundige waarde hebben, is het natuurlijk, dat alles wat met de schrijfster in verband kan worden gebracht, het publiek interesseert. En daarom zijn wij dus ook blij met de editie der brieven (die door R.W. Chapman in twee deelen met groote zorg is uitgegeven, en zoo noodig van noten is voorzien), maar héél belangrijk zijn de brieven niet, noch voor de auteur, noch voor het beeld van haar tijd.

We leeren, dat er geen postkoets reed van Hungerford naar Chanton; dat de tuin der pastorie niet voldoende is aangelegd... maar over het algemeen hebben de meeste dezer epistels weinig inhoud. Misschien draagt hiertoe bij het feit, dat Cassandra de tot haar gerichte brieven (die zeker wel tot de beste hebben behoord) niet heeft bewaard. En daarbij komt, dat wij voor vele uitlatingen den sleutel niet bezitten. Zij, tot wie ze waren gericht,

natuurlijk wèl: Cassandra, haar nichtje Fanny Knight, de Austen Leighs, Lord Brabourne, - maar daar hebben wij natuurlijk weinig aan.

Toen ik pas Engelsch begon te leeren had ik een boekje: *Daily gossip by Jane,* - en onweerstaanbaar komt de neiging in mij op, om deze brieven van Jane Austen eveneens te noemen: *Daily gossip by Jane*. Inderdaad zijn deze brieven dagelijksche praatjes, - maar... ze loopen in dit opzicht parallel met de romans: hier, zoowel als daar: de rustige huizen, de landelijke lanen, de bloemen en struiken, de eenvoudige menschen, oninteressante gebeurtenissen. In de brieven treedt Jane Austen méér op den voorgrond dan in haar romans... en... dit komt den inhoud niet ten goede.

En vreemd! dat, in haar brieven, Jane Austen soms zoo weinig vriendelijk, bijna sarcastisch is. Ziehier, en zeg me, wat ge ervan denkt:

> Mrs. Hall of Sherborne was brought to bed yesterday of a dead child, some weeks before she expected, owing to a fright. I suppose she happened unawares to look at her husband.

Of:

> I am sorry to find that Sir J. Moore, but tho' a very heroic son, he might not be a very necessary one to her happiness. Deacon Morrell may be more to Mrs Morrell, - I wish Sir John had united something of the Christian with the Hero in his death.

En den dood van haar vader kondigt zij aan op een zeer matter- of- fact manier.

En niet alleen kan men in deze brieven slecht haar trivialiteit, gebrek aan gevoel, zelfs scherpte, waardeeren, maar men kan ook haar laag-bij-den-grondsche uitlatingen, hoe graag men ook zou willen, moeilijk prijzen.

Ook zijn de brieven, uit den aard der zaak, onsamenhangend; miss Austen springt, zooals wij dat kunnen noemen, van den hak op den tak, en... zij had niet genoeg stof, om ook voor anderen

dan haar correspondenten, interessant te zijn, terwijl zij een veel te oprechten aard had, om belangstelling te veinzen voor dingen, die haar niet interesseerden.

Het moet gezegd: haar brieven zijn provinciaalsch; gebeurtenissen van beteekenis zijn het, als er een boom in den tuin omvalt, of als zij naar den tandarts moet gaan.

Het tweede deel der brieven (na 1811) wordt meer belangrijk. Zij had toen verschillende verrassingen gehad. Haar romans kregen meer en meer succes. Zij mocht *Emma* opdragen aan den Prins Regent, kort na de overwinning bij Waterloo. Zij had een brief met lof ontvangen van Hannah More. En haar heele familie (haar zeven broeders b.v. met uitzondering van een geheimzinnigen George, dien men nooit ergens vindt vermeld), haar zuster, haar schoonzusters, haar neven, en vooral haar nichten, waren diep onder den indruk van haar glorie, en deelden daarin. En *dit* is het, wat men van Jane Austen kan zeggen: zij was nooit een persoonlijkheid op zichzelf, met eigen, verlangens, nooden, behoeften of liefde: zijn was *altijd een deel harer familie*.

Men weet niet, of zij eens in haar jeugd verliefd is geweest, en of haar minnaar stierf zooals het 't geval was bij haar zuster Cassandra). Men weet eigenlijk *niets* van haar, dan dat zij nooit het eerst aan zichzelve dacht, en dat haar eigen belangen altijd achterstonden bij die van haar bloedverwanten.

Toch zouden wij de uitgave dezer correspondentie niet graag hebben gemist: zij is en blijft een *document humain,* die het beeld van miss Austen met dat van Jane Austen completeert.

(Wordt vervolgd.)

Pseudoniemen door Jeanne Kloos - Reyneke van Stuwe.

Men moet zelf, sinds zijn vroegste literaire begrip, een hartstochtelijk verzamelaar van pseudoniemen zijn geweest, om een uitgave als: *Pseudoniemen uit Nederlandsche en vreemde literatuur,* door C.T. Tuymelaar en J. van Lindonk (Born N.V., Assen) op de hoogste waarde te kunnen schatten.

Maar al is men er dan ook niet zóó op gespitst om te weten te komen Wie Wie is, - er is welhaast niemand, die belang stelt in letterkunde, die het niet voor het minst genomen merkwaardig vindt, te ontdekken, dat zich onder een bekenden schrijversnaam een heel andere alias verschuilt!

De samenstellers van dit handige boekje, dat, vreemd genoeg, nog niet in zulk een overzichtelijken, beknopten vorm bestond (wèl is er een groote uitgave, doch die is zóó uitgebreid, dat men er lang in zoeken moet eer men vinden kan, wat men zoekt), dus: de samenstellers van dit boekje hebben lang geen gemakkelijke taak gehad.

Welke namen moesten zij kiezen en welke weglaten? Welke pseudoniemen wekken in den tegenwoordigen tijd nog genoeg belangstelling om te worden genoemd? Zij zullen vaak lang gewikt en gewogen hebben, eer zij tot een beslissing zijn kunnen komen.

Hoe het zij, het resultaat is zeer voldoende, en dit kleine boekje zal allen beoefenaars der literatuur en studenten in de letteren een gemakkelijke hulp weten te zijn. En menig boekenplankje met dictionnaires en naslaboeken zal een plaatsje inruimen aan deze bescheiden uitgave, die een antwoord geeft op vele vragen.

Waarom kiest een schrijver een pseudoniem?

Daarvoor zijn natuurlijk honderd redenen. En dikwijls gebeurt het, dat een pseudoniem zóó geestelijk vergroeid is met den

auteur, dat hij zelfs met den schrijversnaam wordt geadresseerd en aangesproken.

Ik herinner mij uit mijn eigen carrière, toen ik op achttienjarigen leeftijd mijn eersten roman had geschreven (*De Heer van de State,* thans 4e druk), ik raad vroeg aan mevrouw Van Wer meskerken (Johanna van Woude, redactrice van de Hollandsche Lelie, die altijd met de liefste bereidwilligheid aan de Lelietjes advies verleende) en dat deze mij antwoordde:

- Ja, ik raad je een pseudoniem aan, ook omdat het bescheidener is.

Ik legde aan mijn uitgever allerlei pseudoniemen voor, - edoch, boven àl deze bleef hij mijn eigen naam verkiezen: Jeanne Reyneke van Stuwe.

Het is een hoogst merkwaardige bizonderheid, dat zooveel vrouwelijke auteurs een *mannelijk* pseudoniem kiezen, veel vaker dan de meeste lezers vermoeden. In den loop der tijden verzamelde ik de volgende, maar, naar mijn idee, zullen er nog wel meer zijn en zijn geweest!

Om te beginnen hebben wij natuurlijk de schrijfsters, aan wie iedereen dadelijk denkt: George Sand (Aurore Dupin, baronne Dudevant, die den naam Sand koos, vanwege haar vriend Jules Sandeau, die haar de Parijsche letterkundige wereld binnen leidde; in den 42en jaargang van De Nieuwe Gids schreef ik een essay over haar) en George Eliot, over wie ik een studie schreef in onzen 41en jaargang.

Dan krijgen wij: George Egerton, die met haar *Keynotes* een geweldigen opgang maakte in de eerste tijden der vrouwenbeweging. Zij heet: Mrs. Clarimonte.

Henri Gréville is: Alice Durand-Fleury. (Zij is thans (evenals bijvoorbeeld Miss Braddon, Marlitt. Nataly von Eschtruth enz., een beetje uit de mode), maar zij maakte in de vorige eeuw furore met haar romans, vooral met *Raïssa*).

Ernst Ahlgren, een der beroemdste Zweedsche schrijfsters van het vorige geslacht. Zij heette: Victoria Bruzelius en was gehuwd met den heer Benedictsson. Zij had een zoo melancholische natuur, dat zij eindigde met vergif te nemen. Haar laatsten roman liet zij onvoltooid achter; deze werd afgemaakt door haar vriend Axel Lundegard.

Daniël Lesueur.... had ge deze voor een vrouw gehouden? Zij is: mevrouw Henri Lapauze, geboren Jeanne Loiseau. En Jean Bertheroy? (mad. le Barillier). En dan vooral: Hans von Kahlenberg (Helene Kezler-von Monbart); zoudt ge niet zweren, dat haar cynisch, maar o, zoo levensgetrouw *Nixchen* door een *man* was geschreven? En de krachtige Ossip Schubin, ook zij is.... een vrouw, en heet: Lola Kirschner.

Pierre de Coulevain, die een poos lang met haar knap geschreven romans (vooral *Sur la Branche*) ongelooflijk in trek was, heet: M.elle Favre.

Moritz von Reichenbach heet eigenlijk: gravin Bethusy Huch; John Strange Winter is: mevr. Stannard; Jean de la Brète is: Alice Charbonnel; herinnert men zich nog haar succes-boek: *Mon oncle et mon curé?*.... Leo Luttel, die haar eerste boek: *Een professorsvrouwtje* onder dit pseudoniem deed verschijnen, is niemand anders dan de later welbekend geworden schrijfster E.C. van der Mandele; en achter den naam: de Meerulaer verborg zich de zuster van Augusta Peaux: Johanna Peaux.

Johnny Ludlow is Mrs. Henry Wood, wier *East Lynne* een ongeëvenaard succes heeft geoogst; Lucas Malet, van wie nú nog *The wages of sin* bekend is gebleven, was Mary, de dochter van Charles Kingsley; zij trouwde met den heer St. Leger Harrison; Frans Rosen heet Margarete von Sydow; Daniël Stern was de Comtesse d'Agoult; en onze Rolf Burman, die de schrijfster Courths Mahler ten onzent naar de kroon steekt, is: mevr. F. van Beek-IJzenhoed Grevelink.

Om te besluiten met deze (waarschijnlijk, hoewel lange, toch nog onvolledige) reeks: de geliefde Fransche auteur Gérard d'Houville is eigenlijk: mad. Marie de Régnier.

De samenstellers van het nuttige boekje *Pseudoniemen* richten tot de gebruikers het verzoek, hun eventueele verbeteringen en aanvullingen te willen toezenden, ten einde daarmede bij een volgenden druk rekening te kunnen houden.

Welaan, dan eerst hier de drukfouten:

Antoinette is niet mevr. Havercotte van Hagel, maar: van Nagel.

J.G. v.d. Haar is niet Walter van Weede, maar: van Weide

M.W. Maclaine Pont is niet: D. van Hassels (zelfs 2 ×). maar: van Hasselt.

Kreke ben Heik (anagram voor Hendrik Beeke, óók zelfs tweemaal), moet zijn: Krede. Alberdingh Thijm moet zijn Alberdingk. Comtesse Diana (van het befaamde Livre d'Or) is natuurlijk: Diane; Frits Franken behoort te zijn: Francken. E. Driant = Drian. C. van Nieveit is J. v.d. Oude en Jo de Wit is mevr. van Dullemen.

Dit zijn de door mij opgemerkte drukfouten; misschien zullen anderen nog meer correcties weten aan te brengen. (Elise Soer is: Elise Soer; zij had een zuster (geliefde kinderschrijfster): Marie Ovink-Soer.

En nu de aanvullingen:

De schrijfster Colette is thans, na haar twee ontbonden huwelijken, getrouwd met den heer Goudeket.

En wie stellig vermeld hadden mogen worden, zijn:

Anatole France, pseudoniem voor den heer Grévenille, Louis Ferdinand Céline, de schrijver van het in honderdduizenden exemplaren verkochte *Voyage au bout de la nuit,* heet eigenlijk Dr. Destouches.

Rebecca West heet Fairfield; André Suarès: André Yves Scantrel; Marcel Schwob, de vriend van Oscar Wilde, die diens (voor Sarah Bernhardt) in het Fransch geschreven *Salomé* heeft nagezien, heette Loyson Bridet; de schrijnende Jehan Rictus (de schrijver der onvergetelijke *Soliloques du pauvre*) is: Gabriël Randon; Norman Angell heet eigenlijk: N.R.A Lane; Dr. Eugen Duehren, aan wien wij veel curieuse boeken te danken hebben, o.a. ook een interessant boek over den Marquis de Sade, heet Iwan Bloch; Animam Salutavi was het dichterspseudoniem (in De Kroniek) van Prof. Dr. Bierens de Haan. Dekobra, de zeer onderhoudende Fransche schrijver, heet eigenlijk: Tessier; de geliefde en knappe Fransche teekenaar Franc Nohain is Maurice Legrand. Claude Anet, die voor velen wonderlijk denzelfden naam droeg van een der personen uit Rousseau's La nouvelle Héloïse, totdat men wist, dat hij eigenlijk Schopfer heette, is dus een pseudoniem, evenals A. Grün voor Anton, graaf von Auersperg staat, en Freimund Rainer voor Friedrich Rückert.

Elisabeth Wetherell van de onvolprezen meisjesboeken *The wide, wide world* en *Queechy,* heette Susan Warner, en Adel-

heid C. Horch noemde zich: Helene. Holda was mevr. Clant v.d. Mijll-Piepers; Colette IJver heet: Antoinette Huzard-de Bergerin. Saint Georges de Bouhélier's eigenlijke naam is: Letellier (wat wel iets bescheidener klinkt!) en Jean Lorrain, bekend om zijn, ik zou haast zeggen, onbarmhartige romans, heet Paul Duval.

Klabund (A. Henschke) wordt door de samenstellers wel opgegeven, maar misschien is het aardig even te vermelden, hoe hij kwam aan zijn pseudoniem. Alfred Henschke stelde het samen uit Kla van Klabautermann en bund van Vagabund.

Guillaume Apollinaire, de schrijver van het zeer mooie *Soleils disparus* (de meer intieme geschiedenis van Keizerin Elisabeth van Oostenrijk) heette eigenlijk Wilhelm Kostrowitsky. Hij was degene, die den term *Surréalisme* het eerst in de wereld bracht.

En Michaël Arlen.... een der boeiendste, innigste, knapste en.... meest perverse auteurs (Hell! said the Duchess) van het moment.... Hij is een Bulgaar, en heet: Koumyoudjan. Arlen is gemakkelijker uit te spreken en te onthouden... en dieper, gevoeliger werken dan de, in het Engelsch geschreven: *The green hat* en *Lily Christine* zou ik onder de moderne literatuur niet weten op te noemen.

Thans komen wij nog aan eenige Hollandsche pseudoniemen, die in een herdruk zouden moeten worden ingelascht, naar mij dunkt:

Flanor werd, na Vosmaer's dood, als pseudo gekozen door zijn opvolger, redacteur van den Nederlandschen Spectator: P.A.M. Boele van Hensbroek.

Florentijn = Capel.
Keerom = Dr. Doorenbos.
Gemini = de gebr. Kempe (beiden zeeofficier, schrijvers van *Dertig jaren bij de Marine*).
Bruno Daalberg = P. de Wacker van Zon.
Wazenaar = de Vos.
A. v.d. Oevere = August P. van Groeningen.
Bram van Dam = W.C. Tengeler.
Bram van Dort = Ternooy Apèl.
Quos ego = Joan Bohl.
Champrosé = H.L. Berckenhoff.

Onder den schuilnaam: Jan de Wasscher nam J. Hora Adema verschillende personen en misstanden onderhanden, in het bekende weekblad De Hofstad.

Per aspera ad astra = Mr. C.L. Bake.
Aegidius = Dr. AE.W. Timmerman.
Al. = Albert Plasschaert.
G.K. v.d. Bosch = Bernard Canter.
A. van Breul = Dr. J.C. Hol.
G. Buitendijk = Prof. v.d. Broek.
A. Brouwer = Jac. van Looy.
Chap = Dr. Ch. van Deventer.
Q.N. en Sebastiaan Slaap = Willem Kloos.
Anton den Doolder = A. van Tetering.
Henric van Goyen = Jan Veth.
Ph. Hack van Oudheusden = F. v.d. Goes.
Van de Klei = P.L. Tak.
Lentulus = H.J. Biederlack.
Victor Lescailjé = P. Tideman.
C. Aq. Libra = R. Takens.
Lieven Nijland = F. van Eeden.
Mauritius = Adriaan van Oordt.
F. Roosdorp = T.C.M. Schröder.
S. = Jan Veth.
Stefijn de Jonge = J. Hofker.
G.H.C. Stemming = Jan Veth. } Dit waren de beroemde Stemmingen
I.N. Stemming = Maurits v.d. Valk. } Dit waren de beroemde Stemmingen
J. Stemming = Willem Witsen. } Dit waren de beroemde Stemmingen

in den eersten tijd van De Nieuwe Gids, toen de geheele Haagsche School door hen ontdekt en verdedigd werd.

Eline van Stuwe = Jacqueline Reyneke van Stuwe.
H. v.d. Vaate = P.J. Hobbel.
A. Verreyn = A.E.K. Bolland.
J.H. van Wedelove = } P. Tideman.
Paul Zeidit = } P. Tideman.
Vicomte de Montjoyard = } P. Tideman.

En nu, samenstellers en uitgever, wensch ik u gaarne en van harte weldra een herdruk toe!

Chroniek der poezie door Martien Beversluis.

Tasten. Verzen door Staf van der Loo met houtsneden van Jan van der Loo. - Uitgave Lectura, Antwerpen.

Indien dit de eerste bundel verzen van dezen jongen Vlaamschen dichter is, dan mogen wij aannemen, dat nog vele goede bundels van dezen auteur zullen volgen. Dan is dit werk, als een goed begin, te prijzen.

Immers allereerst valt in deze gedichten op de ernstige wil om een harmonie te bereiken tusschen den inhoud en de vorm. Daarbij worden opvallende muzikale effecten aangewend, die wel eens gewild aandoen, doch tevens getuigenis afleggen van een ernstigen studiezin en een aangeboren zangerigheid. Alleraardigst gevonden is, om slechts één voorbeeld te noemen, de voortdurende ij resonnans in het gedicht Vesperuur, waarin o.m. deze strofen voorkomen:

> Zij wandlen en betijen
> bij kaars en wierookvlam;
> hun zang galmt zwaar en kalm
> in galerijen.
> Drie komen uit de rijen
> en voegen zich bijeen
> Zij zingen één voor een,
> daarna gedrijen,

Het woord ‘betijen’ is goed gevonden, evenals het rijmwoord ‘kalm’ in deze strofen. Meermalen weet deze beginnende dichter goed typeerende en kenschetsende woorden te vinden en daarom is het jammer dat hij nu en dan zich tevreden stelt met een stoplap als b.v. in het vers ‘Branding’

> tusschen wild wederstreven van waarheid en waan

Hij verstaat het ook, om een tafreeltje goed uit te schilderen en zelfs met weinige woorden en simpele middelen. Men leze slechts: Duetto -

> .... en in de witte sneeuw; als raven zwart,
> twee broeders van het Heilig-Hart.

PORTRET VAN STAF VAN DER LOO

Zij komen lang gerokt en kort gekapt
met breede schreden aangestapt;

twee eend're wezens in den avond laat,
twee hoeden dansend op één maat,

de hooge schouders steken hoekig uit,
en twee gezichten recht vooruit....

Gaan twee paar schoenen onder rok-gewaai
bij regelmatig armgezwaai.

De weg is lang, eentonig, zonder end,
ze zijn er beiden aan gewend.

En in de witte verte ziet men slechts,
de eene links, de and're rechts....

De bundel getuigt van jeugd, van romantiek en vanzelfsprekend daarnaast van een nog niet doorleefde levenswijsheid, die hier en daar wel wat al te naief is. Onaannemelijk naast verzen als ‘Idylle’ en tusschen zooveel gezond, frisch en prils, zijn b.v. zinnen als deze:

Wat heb ik al gedaan, geloofd
om 't leven, dat ik blij verwachtte
maar dat mijn vreugd heeft uitgedoofd?

Vol belevenissen is trouwens het korte leven van dezen dichter wel geweest. Door politiek en zwerfzucht heen, geraakt hij in een periode van twijfel en geslingerd zijn. Maar dit alles is niet van belang bij het heugelijk feit dat Staf van der Loo werkelijk bewezen heeft, ondanks zijn onzekere levenshouding, verzen te kunnen schrijven. Als ge er aan twijfelen mocht, lees dan eens het laatste gedicht ‘Drie maagdekens van steen’. De houtsneden van Jan van der Loo sluiten zich bij de text volkomen aan. Hij hoede zich voor moderne excessen, die hem niet liggen, daar hij daarvoor te natuurlijk is. Overigens vertellen deze illustraties van groote kundigheid. Dat moge trouwen blijken uit het feit, dat hij nog onlangs werd benoemd tot leeraar aan de Kon. Academie voor Schoone Kunsten te Antwerpen.

* * *

Brugge. - Gedichten van Jacques Idzerda. Met teekeningen van Andre Idzerda. - In eigen beheer. Soestdijkerstraatweg, Hilversum.

Een tweede debutant meldt zich aan, Jacques Idzerda. In ons vorig nummer zijn reeds eenigen der in dezen bundel opgenomen gedichten gepubliceerd, zoodat het niet noodig is, uit deze verzameling veel te citeeren.

Ziehier wederom één der jongeren, die zich weinig bekommert om de stijlen en de onderwerpen van zijn tijd, die kalm en welbewust zijn eigen weg kiest en die den zwaarsten neemt.

Ziethier wederom een dichter, die allereerst ernstig vecht om zijn techniek te veroveren, die op zijn métier zwoegt, die de taal in al haar overvloedigheid wil leeren kennen en liefhebben en botvieren. Er is in deze verzen een neiging te constateeren tot nauwkeurig navolgen der natuurbewegingen, tot nauwgezet naschilderen der kleuren en tinten, die dit hart vervoeren. Men kan duidelijk merken dat hier de zoon spreekt van een befaamd schilder, die de zin der plastiek van huis uit en van nature heeft meegekregen.

Doch schilderen is iets anders dan dichten. Dit heeft Jaques Idzerda ook begrepen en vandaar dat hij herhaaldelijk pogingen doet den stroom van beelden te ontkomen.

Hij tracht dan, zooals in ‘De fabriek’, geestelijk gestalte en achtergrond te geven, hetgeen hem nog niet altijd gelukt. Hij sleept dan vergelijkingen aan, die al te grootsch, al te geweldig, al te schoon klinken.

Bij nader bezien is het te veel om van de fabriek te zeggen, dat zij is ‘fluitende als een eeuwige wrok’ en ‘een gebouw van menschelijk tragiek’.

In zulke verzen, die een gooi doen naar het heroïsche, bemerkt men nog de jeugd van den dichter.

Maar wat zou dit alles bij zooveel schoons en zooveel vurigs? Want vurig is deze poëzie zeker, zij is vol leven, vol sprankeling, energie, durf en geloof. Bovendien: is zij niet voor het meerendeel origineel; van eigen bodem? Zijn er niet prachtige deelen in het beginvers? Klinken deze zinnen niet volschoon en getuigen zij niet van een grooten aanleg:

> Wilt voor ons weven, nog naar ouden trant
> het zachts fluweel en mousselijn
> en spelden nog uw allerfijnste kant
> en kleuren zijde en satijn
> Ontvezelt nog met uw verfijnde handen
> de planten tot een broos papier
> en wilt 't tot glas verblazen zand bebranden
> met heiligen figurensier....

Ik geef dit talent zeer veel kans. Bij zooveel ernst en studie (Idzerda vertaalde ook verzen van Fontaine e.a.) spreekt hier bovendien een onstuimig en goedwillend mensch, die, in tegenstelling van zoovele jongeren, nog gelooft in de toekomst van de wereld, van den mensch, van de kunst, van de poëzie in het bijzonder. Wij hebben zulk een bezield idealist noodig.

Het is een goed teeken dat geregeld jongeren opstaan die allereerst zich werpen op het vak en die al vroeg begrijpen dat geen lier bespeeld kan worden, vóór de snaren goed ingespannen en gestemd zijn.

Het bundeltje ‘Brugge’ worde spoedig gevolgd door nieuw dichterlijk werk. Het begin was al zeer gelukkig.

* * *

VESPERUUR
Illustratie uit den bundel ‘Tasten’ van Staf van der Loo

Variaties. - Een bundel gedichten, verzameld en ingeleid door Dr. G. Stuiveling. - Uitgave J.B. Wolters, Groningen.

Dit bundeltje gedichten is er een uit de serie 'Bongerd-boekjes' onder leiding van Dr. G. Stuiveling, boekjes, die bedoelen te worden bestudeerd door leerlingen van Middelbare scholen of hen die wat meer van de Ned. Letterkunde wenschen te weten. Als zoodanig is dit boekje uitstekend en voorziet het in een behoefte.

Stuiveling schreef er een niet al te alledaagsche inleiding bij, waaruit ik het volgende ontleen en waardoor de lezer in enkele woorden op de hoogte wordt gebracht van den zin dezer uitgave.

'Het is de bedoeling, uit de volgende zestallen gedichten telkens één vers aan te wijzen, dat men persoonlijk als het gaafste kunstwerk beschouwt en daarbij naukeurig na te gaan, waarom men dit vindt.

Maar elk 'mooi-vinden' betreft een wisselwerking tusschen gedicht en lezer, en het is dus in het minst niet noodig, dat er bij verschillende lezers eenstemmigheid bestaat ten aanzien van de vraag, welk gedicht nu wel het allermooiste is.

De korte inleidingen bij ieder zestal zijn niet méér dan inleidingen. De eigenlijke arbeid: het keurend genieten, en het zich rekenschap geven van de werkzame factoren, kan enkel gebeuren door het levende contact van vers en lezer. Alleen door eigen oefening schoolt men zijn smaak'.

Volgen dan een kleine vijftig gedichten, verdeeld in acht series van zes, die rij na rij een bepaald onderwerp bezingen als b.v. de herfst - de vogel - Holland - Christussonnetten enz. enz.

De lezer kan nu zelf kiezen uit deze gedichten, welke hij prefereert en waarom hij het ééne gedicht stelt boven het andere. De samensteller dwingt op deze wijze zijn lezers zich rekenschap af te leggen van zijn voorkeur, zijn voorliefde, zijn smaak.

De samenstelling getuigt van vakkennis. Stuiveling vergast ons niet op al te moderne proeven en evenmin verveelt hij zijn publiek door al te bekende texten. Voor elke cyclus van zes verzen, schreef de inleider een kort voorwoord, dat niet schoolsch of geleerd, maar frisch en overzichtelijk is. Een leerzame, een uitstekende uitgave.

* * *

Bloemlezingen uit Christelijke Poëzie.

a. Moderne Ned. Rel. Lyriek, samengesteld door Jan H. Eekhout en A.J.D. van Oosten. - Uitgave De Tijdstroom, Lochem.
b. Christelijke dichters, samengesteld door P.J. Risseeuw. - Uitgave Van Kok te Kampen.

In enkele jaren zijn reeds een tiental bloemlezingen uit Christelijke poëzie uitgegeven en telkens verschijnen er weer nieuwen. Men zou daaruit kunnen afleiden, dat onder

het Christelijk publiek een groote belangstelling bestaat voor de dichters van positief godsdienstige levensovertuiging.

Doch dit is allerminst zoo. Een goed deel van het Christelijk publiek heeft alleen belangstelling voor Zondagschoolversjes, een tweede deel oordeelt dat de bijbel voldoende poëzie bezit, die schooner is dan het gepubliceerde werk der moderne dichters (heelemaal ongelijk heeft het niet) en een zeer kleine groep jongeren heeft voor de literaire prestaties hunner geloofsgenooten dan nog wel een zekere genadige belangstelling.

Ten spijt van voorlichting in essay en lezing van werkelijk bekwame auteurs, is ons Protestant Christelijk publiek afkeerig van de poëzie.

Ik kan geen oordeel vellen hoe het er mee staat in de Katholieke kringen, maar ik vermoed: niet veel rooskleuriger. Noch predikanten, noch priesters toonen groote interesse voor de literaire arbeid van dichters en profeten, waarna de leeken natuurlijk, als gevolg van dit voorbeeld, geen moeite zullen doen om de poëzie beter te leeren kennen.

Ik heb destijds, als redacteur van Elckerlyc, herhaaldelijk gewezen op de oorzaken van deze weinige belangsteling van de zijde van het publiek, en ik heb de dichters, en niet de geestelijkheid en het volk, allereerst schuldig gesteld. Indien de dichter zijn volk niets te zeggen heeft en indien de Christelijke dichter geen Christendom brengt, is het niet te verwonderen, dat hun werk ongelezen zal blijven.

En toch is deze onverschilligheid zeer te betreuren. Want tusschen het vele waardelooze gerijmel en het voor eenvoudige lieden onbegrijpelijk en geleerd-doend geschrijf, valt stellig ook het echte, het waardevolle, het innige en wezenlijk vroome te ontdekken. De goeden lijden onder de slechten. Ook in deze beide bovengenoemde bloemlezingen staan prachtige eenvoudige religieuze gedichten en gedachten. Het is zeer moeilijk geweest voor de samenstellers van het eerste werk (waarvan de één een protestant en de ander een katholiek is) om het werkelijk religieuze af te scheiden van het niet religieuze. Ze gaan daardoor zóóver, dat zij alle verzen, die humanitaire en zelfs socialistische strekking bezitten, of die het woord God of Christus noemen, als religieuze poëzie kenschetsen. En zoo doen zij dan ook een keuze uit de verzen der ‘onafhankelijke’ dichters (lees: paganistische).

En zoo kan het dan ook gebeuren, dat alle grenzen vervagen en dat we verzen van Jan Greshoff en Herman van den Bergh, naast die van Willem van Iependaal en Jac. van Hattum, vinden, te samen met Jan Ietswaart en Willem de Mérode, welke laatste dichters m.i. wezenlijk Christelijke poëten kunnen worden genoemd, daar hun den Christus ‘leven en sterven’ is en de kunst slechts een middel tot de belijdenis van dien Christus.

De keuze, hoe breed en hoe getuigend van smaak, is derhalve al te willekeurig, de greep al te gul. Deze bloemlezing lezende en accepteerende, kunnen wij voortaan gerust het epitheton Christelijk weglaten en kortweg spreken over ‘poëzie’.

Vele dichters, uit dezen overigens met veel kennis en liefde samengestelden bundel, zullen dan ook grif beamen, dat zij allerminst Christelijk of religieus zijn en denken en handelen.

De inleiding is vaag op het punt ‘wat is religieuze poëzie’, waardoor het géén verwondering wekt, dat we daarna honderden kleurlooze stalen hebben te keuren.

Precies tegenovergesteld aan het uitgangspunt van deze samenstellers is wel de keuze van den heer Risseeuw. Niet in de eerste plaats zocht hij naar volledigheid, niét was hij bevreesd, om gedichten te negeeren, die misschien wel Christelijk genoemd konden worden. Hij acht dit bundeltje een voortzetting van de in 1931 aangevangen publicatie ‘Christelijke dichters van dezen tijd’ en een overzicht van het werk van dezen en meerderen na 1900.

De samenstelling, zoo zegt hij, is geschied in nauw contact met de dichters zelve. Mogen wij hieruit concludeeren, dat zij dan ook, geheel of ten deele, de keuze uit hun werk bepaalden? Dit is belangrijk.

Ook Risseeuw weet niet, waarheen de Christelijke poëzie zich zal bewegen; doch wel constateert hij vooruitgang, groei. Waarin, Risseeuw?

Hij zegt, dat noch de Christ. dichters, noch de prozaisten als groep arbeiden voor een ‘programma’. Hij constateert dit zonder critiek en ook zonder, dat hij eigen inzicht daarbij geeft. Wel zegt hij, dat er tusschen hen ‘contact’ is. Dit is wel het allerminste wat men zeggen kan. Hoopvol, ten opzichte van het Christendom in de Ned. dichtkunst, in deze inleiding dus ook niet.

Het bundeltje bevat werk van 27 dichters, wier namen ook grootendeels worden genoemd in den eerstgenoemden bundel.

Bij, elk dezer dichters is een korte overzichtelijke bio- en bibliografie geschreven, terwijl ook portretten der auteurs zijn opgenomen.

Ook deze keuze is zeer smaakvol. Het bundeltje, bij Kok verschenen, ziet er keurig verzorgd uit, zooals trouwens ook het eerstgenoemde werk. Wie weten wil, wat er op Chrstelijk poëtisch terrein heden leeft en zich beweegt, hij kan zeer zeker door deze bloemlezingen veel leeren.

Het ware zeker te wenschen, dat de Nederlandsche geestelijken de arbeid der samenstellers steunden, door óf hun meening eens onomwonden en royaal te uiten over de arbeid der poëten, of dit werk aan te schaffen en te bespreken met hun leerlingen, catechesanten, parochianen.

Zij zouden tenminste dit bereiken, dat de schrijvers niet behoefden te stempelen en de uigevers niet verplicht waren, dichtbundels te weigeren wegens onvoldoende kooplust.

Het is mij bekend, dat thans werkelijk zeer waardevolle en ook uit Christelijk oogpunt bezien, zeer schoone jonge Ned. dichtkunst, ongelezen ligt in de portefeuilles. Immers, niemand interesseert zich er voor.

Samenwerking tusschen geestelijken en Christelijke kunstenaars zal daarin misschien verandering brengen. Wie hunner neemt het initiatief dan?

Pleidooi voor China

Naar aanleiding van: G. Lowes Dickinson. *Brieven van een Chinees*. Vertaald en ingeleid door Johan W. Schotman. - L.J.C. Boucher, 's-Gravenhage, 1937.

Dit boekje heette in de oorspronkelijke uitgave: ‘Letters from John Chinaman’. En het zag het licht, een kleine veertig jaar geleden, naar aanleiding van den dusgenaamden ‘Boxer-opstand’ in en om het Peking anno 1900. De schrijver is een der zeldzame Ariërs geweest, die zich hebben weten te verzinken in de geestesgesteldheid van het Chineesche Ras. (Terecht noemt de inleider de Americaansche romancière Pearl S. Buck, die onlangs den Nobel-prijs verwierf[1]), als een tweede, recenter, voorbeeld.) Hij maakt zich tot spreektrompet van China's intellect en zegt rake dingen, die menig Hemeling gedàcht zal hebben, maar te beleefd was, uit te spreken. In korte, doch zeer diepgaande, hoofdstukken worden China's classieke Beschaving en onze Avondlandsche-van-ná-1789 tegenover elkander gesteld. De vergelijking valt allerminst ten gunste van deze laatste uit. Er wordt een beeld ontworpen van het oude, gelukkige China, het ‘Wereldrijk’ - om met Spengler te spreken -, dat, ofschoon misschien een ‘Petrefakt’, toch springlevend was en, aan het eind van eenige duizenden jaren haast ongestoorden vrede, een toestand van innerlijk evenwicht kende, waarnaar ons roezig Avondland tevergeefs haakt. Voor iemand als schrijver dezes, die van dit Keizerrijk der Harmonie slechts de spaarzame resten mocht aantreffen, is de gedachte bitter, dat maar een kwart eeuw ligt tusschen deszelfs ondergang en zijn eerste bezoek aan het Rijk des Hemels.

Nog bitterder smaakt het weten, hoe de vernietiging van dat eerbiedwaardig Rijk te wijten valt aan moedwillig toedoen van eigen Ras. De geschiedenis der betrekkingen tusschen Avondland en China is geen zaak om trots op te gaan. Door de mand genomen, heeft de Blanke zich in dat vreemde Cultuurgebied inderdaad gedragen als Barbaar. En niet eens als een móóien Barbaar. Wie de ruïnes van de voormalige Verboden Stad te Peking gezien heeft, wie zich het daar gebeurde reconstrueert aan de hand van waarheidlievende verslagen - bijv. B.L. Putnam Weale's

1) Tot ergernis van al wat rood was op deze wereld. Zie o.m. een nummer van ‘De Groene’ van een paar maanden geleden. Wat den marxisten zoo gehinderd mag hebben in deze verdiende hulde aan een der begaafdste kunstenaressen van ons tijdvak?

‘Indiscreet Letters from Peking’ -, wie er zich rekenschap geeft van het vandalisme eener bandelooze Blanke soldateska, kan niet anders, dan zich schamen voor de manier, waarop zijn bloed een alleszins gelijkwaardige (en enkel maar momenteel zwakkere) Beschaving heeft mishandeld.

Zeker, er zijn verzachtende omstandigheden. Huursoldaten spruiten zelden voort uit de meest verfijnde kringen hunner samenleving. En dan: wie, zelfs onder de officieren, begréép China? Europa leefde midden in coloniale expansie. Het laat zich denken, dat de meesten het verschil niet zagen tusschen een negerlandstreek aan den Congo en deze oude, rijke, hooge Cultuur. Kooplieden zijn op winst uit. Diplomaten zoeken macht. Slechts wijsgeerige scholing kan menschen bekwamen tot Cultuur-boden tusschen onderling vreemde Beschavingen. En kom nu maar eens om wijsgeerigheid bij kooplieden en soldaten! Onder diplomaten en officieren treft men ènkelen; maar het ware wel een wonder geweest, als deze witte raven juist de leiding hadden gekregen en gehouden over de betrekkingen met China! Bekrompen vastgeroest in eigen waardestandaarden, hebben de meeste invallers wel in ernst geloofd, den Chinees, dat rare type - in hun oog! - met staart, zijden jurken aan en stokjes-om-te-eten, nog ‘beschaving’ te brengen ook. Maar pacificatie en civilisatie op de punt van de bajonet, die deugd doen onder wilden, slaan in hun tegendeel om, wanneer zij geprobeerd worden op een wèl anders-áárdig doch gelijkwáárdig Ras. De Blanke ‘men’ vond het wel niet de moeite waard, zich in het wezen van dat China te verdiepen. En dit is misschien nog de sterkste der verzachtende omstandigheden bij de schuld, die het Avondland jegens China op zijn geweten heeft.

Met dat al blijft het een schandaal. Men heeft China afgetuigd, zooals eertijds Venetianen, Pisanen, Genueezen etc. dit met het Byzantijnsche Rijk deden. Een Cultuurverwoesting zonder weêrga in de heele nieuwere geschiedenis.

Want wat daar werd neêrgesabeld was een mentaliteit, meer nog dan een reeks troepen, kunstwerken en paleizen. De oudste levende Beschaving ter wereld werd, in minder dan een eeuw, ontwricht door onze jonge, sterke, agressieve, maar ook gistende, onevenwichige en - dank zij 1789 - parvenuïg geworden Avondlandsche wereld. Zóó baande men den weg voor het bolsjewisme Zóó veranderde men het gelukkige China der Keizers in het land der eeuwige burgeroorlogen, waarmede tenslotte - o! vloek der booze daad! - zelfs nauwelijks meer zaken te doen viel. Terwijl het daar toch om begonnen was.

G. Lowes Dickinson deed, reeds vlak ná den Boxer-opstand, met dit boekje een poging om den Westerling - en speciaal den Engelsch-sprekenden - wat van dit begrip-voor-China bij te brengen, dat zoo jammerlijk ontbrak. En nòg ontbreekt. Want al wijst de inleider er terecht op, dat in het huidig Japano-Chineesche conflict de Avondlandsche sympathieën meer aan China's zijde staan, dit spruit stellig minder voort uit liefde en/of begrip voor China dan uit afkeer - trouwens ook meestal onberedeneerd - tegen Japan.

Deze ‘Brieven’ zijn een der allerbeste geschriften, die op dit gebied bestaan.

Voortreffelijk is de critiek op het Avondlandsch gebrek-aan-(waren)-familiezin, in tegenstelling met China's sterk familiestelsel (pag. 19-22). Dito de uiteenzetting van China's aloude Autarchie tegenover de zonden van den - toen - in het Avondland opgeld doenden vrijhandel (pag. 26 .. 32). Hier treft ons reeds een eigenaardigheid, die verder steeds duidelijker aan den dag treedt, nl., dat het oude China - evenals, zij het niet zoo kras, het oude Azië überhaupt - veel instellingen bezat, die tegenwoordig tot de idealen van - ruime en steeds ruimere deelen van - het Avondland behooren. De beschrijving van het Chineesche platteland in dien gezegenden tijd (pag. 36 .. 40) zoû, mutatis mutandis, uit Darré's pen gevloeid kunnen zijn in een opstel ter verheerlijking van ‘Blut und Boden’. Dadelijk daarop (pag. 40 en 41) een schets van wat wij nu Corporatisme zouden noemen.

Dan deze volzinnen (pag. 42):

‘Toen ik zoo straks poogde, u een typisch voorbeeld te geven van het Chineesche leven, koos ik daartoe een boerendorp. Ik deed dit, omdat het boerenmilieu onze beschaving het best kenmerkt. Het is waar, ook wij hebben steden, steden die misschien even monsterachtig zijn als de uwe. Maar zij vormen slechts uitwassen aan een maatschappelijk lichaam, dat in wezen op den landbouw is ingesteld. Bij u is dit juist omgekeerd.’

Zoo zal misschien, anno 2100, een opvolger van Darré tot, laat ons zeggen, de Americanen kunnen spreken, indien de Duitsche landbouwplannen slagen. Is trouwens het Erbhofgesetz niet een poging om - eindelijk weêr - in Europa te verwerkelijken, wat Azië - ook Java, met zijn Dessa's - tot voor kort bezeten heeft of nog bezit? Dat wat wij Blanken in den loop van ongeveer een eeuw hebben stuk gemaakt of, althans, sterk beschadigd in Azië, vormt thans voor millioenen onzer het hoogste aardsche ideaal. En niet enkel op sociaal-economisch gebied! Terzelfder tijd bootsen de Aziaten, waar zij kunnen, onze fouten na. (Den verstandigen niet te na gesproken.) In Azië trof mij telkens de begeerte van vele - *niet* alle - intellectueele landskinderen om juist *die* Avondlandsche instellingen over te nemen, waarvan wij nu de wrange vruchten plukken.

De door den briefschrijver geschetste methode van oproer-bestrijding (pag. 50), inderdaad een classiek-Chineesche manier, lijkt mij voor andere landen dan China weinig aanbevelenswaardig. Dat het daar kòn - en misschien nog of weêr kan of zal kunnen - vloeit m.i. voort uit des Chineezen ongelooflijk groot ontzag voor het Intellect. Daarvan geeft de auteur een omschrijving (pag. 54 en 55), die even raak als sprekend mag heeten. Het - ten onrechte destijds veel gesmade - Mandarijnenstelsel kwam neêr op een bevestiging van het Intellect als maatschappelijke classe en wel als de h e e r s c h e n d e . China, het oude, was een land, waar, in wezen, de g e l e e r d e regeerde. Nog tot in onze dagen gaat het ingeworteld respect der massa voor het Intellect zóó ver, dat ieder,

meer of minder, gestudeerde haast automatisch door den koelie wordt erkend als leider; eene omstandigheid, waarvan, in jonger jaren, trouwens wel eens misbruik gemaakt werd door onrijpe scholieren. Doch welk een deugd: eene Volksmassa, die, wel verre van, zooals bij ons, wezenlijk afgunstig en wantrouwend te staan tegenover den ontwikkelde, het intellectueel overwicht instinctmatig aanvaardt en erkent als rechtstitel op aanvoerderschap.

Voeg hier nog bij, dat de classieke studiën der Mandarijnen vooral een l e t t e r k u n d i g e n aard hadden. Onze auteur geeft hiervan (pag, 55... 57) eene pakkende uiteenzetting. Literatuur was daar èn neerslag èn voedingsbodem van den levensstijl.

Hij zegt er dan bij (pag. 57):

'Dit hebben wij, dit kunt gij ons niet geven; maar gij kunt het ons zoo licht afnemen. Het gaat verloren in het geratel der weef spoelen; het wordt onzichtbaar in den rook der fabrieken; het wordt gedood door de moordende jacht van het Westersche leven. En als ik naar uw zakenlieden kijk, de menschen, die gij het meest bewondert; als ik ze zie zwoegen, uur na uur, dag na dag, jaar in jaar uit, in den tredmolen van hun gedwongen en vreugdeloozen arbeid; als ik zie, hoe zij de dagelijksche zorgen meedragen in den schaarschen vrijen tijd, dien zij zich noode gunnen, hoe ze zichzelf minder afmatten door arbeid dan wel door tobberijen en bekrompen zorgen - dan, moet ik bekennen, gedenk ik met voldoening den simpelen sleur van onze oude wijze van werken, en prijs ik boven al uw nieuwe en gevaarlijke wegen het platgetreden pad, waar onze voeten zóó vertrouwd mee zijn, dat wij, al voortgaande, den tijd hebben, onzen blik naar de eeuwige sterren op te slaan.'

Helaas! Sedert die woorden geschreven werden, hebben wij het China afgenomen. Of, tenminste, grootendeels. Uit de jaren 1925 en 1932 herinner ik mij, in den omgang met Chineesche vrienden, nog wel sterke sporen te hebben bemerkt van gene levenshouding, maar later niet meer. Wat er misschien nog van rest, breekt Japan nu af.

Zelfs het, reeds in vele stukken gereten en uit duizend grelle wonden bloedend, China van vóór 1932 was nog een wereld vol bekoorlijke rust, waar het jachtend hoofd van den Avondlander zich vlijde en in slaap zonk aan de zachte borst van Moeder Azië. Shanghaï stond al vol met fabrieken. Maar toch waarde nog de zoete adem der eeuwen door de straten en over de velden rondom. Tooverland, dat te gronde gaat onder de hamerslagen eener opschietende industrie. Droomwereld, die nu dra tot efficiency gedresseerd zal worden door kittige Japansche bazen. Ik weet het wel: de droom werd soms een nachtmerrie. Wanneer een melaatsche zijn leeuwenkop om een straathoek vertoonde en zijn aangevreten spookhand uitstak om een aalmoes. Maar de kans van omslaan-in-een-nachtmerrie behoort bij droomen. Lepra heet weinig besmettelijk en men vergat het gauw. Schemer steeg tusschen de huizen. Gele vrienden wachtten met thee en zonnebloempitten. Uit vensters klonken flarden van miauwzang; vanuit de zacht-deinende rickscha keek men de lieve snuitjes der passeerende

Chineesche meisjes aan. En wat gaf het, welk jaar het was? De tijd ver ging en werd vergeten. Het leven dreef op den stroom der eeuwen.

En toch: dit was nog maar een afglans. Hoe heerlijk moet het daar geweest zijn vóór 1900, in den tijd, toen de schrijver van dit boekske er vertoefde. Alles was nog heel, geordend, gezond, welvarend en in bloei.

Dit heeft het Avondland verwoest. Onze grootvaders en vaders hebben Doornroosje uit haar slaap gewekt. Maar niet met een kus. Stompen, duwen en trappen waren de middelen, waarmeê dat Sprookjesvolk bekeerd werd tot de twijfelachtige zegeningen van ons machinisme. Machinisme, vrucht van rationalisme en materialisme, waaraan het Avondland toen dronken was. Roes, welks kater wij nu doormaken. Onzer voorouders rationalistische bevlieging van een eeuw of wat heeft - zooals niet de de sterkste of nobelste, dan toch - de eerbiedwaardigste der levende Culturen den nekslag gegeven.

Een troost voor ons Nederlanders is, dat wij er als Natie volmaakt onschuldig aan zijn. Nooit roofden wij een duimbreed gronds van China, nooit gaven wij het sein tot vernederingen van dat Rijk, nooit hebben wij er dieper ingegrepen, dan strict noodig bleek om niet schade te lijden in de concurrentie met buitbeluste mede-Avondlanders. De schuld, waarvan sprake is, treft ons Nederlanders niet. Tot de ‘wij’, die het oude China overhoop gegooid hebben, behoort ons Volk slechts indirect, a.h.w. overdrachtelijk, in zooverre het deel uitmaakt van de Avondlandsche Cultuur. Met de Scandinaviërs, Balkan-Landen en Zuid-Americaansche Staten, vormt Nederland de groep gunstige uitzonderingen binnen het Avondland, die zich de gegronde verwijten slechts behoeven aan te trekken qua buren der boosdoeners.

Een tweede troost mag geput worden uit de vraag, of de nekslag inderdaad het hart verstoord heeft. Rest er, anno 1939, niets van den Geest meer van het oude China? Wie weet! Misschien zal straks, in rustiger tijden, het Ras, uit welks genie het oude Rijk der Harmonie ontsproot, opnieuw bij machte blijken, het tot stand te brengen. Misschien groeit, al dan niet onder den schut van Japansche bajonetten, toch weêr een nieuw Rijk des Hemels, alle katoenspinnerijen ten spijt.

Onder onze oogen treedt Japan in het voetspoor van Mongolen, Kin's, Mandchu's en andere China-veroveraars. Al die voorgangers zijn geëindigd met Chineezen te worden. Zal Japan's Volk dit lot ontgaan? Tot nu toe bleek China als de zee, die alle wateren zout maakt. Wellicht zullen latere eeuwen het nu aangebroken tijdvak zien als dat van een Japansche Dynastie. Op den Drakentroon heeft zoo menige vreemde Dynastie gezeteld! Meerderen reeds sloten een tijdperk van verwarring en verval in China af, om, het Staatsbestier over het groote Rijk in de vaste hand van hun eigen Volk genomen, een aera van verjongden bloei der oude Chineesche Beschaving te doen ontluiken.

Hoofdstuk - of ‘brief’ - VI van het boekje (pag. 58... 66) raakt onmiddellijk deze vragen. Het behelst een analyse van het classieke Regeeringsstelsel der Chineezen. Zeer ter snede wijst de schrijver er op,

hoe de c o r r u p t i e in dat oude China een heel wat kleiner kwaad beteekende dan in het Avondland (pag. 58 en 59):

'Maar terzelfder tijd ontgaat het mij niet, dat dit soort corruptie in China een wel heel wat minder ernstig kwaad is, dan wanneer het zich ten uwent voordoet. Bij u is de werkzaamheid der regeering zoo belangrijk en doordringt zij alles zoozeer, dat gij u nauwelijks kunt indenken in den toestand van een volk, *dat haar vrijwillig geheel ontberen kan*. En toch is dit bij ons het geval. Het eenvoudige en natuurlijke karakter van onze beschaving, de vreedzame aard van ons volk (als het niet dol gemaakt wordt door buitenlandsche aggressie), b o v e n a l h e t i n s t i t u u t v a n d e n f a m i l i e c l a n - op zichzelf een *staat in het klein,* e e n p o l i t i e k e , s o c i a l e e n e c o n o m i s c h e e e n h e i d -, deze en andere feiten hebben ons van regeeringsbemoeiingen onafhankelijk gemaakt in een graad, die Europeanen ongelooflijk moet toeschijnen.'[1)]

Die Chineesche maatschappij, met haar straffe, niet op wetten berustende maar in de zeden wortelende, organisatie is, duizenden jaren lang, het blijvende lichaam geweest, dat onveranderd bleef, ongeacht Dynastie en zelfs Regeeringsvorm. Ook tegenwoordig staat het, tenminste in de binnenlanden, nog in wezen ongerept overeind. Op de keper beschouwd, is het een systeem van 'Souvereiniteit in Eigen Kring', principiëel overeenstemmend met dit oude Vaderlandsche Beginsel van ons Nederlanders. (De bijnaam 'Chineezen van Europa', die men ons wel gaf, bevat géén smaad, en heeft wèl eenig recht, ook nog op een paar andere gronden!) Alleen was - en is, tot op groote hoogte - deze fundamenteele stelling dáár te lande tot hare uiterste consequenties in practijk gebracht, terwijl zij hier een kwijnend bestaan lijdt in de schaduw van het Etatisme, waarmede de Revolutie van 1789 ons arme Avondland bezocht heeft.

Tot welke eigenaardige gevolgen de afwezigheid van Etatisme voert, zegt de auteur dadelijk daarop (pag. 50 en 60):

'Noch de maatregelen, noch de nalatigheden van de regeeringsautoriteiten in Peking hebben e e n i g e n w e r k e l i j k e n o f b l i j v e n d e n i n v l o e d o p h e t l e v e n v a n d e g r o o t e m e n i g t e , behalve voor zooverre ze graadmeters zijn van de gevoelens en de verlangens van het volk. O v e r i g e n s b l i j v e n z i j e e n d o o d e l e t t e r , zooals gij vreemdelingen tot uw schade hebt ondervonden. De regeering k a n a f s p r a k e n maken en verdragen sluiten, *maar zij kan ze niet naleven,* w a n n e e r z e n i e t d o o r d e o p e n b a r e m e e n i n g g e d r a g e n w o r d e n . Het lijdelijk verzet van een zoo onmetelijke bevolking, verworteld in een zooveel eeuwen oude traditie, zal evenzeer in de toekomst als in het verleden alle pogingen van de Westersche mogendheden, om hun wil door bemiddeling van de regeering aan het volk op te leggen verijdelen. Geen kracht zal ooit toereikend zijn om die geweldige logge massa in beweging te brengen.'[1)]

1) Cursief en spatie van mij. A.A.H.

1) Cursief en spatie van mij. A.A.H.

De laatste volzin maakt het waarschijnlijk, dat de schrijver de onmacht, die hij den Westersche mogendheden aanwrijft, ook voor ànderen acht te gelden. Het niet noemen van Japan valt te verklaren uit het tijdstip van te-boekstelling dier regels. Omtrent 1900 wees nog weinig op Japan's huidigen veroveraarsrol.

Bedoelde onmacht is, voor wat de Westersche mogendheden betreft, ampel en breed bewezen. Of echter ook Japan een greep-in-de-lucht doet? Het Volk van de Rijzende Zon is min of meer stamverwant met de Zonen van Han - zij het ook heel wat minder dan de doorsneê-Avondlander gewoonlijk meent - en bovendien ter plaatse. De verovering zèlf mag echter, betrekkelijk gesproken, maar kinderspel heeten. De groote vraag luidt, of het den Japanners daarna zal gelukken, China's massa's te kneden tot een willig werktuig in hun hand.

Er volgt nu een schets (pag. 60... 62) van de Chineesche samenleving en hare ordening mitsgaders den rol van den 'Staat':

'Bij ons steunt de regeering zich op de instemming van het volk in een mate, die gij Westerlingen nauwelijks kunt begrijpen, laat staan nabootsen. Wat gij door een steeds ingewikkelder systeem vruchteloos poogt te verwerkelijken, voltrekt zich bij ons vanzelf door de kracht der bloote feiten. Onze fundamenteele instellingen zijn geen willekeurige machtsbedenksels, zij zijn de gedaante, die het volk aan zijn leven heeft gegeven; geen regeering schiep ze en geen regeering zou ze durven wijzigen. En als het van tijd tot tijd wenschelijk mocht blijken, daaraan die verdere regelingen toe te voegen, waartoe de loop der gebeurtenissen schijnt te nopen, dan worden ook die alleen ingesteld, omdat ze aan een werkelijke behoefte voldoen en eerst nadat ze op hun nut en hun populariteit zijn getoetst. In het kort: bij ons is de wet niet een van bovenaf opgelegde maatregel; zij is de *formule van ons nationaal bestaan* en zij wordt slechts op papier gebracht, nadat zij haar *bestaansrecht* in de praktijk heeft **bewezen.** Daarom is in China de regeering noch willekeur noch onmisbaar. Ontdoe ons van onze centrale en provinciale autoriteiten en ons leven zal geen grein veranderen. De wet, waaraan wij gehoorzamen, is de wet van onzen eigenaaard, zooals die zich heeft gevormd in eeuwen van ondervinding; en aan haar blijven wij trouw, zelfs al is zij niet langer in een wetsvoorschrift beglichaamd. Wat er ook moge gebeuren, de familie, met al wat dat mag inhouden, blijft, de mentaliteit blijft, evenals de geest van orde, nijverheid en spaarzaamheid. Dat zijn de dingen, waaruit China bestaat en de regeeringen, die wij lijdelijk dulden zijn slechts regeeringen, *zoolang zij begrijpen, dat het* **niet** *hun taak is te* **regeerer**, *maar alleen naar buiten toe tot uitdrukking te brengen en vasten vorm te geven aan een maatschappelijk bestel,* dat zij in wezen hebben te aanvaarden, zooals zij den loop der gesternten hebben te aanvaarden. **China verandert niet**.'[1)]

1) Cursief, vet en spatie van mij. A.A.H.

Dit laatste hoop ik van harte. Doch is het waar? Zal China's maatschappelijk bestel weêrstand bieden aan de industrialisatie?

Men ontveinze het zich toch niet: het betreffende maatschappelijk bestel, door den auteur zoo meesterlijk geschetst, is in wezen niets anders dan het stelsel onzer eigen Avondlandsche Middeleeuwen. Mutatis mutandis, natuurlijk; maar het gaat hier om de kèrn en niet om eigenaardigheden van Ras, Klimaat en Traditie Juist gelijk in onze eigen Middeleeuwen: de heerschappij der Zede i.p.v. die der Wet. Juist gelijk daar: de landbouw als overwegende bezigheid. Juist gelijk daar: de stedelijke nijverheid gebonden in Corporatieve Organisaties. Het stelsel, door den Engelschen schrijver als dat van China geteekend, blijkt niets anders dan de Chineesche uitgave van de *organische samenleving* onzer eigen Middeleeuwen. Men ziet licht de zedelijke superioriteit van dit stelsel in. Het heeft, qua maatschappelijk stelsel, trouwens geenszins een speciaal Europeesch karakter. Getuige het bestaan er van in China en Japan, tot aan de 'modernisatie'; getuige, voorts, zijn tamelijk algemeene verbreidheid in Azië. En is ook het maatschappelijk hervormingsstreven van een Mussolini een Hitler en een Franco niet eigenlijk een pogen om tot den organischen Staat terug te keeren, los van alle religieuze kleur? Streefde een Dr. Abraham Kuyper niet, in den grond der zaak, naar hetzelfde doel? Spruiten onze zedelijke normen niet voort uit het voormalige Organisch Bestel?

Ten onzent, in Europa, viel dit stelsel door de Fransche Revolutie van 1789. Tevoren werd het reeds lang ondermijnd, nadien kwijnden enkele resten nog voort, maar de genadeslag kreeg het toen. Het Organisch Bestel is taai: hier te lande zelfs zijn de allerlaatste sporen nog te vinden. De zoogeheeten 'meentgronden' bijv., die onze Staat, bezeten door de Beginselen der Revolutie, nog steeds voortgaat af te schaffen, leveren een voorbeeld. Elders, in Midden-Europa vooral, treft men nog duidelijker, talrijker en sterker sporen aan.

De ondergang van het Organisch Bestel in het Avondland ging gepaard aan de opkomst van het Machinisme. De overheerschende geschiedkundige school ziet tusschen die twee feiten een verband van oorzaak en gevolg. Het wassend Machinisme zou het capitalisme onafwendbaar gemaakt hebben en daardoor het lot van het Organisch Bestel bezegeld.

Hoe men over de noodzakelijkheid en onvermijdelijkheid van dien samenhang moge denken - ik, voor mij, aanvaard ze *niet* -, tot nog toe leert de ervaring in Azië dezelfde les. Japan's 'modernisatie' beteekende, in den grond der zaak, slechts de invoering, daar te lande, van het Machinisme. Welnu: ook daar werd toen meteen het Organisch Bestel opgedoekt en door het capitalisme vervangen.

De vraag is nu maar, of China het volbrengen zal, het Machinisme aan te nemen zònder, daarbij, het Organisch Bestel aan kant te doen voor het capitalisme. Ik heb er een hard hoofd in. Wat men in Shanghaï zag gebeuren op industriëel gebied geeft weinig hoop. En Japan, dat wel als mentor op zal treden, gaat zich zèlf te buiten aan capitalistische zonden,

al rijst daartegen, binnen den boezem van zijn Volk, ontegenzeggelijk een van jaar tot jaar groeiend verzet. Is het misschien zóó gelegen, dat een Cultuur door de klatergouden verlokkingen en alle ellende van het capitalisme héén moet, alvorens den weg terug te kunnen vinden naar het Organisch Bestel? Een gevaarlijk pad: want op het keerpunt dreigt de val in het bolsjewisme! Voorloopig lijkt China aan den vooravond te staan van een 'industriëele revolutie', zooals ons Europa deze tusschen - globaalweg - 1750 en 1850 doormaakte en Japan tusschen - ongeveer - 1870 en 1900, maar - evenals, doch in nog hooger mate dan, Japan - in zooveel te scherper vorm, omdat het ineens de geperfectioneerde machines van tegenwoordig op zijn dak krijgt en niet a.h.w. geleidelijk gestraft wordt met aanvankelijk gebrekkige en eerst langzamerhand meer volmaakte mechanismen. Shanghaï's fabriekswijken - vooral Chapei - toonen geheel het beeld van de middel-negentiende-eeuwsche 'jammerstad' in Engeland en andere Westersche industriestaten. Onmenschelijk lange werkdagen, vrouwen- en kinderarbeid zonder breidel, afschuwelijke toestanden in fabrieken vol met de allerverfijndste machines onzer eeuw, een reeds half-verdierlijkt industrieproletariaat en een snelopschietende classie nieuwe rijken, vertegenwoordigen daar ter stede den 'modernen tijd', naast de aloude familieclans, gilden en geleerden van het Organisch Bestel.

Laat ons hopen op een heilzame Reactie! Misschien werkt het Genie van het Ras bij den Gelen voorbehoedender dan bij ons Blanken. Met ons kwade voorbeeld van de booze gevolgen voor oogen, zal de Chinees mogelijk de voetangels en klemmen weten te mijden, waar de Ariër zoo blindelings ingetippeld is. Maar nòch het voorbeeld van Japan nòch de aanvankelijke practijk in China wettigen veel hoop, en dit mag weinig verwondering baren, aangezien ontketende baatzucht, overal ter wereld, een haast ontoombaren drijfveêr vormt. Maar al te zeer staat het te vreezen, dat de impact van het Westersche capitalisme aan China's Organisch Bestel den doodsteek geeft.

Op de schets van het Chineesche Organisch Bestel doet de schrijver een critiek op de Staatsinstellingen van het Avondlandsche capitalisme, de zoogenaamde 'democratie', volgen (pag. 62... 66), die ik om hare raakheid - vooral in het licht van het andere stelsel! - citeer:

'Hoe anders is de regeering in het Westen, en hoe anders vat men haar daar op. Hier geen *fundamenteele wetten,* maar een oneindig aantal *willekeurige regelingen;* niets staat verworteld, behalve wat geplant is; en niets wordt geplant of het moet weer overgeplant worden. *Gedurende de laatste honderd jaren hebt gij uw geheele samenleving* **onttakeld**. Eigendom en huwelijk, godsdienst, moraal, onderscheid van standen en klassen, alles wat in menschelijke verhoudingen het belangrijste en diepste is, *werd ontworteld* en drijft als wrakhout langs de stroomen van den tijd. Vandaar de *bedrijvigheid van de regeering;* want alleen met *haar* hulp wordt uw samenleving bijeengehouden. Bij u is

de regeering daarom belangrijk in een omvang en een mate als in het Oosten *gelukkig ondenkbaar is*. Op zichzelf acht ik dit een nadeel, maar ik begrijp, dat het onvermijdelijk is. Ik verwonder mij des te meer over wat ik houden moet voor de *buitengewone ondoelmatigeheid* van het **stelsel**, waarop gij u verlaat, om een zoo groot werk tot stand te brengen. Ik besef, dat het moeilijk en misschien onmogelijk is, een zekere en betrouwbare methode te ontdekken of te bedenken om bekwame mannen te kunnen kiezen. Maar het is ongetwijfeld zonderling, dat gij *geen* poging doet, er achter te komen, of zij, wien gij zulke belangrijke functies toevertrouwt, *wel eenige mate van moreele of intellectueele bekwaamheid bezitten* of u daarvoor op eenigerlei wijze waarborg te verschaffen. Onze eigen methode in China, volgens welke onze regeeringsambtenaren *bij vergelijkend examen* worden uitgekozen, wordt door u bejegend met een minachting, die zij niet heelemaal verdient. En toch past gij haar *zelf* toe bij *uw keuze van ondergeschikte ambtenaren* en heeft zij op zijn minst de verdienste, een belichaming te zijn van de *redelijke gedachte,* dat de hoogste regeeringsambten behooren open te staan voor allen, arm of rijk, die *bewijs* van hun *bekwaamheid en aanleg* hebben afgelegd, en voor *niemand* anders. Vergeleken met de methode van *verkiezingen* lijkt dit mij de *billijkheid* zelf. *Want wat beteekenen verkiezingen?* Gij zegt, dat zij *volksvertegenwoordiging* beoogen; maar voelt gij niet, dat zij niets *van dien aard* inhouden, of kunnen inhouden? Wie *werkelijk* vertegenwoordigd worden, zijn de **partijen**. *En waar stellen de partijen belang in?* Ik vermoed, dat uw antwoord zijn zal: *in openbare misstanden!* Kroeghouders, brouwers, spoorwegdirecties - zijn *zij* het niet, die u in werkelijheid regeeren? En zou het anders kunnen bij een samenleving, ingericht als de uwe? Ik weet wel, dat er een partij is, die een tegendruk zou willen uitoefenen op de brute en overweldigende kracht der groote massa. Maar dit middel, zelfs al ware het uitvoerbaar, wil er bij mij niet in, *want de massa in uw samenleving is* **zelf een partij**. Uw maatschappelijk bestel schijnt tot doel te hebben, *alle op privaat beluste, zelfzuchtige krachten in* **één strijdperk bijéén** te brengen, opdat zij *door een verwoed gevecht* tot resultaten kunnen geraken, die het geheel ten goede komen. Misschien is het de, elken Chinees ingeboren, ingekankerde eerbied voor het gezag van moraal en rede, die mij belet, een dergelijke methode te beschouwen met de geestdrift en zelfs de inschikkelijkheid die zij gewoonlijk bij u zelf schijnt te vinden. Als vraagstukken van zoo geweldig belang neêrkomen op de regeering, en door haar onder oogen moeten worden gezien, dan moet ik toch aannemen, dat er **betere** *middelen te vinden zijn om de* **beste** *geestelijke krachten van het land voor hun oplossing te spannen*. En ik word in deze opvatting *nog versterkt* door de overweging, dat ik aan uw universiteiten en elders mannen heb ontmoet, *die de vraagstukken,* waarover uw wetgevende macht zal moeten **beslissen**, *grondig hebben*

bestudeerd, mannen met helder intellect, volkomen onbevooroordeeld[1], wier geestdrift belangeloos en zuiver is, *maar die naait de kans sullen krijgen hun wijsheid in de praktijk om te zetten,* omdat hun aard, hun opleiding en hun levensgewoonten *hen ongeschikt hebben gemaakt voor de vuurproef der verkiezingen*. Het lidmaatschap van een parlement schijnt *op zichzelf al een beroep te zijn,* en de geestelijke en moreele eigenschappen die iemand voor een politieke loopbaan geschikt maken schijnen te *verschillen* van die, welke het openbaar welzijn ten goede komen, en daarmede zelfs onvereenigbaar te zijn!'[2]

Mij dunkt: hier is geen speld tusschen te steken. Gedurende die honderd jaar, tusschen de Fransche Revolutie en het begin der huidige eeuw, héeft Europa zijn 'geheele samenleving onttakeld'. Met de funeste gevolgen, die de schrijver reeds omtrent laatstgenoemd tijdsgewricht schetste, en die wij, rond veertig jaar later, dag na dag aan den lijve gewaar worden, in een mate, die ten tijde van den Boxer-opstand ondenkbaar leek. En de meest vooruitstrevende elementen van het Avondland haken nu terug naar dat Organisch Bestel, hetwelk te onzaliger ure over boord geworpen werd. Want dit is de diepe zin van de wijdvertakte Strooming, die, onder namen als 'Fascisme', 'Nationaal-Socialisme', 'Integralisme' en nog vele meer, ná 1918 de taak van innerlijk Herstel der Westersche samenlevingen heeft ondernomen.

De schrijver van de onderhavige 'brieven', G. Lowes Dickinson, moet een vèr-blikkenden geest geweest zijn om dit reeds voor welhaast veertig jaren zóó helder in te zien! Hij was in de leer gegaan bij Azië, en wel bij het voornaamste deel daarvan, China. Er valt voor ons, Westerlingen, heel wat, op onze beurt, van Azië te leeren, en voor ons, Nederlanders, in het bijzonder ook aardig wat van de Oostersche samenlevingen in ons eigen Insulinde; maar wij hebben altijd den schoolmeester uitgehangen en leven ons moeilijk in de rol van leerling in. Azië, zijnerzijds, heeft meer open oog getoond, door gretig van ons aan te leeren wat wij er op vóór hadden: onze haast duivelachtige techniek. Zoo valt het te vreezen, dat ons Machinisme een hopeloos vergif voor Azië blijkt, terwijl het tegengif der Aziatische Wijsheid spoorloos voorbijgaat aan de massa's van het Westen.

Des auteurs bespiegelingen over Religie mitsgaders zijn tamelijk geringschattend oordeel over het Chriscendom (pag. 67... 86) moet ik onbesproken laten, daar ik onbevoegd ben op theologisch terrein.

Het eenigszins prophetisch einde van dat Hoofdstuk VII haal ik echter aan, niet omdat ik het eens zou zijn met de, ook daarin doorstralende,

1) 'Helaas, vaderlandsche kortzichtigheid beschouwt ten onzent "onbevooroordeelde" mannen óók als een "partij", namelijk die der gevaarlijke "neutralen". (Vert.)' (Noot van den vertaler in den text.) De lezer bedenke wel, dat deze noot dus géén deel vormt van het eigenlijke geschrift!

2) Cursief, vet en spatie van mij. A.A.H.

tegenoverstelling van Christendom en Confucianisme, maar wegens deszelfs staatkundige draagwijdte (pag. 86):

'En - ironie aller ironieën - het zijn de naties van het Christendom, die tot ons zijn gekomen om ons te vuur en te zwaard te leeren, dat het recht in deze wereld machteloos is, tenzij het door de macht wordt gesteund. O, twijfel er niet aan, wij zullen die les leeren, en wee Europa als wij haar zullen kennen! Gij zijt bezig, een natie van vierhonderdvijftig milioen te bewapenen, een natie, die, tot uw komst, niets beters wenschte, dan met zichzelf en de geheele wereld in vrede te leven. In naam van den Christus hebt gij ons te wapen geroepen; in naam van Confucius zullen wij antwoorden!'

Voorloopig is het met China nog niet zoo ver. Doch het geval van Japan ligt volkomen analoog. Hoeveel zoude het der huidige Vereenigde Staten waard zijn, als Commodore Perry destijds thuis gebleven ware? De wereld zucht nu reeds onder Japansche concurrentie. Wat moet dat worden, wanneer China geïndustrialiseerd zal zijn? Daar zijn de arbeidskrachten nòg goedkooper, de natuurlijke hulpbronnen onuitputtelijk, het Volk nog veel genoegzamer dan de Japanners. En, in een anderen gedachtengang, de Chinees heeft, nu hij eenmaal uit zijn sluimer gewekt is, getoond, lang niet zulk een slecht soldaat te wezen, als de wereld dacht. Of hij met geestdrift zal vechten, onder Japansche aanvoering? Maar zelfs zònder dat krijgt Japan, met het bezit van China, een hefboom om de wereld uit haar voegen te lichten. Ieder zijn beurt. Laat ons Avondlanders niet kinderachtig worden: er bestaat geen eene reden, waarom de Wereldhegemonie altijd aan òns zoû zijn. Willen wij haar houden resp. een nieuwen 'Gelen Tijd', als die van Djingis Khan, keeren, dan zullen wij er om moeten vechten. Klagen is een teeken van verval. Op één punt dwaalt de schrijver dezer brieven zéker: in de werkelijkheid is Macht de bron van Recht. Of dit mooi, goed of prettig mag heeten, is de vraag niet. Het is een *feit*. Onomstootelijk als de aswenteling der aarde, blijkbaar verankerd in 's menschen roofdiernatuur, want héél de Geschiedenis legt er één doorloopend getuigenis van af.

De laatste 'brief' van het boekje handelt, in engeren zin, over den Boxeropstand. In tegenstelling met het voorgaande, heeft het enkel historisch belang en geen actueele draagwijdte meer. Ik vind geen aanleiding, er iets over te zeggen.

Alles tezamen genomen, is dit korte geschriftje van 83 kleine bladzijden een meesterwerk in miniatuur. Een echt juweeltje. Een warm pleidooi voor wat minder bekrompen baatzucht en wat meer Wijsheid in het Beleid der groote Buitenlandsche Politiek.

Natuurlijk bleef het als de stem eens roependen in de woestijn. Doch het stemt toch dankbaar, te weten, dat op het eigen oogenblik van een der felste misverstanden tusschen Oost en West er toch ten minste één Blanke Ariër bestond, die een geestelijke brug over de klove tusschen de twee vijandelijke Rassen sloeg.

Men kan zich afvragen, of de gedachtengang van dezen Avondlandschen

Ariër inderdaad die eens Chineezen is. Mag het mogelijk heeten voor een Blanke, zich waarlijk in te leven in de ziel van den Gele? Dit blijft een open vraag. De omgekeerde vanzelfsprekendheid evenzeer. Dèmpbaar is het ravijn tusschen de Rassen stellig niet. (Tenzij door Raskruising; doch wij hebben hier louter geestelijke middelen op het oog.) Overbrugbaar? In den omgang met Gelen denkt men vaak van neen, soms van ja. Men lette wel: vriendschap en liefde kunnen overbrugging voorspiegelen, zonder haar tot stand te brengen. Het ware hoogst belangwekkend, de meening van een bevoegd - d.w.z., in casu, het Avondland op zijn duimpje kennend - en onvooringenomen Chinees over deze brieven te kennen.

De vertaling door (Dr.) Johan W. Schotman, de bekende medicus, cultuurphilosooph en China-reiziger, is, in één woord, uitmuntend. Zijn text bevat goed, vloeiend, grammaticaal juist, vlot en lenig gestyleerd Nederlandsch. Een niet te onderschatten verdienste, waar vertaling zoo gemakkelijk tot vreemde smetten op de taal leidt.

Minder opgetogen wordt men door het 'Voorwoord', dat de vertaler aan de vertaling doet vooraf gaan. Ofschoon dit natuurlijk maar bijzaak is, mogen enkele misgrepen niet onvermeld blijven. Vooral derhalve dienen deze gesignaleerd te worden, wijl er uit blijkt, hoe Schotman het betoog van Dickinson soms slecht begrepen heeft.

Immers: terwijl deze laatste zulk een warm pleidooi levert vóór het Organisch Bestel van China en tégen de parlementaire democratie van het Avondland, schijnt de vertaler het op te vatten als een argumentatie van juist tegenovergestelde strekking. Hij spreekt kwaad van Mussolini, rept van 'den tyran en den dictator, dat voorhistorisch monstrum' (pag. 10) en verwijt het Avondland een zich onvoldoend bevrijd hebben van 'sprookjes' (pag. 9). Hij schijnt blind voor de historische beteekenis van den Duce als den Man, die in het Avondland het sein gaf tot terugkeer naar het Organisch Bestel. Of het logisch mag heeten 'den dictator' uit te schelden voor een 'voorhistorisch monstrum', wanneer men, gelijk Schotman toch ongetwijfeld doet, genegen bewondering koestert voor het Staatsbestel van het oude China, waar een erfelijk Keizer aan het hoofd stond, lijkt een vraag, die haar ontkennend antwoord in hare praemissen draagt. Wat Schotman verstaat onder 'sprookjes', in het onderhavige verband, weten wij uit zijn bespiegelend werk 'Naar Open Water'. Hij bedoelt er niets meer of minder mede, dan het samenstel der Traditioneele Zeden eener Beschaving. Hij zou die, meen ik, willen vervangen door een soort neo-rationalisme. Dit is natuurlijk zijn recht. Doch valt deze opvatting nu wel te rijmen met waardeering voor de instellingen van het oude China, die geheel en al gegrondvest waren j u i s t op de Traditioneele Zeden zijner Beschaving? Het Irrationalisme maakte dat - gelijk elk - Organisch Bestel groot, omdat het de Bindende Zede stelde boven het alles loswoelend Verstand. En dat Irrationalisme wordt door Schotman verfoeid! Mijns bedunkens haperen daar èn de innerlijke logica èn het begrip voor Dickinson's betoog.

In dit cader past volkomen Schotman's foute parallel tusschen de

bezetting van Abessinië door Italië en den krijgstocht van Japan tegen China. Voor wie niet blind is, ligt het wezensonderscheid voor de hand. In het eene geval de onderwerping van een minderwaardig ras, n.l. negers, en dus een daad, waaraan de beschavende tendenz niet valt te ontzeggen. (Tenzij men de paradox aandurft, te beweren, dat de Abessijn hooger beschaafd is dan de Italiaan!) In het andere geval de knechting van een volwaardig Ras, nl. de Chineezen, en dus een daad, waarvan, op zijn minst, de beschavende tendenz bewijs noodig heeft. (Al zal een Japansche overheersching wel in t e c h n i s c h , d.w.z. civilisatorisch, opzicht even zeer goed doen aan China als aan Korea en Mandchurije. Maar h i e r rijst juist de groote vraag, of die *Civilisatie* - spoorwegen, electrische centrales, wiskunde, hygiëne, openbare orde etc. - wel de knechting der betreffende Cultuur - zoo schoon geschetst door Dickinson - waard is. In het andere geval blijft zulk een vraag achterwege, omdat het zwarte ras nòch een civilisatie nòch een cultuur van beteekenis bezit.) Ook ter zake van Japan's expansie rees zulk een vraag n i e t in de gevallen van Formosa en de Zuidzee-eilanden.

De aanhaling van de Chineesche spreuk ‘Tusschen de Vier Oceanen zijn Allen Broeders’ (pag. 11) mag geen argument heeten. Want ten eerste hangt de waarheid of onwaarheid van die spreuk slechts af van de vraag, wèlke vier Oceanen bedoeld worden. Zijn het de Stille, de Indische, de Atlantische en de Noordelijke, dan kan men er ongeveer vrede meê hebben; zijn het andere, zoodat minderwaardige rassen worden ingesloten, dan gebiedt eerbied-voor-de-Werkelijkheid, haar te verwerpen. Immers, ten tweede en in hoofdzaak, het vervat zijn in een Chineesche spreuk bewijst evenmin de waarheid van een bewering als het gesteld zijn in het Latijn. Al zien wij de gelijkwaardigheid van de Gele en Blanke Beschavingen in, daaruit volgt geenszins de erkenning van bijv. Papoeacannibalen als onze gelijken!

Voor ons staat vast: Schotman's, in het ‘Voorwoord’ gegeven, paraphrase op Dickinson's betoog doet daaraan onrecht. De lezer van het zeer lezenswaardige boekje zal o.i. verstandig doen, het ‘Voorwoord’ sceptisch te bekijken. Liefst leze hij het ná den eigenlijken text, teneinde niet bevooroordeeld te worden.

De ‘Brieven’ zelf bevelen wij ten warmste ter lezing aan. Binnen kort bestek ontvangt men een grondig inzicht in de Groote Gele Cultuur. Wie het Verre Oosten nimmer bezocht, kan uit dit kleine werkje een zuiveren kijk op dat ‘raadsel’ China putten. En ook hen, die China uit aanschouwing kennen, zij het aanbevolen Zelfs al leert men er niets nieuws uit - hetgeen trouwens onwaarschijnlijk lijkt -, dan maakt het toch veel dierbare herinneringen wakker. Zooals bij mij. Want lijden wij, die in dat wonderlijke Oosten toefden, niet allen, min of meer, onder the Call of the East?

Dit boekske is een geniaal meesterstuk, eenig in zijn soort.

Beekbergen, 28 Februari 1939.

DR. ALFRED A. HAIGHTON.

Licht-signaaltjes

Eikenschors en kaneel

Waarachtig, die ouwe puntdichter had het met zijn raad aan een jong auteur nog niet zoo raar, toen hij hem toezong, dat eikenschors bij 't pond gewogen wordt en kaneel bij 't lood. Er zijn méér litteratoren geweest die goede voorspellingen gedaan hebben. Maar wie zou nu ooit gedacht hebben dat één boekenliefhebber ertoe zou kunnen komen, een kilo Ritter voor 75 cent te koop te bieden. En dat er dan nog kranten zijn, die daarmee durven spotten! Ik kan dat niet meer dulden; want als je de trappen van vergelijking doorvoert, is dit toch wel heel erg ‘sneu’ voor dezen heer Ritter.

Kaneel gaat bij 't lood - eikenschors bij 't pond, maar wàt, vraag ik, wàt moet dan bij 't kilo geannonceerd worden?! Turfmolm; waarover vroeger al eens geschreven werd, als zijnde zeer waardevol in tijden van hongersnood?

Maar hoe zit het nu: de ‘Dordrechtsche Courant’ gaf dezen boekhandelaar ontzettenden lof; het ‘Nieuwsblad v.d. Boekhandel’ groote blaam; ‘Het Vaderland’ vond dat hij een zeer zuivere maatstaf had gevonden. ‘Voor sommige boeken is de definitie zelfs volkomen afdoende om de critiek te vervangen, mits men den prijs vooral laag houdt’ schrijft deze residentieele krant. Zou de redactie voor Kunst en Letteren van ‘Het Vaderland’ b.v. accoord gaan: 1 pond ter Braak voor 9½ spie - 'n half onsje du Perron voor een duppie, en 'n lapje Vestdijk voor 'n kwartje??? ‘Over een kilo Shakespeare is dan altijd nog te praten in andere taal’ voegt dit vaderlandsche Vaderland erbij. Allicht, dat men z'n toevlucht tot Shakerspeare moet nemen, als men Vondel slechts 'n middelmatig puber vindt. Ja, ja, als we nog maar genoeg tijd-van-leven hebben, wordt onze zieke litteratuur nog wel eens gezond.

Nog Nederlander?

Hoera de Dageraad, hoera J. Hoving! Roemruchte broeders altegaêr hebben elkander gevonden, mannenhanden ineen geslagen, in mannen-oogen geblikt, als mannen, wat zeg ik: als kaerels, de schouders onder 't werk gezet. Om Nederland te redden - zie je, ik heb nou al zoo lang 't idee dat dit noodig was. Ik voelde me al geruimen tijd als onder een dreiging levend. Maar nu, nu is het gevaar bekend, en de mij drukkende druk is hiermee geweken! Hét gevaar: dat is Rome, meneer ik zeg en herzeg: Rome! Eerst heeft de broeder-in-de-reine-leer H u e t i n g het gepreekt: 'wij in Nederland leven langzamerhand onder den ban der R.K. kerk en daartegen dienen we ons te verzetten'. En vervolgens kwam de meester-in-de-reine-leer J. H o v i n g het in een urenlange rede benadrukken. We hoeven ons om de dooie pierlala niet meer zoo bang te maken voor fascisme en nationaalsocialisme (daar zitten tegeswoordig heel fersoenlijke mense in!) zelfs niet over Communisme - alleen maar Rome. De Vrijzinnige Christenen zullen in ons land binnenkort vervolgd worden, profeteert de meester-in-de-reine-leer J. H o v i n g .

Wij zijn toevallig in staat, over deze materie den heer H o v i n g enkele aanvullingen te geven, dewelke wij hem geheel gratis toestaan op zijn volgende Dageraad-rede te openbaren. Minister Goseling heeft 26 electrische stoelen, 532148 snelvuurkanonnen en 100000 geweren besteld voor de komende executie's; alle werkkampen der R.K. zijn binnen de 24 uur om te zetten in concentratiekampen, en alle kloosters hebben aanzegging, zich gereed te houden om als gevangenis te kunnen dienst doen. Colijn is omgekocht (al was dit duur) en de andere niet-R.K. ministers worden doodgeschoten. Ziedaar het plan, dat binnen zeer korten tijd zal worden uitgevoerd. De Dageraad weze er vlug bij.

Wij kunnen den heer J. H o v i n g ook nog een anderen raad geven. Aan het slot van zijn rede uitte hij de tirade: 'langzamerhand moeten wij ons schamen, Nederlander te zijn' - welnu: er zal geen mensch den heer J. H o v i n g een hindernis in den weg leggen om zoo vlug mogelijk naar Rusland te vertrekken en Rus te worden!

Principieele kapitulatie

In het wonderlijk-geestige en geestrijke verzamelwerk: *Nieuwe Richtlijnen* vinden we in de lezing van Ir. T. H e r b e r t, een der 'coming-men' in zekere 'Dietsche' kringen, de tot twee maal toe herhaalde bewering dat 'het principieele franskiljonisme heeft gekapituleerd' (blz. 71 en blz. 76).

Er is - alweer! - een oud en wijs spreekwoord, dat zegt: 'de wensch is de vader van de gedachte', iemand die de bovengeciteerde gedachte niet alleen koestert, maar zelfs durft te uiten, moet wel zeer hevig door den wensch gedreven worden!

Wij zouden van Ir. T. H e r b e r t zoo allemachtig graag eens een kleine inlichting hebben. Volgens onze lijfbladen heeft 'men' in 'België' kans gezien den heer Spaak een spaak tusschen zijn ministerieele beenen te steeken, louter en alleen om de benoeming van 'n zeker Vlaamsch activist in de Koninklijke Vlaamsche Academie. Is dit een der duidelijkste bewijzen dat het principieele franskiljonisme gekapituleerd heeft, Ir. H e r b e r t? Toen deze Vlaamsche Academie geopend werd door den koning persoonlijk, moest half Brussel eraan te pas komen om relletjes te voorkomen. Is dit een der duidelijkste bewijzen Ir. H e r b e r t? *De Maasbode* heeft er vlak daarna op gewezen, dat nà dezen activist, Prof. Dr. Bellefroid aan de beurt kwam bij de heeren franskiljons - is dit het bewijs van 't kapituleeren, Ir. H e r b e r t? Nu de strijdvaardige en edele *Grammens* zijn werk gaat hervatten, en bij de Vlaamsche cultuurvereenigingen komt aankloppen om de wissel op Spaak te honoreeren, weet men niet beter te doen dan (o.a. bij monde van v. Cauwelaert) dezen Grammens voor 'n doordrijver en eigenlijk 'n halve dwaas uit te maken. Is dit een der bewijzen, Ir. H e r b e r t? Ach ja, als men graag geen franskiljonisme meer wil zien, zegt men maar dat het gekapituleerd heeft. Dat geeft den braven burger moed.

Roerende Liefde

Waarachtig, Berre-tje, dat heb je d'r even keurig afgebracht! Kom hier, jou moet ik een hand geven, jou moet ik aan mijn hart drukken, jou moet ik uit de Dagblad-vergetelheid wegrukken!

Dat stukkie, door jou gefokt in de *Maasbode,* Boekenweekbladzijde van 24 Febr. 1.1., dat is vlakweg... geniaal. Zoo als je daar over de tijdschriften schrijft onder de mooie titel: *Moederschapszorg voor het boek*. Je bent nogal sterk in 't vinden van titels in die richting, ik herinner me nog een schoon epistel over het Levensrecht van de ongeboren vrucht, en Bekoelde Kalverliefde. Ja, ja, ik ben óók tegen 't gevloekte Neo Malthusanisme hoor. Ik zeg maar: leve de moederschapszorg!

Maar nou moet ik je toch nog eens vragen, hei-je dit stukkie nog 'ns overgelezen vóór je 't de lange reis van Arnhem naar Rotterdam liet maken? Want weet je: 't is nogal een heel klein bietje gezwam-op-sokken (zoo'n bietje ‘errenemsch’ d'r tusschen door vin je niet erg hé!), je springt van 't eene beeld op 't andere zonder al te nauwkeurig op te letten. Maar ja, Bèr, da' ku'je zoo hebben hé? En voor 'n gelegenheidsmoppie is 't zoo bar erg niet hoor.

Weet je wat ik 't aller-tofste vind? Dat jij nòg steeds zulk 'n roerende zorg aan den dag legt voor *De Nieuwe Gids*. Is dat nou moederlijke of vaderlijke of kinderlijke liefde? Of... alleen maar... schijnliefde... pour besoin de la cause... om nog eens je galletje te kunnen spuien? Toe, zeg 't maar ronduit, we nemen je, als we zoo knusjus en knulligjes onder elkaar zijn, niks kwalijk. Je babbelt zoo hartelijk-meelevend, en je zegt zoo vlijmend-sarcastisch-scherp enkele ‘waarheden’ dat we je vanzelf toch wel dankbaar moeten zijn.

Je vindt ‘de ‘Nieuwe Gids’ met zijn grijzen praatvaar in den leunstoel, was allerminst de ‘Nieuwe Gids’ van den heroïschen voortijd’ - werkelijk, kerel, bedankt voor de mededeeling.

Maar nou 'ns één vraag, met de hand op 't hart te beantwoorden: lás je inderdaad de ‘Nieuwe Gids’ in den vóór- *en* in den ná-tijd, zóó dat je tot dit oordeel bevoegd bent? Of praat je dit maar na van anderen, die... ook niet lazen en ook maar napraatten enz. enz.?? Toe, zeg dit nou 'ns heel... Ridderlijk, want dát vin-je toch zoo'n mooie deugd?

Neem me niet kwalijk dat ik je in de rede viel, je was nog niet uitgesproken: ‘maar men voelt het als een wrange pijn en een misdaad tegen de mysterieuze ziel van het Tijdschrift, wanneer men die ziel zelf als koopwaar voor den meestbiedende onder

den hamer ziet gebracht. Wanneer men een historisch monument ziet verkwanselen tot een verkooplokaal of een curiosity-shop'.

Raak gezegd, Berre-tje. Maar vertel me nou 'ns één ding: wát heb je liever: dat de zaak maar stop-gezet was, òf dat jongeren (bij God, er *zijn* nog jongeren in dit miezerige, van afgunst, broodnijd en jaloezie verstikkende land, en wij zullen deze jongeren bij elkaar trommelen!) deze mysterieuze ziel van het tijdschrift naar een nieuwe Lente en een nieuw geluid voeren op de oude grondslagen?

Ik vermoed zoo, eerlijk gesproken, dat deze beide mogelijkheden je geen van beiden erg interesseeren; dat je... alléén maar 'ns... je galletje hebt willen kwijtraken.

Ga je gang maar beste jongen; maar vergis je niet, en schrik niet als je op 'n gegeven oogenblik merkt, dat voor ons, versta je goed, voor de Nieuwe Gids van vandaag, nog precies eender geldt als vijftig jaar geleden wat je zelf verderop zegt:

'Een tijdschrift is een avontuur of een gedenkteeken, een jeugddroom voor de jeugd of een verlate jeugddroom voor de jeugd van gisteren, een roekeloos idealisme of een vertraagde dynastie: het is altijd een wezen met een ziel en een geweten. Opslagplaatsen en venduhuizen staan daarbuiten' - en als je zoudt merken dat wij voorloopig nog niets voelen voor opslagplaatsen en venduhuizen, maar nog volop in ons roekeloos idealisme staan, en per ongeluk wel eens scherper tanden konden hebben dan sommigen gelieven te denken.

Dag Berretje Verhoeven!

K.M.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 54. Deel 5]

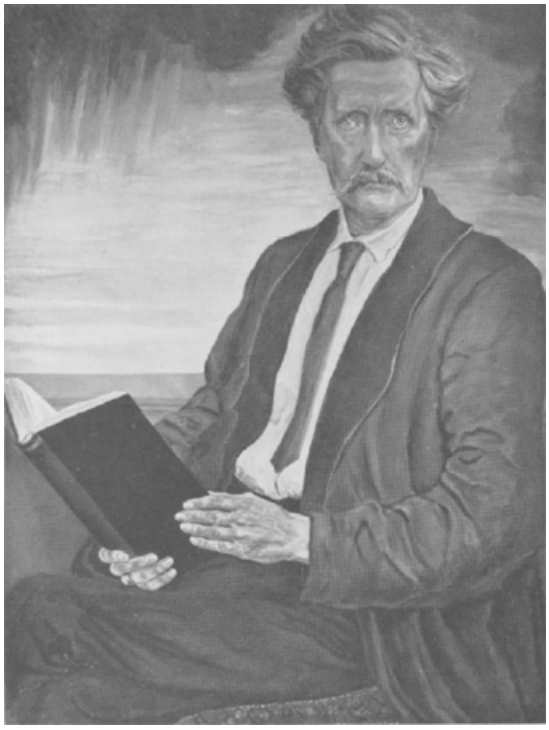

Dr. WILLEM
KLOOS NAAR EEN GESCHILDERD PORTRET DOOR Dr. K.H. DE RAAF, APRIL 1938.

Beschouwingen en aanteekeningen bij Vondel's werken door L. van Deyssel.

In de hier volgende aanteekeningen bij, en korte beschouwingen over, Vondel, worden, - zonder met iets daar buiten rekening te houden - de gedachten neêrgeschreven juist zooals zij bij dezen lezer van Vondels werk opkwamen.

Ter verduidelijking mijner opvatting in 't algemeen, wil ik hier mede deelen, dat waar ik, - getoetst aan Dichtkunst-idealen of vergeleken met werken van groote Buitenlandsche Kunstbroeders - afwezigheden of gebreken in Vondel's werken vermeld, dit geen afbreuk bedoelt te doen aan de grootheid als dichter van dit dichterkarakter en als ideale, monumentale, nationale figuur, noch aan de met die werkelijkheid over-eenkomende vereering, die onzen enormen vertegenwoordiger in de wereldliteratuur van alle tijden door Nederland wordt toegedragen.

Dat in enkele afdeelingen van het moderne, of tegenwoordige, realisme, soms iets wordt aangetroffen, dat meer in aard over-eenkomt met de hoogste philosophie en de diepste mystiek, dat daar dus dichter bij is, dan het werk van Vondel, - zoo als ik in een der aanteekeningen over Vondel aanteekende - wordt bevestigd door het motief van Else Böhler's glimlach in Vestdijk's roman Else Böhler, Duitsch dienstmeisje.[1)]

1) Ik noem juist Vestdijk, niet om daarmede hier nu een gevoelen omtrent diens uitmuntendheid te doen blijken; maar als voorbeeld van moderniteit of eenvoudig realisme, met wiens, trouwens inderdaad zeer goede hoedanigheden hebbend, werk, ik mij juist had bezig gehouden.

Zoo als dit motief boven het geheel der overige massa, boven de verdere hoeveelheid kunst in den roman uit rijst en daar boven blijft zweven, - juist zoo als Noach's duif in het Oude Testament boven de Zondvloed's wateren - stijgt ook overigens in een deel van het 19e-20e-eeuwsche realisme het metaphysische uit het physische op. De glimlach is in den roman verreweg het voor naamste aan de verschijning Else Böhler. Nu is echter de glimlach niet de uiterlijke stoffelijke vormen, die een glimlach heeft, maar is de zichtbare, stoffelijke uitdrukking eener hoofdzakelijk hooge geestesbeweging. De glimlach doet de zelfde verrichting als de regenboog. Door den glimlach treedt het Goddelijke op in het aardsche.

Van al deze schoone formuleeringen komt intusschen niets voor in het boek van Vestdijk. Het is juist om dat zonder verfraayende afwijking beschreven wordt hoe gewoon en alledaagsch die glimlich van zelf bleef domineeren in de indrukken van den jongen man betreffende het meisje, dat dié graad van werkelijkheid en innigheid bereikt is, waardoor het werk met wat vocht uit den mystiek-mist gedrenkt wordt, met een neerwaaisel uit de mystiekspheer aangedaan.

Als kunst is zoo een realistische roman wel geheel het tegenovergestelde van Vondel's kunst. Vondel arbeidt aan, be-arbeidt en werkt uít: groote edele kunstvormen, terwijl Vestdijk streeft naar de grootst bereikbare on-vormelijkheid, streeft naar het opdelven van het beste goud uit de brute, onbewerkte aarde, zoo ver mogelijk af van de werkplaatsen der edelsmeden.

Bij het lezen van Sophokles' Elektra door Vondel.

Ik blijf er bij (zie een hierbij aansluitende aanteekening elders in deze bladen), dat **de afstand tússchen** *dat wat men het eigen hart, het eigen gemoed, noemt,* **èn** *datgene, wat hier in schrift is uitgedrukt,* hier dikwijls, zoo niet altijd, **grooter** is dan bij de modernen.

Het is alleen indien, in díen graad van innige innerlijkheid, de eigen harts- of gemoedsgedachte, die bij de modernen voorkomt, in den hoogeren, grooteren, dicht-stijl is opgenomen, - dus zich

daar ìn bevindt - dat deze Dichtkunst gezegd kan worden de moderne te overtreffen. Deze groote Dichtkunst doet nu dikwijls aan als iets, dat daar buiten den schrijver gemaakt wordt, als iets, daar gemaakts, of gemaakt wordends, waaraan, buiten ons, gearbeid wordt.

Indien de diepste eigen gevoelselementen in dat daar buiten ons zijn opgenomen, is dat iets beters dan het om zoo te zeggen ongevormd zoo maar bloot leggen van die elementen; maar indien dat er werkelijk in is, zal de bedoelde Dichtkunst ons niet in de eerste plaats treffen als zijnde iets daar buiten ons gemaakt wordends.

De geboortklok van Willem van Nassau.

is ook een meester-lijk gedicht, waarin zijn op te merken het door-een mengen van de werkelijkheid, die het gedicht betreft, èn voorstellingen uit de Grieksche Godenleer, en vervolgens een eigenaardig synthetiseeren van sensualiteit en spiritualiteit, of liever van ‘wellust’ en ‘liefde’.

Zoodra er van Den Haag gesproken wordt als van een jufvrouw of jonkvrouw, en van een Oranjeboom, dat niet een feitelijke boom is, - kenmerkt dat een Dichtkunst en doet die in rang beneden den éersten rang blijven.

De **Geboortklok** behoort tot die werken, die herlezen, bestudeerd en aesthetisch gecommentariëerd moeten worden.

Noach.

Noach is een goed stuk, hoewel minder dan **Lucifer** en **Faëton.**

De **Inwijdinge van 't Stadhuis te Amsterdam** is minder goed dan onderscheidene andere werken.

Een aanhoudende juichtoon zoude in dit uitvoerige gedicht vereischt zijn, maar ontbreekt. Een vijftal regels is beláchelijk (het dansen der sterren om het stadhuis heen).

Lucifer.

Gehouden naast den **Geboortklok**, bij voorbeeld, kenmerkt de **Lucifer** zich in de eerste plaats door *een-voud van voorstelling,*

in den zin van afwezigheid van vergelijkingen, en híer door, dat **bijna** de verbeeldingsvoorstellingen of phantaisiën den lezer voorkomen werkelijkheid te zijn, in díen zin, dat de lezer zeer nadert het volkomen besef van identiteit tusschen verbeeldingsvoorstelling en werkelijkheid. Van die zône van den geest uit is het gedicht geschreven, waar als Waarheid blijkt, dat de afwezigheid van onderscheid tusschen Phantaisie en Werkelijkheid de hoogere Waarheid is, de uitspraak namelijk van dat hoogere besef, van dien hoogeren geestestoestand, die de afwezigheid van dat onderscheid vast stelt.

In der daad is wat ik zie als ik uit het venster kijk de werkelijkheid en wat ik, even daarná, in mijn verbeelding zie, namelijk een engel in de lucht, de verbeeldingsvoorstelling of phantaisie.

Maar dieper daarop ingedacht blijkt, dat beide zich alleen in mijn geest voordoen, het eene zien buitenwaarts door het oog, het andere inwendig, achter of boven het oog, maar dat de *werkelijkheid van deze verrichting van mijn geest* een en de zelfde werkelijkheid is.

Na beëindiging der eerste herlezing van **Lucifer**. Het fraaiste is weêr de beschrijving van den engelenoorlog, door Uriël, in het Vijfde Bedrijf. ‘Weêr’ om dat het ook de beschrijving door Apollion in het Eerste Bedrijf is, die naast de taal van Uriël het mooist is. Deze beschrijvingen zijn mooyer dan de gesprekken tusschen Lucifer en anderen over de redenen voor den strijd en de rechtmatigheid er van.

Het top-geluid, vergelijkbaar bij fijn licht-gouden licht (waardoor Vondel zich boven Shakespeare, die dit licht (dat het ‘goddelijke’ is) niet kent, verheft, is, bij deze eerste herlezing, niet gezien.

Het Geheel doet zich voor als een hoog etherisch kunstwerk. Het is zonder hapering geheel leesbaar, maar niet ‘vlijmend aantrekkelijk’. Ook doen zich niet correspondeerende meta-physischphilosophische verhevenheden achter de voorstellingen voor.

De toedracht in Vondel's tooneelspel **Lucifer** is deze:

Het is de engelenoorlog. De engel Apollion is naar de aarde, naar het Aardsche Paradijs, afgedaald om te zien hoe de menschen, een soort van nieuw, uit klei en leem geboetseerd, schepsel, het hebben. Hij neemt waar, dat zij zulke edele wezens zijn en het zoo

goed hebben, dat God hen bóven de engelen schijnt te willen stellen.

Een groot aantal engelen verdriet deze omstandigheid der mate, dat zij tot mompelen daarover, tot toorn, tot woede, geraken, en besluiten, - ten einde zich zelf in de, hun, naar God's éérsten wil, toekomende, positie te handhaven, en niet de minderen, de slaven, der menschen te worden - tégen díe engelen, die, ook wat dézen láatsten Wil aangaat, God's zijde hebben gekozen - oorlog te voeren en te overwinnen, om aldus God tot andere gedachten te brengen.

Zij voeren dezen oorlog, maar worden door God's partij, onder aanvoering van den engel Michaël, overwonnen, terwijl hún aanvoerder, de engel Lucifer, tot straf voor zijn hoogverraad, in een duivel, een afgijselijk monster, wordt gemetamorphoseerd, die met de zijnen ter helle wordt verwezen.

Uit wraak over deze ontzettende straf brengt een hunner nu den mensch, met zijn nakomelingen, ten verderve door, in de gedaante van een slang, den mensch te verleiden tot het eten van de door God verboden vrucht.

De plastiek - de voorstellingen van den oorlog in het lucht- of hemelruim - is vol pracht, maar heeft niet die scherp omlijndheid en die vastheid, welke *men zich zoû kunnen denken* Men zoude zich, bij voorbeeld, een teekening der plaatselijkheid kunnen verbeelden, waarbij werd uitgegaan van de middeleeuwsche opvatting, dat de hemel een landstreek was zich bevindend op het fundament van ons sterrendak, met God, resideerend in een paleis in een stad, met daaromheen de hemelvelden, waar de oorlog wordt gevoerd.

Met de voorstelling der oorlogsbewegingen in de lucht, tusschen de wolken, waar tóch wagenen en z.v. bij te pas komen, treedt men tóch, - van zeker realistisch standpunt uit gezien - in het Rijk der Phantaisie. En dán is er ook geen reden om niet in de phantastische voorstellingen meer Geheel en meer vastheid te leggen.

Men bespeurt, - bij de na-gedachte - wel den zeer hoogen ‘toon’, den zeer hoogen geestesverrukkingstoestand, van waar uit werd geschreven; maar *het karakter is decoratief, niet* diep psychisch of philosophisch.

Lucifer.

Bij de tweede herlezing bleek het Eerste Bedrijf nog schooner dan den eersten keer. Men ziet er in de heerlijkheid van het zinnen - van het stoflijk, - leven **vóór den Zondenval**, hoe dit, door zijn volledigheid, over-treft, het louter geestelijk, het, om zoo te zeggen, asketisch leven der èngelen, die immers niet lichamelijk voelen, hooren, ruiken, niet paren.

Hier tegen-over wordt in het werk het soortelijk geluk der èngelen niet voorgesteld of verhaald.

Ook de bedoeling van God om eens, in zijn Zoon, mensch te worden, wordt bijgebracht, om te toonen, dat God den mensch boven den engel wil stellen. Er wordt aangevoerd, dat de mensch de God-mensch zal worden door dat God mensch wordt, terwijl het probleem van het lijden van den God-mensch en van de Verlossing buiten beschouwing blijft.

Het Eerste Bedrijf doet op een enkele plaats over een-komst zien met Shakespeare's Venus and Adonis en heeft een dergelijken stijl en waarde.

Manieren van lezen.

Men kan, in tweede herlezing, een werk als **Lucifer** lezen zóo, dat men het zich er in bevindende hoogere minder bespeurt dan bij de éerste herlezing (herlezing na een groot aantal jaren). Dit zal gebeuren indien men zich tot de lezing zet met het voornemen nu eens in 't bizonder op de plastiek, of nauwkeurig op de onderdeden van de toedracht, te letten. Men kan dan lezen, nauwlijks bepaald genietende. Het genieten is niet alleen op zich zelf, maar is óok gewenscht om dat de hoogere eigenschappen van het gelezene juist van de genieting uit opgemerkt zullen worden.

Wanneer men het werk leest hetzij om de leesteekens te tellen, hetzij om de plastiek op redelijkheid te keuren - tusschen welke twee verrichtingen betrekkelijk, dat is met betrekking tot hun verhouding tot de gewaarwording der hoogere eigenschappen, de afstand niet groot is - zal men de hoogere eigenschappen niet, of bijna niet, bespeuren. Het is bij de eerste lezing, of bij de eerste herlezing, een lezing in loutere overgegevenheid en zonder directe

text-kritische bedoelingen, dat genóten wordt en díe indruk verkregen, waarin het waarnemen der hoogere eigenschappen, - zij het ook niet altijd even scherp omschrijfbaar - vervat is.

Faëton.

Faëton, door Vondel, is dicht-bij **Lucifer,** is soort-gelijk van wereld, van spheer, van lot-geval, van dramatisch gegeven, van verbeeldingsvoorstelling.

Ook de zelfde eigenschappen en onvolkomenheden: weinige vastheid en nauwkeurigheid in het Geheel der plastische voorstelling, geen psychische of philosophische ondergrondsche paralellen of evenredigheden. Het is een decoratieve voorstelling, die op twee plaatsen met zoo krachtige, realistische, verbeeldingswerking zich verheft, dat het visioenaire genaderd wordt: daar, waar de ontvangst van den Westwaards neigenden zonnewagen door Ethiopië wordt beschreven, en daar, waar de aarde klaagt over haar beploegd en beëgd worden.

Het hoogste, het hoogste element, dat ik in de Dichtkunst heb gevonden, duid ik, bij de waarde-bepalingen, in vergelijking aan als licht gouden licht.

Dit is wat ik ‘het goddelijke’ noem.

In mijn aanteekeningen over Goethe wordt dit zoo aangegeven.[1)]

Nu wordt datgene, dat met licht gouden licht wordt vergeleken, te weeg gebracht door het dichter-‘geluid’, door den klank, door het rhythme, dus niet door, wel in verband met, de hoedanigheden der plastiek: redelijkheid, rijkheid, verscheidenheid, oorspronkelijkheid.

In de ideale Dichtkunst, zoo als ik mij die voorstel, komen de diepste, de innigste dingen van mystiek en philosophie voor, en deze dan ‘massief’, vormenrijk, muziekrijk, gemaakt, zóo, dat tusschen den toestand, waarin deze dingen zijn in mystiek-leer of in hoogste philosophische geestesspelen, en dien, waarin zij zijn in de bedoelde Dichtkunst, het zelfde onderscheid is als tusschen een korrel schoonst goud èn dat zelfde goud verwerkt in een sierlijk voorwerp.

1) Deze aanteekeningen komen voor in een der laatste bundels mijner **Verzamelde Opstellen**. Zij zijn vertaald in het Duitsch en - indien althands het gerucht of fde mededeeling daarover juist waren - in een lezing behandeld door den heer Chs. Nypels.

Ik zoû **Faëton** eerst, in de nauwgezet bepaalde beteekenis, een Drama kunnen noemen, indien twee gegevens als twee in gehalte gelijke waarden tegen over elkaâr werden geplaatst en met elkaâr in conflict werden gebracht: het ordelijke, degelijke, regelmatige, èn het roekeloze.

In **Faëton** is echter het roekeloze het onweêrsprekelijk in zich zelf verwerpelijke. De pleitredenen in het tooneelwerk ten gunste van de figuur **Faëton** vragen om medelijden, mildheid, vergevingsgezindheid jegens hem; geenszins streven zij er naar de schoonheid der roekeloosheid als de meerdere der tegenovergestelde schoonheid te doen uitkomen.

Er is iets, waardoor ik gedeelten van den eersten den besten onder de voortreflijke realistische romans *liever lees* dan een groot dichter zoo als Vondel.

Het wil mij voorkomen, dat in dat realistisch werk *iets* is, dat meer verwant is aan de diepste mystiek en de hoogste philosophie dan Vondel het is.

Indien wij vermogens zoo als die van Vondel konden ver-eenigen met die bestand-deelen van het realistische, zóo, dat die vermogens al hun hoedanigheden behielden maar door die toevoeging rijker aan eigenschappen werden, werd een betere kunst dan die van Vondel gemaakt.

Al is groote Dichtkunst eenvoudig Groote Kunst vergeleken bij modern werk, dan kan toch dat moderne **iets,** het een of ander, op die Groote Kunst vóór hebben.

Ik hoorde liever het spreken in den toast van zekere onderwijzeres dan het zingen van het mannenkoor uit het Nederlandsche dorpje America.

Zingen is een hoogere verrichting dan spreken, maar indien daarom elk zingen niet iets hoogers is dan elk spreken, verliest het axioma aan belangrijkheid.

Spreek ik van gebrek aan vastheid, nauwkeurigheid en redelijken samenhang in Vondel's plastiek, dan bedoel ik dat men het geheel van de scène, het geheel van de plaats, waar zich het Drama af-speelt, niet, in verbeelding, **ziet,** zóó als men een omwandeld en doorloopen gebouw in een aardsche stad, of een dorp met zijn omgeving, met den geest, door het oog, ziet.

De voorstelling, die men krijgt, is *eenigszins* doezelig en verward.

Ontleding van indrukken-ontvangst.

De omzetting van *het Geheel der indrukken* van een tooneelwerk van Vondel, na de lezing, in een licht goud licht, - hetzij dat dit, in de verbeelding *zicht*bare, zelf de *directe* omzetting van het vernomen (rhythme-) geluid is, hetzij dat het licht goud licht verkregen wordt *via* het zien van het dichtwerk in de verbeelding alsof het een schilderij ware - is mij gebeurd met den **Lucifer** eenige jaren geleden; terwijl na de lezing in 1937 alleen het schilderij, namelijk de plastische voorstelling, zich vertoonde. Men zag een zeer hooge lucht, een teeder wolkgewelf van schakeeringen van zacht door-lichtte licht-witte kleur, en daar-door heen nauwlijks aanwezige sporen van licht rose, heel licht rood, en iets zilverof licht goud-achtigs.

De verbéelding werkt alleen met zíchtbaarheden. De mensch herínnert zich ook muzíek mentaal. Men kan in gedachte een melodie reproduceeren, namelijk zonder dat er zintuigelijk hoorbare klank is. Dit is herínnering; maar níet verbéelding.

Het genoemde licht goud licht beteekent de aanwezigheid van wat het ‘goddelijke’ genoemd wordt, - van wat door mij het goddelijke genoemd wordt van een wetenschappelijk nauwkeurige perceptie uit, van uit een toetsings-schema, dat men voor zich zelf heeft gemaakt.

Bij de herlezing van een kunstwerk, welks eerste lezing het licht goud licht heeft geproduceerd, kan men naar dat licht zóeken, kan men, van het onderbewuste uit, stréven naar de hervinding van dit verschijnsel in de verbeelding, - in de hoop, dat juist dit speuren met een voorop gesteld doel het opkomen van het verschijnsel niet belet. Wanneer men zich na een herlezing herinnert den indruk ná de éerste lezing en men ziet dan weder dat licht goud licht in de verbeelding, is dat een volstrekt andere werking als het onvoorzien uit zich zelf ontstaan van de voorstelling na de, argeloze, eerste lezing.

Gij hebt begrepen, dat noch dit licht goud licht, noch de ‘schilderij’, iets te maken hebben hetzij met de *herinnering aan*

de voorstelling op het tooneel van het kunstwerk hetzij met een *verbeeldings-voorstelling,* welke men voor zich zelf kan maken van hetgeen men gelézen heeft, bij **Lucifer** dus een voorstelling van die Engelen in hun strijd, en z.v.

Het licht goud licht en de schilderij zijn beide de *omzetting van den indruk,* die van de kunst-*soort* of kunst-*graad,* als zoodanig, van het werk, ontvangen is.

Mus van Suzanne Bartelot.

Een kort-regelig gedicht zoo als dat op **De Mus van Suzanne Bartelot** (uit het Latijn van Van Baerle) is een aller-aardigst Renaissance-gedicht. Men kan zoo een gedicht op allerlei eigenschappen keuren, op zijn werkelijkheidsgehalte, op de soort zijner 'zinnelijkheid', op den aard zijner plastiek, op de mate van genegenheid in zijn hoofschheid (de bepaalde gemoedshouding, die er in is, namelijk), - behalve dan nog op de oppervlakkige eigenschappen, die zijn zijn bouw wat aangaat de schikking der motieven, zijn taal met de soortelijkheid der woorden, en zoo verder, - op allerlei eigenschappen, terwijl terzijde gelaten wordt de hoofdzaak wat aangaat zijn wezen als **gedicht,** namelijk zijn metrum en zijn rhythme en de verhouding dier twee tot elkaâr. En hier bij moet dan opgemerkt worden, dat wat betreft de kenschetsing in 't algemeen, - met het aangeven van zijn rang in de Literatuur -, de resultaten van het onderzoek op de verschillende genoemde punten volkomen parallel zullen zijn aan die, welke de nauwkeurigste beschouwing van zijn metrum en rhythme zoude hebben. Met andere woorden: de aanwezigheid van onwaarschijnlijkheden, van onjuistheden, in de voorstelling, van verwarring bij de constructie en de verbinding der motieven, zal over-een-komen mèt, zal doen blijken: de aanwezigheid van een minder goed rhythme dan heeft het werk, waarin die verkeerdheden niet voorkomen.

Het karakter van bovengenoemd gedicht is, dat het zinnelijk, in de beteekenis van wel-lustig, is juist om dat het een zinnelijke verbeeldingsvoorstelling suggereert, zonder die vol-uit te geven.

Het is daarom zonder eenige gelijkenis met de naakte figuren der Italiaansche Renaissance-schilders, of met die van den, van de Italianen volstrekt verschillenden, Rubens.

Adam in ballingschap

behoort bij **Lucifer** en **Faëton** en heeft ook veel zeer moois.

Wederom komt hier niet uit wat psychisch-philosophisch de 'Verboden Vrucht' beduidt, hoe namelijk de Zonde, welke bestaat in de kennis van Goed en Kwaad, welke zonde bedreven wordt *ten einde* door die kennis aan God gelijk te worden, - en welke Zonde gesymboliseerd wordt door het eten van den verboden appel - paralel gaat aan, of correspondeert met, bepaalde momenten of feiten in het diepste menschengevoels- of besefsleven.

Het is het in de prachtigste dichtkunstwendingen gedramatiseerde, namelijk in tafereelen en dialogen geconstruëerde, Paradijsverhaal uit den Bijbel, in welke constructie groote gemoedskracht haar aanzwellingen en golvingen doet gewaar worden, maar waarin wat de mystici de Ziel noemen, begrepen als een dieper, inniger iets dan 'het gemoed', niet voorkomt.

Overigens doet deze waarneming er niet toe, waar het er alleen op aankomt deze zeer hooge diaphane en aetherische, met bewegingen, die zijn als de lentevolken van het menschengeesteslandschap, werkende, Dichtkunst, te genieten, te bewonderen, daaraan lijdelijk deel te hebben.

Werking van Vondel in de lezers.

De groote werking van het Dichtwerk van Vondel is de verheffing van het gedachtenleven der lezers.

Indien Vondel schrijft, schrijft hij óver iets. Hij behandelt een onderwerp. Terwijl hij schrijft, dénkt hij over dat onderwerp op zekere wijze. Deze wijze van denken nu over de onderwerpen der gedachte is een betere, - edelere, hoogere, - wijze van denken dan het doorsneê-denken van, bij voorbeeld, de tegenwoordige menschheid.

Wanneer er een stadhuis wordt ingewijd, wanneer er een kind geboren wordt, denken gij en ik over dat onderwerp, en notaris A.

zegt tot rentenier B.: ‘het is goed geloopen met die inwijding. Het werd ook wèl tijd, dat dat nieuwe stadhuis er kwam’, en: ‘heb je gehoord, Anna Verhoeven heeft weêr een baby. Nou, het gaat hun voor den wind tegenwoordig. Het kan wel lijden.’ Zoo als onze gedachte tijdens het uitspreken dier woorden is, is zij voort-durend betreffende deze, en andere, onderwerpen.

De aard van Vondel's gedachte nu, is ánders. Hij heeft niet een gewonen, maar een buíten-gewonen, een, bij den doorsneêmenschengeest te vergelijken, rijken, sterk en hevig levenden of zoet geurenden geest, en, als waren het heete, als waren het veelvlammige vuren, en als waren het onafzienbare lente-boomgaardontbloesemingen, vereenigen zich de machten van het **gevoel,** de geest-driften en verteederingen, mèt de gedáchten van den **gee**st.

Hij beseft, hij wéét, te leven in een wereld van heerlijkheden, en bewegingen in die wereld, - zoo als de inwijding eener woning voor het voornaamste levens-orgaan van een der vormen, waarin het menschheidsleven is opgekomen, van een stadsburgerij, - zoo als een geboorte, en een geboorte in een ‘doorluchtig’ geslacht, waardoor de menschheid een der schoonste hoogten, waartoe zij is opgebloeid, ziet verrijkt - bewegingen in die wereld dus, brengen aanstonds deze gevoel smachten in den Dichter in antwoord-beweging.

Indien opgetogenheid iets beters, een betere geestes-toestand, is dan gematigde onverschilligheid, - dan moet voort-durende opgetogenheid iets beters zijn dan de permanente staat van redelijke nuchterheid.

Deze opgetogenheid betreft álle onderwerpen. Alle onderwerpen, wanneer zij dezen geest binnen komen, treden immers onvermijdelijk in de atmospheer van dien geest.

Wanneer ik in het gewoon bed op sterven lig, of wel ik word zeer gewond in den oorlog, dan heb ik niet meer de gewone geestkracht en ben niet meer tot opgetogenheid in staat. Ben ik met geest-drift ten oorlog getrokken, dan heb ik nu allicht berouw over dien geest-drift, maar hiervan is de oorzaak, dat mijn geest zwak en ziek is en dus tot de beste manifestaties niet meer in staat. En deze wending neemt dan ook niet weg de onmogelijkheid der ontkenning, dat ten oorlog trekken bezield door idealen-liefde, door geest-drift en heerlijken moed, een betere gesteldheid is dan

de opmarsch te doen vervuld van afkeuring, angst en afgrijzen voor het doel.

Vondel nu bezingt ook den oorlog. Hij is als de soldaat, in wiens geest de toekomst-voorstellingen van verwonding, verminking, versmachting van honger en dorst, van ziekte en dood, geen toegang kunnen krijgen om dat die geest geheel bezet is door de hoogste machten, die tot het geestesleven behooren, idealen-liefde, geest-drift, helden-moed.

Het is ver van mij af den vrede niet te stellen boven den oorlog, indien er tusschen die twee moet worden gekozen.

Maar indien de oorlog tot het leven der menschheid altijd behoord heeft en voor zoo ver men naar waarschijnlijkheid voorspellen kan, zal blijven behooren, - dan is het zeker beter den oorlog met pleizier, dan met afkeer, te voeren.

Terwijl in de laatste vijftig, en vooral in de laatste twintig, jaar meer ten bate van den vrede is gewerkt dan ooit te voren, en men daartegenover moet waarnemen, dat de toebereidselen tot den oorlog nimmer te voren het peil van thands hebben bereikt, dan neigt men wel zeer tot het aannemen zijner onafwendbaarheid op den duur. En dan behoort men den oorlogvoerenden de zelfde gemoeds-stemming aan te prijzen en bij te brengen als welke men het den deelnemers aan een expeditie in een door menscheneters, leeuwen, tijgers en wolven bewoonde wildernis zoude doen.

Een dichter als Vondel is de stem van zijn volk. Zijn voorbeeld leert aan het volk, hoe het moet denken en gevoelen. De menschen, uit wie het volk bestaat, zijn, van hun oorspronkelijken toestand uit, gegroeid tot staatsburgers. Zij leven als deelen van het Rijk, waartoe zij behooren.

Even als de zeventiende-eeuwer zwierig, in schoonen vorm, gróet, moet hij ook zwierig en schoon dénken. De Hollandsche, de Amsterdamsche, menschheid dénkt in haar dichter. In dat deel van haar, dat die dichter is, denkt zij op zijn mooist. Aan den dichter kan ieder lid dier menschheid waarnemen, hoe hij zelf denkt, zij het heel in 't klein, vergeleken bij de machtige gedachte van zijn woordvoerder.

Samson.

Instructief is nu een vergelijking van Vondel's **Samson** met Milton's **Samson Agonists,** dat vroeger wel eens door mij het beste gedicht van Milton werd gevonden, in vergelijking met **Paradise lost** en **Paradise regained.**

In **Samson** is ook veel moois, dónker-moois, hoewel, door den aard dezer Dichtkunst, steeds van een líchte donkerte. In de geschíedenis van dezen **Samson** is onduidelijk, - om dat men er terloops in vermeld vindt, dat op den fatalen dag der wraak Samson's hoofdhaar zijn groei hernomen had zonder aanduiding der mate van dien groei - of de herwonnen kracht van Samson voortkwam uit dien haargroei òf wel uit een door God hem ingestort vermogen, waarbij de haren niet meer oorzaak en voorwaarde voor de buitengewone kracht waren.

Het geschiedkundig schema, de feiten-op-een-volging, waarvan in een Dichtstuk sprake is, moet altijd nauwkeurig natuurlijk en juist zijn.

David in ballingschap.

Koning David in ballingschap is niet zoo mooi als **Samson**. Dit werk heeft eenige overeenkomst met Sofokles' **Elektra**. De **hevigheid** van het gevoelsleven, zoo als men dat in zich zelf vindt, vindt men zelden in Dichtkunst uit-gedrukt. Men *kan* zich een Dichtkunst *denken,* waarin men juist dat eigen gevoelsleven, met zijn innigheden en zijn hevigheden zoû aantreffen en daar dan opgenomen in en bezielend de weidsche dichtvormen. Chaucer en de prae-Shakespearianen komen dit nog het meest nabij. Maar deze zijn om zoo te zeggen meer realistisch van versbouw en hebben niet die breede en kunstige vormen, waaraan zoo gezien wordt, dat het een kunst-werk buiten zich was, dat de dichter maakte.

Verkeer van onzen geest met Vondel.

Een jaar lang met Vondel leven. Door het on-be-vóór-oordeeld lezen van eenige bladzijden elken dag, juist zoo als men een

nieuwen twintigste-eeuwschen roman zoû lezen, zich allengs van zijn geest, van zijn dichter-geest, doordringen en aldús dien leeren kènnen, tot men zelfs eindelijk, - óp de wíjze leert kennen, die alleen langs dezen weg te bereiken is, - leert kennen dat intiemste en hoofdzakelijkste bestand-deel, dat Vondel binnen de 'goddelijke' zône, dat hem, na eerste lezing, of lezingen, van **Lucifer,** bóven Shakespeare deed stellen.

Het is niet genoeg te zeggen: 'ja, vróeger heb ik dát er in gevonden, maar nú vind ik het niet meer terug.' Indien het bedoelde ééns er in gevonden is, móet het er in zijn. Het is natuurlijk mógelijk, dat het alleen onder zekere omstandigheden van den eigen geest gevonden kan worden. Maar nu is dan de bedoeling als 't ware ongemerkt zóó intiem met hem te worden, dat de eigen geest het een en ander over neemt van den zijnen, zoo als men waarschijnlijk door aanhoudend samen leven iets over kan nemen van den aard van een ander.

Hier en daar is bij de lectuur reeds een enkelen keer het gemoedsbewegen van den dichter in zijn regels bespeurd, een om-hoog-gaan, als een aanzwelling van de onzichtbare, en daarom als dof, als ondergrondsch, aandoende, gemoedskracht van den dichtenden mensch ónder de zichtbare gedrukte regels.

Dit is natuurlijk de opmerking van iets diepers dan zijn de 'modern' aandoende kleine, oorspronkelijke, wendingen, zoo als de uit-drukking een 'rozenvlaag' en andere.

Zich indringen in het heer-lijke leven, in het verheerlijkte dichterleven van elken van Vondel's levens-dagen.

De laatste groote uitgave in één deel, door Verwey gemaakt, is hiertoe zeer geschikt. Het is een groot dik boek vol muziek, dat daar steeds bij u ligt, een enorme bundel, met op elk van de honderden en honderden bladen aan weêrskante poëzie. Het is niet alles even mooi. Er zijn longueurs, zoo als, in **Samson,** de samenspraak tusschen den aartspriester en de koorwaarzeggerin over het toelaatbare van tooneelspel in een tempel[1]; maar op iedere bladzijde hervindt men dat rhythmische geprevel, waarin de altijd tot een zekere hoogte opgevoerde dichtkunst zich beweegt.

1) Het tweede Tooneel van het vierde Bedrijf.

Verwey's Vondel

Toen ik Verwey's een-deeligen bundel ontving, had ik een gedeelte gereed van een beschouwing, die ik schreef ter gelegenheid der twintigste-eeuwsche Vondel-herdenking. Bij het lezen van Verwey's Inleiding trof mij, dat daarin enkele beweringen juist het zelfde waren als die ik zelf pas had neêrgeschreven. Zoo: die over de plaats in onze waardeering toekomend aan Vondel's **Lucifer** in verhouding tot andere zijner werken, zoo die over de onvertaalbaarheid van gedichten. Ik had Verwey over deze treffende coïncidentie willen berichten.... op den dag zelf, dat ik de tijding las van zijn overlijden.

De in 't bizonder treffende motieven in Verwey's Inleiding tot den een-deeligen Vondel zijn: ten eerste het verhaal van hoe hij is begonnen een groote bewondering voor Vondel te krijgen door het meest waarde-rijke, meest verheven, werk, en hoe hij, van díe waardeering uit, ten slotte ook is gaan houden van Vondel's betrekkelijk arm aan waarde zijnde werken, om dat in die, minder goede, werken toch voorkomt Vondel's manier, welke ook wordt gevonden in de aller-bèste werken, zij het dan in deze míndere werken zonder de bezieling, welke het beste werk tot meester-werk van den eersten rang maakt.

Dit is een geestes-houding ten opzichte van literatuur, waarmede men veel verkeert, die principiëel tegen-over-gesteld is aan de mijne, en die zeer opmerkelijk is.

Men kan deze geestes-houding vergelijken met een genegenheid voor iemand, van wien men éens een zeer edele of heldhaftige daad heeft bijgewoond en met wien men den voort-durenden omgang nu zeer op prijs stelt om dat men in allerlei kleinigheden van zijn manieren-van-doen, die anders allicht geheel onopgemerkt waren gebleven, nu de sporen van het zelfde karakter ziet, dat hem éens tot dat gróóte gedrag heeft gebracht.

Het tweede treffende motief in Verwey's genoemde Inleiding zijn de uit-een-zettingen omtrent de vermenging van het (Romeinsch-) klassieke èn het zeventiende-eeuwsche Hollandsche in Vondel's werk en betreffende de aanwezigheid der eigen, Hollandsche, kunst in Vondel's vertalingen uit het Latijn.

Ten derde en vierde dan waren de mijn aandacht bizonder

rakende uitingen in deze Inleiding de hier het eerst genoemde, van waarde-bepaling der stukken van den zeventiende-eeuwer en het inzicht over vertaalbaarheid.

De Inleiding doet ook blijken de soortelijke vertrouwdheid van Verwey met de Dichtkunst, hier in 't bizonder dus met Vondel's Dichtkunst. Verwey was een kènner van Dichtkunst, - zóo als er ook zijn kenners van schílderkunst. De kennis der Dichtkunst van Verwey was zelve dichterlijker, veel meer met hooger gevoelig begrijpen der eigenlijke Kunst doortrokken, dan is de kennis van schilderkunst der meeste schilderkunstkenners. Maar in 't algemeen is er verwantschap tusschen beide kennis-soorten, blijkend bij vergelijking van déze kennis met een andere, die zich in de hoogere, om zoo te zeggen abstract aesthetische, regionen beweegt.

Er is een zoowel principiëel als essentiëel verschil in twee opvattingen, waarvan de eene zegt: Vondel is een groot Nederlandsch dichter, daarom bemin ik hem, en nu interesseert mij alles van hem, en wil ik steeds meer en steeds volledíger alles van hem weten en kennen; en van welke de andere zegt: mij interesseert in de hóogste mate het béste van Vondel, - in een mate zóó groot, dat er een ruime afstand is tusschen dit interesse èn het interesse, dat ik in der daad óok ten zeerste heb voor al het andere van Vondel.

Mij interesseert in een al het andere overtreffende mate het bèste van Vondel, om dat mij niet in de eerste plaats Vondel, of Vondel's kunst, maar om dat mij in de eerste plaats dat bèste interesseert. Ik zoek, met een zoowel door mijn verstand onwrikbaar gesteunden als door mijn gevoel heet aangewakkerden aandrang dat beste, waar het zich ook moge bevinden.

Stemmen door Hélène Swarth.

O Macht mysterievol!

O Macht mysterievol, blijft dit uw eisch:
Hoe wreed gefolterd, moet uw liefde loven
De moede mensch, die niet meer kan gelooven
In hemelliefde en elke hoop gaf prijs?

Geschroeid door smartvuur, dat geen tranen dooven,
Zal, wen 't bevel van d'Engel klinkt: ‘Verrijs!’
Opzweven licht de ziel naar Paradijs,
Beloofd voor eeuwig, hoog in 't blauw Daarboven?

O Macht, verborgen in uw heiligdom,
Die eens met stem van donder placht te spreken,
De lente bloeit, maar hóeveel harten breken,
Verbloeden stil en weten niet waarom!
Laat niet vergeefs de droeve beden smeeken.
Erbarm u, geef den Heiland ons weerom.

Wijsheid

- ‘Hoe kan rumoer’, verwijt de wijze doove,
‘Ja, zelfs een woord van menscheblaam u deren?
Diep in uw Zelf leer streng u concentreeren.
Geen kreet, geen wanklank, die dan rust u roove.
Door andrer leed laat niet uw Ik bezeeren.
Blijf sterk alleen, laat ongedempt de klove.
Verspil uw ziel niet, laat wie lake of love
Of beedle om meelij van uw drempel weren.’

- ‘Gedenk de waarde in 't Bijbelboek gegeven
Aan 't Woord, weleer tot scheppingskracht verheven.
Al lijkt de klacht van 't aardestrand al verder,
Wijl ruischt de Zee der Eeuwigheid me in de ooren,
Vol aandacht moet ik luistren, om te hooren
De zachte roepstem van den goeden Herder.’

Meditatie

- Geloken de oogen, 't brein van beelden ledig,
De leden roerloos, de adem diep en vredig,
'k Lig stil en luister naar de stem van God.
- Neen, open de oogen, schoonheid aan te schouwen.
Gods aarde is groen, zijn lenteluchten blauwen
En elke bloem springt open van genot.

- Geen blad, geen bloem, geen luchtblauw, dat bevredig'.
Gelijk een tempel zuiver, blank en ledig
Moet zijn mijn ziel eer God er neemt zijn woon.
- Geef als een kind u over, in vertrouwen.
Zoo niet, te laat zult ge om uw zonde rouwen
Dat niet uw oogen dronken aardeschoon.

- Mijn Godsverlangen vraagt geen vreugd der zinnen.
Sprak Christus niet: Het Godsrijk is daarbinnen?
En welke roepstem sprak tot Samuël?
- Hij was een knaap, tot tempeldienst verkoren.
Uw hart, die schelp, kan enkel ruischen hooren
De klacht der zee als melodieënwel.

- Ik zag mijn Engel over mij gebogen.
'k Was nog een kind, zijn kus bevloog mijn oogen,
'k Hoor nog zijn stem, die zong mij liedjes voor.
- Uw Engel weet dat nooit gij moogt ontvangen
Iets meer van God dan liedjes van verlangen.
Wees blij! 't is al waartoe u God verkoor.

Het Rapport-Westhoff door Prof. J.H. Valckenier Kips.

Hetgeen men onder het 'Plan-Westhoff' pleegt te vestaan, is een *rapport,* in opdracht van den minister van *Sociale* Zaken uitgebracht door den Heer Ir. J.Th. Westhoff, Rijks-Inspecteur voor de Werkverschaffing te Zwolle, over de '*directe mogelijkheden*' der '*werkverschaffing*' bij de '*werkloosheidsbestrijding*'.

Zakelijk is er natuurlijk een onderscheid tusschen 'werkeloos zijn', dat is: niet werken, en 'werkloos zijn', dat is: geen werk hebben; taalkundig schijnt het willekeurig, dit onderscheid te willen aanduiden door in het eerste geval een verbindings-'e' in te voegen en in het andere geval niet.

Men zou wel onder het eene 'zonder werk' en onder het andere 'zonder te werken' willen verstaan; maar dat kan niet; want de uitgang 'loos' laat zich enkel aan zelfstandige naamwoorden, maar niet aan werkwoorden hechten. Men kent woorden als 'kleurloos', 'reukloos', 'bladerloos', 'meedogenloos' enz.; maar van iemand, die 'dakloos' is, kan men ook wel zeggen, dat hij 'woningloos', maar niet dat hij 'wonenloos' is. Van iemand, die 'liefdeloos' is, kan men niet zeggen, dat hij 'lievenloos' of 'liefhebbenloos' of 'beminneloos' zou zijn; iemand die wagen of paard heeft verloren, is 'paardloos' of 'wagenloos', maar niet 'rijdenloos'; en iemand, die door een amputatie zijn beenen heeft verloren, is 'beenloos', maar niet 'loopenloos'. Een woord 'werkenloos' is dus onbestaanbaar en het eenige wezenlijke verschil tusschen 'werkeloos' en 'werkloos' ligt in het meerdere of mindere gemak van de uitspraak. Wij zullen dus, zonder onderscheid te maken, beide schrijfwijzen door elkander bezigen.

Er bestaat in Nederland ernstige werkloosheid en dus werkeloosheid. Het is volkomen te begrijpen, dat een minister van sociale zaken dit euvel wil bestrijden.

Werk is beter dan lediggang en verdiend loon is beter dan ontvangen steun.

Dus ligt het voor de hand, de werkloosheid te bestrijden door werk-verschaffing.

Daarom werd aan een Rijks-Inspecteur voor de Werkverschaffing opdracht gegeven tot het instellen van een onderzoek naar de 'directe mogelijkheden' daartoe.

Dit sluit alles logisch in elkander en het is te loven, dat een minister van sociale zaken, gegeven de werkeloosheid, een onderzoek wenscht naar de beste directe mogelijkheden om deze door werkverschaffing te bestrijden.

Alleen maar was het uitgangspunt niet juist.

Er bestaat in Nederland ernstige werkloosheid. Dus ligt het op den weg van den minister van *oeconomische* zaken, zich de vraag te stellen: hoe komt dat? - een onderzoek in te stellen en te doen instellen naar de oorzaken der werkeloosheid: want als men deze oorzaken kende, dan zou men ze toch zeker hebben weggenomen.

Heeft men dan de oorzaken gevonden, die op eenigerlei wijze in de structuur, inrichting, samenstelling of werkwijze der volkshuishouding moeten liggen, dan zal men naar middelen moeten zoeken om deze oorzaken van het kwaad weg te nemen.

De Nederlandsche volkshuishouding brengt, door de wijze waarop zij thans werkt, een belangrijk aantal werkeloozen voort: men moet vragen hoe dat komt en wat er dus veranderd moet worden. Heeft men dit gevonden, dan zal de volkshuishouding geen werkeloozen meer voortbrengen.

Daar er dan geen andere werkeloosheid dan seizoenwerkeloosheid of invaliditeitswerkeloosheid zal zijn, zal men dan niet eens meer naar middelen tot werkloosheidsbestrijding en dus naar min of meer kunstmatige werkverschaffing behoeven te zoeken.

Het houdt wel verband met de in den tegenwoordigen tijd heerschende vrees voor verantwoordelijkheid, dat men ook bij dit onderwerp van levensbelang voor het Nederlandsche volk weer symptomen wil bestrijden in plaats van de oorzaken aan te tasten.

In werkelijkheid is er geen werkeloosheidsvraagstuk.

Er is een volkshuishoudingsvraagstuk.

Het is ook niet juist om te zeggen: ‘dat er in Nederland werkeloozen zijn, is de schuld van het booze buitenland; wij zullen dit verschijnsel dus als een noodzakelijk kwaad moeten aanvaarden en er blijvend op moeten rekenen’. Inderdaad zal het buitenland ons niet van onze werkloozen afhelpen, tenzij in zooverre men hun over de grenzen werk geeft. Dan zou men echter moeten zeggen: ‘de buitenlandsche volkshuishoudingen hebben in meerdere of mindere mate het liberale regime verlaten; ook indien de werkloosheid in Nederland een terugslag daarop zou zijn, is er des te meer reden om te onderzoeken hoe dan ook onze volkshuishouding moet worden gewijzigd, opdat er geen werkloosheid uit voortvloeie’.

Den Heer Westhoff mag niet worden verweten, dat hij van het hierboven omschreven onjuiste uitgangspunt uitging: het werd hem opgedragen.

Evenwel leidt een onderzoek naar symptomen, zoo ernstig en nauwkeurig ingesteld als door hem wordt gedaan, van zelf toch tot de oorzaken.

Dit is ook in het Rapport-Westhoff het geval.

Alleen maar worden nu in het Rapport deze oorzaken zoo nu en dan aangeraakt en even aangeduid. Lettende op zijn opdracht, mocht en kon hij er zich niet verder in verdiepen.

Juist evenwel op die punten is het Rapport het belangrijkst.

Door werkverschaffing worden te werk gesteld uit gezondheidsoogpunt geschikte, maar overigens niet voor dat werk geschoolde arbeidskrachten.

Daarom moet men naar werkverschaffingsobjecten zoeken, die arbeidsintensief zijn; dat wil zeggen: werken, waarvoor veel handenarbeid noodig is en weinig kapitaal in den vorm van machines, grondstoffen, gebouwen, enz. Daaruit volgt, dat de werkverschaffing zich niet richten moet op de industrie, maar op het agrarische bedrijf en wat daarmede samenhangt, dus met name ontginningen, droogmakerijen, bebossching; men kan er aan toevoegen eenvoudige betonconstructies, grinddelven, aanleg van kanalen; Ir. Westhoff denkt ook aan verbetering van waterloopen en van wegen en men kan er ook aanleg van wegen aan toevoegen. Bij voorkeur moet men werken kiezen, die liggen op ‘cultuurtechnisch’ gebied, waarmede bedoeld zijn werken, die de ‘bodem-

cultuur' betreffen; en dus werken, die onmiddellijk of middellijk verbetering van in agrarisch bedrijf te bebouwen grond beoogen.

Deze soort van werken worden aanvankelijk gekozen, omdat zij in ruime mate ongeschoolden handenarbeid vereischen.

Dat is dus vanwege het doel: werkverschaffing; en van wege dit doel te recht.

Ware echter herstel der volkshuishouding als doel gesteld, dan zou de vraag zich onmiddellijk voordoen, of het niet veel oecomomischer en praktischer ware, arbeiders, die uit de industrie als werkloozen waren uitgestooten, weder in hun oude bedrijf, in de onderstelling dat zij daar nog geschikt voor zijn, op te nemen. Het zou toch in alle opzichten beter zijn, dat b.v. bouwvakarbeiders, metselaars, timmerlieden, schilders, behangers, enz. weder in het (bouwvak werk vonden, dat metaalbewerkers de metaalbewerking weder konden hervatten, enz. enz., dan dat deze allen aan verschillende soorten van grondverplaatsing worden gezet.

Voor de talrijke jeugdige personen uit arbeidersgezinnen, die thans nog in het geheel geen werk hebben kunnen vinden - een verschijnsel uit sociaal oogpunt minstens even erg als dat van de huisvaders, die buiten werk zijn geraakt - zou het toch ongetwijfeld ook beter zijn, in eenig industrieel bedrijf werk te kunnen krijgen, dan allen te zamen grond te moeten spitten.

En wat van niet geringer belang is: al deze werken tot verbetering van den bodem houden op werkverschaffingsobject te zijn, zoodra zij zijn voltooid. Wel scheppen zij indirect werk. Op ontgonnen terrein kunnen b.v. boerderijen worden gesticht en gedreven. Zulke werkverschaffingsobjecten zal men wel nog een geruimen tijd lang kunnen vinden; maar in beginsel blijven zij slechts van tijdelijken aard. Het is dan ook logischer, dat men in Duitschland, waar geen 'werkverschaffing' meer noodig is, ten behoeve der bodemverbetering den 'Arbeidsdienst' onderhoudt, met welke instelling tevens doeleinden van moreel-socialen aard worden nagestreefd.

Ziedaar ernstige vragen, die zich onmiddellijk voordoen omdat men zich 'werkloosheidsbestrijding door werkverschaffing' in plaats van 'herstel der volkshuishouding' tot doel heeft gesteld.

Ongetwijfeld zou de regeering zich het herstel der volkshuishouding als eerste doel moeten stellen. Kan dit herstel nog niet

aanstonds worden bereikt, dan kan men gaan zien hoe men een dan nog tijdelijke werkeloosheid door werkverschaffing kan bestrijden; of zoo er na herstel der volkshuishouding nog eenige werkeloosheid zou overblijven, dan kan men onderzoeken hoe dat komt en wat daaraan te doen ware; doch de opzet moet zijn, de volkshuishouding weder in orde te brengen en als dat goed gebeurt, moet het verdwijnen der werkloosheid, seizoen- en invaliditeits-werkloosheid daargelaten, daar het gevolg van wezen.

Een onderzoek echter naar den tegenwoordigen stand der volkshuishouding en naar de mogelijkheden en middelen om daarin verbetering te brengen is een zeer belangrijk onderwerp op zich zelf. Zulk een onderzoek is den Heer Westhoff niet gevraagd.

Het laat zich echter hooren, dat Ir. Westhoff, van werkverschaffing uitgaande, bij dieper doordringen van zelf toch hier en daar de algemeene volkshuishouding raakt.

Het spreekt van zelf, dat hij door werkverschaffing zooveel mogelijk blijvende verbetering wil trachten te bereiken; zoo werd er reeds op gewezen, dat in werkverschaffing uitgevoerde ontginningen, ontwateringen, ruilverkavelingen, wegenaanleg, enz. dikwijls gevolgd worden door boerderijenbouw, verbetering van den bestaanden cultuurgrond en dan ook meer en ruimer bebouwing van dien cultuurgrond.

Wel zal dit laatste grootendeels niet door de in werkverschaffing te werk gestelde werkeloozen geschieden; een toe te juichen verlevendiging der volkshuishouding zal het echter zeker zijn.

En vandaar dat hier (Hfdst. II, blz. 98/99) de Heer Westhoff op het gebied der volkshuishouding overgaat en vaststelt, dat er thans in Nederland een groote behoefte aan cultuurgrond bestaat.

De totale oppervlakte gras- en bouwland bedraagt in Nederland rond 2,25 millioen H.A. met een bevolking van 2,25 millioen zielen, die daarop leeft en haar bestaan vindt. De oppervlakte tuingrond bedraagt ongeveer 125000 H.A. met een bevolking van ongeveer 50.000 zielen. De totale bevolking op het gras-, bouw- en tuinland bedraagt dus ongeveer 2,75 millioen zielen of rond een derde der geheele bevolking van Nederland.

Nu is, zooals Ir. Westhoff te recht opmerkt, de bevolkingsaanwas ten platten lande sterker dan in de steden.

In het voorjaar van 1938 werd door den Katholieken Boeren- en Tuindersbond een onderzoek ingesteld naar het aantal jonge boeren en tuinders, die in aanmerking komen om zelfstandig een bedrijf te voeren, doch geen bedrijf kunnen verkrijgen en volgens de ingekomen opgaven bedroeg dit aantal ruim 10.000 jonge boeren en tuinders, waaronder ruim 3000 met voldoende kapitaal, op een totaal van ruim 50.000 bondsleden. Te recht maakt Ir. Westhoff het voorbehoud, dat bij de onvolledigheid der opgaven het helaas niet mogelijk is, voor geheel Nederland een conclusie te trekken.

Er is in het algemeen met deze opgave niets aan te vangen. Tot haar eenvoudigsten vorm teruggebracht, zou zij luiden, dat er op 5 boeren een jonge boer is, die een bedrijf zou moeten verkrijgen, doch daartoe niet in de gelegenheid is. Theoretisch ziet de zaak er geheel anders uit. De bevolkingsaanwas ten platten lande kan als gezond worden beschouwd; dan is het ook niet overdreven, als gemiddelde aan te nemen, dat een boer drie zoons heeft; dan zou de oudste zoon den vader in diens bedrijf moeten opvolgen en zou er - steeds theoretisch genomen - voor de beide andere behoefte aan een bedrijf bestaan. Dan zou men niet aan een cijfer van 1 op 5, maar aan een cijfer van 10 op 5 komen.

Daarop zou dan van zekere zijde worden geantwoord, dat krachtens het beginsel der gelijke erfdeeling het bedrijf des vaders onder zijn zoons en zijn dochters zou moeten worden verdeeld. En daarop zou dan het weder-antwoord luiden: dat de door het beginsel der gelijke erfdeeling voortgezette versnippering van grondbezit den ondergang van den boerenstand beteekent en dus bij den boerenstand het recht van eerstgeboorte zou moeten worden hersteld.

Ook wordt hier in het algemeen gesproken van een ‘bedrijf’. Is daar een zelfstandig eigen bedrijf mee bedoeld, dan is het voor een overzicht van dit deel der volkshuisvesting onmisbaar om het onderscheid in land-oppervlakte en bevolking te kennen tusschen eigen bedrijf en pachtbedrijf. Er is in Nederland niet veel eigen boerenbedrijf overgebleven en uit de bergen papier, die voortdurend over het pachtbedrijf worden volgeschreven, is in ieder geval de gevolgtrekking te maken, dat pachtbedrijf - en meestal te recht - als een minder gunstige vorm van benutting van den bodem wordt beschouwd dan eigen bedrijf.

Ten slotte zou er ook wel een toelichting bij noodig zijn, wat er

mee bedoeld wordt, dat ruim 10.000 jonge boeren en tuinders voor een eigen bedrijf in aanmerking komen, doch slechts ruim 3000 van hen over voldoende kapitaal voor dat doel beschikken.

Kortom: met deze losse opgave is inderdaad niets aan te vangen. Hier zien we reeds dadelijk het bezwaar van de methode, waartoe de schrijver van het Rapport was gedwongen. Van de behandeling van het symptoom der werkloosheid komt een ernstig onderzoeker van zelf tot in de volkshuisvesting gelegen oorzaken. Maar deze oorzaken zouden een oeconomisch-statistische behandeling vereischen en dat laten nu weer de opzet en omvang van een rapport over bestrijding van werkeloosheid door werkverschaffing niet toe.

In het algemeen echter zal men de stelling, dat er thans in Nederland groote behoefte aan cultuurgrond bestaat, wel als juist mogen aanvaarden.

Die behoefte kan echter van twee kanten worden veroorzaakt: er kan een overschot van agrarische bevolking zijn, dat behoefte heeft aan werkzaamheid in agrarisch bedrijf; en de toeneming der totale bevolking van Nederland kan toenemende behoefte aan voedingsmiddelen doen ontstaan en dus behoefte aan meer cultuurgrond om deze voedingsmiddelen op te teelen.

Om de behoefte aan meer cultuurgrond aan te toonen ten behoeve van meer agrarische werkzaamheid voor een agrarisch bevolkingsoverschot kan men niet volstaan met op de waarheid te wijzen, dat de bevolkingsaanwas ten platten lande sterker is dan in de steden.

Het platteland is nu eenmaal een natuurlijke woonplaats voor den mensch en de stad een kunstmatige. De levensgewoonten op het platte land zijn nog vrijwel aan de natuur aangepast; alleen sommige streken in Frankrijk worden ontvolkt en soms wordt zelfs een geheel dorp verlaten, omdat daar ook ten platten lande de geboortebeperking ingang heeft gevonden; doch in het algemeen is in Nederland de gezinsvorming ten platten lande nog normaal. In deze betrekkelijk talrijke gezinnen groeit dan een gezond en sterk geslacht op. In de stad echter werken vele ongunstige verhoudingen, onder welke ook de groote woonkazernes een slechte plaats innemen. In de stad komt geboortebeperking veel meer dan ten platten lande voor. De levensgewoonten in de stad zijn van dien aard, dat in zeer groote steden families in drie generaties uitsterven. En is tot

nu in het algemeen het geboorte-overschot van rond 100.000 per jaar in Nederland gunstig, dan is dit vooral een gevolg van hygienische maatregelen, die het sterftecijfer beperken en die dus weldra bij het bereiken van een bepaalden leeftijdsgrens zullen hebben uitgewerkt.

Ongetwijfeld is dus de bevolkingsaanwas op het platte land sterker dan in de steden.

Daarmede is echter niet gezegd, dat deze bevolkingsaanwas onder normale omstandigheden altijd geheel op het platteland zelf kan worden opgenomen.

Door verbeterde landbouwmethoden en door verhooging van intelligentie en inspanning der landelijke bevolking wordt de opbrengst van den bodem steeds meer verhoogd. Maar daaraan is een grens; uit den aard der zaak wordt de bereikte vermeerdering der opbrengsten steeds geringer, hetgeen men zelfs in de ‘wet der vermindering der meer-opbrengsten’ pleegt uit te drukken. Ten slotte is er aan de opbrengstmogelijkheid van den bodem een einde. Op een bepaalde oppervlakte land zijn de gaven der natuur niet onuitputtelijk en kunnen niet tot in het onbegrensde worden opgevoerd.

Hieruit volgt, dat het aantal menschen, dat op het platte land in de beoefening van het agrarische bedrijf bestaansmogelijkheid vindt, in den loop der tijden slechts een betrekkelijk geringe vermeerdering kan ondergaan.

Aangezien echter onder gezonde menschen de drang om zich te vermeerderen een der sterkste natuurdriften is, zoo volgt daaruit verder, dat, zoo de natuurlijke vermeerdering grooter is dan de gegeven bestaansmogelijkheid ten platten lande, het overschot dezer bevolking elders bestaansmogelijkheid zal moeten zoeken.

Men zie hieromtrent het uitmuntende werk van Dr. Ir. M.J.W. Roegholt: ‘Het Stadsgewest’ (1925).

Het is bekend, dat deze waarheid het eerst wetenschappelijk is uitgewerkt door Robert Malthus (1766-1834) in zijn in 1798 verschenen werk: ‘An essay on the principle of population’ en dat Malthus daarbij ter toelichting er op heeft gewezen, dat de mensch zich gemakkelijk in een meetkundige reeks vermeerdert (2 ouders, 4 kinderen, enz.), terwijl het al heel mooi is als men op een gegeven oppervlakte de voedingsmiddelen in een rekenkundige reeks ver-

meerderen kan (eerst een mud, het volgende jaar 2 mud, het derde jaar 3 mud, enz.) Van dit ter toelichting gegeven voorbeeld hebben dan lateren een vaste wet willen maken, hetgeen aan volgende schrijvers weer de gelegenheid gaf op te merken, dat die wet niet uitkomt, omdat het een heel andere verhouding is, een opbrengst van 3 mud tot 4 mud, dan een opbrengst van 20 mud tot 21 mud te verhoogen. Deze strijd is echter weer een berucht geval van slecht lezen: aan het geven van zijn voorbeeld heeft Malthus uitdrukkelijk toegevoegd, 'dat het allerminst in zijn bedoeling lag deze cijfers als vaststaande te geven'. In het algemeen blijft het volstrekt juist, dat op een bepaalde oppervlakte de voedingsmiddelen zich lang niet zoo sterk laten vermeerderen als de bevolking.

Dit was trouwens ook reeds door Platoon ('Staat' bl. 369 vlg.) aangeduid en Platoon voegt er aan toe, hetgeen ook nimmer mag worden vergeten, dat in een Staat het door de landbouwers bewerkte land niet eens bestemd is om enkel deze landbouwers te voeden, maar dat het bestemd is om in de voeding der geheele bevolking te voorzien.

Met deze overweging behoort de 'Wet van Malthus' dus nog te worden verscherpt.

Een bestaansmogelijkheid elders - dat is dus in den regel in de steden, soms ook in fabrieksdorpen - wordt gevonden door het vervaardigen van gebruiksvoorwerpen, eerst voor de bevolking van het eigen land en vervolgens om deze naar minder dicht bevolkte landen uit te voeren ten einde ze daar voor voedingsmiddelen, ter aanvulling van het voor de eigen bevolking benoodigde voedsel, in te ruilen. Zoo ontstaat dan ook de behoefte aan koloniën. Ten slotte kunnen dan ook wel volken nijverheidsvoortbrengselen onder elkander ruilen, naar mate men het eene hier en het andere ginds beter maken kan. Doch uit dit tot zijn eenvoudigsten vorm teruggebrachte schema, dat ook reeds door Platoon op de aangehaalde plaats wordt gegeven, ziet men, hoezeer het leven en de huishouding van een Staat bij de boerenbevolking op het platte land begint.

Het zal trouwens wel niet de bedoeling van Ir. Westhoff zijn, dat de in Nederland *aanwezige* cultuurgrond nog plaats zou bieden voor de vestiging van nieuwe bedrijven. Hij wil zeggen, dat, als men door ontginning enz. *nieuwen* cultuurgrond schept, alsdan

boerenzoons genoeg beschikbaar zijn om daarop land- of tuinbouwbedrijven te vestigen - waarbij de schr. niet vermeldt, dat het dus niet noodig was, uit den vreemde gevluchte personen op nieuw beschikbaar gekomen grond te plaatsen.

En natuurlijk moet vermeerdering van cultuurgrond reeds alleen worden toegejuicht wegens de daardoor mogelijk wordende vermeerdering der agrarische bevolking!

Want wij zagen het reeds: het landvolk is de eeuwig jeugdige, gezonde bron, waaruit het volk in zijn geheel het leven put.

Gegeven, dat er steden moeten zijn, dan is het ook noodig, dat het platte land een bevolkingsoverschot voortbrengt; want de levensvoorwaarden en levensgewoonten in de steden veroorzaken een biologischen achteruitgang eerst, daarna een trager toeneming, ten slotte een vermindering en vernietiging der stadsbevolking; en zoo moet steeds de jeugd, die op het platte land geen emplooi vindt, gereed staan om met haar frissche, gezonde kracht het voortkwijnende tekort der stadsbevolking aan te vullen.

Zoo heeft ook Goethe zich jegens Eckermann uitgelaten: ‘Ons landvolk is als een depôt te beschouwen, waaruit de krachten der zinkende menschheid steeds weer kunnen worden aangevuld en opgefrischt.’

‘Zoo is het dus voor den Staat van het hoogste belang, de landbouwende bevolking in gezonden, gunstigen toestand te houden’ (Roegholt, blz. 66); en dus natuurlijk ook voor den Staat van het hoogste belang, een gezonde, in gunstigen toestand verkeerende landbouwbevolking zoo talrijk mogelijk te doen zijn.

Ook dan echter zal zij steeds een overschot opleveren, dat naar stad en industrie trekt.

De stad heeft evenwel dit uit het platte land komende overschot noodig.

In meer dan één opzicht volkomen te recht schrijft Ir. Westhoff:

‘Het behoud van onze volkskracht vraagt een welvarend platteland.’

Te recht in meer dan één opzicht. Niet alleen zijn de menschen van het platteland de oerbron der volkskracht; maar deze menschen voorzien ook op hun land in de voeding der totale bevolking, en dus is het platteland ook de oerbron der voortbrenging of productie.

Wordt er dus in de volkshuisvesting nood aangetroffen, dan eischt het gezond verstand, dat dan de voorziening in levensbehoeften voorop moet staan. En zoo is vermeerdering van cultuurgrond dus ook noodzakelijk om meer voedingsmiddelen voor de geheele bevolking te kunnen teelen.

Daarbij moge de overweging gelden, dat het begin der volkshuisvesting steeds ligt in de 'oerproductie': het voortbrengen van voor het leven van een Volk noodige goederen uit den bodem zelf, die deze goederen verschaft. Eerst daarna behoort de 'omvorming' te volgen, waarmede de industrie aan haar verschafte grondstoffen door bewerking voor het gebruik geschikt maakt.

In dit verband schrijft daarom Ir. Westhoff zeer juist: 'de Nederlandsche bodem is niet te beschouwen als eigendom en winstobject van eenige honderdduizenden landbezitters, doch als het nationale bezit van de Nederlandsche volksgemeenschap'.

Dit wordt eveneens geconstateerd door Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohman in zijn voortreffelijk werk 'Onze Constitutie' (uitg. 1907, blz. 344), van welk werk de studie in onzen tijd zeer zou zijn aan te bevelen: 'De bodem behoort oorspronkelijk aan niemand' (bedoeld is: aan de gemeenschap) 'en is bestemd voor aller gebruik. Eerst in den loop van eeuwen, onder den drang der omstandigheden, is de bodem het voorwerp geworden van bijzonderen eigendom'. Dit was wellicht ten deele ook 'het gevolg van behoefte aan betere ontginning'.

Inderdaad was overal, waar wij het kunnen nagaan, en met name ook bij onze Germaansche voorvaderen, de grond het collectieve eigendom der daarop gevestigde gemeenschap en geschiedde aanvankelijk ook de bewerking collectief. Immers was de opbrengst van den bodem voor de geheele gemeenschap bestemd. Ook heden echter, nu individueel eigendom aan den grond is ontstaan, blijft zijn bestemming dezelfde: de voorziening der geheele gemeenschap met levensbehoeften.

Daarom behoort de bodem in geen geval te zijn een 'winstobject' van een aantal landbezitters.

In vroeger tijden leefde de grondbezittende adel op zijn grond en liet dien door pachters bebouwen, teneinde zelf den koning in het leger of in het staatsbestuur te kunnen dienen. Hiervoor was in beginsel alles te zeggen en al mogen hierin later misbruiken zijn

ingeslopen, winstobject was de bodem in dien toestand nooit. Wanneer echter burgers, zooals bijv. notarissen, artsen, kooplieden, grondeigenaar worden bij wijze van geldbelegging en de opbrengst voor een vaste som verpachten, of wanneer zij hypotheek nemen op grond, dan is de grond winstobject geworden en daartoe is hij niet bestemd, want naar het klassieke woord van Immermann groeit er geen geld maar koren op. Hier ligt een bedenkelijke uitwas van het liberale systeem. Nog erger is het, wanneer de grond speculatieobject van kooplieden in grond wordt, waardoor het wonen in de steden duur en daardoor ongezond is gemaakt. Aan dit kwaad kan dan ook nog gepaard gaan de speculatie in graan.

Over dezen bijzonderen eigendom aan den grond door lieden, die hem niet zelf bebouwen, is sedert tal van jaren zeer veel geschreven en in vergaderingen gesproken; aan den toestand zelven is daardoor, practisch gesproken, niets veranderd. Van de uitwerking der nieuwe pachtwet laat zich ook nog niet veel voorspellen.

In ieder geval moet men in het oog blijven houden, dat de bestemming van den bodem is en blijft: het geheele volk van levensbehoeften te voorzien.

Wil men dus de beschikbare oppervlakte cultuurgrond vergrooten door in werkverschaffing ontginningen en meer dergelijke werken uit te doen voeren, dan kan dit in beginsel slechts worden toegejuicht.

Te recht voegt Ir. Westhoff hieraan toe: ‘de gespannen internationale toestand vereischt een zoo breed mogelijke basis voor onze voedselvoorziening, zoodat Nederland zich onder deze omstandigheden niet de weelde kan veroorloven, de productieve krachten van zijn bodem niet ten volle te benutten.’

Dit is zeer juist en een bladzijde verder drukt de schr. dit zelfde scherper uit: ‘ik geloof wel, dat men het er over eens is, dat onze landbouw voldoende moet produceeren voor onze eigen bevolking, indien eventueel de grenzen moeten worden gesloten, dus in oorlogstijd.’

Ik geloof in het geheel niet, dat men het hierover eens is; maar niettemin lijkt het mij inderdaad volstrekt onbetwistbaar.

Wij hebben het in Nederland aan den lijve ondervonden wat het zeggen wil, wanneer in oorlogstijd de grenzen worden gesloten.

Zouden wij zelf in een oorlog worden gewikkeld, dan zou het nog veel erger zijn. Engeland was in den zomer van 1917 aan den rand van den ondergang en werd alleen gered door de zeer inconsequente en schoksgewijze toepassing van den duikbootoorlog eenerzijds en door de energie van den heer Lloyd George anderzijds. Door den honger is Duitschland overwonnen.

Men zou hier alleen met een domme grappigheid op kunnen antwoorden, dat een volkshuishouding niet blijvend op oorlogstoestand kan berusten. Dat antwoord zou echter dom zijn. Het is niet eens juist, dat 'een gespannen internationale toestand' noodig is om aan zijn voedselvoorziening te denken. Integendeel moet men er op bedacht blijven, dat oorlog, met of zonder voorafgaande spanning, *altijd* mogelijk is.

Derhalve moet de volkshuishouding van een Staat, die den wil heeft zelfstandig te blijven, *altijd* en *blijvend* zoo zijn ingericht, dat de bevolking *steeds* kan beschikken over de goederen, die noodig zijn om in het leven te blijven.

Moeten die goederen van overzee worden aangevoerd, dan kan in geval van oorlog de toevoer over zee worden afgesneden. Moeten die goederen uit een naburig land komen, dan is men genoodzaakt met dit land in bondgenootschap te leven. Wil men dat niet, dan moeten die goederen komen *uit eigen bodem*.

Dit is inderdaad autarkie; maar toch is het waar.

Overigens pleiten voor autarkie ook nog andere overwegingen.

Het verschil tusschen oorlog en vrede is alleen, dat in geval van oorlog over voldoende voorziening met levensbehoeften uit eigen bodem beschikt moet kunnen worden en dat deze beschikking steeds en ten allen tijde mogelijk moet zijn, omdat men dit niet kan improviseeren als men plotseling door oorlog wordt overvallen; maar dat deze voorziening voldoende is als men over het minimum, noodig om de geheele bevolking in leven te houden, beschikken kan; terwijl men in tijd van vrede gelegenheid kan zoeken om boven dit bestaansminimum nog naar allerlei verrijking en veraangenaming van het leven, waartoe dan goederen wèl van buitenaf kunnen worden ingevoerd, te streven.

Aangezien dus de grondslag van elke volkshuishouding moet zijn de voorziening in het noodzakelijke levensonderhoud der bevolking, moet uitbreiding der beschikbare oppervlakte cultuurgrond worden toegejuicht.

Ir. Westhoff maakt dan enkele korte opmerkingen over de tegenwoordige benutting van den thans aanwezigen cultuurgrond.

'Thans kan vastgesteld worden', zoo verklaart hij, 'dat wij nog een te-kort hebben aan graan'.

Dit wordt inderdaad algemeen toegegeven. Het eerst noodige zou echter zijn, met eenige stelligheid te weten, hoe groot dit te-kort is. De 'Nationale Bond Landbouw en Maatschappij' verklaart in zijn beginselprogramma 1937: 'Nederland heeft ongeveer de helft van zijn landbouwfundament in het buitenland en slechts ongeveer de helft in het binnenland liggen.' Men zou cijfers moeten hebben over de verbruiksbehoefte der bevolking, het aantal met graan bebouwde HA. en de opbrengst per HA., het aantal HA. dat met graan bebouwd *kan* worden en de mogelijke opbrengst per H.A.

De heer Westhoff zegt dan, dat de thans door de regeering gevoerde beperkingspolitiek ten opzichte van rundvleesch, varkensvleesch, boter, pluimvee, eieren, groenten en bloembollen ten doel heeft de teelt van graan te bevorderen. Het zou een afzonderlijke en uitvoerige studie vereischen om deze bedoeling en de wijze waarop men haar tracht te verwezenlijken, voldoende te kunnen begrijpen. Steeds doet de moeilijkheid van de aan Ir. Westhoff gegeven opdracht zich weer gevoelen: hij moet een rapport maken over werkverschaffing als middel tot werkloosheidsbestrijding; dit onderzoek moet van zelf leiden tot vragen van volkshuishouding; maar als hij dan tot deze vragen van volkshuishouding nadert, staat het kader van zijn rapport hem slechts enkele losse opmerkingen toe, terwijl juist de structuur der volkshuishouding zelve het voorwerp van onderzoek zou moeten worden.

Wanneer echter Ir. Westhoff bij een volgend punt iets meer in bijzonderheden gaat, ziet men aanstonds, dat er iets niet in orde is.

Het is een algemeen bekend feit, dat voor het in stand houden van onzen veestapel in zijn tegenwoordigen omvang duur veevoeder uit het buitenland moet worden aangevoerd (met name mais uit Argentinië). Ir. Westhoff deelt nu mede, dat 'berekeningen hebben aangetoond, dat deze hoeveelheid veevoeder overeenkomt met een oppervlakte cultuurgrond van 750.000 HA of 33% van de bestaande oppervlakte, welke daaraan zouden moeten worden toegevoegd om onzen veestapel van eigen bodem te kunnen voeden'.

In verband hiermede wordt dikwijls de vraag opgeworpen of dan

onze veestapel in zijn huidigen omvang niet veel te groot is. Ir. Westhoff komt echter tot de gevolgtrekking, dat men deze vraag niet zonder meer bevestigend kan beantwoorden.

Hieromtrent geeft een feit te denken, dat Ir. Westhoff niet vermeldt: nadat hier te lande, en wel op zeer wreede wijze, een groot aantal koeien zijn afgeslacht, heeft men den invoer van vleesch uit Denemarken toegelaten.

Een voornaam product van onze melkveehouderij is echter de boter. Ir. Westhoff wijst er op, dat daarvan geproduceerd wordt rond 100 millioen kg per jaar, waarvan de helft wordt uitgevoerd. Aan boter en margarine te zamen wordt echter door onze bevolking ruim 100 millioen kg per jaar gebruikt. De voortgebrachte boter zou dus geheel in de behoefte van het Nederlandsche volk aan vet kunnen voorzien en het zal wel niet noodig zijn te betoogen, dat in het gebruik de boter toch wel boven de margarine is te verkiezen.

Ir. Westhoff wijst er echter op, dat wij bij afgesloten grenzen, zooals in oorlogstijd het geval kan zijn, geen buitenlandsche vetten zullen kunnen invoeren; dat wij dan derhalve geen margarine zullen kunnen krijgen; en dat wij dan dus al onze boter zelf noodig zullen hebben. (Hetgeen menig huismoeder uit dit opzicht naar oorlog zou kunnen doen verlangen.)

In geval van oorlog zouden wij dus onzen geheelen veestapel in zijn huidigen omvang noodig hebben.

Alleen maar zal in geval van oorlog ook de aanvoer van veevoeder worden afgesneden en wij hebben te weinig cultuurgrond om onzen veestapel zelf te kunnen voeden. ‘Bij afgesloten grenzen hebben wij dus een groot te-kort aan veevoeder, zoodat de veestapel in dat geval in beteekenende mate moet worden ingekrompen.’

Dit laatste is in geen geval juist. Plotselinge maatregelen ter verandering van de structuur der volkshuishouding bij het uitbreken van oorlog, ook al wordt er niet zulke verwarring gesticht als tijdens den oorlog in Duitschland door de ‘Kriegsgesellschaften’ (vertaling: ‘crisis-centrales’) werd aangericht, zijn altijd veel te veel aan het gevaar onderhevig, verkeerd genomen te worden en verkeerd te werken. Op oorlog moet men steeds vooraf bereid zijn, niet alleen militair, maar ook oeconomisch. Als de veestapel werkelijk te groot mocht zijn, dan zou hij reeds thans geleidelijk moeten worden ingekrompen.

De vraag zal anders moeten worden gesteld.

De bevolking kan de jaarlijks geproduceerde 100 millioen kg boter gebruiken. Dan is het ook wenschelijk, dat zij boter en geen margarine gebruikt. Dan moet derhalve op de eerste plaats de vraag worden beantwoord, of het mogelijk is, tot dat doel 750.000 HA. weidegrond naast den reeds voorhandenen beschikbaar te stellen. Daarvoor zou men dan twee dingen moeten weten: ten eerste of een zoodanige voor deze verbetering in aanmerking komende oppervlakte aanwezig is, en, zoo ja, ten tweede, of deze oppervlakte dan, in verband met de volksvoeding, het best tot weiland, of wel beter tot tarweland zou kunnen worden gemaakt. En daar komt dan ten derde nog een cultuur-technische vraag bij: hoe is de aard der voor ontginning enz. in aanmerking komende gronden, is er klei?, is er zand? en voor wat voor cultuur, gras, klaver, tarwe, rogge, haver, aardappelen, kunnen die gronden het meest oeconomisch bestemd worden?

Niettemin leven wij thans, ook zonder oorlog, in een onregelmatigen toestand. De eene helft der boter, in het binnenland geconsumeerd, is zoo duur, dat zij alleen binnen het bereik valt van gegoeden; en de andere helft wordt veel en veel goedkooper, voor minder dan de helft van den binnenlandschen prijs, naar het buitenland (Engeland) uitgevoerd. Hierop antwoord Ir. Westhoff: ‘buiten ons beschutte prijsniveau is boter nu eenmaal niet meer waard.’

Wij zullen ons thans niet begeven in een der fundamenteele vragen der oeconomie: wat is onder ‘waarde’ te verstaan; wij willen de verklaring van Ir. Westhoff gaarne als juist aanvaarden. Dan stuiten wij echter met dit beschutte prijsniveau wederom op een beginselvraag van volkshuishouding.

Met een ‘beschut prijsniveau’ houdt men de prijzen van goederen binnen de landsgrenzen hooger dan de prijzen van dezelfde goederen buiten de landsgrenzen. Dit is wederom een vraagstuk, dat uit verschillende gezichtspunten kan worden beschouwd en de vraag of de te dezen opzichte thans in Nederland gevolgde politiek de juiste is, zou wederom een afzonderlijke en uitvoerige studie vereischen.

Er is echter ook een directe oorzaak, waarom de boter duur is,

namelijk de invoer van het betrekkelijk dure veevoeder.

En nu zou toch één overweging voor de hand moeten liggen. Het is onnatuurlijk, dat, door aanvoer van veevoeder van buiten af een veestapel wordt onderhouden, grooter dan door het thans aanwezige weiland kan worden onderhouden, waarbij we nu krachtvoer ter verhooging van melkproductie buiten beschouwing moeten laten om de zaak in haar eenvoudigsten vorm te kunnen overzien. Ten overvloede loopen we ook nog de kans, dat op een oogenblik de aanvoer van dit veevoeder plotseling kan worden gestaakt. De conclusie ligt dus voor de hand: beperk door invoerrechten en/of contingenteering den invoer van dit veevoeder zoo lang tot het slechts tot een geringe rest, die eventueel ook gemist zou kunnen worden, is teruggebracht. Dan zal een zoodanige veestapel overblijven als op eigen bodem kan worden gevoed en wanneer de oppervlakte weiland voor vermeerdering vatbaar is, dan zal er werk van moeten worden gemaakt om die oppervlakte zoo ver te vermeerderen.

Wel zal daardoor dan ook het vervoer van dit veevoeder over zee, het lossen in de havens, en het verdere vervoer naar de plaatsen van bestemming worden verminderd, naar mate de aanvoer minder wordt. De uit dit transport voortvloeiende werkgelegenheid, die wel vooral in Rotterdam zal liggen, wordt daardoor minder. Wat het zwaarste is, moet echter ook het zwaarste wegen en het is de vraag of vrees voor moeilijkheid in Rotterdam een belemmering mag zijn voor maatregelen tot gezond maken van de volkshuishouding in haar geheel.

Zou het op deze wijze mogelijk worden, dat de in Nederland voortgebrachte boter ook in Nederland werd gebruikt, dan zou in die mate het gebruik van margarine afnemen. Dit wordt thans echter zoodanig beschermd, dat het zelf maken van margarine aan de huisvrouw verboden is en haar door verhooging der prijzen van vetten ook onmogelijk werd gemaakt.

De lieden, die margarine voortbrengen, zijn machtige lieden.

Wij zouden bijna gaan meenen, dat, wanneer door overmaat van overheidsbemoeiing, naar het systeem, dat men ook wel als ‘staatssocialisme’ pleegt aan te duiden, de bevolking een moeilijk leven krijgt en werkeloosheid ontstaat, een tijdelijke terugkeer tot het liberale systeem van vrijheid der volkshuishouding de ongunstige uitwerking der overheidsbemoeiing althans weer kan opheffen,

zoodat, als dit opruimingswerk verricht is, tot een planmatige organisatie der volkshuishouding met behoud van den persoonlijken ondernemingsgeest der onderdanen kan worden overgegaan.

* * *

In ieder geval blijkt uit de studie van Ir. Westhoff, dat een zeer groot aantal werken op het gebied van ontginning, ontwatering, en zoo voorts, zoowel in zand- als in kleistreken, niet alleen mogelijk, maar zelfs noodzakelijk zijn.

Op grond van een met uiterste zorgvuldigheid gevoerd onderzoek geeft Ir. Westhoff van al deze werken een uitvoerig overzicht.

Het behoeft geen betoog, dat de kosten der werkverschaffing door belangrijke baten niet alleen worden opgewogen, maar, zooals men veilig zeggen mag, worden overtroffen.

Vooreerst spreekt het van zelf, dat bij werkverschaffing de steun wordt uitgespaard. Vervolgens brengt elk werk van werkverschaffing ook een indirecte werkverruiming mede, doordat er voor noodig zijn: keeten, kruiwagens en planken, smalspoor en kipkarren, schoppen, steenen, afrasteringen, rijwielen, vaak ook autobussen, enz., voor het maken van al deze voorwerpen is immers arbeid noodig, terwijl bovendien salarissen of loonen worden uitbetaald aan directie, administratie, voorwerkers, stratenmakers, handlangers enz. en ten slotte ook dikwijls de bouw van boerderijen het gevolg der werkverschaffing zal wezen. Ir. Westhoff berekent, dat bij een directe te-werk-stelling van rond 472.000 man-weken een indirecte werkverruiming ontstaat van rond 95.000 man-weken. Wil men dit nog meer vereenvoudigen, dan kan men zeggen, dat naast vijf te-werk-gestelden ook nog een zesde man werk krijgt.

Een in werkverschaffing te-werk-gestelde ontvangt aan loon meer dan zijn steun bedroeg. Natuurlijk besteedt hij deze vermeerdering van inkomen om er van te koopen wat hij noodig heeft, zooals kleeren, schoenen, voedsel, enz. Voor het maken hiervan is echter weer arbeid noodig; en zoo berekent Ir. Westhoff bij een te-werkstelling van rond 472.000 man-weken deze secundaire werkverruiming op rond 70.000 man-weken, hetgeen er in het ruwe berekend op neerkomt, dat bij 20 te-werkgestelden 3 man secundair werk krijgen, terwijl de indirecte werkverruiming op 20 man 4 man

bedroeg. Samen dus per 20 man 7 man of, volgens de afleiding van Westhoff per 1 man-week 0,35 man-week, wat het zelfde is.

Geeft nu deze indirecte en secundaire werkverruiming van zelf ook een besparing voor de overheidskas of den fiscus, die door Ir. Westhoff op *f* 2.97½ per man-week werkverschaffing wordt berekend, zoo zijn natuurlijk de meerdere inkomsten voor de overheidskas of den fiscus, die als gevolg der werkverschaffing en der werkverruiming ontstaan, ook nog in rekening te stellen, door Ir. Westhoff op *f* 1.13 per man-week werkverschaffing geschat.

Belangrijker echter dan het directe voordeel voor den fiscus is de indirecte en secundaire werkverruiming zelf. Deze is het vooral geweest, die het Hitler mogelijk gemaakt heeft, in Duitschland 7 millioen werkeloozen in vijf jaar tijds blijvend werk te geven, zoodat thans in Duitschland niet alleen geen werkeloosheid maar zelfs een te-kort aan arbeidskracht bestaat. Tot een eenvoudig voorbeeld teruggebracht, was de overweging: als men een huis laat bouwen of herstellen, geeft men niet alleen werk aan een aantal bouwvakarbeiders, maar ook aan hen, die de steenen, het hout, het ijzer, het glas, de kalk, het cement en de verf bewerken, die voor den bouw noodig zijn; en als al deze arbeiders weer loon trekken, dan geven zij ook meer te doen aan den bakker, den melkman, den slager, den kleermaker, den schoenmaker en anderen. In een volkshuishouding grijpen alle raderen in elkander: weet men op geschikte plaatsen eenige radeen weer te doen draaien, dan komen zij alle weer in beweging. Zoo ook als het verkeer op een weg is vastgeloopen en over grooten afstand onwrikbaar stil schijnt te staan, dan heeft men slechts een paar wagens weer op gang te brengen en het geheele verkeer zet zich weer in beweging.

Het spreekt van zelf, dat werkeloosheid een vreeselijke ramp is. Zij is het voor een Volk, omdat zij een deel van zijn voortbrengingskracht uitschakelt; zij is voor ieder, die er door wordt getroffen, een onverdiende zware straf en gruwelijke marteling.

Om, zich een beeld te vormen, hoe de werkeloosheid werkt op het individu en zijn gezin, heeft Ir. Westhoff een rondschrijven aan verschillende personen en instellingen gericht. Uit de daarop ontvangen antwoorden is het meest treffend een brief van een Rotterdamsch werklooze, oud 28 jaar, die drie jaren werkloos is.

In zijn rustigen en zakelijken stijl is deze brief (Rapport-Westhoff blz. 324-326) een ten hemel schreiende aanklacht tegen een systeem van regeering, dat deze stoffelijke en geestelijke ellende over honderdduizenden brengt; de brief is te meer schrijnend omdat vorm en inhoud den schrijver doen kennen als een bekwaam en helder waarnemend en denkend man, die niettemin, thans nog slechts 28 jaar oud, sinds drie jaren in Nederland geen werk heeft kunnen vinden.

Het is binnen het kader van dit opstel niet mogelijk, dien brief benevens ook eenige andere op het rondschrijven ingekomen antwoorden, waaronder ook een van een directeur eener gemeentelijke arbeidsbeurs de aandacht verdient, hier op te nemen; maar dit getuigenis, met andere aangevuld, zou het waard zijn, in tienduizenden exemplaren verspreid te worden. Ook zou het goed zijn, als de dagbladen meer aandacht wijdden aan de gevallen, waarin werkeloozen jegens steun-ambtenaren agressief worden; want hoezeer dit ontoelaatbaar moge zijn, zonder meer komt een werkelooze niet tot zoodanig uiterste. Het zou ook goed zijn, als het Nederlandsche Volk opmerkzaam werd gemaakt op het toenemende aantal zelfmoorden in de laatste jaren.

Verergerd wordt de toestand nog door de angstvallig bureaucratische regeling van den steun.

Met name daar het gezinsinkomen volgens min of meer ingewikkelde regels in mindering van den steun wordt gebracht, leeft men in de voortdurende verleiding, fraude te plegen bij het opgeven van dit gezinsinkomen en wordt men voortdurend gecontroleerd, wat niet wegneemt, dat er toch nog fraude blijft bedreven worden, hoewel deze met zware straffen wordt gestraft.

Ter verbetering stelt Ir. Westhoff voor (bl. 337):

1. eventueele verandering van de gezinsinkomsten niet meer van invloed te doen zijn op den plaatsingsduur in de werkverschaffing;

2. in die streken van ons land, waar voldoende gesubsidieerde objecten aanwezig zijn (en blijkens de studie van Ir. Westhoff kan zonder eenig voorbehoud worden verklaard, dat zulke objecten overal in ons land kunnen worden gevonden), de steunregeling in geld en de verstrekking van goedkoope levensmiddelen buiten werking te stellen;

3. allen, waarvan na een zeer nauwkeurig onderzoek vaststaat,

dat zij het aangeboden werk niet in voldoende mate kunnen verrichten, voortaan te beschouwen als armlastigen, tenzij onherroepelijk blijkt, dat betrokkenen nog geheel valide zijn in hun vak;

4. opheffing van de verschillen met de arbeidsvoorwaarden in het vrije bedrijf.

De schr. berekent, dat, aangezien ook een omvangrijk apparaat van controleerende ambtenaren zou wegvallen, de meerdere kosten van het buiten beschouwing laten der gezinsinkomsten nog geen 5% der totale kosten zouden bedragen; en hij merkt met volkomen juistheid op, dat deze geringe meerdere kosten niet in de verste verte opwegen tegen de groote moreele, sociale en toekomstig-oeconomische voordeelen, die van deze vereenvoudiging der geldende bureaucratische regeling de vrucht zouden zijn.

Alleen maar is Ir. Westhoff steeds genoodzaakt, zijn onderzoek te bepalen tot 'werkverschaffing', die in beginsel slechts een tijdelijk hulpmiddel blijft, ook al kan zij door het telkens aangrijpen van nieuwe objecten eenigen tijd worden voortgezet; terwijl het eigenlijke doel zou moeten wezen, wie thans werkeloos zijn weder blijvende gelegenheid tot werken open te stellen.

Evenwel heeft de werkverschaffing op cultuurtechnische objecten een blijvende werkgelegenheid, blijvende werkverruiming ten gevolge, omdat, zooals wij reeds in den aanvang zagen, door de in werkverschaffing verrichte cultuurtechnische werken nieuwe cultuurgrond ter beschikking komt, waarop landbouwers, veehouders een bestaan kunnen vinden.

Wij ontleenen hieromtrent aan de studie van Ir. Westhoff het volgende (bl. 355 vlg.):

Door ontginning van woeste gronden en heiden en van dalgronden in veenstreken werd in de jaren 1911-1925 jaarlijks ongeveer 7000 HA., in de jaren 1925-1930 gemiddeld 11.515 HA. aan de totale oppervlakte cultuurgrond toegevoegd. In de jaren na 1930 zijn deze ontginningen echter minder geworden, zoodat in de laatste jaren ongeveer 6000 HA. werd gereed gemaakt. Ongetwijfeld een veeg teeken.

Door bedijkingen, droogmakerijen, inpolderingen is in den laatsten tijd gemiddeld 570 HA. per jaar gewonnen. Op het Groninger wad wordt een nieuwe wijze van landaanwinning toegepast, doordat door

het plaatsen van kribben stilstaand water wordt verkregen, waar het slib kan bezinken en de aanslibbing wordt versneld. Door de droogmakerijen in de voormalige Zuiderzee wordt in totaal een landaanwinst van 225000 HA. verwacht.

De verbetering van gronden door verbetering der ontwatering heeft op groote schaal plaats gehad, hoewel zij niet afzonderlijk in de statistiek wordt vermeld. Het aantal beschikbare HA. wordt daardoor niet verhoogd; maar van verbeterde afwatering zullen honderdduizenden HA. in ons land voordeel hebben.

Onder drainage is ontwatering beneden de oppervlakte te verstaan; de schr. stelt de daardoor te verkrijgen vergrooting der oppervlakte cultuurgrond op gemiddeld 10%.

Ruilverkaveling verhoogt natuurlijk de totale oppervlakte cultuurgrond wel niet, maar door de betere indeeling wordt een rationeele exploitatie op zoo ongedachte wijze bevorderd, dat vaak na een ruilverkaveling de eigenaren zich er eerst aan moeten gewennen, dat zij zooveel tijd overhouden bij de exploitatie van hun land (blz. 365). De versnippering van grondbezit is het gevolg der gelijke erfdeeling. Met name in streekdorpen liggen de hoeven op een rij langs een dijk of een weg en de landerijen vrijwel haaks op den weg achter elke hoeve. Bij erfdeeling heeft men nu eerst de perceelen hoe langer hoe smaller gemaakt en toen het onmogelijk was geworden, daarmede verder te gaan, heeft men ze ook nog dwars verdeeld. Een onmogelijke toestand was daarvan het gevolg. Schr. geeft een waarlijk ontstellend kaartje der gemeente Staphorst voor de ruilverkaveling; door de ruilverkaveling is toen het aantal perceelen van 13000 tot 1900 teruggebracht, met vanzelf een veel voordeeliger exploitatie als gevolg.

Ook zijn er nog dalgronden, waarvan de ontginning vroeger niet op de juiste wijze is geschied en wier vruchtbaarheid dus door herontginning kan worden verbeterd.

Plaatselijke wegen, veelal zandwegen, vervullen in het plattelandsverkeer een belangrijke functie. Voor een groot deel verkeeren zij echter in zoodanigen staat, dat zij gedurende sommige tijden van het jaar in onbegaanbare modderpoelen veranderen; ook is het beloop meestal zeer bochtig en de breedte dikwijls zeer beperkt. Dat grondige verbetering dier wegen in hooge mate aan den landbouw ten goede komt, spreekt van zelf.

Bosschen behooren te worden aangelegd op gronden, die niet voor landbouw in aanmerking komen. Gelukkig begint het besef door te dringen, dat de in Nederland aanwezige oppervlakte van ruim 250.000 HA. bosch behoort te worden uitgebreid, nadat onder liberale regeeringen na 1848 te veel bosch was gevallen. Ruim 200.000 HA. zijn in particulier bezit, doch daarvan worden slechts 40.000 HA. goed onderhouden en verpleegd. Door het Staatsboschbeheer worden jaarlijks gemiddeld ongeveer 1200 HA. aangelegd.

Daarentegen wordt jaarlijks door wegenaanleg, stadsuitbreiding en dergelijke 2400 HA aan cultuur onttrokken.

Ter nadere toelichting van hetgeen door de gewenschte soort van werkverschaffing kan worden bereikt, heeft Ir. Westhoff aan zijn Rapport toegevoegd een zeer belangrijke beschouwing van Ir. W. Ham over den landbouw-oeconomischen en socialen vooruitgang van een in werkverschaffing ontgonnen gebied in Overijssel, het waterschap ‘Het Westinghuizinger Veld’, dat ten gevolge dezer ontginning in werkverschaffing op weg is, een der welvarendste streken van Nederland te worden.

In geheel Nederland zou door deze werkverschaffing de volgende vermeerdering van den reeds aanwezigen cultuurgrond worden verkregen:		
Goedgekeurd zijn plannen voor ontginning tot bouw- en weiland, omvattende		10.755 HA.
In voorbereiding zijn plannen voor ontginning tot bouw- en weiland, omvattende		6.955 HA.
Naar het oordeel van Ir. Westhoff zouden in de toekomst nog mogelijk zijn ontginningen tot bouwen weiland, omvattende		67.013 HA.
	Totaal	84.723 HA.
Door ontwatering en landaanwinning zouden in Groningen 28.000 HA. en in Friesland 66.730 HA nieuw land kunnen worden gewonnen, totaal	94.730 HA.	

De aanwezige rond 2.250.000 HA.
cultuurgrond zouden dus tot

2.250.000 + 84723 + 94.730 = 2.429.453 of rond 2.430.000 HA. kunnen worden uitgebreid.

De inpoldering der Zuiderzee, waarvan een landaanwinst van 225.000 HA wordt verwacht, is daaronder niet begrepen.

Door ontginning in werkverschaffing zoude de volgende vermeerdering der oppervlakte aan bosch mogelijk zijn:

Goedgekeurde plannen	7.421 HA.
Plannen in voorbereiding	857 HA.
In de toekomst mogelijk geacht	3.345 HA.
Totaal	11.823 HA.

De aanwezige ruim 250.000 HA. bosch zouden dus tot ruim 260.000 HA. kunnen worden uitgebreid.

Door werkverschaffing kunnen de volgende oppervlakten bouwen weiland worden verbeterd, zonder dat er nieuwe oppervlakte aan wordt toegevoegd:

Goedgekeurde plannen	3.600 HA.
Plannen in voorbereiding	2.016 HA.
In de toekomst mogelijk geacht	134.323 HA.

	Totaal	139.939 HA.

Van de aanwezige 2.250.000 HA. zijn dus rond 140.000 HA. voor verbetering vatbaar.

Evenzoo is verbetering van bestaand bosch mogelijk:

Goedgekeurde plannen	2.694 HA.
Plannen in voorbereiding	1.172 HA.
In de toekomst mogelijk geacht	17.940 HA.
Totaal	21.806 HA.

Gelijk deze verbeteringen, zonder de oppervlakte te vermeerderen, aan de opbrengst ten goede zullen komen, zoo zal de opbrengst ook

worden verhoogd door aanleg en verbetering van wegen, zandwegen, rijwielpaden en waterleidingen. Hiervan kunnen de volgende aantallen kilometers in bewerking worden genomen:

Goedgekeurde plannen	4.586 KM.
Plannen in voorbereiding	4.663 KM.
In de toekomst mogelijk geacht	14.138 KM.
Totaal	23.387 KM.

Plannen voor ruilverkaveling zijn op het oogenblik niet goedgekeurd of in voorbereiding; doch het wordt in de toekomst mogelijk geacht door ruilverkaveling te verbeteren 51.980 HA.

De totale kosten voor Rijk, Gemeenten en Derden worden geraamd:

voor de goedgekeurde plannen	*f* 63 millioen
voor de plannen in voorbereiding	*f* 64 millioen
voor de in de toekomst mogelijke werken	*f* 371 millioen

welke bedragen natuurlijk niet in eens behoeven te worden uitgegeven.

Uit een oogpunt van werkverschaffing zal men vragen, hoeveel man door uitvoering van deze plannen worden te werk gesteld. Uit den aard der zaak loopen bij verschillende objecten de aard van het werk en dus ook de kosten van het werk uiteen.

Ontginning van 1 HA. dalgrond tot bouwgrond kost *f* 2627.20, bespaart echter aan steun *f* 1363,50 en door indirecte en secundaire werkverruiming *f* 376,65, zoodat, ook de inkomsten voor den Staat in rekening gebracht, als totale kosten voor den

Staat overblijven rond *f* 735. -. Voor berekening der kosten van den Staat in geval van werkverschaffing door gemeenten of derden verwijzen wij naar het Rapport zelf.

Ontginning van 1 HA. dalgrond tot bouwland verschaft werk aan 135 man-weken, vermeerderd met 54 man-weken voor indirecte en secundaire werkverruiming.

Ontginning van 1 HA. heidegrond tot bosch kost, op dezelfde

wijze berekend, bruto *f* 937,50 en, na aftrek der baten, netto rond *f* 237. -. Deze ontginning verschaft werk aan 50 man-weken direct, te vermeerderen met 20 man-weken indirect en secundair.

Ontginning van 1 HA. heidegrond tot bouw- of weiland kost bruto *f* 1593,32, doch, na aftrek der baten, netto rond *f* 458, - en verschaft werk aan 81 man-weken direct, benevens 32,4 manweken indirect en secundair.

Samenvattend berekent Ir. Westhoff, dat de ontginning van 10.000 HA. woesten grond gedurende een jaar werk verschaft aan 22.680 man, omvattende de direct te-werk-gestelden en de door deze verkregen indirecte en secundaire werkverruiming.

De oppervlakte der gronden, welke het mogelijk is tot voorwerp van werkverschaffing te maken, zal dus inderdaad stellig tot werkverschaffing moeten worden bestemd ten einde de aanwezige werkeloozen te werk te kunnen stellen.

En toch zal dit nooit iets anders kunnen zijn, dan een ‘tijdelijke werkverruiming’.

* * *

Waarnaar op de eerste plaats gestreefd zou moeten worden, is: ‘blijvende werkverruiming’.

De structuur onzer volkshuishouding blijft een groot aantal werkeloozen opleveren. Dus moet naar een zoodanig herstel onzer volkshuishouding worden gestreefd, dat allen werk hebben en werkeloosheid alleen door natuurlijke oorzaken, als seizoen, ziekte, ongeval, ouderdom enz. veroorzaakt kan worden.

En nu heeft de werkverschaffing op cultuurtechnische objecten dit groote voordeel, dat zij, buiten de tijdelijke werkverruiming die zij meebrengt, ook blijvende werkverruiming kan scheppen.

Door verbetering van cultuurgrond wordt de opbrengst verbeterd; nieuwe arbeidskrachten zullen daardoor in den regel geen werk vinden; maar toch is het voordeel voor de volkshuishouding niet te onderschatten, als de landbouwer in minder tijd meer opbrengst verkrijgt, zijn koopkracht daardoor verhoogd wordt en dit dan weder secundaire werkverruiming meebrengt.

Op het bouw- en weiland echter, dat hetzij door ontginning, hetzij door ontwatering is verkregen, verrijzen nieuwe boerderijen en bij ons te-kort aan landbouwende bevolking en ons te-kort aan voe-

dingsmiddelen uit eigen bodem, is elke nieuwe boerderij een zegen.

Ir. Westhoff berekent globaal (bl. 467), dat op 10.000 HA. door ontginning van woesten grond verkregen bouw- of weiland 8000 personen blijvende woon- en werkgelegenheid zullen vinden. Neemt men aan, wat voor het platteland allerminst overdreven is, dat deze 8000 personen elk het hoofd zijn van een gezin van te zamen 4 personen, terwijl gezinnen op het platteland gelukkig meer dan twee kinderen plegen te hebben, dan geeft de voorziening in hun levensbehoeften, in dit geval met name kleeding en werktuigen, wederom aan bijna evenveel personen, namelijk 7692 personen, blijvend werk.

Nu is een nauwkeurige schatting hier zeer moeilijk. Misschien heeft men nog het meest aan het feit, dat de oppervlakte van den aanwezigen cultuurgrond rond 2.250.000 HA. bedraagt en daarop (bl. 98) juist rond 2.250.000 personen wonen; dus 1 individu per H.A., hetgeen meer is dan de door schr. berekende 0,8 individu per H.A.

De moeilijkheid ligt vooral hierin, dat de grootte van het bedrijf, de aard van het bedrijf en de aard van den grond verschil veroorzaken in het benoodigde aantal arbeidskrachten.

Volgens een statistiek (bl. 351) geven 10 HA. woon- en werkgelegenheid op: weiland aan 2 - zeeklei 2,3 - rivierklei 2,8 - zandgrond 3 - tuinbouw 4,5 - gezinshoofden. Met de opgave in individueele personen is deze opgave in gezinshoofden niet gemakkelijk te vergelijken. Er behoeft echter geen tegenstrijdigheid te zijn: het geringste aantal van 2 gezinshoofden, vermenigvuldigd met 4 personen per gezin, geeft het zooeven vermelde cijfer 8. Stelt men nu in rekening, dat het gemiddelde voor Nederland op 2,7 gezinshoofden per 10 HA. wordt aangenomen, dan levert dit bij een gezinssterkte van 4 personen een aantal van 10,8 personen per H.A., hetgeen vrijwel overeenkomt met het uit de totale oppervlakte afgeleide cijfer van 1 persoon per HA. Met 0,8 personen mag Ir. Westhoff dus voorzichtig aan den lagen kant gebleven zijn.

Er zou echter moeten worden gewaarschuwd tegen een streven om die objecten van werkverschaffing te kiezen, die voor het grootste aantal personen per HA. na afloop der werkverschaffing blijvende woon- en werkgelegenheid bieden.

Woeste grond kan tot bouwland of tot weiland worden ontgonnen.

Wil men, tot dekking der behoefte der bevolking aan vetten, den veestapel in den tegenwoordigen omvang behouden, maar hem dan ook uit eigen bodem voeden, dan zou dus meer weiland noodig zijn. Maar bedenkt men, dat steeds ook nog tarwe moet worden ingevoerd en dus de behoefte der bevolking aan brood niet gedekt is, dan zou men misschien toch aan bouwland de voorkeur boven weiland geven. Nagegaan zou moeten worden de behoefte aan rogge, haver, gerst, aan aardappelen als voeder voor menschen en vee en als grondstof voor sommige industrieën, enz. enz. en men is, in één woord, midden in het vraagstuk der beste regeling der volkshuishouding in haar geheel aangeland.

Een voorbeeld uit het absurde ware het volgende: om aan een zoo groot mogelijk aantal menschen blijvende woon- en werkgelegenheid te geven, zou men liefst zooveel grond als maar kan tot tuingrond willen bestemmen; er is, onder de heerschappij van liberale denkbeelden omstreeks de eeuwswisseling aan gedacht, dat Nederland de groenten-, vruchten- en bloementuin van de wereld zou kunnen zijn; en wij zien thans de neiging van het buitenland om onze tuinbouwproducten op te nemen hoe langer hoe geringer worden, zoodat het tuinbouwbedrijf met groote moeilijkheden heeft te kampen en zeker niet zou moeten worden uitgebreid.

Natuurlijk zal ook niemand meenen, dat men naar willekeur elken grond voor elk soort van bedrijf kan bestemmen. Inpolderingen van zeeklei zullen waarschijnlijk veelal het best tot grasland worden gemaakt; men kan er echter ook bieten op telen. Rivierklei zal voor het verbouwen van tarwe geschikt zijn. Zandgronden dulden slechts lichte gewassen. Enz.

En bovendien komt men bij nieuw ontgonnen gronden zeker voor de vraag van de meest rendabele grootte der bedrijven te staan.

Bij te kleine bedrijven, zooals er helaas zoovele in Nederland zijn, wordt de bebouwing noodeloos moeilijk en daardoor van zelf in verhouding tot de opbrengst kostbaar; wanneer men niet, zooals echter gelukkig hoe langer hoe meer gebeurt, van elkander leent, dan moet de ploeg vervangen worden door de spade, kar met paard door kruiwagen of mand. Van den anderen kant leert ook de praktijk, dat boven een zekere grootte de exploitatie wederom onoeconomisch wordt en zoo is iedereen het er over eens, dat de beste opbrengst van middenbedrijven is te verwachten.

Maar hoe groot is een middenbedrijf? Wat is voor een boerenbedrijf en allicht een gemengd bedrijf de oeconomisch het meest gewenschte omvang? Dat hangt natuurlijk weer zeer van de grondsoort af.

Ir. Westhoff geeft (bl. 353) eenige zeer interessante cijfers.

Hij vergelijkt daarbij de jaren 1910, 1921 en 1930, doch wij zullen, om niet te uitvoerig te worden, ons tot den stand van 1930 moeten bepalen. In dit jaar 1930 was de toestand als volgt:

grootte in HA.	**totaal aantal personen**	**totale oppervlakte**	**procenten van den totalen cultuurgrond**
1-5	110646	273541	13
5-10	55500	286972	18
10-20	41256	566738	27
20-50	24092	696311	33
50-100	2456	151658	7
100 en meer	195	32940	1½
	234145	2108160	100

Nu betreft deze statistiek ‘personen met den landbouw als hoofdberoep’, hetgeen blijkbaar is op te vatten als ‘bedrijfshoofden’, daar de statistiek uit den aard der zaak het aantal bedrijven naast de gezamenlijke oppervlakte dier bedrijven zal vermelden. Aan elk bedrijfshoofd is dan toe te voegen zijn gezin, n.l. zijn vrouw en kinderen, benevens, naar mate de bedrijven grooter worden, een aantal personen, n.l. meiden of knechts, in loondienst. Op bl. 98 werd ‘het tot de plattelandsgemeenschap behoorende zielental’, onder welke omschrijving blijkbaar ook zij, die hulpdiensten verleenen, zullen vallen, volgens steekproeven geschat op rond 2.250.000. Op blz. 352 wordt het aantal diergenen, die ‘uitsluitend als gevolg van de uitoefening van het landbouwbedrijf een bestaan vinden’, dus blijkbaar de gezinnen met meiden en knechts, ‘laag geschat’ op 1.800.000 personen. Dit zou dus per bedrijf, bij een aantal van 234.145 bedrijven, een gemiddelde opleveren van iets minder dan 8 personen; en daar de kleinste bedrijven enkel door den boer en zijn gezin worden gedreven en het aantal van hen, die in loondienst werken

met de grootte van het bedrijf stijgt, is dit gemiddelde niet onaannemelijk. Op een boerenhoeve 1 boer, 1 boerin, 4 kinderen, 1 meid en 1 knecht laat zich namelijk als *gemiddelde* zeer wel hooren. De gemiddelde groote der bedrijven is 10 H.A. Wij komen dus ook langs dezen weg weer terug tot het berekende gemiddelde van 0,8 persoon per H.A.

Uit een in 1930 uitgevoerde beroepstelling bleek, dat in den landbouw werken 529708 mannen en 109318 vrouwen, totaal 639026 personen. Een zuivere berekening van het aantal gezinsleden, dat door deze werkenden wordt verzorgd, is bij gebrek aan gegevens niet te maken; maar er rekening mee houdende, dat ten platten lande de gezinnen gemiddeld groot er zijn dan in de steden, gelooft Ir. Westhoff aan den veiligen kant te zijn met het totaal dergenen, die uitsluitend als gevolg van de uitoefening van het landbouwbedrijf een bestaan vinden, op 1.800.000 te stellen, hetgeen weder overeenkomt met 0,8 individu per H.A. cultuurgrond (bl. 352)

Het blijkt nu echter uit de statistiek in ieder geval, dat slechts weinig minder dan de helft van het aantal bedrijfshoofden in kleinbedrijfjes werkt, waaronder er zelfs zijn van 1 H.A., die onder normale verhoudingen (export-zaden bijv. daargelaten) geen behoorlijk bestaan en geen behoorlijk rendement als landbouwbedrijf kunnen opleveren!

Dat deze bedrijfjes, wegens hun geringen omvang, dan niet meer dan 13% der totale oppervlakte innemen, is nog veel te veel.

De gemiddelde grootte dezer bedrijfjes bedraagt slechts 2 ½ H.A. Zij worden dus grootendeels bewoond - bebouwd kan men haast niet zeggen - door een beneden het bestaansminimum liggend leven voerende keuterboertjes!

Het relatief grootste deel der totale cultuuroppervlakte, ⅓ of 33%, wordt door bedrijven van 20-50 H.A., een uitnemend soort van bedrijven, ingenomen. Van deze bedrijven zijn er echter slechts 24.000.

‘Wij zien echter ook alreeds duidelijk, onder invloed van het gebrek aan land en onder drang om toch een bedrijf op te zetten, een daling van het gemiddelde oppervlak in deze groep, zich uitend in een vergrooting van het aantal bij kleiner wordend totaal-oppervlak’ (bl. 354).

Dit wordt bevestigd, doordat in de bedrijven van 10-20 en van

5-10 HA. zoowel het aantal personen als het oppervlak gestadig is toegenomen.

Wij zien hier dus de uitwerking der steeds voortgezette gelijke erfdeeling.

In elk geval leeft rond de helft der plattelandsbevolking in bedrijven, die door iedereen als te klein en te gering beschouwd worden om daarop een landbouwbedrijf rationeel, behoorlijk en oeconomisch te kunnen uitoefenen. Dientengevolge genieten deze bedrijven tegenwoordig, boven den steun, dien zij reeds door de voor den landbouw in het algemeen getroffen maatregelen genieten, nog een tegemoetkoming, zoodat zij thans dubbel gesteund worden. Uit sociaal oogpunt is dit slechts goed te keuren: deze menschen zouden anders te gronde gaan; het is thans reeds zoo ver met hen gekomen, dat zij het varken, dat zij gemest hebben, niet eens meer kunnen slachten, maar het moeten verkoopen om zelf uitsluitend van plantaardig voedsel te leven.

Het spreekt van zelf, gelijk Ir. Westhoff te recht opmerkt, dat uit oeconomisch oogpunt elke maatregel, die het aantal dezer kleine bedrijven en daarmede het aantal der personen, die daarop een armzalig en onzeker bestaan voortsleepen, zou vergrooten, zeer verwerpelijk zou zijn.

Ook is de financieele draagkracht der ondernemers niet alleen dezer kleinste bedrijven, maar ook der kleine bedrijven, zegge tot 10 of misschien tot 20 HA. zoo gering, dat de jeugd direct na het afloopen der lagere school moet medehelpen in het bedrijf, zoodat het ten deele onmogelijk, ten deele hoogst moeilijk wordt de voor een rationeele uitoefening van het boerenbedrijf onmisbare ontwikkeling en kennis te verkrijgen.

Niemand zal durven ontkennen, dat juist in den tegenwoordigen tijd een goed ontwikkelde en kundige boerenstand een vereischte is voor het instandhouden van den landbouw, het zoo rationeel mogelijk exploiteeren der bedrijven en dus voor de afdoende voorziening der geheele bevolking met de onmisbare levensbehoeften.

Door den achteruitgang van den boerenstand, gevolg der liberale gelijke erfdeeling en andere liberale maatregelen en wettelijke bepalingen, blijkt thans, ‘dat aan de vorming van een technisch goed ontwikkelden stand van kleine boeren zeer groote, zoo niet onoverkomelijke moeilijkheden in den weg staan’ (bl. 353).

Op grond van een en ander acht Ir. Westhoff voor den landbouw in Nederland bedrijven van 20-50 HA. het meest aangewezen (bl. 354).

Hier moge bij worden aangeteekend, dat, naar gelang van de grondsoort, tot op zekere hoogte ook bedrijven van 10-20 en zelfs hier en daar van 5-10 HA. wellicht in zekere mate aanvaardbaar zouden zijn. Tegenover het belang van het beste rendement, aan bedrijven van 20-50 HA. eigen, kan tot op zekere hoogte in aanmerking komen het belang, een zoo groot mogelijk aantal personen blijvende woon- en werkgelegenheid te waarborgen.

Als niet minder dan een ernstige ramp moet het echter worden beschouwd, dat de helft der landbouwende bevolking in niet oeconomisch exploiteerbare bedrijfjes een zorgvol bestaan voert.

Met Ir. Westhoff's conclusie (bl. 355) zal men zeker moeten instemmen:

‘Een uitbreiding van onzen cultuurgrond is bij het tekort, dat thans in Nederland bestaat, in alle opzichten noodzakelijk; het gevolg is bovendien een groote werkverruimende werking, hetgeen dus in de eerste plaats als een onderdeel van de oeconomische outillage van den Staat is te beschouwen.’

Hier zegt de schr. het dus zelf met stelligheid, al bezigen wij misschien andere woorden:

Van de werkeloozen, die er nu eenmaal zijn, zooveel mogelijk alle geschikten door werkverschaffing te werk te stellen, is ongetwijfeld een sociale plicht.

Het zal ook wel noodig zijn, dit te doen, omdat, als het zoo ver komt, dat de volkshuishouding zooveel wordt verbeterd dat zij geen werkeloozen meer oplevert, dit toch zeker wel niet dadelijk verwacht mag worden, zoodat het noodig is, de werkeloozen, die er zijn, alvast zoo spoedig mogelijk tijdelijk aan het werk te zetten.

Al moet het in beginsel aan artsen worden verweten, wanneer zij symptomen bestrijden in plaats van de oorzaak der ziekte aan te tasten, zoo zal elk rechtschapen arts niettemin moeten trachten, ook de symptomen, als deze zich bijv. in den vorm van pijn voordoen, te verzachten; en dat zal hij moeten doen in beide gevallen: als hij meent de oorzaak der ziekte te kunnen opheffen en als hij

meent, daartoe niet in staat te zijn. De oorzaak der ziekte blijft niettemin de hoofdzaak, waar het om gaat.

En nu zien wij het hier: terwijl Ir. Westhoff opdracht heeft om ‘de directe mogelijkheden der werkverschaffing bij de werkloosheidsbestrijding’ te onderzoeken, zoo dwingt dit onderzoek, juist door den ernst, waarmede hij het opvat, hem tot een benaderen der oorzaken en wordt hij noodgedwongen van de symptomatische behandeling der werkverschaffing als het beste middel tot werkloosheidsbestrijding tot meer principicele en oorzakelijke beschouwingen over de volkshuishouding of oeconomie gevoerd.

Helaas echter kan dit uit den aard zijner opdracht niet anders dan incidenteel geschieden.

En zoo treffen wij wel belangrijke en vruchtbare gedachten aan, maar mochten en mogen een systematische behandeling van de structuur der volkshuishouding en de middelen ter harer verbetering niet verwachten.

Krachtens hem gegeven opdracht wordt door Ir. Westhoff voorstellen gedaan tot ‘bestrijding der werkloosheid door middel van werkverschaffing’. De door hem gedane voorstellen zijn kennelijk in hun algemeene strekking zeer juist en het is hoogst wenschelijk, dat er uitvoering aan wordt gegeven; want eenerzijds heeft de werkeloosheid een zoodanigen omvang verkregen en anderzijds is ook het herstel der volkshuishouding een zoo omvangrijke taak, dat men niet mag wachten tot de werkeloozen in een herstelde volkshuishouding weder werk zullen hebben gevonden, maar directe bestrijding der werkeloosheid een dadelijke plicht is. Alleen maar blijft het einddoel het ‘herstel der volkshuishouding’.

En hoewel nu de voorstellen van Ir. Westhoff, indien zij worden uitgevoerd, niet alleen een directe bestrijding der werkeloosheid, maar ook indirect eenig herstel der volkshuishouding op een belangrijk onderdeel ten gevolge zullen hebben, zoo mag men derhalve deze voorstellen niet uitsluitend als voorstellen tot herstel der volkshuishouding beschouwen.

Derhalve is *onjuist* en onbillijk het tegen deze voorstellen aangevoerde argument als waren zij *te duur*.

Op zich ligt er waarheid in, als men wijst op de ongunstige

verhouding tusschen de kosten van uitvoering in werkverschaffingen en de waarde van het aldus tot stand gebrachte werk. Al te hoog mag men echter het waarheidsgehalte van dit bezwaar ook niet aanslaan. Reeds het voor de oeconomie zoo fundamenteele begrip ‘waarde’ is onzeker: naar liberale opvatting wordt de ‘waarde’ van een zaak bepaald door de werking van de wet of het spel van vraag en aanbod; naar marxiste opvatting wordt de ‘waarde’ van een zaak bepaald door den daaraan besteeden arbeid; naar organische opvatting wordt de ‘waarde’ van een zaak bepaald door haar nut voor de gemeenschap. Houden wij ons aan de gangbare liberale, op het spel van vraag en aanbod berustende opvatting, dan kan de ‘waarde’ van één en het zelfde stuk grond naar gelang van de conjunctuur op verschillende tijden zeer belangrijk uiteenloopen.

De verkoopwaarde der gronden kan in het algemeen varieeren van *f* 800 tot *f* 2500 per H.A., dit laatste bedrag voor goed gelegen weiland op zware klei; als gemiddeld pleegt vrijwel *f* 1700 te worden gerekend. Iets, maar niet veel constanter zijn de pachtopbrengsten per H.A., waarmede men dan rente en amortisatie van het aangewende kapitaal zou moeten vergelijken. Deze pacht-opbrengsten kunnen echter soms van 1½% tot 11½% van het kapitaal varieeren; en terwijl in het algemeen voor agrarische belegging 2% voldoende gerekend wordt, komt ook 5% wel voor.

Ter vergelijking zal men dan uit het Rapport-Westhoff de bruto kosten moeten nemen en deze bedragen voor ontginning van 1 H.A. heide tot bouw- en weiland rond *f* 1600. Daar moet dan de oorspronkelijke waarde van 1 H.A. heide bij worden opgeteld, welke echter wel niet veel meer dan *f* 500, waarschijnlijk minder, zal zijn. En zoo wordt het dan toch wel twijfelachtig of werkverschaffing zoo duur werkt.

Het kan echter voorkomen, dat de kosten eener ontginning een hooger bedrag zullen beloopen dan de waarde in het vrije ruilverkeer van het daardoor verkregen werk. Dan is dit niettemin geen reden om die ontginning na te laten, zoo lang haar doel is bestrijding der werkloosheid door werkverschaffing. In dit geval komen niet de bruto kosten in aanmerking, maar de netto kosten, zijnde voor de ontginning van 1 H.A. heide tot bouw- of

weiland rond *f* 450. Den steun zou men namelijk, zoo lang er werkeloosheid is, toch moeten betalen; en komt daar nu een relatief niet groot bedrag aan ontginningskosten bij, dan staan daar zooveel moreele en andere voordeden tegenover, dat uitgave van dit bedrag volkomen is aan te bevelen.

Zoo is het een bekend feit, dat de kosten der drooglegging der Zuiderzee-polders per H.A. omgerekend veel hooger zijn dan de waarde van 1 H.A. in het vrije ruilverkeer; en toch twijfelt niemand er aan, deze drooglegging een werk van het grootste nut te noemen.

Zoo is ook, blijkens een 'Onderzoek naar de Economie van Ontwateringswerken' door Jhr. Dr. Ir.E.J. Bosch Ridder van Rosenthal, waaraan als bijlage toegevoegd een studie over 'den Overheidssteun aan ontwateringswerken in de provincie Drenthe' door Ir.D.R. Mansholt, de rentabiliteit van zulke werken vaak twijfelachtig, 'indien men dit woord opvat in de beteekenis der *directe baten* van de onderneming.' 'Het zou echter een groote fout zijn, zich op de directe financieele baten blind te staren: toepassing van economie op zijn smalst. Op allerlei manieren wordt door de droogmaking de nationale welvaart bevorderd. Wie is in staat, al deze voordeelen zelfs maar bij benadering te schatten? Zeker is echter, dat zij buitengewoon groot zijn, zoo groot zelfs, dat eenig te-kort op de rentabiliteit van de onderneming daarmede verontschuldigd is.'

Er mogen onder dit complex van indirecte baten ook zulke voorkomen, die Bismarck 'imponderabilia' noemde; deze 'imponderabilia' zijn van het grootste gewicht voor het volksleven.

Het bezwaar eener 'ongunstige verhouding tusschen de kosten van uitvoering in werkverschaffing en de waarde van het aldus tot stand gebrachte werk' kan derhalve niet worden aanvaard.

Heeft men echter eenmaal met een herstelde en gezonde volkshuishouding te doen, dan kunnen inderdaad, zooals in Duitschland geschiedt, vele ontginnings-, ontwaterings-, normaliseeringsen andere cultuurtechnische werken, waarvan een gering directfinancieel rendement verwacht wordt, door een verplichten 'Arbeidsdienst' worden ondernomen.

In den laatsten tijd is met levendige propaganda een ander bezwaar op den voorgrond gebracht: uitvoering van het Rapport-Westhoff zou Nederland berooven van zijn *natuurschoon*.

Alles, wat Nederland bezit aan bosschen en heiden, waar schilders inspiratie zoeken en wandelaars zich ontspannen, aan meeren en plassen, waar de snelle zeilbooten varen onder de heldere Hollandsche en Friesche lucht met haar wolkenpracht, alles wat aan natuurmonumenten en natuurreservaten onvervangbare cultuurwaarden in stand houdt, zou door de spaden der werkeloozen worden vernietigd, om door akkers en weiland te worden vervangen.

Nu zoeken de tegenwoordige schilders maar al te weinig hun motieven in heide en bosch en reeds Jacob Maris had een voorliefde voor stadsgezichten, zijn broeder Willem voor eenden in een wilgensloot en Gabriel, Weissenbruch en wie al niet meer vertolkten de schoonheid van weilanden met vee en molens. Ook is de schoonheid van het golvende gouden graan der akkers, eerst zilver, wanneer de rogge ‘stuift’ en de velden ‘wit’ zijn om te oogsten, evenmin te verachten. Maar het argument slaat in; voor den Nederlander is iedere boom heilig, ook al mag deze in de stad een door iepziekte aangetaste iep zijn.

Alleen maar is het argument niet serieus.

Het is moeilijk te gelooven, dat de in totaal voor ontginning tot bouw- en weiland voorziene 84.723 H.A. alle op het oogenblik als onder alle omstandigheden te eerbiedigen natuurmonumenten zijn te beschouwen. Het Rapport geeft, naar de provinciën gerangschikt, uitvoerige staten van alle in uitvoering te nemen werken met opgave van den omvang van elk werk in H.A. en wel naast de voorziene ontginning tot bouw- of weiland en bosch, ook de werken tot verbetering van bestaand bouw- of weiland of bosch, welke verbeteringswerken belangrijk grooter in omvang dan de ontginningswerken zijn. Deze opsomming beslaat niet minder dan 120 bladzijden tabellen.

Nu is uit de opgegeven ligging en grootte natuurlijk niet te zien, of er soms hier of daar een natuurmonument in deze tabellen zou zijn verdwaald. Men zal echter wel mogen aannemen, dat reeds vooraf natuurmonumenten niet in de lijsten der uit te voeren ontginningswerken zijn opgenomen; en het is ook aan-

nemelijk te achten, dat, indien bij vergissing een natuurmonument voor ontginning in aanmerking werd gebracht, bij tijdige waarschuwing van de bewerking van zoodanig gebied zal worden afgezien en het aan de te behouden natuurmonumenten zal worden toegevoegd.

Er is veel in den tegenwoordigen Staat der Nederlanden, waarover verschil van meening mogelijk is; systematische vernietiging van natuurschoon zal echter niet licht door iemand bepleit worden.

Nu is de structuur der Nederlandsche volkshuishouding een eigenaardige. Omstreeks de eeuwswisseling was een belangrijk onderdeel daarvan de export van veredelde land- en tuinbouwproducten; daarnaast was er export, vooral naar Indië, van textielstoffen en andere industrieproducten; en handel en scheepvaart maakten eveneens een belangrijk onderdeel der volkshuishouding uit. Sedert dien is eenerzijds de beteekenis der industrie aanmerkelijk gestegen; anderzijds hebben sinds den oorlog alle volken zich scherper dan te voren bezonnen op het nationaliteitsbeginsel en tevens bij zichzelven en anderen het groote gevaar leeren kennen, dat volken dreigt, die niet over voldoende hulpbronnen uit eigen gebied beschikken; en dit streven moest uit den aard der zaak den wereldhandel belemmeren en beperken, hetgeen zich niet alleen in verhooging van invoerrechten, maar ook in contingenteering, clearing, veranderingen in de waarde der munt en nog wel meer maatregelen uitte.

Het heeft natuurlijk geen zin, te wachten tot het ‘buitenland’ zich bekeert van wat men van liberaal standpunt kan noemen ‘de dwalingen zijns weegs’.

Als er van ‘aanpassing’ sprake is, dan moeten niet de onderdanen zich ‘aanpassen’ aan armoede en werkeloosheid; maar dan moet de volkshuishouding zich aanpassen aan de wereldhuishouding, zooals deze thans geworden is en zich waarlijk wel onbepaalden tijd naar haar nieuwe beginselen zal blijven richten.

Daarvoor is eerst noodig een overzicht (‘kadaster’, ‘inventaris’, ‘balans’ of hoe men het noemen wil) van de geheele Nederlandsche volkshuishouding, zooals deze thans is. Vervolgens moet worden nagegaan, welke veranderingen daarin noodig zijn, opdat ook bij de

veranderde omstandigheden in het buitenland welvaart der Nederlandsche volkshuishouding mogelijk zij. Ten slotte moet worden nagegaan, in hoe verre in de verschillende bedrijfstakken der Nederlandsche volkshuishouding de mogelijkheden gegeven zijn om deze gewenschte veranderingen te verwezenlijken en, zoo neen, welke gewijzigde oplossingen dan zouden zijn aan te bevelen.

Dit herstel der volkshuishouding behoort zoodanig te wezen, dat zij geen werkeloosheid, dat wil zeggen geen andere dan door onvermijdelijke oorzaken veroorzaakte werkeloosheid, meer oplevert.

Dit herstel behoort natuurlijk principieel en systematisch te worden verwezenlijkt. Het is niet juist om aldus te redeneeren: ‘het buitenland is door dwaasheid aangetast - daardoor is in het binnenland “crisis” ontstaan - daarom zullen wij “crisis”-maatregelen nemen en zullen wij, onder veel andere maatregelen meer, een inderdaad zeer “conjunctuur-gevoelige” industrie of wel ook het totaal aller consumenten langs den weg der belastingen gaan bezwaren met een belangrijken “crisis-steun” voor den landbouw.’ Daarmede zijn noch de landbouw, noch de industrie, noch de consumenten geholpen.

De landbouw niet: op de voornaamste plaats omdat hij daardoor de vrijheid van bedrijf moet missen, zonder welke hij niet bloeien kan en onder meer ook nog omdat zijn steun voor een groot deel weer terecht komt in de zakken van pachtheeren en hypotheekhouders, uit welke zakken dan weer een bedrag, dat hooger of lager kan zijn, naar de belastingkantoren terugvloeit. De industrie niet, o.a. omdat haar bedrijfsvrijheid te loor gaat. En de consumenten niet, omdat bij zwaar drukkende belastingen de levensstandaard hoog en duur blijft.

De crisis-geestesgesteldheid is reeds zoo ingevreten, dat van koopmanszijde, onder aanvoering van fantastische cijfers, werd betoogd, dat uitbreiding der oppervlakte cultuurgrond een verhooging van den landbouwsteun zou beteekenen, alsof het een blijvend vaststaande instelling was, dat in Nederland de landbouw door steun in het leven moet worden gehouden!

En deze enormiteit werd verkondigd door iemand, die in de zakenwereld groot aanzien geniet!

Het op te lossen probleem is: hoe de volkshuishouding weer blijvend uit eigen leven kan bestaan.

Voor de oplossing der zooeven genoemde drie onderdeelen van dit probleem zouden uit den aard der zaak bedrijfscorporaties zijn aangewezen.

Maar deze zijn er nu eenmaal niet. Zoo lang deze er niet zijn, blijft niets anders over, dan dat de regeering met hare ambtenaren het drieledige probleem tracht op te lossen. Deze methode is minder goed; want, hoe uitgebreid de gegevens ook zijn, waarover de regeering beschikt, de gegevens, waarover elke bedrijfs-corporatie op haar eigen gebied zou kunnen beschikken, zijn steeds veel uitgebreider en betrouwbaarder. Met een beeldspraak zou men deze laatste meer ‘dynamisch’ of meer ‘levend’, die der regeering meer ‘statisch’ of meer ‘dood’ kunnen noemen. In een bedrijfscorporale geldt het eigen zaak, waarin men deskundig moet wezen op straffe van ondergang; de regeling der volkshuishouding is voor de regeerings-ambtenaren een studie-object, waarin vooral het aanvoelen der toekomstmogelijkheden moeilijk is, en waarin een eventueele vergissing niet door persoonlijken ondergang wordt gewroken.

De regeering beschikt echter onder haar hoogere ambtenaren over uitnemende krachten, zooals onder andere ook weer uit het zoo bekwame en degelijke Rapport van Ir. Westhoff is gebleken. Velen zijn er onder deze hoogere ambtenaren, voor wier groote bekwaamheid men niet minder eerbied moet koesteren dan voor hun zelfverloochening. En indien de staatsinrichting van Nederland veranderd werd - want niemand zal deze wel als zoo heilig beschouwen, dat elke verandering daarin een misdrijf zou moeten worden geacht - dan zou reeds een ernstige venbetering zijn bereikt, als de regeermacht niet meer bij van het systeem der partij-politiek afhankelijke ministers, maar bij de hoogere ambtenaren der departementen berustte, of beter, indien het Hoofd van den Staat niet meer door eerstgenoemden, maar rechtstreeks door laatstgenoemden werd bijgestaan.

Dit neemt echter niet weg, dat er bedrijfscorporaties zouden behooren te zijn.

Met of zonder bedrijfscorporaties kan echter met een onderzoek tot herstel der volkshuishouding en met de uitvoering van dit herstel veel tijd zijn gemoeid. In Italië, waar men zorgvuldig systematisch is te werk gegaan, heeft dit eenige jaren gekost.

De Wet van 3 April 1926 tot instelling van bedrijfscorporaties is systematisch ten uitvoer gelegd; men is met de instelling en organisatie dier corporaties begonnen; men bereidde deze geleidelijk voor op haar taak tot regeling der volkshuishouding; en na uitvoerige voorbereidende studie konden in October 1937 en October 1938 onder voorzitterschap van Mussolini algemeene vergaderingen, elk zeven dagzittingen omvattende, van den Raad der Corporaties worden gehouden, wiens naam na de vergadering van October 1937 in 'Commissie voor de Autarkie' veranderd werd.

Het groote voordeel van dit systeem is, dat thans alle initiatief van de in de corporaties georganiseerde ondernemingen uitgaat. Door den vlijt en den ijver der ondernemers gedreven, oppert elke Corporatie plannen tot verdere toekomstige uitbreiding harer werkzaamheid. De Minister van Corporaties verzamelt al deze plannen in een boekdeel en vat ze samen tot een systematisch overzicht. In de aldus grondig voorbereide mondelinge discussies worden dan de belangen en de mogelijkheden der verschillende plannen overwogen en met elkander in verband gebracht en het genie van Mussolini weet, evenals ook Sir Henry Deterding dit deed op zijn gebied, alle quaesties tot hun eenvoudigsten vorm terug te brengen, voor wat aan allen moeilijk scheen een eenvoudige oplossing aan de hand te doen, en langs groote lijnen aller inspanning tot een harmonisch geheel samen te vatten.

Natuurlijk heeft Mussolini niet gewacht tot dit bereikt was om de hand aan den ploeg te slaan. Hij heeft drie jaren, van 1922 tot 1925 noodig gehad om de puinhoopen, die het demo-liberale bewind had achtergelaten, op te ruimen; maar is toen ook onmiddellijk overal met opbouwen begonnen. In ruwe samenvatting kan men zeggen, dat zoowel de agrarische als de industrieele productie zijn verdubbeld. Geweldig is de vermeerdering van het aantal door waterkracht gedreven electrische centrales geweest. Door de 'Bonifica', waaronder alles wat tot ontwatering, ontginning en grondverbetering strekt, is begrepen, zijn reeds 2,6 millioen HA., daaronder ook de voormalige Pontijnsche moerassen, gereed gekomen; 5,7 millioen HA. zijn in bewerking.

Terwijl men naar een harmonische verzorging der geheele volkshuishouding door de in corporaties georganiseerde ondernemers als einddoel streeft, mag dit van zelf de Overheid niet weerhouden om

ook aanstonds dadelijk tot blijvende verbetering der volkshuishouding in te grijpen.

Dit heeft ook Duitschland geleerd, waar binnen vijf jaar tijds aan zeven millioen werkeloozen blijvend werk is verschaft en thans zelfs te-kort aan arbeidskrachten heerscht. Hetgeen daar geschied is, berustte op de overweging, dat een volkshuishouding een zoo samenhangend geheel is als een uurwerk of ander raderwerk. Hetgeen de een voor zijn arbeid ontvangt, besteedt hij om er zaken voor te koopen, die weer een ander arbeid geven. Gelukt het dus, de volkshuishouding op een bepaald punt op gang te brengen, dan loopt zij, mits de impuls krachtig genoeg was, ook verder wel door.

Daartoe zijn in Duitschland de voornaamste maatregelen geweest: herstel van den boerenstand door regeling der prijzen (‘Marktordnung’), afschaffing der graanspeculatie, maatregelen tegen executorialen verkoop, instelling van erfhoeven, te-werk-stelling van het bouwbedrijf door huiseigenaren, die hun huizen laten herstellen, in de belasting tegemoet te komen, verlevendiging der meubelindustrie door rentelooze voorschotten aan huwende arbeiders, bevordering der automobielindustrie door afschaffing der belastingen op auto's en aanleg van auto-wegen.

Het ongeveer sedert 1938 allengs in Duitschland opgekomen te-kort aan arbeidskrachten, dat thans rond op 1 millioen wordt geschat, schept echter moeilijkheden van tegenovergestelden aard. Wanneer men van bijzondere omstandigheden als mobilisaties, aanleg van verdedigingswerken, oprichting van openbare gebouwen enz. afziet, dan schijnt het als ware men daar thans het doel voorbij geschoten. Daardoor zijn echter de in den aanvang tot het op gang brengen der volkshuishouding genomen maatregelen niet minder leerzaam.

Bij alle pogingen tot het op gang brengen der volkshuishouding geldt echter de oeconomische grondwaarheid, dat men bij productie moet beginnen. Consumptie, die niet door productie gedekt wordt, doet een volk evenzeer als een gezin verarmen. Men moet beginnen zich in te spannen om iets voort te brengen, en hoe meer er voortgebracht wordt, des te meer kan men ook verbruiken.

En daaruit vloeit gelijkelijk voor gezond verstand en wetenschappelijke logica voort, dat dan ook het eerst de eerste productie, de primaire voortbrenging, die de gaven der aarde in eerste levensbehoeften omzet, op gang gebracht moet worden.

Het is de voortreffelijke Quesnay (article ‘grains’, uitgave Auguste Oncken, bl. 207), die dit op overtuigende wijze in het licht heeft gesteld: er moet gezorgd worden voor een vasten prijs van het binnenlandsche graan, die boven de kosten een zekere winst overlaat; daardoor kan de boer zekere uitgaven doen, die ten goede komen aan de bevolking, omdat daardoor een steeds grooter aantal menschen arbeid en verdienste krijgt; maar dit alles kan slechts met vermeerdering der inkomsten van den landbouw beginnen.

De studie van Quesnay vereischt scherpe oplettendheid omdat hij geheel meeleeft met zijn eigen tijd en, met een beroep nu en dan op Boisguillebert en Sully, de toestanden van zijn eigen tijd beschrijft. Doch licht men uit zijn betoog de voor alle tijden geldende waarheden, dan wordt men door zijn gezond en helder inzicht getroffen en verwondert men zich, dat het niet de aandacht heeft gevonden, die het verdiende.

Vooral moet men zich verwonderen, dat Adam Smith Quesnay niet beter begrepen heeft. Adam Smith heeft in 1764 tot 1766 2½ jaar lang in Frankrijk vertoefd en daarvan 10 maanden te Parijs doorgebracht, waar hij in voortdurend persoonlijk contact met Quesnay verkeerde, zoodat Smith's biograaf Dugald Stewart zelfs vermeldt, dat Smith zijn werk aan Quesnay had willen opdragen en daarin alleen door den inmiddels ingetreden dood van dezen werd verhinderd. Wel is waar getuigt Marmontel, dat Smith zeer slecht Fransch kende.

Niettemin schrijft Smith (‘Wealth of Nations’ III.4.9 bl. 27 vlg. der uitgave van 1793): Het systeem van den heer Quesnay ‘komt, met al zijn onvolkomenheden, misschien het dichtst bij de waarheid, die dusver omtrent staathuishoudkunde werd verkondigd; en het is daarom de aandacht van ieder, die de beginselen dezer belangrijke wetenschap opmerkzaam wil onderzoeken, zeer waardig. Hoewel de door hem verdedigde gedachte, dat de landbouw de eenige productieve arbeid is, misschien te eng en te beperkt is, zoo schijnt zijn leer, dat de welvaart der volkeren niet bestaat in den niet consumeerbaren rijkdom in geld, maar in de consumeerbare goederen, die jaarlijks door den arbeid der maatschappij worden voortgebracht, in elk opzicht even juist als liberaal en edelmoedig te wezen.’

Wanneer dus Smith ziet en aan Quesnay toegeeft, dat de welvaart of rijkdom van een volk bestaat - gelijk reeds door Platoon en Aristoteles, zonder dan dit blijkbaar echter tot Quesnay of Smith doordrong, was opgemerkt - in de aanwezige *voorraden van goederen* om te hunnen gebruiken of verbruiken, dan is het ten eenen male onbegrijpelijk, dat Smith dit bij het schrijven van den aanhef van zijn Wealth of Nations is vergeten en daar den arbeid als de uitsluitende en '*oorspronkelijke*' bron van de welvaart beschouwt.

Gelijk Smith ook zelf opmerkt, is datgene, wat hem met Quesnay vereenigt, diens reactie tegen de eenzijdigheid van Colbert; maar dan had Smith ook moeten zien, dat inderdaad niet alleen het geld geen rijkdom is, al werd dit dan ook door Aristoteles op scherpzinniger wijze dan door Smith aangetoond; maar dat ook de eenzijdige bevoordeeling der industrie aan een volk geen rijkdom kan brengen.

En al heeft Quesnay dit laatste misschien in wat al te krasse termen gezegd, zijn gedachte dat de landbouw, zoo niet de eenige, dan toch zeker de eerste en oorspronkelijke bron van welvaart is, is even eenvoudig en natuurlijk als onwederlegbaar.

Niet alleen verschaft de landbouw den mensch datgene, wat hij voor alle andere dingen noodig heeft om te kunnen leven, zoodat landbouw dus 'primair' is, het eerste begin van alle welvaart oplevert; maar bovendien is bij landbouw een productie-factor werkzaam, die bij alle andere productie vrijwel ontbreekt: de levenskracht der natuur.

Door zijn arbeid maakt de boer den grond los en poreus, hij brengt er mest in en zaaikoren en dit alles eischt den vlijtigen arbeid van allen dag; maar de natuur doet de tarwe en de rogge groeien. Houdt de boer vee, hij beschermt en verzorgt het; maar de natuur is het, die het vee doet geboren worden en groeien en het onder meer ook de voedzame melk doet geven. Zoo is bij den landbouw de natuur een productiefactor, over welken de industrie niet aldus beschikt; deze kan wel de arbeidskracht der natuur in den vorm van wind, vallend water, brandstof, electriciteit, aanwenden, waardoor de kracht van den menschelijken arbeid wordt vermeerderd; maar ook dan blijft de industrie beperkt tot het omvormen van goederen, waartoe de grondstof

reeds aanwezig was; de landbouw brengt het primaire product, de grondstof zelve voort.

Om deze twee redenen: de meest dringende verbruiksbehoefte en de voorziening daarin door de levenskracht der natuur zelve, moet alle volkshuishouding bij den landbouw beginnen.

Hieraan voegt Quesnay nu de opmerking toe, dat de natuur het den landbouwer niet gemakkelijk maakt, de levende schatten, die zij uit den bodem kan doen voortkomen, tot wasdom te brengen. Om dat te kunnen doen, moet de landbouwer zich eerst van alle daartoe noodige hulpmiddelen voorzien: niet alleen gereedschappen en zaaigoed, maar ook beesten om als arbeidskracht te dienen en om den onmisbaren mest te leveren. Om zich hiervan te voorzien, moet de boer uitgaven doen. En daarom moet de prijs van zijn eindproduct weder zoodanig wezen, dat hij tot het doen van deze noodzakelijke kapitaalsuitgaven in staat is.

'Een kleinbedrijf (mauvaise culture)', zegt Quesnay (bl. 243), 'eischt zeer veel arbeid; maar, daar hij, die het bebouwt, de noodzakelijke uitgaven niet doen kan, blijft zijn werk onvruchtbaar; hij gaat te gronde en de domme burgers schrijven zijn ongeluk aan zijn luiheid toe.'

De landbouw is het begin van alle volkshuishouding:

'Een Staat, die, om de industrie te bevorderen, de prijzen der landbouwproducten drukt, gaat te gronde; wänt als de landbouwer niet schadeloos wordt gesteld voor de groote kosten, die zijn bedrijf van hem eischt, dan verdwijnt de landbouw allengs; het volks verliest dan de inkomsten uit zijn bodem; en de arbeid der nijverheid kan niet meer worden betaald; fabrikanten, handwerkslieden, daglooners, boeren, lijden armoede en kunnen niet meer bestaan.' (Maxime IX. bl. 237).

'Handel en industrie kunnen alleen bestaan van den landbouw.' (bl. 216.)

'Men moet de wortels van den boom verzorgen en niet de zorg tot de takken bepalen.' (bl. 208.)

Want de landbouw is de eenige oorspronkelijke bron van den rijkdom der Staten.

De 'Nationale Bond Landbouw en Maatschappij' zegt het zeer juist:

‘Een intensieve exploitatie van den bodem is alleen mogelijk bij een prijspeil der landbouwproducten, dat het mogelijk maakt veel arbeid en kapitaal op een beperkte oppervlakte aan te wenden.

Gezonde ruilverhoudingen tusschen de verschillende bevolkingsgroepen zijn noodzakelijk ter verkrijging van de grootst mogelijke nationale welvaart.

‘Voor die gezonde ruilverhoudingen is op de eerste plaats een juiste verhouding tusschen de belooning van landbouwarbeid en die van anderen arbeid een vereisdite.’

De taak, die de regeering wacht, is niet gering. Niet alleen moet worden gestreefd naar een juiste verhouding tusschen landbouw en industrie, indien wij een oogenblik alle factoren der volkshuishouding onder deze twee algemeene termen mogen samenvatten; doch niemand zal beweren, dat, naast den steun behoevenden landbouw, de industrie een onbezorgd bestaan voert. Juist de industrie is het, die, het gros van het leger der werkeloozen oplevert. Leidende mannen van nijverheid, scheepvaart en handel zien hun bedrijven wankelen, die door hun vaders en voorvaders werden opgebouwd en die duizenden en duizenden arbeiders een bestaan verschaften. Het zijn niet alleen de boerenerven, die dikwijls met hypotheken zijn belast, wier waarde vaak den eigendom gaat overtreffen; maar ook de gansche middenstand leeft zwaar onder schuld, heeft zijn bedrijfskapitaal zien verdwijnen en ziet dagelijks de zorgen zich hooger opstapelen boven zijn hoofd. Wie in vrije beroepen of van vaste inkomsten onbezorgd meende te kunnen leven, voelt dagelijks den klop der zorg aan zijn deur. Geen gebied van het volksleven is er, waarop geen nood geleden wordt. En honderdduizenden en nog eens honderdduizenden werkeloozen zijn naar den zelfkant der samenleving gedreven, waar zij een leven voeren van ellende en gebrek aan al het noodige en slechts voor den onmiddellijken hongerdood zijn behoed.

Had Napoleon destijds na de Fransche revolutie aan zijn broeder Lucien gezegd: ‘Wij hebben geheel Frankrijk opnieuw op te bouwen’, het schijnt niet vermetel te erkennen, dat thans de geheele Nederlandsche volkshuishouding opnieuw opgebouwd worden moet.

Natuurlijk kan dit niet anders geschieden, dan volgens een naar alle zijden wèl overwogen plan, waarvoor Ir. Westhoff op zijn gebied een bijzondere bijdrage heeft geleverd, een plan echter, dat de geheele volkshuishouding zal moeten omvatten. Daarbij komen dan ook vragen van handels-politiek, financieele politiek en monetaire politiek aan de orde, waarnaar hier zelfs niet kon worden verwezen.

En even natuurlijk is het, dat zulk een plan niet zonder beschikking over de feitelijke gegevens zal kunnen worden ontworpen.

Dit kan echter niet het onderwerp van dit opstel zijn en dit kan ook door niemand in een enkel opstel worden behandeld.

In dit opstel werd enkel een aankondiging van het Rapport-Westhoff beoogd.

Het rapport van Ir. Westhoff dwingt grooten eerbied af door de bewonderenswaardige zorgvuldigheid, waarmede een materiaal van ontzaglijken omvang is verwerkt; evenzeer echter door de niet voor weerlegging vatbare logica, waarmede de aan het Rapport ten grondslag liggende gedachtengang is opgebouwd.

Tot haar beknoptsten vorm teruggebracht, is deze logica echter zeer eenvoudig: loon voor werk verdient om alle redenen verre de voorkeur boven steun bij werkeloosheid.

Wanneer nu gegeven is, dat dit werk moet worden gevonden door het te verschaffen, dan spreken twee dwingende overwegingen: ten eerste, dat het dan werk moet zijn, waarvoor het grootst mogelijke aantal werkloozen geschikt is en ten tweede, dat het zooveel mogelijk werk moet zijn, waaruit blijvende werkgelegenheid voortvloeit.

Het eene en het andere doet zich voor bij cultuur-technische werken, dus ontginningen, ontwateringen en dergelijke.

De blijvende werkgelegenheid echter, die, na afloop der werkverschaffing, uit het ontginnen van woesten grond tot bouw- of grasland, uit de verbetering van reeds aanwezigen cultuurgrond en uit de verdere in het Rapport genoemde werken voortkomt, betreft juist dit gebied en dit bedrijf, dat bij een herstel der volkshuishouding het eerst voor de zekerheid van een zelfstandig bestaan in aanmerking komt: het landbouwbedrijf.

De conclusie ligt nu voor de hand.

Aangezien de werkeloozen, om een woord van Dr. A. Kuyper te herhalen, niet kunnen wachten, ‘geen dag en geen nacht’, zoo moet natuurlijk de werkverschaffing door de bewerking van cultuurtechnische objecten, gelijk zij door Ir. Westhoff in zijn Rapport werd beschreven, met kracht worden voortgezet en verder aangevat.

Dit neemt echter niet weg, dat het de plicht van de regeering blijft, het niet bij de symptomatische bestrijding van werkloosheid door werkverschaffing te laten; maar alle energie er op te richten, dat de volkshuishouding geen werkloozen meer voortbrengt en dus alle aandacht en alle zorg, waartoe zij in staat is, aan te wenden aan de oplossing van het vraagstuk van het Herstel der Volkshuishouding.

Verzen door Steven Barends.

Lied van het legioen

Viva la muerte!

Kameraad, wij hebben zoovéel al gekend
rijkdom en weelde en armoe op 't end -
Wat is ons van alles gebleven?
Geen paard en geen flesch en geen cent.

Wij hebben in zoovéle armen gerust,
hebben rijpe en bittere monden gekust.
Wat hebben we nog in ons leven?
De vlag van het regiment!

En er is nog zooveel, wat ik lang al vergat
sinds ik 't eerst een geweer op mijn schouders had;
Straks gaan we de andren weer tegen;
dan weet ik niets meer dan den dood.

Maar nooit hebben wij nog iets beters gedaan,
dan zoo, halfgebukt, door den nacht te gaan
in dien allergenadigsten regen
van lood.

Wij schrijden noordwaarts

Voor Truuske.

Wij schrijden Noordwaarts. Ook wanneer wij Zuidlijk zwerven,
blijft onze laatste, hoogste hoop het Noorderlicht.
Wij kunnen strijdend leven en rechtopstaand sterven
wanneer ons hart maar steeds op Thule is gericht.

Wij droomen Thule diep in sterke droomen
waar eer nog telt, waar heeren machtig zijn
met onbevlekt blazoen, wier moed niet is te toomen
en blonde vrouwen leven, wonderbaarlijk rein,

zoo groot van oog als strak-volmaakt van leden
en trotsch en vruchtbaar. Waar het dennenwoud
der zielen van die lang in 't niet vergleden
bewaart. Wanneer de herfst de toppen goudt

ten laatsten avond, staan hun stemmen op en spreken
en spreken steeds van wat elk hunner leed
om Thule, wat elk droeg en wist te wreken
en van het laatste zwaard, dat door den harnas beet.

Dit is ons ras. Dit roept ons om te keeren
waar wij nog zuiver zijn, en onvermengd van bloed
Laat andren zon en Zuid. Ons is het land speren.
Wij schrijden Noordwaarts - Thule tegemoet.

Reactie of reconstructie door Louis Knuvelder.

Dat onze cultuur ziek is, en welhaast dood genoemd mag worden, is een wijsheid die door iedereen evenzeer verkondigd en aanvaard wordt. Of men er de eene of de andere naam voor kiezen wil; over het feit op zich is een roerende eensgezindheid merkbaar tusschen lieden die overigens geen enkel punt van overeenkomst hebben.

Het constateeren van een dergelijk feit is trouwens ook niet zoo buitengewoon moeilijk, men hoeft er niet eens zwaar voor te studeeren. Het is voldoende, een stel normaal-gezonde oogen in het hoofd te hebben en deze onbevangen te laten rondgaan, - en de waarheid dringt zich als vanzelf en onweersprekelijk aan ons op. Op welk gebied des levens men zich ook begeeft, overal is het een zelfde verschijnsel. Verval, vervlakking, nivelleering. Na zich eens verdiept te hebben in vroeger tijden (de goeie ouwe tijd van onze grootvaders, immers), waarin deze ziekteverschijnselen nog niet aanwezig waren of nog niet zoo funest gewerkt hadden, voelt men een zeker heimwee in zich, en lijkt het welhaast iets sprookjesachtigs.... er was eens een tijd....

Er was eens een tijd (er waren tijden) waarin Europa èn Nederland in werkelijkheid een grootsche en bloeiende cultuur bezaten; waarin de bloei der gemeenschap en die van 't geestesleven tegen elkaar opwogen (als men niet zeggen wil dat de eene bloei door de andere gestimuleerd werd).

Maar evenzeer waren er tijden, waarin alle bloei en alle cultuur ten ondergang gedoemd schenen en reddeloos verloren. Niet alleen in die perioden waarin een barbaren inval van buitenaf dezen ondergang nabij bracht. Misschien kon men zelfs zeggen

dat een cultureel gezond volk voor een dergelijken inval niet zoo bijster benauwd hoeft te zijn; uit het feit dat dit volk immers beschaving bezit, volgt vanzelf dat het hooger staat dan het invallende barbarendom. Zoodat een dergelijke inval wellicht niet zoo erg is (= makkelijker te boven te komen) dan de inwendige verrotting der aanwezige beschaving, oftewel de opstand der horden *binnen* het eigen volk. Een cultuur of een volk, waarin deze opstand der horden in werking treedt, zal veel grooter moeilijkheden door te maken krijgen. Want hier valt minder een bruut geweld door geestelijke middelen te temperen (zooals wel het geval is bij een barbaren-inval in een geestelijk gezond volk) dan wel stelling te nemen tegen een zekere decadentie in 't eigen volk, van binnen uit zich òp werkend.

In de bestudeering nu van de eigentijdsche verval-periode zou men dezen weg kunnen begaan: uit een cultuur-historische bronnenstudie ware na te gaan, welke overeenkomsten en welke verschillen er zijn tusschen de vervalperiode die wij heden doorleven en die welke vroeger te registreeren waren. Vielen er de noodige overeenkomsten aan te wijzen, dan zou men tot een eender-geaard proces mogen besluiten; waren er meer verschillen dan overeenkomsten, dan verwachte men een heel ander proces.

Er ware op die wijze zeker een interessante studie tot stand te brengen. En het materiaal zal zeer zeker in voldoende mate voorhanden zijn; ik denk aan werken als van Huizinga, Burckhardt, Mommsen, Sombart e.a. Er zou alleen gevraagd kunnen worden of zulk een werk ons de afdoende middelen tot herstel aan de hand zou kunnen doen.

Want, als allen het er over eens zijn dat we in een vervaltijd, in een crisisperiode of wat ook verkeeren, dan moet men het er toch evenzeer mee eens zijn, dat er getracht moet worden, dezen crisis te boven te komen. De medicus die een prachtige diagnose stelt van het lijden van een patient, zal zoo goed mogelijk moeten trachten dit lijden te verlichten en te verbeteren, op straffe van en slecht medicus genoemd te worden. Aan alleen maar een diagnose ‘hebben we weinig’. Het is nu juist onze grief tegen sommige zeer geleerde heeren die prachtig de diagnose weten te stellen van het geestelijk lijden van onzen tijd, dat ze zoo uiterst weinig weten te vertellen over deze verlossing uit dit lijden. Men

hoeft nog niet direct het verwijt te verdienen dat ons naar 't hoofd geslingerd werd (als zouden we in onze onbevoegdheid er op uit zijn ‘beroemde mannen te verguizen’ of iets dergelijks) als men constateert dat een doctorsbulle in de sterrenkunde nog geen bekwaamheid geeft tot een juiste therapie bij kanker. Met andere woorden: uit het feit dat iemand een uiterst knap historicus is, volgt nog niet noodwendig dat hij direct in staat is, den weg ter verlossing uit de huidige crisis te wijzen. Het is wèl zaak, dergelijke dingen uit elkaar te houden, wil men niet door een foutief-gegronde bewondering op dwaalwegen geleid worden, en zelf het verwijt van oppervlakkigheid verdienen.

Met name voor de verlossing uit de huidige crisis, meen ik dat we niet ‘critisch’ genoeg kunnen staan t.o.v. hen die zich als ‘leider’ aandienen voor dezen tocht. Voor wat den persoon van een dergelijken leider betreft, en de eischen waaraan hij dient te voldoen, moge ik verwijzen naar mijn artikel ‘Leiding en Leider’ in het Novembernummer van den vorigen jaargang. Voor wat de werkzaamheden, of juister: de grondslagen hiervan, betreft, mogen de volgende bemerkingen dienen.

Bij het bezien der ups and downs in den historischen gang van onze cultuur, valt wellicht op, dat de meeste ‘hervormers’, de meesten van hen die althans eenige poging tot saneering waagden, eenzelfde soort fout maakten - waarvoor het zaak zal zijn dat dit geslacht zich hoede. De fout die hier bedoeld is, kan niet korter omschreven worden dan door te zeggen dat hun werken in den grond niet veel anders waren dan een.... reactie. Als zij op zeker oogenblik moesten constateeren dat de wereld op den verkeerden weg was, meenden zij voldoende te doen door zuivere reactie te plegen tegen de tot dat oogenblik in gang zijnde actie. Nu is dit - in zeker opzicht - zeer begrijpelijk. Het is heusch niet alleen in de scheikunde een wet dat actie een reactie verwekt; in het menschelijke leven als geheel bezien geldt deze wet evenzeer. Als een voorbije generatie in een bepaalde richting geageerd heeft is het tamelijk logisch dat een jonger geslacht (als er geconstateerd moet worden dat de actie der ouderen naar een verkeerd uiteinde voerde) in de tegenovergestelde richting gaat reageeren. Als de slinger van een klok naar links gegaan is slaat ze terug naar rechts, en omgekeerd.

Een dergelijk verschijnsel is zoo voor de hand liggend, psychologisch gezien, dat zeer velen geneigd zijn, het feitelijk als een soort levensnoodzaak te beschouwen. Waneer er in ernst geaccepteerd wordt dat een jonger geslacht nu eenmaal niet de afgetreden paden van een vorig kan bewandelen, dan schijnt hieruit noodzakelijk te volgen, dat het regelrecht er tegen in moet gaan. Een nieuwe strooming schijnt slechts te kunnen bestaan als reactie op het voorbije.

Moge het feit van reactie te zijn ook al de oorsprong van iedere nieuwe strooming wezen, dan is het nog een vraag of het ook noodzakelijk is dat zij het *wezen* dezer strooming vorme. Anders gezegd: op een these is niet slechts te reageeren met een antithese; wil men uiteindelijk tot resultaat komen, dan moet er getracht worden naar de synthese. These en antithese zijn tenslotte slechts onvolmaakt, zij worden samen opgeheven in de synthese. Actie en reactie zijn de onvolmaakten, zij worden opgeheven in de.... reconstructie.

Een beweging wier wezen niet méér is dan reactie (en de meeste hervormingspogingen moeten hiermee gekenmerkt worden) heeft verscheidene eigenschappen die haar feitelijke onvolkomenheid veroorzaken.

Op de eerste plaats is een zuivere reactie in hoofdzaak slechts passief; zij wordt a.h.w. opgewekt door, zij bestaat slechts bij de gratie van, de actie. Omdat deze actie er was, verkeerd is of verkeerd geacht wordt, ontstaat er reactie tegen.

Hieruit volgt dat een reactie voor het overgroote deel ook slechts negatief is; zij begint met te ontkennen wat vroeger bevesstigd werd, en te bevestigen wat vroeger ontkend werd. Maar dan heeft deze bevestiging nog een negatieve karaktertrek doordat ze slechts bestaat als ontkenning van een vroegere ontkenning.

Een reactie kàn opbouwend zijn, maar dan is ze dit slechts per toeval; doordat ze gericht is tegen een afbrekende actie. Een reactie tegen een opbouwende actie is noodzakelijkerwijs afbrekend.

Uit haar aard is een reactie ook eenzijdig, in de verkeerde zin van het woord. Tegen de eenzijdigheid waaraan de actie mank ging, stelt zij hààr eenzijdigheid, zonder voldoende te beseffen dat op zeker moment elke eenzijdigheid even funest is.

Dit alles bij elkaar zijn nu direct geen eigenschappen waardoor de reactie voor dit oogenblik wenschelijk moet blijken. Als wij het er over eens zijn dat de huidige beschaving doodgebloeid is en dat er een andere moet komen, dan hebben we er evenzeer mee eens te zijn, dat deze nieuwe *zoo goed mogelijk* moet zijn, en niet slechts een andere geaardheid van dezelfde dwalingen. Wij zullen ons dus te wachten hebben voor de al te gemakkelijke en uiterst bedriegelijke verlokkingen tot een zuivere reactie.

Wellicht een der duidelijkste voorbeelden van een zuivere reactie, mag nog steeds gezien worden in het Marxisme. Ook hij die dit stelsel niet wenscht àf te wijzen op grond van een godsdienstige overtuiging, moet het Marxisme onvolledig en onjuist achten omdat het alle kenmerken vertoont van een typisch reactieverschijnsel. In zooverre er ooit absoluut gesproken mag worden, kan er hier absoluut gezegd worden: het Marxisme bestaat slechts als reactie tegen het kapitalisme. Was het kapitalisme de dwaling naar de eene kant, het Marxisme was een even groote dwaling naar de andere zijde. Bij al de geweldige schijn van activiteit, is het Marxisme in dezen uiterst passief: de Marxistische staat kan niet gebracht worden dan nadat enkele voorwaarden vervuld zijn niet alleen, maar slechts nadat een zeker aantal stadia doorloopen zijn. Tegenover den kapitalistischen mensch weet het niets anders te stellen dan den proletarischen mensch, die in wezen niet van den kapitalistischen verschilt. Evenzeer als het kapitalisme, kent het Marxisme slechts den stof en de stoffelijke zijde van het leven - het wil dezen stof slechts anders beschouwen als het kapitalisme.

Het moge dus duidelijk zijn dat het Marxisme, zelfs in zijn meest moderne vormen, onaanvaardbaar is tot herstel onzer cultuur, daar het in wezen even onvolledig is als het kapitalisme. (Bij een nauwkeuriger bestudeering zou wel blijken, dat het Nationaal-Socialisme dezelfde typische reactie-eigenschappen heeft, en dus evenmin te aanvaarden is.)

Willen we de geschiedenis niet te diep ophalen, dan zou gezegd mogen worden dat de kapitalistische periode de actie geweest is (of, als men wil, de these) - dat het Marxisme de reactie was (ofwel de antithese) en dat het er nu om gaat, te zoeken naar de.... reconstructie (de synthese).

Het opstellen van deze drieluik, en het kiezen van kapitalisme

en Marxisme als resp. these en antithese, is waarlijk niet uitsluitend willekeurig. Men kan de kapitalistische periode niet ontzeggen dat zij, bij alle fouten die haar aankleven, een periode van actie was. Men meende inderdaad een geheel nieuwe these, een geheel nieuwen mensch, te kunnen vormen. In de geweldige uitvindingen en ontdekkingen zit ontegenzeggelijk een dosis activiteit verdisconteerd, waarop het Marxisme (zie het reactiekenmerk) niet kan bogen. Dit laatste kon slechts ontkennen, naar het andere uiterste overhellen. Het kon nog minder als het kapitalisme, pretendeeren iets *nieuws* te brengen; het bracht slechts een andere (tegengestelde) vorm van wat het kapitalisme als these geponeerd had.

Hoe onjuister de these, hoe onjuister in verhoogde graad de antithese. Hoe verkeerder de actie, hoe verkeerder in hoogere graad de reactie.

Het zal tijd worden dat wij inzien, met de reactie niets verder te komen, en dat wij ons gaan bezinnen op de reconstructie.

Ook in dit geval geeft de term alreeds tamelijk duidelijk aan wat ermee bedoeld is; re-constructie: een her-opbouw van den grond af aan. Een gebouw dat oud en ouder geworden is, bereikt op een gegeven moment een dusdanige toestand dat het niet meer te stutten is, het moet van den grond afaan ge-re-construeerd worden. Alle stutjes en gedeeltelijke herstellinkjes zijn goed zoo lang het gebouw zelf nog krachtig overeind staat. Is dit niet meer het geval, dan helpt er niets meer dan een her-bouw.

De eigenschappen van een reconstructie zijn dan ook aanlokkelijker (al zijn de eischen ook zwaarder) dan die van de reactie.

Als oorsprong der reconstructie kan niet uitsluitend iets negatiefs gezien worden. Natuurlijk is een reconstructie pas noodig als er gebleken is dat het bestaande niet meer voldoet omdat het onjuist is. Maar de reconstructie ontstaat niet uitsluitend *omdat* men tegen iets anders wil ingaan; zij ontstaat in eerste instantie omdat men actief, het beste en volledigste wil, en bij confrontatie gebleken is dat het bestaande hieraan niet voldoet. Al zal dus een vervaltijd kans bieden tot keuze tusschen reactie of tot reconstructie, dan zal toch een reconstructie een actiever karakter hebben dan een reactie, omdat ze uit een actiever mentaliteit ontstaat.

Niet alleen is de reactie actief, zij is ook positief. Men zou haar een zekere vorm van ‘verwaandheid’ kunnen toeschrijven, omdat ze zich niet op de eerste plaats interesseert voor de fouten van het verleden, maar haar grootste interesse gaat uit naar de toekomst. Wat het verleden bevestigde of ontkende, interesseert haar slechts in zooverre zij het benutten kan voor haar opbouw van den toekomst. Zij is niet afkeerig van de ‘lessen der historie’, maar erkent deze lessen niet om er tegen in te blijven gaan of om haar toekomst op te stellen als persé het tegengestelde van 't verleden. Haar toekomst ontwerpt ze zélf, omdat ze zich bewust is dat die toekomst de synthese moet zijn. Zij vraagt van 't verleden niet: hoe was dit gericht, dat ik juist andersom kan gaan; zij zegt: ik ga zoo en zoo. Wat het verleden bevestigde of ontkende wordt door haar niet principieel andersom gezien. De reconstructie staat dus t.o.v. het verleden veel objectiever dan de reactie: deze vindt alles van 't verleden à priori verkeerd; gene erkent goed en verkeerd juister.

Daarom is de reconstructie inderdaad opbouwend in elken zin van het woord. Zij heeft geen noodwendige partipris tegen elementen van het verleden, zooals de reactie. Zij onderzoekt alle elementen slechts op hun deugdelijkheid, en is dus vóór alles.... veelzijdig.

Dit echter moet goed verstaan worden. Evenzeer immers als deze veelzijdigheid is een zekere eenzijdigheid een noodzaak voor de reconstructie. Deze is een heel andere eenzijdigheid dan die der actie en der reactie. De eenzijdigheid der actie en reactie is er een van bekrompenheid, deze der reconstructie is er een van juistheid. Opvallend is nu, dat èn de actie èn de reactie, die de eenzijdigheid bezitten uit de aard hunner bekrompenheid, b e w e r e n veelzijdig te zijn en de eenzijdigheid der reconstructie als fout aanwijzen. De reconstructie zal te zorgen hebben dat ze haar eenzijdigheid durft erkennen en durft poneeren als noodzakelijk en juist.

Welke is deze eenzijdigheid der reconstructie? Het is in wezen geen andere dan die, welke we getracht hebben als noodzakelijk te toonen in ons artikel over ‘Vrijheid der Wetenschap’. Het is, met andere woorden, de eenzijdigheid die voortvloeit uit de noodzaak om de reconstructie te grondvesten, en wel, te grondvesten

op een zeer bepaald standpunt. Het is de noodzaak om voor elk gebouw, zij het een stoffelijk of een geestelijk, een basis te hebben waarin de fundamenten stevig verankerd kunnen. Het is de eisch van een.... grondovertuiging.

Nu kan men hierover weer de meest uitgesponnen debatten gaan openen; er valt niet te ontkomen aan de eisch als zoodanig. Men moge even buiten beschouwng willen laten, op welke wijze deze grondovertuiging tot stand kome; om accoord te gaan met de constateering dat een waarachtige reconstructie, dat een waarachtige cultuur-opbouw, onmogelijk zal zijn, als ze niet steunt op een grondovertuiging. Het is juist het hopelooze van een reactie dat ze moet reageeren 'quand même', dat ze zich moet làten richten door de richting der actie. En het is juist de tragiek van onze huidige cultuur dat ze, in haar vrees voor een grond-overtuiging, verdwaasd is tot ontelbare elkaar tegensprekende 'meeninkjes' waartusschen met den besten wil geen harmonie meer te vinden is.

Wanneer we meermalen het Leven (en voor een cultuur geldt onherroepelijk hetzelfde) vergeleken hebben bij een gebouw, waarin een stijlvolle harmonie dient te heerschen, dan is het toch logisch, dat een dergelijke stijlvolle harmonie slechts kan gebouwd worden op een zeer bepaald standpunt. Willen wij dus uit de huidige chaos ooit komen tot een ge-vorm-de toekomst, dan zal het onherroepelijk noodzakelijk zijn dat we, na hoe voorzichtige overwegingen ook, ertoe komen, een zeer bepaald standpunt te aanvaarden als het eenig-juiste. Deze grondovertuiging zal uiteraard in overeenstemming moeten zijn met de karaktertrekken van ons volks-eigen, zoo als dit in den loop der historie tot een wezenlijkheid is gegroeid. En in het steunen op deze grondovertuiging nu, is gelegen de eenzijdigheid welke een gezonde reconstructie noodzakelijk zal moeten kenmerken; men kan en mag niet willen trachten, twee of zes basissen tegelijk en als volkomen evenwaardig te doen accepteeren. Eén gebouw kan slechts op één basis rusten, een reconstructie onzer cultuur evenzeer.

Is eenmaal deze eenzijdigheid als noodzaak tot grondslaglegging erkend, dàn komt het woord aan de meest volkomen eisch tot veelzijdigheid. Op den grondslag dezer eenzijdige grondovertuiging (die in werkelijkheid een breeder basis zal blijken dan

welke ‘veelzijdige’ ‘meeningen’ ook) moet te werk gegaan worden met inachtneming van de uiterste veelzijdigheid.

Dit wil zeggen: bij deze reconstructie zal men in het oog moeten vatten *alle* mogelijke factoren die maar in aanmerking kunnen komen om aan den opbouw van een menschelijke cultuur dienstbaar te zijn. Bij het bepalen der richtlijnen mag niet gewerkt worden volgens de reactie-methode (= verwerpen wat vroeger aangenomen werd, en omgekeerd) maar volgens de eigen methode der reconstructie. Deze methode gaat, inplaats van indirect afhankelijk te zijn van het verleden, geheel zelfstandig te werk, doordat zij zich bezint op de diepste grondslagen van wat zij te bouwen zal hebben.

Zij heeft te bouwen een menschelijke cultuur; zij heeft dus acht te geven op alle factoren van den mensch en op alle factoren van de cultuur. Hierdoor wordt zij niet slechts veelzijdig, maar àlzijdig.

Eenmaal haar basis gevonden hebbend, zal de reconstructie hieraan alle denkbare elementen toetsen om te zien wat voor haar bruikbaar is en wat verworpen moet worden. Zij zal niet trachten, het leven te verstikken in een doodende uniformiteit of in een zwart-wit schema; zij zal alle denkbare variatie's erkennen, mits deze positief zijn en deugdelijk voor den cultuur-bloei. Zij zal het huis bouwen waarin vele woningen zijn, al wordt ook niet toegelaten hij die binnenkomt met de vooropgezette bedoeling, het huis te ondergraven. Dit is een eisch van geestelijke hygiène, die een nuchter mensch niet kàn afkeuren.

Het schijnt, willen wij naar een nieuwe cultuur op gaan, wel noodzakelijk dat er op deze wijze re-constructief te werk gegaan worde. Al zal dit wat zwaarder zijn dan de loutere reactie, de opgave is deste grootscher voor dit geslacht.

Verzen door Frouwien Kuyper.

Duintop

Eén oogenblik, na ingespannen stijgen,
hoog boven 't bonte leven uit te staan,
waar alle dingen and're waarden krijgen
en alle leeg gerucht heeft afgedaan.

De stad te zien, die in de verte ligt:
gekarteld silhouet aan 't blauw der luchten,
waar witte wolken traag langshenen vluchten,
als vouwt de wind een wond'ren waaier dicht.
En, bij den val van 't late middaglicht
de zee te zien, in ongerepten luister,
haar stem verstaan in 't zuivere gefluister
der branding, als het eeuwig-eend're lied,
dat uitvloeit naar een eindeloos verschiet
en dat, ook door den doolhof onzer zorgen
verwachting stuwt van immer-nieuwen morgen.

Eén oogenblik in aandacht stil te staan,
om dan een schoon geschenk mee uit te dragen,
tot waar beneê in 't grauw bestek der dagen
vermoeide menschen - blinde menschen gaan.

De stem

Terwijl de scheem'ring uitvloeit over 't land,
volg ik een wegje langs den havenkant.
Kalm ligt de zee - ternauwernood bewogen -
en eenzaam drijft daar aan den wijdgebogen,
diepblauwen koepel van de lucht, de blanke maan.
Vèr over 't water stroomt een glanzend-zilv'ren baan,
zich rimp'lend om den boeg der kleine schuiten,
die, over 't ruime arbeidsveld daarbuiten,
behendig nu den steven wenden, om
te keeren naar de veil'ge havenkom.

En aan den dijk, het stille dorp voorbij,
staat, achter schraal-gewassen boomenrij
het oude huis, van schaduwen omgeven....
Door 't hoekraam komt verflauwd een lichtstraal beven.
't Is of de middenvensters, strak met luiken dicht,
gesloten oogen zijn in lief-vertrouwd gezicht.
De geur der vlier bewaart m'een zoet verleden,
ik heb een oud, verloren land betreden,
maar 't is in nieuw bezeeren, dat ik mis
de eene stem - die lang verklonken is.

Voetstappen

Het avond-donker aan mijn raam
vervaagt de dingen tot hun naam
en roept er, in vertraagd gebaren.
het luide leven tot bedaren.
Een eenzame lantaren plekt
haar bleeken schijn. De regen lekt
door 't naakte tak-gewar der boomen
en uit een duist're verte komen
in monotone regelmaat
voetstappen door de stille straat....

Dit is het uur der doelbewusten,
het uur van hen, die met gerusten
en afgemeten, zeek'ren tred
voorbijgaan. Zij, die zonder het
te weten, in den lichtkrans buiten
hun donkere gestalte sluiten.
Een snelle, schaduwende veeg
betast het raam - laat het weer leeg -
En stàppen, vager dan tevoren,
gaan in de duisternis verloren....

De populier

Zij kwamen 's ochtends aan zijn voet bijeen
en tastten met hun oogen tot de takken,
als in beraad, hoe 't levend hout te hakken,
dat - windbewogen - zich te weren scheen.

Làng stond de boom daar, koninklijk alleen
tusschen de huizen - een dier smalle vakken
van licht misdeeld - en droeg over den strakken,
gesloten dakenrand zijn glorie heen.

Toen, bij het schrijden van een laten, loomen
Septemberdag, is 't veege uur gekomen:
blank blonk het snoeistaal aan den donk'ren stam.

Dàn sloeg het toe. En even later kwam
't gerucht van brekend hout. Van alle boomen
was het van dezen, dat ik afscheid nam.

Grachtje

Wanneer de strakke gevel-lijnen
niet langer scherp geteekend staan,
en bleeke kruisen van kozijnen
in 't nevelfloers verloren gaan,
dan hangt het lamplicht stil te glanzen
uit schrijn van duist're vensternis,
dan worden muurgevaarten tràns en
waarachter iets verborgen is....
Dan vloeit het donk're water samen
en leent den spiegel aan het licht,
als om het wonder te beamen,
dat in den glans besloten ligt:
een wonder, dat in 't hart wil dringen
en temp'ren daar het eigen leed,
van wie in elk der stralenkringen
wat menschenvreugd' en weemoed weet.

Augustus

Wond're sfeer van 't zomerbosch:
Schemer. - Bitter-zoete geuren,
takken, die hun bladers beuren,
langs de stammen, licht en los,
met een tintelend gewemel
naar den verren, blauwen hemel.
Zonne-sprank'ling op het mos.
Warreling van wilde bramen,
die haar ranken al tezamen
vlechten tot een rijken dos.
Vruchtjes, die bij 't zonne-stoven
ons een milden oogst beloven
in een eersten, bleeken blos.
Kleine, luchtige geruchten
van wie onze naad'ring duchten...
Ergens trilt een loover-tros.
Stilte. - Slechts de blaad'ren fluist'ren
't oud verhaal dat ons doet luist'ren.
En de tijd betoomt zijn ros. -

Kentering

Het doode water van de gracht
draagt dicht opeen de breede boorden
van tjalken, die daar aan hun koorden
gebonden liggen - onbevracht.

De vaantjes boven 't naakte want
der overeind gelaten masten,
bewegen in den wind en tasten
naar verten achter stad en land.

Maar 't leege uur verglijdt langszij,
traag als het water om de roeren,
onmachtig hen der rust t'ontvoeren
van dit meedoogenloos getij....

't Is of een lang-weerhouden klacht
zich baanbreekt in den kreet der meeuwen,
wanneer z'elkaar met schorre schreeuwen
najagen langs de kale gracht.

Een klein lantarenlicht vonkt rood
vanuit een roef. 't Wordt langzaam later.
De avondwind strijkt over 't water
en loome deining wiegt de vloot.

Herfst

Nu staan de bladerlooze boomen
als doode dingen in den dag,
Nu dooven alle zomer-droomen
in laag-neerhangend nevel-rag.
Nu groeien wolken tot gedrochten
den huiverenden hemel in....
Verbeten storm bereidt zijn tochten
bij 't onafwendbaar herfst-begin.

Nu gaan de korte middag-uren
al sneller over in den nacht,
Nu wijkt de schaduw niet van muren,
die 't zonlicht goud te kleuren placht.
Nu beukt de wind op dak en deuren,
doorwoelt er 't rillend klimop-blad....
Verbleekte rozen staan te treuren
in tuin, die eens haar schoon bezat.

Nu schraagt een simp'le zonne-pijler
den looden last van 't late jaar,
Nu wordt het veege licht al ijler:
November houdt het doodskleed klaar.
Nu breekt, voor wie niet meer begeeren,
den lamp-doorschenen avond aan
en doet hen, uit bewust-ontberen
naar stil-berusten overgaan.

Ideaal door Scopulus.

Meisje, met je mooie handjes,
Meisje, met je witte tandjes,
Die zoo schitteren en flikk'ren,
In 't zonlicht kunnen blikk'ren
Als je met je lipje trekt,
Die verdwijnen wen je oogjes
Nauw geloken, kleine boogjes,
Tranen wellend laten gaan,
Die zich in je lipje bijten
Bij de plagende verwijten
Je door mij weleens gedaan,
Wat zijn toch je kleine oogjes
lief en mooi;
Hoe bevallig valt het kraagje
in een plooi
Om je fijne blanke nekje,
o zoo teer,
Dat zich razend snel kan draaien
heen en weer
Als wij allen om je staan,
Pogend gunsten te verwerven,
Ons maar zelden toegestaan,
Meisje, ach wat is het jammer
Dat je maar zoo zeldzaam bent,
Meestal blijkt het liefste meisje
Nukkig, koppig en verwend.
Dat is juist de oorzaak, kindje,
Dat ik jou maar nooit vergeet;
Och je bent zoo lief, mijn meisje,
Juist omdat je het niet weet.

Bij de nagedachtenis van Co Breman door Martien Beversluis.

Toen ik eenige weken geleden te Laren in het hooge en vredige atelier van den onlangs verscheiden kunstschilder Co Breman de nagelaten werken nog eens mocht zien, kwamen mij deze regels van Emile Verhaeren voor den geest:

> O! la planité d'or à l'infini des eaux
> A! les arbres et leurs ombres sur les roseaux
> Et le tranquille et somptueux silence,
> dont nous goûtons alors
> si fort
> l'immuable présence.

Het bleeke Februarilicht scheen van terzijde door het wijde raam over dezen verzonken achtergebleven arbeid.

Een kloeke den, in de windelooze sfeer oprijzende, wies tot boven het raam tegen den grijzen hemel. Het was de sfeer waarin dit schilderwerk zonder luidrucht en zonder levensvrees was ontstaan. Want over gansch dit oeuvre schuift een ademtocht van wijdschen vrede en groote diepe vreugde, een vreugde die zich niet uitte in woelige wateren, driftige wolken, waaiend geboomt of in feestelijke gevels, maar een vreugde, zooals ik die zelf eens bezong staande met mijn voeten aan diezelfde IJseloevers, die hij zoo bebloemd en gloriënd wist te schilderen.

... dit is geluk te noemen
dit is tevreden zijn
mijn voeten in de bloemen
mijn hoofd in zonneschijn...

Wie Co Breman's smalle en lieflijk bebloemde weggetjes door den Blaricumschen enk beschouwt en de lichte veelkleurigheid zijner weiland- en korenverschieten, wie zijn later werk ziet uit Italië, de rotsen op Capri, de vernevelde gondels in Venetië, gemeerd aan den hoogen paal met het O.L. Vrouwe beeldje en in de paarse waterkantelingen, of wie zijn arcadische IJsellandouwen uit zijn laatste jaren voor oogen ziet, hij merkt dat éénzelfde, machtig verlangen zijn penseel bewoog en zijn kleuren deed kiezen. Het verlangen naar ruimte, naar groot en genadig licht.

Het is een kenmerkende eigenschap van Co Breman dat, hoewel hij veel luchten heeft geschilderd, achter en over stouwen en steden of gespiegeld in het rimpelloos water, hij bijna nooit wolken, gebroken hemelen als achtergrond koos, nooit wisselende zwerken schiep met hun grillige schaduwingen, over land en stad, maar bijna altijd een strak firmament, een stoorlooze overkoepeling beeldde, waardoor bijna elk tafereel gebed en gebaad ligt een peinzende atmosfeer.

Zuiver en gewasschen in een hoog en sereen licht of droomerig in een oogenschijnlijken nevel, die òf optrekt òf néérzweeft - om het even - dit alles, huizen en boomen, bloemen, water, gevels en dieren - het is geheel opgenomen in een alzijdige, ik weet niet van waar gekomen afglans.

Voor een kunstenaar als Co Breman is dit aardsche leven slechts geweest, een neerzwermen of een opgaan van licht; voor hem is deze wereld slechts een grootsch en joyeus spel geweest van zonnevlekken en hetzij hij bewust of onbewust één zijner laatste bebloemde IJseloevers ‘Pinksteren’ heeft genoemd, zijn schilderen was een uitstorten van licht over de aarde, vanuit den hemel.

Bij het beschouwen van deze doeken denkt men onwillekeurig nog eens aan de betrekkelijkheid of waardeloosheid van elk oordeel over ‘techniek’, ‘métier’, ‘pallet’ en wat dies al meer zij.

De onbevangen en onbedorvene, nog niet door kunst en vormstrijd verwarde mensch, wil door een schilderij worden ontvoerd,

worden stilgemaakt. Een leven en maatschappij als deze verlangt meer sensatie, meer frappants, meer effect dan bezonkenheid.

De oppervlakkige of de nog onervarene verlangt door kunst meer te worden geïnteresseerd dan geboeid, meer verrast dan ontroerd. - Hij zal het in rust ingedaalde en roerlooze werk van dezen schilder moeilijk verstaan. Maar hij of zij, die vermoeid en wars is van het al te schetterende tumult rondom, zal door deze lichtvisioenen worden ingenomen.

Want Breman's schilderijen zijn, welk gegeven hij kiest, hetzij het de Vischpoort te Harderwijk is of de Deventer Lebuïnus, de eenzame dijk bij Schouwen of de oevers bij de Ravensweert, visionair.

En toch - wat een détailleering tot in het miniemste. Men zie bijvoorbeeld eens naar het silhouet van Deventer, gezien van de worp, achter de schipbrug.

De oude stad ligt daar als één groote opéénstapeling van daken in den morgendamp. Maar in het verhevene, zondoorsidderde licht, valt de nauwgezetheid en bijna architectonische weergave der honderden gebouwen op, als een knappe, prachtige compositie van lijnen en contoeren. Maar majestueus is weer de gloed waarmee dit opeengeblokt en kolossaal geheel is overtinteld, als van stofgoud. Licht door tranen.

Bij het bezien van de nagelaten werken van een schilder, voelt men meestal hiaten, mist men brokstukken arbeid, die in andere perioden zijn gemaakt toen de kunstenaar zich op nieuwe problemen bezon.

Bij Co Breman's werk voelt men merkwaardigerwijze geen hiaten. Of men een werk ziet van 1898, een hooimijt in het droomerig Gooi, een Augustusdag in Napels van 1912, het karakter en de algeheele opzet van het doek is hetzelfde.

Het is alles één hosanna aan het licht.

Hoewel hij in de jaren 1890-1900 kennis maakte met de Fransche plein-air school en het werk der luministen, men ziet allerminst den positieven invloed van hen, hoogstens een ‘ähnlichkeit’ met enkelen hunner. Co Breman was reeds in zekeren zin een luminist, vóór hij deze zoogenoemde jonge groep ontmoette.

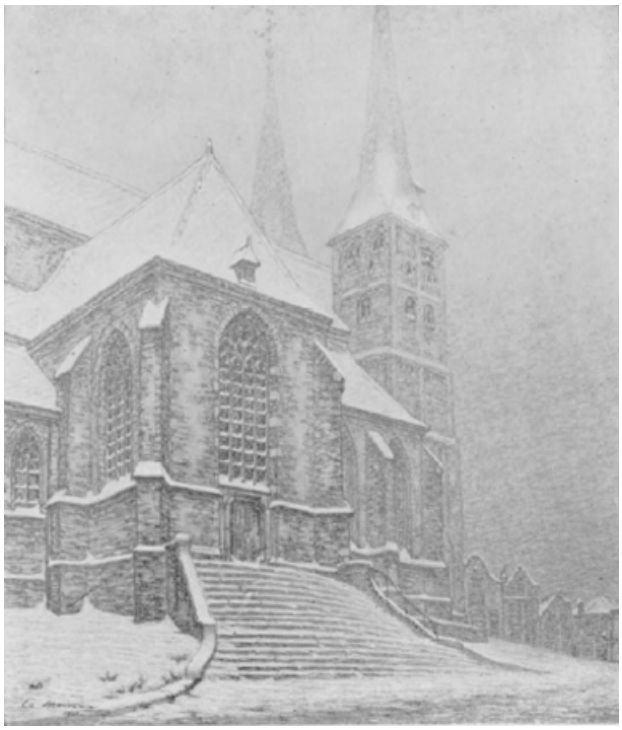

CO BREMAN
BERGKERK VAN DEVENTER IN SNEEUW

Men ziet in de werken van dien tijd geen experiment, geen effect, geen overdreven rhythme in de kleurgamma's.

Co Breman bleef zichzelve en volgde zijn eigen weg.

Hier moge zeer in 't kort iets volgen over zijn leven.

Hij werd geboren den 7en December 1865 te Zwolle, waar hij als kind ter schoole gaat. Reeds vroeg openbaarde zich in hem de trek naar schilderen, zoodat hij al vrij jong onderwijs krijgt op de particuliere school van den schilder J.D. Huibers. Hij leerde daar teekenen, terwijl hij tevens zich bekwaamde in perspectief en projectieteekenen, alsmede kunstgeschiedenis op de school van bouwkunde van Rosmalen.

Op aandringen van zijn voogd - zijn vader stierf reeds vroeg - legde hij zich aanvankelijk toe vooral op decoratie.

Na eenige jaren studie trok de jonge Breman naar Brussel en Parijs, waar hij zich ook op de ornamentiek toelegde.

In 1890 slaagde hij voor het examen tot toelating aan het derde leerjaar der decoratief-klasse aan de Academie des Beaux Arts te Brussel.

Het was in deze stad, dat hij met de schilderschool der luministen kennis maakte. Inmiddels had hij reeds enkele gouden medailles voor decoratie-ontwerpen behaald en hij werd, in verband met zijn steeds grooter wordend succes één dier jaren uitgenoodigd naar Amsterdam te komen voor het decoreeren van de tentoonstelling voor Hotel en Reiswezen. Hoewel hij zich daarna, bij zijn vestiging in het Gooi, vooral en algeheel toelegde op het landschap, blijkt toch uit de vereerende opdrachten, die hij van verschillende instanties ontving, dat het decoratieve element zijn gansche leven van invloed bleef.

Hij schiep o.m. later een prachtig koren-epos aan de wanden van een villa te Steenwijk (thans het gemeentehuis), hij ontving opdrachten van de Levensverzekering Mij. Utrecht, de directie van de Kon. Holl. Lloyd, welke hem belastte met wandschilderingen aan te brengen in de gebouwen der onderneming aan de Prins Hendrikkade te Amsterdam. Ook werd hem opgedragen een ontwerp te maken van het 700-jarig bestaan der stad Zwolle, zijn geboorteplaats. En met hoeveel liefde en toewijding heeft hij zich daaraan gegeven.

Het sprak vanzelf dat men Co Breman verzocht in de schoon-

heidscommissie in het Gooi plaats te nemen, in welke functie hij veel en belangrijk werk deed tot behoud van natuur en natuurmonument.

Maar hoewel Breman altijd weer opnieuw zijn schildersezel moest verlaten om ergens aan wand of paneel zijn decoratieve talenten te bewijzen en uit te vieren, boven alles had hij het landschap lief.

Hij doorzwerft het Gooi, dwaalt tusschen de charmante slingerpaadjes van Blaricum, zwerft over de meentvlakte. In dien tijd ontstaan zijn beminnelijke landwegen en boerderijtjes. Maar steeds weer trekt hem de rivier van zijn jeugd, de IJsel, en hij dwaalt uren en dagen langs haar welig gelegen beddingen. Op velerlei wijze en variatie heeft hij dezen stroom, die zich door zijn geheele werk slingert, uitgebeeld.

De IJsel - Breman's begin en uitgangspunt - de bochtige IJsel, met haar donkere kribben en breede zandplaten, waar de zonbeschenen roerlooze koeien 's zomers tot hun schoften in het water staan - de IJsel - langs wier brokkelige grasranden de peppels zoo verrukkelijk beven op de zachtste winden, de IJsel, wier watervlakte zich snel en gelijkmatig voortwendt in altijd wisselende figuren, zich openende en sluitende lichtrozen... O! deze IJsel, die hem steeds weer opnieuw verrast en vervoert als de Schelde eenmaal den dichter Verhaeren, die fascineerende rivier, plotseling zichtbaar achter busselen hoog riet, distels of welige bosschage - met in het verschiet de stad of de nevelige weilanden - hij heeft haar met zijn penseel gestreeld, geprezen en verheerlijkt.

Het Overijselsch en Geldersch volk en speciaal de stad Deventer, heeft den verbeelder van zijn schoonste natuursieraad, dezen IJsel, in CoBreman gevonden.

En hoezeer zijn werk al spoedig het publiek grijpt, bewees wel de tentoonstelling, die hij in 1912 te Amsterdam hield. Op den dag der opening reeds werd al het werk verkocht. Dan brengt hij twee arbeidvolle jaren door in het zonnig Italië. De hooge zon, die alles in lichtgroenen tot diep paarsen gloed zet, moet hem wel sterk hebben geroerd. Hij onderging daar de licht-extase wel zeer fel, doch hoezeer het hem moet hebben doorgloeid, in geen zijner doeken treedt deze extaze naar buiten in schelle of driftige effecten.

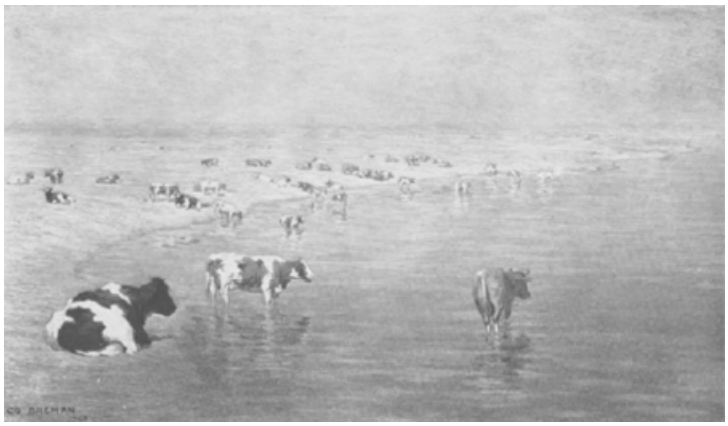

CO BREMAN
OP DE STADSWEIDE

Breman weet den stroom zijner ontroering weer te dwingen in de beddingen van rust en verzonkenheid.

Een opmerkelijke trek in het werk van dezen schilder is ook deze, dat hij zelden avondstemmingen schildert - ik herinner mij er één over de rivier bij Deventer en een bij Venetië - doch dat hij liefst de zon laat opstijgen over zijn tafreelen.

Met een schat van schilderijen, studies en teekeningen keert hij weer naar Holland. Het Museum te Madrid koopt dan zijn 'Golf van Napels' en één in San Francisco gehouden tentoonstelling bekroonde hem met de zilveren medaille. Zijn werk gaat naar Frankrijk, Engeland en Duitschland. Maar ook hier te lande wordt hij steeds meer bekend en erkend. Het museum te Dordrecht bezit een groot doek, 'Koeien aan den Rijn' bij Rhenen, en menig vereerende opdracht wordt hem deelachtig.

Was het een symbool, dat hij in zijn laatste levensjaren tot onderwerp koos de gloeiende kronen der stervende linden en kastanjelaren, die, breed en koninklijk over het donkere singelwater van zijn geboortestad welven? Ging zijn leven niet in deze zelfde grootsche vreugde op?

Hoe leidt het leven der kunstenaars soms over eendere wegen en naar eendere doelen.

In het najaar van ditzelfde jaar stond ik met den jongen Zwolschen schrijver van Eerbeek voor deze boomen op een zonnigen herfstdag. Wij waren beiden vervuld van deze onwezenlijk schoone, doorvlamde boomkronen. Eenigen tijd na dien dag, waarop misschien ook wel Co Breman zijn prachtig doek schiep, schreef ik in één mijner afscheidssonnetten aan van Eerbeek, deze gemeenschappelijke vreugde mij herinnerend, de volgende woorden:

> Gij gingt, wij weven voort, maar 'k hunker naar de ure
> dat 't goud der laatste herfst ook over mij zal vuren
> en 'k boven 't blindend stof, gelukkig ben als jij.

Ik kon het aan Breman hebben geschreven. Want als hij voor herstel eenigen tijd daarna weer naar Italië vertrekt, zal hij nog eens en voor goed terugkeeren naar het Gooi.

Maar in die enkele maanden voor het herwinnen van zijn krachten, schept hij nog enkele onvergetelijke doeken. Zijn laatste werk

is geïnspireerd op het oude kerkje te Camogli - als een voorpost in zee liggende. - Zachtjes bespoelt in rustige kabbelingen, de zee haar droomerigen omtrek en duisteren voet.

Kerkje te Camogli... waarom juist dit onderwerp? Het is gewijd aan den Spaanschen Heilige San Prospero. De visschers en de koopvaarders bidden tot hem, wanneer zij in gevaar verheeren. Hij is de Heilige der... goede reize...

Het is juist in de dagen nu dit nummer verschijnt, dat te Deventer een herdenkingstentoonstelling wordt gehouden van zijn nagelaten werken. Deventer, geen stad waaraan hij zooveel van zijn inspiratie heeft geschonken, Deventer in licht, in nevel, in morgen en middagen, Deventer en haar IJsel in de verten en nabij, met haar statige Lebuïnus en haar sindsdien verdwenen en historie geworden primitieve ophaalbrugje; Deventer in silhouet onder de boomkronen door gezien of aan haar lage wallen, waar de jeugd speelt en waar de mistige morgen nog het vervaarlijk geraamte van de spoorbrug verhult, Deventer verdoken of open, maar altijd even schoon en door Co Breman onvergetelijk en onvergankelijk geworden.

Niet altijd heeft Co Breman landschap geschilderd. Ook maakte hij enkele portretten - en betoonde zich daarin dezelfde bekwame vakman. Met hoeveel toewijding en liefde maakte hij reeds in 1898 het portret van zijn moeder. Geen detail werd verwaarloosd, met pretentieuze aandacht is elk contoer, elk deel ook van den achtergrond doorwrocht.

Men kan zich achter deze oude, strenge moeder, met haar beslisten en sprekenden mond, met haar aandoenlijk gevouwen handen, geen ander fond denken dan een strak naïf behangetje, met een weinig onderbroken groen-grijs patroon.

Maar hoe is alles hier in evenwicht en hoe verraadt het in elk onderdeel den ernstigen werker, die zijn onderwerp niet losliet voor het uiterlijk en innerlijk volkomen verantwoord was.

Ook in Breman's portret ontdekt men weer die aristocratische onverstoorbare blijmoedigheid. Men kan van hem zeggen dat hij getracht heeft om de Stilte te schilderen in gelaat en landschap,

in vlak water zoowel als in de woelige weelde van een bloeienden bogert. Hij heeft de groote Stilte over deze aarde weten te doen dalen, doen trillen en beven in ons.

De schoonheid dezer wereld, de schoonheid en waarde van alle kunst tenslotte, wij kunnen haar niet meten, bepalen, niet indeelen, rubriceeren. Wij kunnen haar slechts ervaren. De reflex in ons hart is alleen van belang, voor elk afzonderlijk.

> Car nous vivons toutes les fleurs
> toutes les herbes, toutes les palmes
> en nos rires et en nos pleurs
> de bonheur pur et calme
> Oh! dis, c'est bien en nous que se féconde
> le plus joyeux et doux jardin du monde.

Toen ik dien avond de Torenlaan te Laren weer terugwandelde en het stille gewijde atelier van Co Breman verliet, kwamen mij steeds weer die woorden voor den geest uit ‘les heures claires’ van Emile Verhaeren en ik meen dat dit niet toevallig was.

Veere, April 1939.

Race et racisme par Otto Forst de Battaglia.

1. *Qu'est-ce qu'une race?*

La race est une réalité, les races et leurs différences existent, mais il s'agit de s'entendre sur la signification du mot et sur la portée de son contenu. *Une race humaine, c'est l'ensemble des individus qui présentent un certain nombre de signes extérieures et de qualités physiques communs et héréditaires*. Cette communauté est la conséquence visible du fait généalogique de la parenté qui existe entre les membres d'une race à un degré plus intense qu'entre ceux-ci et les descendants d'une autre race. Voilà qui conte. Les choses commencent à se compliquer dès que nous analysons de plus près le fait généalogique primordial dont nous venons de parler et dès que nous abordons la mystique de la race: cette doctrine aujourd'hui obligatoire en Allemagne, très répandue dans le reste de l'Europe centrale et orientale, acceptée par l'Italie officielle et vivement contestée par les démocraties occidentales. Les signes extérieurs et les qualités physiques qui déterminent une race, répondent-ils *nécessairement* à une attitude d'âme? Y a-t-il une corrélation intrinsèque et infaillible entre l'habitus physique et le caractère, entre la pensée et la morale d'un individu donné ou d'une collectivité? La réponse à ces questions sera du plus grand intérêt pratique. Nous tâcherons de la fonder sur un exposé impartial d'éléments que les champions des luttes politiques ignorent ou négligent.

Il nous incombe, au préalable, d'étudier les éléments constitutifs du concept de la race. Chacun de nous aura observé, dans la vie quotidienne, que tel ou tel représentant de notre espèce ressemble davantage aux gens de sa famille, de sa commune, de son pays ou à ceux dont il partage les origines et la langue. qu'il leur

ressemble davantage qu'à d'autres, auxquels il n'est réuni par aucun lien connu. Nous parlons d'un air de famille qui est propre aux Habsbourg et aux Bourbons, aux Durand et aux Dupont, aux Smith et aux Williams. Et nous savons, sans en disserter longuement, que les traits du visage, la taille et une infinité d'autres détails nous trahissent que ces membres de la même famille descendent tous d'un ancêtre commun, qu'ils se ressemblent d'autant plus que leur parenté est plus proche.

Les habitants d'une grande ville moderne, venus de tous les coins du monde, n'accusent pas de type physique uniforme, mais nous distinguons dans la population une ‘ligne générale’ des physionomies, et ce type standard d'une agglomération prédomine nettement dans les villes et dans les villages qui s'étendent loin des grandes voies de communication internationales, dans une situation un peu isolée. Finalement nous savons par l'expérience qu'un Anglais, un Français, un Italien et un Espagnol moyens se reconnaissent sans difficulté à leur touche et à leur visage et nous affirmons ce phénomène en nous étonnant de ce que l'un ou l'autre national ne corresponde pas à l'image normale de ses compatriotes.

L'idée que les différents types constitutifs des habitants d'une ville, d'une région ou d'un pays s'expliquent par une parenté physique n'est plus guère présente aux hommes de notre époque ou plutôt, elle a cessé de l'être au temps du libéralisme. Les peuples primitifs, par contre, ont gardé la conscience de leur origine commune; cela se reflète dans les mythes et dans le culte des héros éponymes. Les recherches des savants ont, en effet, apporté la preuve que la tribu ou le village, eux-mêmes cellules primitifs de tout peuple et de tout état, procèdent de la famille, que la cohabitation dans l'espace est motivée dans le temps, à l'aube de chaque civilisation, par une communauté de sang.

Mais cette corrélation ne se maintient que dans des circonstances qui n'existent presque plus aujourd'hui. Elle exige un manque complet de contact avec le monde situé au-delà des frontières de la petite communauté ou bien l'absence d'autres humains sur la vaste étendue que courent des nomades. Quelques aborigènes du continent australien, quelques sauvages de Mélanésie, certains habitants des forêts vierges de l'Afrique centrale, de l'Indochine

et des Indes Néerlandaises, ensuite plusieurs tribus de race rouge, au Brésil et en Amérique du Nord, enfin les Esquimaux, voilà les derniers hommes à vivre dans un isolement peu splendide et quasi complet.

Le reste de l'humanité est le produit de métissages interminables; un tout chacun coudoie des gens avec lesquels il n'est pas apparenté de près. Les habitants d'une agglomération, d'une province ou les membres d'une nation ne remontent plus, dans un passé relativement récent, aux mêmes ancêtres. La pureté de race étant une chimère, le concept même de la race ne doit-il pas être abandonné? Que non! Il demeure une puissante réalité, de même que la nation ou la famille. Ce qu'il importe, c'est d'expliquer par la déduction les faits que nous a enseignés l'observation inductive: *sur quoi se fonde la perdurance de types standards physiques constants; comment s'établit la ressemblance entre gens du même pays, entre hommes appartenant au même peuple, après de longues périodes de métissage?* Contentons-nous pour le moment de poser le problème et attendons, avant de nous prononcer, d'avoir fini une petite excursion dans le domaine de la généalogie théorique.

2. Un peu de théorie généalogique.

Ne craignez rien, ô lecteurs! Je ne vous parlerai ni blason, ni fastes de noblesse. *La généalogie* n'est pas un délassement gratuit d'aristocrates oisifs, mais une discipline sérieuse et très moderne; *c'est la science qui décrit et qui explique les relations de parenté, spécalement celles entre hommes*. Elle s'occupe des rois au même titre que des mendiants, des civilisés de même que des barbares; sa préférence pour l'élite sociale est dictée par des arguments utilitaires: l'ascendance princière est plus facile à poursuivre jusqu'à une époque reculée que la souche d'un prolétaire ou d'un petit bourgeois.

La généalogie tourne autour de trois faits primordiaux, essentiel dans chaque vie humaine; ce sont la naissance, le mariage (ou l'union illégitime) et la mort. Ces dates, puis les liens de sang existant entre plusieurs individus peuvent être narrés et décrits à l'égal de tout autre phénomène situé dans le temps et dans l'espace; en règle générale, ces données sont pourtant signalées

par des *tables généalogiques*. Nous distinguons celles qui réunissent toutes les personnes dont descend un homme déterminé et les tables qui présentent les rejetons d'un commun ancêtre. Les premières s'appellent tables ascendantes, les secondes tables descendantes; les unes partent d'un individu pour remonter à ses aïeux, en rétrogadant dans le temps, les autres nous font avancer d'une époque antérieure vers la nôtre.

Des tables descendantes complètes sont extrêmement rares. L'un des spécimens de ce genre, 'The Blood Royal of England', du marquis de Ruvigny, nous révèle les difficultés immenses que rencontre une tentative pour rassembler sans lacunes la progéniture d'un ancêtre ayant vécu au XVème siècle, même si, comme en cette occurrence, il s'agit d'un roi d'Angleterre - Henri VII. Car les rejetons dudit souverain retrouvés par M. de Ruvigny sont au nombre de plus de dix mille, ils appartiennent à toutes les classes et à beaucoup de nations. La tâche devient plus ardue au fur et à mesure que nous reculons vers des siècles antérieurs, ou que le protoplaste d'une table descendante est désigné parmi de simples mortels. Dépister dix mille arrière-petits-fils d'un ouvrier ou d'un paysan, contemporains de Henri VII, ce serait un effort trop difficile pour toute une pléiade d'érudits. Quant à la descendance d'un homme du haut moyen-âge, un institut généalogique allemand a tenté de l'établir, en choisissant comme point de départ le héros le plus célèbre de ces temps presque mythiques: Charlemagne. Mais on a dû se résigner à arrêter la table descendante au XVe siècle. A ce moment déjà, les personnes issues du sang du grand Empereur se chiffraient par milliers et les lacunes probables par dizaines de milliers! Aujourd'hui, il y a certes des millions d'hommes qui sont des Carolingiens par les femmes, et une centaine de milliers de nobles et de bons bourgeois qui seraient à même de prouver cette filiation d'une façon irréfutable.

Des motifs d'ordre pratique interdisent donc l'élaboration et l'utilisation scientifique de tables descendantes, sauf si elles n'embrassent que six ou sept générations au maximum. C'est pourquoi l'on use d'une modestie prudente, en n'employant que des extraits tirés de tables descendantes complètes. L'un de ces extraits, qui ne nomme que *la progéniture en ligne mâle,* est le plus souvent représenté dans les manuels scolaires et dans les ouvrages histo-

riques; c'est la *table descendante agnatique* (en allemand: *Stammtafel*). A vrai dire, même ces tables agnatiques n'aspirent pas en général à être complètes. Elles présentent les personnages d'un certain intérêt historique et négligent les individus morts en bas âge ou qui n'ont pas laissé d'enfants. Seules des monographies généalogiques consacrées aux grandes maisons princières ou nobles s'efforcent d'énumérer même les fausses couches. Cette exactitude, qui sert à de recherches statistiques, anthropologiques et parfois juridiques, est de rigueur par exemple dans le beau livre de Posse, sur la dynastie de Wettin, dont les Saxe-Cobourg forment une branche, ou dans l'oeuvre monumentale, inégalée jusqu'à nos jours, du P. Anselme, sur la Maison de France.

Un autre type d'extraits de la table descendante est connu principalement en Angleterre sous la dénomination *descent*. C'est le panorama des *chemins qui conduisent d'un ancêtre déterminé à une personne de sa descendance*. Ainsi, le Roi Georges VI descend dix fois d'une demoiselle française du XVIIe siècle, Eléonore Desmiers d'Olbreuse, mariée à un duc de Brunsvick. Le *descent* que j'ai publié dans le numéro de ‘couronnement’ de l'*Illustration* montre toutes les dix voies que le sang de ladite princesse a empruntées avant de couler dans les veines du souverain britannique.

3. *La table généalogique ascendante.*

Les tables descendantes et leurs extraits ne jouent qu'un rôle inférieur dans l'étude de l'hérédité; elles aident à contrôler la marche d'un apport ancestral, mais elles ne nous autorisent jamais à des conclusions sûres et définitives, par suite du caractère irrégulier et nécessairement incomplet qui leur est inhérent. En oubliant, sans nous en douter, un seul membre d'une descendance, nous risquons d'omettre un élément fondamental d'une chaîne héréditaire. Le silence des sources historiques sur tel ou tel enfant d'une famille à étudier peut nous induire dans une erreur massive et nous ne savons jamais si le prince X a procréé, il y a quatre siècles, trois, cinq ou vingt rejetons, sans que nous ayons le récit des chroniques ou le témoignage des actes et des chartes.

Quelle merveille de régularité, par contre, que la *table généalogique ascendante!* On y commence par celui qui ‘fait ses

preuves', nous passons par les deux parents, aux quatre grands-parents, aux huit arrière-grand-parents, aux seize quartiers de la quatrième génération, puis aux trente-deux, aux soixante-quatre, au cent-vingt-huit quartiers, et ainsi de suite. Telle une assemblée de tous les auteurs d'un crime ou d'un brillant fait d'armes, les hommes qui à leur descendance ont laissé, ou qui peuvent lui avoir transmis, les qualités nécessaires pour devenir un criminel ou un héros se réunissent ici au complet. Pas d'erreur possible: *toutes les tares et toutes les bonnes qualités héréditaires doivent provenir des habitants de* cette immense cité des morts qu'est *la table ascendante*. A nous de lire juste dans un livre riche en mystères. A nous d'en remplir toutes les pages et à nous de nous arrêter dans nos conclusions dès que l'une de ces pages reste vide.

La pyramide renversée qui contient le réservoir ancestral d'un individu est gouverneé par une loi d'une étonnante simplicité. Chaque génération compte le double de quartiers de la génération précédente. *Une formule* suffit *pour savoir* immédiatement *combien d'ancêtres* font partie, *dans n'importe quelle génération, de la table ascendante: A égale* 2^x*, où X indique la génération recherchée et A le nombre d'aïeux* que nous voulons trouver. La douzième génération en arrière embrassera donc 2^{12}, donc 4.096 membres! La quarantième en aura 2^{40}, c'est-à-dire plus dun milliard d'ancêtres.

Mais voici intervenir un obstacle élevé par la logique. En continuant de la même manière, nous arriverons à un chiffre d'un quadrillon d'aïeux pour la cinquantième génération, qui se situe à peu près au temps de Dioclétien; l'époque du roi David, vers 1000 av. J.C., demande pour chacun de nous un nombre d'ancêtres composé d'un 1 suivi de trente zéros. Or, le monde entier n'héberge, de nos jours, que deux milliards de nos semblables! Comment résoudre ce dilemme?

Ici, l'induction vient au secours des embarras déductifs. En parcourant les tables ascendantes de n'importe quel individu, nous constatons qu'à partir d'un moment qui diffère partout, mais qui arrive sans faute, tel ou tel sujet reparaît plusieurs fois parmi les aïeux, adoncques que nous découvrons les traces de mariages conclus entre 'parents' qui descendent du même commun ancêtre.

Le nombre théorique des aïeux ne correspondra plus à leur chiffre réel et cette différence augmentera avec chaque génération que nous remontons en arrière. Ce phénomène, '*l'implexe des ancêtres*'. est un fait commun à toutes les tables ascendantes. Il fait disparaître les objections factices que l'on aurait pu opposer à la loi mathématique de la table ascendante; il nous procure des lumières inattendues sur l'endogamie que le vulgaire et une fausse science ont dénoncée comme dangereuse et nuisible.

Nous avons établi et analysé très soigneusement les tables ascendantes de centaines de princes et de quelques génies de souche bourgeoise. Toujours et plus spécialement dans les exemples les plus éclatants de santé intellectuelle et physique, nous nous sommes trouvés en face d'une endogamie considérable, d'un implexe d'ancêtres qui se manifeste dès la quatrième ou la cinquième génération.

Tel est le cas de Goethe, de Jakob Burckhardt, d'Adolf Hitler et de Pilsudski, pour ne citer que des paradigmes allemands, suisse et polonais, nobles, bourgeois et paysan. La chose se confirme à un degré plus fort chez les princes. Voici quelques chiffres précis:

		Nombre réel d'ascendants			
Génération	**Nombre théorique d'ancêtres**	**Rupprecht de Bavière**	**Marie Thérèse**	**Frédéric le Grand**	**l'Empereur Charles IV**
I	2	2	2	2	2
II	4	4	4	4	4
III	8	8	8	6	8
IV	16	16	16	10	16
V	32	26	26	18	32
VI	64	40	50	35	60
VII	128	74	70	63	115
VIII	256	122	110	117	206

Ajoutons un exemple, unique en son genre, qui nous conduit en arrière jusqu'à la quatorzième génération. L'archiduc François Ferdinand, la victime de Sarajevo, compte au lieu des 16.384 ancêtres différents un nombre réel de 1514 aïeux. D'ailleurs l'intensité de l'implexe des ancêtres varie selon les circonstances. Elle est plus grande et se manifeste plus rapidement chez les membres d'une élite sociale ou d'un milieu isolé, car le choix du partenaire matrimonial y est plus restreint. Sous ce rapport, les

tables ascendantes des princes, des paysans d'un village alpestre perdu dans les montagnes, des Juifs du ghetto et des Esquimaux se ressemblent singulièrement, tandis que les citadins des grandes ville et le prolétariat jouissent d'une parfaite liberté dans le choix des époux et des épouses. On remarquera, en outre, que pour les souverains l'implexe des ancêtres était moins élevé aux temps où l'Europe comptait des milliers de dynasties, que de nos jours, où l'on he trouve qu'une centaine de maisons régnantes ou médiatisées. Enfin, un dernier coup d'oeil nous révèle un paroxysme de l'implexe des ancêtres, éclaté dans des conditions qui fixaient, pour des alliances princières, des possibilités très étroites: les diadoques de Syrie et d'Egypte n'épousaient que des membres de leur propre dynastie ou de la demie-douzaine de familles régnantes d'origine grecque. Or, voici quelques dates concernant Antiochus X de Syrie, mort en 92 av. J. Ch.

Génération	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Nombre théorique d'ancêtres	2	4	8	16	32	64	128	256
Nombre réel d'ascendants	2	4	6	6	6	10	15	24

D'accord avec les préjugés longtemps accrédités, l'on devrait croire que le résultat d'une endogamie tellement énorme aurait dû être un monstre de dégénérescence morale et physique. Loin de là, ce roi a été sain d'âme et de corps. Force nous est done d'admettre que *l'endogamie telle quelle, ne saurait entraîner nécessairement aucune suite grave*. Le grand Condé et Eugène de Savoie-Carignan, Guillaume III d'Angleterre et Louis XIV, Gustave Adolphe de Suède et Metternich, Adolf Hitler et Pilsudski, tous issus de mariage entre proches parents, renforcent le démenti que nous avons opposé à une affirmation pleinement stupide, divulguée par un faux scienticisme.

Nous ne nions par contre aucunement l'importance biologique de l'endogamie. Cette importance est ambivalente: un implexe des ancêtres grand et manifeste dès les premières générations de la table ascendante renforce les tares funestes, s'il est provoqué par des individus nuisibles, malades, difformes; il accentue les bonnes qualités, s'il est le fait de sujets précieux au point de vue biologique.

La malheureuse Jeanne la Folle, héritière de Castille et d'Ara-

gon, et son aïeule Philippes de Lancastre, de qui elle a reçu la disposition à la démence, a causé des dizaines de cas d'aliénation au sein des dynasties européennes. Dès que des descendants de cette aïeule funeste s'unissaient par le mariage, les fruits de l'hymen payaient pour l'ignorance biologique de leurs parents. Don Carlos, fils de Philippe II d'Espagne, les dues de Clèves, qui se sont éteints à l'aube du XVIIe siècle, la branche prussienne des Hohenzollern, l'Empereur Rodolphe II: voilà le résultat pitoyable d'un croisement entre descendants de tarés. Nous découvrirons, par contre, que les alliances entre rejetons de la demoiselle d'Olbreuse susmentionnée, femme d'esprit et de coeur, belle et forte, ont donné souche à une progéniture hautement douée; qu'il en est de même quant aux descendants du couple Brentano-La Roche, célèbre dans les lettres allemandes et aux arrière-petits-fils d'un certain ménage souable du XVIe siècle, parmi lesquels nous retiendrons, non sans quelque surprise, presque toutes les sommités intellectuelles de l'Allemagne du Sud, avec Hegel, David Strauss, Schiller, Mörike, Hauff en tête.

Autant pour l'endogamie. La table ascendante nous impose cependant une seconde question dont on n'a pas encore trouvé la solution entière. Nous savons qu'un apport héréditaire est quantuplé du fait qu'il provient d'un ancêtre figurant plusieurs fois dans les générations ascendantes relativement rapprochées. Mais nous ne saurions dire d'emblée si cette loi obéit à des formules aussi simples que celles qui régissent la construction de la table ascendante. Le sens commun réclamerait pour les parents un rôle plus considérable dans la masse héréditaire transmise aux descendants que pour les grands-parents et pour ceux-ci il demande plus d'influence que pour les ancêtres lointains. L'expérience nous enseigne pourtant que les tares et les qualités ‘sautent’ souvent plusieurs générations. Néanmoins, et avant d'insister sur un phénomène complexe, il nous faut admettre comme hypothèse provisoire de travail que la *masse héréditaire provenant des parents est égale, par son importance, à la masse héréditaire léguée par tont es les générations précédentes*. Si le père et la mère possèdent ensemble la moitié de la masse héréditaire, chacun d'eux laissera au fils un quart de cette masse. La probabilité de recevoir de l'un des parents une qualité est done 1:4, cette

probabilité sera de 1:16 pour les grands-parents, de 1 : 256 pour les ancêtres de la quatrième génération, de façon générale: P, *le Potentiel de l'hérédité, égale* $1 : 2^{2x}$, *où x indique le numéro de la génération recherchée*.

Notre hypothèse provisoire est cependant invalidée en partie par deux problèmes: avons-nous à distinguer la force héréditaire des hommes et des femmes? Et puis, si le sexe de l'ancêtre importe, devons-nous insister, dans la table ascendante, sur certaines lignes, par exemple la ligne droite mâle ou féminine? Mes recherches dans ce domaine n'ont pas encore mûri de réponses décisives, je peux toutefois assurer que, d'après elles, *l'influence héréditaire s'exerce le plus énergiquement le long des lignes 'pures' et qu'elle s'affaiblit dès qu'elle passe par trop d'ancêtres d'un sexe différent*. Cette règle s'accorde très bien avec l'opinion générale, venant de la profondeur des siècles écoulés, selon laquelle la familie, le droit d'héritage et toute la structure sociale est fondée ou bien sur le patriarcat, donc sur la ligne mâle pure, ou bien sur le matriarcat, la ligne féminine pure.

Ceci encore: en combinant les deux lois du potentiel de l'hérédité et de l'hégémonie des lignes pures, nour pourrons établir une hiérarchie des apports ancestraux inscrits dans la table ascendante. Viennent d'abord père et mère, le grand-père paternel et la grand'mère maternelle, l'arrière-grand-père, père du grand-père paternel, l'arrière-grand'mère, mère de la grand'mère maternelle, puis le grand-père maternel et la grand'mère maternelle et ainsi de suite. Nous nous arrêtons avant d'avoir légèrement dérangé le cerveau de nos honorables lecteurs. L'étude des 'lignes de force' de la table ascendante demeure, j'en conviens, le privilège de quelques initiés. Les résultats qui en découleront auront toutefois une ampleur révélatrice, de même que les considérations théoriques qui nous livrent soudain une réponse à la question par laquelle nous avons terminé notre exposé sur le concept de 'race'.

4. *La clé généalogique de la théorie de la race.*

Sur quoi se fondent la perdurance des types standards physiques constants et la ressemblance entre les membres de la mème communauté familiale, nationale ou raciale, sinon sur une analogie plus ou moins grande entre les apports ancestraux des individus

en cause? Nous avons énoncé que le trésor des qualités physiques héréditaires se trouve inclus dans la table ascendante d'un sujet déterminé. *Le fait que deux ou plusieurs personnes se ressemblent prouve donc qu'elles doivent avoir des ancêtres communs* et vice versa *si des hommes descendent ensemble du même aïeul, il y a pour eux une possibilité de ressemblance*. La possibilté se transforme en probabilité, si eet ancêtre se trouve, chez les individus intéressés, à une place privilégiée de leur table ascendante, sur l'une des lignes de force, dans une génération rapprochée du rejeton, ou bien si ledit aïeul est, ici et là, cause d'un implexe d'ancétres, s'il figure plusieurs fois parmi les ascendants des personnes qui se ressemblent.

L'observation superficielle nous démontre que, normalement, les habitants d'un village, d'une région présentent entre eux des analogies plus fortes que ne le font les membres d'un grand peuple et que les conationaux ont entre eux plus de ressemblance physique qu'avec les fils d'une nation apparentée, enfin, que les Européens ont des traits distinctifs communs qui les distinguent des Mongols ou des Nègres. Pourquoi? Parce que les tables ascendantes des villageois de la même agglomération comptent plus d'ancêtres communs à tous que ce n'est le cas pour les tables ascendantes de toute une région, parce que les tables ascendantes des Allemands auront plus de substance ancestrale commune à eux tous que d'ancêtres communs avec les Espagnols ou les Bulgares.

D'autre part, si certaines couches de la population se séparent du reste de leurs concitoyens et voisins par des interdictions de mariage, volontaires ou imposées, ces isolés se ressembleront entre eux et se distingueront de plus en plus de leur entourage; ils présenteront, par contre, des analogies avec des personnes parfois très éloignées dans l'espace, avec lesquelles ils vivent en connubium. La haute aristocratie européenne, *la 'familie des princes' a son cachet spécial,* son physique à part, car elle possède un 'stock' d'ancêtres commun, différent de celui de la simple noblesse, de la bourgeoisie et des prolétaires. Et *les Juifs, les Tsiganes se distinguent* des hommes au milieu desquels ils vivent depuis de longs siècles, car ces deux peuples nomades ont pareillement *des tables ascendantes qui rapprochent entre eux* Juifs de tous pays,

Tsiganes du monde entier, mais qui *les opposent aux voisins,* auxquels aucun lien de parenté physique ne les réunit.

Voilà la clé du secret le plus discuté de la théorie de la race. Nous serons bref pour le reste. Le métissage a travaillé tous les peuples européens et il les a mêlés l'un à l'autre, les Juifs et les Tsiganes toujours exceptés. Mais on reconnaîtra à leur aspect les membres d'une familie, de cette grande familie qu'est *la race, ensemble d'hommes qui présentent un certain nombre de signes extérieurs et qualités physiques communs et héréditaires,* parce que leurs tables ascendantes se ressemblent, *parce qu'ils remontent,* à une époque peut-être fort éloignée, *à un petit groupe d'ancêtres, toujours les mêmes*. Peu importe si nous discernons, dans notre continent, six, dix ou des centaines de races, selon que nous exigeons pour leurs membres une similitude plus ou moins considérable.

Notre exposé aura fait comprendre pourquoi le métissage n'a pas anéanti l'existence des races. Afin de détruire pleinement la prétendue antinomie entre, d'une part, le croisement général des peuples ‘aryens’ et autres de l'Europe, et, d'autre part, la survivance de groupes physiques nettement reconnaissables, voici intervenir les lois de Mendel.

Nous ne pouvons pas analyser, dans le cadre de ce rapide coup d'oeil, les règles que le génial moine de Brno a découvertes: il suffira de rappeler leur quintessence: les produits d'un métissage se partagent les qualités physiques de leurs parents selon une relation numérique constante et simple. Ces mêmes lois de Mendel nous disent pourquoi les rejetons d'une même familie et, à plus forte raison, d'un tribu ou d'une nation, peuvent appartenir à des races, à des types constitutifs différents. Il nous tarde d'ajouter, et d'insister sur ce fait d'une très haute importance, que *la table nous revèle des possibiltés d'héritage, des dispositions et non pas des nécessités biologiques*.

Dans les circonstances actuelles, chaque union entre deux hommes constitue une sorte de métissage, même si les deux conjoints semblent appartenir au même type racial; les règles de Mendel décident si, de la masse héréditaire qu'une alliance déterminée lègue à ses enfants, tel ou tel signe distinctif apparaîtra. Il en résulte le phénomène a première vue bizarre que deux gens

de race nordique, dont tous les ancêtres connus accusent également ce même type, donnent souche à un sujet d'aspect méditerranéen ou bien qu'un Georges Clemenceau, descendant des nobles bretons et poitevins, nous déconcerte par sa face mongoloïde, que des hommes normaux engendrent un nain ou que, dans une lignée d'individus de petite taille, apparaisse soudain un géant: des ancêtres oubliés, ignorés se rappellent au bon ou au mauvais souvenir de leur progéniture.

5. *Les races de l'Europe.*

C'est en tenant compte des restrictions et des vérités fondamentales que nous venons d'effleurer que nous pouvons parler de races européennes, de communautés fondées sur l'apport ancestral. Nous avons dit que l'on serait en mesure de distinguer à volonté une demie-douzaine, une vingtaine et une centaine de races. Aucune délimitation obligatoire n'est de rigueur. Les frontières entre les groupes raciaux ne sont pas aussi nettes qu'entre Etats ou nations. Plus nous demandons de signes caractéristique communs pour les membres d'une communauté raciale, plus le nombre de ces communautés augmentera; il diminuera si nous nous en tenons à quelques généralités somatiques. Autrefois, les anthropologistes sont arrivés, en choisissant le second procédé, à un nombre de quatre ou cinq races pour toute l'humanité: les Blancs ou Caucasiens, les Noirs ou Nègres, les Jaunes ou Mongols et les Rouges ou Indiens; certains savants ont même défendu l'unité foncière des Mongols et des peuples américains. L'Europe était habitée, selon cette conception, par les Blancs, auxquels s'étaient mêlés, en Finlande, en Russie, en Hongrie, en Bulgarie et en Turquie, quelques peuples jaunes.

Aujourd'hui, après de longues querelles.... d'Allemands, cette division sommaire a été abandonnée. On admet comme aborigènes de l'Europe les races suivantes: Nordiques, Daliens, Ouestiques, Méditerannéens, Dinariens, Alpinoïdes et Estiques, auxquelles plusieurs théoriciens scrupuleux ajoutent des groupes intermédiaires, tels les Subnordiques. Nous ne nous arrêterons pas à la description de chacune de ces races. Hâtons-nous de constater qu'elles se distinguent entre elles par plus de quarante signes extérieurs qui se combinent de la façon la plus variée (nous en

induirons aisément combien il serait facile de multiplier le nombre des races) et qui se rapportent à la stature, à la forme du crâne, au visage, à la couleur des yeux, de la chevelure et de la peau, aux extrémités, à la démarche et même à la mimique, aux gestes et à la sensibilité nerveuse, à la prédisposition pour certaines maladies et à l'obésité!

Les Nordiques, blonds, élancés, à la peau rose, aux yeux bleuxgris, au regard étincelant et dur, au lèvres minces, ont le visage et les extrémités oblongues, ce sont des dolichocéphales, peu enclins à l'empâtement, ils ont les gestes lents et mesurés, la démarche droite et sûre, une sensibilité moyenne. Leur patrie, ce sont les régions arctiques et la Scandinavie d'où ils ont rayonné vers l'Allemagne, les pays baltes, les Pays-Bas, la Belgique, le Nord de la France et l'Angleterre. La Migration des Peuples, les expéditions des Wikings et plus spécialement des Normands, enfin la colonisation anglo-saxonne, allemande et néerlandaise ont répandu le sang nordique à travers les deux hémisphères. Il a ses foyers aux Etats-Unis, en Australie et en Afrique du Sud; il a laissé des traces impérissables en Espagne (Visigoths), dans le Midi de la France, en Sicile (Normands) et dans toute l'Italie (Ostrogoths, Lombards, Hérules etc.).

Les Ouestiques forment le gros de la population française, irlandaise et espagnole, les Méditeranéens habitent la Provence, le Levant espagnol, l'Italie, la Grèce. Alpinoïdes et Dinariens sont dispersés dans les régions montagneuses de la France, en Suisse, le long des Alpes, des Carpathes et de la chaîne de Balkans, tandis que la plaine allemande et russe est le domaine des Daliens et des Estiques. A ces races européennes se sont mêlées, au cours de notre ère, les Mongoloïdes et les Paléoasiatiques (Tartares, peuplades ougro-finnoises, turques etc). Quoique très différents des autres nations de notre Continent, ces immigrés se sont cependant confondus avec elles. On en voit mille et mille preuves en Hongrie, en Russie, en Bulgarie et en Roumanie. Les seules races non assimilées physiquement, ce sont, ainsi que nous l'avons dores et déjà mentionné, les préasiatiques (Juifs) et les Hindous (Tsiganes).

Est-ce parce qu'elles seraient inassimilables, comme le prétendent les docteurs du national-socialisme? Nullement, mais - et

voici une vérité de la Palisse qui demeure pourtant forte exacte - parce qu'elles ne se sont pas assimilées ou, profitons des leçons de la généalogie, parce que les membres de toutes les autres races de l'Europe possèdent un stock d'ancêtres communs, du fait di'nnombrables alliances mutuelles conclues entre leurs rejetons, tandis qu'entre Juifs et Tsiganes d'une part et le reste de la population de notre Continent d'autre part il se maintient une différence fondamentale de structure ancestrale.

A quoi bon de vaines paroles, parlons dates et chiffres! Nous avons étudié les tables ascendantes des 16.384 quartiers de plusieurs princes et nous avons poussé au-delà de ce limites, passablement vastes, nos recherches sur la composition nationale et raciale de l'apport héréditaire de nos héros. Or, ces recherches nous ont révélé une mélange, un métissage presque invraisemblable de tous les peuples européens dans lequel il y avait, à côté d'une majorité d'Aryens, un pourcentage non négligeable d'éléments mongoloïdes (de provenance russe, magyare, bulgare etc.) et même préasiatiques (done apparentées, du point de vue racial, aux Juifs) arméniens et syriens, mais nous n'avons pas pu constater la moindre goutte de sang tsigane et *un seul* chemin par lequel nous aboutissons à une alliance juive: elle nous conduit au XIIe siècle et elle est en pratique sans importance, car elle s'exprime comme moins d'un millionième de la substance ancestrale!

Les 1.024 quartiers de l'Impératrice Marie Thérèse - je choisis un spécimen où le sang nordique prévaut - contiennent 641 Allemands, 7 Hollandais, 16 Anglais, 11 Danois, 89 Français, 19 Italiens, 75 Espagnols, 45 Portugais, 41 Polonais, 46 Tchèques, 15 Russes, 2 Yougoslaves, 15 Lithuaniens, 2 Hongrois. Cela nous indique le degré de métissage inextricable qui existe dans les milieux les plus privilégiés. Plus encore. L'on se souviendra de ce que nous avons dit sur la signification des ‘lignes pures’ de la table ascendante. Or, la ligne pure maternelle de Marie Thérèse nous conduit à une princesse mongole, fille de Tougor Khan des Polovtzi, ayant vécu au XIe siècle, et par elle en plein paysage racial paléoasiatique. Cette même Marie Thérèse, et avec elle tout ce que l'Europe compte de plus aristocratique, de plus nordique, descend de plusieurs Bagratides de Géorgië, de rois dArménie et de dynastes syriens qui ont donné leurs filles à des grands

seigneurs européens aux temps des Croisades (on pourra établir pareilles listes d'après les tables généalogiques de Du Cange et de Rey): voilà des Pré-Asiatiques bien assimilés, de même que les Arméniens de Pologne qui ont cessé depuis longtemps de former un groupe séparé de la population.

Concluons donc: *toutes les races sont interassimilables, mais elles ne sauraient être réelement assimilées que par une longue période de croisements qui fournissent aux produits du métissage un nombre suffisant d'ancêtres communs.*

6. *Déterminisme racial?*

Le moment est maintenant venu d'aborder le problème des problèmes, le noyau de la théorie raciale moderne: est-ce que la communauté de race ou, pour être plus exact, *le fait de posséder des tables ascendantes semblables, prédispose deux ou plusieurs individus à une attitude psychique analogue,* ou bien, *ce fait provoque-t-il même une similitude psychique nécessaire, inévitable?* Le national-socialisme, tirant les dernières conséquences d'assertions quelque peu embrouillées des Gobineau, Vacher de Lapouge, H. St. Chamberlain et Woltmann, précise sans ambiguïté que l'âme et toutes les manifestations intellectuelles d'un homme portent l'empreinte de sa race, qu'il y a une connexion intrinsèque entre les qualités physiques et morales, que ce double héritage fixe d'avance la personnalité de chaque individu et que nous sommes les prisonniers de nos tares héréditaires. D'après la même théorie, le physique classe l'homme au point de vue moral aussi; par conséquent, pureté de race et beauté extérieure - ce qui revient au même - correspondent à une plus-value éthique; la race est donc à la base de tout essor collectif ou individuel, elle incarne le bien le plus précieux et les hommes se classent selon leur origine raciale, tandis que les races mêmes forment une hiérarchie où le rang est acquis grâce aux qualités physiques, garantes des vertus morales.

Avant d'esquisser notre réponse à ces questions troublantes, nous rappellerons que les lois généalogiques et biologiques sont de l'ordre de la statistique et non pas du domaine des sciences exactes, qu'elles dénotent une probabilité et qu'elles ne fondent pas d'évidence. Cela dit, nous consentirons à l'opinion très

ancienne selon laquelle la mine d'un homme accuse généralement son caractère et sa morale, son intelligence et sa sensibilité. Et si un aspect farouche annonce le sauvage, le sauvage aura, pour sa part, un aspect farouche. Si l'aspect extérieur est déterminé par la table ascendante, les qualités dont eet aspect est l'indice, dépendent pareillement de l'apport ancestral. La doctrine raciale possède done quelques éléments de vérité. Il y a une *prédisposition* morale, intellectuelle, léguée par les aïeux et rendue probable par l'appartenance d'un sujet à telle ou telle communauté raciale ou nationale. Cette prédisposition manifeste est renforcée si le rejeton grandit et vit dans les mêmes conditions que ses ascendants. Mais, et voici que le Christianisme s'accorde avec l'expérience scientifique pour refréner les excès du racisme, s'il y a prédisposition, il n'y a pas nécessité absolue. L'homme doué du libre arbitre peut et doit lutter contre la fatalité raciale héréditaire.

Nous avons de nombreux exemples qui démontrent qu'une telle lutte peut être victorieuse. Un seul Nègre laborieux invalide le déterminisme de sa race qui la vouerait au fainéantisme. Un seul Juif héroïque dément la prétendue lâcheté traditionnelle de son peuple. Un seul apôtre de la charité de race nordique suffit pour que la dureté de ses congénères admette des exceptions. *Il n'y a pas de connexion indéstructible entre l'origine raciale et l'évolution psychique des êtres humains*.

Tout en soulignant cette thèse qui interdit de condamner ou de magnifier une personne uniquement pour ses origines raciales, nous ne nions point l'existence de types psychiques raciaux. La moyenne des individus pourvus de la même origine se ressemblera également par leur structure morale et intellectuelle, la moyenne des mortels ne s'évade pas des limites que leur a tracées le sort et n'entreprend pas la lutte contre la fatalité, contre les penchants innés, elle reste sous tous les rapports fidèle à la loi de non-résistance, elle subit les influences ancestrales, le milieu et les slogans, C'est le motif pour lequel provisoirement et sauf preuve du contraire nous jugerons un homme d'après son appartenance à une communauté: à sa familie, à sa ville, à sa nation, à sa classe et à sa race. Il n'en diffèrera que rarement. Et la politique, qui est une science éminemment pratique, devra travailler avec des proba-

bilités, avec des working hypothesis admises jusqu'à nouvel ordre comme vérités relatives.

Le même usage universellement répandu, les mêmes besoins de la vie quotidienne qui nous font parler des qualités et des défauts que possèdent les Britanniques, les Français, les Allemands, les aristocrates et les ouvriers, les personnes âgées et les enfants, les intellectuels et les primaires, les citadins et les villageois, nous autorisent à définir, non seulement les signes extérieurs distinctifs, mais aussi les propriétés morales d'une race. Quant à la hiérarchie des races, c'est une affaire de foi, comme les théories sur la hiérarchie des nations. La fable de La Fontaine nous en dira davantage: pour le hibou les hibous seront toujours beaux et ravissants et, comme s'exprime le chien très sage d'Anatole France: l'odeur des chiens est délicieuse.

Ce qui nous oblige, en tant qu'humains, et en tant que chrétiens, c'est de ne pas imiter chiens et hibous, c'est de ne pas mépriser, ni haïr les autres races - quoique rien ne nous interdise d'aimer d'un amour plus intense notre race, de même que nous aimons avant tout notre peuple, notre pays et notre familie -, c'est encore de ne pas exagérer le culte de nos propres qualités morales et physiques et c'est enfin la justice envers tous nos prochains. N'oublions pas que, même parmi les membres d'une race (ou d'une nation) que nous avons en mince estime, il se peut qu'il y ait des exceptions. Et ces champions d'une lutte contre la fatalité, qui se sont libérés d'un lourd héritage, méritent, au lieu d'être englobés dans une verdict gnéral, le respect et la sympathie que commande tout triomphe de l'esprit sur la matière.

Le concept de la race, la tyrannie qu'exercent sur nous les morts, nos ancêtres, nos penchants hérités évoquent pour nous nos origines très terrestres, mais le libre arbitre, le fait que l'homme, que l'individu soit capable de briser ses chaînes nous élève vers nos destinées supérieures. Nous ne pouvons, dans une accès de sensiblerie, ni méconnaitre, ni négliger la nature, mais nous devons aussi mettre à sa place, qui est la première, l'élément surnaturel de notre existence.

Gedichten van gitanenzang door Federico Garcia Lorca vertaald door Cornelius Conijn+

Als offer van den Spaanschen burgerkrijg gevallen te Granada in 1937.

Landschap

Het veld van olijfboomen
Opent en sluit zich
Als een waaier.
Over den olijfboom
Spant een verzonken hemel,
Donker doordropen
Van koudglanzende sterren.
Aan de monding van de rivier
Trilt schaduw en licht.
Een lach is in de grijze lucht
En de olijfboomen
Zijn van geluid bezwaard.

Heel traag kleppen
De gevangen vogels
Hun vlerken in het duister.

+ Vertaald uit de bundel 'Poemas del Canto Jondo' (Madrid, 1928.)

De guitaar

Hoor de zang van de guitaar -
Het kristal van het ochtendglooren breekt -
Hoor de zang van de guitaar.
Breng haar niet tot zwijgen,
Onmogelijk haar te doen zwijgen.
Zij huilt een eentoonige wijs
Zooals het water huilt,
Zooals de wind huilt
Over een sneeuwval.
Onmogelijk haar te doen zwijgen,
Zij huilt om vergane dingen.

Lied van malaga

De Dood
Gaat in en gaat uit
De Taveerne

Gaan zwarte paarden,
Gaan duistere mannen,
Langs diepe paden
Van guitarenzang

Er is een geur van zout
En het bloed van vrouwen,
In de koortsende vaart
Van de zeewind

De Dood
Gaat in en gaat uit,
Gaat uit en gaat in
De Taveerne

De Dood

De stilte

Luister, mijn zoon, naar de stilte.
Het is een golvende stilte,
Een stilte waarin geluiden en echo's
Verklinken.
En die zich neigt
Tot de Aarde.

Het balkon

In het zwart is zij gekleed -
Ik weet dat de wereld klein is
En het hart oneindig -

In het zwart is zij gekleed

Ik weet dat de klagende zucht
En de smartkreet meegevoerd worden
Op de vaart van de wind -

In het zwart is zij gekleed

Zij verlaat het open balkon
En het ochtendwit erboven
Neemt heel de hemel in.

Ay! Ay, Ay, Ay!
In het zwart was zij gekleed.

Sprookjes door Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe.

Er zijn kinderboeken, die iedereen kent, die iedereen als kind in zijn bezit heeft gehad, die voortleven van geslacht op geslacht, die even klassiek geworden zijn, even goed onsterfelijke standaardwerken kunnen worden genoemd, als de grootste meesterwerken der wereldliteratuur.

Onder deze onvergankelijke schatten nemen de sprookjes van Andersen wel een der eerste plaatsen in, maar daarnaast onmiddellijk: *Alice's avonturen in wonderland* door Lewis Carroll.

Bij millioenen en millioenen is dit boek, dat in 1865 verscheen, in den loop der tijden verkocht, en in alle mogelijke talen is het vertaald tot in het Esperanto toe: *Alicia in mirlando*.

Het wonderbare in de figuur van Lewis Carroll is, dat hij gedoubleerd was met den professor in de.... wiskunde: Reverend Charles Lutwidge Dodgson, zijn eigenlijke naam, maar de professorzelf zou niets liever hebben gewild, dan geheel afgescheiden te zijn van zijn *alter ego* en hij probeerde dan ook, maar tevergeefs, om in den catalogus van de Bodleian Library op twee plaatsen en niet op één te verschijnen. Evenwel, het behoeft geen betoog, dat Lewis Carroll, toen hij Alice schreef, veel hulp heeft gehad aan professor Dodgson!

De avonturen van Alice werden op een buitenpartijtje door hem verteld aan drie kleine meisjes; de hoofdpersoon uit het verhaal heette in werkelijkheid Alice Liddell, later mevrouw A.P. Hargreaves, geboren in 1856, dus toen het boek verscheen, was zij negen jaar oud.

Ongetwijfeld was een der oorzaken van het ontstaan dezer avonturen zijn heimwee naar kinderlijkheid en geestelijke onschuld,

wat Lewis Carroll zijn heele leven heeft gehanteerd. Gewoonlijk veroorzaakt een dergelijk heimwee, dat men gaat schrijven met vochtige oogen en dat men niet gemakkelijk aan overdrijving en sentimentaliteit ontkomt. Hier evenwel was professor Dodgson altijd bij de hand, om daar een stokje voor te steken, en deze hield zijn zielsbroeder Lewis altijd in het rechte spoor. De nonsens van Lewis Carroll is daardoor nergens volstrekt absurd, integendeel, zij is van een onweerstaanbaren humor en hier en daar van een geniale geestigheid (als bijvoorbeeld in den glimlach zonder kat). Men zou kunnen zeggen: hij toont ons altijd de reëele wereld, - deze evenwel op haar kop gezien. De onverbiddelijke logica der dingen kwelde hem vaak; hij ontsnapte dan naar het wonderland van het sprookje en van den droom.... beschreef, wat hij daar in zijn verbeelding aanschouwde, hetgeen hem de onvergankelijke liefde en dankbaarheid van de eene generatie na de andere verzekerde.

Through the looking glass, ofschoon het nooit de vogue verwierf van Alice, bezit echter vele voortreffelijke qualiteiten; de vondst, waarop dit sprookje is gebaseerd, is alreeds van een geniale vindingrijkheid; Alice, die op den schoorsteenmantel klimt, en daar door heen gaat, zoodat zij terecht komt in het land *achter den spiegel*. Daar ontmoet zij allerlei bekenden uit haar kinderleven: Tweedledee and Tweedleum; Humpty Dumpty, dien onze kinderen kennen uit het raadsel:

> Witje, Witje zat op 't hek,
> Witje, Witje brak zijn nek,
> Er is geen paard en er is geen man,
> Die Witje, Witje meer maken kan.

Vertaling van:

> Humpty Dumpty sat on the wall,
> Humpty Dumpty did a great fall,
> And all the King's horses and all the Kings men
> Could not make Humpty Dumpty safe and sound again.

De oplossing is: een ei.

(Ik herinner hier even, hoe pathetisch Florence Montgomery dit versje te pas brengt in haar *Misunderstood*).

De honderdste verjaardag van Lewis Caroll werd in 1932 in Engeland bijna tot een nationalen feestdag gemaakt. (Dit zou niet mogelijk geweest zijn met professor Dodgson, maar Lewis Carroll kent nu eenmaal iedereen.)

Hij heeft ook den teekenaar John Tenniel, die vroeger weinig bekendheid genoot, met zich mede onsterfelijk gemaakt.

Het boek werd gelezen, herlezen, stuk gelezen, zoodat een goed bewaard exemplaar van den eersten druk een groote zeldzaamheid is, en twee gave exemplaren werden in 1931 voor *f* 30.000 verkocht, en het origineele handschrift, slechts 92 blz. groot, met de oorspronkelijke illustraties, ging naar Amerika, waar Dr. Rosenbach, de hoogste prijs, ooit voor een manuscript bebetaald, ervoor gaf: *f* 180.000....

De heer Dodgson was een groot vriend van de familie Liddell, en bracht vele uren met de drie meisjes: Lorina, Edith en Alice door. De kinderen hielden dolveel van hem, en hij vermaakte hen op de wandelingen met allerlei verhalen. Op een middag vertelde hij hun *Alice's Adventures Underground* (later *Alice's Adventures in Elfland,* nog later en definitief *Alice's Adventures in Wonderland*). Charles Dodgson's schreef de geschiedenis op, en een vriend van hem, George Macdonald, was er zóó door bekoord, dat hij er een uitgever voor zochtt, dien hij vond in Macmillan.

Alice Liddell kreeg het eerste exemplaar van het boek; het tweede werd aan Prinses Beatrix gezonden, de jongste dochter van Koningin Victoria, die naar aanleiding van Alice alle andere werken van Lewis Carroll bestelde, - oneindig verbaasd, om te bemerken, dat deze bestonden uit mathematische verhandelingen! evenals de auteur zelf niet weinig verwonderd was te ervaren, dat Alice hem elk jaar een aanzienlijk bedrag deed ontvangen.

Op den Zondag na Carroll's dood preekte Professor Sandays over hem en zeide:

> The world will think of Lewis Carroll as one who opened out a new vein in literature, a new and delightful vein, which added at once mirth and refinement to life....

Het allermoeilijkste als men voor kinderen wil schrijven, is iets absoluut spontaans en origineels te geven en een volstrekte vereischte is ook: een goede karakteristiek, - onmisbaar in first class literatuur voor kinderen. Aan beide fundamenteele voorwaarden voldoet *Alice in Wonderland*.

Hoe reageert het moderne kind op Alice? Er zijn vele boeken daarna verschenen, die ook zeer in den smaak zijn gevallen, maar *Alice in Wonderland* is onvergetelijk en onvergankelijk. Op welken leeftijd dit werk aan kinderen in handen kan worden gegeven, hangt voor het grootste deel van de ouders af. Vertellen zij er het een en ander bij en leggen zij hier en daar iets uit, dan kan men het al heel vroeg doen, maar lezen de kinderen het boek zèlf, dan zullen zij er zich eerst op acht- of negen- of tienjarigen leeftijd dol mee amuseeren, heel goed begrijpende, dat alles maar een droom is.

De heele atmosfeer, de voorstelling van dieren, menschen en toestanden is absoluut uit een kinderlijken geest gezien, en dat is *all part of Carroll's magic*.

In de *Preface* voor de 86.000ste oplage van Alice zegt Lewis Carroll, dat hem vaak naar de oplossing is gevraagd van het raadsel, dat de Hoedenmaker opgaf, tijdens de gedenkwaardige theepartij, en dat aldus luidt:

> Why is a raven like a writing desk!

Hij zegt, dat hij er zelf erg over heeft moeten denken, en ten slotte tot deze verklaring kwam:

> Because it can produce a few notes, though they are *very* flat, and it is never put with the wrong end in front.

Maar zegt hij, het lijkt me veel waarschijnlijker, dat:

> .... the Riddle, as originally invented, had no answer at all.

Ontelbare malen heeft men geprobeerd, nieuwe illustraties te geven bij Alice, en ik heb er verschillende van gezien, die evenwel nooit Tenniel's, nu eenmaal in ons geheugen geprente, type nabij kwam en ook nooit een succes zijn gebleken. Nu echter is er een

editie verschenen, waarvan de teekeningen mijns inziens de oorspronkelijke illustraties uitstekend aequivaleeren, namelijk de uitgave van de firma G.B. van Goor Zonen te 's-Gravenhage, die verlucht is door Rie Cramer. Wij kunnen het eens wezen met deze ontwerpen, omdat zij ontstaan zijn uit den verbeeldingsrijken geest eener begrijpende, meevoelende, realistisch-fantastische kunstenares. Deze vissionnaire teekeningen zijn verrukkelijk om ze te bekijken en nog eens te bekijken; sommigen zijn als schilderijtjes, die een sprookjesachtige werkelijkheid tot een levende bestaanbaarheid intensifieeren. Rie Cramer's Alice is een verrassend geschenk, waarvoor èn ouders èn kinderen blijvend dankbaar zullen zijn.

Ook de nieuwe vertaling van mevr. M.C. van Oven - var Doorn doèt het goed. Gemakkelijk is haar taak niet geweest, want Carroll's Engelsch is zoo subtiel en zoo karakteristiek, dat het heel dikwijls op een heel fijne nuance aankomt, om zijn bedoelingen geheel tot hun recht te laten komen of ze volmaakt te bederven. Men moet nooit vergeten, dat deze *droom* bestemd is voor *Engelsche* kinderen, en dat slechts *deze* onmiddellijk verschillende toespelingen op geijkte uitdrukkingen, op kinderversjes, enz. begrijpen. Daarom deed mevrouw Van Oven bijvoorbeeld verstandig om steeds eenvoudig te spreken van den *hoedenmaker,* waar in het Engelsch staat: *The mad hatter*. In Engeland verstaat iedereen het gezegde *as mad as a hatter,* omdat ook iedereen weet, dat deze qualificatie afkomstig is van een hoedenmaker in Birmingham, die de gewoonte had elken dag een schaal geld gereed te zetten bij zijn deur, voor de bedelaars, zich verbeeldende, dat elk van hen slechts een gedeelte nemen zou. De griffioen is het heraldische dier, dat met den leeuw het Engelsche wapen vasthoudt. De geheele episode van het kaartspel wordt in den droom van het Engelsche kind veroorzaakt door het alom bekende versje:

The Queen of hearts had made some tarts,

welke taartjes gestolen worden door den *knave of hearts,* hartenboer.

En nu is dit het buitengewoon curieuse, dat er een zeer oud Vlaamsch versje bestaat, dat aldus luidt:

Erten vrouwe (hartenvrouw)
Zat in de schauwe,
Bakte koeken en taarten;
't Was op Sinte Maarten.

Erten zot (hartenboer)
Sprong uit z'n kot,
Pakte taarten en pimperpot.

Het was door een toeval, dat ik dit liedje ontdekte. Alweer een nieuw voorbeeld, hoe dergelijke versjes rondgaan onder het volk van verschillende landen, zonder dat iemand de oorspronkelijke herkomst kent.)

Ik kan niet anders dan deze uitgave ten warmste aanbevelen, die ook uiterlijk zoo smaakvol en artistiek is verzorgd, als wij het gewend zijn van de firma G.B. van Goor.

Feiten en fantasieën door Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe. Jane Austen, een der meest beroemde Engelsche schrijfsters uit den tijd van Walter Scott *(Vervolg van blz. 533.)*

Jane Austen's romans. I.

Pride and Prejudice.

In een brief aan haar zuster, gedateerd 29 Januari 1823, vertelt Jane Austen, hoe *Pride and Prejudice,* 'her own darling child' arriveerde, en dat zij dit boek hardop had voorgelezen aan iemand, die niet wist, dat *zij* de auteur er van was.

En zij schrijft daarover:

She was amused, poor soul. *That* she could not help, you know, with two such people to lead the way; but she really does seem to admire Elisabeth. I must confess, that I think her as delightful a creature as ever appeared in print, and how I shall be able to tolerate those who do not like *her* at least I do not know.

De volgende passage uit een anderen brief geeft een merkwaardigen blik op haar levendige verbeeldingskracht:

My brother and I went to the exhibition in Spring Gardens. It was not thought a good collection, but I was very well pleased, particularly with a small portrait of Mrs. Bingley, excessively

like her. I went in hopes of seeing one of her sister, but there was no Mrs. Darcy. Perhaps however, I may find her in the great exhibition.... Mrs. Bingley is exactly herself - size, shape, face, features and sweetness! There never was a greater likeness. She is dressed in a white gown with green ornaments, which convinces me of what I had always supposed - that green was a favourite colour with her. I daresay Mrs. D. will be in yellow.

(De bovengenoemde personen zijn figuren uit *Pride and Prejudice.)*

Wat de tweedeplanskarakters betreft, daarover deelt zij haar familie mede dat:

Kitty Bennett was satisfactorily married to a clergyman near Pemberley, while Mary attained nothing higher than one of her uncle Philip's clerks, and was content to be considered a star in the society of Meryton.

* * *

Pride and Prejudice, geschreven tusschen October 1796 en Augustus 1797, zag voor de eerste maal het licht in 1813. Een tweede druk verscheen hetzelfde jaar; de derde in 1817.

Uit den aard der zaak zijn exemplaren der eerste editie hoogst zeldzaam. Doch de criticus van *The Times,* R.W. Chapman is zoo gelukkig geweest, een stel van Jane Austen's romans in zijn bezit te krijgen (behalve *Sense and Sensibility)* Deze boeken waren in bezit geweest van Jane's zuster, en dragen op de voorpagina de handteekeningen van: Cassandra Elisabeth Austen, en van James Edward Austen, aan wien ze kw1amen na Cassandra's dood in 1845.

De zeer groote belangrijkheid van deze exemplaren ligt in het feit, dat zij in den tekst verschillende correcties bevatten, die, naar het schrift te oordeelen, niet van Jane-zelf, maar van Cassandra afkomstig zijn. Ondenkbaar is dit niet, want Cassandra was met dezen roman vertrouwd van haar vroegste jeugd. De geheele familie moet den tekst trouwens wel haast uit het hoofd hebben gekend, zooveel werd er in den huiselijken kring over dit werk gepraat.

De paragraaf, waarin Darcy zijn karakter vergelijkt met dat van Elisabeth, is veranderd in:

Your retrospections must be so totally void of reproach, that the contentment arising from them, is not of philosophy, but what is much better, of innocence.

Tegen het eind van het boek, waar Darcy zijn redenen geeft, waarom hij Bingley kan toestaan Jane te trouwen, laat de correctrice het tweede *her* terecht weg uit den zin, want Darcy had Jane Bennett nooit in haar moeder's huis bezocht:

I had narrowly observed her during the two visits which I had lately made (her) here.

Hoofdstuk 17 van *Pride and Prejudice* opent aldus:

My dear Lizzy, where can you have been walking to? was a question, which Elisabeth received from Jane as soon als she entered the room, and from all the others, when they sat down to table.

De lezer vraagt zich allicht af: welke kamer? En het is dus klaarblijkelijk juist, dat in plaats van *the* room, er staan moet: *their* room, want Elisabeth en Jane deelden samen een kamer.

Charlotte Lucas (in het 6e hoofdstuk), sprekende over het huwelijk, zegt:

If the dispositions of the parties are ever so similar beforehand, it does not advance their felicity in the least. They always *continue* to grow sufficiently unlike afterwards to have their share of vexation.

Dat het onderstreepte woord *continue* moet zijn *contrive* is juist veranderd.

(Wordt vervolgd.)

Chroniek der poezie door Martien Beversluis.

Reünie van Jong Protestantsche dichters. - Dr. K. Heeroma. Uitgave Bosch en Keuning N.V., Baarn.

Als nummer 8 en 9 van de Elckerlyc-boekjes, die sinds eenige tijd regelmatig verschijnen bij den uitgever Bosch en Keuning te Baarn, is thans verschenen een bloemlezing van de jongste Protestantsch Christelijke dichterlijke dichtkunst, getiteld Reünie.

De samensteller Dr. K. Heeroma heeft daarbij een inleiding geschreven, die een inzicht wil geven van de meeningen, die onder de huidige Christelijke auteurs leven.

In korten tijd is dit de vierde bloemlezing van Christelijke poëzie. Wij hebben juist in ons vorig nummer nog twee selecties besproken. Dr. K. Heeroma spreekt in deze inleiding met Muus Jacobse, zijn pseudoniem. De geleerde doktor spreekt dus met den onnoozelen dichter. Nadat deze beide heeren eerst in spiegelgevecht zijn, waarbij duidelijk wordt gevoeld, dat de dichterdroom moet vluchten voor het verstand of m.a.w. dat de poëzie van Muus Jacobse niet sterk of origineel genoeg is, om de zelfcritiek en de critiek des tijds te weerstaan, verzeilen wij in een soort droom-reünie.

De inleider wil al de Christelijke dichters weer eens met elkaar confronteeren. Zoodoende maken wij dan een genoeglijke koffietafel mee met jonge kemphaantjes als Bert Bakker en geleerden als Jan de Groot, die, door den mond van den inleider, verschillende op- en aanmerkingen maken over.... ja waarover?

Willem de Merode, de nestor der Christelijke dichters, zit slechts grimmig terzijde in een armstoel en zwijgt.

Hetgeen buitengewoon verstandig is van Willem de Merode, die zich, zelfs tot in den droom wel ver moet voelen van deze vervelende kinderpartij en kibbelpartij.

Ik kan me werkelijk niet indenken wat een geletterd man als Dr. Heeroma en een veelbelovend dichter als Muus Jacobse ambieert om zulk een reünie te beleggen.

Terwijl ik dit schrijf passeeren enkele straatmuzikanten en blazen het lied - Mijn hart vergeet U niet!

Het Christelijke stadje luistert. De vrouwen verlaten het achterhuisje en staan aan de deuren.

Er wordt graag wat geofferd. Wekelijks komen zij terug en op verzoek blazen zij psalmen. Ik geloof dat zij meer uitrichten met hun onvolkomen kunsten dan veel poëzie dezer reünisten. Naar de muzikanten wordt tenminste geluisterd naar hen niet meer.

De inleiding op deze bloemlezing wordt slechts door de enkele ingewijde in dat kamp verstaan. En als hij dit alles begrijpt.... Wat leert hij dan hieruit?

Meer dan ooit kan uit deze inleiding blijken - ten eerste dat de Prot. Christ. auteurs meer disputeeren dan creëeren en ten tweede, dat het Christendom slechts een étiquet is.

Want dit moet iederen neutralen lezer wel verbazen, dat met geen woord wordt gerept over hetgeen hen toch moet samenbrengen: de liefde voor Christus.

En het is in dit verband wel opmerkelijk, dat hij die belachelijk in deze reünie wordt voorgesteld de dichter Jan Ietswaart is, die, en naar vorm, maar zeker naar diepte en ernst tot één der weinige werkelijke Christelijke dichters kan gerekend worden. Dat dit den doktor zoowèl als den dichter nog steeds ontgaat, is wel zeer jammer. Snierend wordt o.m. van dezen ernstigen dichter gezegd:

En Hessels? En Ietswaart? Die willen geen van tweeën meer tot de jong-protestantsche groep gerekend worden. Zouden ze komen als ik ze uitnoodig? Ietswaart misschien wel, want die beschouwt het als een gelegenheid, waar hij kan getuigen. Maar je zult zien dat hij alleen maar slechte verzen wil meebrengen, want alles wat hij schreef, voordat hij bij zijn tegenwoordige richting terecht kwam, verloochent hij natuurlijk als ‘heidens’ of op zijn best ‘nietszeggend’. Het is jammer dat hij deze saltomortale naar een sektarische ‘volmaaktheidsbeleving’ heeft gemaakt, want de volmaaktheid van zijn vers heeft er wel heel sterk onder geleden.

De Geest leidt hem nu, zegt hij, en de Geest kan alleen maar goed schrijven. Ja, als je 't zóo opvat....

Ja, Heeroma, zóo vat een Christen dit op.

Er is nog een dichter op deze reünie, de heer Chris Achterberg (altijd in den droom). Deze zegt van zijn eigen poëzie dat zij is ‘bezeten en van demonen besprongen’. Dit is van sympathieke oprechtheid getuigende, maar - om welke redens wordt hij dan tot de Christelijke reünisten gerekend?

Wordt hier een poging aangewend om hem te bekeeren? Wordt door de anderen getracht de demonen uit te werpen? Wij bemerken hem tijdens de koffie niet meer op en waarschijnijk weet Dr. Heeroma er geen raad mee. Misschien Muus wel (met de demonen dan).

Om even één goed idee te geven van de hooge gestemdheid dezer samenkomst dit citaat:

'.... daar zie ik in een anderen hoek Houwink en van Randwijk in een druk gesprek. Die delibereeren er vast over of ze er niet ingeloopen zijn met hier naar toe te gaan.' (Sic.)

Jo Kalmijn wordt ook ingevoerd. Heeroma kon zelfs in deze vreeselijke platte sfeer niet ontkomen aan de geestelijke charme die van haar uitsraalt. Hij weet er geen raad mee en praat dan maar over haar kindertjes en moederschap. Ik geloof niet dat de ernstige en begaafde Dichteresse Jo Kalmijn-Spierenburg door dit bezoek in den droom geïnspireerd en gesterkt huiswaarts zal keeren. Arme, Lieve Jo.

Om nog een beeld te geven van den Christelijken aard van een dezer reünisten, Jan de Groot.

'Maar één ding heb ik nooit goed begrepen, zegt Heeroma tot Jan, namelijk, hoe jij soms naast een oorspronkelijke, frissche woordkeus en en raken plastiek soms ook zoo ouderwetsch voor den dag kunt komen, met brokstukken en conventioneele dichtertaal (Alsof werkelijke dichtertaal ooit conventioneel *kan* zijn. B.) met een zware alexandrijn plotseling tusschen lichte vijfvoeters in.

'Wil je wel gelooven dat ik dat zelf niet eens merk, antwoordt hij, maar het is wel waar; ik kan er sommige oogenblikken behoefte aan hebben om te spelen met de radste scheldwoorden, en op een ander oogenblik opgaan in een zekere tradioneele deftigheid.' We mogen kiezen?

De inleider raakt daarna in vuur en verkondigt de volgende diepzinnige stelling: 'Van huis uit is de christelijke literaire beweging niet principieel iets anders dan een Christelijke voetbalbond....'

En zoo discusseeren de droomheeren dan verder. De grooten op deze reünie zijn Eekhout (die zoo verstandig is, te zwijgen) en Willem de Merode (die alsmaar in een armstoel zit). Hij is de papa der beweging, begrijp ik goed. Als dan de reünie uitéén is gegaan, boomen Dr. Heeroma met Muus Jacobse nog even na. Het slot is kenschetsend.

Muus Jacobse (dus de dichtergeest in Dr. Heeroma) merkt dan op:

'Niemand kan dichter zijn zonder tot op zekere hoogte individualist te zijn. Het komt er maar op aan of dat individualisme een levenshouding voor ons wordt, of dat ons leven toch pas zin krijgt door het verlangen naar een gemeenschap waarin wij, in daden en in gedichten, aan onszelf ontheven zullen zijn. Ik vind het al heel mooi dat je de protestantsche jongeren weer eens op een reünie bijeen hebt gebracht. Misschien dat je daardoor, ondanks alles, bij hen het besef verlevendigt, dat zij ook, en juist, door hun dichterschap de *gemeenschap der geloovigen* helpen bouwen.'

Waarop de geleerde zegt: 'Muus! de thee wordt koud. Laten wij nuchter blijven.'

Uit dit alles kortom kan worden opgemaakt, dat de inleider de Christelijke poëzie tot geen enkele roeping in staat en geschapen acht.

Zal het daarom de Christelijke auteurs kunnen verwonderen, dat de eenvoudigen van hart het heusch maar liever houden bij de poëzie in den Bijbel? Zal het verwondering wekken dat ook de voorgangers, de

aardsche mentaliteit dezer dichterlijke profeten proevende, bij zulk een reünie, geen moeite zullen doen den dichter bij hun gemeente te introduceeren. En dat zelfs het niet-christelijke publiek grimlachend de schouders ophaalt om zooveel pose bij zoo weinig ernstige, overtuigdheid en bezieling.

En hoe jammer is het dat de uitgevers zich lieten verleiden deze inleiding te drukken, die zoo ver moet liggen buiten hun bedoeling.

Immers werd het door hen uitgegeven orgaan Elckerlyc niet juist in het leven geroepen, om tegen deze meeningen over Christendom en poëzie stelling te nemen?

Ware het dan destijds niet beter geweest, om deze kostbare poging niet te ondernemen, indien men na zoo'n korten tijd volkomen capituleert? Overigens, als altijd, is deze uitgave weer uiterlijk uitstekend verzorgd en zonder deze malloterige introductie, een goede bloemlezing. Want Heeroma heeft stellig smaak genoeg om de beste stalen te kiezen. Derhalve - er resten na deze inleiding nog 60 verzen - is dit boekje toch zijn prijs waard.

Van elken dichter is namelijk nog een goede biografie opgenomen en een aantal verzen, die wel tot de besten behooren, die zij schreven.

Het werk van Willem de Merode is wederom het belangrijkste. Ik eindig met één zijner prachtigste gedichten: Regenavond.

In dit soort poëzie is de Merode wel het gaafst gebleven en hoewel de jongeren der protestanten het in hem prijzen, dat hij een ‘andere richting’ is uitgegaan, heeft de bloemlezer geen treffend bewijs gegeven van deze z.g.n. vooruitgang. Uit de nieuwere periode koos Heeroma n.l.: De Dominee:

> Hij zit elke week preeken te maken,
> die de gemeente Zondags komt hooren,
> Hij moet doopen als er wordt geboren.
> en behoort in 't sterfhuis een zucht te slaken.
>
> Daartusschen ligt een lange reeks van jaren,
> Waarin men tot hem zegt: u kunt mooi praten,
> U moet de kerk midden in het dorp laten
> Daar zijn wij altijd wél bij gevaren.
>
> Hij moet het volk brengen onder Gods tucht
> Als er geen wolkje is aan de lucht,
> Spreekt hij van storm en donderbuien.
>
> Hij brengt de vrede die in Christus is,
> Maar met een lach, waarin iets listigs is,
> Denken ze - laat die klok maar luien.

Dit is meer een verdienstelijk rijmsel zonder eenige ontroering en zonder een motief dan haat, terwijl ik het gedicht van ouderen datum, waarmee ik besluit, inderdaad tot de wezenlijke poëzie meen te moeten rekenen: *Regenavond*.

In dezen nacht zal God ons zegenen
De hemelen zijn een wit vervloeien,
Al het geschapene moet bloeien
Want God laat leven nederregenen.

Onze begeerten moeten wijken
Voor dit almachtig stil genereeren.
Het is de wil en de wet des Heeren
Dat 't leven aan het Leven moet bezwijken.

Ruischend uitstorten en stil ontvangen
O vroomheid van dwang en overgave.
Indringend reinigen en laven
Koele dartelheid over warm verlangen.

Hoe zullen wij in den morgen wezen
Na dit diep bezonkene dauwen?
Kunnen wij om gisteren rouwen
Nu de nieuwe dag komt gerezen?

Morgen zullen wij dit gedenken:
Dezen nacht, dit vreemde regenen;
Wolken als handen die ons zegenen
Zagen wij van den hemel wenken.

Het erf aan zee. - Gedichten door George Kettman Jr. Uitgegeven bij de Amsterdamsche Keurkamer.

Van heel wat meer bezieling spreekt het dichtbundeltje van den schrijver George Kettman. Al ben ik het met den politieken inhoud van dit werk allerminst eens, toch waait uit dit dichtwerk heel wat meer geestdrift en liefde dan uit veel der hierboven besproken poëzie.

Het was vier jaar geleden dat George Kettman en ik tegelijk in de pers werden verhandeld. Hij gaf toen uit zijn fascistisch bundeltje ‘De Jonge Leeuw’ en ik het communistisch getint werk ‘De Ruitentikker’. Wij waren elkanders tegenstanders in de politiek en werden desondanks beiden door de pers á faire genomen en veroordeeld.

Men lette bij de critiek niet op de vormgeving, de kunstwaarde, doch slechts op de inhoud, die vanzelfsprekend geen genade vond in veler oogen. Er werd toen betoogd, dat kunst en politiek onvereenigbaar waren en dat de kunst, in het bijzonder het gedicht, vrij van welke tendenz ook moest zijn. Het was vooral Anton van Duinkerken die dit beweerde, juist hij, die later eenige felle strijdliederen schreef tegen A.M. de Jong en Mussert, deze beide tendentieuze liederen nog wel opnemend in zijn bundel ‘Hart van Brabant’. De pers echter heeft toen niet beweerd dat deze soort poëzie nimmer kunst kan zijn.

De stelling des heeren van Duinkerken was immers fout. In de eerste

plaats is er geen kunst zonder tendenz. Heeft Carry van Bruggen destijds niet in haar filosofische studies daaraan een afdoend duidelijk artikel gewijd?

Indien een Protestant of Katholiek zijn geloof vurig verdedigt, zijn Kerk, zijn dogma, zijn overtuiging, dan is het slechts de kwestie, in welke vorm hij dat doet. Ieder artist weet dan ook bij intuïtie, dat het in onze oogen kleinste en onbelangrijkste, groote dichtwerken deed ontstaan en het meest verhevene rethorische prullaria deed geboren worden. Derhalve gaat het mij niet aan of de heer Kettman fascist is en deze politiek voorstaat, maar wel of hij zij idealen en overtuigingen weet uit te drukken in een rythme, en een beeld, kortom in een vorm, die poëzie mag heeten. En nu is het wel opmerkelijk te bespeuren, dat, waar Kettman zich buiten het politiek terrein houdt, dus waar hij slechts zingt vanuit zijn gelukkige zekerheid alleen, hij een dichter is en waar hij het enge gebied van het alledaagsche strijdieven binnentreed, zijn lied de slaaf wordt van de propaganda.

Hij bereikt b.v. niet de verheven hoogte van Van Collem's ‘Nieuwe liederen der Gemeenschap’ en zelfs niet van diens ‘Opstandige Liederen’ die het leven van zorgen van dichtbij bezingen.

Hoe komt dit? Komt dit omdat Kettman daar begint te twijfelen, ontsnapt hem daar de inspiratie, of is het onderwerp toch te weinig verheven? Neen, het onderwerp doet er niet toe, maar hij wordt bij deze objecten niet gedreven door de liefde, doch door haat. De haat kan schoon zijn, ook de duivel is schoon (verrot vleesch licht in den avond en schijnt een blauw juweel in zijn fosforglans). Op het moment dat de verontwaardiging over zooveel leed en onrecht hem aangrijpt, wijkt de muze terug en de stem wordt schor en machteloos. Hij raakt letterlijk ‘ontstemd’. Ik mag dit misschien met een enkel voorbeeld bewijzen. In de eerste cyclus gedichten, die Kettman ‘Levenslandschap’ noemt, zingt hij als volgt:

> Doornen staan langs ons pad,
> meeuwen
> schreeuwen
> beneden op het wad.
>
> Wrang zijn de bramen,
> scherp de korrels in den wind,
> maar wij zijn samen,
> voor altijd samen kind.
>
> Nu nog te zeggen hoe moeilijk het was?
> - wij hebben er nooit om getreurd
> en ook als ons hart werd verscheurd,
> geluisterd,
> gefluisterd
> met den wind in 't gras.

Wrang, scherp en doordringend,
de zon hel op het zand
- zoo is dit eenzaam land,
maar toch altijd zingend
en altijd hand in hand
trok tusschen aarde en zee
strijdbaarheid mee -
drift die de levenslijn
ver en dichtbij liet zijn.

Dit een mooi, voluit en rustig gezongen lied, nietwaar, een lied dat naar zang en beeld den dichter in hem bewijst. En nu het slot van een gedicht, voorkomende in den cyclus ‘Man van den Arbeid’:

De mooiste woorden zijn verspild,
de mooiste plannen vallen stuk
- wie 't recht der werkers heeft gewild,
vindt metterdaad een nieuw geluk.

Genoeg! - wij willen werk'lijkheid
en weigren sloom in slaap te gaan,
zoolang gij, schobbers, meester zijt -
wij zullen weten vóor te gaan.

Wij vord'ren: werk en brood - geef óp!
Kan jullie 't niet? Voor 't laatst - verdwijn
Vernederd volk, hoort onzen klop,
wij zullen 't vlammend strijdlied zijn.

Wij zeggen 't nú zoo luid als toén:
weest állen één van her en der
- strijdt méé - er is iets groots te doen
en wie 't verhindren, gaan omver!

Dit is van een toon, een aard van zeggen, een vorm ook, die weinig meer te makaen heeft met poëzie. Deze soort propaganda-dichtkunst is te vinden in elk A.J.C. bundeltje en zij is duizendmaal beter gefabriceerd door dichters als Brecht, Weinert, Mehnert, Kästner, Tucholsky etc. etc.

De heer Kettman leze b.v. eens het door mij vertaalde werk ‘Arbeidersnoodlot’ of het Duitsche werk ‘Von unten auf”. Hij zal stellig (want hij is intelligent genoeg) bemerken, dat zijn gedicht in dit genre een zeer zwakke remeniscens is van vroegere socialistische strijdliederen. Deze cycli in het bundeltje kunnen mij dan ook geenszins bekoren, al apprecieer ik de drift en de vurigheid, waarmee het is vervaardigd. Het is jammer dat Kettman te weinig zelfcritiek had bij de samenstelling en zijn arbeid; nu hangt zijn lied tusschen twee werelden in, die van zijn

eigen ziel en die van het volk. Wat is ‘het volk’? Geestig is hij echter wel. Kostelijk is b.v. Jan Salie's interieur, waardoor hij, merkwaardigerwijze, den calvinist De Merode (in zijn laatsten tijd) evenaart. Kettman is een kundig vakman, dit bewijzen zijn knappe vormvariaties, zijn vlotte zeggingskracht (ik noem ‘Herfst’). Hij heeft gevoel voor rythme, hij kan een goede sonnet schrijven en hij is een knap beelder. Een voorbeeld? Lees eens dit machtig aardige tafreeltje:

De zon maakt vechtwerk op het tafelblad
de kind'ren zijn er blond om heen gezeten
met een gezonden honger na het bad.

Hun ernstige oogen spelen ongemeten
met al het verre licht der blauwe baai -
de bootjes dansen in hun helle kreten.

De moeder - met een glimlach om 't lawaai -
is als een berg van rust, die 't onophoud'lijk
en roekloos vragen opvangt in een zwaai

van vage liefde en kordaat huishoud'lijk
de monden afveegt en de bekers vult;
't heelal wordt hun nog vroeg genoeg aanschouw'lijk.

Maar na den maaltijd ebt het jong tumult
en maakt de schitterzon den wildste loomer,
een lichte slaap kalmeert hun ongeduld.

De blauwe baai blinkt languit in den zomer....

Zulke uitstekende staaltjes van plastisch vermogen geeft hij vele malen en het is daarom zeer te wenschen, dat deze nationalistische jonge dichter zich niet verhardt en verschraalt in al te leuze-achtige rijmelarij, waarmee hij zijn wezenlijk talent geweld aandoet.

Dit bundeltje is een vooruitgang op zijn ‘Jonge Leeuw’. Ik geloof dat, als de hooge golven der politiek rond en in hem kalmeeren, hij het stille ‘Erf aan Zee’ eerst zal vinden en ons verzen zal geven, waarin de eeuwigheid en de alles en allen omvattende adem zingt van groote ontheven menschelijkheid.

Het is deze adem alleen, die een gedicht doet ontstaan.

Lichtsignaaltjes

Leve de onbaatzuchtigheid!

Het stemt een mensch werkelijk blij, in deze droeve tijden van profiteurs en politieke sjacheraars, tenminste te weten dat er nog enkelen zijn, die waken voor de heilige onbaatzuchtigheid. Schreef Dostojewsky niet: ‘en te wéten dat de zon er is, dat is reeds héél het leven’; ook al zie je die zon niet direct. Eender is het met de onbaatzuchtigheid; al is de schijn nog zoo ongunstig: te wéten dat er wakers op de tinnen staan, dat is reeds heel het leven.

Deze wakers, wie zouden het anders zijn dan onze onvolprezen kranten, onze zoo veilig beschutte (achter hun anonymiteit) journalisten, en onze heerlijke politieke partijen. (Neen, vrienden, wij gaan niet aan politiek doen, want dan zouden we stout zijn, maar we mogen toch wel eventjes grinniken?)

Een zeer on-politieke figuur was de Vlaamsche Man-van-de-daad, Grammens. Hij was een man van de daad, en dus geen man van het gepraat. Slechts één keer heeft hij zich tot praten laten verlokken, en dat is hem al heel slecht bekomen. Dit was, toen de heer Spaak het wist te brengen tot een Godsvrede, een tijdje vóór de gespannen September-dagen. Toen is Grammens inderdaad gaan praten, met de Vlaamsche Cultuurvereenigingen, en die gingen op hun beurt weer praten met Spaak, en kwamen weer met Grammens praten, en toen er genoeg gepraat was, kwam de Godsvrede tot stand.

Nu heb ik altijd voor dergelijk soort Godsvrede's een heilige schrik gehad; maar Grammens sloot er een. En kreeg daarbij een belofte, die de vrede de moeite waard maakte. Eerst beloofde Spaak dat binnen drie maanden Vlaanderen volkomen volgens recht behandeld zou worden (wie lacht daar?); tweedens beloofden de Vlaamsche Cultuurvereenigingen, dat àls Spaak zijn belofte niet zou houden, zij met heel hun macht van tienduizenden leden zijn strijd zouden steunen na het verstrijken van de Godsvrede. (Er werd vergeten, derdens te vragen wat er gebeuren zou,

als èn Spaak èn de Cultuurvereenigingen hun beloften zouden breken.)

Grammens hield zich aan den Godsvrede. Hij werd ervoor beloond doordat er géén amnestie kwam, doordat hij géén recht kreeg voor Vlaanderen, doordat hij zelf nog een keer het gevang in ging.

Spaak had geen tijd om zich aan zijn belofte te houden. *Hoewel Grammens edelmoedig genoeg was, om den tijd van de Septembercrisis niet mee te tellen* bij zijn drie maanden, daar hij besefte dat Spaak toen wel wat anders aan het hoofd had.

En.... de Cultuurvereenigingen.... hielden zich ook niet aan hun belofte. (Aardig ware het, van de heeren te vernemen wat ze onder cultuur verstaan, als het houden van een belofte hier buiten valt.)

Van de beloofde tienduizenden kwam er geen enkele. Sterker nog. Toen de Man-van-de-daad weer aan het werk ging, wist men niet beter te doen, dan hem op allerlei wijzen een ezelstrap na te geven; hij werd uitgemaakt voor al wat leelijk is. En nu hij, gedwongen door den onwil van de cultuurvereenigingen die woordbreuk-cultuur plegen, zijn heil en heul zoekt bij het V.N.V., worden de fiolen eerst goed over hem uitgestort. Nu is hij ongeveer een afvallige, ongeveer een misdadiger, ongeveer een huichelaar en zeker een benadeelaar van Vlaanderen, een vijand van de Staatskatholieke partij, een dwaas, een belachelijke, een Don Quichotte en weet-ik-wat-al. En, het ergste van alles: vanaf het eerste begin, was heel zijn actie er slechts op gericht om een kamerzeteltje te krijgen, en aan het laadje te komen....

Nee, dit is niet meer om te grinniken, dit is om te vertwijfelen. Dat zoo juist zij die het eerst en het hardst en het stelselmatigst profiteerden (niemand denkt hier aan den lijstvoerder der Staatskatholieke partij) iemand als dezen man dit in de schoenen durven schuiven, is om te vertwijfelen of er nog wel ooit een gezond en gaaf heel-Nederland mogelijk is. Als men zoo de beste zonen en voorvechters behandelt, wat moet dan de toekomst brengen. Als men zoo de zaak rechtstreeks omdraait, waar blijft dan eenige zekerheid voor eenige belofte? Of is het schenden van beloften bij Hitler alleen maar slecht, en bij de partijpolitici een Godgevallig werk? Arm Nederland, dat zoo voorgelicht wordt....

K.M.

Buitenlandsch overzicht (16 maart-16 april) door Johan Perey.

Heeft het er gedurende een aantal jaren ook naar uitgezien, alsof het nieuwe Duitschland, door volgens het beginsel ‘Eén volk, één staat’ aan zijn territoriale belangen een even natuurlijke als scherpe grens te stellen, Europa op den weg naar stabieler verhoudingen zou zijn voorgegaan; jammer genoeg, heeft de overweldiging van Tsjechië het maar al te duidelijk aangetoond, hoe in werkelijkheid van eenige evolutie nog absoluut geen sprake is geweest. Geen beter bewijs hiervoor, dan de eigen woorden van den Führer, die in een te Wilhelmshafen uitgesproken redevoering zeide, slechts wederom vereenigd te hebben, wat door de geschiedenis en aardrijkskundige ligging volgens alle regelen van het verstand weer vereenigd worden moest. Is dit wel een Duitsche stem uit 1939? Veeleer toch, klinkt het naar de dagen van 1919, toen Clémenceau c.s. eveneens volgens de regelen van het verstand, zaten uit te pluizen, hoe Tsjechoslowakije er geografisch het beste uit kon zien, om het als vesting reeds van nature zoo krachtig mogelijk te doen zijn. Natuurlijke grenzen, heette dat toen, terwille waarvan aan millioenen menschen het bittere lot moest worden opgelegd onder vreemde heerschappij te worden gesteld. Natuurlijke grenzen, heet het ook nu weer, met precies dezelfde gevolgen als voor twintig jaar, mogen de slachtoffers ook andere namen dragen.

Bijzonder tragisch is het den Oekrainiërs moeten vergaan. Zeker als zij zich dachten van den Duitschen steun, waren juist zij het,

die, zonder dat er ook maar één woord over werd vuil gemaakt, op het altaar van de Duitsch-Hongaarsche vriendschap werden opgeofferd. Is het ook niet zonder strijd gegaan, want in tegenstelling met de Tsjechen hebben de Oekrainiërs nog een bewonderenswaardig verzet geboden, de zoo vurig begeerde Poolsch-Hongaarsche grens is nu dan toch een feit geworden, wat, behalve voor Budapest, ook voor Warschau een aanleiding was tot groote blijdschap. De Duitsche politici hadden dus goed gespeculeerd, en zoo mocht het omzetten van Tsjechië in het protectoraat Bohemen en Moravië zich dan ook voltrekken zonder door het minste 'burengerucht' gestoord te worden. Officieel, bleef het zelfs in geheel Europa stil, zoo was men overdonderd door een actie, welke met alle redelijke verwachtingen den spot scheen te drijven. Hitler's zoo stellige uitspraak van September j.l., nooit één Tsjech in het Rijk te willen hebben, was door de feiten gelogenstraft; zijn belofte tegen vreemde volkeren geen territoriale ambities te koesteren, de koloniale kwestie daarvan dan uitgezonderd, al evenzeer. Het door zijn begrenzing een ware orde belovende 'volksche' beginsel was kennelijk onder het loodje gelegd. Men hoorde nog slechts spreken van aardrijkskunde en geschiedenis, en, niet te vergeten, van het vaagste van het vaagste, 'Lebensraum'. Kan geen mensch al voorzien tot welke consequenties het historisch principe ooit leiden zal, met een theorie over levensruimte raakt men nog veel verder van huis, want onder dezen titel is nu letterlijk alles mogelijk, met als eenig rustpunt, de wereldheerschappij. Mag men een dergelijke expansie practisch wel niet voor mogelijk houden, toch heeft Duitschland met zijn jongste 'beginselen' ons heele bestel weer totaal op losse schroeven gezet, hetgeen concreet dan tot uiting wordt gebracht in het nu definitief dood zijn van München.

Het is een feit, dat de nieuwe politiek van wederzijdsch begrip en overleg, zooals deze met de Münchener overeenkomsten scheen te worden ingeluid, eigenlijk nooit meer dan een hoogst kwijnend bestaan heeft kunnen voeren, gelijk het al evenzeer een feit is, dat de schuld hiervan niet in de eerste plaats bij Duitschland mag worden gezocht. Zeker, had de Rijkskanselier op sommige oogenblikken het been eens iets minder strak gehouden en wat meer begrip getoond voor de mogelijkheden en moeilijkheden van het

andere kamp, het zou ongetwijfeld de nieuwe politiek wat meer levenskracht hebben gegeven. Doch daar staat tegenover, dat het elders de door onverstand, concurrentienijd en ideologischen haar bezeten machten zijn geweest, die openlijk, maar meer nog ondergronds, de z.g. openbare meening dusdanig hebben beïnvloed, dat het streven naar 'appaesement' op een steeds grooter verzet is komen te stuiten. De as-mogendheden trokken hieruit dan weer hùn consequenties, waardoor uit het een, het ander volgde, totdat dan Hitler's coup tegen de Tsjechen aan alles een einde maakte. Een einde, dat natuurlijk van iets anders weer het begin zou zijn, maar, waarvan?

Zooals reeds gezegd, in de eerste dagen na de annexatie gebeurde er eigenlijk niets, en ook in Chamberlain's rede van den 18en Maart, waarin hij wèl duidelijk deed uitkomen zich een ontgoocheld en bedrogen man te voelen, werd met geen woord nog gerept van op handen zijnde tegenzetten. Maar enkele dagen later, toen velen reeds vermoedden, dat Londen en Parijs het wel weer bij een papieren protest zouden laten, bleek plotseling het weer te zijn omgeslagen. Zoowel de Fransche als de Britsche gezant werden tijdelijk van hun post teruggeroepen, onderwijl het te Londen een diplomatieke drukte van belang werd. Langdurige beraadslagingen van het Engelsche kabinet, breedvoerige conferenties met tal van gezanten, w.o. ook die van de U.S.S.R., raadpleging van militaire en maritieme deskundigen behoorden opeens tot de orde van den dag, en naar verluidde scheen het de bedoeling te zijn als eerste bewijs van tegenactie een 'motie van afkeuring' openbaar te maken, geteekend door Frankrijk, de Sovjet-Unie en nog een aantal kleinere mogendheden, waaronder in de eerste plaats Polen.

Wat had Engeland er toe geprikkeld plotseling zoo opvallend actief te worden? Niet de inlijving van Tsjechië, noch die van de Sub-Karpatische Oekraïne; beide gebeurtenissen raakten Engeland slechts in theorie, wat echter niet het geval was met een al dan niet terecht veronderstelde bedreiging van Roemenië. Geruchten over een te Boekarest gesteld Duitsch ultimatum, deden de Britsche politici opeens klaar wakker worden, want mocht het den Duitschers werkelijk gelukken, hoe dan ook, Roemenië onder hun macht te krijgen, dan zou het Engelsche belang inderdaad

rechtstreeks zijn aangetast. De Engelsche macht immers, ligt voor het grootste gedeelte op het water, wat wil zeggen, dat Engeland de voornaamste zeewegen, en daarmee dus den aanvoer van grondstoffen, met zijn vloot onder contrôle heeft. Geen enkele continentale mogendheid, of zij moet met een 'Brittania ruling the waves' wel zeer terdege rekening houden, waarbij het zelfs een vraag blijft, of in een oorlog van langen duur niet altijd de macht ter zee zich sterker zal betoonen dan de reserves en het uithoudingsvermogen, welke een staat van het vasteland ooit maar kan opbrengen. Evenwel moet deze redenatie scheef gaan, zoodra het aan eenige mogendheid gelukken zou een dergelijk gebied onder hare suzereiniteit te brengen, dat zij, naast de mogelijkheid van een ongestoord handelsverkeer te behouden, bovendien van den overzeeschen handel practisch onafhankelijk wordt. In het blok Groot-Duitschland, Slowakije en Hongarije ontbreekt nu nog net het koren- en olieland Roemenië om een dergelijk complex geheel sluitend, en daarmede Duitschland in Europa absoluut oppermachtig te maken.

Leken tot nog toe de Engelsche machten van 'niets doen' en 'flink' optreden elkander in evenwicht te hebben gehouden, de verontrustende berichten uit Roemenië deden de schaal thans positief doorslaan naar handelen. En met spoed; met een te grooten spoed zelfs, want na eerst gepraat te hebben zonder te doen, wilde men daarna met alle geweld optreden zonder beraad, hetgeen onvermijdelijk tot teleurstellingen moest leiden. Neen Engeland, zoo zeide men te Warschau, gedachtig aan Abessynië, China, Oostenrijk en Tsjechoslowakije, voelen wij hier wèl alles voor een anti-agressieverklaring, maar teekenen die toch niet, alvorens afdoende bewijzen van u ontvangen te hebben, dat het u ditmaal met uw aanbod van daadwerkelijken bijstand ook werkelijk ernst is. De Engelsche procedure van eerst de verklaring en dan pas een nader overleg konden de Polen om zeer begrijpelijke redenen ook werkelijk niet aanvaarden, terwijl daarenboven het vooruitzicht, misschien met de Sovjets in één schuitje te komen varen, hen er al niet minder van terughield zich zoo maar op goed geluk in het avontuur te storten.

De Poolsche houding bracht natuurlijk een kwalijke stagnatie in de Britsche plannen teweeg, hetgeen nog te scherper tot uit-

drukking kwam, doordat de Duitsche diplomatie verre van stil bleef zitten en achtereenvolgens met drie belangrijke successen voor het voetlicht trad. Litauen had zich bereid verklaard het Memelland aan Duitschland terug te geven, in ruil waarvoor het zich eenige economische voorrechten en, te Memel, een vrijhaven-zône zag toegewezen. Met een verdrag van non-agressie tusschen beide staten werd hier de kroon op het werk gezet. Met het, tegen de oorspronkelijke vermoedens in, zelfstandig gebleven Slowakije werd ook een definitieve regeling getroffen, waarbij Duitschland de integriteit van de Slowaaksche grenzen garandeerde, onder beding, op Slowaaksch gebied eenige verdedigingswerken te mogen aanleggen en deze door Duitsche militairen te doen bezetten. Kreeg het Derde Rijk hiermee nog een niet te versmaden strategische versterking, economisch sloeg het een prachtigen slag met het nieuwe handelsverdrag met Roemenië, waarin de bepalingen omtrent een uitgebreiden ruil van Duitsche fabrikaten tegen Roemeensche landbouwproducten, met de inzake een gemeenschappelijke ontginning van zekere grondstoffen (w.o. olie) getroffen voorzieningen wel de quintessence vormen. Speciaal de laatste verrassing werd te Londen met zeer gemengde gevoelens opgenomen, al liet Chamberlain zich ook niet van zijn stuk brengen, door meteen maar te verklaren, dat het Engeland's bedoeling zeker niet is, aan *redelijke* pogingen van Duitschland zijn handel uit te breiden ook maar iets in den weg te leggen. Hoe voortreffelijk hier ook bonne mine à mauvais jeu was gemaakt, velen zouden zich toch heel wat geruster hebben gevoeld, indien de Engelsche regeering nu ook eens met een succes uit de bus had kunnen komen. Voorloopig bleek het wachten hierop echter vergeefs te zijn; zelfs het waarlijk groots opgezette en, onder omstandigheden, ook zoo belangrijke bezoek van den Franschen president aan het Engelsche koningspaar, leverde niet meer op dan de uiterst hartelijke bevestiging van een reeds lang bestaande en algemeen bekende vriendschap.

Weer moesten kwade geruchten de wereld in zenuwspanning brengen, ditmaal over Duitsche aanvalsplannen tegen Polen, alvorens in de Engelsche hoofdstad het hooge woord er uit zou komen. De waarheid van deze geruchten in het midden latende, verklaarde de Prime Minister op 31 Maart, dat, voor geval

eenigerlei actie de Poolsche onafhankelijkheid bedreigen zou, en de Poolsche regeering zou meenen hiertegen verzet te moeten bieden, de Britsche regeering er zich dan toe verplicht zal achten, aan het Poolsche volk allen steun te verleenen, welke zij maar in haar macht heeft. Aan het slot van zijn verklaring zeide minister Chamberlain, haar te hebben afgelegd in volkomen overeenstemming met de Fransche regeering, en haar bindend te achten zoolang de toestand door definitieve overeenkomsten nog niet voldoende geconsolideerd was.

Het is waarlijk niet overdreven dien 31sten Maart een historischen datum te noemen, daar het toch de dag is, waarop een Engelsche regeering, onder eenstemmige goedkeuring van beide Huizen, de sedert 1814 zoo angstvallig mogelijk gevolgde politiek van afzijdigheid voor een politiek van continentale bemoeienis terzijde legde. Hoe de Brit aan zijn traditie van ‘splendid isolation’ ook gehecht moge zijn geweest, en dit in zijn hart, natuurlijk nog wel is, zijn practische geest deed hem kijken naar de Middellandsche Zee, naar Suez, Palestina, den Soedan, Egypte, en niet minder ook naar zijn bedreigde economische positie zoowel in het Verre Oosten, als, meer nabij, in Zuid- en Oost-, en zelfs in Noord-Europa. Er was dus slechts voor hem een keuze uit tweeërlei kwaad, òf zich maar te verzoenen met een vrij zeker gestadig afbrokkelen van de Britsche wereldmacht, òf zich daartegen in den grootst mogelijken stijl tot het uiterste te verzetten, wat evenwel het aanvaarden van tal van nieuwe verplichtingen absoluut onvermijdelijk maakte.

In de meeste landen van Europa en in de Vereenigde Staten werd Engeland's ‘draai’ even uitbundig toegejuicht, als in de As-landen gewraakt. Wij zullen geen omsingeling dulden, donderde het uit Rome en Berlijn, waarop Chamberlain weer repliceerde geen omsingelingsplannen te hebben, doch louter een politiek van zelfverdediging na te streven. Gezien de concrete situatie van het oogenblik, is er werkelijk geen reden deze uitspraak van Chamberlain in twijfel te trekken, wat echter nu ook weer niet wegneemt, dat tenslotte ieder verdedigingswapen net zoo goed gebruikt kan worden als een aanvalswapen, dat hangt eigenlijk alleen maar van de omstandigheden af. Het was dan ook in het geheel niet zoo wonderlijk, dat spoedig al na Chamberlain's

uiteenzettingen over den nieuwen koers, er hardnekkige geruchten opdoken over een te verwachten energieken tegenzet van Italië. Daar te Brindisi en te Bari vrij aanzienlijke troepenbewegingen werden gesignaleerd, meende men wel zoo'n beetje met een optreden tegen Albanië te moeten rekening houden, maar er werd toch eerder nog aan een demonstratie gedacht dan aan een overvalling. Bovendien was op dat oogenblik alle aandacht eigenlijk op Londen zelf geconcentreerd, waar zoojuist kolonel Beck, de Poolsche minister van buitenlandsche zaken, was aangekomen. Gold het hier in principe weliswaar slechts het nakomen van een al oude afspraak, dank zij den zoo gewijzigden politieken toestand groeide dit beleefdheidsbezoek natuurlijk uit tot een gebeurtenis van de allereerste orde. Het resultaat van de veelvuldige en langdurige besprekingen bleef wellicht iets onder de algemeene verwachting, aangezien het met het reeds in de lucht hangende Poolsch-Engelsche verdrag tot wederzijdschen bijstand nog niet verder was gekomen dan een overeenstemming in principe. Wel bleek Beek er in te hebben toegestemd, aan de Engelsche regeering een soortgelijke garantie voor den overgangstijd te verstrekken, als Polen zelf die door de bekende verklaring van den 31sten Maart reeds ontvangen had.

Had het publiek ongetwijfeld wel iets meer verwacht, officieel toonde men zich voor het moment toch uiterst voldaan. In ieder geval deden het verdagen van het Lagerhuis met het daarop gevolgde op reis gaan van Chamberlain en van verscheidene andere ministers, gevoelen, dat de internationale verhoudingen weer voldoende ontspannen waren om althans een rustige Paschen te mogen verwachten.

Weer echter zou het anders moeten uitkomen dan gedacht en gehoopt was. De Engelsche ministers konden hun vacantieverblijven nog maar ternauwernood bereikt hebben, of Italië zette op de Albaneesche kust reeds zijn eerste troepen aan land. Eenig individueel verzet daargelaten, ondervonden de Italianen vrijwel niet den minsten tegenstand, zoodat er maar een paar dagen voor noodig waren, of wrederom had een groote mogendheid een kleinen nabuur staatkundig doodgedrukt. Weg was alle Paaschvrede en Paaschvreugde, om plaats te maken voor gevoelens van angst, verontwaardiging en verdriet. Maar hoe verstaanbaar deze reactie

ook zijn mocht, *politiek* gesproken, was de Italiaansche coup toch heel wat minder ernstig dan het Duitsche optreden tegen de Tsjechen.

Albanië immers was maar een zelfstandige staat in schijn en in werkelijkheid een protectoraat van Italië, met koning Zogoe als een soort zaakwaarnemer. Door de na den oorlog van 1914 gedurende vele jaren als een almachtig lichaam fungeerende gezantencommissie, was Albanië namens de geallieerde mogendheden aan Italië als een z.g. invloedsgebied toegewezen, hetgeen later, in 1926, nog eens uitdrukkelijk werd vastgelegd in een Italiaansch-Albaneesch verdrag, waarbij aan Italië o.m. het recht werd toegewezen, in geval van complicaties, troepen naar Albanië te mogen zenden. Deze bepaling was niet zoo onredelijk, als zij er op het eerste gezicht misschien uit mag zien, want indertijd was Albanië nog maar een zeer primitief land, waar haast alles van den grond af nog moest worden opgebouwd, hetgeen, bij gebrek aan eigen middelen en menschen, zou gebeuren door Italiaansche deskundigen en met Italiaansch geld. En Italië is hiermede werkelijk ook niet karig geweest; bij millioenen heeft het geld naar Albanië zijn weg gevonden, waarvan het meeste hoogst nuttig besteed werd, maar waarvan toch ook, naar Italiaansche beschuldiging tenminste, een niet onbelangrijk deel via koning Zogoe in verkeerde handen is terecht gekomen. Behalve deze nogal naar corruptie riekende kwestie, was er ook nog een andere, eigenlijk veel belangrijker aangelegenheid, welke de verhouding tusschen Rome en Tirana allesbehalve florissant deed zijn. Naarmate de Italiaansche belangen in Albanië grooter werden, steeg ook daar de Italiaansche invloed, wat den Albaneeschen koning klaarblijkelijk zoo verdroot, dat hij in stilte er ook nog een eigen politiek op na ging houden, n.l. eene van toenadering tot Zuid-Slavië. Dientengevolge ontstonden er ook nog al eens spanningen tusschen Zuid-Slavië en Italië, totdat Mussolini er danig genoeg van kreeg en Zogoe met een vlootdemonstratie voor Durazzo tot de orde deed roepen (1931). Voerde de koning thans wederom een stille politiek, zij het dan ook niet met Zuid-Slavië, met welk land Italië tegenwoordig zeer goede betrekkingen onderhoudt? Het is lang niet uitgesloten, daar het kleine koninkrijk strategisch wel zoo belangrijk is, dat het onder anderer invloed Italië vrijwel schaakmat

zou zetten. Dat dus nooit geriskeerd, zal de Duce wel hebben gedacht, wien het bovendien om meer dan een reden toch wel wenschelijk moet zijn voorgekomen dezen voorpost op den Balkan ook *militair* geheel in handen te krijgen. Is het niet alleen reeds gunstig als tegenwicht tegen een mogelijke omsingeling, men kan toch ook nooit weten hoe zoo'n steunpunt nog eens van dienst kan zijn bij eventueele moeilijkheden met den noordelijken asgenoot. En het zal deze speculatie wel niet in de laatste plaats zijn geweest, die de Engelsche politici er toe deed besluiten voorloopig maar weer eens niets te doen. Chamberlain vond het zelfs niet noodig er zijn vacantie voor af te breken, en toen hij na twee dagen toch eindelijk maar besloot naar Londen terug te keeren, gebeurde dit niet uit belangstelling voor de Albaneesche kwestie zelf, doch voornamelijk, zoo niet uitsluitend, omdat weer eenige Engelsche vitale belangen in de knel dreigden te raken. Naar werd gemeld, zouden de Italianen een actie tegen het Grieksche eiland Korfoe van zins zijn, waardoor, mocht het hier inderdaad toe komen, het evenwicht in de Middellandsche Zee zeer ten nadeele van Engeland zou worden verstoord. Een tweede hoogst onprettige tijding kwam uit Spanje. Na een periode van afwachten, hebben de gebeurtenissen elkander zich daar plotseling met een razende snelheid opgevolgd. Op 26 Maart begon Franco zijn nieuwe, enorm breed opgezet offensief, dat gelukkig echter haast geen slachtoffers meer gevorderd heeft, daar Madrid zich reeds twee dagen later aan de Nationalisten overgaf. Na Madrid volgde toen de eene overgave na de andere, de verdedigingsraad van generaal Miaja verliet het land, en zoo kon dan op den 1sten April door het nationale hoofdkwartier eindelijk het laatste communiqué worden uitgegeven: 'Vandaag is het gevangen genomen roode leger ontwapend. De nationale troepen hebben hun militaire doeleinden bereikt. *De oorlog is geëindigd*.'

Wie nu gerekend had, dat Franco zich een tweede prins Schwartzenberg zou toonen, door de wereld eveneens 'verstomd te doen staan van onze ondankbaarheid', moet zich wel zeer bedrogen hebben gevoeld, toen, precies acht dagen na het beëindigen van den oorlog, de Spaansche regeering officieel bekend liet maken reeds twee weken tevoren tot het Anti-Komintern-Pakt te zijn toegetreden. Van dit cultureele accoord naar een wat inniger

relatie - zoo die al niet bestaat - is heusch zoo'n groote stap niet, zoodat, ondanks het naar de letter a-politieke karakter van Franco's geste, er achter Gibraltar reeds een vraagteeken is komen te staan, terwijl ook Frankrijk's positie, met het verkrijgen van een nieuwe landsgrens en met het alweer meer onzeker worden van zijn Afrikaansche verbindingslijnen, er beslist niet rooskleuriger op is geworden.

Nochtans liet de Engelsche regeering de zaken nog maar eenige dagen op hun beloop, wat eenerzijds natuurlijk wel noodig was voor het voeren van zekere diplomatieke onderhandelingen, maar waarmee anderzijds aan Italië toch ook de noodige tijd verschaft werd om zijn Albaneesche avonturen militair en juridisch af te ronden. Echter moet men ook wel begrijpen, dat Chamberlain op het oogenblik haast liever al het andere zou doen, dan het Engelsch-Italiaansch Verdrag verbreken, en dit voorwaar niet alleen om redenen van eigen prestige. Maar zou ook dit verdrag nog moeten wegvallen, dan is rond de Middellandsche Zee feitelijk het hek al van den dam, en zal men elken dag kunnen prijzen, waarop de dan natuurlijk angstwekkend snel oploopende spanningen nog niet tot een ontlading zijn gekomen.

Toen het Lagerhuis op Donderdag na Paschen weer in vergadering bijeen kwam, bleef een opzegging van het verdrag met Italië dan ook achterwege, al liet Chamberlain zich evenwel niet de kans ontsnappen, de Romeinsche heeren er zeer dringend op te wijzen, dat het de Engelsche regeering toch wel bijzonder aangenaam zou zijn, indien Italië, met het terugtrekken van zijn vrijwilligers uit Spanje, nu ook eens een daadwerkelijk bewijs van *goede* trouw zou willen leveren. Inzake Korfoe bleek de Prime Minister het zekere maar voor het onzekere te hebben genomen, door een schending van de Grieksche onafhankelijkheid tot een onvriendelijke daad tegen Engeland te verklaren, waarna een gelijke reactie zou volgen als bij een aanval op Polen het geval zal zijn. Doch hiermee waren de waarborgen nog niet uitgeput, want tegelijkertijd werd ook de Roemeensche onafhankelijkheid gegarandeerd, naar later wilde blijken, op een dringend verzoek uit Parijs.

Doordat tijdens de voorbereiding van haar nieuwe politiek, de Engelsche regeering zoo dikwijls en haast ook zoo demonstratief

contact had gezocht met den sovjet-ambassadeur, moet het wel eenigermate vreemd schijnen, dat nu, terwijl toch een tweede groote stap op den nieuwen weg werd gedaan, Chamberlain de U.S.S.R. geen enkel woord waardig keurde. Zelfs, door een vrij scherpe vraag van de oppositie daartoe gedwongen, bleef het maar bij een kort en kleurloos antwoord. Desondanks schijnt de Engelsche regeering er toch wel toe bereid te zijn, in de richting van Moskou desnoods heel ver te gaan, tenminste den volgenden dag kwam minister Simon met een verklaring, waarin het o.m. heette, dat er in beginsel zelfs geen bezwaren aanwezig zijn tegen een *militaire* alliantie met Rusland.

Nu Engeland's politiek nog zoo kennelijk zwevende is, want wat zij tot nu toe te zien heeft gegeven is meer ‘reactie’ dan ‘actie’, is het wel heel lastig uit te maken wat voor waarde men aan Simon's mededeelingen te hechten heeft. Sprak hij alleen maar zoo, om de oppositie en andere sovjetvrienden wat gerust te stellen, of getuigde hij van een reëelen wil der Engelsche regeering sovjet-Rusland inderdaad bij het ‘vredesfront’ te betrekken?

Een dergelijk front, met Rusland als vriend en partner, zou in de praktijk wel eens hoogst bedenkelijke kwaliteiten kunnen vertoonen, daar men toch niet vergeten mag, dat wie Rusland binnenhaalt, de Komintern er bij cadeau krijgt. Een betrekkelijk afzijdig gelegen eiland als Groot-Brittanië behoeft zich voor dat gevaar niet direct zoo bijzonder ongerust te maken, maar op het vasteland liggen de zaken hiermee wel een beetje anders. De handtastelijke politiek van de As, hoe afkeurenswaardlig die op zich zelf ook moge zijn, heeft tenminste nog het voordeel en plein public te worden opgevoerd, en men kan er zich tegen teweer stellen met een versterking van de eigen machtsmiddelen. De communistische propaganda, daarentegen, werkt altijd onder den grond; zij wordt gecamoufleerd op alle mogelijke wijzen, wordt daardoor altijd onderschat, totdat op een kwaden dag de vreeselijke gevolgen van dit sluipend gif maar al te duidelijk kenbaar worden. Wat de gevolgen zouden zijn, indien in een land de binnenlandsche uitholling nu nog gesterkt zou worden door de aanwezigheid van sovjet-militaire ‘hulp’, kan men wel op de vingers van een hand natellen. Uit dien hoofde is het maar al te begrijpelijk, waarom staten als Polen en Roemenië er in het geheel niet op gebrand

zijn den Satan van agressiemogelijkheden met den Beëlzebub van Moskou te gaan uitbannen; en op hun beurt eventueel gedwongen uit twee kwaden te moeten kiezen, ziet het er momenteel nog altijd wel naar uit, alsof zij dan maar liever wat grooter risico van de As zullen aanvaarden.

Een reden temeer, waarom er in de door Engeland thans zoo begeerde blokvorming nog maar weinig schot komt. Ieder land, dat zich door de As bedreigt voelt, wil natuurlijk wel graag een solide garantie ontvangen, desnoods ook nog wel meedoen in een bondgenootschap met Frankrijk en Groot-Brittannië, maar omwille van zuiver Engelsche interesses er nog extra kwade kansen bij te nemen, neen, zòòver reikt de liefde niet.

Er moet dus nog maar worden afgewacht hoe de nieuwe koers zich uiteindelijk kristalliseeren zal. Gaat alles naar Engelschen wensch, dan zal naast Polen ook nog een complete Balkanbond (Roemenië, Bulgarije, Griekenland en Turkije) in het anti-agressiefront worden opgenomen, alles tezamen onder een Fransch-Engelsch beschermheerschap, zoo mogelijk met Rusland er nog bij, hetzij als een volwaardig partner, hetzij, om zekere moeilijkheden te ontgaan, meer als een man op den achtergrond.

Overschaduwd en toch ook weer sterk beïnvloed door de groote gebeurtenissen van den dag, hebben zich in België en Frankrijk nog enkele feiten voorgedaan, welke onder normale omstandigheden beslist wel wat meer aandacht zouden hebben getrokken. De Belgische verkiezingen brachten aan de katholieken en liberalen een groote winst, terwijl Rex, dat niet minder dan 17 van zijn 21 mandaten verloor, en de socialisten het gelag hadden te betalen. Dat de vernietiging van Rex niet zoozeer op rekening van zijn anti-democratische tendenzen, als wel op die van zijn totale beginselloosheid geschreven moet worden, bewijzen wel de Vlaamsch-Nationalisten, die er ondanks de meest felle tegenwerking, zelfs nog in geslaagd zijn hun aantal zetels van 16 op 17 uit te breiden. Al met al, ziet het er nog niet bepaald uit, of met dit parlement nu beter te regeeren zal zijn, dan met het voorafgaande. Immers, van de in het verlies zijnde Belgische Werklieden Partij kan haast moeilijk anders worden verwacht, dan dat deze in de oppositie zal gaan, waardoor dan toch een katholiek-liberaal kabinet noodzakelijk zou blijken. Nog geen maand geleden bewees deze combi-

natie niet de minste levenskracht te bezitten, en het is moeilijk aan te nemen, dat dit thans ineens wel het geval zou zijn.

In Frankrijk heeft de Nationale Vergadering een nieuwen president gekozen, of liever een ouden, want Lebrun heeft zijn mandaat verlengd gezien. Ruim 55% van de geldig uitgebrachte stemmen werden in eerste verkieznig reeds op zijn naam uitgebracht; een heel fraai resultaat, maar toch bij lange na niet wat men er van gehoopt had, n.l. een kloeke demonstratie van Fransche saamhoorigheid. Maar zoo zwaar kan het buiten de grenzen niet rommelen, om van de interne moeilijkheden nu nog maar te zwijgen, of de restanten van het onzalige volksfront gaan voort met hun onverantwoordelijk partijenspel. Vooral Blum, ziet hij een kans ergens Daladier den voet dwars te zetten, hij zal het niet nalaten. En Daladier moet met al zijn volmachten nog heel voorzichtig zijn, daar hij nu eenmaal niet steunen kan op een homogene meerderheid, en zelfs in zijn eigen partij van nog lang niet iedereen zeker is. De binnen- en buitenlandsche situatie gedoogden thans zeker geen slepende kabinetscrisis, waarom Daladier tot elken prijs moest zien te voorkomen, dat een nieuwgekozen president, met mogelijk andere inzichten dan hijzelf, hem niet meer tot eersten minister beroepen zou, nadat het zittende kabinet, volgens de daaromtrent geldende voorschriften in de grondwet, den nieuwen president zijn ontslag had moeten aanbieden. Zekerheid in deze kwestie kon alleen met een herkiezing van Lebrun worden verkregen, hetgeen echter met zich meebracht, dat rond die herkiezing dan een ware politieke rel kon worden ontketend. Zeer tot schade van Frankrijk's nationale aanzien, heeft links van deze gelegenheid nog een dankbaar gebruik gemaakt ook, waarbij allerlei verdachtmakingen en onsmakelijke tafereelen de wereld weer niet bespaard zijn gebleven.

Voor de Fransche regeering is het er daarom ook werkelijk niet gemakkelijker op geworden, in het spel van brommen en grommen met Italië goed op haar stuk te blijven staan. Wanneer Daladier, wijzende op de nationale eenheid, aan Mussolini op een gegeven moment ten antwoord kan geven ‘geen duimbreed gronds en geen enkel recht’, dan is een vertooning, gelijk zich bij de presidentskeuze heeft voorgedaan, wel het tegendeel van geschikt om aan een dergelijk fiere uitspraak de noodige kracht bij te

zetten. Een tegenspeler wordt daar juist door geprikkeld nog weer iets verder te tasten, nog iets brutaler te worden, totdat dan eindelijk op een kwaden dag de zaak heelemaal spaak loopt. En dan is die brutale man natuurlijk de groote schuldige, waarbij eenvoudig vergeten wordt, dat een conflict, ja zelfs een kwestie. in het geheel niet geboren had behoeven te worden, indien de andere partij zich altijd maar zoo sterk had kunnen toonen, niet met den mond, maar stilzwijgend door de werkelijkheid, dat niemand de neiging kon hebben gekregen, het 'maar eens te gaan probeeren'.

Qui se fait brebis, le loup le mange, maar waar geen schapen zijn, kan de wolf ze ook moeilijk gaan eten. Doch deze eenvoudige waarheid blijkt zelfs vandaag nog aan vele politici boven het verstand te gaan, want hoe gaarne die lieden zich ook tegen de As teweer zouden willen stellen, in Frankrijk wakkeren zij de nationale tweedracht aan, terwijl de Labourmen weer van geen dienstplicht willen weten. Een dergelijk kortzichtig optreden geeft aan Italië en Duitschland een machtig streepje voor, wat, zooals we dan nu zien geschieden, alleen nog maar te compenseeren valt door de zoo levensgevaarlijke blokvorming. Levensgevaarlijk, niet slechts naar analogie van eenzelfde soort politiek uit de vorige eeuw, welke in 1914 haar bloedige ontlading vond, maar vooral, omdat het thans niet om 'dé' vrede, doch om twee soorten van vrede gaat. Eén vrede onder bescherming van de Duitsch Italiaansche macht, naast één onder bescherming van Londen. Wie zijn laatste illusies durft prijs te geven, kan het ook zoo uitdrukken, dat de inlijving van Tsjechië tevens de gongslag is geweest. waarmede wij in den strijd om de hegemonie in Europa de beslissende ronde zijn ingegaan.

Bibliographie

F. Bordewijk. *Karakter. Roman van Zoon en Vader*.) - Nijgh & van Ditmar N.V., Rotterdam, 1938.

Deze roman is het epos der gemoedsgesteldheid, die in één woord uitgedrukt staat in den titel. Het gaat, inderdaad, om: karakter. Dit woord, wel te verstaan, in de spraakgebruikelijke beteekenis: op-de-spitsgedreven-gevoel-van-eigenwaarde.

De gemoedsgesteldheid 'karakter' wordt gebeeld aan de hand van het gegeven, dat zijn bondige uitdrukking vindt in den ondertitel. Een roman van Zoon en Vader. Het aloude conflict tusschen Vader en Zoon, in het teeken van: karakter.

Doch van dit conflict een heel nieuwe variant. De vader een genadelooze deurwaarder, wiens specialiteit in wreede uitzettingen van achterstallige huurders bestaat. De zoon: onwettig kind van dezen vader, door hem bij zijn dienstmeisje verwekt in een oogenblik van teleurstelling over een mislukt zakenplan: bijna een verkrachting, maar niet geheel, want den lezer wordt te verstaan gegeven, hoe 'zij' bezweek voor de bekoring der brute kracht van haar patroon, terwijl 'hij' óók bezweek voor haar mooie oogen. 'Bezweek' in letterlijken zin: deze man is een hard, zeifbeheerscht karakter, dat het begoocheld-worden door vrouwelijke bekoring inderdaad als een zwakte ervaart. Tot zoover, het stramien voor een sentimenteelen roman op het thema: 'verleid en verlaten'. Doch Bordewijk zoû Bordewijk niet zijn, indien nu werkelijk een versie van dit afgegraasde motief volgde. Het tegendeel is het geval.

De moeder n.l. heeft al even veel 'karakter' als de vader. Wetend, zwanger te zijn, gaat zij bij haar baas weg. Den tijd tot aan hare bevalling, voorziet ze als werkster in haar levensonderhoud. Ná de bevalling wil zij van alimentatie niets weten. Ofschoon zeer verzwakt en voor haar leven geknakt, wil zij heel alleen voor haar kind zorgen.

Degene, die den ander in den steek laat, is niet de vader, maar de moeder. Zij wil van geen huwelijk weten. De gewezen patroon schrijft haar eenige malen 'Wanneer trouwen we?' en stuurt haar geld. Zij zendt alles terug. Zij wil niet trouwen. Haar oogenblik-van-zwakte voelt zij als een diepe vernedering harer eigenwaarde. Het gebeurde heeft haar blijkbaar een zielsch trauma bezorgd, tengevolge waarvan zij een diepe minachting voor eigen sexe krijgt. Bordewijk zegt het nergens, maar het valt tusschen de regels te lezen: hetgeen zij haar verleider of overweldiger

- van beiden iets - innerlijk verwijt, is: inbreuk op de vrije beschikking over haar eigen persoonlijkheid. Zij heeft 'karakter'.

Men ziet: wij zijn hier vèr weg van de grienerige 'ongehuwde moeder' met het compliment 'gewetenloozen verlieder'. Bordewijk voert net het tegenovergestelde ten tooneele. De beide ouders van den held zijn stugge, in zich zelf gekeerde, eigengereide dwarskoppen.

De zoon slacht beiden. In achterbuurten opgevoed, haakt hij naar vooruitkomen in de wereld. Na veel vallen en opstaan, lukt hem dit ook.

Eerst heeft hij een paar baantjes als loopknecht e.d. De dorst naar weten ontwaakt in hem. Een oud Duitsch lexicon, geschonden en niet verder bewaard dan tot de T, strekt hem tot bron-van-kennis. Met een aftandsche dictionaire weet hij het te lezen en leert, zoodoende, meteen zichzelf Duitsch. Hij is degelijk, besteedt zijn zakgeld aan boeken. Zijn moeder ziet het met welgevallen, maar zegt geen woord van lof: hij moet zijn eigen boontjes doppen.

Kort na zijn meerderjarigheid koopt hij, op crediet, een onooglijk boekwinkeltje te Scheveningen. Een stap hooger op. Maar een misstap. Hij is er ingetippeld, en het eindigt met een faillissement. De curator komt met een deurwaarder bij de moeder om de bezittingen van den zoon in beslag te nemen. Dit zijn slechts boeken, ter gezamenlijke waarde van vijftien gulden. De deurwaarder blijkt de vader. De zoon is op dat oogenblik uit; vader en moeder herkennen elkaêr natuurlijk, doch laten daar niets van merken. Het faillissement wordt opgeheven bij gebrek aan actief. De curator helpt den held aan een klerkenbaantje op het groote advocatenkantoor, waar de curator een der juniores is. Gedurende dit eerste bezoek, in hoedanigheid van gefailleerde, aan dat kantoor, ziet de zoon, voor het eerst in zijn leven, den vader. De verschijning van dien man trok vanzelf zijn aandacht; een praatgrage juffrouw in de wachtkamer noemt hem des deurwaarders naam.

Op het laatst van den moeilijken gang naar den curator treft onzen held de aanblik van het kantoorgebouw, met de groote, glans-koperen naamborden aan de deur. Het maakt een overweldigenden indruk op hem. Bij ingeving ziet hij het als zinnebeeld van den weg naar hooger-op. Wanneer hem dan, even later, het fortuin van de protectie door zijn curator te beurt valt, weet hij, op het rechte pad te zijn. Met taaie volharding legt hij zich op 'slagen' toe.

Na werktijd studeert hij. Advocaat te worden is zijn doel. Ten uiterste op zijn salaris bezuinigend, weet hij de middelen uit te sparen om de kostbare studie te betalen. Al zijn vrije uren benuttend, volbrengt hij het zware Staatsexamen, waar de meesten het bij laten liggen, en worstelt hij zich met taaie volharding omhoog. Zijn pad gaat echter lang niet over rozen.

De vader dwarsboomt hem n.l. waar hij kan. Het crediet voor het boekwinkeltje, dat met een faillissement geëindigd is, was hem verleend door een woekerbankje. Deze instelling, die zijn faillissement aangevraagd

heeft, blijkt achteraf een zaakje van den vader te zijn. De held had dit niet geweten. Nu hij goed verdient, vraagt die crediet-onderneming opnieuw zijn faillissement aan. Thans komt hij te weten, dat zijn vader daar achter steekt. Ditmaal doet hij een beroep op diens grootmoedigheid, doch wordt wèggesmaald. Hij moet betalen en betáált. Het duurt een jaar, gedurende hetwelk de studie noodgedrongen onderbroken wordt. Dan gaat hij zijn vader braveeren door aan hem, juist aan hèm, de twee mille te leen te vragen, die hij voor verdere studie noodig heeft. De vader verstrekt ze, hoonend, op de bekende woeker-voorwaarden. De zoon teekent, strijkt het geld op en betaalt zijn leeraaren een jaar vooruit, om zeker te zijn ingeval van onverwachte opvordering. Deze komt een paar weken voor zijn Staatsexamen. Een nieuwe faillissementsaanvrage, die echter wordt afgewezen. De zoon, stoer en betrouwbaar werker, geniet de sympathie van zijn bazen en het meerendeel der collega's op kantoor; de hardvochtige vader oogst algemeene afschuw, die hem langs zijn koude kleêren glijdt.

Dank zij eindeloos aanhouden wordt de zoon ten slotte Meester in de Rechten. Tegen zijn toelating als advocaat brengt één lid van de balie bezwaar in, n.l. een tweedehandsch advocaatje, dat vrijwel een ledepop van den vader, den geduchten deurwaarder, mag heeten. Dit is het laatste struikelblok. Ten overstaan van den Deken komen de geopperde bezwaren in behandeling. Deels ontzenuwen ze zichzelf, deels doet dit de held. Hij krijgt zijn toelating en treedt als junior op in het kantoor, waar hij reeds zoo lang als bediende werkt. Het doel is bereikt.

Dan gaat hij zijn vijandigen vader een laatste bezoek brengen, ter vergelding. Hij slingert hem al de opgekropte haat en verachting in het gezicht. Doch de vader lacht. De oude steekt den zoon een hand toe, om geluk te wenschen. Het verhaal culmineert nu in deze scène:

'- Wat, riep hij, nu ik ondanks al uw pogingen er toch ben gekomen, nu zou ik nog een hand van u aannemen en worden gefeliciteerd? Nooit. Nooit van een vader die mij mijn heele leven heeft tegengewerkt.

Dreverhaven was achter zijn bureau gaan staan. Zijn vuisten met het grijze haar steunden op het blad, het volle gewicht van zijn zware bovenlijf drukte op zijn vuisten, ze kregen een lomp vlechtwerk van aderen. Hij leek een als mensch verkleed monster, een vergrijsde gorilla. Zijn mond opende zich als om een gebrul uit te stooten... en evenwel... en evenwel:

- Of méégewerkt, zei hij langzaam, èn duidelijk, èn schor, maar zacht.

En het klonk zoo geheimzinnig, deze mensch werd op slag een raadsel.

En Katadreuffe, bevangen in boosheid en schrik, maar strak van trekken, keerde zich af en ging zonder een woord.'[1)]

De zoon gaat zich afvragen of de vader eigenlijk niet gelijk heeft. Was

1) Pag. 359 en 360.

het niet juist de onophoudelijke reeks hinderpalen, die hem noopte tot zoo krampachtig vastklampen aan het eens gestelde doel? Is deze bruut-van-een-vader, wèlbeschouwd, geen voortreffelijk opvoeder geweest? Hij heeft de schreden zwaar en moeilijk gemaakt in plaats van licht En daardoor den wil des zoons gestaald.

Hiermede is men vrijwel aan het slot.

Deze inhoudsweêrgave vormt, in kort verslag, de synopsis van het verhaal.

In den loop daarvan komt een keur van personen ten tooneele, die de meest uiteenloopende schakeeringen van karakters vertoonen. Een communistisch bankwerker, den mond vol groote woorden en gevaarlijke theoriën, maar eigenlijk een kinderlijke geest. De eerste curator, een deftig en wel bekwaam edelman, impulsief en geen sterke ziel, neigend tot bespiegelingen, die eenigszins doet denken - doch maar heel in de verte - aan de figuur Henri Leroy uit 'Rood Paleis'.[1)] Het hoofd van het groote advocatenkantoor, de onderscheidene juniores, de bedienden en nog meer. Bordewijk toovert ons al deze personages, elk in hun eigenheid, scherp voor oogen. Zij 'leven', d.w.z.: het over hen gezegde brengt in den lezer inderdaad het beeld te voorschijn, afgerond en n i e t schematisch, en de zielsche reacties teweeg, die een werkelijk-bestaande persoon in den omgang verwekt. Ook de figuren van den vader en de moeder worden verder uitgebeeld, het heele boek door.

Al deze personen zijn in hun menigvuldige onderlinge wisselwerkingen beschreven. Deze roman is 'dramatisch' in den besten zin. Bordewijk teekent zijn figuren in hun milieu en bouwt een milieu op uit die figuren.

Zonder de minste twijfel is dit een meesterlijke roman. Bordewijk behoort tot de schrijvers van ras. En tot een zeer bijzonder ras van schrijvers: een, dat, althans tot nog toe, in Patria enkel door hèm vertegenwoordigt wordt.

* * *

De compositie is verwonderlijk goed. Het verhaal is opgezet volgens hetgeen ik, in mijn studie over het oeuvre van Mevrouw Kloos[2)], genoemd heb: de 'knooppuntmethode'. Volkomen vrij van overtollige beschrijvingen en mede - lang niet uitsluitend! - daardoor boeiend van het begin tot het eind. Telkens treft het, hoe Bordewijk, bij het ten tooneele voeren van een nieuw personage, niet aanstonds een uitvoerige inventaris van diens lichamelijken en zielschen habitus geeft, maar daarmede wacht, tot een knooppunt voorkomt, ten opzichte waarvan zekere der betreffende bijzonderheden inderdaad van belang blijken. Veelal krijgt men de

1) F. Bordewijk: 'Rood Paleis', roman - Nijgh & van Ditmar N.V. Rotterdam, 1936

2) Dr. Afred A. Haightom 'Over Jeanne Kloos - Reyneke van Stuwe', No. 1 van 'De Nieuwe Gids Bibliotheek'. - N.V. Electr. Drukkerij 'Luctor et Emergo', 's Gravenhage, 1938. Zie pag. 33, 42, 43, 48, 114.

'persoonsbeschrijving' zoodoende a.h.w. bij scheuten. En dit is een prachtig procédé, want men verneemt, zoodoende, altijd net datgene, wat ten aanzien van het betreffende knooppunt belangrijk mag heeten. Bij voorkeur geeft de auteur een beschrijving van persoon A gezien door persoon B, vervlochten met B's reacties op A mitsgaders de aan-de-orde-zijnde omstandigheden in het betreffende deel des verhaals. Dientengevolge maken die beschrijvingen daadwerkelijk deel uit van het gebeuren. Bijna onnoodig te zeggen, dat hij doorloopend de actie-methode[1)] toepast. Waar beschrijvingen, direct door de oogen des auteurs gezien, zich niet laten vermijden, houdt Bordewijk dezen kort en zakelijk. (Bijv. de eerste beschrijving van den vader op pag. 9.) Merkwaardg, voor wat de voordracht aanbelangt, is nog het volgende. Ondanks de toepassing der knooppuntmethode, heeft dit verhaal toch niet den vorm van een reeks van tafereelen. Het vloeit geleidelijk door, het is meer een 'verslag' met daarin-gelaschte tooneeltjes dan een reeks 'scènes'. De voordracht, die een roman a.h.w. laat bestaan uit een keten van novellen, is goed; doch déze voordracht, die in hare soepelheid de 'vertelling' doorspekt met uitgewerkte tafereelen en het een, even geleidelijk als ongedwongen, laat overgaan in het ander, is beter.

Een merkwaardig staal van compositie ligt in de volgende bijzonderheid. Na elkaêr komen de hoofdstukken 'Gevel en Kantoor' (pag. 37... 44), 'Een Vriend' (pag 45... 52) en 'Het Weten tot T' (pag. 53... 63). Het *eerste* behandelt zijn gang naar het groote advocatenkantoor, waar de curator in zijn faillissement no. 1 zetelt. Het bevat, in hoofdzaak, 's helden ingeving bij den aanblik van het kantoorgebouw en het eerste zien van zijn vader, over welk een en ander wij reeds repten. Het eindigt daarmede, dat een piccolotje hem komt roepen om bij den curator te komen. Het *tweede* behandelt 's helden thuiskomst en wat zich daarbij aansluit, nà het onderhoud met den curator. Het *derde* echter behandelt dit onderhoud. Chronologisch gesproken, hadden het derde en het tweede van plaats moeten verwisselen. Compositorisch gesproken, heeft de door den auteur gekozen volgorde echter alles voor. Zoodoende sluit n.l. het verhaal van 's helden intrede op het kantoor direct aan bij het dito van den oorsprong daarvan. Waar zijn in-dienst-koming op dat kantoor gepaard gaat met een vertrek uit de moederlijke woning en natuurlijk onmiddelijk aansluit bij het onderhoud-met-den-curator, die hem dezen baan bezorgt, vormt de thuiskomst-na-dit-onderhoud eigenlijk nog maar een naspel van een reeds afgesloten periode. De schrijver offert dus, terecht, de chronologische volgorde op aan het logisch verband.

En hij doet het met soepelen zwier. Het *eerste* der genoemde hoofdstukken eindigt met:

'Het kleine jongetje was voor hem komen staan zonder dat hij het had gemerkt. Het tikte nu tegen zijn arm.

1) Idem, op. cit., pag. 26, 57, 77, 100, 110, 114, 115.

- of u wilt meegaan.'

Het *tweede* vangt aan met geheel iets anders:

'De eenige vriend van Katadreuffe was de machinebankwerker Jan Maan.'

Volgen drie-en-een-halve bladzijden, die hierop voortborduren. Midden op pag. 48 heet het dan:

'Dezen middag toen Katedreuffe thuiskwam zat zijn moeder alweer bij het raam te werken.'

Daarmede wordt de draad der handeling weêr opgevat. Dit hoofdstuk eindigt:

'Maar thuis in bed begreep hij dat daarnevens zijn vermoeidheid voortkwam uit de ontdekking van zulk een vader.'

Het *derde* der drie hoofdstukken begint nu met deze woorden:

'Aldus was het gegaan.

Door het huis[1)] op weg naar zijn curator had hij in een droom geloopen. Zijn aard was niet droomerig, maar de aanblik van Dreverhaven had hem geschokt. Dreverhaven was iemand om overal op te vallen, hoe zou hij dan niet aan een zoon die hem nooit eerder had ontmoet. Die zoon was bovendien verzwakt, de ellendige maanden in Den Haag, de vrees met het faillissement zijn boeken te verliezen hadden hem sterker aangegrepen dan hij zich bewust was. Het oogenblik van diepen inkeer op de kade voor den gevel had zijn krachten aangesproken. Maar zijn energie was niet opgebruikt. Toen hij voor de kamerdeur stond wist hij met een ongelooflijke wilskracht alles in zich neer te leggen wat buiten verband stond tot het komend bezoek, wist hij zelfs te bereiken dat zijn gelaat zijn normale tint herkreeg.

De curator zat achter zijn bureau. Hij keek op en zag vóór zich een jongen man van een opvallend knap uiterlijk. Hij was iemand die zich voor menschen interesseerde.'

En daarmede komt de draad des verhaals tot het knooppunt: onderhoud met den curator. Men lette op het gemak van het simpele zinnetje:

'Aldus was het gegaan', dat de handeling in een ommezien terugvoert tot het punt, waar deze, aan het einde van het eerste hoofdstuk der drie, is afgebroken.

De stijl van dezen schrijver is zakelijk, bondig, droog soms als een notariëele acte. De gebeurtenissen, welker aaneenschakeling het verhaal vormt, deelt hij den lezer mede en prent ze in diens geest middels typeering-door-kleine-trekjes. Evenals zijn personen ongaarne veel praten en de belangrijkste zaken met een enkel woord of zelfs maar een gebaar afdoen, vergenoegt deze auteur zich met kleine, haast schoksgewijze, lichtjes op de beweegredenen der personen.

Een typisch staal, al dadelijk bij den aanvang (pag. 10 en 11):

'Dreverhaven kwam thuis, inwendig ziedend, en in een woede die hij

1) Het kantoorgebouw nl. A.A.H.

verborg maakte hij zich meester van het meisje Joba Katadreuffe. Het meisje was niet van een aard om te bezwijken, zij had een sterken wil, maar zij was een meisje. Wat haar gebeurde was op de grens van een overweldiging, het was het niet geheel, en zij beschouwde het ook niet zoo.

Zij bleef bij haar patroon, alleen sprak zij tegen hem geen woord meer. Hij had een zwijgzamen aard, het hinderde hem niet in het minst. Dat draait wel weer bij, dacht hij, als het gevolgen heeft trouw ik haar. En hij zweeg van zijn kant.

Na een paar weken verbrak zij de stilte:

- Ik ben in positie.
- Zoo, zei hij.
- Straks ga ik weg.
- Zoo.

Hij dacht: dat draait wel weer bij. Binnen het uur hoorde hij de voordeur sluiten, niet nadrukkelijk, heel gewoon. Hij liep naar het venster. Daar ging het jonge ding, met een puilenden rieten koffer. Het was een stevig meisje, ze liep niet naar den koffer overgebogen. Hij zag haar gaan in het beginnend grauwen van den avond, het was in het laatst van April. Hij keerde zich om naar de tafel met de resten van het middagmaal. Hij stond even stil, nadenkend, een breedgeschouderd man, zwaar zonder buikigheid, een keiharde kop op een korten breeden hals, op den kop een zwarten flambard. Dat draait wel weer bij, dacht hij, desondanks twijfelend. Dan ging hij laconiek zelf het vaatwerk wasschen in de keuken.

Het meisje Joba Katadreuffe liet niets meer van zich hooren. Daar zij van haar toestand niet den minsten hinder had bleef zij aan den arbeid.'

De in deze weinige regels behandelde gebeurtenissen bevatten de stof van menigen dikken roman. Bordewijk beperkt zich consequent tot hoofdzaken. Alle 'lyriek' wordt vermeden. In stede van breed-uitgesponnen schilderingen, krijgt men telkens de kern der onderhavige situatie; de lezer moet daar voor zichzelf maar op voortborduren. En nu ligt het meesterlijke, in een keuze van die kernpunten zóódanig, dat de lezer dit inderdaad kàn. Hij vermag het ontbrekende uit eigen verbeelding aan te vullen, omdat de aangegeven vaste punten den vlucht zijner phantasie bannen binnen het door den auteur uitgestippelde bestek. Zoo ooit, dan geldt hier: in de beperking toont zich de meester!

De eigenlijke taalstijl past zich volkomen bij den stijl-in-ruimeren-zin aan. Het is de stijl der afgehakte volzinnen, die men uit Bordewijk's vorige werken kent. Een mengsel van ex- en impressionisme, vrij van alle bloemrijkheid, schematisch en toch doordrenkt van een soort woeste romantiek, die haar uitdrukking vindt in het marquante rhythme der zinnen.

Men oordeele (pag. 38 en 39.):

'En hij zag naar het verkeer en er tegen op. Langs hem ging het langzame verkeer, met de logge torenende sleeperskarren, het snelle stroomde

in het midden in twee richtingen. Rondom hem stonden kisten en balen, achter hem lagen de schepen, vratig of gul. In een overweldigende actie van handel stond hij stil, voor zijn stilstand waren niet meer dan een paar keien beschikbaar. En het kantoor met de vijf zonnen gespijkerd naast zijn open deur was in die actie opgenomen. Hij zag menschen in- en uitgaan, de zonnen zelf waren actie. Zoo rustig van buiten moest het inwendig dreunen'.

De adjectieven 'vratig of gul', om aan te duiden het geladen of gelost worden, het kortweg 'zonnen' noemen van de aantrekkelijke naamborden vloeien voort uit een potentie van gewaarwording, die grenst aan hetgeen Van Deyssel heeft betitelt: Sensitivisme. Gewaarwording en beeldspraak zijn daarin tot één onverbrekelijk geheel versmolten. Dit is een staal van hooge taalkunst.

Het gebruik van het woord 'stilstand', in de origineele beteekenis, die er te dezer plaatse aan gehecht wordt, mag een vondst heeten.

Daarentegen moet men bezwaar aanteekenen tegen den bouw van den eersten der aangehaalde volzinnen. Dezelve komt overeen met de constructie: 'Hier zet men koffie en over'. Dit, gewraakte, gebrek toont ons één der gevaren, waaraan het bezigen van zulk een gecomprimeerden stijl een schrijver bloot stelt. De fout laat zich ook niet goed praten qua metraphoor, want vat men het 'er tegen opzien' beeldsprakig op, dan wordt het nog erger, n.l. een valsch beeld. De held kijkt n.l. niet heusch tegen dat verkeer 'op' - dus: omhoog -, maar hij kijkt er gewoon 'náár'.

Doch zùlke slordigheden treft men zelden in dit boek.

Andere daarentegen wel.

Vreemd doet aan het herhaald gebruik van het voornaamwoord 'zijn' ter aanduiding van den genitief. Op de pags. 51, 71 en 173 - op goed gelijk er uit gehaald - stoort dit bijv. sterk. Men oordeele:

'Jan Maan *zijn* natuur was niet gecompliceerd'.[1)]

... 'en Katadreuffe *zijn* doel lag hoog'.[1)]

'Hij logeerde op Stroomkoning *zijn* villa,'...[1)]

Ook in vorige werken van deze auteur valt dit op. Het brengt een gezochte volks-achtigheid in het taalgebruik, die aanstellerig staat naast de meestal zéér verzorgde woordkeus. Stellig is deze hebbelijkheid geen toeval, maar het beoogde effect blijft even raadselachtig als het bereikte leelijk is.

De interpunctie gaat aan onvolledigheid en willekeur mank.

Wat te zeggen van (pag. 65):

'De kamer die hij betrok was een buitengewoon somber inpandig vertrek heel hoog in het huis.'

Hierin staan minstens twee komma's te weinig. Trouwens, het boek wemelt van zulke grammaticale verzuimen. Er staan óók wel eens leesteekens waar ze niet hooren.

1) Cursief van mij. A.A.H.
1) Cursief van mij. A.A.H.
1) Cursief van mij. A.A.H.

Afgescheiden van dusdanige kleine vlekken, is de techniek, in alle opzichten, voortreffelijk. Een boek, met meesterbrein geconcipiëerd en met meesterhand geschreven. Boeiend, vlot verteld, helder voorgedragen is deze zonderlinge geschiedenis.

* * *

Met ‘zonderlinge geschiedenis’ hebben wij eigenlijk het groote woord gezegd. Het is een vreemde geschiedenis, die in dit boek staat. En hiermede komen wij tot de grondvraag: de psychologie.

Met opzet werd daarover tot nog toe gezwegen. Het wilde ons n.l. voorkomen, dat wij den Lezer eerst een beeld van dit werk schuldig waren, alvorens te mogen overgaan tot de behandeling der hoofdzaak. Een criticus-in-de-tweede-macht zal mij nu wellicht tegenwerpen: ‘in het geval van Roest Crollius' *Ik Wil van Iemand Houden*[1] hebt U precies den tegenovergestelden weg bewandeld en zelfs een aansnijden van andere hoedanigheden overbodig geacht toen u eenmaal het vonnis op het stuk van de hoofdzaak geveld had’. Ja, inderdaad. Maar elk geval staat op zichzelf. De onderhavige roman is zóó opmerkelijk, dat dezelve nauwelijks getoetst kan worden aan de zielkunde, zonder tevoren de vele eigenaardigheden op ander gebied onder het oog gezien en verwerkt te hebben. Want de zielkundige gezichtspunten moeten, in casu, tusschen de regels door gewonnen worden, vanwege de, bovengenoemde, beknoptheid van den stijl.

Vader, moeder en zoon hebben ‘karakter’ in de hoogste mate. Men mag zelfs rustig zeggen: zij zijn trotsch. Hun trots is van de goede soort, in ‘ouderwetschen’ zin.

Daarenboven zijn zij alle drie hard. Niet w r e e d , wel te verstaan. Ook de vader is niet wreed tegen de zijnen, al viert hij zijn boosaardigheid bot tegen de slachtoffers, die in zijn klauwen vallen. Zijn wreedheid jegens den zoon blijkt maar schijn. Hij dééd wreed, om dien jongen te stalen.

Mag de houding van deze ongehuwde moeder aannemelijk heeten? Beleedigde trots - krasser: gekwetste eigenliefde - strekt tot drijfvêer aan haar weigering om den vader van haar kind te huwen, om het kind door dien man te laten erkennen, om geldelijken steun van hem te aanvaarden, om alimentatie - haar wettelijk recht - te vorderen, om, later, het huwelijksaanzoek van een braven arbeider in overweging te nemen. Lijkt haar reactie op het zielsche trauma niet meer op die van een gravin uit een draak der Romantische school zaliger dan op die van een Rotterdamsche volksvrouw uit onze twintigste-eeuwsche werkelijkheid?

En hoe staat het met den vader? Een beul, een schrik voor achterstallige huurders, een geldwolf; maar eigenlijk toch een rechtschapen man met een fijn besef van plicht. En daarenboven een wonderbaarlijk opvoeder, die den zoon, dien hij nauwelijks kent, de hinderpalen in den weg legt, noodig om diens - toch reeds onbuigzame - karakter verder te stalen. ‘Wie zijn kinderen lief heeft, kastijdt ze’. Jawel. Maar alwêer:

1) Door mij besproken in dit tijdschrift, afl. October 1938.

kan zulk een figuur bestaan? Zijn wij hier nog binnen de grenzen van het mogelijke?

En dan deze zoon. Een dwarskop vol geweldige begaafdheid, een streber zonder spoor van hang naar het misdadige, een genie van maatschappelijke intuïtie nog meer dan van verstand. In elk geval een zeldzaam uitzonderingsmensch.

Houdt deze 'familie' er niet te veel 'karakter' op na om echt te zijn? En loopt het den zoon eigenlijk niet wat èrg meê? Al zijn tegenspoeden ten spijt, boft hij dan toch maar met een curator, die zijn beschermer wordt, en met een werkgever, die hem geen van zijn beide faillissementen aanrekent. Hij verdient de sympathie, accoord. Doch vìndt een strever zooveel, hoezeer ook verdiende, sympathie op het eerste en ruwste deel van zijn moeilijk levenspad? Laten nijd en afgunst-bij-voorbaat dezen jongeling niet te ruim respijt? Koesteren advocaten zooveel tegemoetkomendheid voor een kantoorbediende, die collega worden wil?

Er hangt in dit boek een donkere, zware sphaer, die soms beangstigend wil aandoen. De beschrijving van des vaders deurwaarderskantoor (pag. 127... 129) zoude passen in een gruwel- of spookverhaal. Bordewijk houdt van deze soort stemmingen: zijn roman 'Bint' is er vol van. De geschiedenis met het dolkmes (pag. 133), dat de vader den zoon toeschuift om dien tot een moord op hem te tarten, past in dezen zielschen dampkring. Evenzoo het doodsverachtend optreden van den deurwaarder tijdens het Sacco en Vanzetti-oproer te Rotterdam, (pag. 175... 179.) De zwijgzaamheid der hoofdpersonen, de stille zelfverloochening der moeder, het koppige over-en-weêr harmonieërt met den somberen toon. Maar treft men hier een getrouw beeld van toestanden in onze havenstad Rotterdam gedurende de jongste drie decennia?

Al deze vragen klemmen des te meer, daar één ding wel vast staat: Bordewijk beteekent - en bedoelt ook - een reactie-in-de-kunst tegen het slaplendige ziel-uitweenen, dat langen tijd de hoofdschotel vormde van den inhoud onzer meeste romans en novellen. Anderen beeldden zenuwzwakke aarzelaars, vol neurotische tics, wankelmoedigheden en mislukkingen; hij kiest ijzersterke zielen, die weten te leven, te lijden en te sterven. Daarom de felle actie. Daarom de saêmgedrongen stijl, die met een volzin afdoet, wat elders honderd bladzijden zoû vergen. Dit boek is het polaire tegendeel van Aletrino's 'Zuster Bertha'. Niet gevoelig, laat staan sentimenteel, en nog minder larmoyant; hard, koppig, dwars, als zijn helden, ziet Bordewijk het leven van de menschen. Doch derhalve juist luidt des te dringender de vraag: ziet hij ze ook waarheidsgetrouw?

Welnu: ik heb er rijpelijk over nagedacht en dit vraagstuk van alle kanten bekeken. (Niet zonder reden verschijnt deze recensie zoo laat!)[1] Na ampel overleg met mijzelf meen ik de vraag te moeten beantwoorden met een volmondig 'ja'.

1) En tengevolge van deze 'stagnatie' ook andere recensies!

Zeker: men heeft hier te doen met uitzonderingsgevallen. Niemand, ook Bordewijk zèlf niet, zal, dunkt mij, willen beweren, in casu doorsneêmenschen ten tooneele te zien. Doch er bestaat geen enkele reden, waarom de kunstenaar slechts doorsneê-menschen tot model zoû nemen.

M o g e l i j k lijken mij deze harde, hoekige, in zich zelf besloten naturen zeer wel. De 'ouderwetsche' trots van het dienstmeisje mag zeldzaam geworden zijn, men kan toch wel aannemen, dat een kuische, stugge, weinig erotische jonge dochter haar val als zulk een onuitwischbaren schandvlek gevoelt. Is zij steil-Christelijk opgevoed - wat de schrijver nergens zègt, doch overal vermoeden laat -, dan lijkt haar verdere reactie ook alleszins aannemelijk. Zelfmoord komt in zoo een geval natuurlijk niet bij haar op, afdrijving even min. Zij wil haar misstap boeten. In dit cader past de afwijzing van alle hulp. Den vader schuwt zij als verleider, als medeplichtige en hoofdschuldige. Diens aanbiedingen te trouwen stijven haar in dit voornemen. Zij heeft hem nooit bemind en gunt hem het kind, waarvoor zij diepe liefde gevoelt, niet. Dat deze liefde, die, let wel, door den auteur telkens beklemtoond wordt, zich weinig in teederheid uit, is een bekend verschijnsel bij moeders van het platteland en uit den arbeidersstand. Haar koppige onwil spruit voort uit wat in Freud's termen heet: een 'ingeklemd affect'. Het is bekend, tot hoe een - schijnbaar - rare consequenties zulke dingen kunnen voeren.

De vader is, in zijn soort, een machtswellusteling. Diep beleedigt hem de weêrstand van het verleide meisje tegen zijn, toch zoo redelijk en rechtschapen, huwelijksvoorstel. Man met een ruim geweten en lang niet afkeerig van schunnige zaakjes, ergert het hem dubbel, dat, nu hij voor één keer eens fatsoenlijk optreedt, dit niet begrepen noch gewaardeerd wordt. Men vergelijke de woede van den held van Guy de Maupassants 'Bel-Ami', wanneer hij, de lady-killer en veelvuldige scharrelaar, door één zijner maîtressen verdacht wordt van ongeoorloofde betrekkingen met eene verloofde, die hij inderdaad gerespecteerd heeft. Bordewijk's deurwaarder had wel een stamhouder willen hebben, moet men gelooven, en nu deze hem door den onwil der moeder onthouden wordt, ontwikkelt zich in hem een mengeling van spijtige liefde en haat jegens dien zoon. In hem wil hij de moeder kleineeren. Nu dit niet lukt, waardeert hij hem als een waardig kind van zich zelf. Hetgeen natuurlijk in de hand gewerkt wordt, doordien de zoon tenslotte óók in de rechtspractijk gaat en daarin een hoogeren rang verwerft dan de vader zelf. Het idée, door tegenwerking den zoon een soort opvoeding te geven, rijpt in den vader, nà en dóór deze beroepskeuze van den jongen, d.w.z. nà het eerste faillissement.

De zoon ten slotte, de minst raadselachtige van het trio, is inderdaad een streber, wien geld en aanzien de hoogste goederen op aarde lijken: zooals dit zoo dikwerf het geval is met begaafde lieden uit de heffe des volks. Zijn gang als 'zondaar' naar het mooie kantoor, waar de man, die over hem te zeggen heeft, zetelt, doet hem verlangen, op diens plaats te komen. De zeer algemeen verbreide drang naar 'identificatie', welke de

psycho-analyse in het juiste licht heeft gesteld. Hij is een dwarskop bij aanleg en mist hang-naar-het-misdadige wegens zijn drang-naar-aanzien. Een en ander plus het verstand verklaren de maatschappelijke intuïtie van dit jongmensch.

Der 'familie' overmaat-aan-karakter wordt, m.i., zoodoende ongedwongen verklaard. Het onmiskenbare geluk van den zoon, op het stuk der tegenspelers, dient men te aanvaarden als noodzakelijke uiterlijke voorwaarde voor het welslagen. Men moet den wind een tikje meê hebben, anders komt ook de hardnekkigste doorzetter er niet. De welwillende curator wordt trouwens geschilderd als een man-van-impulsen. Stellig bóft onzen held, met zijn omgeving en met de omstandigheden. Doch ik betwijfel, of zijn fortuinlijkheid in dit opzicht grooter mag heeten dan die van den gemiddelden geslaagden zakenman. Ieder 'self made man' heeft de kàns gekregen, hetzij doordien een gelegenheid zich voor hem opende, hetzij in den vorm van door een chef of zoo 'ontdekt' te worden.

Alles tezamen genomen, lijkt mij de psychologie van dezen roman puik in orde.

Een geliefkoosd denkbeeld van Bordewijk schijnt te zijn: de beproeving. Ook in 'Bint' werd de 'helpende' houding van den leeraar streng verworven. Hoe overdreven deze opvatting ook wezen moge, er steekt stellig een groot stuk waarheid in. Zij is trouwens zoo oud als de wereld en werd enkel vergeten door een tijdperk van laffe 'ethica'. Eén der verdiensten van den onderhavigen roman is stellig de uitbeelding van het beginsel 'beproeving' qua middel om den wil te stalen en het bereiken van een doel te bevorderen onder den schijn van bemoeilijking.

Summa summarum is dit een meesterlijk werk. Een sterk, vlot, boeiend verhaal, met een gewaagde, doch aanvaardbare, karakterteekening, even straf als harmonisch gecomponeerd, belangwekkend ten aanzien van gegeven en behandeling en - last not least - even waardevol op het stuk van inhoud als op dat van gehalte. Héél bijzonder naar opzet en vorm. Een geschiedenis uit-één-stuk, geschreven in een hoogst persoonlijken, zeldzaam doordringenden stijl. Een *genialen* roman.

In F. Bordewijk bezit Nederland een schrijver van groot formaat. En hij wordt van boek tot boek beter! In de opeenvolging der romans 'Blokken', 'Knorrende beesten', 'Bint', 'Rood Paleis' en 'Karakter' zit een stijgende lijn. Die nu alreeds tot eerbiedswaardige hoogte klom. Een auteur om in eere te houden!

DR. ALFRED A. HAIGHTON.

Beekbergen, 26 Februari 1939.

Dunant **(de roman het Roode Kruis). - Martin Gumpert, Uitgave De Nederlandsche Uitgeverij, Baarn.**

Dit boek is in zekeren zin een biografie. Het vertelt, in goed-gestyleerde taal en vol afwisseling, het leven van Henri Dunant, den stichter van het Roode Kruis.

Dunant was een gefortuneerde bankier die, doordat hij zelf den oorlog mee maakte, zoo diep onder den indruk geraakte, dat hij tot het initiatief komt een hulpbrigade - een leger des heils voor het slagveld - op te richten.

De eerste aanleiding daartoe was de slag bij Solferino.

Hij wijdt zijn verder leven aan deze verheven taak. Als hij ondanks zijn offer, ook geldelijk offer, door de maatschappij opzij geschoven wordt, blijft hij doorvechten. Zijn ideaal bepaalt zich niet alleen tot hulp op het slagveld, maar ook tot de verbroedering der volkeren. Dunant ziet het slagveld breeder en de hulp grootscher. In dit boek trekt de geschiedenis van een eeuw voorbij met al haar problemen en gebeurtenissen, een eeuw die zooveel beloofde maar onderging in vernietiging en tragiek.

Een boek dat ons veel leert en alleszins de moeite van lezen waard is.

Christionus Sextus (de geschiedenis van een mijngroeve). - Johan

Falkberget. Uitgegeven door de Zuidhollandsche Uitgeversmaatschappij.

Dit is een sterk boek, schoon en gespierd van taal, boeiend en rijk van beelden. Het geeft een prachtige beschrijving van het stoere leven der mijnwerkers en hun voortreffelijken moed. Behalve dat de natuurbeschrijvingen in dit werk getuigen van een groote bezieling, zijn ook de karakters knap en scherp en met doorzicht geteekend. Wij worden binnengeleid in het moeizaam en bitter leven van een volkje, dat wij alleen maar vaag kennen. Maar in deze bladzijden zijn wij bij hen en deelen hun nood, angst, moed en vreugden. Tenslotte trekken wij met hen mee en reizen af langs den langen weg naar het vreemde verre land. In de rij der werken die de Zuidhollandsche Uitgeversmaatschappij ons te genieten gaf, is dit boek zeker één der allerbesten.

Kasteel in Karinthie. - Johan Fabricius. H.P. Leopold, Den Haag.

Het kolossale oeuvre van dezen begaafden verteller heeft mij geboeid tot de laatste pagina. Het is een verademing tusschen de vele ziekelijke en door en door gemaniereerde romans van de laatste jaren, dit krachtige, gezonde en boeiende boek te lezen.

Het behandelt de geschiedenis van een adellijke familie. Stralend is de figuur van Liesbeth, de oudste dochter uit dit geslacht, die in de moeilijke oorlogsjaren, als haar verloofde en broer sneuvelen, haar zuster met een Franschman vlucht, en haar vader, de sterke, nobele landheer, door verdriet langzaam kindsch wordt, zich weet staande te houden. Zij wordt de troost en steun van haar omgeving. Met rake vegen weet Fabricius ons den ondergang van den ouden Oostenrijkschen adel te schilderen. Deze passages zijn tragisch en grootsch. Fabricius is in dit boek een groot en begaafd verteller, zijn personen leven en zijn, bij de veelheid, niet gelijkvormig geworden aan elkaar. Een knap boek, dat velen met groote voldoening zullen lezen en dat alle waardeering ver-

dient. Zoolang ons land nog zulke voortreffelijke romanciers bezit, behoeven wij niet beangst te zijn voor het literair verval, dat men zoo luidkeels profeteert, de laatste jaren.

Niels Hald (een trilogie). - Uitgegeven bij Bosch en Keuning, Baarn.

In de Opgang-serie van deze uitgevers is verschenen een triologie uit het Deensch vertaald door mevrouw G.J. Risselade-Garrer en geschreven door Thomas Olesen Lökken.

Het is te begrijpen dat deze boeken in de Christelijke kringen een zegetocht maken. Zij zijn vlot en hier en daar begeesterd geschreven, In dit werk wordt verhaald over het leven van een grondbezitter, die zwoegt om zijn bezit door speculatie te vergrooten en zijn roem te doen stijgen. In deze periode van materieelen opgang, is de geestelijke neergang dreigend. Ook het huwelijksleven wordt verstoord. Dan komt het moment van inkeer als Niels Hald na een zeer bewogen nacht bij de Roode Brug verongelukt. Kirstine, zijn vrouw, krijgt niet alleen tot taak haar man te verplegen, maar ook zichzelve geestelijk door gebed en inkeer te herstellen. Zij doet dit met toewijding en geduld en het gelukt haar tenslotte ook den materieelen ondergang te voorkomen.

De verleiding om te speculeeren en de zucht naar bezit is in de figuur van Niels Hald uitstekend geteekend, zonder dat er goedkoope effecten worden aangewend.

Zij winnen tenslotte tesamen hun vertrouwen en geloof terug.

Bij het slot van het tweede deel - Kirstine - is eigenlijk de roman reeds voltooid; wanneer Niels Hald tot de erkenning komt een klein onmachtig mensch te zijn tegenover God.

Daardoor is het derde deel - Twee bouwen hun huis - bijna overbodig geworden en een intresante herhaling. Maar misschien willen velen dat de toepassing op de belofte nog eens onderstreept wordt. Als zoodanig kan dan ook het derde deel geslaagd genoemd worden.

Het boek is vol met mooie natuurbeschrijvingen en boeiend. De uitgave is zeer goed verzorgd.

Olivia. - Jacob Wasserman. De Ned. Uitgeverij te Baarn.

Wij weten, dat Jacob Wasserman bij uitstek in staat is om gecompliceerde zielsconflicten in zijn romans verfijnd en met nauwgezetheid uit te beelden. Van den beginne af streefde deze begaafde auteur naar een algemeene wereldbeschaving en naar een meer psychologisch verstaan van menschen en gebeurtenissen. De boeken, waardoor hij vooral bekend werd, ‘Das Gänsemännchen’ (1915) en ‘Christian Wahnschaffe’ (1918), behooren door deze groote eigenschappen tot de wereldliteratuur.

Na een zoo vruchtbaar leven als schrijver stierf hij pas enkele jaren geleden, in exil. Wasserman was jood en hij heeft over zijn leven als Duitscher en als jood ons een belangwekkende studie nagelaten.

En nu ligt voor mij één zijner meest ontroerende nagelaten romans,

'Olivia'. Misschien zijn er die beweren, dat dit boek wel het teederste is van geheel zijn oeuvre. Persoonlijk vind ik dit werk, als al zijn ander werk, zeer knap en weer hoofdzakelijk om de karakterbeelding. Hoe weet hij ons te teekenen, in al zijn tragische grootheid en beperktheid den melancholieken en cynischen Robert Lamm, die alle leed en ellende ziet als een schuld, die geboet moet worden. Hij is de voogd van de mooie Olivia, die hij meetrekt in zijn hypochondrische levensbeschouwing, tot ze na een smartelijken strijd zich van zijn invloed bevrijdt en zich wijdt aan de verpleging der gewonden tijdens den wereldoorlog.

Zij blijven beiden eenzame menschen, zonder elkander van hun liefde te spreken. Zij kunnen dit ook niet, bekennen het zichzelf niet eens. Aldus leven zij op den rand van droom en werkelijkheid. Lamm begrijpt niet, dat zij, verwend en gewoon aan een weelderig bestaan, kan leven temidden der afgrijselijke oorlogsellende. Hij trekt zich terug, versombert en wordt bitter. Olivia offert, helpt, zonder oordeel, zonder instemming of bestrijding van zijn meening, dat de oorlog de schuld is van de menschen, van alle, omdat ze net zoo lang met vuur speelden tot de vlammen uit het dak sloegen. Zij denkt niet na over de schuldvraag, maar helpt alleen.

In hetzelfde huis levend, zijn ze ver van elkander verwijderd, maar het leven is een cirkelgang. Als zij weer op hetzelfde punt elkaar ontmoeten, heeft Olivia haar laatsten plicht te vervullen; van deze reis keert zij niet weer. Dit boek is vol verfijning en diepte, het getuigt van scherpe critiek op de menschheid, maar tegelijkertijd van een groot medelijden en een sterke liefde.

M.B.

Martien Beversluis. *De cracht van 't landt bestaedt. De brug. De molen. De arke Noachs*. - Allen: Bosch & Keuning, Baarn.

Mevr. Kloos heeft in één der vorige nummers van dit blad, reeds in 't kort gewezen op het werkelijk buitengemeene talent van Martien Beversluis. En inderdaad: ik zie in Nederland van heden géén dichter, die het verstaat wat hij verstaat: een vers van zoo langen adem te schrijven op onderwerpen die zoo weinig 'liggen' zooals men dat zegt. Het poëtisch bedrijf van vandaag is niet veel anders dan het weergeven van kleine persoonlijke stemminkjes; - en geschiedde dit tenminste nog op een goede manier, men kon er vrede mee hebben. Maar een vers dat door Jantje geschreven is, zou precies eender door Pietje geschreven kunnen worden; er zijn standaardzinnetjes, standaardrijmen en standaardgevoelens, bijna. Ik beweer niet, dat er geen knappe dichters zijn in dit land; ik beweer slechts, dat van de duizenden regels die er met korte zinnetjes volgedrukt worden, er slechts een zeer klein gedeelte getuigen van een oorspronkelijk talent èn van een werkelijke dosis vakkennis.

Niets is funester dan de meening, dat het uiten op rijm van zijn gevoel

een goed vers doet ontstaan; daarvoor zijn wel degelijk andere factoren mede van noode.

En het valt te betreuren, dat een dichter als Beversluis, veel te weinig bekend is buiten het kringetje waarin hij door Nederlandsche classificeerlust schijnt opgesloten te zitten. Al is hij een dichter van Christelijk-protestantschen huize, dit zegt niet dat zijn werk voor anderen geen beteekenis zoude hebben. Integendeel. Ik meen welhaast te mogen zeggen, dat Beversluis op weg is, een waarlijk groot èn een waarlijk *nationaal* dichter te worden. Waarom zouden wij moeten blijven denken, dat voor een dichter alleen de eigen binnenkamersche gevoelentjes mogen meetellen (hiermee is de waarde van werkelijk goede lyriek geenszins miskend) - en waarom zouden we niet vasthouden aan het vaderlijk-wijze woord van Goethe tot Eckermann: alle gedichten zijn gelegenheidsgedichten, d.w.z.: de werkelijkheid geeft er de aanleiding toe. En vandaar de uitingen van Beversluis bij de geboorte onzer Princes, bij de opening van de Moerdijkbrug. Moge een geboorte al een aan het ‘poëtische’ verwant onderwerp zijn, dit zal vrij moeilijk gezegd kunnen van een bruggenbouw. Zoodat het duidelijk is, dat slechts een waar dichter zich eraan wagen kan, een dergelijk ‘on-poëtisch’ onderwerp te gaan bezingen, en dit te doen met het succes van Beversluis.

Hij is erin geslaagd, van een zuiver technisch kunnen, een stuk poëzie te maken, zelfs in de beschrijving van de gewoonste werkzaamheden voor dezen bouw.

> ‘Mijn wekker en klok was
> het schreeuwen der nokas
> en 't kantelen der bagger, steeds weer.’

Dit kan slechts iemand zeggen, die het werk dóórvoelt heeft vanaf de plaats van den arbeider wien het betreft. Deze zelfde doorvoeld-heid treft u zoowel in *De brug* als in *De molen* slag op slag, en mèt zijn technisch kunnen wist de dichter hier vondsten te doen die u geregelddoor treffen en verheugen.

> ‘Ik ben die de vruchten der barende aarde,
> gedrenkt door de wolk en gezoend door het licht,
> in mijn dondrende toren vergruis en vergaar en
> mijn huis ter genade den winden toericht.’ -

Is dit geen poëtische beschrijving van een molenaar? De doodgewoonste werkelijkheid òmzingen tot poëzie; ziedaar de hoogste opgaaf die een dichter zich stellen kan, Maar waarvoor méér noodig is dan de beschikking over wat algemeen-geldende rijm-schema's.

Hoe prachtig zijn niet, in *De cracht van 't landt bestael,* de stemmen van 't verleden; de provincie's en de stemmen van de toekomst weergeven, elk met hun eigen kleur en toon. (Het valt slechts te betreuren dat bij

de radio-uitzending zulke groote stukken werden weggelaten, en dat de componist meende, zijn werk te moeten doen heerschen over dat van den dichter. Wat heeft Nico Treep zijn taak veel beter verstaan voor Beversluis' Paaschdeclamatorium, op 3en Paaschdag door de A.V.R.O. Uitgezonden.) Men zou dit stuk (desnoods in twee keer) in zijn geheel moeten voordragen, met een uiterst schaarsche muzikale begeleiding, om er de volle kracht van te doen uitkomen. Tusschen de poëtische jubelingen bij de geboorte der Princes, lijkt mij *De cracht* verreweg het meest poëtisch èn het meest gejubel.

En dan is daar nog dat kostelijke boekje *De arke Noachs;* een verzameling diersatyren, zoo kostelijk en scherp, dat men er van gnuift onder het lezen. Al is het dan 'maar' een vertaling naar Zamaçois, het is een vertaling met groote oorspronkelijke waarden. Het zijn volkomen Nederlandsche gedichten geworden, op Nederlanders toepasselijk, en in werkelijke Nederlandsche poëzie.

Men zou over deze bundels bladzijden vol kunnen schrijven, en er heele pagina's uit willen citeeren, om het zeer eigene talent van Beversluis te doen voelen. Wij weten niet beter te doen, dan eenieder die graag werkelijk schoone gedichten leest en ervan genieten kan, te raden, deze bundels zelf te lezen.

KAREL MARTIENS

A.M. de Jong. *De dans op de vulkaan*. - N.V. Em. Querido's Uitg. Mij., Amsterdam. '39.

A.M. de Jong heeft het oirbaar geacht, den profetenmantel om te hangen, inplaats van dien van romanschrijver. Wij zullen maar niet vragen, of de romanschrijversmantel hem teveel in de kou liet staan, den laatsten tijd, om alleen te constateeren, dat de profetenmantel hem minstens vermakelijker staat. Dit is tegenwoordig al zeer veel waard. En wij vermoeden ook zoo'n beetje, dat de heer A.M. de Jong ook de lieflijke bedoeling had om ons wat te doen lachen, want dat hij werkelijk wenschen zou, met dit boekje in ernst genomen te worden, wil er niet goed in. Het is toch een al te bespottelijke figuur, als iemand op de eerste bladzijde van zijn geschrift een hooggestemde dythirambe houdt op de democratie èn tevens op dezelfde bladzijde aantoont dat deze democratie in elk mogelijk opzicht gefaald heeft. Het is toch te bespottelijk, dat iemand van wien heel Nederland wéét dat hij renegaat is, en die het in zijn voorwoord brutaalweg toegeeft, Mussolini verwijt, renegaat te zijn. Het is toch te bespottelijk, dat juist A.M. de Jong moet protesteeren tegen Godsdienstvervolgingen en tegelijk het Vaticaan allerlei verwijten naar het hoofd slingert. Het is toch te bespottelijk, dat hij tot op een haar alle fouten van de totalitaire regiemen van rechts kan opsommen, en die der totalitaire regiemen van links volkomen vergeet. Het is toch eigenlijk, in den grond genomen, bespottelijk, dat een dergelijk boekje in Nederland kàn gedrukt en uitgegeven worden.

Hendrik de Man. *Een offensief voor den Vrede*. - Labor, Brussel, z.j.

Hendrik de Man wil ook waarschuwen tegen oorlogsgevaar van de zijde der totalitaire staten, maar is tevens niet blind voor dat van democratische zijde. Hij wil achter een conferentietafel tot een oplossing komen. Dit kleine geschrift is minstens niet zoo bespottelijk en niet zoo belachelijk als dat van zijn Nederlandschen p.g.

Wendel van der Au. *Literatuur onder het hakenkruis*. - Van Gorcum & Comp., Assen. MCMXXXIX.

Als tiende deeltje der tweede reeks Waakzaamheid-brochures verscheen Wendel von der Au's boekje over Literatuur onder het hakenkruis. Veel nieuws vertelt het niet voor menschen die weten dat helaas ook de litteratuur is Gleichgeschaltet, en dat er inderdaad vrij erge fouten gemaakt worden in dit opzicht. Hij vertelt op vlotte wijze een en ander over de Reichsschriftumskammer en haar werk, en geeft slechts enkele kleine bewijzen. Over de eigenlijke producten zegt hij zoo goed als niets - en juist dàt zou een veel sterker argument worden.

J.J. Poortman. *Van trouw en ontrouw, trouwen en vertrouwen*. - Van Gorcum & Comp., Assen, '39.

Deze brochure behelst een rede van den heer Poortman, gehouden voor de vereeniging voor Wijsbegeerte te 's-Gravenhage, over trouw en ontrouw, en wat daarmee samenhangt. Schr. zoekt de oplossing van de antinomie langs den weg van zijn systeem van Tweeërlei Subjectiviteit; en meent zoo te moeten komen tot een zekere dualiteit in God's wezen. Hij vergeet dus volledig, dat tegenover een Bron van alle Goed, een Bron van alle kwaad (resp. God en duivel) staat. Hij meent wel, dat er boven de antithese tusschen trouw en ontrouw een synthese mogelijk is, maar geeft niet helder aan, wààr die te vinden. Kent de R.K. Kerk inderdaad uitzonderingen inzake de onverbrekelijkheid van het huwelijk, zooals hij op blz. 12 suggereert?

Louis Knuvelder.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 54. Deel 6]

Inleiding

In de speciale nummers die wij onze lezers aanbieden, is dit tweede gewijd aan Dietschland. Een onderwerp, niet alleen belangwekkend, maar zeker ook actueel heden. Welk Nederlander heeft niet een of ander standpunt t.o.v. de ‘Vlaamsche kwestie’, zooals het in een gegroeide (misschien niet geheel juiste) term heet. Welk Nederlander heeft niet eens een bezoek gebracht aan onze ‘Zuiderburen’, waar hij tamelijk verbaasd van terugkeerde om de eenheid die men *blijft* opmerken, ook al wéét men met zijn verstand, feitelijk een staatkundige grens gepasseerd te zijn.

En toch: hoezeer is het niet terecht de klacht van vele der beste Vlaamsche strijders, dat juist Nederland - geroepen om dezen Vlaamschen strijd minstens met belangstellende sympathie te kennen en gade te slaan, en zooveel in ons vermogen ligt, te steunen - zoo afzijdig blijft, zoo koel is en zoo.... onwetend. Onwetend omtrent datgene, waaraan een deel van ons volk nu reeds een eeuw weerstand te bieden heeft; onwetend omtrent den strijd, daar gestreden, óók ter beveiliging van *onze* cultuur. Als Karel van den Oever in zijn werkje *De Hollandsche Natie voor een Vlaamsche Spiegel* ons voorrekent, hoe dikwijls de fransche imperialistische gedachte reeds metterdaad getracht heeft, zich uit te leven, dan hoeven wij ons toch heusch niet te vleien met de hoop, als zou dit imperialisme juist nu plotseling tot rust gekomen zijn.

Wanneer wij ons goed rekenschap gaven van de beteekenis die Vlaanderen's honderdjarige martelie voor *òns* heeft (nog!) en van den voorpostenstrijd die daar mede ten onzen bate gestreden wordt, dan zouden wij wat meer ons beijveren, tot dankbaarheid en hulp geneigd te zijn.

Want tenslotte is het niet eens een kwestie die alleen Vlaanderen aanbelangt; het treft ons zelf even zeer. Als wij de

onverschilligheid bemerken, waarmee het grootste deel onzer Pers tot heden toe tegenover Vlaanderen stond, kan men zichzelf geen andere vraag stellen dan een verbaasd: waarom? Waarom, wààrom spreekt deze pers zoo weinig over het Fransch imperialisme, dat, zoo lang Frankrijk bestond, zoo sterk aanwezig is; dat zich in de geschiedenis mermalen vertoond heeft onder verscheidene gedaanten. Zijn wij dit alles weer vergeten, tot zelfs een zekeren heer Nothomb toe? (Of is den heer Nothomb alles vergeven omdat een naamgenoot - naar ik meen, zijn zoon, - zoo flink meegevochten heeft voor de 'wettige' 'regeering' van rood-Spanje?) Zijn wij vergeten dat er - nog tijdens ons eigen leven, dus niet af te werken met den dooddoener: historie! - een Wielingen-, een Zuid-Limburg-, een Kanaalkwestie was? Dit Zuidelijk imperialisme is schijnbaar zeer levend, èn zeer vergeten.

Echter: het is niet slechts negatief (in verdedigenden zin) dat wij dit aan Dietschland gewijd nummer wenschen te zien, maar veelmeer positief. Want de beste verdediging tegen afbraak is nog steeds de opbouw. Is er een waarlijk groot en één Dietschland, met een levende, één-zijnde cultuur, met een saamhoorig vaderlandsch gevoel, dan zal *ieder* buitenlandsch imperialisme zich méér bedenken aleer het zich wil uiten. Wij wenschen Dietschland groot, en nog niet eens op de eerste plaats om eenig imperialisme het zwijgen op te leggen. Wij wenschen, in eerste instantie, Dietschland gróót om zichzelfs wil! Lang is dit land groot geweest, en het schijnt geen redelooze droom, deze grootheid weer terug te verlangen. Lang zijn de Dietsche schilders, de Dietsche schrijvers, de Dietsche geesteshelden, in machtig aanzien geweest in heel Europa!

Wij danken degenen die zoo spoedig bereid waren, hun bijdragen voor dit speciaal nummer af te staan, met zoo groote welwillendheid. Wij weten dat zij allen in de Dietsche gelederen hun drukke werkzaamheden hebben, en zijn daarom des te erkentelijker voor hun vriendelijkheid. Helaas missen we eenige namen die wel uitgenoodigd waren, doch door omstandigheden verhinderd. Vooral een woord van dank voor vele hulp bij de samenstelling van dit nummer aan Prof. Dr. K. Heynderickx, te Den Haag!

(Wij hebben gemeend, in afwijking van onze gewoonte, de medewerkers aan dit nummer vrijheid te laten inzake de spelling die zij wenschen te bezigen.)

Mogen de lezers een weinig meer op de hoogte gekomen zijn, en in Noord en Zuid weten, dat ondanks alle moeilijkheden het Dietsche leven toch blijft groeien en zich naar boven dringen tot het ééns in zijn volste bloei mag open gaan in een machtig en groot cultuurgebied!

Bij den tweeden druk

Uiteraard stemt het ons tot overgroote voldoening, dat de oplaag van dit Dietschland-nummer, welke reeds bij het verschijnen in een vergroot aantal gedrukt werd, geheel is uitverkocht. En bovendien, dat wij door verscheidene personen en groepen letterlijk *geprest* werden, tot een herdruk over te gaan.

Voor een tijdschrift-aflevering is dit immers een uiterst zeldzaam verschijnsel.

Méér dan ooit komt deze herdruk *nu* van pas, meenen wij: Door de geweldige gebeurtenissen sinds 10 Mei immers, staat de volksche gedachte - weleer een stiefkind in het 'officieele' staatsleven - in het brandpunt der belangstelling. Méér dan ooit, is het *nu* de tijd dat alle overtuigde Dietschers toonen, één van wil te zijn: een herstel van het groote, ongeschonden en onschendbare Dietsche rijk!

Dat reeds enkele artikelen of fragmenten van artikelen door de feiten achterhaald zijn, doet o.i. niets af aan de waarde als zoodanig; eerder het tegendeel.

Wij herhalen uit den grond van ons hart onzen dank aan de medewerkers, die dit nummer tot een zoo belangwekkend geheel maakten, en op wier pen wij in de toekomst verwachten, te kunnen blijven rekenen. Wanneer wij allen als één man samenwerken, kunnen wij voor het schoone Dietsche Diet juist in deze ontwikkelingstijden zeer veel doen en bereiken.

Wat valt het niet, juist in dezen tijd met zijn vele mogelijkheden, dubbel te betreuren, dat een organisatie, die héél het Nederlandsche volk zegt te willen omvatten, geen ander standpunt weet in te nemen dan het burgerlijk-liberale, klein-holland-

sche en minimalistische, als dat wat ingenomen wordt door de Nederlandsche Unie. Men zou zich afvragen: wat deze menschen bezielt en wààr hun verantwoordelijkheidsbesef rust, als zij nù niet méér weten te eischen dan ‘nauwe cultureele samenwerking met Vlaanderen’ -? Of is het dan tóch waar, dat het niet om de j u i s t h e i d der beginselen gaat, maar alleen om de g e s c h i k t h e i d derzelve voor het behoud der baantjes?

De scherpzinnige vergelijker zal opmerken, dat wij enkele artikelen, die wel in den eersten druk voorkwamen, in dezen herdruk hebben weggelaten; zulks geschiedde, omdat zij niet rechtstreeks op Dietschland betrekking hadden, en om den omvang van het nummer (dat daartegenover werd uitgebreid met een, velen wellicht zeer welkome, Bibliographie over het Dietsche ideaal) niet al te groot, en de kosten niet onoverkomelijk hoog te maken. Wij hopen dat men zich niet bedrogen zal gevoelen.

LOUIS KNUVELDER.

Lange beschouwingen over een korte inleiding
Een korte beschouwing over lange voordrachten

‘De Vlaamsche beweging België en de gebondenheid der Nederlanden nieuwe richtlijnen’[1] door Prof. Dr. Med. Reimond Speleers (Gent).

1) Een veelbelovend boek, dat ons inlichten wil over ‘de K e r n p r o b l e m e n *die gedurende tientallen van jaren de binnenlandsche politiek van België hebben beheerscht en thans nog blijven beheerschen, en die van nu af ook het buitenlandsch beleid van onzen staat zullen richten*’[2], problemen aan ‘wier diverse oplossingen *niemand die begaan is met de toekomst van Volk en Land en dezer grootheid op alle gebieden des levens nastreeft, onverschillig kan blijven*’[2].
Dat ons, op een ‘b e s l i s s e n d k e e r p u n t’ ‘*in de geschiedenis van ons volksbestaan:* een *(...) wending in den ontwikkelingsgang der Vlaamsche Beweging en derhalve ook (...) een grondige wijziging in de verhouding tusschen het Vlaamsche Volksdeel en het Belgische Staatsverband*[2] *richten wil*’ om ons te redden uit ‘*de verwarring die nopens de oplossing dezer problemen is ontstaan*’[2]; de menschen die ‘*te veel zijn vergroeid met het verleden, den moeilijken en den lastigen strijd van het verleden*’[2] wil leeren ‘*zich rekenschap te geven van het feit dat nieuwe objectieven de plaats hebben ingenomen van de verwonnen standpunten*.’[2]

1) Uitgave van het Comité voor Politieke en Sociaal-oeconomische Voorlichting te Sint-Niklaas. - Boekhandel-Uitgeverij Universum N.V., 53 Koninklijke straat, Brussel.
2) Inleiding blz. 7.
2) Inleiding blz. 7.
2) Inleiding blz. 7.
2) Inleiding blz. 7.
2) Inleiding blz. 7.
2) Inleiding blz. 7.

2) dat ons de 'Nieuwe Richtlijnen' voorschrijven wil die de 'Vlaamsche Beweging' zal hebben te bewandelen tusschen de polariteiten '*gesplitstheid der Nederlanden*' ('België') en 'de gebondenheid der Nederlanden'.[1)]
3) Een veelbelovend boek omdat het den woordelijken inhoud aanbiedt eener afgeslotene reeks voordrachten, gehouden in den schoot en 'op verzoek' van het 'Comité voor Politieke en Sociaaloeconomische Voorlichting te Sint Niklaas[2)], door '*vooraanstaande personaliteiten behoorende tot zeer diverse politieke groepeeringen en klimaten*'[2)] dat dus een '*gedachienconfrontatie*'[3)], een voorlichting der strijdende Vlamingen zijn wil, die nog eens, bij lezing, zich bezinnen kunnen over de nieuwe Richtlijnen die hun voorgelegd worden en deze toetsen aan de argumentatie vóór en tegen die bij deze voorlichting door de sprekers der diverse politieke richtingen zijn naar voor gebracht, en aldus zelfstandig hunne houding bepalen.
4) Een veelbelovend boek om de namen der voordrachtgevers, die ons in de Inleiding als volgt voorgesteld worden:
   Mr. Fr. van Cauwelaert, *Minister van State, 'ongetwijfeld de meest representatieve figuur in de traditioneele Vlaamsche Beweging*.'
   Ir. Tony Herbert, '*een zeer gezaghebbend vertegenwoordiger van de naoorlogsche Vlaamsche studentenbeweging, die persoonlijk niet weinig heeft bijgedragen om de Vlaamsche Bezveging op nieuwe paden te brengen*.'
   Graaf Louis de Lichtervelde, '*gedurende vele jaren Kabinetsoverste van den eersten Minister, en vooral bekend als historiograaf van onze Belgische dynastie, en directeur der Revue Générale, die als zoodanig het te behandelen onderwerp zou belichten van het standpunt uit der Belgische Staatsgedachte en die... de gevoelens heeft vertolkt van den Vlaamschen adel*'.
   Prof. Dr. L. van der Essen, '*op dit oogenblik ongetzvijfeld de meest gezaghebbende Belgische Geschiedschrijver*.'
   Joris van Severen, die '*naar het woord van Graaf de Lichtervelde een groot aandeel heeft gehad in het bevorderen ten*

1) Inleiding blz. 7
2) Inleiding blz. 8.
2) Inleiding blz. 8.
3) Ib. blz. 9.

onzent van een waarachtigen staatszin en in de verspreiding van de gedachte dat er nog steeds eene lotsverbondenheid bestaat tusschen de erfgenamen van het schoone rijk van Keizer Karel V in de landen van herrewaarts over'.[1)]

* * *

Een veelbelovend boek! Heeft het echter zijn beloften gehouden? Dit willen we onderzoeken.

* * *

Dan stellen we ons op de allereerste plaats de vraag: Welke zijn die *Kernproblemen?* Versta ik den zin van dit woord goed, dan beteekent dit het *hoofd probleem,* het belangrijkste, dit waarnaast de andere problemen, hoe belangrijk op zichzelf, toch van ondergeschikte orde zijn. Maar niet alleen dát: het is tevens het *essentieele* probleem: het *levensprobleem* tot hetwelk alle andere problemen staan als noodwendige of begunstigende factoren, die de ontwikkelingsmogelijkheden moeten scheppen en den groei en de verdere ontplooiing moeten bevorderen. Al zegt de inleiding dit met geen enkel woord, dit kernprobleem kan niet anders zijn dan *de veiligstelling der normale integrale ontwikkeling van onze eigene cultuur, van ons eigengeaard volksleven*. Zeker, de o e c o n o m i s c h e en s o c i a l e problemen zijn, heden, nog meer dan vroeger, belangrijke factoren in het volksleven, ook in het leven van ons Vlaamsche volk: het kan noodig zijn zelfs ze momenteel 'op het voorplan te schuiven'[2]; mens sana in corpore sana: zij beinvloeden den ontwikkelingsgang der beschaving; zij zijn een onmisbare voorwaarde voor de ontvouwing der beschavingsmogelijkheden; de grondvesten voor den opbouw der cultuur bij alle volkeren: materieele welvaart en ontwikkeling, sociale orde en gebondenheid geven den aanstoot tot en bepalen ten deele de richting van den geestelijken vooruitgang: maar het zijn *geen* eigene problemen noch van het Vlaamsche volk, noch van de Belgische staatsgemeenschap: het zijn problemen van *alle* tijden en van *alle* volkeren en staten, thans meer dan ooit.

De primauteit in het leven van een volk, of in het bestand van

1) Blz. 8.
2 Blz. 51.

een staat bezitten ze echter niet. In de rangorde der waarden staat, voor het volk lijk voor het individu, het geestelijke vooraan, zonder dat men daarom de belangrijkheid van het stoffelijke moet miskennen.

Allerminst kunnen zij de primauteit voor zich opeischen in het debat zooals het is gesteld: 'België en de verbondenheid der Nederlanden', waarvan de Vlaamsche Beweging, die het streven naar veiligstelling van het eigene volksleven belichaamt, de beslechting verwacht.

Zelfs de *politieke* problemen en de daarmee *connexe militaire,* hoewel nauwer met dit kernprobleem verbonden, zijn niet essentieel, behooren niet tot het wezen van het vraagstuk zelve.

Alleen het vraagstuk van het behoud en de vrije ontplooiing der Vlaamsche beschaving is het kernprobleem van het in St. Nikolaas voorgenomen debat, of men het van Vlaamsche of van Belgische zijde beschouwt.

Het heeft dan ook, sedert de oprichting van den Belgischen staat, getracht zich meer en meer door te zetten, tot het eindelijk inderdaad gedurende tientallen jaren 'de *binnenlandsche* politiek'[1)] heeft beheerscht. Of het ook, naar de meening van den schrijver der Inleiding, Adv. Dr. Jur. Willem Melis, van nu af ook het '*buitenlandsch beleid*'[1)] van België zal richten, is een andere vraag, die met een zeer groot scepticisme moet worden beschouwd en die door een oplettend waarnemer wel op gegronden twijfel kan onthaald worden.

Wat er van zij, over dit kernprobleem: de veiligstelling van onze Nederlandsche kultuur, wil dan het *St. Niklaasche Comité* ons voorlichten (dit verwachten wij dan ook ervan) en ons richten in de verwarring die nopens de oplossing van dit Probleem is ontstaan. Waarin deze *verwarring* bestaat, zegt ons de Inleider niet, en de lezer, die niet in de Vlaamsche Beweging staat, of ze niet, als aandachtig waarnemer, van nabij heeft gevolgd vóór en ná den wereldoorlog en gedurende de bezetting, kan er zich, ook bij het lezen der gehouden voordrachten, geen rekenschap van geven.

Wie den honderdjarigen lijdensgang der Vlaamsche Beweging heeft bestudeerd, zal niet aarzelen de oorzaak dezer verwarring te

1) Blz. 7.

1) Blz. 7.

zoeken in het feit, dat de Vlamingen (en hiermee bedoelen we niet in de allereerste plaats de massa onzer Vlaamsche volksgenooten, die, of onverschillig of Vlaamschvoelend, het probleem achteloos voorbijgaan; doch dezen, die aan den strijd actief deelnemen, en hoofdzakelijk hunne leiders), hopeloos verdeeld zijn nopens de wijze waarop de veiligstelling onzer Vlaamsche cultuur - en breeder opgevat ons Vlaamsch volksleven - moet bewerkstelligd worden; en hier ligt inderdaad het *beslissende keerpunt,* 'de *wending in den ontwikkelingsgang* der Vlaamsche Beweging'[1], die zich uit in een '*grondige wijziging in de verhouding tusschen het Vlaamsche volksdeel en het Belgische staatsverband'*[1] zooals de inleider, Willem Melis, zich uitdrukt. Doch drukt hij zich hier gepast uit? In de verhouding tusschen Vlaanderen en België is, hoe ik het ook bekijke, ook op dit oogenblik, zoomin als bij het begin der Vlaamsche beweging, een grondige wijziging gekomen: nog steeds staat Vlaanderen tegenover België als de verdrukte in het aanschijn van den verdrukker; nu nog bezit het Belgische Landsbestuur, dank de coalitie van de Walen met de aan hun Vlaamsche cultuur afvallige Vlamingen - de Franskiljons - de kracht het Vlaamsche volksdeel er onder te houden; het 'Waalsche volksdeel' (om de tendencieuze terminologie van Willem Melis vol te houden) oeconomisch, sociaal en politisch ten nadeele van het Vlaamsche te bevoordeeligen, en ook den groei en de vrije ontplooiing der Vlaamsche cultuur te belemmeren. Enkel de machtsverhoudingen zijn, door het groeien en het zich uitbreiden in steeds breedere lagen van ons volk van het nationale bewustzijn, eenigszins ten gunste van de Vlamingen verschoven. Eenigszins! Maar lang niet genoeg om een keerpunt daar te stellen! Dat deze versterkte macht der Vlaamsche beweging dit keerpunt nog niet heeft aangebracht, ligt eenerzijds aan het gemis van duidelijk en bewust inzicht in de uiteindelijke doelstelling van den strijd bij de massa: daarom verspillen wij nog steeds te veel krachtsinspanning aan het bereiken van ondergeschikte, gedeeltelijke objectieven; aan taktische overwinninkjes, die den strategischen, den zegepralenden aanval verschuiven; anderzijds aan de lamlendige houding, en den verlammenden compromisgeest

1) Blz. 7.

1) Blz. 7.

der leiders en hun gemis aan voortdurenden initiatiefgeest en waakzame krachtdadigheid van elk oogenblik. Wellicht moest ik de leiders nog strenger beoordeelen: nauwelijks zijn ze op die plaats gekomen waar de machtsmiddelen voor het grijpen liggen (burgemeesterszetels, gouwheersteken, ministerportefeuilles) of ze sluiten de oogen voor de nooden van hun volk, dommelen in, en den mossel-noch-visch-Belg, die blijkbaar in het diepste van hun innerlijk wezen nog springlevend was, laten ze ontwaken. In Burgemeesters-, goeverneurs- en ministerszetels schudt echter iedere Waal zijn Belgisch masker af en toont zich tot in den minsten vezel van zijn hoofd en hart de volbloed Waal die hij was en is, en blijven zal. Dáár ligt het keerpunt niet!

Maar '*nieuweobjectieven*' hebben inderdaad de plaats ingenomen van de verwonnen standpunten: en dáár ligt het keerpunt in de geschiedenis van ons volksbestaan, al zegt de inleider dít niet!

Indien men zich nu afvraagt welke dan wel die nieuwe objectieven zijn, wier doorbraak in de opvattingen en doelstellingen der Vlaamsche Beweging wettigt den huidigen toestand als een keerpunt in de Vlaamsche Beweging te beschouwen, dan antwoorden wij: *zij* liggen *niet in een wijziging der ideëele doelstelling onzer Beweging:* deze is en blijft ook vandaag den dag, de veiligstelling onzer Vlaamsche Beschaving: dit is ook nu nog het uiteindelijk objectief der Beweging. Zij spruiten veeleer eenerzijds uit klarer besef der belangrijkheid der sociaal-oeconomische factoren, die den bloei onzer cultuur belemmeren of bevorderen kunnen; anderzijds uit de erkenning der noodzakelijkheid het cultureele volksleven een solieden *politischen stut* en steun te verschaffen. In andere woorden zij zijn ontstaan uit het besef dat vooreerst een verandering der sociaal-oeconomische structuur van het maatschappelijk leven niet alleen voor het materieele volksleven noodzakelijk is, maar tevens voor de normale ontwikkeling van zijn geestelijk leven onontbeerlijk schijnt: het peil der materieele welvaart der lagere volksklassen moet opgevoerd worden: alleen dán kan hun, wanneer ook door rationeeler indeeling en verkorting van den arbeidsduur hun daartoe tijd wordt gegund, de middelen geboden worden om ook hun geestelijke belangen te behartigen. De macht der groote kapitalistische instellingen - nog steeds hoofdzakelijk in handen van

franskiljons en franskiljonneerende vreemden (banken en nijver-heden) - moet beperkt en beknot worden. De materieele levens- en welvaartsmogelijkheden van den middenstand, tot nog toe den sterksten, maar den meest bedreigden steun onzer eigen beschaving, moeten tusschen deze beide polaire krachten: het opkomend proletariaat, en het domineerende kapitalisme, gevrijwaard worden.

Dr. Jur. M e l i s situeert het keerpunt in de geschiedenis van ons volksbestaan op den dag van *heden*. Met het oog op de s o c i a a l - o e c o n o m i s c h e zijde van het vraagstuk kan men toegeven: niet gansch 'ten onrechte'; de verwoede strijd van extremistische richtingen (communisme en anarchisme) die er naar streven de maatschappelijke orde, niet vreedzaam maar bloedig, te omvormen en de staatkundige orde in deze omwentelingen betrekken; die reeds menig land, (Spanje, Mejico, Rusland en voorbijgaand Hongarije) in moordende burgeroorlogen hebben gedompeld; de nieuwe ideologieën met autoritaire strekking op sociaal-oeconomisch en politiek gebied (fascisme en nationaal-socialisme); de ook in democratische landen zich baanbrekende ordening van staatswege van nijverheid, bedrijf, binnen- en buitenlandschen handel; de steeds voortschrijdende mechanisatie en rationalisatie der groote sleutelindustrieën; het probleem der haast onmogelijk te verminderen werkloosheid, maken het probleem der toekomstige sociaaloeconomische structuur tot een wereldprobleem waaraan geen land ontsnappen kan; België zoomin als de andere. Het is dus geen kernprobleem voor het Vlaamsche volk, maar het bergt voor onze Vlaamsche cultuur toch zulkdanig groote gevaren, dat zonder twijfel de Vlaamsche Beweging ertegenover niet lijdend toeziende kan blijven; het speelt, naar gelang de oplossing die men er aan geven zal, den staat machtsmiddelen in de hand, waartegen het volk onmachtig zou kunnen blijken en die een verdrukkende staat niet nalaten zal te misbruiken tegen de cultuur van dit volksdeel dat zijn liefde niet bezit. Het ís dus noodzakelijk in onzen strijd ook op dít gebied onze houding te bepalen en stand te nemen, heden meer dan ooit. Doch de inleider doet de Vlaamsche Beweging onrecht aan zoo hij meent, dat de Vlaamsche Beweging deze zijde van het volksleven in het verleden onachtzaam is voorbijgegaan: het verslag van Ir. L o d . d e R a e t over de Vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool is daar om te getuigen van het tegendeel en

nader bij ons '*De proeven voor een Vlaamsch Programma*' van den activist Hugo un den Broeck; en de schriften van pater Stracke en Lod. Severyns ('Claudius Severus') en anderen uit den activistentijd hebben met nadruk op deze zijde van het Vlaamsche probleem gewezen. Prof. Dr. jur. Lodewijk Dosfel, de theoreticus der Vlaamsche studentenbeweging, in zijn *Nieuwe Wegen in de Vlaamsche Beweging,* hield den studenten hun plicht voor actief mede te werken in de Katholieke sociale Beweging; en hoevelen onder hen zijn er niet, die zóó ijverig zijn gaan medewerken, dat ze voor den actieven Vlaamschen strijd zijn verloren gegaan, en, hoewel Vlaamsch van gezindheid en van uitdrukking, vergaten om hun beschermelingen in woord en daad ook het Vlaamsche brood te breken, èn, meer dan hun, door den aard der zaak, meegebrachte Vlaamsch-zijn het toch deed, de Katholieke werklieden, onder de strijdhamer van Vlaanderen te scharen. Dát had de verguisde pastoor Daens met zijn 'christene democraten' wél gedaan: hem zij deze late hulde gebracht.

En ja, de socialist Moyson heeft in de kinderjaren der Vlaamsche Beweging het innig verband der sociaal-oeconomische structuur en den Vlaamschen taalstrijd met klem bevestigd en zijn gansche leven gewijd èn aan de materieele èn aan de cultureele lotsverbetering der werkende klas. Bij hem ligt eigenlijk, van sociaal-oeconomisch standpunt bezien, het keerpunt. Dat de Vlaamsche Beweging zelf deze sociale beweging niet in eigen hand heeft genomen, toen en later niet, vindt zijn oorzaak in de beperkte macht die ze bezat, en in het geringe aantal intellectueele krachten waarover zij beschikte.

Vragen wij ons af of op sociaal-oeconomisch gebied vandaag den dag een keerpunt ingetreden is in ons volksbestaan, en een wending in de Vlaamsche Beweging doordien nieuwe objectieven de plaats hebben ingenomen van de verwonnen standpunten, dan moeten we vaststellen:

In ons volksbestaan: geen enkele, tenzij dat de technische vooruitgang op velerlei gebied behoeften heeft gewekt in steeds breeder wordende lagen der bevolking, behoeften die vroeger niet bestonden en die geld kosten, (lust tot binnen- en buitenlandsche reizen, grootere genotzucht, automobiel, luchtvaart, radio en andere min belangrijke nieuwigheden), terwijl na een periode

van hooge loonen en algemeene welvaart, een sterke daling der inkomsten en verdiensten en een groote werkloosheid is ingetreden, terwijl hoe langer hoe min de oplossing dier tegenstelling gezocht wordt in het privaat initiatief, maar steeds meer in de tusschenkomst van den staat: (steun aan werkloozen, en ondersteuning en regeling van handel, nijverheid en landbouw). Deze problemen komen niet enkel in ons volk voor: zij zijn universeel, en zeldzaam zijn de landen (Duitschland en Italië, Rusland (?), die ze, tijdelijk of voorgoed (?) hebben een oplossing gegeven.

In de Vlaamsche Beweging? Al evenmin. Voor zooverre zij doorgaat in den schoot der traditioneele partijen haar doel na te streven, gaat zij voort de oude wegen te bewandelen: hare practische afzijdigheid voor de sociale vraagstukken die aan de politico-sociale organisaties worden overgelaten van waar uit de eenige parlementaire drijfkracht blijft uitgaan, bewijst het.

Alleen het *Verdinaso,* dat zich buiten het politiek-parlementaire leven stelt en zich zelf aldus tot onmacht doemt, en het V.N.V. (*Vlaamsch Nationaal Verbond*) hebben het sociaal solidarisme in hun vaandel geschreven. In het Verdinaso is dit princiep, door den leider Joris van Severen voor het eerst geformuleerd, bij de vage algemeene formuleering gebleven, zonder eenige poging het in de practijk om te zetten. Het V.N.V. tracht dit grondbeginsel, onder het impuls van Dr. Victor Leemans te verdiepen en te doorgronden. Hoewel het V.N.V. door de stichting van zieken- en vakbonden zich, naast haar nationale doeleinden, op het gebied der sociale voorzorg heeft begeven, is het er niet in geslaagd aan deze een nieuwen, volksverbondener grondslag te geven, doch heeft ze geschoeid op den leest der socialistische en christene arbeidersorganisatiën.

Het nieuwe geluid dat op sociaal-oeconomisch gebied zich zoo schuchter laat hooren, wettigt niet de uitspraak dat men hier met ‘nieuwe objectieven te doen heeft die de plaats hebben ingenomen van de verwonnen standpunten’[1]; en de vage, onbestudeerde, niet practisch uitgewerkte formule van het solidarisme laat ons niet toe te besluiten dat wij hier met een keerpunt in de Vlaamsche Beweging te doen hebben, alhoewel het solidarisme, als uitgangs-

1) Blz. 7.

punt tot een verdere ontwikkeling der sociaal-oeconomische verhoudingen in de maatschappij, een betere en gezonde basis leggen kan dan de afgedane klassenstrijdgedachte, die juist in dezen tegenwoordigen tijd bewezen heeft welke gevaren ze in zich bergt voor de sociale orde in den staat, voor den staat zelve, en voor het leven van al dezen die met een dictatuur van het proletariaat niet instemmen, en zelfs voor dezen die een bepaalde methode niet goedkeuren kunnen: men denke aan de Russische Revolutie en hare latere zuiveringsactiën, en aan den Spaanschen burgeroorlog met zijn massamoorden der vijanden van het regiem en de massaveroordeelingen, in engen schoot der partij, der volgelingen van afwijkende meeningen.

Dat de instelling van het L e i d e r s c h a p wel eenigszins tot verwarring in den schoot der Beweging heeft bijgedragen zullen we niet ontkennen, doch daarneven ook aanstippen dat zij de tucht, het doelbewuster volgen eener vaste richtlinie in den strijd, en de eenheid en aangepastheid der werkmethode heeft bevorderd.

Uitgaande van het *politieke standpunt* echter stelt men wél in de Vlaamsche Beweging een wending in haren ontwikkelingsgang vast; en kan men ook spreken van een beslissend keerpunt in de geschiedenis van ons volksbestaan. Nieuwe objectieven hebben inderdaad de plaats ingenomen van verwonnen standpunten en deze vinden hun oorsprong in het besef der noodzakelijkheid eener grondige wijziging in de verhouding tusschen het Vlaamsche volksdeel en het Belgische staatsverband; besef dat zijn doorbraak in het bewustzijn niet alleen der Vlaamsche massa, niet alleen der leiders van de nieuwe strijdorganisatiën, maar ook der volgelingen en der leiders der Vlaamschgezinden uit de diverse oude staatspartijen en tevens der cultuurvereenigingen, is begonnen, zich aan 't doorzetten is, of zich heeft voltrokken. Hiervan zonderen wij uit de verstarde liberale partij, in Vlaanderen ten doode opgeschreven: hoewel zij, langs den weg van het parlementaire Progressisme en Radicalisme, op het gebied der sociaal-oeconomische verzuchtingen van het volk den stoot heeft gegeven tot het ontstaan van het socialisme en subsidiair, door den godsdiensthaat van dit, tot de vorming der Katholieke arbeidersgroepeeringen en Katholieke boerenbonden en der Christene democratische partij van pastoor D a e n s , heeft zij, door haar halsstarrig vasthouden aan de indi-

vidualistische vrijheidsbeginselen van het Manchesterianisme, alle wervingskracht op de menigte der arbeiders- en kleine burgers-standen verbeurd. Haar, ook op politiek gebied, individualistisch vrijheidsprincipe, overgenomen uit de strijdleuzen der Fransche revolutie, krachtens hetwelk zij voor de franschtaligen in Vlaanderen (franskiljons of verbasterde Vlamingen, Walen en vreemden) de ongebreidelde vrijheid Fransch te spreken, zoo wel voor staatsambtenaren als voor gewone burgers wil handhaven en er den steun van het gezag voor opeischt, en zich ook op politiek terrein naar Frankrijk orienteert, zoodat men haar niet zonder reden als *'Le parti de la France'* heeft gedoodverfd, draagt, bij de huidige opleving van het Vlaamsche Bewustzijn, er niet weinig toe bij haar alle hoop op duurzame herleving in de Vlaamsche gewesten te ontnemen. Wij kunnen haar rustig buiten beschouwing laten, al beschikt ze, dank zij haar kapitaalkracht, in Brussel en enkele Vlaamsche steden, nog over een niet te onderschatten invloed: zij zal een zachten dood sterven. Aan de heropleving van Vlaanderen neemt zij als partij sinds lang geen deel meer. Wij erkennen graag de verdiensten van enkele medestrijders in het verleden en in het heden.

Het verwonnen standpunt heeft men reeds vaak gecharacteriseerd in den zet: 'De Vlaamsche Beweging is van t a a l b e w e g i n g uitgegroeid tot n a t i o n a l e b e w e g i n g'. En zoo dit waar is, en dit nu, in het naoorlogsche tijdperk is geschied, dan ligt ongetwijfeld het keerpunt in den ontwikkelingsgang der Vlaamsche Beweging in *onzen* tijd. Doch ook dít kunnen we niet zonder voorbehoud aanvaarden. De jongere strijdgenooten dezer generatie, die, met een gewisse zelfgenoegzaamheid en zelfoverschatting, voor zich uitsluitend de eer opeischen deze wijziging tot stand te hebben gebracht en smalend de vooroorlogsche Beweging als een onvruchtbare taalbeweging brandmerken, doen de vooroorlogsche beweging groot onrecht aan: niet alleen is hun nationaal bewustzijn de rijpe vrucht van al het voorbereidende werk, dat de Vlaamsche strijders der vooroorlogsche geslachten in heel wat moeilijker omstandigheden hebben verricht voor de bewustwording van het volk; en is het resultaat van al de concessies (anders kunnen wij de afgedwongen taalwetten op het gebied van Onderwijs, bestuur, rechtspleging en leger inderdaad niet noemen) die in moeizamen parlementairen

strijd door de Vlaamsche parlementariërs aan de Belgische Regeering zijn afgedwongen, ook grootendeels haar te danken, maar, bovendien, door gansch het verloop der Vlaamsche Beweging heeft het nooit ontbroken aan bewuste voormannen die de politieke doelstelling der Vlaamsche Beweging, zelfs in haar radicaalste uitingen, hebben uitgesproken. In een polemische voordracht, antwoord op een voordracht van Prof. Dr. Frans van Cauwelaert in de zelfde stad gehouden op 30-I-1924, heb ik te Utrecht op 5-III-1924 gelegenheid gehad, dit feit in het licht te stellen, en deze voordracht gepubliceerd onder den titel: *Is de Vlaamsche Beweging een nationale Beweging, ja of neen?*[1)] Niet alleen staat daar, reeds in 1839, H. Conscience met zijn historische romans met uitgesproken Vlaamsch-nationalistischen tendens en heeft hij zich in de voorrede van zijn *Leeuw van Vlaanderen* op voorzichtige maar niet te misduiden wijze voor splitsing der wetgevende machten (wat toch splitsing van alle staatsorganen met zich brengen moet), uitgesproken; niet alleen spreekt de *Vlaamsche Grievencommissie* van minister de Decker van ‘een algemeene behoefte naar zelfstandigheid’, doch, in ieder tijdvak der beweging hoort men stemmen van gezaghebbende Vlamingen, ook politici, opgaan, die zich duidelijk en onomwonden voor bestuurlijke splitsing en foederalistische herinrichting van den staat uitspreken: Jonker Blommaert (1840), Theelen (1846), Sermon (1867), Prof. Ridder Eugeen v. Bemmel (1857), Stallaert, Julius Vuylsteke (1862), Prof. Leo van der Kinderen (1870), België's grootste politico-socioloog: Emile de Laveleye, Ridder Prayon van Zuylen (1892), Frans Reinhard op de stichtingsvergadering van den Vlaamschen Volksraad, spreken zich onomwonden en allerduidelijkst uit voor een foederalistische herinrichting van België. En Rodenbach, de begeesterde bezieler der Katholieke Vlaamsche studenten en de anarchistische revolutionnair Prof. August Vermeylen, theoreticus der vrijzinnige studenten, die destijds op zijn woord zwoeren en hem nu, bejaarde mannen geworden, zijn zwenking naar de Belgische staatsidee met zijn gecentraliseerde bestuursapparaat als een verloochening zijner en hunner idealen verwijten, drukten dezelfde gedachten uit in heel wat krasser

1) Drukkerij Excelsior 376, Brugge.

bewoordingen dan gene Vlaamsche leiders en geleerden het gedaan hadden.

Acuter werd echter de kwestie nadat de Waalsche minister van state Dupont in 1910 uit gemelijkheid zijn *'Vive la séparation administrative*' in den Senaat uitstootte, nadat de Wallonisant Jennissen, nóg een bekeerling tot het Belgische staatsgeloof, zijn propaganda voor bestuurlijke scheiding in 1911 inzette, die een vruchtbaren weerklank vond in de provincieraden van Henegouwen en Luik en leidde tot de stichting van de *Assemblée Walonne,* een soort Waalsch parlement. Nadat J. Destrée in 1913 in zijn *Lettre au Roi,* zijn beruchte '*Sire, il n'y a pas de Belges!*' schreef, nam Hippolyte Meert in zijn *Antwoord aan Destrée* den handschoen op, en was de scheiding niet meer van de baan. Leo Meert (1912), Adelfons Hendricks, Katholiek volksvertegenwoordiger, Alberik de Swarte, socialistisch leider later Senator, Emile Wildiers, leider der Christene democraten, namen het voor bestuurlijke scheiding op. Ook *Hooger Leven,* de tolk der Katholieke oudhoogstudentenbonden, en de *Student,* tolk der Katholieke Vlaamsche studenten, *Als 't Past,* tolk der Katholieke hoogstudenten van Leuven.

Het *Algemeen Nederlandsch Verbond* in 1914 (April), de *Vlaamsche Volksraad* Maart 1914, de *Katholieke oudhoogstudentenbond van Oostvlaanderen* benoemden commissiën tot het opmaken van een voorontwerp van wet in dien zin, nadat de tak Antwerpen van het Algemeen Nederlandsch Verbond, reeds in 1906, zich voor bestuurlijke scheiding had uitgesproken. Bij de laatste vooroorlogsche Kamer- en Senaatsverkiezing kwam te Gent het *Vlaamsche Blok* op, onder leiding der gebroeders van Roy, met als verkiezingsleuze 'Bestuurlijke Scheiding'. De gebroeders van Roy bleven ook na den kiesstrijd ijveren voor die gedachte in hun blad: *de Bestuurlijke Scheiding*. Onder de bezetting verwezenlijkten de Activisten, na de stichting van den Raad van Vlaanderen, de Bestuurlijke Scheiding, waaraan ook Waalsche ambtenaren en activisten medewerkten. Men moet, afgezien van de opportunistische uitspraak van Pol de Mont, die op het Congres van het A.N.V. te Antwerpen (1913) de bestuurlijke scheiding verwierp, hoewel hij er aanhanger van was, zooals ik uit persoonlijke gesprekken met hem weet, komen tot aan Prof.

Frans van Cauwelaert, huidig Staatsminister, om een Vlaamsch leider te vinden, die zich openlijk *tegen* bestuurlijke scheiding kant. En men weet niet hoe men het bestempelen moet, als kwade trouw of ongehoorde onwetendheid der geschiedenis der Vlaamsche beweging; wanneer deze Vlaamsche 'leider' durfde te beweren te Utrecht - 'dat vóór den oorlog bijna drie kwart eeuw aan Vlaamschen taalstrijd werd gedaan, zonder dat, noch openlijk noch bedekt, een eisch van scheiding tusschen Vlaamsch en Waalsch België ernstig werd gesteld' . Men kan integendeel gerust zeggen dat gedurende een volle eeuw Vlaamsche strijd, *vóór hem,* noch vóór noch na den oorlog de eisch van scheiding tusschen Vlaamsch en Waalsch België ernstig werd *bestreden*. 't En zij... in den schoot der Vlaamsche nationale beweging die het wetsontwerp neergelegd door Herman Vos (sedert zijn omzwaai naar de Socialistische partij, na zijn verkiezingsechec in 1932 in de toenmalige Vlaamsch-nationale rangen der frontpartij, wier leider hij was, ook berouwvol zondaar geworden) bestreden omdat het niet verre genoeg ging en ze het (ten onrechte mijns inziens) als een hinderpaal beschouwden voor hunne doelstelling die breeder uitgedijd was intusschen tot de Dietsche gedachte, *de cultureele en politieke eenheid van Groot-Nederland*. Ik kan de houding van al dezen die in de frontpartij en daarbuiten in de Vlaamschnationale beweging heftig dit ontwerp bestreden niet anders charakteriseeren als een volkomen gemis aan politiek inzicht.

Hiér mag men nu wezenlijk het keerpunt in de geschiedenis der Vlaamsche Beweging plaatsen: mag ook, zooals ik bewezen heb, in het verleden in het brein der denkende hoofden der beweging het Vlaamsch-nationale karakter van den Vlaamschen taalstrijd nooit miskend zijn en mogen zij ook de logische politieke gevolgtrekking ervan duidelijk geformuleerd hebben, in het besef hunner onmacht hebben de politieke leiders der beweging deze *theoretische* erkenning nooit in *daden der politieke actie* omgezet. En waar de menigte der Vlaamschvoelenden en het kader der ondergeschikte Vlaamsche voorvechters (zooals het steeds gaat in elke beweging overigens) alleen in beweging komt voor concrete doelwitten, gedreven door hun gevoelsovertuiging, niet door een bewust verstandelijk doorgronden der denkmotieven, hebben zij verwaarloosd, door een aangepaste propaganda, de geesten hunner volgelingen tot

de synthetische Vlaamsch-nationale gedachte op te voeden en zijn ze hangen gebleven aan de oorspronkelijke analytische formuleering der doelstelling: Vlaamsch in het Bestuur, Vlaamsch in het Gerecht, Vlaamsch in het onderwijs, Vlaamsch in het leger; aldus de Beweging, in de oogen van vriend en vijand beperkend tot een eenvoudigen taalstrijd en het herstel voor uitsluitelijke taalgrieven, wat leiden moest onvermijdelijk tot verspilling en versplintering der krachten in een eindelooze opeenvolging van partieele schermutselingen en gedeeltelijke succesjes of nederlaagjes niet gevolgd door de uiteindelijke strategische overwinning. Nog is dit euvel niet volkomen uit den weg geruimd. Doch dáárin ligt het keerpunt der Vlaamsche beweging: *dat het Vlaamsch-nationale bewustzijn onder den aanstoot hoofdzakelijk van het activisme zich in de massa heeft doorgezet*; dat de leiders der Staatspartijen onder een of anderen vorm met dit Vlaamsch-nationale bewustzijn hunner partijgenooten zijn moeten gaan rekening houden; en dat dit Vlaamschnationaal bewustzijn zich in de politieke bedrijvigheid in enkele Vlaamsche organisatiën heeft gecristalliseerd tot een synthetisch programma van politieke actie namelijk in de Frontpartij, het V.N.V.; het Verdinaso en zelfs in de veelbelovende, doch bitter teleurstellende beweging van den Waal L e o n D e G r e l l e (Rexbeweging). (De verloochening van dit in het eerst door Rex erkende princiep, heeft niet weinig, door de deserties in den schoot zijner Vlaamsche afdeeling en door de volksverbondene houding zijner gekozene kamerleden in de zaak M a r t e n s , tot den katastrophalen nedergang der Rexpartij in de laatste verkiezingen bijgedragen.)

En óp dit keerpunt ontstond nu ook de *verwarring* waarop de inleider doelt: Het is klaar dat, eens het Vlaamschnationaal bewustzijn ontwaakt, de grondgedachte dezes logisch leiden moét, wil het zijn doelwit bereiken: *de veiligstelling der Vlaamsch-nationale cultuur,* naar een gezamenlijke poging van alle Vlaamschminnende, van alle strijdende Vlamingen, naar het opruimen van dit staatsbestel, dat niet alleen heeft verwaarloosd de cultuur van zijn ‘Vlaamsche volksdeel’, veilig te stellen tegenover de gevaren die dringen van uit het Waalsche volksdeel waarmee het verplicht is samen te leven, wiens cultuur bovendien geschoord en geschraagd wordt door den machtigen cultuur-

invloed van het verwante Fransche volk dat zich niet ontzegt, openlijk en bedekt, door alle middelen (pers, litteratuur, decoratiën, subsidiën enz.) in den strijd in te grijpen, doch dat bovendien sedert het ontstaan van den staat, naar de richtlijnen van Charles Rogier (of men de hem toegeschreven brieven aan Lord Palmerston en Raikem voor apocrief of voor werkelijk bestaande aanziet verandert aan de zaak niets) gedurende honderd jaar er naar gestreefd heeft de Vlaamsche taal en beschaving te vernietigen en althans waar dit niet gelukt is, haar opgang heeft belemmerd.

De verspreiding der Vlaamschvoelende en strijdende Vlamingen over de staatspartijen is de voornaamste oorzaak dezer verwarring: De overgroote meerderheid der Vlaamschgezinden staan in den schoot de Katholieke partij, cultureel en politiek: dit kunnen wij niet ontkennen; zij willen en te recht, vooraf en vooraan hun Katholieke geloof, en daarneven hunne Katholieke belangen bevestigen. De massa der partijleden zijn van meet af aan Vlaamsch: de landbouwers en de arbeiders, de geestelijken, de monniken, de Katholieke gezagdragers van gemeente, provincie en staat. Eén woord der leiders dezer staatspartij en de leden volgen als één man. Met de hulp van het V.N.V., wier leden bijna uitsluitend even vrome Katholieken zijn, zijn ze bij machte in het parlement iedere Vlaamsche hervorming door te drijven voor dewelke ze zich inspannen, alle Waalsch-franskiljonsche-liberale samentrekking der krachten ten spijt. Echter, al is het getal geslonken der franskiljons bij hun kiesvee, te veel franskiljons bezetten nog de leiding: De *partijleiding* zal dat reddende woord niet spreken: zij weet dat bij een foederalistische inrichting van België, de regeeringsmacht wel in hun hand zou komen in Vlaanderen, doch vreest dat in Walenland de Katholieke minderheid haar invloed op het staatsbeleid zou verliezen.

In de Socialistische partij is de massa der partijgenooten, door den aard der zaak wel Vlaamsch, en voor een groot deel wel Vlaamschvoelend, doch, sedert den dood van Moyson, door de bot materialistisch ingestelde leiders (de leiding van Anseele is hierbij doorslaggevend geweest) uitsluitend op den klassenstrijd gedrild geworden, met een gewisse vijandige instelling tegenover den taalstrijd, dien zij voorstelden

als een reactionnaire actie der intellectueele klasse. Opzettelijk werden door den volkstribuun, den lateren minister Anseele, die als oud-letterzetter toch met de beschaafde spreektaal vertrouwd was, zijn volksaanspraken in het Gentsch patois gehouden. H u y s m a n s , later eveneens minister, heeft zich weliswaar daaraan niet bezondigd, doch zijn invloed woog niet op tegen dezen van A n s e e l e . Geen enkele 'initiatiefwet' op Vlaamsch gebied is ooit van de Socialistische partij uitgegaan, al hebben de socialistische parlementariërs aan het bekomen der Vlaamsche taalwetten, meestal uitgaande van Katholiek initiatief, hun medewerking niet ontzegd. Hier heeft de Vlaamsch-nationale opvoeding der arbeiders, veel meer dan in de Katholieke staatspartij ontbroken. De leiders vinden dan ook nog nu een gedweeë gevolgschap, wanneer zij zich kanten tegen een foederalistische herinrichting van het Belgisch staatsbestel omdat hierdoor de steun der overwegend socialistische Waalsche gebieden hun zou ontglippen en aldus de socialistische partij in Vlaanderen in een minderheidspositie zou verdrongen worden.

Na den wapenstilstand reorganiseerden zich de beide groote staatspartijen dan ook op den ouden voet: als Katholieke en Socialistische e e n h e i d s p a r t i j , Vlaanderen en Wallonië omvattend, en een menigte leden der Frontbeweging aan den Yzer, die geen partijen gekend had en die, evenwijdig met de activistische beweging in het bezette gebied tot een radicaal Vlaamsch-nationale beweging was ontwikkeld (zelfstandigheidsgedachte, zoo politiek als cultureel), vonden den weg terug naar hun respectieve staatspartijen; zelfs enkele der verspreide strijdende elementen van het Bezettingsactivisme werden in deze staatspartijen in genade ontvangen. Dit had kunnen vermeden worden indien J e f V e r d u y n , overigens zeer Vlaamschgezind en Katholiek, aan zijn groepeering der Vlaamsche oudstrijders (V.O.S.) niet alle politieke actie had ontzegd en haren werkkring niet uitsluitend tot de materieele (en, nevenbij, cultureele) belangen der oudstrijders had beperkt, standpunt dat de Vossen, niettegenstaande het afwezig blijven of het verwijderen der Belgische kleuren van hun afdeelingsvaandels, die alle den Leeuw in hun plooien voeren, van hun niet-Belgische gezindheid getuigt, zijn blijven innemen. De houding der leiders en der overgroote

meerderheid der leden geloof ik zonder twijfel Vlaamsch-nationaal te zijn. Op hen berust de macht en de eer der jaarlijksche Yzerbedevaart, waarvan ongetwijfeld een groote opvoedende kracht voor de Vlaamsch-nationale bewustwording uitgaat.

Niet alle leden der frontbeweging aan den Yzer zochten na den wapenstilstand den weg naar hun respectievelijke staatspartijen op. Onder den aanstoot van Staf de Clercq, Borginon, Leuridan, Van Severen, Finné, Davids, De Beuckelaer en andere intellectueele oud-strijders, stichtten zij de Vlaamsche frontpartij, waarin weldra de oud-activist Herman Vos de leiding in handen kreeg en bij dewelke de in België gebleven doch verstrooide activisten zich aansloten. In deze belichaamde zich, na eenige aarzeling bij den beginne, de Vlaamsch-nationale '*zelf standigheidsgedachte*' . Verder dan de 'zelfstandigheidsgedachte' was ook de werkdadigheid van het activisme, noch aan het *front aan den Yzer,* noch in het *bezette gebied,* uitgegroeid. En al mag de uitroeping van Vlaanderens zelfstandigheid door den tweeden Raad van Vlaanderen, aan den vooravond van de ineenstorting van het Duitsche front, den schijn verwekken, dat één eenheidsgedachte, nl. de volkomen onafhankelijke staat Vlaanderen de activistische scharen bezielde, het was niet zoo. Met deze proclamatie werd het programma der *Jong-Vlamingen* verwezenlijkt; doch de overgroote menigte der activisten waren '*Unionisten*', d.i. voorstanders van de *politieke en cultureele zelfstandigheid van Vlaanderen in den staat België,* omvormd in een Foederatie Vlaanderen en Wallonië. Zoo velen dezer zich toch bij de uitroeping in den schoot van den Raad van Vlaanderen aangesloten hadden, was dit geschied, meer als een tegenzet tegen eventueele annexatiepogingen der Duitschers van het door hen bezette gebied bij een vrede door overleg, die men mogelijk achtte, en als een voorzorg tegen gebeurlijke pogingen van de zijde van België en van de Entente, België in zijn oorspronkelijken staatsvorm te herstellen bij den vrede. De katastrophale ontbinding van het Duitsche leger en de daarop gevolgde zegepraal der Entente heeft den zin dezer proclamatie in een m.i. veranderd daglicht geplaatst.

De Grootnederlandsche Gedachte is naar mijn weten, gedurende den activistentijd niet in de openbaarlijkheid

getreden, doch er bestaat een merkwaardig document. Reeds in den allereersten tijd, kort na de bezetting van Gent, vergaderden te Antwerpen vooraanstaande leiders en bestuursleden van de afdeelingen van het Algemeen Nederlandsch Verbond, om te beraadslagen welke de houding zou zijn, die men, bij een hervatten der afdeelingswerkzaamheden, ten overstaan der oorlogsgebeurtenissen en hare gevolgen zou innemen. De gestemde dagorde moest dan de vertegenwoordigde afdeelingen ter beraadslaging en goedkeuring worden voorgelegd. De inhoud kwam daarop neer: 'dat het A.N.V. zoolang het ethnografisch België staatkundig bestaan bleef, tegenover den staat een loyale houding diende aan te nemen. Doch moest, door de oorlogskansen het staatkundig bestaan van België zijn vernietigd, en nieuwe mogelijkheden zijn geschapen, zoo zou men, bij het vredescongres, de natuurlijke bestemming van de Vlaamsche volksgemeenschap bepleiten en den terugkeer tot het kernland trachten te bevorderen'. Gewis, er ligt in deze dagorde, achteraf gezien, een niet geringe overschatting van den rol die het A.N.V. dacht te kunnen spelen in het wereldgebeuren, zelfs wanneer er noch verwinnaars, noch overwonnenen waren, zooals men zich de uitkomst van den oorlog voorstelde, doch het is desniettemin een illustratie van het spreekwoord dat zegt dat het bloed kruipt waar het niet loopen kan. En ook het feit dat rond denzelfden tijd op een vergadering van het bestuur van den oudhoogstudentenbond te Gent, wijlen Prof. Dr. jur. L o d e w i j k D o s f e l de woorden sprak die door alle aanwezigen beaamd werden: 'ten slotte zijn wij de opvolgers en geestesgenooten der orangisten', wijst in denzelfden zin. Het waren uitingen van Grootneerlandisme 'avant la lettre'.

De Grootneerlandsche Gedachte heeft zich al heel snel, onder de uitgeweken a c t i v i s t e n i n N e d e r l a n d uit de activistische zelfstandigheidsgedachte met haar loyale en illoyale varianten ontwikkeld en werd met groot talent en halsstarrige compromisloosheid en met m.i. al te persoonlijke, inopportune aanvallen op verdienstelijke strijdgenooten als het alleenzaligmakende dogma door het weekblad 'Vlaanderen' verdedigd, niet altijd ten bate van een rustigen groei der Vlaamsch-nationale en der uitgebreider Dietsche gedachte in de geesten eener nog onvoorbereide en poli-

tiek nog onmondige Vlaamsche massa. Het: ‘y penser toujours, n'en parler jamais’ van den Franschen staatsman Gambetta lijkt me een niet zoo verwerpelijke politieke stelregel; en ‘bruler l'étape’ een gewaagd risico in een wedloop. Men kan echter niet loochenen, dat zij door het vastleggen eener strakke richtlijn, de beginselvastheid en de beradenheid en vastberadenheid der politieke actie, ook in ondergeschikte doelstellingen, heeft bevorderd en al heeft ze de eendracht in eigen Vlaamsch-nationale rangen geschaad, de staatspartijen tot herziening van hun Belgicistisch centralisatieprogramma aangespoord.

Wat er van zij, J. van Severen bracht deze grootnederlandsche gedachte, toen hij nog als gekozene van het toenmalige ‘Vlaamsche front’ zetelde, in een ophefmakende redevoering in de Kamer tot uiting, en schreef ze als eerste marschrichting voor, toen hij na zijn verkiezingsnederlaag het Verdinaso stichtte. Hij heeft ze langs verscheidene etappen omgewerkt tot een ‘Dietsche marschrichting’, die sterk op een Belgisch staatsimperialisme lijkt, waarin, als in het Burgondisch rijk, Walen en Vlamingen en Duitsch Luxemburgers en Eupener neobelgen met de Rijksnederlanders aan eenzelfden gezelligen oeconomisch-politieken disch zouden zitten en elk hun cultureelen drank naar believen zouden drinken. Hoe dit Grootnederland met zijn twee vorstenhuizen er staatkundig uit zou zien laat hij onbesproken en in het duister: het heeft er allen schijn van dat in zijn gedacht het kernland, Rijksnederland, daarbij het kleinste eind zou moeten tekken. Even duidelijk lijkt me, dat, hoe men zich dezen grootnederlandschen staatsvorm ook denke, van de uiteindelijke doelstelling ‘veiligstelling der Vlaamsch-Nederlandsche cultuur’ niets zou in huis komen, doch dat een Grootnederland onder Belgische leiding een gevaar zou worden voor de Nederlandsche cultuur van ons kernland zelf. Dit blijkt des te meer, daar hij tot verduidelijking zijner laatste marschrichting, door de uitgifte van een Fransche versie van zijn strijdblad, de rechten der Franschtalige minderheden in Vlaanderen, dus later in zijn veeltalig Dietschland eveneens, erkent. Van dit oogenblik af heeft hij zijn groepeering uit de Vlaamsche Beweging, laat staan uit de Dietsche Beweging, uitgeschakeld, en kunnen wij de oprechte Vlaamschgezinden, waarvan er eilaas nog velen, niettegenstaande de talrijke deserties,

in het Verdinaso aanwezig zijn, slechts nog als verdwaalde en geblinddoekte broeders aanzien. Hij zelf heeft zich aldus tot tolk gemaakt der 'francophone flamands de coeur', d.i. der franskiljonsche Vlamingen.

Ondertusschen leek ook niet alles koek en ei in den schoot der frontpartij: de *massa* der actieve strijders was toenmaals gewonnen voor de Grootnederlandsche gedachte: de *leiders* verdeeld: foederalisme of Grootnederland. De oneenigheid werd op de spits gedreven toen Herman Vos zijn foederalistisch wetsontwerp ter Kamer nederlegde: had hij zich onomwonden en duidelijk Grootnederlander verklaard, dan had hij, m.i., vermoedelijk de crisis kunnen vermijden en zijn ontwerp, als een opmerkelijke verbetering op het huidige centralistische Belgische staatsbestel, aan zijn partijgenooten aanvaardbaar kunnen maken. Doch voortdurend geprikkeld door het beginselvaste maar bitsige weekblad '*Vlaanderen*' trachtte hij zich te redden uit den steeds nauwer toedringenden aandrang zich duidelijk uit te spreken, door openbare verklaringen, subtiel in elkaar gezet, die telkens in stijgende lijn naar een duidelijke Grootnederlandsche uitspraak opklommen, zoodat de handen der toehoorders naar omhoog gingen om toe te juichen, maar waaraan steeds het duidelijke principieele slotwoord ontbrak. De handen vielen teleurgesteld naar beneden en het handgeklap bleef uit. Toen mistrouwde men hem meer en meer en bij de verkiezingen viel hij om de oneenigheid in de rangen, ter gelegenheid van de Katholieke propaganda 'voor de ziel van het kind'! Sedertdien is ook hij, de Socialistische partij toegetreden, lijk van Severen den Belgischen weg naar Canossa opgegaan, en heeft hij zelfs zijn foederalistisch wicht verloochend.

Wij beleefden bij gene verkiezing een aanmerkelijken teruggang der Vlaamsch-nationale gedachte. De oneenigheidscrisis werd duurzaam. Het weekblad '*Vlaanderen*' was intusschentijd verdwenen: zijn kritische rol werd overgenomen met min talent doch met hetzelfde gebrek, nl. de bitsige persoonlijke kritiek, door het blad gesticht door Rosa de Guchtenaere: '*De Dietsche Voorpost*', terwijl Revnaert een waakzaam oog liet gaan over al de kleine en groote tekortkomingen van alle Vlaamsche

strijders van elke pluimage en zijn soms leuke, soms venijnige opmerkingen ten beste gaf.

Van alle kanten ondernomen pogingen tot verzoening der stellingen leidden tot de stichting van het *Vlaamsch Nationaal Verbond* (V.N.V.), waarvan S t a f d e C l e r c q , bijgestaan door een partijraad, de autoritaire leiding nam. Hij nam de uiteindelijke Grootnederlandsche doelstelling als programmapunt op en verbond ze, evenals v a n S e v e r e n het had gedaan, naar den tijdgeest, met de solidaristische maatschappelijke strevingen. Zijn principieele verklaringen op de partijdagen laten aan duidelijkheid niets te wenschen. Doch zijne formuleering *'De Dietsche Volksstaat'* die beide strevingen wil insluiten, nam de scherpte der strijdlustiger uitdrukking 'Grootnederlandisme' weg, en verdoezelde de antagonismes die tot de oneenigheid hadden geleid. Zoo werd het V.N.V. het eenig strijdend autonome Vlaamsche kamporganisme en het slaagde erin tot op zekere hoogte de eendracht te herstellen, en dank zij zijn betere tucht, hoewel deze lang nog niet strak genoeg gehouden is, den teruggang van de Vlaamschnationale gedachte te stuiten en den opmarsch naar hernieuwde politieke successen te hernemen. Bij de recente verkiezingen, al zijn de voor den groei der Vlaamsch-nationale gedachte gewettigde optimistische verwachtingen, dank zij de schaamtelooze en schandig leugenachtige uitbuiting van Katholieke zijde der internationale gebeurtenissen (ontbinding van den Tsjechoslowaakschen staat), niet in vervulling gegaan, heeft het toch niet alleen zegerijk stand gehouden, doch het aantal der behaalde stemmen aanzienlijk kunnen vermeerderen. De volkomene eendracht onder de Vlaamsch-nationalen heeft het V.N.V. niet vermocht te herstellen. Het Vlaamsche front heeft het in bijna al zijn afdeelingen en bloc, behoudens het persoonlijke afzijdig blijven van eenlingen, gevolgd; doch de Antwerpsche afdeeling, die steeds de leiding had gehad, heeft hare godsvrede-leus niet willen opgeven, noch zich aan het solidaristisch sociaal programma willen binden, noch zich aan de tucht van een leiderschap willen onderwerpen. In de gemeenteverkiezingen heeft het zijn kracht willen beproeven, doch zijn onmacht bewezen en tot een verminderde slaagkracht van het Vlaamsch-mationalisme aanleiding gegeven. In de Wetgevende verkiezing van 2 April heeft het de concentratie op den Grammens-

lijst afgeslagen, doch beloofd den lijst te steunen. Een winst in stemmenaantal van 100 procent en een tweede verkozene kon dan ook de grootste pessimisten bevredigen.

De belichaming van de Vlaamsche nationale idee in het zelfstandig optredend V.N.V. en zijn verkiezingssuccessen, en zijne, ook buiten de verkiezingsperioden vrij actief blijvende propagandatochten, die ten slotte ook de gemoederen der Vlaamschvoelende massa beroerden, hadden nog een ander gevolg: De trouw der leden der staatspartijen aan de centralistisch Waalsch-Vlaamsche partijbesturen geraakte ondermijnd. De Socialistische partij, die het pratst ging op hare eenheid, voelde zich genoopt op haar voorlaatste partijcongres hare vergadering in een Waalsche en Vlaamsche afdeeling te splitsen, en de aanwezigheid van Herman Vos lokte Vlaamsch-Waalsche incidenten uit.

De Katholieke partij voelde zich verplicht tot reorganisatie, niet alleen der leiding, maar der partij zelf op den grondslag der territorialiteit, in een 'Katholieke Vlaamsche Volkspartij' en een 'Parti Catholique Social', weliswaar met een centralistische opperleiding. En tegemoetkomend aan de uitgesproken Vlaamsch-nationalistische tendensen harer burgerlijke en intellectueele gevolgschap, waarin men, bij individueele gesprekken, vaststellen kon, dat hunne Vlaamsche denkrichting, bij al de berekende gematigdheid der uitdrukkingswijze slechts een haarbreed verschilden van de meest radikaal activistische stellingen, moest zij ook haar programma voor de K.V.V. aan dezen gemoedstoestand aanpassen.

Dat de leiding met het oog op de verhouding van het Vlaamsch tot het Waalsch Katholicisme dit met een minimum aanpassing doen zou (tevens ook onder druk van den vroeger als algemeen Vlaamsche leider erkenden Staatsminister F r a n s v a n C a u w e l a e r t) lag in de verwachting. Zij rakelde uit de vergetelheid op de terminologie der 'c u l t u r e e l e a u t o n o m i e', die de socialistische oud-minister Kamiel Huysmans eens in zijn Stockholmer tijd, die met de activistenperiode samenviel, had gelanceerd, als een voor hem aanvaardbare doelstelling tegenover de politiek-cultureele van het activisme. Zij schreef deze in haar programma.

Vandaar ging de stoot uit (of was hij het gevolg ervan?) tot de groepeering der Vlaamsche *cultuurvereenigingen*: en tot de oprichting in het staatsbestel van den Vlaamschen en Waalschen *cultuur-*

raad. Reeds lang te voren hadden de Vlaamsche artsen zich in meerderheid uit de 'Fédération médicale Belge' teruggetrokken en een eigen '*Vlaamsche Geneesheerenverbond*' opgericht. De ingenieuren, de staatsbeambten, de gemeenteambtenaren, de apothekers en laatst ook de veeartsen waren gevolgd[1]. De *Wetenschappelijke Vlaamsche Congressen* van geneeskunde, taalkunde, rechten, wijsbegeerte, opvoedkunde, verpleegkunde, perswetenschappen hadden zich tot een machtige '*Wetenschappelijke Vlaamsche Vereeniging*' aaneengesloten en hielden drukker betrekkingen met buitenlandsche soortgelijke organismen dan met de Waalsch-Belgische Franschtalige vereenigingen. Cultureel was de scheiding van Vlaanderen en Wallonie reeds practisch een voldongen feit dat door de oprichting van de *Vlaamsche academie voor wetenschappen en kunsten* moest bekroond worden. De oprichting ervan is intusschen een feit geworden en heeft onder meer aanleiding gegeven aan 'het geval M a r t e n s', oud-hoogleeraar der eerste Vlaamsche Hoogeschool (onder de bezetting), die door de wetenschappelijke vereeniging als lid der geneeskundige academie werd voorgedragen en door het ministerie S p a a k werd benoemd. Het benoemingsbesluit was met de Koninklijke handteekening bekrachtigd. De gang der voorafgaande onderhandelingen wijst ten duidelijkste uit, dat geen der instanties onkundig was gebleven van het activistisch verleden van Prof. M a r t e n s. Toen dan onder ophitsing van den aartsfranskiljonschen Waal P a u l H e n i n in het Gentsche dagblad *La Flandre libérale* de campagne tegen de benoeming van Martens losbrak en hare bekroning vond in de interpellatie M u n d e l e e r in de Kamer, schaarden niet alleen de publieke opinie van gansch Vlaanderen, maar alle Vlaamsche kamerleden (op een na, de franskiljonsche! professor K l u i s k e n s der Vlaamsche! universiteit) zich aan de zijde van M a r t e n s en weerklonk voor het eerst binnen en buiten het parlement de kreet: 'g e e n i n m e n g i n g d e r W a l e n i n V l a a m s c h e a a n g e l e g e n h e d e n', een kreet die met verandering van één woord: 'g e e n i n m e n g i n g d e r W a l e n i n V l a a n d e r e n', het Vlaamsch-nationale programma kan synthetiseeren.

1) Zelfs de Vlaamsche reserve-officieren. Ingenieur Herbert heeft ze echter weer handig in een Belgisch verband om gemanoeuvreerd, om wille der finantieele voordeden.

Hiér zou in werkelijkheid het k e e r p u n t in de geschiedenis der Vlaamsche Beweging liggen kunnen: omdat voor het eerst in haar geschiedenis, een - ook in zich verdeeld - ministerie, zwichtend voor de in werkelijkheid in het parlement onmachtige, maar op de straat driest agiteerende liberale partij, op een Vlaamsche kwestie, overigens van ondergeschikt belang, ten val kwam. De Vlaamsch-nationale beteekenis van dit incident onderstreepte de rexistische afgevaardigde D u i s b e r g , die, omdat hij door L é o n d e G r e l l e om zijn stemming gelaakt was geworden, ontslag nam uit de partij, en zijn gebaar verrechtvaardigde ‘door zijn verbondenheid met zijn volk’.

Ik leg het keerpunt der Vlaamsche Beweging *hier,* bij deze *uiting van ‘volksverbondenheid’* die nieuwe gezichtseinders opent, omdat de franskiljonsche agitatie in de Kamer stuitte op den gesloten weerstand det vertegenwoordigers van het Vlaamsche volk, en dat de even gesloten stemming der Waalsche vertegenwoordiging hen van de nederlaag niet heeft kunnen redden; omdat voor het eerst de wensch en de wil tot doorbraak komt, in de gezamenlijke Vlaamsche pers, de gezamenlijke volksgetrouwe menigte, de gezamenlijke Vlaamsche parlementaire vertegenwoordiging, *de inmenging der Walen in Vlaanderens lotsbeschikking af te wijzen*. Dat deze eendracht tot stand kwam ter gelegenheid van een in zich vrij onbeduidend en onverschillig incident (de benoeming Martens), terwijl toch in den loop der geschiedenis ze uitgebleven is, dán wanneer hooge levensbelangen van het Vlaamsche volk op het spel stonden, kan een wrangen bijsmaak van schaamte over eigen onbegrip en laksheid verwekken, doch het is een feit dat dit moment van historische beteekenis worden kan: 't is de vonk in de ton die het buskruit ontploffen doet.

De Inleider van het besproken boek legt het k e e r p u n t midden in de ontwikkeling der naoorlogsche toestanden die ik bondig heb trachten te schetsen. Wij zullen hem hierin volgen, want in die periode is de v e r w a r r i n g waaruit hij ons redden wil gegroeid; dán zijn de nieuwe omstandigheden waarin de strijd van elken dag dient gestreden, ontstaan en hebben de n i e u w e o b j e c t i e v e n de plaats ingenomen van de verwonnen standpunten. De voorlichting die de voordrachtenreeks ons belooft, kan ook op vandaag den dag van nutte zijn, want de verwarring is ten

slotte dezelfde gebleven; zoo we al een *theoretische* toenadering konden vaststellen in de laatste gebeurtenissen, de heftige kiescampagne van de Katholieke staatspartij, met haar schaamtelooze uitbuiting der buitenlandsche conjunctuur, en deze der Socialistische partij, tegen het V.N.V. toont aan hoe breed de kloof tusschen de verschillende opvattingen nog gaapt in de *practijk*.

De verwarring, zooals deze blijkt uit mijne bondige uiteenzetting, spruit voort uit de veelheid der oplossingen die men voor het vraagstuk der veiligstelling onzer cultuur voorstelt: *oplossing der taalgrieven* op bestuurlijk, rechterlijk, militair gebied en in het onderwijs, met behoud van den gecentraliseerden vorm van het Belgische staatsbestel, en de medezeggenschap der Walen in al deze aangelegenheden, *cultureele autonomie* met behoud van het gecentraliseerde staatsbestel, doch met uitsluiting der medezeggenschap der Walen op cultureel gebied, waarbij evenwel de eindbeslissing toch in handen blijft der centralistische regeering;

bestuurlijke scheiding;

foederalistische herinrichting van den staat België;

de *zelfstandige staat Vlaanderen*;

herstel van Grootnederland, 't zij door de oprichting van een bondsstaat Rijksnederland-Vlaanderen, 't zij door naasting van Vlaanderen.

Dit zijn de oplossingen die, 't zij als onmiddellijke verwezenlijkbaarheden, 't zij als toekomstbeelden, in de breinen der strijdende Vlamingen rondspoken: Eén *oud-objectief*: dit van de practijk der vooroorlogsche Vlaamsche Beweging: de taalstrijd. *Twee splinter*-nieuwe: de zelfstandige staat Vlaanderen en Grootnederland, die men wel samenvatten kan in '*Zelfbeschikkingsrecht voor Vlaanderen*', waar onder men ook in zekere mate het foederalisme rangschikken kan als *compromisvoorstel* tusschen beide richtingen.

Over al deze oplossingen moet het 'Comité' ons voorlichten, wil het onze overtuiging uit deze voorlichting laten groeien. Niet eenzijdig maar met pro en contra, alzijdig. Was dit ook de bedoeling van het Comité?

Meester A l b e r t D. H a e s e werd blijkbaar gevraagd, doch is '*door omstandigheden onafhankelijk van zijnen en onzen* (Comité) *wil niet opgetreden*'[1]. Hij behoort tot de Vlaamsch-nationale

1) Blz. 8.

richting op politiek gebied: hij zou dus op zijn minst de foederalistische idee of de Dietsche volksstaatsgedachte hebben ontwikkeld. Hij is niet vervangen geworden door een ander voordrachtgever zijner politieke richting: een leemte, die wij als onopzettelijk wenschen te beschouwen.

Zien we ons een oogenblik de welopgekomen voordrachtgevers aan:

De inleider heeft ze ons voorgesteld: Mag ik ze nog eens, van uit een ander standpunt beschouwd, voorstellen?

Prof. Dr. juris et philosophiae F r a n s v a n C a u w e l a e r t, *de 'meest representatieve figuur in de traditioneele Vlaamsche Beweging':* volkomen juiste typeering, waaraan ik enkel de woorden zou willen toevoegen: 'met al de hoedanigheden en gebreken die aan de meeste (politieke) representatieve figuren der traditioneele Vlaamsche Beweging eigen waren'. Gewapend met schitterende begaafdheid en groote welsprekendheid komt hij van uit het zeer vlaamschgezind jongstudentenmilieu van het College van Hoogstraten, blakend van Vlaamsch en godsdienstig idealisme, in Leuven aan en wordt na eenigen tijd een gevierde voorman der hoogstudentenbeweging. Hij kiest de Thomistische wijsbegeerte als studievak, in het Institut Leon XIII van Mgr. Mercier, waar de wijsbegeerte in de 'Moedertaal' - d.i. het *Fransch* - voor Walen en Vlamingen! onderwezen wordt. Daar dit vak voor leeken geene mogelijkheden biedt tot benoemingen als leeraar aan staats- noch aan vrije onderwijsgestichten, verlaat hij deze studie nog voor het behalen van de doctorsbul en studeert geneeskunde; gaat echter na een paar jaar naar de rechten over. Laat ook deze studie onvoltooid en neemt de benoeming, aan de Freiburgsche (Zwitserland) Universiteit, als professor der Thomistische wijsbegeerte aan, waar hij tevens doctoreerde in de philosophie. Om zijn in zijn studententijd verworven reputatie wordt hij door Dr. v a n d e P e r r e overgehaald zijn professoraat op te geven om zich als kandidaat voor de kamerverkiezingen te Antwerpen voor te stellen. In den Nederduitschen Bond staat kamerlid Meester A d e l f o n s H e n d e r i c k x hem grootmoedig zijn plaats af. Tot kamerlid gekozen, herneemt hij zijn rechtsstudie en promoveert tot meester in de rechten. Zijn advokatenkantoor bracht niet het succes dat

men van zijn groote begaafdheden en sprekerstalent mocht verwachten. Gedurende den wereldoorlog verbleef hij in Nederland en deed er aan pro-entente propaganda, en bestreed actief het activisme. Na den vrede vinden wij hem weer als politiek leider van het Vlaamschgezind dagblad *'De Standaard',* waar S a p hem, door opkoop der aandeelen, later uitwerkte; en als groot-financier, waarbij hij aanvankelijk groote successen, later ook groote tegenslagen boekte, en als berader van groote industrieele ondernemingen, Vlaamschgezinde (Gevaert) en andere.

Hoewel Baron d e E r o q u e v i l l e op den Kroonraad, voorgezeten door den Koning, rond Maart 1918 in de Panne het behoud der activistische hervormingen (Hoogeschool en bestuurlijke scheiding) bepleit had en de Kroonraad daartoe besloten had, in plaats van het voorbeeld van A n s e e l e t e volgen die als voorwaarde voor de medewerking zijner socialistische partij aan het herstel van België, het zuiver algemeen stemrecht opeischte en de deelname aan de Regeering, verwierp hij het bewaren der activistische verworvenheden en eischte de bestraffing der schuldigen, zijne oud-vrienden. Hij werd Burgemeester van Antwerpen onder het Katholiek-Socialistische 'mystiek huwelijk' en later minister en staatsminister.

Een schitterende carrière, doch zoo wij hem niet kunnen ontzeggen een groote standvastigheid en werkkracht in het bereiken van het doel, dat hij ook den Vlaamschen studenten voorhield: 'invloed en gezag verwerven', wij missen in zijn loopbaan de strakke richtlijn, die de sterke zich bewust, reeds bij het begin zijner studiën voorschrijft en voor het leven blijft volgen.

Ook in zijn, overigens niet onverdienstelijke Vlaamschgezinde loopbaan missen wij de standvastige eenheid der houding, die van meet af aan door een op grondige studie gevestigde en diep overwogen overtuiging bepaald wordt, en vinden wij reeds in de eerste jaren zijner politieke werkdadigheid een schommeling tusschen scherp radicalisme en lakschen compromisgeest, die angstvallig reageert op invloeden van buiten af, en zich niet kon ontworstelen aan factoren van persoonlijk belang. Geen medelid van het Katholiek Vlaamsch Secretariaat, centraal leidend apparaat der Katholieke Vlaamsche oudhoogstudentenbonden, en aldus leiding gevend aan de vooroorlogsche Vlaamsche Beweging, zal

mij tegenspreken als ik zeg hoe zijn houding in de vooroorlogsche kwesties van de vervdaamsching der Gentsche Hoogeschool en van den beruchten Brief der H.H. bisschoppen over dit vraagstuk, van het Vlaamsch in de school- en in de legerwet, naar krachtig of zwak optreden werd georienteerd van uit het aartsbisdom en beïnvloed door de kansen en een - nooit vervulde - hoop op een professoraat aan de Leuvensche Hoogeschool.

Wij aarzelen niet te erkennen dat - in dien tijd, gezien de totale verfransching der burgermeisjes nog een zeer moeilijke taak - het door hem gestichte gezin onberispelijk Vlaamsch was in het dagelijksch leven en zuiver Nederlandsen sprak: verdienstelijk feit waarom ik me dan ook onthoud zijn Vlaamsche overtuiging en zijn oprechte bedoeling, niettegenstaande zijn naar mijn inzicht groote tekortkomingen, in twijfel te trekken. Maar wij, die hem eens begroetten als de man die Vlaanderen redden kon en zou, wij voelen ons toch diep en bedroevend teleurgesteld: het ging niet om één Vlaamsch gezin; het ging om geheel Vlaanderen. En het gaat er nog om.

De oude voorman Edward Coremans, zijn voorganger als leider der Vlaamschgezinde parlementsleden, niettegenstaande zijn niet voorbeeldig Vlaamsch gezin, ligt ons nauwer aan 't hart dan van Cauwelaert!

Tony Herbert stond als student in de radicale - leest Vlaamsch-nationale - richting der studentenbeweging te Leuven, en als tot deze richting behoorend werd hij ook in den beginne van zijn optreden in het werkelijke leven aanzien, doch al dadelijk doken geruchten op eener zwenking naar de Belgische staatsgedachte en deze schijnt zich nu wel voltrokken te hebben met behoud van een vagen ondergrond der sterk verwaterde Grootnederlandsche idee.

De houding van zijn vader, die, na een heftige, overigens mislukte, verkiezingscampagne in de rangen der Christene democraten van pastoor Daens, zich bijna onmiddellijk terug liet opnemen in de Katholieke staatspartij en dan toch, gedurende den wereldoorlog onverdoken sympathieën toonde voor de activistische beweging, nopen ons over een pas beginnende carrière, ons oordeel tot later te schorsen.

Over graaf Louis de Lichtervelde, die zich voor een

Vlaamsch publiek niet alleen met ledige handen op Vlaamsch gebied aanbieden moet, doch in het jaar 1938 nog bekennen moet, als een der hoogste ambtenaren van den Belgischen staat de taal zijner Vlaamsche volksgenooten niet te kennen, hoeven wij geen woord te verspillen: dat hij '*in (het) dorp aan de Schelde dat* (hij) *speciale redenen* (heeft) *om te kennen, omdat een gansche rij* (zijner) *voorouders er hun laatsten slaap slapen*'[1] 'geen woord der Vlaamsche taal heeft geleerd', en dat hij als hooge ambtenaar verwaarloosd heeft dit verzuim in te halen, stempelt hem tot een franskiljon van het zuiverste water, wat door een aan den tijdgeest tegemoetkomende flamand de coeur declaratie niet wordt vergoêlijkt. Indien hij '*zonder aarzelen de schuld van de Franschsprekende élites erkent*'[1], moet ik er op wijzen, dat deze schuld hém dan wel bijzonder treft: mijne betrekkingen als oogarts met den 'Vlaamschen adel' der provinciën Oost- en Westvlaanderen hebben mij bewezen dat menig edelman het dan toch, in kennis van het Vlaamsch, heel wat verder heeft gebracht dan hij.

Prof. L e o v a n d e r E s s e n stond in zijn studententijd in de Vlaamsche studentenbeweging, speelde er geen rol van beteekenis, doch was Vlaamschvoelend. Na zijn historische werkzaamheden te Rome werd hij Professor aan de Leuvensche Universiteit. De Nederlandsche taal volkomen machtig, publiceerde hij steeds in het Fransch, tot we tot onze verbazing zijn naam vermeld vonden onder de medewerking aan de *Geschiedenis van Vlaanderen,* werk met duidelijke Vlaamsch-nationale tendens. Hij huwde met een Française; zijn gezin is Fransch: wij betreurden hem als een verlies voor onze Vlaamsche Beweging.

Zijn bijdrage die de '*historische gebondenheid der Nederlanden*' behandelt, is bijzonder lezenswaard en des te merkwaardiger omdat zij met groote objectiviteit, niettegenstaande het verleden van den schrijver (of misschien juist daarom) niet alleen de cultureele, maar ook de politieke gebondenheid der Nederlanden in 't verleden, na een scherpe analyse, in een schel licht plaatst. Zij leverde voor de verdere 'voorlichting' een solieden wetenschappelijken grondslag en stelde premisses die heel andere gevolgtrekkingen lieten verwachten dan deze die de andere voordrachtgevers ons voorleggen. Wij bevelen de lezing van dit opstel aan elken Vlaming

1) Blz. 107.

1) Blz. 107.

ten zeerste aan. De schrijver zelf trekt, terecht, geen conclusie voor de politieke actie: hem was alleen de uiteenzetting van de wetenschappelijke historische zijde van het probleem toevertrouwd. De vraag die hij zich aan het slot stelt of er '*nog kans bestaat dat* (op politiek terrein) *Noord en Zuid zich nog ooit weervinden zullen*'[1], al zweeft hem daarbij ook een staatsbestel dat de Walen insluit (de 17 provinciën van Keizer Karel) voor de oogen, doet ons sympathiek aan en is wellicht ook de uitdrukking van eigen neigingen.

Joris van Severen stamt uit een francophone Vlaamsch burgergezin, hij studeerde de rechten: de oorlog verraste hem in het midden dezer; hij heeft ze na den wapenstilstand niet voortgezet, doch was, hoewel op litterair gebied sterk Fransch georienteerd, als Vlaamsch letterkundige werkzaam, en sloot zich tevens bij het 'Vlaamsche front' aan. In den schoot dezer Vlaamschnationale partij, koos hij de meest radicale Grootnederlandsche richting, en sprak, als gekozene, zijn beruchte en sensatieverwekkende revolutionnaire Grootnederlandsche rede uit. Na zijn verkiezingsnederlaag, trok hij zich uit de parlementaire werkzaamheid terug en richtte het 'Verdinaso' op (= Vereeniging der Dietschnationale Solidaristen). Hierbij genoot hij den financieelen steun van enkele Vlaamsch-nationaalvoelende rijke nijveraars. Zijn vereeniging op Grootnederlandsch en sociaal-oeconomisch solidarisme opgebouwd was op paramilitaire wijze (hij was oud-front-officier) ingericht; en stond onder zijn streng autoritair leiderschap. Steeds legde hij aan zijn volgelingen afzijdigheid op van alle politieke actie en van alle 'flamingantische' betoogingen. Hij sprak steeds een groote minachting uit voor het vooroorlogsche flamingantisme. Na het uniformverbod begon de aanpassing aan de Belgische staatsidee, die, eigenaardig genoeg, aan de Grootnederlandsche idee gekoppeld, langs den weg van de Bourgondische marschrichting, na de erkenning der rechten der francophone minderheden in Vlaanderen, uitmondde in een Grootbelgisch imperialisme, waarin de doelstelling van den Vlaamschen strijd: de veiligstelling onzer Nederlandsche cultuur en der draagster van deze eigen beschaving, onze Vlaamsche, onze Nederlandsche taal, volkomen uit het oog verloren wordt; waarin de invloed der

1) Blz.. 47.

Franschsprekende Walen, 'de *geromaniseerde Dietschers*'[1], niet alleen gehandhaafd blijft in al zijn kracht in België, doch de gelegenheid geschonken wordt zich over Rijksnederland uit te breiden. Een standpunt dat in geenen deele verschilt van dit onzer vooroorlogsche en huidige franskiljons, of zij zich als verklaarde vijanden van Vlaanderen of als 'flamands de coeur' voordeden. Een Grootnederlandisme dat zelfs N o t h o m b , toen hij, door het uitwerpen zijner Belgische rood-geel-en-zwart-vlagjes in de Wielingen, Belgiës recht op Zeeland, Limburg en de Scheldemondingen symboliseerde, niet verloochenen zou!

Een tegenvergift, tegen deze verbastering van zijn eigen Vlaamsche volk, stelt hij in uitzicht: *'een doelmatige en verregaande bestuurlijke decentralisatie beantwoordend aan het figuur der provinciën, mits het bestaan van een sterk centraal gezag'*[2] en de belofte dat *'de Dietsche staat niets zal ondernemen dat den Dietschers, den Friezen, den Henegouwers, den Namenaren, den Luikenaren, den Luxemburgers zou krenken of belemmeren in het gebruiken hunner taal'*[3] en dat de *'Dietsche staat er even zeer zal voor zorgen dat in het Rijk elke leider en elke ambtenaar van zekeren rang de Dietsche taal kenne en de Fransche taal, en de Duitsche taal, en de Engelsche'*[3]; een verwachting, die de Vlamingen honderd jaar lang hebben gekoesterd, en eindelijk, wachtensmoe, op dit punt ten minste eensgezind, als onuitvoerbaar, daar de Walen geen Nederlandsch (wél Duitsch en Engelsch) leeren willen, hebben opgegeven.

Met dit Programma zullen de Dinasos in België den Belgischen staat veroveren en zullen, och arme! het dozijntje Dinasos in Rijksnederland den staat in Rijksnederland veroveren, en zullen zij tezamen vestigen het Dietsche Rijk, het Dietsche Nationaal-Solidaristische Rijk! Dit is de illusie van den man die naar het woord van graaf de Lichtervelde 'een *groot aandeel heeft gehad in het bevorderen ten onzent van den waarachtigen staatszin*.'[4]

Voegen wij aan deze voorstellingen er nog een aan toe: deze van den inleider: W i l l e m M e l i s : de inrichter van het Comité voor politieke en sociaaloeconomische voorlichting te St. Niklaas:

1) Blz. 116.
2) Blz. 125.
3) Blz. 129.
3) Blz. 129.
4) Blz. 8.

hij is de leider der Verdinasobeweging voor het arrondissement St. Nikolaas.

De mogelijkheid in het oog ziende dat Mr. Alb. D. Haese van het V.N.V. geen oorlof zou hebben bekomen aan het dispuut van het Comité deel te nemen, durven wij toch het vermoeden opperen dat deze afzijdigheid der V.N.V.-richting den inrichter niet onwelkom zal geweest zijn, daar hij blijkbaar verder geen moeite schijnt te hebben gedaan om de Vlaamsch-nationale richting in de voordrachtenreeks te vertegenwoordigen: er waren immers, buiten het V.N.V. krachten genoeg aanwezig die Mr. Alb. D. Haese konden vervangen om de Vlaamschnationale en Grootnederlandsche systemen en toepassingsmogelijkheden in de politieke praktijk uiteen te zetten en te verdedigen, en die zich niet door motieven van inwendige partijzucht zouden gebonden achten. De inleider kon dan ook triomfantelijk besluiten: *'Het valt... op dat in al de voordrachten éénzelfde gedachte aan het licht komt, die naar onze meening kenschetsend is voor de verdere ontwikkeling van de Vlaamsche Beweging in hare verhouding tot de staatkundige realiteiten waarin zij zich beweegt'*[1]. Inderdaad: alle contra is in den redetwist weggevallen. Wanneer het contra niet aan het woord komt, of althans niet grondig, wetenschappelijk weerlegd wordt, zegeviert, ten minste formeel, het pro, doch blijft iedere zelfstandige overtuiging onaangetast.

Zoo kon dan ook de inleider met tevredenheid vaststellen, dat '*éénzelfde gedachte aan hei licht komt*' in deze voordrachtenreeks, en dat ze luidt: *'categorisch wordt elke vorm van separatisme, het Vlaamsch-Waalsch, en het Vlaamsch-Waalsch-Brusselsch foederalisme incluis, als onpractisch, ondoelmatig, onverwezenlijkbaar en levensgevaarlijk ook voor het Vlaamsche volksdeel van de hand gewezen'*[2].

Daartegenover wordt... aan de Vlamingen een levenshouding voorgeschreven die van hen vergt *'dat zij met fierheid en met grootheidszin de plaats zouden innemen die hun in den staat en in zijn organen toekomt'*[3]. In deze bewoordingen, waaronder wij de welbekende 'meerderheidsmentaliteit' waaronder de Vlaamsche

1) Blz. 8.
2) Blz. 9.
3) Blz. 7.

fractie der Katholieke Staatspartij camoufleert haar hardnekkig vastklampen aan de oude strijdmethoden die na een honderdjarig pogen, trots alle partieele uitslagen, onmachtig is gebleken een zuivere en volkomen oplossing van het Vlaamsche vraagstuk te brengen, hooren doorklinken, bevestigt ook deze voordrachtenreeks, dat men nopens de veiligstelling onzer taal en cultuur *aan de methoden van den moeilijken en den lastigen strijd van het verleden*[1] wenscht vast te houden; dat nopens het kernprobleem dat *de binnenlandsche politiek van België heeft beheerscht en thans nog blijft beheerschen*[1] in den geest van het Comité geen *nieuwe objectieven de plaats der verworven standpunten hebben ingenomen*[2]. De Dietsche gedachte die uit *dezen grootheidsdrang van de Vlaamsche Beweging in haar jongste vormen opnieuw te voorschijn is getreden*[2] sleurt men er maar bij om, onder den vorm van wederzijdsche allianties en verdragen, de *oeconomische, internationale en militaire*[2] positie van den Belgischen staat te beveiligen. Of daardoor de *gemeenschappelijke belangen der thans gescheiden Nederlanden bevorderd worden*[2] is een vraag die wellicht Noord-Nederland niet zoo maar klakkeloos met een volmondig ja schijnt te beantwoorden. En of de Vlamingen door deze middelen hun *met Rijksnederland gemeenschappelijk cultureel belang*[2] veiliggesteld zullen achten is, gezien de schuchterheid van Rijksnederland, dat zich van alle inmenging in de binnenlandsche politiek van den bevrienden staat België wenscht te onthouden, en gezien de hardnekkige afwijzing der Belgische regeering eener inmenging ‘dezer’ zijds in de taalkwestie, op zijn minst hoogst betwijfelbaar.

Het gansche opzet van het Comité lijkt me dan ook niet anders te zijn dan een der vele propagandamiddelen om de ideeën van J o r i s v a n S e v e r e n ingang te doen vinden in déze kringen die er voor vatbaar zijn: de partijen die, om heel andere redenen dan de Vlaamsch-nationale en Dietsche gedachten, aan de gecentraliseerde Belgische staatsgedachte vastkleven: dáár moet hij ook den aanwas voor zijn volgelingental zoeken: onder de Vlaamschnationalisten zal hij geen neophyten maken.

En... de verwarring blijft bestaan.

1) Blz. 7.
1) Blz. 7.
2) Blz. 9.
2) Blz. 9.
2) Blz. 9.
2) Blz. 9.
2) Blz. 9.

Daarmede kan ik mijn lange beschouwing over een korte inleiding beëindigen.

* * *

Ik moet nog een korte beschouwing geven over de lange voordrachten:

Hunne algemeene strekking kennen wij: het behoud van den Belgischen staat. Doch ook deze strekking valt in twee richtingen uiteen:

Eenerzijds het streven naar behoud van den gecentraliseerden regeeringsvorm: dat onbewimpeld beleden wordt én door Graaf de Lichtervelde én door Frans van Cauwelaert.

Anderzijds het streven, met behoud van den gecentraliseerden regeeringsvorm van den staat, naar een begin van decentralisatie, dat de eene (Ing. Herbert) vindt (en dit acht hij voldoende) in *'de noodzakelijke splitsing van sommige departementen ter waarborging der kultureele ontwikkeling zoowel van de Waalsche als van de Vlaamsche volksgemeenschap'*[1] en de andere (Joris van Severen) in een *'doelmatige en verregaande bestuurlijke decentralisatie beantwoordende aan het figuur der provinciën',* mits het bestaan van een *'sterk centraal gezag'*[2]. Ook hier dus slechts een betrekkelijke eensgezindheid.

Het ligt geenszins in mijne bedoeling, de door het Comité verwaarloosde taak op mij te nemen en hier de verschillende modaliteiten der genuine Vlaamsch-nationale oplossing (foederalisme, Bestuurlijke scheiding, politieke zelfstandigheid van Vlaanderen, politiek Grootnederlandisme) onder het oog te zien; het 'contra' het Belgische staatsbestel te stellen tegenover het 'pro' het gecentraliseerde staatsbeleid met of zonder splitsing der departementen of de provinciale decentralisatie; de bezwaren tegen de Vlaamsch-nationale stellingen te weerleggen en de voordeden vóór de Vlaamsch-nationale theses op wetenschappelijke gronden te staven. Het zou me te ver leiden daar men iedere bevestiging der voordrachtgevers op den keper zou moeten beschouwen. Ik zou overigens de overtuigde toehoorders en lezers dezer voordrachten niet bereiken, noch bekeeren; en de voordrachtgevers allerminst.

1) Blz. 80.
2) Blz. 81.

Overtuiging, dit heeft de ervaring des levens me grondig geleerd, steunt meer op gevoelsmotieven dan op verstandelijke overwegingen. Wie zich bekeeren laat heeft zijn vroeger geloof reeds met het hart geheel, met zijn hersenen grootendeels opgegeven. Dit geldt ook voor mij: lang voor ik me duidelijk uitgesproken heb, leefde het grootnederlandsch begeeren onbewust, onderbewust, halfbewust in mij, en het is niet een diepgrondige wetenschappelijke gedetailleerde studie, die mij tot het uitspreken mijner groot-nederlandsche overtuiging heeft gebracht. Ik acht me dan ook niet beslagen genoeg om in al hun aspecten de bezwaren door de heeren voordrachtgevers tegen de foederalistische en grootnederlandsche oplossing van het Vlaamsche vraagstuk naar voren gebracht grondig te weerleggen. Ik ben me overigens wel bewust en hoefde daarin niet voorgelicht te worden dat de bezwaren tegen de grootnederlandsche oplossing, in de *huidige wereldconjunctuur,* liggen op het gebied der internationale politiek, der binnen- en buitenlandsche oeconomische, der binnen- en buitenlandsche sociale, der religieuze en der dynastische verhoudingen en der machtspositie van de Vlaamsche Beweging zelve.

En deze dwingen ons willens nillens, bij het streven naar de verwezenlijking van ons 'droombeeld'[1], Van Cauwelaerts uitdrukking voor wat wij 'ons ideaal' noemen, met *'de onmiddellijke en soms ontnuchterende werkelijkheden'*[1] rekening te houden; en ons intusschentijd te vergenoegen met 'de *verwezenlijking van onze meer heldere verwachtingen'*[1]. Wat we overigens ook zonder deze waarschuwing wel doen, doch, met een open oog op de toekomst. Want binnen- en buitenlandsche verhoudingen zijn niet eeuwig, en 'geen tronen blijven staan'. Wij zijn niet onverstandiger wanneer wij ons oog gericht houden op de toekomstmogelijkheden, dan van Cauwelaert wanneer hij starlings enkel de huidige potentieelen aanstaart. *Wij* zullen den Belgischen staat niet vernietigen, wij zouden het niet kunnen: zonder bloedige offers, die overigens vruchteloos zouden zijn, gaat dit niet; doch wat uit het zieden van den heksenketel, die op dit oogenblik Europa is, voortkomen kan, weet geen ziel; anderen kunnen het doen en zou het dan zoo dwaas en onvooruitziende zijn, dat wij reeds nú den weg in het oog houden langs waar wij ons vlaamsche

1) Blz. 59.
1) Blz. 59.
1) Blz. 59.

volksbestaan zouden redden kunnen van den ondergang? Dat we reeds nú, op den viersprong, waar langs drie kanten de ondergang dreigen kan, oost, zuid en west, den wegwijzer planten die naar het noorden wijst waar we, moest ook onze sterkere broeder in de ramp betrokken worden, alleszins in vereende kracht makkelijker aan de opslorping onzer gemeenschappelijke beschaving en taal zouden weerstand bieden dan wanneer we alleen stonden?

En wat de *foederalistische herinrichting* van den Staat betreft, wij zijn er ons van bewust, dat deze zoowel de versteviging van den Belgischen staat als de verzwakking ervan kan beteekenen: dit hangt van den staat en zijn centrale regeering af. Niemand kan me wijs maken, dat een eerbiediging van de rechten van een volksgemeenschap die zich zelf bestuurt, den staat niet gemakkelijker vallen kan, zelfs wanneer hij, zooals de onze, onwelwillend gezind is, dan onder een centralisatieregiem en dat, wat onze voordrachtgevers ontkennen, de staat, bij een loyale houding tegenover zijn volksdeelen, steviger gegrondvest is, dan wanneer hij beide volksdeelen in één smeltkroes heeft samengeschud. Dit leert langs de positieve zijde het zwitsersche gemeenebest en langs de negatieve zijde Tcheko-slowakije, wiens lot waarschijnlijk anders uitgevallen ware, indien het bijtijds zijn volken autonome bestuur had verleend. Bij een loyale foederale inrichting van den staat kan de veiligstelling onzer cultuur verwezenlijkt worden. En wordt ze dit niet, dan antwoord ik aan dezen, die in den schoot der nationale beweging vijandig tegenover het foederalisme staan: ‘dan zijn we toch machtiger tegenover den verdrukker en hangt het alleen van onze volkskracht af of we, zelfbeschikkend, onzen eigenen weg opgaan willen’. Op den weg dezer oplossing van het vraagstuk en op dezen alleen ligt de mogelijkheid eener concentratie, in de huidige omstandigheden, van alle vlaamschgezinden: ieder krijgt daarbij de kans zijn eigen stelling waar te maken: Van Cauwelaert de zijne: *‘er bestaat tusschen Vlaanderen en België geen tegenstrijdigheid’*[1], de Vlaamsche nationale principieele groot-Nederlanders: *‘er is in België voor Vlaanderen geen redding mogelijk’!* Mijn vertrouwen in de uiteindelijke ontplooiing van ons bewustzijn is groot genoeg om deze krachtproef voor te stellen! Is Van Cauwelaerts vertrou-

1) Blz. 57.

wen in het weerstandsvermogen van den Belgischen staat dan niet groot genoeg?

Men zou den politicus, den meester in de rechten, den professor Van Cauwelaert groot onrecht aandoen, indien men niet erkennen zou, dat hij zijn thesis: de verwerping van het foederalisme, en van het grootneerlandisme, in zijn bondig opstel (het beslaat 10 bladzijden druks) niet knap heeft opgebouwd; indien men niet erkende tevens dat hij aan de tegenovergestelde stellingen zijn vergoelijking, ja zijn waardeering, niet onthoudt[1]; indien men niet erkennen zou, dat hij menige niet alleen achtenswaardige maar beachtenswaardige gedachte ten beste geeft.

Maar wij zouden onze eigene - eilaas te geringe, - philosophische ontwikkeling toch te kort doen, indien we den doctor en professor der wijsbegeerte er niet op wezen, dat zijn premisses niet zóó gesteld zijn, dat zijne gevolgtrekking er noodzakelijkerwijze uit voortvloeit, ja, dat andere gevolgtrekkingen niet alleen mogelijk zijn, maar zich opdringen.

En dat er in de opstelling der premisses en in de gestelde verhouding tusschen de major en minor, denkfouten en leemten zijn ingeslopen (of zijn het slechts fouten der uitdrukkingswijze) die de sluitrede tot een drogrede maken:

'Wij zijn een volk; een volksgemeenschap'. Accoord! *'Ik sta op het standpunt dat een* (in dit onbepaald lidwoord ligt al een denkfout: het moet zijn het bepalend lidwoord *het*) *van de voornaamste doeleinden van de Vlaamsche Beweging moest zijn door de verzekering van ons taalrecht de geestelijke eenheid en het zelfbewustzijn van ons volk te herstellen en den weg naar den volledigen opbloei van onze volkskracht voor te bereiden. De Vlaamsche*

1) Ik begrijp volkomen de bitterheid welke zich onder en na den oorlog van het gemoed van vele Vlamingen heeft meester gemaakt. Verbittering over het eigen leed, verbittering over het onrecht dat we rondom ons zagen voltrekken, en opstand van het gevoel tegen een regeeringspolitiek die zelfs na de bloedoffers van den oorlog niet begreep dat de Vlaming ook een ziel had en in zijn eigenwaarde wenschte geëerbiedigd te worden. Ik begrijp dat uit dezen gemoedstoestand verzet en vijandschap tegen den Belgischen vorst is geboren (blz. 52). Men heeft België of de Belgische eenheid niet alleen bestreden uit haat. De meesten hebben gemeend het te moeten doen uit nood (blz. 53).
Met alle waardeering voor den opwekkenden invloed die van de separatistische bedreigingen is uitgegaan (blz. 57).
.....De onweerstaanbare trek naar de grootsche gedachte van het hereenigde Rijk der Nederlanden..... die wellicht een droombeeld vertegenwoordigt, maar op zichzelf niet ongezond is (blz. 57-58).

beweging heeft voor eenig ware doel: het heil van onze volksgemeenschap[1]. *Het welzijn van ons volk is een begrip met veelzijdigen omvang en met zeer verscheiden inhoud: stoffelijke voorspoed, zedelijke gezondheid*[2], *verheven beschaving, inwendige vrede en uitwendige veiligheid - goederen die naar omstandigheden het eene meer dan het andere op het voorplan worden geplaatst.* "[3] Instemming!

'De zorg voor het levende volk weze dus ons richtsnoer. Daarin ligt besloten het beginsel van de primauteit der levensbelangen van een volksgemeenschap boven de staatkundige vormen, waarin haar bestaan tijdelijk kan worden vastgelegd. "[4] Nogmaals instemming! Toch rijzen reeds bedenkelijke bezwaren nopens de opstelling der premisse.

Er bestaat niet alleen een primauteit der levensbelangen eener volksgemeenschap boven den staatkundigen vorm waarin het leeft, doch ook in de volksgemeenschap zelf, de *primauteit van een der levensbelangen boven de andere*. Welke zal het zijn? Kan het een andere zijn dan zijn beschaving en taal? d.i. zijn eigen cultuur en de taal, middel en draagster van eigenaard en eigenheid zijner cultuur, want zij behoort tot het wezen, de essentie van het volk. Al is een gemeenschap *gezond,* lichamelijk en geestelijk, zij is nog geen volk; en ze houdt niet op een volk te zijn, al is ze lichamelijk en zedelijk rot (ik wil hier geen voorbeelden aanhalen). Zij houdt niet op een volk te zijn, al is ze straatarm (de negers. de patagoniërs, de Karpatho-poolsche en Ukrajensche russen, de Albaniërs enz.); al moorden ze in burgeroorlog elkander uit (Spanje); al worden ze in hun veiligheid belaagd door andere mogendheden, of zitten ze in de greep van deze (heel zwart Afrika, Britsch- en Nederlandsch-Indië, half China, half Rusland, de Indianen, Asteken enz. van America, zwart Australië, vul de lijst maar aan), zij blijven volkeren, en de paar honderd duizend Wenden, de Bretoenen, de Basken, de Friezen, blijven volksgemeenschappen, al hebben zij noch eigene

1) (Blz. 49.) Och, wij zullen over deze definitie niet vallen; zij spreekt in termen der vooroorlogsche Vlaamsche beweging, we kunnen ze ook nu nog gebruiken. Doch men herleze mijne bepaling.
2) Ook lichamelijke gezondheid.
3) Blz. 49.
4) Blz. 51.

politieke, noch eigene sociale, noch eigen oeconomische structuur.

Afstamming (Ieren, Schotten) kán de individuen tot een gemeenschap maken: een volksgemeenschap blijven ze maar, wanneer ze eigen cultuur en bijzonder eigen taal hebben bewaard, of in historische herinnering daaraan zich een zelfstandig politiek bestaan hebben verzekerd (de Ieren). Ras, godsdienst en de herinnering áan en het streven náar het eigen verloren aardrijkskundig vaderland stempelen de Joden tot één volksgemeenschap, niettegenstaande hunner verspreiding over alle landen der wereld, en het verlies van eigen taal en eigen beschaving, en niettegenstaande het medeleven der individuen in de taal en met de cultuur der landen hunner woonstede. En anderzijds houdt een cultuurgemeenschap op een volk te zijn, zoo het zijn eigen cultuurtaal heeft verloren, al mag het nog in gebruiken, kleederdracht, denk-, gevoels- en wilsrichting een hoeveelheid cultuureigenaardigheden hebben bewaard (Schotten, Borussen of Pruisen) of als het de wilskracht heeft gemist of verloren zijn eigen taal als uitdrukking zijner beschaving te gebruiken (Wenden, Friesen, Provensalen), tenzij... het de wil en de macht hebbe zich een zelfstandig politiek bestaan te verzekeren en het verzuim te herstellen. Zoo eenvoudig als menig welmeenend Vlaming het zich voorstelt, is dus het probleem niet. Zelfs dan, wanneer op allerlei gebied zijn eigen cultuur grondige wijzigingen heeft ondergaan, onder allerlei invloeden uitgaande van vreemde beschavingen (bijna alle volkeren, en wij Vlamingen in de allereerste plaats) blijft een gemeenschap, een volk, zoo het zijn eigen taal spreken blijft en voor de uitdrukking en vorming zijner cultuurwaarden blijft gebruiken, omdat die taal het van alle andere volksgemeenschappen blijft differentieeren. De gemeenschappen, die tot het zelfde taalgebied behooren, trots de verschillen van beschaving in graad en wijze, vormen één volk (Rijksduitschers, Oostenrijkers, Sudeten- en Memelduitschers). (Rijksnederlanders en Vlamingen: het Nederlandsche volk.) Zoodat de leuze der vooroorlogsche Vlaamsche Beweging: *'de taal is gansch het volk',* niet alleen practische, maar tevens, nog steeds onveranderd theoretische waarde blijft behouden.

Maar wat er van zij, uit deze uiteenzetting, eenvoudige vaststelling van historische werkelijkheden, blijkt, dat in den 'veelzijdigen omvang van de levensbelangen eener volksgemeenschap

de primauteit behoort aan de cultuur en dan nog in hoofdzaak aan het behoud, de verpleging en de vrije ontplooiingsmogelijkheden der eigen taal.'

Gewis *'er bestaat geen noodzakelijk parallelisme tusschen 'volk' en 'staat'. Hel welzijn van een volk brengt niet noodzakelijk met zich dat het omsloten en afgebakend weze door een evenwijdigen staatsvorm.'*[1] Maar wie zal, met het oog op de onderlinge verhouding der levensbelangen, kunnen ontkennen, dat dan, en dán alleen het levensbelang bij uitnemendheid, het essentieel belang, dat wat een gemeenschap tot volk maakt: zijn taal en zelfstandige ontplooiing van eigen cultuur, het *veiligst* is, wanneer het parallelisme tusschen volk en staat wel bestaat. Ja, een voor honderd procent veiligheid alleen dán te verwezenlijken is! Dat ieder volk niet alleen het recht heeft, maar de plicht naar dit doel te streven; dat het zich ten slotte met geen andere oplossing kan en mag tevreden stellen, zoo de nood er toe dwingt en de verwezenlijkingsmogelijkheden aanwezig zijn. Alleen dan mag het zich met een andere oplossing tevreden stellen, en dan is *elke* oplossing goed wanneer de staat met even zoo moederlijke zorg als het Kernland voor de taal en de cultuur zijner volksdeelen instaat. En dan nog hoeft deze tevredenheid geen imperatief categoriek te zijn. Daarmee is het grootneerlandisme in theorie en in practijk gewettigd en gerechtvaardigd.

Zelfs Van Cauwelaert ontkent het niet.

'In elk geval hetgeen, zelfs bij de z.g. extremistische Vlaamsche groepen, de verhouding tegenover België bepaalt, is om zeggens, uitsluitend het taal- en kultuur probleem... Indien we het taalvraagstuk uit onze geschiedenis konden wegruimen zou de behoefte aan politieke eenheid alle regionale tegenstellingen gemakkelijk overvleugelen.'[2]

'De vraag is dan ook, op zichzelf, gewettigd of het behoud en de gezondheid van ons geestelijk volksleven vereenigbaar is met de staatkundige eenheid, zooals zij door de Belgische grondwet werd verwezenlijkt, dan wel of er tusschen Vlaanderen en België onverzoenlijke tegenstellingen bestaan? Indien een onverzoenlijke tegenstelling wel bestaat, dan moet zij gebroken wordend.'[2]

1) Blz. 51.
2) Blz. 52.
2) Blz. 52.

Onverzoenlijke tegenstelling? Gewis niet! Ook de taal- en cultuurtegenstelling ware te overbruggen. En de Vlaamsche beweging, in den vorm zooals ze van 1830 tot 1914 is gevoerd, is een voortdurende, onafgebroken en zeer tegemoetkomende poging geweest tot verzoening. Maar de liefde is steeds van eene zijde gekomen, de onze! En de nog zeer jonge belofte van een regeerenden staatsman 'Il faut que la Flandre se sente aimée' is tot nog toe door geen ingrijpende daad gevolgd! Integendeel! De recente incidenten in de Kamer zijn daar om dat te bewijzen. Nog nooit heeft de staat den Vlamingen spontaan een taal- of cultuurrecht als liefdesgeschenk aangeboden. Afgedwongen zijn al onze partieele rechten!

Luistert naar Van Cauwelaert zelf: *'De politieke eenheid van België is echter meer dan een eeuw lang een voor ons eigen taal en geestesleven vijandige en neerdrukkende macht geweest en deze stelselmatige miskenning is voor ons volk een bron geworden van veel onrecht en veel nadeel, ook op stoffelijk gebied.'*[1)]

Meer dan een eeuw! Kostbare bekentenis! Want dit beteekent gedurende het gansche verloop van zijn bestaan!

Hoe komt hij dan tot zijn gevolgtrekking: *'Naar mijne persoonlijke meening bestaat deze onverzoenlijke tegenstelling niet'*?[1)]

Omdat hij geen oog heeft voor de ontzaglijke krachtsverspilling, die noodig is geweest om stukje voor stukje elken brijzel van recht aan regeerdershanden te ontrukken;

omdat hij geen oog heeft voor de geestelijke en stoffelijke bevoordeeling, die de staat met kwistige hand het waalsche volksdeel en onze francophone verbasterden toereikte en het Vlaamsche volksdeel onthield, zoodat ons kostbaarste kleinood, Brussel, trots allen vooruitgang van het Vlaamsche bewustzijn, ons meer en meer ontsnapt, en, onder het centralistische regiem, ontsnappen moet;

omdat hij het kernprobleem op zijde schuift en in de beredeneering den nadruk legt op de materieele zijde der belangen van ons volk:

'Noch op oeconomisch, noch op sociaal, noch op godsdienstig[1)], *noch op internationaal gebied is er een reden, die buiten de reeds aangehaalde voldoende zou zijn om een politiek van ontwrichting*

1) Blz. 52 (24) Van Cauwelaert heeft niet. zooals ik, den onzaligen schoolstrijd van 1879-84, de breuk met het Vaticaan, de kerkhofkwestie enz. medebeleefd.

1) Blz. 52 (24) Van Cauwelaert heeft niet. zooals ik, den onzaligen schoolstrijd van 1879-84, de breuk met het Vaticaan, de kerkhofkwestie enz. medebeleefd.
1) Blz. 52 (24) Van Cauwelaert heeft niet. zooals ik, den onzaligen schoolstrijd van 1879-84, de breuk met het Vaticaan, de kerkhofkwestie enz. medebeleefd.

en nog minder vernietiging van België te verklaren of te onderhouden.'[1)]

Ook dit wil ik vrij toegeven en me beperken tot de erkenning, die hij zelf ons niet onthoudt, dat de '*systematische miskenning voor ons volk een bron is geworden van veel onrecht en veel nadeel ook op stoffelijk gebied*'[1)]: de verwaarloozing onzer visscherij; onzer eigene zeevloot, het gemis aan wetenschappelijken steun aan onzen landbouw; de achterstand onzer verkeerswegen in de Vlaamsche streken; de vele slechte spoorverbindingen; de achterstand onzer ambachts- en nijverheidsscholen in aantal en degelijkheid tegenover het Walenland, enz. enz. Maar gewis, dáár ligt de tegenstelling niet! Ik zei het reeds: dat zijn problemen van alle tijden en van alle volken en van alle omstandigheden. Iedere staat zal de oeconomische en sociale belangen zijner staatsburgers, ja ook deze zijner onderdanen min of meer trouw behartigen, want daarmee dient het zijn eigen belang. Maar zullen deze belangen slechter verzorgd worden in het moederland? Ja, mag men niet zonder vermetelheid beweren, dat bij een gebeurlijke naasting door een der ons omringende groote landen, het wezen Duitschland, Frankrijk of Engeland (bloote veronderstelling!) de kans bestaat, dat onze sociale en oeconomische organisatie er sterk op vooruit zouden gaan; ja, dat onze inwendige vrede en uitwendige veiligheid beter zou verzekerd zijn dan wanneer ze steunen moet als nu op eigen kracht en berekende eigenbaatzuchtige hulp van buiten; dat onze stoffelijke voorspoed er zou bij winnen zoozeer dat velen alle vaderlandsche gevoelens (ook de staatsvaderlandsche) er voor in hun harten zouden verdringen? Maar, niettegenstaande alle materieele voordeden, trots inwendigen vrede en uitwendige grooter veiligheid, zouden onze cultureele belangen in 't gedrang komen en gevaar loopen. En zou het zoozeer een miskennen heeten van den huidigen tijd, te beweren, dat wij, als klein landje eerlang zullen te kiezen hebben, dank zij de autarktische blokvormingen in Oost en West (Ottawa en Middeneuropa) tusschen ondergang der eigen oeconomie en aansluiting bij een der blokken? De Walen hebben dit reeds erkend, wanneer zij ijverden voor een Fransch-Belgisch oeconomisch verbond.

1) Blz. 52 (24).

1) Blz. 52 (24).

En waarom zou een *foederalistische* indeeling van den staat een aangepaste sociaal-oeconomische structuur en bedrijvigheid onmogelijk maken? En waarom den inwendigen vrede, die er nu toch niet is, niet eerder bevoordeeligen dan verstoren? En waarom de uitwendige veiligheid in gevaar brengen? Zwitserland staat óm zijn foederalistische inrichting, veiliger dan welke kleine staat in Europa, en leeft in inwendigen vrede; een vroegtijdig foederalisme hadde Tchekoslowakije van den ondergang gered. Duitschland en Hongarije bieden aan de genaaste volksdeelen een foederalistisch autonoom bestaan: de eenige reddingsplank voor de eigen cultuur dezer volkeren; en Joegoslavië haast zich met zijn lang geweigerde foederaal statuut, om door inwendigen vrede zijn uitwendige veiligheid te verzekeren. Engeland wou aan Araben en Joden autonomie verzekeren voor hun inwendige rust en uitwendige veiligheid. Alleen België met Van Cauwelaert willen de teekenen des tijds niet zien, en staren zich blind op de historie.

'Het kan historisch verrechtvaardigd zijn dat eenzelfde volk over meer dan eenen staat verdeeld weze, of met een andere volksgemeenschap in eenzelfden staat vereenigd te leven.' Gewis! Maar boude en misschien roekelooze bevestiging! Want historie is meestal geschreven met het vruchteloos vergoten bloed van dit volk, dat men gedwongen heeft met een andere volksgemeenschap samen te leven. Kijkt rondom u, de voorbeelden liggen te kust en te keur voor u. En welke historie zullen wij ter verrechtvaardiging inroepen? De historie onzer vrije, heldhaftige Vlaamsche en Nederlandsche graafschappen, baronieën en hertogdommen, voortdurend in strijd voor hun politieke zelfstandigheid? Of het erfelijk tot stand gekomen Burgondische rijk, onder vreemde vorsten: de oorzaak onzer verfransching? Of de vreemde erfelijk tot stand gekomen Spaansche overheersching met zijn bloedig geweld? Of de Oostenrijksche met zijn onverschilligheid ten opzichte van de cultureele belangen? Of de gewelddadige Fransche overweldiging met zijn bloedige omverwerping onzer sociale structuur, de vernietiging onzer cultuur en taal? Of is het alleen de historie onzer verdwazing van 1830 toen we, misleid, eens te meer door onze verfranschte volksleiders en door volksvreemde agitatoren, Walen en Franschen, de Walen, die wellicht terecht hunne cultuur bedreigd achtten, in hun muiterij hebben gevolgd, en aan onze eigen

beschaving, nog pas in convalescentie van de ziekte der Fransche overheersching, den polsader hebben doorgesneden, zoodat ze zieltogend aan de stiefmoederlijke verpleging van den nieuwen staat overgeleverd werd door ons eigen handen?

Zullen wij onze zonde uit het verleden tot regel nemen voor ons deugdzaam leven voor de toekomst?

Of is het de historie der Vlaamsche beweging zelf, waardoor we groot geworden zijn, wij allen, die ons, in mindere of meerdere mate, de voormannen en de leiders van ons volk, neen der Beweging noemen; van die beweging wier verdwijnen we met een soort spijt zouden betreuren waaraan we met een soort heimwee zouden terugdenken en ze terug verlangen, omdat ze voor ons een aard dwingende gewoonte, een habitus is geworden, en we niets meer zouden zijn, noch in de oogen van ons zelf, noch in die van onze volksgenooten, of we moesten, in de uitvoering onzer nieuwe taak, in onze eigen vak en beroep, ons opwerken tot groothandelaars en grootnijveraars, uitstekende geleerden, verheven kunstenaars, echte staatslui, wat we niet hebben kunnen zijn, of verwaarloosd hebben te worden; omdat we met onze schijngrootheid zouden moeten terugkruipen in de schelp onzer kleinheid?

Ik weiger den blik op 't *verleden* als hij niet uitsluitend huldigt dié historische feiten en toestanden, die dienen kunnen als een spoorslag voor ons volk op den weg naar zelfbewusten vooruitgang en grootheid! Ik wil dat ons volk hem richte, en ik doe het zelf, op het *heden* met zijn werkelijkheden en mogelijkheden, gewis, maar vooral op de *toekomst,* ook de verre toekomst, de toekomst met zijn ongebreidelde mogelijkheden. Noem ze een droombeeld... of een ideaal! De toekomst wordt het heden! De mogelijkheden wellicht werkelijkheden!

In het *heden* zie ik maar één mogelijkheid. Beiden, de staat en wij, kunnen er voordeel in vinden: de foederale staatsinrichting.

Is het *de* oplossing? Ik zou het niet durven, niet willen zeggen.

Graaf de Lichtervelde, en met dit citaat wil ik eindigen, schrijft in zijn opstel: '*Er is niet één oplossing, en vooral niet een definitieve oplossing voor de moeilijkheden, die in ons land voortspruiten uit het samenleven van twee taalgemeenschappen*.'[1)]

1) Blz. 104.

Hij kan het weten: hij was dans les arcanes des Dieux.

Maar als dát waar is dan... dan blijft ons 'Droombeeld'[1] geen ideaal meer, maar onze 'Verdomde plicht!'

Dan wil ik mijn strijdgenooten en mijn gansche volk toeroepen: 'De hand aan den ploeg houden in de onmiddellijke en soms ontnuchterende werkelijkheden van het heden, maar met den blik op de toekomst, ter voorbereiding dier toekomst:

Beydt U tijd!'

* * *

De rest van het boek vergt geen weerlegging.

* * *

Een veelbelovend boek? Och neen! Als nieuwe richtlijn verwijst het ons naar de oude wegen.

Een teleurstellend boek? Zooals men het opvat: Mij wijst het naar den weg, dien we *niet* bewandelen mogen.... noch zullen.

Gebondenheid der Nederlanden? Een mooie premisse, knap gesteld, waaruit men de gevolgtrekking niet aan wil!

Het verschil tusschen theorie en practijk, de doem des levens!

17. IV-'39.

Nawoord ter gelegenheid van een paar opstellen in Roeping-aprilnummer 1938

Zóó schrijft Pieter van der Meer de Walcheren in Roeping:

'Ik mist niet, dat ik het beeld van mijn volk[2] *zoo diep in mij draag, dat het zóo onuitroeibaar één is met mijn hart, met mijn oog en met den adem van mijn longen, met al de weefsels en de bloedvaten van mijn lichaam, met de structuur van mijn geest.'*

Ik wist het ook niet; dat was in het schooljaar 1888-1889, toen ik pas 12 jaar oud was geworden en in het St. Josefsgesticht verschooning! in l'Institut St. Joseph te St. Nikolaas op school was 'om mijn Fransch te leeren'. En ten bewijze mijner onwetend-

1) Van Cauwelaert, blz. 59.
2) Aanhef van het artikel van Pieter van der Meer de Walcheren, 'Bekentenis' in Roeping. Ik verander in den tekst 'land' in volk.

heid bewaar ik nog steeds een nieuwjaarskaartje, waarop gedrukt staat:

Raymond Speleers,
Etudiant
Hamme-lez-Termonde.

Ik ben niet gelukkig geweest in dat Institut St. Joseph. Te Hamme-lez-Termonde was het onderwijs in het Vlaamsch gegeven geworden en onze knappe ‘meester’ had ons heel wat geleerd wat dáár niet op den leerrooster stond, ook wat Fransch. De Vlaamsche proefondervraging over de verschillende leervakken, toen moeder mij ter opneming als leerling in het ‘Institut’ aanmeldde, was gunstig uitgevallen, en ook mijn Fransch was theoretisch voldoende gebleken. En men plaatste mij in de hoogste ‘Fransche’ klas, gegeven door E.H. Firmin van der Snickt. Dat ik zeg ‘Fransche’ klas wil niet zeggen, dat, ware de proefondervraging voor Fransch niet geslaagd, ik in een ‘Vlaamsche’ klas ware terecht gekomen. Er waren geen Vlaamsche klassen in l'Institut St. Joseph; zelfs niet voor de drie of vier kleuterklassen. Het Vlaamsch was goed voor de Catechismusles en voor het uurtje onderwijs te week ‘en langue flamande’.

Was mijn theoretische Fransche kennis voldoende gebleken, mijn practische kennis, blijkbaar, viel niet mee, en den derden dag donderde men mij drie klassen naar beneden, in de laagste Fransche klas, bij E.H. Lermigneau. Maar hoe schuchter en bedeesd ik ook was, als buitenjongetje, tenger en klein van gestalte en gehandicapt door mijn onvoldoende kennis en slechte uitspraak van het Fransch, ik was trotsch en ik werkte, en een week nadien zat ik in de tweede klas bij E.H. Dekeyzer, en een drietal dagen naderhand in de derde, bij E.H. De Vos, en na een groote veertien dagen liet men mij weer toe in de hoogste klas. En ik werkte en op het eind van den 1ste trimester was ik de eerste in bijna alle vakken, ook in 't Fransch. En tóen begonnen de plagerijen, óók omdat ik nooit een woord Vlaamsch sprak en men mij dus het ‘Signum’, waarop boete stond, niet aansmeren kon.[1)]

1) In België rangschikt men de klassen omgekeerd aan de Nederlandsche rangorde. Althans in het lager- en middelbaar onderwijs van den lageren graad.

Klein, bloo en braaf beet ik van mij niet af maar trok mij gedurende den speeltijd terug in ‘le petit kotje’ (kotje d.i. hokje, was het eenige Vlaamsche woord waarvoor men het signum niet kreeg en niet beboet werd: Beulemans' taal had ook zijn rechten). Ik verkocht er kaatsballen en andere spelbenoodigdheden voor de scholieren, leerde er de beginselen van het latijn en... herlas er C o n c i e n c e s Leeuw van Vlaanderen, De Kerels van Vlaanderen, Het Wonderjaar, Klodwig en Klotildis, Jacob van Artevelde, die er, waarschijnlijk uit de bibliotheek voor de studenten verbannen, aanwezig waren.

Toch wist ik het nóg niet!...

't Volgend jaar landde ik in de Groote figuur, de tweede latijnsche klas van het klein seminarie (gymnasium) van St. Nikolaas. In de paaschvacantie stopte mijn neef Gaston Lescornez (hij zelf noemde zich Gast), leerling van Pol de Mont in het Antwerpsch Athenoeum, het eerste nummer van den studentenalmanak ‘*De Vlaamsche Keikop*’ mij in de hand. Op het gele titelblad stond het venijnig, koppige mannetje dat op beide vingers zijn scherp alarmgefluit uitstootte, zooals hij in den tekst van binnen ieder en alles uitfloot, leeraars en studiegenooten, daden en gezegden, die anti-vlaamsch of onvlaamsch waren, en ons de boodschap bracht die Willems eens had kond gedaan: De *Taal is gansch het volk!* en die Gezelle zou synthetiseeren in zijn volheid ‘*Wees Vlaming dien God Vlaming schiep!*’ En toen begon ik het te gissen.

En wanneer, gedurende den laatsten trimester van dit jaar, de ‘Beroeste’, student uit Rhetorica (hoogste latijnsche klas) de brochure liet rondgaan ‘*Onze Vlaamsche nationaliteit*’ door een onbekend auteur samengesteld, die onder de bank van hand tot hand overging, en achter onzen stapel woordenboeken in 't geniep gelezen en herlezen werd, toen wist ik niet alleen, dat ik het beeld van mijn volk ‘zóo diep in mij droeg, dat het onuitroeibaar één was in mijn hart, met mijn oogen en met den adem van mijn longen, met al de weefsels en de bloedvaten van mijn lichaam, met de structuur van mijn geest’, maar dat ik het altijd geweten had, en slechts één jaar vergeten in het Institut St. Joseph! Dat ik het reeds geweten had als kind, van den tijd af toen moeder zich door ons Consciences werken liet voorlezen, terwijl ze ons goed verstelde, en dat we naderhand in den tuin met de kameraden den

Groeninger slag sloegen, met Breidel en De Coninck en Robrecht van Bethune; en in de ‘Gloriette’ met de Kerels van Vlaanderen de St. Donaasvesting verdedigden, en... in oerwoudgevechten tusschen de rhododendron- en heesterboschjes, de indische belagers van Batavia aan het hoofd van Nederlandsche troepen neerhakten! Grootnederlanders in den dop.

En toen het jaar daarop de student-dichter A m e d e e v a n D o r p e op den omslag van een mijner schrijfboeken zijn ‘opwekking tot den Vlaamschen strijdgenoot’ schreef en zijn slotstrophe dichtte:

> Strijden eeuwig,
> Strijden leeuwig!
> Strijden, makker, 't is ons lot.
> Strijd 't verleden:
> Strijd het heden;
> Strijd de toekomst; rust bij God

dan wist ik het ook voor alle toekomst. En ik besefte bovendien, dat die kennis alléén niet volstond; dat gevoelsovertuiging alleen maar ras vervloeiende opwellingen van geestdrift doet opborrelen, en geen grondslag legt, waarop men het onwankelbare, nooit te schokken gebouw eener plicht voor het leven kan opbouwen; dat het losse zand des gevoels moest verstevigd worden door de heipalen en het gewapend beton der verstandsovertuiging; het geloof gesterkt moest worden door de studie! Die plicht voor het leven is me van dít oogenblik duidelijk geweest: hart en brein, gevoel en verstand hebben er mij de strakke richtlijnen van voorgeschreven: geestdriftigen en verstandelijken strijd voor de levensvoorwaarden van mijn volk, van het volk van mijn land, van Vlaanderen. En aan dien plicht, meen ik, heb ik tot op het oogenblik nooit, geen enkel oogenblik versaagd. Geen grooter volk, geen rijker beschaving heeft me een enkel oogenblik verlokt. Doch 50 jaar lang heb ik gestaan op de voorposten in den *strijd voor het benoud en de veiligstelling onzer Vlaamsche cultuur en taal,* eerst in de Vlaamsche *studentenbeweging* als voorman der beweging in het klein seminarie, vervolgens als stichter en vijfjarig leider van den *Kath. Vlaamschen jongstudentenbond van Oostvlaanderen* en te Leuven als schrijver van het aloude Taal- en Letterlievend

Genootschap '*Met Tijd en Vlijt*', als actief medelid van den '*Vlaamschen sprekersbond*', van het historisch litterair Colloquium '*Buter*', van prof. Alberdingk Thijm, als medeopsteller van het studentenblad '*Ons Levens*', als lid en bestuurslid van de *Oostvlaamsche gouwgilde,* als lid van de strijdende Vlaamsche propagandaclub '*De Kerlinga*', als medestichter en prefekt der *St. Thomascongregatie*.

Later in het *werkelijke leven* als medestichter en langjarige voorzitter van den *Katholieken Oostvlaamschen oud-hoog-studentenbond van Oostvlaanderen;* als voorzitter van den Gentschen tak van het *Algemeen Nederlandsch Verbond;* als medestichter en lid van het bestuur van het *Vlaamsch Secretariaat,* leidend organisme voor den extra parlementairen en parlementairen strijd van den Katholieken vleugel der Vlaamsche Beweging; als lid van de door M a x R o o s e s geleide *2e Commissie voor de Vervlaamsching der Gentsche Hoogeschool,* waarin het mij geslaagd is de wetsontwerpen van prof. F r e d e r i c k, en van volksvertegenwoordiger Mr. L. F r a n k, den lateren minister en staatsminister en directeur der Nationale Bank van België, van de baan te helpen en mijn wetsontwerp met bijna algemeene goedkeuring bij stemming er door te krijgen, wetsontwerp, dat dan door de drie 'kraaiende hanen' *Anseele-Frank-van Cauwelaert* onderteekend als wetsvoorstel ter Kamer is neergelegd geworden. De propaganda ervoor heb ik samen met H i p p o l i e t M e e r t gedurende jaren geleid en in meetingtochten iederen Zondagmorgend en Zondagnoen gevoerd.

En - schrik niet, waarde heer P. v a n d e r M e e r d e W a l c h e r e n - ook als organisator, als professor der oogheelkunde, en als latere rector der *Eerste Vlaamsche Hoogeschool* onder de Bezetting.

Deze werkdadigheid op het gebied van den actieven cultureel-politieken strijd der Vlaamsche Beweging, die we later, onder het besef der noodzakelijkheid eener breeder uitgebouwde doelstelling de *Vlaamsch nationale beweging* zijn gaan noemen, greep plaats terwijl tevens de zware last eener drukke oogheelkundige practijk en, als geneesheer-directeur, de leiding van het *Oogheelkundig gesticht* van Gent, wiens clienteel de beide gouwen Oost- en West-Vlaanderen, Zeeuwsch- en Fransch-Vlaanderen bestreek, op mijn

schouders rustten. Dit was mijn aandeel aan de gezondheidskundige verzorging van mijn volk.

Toch kon ik ook als bestendig actief medewerker aan de *Vlaamsche geneeskundige Congressen,* als verzorger der *medische uitgaven der Vlaamsche congressen (naast Dr. De Bruycker);* als medestichter der *Vlaamsche refereeravonden* (prof. Frans Daels); als medestichter en hoofdopsteller van het eerste *Vlaamsch tijdschrift voor ziekenverpleging* (met Dr. Frans Meeus, en de broeders van Liefde), als stichter en leider van de tweede *Vlaamsche school voor ziekenverpleging,* een - zij het dan ook zeer bescheiden - aandeel leveren aan de ontwikkeling der wetenschap in Vlaanderen. En ook tot de zedelijke belangen van mijn volk heb ik mijne bijdrage geleverd als medestichter en lid van den *Antimalthusianistenbond,* dien ik echter verlaten heb omdat ik me ergerde aan de uitspraak van Mgr. Mercier op een der eerste algemeene vergaderingen: 'que la guerre est l'émonctoire naturel de la surpopulation'[1)] (wellicht een vóórklank voor het naderende oorlogsalarm!) en dat dus Malthus vrees voor overbevolking der aarde ongegrond was.

Ik moet me dan ook in mijn 63e jaar niet er op bezinnen of ik *'het wist of niet dat ik het beeld van mijn volk* (mijn land) *zoo diep in mij draag, dat het onuitroeibaar één is met mijn hart... en met de structuur van mijn geest.*'

Het bovengaand exposé moge den lezer als een Cicero pro domo, een uitbazuinen van eigen lof toeschijnen; een brutale schending der bescheidenheid en der christelijke nederigheid. Edoch, al beken ik, dat dit alles de trots is van mijn leven, en ik dààrom, niettegenstaande de vele ontgoochelingen, misrekeningen en wellicht ook de vele tekortkomingen, toch mijn leven niet als nut- en vruchteloos betracht, niet uit ijdelheid heb ik dit voor den lezer blootgelegd, maar opdat hij begrijpen zou, dat ik, óm dit verleden, het recht heb te meenen beter dan Pieter van der Meer de Walcheren en prof. dr. J.A. Veraart bij machte te zijn aan te voelen voor eerst, en te weten vervolgens, welke de nooden van ons volk zijn, en langs welken weg wij er de oplossing voor te zoeken hebben. En dan zie ik den nood, den allergrootsten nood van mijn volk in de bedreiging zijner eigene cultuur, en in de bedreiging

1) = 'dat de oorlog de natuurlijke afvloeiing der overbevolking is.'

zijner eigene taal, die er de tolk en de hoedster van is. Eigen taal en eigen cultuur, zonder de welke een volk ophoudt een volk te zijn.

Mij goed, zoo de lyrische ontboezeming van vaderlandsliefde van P i e t e r v a n d e r M e e r d e W a l c h e r e n culmineert in het volop materialistische zinnetje: '*We zijn verzadigd. Waarom laat men ons niet rustig onze zaakjes doen?*'[1)]

Ieder bemint 'à sa façon'! als ik een bekend gevleugeld woord toepasselijk wijzigen mag; doch het beeld van mijn land dat *ik* diep in mij draag, dat onuitroeibaar één is met mijn hart is het beeld zijner *cultuurwaarden,* die het bestaansrecht en den bestaansplicht van mijn volk waarborgen en zijn bestaansmogelijkheden verzekeren voor de toekomst, het weze rijk, het weze arm! Mijn liefde gaat uit naar de geestelijke waarden, die het van alle andere volken differentieeren zullen, al leve het in de diepste ellende; niet naar de *materieele,* die, in alle welvaart en weelde, het niet verder brengen kunnen dan tot een universeel nivelleeringsproces der heele wereld.

Vijftig jaar deelname op de voorposten aan de politico-cultureelen strijd voor de handhaving en bevordering van den eigen Vlaamschen landaard en de eigen Vlaamsche taalrechten, beteekent het meemaken van de helft van den honderdjarigen duur der Vlaamsche beweging! Dit stelt me in staat en geeft me het recht er een andere meening op na te houden dan Prof. V e r a a r t, die van uit zijn kampstille studeervertrek '*moeilijk zijn vreugde kan uitdrukken, die de nieuwe richtlijnen, door zoo vooraanstaande Belgen getrokken, hem bij het bestudeer en hebben geschonken*'[2)]; een andere meening nopens de doelstellingen, de resultaten en de werkmethoden dezer honderdjarige krachtsinspanning. Dit legt mij den plicht op niet blindelings aan eigen ervaring en studie, en aan de ook door andere gemaakte ervaring en gevolgtrekkingen achteloos voorbij te gaan. Ook hierbij sta ik in goed gezelschap.[3)]

Een andere meening ook over '*de nieuwe richtlijnen*', welke niets anders beduiden dan een terugvallen in de strijdmethoden der Vlaamsche beweging van voor den oorlog, en die we zelf, in haar rangen staande, hebben toegepast, maar waarvan de betrekkelijke

1) Roeping nr. 7, April 1939 (blz. 403-404).
2) Roeping nr. 7, April 1939, blz. 409.
3) Zie het artikel: Lange beschouwing enz.

onmacht en onvruchtbaarheid in die volle eeuw van strijd ons ten duidelijkste gebleken is. Tachtig jaar van strijd hadden wel op enkele gebieden, gerecht, bestuur, onderwijs, eenige principieele overwinningen geboekt, aan welke echter, door saboteeringen van allen aard en van alle zijden, practisch iedere ingrijpende kracht werd ontnomen, maar zij hadden niet kunnen beletten, dat, in de voor ons volksleven vitale knooppunten der cultureele bedrijvigheid (hoofdzakelijk Brussel en de groote Vlaamsche hoofdsteden Antwerpen, Gent, Brugge, mitsgaders het nieuwe Limburgsche mijngebied) de verfransching van het openbaar leven steeds sterker zich uitbreidde om meer en meer over de kleinere steden en dorpen uit te stralen.

Zoo wás de toestand tot aan den wereldoorlog: verlies aan de eene zijde wat men aan winst aan de andere zijde had geboekt! Niets demonstreert dit duidelijker dan het feit, dat in haar levenstijd mijn eigen grootmoeder, die tot de notabelen van mijn geboortedorp behoorde, er een *Cahier contenant la traduction de mes lettres que je fais pour entretenir mon français,* op nahield, daar zij geen nood voelde aan, noch gelegenheid vond tot Fransche briefwisseling, terwijl nog onmiddellijk vóór den oorlog alle meisjes en vrouwen der hoogere middelbare burgerij hare correspondentie, ook de onbeduidendste met vriendinnetjes en kennisjes, in 't Fransch voerden, en de mannelijke leden van denzelfden stand van dat euvel voorzeker niet voor de volle honderd ten honderd vrij te pleiten waren. De *wezenlijke* ‘nieuwe Richtlijnen’ door de activistische Beweging (ten ontijde, als het u lust deze gebeurtenis aldus te apprecieeren) vooruitgezet, en het overnemen van haar programma eerst door de *Frontbeweging* en later door de zgn. *Vlaamsche nationale beweging* hebben hierin verandering gebracht. Niemand minder dan v a n C a u w e l a e r t zelf getuigt in dien zin, wanneer hij, in zijn voordracht te St. Nikolaas[1)] ‘*met waardeering... den opwek-kenden invloed die van de separatistische dreigingen is uitgegaan*....’ erkent.

De ervaring in menschenkennis en in beoordeeling van de kracht der persoonlijke factoren op ieders overtuiging en ontwikkeling en houding in den strijd, opgedaan gedurende deze vijftig jaren verplichten mij eveneens er een andere meening op na te

1) Nieuwe Richtlijnen, blz. 53.

houden nopens de '*zoo vooraanstaande Belgen*', waarvoor Prof. Veraart zoo geestdriftig den loftrompet opsteekt, omdat ze '*woord voor woord de zienswijze onderschreven, die hij acht jaar te voren had ontwikkeld*.'[1)]

Of de *oeconomische toenadering* tusschen België en Nederland voor beide contractanten de voordeden in de huidige conjunctuur, zou opleveren, die men ervan verwacht, en in 't bijzonder of ze voor ons, Vlamingen, de redding zou brengen in onzen nood - ook in economisch opzicht - kan ik niet beoordeelen: ik ben onbevoegd. Ik wil toegeven, dat het mogelijk is en daarom wellicht wenschelijk. Mij wil het echter toeschijnen, dat de kleine landen, Nederland zoowel als België, platgedrukt worden tusschen het bestaande Engelsche Ottawa-blok en het in vorming zijnde centraal-Europeesche blok, en dat zij verder gehinderd worden door de autarkische mogelijkheden van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, en de door den lagen levensstandaard gevestigde concurrentiemogelijkheden van Japan; en dat wij beiden, de eene vóór, de andere na, naar gelang onze rijkdomsreserven, geld en grondstoffen van moederland en koloniën, zullen gedwongen worden, uit eigen aandrang, om opname te verzoeken in het eene of in het andere blok. En God geve, dat we dan niet op het verkeerde paard wedden. Sympathieënpolitiek is niet altijd eensluidend met Interessenpolitiek.

Doch ik wil het beste verwachten van deze gewenschte toenadering. Ik herinner me echter, en dat wettigt mijn scepsis ook ten deze, de pogingen, waartoe de Vlaamschgezinden destijds het initiatief hadden genomen, die onder het Ministerie Beernaert in 't werk werden gesteld. De Wallonisant Hennebicq kreeg hierbij de leiding van Belgische zijde. Zij hielden zoo weinig met onze Vlaamsche belangen rekening, dat de Vlaamsche openbare opinie het afbreken der onderhandelingen heeft veroorzaakt. Toen was Nederland bijna uitsluitend een agraarstaat, België een overwegend industrieland: toen konden we elkander aanvullen. Is dit nu nog het geval? Zoo niet, welke zal bij dit oeconomisch verbond de winnende, welke de verliezende partij zijn? Waar de geldelijke voordeelen niet in dezelfde staats- en privé-schatkisten vloeien, is deze vraag van belang. Noch de staatslui Graaf de Lichter-

1) Roeping nr. 7, April 1939. blz. 409.

velde en van Cauwelaert, noch de ‘bewonderenswaardige technicus’ Ir. T. Herbert leggen mij de gegevens voor, die een kijk zouden veroorloven in de oplossingsmogelijkheden dezer vragen. En Prof. Veraart doet dit al evenmin. Of moeten we het ‘oeconomisch program’ alleen beschouwen in functie van een ‘concreet militair program’?

Wat er van zij, nieuw is deze ‘oeconomische richtlijn’ ook allerminst. En dat de verwaarloozing onzer cultureele belangen steeds gepaard is gegaan met een verregaande economische verwaarloozing zal ook aan Prof. Veraart wel duidelijk blijken, indien hij, al was het maar een oppervlakkige, studie wil maken van het Belgisch statistisch materiaal, en indien hij kennis wil nemen der herhaalde protesten, niet alleen der Vlaamschnationale dag- en weekbladen, maar zelfs der katholieke ‘loyale’ Vlaamsche pers- en fractie-uitingen.

Over deze *militaire toenadering* wil ik echter niet spreken: iedere poging tot beoordeeling der internationale en der nationale toestanden en der mogelijkheden en noodzakelijkheden van een Belgisch-Nederlandsch militair verbond zouden me betrekken in politieke besprekingen van dewelke ik me als gastvrijheid genietende vreemdeling in Rijksnederland wil onthouden, zelfs wanneer het ons niet wettelijk ontzegd ware. Indien de Nederlandsche ‘neutraliteit’ en de ‘Belgische zelfstandigheidspolitiek’, gelijkluidend en gelijkwaardig van inhoud en doelstelling zijn, zou ik dit plan kunnen toejuichen.

Indien ik, ook door betere kennis van verleden en heden, daaromtrent meer scepticisme zou koesteren dan Prof. Veraart en Pieter van der Meer de Walcheren, zou ik niet nalaten *mijn* engere volks- en strijdgenooten te waarschuwen. Ik volg aandachtig de uitingen daaromtrent in de Vlaamschgezinde pers, en constateer, dit mag ik toch zeggen zonder aan politiek te doen, een niet ongewettigd wantrouwen. Of ik het deel hoeft voorloopig niemand te weten.

De Vlaamsch nationale beweging, en haar logisch corollarium de Groot-Nederlandsche, is geen eendags vlieg; geen vleug van voorbijschietende begeestering zonder werkelijkheidszin; geen bevlieging van een droomachtige phantasterij: uit de ervaringen

van het verleden gegroeid, staat ze met beide voeten in het heden, en wil en moet met de werkelijkheid ervan rekening houden, doch zij richt haar oogen op de toekomst, de nabije en de verre, de gewenschte en verhoopte, de ideale! Zij kent de baan, die zij volgen wil, en het doel dat ze zich gesteld heeft. Zij houdt rekening met de moeilijkheden van elken dag, maar ook met de mogelijkheden van elken morgen, en wil zich richten naar beiden. En al weet ze, dat door binnen- en buitenlandsche gebeurtenissen, en de opeenvolgende oorlogspanieken, de wind niet in haar zeilen blaast, zij heeft in de laatste verkiezingen schitterend bewezen, dat, alle ongunstige conjunctuur ten spijt, de niet onaanzienlijke vaste kern harer gevolgschap onwrikbaar en onverwrikbaar heeft stand gehouden en ze zal zich niet laten verleiden om tot de oude wegen zich om te keeren, noch door de lokstem der valsche 'nieuwe richtlijnen', noch door den voorzeker met genegen bedoelingen, opgestoken waarschuwenden vinger van Prof. Veraart en Jhr. Pieter van der Meer de Walcheren in het tijdschrift '*Roeping*' van onzen Grootnederlandschen vriend Gerard Knuvelder.

Zij zal haar *Roeping getrouw* blijven!

8. V 1939.

P.S. De lezer houde bij het lezen van dit opstel rekening met het feit dat ons, toen het opstel geschreven werd, als vreemdelingen, alle politieke uitingen verboden waren: dit verklaart menige kleurlooze uitdrukking mijner gedachten en overtuiging.

Hij houde er tevens rekening mede, dat menige gedachte intusschen door de recente gebeurtenissen achterhaald is.

Verzen door Wies Moens.

Lied voor het heden

Zie onze levens: door elkaar gesmeten
als dobbelsteenen op een herbergdisch;
niet als bouwsteenen schoon aaneengevoegd
tot een blinkende orde, een dom waarin het licht
door hooge ramen valt, alsof Gods aangezicht
daarbinnen 't grootsche werk bestraalde.

En alle schuld aan ons! Want wij vergaten
der eenheid oud, onwankelbaar gebod;
dat licht en donker moete' elkander dragen,
het groote 't kleine, rijkdom het gemis
opheffen moet, wijl rijk slechts is
wat armoe weg komt nemen.
Wij hebbe' onszelf gezocht. Elk zocht zichzelf
en niemand het geheel. Een wildernis ontstond,
waarin elk wild en jager is ineenen!

De roep gaat uit tot ieder volk op aard:
Hervind het wonder van den klaren bouw!
Hervind het in den boom, dien God laat groeien
met wortlen, diep verscholen in den grond,
met kloeken stam en vele, ranke twijgen,
met blaadren in den wind èn bloem èn vrucht.

Er is een luistren onder 't wijd gelucht'.
Er is een zoeke' en tasten naar elkander
gelijk van blinden in een storremvlaag.
En wat zichzelf verried en ging uiteen
als klein' rivieren, kracht van 't eigen bloed,
wil tot één stroom thans vloeien weer ineen.

Dit is 't begin. - Dat nog een heil geboren
kan worden uit den nood en blindheids val,
o mensch, staat niet voor u alléén geschreven,
maar voor ons allen saam, die heeten: VOLK
en hebben zin en wet van ons verbond verloren.

Gelijkenis

Als het ging om een boom
waarvan de kop was verdord, -
zoo nam ik de zaag ter hand
en ik verwijderde de dorre spil,
met natte klei overstreek ik de wonde.
Stijgen
zou het sap in de gezonde twijgen,
en volle zomerbloei
liet niets meer merken
van het schendende werk met de zaag.

Als het ging om een wagen
die half verzakt was in de modder, -
zoo riep ik de boeren, mijn buren, bijeen
en allen tezamen
zouden wij heffen, rukken en sleuren,
tot de wagen weer loskwam
en niet langer te vergeefs
de voerman met vloek en zweepgeknal
zijn paard hoefde aan te hitsen.

Maar het is niet te doen
om een dorre spil,
noch om een scheefgezakten wagen.
Het is te doen om een volk,
dat langzaam op eigen grond ten onder gaat.
En hier helpt geen meesteren met zaag en klei,
helpt niet de vereenigde kracht
en de goede wil van een buurtschap.
Hier helpt alleen, dat door dit héële volk
een schok vaart, als trok door zijn ziel
Gods engel zelf met de roepende bazuin;
of dat één man aanvaardt uit de hand des engels
standerd en zwaard, die allen erkennen
als de gewisse teekenen
van opgang ten leven uit den grauwen dood.

Noodzakelijk Dietschland door Dr. Edg. Muylle

De Rijksnederlander, die de Vlaamsche Beweging volgt, zal zich meer dan eens afgevraagd hebben: Waarom staan de Vlamingen niet in massa op? Hoe kunnen ze die Belgische terging blijven verdragen?

Daar werd meer dan eens op geantwoord en meestal als volgt:

De Vlamingen hebben eeuwen onder vreemde heerschappij geleefd. Toen bij de andere Europeesche volkeren, rond het einde van de 18e eeuw en in 't begin der 19e, het Nationaal gevoel ontwaakte, zooals we 't nu in zijn volle kracht kennen, waren de Vlamingen ingelijfd bij de Fransche Natie en was er bij hen geen spraak van een Nederlandsch Kultuurleven. De Nederlandsche periode van 1815 tot '30 is te kort geweest om het gansche Volk wakker te schudden en daarop is gevolgd die Belgische, aanhoudende, stelselmatige en duizendvormige poging tot wurging waaraan de Vlamingen nu toch - achteraf gezien mogen we wel zeggen op wonderbare wijze en tegen alle verwachtingen van de machthebbers in - op het punt staan te ontsnappen.

Wie zou meenen dat op het huidige oogenblik, na de ervaringen tijdens en na den oorlog opgedaan, de Vlamingen wel in grooteren getale en beslister het ontbindingsproces van hun zeer zieken, maar nog immer gevaarlijken en nijdigen vijand zouden mogen verhaasten, kan hierover eens nadenken:

1°. de Franskiljons, de zeer machtige kaste nog altijd, beschikkende over invloed en geld, bezettende tal van belangrijke staatsposten, bekeeren zich slechts zeer langzaam en schoorvoetend. En

dan nog maar - wanneer de bekeering oprecht is - tot een gematigde Vlaamschgezindheid.

We moeten bekennen, dat het voor die menschen, wien het doorgaans aan niets ontbreekt, voor menschen die steeds Fransche en Franschgezinde bladen lezen, waarin de uitbuiting van Vlaanderen behendig gekamoufleerd wordt of doodgezwegen, dat het voor zulke menschen niet altijd gemakkelijk is de w a a r h e i d te zien en nog minder gemakkelijk de waarheid te belijden eens dat zij ze gezien hebben. Er is daar een psychologisch proces mee gemoeid, dat eenieder gemakkelijk begrijpt: Voor de meesten beteekent het ontdekken van de waarheid het begin van een vervelende onrust. Zij voelen dat indien de onderdrukking een feit is, indien inderdaad hun volk onwaardig behandeld wordt, zij tot plicht hebben hun stem te verheffen, hun rust op te offeren, in botsing te komen met vrienden of familieleden.

Vandaar dat de meeste menschen uit de verfranschte gegoede kringen zich, om zoo te zeggen, bij voorbaat, pantseren tegen het binnendringen van de waarheid. Opzettelijk en stelselmatig weren ze alle lezing die den blinddoek zou kunnen doen vallen. Opzettelijk zoeken ze zulk een gezelschap waar ‘de Vlaamsche kwestie’ met een licht hart en met spot, zooniet met gemaakte verontwaardiging, van de baan geschoven wordt.

2°. Voor het mindere volk, dat niet ‘denkt’, dat zijn hoofd en zijn handen vol heeft met het veroveren van den dagelijkschen boterham, zijn daar de partijbladen die de onderdrukking kamoufleeren of doodzwijgen. De partijleiders hebben er, tot nog toe, alle belang bij dat er over Vlaanderen gezwegen wordt.

En voor iedereen is daar de verontschuldiging dat hetgeen men altijd gezien en geweten heeft, hetgeen waarmee men om zoo te zeggen opgegroeid en vergroeid is, vanzelfsprekend, natuurlijk, dus goed en in orde is gaan lijken.

3°. Wat de Vlaamsch-Nationalen betreft, zij doen wat zij kunen. Zij strijden in zeer ongunstige omstandigheden. Zij zijn nog de minderheid, beschikken over weinig invloed - over weinig officieelen invloed ten minste. Velen hangen nog gedeeltelijk af van den Staat, moeten voorzichtig zijn. Voor heel Vlaanderen hebben ze maar één dagblad. De Rijksnederlander, die vindt dat het tempo der opstanding te langzaam is, bedenke dat er

wellicht geen Vlaming zijn Vlaamsch-Nationaal Ideaal heeft beleden zonder daarvoor op de een of de andere manier -, soms op een zeer smartelijke - geboet te hebben.

De Vlaamsch-Nationalen winnen veld. Zij moeten er winnen, het kan niet anders; ze hebben voor hen en met hen de natuur, het leven, de waarachtigheid van het gevoel. Er gebeurt hier in de diepte een ongeziene maar kolossale verschuiving. Doch de ommekeer kan geen plotse zijn. Het ware misschien ook niet goed.

* * *

Dat zijn algemeenheden, die wij op alle verdrukte volkeren kunnen toepassen. Bij ons is er nog iets anders, een kleinigheid oogenschijnlijk, *een naam maar;* doch een kleinigheid die sterk heeft meegeholpen om voor de oogen van het Volk den staat van de eigen slavernij te bemantelen. Als faktor van bedwelming werd het niet genoeg door de Vlamingen erkend en aangeklaagd, alhoewel het onzes inziens in den loop der 109 jaren van het bestaan van den Belgischen Staat voortdurend en zeer behendig, niet altijd bewust, wie geven het toe, door onze verdrukkers werd gebruikt.

We zegden: *een naam maar*. Ziehier.

Moesten de Fransche en Franschgezinde Waalsche omwentelaars en overwinnaars van 1830 in hun overmoed aan den nieuwgeboren staat den naam gegeven hebben van: '*Royaume Wallon*' in plaats van '*Royaume de Belgique*', het is zeer waarschijnlijk of liever heel zeker, dat de Vlamingen veel sneller en in veel grooter aantal zich van hun staat van ondergeschiktheid zouden bewust geworden zijn dan nu het geval is geweest. *De vernedering zou in den naam zelf reeds gelegen hebben*. Zeer spoedig zou er een algemeen verzet losgekomen zijn, niet alleen tegen den naam, maar tegen de toestanden die den naam wettigden.

De Vlamingen, zelfs de verfranschte, tegenover zooveel driestheid, zouden gezegd hebben: Wij zijn geen Walen: wij willen in geen Waalsch Rijk leven.

Wij zijn geen Walen: wij willen niet dienen in een Waalsch leger onder Waalsche officieren, onder Fransch kommando. Wij zijn geen Walen: wij willen geen Waalsche bezetting der administratie in ons land. Wij zijn Vlamingen en willen uit den greep van den Waalschen overwinnaar. Met andere woorden de onge-

looflijke overheersching van de naar het getal mindere Walen over de Vlamingen, zou de groote massa dadelijk opgevallen zijn en zou zelfs den Franschsprekenden Vlamingen te zwaar zijn gevallen.

Nu nog doet dit namenbedrog dienst. Wanneer de Vlaming iets eischt, zich kwaad maakt of dreigt, dan hoort hij zijn overheid zeggen: dat hij ook Belg is; dat hij eerst Belg is; dat hij samen met zijn broeder, den Waal, in eendracht een prachtig land bewoont.

Het bedrog is grof; doch bij argelooze lieden pakt de redeneering nog altijd.

* * *

Merkwaardigerwijze heeft België met dat namenbedrog wel een verdooving kunnen teweeg brengen bij de Vlamingen, doch nimmer een Belgisch Nationaal gevoel kunnen aankweeken. Het is reeds tot vervelens toe gezegd: De onzelfstandigheid van de opeenvolgende machthebbers, hun georiënteerdheid naar Frankrijk, hun onbegrip, of hun moedwillig negeeren van de tweeledigheid van de bevolking van het koninkrijk, beletten het ontluiken van een Nationaal gevoel. Er zijn veel uitlatingen bekend van omwentelaars die, in 1830 en later, van een onvoorwaardelijke aanhankelijkheid aan Frankrijk getuigen. En niet enkel aanhankelijkheid.

We halen iets aan dat minder bekend is:

In zijn rede te Brussel vóór koning, ministers en Belgische hoogwaardigheidsbeklеders, in Oktober 1936 uitgesproken, vertelde Jozef Muls dat, toen in 1839 de stichting van een Vlaamsche Akademie door mannen als Willems en David gevraagd werd, de regeering zich ertegen verzette omdat, volgens den toenmaligen minister van Buitenlandsche Zaken, Baron de Reiffeberg, het stichten van een Vlaamsche Akademie een onfransche daad zou zijn, woordelijk: '*Ce serait nous éloigner de la France et puisque nous sommes destinés à devenir Français, ce serait folie de donner à nos efforts une autre direction.*'

In hun onderbewustzijn, spijts bedwelming en misleiding, hebben de Vlamingen den Belgischen Staat steeds als iets vijandigs en kwaads aangevoeld. Het is onzes inziens de sterkste veroordeeling van den Belgischen Staat dat hij, na 109 jaar, na dus ongeveer vijf generaties in zijn scholen te hebben kunnen bewerken en

opvoeden - en hoe vatbaar zijn kindergeestjes - hij er tot nog toe niet in geslaagd is, in welke klas van de Vlaamsche Samenleving ook, een bewustzijn van Belgische Nationaliteit te doen ontstaan en ontwikkelen. Niet te verwonderen! Wat in de kiem niet aanwezig is, zal nooit tot bloei komen. Zelfs de machthebbers in België gelooven niet aan een door de onderdanen geliefd Belgisch Vaderland:

Ze zijn zich van de zwakheid der Belgische Idee bewust. Men durft daar klaarblijkelijk niet diep op ingaan. Men voelt dat G. Kurth gelijk had toen hij schreef: '*De Vlaamsche kwestie is de ernstigste van al degene die zich in België stellen. De godsdienstige en de sociale kwesties zelve hebben de lotsbepalende draagkracht niet van de Vlaamsche kwestie voor onze (Belgische) Nationaliteit*.

Voor de godsdienstige en sociale kwesties kan men de meest tegenstrijdige oplossingen uitdenken zonder dat de Belgische Nationaliteit er noodzakelijkerwijze in haar levensuitingen zal onder lijden. Van de oplossing, die aan de Vlaamsche zal gegeven worden, zal het voortbestaan zelf van ons Vaderland afhangen.'

Tien jaar lang, van 1922 tot 1932, werd de kwestie Vlaanderen-België gesteld met in dit land ongekend gezag en ongekende scherpte door het weekblad '*Vlaanderen*'. Het Belgisch ordewoord was: doodzwijgen. Niet polemiseeren met '*Vlaanderen*'.

Te Brussel kende men het blad; men vreesde het. De postmeesters van het Vlaamsche land werden op zekeren dag in een vertrouwelijk rondschrijven verzocht de namen en de adressen van de abonnés op te geven. Bij ons weten is dit voor geen ander blad gebeurd. Helaas! de Vlamingen hebben die profetenstem[1)] niet erkend en '*Vlaanderen*' is gevallen bij gebrek aan belangstelling en steun.

Geloofden de ministers, de bewindvoerders aan een Belgisch Vaderland, hoe zouden ze bijv. toelaten, zooals het in Juni 1936 gebeurde, dat het Nationaal Instituut voor Radio de redevoeringen uitzond - op voorhand ingezien - van de Waalsche leiders bij de herdenking van Waterloo, *waarin openlijk de aanhechting van België bij Frankrijk gewenscht en gevraagd werd?*

1) De hoofdopsteller, de ziel, 'spiritus' van het blad, was E.H. Robrecht de Smet, een uitgeweken, Vlaamsch priester, die te Meerssen woonde.

Want ook de Walen voelen niets voor België. België nemen ze aan en zullen ze aannemen, zoolang het hun de gelegenheid zal geven Vlaanderen te bezetten en uit te buiten, of langs de tweetaligheid om, in te palmen.

De Walen zijn Franschen, voelen Fransch. Tusschen België en Frankrijk zouden ze gebeurlijk geen oogenblik aarzelen. Wanneer - een gekke veronderstelling op dit oogenblik - België in een oorlog tusschen Duitschland en Frankrijk, Duitschlands partij zou kiezen, dan mochten we heel zeker zijn dat geen Waalsch officier tegen Frankrijk zou marcheeren.

Alles aanhalen wat de Waalsche leiders daarover hebben geschreven en gezegd in de jongste twee jaar is niet mogelijk. De Neujean's, de Mahieu's, de Truffaut's spreken duidelijke taal.

Enkel deze aanhaling uit ‘L'Action Wallonne’, (April 1938), het officieel orgaan van de Waalsche separatisten, dat onder de leiding staat van den socialistischen schepen van Luik, Kamerlid Truffaut.

Na enkele verdachtmakingen jegens de militaire en politieke omgeving van Koning Leopold, teekent het blad protest aan tegen het feit dat de jongste legermanoeuvres voor doel hadden weerstand te bieden aan een aanval van het Zuiden, 't is te zeggen van Frankrijk.

‘In Henegouwen, schrijft “L'Action Wallonne”, heerschte een ware paniekstemming, want men vond het ongehoord manoeuvres tegen Frankrijk te laten houden.

Er speelden zich in sommige kazernen epische tooneelen af en de officieren moesten zweren dat het slechts manoeuvres waren, want de manschappen waren bereid te weigeren tegen de Franschen op te rukken.

Onnoodig te zeggen dat indien onze regeerders zoo dwaas moesten zijn van het theoretisch plan naar de practische uitvoering over te gaan, *wij aan onze Waalsche soldaten zouden aanraden op te trekken en, naar het voorbeeld der Tsjechen gedurende den grooten oorlog, met muziek aan 't hoofd naar de Fransche lijnen over te loopen*.

Want, wij zeggen het klaar en duidelijk, nooit zullen wij tegen Frankrijk oprukken. Nooit!’

Zooiets mogen schrijven zonder lastig gevallen te worden, 't zij

door het Parket, 't zij door Ministers of Volksvertegenwoordigers in 't Parlement, is slechts mogelijk in een ‘Royaume Wallon’!

* * *

Hoeveel sneller daartegenover zou zich bij de Vlamingen in een Rijk der hereenigde Dietsche Nederlanden een Nationaal gevoel ontwikkelen. De kinderen op school zouden de grenzen leeren kennen van een natuurlijk vaderland. De aangepredikte vaderlandsliefde zou beantwoorden aan een natuurlijk inzicht. Voor de Vlamingen zeker (hoezeer een stelselmatige antipathie hier ook tegen Nederland werd aangekweekt) - en waarom niet voor de Rijksnederlanders? - zou het nieuwe Rijk wanneer het eens tot stand kwam - wellicht gebeurt dat vroeger dan we vermoeden - duurzaam blijken en onverwoestbaar na één generatie. De sloopende invloed van het Waalsch-Fransch element op al wat nu in Vlaanderen als Dietsche konstruktie tot stand komt, tot op de Vlaamsch-Nationale politiek toe, zou uitgeschakeld zijn of zeer snel afnemen. Het voorbeeld van Maastricht en van de ‘Limbourg cédé’ is daaromtrent buitengewoon overtuigend. Zonder 1839 was Maastricht nu een typisch verfranschte Belgische stad met al de politieke miseries, met al de onzelfstandigheid, onpersoonlijkheid en domme pretentie die de verfransching in onze Vlaamsche steden meesleept.

Met al die antipathie ook tegen Nederland die wij hier kennen. Zoo dicht tegen Luik gelegen! Wellicht waren de verfransching en de dwaze verbelgisching er heden sterker dan te Gent of te Hasselt.

Maastricht is nu integendeel een typisch, lief, bekoorlijk Nederlandsch stadje, waar een warm hart voor Nederland klopt. Eenige jaren geleden nog kwam dat heerlijk tot uiting.

Van de verfransching geen ander spoor meer dan het uithangbord van hier en daar een hotel. Verfranschte en Franschdoende gezinnen kent men er niet.

Het spreekt vanzelf dat wanneer we de Hereeniging maar vernoemen om er op te wijzen hoe moeilijk ze te verwezenlijken zal zijn; wanneer we maar steeds den nadruk leggen op hetgeen

de Vlamingen van de ‘Hollanders’ scheidt; of wanneer we het Dietsche streven - vroeger zeiden we: grootnederlandsch - als ijdel en utopisch blijven bestempelen; het spreekt vanzelf, dat dan de hereenigingsgedachte nooit ingang zal vinden. Op die manier komt de omwenteling in de geesten niet die de omwenteling in feite moet voorafgaan.

De omwenteling in de geesten zou er in Vlaanderen spoedig zijn. De steeds terugkomende Waalsch-Vlaamsche botsingen bereiden het terrein goed voor.

Anderzijds zijn de Vlamingen vatbaar voor grootsche stroomingen, voor grootschen strijd. Ze zijn te ontvlammen wanneer men ze taktvol en met gloed over een herboren Dietschland weet te spreken. Zelfs Federalisten wisten dat en zochten wel eens, rond de jaren 1930-31, op meetingen, in een Grootnederlandsche verklaring het sukses dat achterwege bleef.

Het Federaal Statuut Vos heeft de geestdrift gedood. Begrijpelijk: het was te wel omlijnd, bevatte zooveel artikelen en zooveel paragrafen; het was menschenwerk, dus onvolmaakt, onvolledig, het bezit van enkelen; van de makers.

Het was een bron van twist: wie het aanrandde of beknibbelde, kwetste de makers, hun eigenliefde.

De Vrijheid van ons Volk integendeel, zijn opgang naar zijn Dietsche bestemming, zijn godsgeschenken, nimmer verjaarde natuurrechten, ons aller bezit, daar kan niet om getwist worden. Wij voelen het streven naar het Dietsch ideaal als de voltooiing van ons wezen. Dat streven ‘wortelt in die geheimzinnige diepten waaruit eeuwen vóór onze geboorte, buiten het weten en willen van menschen om, de Dietsche natie is ontstaan.’

Daarmee roert het ook zulke gevoelige snaren aan, en heeft het een zoo zuiverende kracht.

Het hartstochtelijk strijden om voor ons volk de plaats te veroveren in de wereld die het toekomt; het onverwoestbaar verlangen om voor ons zelf, voor onze broeders en zusters, voor onze kinderen en nakinderen een volkspersoonlijkheid te veroveren, zooals de Duitscher er een bezit, de Engelschman, de Franschman, de Nederlander, zullen de Vlamingen, nog te midden in den strijd, louteren en groot maken; zoodat wat adel van gemoed, wat waarachtige kuituur betreft, bij een gebeurlijke hereeniging, zij gerust

nevens de Rijksnederlanders zullen mogen geplaatst worden.

Bewijzen kan ik het niet, doch ik heb het gevoel, dat bij een volledige afscheuring van Wallonië en een hereeniging met Nederland, al was het voorloopig en tot betere kennismaking onder een federatieven vorm, het hier een opborreling van krachten zou zijn, zoo ekonomische als geestelijke. Nu komen onze verdienstelijkste menschen niet eens aan het woord. Van een gezonde, geestdriftige Volkspolitiek is hier geen sprake, kan er nooit sprake zijn zoolang we de Walen als een blok aan ons been zullen hebben.

Zijn er geen te groote verschillen gegroeid tusschen Noord- en Zuid-Nederlanders? Er is geen wezensverschil tusschen een 'Hollander' en een Vlaming. Wie langs de Nederlandsch-Belgische grens wandelt en met de landlieden die hij ontmoet een praatje slaat, zal er niet gemakkelijk kunnen uit afleiden of hij met een Hollandschen Limburger of met Belgischen, met een Hollandschen Brabander of met een Belgischen te doen heeft.

Dieper naar het Zuiden treden verschillen aan den dag: een Limburger van de grens komt reeds anders vóór dan een inwoner van Aarschot of Leuven, doch die verschillen zijn even sterk of even weinig van tel als diegene die we kunnen ontdekken tusschen een Rijksnederlander van het Zuiden en een van het Noorden.

Eerst bezuiden de taalgrens treffen ons wezensverschillen. Hier stooten we op het meest opvallende kenmerk van een vreemde nationaliteit: een taal die we niet meer begrijpen. Hier woont een ander volk. De menschen zijn hier anders geaard. Spijts alle Belgische pogingen is het geheimzinnig maar werkelijk verband dat ergens liggen moet tusschen de taal die een mensch spreekt en zijn karakter; tusschen zijn taal en zijn organische struktuur, zijn voorkomen; tusschen zijn taal en zijn kijk op de wereld en de zaken rondom hem, bij Waal en Vlaming gebleven.

Een treffende typeering van den Dietschen geest ten overstaan van de Zuidersche en van de Engelsch-Amerikaansche wijze van zijn en denken kan men vinden in het Oktobernummer van Dietbrand, jaargang 1938. Als grondtrek voor de Nederlanders wordt aangegeven: *Ernst, nadenken, eerbied voor het wezen der dingen*. Die grondtrek komt sterk uit wanneer men tegenover hem plaatst het rationalisme, het vormelijke, het oppervlakkige, het beweeg-

lijke van den Zuiderling; het utilitarisme, den nuttigheidszin, die het schenden van het schoone en het degelijke niet ontziet, van de Angelsaksers.

De tegenstelling Wallonië (België)-Vlaanderen is uit die wezensverschillen geboren. De omstandigheden, de toestanden hebben de tegenstelling tot onverzoenbaarheid doen uitgroeien.

Ik kom daar nog eens op terug, omdat het zoo waar is en zulk een groot belang heeft:

De Walen zijn Franschen, zij hebben als de Franschen dat zich gemakkelijk tevreden stellen met woorden, dat lichtvaardig oordeelen over anderen, dat zich onbewust bewegen op een ondergrond van een zeer sterk egoïsme. Zooals de Franschen hebben ze een groot zelfvertrouwen, een groot gedacht van zichzelf. Ze zijn behept met den Franschen geest van meestermakerij en opdringerigheid tegenover de Germaansche volkeren, geest die bij hen een zekere jovialiteit, een woord-en-gebarenhoffelijkheid niet zal uitsluiten, zoolang de Germaan in zijn afkeer voor ruzie en kabaal zal laten begaan.[2)]

Er is nu meer dan tegenstelling gekomen.

Er is vijandschap tusschen Waal en Vlaming.

Een latente als ge wilt, een onuitgesprokene, die men liever bedekt houdt. Maar ze is er. En nog meer bij de Walen dan bij ons.

Met een toestand van gelijkheid en evenwicht met de Vlamingen zullen de Walen zich niet tevreden stellen.

Den dag dat het hun niet meer mogelijk zal zijn in Vlaanderen als *heerschende* Walen te leven; den dag dat zij zich bij ons als vreemdelingen zullen aan te passen hebben om na één, ten hoogste twee generaties opgeslorpt te worden; dien dag zullen ze ons den rug toekeeren en aansluiten bij hun Fransch Vaderland.

Iets dat trekt op liefde, achting, of eerbied voor ons, bestaat bij den Waal niet. Dat kan ook niet: slaven zijn steeds verachtelijk in de oogen van de meesters. Voor den Waal, zelfs wanneer wij ze in 't gevlij komen, en Fransch spreken, blijven wij ‘Flamins’, minderwaardige wezens.

2) De Nederlander zal den Franschen geest nu ook al kennen! - Volgens een Zwitsersch schrijver is Zwitserland er een illustratie van. Moest de Germaansche Zwitser even opdringerig, even kitteloorig zijn als de Latijnsche, de geroemde plurinationaliteitenstaat ware reeds lang uiteengevallen.

Wanneer wij ons eigen taal gebruiken en weigeren hen naar den mond te praten, zijn we ‘des tiesses de Flamins’ of ‘sales Flamins’; iets dat geen naam heeft: het uitschot. Een Duitscher? passe encore. Maar een Flamin!

Dat zal veranderen wanneer het meenens zal zijn; wanneer wij voor goed en *volledig* van hen gescheiden zullen leven; wanneer wij het voorbeeld zullen geven van een waardig, tuchtvol en gesloten volk. Dan zal ook voor ons in den Waal eerbied ontstaan. Eer niet.[3)]

* * *

Op het eerste zicht hebben dergelijke beschouwingen niets te maken met reaalpolitiek. En toch is dit niet zoo. Het bestaan van België is zoo broos, zoo kunstmatig dat, vooral in dezen chaotischen tijd, een scherpe en gemotiveerde verklaring bijv. van de Vlaamsch-Nationale Kamergroep, dat hij afwijzend zal staan tegenover elke poging tot Vlaamsch-Waalsche verzoening - ook tegenover een Federatieve - en dat hij buiten het Parlement een anti-Belgische en pro-Dietsche propaganda zal voeren, de kwestie van een inlijving van de Walen bij Frankrijk en van een aansluiting van Vlaanderen bij Nederland voor goed zou stellen. Niet alleen in Vlaanderen, te Brussel en in Wallonië, maar ook in het buitenland.

Onze Volksvertegenwoordigers hoeven daarom verder niet te zwijgen in het Parlement.

De cijfers en de gegevens der begrootingen bieden stof genoeg om de vernedering, de achteruitstelling, de uitbuiting van Vlaanderen te doen uitkomen. Scherpe aanklachten van de Vlaamsch-Nationalistische parlementsleden zijn er in de laatste jaren ten overvloede geweest, doch België bleef een schijn van stevigheid bewaren omdat het gepast en logisch slot: *België is onhoudbaar, Delenda Belgica; Neerlandia Una!,* maar bij uitzondering op de Parlementstribune weerklonk.

Een politiek van opbouw door mededikussieering of door het indienen van wetsvoorstellen moeten de Vlaamsch-Nationalen niet

3) Wie meent dat ik overdrijf, denke maar even aan den bitteren tegenstand, dien elk Vlaamsch wetsvoorstel bij de Walen ontmoet; aan de Waalsche razernij - het woord is niet te sterk - die dadelijk alles overhoop zet, als de Vlamingen een stukje recht eischen. De Nederlander volge maar eens aandachtig de Belgische Kamerdebatten!

beproeven te voeren. Hun voorstellen worden a priori afgewezen; of zoo verminkt dat zij ze zelf niet meer herkennen. Kregen zij er ooit een amendement door?[4)]

De eenige reaalpolitiek voor hen - het is bewezen - is die van de zweep. Hoe verder onze gekozenen zullen gaan, hoe meer zij zullen eischen, des te sneller zal België toegeven. Geen taalwet werd ooit uit liefde of uit een gevoel van rechtvaardigheid geschonken; altijd uit schrik. De toepassing ervan moest Grammens afdwingen met borstel en hamer. Zelfs diegenen die inderdaad een Federatie Wallonië-Vlaanderen als een duurzame oplossing aanzien, doen best te dreigen met volledige afbraak.

Zulke houding van de Volksvertegenwoordigers sluit den positieven arbeid niet uit buiten het Parlement. Integendeel. Men krijgt den indruk, wanneer men aan de gevolgen van zulke politiek op de massa denkt, dat we een geweldigen kultureelen en socialen, ik durf zeggen, ekonomischen opbloei zouden beleven.

De '*Dietsche Gedachte*' stelde eenige jaren geleden voor, dat de Vlamingen departementen zouden oprichten die ongeveer zouden overeenstemmen met de bestaande ministeries en waarin de vraagstukken die de Vlamingen aanbelangen, de overgang naar het Noorden niet uitgesloten, zouden voorbereid en bestudeerd worden. Is '*Arbeidsorde*' reeds niet iets in dien aard? Het Vlaamsch Ekonomisch Verbond? De wetenschappelijke Kongressen? De 'Tijdingen van den Raad van Vlaanderen' door den H. Waternaux met zooveel zorg en geduld samengesteld, geven een gedacht van het werk dat buiten het Parlement kan verricht worden.

Wat het Volk betreft, het werd hooger reeds gezegd, het is voor de hereenigingsgedachte snel te winnen. De Vlaming voelt

4) Geeft een eeuwenlange hartelooze verdrukking ons het recht niet zoo te spreken? De heer Spaak, oud-eerste-minister, riep tot de Waalsche socialisten die hem verweten dat hij te laksch was geweest tegenover Grammens: Maar gij, Walen, zoudt geen drie weken dulden wat de Vlamingen reeds meer dan een eeuw van ons moeten verdragen!
Ook de heer Poncelet, Waalsch Volksvertegenwoordiger, die van zijn Waalsche kollega's moest hooren, dat hij een renegaat was, omdat hij op het punt stond de bestuurstaalwet aan te nemen, riep uit: Gij Walen zoudt geen acht dagen dulden wat de Vlamingen nu reeds 100 jaar moeten uitstaan!
En tijdens de rede van den heer Finné, in de Senaatszitting van 25 Februari l.l. (de heer Finné kloeg het feit aan, dat duizenden Vlaamsche kinderen te Brussel in Fransche klassen werden geplaatst), riep de heer Van Dieren uit: 'Daar maakt men in andere landen revolutie voor.' Hetgeen Senator Deumens beaamde met: 'en voor heel wat minder!'

niets voor België. Iets typisch gebeurde tijdens de jongstleden verkiezingen. In het arrondissement Roeselare-Tielt belegden de Katholieken een groote Volksvergadering. Oud-minister Sap daagde den Vlaamsch-Nationalen kandidaat Tollenaere uit te komen tegenspreken. Tollenaere was er. Wat gebeurt er? De heer Sap geeft een prachtige, degelijke, zoo gezegd konstruktieve rede ten beste. Op het einde richt hij zich tot Tollenaere en vraagt met verontwaardiging in de stem: Welnu, mijnheer Tollenaere, durft gij hier herhalen wat ge bij uw menschen altijd zegt, en wat ge in uw bladen altijd schrijft: '*Dietschland! Leve Dietschland! België moet kapot'?* Het was wel wat grof. Zoo taktloos spreekt of schrijft Tollenaere niet. '*Trekt gij die woorden terug, ja of neen?*'

Tollenaere staat recht en zegt kalm maar beslist: Ik trek niets terug. Ik houd alles staan wat ik vroeger schreef of zei.

We waren slechts drie dagen van de verkiezingen verwijderd. Vrienden van Tollenaere hielden hun hart vast.

Tollenaere haalde 3000 stemmen meer dan in 1936! Na Grammens te Antwerpen boekte zijn arrondissement den sterksten vooruitgang. Ik zal niet zeggen: door *dat feit;* maar in elk geval niettegenstaande dat feit.

De weerslag eener niets ontziende Dietsche propaganda op de Walen is niet te schatten. De Fransche strooming bij hen werd dadelijk sterker en breeder.[5)] De Vlaamsche daadvaardigheid van Grammens maakt ze reeds woedend. Wat zou het dan zijn! Het nieuwe ministerie Pierlot zou geen acht dagen tegen zulke houding der Vlaamsch-Nationale gekozenen bestand zijn. Heel het land stond op stelten. En wat zou Brussel rap toegeven om toch maar de instorting te vermijden! Hoe zou het bewustzijn van onze macht groeien!

* * *

Dat alles is schematisch en eenvoudig voorgesteld. Doch de waarheid is eenvoudig. Men kan van deze zaak zeggen wat men van alle groote levensvragen zeggen kan, wat Pascal van de

5) Het geringe sukses van Priester Mahieu bedriege niemand. De Waalsche partijleiders staan even ver als hij. Men bedenke maar dat Truffaut, in den verkiezingsstrijd, tegenover Mahieu stond. Men herleze Truffaut's uitlating.

Godserkenning zei, namelijk: *dat er licht genoeg is voor degenen die begeeren te zien en duisternis genoeg voor wie de waarheid schuwt*.

Het eigenbelang staat hier meestal het klaar inzicht in den weg; de betrekking, de maatschappelijke stand, de omgeving bepalen te dikwijls onze houding.

De Vlamingen steunen op de natuur, op de ingeving van hun wezen, op hun instinkt zou ik zeggen. De Vlaamsche Beweging is een drang naar ontplooiing, naar voltooiing. België steunt op onnatuur, op verkrachting, beknotting.

Nu komt daarbij dat we in een tijdstip van de geschiedenis beland zijn waarin de volkeren zich zeer bewust worden van hun persoonlijkheid. De verstrooide deelen van een Volk weten waar ze van nature thuis hooren. Waarom? Zal dat zoo blijven? Is dat een eindstadium met vasten onveranderlijken grondslag voor de toekomst? Zal het ekonomische toch weer de natuurlijke grenzen miskennen, verleggen? Maar de ekonomie, het geld zijn sekundaire waarden, passen zich aan, altijd.

Zal het Imperialisme weer alles dooreengooien? Mogelijk; doch de natuurlijke reakties zullen tenslotte sterker blijken dan roof en geweld.

Zullen er uitzonderingen blijven? Zal Zwitserland bestand zijn tegen een nieuwen wereldoorlog? Zal de aantrekkingskracht der groote buren een eeuwenoude traditie breken? Wie zal daar op antwoorden!

Men zegt dat Nederland zelve afkeerig staat tegenover een politiek verband met de Vlamingen. Dat de groote mogendheden, en zeker Engeland en Duitschland, een verdwijnen van België niet wenschen of niet zullen dulden.

Een felle strooming in Vlaanderen kan in Nederland veel veranderen. De Nederlanders zouden eindelijk weten wat we willen en geestdrift is aanstekelijk. In de laatste jaren hebben we plotse ommekeer genoeg gezien in Europa.

De groote mogendheden? Engeland? Duitschland?

Engeland, Duitschland, wie zijn dat?

Menschen toch, vergankelijke wezens in de eerste plaats, morgen vervangen door andere.

Menschen daarbij, leiders, bewindvoerders, wie ze ook zijn

mogen, zijn niet onfeilbaar; weten niet alles; moeten zich laten voorlichten; zijn vatbaar voor invloeden, voor overreding. Hoe kunnen ze van ons iets weten wanneer we blijven zwijgen of onze schoonste verlangens verdoken houden!

Duitschland zou Frankrijk zijn Noord-Oostergrens niet tot Aken willen zien verleggen. Doch hier moeten wij laten hooren: *Frankrijk en België zijn één. Frankrijk ligt nu tot tegen Aken met zijn Belgische troepen (i.e. met zijn hoofdzakelijk VLAAMSCHE troepen)*.

Wie zich inbeeldt, dat België neutraal zal blijven bij een Duitsch-Franschen oorlog, koestert schoone illusies. En de Dietscher die zich inbeeldt dat er ook maar één mogelijkheid bestaat - wat ook vooraf verklaard worde - dat België Duitschlands zijde zal of kan kiezen, koestert er gevaarlijke.

Ik meen dat het de Jouvenel was die schreef: Wilt ge vrede in West-Europa, schenk den Elzas aan Duitschland, Wallonië aan Frankrijk en bouw tusschen de twee een sterken Nederlandschen Staat.

* * *

Wat er ook van zij, België verdwijnt en de Hereeniging komt er, daar is niets meer aan te doen. Deze gedachte houdt niemand meer tegen. De steen is losgeraakt en rolt nu met toenemende snelheid den berg af. Hij zal slechts rusten wanneer hij beneden zal liggen in het dal als duurzaam fundament voor ons begeerde en gedroomde Vaderhuis.

Dietschland, let op uw zaak! Door Dr. Aug. Borms.

Gelegen tusschen drie naijverige Mogendheden, heeft ons Dietsch vaderland steeds aan groot gevaar blootgestaan en door de verbrokkeling van ons erf, waar in de 17de eeuw Lodewijk de XIVde nog den heerlijken Westhoek van wegroofde, werd de weerstand tegen onze vijanden hoe langer hoe moeilijker. Gedurende de Fransche Omwenteling werden we dan ook een gemakkelijke prooi voor de Sanskulotten en wanneer de Europeesche bondgenooten na den val van Napoleon, door het Vredesverdrag van Weenen een dam wilden opwerpen tegen de Fransche veroveringszucht, vereenigden ze weer Noord en Zuid in het Koninkrijk der Nederlanden; doch ze begingen de groote fout het Walenland daar bij te rekenen en zoo de kiem te leggen voor een nieuwe scheiding in 1830. Zonder de Walen was het Dietsche volk van de lage landen aan de zee, op de Fransch-Vlamingen na, in één staatsverband gebleven, wat voor Vlaanderen de redding had beteekend uit zijn diep verval en ons o.a., met onze Noorderbroerders op wier neutraliteit Duitschland toen kon bouwen, aan den wereldoorlog had doen ontsnappen.

Nu hebben de Vlamingen sedert 1830 de Belgische verdrukking gekend en in 1914-'18 al de ellende, die ons volk heeft doorstaan, waarna als belooning voor zijn wrange leed, heviger verfransching dan ooit. Deze uitte zich o.m. in het Fransch-Belgisch militair akkoord, dat op 7 September 1920 te Bonn aan den Rijn werd onderteekend door maarschalk Foch, opperbevelhebber van het Fransche leger, alsmede door generaal Maglinse, chef van den Belgischen-, en generaal Buat, chef van den Franschen Generalen

Staf. Door dat akkoord met zijn geheime bepalingen lag het Vlaamsche volk voorzeker gekoord en gebonden in de macht van Frankrijk; vandaar dan ook dat de Vlaamsch-Nationalisten het den naam gaven van 'bloed-akkoord' en samen met de Vlaamsche Oud-Strijders (V.O.S.) het jarenlang met de uiterste kracht hebben bestreden, tegen de Belgicistische Vlamingen in, waarvan de eenen beweerden, zooals de gewezen minister Mr. De Schrijver, dat het niet bestond, de anderen dat het zeer onschuldig was... tot, na de Vlaamsch-Nationalistische verkiezingszege van 1936, Koning Leopold zelf in zijn ophefmakende radiorede (14-X-'36), de '*zelfstandigheid*' afkondigde van de Belgische buitenlandsche politiek en zoo voor de buitenwereld een einde stelde aan het gewraakte akkoord.

Er klonk toen heel wat verzet tegen die rede in Belgische Franschgezinde middens en in een Waalsch weekblad, uitgegeven door Volksvertegenwoordiger Truffaut, van Luik, verscheen zelfs een spotprent waarin Leopold III voorgesteld werd als een 'Hitlerknecht'.[1)]

Opvallend was, dat wanneer nadien de Koning naar Parijs uitgenoodigd werd om de onthulling bij te wonen van het standbeeld aan de nagedachtenis van zijn vader gewijd, hij in de toespraak te dier gelegenheid gehouden, wel gewag maakte van de nieuwe 'zelfstandigheidspolitiek', maar tevens nadrukkelijk verklaarde, dat in de betrekkingen tusschen beide landen, België en Frankrijk, *niets gewijzigd mas*.

Alles bevestigt zulks: Immers met een echte zelfstandigheidspolitiek zou België zijn verdedigingsstelsel zoo moeten inrichten dat het zich beveiligt zoowel tegen een Franschen inval als tegen een Duitschen. Iedereen weet dat zulks niet geschiedt en het land volkomen open ligt naar 't Zuiden en naar 't Westen. Wel heeft men verleden jaar den schijn willen wekken alsof bij het thema der Belgische legermanoeuvres een aanval uit Frankrijk werd verondersteld. Onmiddellijk is daartegen hevig protest opgegaan in het Walenland en de anti-Vlaamsche burgemeester van Luik, Mr. Neujean, heeft toen zelfs openlijk aangeraden, overal waar de manoeuvreerende legerafdeelingen zouden verschijnen, aan de

1) Dit is de benaming die bij de laatste verkiezingen opgeld deed tegen de Vlaamschgezinde kandidaten.

Waalsche verontwaardiging uiting te geven door de Fransche driekleur uit te hangen. Zulks heeft niet belet dat na de gemeenteverkiezingen van Oktober l.l. diezelfde heer Neujean een der eerste herbenoemde burgemeesters was, wel een bewijs hoe zijn francofiel optreden hem in regeeringskringen in 't geheel niet euvel genomen werd.

Het duidelijkst evenwel heeft men bij de internationale verwikkeling in September van verleden jaar kunnen zien wat de nieuwe koers, dien de zoogenaamde 'zelfstandigheidspolitiek' moest inluiden, beteekende. Het leger werd toen op 'versterkten vredesvoet' gebracht, zoogezegd om aan alle gebeurlijkheden het hoofd te kunnen bieden. Hoe we op dat kritieke oogenblik tegen Frankrijk beschermd waren, blijkt uit een bericht van den Gentschen medewerker J. d. B., dat in de provincie-uitgave van het Vlaamsch-Nationale dagblad '*Volk en Staat*' verscheen den 6den Oktober 1938 en als titel droeg: 'Gent voelde zich niet veilig'. Men vernam daarin dat een 'alleszins betrouwbaar ooggetuige, die over een lengte van ruim 50 km. langs de Fransche grens door de bedreigde gewesten was gereden', 'slechts te Poperingen Belgische verdedigingstroepen had opgemerkt, terwijl eerst 's avonds een paar honderd lanciers per fiets door Kortrijk waren getrokken in de richting der Fransche grens.

Te Waregem trof hij een bezetting aan van 32 man, terwijl het vliegterein van Wevelgem verdedigd werd door een paar honderd man! Van Poperingen tot Risquons-Tout was geen enkel Belgisch soldaat te zien geweest.

Aan den overkant der grens daarentegen stonden op dat oogenblik de Fransche troepen gereed om op het eerste sein de grens over te trekken. Honderden autotransportwagens stonden opgesteld achter de Fransche aanvalstroepen om in een minimum van tijd de Fransche legers naar het hart van Vlaanderen te brengen.'

Tengevolge van dergelijke Fransche troepenconcentratie's tusschen Sedan en het Groot-Hertogdom Luksemburg, zoo lazen we in de Brusselsche Vlaamsch-Belgicistische krant '*De Standaard*' van 7 Oktober 1938, heerschte een ware paniekstemming in Belgisch Luksemburg, vooral doordien zich aanzienlijke hoeveelheden kleurlingen onder de Fransche troepen bevonden. Volgens hetzelfde regeeringsblad vestigden Belgische parlementsleden uit

de provincie Luksemburg de aandacht der regeering te Brussel op dat dreigend gevaar en de Kabinetsraad beraadslaagde er over en besloot een dringende diplomatieke nota te doen sturen naar de Quai d'Orsay. Onmiddellijk werd, steeds volgens dezelfde krant, deze beslissing aan de bevoegde diensten van Buitenlandsche Zaken overgemaakt. Deze lieten aan den Raad weten dat, huns inziens, de nota bij de Parijsche regeering een ongunstigen indruk zou verwekken.... De Kabinetsraad onderzocht de bezwaren, doch handhaafde zijn besluit.

Tijdens de volgende zitting van dien Raad stelde een lid der regeering de vraag, welke antwoord Frankrijk voorbehouden had aan de dringende nota.

De eerste-minister moest bekennen dat de nota door de diensten van Buitenlandsche Zaken *niet verzonden werd*.[1)]

Deze eerste-minister was niemand anders dan de heer Spaak, die toen aan het hoofd stond van buitenlandsche Zaken. Hij had zijn Frankrijkgezinde ambtenaren, welke zich boven de regeering stelden, eenvoudig laten betijen! Als staaltje van 'zelfstandigheid' der Belgische buitenlandsche politiek kon het er nogal mee door!

Waarlijk, voor iemand die weet wat zooal in de hoogste kringen van dit land geschiedt, is die 'zelfstandigheid' eenvoudig-weg een 'lol' en zoo namen de sociaal-demokraten, tot welke partij de toenmalige minister Spaak behoort, ze dan ook op in hun kongres van November j.l. te Brussel, het 57ste der B.W.P. Daar deed zich immers, volgens het uitvoerig verslag dat den 7den November in '*Volk en Staat*' verscheen, volgend typisch incident voor:

De heer Truffaut, volksvertegenwoordiger, beweert, dat in de Septemberdagen en in strijd met wat de regeering bevestigt, een sterke troepenmacht[2)] was opgesteld aan de Zuidgrens.

De juistheid van die bewering wordt heftig betwist door Waalsche afgevaardigden in de zaal.

1) Het is nauwelijks te begrijpen dat ruik ongehoord feit zoo weinig ophef maakte, zelfs bij de Vlaamsch-Nationalistische gekozenen. Dr. Gravez, van Aalst, was de eenige die het aan de kaak stelde, nl. tijdens de bespreking der begrooting van Landsverdediging in den Senaat, den 1en December 1938. En de minister, generaal Denis, wist er niets op te antwoorden.
2) Bedoeld worden Belgische troepen.

De heer T r u f f a u t . - De Burgemeester van Bergen[2] bevestigde mij dat aldaar kanonnen en mitrailleurgeweren waren opgesteld.

Eerste-minister Spaak bevestigt dat er een kanon te Bergen was en een machinegeweer! *(Algemeen gelach.)*

Oud-minister D e M a n . - Er waren er zelfs twee. *(Nieuw gelach.)*

Ja, men zou er goed mee kunnen lachen met die 'Belgische' 'zelfstandigheidspolitiek', ware de toestand niet zoo tragisch.

De Waalsche liberaal de heer Janson, de man die minister van Oorlog was in September 1920 toen het vroegere bloedakkoord tot stand kwam, is nu op dit beslissend oogenblik teruggekeerd in de aktieve politiek, en wanneer hij pas als minister van Buitenlandsche Zaken in de regeering van zijn neef, den heer Spaak, afgetreden was, ging hij den 11en Maart naar Parijs en moet er aan de Franschen volgende verklaring hebben afgelegd:

'Hebt vertrouwen in ons. We zullen de zaken wel zoo schikken, dat België altijd eensgezind en sterk aan uw zijde zal staan.' (Zie '*Indépendance Belge*' van 12 Maart 1939.)[3]

Kan men na dat alles nog betwijfelen dat, alle 'zelfstandigheidspolitiek' ten spijt, België, wanneer de oorlogsgruwel weer losbreekt in Westelijk Europa, aan de zijde van Frankrijk zal staan?

En de pogingen van de laatste maanden wijzen erop dat alles in 't werk wordt gesteld om eveneens Noord-Nederland dan te kunnen meesleuren.

Omdat de Tsjechen hun land door de Sovjetrepubliek en door Frankrijk hebben laten gebruiken als een invalspoort tegen Duitschland, is Tsjechoslowakije overrompeld geworden. Zulks weze ons een les. We zouden dienen volledig en oprecht *zelfstandig* te blijven, willen we in Noord en Zuid eenige kans hebben om aan het onheil, dat Europa bedreigt, te ontsnappen.

Houden we dus hardnekkiger dan ooit vast aan het 'onverduitscht en onverfranscht', de fiere leus der Aktivisten.

Merksem, 24 April 1939, op den verjaardag van den 'Vader des Vaderlands'.

2) Mons, in de provincie Henegouwen.
3) Wij vinden zulks aangehaald in 'Volk en Staat' van 19 Maart 1939.

Verzen door Ferdinand Vercnocke.

Stilte der zee

Ik zal komen langs kimmen van goud
ik zal komen op den paarschen vloed;
groot zal de vrede zijn van mijn gemoed:
mijn voorhoofd is met naderenden nacht bedauwd.

Ik zal komen door mijn droom bewogen,
ik zal komen op mijn hoop gedragen,
de nacht is nakend, 'k wil van nacht gewagen,
en nacht ontwaren in uw haast geloken oogen.

Ik zie U aan en spreek geen enkel woord,
- ziet gij in mijn oogen 't gloeiend goud der kim? -
droomend waak ik als een schuwe schim
aan uwe zijde: hebt gij mij gehoord?

Ik sprak in 't lange zuchten van de verre baren
de donkre woorden die ik niet mocht vinden,
dieper dan smart, woorden van wie minden;
uw antwoord zal de zachte zee bewaren.

Ik zal heengaan als een schim, bij nachte,
ik zal heengaan in den nacht verborgen;
komt er nog dieper nacht, komt er een morgen:
ik zal aan duistere kimmen wakend wachten.

De voorzaten

Zijt gij het die ik hoor, stil door mijn stilte waren,
duistere dooden, die mijn vaadren zijt?
Komt gij met uw oogen door mijn oogen staren,
rustloos uit uw eeuwigheid?

Ik voel gewijde machten door mijn wezen woelen,
ik word oeroud, voortijdlijk groot;
het slapend voorgeslacht ontwaakt in mijn gevoelen:
zij naadren uit den dood.

Zij naadren op de trage wenteling der tijden:
zeevaarders, kustvolk, wild en vrij;
en 'k moet mijn blikken wenden waar hun blikken weiden:
verten der zee, gij roept ook mij....

o Vaadren 'k zie met U haar kimmen zonder stranden,
haar nacht, haar maan in gouden nevelschijn,
ik hoor den avond gloeiend in de baren branden,
der strenge zeeën streng geheim.

Ik ken van eeuwenher, gij zee, uw donker leven,
voortijds zag ik U branden op dit strand:
onrust der vaadren, door ùw trotsch geweld gedreven,
vrije geest van mijn land!

Gij zijt het die ik hoor, stil door mijn stilte waren,
duistere dooden, die mijn vaadren zijt:
uw wil, onrust der zee, is in mijn wil gevaren:
ik ben het heiligdom waar gij verwijlt.

Damme

't Is een zeeschelp die de vloed vergat,
een meeuw ver van de zee gevallen;
als tomben omringen oude wallen
Damme, de doode stad.

Een schoone doode, bij een molen en een vaart,
waar zwarte booten als schaduwen drijven;
zij ligt op golving van zachte weiden:
de doode heeft haar ziel bewaard.

Stok-oude huisjes, het dak als een kaproen,
rijzen gearmd uit verre eeuwen,
de scheeve vensters geeuwen,
de deur is een oud blazoen

't Raadhuis is de stille schrijn
der dorre beenderen van 't verleden;
de Dood bewaakt de oude treden,
Maerlant zoekt eeuwig naar een rijm.

De jonge kerk liet den toren alleen
met trouwe puinen uit het schip gebannen;
hij schouwt, laatste der vrije Mannen,
slank en kranig, onberoerd naar zee.

Waar doolt gij, stervensvrij geslacht,
Tijl en Nele frissche Dietsche droomen?
Wie doet de vloed terug naar Damme stroomen?
De verre zee verzucht, heel zacht.

Gezegend volk

Gezegend volk, met grenzen diep doorsneden,
verstrooid door veeten, door belang misleid,
groot volk, herbouw het puin van uw verleden,
verbreek de grens, die broedervolken scheidt.

Gij zijt in 't branden van den vloed geboren,
- gelukkig 't volk wien zee tot grens beviel:
zijn grens roept aan de kim een grens naar voren;
zijn kindren erven van de zee hun ziel.

Gij hebt, o Zuiden, levenlang gestreden
voor 't veilig Noorden dat Uw bloed vergat;
hou stand: het bolwerk van uw grauw verleden
omsluit uw jeugd als een verborgen schat.

Eens zal uw bloed U tot blazoen verkeeren;
ééns zal bevrijde tot bevrijder gaan;
het Noorden 't Zuiden, 't Zuiden 't Noorden eeren,
één in de omarming van hun grenzen staan.

Ijzerpsalm

(Wordt gezongen op de jaarlijksche bedevaart naar de dooden van den Ijzer.)

't Vaarwel was kort, zij togen vroom ten strijde,
zij waren jong, manhaftig in 't gevecht;
werd recht beloofd, voor recht zou Vlaandren strijden:
zij streden trouw, en vielen zonder recht.

Nu rusten zij in 't eindloos veld begraven,
geliefde jeugd, verloren, ver van huis;
vervolgd, verguisd in hun geschonden graven,
en onder 't puin van hun verbrijzeld kruis.

Het volk gedenkt, 't volk heeft een Kruis gegeven,
een grootsch tehuis, een stouten burcht van steen,
waar liefdevol hun namen staan geschreven,
verheerlijkt volk, in broederschap bijeen.

Blijf Dietsche kruis, voor Dietsche volk een bake,
op 't heiligdom door bloed des volks gewijd:
gij zijt een schans, de dooden staan op wake,
zij strijden voort den onvolvochten strijd.

Dietsch recht[1] door Prof. Dr L.J. Van Apeldoorn (Amsterdam).

Wanneer ik ga spreken over Dietsch recht, dan zal ik dat - gij zult het van mij niet anders verwacht hebben - vooral doen als rechtshistoricus.

Men kan trouwens over Dietsch recht niet spreken in den tegenwoordigen tijd, maar alleen in den verleden en... in den toekomenden tijd.

Wij kunnen den term 'Dietsch recht' gebruiken in tweeërlei zin.

'Dietsch' is afgeleid van 'diet', dat volgens de taalkundigen volk beteekent.

Nemen wij het woord 'Dietsch' in dezen zin, dan is Dietsch recht: volksrecht.

Nemen wij het daarentegen in de thans gangbare beteekenis, dan is Dietsch recht: Nederlandsch recht.

Over beide wil ik iets zeggen.

Allereerst dan over Dietsch recht als volksrecht.

Kunnen wij inderdaad spreken van een volksrecht?

Bestaat er zoo iets?

Volgens F r i e d r i c h K a r l v o n S a v i g n y, den stichter van de historische school in de rechtswetenschap, zeer zeker.

Deze school gaat uit van de gedachte, dat de maatschappij verdeeld is in verschillende volken, welke zich kenmerken door een eigen karakter, een eigen geest.

Die eigenaardige volksgeest zou zich openbaren in de volkstaal,

1) Voordracht gehouden in een der afdeelingen van het Dietsch Studentencongres te Amsterdam op 10 Februari 1939.

in de volkszeden, in de staatkundige organisatie van het volk, en ook... in het volksrecht.

Het volksrecht leeft, volgens S a v i g n y , in den volksgeest, in het volksbewustzijn; het heeft daarin zijn zetel en oorsprong.

Het volksrecht ontspringt aan den volksgeest, niet in dien zin, dat de individueele leden van het volk het recht zouden voortbrengen, want in dat geval zou er niet één en hetzelfde recht voor een volk, zou er dus niet een volksrecht geboren worden.

Maar het ontspringt aan den volksgeest in dezen zin, dat de in alle individuen gemeenschappelijk werkende volksgeest het recht voortbrengt.

Dit geschiedt niet door bewuste redeneering: Das Recht wird nicht gemacht, es ist und wird mit dem Volke.

Het recht groeit onzichtbaar in het aan de zintuigelijke waarneming onttrokken volksbewustzijn.

Het is met het recht evenals met die andere uiting van het volksbewustzijn: de taal. Ook de taal wordt niet willens en wetens gemaakt, maar ontstaat, buiten alle willekeur om, uit den in alle leden van het volk gemeenschappelijk werkenden geest.

Wat hebben wij van deze leer te denken?

Bedoelde zij de formuleering te zijn van een ideaal, beoogde zij de door haar geschetste wijze van rechtsvorming ons voor oogen te stellen als de meest begeerenswaardige, wij zouden haar als zoodanig kunnen aanvaarden.

Maar zij bedoelt iets anders!

Zij wil een wetenschappelijke leer zijn; niet verkondiging van een ideaal dus, doch beschrijving van de werkelijkheid.

Beantwoordt zij ook aan de werkelijkheid?

Er is een tijd geweest, of liever, er zijn tijden geweest, waarvoor deze vraag toestemmend kan worden beantwoord.

Maar dan moeten wij nog al ver teruggaan in de rechtsgeschiedenis.

Bij onze Germaansche voorouders in de eerste eeuwen der Christelijke jaartelling was het recht inderdaad volksrecht.

Er was toen een organische samenhang tusschen het recht en den volksgeest.

Immers ontwikkelde het recht zich toen uitsluitend door volksgewoonte en volksrechtspraak.

Vooral de laatste is hier van groot belang.

De rechtspraak is in alle tijden een zeer belangrijke factor van rechtsvorming geweest; in den Germaanschen tijd, toen wetgeving nog geen rol speelde, was de rechtspraak de belangrijkste factor van rechtsvorming.

Welnu, zooals het volk zijn eigen taal sprak, zoo sprak het toen ook zijn eigen recht, want het Germaansche gerecht was een volksgerecht, en de Germaansche rechtspraak was een volksrechtspraak, waaraan alle volksgenooten verplicht waren deel te nemen.

Zoo vormde het volk zijn eigen recht en bleef het vertrouwd met zijn recht.

In beginsel is dit ook zoo gebleven in den z.g.n. Frankischen tijd.

De Germaansche stammen zijn toen begonnen hun volksrecht ten deele op schrift te stellen.

De wijze, waarop dit bij verschillende Germaansche stammen geschiedde, bewijst reeds, dat het recht nog volksrecht was.

Nemen wij bijv. het belangrijkste van alle beschreven volksrechten, dat der Salische Franken, dus van dien Germaanschen stam, die zijn woonplaats had in de zuidelijke Nederlanden, welke eeuwen lang het middelpunt vormden van het Frankische rijk.

Hun beschreven volksrecht, de lex Salica, is tot stand gekomen, doordat op verschillende terechtzittingen van het volk een aantal daartoe aangewezen volksgenooten wijsdommen gaf over het Salische recht.

Het karakter van het recht als volksrecht openbaarde zich voorts duidelijk hierin, dat het personeele en niet territoriale werking had: het gold alleen voor de leden van den stam.

Ieder leefde naar het recht van zijn stam. Zoo lieten de Germanen hun Romeinsche onderdanen leven naar Romeinsch recht.

Bisschop Agobard van Lyon vertelt omstr. 850, dat het wel gebeurde, dat van vijf personen in één vertrek vereenigd, ieder een eigen recht volgde.

Hierin komt tot uiting de gedachte, dat het recht, evenals de taal, een deel is van iemands persoonlijkheid, en dus iets, dat hij meeneemt, waarheen hij zich ook begeeft.

Onze Germaansche voorouders zouden niets begrepen hebben van een bepaling als art. 9 der ‘Wet houdende algemeene bepalingen der wetgeving van het Koningrijk’:

> Het burgerlijk recht van het Koningrijk is hetzelfde voor vreemdelingen als voor de Nederlanders, zoolang de wet niet bepaaldelijk het tegendeel vaststelt.

Toch valt er reeds in den Frankischen tijd een zekere vervreemding op te merken tusschen volk en recht.

De volksrechten zijn niet geschreven in de volkstaal maar in het Latijn.

En tot in de 13e eeuw is het Latijn de taal gebleven van alle officieele stukken, ook in de lage landen aan de zee.

De volksrechten waren volksrechten naar den inhoud, niet naar den vorm.

De vorm is overgenomen van de Romeinen, en waarschijnlijk zijn het ook Romeinsche ambtenaren van de koninklijke kanselarij geweest, misschien ook wel geestelijken, die dien vorm eraan gegeven hebben.

Het belang van dien vorm moeten wij niet onderschatten: want in de eerste plaats zal het gebruiken van een vreemde taal, van uitheemsche rechtstermen, licht afbreuk doen aan het volkseigen karakter van de daarin vervatte rechtsgedachten.

En voorts is de uitheemsche vorm een factor van gewicht, waar het geldt de toepassing van het volksrecht door de volksrechtspraak.

De rechtspraak was, ook in den Frankischen tijd, in beginsel nog volks rechtspraak.

Maar in werkelijkheid kan het aandeel van het volk in die rechtspraak slechts van geringe beteekenis zijn geweest, nu de taal van het beschreven recht een andere was dan die van het volk.

Dit immers sloot in, dat op de terechtzittingen de toe te passen bepalingen voor het volk moesten worden vertaald en vertolkt; zonder dat het volk in staat was te beoordeelen, of die vertaling en vertolking inderdaad recht deden wedervaren aan den inhoud van het volksrecht.

De taal, waarin wetten geschreven zijn, raakt dus niet alleen den vorm, zij raakt wel degelijk ook den inhoud van het recht.

Ook nog in ander opzicht kwam er in den Frankischen tijd verwijdering tusschen volk en recht.

De Frankische koningen traden ook zelfstandig, d.w.z. buiten het volk om, als wetgevers op.

Naast de beschreven volksrechten waren er ook *capitularia*, koningswetten; naast het volksrecht was er een koningsrecht geldend niet enkel voor de leden van een stam, maar voor het Rijk.

Volksvreemd behoefde dit koningsrecht niet te zijn en was het veelal ook niet; maar volksrecht in den zin van een rechtstreeks uit het volk zelf voortgekomen recht was het toch ook niet.

Na de ontbinding van het Frankische rijk houdt de centrale wetgeving op, of verliest althans voor onze landen haar beteekenis. Zelfs bemerken wij een paar eeuwen lang (de 10e en 11e eeuw) in deze landen van wetgeving heel niets meer. De rechtsontwikkeling onderscheidt zich in dezen tijd in tweeërlei opzicht van die in het voorafgaande tijdperk.

Het recht ontwikkelt zich 1° in hoofdzaak plaatselijk - zij het op den grondslag van het oude stamrecht -, 2° uitsluitend door volksgewoonte en rechtspraak. Zoo ontwikkelt zich het recht weer geheel als volksrecht.

In de 12e eeuw begint men dat plaatselijke recht gedeeltelijk op te teekenen, en ook begint dan, vooral in de nu in opkomst zijnde steden, de plaatselijke wetgeving, het maken van keuren. In dezen naam *keuren* komt reeds het karakter van het recht als volksrecht tot uiting: het is een recht, dat de bevolking zich zelve kiest.

De oudste van deze beschreven rechten zijn in de Dietsche landen de Friesche (met name de beroemde 17 keuren en 24 landrechten) en de Vlaamsche. De oudste bekende Vlaamsche keur is die van Sint Omaars in Fransch Vlaanderen van het jaar 1127. Deze keur is, evenals alle andere rechtsbronnen uit de 12e eeuw, nog geschreven in het Latijn, toen nog de officieele schrijftaal van de regeering en van de kanselarij van den graaf van Vlaanderen, die dit door het volk van St. Omaars gekozen recht bewilligde.

Een inheemsche schrijftaal moest zich toen nog vormen, en heeft zich ook ontwikkeld, eerst in Frankrijk (nog in de 12e eeuw), daarna, in de 13e eeuw, ook in de Dietsche landen. Maar in het zuiden treedt onmiddellijk in de officieele stukken de Fransche taal op als mededingster van het Dietsch.

De oudste mij bekende Vlaamsche keur, waarvan het oorspronkelijke geschreven is in de Dietsche taal, is die van het dorp Ter Pieten (bij Bouchoute) van het jaar 1265. Wel zijn er oudere

keuren, waarvan wij een Dietschen tekst kennen, maar dat zijn latere vertalingen van een oorspronkelijk Latijnschen tekst. Hiertoe moet gerekend worden de hoogst belangrijke keur van de Vier Ambachten (Assenede, Axel, Bouchoute en Hulst), die al tusschen 1168 en 1191 door den graaf van Vlaanderen aan die ambachten is bewilligd en in 1242 opnieuw bekrachtigd.

Oorspronkelijk Dietsch is ook reeds het handvest van de stad Middelburg van 1254, weldra ook in Holland en iets later in Brabant gevolgd door in de Dietsche taal geschreven wetten.

Zoo begint omstreeks het midden van de 13e eeuw de tijd van een beschreven recht, dat Dietsch is niet alleen naar den inhoud, maar ook naar den vorm, Dietsch niet enkel in den zin van volksch, maar ook in dien van Nederlandsch. Een paar eeuwen lang blijft dan het recht in deze landen een Dietsch recht. Onder die Dietsche rechtsbronnen neemt een eereplaats in het *Rechtsboek van den Briel* van J a n M a t t h y s s e n (omstr. 1400), Dietsch naar zijn inhoud en Dietsch naar zijn vorm. Het vormt in zekeren zin een afsluiting van deze periode van Dietsch recht, want spoedig daarna begint het Romeinsche recht hier binnen te dringen.

Het recht ontwikkelde zich in hoofdzaak plaatselijk. Maar kunnen wij dan eigenlijk wel spreken van een Dietsch recht? Er was een recht van Leuven, van Gent, van Antwerpen, van Middelburg, van Dordt, van Haarlem, maar was er ook een Dietsch recht?

Dat was er zeer zeker. Want al ontwikkelde het recht zich plaatselijk, dit beteekent niet, dat het zich plaatselijk geheel verschillend ontwikkelde.

Er bestond tusschen de onderscheidene plaatselijke rechten in de Dietsche landen veelal een innige samenhang, er bestond tusschen hen veel meer overeenkomst dan verschil. Hoe is dat te verklaren?

Daartoe moeten wij verschillende dingen in het oog vatten. Vooreerst waren al die rechten gegroeid uit denzelfden wortel: zij zijn alle van Germaanschen oorsprong. Wel hadden de in deze landen wonende stammen, Franken, Friezen en Saksen, ieder hun eigen recht gehad, maar tusschen deze onderscheidene stamrechten bestond groote overeenkomst in hoofdbeginselen.

Van deze stammen is de Frankische niet alleen in staatkundig opzicht de overheerschende geworden, maar ook heeft het

Frankische recht in deze landen grooten invloed gekregen, ver buiten de grenzen van het stamland der Franken. En zoo heeft het recht in de lage landen aan de zee zich hoofdzakelijk ontwikkeld op den grondslag van het Frankische stamrecht. Maar ook in lateren tijd heeft het recht in de noordelijke Dietsche landen in sterke mate den invloed ondergaan van dat der zuidelijke.

Vlaamsche invloed heeft zich het meest doen gelden in het Zeeuwsche rechtswezen, zooals vooral is aangetoond door G o s s e s in zijn boek *De rechterlijke organisatie van Zeeland*.

> 'De Zeeuwsche eilanden hadden', zoo schrijft hij (bl. 18), wel een eigen en eigenaardig rechtswezen..., maar wat ingevoerd en overgenomen kon worden, kwam uit Vlaanderen'.

Maar van de allergrootste beteekenis voor de ontwikkeling van een Dietsch recht is geweest het verschijnsel, dat in de rechtsgeschiedenis bekend is onder den naam *filiatie van stadrechten*.

Wanneer een plaats door den landsheer tot stad werd verheven, geschiedde dit gewoonlijk bij een handvest, dat allerlei rechtsregels inhield omtrent de inrichting van de stedelijke regeering, de rechtspraak, de rechten en verplichtingen der poorters, enz. Die bepalingen vormden als het ware de grondwet der stad.

Het eigenaardige hierbij is, dat de landsheer aan de stad niet een oorspronkelijk stadrecht placht te geven, maar haar gewoonlijk begiftigde met het reeds bestaande stadrecht van een andere plaats, al werd bij de keuze daarvan wel rekening gehouden met de behoeften en de historisch gegroeide rechtsinstellingen van de nu tot stad verheven plaats.

Deze nieuwe stad wordt dan genoemd de *dochterstad* van die, aan welke zij haar recht ontleende (de *moederstad*). En de steden, die een zelfde stadrecht hadden, vormden een stadrechtfamilie.

De betrekking tusschen moeder- en dochtersteden beperkte zich in den regel niet tot de ontleening van het stadrecht door de een aan de ander, maar er bleef gewoonlijk ook verder aanraking door de z.g. *hofvaart*: wanneer het gerecht van de dochterstad een geval te beslissen had, waarvoor het in het eigen stadrecht geen oplossing vond, dan wendde het zich tot de moeder 'ter belering'. Het is duidelijk, dat dit bevorderlijk moest zijn voor de rechtseenheid der stadrechtfamilie.

Door deze filiatie van stadrechten heeft het recht van Zuid-Nederlandsche steden zijn weg gevonden naar het noorden.

Het stadrecht van Brugge is overgegaan op Aardenburg, Sluis, St. Anna ter Muiden, Oostburg en IJsendijke, dus op de steden van ons West-Zeeuwsch Vlaanderen. De steden van oostelijk Zeeuwsch Vlaanderen (Axel en Hulst) ontleenden haar recht aan Gent. Al de overige steden van het tegenwoordige Zeeland waren dochtersteden van Middelburg, En het is niet onwaarschijnlijk, dat het stadrecht van Middelburg ontleend is aan dat van een Vlaamsche stad, al kennen wij geen moederstad van Middelburg. In ieder geval vertoont het Middelburgsche recht sterke overeenkomst met dat van Vlaamsche steden.

Nog belangrijker is echter de Leuvensche stadrechtfamilie. Het stadrecht van Leuven is gegeven aan 's-Hertogenbosch, en dat van 's-Hertogenbosch is niet alleen overgegaan op Oisterwijk, St. Oedenrode, Eindhoven, Waalwijk en andere steden en stadjes van de oostelijke helft onzer provincie Noord-Brabant, maar het is in 1245 gegeven aan Haarlem. En Haarlem is weer de moederstad geworden van andere Hollandsche steden, met name van alle steden boven het IJ.

Beheerschte dus Leuvensch recht niet alleen de oostelijke helft van onze provincie Noord-Brabant, maar ook het noordelijke Holland (en ten deele ook het zuidelijke; Delft had hofvaart op Den Bosch), zoo werd de westelijke helft van Noord-Brabant beheerscht door het recht van Antwerpen.

Brabantsche invloed is dus voor het recht van noordelijk Dietsland van de allergrootste beteekenis geweest. Want het aan Leuven ontleende Haarlemsche stadrecht is niet alleen overgegaan op de meeste andere Hollandsche steden, maar heeft ook grooten invloed uitgeoefend op het recht van het die steden omringende platteland.

Zoo is b.v. in geheel Holland de plaatselijke bestuursinrichting langzamerhand geschoeid op Brabantsche leest: hier eerder, daar later moest de Friesch-Hollandsche organisatie van bestuur en rechtspraak (door schout, asega en buren) plaats maken voor de Brabantsche van schout en schepenen (en in de steden bovendien: gezworenen).

Er was dus tusschen het recht van Zuid- en Noord-Dietsland een innige samenhang; er was een Dietsch recht; Dietsch nu niet meer

enkel genomen in den zin van volksch, maar in dien van Nederlandsch. Er was een recht, Dietsch van vorm en Dietsch van inhoud.

Door den opstand tegen Spanje is staatkundig de samenhang tusschen Noord- en Zuid-Dietschland verbroken. Maar op het gebied van het recht openbaarde zich nog zeer langen tijd daarna de saamhoorigheid.

In verband met den beperkten tijd, die mij ter beschikking staat, zal ik mij, om dit aan te toonen, moeten bepalen tot het doen van enkele grepen. En dan meen ik die saamhoorigheid niet beter in het licht te kunnen stellen dan door uw aandacht te vragen voor den grooten invloed, dien Brabantsen recht ook na de verbreking van het staatkundig verband is blijven uitoefenen in Holland.

Hierbij denk ik vooral aan het recht van de stad Antwerpen.

De Costumen van Antwerpen zijn verschillende malen op last van de regeering dier stad verzameld en te boek gesteld. De oudste verzameling - dan ook bekend onder den naam *Antiquissimae* - is die van 1547. Maar de belangrijkste is die, welke in 1580 op last van de regeering van Antwerpen door twee juristen is tot stand gebracht, en in 1582 openbaar gemaakt.

Nadat in Augustus 1585 Antwerpen zich aan Parma had overgegeven, heeft de Spaansche regeering den magistraat van Antwerpen gedwongen tot een verbod om de in 1582 uitgevaardigde costumen bij de rechtspraak te gebruiken. Maar dit verbod heeft in de practijk geenerlei gevolg gehad. Men bleef de costumen toepassen als voorheen; men bleef dat doen ook na 1608, toen een nieuwe verzameling van de Antwerpsche costumen (z.g.n. *compilatae*) is tot stand gebracht. Deze nieuwe verzameling heeft de oude van 1582 niet kunnen verdringen.

Deze Antwerpsche costumen van 1582 hadden ook in Holland groot gezag en hebben dat tot de invoering van de codificatie (1809) behouden. Dit blijkt al dadelijk hieruit, dat H u i g d e G r o o t in zijn *Inleiding tot de Hollandsche Rechtsgeleerdheid* eruit putte, als waren zij een bron van Hollandsen recht.

Zoo heeft d e G r o o t bijv. alle artikelen uit de Antwerpsche costumen over den wissel in zijn *Inleiding* overgenomen, en ze ten deele zelfs woordelijk gevolgd. En hij deed dat terecht, omdat - zooals door verschillende oud-Nederlandsche juristen, bijv. in de

door Barels verzamelde *Adviezen over koophandel en zeevaart* gezegd wordt - de Costumen van Antwerpen in Holland op het stuk van den wissel werden gevolgd, voor zoover er geen afwijkende wetten of costumen gevonden werden.

Maar het gezag van de Costumen in Holland beperkte zich geenszins tot den wissel. Wie zich hiervan wil overtuigen, raadplege de door Simon Groeneweg en van der Made geschreven aanteekeningen op de Groot's *Inleiding*, welke tallooze malen en op schier iedere bladzijde naar de Antwerpsche costumen verwijzen.

Sommige aanteekeningen van Groenewegen zijn typeerend voor het saamhoorigheidsgevoel, dat noord en zuid nog steeds verbond en tegelijk voor het groote gezag van de Antwerpsche costumen in Holland.

Enkele voorbeelden mogen dit verduidelijken.

In zijn *Inleiding* (III, 2 § 15) zegt de Groot, dat het Romeinsche recht 'om de overdadighe mildheid in te tomen' eischt, dat alle schenkingen boven 500 goudgl. moeten worden 'aengegeven ende te boeck geteikent', en voegt erbij: 'waer van ick in onzes lands wetten niet en vinde, misschien omdat de mildheid hier niet te groot en is geweest'.

Hierbij teekent Groenewegen aan:

'Ik vinde in de Cost. van Antw. cap. 53, art. 4, dat alle giften bij gequalificeerde personen, ook sonder insinuatie gedaen, zyn van waerde... al waren die vijf hondert stucken gouts excederende'.

De Antwerpsche costumen behoorden dus blijkbaar volgens Groenewegen tot de 'wetten onzes lands'.

Op een andere plaats zegt de Groot (III, 6 § 11), op grond van het Romeinsche recht: 'In de handelingen (d.z. overeenkomsten), die door zaeckovergeving werden voltrocken, werd vóór des zaecks overgang berouw toegelaten'.

Groenewegen merkt hierbij op: 'Maer tot Antwerpen en wert ook voor des saeks overgeving geen berouw toegelaten'. En in zijn *Tractatus de legibus abrogatis et inusitatis* (ad l. 5 Dig. XII, 4) zegt hij, met een beroep op de Cost. van Antwerpen, dat de Romeinsche bepaling in Holland niet geldt.

In een aanteekening op de Groot II, 26 § 12 zegt Groene-

w e g e n , dat, wanneer een kind sterft, ten aanzien van zijn erfopvolging ‘in Nederlant’ wordt gevolgd het recht van de plaats, waar de ouders van dat kind wonen, en verwijst daarvoor o.m. naar de Cost. van Antwerpen, tit. 47, art. 16. Het recht van Antwerpen is dus voor G r o e n e w e g e n Nederlandsen recht.

In zijn aanteekeningen op de Decisien en observatien van J o a n . L o e n i u s (bl. 792) verklaart de advocaat T o b i a s B o e l (in 1712), dat in de Cost. van Antwerpen alle kwesties betreffende de herroeping van een wederkeerig testament ‘soo uytdruklyk werden verklaard en geslist, dat wy niet anders en konnen sien of oordeelen, dan dat alle quaestien, die over revocatie van mutueele dispositien komen te ontstaan (uytgeniomen in de steeden en plaatsen, waaromtrent in desen by costume of keure is voorsien) naa 't gunt in de meergem. coustumen van Antwerpen is ter needer gesteld, behoorden en moeten werden gereguleerd en gedecideerd’.

En niemand minder dan C o r n . v a n B y n k e r s h o e k schrijft (Quaestiones juris privati III, c. 15): ‘Magna, fateor, juris Antwerpiensis auctoritas, etiam olim hic fuit, saepe et a Grotio in partes vocata’.

Dit alles bewijst, dat het Antwerpsche recht in Holland gold als een *gemeen* recht. Zeer groot is met name het gezag van dit recht geweest in de stad Amsterdam.

In 1644 verscheen te Amsterdam een verzameling van Amsterdamsch recht, onder den naam *Recueil van verscheyde keuren en coustumen mitsgaders maniere van procederen binnen der stede Amsterdam*, vervaardigd door den secretaris dier stad G e r a r d R o o s e b o o m .

Vergelijken wij deze verzameling met de Cost. van Antwerpen, dan blijkt, dat R o o s e b o o m de laatste, zoowel wat betreft de indeeling als den inhoud, heeft gebruikt als voorbeeld en bron. Tallooze bepalingen uit de Antwerpsche costumen zijn door hem letterlijk overgenomen. Om een enkel voorbeeld te noemen: cap. 39 van R o o s e b o o m ' s verzameling, handelende over ‘de staat en de conditie der personen’, stemt vrijwel geheel woordelijk overeen met tit. 36 van de Cost. van Antwerpen.

Op R o o s e b o o m ' s Recueil verscheen in 1662 een commentaar van de hand van den Amsterdamschen advocaat N i c o l a a s D u y s e n t d a a l d e r s . In de ‘Opdracht’ voor zijn boek zegt

deze, dat het doel van zijn commentaar is uiteen te zetten, ‘waarin wij met 'et Roomsche recht en de Coustumen van Antwerpen, die seer loffelijk sijn, overeenkomen ende waerin wij met deselve verscheelen’.

En zoo kon de advocaat C.W. Decker in 1780 in zijn aanteekeningen op het bekende boek van Simon van Leeuwen *Roomsch-Hollandsch recht* (I, bl. 4) verklaren, dat ‘alhier ter steede’ (d.i. in Amsterdam) ‘sinds lang de Cost. van Antwerpen eeven als de Roomsche [rechten] in de vereischte zaaken worden gevolgt tamquam norma judicandi’.

Intusschen had in den tijd, waarover wij nu spreken, het recht in de Nederlanden (Noord en Zuid) veel van zijn Dietsche karakter ingeboet.

In de 15e eeuw begon ook in de lage landen de receptie van het Romeinsche recht.

Over de oorzaken daarvan moet ik hier zwijgen, en volsta met vast te stellen, dat het Dietsche recht meer en meer teruggedrongen werd door het Romeinsche, zooals dat door de middeleeuwsche Italiaansche en Fransche juristen was ontwikkeld en aangepast aan de behoeften van hun tijd.

Dit recht ging men beschouwen als een voor de geheele Christelijke wereld geldend recht, en jus commune, *het* eigenlijke recht, waarop alleen gewestelijke en plaatselijke gewoonten uitzonderingen maakten.

En daarnaast stond dan nog een ander gemeen recht, ook van uitheemschen oorsprong, ook afkomstig uit Rome: het Kanonieke, opgebouwd op den grondslag van Romeinsche rechtsbeginselen. Deze beide wereldrechten verdringen meer en meer het inheemsche recht.

Het is dan niet meer de tijd van het volksrecht, maar van het juristenrecht, waarin de glosse van Accursius en de commentaren van Bartolus, Baldus en tal van andere romanisten verreweg de belangrijkste rechtsbron zijn.

Von Savigny heeft getracht, ook dit juristenrecht te passen in zijn leer van het volksrecht.

Met de opkomst van een juristenstand, zegt hij, neemt het recht een wetenschappelijke richting aan. Zooals het vroeger leefde in

het bewustzijn van het geheele volk, zoo leeft het van nu af aan in het bewustzijn der juristen, door wie het volk, wat deze functie betreft, wordt gerepresenteerd. Een deel van het recht, door von Savigny het politieke element genoemd, blijft voortleven als een deel van het gansche volksleven, maar het andere deel, het technische element, wordt een bijzondere wetenschap in de handen van de juristen.

De juristen dus de representanten van het volk!

Juristenrecht dus toch ook volksrecht!

Het is niet veel meer dan een fictie, waarop het antwoord paste, eens door het volksgerecht te Frauenfeld in het Zwitsersch Eedgenootschap gegeven op de uiteenzettingen van een doctor juris uit Constanz: 'Höret, Ihr Doctor, wir Eidgenossen fragen nicht nach dem Bartele oder Baldele oder anderen Doctoren, wir haben sonderbare Landgebräuche und Rechte'.

Want die romanistische juristen waren in den regel maar al te zeer vervreemd van eigen recht en eigen volk.

Zij minachtten het inheemsche recht, dat zij niet kenden en omdat zij het niet kenden.

Is het niet typeerend, dat zelfs een jurist als Corn. van Bynkershoek, president van den Hoogen Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland, in de 18e eeuw van het inheemsch-Hollandsch recht spreekt als van een 'jus barbaricum'?

Niet minder typeerend is een andere uitlating van dezen rechtsgeleerde. In zijn boek *Quaestiones juris privati* (III, c. 13) handelt hij over het recht van naasting bij koop, een recht van Germaanschen oorsprong, en betoogt, dat dit een plaatselijk recht is, waarvan het bestaan alleen aangenomen mag worden voor die plaatsen, waar het bestaan ervan bewezen kan worden. 'Neque enim' - zegt hij - 'tanti sunt vel Graecorum vel Germanorum leges vel constitutions, uit haec juris communis nomine recipi possint'.

Hier wordt het Germaansche recht op één lijn gesteld met het Grieksche, en dat geschiedt door een jurist van Zweedsche geboorte!

Gelukkig hebben niet alle juristen destijds deze houding aangenomen. Er zijn onder hen gunstige uitzonderingen aan te wijzen. Onder deze verdient een eereplaats Huig de Groot. Zijn *Inleiding tot de Holl. rechtsgeleerdheid* is een werk, geschreven in een zoo zuiver Dietsch als geen ander rechtsgeleerd boek in heden

of verleden, en het is een werk, dat heel wat recht van Dietschen oorsprong heeft behoed voor verdringing door uitheemsch recht.

En van de Zuid-Nederlanders mag hier genoemd worden de tijdgenoot van de Groot: Franciscus van den Zijpe (in 1580 te Mechelen geboren).

Hij is de eerste geweest, die getracht heeft een samenvatting te geven van een algemeen Nederlandsch recht, in zijn *Notitia juris Belgici* (1e druk, Antwerpen 1635).

Maar een consequente Dietscher is ook hij niet geweest. Hij schreef al zijn werken in het Latijn, en dat, terwijl hij zelf in een van zijn boeken (*Judex, magistratus, senator libris IV exhibitis*) van den vorst eischt, dat deze altijd de landstaal moet gebruiken en dat alle openbare stukken in die taal moeten worden geschreven. Wij willen hem deze inconsequentie niet al te zwaar aanrekenen: hij heeft daarmee toegegeven aan de toen heerschende mode. Daartegenover staat, dat hij onder de juristen van zijn tijd, voor zoover ik weet, de eenige is geweest, die een krachtig pleidooi leverde voor een Dietsch recht.

In de *Epistola dedicatoria* (gericht tot den Spaanschen landvoogd der zuidelijke Nederlanden, Ferdinand) vóór de *Notitia* schrijft hij:

‘Dezelfde wetten passen niet voor ieder volk, maar zij moeten aangepast worden aan de onderscheidene behoeften der volken. Voor de wetgeving is van het allereerste belang een diepere kennis van het land [waarvoor die wetten gegeven worden], zooals in de geneeskunde van het grootste gewicht is de kennis van een ieders ziekte.

Daarom gaan de landsgewoonten boven de wetten van den vorst, want de eerste ontlenen haar gelding aan de volkovertuiging; de wetten handhaven zich door overheidsmacht, het gewoonterecht door de instemming van allen; de wetten zijn geschreven in documenten, op zuilen, op perkament, het gewoonterecht is gegrift in aller gemoed; de wetten schijnen, daar zij worden opgelegd, een zekere slavernij mee te brengen, het gewoonterecht sluit in zich de gedachte van vrijheid’.

In zijn *Judex* zegt v.d. Zijpe:

‘Er zijn maar weinige wetten noodig, maar zij moeten duidelijk zijn en aangepast aan den geest van het volk, wat helaas in de Nederlanden niet het geval is; het is een ziekte der Nederlanders om gemakkelijk het recht, de taal en de kleeding van den vreemdeling na te volgen’.

En in zijn *Notitia* komt hij er tegen op, dat velen ‘met verwaarloozing van ons eigen recht, steeds Fransche schrijvers lezen en aanhalen, wier uitspraken meestal steunen op wetten en regels van het Fransche recht, terwijl wij moeten leven naar eigen recht’.

Inderdaad is er in de Dietsche landen reeds toen niet alleen een receptie geweest van Romeinsch en Kanoniek recht, maar ook van Fransch recht.

Fransche rechtspraak, vooral die van het Parlement van Parijs, en Fransche schrijvers, zooals de Boyer, Dumoulin, Rebuffe, Chassenaeus e.a. worden al in de 16e eeuw met voorliefde aangehaald door Nederlandsche juristen.

En zoo was Dietschland in Noord en Zuid na de Revolutie tegen het eind der 18e eeuw rijp voor de overneming van het Fransche recht.

Kunnen wij nu, in onzen tijd nog spreken van een volksrecht?

Kan het recht nog altijd worden voorgesteld als een uitvloeisel van het rechtsbewustzijn van het volk? Of bedriegen wij ons zelven, als wij dat doen?

Zeker is het een misvatting van v. Savigny, als hij sprekende van ‘volk’, denkt aan de gezamenlijke bewoners van een staat.

Dat hij daaraan denkt, blijkt hieruit, dat volgens hem de volksaard zich ook openbaart in de staatkundige organisatie van het volk. Alsof, wat in één staatsverband leeft, ook altijd één volk zou zijn.

Er is een Dietsch volk, maar er is geen Dietsche staat. En er is ook niet één recht voor het Dietsche volk.

Zeker leeft er nog wel wat Dietsch recht voort, hier en daar in het Nederlandsche Burgerlijk Wetboek, ook wel in gewoonten en overeenkomsten van partijen, maar er is niet meer één *Dietsch* recht.

Velen vinden dat ook wel goed. Er zijn er niet weinigen, voor wie een aan verschillende volken gemeen recht verkieslijk schijnt boven een nationaal recht. Eenvormigheid van recht vergemakkelijkt immers het verkeer.

Als dit de juiste opvatting is, waarom zouden wij dan ook maar niet streven naar eentaligheid der volken? Waarom dan den kinderen maar niet liever het esperanto in te prenten dan het Dietsch? Zij zullen zich dan later zooveel gemakkelijker kunnen bewegen.

Er zijn er misschien, die ook dit wel zouden willen.

Maar het is in ieder geval in één opzicht met het recht anders gesteld dan met de taal. Een recht kan men een volk van boven af opleggen, als het zelf geen recht meer spreekt. Geen macht ter wereld echter kan moeders dwingen haar kinderen een taal in te prenten, die zij zelven niet spreken. Hier stelt de natuur een grens aan menschelijke willekeur.

Wij houden het, ook wat het recht betreft, met v a n d e n Z i j p e.

Een volk moet een recht hebben, dat past bij zijn aard en dat berekend is op zijn behoeften.

Voor het Dietsche volk een Dietsch recht!

Om het recht te kennen, dat past bij den aard van het Dietsche volk, is het van het allergrootste belang, dat wij ons verdiepen in de oude bronnen, die ons Dietsch recht in al zijn zuiverheid voor oogen voeren.

Dit is tot dusver veel te weinig gedaan!

Vooral Vlaanderen bezit een schat van bronnen van oud-Dietsch recht, ten deele nog verscholen in de archieven, maar voor een belangrijk deel door den druk gemeen gemaakt in de op last van den Koning van België uitgegeven *Anciennes Coutumes de la Belgique*. Onder een Franschen titel bergt dit veel-deelige werk een schat van Dietsch recht, voor het grootste deel ook geschreven in de Dietsche taal.

Hoe weinig is dit rijke bronnenmateriaal nog bewerkt!

Degene, die op dit gebied baanbrekend werk verricht heeft, was niet een Dietscher, maar een Duitscher: L e o p o l d A u g u s t W a r n k ö n i g. Zijn driedeelige *Flandrische Rechtsgeschichte* verscheen ongeveer honderd jaren geleden.

Het is een eerezaak voor de Dietschers, vooral voor de Vlamingen onder hen, en het is een algemeen Dietsch belang, dat de door hem begonnen taak eindelijk weer met kracht ter hand genomen wordt.

Over Dietse kulturele concentratie door Prof. Dr. Frans Daels (Gent)

Op het XXIIIe ‘Nederlandsch Taal- en Letterkundig Congres’ in 1896 te Antwerpen gehouden - welke kongressen sedert lang en jammerlijk verdwenen - werd een kommissie belast ‘met het onderzoeken van de wenschelijkheid van het inrichten eener Nederlandsche Hoogeschool in Vlaamsch-België’. Als haar verslaggever trad op de voortreffelijke Dr. Mac Leod, professor in de Plantenkunde aan 's Rijks Universiteit te Gent. Zijn glashelder en klemmend betoog, strekkende tot vernederlandsing van vermelde Universiteit, verscheen het jaar nadien. Mede door de zorgen van Mac Leod had in hetzelfde jaar '97 (te Gent) het allereerste Kongres voor Natuur- en Geneeskunde plaats, dat in Vlaanderen ooit in eigen taal gehouden is. Er waren drie afdelingen, met 101 ingeschreven leden (niet eens allen universitairen) en 63 aanwezigen.

Wel was vermeld kongres nog erg bescheiden en bedoeld rapport betrof alleen de (zeer) geleidelijke vernederlandsing van de door Koning Willem I gestichte, maar sedert de heropening in 1835 over heel de lijn naar taal én geest door en door verfranste Universiteit van Gent, en dan nog alleen een omvorming, die niet eens de vrij belangrijke Technische Scholen en Diergeneeskunde ook maar in geringe mate wijzigen zou, doch de stoot was gegeven, en de eerste geestdrift gewekt.

Toen in September 1910, op initiatief van de klaarziende werker Dr. A. van de Perre, te Antwerpen de eerste grote wetenschappelijke concentratie plaats had, waren er reeds drie kongressen: het XIVe Vlaamsch Natuur- en Geneeskundig Kongres - met vele honderden leden -, het VIe Congres voor Vl. Rechtsgeleerden, en het eerste Taal- en Geschiedkundig Congres (met ongeveer 250 leden).

Onvergetelijke dagen zijn dat geweest. Echter geen algemeen-Nederlandse, al was er op het Philologencongres een heel interessant spreker uit en over Frans-Vlaanderen. Hij was er trouwens de enige buitenlander.

En in Juli 1914 was het ontwerp tot omvorming van Gent als boven vermeld, door een meerderheid in de sekties van de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers aangenomen. Echter nog niet in de Kamer zelf.

Toen kwam de ramp.

Wanneer in de tweede helft van 1920 de drie kongressen andermaal samen bijeenkwamen (te Gent), dan was de hemel nog verre van opgeklaard en de oorlogsneurose nog lang niet weggewerkt; wij leefden volop in de tijd van de aktivistenjacht. - Dank zij de kongresleiding raakte de zieke Dr. med. G. de Bruyker, die uitstekende organisator van verschillende kongressen, even nadien toch uit de gevangenis. Het was evenzeer de tijd van de misdadige plannen van zekere Brusselaars om Limburg en een deel van Zeeland af te rukken van Rijksnederland[1]. Kunt U zich voorstellen, dat mijn vriend en Kollega Prof. Van Rooy, de eerste Nederlander die zich in 1914 aanmeldde voor het Roode Kruis alhier, en Dr. Coelingh - en twee anderen, van wie mij de naam tans niet te binnenkomt - toen gekomen zijn als ‘vreemdelingen’ die, naar hun eigen verklaring, het terrein kwamen verkennen?

Dat zij hartelijk werden ontvangen, ligt voor de hand. Dat de gewenste samenwerking er echter niet kwam, en zeker niet over heel de lijn, zal niemand verbazen. Zoo bleef een vraag van het Vlaams Filologenkongres - aan het Noordnederlandse Kongres

1) Na zoveel jaren hoeft het wel niet langer te worden veerzwegen, dat het stuk over de beschamende Brusselse machinaties dienaangaande, in Vlaamse handen ‘gespeeld’, van uit het huis van een der voornaamste organisators van onze Vlaamse wetenschappelijke beweging ter publicatie de Moerdijk is overgebracht.

- zonder enig gevolg. En voor de meeste Vlamingen wou het in die dagen, en nog jaren nadien, heel wat meer zeggen om in Nederland te reizen of verblijf te houden dan voor Rijksnederlanders om hierheen te komen: niet weinigen hadden in vier oorlogsjaren zoveel verloren en de valuta bleef ons zo nadelig.

Intussen groeide het aantal Kongressen immer aan:

In 1921 kwam er bij Sociale Geneeskunde en Verpleegkunde,
in 1923 Economische Wetenschappen,
in '28 Land- en Tuinbouw,
in '30 Techniek en daarnaast Boek- en Bibliotheekwezen,
in '32 Kunstgeschiedenis en Dagbladwezen. Dat laatste kongres is zelfs het eerste van zijn aard in Europa.

Uit het IIe Congres voor Verpleegkunde groeide tevens het Intern. Vroedvrouwenverbond, waarvan de jongste Kongressen te Londen, Berlijn en Parijs zijn gehouden.

Het Natuur- en Geneeskundig Kongres ging verder en richtte zich in als vennootschap zonder winstgevend doel, dat eerst eigenaar was van het enig bestaande tijdschrift, orgaan van dit congres, het Vlaamsch Geneeskundig Tijdschrift. Achtereenvolgens ontstonden echter, of werden eigendom van de vereniging: het Natuurwetenschappelijk tijdschrift, het Wiskundig tijdschrift, het Pharmaceutisch tijdschrift, het Diergeneeskundig tijdschrift. Het is de geest van wetenschappelijke solidariteit die het mogelijk maakte dat telkens de risico's van het stichten van een nieuw tijdschrift werden gedragen door de reeds bestaande en de oudere kinders met genoegen een nieuw geborene ontvingen, al kwam die dan ook het huishouden zwaarder belasten.

Om het werk van de Vlaamse Kongressen in verschillende opzichten te verstevigen, tijd, moeite en kosten uit te sparen, werd in 1920 tevens een Gezamenlijke Regelingscommissie tot stand gebracht, die even na de Kongressen telkens feitelijk weer stilviel, maar die uitgangspunt en kern is geweest voor de in 1934 opgerichte ‘Vereeniging voor Wetenschap’, die méér systematisatie en méér continuïteit binnen ruimer werkkring beoogt, en over een eigen maandschrift beschikt - een boekdeeltje per jaar - waarin getracht wordt van al de voornaamste uitingen

van wetenschap alhier geregeld een trouw beeld te geven, en op die wijze in zekere zin een gedurig Kongres uit te maken.

Zowat 5.000 gestudeerden zijn tans bij die werking betrokken, en op de laatst gehouden gezamenlijke Kongressen werden - en dat is een normaal aantal geworden - niet minder dan driehonderd vijf- en zeventig lezingen gehouden.

Haar jongste en rechtstreekse uitbloei zijn de onlangs opgerichte nieuwe Nederlandstalige Akademiën, die, zo alle tékenen niet bedriegen, doelmatig en doortastend zullen weten te arbeiden om - ditmaal met steun van de Staat - het werk van de Kongressen en van eigen Hoger Onderwijs met bekwame spoed te vervolledigen. De politieke kruitdamp er rondom.... och, we hebben voor ánder vuur gestaan.

Zover dus zijn wij in het Zuiden met onze wetenschappelijke organisatie op eigen kracht gevorderd. Lange tijd zijn die Kongressen geweest ónze Universiteit in aktie; tans is de Vereeniging voor Wetenschap - het is *niet* te veel gezegd - als een onafhankelijk Ministerie voor Hoger Onderwijs. Zoverre staat het Noorden nog wel niet[1)] Het Noorden heeft het allicht ook niet zo nodig....

Hoe staat het middelerwijl met de samenwerking Noord en Zuid?

Hoe langer hoe meer kwamen na de oorlog Nederlanders naar Vlaanderen als spreker of als lid. Zo was het eerste Economisch Kongres haast een model. Tans zijn ongeveer een vierde van de gezamenlijke sprekers er geregeld van benoorden de Moerdijk. Intussen is er in het Noorden voorzeker nog meer wetenschap dan in het Zuiden: er zijn ook drie miljoen inwoners meer en het Hoger Onderwijs is er, in schrille tegenstelling met het Zuiden, vanzelfsprekend Nederlands tot in zijn allerlaatste geleding toe. Maar telkens weer geeft het Noorden blijk van zijn hoge waardering voor het Zuiden, en dat is géén beleefdheidsformule of

1) Misschien mogen we in dit verband ook hierop wijzen dat in het Noorden b.v. geen Zangfeesten bestaan zooals in het Zuiden. (Vorig jaar, op het 5e, te Gent, niet minder dan twintig duizend zangers en zangeressen.) En een hele reeks van onze knapste toondichters en dirigenten leiden dan zelf.
Vorig jaar waren er ook een aantal Groningers. Een van hen schreef dadelijk over samenwerking en verwees daarbij uitdrukkelijk naar onze Kongressen.

geen vriendelijkheidje zonder waarachtige, diépe grond. Vergelijkenderwijze is het Zuiden op heden het Noorden waard. Het Noorden wéét dat.

Is dat nu als samenwerking voldoende? Dat is het *niet*. Doch meer wou na het eerste polsen van het Filologenkongres niet vlotten. Hoe zou het ook? De in zake kultuur denkbeeldige, want politieke grens - over enkele jaren lijkt het gek - werkte nog altijd zo verbijsterend-beperkend-verwarrend, dat de onovertroffen, idealistische Dr. De Gruyter er toen niet eens in slagen mocht, zonder zich dure processen op de hals te halen, in Holland een *Philoctetes* te spelen; dat Roomsen van even boven en van even beneden de streep elk aan zijn kant een nieuwe vertaling van de Evangeliën en de Handelingen bezorgden en uitgaven, zonder schijnbaar ook maar één ogenblik te bedenken, dat het tweemaal tijd, werk en geld kost en alles neerkomt op (beslist onnodige) konkurrentie tegen mekaar. Precies zoals jaren nadien, als in het noordelijk deel van het aloude Brabant gedacht wordt om het uitgeven en verspreiden van nieuwe goedkope boeken, onder de grote massa, men niet eens schijnt te vermoeden dat in het Zuiden een dergelijke onderneming al jaren haar sporen verdiend heeft ten overstaan van niet minder dan 70.000 gezinnen, met gewone boeken en met keurboeken, en (een bovendien zeer realistische) kombinatie dus van zelf spreekt. Of nog: als men denkt om eigen filmen, dan begint men daaraan in het Noorden, dan is men daaraan begonnen in het Zuiden, en ginder en hier sukkelt men, wie weet, met spelers, met geld, met technici, wanneer vereende kracht wezenlijk verdubbelde kracht zou zijn en in genen dele iets te veel.

Zulk lijstje konden we met enkele nummers verlengen, want ‘het valt moeilijk te zeggen waar kulturele betrekkingen beginnen en waar ze eindigen’ en we zouden toch willen vernemen of er werkelijk bezwaren bestaan tegen een goed geordende onderneming - halve moeite, - vol rendement - in zake aangelegenheden des geestes die blijvend ons gemeenschappelijk arbeidsveld uitmaken.

Is er b.v. wel een specifiek Overijsselse of een specifiek Antwerpse geneeskunst? Er is niet eens vóór 1585 een in twee te hakken geschiedenis van de Nederlanden. En zo er zelfs die

Geschiedenis niet is, wat is er in dat opzicht dan wél? Er is ook tans nog geen dergelijke Folklore. Integendeel! Want de Folklore is - getuige Prof. Jan de Vries - over de hele Nederlanden één. Kan het ook anders? Eén stam, één familie zijn we toch. ‘Als nu familieleden’, zo luidt het eindverslag op de Wetenschappelijke Kongressen uit '36 - ‘(na 1858-1648) wat verder van mekaar af gaan wonen, dan kan er wel enig verschil in taal en gebruiken en levensopvatting ontstaan; familieleden blijven ze toch, en hun taal blijft in wezen één.’ En - zo vervolgt het rapport - ‘gek zou het dan ook aandoen, indien wij dezelfde wetenschap, in dezelfde taal voorgedragen door en voor leden van dezelfde familie, kunstmatig en tegennatuurlijk stuk zouden snijden, om geen andere reden dan onvruchtbaar provincialisme van onzentwege en kwaadwillige vertroebeling van buiten uit.’

Zo dan, toen het met het ene Kongres niet vlotte, wendden wij ons tot het andere, en zo werd overeengekomen dat terwijl de Noordnederlandse Kongressen voor Natuur- en Geneeskunde bijeen zouden komen in de oneven jaren ('27, '29, '31....), de Zuidnederlandse in de andere jaren zouden vergaderen. De datum zou voor het Zuiden verlegd worden naar de Paasvakantie. Daarop volgde het Filologenkongres, na nog een vruchteloze poging, des te gemakkelijker daar intussen een nieuwe Hogeschool (Nijmegen) het volgende Kongres binnen haar muren zocht te houden. Het Vlaamse Filologenkongres werd voortaan helemaal naar de snit van het Noordnederlandse ingericht.

Zo is de toestand nu haast vijftien jaar. Intussen ‘ruilen’ de officiëlen af en toe een professor, er komen wat gymnasiasten over en weer, (niet altijd zonder herrie in de pers). Intussen is er te Brussel wel een gemengde Vlaams-Waalse Kommissie voor Toponymie, en een dito voor het Volkslied, en - wat toch heel wat logischer en organischer wezen zou? - is er nog volstrekt géén voor de gezamenlijke lage landen, al heeft een Vlaams toponymist wel tienmaal naar het Noorden te kijken, en nog niet éénmaal naar het Zuiden. Wel zijn we, mede of niet het minst door het Kongreskontakt, er toe gekomen, dat voor de Nederlandse dialektenbibliotheek, voor Winkler Prins' Encyclopedie, voor ‘Scientia’, voor een nieuwe Geschiedenis van de Letterkunde, laatst nog in het fonkelnieuwe *Tijdschrift voor Philo-*

sophie - we citeren zo maar - een waarlijk prettige samenwerking tussen Zuid en Noord als van zelf kwam en de beste vruchten afwerpt.

Doch wat - en hiermede wensen wij dit voor Uw tijdschrift allicht al te dor en al te zakelijk stukje te besluiten - zou het niet kùnnen worden, indien wij er zonder verder uitstel toe kwamen een volledíger stel wetenschappelijke Kongressen in het Noorden in het leven te roepen, (waarvan trouwens al spraak, of minstens de kern voorhanden is), daarbij, en vooral een *gezamenlijke* Regelingscommissie voor Zuid én Noord, of liever: een gezamenlijke Vereeniging voor Wetenschap, én een gezamenlijk orgaan?

Waarom zou zulk maandblad niet kunnen worden 'Wetenschap in Dietsland'. In deze wetenschappelijke moniteur zou heel Dietsland op de hoogte worden gehouden van al de uitingen van Dietse wetenschap, van de gebeurtenissen en stromingen op wetenschappelijk gebied; al de wetenschappelijke kongressen van Noord en Zuid en Zuid-Afrika zouden hierdoor al hun taalgenoten op de hoogte houden van hun bedrijvigheid, terwijl ook de wetenschappelijke instituten de jonge generatie op de hoogte zouden houden van de mogelijkheden tot wetenschappelijke arbeid.

Bijzonder kostbaar zouden zijn algemene inlichtingen over gelegenheden tot wetenschappelijke opzoekingen voor de studenten. Nu moet alles gaan door private aanvragen om inlichtingen, door toevallige ontmoetingen, enz. Wij weten wel dat deze ruimer Dietse kulturele samenwerking maar pas in haar aanvang staat en dat universiteiten die bijzonder inschikkelijk zijn geweest zoals de universiteit te Groningen, plaatsen die zij open lieten voor Vlamingen voorlopig niet bezet kregen, maar anderzijds zijn toch de eerste reizen van Vlaamse studenten naar Groningen en van Groningse studenten naar Vlaanderen, de werkzaamheden van Vlaamse wetenschappelijke mensen in Noord-Nederland en de bezoeken van Noord-Nederlanders aan Vlaanderen van groot nut geweest om de Vlamingen meer in contact te brengen met Nederland en om aan menig Nederlander, vooral uit het hoge Noorden, toe te laten Vlaanderen te ontdekken.

Zuid-Afrika - dat met wetenschappelijke kongressen voor-

zeker zijn groot voordeel zou doen, te meer daar er nog niet eens één enkele, eigen Fakulteit voor Geneeskunde is - zou, hoe ver het ook ligt, niet eens dienen te worden uitgesloten. Integendeel.

De eerste Vlaamse wetenschappelijke concentratie ging over drie congressen. Nu is zij een reuzen bolwerk geworden van Vlaamse kultuur. Hopen wij dat op dezelfde wijze verenigingen uit Noord-Nederland en Zuid-Afrika met Vlaamse verenigingen de nieuwe Dietse wetenschappelijke concentratie tot stand brengen tot heil van wetenschap en volk.

Wie pakt aan? Jullie bouwden, niet het minst voor stoffelijke belangen, een flinke nieuwe Moerdijkbrug; laten we nu samen ontwerpen de ideële brug tusschen Zuid en Noord, op een zo onschuldig gebied als wetenschap is en blijven zal.

Wij zijn bereid. En jullie?

Verzen door Steven Barends.

Smid van ons volk

I

Toen dan de Duitscher weg was, en het laatste schot
gelost en 't laatste fort ontruimd, en d'IJsergrond
rog rood was van het bloed van den piot
en Moeder Vlaanderen krankte aan wond naast wond
Toen van schier àlle kruisen lichtte 't A.V.V. -
Toen greep men Borms, dien hamel van dat vee -
Toen sloeg de celdeur dicht.

II

Toen alles stom gebukt ging van de schand
dat 't Dietsche bloed gekocht had Welsche vreê
en dat de doode zonen en het doode land
slechts cijfers waren ter balans der Société

toen 't àl vergeefs gegeven scheen, en 't àl verspeeld
en Vlaanderen, van den IJser tot Bruxelles,
dat éénmaal Brussel was, gekerfd was en gekeeld
de leiders dood, of ver, of ergens in een cel

toen Vlaanderen slechts nog leefde in ieder IJserkruis,
dat daar zijn A.V.V. bad langs de wegen
voor hen, wien Vlaandrens grond nu diende tot tehuis,

toen kwam weer la patrie, en bracht weer loon en zegen
en sloeg de kruisen stuk tot naamloos gruis;
schonk aan ces sales flamands
schoon' hardsteenblauwe wegen.

III

De kruisen gingen stuk - maar daar werd nòg gezwegen,
daar stond geen leeuw nog op bij dezen rooden smaad.
't Volk trok ter beêvaart tot die schoone blauwe wegen
en huldigde zijn Vorst bij Godes Gratie voor Zijn Daad,
en hongerde naar hem, die eenmaal toch moest komen
en richtte hem een kruis, vér lichtend over 't land
en bad voor 't zaad, dat naamloos lag te droomen.
Wij hoopten op dien oogst.
Wij zwoeren: Vlaanderland!

IV

Antwerpen koos - de lijsten gingen branden:
daar was geen bond meer, geen partij, geen politiek,
geen rood, geen rechts. Wij drukten stom de handen
en smeedden ons 't papier tot zeis en riek -

Antwerpen koos - de lijsten gingen branden,
want iedre straat koos Borms, en ieder huis koos Borms
Antwerpen koos, met fakkels in de handen,
want ied're smaad was Borms, en ieder kruis was Borms,

Antwerpen koos, en brak der schande muren
en sloeg de Dietsche vuist op den verwelschten mond
van meester en van knecht, en nieuw ontstak de vuren
en aan den horizon rees nieuwe morgenstond.

En in dien nieuwen dag - den kop voor niets gedoken
door niets geknecht, door geen geweld gebroken
den Dietschen hamer in de Dietsche vuist -
- stond Borms.

Dietsch ontwaken

Voor die van Kassel en Boonen, opdat ze niet zullen denken, dat Dietschland gestorven is.

I

Dit is het wonderlijkste, dat ons volk
niet leeft met sluwe oogem in het heden,
niet schrap staat in den dag met felle vuisten,
geen honger afmeet - en nooit tranen telt,

maar altijd droomt van onbegane wegen
met God aan 't eind en eigen goddlijkheid;
van pijnen, doodgewrongen, doodgezwegen
waarvan de vrucht toch rijpt in grooten tijd;

van gloed, die komt; van kindren ongeboren
en onverwekt - altijd God aan 't eind
ook als de adem stokt, geen hartslag zich laat hooren
of als de donker ondoordringbaar schijnt.

Want Diet is dit: uit 't namenloos gerezen
een adem en een wil, die groeit tot daad
en droomend bouwend, stil voleindend 't eigen wezen
langs lanen van verlangen huiswaarts gaat.

II

Daar zijn zoovelen, die U in zich dragen
die U volbrengen, zonder weten van Uw bloed,
omdat gij droomt, mijn land, omdat de dagen
nog schuw zijn van Uw grauwen heldenmoed;

omdat Uw lied nog stil is, en Uw woorden
nog achter zwaar gordijn verzwegen zijn;
zoovelen, die Uw stem uit eigen monden hoorden
en blind nog staan voor Uw omsneveld zijn.

Maar, Dietschland, groot van duizend nachten,
wie eenmaal schroeide in Uw licht,
kan enkel nog met terende gedachten
Uw wording willen en Uw grootheid wachten
Uw droomen rooft zijn droom en richt zijn krachten;
zijn noodlot spreekt uit Uw verstild gezicht.

III

Land van mijn volk, wij hebben veel gezworven,
wij waren veel te zat van staal en steen,
wij werden vuil en schurftig en gemeen,
en hebben veel verraden en bedorven,

Wij vluchtten U, wijl steeds de moed ontbrak,
om door het eigen slecht tot U te keeren,
maar soms, in verten, werd het water brak
en 't brood werd steen, omdat een wit begeeren

Uw spreuken sprak - en wondre sagen schiep
van wijde zeeën en, van looden luchten,
van strenge monden en van wrange vruchten;
wanneer Uw stille stem ons eigenst wakker riep

Waar gij nu, Moeder Dietschland, òns, den zeer besmetten,
Uw liefde nog meer dan den braven voelen laat,
zijn wij reeds doende, om ons roestig zwaard te wetten
en zien, nu wij de hamers op het plat gaan zetten,
dat al het ros verdween, de bramen en de smetten
en dat het blank werd,

door den wil tot Daad.

IV

En Daad komt - Daad wordt uit den donker wakker
omdat dit volk de eigen ziel hervond,
omdat het schrijnt door iedre oude wond,
door alle straten stormt, en gromt in stal en akker:
Wij *zijn* en wij zijn Dietsch: zie onze handen
en zie de strakke blankheid van ons zwaard!

Nu breekt een nacht - want sterke vlammen vragen,
nu leeft een volk tot eenheid of tot dood,
en wil den strijd, den strijd en zal dien wagen,
staat recht en toornend in een morgenrood.

Zoovele droomen worden nu voldragen,
en rijzen, werklijkheden, uit dien schoot,
en Dietschland wordt, in deze laatste dagen
zeer groot.

In vogelvlucht door Prof. Dr. J. de Decker

> Wij moesten door al de eeuwen
> Naast Hollanders en Zeeuwen
> In vrome kracht te zamen staan,
> Eendrachtig eendre wegen gaan.
>
> R. de Clercq.

Het was voor kort - in 1938 - honderd jaar geleden, dat Hendrik Conscience zijn door het Vlaamsche volk zoo graag gelezen roman ‘De Leeuw van Vlaanderen’ liet verschijnen, een episch verhaal, waarin de heldhaftige strijd der Vlamingen tegen het overmachtige leger van Frankrijk's koning beschreven wordt: Philippe le Bel wilde het Vlaamsche land bij Frankrijk inlijven; niets minder dan de vrijheid der Vlamingen stond op het spel. In den beroemden slag der ‘Gulden Sporen’, anno 1302, op het Groeningerveld bij Kortrijk, werd het Fransche leger grootendeels vernietigd; de Fransche ridders, die in grooten getale sneuvelden, werden van hun ‘gulden sporen’ ontdaan, die, zoo luidt het verhaal, als zegeteekenen in de kerk te Kortrijk werden opgehangen. In dramatische kleuren beschrijft Conscience die nederlaag der Franschen, terwijl hij de waarachtige geschiedenis niet in alles volgt, maar feiten en personen effectvol groepeert, ten einde de vaderlandsliefde der Vlamingen te verhoogen.

Dat Conscience met zijn roman de nationale herleving van Vlaanderen nastreefde, bewijst zijn ‘Voorwoord’, waarin hij zegt, nadat hij de verschrikkingen der bloedige Inquisitie heeft geschetst: ‘Heden is de stand van zaken veranderd. Er weegt geen Spaansche verdrukking meer op ons; er staat geen galg, geen schavot meer opgericht voor de taal- en vrijheidminnenden. Maar iets anders belet de hernieuwing van onze oude waarde. Dit is iets,

dat de Vlamingen niet genoeg bemerken en waarvan zij het slachtoffer zullen zijn, indien er niet op gelet wordt.... Er zijn in België tweemaal zooveel Vlamingen als Walen. Wij betalen in de lasten tweemaal zooveel als zij. En men zou ons tot Walen maken, ons opofferen met onzen ouden stam, onze taal, onze luisterrijke geschiedenis en alles wat wij van onze Vaderen geërfd hebben! Neen, er is nog te veel echt Vlaamsch bloed in de wereld opdat dit mogelijk zij, *wat booze staatkunde men ook gebruiken*' (cursiveering van ons).

De 'booze staatkunde' die Conscience op het oog had, was die van den kort te voren, in 1830, gestichten Belgischen staat, die stelselmatig de ontaarding, de verfransching van het Vlaamsche volk in de hand werkte.

De Vlamingen vormen het Noordelijke, Germaansche gedeelte van de Belgische bevolking. Zij zijn Nederlanders. In het andere deel van België, het Zuidelijke, wonen de Walen, die de Fransche taal spreken en Franschen zijn. Zooals de Walen bij Frankrijk hooren, zoo hooren de Vlamingen, wat taal, zeden en gewoonten betreft, bij Nederland. In den Belgischen staat, in 1830 gesticht, hadden de Walen de hegemonie. De nieuwe Belgische staat zocht Fracht, eenheid en centralisatie op den grondslag der onderdrukking van de Nederlandsche Vlamingen en der opperheerschappij van het Waalsch-Fransche element. De Walen, geholpen door de Franschen, waren immers de hoofdzakelijke aanstichters geweest van de revolutie van 1830, waaruit de Belgische staat te voorschijn is gekomen. Vandaar Conscience's noodkreet! Conscience's 'Leeuw van Vlaanderen' was een luide wekroep voor de sluimerende krachten van het Vlaamsche volk.

Ook heden, ondanks het bestaan van de franschgezinde, centraliseerende politiek van den Belgischen Staat sedert meer dan honderd jaar, wordt het Belgische grondgebied nog steeds bewoond door die twee belangrijke, duidelijk van elkaar gescheiden nationaliteiten, de Vlamingen in het Noorden, de Walen in het Zuiden. De taalgrens is slechts weinig ten nadeele der Vlamingen verschoven. Brussel, de hoofdstad van België, is van oudsher een Vlaamsche stad, die echter, gelegen als zij is dicht bij de grens van het Walenland en als centrum van het franschgezinde Belgische bestuur, reeds in aanzienlijke mate haar Vlaamsch

karakter heeft ingeboet: hier heeft de denationaliseering van het Vlaamsche volk door den Belgischen staat onophoudelijk, vooral door middel van het onderwijs, in de hand gewerkt, voor de Vlamingen reeds noodlottige gevolgen gehad, ondanks het verzet der z.g. 'Vlaamsche Beweging'. Een verdere denationaliseering, van Brussel uitgaande, zou langzaam maar zeker den ondergang van het eenmaal op het gebied van letteren, kunst en beschaving zoo beroemde Vlaamsche volk voor gevolg hebben. De 'Vlaamsche Beweging' is dan ook niets anders, maar ook niets minder, dan een strijd op leven en dood voor het eigen volksbestaan.

De bedreiging van het Vlaamsche volksbestaan heeft lang vóór het ontstaan van den Belgischen staat een aanvang genomen, hetgeen reeds blijkt uit den hierboven vermelden heroïschen strijd der Vlamingen tegen de Franschen in 1302. Hoewel in dit jaar de 'slag der gulden sporen' door de Vlamingen glorierijk werd gewonnen, is de *vrijheid* der Vlaamsche gewesten toch *nimmer* verwezenlijkt. Vanaf 1384 maakten deze gewesten deel uit van het Burgondische rijk, dat zeer franciseerend op de Vlamingen inwerkte; later, in de zestiende eeuw, kwam het Spaansche juk voor Vlaanderen met de godsdienstoorlogen en de vergeefsche poging der besten onder de Vlamingen om zich, te zamen met de Noordelijke Nederlandsche provincies, van dat juk te bevrijden; op het Spaansche juk volgde de Oostenrijksche overheersching en, tot overmaat van ramp, werd Vlaanderen in 1792 door Frankrijk, Vlaanderen's eeuwenoude vijand, veroverd. Dat gedurende de Fransche heerschappij, die tot den val van Napoleon in 1814 kon voortduren, de ontaarding der Vlamingen geweldige afmetingen aannam, ligt voor de hand; het geheele openbare leven werd Fransch, de taal der Vlamingen werd overal achtergesteld en gering geschat. Na de nederlaag van Frankrijks keizer te Waterloo heeft het Congres van Weenen in 1815 de Vlaamsche gewesten, *te zamen met de Waalsche,* aan Nederland toegevoegd, om het vereenigd 'Koninkrijk der Nederlanden' te vormen. Het vereenigd Koninkrijk echter was bedoeld als een bolwerk tegen het toenmalig Fransche imperialisme. De Walen moesten bij Nederland! Dit zou voor den nieuwen Staat noodlottig worden. De Walen, geholpen door de toen zeer machtige Franschen, hebben

het Vereenigd Koninkrijk, na een slechts vijftienjarig bestaan, door de revolutie van 1830 den genadeslag toegebracht; menig verfranscht en ontaard Vlaming maakte hierbij gemeene zaak met de revolutionaire Walen en Franschen. Zoo ontstond dan in 1830 het Koninkrijk België, waarin uiteraard - men zie het vermanend Voorwoord van Conscience's ‘Leeuw van Vlaanderen’ - de onderdrukking der Vlamingen met de hegemonie der Walen en franschgezinden gepaard ging.

Somber was dan ook de toekomst van het Vlaamsche volk na 1830. De hoopvolle jaren van het vereenigd ‘Koninkrijk der Nederlanden’ waren onherroepelijk voorbij: de toevoeging der volksvreemde Walen aan dit Koninkrijk was een grove vergissing van het Congres van Weenen geweest. Had men alléén de Vlaamsche gewesten aan Nederland toegevoegd, dan zou heden ten dage zeker nog het Nederlandsche Rijk der Lage Landen bij de Zee bestaan, een nationaal sieraad van West-Europa. Dit toekomstige homogene Nederland is het ideaal der meest nationaalvoelenden onder de Vlamingen.

Langen tijd is de Vlaamsche Beweging louter een *taal* beweging geweest: de Vlamingen verzetten zich van af ongeveer 1840 tegen de verfransching van het onderwijs, het bestuur en het leger in den Belgischen staat. Te vergeefs! Zelfs een eigen Nederlandsche Universiteit werd den Vlamingen door België hardnekkig geweigerd. Van de enkele wetten, die na langen strijd door het Belgische parlement ten gunste der Vlamingen werden aanvaard, werd de toepassing door het centrale bestuur van Brussel telkens verijdeld. Het leek op een telkens weer uiteengerafeld weefsel van Penelope.

De verbittering onder de Vlamingen was dan ook ten top gestegen, toen de oorlog van 1914 uitbrak, het geweldige Duitsche leger België binnenrukte en de Vlaamsche soldaten den pijnlijken plicht vervulden, den hen verdrukkenden Belgischen staat tegen Duitschland te verdedigen.

Hartverscheurend was het conflict in het gemoed van menig Vlaming, het conflict der trouw òf aan Volk òf aan Staat. In groote meerderheid bestond het Belgische leger uit Vlamingen.

Wie onder dezen, te midden der militaire dwingelandij, van zijn trouw aan volk en taal dorst te getuigen, werd naar concentratiekampen gestuurd en moest de zwaarste straffen ondergaan. Vlaamsche legerafdeelingen zijn in het vuur gejaagd, met de bedoeling ze ten verderve te voeren. Geen wonder, dat ten langen leste boodschappers van de moe gesarde Vlaamsche soldaten naar het door Duitschland bezette België overkwamen en daar de tijding brachten, dat men 'aan het front' met de intusschen in Vlaanderen ontstane radicale beweging der Vlaamsche 'activisten' principeel instemde. In het door Duitschland bezette België was nl. een aanzienlijk deel der Vlamingen overgegaan tot een samenwerking met de bezettende macht om de vervlaamsching of liever de vernederlandsching van het onderwijs in Vlaanderen te bewerkstelligen: een Nederlandsche Universiteit werd te Gent ingericht in de plaats van de Fransche; en daarop volgden de instelling van een 'Raad van Vlaanderen' en de bestuurlijke scheiding tusschen de Vlaamsche en de Waalsche gewesten.

Het Vlaamsche volk beleefde toen dagen van hooge spanning en hevige beroering; het eene deel bleef den Staat getrouw en beschouwde de Vlaamsche 'activisten' als landverraders; het andere deel stelde Volk boven Staat en zag in de 'activisten' de helden der Vlaamsche-nationale wedergeboorte. Met één slag was nu de Vlaamsche Beweging van een onschuldige *taal*beweging tot een voor België gevaarlijke *nationale* beweging geworden. *Volkschen* stonden tegenover *Staatschen*. Overal heerschten haat, hoon, verbittering, vertwijfeling. Zelfs in den boezem van familiën, waar tot nog toe geluk en vrede hadden geheerscht, ontstonden nu twist en tweedracht. Vader en zoon, broeders onderling stonden vaak vijandig tegenover elkander. Doodsbedreigingen werden den activisten niet gespaard. Want de Staatschen waren overtuigd, dat Duitschland ten slotte toch door de wereld-coalitie zou verslagen worden en dat Vorst en regeering in het Belgische land zouden terugkeeren: op de activisten zou men dan geducht wraak nemen.

Alles is aldus geschied, tot nòg grooter opwinding onder het reeds zwaar beproefde Vlaamsche volk. De Vlaamsche hervormingen, door de activisten tot stand gebracht, werden ongedaan

gemaakt, ook de Nederlandsche Universiteit te Gent. De huizen der voornaamste activisten werden in brand gestoken. Honderden Vlamingen werden gevangen gezet. Velen weken uit, vooral naar Nederland, het land hunner droomen, waar eens in 1579 de Unie van Utrecht tot stand kwam tusschen het Nederlandsche Noorden en het Nederlandsche Zuiden, ‘om ten eeuwigen dage bijeen te blijven, alsof zij maar één provincie waren, met behoud van ieders bijzondere privilegiën’.

Op de noodlottige dagen der Belgische terreur van 1918-1919 volgde een tijdperk van Vlaamsche neerslachtigheid, totdat de Vlamingen zich weer vermanden en opstandig werden. Toen gaf België weer ‘taalwetten’, om ze daarna, volgens het beproefde recept, te saboteeren. Toen herstelde België ook de Nederlandsche Universiteit te Gent, maar liet er allerlei vijanden van Vlaanderen doceeren.

Heden, ruim honderd jaren na het verschijnen van Conscience's nationaal epos, is de Vlaamsche strijd opgelaaid met een heftigheid, die voor een Europa, waarin de ethnische theorieën hoogtij vieren, aanzienlijke gevolgen kan hebben en die voor den Belgischen Staat eens fataal zal worden. ‘A1 te lang’, zoo moest een Belgisch eerste-minister, de heer Spaak, erkennen, ‘heeft men den Vlamingen hun recht onthouden’.

Ondertusschen hebben de jongste verkiezingen van 2 April 11. bewezen, dat 185000 stemgerechtigde Vlamingen voor België niets meer voelen. Want zóóvelen hebben hun stem uitgebracht op Vlaamsch-nationale candidaten, wier minimum-programma de bestuurlijke scheiding tusschen Vlaanderen en het Walenland behelst, terwijl ronduit wordt verklaard, dat het ideaal de vereeniging met Noord-Nederland is. Dit is een veeg teeken voor het voortbestaan van België. De meeste Vlaamsche nationalisten gelooven niet meer in een mogelijke verzoening tusschen België en Vlaanderen. Naar hun meening is de antithese Vlaanderen-België niet meer te overbruggen: België belemmert immers den Vlaming in alles, wat hem het dierbaarst is, zijn taal, zijn beschaving, zijn kunst, zijn ziel; hier is geen middenweg tusschen Volk en Staat.

Hoe langer België, onder om het even welken vorm, over Vlaanderen zijn voogdij zal uitstrekken, des te verder zal Vlaanderen afdwalen van zijn natuurlijke *Nederlandsche* bestemming. Alles wijst er echter op, dat Vlaanderens jeugd voor Groot-Nederland gewonnen is.

Ook de kunstmatige, soms bespottelijke, vaak echter schrijnende toenadering tusschen den Staat Nederland en den Staat België zal het natuurlijk naar elkander toegroeien van Vlaanderen en het land der Noordelijke volksgenooten op den duur niet kunnen tegenhouden. Hier zijn hoogere, goddelijke krachten aan het werk, waartegen staatsch knutselwerk en zelfs vorstelijke verbroedering ten slotte niets zullen vermogen. Vlaanderen wil Nederlandsch zijn, niet Fransch, en ook niet Duitsch. Heeft men er hier in Nederland wel eens aan gedacht, hoe gevaarlijk de toestand worden zou, indien de Vlamingen, door België moe-gesard, door het Noorden afgewezen, ja zelfs van uit het Noorden in den rug geschoten, en ten slotte tot wanhoop gedreven, alleen nog heil verwachtten van een machtigen Oosterbuur? Heeft men er anderzijds aan gedacht, welk een prachtige Staat Groot-Nederland, met zijn dertien millioen inwoners, zijn zou, en hoe dan ook meteen, in Groot-Nederland, dat zielig gekijf over wateren en kanalen, dat tusschen Nederland en België maar niet ophoudt, eindelijk eens tot het verleden zou behooren?

Het loont waarlijk de moeite om te strijden en te lijden voor een gedachte, wier verwezenlijking van zoo groot belang is voor de natuurlijke orde en de beschaving van West-Europa. ‘Door geen Noord-Nederlander’, zoo schreef Dr. Abraham Kuyper op 21 Juni 1903 in een brief tot de Vlaamsche Academie gericht, ‘mag worden vergeten, dat Vlaanderen de bakermat was van de krachtige en hooge ontwikkeling van tweeërlei leven dat, in Zuid en Noord in verschillenden vorm opgebloeid, toch één in den wortel blijft’.[1)]

1) Toen mij verleden jaar werd gevraagd, een uiteenzetting te geven van de ‘Vlaamsche Beweging’ voor het Deensche publiek, gaf ik een schets, die in hoofdzaak, behalve gegevens betreffende de jongste gebeurtenissen, op het bovenstaande neerkwam. De Deensche vertaler bekortte mijn stuk en bracht ook andere wijzigingen aan.
J. d. D.

Reinaert van Malpertuus fragment uit ‘Reinaert van Malpertuus’, een vrijheidsspel in drie episoden door Anton van de Velde.

Toen messire Reinaert van Malpertuus met vrouw en kroost zijn have en erf moest verlaten, vestigde hij zich in het hem toegewezen Zeeuwsch Vlaanderen, niet ver van Hulst...

Sober was zijn woonst, nog soberder de tafel. Reinaert heeft zich enkele jaren verbeten: het herdenken van lustig leven en vette keuken in 't verre Malpertuus knaagde aan zijn vossenhart. En al deed Hermelijn, zijn toegewijde vrouw, nog zoozeer haar best om hem op te beuren en om in het huishouden ten minste den schijn van voorbijen welstand hoog te houden, 't baatte luttel voor Reinaert's heimwee en ingeboren dynamische deugden, die bekneld bleven in de vadsigheid van een onwennig, gedwongen renteniersbestaan.

De Mei is in 't land gekomen. Zachtzinnig spreidt de jonge zon haar sleep in Reinaert's nest. Roste, Rappert en Koddeken, Reinaert's welpen, ravotten over den vloer, terwijl vrouwe Hermelijn den jongste, Piepekoren, op haar schoot aan 't voeden is met de zuigflesch. Pardoes vliegt de deur open, en daar staat Reinaert, een kip hoogheffend met zijn rechterpoot. Op slag is 't spel der kleinen vergeten voor de vlugge extase waarmee zij kraaiend naar vader rennen.

IV

‘O KLOKKEND, KLEVERIG KLEPPERJONG!’
(Lino van B. Max)

Reinaert:
Flink zoo, kwajongens, gij aardt naar mij!

Hermelijn:
Ben je daar, Rein?

Reinaert:
En 't menu er bij.

(Hij gooit de kip op tafel; de kleinen drummen er rond, betastend en smekkend.)

Hermelijn:
Is het wat fijns?

Reinaert:
Geen drie maand oud.

(hij zucht)

Liever dan kip had ik hamelbout,
maar 't boerengespuis houdt wacht in de moeren,
en Vos bleef vruchteloos koekeloeren.

Roste:
Zeg pa, die kip is niet eens zoo vet...

Rappert:
We steken ze licht...

Koddeken:
... op één vorket.

Reinaert:
Zoo, rakers, maakt mijn vangst jullie vies?
Gaat dan slapen met leêge karbies.
Voort, naar uw bed!

Hermelijn:
Maar Rein!

Reinaert:
Wil je zwijgen!
Dat grut doet een mensch meer honger krijgen
dan past voor een vaderlijke maag.

(tot de jochies:)

Voort! of je krijgt een fel pak slaag!
Allen de kooi in! Zwijgen en slapen.
Niet door een kier van de bedsteê gapen!

Voort, of we eten dat beest nog op,
laten jullie niets dan den kop.
Blijft er iets over, dan zul je 't hooren...

(De drie kruipen schuchter de bedsteê in.)

Hermelijn:

(zachtmoedig):

Kijk hier 's, Rein, naar Piepekoren...

(Reinaert is dadelijk gepacifieerd. Met beide pooten grijpt hij zijn jongsten telg vast en steekt hem omhoog.)

Reinaert:

O klokkend, kleverig klepperjong!

Hermelijn:

Is ie niet fraai?

Reinaert:

Dezelfde wrong
van lijf en leden, zuiver ras;
een snuit zoo fijn als een kompas;
twee oogen als lantarens;

een vacht als rosse varens;
een staart... - nou ja, die komt wel klaar,
en ook je tanden, bestevaêr,
zijn binnenkort geslepen.

Hermelijn:

En zie je wel die strepen
van donkerbruin, hier, op zijn rug?

Reinaert:

Ik vind mezelf er in terug.
Benjàmin van de vossen,
er is nog veel te hossen
eer jij je piepa's troon beklimt,
maar zóóver ga je, ja, bestimmt,
indien de goden 't willen...

(hij geeft hem een klap)

Wat klank in zoo'n paar billen.
Hier Hermelijne, leg den last
te slapen in de welpenkast.

(Hermelijn draagt Piepekoren naar de bedsteê. Reinaert bepootelt in gedachten de kip en zegt stil voor zich:)

Zeg, pa, die kip is niet zoo vet...
'k Heb Hulst in rep en roer gezet
voor zoo'n ontbijt, doch met z'n zéssen
... gibt es kein' Einladung zum essen.

(tot Hermelijn)

Berg weg die kip! Ze kijkt me aan.
Ik voel mijn haar te berge staan...

Hermelijn:

Maar Rein...

Reinaert:

... van schaamte. Is 't geen schand:
Miljoenen kippen in dit land,
vet, zwaar, dùs konsekwent te grijpen,
en dan zóó'n kreng den strot toeknijpen!
't Gaat slechts met Reinaert's hersens, vrouw...

Hermelijn

(sussend):

Je mag niet overdrijven, nou...

Reinaert:

Hij voelt, nòg scherper dan zijn kindren,
zijn oude sluwheid mindren... mindren,
ja, weet niet eens meer 't onderscheid
tusschen een kip en - wat daar leit...

Hermelijn

(a.v.):

't *Is* toch een kip?

Reinaert:

Kip? Klets niet! Graai
dien uitgeteerden papegaai
en berg hem voor mijn knipperoogen.

(voor zich)

De honger heeft den vos bedrogen.

(Terwijl Hermelijn heengaat met de kip, valt Reinaert neer op een stoel.)

Reinaert:

Hier zit je, Reinaert-zonder-daad,
als 't werkloos proletariaat,
herkauwt ideeën, ja, warempel:
Ik vloek, ik gaap, ik slaap, ik stempel...
't Waar' beter met een grooten bek
te roepen overal: verrr...

(Buurvrouw Los is binnengetreden.)

Los:

Hek
en huisdeur niet gegrendeld, buurman?

Reinaert:

He? Nee...

Los:

Vin' je 't leven zoo secuur, man?

Reinaert:

'k Denk niet meer aan hek of deur
want dat kittelt mijn humeur.

Los:

Zeg, wat zat je te verrichten?

Reinaert:

'k Prakkizeerde juist gedichten.
Over vrijheid, liefde en roem
- dingen die 'k noodzaaklijk noem
voor het puik der vaderlanden...

Los:

Maar je spreekt...

Reinaert:

met lange tanden.
'k Zoek een firma, die mijn werk
(in een oplaag die 'k beperk)
wil lanceeren...

Los:
Kan dat baten?

Reinaert:
... bij de keur der diplomaten.

Los:
Sus je daar den slager mee
en den bakker?

Reinaert:
Goud op sneê.
Droomen maar, en tien jaar jonger!

Los:
Onzin, Rein!

Koddeken }

(door de deur der bedsteê):

Wij hebben honger!!

Roste }

(door de deur der bedsteê):

Wij hebben honger!!

Rappert }

(door de deur der bedsteê):

Wij hebben honger!!

Reinaert:

Hoor je nu de werklijkheid,
hoe ze realistisch schreit?

Los:

Arme schaapjes...

Reinaert:

Schaapjes? Vossen!
Onvervalschte, pure, rosse,
slimme welpen van hun vaêr!

Los:

Uitgehongerd.

Reinaert

(zucht):

Ja, 't is waar,
en dàt, buurvrouw, dàt is tragisch.
Nee, jij weet niet wat een maag is,
die, zoo ijdel als mijn beurs,
naast een harte vol en beursch
knaagt van duizend appetijten!
Hoor die maag dat hart verwijten:
Jij bent rijk en ik ben kaal;
jij de dagge, ik, 't foedraal;
jij, van romantiek steeds dikker,
ik, de radelooze slikker;
jij, het dichterlijke hart,
ik, berooid, bekneld, benard;
jij, 't verwijfde ki-ka-kousje,
't eeuwig amoureuze flousje,
wippend als een bilboquet,
grillig, glanzend, lief en net,
smalend op de bange klachten
van de maag, die gaat versmachten,
schraal, maar ook ascetisch puur
in haar eigen zerpe zuur...

Los

(nuchter):

Veel geleerdheid is jouw deel,
maar je kroost ziet groen en scheel
van den honger...

Reinaert:

Haal het kieken!
Haal 't festijn van vel en klieken!
Haal de zinnebeeld'ge duif
voor een ingebeelde fuif!
Haal de gans - of is 't een eende?
Of een raaf? Een taai-gebeende
kemphaan? Of een parelhoen?

Buurvrouw, geef me een vreugdezoen!
Reinaert krijgt hallucinaties,
visioenen en temptaties;
'k voel mijn ingewand niet meer,
niets dan leegte...

Los

(gedempt):

Lieve Heer!

Reinaert:

Niets dan huilerige holte,
hunkrend naar een vette volte.

(bruusk)

Buurvrouw, red mijn welpen, jij,
prop ze dicht met haverbrij,
vul hun magen, smeer hun darmen,
wees een vat vol warm erbarmen!
Rep je, voer mijn jongen mee!

Los:

Graag gedaan...

(Reinaert loopt naar de bedsteê en rukt de deuren open.)

Reinaert:

Springt uit de steê!
Buurvrouw Los is jullie engel.
Voort!

(Roste, Rappert en Koddeken springen juichend de bedsteê uit en vertrekken aan den rok van buurvrouw Los. Op dat oogenblik komt Hermelijn haar keuken uit, dragend in een pan de gebraden kip.)

Hermelijn

(die noode haar kroost ziet heengaan):

Ach, God!

Reinaert:

Nu geen gejengel!
Wij, wij bijten op de krib,
kranig, wijf!

Hermelijn

(dof, de kip toonend):

Hier is de kip...

(Zij zullen zich wagen aan de illusie van 'gevogelte' voor hun lunch...)

Reinaert

(bitter):

Kip met gries en gras gebraden.
Ze is bestand tegen de maden.

Hermelijn:

'k Heb zoo goed mijn best gedaan...

Reinaert

(a.v.):

Kip... doet kippenvleesch ontstaan,
en ik huiver voor zoo'n voeder.

Hermelijn:

Reinaert...

Reinaert:

Troost je, vossenmoeder.
Kippig wet je klauw en tand.

Is 't niet dik, het is galant...

(Een klop op de deur.)

Hermelijn:

He, wie mag dat zijn?

Reinaert:

En kloppen?
Eerst dit lijk gauw weg gaan stoppen
eer men ons van roof verdenkt...

(Nog een klop op de deur.)

Hermelijn:

Doe je open?

(zij rent weg met de kip.)

Reinaert:

't Noodlot wenkt?

(Hij opent de deur van zijn nest. Treden binnen: jonkheer Courtois, voorafgegaan door vier katers-hellebaardiers. Courtois a évidemment l'accent très parisien.)

Courtois:

Monsieur Reinaert, 'k kom, bij gratie
van Lioen, op visitatie
zooals 't wel eens meer gebeurt.

(hij snuift de lucht op)

Wat hier toch zoo lekker geurt?
't Leven schijnt zich wel te schikken
als je steeds goê spijs te bikken
hebt... jaja, Renard is slim...

Reinaert

(buigt):

'k Dobber als een dwaze sim
aan den hengel van mijn koning,
heer Courtois...

Courtois:

Ik vind je woning
taamlijk propre voor een vos.

Reinaert:
Al de schroeven blijven los
voor 't geval dat ik...

Courtois:
... ga vluchten?
Dàt is, Reinaert, niet te duchten.
J'ai la science du dompteur!

(snuift weer)

Maar wat zonderlinge geur?

Reinaert:
Uwe hoogheid is verkouden...

Courtois:
Tja, ik moest namens den ouden
Nobel op inspectie gaan.

Reinaert:
Wat hij doet, is wèlgedaan.

Courtois:
Dat is mooi gesproken, Reinaert.

Reinaert:
Wat naar kruis en pijn en pij aardt,
is mij welgekomen, heer.

Courtois:
Zelfs je woordkeus is niet meer
zoo baldadig als tevoren.

Reinaert:
Wie niet voelen wil, moet hooren.

Courtois:
Ach, adieu Reinaert's grandezza!

Reinaert:
'k Spreek zoo lang reeds voce mezza,
van verdriet en zwaren rouw...

Courtois:
Stierf er iemand? Was 't je vrouw?

Reinaert:
Nee, helaas.

(Hij herpakt zich.)

'k Meen: dank de hemel!
Weet je, jij, die 't hofgefemel
door-en-door, ad fundum kent,
jij, Courtois, die hoovling bent
als niet één...

Courtois:
Oh..., je m'incline.

Reinaert:
Weet jij ook iets van beminnen,
hoe een vader mint zijn kroost?
Weet jij hoe die liefde roost
hart en nieren?

Courtois:
Van de liefde
weet ik weinig.

Reinaert:
... Hoe 't gegriefde
hart nog méér lijdt door de maag?

Courtois:
Cher monsieur, wat meent die vraag?

Reinaert:
Reinaert moest als balling leven...

Courtois:
't Was verdiend.

Reinaert:
Goed. Toegegeven.
Ik beleid mijn groote schuld.
'k Had mijn vorst te erg gekuld.
Maar het vonnis...

Courtois:
Recht en waardig!

Reinaert:
... klonk onbeestelijk kwaadaardig.
Ballingschap was ruim genoeg.

Courtois:
't Was een kóningsarm die sloeg!

Reinaert:
'k Buig ootmoedig voor zijn wenken,
maar de vroede rechters denken
dat van lucht ik leven kan
en van dauw...

Courtois:
... en idealen?

Reinaert:

O, ik buig, jij puik der Walen,
'k buig mijn kruin tot in het stof,
'k ben een knipmes...

Courtois:

Aan het Hof
zal men boete en spijt waardeeren.

Reinaert

(nuchter):

Met dat al kan ik krepeeren.

Courtois:

Zit je dan zóó slecht bij kas?

Reinaert:

'k Wou dat ik gestorven was,
'k droeg reeds lang de kroon der glorie
en de palmen der victorie
voor mijn lijden en mijn pijn.

Courtois:

Tja, te zijn of niet te zijn...

Reinaert:

Maar de hemel is nog verre
en ik had een slechte sterre
toen men Reinaert hield ten doop..

(voor zich)

'k Voel mij als een kussensloop;
nog één uur en 't is de coma.

(bruusk)

Weet je, zeg, dat zelfs Sodoma
't niet kan halen bij de pest
van mijn schandlijk ballingsnest?

Courtois

(verbijsterd):

Quoi? Comment?

Reinaert:

Hier heerscht de honger!

Courtois

(snuift):

Mais... die geur?

Reinaert:

De wanhoop sprong er
naar de keel van groot en klein!

Courtois:

Cette odeur?

Reinaert:

Vin' je 't niet fijn?
Is 't niet lekker? Zou 't je smaken?

Courtois:

'k Voel mijn appetijt ontwaken.

Reinaert:

Nu, wat denk je dat je snuift?
Eer je aanzit en mee fuift,
moet je hooren hoe de vossen
honger weten op te lossen,
honger in hun ballingschap,
honger door een koningsgrap,
honger zonder kans op beedlen,
honger door gemeste eedlen,
honger die tóch triomfant

vleesch kan malen, scherpgetand;
honger, die met tirannijen
bar op Reinaert's kap wou rijen
en hem temmen voor altijd...;
hongersnood, vermaledijd!
'k Heb hem cynisch klein gekregen,
plat getimmerd, murw geslegen,
weggeblazen als een bel!

Courtois

(twee handen aan zijn hoofd):

Moult m'ément ce noir appel!

Reinaert

(geweldig):

Snuif! Wat eet ik? Wil je 't weten?

(kannibaalsch)

'k Heb mijn jóngen opgevreten!!

(Courtois valt met een glissando zucht in onmacht.)

Reinaert

(tot de wacht):

Zoo, daar ligt ie, koud en stijf.
Uit mijn nest met zulk een lijf!

(De vier hellebaardiers exeunt met den bezwijmden Courtois. - Hermelijn treedt terug binnen.)

Hermelijn:
Rein, wat was dat voor een herrie?

Reinaert:
Stil. Hij vaart nu op een berrie
plechtig naar het Hof, retour.

Hermelijn:
Waaghals!
Reinaert

(in 't deurgat):

Goeie reis, Bonjour!

(tot Hermelijn)

Kan *ik* 't helpen dat zoo'n bluffer
flauw valt als een kostschooljuffer?
Hermelijn, we zeuren niet!

Hermelijn

(lichtelijk bitter):

Nee, we jùichen van verdriet...

Reinaert:

Dat 's een toonaard voor kadukken.
Vrouw! Springt Amor reeds op krukken?

Hermelijn:

Is ons leven louter scherts?

Reinaert:

Is 't een lied in kleine terts?
Of 't liturgisch Dies illa?
Drink een borrel camomilla!

(Zuigelinggeschrei in de bedsteê. 't Is Piepekoren, die protesteert.)

Hermelijn

(met een gedempten moederlijken kreet):

Piepekoren!

Reinaert:

't Jongst geluid
barst de bedsteêsponden uit.

Hork, mijn zoete Hermelijne,
wil je dat de zonne schijne
koninklijker dan voorheen?

Hermelijn:

Zonne?

Reinaert:

Zonnecantileen!
Uit duisternis wordt licht geboren.
En harde nood heeft scherpe sporen.
Ik wil in 't zadel voor een rit
mèt jou! Zie dat je stevig zit,
want kleppren zal mijn draver!
Geen vrouwenhart is braver
dan 't jouwe, lieve Hermelijn.
Nu zal de klacht van alle pijn
verwaaien voor een zege-
en zonnegang, die 't vege
lijf weer strijdbaar maakt!
Daar rijst de Lente, en 't ontwaakt
nu overal; de beemden bloeien
in Vlaanderen, en het zonnegroeien
wekt roode rozen uit hun knop...
Weer duikt mijn vrije, roode kop
boven 't gewiek van geluw koren.
De wereld is in zon herboren!

Hermelijn:

Mijn Reinaert, wié kan je weerstaan?

Reinaert:

Dat heeft nog nooit één hart gedaan!

Hermelijn:

Hoe kan dat hart zoo zonnig zingen?

Reinaert:

Het zweeft door zeven hemelkringen...

Hermelijn:

Ook dàn als 't armoe lijdt, mijn Rein?

Reinaert:

Het wil subtiel, etherisch zijn.

Hermelijn:

Geen zucht...?

Reinaert:

Ja toch, diep in de lever,
maar dat is proza van een bever,
een bangen, zwakken hakkelkees.

Hermelijn:

Nee, *jij* bent sterk... doch, Rein, ik vrees...

Reinaert:

De geest moet over 't lijf regeeren!
De liefde doet de zón begeeren
voor al die innig zijn bemind.

Hermelijn:

O Reinaert mijn!

Reinaert:
O heerlijk kind!

Hermelijn:
Ik volg je vroo langs alle wegen!

Reinaert:
Mijn Hermelijn!

Hermelijn:
Mijn levenszegen!

Reinaert:
Mijn wederhart!

Hermelijn:
Mijn trouwe ster!

Reinaert:
Nù naârt de vreugde!

Hermelijn:
Zie, ik sper
mijn oogen om uw blik te ontvangen.

Reinaert:
We gaan dàârheen waar nieuwe zangen
het Reinaertrijk begroeten, vrouw.

Hermelijn:
Wàâr ook dat droomland liggen zou,
ik volg je...

Reinaert:
Ook langs drieste banen?

Hermelijn:
Waarheen je wilt!

Reinaert:
Gris vast de manen
van 't vurig ros dat ik me koos.

Hermelijn:
In 't wapen voer je hart en roos...

Reinaert:
... en tanden om geducht te bijten!

Hermelijn:
Ik kén mijn Rein!

Reinaert:

De rotsen splijten
waar Hermelijn het ‘sesam’ spreekt.

Hermelijn:

Waar Reinaert zal verschijnen, breekt
de stugste nek in preevlend neigen.

Reinaert:

En voor jouw adel, vrouwe, zwijgen
de muffe bluffers als vermoord.
Wij zijn genoeg geringeloord;
niet langer kan de haat bedriegen.

Hermelijn:

Nu zeg me, Rein, waarheen we tiegen?

Reinaert:

Naar koning Nobel!

Hermelijn:

Hemel!

Reinaert:

Ja!

Hermelijn:

Naar Nobel?

Reinaert:

Naar de kroon!

(Bileam, de ezel, steekt zijn kop door het venster.)

Bileam:

Hiha!!

(Een o ogenblik stille verlegenheid. Bileam heeft het lyrische hoogtepunt te brutaal neergebroken.

Reinaert en Hermelijn maken zich los uit hun omarming.)

Reinaert

(voor zich):

Zoo'n ezel!

Bileam

(grinnikend):

Mag ik binnenkomen?

Hermelijn:

(aarzelend):

't Is je gejond...

Reinaert:

Je stoort de vromen
in meditatie en gebed.

Bileam:

Ach zoo? Ik heb niet opgelet,
zooniet had ik met jullie samen
gemediteerd...

Hermelijn:

Erg vriendlijk.

Reinaert:

Amen.
Ik krijg een lumineus idee.
Ga, kind, neem Piepekoren mee
naar buurvrouw Los. Geef hem te zuigen
of anders valt mijn plan in duigen
wanneer hij steeds vocaliseert.

Hermelijn:

Moet ik nu daadlijk...?

Bileam:

Steeds vereert
me 't lijze woord van confidenties.

Reinaert

(tot Bileam):

Je bent de kraan der corpulenties,
en daarom..., wijl je geest en staart
niets hebben van je lichaamsaard,
wil ik het puik van alle geesten
(en, onder ons, het puik der beestene!)
via den staart van mijn probleem
verdietschen, waarde Polupheem,
wàt ik zooeven mediteerde...

(Intusschen had Hermelijn Piepekoren uit de bedsteê genomen.)

Hermelijn:

Rein, zal ik...?

Reinaert:

Wacht, o mijn vereerde
en zoete kookgodinne, 't past
dat wij den zeer geleerden gast
iets lekkers geven om te eten...

(royaal)

Breng ons de kip!

Hermelijn:

Ik was 't vergeten.

(Zij wil weg.)

Bileam:

Excuus, hija, 't is te veel eer,
maar, weet je wel, ik vegeteer...

Reinaert:

Waarachtig, als je groen wilt knagen...

(hij rukt blaren uit den nestwand)

... 't Is gauw bereid, je moet maar vragen.

Bileam:

Ik dank u zeer, maar mijn dieet
is delicaat...

Reinaert:

Wie distels vreet,
kan wel conservenblad verduwen.

Hermelijn:

Ach Rein toch...

Reinaert:

Tja, hij moet niet spuwen
op wat onze armoe hem offreert.

Bileam:

Hija...

Reinaert:

Hinéé

(tot Hermelijn)

Ga, vrouw, je keert
met al de jongen spoedig weder.
Intusschen sta 'k op mijn katheder
voor Bileam's ontwikkeling...

Hermelijn:

(tot Bileam):

Dag, heer...

(exit met Piepekoren)

Bileam:

Mevrouw...

Reinaert:

De prikkeling
van mijn probleem bevint te vonken
in bei je oogen, of ze drónken

bij voorbaat Reinaert's groot geheim.

Bileam

(ongerust):

Is 't hier wel veilig, in je heim?

Reinaert:

Zóó veilig als in doorn en distel.
Kom naar mijn eetzaal. Lust je mistel?

Bileam

(verlekkerd):

Een lekkernij!

Reinaert:

'k Vertel je dra
wàt ik voor plannen heb...

Bileam:

Hiha!

(Beiden exeunt in de 'nevenkamer'.)

De jeugd van Jezus[1] door Cyriel Verschaeve.

Na het avondmaal neemt Jezus gewoonlijk zijn werkgerei ter hand, ziet het na, kuischt, schuurt, vijlt, slijpt het. Ditmaal laat Hij het op de bank liggen, gaat in de deuropening neerzitten en schouwt naar het lichtspel van den avond.

Maria denkt dat Hij zeer vermoeid is en laat Hem rustig tegen den deurpost aanleunen om zich geheel aan zijn eigen overpeinzingen over te leveren.

Zijzelf schikt het werkgerief, ledigt den geldbuidel, en zet zich neer in het schemerdonker van de kamer. Dan bekijkt ze haar Zoon.

Andere richting kennen haar oogen niet. Wegen der oogen, wegen der liefde. En liefdesweg is immer dezelfde.

Zij neemt heel de gestalte in zich op, eet en drinkt ze: daar leunt Hij met hoofd en rug tegen den éénen deurpost, terwijl zijn voet tegen den anderen aandrukt.

De wijde deur dient tot voornaamste venster van het kleine huis. Door haar opening stroomt nu rondom Hem met breeden vloed het avondlicht naar binnen, schaduwt zijn beeld, maar omslingert gouden het gansche profiel van zijn gedaante, over het haar, over de neus, kin, borst, knie en voet....

Door dit tooneel wordt Maria aangegrepen en zij droomt: Ja! dat is Hij heel en al: één groot mysterie, glorend omlijnd door den menschenvorm! Elk woord, elke blik, elke streeling, elke uiting van Hem is stralend-klare liefde, maar zijn innerlijk wezen,

1) Uit het intusschen verschenen: Het Leven van Jezus. Uitgave ‘Zeemeeuw’, Brugge/Amsterdam.

zijn levensroerselen, de kern van zijn gedachten, de wegen van zijn wil, welk ontzaglijk geheim! Zóó, gelijk zij het dààr ziet, trekt zijn leven de wonderschoone, de trillend-gouden lijn van zijn gedragingen als zoon tegenover haar, als werkman tegenover het huishouden. Maar dat andere! dat donker-geweldige, waarvoor zij schroomt en versaagt! Er aan te denken alleen reeds doet haar geest wankelen. En er niet aan denken, is haar niet mogelijk! Zie, Maria's oogen staan schrikgroot opengesteld; in heilige vervaardheid herkennen zij immers beelden in hetgeen zij aanschouwen: dien lichtoceaan van den helderen avondhemel waar zijn schaduwbeeld op donkert eenerzijds, en.... anderzijds: die oneindige Godheid, waar zijn menschheid in dompelt en verschemert....

Ach, kon zij, moeder, haar zoon toch kennen! Maar Hij is ook de zoon van den Onnoembare!.... Zij zucht, en na een oogenblik murmelt ze vreedzaam: hel kind van elke moeder is tevens het kind van den Onnoembare. Zijn aandeel en recht in elk levens, het eeuwige in al het sterfelijke, welk ondoorgrondbaar geheim! Maar in het leven van haar Zoon is dit aandeel zoo mateloos om er in te verzinken!

Maria glimlacht treurig: eenmaal heeft zij dat willen begrijpen en heeft zij gevraagd: ‘Wat is de zin van uw handelen?’ Het antwoord was: ‘Moeder, wist ge dan niet, dat Ik in het huis van mijn Vader moet zijn?’ (Luc. II. 49).

Sindsdien heeft zij er nooit meer om gevraagd, en dacht zij er zelfs niet meer aan het te vragen. Is het een geheim, 't geheim van een goede is goed. Is het liefde, 't geheim in de liefde is het beste. Mag men wel ooit aan het groote, aan de liefde vragen: wie zijt gij? Liefde noemen is liefde vernietigen. De Hoogste troont boven alle namen. Haar volk heeft geen naam voor God. God moet men ook vertrouwen. Het vertrouwen is de olie van het leven. Liefde alleen bezit ze in voorraad. Jozef vertrouwde haar tegen alle zicht- en berekenbare zekerheid van het weten in, want groot was zijn liefde. En zijn liefde had gelijk en zijn wetend verstand had het mis.... Zij ook vertrouwt God, hoewel zij, physisch zeker, dag aan dag de menschheid ziet, voelt, bij het waschen, koken, naaien. Zij kent elke pees, elk adertje, elk haartje van dien jongen man daar. Die zoo schoon gespannen knie,

waarop de avondluister als op een marmerkoepel afschampt, zou zij uit honderdduizenden herkennen! Zijn doel en zijn droom echter, wie minder dan zij begrijpt ze? Hoe meer zijzelf droomt, des te minder weet zij wat *Hij* droomt. Want vanzelf en uit eigen drang rijzen haar droomen de hoogten in. Zij spant ze als een hoog, eindeloos, glanzend gewelf boven zijn hoofd, als de avondhemel nu met al zijn sterren.

Haar moederhart doet dat. Moet het moederhart niet wijd als het wijdste zijn?

Hij echter bevat dagelijks zijn gewone dagtaak: naar zijn werk gaan, timmeren, hameren, balken sleepen; Hij blijft de zweetende sjouwer onder de gloeiende zon en 's avonds keert Hij hier terug en zet zich ter ruste, zooals nu.

Zoo gaat een os den dorschvloer rond.

En dertig jaar reeds duurt dat nu. Hij is jong, sterk, schoon, maar dertig jaar, een man dus. Zal dat leven zoo voortgaan? Kan dat? Zou men op die wijze Messias kunnen wezen?

Iets in het diepst van haar ziel, in den uitersten grond van haar menschenhart is niet ongenegen het te aanvaarden, maar de Jodin, die zij is, en nog wel met al den gloed van het Davidsbloed, schudt hartstochtelijk het hoofd. Iets anders, iets anders, iets heelemaal anders moet komen en zal komen. Zijn leven moet veranderen, wil het in den gang van de wereld ingrijpen en de wereld omkeeren. En dat moet de Messias! Het Messiasleven is de hefboom der geschiedenis en de as der wereld. De wereld zal Hij aangrijpen en doen kantelen!

'Mijn ziel prijst groot den Heer!' en al de woorden, die eenmaal uit haar ziel borrelden boven de vrucht in haar schoot, beginnen opnieuw in haar geest te zingen. Zij had ze gelezen in de heilige boeken, droeg ze om in haar hart en vond er geen betere. Als een lied van communie tusschen haar ziel en de Jodenzielen, die zooveel eeuwen lang onder de heiligheid van die verwachtingswoorden gesidderd hadden, welden zij uit haar op: De Machtige! De machtigen haalt Hij neer van den troon! Behoeftigen overlaadt Hij met gaven! Hij redt Israël, zijn dienaar.

Na eeuwen nog vervult Hij trouw, wat Hij vóór eeuwen beloofd heeft!.... Anna zong ze om Samuel, in de psalmen dreunden zij, en zij, de dochter van veertig eeuwen godsgeschiedenis, zong ze

nu als slot der vervulling, als het ‘amen’ op de eeuwenpsalmen, boven.... den Vervuller, zooals zij Hem daar nu zag en over Hem droomde.

Macht en rijkdom maar ook oorlog, opstijgende maar ook instortende paleisbogen, troon- maar ook tentdoeken, goud maar ook ijzer was er in den gloriedroom, dien zij, als den kolos van Nabuchodonosor, voor haar Messias bouwde.... En toch was het nog geen ‘amen’ op den eeuwenzang. Nog steeds moet haar zoon dat leven beginnen. Dertig jaar was het geleden, dat zij voor het eerst het Magnificat zong, en van zichzelf profeteerde: ‘Zie, van nu af prijzen alle geslachten mij zalig!’. Dertig jaar, dat is een geslacht! Dit geslacht nu heeft haar niet zalig geprezen. Zalig was zij wel, door haar onzeglijk goeden zoon, die werkte en wilde dag in dag uit, jaar na jaar, immer voor haar, maar nimmer voor anderen. Waarom zou men haar zalig geprezen hebben? Werken is willen. Maar 't willen moet toch het werk voorafgaan, zal er de gehoopte vrucht uit volgen. En die vrucht, de ongekantelde wereld, wat toch was er in zijn wil van te zien! Dertig maal driehonderd zestig dagen al sloeg zij Hem gade, met oogen vol van het eerbiedigste verlangen, en nooit had zij ook maar een flits van dat allerhoogste en heiligste willen kunnen ontwaren.

Niet het uitspansel van wereldglorie, dat zij zich voortooverde, overwelfde Hem tot nog toe, maar het uitspansel van den Onnoembare: een prachtig stille avond, dalend om een werkman die een luchtje schept.

Onwillekeurig laat Maria haar moede armen op den schoot neerzakken en beziet Hem opnieuw. Daar zit Hij zoo gunstig om aan te schouwen. De gestaltelijnen worden in het wassend donker immer scherper en duidelijker. De gelaatsnede is de wilssnede.

Zou zij in zijn profiel zijn wil niet kunnen lezen?

Zij bespiedt Hem; ze volgt angstig de gewelfde lijn van het voorhoofd, hoe ze inbuigt aan den neuswortel, hoe ze dan vooruit-schiet. Vooruit! dat is nu de neus: vooral dien schoonen neusboog wil zij volgen. Hoe gebiedend, hoe heldhaftig, hoe keizerlijk heerschend kan de edele neus vooruitspringen. Is hij niet als het vooruitgestoken zwaard van het wezen, vooral waar mond en kin door hun manhaftig ‘vooruit’ er mede harmonieeren.... Hierbij

houdt Maria dan ook gespannen stil; hier verwacht zij het geheimzinnig, maar diepst en zekerst antwoord van de vormen. De vorm is van den grooten Vormer het zegel. Zal het profiel haar niet antwoorden, als zij het in stilte ondervraagt; wiens beeld en opschrift draagt gij? Zal zij er misschien niet op lezen: 'Ik wil en het is'? Zal zij er niet de stralende punt van Gods wilszwaard in herkennen? Daarmee kliefde Hij in de duisternis op den allereerste der dagen; zijn wil was de eerste lichtstraal! Daarmee zal ook nu....

Haar vlucht wordt gestuit en zakt vleugellam ten gronde, want het profiel blijft op al haar vragen stom. Wel wuift het voorhoofd forsch voorwaarts, neus, mond, kin zijn wel mannelijk vast geteekend, maar eenige scherpte, die zich naar aardegebied of menschenrijk richt, is er nergens in te bespeuren. Nu Hij zoo tegen den deurstijl aanleunt is het gezichtsprofiel eventjes opwaarts gewend: zoo lijkt het te antwoorden, eerder dan op de verten en kimmen der aarde, samen met die lijnen van zeeën en bergen op de groote heelallijnen van daarboven.

De gestalte zelf is een donkerte geworden.

Maria schudt radeloos het hoofd, staat op, steekt het olielampje aan en haalt de bijbelrol te voorschijn.

Ach, dat zij in een boek moet zoeken te lezen, wat zij zien en hooren kan! Ach, dat een moeder in een geschrift naar het geheim van haar zoon moet vorschen! Hemellicht weliswaar bevat dat boek. Doch Hijzelf bevat er toch ook, en veel meer! Simeon, de grijsaard, prees zijn eigen oogen zalig, omdat zij Hem, Gods heil, één uurtje in den tempel mochten aanschouwen; en haar oogen, zagen ze Hem niet dertig jaar elken stond, in de innigheid van een thuis?

Toch rolde zij het boek open.

Nu kwelde haar het geweten opnieuw. Waarom lezen over Hem, als ze maar te zien heeft? Is Hij niet het boek der boeken? En gaat men naar de kruik, liever dan naar de bron? Al was zijn leven nog beschreven, zou hetzelf dan toch niet altijd de kroon van den bijbel blijven? Waarom blijft ze dan niet trouwhartig in Hem, in Hem alléén lezen....? Uiterst fijngevoelig, wordt ze innerlijk gepraamd om zich voor Hem in stilte te verontschuldigen. Haar lippen beven en fluisteren Simeon's hymne na: zalig

mijn oogen, die het heil des Heeren aanschouwen, dertig jaren. En zij herdroomt het verleden, zij droomt herinneringen. Zalig ben ik, zoo voelt ze, mijn herinneringen zijn als droomen zoo heerlijk! Dertig jaar zag zij die volschoone menschelijkheid immer glanzender opbloeien. Een bloem ging open, de mensch als een bloem! Niets anders? Neen, niets anders! Is er wel iets schooners? Een gansch gaaf leven, onberispelijk, goed, wijs, zacht, krachtig, moedig, beheerscht en beheerschend, bezonnen en gloedvol, warm en diep! Elken stond volbracht Hij iets dat onopvallend voorbijging, maar achteraf, bij het overwegen bleek het altijd 't allerschoonste geweest te zijn, dat men maar verzinnen kon. Den kleinen levenskring, waarin Hij, Jozef en zijzelf met elkaar verkeerden, had Hij uitgediept en gevuld, tot Hij alles oversteeg. Had zij niet vaak, in den eenvoud van de gevoelde waarheid, van uit haar huisje dat Hij zoo verhief, met medelijden neergeschouwd op Antipas en al de Herodessen, op Keizer Tiberius zelfs, en hun haar eigen heerlijk heil toegewenscht?

Doch dit denken juist bedwelmde haar dezen avond. Heel zijn leven was één volheid geweest. Is ‘vol’ echter ‘alles’? Roept zulke volheid niet naar ‘alles’ als bekroning?

De kroon is toch het hoofd niet, hoe schoon het hoofd ook weze. Als een hoofd van vorstelijke schoonheid, overtreft ook zijn leven wel alle kronen, die er op zouden kunnen flonkeren, maar het vraagt toch de kroon! Juist dit wondervolle leven eischt de Messiaseer op.... Het volle het al! Messias is Alkoning. En het Messiasschap is het buitengewone, het verstommende, het overrompelde, het overweldigende. Wonder en machtdaad, zijn dat niet de waarmerken Gods bij zijn Messias? Wint Hij eenmaal de wereld, dan zal het toch niet door 't stralen zijn van het gewone. Een stralen dat niet eens bemerkt wordt! Die dertig jaren moeten eens omslaan en gansch anders worden! En dan, o welke verbazingen, welke verrukkingen zal ze beleven, zij Maria! Reeds nu stokt haar adem voor wat zij voelt: er is een geweldig geheim in den vollen vrede, er is een ontzaglijke macht in de stilte van een volkomen schoon zedelijk leven, er is.... o! hieromtrent bespiedde zij Hem vrouwelijk nieuwsgierig en besperde nooit het minste vonkje van vrouwenliefde in Hem.... er is een oneindige liefde in een leven zonder liefde!.... Maria trilde. Op deze

hoogte van haar bewondering wil zij den sprong in zijn ander leven wagen. Wat zal het zijn? Het is adembeklemmend reeds, zich dàt voor te stellen. De droom alleen doet ziel, geest, hart smelten en wezenloos uitvloeien in een te wijd uitwentelenden oceaan van grenzenlooze mogelijkheden!

O! Heel haar leven voor één woordje bepaling! voor één nietig teeken met den vingertop! 't Alverwachten is menschenverpletterend. Gods rechterhand alleen bezwijkt niet onder het al. O! een bijbelwoordje slechts, dat begrenst, bepaalt en wijst!

Zoo droomt, zoo beeft, zoo bidt zij, en neemt nu beslist de bijbelrol in de hand; met vinger en duim rolt zij ze verder en verder af.

Met alle teksten is ze vertrouwd. Instinctmatig opent zij het boek voort in de deemstering; nu weet ze het honderdmaal gelezene tafereel van Jesajas voor te hebben, waarin Jahve's knecht den Heer aanspreekt:

> ‘De geest des Heeren is op mij,
> Dewijl Jahve mij gezalfd heeft,
> Om te verkondigen het genadejaar,
> Om....’
> (LXI, I)

en de hymne, die God zelf aanheft ter eere van zijn Knecht, haar Zoon, en zijn komend rijk:

> ‘Sta op, straal in lichtglans, want uw licht is gekomen En Jahve' heerlijkheid daagde over u op’. (LX, I).

Dat is Gods Magnificat over haar Zoon. Daarbij was haar zang een schamel schalmeitje slechts tegenover dien donder, die door de werelden boldert. Jahve dondert uit zijn eigen volheid; zij, zij dorst niet dan met ontleende bijbelwoorden, met Zijn eigen woorden, tot Hem spreken. Niets in heel het heilig boek hoort en leest zij liever dan deze Godshymne ter eere van den Messias en de Messianische tijden.

Eerst werpt zij nog een blik vol ontzag naar de gestalte in de deuropening en beurt dan het boek op ter hoogte van het oog. 't Oliepitje in de nis schijnt maar flauwtjes. Zij leest:

‘Er was noch gedaante, noch schoonheid in Hem, dat wij Hem aanzagen,

Noch aanschijn, dat wij er lust aan hadden.
Misprezen, het uitschot der menschen,
Een man van smarten, met krankheid vertrouwd’. (LII, 2/3)

Koude doorrilt haar tot in haar binnenste hart. Zou zij Hem niet vragen, wat of dat beduidt? Zij durft echter geen vraag stellen, daar zij het antwoord vreest. Deze andere zijde van het Messiasbeeld is haar immers wel bekend. Hillel, de eerbiedwaardige, en andere schriftgeleerden, verklaren deze verzen, als zeker Messiaansch. Het heele Joodsche volk gelooft aan de barensweeën van den Messias, en spreekt er van. Rampen en weeën moeten Hem voorafgaan. De opstanden van Judas den Galileër, van Simon, van Attronges, en hun moorddadige onderdrukking telkens, dat is voor al de Zwartmantels van Galilea het bloedig messiaansche morgenrood. Zijn tijd is reeds aangebroken in het teeken van bloed en brand. Zijn tijd? ja, maar Hijzelf? Hijzelf! Zij leest verder:

‘Voorwaar, onze krankheden heeft Hij gedragen
En onze smarten getorst,
Daar wij Hem achtten getroffen,
Geslagen door God en vernederd,
Hij was, ja, doorboord om onze overtredingen,
Verplet om onze schulden.
De tuchtiging voor ons welzijn was op Hem,
En door zijn striemen gewerd ons genezing’. (III, 4/5)

Opeens laten haar handen de bijbelrol zinken: daar staat Jezus recht. Maria's blikken zijn donkerwijd op Hem gericht; zijn oogen zoeken ze niet noch zijn aangezicht, doch kijken gedwongen naar zijn borst, die als elpenbeen blankt in den wijdopen rok. Dat is het vleesch, dat ook de profeet voor zijn ontstelde oogen zag, doorboord en overstriemd. Op dat wit moeten de wonden vlekken, en daar.... Haar blikken rijzen naar de schouders en raden den rug.... Daarover zullen roode strepen snerpen. Heer, God der Vaderen! Wonden en striemen.... wapens en geesels dus, steken en slagen!.... Haar vreedzame, liefderijke, zachte, haar aller-

schoonste,.... wie zou Hem kunnen kwetsen, folteren vooral? Onmogelijk! Pas ontkleed, zou zijn lichaam als een jonge palm de blikken betooveren: één rijzen, één eenvoud, één klaarheid.... o! Om die schouders zouden ze fluks een koningsmantel hangen, maar geen.... wat zei dan de profeet, dat ze op zijn schouders zouden leggen: welke krankheden, welke smarten?

Donker, onmogelijk profetenwoord: op het Joodsche volk zal het wel bedoeld zijn!

Ze nijgt weer naar de bijbelrol; haar schemerblik tuurt naar de volgende gloriewoorden die de somberheid zullen wegschitteren. Een aureol wil ze daarmee spannen om haar Zoon, vooraleer zij dezen avond van Hem afscheid neemt. Doch daar heeft zij Hem eindelijk in het aangezicht gekeken, en bemerkt hoe zijn oogen haar ongemeen ernstig en warm aanstaren. De blikken dringen door - zij voelt het - tot in de verholenste diepte van haar ziel, waar haar gedachten nu voor Hem vluchten. Elke hartslag stuwt een golf van rillingen door haar lichaam; al haar zenuwen snokken. Zij ontwijkt den blik van haar Zoon, hoewel zij dien blik met heerlijken wellust op zich voelt rusten en stil haar ontsteltenis wegstreelen. De zekerheid dat Hij daar staat, dat Hij daar is, dat zijn borst ongedeerd is, dat niets Hem overkwam, laat zij als een frisschen dauw op de koortsigheid van haar ziel neerzijgen. Bedaring, berusting, warm betrouwen, veiligheid groeien weer in haar gemoed: alles vloeit ineen tot liefhebben in alle simpelheid, gedachtenloos.

Jezus is dicht bij haar gekomen. Zijn armen sluit Hij om haar hals; Hij kust haar en zegt: ‘Vrede zij met u, Moeder. Slaap rustig, Ik ga nog even den berg op!’

Ongewoon is dat niet. Zij ook heeft reeds ‘Vrede met U’ op de lippen, als het haar nu opeens dunkt, dat die gemeene alledaagsche Joodsche groet wat al te gewoon is, na alles wat er binnen in haar gebeurde, en dat zij iets meer moet zeggen. ‘Jezus’, vangt ze aan, ‘er waren hier heden menschen, die van het Jordaandal kwamen en ze vertelden, dat Johannes daar zijn boetpredicatie begonnen is. Ze hadden hem gehoord en ze haalden zijn woorden aan: Het rijk der hemelen is nabij. Ik ben “de stem van een roepende in de woestijn: bereidt den weg des Heeren, maakt recht zijn paden. Elk ravijn zal worden gedempt, iedere berg en heuvel

worden geslecht; de kronkelpaden zullen recht, de oneffene wegen effen worden". (Luc. III, 4/5).

"Ja, Moeder", antwoordt Jezus, "dat is de herautsroep voor den koningsintocht. Gij kent dien roep wel beter uit Jesaja's woord:

> Trekt door, trekt de poorten door,
> Baant den weg voor het volk.
> Hoogt op, hoogt op de straat, zuivert ze van steenen,
> Steekt een veldteeken op tot de volkeren" (LXII, 10).

Maria staat verbluft. Doorziet en peilt Hij dan werkelijk harten en nieren? Dat zijn wel de woorden uit Jahve's gloriezang, dien zij daareven zocht, om er een stralend lichtschild in te vinden tegen dat opdonkeren van dood en ondergang. Hij kent dus uit het hoofd dat Godsmagnificat! Daar zat Hij stil en rustig, scheen slechts vóór zich uit te staren naar de verre kimmen, en zie! toch moet hij naar haar geschouwd hebben, en wel tot op den grond van haar ziel!.... Bij die gedachte staat ze een poos verslagen, de oogen toe. Als ze den blik opslaat, gaapt haar het wijde deurgat tegen in den avond en zij hoort buiten de stappen van haar Zoon. Waar en hoever staat ze nu? Zij wil het weten. Een schrille angst bevangt haar. Zij dooft het oliepitje. Donker moet het zijn, nu. In de klaarte gaan de gedachten aan de zaken haperen, in het donker vat men ze naakt. Zij zit neder en herhaalt steeds opnieuw: "Waarom ga ik niet ter ruste? Er is toch niets gebeurd." Doch telkens herbegint haar angst zijn benauwenden kringloop: Johannes begint zijn voorlooperstaak, zóó kondigen zijn woorden het aan, en ook Hij zegt: dat is de koningsintocht. Zou het nu aanvangen? Zou het nu reeds veranderen? Zijn mijn schoone dertig jaren voorbij? Hoe kon ik iets anders verlangen? Wat een heden, wat een aardsch paradijs was dit klein huisje, waar nochtans niets gebeurde! Ach, dat is juist het paradijs: de plaats waar niets gebeurt.... Maar ook nu gebeurde er toch niets. Waarom ga ik dan niet slapen?....

Nog gaat ze niet. Weerom omprangt haar de angst. Zij geraakt er niet uit los. Dat put haar arme zenuwen uit. Zij wordt moede en treurig. Voor de zooveelste maal doet zij haar angstronde om

Jezus' woorden. Zou er toch iets uit oplichten? Opeens wordt zij haar tobben gewaar. Ze vermant zich! Neen! “Sjalom” zei Hij: “Moeder, slaap rustig”. Zijn wensch is het, dat ik rustig slaap. Is het zijn wensch, dan doe ik het. Kom.’

En zij treedt de zijkamer binnen, waar twee britsen staan. Onder het voorbijgaan verwijlt ze even aan zijn brits; ze tast naar de lammervacht die er op uitgespreid ligt en strijkt er zachtjes over. God! de nacht van Bethlehem! Het geschenk van den herdersknaap, die er zich van ontblootte!.... Zij vlijt zich op haar bed neer. Haast dertig jaar is het, dat de herders de spelonk binnentraden. Al dien tijd was Hij en bleef Hij haar Jezus. Zou Hij nu de Jezus der wereld worden? En hoe? Naar den paarsen of naar den gouden Jesajes, juist die bijbelwoorden die zij zocht en niet vinden kon, en die Hij haar ingaf!.... Was dat geen aanduiding van Hem: de echte voorspelling ligt in Jesaja's gloriezang? Of wilde Hij enkel opmerken: Moeder, Ik wist waar gij aan dacht?.... Alweer beginnen haar gedachten te draaien en te keeren rondom deze nieuwe spil. Ze betrapt zichzelf en mistevreden zegt ze onmiddellijk met nadruk: ‘Slaap rustig’ was zijn wensch. Op zijn wensch dan, en in Hem berust ik. Nu ligt zij vredig den slaap af te wachten, op 't zachte bed uitgestrekt, als ware het op zijn wil.

Door het venstertje, hoog in den wand, flikkert een kleine ster haar tegen, ééne onder de millioenen, die nu den hemel doorpinkelen; een ver geheimzinnig, maar minzaam-wenkend lichtje. Maria kijkt en denkt na. Niets gelijkt beter op een oog dan een ster. Deze hier, die zij monkelend begroet, lokt haar gedachten over vele jaren heen naar Bethlehem terug, waar de ster blonk, die de koningen door dreigementen, gevaar en moord veilig voorschitterde. Nu ook fonkelden al de sterren boven het hoofd van haar zoon op den bergtop, en sterren zijn vriendelijk. Welken weg de profeet ook beschreef, altijd zullen Gods sterren er boven lichten en Hem goedig geleiden.

Onder dit gepeins sluit zij de oogen. Rood en purper en goud vlekken en wemelen nog een tijdje dooreen binnen de donkerte der geloken oogen. Zij wil ze niet meer openen, en weldra ruischt haar adem rustig.

Ondertusschen stond Jezus boven op de kam van den berg,

waartegen Nazareth gebouwd lag. Heuvelklingen, bergtoppen, kammen en nog kammen in lange ketens ver weg, en ginder hoog tronend in het diepe Noorden, de witte Hermon. Majestatisch schouwt de bergreus onder duizenden hoogten heen, als de grijze Abraham, starend van uit de eeuwigheid op de vervulling der Godsbelofte in deze tallooze nakomelingschap. Van den Hermon, den stamvader, lijken zij inderdaad uit te schieten, die honderden koppen en kammen, die zich overal omhoogstuwen uit de schemeringen der lage landen: zonen uit zijn machtige massa geteeld; ze golven voort, en vullen de wereld.... Wereldsymphonie van het leven.

Jezus' blikken glijden over de bergruggen. Wel kankeren, diep in het woelende duister der dalen verborgen, de gruwelvlekken der aarde, zooals Sephoris er eene was, toch is het golven van het wereldleven wonderschoon. Wie van uit de hoogte schouwt, ziet enkel de verheffingen, niet de inzinkingen. De psalmwoorden, die de zeebaren bezingen: ‘Hoe wonderbaar, zee, zijn uw heffingen!’, ook bij dit wereldgedein juichen ze op.

Opgetogen schouwde Hij voort.

Een plechtig-wijde en -diepe hemel, van lekend en spelend licht doorstroomd, overspande de aarde, in een alles omvademende, alles overteederende wulving.

Waar lagen Rome, Memphis, Athene, waar Skythiën, Indië, Thule en Elam? Naar het uitzicht van den hemel in vorm en kleur, kan niemand het gissen. Al wat groot lijkt en ver, is zoo klein en zwak dat het in den hemel niets teweeg brengt: geen deukje, geen trilling, niets weerkaatst: zelfs geen schaduw. De stroom volgt den vorm van zijn oevers en de zee den vorm van haar stranden, maar de hemel heeft en houdt zijn eigen vormen onveranderlijk en stolpt over alles een breuk- en kreuklooze, vasten zachtgewelfde sfeer van vlekkeloos azuur. De groote steden zijn menschenwerk, maar de sterren zijn schepsels van God en zelfs Rome vindt zijn hemelweerga niet, ook niet in het minste sterretje. En toch ook Rome en de groote steden, alle bergen en stroomen, alle menschenhuizen, dierenholen en vogelnesten der aarde overhuift deze machtige koepel, vol twinkelend licht, zegenend donker, zachte streeling, die weegt noch drukt op wat dan ook, maar alles gelijkmatig beaait. Zoo neigt zich het vaderhart naar al zijn zonen

en het wenscht ze zoo talrijk en zoo verschillend mogelijk, om er méér in een en dezelfde liefde te winnen. De velen verdiepen het ééne, en verrijken zijn eenheid tot harmonie. Wereldharmonie, liefdegeheim!

Harmonie, symphonie; liefdewelling en liefdezegen, hemelontdaalde en aardontstegene, kus van den Eeuwige en zijn bruid! Het hevig daglicht kent ze niet en verbreekt ze met zijn licht-geweld. Heilig de avond, heilig de nacht, die ze openbaart!

Jezus schouwt de hoogte in met oogen vol vangende diepte. Zouden ze den hemel willen opdrinken om hem weer te kunnen uitstorten over de aarde der menschen? Voelt Hij het, dat een mensch niet zegenen, alleen maar bidden kan? Wenscht Hij door zijn menschzijn voor de menschheid die hemel te zijn om zich zoo te kunnen neerbuigen over alles en allen, liefderijk?

Zie, daar knielt Hij reeds. Hij neigt schouders en borst en breeduitgespreide armen naar den bodem toe. Zijn voorhoofd raakt de rots. Hij strekt zich, warm, op den kouden grond. ‘Hoe dikwijls, aarde, hoe dikwijls, wereld, heb Ik u onder mijn vleugels genomen en u met Mijzelf gedekt gelijk de kloek!’ Zoo herinnert Hij zich de vele nachten, die Hij in gebed op den berg doorbracht. Hij bidt gelijk de kloek. Bidden is dekken. Moeders alleen kunnen waarlijk bidden. Geen woord spreekt Hij, maar vlijt zich languit neer, alsof het voor den geheelen nacht was.... evenals de hemel.

Plots wendt Hij zich om, heel en al. Met één ruk van zijn forsche spieren heeft Hij zich omgekanteld op den rug, de beenen oostwaarts, beide armen wijdopen. Door het geweld is de rok om zijn lendenen saamgestroopt; haast naakt ligt Hij en zijn uitwentelende haren omkringen het hoofd als een waaiende leeuwenmaan; zijn oogen staren met diepen blik den diepen hemel aan.

Sterren aan den hemel, wat geschiedt u? Branden uw gloeikernen dwarsdoor? Schiet gij in eenmaal al uw stralen uit? Hangen er traanperels te flonkeren in uw duizenden oogen? Of sprankelden er nieuwe duizenden en nog duizenden uit de wereldgronden te voorschijn, om de aarde te zien, met dien jongen man er op in kruisvorm uitgestrekt?

10 Maart 1937.

De groei der Dietsch-volksche beweging door Karel Waternaux.

Wellicht nog duidelijker dan zooveel andere feiten het doen, belichten de diepgaande verschillen in de onderscheiden volks-psychologie van Noord en Zuid de diepe tragiek der scheiding van Vlaanderen en Noord-Nederland. Want het behoeft geen betoog, dat ondanks de taalgemeenschap en de volksverbondenheid, ondanks de natuurlijke voorbeschiktheid van eenzelfde lotsbestemming en zelfs niettegenstaande vaak evenwijdig loopende materieele- en kultureele belangen, Vlamingen en Noord-Nederlanders in den loop der eeuwen steeds meer van elkaar vervreemd geraakt zijn.

Maar evenmin als het de tegenstrijdige godsdienstige inzichten, tot uiting komend in den heroïschen strijd tegen Spanje, deden, zoo ook was het niet de in 1830 kunstmatig getrokken rijksgrens, welke opnieuw de Dietsche gewesten verscheurde, die de psychologische verschillen van inzicht, karakter, aard en levenswijze, streven en pogen, doen en laten van de bewoners der Zuidelijke een vaak heel ander karakter en een anderen inslag gaven dan die van de Noordelijke Nederlanden.

Dat de Nederlandsche eenheidsgedachte, het besef van Nederlandsche saamhoorigheid van Noord en Zuid in de jaren van strijd tegen Spanje niet voldoende ontwikkeld bleken om bestand te zijn tegen een politiek van lokale- of groepsbelangen, die nationale doeleinden prijs gaf aan de bevrediging van persoonlijke ambities en eng-regionale bestrevingen, kan niet als een

argument worden gebezigd om het wezen der Dietsche volksverbondemheid te ondermijnen.

Dat een tweede vereenigingspoging - wederom met dezelfde op Boergondischen stijl ingestelde politieke dwaling om daarbij opnieuw de Waalsche gewesten van den tegenwoordigen Belgischen staat te betrekken - na de vooral psychologische fouten van Koning Willem I tegenover het Vlaamsche Zuiden, in 1830 wederom spraak liep, kan, gelet op de tijds- en andere omstandigheden, evenmin als maatstaf gelden om er de bestaansmogelijkheden van een Dietschen Staat aan te toetsen.

Boven de materieele belangen, die met nationaliteiten-problemen slechts rekening houden voor zoover deze in hun opzet als een gunstigen faktor kunnen gelden, stond echter het gemeenschappelijk bezit van kultuurwaarden: de taal, de kunsten, de wetenschappen, die, ondanks alles, als onvervreemdbare Dietsche schatten behouden bleven, zóóvele schakels voor Noord en Zuid bleken te zijn en de zoo broodnoodige aanknoopingspunten voor de staatkundig gescheiden Zuid- en Noord-Nederlanders leverden, om telkens weer opnieuw, over de staatsgrens en de andere fiktief opgetrokken hindernissen heen, nader tot elkander te komen.

Mochten eenerzijds dan deze kultureele banden gedurende eeuwen de feitelijk eenige aanknoopingsmogelijkheden vormen voor de intellektueelen uit de beide gescheiden deelen van het Nederlandsche volk, inmiddels werkte de tijd de tragische verwijdering van Vlamingen en Noord-Nederlanders in de hand.

In de geschiedenis der volken zijn trouwens weinig voorbeelden van een soortgelijke passief-gelaten verloochening van het princiep der volksverbondenheid aan te toonen. Alles werkte daartoe mede: de tengevolge der politieke verwikkelingen in West-Europa, telkens schommelende lotsbestemming der Vlamingen, de zelfgenoegzaamheid der in zichzelf keerende Noord-Nederlanders, die geen oog meer hadden en geen belang bleken te hechten aan hetgeen er in de Zuidelijke Nederlanden gebeurde, riepen de tegenstellingen en een tegenstrijdigheid in belangen in het leven, die noodlottig op de geestesgesteldheid der massa moesten inwerken.

Wanneer, niettegenstaande de bestuursfouten, tijdens de her-

eeniging van 1815 tot 1830, de voordeelen van de verbondenheid van Noord en Zuid in konkreten vorm tot de massa moesten spreken, wisten handig-manoeuvreerende Dietsch-vijandige machten, juist door het uitbuiten van een eng-geestig particularisme en het op de spits voeren van de bestaande tegenstellingen een nader tot elkander groeien te verhinderen. Zooals op de Pacificatie van Gent, de Unie van Utrecht volgde en de verwezenlijking van het Dietsche ideaal van Willem van Oranje voor eeuwen deed verdagen, verbrak 15 jaar na Waterloo, de muiterij van 1830 opnieuw de eenheid van het heel-Nederlandsche volk.

Gebrek aan inzicht en stamtrots bij de leiders van het volk, onverschilligheid en onwetendheid bij de massa maakten, dat voor de zooveelste maal het uur van het Dietsche volk van Noord en Zuid doelloos en ongebezigd voorbijging!

Toen in 1830 de Belgische Staat, in tegenstelling met den aanvankelijken opzet van de leiders der muiterij, die de Zuidelijke Nederlanden bij Frankrijk wilden doen aansluiten, tot stand kwam, leek het er naar, dat de mogelijkheden voor een heel-Nederlandsch rijk voor goed verkeken waren. Niet alleen, doordat het nationale bewustzijn bij de Vlamingen geheel verloren scheen gegaan, de vijftien-jarige hereeniging met het Noorden niet eens vermocht dit tot nieuw leven te brengen, maar ook, doordat een kalme berusting bij de Noord-Nederlandsche massa, bij het prijsgeven van het bloedeigen Zuidelijk volksdeel, erop wees, hoe ook hier de drang naar samengaan met Vlaanderen geen levensvatbaarheid meer had. En scherper, ter geruststelling van het wellicht toch nog sprekend geweten, werd de nadruk gelegd op de tegenstellingen, welke destijds Willem van Oranje te gering bestempelde ‘om gespleet te blijven’, en die, nu meer dan ooit, de Vlamingen en Noord-Nederlanders scheidden. Godsdienstige en politieke tegenstellingen, verscheidenheid in ekonomische- en sociale inzichten, niet te vereenigen opvattingen omtrent levenswijze en levensbeschouwing, alles, maar ook alles, werd opgerakeld om even zooveel argumenten te kunnen aanvoeren om het gemis aan karakter en Nederlandsche fierheid te verdoezelen, het gebrek aan moed, om Nederlandsche idealen uit te dragen, goed te praten en klein-Hollandsche- en Vlaamsch-particularistische eigengereidheid te rechtvaardigen!

* * *

Wanneer eenmaal de onverkwikkelijke geschiedenis met het Zuiden afgewikkeld was, kon Noord-Nederland veilig zijn eigen weg gaan. Om zijn veiligheid en het behoud der zelfstandigheid hoefde het zich niet bezorgd te maken, vermits België, theoretisch althans, een stuwdam zou vormen voor een mogelijk zich ook naar het Noorden richtende Fransche Rijngrenspolitiek. Met egoïstische bekrompenheid verschool het zich achter Vlaanderen en zag daarbij achteloos over het hoofd, dat het zwaartepunt van den strijd voor het behoud van het Nederlandsche volk naar het Zuiden verlegd werd en in zijn vollen omvang op het reeds zwaar beproefde en blijkbaar niet voor die taak berekende Vlaamsche volksdeel zou drukken.

Inmiddels poogde het Belgische centraliseerende regiem zijn gezag te konsolideeren door het listig toepassen van een stelsel, dat op papier de Vlamingen en Walen tot gelijkberechtigde staatsburgers maakte, maar in werkelijkheid neerkwam op een begunstiging der Walen en een stelselmatige verdrukking van het Nederlandsche volksdeel in het Belgische staatsverband.

Tot vervelens toe is het treurige relaas van deze, van Nederlandsch standpunt vernederende verwaarloozing van de kultureele belangen der Vlamingen in tallooze bijdragen, vlugschriften en boeken herhaald geworden en voldoend bekend gemaakt, dat wij er hier nog op zouden moeten terugkomen. Maar de verloochening van wat voor een volk het dierbaarste bezit is, zijn taal, ging tevens gepaard met een stelselmatige verwaarloozing der stoffelijke belangen, die het streven naar Fransche taaleenheid en volkomen denationaliseering van de Vlamingen kracht moest bijzetten. Hoe bedrogen kwamen deze pogingen echter uit. Het werk van een Jan Frans Willems, die meer dan ooit, in het diepe bewustzijn van de rampzalige gevolgen der scheiding van Noord en Zuid, de kracht putte om zijn taak tot opwekking van het sluimerend nationaliteitsgevoel der Vlamingen door te zetten, wist een schare jonge Vlaamsche letterkundigen te bezielen. Toen in 1838 Hendrik Conscience zijn Leeuw van Vlaanderen schreef, spekuleerend op het hartverheffend voorbeeld onzer voorouders, om in breeder lagen van ons volk den strijd voor taal en recht aan te wakkeren, wist hij de Vlaamsche ziel te treffen. En het wonder geschiedde: uit dat Vlaamsche volk, dat lamgeslagen

door eeuwen-oude verdrukking, den indruk gewekt had rijp te zijn voor de algeheele verfransching, ging de kracht van een jongoplaaiend verzet uit, een zucht naar zelfbehoud van zijn eigen Nederlandsche taal en karakter. Zelfs de geestelijke verarming en de moreele afstomping, gepaard met de stoffelijke zorgen van een kommervol bestaan, waren niet bij machte het gevoel van zijn Vlaamsch bewustzijn te remmen. De knevelarijen van een steeds driester-optredende Waalsche ambtenarij en het regiem, dat het er op aanlegde in het bestuur, in het onderwijs, het gerecht, het leger en in het zakenleven, kortom in alle takken van het openbaar leven de Vlamingen als tweederangs-staatsburgers te behandelen, braken het lijdzame geduld. De tijd van het passieve toekijken was voorbij; de Vlaamsche beweging; als konkrete belichaming van het verzet en met de weliswaar vage doelstelling, wegschaduwend op den achtergrond, van het opwekken van het Dietsche nationaliteitsbesef, werd geboren.

Aarzelend, zich niet bewust van hare kracht, bang voor de konsekwenties van hare groeiende macht, maar ook reeds verdeeld door onderlinge partijgeschillen en tegenstellingen in levensbeschouwing, moest zij haar eerste schreden doen, hare eerste resultaten boeken. Geschraagd door den wil van de kiezers wist zij het strijdperk van de literaire cenakels te verplaatsen naar de politieke arena's van de gemeenteraden en de provinciale staten.

Hare werfkracht bleek groot genoeg te zijn om invloed op de groote staatspartijen uit te oefenen, die voortaan bij de samenstelling der kandidatenlijsten, waarmede zij voor de kiezers verschenen, met haar rekening hadden te houden. Van af dat oogenblik deed zij haar intrede in het parlement, het Belgische parlement, waar zij, gekanaliseerd in de partij-politieke bedding, met wisselende kansen en slechts traag voortschrijdend, een reeks Vlaamsche taalwetten wist af te dwingen, goed in opzet en betrachting, maar door het telkens ontbreken van sankties inzake de toepassing ervan, door de onwillige anti-Vlaamsche besturen tot een aanfluiting van het Vlaamsche recht werden gemaakt.

Hoezeer ook het sociale element aan het aanvankelijk louter taalstreven een breederen inslag gaf en het politieke streven de kansen op verwezenlijking van de oogmerken der beweging

grooter maakte, bleken niettemin de bereikte resultaten niet te beantwoorden aan de verwachtingen van de groote volksche beweging, welke zij in den lande ontketend had. Daarvoor bleef haar opzet te fragmentarisch, hare afhankelijkheid van de unitarisch-Belgische staatspartijen te groot en het gemis aan een eigen zelfstandige partij, die de politieke kristillisatie van haar streven zou zijn, te nijpend. Waar het stelselmatig organisatorisch verband uitbleef en plaatselijke- of regionale bestrevingen ieder hun stempel op haar wezen drukten, miste zij dan ook den inslag, die haar de ruime vlucht van een werkelijke nationaliteiten-beweging moest geven, beperkte haar streven zich tot zuiver Vlaamsche aangelegenheden, waaraan elke Dietsche achtergrond vreemd was.

De met dit alles parallel-loopende Vlaamsch-kultureele aktie had haar weg beter weten af te bakenen. Zij immers was er al vrij spoedig in geslaagd den weg naar het Noorden te vinden, de kontaktpunten met het Noord-Nederlandsche kultureele leven te herstellen en op Dietschen grondslag uit te bouwen. Reeds vanaf 1864 konden de Nederlandsche Taal- en Letterkundige Kongressen, waar de intellektueele Vlamingen en Noord-Nederlander elkander beurtelings benoorden en bezuiden den Moerdijk terugvonden en nieuwe banden van Dietsche saamhoorigheid smeedden, hun zegenrijke taak volbrengen. Een wisselwerking op het gebied van de literatuur en de kunst bleef, voorloopig althans, den eenigen konkreten vorm van Dietsche samenwerking voor de gescheiden deelen van het Nederlandsche volk!

Zoo ging Vlaanderen zijn sukkelgang, zonder daadwerkelijken steun uit het Noorden, op zichzelf aangewezen om den harden kamp voor zijn Nederlandsch bestaan te voeren.

Vier en tachtig jaar hield het krampachtig aan die zware taak vast, spijts tegenslagen en ontgoochelingen, maar met niet versagenden moed kei-koppig doorzettend. Toen brandde de Wereldoorlog los; België werd onder den voet geloopen en op een Koninklijk Woord, waarin voor het eerst sedert het bestaan van België de Vlamingen als een nationaliteit werden erkend, trok onze Vlaamsche jeugd op ter verdediging van België! Tragischer kon het wel niet! Toen echter, gebruik makend van de omstandigheden, de tegenpartij meende, dat het oogenblik aangebroken

was om eens en voor goed met de Vlaamsche beweging af te rekenen, reeds luid verkondigde, dat het na den oorlog uit zou zijn met het Vlaamsche streven, brak het verzet los. Aan het front, in het inmiddels door Duitschers bezette gebied, onder de naar het buitenland uitgeweken Vlaamschgezinden, overal laaide het Vlaamsch bewust-zijn hoog op!

In het raam van deze bijdrage zou zelfs het schetsen der geschiedenis van het aktivisme en de frontbeweging ons te ver leiden, zoodat wij ons moeten beperken tot het bepalen van den invloed, welke deze tragische- maar tevens meest heroische episode der Vlaamsche beweging op den ontwikkelingsgang van de Dietsch-volksche gedachte heeft uitgeoefend.

Hoe men ook over de opportuniteit van het aktivisme moge denken, zeker is het, dat het Vlaamsche vraagstuk nooit zoo scherp gesteld is geworden als in de oorlogsjaren. Steunend op het princiep van het zelfbeschikkingsrecht der kleine volken, hebben de aktivisten gemeend de eenig-werkelijke kans, die Vlaanderen geboden werd om over zijn eigen lotsbestemming te beschikken, te moeten benutten. Wat meer dan tachtig jaar in het Belgische staatsverband niet mogelijk bleek, wat noch beleefde verzoeken, petitionnementen en protesten, wat jaren van inspanning en strijd niet vermochten te bewerkstelligen, werd in snel tempo verwezenlijkt. De vernederlandsching van de Gentsche Hoogeschool, het doorvoeren van de bestuurlijke scheiding waren punten, welke de Vlaamsche beweging reeds lang in haar programma had opgenomen en al mocht het uitroepen der politieke zelfstandigheid vroeger buiten het raam der geformuleerde verzuchtingen van het Vlaamsche volk hebben gelegen, niettemin kon het als een logisch uitvloeisel van den strijd voor het bestaansrecht van het Vlaamsche volk worden beschouwd. De groote verdienste van het aktivisme ligt in het feit, dat het door zijn optreden en zijn baanbrekend werk, vorm en inhoud aan het Vlaamsche streven gegeven heeft en eindelijk de beweging onomwonden, met klaren kijk en durvende daad, een nationalen inslag gaf, haar tot het plan der nationaliteitenbewegingen wist op te werken. Het ging verder; voor het eerst werd door de Vlaamschaktivistische beweging de Groot-Nederlandsche doelstelling van den strijd definitief geponeerd en, in zoover dit mogelijk bleek,

in praktijk gebracht. Noord-Nederlandsche hoogleeraren werden aan de Vlaamsche Universiteit benoemd om naast hunne Vlaamsche kollega's, de Vlaamsche studeerende jeugd in heel-Nederlandschen geest op te leiden; Noord-Nederlanders werden tot lid van den Raad van Vlaanderen verkozen, op deze wijze praktisch de innige samenwerking ook op het politieke terrein bewerkstellend. Duidelijker dan ooit werd de Groot-Nederlandsche gedachte gesteld en gepropageerd!

Later, toen het aktivisme, door het verloop van het oorlogsgebeuren, het onderspit moest delven, heeft men van anti-Vlaamsche zijde gepoogd de beteekenis ervan te kleineeren; het heette, dat het aktivisme slechts een handjevol avonturiers omvatte zonder eenigen invloed of gezag, dat door Vlaanderen werd uitgestooten.

De 39 ter-dood-veroordeelingen, de 11 veroordeelingen tot levenslangen dwangarbeid en de tallooze vonnissen, waarbij de kerkerstraffen opliepen van één maand tot 25 jaar, welke door de Belgische rechtbanken over aktivisten, die lang reeds vóór den wereldoorlog een rol in de Vlaamsche beweging speelden, werden uitgesproken, toonden de ongerijmdheid van dergelijke beweringen aan. Dat ruim 250 vooraanstaande aktivisten met hunne families naar het Noorden uitweken, dat staats- en gemeenteambtenaren met honderdtallen uit hun ambt ontzet werden en officieel moest worden erkend, dat 25.000 Vlamingen bekend stonden om reden, dat hun naam aan de een of andere aktivistische daad verbonden was, staaft beter dan welk betoog ook, hoe het aktivisme op de Vlaamsche massa had ingewerkt. De toekomst zou trouwens daarvan spoedig het bewijs leveren.

* * *

Noch de stoffelijke en moreele vervolgingen, waaraan de aktivisten hadden bloot gestaan, noch het feit, dat de meeste durvende Vlaamsche leiders in de kerkers zaten of naar Noord-Nederland of het buitenland waren uitgeweken, vermochten de dynamische kracht van de groeiende Vlaamsche bewustwording te breken.

Na de ineenstorting van het aktivisme, organiseerde zich wondervlug, door de innige samenwerking van de in het land

gebleven aktivisten en de Vlaamschgezinde van het front teruggekeerde soldaten, een op nieuwe grondslagen steunende Vlaamsche beweging. Geestelijke erfgename van het aktivisme, diens theoriën en werkwijze overnemend, bouwde zij zich uit tot een partij, die niet voor de logische konsekwenties van den strijd zou terugdeinzen en, los van de vooroorlogsche traditie, zich aankondigde als de partij der Vlaamsche Nationalisten. Als eerste bereikbare doel eischte zij zelfbestuur voor Vlaanderen en, wanneer zij onder moeilijke omstandigheden met haar radikaal Vlaamsch programma voor het kiezerskorps verscheen, bleek de Vlaamsch-nationale bewustwording bij het Vlaamsche volk reeds zoo sterk ontwikkeld te zijn, dat zij met 5 afgevaardigden hare intrede in de Kamer van Volksvertegenwoordigers deed. Vanaf dat oogenblik ging het steeds in een sneller tempo voorwaarts, de Vlaamsch-nationale beweging won aan diepte en breedte. Zij drong niet alleen door tot de intellektueele kringen, maar ook tot de breede volkslagen en de Belgische staatspartijen zagen zich genoodzaakt, terwille van hun zelfbehoud een steeds meer pro-Vlaamsche houding aan te nemen.

In die groeiende Vlaamsch-nationale beweging zijn - zou het wel anders mogelijk zijn? - verschillende stroomingen waar te nemen. Er is een richting, die zich op federalistisch standpunt stelt en de oplossing ziet in de omvorming van den Belgischen staat in een statenbond, waarbij Vlaanderen en Wallonië een min of meer uitgesproken autonomie zouden verwerven. Een andere richting staat de volledige-, dus ook politieke zelfstandigheid van Vlaanderen voor, terwijl een derde het zoekt in de hereeniging met Noord-Nederland. Maar na konfrontatie dezer standpunten, blijken het meer taktische- en opportunistische redenen te zijn, welke de richtlijnen bepalen, dan dat principieele meeningsverschillen onoverbrugbare scheidingslijnen zouden trekken. Want uiteindelijk zien allen de oplossing in de hereeniging van Noord en Zuid.

Wanneer het ‘Comité de Politique Nationale’ zijn aktie voor de inpalming bij België van Nederlandsch grondgebied voert, dan zijn het de Vlaamsche Nationalisten, die iederen aanslag op de souvereiniteit van Nederland aanklagen, zich reppen en roeren en een tegenaktie ontketenen, waarvoor de Belgische aanspraken moeten zwichten.

Vlaamsch-nationale bijeenkomsten en plechtigheden worden als belijdenis van trouw aan het Dietsche ideaal, telkens met het Wilhelmus besloten. Naast de Leeuwenvlag prijkt voortaan de Prinsenvlag en het was een ontroerend oogenblik, toen op de Groote Markt te Brussel, tijdens het Vlaamsch-Nationale Zangfeest, de Nederlandsche vlag plechtig, omringd door een eerewacht, naar het podium werd gebracht om er plaats te nemen naast de Vlaamsche- en de Zuid-Afrikaansche vlag, aldus de onverbreekbare eenheid van het Nederlandsche volk beklemtoonend.

Sterker dan ooit worden kultureele banden met het Noorden gesmeed, kultuurvereenigingen in het Zuiden zoeken kontaktpunten met het Noorden en geen gelegenheid wordt verzuimd om de Vlamingen met Noord-Nederland in al zijn uitingen kennis te laten maken.

Wanneer in 1934 het Vlaamsch-Nationaal Verbond als politieke beweging zijn uiteindelijke doelstelling konkretiseert in het sprekend, alles-omvattend 'Dietschland', voor symbool het Delta-teeken in den ring der verbondenheid aanneemt, voor de vaandels zijner kampformaties de kleuren van de Prinsenvlag overneemt, wordt een nieuwe stap gezet in den geest der populariseering der Dietsche gedachte.

Zoo groeit in Vlaanderen een Dietsch-volksche beweging, die spreekt tot den geest en het hart van ons volk, de jeugd bezielt en opkweekt in het teeken van den opmarsch naar de verwezenlijking van dat ideaal!

* * *

Terwijl in Vlaanderen de harde strijd gestreden werd en uit een louter taalstreven, door traag-werkende evolutie, eindelijk een Dietsch-georienteerde volksche beweging groeide, bleef het onaandoenlijke Noorden lijdelijk toekijken. In scherpe tegenstelling met hetgeen van Fransche zijde ondernomen werd, had het zich nu eenmaal op het standpunt geplaatst, dat het Vlaamsche vraagstuk als een interne Belgische aangelegenheid diende te worden beschouwd en, het belang negeerende, dat het bij den ontwikkelingsgang van het nationaliteitsprobleem in België had, onthield het zich van elke inmenging of het verleenen van steun,

in welken vorm ook. De in den loop der jaren slechts zeldzaam aan den dag tredende belangstelling mocht weliswaar getuigenis afleggen van begrip voor en medeleven met den strijd in het Zuiden, maar droeg te zeer het karakter van een persoonlijk inzicht en een individueel aanvoelen om in de breede lagen van het volk indruk te maken.

Zelfs bij de kultureele wisselwerkingen tusschen Noord en Zuid werd maar al te zeer met uitdrukkelijke beklemtooning, de gedachte van de volksverbondenheid naar het achterplan verlegd, om angstvallig iedere verdenking van sympathie voor de Vlaamsche beweging en hare Dietsche doelstelling, bij voorbaat reeds, te ontzenuwen. Was trouwens de houding en de werkwijze van de zich uitsluitend op het kultureel terrein bewegend Algemeen Nederlandsch Verbond in dit opzicht niet kenschetsend?

Na den Wereldoorlog werd het wel eenigszins anders. Onder het impuls van den Dietschen Bond, de inmiddels opgerichte Vlaamsch-Hollandsche Vereenigingen en het Dietsch Studentenverbond, die de Dietsche gedachte onvoorwaardelijk voorstonden, werd de kwestie in het Noorden scherper gesteld. De intellektueele kringen, die zij bereikten en bewerkten misten echter elk kontakt met de breede volkslagen, zoodat hunne aktie niet alleen begrensd bleef, maar ook geen, diepen weerklank had.

Ook de groote pers kon niet langer meer het vraagstuk over het hoofd zien, vooral niet, doordat de volksche beweging in Vlaanderen een steeds ruimere vlucht nam en hare berichtgeving, hoe verminkt en eenzijdig die vaak nog mocht zijn, bereidde den weg voor betere begrippen en een juister inzicht omtrent het doel en het streven van het Vlaamsch-Nationale Vlaanderen en de verzuchtingen van de Dietsch-voelenden in Noord en Zuid.

Tot op dat oogenblik kon er echter in het Noorden nog geen sprake zijn van een Dietsch-volksche streven. Toen kwam de kentering. Wanneer de Nationaal-Socialistische Beweging van Ir. Mussert in haar programma een weliswaar vage doelstelling formuleerde ten aanzien van de verhoudingen tot Vlaanderen en hare volgelingen inwijdde in de leer van de Dietsche gedachte, drong deze tot de breedere volkslagen, door. Toen later nog Nationaal Front van Arnold Meyer, meer agitatorisch aangelegd, de Dietsche volksverbondenheid in een nog scherper daglicht

stelde en aan hare sociaal-ekonomische inzichten koppelde, won de Dietsche gedachte in andere volksche kringen veld.

Dat juist deze autoritair-geleide bewegingen, die om hunne nationaal-socialistische en fascistische tendenzen scherp bekampt worden, de Dietsche gedachte propageerden, had van heel-Nederlandsch standpunt bekeken ook zijn schaduwzijde in het verleden. De democratische partijen, die tot nog toe, wellicht mede ten gevolge van hun verwantschap met soortgelijke Belgische staatspartijen, bijster weinig belangstelling voor de Dietsche vraagstukken hebben betoond, bleken zich daardoor nog meer angstvallig op hun hoede te moeten stellen voor iedere gedachte of ieder streven, dat van verre of nabij verband hield met de Dietsche-kultureele- of politieke richtingen.

Het zijn nu eenmaal feiten, die men kan betreuren, maar waar men, wanneer men zin voor werkelijkheid heeft, rekening mede te houden heeft.

Het ware op zijn minst voorbarig in Noord-Nederland te spreken van een georganiseerde Dietsch-volksche beweging, maar dat er sedert enkele jaren in Noord-Nederland ten opzichte van het besef der Dietsche volksverbondenheid van Noord en Zuid iets in de breedere lagen van ons volk aan het groeien is, kan moeilijk nog verdoezeld worden.

Een nauwere wisselwerking tusschen Vlaanderen en Noord-Nederland, een beter besef van de waarde en den omvang van hunne verschillen en tegenstellingen, met daaruit voortvloeiend een ruimere waardeering ervan, moeten onvermijdelijk de gescheiden deelen van het Nederlandsche volk nader tot elkander brengen. Zoo groeien aan deze- en aan gene zijde van de rijksgrens de Vlamingen en Noord-Nederlanders naar elkander toe en wordt éénmaal toch, door den eensgezinden wil van de kinderen van eenzelfde volk, het ideaal van Willem van Oranje een werkelijkheid.

Vlaanderen nu - Dietschland straks door Louis Knuvelder.

Nòg hebben wij te aanvaarden het feit, dat een deel van ons Nederlandsche volk, dat velen onzer broeders, opgenomen zijn in een hun wezensvreemd staatsverband, èn, wat dit feit erger maakt, dat zij niet genieten die vrijheden welke het hun mogelijk zouden maken, hun en onze Nederlandsche cultuur tot zijn hoogst-mogelijke ontplooiïng te brengen. Voor wie werkelijk een méér dan platonisch belang stelt in zijn Nederlandsche beschaving, is dit feit iets dat zijn aandacht vraagt niet alleen, maar waaraan hij niet onverschillig kan voorbijgaan. Als Nederlander, moet hij wenschen dat de eigen, onvervreemdbare Nederlandsche beschaving, tot zoo hoog mogelijken bloei zal kunnen komen. En als nuchter mensch (wij Nederlanders zijn immers zoo bij uitstek nuchter) zal hij moeten erkennen dat het zijn plicht is, alles te doen wat tot dezen bloei kan bijdragen.

Degene die meent, zich van heel die 'Vlaamsche kwestie' niets aan te hoeven trekken, omdat het iets is wat hèm persoonlijk niet raakt, kon wel eens merken dat hij zich zeer vergiste. Wanneer immers een vaderlandsche cultuur een dergelijk belangrijk deel van zijn geheel zou verliezen, kon dit moeilijk zonder weerslag op het geheel blijven. Er zijn (men kan het betreuren zooveel men wil) nog immer allerlei misverstanden over die 'Vlaamsche Beweging', waarvan wel de voornaamste deze is: als zou die 'Vlaamsche Beweging' iets zijn wat alleen de Vlamingen aanging. Niets is onjuister dan dit.

Wie zich volkomen en bewust rekenschap wil geven van den tijd waarin hij staat, en wil trachten om in dien tijd zooveel als mogelijk is te doen voor de toekomst van zijn land en volk, *moet* leeren beseffen dat de Vlaamsche Beweging een zaak is van geheel

het Nederlandsche volk, dus ook van allen persoonlijk. Onverschilligheid ten opzichte van Vlaanderen, is een kenmerk van de onverschilligheid ten opzichte van de toekomst van de eigen cultuur. Dat deze onverschilligheid tamelijk algemeen-verbreid is, bewijst niet ze gerechtvaardigd is. Het zal juist zaak zijn, te zorgen dat meerderen tot het besef van hunne verantwoordelijkheid gebracht worden, om voor den bloei onzer Nederlandsche beschaving te arbeiden zooveel in hun vermogen ligt.

Het is daarom, dat een Dietschland-nummer als het onderhavige, van groot belang kan zijn, en dat wij hier een korte beschouwing willen wijden aan Vlaanderen niet alleen van vandaag, maar tevens aan het Dietschland van morgen. Dit Vlaanderen van heden, moet wel ooit een deel vormen van het Dietschland van morgen, wil men nog langer eenige waarde hechten aan volk, cultuur en al dergelijke zaken méér.

Nu moet meteen gezegd worden: De huidige toestand van de Vlaamsche strijd te bespreken is niet zoo heel gemakkelijk; zeker niet, als men wil trachten te voldoen aan datgene wat in onze koude Noorderlanden nu eenmaal een eisch schijnt te zijn: zonder eenige hartstocht te blijven. Wij zullen deze eisch dan ook zoo goed als volkomen terzijde stellen: bezielde ons geen hartstocht voor onze zuiderbroeders, dan ware dit artikel immers niet geschreven. En bezielde ons geen hartstocht voor de rechtvaardigheid, dan zouden we even onverschillig jegens onze verdrukte volksgenooten staan als zoovele Noord-Nederlanders nu doen.

Maar: gedreven te worden door dezen hartstocht lijkt ons niet de grootste moeilijkheid in 't bespreken der huidige Vlaamsche strijd. Als aller hartstocht in Noord en Zuid op één en eenzelfde punt gericht waren en slechts één weg kende om tot één doel te geraken, dan was deze heele ‘Vlaamsche kwestie’ zooals we ze goedmoedig nog willen erkennen, in no time uit den weg geruimd. Echter: de groote moeilijkheid schuilt juist in het feit dat de vele meeningen (ook in Vlaamsch gezinde kringen) zoo sterk verdeeld zijn; dat het kamp der vechters voor Vlaanderen's rechten zoowel in Noord als in Zuid practisch uiteenvalt in zooveel verschillende onder-kampen. En we hoeven ons slechts Walter Scott's beschrijving der kruistochten te herinneren (in: Richard Leeuwenhart) om te zien wat er terecht komt van een leger dat in zelf-

standige onderdeden uiteenvalt. De meest geniale aanvoerder is gedwongen terug te trekken, als zijn onderaanvoerders op eigen houtje verder trekken of terug willen gaan. Erger wordt de toestand nog, als er in het zoo gesplitste kamp niet eens een geniale aanvoerder erkend wordt....

Hier hebben we de tragische omstandigheden waarin Vlaanderen de titanenstrijd om zijn recht te voeren heeft, ineens genoemd.

Niet het feit dat Brussel hardnekkig iedere rechtvaardigheid tegenover het grootste deel zijner onderdanen vertrapt; niet het feit dat het hierin zoo sterk gesteund wordt door Parijs; niet het feit dat er nog zoo vele onverschilligen zijn tusschen hen die mee moesten strijden - zijn de voornaamste oorzaken dat de Vlaamsche strijd op dit oogenblik zoo uitermate zwaar genoemd moet worden. Al deze feiten, en zelfs de combinatie hiervan, zou niet in staat zijn, het afdwingen van Vlaanderen's rechten te belemmeren.

Neen, dit afdwingen wordt enkel en alleen belet door.... de strijders voor Vlaanderen zelf. Hun ‘schuld’ is: dat zij nog steeds niet, in de laatste honderd jaren, hebben ingezien dat ze noodzakelijk tot een éénheid moeten komen, willen ze ooit iets bereiken. Hun ‘schuld’: dat het leger der strijders voor Vlaanderen verdeeld is in een dergelijk aantal groepen dat men onderhand van een onoverzienlijke chaos moet spreken. Hun tekort (zoo er van geen schuld gesproken mag) dat er geen leider is, geen aanvoerder, wiens standaard door allen en alles wordt gevolgd.

We kennen in Noord-Nederland: Dietsche Bond, Nederlandsche Unie[1)] Algemeen Nederlandsch Verbond, idem zooveel Groot-Nederlandsche Vereenigingen. Er is getracht te komen tot een Dietsche Jeugdbond (ik weet niet hoever men hierin geslaagd is). De N.S.B, maakt af en toe vriendelijke buiginkjes naar Dietschland; het is alleen het krachtige Nationaal Front, dat zich op zeer principicele gronden voor een zuiver Dietschland uit te spreken durft.

1) Hiermee was bedoeld de vroegere Ned. Unie. Het miskraampje dat ons heden onder dezen naam wordt voorgelegd, màg in dit verband niet eens genoemd worden: Anno 1940 kan dit wicht nog niet verder komen dan ‘nauwe cultureele samenwerking met Vlaanderen’. Wanneer komt de Spartaansche vader, die over deze misgeboorte het doodvonnis uitspreekt?

Hier wordt heel niet gestreefd naar volledigheid in de opsomming der diverse Groot-Nederlandsche stroomingen in het Noorden; er wordt slechts geconstateerd dat er van geen eenheid sprake kan zijn. Want ieder dezer bonden, organisaties of vereenigingen heeft een andere doelstelling, staat een andere methode voor en kent een andere techniek, terwijl ook het kader van elks leden geheel anders is. Persoonlijk afwijkende meeninkjes vormen voldoende grond om iets nieuws te stichten; partij-politiek is dienstbaar gemaakt aan het Groot-Nederlandsch ideaal, of omgekeerd wordt dit laatste er slechts bij genomen om de partij-politiek te dienen. Ieder moet ieder en alles erkennen als 'dietsche strijdgenoot' op straffe van: als exclusivist zelf uitgestooten te worden. Dikwijls wordt er feller gevochten om persoonlijke, zakelijke of organisatorische bijkomstigheden dan voor de groote gedachte - waarvoor de strijd hoofdzakelijk in woorden bestaat.

In Vlaanderen zelf is de toestand niet veel beter, zoo mogelijk wellicht nog slechter. Mr. Dr. H.J. Elias zegt in zijn lezing: 'Voor een geschiedenis der Vlaamsche beweging' uitdrukkelijk en volkomen juist: 'Er heerscht in de Vlaamsche rangen een hopelooze verwarring; wij schijnen ons te mogen verheugen in de complexe schakeeringen van een decadente beweging'. We hebben een Katholieke en liberale Vlaamsche groep, er is een Frontpartij, een Vlaamsche partij, een Vlaamsch Nationaal Verbond; het aantal studentenbewegingen is legio evenals het aantal strijdbladen en tijdschriften. Elias moge al nuttig werk gedaan hebben door de oorzaken en de gevolgen dezer splitsingen na te gaan - ze worden er niet in 't minst door weggenomen. Ook hier wordt maar al te dikwijls de Vlaamsche zaak geofferd aan partijpolitiek, aan compromissen, en.... aan eigen voordeeltjes. Groot is in Vlaanderen het aantal dergenen die voor een flink postje in den Belgischen Staat hun Vlaamsch ideaal maar al te graag lieten schieten, en het nog een trap achterna gaven erbij.

Als we nu deze splitsing in allerlei groepeeringen (die zoowel in Noord en Zuid voorkomt), noemen de verticale splitsing, dan is er ook nog een horizontale splitsing aan te wijzen: de splitsing in zgn. maximalisten en minimalisten, en allerlei schakeeringen die daartusschen zijn. Het zou lachwekkend zijn als 't niet zoo tragisch was: te zien hoe niet alleen personen, maar evenzeer

heele organisaties en groepen, van tijd tot tijd over heel de serie horizontale splitsingen heendansen; nu weer vurig maximalist zijn om morgen of over een jaar berouwvol terug te keeren tot de veilige plaats van het minimalisme. Men danst om het Vlaamsche ideaal heen als een kat om de heete brij; vandaag hier likkend en morgen daar probeerend of 't gaat zonder de tong te branden. Er is immers niets waarvoor wij zoo bang zijn dan juist voor het branden van onze tong.

Indien het nog noodig ware, de psychologische éénvormigheid van Noord- en Zuid-Nederlanders aan te toonen, kan gevoeglijk gewezen worden: 1°. op deze eigenaardige lust tot het stichten van bonden; partijtjes en 't sluiten van compromissen, die benoorden en bezuiden de lijn van 1830 eender is en even welig tiert; 2°. op dezelfde vrees, zich aan koud water te branden en dit gespring om de meest beveiligde en beschutte positie te verwerven; 3°. op het geroddel, wat men hier en ginds al even graag schijnt te doen, en dat nauw in verband staat met de weigerachtigheid om eigen personen en persoonlijke eer te o n d e r schikken aan een werkelijk gevolgd leider.

Als er iets is dat de Vlaamsche tragedie helpt bestendigen, dan is het dit volkomen gebrek aan een door allen gevolgd leider. Natuurlijk kan men hiernaar niet gaan zoeken met de lamp van Diogenes; eerder mocht men vragen dat het licht van den werkelijken leider dusdanig zou schitteren dat het zelfs de zwartste nacht zou verlichten.

Maar.... gesteld al dat er zulk een ware, dan zou 't voor ons toch nog een klein kunstje zijn dat licht te dooven door ons geroddel, door onze kleingeestige op- en aanmerkingen, door ons eigengereide betwetershart, dat zich zoo verbazend moeilijk schijnt te kunnen onderwerpen aan welke leiding dan ook, en dat daardoor zoo spitsvondig is, dat het op elk persoon en elk program iets weet te betuttelen. Zoo goed als Vermeylen en de gebr. Cuypers een critiek op de Vlaamsche beweging wisten te schrijven, zoo goed kunnen wij allen een kritiek geven op elk persoon en elk stelsel dat onze eigen privé-meeninkjes niet voldoende huldigt. (En evenzeer raakt deze kritiek kant noch wal.) Dit schijnt een psychologische kwaal van Noord en Zuid, die genoemd mag worden een merkwaardig gebrek aan grandezza, magnanimiteit of hoe men

't noemen wil. Immers: hoe meer men zelf van elk symptoom dezer eigenschappen gespeend is, hoe minder men in staat zal zijn, ze in een ander te erkennen. Terwijl omgekeerd degeen die ze wel bezit, zich heel wat gemakkelijker aan een behoorlijke leiding onderwerpt, zonder ook maar eenigermate blind te zijn voor eventueele menschelijke tekortkomingen, en zonder eigen persoonlijkheid te vernietigen.

Ward Hermans heeft eens geschreven 'Het Boek der Stoute Waarheden' - handelend over politieke zaken. Er ware een minstens even scherp boek der stoute waarheden te schrijven over de psychologische fouten die dreigen, eens oorzaak te zullen worden van het volledig verlies van den Vlaamschen strijd. Een dezer stoute waarheden is zeker: dat wij behept zijn met een geweldige kritiekzucht en betweterij, die voor een niet gering gedeelte slechts een mantel is om eigen onlust en onwil te bedekken. Men weet de meest 'spitsvondige' redeneeringen op te zetten om te verdedigen dat men weigert zich als gewoon soldaat in te lijven in het leger dat *moet* oprukken, wil Vlaanderen ooit bevrijd worden. Als er nog kans was op een generaalspositie, dan zou men er nog wel over willen denken (hoewel generalissimus nòg aardiger ware!) - maar als gewoon soldaat.... dat beletten allerlei overwegingen die *nu* ineens opkomen. Maar die even graag overboord geworpen worden als er werkelijk kans is op het hooge ambt.

Zoolang iedereen generaal w i l zijn, zal 't blijken dat niemand 't k a n zijn: omdat er geen generaal mogelijk is zonder soldaten.

Moet hierin ook de oorzaak gezocht van 't zoo treurige feit (laten wij dit eerlijk bekennen) dat een man als Borms *in* de gevangenis voor den Belgischen staat véél en véél gevaarlijker was dan na zijn bevrijding?

Men leze hierin géén verwijt aan den persoon van Borms, van wien wij volkomen zeker zijn. Ondanks den fnuikenden invloed van tien jaren heldhaftig gedragen gevangenschap, meenen wij zeker, dat Borms de man kon zijn, sterk en groot genoeg om deze leidersvaan te dragen.... als men hem slechts de kans wilde geven. Hadde men, direct na Borms' bevrijding, alle persoonlijke liefhebberijtjes opzij gezet om dezen màn te volgen, wellicht zou Vlaanderen er vandaag heel anders voorgestaan hebben dan nu het geval is. Borms zelf bezit voldoende grandezza om op dit

oogenblik een nederig samenwerker met Grammens te zijn; waarom bezat héél Vlaanderen niet de grandezza om *onder* Borms te staan, die toch zeker getoond heeft, te bezitten wat men heel Vlaanderen moet toewenschen: eerlijkheid en offervaardigheid. Al moet hier direct bij gezegd worden, dat eerlijkheid en offervaardigheid, hoezeer ook allernoodzakelijkste vereischten, niet alléén de middelen ter overwinning zijn.

Bij deze eerlijkheid en offervaardigheid moeten even noodzakelijk aanwezig zijn de juiste inzichten in den te voeren strijd en tactiek. En laten we hier even eerlijk en openhartig zeggen, dat de tot heden gevolgde tactiek nooit ofte nimmer tot de overwinning zal voeren. Een eerlijke beschouwing van de huidige Vlaamsche situatie zal soms harde woorden moeten bezigen - zooals de waarheid altijd hard is om te aanhooren.

Een diepere waarheid dan hijzelf wellicht vermoedde, schreef een ongenoemd medewerker in 'De Dietsche Gedachte' van Maart 1937, in zijn opstel: *'De Verdwazing in Vlaanderen':* 'Het aantal zotten, dat zich inbeeldt Vlaanderen in het Belgisch Parlement te kunnen bevrijden, is klaarblijkelijk toch wel zeer groot.'

Inderdaad; als we het woord zotten niet willen benutten, kan gezegd: men moet van allen werkelijkheidszin volkomen gespeend zijn, als men heusch nog meent, Vlaanderen via eenige parlement (het Belgische of het Nederlandsche) te kunnen bevrijden. Men moet uiterst weinig realiteitszin hebben om te verwachten dat ooit de partijpolitiek een oplossing zal kunnen brengen - evengoed in deze kwestie als in iedere andere.

Het kenmerk bij uitstek immers van alle partijpolitiek is het compromis: alle meedoende partijen moeten in iets hun zin krijgen en hierom in iets hun eischen laten varen, wil deze politiek tot een overeenstemming geraken. (Zie als bewijs ten overvloede: het hopelooze geknutsel om een program voor de Ned. Unie samen te stellen. Toevoeging Aug. '40.)

Maar nu ligt het toch wel overduidelijk voor de hand dat geen der Belgicistische of Franskiljonsche partijen ook maar het minste *wezenlijke* zal laten schieten van hun overheerschingseischen - en nooit ofte nimmer een compromis zal aannemen, waarin Vlaanderen ook maar een van zijn *wezenlijke* rechten volkomen toege-

wezen krijgt. Men mag al eens toegeven op een of andere bijkomstigheid, maar dan is dit hoogstens om in essentieele en vitale kwesties de touwtjes des te steviger terug te trekken. Als bewijs ten overvloede diene het Mei - Juni-geleuter rond de amnestie!!

Het is toch wel heel erg naief, om na ruim een eeuw van Belgische staatkunde nog te willen vertrouwen dat deze juist nù zal zwichten voor gepraat in het parlement of daarbuiten; voor beroepen op recht, billijkheid of eerlijkheid, of voor welke andere parlementaire middelen dan ook.

Hierbij wordt nog geheel afgezien van het feit dat de Belgische staat in de eeuw van zijn bestaan twee afdoende middelen uitvond tegen het grootste deel der te harde roepers: in sommige gevallen was broodroof, kerkerstraf e.t.q. een onfeilbaar middel om iemand tot zwijgen te brengen; in andere gevallen bleek een tot den rand gevulde broodmand ook al afdoende hulp: men vangt zelfs meer vliegen met honing dan met azijn. En over honing heeft een staat altijd voldoende beschikking; men heeft immers het heele apparaat in z'n macht, en daartegen kunnen de ‘opstandelingen’ niets. En het moeten al zeer standvastige vliegen zijn, die tegen de verlokking der honing bestand zijn.

Men hoeft nog niet direct met groote Woorden als Judas e.d. te gooien, om vast te stellen dat méér dan een, die in zijn jeugd hevig verknocht was aan een zuiver Vlaamsch ideaal, door deze honing-tactiek der Belgische regeering ‘tot andere inzichten’ werd gebracht, en de Belgische staatsruif ineens nog zoo verwerpelijk niet vond. Het trouw blijven aan een ideaal is nu eenmaal niet zoo lucratief als het ‘luisteren naar rede’. Zoo zijn (door een regeering die haar tactiek beter verstond dan haar tegenstrevers) door burgemeesters-, professoren-, ministers-, en andere baantjes, niet weinige Vlamingen gebracht tot een opmerkelijke vergevingsgezindheid jegens het goede Belgische Vaderland.

Zoo kan men de psychologische karaktertrek van het huidige kapitalisme of Mammonvereering, veilig aangeven als een der groote gevaren voor de Vlaamsche bevrijding. En terecht de conclusie afleiden, dat het voor een komende generatie van het allergrootste belang zal zijn of zij zich van deze mammonvereering vrij kan houden of niet, en of zij een zuiver ideaal zal weten te verstaan en te dienen, desnoods met 't brengen van offers.

Evenzeer als het noodig zal zijn, in deze nieuwe generatie te brengen een juiste geest van volgzaamheid; zichzelf kunnen wegcijferen en onderschikken aan een bekwaam leider, terwille van het ideaal en van het volk dat men zegt te willen dienen.

Maar zelfs al zou de aantrekkingskracht van het geld zijn werking verloren hebben, en al zou men in staat zijn een behoorlijke leiding te volgen, dan nog gelooven wij niet in een oplossing langs parlementairen weg.

We zeiden reeds: het zou naief zijn, te meenen na ruim een eeuw Belgische staatkunde, dat men ineens nù zou luisteren naar grieven die langs parlementairen weg ter kennis worden gebracht. Laten we toch eerlijk inzien dat heel de strijd die nu reeds zoo lang gevoerd is, niet zooveel *wezenlijke* zaken heeft opgeleverd als de gebrachte offers zouden rechtvaardigen. En laten we even eerlijk vaststellen dat de oorzaak hiervan gelegen is in een absolute *onwil* van *de zijde die de macht heeft*.

Hieruit volgt slechts één conclusie: er moet gezorgd dat deze macht verlegd wordt.

Hu.... en ik zie de bezorgde gezichten onzer vooral brave en nette burgers: het moest niet mogen om zóó de revolutie te preeken, en dat nog wel in een vreemd land. Welk een verwikkelingen kan dat al niet geven.

Maar is het wel waar, dat 't stellen van deze eenvoudige conclusie als de eenig-mogelijke, het preeken van revolutie is? Als dit waar moest zijn, dan waren in feite alle Groot-Nederlanders, of ze nu Kamerlid, Professor of gewoon mensch zijn, revolutionnair. Want deze allen streven een en 't zelfde doel na: zij willen de huidige, willekeurige staatsgrens niet langer erkennen, doch vervangen zien door een juistere. Dit doel op zichzelf is al revolutie.

Het ligt er immers maar aan, hoe men het woord revolutie of revolutionnair wenscht op te vatten. Waar mannen als Moller, Hoogveld, Gerretson en zoo ontelbare anderen wijzen op de juistheid van St. Thomas' stelling: dat een staat het beste omvatte één volk in z'n geheel en geen ander volk(sdeel) in zich bevatte, en hieruit de conclusie trekken dat de huidige grens van den Nederlandschen staat onjuist is - zijn zij dan revolutionnair? Dan moge ik me in zulk een gezelschap zeer veilig voelen.

Of zou het al of niet revolutionnair-zijn afhangen van de

middelen die men wenscht te benutten? In sommige gevallen kan zich dit verschijnsel misschien voordoen; maar over het algemeen kan gezegd worden dat men, als er slechts één middel is, dit moet gebruiken, wil men het doel bereiken, tenzij dit middel in zich verwerpelijk zou zijn. Het doel heiligt het middel niet; - de vraag is slechts: is een 'revolutionnair' doel en zijn 'revolutionnaire' middelen immer ongeoorloofd?

Als we de Grosze Herder over dit woord naslaan, zien we eerst een onderscheid gemaakt tusschen revolutie in uitgebreideren en in engeren zin, dan de revolutie besproken, en tenslotte deze opmerking: 'eine andere, dem strengen Wortsinn nach echtere Revolution, ist die R., die eine unhaltbar gewordene Zeit überwinden will, nicht durch Übersteigerung eines bisher miszachteten polit, u. sozialen Prinzips, sondern durch Zurückführung auf die natürliche, volksgemäsze Lebens-, u. Staatsform.' (Bd. 10 Sp. 14).

Moet nog bewezen worden, dat de huidige tijdsomstandigheden voor het Vlaamsche volk volkomen onhoudbaar zijn? Wij meenen dat hieraan op deze plaats niet veel woorden meer verspild hoeven. En wat is heel de dietsche strijd anders dan de wil om terug te keeren, niet tot Übersteigerung eines bisher miszachteten Prinzips, maar tot de natürliche, volksgemäsze Staats- und Lebensform?

Zoo er dus al van een revolutie kan sprake zijn, dan toch van één die volkomen terecht en juist genoemd moet worden, daar zij is het herstellen van de *juiste* beginselen in de plaats van een ten eenen male *on*juiste praktijk die reeds een eeuw te lang geduurd heeft.

Moest het eigenlijk niet zoo zijn: dat deze onjuiste praktijk reeds direct de kop was ingedrukt? Het is toch wel te dwaas om los te loopen, en een veeg teeken voor de werkelijke verdwazing dezer wereld, dat hij die een onrecht wil teniet doen en het recht herstellen, zich nog moet verdedigen.

Maar, zal men zeggen: wij zijn niet zoo zeer tegen het uitgesproken doel om het Nederlandsche volk in z'n geheel in één staat te vereenigen - wij vreezen slechts dat een beroep op de macht, zooals hierboven gedaan werd, zal voeren tot zgn. straatrevoluties, met noodeloos bloedvergieten, een mogelijk ingrijpen van mogendheden en al wat daaraan vastzit.

Maar wie heeft gezegd dat *dit* moet gebeuren? Is het voor de bereiking van een revolutionnair doel steeds en beslist noodzakelijk dat er een straatrevolutie komt? Dat gelooven wij niet. Sterker nog: zeker op dit oogenblik zou een straatrevolutie uiterst ongewenscht moeten heeten - daar zij eerstens door verkeerde elementen tot hun voordeel benut zou worden, en tweedens heel het regeeringsapparaat tegen zich zou vinden, versterkt met fransche hulp.

Echter: als wij zeggen dat de Vlaamsche kwestie meer dan ooit in het stadium van machtskwestie is gekomen, wil dit niet beteekenen dat we een straatrevolutie preeken. Dan willen we hiermee alleen zeggen dat het Vlaamsche volk zich *buiten* het parlement niet alleen het moreele recht, maar ook de moreele en materieele macht moet veroveren. Het moreele recht heeft het reeds honderd jaar - de macht echter ontbrak, daar ze verbrokkeld werd door duizenderlei oorzaken. Het komt er slechts op aan: deze moreele macht met andere dan parlementaire middelen te verwerven; door een onverbrekelijke eenheid en eensgezindheid; door een onwankelbare trouw die noch met een gevulde noch met een geroofde broodkorf te vernietigen is; door een allerzuiverst en scherpst geformuleerd beginsel, waarop ieder compromis, iedere poging tot chantage of omkooperij afstuit - door het wekken en levendig houden van een scherp geformuleerden volkswil boven en beneden de staatsgrens, met een dusdanige kracht dat de onwillige machthebbers gedwongen worden tot toegeven, daar *zij* anders de schuld van de gevolgen zouden dragen.

Dan zal het niet noodig blijken dat er naar wapens gegrepen wordt. Wanneer Brussel en Parijs tegenover zich vinden een geheel Nederlandsen volk, dat bezeten is door een onwrikbare wil tot eenheid, dat zich door geen compromissen en geen kluitjes laat zoethouden en afleiden; dat niets anders doet dan hardnekkig en niet-aflatend zijn recht eischen en nemen, dan zullen zij beseffen dat ‘eendracht maakt macht’. Deze spreuk is zoo dikwijls gebruikt dat ze geen beteekenis meer heeft in onze hersens. Maar als we werkelijk tot deze eendracht kunnen komen - al was 't slechts in de betrekkelijk kleine élite-kern der ‘leiders’ van ons volk, men zou spoedig zien dat de macht grooter is dan men heden zelf durft verwachten.

Het is immers niet te ontkennen dat in deze wereld het onrecht slechts regeert doordat (en zoo lang) de voorstanders van het recht verdeeld zijn. Vinden zij hun diepe eenheid terug, dan moet het recht overwinnen. Omdat het *desnoods* tot uiterste middelen zijn toevlucht mag en durft nemen. Maar dit zal niet noodig blijken.

Want één ding staat wel vast, en we moeten wel zeer duidelijk en zeer realistisch beseffen, dat in de komende periode binnen een niet al te langen tijd, de Vlaamsche tragedie haar oplossing zal hebben gevonden.

Om verschillende redenen is deze oplossing historisch aan de orde (men versta ons wel: het *feit* eener oplossing is aan de orde; het *hoe* ervan staat natuurlijk niet vast); en tegen den loop der historie verzet men zich op den duur niet afdoende. Men kan dezen loop hoogstens in een bepaalde bedding trachten te voeren (en hieraan mede te werken is eerlijke mannenplicht!) maar men kan niet haar voortgang stuiten. Zoo goed als uit het feodalisme de moderne staat gegroeid is, zoo goed staan we nu op 't punt waarop de staat voor de toekomst groeiend is.

Nu zijn ten opzichte van de Vlaamsche tragedie en haar ontknooping de twee zelfde houdingen mogelijk, die men t.o.v. elk historisch gebeuren kan innemen.

De eerste is: dat men willens en wetens de oogen sluit, zichzelf en anderen tracht gerust te stellen dat het nog wel een tijdje op de oude voet zal voortgaan - en ondertusschen rustig neerzittend God's watertje over God's landje laten loopen. Is dan eenmaal (door het werk van anderen of door den gang der omstandigheden) de kwestie opgelost in een niet-gewenschten zin, dan schudt men rustig alle verantwoordelijkheid van zich af: ik heb niet geweten dat het zóó erg was. Dit is de houding van den défaitist in ieder opzicht, en het is tevens een houding die de zwaarste en niet te ontkomen verantwoording oplegt, of men ze erkennen of niet.

De tweede houding, (slechts de eenige welke een eerlijk man past), is: uitzicht te verwerven, de kwestie waarover 't gaat te leeren kennen, en dan naar zijn krachten mee te werken om de historie zóó te doen groeien, als hij en anderen met hem, noodzakelijk achten. Dit is geen kinderwerk; en evenmin werk voor

doldriftige d'raufgängers, die zonder redelijke bezinning er maar op los stormen: ergens zal wel een doel zijn, en als men 't toevallig raakt zal 't wel per geluk 't juiste blijken. Deze ‘redeneering’ der zoogenaamde krachtpatsers raakt natuurlijk kant noch wal.

We zijn er ons diep van bewust, dat werken aan een historisch verloop geen kinderwerk is en geen krachtpatserswerk - want dat in beide gevallen stukken geslagen worden.

Wij zijn er echter anderzijds evenzeer van overtuigd, dat het werk niet geheel en al opzij mag geschoven onder het motief ‘dat men eerst studeeren moet’, waarbij zoo lang ‘gestudeerd’ wordt, totdat zich feiten voorgedaan hebben die elk ingrijpen hopeloos onmogelijk maken.

Met alle respect voor redelijk overleg en nuchtere bezinning, mag toch gevraagd worden dat zij de twee eenige zaken niet zijn waarmee men zich bezig houdt, en dat men ooit tot handelen overga.

Vooral omdat, zooals we zeiden, de oplossing der Vlaamsche tragedie (in een of anderen vorm) historisch aan de orde is - en het er ‘slechts’ om te doen is: te zorgen dat de juiste oplossing verwezenlijkt worde.

Te bewijzen dàt er een of andere oplossing te gebeuren staat is wellicht niet zoo moeilijk als het wel lijkt. Men zou zich allereerst kunnen beroepen op geheel het wereldgebeuren, dat staat in het teeken van een gansch nieuwen wereld-opbouw. Dat in dezen opbouw de zgn. minderheden-kwesties aan de orde zullen zijn, lijdt sinds 1918 geen twijfel, - men kan trachten deze zaken op de lange baan te schuiven, vandaag of morgen moeten zij afgehandeld. Voor het leven van geheel de wereld zijn zich nieuwe vormen aan 't doorbreken. En dat Vlaanderen alleen in zijn huidigen vorm van voortdurend slachtoffer zou verder blijven bestaan, gelooft wel geen mensch.

Reeds verschillende minderheden hebben na den oorlog hun recht gekregen of genomen; rekening houdend met het achternakomen dat in ons land nu eenmaal schijnt te behooren, zal ook hier ooit recht moeten geschieden. In de verscheiden vormen van nieuwe Staats- en Maatschappij-gedachten die zich baanbreken, lijkt er wel op geen enkele wijze meer een mogelijkheid voor hand-

having van de huidige ‘status’ in België. De staat België, als schepping van een typisch negentiend-eeuwsche denkwijze, zal het afsterven dezer denkwijze waarachtig niet lang in den huidigen vorm overleven. In het denken dat in de twintigste eeuw gaat doorbreken, schijnt voor een dergelijken staat weinig plaats meer.

Dit te aanvaarden houdt echter tevens in, de erkenning dat voor de toekomst alles zal afhangen van het al of niet slagen der fransche veroveringspolitiek. Want het ware een naief optimisme, te denken dat deze zeer fransche mentaliteit ook zou verdwijnen met het sterven der negentiende eeuw; zij is er immers geen product van. De fransche expansiezucht schijnt veeleer een zuivere eigenschap van alle tijden en vormen. Lang voor de 19e eeuw was ze werkzaam - en erna zal ze blijven.... totdat ze heeft overwonnen ofwel er een afdoende grens aan gesteld wordt.

En ook hierin vinden we een bewijs dat het einde van Vlaanderen's martelgang geen eeuwen meer verwijderd is: Vlaanderen heeft niet meer de *kracht* om zich nog voor langeren tijd te verzetten zòò als het zich tot op heden verzet heeft. Geen enkel organisme, geen mensch en geen volk, is in staat om zich over een al te langen tijd te blijven verzetten als het geen hulpbronnen heeft. Een geestelijke, politieke èn sociale overheersching als Vlaanderen heeft te verduren gehad moet noodwendigerwijs voeren ofwel tot een zéér opspringend verzet, ofwel tot een langzame maar des te zekerder onderwerping en inlijving bij de overheerschende mogendheid.

Het schijnt niet ongeoorloofd, te zeggen: dat Vlaanderen in zijn zoo lange martelie zòòveel van zijn geestelijke weerbaarheid heeft ingeboet, dat het niet meer in staat is tot een geduldig dragen van nog weer tientallen jaren. Een lichaam is ook niet voortdurend opgewassen tegen de vernietigende krachten van een of andere ziekte; te eeniger tijd komt er een crisis, waarin het voor 't lichaam en voor de ziekte erom gaat: erop of eronder.

Logisch is dat het met 't Vlaamsche lichaam evenzoo zal gaan - als de ziekte te lang geduurd heeft komt er een crisis waarin òf Vlaanderen òf Frankrijk voorgoed zal winnen.

Waarbij nog valt op te merken, dat de verdeeldheid die zich van Vlaanderen heeft meester gemaakt, zeker niet zal nalaten, de komst van deze crisis te bespoedigen. Omdat alle krachten die

noodzakelijk verbruikt moeten worden voor dezen heilloozen onderlingen strijd natuurlijk verloren zijn voor den gezamenlijken strijd, tegen den vijand van buiten.

En vergeten we niet: dat Vlaanderen deze heele beproeving zoo goed als geheel alleen te dragen heeft gehad. In het buitenland is er hier en daar wellicht eenige sympathie, maar wie wel eens gemerkt heeft hoe zelfs in een nabuurstaat als Duitschland, geschiedenis onderwezen werd over deze aangelegenheid, zal er niet verwonderd over staan dat hier slechts sympathie gevonden wordt bij betrekkelijk kleine groepen.[1)]

Hoe wil men zich hierover verbazen of misschien zelfs verontwaardigen, als we moeten erkennen hoe zelfs daar, waar de grootste steunkracht vandaan moest komen, ongeveer een doodelijke onverschilligheid heerscht: hoe 't gros van 't Nederlandsche volk in het gunstigste geval niet verder kan komen dan een welwillende neutraliteit t.o.v. 'België' en een platonisch 'medelijden' met 'die arme Vlamingen'. Als onze eigen historici niet beter weten te doen in veel gevallen, dan Vlaanderen nog een trap in den rug te geven - hoe zullen we dan kunnen verwachten dat het niet-geinteresseerde buitenland een juiste kennis van zaken heeft. Het aantal dergenen die er ook maar aan denken, Vlaanderen op een of andere wijze met een daad te steunen in zijn strijd (die toch ook voor ons van zoo eindeloos belang zal blijken) is op heel onze bevolking zeer gering. Terwijl onze regeering niet beter weet te doen dan de houding aannemen van bevrienden buurstaat met de onderdrukkers van een deel harer onderdanen.

Het valt onder zulke omstandigheden slechts te verwonderen dat dit geheel op zichzelf aangewezen Vlaamsche volk in zichzelf nog kracht genoeg vond, de strijd zóó lang vol te houden. Dat er teekenen van moeheid beginnen te komen en van decadentie zooals Elias getuigt, mag waarachtig geen verbazing wekken; hoogstens dat ze *pas nu* zich beginnen te vertoonen.

We zouden willen zeggen dat o.a. met deze symptomen van

1) Het blijkt - wat ook logisch is - dat het doorbreken der Volksche Gedachte in Duitschland ook dáár de oogen der intelligentia geopend heeft voor de mis-toestand waarin de Vlamingen verkeeren. De sympathie, welke de Groot-Nederlandsche gedachte in de Weimar-republiek bij slechts weinigen had, geniet zij in het Groot-Duitsche Rijk uiteraard bij velen.

vermoeidheid in het Vlaamsche volk, ook de eerste kenteekenen begonnen zijn van de laatste crisis, welke over de toekomst van dit volk (dus: van ons eigen volk) zal te beslissen hebben. Voor welke crisis slechts mogelijkheid is op twee uiteinden:

Indien deze vermoeidheid zal blijken doodelijk te zijn, kan niet anders verwacht worden dan dat er langs versnelde lijnen van geleidelijkheid een totale overrompeling zal plaats hebben; dat in de toekomstige aera er geen Vlaamsch volk meer zal bestaan. met het onontkoombare gevolg dat Frankrijk zijn aangemoedigde expansiepolitiek rechtstreeks op Nederland zal richten. Zeker op het Nederland bezuiden de groote rivieren: aanslibsel der fransche rivieren, zooals het immers heet. De verovering van Vlaanderen kan voor Frankrijk slechts een stap vooruit beteekenen in deze groote-rivieren-politiek, welke politiek na de inlijving van Vlaanderen waarachtig niet zal stopgezet worden.

De tweede mogelijkheid is echter: dat Vlaanderen uit deze crisis met verjongde kracht te voorschijn komt, in een enge (de eenigmogelijke) vereeniging met Noord-Nederland, aan Frankrijk het niet mis te verstane teeken zal geven dat een verdere expansiepolitiek tot de volkomen onmogelijkheden gaat behooren. Noch bemanteld, noch openlijk, zal Frankrijk dan meer de kans krijgen, op geestelijk gebied de veroveringen voort te zetten die gevolgd moeten worden door stoffelijke veroveringen. Vlaanderen zal pas dan, in vereeniging met het volk waarvan het nooit gescheiden had moeten worden, kunnen komen tot ontplooiing van *alle* krachten waarover het nòg de beschikking heeft, en het zal de cultureele, economische en maatschappelijke plaats innemen waarop het door zijn aard en eigenschappen recht heeft, doch die het totnogtoe stelselmatig onthouden is.

Zonder meer zal het duidelijk zijn dat Noord-Nederland niet onverschillig kan blijven staan toezien bij dit lijdensbed, in gelaten afwachting welke der beide mogelijkheden zich door de crisis zal heenbreken. Men moet al een zeer erge kruideniersmentaliteit bezitten, om bij het ziekbed van een volwaardigen broeder onverschillig weg te blijven en eigen zaken te gaan behartigen. Zoolang men nog een greintje bewustzijn heeft van wederzijdsche verwantschap, zal men minstens belang stellen in het verloop der crisis en men zal alle mogelijke middelen aanwenden om zijn broedervolk-in-nood te redden.

Als een beroep op deze wederzijdsche verwantschap echter te ‘idealistisch’ mocht zijn, dan kan misschien het benadrukken van het eigen belang tot meerdere inspanning brengen. We zeiden het reeds: de fransche expansiepolitiek zal waarachtig met de inlijving van Vlaanderen niet tevreden zijn - zoo min ze reeds nu tevreden is met geestelijke penetratie in Vlaanderen alleen. Reeds nu immers doet Parijs (en Brussel als serviel knechtje), alle mogelijke moeite voor de ‘annexion des cerveaux’ - ridderorden, voordrachten, tooneelavonden; op duizenderlei wijze dringt men nu al vooruit in ons land. Of is het geen treurig verschijnsel, dat een internationaal congres op landbouw- en landbouwhuishoud-gebied, dat in den zomer 1937 in La Haye gehouden wordt, uitsluitend Fransch als voertaal benut - zelfs tegenover Nederlandsche deelnemers?

Wij zijn geen Pan-Germanen noch anti-Franschen; wij zijn en willen blijven Nederlanders. Evenzeer als we elke annexatiepoging van Duitsche of Engelsche zijde zouden afwijzen, evenzeer doen we dit elke Fransche poging. En we zijn geen zwartkijkers als we constateeren dat dit Fransche gevaar een onmiskenbare realiteit is. Noch minder zijn we spoken-zieners als we zeggen: mocht Frankrijk erin slagen, Vlaanderen volledig te onderwerpen dan zal Noord-Nederland nog veel harder bewerkt worden. Dan zouden Limburg, Brabant en Zeeland de rol te vervullen krijgen die Vlaanderen nu heeft.

Als men dus niet in staat is, om ‘idealistische redenen’ (die toch in feite zuiver realistisch zijn) belang te stellen in den afloop van Vlaanderen's crisis, zal men dit toch noodzakelijk moeten doen uit welbegrepen eigenbelang. Men zal, ook in het Noorden, moeten leeren inzien dat een sterk, in het groote verband opgenomen, Vlaanderen-Nederland, dus een sterke, zuiver-Nederlandsche staat, de eenige macht is die het fransche imperialisme een halt kan toeroepen.

Dit te eischen is onzerzijds géén imperialisme; het is niets dan een terugvragen van wat ons ontnomen werd, en het redden van een volksdeel dat voortdurend verkracht wordt.

Hieruit volgt ook, dat het voor ons geen vraag meer is, hoe de uitkomst van de huidige crisis zal m o e t e n zijn; m.a.w. in welke bedding de stroom der historie zal moeten gevoerd worden.

De inlijving bij Frankrijk zullen wij nooit kunnen goedkeuren, omdat wij nooit Vlaanderen's doodvonnis kunnen teekenen. Een of anderen vorm van een zelfstandig en vrij Vlaanderen in den Belgischen staat? Och, van alle oplossingen die er denkbaar zijn, lijkt ons de meest utopistische (dus meest-onlogische en meestonredelijke): te hopen dat in een federatief verband tusschen Vlaanderen en Wallonië of in een andere vorm van handhaving van België ooit Vlaanderen's rechten *volledig* erkend zouden worden, en Frankrijk voorgoed af zou zien van annexatiepogingen. Evengoed kan men den wolf en het schaap in een kooi bijeenbrengen, en den wolf op het hart drukken, dat hij het schaap als ‘grootere broer’ te behandelen heeft. Men blijve toch een beetje nuchter en realistisch. Zoo dikwijls wordt de Groot-Nederlandsche oplossing een utopie genoemd, terwijl het hoogstens een ideaal is, en terwijl 't omgekeerd veel meer utopistisch is, een handhaving van België èn Vlaanderen gelijktijdig te verhoopen. Zoolang er een België blijft bestaan, waarin twee volkeren als het Fransche en het Nederlandsche naast elkaar moeten leven (of dit nu federatief gebeurt of anderszins) zoo lang zal de martelie van Vlaanderen worden voortgezet totterdood.

Men moge zeer geleerde theoretische beschouwingen houden over de mogelijkheid: dat er een poly-nationale staat kàn zijn, waarin de verschillende naties volledig recht krijgen en zich kunnen ontplooien - dit zal niets afdoen aan de feitelijkheid dat het nummeriek zwakkere Wallonië nooit ofte nimmer zal dulden dat het nummeriek sterkere Vlaanderen tot de hoogte klimt die het behoort in te nemen. En zelfs: al zou Wallonië deze zelfmoord willen bedrijven (wat reeds uitgesloten is) dan nog zou Frankrijk dit nooit tolereeren. Durfde men toch eens de feiten te zien en zeggen zòò als ze zijn, inplaats van zich achter ‘theorieën’ te verschuilen!

Vlaanderen in België, in welken vorm ook, is noodzakelijk, een Vlaanderen *onder* Wallonië - Frankrijk. En kàn nooit iets anders beteekenen, want op den dag dat het nummeriek sterkere Vlaanderen tot ontplooiing zal komen, zal het met Wallonië-Frankrijk gedaan zijn.

Over de mogelijkheid dat Vlaanderen los van België en los van ieder ander land een geheel zelfstandig staatje zou vormen,

hoeft wel niet meer ernstig gesproken. In de Europeesche constellatie zoo als die waarschijnlijk groeiend is, zou een dergelijk Vlaanderen slechts in naam zelfstandig heeten. Zijn autonomie en souvereiniteit zouden slechts bestaan bij de gratie van de omliggende mogendheden; practisch zou 't een vasalstaat zijn, afwisselend van den een en den ander. En het eind zou ook weer zijn: inlijving bij een of andere mogendheid.

Er blijft dus als eenigst-logische en eenigst-mogelijke oplossing hetgeen ook het meest voor de hand liggend is: dat Vlaanderen terugkeere waar het hoort; het Nederlandsche volk terugkrijge wat het ontnomen is door besluit van een ‘verlicht’ congres dat niet verlicht genoeg was om te zien welk onrecht het deed.

De Vlamingen, die Nederlanders zijn, terug bij den Nederlandschen staat, waarvan zij deel uitmaken krachtens afstamming, taal, zeden, cultuur.... en wil!

We meenden te mogen vaststellen:

1º. Dat Vlaanderen in het beginstadium van de eindcrisis verkeert, door de vermoeidheid der geesten, door de zenuwachtigheid van vrienden en vijanden, door de gang van heel het wereldgebeuren na den oorlog;

2º. Dat er voor de zeer nabije toekomst bijgevolg slechts twee mogelijkheden zijn: ofwel Vlaanderen komt onder Fransche heerschappij en ontaardt volledig, ofwel het keert terug bij het volk waar 't bij hoort en komt tot nieuwen bloei;

3º. Noch in Noord, noch in Zuid-Nederland is men gerechtigd den loop der gebeurtenissen maar af te wachten, doch zijn we als ‘goede mannen’ verplicht in te grijpen en te werken voor de eenig-juiste oplossing;

4º. Deze eenig-juiste oplossing kàn slechts liggen in een Groot-Nederland, d.w.z. in het herstel van het normale Nederland, in tegenstelling met 't verminkte Nederland van heden.

Het zal voor de staatslieden onder ons zaak zijn te zoeken naar den weg waarlangs dit ideaal mogelijk verwezenlijkt kan worden; en tevens te zien of er wellicht aanknoopingspunten zijn te vinden in den gang van het heden en der vermoedelijke toekomst.

‘Het gulden doek van Vlaanderen’ door Prof. Dr. Karel Heynderickx.

Wanneer men in het rustige Limburgsche stadje Roermond rondkuiert op het Munsterplein, waarop de mooie kerk en in haar schaduw het standbeeld, opgericht door de bewonderaars van den befaamden bouwkundige Cuypers, verrijzen, wordt men door van overheidswege aangebrachte bordjes verwezen naar het Stedelijk Museum. Van buiten af ziet men echter alleen een door haar stijl treffend mooie heerenwoning. Daar huisde in zijn leven een der meest beroemde nederlandsche bouwmeesters, een zoon van Roermond, en wanneer men door de dienstwillige portierster, ook op niet vastgestelde uren (ze is zoo blij als er belangstellenden van buiten de stad zich voor bezoek van de aan haar waakzaamheid toevertrouwde kunstschatten aanmelden) is rondgeleid in de voormalige huisvertrekken, welke noodzakelijk door den bouwtrant en de muurbekleeding er ietwat somber uitzien, staat men niet weinig verbaasd door een kleine deur toegang te verkrijgen tot hel verlichte en ruime zalen, waar mij verscheidene bekende schilderijen troffen. Dat nieuw aangebouwde gedeelte vormt het *Luyten*-Museum, ontstaan uit een koninklijk geschenk van een veertigtal zijner schilderijen, meestal van groote afmetingen, door een tweeden beroemden zoon van Roermond aan zijn geboortestad aangeboden, onder de voorwaarde, dat deze werken in een passend gebouw met technisch goede verlichting zouden worden ondergebracht. Hier is een woord van warme hulde op zijn plaats voor het Stadsbestuur van Roermond, dat niet alleen bereid is gevonden geldelijke offers te brengen om een garnizoen op zijn grondgebied te verkrijgen, doch - tegen de meening in van de schreeuwers om *‘panem et circences’, de* roepers om brood en.... wielerbanen - ook voor geestesvoedsel en inspuiting tot opwekking van den kunstzin van zijne bevolking en van het heele Nederlandsche volk heeft zorg ge-

dragen. Juist omdat men hier staat tegenover het werk van één enkelen kunstenaar, dat men rustig en in uitstekende voorwaarden bestudeeren en bewonderen kan, is het een lust een paar uren in deze zalen door te brengen en te communiceeren met de veelzijdige kunstuitingen van den meester, welke je aangrijpen vooral door het leven, de echtheid, de natuurgetrouwheid, die er luide uit spreken, den stouten durf en de hartstochtelijke kracht - ongetwijfeld de twee voornaamste innerlijke eigenschappen van zijn onderwerpen - doch niet minder door de vastheid en den zwier der lijnen, den wonderbaren lichtval en het spel der kleuren en tinten, die vaak zóó harmonisch zijn verwerkt, dat zij niet alleen het oog, maar, door hun welluidendheid, zelfs het oor gaan streelen.

Onwillekeurig vallen de blikken van den bezoeker eerst op een drieluik van zeer groote afmetingen *'De Werkstaking der Mijnwerkers',* ingegeven door de beroeringen in het Walenland op het einde der vorige eeuw, die - naar wat Luyten mij zelf verzekerde - hij met eigen oogen had meegemaakt.[1)] Het onderwerp trouwens - een gebeuren, dat een zóó overwegende plaats heeft ingenomen in de maatschappelijke beweging vanaf 1880 - heeft meer dan een durvend kunstenaar in Duitschland en Frankrijk aangelokt. Terwijl de zijvleugels *'Grauwvuur'* en *'Ellende'* getiteld zijn en voorstellen, de eerste: een rij lijken, waarbij een schildwacht is opgesteld, welke getuigen van het uitzonderlijk gevaarvol werk der schachtgravers; de tweede: een in een killen en natten winteravond ronddolende mijnwerkersvrouw met twee kindjes, de ergst getroffene slachtoffers van een staking, beeldt het middenstuk een heftige bijeenkomst af van stakers, die in een vergaderzaal binnenstroomen, waar op den voorgrond een doodgeschoten makker door een man en een meisje wordt neergelegd en in verslagenheid door een derde wordt aangekeken, terwijl een kerel, in al zijn ledematen trillend van woede, staande met één voet op een stoel, met den anderen op een tafel, de menigte der stakende mannen en vrouwen, dragers van roode vlaggen en borden, waarop het woord: 'Du Pain' (Brood!) vlamt, tot wraak-

1) Mijn artikel was persklaar toen Luyten mij schreef: 'De Werkstaking is een geschiedkundig feit. met eigen oogen gezien (1886-87) in den "Borinage", waar ik studies maakte. Met de hulp van officieren van 't leger, die mij echte "borins" leverden, kon ik in 1890 met 't werk beginnen, dat einde 1892 klaar kwam in Antwerpen.'

neming aanspoort over den in kamp voor hun lotsverbetering gevallen kameraad. Bewonderenswaardig dat het aangezicht van den spreker, met den rug naar den toeschouwer afgebeeld, om zeggens zich afspiegelt in de gelaatsuitdrukking zijner aanhoorders, die alle naar eigen wezen, kunne en ouderdom op zijn woorden terugwerken. Merkwaardig ook dat de onontkoombare schraalheid der kleurenafwisseling in de afbeelding van een massa in hun gelijke blauw-grijze arbeidersplunje den tragischen indruk van dit geweldig tooneel nog verhoogd.

Andere voorstellingen van hetzelfde gegeven kunnen het halen van deze in zielkundig opzicht, doch onovertrefbaar lijkt mij de opvatting en uitbeelding van den toen nauwelijks dertigjarigen Luyten in opzicht van samenstelling, beweging en dramatische kracht.

Dichter Pol de Mont, in de laatste periode van zijn leven conservator van het Museum van Schoone Kunsten te Antwerpen, de schrijver van heel wat critische werken over plastische kunst, oordeelt in een studie over het werk van meester Luyten, verschenen in den jrg. XXI, dl. XLII, van *'Elseviers Maandschrift':* 'dat noch in het binnen- noch in het buitenland dit triptiek die mate van waardeering heeft gevonden die het verdient'. Ik vraag mij af of het geen verband houdt met den aard van het onderwerp dat - in dien tijd - vele ploutocratische nijverheidsmagnaten en machtsdragers in den Staat als sociaal 'gevaarlijk' liefst in den hoek lieten duwen. Deze zienswijze kan ik staven door de volgende herinnering: In mijn laatste studiejaar aan de Leuvensche Universiteit in 1899, werd door een comité, meestal samengesteld uit waalsche professoren, een huldigingstentoonstelling van het volledige werk van *Constantin Meunier,* den waalschen schilder en beeldhouwer, georganiseerd. Men had namelijk het grootsch opzet verwezenlijkt, zij het dan in niet duurzame stof, daar in open lucht het *'Monument du travail'* van den kunstenaar, die nieuwe wegen had gebaand, voor den duur der tentoonstelling op te richten. Welnu, één van de comitéleden nam mij - wellicht als hoofdopsteller van het eenig en nog steeds bestaand vlaamsch studentenblad *'Ons Leven'* en vlaamsch studentenleider - in vertrouwen en zei me, dat Koning Leopold II, niettegenstaande dit ontwerp van monument niets

anders dan de plastische doch realistisch weergegeven schoonheid van den handenarbeid, vooral van de haven, de mijnen en het hoogovenbedrijf, uitbeeldt, zich tegen het oprichten te Brussel van deze verheerlijking van den arbeid, om heel andere dan ethische bekommernissen, halsstarrig verzet had.

Als zoon van het volk, dat de beste zeelui opleverde en nog bezit, en tevens als kunstenaar trok de zee en het zeevisschersbedrijf hem aan en vertolkte hij ook in meer dan één doek de bekende klacht van de vrouw van een zeeman: 'zeeman geen man, een zeeman een weeman'.

Van deze reeks schonk Luyten insgelijks aan zijn geboortestad een paar ontzag afdwingende en diepe ontroering verwekkende groote doeken.

Verder bestaat de schenking uit onderwerpen van meer gewonen, kalmeren, ja zelfs idyllischen aard, waaruit blijkt, dat 'de kunstenaar geleerd heeft' - alzoo Pol de Mont in de hoogervermelde studie - 'zijn temperament van volbloedig zenuwmensch in bedwang te houden, de al te snelle kloppingen van zijn pols te bedaren, te regelen bijna. Er is rust gekomen in zijne verbeeldingen en maat in zijne uitvoering. En mag zijn werk wellicht iets van zijn frischheid, van zijn onmiddellijkheid van indruk, zijn rond-vóór-de-vuiste oprechtheid hebben ingeboet, zeker heeft het in gelijke maat gewonnen aan eenheid, harmonie, rijkheid en volmaaktheid'.

Dit wordt ten overvloede bewezen door een sterk imponeerende reeks portretten, waarin hij, voorgelicht ongetwijfeld door zijn groote bewondering voor den onovertroffen Frans Hals in zijn tweede manier, en trouw aan zijn ontzag voor de natuur, bereikt wat Edgar Poe, in zijn verhaal 'Het Goed te Arnheim' poneert: 'Geen geschilderde of plastische uitbeelding van bestanddeelen van menschelijke schoonheid kan meer doen, dan de levende, ademende schoonheid zoo veel mogelijk te benaderen'.

Tusschen in die verzameling heeft de echtgenoote van den meester, zich voelende als 'de fluweelige schaduw in het stralend licht van haar man', eenige bloemstukken gehangen, die een hoogst gelukkige afwisseling zijn, zoodat zij den indruk verwekken als waren het levende bloemtuilen in een weelderige kunsthal in bescheiden hoekjes opgesteld.

Het oordlogsgebeuren van 1914-1918, met de worsteling van het vlaamsche Activisme, de na-oorlogsche wraakneming door franskiljonsch-brusselsch-waalsche machthebbers jegens dezen, die zich tegen de bedreiging van vernietiging van hun volksbestaan hadden te weer gesteld, moesten over Vlaanderen nederstormen om de sinds tientallen van jaren geluwden hartstocht voor het vertolken van geweldige tafereelen in de verbeelding en het gemoed van den ruim zeventig jarigen kunstenaar wederom op te wekken.

Toen ik voor het eerst vernam, dat de meester een doek van geweldige afmetingen over de verheerlijking van den vlaamschen strijd had opgezet, was ik niet weinig verbaasd, omdat ik met hem, toen reeds haast dertig jaar te voren persoonlijk kennis had gemaakt en het genoegen mocht hebben hem ook te ontvangen ten mijnen huize op de feestmaaltijden, welke ik voor kunstenaars, vóór het uitbreken van den wereldbrand, aanrichtte (de bekende musicus wijlen Karel Mestdagh, directeur van het Brugsche Conservatorium, toondichter der Groeninghe-cantate, noemde dat lachend: ‘zijn jaarlijksche bedevaart naar Vlaanderen!’). Er werd toen wel een zwaren boom over kunst opgezet - vooral herinner ik mij een bewogen gedachtenwisseling tusschen den kalmen beeldhouwer Julius Lagae en de aanwezige vertegenwoordigers der Dendermondsche School, namelijk den veel jongeren en hartstochtelijken dichter-schilder Herman Broeckaert - doch over den eigenlijken vlaamschen taal- en cultuurstrijd werd er, ook niet door Luyten, gesproken.

Echter heeft zijn geboorte in een holl.-Limburgsche gemeente hem in lager- en middelbaar onderwijs beschut tegen de verfranschte opleiding, waarvan zijn tijdgenooten van den burgerstand in vlaamsche steden de slachtoffers geweest zijn. Op 19-jarigen leeftijd zijn geboorteplaats verlatend voltrekt hij zijne kunststudiën in Antwerpen, dat nog steeds - niettegenstaande den toevloed in den laatsten tijd van vreemde elementen, die zich fransch oriënteeren - als een bastion der vlaamsche beweging gelden kan. Zijn verkeer met vlaamsche kunstenaars en zijn verblijf, van Brasschaat uit, te midden van de oer-vlaamsche kempische bevolking, zijn eerbied voor het natuurlijke en afkeer voor alle kunstmatigheid, hebben hem ongetwijfeld vatbaar

gemaakt en ontvankelijk voor het streven in de richting van Gezelle's: ‘Wees vlaming dien God vlaming schiep’.

De oorzakelijke reden van de kentering in de prikkels die zijn scheppingsrdang in deze nieuwe richting hebben geloost, ligt ongetwijfeld besloten in de gedachte door hem zelf neêrgeschreven in een schetsboekje, dat hij mij onlangs voorlegde toen ik te Utrecht mijn bewonderend oordeel over het pas door hem voltooide portret van Mevrouw Prof. Dr. B. van Genechten had uitgesproken. Zij luidt letterlijk:

‘Waarheid is schoonheid, schoonheid is waarheid; zij is zonderling, zij is vreemder en wilder dan alle verbeelding; zij alleen houdt stand.’

Zoowel als bij Albr. Rodendach, die ‘Ter Waarheid!’ dichtte als een levensleus, maar ook een wapenkreet in den kamp naar recht voor zijn verdrukte volk, heeft dit esthetisch ‘Credo’ van Hendrik Luyten zijn geest en gemoed opengesteld voor den kamp der Vlamingen ter beveiliging van eigen cultuur door eigen regeeringsmacht in het verband der heelnederlandsche of dietsche gedachte als uiteindelijke en ideale doelstelling.

Aanleiding daarvoor hebben hem wellicht de oorlogsjaren gegeven, die door de tragiek der gebeurtenissen tot dieper denken stemmen, alsmede het mannelijk en stoutmoedig, ja zedelijk heldhaftig optreden der vlaamsche Activisten: hun wagen in alles opofferende liefde heeft bij den grijzen kunstenaar, klein van gestalte - zooals trouwens Rubens, Israëls Verlat, insgelijks groote *willers* en *durvers* - maar nog sterk en lenig gespierd, den durf zijner mannelijke rijpheid en zijn hartstochtelijke kracht heropgewekt om een werk van machtige afmetingen en geweldige vlucht aan te pakken: te weten een drieluik waarin hij in lijn en kleuren *‘De geschiedenis van Vlaanderen’* vertolken wil.

De linkervleugel zou *‘De slag der Guldensporen’* van 1302, de rechter *‘De eed van trouw aan Vlaanderen op de jaarlijksche IJzerbedevaart’* voorstellen terwijl het middenstuk[1)], naar wat de meester mij zelf schreef, *‘Vlaanderens Weezang’* zou weergeven.

1) Het wordt hierin afgebeeld in zijn tegenwoordigen staat van vordering, want het is nog onvoltooid. Het centraal paneel is afzonderlijk gereproduceerd. Het volledig middenstuk met de omlijsting inbegrepen meet 5,45 m. De beide vleugels zouden samen dezelfde afmeting hebben.

In 't begin van 't vorig jaar werd Luyten schielijk door een zeer zware kwaal getroffen; een drietal heelkundige behandelingen drongen zich op en niet alleen vreesden de huisdokter zoowel als zijne echtengoote, zijn vrienden en bewonderaars, dat hij de smartelijke operaties niet zou te boven komen doch zeker dat hij nooit de noodige lichamelijke krachten zou terugkrijgen om dit werk, dat ook schilderen op groote hoogte, dus klimmen en stijgen, meêbrengt, te kunnen voltooien.

Het sterk gestel van den patient heeft met goed gevolg alles doorstaan, maar toch is hij gaan inzien, dat wegens zijn tachtigjarigen leeftijd het wel een beangstigende vraag wordt of hij de geestes- en lichaamssterkte zal behouden om den drieluik te kunnen tot goed einde brengen en daarom heeft hij toegegeven aan den drang van mij en anderen om het middenstuk eerst volkomen af te werken. Te dien einde heeft hij op den boven- en den onderkant van den breeden lijst figuren aangebracht, ‘zoodat ik’ - zoo luidt het woordelijk in een zijner brieven - ‘dan allevertel wat ik te zeggen heb: de volledige geschiedenis van Vlaanderen.’ Daaruit ontstond de nieuwe betiteling: *‘Het gulden doek van Vlaanderen’*.

* * *

Het middenstuk, dat ik nader beschrijven moet, is naar mijn inzicht, een historisch-symbolische voorstelling der vlaamsche beweging verpersoonlijkt in een groot aantal harer voormannen op het gebied van kunst, wetenschap, der economie en - vanzelfsprekend wegens den meest nijpenden nood van Vlaanderen - op datgene van de door België miskende rechten der nederlandsche taal - tolk zijner cultuur en in dien zin ‘gansch het volk’ - of der in België volgens de meesten eenig mogelijk gebleken veiligstelling zijner cultuur door het veroveren der politieke zelfstandigheid.

Voorzeker lang niet alle in aanmerking komende kampers en kampsters voor Vlaanderens bevrijding staan hier weergegeven; niemand meer dan Luyten betreurt dat enkele uitzonderlijk in vlaamsch opzicht verdienstelijke mannen op het schilderstuk ontbreken, alhoewel hij er op gewezen heeft dat nog menigeen zou geportretteerd worden in den tweeden zijvleugel en ook op de friesschildering, die insgelijks boven aan de zijvleugels zou doorloopen.

DE WERKSTAKING DER MIJNWERKERS, DOOR HENDRIK LUYTEN

Vergeten mag men niet, dat, toen de meester zijn middenstuk in 1931 aanving, hij niet alzijdig kon worden voorgelicht. Het is verbluffend dat iemand, die eigenlijk vóór 1914 niet in de vlaamsche strijdgelederen heeft gestaan, zóóveel personalia heeft weten te zanten. Uit het oog mag trouwens niet verloren worden, dat, zoo de schilder vanzelfsprekend den kring van eigen vrienden en bekenden eerst op 't oog heeft gehad, de kunstenaar als zulkdanig zich ook heeft laten gelden, zoodat de schilderachtigheid der koppen mede in de schifting een woordje heeft meêgesproken.

Uit wat ik daaromtrent reeds vernam blijkt, dat sommigen er over geërgerd zijn, dat een afvallige als Herman Vos van het doek niet verdwenen is; doch hierin liet Luyten de einduitspraak over aan Prof. Reim. Speleers, die oordeelde dat Vos toch lange jaren voor een zelfstandig Vlaanderen heeft gekampt en dus jaren behoord heeft bij de meest representatieve strijders voor Vlaanderens vrijwording. Ik kon mij met dit advies van mijn ouden vriend best vereenigen, omdat het type der overloopers, baatzoekers en verraders op zulk historisch-symbolisch schilderij ook wel vertegenwoordigd mag zijn, zooals een tafereel van 'Het laatste avondmaal' niet denkbaar is zonder de figuur van Judas; doch één enkele vertegenwoordiger van de *species* volstaat. Menig zal er trouwens wel wat 'Schadenfreude' aan beleven, dat van de vele afgebeelden, bekend om hun kalm gemoed, de kunstschilder als bij intuitie Herman Vos erdoor gestraft heeft door hem alleen af te beelden als met handgeklap onderlijnend den kreet om zelfstandigheid, die luide klinkt uit den mond van den spreker welke de hoofdfiguur uitbeeldt.

Een leuk incident beleefde de meester ter zake plaatsing zijner modellen: een hunner uitte zijn.... mistevredenheid 'omdat zijn persoon naar den uitersten hoek rechts was verwezen' (?): de meester heeft terecht in deze verwaandheid en kleinzieligheid een gemakkelijk schiftingscriterium gevonden, den kop dus weggeborsteld en.... zijn eigen beeld in de plaats gemaald.

Sprekend over dit wegborstelen kan men zich niet voorstellen hoe vaak de meester daartoe is overgegaan, om andere redenen dan een afstraffing van den met zichzelf ingenomene, waarover ik het zooeven had, veranderingen aan zijn doek aan te brengen, en wel namelijk ter verbetering van de samenstelling, van het

samenvloeien van lijnen en kleuren. Daar elke verandering eenszijds zich laat gelden op de onmiddellijke omgeving en den volkomen samenklank, zij het maar even, aantast en daar anderzijds het herstel der harmonie op de schaal van het geweldige doek wederom veel tijd kostte, besloot Luyten tot niets minder dan het herschilderen op klein formaat van zijne heele compositie om bij eventueel door hem noodzakelijk gebleken veranderingen deze eerst op het diminutief[1)] aan te brengen, er den indruk op het geheel met volle zekerheid te kunnen van nagaan en ze dan eerst op het origineele schilderstuk over te brengen.

Driemaal zeker kon ik bij mijn bezoeken aan zijn werkplaats vaststellen dat hij het ondergedeelte, dat het offer van Vlaanderen in den wereldoorlog voorstelt, had omgewerkt, 'om telkens nog verbetering in het lijnenspel te brengen', zei de meester.

Een ongeloofelijk aantal documenten en schetsen van onderdeden bovendien geven een denkbeeld van zijne gewetensvolle, haast angstige bezorgheid voor het eerbiedigen van zijn realistisch-idealistische kunstopvatting. Sterker nog: alleen om het reusachtige doek met inlijsting te kunnen verplaatsen ten einde het beter te kunnen belichten, liet hij een van de zeer zware eiken balken, waarop het dak van zijne werkplaats steunt, wegzagen en door een ijzeren trekstaaf vervangen: wat een karwei dat was, heb ik met eigen oogen kunnen vaststellen.

Op weinige uitzonderingen na zijn de afgebeelden persoonlijkheden die wegens hun overtuiging, hun optreden, hun daden of miskend zijn door de overheden, of geschaad in hun loopbaan, of vervolgd, beroofd van betrekkingen, goederen, vrijheid en leven zelfs; een zeer groot aantal hunner dus hebben zware offers gebracht aan het nastreven van Vlaanderens bevrijding, velen zelfs zullen er in hun persoon en in hun kinderen nog tot aan het graf de gevolgen hebben van te torsen, tenzij.... Vlaanderen en het Rijk - dat mede partij was in het bedingen der amnestie-clausule van Compiègne - uiteindelijk herstel en vergoeding van het haat-dragend en rechtsontzeggend regiem zouden weten af te dwingen.

Als centrale figuur heeft Luyten den dichter Pol de Mont ver-

1) Dit diminutif is gedeeltelijk zichtbaar op de volledige hier gereproduceerde afbeelding van het geheele middenstuk, welke tevens een gedeelte van Luytens geweldig groote werkplaats laat zien.

kozen, en, alhoewel deze zelf tegenover den meester de meening heeft uitgesproken, dat hij beter Conscience in dit middenpunt zou hebben gesteld, kan ik de voorkeur van den kunstschilder best wettigen, niet omdat zij beiden vrienden waren, noch omdat de Mont plastisch gesproken een hoogst dankbaar onderwerp is, maar vooral omdat hij aan de verschillende ontwikkelingsstadia der vlaamsche beweging metterdaad heeft deelgenomen: de letterkundige, de sociaal-politieke en de nationale, welke laatste daadwerkelijk eerst door het vlaamsch Activisme werd ingeluid.

Als ik den prachtredenaar met zijn fijnbesneden kop en slanke figuur aanschouw, denk ik terug aan zijn rede bij een Conscience-herdenking met, als pakkende inleiding, een toepassing van het laatste evangelie volgens Johannes op hem die aan zijn eigen volk met eigen ‘woord’ het licht in de duisternis van zijn geestelijke verwording had teruggegeven. Doch hier voelt men het zoo duidelijk aan, dat de vurige spreker het heeft over het bestaansrecht van zijn volk, aan wien de goddelijke Almacht een eigen bestemming heeft gegeven, voor wien hij de ontplooiingsmogelijkheden van zijn geestelijke krachten afeischt en dusvolgens heer te zijn en niet langer de knecht in eigen woning, terwijl hij deze aanspraak wettigt door te wijzen - niet alleen ideël, maar ook plastisch - op het heerlijk verleden van Vlaanderen - bakermat der nederlandsche beschaving - en op de ontzettende offers die het in den loop der geschiedenis, doch speciaal gedurende den wereldbrand en de naoorlogsche periode heeft moeten brengen.

Bijzonder gelukkig ingegeven was Luyten door in 't midden van den achtergrond een meesterstuk te reproduceeren van Rubens, een der toppunten der nederlandsche cultuuropbouwers, voorstellende het grootste, verhevenste offer dat ooit door een menschelijk wezen in dienst van de zich zelf vergetende liefde is gebracht. De offers van het oorlogswee worden op den onderkant, door een omlijsting van het centrale gedeelte afgescheiden, opgeroepen vóór onze verbeelding door de epische afbeelding van een slagveld: 85% van de 30000 dooden van 't Belgische leger waren Vlamingen! Uit deze zee van lijden hoort men den kreet opstijgen: ‘Hier ons bloed! wanneer ons recht!’ De wreedheid van die slachting met den schreeuw om recht wegens deze bloedoffers spreekt tragisch uit een gesneuvelde, die met wijd uitgestrekte

armen als het ware het beeld van den opnieuw gekruisigden Christus oproept.

Op den onderkant van de lijst staat het lijk afgebeeld, gedekt met de vlaamsche leeuwenvlag, van Herman van den Reeck, op de markt van Antwerpen neergeschoten door een politieagent bij het verdedigen van de leeuwenvlag van een groep Vlaamsche meisjes, die op den 11 Juli kort na den oorlog den slag der Gulden Sporen herdachten. Daarnaast links en rechts de slachtoffers der wreedheden onder den oorlog op vlaamsche soldaten gepleegd in de Fransche strafkampen.

De verbinding tusschen deze afbeeldingen en den centralen groep wordt gemaakt door de rei vrouwen die, als het ware onder goedkeurend toezien van den schepper van dit doek, de vlaamsche voormannen huldigen door het toereiken van zware bloemslingers van roode papavers, symbool van het vele jonge bloed en van de vele onbloedige offers die voor de nog steeds onveroverde bevrijding van Vlaanderen werden gestort of geplengd.

De friesschilderingen geven links de strijders voor de bevrijding der Nederlanden weder, met Breydel, de Coninck, Artevelde, Agneessens, Willem de Zwijger, Egmont en Hoorn, links de opbouwers der nederlandsche cultuur: met Van Maerlant, Rubens, Rembrandt, van Dijck, Vondel, Erasmus, J.Fr. Willems, stichter der vlaamsche beweging, Ledeganck, Kanunnik J.B. David, naar wien is genaamd de machtigste cultureele vereeniging in Vlaanderen: ‘Het Davidsfonds’, van Rijswijck, Rodenbach enz. De afbeelding dezer personen is nog lang niet voltooid; sommige conterfijtsels zijn zelfs nog maar even geschetst. De bedoeling van den meester is als schakel tusschen deze beide groepen den kop van den leider van den ‘Raad der daad’, Florimond Grammens, te schilderen.

Op de bovenzijde van de lijst wordt zinnebeeldig de verbondenheid der lage landen aan de zee - de Nederlanden - afgebeeld. Tegen de kolommen staan borstbeelden, te weten van rechts naar links, deze van Peter Benoit, ‘die zijn volk leerde zingen’, van Hendrik Conscience, ‘die zijn volk leerde lezen’, en van Guido Gezelle, die het terug de dichtkunst leerde smaken.

Al ben ik geen kunstcriticus en al kan ik, wegens den strijd om den broode in de ballingschap, als liefhebber, palet en penseelen

niet meer opnemen zooals vroeger, toch durf ik er mij aan te wagen te wijzen op enkele vakbijzonderheden van Luyten's kunst.

Het merkwaardigste is wel dat hij, daartoe genoopt door zijn eerbied voor de natuur, het beste kompas naar zijn innigste overtuiging voor de verbeelding van den plastischen kunstenaar, van al de geschilderde personaadjes werkelijk potretten heeft gemaakt waarvoor dan ook schier alle nog levenden bij hem zijn komen poseeren, terwijl hij en zijn minzame vrouw daarvoor gaarne als gastheer en gastvrouw optraden.

Hoe gedurfd is de uitbeelding van zulk aantal mannen - ‘allemaal zwarte frakken’ om zijn eigen woorden te gebruiken - zonder mogelijkheid van kostumenpracht of kleurentegenstellingen, om het alleen te zoeken in het sprekende van de uitdrukking, het karaktervolle van hoofd en handen, de onverbeterlijke verlichting, in de weergave dus van ‘het leven in al zijn eenvoud, maar in al zijn pracht en macht.’

En zie toch hoe heel die massa los staat van elkaar, elk persoon op het juiste plan, hoe men dóór de kleederen heen om zeggens de anatomische juistheid van elken stand, van elke beweging in harmonische afwisseling van lijnen kan nagaan!

Toen ik zelf ging poseeren, moest de meester een hoogte van ongeveer drie meter bereiken om mijn conterfijtsel af te werken. Daarom had hij van den plankenvloer naar een verhoog, waarop 't model stond, een breede loopplank gelegd. Op behoorlijken afstand, de lichtscherm vóór de oogen, doch zonder bril, gingen zijn blikken enkele malen van 't model naar het doek, hield hij daarna zijn penseel dwars boven het één geopende oog om de juiste plaats te bepalen, mengde toen vlug de kleuren op 't palet en steeg dan met snelle passen de plank over en hief zich kwiek van 't verhoog nog op een flink verheven optred om één enkelen toets te plaatsen! En dit werd achtereen ruim twintig maal zonder onderbreking herhaald. Den volgenden dag nog een gelijk aantal klimmingen en dalingen: Wie zal het dien krassen ouderling, al was hij tien jaren jonger nog, nadoen!

Gedurende dit poseeren heeft het mij dan getroffen dat lijnen en kleuren in dit werk om zeggens geen twee verscheidene factoren zijn waaruit de afbeelding ontspruit, zoodat daardoor rond de trekken en vormen als het ware een lijntrilling ontstaat.

Doch deze portretten zijn niet alleen volmaakte uitbeelding van het uiterlijke, maar wat ik vooral bewonderen moet is dat bij de zeer velen, die ik persoonlijk ken of gekend heb, het innerlijke wezen door het uiterlijke is weerspiegeld: voorwaar de moeilijkste opgaaf van den portretschilder!

En zeggen dat heel wat kunstbeoefenaars het werk van Luyten niet *'kunst',* doch 'kunde' noemen!

Ik houd het met den ouden, doch immer jongen meester wanneer hij beweert 'dat de meeste hedendaagsche kunstschilders en beeldhouwers hun *stiel* niet meer kennen en dat zelfs heel wat professoren aan de kunstacademies op enkele uitzonderingen na niet meer op de hoogte van het vak zijn en met voorliefde de moderne mode volgen om van 't correct teekenen ontslagen te zijn.' De ook door Pol de Mont[1)] scherp gegispte *stelselmatige* afwijkingen van de natuur bij de meeste moderne plastische kunstenaars heeft Luyten als volgt veroordeeld, naar luid van den eindvolzin der nota in het reeds hooger aangehaalde schetsboekje:

'De verbeelding der moderne kunst schijnt zich te willen uiten in 't verwekken van monsters.'

Luyten is een volmaakt stielman, die met onverzwakte geestdrift den gouden regel volgt: 'Neem het leven tot basis uwer phantasie.'

Het schijnt mij toe, dat heel de ontwikkeling ten goede, die de meester in zijn uitzonderlijke lange en uiterst vruchtbare artistieke loopbaan heeft doorgemaakt, door het verfijnen van zijn coloriet, het temperen en beheerschen van zijn onstuimige kracht, het verder doordringen tot het wezen der dingen, het veredelen van zijn scheppingsdrang, hare hoogste uitdrukking in: *'Het gulden doek van Vlaanderen'* heeft gevonden.

Het wonderbaarste echter lijkt mij de weergaaf van den geest, die al deze mannen en vrouwen bezielt en die tot uiting komt in zooveel verschillende reacties op de aanspraak van de hoofdfiguur: geen haat voor de vijanden, maar liefde, bij zeer velen, ja, onbeperkte liefde tot Vlaanderen in naleving van de door den schilder aangebrachte historische leus: 'Trou tot aan den bedelzak!' en niet als een verbeten wensch, maar wel als een hoopvolle bede

1) Buitenissigheden in de Kunst van Nu. Dagblad De Schelde, 1928.

schijnt uit het gemoed van allen Gezelle's vers op te stijgen, bij de meesten tot de uiterste gevolgtrekkingen doorgevoerd:

> ‘Mochte mij dat nieuws gebeuren,
> dat ik zage, wel en wis,
> Vlanderen 't Waalsche wambuis scheuren,
> daarin 't nu genepen is,’

Wat een verschil met de sfeer in het bij den aanvang behandelde *‘De Werkstaking’,* waar de woest en wild uitgestooten kreten om wraak en brood in de onstuimigheid der factuur tot uiting komen! Hier gaat het hoofdzakelijk om geestelijk brood tot voeding van eigen wezen, om hoogere waarden, en de adel der bewerking is er bij aangepast.

Gelijk de herfst door Luyten in een reeks prachtdoeken niet wordt bezongen als het treurig afsterven der natuur, maar als ‘dat rijk seizoen van rijpe kracht’, als de ‘kroon van 't jaar uit het echtste zonnegoud gesmeed’, zoo laat de meester aanvoelen door de bloemenhulde vanwege den verrukkelijken vrouwengroep, het goud der kranige opgestoken vlaggen, het opstuwen der drommen jongere strijders, de zonnige lucht die stemming blauwt in den achtergrond en waarin de torens van Vlaanderens belforten rijzig opschieten dat hier ook uit den *dood,* het lijden en de offers zijner beste zonen het *leven* zal verrijzen, uit de verdrukking de vrijheid zal geboren worden, ‘zóó zeker.... als morgen de zon zal opstaan!’[1]

Bijna negen volle jaren heeft de meester schier uitsluitend aan dit stuk gewerkt, benevens aan een doek van veel kleinere afmetingen, waarin hij den wekroep van Albrecht Rodenbach aan de knapenschap: *‘Vliegt de blauzwoets, storm op zee’* op magistrale wijze heeft vertolkt.

Het ontroerde mij diep hem te hooren zeggen, dat hij dagelijks door tal van lichaamsoefeningen zijn krachten tracht op peil te houden, dit alles ter wille van dit grootsche ondernemen: ‘Ik moet nog verder leven voor dit werk, want dit schilderij is niet van mij, maar ik behoor tot dit schilderij.’

Heerlijke woorden in hunnen subliemen eenvoud en waardoor

1 Dit laatste werd mij meer dan eens geschreven door Mr. Adelf. Henderickx.

hij bewijst, naar de opvatting van de dichters Wies Moens en Fern. Verknocke over de zending van den kunstenaar, een begenadigde schoonheidsverwekker te zijn geworden in den dienst van zijn volk: langen tijd wist hij ook niet 'dat hij het beeld van zijn volk zoo diep in zich draagt, dat het zóó onuitroeibaar één is met zijn hart, met zijn oogen, met den adem van zijn longen, met al de weefsels en de bloedvaten van zijn lichaam, met de structuur van zijn geest'[1].

Doch de bezinning die de oorlogsjaren bij hem hebben gebracht, bewerkten de volkomen bewustwording, deden hem de groote nooden van zijn volk doorvoelen, in bewondering ontvlammen voor hen die, aangegrepen door de *'stultitia Flandriae'*[2)], alles, ook het kostbaarste - hun vrijheid, hun leven zelfs - offerden om het voor vernietiging als eigen volkswezen te vrijwaren, om het uit de verdrukking van de vlaamsch-vijandige staatsmacht te bevrijden, en brachten hem er toe den schreeuw om recht door zijn kunstenaarsvisie en uitbeeldingskracht te doen aanzwellen, teneinde de lauwen in eigen land, ja, om de wereld de ooren en oogen te openen en wakker te schudden. Zoodoende heeft hij ook de hierboven vermelde aanhaling niet bij mooie woorden gelaten, doch in daden omgezet.

De verbondenheid met zijne volksgemeenschap (een woord, dat tegenwoordig door walen en franskiljons, wanneer het op Vlaanderen wordt toegepast, 'staatsgevaarlijk' wordt geacht) heeft de grootmoedige kunstenaar ten top gevoerd door deze geweldige picturale vrucht van negen jaren arbeid (en wat zal er nog bijkomen!), met veel grootere geldelijke offers gepaard dan de meesten zich voorstellen kunnen, zonder eenige bezwarende voorwaarde noch lasten, te schenken aan.... een nog ongeboren en alleen in den wil eener bewuste minderheid bestaande zedelijk wezen: *den Vlaamschen Staat*. In afwachting zijn twee persoonlijkheden - ook op het doek voorkomend - naar Luyten mij op eene uitdrukkelijke vraag verzekerde - in de vereischte vormen aangewezen als tijdelijke bezitters en als mandatarissen ter eventueele uitvoering dezer schenking. Weldra zal dit triptiek-middenstuk na volledige

1 Aangepaste aanhaling uit een artikel in 'Roeping' door P. van der Meer de Walcheren, in dit nummer besproken door Prof. R. Speleers.

2) = het dol zijn op Vlaanderen.

‘HET GULDEN DOEK VAN VLAANDEREN’ DOOR HENDRIK LUYTEN, OPGESTELD IN DE WERKPLAATS VAN DEN MEESTER

VERGROOTTE AFBEELDING VAN HET HOOFDPANEEL VAN ‘HET GULDEN DOEK VAN VLAANDEREN,’ DOOR HENDRIK LUYTEN

afwerking, hoop ik, ten toon kunnen worden gesteld, doch *waar* dit zijn zal wil ik liefst een verrassing laten zijn.

Zij alleen in Rijks-Nederland, die goed op de hoogte zijn van de toestanden verwekt door de in den laatsten tijd tot felle ontwikkeling gestegen heftigheid van de tegenstelling: *Vlaanderen* en *Wallonië-Franskiljonie,* zullen kunnen bevroeden, dat zóó een kunstenaar bij de genade Gods, met zulke hooge, onbaatzuchtige en grootmoedige opvatting van zijn roeping, die als dusdanig in de normale verhoudingen van een staatsbeeld dat de volksentiteit dekt, dus ook in een zelfstandig Vlaanderen, als een nationale grootheid door de machthebbers zou worden geëerd, gevierd en gesteund, niet eens in 't centrum van Antwerpen een zaal kan huren om er een tentoonstelling in te richten sinds hij zich bekeerd heeft tot de vlaamsch-nationale en dietsche gedachte.

Erger nog, toen ik hem in het St. Vincentius-ziekenhuis in 't begin van 't vorig jaar na 't ondergaan eener tweede uiterst pijnlijke operatie een kort bezoek mocht brengen, deelde hij met in zijn goedige oogen een uitdrukking van ontroerende, doch edel gedragen smart mede, dat vijf opdrachten van portretschildering de eene na de andere in den laatsten tijd waren ingetrokken onder den invloed van de Loge.[1)] 'Tot aan den rand van het graf vervolgen zij mij', besloot mijn lijdende vriend. De patient, zich echter snel daarop vermannend, gaf mij volkomen sereen eenige aanduidingen over de voltooiing van het middenstuk, mocht zijne ziekte een fataal verloop hebben gehad.

Goddank, het oersterk gestel van Luyten overwon spoedig de gevolgen der kwaal en veel vroeger dan het aan iemand zijner naaste omgeving mogelijk toescheen toog hij wederom flink en lenig aan den arbeid tot verdere volmaking en voltooiing van het middenstuk, met zulk een optimisme of er met zijn gezondheid geen vuiltje aan de lucht was geweest. En toch betrok de lucht van zijn bestaan zich met donkere wolken: de duistere machten voltrokken hun laag bedrijf: in de laatste jaren verkocht de meester geen enkel stuk meer, terwijl tientallen zijner bewonderaars, of zelven slachtoffers van vervolging en rechtsonthouding, of lam

1) Drie andere vrijzinnige vooraanstaande gewezen vlaamsche Activisten vertelden mij persoonlijk dat zij in den aanvang van den wereldoorlog ontslag uit de Loge hadden genomen wegens de scherp vlaamschvijandige werking der fransch-belgische vrijmetselarij.

geslagen door den sedert den oorlog meer en meer geschokten geldelijken toestand van het land en bovendien langs zooveel zijden genoopt om de finantieele lasten te dragen van den zóó ongelijken strijd tot bescherming van eigen cultuur in Vlaanderen, en dusvolgens voor zijn politieke ontvoogding, onmachtig zijn om die enggeestige, kleinzielige en hartelooze benadeeling van den tachtigjarigen meester goed te maken.

Mochten de Rijksnederlandsche volksgenooten hieruit zelven de edele, toch zeker louter cultureele naast zuiver menschelijke taak afleiden die zij van hun meestal onvermogende broeders kunnen overnemen!

Inmiddels bidden wij God dat het Hem believen moge in den kunstenaar de kracht van geest en lichaam te behouden om zijn grootsch kunstopzet door het afwerken der twee vleugels van het triptiek te kunnen voltooien: al moest dit zijn zwanenzang zijn, nog ben ik er van overtuigd, dat de meester dan tot zijn Schepper, de bron der door hem gediende Waarheid en Schoonheid, in dankbaarheid zou spreken: 'Heer, laat thans Uw dienaar tot U komen!'

Het lag ook in de lijn zijner doelstelling, dat Luyten gaarne inging op het voorstel, dat Prof. Dr. R. Speleers en ik zelf hem anderhalf jaar terug gedaan hebben, een reproductie in kleuren in flink formaat te brengen en dat hij daarbij bedong, dat deze den toets van artisticiteit zou kunnen onderstaan en - wederom in volkomen zelfverloochening - de prijs ervan zóó laag zou worden gesteld, dat een verspreiding op groote schaal vooral onder de Vlamingen mogelijk zou zijn.

Ondertusschen gaf de kunstschilder zijn toestemming aan het dagblad 'De Dag' om het centraal gedeelte van het middenstuk in dubbeltoon te reproduceeren om het als premie in een prognostiek-wedstrijd in verband met de laatste verkiezingen in België te verleenen: niet minder dan 63.000 exemplaren werden aldus verspreid en nadien bleek de navraag zóó groot dat voor een tweede zelfde oplaag met Luyten werd onderhandeld. Alhoewel tengevolge van de retouche van het lichtbeeld, volgens de gewone, wezenlijkheid doodende, werkwijze van de meeste vakfotografen, de conterfijtsels meer gelijken op poppen - volgens de uitspraak van den kunstschilder zelf - dan op portretten zoo natuurgetrouw

door hem gemaakt, dat - zooals een Franschman eens zei over de woorden van een dichter - ‘er zou bloed uitspuiten, moest men ze opensnijden’, toch kunnen wij de hoop koesteren, dat die populariseering, waardoor dan toch een indruk wordt gegeven van de grootsche samenstelling van het doek, alle bewuste en/of kunstminnende Vlamingen alsmede hun volksgenooten en vrienden buiten de belgische staatsgrenzen zal prikkelen om de artistieke kleurenreproductie, zoodra zij zal zijn verschenen, aan te werven, opdat het er uitstralend fluidum hun bewustzijn, stamtrots en zelfs hun dadenradicalisme zal kunnen stalen.

Ik mag deze bladzijden niet afsluiten zonder aan mevrouw Luyten, niet alleen de trouwe echtgenoote, de ziel van zijn landelijk en stemmig tehuis, de liefderijke verpleegster aan zijn laatste smartelijk ziekbed, maar ook de fijnvoelende kunstenares, voor haar dubbelen steun aan haar man, den hoogstaanden kunstenaar, een bewogen eere-saluut te brengen.

Door het scheppen van dit gewrocht, wortelend in- en ontsproten uit bloedeigen volk, zijn heldhaftig en grootsch verleden, zijn miskend-, misprezen- en onderdrukt-zijn sinds ‘de misdaad van 1830’, - uit zijn smart, zijn strijden en hopen op vrijwording, meesterschap in eigen aangelegenheid en volkomen zelfstandigheid, heeft Luyten eenzelfde kunstgewrocht van epische grootheid verwekt als Conscience door zijn historische werken, heeft hij dezelfde liefdessymphonie laten opklinken ter eere van zijn land en volk als de vlaamsche muziekreus Peter Benoit in zijn oratoria en liederen en als Guido Gezelle in zijn zangerigste gedichten.

Door zijn ‘*Gulden doek van Vlaanderen*’ neemt meester Luyten plaats in de rei der kunstenaars, die de bewerkers zijn van de eenheid, de bevrijding en de grootheid van zoovele volkeren; hij zal erdoor het geloof in- en de hoop op de zegepraal van het miskende Recht bij de lauwen en twijfelzuchtigen sterken en, eenmaal dat de zege zal zijn bevochten, zal hij door de geschiedenis worden verheerlijkt als de geniaal picturale uitbeelder van de wordingsgeschiedenis der vlaamsche zelfstandigheid in haar opgang naar de dietsche eenheid!

's-Gravenhage, den 20 Mei 1939.

LIJN-CLICHE TER VERDUIDELIJKING VAN HET HOOFDPANEEL EN VAN DE LIJST DER KOPPEN VAN ‘HET GULDEN DOEK VAN VLAANDEREN’ DOOR HENDRIK LUYTEN

De koppen van ‘Het Gulden doek van Vlaanderen’

1. **F. ANNEESSENS** - Opperdeken der Natiën en Brusselsche vrijheidsheld, onthoofd in 1792.
2. **L. AUGUSTEYNS** - ambtenaar, jarenlang volksvertegenwoordiger voor Antwerpen.±[1)]
3. **L. BAEKELMANS** - Vlaamsch letterkundige; bibliothecaris der stad Antwerpen, schreef o.a. ‘Tille. De Doolaar in de weidsche stad. De Zonnekloppers’, die alle uitmunten door eenvoud en diep gevoel.
4. **P. BENOIT** - Vlaamsch toondichter, schepper van ‘De Oorlog, De Rijn, De Schelde, Rubenskantate, Lucifer, De Wereld in’, enz. Verwekker en eerste Bestuurder van het Antwerpsch Kon. Vlaamsch Conservatorium, schreef talrijke liederen en werken voor piano en orkest' van Benoit wordt gezegd dat hij zijn volk terug leerde zingen.
5. **F. BEUKELEERS** - scheepsbouwer, Eere-conservator van het Museum voor Scheepvaart te Antwerpen.
6. **J. BLOCKX** - Vlaamsch toondichter; volgde Peter Benoit op als Bestuurder van het Kon. Vlaamsch Conservatorium te Antwerpen. Zijn opera's ‘Herbergprinses’ en ‘De Bruid der Zee’ zijn wereldberoemd.
7. **A. BORMS** - doctor in germ. philol., leeraar en vlaamsch voorman, met als hoofdeigenschappen: karakter, moed en goedheid; tevens gemoedelijk schrijver; van zijn hand: ‘Vier jaar in het Land der Inca's, Tien jaar in den belgischen kerker, Kerkerbloemen’. Tijdens het Vlaamsch Activisme, gevolmachtigde van den Raad van Vlaanderen voor Vl. Nat. Verweer; na tien jaar celgevangenis bij een tusschentijdsche verkiezing te Antwerpen tot volksvertegenwoordiger verkozen met ruim 89000 stemmen tegen 42000 aan den regeeringscandidaat. †

1) De veroordeelingen wegens Vlaamsch Activisme zijn bij middel van de volgende teekens aangegeven:
† = ter dood (niet minder dan 38!).
× = levenslange dwangarbeid of hechtenis.
+ = 20 jaar dwangarbeid of hechtenis.
[] = van 10 tot 15 jaar gevangenisstraf.
± = van 2 tot 3 jaar gevangenisstraf.
Door bovendien ongehoord hooge schadevergoedingen aan den staat, zoogezegd ‘wegens schuld aan den langen duur van den oorlog (?!)’, werd practisch de door de grondwet afgeschafte **‘wort civile’** toegepast.
Deze veroordeelingen zijn onwettig, 1o) daar uitgesproken op grond van besluit-wetten, die met **achteruitwerkende kracht** daden strafbaar stelden die, toen ze gepleegd werden, niet vielen onder de toepassing der toen van kracht zijnde strafwetten. (Wijlen Mr. Edm. Picard, de beroemde auteur der ‘Pandectes Belges’. werd tijdens het proces Borms het woord ontzegd om de onwettelijkheid der Besluit-wetten te bewijzen,) 2) daar art. VI der wapenstilstandsvoorwaarden van Compiègne, overgenomen door het Versailles-verdrag, de amnestie-clausule ook voor daden van Activisme had bedongen. Cfrtr.: **‘Belgica juris contemptrix’**. door Prof. Mr. A. Jonckx, uitg. Centraal Comité voor Amnestie, Antwerpen, 1932. - **‘Dr. Aug. Borms voor het gerecht’,** 2de uitg. Drukker-uitg.: Ern. Sele, Prinsesstraat 11, Antwerpen. - **‘Verraad of zelfverdediging’,** door A.L. Faignaert. Uitg. ‘De Noorderklok’, Kapellen. - **‘L'Amnistie et le traité de Versailles’,** door Prof. Dr. Ernst Wolgast (Extrait du No. 1/1936 de la Revue de droit International, fondée et publié par le Dr. J. Antoine, Sottile, Genève).

8. **J. BREYDEL** - Vlaamsche vrijheidsheld uit de veertiende eeuw, deken van het slagersgild te Brugge, nam deel aan de Brugsche Metten en aan den slag der Gulden Sporen.
9. **L.J. CALLEWAERT** (Pater) - dominikaan, letterkundige en gevierde kanselredenaar; van zijn hand verscheen: 'De sterke vrouw van Vlaanderen, Kerelsleven, Onze Volksjeugd, Schoonmenschelijkheid, Het Studentenleven'.
10. **J. CHARPENTIER** - oorlogsvrijwilliger; aanvoerder der afvaardiging van de Vlaamsche Front-soldaten naar de Commissie der gevolmachtigden van den Raad van Vlaanderen om solidariteit met het Vl. Activisme bekend te geven; thans ingenieur en leeraar aan de R.K.H.H.S. te Waalwijk. †
11. **A. CLAUS** - bekend psychiater: was jarenlang Bestuurder van het Krankzinnigengesticht te Mortsel; lid van den Raad van Vlaanderen en Eere-hoogleeraar aan de hervernederlandschte Hoogeschool te Gent (1916-1918). †
12. **H. CONSCIENCE** - de populairste Vlaamsche romanschrijver, wiens werken in alle Europeesche talen werden vertaald. Hem komt de benijdenswaardige eer toe zijn volk terug te hebben leeren lezen.
13. **E. COREMANS** - doctor in de rechten; vertegenwoordigde langen tijd Antwerpen in het Parlement; kwam onverschrokken en met talent op voor de rechten der Vlamingen.

14. **FRANS DAELS** - Professor aan de Gentsche Universiteit; stond als krijgsdokter aan het front; Vlaamsch gynecoloog met internationale faam; bekend voor zijn studies over kanker. Voorzitter van het Yzerbedevaartcomité. De meeste zijner boeken als 'Mijn Volk in Nood', zijn scherpe aanklachten tegen de tekortkomingen jegens Vlaanderen door het regiem en zijn oogendienaars.
15. **KANUNNIK J.B. DAVID** (1801-1866) - hoogleeraar te Leuven; leider aldaar van van het taal- en letterlievend Studentengenootschap 'Met Tijd en Vlijt'; schrijver van 'Vaderlandsche Geschiedenis'; lid der Kon. Academie van België en van het Kon. Nederlandsch Instituut. Te zijner verheerlijking werd het 'Davidsfonds' gesticht en door zijn geboortestad Lier een bronzen standbeeld opgericht.

15bis. **J. DE BEUCKER** - bekend Vlaamsch natuurkundige.

16. **G. DE CLERCK** - onderwijzer; van in zijn prille jeugd onvermoeibaar propagandist voor Vlaanderen's recht. Volksvertegenwoordiger. Algemeen Leider van het Vlaamsch-Nationaal Verbond (V.N.V.).
17. **R. DE CLERCQ** - doctor in de germ, philol., leeraar, dichter. Schreef: 'Toortsen, Uit de Diepten, De Zware Kroon, De Noordhoorn', den roman 'Harmen Riels' enz. Wegens zijn trouw aan het Vlaamsch Activisme ontzet uit zijn leeraarsambt door Minister Poullet. Ondervoorzitter van den Raad van Vlaanderen. †
18. **A. DE COCK** - bekend Vlaamsch folklorist; van zijn hand verschenen o.a.: 'Het Brabantsch Sagenboek, Studien en Essays over oude Volksvertelsels'. In samenwerking met Pol de Mont: 'Dit zijn Vlaamsche Wondersprookjes'; met Is. Teirlinck: 'Kinderspel en Kinderlust in Zuid-Nederland'.
19. **P. DE CONINCK** - Vlaamsch vrijheidsheld uit de veertiende eeuw; deken der wevers te Brugge; nam deel aan de Brugsche Metten en aan den slag der Gulden Sporen.
20. **J.O. DE GRUYTER** - Vlaamsch tooneelkunstenaar; stichter van het Vlaamsche Volkstooneel: Bestuurder van den Nederlandschen Schouwburg te Antwerpen.
21. **R. DE GUCHTENAERE** - Vlaamsche publiciste en opvoedkundige; stond reeds met karakter en talent in dienst van Vlaanderen. Stond na den oorlog terecht vóór den krijgsraad; weigerde fier rechtsbijstand en betoonde in een stevig en kranig pleidooi dat haar militaire rechters rechtskundige en zedelijke bevoegdheid misten om haar te veroordeelen; weigerde ook daarom voorloopige invrijheidstelling uit de belgische gevangenis. []
22. **J. DE KEERSMAECKER** - geneesheer; bekend Vlaamsch uroloog. Was Eere-hoogleeraar aan de Gentsche Hoogeschool (1916-18) en lid van den Raad van Vlaanderen.
23. **J. DE LAET** - geneesheer te Antwerpen; Vlaamsch letterkundige en strijder; schreef gedichten en romans, o.a. 'Het Kruis van Wesembeke'.
24. **P. DE MONT** - Conservator van het Museum van Schoone Kunsten te Antwerpen; bekend Vlaamsch dichter; van zijn hand verschenen: 'Waarheid en Leven, Lentesotternijen, Loreley, Idyllen, Claribella', enz., enz. Zijn werk 'De Schilderkunst in België van 1830-1921' vestigde zijn naam als kunstcriticus. Stelde zijn prachtig redenaarstalent en zijn pen in den dienst der Vlaamsche beweging; werd daarom na 1918 gedwongen ontslag te nemen als hoofaconservator van het Museum van Schoone Kunsten te Antwerpen.

25. **A. DEPLA** - bekend Vlaamsch geneesheer te Kortrijk. ‘De wijze man van Vlaanderen’ noemde hem Fr. van Cauwelaert eertijds. Zaakgelastigde van den Raad van Vlaanderen. Zijn geestelijk testament luidt: ‘Ik sterf gerust, omdat ik voor Vlaanderen gedaan heb wat ik kon en wat ik in geweten meende te moeten doen. Meer en meer ben ik tot de overtuiging gekomen dat Vlaanderen slechts door een federatief verband met Nederland te redden is. Van België wil ik niets weten.’ Zijn begrafenis in Kortrijk groeide uit tot een grootsche betooging. †
26. **L. DE RAET** - Vlaamsch staathuishoudkundige; speelde een beduidende rol in de Vlaamsche Beweging. Zijn werken ‘Vlaanderen's Cultuurwaarden’ en ‘Vlaanderen's Economische Ontwikkeling’ zijn standaardwerken van allereerste gehalte.
27. **W. DE VREESE** - bekend Vlaamsch taalkundige; zijn werken over Middel-Nederlandsch en zijn boek over gallicismen zijn toonaangevend. Ook na de hervernederlandsching bleef hij professor aan de Gentsche Hoogeschool. Voorzitter van den Raad van Vlaanderen. Na uitwijking directeur der stadsboekerij te Rotterdam. Zijn levenswerk: ‘Bibliotheca Neerlandica Manuscripta’ berust in de Leidsche Universiteitsbibliotheek en zal worden uitgegeven door het fonds waartoe ook H.M. Koningin Wilhelmina, Prinses Juliana en haar gemaal bijgedragen hebben. †
28. **J. DE VRIENDT** - Vlaamsch schilder; Bestuurder der Koninklijke Academie van Schoone Kunsten te Antwerpen, strijdvaardig parlementslid.
29. **Mevr. D'HUYVETTER** - maakte zich verdienstelijk in den Vlaamschen strijd.
30. **L. DOSFEL** - doctor in de rechten; vlaamsch letterkundige; schreef Gedichten; Verzamelde Opstellen; Bijbelsche tooneelstukken in verzen, doch ook rechtskundige werken: onvermoeibaar spreker in dienst der Vl. Studentenbeweging; tolk der aanspraken van de bewuste Vl. strijders in vele historische dagen. Hoogleeraar aan de Vlaamsche Hoogeschool tijdens de bezetting (1916-19). Schreef: ‘Katholiek Activistisch Verweerschrift’. Geknakt in de gevangenis schreef hij kort vóór zijn dood: ‘Gelijk zoovele anderen offer ik mijn leven op voor Vlaanderen, opdat in Vlaanderen een goed gezag komen zou.’ []

31. **L. DUVOSEL** - bekend vlaamsch toondichter; componeerde talrijke liederen, ‘Leie cyclus; Verzoening’ enz.
32. **Graaf L. VAN EGMONT** - vrijheidsheld uit de zestiende eeuw; werd op bevel van Alva te Brussel onthoofd met graaf van Hoorne den 5 Juni 1568.
33. **D. ERASMUS** - groot Nederlandsch geleerde en beroemd humanist. Hij bezorgde nieuwe uitgaven van de Kerkvaders en verschillende Latijnsche en Grieksche schrijvers, Zijn ‘Lof der Zotheid’ is wereldberoemd.
34. **L. GEVAERT** - Vlaamsch groot-nijveraar; stichter der alom bekende Gevaert-fabrieken (fotoprodukten) stichter na den oorlog van het Vlaamsch Economisch Verbond, ontstaan uit het door Leo Meert verwekte ‘Vlaamsch Handelsverbond’. ‘Wie in de tegenstelling Vlaanderen-België’ - zei hij tegenover een vlaamsch Activist te 's-Gravenhage - ‘zich niet uitspreekt en handelt ten voordeele van het eerste, is geen Vlaming, doch een Belg.’
35. **G. GEZELLE** - de grootste Vlaamsche dichter; hij schreef: ‘Kerkhofbloemen, Vlaamsche Dichtoefeningen, Kleengedichten, Gezangen en Gebeden’ enz. Na een periode van 20 jaar kwam dan nog ‘Rijmsnoer om en om het jaar; Laatste Verzen’. Hij vertaalde Longfellow's Hiawadha. Miskend in zijn leven kreeg na zijn dood een standbeeld te Brugge.
36. **Mevr. GILLIS** - ijverde voor Vlaanderen's recht en Vlaanderen's getroffenen.
37. **P. GILSON** - talentvol Vlaamsch toondichter; schepper van: ‘De Zee, Prinses Zonneschijn, Francisca da Ramini’, liederen, orkestwerken enz.
38. **J. GOOSSENAERTS** - doctor in de germ. philol., leeraar; bezieler van de Vlaamsche Wetenschappelijke Congressen, waaruit o.m. De Vlaamsche Academie voor Geneeskunde werd geboren.
39. **Dr. GOYENS** - Vlaamsch geneesheer; stond in den strijd voor Vlaanderen's ontvoogding.
40. **W. GIJSSELS** - bekend Vlaamsch dichter; schreef talrijke liederen; den tekst voor een lyrisch drama ‘Mater Dolorosa’; vertaalde ‘Het Klooster van Verhaeren’.
41. **J. HALLER VON ZIEGESAR** - doctor in de germ., philol., leeraar; vlaamsch publicist en propagandist. Bestuurder bij het Vlaamsch Ministerie van Onderwijs (1917-18) en lid van den Raad van Vlaanderen. †
42. **A. HENDERICKX** - doctor in de rechten; was jarenlang volksvertegenwoordiger voor Antwerpen: stond reeds aan de zijde van Edw. Coremans in zijn strijd voor Vlaanderen's recht. Tijdens het Vlaamsch Activisme secretaris-generaal van het Vlaamsch Ministerie van Rechtswezen. Werd in 1929 als plaatsvervanger van Dr. Aug. Borms tot parlementslid herkozen. Schreef en beleefde het boek: ‘Drie jaar in de Belgische Bastille’. []
43. **E. HERMANS** - oorlogsvrijwilliger, Vlaamsch publicist; hardnekkig propagandist in den strijd voor Vlaanderen's ontvoogding. Zetelt in de Kamer van Volksvertegenwoordigers als gekozene van het Vlaamsch-Nationaal Verbond.
44. **Fl. HEUVELMANS** - doctor in de rechten; was politierechter te Antwerpen; schreef een studentikoos boek ‘Jan Blokker’; stond naast Edw. Coremans en na hem in den vlaamschen strijd. Gevolmachtigde voor Rechtswezen van den Raad van Vlaanderen. ×

45. **K. HEYNDERICKX** - Studentenleider vooral te Leuven; gaf toen zijn ‘Studentenliederboek’ uit, daarom door Hullebroeck als ‘levenswekker van het Vlaamsche lied’ geprezen; doctor in de rechten, was langen tijd gemeentesecretaris te St. Niklaas-Waas en ijverde voor de rechten van Vlaanderen; bezielde als algemeen secretaris (1907-16) de werking van het Davidsfonds. Eere-hoogleeraar aan de hervernederlandschte Gentsche Hoogeschool (1916-18); Secretaris-Generaal van het vlaamsch Ministerie van binnenlandsche Zaken en Gevolmachtigde van den Raad van Vlaanderen (1917-18). ×
46. **E. HIEL** - Vlaamsch dichter; schreef de oratoria ‘De Schelde, Lucifer, Prometheus’, de cantate ‘De Wind’ en enkele bundels gedichten.
47. **A. JACOB** - doctor in de taalkunde, leeraar; samen met René de Clercq afgezet; publiceerde een werk over Conscience; zeer vertrouwd met de Scandinaafsche litteratuur. Hoogleeraar aan de Gentsche Hoogeschool, lid van den Raad van Vlaanderen, Weigerde ook voorloopige vrijlating uit de gevangenis. Thans Hoogleeraar te Hamburg. []
48. **L. JAGENAU** - oudheidkundige; nam aktief deel aan den vlaamschen strijd. Lid van den Raad van Vlaanderen. +
49. **E. JORIS** - kunstschilder te Antwerpen.
50. **M. JOSSON** - doctor in de rechten; stond vanaf zijn jeugd in den vlaamschen strijd: schreef een geschiedenis van 1830 en een werk over de Fransche invallen in Vlaanderen. Streed als vrijwilliger in Transvaal. Lid van den Raad van Vlaanderen. []
51. **E. KEURVELS** - Vlaamsch toondichter; componeerde ‘Parisina, Rolla en Hamlet’, alsook bekende liederen.
52. **Mevr. LAMBRECHTS** - ijveraarster in den Vlaamschen strijd.
53. **V. LAMBRECHTS** - doctor in de rechten; stond mede aan de leiding van den vlaamschen strijd te Kortrijk. Bestuurder bij het vlaamsch Ministerie van Rechtswezen (1916-18) en lid van den Raad van Vlaanderen.

54. **K.L. LEDEGANCK** - Vlaamsch dichter; schreef o.a. de bekende ‘Drie Zustersteden’.
55. **G. LEFEVER** - algemeen voorzitter van het Verbond der Vlaamsche oud-strijders; staat onversaagd op de bres voor Vlaanderen's recht.
56. **J. LEURIDAN** - doctor in de rechten; volksvertegenwoordiger en thans senator, een der leidende figuren in West-Vlaanderen in de V.N.V.-organisatie.
57. **H. LUYTEN** - kunstschilder te Brasschaat; zie artikel over ‘Het gulden doek van Vlaanderen’.
58. **J. MAC LEOD** - Vlaamsch plantenkundige; van zijn hand verscheen o.m. de Geïllustreerde Flora van België; was een der baanbrekers van de Vlaamsche Beweging.
59. **BREDERODE (Hendrik, graaf van)** - Nederlandsch staatsman, ^{0} in Dec. 1531 te Brussel, onderteekende een der eersten het Verbond der edelen en bood het smeekschrift er van aan de landvoogdes aan; zijn goederen werden door Alva verbeurd verklaard. Op een door hem aangeboden gastmaal te Brussel werd de naam ‘Geuzen’ aangenomen.
60. **H. MEERT** - doctor philol., leeraar en taalkundige, stichter van het Algemeen Nederlandsch Verbond; een der verdienstelijkste kampers voor Vlaanderen's recht, waarbij hij een arsenaal vol dokumentatie had verzameld. Hoogleeraar aan de Gentsche Universiteit. Bestuurder in het Vlaamsch Ministerie van Onderwijs en lid van den Raad van Vlaanderen. De Gentsche politie verstoorde op schandelijke wijze den begrafenisstoet. +
61. **H. MELIS** - Vlaamsch dichter en tooneelschrijver; was een tijdlang stadssecretaris van Antwerpen; bezorgde o.a. een nieuwe, zeer verdienstelijke berijming van ‘Reinaert de Vos’.
62. **W. OGIER** - Vlaamsch tooneelschrijver uit de zeventiende eeuw; schreef o.m. de bekende ‘Zeven Hoofdzonden’.
63. **Mevr. PALINCKX** - stond in den strijd voor Vlaanderen.
64. **J. PAUWELS** - maakte zich verdienstelijk in den Vlaamsch en strijd.
65. **J. PERSIJN** - doctor in de germ. philol., leeraar, Vlaamsch essayist; auteur van ‘Kiezen, Smaken en Schrijven, Dr. Schaepman, August Snieders en zijn tijd, Hendrik Ibsen’.
66. **H. PLANQUAERT** - doctor in de rechten; vlaamsch letterkundige, bekend voorvechter in den Vlaamschen kamp en begaafd met groot redenaarstalent. Zaakgelastigde van den Raad van Vlaanderen. †
67. **REMBRANDT VAN RIJN** - de Prins der Nederlandsche schilders; stierf in armoede en liet onsterfelijke meesterstukken na als: ‘De Anatomische les, De Staalmeesters, De Nachtwacht’ enz. enz.; onder zijn etsen zijn er meesterwerken van het zuiverste gehalte.
68. **A. RODENBACH** - Vlaamsch dichter; alhoewel slechts 24 jaar oud toen hij stierf, liet hij ‘Eerste Gedichten’ en een drama in verzen ‘Gudrun’ na. Dit laatste draagt ongetwijfeld reeds het stempel van het genie van den, helaas, te vroeg overleden vlaamschen kamper en ziener.
69. **M. ROOSES** - bekend Vlaamsch kunsthistoricus; was conservator aan het Plantijn-Museum te Antwerpen; schreef de standaardwerken: ‘Ruben's leven en werken, Jacob Jordaen's leven en werken, De Schilderkunst van 1400-1800’.

70. **P.P. RUBENS** - wereldberoemd vlaamsch schilder die meer dan 2000 schilderstukken voortbracht waaronder een groot aantal onvergankelijke meesterstukken: ‘Kruisafneming, Aanbidding der Wijzen, Everzwijnjacht, Het Laatste Oordeel, De Dood van Franciscus van Assisen’, enz. enz.; talrijke portretten en meesterlijke etsen.
71. **R. SCHAEFELS** - Vlaamsch kunstschilder.
72. **G. SCHAMELHOUT** - bekend Vlaamsch geneesheer; schreef belangrijke werken over het nationaliteitenvraagstuk in Europa; lid Kon. Vl. Academie voor geneeskunde.
73. **L. SCHARPE** - professor aan de Leuvensche Universiteit; stond reeds met al zijn 'autoriteit aan de zijde van hen die streden voor Vlaanderen. Gaf in samenwerking met Th. Coopman een ‘Geschiedenis der Vlaamsche Letterkunde’.
74. **L. SEVEREIJNS** - Vlaamsch economist en publicist; van zijn hand verschenen: ‘Vlaanderen's Weezang, Waarom. Daarom?’ enz. Lid van den Raad van Vlaanderen. †
75. **F.A. SNELLAERT** - geneesheer te Gent; onvermoeibaar strijder van het eerste uur voor de rechten der Vlamingen; hij schreef: ‘Schets eener geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, Vlaamsche bibliographie’ enz.
76. **R. SPELEERS** - beroemd vlaamsch oogarts; rector der Vl. Universiteit (1916-18); talentvol redenaar. Lees zijne autobiographie in zijne tweede bijlage in dit nummer. De Gentsche politie kwam hem na den wapenstilstand aanzeggen zijne woning op staanden voet te verlaten, daar zij... in brand ging gestoken worden, brandstichting door betaald schorremorrie en dronken gemaakte waalsche soldaten die zich voltrok aan 40 andere woningen van vooraanstaande Activisten te Gent. []
77. **J. SPINCEMAILLE** - doctor in de rechten; stond, naast Dr. Depla, Mr. Lambrechts en andere West-Vlaamsche strijders, in de voorste gelederen in den kamp voor Vlaanderen. Algemeen bestuurder in het Ministerie van binnenlandsche zaken (1917-18). Lid van den Raad van Vlaanderen. []
78. **D. STRACKE** (Pater) - van de orde der Jezuïten; doctor in taalkunde; bekend Vlaamsch publicist en kanselredenaar, schrijver van ‘Arm Vlaanderen’ enz. ±

79. **S. STREUVELS** - bekend Vlaamsch letterkundige; schreef tal van novellen en verhalen; Lenteleven, Zomerland, Zonnetij, De Vlaschaard, Minnehandel, Stille Avonden, Land en Leven in Vlaanderen' enz. enz.
80. **P. TACK** - doctor in de germ, taalkunde, leeraar; nam steeds ijverig deel aan den strijd voor Vlaanderen. Algemeen bestuurder in het Ministerie van Onderwijs. Voorzitter van de Commissie van gevolmachtigden van den Raad van Vlaanderen. Tot tweemaal door gemeenteraad van Enschede benoemd tot leeraar H.B.S., onthield minister van onderwijs tweemaal zijne goedkeuring blijkbaar tengevolge beïnvloeding van de belgische regeering; Minister de Visser echter keurde nadien zijne benoeming goed toen de gemeenteraad te Middelburg hem tot leeraar aan de M.H. had benoemd. †
81. **W. TAMM** - bekend Vlaamsch geneesheer; lid van den Raad van Vlaanderen. Bestuurder van het Stedelijk Ziekenhuis te Soerabaja. []
82. **F. TIMMERMANS** - bekend Vlaamsch letterkundige; van zijn hand: 'Pallieter, Het Kindeke Jezus in Vlaanderen, Anne-Marie, De Pastoor uit den Bloeyende Wyngaerdt', enz. enz. In samenwerking met Veterman de tooneelwerken: 'Mijnheer Piroen, Leontientje, Waar de ster bleef stille staan'.
83. **J. VAN ARTEVELDE** - Vlaamsche held uit de veertiende eeuw, bijgenaamd 'De Wijze Man'; streed voor Vlaanderen's zelfstandigheid en ging een verbond aan met den Engelschen koning Edward III tegen den Franschen koning, leenheer van Vlaanderen; werd vermoord tijdens een oproer te Gent door Geeraard Denijs.
84. **J. VAN BEERS** - leeraar, bekend Vlaamsch dichter; hij schreef: 'De zieke Jongeling, Bij het Kerkportaal, Op de Kermis, Jongelingsdroomen, Gevoel van Leven' enz. enz.
85. **E. VAN BOCKSTAELE** - bekend Vlaamsch chirurg. Lid van den Raad van Vlaanderen. †
86. **F. VAN CUYCK** - Vlaamsch kunstschilder; was een tijdlang schepen der stad Antwerpen.
87. **J. VAN DEN VONDEL** - de grootste Nederlandsche dichter; hij schreef een dertigtal drama's en treurspelen, meesterlijke hekeldichten als 'Palamedes', leerdichten als 'Altaargeheimenissen, Heerlijckheid der Kercke' enz. enz.
88. **A. VAN DE PERRE** - bekend Vlaamsch geneesheer, die met hart en ziel aan den Vlaamschen strijd deelnam ook als parlementslid. Tijdens het proces tegen Dr. Jacob en anderen getuigde hij, alhoewel zelf geen activist: 'Ik ken activisten, die ik aanzie als de eerlijkste menschen, die België ooit heeft gekend.'
89. **F. VAN DER VEN** - Vlaamsch letterkundige.
90. **J. VAN DE VELDE** - Vlaamsch geneesheer; stond vooraan in den vlaamschen strijd. []
91. **J. VAN DE WEGHE** - doctor in de taalkunde, leeraar, Vlaamsch dichter en romanschrijver. []
92. **A. VAN DIJCK** - beroemd vlaamsch kunstschilder; leerling van Rubens, muntte uit in het schilderen van portretten, echte meesterstukken over gansch de wereld verspreid.
93. **J. VAN GENECHTEN** - Vlaamsch pedagoog, schoolhoofd te Antwerpen.

94. **J. VAN HOOF** - bekend vlaamsch toondichter: componeerde o.m. ‘Meivuur’, lyrisch drama, het populaire ‘Groninghe'’ talrijke liederen, stukken voor fanfare en orkest.
95. **Graaf F. VAN HOORNE** - vrijheidsheld uit de zestiende eeuw, werd op bevel van Alva te Brussel onthoofd met graaf van Egmont den 5 Juni 1586.
96. **J. VAN MAERLANT** - bijgenaamd de Vader der Dietsche dichters, vertaalde uit het Fransch een aantal romans en uit het latijn ‘Der Naturen Bloeme, De Rijmbijbel, De Spiegel Historiaêl’; leverde als oorspronkelijk werk ‘De drie Marlijns, Der Kercken Klage, Van den Lande van Oversee’.
97. **E. VAN OYE** - geneesheer; bekend vlaamsch letterkundige, schreef talrijke gedichten, waaronder het legendedrama: ‘Godelieve van Gistel’.
98. **T. VAN RIJSWIJCK** - bekend vlaamsch volksdichter en bekamper van het franskiljonisme; van zijn hand: ‘Politieke Refreinen, Volksliedjes’.
99. **J. VAN RIJSWIJCK** - doctor in de rechten, burgemeester der stad Antwerpen; geliefd Vlaamsch voorman en redenaar.
100. **R. VEREMANS** - Vlaamsch toondichter; schepper van het overbekende ‘Vlaanderen’ op woorden van Willem Gijssels.
101. **R. VERHULST** - befaamd Vlaamsch dichter en schitterend publicist, in dienst van Vlaanderen; zijn treurspel ‘Jezus de Nazarener’ werd door de stad Antwerpen en het Rijk bekroond; hij schreef de teksten van ‘Rozemarijntje’ (muziek van Van Oost) en ‘Quinten Matsijs’ (muziek van Wambach). Zijn enorme en talentvolle journalistieke bedrijvigheid is bewonderenswaardig; zijn kennis der Nederlandsche letteren wordt door niemand betwist. Lid van den Raad van Vlaanderen. †
102. **A. VERMEYLEN** - Vlaamsch letterkundige; essayist van beteekenis; van zijn hand een roman ‘De Wandelende Jood, Verzamelde Opstellen’. Als kunstcriticus maakte hij naam met ‘Geschiedenis der Europeesche Plastiek en Schilderkunst’. Als politicus verloochent hij het uiterste radicalisme dat spreekt uit zijne: ‘Critiek der Vlaamsche beweging’.

103. C. VERSCHAEVE - rustend onderpastoor te Alveringem; buitengewoon begaafd dichter, schreef de drama's: 'Jacob van Artevelde, Filip van Artevelde, Ferdinand Verbiest, Judas'; gedichten: Zeesymphonieën; verder 'Uren van Bewondering'.

104. H. VERRIEST (pastoor) - bekend vlaamsch letterkundige en redenaar; schreef o.a. 'Twintig Vlaamsche Koppen, Regenboog, Op Wandel'.

105. H. VOS - socioloog, bekend Vlaamsch redenaar, Volksvertegenwoordiger der 'Frontpartij' (Vlaamsch-Nationalisten); hoofdopsteller van het Vl.-Nat. Dagblad 'De Schelde'; legde een wetsontwerp neder tot doorvoering der bestuurlijke scheiding; tengevolge van den tegenslag der Vl.-Nation. organisatie liep hij over naar de socialistische partij. ±

106. J. WANNIJN - leeraar; een der vurigste propagandisten in den strijd voor Vlaanderen; bekend volksredenaar. †

107. J. WATTELET - Vlaamsch toondichter.

108. J.F. WILLEMS - Vlaamsch taal- en letterkundige; draagt den naam van 'Vader der Vlaamsche Beweging'; gaf o.a. 'Middelnederlandsche werken, Reinaard de Vos' en 'oud-Vlaamsche liederen' uit.

109. WILLEM DE ZWIJGER - vrijheidsheld en beroemd staatsman der Nederlanden in de zestiende eeuw; onwrikbaar bekamper der Spaansche overheersching, werd vermoord te Delft door den Bourgondiër Balthazar Gerard den 10 Juli 1584.

Naschrift.

Niettegenstaande mijne aanhoudende wenken en aansporingen om 'Het Gulden Doek van Vlaanderen' te voltooien met het oog op het groote gevaar dat het zou loopen, mocht de Belgische staat in den oorlogstoestand betrokken worden, werkte Meester Luyten, als bezeten door zijn verantwoordelijkheidsgevoel tegenover zijn kunst en zijn volk, waaraan hij 't beste van zijn wezen en kunnen wilde nalaten, stadig door. zoodat hij er nu reeds tien volle jaren aan besteed heeft. Zijn werkhuis was gelukkig, mede door voorspraak van Prof. Dr. Daels bij den burgemeester van Brasschaat, voor inkwartiering vrij gebleven, maar het lag voor de hand, dat het leger zich daar niet verder zou aan storen toen de oorlog ook over Vlaanderen stormde.

Toen ik vernam hoe bijna geen enkele woning, langs de groote baan gelegen, te Brasschaat onbeschadigd was gebleven, dat de 81-jarige Meester met vrouw en dienstbode, zij het dan voor korten tijd, in de Antwerpsche gevangenis was opgesloten geweest, hield ik mijn hart vast en kon nog nauwelijks hopen, dat het groote doek zou gespaard zijn gebleven voor het oorlogsgeweld of den vernielingszucht van anti-Vlaamsche soldateska.

En toch vernam ik uit den mond van mijnen vriend Flor. Grammens, die door toevallig verblijf in Rijks-Nederland aan de klauw van den vlaamschvijandigen Belgischen 'Veiligheidsdienst' ('vuiligheidsdienst', beschimpten hem reeds de vlaamsche soldaten in den wereldoorlog 1914-18) ontsnappen kon en vanaf den 20en Mei verscheidene malen naar Vlaanderen heen en terug reisde, dat als door een wonder Luytens meester-schepping bewaard was gebleven, terwijl een achttal andere doeken waren doorstoken of met strepen zwarte verf waren bemorst: de vooruitziende

kunstenaar had de verschillende onderdeden van het groote doek laten uit elkaar nemen en met de voorzijde tegen de muurwerk van zijn atelier laten plaatsen zoodanig, dat zij onbeschilderde paneelen leken. Zoodra hij uit de gevangenis was vrijgekomen, heeft de meester als een schildwacht dag en nacht post gevat bij zijn geesteskind - zijn geschenk aan Vlaanderen en, naar hij insgelijks hoopt, aan..... Grootnederland - om het tegen elken aanslag te beveiligen, al ware het geweest ten koste van zijn leven: ‘trouw’ ook - in daden ‘tot aan den bedelzak’, desnoods tot in den dood!

's-Gravenhage, den 6en der Oogstmaand 1940.
K.H.

Dietsch-Zuid-Afrika en Nederland door J.H. Broekman.

Een artikel over de Dietsche nationale strevingen in het huidige Zuid-Afrika, aldus de vraag. Bij het voldoen aan dit verzoek stonden twee wegen open: ofwel ‘van binnen uit’ de stroomingen en strevingen van het Dietsche Afrikanerdom aan te geven ofwel als Dietsche Nederlander de Dietsche nationale strevingen in het huidige Zuid-Afrika te zien vanuit den Nederlandschen gezichtshoek. Bij het bewandelen van den eersten weg zouden bekend moeten zijn: de moderne toestanden en verhoudingen in Zuid-Afrika en het is vooralsnog bezwaarlijk deze als bekend te veronderstellen. Daarom koos ik, er naar strevend om het doel zoo goed mogelijk te bereiken, den tweeden weg en kan ik af en toe, zij het oppervlakkig, stil staan bij dingen, die ik gaarne algemeen bekend zou weten en die naar mijn oordeel noode gemist kunnen worden, wanneer men de te behandelen onderlinge verhouding althans wil zien met diepte-perspectief. Meer dan alleen relief te geven aan een Dietsche overtuiging, moet zulk een diepere bestudeering van volksvraagstukken over en weer ten grondslag liggen aan practischen Dietschen arbeid. Immers alleen hij, die de lessen van het verleden verstaan heeft, de ontwikkelingslijnen van het heden weet op te sporen, kan de mogelijkheden tot ontwikkeling van een Dietsche toekomst bij het trekken van de juiste slotsom door zijn daad vaardige wil tot werkelijkheid maken.

In het kleine soms ligt het begin van groote dingen. Uit een *kleine* nederzetting groeide een moderne staat. Op 5 April 1652,

na drie en een halve maand varen, werd, nadat de Opperstuurman de Tafelberg had opgemerkt een kanonschot van ‘de Drommedaris’ het teeken van waarschuwing aan de beide andere schepen, ‘de Goede Hope’ en ‘de Reijger’. Na een verkenning of er soms ook vijandelijke schepen in de baai lagen, ging op 7 April Jan van Riebeeck zelf aan land. De voorbereiding van het ververschingsstation der Oost-Indische Compagnie had in den beginne met moeilijkheden van verschillenden aard te kampen, zoodat het een ‘lang en verdrietig werk’ scheen. Van Riebeeck zelf vroeg reeds elf dagen na aankomst aan Heeren Bewindvoerders te Amsterdam om naar Indië te worden doorgezonden, maar tot zegen van Zuid-Afrika duurde het tot 1662 vóór hij de Kaap weer verliet.

In 1657 werden de eerste vrij- en erfbrieven uitgegeven, waarmede dan de grondslag gelegd is voor een ‘blijvende’ bevolking van *boeren.* Het ververschingsstation, dat bevolkt had kunnen zijn met een vlottende bevolking (die na vergaring van rijkdom - ‘schrapen’ - zou repatrieëeren), werd een volksplanting, die, na de vestiging van de vrijburgers, naast den band, die met het moederland werd onderhouden, al meteen mede een *eigen* ontwikkeling ging volgen. Dat men zich daarvan ook al vroegtijdig bewust was, bewijst Dr. Elisabeth Conradie in haar werk ‘*Hollandse skrywers uit Suid-Afrika, deel I (1652-1875)*’. Daarin zegt de schrijfster: ‘Die *Dagregister van den Landbouwer Adam Tas,* 'n boek op geen voorskrif van owerheidsweë maar uit eie gemoedsdrang ontstaan, is 'n pronkstuk onder die Hollandse geskrifte van die eerste helfte van die 18de eeu. Daar is 'n belangrijke punt van verskil met die offisiële geskrifte en al die dagregister en briewe tot dusver bespreek. Die het die klemtoon in die verbinding Hollands-Afrikaans steeds op die eerste gedeelte gelê, hul is toegespits op die vaderland Holland, maar van nou af verskuif die klemtoon na die tweede gedeelte, na die nuwe vaderland Suid-Afrika, by Tas die landbouer sowel as by sy meesters wat hul ook op sy bedryf gaan toelê’.

De Oost-Indische Compagnie heeft in den loop der jaren veel baat gehad van het uitgroeien van de ‘zee-herberg’, maar de Compagnie zag toch altijd verder: de Oost, en beschouwde de Kaap als iets dat niet te veel kosten met zich moest brengen.

Daardoor mede heeft het nieuwe vaderland reeds vanaf de eersten, die er gingen wonen, den vollen inzet van persoon en gaven vereischt. Uit de ingeweken Nederlanders, Hugenoten en Duitschers is het Afrikaner- en Boerenvolk ontstaan, dat gaandeweg zijn stempel dieper op Zuid-Afrika drukte. Anders had het kunnen zijn, indien niet alleen een handelscompagnie zich had geïnteresseerd, maar reeds in de zeventiende en achttiende eeuw grooter belangstelling voor de nederzetting als volksplanting gewekt was bij het Nederlandsche volk, zoodat men misschien buiten de Compagnie oog gekregen had voor de mogelijkheden, besloten in een zelfstandige ontwikkeling van de Kaap. Het is een verzuimde kans. Nieuw-Holland, Brazilië en Zuid-Afrika zijn te beschouwen als de aanloop tot een imperium, waarvan de tot stand koming echter noch steun vond in een moederlandsche imperiale gedachte, noch werd naderbij gebracht door de alomvattende, ordenende heerschershand. Beide voorwaarden waren later voor Engeland in Cecil Rhodes vervuld.

Met opzet hebben wij wat langer stil gestaan bij het aanrakingspunt, dat de Kaap sinds de dagen van van Riebeeck met Nederland heeft. Voor den Afrikaner is Nederland het voornaamste land van herkomst. En met opzet ook hebben wij gewezen op de vroegtijdige dubbelheid in het karakter van de nederzetting: de Compagnies-band met Nederland en de *eigen* ontwikkeling uit de krachten in de nederzetting zelf. Wanneer de Oost-Indische Compagnie verdwijnt en na 1806 de band met Nederland (destijds: de Bataafsche republiek!) alleen nog maar incidenteel en individueel kan worden onderhouden, de verengelsching in het bestuur, de administratie, het onderwijs, de kerk enz. begint en een inwijking van Engelsche dominees, onderwijzers en burgers aan vangt, dan is het Afrikaner-volk-in-wording uitsluitend aangewezen op zich zelf en eigen kracht. Zelfbewust is het, zoodat de trek-bewegingen beginnen om los te komen uit de slavernij van hen, die met denationalisatie-methoden een aanvang maakten met de assimilatie naar den geest. Open nog lag in die dagen het verdere, vrijwel onverkende land, onbekend en vol gevaren (de trek van van Rensburg werd door naturellen vermoord en de trek van Trichardt had het in het gebied van de tse-tse-vlieg en de malaria zwaar te verantwoorden).

Omstreeks de jaren van den Grooten Trek kwamen de Bantoestammen naar het Zuiden van Afrika afgezakt. Reeds eerder waren door deze stammen de Boschjesman (Boesman in het Afrikaansch) en de Hottentot naar het Zuiden verdreven, zoodat van Riebeeck met dezen en feitelijk alleen met de laatsten in aanraking kwam. De grensboeren in het begin der negentiende eeuw hadden veel moeilijkheden met invallende stammen (veeroof), maar eerst nu werd eenzelfde grond voor de toekomst als woongebied betwist. De slag bij Bloedrivier (waar Andries Pretorius op 16 December 1838 de overmacht van Koning Dingaan's Zoeloe-impis versloeg), was een wraakoefening op de laaghartige moord in Dingaan's stad op Piet Retief en de zijnen, nadat dezen een overeenkomst met Dingaan hadden gesloten inzake gebiedsoverdracht.[1]. Wanneer beweerd wordt dat de Boeren door wapengeweld en roof de grond van Zuid-Afrika in hun bezit gekregen hebben - een ‘argument’ dat door communistische agitatoren gehanteerd wordt - dan is dit een onwaarheid. De Bantoe-stammen waren niet de oorspronkelijke bewoners van de in den beginne (de Kaap) of de later door de Boeren bevolkte republieken. Hun oorspronkelijk woongebied lag Noordelijker dan de huidige Unie.

Deze enkele feiten uit de geschiedenis - en bij de beoordeeling van nationale en sociale vraagstukken, is het bestudeeren van Zuid-Afrika's geschiedenis een éérste vereischte! - waren noodig als inleiding tot het overzicht van den huidigen stand der Uniebevolking. Wij zullen trouwens, vóórdat wij de cultureele verhouding de Nederlanden-Dietsch-Zuid-Afrika kunnen beschou-

1) Ten einde de mentaliteit van de Voortrekkers te belichten, halen wij hieronder iets aan tilt den brief (Sandriver, 18 Juli 1837) aan de Grikwa-kapteins geschreven door Piet Retief.
.....‘En solang als dit Hom behaag om my oor hierdie volk te laat regeer, sal geen nasie of stam, van welke klas of kleur ook, deur my of my burgers gemolesteer word; en almal wat hul deur listige mense laat misleie om hul deur moord of plunder teen my of my eiendom te stel sal sekerlik ondervind dat ik met onversetlikheid handel - dat my koms seker sal wees en hul straf gewis!’
Duidelijker nog vinden wij het volgende in de ‘Instruksie aan Kommandante’ (verordineer op 21 Juli 1837); daar lezen wij onder punt 10:
‘Die kommandant sal ook sorg dra dat niemand deur geweld besit neem van die kinders van Boesmans of ander inboorlingstamme, dat niemand hulle op enige onwettige manier vang nie, hulle nie wegneem van hul ouers of familie nie, en hulle ook nie in sy besit hou nie. Elkeen wat hom skuldig mask, sal 'n boete betaal van nie meer as honderd riksdaalders en nie minder as vijftig riksdaalders. Verder sal dit ook nie aan enige persoon geoorloof wees nie om enige stam of yolk, wat op die reis teegekom word, op enige wyse te molesteer.’

wen nog de twee belangrijkste vraagstukken van de huidige Unie van Zuid-Afrika: de verhouding blank gekleurd en de verhouding Boer-Brit hebben te beschouwen. Op alle terreinen van het politieke en maatschappelijke leven spreken de opvattingen over deze verhoudingen en de ontwikkeling ervan in de toekomst een woordje (en soms een heel belangrijk woord!) mede.

Is Zuid-Afrika een witmans- (of een zwartmans-) land? En (blijft het dit? Ziedaar in het kort de vraag. Laten wij alleen de cijfers van de in 1936 gehouden volkstelling eens nader bezien. Het '*Offisiële Jaarboek van die Unie van Zuid-Afrika, 1938, no. 19*' zegt: 'Die bevolking van die Unie word vir sensusdoeleindes in vier rassegroepe as volg verdeel:

1) Blankes, persone van suiwer blanke afkoms.
2) Naturelle, volbloed oerinwoners van die Bantoe-ras.
3) Asiate, inwoners van Asië en huile afstammelinge, veral Indiërs.
4) Kleurlinge, bestaande hoofsaaklik uit Kaapse kleurlinge, maar met inbegrip van Kaapse Maleiers, Boesmans, Hottentotte, en alle persone van gemengde ras.

Die laaste drie groepe word as "nie-blankes" saamgevat.'

Volgens deze laatste volkstelling (1936, de geschatte cijfers voor 1938 geven wij niet) bedroeg de bevolking van de Unie van Zuid-Afrika:

Totale bevolking	9.589.898
Blanken[1)]	2.003.857 } 9.589.898
Niet-blanken	7.586.041 } 9.589.898

De niet-blanken worden als volgt verdeeld:

Naturellen	6.596.689 } 7.586.041
Kleurlingen	7.69.661 } 7.586.041
Aziaten	219.691 } 7.586.041

1) In 1904 woonde nog 47% van de blanke bevolking op het platteland en bijna 53% in de stedelijke centra. In 1926 was deze verhouding resp. bijna 42% en 58%. In 1936 - er wordt dan ook al van een tweede groote trek gesproken - was deze verhouding bijna 35% en 65%.

Terwijl in 1904 525.000 blanken op het platteland woonden, steeg dit aantal in 1931 tot 708.000, one daarna in 1936 reeds gedaald te zijn tot 696.000. Er is dus een ontvolking van het platteland waar te nemen. Dr stedelijke bevolking bedroeg in 1904 590.000 blanken en steeg tot 975.000 in 1926 en 1.307.000 in 1936.

In Zuid-Afrika woont dus 1 blanke op bijna 4 niet-blanken en 1 blanke op ruim 3 zwarten (naturellen). Voor geheel Afrika zijn de cijfers naar schatting: 3½ millioen blanken en 140 millioen niet-blanken, dus 1 blanke op ongeveer 40 niet-blanken, Zuid-Afrika niet medegerekend echter ongeveer 1 blanke op bijna 90 niet-blanken.

Verder dient men te bedenken dat in de drie rechtstreeks onder Engeland staande protectoraten (waarvan er twee enclaves vormen binnen het Unie-gebied) nog de volgende aantallen wonen (Beetsjoeanaland, Basoetoland en Swaziland bijeengeteld, volkstelling 1936):

Naturellen	972.607 } totaal alle rassen 984.782
Blanken	6.073 } totaal alle rassen 984.782
Kleurlingen	5.691 } totaal alle rassen 984.782
Aziaten	411 } totaal alle rassen 984.782

Door de klimaatsomstandigheden is het wonen en werken van den blanke in Zuid-Afrika mogelijk. Sinds 1652 heeft zich uit de nederzetting aan de Kaap een blanke bevolking van ruim 2 millioen ontwikkeld, waarbij natuurlijk bedacht moet worden dat deze toename niet alleen door geboorte, maar ook door jaarlijksche inwijking ontstaan is en nog steeds groeit. De nietblanken nemen alleen door geboorte reeds in verhouding sneller toe dan de blanken door geboorte en inwijking samen.

Om dieper door te dringen in de maatschappelijke verhoudingen zouden wij de geheele verhouding blank - niet-blank vooral op sociaal en economisch gebied moeten onderzoeken, zouden wij het voor en tegen van de kleurslagboom uiteen hebben te zetten, zouden wij verschillende ontwikkelingsmogelijkheden voor de toekomst (zooals vooraanstaande leiders der verschillende bevolkingsgroepen meenen, dat de toestanden thans in werkelijkheid zijn en welke toestanden zij als hun ideaal beschouwen) hebben na te gaan. Dat zou ons echter te ver buiten ons onderwerp voeren. Laat het genoeg zijn te hebben opgemerkt, dat de verhouding blank - niet-blank er eene is die voortdurende aandacht vraagt en in toenemende mate zal gaan vragen. De naturel immers woont ook benoorden de Unie en de ontwikkeling van den naturel als geestelijk probleem is dus niet een zaak van

binnenlandsche Unie-politiek alleen. Het probleem van het samenleven van blank en niet-blank binnen één staat echter is - temeer indien de drie Britsche protectoraten nog eens onder Unie-gezag zouden komen te staan - een zaak, die de politieke en sociale verhoudingen van de Unie ten zeerste raakt. Nergens anders, ook in sommige staten van de Vereenigde Staten niet, doet het probleem zich voor als hier. Vele buitenlanders hebben zich op dit terrein al betweters getoond. Wij konden alleen voor dit vraagstuk het eerst de aandacht vragen.

De verhouding Boer-Brit is het tweede groote vraagstuk, dat wij beschouwen moeten. In 1806 werd de Kaap een kolonie van Engeland. Sinds 1820 vooral kwamen vele Engelsche nederzetters zich in Zuid-Afrika vestigen en zij nu namen Zuid-Afrika in de meeste gevallen niet dadelijk als nieuw vaderland aan, zooals vroeger de Nederlanders, Hugenoten en Duitschers hadden gedaan. Met vele banden bleven zij aan hun moederland gebonden en met vele verlangens van terugkeer bleven hun blikken op ‘home’ gericht. De Brit kwam in Zuid-Afrika met een imperiaal-koloniale mentaliteit, die hij tot heden nog steeds niet verloor. Velen kwamen en gingen later, meestal verrijkt, naar Engeland terug. Nu zijn er na enkele generaties ook Zuid-Afrikanen van Engelsche afkomst, die Zuid-Afrika als vaderland hebben aanvaard.

Al gauw wordt Natal een kolonie. De insluiting en annexatie van de Boerenrepublieken Oranje Vrijstaat en Transvaal veronderstellen wij als voldoende bekend. Na de Engelsche oorlog (Vrede van Vereeniging, 1902) groeide in 1910 de Unie van Zuid-Afrika (met vier provincies: Kaap die Goeie Hoop, Oranje Vrijstaat, Transvaal en Natal). Zuid-Afrika bezit thans den dominion-status. De huidige gouverneur-generaal Duncan is voor het eerst een in Zuid-Afrika zelf geboren Zuid-Afrikaner van Engelsche herkomst. De drie achtereenvolgende minister-presidenten van de Unie waren geboren Afrikaners, drie oud-Boerengeneraals: Botha, Smuts en Hertzog.

Door het wegtrekken der Afrikaansche Boeren in den trek naar het Noorden en het Oosten verspreidde zich van de Kaap uit de Afrikaansche beschaving en de Afrikaansche taal (deze ontstond reeds vroeg - er zijn verschillende theoriën over het

juiste tijdvak van het ontstaan - in ieder geval vóór 1838, want daarna tot op den huidigen dag wordt slechts dezelfde Afrikaansche taal in het geheele zeer uitgestrekte gebied der latere Unie en benoorden daarvan, gesproken). De Anglo-Boerenoorlog, ook wel Engelsche oorlog genoemd (‘Boerenoorlog’ is toch wel een te letterlijke vertaling van wat met Engelsche oogen gezien ‘Boer War’ heette!), bracht allereerst de republiekbewoners van den Vrijstaat en Transvaal samen ter verdediging van een gemeenschappelijke zaak. De verloren oorlog en de daarop gevolgde inzinking smeedde het gansche verspreide Afrikanerdom aaneen ter verdediging van de Afrikanerzaak.

Men vergete niet dat reeds in 1875 het ‘Genootskap van Regte Afrikaners’ in de Paarl (Kaapprovincie) werd gesticht onder de wapenspreuk: ‘Vir moedertaal en vaderland’, of zooals de doelstelling zegt: ‘om te staan vir ons taal, ons nasie en ons land’. Naar aanleiding van de algemeene toestand in de kolonie in die dagen, rijmde ‘Jan wat versies maak’ de volgende verzuchting:

> Engels! Engels! Alles Engels!
> Engels wat jy sien en hoor:
> In ons skole, in ons kerke
> word ons moedertaal vermoor.
> Ag, hoe word ons volk verbaster,
> daartoe werk ons leeraars saam,
> Hollands nog in sekere skole,
> is bedrog, 'n blote naam!
> Wi hom nie laat anglisere,
> word geskolde en gesmaad.
> Tot in Frystaat en Transfaal al,
> oweral dieselfde kwaad.
> ‘Dis *fooruitgang!*’ roep die skreeuwers,
> ‘dis beskawing wat nou kom!’
> Die wat dit nie wil gelowe,
> di is *ouderwets en dom*....’

Deze beweging deed zeer verdienstelijk pionierswerk, maar verzandde. De on-Dietsche politiek van Ds. S.J. du Toit, de

leider van de ‘Patriot’-beweging ten tijde van de Jameson-raid, was oorzaak, dat ook de taalbeweging gewantrouwd werd. Zooals Dr. G.S. Nienaber het in zijn werk *‘Die Afrikaanse beweging*’ (deel I, geskiedkundige oorsig) karakteristiek uitdrukt: ‘In die valtijd was die kenmerkende neiginge naas die konsentrasie van mag in die hande van een heerserspersoon die politieke afswaai van die gebaande weg af en soos verkondig in die hooforgaan, waardeur alles wat van die Patriotkantoor en in die nuwere Patriotspelling kom in 'n ongunstige reuk te staan kom.’ Toch heeft deze eerste bewustwording van het eigene en deze strijd invloed gehad. Dr. Schoonees stelt in zijn werk *‘Die Prosa van die tweede Afrikaanse beweging’* (Amsterdam, derde druk bij J.H. de Bussy, 1939) de vraag: ‘Dat hulle onder soveel miskenning en verguising, ywer en goeie wil aangesien het vir 'n volbragte daad, kan ons die eerste padwysers op letterkundige gebied maklik vergewe. Hoe sou ons sonder hul ywerige voorbereidingswerk ooit die dowwe doringpaadjie na die Tweede Vrijheidsoorlog weer gekrij het?’ Na den oorlog verschijnen Afrikaansche dichters en schrijvers, die zonder nadere verklaring het Afrikaansch bezigen en kunst weten te scheppen, die eerbied afdwingt. De zgn. Tweede taalbeweging kon ten deele voortbouwen op het cultureele werk, wat de zgn. Eerste taalbeweging vóór den Anglo-Boerenoorlog gedaan had, ten deele de arbeid aan de onvoltooide idealen voortzetten (bijv. de Bijbelvertaling in het Afrikaansch, waarvoor in 1875 de eerste wensch werd uitgesproken en die in 1933 in de drie Hollandsche kerken van Zuid-Afrika in gebruik genomen werd).

Bij de wet no. 8 van 1925 wordt Afrikaansch als officieele taal van de Unie erkend. De Afrikaansche taalstrijd is in de jaren 1875-1925 ten gunste van het Afrikanerdom beslist, dat de strijd tot handhaving en zelfverwezenlijking op andere gebieden verder voortzet. Een schijnbaar pessimistische visie heeft Totius eens in het volgende gegeven *(‘Die Kaart van Afrika’):*

> ‘Oop lê voor my die kaart van Afrika.
> Ek sien daarop die lyne en figure,
> voorstellingsbeeld van nie-bestaande mure
> van lande, en elk sy eie kleurmerk dra.

Die kaart lyk net 'n bonte mosaïek,
en rondom kartels waar die seenat kabbel....
So het die nasies hier gegryp, gegrabbel,
die land gelaat in kommerkwale, siek!

Hul gryp die skat (dit lê mos onbewaak!)
van Afrika se groot ruïnetempel....
Alleen die Boer, met eie styl en stempel,
het hier gewrog.... maar hy is doodgemaak.'

'Doodgemaak' wanneer men er onder verstaat dat bij een ongestoorde ontwikkeling de Dietsche Afrikaner anders zou hebben kunnen wrochten dan onder vreemd oppertoezicht geschiedde. Toch zal ook de Engelschman, die zijn wapens zag zegevieren, wel eens gedacht hebben aan het oude gezegde: de overwonnene overwon den overwinnaar!

Voor een goed begrip dient te worden opgemerkt dat in de geheele Unie van Zuid-Afrika Engelschsprekende en Afrikaanschsprekende blanken tusschen en door elkander wonen. Van een 'taalgrens', zooals in West-Europa bijv. tusschen Romaansch en Germaansch, is geen sprake. Om de cultureele verhouding Boer-Brit te bepalen willen wij eerst even enkele cijfers mededeelen. In het reeds genoemde Jaarboek vinden wij een tabel (volkstelling 1936), waarin van alle blanken boven de 7 jaar is aangegeven welke talen zij kunnen spreken. Deze cijfers luiden als volgt:

Afrikaansch en Engelsch	1.098.015	64.37%
Engelsch	323.688	18.98%
Afrikaansch	279.619	16.39%
Geen Afrikaansch of Engelsch	3.809	0.22%
Onduidelijke antwoorden	718	0.04%

Volgens de volkstelling van 1918 waren deze cijfers:

Afrikaansch en Engelsch	485.710	42.07%
Engelsch	350.194	30.33%
Afrikaansch	307.039	26.59%

Men ziet dus dat de twee-taligheid met groote schreden in die laatste twintig jaar is toegenomen, terwijl de eentalige groepen

in aantal ongeveer gelijk gebleven zijn. Uit deze statistiek valt niet af te leiden of dit alles een gevolg is van het onderwijs, waardoor vooral de jongeren beide talen op school leeren, terwijl de eentaligen voornamelijk onder de ouderen gevonden worden en deze categorie dus door afsterven kleiner wordt. In groote trekken zal het echter wel zoo zijn.

Een andere telling geeft aan het gebruik van de taal in de familiekring. Hier is dus de *huistaal* opgegeven (met inbegrip van hen, die jonger dan 7 jaar zijn). Deze statistiek luidt als volgt:

Afrikaansch[1)]	1.120.770
Engelsch	783.071
Afrikaansch en Engelsch	50.411
Duitsch	17.810
Jiddisch	17.684
Nederlandsch	3.908

Wanneer men aanneemt dat de 50.411 personen of ten gevolge van een gemengd huwelijk in den huiselijken kring zoowel Afrikaansch als Engelsch door elkander gebruiken of de vraag niet juist hebben beantwoord, dan ziet men toch dat van de 783.071 thuis Engelsch-sprekenden slechts 323.688 (plus degenen, die onder 7 jaar zijn) ééntalig Engelschsprekend zijn. De verhouding Afrikaansch-Engelsch nu kan wat de taal betreft voor den tegenwoordigen tijd geschat worden op 11:8. De Afrikaansche groep bestaat uit afstammelingen van Nederlanders, Duitschers en Hugenoten, waarvan de eersten niet alleen in de meerderheid geweest zijn, maar bovendien het Dietsche stempel op het Afrikanerdom hebben gedrukt.[2)]

1) Van de blanken woont een overwegend Engelschsprekende bevolking in de Oostelijke Kaapprovincie (Porth-Elizabeth en achterliggende) en Natal. In de steden wordt in 53% van de blanke gezinnen Engelsch gesproken en 41% Afrikaansch, terwijl op het platteland slechts in 14% van de blanke gezinnen Engelsch gesproken wordt en 84% Afrikaansch.

2) Deze verhouding van de Engelschsprekende en de Afrikaanschsprekende bevolkingsgroep zou nog nader toegelicht event, gecontroleerd kunnen worden door de cijfers van de werkelijke gezindten. Deze zijn van de volkstelling in 1936 nog niet uitgewerkt, zoodat wij alleen maar die van 1926 kunnen mededeelen. 55% van de bevolking is bij één der drie Hollandsche kerken van Zuid-Afrika (Nederduitsch Gereformeerde Kerk, Gereformeerde Kerk, Hervormde Kerk); 25.59% van de bevolking is bij Engelsche kerken (Anglicaansche Kerk, Presbiteriaansche Kerk Metodiste); daarna volgen Israëlieten met 4.28%, Roomsch-Katholieken met 4.25%, Lutheranen met 1.39% en Baptisten met 1.03%. Andere gezindten alle minder dan 1% der totale blanke bevolking. Bedenkt men, dat de Israëlieten en de Roomsch-Katholieken bijna uitsluitend gerekend kunnen worden tot de groep Engelschsprekenden, dan vindt men hier inderdaad ongeveer dezelfde verhouding terug

Het Afrikanerdom behoort niet tot de Dietsche of Nederlandsche natie of volksgemeenschap, wel is het een loot van den Dietschen stam. Voor een juist inzicht in de verhoudingen is het zaak hier den nadruk op te leggen. Het Afrikaansche volk heeft zich zelfstandig ontwikkeld, streeft naar een eigen cultuur. Het Afrikaansch als eigen taal, voornaamste uitingsmiddel van het zieleleven eener natie, laat hierover geen twijfel bestaan. Politieke wenschen of minder volledige oriënteering willen het wel eens anders voorgesteld zien. Tot schade van de wederzijdsche cultureele betrekkingen echter.

> ‘Hollandsch, Vlaamsch, Zuid-Afrikaansch,
> Slechts de naam is anders.
> Boven 't vlak des oceaans,
> Boven ruimte, boven tijd,
> Staan wij in der geesten strijd,
> in weelde, in nood,
> Trots krijg en dood,
> Drieéénig groot,
> Groot-Nederlanders.’

Zoo zong René de Clercq in zijn *‘Lied van Groot Nederland’,* waarin verder gezegd wordt: ‘Wat een Volk kan voelen wij; Wij leerden het drievuldig. Een, grooter Neerland is nabij; Wij zijn 't de wereld schuldig.’

Maar deze politieke strijdzang berustte - verklaarbaar door den tijd, rebellie en activisme, waarin het ontstond! - op een onjuist inzicht in de verhouding van de éénheid ‘Holland-Vlaanderen’ en de éénheid ‘Dietsch-Afrikanerdom’. In zijn gedicht *Naar Broedren!* trouwens zegt de Clercq: ‘Wij volgen, op zijn gloriewegen, Uw dapper volk, dat niet verga. God zegene Dietsch-Zuid-Afrika!’, waarin de verhouding doorvoeld is.

Voor misvatting vatbaar echter is het, wanneer politici, die zich er gaarne op laten voorstaan dat zij ‘Dietsch’ zijn, van de Afrikaners spreken als van ‘onze volksgenooten, de Boeren in Zuid-Afrika’ (Ir. Mussert in ‘Volk en Vaderland’, artikel: *Het einde van Tsjecho-Slowakije)* of het volgende: ‘Dietschers in Europa, in Midden-Afrika, in Zuid-Afrika: Ons is één volk,

ons groei tot 'n groot volk!' (Brochure: *Zuid-Afrika wordt Dietsch bezit,* uitgegeven door het Departement Opleiding der Dinaso-jeugd). Hieronder zouden wij b.v. Langenhoven's *Die Stem van Suid-Afrika* kunnen aanhalen, maar ook het volgende van D.F. Viljoen laat geen twijfel:

> 'Uit die chaos van die eeue
> Het verrys 'n stoere volk.
> Met die durf van pioniere
> Word ons nasiestryd vertolk.
> Ons sal handhaaf, ons sal opbou,
> Ons sal hoog jou vaandel dra.
> Ons sal sterk wees in ons liefde
> Vir ons volk Suid-Afrika!'

Op cultureel gebied moge dan al het Afrikanerdom een belangrijke schrede tot uitbouw en bloei van het cultuurbezit gezet hebben, op economisch gebied leeft het nog volkomen onder den druk van een imperialistisch-kapitalistische ontwikkeling, die zich van een Afrikaansche volksgemeenschap en haar nooden niets aantrekt. Diamanten en goud hebben velen naar Zuid-Afrika gelokt. Deze ingestroomde 'uitlanders' zochten 'bescherming' en een imperium was slechts te bereid om die te kunnen geven. Rhodes' droomen over Afrika beloofden veel voor het Empire. Toch zal deze bladzijde van de Engelsche koloniale geschiedenis altijd een zwarte periode blijven. Moesten niet, in de plaats van de mannen, de vrouwen en kinderen lijden voor de volkszaak? Nog altijd is het Afrikanerdom dezen aanslag op zijn volkskracht niet te boven gekomen. Men denke aan wat het is: voor een boer om terugkeerend van kommando of uit de krijgsgevangenschap van voren af aan te beginnen op zijn platgebrande 'plaas', terwijl zoovelen van zijn naasten, misschien vrouw en kinderen, niet uit de concentratiekampen terug waren gekeerd....

Leipold, Celliers en Totius verklankten het oorlogsleed in hun poëzie. Celliers' gedicht *Dis al* teekent de verslagenheid.

Velen van de boeren, die aldus hun geestkracht of hun economische weerstandskracht verloren hebben, zijn er niet meer boven op gekomen. Zuid-Afrika kent het arm-blanken-probleem.

Een probleem erger misschien nog dan het werkloozen-probleem om twee redenen: in de eerste plaats is het aantal der armblanken in verhouding tot de kleine bevolking heel wat grooter dan ergens ter wereld misschien het werkloozencijfer tegenover dat der werkende bevolking (het juiste aantal kan men moeilijk te weten komen, daar Zuid-Afrika geen inkomsten-belasting kent), in de tweede plaats is de weder-opname in het arbeidsproces en de terugkeer van deze menschen als volwaardige leden der volksgemeenschap zooveel te moeilijker, omdat het hierbij niet gaat om werkgelegenheid alleen (hiervoor zorgt de regeering in bebosschings- en irrigatie-schema's, weliswaar echter op kleine schaal), maar ook omdat aan den armblanke het gevoel van verslagenheid, van nietsnuttigheid moet worden ontnomen. Immers bij de bestaande sociale verhoudingen is bepaalde arbeid, werk dat gedaan wordt door gekleurde krachten en de geldelijke belooning ervoor is dan ook berekend op de levensstandaard van die gekleurde krachten. Op het platteland zijn deze verhoudingen niet toegespitst, maar in de steden, waar het leven zooveel duurder is, moet een armblanke zelfs al hij zgn. kafferwerk zou te verrichten krijgen toch volgens de loonstandaard van den blanke verdienen, om als blanke te kunnen leven. Wat moet er van de kinderen terecht komen, wanneer zij in gemengde buurten opgroeien? Het spreekt bij deze verhoudingen van zelf dat uit liefdadigheid hoogstens hier en daar een particulier een armblanke of een arm-blanke-familie te werk kan stellen, maar dat dit netelig probleem als zoodanig om een andere, ingrijpender oplossing vraagt.

Deze arm-blanken immers zijn ontstaan uit de door den oorlog van 1899-1902 verslagenen (zij, die niet opnieuw in hun heropbouw geslaagd zijn of tijdens het herstel van hun ‘plaas’ overvallen zijn door een groote tegenslag als: sprinkhanenplaag, grondverspoeling door plotselinge, overmatige regen of de ergste vijand: droogte, soms jaren na elkander). Luien en inderdaad niet volwaardige arbeidskrachten zijn er natuurlijk ook onder. Ook vindt men onder hen, degenen, die achterop zijn geraakt door de voortschrijdende ontwikkeling. Bij toenemende eigendom van den grond, was een trekboer-nomaden-bestaan niet meer mogelijk, bij gebrek aan vrijen grond. Wilde men van het trekkersleven

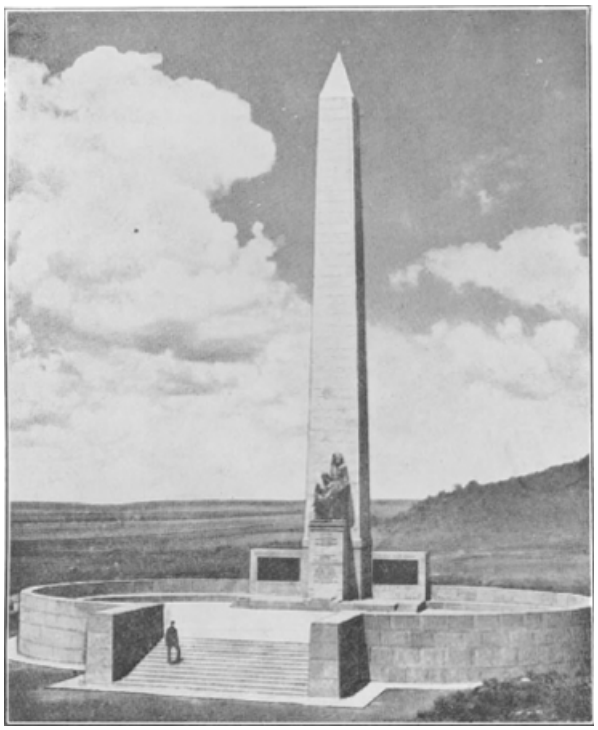

A. VAN WOUW VROUWENMONUMENT NABIJ BLOEMFONTEIN
(Uit ‘Kuns in Suid-Afrika’ door Dr. A.C. Bouman, opgenomen met toestemming van N.V. Drukkerij en Uitgeverij J.H. de Bussy, Amsterdam.)

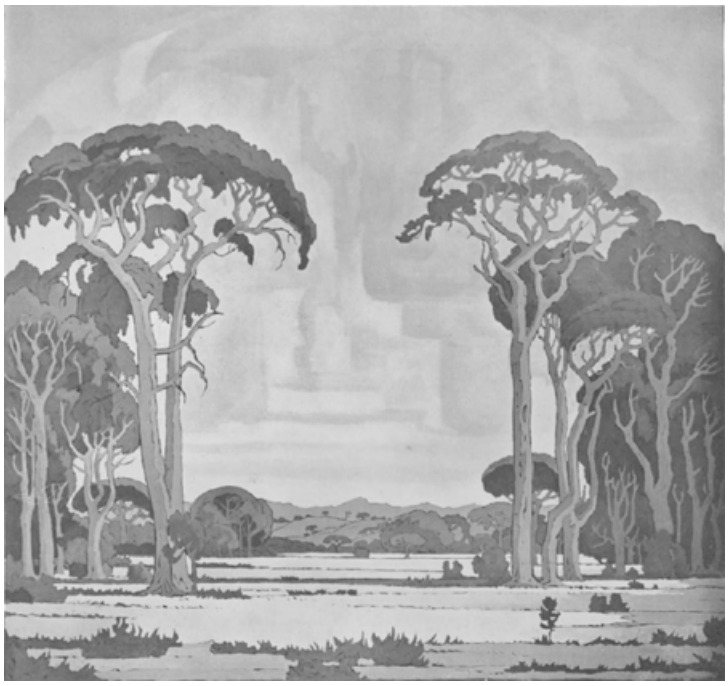

J.H. PIERNEEF
BOSVELD
(Uit ‘Kuns in Suid-Afrika’ door Dr. A.C. Bouman, opgenomen met toestemming van N.V. Drukken; en Uitgeverij JH. de Bussy, Amsterdam.)

geen afstand doen, dan was men aangewezen op vrachtrijden, maar in toenemende mate gaat het transport niet meer met de langzame ossen- of ezelwagen van den vrachtrijder, maar per spoor- of vrachtauto.

Wij zeggen niet te veel helaas als wij dit arm-blanken-vraagstuk een kanker in de Afrikaner-volksgemeenschap noemen, een sloopende ziekte, waar alle Afrikaners direct of indirect onder lijden. De Unie-regeering kent 'armblankes' als onderdanen, die steun behoeven, doch houdt geen rekening met het innerlijk welzijn van één van de twee door haar bestuurde volksgemeenschappen. De groep der arm-blanken wordt gevormd door Afrikaners. Tot economische opheffing zou men over groote sommen gelds moeten beschikken. Maar de Afrikaansche volksgemeenschap leeft econo misch nog altijd onder den druk van de vreemde usurpatie van de schatten des lands (diamant en goud) en vormt economisch nog geen voldoende macht om zich tegen het Engelsche grootkapitaal te kunnen verweren. Zij zou toch immers met het volste recht kunnen eischen dat tenminste over-winsten ten goede moeten komen aan hen, die juist het slachtoffer zijn van zulk een éénzijdige 'wel-vaart' in het land. Zoo blijft het werk van de Unie-regeering uit het oogpunt van de Dietsch-Afrikaansche volkskracht dilettantisch (er wordt niet voldoende geld op de begrooting geplaatst). De Afrikaner-gemeenschap beseft gelukkig ter dege dat de regeering ook alleen maar met geld zou kunnen helpen, maar dat de liefde en hulpvaardigheid bij de her-inschakeling in de volksgemeenschap uit het volk zelf moeten komen. De kerk is hier zeer werkzaam (voortdurende aandacht aan het vraagstuk, 5-deelig Carnegie-rapport), maar ook zij kan slechts fragmentarisch hulp bieden (bijv. Kakamas).

De economische macht over den Dietschen Afrikaner moet men zich niet te gering voorstellen.

Volgens een artikel in *Die Transvaler* (dagblad te Johannesburg, van 14 Maart 1939) is Zuid-Afrika 'Engeland se melkkoei'. Ten bewijze hiervan haalde het blad cijfers van het Britsche ministerie van handel over het jaar 1938 aan. De uitvoer van Zuid-Afrika naar Engeland bedroeg in 1938 £ 14.633.000.-.-, waarmede Zuid-Afrika niet voorkwam op de lijst van de twaalf belangrijkste leveranciers van Groot-Brittannië. De uitvoer van

Engeland naar Zuid-Afrika bedroeg in 1938 £ 39.509.000.-.-, waarmede Zuid-Afrika de beste klant van Groot-Brittannië was! (De uitvoer van goud van Zuid-Afrika naar Engeland is in deze statistiek niet begrepen, daar Engeland meer dan dit ingevoerde bedrag weer uitvoert naar Amerika.)

Voeg bij deze passieve handelsbalans, zegt *Die Transvaler,* nog hetgeen Zuid-Afrika betaalt aan scheepsvracht, toeristische verteringen in Engeland, dividenden op aandeelen en rente op staatsleeningen enz. en men begrijpt, dat Zuid-Afrika meer dan de £ 25.000.000.-.- aan Engeland oplevert. Het spreekt dat de economische machten, die daarbij belanghebbend zijn, met politieke machten samenwerken om hun invloed te handhaven.

Volgens de Unie-uitvoer-statistiek waren voor het jaar 1937 de volgende landen de vier beste afnemers van Zuid-Afrikaansche producten.

Duitschland	£ 4.982.000.-.-
	(Tsjecho-Slowakije nog bovendien £ 158.000.-.-)
Japan	£ 3.308.000.-.-
Frankrijk	£ 2.471.000.-.-
België (zonder Congo)	£ 2.322.000.-.-

Nog boven de £ 1.000.000.-.- waren in volgorde van belangrijkheid afnemers: Canada, U.S.A., op de zevende plaats Nederland, Zuid-Rhodesië.

Volgens de Unie-invoer-statistiek waren voor het jaar 1937 de volgende landen de grootste leveranciers van Zuid-Afrika:

U.S.A	£ 20.225.000.-.-
Duitschland	£ 6.784.000.-.-
	(Oostenrijk bovendien nog £ 398.000.-.-)
Japan	£ 3.869.000.-.-
Canada	£ 3.680.000.-.-
België (zonder Congo)	£ 3.122.000.-.-

daarna volgen alleen landen met leveranties onder de £ 2.000.000.-.-, Nederlandsch-Oost-Indië staat op de achtste en Nederland op de tiende plaats van de totale ranglijst.

Meer dan een overzicht kunnen deze cijfers natuurlijk niet geven, daar de cijfers van in- en uitvoer soms aan een bepaald

product sterk gebonden zijn, hetgeen b.v. in de prijzen van mais (mielies) en wol aanzienlijke schommelingen te zien kan geven.

Ook in de scheepvaartbeweging van 1937 komt de groote voorsprong van Engeland uit. Volgens het aantal schepen, dat Uniehavens aandeed, komt Engeland eerste met 1379 schepen (63.75%), tweede Nederland met 136 (6.29%), derde Duitschland met 118 (5.46%). Volgens de tonnenmaat der in Uniehavens aangekomen schepen staat ook Engeland bovenaan met 5.728.000 ton (63.17%), tweede Duitschland met 6.36%, derde Nederland met 5.84%. Met aangebrachte vracht staat Engeland bovenaan met 61.42 % van het totaal, Noorwegen tweede met 8.17%, Nederland derde met 6.84%. Met in Zuid-Afrika ingescheepte vracht staat Engeland bovenaan met 70.18% van het totaal, Nederland tweede met 6.04%, derde Duitschland met 5.89%.

Deze drooge cijfers zijn toch zeer welsprekend. Zij zijn als het ware een correctie op de bovenaangehaalde cijfers betreffende het gebruik van huistaal. Men ziet waar en hoe de Britsche macht nog zoo goed als oppermachtig is: het terrein van handel (bankwezen, nijverheid, mijnbouw) en koopvaardij. Eerst in de laatste jaren begint de Dietsche Afrikaner zich economisch te organiseeren. Dat dit ook wel noodig is, moge blijken uit het feit, dat alle bioscoop-theaters van de Unie zich in één hand bevinden, terwijl bovendien de directeur hiervan rechtsstreeks verbonden is met Amerikaansch film-productie-kapitaal. Met een enkele hooge uitzondering ziet de Dietsche Afrikaner dus alleen Engelschsprekende rolprenten afdraaien. Dit heeft in Zuid-Afrika natuurlijk zijn invloed.

De toestand in het omroep-bedrijf kan men beschreven vinden in het April-nummer 1939 van *Zuid-Afrika* door den heer M.P.O. Burgers. Na 1936 is er een ‘Afrikaanse Programorganiseerder’ aangesteld. Thans is er te Kaapstad en te Johannesburg een Afrikaansche ‘uitsaaidienst’ naast de Engelschsprekende. Op dit gebied heeft men, door pittig streven, in korten tijd veel bereikt.

Nog altijd is het niet mogelijk elders dan te Kaapstad en te Johannesburg te studeeren voor geneesheer en ingenieur.... maar deze opleiding geschiedt uitsluitend door middel van de Engelsche taal. Sedert enkele jaren is nu een beweging gaande

om in Pretoria een Afrikaansche medische faculteit te stichten, maar tot dusverre heeft de regeering er nog niet toe kunnen besluiten. Ook voor bibliothecaris komt men nog vrijwel uitsluitend door middel van het Engelsch terecht. En zoo is er nog veel, dat - ook al werd de *taal*strijd gewonnen - in de *cultuur*strijd nog veroverd moet worden. Voor de muziekexamens bestaat de regel dat jaarlijks een examencommissie uit.... Engeland overkomt naar Zuid-Afrika! Dat vele Afrikaanschsprekenden daardoor achtergesteld zijn, laat zich denken. Zuid-Afrika kan toch zelf langzamerhand zeer bekwame muziekbeoefenaren aanwijzen, die deze examens konden afnemen!

Het spreekt welhaast van zelf dat de jonge Zuid-Afrikaansche schilder- en beeldhouwkunst nog weinig in Nederland bekend geworden zijn. Net zooals het meerendeel van de Afrikaners de Nederlandsche schilderkunst slechts uit boeken en door reproducties kent, zóó zal de Nederlander zich ook op de hoogte moeten stellen van de ontluikende Zuid-Afrikaansche kunst. De werkstukken vinden in het eigen land afzet. Een degelijk werk op dit gebied *Kuns in Suid-Afrika* verscheen van de hand van Dr. A.C. Bouman (de tweede druk hiervan reeds bij J.H. de Bussy te Amsterdam, talrijke afbeeldingen zijn er in opgenomen). Ook de architectuur - na de Kaapsch-Hollandsche stijl is er weinig bijzonders te vermelden! - zal men natuurlijk slechts door geschriften leeren kennen, althans zoo zal het wel voor de groote meerderheid der Nederlanders zijn. Niet altijd echter bestaan gemakkelijk toegankelijke geschriften. Zoo is het heel moeilijk in kort bestek iets te lezen van de prachtige plantenen dierenwereld van Zuid-Afrika, zoo ook over de toegepaste kunst. Voor 1940 wordt de verschijning aangekondigd van een door Dietsch-Afrikaansche historische specialisten geschreven Geschiedenis van Zuid-Afrika. Tot dusverre moest men Engelsche werken raadplegen (Theal, Cory, Walker e.a.), al bestond reeds het werk van Z.Ex. Dr. Gie (en talrijke monographiën).

Vreemder is het dat de Nederlander over het algemeen zoo weinig kennis heeft genomen van de moderne Zuid-Afrikaansche letterkunde. Namen als Totius, Celliers en Leipoldt kan men vaak genoeg hooren noemen (staan zij niet heelemaal achterin sommige bloemlezingen voor schoolgebruik, zoodat hun behandeling er

steeds het eerste bij inschiet?) en tien tegen één dat men dan het *Seepkissie* noemt of.... met *Muskietejag* van A.D. Keet komt aandragen. Maar deze verdienstelijke dichters der zgn. Tweede Taalbeweging (zie *Digters uit Suid-Afrika,* een bloemlezing door Prof. Dr. E.C. Pienaar samengesteld, waarvan de 7e druk te Amsterdam bij J.H. de Bussy verscheen) werden alweer opgevolgd door talrijke jongeren. Uit hun werk stelde Uys Krige een bloemlezing *Afrikaanse Versameling* samen (Uitgave Stols, Maastricht), waarvoor Dirk Coster een inleiding schreef. Laat deze bundel toch gelezen worden, wanneer men de afzonderlijke bundels soms te kostbaar vindt, opdat de namen van Elisabeth Eybers, W.E.G. Louw, N.P. van Wijk Louw, I.D. du Plessis, Uys Krige en zoovele anderen niet langer vage klanken voor ons blijven. Van het proza van C.M. van den Heever en Sangiro heeft men misschien nog wel eens gehoord, maar laat men toch zelf het Afrikaansche boek ter hand nemen, of moeten, om slechts enkele hier te lande minder bekenden voor de hand weg te noemen, dichters als Marais, Visser en Schlengemann en prozaschrijvers als Leipoldt, Langenhoven, de Hobsons, Malherbe, Jonker, Mostert, Anna de Villiers e.a., maar een gesloten boek voor ons blijven? Want hoe verdienstelijk bijv. de bovengenoemde bloemlezingen ook mogen zijn, een ander toch heeft gekozen uit een rijke stof en Uw eigen keuze was allicht een andere! Waarom het Afrikaansche boek niet ter hand genomen? Het Afrikaansch behoeft waarlijk niet in het Nederlandsen te worden vertaald (zooals met twee werken van C.M. den Heever geschied is), het staat dicht genoeg bij het Nederlandsch, zoodat het gemakkelijk kan worden begrepen. Voor schoolgebruik zouden geannoteerde uitgaven de aangewezen weg zijn. Twee leden van de Commissie tot verspreiding van het Afrikaansche boek in Nederland zijn bovendien bezig aan de samenstelling van een woordenboek Afrikaansch-Nederlandsch, zoodat na de eerlang te verwachten verschijning daarvan, toch wel alle moeilijkheden, die zich bij de lectuur nog eventueel zouden kunnen voordoen, ondervangen kunnen worden.

Wanneer een Afrikaner, als vriend van Nederland, zijn best wil doen voor een zoo goed mogelijke cultureele uitwisseling, die alleen duurzaam kan wezen wanneer zij 1) op wederkeerig-

heid berust en wanneer 2) de belangstelling en het gevoel van stamverwantschap wordt verdiept door kennis, is het voor hem teleurstellend om te bemerken, dat de Afrikaansche cultuur, die zich op dit oogenblik voornamelijk in de letteren uit, zoo weinig begrijpende belangstelling in Nederland ontmoet. Nederland is met zijn belangstelling voor den Dietschen Afrikaner *achtergebleven* bij de ontwikkeling der zaken in Zuid-Afrika. Voor een deel leeft het in herinnering (de Boeren met de lange baarden, bandelier en geweer, figuren als een Steyn en een Kruger), en voor een ander deel heeft het niet begrepen, dat, wilde de Dietsche Afrikaner zegevieren in zijn strijd, een tijd lang een houding, die in Nederland door onbegrip als anti-Nederlandsch is uitgelegd, niet te vermijden was. Ook hier kan een droombeeld geen verloren gebied doen herwinnen. De Afrikaansche cultuur heeft haar zelfstandigheid veroverd en het 'moederland' heeft slechts kans op begrip, wanneer het zelf voor den Afrikaner en zijn cultuurstrijd die belangstelling toont, die in Zuid-Afrika als sympathiek en 'gaaf' gevoeld wordt. Te spreken over een 'kindertaaltje', dat zoo 'leuk' en 'aardig' klinkt, moge op zich zelf al dom zijn (het was heusch niet Carel Scharten alléén, die zich daaraan destijds schuldig maakte; het gebeurt nòg dagelijks helaas), in Zuid-Afrika laat dat een bittere nasmaak ná, omdat men zich dan juist in iets gekrenkt voelt, dat met zooveel strijd, liefde en zorg veroverd is. Men vergelijke de Afrikaansche Bijbelvertaling en Psalmberijming eens met de Nederlandsche en oordeele zelf hoe de vergelijking uitvalt! Trouwens Zuid-Afrika heeft veel meer dan taal-schoonheid en schoone letteren te bieden! De geest, die ten grondslag ligt aan deze uitingen wil gekend zijn.

Zeker, de Dietsche Afrikaner is het voornaamste land van zijn herkomst niet vergeten en hij zoekt in den strijd tegen de machten, die zijn volksbestaan aantasten en bedreigen naar geestelijk en materieel sterken. Voor de Nederlandsch-Dietsch-Afrikaansche betrekkingen is het dus zeker niet bevorderlijk wanneer van Zuid-Afrika uit gezien, te recht of ten onrechte, Nederland en Engeland te dicht in elkanders gezelschap aangetroffen worden. Misschien is het, om misvatting te voorkomen, goed er bij te voegen: dat men zich in Zuid-Afrika niet mengen

wil in Nederlandsche aangelegenheden, maar dat men van Nederland gaarne zag een zoo eigen en bewust mogelijk cultureel bestaan en dat het terecht of ten onrechte dit afmeet aan Nederlandsch verweer b.v. tegen anglicismen (onze sporttaal, tot voor kort onze luchtvaarttermen enz.). Want de 'Britsche connectie' (tegenover 'Suid-Afrika eerst') en het 'Buy British goods' zijn juist die dingen, die de Dietsche Afrikaner onpleizierig stemmen. De dichter van Wijk Louw drukt zich (in zijn bundel *Die Halwe kring*) kras, maar duidelijk uit:

> ... ...
> 'dit sal ons dan haat: oú magte wat ons krenk
> met die smaad van hulle jare, omdat hul oud
> en vol onmenslike hunkerings is, die goud
> meer liefhet as mooi-lewe, en ons deurdrenk
> gestadiglyk met woorde wat geen sin het
> van 'breedheid' en 'gelykheid', dat ons ras
> kan wegsmelt in die donkerbloedige plas,
> en woorde klaarmaak wat geweld begin het.'

Om geestelijke vrijheid gaat het vooral, hoewel ook in politicis deze verlangens zeker sterk leven. Een eigen staatkundig ideaal, zooals de Voortrekker en de Boer het koesterden en ten deele ook, zij het slechts tijdelijk, hebben kunnen verwezenlijken. Men beseffe echter wel, wat wij reeds eerder gezegd hebben, dat Zuid-Afrika niet alleen het probleem Boer-Brit kent, doch ook het probleem blank-niet-bruin. In de Zuid-Afrikaansche politiek liggen de zaken niet ongecompliceerd en wanneer wij hieronder eenige politieke idealen aanhalen, dan dient men wel te bedenken dat het een buitenstaander, want dat is toch altijd ook de Nederlander, die Zuid-Afrika met belangstelling en begrip tegemoet treedt, niet past daarin stelling te nemen. Maar hoe dikwijls gebeurt het niet dat naar Zuid-Afrika geëmigreerde Nederlanders thuis Engelsch gaan spreken en hun kinderen naar een Engelsche school zenden? Dan kiest men, ofschoon in de meeste gevallen onbewust en in onwetendheid, ook partij. De gezindheid van den Dietschen Afrikaner voor Nederland is onafhankelijk van het standpunt, dat hij in 's lands staatkunde inneemt, zulks dienen

wij voor oogen te houden, evenals het feit trouwens dat de vrienden van Zuid-Afrika in Nederland ook gevonden worden onder menschen van verschillende richting en overtuiging.

Ter inleiding van Cyriel Verschaeve's *Voortrekkerspad* (Uitg. Zeemeeuw, Brugge, 1938), schreef Mej. Dr. E.J.M. Conradie een behartigenswaardig woord, waarin zij zeide: 'Wie hierdie opstelle van die Vlaamsche priester sonder geloof in ons Dietse hede lees, ons stameenheid in verskeidenheid, Nederland, Vlaandere, Suid-Afrika, sonder rotsvaste vertroue in ons toekomstige volkome onafhankelike Suid-Afrikaanse Republiek, ons volkseenheid in verskeidenheid, Kaapnaars, Natallers, Vrystaters, Transvalers, wie hierdie geloof niet behou het nie, vir hom, is hierdie boek nie geskrywe nie. Want hy is geen Voortrekker-Eeufeesganger nie.'

Het is merkwaardig dat het, geheel aan Zuid-Afrika gewijde, bijblad van het dagblad *De Standaard* (Amsterdam, 15 Maart 1939) drie Afrikaansche uitingen bevat, die in dezelfde richting wijzen. Prof. Dr.H.G. Stoker (Potchefstroom) schrijft over *Die vordering van die Calvinisme in Suid-Afrika* en geeft daarin de volgende karakteristiek: 'Die Engelse bevolking van ons land is nieteenstaande sy grootendeels Calvinistiese tradisie oorwegend Metodisties en staan deur sy uitgesproke Britsimperialistiese uitkyk antiteties tenoor die Afrikaanse Calvinisme wat oorwegend nasionaal, republikeins en anti-imperialisties ontwikkel.' Ernst van Heerden, tijdelijk te Amsterdam als student in de letteren, schrijft over *Jong Suid-Afrika en die Toekoms:* 'Die ideaal van 'n onafhankelike republikeinse staatsvorm leef in elke Afrikanerhart. Dat 'n nasionaal-bewuste volk ook volkomen vry moet wees, is 'n wettelikheid wat op die duur in vervulling moet gaan'. Prof. L.J. du Plessis schrijft een uitvoerige bijdrage over *Ons staatkundige aksie* en daarin zegt hij onder meer: 'Selfs die sogenaamde soewereine onafhankelikheid wat vasgelê is deur die Statuut van Westminster (1931) het aan die republikeinse aksie geen end gemaak nie; inteendeel, sedertdien, is vir die eerste keer die republikeinsche einddoel uitdruklik sagelê in 'n politieke party-program in Suid-Afrika.

'Die Afrikanerdom besef dat die Britsche monargie en die Britse ryksverband selfs in die meest losse vorm sy selfstandige

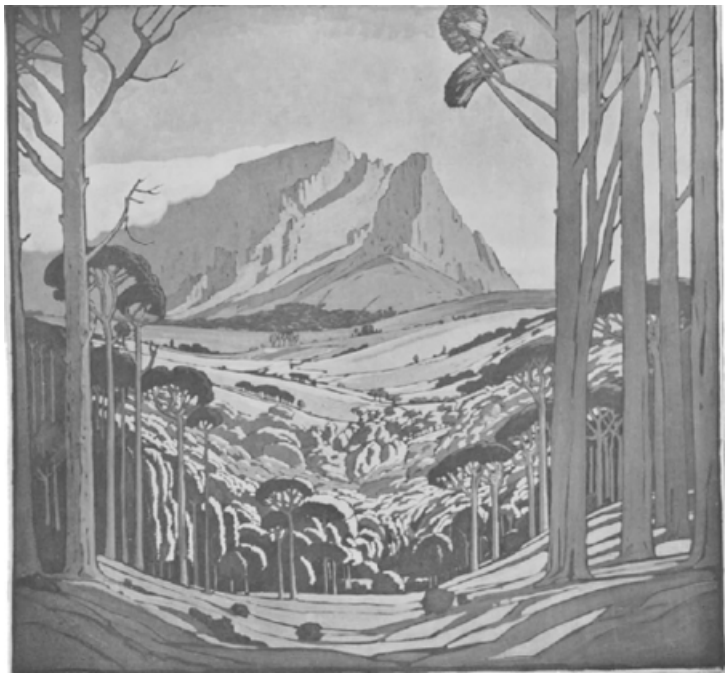

J.H. PIERNEEF
TAFELBERG
(Uit ‘Kuns in Suid-Afrika’ door Dr. A.C. Bouman, opgenomen met toestemming van N.V. Drukkerij en Uitgeverij J.H. de Bussy, Amsterdam.)

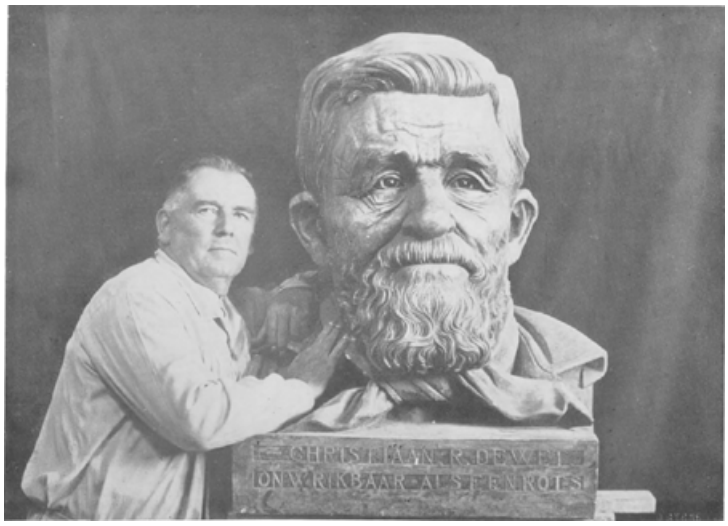

A. VAN WOUW
GEN. DE WET
(Uit ‘Kuns in Suid-Afrika’ door Dr. A.C. Bouman, opgenomen met toestemming van N.V. Drukkerij en Uitgeverij J.H. de Bussy, Amsterdam.)

nasionale ontwikkeling belemmer en ondermyn, en hy sal dus nie rus nie voordat daaraan algeheele 'n end gemaak is. By hierdie aksie is die mees besliste Calviniste die voorgangers en die bittereinders. Maar selfs hulle was gedwonge om onder die druk van die Britse oormag hul einddoel van 't vrye nie-Britse eenheidsrepubliek van Suid-Afrika vir lange tyd enigsins skuil te hou.

'Tog is die betekenis van hierdie beginsel so diepgrypend dat dit nie alleen byna die hele staatkundige aksie beheers nie, maar ook die beste tolk is van 'n persoon se volle Afrikanerskap. As voorbeelde van vertakkinge van die staatkundige aksie wat hierdeur beheers word, noem ons die taal- en skoolstryd (laasgenoemde het in Suid-Afrika gedraai om die vraagstuk van nasionaliteit); verder die immigrasiebeleid, wat altyd gekant was teen grootskeepse immigrasie veral van Britte. Om te bewys hoe seer die republikeinse beginsel 'n toets is van Afrikanerskap, kan ons slegs wys op die feit dat die Afrikanerdom nog elke leier opsy geskuif het deur wie die beginsel verloën is, soos onlangs nog weer die geval was met Gen. Hertzog'.

Deze beginselen hebben wij aangehaald om te laten zien hoe naar sommiger beschouwing de idealen liggen. Momenteel bestaan er een Nasionale Party (onder den leider der oppositie, den oud-Minister Dr. Malan) en een Vereenigde Nasionale Suid-Afrikaanse Party (onder de regeeringsleiders Hertzog-Smuts); ontstaan in 1933 door het samengaan van de Suid-Afrikaanse Party en een deel van de Nasionale Party; door de tegenstanders 'smelters' genoemd, omdat zij uit 'natten' en 'sappen' zijn samengesmolten; de 'natten', die 'nat' wilden blijven, vereenigden zich tot een nieuwe 'Nasionale Party' en heetten sedertdien bij hun tegenstanders 'Malanieten' of 'gesuiwerdes'. De op 18 Mei 1938 gehouden verkiezing voor den Volksraad leverde het volgende resultaat op (totaal 150 leden):

Vereenigde Party	111 zetels
Nasionale Party	27 zetels
Dominioniete (o.l.v. Kol. Stallard)	8 zetels
Arbeidersparty	3 zetels
Socialisteparty	1 zetels

Door enkele tusschenverkiezingen is er een kleine wijziging gekomen in de verhouding der Vereenigde ten gunste van de Nasionale Party, voorloopig echter zonder verder belang, tenzij dan dat tusschentijdsche verkiezingen steeds beschouwd worden als een graadmeter voor de verandering van de opvattingen onder de kiezers.[1)]

Wij durven gerust zeggen dat deze verhouding van 8-111-27 geen juiste uitdrukking is voor hetgeen in Zuid-Afrika leeft. De herdenking van het Voortrekker-eeuwfeest heeft onder de Dietsche Afrikaners het verlangen naar eenheid boven partijpolitieke verdeelheid sterk levendig gemaakt en al heeft deze strooming tot eenheid nog geen politieke concretiseering gevonden, aangenomen mag toch worden dat binnen korteren of langeren tijd zulk een eenheidsstreven ook op politiek gebied tot uiting komt. Nog dit jaar zal door de Dietsche-Afrikaansche cultuur-organisaties (waarvan de F.A.K., de Federasie van Afrikaansche Kultuurverenigings de overkoepeling vormt) een grootscheepsche actie begonnen worden: 1) tot economische organisatie van de Dietsche Afrikaners, opdat zij zich op dit gebied meer dan tot dusver kunnen doen gelden; 2) tot verbetering in het lot van de armblanken, die niet voor de Dietsch-Afrikaansche volksgemeenschap verloren mogen gaan.

Er is dus op dit oogenblik een gistingsproces in Zuid-Afrika aan den gang, hetgeen het lastig maakt om elke afzonderlijke daad of gebeurtenis op zich zelf te beoordeelen. Men kan niet zeggen dat bijv. de eene partij meer dan de andere zich tot Nederland wil wenden. Dat blijft een zaak, die ieder individueel beslist. Men zie wat Prof. du Plessis zeide: de scheidingslijn loopt bij de verwerping of de aanvaarding van het Dietsch-Afrikaansche ideaal. Zoolang ook het beleid tegenover de gekleurden een punt is waarover de meeningen uiteen loopen, zullen in de partijpolitiek de denkbeelden over verschillende vraagstukken altijd door en naast elkander liggen, totdat een bepaald vraagstuk zoodanig in het middenpunt komt te staan, dat de overigens in vakjes verdeelde leden der volksgemeenschap[+]

1) Door de oorlog is er op dit oogenblik wel een heele wijziging in deze verhouding gekomen! Enkele dagbladen hebben ons hierover een beetje ingelicht.

+ Noot v.d. red. Aug. '40.

[1)] Door de oorlog is er op dit oogenblik wel een heele wijziging in deze verhouding gekomen! Enkele dagbladen hebben ons hierover een beetje ingelicht.

over dat punt een duidelijke uitspraak doen. Dit kan natuurlijk lang duren, langer, naarmate de practische machthebber handiger het ‘verdeel en heersch’ toe te passen weet. Het gebruiken van den eenen Afrikaner als bestrijder van den anderen - terwijl de goudmijnen in dien tusschentijd dividend blijven afwerpen - is maar al te dikwijls gebeurd. Men zou het zoo uit kunnen drukken, dat 1902 de vrede bracht (met het verlies der onafhankelijkheid en de onderwerping), en dat daarin ongewild Engeland zich toch bij Dietsch-Afrikaansche veroveringen heeft neergelegd (achteraf) mits.... geen gevaar bestond voor zijn economische monopolie-positie. Deze wordt nu aangetast.

Wanneer wij nu de plicht en de taak van den Nederlander nagaan ten opzichte van den Dietsch-Afrikaner, dan spreekt het welhaast van zelf dat Nederland op veel uitgebreider schaal dan in den afgeloopen tijd geschiedde, voor Zuid-Afrika als land en de Dietsch-Afrikaners als volksgemeenschap belangstelling zal moeten toonen. Wij hebben onze taak tegenover onze stamverwanten niet volgehouden. Nog kan men wel waarnemen dat sommigen de meerderjarigheid van Dietsch-Afrika eigenlijk betreuren, alsof de Nederlandsche ouders door het Dietsch-Afrikaansche kind steeds klein te houden het hadden kunnen verhinderen uit te groeien volgens de lijn, die over van Riebeeck, Tas en de Voortrekkers loopt tot in den tegenwoordigen tijd. Tijdens den Eersten en vooral den Tweeden Vrijheidsoorlog groeide de belangstelling tot groote sympathie, tot op den huidigen dag door een Algemeen Nederlandsch Verbond, en Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging en andere vereenigingen en instellingen levendig gehouden, maar als geheel een sympathie, die in ons volk niet is meegegroeid met den innerlijken groei van Dietsch - Zuid-Afrika. In Nederland zal veel meer studie van Zuid-Afrikaansche toestanden gemaakt moeten worden, wil men op in Zuid-Afrika aanvaardbare wijze steun bieden in den huidigen cultuurstrijd. (Hier is niet gedacht aan inmenging op politiek gebied! Zij, die deze steun met leede oogen zullen zien geboden worden, zullen echter maar al te spoedig cultureelen steun als ‘politiek’ brandmerken. Men zij op zijn hoede!) Het onderhouden van cultureele betrekkingen is een delicaat werk en terwijl een Pannevis en een Brill, om slechts dezen bij

name te noemen in den taalstrijd met begrip de Afrikaners steunden, stonden daartegenover betweters, die per slot het aanzien van Nederland meer schade toebrachten dan anderen met liefdevol begrip er door jaren van toewijding aan aanzien konden verwerven. Het stemt daarom verheugend dat de laatste vijftig jaar tenminste een constante belangstelling voor Zuid-Afrika is waar te nemen geweest, al zullen de genoemde vereenigingen maar al te graag dit door hen verrichte werk van een nog breedere steun in ons volk verzekerd willen weten. Ook de Nederlandsche en de Unie-vereeniging hebben thans wederzijds een commissie ingesteld ter bevordering van de onderlinge betrekkingen. Wil men in kort bestek bijeen vinden, hetgeen wederzijds in het heden aan bevordering van cultureele betrekkingen (o.a. een Nederlandsche wereld-omroep-zender) zou kunnen worden gedaan, dan leze men het artikel van een voortrekker op dit terrein: *Handhaving en versterking der cultureele betrekkingen tusschen Nederland en Zuid-Afrika* door Prof. Dr. G. Besselaar M.A., bijzonder hoogleeraar in de Afrikaansche Taal, Letterkunde, Cultuur en Geschiedenis aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam (in het Tijdschrift van het Koninkl. Nederl. Aardrijkskundig Genootschap, deel LIII, 3; Mei 1936, ook als overdruk bij den uitgever Brill te Leiden). Hierin vindt men een aantal concrete punten voor hen, die het niet bij woorden willen laten, maar naar hun vermogen tot daden willen overgaan, in kort bestek bijeen.

Over de verhouding Afrikaansch - Nederlandsch zegt Prof. Besselaar het volgende:

'Wie steekproeven neemt met Afrikaansche boeken van 40, 30, 20 en 10 jaar geleden, ze onderling vergelijkt en met de boeken van heden, krijgt het bewijs zwart op wit, dat de woordenschat van het Afrikaansch rijker en steeds meer Nederlandsch wordt, al zal hij daarbij het oerechte, sappige en smijdige Afrikaansche idioom en de Afrikaansche vormleer der grammatica even onmisbaar achten.

Hoe minder de Nederlander hier zijn sentiment laat overheerschen, hoe dankbaarder hij zal opmerken, dat de Afrikaner zijn gezonde verstand gebruikt heeft bij de uitbreiding van zijn woordenschat: Hollandsen Zuid-Afrika moest Afrikaansch wezen

of niet wezen. Diezelfde overtuiging heeft er toe geleid dat de drang meer gaat klemmen om Nederlandsch in te voeren in de Afrikaansche scholen, voorloopig eerst in de middelbare. Tempo en methode moeten wij aan de Afrikaansche onderwijsmannen overlaten: zij weten wat zij willen. Na zijn onverschilligheid in de negentiende eeuw heeft Nederland geen recht zich humeurig te betoonen, dat Afrika niet verzorgd heeft, wat Nederland verwaarloosd heeft.'

Als Nederland zich humeurig zou wilen toonen dan zou het moeten zijn over het feit dat Zuid-Afrikaansche hoogwaardig-heidsbekleeders dikwijls in het openbaar zeggen en verklaren dat Nederlanders voor de Unie zeer gewenschte immigranten zijn, maar dat de 'Immigrasieraad' anderzijds vrijwel alle aanvragen om een 'permit' door Nederlanders weigert. De *Wet op Vreemdelinge 1937* is niet bedoeld als begunstiging der Britten, maar practisch komt het geheel daarop neer. Juist is in ieder geval hetgeen Prof. H. Ver Loren van Themaat over deze *Aliens Act* opmerkte (maandblad *Zuid-Afrika,* October 1938):

'Opzettelijk gebruik ik voor bovenstaande wet, in de Afrikaansche tekst geheeten *Wet op Vreemdelinge, 1937,* den Engelschen titel. Deze wet is toch naar mijne overtuiging 'made in England', al is het voornamelijk in figuurlijken zin. Door velen, en ook door verscheidene ministers, waaronder zeker in de eerste plaats generaal Hertzog te noemen is, beschouwd als een wet, waardoor de bedenkelijke massa-instrooming van Joodsche vluchtelingen onder beheer zou kunnen worden genomen, heb ik deze wet steeds beschouwd als een der belangrijkste imperialistische overwinningen van den laatsten tijd, als een schakel in het Britsche plan, om door eenzijdige Britsche immigratie in de Dominions deze een meer zuiver Britsch karakter te geven en daardoor de niet-Britsche bevolkingselementen zooveel mogelijk te neutraliseeren. Voor ons Hollanders is deze wet een harde slag. Het is eigenaardig, hoe Britsche overwinningen dikwijls het zwaarste op ons Hollanders zijn neergekomen. De Boerenoorlog vernietigde onzen Hollandschen invloed in Zuid-Afrika. Hollanders werden massaal gerepatrieerd en uit hun betrekkingen gestooten en hebben zich nimmer van dezen tegenslag kunnen herstellen.

‘Maar ook van Afrikaansch standpunt is deze wet onverdedigbaar. Over het immigratievraagstuk zelf is verschil van meening mogelijk, over het reserveeren van de Unie voor Britsche immigratie van Afrikanerstandpnt niet. Naar het mij voorkomt, wordt het ware karakter van de *Aliens Act* door Afrikaners, afgezien van hun politieke overtuiging, meer en meer doorzien.’

Men ziet hoe hier de politieke macht van den Dietschen Afrikaner niet een tegen de ‘Hollanders’ (die het belangrijkste element ‘aliens’ opleverden) gerichte wet kon verhinderen of haar den gifttand tijdig heeft kunnen uittrekken.

De Dietsche Afrikaner staat cultureel in vele opzichten op een ‘kruispad’. Daar is de tweede groote trek van het land naar de stad (vooral de ‘Rand’ met zijn goud; men beluistere echter in een gedicht *In die hoëveld* door F. van den Heever bijv. met welke gevoelens men wegtrekt van het veld naar de mijnen!), daarmede gaat gepaard een ontafrikaansching door de economische invloed en de verengelsching in de steden, daar is de toenemende verengelsching en veramerikaniseering van de huiselijke gewoonten en in de omgangsvormen (films, magazines, pers; hoewel de Afrikaansche bladen en tijdschriften steeds in den taal- en cultuurstrijd een zeer belangrijke rol hebben gespeeld), daar is het gevaar van een kloof tusschen meer en minder bevoorrechten, die insnijden kan in de volksgemeenschap, daar is een toenemende propaganda van communistische gedachten, die met zich brengen de gedachten van rasgelijkheid met alle sociale gevolgen van dien op den duur, daar is de twee-taligheid, die zooals Schmidt-Rohr[1)] het eens uitdrukte, meestal het voor-

1) In het Septembernummer 1936 van het tijdschrift ‘Deutsche Arbeit’ wijdt Georg Schmidt-Rohr, de bekende schrijver van het werk ‘Mutter Sprache’, een opstel aan de twee-taligheid naar aanleiding van het boek van C.H. Schmidt: ‘The language medium question’ (Van Schaik, Pretoria, 1926). Schmidt-Rohr komt tot de slotsom: ‘Twee-taligheid is zeer dikwijls het voorportaal voor taal-verlies en daarmede ook van het verlies van nationalitieit. Bijna iedere assimilatie van talen gaat over dit tusschenstadium, dat op een zeker oogenblik twee talen naast elkander in de ziel van den taalgebruiker om den voorrang streden.’ Schmidt's boek noemt hij een ‘leidenschaftloses Tatsachenbericht’: hij komt daarin tot de conclusie, dat de twee-taligheid van een bevolking, die tusschen twee schrijftalen staat - en dat is een nevenvoorwaarde van groot gewicht! - een overbelasting en een in gevaar stelling van de ziel van de betreffende personen beteekent.
Helaas kunnen wij hier slechts kort op wijzen. Aan den anderen kant heeft de Dietsch-Afrikaansche cultuur aantrekkingskracht op Afrikaners van Engelsche herkomst. Een van de gebroeders Hobson, de bekende dierenverhaalschrijvers (o.a. Kees van die Kalahari, Buks e.a.) getuigde van zijn keuze van het Afrikaansch als uitdrukkingsmiddel van zijn schrijf drang: ‘My earliest efforts were in Afrikaans, that is the kind of Afrikaans we spoke as youngsters on the Graaff-Reinet farm. I find it extremely difficult to get the right atmosphere in English when dealing with our veld and its animals’ (uti: Kritzinger, Plateatlas by die Afrikaanse letterkunde, van Schaik, Pretoria, 1931): men vergelijke hiermede J.Y.T. Creig in het ‘Jaarboek van die Afrikaansche Skrywerskring’, 1938, Johannesburg, zegt in zijn opstel ‘Engelse letterkunde in Suid-Afrika’: ‘Suid-Afrikaanse skrywers in Engels kan hulle nie losmaak van die Engelse tradisie nie, kan nie 'n eie rigting inslaan onafhankelik van die skrywers in Engeland en Amerika en ander gedeeltes van die Engelssprekende en Engelsskrywende wêreld nie. Hulle behoort aan 'n geheel waarvan Suid-Afrika maar 'n gedeelte uitmaak.’

portaal is van taalverlies, en daar is nog steeds ‘'n nasie te lei, 'n stryd te stry, daar is werk’. Zooveel werk, dat alleen de eigen leden der volksgemeenschap kunnen verrichten en betrekkelijk zoo weinig handen om het te doen: zal het gelukken een volledige Afrikaansche cultuur te grondvesten en te bereiken; vóórdat zij die grondleggers op bepaalde terreinen konden wezen, van hun wortel in de volksgemeenschap zijn afgesneden? Want een Afrikaansche cultuur is slechts dan iets eigens, wanneer het meer is dan alleen een West-Europeesche cultuur, vertaald in het Afrikaansch en wat aangepast aan Afrikaansche toestanden. Ziedaar enkele vragen, welke wij lang en breed zouden kunnen behandelen, maar waarop de toekomst eerst antwoord kan geven.

Bestond niet zoo sterk de band, die den Zuid-Afrikaan van Engelschen herkomst met Engeland verbonden houdt, dan zou de Boer niet zoo vreesachtig behoeven te zijn om met den Brit meer dan alleen uit gemeenschappelijk politiek belang als blanke samen te werken. De Nasionale Party van na de versmelting heeft politiek dezen stap niet gezet, omdat haar aanhangers *cultureel* te groote gevaren zien voor de ontwikkeling van de Dietsch-Afrikaansche cultuur. In de Vereenige Party bevinden zich ook nationaal-bewuste Dietsche Afrikaners, die op nationaal gebied niet ver van de anderen afstaan, maar die op politiek gebied er de voorkeur aan geven, als blanken één lijn te trekken tegenover de gekleurden. Afgezien van hetgeen ook in dit standpunt aan goeds vertegenwoordigd is, moet toch wel op een zekere kortzichtigheid gewezen worden. Wanneer de segregatie zooals door velen voorgestaan, een feit zou worden, dan zouden de belangen der gekleurden niet zulk een rol meer spelen in het parlement der blanken, m.a.w. hoe eerder de segregatie wordt doorgevoerd, des te eerder is men een element dat eigenlijk in de eigen cultuuropbouw niet thuis behoort, kwijt in dien zin,

dat het elders, in speciale lichamen b.v., behartiging kan ontvangen.

Men make zich in Zuid-Afrika echter geen illusies! Politiek kunnen zelfs tegenstanders door een compromis tot samenwerking komen, maar zoo min als in België één gemeenschappelijke taal en cultuur ontstaan is sinds de afscheuring dezer streken uit het Nederlandsche geheel door Spaansche veldheeren, net zoo min zal in Zuid-Afrika één gemeenschappelijke taal en cultuur ontstaan die 'Zuid-Afrikaansch' is (aangenomen dat men niet het ideaal van 'verbeulemansing' koestert!). De keuze gaat nu en uiteindelijk om het Engelsch (met meer of minder sterke Dietsch-Afrikaansche invloed daarop of om het Afrikaansch (meer of minder sterk door het Engelsch beïnvloed). Dat deze ontwikkeling echter niet rechtlijnig behoeft te verloopen ten gunste van de één of andere richting is duidelijk. Zoo goed als er in Vlaanderen zelfs na een federalistische omvorming van den Belgischen staat, ja zelfs na een eventueel ontstaan van een Groot-Nederlandschen staat toch 'franskiljons' zullen blijven, zoo zal het voor de eerste eeuw zeker ondenkbaar zijn dat het Engelsch uit Zuid-Afrika verdwijnt. Daar ligt echter het gevaar ook niet. Voor de Dietsch-Afrikaansche cultuur-ontplooiing is het vooral gevaarlijk wanneer de andere aanwezige cultuur binnen het staatsverband meer macht en recht krijgt dan haar verhoudingsgewijs toekomt, hier te meer, omdat de aanleuning van den Engelschsprekenden Zuid-Afrikaan geschiedt tegen een machtig wereldrijk met een wereldcultuur. Het Dietsch-Afrikaansche cultuurbezit heeft aantrekkingskracht, en naarmate het groeit, zal de aantrekkingskracht ervan nog worden vergroot. Op dit oogenblik is het nog niet zoo dat een hoogere stand in haar geheel anderstalig is dan een lagere stand. Zou dit zich gaan ontwikkelen, dan zouden zeker nieuwe gevaren rijzen.

De dichter N.P. van Wijk Louw neemt het volgende standpunt in: 'As 'n mens eenmaal die geloof besit dat die digter se loon nie tydelyke applous is nie, maar die besef dat hy 'n deel van die wêreld, sy eie land, met blywende skoonheid verryk het, dan is die skryf van 'n enkele versreël in Afrikaans sinloos wanneer hij verwag dat hierdie volk en hierdie taal binne 'n paar eeue voor die Engelse of die naturelle sal verdwyn het.

Ek het ons eenmaal die “gewaagdste volk ter wêreld” genoem; en in geen land of volk ter wêreld is die digter wat na tydelose skoonheid strewe, meer in verlange en in noodlot aan sy volk verbonde nie’.

Dat men van Afrikaansche zijde de eigen positie meer en meer critisch doorziet en er toe komt de problemen ook zuiver en ontdaan van sentiment te stellen, bewijst een studie als het onlangs verschenen werk van Dr. C.C. Nepgen *Die sociale gewete van die Afrikaanssprekendes* (Stellenbosch, C.S.V.-boekhandel). Wij kunnen het hier niet verder behandelen, maar kunnen de bestudeering ervan aanbevelen, omdat hierin een karakteriseering van het Dietsch-Afrikaansche volkskarakter gegeven wordt, die begrip kan wekken voor veel dat op het eerste oog door Nederlandschen bril gezien misschien vreemd of zelfs onverklaarbaar schijnt.

Wij hebben in dit artikel slechts hier en daar iets dieper op verschillende belangrijke verschijnselen kunnen ingaan, omdat ons doel in de eerste plaats was: te wijzen op hetgeen zich onder de Dietsch-Afrikaners bezig is te ontwikkelen. Voor die zelf-ontplooiing zal de Dietsche Afrikaner zelf zijn ontleeningsbronnen kiezen (en wij Nederlanders moeten ons er wel voor wachten critiek te oefenen wanneer de Dietsche Afrikaner bij zijn streven los te komen uit angliseering en veramerikaniseering zich wendt tot het geheele continent van Europa, in het bijzonder thans mede tot Duitschland en Italië. Wel kunnen wij er op wijzen dat sommige dingen, die men daar gaat zoeken als iets nieuws, ook elders aanwezig zijn!). Van het standpunt van een jonge cultuur is het begrijpelijk dat men het beginsel huldigt: onderzoek alle dingen en behoud het goede. Wij Nederlanders kunnen rustig vertrouwen op de gezonde volkskracht van den Dietschen Afrikaner ter zake van zijn keuze. Aan den anderen kant wordt in Zuid-Afrika den Nederlanders wel eens, en te recht, verweten dat zij in den huidigen tijd niet voldoende reclame maken voor zich zelf en hun prestaties (niet alleen handelsproducten worden hier bedoeld!!). De gemiddelde Afrikaner weet te weinig van Nederland, evenzeer als het omgekeerde waar is, hij weet niet dat Nederland dit of dat zus of zoo heeft opgelost, dat hij hier of daar over deze of gene opvatting huldigt. En wij

Nederlanders behoeven niet bang te zijn, dat men deze propapanda - het spreekt van zelf dat deze op goede grondslagen dient gevoerd te worden! - in Zuid-Afrika zal beschouwen als pogingen of voorbereidingen tot een economische of politieke naasting. Maar het accent ligt bij den Dietschen Afrikaner op de ontwikkeling van het eigene en de Nederlander, wien de cultureele betrekkingen de Nederlanden - Zuid-Afrika ter harte gaan, zal zich dus hebben in te stellen op het feit, dat de Nederlandsche betrekkingen staan op den grondslag der *wederkeerigheid*. De tijd dat Nederland alleen te bieden en niets te ontvangen, en Dietsch-Afrika niets te geven en alleen te ontvangen had, is voorgoed voorbij!

Bedenkt Nederland dit, dan kan ook de toekomstige ontwikkeling van de Dietsch-Afrikaansche cultuur met vertrouwen tegemoet gezien worden. Immers naarmate Zuid-Afrika vrijer is in de keuze van wat het vrijelijk mag overnemen, waaraan het gereedelijk mag ontleenen, zal Dietsch-Afrika bewuster terugkeeren tot de oer-bron van alle Dietsch-Afrikaansche leven: 1652 en Jan van Riebeeck. Het stichten van een ‘Beweging 1652’ schijnt daar reeds op te duiden. Zoo kan de door de geschiedkundige loop gedwongen uit-een-groeiing in het heden weer worden tot een nu wederzijdsche bevruchting van Dietsch-Afrikaansch en Dietsch-Nederlandsch cultuurleven. Nederland zorge dat het als ‘land-van-herkomst’ de aantrekkelijkheid beware, die de Dietsch-Afrikaansche aantrekkingskracht boeien kan (op straffe dat anders de Duitsche, Hugenootsche en andere elementen van het Dietsche Afrikanerdom hun oogen naar elders richten) en toone voortdurend oprechte en warme belangstelling in de ontluikende en stamverwante cultuur. Dietsch-Afrika zal, aldus tegemoet getreden en met liefde en begrip genaderd, in zich zelf bewust worden van het voorrecht om als dapper, klein volk aan de Zuidpunt van Afrika een eigen leven, te leven, een eigen cultureel verschiet te zien opengaan. Dietsch-Afrika zal in de toekomst den Nederlanden, Zuid en Noord, van grooten cultureelen steun kunnen zijn.

Dan worden waar de woorden van Dr. C.F. Visser:

> ‘Dus vrinde reik mekaar die hand,
> Hernu die heil'ge vrindskapsband!’

‘Hernu’.... ja, want al moge dan een volksgemeenschap leven door de eeuwen heen, telkens andere leden van haar leven in een bepaalden tijd en bij een wederkeerig gevoelde stamverwantschap tusschen twee volksgemeenschappen, is het dus zaak telkens de gevoelens voor elkanders levensuitingen wederkeerig te toetsen. Daarom dus telkens *hernieuwing* van de oude banden, tot rijker en schooner ontplooiing van ieders eigen zieleleven.

Beknopte bibliographie over de Vlaamsche en Groot-Nederlandsche gedachte door Karel Waternaux.

I. De Vlaamsch-Nationale Beweging.

Aug. Vermeylen. *Kritiek der Vlaamsche beweging*. - C.A.J. van Dieshoeck, Bussum, **1905**.
Aug. Bossaerts, Fr. van Laar en Ld. Plessers. *Het Vlaamsch Programma*. - De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen, **1906**.
Paul Fredericq. *Schets eener geschiedenis der Vlaamsche beweging*. - Victor de Hoon-fonds, Gent, **1906/1908**.
H. Meert. *Antwoord op den brief aan den Koning over de scheiding van Wallonië en Vlaanderen*. - Drukkerij Plantijn, Gent, **1912**.
Lodewijk de Raet. *Over Vlaamsche Volkskracht. Vlaanderen's Cultuurwaarden*. - Jan Meuwissen, Brussel, **1913**.
Dr. A. Stracke. *Arm Vlaanderen*. - Antwerpen, **1914**.
Karel van den Oever. *De Vlaamsche beweging*. - Drukkerij Oranje-Nassau, Baarn, **1917/1918**.
Dr. jur. Lod. Dosfel. *Katholiek Aktivistisch Verweerschrift*. - Gent, **1918**.
Richard de Cneudt. *De vervlaamsching van het lager onderwijs in Groot-Brussel*. - A. Hessens, Brussel, **1918**.
C.F. de Sadeleer. *Hervormingsplannen. Een kritische schouwing der Vlaamsche beweging*. - Vlaamsche Drukkerij-Uitgeverij, Brussel, **1918**.
- *Pro Flandria Servanda. Vlaanderen's Recht en Eisch tot Zelfstandigheid gesteld, toegelicht, gestaafd*. - Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage, **1919**.
Dr. A. Jacob. *De Vlaamsche Stem*. - De Sikkel, Antwerpen en Em. Querido, Amsterdam, **1920**.
Prof. Dr. R. Speleers. *Is de Vlaamsche beweging een nationale bezveging, ja of neen?* - Excelsior, Brugge, **1924**.
Spectator. *Proeve van een politiek program voor Katholieke nationalisten in Vlaanderen*. - Brussel, **1924**.
Mr. R. van Genechten. *Wat willen de Vlamingen?* - Elzevier, Amsterdam, **1925**.
Rudiger. '*Flamenpolitik'. Het Duitsche annexionisme in België en het aktivistische landverraad in hun waar daglicht*. - Rossel, Brussel, z.j.
Dr. Aug. Borms. *Tien jaar in den Belgischen kerker*. - Uitgeverij 'Regenboog', Antwerpen-Borgerhout, **1929**.
Karel Angermille. *De lotgevallen van een Aktivist*. - 'Regenboog', Antwerpen-Borgerhout, **1931**.

A.L. Faingnaert. *Verraad of Zelfverdediging. Bijdragen tot de geschiedenis van den strijd voor de Zelfstandigheid van Vlaanderen tijdens den oorlog **1914/1918***. - 'De Noorderklok', Kapellen, **1932**.
Mr. Dr. H.J. Elias. *Onze wording tot natie. Inleiding tot de geschiedenis der Vlaamsche beweging*. - Steenlandt, Kortrijk, **1932**.
Prof. Mr. A. Jonckx. *Belgica juris contemptrix*. - Centraal Comité voor Amnestie, Antwerpen, **1932**.
Max Lamberty. *De Philosophie der Vlaamsche Beweging*. - Cultura, Brugge, **1933**.
Staf de Clercq. *Inzichten en Standpunten*. - Uitgeverij 'Dietschland', Aalst, **1937**.
Prof. Dr. Frans Daels. *Uit Vlaanderens Kultuurstrijd*. - De Sikkel, Antwerpen, **1939**.

II. De Groot-Nederlandsche gedachte.

Karel van den Oever. *Hollandsch-Belgische toenadering. Eene verklaring aan Nederland,* Baarn, **1917**.
L. Simons. *Nederland-België-Vlaanderen*. - Mij. voor goede en goedkoope lectuur, Amsterdam, **1924**.
P. Geyl. *De Groot-Nederlandsche Gedachte. Historische en politieke beschouwingen*. - Haarlem, **1925** en **1930**.
P. Geyl. *Nederland en België*. - De Sikkel, Antwerpen, **1927**.
Prof. Dr. Jos. Schrijnen. *De cultureele eenheid in het volkswezen van Groot-Nederland*. - 'Internacia', Antwerpen, **1930**.
Cath. C. Ter Haar. *Nederland en Vlaanderen*. - C.A. Mees, Santpoort, **1933**.
M. van Blankenstein. *Woelig België*. - Nederlandsche Keurboekerij, Amsterdam, **1937**.
Mr. J. Brans, *Het Dietsche bewustzijn in Zuid-Nederland*. - Volksuniversiteit Herman van den Reeck, Antwerpen, **1937**.
Mr. J. Brans. *De illusie der historische lotsverbondenheid*. - Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen, **1939**.
Leo Picard. *Geschiedenis van de Vlaamsche en Groot-Nederlandsche beweging*. - De Sikkel, Antwerpen, **1937**.
Leo Picard. *De nieuwe Europeesche situatie en de beide Nederlanden, Vlaanderen en Oostenrijk*. - De Sikkel, Antwerpen, **1938**.
Prof. Dr. Leo van der Essen. *De historische gebondenheid der Nederlanden*. - De Sikkel, Antwerpen, **1938**.
Mgr. Prof. Dr. J. Hoogveld. *Het wezen der volksgemeenschap* - 'Wiek op', Brugge, **1939**.
Cyr. Verschaeve. *Dietsche gedenkdagen*. - 'Zeemeeuw', Brugge, **1939**.

III. Buitenlandsche werken.

H.F. Blunck. *Belgien und die Niederländische Frage*. - Diederichs, Iena, **1915**.

Franz Jostes. *Die Vlamen im kampf um ihre Sprache und ihr Volkstum*. - Borgmeyer, Munster, **1916**.
Paul Rhenanus. *Der Kampf der Vlamen um ihr Volkstuin*. - Stilke, Berlin, **1916**.
Franz Fromme. *Belgisches und Unbelgisches*. - Gebrüder Paetel, Berlin, **1917**.
Waldemar Kanter. *Das Königreich Vlaanderen. Ein Weg zum Frieden*. - Diessem, München, **1918**.
Leo Meert. *Ueber den Aktivismus in Flandern*. - Brussel, **1918**.
Dr. R.P. Oszwald. *Flandern und Grossniederland. - Deutsch akademischen* Schriften, Marburg, **1928**.
Dr. R.P. Oszwald. *Deutsch-Niederländische Symphonie*. - Franz Westphal Verlag, Wolfshagen, **1937**.
Walter Reusch. *Der Flämische Nationalismus*. - Archiv für Politik und Geschichte, Berlin, **1928**.
Kurt Bährens. *Flanderns Kampf un die eigene Scholle,* Breslau, **1930**.
Dr. Helmut Otto. *Die flämische und hollaendische Nationalbewegungen. Ihre staatspolitischen Ziele nach dem Weltkriege*. - Verlag Robert Noske, Borna, **1936**.
Paul Hamelius. *Histoire politique et littéraire du mouvement flamand*. - Brussel, **1894**.
Jules Destrée. *Lettre au Roi sur la séparation de la Wallonie et de la Flandre*. - Revue de Belgique, Brussel, **1912**.
F. Passelecq. *La question flamande et l'Allemagne*. - Berger-Levrault, Parijs, **1917**.
J. des Cressonnières. *Essai sur la question des langues dans l'histoire de la Belgique*. - Brussel, **1919**.
Paul Verhavert. *L'avenir de la Belgique et le mouvement flamand. Le rôle de Bruxelles*. - Brussel, **1934**.
Shephard B. Clough. *A history of the Flemish Movement*. - New-York, **1930**.

Bij het samenstellen van deze lijst moesten wij ons noodgedwongen beperkingen opleggen en het viel ons dan ook moeilijk in de tot in de duizendtallen loopende publicaties betreffende de Vlaamsch-nationale en Groot-Nederlandsche beweging - daarbij nog de vaak niet minder belangrijke bijdragen in tijdschriften buiten beschouwing latend - een doelmatige keuze te doen.

Wij hebben ons dan beperkt tot een opgave van boeken en vlugschriften, verschenen na **1890**, die naar onze meening toonaangevend zijn en voor het bestudeeren der Dietsche vraagstukken met vrucht kunnen geraadpleegd worden.

Het ‘Vlaamsch Sekretariaat voor Noord-Nederland’, Essenburgstr. 11B, Rotterdam-West, zal echter gaarne aan belangstellenden alle nader gewenschte bibliografische inlichtingen verstrekken.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 54. Deel 7]

Aanteekeningen en opmerkingen door L. van Deyssel.

Letterkundige kritiek

De ont-ledende letterkundige kritiek gaat van de opvatting uit, dat men door ont-leding de kennis verkrijgt van het kunst-werk (en men deze o.a. behoeft om de beste kunst te maken).

Men beschikt echter met de meest nauwkeurige en uitgebreide kennis van kunst-werk slechts over de helft van hetgeen noodig is.

Want behalve het kunst-werk is er de máker.

Indien men die-en-die woorden al-dus samen-voegt, verkrijgt men dat-en-dat kunst-effect. In-der-daad, maar om dergelijke woorden aldus te kúnnen (vinden en) samenvoegen is een in een bepaalden trant geörganiseerde en op een bepaalde wijze werkende (dat is zijne werkingen doende) maker noodig.

Niet híer-door dus, dat men weet, dat deze soort samen-voeging van die-en-die woorden met die-en-die andere de be-doelde kunst te weeg brengt, maar híer-door, dat soort-gelijke werkingen (geestdrift, extaze, het visionnaire, gedachte-, beschouwingsdiepte) in ons plaats vinden, ont-staat het kunst-werk.

De kennis der kunst-wording, voor zoo ver die kunst-wording is uitgedrukt in het kunst-werk, is dus een zeer belang-rijk, maar secundair, accessoire, en zoude aangevuld moeten worden door kennis aangaande de geestesbewegingen in den kunstenaar.

In alle kunstenaars samen hebben zich dus een groot, maar beperkt, aantal geestesbewegingen voltrokken.

De een was zóo geörganiseerd, dat geestes-verheffing no. 10 gedurende zes maanden zich dagelijks vier uur lang in hem kon voordoen; de ander zóo, dat extaze no. 4 zich gedurende twee dagen een kwartier lang voordeed.

Een der afdeelingen van de letterkundige kritiek, waarin ik gaarne geärbeid zoû zien, is door het volgende voorbeeld te kennen te geven.

In den letterkundigen Atlas van Poelhekke vindt men de wording eener bladzijde uit het werk van Ary Prins afgebeeld. door dat deze bladzijde, in het handschrift van den auteur, in zes verschillende, bij deze wording elkaâr opvolgende, texten is weêrgegeven.

Nu zoû mij gewenscht voorkomen, dat men de veranderingen, door den auteur telkens aangebracht, overdácht en trachtte, uit te maken, wáaróm hij déze bepaalde woorden van text no. 1 veranderd heeft in díe bepaalde woorden van text no. 2, Op deze wijze is namelijk o.a. een natuurkundig inzicht in Prins' kunstopvatting en kunst-idealen te verkrijgen.

De moeilijkheid bij dergelijke ont-ledende text-kritiek is echter, dat het mogelijk is, die kritiek geheel valsch te doen zijn, zonder dat het mogelijk is, die valschheid aan te toonen op andere wijze dan door uitspraak tegenover uitspraak en gezag tegenover gezag te plaatsen.

Prins zal, bij voorbeeld, in text no. 1 geschreven hebben: ‘nietige boomen’. In text no. 2 heeft hij deze woorden veranderd in: ‘armelijke boomen’. Nu is de vraag: waarom? Waarom vond hij ‘armelijke boomen’ beter dan ‘nietige boomen’?

De beöordeelaar zal deze verandering uitleggen zóo, dat een tweede beöordeelaar het daarmede geenszins eens is en een geheel andere uitlegging heeft.

Bij een, als aanwezig veronderstelde, groote mate van kunstkennis nu, is, door aan-houdende studie, uit te maken, het volstrekt wetenschappelijke zeer naderend uit te maken, welke der twee beöordeelaars het juiste inzicht heeft.

Men zal, om te beginnen, bij Prins hebben opgemerkt, dat, in

't algemeen, het hem meer om de plastiek dan om het rhythme te doen is. Hij heeft dus, *zeer waarschijnlijk,* 'nietige' niet veranderd in 'armelijke' om dat dit, *op de een of andere wijze,* het acoustisch gehalte van de taalbeweging in waarde deed stijgen; maar om dat het 'armelijke', - ofschoon, in dit geval, noch 'nietig' noch 'armelijk' vol-plastische woorden zijn zoo als 'dik' of 'rood' - in de verbeelding duidelijker de plastiek-bedoeling bracht dan het 'nietige'.

Een nietig hondje kan een fijn, kostbaar, goed onderhouden, hondje zijn, terwijl een armelijk hondje veeleer een vuil hondje, met kale plekken, van onedel ras is.

Het woord 'armelijk' bij de boomen deed de boomen meer de waarde van iets menschelijk-, althands zoölogisch-levends aannemen, en versterkte de dracht van treurigheid bevorderend te zijn, die zij in het landschap moesten hebben.

Zulke gedachten te hebben en aan te teekenen, reken ik tot de studie van texten, zoo als die hier bedoeld wordt.

Opvattingen

Aan de gedachte Goddelijke Personen, Profeten, Priesters, Geestelijken, is altijd minder de gedachte van geld verdienen, een vermogen voor zich vormen, verbonden dan aan die, luidende: Kooplieden, Bankiers, Winkeliers.

Ik heb in der daad wel eens letterlijk van een pastoor of predikant, - terwijl de spreker dien daarom hooger achtte - hooren zeggen: 'nu, hij heeft het goed gemaakt, toen hij hier kwam, (namelijk: zich vestigde) had hij niets. Nu wel anderhalve ton.' Maar toch kan men zich moeilijk denken, dat men van een godsdienststichter zoude zeggen: hij heeft daarmede een aardig zaakje gedaan. Het heeft hem wel een millioen opgebracht.

En het begrip 'Priester' is dichter bij het begrip 'Godsdienststichter' dan bij het begrip 'Koopman' of 'Bankier'.

Ik wil eigenlijk hierop neêrkomen, dat een denker en schrijver, naar de eene van twee hoofdzakelijk in zwang zijnde opvattingen, iets van een Priester, volgens het meer ideale begrip heeft.

De ándere van deze twee opvattingen is, dat een denker en

schrijver iets maakt, om de menschen eenigen tijd aangenaam bezig te houden en er naar moet streven, daarmede zoo veel mogelijk geld te verdienen.

Indien een schrijver zegt: ik beschouw het schrijven als een industrie, een ‘záak’. Ik maak een tooneelstuk, om daarmede zoo veel mogelijk geld te verdienen. Ik ga tooneelwerken zien, die vele uitvoeringen hebben. Ik bestudeer het verschijnsel van dit welslagen en maak vervolgens een tooneelspel met soortgelijke wendingen, met een soortgelijke samenstelling als ik opmerk in de veel gespeelde, niet dérmate gelijke, dat het reeds bij oppervlakkige beschouwing zich als nabootsing zoude voordoen, maar soortgelijk blijkend als men de motieven van een vrij hoog gelegen waardeeringsvlak beziet, - indien een schrijver zich aldus uit, zal hij voor deze uiting moeilijk bewondering kunnen te gemoet zien.

Maar indien een schrijver zegt: De Kunst, waartoe ook de Letterkunde behoort, is het hoogste en mooiste, wat er is. Ik ga mij met den grootsten geestdrift er geheel aan geven, des noods ten koste van alles, wat het leven mij overigens aan aangenaams en gelukkig makends zoû kunnen bieden, om mijn land hierin het grootste en fijnste te doen bereiken, - zal hij antwoordenden geestdrift en bewondering verwekken.

Nauwkeurigheid in terminologie

Een te weinig gewaardeerd auteur is Matthew Arnold, uit het midden der negentiende eeuw. Zijn **‘Essays in Criticism’** kenden enkelen een veertig, vijftig jaar geleden. Zijn gedichten nagenoeg niemand (althands hier bij ons).

Zoo een voortreflijk auteur schrijft een opstel over Eugénie de Guérin en noemt op de eerste bladzijde haar: ‘one of the rarest and most beautiful of souls’.

Op de derde bladzijde noemt hij haar een ‘religious and beautiful character’.

Nu geloof ik, dat Arnold met het woord ‘soul’ iets wilde noemen, of aanduiden, en met ‘character’ het zelfde.

Kortom, hij zègt maar zoo iets. Wat een ‘soul’ en wat een ‘character’ is, weet hij zelf niet en zoude het eene woord in de

plaats van het andere en het andere in de plaats van het eene hebben kunnen gebruiken.

Wéet gíj, wánneer bij eene handeling, gedachte, of geestelijk gevoel, uw hart, uw gemoed, uw ziel, uw aard, of uw karakter in beweging is?

Uw karakter zal aard, gemoed, ziel, verstand, geest, kunnen omvatten, en zich, onder andere, kenmerken door de verhouding, waarin gemoed en verstand in een bepaald geval zich doen gelden.

Maar gemoed, hart en ziel, hoe is het daar mede?

Wij zullen zeggen, dat uw eeuwigheidsgevoel en de verheffing in u der moreele schoonheid bij het beseffen in nagedachte van de leelijkheid uws levens, iets van *de ziel* zijn. Zoo ook, bij voorbeeld, alle verrukking door geestes-schoonheid. Verder, dat *uw gemoed* u iets lekkers aan een arm kind op straat doet geven, terwijl het *uw hart* is, dat alle levenslust van u weg neemt en u doet vermageren bij het ontijdig verlies van een beminde.

Dat klinkt heel aardig; maar hierbij is het woord ‘hart’ gebruikt ter aanduiding niet van een lichaamsdeel, maar van een bepaalde macht in het geestelijk leven.

Men zegt: ‘ik hield van hem met hart en ziel’, en bedoelt daar mede de geestelijke machten of vermogens, welke vaag als ieder iets anders zijnde in het bewustzijn leven.

Of liever: ‘men’ bedoelt er niets aldus bepaalds mede, men gebruikt eenvoudig de uitdrukking ‘met hart en ziel’ als synoniem van ‘zeer’ of ‘heel erg’; maar indien men op de bedoeling der woorden ín-ging, zoû blijken, dat men het zoo even genoemde bedoelde.

Boekbeöordeeling

De ont-ledende letterkundige be-oordeeling, hoe scherp-zinnig ook, wint aan-merkelijk in waarde, indien er gedachten in voorkomen, die behooren tot de vorming van het denk-beeld van hoe de letterkundige kunst, die wij ons als de beste denken, zoude moeten zijn.

Onze arbeid moet zijn om, ieder voor zich, maar in het zelfde tijdperk en dus in zekeren zin gezamentlijk, gedachten te denken

over hoe de beste kunst is, hoe de beste kunst zoude moeten zijn.

Een zeer fijne beöordeeling geeft ten slotte alleen een zeker portret van het beöordeelde. Dit is heel goed en mooi op zich zelf, maar reikt niet buiten zich zelf uit.

Aan te geven, te bepalen, hoe iets of iemand is, hoe iemand is samengesteld of hoe iets toegaat, is belangrijk, maar indien het mij niet verder brengt dan aan het einde dit nu dus te zijn te weten gekomen, en anders niet, is het minder belangrijk dan indien het mij in verbinding brengt met het ideaal.

Von Spengler

Een der op te merken zelfstandigheden in Spengler's beschouwingen is, dat hij de opvatting der Geschiedenis, waarin de begrippen Schicksall, Richtung, Seele, hoofdzaken zijn tegengesteld aan en onvereenigbaar met de begrippen Oorzaak en Uitwerking acht.

Naar mijn, reeds herhaaldelijk aangegeven, opvatting, zijn deze zaken nièt aan elkaar tegenovergesteld en onvereenigbaar; maar is het éen de tegenkant van het ánder en dus daarmede vereenigd. Een mensch is niet in waarheid hetzij een gestalte, een physionomie, een karakter (en, wil men, een ‘ziel’), hetzij een hoeveelheid vleesch, bloed en beenderen; maar hij is zoo wel het een als het ander.

Een menschenhandeling of -gedachte is zoowel een stoffelijke gebeurtenis, méde veroorzaakt b.v. door dat hij aan congestie lijdt, als zij is een door het Noodlot bepaalde beweging in een Richting (of iets naar welke andere ideologische interpretatie men hooger achte).

Vrije-gedachte

De juistheid van het begrip ‘vrije-gedachte’ wordt niet alleen ontkend, om dat de stelling, dat, als men zonder iets voor-op-gezets denken gaat, men dan de ‘de waarheid’ zoude vinden, op niets berust; maar ook om dat de term ‘vrije-gedachte’ iets onbestaanbaars aangeeft. Immers, indien gij niet denkt, zoo als gij denkt, om dat uw genealogie, uw constitutie, uw opvoeding, het karakter van uw leven zoo-en-zoo geweest zijn en zijn, dán doet gij het ten

gevolge uwer studie en lectuur. Indien gij niet b.v. christelijk denkt, om dat gij het op school zoo geleerd hebt, dan denkt gij b.v. Hegeliaansch, om dat de leer van Hegel u later is bijgebracht. De afwezigheid van vrijheid is even groot, hetzij gij denkt, wat gij op uw twaalfde levensjaar op school hebt geleerd, hetzij wat gij op uw twintigste jaar aan de Universiteit hebt opgedaan.

Tooneelspelen

Indien men een tooneeluitvoering door dilettanten, onze kennissen, bijwoont, en in het tooneelstuk komt voor, dat door zekere omstandigheden de jonge dochter uit een familie moet voorwenden op reis te gaan, maar feitelijk onmiddellijk weêr terugkeert, vermomd als een bedaagde nieuwe buurdame, die een bezoek komt brengen, en de vermomming bestaat alleen uit een ander soort kleeding als die de jonge dochter placht te gebruiken, en een bril, en de moeder dezer jonge dochter ontvangt de bezoekster als buurdame, vertelt aan de bezoekster, dat haar dochter juist op reis is gegaan, en zoo voorts, - dan zal de toeschouwer dat aardig vinden en niet denken: ‘maar dat is toch zeer onwaarschijnlijk, dat is onmógelijk, bij zóo weinig vermomming moet die moeder toch dadelijk zien en hooren aan de stem, dat zij haar dochter voor zich heeft, dat is een miserabele tooneelvoorstelling’; maar hij zal wèl denken: ‘och, hoe aardig, daar heb je Tonny van Brakell en die speelt nu comedie als de moeder in het stuk, en die doet nu nèt of ze de dupe is van de vermomming, 't is wel een beetje onwaarschijnlijk, nu ja, maar 't is dan ook maar voor de aardigheid’.

Juist, en nu is de quáéstie, of men deze opvatting, dit aardig vinden van het geval, óm dát het een huiselijke dilettanten-voor-stelling is, kan transponeeren zóo, dat zij geldt ten opzichte van een seriëuse tooneeluitvoering door beroepskunstenaars.

Moet bij een seriëuse uitvoering door kunstenaars de vermomming zóo zijn, dat, indien men niet met tooneel maar met de werkelijkheid te doen had, het in alle opzichten natúurlijk zoude lijken, dat de moeder haar dochter niet herkent in de bedaagde bezoekster? Kan men bij de seriëúse uitvoering niet óok denken: ‘nu ja, in de werkelijkheid zoû dit niet op gaan, maar het is dan

ook niet werkelijkheid, doch tooneelspel', aldus het gegeven, dat het hier een spel en niet een gebeurtenis in het leven is, tot een voortdurend integreerend bestanddeel onzer aandacht-besteding aan het kunstwerk makend?

In Middeneeuwen en vroege Renaissance volstond men bij tooneeluitvoeringen, wat de decoraties betreft, met zeer summiere aangevingen. Men zette, bij voorbeeld, een sparreboompje in een bak met het opschrift: 'dit is het bosch', en verder in dien trant.

De tooneel-geschiedschrijving heeft verklaard, dat het zoo voldoende was, wijl de toeschouwers in dien tijd zoo een sterk werkende verbeeldingskracht hadden, dat zij zoo al niet door die aanduiding het bosch bepaald vóór zich zagen, dan toch in hun bewustzijn het bosch als daar aanwezig aannamen.

Zeer goed; maar andere, anders ont-wikkelde, toe-schouwers, achtten de genoemde aanduiding bevredigend, om dat de bizonderheid, van hier met een spèl te doen te hebben, een eerste plaats innam in hun bewustzijn van het gebeurende.

Voortvarendheid en gevoeligheid

In het gewone dagelijksche leven bestaat de doorzetting, waarmede men iets verkrijgt, niet uit ongevoeligheid, maar uit de aanwezigheid eener voortvarendheid (of 'wil'), die in de bedrijvigheid een sterker beweegkracht is dan de gevoeligheid.

Indien H. wenscht, dat de circusdirecteur een bepaald extranummer zal geven, en hij komt aan het circus en de gelaats-uitdrukking van den portier geeft wrevel jegens hem te kennen en hij denkt: 'o, er heeft juist een gerucht over mij de ronde gedaan, dat mij, zij 't voor kort, de welwillende gezindheid ontneemt. Nu behoef ik niet verder te gaan, want de directeur doet nu zéker niet, wat ik hem wilde vragen', en hij ziet af van het bezoek aan het circus, - dan gedraagt hij zich op een wijze, tegenovergesteld aan het gedrag van dengeen, die bereikt, wat hij wenscht, en die, langs alle, wrevel te kennen gevende, gelaatsuitdrukkingen, gebaren, houdingen, stem-klanken, van zaalwachten, programma-ventsters, stalknechten, clowns, en onderdirecteuren heen, den directeur weet te bereiken en dien iets toe te voegen, dat op-eens den wrevel wegwischt en hem geheel bereidwillig maakt. Dit zoude even zeer

een goed-nieuws als een ontroerende herinnering kunnen zijn. Hij moet dus vooreerst zijn bewegingen niet laten beïnvloeden door zijn gevoeligheid, en vervolgens kómen op de te uiten gezegden. Dit sluit in, dat hij moet weten, júist te wegen de kracht van dit bepaalde goede-nieuws of dézer herinnerings-ontroering tegenover de mate van den aanwezigen wrevel. Want in zekere gevallen zal het nieuws, dat de directeur een tientje (en dus niet de honderdduizend) heeft gewonnen, of de herinnering aan een der kleine (en dus niet aan een der groote) deugden van des directeurs overleden gade hem niet verder brengen; maar, in-tegendeel, behalve het missen van zijn doel in 't algemeen, nog het falen zijner, kans op beslissing inhoudende, slot-poging.

Chiffon

'**Le Mariage de Chiffon**'[1] is nagenoeg volmaakt, van een vrij hooge soort te midden der Fransche Literatuur van zijn tijd en volmaakt ín die soort, op een paar geringe zwakheidjes in de richting van het schijnbaar juist bizonder poëtische, maar in werkelijkheid sentimenteele, na. Al het doen en laten van Chiffon, haar aard, ís iets poëtisch van zelf, maar waar men haar de bloemen laat begraven op het bloemenkerkhofje in den tuin, om te voorkomen, dat de bejaarde bloemen in modder of bij asch zullen te recht komen, gaat het over de schreef. Even als Gyp's Cricri (uit '**Le Cricri**') telkens, is Chiffon met dit bloemenmotief te oud voor haar leeftijd, en behoort dit eerder bij een lichtelijk gemoedsziekelijk Germaansch juffertje van achttien jaar.

Bij de herlezing van Gyp zal men die werkelijk boven Marcel Proust de voorkeur geven. Niet, dat Proust's observatie niet diep in gaand en dikwijls scherper dan die van Gyp zoude zijn. Maar Gyp doet nog iets anders als observeeren. Zij *bemint* haar onderwerpen. Daardoor observeert zij niet neutraal, maar van die genegenheid uit, en, zóo doende, vooral het áardige van haar sujetten ziende. Dit *beminnen* geldt althans voor sommige der beste werken, zoo als '**Chiffon**'.

1) Dit is een roman door de, omstreeks 1875-85 in bloei zijnde Parijsche schrijfster Gyp. Er werd ook een tooneelstuk van gemaakt, dat in 't Hollandsch werd uitgevoerd, met als hoofdpersoon Else Mauhs.

Boefje

'**Boefje**' door J.M. Brusse (1905) is een meesterstuk. Of liever: *ín* '**Boefje**' is meesterwerk. Dit meesterwerk is de afbeelding van **Boefje**'s aard, vóór zijn verblijf in de gevangenis. In deze afbeelding wórdt namelijk *het* **mooye** *gevónden* **in** de, wat opvatting en gevoel betreft, zuiver letterkundig voortreflijk begrepen realiteit. De beschrijving van **Boefje**'s familie tijdens de gevangenschap is oppervlakkig, wat aangaat de realiteit, en lichtelijk aangedaan met sentimentaliteit. In de derde periode, het verblijf van **Boefje** in het Gesticht, gaat het letterkundig verdienstelijke geheel verloren.

De auteur achtte namelijk **Boefje**, in diens eerste periode, iets verrukkelijks. Niettegenstaande dat, is het mógelijk, ook de bekeerde **Boefje**, in de derde periode dus, als iets verrukkelijks te zien. In een goed samengesteld kunstwerk, moeten echter de waarden tegen elkaâr opwegen. Indien men dus **Boefje** bewondert, zoo als hij was in de éerste periode, moet men, - *indien* men ook dézen toestand goedkeurt, bewondert - minstens even innig juichen over de dérde periode. Hierin is de auteur niet geslaagd. Met zijn kunstenaarshart dwéépte de schrijver met den oorspronkelijken **Boefje**. Toen heeft hij, - om welke redenen ook, maar in elk geval om buiten de kunst zich bevindende redenen - gemeend óok in **Boefje**'s verándering te moeten juichen. En dit is mislukt. Diep in zijn kunstenaarshart heeft de auteur híer niet den weêrklank gevonden van de goedkeuring met welke hij, en nu alleen als lid van **Pro Juventute, Boefje** genegen was. Daarom is de derde periode gelijk aan een Bazaar-prul, vergeleken bij het heerlijk kunstvoorwerp der eerste periode.

Daar het doel van **Pro Juventute** is **Boefje** te maken, zoo als hij was in de derde periode, en de auteur als kunstenaar alleen diep begréep **Boefje** in de eerste periode, ontstond een conflict, waarin gewonnen heeft de enorme juich toon over de èerste periode.

Niet waar,. indien **Boefje** iets zóó heerlijks was in de eerste periode, kunt gij alleen, wilt gij de bekeering goedkeuren, hem als iets nòg heerlijkers zien in de derde periode.

Gij kunt alleen **Boefje**'s lot in de derde periode als iets prachtigs

prijzen, indien gij hem in de eerste periode diep beklagenswaardig vond. Maar dit deed gij niet. Integendeel! Gij vond hem aanbíddelijk. Hoe kunt gij een levenswending waardeeren, waarbij iemand bekeerd wordt ván iets aanbíddelijks, dat hij was, tót iets.... ánders, iets nuttigs, iets geschikts, iets ordéntelijks?

Wèl kunt gij de levenswending loven, waarbij van aanbíddelijk vrij en jong er een bekeerd wordt tot iets.... heíligs. Dát is iets ánders. Maar dát doet gij niet.

Men spreekt hier alleen van schoonheidkundig-wijsgeerige opvattingen uit, buiten verband met sociale, godsdienstige of economische wenschelijkheden.

Maar laat ons voet bij stuk houden. Nauwkeurig beschouwd, gaat het dus híer om: Er is een vreeselijk aardige knaap, een wildzang, een robbedoes, een óndeugd. Hij voert allerlei ‘kattekwaad’ uit. Maar nu is er ook een geschikt, doch bedeesd dienstmeisje in de familie. Nu zal de robbedoes dit meisje eens plagen-derwijze hard op de teenen trappen, - een anderen keer bijt hij (zoo als in **Boefje** voorkomt) de poes in het puntje van de staart.

Van dezen knaap nu, zal het heeten: ‘'t is een aardige, levendige, vroolijke jongen, maar hij gaat soms wel te ver: dat arm meisje op de teenen trappen, die poes zoo'n pijn doen, dát mag toch niet, neen, dát is toch erg leelijk.’

Juist, en nu is de, voor liefhebbers van dit onderwerp interessante, quaestie, dat in het geval van **Boefje** ons meergemeld gevoelsleven zegt: ‘o, hoe áárdig, toen trapte hij het meisje op de teenen, en toen beet hij de poes in de staart.’

Ja ja, dit is namelijk niet iets onbeduidends in de stroomen der moreele, aesthetische, philosophische overwegingen Want de máte van het aangedaan leed doet er niet toe! In Shakespeare wordt ergens de aanrichter van een bloed-stortbad bewonderd, als bewonderens-waardig gegeven. Nu is het waar, dat híer de beweegreden (tot bewonderen) van de voort-durende levens-gevaarlijke bloot-stelling van het eigen leven bij komt; maar wat aangaat het, bewondering vragend, leed aandoen aan anderen, is er alleen een verschil van máát met **Boefje**.

In **Boefje** wordt binnen het realisme een zône van het geestes-

leven bereikt, zoo hoog, als elders in het Nederlandsch realisme van de laatste vijftig jaar niet wordt aangedaan.

Niet alleen toch diefstal, die een zeker gevoel in ons altíjd alleen zal kwetsen indien door den diefstal aan anderen lijden wordt berokkend; maar zelfs het doen lijden - het opzettelijk hinderen of sarren van anderen - wordt sympathiek, voegt zich bij die bizonderheden, door welke onze genegenheid voor het boefje wordt versterkt.

Er is hier alleen sprake van gebeurtenissen in de wereld van het geestelijk gevoelsleven. Wij zullen dus in een andere afdeeling van het gedachtenleven ook den boven-bedoelden diefstal ‘af-keuren’, maar dít ‘gevoel’ kwetsen, doet hij niet.

Dergelijke dingen zoo als dit gevoelsleven zijn in ieder een; maar niet bij ieder-een even ont-wikkeld dat is even ont-wikkeld áan de windselen der onbewustheid die de meer innerlijke waarheden omwonden houden.

Te luisteren naar de bewegingen van dit gevoels-leven is belangrijk juist om dat dit gevoels-leven al-gemeen menschelijk en dat van den een dus identiek (hoewel aan hem zelf dus geheel of grootendeels on-bekend) is aan dat van den ander.

Indien gij diefstal van het zakje spaarduitjes van een dood-armen daglooner iets ergers acht dan diefstal van een stukje goot van een van Rockefeller's zilveren villa-goten, - oordeelt gij niet zuiver van een theorie uit naar welke aantasting van eens anders eigendom in zich zelf en als zoodanig een vergrijp is aan een Zedelijk Ideaal of God's gebod, het gehalte van welk vergrijp niet beïnvloed wordt door de mate van het leed, anderen door dat vergrijp aangedaan.

Algemeene bedoeling

Ik bedoel natuurlijk een systeem, ik bedoel een wetenschap. Ik schrijf als invallen of bizondere, afzonderlijke, gedachten op, beetjes grondstof, porties materiaal, voor het be-doel-de systeem. Ik stel mij voor, dat iemand, een ander of ik zelf, die de hoeveelheid neêrgeschreven ‘losse’ gedachten, als deze hoeveelheid zeer groot zal zijn, bestudeert, daar-uit niet alleen de bepaalde constructie van een menschengeest en van een denkbedrijf zal kunnen

op-maken, maar ook de teekening der wetenschap van de Kunst, van het Schoone.

Ik geloof namelijk, - in zékeren zin wèl, maar - in hóogeren zin níet, aan ‘quaesties van smaak‘. Ik geloof, dat de superioriteit van ‘**Lucifer**’ boven de andere werken van Vondel niet is een quaestie van smaak, maar een volkomen objectief vaststaande werkelijkheid, die wetenschappelijk te bewijzen zoude zijn.

Ik meen nuttig werk te doen met die wetenschap, ook korrelsen stofjes-gewijs, te voorschijn te brengen, om dat ik geloof, dat zij nog niet bestaat. Verschillende, vooral Duitsche, werken, die zoo iets als een wetenschap van de letterkundige Kunst heetten te zijn, behelsden iets geheel anders.

Annex aan déze wetenschap is ook die van het oordeel. Men, - dat is velen - zullen na een weldaad te hebben gedaan, na iets uit de loterij getrokken of een ja-woord te hebben ontvangen, of wel na een goeden of na een slechten maaltijd - telkens anders, zij het slechts éenigszins anders, over het zelfde gedicht of het zelfde muziekstuk oordeelen. Nu ja, maar: wèlk soort mensch en dan wánneer zús en wánneer zóo? En dit nauwkeurig en stellig uitgemaakt.

Nu is er bij dat ‘oordeelen’ wel te onderscheiden tusschen de variëerende indrukken en het vast staande oordeel. Men kan te gelijk een vast-staand oordeel hebben en behouden, èn waarnemen de verscheidenheid van indrukken die het oordeels-object maakt.

Men leest b.v. het zelfde gedicht na drie jaar óver en begrijpt niet, dat men het nu lang zoo mooi niet vindt als eertijds. Op grond van zekere gegevens, wéet men echter, dat men het een meesterstuk acht. De zaak is dus, dat men opmerkt een object, waaromtrent, voor ons, vast staat, dat het een meesterstuk is, het eene oogenblik meer te waardeeren dan het andere. Uit de bizonderheid, dat de aard van meesterstuk niet meer door ons in discussie wordt genomen, volgt een geheel ander begrijpen der wisselvalligheid van den indruk. Immers, indien het onomstootelijk vast staat, dat het een meesterstuk ís, moet onze mindere waardeering in een bepaald uur geácht worden te bewijzen, dat wij tóén minder in staat waren de Schoonheid te naderen.

Tot de gegevens, op grond van welke men iets een meesterstuk acht, kunnen behooren ten eerste de bizonderheid, dat van de tien

malen lezing wij het acht maal prachtig vonden; ten tweede dit, dat het algemeen bekend is als meesterstuk; ten derde, dat enkele, hoog door ons gestelde, deskundigen het een meesterstuk achten. Wij zullen stellen, dat als deze drie gegevens samen gaan, iets objectief en verstandelijk een meesterstuk is te noemen.

Door Saint-Simon leert men de Fransche zeventiende-eeuwsche levensopvatting steeds beter begrijpen. Het is namelijk een fout, te denken, dat men eenerzijds gemoedelijkheid, natuurlijkheid, losheid, ongedwongenheid heeft, en anderzijds stijf-deftigheid, nooit-uit-de-plooi-gaandheid, kunst-matigheid. De meest prettige, losse, ongedwongenheid heeft ook hare vormen, bij voorbeeld naar het hoogst fatsoenlijke òf naar het walgelijk ploertige heen. Stijfdeftige lieden, die nooit lachen, zijn er niet. De stijf-deftigen lachen alleen niet alle soorten van lachen mèt wien dan ook. Er is een groot verschil tusschen nooit te lachen of wel zijn uitbundigsten schaterlach niet onmiddellijk gereed te hebben voor elken tramconducteur.

.... Het nauwkeurig voelen en kennen van alle graden van intimiteit, - van den aard der daguren, niet begrepen als behoorende tot het individueele leven van een kunstenaarsinborst, maar als behoorende tot de samen-leving met de om-geving - van alle ceremoniëel, dat alles natúúrlijk is, niet alleen om dat het de hoogste vorm van den natuurgroei is, maar ook om dat zijn beteekenis juist het fijnst natuurlijke inhoudt.

Het verschil bij een brief te kennen indien de betiteling alleen bij den aanvang, of ook bij het einde, of ook nog eens in het midden geschiedt. Dit even zeer te gevoelen als welk trekje bij een dansbeweging juist de gratie aanbrengt. En dit hoofdzakelijker in het leven te achten dan de staatkundige, en verdere publiek-belangrijke vraagstukken, in de zelfde verhouding als waarin men zijn ademhaling en hartslag belangrijker acht dan zijn bedrijf of zijn reis.

Politiek en literatuur

In 't algemeen staan staatslieden, wat aangaat de vorming van staat en maatschappij, boven letterkundige en letterkundig-wijsgeerige auteurs.

Toch is de werking op de vorming van staat en maatschappij van sommige letterkundig-wijsgeerige auteurs grooter dan die der staatslieden en overtreffen deze auteurs in zoo verre politisch de politici.

Jean-Jacques Rousseau heeft veroorzaakt de Fransche Revolutie van 1789 en als gevolg daarvan een groot aantal der politieke vormen, waarin Frankrijk van 1789 tot 1939 heeft geleefd. En het politieke leven van Rusland van den lateren tijd is weder veroorzaakt, - door de bemiddeling hoofdzakelijk van Tolstoï - door de uit Rousseau voortgekomen Fransche leerstellingen.

Veel om-vattend gezien dus, waren Rousseau en Tolstoï grootere staatslieden dan de practische bewerkers van de bepaalde staatsen maatschappijvormen, die de zoo genoemde staatslieden waren.

Interessant is zoo een boek als van Paul Deschanel over Gambetta[1)], om dat de geheele wereld-geäardheid, die er uit blijkt, namelijk de mentaliteit, de cultuur dier Fransche politiek-wereld van ongeveer 1867 tot 1882, de begrippen omtrent de constructie van den Staat, omtrent het wezen van een Republiek-praesident, een Kamer-praesident en een Minister-praesident, en, in verband daar mede, omtrent hun verhoudingen tot elkaâr; de begrippen omtrent welsprekendheid en literatuur (Gambetta was de 'machtigste stem' van Frankrijk, van Europa, van de wereld! maar te gelijk ónléesbaar), - om dat deze mentaliteit alleen mogelijk was tóén (en nú!), in de negentiende eeuw. In vróegere tijden hád men dat niet. Niet deze 'derde stand', deze 'bourgeoisie', zoo uitgebreid. Niet zóó veel duizenden menschen met déze ideeën en gemoedsneigingen omtrent den Staat en het Vaderland. Niet hónderden, die allen best minister konden zijn. Niet zoo een uitgebreide, - en middelmatige - politieke cultuur.

Men schrikt van de geestelijke bekrompenheid in dit alles. Men schrikt er van, dat zoo groote en zóó invloed-rijke bewegingen, als die van Gambetta's geest, psycho-physiologisch, als geesteswerking beschouwd, zóó grof en nietig waren in vergelijking met de eerste de beste hoogere geestes-beweging van een Heilige, kunstenaar of wijsgeer.

1) 'Figures du Passé, Gambetta' par Paul Deschanel, de l'Académie Française. Librairie Hachette. Paris, 1919.

Het is volkomen juist, dat de politiek is ‘het leven’, het, algemeene, zichtbare, tastbare, leven, dat het geestesleven van den Heilige, kunstenaar en wijsgeer zich verhoudt tot dat van den politicus, zoo als de, zijn kunst betreffende, gedachten van den beeldhouwer tot zijne bezigheid van het, met de handen, maken van het beeld.

Het is alleen jammer, dat de politiek-voering niet meer doordrongen is - niet meer doordrongen kán zijn wellicht - van de gedachten, in hun hooge qualiteit, der wijsgeeren en dichters.

Het is jammer, dat in Bismarck, den Keizerrijk-maker, niet aanwezig is, niet kán zijn wellicht, het besef omtrent het Keizerrijk, zoo als dat voorkomt of voor zoude komen, in den geest van dichters en wijsgeeren.

Het is jammer, dat de redevoeringen van Gambetta, gedrukt, niet heerlijke gedichten blijken te zijn.

Paul Deschanel laat uitkomen, dat het niet mógelijk is, om dat met die redevoeringen Jan-en-alle-man gepákt moest worden.

Dat weet men echter nog zoo zeker niet. Shakespeare's tooneelspelen bevredigen te gelijk de strengste schoonheidkundigen èn de bezoekers van ‘het schellinkje’.

De Russische Revolutie van 1917 wordt vertegenwoordigd door advocaten, onderwijzers en bizonder intelligente en fanatieke boeren en nijverheids-arbeiders, die de - uit Rousseau voortgekomen - gedachten over leven en wereld voor *de Waarheid* hielden. Zij, en hun volgelingen, houden die gedachten voor de Waarheid, o.a. óm dát in het Rusland der Czaren níet bestonden scholen, aan welke groote menschengeesten als leeraren verbonden waren, die geestdriftig en diep en levend wijsgeerig díe gedachten aan hun leerlingen bijbrachten, waarvan de uitdrukking in staatsvorm het Keizerrijk was.

Dr. H.J. Boeken

Boeken,

Wij hebben niet veel met elkaâr verkeerd. Tusschen jou en mij heeft niet bestaan een dier innige vriendschappen, zoo als ik er eenige tot de grootste schatten reken, die ik in het leven heb

mogen vinden, een dier vriendschappen, waarin jonge volwassenen de verwezenlijking beleven van hetgeen zij als jongens reeds, omfloersd, maar hevig, gevoeld hebben, dat ‘vriendschap’ was. Maar je behoorde van het begin af aan toch tot den kleinen binnensten kern der groep, in welke, toen wij om en bij de twintig waren, het hoogste, dat is het meest verheven, en het heetst verlangende en beminnende, menschengeestesleven aanwezig was, dat zich zoude uitdrukken in de Schoone Kunst, waarin wij ons land groot wilden maken. Ik zag je, in dien begintijd, als den vriend en den diepen vereerder van Kloos. Wanneer ik je aantrof in Kloos' woning, jou, den stillen, zwijgenden mensch, die steeds staande bleef en heen en weêr ging door het vertrek, waar Kloos en ik de gesprekken voerden, was er die gemoedsgesteldheid in je, die meer dan ernst en als boven den geestdrift uit was, waarmede je besefte de op komst zijnde schoonheid, wier verwerkelijker, in Kloos, je zoo nabij was, ja, dien je je intieme vriend mocht noemen.

Nu je er niet meer bent, niet meer op de aarde bent, niet meer in zoo een laan van Hilversum, niet meer in de groote steenen stad Amsterdam, zie ik je in verbeelding in mij duidelijker en meer dan ik je ooit daar zag en herinner mij vele kleinigheden van de keeren, dat ik je in het leven heb gezien.

Je was altijd stil; maar welk een geweldige aard was je aard, zoo als die tot zichtbaarheid was afgebeeld in je figuur. Als ooit een stilte indringend welsprekend was, dan was het jouw stilte. Als er ooit meer gezegd werd dan in woorden kan worden uitgedrukt, dan was het tusschen jou en dengene, die een tijd in zwijgen met je samen mocht zijn, tijd waarin het denken, het besèffen, het diepst en plechtigst was.

Ach, jij had ook, zoo als wij allen, je hoogmoed, je ‘gevoel van eigen waarde’, je ‘eerzucht’, maar als tot de weinige en korte gezegden, die uit je stilte voortkwamen, de uiting behoorde, die je tegenover mij eens deed, dat die of die gedichtengroep van je het schoonste was, wat de aarde in dezen tijd voortbracht, dan was in dat zeggen een hooge en lichtende zekerheid, die het verheven deed zijn boven juist daaraan gelijke uitspraken van anderen over zich zelf, zoo als die, vooral in de dagen, dat men nog leeft in de verheffing, door het bereiken van een ons zelf volkomen

bevredigend werk achtergelaten, van meer dan een wel worden gehoord.

Boeken, ik geef niet een beschouwing over je levenswerk. Ik schrijf alleen op de gedachte, die tot mij komt bij je dood. Je hebt niet zoo héel veel gemaakt. Maar in wát je gemaakt hebt, in gedichten vooral uit je latere leven, was wat slechts heel weinigen in zich hebben en kunnen geven: gróótheid was daarin.

Dáárvoor is in mij: een diepe dagenlange stroom van dankbaarheid.

Wanneer iemand, die Rembrandt en Schelling[1)] volledig, en Shaw ook kent, ziet wat Spengler, in zijn '**Untergang des Abendlandes**', zegt b.v. van Rembrandt, Schelling en Shaw, wordt voor dien lezer van Spengler waarschijnlijk, dat veel, zoo niet al, van hetgeen hij verder, over andere onderwerpen, zegt, zonder meer indringende kennis en dieper oordeel van en over die onderwerpen door Spengler wordt uitgesproken.

Dit vermindert echter slechts zeer weinig de waarde, dit tast de hoedanigheid nauwlijks aan, van zijn wijsgeerige inzichten en historische beschouwingen.

Interessant is altijd de samenstelling van beschouwingen zoo als die van Spengler. Het is niet mogelijk, dat hij gezien en gelezen heeft de kunstwerken en boeken die in zijn beschouwingen genoemd worden. Dat is namelijk 'physiek' onmogelijk. Beschouwingen te geven over onderwerpen, die men niet door eigen zintuigelijke waarneming kent, is trouwens de verrichting van alle geschiedschrijvers, met uitzondering van mémoires-schrijvers, mémoires, die mogelijk slechts één episode of één dag uit het eigen leven betreffen.

Indien men beschouwingen over architectuur of beeldhouwkunst geeft, kan men met afbeeldingen der kunstwerken reeds veel voor zijn kennis bereiken. Voor schilderkunst wordt dit reeds iets moeilijker. Een philosooph moet wel een even goed muziekkenner zijn als hij philosooph is om muziek te leeren kennen door het lezen der werken, zonder die te hooren.

1) Spengler, Untergang, I. 391.

Spengler, Untergang

De auteur zegt ergens, dat Wagner's '**Siegfried**' de opkomende vierde stand beduidt, - Wagner heet namelijk 'socialistisch'.

Een dergelijke uitspraak kenschetst zich niet alleen als een triviale absurditeit; maar 'levert' ook een karakter-trekje voor den aard van des schrijvers beschouwing-soort of opvattingen.

Even absurd is zij als de opmerking, dat Shaw de bekroning of sluitsteen van Nietzsche's werk heeft gegeven.

Shaw (ik ken alleen '**Jeanne d'Arc**' en '**Mistress Warren's bedrijf**'; níet '**Major Barbara**' en '**Mensch und Uebermensch**') is het type van een half-blankschen geest, een paradoxalen journalist, zonder eenige letterkundige of wijsgeerige waarde.

Het gezegde: 'N.N. hoopt zijn tachtigsten geboortedag te herdenken' bevat twee absurditeiten. De eerste is, dat 'tachtigste geboortedag' beteekent, dat iemand tachtig maal geboren zoû zijn. De tweede is, dat 'herdenken' beteekent: iets nog eens denken. Nu heeft iemand allicht meer dan eens aan zijn geboortedag gedacht. Hij zal dit in 't bizonder doen op den datum van het dan in gang zijnde jaar, die de datum zijner geboorte was. Dan *ge*-denkt hij dus zijn geboortedag. Telkens als men bizonder ernstig of nadrukkelijk aan een gebeurtenis denkt, ge-denkt men die gebeurtenis.

De mededeeling, dat men op een bepaalden datum zijn geboortedag zal gedenken, beteekent dus ook niet krachtens de woorden zelf, dat men op dien datum geboren is.

De uitdrukking zoude dus b.v. kunnen luiden: 'Op.... b.v. 10 Maart a.s. hoopt N.N. te gedenken, dat hij op den zelfden datum tachtig jaar geleden geboren is'.

Een dokter zoowel als een doodgraver zijn dagelijks met menschenongelukken in aanraking. Het is onmogelijk, dat zij telkens door zoo een verdriet of medelijden bevangen worden als voor elk der gevallen zal gebeuren met menschen, die in een andere verhouding tot den zieke, stervende of doode staan.

De redactioneele opvatting omtrent de samenstelling van sommige couranten maakt elken lezer in dit opzicht eenigszins tot een dokter of doodgraver.

Elken dag bij zijn eerste ontbijt krijgt de lezer eenige versche vreeselijke ongelukken op-gediend. Hoe wilt gij, dat niet een zekere onverschilligheid zich weldra van hem meester maakt?

Hij wordt te gelijk onverschillig ten opzichte der ongelukken, die de menschen treffen; èn: *gewènd* aan deze geestes-spijs.

Indien voor dat hij naar zijn kantoor of studeerkamer gaat, naast zijn eitje en kopje thee hij niet zijn automobielramp en een paar moorden heeft voorgezet gekregen, ontbreekt hem iets. Met een gevoel van leêgte of armoede verlaat hij de ontbijtkamer.

Byron

De opmerking van Maurois, dat de oorzaak van den afkeer van Byron voor zijn gemalin Annabella was, dat hij in haar voortdurend zag een karakter, zóo als hij in 't oprechtst van zijn zelf-besef wenschen zoude, dat het zijne ware, is treffend juist.

Indien namelijk Byron, met zíjn eigenschappen en vermógens, het karákter van Annabella hadde gehad, ware hij de dichter-staatsman van hoogen rang geweest, dien hij nu zijn leven lang betreurd heeft, niet van zich zelf te kunnen maken.

Verzen door Hélène Swarth.

Ik zag mijn engel

Ik zag mijn Engel,
Omstraald van licht.
'k Zag niet zijn oogen,
Zoo diep gebogen
Zijn aangezicht.

Ik vroeg mijn Engel:
- ‘Zoo gij mij mint,
Wil rust mij geven,
Verlos van 't leven
Uw doodmoe kind.

‘'t Was droef, mijn Engel
En 't leek me een eeuw.’
Toen zag ik beven
Zijn kleed geweven
Uit leliesneeuw.

‘Wend af, mijn Engel,
Van 't open graf
Mijn slaaplooze oogen!
't Is uw vermogen,
Dat God u gaf.

‘Onferm u, Engel,
Na d' aardestraf!’
Mijn Engel vliedt mij -
Mijn Engel liet mij
Bij 't open graf.

Rust

'k Liep langs de graven en verlangend dacht
Aan d'Engel Dood, die eens mij 't lang verwacht
En eenig loon zal brengen voor mijn leed,
De slaap voor eeuwig, droomloos, koel en zacht,
Gedekt door bloemen, rijzende uit mijn vleesch,
Mijn ziel nu knellend, tergend met zijn vracht.
Hoe veilig dan als sneeuw verreinend spreidt
Al over 't zwart van de aarde een blanke vacht!
Hoe blij als vroolijk voor zijn koning Mei
Weer elke boom met groene vanen vlagt!
Hoe teeder als, in maanverzilverd loof,
Aanzwelt en weent de nachtegalenklacht!
Hoe zoet als zomer uit zijn handen loom
Den schat laat vallen van zijn rozenpracht
En de avond suizelt, als een wiegelied
Voor 't kind, dat weet hoe moeder houdt de wacht,
Geen zweem meer voelt van droef beschreid verdriet
En, lipjes open, in den sluimer lacht! -
Maar dapper eerst de dag doorleden moet,
Loodzwaar van plicht en heet doorwoelden nacht,
Waar slaap mij vliedt en laat mij leeg van moed -
Dan 't eenig loon, ten lest, de slaap -
Dan mag 't.

Zwaar weegt der jaren sneeuw....

Zwaar weegt der jaren sneeuw en buigt mijn hoofd
Naar de éene wijkplaats, die mij rust belooft.
Hoe tast mijn hoop naar heil nog, dat vergoed'
De levensweelden, ál te vroeg ontroofd:
Verloren vrienden, bleeke schimmenstoet,
Vereenzaamde uren, lauwer, ruw ontloofd,
En, roode vrucht der Doode Zee, geloofd
Zoo zoet en lavend door mijn overmoed,
De liefde, om wie elk hart dit leven looft,
Vol alsembittere asch van hellegloed -
Plots welke hand van vóór mijn oogen schoof 't
Gordijn, dat Gods geheim verbergen moet?
Hoe voelde ik plots mijn ketenen doorkloofd,
Die 'k hoorde rinklend vallen mij te voet?

Ik zag in droom... door Hélène Swarth.

Brood

Toen dwong mij 't lot te doen wat mij gebood
Een vrouwenpaar, bevelend: ‘Breng ons brood!’

Naar 't somber huis gedwee ik toog weerom,
Vol brood de korf, de lippen droef en stom.

'k Zat loom terneer, beängstend woog de sfeer -
En 't norsch bevel volbracht ik telkens weer.

Verbannen voelde ik me uit mijn heiligdom
En vond geen antwoord op mijn bang waarom.

- ‘Nooit breng 'k u brood meer!’ riep ik eer ik 't wist.
Bij 't smeulend haardvuur stond de rieten kist,
Vol brood gestapeld, reeds verhard tot steen.

'k Wil liever zwerven, zingende en alleen
En deelen 't brood, versmaad door u, in spot,
Met één, die hongert naar het brood van God.’

Een brug

Ik zie een zwaan, die, zwemmend, even laat er
Een zweem van rimpling op den golvenrug.
Ik zie in 't blauw van 't maandoorvloeide water
Massieve pijlers, dragend hoog een brug,
De brug der zuchten, die mijn schreden later
Geleiden zal naar Droomenland terug.
Zoo ver, zoo hoog de donkre welving staat er -
Mijn moede voeten maak nu vleugelvlug,
Beloftebrug, die leidt naar Land van droomen!
Ik rep tot u mijn schreden, maak die licht.
Doch zwarte wolken doovende overstroomen
Het zilverblauw van teeder manelicht.
Neen, 't is te laat, ik kan tot u niet komen -
Wie sloeg dien sluier me over 't aangezicht?

Een blad

In welke mensch- of engeltaal geschreven
Is 't blad waarop ik tuur? Met scherpe stift,
Zoo in mijn arm werd eens een woord gegrift.
Doch 't was in droom en 't woord is niet gebleven.

Nu help me ontcijfren 't zwevend vreemd geschrift,
Geest, die 't mij voorhoudt! Bleek, de letters beven.
Verklaart dit blad den zin mij van mijn leven?
Demonisch hoonspel? - hemelsche engelgift?

Ut welke sfeer is 't blad tot mij gezonden
En welke mare wil 't mijn ziel verkonden?
Dat van dit lijden 'k eindlijk rusten mag?

Is 't Gods gebod? Moet Christus vroom ik volgen?
Is 't plagen van een geest, op mij verbolgen,
Die tergend hoont mij met een boozen lach?

Onze Lieve Vrouwe van den Polder door Dirk L. Broeder.

> Wie, staand' op Walchrens noorderduin, Terneder blikt in Zeelands tuin,
> Ziet van nabij door 't lommer gloren Een kerkdak en een kleinen toren.....[1)]

Zoo vangt wijlen de Middelburgsche schoolmeester-dichter Jacob Vreeken zijn legendedicht van het beeldeke van Onze Lieve Vrouwe van den Polder aan, het paneeltje met het miraculeuze beeld van de Moeder-Maagd van Vrouwepolder, dat thans reeds eenige jaren in de R.K. parochiekerk van SS. Petrus en Paulus te Middelburg, Zeelands hoofdkerk, hangt, waar men ter eere van Onze Lieve Vrouwe van den Polder een fraai versierd altaar heeft opgericht.[2)]

Velen hebben over de Mariavereering in Nederland en de, daarmede zoo nauw samenhangende, Marialegenden en Exempelen geschreven. Ten onrechte meende men vroeger, dat deze Mariacultus het in ons land nooit tot zulk een bloei gebracht had als in zuidelijker landen, vooral in België. Mensinga[3)] ging zelfs zoover, om te beweren, dat ‘nooit is het Marianisme hier te lande, tenminste dáár, waar men van monarchale en episcopale inwerking meer vrij was, zoo hoog opgevoerd, zoo populair kunnen worden,

1) De dichterlijke citaten zijn uit ‘Zeeuwsche Zangen’, uitg. G.W. den Boer, Middelburg, 1932. Jacob Vreeken Wzn. werd op 22 Juli 1870 te Aalsmeer geboren en stierf te Middelburg op 8 Juli 1931.
2) Het schilderij meet 34½ cm bij 47 cm en is in olieverf geschilderd op een eiken paneel.
3) Ds. J.A.M. Mensinga, ‘De Vereering van Maria, de Moeder onzes Heeren’, uitg. Erven F. Bohn. Haarlem, 1846.

als in de meer zuidelijke landen, zelfs van België, en wat er aan gene zijde onzer rivieren ligt (sic), onderscheiden wij ons in dit opzigt zeer gunstig. Een gevolg misschien van den nuchteren en bezadigd-verstandelijken aard der landzaten.'

Wat bedoeld wordt met 'en wat er aan gene zijde' van onze rivieren ligt, is moeilijk te bevatten, daar schrijver een deel van ons land afscheidt en op bijna dezelfde lijn plaatst met België. 's Heeren Mensinga's grenslegging is wel erg onbestemd, want moeten wij hier aannemen, dat hij Brabant en Limburg of ook Zeeland en de Zuid-Hollandsche eilanden bedoelt? Vermoedelijk had hij eerstgenoemde provincies op het oog, want hij gewaagt althans 'van den nuchteren en bezagdigd-verstandelijken aard der landzaten', alsof hij eerst gegrasduind had bij Meteren, die schrijft, dat 'Hollant ende Zeelandt zyn genoech van ééne natuere ende gelegentheidt, ende van één volck, behalve dat de Zeelanders wat vernufter en behendiger zyn, als wat naeder der Sonnen en by warmer gebueren gelegen'. Dit echter tusschen twee haakjes. Het feit blijft, dat latere vorschers bovenstaande en dergelijke beweringen voldoende hebben weerlegd. In dit verband denken wij aan pater Kronenburg's 'Maria's heerlijkheid in de Nederlanden', en aan prof. dr. De Vooys' beide werken op dit gebied, namelijk zijn 'Middelnederlandsche legenden en exempelen', en zijn uitgave van alle Middelnederlandsche teksten der Marialegenden.

* * *

Het Zeeland van vroeger moet men in tweeën splitsen, namelijk in het tegenwoordige Zeeuwsch-Vlaanderen en in de Zeeuwsche eilanden.

Zeeuwsch-Vlaanderen behoorde eens tot Vlaanderen en kwam pas definitief aan de Republiek der Vereenigde Nederlanden bij den vrede van Munster (1648) en werd van toen af Staats-Vlaanderen. Tot viermaal toe werden zijn grenzen gewijzigd, doch thans zijn ze ten naaste bij dezelfde gebleven als de oude, met uitzondering van enkele plaatsen en streken - de forten Lillo en Liefkenshoeck, die bij Antwerpen kwamen, en de Bouchouter en Asseneder ambachten, die bij de Belgische provincie Oost-Vlaanderen kwamen.

Het eigenlijke Zeeland omvatte de Zeeuwsche eilanden, benevens enkele, die heden ten dage onder Zuid-Holland ressorteeren. Vele Zeeuwsche invloeden zijn daar nog merkbaar.

De apostel der Zeeuwen is Willebrordus, de Angel-Sakser, die, zooals men weet, in de tweede helft der 7e eeuw het Christendom op Walcheren verkondigde.

De Mariavereering dateert uit de vroegste tijden van het Christendom. In de catacomben vindt men afbeeldingen van Maria, terwijl paus Sylvester I in het begin der 4e eeuw op de grondvesten van een Romeinsche basiliek in het Forum Romanum een Mariakerk stichtte, de Maria Antiqua, die de oudst bekende, aan de Heilige Maagd gewijde, kerk is.

Toch ontwikkelde zich de Mariacultus niet ten volle, voordat de leer omtrent Christus' godheid volkomen was vastgesteld in de 4e en 5e eeuw, dus na de veroordeeling van het Nestorianisme. Eerst in de 5e eeuw begon de Mariavereering meer op den voorgrond te treden, eerst langzaam, doch naarmate de middeleeuwen zich uit de Romaansche periode losmaakten, kreeg de vereering een groote algemeenheid, om haar hoogtij te vieren in het mediaevale tijdperk. Geldt dit voor het Zuiden, zeerzeker is het ook van beteekenis geweest voor Zeeland.

Het mag bekend geacht worden, dat hier, zoowel als elders, de vroegste jaren der kerstening zich kenmerkten door de stichting van dochterkerkjes. Een aantal broeders werd uitgezonden om in de, min of meer afgelegen, streken tusschen de nog gedeeltelijk heidensche bevolking vaste punten te betrekken, waar, in kleinere woningen, de christelijke diensten gehouden en de nieuwe leer gepredikt werd. Deze kapellen werden de dochterkerken en ter onderscheiding van elkaar naar de heiligen of martelaren genoemd, wier gebeenten veelal onder het altaar begraven lagen. Het oudste bedehuis werd aangeduid als ‘ecclesia matrix’ - verbasterd tot ‘ecclesia matris’, waarbij men aan de Heilige Maagd dacht - en van die kerk uit werden dus de ‘dochterkerken’ gesticht. Later werden talrijke kerken rechtstreeks aan Maria gewijd - Vere, Zandijk, Vrouwepolder - of wel mede aan de Moeder Gods en aan een der heiligen - Vlissingen, Ritthem, St. Laurens, Gapinge en in talrijke plaatsen elders in het graafschap.

Wanneer wij de geschiedenis der Mariavereering te onzent bestudeeren, komen wij tot de conclusie, dat Zeeland in dit opzicht wel zeer sterk op den voorgrond treedt. Onnoemelijk vele kerken werden haar ter eere gesticht. Kerkelijke instellingen werden haar gewijd, altaren in zoo goed als alle kerken droegen haar naam, en tenslotte stond zij nog in hoog aanzien als wonderdoende vrouwe, waardoor die oorden, waar zij haar wonderen verricht had, spoedig bedevaartplaatsen werden. Zoo bevond zich de voornaamste dezer plaatsen bezuiden Honte of Wester-Schelde zich te Aardenburg - het vroegere Rodenborg - waar Onze Lieve Vrouwe omstreeks de helft der 13e eeuw of kort daarna haar eerste wonderen deed. Weldra volgden er meer, en Aardenburg werd zoo wijd en zijd bekend, dat zich onder de duizenden pelgrims ook de koningen van Frankrijk en Engeland bevonden.

Ook het oude, thans verzonken, stadje Reimerswaal kende een wonderdoende Madonna, die ieder jaar op 1 Mei in processie door de stad werd gedragen. Op Schouwen trof men Onze Lieve Vrouwe van de Zee, die waarschijnlijk in de plaats is gekomen van de heidensche zeegodenvereering, die in folkloristischen geest is blijven voortbestaan in het oer-oude ‘strarijden’, dat telkenjare nog te Haamstede en vele andere dorpen daar plaatsvindt. Tholen kende een Onze Lieve Vrouwe van het Kasteel, Zuid-Beveland een Onze Lieve Vrouwe van Hinkelen, terwijl Walcheren benevens de beroemde Onze Lieve Vrouwe van den Polder ook nog een Souburgsche Onze Lieve Vrouwe van den Toren kende. Doch van al deze wonderdoende Madonna's is die van den Polder of Vrouwepolder de beroemdste geweest, neen, niet alleen de beroemdste, doch ook de eenige, die de eeuwen heeft getrotseerd, dank zij haar tijdenlange verdwijning in particulier bezit, hetgeen haar voor vernieling door de Hervormers behoedde.

Een enkel woord betreffende de geschiedenis van het plaatsje, waar het beeld zich eertijds bevond en vereerd werd, zij hier niet misplaatst.

Vrouwepolder is een verrukkelijk pittoresk plaatsje aan den mond van het Veergat, waar het noordelijke strand- en duinlandschap aanvangt. Het ligt dus slechts enkele kilometers van Vere verwijderd en is gemakkelijk van daaruit te bereiken over den

III

HET MIRACULEUZE SCHILDERIJ VAN ONZE LIEVE VROUWE VAN DEN POLDER
(Uit ‘Zeeuwsche Zangen’, uitg. G.W. den Boer, Middelburg)

ietwat smallen, doch alleszins goed berijdbaren dijkweg, die de eenige verbinding vormt tusschen beide plaatsen. Mag de dijkweg naar Vrouwepolder niet tot de primaire wegen des lands behooren, zijn ligging is evenwel zóó schilderachtig en van zulk een uitzonderlijke schoonheid, dat men op gansch Walcheren zijn gelijke kwalijk treffen zal.

Over Vere is reeds veel geschreven en talrijk zijn de kunstenaars, die zijn teere schoonheid de wereld hebben ingedragen. Doch wie kent eigenlijk wel veel van Vrouwepolder? En toch heeft dit plaatsje een tijd gekend van zoo niet grooteren, dan toch evengrooten roem als Vere, want het was een bedevaartoord van geweldige vermaardheid, zóó zelfs, dat het bij de zeelieden van Spanje en, Portugal bekend stond.

Op onzen tocht van Vere derwaarts hebben wij den tijd, om Vrouwepolder's historie te bepeinzen.

Waar nu de breede duinenrijen liggen en een strandvlakte zich uitstrekt, lagen eens wijde schorren, die omstreeks het midden der 13e eeuw werden ingepolderd. De beide machtige abdijen van Middelburg en Rijnsburg - dat wil zeggen de Walchersche abdij van Rijnsburg, waarvan thans geen steen meer te bekennen is en slechts een landweg ons herinnert aan haar bestaan - waren sterk geïnteresseerd bij de bedijking en verversching van deze schorren. De plaats, waar nu het gebied van Vrouwepolder ligt, moet vóór 1299 bedijkt zijn, terwijl de andere drie polders daar rondom in de 14e eeuw ingepolderd werden. Wel wordt vermeld, dat Adolf van Bourgondië, heer van Vere, in 1530 en 1552 ‘dezelve polderen (benoirden der Vere, liggende aen den Haeck) hadde geverscht tsynne laste ende coste’, doch hieruit vloeit geenszins voort, dat de desbetreffende schorren toen pas werden gepolderd. Veeleer moet het hier om een herbedijking gaan, na de, door de watervloeden van dien tijd aangerichte, schade, temeer daar reeds in 1446 wordt gesproken van den ongekavelden dijk ‘dair polres voir leggen’. De vier polders worden in de Walchersche archiefstukken tezamen aangeduid als ‘de polders benoorden der Vere Noirdernyeulant mette geannexeerde polders en Onze Lieve Vrouwe polder’.[4)]

4) M. van Empel en H. Pieters, ‘Zeeland door de eeuwen heen’, uitg. G.W. den Boer. Middelburg, deel I, 1935.

In 1314 werd een kapel gesticht in ‘den Nuwenpolre in de parochie van s'-Heer-Alartskerke’, ook wel Alartskintskerc, Seralartskerke en thans Serooskerke genoemd. Het standaardwerk over de geschiedenis van Zeeland voornoemd, vertelt ons verder, dat op 23 Mei van dat jaar graaf Willem III aan zijn zwager heer Wolfert van Borssele, heer van Vere, de beslissing opdroeg, waar de kapel, welke de roomsch-koning Willem den abt van Middelburg had opgedragen te stichten, gebouwd zou worden. Er bestond namelijk tusschen den abt en de inwoners een geschil te dezen opzichte. Dat deze kapel spoedig bekendheid verwierf, blijkt uit het feit, dat de officiaal van het hof van Utrecht op 7 Maart 1324, dus tien jaar na de stichting, met goedvinden van den abt van Middelburg, patroon der kerken van Oostkapelle en Serooskerke, de, door den roomsch-koning gestichte, kapel te Niepolre tot een parochiale kerk verhief. De abt ontving toen tevens het collatierecht, dat hem blijkbaar met goed succes door den heer van Vere betwist werd, althans na 1348 komen in de archiefstukken der abdij geen aanteekeningen van dit beneficie meer voor. Daar de kerk aan Onze Lieve Vrouwe was gewijd, werd de naam Niepolre veranderd in ‘Onserlievenvrouwen kerk in den polre’, later verkort tot Vrouwepolder, hoewel de plattelandsbevolking nog steeds over ‘Den Polder’ spreekt.

Onze weg voert ons tusschen de oude grasbegroeide buitenwallen van Vere en aan de boorden der buitenvest voorbij, waarna wij, een eindje langs weelderige landouwen rijdend, den bovendijkschen weg bereiken. Een vergezicht van ongekende schoonheid groet het oog.

Rechts de eeuwig woelende wateren van het Veergat, die, soms ruw en onstuimig spattend, de zandbanken en paalhoofden met een festoen van wit zeeschuim als een paarlencollier omhangen, dan weer kalm voortlispelend, doch altijd in beweging, ebbend of stijgend ten vloed. Achter die wateren ligt het landbouweiland Noord-Beveland, stil en angstig eenzaam, alsof het een stukje Walcheren was, weggedreven van het moedereiland.

Aan onze linkerhand ontwaren wij, zoover het oog reikt, het weelderige land van Walcheren's polders. Het is als een lappen-

deken van vele kleuren, die uitgespreid ligt aan onze voeten. Hier een klompje boomen, daar een kronkelende zandweg en overal daartusschen spitse kerktorentjes en schilderachtig gelegen boerenbehuizingen met groote donkergekleurde schuren, omgeven door een ring van zwaar geboomte.... en heel ver westwaarts, daarginds aan den lichtenden horizont, de sierlijke torens van Middelburg, die als evenzoovele pijlen ten hemel schieten.

Overal waar wij hier gaan of staan, is het een feest van kleur en gratie. Achter ons zakt Vere weg, Vere, met zijn ouden stompen kerktoren als een wakende leeuw, met zijn sierlijk stadhuis en zijn minaretachtig torentje, met zijn, als een dollemanskind wiekslaanden, molen op den groenen wal en met zijn grasgetopten zeemuur, die als een kaap het Veergat insteekt.

Vóór ons is land met boompartijen, en in het verschiet ontwaren wij allengs

> .... Een kerkdak en een kleinen toren.
> En boven 't groen van boom en haag
> Wat roode daakjes, klein en laag....

Het is Vrouwepolder, schilderachtig verscholen achter een langen slaperdijk en een schier ongerept duinlandschap, dat, naarmate het zich in westelijke richting ombuigt, hooger en breeder wordt.

Eeuwenlang ligt dit vriendelijke dorpje in geheiligde stilte en heerlijken eenvoud te mijmeren over de glorie, die het eens in langvervlogen tijden de zijne mocht noemen. Uit het niets der schorren en slikken is dit oord geboren. Het is gewassen en tot roem en grootheid gekomen, want....

> Een dorpjen is 't, in vroeger eeuwen
> Een heil'ge plaats in 't land der Zeeuwen,
> Wijl 't in zijn kerkje een grooten schat,
> Een beeld van wondre herkomst had.

Ja, een beeld van wondere herkomst maakte Vrouwepolder roemrucht, want het was geenszins de minste onder de woonsteeën van Walcheren's platteland. Zijn roem strekte zich uit

tot ver buiten het eiland, tot ver buiten het land der Zeeuwen, ja, tot ver buiten ‘de lage landen bider zee’ dijde de roep uit van Vrouwepolder, van Onze Lieve Vrouwe van den Polder....

* * *

Het is een vreemd mengelmoes van legende en werkelijkheid, waaruit de Vrouwepoldersche Madonna der late middeleeuwen opstijgt. Waar Dichtung eindigt en Wahrheit aanvangt, is moeilijk te preciseeren. De legende komt hierop neer, dat het bestaande schilderij of beeldeke van Onze Lieve Vrouwe van den Polder door engelenhand zou zijn gemaald. Het verhaal heeft een zeer locale kleur, want men vertelt, dat vele eeuwen geleden een godvruchtig en vermogend man een wijle ging bidden in het kerkje van den Polder, doch zich verbaasde over de armoede van het bedehuis, dat toch reeds volgens een nog oudere overlevering gebouwd zou zijn op de plek, die de Heilig Maagd zelf door een wonderbaar licht had aangegeven. Beeld noch schilderij versierden de kale muren en pilaren der kerk. Dies besloot de bezoeker het kerkje een beeld of schilderij van zijn hooge patrones te schenken. Thuis gekomen, diepte hij een eiken paneeltje op en bracht het naar een Middelburgschen kunstenaar, dien hij opdroeg, daarop een beeltenis van Maria te malen, hetgeen hem goed betaald zou worden. De schilder, blij van zin over de opdracht, vatte zijn taak onmiddellijk aan, steeds denkend aan het hem in vooruitzicht gestelde loon en aan de eer, die hem te beurt zou vallen. Doch het werk wilde maar niet vlotten. Zijn, anders zoo vlugge, penseel wilde niet meer die schoone vormen scheppen, waarom hij zoo bekend was onder zijn stadgenooten, en ten einde raad zette hij het paneeltje in arren moede in een hoek van zijn atelier neer.... en vergat het. Doch, ziet, op een dag - het was intusschen winter geworden - klopte een jongeling aan des schilders deur en vroeg onderdak voor den nacht, die bitter koud was. De schilder liet hem binnen en gaf hem te eten, waarna beiden zich aan den haard neerzetten en weldra in een druk gesprek waren gewikkeld over de schilderkunst, want de jongeling zeide, dat ook hij een gezel van Sint Lucas was. En het gebeurde, dat de volle maan reeds lang aan den hemel stond, toen het tweetal elkaar goedennacht wenschte. Het gesprek met

dien jongen was toch zoo schoon geweest. Wat brandde het in den schilder, toen zijn bezoeker hem van de schoone kunsten in het zuiden vertelde! Ja, daar schoot hem wat te binnen. Zijn gast moest maar eens helpen om het Mariabeeldeken af te maken; werkelijk, hij zou het heele paneeltje schier vergeten zijn!

Na het ochtendmaal nam de schilder zijn gast mee naar het atelier en toonde hem het paneeltje, waarop in vage belijning de Moeder Gods was aangegeven. Zou zijn gast hem een genoegen willen doen? Wel natuurlijk, maar.... hij wenschte ongestoord den heelen ochtend te werken.

Het eene uur verstreek na het andere en nademaal de jonge kunstenaar taal noch teeken van zich gaf en het reeds tijd was voor het middagmaal, ging zijn gastheer naar boven om hem te roepen. Doch wie schetst zijn verbazing als hij nergens den bezoeker ziet! Zoeken baat niet, roepen evenmin, maar.... wat is dat op den schildersezel?! Daar stond het paneeltje en tot zijn verbazing straalde daaraf een allerschoonst beeld van Maria.

Nooit heeft de overgelukkige man den kunstenaar kunnen vinden, en hij was ervan overtuigd, dat het een goddelijke bode was, die zijn werk voor hem gedaan had, dat werk, dat hem nooit zou zijn gelukt, daar hij louter en alleen gedreven werd door winstbejag en niet zijn heele ziel in het werk gelegd had. Hiervan overtuigd, wilde hij, toen zijn opdrachtgever tenslotte om het paneeltje kwam en verrukt was over de schoonheid der afbeelding, geen geld in ontvangst nemen, doch besloot het schilderijtje aan de kerk van den Polder te schenken, en

> Aldus geschiedde. Sedert praalde
> Het beeld ten witten wand en straalde
> Maria's liefde eindloos teer
> Op Vrouwenpolders vromen neer.
> De faam verbreidde snel de mare
> Van 't onverklaarde en wonderbare
> Naar allen kant, en menigeen
> Begaf er zich ter beêvaart heen
> In 't beste kleed; door den gebede
> Herwinnend zijner ziele vrede.[5)]

5) Het wapen van Vrouwepolder vertoont nog de Madonna, echter met het Kindeke Jezus.

De lotgevallen van het miraculeuze schilderij zijn zeer interessant, en te dien einde moeten wij teruggaan tot het einde der 14e eeuw, toen de parochiekerk zoovele tientallen jaren nog niet bestond.

Omstreeks 1400 kreeg de Mariakerk in den Polder wereldbeteekenis als pelgrimsoord. Van heinde en ver kwamen de geloovigen naar den Polder, om op den 15en Augustus, het feest van Maria-ten-hemel-opneming, den grooten ommegang bij te wonen. Vooral zeelieden van Engeland, Frankrijk, Spanje en Portugal vereerden de Vrouwe van den Polder en in den mond der Bretonsche zeelieden was ‘le Poldre a fait gran' miracle’ een gewone opmerking, wanneer hun gebed tot Onze Lieve Vrouwe van den Polder verhoord was. Doch niet alleen de ‘cleyne luyden’ pelgrimeerden naar den Polder, want ook de grooten der wereld togen erheen ter beevaart. Zoo bezocht in 1416 keizer Sigismund in gezelschap van hertog Willem VI, graaf van Holland en Zeeland, gravin Jacoba's vader, Onze Lieve Vrouwe van den Polder, terwijl in 1437 hertog Filips de Goede van Bourgondië een kaars van 100 pond voor haar brandde.

Het verband tusschen de stichting der Mariakerk, de legende en het wonderdoende schilderij - de oude geschriften spreken steeds over een beeld, doch het ligt voor de hand, dat men hiermede beeltenis, afbeelding bedoelt - is nog niet recht duidelijk, vermits er geen schriftelijke overleveringen te dien einde bestaan, althans niet uit den tijd der stichting. Men kan uit een zuiver religieus oogpunt den, nadruk op het miraculeuze leggen, mede in verband met die andere legende, die wij reeds vermeldden, namelijk als zou de kerk gesticht zijn op een plek, waar een wonderbaar licht gevallen was. Daarbij rijst echter de vraag, hoe het komt, dat een zoo bovennatuurlijk gebeuren de kerk niet van den beginne af in staat stelde, zich een passend beeld (of schilderij) van Maria aan te schaffen. Beide legenden zijn dus wel moeilijk met elkaar in overeenstemming te brengen.[6] Anderzijds kan men heel nuchter zeggen, dat niet het beeld de oorsprong der legende, doch veeleer de legende dien van het beeld geweest moet zijn en dat dus het laatste jonger is dan het eerste. Edoch,

6 M. English, ‘Het Mirakelbeeld van Onze-Lieve-Vrouwepolder’, overdruk uit de ‘Annales de la Société d'Emulation de Bruges’, deel LXXIV (1931).

de feiten wijzen erop, dat van de vroegste tijden af de kerk in het teeken der Mariavereering heeft gestaan en dat in dien tijd een beeld of afbeelding van de Madonna vereerd werd, waaraan wonderdoende krachten werden toegekend. Het is haast niet aannemelijk, dat de aanduiding 'beeld' in haar beteekenis van tastbaren vorm, in hout of steen, dus sculptuur, gelezen moet worden, doch, zooals wij reeds zeiden, als geschilderd beeld. En zelfs dan is ons schilderij wel een copie van een vroeger schilderij. Het komt ons persoonlijk voor, dat het bestaande paneeltje kwalijk vroeger gedateerd kan worden dan het laatste der 15e eeuw, eerder zelfs aanvang der 16e. Dadelijk rijst dan de vraag, of het origineele wonderschilderij datgene was, welk in 1572 door de Watergeuzen moet zijn vernield met de verwoesting der kerk en dat ons schilderij een copie - al of niet naar dit origineele - ervan is, of dat ons schilderij werkelijk, alhoewel een copie van een vroeger stuk, datgene is, dat ten tijde der kerkverwoesting uit de brokstukken gered is. Wij moeten concludeeren, dat laatstgenoemde het geval is en wel, omdat onzes inziens onomstootelijk is komen vast te staan, dat een acte uit 1662, waarbij verschillende menschen het schilderij, dat wij bezitten, als authentiek herkennen en erkennen, door den rijksarchivaris te Middelburg, mr. A. Meerkamp van Embden, als echt is vastgesteld en dat deze ook de desbetreffende personen, alsmede den notaris, die het stuk verleden heeft, heeft geïdentificeerd.

Dat het bestaande schilderij te een of anderen tijd in de kerk van Vrouwepolder vereerd werd, mogen wij gevoeglijk aannemen. Toch kunnen wij de gedachte niet van ons afzetten, dat het niet het oude, dus oorspronkelijke, is, en wel hierom. In de eerste plaats hebben wij te maken met zijn ouderdom, die, zooals wij reeds zeiden, om verschillende hoedanigheden zooals stijl, kleur en sfeer, zeker niet vroeger dan de tachtiger jaren der 15e eeuw gesteld mag worden. Hoe kan het in dat geval dan in 1416 en 1437 door mannen als keizer Sigismund en Willem VI, en Filips den Goede bezocht zijn? Bovendien mogen wij vooral niet vergeten, dat, wanneer de miraculeuze Madonna toen reeds zoo beroemd was, zij toch minstens eenige jaren bestaan zal hebben, aleer deze groote vorsten zich een reis naar Vrouwepolder zouden getroost hebben, ook al vertoefden zij in de buurt. Zou het dan over-

dreven zijn, in dat geval aan te nemen, dat het oorspronkelijke schilderij reeds omstreeks 1400 bestond? Later dan dat jaar kan de Mariabeevaart in den Polder om vorenstaande redenen moeilijk gesteld worden. Een grootendeels verknoeide restauratie maakt de dateering thans echter nòg lastiger dan voorheen. Wij prijzen ons dan ook gelukkig, dat wij het ongerestaureerde paneel destijds hebben mogen bestudeeren en dat wij in staat zijn, een reproductie daarvan hier weer te geven. Duidelijk is de plek aan den linker slaap te zien, die, volgens de overlevering, een verwonding heet te zijn, die toegebracht werd door de beeldstormers.

Met dit al blijkt, dat het schilderij bestond ten tijde der Hervorming, hetgeen ook blijken zal uit de hierna te reproduceeren acte, waarover wij zooeven spraken. Rest ons nog even in dit verband de vraag: hoe kan dit schilderij authentiek zijn, wanneer het op zijn vroegst uit het einde der 15e eeuw dateert, terwijl de Mariapelgrimage reeds in den aanvang dier eeuw bestond en tot bloei was gekomen? Accepteeren wij dan de zeer aannemelijke verklaring van den oudheidkundige M. English, te Brugge, dan hebben wij ook deze kloof overbrugd. English toch vestigt de aandacht erop, dat vroeger (en ook heden ten dage nog) zelfs in de beroemdste bedevaartskerken nieuwe Mariabeelden in de plaats gekomen zijn van oudere, en dat de vereering zoodoende van het eene beeld op het andere overging. Dit kan dus toch ook wel het geval geweest zijn met Onze Lieve Vrouwe van den Polder. Hier zijn dan twee problemen opgelost. Ten eerste kan ons schilderij werkelijk van den tijd zijn, waarin wij voelen, dat het geplaatst moet worden, en ten tweede is er een vroeger en oorspronkelijk stuk geweest, dat in de Polderkerk vereerd werd. Waar dit echter gebleven is, weet niemand, terwijl bij gebrek aan beschrijvingen wij evenmin kunnen zeggen, of ons schilderij een copie ervan is, gefatsoeneerd naar de eischen der late 15e eeuw, of een geheel nieuwe conceptie is van Onze Lieve Vrouwe van den Polder. Tenslotte, doch dit tusschen twee haakjes, vermeldt Van Heurne de Puyenbeke, dat het beeld een ‘couronne d'argent massif’ droeg (zie aanteekening no. 10). Ook de Madonna van Van Heurne heeft een opgelegde kroon en indien ze een even getrouwe copie is als de Madonna zelve, dan bewijst dit alleen, dat de kroon in quaestie van veel lateren datum is, dus een

V

ONZE LIEVE VROUWE VAN DEN POLDER VOLGENS DE 18e-EEUWSCHE KOPERGRAVURE VAN F. BLEYSWYCK IN GARGON'S ‘WALCHERSCHE ARCADIA’
(Welwillend afgestaan door het Zeeuwsch Genootschap te Middelburg)

bijvoegsel van latere ‘verfraaiers’. Inderdaad schijnt, volgens English, het schilderij eens een kroon te hebben gehad, die, getuige de beschadiging, die duidelijk te zien was vóór de restauratie, los moet zijn geweest en derhalve zoo gemakklijk verwijderd kon worden.

Een 18e eeuwsche aanteekening, die eerder verwarrend dan ontwarrend was, doch die wij onzen lezers niet willen onthouden, komt voor bij ds. Mattheus Gargon, die in 1717 het tweede deel van zijn ‘Walchersche Arcadia’ uitgaf en daarin een plaat opnam, waaronder hij vermeldde, dat dit nu een reproductie was van de Madonna van Vrouwepolder. Overigens alle eer aan den predikant, die met een zoo roomsch onderwerp in dien tijd durfde aankomen!

Volgens Gargon was het schilderij toen nog in het bezit van Thomas Alexander Coninck, baljuw van Vere. Deze zou het stuk hebben laten nateekenen voor zijn broeder Samuel, die eigenaar was van het erf te Vrouwepolder, waarop vroeger een klooster zou hebben gestaan. Gargon liet van het schilderij - men leze *een* schilderij, want wij zullen aanstonds aantoonen, dat het zoo goed als uitgesloten is, dat dominee het bestaande schilderij heeft gezien - door F. Bleyswyck een kopergravure maken voor zijn ‘Walchersche Arcadia’. Hoe het komt, dat Gargon zoo pertinent zeker van zijn zaak is, is te eenenmale een raadsel. Doordat thans is komen vast te staan, dat Coninck, noch zijn broeder Samuel ooit het schilderij in hun bezit hebben gehad, kan hij hier alvast geen voorbeeld gevonden hebben, of het moet een copie geweest zijn. Sedert 1662 toch, was het paneeltje in het bezit van de familie Van Borssele van der Hooghe en moet in Gargon's tijd reeds in Brugge geweest zijn. De eenige redelijke uitleg is derhalve, dat Gargon een copie (die van Samuel Coninck?) gezien moet hebben en daarvan zijn kopergravure heeft laten maken. Hoe het ook zij, Gargon heeft menigeen op een verkeerd spoor gebracht, zij het nolens volens, want hij was zelf ook op het verkeerde spoor. En indien het waar is, dat de baljuw van Vere een schilderij van Onze Lieve Vrouwe van den Polder bezat, dan moet ook dit een copie geweest zijn, zoodat Samuel's copie in dat geval een tweedehandsche was! Waar deze copieën beland zijn, is vooralsnog onbekend.

Gargon's Madonna vertoont echter niet zoo bijster veel overeenkomst met ons schilderij en geeft den indruk, eerder naar een ruwe schets vervaardigd te zijn. Of betreft het hier een zaak van dichterlijke vrijheid? De Madonna van de Arcadia is een typisch 18e eeuwsche. De gelaatstrekken en de houding van het hoofd komen vrij aardig overeen met het orgineel, en dit geldt ook voor de versiering van parelen en voor het haar. Overigens zijn de handen over de borst gekruist, leest de Madonna uit een boek, is zij in een klassiek kleed gestoken en ademt de bombastische entourage van den wansmakigen geest der 18 e eeuw.

Merkwaardigerwijs komen wij na 1753, toen de familie Coninck abusievelijk nog in het bezit van het schilderij vermeld wordt[7], niets meer van de miraculeuze Madonna tegen, totdat zij in de 20e eeuw te Brugge ontdekt wordt. Daar bevond het schilderij zich ten huize van Julien van Caloen, baron de Basseghem, die tevens in het bezit van een copie van een notarieele acte bleek te zijn, waarvan wij reeds spraken en waarvan het oorspronkelijke document uit 1662 dateerde, hetgeen getroffen werd onder de papieren van baron Charles de Croeser de Berges in zijn huis in de Goudenhandstraat. De Brugsche oudheidkundige en geschiedvorscher Karel Verschelde (gest. 29 Nov. 1881) had van het oorspronkelijke document eveneens een copie, die hij met zijn verder studiemateriaal naliet aan den kannunik Ad. Duclos (gest. 6 Maart 1925), eveneens een bekende Brugsche historicus, en laatstgenoemde legateerde zijn aanteekeningen en oorkonden aan M. English, wien wij voor het meerendeel de reconstructie van de geschiedenis der lotgevallen van Onze Lieve Vrouwe van den Polder verschuldigd zijn. De notarieele acte in quaestie, die wij hieronder woordelijk uit English' copie door Verschelde overnemen, luidt als volgt:

> Attestatie Dhren Panneel ende La Palma voor Jonckr Pieter van Borssele van der Hooghen nopende seker miraculeus Maria beddeken. No. 29.

Op huyden den XXXI meerte XVIc twee ende tsestich, compareerde voor myn, Pieter Crabbe, notaris publicq, by den hove provintiael van Hollant, Zeelant ende Westvrieslant geadmitteert, tot Middelburch in Zeelant residerende, ende voor de

7) Zie ‘De Tegenwoordige Staat van alle Volken’, Amsterdam, 1753, deel X, p. 243.

getuygen hier naer genaemt, dhr & Mr. Daniël Panneel Doctor Juris tot Utrecht ende jeghenwoordich synde binnen deser stede, mitsgaders dhr Marcus de la Palma, greffier van de cleene zaken alhier, dewelcke, ter requisitie ende instantie van Jonckheer Pieter van Borssele van der Hooghen, verclaerden, getuychden ende attesteerden by desen warachtich te wesen hunlieden attestanten seer wel bekent zyn, dat wylen Johanna Hacco, gewoont hebbende inde Vrouwepolder binnen desen eylande van Walcheren, gewesen grootmoeder van den voors, heer Panneels huysvrouwe, in haer leven toegecomen heeft seker Marybeeldeken, dat hy heer Panneel getuyght gecocht te hebben ten tyde van de vercoopinge van derselver meubilaire goederen, en twelcke gecocht hebbende, verclaert hy, heer Panneel, dat hy tselve aen Ferdinandus Riemelant, woonende tot Vere, als last hebbende van Jonckheer van der Hooghen, vercocht heeft, getuygende beyde sylieden heeren attestanten warachtich te wesen, dat sy van oude parochianen van de voors. Vrouwe Polder ende andere oude persoonen hebben hooren seggen ende verclaren, dat het selve Marybeeldeken van seer oude tyden inde voors. Vrouwepolder is geweest ende gestaen heeft in de kercke vandeselve Vrouwepolder, ende dat inde troubelen voordesen in dese landen ontstaen, in het beeldestormen onder anderen, 't voors. Marybeeldeken uyt de voors, kercke is gerocht, ende gevonden op het kerckhof aldaer, ende dat daernaer hetselve by eenen.... Parduyn, gewesen grootvader vande voors. Jouffrouw Johanna Hacco, van diegene die aen het voors. Marybeeldeken pretentie waren makende, soude wesen overgenomen ende vermangelt voor een coppel schapen, ende dat het tsedert dien tyt altoos aen het geslacht van haer, Jouffrouw Hacco ende aen haer selfs tot de voorgemelde vercopinge toe gebleven was; wyders niet verclarende, preseterende desen nader te verclaren. Aldus gedaen ten tyde voors. binnen deser voors. stede Middelburch, present Maerten Marinissen woonende tot Vlissingen, ende Jan Soolaert woonende alhier, als getuygen, nevens myn, notaris hiertoe versocht. De minuyte is behoorelyck geteyckent.

Twelck ick getuyge
P. Crabbe Notrs pubcq 1662 3/31[8)]

8) Mr. A. Meerkamp van Embden heeft vastgesteld, dat Crabbe in 1662 inderdaad het notariaat uitoefende, doch zijn archief is zoekgeraakt, althans nog niet ontdekt.

Hieruit volgt dus in het kort, dat het 'Marybeeldeken' na de aanranding der Vrouwepoldersche kerk door de Watergeuzen en Beeldstormers door zekeren Parduyn verworven werd, die het naliet aan zijn kleindochter Johanna Hacco, van wie het aan de vrouw van den Utrechtschen advocaat Daniël Panneel kwam, die het uit de boedelveiling van haar grootmoeder, Johanna Hacco, had aangekocht. Van Panneel werd het aangekocht door Ferdinand Riemelandt als lasthebber van jonker Pieter van Borssele van der Hooghe, wiens oudste zoon uitweek naar het katholieke Vlaanderen en burgemeester van het Vrije van Brugge werd. De tak der Van Borssele van der Hooghe familie, Zeeuwsche edellieden, die destijds resideerden op het thans nog bestaande slot Ter Hooge onder de gemeente Koudekerke, bij Middelburg, was verwant aan den tak van Van Borssele van der Vere. Eerstgenoemden waren echter roomsch-katholiek gebleven. Jonker Pieter wilde dus zekerheid hebben, dat zijn Mariabeeldeke geen copie was, weshalve hij de hierboven afgedrukte acte liet opmaken.

Wat wij in verband met de geschiedenis van het schilderij na zijn verdwijning uit Walcheren niet wisten, weten wij thans, en zoo konden de hiaten, die in de opeenvolgende historische feiten, betreffende zijn lotgevallen nog voorkwamen, weldra worden ingevuld. Tevens bleek, hoe het schilderij en de attestatie van elkaar gescheiden raakten.[9)]

Na achtereenvolgens in het bezit geweest te zijn van jonker Pieter van Borssele van der Hooghe (gest. 1679), van diens zoon Philips Jozef (gest. 1727) en daarna van diens zoon Pieter Louis (gest. 1771), kwam het miraculeuze schilderijtje eindelijk aan den zoon van laatstgenoemde uit diens tweede huwelijk, namelijk aan Philippe Nicolas Joseph (gest. 1829).[10)] Deze overleed kinderloos,

9) Mr. A. Meerkamp van Embden, 'De lotgevallen van het miraculeuze Mariaschilderij te Vrouwepolder na de Hervorming', Archief Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, 1930, pp. 196-204.

10) Hij was de bezitter van het schilderij, toen jonker Jozef van Heurne de Puyenbeke omstreeks 1820 een copie ervan liet vervaardigen voor zijn uitgebreide verzameling kunstvoorwerpen. Van Heurne schrijft daarbij, dat het is een 'Copie de l'image miraculeuse de N.D. de Zande ou du Zandyksche Polder entre Vere et Middelbourg en Zélande. Mr. Philippe van Borssele à Bruges en est le possesseur, l'a remplacé dans un beau cadre doré, étant anciennement encadré avec des rideaux de damas; dont ci-joint une ample description. Cette copie est de grandeur naturelle à l'original peint à l'huile aiant une couronne d'argent massif sur la tête.' Daar Van Heurne niet op de hoogte was van de juiste situatie ter plaatse, is het te verklaren, dat hier Notre Dame de Zande in plaats van Notre Dame du Polder staat. De uitvoerige beschrijving, zooals Van Heurne bij zijn copie schijnt te hebben gevoegd, is helaas verdwenen. Het stuk zelf bevindt zich thans in het Museum Gruuthuse te Brugge en is in alle détails hetzelfde als ons schilderij, behalve, dat Van Heurne's Madonna een rijkversierde kroon draagt.

waardoor het paneeltje na den dood van zijn vrouw, Isabella Simonne de Ville (gest. 1847), overging naar een der kinderen van zijn tweede zuster, Maria Constance Florentine, die gehuwd was geweest met jonker Jan Adriaan van Caloen. Van deze kinderen kreeg Marie Thérèse het schilderij. Zij was gehuwd met baron Charles Joseph de Croeser de Berges, bij wien ook het oorspronkelijk document van 1662 in een nis in het groote salon gevonden werd door Karel Verschelde, toen het behang daar verwijderd werd! Van Marie Thérèse erfde haar dochter van denzelfden naam, namelijk Marie Thérèse de Croeser de Berges, het paneeltje. Deze was gehuwd met Anselme van Caloen, baron de Basseghem, en de dochter uit dit huwelijk, Zoé, die het tenslotte erfde, legateerde het na haar dood op 15 Januari 1923 - zij was ongehuwd - aan haar broeder Julien van Caloen, baron de Basseghem, die tevens een afschrift van de origineele acte bezat.

Zoodra het schilderij geïdentificeerd was, werd spoedig op heel Walcheren bekend, dat het miraculeuze beeld van Onze Lieve Vrouwepolder zich door de vele eeuwen gehandhaafd had. Begrijpelijkerwijs herleefde van stonde af aan het verlangen der Walchersche katholieken, hun Madonna terug te zien. Talrijke katholieke gezinnen bezaten nog de uit Gargon's ‘Arcadia’ afkomstige plaat, waaruit blijkt, dat de devotie geenszins was uitgedoofd.

Het terugvinden van het wonderdoende beeld was voor de Zeeuwsche geloovigen dan ook van groote beteekenis en velen hoopten op teruggave ervan. Doch ook andersdenkenden verheugden zich met de katholieke bevolking. De mogelijkheid van een herstel *in sedem propriam,* echter, lag alleen in de macht van baron Julien, daar hier niets bereikt kon worden met een kerkelijk bevel tot teruggave op grond van het katholieke beginsel, dat kerkelijk goed nooit verjaart. Het schilderij was namelijk in particulier bezit.

De baron de Basseghem had er evenwel geen bezwaar tegen, dat het paneeltje deel zou uitmaken van de Brugsche Mariafeesten in 1926, en zoo geschiedde, dat de Walchersche en Zuid-Bevelandsche katholieken een uitnoodiging kregen, om op Zondag 4 Juli van dat jaar Onze Lieve Vrouwe van den Polder in processie te dragen. In grooten getale kwamen de Zeeuwen op dien Zondag te Brugge bijeen in de kapel van het Sint Janshospitaal, waar het schilderij in bijzijn van baron Julien voor het eerst weer sedert drie en een halve eeuw voor de geloovigen werd opgesteld. En welk een eer viel den Zeeuwen te beurt, toen hun groep met het beeld den stoet opende! 'Graag hadden ze maar dadelijk de Madonna naar huis meegevoerd', zoo schrijft English, en vervolgt: 'we herinneren ons nog levendig, hoe, bij het uiteengaan van den stoet op den Burg, enkele oude Zeeuwsche boerinnen op de knieën deze groote gunst afsmeekten.... maar, zooals de dichter het ons voorzingt: Langzaamheid past groote zaken.'

Het duurde ruim vier jaar, aleer Onze Lieve Vrouwe van den Polder inderdaad aan haar kinderen werd teruggegeven. Eindelijk, op 14 November 1931, deed de blijde mare de ronde, dat baron Julien van Caloen de Basseghem erin had toegestemd, dat Onze Lieve Vrouwe van den Polder teruggeschonken zou worden aan Walcheren, en op 12 December van dat jaar werd zij in tegenwoordigheid van den 87-jarigen schenker en zijn naaste familieleden met groote plechtigheid op het Maria-altaar van de SS. Petrus en Pauluskerk te Middelburg geïnstalleerd, daar Vrouwe polder thans geen katholieken meer telt en Vere slechts een vicarije is, ressorteerend onder de parochiale kerk van Middelburg.

En nu, na eeuwen van vergetelheid, komt Onze Lieve Vrouwe van den Polder in steeds stijgende mate in aanzien en vereering en wordt Middelburg als het ware een tweede bedevaartoord der Zeeuwen.

Verzen van Ernst Toller (in memoriam)

I

Zwaluw, de morgen, de morgen breekt aan!

Zwaluw, de morgen, de morgen breekt aan.
Tusschen de tralies al glimmert de weerschijn.
Moet je met de anderen niet vroeg in de weer zijn?
Zwaluw, de morgen, de morgen breekt aan!

Zwaluw, de morgen, de morgen breekt aan.
Duik uit je schuilhoek en zeil in het zonlicht!
IJl, waar de zee en de dauw en de bron ligt.
Zwaluw, de morgen, de morgen breekt aan!

Zwaluw, de morgen, de morgen breekt aan!
Straks zul je trekken naar laaiende landen,
ginds, waar de hitte de negers zal branden,
zwaluw, de morgen, de morgen breekt aan.

Zwaluw, de morgen, de morgen breekt aan.
Vlucht naar de vrijheid! Stijg naar haar zenith!
Zing, dat zij *waar* is, voor die hier *benee* zit
Zwaluw, de morgen, de morgen breekt aan.

II

Lied der eenzaamheid

Zij spant over mijn ziel heen haar gewelven,
zij is de branding en de rust van het graf.
Zij hoedt mij voor de vijand in mijzelve,
en op haar ringmuur botst de boosheid af.
Door haar kan ik de wereld beter hooren;
zij maakt mijn hart door haar bezieling stil.
In haar schoot wordt de wereld weer herboren,
zij smeedt het pantser van metaal:
mijn wil!

(voor muziek)

III

De gevangene en de dood

De gevangene:

Ik denk aan U, o dood,
en om mij breekt de cel hier neer in puin.
En alle tralies buigen om,
en staan dan in de hemeltuin,
van 't zonlicht, star en krom.

O, dat ik vliegen kon.

Want U, verlangen, dood,
en hulploos zich laten breken,
in 't felste van de strijd,
is zich als vriend U overgeven,
die niets meer zijt.

En ik wil leven.

De dood:

Als gij het leven wilt, waarom verbleeken,
wanneer mijn melodie door Uw gedachten speelt?
Die *mij* ver *staat,* zal niet van 't *laatste* spreken,
Die is verzoend als hem mijn adem streelt.
Is dood de boom, in herfstig avondgloeien?
Is dood de boom, wier bloesem nederleekt?
Is dood de steen, waaruit het vuur kan sproeien?
Is dood de aarde, waar het zaad in breekt?
O, zij belogen U, ook *ìk* ben leven.
Zij zeiden U: mijn rijk is zwart en stil.
Maar 'k ben de zin van alles, wat weer op zal streven,
Hernieuwd, herboren - ook om Uwentwil.

IV

Tezaam in gevangenschap

Diep aan het eind der smalle kerkergang,
als dieren, die de tralies woest omklemmen,
en ziek van heimwee neergehurkt en bang,
plotseling verschrikken van hun eigen stemmen,
verdorren zij, en traag gaat nog hun bloed.
Alleen een giftstroom breekt soms uit hun monden.
En zij verbloeden aan verborgen wonden.
- Gevangen menschen zijn noch slecht, noch goed,
Zij worden doof en blind, en vol venijn
tegen zichzelven - daar zij eenzaam zijn.

V

Ontslagen gevangene

Hij gaat als dronkene, droomerig door de straten.
De stad gelijkt een vat vol kleur en licht.
De massa woelt, hij voelt zich zeer verlaten.
't Is alles warrelend voor zijn stil gezicht.

Als uit de dooden opgestaan, zóó dorstig hangen
zijn blikken naar de knoppen van April.
In zulk een vrijheid voelt hij zich gevangen.
En in zijn hart is alles ver en schril.

De stad omschuimt hem, en hij is het strand.
't Verleden leunt op hem, met zware hand.
Zijn vale kleeren en cel schijnen nu veilig.
Met onbeholpen handen streelt hij zacht
Een werkmanskind, dat naast hem staat, en lacht....
En in die glimlach worden beiden heilig.

VI

Onze weg

Veel dingen zijn verdord en hebben hun zin verloren.
Sirenen overschreeuwen vaak het teedere woord.
Maar 't lied der vrijheid van millioenenkoren
zal niet verstommen, hoe men het versmoort.

Waar zijn degenen, die de kloppenden antwoord geven;
‘Verlossing is het afstand-doen van 't aardsch geluk’.
Eén hongerkreet schreeuwt onverbiddelijk:
‘Opent de deur des harten. Geeft ons leven!’

Wij martlen niet de mensch op wreede schragen,
wij hebben een anderen weg naar God gevonden:
wij zijn niet vroom door 't stamelen onzer monden,
het rijk des vredes willen wij uitdragen,
de vrijheid brengen aan gebogenen en knechten,
wij willen om het sacrament der aarde vechten.

Vert. Martien Beversluis.*)

*) De hierboven vertaalde gedichten van den op 21 Mei j.l. gestorven Duitschen dichter Ernst Toller (geb. 1893) zijn gekozen uit den bundel ‘Das Schalbenbuch’, verzen over de in zijn cel nestelende zwaluwen.

Rijksbouw contra -afbraak door Dr. Alfred A. Haighton.

Naar aanleiding van: Nederlander-Middenstander. *Empirebuilding.* - Tweede druk, derde tot 10e duizend. - Drukkerij De Toekomst. Soerabaja, 1938.

Ondanks den Engelschen titel is dit werk Nederlandsch, van taal en bedoeling, en zulks in den besten zin des woords. Het, buitengewoon lezenswaardige, boek beoogt, gelijk de titel aangeeft, niets minder dan de schets van een Beleid, hetwelk, naar des schrijvers oordeel, gevolgd moet worden om het Nederlandsche Rijk - Moederland, Oost en West - op te bouwen tot een werkelijk 'Imperium', dat innerlijke stevigheid aan kracht-tegen-de-buitenwereld paart en zoodoende groote duurzaamheid zal kunnen erlangen. Het wendt zich scherp tegen het huidige coloniale beleid, hetwelk aan alle ontbindende tendenzen vrij baan laat, ja, deze zelfs opzettelijk in de hand schijnt te werken. Het beperkt zich echter niet tot critiek. Tegenover den Rijksafbraak, dien het gispt, stelt het richtsnoeren voor een Rijksbouw, die daarvoor in de plaats moet komen.

Het is dus, in ruimeren zin, een politiek geschrift. Doch het heeft niets van een partijpublicatie of propagandistisch 'tractaatje'. Integendeel. De achter den schuilnaam 'Nederlander-Middenstander' stekenden, schrijver, blijkt een Nederlander, die een diepe kennis van de toestanden in ons Insulinde heeft, over een helderen kijk op de nooden des Rijks beschikt en door warme Vaderlandsliefde bewogen wordt. Haast elke bladzijde getuigt van de groote algemeene ontwikkeling des auteurs èn van een nauwkeurige wetenschap omtrent Indische - bijzonderlijk Javasche - gesteldheden èn van het, zoo zeldzaam, vermogen om de dingen, verhoudingen en omstandigheden te zien in breed perspectief, tegen den achtergrond der vergane eeuwen, en te vatten met het geestesoog gericht op de toekomst, welker mogelijkheden zich ontrollen als een panorama vol beloften en bedreigingen.

Zoodoende levert het boek een s t a a t k u n d i g b e t o o g in de ware beteekenis. Een betoog van hóóg gehalte. Een inderdaad *constructieve* verhandeling, die het wezenlijk welzijn van Volk, Kroon en Rijk op het oog heeft, en, wat meer zegt, duidelijke vingerwijzingen geeft aangaande de doelmatige manier om dit welzijn te dienen.

Terecht luidt de opdracht: 'Aan Coen, van Imhoff en Fransen van de Putte'. Hieruit spreekt geen ijdele pretentie. De, in het werk ontvouwde, gedachtengang is geest van hun geest. Het betoog wordt a.h.w. doordrenkt van de baanbrekende opvattingen dier groote Nederlanders uit het verleden, welker luisterrijk voorbeeld helaas niet, of veel te weinig, navolging vindt

bij de latere geslachten, die het huidig beleid binnen het Aziatische Rijksdeel bepalen. In dit boek wordt een lans gebroken voor het denkbeeld om terug te keeren tot de inzichten van Jan Pieterszoon Coen en zijn twee voornoemde geestverwanten in later tijden; zulks met de uitdrukkelijke bedoeling, dit richtsnoer, eenmaal hervat, dan voortaan stevig vast te houden.

De schrijver geeft een rake critiek op het huidig coloniaal beheer in den Oost. Aldus de fouten aangewezen hebbende, boetseert hij een beeld van Aziatisch Nederland, zooals dit, binnen het cader des Rijks, z.i. moet wòrden. Al is men het misschien niet in alle onderdeelen met hem eens, toch lijdt het, voor wie Indië kent en met onbevangen blik uit een Vaderlandsch gemoed bekijkt, geen twijfel, dat des schrijvers inzicht, in groote lijnen - de lijnen van Coen, van Imhoff en Fransen van de Putte! -, ongetwijfeld juist moet heeten.

* * *

Dit is een boek van grootsche allure. De schrijver vat zijn taak breed op. Hij geeft het tegendeel van een saai verslag of 'rapport', dat den draad der argumentatie verloren laat gaan in een krioelende menigte kleinigheden en, gewoonlijk, de betreffende vraagstukken wèl aanroert, maar niet probeert, ze radicaal op te lossen. Toch daalt onze auteur herhaaldelijk in bijzonderheden af. Waar noodig, schrikt hij niet terug voor verregaande détail-critiek. Daarbij legt hij een overvloed van feitelijke gegevens aan den dag, die den lezer doen bevroeden, hoe uit een rijk-gevuld arsenaal van kennis en ervaring geput wordt. Oppervlakkigheid ligt den schrijver verre. Echter: hij houdt de groote lijn in het oog en stijgt telkens weêr uit den afgrond der bijzonderheden omhoog tot de leidende gezichtspunten.

Hij teekent de Staatkunde vanaf hare principiëele grondslagen tot hare concrete aanwendingen-op-het-gegeven-geval toe. Zijn werk is synthetisch, in den besten zin des woords. Den lezer, die het met gezette aandacht gelezen heeft, staat het stelsel, dat de schrijver voorstaat, glashelder in den geest.

Vruchtbare synthese berust op voorafgaande analyse der beschouwde werkelijkheid. Puncto Staatkunde heeft die werkelijkheid een geestelijken en een stoffelijken kant. Deze beide zijden treden met elkaêr in wisselwerking en geven aan elk, eenigszins omvangrijk, staatkundig probleem een groot stel facetten, welker veelzijdigheid der oplossing veel hinderpalen in den weg legt.

Onze auteur stelt zijn betoog samen uit een aantal hoofdstukken en paragraphen, die elk een bepaald facet van het geval aanpakken en dit eerst analytisch, vervolgens synthetisch behandelen. Deze 'deel-synthesen' worden dan samengevoegd tot de 'totaal-synthese', als zoovele steenen tot een gebouw. Dat hij inderdaad in het tot-stand-brengen der nagestreefde uiteindelijke synthese geslaagd is, beteekent een opmerkelijke verdienste van den auteur, gezien de schare voetangels en klemmen, waarmede het veld, waarop hij zich bewoog, bezaaid ligt.

Ik zal den schrijver niet den ondienst bewijzen, zijn betoog in uittreksel weêr te geven. Deze handelwijze toch is de manier om een boek van lezers àf te helpen. Menigeen denkt dan: 'Ik ken den inhoud al uit de bespreking.

Waarom mij het boek aangeschaft?' En dit boek verdient lezers. Vele en aandachtige. Ook en juist, ja vooràl in Patria. Het gaat immers over één der allereerste levensbelangen van Nederland, waarvoor, helaas, nog veel te weinig Volksgenooten een open oog hebben!

Doch ik meen er wèl goed aan te doen, de inhoudsopgave te vermelden. Dit bij wijze van aanbeveling, teneinde den Lezer voor oogen te stellen, welk een rijke stof in deze 175, vlot-geschreven en boeiende, bladzijden de revue passeert. Ziethier:

I. **Regeerkunst.**
   - **1.** Sterk Koninklijk gezag.
   - **2.** Hoogstaande rechterlijke macht.
   - **3.** Doelmatige bevolkingspolitiek.
   - **4.** Empirebuilding.

II. Hoe Nederlandsch-Indië geregeerd moet worden.
   - **1.** Fundamental principle.
   - **2.** Huidige staatsrechtelijke en agrarische warboel.
   - **3.** Waar het naar toe moet.

III. **Faults of the Dutch.**
   - **1.** Constitutional blunder. Onderscheiding naar landaard. Wet Nederlanderschap.
   - **2.** Agrarian blunder. Vervreemdingsverbod.
   - **3.** Ethic blunder. Inheemsche nationalisten. Ontbinding des Rijks.
   - **4.** Staatsrechtelijke en agrarische hervorming.

IV. **Nederlandsche Middenstand.**
   - **1.** Geschiedenis.
   - **2.** Erfcultures.
   - **3.** Malle gevallen.

V. **Empirebuilding.**
   - **1.** Bureaucratie.
   - **2.** 'Ethiek'.
   - **3.** The Dutch are 'blundering' out of the East.
   - **4.** India wants a modern Coen.

Daarbij komen dan nog verscheidene motto's, citaten, 'spreuken', een 'aanteekening' en de, reeds voornoemde, opdracht. Het boek is geillustreerd met, zeer geestige, zinnebeeldige teekeningen door Ger. P. Adolfs. Op het, al bij de inhoudsopgave blijkende, overdadig gebruik van Engelsch en andere vreemde talen, komen wij straks terug.

* * *

De Lezer gelieve er wèl goede nota van te nemen, dat ik het *niet* heelemaal eens ben met den schrijver. Desondanks beveel ik het boek, van ganscher harte, ter lezing aan. Dit op de volgende gronden, drie in getal.

Het bevat een eerlijke, origineele en bevattelijke poging om den weg naar verbetering van hemel-tergende misstanden te wijzen. Het Beleid, door den schrijver ontworpen, zoude, ook naar mijne meening, verreweg verkieslijk zijn boven de huidige 'ethische' politiek, die ons Indië, op korten termijn, zal doen verliezen, indien er niet gauw een stokje voor wordt gestoken. Evenbedoeld Beleid ware, met enkele kleine wijzigingen, in te passen binnen het Stelsel-van-coloniaal-Beleid, dat strookt met de conceptie van een Nationaal Nederland en den voorstanders daarvan, uit verschillende kampen, in groote trekken voor den geest zweeft.

Met hetgeen de auteur zegt omtrent de rol, die de middenstand behoort te spelen, alsmede met zijn meening over opheffing van de hindernissen tegen grondverwerving-door-Europeanen, kunnen wij ons geheel vereenigen. Op een ruimer plan onderschrijft men ook gaarne zijn oordeel over het I.E.V., het 'rapport-Spit' mitsgaders deszelfs verderfelijke strekking, de noodzaak van Nederlandsche Volksplanting etc. Op het stuk der Beginselen.

die aan zijn betoog ten grondslag liggen, lijdt het m.i. geen twijfel, dat ieder Nationaal Nederlander daarmede van harte instemt en hun klare ontvouwing, door onzen auteur, met geestdrift zal toejuichen.

Over al deze punten mag ik hier dus zwijgen.

Maar... Nu komt het 'maar'! Nu moet ik toch, in gemoede, enkele bezwaren opnoemen, die, onder het lezen, bij mij gerezen zijn.

En om dit te kunnen doen, is het, helaas, onvermijdelijk één der stellingen van den schrijver hier te vermelden. Eéne slechts, want slechts tegen ééne zijner stellingen kwamen tegenwerpingen in mijn geest op. Deze ééne stelling omschrijft hij reeds bij den aanhef, n.l. op pag. 3 en 4, kort en bondig als volgt:

'Wij moeten den Nederlander niet tot Inlander laten verworden, wat het gevolg zou zijn van het rapport-Spit,'...

Een rapport over de veelomvattende quaestie van grondrechten voor Indo-Europeanen.

...'doch omgekeerd de beschaafde en gegoede Inlanders zooveel mogelijk opheffen en maken tot Nederlanders, hen staatsrechtelijk althans zooveel mogelijk op Nederlandsch peil trekken, hen politiek denatureeren en tot Nederlanders opvoeden, tot deelhebbers aan en medevoelers met het Nederlandsche imperium. Zij willen dit zelf ook graag. Nationalisten'...

D.w.z., in casu: Inlandsche, tegen Nederland en Oranje gekante, geestdrijvers, à la Soekarno, Soetomo (zaliger), Thamrin, etc.

...'zullen er dan niet meer zijn.'

Dit is, inderdaad, de schets van een Beleid, lijnrecht ingaande tegen het 'ethische' wanbeleid, dat Indië, sedert welhaast veertig jaren, vergiftigt en het Rijk ondermijnt. Dit program laat zich in één woord samenvatten: *assimilatie*. Hij wil de élite der Inlanders - 'de beschaafde en gegoede', met zijn woorden - zooveel mogelijk doen opgaan in het Nederlandsche Volk.

Wel te verstaan: enkel die élite. Maar hij vat het begrip 'élite' breed op en wil er o.m. - en zelfs vooral - bekeerlingen-tot-het-Christendom toe rekenen, vrijwel ongeacht hun verdere eigenschappen. Op het voetspoor onzer voorouders uit den tijd van Coen, wil hij überhaupt bekeering-tot-het-Christendom bezigen als middel-tot-assimilatie.

Naar verderop in het boek herhaaldelijk blijkt, wil de auteur zoodoende steeds meer 'élite' kweeken en deze onophoudelijke assimileeren met ons Nederlanders. Gelijk evenzeer blijkt, wil hij hetzelfde procédé toepassen op de Chineezen en andere Gelen in Indië. Op die manier, meent hij, zullen de beste elementen dier Bruin en Geel gekleurde Rassen opgenomen worden in den schoot des Nederlandschen Volks en, anderzijds, de Aziatische Religies, zeden en instellingen, die hij tamelijk laag aanslaat, onder die bevolkingen geleidelijk afdalen tot kenteekenen van de minder-ontwikkelde klassen der maatschappij.

* ⁎ * * ⁎ * * ⁎ *

Onmiskenbaar mag dit plan op grootschheid bogen. Onmiskenbaar wordt het geloof aan de levensvatbaarheid ervan ondersteund door de ervaringen

met Christen-Inlanders (als Ambonneezen, Menadoneezen e.d.), die reeds sinds eeuwen tot de aanhankelijkste en trouwste deelen der bevolking behooren. Onmiskenbaar lijkt voorts assimilatie met ‘moderne’ Chineesche en Inlandsche élite-lieden mogelijk - zelfs zonder hun bekeering-tot-het-Christendom -, in aanmerking genomen de opvallende slapte van den Islam binnen de Bruine élite en de bekende religieuze verdraagzaamheid van het Gele Ras in welhaast al zijn geledingen.

Was Dr. Soetomo, de leider der anti-Nederlandsche ‘Parindra’ (het verbond van dusdanige Inlandsche vereenigingen), niet zèlf gehuwd met een volbloed-Nederlandsche vrouw? Hij had haar uit Nederland meêgenomen. En hij was geen Christen. En dit liet beiden koud. En het moet een goed huwelijk zijn geweest.

Een groot deel der Bruine élite neemt het met den Islam niet zoo nauw. De modernisatie, de impact van onze Avondlandsche cultuur op die zielen, heeft hun Geloof verstoord. Men heeft hier te doen met den indirecten terugslag, mutatis mutandis, van de atheïstische uitwerking der rationalistische geestesrichting in het Avondland, die binnen eigen Cultuur dezelfde afval-van-de-Traditie heeft gesticht en nog steeds voort gaat te stichten.

Ik ken een Regentszoon, die lustig wijn drinkt, aan één tafeltje met ongeloovigen. Toch verbiedt de Koran zulks uitdrukkelijk. Misschien laat hij het na ten overstaan van Islamiten. Doch ook dit lijkt aan gegronden twijfel onderhevig, want deze zelfde Raden is in Europa met een blanke Arische gehuwd, en zij schijnt niet tot den Islam bekeerd. Hij is een telg van een echt, oud Adelgeslacht; een dier Javanen, die voor donkere Indo's of blanke Philippinos zouden kunnen doorgaan, vanwege het Arische bloed hunner Hindoesche voorouders, dat in hun aderen vloeit. Juist in zulke aristocratische kringen verzwakt veelal het besef der eigen Cultuurwaarden: net als in het West-Europa der aan 1789 voorafgaande periode het geval was. Trouwens: de feministe, Koranbestrijdster en nieuwelichtster Raden Adjeng Kartini stamde uit een dergelijk geslacht.

Toen ik, anno 1936, de reis van Soerabaja naar Kobe (Japan) maakte op een Japansche boot, trof ik als tafelgenooten, behalve den purser, toevallig - nu - wijlen Dr. Soetomo en diens zuster. Zoodoende kwam ik ook in kennis met Soetomo's verdere reisgenooten, Raden Soekardjo, volksraadslid (God betere het!) en diens vrouw en zoontje. Er waren nog meer Nederlanders aan boord, en wij hadden talrijke gesprekken met gene vijanden van Koningin en Vaderland. Bij één daarvan vroeg ik aan Soekardjo, waarom hun gezelschap toch juist zooveel belang in *Japan* stelde. Hij antwoordde letterlijk:

‘Japan is ons Mekka.’

Nu zoû men zeggen: voor Mohammedanen moet het ‘Mekka’ toch zijn: Mekka. Maar dezen lieden lag het ‘Mekka’-in-figuurlijken-zin, Japan, blijkbaar nader aan het hart dan het heusche Mekka, dat het doelwit behoorde te wezen hunner gebeden, die zij echter verzuimen. Of dit politieke ‘Mekka’ iets van zijn glans verloren heeft in hun oogen, sedert Japan's veroveringstocht tegen China hun heeft kunnen leeren, hoe het Land der Rijzende Zon

de bevrijding der Aziatische Volkeren van het Blanke ‘juk’, waarvan die Parindra-lieden zooveel verwachtten, eigenlijk opvat en bedoelt?

Over het algemeen voert ‘modernisatie’, d.w.z. ver-Avondlandsching, tot verzwakking van de, toch reeds slappe, Mohammedaansche cultuur van Java's bevolking. In aanmerking genomen de overeenkomstige slapte van Nederland's Christelijkheid-in-de-practijk - ik spreek daar geen oordeel over uit, doch constateer een feit -, lijkt het assimilatie-plan van onzen auteur uitvoerbaar zelfs zonder de doopvont er bij te halen. Java's Bruine ‘élite’ is reeds, voor een groot deel althans, vrijdenkerig genoeg daartoe.

* * *

Edoch, dit geldt enkel voor die élite en vermoedelijk niet eens voor haar geheel. Het volk, koeli[1] en tani[2], schuwt varkensvleesch, drinkt geen alcohol, eerbiedigt den Koran - al kan het dezen niet zelf lezen - en houdt, over het algemeen, den Islam in eere. In andere streken dan Java, bijv. op verschillende plaatsen van Sumatra, wordt de Islam strenger opgevat en mijdt men, zooveel doenlijk, het contact met ‘kafirs’, d.w.z. ongeloovigen en/of onbesnedenen, en hun zeden, zonder daarbij veel onderscheid te maken tusschen ons en bijv. de Chineezen. Op Java zèlf spreken Hadji's[3] en vele verdere belijdende Mohammedanen een andere taal dan de vorenbedoelde élite. Ik ken een Hadji, die Westersch opgevoed is, in Nederland gewoond heeft, ongeveer tien talen - waaronder vier Europeesche - spreekt; hij vertelde mij - in keurig Nederlandsch -, hoe hij, gedurende zijn jeugd, onder de bekoring der Avondlandsche cultuur kwam en van het Geloof zijner vaderen begon af te vallen, maar later ging beseffen, op een doolpad te wandelen, en dus tot den Islam terugkeerde, een bedevaart naar Mekka deed en zich nu weêr in veilige haven wist. Deze man behoort, wat geestelijke ontwikkeling aanbelangt, zeker tot de, door onzen auteur bedoelde, élite; maar hij moet van assimilatie niets hebben - tenzij, wel te verstaan, wij Nederlanders Mohammedanen zouden worden - en is, om zoo te zeggen, iemand, die alweêr zijn bekomst heeft van de verwestersching. In andere streken van den archipel heerscht het Boeddhisme, weêr elders een primitief heidendom. De toestanden loopen te zeer uiteen om een recept te kunnen geven, dat als panacée tegen alle kwalen deugt. Evenwel: Java is het hoofdeiland - meer dan 2/3 der totale bevolking! - en het lijkt geoorloofd, daarop ons geestesoog te vestigen, met nu en dan een blik terzijde naar andere gewesten.

Grosso modo mag men zeggen: de Bruine en Gele élite - in des schrijvers zin - verkeert voor een groot, resp. overwegend deel in den toestand, dien de auteur vooropstelt als uitgangspunt voor zijn assimilatie-Beleid. Ditzelfde

1) ‘Arbeider’. Niet, zooals men ten onzent denkt, ‘slaaf’ of zoo. Een ‘koelie’ is niets meer of minder dan een ‘werkman’, en er zit, met name, géén kleineerende of verachtelijke beteekenis in dit woord.
2) Ongeveer ‘boer’ of ‘landman’.
3) Van Mekka teruggekeerd pelgrim. Deswegen in een snort reuk van heiligheid staand. Er zijn er in soorten, daaronder óók Westersch geschoolde.

geldt echter *niet* ten aanzien van de dito massa's. En het geldt ook bepaaldelijk *niet* ten opzichte van een m i n d e r h e i d binnen de vorenbedoelde élites.

Een geliefkoosd denkbeeld van onzen auteur - hetwelk ook reeds in het voorgaande citaat tot uitdrukking komt - is het 'opheffen' etc. van Bruin en Geel - en dan nog wel enkel, of, tenminste, allereerst dier 'elites' - tot Nederlandsch peil. Hij neemt als vanzelfsprekend aan, dat dit laatste peil, in ieder opzicht - cultureel, religieus en zedelijk evenzeer als oeconomisch en/of intellectueel -, hooger ligt dan het 'eigen' peil van Bruin en Geel. Hij wil Inlander en Vreemde Oosterling a.h.w. 'bevorderen' tot Nederlander.

Hij maakt er de 'ethische' richting een verwijt van - o.a. op pag. 5 -, dat deze 'het inheemsche veel mooier en beter' vindt dan het Nederlandsche. Op het voetspoor der oude Nederlanders uit Coen's tijd, wil hij 'onze cultuur verbreiden d.i. Christianiseeren en vernederlandschen zooals de vroegere zendelingen deden, totdat de "ethiek" zich hiertegen verzette.' Hij voegt er aan toe - altijd nog op pag. 5 -: 'De zendelingen kweekten gezagsgetrouwe lieden, verbreidden eerst onze cultuur en verhieven daarna de Inheemschen economisch en sociaal'.

Op de keper beschouwd, verschilt de, door onzen auteur, aangeprezen tactiek niet zoo bijster van de huidige practijk der bombardeering tot 'Staatsbladeuropeaan'.[4)] Trekt men van de eerste het religieuze element af, dan heeft men de laatste. Deze laatste, immers, beoogt niet anders dan de verklaring, dat een Bruine of Gele, in, om zoo te zeggen, algemeen-cultureelen zin, geacht wordt, met den Blanke geassimileerd te wezen.

M.i. voeren beide methodes tot hetgeen Oswald Spengler noemt: pseudomorphose. D.w.z. het overnemen, door een bevolking, van de *uiterlijkheden* eener vreemde Beschaving, welker 'ziel' haar, vanzelfsprekend, een gesloten boek blijft. Een Americaansche neger is géén Angelsaks en ook géén bezitter van innerlijke Angel-Saksische Cultuur.

Een gegeven Cultuur *bezitten* kan slechts het Ras, dat haar voortbracht. Na-apen blijft waardeloos. Met civilisatie, het kort inbegrip der *uiterlijkheden* eener Beschaving, staat het natuurlijk anders; en dit voert menigeen op een dwaalspoor.

* * *

Of werkelijk onze Avondlandsche Beschaving, in ieder opzicht, meerwaardig mag heeten bij vergelijk met de onderscheidene, in onzen Oost voorkomende, Aziatische dito's, is een vraag, welker beantwoording aan zooveel quaesties raakt, dat er natuurlijk geen sprake van kan wezen, haar met één boek -

4) Zoo noemt men Inlanders en Vreemde Oosterlingen, op wien, ingevolge hun verzoek, door den Gouverneur-Generaal het Europeanen-recht wordt 'toepasselijk verklaard'. Deze 'gelijkstelling' houdt in toepasselijkheid, op de gegadigden, van het Europeesche familierecht e.d. Au fond komt het dus neêr op aanvaarding onzer zeden: monogamie, erfrecht etc. Deze formaliteit is wel het uiterste, wat mogelijk is zonder een **godsdienstigen** eisch te stellen. De gelijkgestelde geldt als Europeaan, doch niet als Nederlander. De Japanner geldt vanzelf als 'Europeaan'. Gek genoeg: de Americaansche Neger óók.

gezwegen over een artikel! - te willen oplossen. Onze auteur beproeft dit dan ook niet. Hij stelt het bevestigend antwoord als axioma.

In casu b e h o e f t men deze vraag trouwens niet te beantwoorden. Onze opgave is immers niet, uit te visschen, welke cultuur het hoogste staat. Het gaat er enkel om of - de élites van - Bruin en Geel bereid zijn, de superioriteit-over-de-heele-linie van onze Beschaving - met inbegrip des Christendoms - te erkennen.

Voor onzen schrijver spreekt ook het beamend antwoord op deze laatste vraag vanzelf. Getuige, o.m., de voorlaatste volzin in het reeds, van zijn pag. 3 en 4, aangehaalde citaat. Getuige, voorts, deze zijn uitlating op pag. 82:

'De Inlander, die het eenigszins kan doen gaat Europeesch gekleed. Een Inlander vindt niets fijner dan een Europeesch pakean[5] *en moet van die oude* **adatrommel** *niets hebben* e n t e r e c h t , h i j w i l m e e m e t z i j n tijd.[6] Kinderen die een donkere huid hebben vindt een Inlander leelijk, hoe blanker de huid, hoe mooier een Inlander zijn kind vindt. Een Inlandsche vrouw die eenmaal met een Nederlander getrouwd is geweest, wil haar geheele verdere leven "blanda"[7] blijven, wil niet meer "Inlandsche" genoemd worden. De ethici *vergissen*[6] zich als zij meenen dat de Inlander het Inheemsche boven het Europeesche stelt.'

Zonder 'ethisch' te zijn, verschil ik hierin met hem van meening. Daargelaten nog, of hij die voorliefde-voor-blanke-huidskleur juist interpreteert en of dit streven van - een deel der - Inlanders naar pseudomorphose niet zoowel ongezond (afval van eigen cultuur!) als - voor ons en hen - verkeerd is, rijst de vraag, of het ooit zoû kunnen voeren tot de, door hem bedoelde, assimilatie-op-groote-schaal. Bewondert de massa der Bruinen werkelijk onze zeden c.s. en is zij heusch bereid, die over te nemen?

Ongetwijfeld is, gelijk wij zagen, een groot deel der 'élite' reeds min of meer met Avondlandsche opvattingen doortrokken. De denkbeelden van een jongedame als Raden Adjeng Kartini kwamen al aardig overeen met de tijdgenootelijke ideeën der 'vrije vrouwen' en dergelijke geëmancipeerde tantes, waar Nederland toen last van had en welker funeste nawerking wij nog steeds ondergaan. Maar... er komen twee leelijke 'maren' op de proppen.

Ten eerste geldt dit alles heelemaal niet voor de massa en hoogstens voor een - zij het tamelijk groot - deel der élite. Kartini kantte zich tegen de veelwijverij. Deze werd evenwel uitdrukkelijk voorgeschreven door den Propheet. De Islam staat een man meerdere vrouwen toe. Met een beetje menschenkennis bevroedt men, hoe de Godsdienst de veelwijverij ondersteunt en, omgekeerd, deze sexueele liberaliteit van dien Godsdienst wederom het geloof in Allah en zijn Propheet aanlokkelijker maakt.

Ten tweede lijkt het twijfelachtig, of de afval-van-eigen-Cultuur wel veel

5) Costuum, pak kleêren. A.A.H.
6) Cursief, vet en spatie van mil. A.A.H.
7) Nederlandsche of 'blanke'. Waarschijnlijk ontstaan uit contaminatie en verbastering der woorden 'Hollander' en 'Blanke'. A.A.H.
6) Cursief, vet en spatie van mil. A.A.H.

en goede Christenen kweekt. Wie zijn oude Geloof verzaakt, komt gewoonlijk niet licht tot innige trouw aan een nieuw! Tot nu toe fokte de pseudornorphose meer rooden dan Christenen onder Bruin.

Met den Hadji, vorenbedoeld, hadden drie Nederlanders, waarbij ik, eens een gesprek over deze aangelegenheid. Het denkbeeld, als zoude der Moslim veelwijverij minderwaardig wezen bij vergelijk met onze éénwijverij, verwierp onze interlocuteur ten stelligste. Hij vond het tegendeel het geval. Zijn argumentatie was merkwaardig. In Europa, zoo betoogde hij ongeveer, bestaat de veelwijverij net even goed; nog afgescheiden van de eigenlijke prostitutie, houden vele gehuwde mannen er maîtressen, maintenées of hoe men de bij wijven betitelen wil, op na. Onze Hadji kende Europa verbluffend goed: ter toelichting èn van de verbreidheid èn van de tolereering der bij wij ven ten onzent, citeerde hij een Berlijnsch liedje: 'Eine kleine Freundin hat ein jeder Mann / eine kleine Freundin braucht man wann und dann / eine blonde, braune / je nach Lust und Laune'... De Musulman, voer hij, in substantie, voort, doet net hetzelfde, enkel met dit verschil: de bij wij ven tellen als achtbare vrouwen, want de Islam heeft een minder huichelachtige moraal gewrocht dan het Christendom. Ik koos geen partij, noch kies ik nu. Het is echter duidelijk, hoe zùlke leden der élite hoogstens voor o p p e r v l a k k i g e verwesterscing voelen! En hun invloed op de massa is énorm.

De massa voelt als zij. Zùlke bruine intellectueelen en n i e t de vrijdenkers vormen den 'kop' der Inlandsche gemeenschap. Getuige: het zeldzaam poovere resultaat van Missie en Zending in de streken van den Islam.

* ⁎ * *⁎ * * ⁎ *

Het 'christianiseeren en vernederlandschen, zooals de vroegere zendelingen deden' heeft succès geboekt op Ambon, bij de Minahassers, in de Molukken. M.a.w. dáár, waar tevoren géén Islam of Boeddhisme, doch een primitief heidendom, bestond. Anderzijds heeft de Islamitische prediking, die óók bekeeringswerk verricht, gedurende de vorige eeuw o.m. op Sumatra resultaten behaald onder primitieve heidenen.

De verwestersching der, van hun Islam afgevallen, vrijdenkers-onder-de-Inlanders voert, daarentegen, zelden tot Christianiseering en ver-Nederlandsching, maar bijna immer tot communisme, 'nationalisme' en dergelijke gezindheden, tegen Kroon en Vaderland gericht. Geen Kartini, Soekarno, Thamrin, Soetomo, Soekardjo etc. liet zich doopen of kwam er toe, zich Nederlander te gevoelen. Zij werden vrijdenkers, vaak marxisten en meestal vijanden van Nederland.

Onze auteur ziet dit ook ter dege in. Hij schrijft het toe aan de omstandigheid, dat deze lieden niet in de Nederlandsche Volksgemeenschap werden opgenomen, doch 'Nederlandsche onderdanen' bleven. Daarom wil hij ze 'politiek denatureeren', in de verwachting, ze dan te zien worden tot 'deelhebbers aan en medevoelers met het Nederlandsche imperium.'

Evenwel: kan men die lieden 'politiek denatureeren'? Gesteld eens, de poging werd op grootscheepsche schaal gedaan: zoû zij dan bij hen in goede

aarde vallen? Sluit niet juist de aard van die élite - of het meerendeel daarvan - welslagen buiten?

Men bedenke toch wel het volgende. De zoogeheeten ‘Inlandsche Beweging’ - rood, ‘nationalistisch’ of onder welk mom ook optredend - beteekent een d u b b e l e n opstand. Tegen òns, dien zij noemen ‘vreemde overheerschers’, èn tegen hun eigen Traditie, d.w.z. Geloof, Zeden, Maatschappelijke Instellingen etc.

Mutatis mutandis tracht die Inlandsche Beweging hetzelfde te doen, wat het achttiende-eeuwsche rationalisme probeerde binnen het Avondland en tot zegepraal bracht in en door de Fransche revolutie van 1789. Daarbij zitten hun twee groote hinderpalen in den weg: het eigen Geloof plus de eigen Adat[8] èn de Nederlandsche heerschappij. Van Vaderlandsch standpunt bekeken, is het dus duidelijk, waar onze potentiëele bondgenooten binnen het bruine kamp zitten: bij de conservatieve, geloovige, traditionalistische elementen.

Bestrijding van den Islam blijkt, staatkundig gesproken, dus een tweesnijdend zwaard. Krijgt men èchte Christenen, dan kàn het nut afwerpen. Echter bereikt men eerder wrevel onder de oprechte Mohammedanen en daarmede een potentiëelen vijand - Godsdienstig verzet tegen ons ‘Christenhonden’! - er bij, terwijl anderszijds de van-den-Islam-afvalligen, óók al werd hun afval door Christelijke prediking veroorzaakt, gemakkelijker aspirant-communist worden dan geloovig Christen. Gelijk overal ter wereld, voert eveneens op Java verzaking van het Geloof-der-Vaderen zelden tot iets goeds en wel in de laatste plaats tot innige belijding van een nieuw Geloof. De beperkende bepalingen, die zelfs de meest Christelijke regeeringen handhaven, tegen Missie en Zending zijn - altijd: staatkundig beschouwd - lang niet gek.

* * *

Ware de ‘moderne’ Inlander-met-anti-Nederlandsche-gezindheid niet evenzeer in opstand tegen zijn eigen Adat c.a. als tegen Kroon en Vaderland, dan ware deze laatste opstand volkomen onmogelijk. Immers de Adat-plustoebehooren, mits goed begrepen, bindt den Inlander - den Adel op de eerste plaats - aan Nederland. Voor Nederlandsche Lezers vereischt dit eenige toelichting, die des te gereedelijker mag ingevoegd worden, daar ook onze auteur de waarde van de Adat c.a. voor het Rijk lijkt te onderschatten.

Iedereen heeft wel eens gehoord over ‘Buschido’, de Japansche codex van Riddereer. (Gelijk zooveel in Japan, is het woord oorspronkelijk Chineesch; het beteekent ongeveer: manieren van den echten Krijgsman.) Minder bekend is het feit, dat ook Java er iets dergelijks op nahoudt: de ‘Ksatrya’.

In deze samenlevingen, die den Riddertijd kort achter zich hebben - Japan begon er eerst anno 1868 afscheid van te nemen - of er nog eenigszins in

8) Ongeveer: totaal van zeden, gebruiken, instellingen. Men zoude kunnen zeggen: erfrecht-voor-dochters en handdruk-als-groet behooren tot de Avondlandsche Adat. Het woord wordt practisch voornamelijk gebruikt met het oog op den Inlander.

verkeeren - Java is, gelukkig voor zijn bevolking, nog steeds wat men zoú mogen noemen: post- of para-feodaal - leeft de strenge en hooge opvattung van Eer, die het Leenstelsel kenmerkt, heel wat sterker voort dan onder ons, wier ‘Adat’ grootendeels ondermijnd werd door eeuwen rationalisme plus de fatale beginselen der revolutie van 1789. Het grappige van de situatie is nu, dat onze heerschappij over Indië geheel en al gegrondvest staat op de rechtsbegrippen van het Leenstelsel. Langs tallooze lijnen-van-gelijdelijkheid, immers, is het Huis van Oranje de wettige erfgenaam geworden van de Souvereine Rechten der voormalige Oostersche Heerschers over dat gebied.

Een eerlijk, hoogstaand, aan eigen Traditie, zeden en rechtsopvattingen getrouw Inlandsch Edelman kan, mitsdien, niet anders dan loyaal zijn De Ksatrya gebiedt het hem: afval van Oranje ware felonie. Ten opzichte van de massa geldt hetzelfde indirect, daar zij, op dezelfde gronden, aanhankelijkheid schuldig is aan vorenbedoelde Adelijke Geslachten.

Op deze - hier natuurlijk in een notedop geschetste - basis is, van oudsher, het gebouw van ons Coloniaal Bewind opgetrokken. Vandaar, o.m., de nevens-elkaêr-stelling van Regent en Assistent-Resident, als ‘jongeren’ en ‘ouderen’ broeder, conform de Adat: de eerste qua Inlandsch Bestuurder over het district, de laatste qua Nederlandsch dito zijdens ons Gouvernement, dus, in laatste instantie, den Oranje-Vorst, den Leenheer. Men heeft allerlei, en niet altijd gelukkige, varianten aangebracht op dit thema: van het zelfbesturend ‘landschap’ tot het direct-bestuurd gebied, waar de Regenten worden aangesteld als ambtenaar; doch de historische en/of rechts-grondslag is gelijk hier, in minimaal bestek, geschetst.

Van dezen alouden grondslag onzer heerschappij-over-Indië is de ‘ethische’ politiek gaan afwijken. Het begint al omtrent de jongste eeuwswisseling en gaat dan, tot ongeveer 1933, van kwaad tot erger. Onder sterken ‘ethischen’, d.w.z. rooden en daarmede verwanten, druk, werd, bij de Grondwetswijziging van anno 1922, tot richtsnoer voor de coloniale politiek aangenomen: het ‘opvoeden’ van Indië tot zelfstandigheid op ‘democratischen’ grondslag. Het kan moeilijk dwazer. Want primo is de zoogeheeten ‘democratie’ lang niet de beste regeeringsvorm en zéker niet voor een Oostersche bevolking, en secundo zit in dat idee van ‘opvoeden’ een ongegronde en hatelijke pretentie tegenover alleszins eerbiedwaardige Culturen in Azië.

Het kwaad begon al vroeg. Een der eerste uitingen ervan waren de beruchte anti-Hormat[9] circulaires van den Gouverneur-Generaal van Heutz. Hij was een groot Veldheer, doch een slecht staatsman. De afschaffing resp. verzwakking van den Hormat ondergraaft het respect der massa voor hare Hoofden en daarmede ons eigen Gezag. Er zijn teveel lieden uit den kampong tot intellectueelen gevormd, tot schade van de basis der, para-feodale, Inlandsche maatschappij. Er is te veel ‘gedemocratiseerd’. En men meene niet, dat

9) ‘Hormat’: codex van étiquette, speciaal van minderen tegen meerderen, conform de Adat.

de Priaji's[10] meerendeels accoord gaan. Het tegendeel is waar. De eerste Inlander, met wien ik - in Patria nota bene - over Indische politiek praatte, was een Edelman van hooge geboorte. Hij klaagde bitter over de revolutionneerende uitwerking der ‘opvoeding’ van wege het Gouvernement.

Sedert 1933 bespeurt men een kentering ten goede. Doch een slappe, halfslachtige, schipperende. Het ‘ethische’ gif woekert toch stiekum voort.

Meenen wij het eerlijk met onze Aziatische Rijksgenooten, dan zullen wij, in de eerste plaats, hen de ellenden uithoofde van de beginselen der Fransche revolutie anno 1789, welker beet wij aan den lijve gevoelen, moeten besparen.

* * *

Ik zal niet zoo ver gaan als mijner oude kennissen, een ex-ambtenaar B.B., en, in a.h.w. hyper-‘ethischen’ zin, de Inlandsche beschaving boven de onze stellen. Doch zoolang Nederland nog amechtig neêrligt in den greep van de beginselen der Fransche revolutie-anno-1789 en heel hun nasleep van ‘democratie’, capitalisme, marxisme, ongeloof, corruptie, zedenverwildering, werkloosheid, ondermijning van het Gezin, Traditieloosheid etc. ondervindt, kan men, in trouwe, toch moeilijk beweren, dat onze huidige instellingen te verkiezen zijn boven die volgens de Inlandsche - bijzonderlijk: Javaansche - Adat. De vloek is juist, dat wij, d.w.z. onze voorouders, anno 1795 onze eigen Adat verzaakt hebben ter wille van voornoemde beginselen, die toen geïmporteerd werden op de punten der bajonetten van Pichegru's armée.

Het groote bezwaar tegen de ‘ethische’ politiek is vooral gelegen in hare onhebbelijkheid om diezelfde verderfelijke beginselen te willen in de plaats stellen van - of, tenminste, enten op - de Inlandsche Adat. (Mutatis mutandis, ook op de Chineesche). Zeker: vele Inlanders (en eveneens Chineezen etc.) begaan dezelfde zonde. Japan zelf heeft haar, zij het met mate, begaan. Doch Japan heeft er nu spijt van als haren op zijn hoofd; en binnen het Japansche Volk is, sedert jaren reeds, een beweging gaande, welker motto ongeveer luidt: ‘terug naar Azië’, d.w.z. naar de Adat van vóór de ‘modernisatie’. Een Adat, waaraan het, overigens, nooit geheel ontrouw is geworden. Vergelijk wat onze auteur daarover zegt op pag. 80 en 81 van zijn boek.

Indien Nederland het waarachtig belang van den Inlander - en andere Aziaten - wil behartigen, moet het Indië behoeden tegen den impact dier vloekwaardige beginselen. Zèlfs al laat menig Aziaat zich door den schoonen schijn der ‘modernisatie’ verleiden. Wij weten, uit bittere ervaring, tot welk een hel de drogredenen dier beginselen voeren. Wenschen wij waarlijk als ‘goeden vader’ of ‘ouderen broeder’ van onzen Oost op te treden, dan luidt de eerste eisch: handhaaft de eigenlandsche Traditie - de Adat - der daar gezeten Volkeren en bestrijdt de besmetting met zoogenaamd ‘moderne’ ideeën als de pest.

Daargelaten nog, dat die ideeën heelemaal niet langer modern zijn - meer

10) ‘Priaji’: Inlandsch Regeeringsambtenaar, normaliter voortkomend uit den Adel.

dan de helft van Europa heeft ze al laten schieten en elders wankelt hun heerschappij -, en terzijde gelaten Japan's terugkeer naar zijn Adat, is het immers duidelijk, hoe een Adat-loos Europa aan Azië slechts één ding heeft te bieden: de machinetechniek plus hetgeen daarmeê samenhangt. Dit is het ook, wat Japan ten slotte van ons zal hebben aangenomen. Doch op zedelijk, maatschappelijk en staatkundig gebied heeft Azië niets goeds te leer en van een Avondland, waarin de beginselen der Fransche revolutie hoogtij vieren.

Onze auteur moge er anders over denken, in werkelijkheid staat de parafeodale staat- en maatschappij der Javanen heel wat hooger dan de ‘democratie’, welke in optima forma vertoond wordt door Franrijk onder Blum en door de Vereenigde Staten onder Rooseveld (om over Rusland onder Stalin maar te zwijgen), doch, in meerdere of mindere mate, overal, waar zij het heft in handen heeft, dezelfde grondkenmerken vertoont.

De Nederlandsche ‘ethici’ en evenzeer de ‘moderne’ Inlanders willen echter juist in Indië hetzelfde kwaad oproepen, waaronder het ‘democratische’ Westen gebukt gaat. En zij zijn daarin al in betreurenswaardige mate geslaagd. Met de bekende plezierige gevolgen, die evenzeer schaden aan het waarachtig heil der Aziatische bevolkingsgroepen als aan de eenheid des Rijks.

De ‘etische’ politiek gaat, op het voetspoor van ‘1789’, Marx, Lenin, etc., uit van de verkeerde grondstelling, dat er ééne wereldcultuur bestaat, die voor alle Rassen evenzeer deugt. Onder het mom van goed te doen, verstoort zij, diensvolgens, de organische structuur der, aan hare ‘zorgen’ toevertrouwde, Aziatische Volksgemeenschappen. Geheel uit het oog verliezend, hetgeen zij toch van Oswald Spengler had kunnen leeren, de omstandigheid, dat vreemde beschavingen èn anders-aardig èn in een ander stadium-van-ontwikkeling - op een anderen ‘leeftijd’ - zijn, tracht zij te bewerken hetgeen Spengler noemde ‘pseudomorphose’: het kladderen van een niet-passend cultuur-vernis op een Beschaving met heel andere hoedanigheden, die aan zulk een vernis geen behoefte heeft en er hoogstens door verstikt kan worden.

* ⁎ * *⁎ * * ⁎ *

Op het pad der ‘verwestersching’ wil onze auteur echter nog veel verder schrijden dan de ‘ethici’. Wel verwerpt hij de ‘ethiek’ van ganscher harte, maar hij doet dit, dewijl zij hem te véél eerbied voor de Adat lijkt te koesteren (zie, o.m., pag. 78) en n i e t omdat het haar aan voldoende respect daarvoor mangelt. In plaats der ‘ethiek’ preconiseert hij de ‘denatureering’ van den Inlander - en den Chinees etc. -, zij het dan ook voorloopig enkel ten opzichte van de ‘élite’ en ter zake van de politiek.

Wat beteekent eigenlijk (pag. 4) ‘politiek denatureeren’? Maar deze, onbeantwoorde, vraag daargelaten, het lijdt wel geen twijfel, dat hij een soort kunstmatige vernederlandsching - middels Christianisatie etc. - beoogt, welke van de Adat, mitsgaders zijne instellingen geen stuk heel zoû laten. Hij legt nog veel *minder* eerbied voor den Adat es. aan den dag dan de ‘ethici’ doen, en hoont o.m. (op pag. 83) de Inlandsche Cultuur, mitsgaders

hare zeden, gebruiken en instellingen, op eene wijze, welke deze waarlijk niet verdient.

Hadden wij Nederlanders onze eigen 'Adat' c.s., waarvan wij anno 1789 afvielen, hervonden; waren wij opnieuw werkelijk - in verjongden vorm - een Christen-Volk, met een duidelijke, van vreemde smetten vrijë, Zedelijke Orde in Staat en Maatschappij; mochten wij weer bogen op een Organisch Bestel - in h e u s c h moderne, dw.z. bij dezen tijd passende, gedaante - en derhalve iets positiefs bieden kunnen ter vervanging van de - resten der - Organische Orde volgens de Inlandsche Adat: dàn, ja *dan* zoude het denkbeeld om te 'Christianiseeren en vernederlandschen zooals de vroegere zendelingen deden', gelijk onze auteur voorslaat (pag .5), kunnen gelden als èn gerechtigd èn heilzaam èn uitvoerbaar.

Doch niets van dit alles is immers het geval!

Op politico-sociaal gebied is, hier te lande, het Christendom een aanfluiting, de jarenlange reeks clericale cabinetten ten spijt. Merken de werkloozen, de arme boeren, de crisis-slachtoffers van welken aard ook, iets van de Naastenliefde, die toch het eerste gebod van het Christendom is? Beheerschen Christelijke Beginselen het zakenleven, den omgang tusschen werkman en patroon, de verhoudingen binnen en rondom het gezin? Zoû men in ernst durven beweren, dat Jezus, indien Hij thans in Nederland verscheen, tevreden zoude wezen over het beleid der machthebbers, die zich steeds beroepen op Zijn Naam? Mij dunkt: die vragen stellen staat gelijk met ze beantwoorden. En het antwoord luidt: neen. De Natie staat er nog beroerder voor dan in het tijdvak, toen Dr. Abraham Kuyper de misstanden, die *zijn* oog troffen, geeselde met de zweepslagen van zijn woord.

De practijk van ons dagelijksch leven wordt beheerscht door de beginselen der Fransche-revolutie-van-1789 plus hun funeste uitvloeisels (baatzucht, 'democratie', capitalisme, marxisme, zedenverwildering etc.) en *niet* door de Beginselen van het Christendom. Nòch de Bijbel nòch de leerstellingen der Roomsch-Katholieke Kerk liggen ten grondslag aan Neêrland's huidige l e v e n s -*practijk.* Wie er aan twijfelt, leze er bijv. maar eens 'Ons Program' van Dr. Abraham Kuyper of de Pauselijke Encyclieken 'Qudragesimo Anno' en 'Rerum Novarum' op na.

Ons mangelt het juist aan practische toepassing der Christelijke Beginselen. Of, erger nog, aan die van welke Religie ook. Indien de Nederlanders eerlijke Mohammedanen waren, zouden onze politico-sociale zeden er beter aan toe zijn dan nu. Dit heeft niets uitstaande met de onderlinge waarheidsen/of waarde-verhouding tusschen Christendom en Islam. De vloek van het heerschend stelsel ligt in het gebrek aan *practische* Religie. Naast veel lippenhulde aan beleden, maar niet nageleefde, geboden van godsdienstigen aard, staat een feitelijke aanbidding van den Mammon, waar een goed Musulman van zoû gruwen. Wat baat het bezit van zelfs de hoogste Waarheid, indien men zich er niet aan stoort?

Zoolang wij *practisch* toch voornamelijk maar de beginselen der Fransche revolutie kunnen uitdragen, lijkt het beter, de Inlandsche Adat-maatschappij

ongemoeid te laten. Tot welzijn van Bruin en Blank beiden. Laat ons in Indië civilisatorisch werk verrichten - techniek, geneeskunde, natuurwetenschap e.d. -, doch de Aziatische samenlevingen in hare waarde houden.

Op cultuur in tegenstelling met civilisatie - gebied heeft de Aziaat - behoudens Dajaks, Papoea's en dergelijke wilden - momenteel weinig of niets van ons te leeren en zéker geen goeds. Mocht dit veranderen, dan kan men nog altijd verder zien. Al blijven ook dàn alle bezwaren tegen pseudomorphose - in Spengler's zin - van kracht.

* * *

Naar mijn stellige overtuiging zoude een voor den Inlander - en Vreemden Oosterling - heilzame politiek in Indië dus moeten zijn wat men in het linker kamp smalend noemt 'reactionnair'. Niet eens 'conservatief', doch werkelijk '*reactionnair*'. Behalve, naar gezegd, op civilisatorisch gebied.

Handhaving van de huidige overblijfselen der para-feodale Orde ware, dunkt mij, slechts half werk. *Herstel* van de teloorgegane bestanddeelen dier Orde doet nood. Bijv. wederinvoering van den Hormat over de geheele linie, afschaffing van de reeds ingevoerde (schijn-) 'democratische' instellingen, krachtdadige versterking van aanzien en autoriteit der Priaji's etc. Voorts een herziening van de, even onrechtmatige als domme, politiek ten opzichte der Zelfbesturen. In plaats van die - zooals nu pas weêr bij een troonswisseling in de Vorstenlanden geschiedde - steeds meer te beknibbelen, behoorde het Gouvernement, qua vertegenwoordiger van de Hooge Leenvrouwe, te bedenken, hoe ook de Suzerein plichten heeft tegenover zijn Vasallen en dus aan eigen eer afbreuk doet, door gemaakte afspraken te ontduiken of toegekende rechten uit te hollen. Kortom: juist en ook in Indië, waar het nog zoo vlot kàn, een terugkeer naar de Goede Oude Zeden. Daarnevens dient import van verkeerde - i.e. aan de beginselen der Fransche revolutie ontleende - denkbeelden c.a. onverbiddelijk te worden afgesneden.

De Lezer ziet: zoo 'reactionnair' als maar mogelijk!

Doch enkel op déze manier kan de Aziatische samenleving weêr zich zelve worden; in afwachting, dat wij haar misschien eens iets werkelijk goeds en constructiefs op cultureel gebied zullen kunnen geven.

In afwachting daarvan moeten wij tevreden wezen met de innerlijke voldoening over de onmetelijke diensten, die wij den Bruinen Broeder - - evenals den Gelen - hebben bewezen en nog steeds voortgaan te bewijzen op het gebied der Civilisatie. Spoorwegen, waterwerken, ziekenhuizen, landbouwmethodes, hygiënische maatregelen etc. uit onze hand hebben, onder ons Bestuur, Java's bevolking doen vertienvoudigen of meer. Deze praestatie alleen reeds rechtvaardigt ons Bewind voldoende en ontslaat er Nederland van om, tot elken prijs, bovendien nog geestelijk te willen cultiveeren. Wij kunnen dit - momenteel - niet en wij behoeven het ook niet te. doen. Er bestaat geen enkele zedelijke verplichting toe.

Voorloopig oogsten wij hoofdzakelijk de i n n e r l i j k e voldoening. Want dankbaarheid voor al onzen civilisatorischen arbeid is van Inlandsche - en,

meer algemeen, Aziatische - zijde schaarsch. Juist de meer ‘gemoderniseerden’ onder de Gekleurde Broeders vinden gewoonlijk, dat dit ons werk eigenlijk van zelf spreekt en ruimschoots betaald is door de winsten, die Nederland uit Indië getrokken heeft.

Zij vergeten, hoe deze winsten in het niet vallen tegenover de winst-in-getal, die ons Beheer hen heeft doen geworden. Zij vergeten, dat Java slechts dank zij ons van een drie à vier tot over de veertig millioen zielen kon klimmen. Zij vergeten onze historische rol van opkweekers der Inlandsche Volkeren.

Ondank is veelal 's werelds loon. Doch treuren wij daarover niet. In de Oudheid waren de Grieken ontevreden over de Romeinsche heerschappij; maar eeuwen later bleken diezelfde Grieken, door Rome's hand tot éénheid opgevoed, het duurzaamste deel der bevolking van het Imperium Romanum en noemden zij zich met trots ‘Romeinen’. Die Grieksche ‘Romeinen’ heroverden Italië, Rome incluis, op de Germanen... Het Byzantium van Justinianus rechtvaardigde de verovering van Hellas door het oude Rome.

Indien het Rijk der Nederlanden ooit wederom een Wereldmacht wordt, dan zal het zwaartepunt daarvan op Java liggen. Dat de inlandsche ‘nationalisten’ k u n n e n droomen over een ‘Indonesia’, danken zij aan de Pax Neerlandica, die dat gebied aanéén smeedde. En wie weet, met hoeveel trots een nazaat van Soekarno zich nog eens ‘Nederlander’ noemen zal...

* * *

Het eerste vereischte voor zulk een drukken der voetsporen van het oude Rome is echter eene relatief groote sterkte van het Nederlandsche element in Indië. Rome plantte groote contingenten Italianen in Hellas' steden. Wij echter zetelen met amper een kwart millioen Blanken in een brok Azië met bijkans zeventig millioen bewoners!

Assimilatie - van de Aziatische élite met ons - of niet: er moeten *Nederlanders* zitten in den Oost! Niet een handjevol ad minder dan een half procent der bevolking, zooals nu; doch zeker vijf, liefst tien procent. Het percentage Nederlanders dient dus met tien, liefst met twintig, vermenigvuldigd te worden.

En wijlen de Oost-Indische Comapgnie èn het Gouvernement hebben - op de drie figuren, aan wien het boek is opgedragen, na - altijd een averechtsche bevolkingspolitiek gevoerd. Zij hebben het aantal Nederlanders, op alle manieren, klein gehouden. Zij hebben alles in het werk gesteld om de vestiging van Nederlanders in den Oost te beknotten.

De redenen van deze foute bevolkingspolitiek zet onze schrijver met meesterhand uiteen. Voor menig Moederlander zal een licht opgaan, wanneer hij die verklaringen gelezen heeft. Hij zal dan ook begrijpen, waarom bijv. heden ten dage de volksplanting van Nederlanders op Nieuw-Guinea wordt gesaboteerd van hoogerhand.

Ik sta bloot aan de sterke verleiding om nu passages te gaan citeeren, doch ik weêrsta haar. Ik zal zelfs geen opgave van bladzijden doen. De Lezer werke het boek van A tot Z door. Dan raakt hij vanzelf ook met

de eigenaardigheden der bevolkingspolitiek op de hoogte. Zijn gezonde ergernis drage een steentje bij tot verbetering.

In plaats van te citeeren en/of naar bepaalde passages te verwijzen, zal ik hier liever iets vertellen, dat in het boek *niet* staat, maar het daarin te berde gebrachte puncto bevolkingspolitiek alleraardigst aanvult.

Gij Nederlandsche Lezer in Patria, weet Gij wel, dat de Nederlander, die Indië binnen komt, daar wordt ontvangen en behandeld als 'immigrant'? Dat men in zijn eigen colonie *tien jaar* moet vertoeven, eer men er als 'ingezetene' wordt beschouwd? Dat men een heele reeks vragen moet beantwoorden aan den immigratie-beamte, alsof men een gunst afsmeekte?

En het betreft geen maatregelen tegen communisten e.d. *Die* worden niet of nauwelijks geweerd. Neen, het zit hem hierin: wij zijn heusch niet welkom bij het Gouvernement van ons eigen tropisch grondgebied.

In te gaan op het 'waarom' van dit alles zoude veel te ver voeren.

Maar één ding staat vast: Rome deed in zijn wingewesten niet zoo dom. Daar was de Civis Romanus altijd Heer. Zelfs de nederigste. En niemand vroeg hem, of hij middelen-van-bestaan had. Miste hij ze, dan verschafte men ze hem wel in het wingewest. Daar was hij Romeinsch Burger voor. En daarvoor o.m. hield Rome er wingewesten op na.

* ⁎ * * ⁎ * * ⁎ *

Echter zijn wij met het onderwerp 'assimilatie' - tusschen ons en de Aziatische 'élites' - nog niet klaar. Daar zitten nog heel andere kantjes aan vast. Tot nu toe bekeken wij het vraagstuk dier assimilatie uit den gezichtshoek van de belangen des Rijks en der Inlandsche - en andere Aziatische - samenlevingen. Nu gaan wij het bezien onder het oogpunt van de belangen des Nederlandschen Volks.

Merkwaardigerwijze laat onze auteur zich nergens duidelijk uit over hetgeen hij onder 'assimilatie' verstaan wil hebben. (De term 'assimilatie' trouwens koos *ik,* als korte samenvatting van hetgeen hij op pag. 3 en 4 omschrijft in de door mij geciteerde passage.) Herhaaldelijk (bijv. op pag 10, bij het verhaal over den Amboneeschen Staatsblad-Europeaan) krijgt men den indruk, als denkt hij enkel aan a.h.w. 'cultureele' assimilatie.

Maar het staat buiten kijf, dat 'assimilatie' óók, en zelfs voornamelijk, beteekent: *raskruising.*

Ofschoon de auteur het nergens uitdrukkelijk zègt, ziet hij dit m.i. ook wel degelijk in. Verschillende passages stellen het buiten twijfel. Zoo bijv. op pag. 59:

'De beste Inlandsche en Chineesche elementen moeten geanimeerd worden het Christendom aan te nemen en zich te laten naturaliseeren tot Nederlander.'

Dit beleid ware een slag in de lucht, indien die nieuwbakken Nederlanders dan vervolgens 'geanimeerd' zouden worden om tòch enkel te trouwen met vrouwen van hun eigen Ras. Daardoor toch zoude men iets dergelijks krijgen als reeds bestaat ter zake van de Joden in Patria, n.l. louter juridische,

blootelijk formeele of, m.a.w. *schijn*-assimilatie. Aangezien zulk een beperking tot connubium binnen eigen Ras ook strijdt met de leerstellingen van het Christendom, kàn de schrijver het niet aldus bedoelen.

Op pag. 53 staat te lezen:

'Wij moeten in Indië op den duur toestanden hebben als in *Zuid-Amerika*[11], vooral geen colour-line als in de U.S.A.[12] Hoe hooger in de maatschappij in Zuid-Amerika hoe blanker, hoe lager hoe zwarter, d.w.z. in de hoogere standen z i t *percentsgewijze* v e e l m e e r E u r o p e e s c h b l o e d e n k o m e n *gemiddeld* v e e l m e e r b l a n k e t y p e n v o o r d a n i n d e l a g e r e s t a n d e n.[13] Maar nergens vindt men daar een colour-line, er zijn overal overgangen, overal is geleidelijkheid, nergens een breuk, een klove.'

Hier toont hij zich onmiskenbaar een v o o r s t a n d e r der raskruising. Uit den heelen aard van zijn betoog, en met name zijn waardeerende houding tegenover I.E.V.[14] en den Indo-Europeaan in het algemeen - waarmede ik mij geheel vereenig - blijkt hetzelfde. Aan een zoo intelligent waarnemer als onze auteur kan het trouwens niet ontgaan zijn, hoe raskruising den eenigen *waarachtigen* vorm van assimilatie oplevert.

Immers: louter geestelijke of cultureele 'assimilatie' voert hoogstens tot een soort 'pseudomorphose', in Spengler's zin. De - zeg - Chinees, die in - stel - Frankrijk wordt opgevoed (desnoods er geboren en getogen is) en zelfs geen andere taal kent dan Fransch, blijft, met dit al, een Chinees. Zijn 'erfmassa', zoo totaal verschillend van die der Franschen, stuwt al zijn grondslagleggende eigenschappen, al zijn instinctieve en intuïtieve reacties, al zijn gevoelens en gedachten, kortom, in een richting, hemelsbreed verschillend van die der Franschen. Zijn *karakter* moge sterk afwijken van dat eens Chineezen-uit-China; zijn *aard* is net even Chineesch. Men kan onder 'karakter' en 'aard' iets anders verstaan; maar het feit, waarom het in casu gaat, blijft hetzelfde: terwijl de verworven, oppervlakkige geesteseigenschappen van onzen Chinees misschien heelemaal Fransch zijn, is zijn a a n g e b o r e n *aanleg* die eens Hemelings. Meer nog dan op lichamelijk gebied, vermag op dat van ziel, geest en gemoed het phaenotype[15] sterk af te wijken van het genotype[16]. De pseudomorphose 'overbrugt' a.h.w. de kloof tusschen de Rassen. Zoo een brug is broos. Er laat zich geen éénheid op bouwen: getuige de anti-Avondlandsche houding van - het meerendeel der - verwesterschde Oostersche intellectueelen.

Daarentegen voert *raskruising* tot een '*dempen*' van de klove. Hier heeft men de lichamelijke assimilatie; de èchte, de 'versmelting', die een samen-

11) Cursief in text.
12) U.S.A. - United States of America.
13) Cursief en spatie van mij. A.A.H.
14) I.E.V. = Indo-Europeesch Verbond. Politieke organisate der mengbloedige Nederlanders plus categoriën volbloedige Nederlanders en Staatsbladeuropeanen. Het I.E.V. houdt er ook een afdeeling in Patria op na.
15) Ongeveer: totaal der eigenschappen, die iemand heeft.
16) Ongeveer: totaal der eigenschappen, die iemand aangeboren rijn.

groeing voltrekt op het niveau van den a a n g e b o r e n *aanleg*. In dit geval vinden de Rassen, plus hun bijbehoorende culturen, elkander in de diepten van den *aard*: in de sphaer, waaruit instincten, intuïties, reflectorische reacties etc. stammen.

Hiermede is nog niet gezegd, dat deze eenige waarachtige assimilatie, de raskruising, altijd aanbevelenswaardig zoude zijn. Het tegendeel evenmin, trouwens. De al-dan-niet aanbevelenswaardigheid hangt van oogpunt, omstandigheden en hoedanigheid der betreffende rassen af en kan dus nooit in het algemeen worden beaamd of ontkend.

Alle raszuiverheidsmaniakken ten spijt, zijn, immers, wij, volbloed-Ariërs, zèlf kruisingsproducten van een aantal oer-rassen (zéven volgens Prof. Dr. Günther, nog meer volgens Prof. Dr. Montandon!), welker eigen puurheid óók niet boven allen twijfel verheven staat. De bouwers van de Hunnenschans waren, blijkens gevonden schedels, een soort Mongolen, en de Mongoolsche[17] afkomst der Hongaren, Finnen en nog andere Europeanen is bekend. Een Mongoolsch bestanddeel in ons eigen 'bloed' werd dan ook herhaaldelijk aangetoond.

Met het voorgaande is evenmin gezegd, dat de, door raskruising teweeg gebrachte, 'demping' van de kloof tusschen de Rassen meteen volledig zoude wezen. Integendeel. Om bij het beeld te blijven: het is alsof de eerste kruisingen nog maar een dunne laag plempmateriaal op den bodem van de kloof werpen. Pas een eeuwenlange voortteling van een kruisrassige bevolking doet een nieuw 'ras' ontstaan. Dit vloeit voort uit de Wetten van Mendel, selectie, voorouder-implex etc; altemaal zaken, waarop hier natuurlijk niet kan worden ingegaan, zelfs niet in meest beknopt bestek.

* * *

Jaren geleden heeft zekere Bas Veth een hoop kwaad verteld over onze mengbloedige Volksgenooten, de 'Indische menschen', 'Indo's' of hoe men ze betitelen wil. Het boekje verscheen kort na den aanvang dezer eeuw en heeft zooveel verontwaardiging in Indische kringen gewekt, dat ik er nog anno 1930 schande over hoorde spreken door een Indo. In Patria is het al lang vergeten.

Bas Veth was een grappenmaker. Hij gaf duchtig af op de 'nonna's', wreef ze alle kwaad, dat te verzinnen valt, aan en liet er, bij wijze van spreken, geen stuk heel van. Daarop kwam zijn realiteitsbesef van Nederlander boven. Dit noopte hem te erkennen: er zijn toch ook wel goede Indische meisjes of 'nonna's'. Echter: wie zich daaraan stoort is een kniesoor! Dies declareerde hij: die *goede* Indischen zijn eigenlijk geen Indischen, maar 'getinte Nederlandschen'. En klaar was Bas.

Zóó kras als Bas Veth de logica met voeten trad, gebeurt het zelden. Doch zijn denk-manier spookt nog rond. Dit is één der oorzaken van de verderfe-

17) Of 'Toeranische'. 'Toeraniër' = Mongool (of, juister, Mongoloïde). Evenals: Ariër = Indo-Germaan = Caucasier; mits al deze woorden in hun rassenkundige - en niet bijv. taal- of aardrijkskundige! - beteekenis genomen.

lijke neiging, in Indische regeeringskringen, om de Indo's, o.m. op het stuk van grondrechten, staatsrechtelijk af te scheiden van ons. De auteur geeft een snijdende critiek op dit Volks-vijandig streven en levert, wat nog meer beduidt, bovendien richtlijnen voor een heilzaam Beleid te dezer zake. Men moet *niet* een deel der Indo's - een 'élite' - als 'getinte Nederlanders' willen erkennen en de rest - de massa der 'verworpenen' - als een soort 'gebleekte Oosterlingen' gaan behandelen. De Indo, de - in den zin van ons familierecht - wettige afstammeling van Nederlanders, behoort gehéél en zonder voorbehoud bij ons: hij is volwaardig Nederlander, niet meer, noch minder dan wij volbloeds. De wet behoort geen onderscheid tusschen hen en ons te maken, noch de practijk.

Volgens de Grieksche mythologie kregen de schimmen der afgestorvenen nieuw schijn-leven, wanneer men hen versch, warm bloed toediende. Evenzoo krijgt de schim van Bas Veth's wanideeën tegenwoordig nieuwe tierigheid ten gevolge van den impact der Nazistische rassen-inzichten op ons Vaderland. Verscheidene Nationaal-Socialistische dwerg-organisaties hier te lande verkondigen de 'Blubo'-leer, met toepassing op ons eigen Volk, reeds sedert 1934; en den laatsten tijd schijnt deze óók school te maken binnen de N.S.B.

Mag men tenminste de jongste pennevrucht van Mr. G.A. Boon[18)] gelooven, dan doet de anti-raskruising- en *dus* anti-Indo-strooming, al sedert eenige jaren, haar macht gevoelen achter de schermen der N.S.B. En ik vrees, dat Mr. Boon het daarin, te dézer zake (*niet* ten opzichte van andere aangelegenheden), bij het rechte eind heeft, want ik heb gegronde redenen om te vermoeden, dat hij in deze materie voorgelicht werd door Ir. van der Laken, de vroegere N.S.B.-leider in Indië. Deze overweging doet mij waarde hechten aan zijn publicatie van, naar zijn zeggen, N.S.B.-correspondentie, handelend over dit onderwerp.

* * *

Wie de Raciale Verhoudingen in onzen Oost bekijkt met onbevangen oog, kan, mijns bedunkens, tot geen andere slotsom komen, dan deze: de raskruising met Aziatisch bloed levert *niet het minste* gevaar op voor het Nederlandsche Volk, **mits** dezelve niet dusdanigen omvang aanneemt, dat wij verdwijnen in de gekleurde massa. De betreffende Aziatische Rassen zijn, op weinige uitzonderingen na, géén wilden. Het Gele Ras heeft ontzagwekkende Beschavingen voortgebracht, welker waarde voor die der onze

18) Mr. G.A. Boon, oud-lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal: 'Vaderland en Volk'; met de ondertitels: 'Het Anti-Semitisme een geestelijke kanker' en 'De N.S.B, is een gevaar voor Nederland'. - Geen uitgever vermeld. Auteursdagteekening: Maart 1939. - Het is een groot pamphlet of kleine brochure van 61 bladzijden, dat de moderne - heusch moderne - problemen binnen ons Vaderland tracht af te wimpelen middels 'democratische' ideologie, waardoorheen een klein scheutje van Thorbecke's denkbeelden. Maar over Indië en de N.S.B, staan er wel enkele rake dingen in. Overigens is het, in tegenstelling met het in dit opstel besproken boek, typisch een politiek 'tractaatje': gruwel-hetze (tegen Duitschland, N.S.B.. 'Anti-semitisme'. mitsgaders alles wat 'dr'umm und dr'an' zit), zonder zelfs maar een pogen om op kern en achtergronden der verschijnselen in te gaan.

allerminst onderdoet. Het Bruine Ras - hetwelk in aantal verreweg overweegt - mag weliswaar niet op een dergelijke begaafdheid bogen, maar heeft toch merkwaardige - zij het ook niet wereldschokkende - Beschavingen voortgebracht. De Papoea's, met wien niemand omgaat, daargelaten, bestaat het risico van vernegering nergens in heel Insulinde.

Dienovereenkomstig zijn onze mengbloedige Volksgenoot en een volstrekt volwaardig menschenslag. Het percentage genieën en talenten is onder hen niet geringer dan onder eenig ander Cultuurvolk. Toorop was een ‘Indo’; vooraanstaande militairen en ambtenaren zijn en waren ‘Indo’; knappe ingenieurs, medici, handelslieden etc. komen voor onder de ‘Indo's’. Er zijn natuurlijk óók groote ezels onder en luilakken en zedeloozen; maar net hetzelfde geldt voor de zuiver-Arische bevolking van Haarlem of St. Anna Parochie of - zelfs! - Berlijn. Een zekere ‘men’ bouwt Bas Veth na - en deze had het weêr van anderen -, dat de mengbloed zoo onbetrouwbaar is. Ik zou ‘haarsträubende’ staaltjes kunnen opdisschen van raszuivere Ariërs, wier onbetrouwbaarheid alle perken te buiten gaat. Diezelfde ‘men’ beweert: Indische meisjes hebben zooveel ‘tinka's’. Ja; en de anderen houden er kúren op na; wat hetzelfde is. Al deze praatjes worden trouwens weêrlegd door de practijk, die bewijst, hoe vol- en meng-bloed-Nederlanders eendrachtig samengaan, wanneer maar geen geestdrijverij een wig wil drijven tusschen deze beide groepen loten van één Afstammingsgemeenschap. N'en déplaise Bas Veth's slechte opinie over Indische meisjes, gaan de meeste huwelijken tusschen haar en volbloeds opperbest. Om bij Bas Veth's terminologie te blijven: onder de ‘Indischen’ is het aantal ‘getinte Nederlandschen’ blijkbaar heel wat grooter dan het aantal ‘nonna's’. Aan zulk geklets kleeft het groote gevaar van verstoring der Nationale Eenheid, die wij toch, en vooral in Indië, zoo broodnoodig hebben.

Eén opmerking der raszuiverheidsmaniakken snijdt hout: raskruising bevordert de variabiliteit. Men krijgt meer v e r s c h i l l e n d e karakters naast elkaêr. Doch een Imperium mag daar niet tegen opzien. Variëteiten als bijv. Toorop zijn trouwens groote aanwinsten. En of de eentonigheid van de raszuivere bevolking op een afgelegen eiland, waar iedereen hetzelfde voelt, denkt en doet, nu zoo een ideaal mag heeten?

Daarbij houde men nòg iets in het oog. Dank zij zijn portie Aziatisch bloed, begrijpt de Mengbloed den Aziaat beter dan wij het kunnen. Dit gevoegd bij de innige Oranjegezindheid van de overweldigende meerderheid onzer mengbloedige Volksgenooten, maakt hen tot een onschatbaar bestanddeel der Natie.

De raszuiverheidsmanie kan voor een Coloniale Mogendheid als Nederland niet anders dan funest wezen. Duitschland staat er volkomen anders voor: het héèft geen coloniën en als het er mocht krijgen, zouden zij wel in Afrika liggen. Alsdan rechtvaardigen resp. gebieden de minderwaardigheid van Neger, Boschjesman, Hottentot etc. alsmede het relatieve bevolkingscijfer van het Duitsche Rijk daaraan een Beleid, dat in òns geval ten afgrond voeren zoû.

Zelfs ondanks draconische verboden, vindt raskruising spontaan plaats, overal, waar verschillende rassen samenwonen. In casu is er niets op tegen, mits de Nederlandsche aard niet het loodje legt bij de 'versmelting'. Tot nog toe ligt dit gevaar vèrre: na drie eeuwen colonisatie bedraagt het aantal mengbloedige Volksgenooten hoogstens een kwart millioen op een totaal van rond dertien millioen: ruim acht in Patria en ruim vier in Vlaanderen.

Een *beetje* raskruising lijkt onvermijdelijk. En heilzaam. Het ware immoreel, den Ariaziaat - den 'Indo-Europeaan' - te verloochenen of buiten de Volksgemeenschap te stooten, want ons bloed vloeit in zijn aderen, hij is vleesch van ons vleesch, nazaat onzer roemruchte Vaderen, gelijk wij allen. Hij heeft volledig recht op deelgenootschap aan ons Volk, daar hij behoort tot de Nationale Afstammingsgemeenschap. Gelijk wij boven zagen is hij bovendien een zeer nuttig element der Natie.

* ⁎ * * ⁎ * * ⁎ *

Onze auteur wil echter de raskruising stelselmatig bevorderen: steeds opnieuw Aziatische 'élite' fokken en die telkens weer bij ons inlijven. Of ons 'bloed' dan geen gevaar loopt te verdrinken in den gekleurden vloed? Of het eind niet zal wezen, dat *wij* ingelijfd worden bij *hèn*? Of dan de 'Nederlander', omtrent, zeg, 2100, niet tenslotte een kleurling wezen zal? Blijft onze Dietsche Aard bewaard bij een dergelijke 'infusie' met vreemd 'bloed'? Het voorbeeld van den Indo-Europeaan zoude doen antwoorden met 'ja'. Maar: zij zijn overwegend Arisch. Zij zijn het product van *een beetje* raskruising; geenszins van 'wholesale' raskruising, waarop de 'assimilatie'-volgens-onzen-auteur moet uitloopen. Bij dezen laatste hebben wij de aantallen tegen! Dertien millioen vermogen geen zeventig millioen op te slorpen. Het resultaat van des schrijvers plan zoude een overwegend Malayoïde product wezen. Een soort Philippine

Of een soort Zuid-Americaan. Hetgeen weinig beter of nog erger is. Op pag. 55 leest men:

'Indië worde wat samenstelling en samensmelting der bevolking betreft een land als Zuid-Amerika onder een *Nederlandschen* dictators[19)]

Het voorbeeld van Zuid-America lijkt weinig aanlokkelijk. Ten eerste viel het af van zijn Moederland, Spanje. Ten tweede toonen al die republieken, behalve Argentinië en Chili, een schouwspel van verwarring, verval en zwakte. Toevallig zijn dit juist de landen, waar Spanje's Arische 'bloed' hopeloos verdund en ondergegaan is in een stroom van rood en zwart ras. Van tijd tot tijd moeten de Vereenigde Staten ingrijpen om de orde te herstellen. Evenals de Philippijnen, waar óók een ongebreidelde raskruising plaats vond, en sommige Portugeesche colonies, leveren die landen argumenten tégen het systeem van onzen schrijver. Wie er meer van weten wil, raadplege bijv. Lothrop Stoddart's 'Clashing Tides of Colours'.[20)] Juist in Zuid-America

19) Cursief in text.
20) Lothrop Stoddard, 'Clashing Tides of Colour'. - Charles Scribner's Sons, New-York-Londen. 1935.

wordt bloei belet door ras-verval. In flagrante tegenstelling tot de opinie van onzen auteur, dunkt mij Zuid-America veeleer een waarschuwend baken in zee!

Ik weet wel: sommigen roemen Brazilië als het land, waar Blank en Rood en Zwart, plus alle schakeeringen daartusschen, op voet-van-gelijkheid met elkander leven. De practijk brengt daar natuurlijk bijna altijd Blank aan het roer, krachtens hoogere begaafdheid. Dit zoude dus een argument vóór de these van onzen auteur wezen.

Daartegenover staan dan echter weêr de volgende overwegingen. Numeriek overweegt in Brazilië het Blanke element, hetgeen in Indië nimmer het geval zal kunnen wezen. In het Zuiden - dus koelere, naar de Pool gekeerde - deel van Brazilië heerscht een sub-tropisch klimaat, waarin aanzienlijke Duitsche en, ofschoon minder aanzienlijke, Japansche Volksplantingen gedijën, tengevolge waarvan het Arische bestanddeel van den hekselketel verstevigd, daaraan een Toeranisch contingent toegevoegd en zoodoende de heele baaierd, min of meer, in evenwicht gehouden wordt. Desondanks is Brazilië het tegendeel van een stabiel, bloeiend cultuurscheppend gebied. Het is, om zoo te zeggen, nog niet ‘uitgecrystalliseerd’.

Naar mijne meening, die, ten dezen, dus diametraal tegenover die van den auteur staat, moet in Indië gestreefd worden naar Blanke Volksplantingen. De hoogvlakten, niet enkel op Nieuw Guinea, doch ook op Java en elders, komen daarvoor climatisch in aanmerking. Men kweeke daar normale Nederlandsche samenlevingen, waarin alle rangen en standen der maatschappij door Volksgenooten bezet worden, en wel onder buitensluiting van Aziaten.

* * *

Vanzelfsprekend moet de Indo-Europeaan in die Volksplantingen welkom wezen op denzelfden voet als de Moederlander. Huwelijken tusschen Vol- en Mengbloeds lijken mij zelfs zeer aanbevelenswaardig, o.m. èn omdat zoodoende de homogeniteit der Natie bevordert wordt èn omdat de uitkomende Moederlander zoodoende eerder thuis raakt in het nieuwe land. Evenzeer vanzelfsprekend dient men de, geringe, raskruising, die voortdurend plaats vindt, rustig te laten betijën.

Haalt men daarentegen Aziatische koelis in die Volksplantingen binnen, dan worden het geen echte Volksplantingen, maar plantage-colonies.

Doordien zware lichamelijke arbeid den Blanke toch alleen mogelijk is in de koele bergstreken der tropen en de Inlander het daar te koud naar zijn zin heeft, worden de belangen en/of rechten van den Inlander door dit stelsel niet of nagenoeg niet aangetast. De positie van den Chinees dient afzonderlijk geregeld te worden. Liefst geve men Chineesche nederzettingen eene tamelijke mate van inwendig zelfbestuur, conform hun aard en cultuur.

Onze auteur wil de scheiding-naar-‘landaard’ doen vervallen op den duur en er een klasse- of rang- of stand-indeeling voor in de plaats stellen. Ik geloof niet aan de mogelijkheid daarvan. Enkel reeds de Islam vormt, mijns bedunkens, een onoverkomelijk beletsel.

Doch zelfs al bleek het mogelijk, alle Moslim tot Christenen om te tooveren, dan nog zoude ik het plan verwerpelijk achten. Omdat het, gelijk boven uiteengezet, Indië zoû 'ver-Zuid-Americaanschen' of 'Philippiniseeren'. Misschien treedt de versmelting van zelf op, na honderden jaren, gelijk ten slotte in het Romeinsche Rijk geschiedde. Maar wie dan leeft, die dan zorgt. Met het oog op, zeg, de eerste eeuw, die voor den boeg ligt, lijkt mij de 'assimilatie', door onzen auteur gedacht, even onmogelijk als ongewenscht.

Men bedenke wèl: iedere discriminatie tusschen 'Totok' en 'Indo' - de titel van een Tooneelspel van Fabricius sr.! - is fout.

Men bedenke voorts nog het volgende. Oorspronkelijk - d.w.z. vóór de 'ethische' ontaarding - bestond in Indië eene organische samenleving, waarin de 'Indo' zijn vaste, a.h.w. gereserveerde, plaats had. Onze auteur zinspeelt daarop (pag. 10) met de volgende woorden:

'De Chineesche middenstanders zijn particulieren met vaste familiebanden, de Indo's grootendeels afstammelingen van (kleine) Landsdienaren, die aan veel overplaatsingen onderhevig zijn, zich nergens vastzetten. Het gezinsleven en huiselijkheid is bij de Chineezen daarom veel beter ontwikkeld.'

Traditioneel bezit de Indo een *recht* op ambtelijke functies, zoowel in Gouvernements- als in particulieren dienst. 'Ethiek' eenerzijds en winstbejag anderzijds hebben echter gevoerd tot een voortgaande *verdringing* van den Indo uit de baantjes, die hem rechtens toekomen. De Inlandsche typiste bijv. werkt goedkooper dan de 'Indische'. Samen veroorzaken die beide invloeden de zoogenoemde 'Indianisatie': het bezetten van ambtelijke posten, die, volgens de natuur der dingen, den (Indo-) Europeaan toekomen, met Inlandsche krachten. Om maar een buitenplaats op te noemen: stationchefs op kleine oorden zijn tegenwoordig reeds veelal Inlanders i.p.v. Nederlanders.

Deze ontwikkeling leidt natuurlijk ten verderve. Sleutelposities - groot en klein - dienen enkel te worden toevertrouwd aan Nederlanders, subsidiair ontwijfelbaar pro-Nederlandsche elementen als Ambonneezen en Menadoneezen. Een Heerschend Ras kan niet roekeloozer doen, dan het technisch apparaat - geheel of gedeeltelijk - in handen geven aan onderworpenen van twijfelachtige toegewijdheid.

De Inlander mist ook innerlijk recht op deelname aan de contrôle over het technisch apparaat. Dit is immers òns invoersel! Er bestaat geen enkele gegronde aanspraak van den Inlander om zich te begeven op levensgebieden, die in Indië afwezig zouden zijn, indien wij ze niet hadden ingevoerd. Op dit terrein vertoont de 'ethiek' haar meest anti-Nationale kunsten. Doet men haar teniet, dan is het Indo-vraagstuk automatisch opgelost en Nederlandsch-Indië voor langen tijd veilig gesteld.

De Chineezen - mitsgaders, in mindere mate, de andere 'Vreemde Oosterlingen' - vormen een vraagstuk apart. In wezen beteekenen zij een derde hoofdgroep. In den ouden tijd - vóór de 'ethische' ontaarding - had ook de Chinees een gereserveerde, afgebakende en erkende plaats in de coloniale maatschappij. Tot *zijn* heil en dat van ons evenals de anderen. Bij het -

de eenige kans op redding biedend - herstel der aloude Organische Orde, behoort ook de Chinees weêr zijn eigen, gewaarborgde plaats te herkrijgen.

* * *

Voorloopig - zeg: met het oog op de eerste eeuw of zoo - is het veel te vroeg om Indië te beschouwen als een 'Staat'. Louter *formeel* kan het natuurlijk wèl: denk aan den - voormaligen - Congostaat. Doch *werkelijk* kan men geen Staat bouwen zonder Natie. En, ondanks alle gescherm met 'Indonesia' bestaat er geen Nationale Eenheid dier bevolkingen. Blank, Bruin, Geel etc. vormen tezamen geen 'Adat'-Geheel, waarbinnen bijv. eenheid-van-recht heerschen kan. Zelfs tusschen Aziaten onderling botert het immers niet. De, herhaaldelijk in het werk gestelde, toenaderingspogingen tusschen Chineesche en Inlandsche organisaties zijn telkenmale afgestuit op de totale uiteenloopendheid der respectieve zielsgesteldheden. Wat - groepen onder - hen tezamen bindt is: haat tegen ons 'juk'. Positieve saêmhoorigheid ontbreekt ten eenen male.

Dat 'juk' van ons is bijster zacht. Tè zacht. Voor de Soekarno's, Thamrin's Soekordjo's plus kornuiten ware een Japansche overheersching een goede les. Die zoû hun mores leeren! Waar Japan de baas is, doet het zijn vuist gevoelen en elk Nipponees eerbiedigen. Geef ze maar eens ongelijk! De Romeinen deden niet anders. Zooals onze auteur terecht opmerkt (pag. 80 en 81): wij kunnen met vrucht een paar lesjes opsteken van Japan. Ons aan de Samoeraï's spiegelen kwame ten goede aan ons Rijk. Wat heel Europa - en Nederland in het bijzonder - broodnoodig heeft is: een nieuwe Ridderschap. Een categorie krijgers, organisators en colonisators, die de Kroon dient louter om de eer, zonder gedachte aan gewin. Er bestaat dringende behoefte aan een élite, die een soort nieuwen krijgsadel vormt.

Een der grootste fouten der 'ethische' politiek is deze: zij bedelt a.h.w. bij den Inlander - en Vreemden Oosterling - om waardeering voor resp. instemming met ons Gezag. Dit is glad verkeerd. Het is *altijd* mis, tegenover onderdanen; maar zéker tegenover Aziatische.

In Nederland dient het besef door te dringen, dat ons Volk, krachtens Traditie, Ras en Positie, mag gelden, ten aanzien van de Inlandsche samenleving, als een soort Adel-in-de-tweede-macht. De huidige Javaansche bloed-Adel[21)] dankt zijn rang óók aan de afstamming van Arische veroveraars, uit het antieke Hindostan. Deszelfs - onmiskenbare - voortreffelijkheid - vergeleken bij tani en koeli - berust, in wezen, op niets anders dan een sprankje van òns bloed. (Niet het N e d e r l a n d s c h e bloed, maar het bloed onzer blanke mede-Ariërs, die Hindostan beheerschten ten tijde van Boeddha.) Het zoude te ver voeren er hier diep op in te gaan; maar het moge in één korte formule gezegd worden: de geschiedenis is, in laatste analyse, voor een groot deel: Rassengeschiedenis; en er zijn maar twee volwaardige Heerschers-Rassen op de wereld: het Arische en het Mongoolsche.

21) D. w.z.: de èchte oude Adel; niet de bij Gouvernementsbesluit tot Raden e.d. gebombardeerden.

Jammer genoeg slaapt dit besef wel eens bij ze in. Men ziet hoe Japan eerst na een eeuwenlangen slaap weêr tot de hoogte van zijn roeping gerezen is, hoe China nog stagneert en hoe voor Duitschland en Italië hetzelfde, mutatis mutandis, geldt als voor Japan. Nederland verkeert, sedert een twee-en-een-halve eeuw, ongeveer in een dergelijk geval als China.

Zoo lang Nederland niet ontwaakt, valt er weinig goeds te hopen. Voor Indië wel in de laatste plaats. Zoo lang zal ook de vertrapping onzer Indische Volksgenooten toegelaten blijven, die onze auteur zoo meesterlijk kenschetst en brandmerkt op pag. 40... 42.

Op pag. 78 heet het:

'Er zijn er, vooral onder de Indo's komen ze voor, die aan de goede trouw der ethici twijfelen.'

Ik ook!

'Een man als van Vollenhoven was zeer zeker te goeder trouw,'... Beslist.

... 'ook de meeste andere ethici zij zeer zeker te goeder trouw.'

Dit 'meeste' en 'zeer zeker' onderschrijf ik *niet*.

'Echter "pride is at the bottom of all great mistakes".'

Ja. En: Moskou. Plus de machten, die daar achter steken. De goede trouw van Van Vollenhoven en enkele anderen daargelaten, maakt men mij niet wijs, dat het anti-Nationale 'ethische' streven grootendeels zuivere koffie is. Daarvoor ligt het Vaderland-vijandige karakter tè dik op de 'ethische' politiek.

* ⁎ * * ⁎ * * ⁎ *

De Lezer bedenke wèl: al mijn geopperde bezwaren en gehouden bespiegelingen gelden slechts één van des schrijvers stellingen, n.l. die betreffende de *assimilatie*-met-ons van een, opzettelijk daartoe 'politiek-gedenatureerde', Aziatische élite. Er zitten veel meer kanten aan des schrijvers betoog. En met die andere ben ik het eens.

Bedoelde andere stellingen staan *niet* in onafscheidelijk verband met voornoemde assimilatie.

Het opkweeken van een Nederlandschen middenstand, de inrichting van volksplantingen, de herziening - in Nationalen zin - van het grondbezit resp. -eigendom, de rake opmerkingen over Inlandsche bourgeoisie, de critiek tegen de 'ethiek' etc, zijn zoovele aangelegenheden, welker behandeling-in-dit-boek volstrekt niet aangerand wordt door meeningsverschil puncto 'assimilatie'.

Zien wij van het onderdeel 'assimilatie' alsmede van het, door den auteur, daarmede nauw verbonden, begrip 'politiek denatureeren', hetwelk eenigszins vaag blijft, af, dan sluit mijn zienswijze verder geheel aan bij die van onzen auteur. Reden weshalve ik daar verder het zwijgen toe doe. De Lezer leze het boek!

Intusschen hechte men aan mijn instemming geen beteekenis van volstrektheid. Ik doe niet meê aan elken zijsprong van den auteur, noch onderschrijf

ik ieder zijner bijkomstige oordeelen. Mijn onverdeelde bijval - behalve het gemaakte voorbehoud nopens 'assimilatie' - geldt *wèl* de groote lijn des betoogs plus het meerendeel der daarin verwerkte gedachten, *niet* alle arabesken.

Zoo verklaart de auteur op pag. 9 en 10:

'Kennis van den mensch, niet zooals de mensch in boeken (met uitzondering van den bijbel) staat afgebeeld (want dat beeld is valsch, het is *geflatteerd*) maar kennis van den mensch zooals hij in werkelijkheid is (er is *voor zoover mij bekend* maar één boek waarin de mensch in zijn ware gedaante wordt afgeschilderd; dit boek is de bijbel)'[22)]

Op pag. 87 onderstreept hij dit oordeel nog:

'In boeken wordt homo sapiens veel te mooi voorgesteld. De auteurs doen dit uit vrees zich anders te veel bloot te geven. Ook zij zijn mensch. Er is één uitzondering, dat is de bijbel, die teekent den mensch zooals hij is in zijn ware gedaante. Maar de bijbel is eigenlijk geen boek. Het is Gods woord. De van God geinspireerde schrijvers hebben, zooals anders te doen gebruikelijk is, het beeld des menschen niet vervalscht, niet geflatteerd.'[23)]

Met alle respect voor den Bijbel als Gods Woord, is dezelve toch h e u s c h een boek. Zelfs het Boek der boeken voor de Christenen... En willen werkelijk *alle* àndere boeken den mensch 'flatteeren'? Heeft de schrijver wel eens Emile Zola's werken gelezen? Zoû hij toch minder belezen wezen dan hij lijkt? Er zijn heusch wereldsche boeken genoeg, waarbij vergeleken het bijbelsche beeld van den mensch nog genadig is. Vreest Céline,[23)] zich 'bloot te geven'? Dit 'litteraire' oordeel van onzen auteur gaat even mank als de bouw van deszelfs laatsten volzin. Waar het tegendeel van het bedoelde staat.

Mij rest slechts de voltooiing van de eigenlijke 'recensie'.

* * *

Behalve enkele kleine vlekken, 'sproedelt' des schrijvers stijl van levendigheid en oorspronkelijkheid. Hij weet waarheden kort en bondig te formuleeren. Altijd is hij onderhoudend en boeiend, vaak geestig. Nooit echter gezocht. Hij gebruikt Nederlandsch, Latijn, Engelsch, Grieksch, Maleisch en Javaansch door elkaêr - al blijft onze Moedertaal, natuurlijk, de hoofdschotel, waarin de fragmenten van anderen terloops gebed liggen -; en het leuke is: het pakt.

Een paar staaltjes, 'taken at random', zooals onze auteur zeggen zoû.

Op pag. 15:

'Recht is de uitdrukking van de feitelijke machtsverhoudingen tusschen de maatschappelijke klassen.'

Bedoeld is, vanzelfsprekend, 'positief' of 'stellig' recht.

22) Cursief van mij. A.A.H.

23) Lees bijv. zijn 'Voyage au Bout de la Nuit' en 'Bagatelles pour un Massacre'. Deze medicus - Dr. Destouches - deinst voor geen afgrond der menschelijke ziel terug. Evenmin als voor 'heilige huisjes'!

23) Lees bijv. zijn 'Voyage au Bout de la Nuit' en 'Bagatelles pour un Massacre'. Deze medicus - Dr. Destouches - deinst voor geen afgrond der menschelijke ziel terug. Evenmin als voor 'heilige huisjes'!

Op pag. 59 en 60:

‘Niemand is schadelijker voor het Nederlandsche Empire geweest dan Levenssohn Norman, eerst als bureaucraat-dienstdoener in Indië, daarna als Indisch bureaucraat-op-pensioen in den Haag in de Staten-Generaal, die hij besmette met zijn kleinsteedsch Indisch bureaucratisme.’

Op pag. 131:

‘De tot dusver gevolgde politiek is fout. Thans zijn allen ontevreden, Nederlanders, Inlanders en V.O.[24] Bureaucratie en ethiek leiden tot ontbinding van het rijk. Als Nederland de Oost kwijt zou raken zou dit zeer jammer zijn. De Toekomst van Nederland ligt in de Oost. Wil Nederland een rol in de wereld blijven spelen dan zal op den duur het zwaartepunt van het rijk verplaatst moeten worden naar de Oost. Nederlandsch-Indië zal in de toekomst een zeer belagrijk deel van den aardbol worden. De groote fout die Nederland vroeger heeft gemaakt is deze geweest dat het Amerika[25] heeft laten schieten. Als Nederland nu ook nog de Oost loslaat (en in deze richting gaat de ‘ethiek’), ontglipt aan Nederland de laatste kans om een wereldrol te spelen.’

Hij slaat ook vaak den leutigen toon aan.

Op pag. 10:

‘Menadoneezen en Amboneezen zijn steeds geweest fortjes en/of Fordjes van het Nederlandsche gezag.’

Op pag. 114... 117 komt een tragi-comische geschiedenis voor, die mij, letterlijk, tranen heeft doen lachen. Dezelve is te lang om in zijn geheel te worden aangehaald. Slechts dit fragment (pag. 115) vinde hier plaats:

‘Er leefde een Javaan Raden Soepeno, d.i. in het Nederlandsch Jonkheer Droom; in het Grieksch doet Soepeno denken aan Hupnos (= slaap). Ik hoor zelfs dat het Javaansche Soepeno van hetzelfde Indogermaansche (Arische) grondwoord komt als het Grieksche hupnos. De Javanen hebben het blijkbaar van de Hindoes (Sanskrit) en Sanskrit en Grieksch is zooals bekend nauw aan elkaar verwant. Wel is Java een interessant land dat Raden Soepeno = Eupatrides Hupnos. Wonderlijk toch is deze wereld en interessant is Ned.-Indië voor natuur- en geschiedvorschers beide; men raapt in de binnenlanden van Java een woord op ‘Soepeno’ en men komt tot de conclusie dat men dit woord reeds lang kent als geleerd op het gymnasium (hupnos). Nomen est omen. Deze man was dus door zijn Indogermaanschen naam voorbestemd tot de rol van strooman. En inderdaad op naam van Raden Soepeno alias Eupatrides Hupnos alias Jonkheer Droom, evenals op naam van opgenoemden jagerszoon en andere stroomannen en/of -vrouwen en/of -kinderen bezit N.M. de planter nu groote complexen Inlandsche gronden.’

Dit is ongekunstelde, natuurlijke, spontane geestigheid van hoog gehalte.

De stijl heeft een verre overeenkomst met die van Multatuli. Oók, helaas, op het stuk van verwaarloozing der interpunctie. Maar - op gevaar van mij

24) V.O. = Vreemde Oosterlingen; dus Chineezen, Arabieren etc. A.A.H.

25) Bedoeld wordt stellig Noord-America, met Nieuw-Amsterdam, thans New-York. A.A.H.

schrobbeeringen op den hals te halen, kom ik rond voor mijn meening uit - ik vind dezen stijl verkieslijk boven dien van Douwes Dekker, want onopgesmukt, eerlijk en frank.

Nu ben ik geen bewonderaar van Multatuli.

Onze schrijver trouwens evenmin.

Zijn critiek op de figuur Douwes Dekker (pag. 139... 149) lijkt mij èn raak èn onwederlegbaar. Hij zegt (pag. 139):

'De ethische wind zat in het "beroemde" pak van Sjaalman.';

en geeft, tot slot (pag. 149), de uitwerking-op-Indië in deze formuleering:

'Zijn invloed op Indië acht ik zeer groot doch funest. Napoleon sprak staande op het graf van Rousseau: zonder hem geen Fransche revolutie; zoo zeg ik: zonder M.[26)] geen ethiek.'

Hiermede ga ik volmaakt accoord.

Ook het litterair oordeel van onzen schrijver - bepaald een man met veelzijdige ontwikkeling - over den *artist* Multatuli (tweede alinea op pag. 144) is treffend juist.

* * *

Lezer, zeide ik U niet, dat dit boek de moeite waard is? Een staatkundig werk van wijden wiekslag, naar draagkracht en gehalte vergelijkbaar met de geschriften van een Lothrop Stoddard, Araki en Feder. Ik wensch dit boek van harte een derden druk toe. En nog meerdere drukken. Het verdient die alleszins.

Is het te veel gevergd, den auteur te verzoeken alsdan wat meer uitsluitsel te geven omtrent zijn assimilatorische oogmerken? Ook een tikje critiek, aan de hand der Indische practijk, tegen raszuiverheidsmanie ware welkom; zulks ten gebruike der, daaraan lijdende, kringen binnen de N.S.B. mitsgaders andere 'Naci-organisaties' ten onzent en zèlfs - indirect - ter verbetering van het begrip-voor-Nederlandsche-problemen bij onzen machtigen Oosterbuur. Nu ik toch, met het oog op Europeesche lezers gericht, bezig ben met aanmerkingen maken - opbouwend bedoelde, wel te begrijpen! -, mag ik, in het voorbijgaan, niet nalaten, er mijn verwondering over uit te drukken, dat de schrijver - van een zóó doorwrocht werk als het onderhavige - verzuimd heeft, de noodige toelichtingen te geven ter informatie en oriënteering van Moederlanders, voor wie Indië een gesloten boek is. Termen als 'I.E.V.', 'Staatsbladeuropeaan', 'Inlandsch Burger' (op de Molukken) e.t.q., nog gezwegen over de Maleische en Javaansche woorden, zijn voor een groot percentage, zelfs ontwikkelde, Moederlanders onbegrijpelijk. Wil het boek den gewenschten opgang in Patria kunnen maken, dan moet zulke 'raadseltaal' er in verklaard worden. Het richt zich toch niet enkel tot het Indische publiek! Zulks ware in strijd met deszelfs heelen opzet en, wat meer zegt, met het, overal er in doorstralend, besef, dat, zéker voorshands nog, de coloniale politiek, in hoogste ressort, uitgemaakt wordt door de Machtsorganen te Den Haag. (Machtsorganen, welker oriëntatie o.m. afhangt van de gezindheid der Moederlandsche

26) M. = Multatuli. A.A.H

bevolking). Mogen wij, bij een eventueelen derden druk, zulk een verklarend aanhangsel - ten dienste van Moederlanders -, waardoor het werk aan bruikbaarheid en nut zoû winnen, tegemoet zien?

Ik heb veel aandacht, moeite en tijd aan dit boek besteed. Ik meen: het verdient zulks. En vanwege het onderwerp èn vanwege de behandeling daarvan.

Wat het eerste betreft: Nederlandsch Oost-Indië is, nà de Onafhankelijkheid des Moederlands, het grootste Nederlandsche Belang. Hier ten onzent ligt de *kern* des Rijks, dáár het *zwaartepunt*. Nog véél te weinig beseft men in Patria dit eminent Belang der Natie.

Wat het tweede betreft: het boek bevat een warm pleidooi voor - eindelijk eens! - een verstandige, eerlijke en Nationale politiek in den Oost. En het geeft, in zeer leesbaren vorm, veel feitenmateriaal, waarvan de gemiddelde Moederlander zoo geen weet heeft. Er gaat daar een deel van ons Volk te gronde door wanbeleid, en het Moederland merkt het niet.

Zooëven repte ik over de bladzijden 40... 42. Enkel *die* paginas reeds maken het boek den koop waard. Ieder Nederlander in Patria moest ze in zijn hoofd prenten en niet willen rusten, eer de, daar gehekelde, misstanden verholpen zijn.

Ten Hemel schreien het leed, de vernedering, de miskenning, het onrecht-in-elke-gedaante kortom, den goeden, trouwen, aanhankelijken Oranje-gezinden, Vaderlandslievenden en *dus* - tezamen met Ambonees, Menadonees en een categorie volbloedige ‘blijvers’ - een der weinige steunpilaren van ons Rijk daarginds vormenden Volksgenoot, den Indo, aangedaan. De ‘ethische’ (sic!) politiek knevelt onze Broeders en Zusters en dompelt ze in een poel van ellende. En zulks ten bate der Inlanders van het slag Soekarno... Onze Indos moeten vergaan, opdat de hen toekomende levensmogelijkheden door de ‘ethische’ heeren verkwanselt kunnen worden aan het moreele uitschot der Aziaten, middels diezelfde politiek gekweekt. Opdat lieden, die hun eigen Adat in den wind slaan, komen, waar zij niet behooren.

Nogmaals: ik ben het niet in àlles eens met dit boek. Doch dit meeningsverschil geldt bijkomstigheden. De strekking er van is heilzaam en men moet hopen, dat het tijdig gehoor vinde. Weldra zal het te laat wezen. Nederland, pas op Uw zaak!

Het is een *meesterlijk* boek. Verreweg de beste verhandeling over ons coloniale Beleid, die sedert tientallen jaren verscheen. Een juweel in zijn soort.

Knocke-aan-Zee, **2**... **9** Juni **1939**.

Verzen[1] door Willem de Merode.

Avond

De dag heeft uit, de zon is onder.
Geen ding, dat zich bewegen wil,
Het spiegelbeeld van vlet en vlonder
ligt in het roerloos water stil.

Het loover legt zijn ijle trossen
langs mijn verduisterende raam.
En vaakrig roept uit verre bosschen
de koekoek zijn vertrouwde naam.

En als verteederd in den regen
van 't vredig licht der matte maan,
liggen de witgeveegde wegen
het gras der greide en 't jonge graan.

Elk ding verdook in diepe ruste
en weet zich blank van goed en kwaad
Tot het, verpuurd, met lach en luste,
Glanzend den nieuwen dag in gaat.

Nu waakt, wat heel den dag gezwegen,
mijn oud verlangen weer in mij.
Gij gaat, met aarzelende schreden,
en stemmeloos, mijn raam voorbij.

En ik, vervuld van zorg en zonde,
Strek de armen, wijl ik naar u schrei...
Alleen de stilte doet de ronde...
Gij gingt mij stemmeloos voorbij.

Uit ‘Gestalten en Stemmingen’.

1) Keuze uit het werk des dichters, behoorende bij het In Memoriam.

De ring

Van haren dunnen vinger
schoof zij den smallen ring;
Over haar mond en oogen
kwam een verteedering.
Alsof zij hem aanschouwde
zoo bloosde zij in 't licht.
En al haar doen was liefde
en liefde haar gezicht.

Zij liet het lamplicht spelen
langs heel de binnenzij,
En wendde hem gedachtloos
en neuriede er bij.
Zij neuriede het wijsje,
dat hij haar vroeger zong,
En voelde zich gelukkig,
en zag zichzelven jong.

Het was een voorjaarsmorgen,
de meidoorn stond in bloei,
En ieder wind werd geurig,
die door zijn takken woei,
En ieder pad was prachtig,
waar langs zijn bloeisel hing,
En ieder hart gelukkig,
dat langs zijn blankheid ging.

Daar, waar het smalle paadje
ten lossen vlonder boog,
Daar stond hij haar te wacht;
hóe 't hart hem tegenvloog.
Maar toch, zij liep wat trager,
Toen hij haar tegenging.
Zij hadden lang gesproken;
toen gaf hij haar den ring.

Zij liet het lamplicht spelen
langs heel de binnenzij,
En draaide hem gedachtloos,
en zong er zachtjes bij.
En tuurde naar het ruwe
half uitgesleten schrift.
‘Voor haar’ had, met zijn zakmes
hij groot er ingegrift.

Zij zag, en zij bleef staren...
en voelde zich zoo jong.
Zij zong hetzelfde wijsje,
dat hij haar vroeger zong.
Alsof zij hem aanschouwde,
zoo bloosde zij in 't licht.
En heel haar doen was liefde,
en liefde haar gezicht.

Zij wist, dat hij terugkwam,
maar niet wanneer, van waar,
Zij zouden blijven wachten,
zij hem, en hij op haar.
Zij zouden blijven wachten;
hij kwam toch weldra weer,
Zij zouden blijven wachten...
zij deed niets anders meer.

Alsof zij hem aanschouwde
zoo bloosde zij in 't licht.
En heel haar doen was liefde,
en liefde haar gezicht.
Over haar mond en oogen
was een verteedering...
Zoo stond zij iedren avond
te spelen met den ring.

Uit ‘Gestalten en Stemmingen’.

Gij zijt de rust

Gij zijt de rust, en bij u is de stilte,
en gij deelt alle kracht tot leven mee,
gelijk de Westewind de frissche zilte
ademen van de zee.

Soms dreigt den langen dag in donker zwijgen
het onweerszwoele zwerk op 't broeiend land.
Dan, vaart de wind verlossend door de twijgen
dan bárst de lucht in brand.

En door de locht gromt ongestoord de donder,
En flikkrend flitst der bliksem spitse kling.
Maar in de stilten ruischt het blanke wonder
van uwe zegening.

En in den wijden rust der regenavend
Waait over land en lucht uw koele vree,
En stijgt ons loome harte toe in 't lavend
ademen van de zee.

Uit ‘Gestalten en Stemmingen’.

Avond

Lief, de regen is geweken,
en de wilde winden zijn voorbijgegaan.
Uit de bleeke westerstreken
zweeft de streeling van den avend aan.
En de onmeetlijk veege heemlen bleeken.

Nergens is een ster verrezen,
Maar de glansen van de zon en van de maan
Zijn tot deze milde en bedeesde
glimlach in elkaar vergaan,
Om de wonden van de wereld te genezen.

En uw oogen hebben de bevreesde
vragen van mijn oogen, schuw en heet, verstaan.
En uw lippen hebben de ongeneesbre
zonden teeder van mij weggedaan.
In uw liefde ben ik nieuw verrezen.

Lief, de vreezen zijn geweken,
en de wilde winden zijn voorbijgegaan.
Uit de bleeke westerstreken
zweeft de streeling van den avend aan.
En de onmeetlijk veege heemlen bleeken.

Uit ‘Gestalten en Stemmingen’.

Engelen I

Zóo gezwind kan nooit een vogel vliegen
als hij stort door alle heemlen heen.
Maar hij voelt zijn vallen als een wiegen
en de sferen rimpelen vaneen.

En het is in 't weerlichtsnel verschijnen
van de dingen, of hij stille stond.
Even glanzen zij en zij verdwijnen
als de glimlach om zijn zachten mond.

En de werelden, die langs hem rollen,
(duizendvoude flonkering verschiet)
Zijn hem, of een kind gekleurde bollen
regenboogend ving en vallen liet.

En der aarde wreevele versmachten
kwelt hem nooit met schendend ongeduld,
Want hij kán niet wenschen en verwachten.
En zijn wezen is van God vervuld.

Uit ‘De Overgave’.

Ikaros

Hij vloog... met kalmen slag der breedgewelfde zwingen,
Waar, stug en stijf gepend, geen zucht jen door ontweek.
En om hem was de lucht een klingen en een zingen,
terwijl zijn blijde ziel, van heil verslagen, zweeg.

Hij voelde langs zijn lijf de loom luchten zuigen,
als, sterk, zijn driftige arm de wieken opwaarts sloeg,
Maar bij 't vervarelijk en snelle nederbuigen,
woei daar een koeler tocht, die langs zijn leden joeg.

Toen, van de ijle lucht en 't hooge schouwen dronken,
en, huiverende, als na een nachtelijk gelag,
greep, duizlend, hem de durf, hij zag haar lonken,
Te streven naar de zon met vuurger vleugelslag.

En voor zijn oogen blonk, in gouden schemeringen,
een glorie, onvermoed, het heet gelaat der zon.
En steiler werd zijn tocht, stoutmoediger zijn dingen
met de adelaar... hij klom, hij steigerde ... en wón! -

Toen kwam op zijn gelaat een glimlach als der goden,
die uit hun zaalgen staat kalm blikken nederwaart.
En uit zijn rustigheid, ver boven vreugde en nooden,
zond hij, der zege wis, zijn sterken kreet naar de aard.

Dan, doodelijk ontzet, voelt hij zijn vlek be-zwijken.
Zijn ármen slaan, verdwaasd, de sidderende lucht,
En, tuimlings wervelend door hemels wijde rijken,
weet, krimpend, hij zijn val, Zeus hoonlach om zijn vlucht.

Doch, met een zwaren zwaai op 't woeste dons der sneeuwen
branding geploft en wreed gewiegd op haren schoot,
Voelt hij, zijn zéker deel, dóór 't kentelen der eeuwen,
Een trotsche glorie in de neerlaag van zijn dood!

Uit ‘De Overgave’.

Intocht

Alles had hij aan het volk gegeven,
maar zij wilden deelen in zijn leven,
en zij voerden hem als koning om.
En hij reed over hun staatsiekleeden.
Vroeger trad hij haar met deemoedigheden,
en wat wérd háar nietig eigendom?
En zij hadden hem geheel genomen,
Van zijn hoofdhaar tot des mantels zoomen
Deelden hunne blikken hem als buit.
Handen werden naar hem opgeheven,
en zij dacht: hij zou als vogel zweven
boven hun verhitte hoofden uit.
Maar hij deed bedroefd en zeer gebogen
en het warlend volk was voor zijn oogen
als een scherpe rook... hij hief zijn stem,
En Johannes wenkte: zij moest komen.
Doch zij weifelde... en onder stroom
tranen snikte hij: Jeruzalem!

Uit ‘De Overgave’.

In den tuin

Geldersche rozen met hun koele
ballen lichten den hemel toe.
Seringen waaien paarse zoele
geurige schaduwen, gril en moe.

Aan tengere boompjes haast nog schuil;
de witte zuiverheid der rozen;
Midden in hun half open tuil
besluiten zij hun schuchter blozen.

In de doorgonsde donkerheid
van 't honinggeurend prieel
is 't zoet te toeven voor den dromer,
die van het leven niets meer beidt,
Maar voelt zijn wezen rijp' als heel
de wereld in den milden zomer.

Uit ‘Het Heilig Licht’.

De wilde wingerd

Een krank en schamel hout
het minste van het woud,
Door iedren wind geslingerd,
reikte ik mijn ranken uit,
Weerstaan, maar nooit gestuit,
een dorre wilde wingerd.

Geen mensch, die naar mij zag,
al waar ik kroop of lag.
Mijn groen ging alles dekken,
Tot in dit woest revier
de goede hovenier
mij wijs kwam stekken!

Hij plantte me in zijn tuin,
leidde, dan recht, dan schuin,
mijn loot de muren over.
Nu ciert zijn hooge huis
rondom het zwaar geruisch
een vloed van bloedend loover.

Al ben 'k verminkt en krom,
hij wist hoe onder 't mom,
van dorheid 't hart versmachtte.
Nu hij mij kweekend nam,
Verlicht ik met mijn vlam
de dagen en de nachten.

Uit ‘Het Heilig Licht’.

In memoriam Willem de Merode door Martien Beversluis.

Met het verscheiden van den dichter Willem de Mérode op 22 Mei j.l. is één der grootste Nederlandsche dichters heengegaan.

En als ik dezen lyricus een groot dichter noem, dan beteekent dat niet in de eerste plaats, dat als denker of als hervormer Willem de Mérode onder de eersten moet worden geteld, maar wel, dat hij een eminent vakman was. Er zijn er niet velen geweest, die over zulk een schitterende en bijkans volmaakte techniek beschikten.

Want deze poeët verstond het, een feilloos sonnet en rondeel, een voluit gezongen lied te scheppen, zoowél als een pregnant kwatrijn of een zachte droomerige meditatie. Ook componeerde hij eenige knappe dramatische gedichten als de 'Verloren Zoon' en het bijbelsche tooneelspel 'Esther'. Hoewel de dramatiek, noch de dialoog de sterkste zijde van zijn veelzijdig talent toonde, hielp ook hierin weer zijn prachtige beeldspraak en zijn verfijnde muzikaliteit hem over passage's heen, waarin het gedicht dreigde te verstarren.

Vooral bewegelijkheid kenmerkte zijn prosodie. Beweeglijk was zijn vers in hooge mate. Hij wist zijn gedicht te buigen, te doen dansen, te beteugelen, uit te doen zwieren en halt te doen houden, naar het hem geliefde.

Hij was een meester over zijn taal en kende de fijnste nuanceeringen in klank en kleur, en rythme en maat en hij week niet voor een rijmwoord, al legde hem dit soms bijna onoverkomelijke hindernissen in den weg.

En zulk een dichter is altijd tusschen zijn tijdgenooten een

aansporing en een waarschuwing. En zeker was hij dit in een tijdperk als dit, waarin de techniek maar al te zeer verwaarloosd werd en waarin men zelfs met eenige minachting neerzag op zooveel vaardigheid en onuitputtelijken scheppingsdrang.

Wel had Willem de Mérode een zeer groot, zelfs gevaarlijk, aanpassingsvermogen. Hij heeft, zonder zich in de Chineesche cultuur te hebben verdiept, prachtige Chineesche impressies (men leze 'Ruischende Bamboe') geschreven en als niet-Katholiek zeer devote Maria-lieden (zie 'De Overgave') gecomponeerd. Men heeft hem invloed verweten van Geerten Gossaert, van Boutens, van Rainer Maria Rilke en Browning.

Ik ben overtuigd, dat hij van deze buitenlandsche dichters weinig las en ik weet en kan met zekerheid zeggen, dat hij noch van Gossaert noch van Boutens zelfs een silbe heeft overgenomen.

In den beginne kon men misschien wijzen op zinswendingen, die men ook aantrof bij Gossaert, maar was deze op zijn beurt niet geïnspireerd op anderen, op Lodensteyn en Revius, op den Engelschen zeedichter Swinburne en den Franschen dichter der 'Trofées' José de Hérédia?

Er is geen dichter, of hij staat onder invloeden van anderen, het is echter alleen maar de kwestie, of hij deze invloeden met het eigene talent, door een eigen uitdrukkingswijze, eigen beelden en muziek weet te verwerken.

Is Boutens vrij van invloeden van de Grieksche tragici, van Middelnederlandsche, van Gabriel Rosetti?

Is Nijhoff vrij van Baudelaire, Buning van Yeats, van Duinkerken van Chesterton enz.

Maar geen dezer dichters en ook de Mérode niet hebben hun zegswijze geïmiteerd. Zij hebben allen hun eigen stem en men onderscheidt hen uit de tientallen anderen, die niet talentloos, maar wel karakterloos zijn.

Willem de Mérode heeft ons een groot aantal verzenbundels nagelaten (zie de biografie). Ik zelve bezit er tenminste al een twintig en ik weet, dat ik niet volledig ben. Er is in dit oeuvre geen merkbare stijging te constateeren; wel een zekeren zin naar verandering van inhoud en dit nog alleen maar in zijn allerlaatste periode. Ik schreef daarover reeds in mijn bespreking over Prot. poëzie.

Het merkwaardigste is, dat in zijn eerste werk ‘Gestalten en Stemmingen’, een titel, die precies weergeeft, wat hij geven wil, reeds een volmaakte techniek wordt gedemonstreerd. Nooit heeft hij deze schoone liederen overtroffen.

De overige bundels zijn reeksen variaties op hetzelfde thema, zijn geloof, zijn liefde, en de natuur, soms gescheiden, dan weer vermengd. Bij de vereeniging dezer elementen ontstonden weergaloos schoone symbolische verzen, die tot dusver uniek in de Nederlandsche poëzie zijn gebleven.

Er is een tijd geweest, dat hem rethoriek verweten werd. Zulk een verwijt kwam meestal van een literaire richting, die bij een gebrek aan vormbeheersching, korten tijd hier hoofden en harten heeft willen verblinden en verdooven door bravour.

Maar welke richtingen nog zullen opkomen en elkander zullen verdringen - zoo ging en gaat het eeuwig - poëzie blijft onaantastbaar. Wij schrijven allen min of meer bezield, maar wat blijven zal, is niet de techniek alleen, noch de bezieling alleen, maar datgene, waarin zij elkander stuwen en verinnigen. Ook de Mérode heeft natuurlijk vele verzen geschreven, die meer het product zijn van virtuositeit dan van heilige aandrift. Van de allergrootsten kan men misschien tien volmaakte verzen bijeen-zamelen.

Welnu, men kan dit ook uit het werk van dezen verscheiden dichter.

* * *

Willem Eduard Keuning werd geboren te Spijk in September 1887 en werd opgeleid in het onderwijs. Nadat hij eenige jaren als onderwijzer o.a. te Uithuizen werkzaam is geweest, wijdde hij zich daarna geheel aan zijn kunst en bekwaamde hij zich in de literatuur. Hij vestigde zich te Eerbeek, waar hij, alleen wonende, een zorgelijk en vaak door ziekte gekweld eenzaam bestaan leidde.

Wij hebben aan zijn smartelijk en innerlijk zeer bewogen leven zeker zijn schoonste verzen te danken, waarbij ik allerminst wil zeggen, wat vaak gedacht wordt, dat zulk een moeizaam bestaan de voorwaarde tot goede poëzie moet zijn. De bewijzen zijn te velen, dat uit een materieel zorgeloos en innerlijk evenwicht leven zelfs onsterfelijke gedichten zijn geboren.

Een belangrijke factor in de Mérode's dichterschap is zijn groot en onwankelbaar geloof geweest.

Willem de Mérode was Calvinist (evenals Gossaert) en juist deze leer, met haar strakke, wel eens stug genoemde doctrine heeft zijn gedicht dien prachtig beheerschten, dien voornamen stijl gegeven.

Maar de Mérode's calvinisme was niet vermengd met piëtisme, dat de zeventieneeuwsche dichtkunst zoozeer heeft beïnvloed en gevormd. Hij was geen Jan Luyken, geen Lodensteyn, hij keerde zich niet als deze, met verontwaardiging tegen de ‘onwaardige wereldt’; hij sleepte ook niet te pas en te onpas een bijbeltext bij zijn gedicht, noch ketterde hij tegen de on-vromen.

Wel heeft hij zich eens laten verleiden, eenige doemwoorden te schrijven over Mussolini en Lenin, maar dergelijke verzen zijn zeldzaam en zij blijven vage bespiegelingen. Ook heeft hij menig testamentair figuur en bijbelsch tafreel bezongen, maar hij bezong dit alles eer als literator dan als psalmist (men leze ‘De donkere bloei’).

Men kan niet zeggen, dat hij, zooals men b.v. wel kan beweren van Luyken, allereerst Christen en profeet was en daarbij ook een goed dichter. Neen, de Mérode was allereerst dichter en wat hij het liefst tot onderwerp koos, was zijn geloof. Soms was dit geloof zelfs maar vaag en verwijderd te gevoelen en voor den godsdienststrijd had hij zelfs een zekere minachting. Hij was allerminst een strijdbaar en fanatiek verdoemer als Lodensteyn, maar ook geen zachtzinnige zieleherder als Willem Sluyter.

Aanvankelijk publiceerde hij in het Calvinistisch orgaan ‘Ons Tijdschrift’. In 1911 worden zijn eerste verzen daarin opgenomen. Dirk Coster heeft hem tot de dichters van den overgang gerekend. Waarin lag deze overgang? Zijn werk begon te bloeien, toen de school van Verwey reeds ten deele verliep en de critiek algemeen werd op de, in deze school voortgebrachte, al te zeer wel-luidende dichterij. Hij werd dus niet tot deze groep gerekend en men heeft hem zelfs even als ‘Getijer’ gedoodverfd. De heer Ernst Groenevelt, één der propogandisten van een nieuwe kunstrichting, heeft zijn werk destijds zelfs opgenomen in de bloemlezing der jongste dichters, samen met Herman van den Berg, Nijhoff, Hendrik de Vries en.... Zeldenthuis.

Dwazer uitgave is er nooit verschenen. De Mérode was niet bij éénige groep in te deelen, hij was geheel zichzelve en hij was wars van literair gekrakeel en vormstrijd en vrij van eerzucht.

Toen het Getij verdween en Marsman de leiding nam in de critiek, werd Mérode's poëtiek als ‘verouderd epigonisme’ etc. gedoodverfd. Slechts in Prot. Christ. organen werd zijn werk en zijn persoon (hoewel ook niet altijd) gewaardeerd.

De bestrijding van zijn dichtkunst was zoo onheusch en zoo weergaloos unfair, dat hij mij eens in een brief schreef ‘ik ben er ziek van en heb gevraagd, of ze me astublieft met rust willen laten; ik schrijf toch niet, om uitgejouwd te worden’.

In deze jaren van omstreeks 1918 tot 1928 heeft hij overigens het meeste en m.i. felste werk geschreven.

Immers in die dagen verscheen zijn ‘Kostbaar Bloed’, ‘de Rozenhof’, ‘de donkere Bloei’.

Indien ik bij deze herdenking ook eenige critiek heb op de wel eens al te gemakkelijke manier, waarop hij een gedicht schreef en op het feit, dat hij zich wel eens te veel herhaalde, dan is deze critiek in het niet zinkend bij de groote waardeering en oprechte bewondering, die ik voor hem heb.

Zeker - hij heeft verzen geschreven over den 13, 14, 15, 16 en 17 jarige, op een aantal parfums; hij heeft zich uitgeput in het bezingen en uitbeelden en verbeelden van tallooze boomen en heersters, als eschdoorn, cactus, witte, roode en gele rozen toe, maar hij was altijd origineel in zijn beeldingen, altijd muzikaal, altijd waren er regels in zulk een gedicht, die fantastisch goed, die opmerkelijk karakteristiek en raak waren. Hoe knap zijn ook zijn ‘Psalmen’, hoe diep zijn ‘Kruissonnetten’.

Wanneer men een vers van de Mérode las, dan moest men het steeds weer eens overlezen, om die gave en kalme en zuivere melodie nog eens te beluisteren. Er bleven dan regels nazingen in ons en wij vergaten die nooit meer. Van hoevele moderne dichters kan men dat zeggen?

In vele zijner gestalten heeft Willem de Merode zich zelve, zijn eigen bitteren strijd, zijn eigen dichterschap bezongen, nu in de bitse distel - van top tot teen één wapen - dan weer in den smachtenden wingerd, nu in de, zich naar het licht reikende, lischdodde, ginds in den donkeren beuk, den peinzenden plataan, de kleine getrouwe madelief.

Zijn beeldend vermogen, zijn muzikale beheersching en zijn warm geloof komen in zulke gedichten m.i. het schoonst tot uiting. Ik mag elders in dit nummer nog eenige zijner beste verzen uit verschillende bundels citeeren, met dit vers wil ik dan deze korte herdenking besluiten.

De dahlia

(uit 'het Heilig Licht')

Ge onthield mij zeem en zoeten geur.
dat ik niet zou verbittren,
gaaft gij mij velerhande kleur:
'k Mag schitteren.

De bleeke en diepe gouden pracht
waarin de herfst kan bloeien
staat dagenlang in mijne macht;
'k Mag gloeien.

On schoon getooide uitwendigheid
als 't hart zoo liefdeleeg is,
wat baat uw bonte ellendigheid,
die stevensveeg is?

Maar onder in den donkeren grond
zoo heimelijk verborgen,
wilt Gij, getrouw, van stond tot stond,
voor leven zorgen.

Gij stuwt van goeddoen nimmer moe,
mijn hart vol krachten,
Ik groei beneden naar U toe,
moet 'k boven smachten.

Waai, wind, mijn weelge bloemen af,
ik blijf wel leven.
Misschien mag 'k, Die mij kleuren gaf,
eens geuren geven.

Bibilografie

Gestalten en Stemmingen (Groningen **1916**); De Overgave (Baarn **1919**); Het Kostbaar Bloed (Arnhem **1922**); Kwartrijnen (Amsterdam **1923**); Het Heilig Licht (Baarn **1923**); Ganymedes (Amsterdam **1924**); De Rozenhof (**1925**); De donkere Bloei (**1926**); De Verloren Zoon (**1928**); De Lichtstreep (**1929**); Esther (Neerbosch **1930**); De Heilige Tocht (Amsterdam **1930**); Laudate Dominum (Culemborg **1931**); Omar Khayyam (**1931**); Langs den Heirweg (Kampen **1932**); Chineesche gedichten (Culemborg **1933**); De Stille Tuin (Kampen **1933**); Kruissonnetten (Nijkerk **1934**); Doodenboek (Amsterdam **1934**); Psalmen (Nijkerk **1934**).

Onder pseudoniem Joost van Keppel: Aanroeping **1917** en Klagen **1927**.

In de laatste jaren schreef hij: Ruischende Bamboe (Amsterdam); Eenvoudige gedichten (Baarn); Tusschen Ploeg en Sikkel (Baarn); Chineesche gedichten II (Baarn); Kaleidoscoop (Baarn); de Levensgift (Baarn).

Een bloemlezing van zijn werk, ingeleid door Roel Houwink, verscheen te Amsterdam onder de titel ‘De Wilde Wingert’.

Twijfelen door Gerard Walschap.

1.

In den schijn van zooveel kaarsen als het rituaal vroeg en vergunde, lag Nicodemus' vader te sterven, rustig. Immers als rechtschapen Farizeeër ging hij opgenomen worden in Abraham's schoot. Wat hij naliet, volstond voor een weelderig leven van wel twintig kinderen en hij had er maar een. Hij liet Judith roepen, de dochter van den hoogepriester, legde hare hand in die van zijn zoon en vergeleek zijn eigen sterven met dat van Mozes. Zooals deze het beloofde land, mocht hij slechts van uit de verte zien den dag, waarop zijn Nicodemus, gehuwd met de dochter van zijn besten vriend, tot hoogepriester zou worden uitgeroepen. Dank echter den Almachtige, die hem laat sterven met de zekerheid, dat deze droom weldra zal in vervulling gaan. Hij zegende de ineengestrengende handen met bezwijkende hand. Over zijn gelaat toog vrede, de ademhaling verstilde, de oogen bleven in verwachting het eeuwige licht verbeiden, zooals die van zeelieden strak het punt van een naderend schip vasthouden aan den horizon. Beide verloofden volgden eerbiedig het peiselijk inslapen, toen zij plots, wanneer zij dachten, dat vader reeds niet meer spreken kon, opgeschrikt werden door een woord dat zij niet begrepen.

‘Aarzel niet, Nicodemus.’

‘In welke dingen, vader lief, mag ik niet aarzelen’ vroeg Nicodemus zacht. De stervende antwoordde niet. Ontsteld, omdat zijn zegen over haar huwelijk niet zijn laatste woord zou geweest zijn en de waarschuwing wellicht met het huwelijk verband hield, boog Judith zich over hem, noemde hem vadertje, wachtte, noemde

hem liefste vadertje, wachtte, riep hem radeloos aan, schreide ten slotte hoog op, want zij boog over een doode en had eene wang gekust, die reeds klam was. Nicodemus hield een zilveren spiegeltje voor de open lippen, het besloeg niet meer.

Zij keken elkander diep en vorschend aan. Had het eeuwig licht den stervende tusschen tijd en eeuwigheid geopenbaard, wat levenden niet kunnen peilen? Hoe kon een woord van zoo dicht bij Jehova gesproken nutteloos zijn en zonder zin?

'Misschien heeft het niet meer beteekenis', zeide Nicodemus, 'dan iets dat men hardop droomt. Weten wij wel, of vader nog bij bewustzijn was één seconde vóór zijne ziel bij Jehova terechtstond?' Tevreden over deze woorden, die Judith's ontsteltenis moesten milderen en zoo goed zijn geest kenmerkten, die alles omringde met vragen en twijfel, leunde hij met den elleboog op de vensterplint en dacht, hoe Judith hem nu zag: zijn fijn bleek profiel van jong geleerde op een achtergrond van gouden avondhemel. Hij hield de hand aan de kin. 'Wat weten wij, quid est veritas? 'Wij weten, dat wij elkaar liefhebben en gelukkig zullen zijn. Of niet?'

Nog dienzelfden avond drong zij bij haar vader aan op de spoedige priesterwijding van den geliefde, want het was sinds jaren vastgesteld, dat hun huwelijk daarop moest wachten. De hoogepriester bleef haar streng aankijken, tot zij begreep, dat zulk vrouwelijk aandringen ongepast was en blozend de kamer verliet. Toen bedacht hij met vage onrust, dat Nicodemus nimmer haastig geweest was, om gewijd te worden. Na de wijding moest hij trouwen en snel van waardigheid tot waardigheid verheven worden; de weg naar den hoogepriestersstoel is ver en hoog. Nicodemus ouders, Judith's moeder waren overleden; alleen hij, haar vader, bleef over, om den droom der vier voor hunne kinderen in vervulling te doen gaan. Hij had nog veel te doen; zou Jehova hem den tijd gunnen?

Nicodemus echter legde zijn kleine haarlooze meisjeshand op vaders koel voorhoofd. Er was geen gouden achtergrond, geen Judith, die hem gadesloeg. Alleen zijn drang deed hem fluisteren: 'Vader, waar zijt gij nu?' In de Schrift staat: opgenomen in den schoot van Abraham, doch in het hart des menschen roert zich de vrees voor de leegte. Nicodemus sliep niet.

Bleek en afgemat verscheen hij des morgens voor den hoogepriester die hem had geroepen. In godsdienstige redetwisten der levieten had hij altijd superieur getriomfeerd, de anderen bot gezet met vragen, wier antwoord uitdrukkelijk of impliciet staat in de schriftuur. Voor het eerst had het leven hem een vraag gesteld; met al de wijsheid van Schrifturen stond hij bot met den mond vol tanden. Zijn zachte weemoedige oogen bleven op een punt tusschen de wenkbrauwen van den ouden prelaat gericht, zoodat deze het gevoel had, alsof Nicodemus hem aankeek en toch niet. Smart. Hij droeg zijn dochter op, hem te troosten, zulks is geen mannenwerk.

Doch Nicodemus ontweek deze lievigheden. 'Wat hebt gij?' vroeg zij. Hij zeide: 'Och'. Maar den ouden huisknecht, die hem als kleuter sprookjes had verteld, legde hij in een smartelijken drang naar teederheid een arm om de schouders en vroeg hem, waar zijn vader nu was.

'Laster God niet, Heer. Waar zijn trouwe dienaren binnengehaald worden na hun dood, dat weet een godgeleerd leviet beter dan een oude ongeletterde knecht. Schaam u, te denken, dat uw vader, voorbeeld onder de Farizeeërs in Jeruzalem, dit eeuwig loon niet zou verdiend hebben. Foei, het verstand zit niet bij de grootste geleerden. Als jongen diende ik bij een leeraar, bedreven in alle schrifturen, wien al zijn kinderen stierven vóór hun zesde maand. Wij knechten wisten, dat Jehova zijn nakomelingschap vervloekt had, hij alleen niet, hij liet zijn zesde kind door een min voeden. Het stierf binnen de maand. Jehova gaf hem die harde les, voor ons ware ze overbodig geweest.' Hoofdschuddend ging hij heen.

Nicodemus herhaalde zijne vraag vóór den hoogepriester. Alsof eene adder hem heimelijk aan den voet gebeten had en hij nog slechts weerloos wachten kon op het stijgen van haar gif naar het hart, zakte de starre prelaatshouding door, werd slap en begaf.

'Schaam u, Nicodemus.'

Een doffe woede steeg op in den jongen man, zijn lippen werden dun, zijn oogen stekend. Was dit het antwoord, vroeg hij, van Jeruzalems hoogepriester op een vraag van een leviet naar het voortbestaan der ziel? Hij wachtte. Toen zeide hij: 'Met al den eerbied aan gezag en grijsheid verschuldigd, Monseigneur.

maar zoo zinken leugenaars in, als zij ontmaskerd zijn.' Trillend rees de hoogepriester op en wees hem de deur.

Tot dan toe had Nicodemus zich in de oude waarheden vermeid, ze doorgrond zonder achterdocht voor hun basis. Makker en meester hadden zijn scherpzinnigheid leeren vreezen in discussies over de toelaatbaarheid van een ablutie, de hoeveelheid voedsel, veroorloofd bij een vastenmaal. Nu stond de eeuwigheid voor hem. Soms was zij een ontzaglijke muur, waarop zijn gedachten zich doodvlogen als kevers op een ruit. Soms scheurde hare donkerte open en vlogen de gedachten er in, verloren zooals Noë's raven na den zondvloed. Dan weer was hij een vlinder en leefde maar eenen dag en wilde daarvan genieten en verlangde Judith. Hij kwam woedend in opstand tegen de vernietiging. Moegeleden schudde hij soms de tobberijen van zich af, zooals het edel paard de vliegen van een etterwonde aan het oog. Dan werd hij week en sprak zijn wensch uit als een zekerheid: er is een eeuwigheid, waarin ik zal voortleven en nooit vergaan.

2

Judith wees hem, hoe zij de voornaamste kamers in het huis wilde herschikken naar hun nieuweren smaak en de gemakken van een jonge liefde. Hij knikte afwezig ja. Zij dwong hem, op zijn vingeren te tellen de zilveren serviezen en tafelgerief. die vader haar nu reeds zou meegeven, want telkens wanneer zij vergeten had, hoeveel zij er had opgenoemd, wist hij het nog veel minder. Zijn rechterhand echter vertelde zich nog in de vingeren der linksche.

'Hoeveel was het nu al, domkop?'

'Ik weet niets, is een, gij weet niets, is twee, hij weet nog minder, is drie, wij weten samen niets, is vier, wij zullen nooit iets weten, is vijf.' Zij schaterde. Zij zag de wanhoop niet in zijn oogen branden.

Opgeschoten knapen droegen tapijten aan, ontrolden ze over de mooie oude in de vertrekken, die zij aanwees. Hij volgde haar en knikte gedachteloos, om haar keuze goed te vinden. Toen de knapen weg waren, vlijde zij zich neer op het kleurigste tapijt. Haar oogen zochten de zijne te vangen. Eindelijk vroeg zij ont-

stemd, waaraan hij toch dacht. Aan vader. Wat hij dacht over vader? Waar hij op dit oogenblik zijn zou. Vroeg hij zich ook weleens af, waar zijn Judith was, als zij niet hier was? En waarom bekommerde hij zich om de vraag, waar vader was, was zijn Judith niet bij hem, was dat soms niet genoeg?

Hij tilt haar op met een kracht, die hij zichzelf niet kent. Haar tengere lenden leven warm en soepel in zijn handen. Vol gratie rijst er de fijne buste uit op, waaraan de borsten rijpen; week glijdt de verbreeding der heupen er uit neer. 'Gij vogeltje in de hand, gij vogeltje in de hand!', zijn tanden knarsen. Overgelukkig om dit zot geweld van den aarzelaar, gilt zij, wie dan wel het vogeltje in de lucht kan zijn. Hij antwoordt, dat al het andere vogeltje in de lucht is, maar dit vogeltje in de hand heeft hij tenminste, hij wil er aan smullen, langzaam, met raffinement.

'Begin maar!' Zij slaat de armen open, geeft zich innerlijk over aan zijn bronstige gulzigheid, maar wederom wendt hij zich af, het is, of zij is er niet meer. Zooals longen steeds weer hun lucht uitademen, keert zijn geest tot steeds dezelfde vraag terug.

'Ik begrijp u niet, Nicodemus.'

'Helaas, dat vrees ik ook.'

'Diepe oogen hebt gij. Soms zijn het twee kleine spiegeltjes, zoo klaar, dat ik er in zie, of mijn haren goed zitten. Dat zijn oogen van een man, die mij liefheeft.'

'En altijd op het punt is, voor een kort geluk neer te storten in uwen schoot als voor eeuwig, niet waar?'

'Ja Nicodemus. En soms zijn zij wijd als een uitspansel, een oceaan, een woestijn. Dat zijn oogen, waarin ik verlopen loop en mij zoek en u zoek en ik roep u. Waar denkt gij dan aan?'

'Aan het vogeltje in de lucht.'

Op den dag der priesterwijding zit zij vooraan in de kerk, als een bruidje zoo fijn en wit. Op zijn pauselijk gestoelte, met den rug naar het altaar, troont haar vader, de hoogepriester. De levieten stijgen tot hem op, door een ouden Farizeeër bij naam geroepen voor de zalving. Wanneer de naam van Nicodemus klinkt, verheft zich niemand. De grijze Farizeeër van het Sanhedrin herhaalt den naam met zwaarder stem. Uit de gewelven zijgt een doodsche stilte. Nog niet geroepen levieten, die op den wit en zwarten marmervloer voorover liggen, heffen het hoofd

op en zoeken hun rij af. De hoogepriester komt overeind en roept zelf met luider stem den naam. Tegenover hem verheft zich zijn dochter van haar roodfluweelen bidbank en zoekt den geliefde met wijd-opengesperde oogen. Tusschen de stoelen door raast opschudding, die ze doet schuiven en kraken. Een man schiet toe en vangt de bezwijmende Judith op. De grijze Farizeeër roept den volgenden naam.

Na de plechtigheid liet de hoogepriester zich naar Nicodemus' huis dragen. In vaders sterfkamer, het hoofd in de handen, zat de aarzelaar, die slechts herhaalde, noch te durven, noch te mogen durven. Zijn schande, die in de stad besproken wordt door lasteraars en met leedvermaak, de schande, die hij gebracht heeft over zijn verloofde, het beeld van den vader, die zich nu dreigend en vervloekend opricht, zegt de hoogepriester, in Abraham's schoot, den hoogeprieter zelf, een reusachtigen tabbaard met mouwen uitgestrekt als sombere vlerken, alles weert Nicodemus af. De priester moet den mensch leiden naar de eeuwigheid en Nicodemus weet niet, of den mensch een eeuwigheid wacht. Verontwaardigd slaan de tabbaardvlerken toe. Weet de bekwaamste schriftgeleerde van Jeruzalem dan niet meer, wat daaromtrent in onze heilige boeken staat, of betwijfelt hij soms het woord van God?

'Neen', zegt Nicodemus, 'maar staat daar het woord van God?'

De hoogepriester snuift van woede, keert zich zoo driftig om, dat zijn gewaad wind maakt tot op Nicodemus' handen en hoofd, stapt de deur uit, de lange koele gangen door, de weidsche marmeren trappen af, de zware poort bonst toe.

Zeven dagen later traden de drie oudste leden van het Sanhedrin binnen, namen rustig plaats op het rustbed tegenover zijn schrijftafel en boodschapten gezapig, dat de hoogepriester weigerde, hem nog te zien, vooraleer hij duidelijk zou verklaard hebben, den Booze uit zijn ziel te hebben gebannen en ootmoedig vergiffenis gevraagd aan God en zijn plaatsvervanger op aarde. Aan zijne dochter heeft de hoogepriester elken omgang met hem verboden. Zelfs indien zij hem toevallig in het openbaar ontmoette, zou zij de lucht om hem heen moeten schuwen als de pest.

De stemmen der drie gonzen in de kamer als verzadigde bromvliegen. Zij zijn niet gekomen, zeggen zij, als rechters. Geenszins. Want een leviet, die God gelasterd heeft, wordt niet

vriendschappelijk in zijn studeervertrek opgezocht, maar voor het Sanhedrin gedaagd. Dit Sanhedrin vraagt hem kort en goed, of hij het woord Gods erkent, zooals het staat in onze heilige boeken; erkent hij het niet, dan wordt hij veroordeeld tot de steeniging. Neen, zij zijn gekomen als oude trouwe vrienden van zijn diepbetreurden vader, wiens zoon hun zeer ter harte gaat. Hoogelijk waardeeren zij dien zoon om zijn scherpen geest en bewonderenswaardige belezenheid in onze heilige boeken. Zij verwachten van hem groot heil voor het joodsche volk. Zij zien immers in hem, niet waar, ja nu nog altijd, den opvolger des hoogepriesters. Geen wonder dan ook, dat de Booze zijn netten spant, om het werk Gods in hem te verijdelen, maar vastelijk betrouwen zij op boete en gebed, wier kracht Satan's aanvallen zegevierend zal afslaan. Achtte van de profeten, deze hooge Godsgezanten, niet menigeen zich onwaardig voor het priesterschap en hadden zij niet allen te strijden tegen den Booze, mijn zoon?

Langzaam vielen hunne stemmen stil. De oudste sprak zwaar en warm:

'Mijn zoon, spreek.'

'Ik heb de wijding niet aangedurfd, eerwaarde Sanhedrijnen, omdat zij mij oplegt, den mensch voor te bereiden op de eeuwigheid en ik betwijfel, of de mensch eeuwig voortbestaat. Wie kan mij dat bewijzen?'

'Niemand, mijn zoon. Dit gelooft men met Gods hulp. Gelooven is op Gods gezag aannemen, wat men niet bewijzen kan.'

'Ik geloof, wat God zegt, eerwaarde Sanhedrijnen, wie zou dat niet, maar heeft God iets gezegd?'

'Uw scherp verstand zegt u toch, mijn zoon, dat God den mensch meedeelt, wat hij weten moet en uit zichzelf niet kan weten.'

'Mijn verstand zegt mij, eerwaarde Sanhedrijn, dat, wanneer God iets meedeelt, hij het niet zoo doet, dat men niet kan te weten komen, of hij iets meegedeeld heeft.'

'Helaas mijn arme zoon, dit is strafbaar ongeloof.'

'Strafbaar, eerwaarde Sanhedrijn, is slechts het ongeloof tegenover Gods woord, ik betwijfel slechts het zeggen van menschen, die zonder grond beweren, dat God gesproken heeft.'

‘Nicodemus, niet alleen lastert gij God, maar gij hoont zijne plaatsvervangers op aarde en verwerpt hun gezag.’

‘O God, ik laster u niet, ik zoek u’, kreet Nicodemus. ‘O priesters, ik verwerp geen gezag, ik zoek een gezag, dat mijn afgemartelden geest geruststelt!’

De drie ouderlingen berichtten den Hoogepriester, die vol spanning op hen wachtte, dat huns inziens het geval van Nicodemus zeer ernstig was. Hij is op het hellend pad. Beroerd door dialectiek en casuistiek, door jeugdig zelfvertrouwen, dat later vanzelf luwt, ontdekt hij de betrekkelijkheid van alle menschelijke kennis. Onze jonge vriend Nicodemus lijdt. Rechtens kan hij zeer zeker gesteenigd worden. Maar wie heeft nooit dergelijke zondige gedachten gekoesterd en de steeniging verdiend? Later komt het berouw en zet dat harde loochenen om in deemoed, heilzaam voor de ziel. Vóór twintig, vóór tien jaren zouden wij niet zoo vergoelijkend hebben gesproken. De ouderdom brengt wijsheid. Geduld met Nicodemus, uwe Eminentie.

3

Een nieuwgewijde, een man van geringe afkomst, maar hoog geleerd, in theologische disputatiën steeds de sterkste tegenstander van Nicodemus, wist zich in het huis des hoogepriesters binnen te werken en noemde diens dochter weldra melieve. Hij wandelde met haar in den diepen tuin. Lang hielden zij stil aan de bochten, waar het loover hen verborg. De hoogepriester sloeg het gade en voelde zich schuldig tegenover de nagedachtenis van Nicodemus' vader en zijn eigen vrouw, telkens wanneer hij den indringer met zijn dochter bespiedde van uit zijn werkkamer en den vleier, dien hij niet luchten kon, niet wegjoeg. Judith berispte hij streng, met Nicodemus moest zij slechts geduld hebben. Bij die woorden grijnsde zij echter kwaadaardig al haar verrukkelijke tanden bloot. Zonder hem te raadplegen, liet zij door dienstboden de tapijten terughalen, die nog altijd in Nicodemus' vertrekken lagen. Hij werd woedend, verzekerde haar, dat een huwelijk met den indringer nooit zijn zegen zou krijgen. Zij wierp trotsch het zwartgelokte hoofd in het dun hoog halsje, keek hem aan met oogen, gloeiend van opstandigheid. Zoo

hoogepriester als hij was, liet zij hem staan en ging in den tuin bladeren afrukken en schoppen naar afgevallen olijven op het pad. Hij liet haar weer ontbieden. Driftig kwam zij aangestapt. ‘Dat met die tapijten, Judith, zijn manieren van kleine luiden.’

‘Men moet kleine luiden behandelen in hun stijl.’

‘Ik schaam mij, Judith.’

‘Natuurlijk, wie zich met hem inlaat, komt er met schande van af.’

‘U heeft hij niets misdaan.’

‘Ik haat hem.’

Dien avond liep het wijkvolk te hoop voor Nicodemus' huis. Die afgevallen priester, die goddelooze! Zoo zoo, hij wilde de menschen wijsmaken, dat hij een heilige was, die de wijdingen niet aandurfde uit nederigheid, maar waarom had de hoogepriester dan met hem gebroken en hem zijn dochter geweigerd? Wat kwamen de drie opperrechters van het Sanhedrin bij hem doen, waarom liet de dochter van den hoogepriester in klaarlichten dag hare geschenken terughalen? Hij leeft in geheime zonde. De geburen hooren 's nachts kopermuziek bij hem. De knechten grendelen zijn poorten met vier, vijf riggels, maar dwars er doorheen, dwars door de muren vliegen de heksen naar binnen. Hij danst er mee, naakt, hij drinkt er wijn mee, de heiligschenner, uit gewijde vaten. Hij gaat met de duivelen om, hij zit gansche nachten in tooverboeken. Wat! Dat is nog niet alles! Hij verandert zich 's nachts in een zwarten kater met roode, gloeiende oogen. Zoo sluipt hij over de daktuinen. Wie niet slapen kan, toevallig buiten is en den kater recht in de oogen ziet, wordt van den duivel bezeten. Wat! Nóg straffer! Als zwarte kater sloop de verloopen pastoor in de slaapkamer van zijn verloofde, lag naast haar op de peluw en bedreef onschuldig minnespel. Van nacht tot nacht kreeg zij meer argwaan dat het misschien geen gewoon dier was. Zij waarschuwde haar vader. Den vooravond van de priesterwijding heeft deze zijn dochter gezegend en belezen, de booze geesten bezworen, bed en kamer besprenkeld met gewijd water. Zie, de kater wipte op de peluw, liet een verschrikkelijken menschenschreeuw en sprong den nacht in, dwars door de ruiten, waarvan het lood smolt. Toen zijne Eminentie den volgenden morgen in de kerk vruchteloos Nico-

demus opriep ter wijding en zalving, wist hij, wie de kater geweest was en daarom viel Judith in zwijm, voilà!

Vlegels met snotkaarsen onder den neus, roffelden oorverdoovend op ketels en potten. Meiden, iedereen ter wille, huilden schril en hoog. Een slagersknecht wierp een baksteen in een kostbaar ingelood raam, signaal voor een hagelbui van steenen en keien. Nicodemus' dienstboden vluchtten naar den tuin, hij zelf stond te beven achter zijn schrijftafel en een stapel folianten, besluiteloos. Sterven onder stokken en steenen zou hem bevrijden uit de kwelling van zijn geest, hij zou weten, wat den mensch wacht aan de overzijde van dit leven. Maar hij had zijn kreits om de waarheid nog niet voltrokken. Zeker zou hij verder gaan, misschien aan het einde weer het uitgangspunt bereiken. Hij keek om naar hulp. Door het tuinvenster zag hij zijn dienstboden beraadslagen, of zij blijven zouden, dan wel heimelijk vluchten over de tuinmuren. Door het venster in den voorgevel zag hij in het paleis, dat altijd gesloten was, een raam openen. Een somber man keek neer op het gepeupel. Het was Asveer van Betlehem, de schatrijke menschenhater, die zich nooit vertoonde.

De weerloosheid van het bestormde huis maakte het gepeupel dapper: de zware deur werd ingebeukt en Nicodemus, radeloos naar het doffe rameien toegeloopen, vluchtte weer de marmeren trap op, toen zij begaf. Achter hem rinkelde porselein en glaswerk aan scherven, stoelen kantelden om, kostbaar tinwerk vloog de straat op. Het dakterras was niet veilig, daar het gespuis hem zeker zou te pletter gooien op de straatsteenen: hij sloot zich op in zijn studeervertrek. De deur werd ingestampt. Het gepeupel verstomde en stond stil. Hij zat daar, het gelaat in de handen, voorbereid op den dood. Zij wachtten als op een signaal, den eersten worp of slag.

Reeds begonnen zij te fluisteren, elkander aanhitsend, toen plots alles zoo stil werd, als was de kamer ledig. Vóór het gepeupel stond Asveer. Hij zeide rustig, dat hij het schorremorrie tot twintig tellens gaf, om het huis te verlaten. Wie dan nog onder dit dak was, het zij dan maar op den drempel, zou hij laten neerslaan als een hond met schurft. Niet eens bedachten zij, dat hij daar alleen stond en waar de mannen wel mochten zijn, die zijn bedreiging konden uitvoeren, schuw schoven zij weg als honden, door een roerloozen meester gefixeerd.

Alleen met Asveer in een plotseling ledig huis, trad Nicodemus doodsbleek op hem toe en bedankte hem. Hij antwoordde, niet geweten te hebben, dat er iemand in huis was, want hij zou niemand verdedigd hebben, die zich zelf niet weert.

Een meester dienen, die overgeleverd is aan den willekeur van straatvolk, niet veilig is in zijn eigen huis en niet eens den Romein kan bewegen, tot het afstraffen van zijn aanvallers, wie doet dat? Nog altijd vliegen 's avonds eenzame keien door de ruiten, binnen botsend op zilveren spiegels en kandelabers. 's Morgens zit drek op de deur en staat de muur volgeschreven met krijten hoon en laster. De oudste knecht, de vertrouweling komt bij Nicodemus verlegen zijn duimen doen draaien. Hij is oud, zegt hij, en verlangt naar de rust in zijn dorpje, waar hij bovendien te zorgen heeft voor een wees geworden dochtertje van zijn neef. 's Anderendaags komt een tweede, die niet eens zijn duimen doet draaien. Deze gaat trouwen, heer. Een derde komt het schielijk overlijden van zijn vader melden. Hij kan thuis nu niet meer gemist worden en vraagt dadelijk te mogen vertrekken. Wat zich nieuw aanbiedt bij zulk een, in den steek gelaten, slecht befaamden meester is vieze apostel, niet veel zaaks, maar Nicodemus heeft geen keuze. Er komen twee zeelieden, waarvoor hij bang is, die gehoord hebben, dat hij een karwei voor hen heeft, nu wat is het, want zij willen eens een jaar of twee rustig aan den wal zijn, de zee biedt den dag van heden geen leven meer. Nicodemus vraagt, of zij hem het gepeupel van zijn deur kunnen houden. Zij pinkoogen hem veelbeteekenend toe. Zij vragen elkander schalks: ‘Kunnen wij dat maat? Wij Griek, Heer’, en dit moet alles zeggen omtrent hun kracht, moed, trouw. Het hooge loon verbluft hen. Zij stellen hem met overtuiging onder de bescherming van Zeus, maar Nicodemus leest in hun oogen, dat, moest deze het bij geval niet op zich nemen, zij ook nog een beetje daar zijn. Enkele dagen later duwen zij een langen Arabier in zijn studeervertrek, als ware hij een krijgsgevangene en maken achter zijn rug gebaren, om Nicodemus te beduiden, dat dit een allereerste kracht is. Het is een lenig, soepel man, die niet in de gewrichten schijnt te plooien, maar door een gummibuigzaamheid van alle ledematen; alles is rond en gratieus als hij neigt tot bij den grond en den grooten geleerde Allah's

zegen toewenscht. De Grieken zeggen, dat hij de hooge wereld kent, zijn gelijke niet heeft als tafeldienaar, beschaafd is, belezen. betrouwbaar als goud. Vervolgens brengen zij een kleinen Hindoe met naieve trouwe oogen. Zij bevelen hem aan als kamerknecht. Hij dankt den meester en mompelt Boedha's naam. ‘Nu, Heer, zullen wij nog twee goede vrouwen zoeken voor keuken en naad, dit zullen wij zelf wel doen en het huis zal in orde zijn, niemand meer zal u storen bij uw studies, alles zal stipt gaan, laat dit maar aan ons over.’

Om al deze dienaren van vreemde goden wikkelde het eeuwenoude Farizeeërshuis zijn eenzame stilte, melancholisch afgestorven van het Jeruzalem, dat raasde en twistte over wetteksten en schriftuurverklaringen, kuipte om eereplaatsen en titels, het plechtig huwelijk vierde van de hoogepriestersdochter Judith met den toekomstigen hoogepriester, den man van geringe afkomst, maar groote geleerdheid en orthodoxie. De twee eenige aanzienlijken der stad, die niet werden uitgenoodigd op de grootsche feestelijkheid, waren Asveer van Bethlehem en Nicodemus. Weer drumde dus het gepeupel vóór Nicodemus' deur samen. De Grieken trokken hun mes, want hun leven was hun te rustig. Zij traden buiten en deden de heele bende vóór hun rustige stappen uit deinen tot aan de bocht van de straat.

Van dan af bleef de rust veilig, waarin Nicodemus afgemarteld werd door een geest, die zich vaderlandloos uitzette als een aan alle einders peilloos firmament, de eigenbodemsche waarheden omwoelde, maar de waarheid en haar vrede niet vond. Hij sloot in late nachten de heilige boeken, die niet van God waren en doolde naar den oorsprong van den tijd, toen God wellicht niet den mensch, de mensch evenwel God schiep naar zijn beeld en gelijkenis, hem noemde Jehova, Zeus, Allah, Boedha, hem eer bewees op velerlei manieren, zijn onverklaarbaar wezen in de plaats stellend van de onverklaarbaarheid van 's werelds' ontstaan. Hij zag, hoe sedert duizenden jaren mensch na mensch wordt geboren, zich even over de aarde kronkelt in vrees en smart en dan verloren ploft in een echolooze, rimpellooze tijdloosheid. Wat heeft dit voor zin, welken zin hebben plicht en wet? Onuitsprekelijke weemoed omsingelde hem, als hij glimlachend fluisterde, dat hier de grootste geleerde van Jeruzalem zat en niets wist.

Zekeren morgen wekt hem gejoel. Hij springt op, roept zijn Grieken, vreezend voor een nieuwe bestorming, maar het rumoer geldt een overspelige, zegt de Hindoe, die wordt buiten de stad gedreven, om gesteenigd te worden. Van op zijn hoog dakterras volgt Nicodemus den stoet, die halt houdt op den olijfberg. De veroordeelde staat in den gesloten ring van hare steenigers, de worpen afwerend met de handen. Zij treffen haar desondanks op achterhoofd en rug en vellen haar. Forsche kerels tillen met vieren een zwaren steenblok op en laten dien op haar hoofd vallen, Nicodemus wendt zich vol afgrijzen af. Vóór hem staat de kathedraal haar klokken te luiden voor den kerkdijken dienst. Hij heft de veel te lange dunne kinderarmen in de lucht en schreeuwt hoog: ‘Gij weet! Gij weet wat ik weet. Ofwel denkt gij niet, ofwel denkt gij als ik, maar bedriegt!’ De wind echter speelt met zijn dun kamerstemmetje, de klokken overbonzen het, hij keert terug tot zijne boeken en de hel van zijn gepeinzen. Nu beraamt hij een opstand te prediken, een groote samenzwering te smeden, zijn fortuin te besteden aan de verspreiding van zijn gedachten. Traag echter malen de maanden zijn woede tot neerslachtigheid, hij doet niets.

4

Nog hangt zijn huis vol teekenen van het oude geloof. Boven de ingangsdeuren aan de trap een driehoek met een oog: ‘God ziet mij’. In de eetkamer boven de schouw Jehova, zon en sterren scheppend. Daartegenover aan den wand de gehoornde Mozes met de steenen tafelen. In zijn studeerkamer de verdoemden in het eeuwig vuur. In vaders' slaapkamer Adam en Eva, bedekt na hunne zonde. Hij durft deze liefelijke kinderlijkheden schenden, noch wegnemen. Soms benauwen zij hem met zulken weemoed, dat hij zich op straat waagt, met de Grieken op drie passen achter zich. Op het pleintje voor de kathedraal loert hij schuw rond, of niemand hem ziet binnengaan, die een samenscholing kan verwekken en hem laten uitjouwen, als hij buiten komt. Het vroom halfdonker tusschen de pilaren verlokte hem vroeger tot gebed, nu ergert het hem: stemmingmakerij, die den geest doet indommelen. Meewarig slaat hij oude vrouwtjes ga, die hun vromig-

heden bedrijven met vertoon. Liturgische gebaren zus en zoo van de priesters komen hem bespottelijk voor. Een rijke, welriekende dame kust den gesandaalden voet van een beeld. Benauwder dan thuis tusschen de symbolen, spoedt hij zich naar den uitgang. In het portaal neemt een Farizeeër hem zacht bij den arm, of hij hem even kan spreken in de sacristij. Het is Judith's echtgenoot, de toekomstige hoogepriester, hij wil met Nicodemus niet op straat worden gezien. Verdikt en glimmend van zelf-genoegzaamheid betuigt hij vriendelijkheden aan den meerdere, die niets geworden is, praat, praat, praat, maar heeft niets te zeggen en presenteert zijn snuifdoos.

'Ik geloof nu, zegt Nicodemus zonder aanleiding, dat ik de eenige leviet geweest ben, die werkelijk geloofd heeft, dat de anderen sinds lang wisten, wat ik weet, maar zich cynisch geschikt hebben en vandaar hunne sjoviale gemoedsrust. Gij, amice, weet ook.'

'Welk belang, Nicodemus, heeft dit, welk belang uwe redeneeringen? Verouderd of niet, bewijsbaar of niet, het geloof heeft de beschaving gevormd, de moraal gevestigd. Neem het weg en de remmen verdwijnen, de wereld spat uiteen in bandeloosheid.'

'Meent gij oprecht, dat de mensch niet behoorlijk kan leven zonder hemel en hel? Hebt gij nog niet ondervonden, dat de ongeloovige leeft zooals gij, maar zonder schijnheiligheid? Waar is mijn bandeloosheid? En is het uw plicht, het onware te behouden, de waarheid niet te zoeken en ze te bestrijden?'

'Welke waarheid?'

'Alleen reeds de waarheid, dat wat gij leert, onwaar is.'

'Nuttelooze waarheid, Nicodemus, die niets dan onheil sticht. Wat is boven ons hoofd? Het gewelf der sterren. En daarboven? Ruimte, oneindigheid. Zoolang deze oneindigheid er zijn zal, zal de mensch tempels oprichten aan het oneindige, Nicodemus.'

'Wanneer de mensch zieh werkelijk bewust zal worden van dat oneindige, zal hij glimlachen om de kinderachtigheid van tempeltjes en houdingen. Naar die waarheid moeten wij streven, zij kan slechts heil stichten.'

'Wat is waarheid, Nicodemus? Een wereld van deugd en orde opbouwen is onze taak.'

Terwijl hij dit gesprek overwoog in zijn studeerkamer, voor het venster staande en prutselend met de gordijnkoord, verstrikte de pols van Nicodemus in een toevalligen strop. Er reed een rilling door zijn leden, vurig verlangen naar het einde lokte hem. Liever dan te leven in een leugen, waaraan niet mocht worden geraakt, tusschen een menschheid, die zichzelf verscheuren zou, indien zij niet werd bedreigd en bedrogen, verdeelde hij zijn fortuin onder zijn dienstknechten en knoopte het nutteloos lijdend, doelloos geworden lichaam op. Hij besloot dit te doen na eene boodschap te hebben gericht tot den mensch aller tijden. Maar het was zijne natuur, geene definitieve woorden te kunnen neerschrijven, zich niet te kunnen redden door een daad. Er volgden dagen van uitputting, door te maken door allen, die, aan deze zijde, des levens grens bereikten, er besluiteloos toeven bleven en ze niet dierven overschrijden. Het hoofd kon niet meer denken, de hand niet meer schrijven, het oor geen geluid meer verdragen, de oogen weenden voor zelfs getemperd daglicht. Het schokken der melkkarren 's morgens op de kasseien, het gelui der klokken kwetsten zijn zenuwen zooals een houtzaag vioolsnaren. Als de Hindoe hem geruischloos genaderd, plots dichtbij zacht en eerbiedig fluisterde, schrikte, sprong hij en greep met de hand naar het bonzend hart. Doodgewone attenties van dezen knecht deden hem weenen en hij herhaalde stamelend: ik dank u, dank u, o ik dank u.

Deze Hindoe nu begreep, waarom zijn meester vervolgd werd en bespot: hij was een heilige. Zekeren middag zette hij het nagerecht, een schotel druiven voor hem, bleef staan, wachtte tot Nicodemus een verbaasden blik tot hem opsloeg en noemde hem naar Joodsche gewoonte Rabbi.

‘Rabbi, uw dienaar heeft door vele landen gezworven, elk land heeft zijn God, elke God zijn goeden en boozen, leer mij uw gebed, waardoor gij heilig werd.’

‘Heilig, mijn jongen! Ware ik slechts mensch.’ En wederom weende Nicodemus onwillekeurig en overvloedig.

‘Rabbi, leer mij den God, die u zoo deemoedig maakt en de gave der tranen verleent. Hoe moet ik tot hem bidden?’

‘Ik zal het u wel eens leeren. Ga nu vriend.’

Er bloosde bloed door de bruine wangen van den Hindoe.

‘Vriend?’ stamelde hij, ‘noemt de Rabbi mij vriend?’ Nicodemus herhaalde het woord, dat hem gelukkig maakte.

In zijn studeervertrek knielde hij en bad: ‘Eeuwige Onbekende, openbaar u, Eeuwige Zwijgzaamheid spreek tot mij.’ Een geritsel aan de deur deed hem opspringen. De Hindoe, de Arabier, de twee Grieken en de twee vrouwen bekenden, betrapt, dat zij hem bespied hadden en vermits zij nu toch weten, Rabbi, dat gij neerknielt en aldus de handen vouwt, leer hun ook de woorden van uw gebed.

‘Mijn God, zegt Nicodemus, is de uwe.’

‘Rabbi, deze twee aanbidden Zeus, de vrouwen Jehova, deze Allah en uw dienaar bidt tot Boedha.’

‘Gij noemt mij Rabbi, mijn vrienden, mijn vader noemden mij Nicodemus, mijn moeder lieveling en al deze namen noemen een zelfden mensch.’

‘Rabbi, indien Allah bestaat, is er geen Zeus, Boedha of Jehova, indien Zeus bestaat, is er geen Allah, Boedha of Jehova, want elke God verbiedt een anderen God te aanbidden, elke God legt andere plichten op.’

‘Deze vrouwen groeten mij naar Joodsch gebruik, de Grieken anders, de Arabier nog anders, gij nog weer anders, mijn jongen, en al deze groeten zijn mij even welgevallig.’

‘Rabbi, gij groet uwen God geknield en de handen gevouwen aldus. Moeten ook wij zoo doen?’

‘Wij moeten goed zijn voor elkander en geen onrecht plegen, medelijden hebben met elkander en verdraagzaam zijn.’

‘Rabbi is dit alles?’

‘Is het niet meer dan wij doen?’

‘Ja.’

Doch op een avond sluipt een man tot hem, die zich Jozef van Arimathea noemt. Hij is timmerman en heeft nog voor Nicodemus' vader gewerkt. Die kast daar en deze tafel herkent hij nog, Heer. Sedert zijn huwelijk bewoont hij een huurhuisje van een der ouderlingen van het Sanhedrin. Zoo heeft hij ook altijd werk gevonden bij de Sanhedrijnen, zelfs bij den hoogepriester en deze was het, die hem destijds heeft aanbevolen bij Nicodemus' vader, over wiens ziel vrede. Maar nu volgt zijn zoon een volksleeraar, die zich Messias noemt en naar het schijnt

groote mirakelen doet. Het gaat Jozef niet aan, hij heeft zijn zoon terdege berispt en onder handen genomen, maar jeugd is eigenwijs, Heer, en hardleersch. Het is volgens hem geen Messias, die het beter wil weten dan de Hoogepriester zelf en Jozefs afhankelijkheid verbiedt hem al zulke nieuwe streken. Maar de ouderling, van wien hij het huisje huurt, is er door buren achter gekomen, dat zijn zoon den Messias naloopt en wil niet begrijpen, dat een vader zijn zestienjarigen knaap niet in zijn timmermanszak kan steken en meedragen op zijn rug. Kortom, sedert drie maanden zit hij zonder werk en zonder dak, eet genadebrood en rukt de honden op straat hun stuk been uit den muil. Zijn zoon ziet hij niet meer. Die volgt den Messias en werft, naar het schijnt, troepen voor hem aan, om het land te bevrijden. Dwaasheid en zeer gevaarlijk. Maar ondertusschen staat Jozef niet meer op zijn beenen van ellende en is zijn dochterken maar een schim meer, zij wacht beneden aan de deur. Een eerlijk ambachtsman, die steeds zijn kost waard was, valt het bedelen zwaar, Heer. In het groote huis hiertegenover bij Asveer van Bethlehem, is hij ook al geweest, maar een knecht zei knaksch, dat er geen werk was. Goed te begrijpen. Niemand wil graag de Sanhedrijnen ontstemmen voor een timmerman, er zijn er genoeg. Maar toch wil een mensch leven, Heer.

'Vroeger, zegt Nicodemus, was de voorkant van het benedenhuis verhuurd aan allerlei ambachtslieden, maar toen is daar tweemaal op één jaar brand uitgebroken en mijn vader heeft alles doen ontruimen. Ik wil het met u nog wel eens beproeven, Jozef.'

Waar de zee haar wrakhout kwijtraakt, voert zij ander aan. Er is naast Jozefs' hokje onder Nicodemus' vertrekken nog plaats voor zes gezinnen. Er zijn in het bezet Jerusalem politiek gestraften, wier goed verbeurd is verklaard en die zich niet meer kunnen oprichten. Er loopen zooals overal hopeloos-armen, die ieders' barmhartigheid weten te vermoeien en hun rommel van arm naar armer sleuren. Zij kruipen in de hokken zonder vragen, zooals vervolgde ratten in het eerste beste gat. Als knaap heeft Nicodemus uren en uren bij zulke armen gezeten, leurders, mandenvlechters, oude-kleerenverkoopers, vroolijk volk, dat zong, vertelde en elkaar goedhartig hielp. Nu klinkt bij dag

hun rumoerigheid weer gedempt tot hem door, des avonds gaat hij in hun midden zitten zwijgen en glimlachen vol weemoed. Waar hij gezeten heeft, vindt men daarna een flesch wijn en brood. Hij betaalt voor hen den tollenaar, die de cijnsen komt innen. Van huurgeld spreekt hij niet.

Jozef komt vóór hem staan in het lage krot en zegt met stille, ontroerde stem: 'Heer, van dag tot dag word ik van binnen woester en boozer, als ik bedenk, dat de vervloekte Sanhedrijnen mij ijskoud lieten doodhongeren in den naam van hunnen God. Is dat godsdienst? En ik zie, dat gij, dien zij niet meer willen kennen, duizendmaal hooger staat dan zij. Kan een mensch, oud en ongeletterd als ik, begrijpen het verschil tusschen uwe leer, die zij veroordeelen en de hunne, die hen harteloos maakt en hoovaardig? Zeg mij dan dat verschil, Heer, leer mij en mijn dochterken, dat gij gered hebt, bidden zooals gij.'

Nicodemus antwoordt hem en de andere schamelen hooren het: 'Jozef, dit verschil is zeer groot. Zij verkondigen, ik zwijg. Zij weten, ik twijfel. Zij beweren, dat wij moeten voortgaan, elkaar de wetten te stellen, te haten en te dooden in Gods naam. Ik vraag mij af, of wij niet beter beginnen elkaar te helpen in den naam der menschelijkheid. Zij beloven u den hemel, opdat gij een glas water geeft aan den dorstige. Ik vraag u, of zijn blijdschap, als hij gedronken heeft, u niet genoeg is.

'Ja, Heer.'

'Vervolgens vraag ik mij af, wat gij noodig hebt: een Sanhedrijn, die den hemel belooft, of een tafel met wijn en brood en een bed met warmte en liefde. De hel of een goed bestuur. Leugens en verdichtsels, of waarheid, liefde, recht.'

'Een tafel met wijn en brood, Heer, een bed met warmte en liefde, een goed bestuur, waarheid, liefde en recht.'

'Jozef, dit alles kan ik u niet geven, maar wat leert de Messias. dien uw zoon volgt?'

Een man, die tijdens het gesprek genaderd was, antwoordde, dat die Messias niet meer leeren zou, want de Romein had hem gevangen genomen, morgen wordt hij terechtgesteld. Tot dezen avond heeft hij gepredikt Waarheid en Recht. Toen greep hem de Romein en tuchtigde de volgelingen, die het dichtst naast hem stonden en voor hem strijden wilden. De man, David, Jozef's

zoon, liet zijn kleeren op den grond vallen en toonde allen zijn rood gestriemden rug. Nicodemus stond op, drukte eerbiedig zijn lippen op de striemen en trok zich terug in zijn studeervertrek.

Reeds dacht Nicodemus niet meer aan dezen avond, want hij had alle verzoeken van Jozef, hem gebeden te leeren en over God te spreken, vriendelijk afgewezen, hij zat zwijgend in zijn hoekje te luisteren naar de oude sagen, volksliederen en den humor van het volksche dialect, toen de Grieken hem kwamen opzoeken. Ze hadden zich frisch geschoren, hun haren naar zeeliedentrant met zeep op den schedel geplakt en hun Zondagsche kleeren aangetrokken. Wat de Rabbi destijds aan Jozef van Arimathea had medegedeeld over het verschil in de leer, zegden zij goed en ernstig te hebben overwogen. Ook hadden zij bij David alle inlichtingen ingewonnen omtrent den Messias, die terechtgesteld was. Eerlijk bekenden zij er slechts van begrepen te hebben, wat zij konden en wat zij wilden. Want zij zijn Grieken en die Joodsche godsdiensttwisten, neen, niets voor hen. Maar waarom is die Messias van David terechtgesteld? Uitsluitend omdat hij zich tegen twee vijanden gericht heeft, het Sanhedrin en den Romein. Nu mogen zij dan ook maar zeelieden zijn, maar zoo iets is aartsdom. Het kleinste grieksche kind weet, dat de Romein onoverwinnelijk is en wie, bij Zeus, die nog de helft van zijn zinnen heeft, keert zich tegen een onoverwinnelijken vijand en pakt meteen dan nog zijn bondgenoot aan, het Sanhedrin, dat, let wel, den bondgenoot ook haat en slechts met hem heult om eigen behoud. Kortom, daarover verder geen woorden meer, het is zoo klaar als pompwater, het ordewoord zij: den vijand verdeden. Welken vijand nu, als ze eenmaal verdeeld zijn, het eerst aanpakken? Den Romein? Haha! Men begint natuurlijk met den zwakste. Eerst het Sanhedrin. Eerst dat rotzooi, dat den Romeinschen teen likt. Dus met den Romein onderhandeld. Hij haat het Sanhedrin, dat hem haat en over het volk meer macht uitoefent dan hem lief is. Wel zijn zij, beide Grieken, bespraakt, maar in de godsdiensten niet beslagen genoeg.... gij echter, Rabbi, kunt den Romein overtuigen, dat het Sanhedrin omvergeworpen moet worden en dat gij als hoogepriester eenen godsdienst zult verspreiden, die den Romeinschen meer gelijkt, zelfs geschikt is, als zij beiden u goed begrepen hebben, voor al de volkeren van

hun wereldrijk. Wat zal de Romein antwoorden? Natuurlijk, dat de Joodsche godsdienststrijd hem koud laat, dat hij het Sanhedrin erkent en niets ertegen wil ondernemen. Zeer goed, zult gij dan zeggen, zeer goed. Als gij maar niets onderneemt tegen ons, als gij ons maar vrij doen geeft, om het Sanhedrin omver te werpen. Bestrijd ons in schijnt, help ons echter in 't geheim, door ons te laten begaan, onze overwinning komt uw heerschappij ten voordeel. Wanneer gij eenmaal hoogepriester zijn zult, Rabbi, onder uw betrouwbaarste volgelingen de Sanhedrijnen en de Farizeeërs zult hebben benoemd en de Romein zal rustig ingesluimerd zijn in zijn vertrouwen, dan eerst kunnen wij er aan denken, den indringer uit het land te drijven. Wat deden de Messiassen tot heden? Zij wierven een schare getrouwen aan, de Romein gunde het Sanhedrin die herrie en werd ongerust, dan maakte het den Romein ongerust, gedaan was het met den Messias. Wij zullen geen argwaan wekken. Wij zijn de staatskerk. Onze getrouwen zullen niet oprukken met lawaai. Zij zullen vrome menigte zijn die voor het loofhuttenfeest naar de stad komt. Na de diensten in uwe kathedraal zal zij biddend en zingend in processie door de stad gaan. Plots zal de stormklok luiden, de vrome pelgrims zullen dolken en zwaarden trekken. Binnen het uur zijn het garnizoen en het landvoogdelijk paleis uitgemoord. Wij hebben reeds welgeteld 200 vastberaden mannen, die u volgen willen, Rabbi, arme lieden, die niets te verliezen hebben, dat zijn de goede. Geld echter kunnen wij ook niet ontberen. De heer van hierover, Asveer van Bethlehem, wij hadden zoo gedacht, hij staat buiten alle politiek, misschien is hij ontevreden, en rijk is hij.

Ze waren uitgepraat, nog altijd verroerde hun Rabbi niet. Ze herhaalden, dat ze slechts twee ongeletterde Grieksche zeelieden waren, maar toch maakten ze zich sterk, gansch den opstand te organiseeren, als de Rabbi slechts de prediking op zich nam en vooral de onderhandelingen met den landvoogd. Eer het jaar om is, is de Rabbi hoogepriester. Ja!

‘Gaat slapen,’ zegt Nicodemus, ‘zet u deze dwaasheden uit het hoofd.’

5

Daar het leven buiten de werkelijkheid in de dingen van den geest hem ontwortelde, het door de verbeelding des volks gevuld heelal ledigde, zijn gemoed tot wanhoop voerde, zijn hand aarzelig deed spelen met de gordijnkoord, zijn dagen somber maakte, zinloos, nutteloos, hechtte Nicodemus, de geleerdste man van Jerusalem, zich van langsom meer aan de eenvoudige schamelen en trachtte van hen te leeren, hoe men leven moet. Hij mengde zich onder hen des avonds, voerde alledaagsche gesprekken met den wijzen gezapigen Jozef en liet niet zelden diens dochter ontbieden. Aanminnigheid, argeloosheid, vrouwelijkheid, natuur zelf. Hij droeg haar op, ruikers te plukken in zijn tuin, daarmee zijne vertrekken te versieren en nog een korf vol mee te nemen naar huis. Terwijl zij de frissche zwaar-geurende bloemen tusschen zijn papieren en folianten plaatste, zeide hij: ‘Kindlief, zing mij iets.’ Zij zong hem een volkslied. Haar stem was niet mooi, maar teeder en droef. Diep ontroerd nam hij hare hand, kuste ze en fluisterde dank, doch dierf niet vragen, dat zij hem omhelzen zou bij wijze van aalmoes of bij hem blijven en praten, zingen, lachen, tot hij vroolijk werd. Zelfs toen zij na zijn handkus de beide lange teedere armen naar hem uitstrekte, de handen op zijn schouders legde, hem warm en trouw in de oogen keek en zeide, dat hij een goed mensch was, dierf hij niet toegeven aan een zoet verlangen naar den geur van hare haren, de donzen soepelheid van haar lichaam. ‘Zie!’ riep zij kinderlijk en wees over zijn schouder naar den tuin. De twee Grieken liepen bijna gansch naakt elkander na als spelende knapen. Dan gingen zij tegenover elkaar op den grond liggen, staken de beenen omhoog en rustten, de voetzolen tegen elkaar. Hun lichaam was blauw getatoueerd. Daarna stonden zij op, de een stond kaarsrecht stil, de ander legde hem langs achter de handen op de schouders, wipte over zijn hoofd, bleef staan en zij gunden elkander elk vijftien sprongen. Spoedig verschenen de twee vrouwen, Joodsche nochtans, maar door hen blijkbaar op het spel afgericht. Zij droegen korte tunieken die beenen en armen bloot lieten. De Grieken lieten haar op hun rechter been naar hun hals stijgen. Recht op hun schouders staande, sprongen zij naar beneden, werden door hen in het middel opgevangen, rond het

mannenlichaam gewonden en door een zwaai van hun linkerarm kwamen zij weer kaarsrecht en elastisch op den grond terecht. Zij lachten vuurrood en uitgelaten. Het meisje van Jozef leunde met den arm op Nicodemus' schouder, de Arabier en de Hindoe naderden glimlachend de spelende paren. Het einde was een worsteling als op leven en dood tusschen de beide Grieken. Plots hielden ze op in het spannendste van 't gevecht, lachten breed en diep, wenkten met het hoofd de vrouwen en deze liepen op hen toe, sprongen, zaten op hun arm en zij droegen ze naar binnen, zooals men een kind draagt. En toch dierf Nicodemus het meisje niet omvangen dat, door zooveel levenslust opgewonden, al zwaarder tegen hem aanleunde. ‘Zij weten te leven, kindlief’ zuchtte hij. ‘Ja, Rabbi.’ Maar Nicodemus niet.

Hij ging vertrouwelijker om met zijn knechten, minder met den Arabier en den Hindoe, die rustig en gelijkmoedig waren. bij voorkeur met de Grieken, die hun overschot van kracht moesten wegturnen en met Jozef's zoon David, den dweeper. Deze ging met gekruiste armen voor Nicodemus' boeken staan en vroeg zich hardop af, hoe men daarmee zijn lagen en leven kun vullen. Papier zal den Romein niet verjagen, ons joodsche volk niet opwekken uit den doodsslaap. In het Sanhedrin zetelen, in de Synagogen leeraren tientallen tienmaal knapper koppen dan de landvoogd en al wat hem omringt, maar wat haalt het uit? Denken, denken, denken, preeken, preeken, preeken, maar ze doen niets.

‘Volkomen waar, vriend, maar had uw terechtgestelde Messias zijn doel bereikt, zou hij dan ook zijn leer en wetten niet gesteld hebben en verpletterd, wie hem tegensprak, zooals Romein en Sanhedrin het deden met hem? Wat zou hij met mij gedaan hebben, indien ik hem niet erkend had als Messias?’

‘De steeniging natuurlijk.’

‘Hij bestreed dus Romein en Sanhedrin, om daarna hetzelfde te doen als zij.’

‘Natuurlijk, maar de Romein is een verdrukker en het Sanhedrin heult met den vijand. De Messias is onze redder, hij heeft het recht en de waarheid.’

De waarheid! Nicodemus glimlacht. David stijgt al zijn sterk bloed naar het hoofd. Weg met alle pezeweverij, zij is maar goed, om nooit iets te doen en er moet iets gedaan worden. Opeens

begint hij vertrouwelijk te fluisteren, dat er iets gedaan wordt, Tot nu toe heeft hij het verzwegen, ervaring maakte hem voorzichtig, maar indien de Rabbi hem dezen avond zou willen volgen, er is geen gevaar aan, niet het minste, alleen moet men op eerewoord zich verplichten tot geheimhouding.

Hij leidde Nicodemus door pikdonkere stegen naar een verlaten bouwvallig kerkje, verhuurd aan een wijnhandelaar, die het met vaten had gevuld. In een zijbeuk brandde een fakkel naast een man, die allen welkom heette en moed insprak met korte heftige gebaren en dan het woord verleende aan den leider en strijdmakker, een mageren Leviet met groote oogen onder toegegroeide wenkbrauwen. Deze redenaar herinnerde met tragische stem aan den verwoeden, hopeloozen strijd van het Joodsche volk tot op dezen dag tegen zijn vijanden van buiten en van binnen. Hij richtte zich met verbeten woede tegen de Joodsche leiders zelf, die volk en God verraden, de handen likkend, die Judea geeselen, het juk prijzend, dat Judea verplettert. Honderd jonge koppen staken op en staarden fanatiek den leider aan, die verklaarde, dat de tijd van laf geduld voorbij is, de dag van gerechtigheid nabij. Er groeit een jeugd en hare beste vertegenwoordigers zitten hier en hooren hem aan, die gebroken heeft met de verraders, de halfslachtigen, de tragen, om daden roept en zich opmaakt tot de groote, bevrijdende daad. Arglistig als de slang, voorzichtig als de duif, trouw en dapper als de leeuw, draagt zij de nieuwe leuze rond in krochten, huizen, stegen, straten, dorp en stad. Haar leuze verovert de jonge harten. Weerbare mannen stroomen toe, organiseeren zich in stilte, bereiden de komst des Redders voor. Want deze is geboren en kan elken dag, elk uur, in ons midden verschijnen, het vergoten bloed wrekend, Israël bevrijdend.

Van tusschen de tonnen stond een jonge kerel op, wees zijn gezel aan en zeide, dat deze stond bij de wieg van den Messias, jaren geleden. Allen sprongen op, de Leviet verzocht den vreemdeling naar voren te treden. Aan een hand geleid naderde de blinde Johannes.

Vrienden, hij en zijne makkers, dertig jaren geleden herders van een machtigen heereboer in Bethlehem, Asveer geheeten, hebben den Messias gezien, toen hij daar geboren was in een noodstal. De geboorte is hun aangekondigd door engelen. Zij

zagen een licht neerdalen uit den hemel en erkenden in dat licht de hemelsche geesten die zongen: Glorie aan God in den hooge, vrede op aarde aan de menschen van goeden wil. Zij zijn naar het stalleken gesneld, zij hebben daar het kind gevonden, pasgeboren, in doeken gewindeld, zij hebben het aanbeden. Drie koningen uit het Oosten hebben zijne ster gezien, zij zijn gekomen, om het kind te aanbidden. Met verscheidene makkers heeft Johannes zich in hun dienst verhuurd, het verlangen echter naar den Messias heeft hem naar Jerusalem gedreven. Hij weet niet, waar de Messias is, noch wanneer hij zal verschijnen; eene hemelsche stem echter, sprekend in zijn binnenste, zegt hem, dat hij hem erkennen zal onbetwijfelbaar. De Messias zal zijne blindheid genezen. Hij weet, dat hij niet sterven zal, alvorens hem te hebben gezien.

Uit de doodsche stilte maakte zich een zwakke, aarzelende stem los.

'Gij zijt blind, dus hebt gij de engelen en het licht niet gezien.'

'Mijne makkers zagen het, ik hoorde den zang.'

'Helaas, uwe makkers zijn niet hier. Zij zagen een licht, het was dus nacht, sliepen zij niet?'

'Zij werden wakker.'

'Goed wakker?'

'Ja.'

'Waarom zijt gij niet bij den Messias gebleven? Hoe zullen wij weten, dat hij het is, velen geven er zich voor uit.'

'Ik zal hem herkennen.'

'Een blinde zal een man herkennen, dien hij dertig jaren geleden als pasgeboren niet eens heeft gezien?'

'Ja.'

Plots roept de leviet, of dit niet de stem is van den gewezen wijdeling en renegaat Nicodemus, den farizeeërszoon, die zich in opspraak gebracht heeft in Jeruzalem, nog loopen geruchten over hem. Wat komt deze hier doen? Met welk recht stelt hij strikvragen, wier listige bedoeling maar al te duidelijk is? Wiens handlanger is hij, wie heeft hem gezonden, om verwarring te stichten, twijfel te zaaien, jonge geestdrift te verlammen, de jeugd te bederven? Waarom kruipt hij in een hoek, geborgen in het donker met zijn verdachte gespraakzaamheid, waarom treedt hij niet naar voren en verricht zijn satanswerk in het openbaar?

Een jongen springt op een wijnvat: ‘Grijpt den verrader. Doch reeds is Nicodemus verdwenen. Aan den uitgang staan twee mannen, zijn Grieken. Het is sterker dan henzelf, aan een samenzwering moeten zij meedoen, maar, Rabbi, er is waarlijk met deze lieden niets aan te vangen, zij zijn dom, gij hebt het gehoord, Sanhedrin en Romein, Romein en Sanhedrin. Het zijn heethoofden, wijzen wij hun den goeden weg, dan zijn wij maar Grieken, zij vertrouwen ons niet.

Nog merkwaardiger dan Jozef, David, het meisje, zijn knechten, al de schamelen en eenvoudigen, die hij bewonderend benijdde, omdat zij wisten te leven in gemoedsrust, zekerheid, blijdschap en dit sterk en met hartstocht, was voor Nicodemus de blinde, die gezien had zonder zien, een stem zou herkennen, die hij nooit gehoord had, zeker was van iets onmogelijks: ziende worden en in deze krankzinnigheid toch niet krankzinnig, maar gelukkig was.

Nicodemus droeg zijn Grieken op, hem te zoeken, en verblijf aan te bieden bij Jozef. Zij brachten hem. Starlings staarde hij in de doode oogen. Vruchteloos trachtte hij de zekerheid te klieven, die weerstond als een diamant, waaraan hij peuterde met een zakmes. Hij vroeg, hoe die ster geweest was, eene die, uit het hemelgewelf losgemaakt, op halverhoogte was komen hangen, ofwel door God plotseling nieuw geschapen. De sterren hangen vastgemaakt, zooals gij weet, op duizelige hoogte. Wij weten niet juist, hoe groot zij zijn, maar zij zijn in elk geval veel en veel grooter dan ons toeschijnt. Het is niet uitgesloten, dat wij sterren zeer klein zien, die wellicht omvangrijker zijn dan de tempel van Jeruzalem. Hoe was nu de ster, die gij lieden gezien hebt?

‘Ik kan niets anders zeggen, Heer, dan dat ik waarheid spreek en als de Messias komen zal, zult gij het ook moeten toegeven. Ik bid u, laat mij nu gaan, ik heb de geleerdheid niet, om u te overtuigen.’

‘Heb ik de geleerdheid, om ú te overtuigen, Johannes?’

‘Neen, Heer.’

‘Zijn wij dan niet gelijken? Zeg mij, het teeken van de ster en het zingen der engelen waren miraculeus, maar hoe weet gij, dat dit verricht werd door den Messias, zoon Gods, vermits ook de profeten, bijvoorbeeld Mozes, mirakelen werkten en de heilige schrift vermeldt, dat heidensche toovenaars Mozes zijn wonderen

nadeden. Maar goed, gij noemt het neerdalen van een ster boven een noodstal mirakel, omdat zulks, meent gij, onmogelijk zou zijn volgens de krachten der natuur; maar indien ik zeg, dat zulks wel degelijk mogelijk is volgens de krachten der natuur vermits het gebeurd is, wat antwoordt gij?'

Johannes stond op en verklaarde kortaf, dat hij een ongeletterde herder was en geloofde, ziedaar, dat was alles. En Nicodemus geloofde niet. Maar de Messias komt, of men het gelooft of niet, hij zal mirakelen doen ten aanschouwe van ongeletterd en geleerd, hij zal zijn volk verlossen. Zal Nicodemus dan gelooven?

Een teeder licht verwijdde Nicodemus' oogen, hij vouwde de handen en sprak met warme innige stem: 'Indien hij komt en het mirakel doet, de volkeren te verlossen uit hunnen twijfel, zal ik neervallen op de knieën en hem aanbidden.' Zijn hoofd zonk op zijn handen, hij fluisterde: 'En mijn arme geest zal rust hebben.'

Tot laat in de nachten hoort hij de smachtende fijfel van den blinde. Jozef en David, sprakeloos en aangegrepen van een wondere vervoering, het luizenvolk neergehurkt op drempels en stoepen, vrouwen, die droomen met onyxen oogen, mannen, die hun ontroering kauwen met onrustig kaaksbeen, zij gelooven blinder dan de blinde in de boodschap van de fijfel. Nicodemus glimlacht er om, maar een gevoel van armoe en eenzaamheid belet hem, te slapen.

6

Driemaal vruchteloos trachtte Nicodemus een bres te slaan in den ringmuur van norsche knechten, dien Asveer rond zijn afzondering had gebouwd, doch een vierde maal gelukte het hem onverklaarbaar. Als geleerde bedreven in disputatiën en het nuanceeren van zijn volzinnen, begon hij met een zeer lange inleiding. Toen de strenge, die hem scherp en vragend fixeerde, eindelijk begreep, dat het een dankbetuiging ging worden aan den buurman, wien hij eigen behoud en dat van zijn huis schuldig was, hief hij snel de hand op tot teeken, dat het daarover genoeg was. Daarop wilde Nicodemus zich nader kenbaar maken als zoon van een vermogend Farizeeër en verklaren, waarom de volkswoede zoo tegen hem was losgebarsten, doch wederom ging de hand omhoog tot teeken, dat dit alles reeds geweten was. Ongemakkelijk

en verschuwd formuleerde de geleerde nog nauwgezetter dan zijn gewoonte was, het doel van zijn bezoek. Een der armen, wier lot hij zich aantrekt, heeft, op eene wijze, die hier weinig ter zake doet, kennis gemaakt met een blind boerenknechtje, dat herinneringen heeft ouder dan dertig jaar, al zou men hem wegens zijn glad ongerimpeld kindergezicht nauwelijks vijf en twintig geven. Het kereltje hoest, tusschen haakjes, dat het niet aan te hooren is. Welnu, dit knechtje beweert noch min noch meer bij de wieg van den Messias te hebben gestaan, wiens geboorte hem en zijn makkers, ja waarom hem en zijn makkers, zou gemeld zijn door engelen en dit in vollen nacht, waar zij lagen te slapen in de wei. Een stoet van drie koningen met groot gevolg zou bij dat kind gekomen zijn, geleid door eene ster en het hebben aanbeden. Nu interesseert dit Nicodemus fel, Heer. Niet, dat hij het wonder zoo maar als wonder aanneemt, maar hij sluit het ook niet zoo maar uit. Meest echter interesseert het hem, na te gaan, hoe het wonder ontstond, zij het niet in de werkelijkheid, dan in de lichtgeloovige verbeelding. Hij wilde natuurlijk trachten, een van de ziende herders, die bij den blinde waren, op te sporen, om dezen aan een kruisverhoor te onderwerpen, maar die lieden, meegereisd met de koningen en sindsdien naar hier en naar daar afgezwenkt, overleden misschien ook al, zij zijn onvindbaar. Daar staat Nicodemus dus met een blinde als eenige ooggetuige. Komisch inderdaad. Toch heeft hij den indruk, dat daar toen iets bijzonders moet gebeurd zijn, al klinkt de heele geschiedenis hem veel en veel te romantisch: zijn aard is eerder sceptisch. Op het punt, den moed op te geven en de zaak voorloopig te laten rusten, herinnerde hij zich echter, dat de blinde verteld had, destijds in dienst te zijn geweest van een rijken meester, die Asveer heette.

Asveer onderbreekt hem. Den nacht, waarvan spraak is, heeft hij natuurlijk niet bij zijn herders doorgebracht, maar hij weet niet, waarom hij aan deze fantasie van de lieden meer waarde moet hechten dan b.v. aan de andere, volgens dewelke zij 's nachts de schim van zijn overleden vrouw zagen rondwaren, of kent Nicodemus, stadsmensch, soms het geestespeil van herders niet? Wat den stoet der koningen betreft, deze heeft op zijn doortocht halt gehouden bij den noodstal. Zelf is Asveer ook in den stal geweest.

Hij heeft er een pasgeboren kind gezien, dat er uitzag zooals alle pasgeboren kinderen. Zijn herders knielden ernaast en baden, de blinde speelde op zijn veldfluit en ziedaar alles. Waarom zij knielden en ontroerd waren, wat er speciaals was aan dat kind, weet hij niet, nu nog niet, maar hij heeft het zich ook nooit afgevraagd. Evenmin zal hij zich afvragen, waarom na dertig jaren een schriftgeleerde er toe komt, belang te hechten aan een herderssprookje.

Nicodemus antwoordt, dat hij deze niet gestelde vraag nochtans bondig wil beantwoorden. Ervaring en studie voerden hem tot volslagen scepticisme omtrent het feit der openbaring, het bestaan van eenig bovennatuurlijks en het voortbestaan der ziel. Zou nu iets waar zijn, van wat de herders vertellen, dan zou men hier staan voor een wonder, tastbare uiting van iets bovenzinnelijks.

Asveer grijnst, dat Nicodemus dus volstrekt wil terugkeeren tot dwalingen, wier ongerijmdheid hem reeds gebleken is en Nicodemus zacht, weemoedig: ‘Ik vrees, Heer, dat gij het niet zult begrijpen, maar ik ben in deze dwalingen opgegroeid, zij zitten mij in het merg, zij waren tot op mannenleeftijd mijn geestdrift, mijn ideaal, mijn roeping, mijn familie, mijn toekomst, mijn omgeving, mijn vreugde, mijn geluk, mijn rust, het duizendjarig verleden van mijn volk, zijn cultuur, alles. Ik verloor het. Op eigen kracht, door eigen drang, met eigen moed overwon ik het, tegen mijn wil en begeerte in, omdat ik moest, omdat ik waarheid zocht, waarheid.’

Asveer staart recht voor zich uit: ‘Ik zoek recht.’

Nadien komt de Messias, zijn naam is Johannes. Het volk springt op, dat hem verbeidt. Die zich als jongelingen voor hem hebben gewapend, knellen het wapen nu in hun mannenvuist des te harder. Hij daalt af naar de Jordaan uit de rotsen en de woestijn, mager en afgevast, maar zijn stem is metaal, zoo is de klank van den geweldigen Jehova. Eerst verzamelde hij rondom zich wat oevervolk. Het stroomde toe uit visschershutten en armtierige kossaarderijkens. Hij waarschuwt hen, dat de dag des Heeren nabij is en doopt hen in de rivier met wateren der kracht. Gesterkt verlaten zij hem en dragen zijn roep langs de oevers en over de bergen, opdat het volk van Israël boetvaardigheid plege, want de dag des Heeren komt en zie, zijn Held is opgedaagd uit de woes-

tijn, gevoed met sprinkhanen, gehuld in een haren pij, doch de ziel vol kracht Jehova's. Van altijd maar verder borrelt menigte uit hutten en huizen, trekt hem zingend te gemoet. Geknield op de rotsen hoort hij ze naderen, geeselt zich ten bloede. Van verre roept hij hun toe, boete te doen, boete, boete, boete en zich te zuiveren van zonde, want de dag des Heeren nadert. De menigte waadt door het water naar hem toe, hij doopt ze een voor een, zij beweenen hunne zonden. Noode verlaten zij hem des avonds, herboren voor een nieuwe hoop, een nieuw leven. Hij trekt voort onbevreesd: de van God gezondenen tarten de wereld en haar macht, zij zal hen niet raken. Hij keert zich van op een rots naar het paleis van Herodes, den koning, verwijt hem zijn bloedschande, voorspelt zijn dood en ondergang.

Hij nadert Jerusalem, dat hij weldra onoverwinnelijk zal innemen. Zijn faam wordt er gefluisterd in woorden vol vuur. Behoeftigen, verdrukten, verontrechten, staan onrustig van hun manke driepikkels op, gaan buiten tegen den muur staan loeren, of droomen met vuisten op den rug. Vromen vouwen de handen en zegenen Jehova, die hun vergunt, nog voor hun sterven zijn heil te aanschouwen. De Sanhedrijnen grimlachen zelfzeker, hun ontsnapt geen schismatiek. Priesters en levieten preeken in de kerken tegen den volksopruier. Herodes drinkt den sprinkhanenzot stomdronken heil toe met rinkelenden beker: Brengt mij hem hier!

De Grieken van Nicodemus turnen niet meer in den tuin. Elken avond en nacht jubelt in het bouwvallig kerkje de leviet doller, zijn aanhang groeit. Alle hoeken zijn gevuld en verlicht, uit alle nissen gloeien tot alles bereide oogen hem tegen en winden hem op. De Grieken vertrouwen het niet, wildheid zonder overleg, maar men kan nooit weten. De leviet schreeuwt, of allen hem volgen zullen in gesloten gelid, wanneer hij morgen de stad zal verlaten, tot den Redder gaan en hem zeggen: hier is de jeugd, hier is de kracht van Israël, beveel en zij rukken op. Allen springen overeind op wijnvaten en kramakkele kerkstoeltjes, hun ja doet de ruitjes rinkelen. Achter in het kerkje, tusschen de Grieken, die gebogenhoofds zitten, staat David op en vraagt, of het niet beter is, dat allen afzonderlijk gaan of in kleine groepjes, rustig, als pelgrims, waarom uitdagen en verontrusten. Niemand luistert naar hem.

Den volgenden morgen, aan het raam kwinkeleeren vogelkens, de zon verheft zich glorierijk tusschen populieren, in de straat is blijde drukte, willen David en de blinde Johannes Nicodemus mee naar buiten trekken, hij zal den Messias zien en in hem gelooven. De klokken luiden voor de diensten, hun klank wekt op tot feestelijkheid. Geleid door den woeligen leviet naderen de nachtelijke dwepers. Zij zingen niet, hun stemmen gonzen als een zwerm. Ja, gonst het in Nicodemus, deze geestdrift inademen, meestappen, meedoen, doen, niet denken, gelooven, niet twijfelen. Maar aan de trap maakt hij zich uit den greep van David en Johannes los. Hij zal gaan, maar niet met al dit volk, later, morgen, overmorgen, vrienden, komt hem dan halen, nu gaat maar.

Zij gaan niet, zij loopen, maar keeren den derden dag met sleepende voeten terug, zonder den Messias te hebben gezien. Herodes heeft hem aan zijn hof ontboden en gevangen genomen. Zacht troost hen Nicodemus. Geen koningsboeien kunnen den Messias weerhouden, vrienden. Maar hij voegt er nog zachter aan toe: indien hij de Messias is.

David, vertwijfeld: ‘Hij is het.’

‘Dan zal hij’, zegt Nicodemus zachtmoedig, ‘wederom opdagen in grootheid en kracht, wij zullen hem te gemoet gaan en erkennen.’

7

Vandaag loopt het bericht, dat hij in kokende olie werd omgebracht, morgen, dat hij zijn boeien verbrak en den kerker verliet dwars door de gesloten deur heen. Nu eens heeft Herodes hem de tong afgesneden, maar spreekt de holle mond hem nog duidelijker toe, dreigend met Jehova's geesels. Dan weer heeft Herodes hem vrijgelaten nadat Johannes zijn dwaling erkend heeft en nu wordt hij hofpredikant. David heeft gehoord, dat Johannes Herodes tot een beter leven heeft bekeerd en spoedig Jeruzalem zal binnenrukken aan het hoofd van Herodes' troepen. Midden al die berichten, sereen ongeschokt, wacht de blinde Johannes op den dag van den Messias. Dan zullen zijn oogen opengaan, hij zal hem herkennen.

Op een laten avond vangen de Grieken drie mannen op, die van deur tot deur hunne vertrouwden weten wonen en geen

onvertogen woord zullen spreken, tot wie het niet verwacht. Johannes, zeggen zij, is door Salome den strot afgebeten, Ja. Zij wilde hem verleiden, hij bleef haar bedreigen met de straf Gods, toen heeft zij zich als een tijgerin op hem geworpen. Maar gij herinnert u, dat Johannes gezegd heeft: na mij komt iemand, wien ik niet waardig ben, den schoenriem te ontbinden. Welnu, deze is verschenen, een man van edele schoonheid, verrukkelijk om aan te hooren. Zijn stem is vol en zacht, zijn oog is rein. Die hem genaderd zijn, willen geen plaats meer ruimen, reeds is het niet meer mogelijk hem te naderen, zoo omstuwt hem het volk. Eenmaal zijn zij er in gelukt, zich met hand en elleboog tot vlak voor hem door te werken. Zij hebben hem gevraagd, wat men er van gelooven moet, dat hij de verrezen en in nieuwe gedaante verschenen Johannes de Dooper zou zijn. Hij heeft geantwoord, dat hij een zoon des menschen is, door Johannes aangekondigd, door hem gedoopt. Zijt gij, hebben zij hem dan gevraagd, een zoon van koning David? Ja! Wij zijn Jeruzalemieten op terugkeer naar onze stad, wat zullen wij in uw naam meedeelen aan onze vrienden? Hij heeft geantwoord: Zegt aan allen die het hooren: het koninkrijk Gods is nabij.

Dit boodschappen zij dus, vrienden, in Jezus' naam. Houdt u bereid en versaagt niet. De Messias, vermoord door Salome, is opgestaan in Jezus van Nazareth, om Israël te verlossen.

De Grieken zeggen hun: Weest voorzichtig en zwijgt. Laat den vijand in den waan, dat zij den Messias gedood hebben. Zegt hem naar Jeruzalem te komen en in 't geheim te onderhandelen met den landvoogd. Onze meester zal hem steunen in 't geheim. Indien hij voorzichtig te werk gaat en zich niet verspreekt, zullen wij hem geld bezorgen, mannen en aanzien.

Dien nacht wachten David en de blinde Johannes, tot allen slapen. Dan rijzen zij voorzichtig van hun zacht krakenden stroozak op, David stapt over zijn slapenden vader, tilt den blinde er over en zij verglijden in den nacht, iets donkerder dan de donkerte, op zoek naar Jezus. Als zij hem hebben gevonden, dringt David onweerstaanbaar door de menigte met den blinde aan de hand. Hij smeekt den Rabbi, de oogen van zijn makker te genezen, want dit zal het teeken zijn. De blinde valt Jezus te voet en bidt: Heer, maak dat ik zie. Jezus echter zegt hem, dat ook

de blinden Gods koninkrijk zullen aanschouwen, legt hem meelijdend de hand op het hoofd. Op dat oogenblik erkent hem de blinde en roept: ‘Gij zijt de Messias, de redder van Israël.’ De menigte neemt zijn roep over, kreupelen werpen hun krukken weg, een groot gedrang overrompelt de twee mannen uit Jeruzalem. Messias, redder van Israël! Jezus vlucht met enkele getrouwen, achternagezeten door David en Johannes.

Rabbi, zegt David, vlucht niet, vrees niet, uw uur is gekomen. In Jeruzalem zijn wij met honderden bereid u te volgen, zij het tot in den dood. Een woord van u en wij staan hier, gewapend, in gelid. Wij kennen rijke lieden, bereid u te steunen in 't geheim met geld en invloed. Het volk van het platteland stroomt tot u, de macht van den tyran is ondermijnd, de jeugd is opstandig. Met duizenden voeren wij u triomfantelijk naar Jeruzalem, wij zullen overwinnen, gij zult onze koning zijn.

Jezus glimlacht den drieste toe. Vriend, hij predikt het koninkrijk Gods en zijne gerechtigheid. Vriend, zijn rijk is niet van deze wereld.

Ontmoedigd wendt David zich van hem af en let niet op het roepen van den blinde. Het was de Messias niet, zegt hij tot Nicodemus, het was een vrome leeraar, hij zegt, dat zijn rijk niet van deze wereld is. Het opflitsen der oogen van Nicodemus, die weet, dat de waarheid inderdaad niet van deze wereld is, laat den dweper onverschillig. Hij ziet zijn ouden vader werken. Gansch zijn jeugd heeft hij de Redders nageloopen. de ontgoocheling. Om zijnentwille werd vader gebroodroofd, om zijnentwille staat de oude man nog aan de schaafbank. Er is geen redding voor de armen dan de harde arbeid, die vaders rug kromde tot deemoed, geen andere kracht dan geduld. Kinderachtig is elk verzet tegen den Romein. David neemt zijn vader het alaam uit de handen, hoeveel krachtiger komt zijn hamer neer.

‘Gij ziet het nu, David, de arme kan het lot van deze wereld niet omkeeren, zijn hoop is het land hiernamaals. Gij hebt goede wijsheid geleerd, maar met harde lessen.’ En Jozef hurkt neer voor het deurgat en dankt Jehova, die hem in zijn ouden dag nog wat rust zal gunnen en late zon.

Maanden nadien stond eensklaps Johannes in de deur, een mager, lachend man, drukte de hand van Jozef en zeide: ‘Gij

zijt dus Jozef', keek dan David aan, wien een gulp bloed naar het hoofd vloog, greep hem bij de schouders en riep: 'En gij zijt dus David, ik ben Johannes en ik zie!'

Het alaam van David vloog, waar het vliegen wilde, geburen en Grieken en Nicodemus moesten komen en het wonder zien. De Messias heeft Johannes van zijne blindheid genezen, hij heeft melaatschen met een woord van hun onzuiverheid gereinigd, kreupelen bevolen, te gaan en zij gingen, tot een lamme gezegd: sta op en hij stond op en droeg zijn draagstoel naar huis. Vijfduizend menschen heeft hij verzadigd met vijf brooden en twee visschen en er schoot aan kruimels meer dan twaalf korven over. Op een bruiloft te Cana veranderde hij water in wijn. Te Naim heeft hij een dooden jongen heropgewekt tot het leven, aan een zekeren Jairus zijn overleden dochter teruggeschonken, te Bethanië een doode uit zijn graf doen opstaan, den knecht van een hoofdman genezen. Hij heeft zijne discipelen gevraagd, wie zij dachten, dat hij is. Zij zeiden: de zoon van den levenden God. En hij: zoo is het. Hij heeft zijn gebed geleerd, zijn leer verkondigd.

Nicodemus vroeg: Hoe is zijn gebed?

'Onze vader in de hemelen, geheiligd worde uw naam, kome uw rijk, geschiede uw wil op aarde en in den hemel, geef ons heden ons dagelijksch brood, vergeef ons onze schulden gelijk wij vergeven onze schuldenaren, leid ons niet in bekoring, verlos ons van den kwade.'

Nicodemus andermaal: Wat leert hij?

Zalig de armen van geest, hunner is het hemelrijk.

Zalig de zachtmoedigen, zij zullen de aarde bezitten.

Zalig zij die weenen, zij zullen vertroost worden.

Zalig die hongeren en dorsten naar de gerechtigheid, zij zullen verzadigd worden.

Zalig de barmhartigen, zij zullen barmhartigheid verwerven.

Zalig de zuiveren van hart, zij zullen God zien.

Zalig de vreedzamen, zij zullen kinderen Gods genoemd worden.

Zalig de vervolgden om de rechtvaardigheid, hunner is het rijk der hemelen.

Nicodemus nogmaals: Waar is hij?

Hij is in Jeruzalem, om Paschen te vieren, morgen zal de heele stad hem zien en toejuichen. En waar zijt gij nu, Heer. Die

twijfelen dierft en niet ophieldt met vragen. Met zijn eigen oogen heeft Johannes dit alles gezien, met zijn eigen ooren alles gehoord. Hebt gij hem nu nog iets te vragen, vraag, wat gij wilt, zoolang gij wilt, dagen lang en de nachten erbij, een menschenleven lang.

De nacht van Nicodemus vervloot in een gesprek met Asveer. Hij meldde den stugge het nieuws over den pasgeborene van Bethlehem, die, naar de schijn uitwees, als volwassene de verwachting der herders zou vervullen. Nog was het niet zeker, dat kind en man dezelfde zijn, daarvoor zijn stelliger gegevens noodig dan het getuigenis van een blinde. Het strookt niet met Nicodemus' geaardheid, lichtvaardige besluiten te trekken, maar toch ligt reeds een reeks vrij preciese aanduidingen voor omtrent dien Jezus van Nazareth en zij verwijzen alle naar een buitengewoon mensch. Of deze mensch de Messias is, sta buiten kwestie, omdat zij beiden hieromtrent van meening verschillen. Asveer verwerpt het Messiasschap onvoorwaardelijk, Nicodemus, sceptieker, blijft bereid, een Messias te erkennen, die bewijzen kan, zulks te zijn. De mirakelen acht hij niet bewezen. Hij verlangt daarvoor betrouwbare getuigen en geen dom, lichtgeloovig volk. Staan de feiten eenmaal vast, dan is het de vraag, of zij de krachten der natuur te boven gaan en deze vraag is onoplosbaar: niemand kent deze krachten, niemand kan hare grenzen afpalen. Maar men kan niet zoo kinderlijk of waanwijs zijn, te beweren, dat Jezus niets heeft gedaan. Zouden de heropgewekte dooden niet dood geweest zijn, de kwalen van kreupelen, blinden, lammen, dooven en bezetenen niet ongeneeslijk, het is toch zeker, dat Asveer en Nicodemus zelfs geen schijndooden kunnen opwekken, zelfs geen geneesbare kwalen plotseling heelen. Er gaat van den Nazarener dus een kracht uit op zieken en gansche scharen, die hij doet gelooven in zijn onbeperkte macht, zijn goddelijkheid. Dit kan geen vulgair bedrog zijn, het zijn onbetwijfelbare teekenen van een groote persoonlijkheid.

Laatst zeide Asveer, dat hij recht zoekt, Nicodemus zoekt waarheid. Als waarheidzoeker wil hij den Nazarener opzoeken. Naar zijn bescheiden meening gaat de menschheid van het begin der tijden tot hun einde een smartvollen tocht naar waarheid. Vele godsdiensten leeren, dat wij allen geboren werden uit een eersten mensch, wien alle kennis was gegeven. Nicodemus neigt er integen-

deel toe, te gelooven dat, juist andersom, de eerste mensch dom als een dier was, maar dat de laatste alle kennis zal bezitten, althans indien de wereld nog duizenden eeuwen vóór zich heeft De beschaving is nog in hare onmondigheid en wat haren gang hopeloos vertraagt, is niet alleen de onmacht van haar verstand, maar ook de moedwillige behoudzucht der leidenden. Machten als die van den landvoogd, die in naam der orde en rust met wapens neerslaan, al wat nieuw opkomt, het Sanhedrin, dat oude overwonnen waarheden recht houdt, elke nieuwe gedachte banvloekt, elken vernieuwer kruisigt, zijn misdadige remmen.

Daarom zal Nicodemus den Nazarener allereerst eer bewijzen. Hij boodschapt nieuwigheid, streeft naar waarheid, bindt den strijd aan tegen de traagheid van den menschelijke geest en de misdadige behoudzucht der hooggeplaatsten. Daarna pas zal hij hem bescheiden en onbevooroordeeld, critisch aanhooren en uithooren.

Asveer zoekt recht. Vroeger zocht Nicodemus *de* waarheid, nu berust hij er reeds in, op den eindeloozen weg er naartoe een stap te helpen afleggen. Kan hij, die recht zoekt, zich ook tevreden stellen met een enkelen stap naar de volstrekte orde, die ligt in een onafzienbare toekomst? Ziedaar de vraag, die Nicodemus tot Asveer wil richten, alvorens den Nazarener op te zoeken. Indien zijn doel ligt in de richting van recht en waarheid, zouden zij hem beiden dan hun steun niet kunnen toezeggen, zij in Jeruzalem de eenigen, die noch Sanhedrin noch landvoogd te vriend hebben. Zijn eigen waarde overschat Nicodemus niet, de macht van Asveer schat hij zeer hoog. De Nazarener staat onbeschermd tegenover de machtigen. De priesters kunnen hem ter dood brengen voor ketterij, de landvoogd zijn aanhangers neerslaan als opstandelingen. Indien Nicodemus' plan niet dwaas is, gewaagd is het zeer zeker, doch na een scherp onderzoek, ingesteld te Bethlehem zelf en een waarlijk diepgaand onderhoud met den Nazarener, en dit alles zou hem bevredigen, welnu, ja, dan stelt Nicodemus niet alleen zijn fortuin te zijner beschikking maar dan neemt hij zich voor, den vernieuwer tegen het Sanhedrin theologisch zoo krachtig te verdedigen, dat hij minstens genoeg Sanhedrijnen op zijn hand zal krijgen, om een terdoodveroordeeling te voorkomen. En is het dan tevens niet mogelijk, den

Nazarener zooveel steun te verzekeren van de rijkste ingezetenen als b.v. Asveer, dat de Romein, geïmponeerd, liever met hem zal onderhandelen dan hem vervolgen. Ziedaar wat Nicodemus Asveer in overweging geeft.

Hij zwijgt en wacht. De norsche mond van Asveer vormt een grimlach, eer hij opengaat als een graf, dat zijn kwade lucht verspreidt. 'Gij noemt u een scepticus en doet mij voorstellen van een heetgebakerd samenzweerder. Welke gegevens hebben dan uw scepticisme overwonnen?'

'Voorloopig overwonnen, Heer, voorloopig. Het is eerst en vooral zooals ik zeide, de zekerheid, dat wij te doen hebben met een buitengewoon mensch. Vervolgens heb ik vastgesteld, dat in zijn gebed en in de samenvatting van zijn leer niets voorkomt van het verouderd formalisme, de zinlooze prescripties van onzen officieelen godsdienst. In het gebed wordt Jehova een vader genoemd, wat een veredeling is in vergelijking met onzen wreeden Jehova. De mensch vraagt hem hulp om het goede te doen en het dagelijksch brood te bekomen. In de predicatie, voor zoover ik ze ken, overheerscht het vaderschap. Niet de bidders, plichtplegers, officieelen en hooggeplaatsten worden geprezen, maar de hulpbehoevenden, over wie de vader zich bij voorkeur bekommert. Zalig zijn de armen van geest, heet het daar, want hunner is het koninkrijk. Zalig zijn de zachtmoedigen, zij zullen de aarde bezitten. Zalig zij, die weenen, zij zullen vertroost worden. Zalig zijn zij die hongeren en dorsten naar de rechtvaardigheid, zij zullen verzadigd worden. Zalig de barmhartigen, zij zullen barmhartigheid....'

'Hou op met die zaligen die zullen! Hou op met die beterschap na den dood. Met de hoop op die beterschap wordt de wereld rot gehouden. Met dat geduld en die barmhartigheid, dat weenen, hongeren en dorsten wordt de komst van Recht verhinderd. Noemt gij dat vooruitgang? Terugkeer is het. God en het hiernamaals stuiten de Beschaving. Gij wilt een wereld van valsche liefde, ik een toekomst van Recht. Tusschen den hoogepriester en uwen Nazarener is dit het verschil: de hoogepriester laat onbewust de sprookjes uitsterven, uw Nazarener doet ze bewust heropleven. Moge hij gekruisigd worden en moge ik zijn beul zijn.'

Hij deed de klink van het tuinpoortje kort knarsen en wenschte Nicodemus goeden nacht.

8

De vele dochters van den heereboer in de hoeve, die aan Asveer had toebehoord, legden elken zondagavond hare ringen in de roomers der eerste rij in de glazen kast, tot den volgenden zondagmorgen. Haar vader nam twee roomers, een voor Nicodemus, een voor hemzelf en goot wijn op de ringen. Daarna bood hij Nicodemus eene zwarte sigaar aan met een duif op het bandje, liet zich zuchtend in een zetel neer, nam met twee handen den kop van zijn pijp vast en legde Nicodemus uit, hoe de zaak eigenlijk in elkaar zat.

Honderden jaren lang was dit goed eigendom van een en dezelfde familie, die het van jaar tot jaar vergrootte, zoodat het tenslotte geen boerenbedrijf meer was, maar een provincie. De laatste afstammeling van die wroeters en vrekken was de eenige overlevende van zeventien kinderen. Zijn vader had de zestien andere bij hun geboorte den nek omgewrongen, om te voorkomen, dat de eigendom later zou verkaveld worden. Toen vond Jehova, dat het genoeg was geweest, zijn straf kwam neer. De vrouw van den laatsten eigenaar stierf krankzinnig, omdat zij geen kinderen hebben kon, de eigenaar zelf verloor zijn verstand, langzaam en ongemerkt. Hij betaalde bijvoorbeeld dubbele loonen en om maar te kunnen gebieden, wierf hij altijd meer knechten aan, die natuurlijk niets te doen hadden. Hij kreeg het zoo hoog in zijn ster, dat hij, boer, weigerde, vier vorsten te ontvangen, vorsten is wat veel gezegd, koninkjes. Zoo van die koninkjes van herdersstammen. Ja, die kwamen hier wat jagen, zegt men. Om zich te wreken, hebben zij al zijn ongetrouwde knechten verleid met nog hooger loonen, deze zijn meegegaan als soldeniers. Dat is niet alles. Van koning Herodes verkregen ze, natuurlijk zonder moeite, dat zijn belastingen vervijfdubbeld werden. Hij moest het opgeven, de zot, verkocht alles, verhuisde met twintig hooggeladen wagens naar Jerusalem en toen die voor het huis stonden, dat hij aangewezen had, was hij er niet, hij had zich onderweg aan een boom verhangen. Als God straft, mijnheer, straft hij door.

De man, die hoeve en domeinen gekocht had, was natuurlijk geen boer. Waar ter wereld woont de boer, die twee duizend hectaren met bijbehoorende gebouwen en vee kan koopen? Het was een speculant in gronden. Binnen de tien jaren had hij meer dan het

dubbele van zijn koopprijs terug, want hij deed niets dan verkoopen. Deze hoeve met 50 hectaren hield hij over, maar spoedig verkocht hij ook dat. De nieuwe eigenaar was een heer, die zich in het hoofd gezet had, dat het boerenleven schoon en dichterlijk was. Hij hield het hier ook tien jaar uit, namelijk tot het onkruid tot aan zijn dorpel gegroeid was. Dan is de boer gekomen, die nu vóór Nicodemus zijn tweede pijp aansteekt. Hij heeft den boel niet gekocht, zoo dom was hij niet, hij heeft gehuurd. De eerste jaren was het nacht en dag werken en niets verdienen, maar nu is alles weer in orde, het bedrijf gaat God dank goed, zij kunnen nu stilletjes aan de twee eindjes van het jaar aan mekaar knoopen, jaja, dat gaat nogal.

Nicodemus vroeg hem, wat hij wist over de geboorte van den Messias, nu ongeveer dertig jaar geleden in een noodstal hier in den omtrek.

Daar had de boer inderdaad iets van gehoord en er zijn nog een paar oude menschen, die daar soms over spreken, maar zij zeggen niet Messias, zij zeggen profeet. Om het rechtuit te zeggen, de boer heeft naar deze vertelseltjes wel eens geluisterd, zooals men dat doet bij winteravond rondom den haard, maar hij heeft er nooit speciaal naar gevraagd. Men vertelt dan, dat het kind zelf de profeet zou geweest zijn. Hoe kan men dat zien? Het staat toch op het voorhoofd van een pasgeboren kind niet geschreven, dat hij profeet zal worden? Daarom denkt de boer, dat hier de vrouw van een profeet een kind gekregen heeft en dat is niet onmogelijk, want het is gebeurd in den tijd van de volkstelling, de profeet zal op weg zijn geweest naar Jerusalem. Maar het was toen de tijd van den zot, iedereen had het toen wat te pakken. Er zijn hier nog twee oude knechten uit dien tijd, die komen 's avonds in het donker altijd de schim van hun verhangen meester tegen en hun meesteres verschijnt ergens in een weide.

Nicodemus vroeg, wat hij wist over den kindermoord op bevel van Herodes.

Daarover had de boer ook veel hooren vertellen. Moest hij alles gelooven, dan zouden alle kinderkens vermoord geworden zijn, maar juist het eene, waar het om te doen was, niet. Naar zijne meening heeft het volk van de vier koninkjes zich nu en dan zat gedronken en nuchtere soldaten deugen al niet, maar zatte, mijnheer...

Nicodemus vroeg, de twee oude knechten te mogen ondervragen Toen hij hun goed gezegd had, dat hij van hen geen vertelseltjes verwachtte, maar de nauwkeurige waarheid, die zij moesten bevestigen op hun eer en zielezaligheid, waren zij zoo bang, dat zij haast niet meer antwoorden dierven. Op hun eer en zielezaligheid dierven zij slechts bevestigen, dat en dat te hebben hooren zeggen, niet iets zelf te hebben gezien. Lang ondervroeg hij hen over de ster. Alhoewel zij deze gezien hadden, zooals hun makkers, schoven zij alles op dezer rug. Op de vraag, of zij den blinden Johannes gekend hadden, antwoordde de een neen, de ander ja. De neenzegger werd het eerst bang, sloeg de oogen naar het plafond, alsof hij nadacht en ja, toen herinnerde hij zich dien blinde. Eindelijk sprak er een den naam uit van een schoenlapper, die destijds met hen Asveer had gediend. Niet zoodra had Nicodemus gezegd, dat hij ook dien zou ondervragen, of zij noemden nog een herbergier, een veekoopman en een mandenvlechter, wisten zelf niets meer, maar zwoeren op hun eer en zielezaligheid, dat die er bij geweest waren en alles beter wisten dan zij.

Nicodemus zocht de vier op. Zij vertelden hem vier verschillende geschiedenissen. Die van den herbergier was veruit de schoonste, maar telkens wanneer Nicodemus hem in het nauw bracht, of er drie koningen waren dan wel vier, hoe groot de ster was, wat de engelen eigenlijk zongen, de juiste woorden, hoe het kwam, dat zijn eigen kind niet vermoord was, klakte hij met de tong en zeide: dat wil ik kwijt zijn, mijnheer.

9.

Nicodemus vond Jezus in den tempel. De menigte omringde hem met haar gedrang, daarachter vormden de schriftgeleerden en Farizeeërs groepjes, hem bijwijlen onderbrekend met hoog getier. Met welk recht trad hij, timmerman van Nazareth, vandaag in de kerk op, waar alleen priesters het woord mogen voeren? Waar haalde hij het gezag, om de leer te verkondigen, wier zuiverheid alleen in den mond van de priesters veilig is? Daar het gevaarlijk was te antwoorden, dat zijn recht en gezag uit God zelf stamden, stelde Jezus hun de strikvraag of het doopsel van Johannes van God kwam of van de menschen. Hadden zij geantwoord: van de

menschen, de menigte zou hun te lijf zijn gegaan. Daarom zeiden zij listig. Wij weten het niet. Jezus antwoordde, dat, als zij niet antwoordden op zijne vraag, hij ook niet antwoordde op de hunne: van wien hij zijn gezag had.

Tusschen deze ketter jagers herkende Nicodemus zijne studiemakkers. Destijds waren zij bleek en vergeestelijkt van aangezicht, nu breed uitgezet, wijnrood en vergrofd. Rustig leven in dienst Jehovas, blindelings geloofd en geëerbiedigd worden door het volk, zoodat zij zonder nadenken hun lessen uit de school konden opdreunen, genot van soliede spijzen hadden hun lijvigheid verleend en gewichtigheid. Nog altijd mager en bleek, de oogen droog brandend van de studie, onwennig aan omgang, schoof Nicodemus tusschen de sigaar- en wijnreuken hunner groepjes door. Indien de beide Grieken niet bij hem geweest waren, zou hij weggeslopen zijn, zoodra hij hoorde, dat achter hem zijn naam gefluisterd werd. Zich onder de menigte mengen, zich openlijk tot een leer bekennen, die hij niet doorgrond had, waagde hij niet. Zich aansluiten bij zijn gewezen vrienden, wilde hij niet: werelden scheidden hen. Hij bleef tusschen de menigte en de gesommeerde schriftgeleerden staan, onooglijk, gedrukt onder zijn onbeduidendheid en was als een verwaaide najaarsmug, die buiten aan een vliegenraam hangt te verlangen naar een groot licht. Van de Grieken, die wisten, wat zij te doen hadden en elk een dolk verborgen in hun mouw, keerde de een zich naar de menigte, de andere naar de priesters: hun meester was veilig.

De stem van Jezus verhief zich plots ten gerieve van de groepjes achteraan: ‘Voorwaar, ik zeg u, de tollenaar en de ontuchtvrouwen zullen u voorgaan in het rijk Gods.’ Opschudding bruist onder de gehoonde priesters. De timmerman wil een Godsgezant zijn, een leider der volks, een Messias en hij begint met de priesters, de gewijde Godsgezanten, te beschimpen. Daaraan kent men den geest, die hem bezielt. Ontuchtvrouwen zullen ons voorgaan in het hemelrijk. Laat het zelfs waar zijn, moet hij dat zeggen aan het gewone volk? Wij verdragen kritiek, maar wij dulden geen hoon in het openbaar. Eerst en vooral moet het gezag van den priester gehandhaafd blijven, de heiligheid van het priesterschap worden geëerbiedigd.

‘Hoor een andere gelijkenis’, sprak Jezus. ‘Een huisvader

plantte eenen wijngaard, omringde hem met eene haag, groef er een wijnpersbak in en bouwde er een toren. Vervolgens verhuurde hij hem aan wijngaardeniers, om van hen de opbrengst van den wijngaard te ontvangen. Hem gegrepen hebbende, sloegen de wijngaardeniers hem, zonder hem iets te geven, van wat zij schuldig waren.

Hij zond een anderen dienaar. Zij kwetsten hem aan het hoofd, overlaadden hem met beleedigingen en zonden hem eveneens met ledige handen terug.

Hij zond een derde. Zij verwondden hem ook, wierpen hem buiten en doodden hem.

Hij zond nog andere dienaren, talrijker dan de eersten en zij behandelden hen gelijkerwijze, sommige sloegen zij, anderen doodden zij.

Nu had de heer van den wijngaard nog eenen eenigen zoon, dien hij liefhad. Wat zal ik doen, zeide hij bij zichzelf. Ik zal hun mijnen welbeminden zoon zenden; als zij hem zullen zien, zullen zij hem wellicht eerbiedigen. En na alle anderen zond hij hun zijnen zoon.

Maar de wijngaardeniers, den zoon ziende, zeiden tot elkander: “Zie, daar is de efgenaam! Komt, laten wij hem dooden en wij zullen zijn erfgoed bezitten.”

Hem dan gegrepen hebbende, wierpen zij hem buiten den wijngaard en doodden hem. Wat zal de heer van den wijngaard doen met deze wijngaardeniers, wanneer hij komen zal?’

Uit het volk roept eene stem, dat hij ze zal vernietigen; een andere stem, dat hij andere wijngaardeniers zal aanstellen. Alle koppen keeren zich naar de schriftgeleerden en Farizeeërs met leedvermaak en gegrinnik.

Is er dan niemand, die dezen schandvlekker van de geestelijkheid den mond kan snoeren? Daar is Nicodemus, dien zij belasterd hebben en geweerd, verstandiger, geleerder dan zij allen tesamen, in twistgesprek niet te verslaan. Zijn zij dan vijanden, dat zij hem niet zouden aanspreken?

Een zwaarlijvige Farizeeër nadert, een Griek doet een stap naar hem toe. Is het geen kolfje naar Nicodemus' hand, dezen bluffer wat bescheidenheid te leeren? Waar is de schoone tijd, lieve vriend, van onze eindelooze disputatiën. Zoudt gij het nog halen tegen eenen timmerman?

‘Ik werd niet aangevallen,’ zegt Nicodemus. Zij druipen af.

Den volgenden dag vallen zij aan. Hun beste theologanten staan met opgericht hoofd, strijdvaardig. Is het een plicht belasting te betalen aan den Romein? Jezus antwoordt, dat men hem moet geven, wat hem toekomt en zoo ook aan God. Wien zal in het eeuwig leven een vrouw toebehooren, die kinderloos gestorven is, na achtereenvolgens zeven echtgenooten te hebben gehad? Jezus antwoordt, dat in het hiernamaals geen huwelijksverhouding zal bestaan en ‘wat de opstanding der dooden betreft, deze wordt door Mozes zelf geleerd.’

‘Dat bewijst niets,’ mompelt Nicodemus. Een priester vraagt hem, wat hij gezegd heeft, om hem in twistgesprek te brengen met den Nazarener, maar indien Nicodemus zijn woord durft herhalen zullen èn Jezus èn de menigte èn de priesters zich tegen hem keeren. Hij zwijgt.

‘Nazarener, welk gebod is het grootste?’

‘Hoor, o Israël. De Heer uw God is de eenige God en gij zult den Heer uwen God liefhebben uit geheel uw hart, geheel uw ziel, geheel uw verstand en al uwe krachten. Dat is het eerste en grootste gebod. Het tweede is gelijk aan het eerste. Gij zult uwen naaste liefhebben als u zelf. Geen gebod is grooter dan die twee. Zij bevatten geheel de Wet en de profeten.

Nicodemus vergat zijn schuchterheid, het volk en de priesters. Hij drong naar voren door het gedrang heen, geholpen door de Grieken, duwend en geduwd. Toen hij eindelijk den Rabbi genaderd was, viel deze op zijn beurt met hartstocht zijn belagers aan.

‘De schriftgeleerden en de Farizeeërs zitten op den stoel van Mozes, onderhoudt dus en doet alles, wat zij u zeggen, maar doet niet naar hun werken, want wat zij zeggen, doen zij niet. Zij leggen op de schouders van de anderen zware en onduldbare lasten, die ze zelf met den vinger niet aanroeren.’

Gedempt gichelt de menigte, of dat geen Farizeeër was, die daar tusschen hen doordrong met zijn knechten en nu vlak voor den Meester staat. Hoe wordt hem de mond gesnoerd, eer hij hem heeft geopend.

‘Al hunne werken, roept Jezus, doen zij, om door de menschen gezien te worden.’ Zeer goed, fluistert het volk, hij moest door ons heen, hij moest van voor staan!’ Zij dragen, roept Jezus, de

breedste phylacterium, de meest opzichtige franjes, ze stellen er prijs op, te wandelen in lange tabbaarden. Zij houden van de eerste plaatsen bij de feestmalen, van de eerste zetels in de kerken. Zij hebben gaarne, dat men hen groet op de openbare pleinen en dat de menschen hun den naam van Rabbi geven.

Wat u aangaat, verlangt niet Meester genoemd te worden, want gij hebt slechts eenen enkelen Meester en gij zijt allen broeders. Noemt dan ook niemand hier beneden uw vader, want gij hebt slechts eenen vader, die in de hemelen is. Dat men u dus ook niet leeraren noeme, want gij hebt slechts eenen leeraar die de Christus is.

De grootste onder u zal uw dienaar zijn, want alwie zich verheft, zal vernederd en wie zich vernedert, zal verheven worden.

Wee dan over u, huichelachtige schriftgeleerden en Farizeeërs, omdat gij de huizen der weduwen opeet, lange gebeden biddende. Daarom zult gij een strenger oordeel hebben.

Wee u, huichelachtige schriftgeleerden en Farizeeërs, die zee en land doorkruist, om een proseliet te maken en wanneer hij zulks geworden is, maakt gij er een zoon der Gehenma van, tweemaal erger dan gij.

Wee u, blinde gidsen! Gij zegt: wanneer iemand bij den Tempel zweert, is dat niets, maar wanneer hij bij het goud des Tempels zweert, is hij dat schuldig, waarbij hij gezworen heeft. Dwazen en blinden! Wat is grooter, het goud of de tempel die het goud heiligt? Gij zegt nog: wanneer iemand bij het altaar zweert, is dat niets, maar als hij bij het offer zweert, dat op het altaar ligt, is hij dat schuldig, waarbij hij gezworen heeft. Blinden! Wat is grooter: het offer of het altaar, dat het offer heiligt. Ja, alwie bij het altaar zweert, zweert tegelijkertijd bij het altaar en bij alles, wat op het altaar ligt. En wie bij den tempel zweert, zweert tegelijk én bij den Tempel én bij Dengene, die er zijn woonstede van heeft gemaakt. En wie bij den hemel zweert, zweert tegelijk bij den troon Gods en bij Dengene, die op dien troon zetelt.

Wee u, huichelachtige schriftgeleerden en Farizeeërs! Gij betaalt de tienden van muntkruid, van anijs, van komijn en van de minste zaden en gij verzuimt de gewichtiger punten der Wet: de rechtvaardigheid, de liefde Gods, de barmhartigheid en het geloof. Deze dingen moest men in acht nemen en de andere niet verwaarloozen. Blinde gidsen! Muggen zift gij uit en kameelen zwelgt gij door.

Wee u, huichelachtige schriftgeleerden en Farizeeërs! Gij reinigt van buiten beker en schotel en van binnen zijt gij vol roof en onreinheid. Blinde Farizeeërs, reinig eerst het binnenste van beker en schotel en dan zult gij zorg dragen, dat het buitenste eveneens zuiver wordt gemaakt.

Wee u, huichelachtige schriftgeleerden en Farizeeërs, omdat gij gelijkt aan gepleisterde graven. Uitwendig hebben zij een schoon aanzien, maar van binnen zijn ze vol doodsbeenderen en allerlei verrotting. Zoo ook schijnt gij rechtvaardig in de oogen der menschen, maar van binnen zijt gij vol huichelarij en ongerechtigheid.

Wee u, huichelachtige schriftgeleerden en Farizeeërs! Gij richt grafsteenen op voor de profeten, gij versiert de gedenkteekenen der rechtvaardigen en gij zegt: 'Indien wij geleefd hadden ten tijde onzer vaderen, zouden wij hunne medeplichtigen niet geweest zijn in het storten van 't bloed der Profeten. Zoo getuigt gij tegen uzelf, dat gij de zonen zijt dergenen, die de profeten hebben gedood.

Vult dan ook gij de maat uwer vaderen!

Slangen! Addergebroed! Hoe zult gij het oordeel der Gehenma verwijderen?

En ziet, hoe ik zelf u profeten, wijzen en leeraren zend. Maar gij zult eenigen hunner vermoorden en kruisigen, gij zul t de anderen in uwe synagogen geeselen, gij zult hen van stad tot stad vervolgen, zoodat op u zal nederkomen al het bloed, dat onschuldig op aarde werd gestort, van dat van den rechtvaardigen Abel af tot dat van Zacharias, den zoon van Barachias, dien gij tusschen het altaar en den tempel hebt gedood. Voorwaar, ik zeg u, al die misdaden zullen op dit geslacht neerdalen.

Jerusalem, Jerusalem, dat de profeten doodt en steenigt, die tot u gezonden zijn, hoe dikwijls heb ik uwe kinderen, als de hen haar kuikens onder de vleugelen vergaderd en gij hebt het niet gewild!

En zie, uw huis zal onbewoond en verlaten worden, want ik verklaar u: gij zult mij niet meer zien tot gij zeggen zult: 'Gezegend zij Degene, die komt in den naam des Heeren.'

Het volk, van vervoering versteend, kwam schielijk weer in beweging, keerde zich om naar de priesters, maar ziende dat zij geruischloos verdwenen waren, door den storm van de toespraak weggevaagd, drong het dreigend naar Nicodemus op. De Grieken

plaatsten zich voor hun meester, den dolk nog verborgen in de mouw, zwenkten met hem af naar den muur, zoodat hij door dezen in den rug beschut en door hen langs den voorkant, naar den uitgang kon schuiven. Eenige Jerusalemieten riepen, dat Nicodemus juist een tegenstander van de Farizeeërs was, maar het meeste volk was van den buiten en geloofde het niet. Twee, drie mannen trokken hun holleblokken uit. Zij riepen: sla hem den kop in. De Grieken werden bleek en voeren als twee stieren, kop vooruit, in de menigte. In een oogwenk hadden zij e enhalven cirkel ruimte gemaakt, trokken hun dolk, gereed om den eerste die naderde omver te steken. Indien Jezus de stem niet verheven had ten gunste van Nicodemus, ware het eerste christelijke bloed daar op vloer en muren gespritst, want reeds waren David en Johannes de Grieken ter hulp gesprongen, met vieren was het zeker te wagen.

Toen de Grieken des avonds na lang zoeken het huis gevonden hadden, waar Jezus van Nazaret zou vernachten, leidden zij Nicodemus tot hem. Zij gingen voorop. Achter Nicodemus gingen David, Jozef en nog drie schamelen uit de woonhokken, gewapend met een stok. Gebogenhoofds overwoog Nicodemus een laatste maal het gewichtigs, dat hij tegenover den Nazarener wilde uitspreken in woorden helder en koel als bronwater, dat diep uit de aarde borrelt. Er mocht na dit gesprek geen vaagheid meer nablijven. Vast zou zijn geest berusten in onoplosbaarheden of rusten vast in zekerheid. Reeds stonden zijn fijne handen in de breede mouwen strak om het juiste woord met sober gebaar en gespannen vinger aan te wijzen.

De gastheer, bij wien Jezus en zijne discipelen aangezeten hadden, een rijk handelaar, wilde Nicodemus weren, want Jezus was vermoeid. Jezus echter vroeg den laten bezoeker, hem te volgen en zij stegen naar het dakterras. De hemel stond vol sterren, er was geen wind, de lauwe nachtlucht wiegde slechts even, zooals water in de kom van een vijver. Jezus en Nicodemus zetten zich tegenover elkander en Nicodemus sprak.

Bij het afdalen van den steenen trap, het was vroeg, nog donker, stiet zijn voet tegen een warm slapend lichaam, een man sprong voor hem recht, Johannes. Deze wilde in de nabijheid van den Messias zijn en hem geen second meer verlaten, want telkens, wanneer hij van hem wegging, werd hij onrustig en was niet meer

gelukkig. Nicodemus nam zijn hand en zeide hem, dan maar bij Jezus te blijven, gij gelukkige ziel. Het scheen Johannes toe, dat Nicodemus zachtjes weende.

10.

Enkele uren later besteeg Nicodemus, door den Hoogepriester ontboden, met moeden tred de trappen van het paleis, dat hij twintig jaren geleden verlaten had. Hij voelde zich oud en eenzaam. Nu woonde Judith er, omringd van groote bloeiende kinderen aan de zijde van zijn jeugdvriend, haar echtgenoot, den Hoogepriester, die hem niet eens als vriend ontving, geene hand toestak, maar hem als den eersten den besten boer liet rechtstaan aan de onderste der vier troontreden. De hoogepriester had, met leedwezen, zeide hij, vernomen, dat Nicodemus zijn betreurenswaardige en onvruchtbare afzondering verbroken had, niet om berouwvol in zijn jeugdmidden terug te keeren, maar om zich in het openbaar op te houden met den Nazarener, met wien hij zelfs dezen nacht een onverklaarbaar lang gesprek had gevoerd, ja onze inlichtingen zijn secuur. Lang zal de hoogepriester bij dit feit niet stilstaan, hij weet, hoe ver hunne gedachten uiteenloopen, als door eene wereld gescheiden. Maar hij wil terloops toch vaststellen, dat zelfs de vernuftigste geest, wanneer hij eenmaal de waarheid heeft losgelaten, van dat oogenblik af zichzelf heeft gestraft en rusteloos dobbert van dwaling tot dwaling. Radicale zelfvernietiging, verspilling in onvruchtbaarheid en ijdel gezoek van een kostbaar en eenmaal zoo veelbelovend leven. Wie betreurt dit meer dan de hoogepiester? Begaan met elke ziel, want alle zijn zij hem toevertrouwd, lijdt hij dubbel onder de afvalligheid van den beste. Maar genoeg. Hem rest slechts te blijven bidden voor Nicodemus, dien hij thans heeft laten roepen als vriend, om hem te waarschuwen tegen een zeer ernstig gevaar. Veel kon hij hem hierover niet zeggen, maar het is duidelijk, dat de volksopruier slecht zal eindigen. God laat niet ongestraft zijn priesters belasteren en verguizen. Hoogmoed komt voor den val. Hij, die het altijd beter wil weten dan de priesters, gaat zich ten slotte inbeelden, boven hen te staan, wat zeg ik, Messias te zijn, zoon van God, denk eens aan. Even natuurlijk is het, dat hij, die den waren God verloochend heeft, zich een nieuwen God van eigen maaksel kiest, een timmerman, ongeletterd, wien het hoofd op hol sloeg van al zijn

succes bij visschers en daglooners. Het geestelijk gezag is geduldig, maar niet tot in het oneindige. Soms is het verplicht, in te grijpen in overeenstemming met het wereldlijk gezag. Dan worden zij mee getroffen, die met den hoovaardige gemeene zaak maakten. Dat was het, wat de hoogepriester te zeggen had.

Buiten luiden de klokken. Ook in Nicodemus luidt diep en sterk een stem. Antwoord, Nicodemus, durf! Zeg, dat gij naast den jongen profeet zult verschijnen en stand houden tegen heel het Sanhedrin in disputatie. Ga tot den landvoogd en overtuig hem. Waag uw nutteloos leven, strijd.

Maar Nicodemus' handen nemen elkander vast. Hij zegt kalm en zacht: ‘Ik dank den Hoogepriester voor zijne waarschuwing.’ Hij buigt en gaat.

Het geestelijk en wereldlijk gezag grepen in overeenstemming in en namen Jezus van Nazareth gevangen in den hof van Oliveten. Zooals een herfststorm blaren door een venster binnenzweept, vielen David, Johannes en Jozef bij Nicodemus binnen, stonden daar en wisten niet, hoe zij daar gekomen waren, noch wat zij kwamen doen, staarden Nicodemus aan. Eindelijk verontschuldigde zich de oude Jozef stotterend en brulde David zijn opgekropte passie uit: de Messias is gevangen genomen. Drie Messiassen heeft hij gevolgd, deze echter is de ware, hij wil nu toeslaan, minderheid of niet, op voorhand verloren of niet, in een grootsche, wanhopige dwazigheid. Doch Johannes vindt de reden, die hen hier dreef, nadert den verbleekten, rillenden geleerde en smeekt:

‘Heer, gij alleen kunt hem redden.’

‘Ben ik machtiger, mijn jongen, dan de zoon Gods?’

‘Heer, gij zijt de eenige, die hem begrijpt en machtig bij Hoogepriester en Sanhedrin. Als gij spreekt, durven zij hem niet dooden.’

‘Kan de zoon Gods uit de handen van Gods plaatsvervangers gered worden door een ketter, die God noch gebod kent, mijn jongen?’

‘Heer, zij zijn niet opgewassen tegen uwe geleerdheid.’

‘Mijn jongen, ben ik dan wijzer dan de zoon Gods?’

Johannes valt hem snikkend te voet: Heer, hij is de Messias en mag niet sterven.

Nicodemus' lippen beven, zijn handen beven, zijn wijde tabbaard beeft. ‘Tot u, geloovigen, zeg ik: indien hij de Messias is, zal hij

niet sterven, indien hij sterft, is hij de Messias niet. Maar in mij is een ander licht, vrienden, dat niet wijkt en ik fluister naar dat licht: Indien hij mijn Messias is, moet hij sterven, want uit het lijden van hare redders wordt de waarheid der wereld geboren, zooals het kind uit de pijnen der moeder en de plant uit het vergaan van het zaad.'

'Dat zijn zijn eigen woorden,' sprak Johannes, de handen vouwend en de drie verlieten Nicodemus, ingetogen en vervuld van zijn licht. En zij en Nicodemus kwamen niet meer over hun drempel. Berichten bliksemden door de stad. Menigten spoelden heen en weer door de straten, zooals passagiers her en der worden te hoop geslingerd op het dek van een schip in storm. Nu eens had Pilatus den profeet vrijgelaten, dan het Sanhedrin hem vrijgesproken, dan de hoogepriester met hem een akkoord gesloten, of Herodes hem in bescherming genomen, of het volk hem met geweld bevrijd. Nu eens was hij gezien tusschen beulen en soldaten, dan gestorven tijdens de geesteling, dan ineengezakt vóór zijn rechters. De drie onder in het huis, de eenzame er boven in de stille kamers, wachtten gelijkmoedig en wankelden niet. Ten slotte werd hun bekend gemaakt, dat Jezus tot den kruisdood veroordeeld was. Nicodemus hoorde het onaardsch gefijfel van Johannes langs de oude muren opranken. De geboorte van den man van Nazareth en zijn dood werden met een zelfde lied begroet.

Des vrijdagsmorgens verscheen schuins over de straat in een open raam het hoofd van Asveer, overdwars gespleten door een lach. De norsche vergat zich van vreugde, zette de handen als een horen aan de mond en riep in de vroege stilte:

'Vandaag bestijgt onze Messias den troon!'

De drie aan het deurgat en Nicodemus aan het raam keerden hem als op afspraak gelijktijdig den rug toe en verdwenen naar binnen. Maar de vreugde van dezen eenen dag was evenmin te verdonkeren als de dertigjarige bitterheid te verhelderen was geweest: opgewekt beval Asveer zijn schoonste tafel en zetel te schuiven bij het open raam en daarop te dekken voor een rijk maal met allerhande wijnen.

Van langsom luider werd het geschreeuw, komt zien, komt allen zien, hij komt hier langs op zijn kruisweg. Asveer zette zich in het zicht der volle straat aan den feestdisch, gekleed in zijn schoonste

gewaad, liet zich wijn schenken en water en keek met steeds stekeliger oogen naar het joelende volk. Waar waren nu de duizenden getrouwen, waar was het leger in stilte gevormd? De buitenlieden, die hun boterhammen hadden meegebracht om die op te eten op den Golgotha, tot gisteren wilden ze geen mirakel of preek missen, nu wilden ze van zijn marteling alles genieten en zij betrouwden het niet, dat hij er weer vijfduizend zou verzadigen met vijf brooden en twee visschen. Asveer grinnikte vergenoegd, het was een blijde dag voor hem, de eene god brengt den anderen ter dood, het eene soort geloovigen vermoordt het andere, gaat zoo voort, hyenas, en moge Asveer beleven, dat de laatste god sneuvele door de hand van den laatsten bidder.

Daar was de stoet, daar was de Nazarener, de wonderboorling uit den noodstal, de timmerman, de illuminist, de werelddoktoor met zijn liefde. Juist om den hoek strompelde hij, het kruis viel op hem, met drieën, bovenarms, geeselden ze hem recht.

Nu nadert hij, de haren bloedklonters, het gezicht bloedstrepen, het magere lichaam doorbuigend bij elken stap. Achter hem een neger. Als die hem sloeg, hoorde men, boven het gejoel uit, den sis van zijn roede en den doffen knots op den beenderen rug.

Nu was de Nazarener aan het raam. Asveer, die nooit glimlachte, glimlachte, hief een fonkelenden roemer op en riep:

‘Prosit Jesu Nazarenus, rex Judaeorem!’

De neger vol bloedspatjes en Jezus vol bloedvlekken en strepen keken Asveer aan, dan den roomer en Jezus zuchtte:

‘Vriend, een teug water.’

Asveer stond recht. Hij vulde het heele raam. De stoet stond stil. Allen keken naar hem op, krijtwit sprak hij:

‘Evenmin als het Noorden tot het Zuiden kan komen, of het Westen tot het Oosten, kan er iets zijn tusschen u en mij. Eer ik u een glas water geef, eer ik mij tot uw liefde beken, moge de wereld vergaan.’

Over Jezus' bloedbeloopen oogen toog nevel van onzeggelijk verdriet, zijn paarse lippen antwoordden: ‘Het zij zoo, Asveer.’ Uitziende naar een barmhartige, zag hij Nicodemus, glimlachte hem toe en Nicodemus' oogen vulden zich met tranen: dit was dus het lot der bestrijders van den leugen. Onder zijn raam wrongen zich twee mannen door het volk, David en Johannes, plaats makend

voor den ouden Jozef, die een aarden kroes vol water droeg en Jezus liet drinken. Schielijk weer twijfelend, of een zoo schandelijk en bloedig ondergaan wel goddelijk zijn zou, fluisterde David den drinkenden Jezus toe: ‘Heer, als gij wilt, bevrijd ik u.’ Maar Jezus, tegelijk voor den dronk en het aanbod dankend, zeide slechts: ‘ik dank u,’ glimlachend met in beide mondhoeken een straal bloeds.

De roede van den neger siste, joelend joeg het volk met Jezus voort.

11.

Nicodemus, Jozef, David, Johannes en enkele getrouwen, namen Jezus' lichaam van het kruis af en legden het op den schoot zijner moeder. Terwijl deze het beweende, de wonden kussend en het smartelijk aanschijn, knielden zij rond hem neder en aanbaden hem. En zij meenden, dat het wat wind was, die kreunde aan het kruis, zooals wind soms nauw hoorbaar tandenklappert in een herfstboom, maar het was Nicodemus, die niet de knie gebogen had en tegen het kruis recht stond. Het scheen hem toe, dat hij boven op den naasten berg de forsche gestalte van Asveer herkende, die zijn zwerftocht door de wereld naar Recht begon en hij benijdde den wandelenden Jood, want hij zal eeuwig zwerven, zijn doel nooit bereiken, maar het steeds dichter naderen, ik, echter, Nicodemus, begraaf de waarheid, die ik gezocht heb, eeuwig is de twijfel.

Zijne gezellen lieten hem de eer, Jezus bij het hoofdeind te dragen. Terwijl hij zich bukte naar den zoeten last, zoende hij het ontkroonde voorhoofd van den edele, die een deel had gedaan van wat hij zelf niet had gedurfd Toen zij met een zwaren steen hadden gesloten het kostbare graf, door Jozef gekocht met Nicodemus' geld en Jezus' moeder was met de haren heengegaan, bleven Jozef, David en Johannes, de drie geloovigen, achter Nicodemus staan, die niet wegkon van het graf.

‘Hij heeft gezegd tot zijn rechters’, fluisterde opeens Johannes, ‘dat hij zal terugkomen den jongs ten dag, gezeten aan de rechterhand der goddelijke macht en komende op de wolken des hemels.’

Bij deze woorden zagen zij Nicodemus wankelen en zij, eenvoudigen, moesten hem ondersteunen, terwijl hij kreunde:

‘Twijfelen tot den jongsten dag.’

Feiten en fantasieën door Jeanne Kloos - Reyneke Van Stuwe. Jane Austen, een der meest beroemde Engelsche schrijfsters uit den tijd van Walter Scott *(Vervolg van blz. 689.)*

Jane Austen's roman's - Pride and Prejudice II.

Het is een wondervreemde gewaarwording, om een boek te lezen, dat, bijna anderhalve eeuw geleden geschreven (van 1796, October tot Augustus 1797), toch volstrekt niet den indruk maakt, ouderwetsch te zijn, - ouderwetsch in dien zin, dat de moderne mensch het vervelend en oninteressant vinden moet.

Integendeel: '*Pride and prejudice*' is een roman van het soort, dat Eir Philip Sydney karakteriseerde als:

> 'A tale, which holdeth children from play and old men from the the chimney corner.'

Dit boek is inderdaad zoo onschuldig en tegelijk zoo *fesselnd,* dat kinderen èn oude menschen er gelijkelijk door zullen worden geboeid, maar ook personen van middelbaren leeftijd, jonge meisjes en jongelui zullen hier iets van hun gading vinden.

De geschiedenis is heel eenvoudig. De intrige is hoogst gemakkelijk te volgen, en de karakters zijn niet zoo gecompliceerd, dat men er benamingen, die tegenwoordig zeer in trek zijn, als: *sophisticated* of *problematische Naturen,* op zou kunnen toepassen.

Met welke middelen bereikt deze schrijfster het dan, het lezend publiek vast te houden, dat tegenwoordig zwelgt in de gewelddadigheid van jazz en negerdans en exotische kleur en geur, en in chaotische literatuur als van James Joyce's *'Finnegan's Wake*'

of van Laurence Durrell's '*Black Book*' of van Henry's Miller's *'Max and the white Phagocytes*' of van Anaïs Nin's *'Chaotica',* of van Peter Neagge's *'Storm',* of van het akelige '*Boy*' van James Hanley?...?

Wel, - door haar natuurlijkheid, haar menschelijkheid, haar gemoedelijkheid, haar onbewuste, intuïtieve levenskennis, door haar fijnzinnige opmerkingsgave, en niet het minst door haar humor.

Walter Scott vertelt, hoe hij wederom, en wel voor de derde maal, Jane Austen's *very finely written* roman '*Pride and Prejudice*' heeft gelezen, en dan zegt hij:

> 'That young lady had a talent for describing the involvements and feelings and characters of ordinary life, which is to me the most wonderful I ever met with.
> The big Bow-Wow strain I can do myself like any now going; but the exquisite touch, which renders ordinary commonplace things and characters interesting from the truth of the description and the sentiment, is denied to me. What a pity such a gifted creature died so early.'

De *plot* van *'Pride and Prejudice*' is voor hen, gewend aan avonturen-romans en detective-verhalen, wel zeer simpel. Maar naast '*The glare of the limelight*' zijn er velen, die met graagte de zon over een stil landschap zien schijnen, en voor dezen, die met genoegen wel eens de stad ontvluchten, om te wandelen in het natuurlijke licht van den dag, zijn Jane Austen's boeken een verkwikking, een zoele verrassing, - ja, een geestelijk uitrusten, als door een betrouwbaar kalmeeringsmiddel.

Er is een familie, Bennet geheeten, levende in de provincie, in goeden doen; vijf dochters in aantal geven de moeder steeds groote zorgen, deze bijtijds en aan goede partijen uitgehuwelijkt te zien. De praktijken, welke zij hiervoor aanwendt, de gesprekken, die zij houdt, de daden, welke zij doet, zijn onweerstaanbaar, van wat men zou kunnen noemen: domme slimmiteit.

Desalniettemin zijn, aan het eind van het boek drie der meisjes in den huwelijken staat aangeland, en de oudste twee verkeeren zelfs in gunstige omstandigheden. De vader is een neutrale figuur, die zeer goed zijn verstand heeft, doch liefst God's water maar

over God's akker laat loopen, en flegmatisch berust in zijn verkeerde keuze van echtgenoote en de teleurstelling, dat hij geen zoon heeft gekregen, waardoor na zijn dood (zooals dat in Engeland gebruikelijk is) zijn landgoed zal overgaan aan een neef, den eenigen mannelijken erfgenaam. Hoe deze jonge man, wien het aan het hart gaat, te eeniger tijd de dochters van al hun goed, al is het dan ook wettelijk, te berooven, dit bij voorbaat tracht goed te maken, door een der meisjes ten huwelijk te vragen, - (als deze hem afwijst, troost hij zich gauw en trouwt een andere, die practisch en wereldwijs genoeg is, hem direct te accepteeren) is vermakelijk om te lezen. Deze mijnheer Collins is als figuur uitstekend geslaagd, en verschaft ons menigen genoeglijken glimlach.

De oudste dochter Jane is een *all round* sympathiek meisje, en na eenige liefdesontgoochelingen erlangt zij het geluk, dat zij, menschelijkerwijze gesproken 'verdient'.

De tweede, Elizabeth, is de hoofdpersoon van den roman, en haar verschillende ondervindingen en gedragingen houden ons steeds geboeid. Mary en Kitty treden het minst op den voorgrond, maar de wilde Lydia is wederom zeer goed getypeerd.

De kluchtspelfiguur Lady Catherine de Bourgh[1)] zou door de goedkoope caricaturiste onzer artistocratie: Henriëtte van Eyk kunnen zijn geconcipieerd (als deze tenminste iets fijner en minder Justus van Maurikachtig was, en wat meer kennis van zaken bezat).

Aardige opmerkingen vindt men hier en daar:

> 'Vanity and pride are different things, though the words are often used synonymously. A person may be proud without being vain. Pride relates more to our opinion of ourselves, vanity to what we would have others think of us.
> Arguments are too much like disputes.
> For what do we live, but to make sport for our neighbours, and laugh at them in our turn.'

Alles tezamen is *Pride and Prejudice* een allerleesbaarst boek, waarvan ik de lectuur warm kan aanbevelen. *(Wordt vervolgd)*

1) En mevrouw Bennet, die zegt, als haar dochter niet mooi behandeld is door een aanbidder: 'mijn eenige troost is, dat Jane vast en zeker zal sterven aan een gebroken hart, en dat hij dan spijt hebben zal!'

Incógnito (Nogmaals iets over pseudoniemen) door Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe.

Het is iets zeer eigenaardigs in het maatschappelijk leven, dat geen enkele vrouw, die in het openbaar optreedt, schroomt, dit te doen onder haar eigen naam, behalve... de schrijfster!

Angelica Kaufmann schilderde, evenals Rosa Bonheur; Sarah Siddons vierde triomfen op het tooneel; Jenny Lind was in heel Europa bekend als de Zweedsche nachtegaal; Florence Nightingale vertrok als pleegzuster naar de Krim... en Madame Curie had er niets tegen, haar naam openlijk te verbinden aan dien van haar man in hun wetenschappelijke onderzoekingen.

Alle vliegeniersters, dokters, advocaten, architecten, maatschappelijke werksters, enz. enz. hebben er nooit aan gedacht, dit te doen onder een anderen naam... maar van oudsher waren het de vrouwelijke auteurs, die zich verscholen achter een pseudoniem.

Waarom?

Is schrijven een zoo bij uitstek onvrouwelijk beroep? Of... waren de schrijfsters bang, dat zij hun innigste innerlijk te veel bloot legden voor het vulgaire publiek?...?

Wie zal het zeggen. Wanneer een vrouw den steun van haar man kan erlangen, dan was het weer een ander geval, en Lady Wortley Montagu en Madame de Sévigné hadden er niets tegen, dat hun (tot op den huidigen dag wereldberoemde brieven) in het publiek werden uitgegeven. En Fanny Burney was maar al te blij, dat haar befaamde Evelina onder den naam van haar man Fanny d'Arblay uitkomen kon!

De vader van Elisabeth Barrett was, zooals zij het noemde, sinds haar vroegste kindsheid ‘haar publiek en haar critiek’; wat hij niet goedkeurde van haar geschriften, vernietigde zij onherroepelijk. In 1819 schreef zij een episch gedicht over den Slag bij Marathon; haar vader liet dit drukken in vijftig exemparen, en verspreidde het onder vrienden en kennissen. En in 1826 verscheen haar *‘Essay of Mind and other Poems*’ anoniem.

Mrs. Molesworth, de bekende kinderschrijfster, publiceerde haar eerste werk onder den naam: Ennis Graham. Het heette *‘Lover and Husband*’, welk boek verscheen in 1869; zij vertrouwde dezen roman niet onder haar eigen naam te doen verschijnen, hoe onschuldig hij ook was.

Harriet Martineau en Hannah Moore werden voor zeer ‘moedig’ gehouden, omdat zij schreven onder haar eigen naam.

De eerste drie boeken van Susan Ferrier verschenen onder den naam van... Walter Scott.

Men zegt, dat *‘The wide, wide world*’ van Elisabeth Wetherell (Susan Warner) mèt Harriet Beecher Stowe het meest gelezen Amerikaansche boek was. Zij leefde van 1819-1885.

Het is minder bekend, dat Marjorie Bowen (Mrs. Gabriëlle Long) óók schreef onder den naam George Preedy.

En Cecil Adair heet eigenlijk Evelyn Everett Green.

Om nóg eenige geheimen te onthullen:

Clemence Dane is Winifred Ashton.

Rebecca West is Cecily is Isabel Fairfield, nu Mrs. Henry Andrews.

Ethel M. Dell is Mrs. Gerald Savage.

Rosita Forbes is Mrs. Arthur Mac Grath.

Storm Jameson is Mrs. Guy Chapman.

Sheila Kaye Smith is Mrs. T.P. Fry.

Margaret Kennedy is Mrs. David Davis.

Anita Loos is Mrs. Emerson.

Ethel Mannin is Mrs. Porteous.

Bertha Ruck is Olivir Onions.

Winifred Graham is Mrs. Theodore Cory.

Joan Sutherland is Mrs. Kelly.

E. Barrington is Mrs. Adams Beck.

En E.M. Delafield (een aardige *nom de plume,* want zij heet van zichzelve: De la Pasture, - is Mrs. Paul Dashwood.

De belangstelling in het onderwerp bleek zoo groot, dat wij ook nog gaarne, ter aanvulling, plaats verleenen aan het aanvullende artikel van den heer Dirk Broeder.

Eén noodige correctie nog op het werkje van de heeren Tuymelaar en van Lindonk; de heer Martien Beversluis heet geenszins: M.B. Versluis, doch wel degelijk: M. Beversluis.

Nogmaals pseudoniemen door Dirk L. Broeder.

Naar aanleiding van de, door Mevrouw Kloos in het Aprilnummer van 'De Nieuwe Gids' besproken, uitgave 'Pseudoniemen uit Nederlandsche en vreemde literatuur', door C.T. Tuymelaar en J. van Lindonk (Born N.V. te Assen), veroorloof ik mij nòg een paar aanvullingen. Het spreekt vanzelf, dat deze aanvullingen (en correcties) legio kunnen en zullen zijn, en het zal heel veel tijd, en medewerking van anderen, vergen, aleer een werk als het hierboven aangehaalde aan de grenzen der volmaaktheid komt. Toevallig beschik ik over een vrij groote verzameling Engelsche pseudoniemen en heb die doorgegeven aan de schrijvers voor de tweede editie van hun uiterst overzichtelijk naslaboekje.

Maar met dit al ware het wellicht beter, wanneer men eerst met een Nederlandsch pseudoniemboek was verschenen. De aanduiding, dat de schrijvers ook 'vreemde' literatuur bij hun arbeidsveld hadden getrokken, wekte groote verwachtingen, die nu niet bepaald voor honderd percent zijn uitgekomen. Ik bepaal mij tot de Engelsche literatuur en zie tot mijn verbazing, dat wel genoemd is Currer Bell als pseudoniem voor Charlotte Brontë, doch mis te eenenmale dat van de beide andere zusters, Emily en Anne, die zich respectievelijk ook wel Ellis Bell en Acton Bell noemden. Zoo zijn er even groote en minder groote sterren aan het letterkundig firmament, die voor opname in aanmerking komen, zoo bijvoorbeeld M.A. Bellloc (Mrs. Lowndes), 'Eskine Gower' (de hertogin van Sutherland), John Oliver Hobbes (Mrs. Gragie), die, hoewel Amerikaansche, toch haar opvoeding hoofdzakelijk in Londen ontving, daarna ook te Parijs. Verder hebben wij het

pseudoniem Marion Mackay (Marie Corelli) en ook John Strange Winter (Mrs. Arthur Stannard). De lijst zou verder aangevuld kunnen worden met de pseudoniemen Lewis Carroll (Rev. C. Lutwidge Dodgson), die zoovele aardige kinderboeken schreef, waaronder ‘Alice in Wonderland‘, voorts Hugh Conway (F.J. Fargus), Tom Brown en Tom Brown the Younger (Thomas Hughes en Thomas Moore, waarvan laatstgenoemde, dus de Iersche dichter, zich ook wel ‘Little Thomas’ noemde), Doctor Syntax (William Coombe), Elia (Charles Lamb), English Opium Eater (Thomas de Quincey), The Ettrick Shepherd (James Hogg, de dichter). Enkele klassieke schrijver ontbraken ook op het appèl, namelijk Boz (Charles Dickens, die ook onder den naam Timothy Sparks schreef), Fitzvictor en Miching Mallecho (pseudoniemen van Percy Bysshe Shelley), Merlin Tennyson's psdeudoniem in ‘The Examiner’) en Two Brothers (de pennamen van Alfred, later Lord, Tennyson en zijn broeder Charles), Arthur Pendennys (W.M. Thackeray), Abel Shufflebottom (Robert Southey). Washington Irving, de zoon van den Schotschen emigrant William Irving, koos zich o.m. Diedrich Knickerbocker, onder welken naam hij zijn burlesque (‘A History of New York’) op de Nederlandsche kolonisten schreef; Jonathan Oldstyle en Geoffrey Crayon waren ook geliefkoosde pseudoniemen van dezen essayist en historicus. Dat sarcasme vaak een rol in de wereld der pseudoniemen speelt, moge blijken uit Longfellow's pennaam Hans Hammergafferstein, uit Thomas Carlyle's Herr Teufelsdröckh en Matthew Arnold's Arminius von Thundertentronckh? Wanneer wij in de lijst der pseudoniemen gaan grasduinen komen wij ook nog Zeta (J.A. Froude) tegen en Z.Z. (Louis Zangwill), Yorick (Laurence Sterne), Sylvander (Robert Burns), ‘Sapper’ (Capt. H.C. Mc.Neile, de beroemde schrijver der ‘kippenvel romans’), Evoe (E.V. Knox), Atlas en Flaneur (Edmund Yates), Thomas Ingoldsby (Rev. R.H. Barham, de schrijver der beroemde ‘Ingoldsby Legends’), Redbarn Wash (niemand minder dan George Bernard Shaw), Peter Pattison en Jedediah Cleishbotham (minder bekende pennamen van Sir Walter Scott), Graduate of Oxford (John Ruskin), Henry T. Thurston (Francis Turner Palgave) en John Sinjohn (John Galsworthy).

Nu nog even de opmerking, dat de bekende letterkundige

Martien Beversluis werkelijk zoo heet en niet, zooals in het pseudoniemenboek staat vermeld, M.B. Versluis. Martien Beversluis heeft zelfs onder M.B. Versluis nooit een letter op papier gezet.

Tenslotte nog een paar niet-Engelsche letterkundigen: Victor Hugo heeft zich ook wel Paul Foucher genoemd, Alphonse Daudet verscheen als Jean Froissart, terwijl de Comtesse de Martel een voorliefde had voor het kort en bondige Gyp. De Amerikaan Edgar Allan Poe schreeft soms onder den naam Hans Pfaal, terwijl zijn beroemde landgenoot van een vorige generatie, Benjamin Franklin, onder den naam Poor Richard veel succes had met zijn tijdschrift 'Poor Richard's Almanac'. Gabriele Rampagnetto is eigenlijk een raadsel, dat nog niet, naar ik meen, definitief is opgelost. Men wil, dat Gabriele d'Annunzio eigenlijk Rampagnetto heette, doch, voor zoover de officieele aanduidingen steeds D'Annunzio aangeven, thans helt men over naar de meening, dat de soldaat-dichter en neo-renaissancist geen verwantschap had met de familie Rampagnetto. Hoewel D'Annunzio in dat opzicht nooit met een 'grooten' naam geschermd heeft, zij toch opgemerkt, dat hij in 1924 door Victor Emanuel III tot prins van Montenevoso verheven werd. En nu mogen wij eindigen met op te merken, dat Jules Verne, de vriend van onze schooltijdliteratuur, eigenlijk Olchewitz heette!

Schetsjes door L. van Deyssel.

Poesje

(Toegewijd aan de nagedachtenis van het poesje Whisky, die wel eens een visite bij mij maakte).

Het poesje dacht reeds, dat hij met hem speelde, toen dit nog niet zoo was. Liep hij op het portaal den eenen kant uit, dan het poesje ook. En ging hij naar den anderen kant, dan keerde ook het poesje om en liep hem na. Voor het poesje sprak het namelijk van zelf, dat als men zoo loopt, men krijgertje of verstoppertje speelt of om het gauwst loopt. Maar het poesje was nog niet met hem vertróuwd. Daarvoor moest nog de eerste aanraking gebeuren. In de kamer dan zette het poesje zijn spelen alleen voort. Hij rende op een denkbeeldig doel aan en dan weêr plotseling van dit schijnbaar bereikte terug en heel ver in de andere richting. Dan speelde hij met den knop van het gordijnkoord, dat iets bizónder aardigs heeft, om dat men hem niet alleen zíet bewegen, maar buitendien telkens tegen den muur hóort komen. Dan sprong hij tegen stoelleuningen op en gleed aan den anderen kant daarvan naar de zitting, telkens levendig rondkijkend met oogjes als kralen in zijn zacht-harig zwart kopje. Hij was geen edele poes. Heel ordinair maar van bouw en van vacht; maar hij had al die aardige houdingen en bewegingen, die ook fraayere poesjes hebben. En ook was hij, hoewel dan erg gewoon, daarbij keurig netjes. Eindelijk kwam hij ook op de tafel, waarnaast die ontzettend groote minnaar, die er over dacht, een bescheiden hofmakerij te beginnen, gezeten was. Maar het poesje zag dit verschil in grootte en aard niet, omdat hem alleen belang inboezemde, of dit een speelkameraad was en of dit levende, maar hem volstrekt niet in verhouding tot hem zelf zeer buitengewoon lijkende, wezen, hem mòcht of niet. Op de tafel maakte hij verschillende tochtjes, liep over en om alles

heen, zette zich eens op zijn achterpootjes, om met een voorpoot aan zijn oor te komen, of zijn pootje aan de voorzijde af te likken, met heerlijk zuiver heel rood tongetje daar plotseling uit het zoo geheel pik-zwarte lijfje. Hij ontdekte een kleine waterkaraf. Hij wist niet, wat dat was en verkende het nieuwe, vreemde, aardige, door zijn kopje in den hals te steken. Onverwachts stootte hij toen tegen het doorzichtige water, dat hij niet voor iets tastbaars had gehouden. Daarvan schrok hij niet weinig en schudde met zijn kopje de ondergane verrassing af, maar met-een had hij het nu herkend als iets reeds meer ontmoets en dronk van het wit-zilvere. Telkens kwam hij tot aan den rand van de tafel, waar de reusachtige vreemdeling was. Maar op dien over te treden, dàt ging toch niet zóo-maar. Eindelijk nam dan die groote andere levende *hij* zijn hand en streelde uiterst zacht over des poesje's kopje en rug tot zelfs langs de lichtelijk opwaards uitstaande staart. Poesje ging liggen en onder poesje's kin en met een pootje werd nog even gespeeld. Nu vond het poesje den toestand goed. Na een oogenblik stapte hij heel bedaard op den anderen over, beklom over de borst heen diens schouder, en draaide op dien schouder eens langzaam in de rondte en kwam met kopje en lijfje tegen de groote wang aan, om ook van zíjn kant toenadering te laten blijken, en liep, om het groote hoofd heen, weêr van zijn vriend af, tot aan.... een volgenden keer.

Straatkinderen

Twee meisjes uit een steeg daar dicht bij zaten, naar elkaâr toegewend, te bikkelen op de treden van een blauw-grijze stoep op de gracht. De haren waren wel wat slordig. Soms keek er een, terwijl zij met bikkelen voortging, op zij, half achter zich, als er een geluid was geweest daar, vrij dicht bij. Zij zag dan een groenteboer loopen en keek weêr vóór zich en, telkens éven, naar haar vriendin. Zij hadden schortjes voor en roodachtige bloote armpjes. Zij waren feitelijk ondeugend, want zij ‘draaiden stukjes’, zoo als het heette, door in schooltijd te loopen lanterfanten en spelletjes te doen. Half en half dáchten zij ook voort-durend daar aan. Dat was te zien aan iets heimelijks in de grijs-blauwe oogen, die beiden hadden. Bij het soms een oogenblik wat voor over zitten, viel het nek-vlechtje van een der meisjes naar voren tot onder de

kin. Ging zij weêr recht zitten, dan wierp zij met een kleine handbeweging het vlecht je weêr naar acheren. Bij het spel moest telkens een bikkel opgenomen worden, terwijl de stuiter lichtelijk in de hoogte was gegooid. Zoo'n stuiter was een grijs steenen balletje, een bolletje dan tusschen ze in in de hoogte, zoo rond als in het groot de zon is in de ruimte. Tusschen beide ging eene eens een heel klein beetje verzitten, of leî een elleboog op de hooger gelegene grijs-blauwe treê. Zij zeiden in een bepaald dreuntje de woorden, die bij het bikkelen behoorden. Na een poosje stonden zij dan eens op en gingen wat loopen over de gracht, terwijl de eene het armpje hield achter om het middel van de andere.

Het groote-menschenleven van de gracht was dan voor ze, achter ze en langs ze heen, terwijl geweldig hoog de huizen vlak naast elkaâr heel recht-op stonden, achter de boomen bezet met najaarsbladen. en nog veel hooger, zonder dat zij er naar zagen of het wisten, voor een zonnelicht-doortinteld zwart-blauw groote witte wolken met krullerige zilverige randen feestelijk dreven.

Rozen-schoon[1)]

Het was toen eigenaardig licht in die kamers, toen aan die rozenruikers werd gedacht. Geel avondlicht. Maar dat licht was bizonder van aard. Iets grijs', iets zeer vluchtig, iets nauwlijks aanwezig, violets, was er in, zoo als het nu gezien wordt in de herinnering. Daarin bewoog een jonge blonde vrouw, die rozen

1) Bij de publicatie van ‘schetsen’ eenvoudig als kleine gemaakte kunstwerkjes, als zoodanig, lijkt het mij goed soms, met behulp dezer werkjes, eenigszins les in letterkunde te geven dóór de bijvoeging van eigen intime gedachten betreffende het werk. Dit behoort dus tot een bespiegeling van geschreven regels, waarbij er op gerekend wordt, dat sommige qualificaties niet aan ijdelheid of neiging tot grootspraak maar juist aan bestreefde onpartijdige objectiviteit worden toegeschreven. Als men zelf een gedachte van zich zelf ‘hoog’ noemt, in tegenstelling tot een andere, die ‘laag’ zal heeten, beteekent dat geenszins: doen uitkomen als van zelf sprekend, dat men iemand is, die hooge gedachten heeft; maar dat men de gedachten zuiver wil qualificeeren, onverschillig er voor, of zij van ons zelf of van een ander zijn.
In weêrwil van het harde proza-blokkige van het volzin-maaksel op een, of eenige, plaatsen in dit schetsje, leeft de adem van het schoone hier in, omdat in plastische voorstellingen is uitgedrukt de aard van het gedachten-leven, dat omgeeft het vermoeden der mogelijkheid van een, niet aanwezige, liefde voor of verlangen naar de jonge blonde vrouw. Er is iets idents tusschen het bizóndere licht in de geel-doorlichte avondnevelen en de gedachten, die aan een rozenruiker dachten. Het is het besef dezer identiteit, welk besef immers gelegen is vlak bij of te midden van de eeuwigheidsbeseffen, dat het zich in deze regelen uitdrukkende geesteslevensoogenblik er een hoog doet zijn.

schikte.... Schikte in een vaas, en dan tóé-zag of het, zoo, góéd was. Van de tafel liep zij er mede naar den schoorsteen, en keerde er weèr meê terug. Heur haar was blond, hare oogen blauw, en de vingers, die de rozen hielden vóór de lamp, werden op de plekken der aan-een-sluiting zoó doorlicht, dat zij zelve, rood, wel tot een rozensoort schenen te behooren.

Er werd dan iets gesproken over die rozen.

Rozen zijn schoon, zoet om aan te denken voor de als nevel-waden langzaam dwalende gedachten.

Zij stonden toen als iets onontkenbaars en eindelijk gekomens in de kristallen vazen, rood, ròzerood in hun, vreugde uit-teekenende, vormen, vóór het zoo recht en zoo hoog statig opgerezen wit van den schoorsteen.

En ter zelfder tijd stond naast deze kamer de zeer dunne lichtgrijze nevel van den avond alom in de straat, en dáár-in de hel-wit lichtende hooge geweldige lichten van de stad.

Xaverius Helm

Ja, hij had een heel ander gezicht als de Fouquières, de chef van het Protocol te Parijs in negentien honderd drie-en-dertig, die de meest mephistophelisch geestig geaccentuëerde kop waarschijnlijk van de geheel aarde heeft. Toch was er overeenkomst tusschen zijn neus- en kinvorm en dien van Fouquières. Maar overigens was bij hèm datgene, wat men een glans of een waas van goed aardigheid of, eenigszins doffe, maagdelijke, beminnelijkheid zoude noemen, indien het niet feitelijk noch een glans noch een waas ware, maar iets dat een uitdrukking is, welke niet door vormen wordt samengesteld, maar genoemd kon worden een ónstóffelijk waas, indien van iets onstoffelijk stoffelijks gesproken kon worden, of een projectie van gemoed, indien met het woord gemoed niet iets betrekkelijk vaags en oppervlakkig overgenomens werd aangeduid en indien aard of soort der projectie daarmede niet geheel onvermeld bleef, - bij hem was dus deze niet geestige vriendelijkheid, in geval van glimlach, in het effen, roomblanke, bepaald juist róómblanke (zoo als de meestal lichtelijk donker-geele room is, die bij koffie wordt geschonken), volkomen pukkel-, vlek- en sproet-vrije, gelaat, waarboven het een weinig glansende volstrekt

zwarte haar in een kuif van krulgolfjes zich verhief en waarin twee vrij groote, eenigszins door vonkeling doortrokken donkerbruine oogen aanwezig waren. Deze oogen waren altijd het zelfde. Zij veranderden dus nooit van kleur noch van dof in schitterend of zoo. Dan had hij ook altijd een zwarte jas aan, 's ochtends en 's middags misschien een kortere, 's avonds een langere, soms met een zwarten, soms met een zeer donker grijs gestreepten broek. Achter de zwak-roode lippen twee rijen groote volstrekt gave blanke tanden.

In de verschijning was iets van een pauselijken gezantschapsattaché, die door omstandigheden zaal-chef in een enorm restaurant in een droog-gelegd land was geworden.

Hij scheen een ontzachlijk mysterie te bevatten op de zelfde wijze, als voor zekere beschouwers met zekere geestelijke opvattingen sommigen confectie-winkel-uitstalkast-poppen. met hun oogen, dat ook eigen is.

Toen hij jong was, had dat mysterie de, zich in hem bevindende, kiem van een groote toekomst geächt kunnen worden. Hij gaf den indruk, dat er nog heel wat anders achter hem gezocht moest worden, of in hem stak, als uit zijn spreken en verder levensgedrag bleek.

Maar ja, hij kwam dan aan een Bank als jong bediende. Hij heeft toen alle posten doorloopen en is zijn loopbaan na ruim een halve eeuw geëindigd als Directeur en ten slotte als Commissaris.

Het geheele leven door steeds zoo gekleed als werd vermeld, heeft hij steeds zijn plicht gedaan. Hij is nooit te laat gekomen en nooit te vroeg vertrokken en heeft altijd met een zachten kalmen ijver, met doorzicht en verstand geärbeid.

Een engel[1)]

Toen ik, op mijn zevende jaar, wíst, dat er engelen waren, had ik nooit een engel gezien of gehoord, ook niet innerlijk een engelenstem gehoord.

Dat ik wist, dat er engelen waren, kan alleen gekomen zijn, door

1) Dit stukje behoort bij de afdeeling van het werk van den schrijver, - die vertegenwoordigd wordt door den arbeid, getiteld: Uit het Leven van Frank Rozelaar.

dat het mij geleerd was en ik geheel vertrouwde, die mij het zei. Ik houd het gevoel, dat mijn aannemen van het bestaan van engelen vergezelde, voor een der schoonste dingen, zoo niet het schoonste, in den geest ondervonden. Dáárom wil ik het gaarne weder ondervinden.

Als ik plaatjes zag, waarop engelen waren, dacht ik: zoo is dus een engel. Ik heb nooit gedacht, toen wel eens een engel te zullen zien, maar door die plaatjes dacht ik: zoo ziet een engel er dus uit.

En toen ik háar zag, ervoer ik iets als plotseling een geestesschok, die geluk te weeg bracht. Ik gevoelde toen lang niet zoo zeer als men gevoelt, wanneer men hevig schreit in den droom; maar ik gevoelde flauw een gróot geluk. Want dit was nu dat schoone ding uit den schoonsten geestestijd, voorkomend in de werkelijkheid. Want dit was niet eene verschijning; maar dit was de gewone werkelijkheid.

Bij eene verschijning zoude de geest, die te weinig eenvoudig is, denken: ‘hoe kan deze verschijning daar nu zijn?’, maar nu kwam daar de engel tot mij in gewone menschgedaante. Vóor ik de gelaatstrekken gezien had, zag ik, dat deze vrouw was in een zilverachtig waas. Toen ik gezien had, dat dit een engel was, begreep ik ook dit licht. Het was een zilverkleurige wemeling, die de van huid wit-blanke gestalte in de schemering omstond.

Pauwtje

Mevrouw Bleese heeft in het oogenpaar niet de kleur van een pauwenoog, maar het geheel der kleuren van den pauw. Daarbij is de gestaltehouding meer dan gewoon recht-op, op het lichtelijk achter-over hellende af, en, zoo, dat het schijnt, alsof dit naar voorschrift van den geest ware. Daarom ware een juiste bijnaam voor haar ‘pauwtje’.

Toch heeft het, op dagen van volkomen bloei waarlijk beeldschoone, gelaat de vorm-uitdrukking van den uil.

Beeld-schoon wordt men voorondersteld een gelaat te noemen, indien er in gegeven is, wat een kunstenaar zoude uitdrukken in een beeld, dat de schoonste vormen (en kleuren) had, die hij zich denken en voorstellen kan.

Niet op de wijze, waarop bijna alle oogen het zijn. zijn de oogen

van mevrouw Bleese juweelen, maar ánders, veel meer in den eígenlijken zin, hebben, door hun vasten, rond open starenden stand, met hun verschillende kleuren, deze levende oogen gelijkenis met juweelen, gevat in de volkomen elpenbeen-kleurige kassen. De elpenbeen-kleur van de kleine lippen- en kinvlakken, van de buiten-wangdeelen om het roode wangenmidden heen, van den neus en van het voorhoofd doet het hoofd meer dan andere schoone hoofden wáárlijk een beeld gelijken, meer zeer eígenlijk een, levend, beeld zíjn. Zoo ook de vormen. De mond is klein. Twee smalle, dunne, korte lipjes zijn het gesloten uiterlijk van den mond. Het klein smal neusje daar boven gebiedt als het ware aan den mond diens vast-beslotenheid. De oogen, die natuurlijk knippen, en zich sluiten voor den slaap, maken door hun stellige en onbewegelijke openheid den indruk van dat níet te doen.

De gedachte van volmaaktheid wordt veroorzaakt door de mate en de wijze van een geheeltje te vormen, dat de kleine deelen samen doen. Binnen de ronde grenslijn, buiten-lijn van het voorwerp, die de grens is tusschen dit voltooide èn de rúimte, is de blanke, zeer fijn en nauwkeurig tot iets schoons gemaakte vóórkant, hebbende den neus en mond en wangstukjes naast den neus, geveltjesdeel bij het kleurig-donker oogenvensterpaar.

Mies Lees

(Uit mijn ‘Gedenkschriften’.)

Ik herinner mij niet, of ik de oude jufvrouw Maria Leesberg, genaamd Mies Lees, reeds eens behandeld heb. Maar het dóét er niet toe. Waarom zoû men niet twee verschillende portretten van de zelfde persoon maken! Mies Lees heb ik gekend als logée mijner oud-tante Royer te Hilversum in de jaren 1872-79. Zij logeerde daar dan vier à acht weken. Zoo bracht zij trouwens haar geheele leven door. Zij woonde op kamers in het Ginneken, maar verbleef daar slechts een of twee maanden in het jaar, Den overigen tijd logeerde zij bij verschillende kennissen. Dit is een heel aardige levensopvatting. Men ontvangt de gastvrijheid en geeft daarvoor in de plaats zijn gezelschap, dat, indien men een goed humeur en prettig praat-talent heeft, en daarenboven in eenige kaart- en andere spelen geverseerd is, voor sommige, alleen-wonenden of

in de familie zelf geen geschikten omgang hebbenden, van niet geringe waarde is. Mies Lees was al zeer bejaard, toen ik haar kende, ik denk wel bij de tachtig. In haar stijl was zij vlak bij de achttiende-eeuw. Zij droeg, altijd, binnenshuis dan, een kostbare hoofdmuts, muts van kostbare kant met aan elke zijde een lang licht paarsch breed zijden lint, dat langs het hoofd over de schouders naar den rug gelegd was. Onder het violette mutsruikertje boven het voorhoofd lag een smal gedeelte van het zilveren-peperkleurig haar, in bandeau-vorm, met de scheiding in het midden. Beneden dezen kapseltooi was het aangezicht, waar, noch op het voorhoofd, noch op de wangen, den neus en de kin, één enkel klein plekje ongerimpeld was. Te midden van deze grootsche rimpeling was aan weêrskanten van den neus een oogje, als een glansende, met een soort léven doortrokken, krent in een grauwen koek.

Zij zat altijd nogal voor-over gebogen aan etens- of speeltafels, steeds met aan elke hand, met het fijne goudsmeedwerk der vingerringen, de staatsiepink recht uitgezet. Zij beminde van de vleeschspijzen vooral de knarretjes. Bracht het vinden van knar in vleesch bij anderen wrevel te weeg, háar maakte het gelukkig als een zelden aangetroffen délicatesse, een soort truffel, waar men die niet verwacht zoude hebben. Zij beminde van brood vooral de korstjes van het roggebrood. Zij was het schoonst in vorm, wanneer zij met de zeer redelijke maar weinig toegepaste, háar eigene, zwierigheid van gebaar, de staatsiepinken uit, een knarretje of roggebroodskorstje naar de, ook lichtelijk gerimpelde, bleek rose lippen bracht. Het dansen doet men opzettelijk, ánders als de ándere, gewóne, lichaamsbewegingen. Niemand, die dit bespottelijk gemáákt of geäffecteerd zal noemen. En nu is de, uit de achttiende-eeuw stammende, zwierigheid van gebaar van Mies Lees eenvoudig het gewone lichaamsbewegen gebracht tot in de zône van de danskunst, aan het gebaar, waarmede men een bete naar den mond brengt, de zelfde vormelijkheid gegeven als die tot uiting komt bij den buiging- of bij den hoedlichtings-groet. Mies Lees was, verder, nog al eens in een zwart zijden of satijnen japon, met tulle of mousseline hals- en handboordjes. Ook indien er een klein kuchje of ander, wellicht uit de maag opgeklommen, mondgeluid zich voordeed, werd met zwier, den staatsiepink uit, het vinger-drietal vóor den mond gebracht.

Buitenlandsch *Overzicht* (16 Mei - 16 Juni) door Johan Perey.

Reeds drie maanden lang heeft de Engelsche regeering zich van dag op dag bezig gehouden met den opbouw van een z.g. vredesfront (beter: met het weer in evenwicht brengen van de balance of powers), maar ondanks alle moeite en offers, die zij zich daarbij reeds heeft willen getroosten, is het haar in al dien tijd nog maar niet gelukt, haar nieuwe politiek van den onontbeerlijken sluitsteen te voorzien. Het bondgenootschap met Polen was een succes, dat met Turkije zelfs een groot succes, maar niettemin, zoolang de U.S.S.R. weigerachtig blijven, tot de nieuwe Entente toe te treden, is deze voor de harde werkelijkheid toch niet veel meer waard dan een stoel op drie pooten. Nergens, waar men dit zwakke punt zoo danig heeft doorzien als te Moskou, waar het Commissariaat van Buitenlandsche Zaken de situatie compleet aan 't uitbuiten is gegaan om van het ‘hooghartige’ Engeland den allerduursten prijs te kunnen bedingen. En dit Engeland, dat er niets voor voelt, geheel naar de pijpen van den Russischen beer te moeten dansen, doch een mislukt vredesfront heelemaal niet zou kunnen verdragen, moet nu maar zien, echt wat zoo heet, to make the best of it. Vandaar, vooral gedurende de laatste weken, een politiek van drie stappen voorwaarts en twee terug, een van optimistische verwachtingen en tot pessimisme stemmende uitkomsten. Een politiek intusschen, waarin het niet zoo gemakkelijk valt, de groote lijn steeds goed in het oog te blijven houden, zoodat een kleine recapitulatie van Engeland's voornaamste tegenzetten, na de inlijving van Tsjechië bij het Duitsche Rijk, hier wel gerechtvaardigd mag heeten.

Zooals men zich zal herinneren, bestond het eerste Engelsche plan uit het opstellen van een gemeenschappelijke anti-agressie verklaring, te onderteekenen door Engeland, Frankrijk, Rusland en Polen, waarna deze mogendheden zich over het nemen van verder strekkende maatregelen nog wel nader beraden zouden. Doordat de Polen echter niets wenschten te teekenen, alvorens bij voorbaat een goede verzekering te hebben ontvangen, dat zij in geval van nood niet alleen zouden komen te staan, kon van dat plan toen heelemaal niets terecht komen, en zagen de Engelschen zich wel verplicht, zelf als eerste iets te moeten doen, door de Poolsche onafhankelijkheid tegen elke agressie te garandeeren. Ook aan Roemenië werd een soortgelijke, eenzijdige, garantie aangeboden en iets later, in antwoord op Italië's coup tegen Albanië, eveneens aan Griekenland. Nadat de Engelsch-Poolsche verhouding nu nog in zooverre een wijziging had ondergaan, dat de oorspronkelijke garantie-verklaring tot een wederzijdsche was uitgebouwd, moest toen toch het eerste werk wel worden, Sovjet-Rusland zoo gauw mogelijk als partner te gaan winnen, wilden al die afspraken en beloften tenminste ooit ook nog een *practische* beteekenis verkrijgen. Zelfs de voor Engeland zoo voordeelige overeenkomst met Turkije, bracht geen voldoende versterking, om van dien eisch ook maar iets te kunnen af doen, echter hoe deze kwestie nu opgelost? De Polen voelden er immers niets voor, met een eventueelen steun door de sovjet-troepen het risico te moeten loopen, daarmee tevens de sovjet-leer binnen het land te krijgen, wat voor de Roemenen nog slechts maar één van de vele bezwaren uitmaakt, om met de Russen tot een nauwe verbintenis te kunnen komen. Aldus moest Engeland er iets op zien te vinden, om deze moeilijkheden te ontloopen en zich toch van de zoo noodige Russische hulp te kunnen verzekeren, hetgeen de Engelsche regeering aan die van de U.S.S.R. een voorstel deed doen, dat in feite op niets anders neerkwam, dan van de Russen een medewerking zonder zeggenschap te verlangen. Eerst nadat Polen en Roemenië hierom verzocht zouden hebben, en Frankrijk en Engeland tot actieve hulpverleening besloten hadden, eerst dan zouden de Sovjets er aan te pas mogen komen. Geen staat, die zichzelf respecteert, die onder zulke voorwaarden een bondgenootschap zou kunnen aanvaarden. Ook de U.S.S.R. niet, wat de wereld evenwel eerst mocht duidelijk worden, nadat Molotof de leiding

aan Buitenlandsche Zaken van Litwinof had overgenomen, en de nieuwe functionaris de tot dien toe zoo zorgvuldig geheim gehouden besprekingen via de pers openbaar deed maken, er daarbij den bijzonderen nadruk op leggende, dat zonder wederkeerigheid en gelijkheid van verplichtingen er zelfs over een samenwerking niet eens gedacht behoefde te worden. Wat de Sovjetunie eischt, zoo verluidde het, is een volledig drievoudig verbond met een garantie van al haar grenzen in Europa, benevens een gedetailleerd werkplan, waarin alles, wat op een effectieven bijstand betrekking heeft, tot in de puntjes moet geregeld zijn. Geen verlanglijst voor de Engelschen, om erg mee in hun schik te kunnen zijn, en speciaal de eisch: verzekering van al de Russische grenzen, wat neer moet komen op een Engelsch-Fransch-Russische garantieverklaring aan Finland, Letland en Estland, kon bij het Engelsche kabinet maar heel weinig genade vinden. Wat heeft Engeland ook in die verre Oostzee te zoeken? Daar liggen zijn belangen niet, wel in den Atlantischen Oceaan, in de Middellandsche Zee en in de Pacific voor een deel. Een veelheid van belangen, die het voor Groot-Brittannië onmogelijk maken op het vasteland van Europa een daar oppermachtige mogendheid te dulden, en daarom het streven naar een evenwicht in de continentale machten, wat dan op dit oogenblik in de eerste plaats inhoudt, de Duitschers een verdere expansie naar het Z.O. onmogelijk te maken. Van daar weer, naast garanties aan Roemenië en Griekenland, een bondgenootschap met Polen en Turkije; maar garanties of wat ook voor de Baltische staten hebben voor Engeland niet den minsten zin, het zou er zich eer mee verzwakken dan versterken. Mocht dit voor Chamberlain en het meerendeel van diens medestanders al reden genoeg zijn geweest, om zich maar niet zoo direct weer tot een verdere uitbreiding der Engelsche verplichtingen te verklaren, daarenboven scheen rond half Mei de mogelijkheid, het met Japan te kunnen eens worden nog zoo groot, dat het hun hoogst onverstandig heeft moeten voorkomen, zich op dat moment reeds zoodanig op Rusland te gaan vastleggen, dat er met Tokio niet langer te praten zou zijn. Het vooruitzicht de Japansche regeering wellicht uit het vaarwater van de As te kunnen weg manoeuvreeren, was ook warempel niet zoo slecht, om er de onderhandelingen met de U.S.S.R. niet even voor te mogen opschorten. In Frankrijk en al evenzeer in de kringen der Engelsche

oppositie, waar men er bovendien niet bang meer van is te bekennen, hoe, met of zonder Rusland, Chamberlain's ideaal van een zuiver anti-agressie-front door den loop der omstandigheden toch op het nuchtere feit van een wasechte coalitie moet uitloopen, bleek men met een dergelijke pauze echter in het geheel niet te zijn ingenomen. Parlement en pers, zoowel als de vrienden uit Parijs, lieten niet na, de Engelsche regeering nadrukkelijk tot nieuwe daden aan te sporen, met het gevolg, dat er van Londen wederom voorstellen naar Moskou gezonden werden, zelfs met het verzoek er bij, naar de komende vergadering van den Volkenbondsraad een prominente figuur te willen afvaardigen, hetzij Molotof zelf of anders diens plaatsvervanger Potemkin, opdat er dan zoo mogelijk spijkers met koppen geslagen zouden kunnen worden. Molotof deed daarop weten, onmogelijk van zijn post weg te kunnen, en ook Potemkin bleek voor de eerstkomende dagen absoluut verhinderd te zijn. Geen nood, de Engelsche regeering wist het gedaan te krijgen, dat de vergadering van den Volkenbondsraad voor een week werd uitgesteld. Des te pijnlijker echter de verrassing, toen Potemkin ook nog ziek werd, waardoor ten slotte toch niemand anders dan Maiski, de Russische ambassadeur te Londen, de Sovjetunie te Genève kwam vertegenwoordigen. Tegelijk met het bericht van Potemkin's plotselinge ongesteldheid, was bij het Foreign Office ook nog de boodschap binnengekomen, dat de jongste Engelsche voorstellen voor de U.S.S.R. onaanvaardbaar waren geweest, waardoor er voor Engeland niets anders meer opzat, dan met de grootste voortvarendheid een aantal nieuwe, weer verder gaande voorstellen aan Molotof te doen toekomen, in de hoop, toch in elk geval Potemkin nog in Genève te zien verschijnen. Welke hoop alweer niet in vervulling mocht gaan, daar Moskou slechts in zooverre reageerde, dat het zich tegen elken omweg, ook via den Volkenbond, verklaarde en zich nogmaals uitsprak voor het blijven gebruik maken van de normale diplomatieke kanalen.

Waren de met zooveel gerucht en optimisme aangekondigde Geneefsche besprekingen daarmee nu wel definitief in het water gevallen, ook zonder een Engelsch-Russisch overleg in grooten stijl, leverde deze 105e zitting van den Volkenbondsraad al merkwaardige momenten genoeg op. Dat het zooveelste verzoek van China om den steun, welke de Volkenbond op grond van zijn Handvest ver-

plicht is, te verleenen, na de gebruikelijke schoone phrasen weer onder het loodje terecht moest komen, was op zichzelf nog niet zoo bijzonder. Maar wel de houding van Lord Halifax op dit punt, die het in allerminst vage bewoordingen den raadsleden duidelijk maakte, hoe Engeland niet geneigd was, aan welk Chineesch verzoek ook te willen voldoen, al bleef de Engelsche regeering er natuurlijk wel ten volle toe bereid, alles in het werk te stellen, om den vrede in het Verre Oosten zoo spoedig mogelijk een feit te doen worden. Niets meer dan een doekje voor het bloeden, dit welwillende aanbod tot bemiddeling, daar het na twee jaren toch wel genoegzaam bekend is, dat de Chineezen niet van zoo'n vrede gediend zijn, waarbij officieel het recht aan den sterkste zou moeten worden toegekend. Ook de Engelschen hadden zich met een dergelijk soort vrede niet kunnen vereenigen, wat echter veranderde, toen zij, Muenchen ten spijt, het evenwicht in Europa toch weer wankel zagen worden. Toen was het plotseling weer noodig geworden, Japan wat te ontzien, wat begrip te gaan toonen voor de Japansche behoeften aan 'Lebensraum', teneinde in het Oosten de rust op zoodanige wijze te doen wederkeeren, dat de Engelschen in het Westen hun handen wat meer vrij zouden krijgen. Reeds waren gedurende eenigen tijd met Tokio onderhandelingen aan den gang, welke er zoo veelbelovend uitzagen, dat zelfs de toenadering tot Rusland er onder te lijden kreeg en daarom China wel heelemaal niets meer te hopen kon hebben. Het botte 'No!' aan het adres der Chineezen was intusschen meer dan een teleurstelling voor China alleen; het moet ook voor velen hier een teleurstelling hebben beteekend, maar in elk geval voor allen een les zijn geweest, uit het kamp der promotors voor een vredesfront te hebben moeten vernemen, hoe er agressie en agressie bestaat.

Deze demonstratie van een wel heel grove belangenpolitiek, deed Bonnet noch Halifax er twee dagen later voor terugschrikken om, buiten de agenda om, een verklaring over de nieuwe politiek af te leggen, waarvan de heele opzet eigenlijk was, met nadruk te kunnen vaststellen, dat alles wat inzake de anti-agressie gedaan werd en nog zal worden gedaan, geheel en al in overeenstemming is met het Handvest van den Volkenbond. Minister Bonnet ging zelfs nog een stapje verder, door als zijn overtuiging uit te spreken, dat 'alle Volkenbondsstaten zich solidair moeten voelen met de pogingen,

welke ten doel hebben een politiek van geweld tegen te gaan'. Hoe deze opmerking den Chineeschen afgevaardigde in de ooren moet hebben geklonken, is niet bekend geworden; wel echter de ontstemming in neutrale kringen over het onderhavige Fransch-Engelsche optreden als geheel, welke door de Zweden niet onder stoelen of banken werd gestoken. En zeer terecht niet, want in de eerste plaats waren die verklaringen van Halifax en Bonnet, als een repliek op het van kracht worden van het Duitsch-Italiaansch verdrag, in den onpartijdigen Volkenbondsraad niet op hun plaats, en daarbij, zou het er werkelijk van komen, dat de nieuwe Entente, alias het vredesfront, met den Volkenbond vereenzelvigd wordt, dan is voor de werkelijk neutralen in dien bond ook geen plaats meer.

Eveneens een uitvloeisel van de huidige politiek, waardoor Rusland als een actief element in het Westen kon terugkeeren, was de weigering door de Sovjetunie, om de door Zweden en Finland gewenschte versterking van den Alands-archipel goed te keuren. Bij de, binnen het kader van den Volkenbond gemaakte, Conventie van 1921 was een militaire versterking van deze eilanden verboden gesteld, echter toen er door de Zweden en Finnen op werd aangedrongen, die conventie te niet te doen, had geen der onderteekenaren (w.o. Engeland, Frankrijk, Duitschland en Italië) hiertegen bezwaar gemaakt. Van formeele beteekenis was het daarna nog, de Zweedsch-Finsche plannen ook door den Volkenbondsraad goedgekeurd te krijgen; maar hier staken de Sovjets een spaak in het wiel, die zich niet van plan toonden, aan iets te willen meewerken, wat mogelijk hun positie in de Oostzee zou kunnen verzwakken. De gehoopte toestemming van den Volkenbond moest dus uitblijven, maar een afkeuring heeft men toch ook weten te vermijden, door eenvoudig de plannen niet in stemming te brengen. Practisch komt deze kwestie nu verder hier op neer, dat men er zich te Genève maar liever niet meer mee bemoeien wil, dus Finland en Zweden maar zelf moeten uit zien te vinden, hoe zij hun voornemens ten uitvoer kunnen brengen.

Middelerwijl waren de onderhandelingen met Rusland geen stap verder gekomen. Waar het ziek blijven van Potemkin trouwens ook wel op wees, bleef men te Moskou ook de laatste voorstellen van Engeland nog onbevredigend vinden, en het onvermijdelijke geschiedde toen maar weer, den 27sten Mei werd een nieuw

Fransch-Britsch voorstel aan Molotof toegezonden. Ditmaal behelsde het een aanbod tot een onmiddellijke en volledige samenwerking bij een aanval op een Europeesch land, welks onafhankelijkheid door de drie verbonden mogendheden gegarandeerd is, terwijl ingeval van agressie tegen andere landen een gemeenschappelijk optreden eerst zal volgen, nadat een nader overleg er nog aan is voorafgegaan. Daar verder het verdrag slechts een zuiver defensief karakter mag dragen, zou het principieel in overeenstemming moeten worden gehouden met het Handvest van den Volkenbond, en wat de practische details betreft, moesten deze direct worden uitgewerkt, zoodra het verdrag zelf eerst maar een feit zou zijn.

Over het lot van deze voorslagen behoefde de wereld niet lang in het onzekere te verkeeren. Op den 31sten Mei gaf Molotof voor den Oppersten Sovjet een uitvoerig overzicht van den politieken toestand, waaruit het voor de Engelschen alweer mis bleek te zijn. De wederkeerigheid is er nu weliswaar, aldus de Russische volkscommissaris, maar aan de gelijkheid ontbreekt nog alles. Wat heeft verder dat inschakelen van den Volkenbond te beteekenen en waarom moet de beste wijze van hulpverleening eerst achteraf worden bestudeerd? Achterdeuren, vond Molotof ervan. Merkwaardig was zijn uiterst felle aanval tegen Japan, vooral door de daaraan verbonden opmerking, dat Rusland slechts een voorstander is van anti-agressie in het algemeen. Niet minder merkwaardig klonk ook Molotof's voornemen, om de economische betrekkingen met Italië en Duitschland te willen verbeteren en uitbreiden, waarbij hij terloops nog gewag maakte van gunstige vooruitzichten op een Duitsch crediet van ten minste 200 millioen rijksmark. Geenszins prettige mededeelingen voor de ‘vrienden’ in Londen en Parijs, van wie op deze manier eigenlijk gevraagd werd meer te willen bieden, dan de As reeds had willen doen. Rusland staat sterk (gezien zijn uitspraak over antiagressie in het algemeen, zelfs moreel sterk), waarvan het tot het uiterste weet te profiteeren ook. Toegeven doet het in niets; het behoeft het niet en wil het nog veel minder, zoo weinig zelfs, dat men zich onwillekeurig gaat afvragen, of de Sovjetunie niet veeleer een spelletje aan het spelen is (om zich over allerlei vernederingen uit het verleden op Engeland te kunnen wreken, in het bijzonder over Muenchen, waarbij de Russische regeering zoo ostentatief ‘vergeten’ werd), dan dat het haar met een bondgenootschap werkelijk

ernst is. Hoe het ook moge zijn, na Molotof's redevoering, welke later door de officieele antwoordnota aan Londen volkomen bevestigd werd, bleven de eischen aan Engeland - en ook aan Frankrijk, maar dat is op voorhand al tot elken prijs bereid - nog deze: een garantie voor de Oostzee-staten Finland, Estland en Letland, benevens in het verdrag zelf een nauwkeurige afspraak over de methoden en afmetingen van den, ingeval van agressie, elkander te verleenen bijstand.

Hoezeer de Engelsche regeering over deze vergaande starheid ontstemd moest zijn, bleek wel het beste uit eenige redevoeringen van Chamberlain en Lord Halifax, waarin voor het eerst sedert maanden weer op een vrij welwillende wijze over de As werd gesproken. Halifax ging zelfs zoover, te verklaren, dat alle eischen van Duitschland voor een bespreking in aanmerking konden komen. Doch veel verder langs deze lijn kwamen zij niet, want werden hun woorden door de Duitschers en Italianen zeer sceptisch gewaardeerd, ook de oppositie in eigen land en, niet te vergeten, de Fransche bondgenoot toonden zich over die naar Muenchen riekende woorden maar heel matig te spreken. Toen nu ook nog de onderhandelingen met Japan in een weinig prettige sfeer bleken te zijn doodgeloopen, was er voor Chamberlain maar weer één mogelijkheid: toegeven. Gemakkelijker gezegd echter dan gedaan, want hoe aan de Baltische staten een garantie te verstrekken, welke zij op alle manieren, zelfs door een officieele stap te Londen, geweigerd hebben te aanvaarden? Een land, dat per se neutraal wil blijven, een garantie op te dringen en het daarmee toch tot partij te maken, staat feitelijk al gelijk met een daad van agressie, iets wat voorzeker niet in het voornemen der Engelsche staatslieden kan liggen. Maar de Franschen, geniaal in het bedenken van formules en compromissen, zouden zich zelf niet zijn geweest, indien zij er niet wat op gevonden hadden: door in het verdrag een clausule over een *indirecten* aanval op eigen grondgebied op te nemen, zou aan de Russische verlangens voldaan kunnen worden, zonder de betrokken landen er met name bij te noemen. Het ei van Columbus: de garantie zonder garantie! Wat de Engelschen ook van dit fijn stukje werk gedacht mogen hebben, zij namen het over in dezen geest, dat de drie verdragsluitende partijen elkander ook zouden bijstaan, indien één van hen zich in zijn ‘levensbelangen’ bedreigd

mocht gevoelen. Zouden de Russen hiermee nu eindelijk genoegen willen nemen? Om het ze zoo gemakkelijk mogelijk te maken, is er met de allernieuwste voorstellen ook nog een hoog ambtenaar van het Foreign Office, Sir William Strang, naar Moskou meegereisd, hetgeen mede er op duidt, dat het Engeland thans hooge ernst is, om de zaken ten spoedigste geregeld te zien.

Wat overigens meer voorkomt uit nood dan uit deugd, gelet nu weer op den loop der gebeurtenissen in China. Na het mislukken der Engelsch-Japansche besprekingen was de onderlinge stemming er niet beter op geworden, wat natuurlijk van dag tot dag erger werd, naarmate de Engelsche regeering zich bereidwilliger ging toonen, het dan per saldo toch maar met Moskou op een accoordje te gaan gooien. Op den 14en Juni, denzelfden dag van Strang's afreis naar de Russische hoofdstad, kwam het tot een gewichtig incident. Tientsin, een stad met verscheidene internationale concessies, werd door de Japansche strijdkrachten aan een blokkade onderworpen, welke speciaal tegen de Engelschen bleek gericht te zijn, doordat de Amerikanen, de Italianen en andere vreemdelingen behoorlijk werden ontzien, de Engelschen echter met de Chineezen geen stap naar of van de stad konden doen, zonder nauwkeurig gecontroleerd en gefouilleerd te worden. De weigering der Engelsche autoriteiten, een viertal door de Japanners als moordenaars gezochte Chineezen uit de concessie uit te leveren, heette voor al die strenge maatregelen de noodige aanleiding te hebben gegeven, maar het ligt voor de hand, hierin niet meer dan een toevallig op deze situatie passenden uitleg te mogen zien. In werkelijkheid is het er de Japanners om te doen, de nog altijd zoo floreerende Chineesche handel via de internationale nederzettingen lam te slaan, wat zeker de nog altijd goed genoteerde Chineesche munt zou doen kelderen en ook aan de Chineesche regeering de mogelijkheid zou ontnemen, nog verder aan internationaal gangbare deviezen te komen.

Toen er nog kansen voorhanden waren, dat Engeland de Japansche ‘rechten’ op het Chineesch territoir en de ‘nieuwe orde’ aldaar wel erkennen wilde, zou het natuurlijk zeer onverstandig zijn geweest, de zaken kras aan te pakken, doch die kansen waren ternauwernood nog maar verkeken, of de eerste de beste gelegenheid, welke er zich maar zoo'n beetje toe leenen kon, werd er voor aangegrepen, om de Chineezen van hun laatste, tevens voornaamste

hulpbron af te snijden. Dat zich hierbij meteen de mogelijkheid voordeed, de Engelschen een klap in het gezicht te geven, was op het moment zelf nog maar een welkom extratje. Een bijzaak echter, die in de toekomst best nog tot een hoofdzaak kan uitgroeien.

In Palestina, waar Engeland te kiezen had tusschen de consequenties van de Balfour declaratie en die van een steeds grooter wordende macht der Arabische wereld, heeft het, naar den schijn van het oogenblik althans, een voor de Joden zeer ongunstige beslissing genomen. Palestina zal, natuurlijk nauw verbonden met Engeland, een, noch Joodsche noch Arabische, onafhankelijke staat moeten worden, echter eerst na een overgangstijd van tien jaren. Evenwel na vijf jaren reeds zal de Joodsche immigratie geen verderen voortgang meer mogen hebben, terwijl niet meer dan 75.000 immigranten in die periode zullen worden toegelaten. Gelijk het er nu uitziet, een flagrante schending van de beloften uit 1917, waardoor de Joden wel heel zwaar gedupeerd zijn, maar over vijf, over tien jaren... Er kan nog zooveel gebeuren, al is het voor Engeland op dit oogenblik zaak het strategisch belangrijke Palestina niet uit handen te geven en de Arabieren maar wat te vriend te houden.

Alles zoo bijeen gezien, is het te Londen hard werken geweest, maar ook elders heeft men niet stil gezeten, in het bijzonder te Berlijn niet. Aldaar was het eerste feit van beteekenis de plechtige onderteekening van het Italiaansch-Duitsche verdrag. Wat van dit verdrag verwacht kon worden, heeft het opgeleverd ook: een zeer eng en onvoorwaardelijk bondgenootschap, waarbinnen een voortdurend contact zal worden onderhouden over alle kwesties op diplomatiek, militair en economisch terrein.

Tien dagen daarna werd in de Wilhelmstrasse een verdrag van non agressie met Denemarken onderteekend, wat direct weer gevolgd werd door een meerdaagsch bezoek van Prins Paul, den regent van Zuid-Slavië. Het afsluitend communiqué, waarin gewaagd werd van ‘een warme vriendschap, op basis waarvan de samenwerking in politiek, cultureel en economisch opzicht nog verder verdiept zullen worden’, week daarmee wel in zooverre van de gebruikelijke formuleering af, dat van dit prinselijk bezoek nog wel eenige resultaten mogen worden tegemoet gezien.

Een door de omstandigheden van groot belang geworden daad

was het tot stand komen van non agressie verdragen met Estland en Letland, waarbij, evenals dit met het Duitsch-Deensche verdrag het geval was geweest, in een afzonderlijk protocol nog bepaald werd, dat de voortzetting van het normale goederenvervoer en dat van het transitoverkeer niet zal worden beschouwd als de, in het verdrag zelf geformuleerde, ontoelaatbare steun aan een mogendheid, die tegen een der verdragsluitende partijen met geweld zou zijn opgetreden. Dit protocol wil dus de absolute neutraliteit nog eens extra beklemtoonen, wat, behalve een pikante bijzonderheid op te leveren, in verband met de Fransch-Engelsche vondst van garanties zonder garanties, ook nog de niet te miskennen verdienste heeft, van aan het min of meer vervaagde beeld der neutraliteit weer wat meer vorm te hebben gegeven.

De terugkeer der Italiaansche en Duitsche strijders uit Spanje heeft niet alleen aanleiding gegeven tot tal van daverende festiviteiten volgens het bekende patroon, maar eveneens tot uitvoerige gedachtenwisselingen tusschen de Duitschers en Italianen eenerzijds en de Spaansche eeregasten anderzijds. Met de Italiaansche legionaires was Suner, Spanje's minister van binnenlandsche zaken, meegekomen, die ongeveer een week te Rome heeft verblijf gehouden en daar verscheidene malen met Ciano en ook met Mussolini in contact is geweest. Binnenkort schijnt graaf Ciano aan Suner een tegenbezoek te willen brengen, dat in September weer gevolgd zal worden door een officiëel bezoek van Franco aan Rome. In Duitschland vertoeven nog eenige militaire missies uit Spanje, terwijl omgekeerd de Duitsche regeering den econoom Wohltat naar Burgos heeft gezonden, wat weer mag wijzen op een uitbreiding der handelsrelaties. Daar bovendien Franco zich ook al over de ‘omsingelingspolitiek’ beklaagd heeft en een Fransch-Engelsch-Belgisch crediet (met zwaar politieken achtergrond) radicaal van de hand heeft gewezen, kan voor de toekomst een verdere Spaansche toenadering tot de mogendheden van de As wel voor zeker worden gehouden. Naar men vermoeden mag, heel geleidelijk aan, langs den rustigen weg van allerlei cultureele en economische verdragen; daarentegen veel sneller natuurlijk, indien een effectief samengaan van Engeland, Frankrijk en Rusland op korten termijn toch nog een feit zou worden.

Bij al die bedrijvigheid in het oude Europa, heeft de nieuwe

wereld zich nog maar het beste bevonden bij zijn beproefde politiek van ‘wait and see’. Wel is minister Hull met een voorstel tot wijziging van de neutraliteitswet voor den dag gekomen, maar dit compromis tusschen de voor- en tegenstanders van een Amerikaansche isolatie had eigenlijk niet zoo veel om het lijf. De belangrijkste verschillen tusschen de oude en de voorgestelde regeling bestaan hierin, dat in tijden van oorlog voortaan ook wapens mogen worden geëxporteerd, echter zal geen enkel artikel meer door Amerikaansche schepen vervoerd mogen worden en zal elke uitvoer door een overdracht in eigendom aan den kooper moeten zijn voorafgegaan, m.a.w. zelf komen halen en boter bij de visch. Geen wereldschokkende wijzigingen dus, al zullen straks ongetwijfeld die mogendheden bevoordeeld blijken, die behalve flink over contanten, ook over de heerschappij ter zee beschikken. Daar deze mogendheden nu toevallig Engeland en Frankrijk heeten, kan, wanneer het voorstel wet mocht worden, gelukkig iedereen denken, zijn zin te hebben gekregen: Roosevelt, omdat hij toch kans gezien heeft de hem sympathieke mogendheden wat te ondersteunen; de isolationisten, omdat de Vereenigde Staten zich toch overal buiten zullen houden; tenslotte alle Amerikanen, omdat het zeker bij ‘business as usual’ zal blijven en de kansen op een ‘better than usual’ lang niet denkbeeldig zijn.

Dom Europa, dat maar voort ‘blokt’!

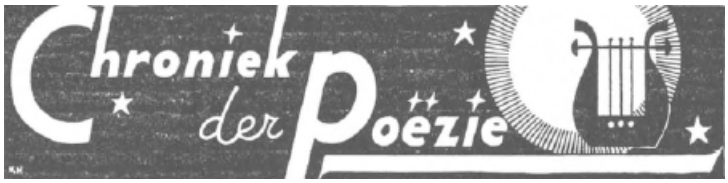

Chroniek der Poëzie door Martien Beversluis.

Beginsel en verzinsel

In een lezing over den dichter J. Greshoff heeft de jonge schrijver Eduard Hoornik laatst het volgende gezegd:

> ‘Temidden van een werkelijkheid, die dagelijks steeniger wordt sporen de jongeren - die bij Greshoff en in zekeren zin (als alle jongeren) polemisch begonnen zijn, al wordt dit over het hoofd gezien, omdat het in poëzie geschiedde - de laatste resten romantiek op.
> Is het te verwonderen dat hun poezie hard en dicht en duister is nu de muze verdreven is naar den schuilkelder?’

Is dat dan de oorzaak, zoo zullen velen denken, dat ik bij het lezen van veel moderne poezie mij herhaaldelijk stoot aan zooveel ruws en onbehouwens en dat ik een gevoel heb, of de lucht rondom mij bedorven wordt?

De dichter Hoornik meent, dat de poezie en de romantiek afhankelijk is van de omstandigheid, waarin de mensch leeft en waarin de wereld wentelt; hij gelooft, dat met het betrekken van gaskelders het gevoel voor rythme en rijm voor muziek en beeld verdwijnt. Hij ziet de wereld van heden ‘steeniger’ dan vroeger en de mensch slechter.

Omdat de nood massaler, de nooddruft universeeler, de perfiditeit oprechter is? Waarom anders?

Zoo ook denkt de Marxist, die alle zielsuiting, elken vorm van geloof en tenslotte ook elken vorm van schoonheid geheel afhankelijk acht van de maatschappelijke toestanden. Ik meen, dat dit een foutieve denkwijze is, want het is zeer leerzaam te zien, hoe in tijden, misschien steeniger dan deze (we moeten ons niet blind staren op den vorm van het kwade) de dichters juist de meest teedere, romantische poezie schreven.

Veeleer is de achteruitgang, of liever gezegd de verwildering van een

deel der dichtkunst, naar vorm en inhoud te wijten aan de weinige wezenlijke bewogenheid, aan de weinige echtheid en eigenheid van het talent De poezie van Greshoff was, na den 'Wandelaor' van Nijhoff en de Pierrotliederen van Kelk een vergroving, niet meer dan een farce, een elegante mop vaak. Maar zij was minder echt tevens. Bij Nijhoff was er inderdaad een groote bitterheid, een diepe wezenlijke melancholie voelbaar en die is in al zijn werk gebleven. Maar daarbij, daarboven was Martin Nijhoff een dichter, een groot wezenlijk dichter, die in de prachtige verzen aan zijn moeder en meerdere zijner 'Vormen' ons werkelijk ontroerde. Welnu - de verzen van Greshoff en Co roeren niemand; zij beredeneeren de levensellende, zij schelden op de malaise, zij verlustigen zich in een goedkoop contrast en stijgen zelden uit boven het gewone rijmelarijniveau.

Sinds de verzen van Greshoff als 'Confetti' op het jonge geslacht neer-dwarrelden en applaus ontlokten bij de literaire bittertafel, werden wij overstroomd van ironische, effectmakende gedichten - om deze berijmde krantenberichten nog maar eens zoo te noemen. De satyren spatten naast ons neer als zevenklappers en voetzoekers. Wij kregen te savoureeren de verzen van du Perron, van A.J.D. van Oosten, van Eric van der Steen, van Leo Breen, van Gerard den Brabander, van Victor van Vriesland, van Jac. van Hattum, etc.

Eenigen ervan stonden op een zoo laag en gemeen peil, dat nu en dan in eenige bladen openlijk tegen de inhoud werd geprotesteerd (de verzen van van Vriesland destijds in Groot-Nederland).

Maar wij zijn gedeeltelijk reeds over deze impasse heen en het is verheugend te bemerken, dat er de weerzin is van ons volk tegen deze blage en de gezonde geest tenslotte toch corrigeerend werkt.

Als Ed. Hoornik nu spreekt over 'de jongeren' dan bedoelt hij vooral de hierboven aangehaalde dichters en hij schijnt niet te begrijpen, dat er nog jongeren zijn, die *altijd* afzijdig van deze stroomingen hebben geleefd en gearbeid en die alleen niet aan het woord kwamen, omdat hun werk als verouderd en thetorisch enz. werd geweigerd door de tijschriften, waarin deze soort dichters het bewind voerden of er stem hadden. Ik zeide, dat veel moderne poezie weinig echtheid heeft en in bedoel te zeggen dat de éene ironische dichter weinig verschilt van den andere. Er is veel cliché, veel gelijkvormigheid, veel imitatie in het werk dezer blageerende jongeren -

Werp hun verzen dooréen, grijp er enkele willekeurige specimen uit en niemand kan zeggen, *wie* het vers geschreven heeft. Het is allles ongeveer het zelfde, het is alles cynisme, dépit, minachting, het is spotten met maatschappij, geloof, kerk, huwelijk, moraal etc. zonder daartegenover het andere te stellen. De poezie heeft m.i. daarbij aesthetisch ingeboet.

Men heeft eens en terecht geprotesteerd tegen de holle bombast van de predikantenpoezie, men heeft later in 1910 geprotesteerd tegen een tweede soort rethoriek door Scharten destijds de rethoriek van het onrethorisch

genoemd en thans beleven wij een periode, waarin de stoplap en de holle beeldspraak weer hoogtij viert, doch niet zoo duidelijk herkenbaar.

Als we dertig malen bij dichters lezen over ‘de vlam van je gezicht’ en we lezen dan weer bij A.J.D. van Oosten in zijn ‘Bont Ballet’

> Donker glanst je strakgevangen
> shingled hair in gladde zilvre spangen
> tartend naar ons toe gericht
> danst de vlam van je gezicht.

welnu, mag ik het dan maar houden op ten Kate en Beets, zonder shingled hair?

Wanneer we ons destijds ergerden aan de al te gladde verzen van Bilderdijk, die rythmisch volmaakt en maatvast waren, dan was deze ergernis nog niet zoo gegrond, als die nu is bij het lezen van hakkelende onrythmische strofen als deze van den heer van Oosten

> Geeft de braafheid de overhand
> die alle openbaarheid uitsluit
> 't is voldoende als men zich voortplant
> in 't verborgen - daarmede uit.
> Loert op alles wat geschiedt
> door den onbewaakten wellust
> al wat paart, bespringt of kuitschiet
> gunt het noch bestand, noch rust.

Heb ik werkelijk te veel gezegd, toen ik deze soort poezie op een zeer laag peil vond staan en aesthetisch gedaald achtte?

Voor mij liggen een aantal bundels van verschillend karakter. Het is bijna alles nieuw, jong werk. Maar hoe verschillend is dit werk onderling. Ik wil allereerst de poezie bepreken van de door Hoornik bedoelde jongeren.

A.J.D. van Oosten. *Bont Ballet*. - Uitgave Nijgh en van Ditmar, Rotterdam.

De heer A.J.D. van Oosten behoorde oorspronkelijk tot de Prot. Christ. dichters. Hij schreef een matig vers, niet erg sterk van structuur, maar hier en daar gevoelig.

De dichter van Oosten is toen katholiek geworden, hoewel we deze verandering door zijn gedicht niet kunnen bemerken. Of moeten wij uit het vers ‘Verlies’ opgedragen aan ‘Roma’ begrijpen, dat hij ook déze Geliefde weer verlaten heeft? Hij schrijft:

> Een snelle breuk heeft tusschen ons beslist
> wij pleegden beide een gehaast verraad.
> gij zonder omzien, koel, aristocraat -
> ik naar mijn aard! laf, sluw en egoist....

Maar wij zullen maar aannemen, dat Roma een ‘Trotsche’ vrouw is Ik kan me, deze bundel lezende, waarlijk niet begrijpen, hoe iemand als van Oosten geloovig Christen kan zijn en tegelijkertijd een walgelijkbanale dialoog schrijft tusschen hem en den duivel, getiteld ‘Mephistos' vlucht’. Luister naar den christelijken dichter van Oosten, sprekende tot den duivel op Oud Jaar -

> Daar ga je dan! Een opperbest Nieuwjaar!
> Mephisto - Wat een prima glas? ja.... iets occasioneels!
> Ik stuur je een flesch! Wat zeg je daar?
> een feest voor 't oog? - En een zegen voor de keel!

En dit kinderachtig gerijmel wordt maar poezie genoemd en deze zelfde van Oosten stelt bundels - Christelijke poezie - samen. Och ja! dat kan Mephisto ook - ik geloof intelligenter en ietwat beschaafder nog.

Ik geloof, dat van Oosten heel veel behagen schept in wereldsche tafreelen, balletdanseresjes, vagebondages en aasvliegen. Is dit de enfantiele reactie op zijn Calvinistische jeugd? Hij schrijft een gedicht over gele vliegen, de boer zegt: strontvliegen, dat is reëeler; daarmee drukt hij precies uit was het is. Hij laat die met rust of verplettert ze met z'n klomp. Van Oosten vindt dit een symbool voor zijn levensvisie. Hij dicht er de volgende regels over:

> Wij zijn maar liefhebbers van aas en lijken
> cadaver-minnaars, zwemziek en belust
> op zeer en dood en 't smartelijk bezwijken
> van al wat leeft, hoe schoon en zelfbewust
> Wij wandelen smakelijk rond door goot en slijk en
> zetten ons vreedzaam neder op de rust
> van eer en goedheid, liefde en liefdes lust
> tot 't speelsch geneugt van kop en pooten strijken.

Dit alles is misschien wel aardig gevonden, maar het heeft niets van doen met poezie. Wanneer de smartelijke dichter Baudelaire een cadaver beschrijft met zijn larven, als ‘mille escadrons noirs’ dan heft hij dit beeld tenslotte op in die grootsche slotregels.

Dan zijn voor hem de vernietigers van het lichaam met hun weerzinwekkende arbeid ‘mille baisers de Dieu’. Maar in gansch het oeuvre van dezen tristen dichter van Fleurs du Mal, heerscht ernst, wanhoop, strijd en geloof.

Deze Baudelaire schreef ook ‘les phares’ en ook zijn ‘Erreurs’. Maar in het Bont Ballet van van Oosten klinkt alleen het geluid van een derde rangs nachtkroeg, bezocht door ambtenaren en handelsreizigers.

Tusschen deze verzameling slechte verzen, staat hier en daar een gedicht, dat eenige belofte inhoudt. Het zijn m.i. de volgende verzen

Muziektent - Verdronken vliegje - Oud boek en Regen in Rotterdam -

Er staan wel hier en daar goede regels tusschen het vele leege en looze, maar een gaaf vers is temidden van dit bont geballetteer haast niet te vinden.

Maar geheel gaaf en ook totaal buiten de sfeer van zijn ander werk leven is m.i. het gedicht ‘Oud Boek’ dat ik hieronder citeer.

Wanneer de heer A.J.D. van Oosten uitgezwierbold is en een paar jaar ouder, hopen we nog eens ernstig werk van hem te lezen. Ik hoop, dat het werkelijk ernst is wat hij uitroept aan het einde van dit bont ballet ‘O God! verlos ons heden van onszelf!’

Maar ziethier dan een gedicht van hem tot slot, dat mij doet gelooven, dat de overspannenheid des geestes nog eens zal kunnen wijken voor werkelijke ernst, de ernst van een dichter, die nog wat meer moet zijn dan een burgerlijk balletmeester.

Oud boek

Wiens hand is u begonnen
door wien zijt gij volênd,
de diepe, klare bronnen
ons uit uw stroom bekend
alwaar zijn die ontsprongen,
wie kwam 't eerst daaromtrent?

Wij spelen met uw woorden
hoogmoedig, waanverblind;
wie trekt met recht de koorde
die hun begin verbindt -
- dat over eeuwen gloorde -
tot wat men heden vindt?

Hoezeer zijt gij verraden
door dit ontzind publiek!
Wie telt uw grauwe bladen
méer dan begeerd antiek,
hoe breekt door deze schade
uw vloeiende muziek?

Het stil herstel der krachten
zoolang in u gedoofd
is al wat wij verwachten,
is al wat gij beloof,
aan wie u waarlijk achten,
niet dwaas van hart en hoofd.

Al wie tot nieuw doorlezen
u in zijn handen legt,
zal door u weder wezen
in één verband gehecht
met hem, wiens hoop en vreezen
werd in u uitgezegd.

Eric van der Steen. *Controversen*. - Uitgave v/h C.A. Mees, Santpoort.

Het dichtwerk van den heer Eric van der Steen is ongeveer identiek met dat van van Oosten. Ik meen zelfs, dat het hetzelfde is. Schrijft de heer van Oosten een vers over Gorkum in den regen, ‘met rottend stroo’ aan den kant der havens drijvend, bij van der Steen regent het over Enkhuizen op dezelfde.... wijze....

Hetzelfde brutale bravour treft men in deze Controversen aan, die het contra van verzen zijn. Luister naar het volgende:

daar woont een hoertje en zij kwam uit Hoorn
om alle sterke mannen te bekoorn
lascief en indolent gepermanent
zoodat zij haar heeft, goud en geel als koorn,
er komen escadrons op afgerend
maar in haar hart slaapt een geheime agent,

Kan u zoo iets bekoorn, geachte lezer? Ook al is U een Groninger? Ik heb destijds bij de uitgave van van der Steen's bundel ‘Kortom’ gezegd, dat ik zijn werk liederlijk vond.

Dit vooral naar aanleiding van het plezier van dezen Eric, om obscene dingen te zeggen. Het was de heer van Oosten, die fel tegen deze bewering opkwam.... ei.... ei!

Het zal goed zijn, naar aanleiding van dezen nieuwen bundel, dat nog even te herhalen. Schrijft de heer van Oosten een vers over ‘het puriteinsch vermaan tegen het naakt’, de heer van der Steen schrijft over baadsters -

Wie naar haar ziet speelt Satan in de kaart
maar zij is blond en zeer het aanzien waard
zoo blond en koel en slank als vele Noren
al werd zij in Sankt Pauli ziek geboren

Als de heer van der Steen een logement beschrijft, dan kan hij niet nalaten, om de volgende ontboezeming te uiten:

Maar naast mij kreunt een zwangere van pijn
men zal haar binnenkort dan ook wel loozen
de paren, die voor één nacht minnekoozen

willen het lied wel, maar niet het refrein
Tegen betaling mag hier ieder droomer
de juffrouw en het echtpaar en de bult
de zwangere enzovoort.....

Het zou waarlijk een slechte bladvulling zijn, indien ik hier alle gedeelten zou aanhalen, die wijzen op een sexueel complex van den dichter, een enfantile trek naar vieze mopjes; De Zondagmorgen is voor den heer van der Steen een zeer bijzonder uur. Dan komen waarlijk poetische ideeëen over hem, dan maakt hij ‘van slaap onsterfelijke sonnetten’ dan komt hij tot deze mijmering:

werkt voor uw brood, kweekt rente of jasmijnen
bemint den mensen, haat, slaat, bestrijdt den roes
werkt voor uw dood, gemarteld in de mijnen
Ik lig in bed en baar bedaard kwatrijnen:
bakt brood in Bagdad of meng gif in Goes
ik giet mijn ziektebeeld aus einen Kuss.

De heer ten Braak heeft mij destijds zeer kwalijk genomen, dat ik in ronde woorden en zonder scrupules deze soort poezie als verderfelijke, als brutaal, schunnig en weerzinwekkend veroordeelde. Ik vraag elken onbevooroordeelden lezer en literator - of het geen tijd wordt, om ook een verbod uit te doen vaardigen tegen het publiceeren van dergelijke gemeene en bedekt gemeene rijmelarijen. Of zouden wij een psychiater in den arm nemen? Want, die het volgende sonnet schrijft is een heel eind weg. Men leze en men begrijpe dat deze verzen inderdaad een controversie des geestes zijn.

Het noemen van menschen is aangenaam
de valken jagen zien naar 't paradijs;
Steen, Modder, Goede, Hart, van Hout, de Wijs,
Boot, Lucas, Roosen, Koelewijn, O. Braam,

Zwaan, Israel, Heleen, Koopman, Kolk, Preys,
de Gier, Vlam, Onrust, Eilander, de Haam -
zij vliegen rustloos, maar waar ligt de maan
van wijlen Laura Lely - Langereis?

Kan zij niet slapen door het zingen van
éen vogel voor mij, Oud & Hellingman,

éen helle hemeling in 't woordendal,
o allerliefste die 'k niet noemen zal,

Phenix van Milo, uit den witten brand
verrezen van het arme ladykant?

Jac. van Hattum. *Frisia Non Cantat.* - Uitgeverij C.A. Mees, Santpoort.

De dichter Jac. van Hattum heeft, hoewel hij reeds langer schreef, pas literair entree gemaakt met zijn bundel verzen ‘de Pothoofdplant’. Voordien was hij socialistisch dichter en verlustigde zich in het afstampen van veel roode kruitpapiertjes, één voor Albarda, één voor Last, één voor A.M. de Jong - pang! Nadat hij van dit hakkenslaan moe en beu was geworden - ik leefde er in mee - heeft hij zich pas sérieux aan zijn ‘metier’ gegeven.

Reeds in zijn socialistisch werk viel in van Hattum's vers in tegenstelling met zijn meer of min burgerlijke collega's als Stuiveling, de gezusters Vos, Jan Jacobs, Henk Eikenboom enz. een eigen stem, een apart geluid te ontdekken. Het was wel scherp, hatelijk, ruw soms, maar deze edik en gal wat beter te verteren dan de zoete prikkeltjes-limonade der nakomers van Adama van Scheltema.

Van al deze tendenzen valt niets meer in de nu uitgegeven bundel te bespeuren, of nagenoeg niets meer. Want nu en dan komt de oude revolutionair weer om den hoek kijken.

> Gij Calvinisten ‘zuiver in de leer’
> die ‘Heere’ kermt en kettert tegen ‘Heer’
> Als Christus kwam en aan Uw deur zou kloppen
> dan boodt gij Hem een Burgerwachtgeweer.

Maar kijk, vlak op deze regels volgt dit kwatrijn:

> Het ergste is Uw eigenwaan
> dit altijd weer zoo bot vergeten
> dat aan des Levens dis gezeten
> Gij op een wenk hebt heen te gaan.

Er is een sterke neiging naar het didactische in zijn gedicht waar te nemen. Tot den dichter Max Kijzer richt hij b.v. deze woorden:

> De opgelichte tip maakt ons niet wijzer
> als kevers onder 't wijnglas zijn wij, Kijzer.
> .. ..
> Toen ben ik langs de stolpwand neergegleden
> zag jij, als ik, wat zoo Gods vingers deden?
> Hij duldt geen menschenhanden op zijn schouder
> Hij schept distantie; maakt haar transparant
> één blik op Hem maakt daadlijk jaren ouder
> 'n tweede blik beneveld het verstand.....

Waarschijnlijk heeft Jac. van Hattum een werk van grooter omvang geschreven. Of zijn de fragmenten uit ‘En ik diende’ slechts fragmenten gebleven? Ik vermoed zulks.

Maar in ieder geval zijn deze korte deelen ‘Paradijs’, ‘De Maan’ en ‘Visie’ zeer verdienstelijk. Het beeldend element is hier overwegend, maar de woordschikking getuigt toch tevens van muzikaliteit. Deze volgende strofen lezende, bemerkt men het harmonisch vallen der klinkers. De klank is vol en gaaf en men herkent den dichter onmiddellijk:

> Hier rijpt 't bedauwde fruit: vroegrijpe muskadellen,
> de overzoete vijg, de zuiv'rende limoen,
> en bloeiend aan één twijg, waaraan meer vruchten zwellen;
> hier slingert rond de voet de rank van de meloen.
> 't Is alles zoetigheid, van smaken ongeweten,
> 't buigt over, noodt de mond en streelt de eerste tong
> en ied're nieuwe vrucht wordt met haar naam geheten
> en and're vrucht bloost op uit donk're blaadrenwrong.

Dit bundeltje verrast ons telkenmale door schoone en sprekende beelden als:

> de herten stegen op hun poten
> de paarse einders tegemoet.

en deze gelukkige passages zijn niet bedacht, het zijn vondsten. En zie, dit verschilt van Hattum met de zooeven besproken dichters, dat hij, niet als zij, een vers met vaardigheid maakt en in elkaar stelt, min of meer vernuftig, maar dat hij zelf door de ontroering, die hem al schrijvende grijpt, wordt meegesleept. De hoogste schepping is een zich mee laten voeren, een goddelijke bezetenheid, een roes. Zoolang de dichter nog precies weet, wat hij schrijft, blijft hij steeds onder de stolp dansen. Hij voert dan misschien wel grillige en interessante dansen uit, maar hij zweeft en vliegt niet. Steeds weer hooren we de nuchtere harde tikken tegen den wand. De dichter van Oosten en ook de heer Eric van der Steen zijn meikevers, die op hun schilden zijn getuimeld. Mits een Hand hen bij de kriebelende pooten grijpt, zullen zij nooit meer opstijgen. Maar van Hattum is bezig met tellen, straks gaat hij opwaarts. Het is jammer, dat tusschen de vele mooie gedichten in dit bundeltje nu en dan weer een vers wordt gepubliceerd, dat wel ver beneden het peil daalt, zooals ‘Honds Einde’. Zulk een zelfmoordenaarsgedicht is alleen maar banaal, naar, en sentimenteel. Alleen de bittertafel grinnikt, bij deze soort strofen:

> Zijn laatste avond speelde hij de stomme
> schuw keek hij op als een geslagen hond.
> 'n stemming, die elk onverdraaglijk vond
> verbroken door zijn teistrend: Godverdomme.

Als ik zulke verzen lees, geef ik mejuffrouw Amelie gelijk, waaraan deze woorden wijdt:

En nog, na jaren, heeft zij mij geschreven,
Ik las uw verzen - en gij bleeft fantast
nog steeds die jongen van de poppenkast
maar socialist zijt Gij toch ook gebleven.

Neen, van Hattum, deze soort du Perron-journalistiek is voorbij voor U, Gij hebt reeds ruimer geademd, ge hebt verzen geschreven, geen dichtsels, en het legt u daardoor de verplichting op, geen kruiwagens met mest meer te kantelen tusschen uw rozen, die al in bloei gaan staan.

En dat gij een dichter zijt, bewijst dit uw mooi lied:

Dichters.

Wij vormen toch te zamen
'n nameloos verbond;
die gingen en die kwamen
zingen uit eend're mond.

Nooit zijn wij zoo vernederd,
dat niet een stem zich hief;
God houdt de boom bevederd,
Hij heeft de zangers lief.

En is één uitgezongen,
dan wiegelt weer de tak,
omdat uit nieuwe longen
het zingen openbrak.

Wat wanken mag of keren;
zijn lied heeft elke tijd,
de tijd kent and're heren,
het vers de Eeuwigheid.

A. Marja. *Eenvoudig Schilderij*. - Uitgeversmaatschappij Holland, A'dam.

De jonge dichter A. Marja heeft zichzelve noch zijn uitgever een dienst bewezen, om deze collectie verzen, die nog geheel onrijp zijn, uit te geven. Het is werkelijk jammer, dat dit gebeurd is. Voorin doet de dichter een smeekbede, hij zegt:

vrienden van mij: spreek over mij geen vloek,
vergeef mij dit; dat ik weerspannig ben
vergeef mij dat ik niet in U erken
wat ik koortsachtig in mij zelven zoek.

Voorzoover ik dit verzoek begrijp, wil ik hem dit dan wel vergeven, al behoor ik niet tot de - vrienden -

En daarna richt de schrijver zich tot den Heer en hij bidt Dezen:

Geef mij de eenvoud, Heer, die Francis Jammes bezat

Nu weet ik niet, of mijn lezers de gedichten van dien Pyreneër kennen, zoo ja, dan weten zij dat deze eenvoud voortkwam uit een groote en stille overgegevenheid. Typeerend voor dezen Franschen dichter was zijn natuurlijkheid. Hij teekent ons in zijn vers 'l'Ane' (om er slechts een te noemen) een klein grauw ezeltje, dat zijn lasten zeulende en voortgejaagd door slagen en kwellende taatsen, nu en dan een roosje uit de heg trekt en met een distelblad tevreden voortsukkelt, geduldig, gewend aan de bergen, de hitte en de kastijding..... L'ane, l'ane, car il est poête.....

Bij Marja is de eenvoud, ook in zijn 'Schilderij' niet natuurlijk, doch gewild. Marja behoort, krachtens zijn attestatie, tot de Prot. Christ, dichters. Men verwacht dan ook eenvoudige geloovige poezie.... Maar ik kan werkelijk geen geloof hechten aan den ernst van een gebed, waarin deze strofen voorkomen:

Ik weet: ik heb weer veel gedaan
dat niet het daglicht kon verdragen
mijn blikken op een vrouw geslagen
die reeds voor 't altaar had gestaan.

Aan het slot gelooft hij dat hij misschien toch niet zoo zondig is -

..... ik heb misschien
uw strengheid en mijn booze streken
al te angstvalliglijk bekeken
al te zwartgallig ingezien

Maar wat mij vooral hindert in dit gebed, is deze slotregel m.i. een uitdrukking, die men ook bezigt tegen den inspecteur der belastingen:

Nu ga ik blij den nacht in, Heer
en droom van alles wat mij morgen
weer wacht en dank U voor uw zorgen
en spreek U morgenavond weer

In zulk een gebed geloof ik niet, liever is mij dan de vervloeking. Indien Jammes kinderen beschrijft, is het ons of we door de groote klavers in zijn weide loopen en de pluizen zien zweven van de bloeiende bergbloemen, Marja echter ziet aldus de kinderen:

Hier hebben zij als idioten
gejoeld, gegooid met paardemest,
de hond van van der Meer gepest;
zij bonden blikjes aan zijn pooten.

De lakverf van mijn deur geschonden,
drie letters staan erin gekrast;
't woord dat op elke schutting past, -
de dader wordt toch niet gevonden.

De jongens knikkeren verwoed,
de meisjes ruziën en hinken,
die eene daar, die noodig moet,
staat laks te treuz'len en te stinken.

Misschien is het dus wel heel noodig, dat hij den Heer bidt en den geest aanroept van de gestorven Jammes.

Van den Heiland zegt hij:

Wij weten weinig van u, dan
het oud verhaal, dat gaat vervelen.

Er is veel in dit boekje, dat aanstellerij is en dat weer dien quasi-geest ademt. Heb ik niet elders gezegd, dat deze soort ironie der jongeren banaal is en dat zij vergiftigend werkt?

Wanneer worden wij eindelijk verlost van dezen trek om de wereld, de menschen en alles verdorven, plat en mismaakt en uit alle proporties verdraaid te zien. En waarom steeds die misselijk-makende realismen en glossen op ledikanten, die ongelukkig beslapen worden?

De Thuiskomst der echtgenooten beschrijft Marja aldus:

Thuis legt zij zich terstond in 't ledikant
om in de vaste en wekelijksche brand
haar man van 't laatste jeugdvuur te genezen.

Dit is geen letterkunde, maar erotomanie, dit is geen poezie maar pornografie.

De dichter - ik bedoel - de heer Marja, die de Bijbel kent en bij een erkend Christelijk uitgever debuteert, denke eens aan het woord, dat alle dingen wel hoorbaar zijn, maar niet oirbaar zijn.

De criticus de Ridder heeft laatst eens in ‘de Nederlander’ zeer terecht geprotesteerd tegen dit soort realisme, in een artikel over Vestdijk. Hij noemde sommige moderne schrijvers, die zich niet ontzien, om de meest perverse gedachten schaamteloos neer te schrijven in proza of dichtvorm, terecht de ‘blootwoelers’.

Moge de heer Marja hier en daar een vers schrijven of enkele regels, die op wat meer ernst wijzen, zoolang hij zulke qua vorm nonchalante en slecht verzorgde, qua inhoud decadente rommel schrijft, gelooven wij niet, dat zijn kunst doel en perspectief heeft. De wezenlijke vroomheid en edele, grootsche geest van Francis Jammes zij hem genadig.

Paul Ewald. ***Vier niet mijn komst.*** **- Uitgeverij Holland, Amsterdam.**

Het dichtwerk van dezen aankomenden poëet is van een geheel ander genre. Het is allerminst geraffineerd of decadent, het is veeleer kinderlijk en aandoenlijk eerlijk. Maar het is uitermate zwak en het wemelt van rhetorische verschrikkelijkheden en nietszeggende stoplappen.

Het werk is eenvoudig onleesbaar door gemeenplaatsen en goedkoope effecten. Ik streepte de volgende combinaties van woorden en adjectiven aan: - bange passie - liefde's wreede dienst - blijden drift - stormgescheurd zwerk - bleeke kus - zoet vertolkte klachten - starre angst enz. enz.

We lezen ijselijkheden als - en staart Uw vlammend oog mij dreigend tegen - en - maar ongestoord de kelk der zonde legen en juichend aan u zond's razernij, bldz. 22.

Men leest deze onmogelijke gerijmdheden:

> Rondom ons valt nacht's zwarte ontsteltenis
> Je oogen zijn als maanverlichte meeren,
> wier onbewogen glans wekt droef begeeren
> te zinken in hun koele duisternis.

Door dergelijke machtelooze allemachtigheden is het bundeltje moeilijk ernstig te nemen. Wij zouden als waarschuwend voorbeeld van rhetoriek deze zinnen van den heer Ewald kunnen gebruiken:

> De wilde wind, die juichend kwam gevaren
> heeft 't kloppen van uw bloed gekoeld
> En heeft speels door uw geurig-donkre haren
> met blijde vingeren gewoeld.

Hiervan deugt nu letterlijk geen woord. Een wilde wind komt niet - gevaren. Varen is een andere, vlakke beweging, men kan traag of snel varen, maar een ‘wilde wind’ danst, springt, hotst of holt maar ‘varen’ doet hij niet. En nu komt die wilde wind het bloedkloppen koelen!!! Ik kan me nog voorstellen dat een plotselinge stormvlaag iemand zóó verschrikt, dat zijn bloed er door begint te jagen, maar dat hij het kloppen koelt.... nee - dat is me te bar.

Maar de wind is heelemaal niet zoo angstaanjagend, want na deze ontzettende douche van den wind, is zij ineens ‘speels aan het woelen’

door.... nota-bene ‘geurige-donkre haren’? Waarom blij, waarom speels?

Na deze cyclus sonnetten, die ‘Extaze’ heeten, komen wij bij een tweede afdeeling, die hij ‘Bezinning’ noemt. Wij verwachten nu kalmere winden en minder speelsche blijheid. Deze afdeeling begint aldus:

> Verborgen achter schoonste vuren
> loert zwijgend vale duisternis,
> het zijn de vele wrange uren
> der bittre Godverlatenis.
>
> Mijn ziel, die fel de vreugd begeerde
> heeft in een enkel laat moment
> toen roode vlam tot gloed verteerde
> haar duistre lijdensweg herkend.

Herkent u iets? Ik meen te mogen zeggen, dat, indien de heer Ewald blijft schrijven dit voor hem en zijn verwanten een lijdensweg wordt.

De heer Ewald kan niet schrijven, hij zegt maar wat, hij denkt dat als alles rijmt en loopt en er voorts eenige grootklinkende woorden hier en daar worden gelanceerd en het geheel gelardeerd wordt met wat quasi diepzinnigheid, hij dichter is.

Neen! ik vier ook niet zijn komst - Voorts wil ook hij op bldz. 21 ‘voor eeuwig tusschen borsten wegschuilen’. Kan het niet iets korter? Het lijkt mij dan nog verkieslijker om ‘juichend onder te gaan in zonde kolkende bleeke roodoogende vlammende, hier en daar donderende bloedrazernij’ - op bldz. 22. De oogst poezie is groot, maar de looze aren bezwaren het gewicht.

Het is verblijdend tusschen deze gaaf en schoon werk te vinden als dat van Jan Rispens, die zooeven een bundel getiteld ‘Stadiën’ uitgaf en Gabriel Smit die eenige innige Marialiederen schreef.

Toegezonden werden one nog verzen van Ed. Hoornink - Steenen; Tuin van Holland door Alb. Steenhof Smulders; Hart en de Lente door Paul Haiman; De stad en de stilte door Theo Oegema.

Over al deze bundels dan in een volgend artikel.

Viva la Muerte. *Gedichten door S. Barends*. - Uitg. De Amsterdamsche keurkamer.

In den jongen dichter S. Barends heeft het Nederlandsche Nationaal Socialisme haar tweeden dichterlijken woordvoerder gevonden.

Besprak ik nog in het laatste nummer der Nieuwe Gids de poezie van George Kettman, thans ligt alweer een nieuw werk van dit genre op mijn schrijftafel. In toon, strekking en ook in élan is dit werk niet zoo verschillend aan dat van Kettman, echter wel wat betreft de uiterlijkheid, de technische vaardigheid. Deze beginnende poeet heeft niet het geduld

van zijn collega, om de driftige en hem overspoelende gedachte ook een daarmee overeenstemmenden vorm te geven.

De heer Barends stikt als 't ware bijna in zijn enthousiasme en zijn haat. Ook in zijn proza toont hij ditzelfde euvel en spreekt dan over een ‘rotbaan’ en een ‘rotindruk’ en over ‘nou kan het niet meer donderen’ en over een ‘pestkleur’ enz. uitdrukkingen, die wat kwajongensachtig en onbeschaafd aandoen.

Het is merkwaardig, hoe een propagandistisch poeet alles ziet in de kleur, die zijn vaandel siert. Zoo wordt het leven hier waargenomen in rood en zwart en alle dingen moeten daarmee dan ook overeenstemmen.

Alles wordt gesloten in die ééne begrensde sfeer, terwijl het buitengewoon moeilijk valt, om de echtheid van de opgeschroefdheid, het valsche pathos van de waarachtigheid te onderscheiden.

Van beide elementen zijn in dit bundeltje stalen voorhanden.

Het eerste vers reeds geeft een bewijs van Barends zucht tot gelijkschakeling, wanneer hij zegt:

> ‘Sta op en zing
> want de dagen groeien
> en de nachten branden
> en Christus ontwaakt
> als stormsoldaat weer op aarde
> en zal niet weer
> om dertig zilverlingen worden gekruist
> maar zal met ons opstaan en zingen
> fel juichend zingen
> binnen of buiten de gevangenismuren
> achter of vóór de mitrailleurs
> maar jong en sterk en strijdbaar:
> Op ten strijde, kameraden!’

Dit gedicht is, kort en bondig, als zeer zwak te qualificeeren. Het is bijna een profanie en het is zoo vormeloos fantasieloos en beeldenloos, dat het waarlijk niet ernstig kan worden besproken. Christus wordt er weer eens bijgesleept.... en hoe!!

De laatste opwekking vooral is honderden malen en beter geuit in socialistische poezie en zij is zòò algemeen, dat zij geen enkelen indruk meer kan achter laten.

't Is kenmerkend trouwens, hoezeer deze soort dichterij lijkt op die uit het roode kamp. Barends zegt ergens:

> ‘Wij drijven Oostelijk van de Sheltlands
> in den morgen
> en vangen visch voor het Vierjarenplan

Een communistisch poeet zingt:

Wij drijven voor wind en licht
met een verrukt gezicht
naar zee, en man voor man
visschen wij voor het Vijfjarenplan

Dat scheelt net één jaar in het planmatige dezer poezie.

En zoo zou ik voorbeelden kunnen aanhalen van roode Spaansche kunst even fel, even fier, even overgegeven aan 'de zaak van het recht' (of het onrecht?) als hier Barends in zijn gedichten over het Franco-Spanje. Allereerst merk ik dus op dat, hoewel partijen elkaar heftig bestrijden en elkaar als tegenpolen beschouwen, de partij-kunst, incasu de poezie, geen verschil toont.

Men verandert alleen enkele woorden en men kan deze verzen dan in elkanders vergaderingen voordragen, met even groot succes.

Om nog een voorbeeld te geven:

Bert Brecht zegt ergens:

'Er staat een soldaat in Moskou op wacht
En valt ook de regen en daalt ook de nacht
Hij blijft, wat hij is een steen in den muur
om den Sowjetmacht.... enz.

Barends schrijft een dergelijk gedicht en het is zeker beter dan het roode. Maar toen ik dit las, dacht ik toch even, hoe vreemd het is, dat een Hollandsche dichter thans de trouw verheerlijkt van een buitenlansch militair. Het was mij liever, indien hij, vooral in deze dagen, de woorden Pompeï en Rome had vervangen door Groningen en Utrecht.

Want al dit zingen, dit enthousiasme geldt niet het eigen Vaderland, doch een vreemd land; een vreemde strijd, een vreemd idiaal, een vreemd ras zelfs. Het gedicht is één van zijn allerbesten, men oordeele zelf:

'In Pompeji stond een soldaat aan de poort,
van een oud Romeinsch legioen.
Hij stond met zijn schild en zijn bronzen zwaard
en die daar kwam, heeft hem niet gezien.
Want er stond een soldaat aan iedere poort,
van Rome tot aan den Rijn.

In Pompeji stond en soldaat aan de poort,
van een oud Romeinsch legioen.
En in hem stond Rome, sterk en bereid,
stond wakenk en zeker en wachtte zijn tijd;
zooals er een stond aan iedere poort,
van Rome tot aan den Rijn.

In Pompeji stond een soldaat aan de poort,
van een oud Romeinsch legioen.

En het vuur sloeg vloeiend en hel uit den berg,
en het volk joeg als razend den stroom vooruit
maar hij stond; en of al de lava kwam
en steeg tot zijn hoofd en zijn leven nam;
er stond een soldaat aan iedere poort,
van Rome tot aan den Rijn.

In Pompeji stond een soldaat aan de poort,
totdat hem het vuur had gedood.
Hij is niet gevlucht - hij bleef op zijn post.
Hij bleef, want hij was niet afgelost.
Hij bleef en hij stond, levend, 't zij lijk
want op zijn schouders rustte het Rijk.
Want was hij gevlucht, dan was er één poort,
één enkele poort - ónbewaakt geweest,
van Rome tot aan den Rijn'.

Dit vers is met enthousiasme en overgave geschreven, maar niet zelden is zijn gedicht in beelding en bedoeling opgeschroefd en loopt deze schroef snierpend vast.

'En in den avond voelde hij het komen,
omdat ze plotseling vér was en té na
er was geen vluchten meer en geen ontkomen;
hier kwam zijn mensch-zijn tot haar Golgotha.

En toen haar blank zich gloeiend aan hem vlijde,
toen hij zeer moe was - heensmolt zonder wil.... enz.

En toch zijn er in dit bundeltje eenige verzen, die bewijzen, dat Barends wel degelijk wat kan en die een belofte inhouden. Ik citeer om een voorbeeld te noemen deze strofe uit 'Verlangen naar Thüle'.

'Er ligt en land in het Noorden
waar ál mijn heimwee huist.
Wat wil je, wat vraag je nog woorden:
er ligt een land in het Noorden
vergeten zoolang en verguisd.

Er ligt een land in de stilte
waar de wilde ganzen gaan
Er ligt een land in de stilte,
waar de Noordergolven, de zilte
hun glanzende armen om slaan.

Men voelt in de lichte en vlotte deining der woorden (die op zichzelve niet zoo veelzeggend zijn) het heimwee bewegen.

Het is hier precies gesteld als bij Kettman; waar het propagandistisch, al te fanatiek element wijkt en de schorre soms zelfs rauwe stem zwijgt en plaats maakt voor mildere gevoelens, komt de dichter pas aan het woord. Maar ik weet, bij ondervinding, dat de partij en de arbeiders juist niét die wezenlijke dichterstem willen vernemen, maar liever worden opgezweept door eenige hatelijke strofen. Het kan hun niet schelen, hoe hét er staat en zelfs ook niet wát er staat, het interesseert de massa alleen maar in welken toon het is afgestemd.

Wil Barends succes in zijn ‘strijd’ voor het fascisme, hij schrijve in den toon van ‘op ten strijde, kameraden’ en zoo meer; maar wil hij als dichter groeien en boven de partij, de politiek, de klasse, de secte, de beweging en hoe men dat noemt uitstijgen, dan worde hij stil en bedenke dat de inspiratie niet komt in een ‘knokpartijtje met de Muze’ en dat men met Haar geen overeenkomst kan sluiten, doch dat zij nog altijd is in ‘het zuizelen van een zachte zefir’.

Barends weet wel, wat een gedicht, een gedicht zeg ik, eischt, want anders had hij niet zulk een fraai sonnet geschreven over het reizen:

> Dit is het, wat ons meer dan 't andere benauwt,
> dat iedre tocht langs nog zoo stille paden,
> dat elke gang door blankende arcaden
> hoe diep ook in een wijd-romantisch land gebouwd,
>
> toch niet de verte brengt, waaraan de harten hangen,
> wetend van ander leven in een vreemd gebied
> waar men het nú, gelijk een kleed verliet
> en ging en zag, zonder het hier t' ontvangen.
>
> Wat is dit wat mij kerft? Hoe ben ik twee in één?
> Is wellicht 't leven-zelf het kleed, wat 'k in die dagen
> afwierp! Ze ruischen donker en alleen
>
> als olmen in een Noordschen nacht, de vragen,
> Maar 't zwijgen duurt. Mijn hart is zwaar als steen:
> één weg geeft antwoord. Nacht zal ik het wagen?

Ik heb er niets op tegen, indien de poezie in tijden van politieke bewogenheid het karakter vertoont van een manifest, maar dan moet dit manifest overtuigend, vlammend, bezield zijn. Zoo niet, dan wordt het waardeloos als het geschreeuw van kooplieden op de markten.

Barends denke eens aan de regels van Victor Hugo:

> Va, revêts-les, l'un apres l'autre
> Et verse aux hommes, tour à tour
> Justicier sombre ou tendre apôtre
> Tantôt l'ombre et tantôt le jour....

Bibliographie

Jan Mens. *Mensen zonder geld*. - Kosmos, Amsterdam.

Om dit boek van den Amsterdamschen werkeloozen meubelmaker is veel te doen geweest. Nadat het met den Kosmos-eerstelingen-prijs 1938 was bekroond, gingen er stemmen op, die beweerden, dat dit boek geen eersteling was E.nkele jaren te voren had Jan Mens een bundel schetsen 'Rafels' geschreven. Het waren een kleine veertig opstandige hoofdstukken, die eigenlijk te beschouwen zijn als een voorstudie. Jan Mens noemde zich toen J. Rebel. Maar hoewel de werkeloosheid en de ellende sinds dat eerste boekje nog is toegenomen, de rebelsche geest is uit het werk van dezen jongen auteur verdwenen.

Want op geen pagina van dezen aangrijpenden roman, die ons het leed der crisis waarachtig en sober afschildert, is een rechtstreeksch verwijt te lezen aan een bepaald persoon, een instelling, een partij... en misschien is dit juist de groote kracht van dit werk. Het spreekt voor zichzelf. Ik zou dit ontroerende boek in handen en onder de oogen wenschen van allen, die nog zijwaarts afstaande, meenen, dat de malaise nog zoo erg niet is en dat er 'veel te gauw en veel te veel geklaagd wordt'.

In dit boek gaat een Amsterdamsche eerlijke burgerfamilie te gronde. De vader, een goed vakman, een goedig meubelmakertje, komt ten slotte ertoe, de aschbakken na te snuffelen en laat zich bij het visschen het water inzakken, de moeder van het gezin versombert en takelt af, de dochter verhoert en de kleine Japie, die met zooveel succes de ambachtsschool heeft afgeloopen, ziet zijn droom niet in vervullling gaan, maar wordt loopjongen bij een apotheker. Het is alles even troosteloos. En het ergste - het is zóo.

Langzaam maar zeker glijdt deze familie naar onderen; het winkeltje wordt hun ontnomen, ze komen in een vieze en lugubere volkswijk terecht, ze verpauperen en verschooieren, zonder dat iemand of iets dit verhindert. Schuldeischers, deurwaarders, kleine advocaatjes, zij kruipen als ratten binnen en halen het laatste restant geld en geluk weg - meedoogenloos. Ook vaders trouwring gaat naar Oome Jan...

En tusschen de puinhoopen, tusschen vertwijfeling, bitterheid, wanhoop zelfs, leeft het kind, leeft en lacht en bloeit Japie, het pientere, levenslustige jong van dit werkeloos gezin. Het wordt niet verschrikt, al voelt het, dat er iets mis gaat, het arbeidt aan zijn eigen leventje, zijn droom... eenmaal meubelmaker te worden, geld te verdienen, voor moeder, voor vader... Ook Japie komt om.

Dit boek is een van de beste Nederlandsche literaire werken der laatste jaren, die ik las. Het is goed geschreven en dat is het woord niet, het is een felle aanklacht, een dreigende waarschuwing. Het maakt ons het verzet en de oproerigheid van de stempelaars aannemelijk en begrijpelijk. Het ware te wenschen, dat dit boek vóór den Jordaan-opstand bekendheid had gehad. Noch de politieke partijen, noch de instanties, die verplicht waren, deze disorde te bestrijden, verstonden de geestelijke disorde, waaruit dit alles geboren werd.

Het boek van Jan Mens is behalve een uitstekend geschreven literair werk ook een document. Het dient gelegd te worden naast de politierapporten en de map strafzaken als oorzaak naast gevolg.

De schrijver Jan Mens heeft de Nederlandsche literatuur verrijkt met een psychologisch knap, met een artistiek zeer evenwichtig en kundig geschreven werk, maar hij heeft ons ook een bekentenis gedaan van de ellende van ons volk, die een slag op ons aller geweten is.

Men leest dit prachtige boek met de verzuchting: 'Ook dit zal weer worden bijgezet' in de vaderlandsche bibliotheek, zonder meer. Ik zeg - zonder meer.

Bev.

Stefan Zweig. *Lotswendingen*. - Wereldbibliotheek, Amsterdam.

Een interessant boekje van dezen Duitschen essayist, want deze reeks verhalen zijn meer essay dan vertelling, meer journalistiek dan literatuur. Maar dan journalistiek van den eersten rang. Evenals 'Noodlotsuren der menschheid' handelt dit boek over de bijzondere momenten, waarin vaak over een gansch tijdperk beslist wordt. Hier koos Zweig achtereenvolgens 'De verovering van Byzantium, de vlucht naar de Onsterfelijkheid' (het leven van den Spaanschen ontdekker en kolonist Balboa) 'Het Genie van één nacht' (het leven van den dichter der Marseillaise Rouget de l'Isle), 'Het eerste woord over den oceaan' (de geschiedenis van het leggen van den eersten transatlantischen kabel) en 'De verzegelde Trein' (Lenin's tocht naar Rusland).

Het zijn alle goed vertelde en interessante beschrijvingen, die men geboeid volgt. De stijl is, voor zoover men dit kan beoordeelen uit de vertaling, die m.i. bij Reinier van Sterkenburg in zeer goede handen is geweest, vlot en levendig, terwijl deze keerpunten in de geschiedenis en deze wisselvalligheden van het lot ons nog eens goed doen beseffen, hoe één kleine daad, een vergissing of een heldere gedachte groote gevolgen met zich mee sleepen. En toch is dit boek geenszins een pleidooi voor een soort fataliteitsgedachte. Want daarvoor legt Zweig te veel den nadruk op den persoonlijken moed, de energie, de nalatigheid of de geheimzinnige drift, die den mensch tot vergissing en of bepaalde daden voert; brengt hij derhalve dit alles op een psychologisch plan... Een interessant mooi boekje.

Karel Hoekendijk, de bekende teekenaar, maakte een frisschen en pittigen omslag.

Bev.

Anne de Vries. *Hilde*. - G.F. Callenbach, Nijkerk.

Na het knap geschreven werk 'Bartje' van dezen jongen Christelijken schrijver zagen wij met belangstelling uit naar zijn tweede werk. En ziethier dan 'Hilde'. Het is dezelfde Anne de Vries, die hier aan het woord is, d.w.z. de vlotte en vooral uitstekende beeldende verteller. Want ook in Hilde komen weer zeer fraaie beschrijvingen voor, vooral natuurbeschrijvingen. Wij zijn met deze boeiende pagina's midden in het Drentsche boerenland en wij ervaren het alles weer; frissche vlakke winden, reuke van rijpend koren, wuivende boven de diepe kronkelende zandwegen, vol klaprozen en korenbloemen en dan plotseling de verre heuvelende erica, de armelijke schrale gronden, waar met hard werken nog weinig te verdienen valt, voor de kleine keuterboeren.

Hilde is de dochter van één der hard

werkende zwoegers, één dergenen, die nooit een 'gouden' oogst binnenhalen, maar die precies leven, van wat zij de spaarzame aarde ontvechten.

En Hilde vecht mee en blijft het frissche, sterke, zuivere hoerenkind, zij blijft dit in haar moeilijke zwangerschap en in haar huwelijk.

Het is een groote verdienste van Anne de Vries, dat hij haar niet uit haar milieu, ik bedoel geestelijk milieu, wegtrok en dat hij deze heldin van het boek niets onwaarschijnlijks en onnatuurlijks toedichttte, iets, wat zoo licht had kunnen gebeuren bij dit gegeven.

Hilde, de hoofdfiguur is van het begin tot het einde het gezonde en ongeschokte Drentsche boerenhart, dat zich door de omstandigheden niet laat misvormen. Het thema is zeer eenvoudig. Hilde is zwanger van een welgestelden boerenzoon, die zijn onbeheerschtheid niet wenscht te betalen met een trouwboekje, zooals daar vanzelfsprekend en eerbaar is. Daartegen verzet zich de geest van de bevolking, die partij trekt voor het hoerenkind en den ontrouwen Wubbe het zoo moeilijk maakt, dat hij, geforceerd, belooft, haar te zullen nemen. Maar dan weigert Hilde in haar fierheid, en zij trouwt met den, evenals zij zelve doodarmen Mans, een strooper. Ietwat detoneerend schijnt mij het slot toe, waarin Anne de Vries een conflict teekent tusschen hen beiden over het wegblijven van het eigenlijke kind. Als Mans terugkeert van een maand gevangenschap, die hij voor stroopen heeft moeten uitzitten, is Hilde zwanger. Dit lijkt mij een beetje opzettelijk, maar ik vermoed, dat de auteur dezen opzet koos, boven een, door hem vermeende psychologische fout. De Vries heeft

dien Mans, wien het stroopen in het bloed zat, niet in eens tot een braven huisvader willen

maken. Hij deed goed, dat hij hem ook weer in de oude fout deed vervallen, maar is die pleister niet te mirakuleus aan het einde? Doch dit is dan ook de eenige passage in het boek, die ik niet zoo gelukkig vind. Overigens is het, evenals zijn eerste werk, een hernieuwd bewijs van zijn zeer groote begaafdheid.

De stugge en goedige vader Hilbert, een aandoenlijke figuur, is misschien voor hen, die dezen volksaard niet kennen, onbegrijpelijk. Nu en dan slaat hij de boel kort en klein, als hij niet tegen de vinnige Femmechien, zijn vrouw, op kan.

Maar zoo zijn deze menschen. Merkwaardig is het, dat Ger Griever precies hetzelfde conflict schiep in zijn boek 'Zorg om den jongen'. Ook dit boek speelt in het Noorden van ons land. Daar is het Tetje, die snibbig en zelfs onsympathiek-hardvochtig, tenslotte alles voor haar jongen over heeft, desnoods haar leven.

De Vries heeft zijn figuren tot de voeten toe uitgebeeld en hij heeft dit gedaan met sterke en frissche kleuren. Hier en daar breekt een natuur-symboliek door, die niet gezocht is, maar zuiver en vanzelfsprekend.

Bev.

Clara Asscher-Pinkhof. *Graddus,* met kunstfoto's van Piet Marée. - Bosch en Keuning, Baarn.

Het is opmerkelijk, hoe vaak de laatste jaren het kind tot onderwerp in een roman is gekozen. Wij denken aan 'Thijs de jongen', aan 'Merijntje Gijzen', aan 'Bartje', aan 'Japie' in 'Menschen zonder geld'. En het is tevens merkwaardig, dat steeds de jongen en niet het meisje tot motief werd genomen. Mevrouw Clara Asscher-Pinkhof nu heeft een voortreffelijke studie geschreven over een jongen uit een kermiswagen, Graddus en zij moet wel met bijzondere aandacht dit kind hebben bestudeerd, van zeer nabij hebben waargenomen, want anders was het haar niet gelukt, zulk een rake typeering te maken. Zooals ik reeds zeide, het is een voortreffelijke en knappe studie geworden, vol van geestige, aandoenlijke tafreelen over het alledaagsche beleven van dezen kleinen wereldreiziger en gevoeligen zwerver. Het boek is voorzien van een aantal zeer fraaie en duidelijke foto's van Graddus zelve en zijn omgeving. Het is kloek en fraai verzorgd door den uitgever.

Bev.

Jan van Rheenen. *Een man en een tjalk*. - H.P. Leopold, Den Haag.

Dit boeiend en in goeden stijl geschreven verhaal behandelt het leven der schippers op onze binnenwateren. We leeren niet alleen het land kennen, waar de tjalk langs schuift, doch bovenal de bemanning, die deze aan ons voorbij trekkende schepen bevolkt. Hun liefden, hun verdriet, hun strijd en de kleine dingen van allen dag, die soms voor deze eenvoudige lieden van zoo geweldig veel belang zijn,.

Zoo bepaalt hier de keuze van een vrouw het gansche leven van den schipper. De familie kant zich n.l. tegen haar. Zij is een vrouw uit het land

en niet van het water. Zij kan niet deugen voor den schipper, maar ook niet voor het schip.

Jacob de Groof, de hoofdfiguur, wordt in dit boek met veel talent geteekend, doch ook weet de jonge schrijver de bijfiguren vol te houden. Hij bezit het vermogen, den lezer in de sfeer te brengen, zoodat wij in heel dit harde leven meevaren. Indien dit een debuut is, dan is het een uitstekend debuut. Met belangstelling zullen velen de ontwikkeling van dit talent tegemoet zien.

De band- en omslagteekening van Dick Olffers, een schipperslamp, tusschen aarde en hemel schommelende, doet suggestief aan.

Bev.

Verzeild Bestek. Uitgave ter gelegenheid van het tweede lustrum van den Christelijken auteurskring 1929-1939. - J.H. Kok, Kampen.

In een kloeke en bijzonder fraaie verzorging heeft de uitgever Kok te Kampen, ter gelegenheid van het lustrum van den Christelijken auteurskring, het poëtisch en prozaîsch oeuvre van de voornaamste Prot. auteurs bijeengebracht.

Verzeild bestek is de titel. En niemand zal dit begrijpen, indien hij niet eerst leest, wat mevrouw Kuyper-van Oordt daarvan, bij wijze van inleiding, zegt. ‘Verzeild bestek! Dat is - wij geven hier 't woord aan een bevoegde - niet anders dan de plaats, waar men zich op zee bevindt. Hetzij dat men van deze plaats kennis draagt door peilingen, vaste punten aan wal of door astronomische waarneming. Heeft men een verzeild bestek, dan stelt men koers en vérheid vast.’

En dan zegt de inleidster verder zeer bescheiden: ‘Na tweemaal vijf jaar zijn wij “ergens”; 't lijkt mij beter om niet zoo boud en heldhaftig te roepen “Hier!”. Want daar kon wel eens heel verschillend over geoordeeld worden. Laten we zeggen: we hebben ons best gedaan.’

Over de vloot zegt zij, dat die er ‘nogal heterogeen uitziet’ en dat ‘het eene zeil straffer staat dan het andere’. Dat is inderdaad zoo. Er zijn ook nog roerlooze schepen bij. Na deze alleraardigste inleiding komen we tot den eigenlijken inhoud en maken wij kennis met enkele eenvoudige verzen van Jo Kalmijn-Spierenburg, die ook verderop nog enkele bijdragen in dichtvorm levert, waarvan ik het vers ‘Het ongeboren kind’ het mooist en zuiverst acht. Ik mag het hier citeeren:

> ‘Het roert zich aarz'lend aan zijn moeders hart,
> waarmee zijn hart klopt met dezelfde slagen
> en weet niet, dat bij 't voortgaan van de dagen
> zijn moeder hunkert naar haar eigen smart.
>
> Het weet niet, of het duister is of licht
> en dat zijn moeders dagen en haar nachten
> vervloeien tot één luisteren en wachten
> in een verlangen naar zijn klein gezicht.

Het sluimert in zijn moeders warme schoot
en weet niet, dat het thuiskomt van een verren
en wonderlijken tocht voorbij de sterren,
voorbij het leven en voorbij den dood.'

Het is natuurlijk ondoenlijk, om de vele schetsen en verzen afzonderlijk te bespreken. Het is een bonte verzameling van impressies, min of meer met Christelijken inslag en tendenz. Maar één ding is zeker, wat het proza betreft, kan geconstateerd worden, dat de Christ. Protestantsche letterkunde de laatste jaren sterk is vooruitgegaan. Namen als Anne de Vries, J.K. van Eerbeek, van Randwijk, J. Eekhout, Rijnsdorp e.a. zijn reeds bekend ver buiten dezen, al te lang besloten, kring. En waardoor?

Het Christelijk proza heeft aan kracht, aan vorm, aan articiteit belangrijk gewonnen. Ik zeg niet aan Christelijkheid. De poëzie heeft echter met dezen snellen en sterken vooruitgang geen gelijken tred gehouden. Dit valt ook uit deze uitgave weer te constateeren.

Het boek is verlucht met teekeningen van G.D. Hoogendoorn en Marius Richter, terwijl Roeland Koning een fraai omslag ontwierp.

In het bijzonder vermeld ik een knappe en toegewijde studie over het teeken- en schilderwerk van den Christelijken kunstschilder Marius Richter. De heer G. Kamphuis heeft een helder inzicht gegeven in diens arbeid en streven en het artikel getuigt van een groote liefde en eerbied en niet het minst van een stellige bekendheid met het vak.

Alles te samen genomen, is dit een zeer belangwekkende en leerrijke uitgave, een werkelijk waardige jubileum-uitgave.

Moge deze vloot een gunstigen wind in de zeilen vangen en moge zij die haven en dat doel bereiken, waarheen haar boeg gewend is.

Bev.

Dr. André Schillings. *Verbeelders van Ideaal en Werkelijkheid*. - Het Poirtersfonds, Eindhoven, 1938. Tweede druk.

Levensbeschrijvingen van Dietsche schilders en teekenaars uit de late Middeleeuwen en de Renaissance, te beginnen met van Eyck. Vertellingen, tevens, in een fijnzinnigen, soms aan het aetherische grenzende, tòch positieven toon, die er een bekoorlijk waas van oude Chronieken aan verleent. De hoofd-knooppunten uit gene belangwekkende levens worden rustig verhaald, in een kalme vloeiing-van-volzinnen, welke op subtiele wijze suggereert èn het lang-verledene èn het, desniettemin, deel-uitmaken van éénzelfde cultuurstroom, waartoe ook wij nog behooren.

Een stijl als van oud, broos, kostelijk porcelein. Door kunstzinnige keuze van de vermelde bijzonderheden, brengt de schrijver ons deze figuren nabij onder vol behoud van hun historischen afstand. Men voelt: dit werk is de vrucht van veel studie èn van diepe 'invoeling', die slechts het instinct van een ras-artiest klaar speelt.

De taal-stijl mag doorloopend goed heeten. Voor mijn smaak, een ènkele maal misschien iets te precieus, ofschoon dit, binnen het cader van de

MARIUS RICHTERS
KORENVELD 1937

voordracht, nooit hindert. Lange, gedragen volzinnen, zorgvuldig in den trant, passend bij het genre ‘vertelling’.

Fraaie illustraties verluchten het boek.

Een snoer van kleine, fijne, klare parels: zóó laat zich de totaal-indruk verbeelden, die de lezer van dit mooie boekje krijgt. Het is een meesterstukje in zijn soort. Een schoone hulde aan der eeuwen Schoonheid en haar scheppers.

***Helicon. Revue Internationale des Problèmes Géneraux de la Littérature.* Comité de Rédaction: Fernand Baldensperger (Harvard University U.S.A.), Arturo Farinelli (Torino), Julius Petersen (Berlin), Paul van Tieghem (Paris), Gustave Charlier (Bruxelles), Herbert Cysarz (Praha), Emil Armatinger (Zürich), Wladislaw Folkierski (Kraków), Raymond Lebèque (Rennes), Theodor Thienemann (Budapest), Oskar Walzel (Bonn). Directeur: Jean Hankin (Debrecen). - Editions Pantheon, Amsterdam ou Leipzig, 1938.**

Dit internationale tijdschrift - text in Duitsch, Engelsch, Spaansch, Fransch en Italiaansch - heeft niets meer of minder ten doel, dan de bevordering der *wetenschappelijke* literaire Aesthetica. Het voorziet dus in een groote leemte. Wel ontbreken het philologische en histtorische element niet, maar het *systematische* komt e v e n g o e d t o t z i j n r e c h t. Dit laatste lijkt ons het belangrijke punt. Het streven naar de ontdekking van de w e t m a t i g h e d e n der letterkundige voortbrenging, voortbrengselen en genieting ontbrak tot voor kort nagenoeg (buiten de kleine kringen van sommige literatoren zelven), terwijl toch enkel *dit* streven een literaire aesthetica als goed-gegrondveste ervarings-wetenschap tot stand vermag te brengen.

Een aanhaling uit het ‘Avant Propos’ moge het gezegde onderstrepen:

‘Cette orientation de nos congrès correspond - et ce n'est pas une simple coïncidence - à l'augmentation très sensible, depuis deux ou trois décades, dans l'ensemble des publications qui touchent à l'histoire littéraire, du nombre d'ouvrages ou articles consacrés à la psychologie et à l'esthétique de la littérature, à la génèse, à la diffusion de l'oeuvre d'art, aux études de style et de forme, aux influences locales et provinciales sociales, religieuses, etc..... aux critères des jugements de valeur....; bref, à tout ce qu'on peut appeler la *théorie* de la littérature’[1)]

Op het stuk van de literaire theorie treft men in het onderhavige nummer drie - van de zeven - Rubrieken aan, nl. ‘Méthodes’, ‘Pilosophie et Esthétique de la Littérature’ en ‘Les Genres Littéraires’. De e e r s t e rubriek blijkt echter voor een deel aan de methoden de literatuur *geschiedenis* gewijd. Het daarin opgenomen artikel ‘Literaturwissenschaft als Methodenlehre’ door Julius Petersen (Berlin) geeft evenwel, ofschoon van lite-

1) Origineele text geheel cursief. Cursief: in text gewone letter. Het leek mij ongewenscht, de aanhaling eveneens geheel te cursieveeren en het te-onderstrepen woord gewoon te drukken. A.A.H.

ratuurhistorische gezichtspunten uitgaand, wel degelijk een blik in de methoden überhaupt, d.w.z. ook op systematisch terrein. De t w e e d e rubriek bevat vier artikelen, te weten: 'Das Form-Inhalt Problem im Literarischen Kunstwerk' door Roman Ingarden (Lwów); 'The place of poetry in human life' door George Rostrevar Hamilton (London); 'Provocations' door Thomas Sturge Moore (London); en 'Entscheidungen' door Theodor Thienemann (Budapest). Al deze artikelen handelen over de grondvragen der literaire theorie. De d e r d e rubriek beslaat twee artikelen, nl.: 'La vie des sousgenres. La comédie en un acte en France' door Gustave Charlier (Bruxelles); en 'La question des genres littéraires' door Paul van Tieghem (Paris). De rest der onderwerpelijke aflevering bestaat uit verhandelingen over literatuur*geschiedenis,* philologie en nevenvragen, alsmede uit congresmededeelingen, boekbesprekingen etc.

Gezien uit het oogpunt van de belangenbehartiging der literaire kunst, komt aan de t w e e d e rubriek natuurlijk verreweg het meeste gewicht toe. Daar vindt men de kloeke pogingen om de literaire Aesthetica tot systematische Ervarings-Wetenschap te verheffen. Vanzelfsprekend beperken zij zich voorloopig tot het bijdragen van steenen voor een fundament, maar één vast-liggend stuk van den grondslag van een werkelijk bouwsel heeft meer waarde dan het fraaiste luchtkasteel.

Speciaal het artikel van Roman Ingarden vat de koe bij de horens aan. Mag toch de verhouding tusschen Vorm en Inhoud wel het *grond*probleem aller aesthetica geacht worden. De auteur stelt de vele misverstanden in het licht, die op dit terrein bestaan en tot nu toe het meeste geredekavel over dit onderwerp tot onvruchtbaar langs-elkaêr-heen praten hebben gestempeld. Hij brengt dan orde in den chaos, waardoor een uitgangspositie tot stand komt voor een vruchtbaar aanpakken der vraag. In Ingarden's artikel proeft men den ernstigen wetenschappelijken geest, in tegenstelling met de veel meer ideologische gezindheid, die uit de methode van de meeste kunst-critici spreekt.

Het voor vele decennia door van Deyssel gestelde desideratum eener literaire critiek als 'exacte wetenschap'[1)] kan slechts verwerkelijkt worden door déze soort noesten arbeid van onder òp. Dr. van Deyssel zelf gaf en geeft op dit gebied het voorbeeld,[2)] evenals wijlen Dr. Kloos zulks deed. Deze revue 'Helicon' wijdt zich aan een schoon doel.

Dit doel is vele offers waard. Want als het eenmaal bereikt is, zal men er den *objectieven,* d.i. *onpartijdigen,* maatstaf van literaire waardeering aan danken. Welk een strop voor oneerlijke recensenten! Maar welk een zegen ook voor aankomende Kunstenaars! Deze zullen, als het zoover is, niet langer in hun loopbaan gedwarsboomd kunnen worden door venijnige vijanden in de pers: want het beroep op den erkenden toetsteen-van-

1) In zijn opstel 'Over Literatuur. (De heer F. Netscher)', In de 'Verzamelde Werken van L. van Deyssel', vierde deel, derde druk. - Scheltema & Holkema's Boekhandel. K. Groesbeek & Paul Nijhoff, Amsterdam, z.j. (Pag. 50, regel 12-14 v.b.).
2) Vergelijk de tweede en derde alinea op pag. 13 in deze zelfde aflevering van 'De Nieuwe Gids'.

verdienste staat voor hen dan open, evenals reeds sedert jaar-en-dag voor architect, ingenieur, scheikundige etc.

Intusschen: het zal vooreerst nog wel niet zoo ver komen. Het opbouwen eener positieve wetenschap vergt langen tijd. Doch het valt toe te juichen, dat er nu ernstig aan gewerkt wordt, al mag dit geslacht denkelijk wel geen vruchten plukken van den eerst sinds kort geplanten boom.

Uit de lof over het artikel van Roman Ingarden leide men niet af, dat de andere ons minder de moeite waard lijken. Dit ééne echter raakt een onderwerp, dat ons. uiterst na aan het hart ligt. Vandaar onze bijzondere aandacht er voor.

De onderwerpelijke publicatie staat op een zéér hoog niveau. Meerdere bijdragen verdienen het adjectief ‘meesterlijk’. Ieder, die ernstig belang stelt in de Literatuurwetenschap, behoort, dunkt ons, dit ‘Helicon’ te bestudeeren, en wij wenschen dezer jonge Revue van ganscher harte groot succès.

DR. ALFRED A. HAIGHTON.

Beekbergen (Gld.), 1 Maart 1939.

Lichtsignaaltjes

Wij maakten, sub rosa, school!

De benoeming van den bolsjewikerigen marxist Dr. Jan Romein tot hoogleeraar in de geschiedenis aan de gemeentelijke universiteit te Amsterdam is uitgegroeid tot een schandaal. Dagbladen als ‘De Telegraaf’ (neutraal), ‘De Tijd’ en ‘De Maasbode’ (R.K.) en ‘De Standaard’ (A.R.) spreken er, al weken lang, in alle toonaarden schande over, terwijl eenige kleinere persorganen - zooals bijv. ‘De Waag’ - hun duit in het zakje doen. Indien de pers, de ‘Koningin der Aarde’, een graadmeter vormt voor de publieke opinie, dan mag men zeggen, dat heel Nederland, behalve de bepaald-roode elementen, zich tegen deze benoeming kant.

Het voornaamste bezwaar tegen Romein put de pers uit zijn gebrek aan wetenschappelijke objectiviteit. Deze objectiviteit of, in casu, *onpartijdigheid,* acht men het éerste vereischte voor waarachtige wetenschap. Vooropgezette meeningen, partijdige beschouwingswijzen, interpretatie der geschiedenis volgens een politiek schema, enz. veroordeelen bedoelde bladen ten scherpste, als zijnde *òn*wetenschappelijk.

Precies ons idée!

Wij hebben reeds in October j.l. tegen de benoeming van Romein tot hoogleeraar gewaarschuwd[1]. Het ging toen om een professoraat in de a l g e m e e n e geschiedenis, nu gaat het om dezelfde hoogleeraarspost in de V a d e r l a n d s c h e dito. Doch de bezwaren tegen ideologische geschiedenis-verdraaiing blijven in casu van geheel dezelfde kracht.

Het ware dus overbodig, te verklaren, dat wij het standpunt-te-dezer-zake van voornoemde bladen volkomen deelen. Wij formu-

1) In onze bespreking van Romein's ‘Machten van deze Tijd’, October-nummer 1938 van dit maandschrift.

leerden dit standpunt immers reeds een half jaar geleden! En wij kwamen met dezelfde argumenten, die nu opgeld doen.

Geen ijdelheid drijft ons tot herinneren aan dit feit. De geschiedvorsching - de èchte, niet die à la Dr. Romein - zal t.z.t. heusch wel komen tot erkenning van onze prioriteit in zake het juiste besef ten deze, of, althans, het eerste openlijk-uitspreken van dit juiste besef. Onze neiging tot het aanspraak maken op hulde is even klein als ons vertrouwen in de onpartijdigheid der tegenwoordige stemmingmakers in dit land.

Doch wij veroorloven ons, acte te nemen van het feit, dat 'De Nieuwe Gids' het eerst het juiste inzicht heeft verkondigd, betreffende deze aangelegenheid. Voor de goede orde. Overigens pronke men vrij met onze veêren, zoo lang daarmeê de goede zaak gediend wordt.

Gelijke monniken met òngelijke kappen.

De dag- en andere bladen, die onze, in October j.l. te berde gebrachte, argumenten-te-dezer-zake overnemen en daarop voortborduren zonder ons te noemen, leggen trouwens ook in ander opzicht een merkwaardige hebbelijkheid van meten-met-twee-maten aan den dag.

Een half jaar geleden was Wijnkoop tégen Romein's benoeming tot hoogleeraar, omdat deze candidaat hem niet bolsjewieksch genoeg meer leek. Sedert dien is Wijnkoop's opinie over Romein veranderd, aangezien deze 'geschiedkundige' nu weêr voldoende pro-Sowjet-Rusland gezind bleek. Op een desbetreffende vraag verklaarde Wijnkoop, dezen 'vooruitgang' van Romein te hebben afgeleid uit een artikel, dat Romein inmiddels gepubliceerd heeft in het tijdschrift 'Groot Nederland'.

Dit tijdschrift 'Groot-Nederland' ligt, sedert eenigen tijd, voornamelijk in handen van de heeren Victor E. van Vriesland, Dr. Menno ter Braak en Vestdijk. Hetgeen deze namen reeds zeggen wordt bevestigd door den inhoud: het is, in strijd met zijn naam en in strijd met zijn, aan de nagedachtenis van zijn vroegeren redacteur Louis Couperus † verbonden, traditie, verworden tot een vrijwel marxistisch periodiek. Wij vernamen trouwens uit goede bron, dat het tijdschrift 'Groot Nederland' tegenwoordig gesteund wordt door de S.D.A.P.

Niemand, in de heele pers, maakt daar een verwijt over aan dat tijdschrift. Over dit niet-verwijten maken *wij* niemand een verwijt. Wij weten niet beter, of in den huidigen staat vergt de eerbied voor het vrije woord, dat niemand iemand anders een verwijt maakt over diens gezindheid.

Maar òns verweet men fascistische gezindheid omdat er een Fascist in onze redactie zit! Tegen òns zocht men spijkers-op-laag-water. Ons zoude dan dus n i e t geoorloofd zijn, wat bijv. het tijdschrift 'Groot Nederland' wèl mag.

Ofschoon wij door geen eene politieke partij gesteund worden. Ofschoon slechts één der vijf redactieleden bij een politieke partij is aangesloten. Ofschoon wij wèl de traditie van ons tijdschrift in eere houden.

Zulk meten-met-twee-maten geeft te denken.

YPSILON.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 54. Deel 8]

Achter groene horren[1)] door J. van Oudshoorn.

I.

Soms kon het gebeuren, dat, onder het collationneeren, referendaris de Nijs, al voorlezende, opzettelijk een fout maakt of iets oversloeg, om na te gaan, of zijn stomme partner bij dit eentonig soort werk hem nog wel volgde. Maar zelfs wanneer deze zich dan terstond meldde, bleef het onzeker, of hij tevoren niet, zoolang de teksten overeenstemden, aan geheel andere dingen gedacht, ja, zich misschien een hazenslaapje gepermitteerd had, wel wetende, door het geringste hiaat daaruit te zullen worden opgeschrikt. Hoe dit mogelijk was, herinnerde zich de referendaris uit den tijd, toen ook hij pas klerk was en, gedurende het collationeeren, zelf daar op een aangeschoven stoel naast zijn lessenaar zat.

Door het voorlezen soms aan den ondergeschikte over te laten, geraakte deze wel onder meer doeltreffende contrôle, maar dan was het - aan het einde van zoo'n sloopenden bureaudag, of na een wat vroolijken avond - de chef zelf, die kans liep, zachtjes onder zeil te gaan... Geen kneep van het ambtenaarsleven, of de referendaris was ermede vertrouwd. Als borst je met niet veel meer dan wat gewone schoolopleiding aangekomen, had hij het, door nauwgezet- en plooibaarheid, door geduld vooral, tot zijn tegenwoordigen rang weten te brengen en wachtte thans, na ruim dertig dienstjaren, nog op een bevordering tot administrateur, om met pensioen te gaan.

Met referendaris de Nijs had hij het wel bijzonder getroffen.

1) Vervolg ‘Seminarium’, October-afl. N.G. 38.

Na maandenlang solliciteeren en vruchteloos rondloopen, ten einde raad, in diens afdeeling verdwaald, had hij, eenmaal toegelaten, in hem een heer herkend, die tegen middernacht een trottoir liep af te zoeken en daarbij zijn hulp ingeroepen had. Hij zelf was toen nog student en in de naburige hoofdstad op avontuur. Den ander bleek de huissleutel ontvallen, terwijl hij, al zoekende, bovendien zijn lorgnet was kwijt geraakt. De laatste lag, met een gesprongen glas, onder een lantaarn; de sleutel werd tegen den stoeprand terug gevonden. Weer met beiden bewapend voor een huisdeur aangeland, gelukte het daar de wankele gestalte evenmin, het sleutelgat te vinden, zoodat hij ook bij het opensluiten nog even van dienst had mogen wezen...

Hoewel het kleine voorval zich lang geleden en onder omstandigheden afgespeeld had, die het zeer onwaarschijnlijk maakten, dat ook de referendaris hèm nog zou herkennen, verloor hij thans zijn, bij dergelijke bezoeken, toch al zoo wankel zelfvertrouwen geheel. Na plaats genomen en de gebruikelijke vragen beantwoord te hebben, was hij dan ook uit eigen beweging opgestaan, hoogstens nog, in plaats van een directe mondelinge afwijzing, de even gebruikelijke toezegging van nader bericht verwachtend. De referendaris echter, wat in zijn breeden armstoel achterover, de beenen gekruist, begon punt voor punt nog eens aan zijn uitgespreide vingers na te gaan: ‘Seminarium, telt hier niet; Lyceum, vier jaar geleden; geen schrijfmachine; geen archiefroutine; geen...’ Daarna met een schouderophalen: ‘Tja, wanneer er zòò weinig overschiet, dan lijkt het toch beter, U... eerst een maand op proef te nemen...’ Totaal overrompeld had hij een dankbetuiging gestameld, die de ander met een geringschattend spotlachje afweerde. Het lot, een vreemde, toonde zich hem eindelijk weer beter gezind.

Van het leventje, dat hem sinds dien gedenkwaardigen middag nu al weer ruim drie jaar op sleeptouw hield, bleef voorloopig het essentieele: armoede. En opnieuw, de straat. Wel was het reeds een eigenaardige ervaring geworden, de wekenlange reis naar het Verre Oosten tot een traject van nog geen half uur boemeltrein teruggebracht te zien. De heele uitrusting voor die eerste betrekking in een kartonlederen handkoffer boven zich in

het net te weten. Maar toen had hij tenminste nog behoorlijke garderobe en, zoo kort na het heengaan der moeder, ook wat geld uit de erfenis over gehad. Zich gelukkig geprezen, na de catastrophe, nog een mager baantje bij het Gouvernement te krijgen.

Bedenkelijker werd het, een ophakkertje, hem door de hospita aan de hand gedaan, te moeten ontloopen. Het enthousiasme van het mannetje, eindelijk eens een heer van het Gouvernement de maat te kunnen nemen, was danig bekoeld, toen het reeds met de eerste afbetaling haperde. Maar hoe kon het anders?

De aanvangssalarissen van zoo'n subalterne ambtenaarsbeweging waren voor jongelui met een solieden burger-achtergrond berekend; om ervan te leven ten eenenmale ontoereikend. Daardoor bleven minder bedeelden betrekkingen versperd, die, zonder opleidingskosten toegankelijk, echter pas na jaren lang wachten een eenigszins behoorlijk bestaan opleverden. Van sommige gezeten stedelijke families doken, bij benoemingen of jubilea binnen dit kader, de namen telkens weer op... Voor wie, als hij, ten slotte zonder eigen middelen alleen bleef, werd het een kaal bestek. Misschien, wanneer hem die nuttelooze jaren van het Seminarium bespaard hadden kunnen worden? Zoo echter kwam dit begin te laat en was opnieuw de werkelijkheid niet hier of daar... Deze vale bureaukamer met groene horren voor de ramen, die niets eigens of intiems meer had en toch, na valer avonden nog, tegelijk een veilige toevlucht werd. Waar thans de monotone woordenvloed van den refendaris, bezig met hem een stapel dossiers te verwerken, tot een zacht bedwelmend ver gefluister begon af te sterven... Hier wist hij plotseling een stekenden blik op zich gericht en had, in het moment zelf, een weglating gesignaleerd. Eigenaardig toch, zoodra er maar het geringste haperde, stokte ook die mijmering buiten om.

Het collationneeren ging ten einde en daarmede weldra de kantoordag zelf, die weer door een hevige spanning van op handen zijnde daverende drukte geladen werd, zonder dat er ook ditmaal een werkelijke uitbarsting op gevolgd was. Wat dat betrof, moest hij nog al eens aan het veelbelovende paard Bloemkool van Dickens denken, dat het - ondanks de bedriegelijkste aanstalten - toch nooit tot eigenlijk draven bracht. Maar ook de dagen, waarop het zelfs niet tot het maken van aanstalten kwam, was

er nog die andere spanning, van het gezag, die zelfs het onbenulligste kattebelletje met iets als een aureool omgaf en waarvan reeds het jongste klerkje, of de bode met zijn plaquet, de nimbus mee naar buiten droeg. Zat ook hem zelf niet, van kindsbeen af, de eerbied voor een dienstpet in het bloed. Dat opende toch weer perspectieven! Ach, eindelijk uit die sloopende armoe weg en wat hooger de staatsladder op! Zonder nog tot in de kruin van den regeeringsboom te willen klimmen, om daar - zooals referendaris de Nijs het eens in beeld bracht - op je gemak zilveren en ook gouden appeltjes te plukken...

In de stad der ambtenaren dan had hij bij een weduwe een kamer met slaapkabinet en den kost gevonden. Zij was een verschrompelde, door het leven terneer gedrukte vrouw, die van haar eenigen zoon niets dan zorg en leed had ondervonden. De onverlaat had zich te kort gedaan. Verzorgd door een klein pensioen, beweerde zij enkel - en dan ook nog alleen maar aan jongelui - te verhuren, om den vroeg gestorvene in gedachten nog wat om zich te hebben. Voor den kostganger een weinig aantrekkelijke rol, terwijl diens aanwezigheid haar al evenmin belette, iederen avond in kaartspel buitenhuis afleiding te zoeken. Zonder het beschamender vermoeden echter, dat, bij zijn karige vergoeding, de weduwe ten slotte, van haar geringe inkomsten, op hem begon toe te leggen, zou hij zich bij haar volkomen op zijn gemak gevoeld hebben.

Buiten kantoortijd aan zich zelf overgelaten, bleef hem, bij gebrek aan geld, meestal slechts de straat als eenige verpoozing. In zijn contact met menschen tot den zakelijken bureauomgang en wat oppervlakkig gepraat als met de hospita beperkt, had hij opnieuw zijn toevlucht tot lezen genomen. Zoo kon het hem, na uren lang rondloopen, niet anders dan welkom zijn, het huis verlaten en er zich voor de rest van den avond ongemoeid te vinden.

En toch, ook met het boek, dat hem daar gezelschap hield, werden die laatste, op zijn kamer doorgebrachte, uren soms plotseling afschrikwekkend stil en dor. Onrustig uit zijn schemeren hoek bij de leeslamp opgestaan, besefte hij dan wel, hoe het bij die, voor zijn jaren, onnatuurlijke afzondering niet mocht blijven. Een tekort

aan levensmogelijkheid, met weerzin volgehouden en dan nog slechts door schuldenmaken te rekken. Hoe kon hij soms naar een gemeenschap verlangen, die haar leden ervoor behoedt, zich zoo te verliezen. Hier, tusschen deze verbleekte vreemde familie-portretten, rijpte de mentaliteit, waaruit de desperado met een bomaanslag te voorschijn komt; of, bezadiger, een copieus diner met champagne bestelt en de verdere afwikkeling aan de politie overlaat. In zulke oogenblikken werd ook hem de doodsche stilte van het verlaten huis ondragelijk; stond er weldra een koele kan bier op tafel, in de slijterij beneden voor rekening der hospita afgehaald en zocht hij een extra grammofoonplaat uit...

Delibereerend, nuchter bijna, ingezet; een klacht, door haat en liefde samen afgeperst. Bloemen-aria! Nog met motieven doorwoekerd, voor een cigaretten-slet bestemd, steeg, met de melodie, deze hartstocht boven zich uit om, tot in de ijlste hoogten opgedragen, door een jubelkreet geloutert te worden. Te laat! Ook de buren hadden er genoeg van!

Zonder de gratificaties, die twee, soms driemaal 's jaars en dan geheel onverwachts, tegen telkens weer verschillende bedragen, uitgedeeld werden, zou hij steeds meer in schulden zijn geraakt en ten slotte toch nog voor een welp je uit een dier bevoorrechte families het veld hebben moeten ruimen. Ja, dat werden groote dagen, wanneer de bode, in plaats van gewoon de expeditie binnen te komen, op den drempel de deur bleef open houden en, meesmuilend in het vooruitzicht, zelf van de partij te wezen, van daar de vraag stelde: ‘of de heeren maar eens naar de snoeptafel wilden komen?’

Door den bode gevolgd, ging het dan, over halfdonkere lange gangen met groene horren aan de ramen, naar de comptable afdeeling, waar, op een groote tafel in het midden der kamer, naast blaadjes papier met de namen, allerhand bedragen, in bankbiljetten en metalen geld, uitgestald lagen. Misschien, dat de nacht tevoren een rukwind door de kruin van den regeeringsboom gevaren was; misschen ook, dat de chef hier, die wel het eerste weten zou, wanneer de appeltjes begonnen te rijpen, zelf even heimelijk aan den stam geschud had? Wat deed het er toe, waar een ieder, van vasten knecht tot referendaris, uit dezen onverhoopten oogst bedacht werd.

De geringst bezoldigden vonden hier het meeste baat bij, ging het toch voor hen, ook bij den magersten afval, nog minstens om een volle maand salaris. Dan kon er weer open water gekozen worden. Neen, vooral niet meer loslaten, nu de ergste misère achter den rug, voor afwaschbare boorden en manchetten eindelijk weer een fleurig overhemd in de plaats gekomen was! Ja, als jongen, lang geleden, op die school aan het water, begon hij ook hier, bij vlagen, wat voornaam te doen. Dan was de catastrophe van het Seminarium vergeten en daar moest het, om in dit leven vooruit te komen, ten slotte toch heen. Tot je dan, geheel onverhoeds, weer omlaag gesleurd werd...

'Zoo, zeven, ook in de residentie?'

Feller haak had hem niet kunnen worden toegebracht. Juist nu hij zich voor het eerst in een nieuw complet vertoonde, door den kleermaker van referendaris de Nijs op termijn geleverd. Uit de gezellige lichte avonddrukte een groezelige gestalte te zien opduiken, die nu, alsof het de gewoonste zaak ter wereld was - haveloos, ontoonbaar - naast je mee bleef loopen. Verdoemd, naderde daar geen bode? Om uitgeteld te worden. Snel met 'zes' een afhellend zijstraatje binnen gezwenkt en er het corvée verwerkt. Zijn vroegere linker-slaapkameraad op de groote zaal, die, met zijn Verlaine-kop, hem door het beschamendste van den aanvang heen geholpen had. Thans, bij zonnig weer, op het weiland der spiritus-drinkers te spreken. Hoe het den ander ging? Niet zoo goed als jou! Stomme vraag. Wat geleende pegels afgeschoven en, na een handdruk, in uitzicht gesteld, dat het bij een volgende abordatie... Begrepen? Hiermee afgedaan.

Ook de ziekte zelf behoorde een dood verleden. Nadeelige gevolgen had hij er niet van ondervonden.

Maar zoo leek het toch beter, hier te verdwijnen. Den dag daarop was hij nog eens op de mogelijkheid eener uitzending naar het buitenland terug gekomen. De referendaris achtte daartoe, kort na een bevordering, de kans miniem? In hoeverre hij dit ernstig meende, was moeilijk uit te maken. Misschien wilde hij zijn protégé niet missen, nu hij begonnen was, dezen soms iets van zijn achterstand over te laten. Het proto-type van den ambtenaar, in oogopslag, stembuiging, kleedij, een ietwat ronden

rug, vermeed hij het zoo lang mogelijk, open kaart te spelen. Op punt zich bloot te geven, nam hij, al sprekende, soms met een ruk zijn gouden lorgnet af, om in dit hachelijk oogenblik ten minste naar buiten nog een ander te wezen.

Toen een der eerste dagen, tijdens het collationneeren, een rogatoire commissie te voorschijn gekomen was, waarin een der vrouwelijke getuigen 'Komm' herauf' bleek te heeten, begon de referendaris van harte te lachen. Hij had, bescheiden, even mede gelachen en, als ter vergoelijking, nog iets over het compromitteerende van sommige namen in het midden gebracht. Maar daarop was de ander erg strak geworden en vroeg kurkdroog: 'Hoe bedoelt U dat?', als had hij zelf om iets geheel anders gelachen!

Omzichtigheid bleef dus geboden, ook nog, wanneer de referendaris hem soms, tijdens de voorbesprekingen over het af te geven werk, door een zekeren ondertoon bijna op een voet van gelijkheid behandelde. Hij kwam dan, door een hoog regaal vol paperassen daarvan gescheiden, aan een lessenaar tegenover dien van de chef te zitten. Achter de groene horren aan het tweede raam van diens kamer, voor binnenkomenden half verborgen. Ook tijdens de vele bezoeken bleef hij daar meestal doorwerken en kreeg zoo het een en ander te hooren, dat zijn blik van aankomend ambtenaar verruimde...

Met den kamerbewaarder had de referendaris dagelijks lange gesprekken. Door zijn voortdurend contact met het hoofd van het departement, straalde van diens glans iets op dezen beambte af. Steeds statig in rok, door een snoertje miniatuur medailles getooid, had hij voor de klerken hoogstens een vergoelijkend lachje en tutoyeerde hen bij gelegenheid. Door het boek met de handteekeningen van den minister onder zich te houden, kon hij, bezoek voorwendend, de beschikking over deze stukken en daardoor het uur van vertrek vertragen. Zijn dunk van het personeel ter expeditie was zòò gering, dat hij, in de antichambre tusschen portières half verborgen, aan een, der daarop uitkomende, deuren luisterend, zich door de verschijning van een klerk niet van zijn stuk liet brengen niet alleen, maar door de hand uit te strekken ook nog tot zwijgen vermaande.

Voor den referendaris werd deze Polonius zoo een vraagstuk

in allerhand zaken, waarover de beslissing nog hooger op lag; het medium ook, om zekeren eigen wenschen daar wat kracht bij te zetten. De invloed van een kamerbewaarder leek onberekenbaar en de waarschuwing, meer ter vergoelijking van diens bijna vaderlijk-beschermend optreden, reeds dadelijk in den aanvang gedaan: 'Zulke menschen liever te vriend te houden' bleek geenszins misplaatst...

Tijdens dan volgende bezoeken weer, gunde hij zijn verbeelding vrij spel. Maakte ook hij deel uit van de een of andere commissie ad hoc, tegen extra vacatie-gelden, wel te verstaan. Of, beter nog, begaf zich, op regimentskosten, naar een der metropolen ter conferentie. Waren zulke commissies reeds sterk in trek, dienstreizen, met behoud van vol tractement, schenen wel het neusje van de zalm. 'Dank U zèèr, meneer de Nijs. Ja, erg prettige dagen gehad. Prima hotel, uitstekende verzorging. Maar die fooien, die exhorbitante fooien daar; neen, die alleen reeds zouden een ander kunnen nekken.' Aha! zouden kunnen; een ander. Om van te watertanden. Tot de fooien toe zelfs werden dus gedeclareerd. Steeds ruimer perspectieven.

De referendaris was naast hem komen te staan, om enkele bladen eener vertaling, waaraan hij bezig was, ter contrôle mede te nemen. Eerst begon de ander nog, in een roode portefeuille met groene banden voor den achterstand, naar stukken te zoeken, die, door ze maar lang genoeg te laten liggen, zich intusschen misschien zelf afgedaan hadden. Het gelukte hem, verscheidene van zulke dooddoeners onschadelijk te maken, hetgeen zijn stemming merkbaar ten goede kwam. Tot nog iets anders zijn vroolijkheid scheen op te wekken, dat hem dan ook plotseling te machtig werd. 'Wel zeker', riep hij, bijna opgetogen met de losse bladen der vertaling naar de deur wuivend, waar hij juist een bleek jongmensch met spichtigen neus uitgeleide had gedaan, 'waarom ook niet; maar dat is toch pas de boter bruin laten braden. Zoo iets, ter bespreking naar hier ontboden, logeert bij pa, die hem heusch geen kostgeld zal vragen, en brengt me, ijskoud, zijn tien volle dagen verblijf ter legalisatie. Daarbij nog kankeren ook. En hoe gaat U zelf, mijneer de Nijs? Niet zoo goed als U, had ik bijna gezegd.' Steeds weer nieuwe mogelijkheden...

Per dag leven. Afwachten, of die broekspijp, waarin hij zich thans als een dolle stekelmous vastgebeten had, toch nog een slagerswinkel zou binnenstappen. Voor de rest er, naar buiten, het liefste twee overtuigingen tegelijk op na houden om dan, innerlijk, van geenerlei overtuiging last meer te hebben.

Hoe het hem tegenwoordig ging? Wel, dat is een heerenleventje. Er pas om tien uur behoeven te wezen; van twaalf tot twee gaan koffie drinken; voor vijven al weer op straat. Daarbij nog kans maken voor het buitenland. Nee, waarachtig, bijna om jaloersch op te worden... Waarom zoo'n illusie te verstoren? Trouwens, hij zelf beoordeelde dan het geval niet minder optimistisch, onder het eenige voorbehoud, dat de betaling zoo miserabel was, waardoor het hem soms gelukte, op onbepaalden termijn wat los te werken. Heette het een andermaal, dat zoo'n expeditiebeweging de dood in den pot en al dat leegloopen uit den booze was, dan moest hij er wel volmondig mede instemmen, het bijzonder rot getroffen te hebben. Hetgeen dan tegelijk een overgang werd, om te trachten, ook dit onderhoud een, portatief voor hem gunstige, wending te geven.

Weer alleen gelaten, voelde hij, ook na een botte weigering, hoe er van hetgeen hem zoo kort te voren nog verontrustte en bedrukte, niets meer over was. De enkele woorden met een voorbijganger, die naar den weg vroeg, vluchtig gewisseld, bleken soms reeds voldoende, hem aan zich zelf te ontheffen. Dank U zèèr. Tot Uw dienst. Ieder op zijn manier het einde tegemoet. Van buiten af was dan zijn stemming plotseling verhelderd, omdat buiten voor neerslachtigheid geen plaats was. Daartoe bleken er, vreemd genoeg, de proporties veel te royaal. Ja, dit vooral was van zulke toevallige ontmoetingen het loonende: bevestigd te zien, voortaan door niemand meer voor melancoliek of ook maar zenuwachtig gehouden te worden. Wat daarvan nog binnen hem mocht omgaan, liet zich anderen niet meer veruitwendigen. Vijf en twintig jaar oud, was hij voor zulke intimiteit een verloren man. Het kwatrijn: 'O, bleek hoofd, snikkend dof aan weeke peêl' werd hem roode lap.

En was het, in plaats van een menschelijke stem, de echo van het verleden, dat zich onverwacht niet meer liet doodzwijgen niet alleen, maar eigenzinnig ook heden en toekomst nog te brand-

merken trachtte, door hem toe te roepen: die daar thans in gekregen plunje al wat voornaam doet, hij is en blijft het sujet, voorbestemd, zich zelf te rechten! Dan vroeg hij enkel maar, ook van zulk pathos verschoond te mogen blijven. Wanneer iemand, dan moest hìj toch wel in de eerste plaats weten, het naar de gewone maat niet meer tot mensch te halen. Wat een te doen stond, innerlijk tot ontoonbaarheid gehavend. En ook zonder er een laatste oordeel van te maken, ach, dag en nacht bereid, dit paria-bestaan voor een minder kwetsbaar, voor eeuwige bewust loosheid desnoods, te verzaken. Maar dit werden ten slotte enkel leege woorden. Hier, hij voelde het bij ingeving, was het de taal zelf, die ten onder ging. Door er tot achter den dood mede te willen binnen dringen, verloor zij haar eenigen, in dit leven verankerden, zin.

Weer alleen op zijn kamer, kwam hij er, tegenover het portret van den onverlaat, voor een nieuw dilemma te staan. Want zonder den dwang, het leven in een moyenne van duur te denken, zou je nooit op de gedachte komen, er een einde aan te *kunnen* maken. Terwijl juist die dwang tegelijk een aanduiding was, dat ook zulk denken zelf een bekrompen aangelegenheid en die moyenne van duur minstens twijfelachtig is. Het een niet zonder het ander. Maar, goede hemel, kom daar nu eens tusschen uit! Het beste leek, eerst nog even te probeeren, beneden een koelen dronk te laten aanschrijven...

April '39.

Liedjes door Hélène Swarth.

Lentemorgen

De streelende wind, als een moederhand,
Doorwoelt de kastanjelokken.
De kastanje bevloert het bleeke zand
Met de sneeuw van haar bloesemvlokken.

Uit die bloeiende sneeuw, een tapijt voor een bruid,
Verrijzen de blanke seringen,
In de loovers verholen, zit, zuiver en luid,
Een lijster zijn lied te zingen.

En opéenen doorvlijmt mij een schreiend woord:
- 'God, laat ééns nog de lente mij schouwen!'
En heeft God nu mijn wintersche bede verhoord,
Om mijn smeekend deemoedig vertrouwen?

Nu weerkaatst je portretglas, zoo kleurig en trouw
Als een blinkende kleine spiegel,
Een drijvende wolk in het hemeleblauw
En een tak met zijn bladergewiegel.

En ik voel, dat de lente geen liefde vergoedt,
Door dien roover, de dood, mij ontnomen -
En in Zomerland hoop ik, dat éens ik je ontmoet,
Maar nu zie ik je alleen maar in droomen.

Wilde Lentewind

Waarom ruisch je zoo wild,
of je breken wilt
De buigende lenteboomen?
Waarom geeselt je kracht
nu hun bladerenpracht,
O wind, uit den hemel gekomen?

Waarom sla je zoo woest,
jij, die streelen moest,
Waarom grijp je in hun schat als een roover?
Zie, beschermend, hoe kruin
tot den einder schuin
Nu helt naar den ander over.

Steel je al blad ook na blad
van de looverenschat
Van hun zijïg smaragden tuilen,
Door je woede overmand,
fier toch houden zij stand,
Die boomen als bronzenen zuilen.

Zij doorstonden je macht -
Wil nu suizelen zacht
En niet langer hun schoonheid kwellen,
Maar vertroost hun verdriet
met een lentelied -
Wil onze aard van den hemel vertellen.

Waarom?

Waarom willen mijn droomen nu dwalen
Naar mijn hoekje bij 't hoog balkon,
Waar ik opschreef de mooie verhalen,
Die ik blij in mijn tuinje verzon?

Neen, verzon niet, 'k ontving ze, gegeven
Door de wolken, de bloemen, de zon -
En ik wou, dat nog ééns in mijn leven
Die vreugde ik weer voelen kon.

Zij zeggen: verlang naar 't verleden
Is een waan en een smartebron,
En 'k herschep tot verloren Eden
Den tuin, waar mijn peinzen begon.

Maar nu duister de nevelen wellen
Uit den schemer, dien geen overwon,
Wou 'k mijzelf weer verhaaltjes vertellen,
In mijn tuintje, vol bloemen en zon.

In het land van sneeuw en zon door Louisa J.Th. Janssens.

De 14de telefoon vanmorgen: ‘Ja zeker, meneer, ik zal het aan den Chef overbrengen’ - ‘Ja meneer, de Chef zal U dadelijk opbellen’ - ‘Ik zal 't zeggen, de Chef is op het oogenblik in gesprek’ - ‘Nee meneer, ik weet hier niets van, maar de Chef kan ieder oogenblik op het bureau zijn’ - ‘Nee U spreekt niet met den Chef’.

Het zijn de onuitputtelijke variaties van het afgezaagde thema: ‘Ik zal het zeggen’ en ‘Ik moet U zeggen’, en als juffrouw Brok een ander was geweest en zich had bezig gehouden met diepzinnige bespiegelingen omtrent haar taak op aard, zou zij zich gedeprimeerd hebben gevoeld. Maar ze werkt en is tevreden hierover, en als ze nu maar af kon leeren, te schrikken van die harde telefoonbel, alle vijf en twintig keer per ochtend opnieuw, dan zou ze met dezelfde tevredenheid 's avonds ook nog eens vijf en twintig keer antwoorden: ‘Zeker meneer, ik zal het zeggen’.

Juffrouw Brok behoort niet tot de kantoormenschen, die 's avonds hun schade aan lichaam of geest in moeten halen; noch tot die, die hun dagelijksch werk doen met den moed der wanhoop en hun avonden besteden aan overpeinzing, hóe groote persoonlijkheid het kantoorleven langzaam-aan in hen te loor doet gaan; noch tot die vrouwen, die zich van uur tot uur ongelukkig maken over hun ‘onvrouwelijk’ en ‘onbevredigend’ bestaan; nee, juffrouw Brok is tevreden, dat ze werkt op een kantoor, waar opgemerkt wordt, als zij er bij uitzondering n i e t is: Het is de glorie van haar leven geweest, dat twee jaar geleden, toen ze de griep had, Mej. ten Cate, Chef van de af deeling, zelf

aan haar sponde kwam, griepbacillen ten spijt, niet om haar persoonlijk - zooiets intiems was natuurlijk niet mogelijk - maar omdat zij van haar, juffrouw Brok, iets moest weten. En zooals zij álles omtrent haarzelf weet, louter en alleen uit de reactie van het haar omgevende, zoo wist ze op dat oogenblik, dat ze dus iets meer was dan de steno-typiste, bij tijd en wijle levend telefoontoestel. En toen zij op een goeien dag een collega tegen de jongste typiste hoorde zeggen: 'Vraag maar eens aan Brokkie', had een gloed van warmen trots haar doen blozen tot achter de ooren: ze was dus niet zekere typiste Brok, maar 'Brokkie'; ze was dus net zoo goed een zeer bepaald iemand, als Nel of Jeanne, die door iedereen op kantoor kortweg met den voornaam konden worden aangeduid en uit dien hoofde door juffrouw Brok op een verheven voetstuk werden geplaatst. Ja, zelfs, als Jeanne of Nel bij een of ander 'incident' op de typkamer dadelijk haar meening klaar hadden en die ook niet onder stoelen of banken staken, zelfs tegenover haar Chef het laatste woord plachten te hebben, drong juffrouw Brok het heimelijk opkomende oordeel 'brutaal' naar haar vredig onderbewustzijn terug.

Maar van het oogenblik af, dat zij zich met 'Brokkie' hoorde betitelen, was zij vaag zich bewust, óók een persoonlijkheid te zijn 'Brokkie', wel wat anders dan 'Josephine', de naam, dien haar moeder, de graag 'chic' doende portiersvrouw, voor haar uitkoos en die haar vier en dertig-jarigen levensloop, bij alle onuitgegroeidheid, permanenten zwier had verleend. Maar, ondanks het contrast, had ze den naam 'Brokkie' aanvaard als een gunst van het leven, dat van de ideëele Josephine een reëele stenotypiste had gemaakt. De naam 'Brokkie' klonk haar warm in de ooren en beroerde even haar hart.

Het is Zaterdag tien voor half één, en als het vijf en twintig-tal telefonen door juffrouw Brok met een semper crescendo in vreugde is beantwoord, zoo zelfs, dat de laatste spreker de totaal ongekende vraag stelt: 'U zult het toch niet vergeten, juffrouw?', realiseert juffrouw Brok zich, dat ze nu toch werkelijk opgewonden is, bijna net zoo overdreven als Jeanne, toen ze een weekend naar Brussel zou gaan; en wat was dan Brussel vergeleken bij dat verre witte land, waar een lange, puffende D-trein, wagonslits en restauratie-

wagen incluis, Josephine Brok naar toe zou voeren, niet zoo maar in een sprookjesachtige toekomst, nee, vandaag, vanmiddag om half vijf.

Tegen haar gewoonte heeft ze al tien keer naar de klok gekeken en telkens weer nagerekend, of ze nog tijd zal hebben, bij V. en D. dat ééne truitje te koopen. De zuster van haar vriendin Rie, van wie zij het skipakje mag leenen, heeft gezegd, dat ze nu eens iets fleurigs moet aantrekken en niet zooiets saais: dat staat niet in de sneeuw en ‘Bovendien’, had Rie gezegd, ‘je moest wat vlot zijn: Al die lui daar waren immers vlot’. Rie zei, dat 't net zoo iets was, als wanneer zij met een heelen troep van de korfbalclub gingen kampeeren; ‘alleen ga je daar natuurlijk skiën, maar 's avonds dans je met iedereen, gewoon in je sportpak en dan moet je niet zoo stijf zijn, anders is er net niks aan’. Aldus Rie en die kan het weten, van haar zuster en van de korfbalclub.

Maar Josephine Brok zit niét in een korfbalclub, nòch weet ze, of ze eigenlijk het dansen zoo langzamerhand niet is verleerd. Zij zal echter de laatste zijn, om goeden raad in den wind te slaan en bij al haar inkoopen heeft ze, al was 't na eenige omwegen, de winkeljuffrouw het geheim van haar hart geopenbaard: ‘Bij wat voor rok dacht U 't te dragen?’ - ‘Op donkerblauw, maar voor sport, ziet U, eigenlijk niet op een rok, maar op een eh-pantalon, een skipak, liefst iets fleurigs’. Achteraf moest ze den eersten koop weer berouwen, haar eerste glorierijke overwinning: een knalroode jumper met een gelen vlinder. Tusschen den middag was Rie komen kijken en had haar opeens alle illusie ontnomen: Josephine hield, roodpaars nog van het fietsen in de kou, met veel enthousiasme het roode vlindergeval voor, waarop Rie dadelijk zei, dat 't eenige, wat zij natuurlijk nooit had moeten nemen, rood was: ‘Dat kleurde niet bij haar teint’. Brokkie was voor 't eerst van haar leven werkelijk boos geworden en had gezegd, dat Rie er niet over oordeelen kon: in Zwitserland zag je toch allemaal bruin! Maar heimelijk piekerde zij, of ze toch voor de zekerheid maar niet een tweede truitje zou koopen, voor de eerste dagen.

En nu, om half één, zou ze 't nog net kunnen halen; ze zou 't aantrekken in den trein, want het valies puilde aan alle kanten.

Om klokke half één is haar werk al ingeleverd en haar bureau

leeg en verlaten als een onbewoond eiland, en als ze naar de garderobe gaat, is het een afscheid, zooals zij zich nauwelijks heeft kunnen droomen: Het is, alsof ze een reis om de wereld gaat maken, zóóveel goede wenschen klinken haar in de ooren; ze voelt zich een filmster gelijk, op zóóveel vragen moet ze antwoorden: Ja, ze heeft een skipak, een blauw, ze reist er zelfs in; en ook een verzekering; en ze reist den heelen nacht door, nee, zonder slaapwagen, veel prettiger, als je af en toe een luchtje kunt gaan scheppen; ja, de ski's, die huurt ze en skiles neemt ze natuurlijk ook; en briefkaarten zal ze stellig schrijven - tenminste, als ze daarvoor tijd heeft.

Op dit oogenblik voelt Brokkie, klein en schriel in haar donkerblauwen mantel onder een iets te grooten zwarten hoed, zichzelve groeien tot een verheven figuur, benijdenswaardig middelpunt, bij voorbaat bereisd, ja zelfs sportief.

In het volle bewustzijn hiervan, stevent zij bij V. en D. recht op haar doel af: ‘Dat witte truitje met zwarte strepen uit de étalage’. Als ze het aanpast, waagt ze de opmerking: ‘Een aardig modelletje’, waarop de volmondige beaming van de juffrouw, bekrachtigd door een ‘Het is echt vlot, 't staat U beslist chic’, haar geen oogenblik meer doet aarzelen.

Een half uur vóór tijd is juffrouw Brok aan het station: je kunt nooit weten, met al die bagage, en dan zoo'n D-trein.

De trein staat gelukkig al klaar, zoodat zij haar besproken plaats rustig kan opzoeken. Het is prettig, zoo vroeg te zijn, dan kun je op je gemak het gedoe op het perron gadeslaan: Er zijn nog maar weinig medereizigers en niet één in skipak, hoewel sommige met vierkante skilaarzen toch ontegenzeggelijk niet een uitstapje naar Antwerpen of Brussel gaan maken. Zou die zuster van Rie nu toch maar wat gezegd hebben: ‘Kind, reis toch in skipak, dat doen ze allemaal, juist practisch voor als je in de sneeuw aankomt en lekker warm voor 's nachts.’ Zij besluit dan maar op haar plaats te blijven zitten, dan valt het niet zoo op; maar heimelijk is ze van plan, 't Rie eens flink te zeggen, als ze terug is.

Het perron stroomt vol, en kijk, daar is er een in skipak en nòg een en daar weer een. In het gangetje kun je wel beter kijken

en aangezien zij nu toch niet meer eenig in haar soort is, waagt zij zich buiten den coupé, tot plotseling twee lawaaiende, heftig gesticuleerende dames haar opzij dringen en, met een ‘só sorry’ her en derwaarts, ruim baan maken voor den witkiel, die op haar wenk de vier enorme valiezen in het net smakt en daarna, onder kwaadaardig gegrom, de koffers weer omwisselt, omdat de dames ze persé zus willen hebben en niet zóo. Er komt nog een derde bontjas den coupé ingewrongen, om zich te vergewissen, of het tweetal wel goed geïnstalleerd is; en met een ‘Jullie kunt het best zoo ruim houden vannacht’, begint ze bij voorbaat al twee plaids te ontrollen en er kwistig de bank mee te drapeeren. In een oogwenk ziet 't er uit, of een heel reisgezelschap er zijn intrek heeft genomen en de kleine Josephine Brok zich maar nauwelijks zal kunnen handhaven in haar bescheiden hoekje.

Onder luide op- en aanmerkingen omtrent al, wat haar oog ontmoet, baant de derde zich weer een weg naar buiten, tot in het gangetje geëscorteerd door de beide anderen, die nu verder het groote raam voor zich in beslag nemen, de bonten ellebogen breeduit op de neergeschoven ruit, zoodat Josephine door een opengelaten stukje staat te gluren, af en toe door één van het stel, in een rustpooze tusschen twee schaterlachen, met een wending van het hoofd, op waarde geschat.

Alle raampjes zijn nu bezet en vrijwel alle menschen praten luidruchtig met vrienden en kennissen, die hen uitgeleide doen, en opeens wilde juffrouw Brok, dat ze op kantoor zat en dat ze mocht antwoorden: ‘Ja meneer, ik zal het overbrengen.’ 't Is alsof plotseling het voetstuk, waarop zooeven de collega's, met vereende krachten, haar hebben getild, ineenstort en bezig is, haar te bedelven, zóo nietig en rampzalig voelt zij zich, zóo gedrukt onder een klaterende massa: Dat is toch allemaal niets voor haar; daar moet je toch heel anders voor zijn.

Ze staat platgedrukt achter een haag van beweeglijke menschen, allemaal menschen, die praten over dingen, die haar niet interesseeren, of over dingen, die haar juist wel interesseeren, maar waar zij geen verstand van heeft: van tochten naar dié Hütte en een ‘Abfahrt’ van dién top en van ‘Kristiania’ en ‘Telemark’. O, 't is toch zoo onzinnig, dat zij, juffrouw Brok, die vijftig weken van het jaar op een kantoorstoel zit genageld, nu plotseling

veertien dagen, van den vroegen morgen tot den laten avond sport wil gaan bedrijven, en wát voor een sport - al heeft ze dan het heele jaar, vóor 't naar bed gaan, diepe kniebuigingen gemaakt. Het is allemaal de schuld van die zuster van Rie en van Rie zelf ook, met haar korfbalclub; en van die overdreven reclameplaten, waarvan de schelle kleuren je doen knipperen met je oogen; van al die humbug in de krant over 'het witte paradijs' en 'het land van sneeuw en zon, een ieders eldorado'; en van die eigenwijze winkeljuffrouwen, die bij elk onderdeel van haar uitrusting, joelden en juichten: ''t Staat U beeldig, echt sportief, beslist chic, echt iets voor U'. O, ze zou 't hun allemaal willen toeschreeuwen, wat voor gemeene praktijken ze toepassen, met al hun verlokkende leugens. - Er trapt een dikke, geruite meneer op haar teenen. 'Au', zegt ze, zóó hard, dat 't klinkt als de kreet van een ziel in doodsnood; de beide dames kijken verschrikt om, maar Josephine is zelf zóo geschokken van haar geluid, dat ze zich vlug omkeert en, de priemende blikken van het stel ontvluchtend, plotseling komt te staan op een vrij gekomen plaats bij het volgend raam. Ze doet nu maar, of zij ook iemand verwacht en hangt al spiedend uit het raampje, automatisch kijkend van den eenen kant naar den anderen, met maar één gedachte: ik wou, dat ik weer terug was en dat ik Maandag weer naar kantoor mocht.

De derde in 't bont is uitgepraat met de twee in het raam en neemt nu rustig den tijd, háár op te nemen, waarna de twee, met wenkbrauwen en nekbewegingen, haar beduiden, dat 'dat mensch' bij haar in den coupé zit. Josephine voelt het zwijgend gesprek als een arglistig complot tegen haar bestaansrecht als passagier van den D-trein en, in haar ijver, vooral niet die richting uit te kijken, merkt zij niet eens, dat er naar haar wordt gezwaaid, totdat plotseling een wervelwind in een fladderende regenjas vóór het gevaarte in bont komt gestoven en hijgt: 'Gelukkig, ik ben nog net op tijd, lijn 9 had stagnatie; zeg, wat een èchte trein en hier heb je chocola voor de reis en ik moest je van Lenie vragen, of je haar nichtje, die in hetzelfde hotel zit, de groeten wilt doen: groot, blond en geweldig knap om te zien, en of je voor mijn broer wat Zwitsersche postzegels wilt meebrengen voor zijn verzameling, ongestempeld'.

De trein gaat al en als de dame in 't bont, verbaasd als zij is over dit plotseling ingrijpen in haar kalme beschouwingen, alleen nog maar werktuigelijk haar arm op en neer beweegt, loopt de fladderende, sportieve Rie met den trein mee tot ver buiten de kap, een prestatie, die Josephine met een stralend gezicht naar haar plaats doet terugkeeren: een aardig kind, die Rie en zoo echt sportief; jammer, dat ze haar nieuwe wit-met-zwarte jumper niet heeft gezien.

Zij nestelt zich behaaglijk in haar hoekje, in het volle bewustzijn van op haar medereizigsters gezegevierd te hebben, om nu op haar beurt gade te slaan, hoe het stel zich ontdoet van haar bontmantels, zorgvuldig de sportieve mutsen van de onsportieve kapsels licht en dan, na veel gerommel in diverse tasschen, zich ieder aan een kant van het kleine tafeltje installeert; hoe vervolgens een lichtblauw, resp. rose windkussen wordt beproefd, tot berstens-toe van de rouge-roode wangen. En, afgezien van het commentaar over windkussens, die eigenlijk zulke ‘ondingen’ zijn, schijnen zij uitgeput.

En als Josephine Brok dan, stralend over het afscheid, tevreden met zichzelf en gelukkig in haar wit-met-zwarte trui, zoo in haar hoekje zit en bedenkt, wat Rie in dien wervelwind allemaal tegen haar heeft gezegd, voelt ze zich weer éven als vanmorgen in de garderobe: middelpunt van veelvuldige belangstelling; en na het passeeren van den Moerdijk, sluit ze met een glimlach haar oogen, om na de eerste douane, telkens weer even ontwakend in een zoete atmosfeer van rouge en parfum van lelietjes, in te dommelen en te droomen van zeldzame postzegels, die zij ontdekt en van een groote, schoone, blonde vrouw, die haar opwacht in het land van sneeuw en zon, waar alles geurt naar lelietjes van dalen.

Veertien dagen later komt een D-trein het station in Den Haag binnenrollen en brengt Josephine Brok, temidden van bruingebrande gezichten - zelf helaas rooder dan ooit, met hier en daar wat bladders - hevig zwaaiend voor het raampje, uit het land van sneeuw en zon.

Rie wacht haar op het perron en kan haar oogen nauwelijks gelooven, als ze daar een knalroode Josephien, koffer in de hand,

ski's op den schouder, schrielheid ten spijt, met forschen tred op haar ziet afbeenen, volkomen thuis in den iets te wijden broek. Ze moet eerst even knikken, tot afscheid van haar medereizigers, vóórdat ze Rie in haar verbazing tegemoet kan komen: Ja, 't zijn haar eigen ski's, want het volgend jaar gaat ze wéer en het was verrukkelijk, maar wel moeilijk met die lange dingen; en echt leuke lui; en gedanst had ze ook, nee niet zoo veel, want de Zwitsersche vriendin, die ze daar had gemaakt, hield ook niet zoo erg van dansen. Zij raakt er niet over uitgepraat, hóé heerlijk de bergen zijn en hóé warm de zon en hoe echt leuk de skiles. Ze zwijgt over de eerste week, want na de ontmoeting met de Zwitsersche was alles veel prettiger geworden en was ze de eenzame oogenblikken van die eerste week vergeten, die eerste avonden, toen ze in het gezellige danszaaltje alleen gezeten had aan een tafeltje, met een w;armen kwast, die onuitputtelijk leek, en tenslotte om tien uur maar naar bed was gegaan. Maar in de tweede week hadden de Zwitsersche en zij altijd alles samen gedaan en 's avonds zitten kijken en lachen om alle dansende paren. Toen was op het ‘Apachenball’ - ze voelde het nog als een bedwelmend-dwazen roes - de skileeraar van haar klas, de laagste, opeens afgekomen op háár, Josephine Brok, en had gevraagd: ‘Tanzen Sie, Fräulein?’ En vóór zij zich realiseerde, dat ze geknikt had en dat er juist een wals gespeeld werd, vloog ze in de rondte, telkens in de knoop met haar beenen en nog juist in staat, de duizeligheid te formuleeren in het ééne woord ‘schwindlich’, waarop haar partner met een klaterlach den anderen kant om tolde, wat den toestand des te benarder maakte; zwaaiend naar links en rechts wist zij tenslotte, toen de muziek zweeg, zich te klampen aan het tafeltje, waar de Zwitsersche, vrijwel amechtig van het lachen, haar op een stoel duwde en met tranen in de oogen haar overtuigde van het komische van de situatie. Daarna was ze alleen nog maar stralend over het feit, dat Rudi haar voor een wals had uitverkoren.

Na deze toenadering achtte de brooddronken Rudi zich verder van al te groote formaliteit ontslagen en toen juffrouw Brok, geheel in strijd met de theorie van de skischool, aan het eind van de tweede week de laagste klas nòg niet bleek ontgroeid en meer en meer een oude bekende voor Rudi werd, had hij op een goeien

middag ten tweede male ingegrepen in juffrouw Brok's gedachteleven: zij had juist, vanwege de inspanning, haar jasje uitgetrokken, om de zaak in het wit-met-zwarte truitje voort te zetten en stond op het punt, als laatste, de ‘Pflugbogen’ te reproduceeren, toen Rudi, onder aan den heuvel, omringd door al zijn discipelen, luidkeels juichte: ‘Achtung, los, da kommt die schöne Zebra!’ De ‘Pflugbogen’ waren er deerlijk bij ingeschoten, want ‘die Zebra’ lag al bij het eerste 't beste bultje te spartelen, zóó onthutst was ze. Maar aangezien het woord des meesters door een ieder met gejubel werd begroet en Herr Doktor Goll het een charmanten zwier gaf, door haar 's avonds te begroeten met ‘Fräulein Zebra’, was ook dit een reactie van de buitenwereld op juffrouw Brok-met-bijbehooren, die later haar schoone herinnering aan die dagen volmáákte.

Dit alles kreeg Rie niet te hooren; en de groote schoone blonde kon het haar ook niet vertellen, aangezien zij 't die laatste paar dagen vóór haar vertrek oneindig veel te druk had gehad, om zich, in haar verhevenheid, in te laten met zekere landgenoote Brok (Brok nog wel liefst!). En het wit-met-zwarte truitje zat en bleef in den koffer tot het volgend jaar.

Maandagmorgen, toen juffrouw Brok in de garderobe ten tweede male benijdenswaardig middelpunt was en op de vraag: ‘Heb je je hart niet verloren, Brokkie?’ van haar voetstuk af kon verklaren: ‘Och, dat zijn allemaal maar van die fantasieën van menschen, die zelf nooit hebben gewintersport; zóo gauw gaat dat er heusch niet’, bracht de eerste telefoon haar eindelijk tot de alledaagschheid terug; maar tusschen het werk in, zat zij nog langen tijd te glimlachen en dacht aan dat land van sneeuw en zon, waar je zoo gauw nog niet je hart verliest, maar waar je danst in het rond als een wervelwind en waar je 't prettig vindt, door een bruinen kerel met witte tanden ‘Zebra’ genoemd te worden.

Verzen van Jan J. Zeldenthuis

I

Nu voor mijn huis de koeien niet meer grazen,
Het natte gras den groenen glans ontbeert,
Nu uit het westen kille winden blazen
En wolk na wolk in regen zich verteert:

Nu door de vaarten lange pramen schuiven,
Geen bloeiend blad den vlakken oever zoomt,
En in een kalen boom een paar verlaten duiven
Den dag, al wachtend, eindeloos verdroomt:

Nu keer ik tot de stilte allengs weder,
Zie boeken, lees een enkel schoon gedicht
En voel heel langzaam stijgen het zoo teeder
Denken aan zomer, zon, en een heel lief gezicht...

Rembrandt

Het was een leven, zoo groot, dat van de velen, die
Om hem heen waren, er niet één ooit heeft begrepen
Hoe hij kon groeien als door 't noodlot werd geknepen
Zijn uur, zijn dag en van zijn hart de melodie.

Zijn hand vond altijd weer penseel en stift, en zie
Van 't noodlot bleef alleen een bitterheid zich strepen
Rondom de mildheid van zijn mond, zijn oogen grepen
Door licht en duister naar de wereld van 't genie.

Wij, die nu komen, weten: zooals de eeuwen weten,
Hoe groot hij was, hoe teeder, hoe oneindig teeder
In zijn aanvaarding van der dingen ziel en zin;

Hij heeft des levens dobbelsteenen niet gesmeten
Over den disch, doch doofde bitterheden weder
En sprak: dit is het leven, dat 'k zoo zeer bemin!...

Marcheerende soldaten

Al de verre wegen gaan uit:
De stad blijft achter;
Een carillon, het laatst geluid
Van laatsten wachter.

‘Die wegen zijn zoo eindeloos,
Zij gaan verloren;
De steenen zijn zoo hard, zoo boos,
Komt nooit een toren?’

Zij trokken vroeg ten morgen uit,
De dag werd wakker,
De zon wierp heel haar blijden buit
Over den akker.

‘Die wegen zijn zoo lang, zoo lang,
De zon wordt heeter;
Ons helpt geen lach en geen gezang:
Geen weg wordt beter.’

Soldaten komen, moe en barsch,
Ten avond weder;
‘Poets na het “Ingerukt, Marsch!”
Wapens en leder!’

IV

Van doode dagen en verslapen nachten
Heb ik genoeg: lichaam en geest vergaan.
Over mijn denken zweeft nu weer de zachte
Adem van 't lied uit zoele verten aan:

De weste-wind, die over rand van duinen
En over weiden, glanzend in het licht,
Tot aan mijn venster waait, brengt uit de tuinen
Van wolken-hemel mij een zoet gedicht

Van Leven! Leven tusschen groene boomen,
Bij eind'looze akkers van goud-zwellend graan,
Op wieg'lend water van verstilde stroomen,
En aan de zee, wanneer de golven slaan;

Van leven, waar de drukke menschen wonen,
Die bezig zijn in dagelijkschen gang
Voor zelf-besef of ijdelheid, een loon en
Eten en drinken, heel een mensch-duur lang.

Ik hoor den wind, het lied, ik zie de wegen,
Der wereld saem-gestrengelde eind'loosheid:
En heel mijn wezen wil zich weren tegen
De rust, de Schoonheid straalt: ik ben bereid!...

Chroniek der Fransche letteren[1] door Jos. Panhuijsen.

Antoine de Saint Exupéry.

Antoine de Saint Exupéry heeft den Grand Prix du Roman van de Académie Française gekregen voor zijn laatste werk Terre des Hommes, de hulde aan den schrijver is ten volle verdiend, de bepaalde prijs niet, want Terre des Hommes (La Nouvelle Revue Française) is geen roman en Antoine de Saint Exupéry is geen romanschrijver. Courier du Sud, zijn eersteling, kan men al evenmin een roman noemen als Terre des Hommes en zelfs Vol de Nuit, waarin wel naar een grootere uiterlijke eenheid en naar een samenvattend verhaal wordt getracht, is iets anders. Ook Vol de Nuit is een weergave van impressies en een bezinning daarop. Ook hier schrijft Antoine de Saint Exupéry herinneringen, de kroniek van de verovering van de lucht. André Gide bewonderde Vol de Nuit meer dan Courier du Sud, waarschijnlijk ontdekte hij in Antoine de Saint Exupéry een van zijn eigen romanhelden, denkend, strijdend in de werkelijkheid van dit bestaan, levend geworden, zooals zelden romanhelden levend

1) Wij zijn verheugd, onze lezers deze nieuwe rubriek te kunnen voorleggen. Hierin zullen, door zeer bevoegden, de letterkundes van Frankrijk, Duitschland en Engeland geregeld gereleveerd worden. Naar wij vertrouwen, zal deze rubriek ons blad des te belangrijker maken, en zullen onze lezers dit op prijs weten te stellen. - Red.

worden. Hij bewonderde vooral de hardheid van Rivière, den leider van de nachtvluchten, die zelf niet vliegt, maar de verantwoordelijkheid van de onderneming en van al de offers, ook menschenoffers, draagt. André Gide heeft altijd de hardheid lief gehad, omdat hij geloofde, dat er in den mensch onbekende krachten aanwezig zijn, die slechts op die wijze ontdekt kunnen worden. Antoine de Saint Exupéry gelooft dat in zekeren zin ook. Ook hij schrijft op het einde van Terre des Hommes: Ik geloof niet erg in het medelijden; en heel dit boek is het best te kenschetsen, dunkt me, als een ontdekkingstocht naar het onvermoede in mensch en aarde. Al verwerpt de Saint Exupéry echter het medelijden, de pervisiteit van een Gide treft men in zijn werk niet aan, en deze verwerping sluit sympathie en liefde voor den medemensch uit, integendeel, sympathie is de oorzaak en de grond van dit inderdaad zeldzame en beteekenisvolle werk. Hier spreekt een nieuwe jeugd zich uit en zij blijkt een ideaal te bezitten, herhaaldelijk wordt dit ideaal zelfs met name genoemd. Deze naam kan uitermate simplistisch lijken en voor zeer uiteenloopende interpretaties vatbaar, maar hij is dat niet in Terre des Hommes zelf, want daar wordt bepaald, wat de schrijver onder zijn ideaal, onder het leven verstaat. Hij verstaat er niet de individueele grootheid onder, niet het gevaarlijke, hartstochtelijke leven der vitalisten, niet het geciviliseerde, beschermde leven, dat de kansen in de menschelijke persoonlijkheid zoo gemakkelijk doodt, maar het leven in verband met anderen, het leven, dat een plicht, een taak en een doel heeft en in de uitoefening van die taak en het nastreven van dat doel, een bepaalde gemeenschap helpt groeien niet alleen, maar zijn eigen schoonheid aan zichzelf openbaart in de kleine en groote vreugden, maar ook en zeker niet minder in de grootste gevaren, de uiterste ellende en de ergste ontberingen. Men kent de aarde niet, voor men geheel van de aarde afhankelijk werd, men kent de kostbaarheid van het leven niet, voor men rakelings naast den dood heeft gestaan. Alleen de dorstigen weten, wat water is. In het bestaan der velen, dat volgens de Saint Exupéry nauwelijks een menschelijk bestaan genoemd kan worden, is het haast onmogelijk, door te dringen tot de wezenlijke waarde van het leven en den mensch. De menschelijke verbondenheid ervaart men niet practisch in de algemeene menschenliefde der

leuzen, men ervaart ze practisch in de volkomen verlatenheid van den verongelukten vliegenier bijvoorbeeld, zooals Guillemet ze ervoer in de Andes en de schrijver zelf met Prévot in het midden der Sahara. Op zulke oogenblikken blijkt alles anders te zijn, dan men altijd had gedacht, op zulke oogenblikken doet men de ontdekkingen, die iets toevoegen aan ons begrip van het leven. Niet voor niets wijst de Saint Exupéry herhaaldelijk op een overeenkomst tusschen het leven van een vliegenier en het leven van een kloosterling. In de eenzaamheid van de Sahara en in de eenzaamheid van de Andes beseft men eerst volkomen, dat men niet alleen op aarde is, dat men verplichtingen heeft.

'Nog eens ontdekten wij, dat niet wij de schipbreukelingen waren. De schipbreukelingen zijn zij, die wachten! Zij, die bedreigd worden door onze stilte. Zij, die reeds verontrust worden door een afschuwelijke dwaling. Men kan niet naar hen toe snellen. Ook Guillemet, toen hij uit de Andes teruggekeerd was, heeft me verteld, dat hij naar de schipbreukelingen liep! Dat is een universeele waarheid.

- Als ik alleen op de wereld was, zegt Prévot tegen me, zou ik er bij neer gaan liggen.'

Men denkt daarbij niet aan de menschheid, maar aan zeer bepaalde menschen, die men kent, die men liefheeft, men denkt aan zijn vrouw, zijn kinderen, zijn kameraden, zijn werk, dat een deel is van een grooter werk. Er staan in Terre des Hommes lange beschouwingen over de menschen en hun lot, maar steeds verschijnen daarbij de voorbeelden. De schrijver denkt naar aanleiding van wat hij gezien en ervaren heeft. Geen van zijn werken is creatief in den meer gebruikelijken zin van het woord, soms zijn ze meer essayistisch dan verhalend, maar om dien drang naar het concrete schept de Saint Exupéry onvergetelijke figuren, door weinig romanfiguren overtroffen in nauwkeurigheid, volledigheid en plasticiteit: den inspecteur Robineau uit Vol de Nuit, de twee jonge meisjes in Argentinië en den vliegenier Guillemet uit Terre des Hommes, zeer verschillende menschen, gezien met de objectiviteit der ware sympathie en daarom in hun bijzonderheid weergegeven, maar allen, zelfs Robineau, in hun menschelijkheid begrepen en zoodoende aan het eng persoonlijke ontheven.

Romans en verhalen.

De bezinning op het absolute, op de beslissende keuze in het leven, de dramatiek van den vrijen, maar zwakken menschelijken wil is het gewone onderwerp van François Mauriac's romans. Daarom treft men bij hem herhaaldelijk den opbouw om een conflict en verschijnen de betrekkelijk gewone figuren voor een wijderen, het leven omspannenden, achtergrond. Dit is weer het geval in zijn laatsten roman Les Chemins de la Mer (Bernard Grasset). Het verhaal is al zeer eenvoudig. Een notarisdochter, Rose Révolou is verloofd. Haar vader pleegt, nadat hij zich geruïneerd heeft, zelfmoord. Haar verloofde verbreekt, hoewel niet dadelijk, de verloving. Rose helpt dan haar broer, die ongelukkig getrouwd is, met het beheer van het kleine landgoed, dat hun gebleven is, maar diens vrouw verzet zich ten slotte daartegen en Rose gaat. Zij vindt zich geheel alleen, zij heeft den weg afgelegd, die naar de zee voert, en in het aangezicht dier zee, ontdekt zij de waarde en de beteekenis van het religieuse, die haar door een traditioneele en oppervlakkige godsdienstigheid tevoren niet waren geopenbaard. Haar lot vertoont gelijkenis met dat van Pierre Costadot, den broer van haar vroegeren verloofde, een jonge dichter, die met zijn familie brak en dienst neemt in het Afrikaansche leger. Ook hij doorziet de kleine kuiperijen van het burgerlijke levensspel en den geringen inzet daarvan, ook hij wordt gedreven naar een absoluter beschouwing van het leven, en gaat, zij het op een andere wijze, den weg naar de zee. In Parijs ontmoet hij den vroegeren kantoorbediende van notaris Révolou, Landin, daags voor dat deze vermoord wordt. Ook in Landin, bemerkt hij, heeft een groote verandering plaatsgegrepen, de toegewijde kantoorbediende van destijds is in ontgoocheling na ontgoocheling tot een nieuw persoonlijk levensinzicht gekomen, even verschrikkelijk als absoluut. Ook hij koos.

De taal van Mauriac is als altijd een weinig rhetorisch, zijn beelden zijn niet altijd gelukkig en zelden poëtisch, maar hij dringt door in de karakters, die hij geeft tot in hun diepste wezenlijkheid, en toont ten slotte met een bijna wreede soberheid de lafheid en de hachelijke grootheid, waartoe menschen in staat zijn. Zijn werk, ondanks de gewoonheid van het geval, is visionnair.

Op geheel andere wijze is dat de bundel verhalen en schetsen van Henri Fauconnier, den schrijver van Malaisie, eveneens. Dit werk heeft zelfs Visions (Stock). Het zijn echter niet de visioenen van het absolute, die hier opgeroepen worden, zij hebben niets van het apocalyptische. De stijl er van is buitengewoon beheerscht, ieder woord krijgt er zijn volle waarde en toch leest men dit boek licht, het wordt nooit nadrukkelijk, het is geestig, maar nooit opvallend geestig, het karakteriseert uitnemend, maar schijnbaar zonder de minste inspanning. Het ontraadselen, dat men bij Mauriac aantreft, vindt men hier echter niet, integendeel het is juist het raadselachtige, dat aan deze verhalen en schetsen de beteekenis van het visioen geeft. De vrouwefiguren uit La Dame, Noël Malais, Barbara, worden langzamerhand meer dan gewone vrouwen, omdat zij, hoewel zij iedere uitzonderlijkheid missen, hoewel zij meer type dan individu blijven, toch volkomen vreemd worden, zij krijgen een gewoonheid, die meer dan gewoon is, iets verschrikkelijk elementairs. Het zelfde gebeurt bij dezen schrijver in zijn doorgaans schertsende, luchtige beschrijvingen van land en volk in het vaderland en in Indië, er is nergens sprake van het exotische, ook niet, als hij over het plantersbestaan verhaalt, maar juist omdat deze wijze van benadering hetzelfde blijft, of hij zijn leven als kind of als kolonist beschrijft, wordt het gezicht van een tuin in Frankrijk even gewoon en vreemd als een dorp in Achter Indië, men ziet het daardoor nauwkeurig en in zijn nauwkeurigheid blijft het even mysterieus. Mensch en aarde worden hier, evenals in het werk van Antoine de Saint Exupéry, in sympathie beschouwd, maar deze sympathie is minder creatief, waarschijnlijk, omdat het ideaal van Fauconnier, hoewel optimistischer, zooveel algemeener en vager is, dan dat van Terre des Hommes.

Het poëtische, dat aan Visions zijn eigenaardige bekoorlijkheid verleent, treft men ook in den roman, die den Prix Fémina van 1938 kreeg, in Caroline ou Le départ pour les îles van Félix de Chazournes (La Nouvelle Revue Française). Deze roman is veel minder beheerscht geschreven dan het boek van Fauconnier, hij is soms wel wat al te romantisch in woordkeus, nu en dan bepaald onhandig in zinsconstructie, maar in de wijze, waarop hij een

eenvoudig gegeven tot een waarlijk dichterlijk verhaal maakt, in zijn eigenaardige compositie, en in de keuze der figuren is hij charmant. Caroline woont met haar moeder, haar broer en een ouderen vriend van haar vader, die vroeger circusdirecteur geweest is, op een landgoed. Haar vader, een zeeman, heeft zich eindelijk, varensmoede, op een der Antillen gevestigd en wil nu, dat zijn gezin en zijn vriend bij hem komen wonen. Caroline's moeder sterft echter in Frankrijk en Caroline, die verliefd is geworden op een vriend van haar broer, Michel de Joffré, ziet door de herhaalde uitnoodigingen van haar vader haar geluk bedreigd. Eerst op het einde van het boek, als Michel de Joffré met een meisje uit den kring van zijn mondaine moeder getrouwd is, vertrekt Caroline, ontgoocheld in haar liefde, naar de Antillen. Een jonge-meisjes-liefde is dus eigenlijk het voornaamste van het boek. De wenschen, de verwachtingen, de vrees, de hoop, de tallooze weifelingen en gevoeligheden, de verheerlijking van den geliefde tot alle gelijkenis met de werkelijke persoonlijkheid van Michel de Joffré verloren is gegaan. Félix de Chazournes verhaalt dit echter op een bijzonder oorspronkelijke wijze, ieder van zijn hoofdstukken begint verwachtingsvol als een raadsel en beloftevol als een gedicht, hij weet zich doorgaans te hoeden voor overdrijving, maar toch wordt het gewone bij hem niet banaal, het lot van Caroline wordt als een heerlijken en droevigen droom, maar de droom is echt en de schrijver weet van zijn eenvoudige heldin een pathetische figuur te maken. Caroline ou Le départ pour les îles is geen groot kunstwerk, maar het is een boek met een eigen karakter, een eigen sfeer, en een eigen humor, en het zal gaarne gelezen worden.

Tooneel.

Jean Giraudoux is een schrijver van groot talent, maar met eigenaardige beperkingen en het zijn de beperkingen, die men in zijn nieuwste tooneelstuk Ondine wat al te veel ziet. Hij is buitengewoon oorspronkelijk, ieder, die zijn eerste romans las, Simon le Pathétique, Bella, Suzanne et le Pacifique zal daarvan overtuigd zijn, maar hij is niettemin, zooals men heeft opgemerkt, een traditionalist, hij is precieus als Marivaux, hij heeft de liefde voor het dier als La Fontaine en jammer genoeg, herhaaldelijk

ook diens neiging tot het scabreuse. Wat sommige van zijn verhalen, romans en tooneelstukken ergeniswekkend maakt. Ondanks enkele gewaagdheden is dat in Ondine over het geheel niet het geval. Er is zeer veel te waardeeren in dit tooneelstuk, de dialoog is vlot en geestig, de tooneelen wisselen snel en zijn bekoorlijk, de handeling is spannend. Men leeft enkele uren in een feeërieke wereld, waarin men zeer veel hoort over de liefde en de natuur en de liefde en de wereld, behartenswaardige wijsheden zonder twijfel, maar meer nieuw naar den vorm, waarin ze geuit worden, dan naar hun inhoud. De liefhebbende Ondine wordt verheerlijkt, zij wordt ten voorbeeld gesteld aan de menschen, die zooveel minder absoluut liefhebben, maar toch is er iets met de liefde van deze meermin. Welbespraakt is ze, snedig, buitengewoon effectvol, zij geeft herhaaldelijk aanleiding tot koddige tafereelen, maar zij overtuigt toch niet geheel, zij heeft iets van de kilheid van het eigen element der meerminnen. Het is een eigenschap van veel Fransche romantiek, dat zij meer glinstert en schittert of overweldigt, dan overtuigt en ontroert en dienzelfden koelen glans treft men ook in deze tooneelbewerking van de Ondine, die de la Motte Fouquée in het Duitsch destijds schreef. Caroline uit het boek van Félix de Chazournes heeft misschien minder volmaakt lief dan de heldin van Jean Giraudoux, maar men beseft bij haar veel beter, dat zij inderdaad liefheeft. Er is in het werk van Giraudoux vaak een vrees voor den ernst op te merken, een heilzame vrees, maar die niet zonder gevaren is, die leiden kan tot vrat Ezra Pound ergens zijn ‘professorale ironie’ heeft genoemd, een ironie, die uit vrees voor overdrijving, alles klein maakt. Deze ironie voert ook tot een aanvaarding van het kleine, die fatalistisch is en dit soort fatalisme maakte Ondine tot niets meer dan een spel. Het is charmant, het is onderhoudend, het is geestig en brillant, maar aan het einde laat het in den geest niet veel meer achter, dan een wat trieste gelatenheid, en een leegen glimlach.

Poëzie.

Men heeft den laatsten verzenbundel van Jules Supervielle, La Fable du Monde (La Nouvelle Revue Française), religieuse poëzie genoemd en niet geheel ten onrechte. Maar het is religieuse

poëzie van iemand, die volgens zijn eigen getuigenis in Prière à l'Inconnu, niet of nauwelijks aan God gelooft. Het weifelende en twijfelende, dat dit vanzelfsprekend met zich brengt, is kenschetsend voor den geheelen bundel. Vaak zijn deze verzen tegelijkertijd uiterst precieus en uiterst naïef, maar slechts een enkelen keer bezitten ze de nauwkeurigheid, die groote poëzie eigen is. Het blijft een vaag tasten in verwonderingen. In het eerste gedeelte, La Fable du Monde, wordt de schepping der wereld herverteld, een boom spreekt er in en God zelf spreekt er in, maar het is al een zeer vermenschelijkten god en zijn toon is nu en dan een weinig larmoyant. In een volgend gedeelte, Nocturne en Plein Jour, spreekt de dichter, de mensch, over zichzelf, uiterst zwak en klein vindt hij den mensch, maar tegelijkertijd drager van hemel en aarde, de zon, de maan en de sterren en weifelend onderzoekt hij den kosmos, besloten binnen zijn smalle lichaam.

Hij ontdekt de raadselachtigheid, maar verder komt hij niet. Zelfs de enkele fabels aan het einde schenken geen andere wijsheid, dat men ten slotte niets weet. Maar in het toonen van de verborgenheid der verschijningen, in het toonen van het geheim van mensch en dier, plant en boom, aarde, hemel en zee, bereikt de dichter nu en dan een resultaat, dat de vaagheid van het geheel ontstijgt en wezenlijk poëtische verbeelding geeft, als bijvoorbeeld in het kleine, eenvoudige vers, dat hij La Mer Secrète noemde.

Quand nul ne la regarde,
La mer n'est plus la mer,
Elle est ce que nous sommes
Lorsque nul ne nous voit.
Elle a d'autres poissons,
D'autres vagues aussi.
C'est la mer pour la mer
Er pour ceux qui en rêvent
Comme je fais ici.

Verzen door Anton van der Stok.

Morgenstraat

Als rumoerig weer de dag begint
en de Zon gaat schijnen in de straat,
en de bleeke maan te kwijnen in 't
blauwen van den morgenhemel staat,

komt het meid je van den overkant
op pantoffels uit de smalle deur
in heur jurkje, dat te puilen spant,
met heur wangen vol van appelkleur,

stapt zij stralend van de steenen stoep
op het klinkerheldere trottoir,
handengroetjes wuivend met geroep
naar wie uit de vensters wenken haar;

flink en bij-de-hand en vlot en vlug
springt ze met een sprong, die pootig is
blozend op het steenen stoepje t'rug
als de morgen jong en jolig-frisch -

Komt de bakker met zijn wagen aan
over luide keien in de straat,
waar de stroeve wielen weig'rend gaan
tot de wagen kermend stuit en staat

naast het klinkerheldere trottoir
voor het stoepje waar het meidje lacht
om den man, die met een mal gebaar
haar wat oolijks wijs te maken tracht,

die, als hij de versche brooden reikt,
dat ze geurig dampen in heur mand,
haar nog even ginnegappend strijkt
langs heur roode rauwe meidehand,

dat ze stoeiig wordt en onverwacht
hem een klap om d'ooren geeft, die klinkt,
als ze met pantoffel-rap gestap
van het stoepjen op den drempel springt,

waar zij, gloeiend nog van appelkleur
en ondeugendheid op heur gezicht,
eensklaps achter zich de smalle deur
rukt met daverend gerinkel dicht.

Grauwe zondag

't Is Zondag in ons plechtig stadje -
De Zon breekt schuchter door het grauwe zwerk.
De klokken beieren en stemmig
begeven zich de menschen naar de kerk.

De boomen op de wallen ijlen
doorzichtig, zijn als met de lucht vereend;
Als zerken staan de kille huizen
van Leven, dat verstild lijkt en versteend.

En doodstil in de singels drijven
de zwanen op het water, dat zich sluit -
Zij rekken reikend nog de halzen
en kijken in het doodsche grijzen uit.

De buren gaan gepast, voorzichtig
in zwarte zondagsdracht ons huis voorbij;
meneer groet minzaam en gewichtig,
mevrouw slechts met een bitse knik op zij'.

Daar achter hen op stijve stapjes
komt kittig opgedirkt de dienstmeid aan
op veel te luide hooge hakjes,
die storend door het deftig straatje gaan.

Verlangend zit ik uit te kijken,
te wachten, en ik vraag mij af waarom,
en zie daar voor mij, in de Verte,
het eenzaam-grijze wachten van den Dom.

Opeens hoor ik mijn moeder spelen
op heur klavier, zooals zij zelden speelt
en in heur muzikale spelen
heur Wezen aan de Stilte mededeelt;

En alles gaat zoo anders worden,
dat zich te luistr'en in de Stilte geeft....
Het is, of zich het doodsche, kille
verwarmen gaat en diep-in luist'rend leeft.

Little man

Op het drassig singelpad
fluitend loopt de krullebol
en zijn blozend hoofd is vol
van het eene deuntje, dat
hem van binnen bezig houdt,
dat hem deunig stappen laat,
dansig met de maat vertrouwd,
zoo alsof hij enkel gaat
met dat eenig-leuke deuntje mee:
'Little man, you had a busy day.'

Op het drassig singelpad
ligt het vol met herfstig blad,
dat er op het zwart geknoeid
en geklodderd en geklad,
op het aardevloei gevloeid,
geel en goud er werd gevlakt -
En zoo zacht erin gezakt
gaan zijn veel te groote schoenen,
die den grond er zuigend pakken,
die, geploft, er plokkig zoenen
en er met de hakken smakken
als ze, glippend over vlokken,
dieper in de modder zakken,
dat de bladervlokken plakken
blijven in het schoeneplokken,
dat maar steeds naar meer blijft snakken

op het glibberige pad,
waar het, volgend op de maat,
ingenomen is met wat
daar zoo leuk gefloten gaat
en er niet weet uit te schei'en,
dat, vervuld ervan, verrukt ermee,
onbedaarlijk deunt dat blije:
‘Little man, you had a busy day.’

Achter dat gedeund gestap,
in zich zelf er mee begaan,
met zijn pootjes-teer-getrap
tript zoo'n wittig hondehoopje
op zijn kleumig hondeloopje
in zijn eentje achteraan;
En het spitst zijn snuffelsnuit
zoo onwennig en verbaasd,
zoo onzeker en mistroostig haast
in dat eindeloos gefluit
door zijn krullebaas gefloten....

En het volgt op teere pooten
in zijn eentje, deunig en gedwee:
‘Little man, you had a busy day.’

Mijmeringen van eenen dorpsjongen door Harry Brander.

Opdracht voor mijn vriend Fokke.

Ik zit ergens in Amsterdam op een zolderkamertje. Drie hoog. Ik denk over mijn zonden. Je doet zooiets veel te weinig, denken over je zonden.

Een half jaar geleden ben ik van huis gegaan. Op familiebezoek, zoogenaamd. Maar wat zal ik bij mijn familie doen? Een neef van Vader woont in de De Clerqstraat. De man is Katholiek en heeft een winkel in antiquiteiten. Dit wil natuurlijk niet zeggen, dat zijn zaak ook maar iets met zijn Katholiek-zijn heeft uit te staan. Vader zegt: Karel zijn geloof is ook oud. Ik ben zoo vrij, dat als een compliment te beschouwen. Vader bedoelt het tegendeel. Maar ik houd van oude dingen en Karel-oom is trouw aan zijn geloof. Hij is een stil mensch, Karel-oom. En oud. Dàt houdt wel verband met zijn zaak. Je verwacht in een antiquiteitenzaak niet anders dan een gebrilden, ouden heer met een onmogelijken baard. En Karel-oom voldoet aan die verwachting.

Toen ik om half tien 's-avonds - dat is dus nu een half jaar geleden - den kleinen winkel binnenstapte, kwam hij me met een lach op zijn goed gezicht begroeten.

‘Daar doe je goed aan, jongen, daar doe je werkelijk goed aan.’

Met een schichtigen blik naar de kamer, achter, vervolgde hij:

‘Wij hebben weinig ruimte voor logé's, maar als je met den divan genoegen nemen wilt....’

Er verkoelde iets in me en ik zei luchtig:

‘Doet U vooral geen moeite, Karel-oom, ik blijf niet overnachten.’

Er was verlichting in zijn stem. Merkbaar. Hij zij:

‘Om mij kan het best, hoor, maar tante, zie je. Zeven kinderen en dan nog een logé. Maar kom mee, jongen, kom mee. Er is nog koffie.’

Binnen zat tante. Zestien jaar jonger dan Karel-oom. Haar tweehonderd pond is waarschijnlijk als compensatie bedoeld voor het leeftijdsverschil, dacht ik, inwendig grinnekend. De begroeting was tamelijk koel. Ik rilde even, toen ze mij een slappe, weeke hand gaf. Ik hield een slak in mijn hand. Onbewust haalde ik, wrijvende, mijn zakdoek te voorschijn. Gul vergaf ik haar echter de hand, want de koffie smaakte als eieren met gebakken spek, als je honger hebt. Ik zat dus bij Karel-oom en tante Evelien. En ik praatte, als een ter zake deskundige, over de slechte tijden. (Alhoewel ik er geen steek van afwist. Materieëlen nood beschouw ik nu eenmaal als iets secundairs.)

Nu ik hier zit te denken, moet ik nog lachen om de dwaasheden, die ik in volle vrijmoedigheid debiteerde. Ik heb dat anderhalf uur volgehouden. Karel-oom knikte steeds begrijpend en tante Evelien keek misprijzend. (Maar de koffie was heerlijk!) Toen ik na veel verontschuldigingen van Karel-oom over het lastige ruimte-gebrek en de twijfelachtig hartelijke uitnoodiging van tante Evelien, - wat heeft ze tegen mij? - spoedig eens terug te komen, buiten stond, groeide, als en verkwikking, de lichte stad op mij.

Ik huiverde van genot, als Vrijdags onder de douche. Pathetisch bepluimde ik de Mérode voor de juistheid van het ‘Hoe heerlijk is het doelloos dwalen in vreemde stad, met vreemde liên, en gretig naar zich toe te halen, alles wat d'oogen kostelijks zien.’ Hij zal het mij niet kwalijk nemen.

Ik kwam op den Dam. Slenterend langs het paleis liefkoosde ik den grauwen muur. Er is nog een rafelige streep op mijn handschoen. Wie denkt aan zijn nieuwe, wild-leeren handschoenen,

als hij - voor de eerste maal in zijn leven volkomen vrij - in een stemming, om gekke dingen te doen, langs het paleis komt en gedenkt de roemruchte daden der menschen, die daar gewoond hebben? Ik m o e s t dien muur eenvoudig bekloppen. Een paard, dat je op den hals klopt, zoo was het ongeveer.

Met lijn 11 kwam ik op de Munt. Ik wandelde een korte straat door Rembrandtplein. Ik lachte. De felle lichtreclames spoten hun dwaasheid naar den sterrenhemel. En Rembrandt....

Maar laat ik doordenken op mijn zonden. Zooals gezegd, een mensch doet dat te weinig en ik zeker. Het doet er immers ook weinig toe, hoe ik op dit kamertje, ergens in Amsterdam, drie hoog, terecht gekomen ben. Het leven is als een, ja, hoe noem je zoo'n spel! Enfin, zóó gaat het: je trekt aan een veertje en bij het loslaten vliegt een balletje het bord op. Het botst tegen de spijkertjes rondom de gaten, die in het bord zitten. Botst nog eens, nog eens, komt eindelijk in een gat terecht. Onder de spijker-omheinde gaten: cijfers! Duizend. Vijfhonderd. Nul. - Ik zei: het leven is als zoon spel, ik ervaar dat tenminste. De eerste dagen in Amsterdam liep ik meermalen met mijn hoofd tegen den muur. Ik schaam mij daar niet voor. Het overkomt den beste. Maar het balletje - om het beeld trouw te blijven - komt altijd in een gat. Bijna ondoenlijk is het echter, het balletje in de Duizend te krijgen. Om de hoogste cijfers staan de spijkers het dichtst. Welnu, laat het de Vijfhonderd zijn! Momenteel ben ik tevreden. Ik heb nog bijna vijfentwintig gulden en mijn kamertje voor de eerstvolgende vier weken betaald. Ik voel me rijk. En gelukkig?

Nee, gelukkig voel ik me zeker niet. Ondanks mijn vrijheid, bekruipt mij soms een gevoel van verlatenheid. Ik begin de stad te kennen en de menschen ook een beetje. De menschen zijn hier niet slechter, dan bij ons in Friesland. Ook niet beter. Misschien een tikje luchthartiger. Ik mag dat wel. Maar ik mis onzen ouden dorpstoren met zijn plechtigen klok. Vooral 's-Zondagmorgens. Je kreeg dan een heilig gevoel in je. En als het een sneeuw-Zondagmorgen was, zou je op reis willen gaan, zou je zoolang willen dwalen, tot je in Bethlehem kwam. Jezus! Er zijn nu bommen en munitie in Bethlehem. In Bethlehem! Jezus! Vrede op aarde! Ik kom daar niet uit. Ik dwing mijn gedachten, in de kamer te blijven.

Vóór mij hangt een penteekening van mijn gestorven zusje. Een vrouwenhoofd en een paar handen, die bidden. Ik schreef daar eens een slecht, maar eerlijk vers bij. Toen was ik jong en troosteloos eenzaam. Waarom, denk ik nu. Waarom troosteloos? Eenzaamheid is immers een goede zegen. Oók als je jong bent. Zóó is het vers:

‘Een vrouw bidt haar verlangen:
Maria, wees gegroet!
De wereld is vol zangen:
O Lam van God, dat bloedt!’

‘Zoo heb ik dat geschreven,
maar niet den zin verstaan,
want zij verliet dit leven
en liet mij slechts haar naam.

Zij heeft die vrouw geteekend.
Het loon met God verrekend,
toen zij het hem aanbood.
De prijs van 't eeuwig leven,
God heeft het haar gegeven.
O vrouw, mijn liefste is dood!’

Ik heb mijn schrijven van verzen steeds angstvallig verborgen gehouden, als een niet beleden schuld. Rilke heeft eens gezegd: Men moet geen verzen schrijven, als men jong is! Je beseft eigenlijk nooit, hoe waar die woorden zijn. Wie kent het leven in zijn jeugd? Wie de bloemen, de dieren en de menschen? Wie hoort de muziek van regens in eenen zuiveren Meinacht? Wie verstaat der winden woorden? Een oud mensch? Ja, misschien! Een oud, luisterend mensch. Maar ik ben niet oud en ik wil nog wel leven. Een kind, dat verzen schrijft. De weg terug? Er is ergens een muur gebouwd. God, denk ik. Misschien is het dát! Ik ben den God van mijn jeugd vergeten. Nee, verloren! Het is moeilijk, maar ik zal volhouden, Christus te lezen. De Evangeliën te proeven, altijd, altijd weer.

Die teekening. Ik probeerde eens, die vrouw na te teekenen.

De oogen werden een fiasco. Koeien-oogen, met een onzegbaar domme uitdrukking. Ze deden mij denken aan de oogen van mijn buurman. Plotseling. Ik had lang naar een vergelijking gezocht. Er was iets in, dat ik kende. Mijn buurman heeft zulke oogen. Dom en groot, maar als je hem goed aankijkt, kom je tot de verbazingwekkende ontdekking, dat er iets listigs in die oogen schuilt. Hou hem in de gaten. Die komt er wel! Och, ik wensch hem een goede reis. Waarom niet?

Ik krijg slaap. En ik wilde serieus over mijn zonden denken. Mijn leven corrigeeren. Het moet beter kunnen. Maar een mensch, die slaap heeft, moet niet serieus willen denken. Vooral niet op zijn zonden. Morgen, laat ik het morgen doen....

In memoriam Matris door Maurits L. Peeters.

Als straks de herfstwind keert, zal hij de blâren spreiden
over dit nieuwe graf, om mèt U te vergaan.
Het leven, dat U riep, kon Uw hart niet bevrijden:
toen riep U plots de dood... en Gij zijt heengegaan.

En wij, die eenzaam rond Uw bleeke sponde schreiden,
voelden, met pijn en schrik, Gods hand onz' harten slaan,
- Gods teêre hand, die U traag van ons weg ging leiden -
doch voelden in Zijn licht Uw leven opengaan.

Toen was alles voorbij... De tranen, die wij schreien,
zullen, saam met Uw vleesch, de rozen doen gedijen,
die wij hebben geplant over het diepe graf.

En alle woorden, die eenmaal Uw lippen zongen,
zullen, haar wortels langs, U diep in 't hart gedrongen,
bloeiën in déze bloem, die Gij Uw leven gaf...

1937.

Verzonken Kusten door Maurits L. Peeters.

‘Ja, 't hàrt moet sterven in veel dónkere dagen
Van tránen en lijfs-pijn en bitter klagen
En véel ontzetting, waar het lijf in beeft:
De Ménsch moet doódgaan, eer de Kúnstnaar leéft.’
W. Kloos.

I.

Inwendig treurend zijn de dagen traag gebogen
rond van hun avondhart het zware en late leed,
dat breekt een breede stroom ter bedding van uw oogen,
waaraan uw wrange pijn zijn muil te bersten beet.

Maar wie ééns in zijn jeugd zóó weent, dat hem het lijden
der dagen waardig maakt het breken van zijn hart,
zal alle wegen door der latre jaren rijden
de tamme treur-wilg op den wagen van de smart.

Maar nu! o, dat ik kon de ongebonden uren
doen rennen als een ros langs het vertraagde pad;
want alle dagen doet de nacht zijn avond duren,
alsof hij als een God steeds tijd te over had.

Tot eenmaal als de dag der wondren is geweten,
gij in den morgen wacht en zegt: ‘Nu komt de tijd!’
en wij zingensgereed drinken aan de ongemeten
en gouden kelk der liefde ons diepste zaligheid.

II.

Ik ben een vreemde vogel voor uw vragende oogen;
gij windt om mijn geluk de mazen van uw smart
en weet, dat eens te saam, wij, brekend, rijzen mogen,
zoekend de trouwe rust in de onrust van ons hart.

Hoe zal het zijn, als ons de stage dagen breken,
en wij te weenen staan aan de' oever van den nacht,
dat wij van wanhoop wild, door deze winterweken
roepen om rust, die rijst uit onzen liefdenacht?

Maar laat ons sterk zijn, zie, mijn woorden zijn een waaiër,
die u beschutten zal tegen den bittren beet
der ongetemde dagen, die om u steeds taaiër
snoeren een krans van goud, maar met een hart van leed.

Ziet gij de appels van de toekomst nog niet rijpen?
de zonnedronken druiven bersten in den gaard
zóó, dat ik uit den tijd naar dit vergaan wil grijpen,
om reeds den drank te drinken, voor uw komst bewaard.

III.

Om u, die ik bemin, om u, die mij beminde,
vervlieden alle dagen van mijn dooden tijd:
de doode dagen, dat ik de oogen niet kan vinden
van die door ieder uur, mij onafwendbaar zijt.

En droef eet ik de druiven van uw liefdegaven
en bijt verstild en traag in de' appel van uw hart
en van uw duister licht zijn mijn oogen de slaven,
die buigen bij uw wil en weenen bij uw smart.

Het kwellendst is de kwaal te derven door de dagen
't genot te bijten saam in 't bitter brood van pijn
en 't zwelgen van den wijn, dien wij bezinken zagen,
en die, alleen voor ons, een wrangen gal zou zijn.

Maar nu, maar nu vooral, wees dapper en geduldig,
want ik ben sterker dan het leven, dat ik leed,
en sterft er iets in mij, ik rijs weer, menigvuldig
uit de armen van de smart, die ik mijn moeder heet.

IV.

Een zomerdwaze droom: ik lag bij u te kermen
om de' afgrond van uw hart, die ik gebenedijd
over deze eenzaamheid van mijn hart te ontfermen,
mijn hart, vereenzaamd aan den dorpel van mijn tijd.

Zie, hoe ik kwam tot u door dagen en door nachten,
ik droeg een eeuwigheid in mijn onrustig oog
en 'k heb alleen uw weenen naar me weten wachten,
toen om een schamel hart, ik mezelve bedroog.

Maar aan uw oog begon mijn wrange hoop te leven
en gij werdt mij den god, die in den laten nacht
de windels der ontferming om de wond' kwam weven
en niet wou luistren naar mijn radelooze klacht.

En 'k wil om u vergaan, ik wil in u verzinken
en niets meer wezen, dan wat gij in droom gedenkt:
een woord, dat andren van uw dronken lippen drinken
en dat ge alleen aan kindren en aan schooiërs schenkt.

V.

Om u, die wordt vereerd als een god uit 't verleden,
vloeiën van dankbaarheid de gaven op den grond
en als een balsem zacht de zangen en gebeden
gepreveld door een maagd of door een moedermond.

Van alle streken kwam men naar u toegestrompeld,
voor u hebben de velen have en goed verkocht,
gij hebt hen elk een stuk van een ‘goedag’ gemompeld,
maar met onrustig oog de verten afgezocht.

Tot ge mij bidden vondt, en ge mijn hart wist beven
tusschen de velen, die neervielen voor uw voet,
Maar hoe zal ik uw hart de maat van liefde geven
uit mijn hart geput, dat elders putten moet?

Ach, laat mij eeuwig in uw warme armen rusten,
ontdaan van alle lust, geslagen aan de dood;
ik, varensmoede man, gekanteld aan de kusten
der zuivre zeeën van uw maagdelijken schoot.

VI.

Zijn wij hier aan den rand der eeuwigheid verloren
diep in de stilte, die geschonden door ons woord,
het wondre weenen van de winden niet kon hooren,
of hebben wij den roep van 't rijke hart gehoord?

Zie, hoe de nacht verstilt. De maan bloeit dwaas en duister
en boomen droomen 't lied der sterren, schemerzacht,
en 'k weet alleen den wind en door ons week gefluister
een warme weemoed, als een weenen in den nacht.

En als ik me angstig in uw armen neer kom vleiën,
vast aan uw oogenlicht, vast aan uw rustig hart,
zijt gij wat bitter om de winden, die nog schreiën
en streelen langs de stilte van ons sluimrend hart.

Maar als wij rillen soms en kreunen in de kilte
en traag verglijden aan den warmen moedergrond,
wekt ons weer zacht en zoel der winden huiverstilte
en voel 'k uw warme lippen zoeken naar mijn mond.

VII.

Rust in mijn onrust, gij, droom uit mijn droom gerezen,
hoe weet ik u te wachten aan te verren nacht;
ik wil het warme woord niet van uw lippen lezen,
ik weet alleen uw wensch, wanneer ge naar me wacht.

En gij blijft steeds de wachtende en de altijd verwachte,
die nimmer komen kon naar die u dringend riep
doorheen den diepen droom van dagen en gedachten,
waar hij, weenend van spijt, donker te huivren liep.

Zoo is het, dat ik min, haar, die de gaarste gaven
der vreugden van een vrouw mij nimmer schenken kan;
mijn hunkren en mijn hoop heb ik al lang begraven
en ik blijf slechts een wrang en een vereenzaamd man,

die nog wat woorden weet, om schamel uit te zeggen,
als weer een warme pijn zijn weerloos hart ontbrandt
en die hij bij de rest in 't gapend graf zal leggen,
diep onder de aarde van dit milde moederland.

VIII.

Gij zijt mijn nederlaag, ik ben voor u bezweken,
ik heb voor u mezelf in de' afgrond neergestort
en om mijn val zie ik uw trage tranen leken
op het gebroken zwaard, dat ik u had omgord.

Hier, waar de winden door de weeë wilgen zingen
een vreemde wijs om uw verdriet en mijn verdriet,
kom ik te kermen weer met bevend handewringen
en denken aan de dood, die ons niet sterven liet.

Het is een vreemde pijn, die liefde kan verleenen
aan die in haar gelooft als in een toeverlaat,
maar ik vond in uw huis niets dan uw weeke weenen,
wat weigre woorden, en uw handen, die ik haat.

Uw handen, die zoo koel vast aan mijn voorhoofd bleven,
waar ik ze in bitterheid en wanhoop had gebeurd...
Ik heb dit zwaard vergeefs diep in uw ziel gedreven
en dit geloof aan u, in de' afgrond meegesleurd.

Herfst 1936.

Gedichte von Bernd Hartmut.

Letzter Herbst

Noch einmal, wenn mit letzten vollen Händen
die Jahreszeiten ihren Glanz verschwenden
auf einen Tag voll spätem Licht und Blau,
erwacht die Stadt aus den verfrühten Träumen
von Schnee und Winter, und auf Bau und Bäumen
trägt sich der Herbst zum letztenmal zur Schau.

Und in dem Park, auf dessen breiten Wegen
die Winde die verwehten Blätter fegen,
erwacht die Sonne zwischen jedem Strauch
und malt auf die schon halberstorbenen Decken
der weiten Rasen ihre goldnen Flecken
und küsst den Marmorgott in sanftem Hauch.

Doch morgen wird dies alles sich schon ändern,
die Sonne zieht zu südlicheren Ländern
und keiner weiss, was gestern noch geschah.
Wer sieht das Gleissen auf den Regengossen,
wer hat die Augen vor dem Glanz geschlossen? -
Ach, keiner blieb hier stehn, nur unverdrossen
spielt noch ein Blinder Mundharmonica.

Nachhall

Den Nachhall allen Wesens einzufangen,
begann mein Ohr, dem Weltengang zu lauschen,
des Schicksals rätselhaftem Unterfangen,
der Wellen stetem Auf- und Niederrauschen.

Denn allen, hoher Schöpfungstat Entstammten
ist Spur und Sprache durch ihr Sein verliehen,
die noch erklingen, wenn die jäh Entflammten
den Odem ihres Lebens schon versprühen,

Wie Wind und Wolke und die Dinge alle,
die einst entstanden, wieder zu vergehen:
die Gegenwart im raschen Niederfalle,
Vergangenheit voll flüsterndem Verwehen.

Und was ich in dem leisen Klang erlauschte,
schloss ich in mich in heiliger Bewahrung,
bis dass der Nachhall immer weiter rauschte
an meinem Ohr in früher Offenbarung.

Eine Frühlingslegende

Als die Sonne schien im Garten,
stiessen wir die Flügeltüren auf,
und wir stiegen Hand in Hand,
weisse Treppen, sehen unverwandt
zu der Sonne auf.
Und es war uns, als gewahrten
wir in ihrem glühend roten Kreis
tausend Sonnen, einem zarten
Beete gleich. - Wir schritten leis
zu der Flora, die aus weissem Steine
zwischen knospenden Gebüschen stand,
blumenstreuend senkt die kleine
weisse Hand.

Und es fielen tausend Sonnen nieder
von dem Himmel in die Hand hinein;
sie empfing und streute ewig wieder
auf uns ihre ersten Frühlungslieder,
ihren ersten Frühlingssonnenschein.

Die verfehlte Strasse

Wir wählten lang vor Frührot diesen Steg,
da sich die alte Strasse plötzlich teilte,
und merkten nicht, dass unser Weg
dem Kreuzungspunkte schnell enteilte.

Der Mittag kam. Die Wolken heissen Staubs
entwichen nicht, um unsern Bliek zu klären;
kein Baum, kein Flitter grünen Laubs
war nah, dem Sonnenbrand zu wehren.

Nur wer hier weilte, weiss um alle Qual,
die sich dem Dürstenden im Fieber weitet,
und wie die Hitze, weiss und fahl,
an Schatten höhnend abwärtsgleitet.

So ritten wir in müdem schweren Schritt,
und plötzlich schrie die Angst aus unsern Kehlen:
O Freund, wie konnten wir beim Ritt
durch Dämmerung den Weg verfehlen?

Zurück, zurück, verlor sich doch der Weg,
den wir verschmähten, kaum erst hinterm Wald,
geschwind, die Sonne fällt sdhon schräg,
auf falscher Strasse werden wir sonst alt!

Wir wandten mühsam unsre Pferde um,
und als die Nacht uns still den Scheitel küsste,
da war er weiss. Wir standen stumm -
und um uns her - war alles Wüste.

Gebet zu Orpheus

O dass der Sang nicht verklingt,
dass nicht das Feuer erlischt,
göttlicher Orpheus,
senke den Brand mir ins Herz,
schlage die Leier in meiner Seele,
wache, o Orpheus.

Wenn die Flamme verglimmt,
wenn die Seite zerspringt,
was wird geschehen,
was wird dann sein
in erstickender Stummheit,
o Orpheus?

Michelagniolo

‘Ach, nicht dieses noch, Herr,
nicht dieses letzte, dies schwerste:
Einsamkeiten im Herzen,
ungeliebt und nicht liebend,
aber die Flamme
lodernd inmitten der Brust,
Feuer nicht spendend -
verglühend -
bis ihr die Nacht kommt.’

‘Dieses ist Dir Gesetz:
Verzehre Dich selbst!
Erz und Schmelze zugleich.
Du bist nichts.
Doch die metallenen Zähren des lodernden Herzens
werden, erstarrt, noch künden von Gluten und Kämpfen
und es werden
tausend Geschlechter nach Dir
weinen menschliche Tränen
über Deinen metallenen Zähren.’

Mensch

Ich stehe nun einmal da,
in die Welt gestellt,
was ich bin? -
ich weiss es nicht,
was ich sein werde? -
das bin ich unbewusst.

In tausend Verwandlungen aber,
in tausend Gestalten,
immer erlösungsbestrebt aus bunter Verkleidung,
fliehe ich hin auf der kurzen Bahn meines Lebens.
wissend nie, wann die Maske fällt,
und die Seele
nackt an den Tag tritt.
Aber im Innern
brandet stets die unendliche Qual
des Unerlöstseins.

Das ist mein Ich,
doch es richtet ein Gott.
Wenn die Seele zu weit floh
vor dem Urblick von Antlitz zu Angesicht,
in das Wirrsal erträumter Leben und Taten,
nimmt er uns liebreich auf
in den gnädigen Schoss seines tiefsten
benedeiten Vergessens.

Tanzendes Kind

Kleines Kind klatscht in die Hände,
Kind im Gaslaternenschein,
und die grauen Häuserwände
atmen seinen Frohsinn ein.

Tanzt und jubelt vor Entzücken,
stellt sich plötzlich ernst und alt,
legt die Hände auf den Rücken,
beugt die zierliche Gestalt
gegen Schattengitterstäbe,
lacht dann wieder, jauchzt und singt,
und als ob es das nur gäbe,
dreht es sich und tanzt und springt.

Harlekin und Zinnsoldaten
preist sein Liebesliedchen an;
immer wieder hört man singen:
lieber kleiner Hampelmann.

Kindes Tanz und Singen bannte
lange mich an jenem Ort,
als ich scheidend um mich wandte,
während die Laterne brannte,
tanzte es noch immer fort.

Angst door Maarten Vrolijk.

Angst. Brandende angst. Nu zal het niet lang meer duren; het schroeit in hem; zijn oogen gloeien, zijn hoofd is zwaar. De nacht rondom is warm, benauwend warm; van de brug ziet hij het glanzen van de lantarens in de inkt-zwarte geheimenis van het onbewogen water, het strakke, deininglooze water van het kanaal, spannend in ondoorzienbaarheid, als een begrensde vlakte, waarin men zou willen schuilen, ondergegraven, zonder geluid. De lucht is hoog in den zomernacht, oplichtend van de vele sterren, de volle maan en valer tegen den gecirkelden horizon, die alles omsluit. Nu zal het niet lang meer duren; nee, nee, néé. Het kan niet; het kàn toch niet. Er is geen waarheid meer over; zijn handen krampen om de koele brugleuning, zijn knieën drukken zich tusschen de nauwe spijlruimten. De huizen rijzen naast hem, achter hem; hoog, met hier en daar een geeldoorschenen raamvlak, een zinken dak, dat glanst in het vloeiende nachtlicht. Néé, néé. Achter alle deuren zijn menschen; jong, als hij of ouder en goed, als zijn vader, zijn moeder. Hij is toch sterk. Hij loopt verder, met de bijna berustende koelte van het ijzer nog in zijn handen. Kon hij maar weer loom zijn als anders, zonder geestelijke activiteit, zonder dat eeuwige nadenken, dat bange, lage, laffe, kleinzielige gepieker. Te drommel.... làch dan.. làch dan toch.

Hij ziet zijn smoking, de witte uitsnijding; zijn breed, lang figuur ligt hoekig geschaduwd op het tegelvlak van een plein. Hij heeft toch pret gehad vanavond? Gedanst, geflirt, gelachen? Waarom is hij dan weer zoo bang en zoo vroeg weggegaan? Als hij langer gebleven was, zou alles anders geweest zijn, zeker.

Maar waaròm dan ook? Waarom dat vallen, midden tusschen de muziek, als van een dak, van veel hooger, van eindeloos hoog, altijd dóórvallend en toch verder dansend, dansend en vallend in het opzweepende rhythme van de band? Hìj was het toch? Hìj is toch gevallen.... en bleek geworden, doodsbleek, dat hij terugdeinsde van voor een spiegel, daarna, duizelend nog? Wèggevallen is hij; zijn hersens schijnen geschud, er is geen einde meer, geen begin. Wat loopt hij nu in avondcostuum over straat te dwalen? Is hij een kellner - de menschen zullen toch wel zien dat hij geen kellner is - maar waarom dròòmt hij dan ook altijd zoo vreemd? Nee, néé, - nu niet - nog niet - nóóit!

Maar wat helpt het? Het helpt tòch niet - de zon is schel, de wolken en de wind bedriegen hem, ze schijnen te huichelen altijd. De stad is grauw, zijn werk sleur, altijd door; vooruitzichten zijn òòk sleur - en cocktails - en meisjes - en dansen. Hij moet naar de bioscoop gaan, maar het is nacht; hij wil wit licht zien, witte beelden, in luidende beweging, lichtreflexen, droomen of alleen slapen? De wanhoop groeit; redenloos en afmattend.

Iemand rijdt voorbij op een fiets, zwart met hier en daar een glinstering. Een agent. Vragen? Wàt vragen? Néé.... nee.... doe niet zoo dwaas. De man remt, stapt af, omdat hij stil is blijven staan. Zegt hij wat? Hij loopt door, bruusk en zonder omzien. De agent komt hem na. Verduiveld - hij wordt achtervolgd - hou òp - praat niet tegen me.... Hij wil niet, hij wil naar niets luisteren, hij wil toch alleen zijn, heelemaal alleen en dan niet dènken? Wat loopt hij hard; hij heeft ook goed getraind, de laatste weken. Warm is zijn smoking nu; zijn lichaam is klam, maar zijn ademhaling drijft zijn voeten, in half-groote, snelle sprintpassen. Naast hem, links, is niemand meer; fietsen is oneerlijk op den duur. De man schreeuwt. Sta! Schieten? gek - is die man gèk? Schieten - dood zijn - schlusz - néé.... Zijn voet stoot hard tegen een steen. Als hij voorover valt, verschiet een ster in zijn gezichtsveld; een ster boven de donkere boomenmassa langs het kanaal. Hij slaat om naar rechts; zijn hoofd smakt rauw, in stekende pijn. Een hand grijpt zijn kraag, een stem vloekt.

Fel laait zijn verzet. Hier is tenminste verzet mògelijk. Zijn

lijf kronkelt zich en zijn trappende voeten kletteren in een schrijnenden zwaai van zijn heup over de steenen de fiets tegen de straat. De agent pakt hem met twee groote handen, stinkend naar tabak, zwarte nagelranden boven de rood-gekerfde huid. Hij bijt, stompt, trapt. Dan daalt iets op hem - zwart tegen den valen achtergrond van den hemel gelijnd ziet hij het wachten, in een ondeelbaar oogenblik, met het wreed grijnzen van het grove gezicht, de roode neus boven een vettige snor. Niet slaan! gilt hij; dan krimpt hij samen, òpspringend metéén. Nee, nu niet - nu weer niet denken. Wat moet die man toch van hem - ga weg - zegt hij. Zijn vuist clincht den ander zwaar in het gezicht; zijn voet trapt hem onverwacht tegen de straat, krakend op zijn fiets. Wèg - Eindelijk afleiding; maar wat moet die man??

Loopen - sneller, steeds sneller. Have a drink - zegt hij aan de bar; maar dit is prikkeldraad, al glanst het dan ook al een heelen tijd links van hem. Have a drink; hij slaat tegen de bar aan en voelt zijn kleeren scheuren; dan schreeuwt hij, als zijn gezicht openrijt. De band speelt een slow-fox; er zijn nog meisjes genoeg. Waarom is hij toch weggegaan? Milk-shake? Hij wil geen milk, voor den donder! Cocktail!

God! Hij breekt onder de vloeken van den razenden agent, de beestachtige ranseling van den gummistok. In bloed zakt hij langs alle prikkels van het hek en laat zich slaan.

Feiten en fantasieën door Jeanne Kloos-Reyneke Van Stuwe. Jane Austen, een der meest beroemde Engelsche schrijfsters uit den tijd van Walter Scott, in haar leven en werk *(Vervolg van blz. 150.)*

Jane Austen's romans - Sense and sensibility

De roman *Sense and sensibility* schijnt oorspronkelijk in brieven te zijn geschreven, zooals blijkt uit een afzonderlijk deel: *Elinor* and *Marianne,* dat in The litterary Review verscheen. Later koos zij den aangenamer gewonen romanvorm.

Als honorarium ontving zij f 1800.-, hetwelk haar een enorm bedrag leek. En zij was zóó ingenomen met dit boek, dat zij den 25en April 1811 aan haar zuster Cassandra schreef:

> No, indeed, I am never too busy to think of S. and S. I can no more forget it than a mother can forget her sucking child....

Sense and sensibility in zijn tegenwoordigen vorm werd geschreven tusschen November 1797 en November 1798 en verscheen in 1811; de tweede editie kwam uit in 1813.

Mr. Austen Leigh, in zijn Memoir, verklaart: There was scarcely a charm in Jane Austen's most delightful characters that was not a true reflection of her own sweet temper and loving heart, - en als wij denken aan de oudste twee meisjes Bennet, aan Emma en aan Miss Taylor, aan Elinor Dashwood, Fanny Price, Anne Elliot, en Catherine Morland, kunnen wij voldoende de strekking van dit compliment begrijpen. We kunnen Jane

Austen's persoonlijkheid goed uit haar werken leeren kennen, meer dan dit gewoonlijk met auteurs het geval is. Door de vrouwenkarakters, die wij als vanzelf respecteeren en bewonderen, begrijpen wij haar eigen sentimenten, haar sympathieën en antipathieën, haar vriendelijk gemoed en haar levendigen geest.

Uit de karakters, die zij ridiculiseert, worden wij haar scherpe opmerkingsgave, haar neiging tot satire en haar fijne humor gewaar; weinig schrijvers combineeren zooveel geestigheid met een zoo strenge vermijding van cynisme en vulgariteit.

Jane Austen's romans zijn de eenvoud zelve; zij behandelen een bepaalde klasse in een bepaalde periode, wier leven verloopt zonder de schokken van vurige passies of spannende avonturen. Met de geweldige bewogenheid en sensationeele intriges van andere romanschrijvers heeft zij zich nooit bezig gehouden. Het is in den loop van het dagelijksch leven, in de gesprekken, de handelingen, de gedachten der personen, dat haar menschen ten voeten uit voor ons worden gebeeld. En men achte deze kunst, - want het is een kunst! - niet gering! Het is een van Jane Austen's grootste en echtste verdiensten.

Volgens de mode van dien tijd zijn haar romans lang, zeer lang. Zelden beneden de 400 bladzijden, compres gedrukt. *Sense and sensibility* maakt op dien regel geen uitzondering. Ook hier, evenals in *Pride and prejudice,* een moeder, met eenige huwbare dochters; ditmaal zijn het er drie. En ook hier is de oudste dochter, Elinor, de zachtheid, de goedheid, de verstandige gemoedelijkheid zelve, en wederom vormen verschillende huwelijksverwikkelingen het thema.

Maar ditmaal vinden we een zoo groot *entanglement* in de liefdeshistorie's, dat ons onwillekeurig de regels van Heinrich Heine in de gedachten komen:

> Ein Jüngling liebt ein Mädchen;
> Die hat einen Andern gewählt;
> Der Andre liebt eine Andre....

Eer we aan het slot zijn gekomen en elke *chacun* zijn *chacune* heeft gekregen, zijn er heel wat misverstanden uit den weg geruimd moeten worden, zijn er heel wat tranen vergoten, is er

heel wat leed geleden. Maar al den tijd, onder de lectuur, blijven we vrij gerust; we kennen onze Jane als een *firm believer in the happy ending*.

Tegenwoordig houden vele auteurs zich aan de rauwe, harde werkelijkheid, waardoor onze zenuwen niet gespaard, maar op een harde proef worden gesteld. Ik herinner hier aan het ontzaglijkwreede, maar *ware* einde van Gawen Brownrigg's *Star against star,* met als voorbeeld van een geforceerd, dus volstrekt onnatuurlijk goed slot, het nú reeds, o, zoo ouderwetsch aandoende, geheel willekeurige (en dus ònbevredigende!) einde van E.C. Middleton's: *Potiphar's wife*.

Enfin, maar Jane Austen, zoowel intuïtief als opzettelijk, doet haar uiterste best, haar verhaal plausibel te maken en ons ervan te overtuigen, dat de loop, dien zij haar figuurtjes op 's levens schaakbord maken laat, volkomen logisch is.

Jongelui, die niet vrij meer zijn, maken *mir nichts dir nichts* argelooze jonge meisjes het hof en wekken allerlei verwachtingen in hen, die zij dan weer, op allesbehalve gentlemanlike manier, *niet* vervullen, welk gedrag, volgens mij, niet en nooit te verontschuldigen is, - ook al komen zij later met een koets en vier paarden aansnellen (Willoughby), om, ook al zijn ze met een andere getrouwd, toch nog een soort van opheldering te geven.

Praatjes en allerlei misverstanden spelen een groote rol, en de arme meisjes worden wèl lang in suspensie gehouden, eer de schijn van het wezen der werkelijkheid gescheiden is. Dit gebeurt (volgens mij niet altijd zeer aannemelijk, want dat Robert Ferrars, die ons geteekend wordt als een snob bij uitnemendheid, ijdel, oppervlakkig en tuk op een geldhuwelijk, en die bovendien een reuzeminachting heeft voor het arme, burgerlijke meisje van zijn broer en daaraan ook uiting geeft! en met zijn moeder en verdere familie samenspant, om zijn broer Edward daarvoor uit te stooten en niet meer als bloedverwant te erkennen, - plotseling met dat meisje, - al meer dan vier jaar verloofd met den broer, - *getrouwd* blijkt te zijn! dat is heusch een beetje al te veel tegen de bestaanbare mogelijkheden in, en de poging, die Jane Austen doet om hiervan een verklaring te geven, is zwak en allesbehalve overtuigend.

De figuren zijn weer met dezelfde fijnheid en accuratesse geschil-

derd en blijven in ons geheugen als subtiel-gepastelleerde preciosa en de binnenhuizen zijn als even zoovele genrestukjes in de manier van Bakker Korff.

Wie kan Mrs. Jennings vergeten en de, in slechts enkele lijnen zoo goed geteekende, John Dashwood en zijn vrouw? En de dames Steele en Lady Middleton en haar goedhartigen man, en.... wie zijn er nog meer aan tweedeplanspersonen? (Schetst, over het algemeen, Jane Austen de vrouwelijke karakters niet beter dan haar mannelijke?)

De temperamentvolle Marianne en de nobele, sympathieke Elinor blijven ons bij als een schilderstuk der beroemde Engelschen: Hoppner, Reynolds, Gainsborough of Lawrence, die in hun werk den aard en het wezen hunner modellen op het fijnst en toch indringendst wisten te doen uitkomen.

(Wordt vervolgd.)

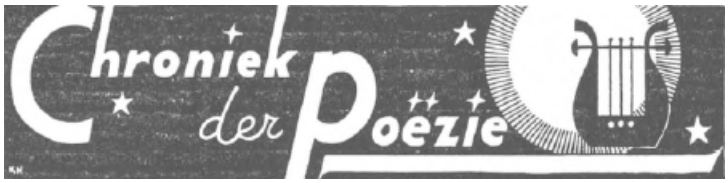

Chroniek der Poëzie door Martien Beversluis.

Stadiën, gedichten door J.A. Rispens. - De Tijdstroom, Lochern.

De uitgave van dezen tamelijk lijvigen bundel gedichten van den heer J.A. Rispens, zal voor vele verzenlezers een verrassing zijn. Als dichter was deze auteur nooit op den voorgrond getreden, eerder had hij zich schroomvallig van het literaire leven afzijdig gehouden.

Slechts nu en dan, en dan ter verdediging van zijn, in de stilte gegroeide, ideeën en opvattingen, verscheen een artikel van zijn hand in één onzer groote periodieken. Maar het betrof dan nooit hemzelve, doch altijd anderen. En het was nooit polemisch gesteld.

Rispens' denken en dichten (eigenlijk zijn zij voor mij volkomen één) had een lang en diep groei-proces noodig, voor het zich openbaarde.

Zijn talent is volkomen onopgemerkt tot ontplooiing gekomen en nu kunnen wij de stadiën, die zijn geest heeft doorzworven, eensklaps overzien. Hij zegt ergens in dezen verzenbundel, en het schijnt een getuigenis van eigen dichterschap en leven te zijn:

> De literaten twisten met elkander
> Met argumenten striemt de een den ander,
> De dichter zwijgt en ziet glimlachend toe
> en in haar stilte bloeit de oleander.

Ik heb slechts de grensprovinciën van dit gebied betreden, het eerste ‘stadium’ dezer verzen heb ik destijds meegemaakt en het is nog altijd waar, dat men alleen dán een dichter goed kan verstaan, indien men zijn land heeft bereisd. Ik heb slechts de grensprovinciën van dit gebied betreden, het eerste ‘stadium’ dezer poëtische ontwikkeling meegemaakt.

En deze periode kenmerkte zich vooral door een groote liefde voor de qua poëzie. Rispens bleek in zijn jeugd een groote voorliefde te hebben voor het beeldende element, een welbehagen te koesteren voor den schoonen en welluidenden vorm van het gedicht.

Hoewel hij opgegroeid is tusschen de natuurdichters, is hij toch niet één

hunner geworden. Weliswaar putte hij vaak en ook in zijn lateren tijd zijn gegevens, zijn beelden uit haar, doch hij beeldde haar nooit af, zonder meer. En ook kan men niet zeggen, dat hij een natuursymbolist was. De natuur en haar veelheid van verschijningvormen benutte hij, wendde hij aan ter vertolking en verkondiging van het innerlijk leven, dat verder en boven de natuur uitzong en uitdacht. Maar niet, als bij Boutens, werd de natuur gedwongen en gebogen naar den gedachtenvorm, zij bracht hem materiaal aan en stoffe, waardoor hij opzettelijk gestuwd werd naar de idee.

Hij bleef onderdanig aan haar grootheid en nimmer misvormde of denatureerde hij haar.

Een vers, 'Lente' getiteld, begint met deze eenvoudige regel:

> Als nauw de wind is opgestaan
> tot zijn vroegwaaksche ronden,
> roept door mijn sluimer al een haan
> de gulden morgenstonden.

Men kon zeggen, dat dit een strofe uit een natuurgedicht is, maar toch ziet men geen beeld opdoemen. Eerder vertoeft men bij den sluimerende, dan bij den morgen.

Er is een zekere statigheid in deze dictie en ten onrechte heeft men deze koele afgemetenheid als verstandelijk gebrandmerkt en later met het woord rhetorisch willen doodspreken.

De wind beweegt niet zelve in deze strofe, neen, hij staat op en doet zijn ronde. En de wind is vroegwaaksch in dezen rondgang. Ook woorden als 'sluimer' en 'gulden' roepen iets majesteitelijks op.

Vooral in de eerste periode van deze poëzie, die Rispens noemt 'Uit de Verte', bemerkt men de groote liefde voor het schoone woord en het zingende woord. In de façade van het gedicht metselt hij oude steenen met hun gouden prachtigen gloed als b.v. in:

> Dan komen er weer kreunend gaan
> de wagens door de 'moude'

en elders in deze verzen over den voorjaarsstorm:

> Zoo heel den schemerenden dag zijn aan zijn heerschen
> wij onderworpen, naar de grillen van zijn hart,
> Van de ochtend, dat zijn stem verdavert langs de 'meerschen',
> tot als de avond naakt, hij aan de kimmen mart.

Men zal aan deze strofen de school erkennen, waarin ook Gossaert, Van Eyck, de Merode, van der Leeuw en vele anderen opgroeiden, de school van Verwey. Maar meer dan bovengenoemden was Rispens, als we van school en leerling kunnen spreken bij zooveel eigens en oorspronkelijks, Verwey's leerling. Ik vind Rispens muzikaler dan Verwey. Nooit heeft hij zijn vorm onderdanig gemaakt aan de gedachte, altijd blijft hij muzikaal.

Luister naar dit bijzonder schoone lied, den epiloog aan het einde van den eersten cyclus geplaatst:

> O, weiden, vergezichten en de zee!
> Bosschen en heuvels, zilveren rivieren,
> Vogels, die zomers onder 't loover zwieren
> O, de aarde en de liefde, deze twee!
>
> En Gij, o Dood! de derde in dit verbond!
> Maar laat ons hart nooit, voor dat donker weten
> de heerlijkheid der zoetste vrucht vergeten,
> Dat niet te bitter zij de laatste stond!

Nadat hij vroeger al eens een bundel verzen had uitgegeven, onder den naam ‘Het verborgen leven’, een bundel, die ten onrechte te weinig in de pers werd besproken, is deze tweede uitgave een bevestiging van zijn raszuiver en gaaf dichtertalent.

Rispens behoort niet bij de natuurdichters, niet bij de ‘epigonen’ van Verwey (een woord, waarmee Marsman destijds alles heeft trachten weg te wisschen, wat hem niet lag. En was hij dan zelf niet een slaafsch epigoon van de jong-Duitschers en Gorter?) Rispens behoort niet tot eenige groep van moderne dichters, neen, hij is een volkomen vrije geest, een absoluut onafhankelijk denker en een dichter in den meest eigenlijken zin.

Er zijn momenten, dat de vorm hem wel eens hinderlijk voorkomt en hij heeft dan moeite om hem te dwingen in de richting van zijn boven alles uit stijgende gedachte. Heeft hij eerst de dingen ‘af’ gezien en bezien, nu komt een periode van door-zien en vér-zien.

Zijn dichterlijk kunnen houdt dan niet altijd gelijken tred met zijn vizionaire momenten. Zijn techniek, ten zeerste ontwikkeld, hindert hem somwijlen en dan drukt hij zich zoo onhandig uit, dat de schoonheid een moment wijken moet, verdrongen wordt zelfs. Men leze:

> Wat de dichter schept, moet wezen
> Met iets van hemzelf gekocht,
> Of ons hart, het is te vreezen,
> Zal slechts leege stopp'len lezen,
> Waar het voedend koren zocht.

Maar telkens toch weer grijpt de melodie hem en voert hem mee, licht en ijl en hij is in zulke momenten voor mij het best, als in deze strofe:

> Te leven is maar lijden,
> Beminnen en weer scheiden,
> Spel, dat de zinnen vleit,
> Zoo wuft en wispelturig;
> Maar in ons zucht gedurig
> Een trek naar eeuwigheid.

Het is niet merkwaardig, dat hij veel verzen vertaalde van Stefan George. Rispens is aan dien geest verwant.

Ook deze zocht niet het genot alleen eener schoone en volmaakte dictie, maar boven al uit te drukken, wat on-aardsch, on-reëel was. Met hem deed hij den grooten greep in het oneindige en telkens moest hij smartelijk ervaren, hoe machteloos de poezie is, bij het begrijpen van het visioen, dat hem overstormde en doorvluchtte.

Er is poëzie, die aardsch is, die verwijlt bij het ons onmiddellijk omringende. Ik noem b.v. het gedicht van Bastiaanse, van Gorter, van Marsman, van Nijhoff. Dit is allerminst een des-appreciatie. Maar de poezie van A. Roland Holst, van Leopold, van Rilke, Hofmansthal, van Holderlin... en ook die van Rispens wordt voortdurend door een trek naar het overlandsche gekenmerkt. Deze dichters worden het minst verstaan. Zij vormen een wereld apart, zij dalen wel telkens weer in dit tijdelijk in en worden daardoor verschrikt, verrukt of verslagen, maar zoodra zij daarvan spreken, zingen, is het gedicht al in vaart, is het ons ontzongen en zijn wij niet meer in staat, het vormeischen te stellen, het te beoordeelen met maatstaven van aesthetica.

Eenigen tijd geleden besprak ik de zeer knappe studie van dezen schrijver over de dichters na 1880. Er is in de pers heel wat te doen geweest over dit bijzonder werk. Uit deze studie sprak de onafhankelijke geest, de man, die veel gelezen en gestudeerd had, maar nog meer de mensch, die gewogen had met fijngestelde schaal.

Daardoor vermocht hij ook den vinger te leggen op de wonde plek. En het is geen wonder geweest, dat een criticus als ter Braak, hopeloos vastgeloopen in een dood functionalisme, fel te keer ging tegen dezen, hem ver overtreffenden en véel dieper peilenden analyticus, wiens ontleedmes niet uitgleed of beefde, maar raak stak. De gedichten van Rispens nu zijn een gemakkelijke prooi voor den criticus; zij zijn argeloos, zij kennen geen allure, zij zijn kinderlijk oprecht. Maar zij zijn niet geschreven voor het oordeel, niet voor het literair succes, niet om eenige andere reden, dan om zichzelve te verlossen van den droom, die hem gevangen houdt, de opgetogenheid en de chimeristische ontzetting. Men ontleed geen testament.

Créer c'est solitude. Hij zette dit boven één zijner verzen en van dezen dichter kan men zeggen, dat eerst alle buidels moesten doorboord zijn, voor hij begreep, wat leven beteekende en welke stem de poezie daarin moest hebben.

Gabriel Smit. *Maria-lof en andere gedichten*. - Het Spectrum, Utrecht.

Van Gabriel Smit heb ik den laatsten tijd slechts verspreid in bloemlezingen en speciaal-uitgaven werk gelezen. Het heeft mij altijd getroffen door zijn echtheid, zijn zuiverheid. Ook viel er altijd in zijn gedicht een trek naar het mythe- en sage-achtige te ontdekken. Ik geloof zelfs, dat zijn talent op den duur deze richting zal inslaan. Gabriel Smit heeft ook eenige voortreffelijke openluchtspelen geschreven, waarbij hij het vermocht, een brug te spannen over de klove, die er is tusschen het dichterschap en de massa-opinie en massa-smaak.

Dit bewees in de eerste plaats zijn liefde voor de groote zaak, waarvoor hij streed en strijdt, zijn katholicisme.

Er zijn dichters geweest (als van Oosten), die luidrammelende en druk gesticuleerende hun geloof propageerden. Zij zwegen weldra, daar hun credo niet geloofd werd, niet als echt ervaren. Maar Gabriel Smit's kleine en pure verzen bleven natrillen in het hart van velen, ook niet-katholieken.

Het bundeltje, dat voor mij ligt, bevestigt deze mijne meening en reeds het eerste lied legt van dit sentiment een waarachtig getuigenis af:

Maria-lof.

Veel woorden zoek ik om Uw naam te eeren,
maar elke letter vlekt uw witte kleed,
want niemand is er, die Hem kan begeeren
als gij het deedt.

En niemand is er, die Zijn bloed kan dragen
zoo vlekkeloos en blij als eens uw schoot,
of die Zijn voedsel was in vroege dagen,
Zijn morgenbrood.

Het Licht, waarin wij leven, werken, strijden,
het sliep in u, reeds van den aanvang af;
gij zijt de bloesem, die Zijn hart verblijdde,
Zijn kroon, Zijn graf.

Welk woord zou u dan kunnen eeren,
daar Hij u zelf geëerd heeft, bovenal?
Open mijn hart, dat Hij zal triomfeeren,
wanneer ik in Zijn hand mag wederkeeren,
dan zal uw blijdschap mij de woorden leeren,
waarmee ik zingen zal.

Ik kan niet beoordeelen, daar ik de oorspronkelijke teksten niet bezit, of zijn bewerkingen naar oude Engelsche gedichten en balladen (er zijn er bij uit de 14e en 15e eeuw en uit het Spaansch) juist zijn. Maar naar de gansche beweging der woorden te oordeelen, neem ik aan, dat Gabriel Smit den geest dezer religieuze zangen heeft verstaan en zuiver heeft weergegeven. Prachtig is het sonnet Mysterium Sacrum, naar Louis Felipe Contarde en het sonnet, daarop volgende.

Gabriel Smit bewees in menig lied van dit devoot bundeltje, zijn techniek voldoende meester te zijn. Men kan aan enkele beeldingen den waarachtigen dichter erkennen. Wie b.v. als hij, zegt van een vlam:

het licht zal *geduldig smeeken*
tot waar Uwe heiligen zijn,

zulk één heeft niet alleen zijn ontroeringen neergeschreven of ‘afgeschreven’, maar zij is door hem heengegaan en hij heeft van daaruit het eenige woord gevonden, ‘the very word’.

Ik ken voor een stille, onbewogen vlam geen beter, inniger beeld dan een geduldig smeeken. Deze verzen zijn niet vervaardigd, het zijn zuivere intuïties, pretentielooze pure hymnen.

Smit heeft bovendien de zeldzame gave om natuur en gedachte onopvallend en onbewust te doen samensmelten. Bij het gedicht Paschen is het voorjaar, is de verrijzenis der natuur zonder opzet, maar onwillekeurig is de verrijzenis Christi ingeweven. En luister, hoe deze eerste strofen daarvan het bewijs geven:

> Hij is verrezen, zie, Hij is hier niet;
> het graf is leeg, Hij is ontstegen
> aan dood en pijn, klaar als het lied
> van den innigen voorjaarsregen.
>
> Zoo zuiver is de aarde nu, zoo licht
> van blijdschap op den dood gewonnen;
> het nederige gras wordt opgericht,
> het nieuwe bloeien is begonnen.

Deze Maria-lof is een wezenlijke lof, zonder luidrucht, zonder aardschheid, maar licht en het hart weldadig-aandoende.

Tuin van Holland. Keuze uit de gedichten van Albertine Steenhoff-Smulders. Ingeleid door Bernard Verhoeven. - Het Spectrum, Utrecht.

In de Bongerd-reeks, een goedkoope en charmante reeks kleine uitgaven, waarin poëzie en kleine verhalen zijn ondergebracht, heeft Bernard Verhoeven een dertigtal verzen van mevrouw Steenhoff-Smulders bijeengesteld gelijk een veldbouquet.

Hij koos daarbij uit een tweetal verzamelingen, n.l. uit de in 1904 uitgegeven ‘Verzen’ en het door deze dichteres in 1917 verzorgde bundeltje ‘Holland’. Naar den tijd te oordeelen, behoort dit werk dus tot het verleden, maar naar den inhoud is het nog even frisch en jong, als was het zoo uit den tuin van Holland geplukt.

Het is niet de behoefte aan piëteit, maar aan poëzie, waaraan deze keus tracht te voldoen - zegt Verhoeven in zijn inleiding en verder op - wie dit dichterlijk oeuvre voor een handvol verzen afspeurt, komt onvermijdelijk met een armvol bloemen thuis, bloeiende gewassen, die de reuk der aarde en der levende seizoenen meebrengen naar huis.

Met deze meening zal ieder het wel eens zijn, die het goed meent met de poëzie. Frisch, levendig, eenvoudig is deze dichtkunst, die de natuur in al haar weelde en haar weemoed tracht af te beelden en uit te zingen.

Wij zijn, als wij deze verzen lezen, weer in den nabloei van 1880, in den tijd, toen Reddingius zijn Joanneskind uitgaf, Augusta Peaux haar Koren-

wegje schreef en Frans Bastiaanse van den koekoek en de lijsterbessen zong.

Deze soort lyriek is ongecompliceerd, niet verstrikt in stijlen en denkvormen, zij is klaar als water en men kijkt er doorheen, tot op den glinsterenden kiezelbodem. Wie natuur-poëzie in den waren zin des woords verlangt te lezen, hij neme dit bloemrijke bundeltje eens ter hand en hij zal het gevoel krijgen, of hij een wandeling maakt door de meest beminde landschappen, inderdaad door den uitbundigen ‘tuin van Holland’. Als fraai en leerrijk exempel diene dit gave, dit volkomen schoone lied:

Idylle.

In 't zonnig water spieglen zich de rozen,
Lichtgele rozen, zwaar van zomerregen;
De lucht is heel teer blauw, met zilvren vegen;
En witte doffers met gaaikes koozen
op spitse lijst en ronde vensterbogen
van 't blanke huis, dat tusschen lariksboomen
verscholen ligt, een sprookjesslot! Der droomen
lichtblije stoet is pas hier langs getogen
De kop gedoken in de donzen pluimen,
glijden de zwanen over 't glinsterend water
en de fontein laat met een koel geklater
haar forschen straal in 't marmerbekken schuimen,
Niets komt de kalme, zoete stilte storen,
een merel huppelt fluitend door de paden,
en langzaam dwarrelen gele rozenbladen...
in 't verre woud doet zich de koekoek hooren.

Buitenlandsch *Overzicht* (16 juni-16 juli) door Johan Perey.

Het begint een eentonige geschiedenis te worden, daar in Moskou, waar ook deze maand de met horten en stooten voortgaande besprekingen tusschen de Engelsche afgezanten en volkscommissaris Molotof nog geen spoor van resultaat hebben afgeworpen. Het blijft maar onderhandelen, studeeren, nieuwe instructies vragen, opnieuw onderhandelen, en alle moeite ten spijt, heeft het er eigenlijk meer van weg, dat beide partijen verder van elkander verwijderd raken, dan dat er een overeenkomst in zicht is. Zoo van hier uit bekeken, heeft het er allen schijn van, dat alleen de Russen aan dezen slechten gang van zaken debet staan, door telkens weer met hoogere eischen voor den dag te komen. Maar hoort men eens een stem uit Rusland, dan luidt het onveranderlijk, dat juist de Engelschen er de oorzaak van zijn, dat in den loop van al die besprekingen nog geen wezenlijke vooruitgang bereikt kon worden en men steeds weer op een dood punt terecht is moeten komen. Eind Juni was het niemand minder dan Zjdanof, een van de leden van het Politiek Bureau, het hoogste college in de Sovjet-unie, die de Russische opvattingen nog eens duidelijk uitstippelde, hieraan toevoegende, persoonlijk zeer weinig vertrouwen te hebben in de oprechtheid der Engelsche bedoelingen. Reeds vijfenzeventig dagen waren de onderhandelingen nu al aan den gang, aldus Zjdanof, waarvan ter voorbereiding van de antwoorden op de Engelsche voorstellen, de Sovjet-unie er slechts zestien had

noodig gehad. Al de overige tijd was door de Engelschen gebruikt, hetgeen toch wel heel eigenaardig is, omdat, rond het afsluiten van de verdragen met Polen en Turkije, Londen zoo duidelijk bewezen had, ook in zeer hoog tempo te kunnen werken en beslissen. Het groote struikelblok voor een overeenkomst heeten nu de garanties te zijn, welke de U.S.S.R. geëischt hebben ten aanzien van de Oostzee-staten. Engeland voelt er niet voor, die staten een ongevraagde garantie op te dringen, maar wel heeft het aan Polen de onschendbaarheid van Danzig en Litauen willen waarborgen, terwijl het bovendien van de Russische regeering zelfs garanties voor Nederland en Zwitserland verlangd had, voor staten, waarmee de U.S.S.R. niet eens in normaal diplomatiek contact staan.

Uit al deze feiten meende Zjdanof te mogen afleiden, dat het de Engelsche en Fransche regeeringen heelemaal niet ernstig om een verdrag te doen is, maar zij willen slechts praten en treuzelen, om zoodoende voor de wereld een 'onbuigzaamheid' van de Sovjet-unie te suggereeren, waarmee zij zich na een definitief mislukken der onderhandelingen voor hun eigen publiek zullen kunnen schoonpraten.

Is het Engelsche optreden van den laatsten tijd ook in alle punten lang niet even duidelijk, toch gaat Zjdanof's conclusie reeds daarom al te ver, omdat zonder de medewerking van Rusland, de nieuwe Entente nu eenmaal niet sluitend te krijgen is. Het moet derhalve de Engelschen wel degelijk ernst zijn met hun onderhandelingen te Moskou, al mag ook zeer zeker deze reserve niet worden veronachtzaamd, dat zij op een Rusland, als volwaardig en gelijkgerechtigd partner, maar bitter weinig gesteld zijn. Wat zoo ontstellend openhartig in het eerste Engelsche voorstel van April j.l. tot uiting kwam, Engeland wil wel de lusten, maar niet de lasten, waartegenover, na het aftreden van Litwinof, door Molotof den onwrikbaren eisch gesteld werd van alles of niets. Wat onder deze omstandigheden den Britschen staatslieden te doen stond, is duidelijk, n.l. op dat 'alles' nog zooveel mogelijk trachten af te dingen. Doch de sovjet-diplomatie toonde zich star en onwillig te marchandeeren, hetgeen Chamberlain, onder den druk van Parijs en van zijn eigen oppositie, telkenmale weer noopte tot toegeven. Niet tot een toegeven over de geheele

lijn, maar iederen keer opnieuw een klein beetje, net zoover als op dat moment werd noodig geacht, en dan stond men weer voor een andere moeilijkheid, of, wil men het zoo zien, voor een nieuwen Russischen eisch. Natuurlijk kwamen de Russen wel eens met een nieuw verlangen voor den dag, maar dit dan weer als antwoord op iets, wat door Londen, buiten den oorspronkelijken opzet om, nieuw aan de orde werd gesteld. Iets dergelijks was het voorstel, in ruil voor een Engelsche garantie aan de Oostzeestaten, een Russische waarborg voor Nederland en Zwitserland te ontvangen, wat Molotof onmiddellijk den tegeneisch deed stellen, met Polen en Turkije rechtstreeksche verdragen te willen afsluiten. Een eisch, welke door Engeland en zelfs door Frankrijk niet kan worden ingewilligd, in het algemeen al niet, omdat speciaal via Turkije de Sovjet interesses dan zoo dicht bij die van de andere twee zouden komen te liggen, dat een botsing der belangen zich maar al te gemakkelijk zou kunnen voordoen. Bovendien zou een Russisch-Turksch bondgenootschap Bulgarije en Zuid-Slavië naar alle waarschijnlijkheid een dusdanigen schrik op het lijf jagen, dat genoemde mogendheden zich achter elkaar bij de As zouden aansluiten, wat net precies het tegenovergestelde is van hetgeen de Fransch-Engelsche politiek beoogt. Over Polen behoeft eigenlijk niet gesproken te worden. Dit land heeft met de U.S.S.R. geregeld, wat er naar Poolsch oordeel te regelen viel, en daarmee basta.

Met al deze onaangename perspectieven voor oogen, zocht de Engelsche regeering het toen een oogenblik op een veel bescheidener plan.

Er begonnen hoogst officiëele geruchten te loopen, dat men zich voorloopig zou willen beperken tot een eenvoudig verdrag van wederzijdschen bijstand bij een rechtstreekschen aanval op elkanders grondgebied, in de hoop, komt tijd, komt raad immers, dit op den duur door een rustig en onopvallend diplomatiek overleg, o.a. met de Oostzee-staten, tot een veel verder strekkende overeenkomst uit te breiden. Dit plan leefde echter nog korter dan een eendagsvlieg, daar vrijwel iedereen toch dadelijk al inzag, dat een dergelijk verdrag, na al wat er aan was voorafgegaan, een gebaar van groote zwakheid zou zijn, eerder geschikt, de tegenpartij te doen lachen, dan haar ontzag

in te boezemen. Weg ermee dus, en sedertdien zijn uit Londen alweer een paar maal nieuwe instructies naar de Engelsche vertegenwoordigers te Moskou gegaan, op hoop van zegen. Naar verluidt, zouden de Engelschen hun eisch van garanties voor Nederland en Zwitserland thans hebben laten vallen, wat voor het welzijn van beide neutrale staten maar te hopen is. Zelf naar beste vermogens een politiek van strikt onpartijdige zelfstandigheid te voeren, en dan door derden ongevraagd toch partij gemaakt en practisch tot het toekomstig slagveld van Europa bestemd te worden, het is allemaal wel heel weinig aantrekkelijk.

Dit gegoochel met ongevraagde en ongewenschte waarborgen, en eigenlijk die heele geschiedenis met Moskou, is voor het Engelsche prestige wel heel weinig bevorderlijk geweest. Wanneer men een politiek van toenadering tot de As een blamage voor het Engelsche Imperium heeft willen noemen, wat is dat langgerekte drama van loven en bieden daarginds in de Sovjetunie dan eigenlijk wel? En of dit nog niet genoeg was, ook in het Verre Oosten hebben de Engelschen nog met een klinkende nederlaag genoegen willen nemen. Het begon zoo heel anders, toen de Japansche troepen de internationale nederzetting van Tientsin geblokkeerd hadden en speciaal de Britten daarvan op de meest vernederende wijze het slachtoffer werden.

Waarschuwingen en dreigementen kwamen aan de orde van den dag, de Engelsche regeering heette ernstige represaillemaatregelen te overwegen, nog eenig overleg en dan zou de wereld eens zien, maar tenslotte gebeurde er heelemaal niets en zocht Londen een uitweg via de conferentietafel. Dit op zich zelf was reeds een succes voor Japan, dat toen maar meteen een stap verder ging, door als uitgangspunt voor eenig overleg deze twee voorwaarden te stellen, dat de Engelsche concessies niet langer gebruikt mochten worden als een vrijplaats voor anti-Japansche propaganda, noch voor het verleenen van steun aan de Chineesche valuta. Verstrekkende eischen allebei, ook de, er betrekkelijk zoo onschuldig uitziende, eerste voorwaarde. Immers Engeland erkent de oorspronkelijke Chineesche regeering, die van Tsjoenking, welke met Japan op voet van oorlog staat en derhalve anti-Japansche handelingen verricht in allerlei vorm en waar dan

ook. Zou Engeland nu, om te beginnen, in Tientsin de anti-Japansche handelingen willen verbieden, dan zou dit in feite gelijk komen te staan met een erkenning de facto van de ‘nieuwe orde’ in China, wat straks wel eens een levensgevaarlijk precedent kon blijken te zijn, om van ‘Recht’ nu maar te zwijgen.

Klaarblijkelijk heeft de Engelsche regeering deze kwestie echter niet zoo zwaar ingezien, tenminste, onder verwerping van den tweeden eisch, verklaarde zij zich voor het overige toch wel tot onderhandelen bereid, hetgeen toen vooreerst door de Japanners zoo'n beetje voor kennisgeving werd aangenomen, althans van eenige voortvarendheid, om een begindatum van de conferentie vast te stellen, viel niet het minste te bespeuren. Wel werd de blokkade rond Tientsin nog wat verscherpt en zoowel in Japan als onder de Chineezen in de bezette gebieden een felle anti-Britsche campagne georganiseerd. Maar desondanks kwam er toch eindelijk nog een datum los; half Juli zullen de Japansch-Britsche besprekingen te Tokio een aanvang nemen. Aan den vooravond hiervan sprak de Japansche minister-president Baron Hiranoema, ter gelegenheid van den tweeden verjaardag van den Japansch-Chineeschen oorlog, een redevoering uit, waarin het met nadruk op den voorgrond werd gesteld, ‘dat het voor Japan onmogelijk is, met eenig land samen te werken, dat doende is, tegen Japan's nieuwen opbouw in Azië obstructie te voeren’.

Een weinig hoopvolle inleiding voor een conferentie, die, wil zij ‘slagen’, van de Engelsche regeering weer een maximum aan toegeven zal vorderen. Toegeven aan Moskou, toegeven aan de Japanners, dat wil in beide gevallen zeggen, toegeven aan antiwesterssche machten, nog wel op een tijdstip, dat in het Westen zelf de spanningen steeds grooter worden en de twee kampen eigenlijk al zoo ver uit elkander verwijderd zijn geraakt, dat men elkanders inzichten en bedoelingen niet meer verstaan kan, gesteld dan, dat men zulks nog zou wenschen. Het tij voor een coördinatie van machten ongebruikt te hebben doen verloopen en na de pijnlijke ontknooping van het tot een schijn-pacificatie verworden Muenchen veel te overijld, op geen anderen grond dan de idee ‘iets’ te moeten doen, zich in het politieke avontuur der z.g. anti-agressie te hebben gestort, het heeft ons na weinig maanden reeds in een dergelijke situatie gebracht, dat

de prijs voor hetgeen velen nu nog voor de eenig juiste balance of powers aanzien, best wel eens de neergang van geheel het Westen zou kunnen blijken te zijn. Het is daarom ook heusch niet zonder goede reden, dat minister Chamberlain, alle frontvorming ten spijt, maar niet moe wordt, te hameren op de mogelijkheden voor overleg, dat hij na elk waarschuwend woord aan de, als agressors gedoodverfde, mogendheden er minstens drie volgen laat, waaruit kan blijken, hoe nog lang niet alle deuren zijn toegeslagen. Doch helaas, te Rome en Berlijn hecht men aan deze woorden geen waarde meer, terwijl een verder gaan voor Chamberlain absoluut is uitgesloten, aangezien maar al te velen uit eigen land hem nu reeds zwakheid, lafheid en een terugkrabbelen verwijten, en sommigen zelfs zijn hoofd al geëischt hebben. Deze lieden, voor wie Churchill de sterke man is, zullen ongetwijfeld weer nieuwe argumenten voor Chamberlain's aftreden geput hebben uit diens jongste redevoering inzake Danzig. Naar verluidde, was de kwestie-Danzig langzamerhand in zulk een acuut stadium gekomen, dat elk oogenblik het ergste gevreesd moest worden. Maar zooals het de laatste jaren tot schade en schande van Europa in penibele zaken al zoo dikwijls gegaan is, deed zich ook thans weer met Danzig voor. Mocht men alle geruchten daaromtrent gelooven, dan zou de Vrije Stad tot een geweldig fort zijn omgebouwd, clandestien bezet zijn met een Rijksduitsch garnizoen van duizenden en duizenden, voorzien van alle mogelijke wapens, tot en met kanonnen van de zwaarste kalibers toe. Dit alles onder de oogen van Polen, dat echter geen vin verroerde, zelfs naliet, op papier te protesteeren. Op een gegeven moment heette een Poolsche stap toch in voorbereiding te zijn, iets later weer gevolgd door de aankondiging van een spoedige démarche te Berlijn door de verbonden mogendheden Engeland, Frankrijk en Polen gemeenschappelijk. Toen ook deze verwachtingen in het zand verloopen waren, kwamen er berichten los over een nieuwe uitspraak van Chamberlain, welke een krachtige waarschuwing moest worden, waarin vriend noch vijand zich zouden kunnen vergissen. Na dit nog eenige malen te hebben uitgesteld, sprak Chamberlain inderdaad, doch niet speciaal over Danzig, maar meer over de hangende moeilijkheden in het algemeen, dit vrij vaag zelfs en zonder de bindende belofte

af te geven, dat i e d e r e verandering in den status van de Vrije Stad Engeland's waarborg aan Polen automatisch in werking zou doen treden. Had Chamberlain veel anders kunnen spreken? Feitelijk toch niet, want al zal het zeker waar zijn, dat er gedurende de laatste weken nog al wat wapens en menschen Danzig zijn binnengesmokkeld, dit heeft, gezien het uitblijven van ook maar de geringste diplomatieke actie, op geen stukken na zooveel om het lijf gehad, als het door zekere berichten in steeds somberder bewoordingen werd voorgesteld. Men kan dan ook veilig aannemen, dat de toestand te Danzig vrijwel stationnair gebleven is, d.w.z. niet ongevaarlijk, maar ook niet alarmeerend. Wat had onder deze omstandigheden Chamberlain meer kunnen zeggen, dan hij gedaan heeft? Dat hij thans in de 'guerre des nerfs' een slag verliezen moest, was warempel toch niet zijn schuld.

Gelukkig voor de geschokte zenuwen, dat er zich ook nog wel een paar dingen hebben voorgedaan, die wat kalmeerend vermochten te werken; in de eerste plaats de aankondiging van manoeuvres voor het leger, de vloot en de luchtmacht van een dergelijken omvang, dat men ze haast wel als een proefmobilisatie bestempelen mag. Militair, maar vooral ook psychologisch zeer belangrijk, zijn daarbij de grootsch opgezette lange-afstand-vluchten, welke door Engelsche eskaders ook boven Fransch grondgebied zullen worden uitgevoerd. Een indrukwekkend symbool van de Fransch-Engelsche wapenbroederschap, die overigens ook op den 14en Juli, ditmaal de 150ste verjaardag van de Fransche Revolutie, nog eens uitdrukkelijk tot uiting werd gebracht door het deelnemen van verscheidene Engelsche regimenten aan de Fransche herdenkingsparade.

Met de jongere bondgenooten zijn de betrekkingen eveneens wat nauwer aangehaald, hier echter meer op economisch gebied, in den vorm van exportcredieten, die tot een gezamenlijk bedrag van 60 millioen pond sterling aan de betrokken staten kunnen worden toegestaan, deels voor den aanbouw van wapenen en ander oorlogsmateriaal, deels ook voor den aankoop van meer vreedzame producten.

De Fransch-Turksche vriendschap is inmiddels ook bezegeld, tegelijk met de officieele overdracht van het Sandjak van Alexan-

drette is een overeenkomst van wederzijdschen bijstand tusschen de twee mogendheden van kracht geworden.

Het Sandjak Weer Turksch, hetgeen in zooverre iets heel merkwaardigs is, omdat thans voor de eerste maal een mandaatsgebied aan den oorspronkelijken eigenaar wordt teruggegeven. Maar nog pikanter wordt dit geval, doordat de Volkenbond overal buiten gehouden is, wat dit beteekent, dat Frankrijk over een mandaatsgebied beschikt heeft, als ware het zijn eigendom, zelfs zonder formeel den schijn nog te willen redden. De Volkenbond, zich zijn onmacht ten volle bewust, deed er het zwijgen maar toe, en ook de 'openbare meening' liet niets van zich hooren. Slechts Italië heeft geprotesteerd, wat vermoedelijk wel heel weinig indruk zal maken en in ieder geval aan het 'fait accompli' toch niets meer veranderen kan. Ook de boosheid en het verzet der Syriërs zal heusch geen gewicht in de schaal kunnen werpen, want met hen hebben de Franschen al heel korte metten gemaakt. Van de, voor 1940 aan Syrië beloofde, zelfstandigheid zal voorloopig niets terecht komen, ofschoon dit bij verdrag toch reeds was vastgelegd. Maar de Fransche regeering vindt het thans ongewenscht, dat verdrag te doen ratificeeren, ten gevolge waarvan het Syrische land voor onbeperkten tijd nog een mandaat zal moeten blijven, naar het zich laat aanzien, onder straffer Fransch bestuur dan ooit te voren. Tenminste, de Syrische regeering is afgezet en tot nader order berust alle macht nu in handen van den Franschen commissaris.

Wel eigenaardig nog, dat in het Nabije Oosten de Fransch-Engelsche samenwerking oogenschijnlijk niet zoo bijster sluitend is, want doet Engeland juist zijn best, bij de Arabische wereld weer wat in de gratie te komen, de politiek der Franschen is eerder geschikt, deze wereld tegen zich in het harnas te jagen. Het is nu wel geen nieuw verschijnsel, deze disharmonie op koloniaal terrein, maar onder de hedendaagsche omstandigheden doet zij toch wel even vreemd aan.

In het andere kamp is het stil geweest deze maand. Graaf Ciano heeft zich op reis begeven naar Spanje, te Berlijn heeft men den Bulgaarschen ministerpresident ontvangen, een beleefdheidsbezoek, en de chef van den Duitschen generalen staf heeft een dergelijk bezoek gebracht aan zijn ambtgenooten in Estland

en Letland. Meer activiteit heeft de As ditmaal niet ontplooid, zoodat, naar buiten toe althans, de politieke zomervacantie voor de Italiaansche en Duitsche staatslieden al lang en breed begonnen is.

Voor president Roosevelt is het een slechte maand geweest. Obstructie in den Senaat was er de oorzaak van, dat de verlenging van een wet, betreffende zekere financieele volmachten van den president, niet tijdig genoeg meer in behandeling kon komen, waardoor deze wet automatisch verviel. Ongetwijfeld veel ernstiger nog dan deze tegenslag, was hetgeen met de voorgestelde wijzigingen in de neutraliteitswet is gebeurd. Zooals bekend, lag het zwaartepunt van de, overigens niet zoo ingrijpende, wijzigingen in de opheffing van het wapen-embargo, en juist met deze verandering is het Congres niet willen meegaan, een amendement heeft het historische embargo weer nieuw leven geschonken. Maar de Senaatscommissie voor buitenlandsche aangelegenheden is nog een stapje verder gegaan, door met een kleine meerderheid de behandeling van de herzieningen van de neutraliteitswet uit te stellen tot het volgend zittingsjaar.

Men kan zich wel indenken, hoezeer deze gang van zaken Roosevelt heeft doen ontstemmen en zeer bittere verwijten zijn aan de ‘rebelsche’ afgevaardigden dan ook niet bespaard gebleven. Wat de president overigens beter had kunnen nalaten, want het gelach uit Rome en Berlijn komt niet op rekening van de Congresleden en Senatoren, die het Amerikaansche belang het beste gediend achten, door zich te blijven houden aan de traditioneele politiek van een strikte neutraliteit, maar op die van den president zelf, wiens opvattingen niet alleen daardoor bepaald worden, dat de Vereenigde Staten niet langer afzijdig kunnen blijven, maar in de voornaamste plaats wel, dat een Amerikaansche interventie alleen maar tegen een zeer bepaalde groep van mogendheden gericht kan zijn. Aldus zag een meerderheid van afgevaardigden in Roosevelt's voorstellen geen verbetering van de Amerikaansche neutraliteit, doch integendeel, een verzwakking. Op het oogenblik bezint de president zich op mogelijkheden, hoe toch nog zijn plannen doorgevoerd te krijgen, echter of hem dit zal gelukken, is op zijn minst genomen twijfelachtig, daar volgens de Amerikaansche wetgeving dergelijke mogelijkheden niet bestaan.

Bibliographie

Alie van Wijhe-Smeding. *Een Menschenhart.* - Nijgh en v. Ditmar.

Wat houd ik veel van dit boek. Het is de romantische idylle van vroeger dagen zuiver getransponeerd op het realistische heden. De figuur van Aaike is zóó fijn en teeder en volmaakt virginaal aangevoeld, dat we onze bewondering daarvoor niet genoeg kunnen uitspreken. Ook de persoonlijkheid van Gabe is met een zeldzaam-intuïtieve juistheid uitgebeeld.

En de overige gestalten, en de omgevingen! met welk een onfeilbare zekerheid weet de schrijfster deze te typeeren. Soms heeft zij maar enkele woorden noodig, en de personen en milieu's staat zóó duidelijk vóór ons, als in een gekleurde film.

Ik heb al dikwijls mijn groote en diepe waardeering voor het werk van Alie van Wijhe-Smeding neergeschreven, maar *Een Menschenhart* lijkt me wel tot haar beste romans te behooren. En al stemt het weten, dat dit haar laatste oeuvre is, ons weemoedig, - laten we dankbaar zijn voor het vele schoone, knappe, en *blijvende,* dat zij ons schonk. Wij zullen haar nooit vergeten.

Henriëete Mooy. *Bij de bloemen*. - Bigot en Van Rossum. N.V. Amsterdam.

Weet ge, hoe de lectuur van dit fijne, precieuse boekje mij aandeed, lezers en lezeressen? Het was mij, alsof ik bladerde in een klein album vol Japansche prenten. Kent gij ze, die sublieme teekeningen, waar elk bloempje, elk blaadje, elke arabesk, de geheele vlakverdeeling èn *evenzeer* de opengelaten witte plekken artistiek verantwoord zijn? Zoo ja, dan hebt ge, zooals ik, óók genoten, want *kunnen* genieten van de zeer oorspronkelijke en sensitieve schoonheid dezer zielsexpressies, welke *Bij de bloemen* heeten, die wèl in miniatuur zijn gehouden, maar toch geheel volledig zijn.

Dit boekje is iets zeer aparts in onze moderne literatuur. En daarom, wilt ge iemand een fijn compliment maken over zijn of haar vermogen, om een gevoelden indruk te krijgen, van wat boven het alledaagsche en gewoon menschelijke uitgaat, - dan geef ik u den wenk, dat *Bij de bloemen* daarvoor *het* cadeauboekje bij uitnemendheid is.

Ellen Forest. *Senussi*. - Brusse. Rotterdam.

Een boek als een film! Een eenvoudige Hollandsche dame, die in de speelzalen van Monte Carlo verliefd wordt op een *pur sang* Arabier, met dezen trouwt (het is maar een schijnhuwelijk, doch dat weet zij niet) en met hem de woestijn intrekt, om ten slotte in zijn harem te worden ondergebracht,

waaruit zij ten slotte (want het bevalt haar daar geenszins) gelukkig wordt bevrijd, om onder gelukssnikken te worden vereenigd met een Hollander, die beter bij haar past.

De woestijnreis is bewonderenswaardig-knap beschreven van étappe tot étappe, en wij leeren hieruit zeer veel van de gewoonten, de opvattingen, de karakters en temperamenten der Oosterlingen, waardoor, voor de zooveelste maal, de waarheid van Rudyard Kipling's uitspraak luidt, dat: East is East and West is West, and never the twain will meet.

Zeer juist lijkt ons der schrijfster opmerking, dat de woestijnbewoners en de nomaden eigenlijk nog altijd leven in het verleden van eeuwen her, en dat hun ziel, hun eigenlijkst wezen nooit, in den loop der tijden is geëvolueerd.

Dit boek met zijn bizonderen inhoud is zeer interessant. Het trekt in levendige tafereelen aan u voorbij, als een, ik zei het reeds, als een film, - maar een film, die men niet zoo spoedig meer vergeet, gelijk meestal het geval is met de gebeuringen op het witte doek.

(De tallooze drukfouten mogen bij een eventueelen herdruk wel eens herzien worden. Hier mogen er enkele volgen: than *is* dreamt of, moet zijn *are*; sommeiller, sommelier; dispicable, despicable; Epithalinium, Epithalamium; nargihle, narghileh; Galliwalk, Colliwog; triomf o, trionfo; Sarathustra, Zarathustra; lounge (stoombootje), launch; reliqui, reliquie; Erich Wigman (Wichman); pidgon Engelsch: pidgin, eigenlijk pigeon; idee fix, fixe, enzoovoort.)

Eugeen de Bock, Dr. Bob van Roosbroeck. *Hendrik Conscience*. - Wereldbibliotheek. Amsterdam.

Hendrik Conscience is een oude liefde van mij. Mijn Vader bezat de complete uitgave zijner werken, in groote, rood gebonden deelen, en met platen (regelmatig en fraai, doch alleen in ommelijnen). En ik, onverbeterlijke boekenworm, las deel na deel, en genoot intens van: De baanwachter, Illodwig en Clotildis, De loteling, Het geluk van rijk te zijn, - en wat niet al! Ja, mijn eerste kinderlijk pseudoniem putte ik uit Conscience: Fioralisa (Italiaansch voor korenbloem). En toen er eens een wedstrijd in België werd uitgeschreven, om een der werken van Conscience te dramatiseeren, deed ik daaraan mee, bewerkte: Het geluk van rijk te zijn voor het tooneel en... verwierf een eereprijs! (De toondichter Stordiau heeft er muziek bijgeschreven.)

Zoo'n overzichtelijk boekje, met twee interessante lezingen over den gemoedelijken, knappen, romantisch-realistischen Conscience viel dus precies in mijn geest, en ik raad alle letterlievenden ten sterkste aan, zich deze gelegenheid, om, in kort bestek, heel wat kennis over dezen beminnelijken auteur op te strijken, niet te laten ontgaan. Vooral het eerste opstel is alleszins de moeite waard.

Conscience te huldigen op pleinen en in schouwburgen is goed; hem te lezen is beter, zegt Eug. de Bock terecht.

Max Kijzer. *Sigarenfabriek José Alvarez*. - A.W. Brand en Zoon. Utrecht.

Dit lijkt mij van Max Kijzer wel zijn best-geslaagde creatie. Goed gecomponeerd, goed van karakteristiek en milieubeschrijving zal deze roman uit de zakenwereld, vooral in den tegenwoordigen tijd, stellig de aandacht trekken. Naar ik verneem, is de techniek van de beschrijvingen op fabriek en veilingslokaal volkomen in orde, en vakkundig-juist beschreven. De inhoud van den roman behandelt voor het eerst het genoemde gegeven, en maakt dit werk daarom dubbel interessant. Ieder, die iets voelt voor onze vaderlandsche industrie, zal dit boek ongetwijfeld met waardeering en belangstelling lezen.

***Verhalen,* gekozen en ingeleid door Dra. M. Stuiveling van Vierssen Trip (Bongerdboekjes). - J.B. Wolters. Groningen.**

De keuze dezer verhalen zal zeker wel niet zeer gemakkelijk zijn geweest, en menig recensent zal denken: Waarom *dit* verhaal niet gekozen, en waarom *dat* niet genomen. Ja, maar... ten slotte, na veel wikken en wegen *moet* men zich toch wel bij enkele bepalen. Het gaat er natuurlijk om: voor welken leeftijd zijn deze verhalen bestemd? Zoowel De Vader, als De oude Trofime, Doodsklokje zijn, dunkt me, slechts geschikt voor jongelieden boven de twintig, en De Clown en zijn ander ik, een verkapte echtbreukgeschiedenis, kan moeilijk gepast worden genoemd voor de jeugd. Of zijn deze handige Bongerdboekjes bestemd als een gemakkelijke, geleidelijke Inleiding tot de literatuur?...

Mia Kloek-Pirée. *Het woord geneest*. - N.V. De Tijdstroom. Lochem.

Mia Kloek-Pirée, directrice van het Instituut Coué, is een persoonlijkheid, die ieder, zonder uitzondering, sympathiek zal noemen.

Waarom? Omdat zij haar leven gewijd heeft aan het vooruithelpen der lijdende menschheid, - en wie is er, die niet een steuntje gebruiken kan in den chaos van het leven, waar zooveel ons benauwt en verontrust en teleurstelt en angst aanjaagt. Ons kalmer en harmonischer, geresigneerder en krachtiger te maken, dàt is het doel van haar streven, en zij verklaart ons, hoe wij dezen zegen deelachtig kunnen worden door suggestie en autosuggestie. Zij leert ons, hoe wij zelfbeheersching en zelfvertrouwen kunnen, neen, *moeten* verkrijgen, en hoe wij ons zèlf kunnen bevrijden van levenswantrouwen en levensvrees. Ik zou dit boek, dat zoo eenvoudig, bevattelijk, en toch zoo... *suggestief* is geschreven, in honderden en honderden handen wenschen.

Want niemand kan de lectuur beëindigen, zonder er iets uit te hebben opgestreken. Rijker en rustiger zullen we ons voelen, ook al zei de *Methode Coué* ons tot dusverre niets. Mijn exemplaar van dit boek is geheel vol met streepjes, waar o, zulke behartigenswaardige woorden staan. Mevr. Kloek helpt ons, vertrouwen in het leven te krijgen en vertrouwen in onszelf, en daarvoor kunnen we haar niet dankbaar genoeg

wezen. Neen! niet dankbaar genoeg! Levensrust, levensaanvaarding wordt ons deel met de, door Coué

het eerst geleeraarde, en door zijn trouwe en begrijpende discipel zoo ernstig, indringend en overtuigend gepredikte: *autosuggestion consciente*. Ga dit boek: *Het woord geneest* niet achteloos voorbij. Er wordt hierin op de weldadigste wijze gewerkt op uw onderbewustheid, die men, volgens de leer van Coué, persoonlijk beïnvloeden kan, en waaruit de genezende krachten, zoowel onzen lijdenden geest als ons lijdend lichaam kunnen opwekken tot een beteren, gezonderen, tevredener, gelukkiger levensstaat.

Jeugdlectuur. De zomeruitgaven van de firma Gebr. Kluitman te Alkmaar.

Gaarne wil ik hier even de woorden van het telegram herhalen, dat ik aan de heeren Kluitman zond ter gelegenheid van hun 75-jarig jubileum:

> Die driekwart eeuw met zooveel toewijding en zooveel smaak de belangen van het jonge volkje behartigde, verdient de hulde en den dank van alle Nederlandsche ouders en kinderen.

Inderdaad! zoo is het! Telkens en telkens weer worden wij verrast door het fijn begrip en de schier onfeilbare flair, waarmee de firma Kluitman haar keuze doet, en waarmee zij steeds weer nieuwe, onderhoudende en, wat er het meest op aankomt, ook *geschikte* jeugdlectuur op de boekenmarkt lanceert. De collectie, die zij ons ditmaal zond voor de zomervacantie, is weder een doorslaand bewijs van haar vaardig inzicht en haar verstandig beleid.

Daar hebben wij vooreerst het genre: meisjesromans. Het is, wat men noemt: glad ijs, dat wij hier betreden. Het jonge meisje van heden is niet meer de prude, onwetende bakvisch van een halve eeuw geleden, te groot voor een servet, te klein voor een tafellaken, - of zooals Longfellow het aardig zegt:

> ... standing with reluctant feet,
> Where the brook and river meet.

Van die *reluctant feet* is heden ten dage weinig sprake meer. Het jonge meisje stormt onweerhouden het leven in, en wil alles tegelijk weten en alles tegelijk ondervinden... en de ouderen zijn meestal niet in staat, haar te remmen en te temperen. Maar... moeten wij het rookende en jazzende en cocktails drinkende, wilde en driftige kind nu ook maar haar gang laten gaan, en haar verloren geven in den chaos, die leven heet? Of moeten wij probeeren, haar een richtsnoer aan te reiken, waaraan zij tenminste een béétje leiding heeft? Mij dunkt, het laatste. En het is door haar lectuur, dat wij haar wat vastheid, wat bestendigheid, wat eenvoud kunnen bijbrengen, en dáárvoor dient de meisjesroman.

Daar hebben we in de eerste plaats (en nog wel het werk van een nieuwelinge, meen ik) *Toen het October werd*... door Mona Bos. Tegenwoordig, nu de meisjes gewoonlijk iets doen, worden wij, gelukkig, verlost

van de eeuwige gelijkvormigheid der meisjesboeken, die bijna altijd *hier* op neerkwamen (ik heb daar vroeger meermalen op gewezen), dat de familie verarmde, en kinderen in huis moest nemen, of iets dergelijks. Mona Bos schrijft een natuurlijken, gezelligen dialoog (geen geringe gave voorwaar!) en haar boek laat zich genoegelijk lezen, terwijl men nu eindelijk eens *niet* al op de eerste bladzijde weet, wie wien krijgen zal. Mona Bos heeft van haar eenvoudig gegeven alles weten te maken, wat de meisjesjeugd vermag te boeien.

Margot Warnsinck schetst in haar *Anne Marie haalt bakzeil* een moeilijk karakter, dat door de omstandigheden en den omgang met anderen wordt vervormd tot een aangenamer en minder eigengerechtigen en egoïsten levenskameraad. Heel goed geschreven en de werkelijkheid nergens geweld aangedaan. (Twee zinnetjes had ik uit dit verhaal graag gemist: de passage, waarin wordt vermeld, dat een jongmensch met een karwats is afgeranseld, omdat hij het aanlegde met een getrouwd vrouwtje, en de zinsnede, waarin beweerd wordt, dat annonces, waarin een hulp in de huishouding wordt gevraagd, meestal verkapte huwelijksadvertenties zijn. Dit genre: meisjesromans, is zóó uiterst précair, dat men heusch niet *te* kieskeurig en *te* voorzichtig kan zijn.)

Nu krijgen we: *De grootste factor* van A.M. Nachenius-Roegholt. *De grootste factor* (dat is: de liefde) lijkt me een der beste boeken van mevrouw Nachenius. Het lijkt, of zij met dit werk pas heelemaal goed op dreef is gekomen; zij heeft den juisten toon te pakken, en is geheel los, ongedwongen en natuurlijk van stijl. Een prettig boek, een heel prettig boek.

Alles om Renée, door Minnie de Winter, speelt in Indië, en verrast ons met goede natuurbeschrijvingen. Het boek is levendig, en hoewel met humor, ook gevoelig geschreven, en het gelukkige slot is logisch en niet geforceerd aangebracht. (Het coquetteeren met Epictetus, Nietzsche, Einstein, Klabund en *tutti quanti,* doet lichtelijk comisch aan; vooral, als we tot tweemaal toe aantreffen: Forsythe Saga in plaats van Forsyte.)

Ems van Soest: *Wij, die jong zijn,* is een bizonder aardig en aangenaam boek. We worden gebracht in de omgeving van een reisbureau, wat op zichzelf al iets aparts geeft aan een meisjesroman, en maken een interessante reis mede.

Veel lof dus, maar... het voorstel van Leo Santdorf aan een meisje, dat op hem verliefd is, om eens een tijdje ergens met hem naar toe te gaan, en dan weer te scheiden als goede vrienden, schijnt me een beetje over de schreef te gaan voor een meisjesboek, evenals de flirtation van den getrouwden heer Hesselink met Bertie. *Kan* men wel voorzichtig genoeg zijn met jongemeisjeslectuur?...

Ada van Oordt's *De groote verandering* behandelt een niet nieuw onderwerp (het hertrouwen van den vader, en den tegenstand der dochter), maar zij doet het met veel natuurlijkheid, en de vondst der stiefzuster, die, onder een anderen naam het hart van het recalcitrante stiefdochtertje komt winnen, is goed gevonden. (Het is niet aan te nemen, dat Ada van Oordt het boek van Elisabeth zou kennen, met het verhaal, *Laura,* waarin ongeveer dezelfde

intrige voorkomt, - dat ik als schoolprijs kreeg indertijd. Dus loven we haar gerust voor haar origineele trouvaille.)

Het dunkt me heel moeilijk, om den leeftijd te bepalen, voor welke een boek geschikt is. *De groote verandering* heet bestemd voor 10-14 jaar; mijns inziens is 10 jaar veel te jong en zou het wel 13-15 kunnen zijn.

Hetzelfde is het geval met de verzameling Padvindersverhalen, die onder den titel: *Rond shelter en kampvuur* door Guus Betlem zijn uitgegeven. Deze verhalen zijn mooi, heel mooi, boeiend, zeer goed geschreven (en een recensent zal het niet als *plicht* voelen, ze te moeten lezen, maar voor zijn eigen pleizier aan de lectuur blijven!), maar alweer: de leeftijd van 10 jaar lijkt me voor *deze* verhalen te jong, daarvoor komen er veel te veel schokkende gebeurtenissen in voor, die, natuurlijk, voor oudere jongens juist *het* zijn. Ik heb van dezen bundel *genoten,* en hij brengt ons prachtig op de hoogte van het geheele padvindersleven, met alle avonturen en ondervindingen daaraan annex, en menigeen zal er een groote sympathie door krijgen voor deze uitstekende beweging, die een heilzame hulp is bij de opvoeding door het aankweeken van kameraadschap, kennis, kracht en karakter.

Annie Bergsma's *Wiekje en haar vrienden* is een deel van Kluitman's paedagogische bibliotheek, geïllustreerd door Jekke van Dijke en foto's *d'après nature*. De kinderen zullen in dit boek volop hun genoegen vinden, want het is vroolijk, ongekunsteld en kinderlijk geschreven. Een boek, dat men 7-10-jarigen met volle gerustheid kan in handen geven.

Hetzelfde is het geval met de charmante kinderboeken: J.H. Uit den Bogaard: *Bennie op de boerderij* en *Oudejaar bij Oma* door C.P. van Asperen v.d. Velde; beiden met bekoorlijke, levendige, bewegelijke en toch eenvoudige illustraties van M. Bosch van Drakestein. Mooie, duidelijke letter, aangenaam formaat, een afwisselende, prettige inhoud maken deze deeltjes uit de serie *Prettig lezen* bij uitstek geschikt om als present-boekjes dienst te doen.

En nu nog: *De zoon van Joost Perlemoer,* door S. Franke, met zeer verdienstelijke teekeningen van Nancy Schotel. Sprookjes schrijven (en sprookjes van eenigszins langen adem) is niet ieders werk. Men heeft de gave, of men heeft die niet, - S. Franke blijkt haar te bezitten; deze auteur schept een fantastische sfeer, waarin niet alles alleen maar gekheid is, - neen! er is hier een diepere bedoeling in verwerkt, die een fijn, intuïtief kinderzieltje wel raden zal, namelijk, dat men het geluk niet ver moet gaan zoeken, omdat het feitelijk alleen binnen in ons ligt. Een mooie levensles, verborgen in een verbeeldingsspel, dat, door zijn avontuurlijke, kleurige verscheidenheid ongetwijfeld het daarvoor vatbare (niet nuchter-zakelijke!) kind, zal vermogen te boeien.

De firma Kluitman is dezen zomer wel zeer gelukkig geweest met haar boekenkeuze, die vol afwisseling is, en in den waren zin des woords *elck wat wils* weet te geven. De uitvoering is weder onberispelijk, en de illustraties van Hans Borrebach zetten aan de meisjesromans een bizondere charme bij. De teekeningen uit het padvindersleven zijn van Jan Lutz, en voortreffelijk geslaagd.

J.M. Bendien. *Naar Prairieland.* - A.J.G. Strengholt, Amsterdam.

Met pleizier maak ik melding van bovenstaand boek, dat ik met het meeste genoegen gelezen heb. Zooals het vaak het geval is bij jongensboeken, behandelt het een onderwerp, dat tot nog toe niet bekend was, en de jongensjeugd reusachtig zal interesseeren. En... ook de ouderen zullen er met belangstelling kennis van nemen. *Naar Prairieland* (Canada) is zoo alleraangenaamst geschreven, en de avonturen van den dertienjarigen Jan zijn nergens geforceerd. Toon, beschrijving, omstandigheden, ondervindngen, alles is volkomen natuurlijk gehouden. Ouders, koopt gauw dit aantrekkelijke boek voor uw zoons, opdat, als het regent in de vacantie, zij dezen *drawback* niet alleen zullen vergeten, maar er zelfs blij om zullen zijn.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

War Shakespeare katholisch? Wladyslaw Tarnawski: Shakespeare a Roman Catholic. 1938. 97 S.

Der polnische Anglist Prof. W. Tarnawski unternimmt in einer scharfsinnigen Auseinandersetzung mit der einschlägigen Fachliteratur den Versuch, das seit langem umstrittene Problem zu lösen, das seit dem 18. Jahrhundert nicht mehr zur Ruhe gekommen ist.

Die Anhänger der Behauptung, Shakespeare sei Katholik gewesen, arbeiten mit dreierlei Beweisgründen: mit urkundlichen Zeugnissen, die den Dichter als heimlichen Anhänger der verfolgten römischen Kirche ausdrücklich dartun, so etwa mit dem von Chambers als echt, von Sidney Lee als falsch angesehen Testamentum animae John Shakespeares, des Vaters des grossen Dramatikers; mit Stellen aus den Werken Williams, in denen katholische Gedankengänge verfochten werden oder in denen Zuneigung zur alten Kirche beschlossen ist; mit Zeugnissen, die als unbewusste, ungewollte Quellen die Zugehörigkeit des Poeten znm Bekenntnis seiner Vorfahren sichern.

Simpson, Rio, der Finne Signaeus, Edward R. Russell, St. S. Hales, P. Bowden, der französische Theologieprofessor Looten haben Shakespeare für den Katholizismus beansprucht, der zuletzt Genannte mit der wichtigen Einschraenkung, dass der alternde Dichter sich dem Glauben seiner Väter und seiner eigenen Jugend allmählich entfremdet habe.

Professor Tarnawski nähert sich in seiner Meinung am ehesten Looten. Er schildert Umwelt und Herkunft Shakespeares als rein katholisch. Treue Bekenner, ja Märtyrer des römischen Katholizismus haben den Knaben Bill, den jungen Ehemann und den schon berühmt werdenden Poeten umgeben.

Er hat für die ‘jungfräuliche’ Königin Elisabeth, die Verfolgerin seiner mütterlichen Verwandten, der Arden, weing Gutes empfunden und wenn er ihr pflichtschuldige Huldigung darbrachte, so geschah dies

später im Hinblick auf den Thronerben, der aber zugleich der Sohn der hingerichteten Maria Stuart war, für Jakob I.

Dagegen wimmelt es in Shakespeares Dramen aus der ersten Zeit seines Schaffens von Gestalten, von Worten und Einfällen, die allesamt sowohl die genaue Kenntnis katholischer Dinge, als auch freudliche, Gesinnung gegenüber der verfolgten Kirche zeigen, ja -, etwa in 'Mass für Mass' - das grausame Wüten Elisabeths und ihrer Schergen verurteilen. Diese Haltung, so meint Tarnawski, sei keineswegs unvereinbar mit der heftigen Feindseligkeit, die Shakespeare gegenüber dem Episkopat bekundet. In Falstaff wird ein Puritaner lächerlich gemacht, während als dessen Antipode, ganz Zartheit, himmlische Reinheit und Heiligkeit, Phönix und Turteltaube aus der Allegorie desselben Titels erscheinen: der Benediktinermönch Markus Bosworth und seine Seelenbraut Anna Higham, Märtyrer des katholischen Glaubens.

Wie indes mit den bisher erwähnten Zeugnissen aus der Zeit vor 1605 die bösen Anwürfe gegen den Papismus vereinbaren, die sich im 'König Johann' und später vorfinden? Derlei Steine des Anstosses sind viele in den Schöpfungen aus dem letzten Jahrzehnt Shakespeares. Tarnawski nimmt, gleich Looten, eine schwere innere Krise, wahrscheinlich auf erotischer Grundlage an, die Shakespeare zum Zweifel und zur Verzweiflung verleitet habe. In seinem hamletischen Weltschmerz habe der Poet dann auch die Religion, seine, die katholische Religion einbezogen. Anderseits möge auch der üble Eindruck der Pulververschwörung den Dichter gegen deren katholische Anstifter empört haben.

Hat ein Ende im Frieden mit der Kirche das ruhelose Leben Shakespeares gekrünt? Die Überlieferung, er sei 'als Papist' gestorben wird, nach Tarnawski durch den Vierzeiler gestützt, den der Poet zich zur Grabschrift wählte, dann durch eine Anmerkung Davies, der kaum 90 Jahre nach dem Schwan von Avon aus dem Leben schied.

Tarnawski hat mit grossem Fleisse und mit ruhiger Sachlichkeit alle Gründe gesammelt, die für seine These sprechen. Er gibt sich allerdings Rechenschaft davon, dass es sich da weiterhin nur um eine Hypothese handelt. Die schwache Seite der Beweisführung liegt im Methodischen. Gleich andern Literarforschern vermengt der gelehrte Verfasser Zweierlei: katholische G e s i n n u n g , sagen wir sogar: Willenskatholizismus, und j u r i d i s c h e Zugehörigkeit zur Kirche.

Wie sah die Sachlage zur Zeit Shakespeare aus? In rechtlicher Hinsicht beanspruchte die Römische Kirche vielfach dieselben Personen für sich, die von der offiziellen anglikanischen Kirche als deren Angehörige bezeichnet wurden. Für Rom war jedermann Katholik, der nicht namentlich oder mittelbar der Exkommunikation verfallen war. Für die englischen Behörden war nur Der Katholik, der entweder durch Weigerung, 'recuse', oder durch positives Bekenntnis sein starres Verharren bei Rom dartat. Derlei miteinander konkurrierende Ansichten erklären es uns, dass wir den widersprechendsten Statistiken begegnen: die Einen

halten England noch beim Tod der Elisabeth für zu Vier Füntel katholisch, die Andern glauben schon für jene Tage an einen Prozentsatz von einem Zwanzigstel 'Römlinge'. Und Beide haben recht, das heisst, es gab 5% überzeugte Katholiken, etwas mehr, doch nicht gar viel Bekenner des Anglikanismus und der Rest, die schwankende Masse, gehorchte, glaubte und bekannte, je nachdem Das die herrschende Gewalt wünschte. In dieser kompakten Mehrheit sind die Menschen zu suchen, die sorgsam jede ausdrüchliche Bindung vermieden. Shakespeare, der keine Lust zum Martyrium verspürte und dessen Hang zum irdischen Dasein sich keiner gefährlichen Prüfung aussetzen wollte, hat uns nicht Dokumente seines laut hinausgeschrieenen; Glaubens hinterlassen.

Dass er aus katholischen Ursprüngen erwuchs, ist sicher. Damit sind bereits seine Kenntnisse von katholischen Dingen erklärt, ebenso wie seine gefühlsmässige Vorliebe für mancherlei Institutionen der alten Kirche. Ob er kirchenrechtlich als Katholik zu betrachten wäre, der im Frieden mit Rom lebte und nur aus Schwachheit dies verbarg, ob er ein 'libellaticus' war oder gar ein der Exkommunikation latae sententiae Verfallener, ob er am Ende durch irgendeine, uns verlorene Erklärung, abgefallen ist: wir wissen es nicht und wir werden es, dessen bin ich gewiss, niemals aus Akten erfahren. Der Streit um das F o r m a l r e c h t l i c h e also ist müssig und er ist unentscheidbar.

Bleibt die Frage nach dem Katholizismus im W e r k e des Dichters. Sie nun ist von der nach der Katholizität des Dichters sebst sorgsam zu trennen. Protestanten wie Schiller, in der 'Maria Stuart', wie Fr. W. Foerster oder, wagen wir den Sprung vom Erhabenen in die Tiefe, ein Karl May, haben im katholischen Geist geschaffen, überzeugte Katholiken, etwa Barbey d'Aurevilly oder gar Kirchenfürsten wie Kardinal Bembo, haben Sachen geschrieben, 'qui ne sont pas très catholiques'. Von Shakespeare können wir nur soviel behaupten, ohne dem Text Gewalt anzutun, dass der grösste Poet englischer Zunge von christlicher Weltantschauung erfüllt war, unbeschadet der auftauchenden Zweifel, dann dass er gegen andre Christen von jener Duldsamkeit dar, die er nur gegenüber Unduldsamen, gegen Puritaner und Schwärmer, aufgab. Darüber hinaus Shakespeare für den Katholizismus im dogmatischen Sinn, oder besser: gegen den Anglikanismus in Beschlag zu nehmen, ist unmöglich. Auch da entbehren wir der Unterlagen; wir wissen nicht, was von den heranzuziehenden Stellen aufrichtig und was konventionell gemeint ist, was durch Rücksichten und was durch Ansichten geboten wurde. Und so heisst es sich bescheiden, die Frage nach der Katholizität Shakespeares einem berufeneren Richter als den Literaturhistorikern überlassen.

PROF. DR. O. FORST DE BATTAGLIA.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 54. Deel 9]

Een bloemenballade (Geschreven bij de geboorte van Princes Irene) door Jacques Idserda.

Nog hing het vochtig waas
van zachten zomernacht
als een beschermend gaas,
waardoor het daglicht lacht',
om bloem en blad;
een groote droppel dauw
viel als een zegening
van 't web, dat aan den grauwen
muur te glinst'ren hing,
op 't vale pad.

Alsof 't een teeken was,
ontloken toen de bloemen
en over 't natte gras
kwam al een bij aanzoemen
in d' eerste zon.
Daar achter d' oude schuur,
daar dansten twee kapellen
in 't al te vroege uur
om donkere morellen:
de dag bego.

Toen spraken die kapellen,
al stoeiend om de planten:
‘Wij hebben te vertellen
als hooge afgezanten
naar allen kant
dat in den stillen nacht,
nog lang vóór 't ochtendgloren,
het door ons lang verwacht
princes je is geboren
van Nederland.’

Toen boog de zonnebloem
zijn groot gelaat uit eerbied:
‘'k Geef al mijn zomerroem
aan U, klein kind, want méér niet
heb ik te schenken.’
De goudsbloem zei: ‘Mijn franje
heb ik aan U gewijd
uit liefde voor Oranje,
en 'k zal daar t' allen tijd
aan blijven denken.’

De simpele margriet
ontvouwd' haar kanten kraag,
en dacht: ‘Veel heb ik niet,
princes, maar 'k geef U graag
mijn hart van goud.’
En verder vlogen weer
de vroolijke kapellen,
ze zweefden hoog en neer
om 't nieuws te gaan vertellen,
hun toevertrouwd.

't Was van zijn eigen gave,
dat elke plant iets gaf,
de vurige papaver
schudde zijn bladen af
voor 't kleine princesje,
de lathyrus omvlocht
haar koninklijke handje,
en trosjes, nog bevocht
met dauwe, gaf 't oranje,
lief lijsterbesje...

En overal vertellen
de dartele kapellen,
dat vóór het morgengloren
't princesje is geboren.

Beschouwingen en opmerkingen door L. van Deyssel.

De vrije wil

Wat aangaat den ‘vrijen wil’. Bij het doen eener keuze, dat is: met de aandacht, met den geest, verwijlend in de zoo te noemen wilshandeling zelve, schijnt ‘de wil’ ons vrij te zijn; terwijl wij, de zaak buíten dit proces zelf, van buiten-af, beschouwend, zien, dat het alles gedetermineerd is.

Met den vrijen wil is het zelfde het geval als met het geheele proces, dat wij ‘leven’ noemen. Wij hebben voort-durend een zeker levensgevoel, een zeker, zich maar zelden in bepaalde gedachten en voorstellingen omzettend, ‘latent’ aanwezig, levens-gevoel, het gevoel van aanhoudend de passieve actie van te leven te bedrijven. Indien het idee, dat dit leven is een chemisch proces, waarin alles gedetermineerd is, ons bewustzijn steeds vervulde, verdween het genoemde levensgevoel en daarmede de aangenaamheid, die het van zelf eenigszins inhoudt.

Het militaire en het finantieele

Wat de militaire toestand van een land is als achtergrond van diplomatieke besprekingen, is de finantiëele ten opzichte van het maatschappelijk verkeer. Ideëel niet de hoofdzaken, zijn dit de factoren, waar het ten slotte op aankomt.

Diepenbrock

Dr. A. Diepenbrock, **Ommegangen.** Amsterdam,

Diepenbrock meent, dat het beste deel van het leven der menschheid is een zeker bedrijvig denken (en die gedachten uitbrengen) door een aantal ‘letterkundigen’, componisten en kunstschilders. Leden van Generale-Staven, van het Pauselijk Hof, van Parlementen en Kamers van Koophandel, dènken natuurlijk óok, in zoo verre als zij meenen, hoe de verhouding tusschen Engeland en Duitschland en die tusschen Frankrijk en Italië geregeld moet worden, dat zij om acht uur des ochtends moeten opstaan, en zeer vele andere dingen. Dít een en ander is echter meer een lijdelijk, of passief, denken. Het is het herhalen door de gedachte van hetgeen van anderen is vernomen en hetgeen anderen óok zoo vinden. Het kunnen ook wel gevolgtrekkingen zijn, die men zelf, persoonlijk, heeft gemaakt; maar al dergelijke manoeuvres zijn werktuigelijk, - het zijn bewegingen, zoo als ook machines ze doen - in vergelijking met het eerst-genoemde, origineele en active denken. Dáaróm zijn de genoemden de eerste, de beste, menschen, en de voortbrengselen van hun denken vormen het beste deel eener cultuur, de bloem, dat is datgene, waartoe de menschheid als haar hoogste manifestatie ontbloeit, de bloem der menschheid.

Eva Raedt-de Canter

Het boek **Geboorte** door Eva Raedt-de Canter (1931) is voor de eerste helft wel aardig van conceptie. Die is het leven van het kind gedurende de eerste levensjaren te begrijpen als niet zoo veel verschillend van het leven vóór de geboorte. Dit is namelijk ook een groei, een ontwikkeling, midden-in duisterheden. Het ware echter beter, indien dit aldus bedoeld was: van het kind, het pas als iets afzonderlijks in het daglicht gekomen mensch-begin, *in 't algemeen*. Zoo dra blijkt, dat al, wat wij van het eigenlijk, of innerlijk, leven van het kind vernemen, op één kind, van zeer bizonderen aard, betrekking heeft, komt de opzet als minder goed voor. Het wordt dan een karakter-beschrijving, met een zekeren philosophischen, namelijk mystischen, achtergrond, verwant eenigszins aan die der hoofd-figuur uit **Stille Wegen**, het boek door E.S., van omstreeks 1895.

Waar het latere gedeelte van **Geboorte** zich voordoet, verandert het karakter van het verhaal geheel en wordt zonder philosophischen of psychologischen inhoud, daarbij onbegrijpelijk, onwaarschijnlijk, onwerkelijk, een oppervlakkig, onfatsoenlijk praatje. Geen enkel verband, geen enkele ontwikkeling, tusschen of van uit de psychische onvereenigbaarheid van het kind met de wereld èn de latere onverklaarbare en onverklaarde gewoon lichamelijke absolute prostitutie, wordt getoond.

Het boek **Huwelijk** van de zelfde schrijfster (1932) is geheel iets anders. Het zijn verschillende kleine, realistische schetsen, waarin een wel aardige, met persoonlijk gemoed gevulde, vertel-toon is. Alleen in de indecente schets is een soort van van zelf-sprekende gemakkelijke vrijmoedigheid, die, door te kras in haar manier te zijn, verraadt, dat dit onderwerp aan de schrijfster niet zoo gemeenzaam is, als het er den schijn van heeft.

Het boek **Bohème** van Eva Raedt-de Canter is, binnen het kader der naturalistische Nederlandsche letterkundige school (1880-1940, Netscher-Van Groeningen-Heyermans-Coenen-Vestdijk) een volkomen werk van hoogen rang, ver uit boven **Geboorte** en **Huwelijk** van dezelfde schrijfster.

Een der kenmerken, waaraan men het waarlijk zéer goede herkennen kan, is de verschijning, op den achtergrond der na-gedachte van den lezer over het boek, van een ont-dekking betreffende het onderwerp, waarbij de behándeling van het onderwerp in dit boek aanneemt het karakter eener ont-dekking van dat onderwerp op zich zelf. Wat onder **Bohème** te verstaan is, bijvoorbeeld, zal men altijd maar betrekkelijk váag geweten hebben. **Bohème** is een afdeeling van het leven in de menschenmaatschappij, een soort van ‘wereld’ in de algemeene menschenwereld. Het is niét het gezamenlijke leven van een aantal kooplieden- en bankiers-families in een groote stad, ook niet dat van een aantal zoo geheeten middenstanders. Ook niet dat van onder elkaâr levende kunstenaars. Ook niet dat van mijnwerkers. Juist, maar óók niet dat van prostituées. **Bohème** is de samenleving van een bepaald soort studenten, kunstschilders, typisten en naaistertjes, wier soort zich hoofdzakelijk híer door ken-merkt, dat zij het met de sexueele moraal niet zoo nauw nemen. En nu is dat Bohème-leven nergens zoo precies, zóó

precies, dat het type-vormend is, gegeven als in het boek van mevrouw Raedt-de Canter. Zoo ont-dekte de vrager naar wat **Bohème** is, het antwoord hier in.

Richard Vosz

De roman **Twee Menschen** door Richard Vosz is een voorbeeld van het plechtige, gezwollene, zoo als het, voor zoo ver ik weet, bijna niet meer voorkomt. Het landschap is hier niet een stukje polder of hei, maar, *in-tegen-deel,* de Dolomieten. De keus van dit landschap, en de, telkens herhaald wordende, náám van dit landschap, behooren tot de opvatting-bestanddeelen en stijl-werkingen. Het woord Dolomieten klinkt telkens door den text als een plechtigheid-drager. Het geheel, - ook in verband met het ónderwerp, waarin de grootheid en grootschheid der Katholieke Kerk voort-durend voorkomt - gelijkt meer een Heilige Mis dan een opérette of opera. Het is weêr geheel iets anders zoowel als het klassieke als als het (al of niet divien) realistische. De lezer denkt steeds, dat alles hier verkeerd is, in den zin van holle frases, reëelen-inhoud-loze uitgalmingen; maar werkelijk voelt hij er toch wel deugdelijk iets in.

De schrijver doet u niet innig gevoelen, wat die geweldige liefde van den graaf von Enna voor de jonge-vrouw van de Plattersham **eigenlijk** *is*; maar hij brengt u *in aanraking* met een, - zij het betrekkelijk dof en grof gegeven - *grootsche opvatting van het leven*.

Wijze van denken

De levens-soort en -graad, in 't algemeen, wordt hoofdzakelijk bepaald door het... ‘gedachten’-leven. Een der afdeelingen van het gedachten-leven bevat den graad van volledigheid en van onmiddelijkheid, waarmede een onderwerp wordt waargenomen. Het feit, dat iemand een stuk land wil koopen, zal, b.v., het onderwerp van het gedachtenleven zijn. Nu bestaat dit onderwerp uit een hoeveelheid bizonderheden. Nu zal A., wanneer hij over dit onderwerp begint te denken, korten-tijd dus na dat hij er voor 't eerst van heeft vernomen, bij zijn éérste gedachten aan dit onderwerp, alle

bizonderheden opmerken, waaruit het onderwerp bestaat; B. zal eerst na herhaaldelijk er aan denken alle onderdeelen zijn gewaar geworden; terwijl C. na herhaald denken, meenende alles overzien te hebben, na eenigen tijd ontdekt, een der voornaamste gegevens niet te hebben bedacht.

Het is duidelijk, dat iemand, die in-eens álles overziet, veel vóór heeft op een ander, wiens denkleven langzamer gaat. En dat iemand, die vervolgens de zelfde helderheid en snelheid, als de eerstgenoemde, heeft, waar het op hándelen in verband met het overziene onderwerp aankomt, nog twee of drie maal zoo veel vóor heeft.

Maurice Chevalier

Soms heeft een wereldberoemdheid van den Music Hall slechts één, betrekkelijk klein, ding, één eigenschap of eigen-aardigheid, waar-door hij uit-munt, waar-door hij boven allen, of boven bijna allen, uit-steekt.

Het behoeft maar één kleinigheid te zijn, vergelijkenderwijs gesproken niet grooter dan één decigram radium. Zoo hoorde ik gisterenavond van Maurice Chevalier het liedje **Le Vagabond.** Daarin komt een van tijd tot tijd door den vagebond uitgestooten galm. Toen ik dát gehoord had, dacht ik: dát is Chevalier en verklaart zijn beroemdheidsgraad op de wereld.

De meeste cabaret-zangers, die een vagebonden galm laten hooren, laten niet hooren een met de grootste nauwkeurigheid in de natuur aangehoord en met de grootste nauwkeurigheid door hen gereproduceerd geluid; maar laten hooren een, van een anderen liedjeszanger door hen vernomen, vagebondengalm.

Nu is het opmerkelijke, dat de, boven al het soortgelijke staande, waarde van Chevalier's productie *niet* hierin gelegen is, dat hij een, met nauwkeurigheid weêrgegeven door hem persoonlijk in de natuur waargenomen, geluid geeft; en óók niet hierin, dat dit een geluid is, waarin de geheele levensbeschouwing van den vagebond, zijn levens-gevoel, treffend uit-komt (waardoor de galm bezieldheid krijgt), maar híerin: dat alleen *genialiteit* **ín het opmerkingsvermogen** in staat maakt, met déze nauwkeurigheid het geluid op te vangen en weêr te geven.

Dit alleen verklaart het zóó zeer treffende.

Het is een, met geniale nauwkeurigheid opgevangen, vagebondengalm, uitgestooten door een vagebond, wiens bizondere aard veroorzaakte, dat het vagebondenwezen in den galm op zijn wezenlijkst en treffendst uitkwam.

Jo Vincent

Gisteren-middag Jo Vincent, in een school, hooren zingen, en verder van zeer nabij bijgewoond aan de thee daar. Wanneer men weêr eens aldus groote kunst ontvangt, stijgt de kunst-appreciatie weêr tot heel in de hoogte. De Taine-opvatting, - dat de kunst het fijnste en edelste gedeelte van het wereldleven is, 'de bloem' daarvan - praevaleert dan weêr. De honderden schoolmeisjes, die aanwezig waren, vallen geheel weg bij Jo Vincent. Over tien jaar zijn die meisjes oudere meisjes of jonge vrouwen, maar in 't algemeen hetzelfde gebleven. Wanneer men weêr eens in contact met waarlijk groote, echte kunstenaars is, ziet men den kunstenaar niet meer als een combinatie van kermis-clown en dorpsschool meester of als een schakeering van het misdadigerstype, in verhouding tot de gewone menschen in hun verschillende graden van rang (kolonel, hoofd-ingenieur, burgemeester) en stand (van een goede familie van de eerste, de tweede of de derde qualiteit); maar ziet men hem als een, boven de gewone maatschappijmenschen verheven, wezen.

De hoofdzaak bij dergelijk zingen is *de klank van de stem*: Deze wordt niet kunstmatig of door oefening verkregen, maar is ingeboren. Deze klank is het voortbrengsel van een bizonder mooyen menschenaard, tot welken aard behoorde een lichamelijk orgaan, wáárin in 't bizonder die aard zich op een aller-buitengewoonste manier kon kenbaar maken. Indien de, met gevoel gedrenkte, klaarheid, aan volstrekte doorzichtigheid gelijke, helderheid, van deze zangstem niet gevoel-volle helderheid *van den geest* uitdrukte, zoû zij niet deze volkomen schoonheid hebben. Het bewustzijn, dezen rijkdom te bezitten, moet een onaantastbare levens-zekerheid verschaffen. Dit moet een vastheid van geluk in het onderbewustzijn doen zijn, die met weinig te vergelijken is.

Wat een idee, - dat van dat aangezicht, dat daar vlak bij u is en over een kopje thee met u praat, - elk oogenblik, zonder eenig

hulpmiddel van buiten, iets kan voortkomen, een geluid te voorschijn gebracht kan worden, dat een hooge geest-vervoering bij u verwekt.

Nog onder den indruk van deze schoonheid, laat de gedachte na, hieraan andere algemeene maatschappelijke levensoverwegingen te verbinden. Het interesseert haar nu niet, hoe het staat met de plaats van den kunstenaar in de samenleving en wat dies meer zij. Men heeft den hemel weer ontwaard en wil nog voortleven in de afschijning van die gebeurtenis.

De voldoeningen, de bewonderingen, die de grootste schoonheden in architectuur, beeldhouwkunst, schilderkunst te weeg brengen, zijn minder dan die, welke van de muziek komen. Het zien van de beeldende-kunsten gelijkt vee! minder verzadigend eten en dorst lesschend drinken, dan het hooren der muziek.

Het is bij muziek de geest, die bijna letterlijk drinkt, de geest, die met geestelijke voedingsstoffen zoo sterk en voelbaar werkte, alsof hij gewoon een stoffelijk orgaan ware.

De text van het Ständchen van Schubert, gedicht door ‘Rellstab’, is een meesterstukje. De deugden er van zijn: dat elke regel op zich zelf staat, in zich zelf eindigt en niet overgaat in den volgenden regel; dat de voorstelling door enkele, als zuiver afgeronde geheelen zich voordoende, hoofdmotieven uitkomt, die zonder taalingewikkeldheid met eenvoudige woorden spreken, waarvan de hoofdzakelijke in den text wéderkeeren; dat een mooi allittereerend klankenspel zich in de regels bevindt.

Ook Frühlingsglaube, Die Forelle, en ook nog Ave Maria van Schubert behoorden tot de buitengewoon mooye liederen, het eerste zonder naam van dichter, het tweede met text van ‘Schubart’, het derde van Walter Scott (!).

Ook César Franck, Chausson en Diepenbrock hadden mooye bijdragen, André Caplet was minder. Prachtig was de text, bij Diepenbrock's muziek, van Ch. van Lerberghe's **Berceuse,** prachtig van sensitief-philosophische portée. Iets *divien*-onnoozel-eenvoudigs ware echter misschien nòg mooyer.

Lagere literatuur

Bij het lezen van boeken zonder noemenswaarde letterkundige waarde, die men dus niet keurt met aesthetische literatuurkritiek, gaat men soms belang stellen in het leven der mensch- en dierfiguren in die boeken, even als men het doet in dat der wezens, die, zonder met ons nauw verbonden te zijn, ons in het gewone werkelijke leven omgeven. Bij die boekfiguren zijn ook sympathieke en minder sympathieke. Ik lees nu in **Kronkelpaden,** van Henry Oyen, over het paard Nailer, een 'mooi' renpaard en dat, ook om de hoedanigheden van zijn aard, zeer bemind wordt door zijn eigenaar en opvoeder Terry. In dit paard nu begin ik, als lezer, belang te stellen en ben, bij het eindigen van een leesuur, verlangend te weten, hoe het nu verder met hem gaan zal.

Door het aantal wezens, aan wie wij met sympathie denken, er aldus met een te vergrooten, vermeerdert de schrijver den rijkdom van ons geestes- en gemoedsleven.

Men kan, inderdaad, ook boeken lezen met een andere bedoeling, als om ze aesthetisch en literatuurkundig te beöordeelen. Men leest ze dan onder andere om min of meer levendig en gezellig met een betrekkelijk ordinair gezelschap samen te zijn. Men is ten eerste in het gezelschap der, in de boeken beschreven, lieden en ten tweede in dat der schrijvers van die boeken. Voor iemand, die wel gaarne voor zich de kenschetsing maakt van elkeen, dien hij in 't leven ontmoet, - dus daarmeê afwijkend van de opvatting, die u zich alleen met de verscheidenheden van het edelste doet bezig houden - is er ook iets aardigs aan, al die schrijvers geesten in hun ontplooyingen eens bij te wonen. Er zijn maar heel weinig schrijvers, waar heelemaal níets áan is. De schrijvers van de, in aanhoudende verschrikkingen zich voortbewegende, cowboyromans zijn een heel ander soort geesten als zij, die eenigszins zwak, bleek en langdradig, maar toch ten slotte eenigszins verdienstelijk, de golvingen van het neigingen- en aandoeningenleven van min of meer nette lieden voor u afbeelden. Er komt ook nog bij, dat men het genoegen smaakt van al die dingen, waarvan al die schrijvers verhalen, min of meer zelf te doorleven. Wanneer men met den autobus van Haarlem naar Noordwijk gaat, heeft

men in dat uur allicht niet een of meer exquise avonturen; maar tóch kan er in de ontmoeting met al die meerendeels zwijgende tochtgenooten, voor den ontleder en overdenker iets aardigs zijn. De vele Wild West-boeken, die ik den laatsten tijd gelezen heb, deden, boven-dien, nog een belangrijk probleem opkomen, namelijk dit: of het niet beter is, van een mooye wereld, van mooye menschen te lezen, dan van een wereld, van menschen, mooi te lezen. Wat is beter als lectuur-object: een prachtig-afgebeeld onderwerp of een afgebeeld prachtig onderwerp. In vele van die Wild Westboeken vond ik een mijns inziens prachtig soort leven afgebeeld. Het inborst-leven van die cowboys, wel te verstaan, vond ik prachtig. De volstrekte onverschilligheid voor het gevaar, de gemeenzaamheid met het heldenmoedige, het talent der vlugheid, der behendigheid, het snel werkend vernuft, bij het doen, als het heetste en opperste spel, van voort-durend en telkens weêr levensgevaarlijke bewegingen, dat acht ik een der mooiste soorten menschenleven, en den menschenaard, waarin het voorkomt, in waarde op de menschenaarden, waarin de, door Shakespeare, Racine en dergelijke groote auteurs behandelde, hooge opvattingen en hooge hartstochten gevonden worden, van nabij volgend. Indien de mensch een zijner mooye levenstijdperken heeft tusschen het twaalfde en zeventiende levensjaar en de mooiste dier menschen worden gloeyend gelukkig gemaakt door de Cowboy-boeken, dan kan een ander lezer zijn ingenomenheid met die lectuur vertrouwen.

Jacob Maris - Permeke

De schilderij **Melktijd** van Jacob Maris geeft een heerlijken zonsopgang. De lucht doet zich daar voor als het ontzachlijk groot inwendige van een koepel. Beneden, aan den rand der aarde, in het midden van het koepel-ondereinde, is de, voor de helft boven den aarde-rand uitgerezen, zon, met haar gloeyend rood en goud en de zilveren lichtschoten harer stralen over de vlakte. Het geheele hemelgewelf is licht- en paarlemoerkleurig, een immense ronding van engeltjesvleugelvormpjes. Al dit zilverig daglichtkleurige en paarlemoere is een, als uit de zon zelve voortkomende, verrukte verheerlijking van het, daar in volstrekte zekerheid zich vertoonende, zonne-wonder.

De aard en de vormen dezer voorstelling waren de best denkbare, om in uit te drukken het geestesverschijnsel van godsdienstige over-opgetogenheid, van onbeperkte verrukking, van den kunstenaar.

Het hoofdzakelijk *bestanddeel* dezer schilderij is niet de zon, de wolkjes, de rondingsvorm van de lucht of de aardevlakte; maar is zijn gevoel van verrukking, dat de schilder in zijn verf-massa heeft gebracht.

De hoofdzaak is dus het gevoel van den schilder en bij den **Melktijd** dragen de vormen en kleuren dézer bepaalde voorstelling er zeer toe bij, om dat gevoel prachtig tot uitdrukking te doen komen.

Aangezien nu dit gevoel de hoofdzaak, of het eigenlijke, de 'ziel', van het kunstwerk is, heeft Permeke gemeend, dat er nog grootere zuiverheid, meerdere louterheid, werd bereikt, indien zoo een gevoel werd uitgedrukt zónder de hulp eener medewerkende voostelling. Alleen dus de verf èn het gevoel; in de verf alleen het gevoel.

Aan déze gedachte hebben wij te danken de schilderijen, welke niets zijn dan een kleine vlakte vol-gesmeerd met donkerbruine, en zwarte, verf, zonder eenige teekening, zonder eenige voorstelling daarin, welke voorkwamen op de tentoon-stelling Regnault in het Stedelijk Museum te Amsterdam, in Augustus 1938.

In elk geval zijn deze stukken een origineele, schitterend rationeele en bewonderenswaardig zielskrachtige manifestatie. Het is, alsof men nu niet het helium of de lucht vloeibaar of bevroren had gemaakt, maar deelen mensche-ziel tastbaar en voorgelegd.

René Bazin

Wanneer men in het, door René Bazin geschreven, boekje, naar de eerste der novellen, die er in voorkomen, **Le Guide de l'Empereur** geheeten, leest, vindt men er niet veel aan en meesmuilt iets als 'bleek en tam', maar leest men door, dan ontmoet men de stukken **Les gourmets de Bugey** en **Le Pin-Sauvage** en heeft, onverwacht, puike dingen opgedaan. Deze twee behooren in elk geval in het Hollandsch vertaald te worden. Ofschoon zoowel de Gebroeders De Goncourt als Marcel Proust véél betere artisten

of veel hoogere geesten zijn, hebben stukjes zoo als deze van René Bazin meer iets speciaal Fransch, iets van den Franschen geestes-aard, waardoor zij excelleeren, waardoor zij namelijk iets hebben, dat ze zoû doen opwegen tegen dingen van hoogeren rang in de wereldletterkunde.

Aesthetische literatuurkritiek

In zijn, in het Jaarboek betreffende 't maatschappij jaar 1936-'37 van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde geplaatste, verhandeling over de Aesthetische Literatuurkritiek raakte Dr. van Duinkerken een interessant probleem aan.

Het is namelijk dit, of Shakespeare, indien hij geweten had, hoe een zijner Drama's er zoude uitzien in het bewustzijn van een twintigste-eeuwschen analyseerenden uitoefenaar der aesthetische kritiek; al of niet het Drama zoû hebben kunnen schrijven.

Een opvatting is namelijk, dat indien men, in den trant van een keuken- of apotheek-recept, zich een opgave voor de bereiding van een kunstwerk zoû kunnen geven, dit de voortbrengingsbeweging verlammen zoude.

Nu is dit een interessant probleem, dat door steeds dieper overweging en door steeds volledíger en helderder stelling zijn oplossing zoude kunnen vinden.

Men voelt reeds dadelijk: er is iets waars in. Men kan ook reeds dadelijk voorbeelden bijbrengen, die de assertie bevestigen. Er is, om iets te noemen, eenige overeenkomst in de verhouding tusschen de aarzelende overweging, of men al of niet zal gaan wandelen en het doen van de wandeling, èn de overdenking der structuur van een kunstwerk en het máken er van.

Het is evenwel duidelijk, dat beide moeten samengaan. Bij het maken eener compositie moeten, voor-eerst, steeds verstandelijk de groote lijnen van het geheel achter het uitdrukken der gevoels opwellingen worden vast-gehouden, en moeten, ten tweede, de hoogste lyrische beeldspraak-verheffingen onder de contrôle van de redelijkheid blijven.

Aangezien hieromtrent niet verschil van gevoelen zal bestaan, kan het op niets anders aankomen dan op de nauwkeurige vast-

stelling van het aandeel en de plaats der regelende en toeziende verstands-verrichting en van het van-zelf opwellende gemoedsgevoels- en verbeeldingselement.

De Duitscher van den laatsten tijd bedoelt, dat men moet *leven in gevoelens en gevoelen* van vaderlandsliefde en geest-driftige neigingen tot andere traditioneele idealen, **meer dan** *in overwegingen,* betreffende oorzaak en nut van de vaderlandsliefde.

Men weet er, overigens, niets van, of Shakespeare, - zij het dan niet in de terminologie, die een twintigste-eeuwsche uitoefenaar van aesthetische kritiek aan de bestanddeelen eener kunstwordingstoedracht zoude geven, indien deze kritiek ten bepaald wetenschappelijk peil zoude hebben bereikt - men weet er niets van, of Shakespeare niet juist precies wist, wèlke van zijn vermogens hij dan en dan aan het werk zoû zetten. Indien Shakespeare Bacon was, is het zelfs waarschijnlijk, dat hij het wist.

Bij zóo buiten-gewone organismen als Napoleon I kan men niet nalaten, te denken aan de voort-durende aanwezigheid eener zoo volledige Bewustheid, dat de geheele mensch, die men zelf was, als een, tot de eigen beschikking zijnde, god-pop gezien moet worden, dien men liet doen, wat men het beste achtte. En misschien was dit, binnen hún spheer, bij zeer groote kúnstenaars, óok zoo.

Culinaria

Niet alleen de persoon van den auteur, die in de Culinaria van Werumeus Buning vertoeft, is van goeden huize, édel aardig en sympathiek; maar de manier, waar op hij het onderwerp behandelt, doet den afstand in rang tusschen de genoegens, die het zintuig van den smaak, en die, welke het zintuig van het gezicht verschaft, meer en meer krimpen.

De voeding veroorzaakt van elkaâr verschillende toestanden van voldaanheid, van te-vredenheid, op-gewektheid, lichamelijk, èn, daarmeê correspondeerende, of één-zijnde, geestelijke. In de opvatting van Werumeus Buning doorgaande, ware het mogelijk, dat door de volkomenheid van spijs- en drankbereiding en tot-zich-neming geestelijke voldoeningen werden te weeg gebracht, die niet alleen met de, door de Schoone Kunsten gegevene, vergeleken

konden worden, wat aangaat de grootte der verschillen tusschen het heel goede en heel slechte; maar wier aard ook werkelijk overeenkomst had met dien der uitwerking van ‘de kunst’.

Gij zult zeggen, dat de Schoone Kunsten niet op de zelfde wijze het zintuig van het gezicht aangenaam aandoen, als de voeding dat van den smaak, dat bij de Schoone Kunsten niet letterlijk het oog of oor geniet als wel dé géést, dóor oog of oor héen. Dat is juist. Maar indien wij het er over eens zijn, dat het op het ‘genieten’ aankomt, niet dus op verrijking of verruiming van kennis of geest, opvatting of inzicht, maar op het ‘genieten’, dat geen lof voor een ‘kunst’-werk er u een hoogere zal lijken dan als gij kunt zeggen, het (‘als 't ware’) gepróéfd te hebben, - en anderzijds ziet gij in, dat niet alleen de geest deel neemt aan de feitelijke genoegens, die het zintuig van den smaak beleeft, op het tijdstip zelf, dat die genoegens worden ‘gesmaakt’, maar dat de, door het zintuig van den smaak heen ontstáne, voldáanheid zoo al niet volstrekt hoofdzakelijk iets van den geest is, dan toch haar hoogste afdeeling in den geest heeft, - dan zult gij allengs beseffen, dat het verschil in rang tusschen geestelijke en zintuigelijke aangenaamheden niet zoo groot is, als het velen wellicht toeschijnt.

Enkele gedachten over schaakspel

Bij het naspelen door ons, naar de opgaven in de courant, der schaakpartijen tusschen Euwe en Aljechin, wordt de indruk ontvangen, dat niet, zooals men gedacht had, een vooraf bepaald plan, waarvan het doel is, den koning der tegenpartij mat te zetten, wordt uitgevoerd, - dus zoowel tegen de voorziene, als tegen de onvoorziene zetten van de tegenpartij in - maar dat het algemeene streven is, de tegenpartij zoo veel mogelijk nadeel te berokkenen en op die wijze natuurlijk ten slotte den koning mat te zetten.

Van deze spellen, tusschen Euwe en Aljechin, begrijpt men, om zoo te zeggen, niets. Men begrijpt, dat de openingen alleen bedoelen, aan de stukken bewegingsvrijheid te verschaffen. Maar van de latere zetten ziet men de bedoeling niet. Ook wordt b.v. soms veel spoediger en gemakkelijker tot koninginnen-ruil overgegaan dan zouden vermoeden spelers, die achten, dat de aardig-

heid van het spel vrij wel àf is, als de koninginnen zijn verdwenen.

Bij de laatste der nagespeelde partijen van den tegenwoordigen match[1] had de koninginnenruil plaats, terwijl men van de reden daarvoor *niets* begreep.

Wanneer plotseling in dezen match een witte looper een ongedekten zwarten toren schaak zet, krijgt men den indruk, dat deze zet niet deel uitmaakt van een heel netwerk van zetten; dat wit even vroeger niet wist, dat het zwarte kasteel daar ongedekt zoû komen te staan, en dat de zet onbegrijpelijk is, om dat wit toch wel vooruit weten moet, dat het zwarte kasteel alleen maar een weinig te verplaatsen is, om wit's zet vruchteloos te maken. Men is dan echter geneigd, te denken, dat wit's zet nog heel andere gevolgen heeft dan het onnoozele, tot niets leidende korte spelletje, dat wij nu gezien hebben, - en dat men deze meer belangrijke gevolgen niet ziet.

Bij het naspelen van zoo een partij, doet men onmiddellijk na elkaâr al die zetten, zoo als zij in de courant opgegeven staan. Bij de beschouwing moet men echter bedenken, dat het soms vijf of tien minuten van overweging geduurd heeft, vóor een der spelers dezen zet deed.

* * *

Het komt bij schaken aan op den toestand van den geest in verband met de, bij den bepáalden persóon, die de schaker is, aanwezige, vermogens van aandacht-vestiging, scherp-zinnigheid en wat daar verder bij behoort.

Wanneer de speler in een moeilijkheid is. kàn hij zich in de meeste gevallen daar uit redden, als hij op dat tijdstip maar genoeg scherp-zinnigheid beschikbaar heeft, om te zien, wat gezien kàn worden.

Een gevalletje van onlangs was, dat een zwart paard, door een witten raadsheer te nemen, die op C2 stond, een slag zoude doen,

1) November 1937.

waardoor de witte koningin, de witte koning èn een wit kasteel te gelijk schaak werden gezet. Dit was een, voor zwart prachtige, situatie, want merkte wit de situatie op en verplaatste daarom een dezer drie stukken, vóór zwart kon spelen, dan bleef voor het zwarte paard over, nu wel niet meer drie, maar dan toch steeds twee, voorname stukken van wit te gelijk te bestrijken. Nu kon het zwarte paard dezen zet doen, om dat slechts één stuk van wit den witten raadsheer dekte en dus, indien het zwarte paard den witten raadsheer nam en daarop zelf door een ander stuk van wit genomen werd, dit andere stuk wederom door het tweede zwarte paard genomen werd. Het veld met den witten raadsheer werd aangevallen door twee stukken van zwart en verdedigd door slechts één van wit. De zaak leek hopeloos voor wit, toen wit 'ont-dekte', dat, nu hij geen dekking door verdere stukken voor zijn raadsheer kon bijbrengen, hij toch, door het verplaatsen van den raadsheer zelf, om wien het zwart te doen was, ten einde het veldje voor den driesprong-zet in te nemen, de wit-speler dezen raadsheer van buit-voorwerp veranderde in den gewenschten noodigen dekker van het, nu ledige, veldje, waar om het te doen was. Niet alleen werd nu de witte raadsheer niet genomen, maar hij maakte nu het veld onneembaar en dus den, door zwart geprojecteerden, driesprong-zet onmogelijk.

Dit viel den wit-speler plotseling in, om dat hij tot dan toe niet bedacht had, dat het zwart niet zoo zeer om den witten raadsheer te doen was, als wel om het veld, dat deze bezette.

Het komt dus aan op een zekere levendige gesteldheid van den geest, een zelfde levendigheid, waarschijnlijk, als die iemand op een goeden dag in staat maakt, om gemakkelijk een handeling te doen, waar tegen hij tot dan toe dermate had opgezien, dat zij, hoe wenschelijk zij ook ware, maar niet verricht werd. Zoo wel physische als psychische oorzaken kunnen er zijn voor het ontstaan dezer levendigheid.

Men ziet geen kans, deze levendigheid opzettelijk of kunstmatig te weeg te brengen. Men kan alleen de algemeene goede invloeden van gezond leven, goede nachtrust, en z.v., noemen.

Ook al weet men, welke bizondere, hetzij physische, hetzij

psychische oorzaak in een bepaald geval werkzaam is geweest, dan kan zoo een oorzaak toch niet willekeurig gesteld worden.

De uitspraak van Aljechin, die gisteren van Euwe het wereldkampioenschap terug won[1)], over zijn inzinking gedurende dezen match,[2] is wel aardig, ofschoon men moet betreuren, dat bij deze mededeelingen niet dieper en met meer precizie gegaan wordt. B.v.: Hoe, concreet, precies, draagt de voorbereiding zich toe? Had Aljechin dezen keer, even als bij den match van 1935, alcohol als stimulans gebruikt?

De spel-qualiteit bij het schaken hangt af: ten eerste, van den gegeven hersen-aard van den speler, ten tweede, van den toestand waarin, ten gevolge van die-en-die gegevens het geestelijk leven gedurende het spel ís.

Zoo als voor alle gedragingen geldt, dat zij beter zullen zijn, naarmate men beter gedisponeerd is, geldt dit ook voor het schaken.

De hoofdzaak bij het schaken is, dat men de mogelijkheden zíet, die er zíjn. Men kan niet beweren, dat er voor élke bedreigdheidssituatie een uitweg is, mits men dien maar zíet; maar wèl, dat er bíjnà altijd uitwegen zijn, die men niet gezien had.

Naarmate nu de geest in beter toestand is, zíet men eerder de bestaande uitwegen.

Een der vormen van op zijn best spelen is, dat men speelt met een zekere onweêrstaanbaarheid, zoo dat men in tien of twaalf zetten, van den éersten zet van het spel af gerekend, den tegenstander gevangen heeft.

Bij dit spelen, dat zelden voorkomt, heeft men zeer de innerlijke gewaarwording, van bij íngeving te spelen. Het spelen gaat dan als 't ware buiten de gewone verrichtingen van opmerkzaamheid en nagedachte om. Het wordt ons ‘ingegeven’. De vaart der

1) 7 December 1937.
2 Te vinden 2e kolom, 5e bladzijde, Ochtendblad Dagblad De Telegraaf van Woensdag 8 December 1937.

speelmanier zelf houdt de precieze zetten in zich vervat. Bij dit spelen wordt natuurlijk ook voor-onder-steld, dat de overwinnaar, althans gedurende dít spel, een sterker speler is dan zijn tegenpartij. Men kan niet zeggen, dat de onweerstaanbaarheid zich tegenover élken speler zoude kunnen toonen.

Aljechin zegt in zijn, zoo even hier vermelde, uiting, dat hij, vóor hij den zet deed, waaruit zijn redding uit de inzinking bleek, *een uur* nadacht. In dat uur, heet het daar, onderzocht hij niet alleen de verwikkelingen op het schaakbord; maar ook, een voor een, die van zijn diepste binnenste.

Hier is het, b.v., jammer, dat hij niet meer praecizeert.

Hij spreekt van het onderzoeken der verwikkelingen van zijn diepste binnenste, alsof die handeling iets zoo duidelijks en betrekkelijk gemakkelijks ware, als het onderzoeken van een aantal stoffelijke voorwerpen vóor zich op tafel.

Of men in toestand van inzinking de verwikkelingen van zijn diepste binnenste een voor een kan onderzoeken, hangt af van den persoonsaard en den graad der ingezonkenheid. Bij sommigen houdt niet zelden de toestand van inzinking een zoo vèr gaande onverschilligheid in, dat de verwikkelingen van het diepste binnenste volstrekt geen belang meer inboezemen, en daardoor geheel onbekwaam maken voor het bedoelde onderzoek. Men kan zich op het schaakspel voorbereiden door, vóór een partij zal beginnen, het schaakspel op de eene of andere wijze te bestudeeren; maar men kan niet maatregelen nemen, op dat de geest op zijn best zij ook voor het schaakspel.

Want de toestand van den geest, die goed doet spelen, is er een, - zooals reeds min of meer hier gezegd - die ook andere dingen goed zoû doen verrichten. Het is niet een toestand - van scherpte, van helderheid - die in 't bizonder op het schaakspel is gericht; maar een al-gemeene toestand.

Deze al-gemeene goede toestand wordt verkregen door de bekende dingen, die de gezondheid, - den staat der gezondheid op een bepaalden dag dus ook - bevorderen.

De opvatting, dat de beste schakers een plan bij het begin der partij gereed hebben of maken, zoo dat zij als 't ware een vaste reeks lijnen trekken, die tot het doel moeten leiden, in verband

met de zetten, die zij, door ervaring en psychologische opmerking, van hun tegenspeler kùnnen verwachten - is toch niet vol te houden, zó als zich dat in 't algemeen laat aanzien.

De psychologische kennis omtrent den tegenspeler kan niet zoo groot zijn, dat zij de zetten van den tegenspeler met zekerheid kan voorzien. Er zijn te veel verschillende zetten mogelijk.

De speler is dus níet beter, naar mate hij het verloop van het spel over langer duur kan voorzien; máar naarmate hij dikwijlder de telkens ontstaande situaties en de mogelijke bewegingen, die daaruit kunnen voortkomen, doorzíet.

Wanneer niet duidelijk een bepaalde aanval zich afteekent, maar het spel staat stil, of is min of meer vastgeloopen, zijn er tien verschillende zetten voor den eenen speler mogelijk en de ander kan niet weten, tot welken van die tien de eene speler besluiten zal.

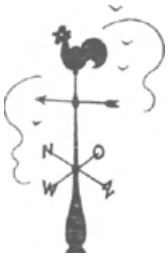

Enkele opmerkingen over massa en enkeling door Louis Knuvelder.

De resultaten van een denkproces zijn meestal zeer typeerend voor de denkwijze van den denker, zoowel als voor den tijd, waarin hij leeft en werkt. Vraagstukken, die voor denkers uit een bepaalde periode een controvers vormen, waarvoor men dikwijls geen uitweg ziet, en waarover men in twee kampen verdeeld blijft, zonder tot een oplossing te geraken, worden voor een volgende periode soms zeer klaar en eigenlijk geen moeilijkheid brengend, alleen door een andere instelling in die tweede periode. Deze veranderde gesteldheid is meestal van dien aard, dat het vraagstuk een oplossing vindt op een wijze, die vroeger niet mogelijk scheen, omdat er niet aan gedacht werd, het in die richting te zoeken.

Vooral wanneer de geschiedenis een zwenking vertoont als heden, n.l. van een analytisch verleden naar een synthetische toekomst, dan kan het gebeuren, dat zulk een oplossing voor den synthetisch ingestelden zeer eenvoudig schijnt, waar de analytische in allerlei bijkomstigheden verstrikt was geraakt. Hetgeen voor den analytischen denker welhaast onvermijdelijk is; aangezien hij zoodanig op bijkomstige kleinigheden let, dat hij de groote lijn niet meer kan zien. De synthetische denker zal de groote lijnen allereerst in het oog houden, zonder de bijkomstigheden te verliezen, in zooverre die van belang kunnen zijn. Ja zelfs, in die bijkomstigheden zal hij een beter inzicht hebben dan

zijn voorganger wellicht, juist omdat hij door zijn synthetisch verband de dingen een juistere waarde toekent, dan die voorganger deed. Voor dezen dreigde zeer dikwijls het gevaar, aan die afzonderlijke factoren een zekere zelfstandigheid toe te kennen, die zij niet bezaten, en die bijkomstigheden daardoor verkeerd te waardeeren.

Wie voortdurend het geheel in het oog houdt, zal de onderdeden beter op de hun toekomende plaats kunnen waardeeren, dan hij, die alleen elk onderdeel ziet. Zooals de wetenschap der laatste decennia getoond heeft, door het vormen van een 'specialistendom'; ieder vond zijn onderdeeltje van wereldbeteekenende voornaamheid, met verwaarloozing van andere onderdeden en van het geheel. Onderdeden nu kunnen zeker voornaam zijn, maar ze ontleenen hun voornaamheid slechts aan hun plaats in het geheel.

Vandaar is het zeker, dat in de meeste wetenschappen zooveel strijdvragen opgeworpen worden, en zooveel verkeerde schijnoplossingen gegeven worden. Men ziet de zijde of de keerzijde van slechts één médaille, men ziet niet het samenspel van duizenderlei facetten.

In deze zelfde analytische gesteldheid is de oorzaak te zoeken van de verheerlijking van zuivere 'studeerkamer-wijsheid'; welk probleem er ook is gesteld, men meent de oplossing geheel te kunnen vinden door studeerkamer- en laboratorium-arbeid. Waarbij men vergat, dat het Leven zich voor zeker 90% *buiten* die studeerkamer en dat laboratorium voltrekt, en dat men, om een oplossing in levensvragen te vinden, dikwijls veel verder komt op de straat, dan tusschen de lijvigste boeken. Hoezeer men ook den eisch stelde van empirie, deze werd niet anders verstaan dan een, laten we zeggen, chemische empirie. Men was uiterst empirisch.... met laboratorium-toestellen. Men vergat zoo goed als geheel, dat het beste empirische onderzoek, als het levende menschen betreft, ingesteld wordt *tusschen* die menschen. Dit was voor de wetenschap te on-wetenschappelijk. Dit werd verdacht gemaakt als 'wetenschap van de straat'; een uitdrukking, die alreeds aangeeft, dat alle heil uitsluitend van de studeerkamer verwacht werd.

Ook hier moet weer toegegeven worden, dat er zeker weten-

schappen zijn, die in studeerkamer en laboratorium geheel of toch zoo goed als geheel op te lossen zijn. Maar evenzeer zijn er gebieden, waarvan men in de studeerkamer op zijn best de buitenbast kan raken. Waarvoor men, uit den aard van hun onderwerp, feitelijk gedwongen is, zich uit die kamer te begeven, en tusschen de menschen te mengen.

En wel zeer speciaal geldt dit voor dat onderdeel der sociale psychologie, dat een oplossing wil geven inzake de verhouding tusschen eenling en massa. Wie tusschen zijn boeken blijft zitten, kan in deze kwestie zeer verstandige opmerkingen maken; hij kan, als hij filosofisch geschoold is, enkele spitsvondige gedachten naar voren brengen, en werkhypothesen opstellen en vermoedens uiten, ‘dat het wel zoo en zoo zal zijn’; hij kan van tusschen zijn boeken géén afdoend antwoord geven met de zekerheid, dat dit ook in de practijk als wààr zal bewezen worden. Hij kan hoogstens vermoedens uiten, en door anderen nagepraat worden, die deze vermoedens wel acceptabel vinden. En zoo kunnen er zich mythen vormen over dit vraagstuk, die bij een werkelijke confrontatie met de practijk der levens er hopeloos naast blijken te zijn.

Zulke theoretische antwoorden zijn er dan ook verschillende gegeven, en voor een zeer groot gedeelte bleken zij er ook volkomen naast te zijn, als het op toetsing aankwam. Het bleken apriorismen te zijn, (en dàt nog wel in een tijd, die zoo fel beweerde, wars van alle apriorismen te wezen) die op geen werkelijke basis steunden, en dan ook vrij foutief bleken.

In een, op zijn empirisch karakter prijs gaanden, tijd sprak men over deze vragen louter speculatief bijna, omdat de massa nu eenmaal niet is binnen te voeren in het laboratorium, noch gemakkelijk aan test of experiment te onderwerpen. Dikwijls ging men, meest on-wetenschappelijk, uit van vooropgezette, willekeurige, tamelijk gevoelsmatig verworven, standpunten.

Daarvandaan, dat we hoofdzakelijk twee soorten visie's op de massa zien optreden; de eene, met een heimelijke of openlijke minachting voor het ‘vulgaire plebs’, de andere met een verheerlijking van ‘het volk’ dat ‘can do no wrong’. Het mag zonder méér duidelijk zijn, dat een dergelijke bevooroordeelde wijze van bestudeeren, zelden of nooit tot resultaten kan voeren,

waarmede objectieve en onbevooroordeelde wetenschap genoegen kan nemen. (Ik zeg opzettelijk: onbevooroordeeld, en niet: onverschillig; want zonder belangstelling voor zijn object bereikt geen mensch wat. Deze belangstelling echter moet objectief en onbevooroordeeld blijven, en mag zich niet verliezen in sympathieke of antipathieke gevoelsverhouding.) Elk der beide visie's zal ieder waargenomen of vermoed feit in zijn richting interpreteeren, en zijn houding daardoor een steeds bedriegelijker schijn van juistheid verleenen.

Nu ligt het weer voor de hand, dat de meeste wetenschapsmenschen onbewust geneigd zullen zijn, zich aan te sluiten bij de eerstgenoemde visie: dat zij tamelijk ‘minachtend’ zullen neerzien op het plebs. Dit is een psychologisme, waartegen men zich alleen verzetten kan door een zeer bewuste wilsact. Want het is zoo gemakkelijk, als men zichzelf bewust is van zijn weten en kunnen, dat men zich veel méér gaat voelen dan alle anderen, die niet diezelfde wetenschap en kunde hebben, en dat men die anderen dan gaat beschouwen als iets tamelijk minderwaardigs. De socioloog, die de massa zelfs gaat opzoeken (dus toch wel heel serieus bestudeert) zal toch de wetenschap blijven houden, dat hij toch veel meer weet dan die massa. En van daaruit zal er in hem een zekere zelfverheerlijking tegenover die massa ontstaan, zooals wij die practisch kennen sinds het Humanisme in de volkomen afgescheidenheid van volk en intellect.

De intellectueel, die opgesloten zit in zijn ivoren torentje, zal over dit volk, waarop hij zoo uit de hoogte neerziet, bijna automatisch een verkeerd begrip krijgen, en door dit verkeerde begrip zijn opgeslotenheid des te sterker verdedigd voelen. Want er is aan weerszijden een afstand gekomen, en twee partijen, die elkaar niet begrijpen, leggen elkaar's handelingen meestal in den ongunstigsten zin uit.

Daar komt nog bij, dat wij leven in een tijd waarin alle juiste waardebegrip op hol geslagen is, zoodat de waardeering, die de intellectueel wil toepassen, dikwijls volkomen onjuist getoetst wordt. En wie aan onjuiste maatstaven toetst, zal nooit tot een juiste beoordeeling komen. In een intellectualistischen tijd als de onze, zal de mensch, zoowel als de massa, hoofdzakelijk getoetst worden op zijn intellectueele prestatie.... en we zien dan ook,

dat een der grootste grieven der intellectueelen jegens de massa is: een daling van het critisch vermogen.

Men stelt het dan voor, alsof een massa op een zeker oogenblik een soort collectieven invloed uitoefent op ieder individu, dat tot die massa toetreedt, en beweert zelfs, dat een overigens critisch en verstandig persoon, een deel van zijn critisch verstand inboet door zijn opname in die massa.

Dit alles klinkt zeer fraai, en is uiteraard zeer geschikt, om degenen, die fier zijn op hun intellect, des strenger van die massa gescheiden te houden. Maar of deze bewering ook wààr is, wordt minder onderzocht.

Er is, ontegenzeggelijk, een daling in het critisch vermogen te constateeren, dit weze grif toegegeven. Maar.... deze daling van het critisch vermogen is *niet* een verschijnsel, dat pas optreedt bij een of anderen vorm van massa-vorming. Deze daling van het critisch intellect kan men evenzeer waarnemen, als men de individuen afzonderlijk beziet. Ook zelfs de zoogeheeten intellectueele individuen. Het is hier niet de plaats, om te onderzoeken waardoor deze daling in zijn geheel veroorzaakt wordt; voor heden kan vastgesteld worden, dat zij een tijdsverschijnsel is, dat in de menschen als zoodanig plaatsgevonden heeft. Een symptoom ervan is b.v. de reeds genoemde ‘Umwertung aller Werte’, evenzeer bij intellectueelen aanwezig, als bij de massa.

Nu is het logisch, als alle individuen een minder critisch intellect hebben, dat de massa, die op zeker oogenblik gevormd wordt, zeker geen hooger dito heeft. Maar mag men dan zeggen, dat de massavorming *oorzaak* was van dit gedaalde critische peil? Onzes inziens zeker niet. Evenmin als men zeggen kan, dat de eenling, die zich op zeker moment in een, zich vormende of reeds gevormd hebbende, massa ziet opgenomen, daardoor afstand doet van een deel zijner critische vermogens.

Het lijkt mij, dat men hier een fundamenteel misverstand begaat, door een woordgebruik, dat niet voldoende afgebakend is. In de meeste publicatie's ziet men zonder meer gesproken over ‘massa’ en ‘massavorming’, welke termen gebruikt worden voor iedere verzameling menschen, van welken aard en ter welker gelegenheid bij elkaar gekomen ook. Een politieke vereeniging, een toevallig op straat samengekomen menigte, een aantal aanhangers

eener zelfde kerk, een aantal lezers eener zelfde krant, de hoorders naar een zelfde radio - zij worden allen ‘massa’ genoemd. Terwijl er tusschen deze soorten van menigten toch wel degelijk verschil is.

Wanneer op een Zaterdagavond de menschen op straat loopen te wandelen, en plotseling gebeurt er een ongeluk, waardoor de politie het noodzakelijk acht, de menschen b.v. op een groot plein bij elkaar te drijven, dan heeft men op dit plein een heel andere massa dan in een kerk onder een dienst, of dan op een vergadering van een politieke partij. Zelfs is er nog een merkbaar verschil tusschen een openbare vergadering en een besloten; dit geldt voor een politieke partij evengoed, als voor een voetbalclub.

Wellicht is de Zaterdagavondsche, op het plein bijeengedreven, menigte, het eenige voorbeeld van een echte *massa,* terwijl alle andere soorten en menigten feitelijk moeten heeten *groep*. En het wezenlijke verschil tusschen deze Zaterdagavondmenigte (massa) en de andere voorbeelden (groep) is wel dit: de menigte, die wij *massa* noemden, is zuiver toevallig, zonder vrije wilsdaad, bijeengedreven; de menigte, die wij *groep* noemden, is uit eigen vrijen wil bijeengekomen, en dit bijeenkomen was nooit zoo toevallig als van de massa, al kan ook een groep oogenschijnlijk tamelijk toevallig bijeenkomen.

Hier krijgen we meteen een factor, die voor een goed deel wordt vergeten in diverse verhandelingen: de wilsdaad, die de groep pas doet ontstaan. Ieder, die van een groep deel uitmaakt, doet dit uit zijn eigen vrijen wil; al is het niet zeker, dat die wil door een zuiver verstandelijke redeneering tot een zuivere act gegroeid is. Het kan een tamelijk passieve approbatie zijn, er is in elk geval sprake van een wil.

Met deze vaststelling is niet beweerd, dat iedere groep daardoor ook homogeen zou zijn van wil en van karakter; verre van daar. Zelfs de oorzaken, waardoor de wil bewogen wordt tot deelname aan die bepaalde groep, hoeven niet dezelfde te zijn, en zijn veelal niet dezelfde. Toen er, kort na den oorlog, de zoogenaamde hongerrelletjes waren, was het heel niet zeker, dat ieder, die aan die relletjes meedeed, ook werkelijk honger had. Er waren zeker menschen tusschen, die het alleen maar leuk vonden, om eens ongestraft bakkerskarren onderstboven te kunnen gooien,

ruiten in te slaan e.d.m. Al was er dus een uiterlijke schijn van eenheid in die groep, de bedoelingen der leden waren geenszins gelijk. Wie naar een voetbalveld gaat, heeft niet altijd dezelfde intentie als zijn buurman: de een ziet die club graag winnen en de ander de andere club. Een derde laat 't koud, wie er wint, als er maar mooi spel te zien is; een vierde doet het, om eens te kunnen schreeuwen en toch een fatsoenlijk mensch te blijven. Zelfs de groep, die in een kerk onder een dienst bijeen is, is niet gedreven door eenzelfde oorzaak: de een gaat uit werkelijke godsvrucht, de ander, omdat het moet, de derde voor 't oog van de menschen, de vierde, om anderer kleeding te kunnen zien. Daar, waar men toch wel zeker een homogeen samenstel zou verwachten, op een besloten vergadering van een politieke partij (waar dus het element: tegenstanders, die komen, om herrie uit te lokken, uitgesloten is) daar is nog geen homogeniteit in doelstelling. Want de een is bij die partij, omdat hij van huis uit nooit iets anders gehoord heeft; de tweede, omdat het zijn stand is; de derde, omdat hij werkelijk overtuigd is, dat slechts die partij het heil van het land kan bewerken, en de vierde, omdat hij er voor zichzelf het meeste heil van verwacht.

Zoo ziet men, dat een werkelijk innerlijk homogene groep al heel moeilijk te vinden zal zijn, ook al is de schijn nog zoo sterk. Ook al komen de individuen slechts door een wilsact tot deelname aan die groep, de gronden, waarop die wilsact berust, zijn verre van eender. En zou men nu werkelijk meenen, dat individu A, die op grond A aan die groep deelneemt, volkomen gelijk zou worden aan individu B, die op grond B deelneemt, en aan C, die op grond C deelneemt.

Iets anders is, natuurlijk, dat het samenleven en samenwerken in de groep inderdaad op de meeste individuen eenigen invloed zal uitoefenen. Of deze invloed ten goede of ten kwade zal zijn, hangt voornamelijk van de doelstelling der groep af. Een groep met een verheven doelstelling, en waarin voortdurend over die verheven doelstelling gesproken wordt, zal uiteraard invloed ten goede uitoefenen. Maar is dit niet een gewoon verschijnsel van sociaal-paedagogischen aard? Is dit niet een verschijnsel, dat in wezen weinig te maken heeft met de critische instelling van de individuen? Wilde men werkelijk volhouden, dat deelname aan

een groep (volgens de meesten een massa geheeten) noodwendigerwijze het critisch vermogen verzwakt (hetgeen altijd een schadelijk gevolg genoemd moet worden) dan zou men, zuiver consequent, *elke* groep moeten ontbinden, elk streven naar groepsof massavorming moeten tegengaan. Dan moeten niet alleen de politieke partijen, maar ook de kerken verdwijnen. Want waarom zou het deelhebben aan de groep: politieke partij, een andersoortigen invloed hebben op het individu, als het deelhebben aan de groep: kerk? Dan moet men de voetbalclub en de Oranjeverenigingen ontbinden, en de radio afschaffen en alle persen ter wereld vernietigen. Dan moet elk communicatiemiddel verboden worden, tot het huisgezin toe; dan moet men elk individu afzonderlijk zetten.... op risico, dat de wereld ophoudt te bestaan.

Dit is natuurlijk absurd; maar is het in feite niet even absurd, te bewerken, dat elke groepvorming op elk individu noodwendigerwijze een invloed-ten-ongunste moet uitoefenen? De mensch is van nature een, op de gemeenschap ingesteld, wezen; en nu zou het voldoen van die instelling een ongunstigen invloed hebben? Want tenslotte is ieder contact van mensch tot mensch een begin van groepsvorming; het gesprek van twee willekeurige menschen in den trein te vergelijken met de bovengeschetste massa; een verbintenis van twee menschen in het huwelijk te vergelijken met de groep. Waarom moet nu een willekeurig gesprek of een willekeurig huwelijk, voeren tot vermindering van het critisch vermogen? Moet dit gevolg wegblijven, omdat de massa of groep slechts uit twee personen bestaat? In een trein kan de heele coupé aan 't gesprek deelnemen; en een huwelijk kan tot een huisgezin van tien menschen uitgroeien. Is dan de massa of groep nog te klein voor dezen funesten invloed, dan verteile men ons, hoe groot de massa of groep moet zijn, om tot dit gevolg te leiden. Dan zou men dus moeten besluiten, dat het voldoen aan de sociale neiging van den mensch slechts in zeer beperkte mate gestraft werd met een verlies van een der voornaamste bezittingen van den mensch.

Nu zal men de opmerking maken, dat dit verzwakken van den critischen geest wellicht niet zoozeer te danken is aan het deelhebben aan de massa of groep, dan wel aan het feit, dat in de meeste groepen een of ander persoon zich als leider opwerpt of

als zoodanig naar voren gebracht wordt; en dat het individu in die groep min of meer noodzakelijk aan dien leider ondergeschikt wordt, en door alle mogelijke oorzaken iets of wat van dien leider overneemt, en zoodoende iets van zijn zelfstandig oordeelsvermogen inboet. De groepsgeest wordt dan a.h.w. gepersonifieerd in dien leider, en onwillekeurig werkt zijn suggestie op de leden. (De term leider kan ook enkele individuen omvatten; in een leiding van een kleine minderheid.) Men wil dan zien, dat menschen door dit groepsverband onder leiding, komen tot daden, die zij als eenling nooit hadden gesteld, ofwel tot opvattingen en oordeelvellingen die zij afzonderlijk niet zouden hebben gehad.

En daarbij valt dan op te merken, dat de meeste auteurs een neiging hebben, om een dergelijken auteur af te schilderen als een tamelijk psychopathisch type, die juist door zijn abnormaliteit (brutaliteit e.d.m., tot zelfs sexueele bindingen) een zeker overwicht krijgt, en daardoor het gehalte van heel de groep omlaag brengt.

Indien dit waar ware, was het toch wel erg triest, dat een abnormaal mensch door abnormale oorzaken een zoo sterk overwicht over zooveel normalen kon krijgen. En dan kon men zich beter afvragen, of al die groepsleden eigenlijk wel normaal zijn, dat ze zich zoo laten verleiden door een abnormaal type.

Ook hier ligt de kwestie o.i. weer heel anders, en moet men teruggrijpen op de vrije wilsact, waardoor men tot deelneming aan een groep komt. (Dwang tot onderwerping wordt hier natuurlijk uitgeschakeld, want een dergelijke gedwongen onderwerping is slechts uiterlijk; geen mensch kan een ander dwingen tot *innerlijke* deelname.)

Het zal zelden of nooit gebeuren, dat iemand zich aansluit bij een groep, waarvan hij volkomen onbekend is met de doelstelling. Deelname aan een groep veronderstelt, zooals we zagen, minstens een, misschien tamelijke passieve, approbatie; deze veronderstelt eenige kennis van doel en leiding. Op grond dààrvan beslist het individu, of het van die groep al of niet deel wil uitmaken. De werking van de critiek is dus geweest vóór de deelname aan de groep en men kan dus hoogstens zeggen, dat het al of niet deelhebben aan een bepaalde groep een criterium kan zijn voor de critische vermogens van de leden. Zoo is het denkbaar,

dat menschen toch lid worden van een groep of vereeniging, waarvan het doel nogal dwaas is; b.v. een club van paalzitters of iets dergelijks. En als men dan zegt, dat iemand, die tot een dergelijke groep toetreedt, geen al te sterk critisch vermogen heeft, dan kon men wel eens gelijk hebben. Maar.... dat lette men er goed op, dat dit gebrek aan critischen zin zich demonstreerde voor en door de deelneming aan die groep, en dus niet door de groep veroorzaakt wordt.

Er wordt in dit opzicht ook geen moeilijkheid gebracht door het feit, dat iedereen moet toegeven, dat een groep uiteraard eenigen invloed op de leden uitoefent. Dit feit immers is zoo klaarblijkelijk, dat iemand, die tot een bepaalde groep toetreedt, deze a.h.w. bij voorbaat approbeert. Iemand wordt lid van een voetbalclub of tennisclub, om het spel te spelen, maar tevens in de hoop, zijn eigen spel te vervolmaken. Iemand wordt lid van een kerkgenootschap of kerkelijke congregatie, niet, omdat hij zichzelf een heilige waant, maar om heilig te worden. De invloed van de groep wordt dus (soms uitdrukkelijk, soms stilzwijgend) gewenscht en verondersteld. Anders, indien de groep niet eenigen invloed heeft, zal men gauw zien, dat er heel wat individuen gaan loopen, zich verdedigend, dat ‘je niets aan die club hebt’.

Deze approbatie is zelfs vereischt bij het wellicht onduidelijkste, want meest vitale, dus meest verwarrende geval: dat van de massa, die in groep verandert. Nemen we bovengenoemde Zaterdagavondwandelaars, die plots te hoop gedreven worden. Een zuivere massa op de eerste momenten. Ze staan er bij elkaar, inderdaad in den meest letterlijken zin bien étonnés de se voir ensemble. Natuurlijk wordt er heftig heen en weer gepraat, gevraagd naar de oorzaak van dit samendrijven. De slimste is er het eerst achter, dat het niet noodig was geweest, omdat het ongeluk op geen stukken na zoo erg was. En de slimste of meest actieve heeft het eerst het voorstel geopperd, om naar den burgemeester of den commissaris van politie te gaan, om zich gezamenlijk te beklagen. Men ziet: het meest spontane voorbeeld van groepsvorming door een willekeurig bijeengekomen massa.

Natuurlijk zal de opwerper van het voorstel, ipse facto als leider aanzien worden; zonder dat er bij hem eenige sprake is van psychopaat-zijn, van sexueele binding of van welke abnor-

maliteit meer. Het kan een zeer rustig en burgerlijk burger zijn, die alleen maar verontwaardigd is over het noodeloos hardhandig optreden der politiemannen. De individuen der massa zullen wel degelijk, al is 't maar één seconde, overwegen, of het wel de moeite waard is, over dit samendrijven te gaan protesteeren, en ik kan me met den besten wil niet indenken, dat er één burger is, die geen zin heeft, die het voorstel idioot vindt, en die toch meeloopt, uit vrees voor de rest, uit verzwakking van zijn critischen zin of uit welke oorzaak ook.

Toch kan inderdaad ooit opgemerkt worden, dat een lid van een of andere groep wel eens iets doet, wat eigenlijk tegen zijn persoonlijke meening strijdt, en wat den schijn zou wekken van verlies zijner critische vermogens. Een partijlid kan stemmen op een afgevaardigde, dien hij uiterst onsympathiek vindt of zelfs onbetrouwbaar; een clublid kan een oefening volgen, die hij volkomen overbodig vindt, en zoomeer. En dit alles kan gebeuren, zonder dat er van eenigen dwang sprake is, geheel vrijwillig, en schijnbaar uitsluitend onder suggestie van groep of van leider.

Doch dit is niet, hoeft althans niet te zijn, een bewijs voor verzwakking zijner critische vermogens. Deze kan hij integendeel volkomen handhaven, en zoodoende bewust tegen zijn eigen meening in handelen.

Een andere vraag is echter, of dit ook minderwaardig is aan het star vasthouden aan eigen inzicht. Ik meen van niet. Immers: door deel te nemen aan deze of die groep, heeft het individu eerstens getoond, zich bewust te zijn van eigen onvolkomenheid èn van den menschelijken drang naar samenleving en samenwerking; tweedens heeft hij getoond, zich het meest te kunnen vereenigen met de doelstelling van die bepaalde groep, die te kiezen was uit veel verschillende soortgelijke groepeeringen. Derdens moet hij voldoende vertrouwen hebben in de leiding, en aannemen, dat die leiding over factoren beschikt, ter beoordeeling der situatie, waarover hij als individu niet beschikken kàn.

Zonder dan ook maar in het minst zijn eigen oordeel te verzwakken of te verloochenen, kan hij toch accepteeren, dat een ander oordeel van de leiding beter kan zijn en ook wel zàl zijn, en volgt hij dit oordeel op. Dit is dan geenszins een ‘verraad’ aan zijn eigen intellect; dit is alleen een erkenning van het

nuchtere feit, dat het intellect van één persoon niet alles kan weten en alles kan beoordeelen, en een bewijs van een zeker vertrouwen in de voorzichtigheid van de leiding. Een vertrouwen, dat in elke groep ten eenen male noodzakelijk is, zoolang de leiding niet afdoende getoond heeft, dit vertrouwen niet waard te zijn; maar dàn volgt er een ander verhaal.

Wij zouden dit vertrouwen een der voornaamste zekerheden willen noemen, waardoor een massa wordt tot een groep, zooals Mennicke daarvoor zekerheden eischt. Door dit vertrouwen ontstaan goeddeels de andere zekerheden: traditie, verbondenheid, onderschikking van volgelingen aan leiding en zoo meer.

Dit vertrouwen in de leiding is dus niet zoo zeer een kwestie van verzwakking van het critisch intellect; het is veel meer een kwestie van karakter, moraal. Het eischt een vrijwillige onderschikking, waartoe ook de meest critische intellectueel moet komen, wil hij in eenige groep samenwerken. Een bijeengeraapte hoop eenlingen, zonder eenig vertrouwen wederzijds en in de leiding, zal nooit tot een behoorlijke gezamenlijke prestatie komen. Ziedaar wellicht een grond voor het huidige individualistische leven, waardoor zoo weinig groote zaken tot stand komen!

Liedjes door Hélène Swarth.

Avondliedje

De takken zijn zwarte guirlanden
Op den hemel, zoo blank als sneeuw.
Een lantaarn, in zijn stralende wanden,
Als een bloem van oranje is gaan branden.
Een pauw slaakt een klagende schreeuw.

De wind, na wat bladergefluister,
In de boomen is slapen gegaan.
Nu nog vleugelenritselen - luister! -
In de kruinen, fluweelig en duister,
Van de droomende zomerlaan.

Als de voetstap van heimlijk een bode
Is een tred nu het laatste gerucht.
Nu verdooft hem het gras van de zode -
Waar 't de stap van mijn Engel, die noodde
Mij stil tot mijn aardevlucht!

Neen, mijn Engel zou de aard niet betreden,
Maar den Hemel ontzweven, tot mij -
Nu herleeft weer het verre verleden.
Als mijn hartklop hoe klonken die schreden
En hoe gleden die schreden voorbij!

Zwevende bladeren

Op 't zinken dak getrippel teêr
Van brooze vogelpootjes? -
Neen, dorre bladen ritslen neer,
De geeltjes en de roodjes.

Gedreven door den suizelwind,
Ontzweven zij de boomen
En 't is, nu hen geen stengel bindt,
Of zij van vrijheid droomen.

Zij fladdren neer in zonnegoud,
Als vogels en kapellen,
Van leven, hoog in zomerwoud,
Den bodem te vertellen.

Gezegend wie hun boom te voet
Vol liefde komen sterven
En voeden wie hen heeft gevoed.
Insteê van ver te zwerven!

Gezegend wie zijn boom blijft trouw
En voedt met de eigen sappen!
Dat loof zal eens in lenteblauw
Weer vroolijk vleugelklappen.

Stervende bloemen

Als van sneeuw uit den hemel geweven,
Staan de bloemen, een weelde voor even,
Te verwelken zoo ver van haar veld.
En stervend nog willen zij geven
De ziel van haar teeder leven,
De geur, die haar bladen ontwelt.

Ik weet niet, wie mijn lied zal gedenken,
Als naar 't Land, waar geen leed meer zal krenken,
Ik eindlijk ben henengevlucht.
Maar, zie ik al geesten mij wenken,
Wie mij lieven, die wil ik nog schenken
Mijn lied als een bloemezucht.

De ontwikkeling van het volkenrecht en de ongevraagde garantie door Mr. A.F. Zwaardemaker

> ‘Il faut prendre garde que sous prétexte de garantie, un souverain puissant ne s'érige en arbitre des affaires de ses voisins et ne prétende leur donner des lois.’
> Vattel (1714-1767).

Tamelijk plotseling is in het internationale politieke spel van den jongsten tijd een nieuwe troefkaart verschenen: de volkenrechtelijke garantie. De groote mogendheden, strevend naar een ‘Vredesfront’ ter bescherming van hun belangen en hun prestige, hebben nieuw leven ingeblazen aan een internationale rechtsfiguur, die sedert eenige eeuwen reeds de veel omstreden vorm is, waarmede machtige staten zwakkere landen op elegante wijze binnen hun invloedsspheer trachten te trekken.

Als elke andere tak van wetenschap, is na den wereldoorlog het volkenrecht op de straat en in den aether terechtgekomen. Op het oogenblik jongleert dan ook iedere half- of onkundige politicus, journalist of radio-omroeper met het oude probleem der internationale garantie in zijn nieuwen vorm van ongevraagd-opgedrongen, eenzijdigen waarborg. Zij allen zijn thans ambtshalve gedwongen, hun licht te laten schijnen over de toelaatbaarheid der zeker niet verlangde waarborgen, die men aan Nederland, aan de Baltische Staten, in den allerlaatsten tijd ook aan Siam, op den hals schijnt te willen schuiven.

Belangwekkend zijn de redenen, waarom men dit oude paard

opeens weder van stal haalt, is de zoo verschillende manier, waarop Londen en Parijs er mede willen manoeuvreeren. Hierin immers komt op zeer typische wijze zoowel de invloed van den tijdgeest op het volkenrecht, als het fundamenteel verschil tusschen de Engelsche, in den grond nog steeds Germaansche, en de Latijnsche rechtsbeschouwing tot uiting. Telkens opnieuw blijken de streng systematische Latijnsche juristen te Parijs veel minder scrupules te hebben, dan de Engelsche practici, om geheel Westen Oost-Europa, alsmede Scandinavië, ook voor zoover daarvan ganschelijk niet gediend, te wringen in een gesloten stelsel van internationale garanties.

Geheel nieuw is daarbij, dat men in Frankrijk niet noodig acht, rekening te houden met de eigen wenschen der landen, wier onafhankelijkheid men tot voorwerp der volkenrechtelijke waarborgen maken wil. Nooit te voren is door sommige groote morgendheden een verdrag afgesloten, waarbij de integriteit van een *beschaafden* staat gewaarborgd werd, zonder dat die staat zelf partij was bij dat verdrag of althans van te voren hij zijn instemming had geuit.

Wel vormde reeds lang voor de Fransche revolutie de volkenrechtelijke garantie een probleem, waaromtrent een uitvoerige litteratuur bestond en dat ook in de politieke verdragen een belangrijke rol speelde. Zeer bekend zijn de garanties, die de Staten-Generaal in 1713 bij het Barrière-tractaat met andere mogendheden verleenden voor de opvolging van Protestanten op den Engelschen troon, en Engeland in 1746 aan Pruisen verschafte voor het ongestoord bezit van Silezië, dat vroeger Oostenrijksch was geweest. Wetenschap en diplomatie vroegen zich reeds toen naarstig af, welke consequenties dergelijke garanties voor de betrokkenen medebrachten.

De rechtspraak was evenwel in vrijwel de geheele toenmalige beschaafde wereld nog gebouwd op de historische grondslagen, waarop zij zich na de Volksverhuizing gesteld had. Zij was nog sterk op Germaansche leest geschoeid en de rechtsbeoefening was ten slotte nog steeds hoofdzakelijk casuistiek. De rechtspleging in een concreet geval ging vooral uit van praecedenten, De rechter vonniste volgens dezelfde methode als de Germaansche volksgerechten, waaruit een groot deel der achttiende-eeuwsche rechts-

colleges zich ontwikkeld had, dat tien eeuwen vroeger deden. Men vroeg zich in de eerste plaats af, wat van oudsher gebruik was in analoge gevallen en oordeelde zooveel mogelijk dienovereenkomstig. Wel had sedert de vijftiende eeuw het Romeinsche, het geschreven recht, streng-logisch en systematisch, zich een belangrijke plaats weten te veroveren, eerst in de Universiteiten, dan in de harten der beroepsjuristen en ten slotte ook in de raadkamers der gerechten, waarin de mannen van het vak langzamerhand de leeken hadden verdrongen. Toch bleef, in het grootste deel van Europa, ondanks de receptie van het Romeinsche recht naast de oude gewoonterechtelijke regels van Germaanschen oorsprong, het praecedent, als nog steeds in de Angelsaksische colleges, een allesbeheerschende rol spelen.

Het toen nog jeugdige volkenrecht in modernen zin, dat eerst tot volledige ontplooiing had kunnen komen, toen men gebroken had met de fictie, dat vrijwel geheel Europa, ook Frankrijk, Italië en Spanje dus, behoorden tot het Heilige Roomsche Rijk en dus aan de Rijksrechtspraak onderworpen waren, en met de even fictieve suprematie van den Paus, richtte zich op gelijke wijze bij voorkeur naar het praecedent.

Als praecedenten-recht, gebaseerd op gewoonte, verdragen en internationale arbitrages, heeft het Volkenrecht, ondanks zijn natuurlijke vaagheid en niettegenstaande een sterke arm ter handhaving ontbreken moest, een bescheiden, maar niettemin uiterst heilzame rol kunnen spelen. Op sommig gebied als bij de bepaling der positie van gezanten, het neutraliteitsrecht en de uitlevering van misdadigers, verkreeg het zelfs een zekere bepaaldheid en werd het vrij algemeen aanvaard. Daarbij komt, dat de Fransche revolutie en de Napoleontische oorlogen Europa uit zijn historisch evenwicht geslagen hadden. Door de, snel elkaar opvolgende, omwentelingen van de eerste helft der negentiende eeuw werd een mentaliteit geboren, die allen eerbied voor de waarden, die in den loop der eeuwen ontstaan waren, verloren had. Niet het product van een langdurigen groei, maar het ideologische doelwit leerde men zien als de juiste, de rechtmatige situatie, als *rechtstoestand*. Daarmede verschrompelde eveneens de schroomvalligheid, die men vroeger getoond had, om van de internationale spelregels af te wijken, indien de praktijk van het oogenblik, desnoods de beweerde

voortgeschreden beschaving, dat schenen mede te brengen. In dienzelfden tijd greep men ook veel ruwer dan ooit te voren met simpele wetswijzigingen in de gewoonterechtelijke stelsels van het privaatrecht in. Zoo had de negentiende eeuw overal een gedeeltelijke codificatie van privaat- en strafrecht, bijna steeds plant van vreemden bodem, over de oude rechtstelsels heen geschoven. Dit codificatie-enthousiasme hing natuurlijk samen met de Fransche revolutionnaire opvattingen. Het oud-Germaansch beginsel der voortdurende historische evolutie had men op het Continent opzij gezet ter wille van de volkssouvereiniteit. De gloednieuwe volkswil, die al het oude verdringen moest, zou worden vastgelegd in wetten en wetboeken, waaruit de verlichting van den nieuwen tijd zou uitstralen. Mèt den volkswil, die zich in de vertegenwoordigende lichamen geacht werd te uiten, werd een even denkbeeldige almacht der wet ten troon verheven.

Ook de beoefenaren van het Volkenrecht, kinderen van hun tijd, meenden, dat dit diende gecodificeerd te worden, wilden de staten in hun onderlinge verhouding anarchie voorkomen. Ook hier diende een internationale volkswil, gecondenseerd in een strakke reglementeering, de plaats van het voortbouwen op vage praecedenten zoo spoedig mogelijk in te nemen. Waar de tweede helft der vorige eeuw waande, den vooruitgang der menschheid in eeuwigdurenden erfpacht te hebben verkregen, was men hartgrondig overtuigd van den zegepraal der Rede over achterlijk conservatisme. Een internationale rechtsorde zag men dus in een betrekkelijk dichtbije toekomst.

Deze feestelijke stemming culmineerde in de beide Vredesconferenties van 1899 en 1907, al ging ook daar niet alles zoo vlot, als men wel wenschte en bleef veel fraais en schoons in de phraseologie steken. Voor de groote mannen der internationale rechtswetenschap kwam de wereldoorlog dan ook als de groote ontgoocheling, het minst voor de nuchtere Angelsaksers, die in de wijsheid van hun isolement en in nauwe aansluiting aan de Germaansche rechtsbeschouwing en hun, hier te lande niet vergeten, maar wel vaak verloochende Nederlandsche voorbeelden uit de 17de en 18de eeuw, als deze laatsten, met twee voeten op den grond waren blijven staan.

Toch was men, ondanks deze ontgoocheling, in 1918 nog niet

zoover tot evenwichtiger beschouwingen teruggekeerd, dat men niet bij den Vrede de internationalistische droomen uit de vooroorlogsche periode aan Wilson's voeten nederlegde als bouwstoffen voor zijn Duizendjarig Rijk van Vrede en Democratie. Clémenceau en zijn uiterst realistische medewerkers bouwden daaruit een wachthuis voor de Fransche hegemonie in Europa en Afrika, dat men 'collectieve veiligheid' doopte en waarvoor de te Genève verzamelde volken de gemeenschappelijke, bestendige bezetting moesten leveren. De dweepende volkenrechtsleeraars, geschoold nog in de theorieën der Latijnsch-revolutionnaire systematiek, kregen nu handen vol werk met het ontwerpen van regelingen, waarin de komende wereldvrede zou worden vastgelegd.

Dadelijk echter kwam opnieuw voor den dag de oude tegenstelling tusschen de logisch-systematische Latijnsche mentaliteit, die zooveel mogelijk alles te voren op papier wil regelen, en het Engelsche opportunisme, dat het Volkenrecht, als het Germaansche privaatrecht, wil opbouwen, voortschrijdende van geval tot geval, zonder zich te voren te binden aan strakke regels, waaraan men misschien gedwongen is, zich later te onttrekken. Merkwaardig is, dat zoowel voor als na den wereldoorlog de Duitschers, wat hun gedachtengang, alhoewel natuurlijk niet, wat de practische consequenties betreft, tot ongeveer 1925 zich veelal aansluiten bij de Fransche systematiek.

Men heeft soms beweerd, dat het Angelsaksische opportunisme, de afkeer van straf omschreven beginselen, immoreel zou zijn. Dit is allerminst het geval. In zekeren zin geeft juist de gestadige ontwikkeling, het telkens weer aansluiten bij de, in vorige gevallen gevolgde, praktijk, al is die gedragslijn ook nog zoo vaag uitgestippeld, meerdere zekerheid, dat men die lijn niet zal loslaten, dan na scrupuleuze overweging der zedelijke gevolgen, dan een net van ingewikkelde voorschriften. Is bij dit laatste een gedeeltelijke afwijking van het schema onvermijdelijk, dan stelt men het systeem zelf op losse schroeven. In het internationale verkeer der staten immers kan men niet eischen, dat zij zich binden zullen aan een, tot in finesses uitgewerkt, rechtsstelsel, als aan een wet van Meden en Perzen. Daarvoor is het internationale rechtsleven te dynamisch. Het gelegenheidsstelsel, het telkens vastknoopen aan praecedenten, is dan ook een juister, immers eerlijker weg, om tot een vrij

algemeen geldend volkenrecht te komen, dan het zonder oprechtheid formuleeren van een stelsel van ideologische desiderata, waarnaar niemand waarachtig van zins is, zich te richten, of, in het beste geval, zich niet steeds richten kan. In het internationale, politieke leven heeft men daarom ten slotte meer hoûvast aan een tamelijk vaag en weinig samenhangend stelsel van, op de historie gebouwde, regels, als het vóór-revolutionnaire Germaansche privaatrecht was, dan aan een sluitend juridisch vademecum, waarin a priori alle gevallen heeten te zijn voorzien. Dit laatste brengt ten slotte niets dan verstarring en de onvermijdelijkheid van steeds hernieuwde inbreuken.

Reeds spoedig na de totstandkoming van den Volkenbond zegevierde het Engelsche systeem. De Britten schroomden telkens weer, zich te binden aan een uitvoerig stelsel van waarborgen en hielden, tot ergernis der doordravende idealisten, zich bij de uitwerking van het Geneefsche stelsel der z.g. collectieve veiligheid de handen vrij. Van een rigoreuse toepassing van het tractaat van Versailles wilden zij evenmin weten. Men denke aan hun weigering, aan de Roerbezetting mede te doen. Op deze wijze wist de Engelsche politiek te voorkomen, dat geheel Europa zich door de Latijnsche logica betooveren liet, om, via het Volkenbondsinstituut en de daaromheen gesponnen ideologie, voorgoed aan de hegemonie van Frankrijk te worden uitgeleverd.

Een volkomen Fransche zegepraal zou ten slotte tot niets dan een internationaal Volksfront onder Fransch-Marxistische leiding hebben gevoerd, ook op economisch gebied. Men vraagt zich beter niet af, hoe de wereldeconomie er uit zou zien, indien het Internationaal Arbeidsbureau te Genève aan Herriot, Blum en Jouhaux Europa, in plaats van hun eigen land, als proeftuin voor hun economische experimenten had kunnen toebedeelen.

Dank zij de Britsche tegenwerking moest dus het Fransche systeem, waarin nog steeds velen, in onverbeterlijke naiveteit, de mogelijke verwezenlijking der negentiende-eeuwsche internationalistische illusies zien, wel falen. Dus meenen nu zij, voor wie het Volkenrecht uit niets anders bestaan kan, dan het schoonschijnende kaartenhuis, dat op het handvest van den Volkenbond was opgebouwd, dat het geweld heeft gezegevierd en alle internationale recht onherroepelijk verduisterd is. De illusies evenwel, die op 30 Sep-

tember 1938 te München voorgoed om zeep werden gebracht, kon ook toen reeds een nuchter mensch kwalijk nog als het Volkenrecht bij uitstek beschouwen. Sedert jaren was duidelijk, dat alle waarachtig idealisme vreemd was aan de tactiek van Genève. In München gaf men voor het eerst ronduit toe, dat de irrealiteit, die men de wereld reeds sinds 20 jaar als het Recht der toekomst had voorgespiegeld, niets dan politieke propaganda was geweest. Eerst toen werd voor een ieder openbaar, dat men voor bindende rechtregels had laten doorgaan een stel streng-logische, ingewikkelde formuleeringen, die de groote mogendheden nooit anders hadden beschouwd, dan als dekmantel voor de handhaving van de suprematie der vroegere geallieerden en als vriendelijk speeltuig voor de internationalistische beoefenaars der rechtswetenschap over de geheele wereld.

Toch liet de openbare meening in een groot deel van Europa en Amerika zich opnieuw zand in de oogen strooien, toen de Engelsche regeering, na München, week voor den druk dergenen, die in hun blinde haat van nationaal-socialisme en fascisme, niet wilden hooren van een andere pacificatie van Europa, dan door vernietiging der totalitaire staten. Toen ook van Duitsche zijde eenige grove onhandigheden waren begaan, liet men zich opnieuw rustig wijsmaken, dat de totalitaire staten te München het recht hadden vertrapt. Men zag niet in, dat men daar *tezamen,* en nu ook *openlijk,* gebroken had met een stelsel van zuivere fictie, waarmede het doel, de vestiging voorgoed eener Fransch-Engelsche hegemonie, niet was bereikt.

De schoone gelegenheid, die in October 1938 openstond, om door Europeesche samenwerking tot gezondere toestanden te komen, werd verspeeld; waar dan ook de directe aanleiding moest worden gezocht bij de verwoede antitotalitaire actie of in de veeleischendheid der asmogendheden. Een West-Europeesche overschatting van Roosevelt's invloed in de Vereenigde Staten is daaraan misschien evenmin vreemd. Enorme tactische fouten zijn aan beide zijden gemaakt en een vergiftigde propaganda vernietigde de moeizaam verkregen terugkeer naar meer gezonde en oprechte verhoudingen. In beide kampen werd opnieuw het gordijn der ideologische phraseologie over de nuchtere werkelijkheid neergelaten.

Het is evenwel volkomen onjuist om, zooals de Fransche regeering

op 5 Februari 1939 den President Lebrun op een banket der republikeinsche pers verkondigen deed, te beweren, dat de beginselen van binnenlandsch en internationaal recht tegenwoordig miskend worden, en dat in werkelijkheid het régime van het geweld in de plaats zou worden gesteld van dat van het recht. Gelijkwaardige dwaze algemeenheden kan men trouwens dagelijks uit duizend monden hooren! Niet het Volkenrecht is ineengezakt, om de wereld aan een geweldrégime over te leveren. Slechts bleek alles, wat men met grenzenlooze onbeschaamdheid sedert 1918 aan de goêgemeente als het Volkenrecht van een hoopvoller toekomst, in het volle licht der menschelijke voortreffelijkheid, had opgedischt, één groote, zinledige phrase. Geen ingewijde echter had daaraan ooit geloofd.

Niet het Volkenrecht was voor het geweld geweken, maar het internationale boerenbedrog bleek niet langer vol te houden. Het Volkenrecht bestaat nog, zoo goed als het anno 1890 bestond. Het is slechts ontdaan van heel veel ondeugdelijke franje. Het kan zich, als praecedenten-recht en aangepast aan nieuwere denkbeelden, opnieuw doen gelden.

De langdurgie vereering van den valschen schijn op het gebied der internationale samenleving heeft evenwel een zeer gevaarlijk gevolg medegebracht, gevaarlijk vooral voor de kleinere staten: de eerbied voor de ongerepte nationale zelfstandigheid ging te loor. De diplomatie der Groote Mogendheden, het valsche internationalisme vanuit Genève, heeft dank zij de meesterlijke samenstelling der Volkenbondsorganen, de andere staten er aan gewend, zich te richten naar de voorschriften, die men via den Raad hun van bovenaf placht uit te geven. Die voorschriften beoogden quasi het belang der internationale samenwerking, doch in werkelijkheid de handhaving van het na-oorlogsche hegemonie-systeem. Het zelfbewustzijn der kleine naties vóór 1918 dwong de groote, die de lust bekroop, zich met hen te bemoeien, tot de uiterste voorzichtigheid, om de nationale gevoeligheden niet te kwetsen. Van Genève uit heeft men echter de wereld overdonderd. Zoo wèl wist men de voorstelling in te planten, dat het belang en de veiligheid der groote mogendheden, den toon aangevend in den Raad, de eenige waarborgen voor den wereldvrede waren, dat de kleinere landen, zelfs vol enthousiasme, zich lieten ringelooren. Hetgeen zich rondom het Chaco-conflict, de

Abessijnsche sancties en het binnenloodsen van Rusland te Genève heeft afgespeeld, spreekt boekdeelen. De schroom der grooten en de gevoeligheid der kleinen zijn naar elkaar toegegroeid: beide namen voortdurend af. Men vond het zelfs na 1934, na het uittreden van Duitschland en de blijde incomste van Rusland in den Raad, nog steeds natuurlijk, dat de Volkenbndsraad de politieke lakens uitdeelde. Omdat dit steeds zoo gemakkelijk ging, ziet men thans te Parijs geen enkel bezwaar, om den Randstaten en den verderen, aan Duitschland grenzenden, landen Russische garanties op te dringen, zelfs niet aan Nederland en Zwitserland, die de Sowjet-regeering nimmer als gelijkgerechtigd lid der volkengemeenschap hebben willen erkennen. Men is in Frankrijk overtuigd, dat al deze landen zich deze vernederende behandeling eenvoudig *moeten,* en ook wel *zullen* laten welgevallen, om wederom voor den kruiwagen der Fransche politiek, die nu niet meer 'Volkenbond', doch 'Vredesfront' heet, te worden gespannen.

Houdt men geen rekening met de doorgesijpelde lijdzaamheid der kleinere staten, dan is het onverklaarbaar, dat niet alle 'Oslo-staten' dreigden 'en bloc' den Volkenbond te verlaten, toen Rusland te Genève chicaneerde over de remilitariseering der Ålandseilanden en nòch Frankrijk, nòch Engeland openlijk de Sowjets afvielen.

Ook thans speculeert men weder op die lijdzaamheid en poogt met overtuiging te betoogen, dat de Russische garanties in het eigen belang der gegarandeerden worden afgegeven. Aangezien immers de vroegere Geallieerden bij uitstek democratisch en vredelievend zijn, is de medewerking aan de versterking van hun invloed een Godgevallig Vredeswerk. Wie daaraan niet vrijwillig mede wil doen, moet er op echt democratische wijze door de meerderheid toe worden gedwongen. Zooals in een geordenden staat iedere burger zich, goedschiks of kwaadschiks, aan heerschende politieke partijen te onderwerpen heeft ter wille van de hooggeprezen democratische vrijheid, zoo moeten ook alle niet-totalitaire staten - de andere, ook Spanje, durft men niet aan - ingeschakeld worden, vrijwillig of niet, in het Fransche verdedigingsfront en zich aan de Fransch-Russische leiding onderwerpen, ter wille van den 'democratischen' vrede.

In Londen ziet men de historische ontwikkeling juister en begrijpt de positie der kleine zelfstandige staten beter. Men weet daar te

goed, welke gevaren het medebrengt, de Latijnsche stelselmatigheid tot in haar uiterste consequenties te volgen. Engelands belang brengt niet mede, tot in verre toekomst de Oslo-landen en de Baltische staten over te leveren aan Engelands vrienden van het oogenblik. De tijd kan immers spoedig komen, dat het Britsche Rijk zich tezamen met Duitschland keeren moet tegen Rusland. Het zou dan Nederland, Scandinavië en de Randstaten aan Fransch-Russische invloeden hebben prijsgegeven of geheel van zich hebben vervreemd. Londen stribbelt dus tegen en aarzelt, door middel van het beproefde garantie-systeem, de evengenoemde landen in de Fransch-Russische invloedsspheer te trekken.

In Londen schijnt men niet te vergeten, dat in het oude, historisch gegroeide Volkenrecht de internationale garantie steeds is gezien als een bron van verplichtingen, nog niet zoozeer voor de garanten, als wel voor de gegarandeerden. Men herinnert zich, dat in 1872 Gladstone bij een discussie over Britsche garanties in het Lagerhuis de gedenkwaardige woorden sprak: 'It was a familiar phrase of Lord Palmerston[1)], that while a guarantee gave a right of interference, it did not constitute of itself an obligation to interfere.' De strekking van Gladstone's betoog is duidelijk: men make zich niet bezorgd over het, voor den garant te bezwarend, karakter der verplichting. Een zijner meest beroemde voorgangers immers placht bij garantieverdragen het belangrijkste punt te zien in de lusten voor de garanten, waar tegenover de lasten weinig beteekenden.

Het Foreign Office houdt zich liever bezig met de diplomatieke geschiedenis en de juridieke waarde van praecedenten uit de Britsche historie, dan met de preciese strekking van ingewikkelde internationale accoorden, op continentalen bodem gegroeid. Het ziet klaar en duidelijk, wat de volkenrechtelijke en politieke gevolgen van een netwerk van garantieverdragen voor de betrokkenen zullen zijn. Men vreest daar minder de tamelijk vage verplichtingen tegenover de medegaranten en de nog vagere tegenover de gegarandeerden voor Engeland, dan de gevoelige beperking van hun zelfstandigheid voor de gegarandeerden. Die inperking der onafhankelijkheid onder-

1) Henry John Temple, viscount Palmerston (1784-1865), was tallooze malen lid der regeering, o.a. 1807-1828, 1830-1841, premier in 1855 en 1859 en speelde in de buitenlandsche politiek een groote rol.

schatte men niet. Een der meest bekende voorbeelden van de droeve gevolgen, waartoe de waarborging van de onafhankelijkheid van een vroeger souvereinen staat leiden kan, levert de op 13 Februari 1904 door Japan aan het Keizerrijk Korea verleende garantie. Dit rijk had zich in 1895 geheel los weten te maken van China. De Japansche garantie echter voerde reeds in 1905 tot de vestiging van een Japansch protectoraat over Korea en ten slotte op 22 November 1910 tot volledige inlijving.

Dat een dergelijke ontwikkeling mogelijk, ja soms haast onvermijdelijk is, spruit voort uit de bevoegdheden, die het historische Volkenrecht den garanten toekent. Men neemt algemeen aan, dat het gewaarborgde land verplicht is, zijnerzijds alles te doen, wat in zijn macht ligt, om de naleving der garantie zoo gemakkelijk mogelijk te maken. Men acht den gegarandeerde dus gehouden, alles na te laten, wat de uitoefening der waarborgverplichting zou kunnen bezwaren of het risico scheppen van internationale verwikkelingen. Het voeren eener eigen actieve politiek is uitgesloten. Op die wijze wordt al heel licht de volkenrechtelijke waarborg de voedingsbodem, waarop een steeds verder gaande knechting van den gegarandeerde zich ontwikkelen kan.

Typisch is in dit verband de vaagheid, waarin de volkenrechtelijke litteratuur zich hult, wanneer zij de grens moet aangeven, waar de verhouding garant-gegarandeerde volkenrechtelijk in een protectoraatsverhouding overgaat. Een duidelijk criterium is niet aan te wijzen: het ligt slechts in de *mate* van beperking der zelfstandigheid.

Dit alles weet men in Londen zeer wel en doorziet de, aan het Fransch-Russische spel verbonden, gevaren ten voile. Wanneer dus Engeland desondanks genoodzaakt zou blijken, toe te geven aan den Franschen drang, en den, reeds bij vorige gelegenheden voor zijn prestige funest gebleken, invloeden, in eigen land geoefend door Eden, diens politieke medestanders en de Labourpartij, het pad vrij te laten, dan moet men dat - zoo goed als de slappe houding tegenover Japan en in Palestina - als een teeken van de Britsche machteloosheid zien. Wanneer Engeland, ten koste van de, voor zijn imperium onschatbare, zelfstandigheid der kleine naties, ten slotte toch nog zich de ongevraagde garanties laat afdwingen, dan is dat een capitulatie van het Britsche wereldrijk voor de Latijnsche systematiek. Het zou dan bewijzen, zoo bang te zijn voor de

as-mogendheden, dat het bereid is, zijn vrijheid van beweging in Europa, de mogelijkheid van een andere wereldpolitiek, te offeren, om zich voor de komende decenniën den, toch zeker niet zeer zekeren, steun van Frankrijk en Rusland voor de bevestiging van zijn imperium overzee en zijn handelsbelangen te koopen. Het blijkt dan zijn legers niet slechts onder een Franschen generalissimus te moeten stellen, doch levert zijn diplomatie uit aan de Latijnsche logica, die de toekomst telkens opnieuw in een netwerk van systematische voorschriften wil vangen[2)]. Worden de Oslostaten en Baltische landen eenmaal onder het juk van Frankrijk en Rusland gebracht, via de medewerking van Engeland aan de ongevraagde garanties, dan heeft de onafhankelijkheid van het Britsche Rijk mede een ernstigen duw gekregen.

Een krachtig verzet der aspirant-gegarandeerden is dus ten slotte ook in het werkelijk belang van het Britsche Rijk. Mag men op een energieke oppositie van die zijde, liefst in den vorm eener gezamenlijke actie, rekenen? De leiding daarbij behoort van Nederland uit te gaan. Ons land is de belangrijkste der betrokkenen. Nederlands ligging is gevaarlijk. In elk conflict, waarbij het niet volledig neutraal blijven kan, dank zij zijn eigen militaire kracht, loopt het gevaar, tot Europeesch slagveld gepromoveerd te worden. Zijn economische machtsmiddelen, ook door zijn enorm koloniaal gebied, zijn groot er dan die van eenig ander land, dat door het garantiestelsel bedreigd wordt. Door zijn uitgesproken *algemeene* internationale oriënteering, waardoor het minder dan andere landen op bepaalde groote mogendheden is aangewezen, bestaat de kans, dat in Londen naar de stem van Nederland zal worden geluisterd. Van ons land, rijk aan hulpbronnen en volkomen onafhankelijk van de Engelsche industrie en den Amerikaanschen importhandel, zal men eerder vreezen dan van andere betrokkenen, dat het in het kamp van den tegenstander zal worden gedreven. Ten slotte heeft Nederland zich, met Zwitserland en Portugal, tot het laatst toe manmoedig verzet tegen de Fransche actie, om Rusland te Genève in te halen en erkende de Sowjets ook zelf niet.

2) Zeer merkwaardig is, dat bij monde van Hore Belisha de Engelsche regeering dit vrijwel ronduit heeft toegegeven in een, door dezen minister op 4 Juli 1939 te Parijs gehouden, rede. Hij zeide - volgens Reuter -, dat de harde lessen der gebeurtenissen de Fransche politiek van te werken met een systeem van bondgenootschappen gerechtvaardigd hadden. Engeland moest de vooruitziendheid der Franschen als juist erkennen en dus breken met zijn traditioneelen tegenstand tegen het aanvaarden van verplichtingen.

Zal Nederland nu ook in dezen de rol spelen, die men er van, op grond van zijn historie en zijn zeer reëele macht, verwachten mag? Zal men met werkelijke vastbeslotenheid aan een fiere onafhankelijkheidspolitiek vasthouden? Zal de Nederlandsche regeering ten slotte niet schromen tot de vorming van een eenheidsfront der aspirant-gegarandeerden, desnoods tot de bedreiging met een gezamenlijke uittreding uit den Volkenbond of gezamenlijke aansluiting bij het Anti-Komintern-pact het initiatief nemen, dan wel, in overleg met België, een oorlogsbetonning op de Schelde leggen?

Het Volkenrecht immers, en niet datgene, dat men in de laatste jaren van onoprechtheid daarvoor liet doorgaan, maar het stelsel van historisch gegroeide regels, dat alle internationale crises doorstond, leert, dat een land, dat zijn onafhankelijkheid niet krachtig en van den beginne af tegen *elke* aanranding, hoe gering ook, verdedigt, later geen verdere aanspraak op de eerbiediging van zijn integriteit maken kan. Is eenmaal de ongerepte zelfstandigheid door ingrijpen van vreemde mogendheden gekreukt, dan is een steeds verder gaande inmenging niet te keeren. De aanvaarding van eenige eenzijdige garantie, zelfs in den vorm van berusting in een niet-verlangden waarborg, is een volkenrechtelijke *capitis diminutio,* een afstand van de ongerepte vrijheid. Een regeering, die zich deze zou laten aanleunen, speelt met het landsbelang op meer dan lichtvaardige wijze. Nederland zal evenwel als één man staan achter den raadsman der Kroon, die zijn stem verheft, om onherroepelijk elken vreemden waarborg af te wijzen.

Edelsteenen door Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe.

Tot een der grootste en merkwaardigste wonderen der natuur behoort ongetwijfeld het kristallisatieproces, dat in het binnenste der aarde plaats vindt, en waardoor de gewoonste grondstoffen: koolstof (hetzelfde, waaruit onze steenkolen bestaan), klei en keisteen, worden omgetooverd in de schoonste en bekorendste edelsteenen.

Ook sneeuw en ijs zijn immers niets anders dan gekristalliseerd water, en ieder, die hiervan wel eens vergroote afbeeldingen heeft gezien, weet, hoe verrukkelijk mooi en symmetrisch de vormen dezer kristallen zijn.

Maar wàt is dan eigenlijk het proces der kristallisatie, die tusschen lichamen van dezelfde stof een zóó hemelsbreed onderscheid weet te weeg te brengen, die een zwarte, ondoorzichtbare kool in een waterklaren diamant verandert, en klei of kiezel in de schitterendste juweelen transformeert?

Linnaeus was de eerste, die de waarde der bestudeering van de kristalvorming voor de kennis der mineralen begreep. In 1772 werd door Romé de Lisle de eerste verhandeling over de cristallographie gepubliceerd. Het was de natuuronderzoeker Hany, die ontdekte, dat alle kristalvormen aan symmetrische wetten zijn onderworpen. Dit was in het jaar 1781; tegelijkertijd ongeveer werd ditzelfde door Bergmann te Berlijn óók ontdekt. Volgens het stelsel van Hany worden de kristallen in zes overzichtelijke groepen verdeeld.

De omstandigheden, waardoor een lichaam tot kristal worden kan, zijn: oplossing, smelting, vervluchtiging. Wanneer men een stof op deze wijze behandelt, en haar zich dan langzaam in haar

ouden vasten toestand laat herstellen, zal men zien, dat er kristalvorming plaats heeft. Als men een lichaam in een vloeistof oplost, dan, langzaam, de vloeistof laat verdampen, ziet men de prachtigste kristallen zicht vastzetten op bodem en wand. (Op deze wijze is het, dat men, om maar een paar voorbeelden te geven, aluin verkrijgt, kandijsuiker enz.)

Juweelen... edelsteenen... men krijgt al een bizondere gewaarwording, als men deze woorden uitspreekt, - en dit niet alleen om de materiëele waarde, maar om hun wonderbaarlijke schoonheid.

Edelsteenen zou men kunnen noemen de *bloemen der mineralogie,* de *sterren van het inwendige der aarde*. En, is het proces der kristallisatie al zeer curieus, een andere bizonderheid is niet minder interessant; namelijk deze: dat, uit dezelfde elementen samengestelde lichamen, onderling enorm kunnen verschillen, en dat alleen door de onderlinge schikking hunner atomen, dus vrijwel de kleinst denkbare deeltjes der stof.

De meeste mineralen, al lijken zij het niet op het eerste gezicht, en al denkt men niets dan groote massa's graniet te zien, zijn haast altijd een agglomeraat van kristallen van kwarts, veldspaath, mica enz.

Pythagoras en Plato hadden ongetwijfeld reeds begrip van kristalvormen, en vandaar hun axioma, dat de natuur geometrisch te werk gaat in alle onderdeden der aarde.

Volgens Plinius, de Romeinsche geleerde (hij leefde van 79-23 v. C.) werd in de Oudheid de diamant als het meest waardevolle van iemands bezittingen beschouwd.

Men vermoedt, dat de schatten van Salomo en die der Koningin van Scheba ook diamanten moeten hebben bevat. Toen moet deze steen niet de schoonheid hebben gehad, welke hij thans bezit; hij werd een weinig gevijld en in een bepaalden vorm gehouwen, maar zag er uit, zooals hij in de mijn gevonden werd, namelijk eigenaardig loodgrijs, met een metalen weerschijn.

Men zegt, dat de oude Egyptenaren (ongeveer 3000 v. C.) hun pyramiden formeerden naar de vormen, waarin zij ze droegen, van hun meest geliefde steenen, de diamanten.

Het woord diamant is afgeleid van het Grieksche woord *adamas,* dat onoverwinnelijk-hard beteekent. Men sprak dan ook vroeger van *adamant*.

Een diamant kan verbranden, omdat hij uit zuivere koolstof bestaat. (Maar wie zal de proef willen nemen??) Hij begint te smeulen met een rossen gloed, vlamt dan op tot een bleekblauwe vlam, en vermindert allengs in volume, totdat hij verdwenen is in een klein hoopje grijze, fluweelige asch.

Ik herinner in dit verband aan het boeiende verhaal van Jules Verne *L'étoile du Sud,* een groote diamant, gevonden in de Zuid-Afrikaansche diamantmijnen, - evenals de Cullinan, - die, na velerlei wederwaardigheden, door een bliksemstraal wordt getroffen, en plotseling in het niet is opgegaan, want in een oogenblik is verbrand.)

Als bewijs, dat diamanten al in de vroegste Oudheid werden gevonden, diene, dat in verlaten mijnen vijl werktuigen zijn gevonden van brons en steen.

In alle tijden en bij alle volken werden aan de edele steenen geheime krachten toegeschreven. Bij Orpheus, in zijn schoon en zinrijk gedicht, lezen wij al:

Bij de planten vindt men nuttige en schadelijke soorten, maar bij de mineralen zal men bezwaarlijk iets minder gunstigs aantreffen.

De oud-Grieksche en Latijnsche literatuur wemelt van toespelingen op edele steenen, en er is in den loop der tijden een reusachtig aantal boeken over dit altijd belangrijke onderwerp ontstaan.

De Oostersche volken, vooral de Indiërs en Perzen, kenden aan de, in hun bodem zoo veelvuldig en rijk voorkomende, bizondere gesteenten, occulte krachten toe, die, zoowel tot heil als tot verderf der menschheid het hunne konden bijdragen.

Zeer veel werden de steenen door de astrologen in betrekking gebracht met de sterren.

In den Bijbel vindt men herhaaldelijk zinspelingen op verschillende steenen.

In de Openbaring van Johannes lezen wij, dat de twaalf poorten van het nieuwe Jeruzalem gegrondvest waren op de navolgende steenen: jaspis, onyx, chalcedon, smaragd, sardonyx, sarder (een variëteit van carneool), chrysolith, beryl, topaas, chrysophraas, hyacinth en amethyst.

Men leze het prachtige slot van Elisabeth Barrett Browning's *Aurora Leigh,* waar hierop wordt gedoeld.)

In het borstschild van den Hoogepriester bevonden zich eveneens

twaalf edelsteenen, namelijk: carneool, topaas, smaragd, robijn, saphir, diamant, barnsteen, agaat, amethyst, turkoois, onyx en jaspis.

Later werden aan de twaalf Apostelen elk een steen toegewijd, namelijk o.a. aan Petrus den saphir, aan Paulus den jaspis, aan Jacobus den chalcedon, aan Filippus den onyx, aan Bartholomeus den sarder, aan Mattheus den chrysolith, aan Thomas den beryl, aan den jongeren Jacobus den topaas, aan Thaddeus den chrysopraas, aan Simon den liguursteen, aan Johannes den smaragd.

(In verband met barnsteen moet hier even worden opgemerkt, dat barnsteen in het geheel geen *steen* is. Het is de versteende hars uit boomen, die langs de kusten der Oostzee stonden. De oude naam is *electron*; de electrische eigenschappen van barnsteen zijn algemeen bekend. Ook is het hoogst brandbaar. In Rome, toen deze stof door zeevaarders aldaar werd overgebracht, betaalde men er zeer hooge prijzen voor, en men dacht, dat een bruid niet beter kan doen dan een barnsteenen collier dragen.

Bekend was in het vorige geslacht Der Bernsteinsucher, een roman van Rosenthal Bonin, waar een groot stuk barnsteen in een brood verborgen wordt, en op noodlottige wijze verbrandt. Dit verhaal verscheen in 1880. Veel opgang maakte ook eenigen tijd geleden het kleine bekoorlijke verhaal: *Die Bernsteinhexe*. Ook in de geneeskunde kent men de barnsteen-tinctuur, een zenuwbedarend middel en de barnsteen-olie, die wordt aangewend tegen asthma, kinkhoest, bronchitis, zoowel als tegen jicht en rheumatiek.)

Alle witte steenen werden aan de Maagd Maria toegewijd. De hemelsblauwe saphir is het symbool des hemels. En het gewelf des Tempels van den Heiligen Graal op den berg Montsalvat, was uit saphir gehouwen. En als symbool behoort de saphir den Apostel Petrus.

Duizenden en duizenden jaren heeft men aan verschillende steenen geneeskrachtige werkingen toegeschreven; zoo oordeelde men den groenen beryl gunstig voor het gezicht; men wil zelfs, dat het woord *bril* van beryl afkomstig is. Ook de smaragd heette een gunstigen invloed op de oogen hebben. De steen, waarvan Nero zich bediende, om door te kijken, daar hij kortzichtig was, moet volgens de geschiedschrijvers geen groene, doch een kleurlooze smaragd zijn geweest. De smaragd is het symbool van Johannes, die op een bed van smaragden heet te hebben geslapen.

Wanneer iemand stierf, en men wilde zijn lichaam niet gaarne aan ontbinding overgeven, dan legde men hem een robijn op de borst. De robijn, dacht men in de Middeleeuwen, behoedde tegen epidemieën, en als den eigenaar gevaar dreigde, verdonkerde zich zijn kleur.

Het woord amethyst is ontleend aan het Grieksche *a-methustos,* wat: tegen de dronkenschap beteekent. Hij werd dan ook als amulet gedragen, om den eigenaar tegen de intoxicatie van den drank te beschermen.

Men dacht vroeger, dat een goudtopaas licht gaf in de duisternis, èn dat, als men dien steen in de hand hield, men altijd frissche, oorspronkelijke gedachten kreeg! Bij hoofdpijn, tegen de slaap gelegd, bedaarde het kloppen en gloeien direct.

De rechters en priesters in Salomo's Tempel legden een verdachte een diamant voor. Werd de steen bij aanraking troebel, dan verklaarde men den misdadiger voor schuldig. (Mij dunkt, verdachten maakten hierbij een goede kans!)

De diamant is het symbool van Saturnus, omdat hij uit kool is gewonnen. En is de sohutsteen van Zaterdag (vroeger Saturdag) die aan Saturnus is gewijd.

De Grooten der Aarde versmaden het niet, geloof te hechten aan een talisman of een amulet. Napoleon I droeg in zijn zwaardgreep een prachtig geslepen brillant van het zuiverste water. Hij was er vast van overtuigd, dat dit zwaard onoverwinnelijk was, zoolang de steen daarin fonkelde, - en dat het hem beschutte voor een gewelddadigen dood. Hij is dan ook, de groote veldheer, op zijn bed gestorven.

Napoleon III droeg aan de hand een ring met kostbaren diamant; na zijn dood wenschte Keizerin Eugénie, dat de keizerlijke prins dien ring van zijn vaders vinger nemen zou, omdat de diamant behoedde tegen gevaar. De prins schrikte hiervoor terug, en... prins Loulou viel als slachtoffer in den strijd tegen de Zoeloe's.

Het bijgeloof, dat sommige steenen onheil aanbrengen, is over de geheele wereld onuitroeibaar verbreid. Ik herinner in dit verband aan den bekenden blauwen Hope-diamant, die aan al zijn dragers ongeluk aanbracht, totdat hij, met de ramp van de Titanic, in de golven van den Oceaan verzonk.

De veronderstelling, dat opalen ongeluk aanbrengen, is afkomstig

uit een roman van Walter Scott, Anne van Geierstein, die zeer rampzalig was èn opalen droeg. Men ziet dus, dat dit idee wel op zeer oppervlakkige gronden berust!

Natuurlijk legde de aloude astrologie verband tusschen de steenen en de hemellichamen. Zoo behoorde bij de maand Januari, die in het teeken van den Steenbok staat, de granaat, die den drager waarheidsdiefde en trouw verzekerde.

Bij Februari, dus bij het hemelbeeld de Visschen, behoort de amethyst, over welks goede eigenschappen ik reeds sprak.

Maart, de Waterman, heeft den agaat; als *porte bonheur,* in goud gevat, verzekert hij de overwinning op vijanden.

April, de Ram, heeft den diamant, en het oude geloof wil, dat men hem, al was het maar een splintert je, aan pasgeborenen op de borst moet leggen, omdat hij liefdesgeluk, levensvreugde en dichterlijke begaafdheid verzekert.

Mei staat in het beeld van den Stier; kracht, schoonheid, trots zijn zijn symbolen. Smaragden, of andere groene steenen brengen in deze maand geluk.

Juni, de Tweelingen. De gloeiende robijn hoort in de maand van den zomer, die redenaarsgaven, moed en lang leven schenkt.

Juli, de Kreeft, heeft den sardonyx, die den drager voor gif en dolk behoedt.

Bij Augustus behoort de chrysolith, de mooie goudsteen, die doorzettingsvermogen en harmonischen vrede geeft. Het hemelbeeld is de Leeuw.

September staat in de Maagd; dit teeken is het symbool van toewijding, zelfopoffering, liefde. De gelukssteen is de saphir, die het zinnebeeld is van rechtvaardigheid en edelen zin.

October, met de Weegschaal, brengt als de gelukssteen voor de in deze maand geborenen den opaal. Hierboven sprak ik reeds over dezen steen.

November, de Schorpioen, heeft als symbool den topaas, met de eigenschappen: goedheid, zachtheid, tevredenheid.

December, de Schutter, bezit den turkoois, de hemelsblauwe ondoorzichtige steen, het vergeetmijnietje onder de mineralen, het embleem van trouw en lieftalligheid. De naam stamt van het Spaansche woord: turquiesa, afgeleid van de landstreek Turuo.

Men ziet, er heeft altijd een groote verbondenheid tusschen de

menschheid en de kostbare mineralen, die men edelsteenen noemt, bestaan. En is het een wonder? Een mooi juweel is een vreugde, een verrukking, en daarom is het zoo'n verheugenis, dat er nu, ook in het Hollandsen, een boek is verschenen, bij den uitgever H.J. Paris te Amsterdam, handelende over een zóó interessant onderwerp, dat er wel niemand zal wezen, die er geen belang in stelt. Ik bedoel: *De edel- en, siersteenen,* hun Indeeling, Benamingen, Kenmerken, Vindplaatsen en Herkenning, door J. Bolman, en als wij weten, dat de auteur is: Directeur van het Nederlandsen Instituut voor wetenschappelijk onderzoek van Edelsteenen en Paarlen te Leiden, en Lid der Internationale Organisatie van Hoofden van Laboratoria voor wetenschappelijk edelsteen- en paarlen-onderzoek, dan weten wij tevens, dat aan *niemand* beter het schrijven van een zóó veelomvattend en zóó *allround,* even belangrijk als belangwekkend werk kon worden toevertrouwd.

Van bladzijde tot bladzijde heb ik dit boek, met uiterste aandacht gelezen, en overal werd ik enorm geboeid. De kennis van den schrijver is ongelooflijk, en hij vertelt zoo duidelijk en zoo aanschouwelijk, dat wij als vanzelf zijn woorden onthouden. In het buitenland bestaan vele dergelijke uitgaven, waarvan ik er menig bezit, maar ik ken géén boek, dat ons zoo volstrekt-volledig op de hoogte brengt, èn dat zoo modern is, en bijgewerkt tot op den huidigen dag. In den aanvang was de studie der edelsteenen tamelijk eenvoudig, maar hoe langer hoe meer werd de aarde geëxploreerd, en hoe langer hoe meer delfstoffen werden aan het licht gebracht, die ook zéér de moeite waard bleken, en uitstekend als siersteenen dienst konden doen.

Het is typisch, maar ook edele steenen zijn aan *mode* onderhevig! een poos geleden trad de *alexandriet* sterk op den voorgrond; een vreemde steen, die bij daglicht groen lijkt, maar bij kunstlicht opeens diep purper wordt. De tourmalijn, namelijk de nieuwe rose en groen gestreepte variëteit kwam toen aan de orde; daarna de gele saphir; vervolgens de witte saphir; (er bestaan ook rose, roode, heliotropekleurige, en rozeroode, als de bloesem van den lotos); toen de zircon, die in allerlei kleuren verkrijgbaar is: blauw, bruin, donkerrood, groenachtig geel, wit; en nu de allernieuwste ontdekking: de scapolith, lichtgeel of donkergoud, een zeer fraai, doorzichtig kristal.

Het bovengenoemde boek is een *Fundgrube,* waarin men alle thans bekende, bizondere steenen aantreffen kan, en waarin we tegelijkertijd worden gewezen op hun kenmerken en eigenschappen.

Daarom: heeft men het eenmaal gelezen, uit belangstelling, of uit nieuwsgierigheid, of om welke reden dan ook, dan is het een boek, om tòch altijd bij de hand te houden, want men zal het telkens blijken noodig te hebben. Het geeft antwoord op alle vragen, die maar met mogelijkheid kunnen worden gesteld, en ons genot der bezitting van verschillende steenen wordt er ontzaglijk door verhoogd. Hoe dikwijls gebeurt het niet, dat we sieraden hebben gekregen of geërfd, waarvan we niet weten, wat ze zijn; welnu, hier kunnen we alles opzoeken, met de zekerheid, ook te zullen vinden. Ik zou dit boek voor geen goud meer willen missen. En een groote hulp is dit werk ook, waar het geheele lijsten geeft van steenen, die valschelijk voor kostbare echte doorgaan.

(Apropos, is *rozenkwarts* misschien hetzelfde als de mooie, robijnroode steen, die *rosaline* wordt genoemd?)

De schrijver vermeldt, dat door verwarming de topaas roseachtig wordt gekleurd. Ik voeg hier aan toe, dat de prachtige, zoogenaamde *to paze brulé* ontstaat, wanneer men den steen met zwam omwikkelt, en dit langzaam laat verbranden.

De zoogenaamde pyriet, zegt de schrijver, wordt misleidend: marcassiet genoemd. Ik heb echter altijd gehoord, dat marcassiet een mengmetaal was, en dat het in vertaling heette: *spiegeltin*.

Camées, - de groote liefde onzer grootmoeders, zijn zeer kunstig uitgesneden stukken agaat, dat uit verschillende lagen bestaat. De donkere laag wordt als glanzenden achtergrond gepolijst, en een witte of gele laag gebruikt om er allerfijnst een vrouwenkop in uit te snijden. Een fijne en precieuse kunst! geen wonder, dat camées weer hoe langer hoe meer worden gedragen en uit familiebezit opgezocht!

Ten slotte vermeld ik hier een overlevering, die *se non è vero è bene trovato*. Namelijk, hoe ons land aan zijn nationale kleuren gekomen is, namelijk: rood, wit, blauw.

In aloude tijden werden de Usipeeten bedreigd door een vreeselijken reus; hij heette Zram, en hield er drie vervaarlijke beermonsters op na: Indran droeg om den hals een saphir, Padmar een robijn en Mukta een parel.

Na een verwoeden strijd werd Zram overwonnen en werden de beermonsters verslagen; de juweelen werden buit gemaakt, en als talisman bewaard. De kleuren: rood, wit en blauw heeten afkomstig te zijn van den talisman der Usipeeten.

Nu is het merkwaardige, dat robijn in Oostersche talen Padmaradschah heet (dus bij afkorting *Padmar*), maar ik moet hier bijvoegen, dat de Burmasche robijn Papmaradschah schijnt te worden genoemd; ik hoorde dit reeds eerder, en in het boek van den heer Bolman lees ik ook: papmaradschah. Dus, al vind ik ook pa*d*maradschah veel mooier, ik zal dus wel aan die p moeten gelooven.

En in de Oostersche talen heet de saphir Indranila, dus bij afkorting: Indran.

Zou het waar zijn? Zouden de Nederlandsche vlag en de talisman der Usipeeten met elkander in verband staan? Zoo niet, dan is deze historie toch heel aardig gevonden!...

Noode neem ik afscheid van mijn onderwerp; ik weet nog zóó veel, dat ik er óók wel een boekdeel mee zou kunnen vullen... Doch waartoe zou het noodig zijn? het prachtige boek van den heer Bolman is er, dat immers aan de vèr-strekkendste eischen en behoeften voldoet.

Fragmenten uit het leekenspel het dagelijksch brood door Martien Beversluis.

Lof van het handwerk

Eerste stem:
Gelukkig hij, die nog zijn werk
voor zich en vrij van banden,
hetzij voor 't aambeeld zwaaiende
of zaaiende in zijn landen;
gelukkig, die voor eigen vaart
eens net en zeilen spande,
hoe goed die nog zijn brood verdient
met zijn twee eelten handen.

Tweede stem:
Hoe doemt nog vaak het beeld op van
den meester voor 't gestel,
den kleinen nijvren handwerkman
en naast hem zijn gezel.
Waar is de tijd, toen d'arbeid was
nog prinslijk van gebaar?
de Kunstenaar een vakman was,
de werkman constenaer?

D e r d e s t e m :
Toen in het hout van stijl en post
karos en kabinet
zijn hand nog tak en rozen sneed
of vruchten heeft gezet.
Toen nog de smid figuren dreef
in 't grimmigste der stof;
de schilder in motieven schreef
zijn Schepper roem en lof;

L i n k e r k o o r :
Maar thans, hoe is de arbeid maar
een schril en wegend leed.
Hoe wentelt en hoe jaagt zij naar
een winst, die zich versleet.
Hoe sleurt zij ons langs band en lint
langs wiel en vonk en draad
in een luidruchtig schrikbewind -
Wij kennen doel noch raad.

V i e r d e s t e m (de boer):
Mijn vaad'ren hebben eens dit land
d'onvruchtbre zee ontvochten.
Hun armen zwaaiden zaad in 't zand
dat zon en wolk bezochten.
En elke aar en ieder lam
verdankten zij als zegen.
En geen die 't werk ter keuring nam
dan 't was Gods wind en regen.

V i j f d e s t e m (de visscher):
Eens wierpen wij de netten uit
in 't maatloos ongewisse
der raadselige zee, om buit

aan zilver-vele visschen
En dansten diep en goudbelaân
terug naar kaai en haven
En ieder onzer at het deel
wat hem de golven gaven.

Z e s d e s t e m (de voerman):
Hoe reed ik eens door 't boschrijk broek
met mijn gezwinden wagen.
Men hoorde 't rijden, rap en kloek,
aan gevels en langs hagen.
Of 'k joeg de vracht van stad en woon
door water en langs 't koren.
Een vrije voerman voor vrij loon,
de vreugde blies mijn horen.

Z e v e n d e s t e m (de beambte):
De cier der lettren was mijn faam,
wit mijn versneden veder;
ik zag voor 't veelbekruisigd raam
op hof en poorte neder;
een klerk - door wiens drie vingren nog
én wet én vonnis vloeiden.
En zonder wien de koopmanschap
noch cost noch baet hier bloeide.

A c h t s t e s t e m (de soldaat):
Vergeef mijn arm, vergeef mijn zwaard
ontbloot voor deze erven.
Eens stortte ik van wal of paard,
maar nu? Vergeef mijn sterven -
'k Heb eens om 't Land gestormd, getreurd
in ridderschap, in wagen,
dat ik de waarheid onbesmeurd
uit mijnen slag zou dragen.

N e g e n d e s t e m (de kunstenaar):
Ik heb in verf, als zonnegoud
geklonterd en verblazen,
landschap en steden opgebouwd
in nevelen en extaze;
't Gelaat van Holland menigvoud
in toon en taal doet vonken
Wat gaf mij naam of loon, ik gaf
wat mij had God geschonken.

L i n k e r k o o r :
En thans? Wat is in 't veld de boer?
de zeeman in zijn haven?
Hoe moet nu handel en vervoer
zélf op de zweepen draven
Van kunst en haar ontaard bejag
gaan andren pluim' en strijken
De mensch voert hier vóor God gezag -
Zie 't uit zijn werken blijken.

Gezegend dan het werkstuk nog
ter schoot of borst gedrukt,
waarin de liefde spiegelde,
eenvoudig en verrukt;
vervloekt die ons de arbeid stal,
de geesten deed verzieken,
in rede, regel en getal....
verdoemlijke Fabrieken....

Uit de IIe scêne

R e c h t e r k o o r :
Wie kan de voortgang van den Tijd
der kennis en geslachten
plots tegenhouden? Welk verwijt
verwart hier de gedachte?
Zoekt niet de oorzaak der ellend'

in alle uitwendigheden
want aan Uw plagen komt geen end
vanaf den Hof van Eden.
De boom der kennis hangt vertakt
en bloeit in duizend vruchten.
En bloeiende haar schaduw zakt,
zoo moet Gods licht hier vluchten.
Tot eens haar loof ons vormt een woon
die zóo vol luister is,
dat 't onder haar volmaakten kroon
volkomen duister is....

Uit de IIIe scêne

Lof der techniek

Eerste tegenstem:
Ik prijs wat gij verwerpt, ik prijs
den geest, die wroet en vorscht,
al wat mijn hand bereiken kan
ik loof de Durf, de Dorst!
Belachlijk is, wie op wat wás
d'herinnering, steunt en stuft -
Men breke dit beslagen glas
met woede of met vernuft.

Tweede tegenstem:
Mij warrelt voor de oogen al
een eeuw, die zeker komt,
waarin 't mysterie van 't heelal
ligt klaar en uitgesomd -
Mij is Gods opdracht enkel dat
míjn geest de Zijne ontdekt;
tot streven naar Zijn evenbeeld
heeft Hij ons opgewekt.

D e r d e t e g e n s t e m :
Mij is de stof een stoffe slechts,
de geest, een kracht uit haar
en hoe 't geloof zij links of rechts, -
míj rest, wat ik ervaar.
De onverlichte mensch heeft lief
wat hem bedwelmt - een kind.
Maar moedig is die 't Leven peilt
naar het hem méer verblindt.

R e c h t e r k o o r :
Wat rede en tegenrede al!
Wat beeld gij al niet vindt!
Maar 't is in Zijne oogen een
kristal-bel in den wind -
Ontdekt den zin van 't leven niet
in U noch Uw getij;
eer Uw geleerdheid worde U
tot groote razernij....

V i e r d e t e g e n s t e m (het licht):
Op d'olie dreef een smalle vlam,
een prooi van winds verguizing;
de wankle vuurtong beefde in
zijn rammlende behuizing.
Toen zond uit een benauwde eeuw
een vonk haar fel bericht
En wijdsch de aarde zonk in sneeuw
van nieuw geluk: Het licht!

V i j f d e t e g e n s t e m

(de vaart):

En met het licht rees overal
het leven óp.... men voelde
een drift geboren in 't heelal

waarin de wording woelde.
Zij joeg door raadren, spoorde 't bloed
en zweepte 't schuimend paard
der Arbeid aan tot overmoed!
Machine's tierden; Vaart!

Zesde tegenstem

(macht):

En met het tempo hield de geest
omzichtig zijnen tred
En regelde dit staal tempeest
en dwong 't in zijnen wet.
En legde banen aan en bond
haar bulderende kracht,
Een nieuwe roep vloog d'aarde rond
te land, te water: Macht!

Zevende tegenstem

(ingenium):

Grijparmen zwenkten torenhoog
langs erts en zand en water
De mensch zon scherper, naar de stof
hem werd tot triomfater.
Maar dan de vondst! Maar dan d'Idee,
tot grootschere verwekking!
Daar was geen lucht meer en geen zee
na 't wekwoord: De Ontdekking!

Achtste tegenstem:
Wat traag nog en onnoozel ging
de mensch zijn weg door 't lage.
Hij vorme zich van zwing naar zwing
een zwaan die hem zal dragen!
Hij steeg, hij viel, hij dreef, hij gleed
op de verraden lucht.
Zijn wil viert feest en hemelsbreed
in 't hoogst bravoer: de Vlucht!

N e g e n d e t e g e n s t e m :
Nu nieuw de kleur en nieuw 't geluid
de zin, de vorm, het woord
De droom, de melodie is uit
't verstand denkt het accoord.
De Kunst wordt driest, bewust en naar
de rede afgemeten.
Volprezen is de Schoonheid, maar
nú geldend is: het Weten -

L i n k e r k o o r :
Wat baat het licht, de vaart, de vlucht
een wereld vol van wondren?
een volk, dat in verwarring zucht
den mensch, die gaat ten ondren?

R e c h t e r k o o r :
't Is geen vooruitgang, winst en wicht
hoe schittrend en doorluchtig
als 't niet uit Liefde is opgericht,
- zie 't is alreê voortvluchtig -

Veere, Zomer 1939.

Kunstbroeder Joppe![1] door G. Amans.

Ik weet niet, hoeveel vellen ik al volgeschreven heb aan u - en weêr verscheurd, omdat ik telkens, telkens 't weêr ànders zag, - steeds duidelijker: dat kruispunt van den weg, dien gij en den weg, dien ik moet gaan.

Ik ben begonnen met u uit-te-schelden voor wat-maar-náár-was daarna u hartelijk te hoonen en mij zeer vroolijk over u te maken, omdat ik wel mìjn weg, maar niet den uwen zag.

Toen ben ik wakker geworden, vanochtend, om vijf uur en ik wist op-eens, hoè u te antwoorden en wàt, en ik heb geprobeerd deze gedachten voor u op te schrijven.

* * *

Gij hebt, dan, mij verweten - en terecht misschien, een onbegrip, moedwillig zelfs, ten aanzien van den mensch Vestdijk en zijn werk. Gij stelt, om het eens zoo te zeggen, zelfs min of meer een eisch tot meer dan oppervlakkige contemplatie - om niet van analyse te spreken - van den schrijver, om zijn creatie (tenminste bij benaad'ring) naar waarde te kunnen schatten.

Ik ben daar tegen; maar toch, ik wil u zeggen, welke mijn gedachten over Vestdijk zijn, die mij die opmerkingen in de kolommen van de krant hebben doen spugen, waarover u zich zoo bijzonder boos gemaakt hebt: spugen, toen ik niet-anders kòn meer, dan braken van mis'lijkheid en ellende.

1) Onder het pseudoniem Henri van Braekel schreef ik in het Zondags-blad van den Avondpost van 12-2-'39 een aantal booze opmerkingen over Vestdijk's ‘Nadagen van Pilatus’ naar aanleiding waarvan de heer Jaap Joppe mij in het Juni-nummer van ‘Groot-Nederland’ scherp aanviel met - vooral - het verwijt van een gebrek aan voldoende begrip voor den mensch Vestdijk. J. waarschuwt mij, geen anderen te kwetsen: ‘een collegiale raad’. - G.A.

Er is een stellige eigenschap, die hen, waartoe ook ik behoor, zoo zeer ingenomen heeft tegen het voetspoor van den vader Freud, waarin thans Vestdijk, de zoon, met groote nauwgezetheid treedt. Die eigenschap is het zelfbewust en doelbewust streven naar dislocatie van den levensbodem, die niet meer analytisch peilbaar is. Dislocatie van dien allerdiepsten levensbodem naar de leêren huid des uiterlijken levens. De kenmerkende eigenschap, die 's mans boeken tot doode anamnesen eener causale levensmechanika gemaakt heeft.

Het is dìt kenmerk, het is dit eigenlijke van zijn romans, dat mij zoû willen doen spreken van een puur-technisch schrijfambacht, dat Vestdijk, de voortreffelijke secretaris, uitoefent. Levens-technisch, afhankelijk van de bekwaamheid van den arrangeur-correspondent: altezeer geëigend tot massa-product, machinaal-product, product namelijk van dié machine, waarop - in de Vestdijk-sfeer - (en hier is de kern) ieder levensgevoel van hoogere hartstocht, ieder leed, iedere vreugde, met een supérieur-ironisch grijnsje, wordt geradbraakt.

Ziedaar mìjn Vestdijk-contemplatie.

Hierom, hier-om, meneer Joppe, is mìjn, is ònze afkeer tegen Vestdijk in wezen afkeer tegen diens ziels-mechanisatie.

Wij, jongeren van '40, geloóven nog in het Leven, met diepere doelstelling, dan de spot van een Ter Braak, dan de ironie van een Vestdijk.

Wij gelooven nog in een Leven, dieper, dan de heer Vestdijk met zijn techniek benaad'ren kan: wij hebben dit Leven nog lief, als iets, dat waard is, waarlijk geliefd te worden.

Wij, Joppe, willen, wat ons in het harde van dit Leven aan schoons en liefs gebleven is, niet prijs geven. Wij willen het gehéél en zuiver houden, diep in ons, als een stekje voor den vollen bloei des Levens.

Wij, Joppe, wij zoeken nog het Geluk. Wij wenschen niet, dat, wat ons lief en dierbaar is of zijn zal, door dr. Cijfer wordt kapotgesneden met het sarcasme van den technicus.

Ja, wij, tenslotte, Joppe, wij zijn nog mènschen, menschen met and're dingen in ons, dan stangetjes, schroeven en moeren, zooals Vestdijk meent. Wij zijn mènschen, en geen figuren van 't meccanomateriaal onzer kinderjaren.

Vestdijk moge dan nòg zooveel voortreffelijks op zijn, - medisch of wàt-dan-ook -, gebied gepraesteerd hebben met zijn boeken, dat kàn, dat kàn niet wegnemen, dat deze ijs-koude kunstmensch, - in den zin, zooals er kunstarmen zijn en -beenen. - een aanfluiting is voor de literatuur van een land, dat nog een Willem Kloos, een Lodewijk van Deyssel, dat een Couperus.... ja, dat een Werumeus Buning kent: kùnstenaars, meneer Joppe, menschen, die zingen van hun leed, hun vreugden en smarten, menschen met zièlen, meneer Joppe, dieper, dan het mes van den heer Vestdijk snijden kan.

Ja, ik roep het ‘terug naar Willem Kloos’, het ‘terug naar '80’, dat Rispens[1)] in zijn veelgesmade boek voorzien heeft; dat boek, waarover M. t. B. zoo hatelijk en hard gelachen heeft, dat boek, dat uw admiré's met bijtende nijd aan den kant van den weg hebben geschopt. Dàt mocht wèl, niet-waar?! Kwetsen, kwetsen, meneer Joppe, mogen alleen maar de mannen uit úw kamp, vindt ge niet....!?

Ja, ik roep, wìj roepen dat ‘terug naar Willem Kloos’, ‘terug naar '80’: niet als een òp-roepen der schimmen van die Grooten, maar als een wegwijzer, op den moeizamen weg naar het begrip van alleropperste Kunst.

Ik, wìj geven een trap tegen dien toren van jaargangen van ‘Forum’ en ‘Groot-Nederland’, waarin zoo dapper en geleerd, vooral geléérd gespot is met die erfenis der Reuzen van '80, waarvoor men knielen moest als voor een Wonder Gods.

Er is méer, o Joppe, tusschen hemel en aarde, dan de wijze Vestdijk kan seceeren.

Wij zijn geen kunst-rechters, noch willen dat zijn, maar ik verzeker u, dat er méer is - en Goddank! - dan de analytische verslagen van de literatorenbent van ‘Groot-Nederland’: Couperus' jammerlijker nagedachtenis.

Ik verzeker u, dat er méer is, dan 't populaire sarcasme van een Greshoff, dan de zure - en vooral zoutelooze - kinder-

1) J.A. Rispens: Richtingen en Figuren in de Nederlandsche letterkunde na 1880. - Uitg.: J.H. Kok N.V. te Kampen. 1938.

achtigheden van meneer ter Braak, dat er méer is dan 't nijdig gezwam van du Perron. Ex omnibus tres.

Er is nog het Leven, er is nog de Zon, en het licht van den dag en er is nog een Wil in jong Nederland, om de doodsklok te luiden over die weeke hersenmassa, zonder hartstocht of ziel, die kwabbelend boeken vol proza of verzen van analysen der ellende neerkwakt voor onze verschrikte voeten. Thema's: grauw en allemaaleender naar een analytisch paradigma.

* * *

Ga nu, heer Joppe, voor den spiegel staan, om uzelf verbaasd aan-te-kijken over zóóveel dom-heid en kortzichtigheid; over zoo weinig redelijk verstand, en heb medelijden met mijn hersens. Schud dan nogmaals uw geleerden kop over mij en wanhoop - zooals ge schreef - aan een kans op één dragelijken roman van onze generatie. Maar niet uit het hoofd, eerwaarde grijsaard, maar uit het hart, in diepster instantie, moet de Kunst voortkomen: niet uit het verstand, maar uit de ziel. Niet uit uw goudenkalf, maar uit de diepste diepten van het Leven, die gij slechts kent van ‘hooren-zeggen’ en dan nog slechts door lieden, waar gij supérieur uw sterke schouders over optrekt.

Verbaas u, verbaas u, Joppe, als de platland-bewoners zich over den stip verwonderden, en lach uw oogen vol tranen, maar misschien is dan toch uw blik nog wel zoo scherp, om te zien, dat tusschen u en mij, tusschen òns en de uwen, een kloof gaapt als een geheele ledige wereld. En misschien is die afstand tusschen ons te groot, om elkaar te kunnen, te léeren verstaan.

Maar san rancune, ik zou het wenschen, te kunnen meenen en schrijven, wat ik wil, zonder dat gij of een uwer dadelijk vrees'lijk boos wordt, zooals omgekeerd ook ik verdragen kan, en waar dat niet lukt, wil leeren verdragen, dat mij de huid wordt volgescholden, als ik Vestdijk deed.... mits deze uitbarsting dan ook een is van diepe overtuiging.

De waarheid, en de zaak van de Kunst, ware daarmede gebaat. En dat, toch, is een doel, dat wij allen, gij, ik, ieder op eigene wijze zoeken te bereiken: die opperste Waarheid. Oók in de Kunst.

Ik groet u, met een handdruk over ied're kloof heen.

Consequentie's van een nationale filmproductie door Peter Verberne.

De meeste Hollanders weten niet, dat de laatste Holl. film ‘Morgen gaat het beter’ toch al minstens een vijf en veertig broertjes heeft. Hollandsche Film is voor velen nog een ‘jonge industrie’ en dit geldt dan tevens als verontschuldiging voor de vele te-kort-komingen, die het product vertoont. Zelfs het getal 45 zegt den leek nog niet veel. Bovendien denkt hij hoofdzakelijk in tijd. In Febr. 1934 ging de première van ‘de Jantjes’ en begon de Ned. industrie (de in 1932 verschenen film ‘Willem van Oranje’ wordt meestal - en terecht - buiten beschouwing gelaten) te werken, en dat is tenslotte pas vijf jaar geleden. Doch men vergeet, dat er in dien tijd landen waren, die heel wat betere successen boekten. Bovendien weet de vakman, dat een serie van 45 films lang genoeg is, om althans voldoende ervaring op te doen voor een, ten minste van goed vakmanschap getuigende, film. En juist daaraan ontbreekt het in ‘Morgen gaat het beter’ vaak op ontstellende wijze.

Zeker, er zijn eenige dingen, waarin vooruitgang te bespeuren is. De filmarchitect b.v. heeft eenige goede decors geleverd. De qualiteit van den toon, hoewel nog niet volmaakt, pleit voor de kunde van den geluids-ingenieur. Er waren individueele prestatie's onder de spelers - de huisknecht b.v. - maar deze kleinigheden maakten de rest niet goed. Een intensieve bespreking loont zich tenslotte niet; daarvoor is het incident ‘morgen gaat het beter’ te onbelangrijk. Het is voldoende, te

wijzen op de slappe regie, de zeer primitieve dialoog, die gedragen wordt door een niet bepaald Hollandsche ‘gijn’ (- ‘ik herkende U niet zoo gauw.... een man ziet er in bed altijd heel anders uit dan op kantoor’ - gegier op het schellinkje) het onwaarschijnlijke gegeven, de tamelijk simplistische camera-techniek; het moge den gemiddelden leek nogal aardig toeschijnen, voor den vakman is de film eenvoudig slecht.

Maar, zal men zich dan afvragen, waarom dan al die drukte voor een dergelijk onbenullig iets? Een film - wat is tenslotte een film? Er komen er zoo veel uit, dat een slechte, zelfs al is het een Hollandsche, tenslotte niet zoo veel beteekent!

Deze opmerking ware juist, indien niet zoo veel mogelijkheden juist in de film zaten, en indien deze mogelijkheden niet juist in de z.g. Hollandsche industrie schromelijk verwaarloosd werden. Op de eerste plaats bestaat er filmkunst. De filmkunst is in staat, een schoonheids-sensatie op te wekken op een, alleen haar eigen, manier, n.l. door het bewerkstelligen van rhytmisch gecomponeerde beweging. Filmkunst is visueel en dynamisch. Dat de film tegenwoordig hoofdzakelijk vanuit een industrieël oogpunt beschouwd wordt als een vermaaks-object met een ruime winst-marge, doet aan deze waarheid niets af. Het drukt alleen Filmkunst als zoodanig naar het gebied der theorie; op zijn best maakt het er een historisch feit van. En juist dit artistieke element was bezig, zich vóór 1934 veelbelovend te ontplooien onder de handen en door de oogen van echte Hollanders. Men denke slechts aan mannen als Joris Ivens, Jan Hin, Koelinga, Nijenhoff, e.a. Doch deze ontluikende bloei werd krachtig onderdrukt, toen het in 1933 een groep van emigranten gelukte, de leiding te krijgen in een grootsch opgezette productie. Tot nog toe waren alle experimenten gebeurd op particulier initiatief, en dus op tamelijk bescheiden schaal. Doch in 1933 werd in Duitschland opruiming gehouden onder politiek verdachte, voor het meerendeel links georiënteerde, elementen. Onder deze bevond zich ook een aantal cineasten. De besten hiervan vonden spoedig een plaatsje in de overige productie-centra: Parijs, Weenen, Praag, Londen, Barcelona ja, zelfs Hollywood. Het residu echter kwam hier terecht. Met gejuich werden deze ‘groote deskundigen’ hier

ontvangen: eindelijk een mogelijkheid, ook hier de zaak grootscheeps aan te pakken. Er werd direct geld gevonden, er werden ateliers geïnstalleerd, en de grootmeesters beloofden in interviews, onze nationale talenten als assistenten te nemen en hun de noodige ervaring bij te brengen, die hen in staat zou stellen, weldra zelfstandig op te treden.

Hiervan is tot heden niets terecht gekomen. Wat er van de jongere Nederlandsche cineasten een contract kreeg, werd aangesteld als zooveelste assistent, zonder eenige kans, wat voor invloed dan ook op den gang van zaken uit te oefenen. De leidende functies bleven in handen der buitenlanders en zijn het practisch nog (als bijzonderheid zij hier vermeld, dat in de eerste 28 films van de 149 leidende functies - regie, camera, productie, dirigent en geluidsingenieur - er 106 = 71% in handen van buitenlanders waren. Deze toestand bestaat vrijwel ongewijzigd tot op den huidigen dag). Wel werden er door eenige zelfstandige groepen eenige films gemaakt, maar het wantrouwen van het kapitaal, veroorzaakt door de manipulaties der bovengenoemde producenten, maakte hier spoedig een einde aan. Toch is het merkwaardig, dat de beste Nederlandsche films - 'Dood water', 'De reis van de K 18', 'De ballade van den hoogen Hoed' - juist door dergelijke onafhankelijke groepen gemaakt zijn! Later werd aan deze mogelijkheid, tot iets goeds te komen, zelfs radicaal een eind gemaakt, doordat de Ned. Bioscoop Bond, die hier te lande ook in productiezaken het laatste woord heeft, het gewenscht acht, geen verdere producenten op de markt toe te laten. Het gevolg is dan ook, dat thans de geheele productie in handen is van buitenlanders, die nu niet bepaald over enorme begaafdheden beschikken, en noch cultureel, noch artistiek op een zeer hoog peil staan.

Dit is op de eerste plaats natuurlijk te bejammeren vanaf een kunstzinnig standpunt. Maar wij zijn in de tegenwoordige tijden de raarste capriolen gewend van hen, die zich onder de bescherming der Muzen geplaatst hebben. Op zoo goed als ieder gebied toonen de volgelingen dezer bevallige godinnen zich hare bescherming volkomen onwaardig. Het betaamt dus zeker beoefenaren van de jongste kunstuiting, een bescheiden stil-

zwijgen te bewaren, en zoo bitter als het is in een land, wat zich kunstzinnig te zijn pretendeert, een en ander in een privé-pruilhoek te overdenken. (Minder onschuldig is een andere zijde van dit vraagstuk.

Direct na haar artistieke roeping kent de film een cultureel-paedagogische roeping. En deze gaat ons volk aan. Door haar enorme verbreiding en populariteit is de film een machtige factor geworden in het volksleven. Het oude spreekwoord 'woorden wekken, voorbeelden trekken' heeft in de film een onverwachte bevestiging gevonden. Het zien oefent een machtigen invloed uit. Tot de massa dringen beelden veel beter door dan woorden. Ook al heeft het abstracte denken ten tijde van Plato zijn intrede gedaan in het denkproces van den mensch, daarom is het nog geen gemeengoed der massa. Juist het beeld 'spreekt'. Het wekt wenschen op naar analoge eigen ervaringen. De groote industrie heeft dit spoedig aangevoeld. Doch het ging haar niet om verheffing van het niveau der massa, niet om opvoeding en wat dies meer zij. Het ging om dividend. Dit kon alleen verkregen worden, door te speculeeren op de lagere instincten van de massa: sensualiteit, erotiek, sensatie-zucht, ontevredenheid met eigen bestaansmiddelen, zucht naar luxe. In het gunstigste geval door een sentimenteele flirt met het eigen kleinburgerlijke milieu.

Niet overal heerschen deze toestanden. In Duitschland b.v. is het voorschrift, dat bij iedere voorstelling een cultuurfilm vertoond moet worden. De overige landen maken trouwens naast veel rommel ook wel eens wat goeds, ontleend aan eigen groote figuren, nationale industrieën en wat dies meer zij. Bij onze nationale emigranten-industrie niets van dat alles. Behalve in Pygmalion (waarbij aangeteekend dient te worden, dat het in sterke mate een naverfilming was van de Duitsche versie) een ontstellend gemis aan cultureel niveau. Om van paedagogisch niveau maar niet te spreken! En toch, biedt onze geschiedenis niet tal van feiten en persoonlijkheden, die zelfs tot een nuchteren Hollander spreken en hem tot voorbeeld kunnen dienen! Hebben wij geen luchtvaart en scheepvaart, geen havenbedrijven, geen strijd tegen de zee, geen industrieën, geen natuurschoon genoeg, waaruit met volle handen de

motieven geschept kunnen worden? Stof in overvloed! Hebben wij geen eigen dichters, in staat, om ficties te geven, mocht de werkelijkheid nog geen materiaal genoeg leveren?

Het schijnt van niet - men neemt tenminste zijn toevlucht tot een derderangsch Deensch auteur, (die nota bene in het Duitsch schrijft. Soms genaturaliseerd??) Het wordt tijd, dat hier een eind aan komt. Wij moeten een echte, een eigen nationale productie krijgen. Dat kan. En dat moet. Pogingen in die richting schijnen een kans op succes te hebben, ondanks de vele moeilijkheden en tegenwerking, die ermee gepaard gaan. En iedere landsman moet dit streven steunen, zooveel het in zijn macht ligt. Zijn wij eenmaal zoover, dat wij over een groep beschikken, in staat, goeden vakmansarbeid te leveren, dan zullen de artistieke prestaties ook niet op zich laten wachten. Er zijn genoeg begaafde jongeren, die, na eenige practische ervaring, in staat zullen blijken, iets goeds tot stand te brengen. En dan ook kunnen wij ervan verzekerd zijn, dat een en ander in nationalen zin geschieden zal. Tot zoo lang geduld. Maar laat dan ook tot zoolang een ieder tenminste in passieven zin mee werken, door a-nationale wanproducten niet te gaan zien. Slechts op deze wijze kan ons land ervan bevrijd raken.

Qu'as tu fait... de ta jeunesse? door Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe.

Wat hebt ge van uw jeugd gemaakt? Hoe hebt ge uw jonge jaren gebruikt, ter voorbereiding op uw latere leven?

Deze vraag is wel een der interessantste en inhoudrijkste, die er in een menschenleven kunnen worden gedaan. En als deze ons onverwacht wordt vóórgelegd... dan zullen wij ons getroffen bezinnen, - en denken: Ja, wat deed ik in mijn jeugd? Hoe gedroeg ik mij, wat mijzelf betreft... hoe gedroeg ik mij, in verhouding tot anderen? En welke verschijnselen deden zich in mijn leven vóór... welke woorden werden er door mij geuit, welke handelingen verrichtte ik spontaan, waaruit voorspellingen omtrent mijn toekomst konden worden gedaan?

The child is father to the man. O, welk een waar spreekwoord is dit. En óók geldt natuurlijk: *The child is mother to the woman*.

In het algemeen kan, - en men behoeft daarvoor niet eens psychiatrische talenten te hebben, - omtrent het kleine meisje meestal worden opgemaakt, welke haar voorbestemming is. De latere huisvrouw en moeder, de actrice, de schrijfster, de efficiënte zakenvrouw, de coquette... kan men al op zeer jeugdigen leeftijd herkennen. Zijn de omstandigheden gunstig, dan ontwikkelt het karakter zich geleidelijk en vanzelf, langs de logische lijnen van een bepaalden psychischen aanleg.

Maar het belangrijkste is natuurlijk, wanneer een speciale persoonlijkheid zich verdiept in haar verleden, en vertelt, hoe zij zich voelde, wat zij dacht en wat zij deed, hoe haar verbeelding werkte, en hoe zij stond tegenover de haar omringende werkelijkheid.

De argelooze, onbevangen, waarheidsgetrouwe uitingen van zelfs den jeugdigsten, schijnbaar ònbelangrijksten mensch zijn toch *altijd*

belangrijk. De geringste, oogenschijnlijk onbeduidendste opmerking is toch *altijd* interessant, omdat zelfs *deze* ons wat nader brengt tot de ontraadseling der mysterieuse diepten, die verborgen liggen in ieder menschenbestaan.

Onze tegenwoordige tijd staat in het teeken van dagboek en mémoire. In alle landen, Nederland niet uitgezonderd, verschijnen levensherinneringen, bespiegelingen over vervlogen jaren, bewaarde brieven van bekende personen, journalen, bekentenissen... en ik voor mij wil graag verklaren, dat ik geen boeiender, suggestiever, fascineerender lectuur ken dan deze uitgaven. Ik ben, ondanks mijn groote verbeeldingskracht, altijd een realiste *pur sang* geweest, en het echte, het authentieke, het op exacte waarheid gegronde heeft mij steeds het meeste aangetrokken.

Eenige jaren geleden is, hier te lande, mevrouw Marie van Zeggelen op het voortreffelijke denkbeeld gekomen, aan eenige bekende schrijfsters te verzoeken, het een en ander uit hun jeugd te vertellen. Zij verzamelde deze uitlatingen, met de jeugdportretten er bij, in een bundel, dien zij *Onze Mei* noemde, en die door de Hollandia Drukkerij te Baarn keurig werd uitgegeven.

Het is een algemeen bekende waarheid, - schreef de uitgeefster in het prospectus, - dat bij ieder mensch de indrukken, in de jeugd ontvangen, het scherpst zijn, en in later jaren het levendigst aan den dag treden...

Het persoonlijke, innige, teere, te beschrijven in een boek...? Toch... wij weten, dat het de roeping, min of meer het fatum als ge wilt, en in elk geval, het groote voorrecht is van den kunstenaar-van-het-woord: voor anderen te mogen uitbeelden, datgene, wat, zij het dan in verschillende vormen, leeft in ons allen.

Met een dergelijke uitgave zal Nederland een levend boek rijker worden, een boek, waarin ieders persoonlijkheid zich vrij heeft kunnen uiten, en dat zeker de harten zal winnen van hen, die de geschriften dezer schrijfsters bezitten en liefhebben...

De gekozen schrijfsters waren: Jo van Ammers-Küller; Ina Boudier-Bakker; Carry van Bruggen; Albertine Draayer-de Haas; Anna van Gogh-Kaulbach; Top Naeff; Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe; Annie Salomons; M. Scharten-Antink; Marie Schmitz; Marie van Zeggelen; Elisabeth Zernike.

Naar *mijn* meening was dit boek even aardig als interessant.

Hoe komt het dan, dat er niet herdruk op herdruk van is verschenen, dat er geen vervolg met herinneringen van weer andere schrijfsters is kunnen komen... dat de belangstelling slechts flauw was en nauwelijks voldoende? Is het Hollandsche publiek te nuchter, en beschouwt het jeugdige herinneringen als te simpel, te kinderachtig, en zijner aandacht niet waardig? Of kwam het boek te vroeg en was men nog niet ingesteld, zooals heden ten dage wèl het geval is, op authentieke souvenirs uit verleden tijd?...

De moderne lezer echter schijnt, méér dan fictie, *feiten* te verlangen, en méér dan fantasie *realiteit*. En inderdaad... wát kan den mensch ook verder brengen, wát kan hem beter helpen, om het geheimzinnige leven te leeren begrijpen, dan het royale, oprechte verslag van, door andere beleefde, gebeurtenissen en het psychologisch reageeren van die menschenzielen daarop? Van de eerlijke biecht hunner aandriften, gedachten, daden... en de wijze, waarop een individualiteit, al worstelend en zoekend, zijn weg in het leven gevonden heeft...? Wij worden onszelf door deze bekentenissen beter bewust... en worden daardoor... stellig berustender! maar... misschien óók... gelukkiger.

* * *

Een boek, dat wèl op tijd is gekomen, - ja, men zou bijna kunnen zeggen: op het psychologische moment, is: *Myself when young,* met als ondertitel: *A book of famous women of to day,* verzameld door de bekende Margot Asquith (befaamd en berucht tegelijk door haar eclatante Autobiography) de Countess of Oxford and Asquith, en uitgegeven door de firma Frederick Muller Lmd., Great James Street, London.

Ik ontving dit prachtige boek van den uitgever uit Engeland ter bespreking. (Ondertusschen is er reeds een tweede druk van verschenen.)

Myself when young... deze uitdrukking is ontleend aan een kwatrijn van den Perzischen dichter Omar Khayyam, dat aldus luidt:

> Myself when young did eagerly frequent
> Doctor and Saint and heard great argument,
> About it and about: but evermore
> Came out by that same door as *in* I went.

Uit de hier samengevoegde vijftien opstellen (die ik met de diepste aandacht en overgegeven belangstelling letter voor letter heb gelezen, blijkt ten duidelijkste, dat deze efficiënte vrouwen na al hun worstelen en volhardend voortschrijden op den, door hen gekozen weg, - geenszins dezelfde deur weer uitgaan, die zij waren binnen gekomen; zij hebben zich integendeel ruim baan gemaakt, en allen, op de een of andere wijze, hun doel, hun bestemming bereikt.

Nu moet men ook constateeren, dat mevrouw Asquith, met een ongelooflijk fijne en juiste intuïtie, haar keuze heeft gedaan.

Vele der, hier het woord voerende, vrouwen zijn in Nederland onbekend. Maar héét men hun zelfbeschrijving gelezen, dan is dit niet meer het geval! en zijn wij dankbaar, dat ons op zoo interessante wijze de gelegenheid werd geboden, telkens een kennis te maken, die ons een nieuwe openbaring was, en die ons een duidelijken blik geeft op levensrichtingen en bestrevingen, waarvan wij tot dusverre volkomen onwetend waren. Toestanden worden ons geschilderd, omstandigheden verklaard, nooden en behoeften beschreven, die door kracht en doorzettingsvermogen kunnen worden gelenigd, - hoe misstanden kunnen worden opgeheven... en wat een energie en wil er noodig is, om zich het gewenschte bestaan te kunnen verschaffen... en zijn eigen levensrichting te kunnen volgen, - dat alles lezen wij in dit rijke boek.

In haar voorwoord zegt mevrouw Asquith:

> In editing this book I have tried to get women of influence and achievement to write of their youth, for as I say in my own contribution, the most interesting chapters in all autobiographies, biographies and lives of well-known people, are those, in which the writers describe the early years of their heroes, heroines, or themselves. These are the years of ease and struggle, confidence or diffidence, - and above all, the years of an inner aspiration and enthusiasm which can never recur.
> It is spring in the calendar of our lives, where both promising and impromising soil produce buds from the punctual earth, which ultimately develop into blossom.

Zij verdedigt de uitgave van haar boek met de volgende voortreffelijke argumenten:

Men denkt algemeen, zegt zij, dat vrouwen in geen enkel opzicht competent zijn, om te rivaliseeren met mannen. Dat mag zoo geweest zijn in vroeger eeuwen, toen de vrouw als een kanarie in een kooi opgesloten werd gehouden en ruimschoots tevreden was, als zij daar haar liedje mocht zingen... maar ik heb nu lang genoeg geleefd, om te zien, hoe volslagen de vrouw in staat is, te wedijveren met den man op elk denkbaar gebied... op dat van politiek, studie, sport en spel... en dat zij elke betrekking tot tevredenheid van haarzelf en anderen vervullen kan. De vrouwen worden dokter en advocaat, prediker en professor, chirurg en chauffeur, leeraar en ambtenaar, uitvinder en chemicus, ingenieur en filosoof, en met volle gerustheid heb ik mijn vraag: Qu'as tu fait... de ta jeunesse... gedaan aan de meest verschillende categorieën van vrouwen ladies uit de groote wereld als wel aan wie zich hebben opgewerkt uit de armoede en het gebrek; een vliegenierster, een actrice een predikster, een costuum-ontwerpster, een zendelinge, een wereldreizigster, een schrijfster, een suffragette, een dokter, een cabaretière, een onderwijzeres.

Is het te verwonderen, dat men deze bladzijden leest en herleest, dat men verrast wordt door de eene openbaring na de andere, dat men ontzaglijk veel leert uit deze bekentenissen, en dat men dit werk bij de hand houdt als een naslaboek, omdat men het telkens noodig kan hebben, en er aldoor wat nieuws en interessants en wetenswaardigs in ontdekt...?

De eene lezer zal zich meer aangetrokken voelen tot het eene opstel en daar meer belang in stellen, en een anders-geaarde weer tot een ander.

Mij persoonlijk heeft o.a. de levendige, schilderachtige beschrijving van Lady Londonderry's jeugd machtig geboeid. Maar... ik heb altijd ontzaglijk veel van paardensport gehouden!... Diep ben ik getroffen door Marjorie Bowen's tragisch verslag. Het is onmogelijk, om daarvan los te komen, en wij huiveren bij de herinnering eraan. Welke moderne vrouw zou zich niet interesseeren voor den ontwikkelingsgang van Amy Johnson, die geen weerstand kon bieden aan het *air appeal,* en niet rustte, eer zij haar brevet van lucht-pilote had gehaald. De mémoires van Sylvia Pankhurst, de militante suffragette, waren een openbaring voor mij. Hoe hebben wij, in onze jongere jaren, de vrouwen niet hooren

bespotten, die politieagenten sloegen, gebouwen in brand staken, eigendommen vernielden, die luidruchtig betoogden, zich opzichtig gedroegen, en die slechts één parool schenen te kennen: het doel heiligt de middelen...? maar die, miskenning, haat, tegenwerking ten spijt, niet hebben gerust, vóór het doel was bereikt: het doel, om de vrouw vrij te maken uit dwang en slavernij, en haar de plaats te geven, die haar rechtens toekomt: *naast* den man, en *niet* ondergeschikt aan hem, en op den rang van kinderen of krankzinnigen, terwijl de vrouw bewezen heeft, in intellect, kracht en bedrevenheid niet beneden den man te staan. Bovendien, in Augustinus' De Civitate Deï lezen we het al:

- Als God de vrouw bestemd had, om meesteres over den man te zijn, dan zou Hij haar uit zijn hoofd hebben geformeerd. Wilde hij haar als des mans onderdaan, dan had Hij haar uit diens voeten genomen; doch opdat zij des mans gelijke en gezellin zoude zijn, vormde Hij haar uit diens zijde...

Ik kan iedereen aanraden het hoofdstuk, dat Sylvia Pankhurst heet, te lezen. De slot-indruk, die ook de mijne was, zal ongetwijfeld wezen, dat men eerbied krijgt voor deze vrouwen, die onnoemelijk hebben geleden, die lichamelijk letsel kregen en geestelijk werden geteisterd, en tòch volhardden en niet versaagden, die grooter moed hebben getoond, dan menig man in den oorlog. Maar... zij hebben gezegevierd. Het bloed der martelaren is het zaad der Kerk.

Wie zal ik nog méér noemen? The Countess of Minto, die zoo trouw en zoo humoristisch haar ondervindingen als globetrotter beschrijft? Madame Chanel, die met echt-Fransche luchtigheid over haar onderwerp heenloopt? Elisabeth Sloan Chesser, die geboren werd in den tijd van gebaleineerde corsetten en volumineuse onderkleeding, en het er toch doorkreeg, om voor dokter te mogen studeeren? Edith Picton Turbevill, die zoo suggestief het geluk, dat zij in het geloof gevonden heeft, weet te beelden, - of wie?...

Laat mij het nogmaals mogen zeggen: àl deze uitingen zijn interessant en van het hoogste belang voor de kennis der vrouwelijke psyche.

Toen eenigen tijd geleden er, verzameld door Jo van Ammers-Küller, een bundel verscheen over Twaalf bekende vrouwen, heb ik de verschijning daarvan ten zeerste toegejuicht, en het boek hoogst gunstig besproken. Dit waren echter meer interviews, en de

opstellen uit *Myself when young* komen geheel uit de personen zelf.

Mevrouw Asquith, die wij ons nog o, zoo goed herinneren uit haar tweedeelige Autobiography (die in Engeland heel wat stof heeft doen opwaaien! omdat de ondeugende Margot, met een bewonderenswaardige Unverfrorenheit, alles er uit flapte, wat personen en gebeurtenissen betreft, - wat natuurlijk niet voor iedereen even aangenaam was!) moeten wij dank weten voor haar onderneming, en vooral ook voor haar geestige reminiscenzen, waarmee het boek geopend wordt. En de vijftien mooi-uitgevoerde portretten, welke het boek bevat, maken de uitgave nog meer waardevol.

De nachtlijke vaart door Adolf ter Haghe.

I.

In het maanloos donker varen twee mannen zwijgend over een breed en zwart kanaal, dwars door een vloedbosch. Op de voorplecht zit een forsche jonge blanke, blijkens het geweer aan zijn schouder juist op de jacht. Een electrische lamp, boven den voorrand van zijn tropenhelm uitstekend, spuit een felwit schijnsel heen en weer als een vuurtorenlicht. Die bliksemgloed doorflitst de verholenste hoeken van het woud, maar doet geen enkel zwijn uit het duister te voorschijn duiken.

Achter den Hollander zit zijn inheemsche roeier, een der gestraften, die overdag mee moet graven aan dit kanaal, dat loopen zal tot de verre zee. Fluisterend lepelen zijn spanen door het gladde water.

Links en rechts groeit de verwarde mangrove. Soms, als de zoeklamp er langzaam doorheen strijkt, ziet men spitsgekruinde api-api-boomen, ongelijk van grootte en elk omringd door een krans van wortelstaken, waaruit nieuwe stammetjes zullen spruiten. Dan weer, op een open plek daartusschen: dikke stammen, halverwege afgehakt, als geknotte zuilen van een antieke ruïnenstad. Maar zelfs deze geschonden schoonheid bekoort nog door de majesteit van het vreemde, ongemeene. Dit kanaal doet den jager denken aan een geheimzinnige rivier in de onderwereld, een Acheron, waar een zwijgend veerman de zielen der dooden overvaart.

Raar, dat die klassieke mythe hem nu ineens te binnen schiet, zóó lang ná zijn gymnasiumtijd, nu hij sinds drie jaar hier in Indië zit als medicus. Maar in Hades was het nooit zoo huiveringwekkend als hier! En geslagen met somberheid krijgt hij spijt van zijn nachtelijken tocht, nog wel bedoeld als verpoozing na een dag van niets dan narigheid! Ja, daarvoor is hij, dr. Hofwijk, nu eenmaal gouvernementsarts, uitgestuurd op inspectie in deze afgelegen streek, wegens een epidemie. Want onder de vijfhonderd kettinggangers, die deze vaart moeten verder graven, is cholera uitgebroken. Geen wonder, want zij wonen nauw opeengepakt in nietige krotjes, slecht gevoed en zonder andere waschgelegenheid dan dit modderig water. In allerijl zijn er van bamboe slordige ziekenbarakken gebouwd, maar nog sterft er dagelijks een veertigtal gestraften. Aan 't kanaal wordt nauwelijks meer gegraven, wel aan kuilen voor lijken. De eenige dokter djawa, die hier zit, zwoegt wat hij kan, om de kwaal te stuiten. Maar hij heeft te weinig medicijnen en slechts één mantri-verpleger, en de regeering heeft zijn verzoek om méér nog niet beantwoord. Anti-cholera-vaccine is er in overvloed, maar de bevolking, de loerah aan het hoofd, wil zich niet laten inenten. Anders had hij de epidemie al in haar eerste verbreiding kunnen stuiten. Dr. Hofwijk, hoewel alleen ter contrôle hier gestuurd, werkt ijverig mee, om den inlandschen arts te steunen. Den heelen dag heeft hij zich gebogen over gore zieken, liggend op even vuile vloermatten, want sanitair materiaal ontbreekt. Hoevelen zullen hiervan bezwijken? Hoe lang zal hij zelf, die zich dagelijks besmet, nog gespaard blijven?

Stom, dat hij, die zijn nachtrust zoo noodig heeft, uit dollen lust tot avonturen dit vloedbosch is ingevaren, met dezen dwangarbeider als particulieren galeislaaf! Geplaatst in een groote stad, krijgt Hofwijk zelden de kans tot jagen; daarom wilde hij hier, in de wildernis, zijn hart ophalen. Maar deze tocht brengt hem tot nog toe weinig jachtgenot. Want hoe hij ook bij zijn zoeklicht loert en spiedt tusschen de boomen, nergens valt een varken te zien. Komt het soms door het felle licht? Hij dooft de lamp en laat haar voortaan maar zelden flitsen, doch even vruchteloos.

Intusschen wordt het kanaal, bij het pasgegraven deel, zoo smal als een sloot, en te ondiep, om verder te varen. Als hij het eens aan wal, in het bosch probeerde? Hij gelast den roeier, aan te

leggen en stapt den oever op, maar zakt al dadelijk tot over zijn enkels in den modder. Even richt hij zijn lamp omlaag en speurt de tweehoevige sporen van varkens. Toch aarzelt hij, het vloedbosch verder in te trekken. Paden ontbreken hier geheel en zonder kompas is de kans op verdwalen groot. Trouwens, dit gedeelte is ondoordringbaar dicht begroeid en de grond is af en toe onbegaanbaar drassig.

Opeens overvalt hem het gevoel, dat hij nu niet jagen màg, dat hem iets anders wacht! Hij keert dus maar liever terug, stapt weer in de boot en zet zich nu aan 't roer, want zijn roeier kan in dit nauwe slootje moeilijk met de riemen sturen. Dan varen ze weerom, over het donkere water, waar venijnig zoemende en stekende muskieten hen omzwermen.

Daar breekt een smalle ivoren maan, als een fonkelende hoorn door de wolken en alles, kanaal en boomen, wordt blauwig overglansd. De jager heeft dus nú zijn zoeklantaren niet meer noodig. Trouwens, ook op den terugweg speurt hij nergens wild. Toch weet hij zijn oogen en ooren wijdgeopend. Hij onderscheidt op de oevers de fijnste blaadjes en hoort de verste, vaagste geluiden. Waarom is zijn ziel zoo gespannen, alsof hij wacht op een wonder?

Eindelijk verdwijnen de laatste vloedboschboomen en nu nadert hij het dorp. Scherpgerande daken schuilen onder bamboepluimen. Weldra vaart hij er dicht voorbij.

Aan den linkeroever, achter fijngeveerde waterpalmen, ziet hij de witgeverfde woning van den loerah. In het gardoehuisje, vlak bij het hek, slaat een eenzame waker op de doffe tong-tong. Twalef maal, dus middernacht. Drie onbeheerde, tweewielige wagentjes, zeker van bezoekers, staan in den voortuin, de paarden stil gebogen over een grasperk. De voorgalerij daarachter is donker, maar door de reten van het middenhuis kiert licht. Er klinken luide stemmen vandaan. Blijkbaar gasten, die binnen bij het dorpshoofd zijn op troostbezoek, voor het sterven van Saïra, zijn dochter! denkt de medicus, die dit heeft gehoord van zijn mantri-verpleger. Arm kind! Een week geleden zag hij haar nog lachen en schertsen, toen hij den loerah bezocht! En nu - wèg, alsof ze nooit heeft bestaan! Natuurlijk aan een doekoen toevertrouwd, en niet aan den bevoegden dokter djawa of aan hèm!

II.

Doch terwijl de Hollander verder vaart, vol meelij met Saïra, zitten binnen de loerah-woning tal van drukke bezoekers onverschillig tezamen. Om vijf uur 's middags heeft men het meisje ten grave gedragen; toen, na thuiskomst, het doodenmaal gehouden en vervolgens, tot elf uur, door den modin [2]) uit de Koran laten lezen. Maar daarna is men bijeengebleven, en thans wordt er luidruchtig gepraat, gerookt, zelfs palmwijn gedronken, en met Chineesche kaarten gedobbeld. Een dikke walm hangt in het middenhuis. Aan de wanden branden drie armzalige petrolielampjes, die al die bruine gezichten doen glimmen. Vooraan zitten bontbehoofddoekte mannen te spelen, maar zij maken haast evenveel lawaai als de zwartbekapselde vrouwen achteraan, die enkel praten. Blijkbaar zijn de meeste gasten het doel van hun komst geheel vergeten. Of willen zij zich door vroolijk geratel bevrijden van den zwaren druk der cholera, die ook onder de dorpelingen vele dooden heeft opgeëischt?

Smartelijk ziet Saïra's moeder, de magere schrale hoofdvrouw van den loerah, in het rond. Zoo'n avond geeft haar geen troost, al berust zij noodgedwongen in deze dwaze zede. Mismoedig schudt zij haar hoofd met den smallen haarwrong, om dat rumoer in haar huis, als op een feest. Maar zij ergert zich het meest aan haar man, het dikke dorpshoofd. Zes uur tevoren stond hij met vochtige oogen boven Saïra's graf en nu schijnt hij aangestoken door de luidruchtige stemmen der bezoekers.

De loerah, die als gastheer zich verplicht voelt, mee te kaarten, te kakelen en te lachen, voelt opeens haar treurigen, afkeurenden blik. Vol schaamte staat hij van de vloermat op en dringt zich tusschen de vriendinnen door, die zijn stille hoofdvrouw omringen met vermoeiend gebabbel. Even zwijgen zij, verbaasd, zoodat hij thans probeert, haar wat op te beuren:

‘Kom, geef niet toe aan je verdriet. We krijgen haar toch niet terug! Verzet je dus niet tegen Allah's wil! Doe je best, om alles te vergeten en ga wat spelen met de anderen, zooals ik!’

De vriendinnen en twee medevrouwen knikken beamend, en vallen hem ratelend bij. Maar de moeder plooit haar gezicht tot een trek van ontroostbare pijn.

‘Vergeten? Nu Saïra nog geen zeven uren onder de aarde ligt?! Ik hoor maar steeds de stem van mijn kind! Luister, daar huilt ze weer! Hooren jullie het niet??’

En haar oogen staren als verglaasd voor zich uit, naar een visioen, dat anderen niet zien.

‘Je bent nog wat van streek, maar dat gaat wel over!’ troost haar man met onbeholpen meelij.

Medevrouwen en vriendinnen beamen dit om strijd. Allen, ook de lawaaïge spelers, die hurken in den anderen kamerhoek, wenden thans hun hoofden naar de gastvrouw. Aller stemmen dalen nu tot een mompeltoon en keuvelen kieschheidshalve enkel over Satra's dood. Doch de gezellige stemming is nu verstoord en de gasten verdwijnen één na één.

III.

Intusschen nadert de Hollander, na een vergeefsche jacht, de plaats, waar het kanaal uitmondt in een rivier, even buiten het dorp. Nog een eindje verder ligt zijn pondok, aan den overkant van den stroom, tusschen de barakken der gestraften. Maar eerst moet hij het heuvelig schiereiland tusschen vaart en rivier passeeren. Daar rijzen de staande zerken van een inlandsch kerkhof als vage, bleeke strepen in den maneschemer.

Maar hier opeens: het gesmoorde kreunen van een vrouwenstem. Wat klinkt het dof, als onder de aarde vandaan!

De inheemsche schrikt ineen, en wil met vlugge slagen langs den anderen oever verder roeien.

‘Waarom?’ vraagt de medicus ontevreden. Want al beangst ook hem dit vreemde geluid, hij voelt zich verplicht, naar de oorzaak te zoeken. Mogelijk huilt daar een gepijnigd wezen om hulp.

‘De Koentianak!’ fluistert de Javaan, doodelijk bevreesd voor de Spookvrouw, een welig naakte, maar bloedig doorboorde gedaante, die 's nachts rondom de graven waart.

Doch de blanke, het roer omgrijpend, stuurt nu het bootje langs den kant van het kerkhof, waar hij steeds luider en duidelijker kreunen hoort.

‘Laat de riemen los!’ gelast hij den bijgeloovige snauwend. Deze

roeit, eerst onwillig, nog enkele slagen door, maar gehoorzaamt tenslotte, als Hofwijk dreigend opspringt.

Dan meert de jonge Hollander met een touw het bootje aan een oeverstronk, en betreedt den doodenakker, vol spitse en stompe zerken, al naar er mannen of vrouwen onder rusten. In 't midden staat, in blanken bloesemtooi, een breedgetakte kambodjaboom, die de graven onder zich heeft besneeuwd met witte blaadjes. Schoonheid, die opbloeit uit den Dood! Alles in dit blauwe maanlicht is mooi en vredig, behalve - dat huiveringwekkend geluid!

Hij richt zijn schreden er heen en buigt zich eindelijk boven een graf, waar het ondergrondsche kermen duidelijk vandaan komt. Er prijken nog versche bloemen en twee helften van een jonge kokosnoot, symbolisch voor een uiteengeslagen kinderleven. Dan ziet hij een wierookvaatje en een bamboebaar er naast. Blijkbaar ligt hier de laatst begravene, naar de zerk te zien een meisje. Wie? Soms de pasgestorven, veertienjarige dochter van het dorpshoofd? Haar vader houdt, met den opziener, medetoezicht op de gestraften, waaronder de sluipende kwaal zijn slachtingen aanricht. Ze komen vaak werken op zijn erf, en zoo werd *zij* er mee besmet! En Hofwijk roept haar in zijn herinnering, met haar brandend bruine, ovale gelaat, haar donkergloeiende amandeloogen en haar lenige, slanke gestalte! Een lieflijke verschijning, en nu verloren, onder den grond! Zou zij waarlijk nog leven, of is dit luguber geluid een begoocheling?

Toch aarzelt de Hollander, haar op te graven zonder toestemming van het dorpshoofd. Als zij boven de aarde gehaald, even later in zijn armen sterft, hoe kan hij dan ooit bewijzen, dat hij haar levend opgroef? De heele bijgeloovige dessa zou hem haten als een lijkenschender, in dienst van den Duivel!

Maar moet hij dan eerst den vader waarschuwen? Misschien zou ook déze domweg zwetsen over de Spookvrouw, die hem had bedot. Mogelijk zou hij weigeren, den geest van zijn dochter te laten storen door een vreemdeling, een ongeloovige! Want de Javanen meenen, dat alle schimmen nog veertig dagen na hun dood op aarde toeven.

Nee, 't is beter, den loerah niets te vragen, want als hij eindelijk toestemt, is het wellicht te laat! Maar wat kunnen al die kampongkerels hem eigenlijk schelen? Hij doet als Hollander, wat hem het

beste lijkt! Vooruit, er is haast bij, hij moet het er maar op wagen!

'Kom, help mij met graven!' roept hij den gestrafte toe.

Maar deze, roerloos ineengedoken, blijft in het bootje zitten. De Hollander herhaalt zijn bevel.

'Ik durf niet, Heer', jankt zijn jammerlijk antwoord.

Nu stapt de ander, vloekend van verachting, naar de schuit en rukt den inheemsche een roeispaan uit handen. Met deze veel te platte spade begint hij de langwerpige grafterp om te spitten. Voorzichtig, om het doorgaans ondiep ingedolven lichaam niet te schaden, schept hij telkens wat aarde weg. De kermende, rochelende stem, die worstelt tegen verstikking, wordt aldoor sterker. Het graven met de spaan gaat niet gauw genoeg! Hij smijt hem weg, valt op de knieën en wroet met zijn handen verder, krabbend als een hyena, die zijn prooi opgraaft. Zoo, de aarde òm zich werpend, maakt hij een zwarte kuil.

Weldra daagt er iets wits en stooten zijn vingers op iets weeks. De vorm van een hoofd, dan van schouders en armen. Haastig, als dokter alle besmetting tartend, tilt hij onder de oksels het lichaam uit de losse aarde omhoog. Dan slaat hij de zwaarste kluiten van haar slanke, witomwikkelde gestalte. Luider kreunt zij dan ooit, maar haar woorden zijn eerst niet te verstaan, daar de lijkwa haar geheel, van onder tot boven, omhult. Doch als hij het laken van haar gelaat afscheurt, stamelt zij met heesche stem verwarde woorden van dank. Vervolgens hijgt zij, met volle ademteugen, de lang ontbeerde lucht.

Zoo, terwijl zij nog zucht en steunt, beurt de Hollander haar in 't bootje. Gillend van verbijstering wil de roeier zich te water werpen. Maar de medicus grijpt hem nog beet, en dwingt hem, gedwee te blijven zitten. Tierend en stompend licht hij hem in, en gelast hem, terstond terug te roeien, naar de woning van het dorpshoofd.

IV.

Even later, als bij den loerah diens beide jongere vrouwen juist alle leege schalen en glazen hebben opgeruimd, zit Saïra's moeder nog steeds met strak gelaat en starre oogen in een hoek te tobben. Telkens prevelt ze in zichzelf, en schreeuwt opeens:

‘Er is iets met mijn kind! Ik voel het, ik wil naar haar graf!’

En met een ruk verrijst ze van den vloer en snelt als verdwaasd naar de deur. Bezorgd om haar waanzinnige smart, omgrijpt het dorpshoofd haar arm. Met teederen dwang vermaand hij haar, weer bedaard te gaan zitten.

Doch eensklaps laat hij haar los, als verlamd van schrik. Driemaal bonst een dof geklop op de gesloten deur der voorgalerij. Mogelijk roovers, want er wordt zooveel in de buurt gerampokt! vreest de loerah. Maar hij vermant zich, en vraagt:

‘Wie daar?’

‘Toewan Dokter Inspecteur!’

Bevrijd uit den greep van haar man, wringt de hoofdvrouw zich nu langs hem heen, verschuift een pin, en de deur wijkt open. Een forsche blanke verschijnt, in zijn armen een donker meisje, wier wit gewaad met kluiten aarde is besmeurd. Even deinst de moeder als voor een fantoom, en wankelend tast zij om steun bij haar man. Dan, met een gesmoorden kreet, stort zij zich op haar dochter en wrijft, onbevreesd voor de cholera, haar rimpelgezicht tegen de haast onherkenbaar weggevreten trekken van het meisje.

Gejaagd, in gebrekkig Javaansch, doorbrabbeld met Maleisch, doet de Hollander onderwijl zijn verhaal. Eerst kijkt het dorpshoofd ongeloovig van den blanda naar zijn dochter. Maar zoodra hij haarzelve steunend hoort hijgen, grijpt hij met dankende gebaren Hofwijks handen en neemt Saïra half in de zijne over.

Thans dragen zij haar gedrieën, moeder, vader en verlosser, naar het leege, nog klaarstaand klamboebed, waaronder een vaatje wierook walmt, tegen de booze demonen. Haar kleeren liggen nog uit piëteit op het laken, en men legt haar hier voorloopig bovenop

Dan ontdoet de moeder haar eigenhandig van de vuile lijkwa, en buigt zich heelemaal boven haar dochter, opdat de vreemde man het magere, naakte lichaam niet zal zien. Vervolgens moffelt zij het meisje, in een schoone sarong gewikkeld, onder 't laken. Haar overige kleeren laat zij er op liggen, voor de warmte, want misschien heeft de koele nachtlucht Saïra kwaad gedaan.

‘Haal gekookt water, om haar gezicht en handen te wasschen!’ gelast de dokter, die trouwens meteen zijn eigen vingers wil reinigen.

De hoofdvrouw vliegt naar achteren, maar keert terug met de boodschap, dat het nog lang zal duren, eer de ketel kookt op haar houtskool vuurt je. Daarom brengt zij alvast wat koud regenwater mee, in een aarden kruik. De andere vrouwen dragen op Hofwijks bevel twee kommen aan, één voor den dokter, één voor de zieke. Haastig maakt de Hollander zijn handen schoon.

Maar wanneer hij zijn patiënte nader bekijkt, blijkt ze door de vele vermoeiende emoties bezwijmd. Toch geen coma? Ze ligt bewegingloos, en in de vale, uitgedroogde gelaatshuid zijn de oogen gesloten. Hij voelt haar pols, maar het bloed klopt nauwelijks. Om haar bij te brengen, opent de medicus haar lippen en giet haar een slok cognac uit zijn jagersveldflesch in.

Doch nu dringt het ouderwetsche dorpshoofd zich driftig voor het neergestrekte meisje, naast den geneesheer:

‘Neen, toewan, ik vind het niet betamelijk, dat een màn mijn dochter behandelt! Laat ik liever Nji Ngimah halen, de vrouwelijke doekoen, die haar heeft verzorgd!’

Doch nu wordt de dokter helsch. Hartig vloekend in het Hollandsen, duwt hij den kerel opzij en foetert in 't Maleisch:

‘Heb ik daarvoor je dochter te voorschijn gehaald, dat jij dat stomme wijf er bij roept, door wier schuld ze levend in den grond is gestopt?!’

Dit argument snoert den overbluften vader den mond en slaat in bij de moeder. Deze slingert den pietluttigen slaaf van den adat toe:

‘Weet jij dan niet eens, dat een dokter blanda veel knapper is dan onze doekoen? Laat de toewan maar z'n gang gaan! Anders heb jij Saïra's dood op je geweten!’

Nu schaamt de loerah zich, nog langer tegen te spartelen, schokt berustend zijn schouders en trekt zich geheel van het bed terug.

‘Vraag den dokter djawa onmiddellijk zijn mantri-verpleger hier te zenden, mèt mijn instrumenten en medicijnen!’ klinkt hooghartig Hofwijks bevel.

Het dorpshoofd, hoewel nog mopperend, gehoorzaamt den blanda, dien hij ondanks zijn weldaad wantrouwt als een vreemdeling, maar als zijn meerdere moeilijk kan weerstreven.

Zoodra hij is verdwenen, verdringen zijn beide vrouwen zich voor Saïra's bed, nog steeds verwonderd, dat zij nog leeft. Doch

de dokter wenkt afwerend met zijn hand. Hij legt de moeder uit, dat het meisje beter alleen kan blijven, anders worden alle huisgenooten besmet, zoo zij het al niet zijn.

'Ik had haar eigenlijk mee naar de barakken moeten nemen, naar een afzonderlijke kamer. Maar u wilt uw dochter zeker liever thuis hebben, om haar zelf te verplegen.'

'Saja, toewan', glimlacht de moeder dankbaar, want zij zou niet graag haar dochter onder één dak zien met al die zieke dwangarbeiders, allemaal gewezen boeven!

Na een kwartier is het gekookte water binnengebracht en kan zij de slappe, plooiig ingevallen wangen en handen van het meisje wasschen.

Kort hierna komt de loerah weerom met den inheemschen verpleger, die Hofwijks dokterstasch met instrumenten en medicijnen meebrengt.

Nu blijft de vader zonder verzet, als de vreemdeling Saïra's rechterarm ontbloot, plaatselijk verdooft en met glucose inspuit. Aan dit uitgemergelde, nog maar nauwelijks gewelfde meisjeslijf is ook weinig begeerlijks meer.

Maar wanneer zij eindelijk de ingezonken oogen opent, als flonkerende karbonkels, herbloeit weer iets van haar vroegere schoonheid. Doch als dokter heeft hij hier weinig aandacht voor: hij ziet alleen de zieke, die hij tot elken prijs in 't leven wil houden.

Even praat zij schor en haast onhoorbaar tot haar moeder. Deze schenkt een glas vol water, waar zij blijkbaar om vraagt. Snel mengt de medicus er wat opiumpoeder in, tegen buikloop, en laat haar dit drinken. Even pruilen haar lippen om dien bitteren smaak, dan glimlacht zij hem begrijpend toe Ten laatste legt zij, zwaar vermoeid, haar hoofdje met de warre zwarte haren zijwaarts, op het groezelwitte kussen.

Zal deze slaap haar genezing brengen?

Huiverend van onzekerheid, wendt de jonge dokter zich tot de moeder, en zegt, dat hij weldra weerkomt. Dan, met een koelen groet, grijpt hij zijn instrumententasch en verdwijnt, gevolgd door zijn verpleger.

Buiten wordt de hemel, in naderenden dageraad, aldoor blanker.

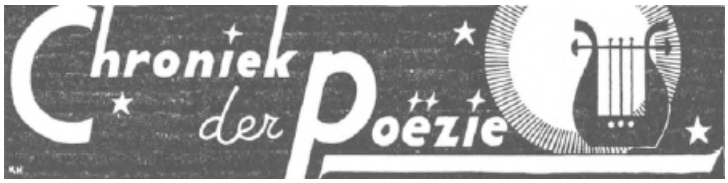

Chroniek der Poezie door Martien Beversluis.

Wanneer men tegenwoordig een huis bouwt, brengt de aannemer U catalogi met afbeeldingen van ramen, deuren, kozijnen, deurknoppen, kortom van alles, waar Uw toekomstig huis uit samengesteld wordt. Er was eenmaal een tijd, dat een dorpstimmermannetje een gecompliceerd kozijn uit de hand vervaardigde en uw deur, van eikenhout, naar eigen inzicht besneed en bebijtelde.

Eenmaal smeedde de smid de hengsels en kromde de deurknoppen op het aambeeld. Er was nog persoonlijkheid in den arbeid en bovenal liefde.

Heeft Engelman niet eens geschreven in de *Maasbode,* dat de groote ramp van Europa is, dat ‘behalve op het gebied van oorlogvoeren, demagogie en terrorisme’ het vak jammerlijk kapot is?

Ook in de kunst doet het triplex opgang, ook in de kunst verdwijnt het persoonlijke, het versiersel, de elegance en het élan. De stijl der modernste muziek en litteratuur is die van stalen meubels of omgebogen rijwielframes, de inhoud en het uiterlijk als die van een huis van gewapend beton, verbonden door glas. Op de groote kale vlakken is zelfs geen ruimte meer voor een familieportret.

Familieportret? Daarin doet men toch niet meer, evenmin als aan de familiebanden. Wij leven in een akelige, stijllooze wereld, verdeeld in groepen, die in leven en wereldbeschouwing wijd uit elkaar gaan. Neen, op het gebied der kunst is het niet anders. Duidelijk ziet men, dat de scheidingslijnen der verschillende groepeeringen dieper en meer verwijderd worden. Er is een deel der dichters, dat nog steeds verwijlt tusschen de bloemen, een ander deel, dat liever wandelt over de ‘steenen’ en een groot deel, dat hopeloos tusschen hen indwaalt, zonder richting en bestemming, zonder stijl, zonder eigen rythme... zonder emoties. Men kan tegen één der beide groepeeringen, die een uitgesproken richting voorstaan, stelling kiezen; men kan zich daaraan ergeren, men kan er door geroerd of geïnteresseerd worden, desnoods zich er mee vermaken.

Maar hoe moeten wij staan tegenover de triplex-kunst, de triplex-poëzie, die van honderdduizend wel aardig sluitende rijmen, die van dat vervelend

twee bij vijf rythme, de dichtkunst, die alle fantasie heeft dichtgetimmerd met vervelende en altijd eendere beelden?

De Nederlandsche poëzie ziet er uit als een oude stad met een moderne randbebouwing, maar de oude binnenstad wordt gesloopt en de karakterlooze flats dringen steeds brutaler op.

'Er is nog iets, zegt Engelman ergens (en ik ben het volkomen met hem eens), als aangeboren gave, adem der muze, of hoe men het noemen zal, eerbied voor het vak.'

Het is er nog, inderdaad. En het zal er blijven ook, hoezeer dit alles beklemd, overschreeuwd en bestookt wordt.

Nieuwe dichtbundels worden steeds weer aangevoerd, de poëzie heeft een nog steeds levendige markt. Maar zie niet naar haar stapelplaatsen.

Theo Oegema. *De Stad en de Stilte*. - Jacob van Campen, Amsterdam.

In de verzen van dezen Frieschen dichter, vroeger als stadsreporter aan een provinciaal dagblad verbonden, thans in Parijs wonende, zonder beroep, spiegelt zich merkwaardigerwijze de tweespalt, waarover ik hier even sprak, demonstreert zich de echtheid naast den schijn, het eikenhout naast het triplex, de stad naast de stilte. In zooverre is de titel prachtig gekozen. Laat ik dan voorop zeggen, dat ik zijn 'stad' criant vervelend vind en zijn 'stilte' beminnelijk.

Ik zal u op de verschillen wijzen. Wilt u een alledaagsch, mondain, zielloos lied lezen, dat noch satanisch, noch eenzaam en triste is - noch dronken, noch beschonken (wat is het verschil?) - dan presenteer ik u dit versje, dat niettemin de schoone titel draagt 'Délire de l'imagination'.

Er is een gelaat
in den dag, die begint
op satanischen maat.
Wij dansten en dronken
En de straat is beschonken.

De straat was een zotheid
van kleuren en namen;
de duivel de godheid,
en de rest is reclame.

Armoedige luister -
Was god maar een meening?
Wat keert nog, dat heenging
in dit liederlijk duister?

Er is een gelaat
in den eenzamen wind;
in het trieste verraad
der lichten, die lonken.
En de straat is beschonken.

De dag heeft al honderdmaal ‘een gelaat’ gehad in de poëzie na 1920 en dat alles in de straat er ‘bezopen’ uitziet, wisten wij ook reeds bij geschrifte. Theo heeft een alledaagsche kamer gehad in Leeuwarden; ze zag uit over het land en de linden, nu woont hij in een gewichtige Fransche straat en zijn kamer ziet nu als volgt:

> Mijn uitgewoonde kamer te Parijs; de wekker
> tikte den tijd kapot; de luide overlast
> van radiocultuur...; het beeld van Douwes Dekker,
> 't vertrouwd bureau; mijn trots; de boekenkast...
>
> ironische naargeestigheid van kale wanden,
> vinnige schrijfmachine, oud en Oostersch doek,
> de bleeke doodskop met een grijns om gele tanden,
> en de onkuische divan in een hoek...
>
> Veilig domein, de sfeer van studie en gedachten,
> men schreef er verzen, pleegde plagiaat...

Hebt u, bij de binnenkomst in dit vertrek, niet een gevoel van banaliteit gekregen?

Ook volgen eenige verzen in het Fransch, die kortweg slecht zijn. Nooit kan een Hollandsch dichter een wezenlijk Fransch gedicht schrijven. Slechts dan wanneer hij denkt in die taal, maar Theo *maakt* taal, hij gebruikt Fransche woorden en dan nog onhandig. Men luistere:

> On est chez soi
> chacun a son plaisir -
> lit son journal
> et fait le vieux bonhomme;
> on joue aux cartes
> - est-ce bien quatre nous sommes? -
> et prend son temps
> son verre, sans avenir.

Zoo kan elk gymnasiast wel een Fransch gedicht in elkaar flansen:

> Mais Théo, quel créme!
> êtes vous un autre,
> un apôtre
> ou pas chez vous même?

Dan is er een akelig liedje op den dichter Paul Verlaine. Deze Verlaine wordt na zijn dood nog steeds vervolgd door liedekens over zijn drankzucht, zijn moeheid, zijn absinth-liefde. Wat laat Theo Verlaine doen?

Er zwierf een mensch, die moe was
door de mist -
bezopen en van duivelen bezeten
de man, die sater was en symbolist
en door chagrijn en luës aangevreten.
enz.

Wie een dergelijke vizie op Verlaine heeft, zal zeker nooit diens ‘Sagesse’ hebben gelezen. Maar ook Van Gogh moet bezongen worden en Cezanne en Descartes (nota bene) en Pirandello's begrafenis. En in geen dezer verzen is een noodzaak, een doel, breekt liefde of verachting door. Het is matte beschrijvingskunst en dan nog zeer triviaal.

Als Oegema Parijzenaar is, moet hij natuurlijk Montparnasse bedichten. Maar hoe? Is er niets schooner en grootscher in Parijs te bezingen?

Ik zit - en staar wat voor me heen -
achter mijn glas
op het stikvol terras van een café
op Montparnasse
Pistaches. Cacahuètes!

De laatste twee woorden worden dan viermaal als climax en frappe aan het einde van elk couplet herhaald. Evengoed kan men zich droomen op den Hollandschen grond, in een Hollandsen hotelletje. Met evenveel recht kan ik dus zeggen:

Ik sta... en tuur wat voor me uit...
en wacht op pa, -
voor de ruiten van een hotel
naast C. en A.
Broodje met kaas! Ham!
Chocola!

Ik bedoel, ik voel geen drang achter deze dichterij, het is alles zoo eender en grauw en alledaagsch, zoo zonder liefde en vervoering. Het is triplexkunst!

Dalen wij echter uit deze stad naar de stilte. Dan valt ons direct op, dat de stad van Oegema maar van karton was, maar dat zijn eigenlijke aard dien is van dorpeling, van den zuiveren Frieschen jongen, die het te ver en te hoog zocht, terwijl het alles vlakbij lag. Reeds zijn vers ‘Terugkeer’ (blz. 29) is veel kalmer en natuurlijker. Vroeger was alles veel zuiverder en schooner, meent hij. En dat was het ook:

Wij woonden in een arm en eenzaam huis
- ver van de wereld - waar 't geruisch
der winden door de struiken stroomde.
Het lag er laag en vogelvrij verklaard
voor weer en wind, dicht aan de aarde
en dacht aan ouden tijd en droomde.

Het is doodjammer, dat Oegema niet voelt, dat zijn eigenlijk talent op een geheel ander terrein ligt. Laat hij toch niet over Faust's verzoeking schrijven, over zelfmoordenaars, lommerdbazen, gekken en Indo's, laat hij niet meenen, dat het gekleed staat, om Parijs te kennen en Latijn te citeeren, maar laat hij denken aan wat vader eens ernstig zeide: 'Teun, ga toch visschen!'

Klinkt het niet veel zuiverder, veel echter, dit pretentielooze gedicht van hem:

> Dat stuk van ons leven, samen geloopen,
> de wereld was wijd, de akker ligt open;
> diepzinnig gebogen boven een sloot
> een bevende knotwilg; een lijster floot.
>
> Een windvlaag, die over de landen sloop en
> plots viel in het zeil van de ranke boot -
> Een tocht door de bosschen, de boomen dropen
> van dauw. De hei tot den horizon rood...
>
> Je slanke gestalte, omspeeld door verlangen,
> en strak woei je jurk aan je lijf als een vlag. -
> De blik van een vrouw kan de hemel omvangen
> en het kleine geluk, dat ten voeten lag.
>
> Het hart van een man houdt wat liefde gevangen
> en wat zon van een jeugd, van een voorjaarsdag.

De laatste acht verzen van dit bundeltje (dat zijn inspiratie zoekt in de stad, en zelden in de stilte,) besluiten het hoopvol. Want het hierboven geciteerde, een goed vers, dat ik met meerderen kan bevestigen, doet mij tot de overtuiging komen, dat deze jonge dichter wel degelijk talent heeft, doch dit laat verstikken! Beter is het, dat hij voortaan ziet naar het dartelen en edele bewegen van water en wilgen, dan naar het houterig geklapper en zinloos geknik van cacahuètes.

Oegema kan zijn Frieschen aard niet verloochenen, gelukkig. Hij eindigt met een kleine ballade op Groote Pier. Dit vers, eenvoudig en ietwat koel aandoende, heeft desniettemin veel eigens en houdt een belofte in.

Oegema heeft voor alles zelfcritiek noodig, het besef, dat hij in de moderne stad een cacahuète wordt, maar in de stilte zichzelf, de gevoelige, zangerige dorpeling.

Feiten en Fantasieën door Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe. Jane Austen, een der meest beroemde Engelsche schrijfsters uit den tijd van Walter Scott, in haar leven en werk *(Vervolg van blz. 150.)*

Jane Austen's romans. - Northanger Abbey.

Zoodra men den titel *Northanger Abbey* leest, krijgt men de flauwe suspicie, of deze niet in connectie met Anne Radcliffe's *Castle of Udolpho* zou staan? En of deze roman niet een parodie zou kunnen wezen op bovengenoemd boek, dat, ten tijde van Jane Austen's leven een wereldreputatie genoot?

Inderdaad, bij de compositie van dit verhaal *heeft* Jane Austen heel sterk aan Udolpho gedacht. Niet echter was het haar bedoeling, er een chargo op te schrijven, of een roman te geven in den trant van *mystery and monder*. Maar haar *heroine,* zooals zij de hoofdpersoon Catherine nu en dan schertsend noemt, heeft een groote bewondering voor Mrs. Radcliffe, en droomt van oude kasteelen, en wanneer zij eenmaal te logeeren wordt gevraagd op een oud buitengoed, dat eertijds een Abdij is geweest, kent haar vreugde geen grenzen.

Jane Austen probeert dan, eenige griezeligheden te voorschijn te tooveren, zooals een antieke kist op Catherine's kamer, waarvan het deksel zoo zwaar is, dat zij het bijna niet tillen kan, en een eveneens antiek kabinet, dat zorgvuldig door haar wordt geëxploreerd, totdat zij tenslotte een rolletje handschriften ontdekt, die echter bij nader inzien slechts uit.... waschrekeningen blijken te bestaan.

Het is duidelijk, dat de schrijfster hier goedig den spot drijft met de, toentertijd klaarblijkelijk bestaan hebbende manie, om in alles iets geheimzinnigs en beteekenisvols te zoeken. Met deze onbeduidende, al te gemakkelijk verklaarbare onverklaarbaarheden is Catherine dan ook niet tevreden; haar levendige geest verzint een fantastisch verhaal uit het verleden der familie, bij wie zij logeert.

Generaal Tilney, verbeeldt zij zich, heeft zijn vrouw niet lief gehad (uit allerlei kleinigheden meent zij dit te mogen opmaken) en vanhier tot aan daadwerkelijke misdaad *il n'y a qu'un pas*. Waarschijnlijk heeft de generaal zijn vrouw vermoord, doch als deze stelling onhoudbaar blijkt, doet haar verbeelding aldra iets anders aan de hand: namelijk, dat mevrouw Tilney in het geheel niet dood is, maar door haar wreeden gemaal opgesloten en afgezonderd van de wereld wordt gehouden in, van het bewoonde gedeelte der Abdij, niet bereikbare vertrekken. Waarom? misschien uit sadisme? misschien uit jaloezie?

Evenwel, ook dit vermoeden is onjuist, en dan berust Catherine maar in het feit, dat Northanger Abdij geen mysterie's of daden, die het daglicht niet verdragen, verbergt.

Dit nu is allemaal maar gekheid, en niet de eigenlijke inhoud van den roman.

Maar wanneer de ernst begint, is de situatie zoo volstrekt onaanvaardbaar, dat ik hier wel even op dien te wijzen.

De vader van den jongen Tilney, dien Catherine lief heeft, en die ook haar heel graag mag, is zóó vol attenties voor Catherine, dat men onweerstaanbaar den indruk krijgt: hij is zelf verliefd op haar.

En, als hij op een gegeven oogenblik, na een reis 's avonds thuis komende, aan zijn dochter mededeelt, dat Catherine den volgenden morgen vroeg zijn huis verlaten moet, en haar de lange reis alleen laat aanvaarden, zonder haar zelfs een bediende mee te geven (iets ongehoords in die dagen!), dan denken wij: o, Generaal Tilney heeft natuurlijk gemerkt, dat zijn zoon Henry en Catherine van elkander houden, en ontzegt haar zoo bruusk en onbeschoft zijn huis uit jaloezie.

Niets ervan! Generaal Tilney had zich eenvoudig verbeeld, dat Catherine zeer rijk was, en dus een goede partij voor zijn

zoon. Toen hij beter op de hoogte kwam, en ervoer, dat zij integendeel heel arm was, wees hij haar de deur. Dit nu lijkt mij absoluut onwaarschijnlijk voor een gentleman, een Generaal, en de goed-gesitueerde eigenaar van een Northanger Abbey. En U?

Nog een opmerking over dezen roman, waar Jane Austen echter bewijst, een levenswaren kijk op de menschen te hebben. Zij zegt, dat Henry Tilney Catherine begon lief te hebben, toen zij hem duidelijk had laten blijken, iets voor hem te gevoelen. Is dit niet heel aardig? en ook volgens de werkelijkheid? En dat voor dien pruden tijd, toen de conventie eischte, dat een vrouw ten uiterste haar sentimenten verborgen hield, zoolang de man zijn liefde nog niet had verklaard! (Een zelfde notitie treffen wij aan in *Persuasion,* aangaande Sir Walter Ellia II en Mrs. Clay.) Blijkt hieruit niet, hoe volkomen natuurlijk en menscheilijk en gezondverstandig Jane Austen was?

Het manuscript van *Northanger Abbey* werd in 1803 door een uitgever te Bath gekocht voor *f* 120, -, maar klaarblijkelijk zag hij er niet veel in, want hij liet het in zijn brandkast vergelen. Ten slotte, toen haar andere romans succes bleken te hebben, kocht Jane's broer den roman voor hetzelfde bedrag terug. Natuurlijk had de uitgever later spijt genoeg!

Persuasion.

In Anne Elliot erkennen wij een van Jane' Austen's liefste heldinnen. *Persuasion* werd in 1815 begonnen en in dat jaar waren er groote familieonaangenaamheden; haar broeder Henry moest namelijk failliet worden verklaard, wat Jane zich hevig aantrok.

Jane Austen heeft nooit overhaast haar boeken in het licht gegeven. Zij werkte ze dikwijls om, en ook met *Persuasion* is dit het geval geweest, en vergeleken met den eersten opzet, was de tweede een verbetering. *Northanger Abbey* heette oorspronkelijk *Susan*.

Jane Austen heeft de publicatie van *Northanger Abbey* en *Persuasion* niet meer mogen beleven. Na haar dood werden in 1818 deze boeken tezamen uitgegeven in vier deelen (zooals toentertijde gebruikelijk was) tegen den prijs van *f* 15, -.

Drie jaar later werd *Persuasion* in het Fransch vertaald, onder den tamelijk ouderwetschen titel: *La Familie Elliot, ou l'ancienne Inclination*.

Ook in *Persuasion* toont de schrijfster haar milde *erroneia,* doch dit voornamelijk in haar tweedeplanskarakters. Anne is in alle opzichten een charmant persoontje en *extremely lovable*. De intrige van *Persuasion* is zoo eenvoudig, als maar mogelijk is, en boeit toch van het begin tot het einde. De landschapsbeschrijvingen worden in alle handboeken over Dorsetshire aangehaald, - is dat geen blijk van blijvende populariteit?

Al Jane Austen's romans zijn liefdesgeschiedenissen en handelen van het begin tot het slot over de genegenheid van die voor deze, en de vermeende niet-genegenheid van deze voor die. Maar *Persuasion* is inderdaad *a love tale;* en meer dan de andere boeken *tender and intimate,* zooals Forrest Reid zegt.

Ja, *Persuasion* is een allerliefst verhaal, en, hoewel zoo doodeenvoudig, ons toch vasthoudend door de fijnheid van descriptie en de gevoeligheid, waarmede de karakters gegeven zijn. Schokkende gebeurtenissen beschrijven was niet Jane Austen's *fort,* en zoo maakt de ongelukkige val van Louisa Musgrove weinig indruk op ons. Maar het doet er niet toe, omdat al het overige zoo zuiver gevoeld is en gezien.

Het milde hart van Jane Austen gedoogde geen noodlottige liefdestragedies, en dus kunnen we er ons steeds van overtuigd houden, dat haar heldinnen altijd den man hunner keuze krijgen, zooals Anne Elliot haar lang in stilte beminden Wentworth!....

(Wordt vervolgd.)

Buitenlandsch *Overzicht* (16 Juli-16 Augustus) door Johan Perey.

In vroeger jaren, wanneer het in politicis eenmaal vacantie was, dan was het ook vacantie. Maar tegenwoordig blijkt men het zich niet meer te kunnen veroorloven, in de daarvoor geijkte perioden ook werkelijk tot rust te komen. Nu is dit op zich zelf nog heelemaal niets om zich over op te winden; men mag eerder zeggen, dat een dergelijke gang van zaken heel normaal is voor een tijd, waarin het staatkundige leven in vergelijking met het verleden zoo oneindig veel gecompliceerder en ook van zoo veel hooger tempo is geworden, terwijl daarnaast dan nog de ontwikkeling van de verkeersmiddelen het begrip ‘onbereikbaar’ volkomen heeft teloor doen gaan. Waar een staatsman zich gedurende de zomermaanden ook mag hebben teruggetrokken; geen nood, de collega, die hem ontmoeten wil, behoeft slechts in een vliegtuig te stappen, en na weinige uren reeds is men in conferentie.

Doch hoe gewoon en eenvoudig dit alles er ook uit moge zien, toch verwekken die politieke vacantie-werkzaamheden steevast een ongunstige reactie. Het groote publiek, vooruitstrevend in naam, doch in wezen conservatiever dan wie ook, kan zich nu eenmaal nog niet aan de gedachte onttrekken, dat bij een vertoon van staatkundige activiteit gedurende den midzomer daar absoluut iets achter moet steken. Een wantrouwen, dat nog in belangrijke mate versterkt wordt door de gewoonte der diplomaten van besprekingen, buiten het politieke seizoen om, aan de buitenwereld geen uitsluitsel te geven, en gegeven nu de, weliswaar ziekelijke

maar niettemin niet te ontkennen behoefte van het publiek aan een uitvoerige berichtgeving, heet van de naald, dan hebben al die ontmoetingen in badplaatsen, op uitstapjes, tijdens motorwedstrijden of in de pauzes van een opera onvermijdelijk dit eene gevolg, dat de spanning in de wereld hand over hand gaat toenemen. De eene oppert dit, de ander vreest dat, en tenslotte blijken alle meeningen en prognoses slechts op geruchten gefundeerd te zijn. De groote paniekmaker, het gerucht, heerscht overal, jammer genoeg ook tot in de beschouwingen op de voorpagina van de meest gedegen dagbladen toe. En ongelukkig voor het toch al zoo nerveuze publiek, blijkt de gemiddelde krantenlezer van eenig combinatoir vermogen volslagen gespeend te zijn, want hoe ter wereld zou het Engelsche Lagerhuis hebben kunnen besluiten, tot in het najaar op reces te gaan, indien tezelfdertijd *inderdaad* een militair conflict tusschen Roemenië en Hongarije ware uitgebarsten, indien *inderdaad* de inlijving van Slowakije bij Hongarije of, nog sterker, de inlijving van Hongarije bij Duitschland op handen zou zijn geweest?

Of dan die zomersche activiteit in de internationale politiek niet voor vol mag worden aangezien, of, met name, het bezoek van den Hongaarschen minister Csaky aan verscheidene Duitsche staatslieden, en de gedachtenwisseling tusschen Graaf Ciano en Von Ribbentrop te Salzburg enkel als pleizierreisjes beschouwd mogen worden? Natuurlijk niet. De zaken, welke onder de omstandigheden van het oogenblik, plotseling een bespreking vorderen, worden er natuurlijk niet minder ernstig om, doordat zij in een wat minder strakke omgeving ter tafel komen dan gewoonlijk het geval is. Men mag gerust daarom aannemen, dat er in deze weken - en niet alleen in Duitschland - zeer gewichtige kwesties op de korrel zijn genomen, dat er in rustige besprekingen gewikt is en gewogen, ja zelfs, dat er verrassingen zijn voorbereid. Maar dat is ook al, wat er van te zeggen valt, daar door de betrokken staatslieden alles sub rosa gehouden werd, en derhalve de buitenwacht over niet één concreet gegeven de beschikking heeft. Geen feiten, maar wel, zooals reeds gezegd, veel fantasie, hetgeen aan de algemeene gesteldheid van Europa bij lange na geen goed heeft gedaan. Want, ziet men de persstemmen uit de laatste paar weken zoo nog eens door, dan klinkt daar over 't algemeen een

toon uit op, die men zich van andere gelegenheden alleen maar herinneren kan uit tijden van oorlog of den vooravond daarvan. Het eene woord is al krachtiger en pessimistischer dan het andere, en sommige schrijvers hebben er zelfs al hun licht over doen schijnen hoe de vrede er uit moet zien, nadat de oorlog achter den rug en (natuurlijk) gewonnen zal zijn. Door al dit soort dingen is het totale beeld van de verstreken weken beslist ongunstig te noemen: in feite is er 'niets gebeurd', echter de stemming is desondanks dermate verslechterd, het publiek onverschilliger en toch ook meer prikkelbaar geworden, dat wat men gisteren wellicht nog als redelijk had willen aanvaarden, vandaag met beslistheid van de hand zal worden gewezen. Een Duitsch proefballontje over een bestand van dertig dagen, waarbinnen een conferentie van Vier zou plaats vinden, werd buiten Duitschland vrijwel genegeerd en in de Engelsche pers systematisch doodgezwegen. Eenzelfde lot moest een, in de Times gepubliceerd, voorstel tot overleg op wat breeder basis (met Rusland en Polen er bij) ondergaan; het vond in eigen kring geen belangstelling, terwijl er daarbuiten heelemaal niet over gesproken werd. Neen, was verleden jaar de leuze nog 'vrede vòòr alles' dan is deze thans via 'vrede, maar niet tot elken prijs' allengs overgegaan in 'vrede als de tegenpartij zijn eischen wil intrekken, anders maar oorlog'. Niemand is bang meer, iedereen paraat, en mag men aan de Poolsche dagbladen de noodige autoriteit toekennen, dan zou het Poolsche volk liever vandaag nog aan 't vechten slaan dan eerst morgen.

Dat het, in een geladen sfeer als deze, uitermate moeilijk wordt zakelijk te blijven, dat een probleem als Danzig hoe langer hoe meer een kwestie van prestige wordt, behoeft wel geen nader betoog. Speciaal voor Engeland en Frankrijk wordt het met den dag moeilijker zich inzake Danzig eventueel wat inschikkelijker te toonen, daar Danzig toch zoo langzamerhand als het ijkmerk van het 'vredesfront' is gaan gelden. Zou Londen er toe genegen zijn de Vrije Stad los te laten, dan zou dit zoo ongeveer wel den doodsteek van Engeland's 'nieuwe politiek' beteekenen, met alle onaangename consequenties van dien: een haast als zeker aan te nemen aansluiting van Zuid Slavië en Bulgarije bij de As, met heel groote kans, dat op den duur ook Polen, Roemenië

en zelfs de USSR zich weer op Duitschland gaan oriënteeren. Dus, daarna dan toch een Duitschland, oppermachtig op het vasteland, terwijl Engeland slechts met de stukken komt zitten te kijken? Het is volslagen onaannemelijk, dat de Britten zich vrijwillig op een dergelijke ontwikkeling zouden willen inlaten; derhalve is er voor hen op dit oogenblik ook geen terug uit het Oost-Europeesche avontuur mogelijk, al zal het ongetwijfeld aan een Chamberlain niet liggen, of hij zal zijn uiterste krachten geven, om alsnog de Polen tot een zekere inschikkelijkheid te bewegen. Chamberlain's hart blijft altijd nog uitgaan naar zijn geliefde politiek van 'appaesement'; geen gelegenheid laat de Prime Minister voorbij gaan zonder weer van zijn gezindheid voor overleg te hebben blijk gegeven. Maar aan den anderen kant staat de harde werkelijkheid, waarin voor overleg geen plaats meer schijnt, en zoo blijft het dan voor de Engelsche regeering een dure plicht, haar nieuwe politiek te blijven vervolmaken.

Daarom moeten ook de onderhandelingen te Moskou hardnekkig worden voortgezet, zelfs al blijken deze ook nog zoo hopeloos te zijn vastgeloopen. Echter hier geldt zeer zeker, wil het niet uit de breedte dan moet het maar uit de lengte, en zag men eenerzijds Sir William Strang met leege handen op het Foreign Office terugkeeren, daar stond tegenover het afreizen van een Engelsche en Fransche militaire missie naar de Russische hoofdstad, waarvan men in zekere kringen de hoop koestert, dat zij in staat zullen zijn, langs den omweg van technische besprekingen, de politieke onderhandelingen weer nieuw leven in te blazen.

Een ander uitvloeisel van den huidigen status was de noodzakelijkheid voor Engeland, met Japan aan de conferentietafel te gaan zitten, ook dit alweer niet onder meest gunstige omstandigheden. Gelijk men zich nog wel herinneren zal, was het niet uitleveren door het bestuur van de Engelsche concessie te Tientsin van een viertal Chineezen, die door de Japansche overheden van moord beticht werden, er de onmiddellijke aanleiding voor, dat Japan een krachtdadig vijandelijke houding tegen de westersche vreemdelingen ging aannemen, tegen de Engelschen in de eerste plaats. Door blokkade-maatregelen werd het economische leven en vrijwel alle verkeer zoo goed als lam gelegd, wat op den duur natuurlijk tot de meest onmogelijke toestanden

moest leiden. Doch er waren nog wel meer redenen, waarom de Engelschen genoodzaakt of althans niet ongenegen waren, eens met Japan te gaan praten. Om te beginnen, hetgeen door het Engelsche blad Sunday Times naar voren werd gebracht, dat in den loop der laatste decennia de export op Japan steeds en belangrijk was toegenomen, terwijl die op China voortdurend was gedaald. Engeland, aldus de conclusie van bedoeld artikel, had dus wel degelijk een groot belang bij een goede orde in China. Voor het overige leeft in Londen natuurlijk nog de stille hoop van Japan door een zekere toegeeflijkheid van de As te kunnen weg manoeuvreeren; waarbij dan misschien ook nog zooiets komt als een schuldig geweten, immers toen in 1919 Japan er op rekende voor de, gedurende den wereldoorlog, speciaal aan Engeland, bewezen diensten een behoorlijk honorarium te ontvangen (o.m. de vrije hand in Noord China), bleken de Geallieerden hier niet voor te vinden te zijn.

Al met al was het van Britsch standpunt bezien dus heusch zoo gek nog niet, met de heeren van Tokio eens van gedachten te willen wisselen; evenwel kalmpjes aan, d.w.z. voorloopig alleen over de kwestie-Tientsin op zich zelf.

De Japanners, (tè) voortreffelijke leerlingen van het Westen als zij zijn, voelden de situatie, waarin de Engelschen verkeeren, echter zoo fijn aan, dat zij die gerust durfden uit te buiten, met de gedachte van laat ze maar dreigen, vroeg of laat komen ze toch wel. Bovendien is het den Japanners er heelemaal niet om te doen, die vier Chineezen moordenaars in handen te krijgen, maar willen zij de positie der westersche vreemdelingen in China, duidelijker: in het door de Japanners bezette deel van China geheel opnieuw geregeld zien. Daar nu de Engelschen toch altijd nog de eerste natie onder de koloniseerende mogendheden vormen, is het zoo helder als glas wat de Japanners met hun anti-Britsche politiek verder nog voor hebben: krijgen zij de Engelschen er onder, dan volgt de rest min of meer van zelf. Het op den 28sten April 1934 door Japan verkondigde ‘Azië voor de Aziaten’ (onder Japansche hegemonie natuurlijk, al werd dit er ook niet bijgezegd), dàt is het groote doel der Japansche politiek, en vandaar uit moet men ook alles beschouwen, wat zich daarginds in het Verre Oosten allemaal afspeelt.

Onder een, voor Japan gunstig politiek gesternte (de hopelooze verdeeldheid in het Westen en de aldaar angstwekkend toenemende spanningen), thans over eenige locale aangelegenheid betreffende Tientsin te gaan praten, had voor de Japanners dan ook niet den minsten zin; neen. zij wilden dit niet eerder, alvorens het met de Engelschen over zekere fundamenteele gedragslijnen te zijn eens geworden. Maar dit wilde Londen nu weer niet, al kwamen onder den drang der omstandigheden, w.o. een heftige anti-Britsche agitatie onder de Chineezen en een verscherping der Japansche blokkade, de zoo divergeerende opvattingen ook sneller tot elkaar, dan men zoo oppervlakkig voor mogelijk mocht hebben gehouden. Bleef Japan weliswaar een ‘totale ommekeer’ in de Britsche politiek eischen, Engeland verklaarde zich bij monde van minister Chamberlain bereid ‘meer begrip te toonen voor de Japansche moeilijkheden’. Dit begrip zou dan daarin bestaan, dat Engeland zich werkelijk neutraal zou gaan gedragen, door daar, waar de Chineesche regeering geen effectief gezag meer kon uitoefenen, een Japansche overheid te erkennen. Zoodoende zou men Japan tevreden kunnen stellen, zonder nochtans ten aanzien van China, d.i. dus nu China minus de bezette gebieden, van politiek behoeven te veranderen.

In dezen gedachtengang kwamen minister Arita en de Engelsche ambassadeur Craigie al heel spoedig tot eenig resultaat, en wel in den vorm van een voorloopige overeenkomst ‘over de achtergronden van het Britsch-Japansche geschil’, welke overeenkomst neerkomt op een de facto erkenning van de Japansche militaire bezetting in China, met de normale consequenties van dien. De Japanners hadden daarmee een niet te miskennen diplomatieke overwinning op Engeland behaald, echter vervolgens moesten zij nog zien dit succes in wat meer tastbare voordeden te gaan omzetten, hetgeen dan gehoopt werd van het tweede deel der conferentie, waarbij de kwestie-Tientsin in vollen omvang ter sprake zou komen. Ongelukkig voor de Japansche aspiraties, is het met dat tweede deel wel het tegengestelde van vlot verloopen, daar een even onverwacht als krachtig gebaar van de Vereenigde Staten de positie van het Westen, en dus daarmee ook die van Engeland, aanzienlijk is komen versterken. De algemeene opinie in de Vereenigde Staten over de, door Craigie

met Arita afgesloten, voorloopige overeenkomst was dermate ongunstig (‘Engeland heeft de belangen der westerlingen onvoldoende gediend’), dat zonder bedenken nu ineens mogelijk werd, wat tot voor kort door de Amerikaansche regeering met kracht nog was afgewezen, het Japansch-Amerikaansche handelsverdrag van 1911 werd door Washington opgezegd. Nu mag deze daad voorloopig nog geen practische consequenties met zich meebrengen, - het verdrag loopt eerst zes maanden na den datum van opzegging af - terwijl het ook best kan zijn, gezien de groote belangen van den Amerikaanschen handel bij den afnemer Japan, dat nadien weer een nieuw en mogelijk zelfs gunstiger verdrag tot stand komt; voor het oogenblik toch was de Amerikaansche daad een uitstekend gebaar van groote psychologische waarde, een krachtige waarschuwing aan *beide* partijen. Aan den een om niet te ver te gaan, aan den ander om zich voor tijdelijk, eigen, gewin niet zoo toegevend te toonen, dat daarvan straks het geheele Westen de wrange vruchten zal moeten plukken.

Ondanks het Amerikaansche optreden, dat van Japansche zijde zeer vergoelijkend werd voorgesteld, bleven de Japanners tegenover de Engelschen stijf op hun stuk staan en wenschten zij als eerste punt van de kwestie-Tientsin eenige economische zaken aan de orde te stellen, ten eerste de afgifte van het in de Engelsche concessie opgeslagen Chineesche zilver, ten tweede een verbod, om de Chineesche munt verder in de concessie te doen circuleeren. Eerst wanneer deze zaken op een bevredigende wijze geregeld waren, zouden de Japanners pas bereid zijn, over den feitelijken toestand te Tientsin verder van gedachten te wisselen. In de veronderstelling, dat men het over die economische aangelegenheden wel gauw eens zou zijn, waren de militaire bevelhebbers van Tientsin bereids naar Tokio ontboden, echter, deze reis zou blijken een vergeefsche te zijn geweest. Al heel spoedig deden zich moeilijkheden ter conferentie voor, van zoodanigen aard, dat Craigie om nieuwe instructies moest seinen. Doch nu was het Engeland eens, dat geen haast had; de instructies bleven uit, ondanks dat er zich in dien tusschentijd nog eenige incidenten voordeden, o.a. een bombardement op een paar Britsche koopvaardijschepen en een vechtpartij tusschen Engelsche matrozen en een aantal Chineesche kooplieden, en dat Arita op den 10en

Augustus aan den Britschen ambassadeur deed weten, dat indien de conferentie nu niet zeer spoedig hervat werd, de militaire deskundigen den 14en d.a.v. weer naar Tientsin zouden terugkeeren.

Wat er ook gebeurde, de instructies lieten al maar op zich wachten, terwijl een voorstel van Craigie, de conferentie op de voorhanden gedeeltelijke instructies vast voort te zetten, door de Japansche regeering van de hand werd gewezen. Wel deden de Engelschen iets, wat door hen als een logisch uitvloeisel van de voorloopige overeenkomst werd aangevoeld, de vier Chineesche moordenaars werden door de concessie uitgeleverd. Met een zeer negatief succes overigens, want te Tokio was men inmiddels al zoo boos en wantrouwend geworden, dat men er niets anders in wilde zien dan een bewijs van Engelsche zwakte, benevens een linksche poging de onderhandelingen nog weer verder op de lange baan te schuiven.

Wat dit laatste betreft, waarom zou Engeland het ook niet probeeren, de conferentie wat te traineeren, want het is niet alleen, dat het door het Amerikaansche optreden een aardig steuntje in den rug gekregen heeft, maar bovendien is Engeland's positie niet onaanzienlijk nog versterkt geworden, doordat een Japansche tegenzet leelijk in het water is komen te vallen, aangezien een voorstel, het Anti-Komintern-Pakt wat meer substantieel te maken, door de As, en in het bijzonder door Berlijn, zonder veel commentaar is afgewezen. Had Tokio te weinig geboden? Of zou er toch een grond van waarheid in het, einde Juli uit Japansche bron verspreide, gerucht hebben gezeten, dat er behalve Duitsch-Russische handelsbesprekingen daar in Moskou nog ‘meer’ aan de hand zou wezen? Berlijn heeft toen niet nagelaten dit gerucht categorisch te doen tegenspreken, maar het blijft toch wel even vreemd aandoen, dat juist nu, terwijl tegen de ‘omsingeling’ een verbreeding van het Anti-Komintern-Pakt een zeker niet onlogische politiek zou zijn, een voorstel in die richting van den partner, die daar bij vroeger gelegenheden eigenlijk nooit voor te vinden was, meedoogenloos moest stranden. Vreemd ook, deze onwil van de As, omdat zij bij een mogelijk conflict op Spaanschen steun vermoedelijk ook wel niet zal mogen rekenen. Spanje is na een harden burgerkrijg van twee lange

jaren behoorlijk uitgeput; nochtans kan het een schitterende toekomst tegemoet gaan, indien het maar den tijd krijgt, zich rustig opnieuw te vormen. De opbouw van het ontwrichte land, ziedaar het voornaamste doel van Franco's politiek, dat echter nooit bereikt zal worden indien Spanje zich nu teveel zou willen inlaten met anderman's 'Lebensraum', of wat ook. Als de Spanjaarden zich met hun eigen zaken bemoeien, hebben zij al moeite en zorgen genoeg, gelijk dit onlangs nog gebleken is, toen de Caudillo voor het niet te onderschatten probleem stond, hoe bij den opbouw het leger en de phalange *in samenwerking* te betrekken. Het leger geniet een reusachtige populariteit, de phalange neemt een voorname machtspositie in en is niet minder populair, speciaal onder de meer vooruitstrevenden. Een van beide lichamen bij het landsbestuur uitschakelen gaat dus niet, gesteld, dat zulks wel gewenscht zou zijn. Vandaar dan, dat Franco het kloeke besluit genomen heeft partij en leger, de vooruitstrevenden en de meer conservatieven, aan elkander te binden; ze beide in evenwicht bij den opbouw van het land te betrekken, om in laatste instantie de hoogste beslissing in eigen handen te houden. Of het den Caudillo nu gelukken zal uit deze constellatie een werkelijke en levende eenheid te doen groeien, is iets, waarop slechts de toekomst, een antwoord zal kunnen geven. Doch één ding staat bij voorbaat reeds vast, om succes te boeken heeft Franco, heeft Spanje, voor alles den tijd noodig en rust.

Menschelijkerwijs voorspeld, zal Spanje bij een Europeesch conflict zijn neutraliteit bewaren, ergo de As hoogstens indirect tot steun kunnen zijn. Spanje dus niet, en daarbij, naar het er uit ziet, eenige distancieering van Japan; het doet, zooals gezegd, wel even vreemd aan, en laat haast geen andere mogelijkheid open, dan deze slotsom: de nabije toekomst zou wel eens groote verrassingen kunnen inhouden.

Bibliographie

Dr. G. Schamelhout: *Ethnische Vraagstukken en Verzamelde Toespraken*. Wereldbibliotheek, Amsterdam 1939.

Ter gelegenheid van den zeventigsten verjaardag van dezen bekenden geleerde, heeft zich een commissie gevormd tot uitgave van enkele zijner verspreide opstellen en toespraken. Deze laatsten werden vooral gehouden voor de Antwerpsche Volksuniversiteit H. v.d. Reeck, waarvan Dr. Schamelhout mede een der sterkste krachten is.

Als eerste komt een uitvoerige studie over *De Statenbond en de ethnische minderheden,* waarin op streng-wetenschappelijke gronden het volkomen failliet van den Statenbond (een veel zuiverder naam dan Volkenbond) wordt aangetoond. Vervolgens komen aan de beurt: Aardrijkskundige namen; een zestal voordrachten voor de Volksuniversiteit; de verschuiving van taalgrenzen; en het verval der Gaelische taal. Vermoedelijk is deze afwisseling met opzet gekozen om schr.'s veelzijdigheid te doen kennen. Waarin men dan ten volle geslaagd is; welk onderwerp hij ook aanroert, deze eminente geleerde zegt er wetens- en behartigenswaardige zaken over. Zonder direct tot de luidruchtigen te behooren, is Dr. Schamelhout's werk van geweldige beteekenis voor Dietschland. Hij neemt in Dietschland's opgang een niet geringe plaats in. Herhaaldelijk wijst hij immers op de eenheid der volksdeelen, en weet vergeten figuren naar voren te brengen. In Noord en Zuid zijn er velen, die veel van hem kunnen leeren. Een uiterst aanbevelenswaardig boek.

Mgr. Prof. Dr. J. Hoogveld. *Het wezen der Volksgemeenschap*. - Wiek op, Brugge 1939.

In een tijd, waarin de vraag naar het wezen van een volk brandend is als in de onze, doet het goed, een rustig, maar daarom alles behalve vaag woord te lezen van een ras-philosooph als Prof. Hoogveld. Duidelijk maakt hij onderscheid tusschen Staat en Volk, evenals tusschen het wezen en de bijkomstigheden der volksgemeenschap. Schr. komt tot dezelfde conclusie als Thomas van Aquine: De Staat dient bij voorkeur te bestaan uit één volk, omdat hun gelijkheid de vriendschap onder de burgers is.

Voor zekere internationalisten een uiterst overwegenswaardige brochure.

Al is deze brochure, naar ik vermoed, een herdruk van een vroegere, bij ‘De Delta’ verschenen, en niet meer te krijgen, de verschijning is er niet minder om toe te juichen.

Tijdschrift voor Philosophie, 1e jrg. nr. 2. - Ver. v. Wijsgeerige Uitgaven Brussel.

De tweede aflevering van dit tijdschrift (inmiddels reeds bekroond met den jaarlijkschen prijs van het Noordstarfonds) is zoo mogelijk nog belangwekkender dan de eerste. Niet minder dan twaalf geleerden uit Noord en Zuid werken mee, door artikels, symposion, tekststudies, critische studie en jaarberichten. Wij wenschen dit tijdschrift alle succes.

E. Verstraete. *Volksche Opleiding in Jeugdorganisaties*. - Wereldbibliotheek, Amsterdam 1939.

Een zeer goede lezing voor de Antwerpsche Volksuniversiteit. Alweer. Men zou op Antwerpen bijna jaloersch worden, om het werk, dat daar verzet wordt.

Volksche (volksverbonden) opvoeding; het is wel een onderwerp, dat in onze Noorderstreken nog tamelijk taboe is. Wie er over praat, is direct ‘Nazi’. In Vlaanderen spreekt men er zelfs over voor een Volksuniversiteit. Zeer duidelijk en voor 't overgroote deel zeer juist, geeft Verstraete aan, wat de taak der Jeugdorganisaties is inzake deze volksverbonden opvoeding, en welke middelen daarbij benut kunnen en moeten worden. Indien men niet vergete de opmerking, die Dr. Schamelhout in bovenbesproken boek op blz. 63 en 64 maakt over matigheid inzake sport en kampement, kan men uit dit boekje zeer veel nut halen.

Joost van der Aa. *Een volk wil leven*. - Dietsch Jeugdverbond, Antwerpen-Amsterdam 1939.

In mijn artikel voor het Dietschlandnummer moest ik erkennen, niet juist te weten, hoever het stond met de plannen voor een Dietsch Jeugdverbond. Dit blijkt te leven, en zelfs zeer actief te leven. Gelukkig. De Dietsche gedachte is allentwege groeirijp. En het schijnt me juist op tijd, dat dit Dietsch Jeugdverbond een propaganda-geschriftje uitgeeft onder bovengenoemden titel. Na een (uiterst beknopt) historisch overzichtje volgt de sympathieke opwekking tot aansluiting en medestrijding voor Dietschland. Aanbevolen.

Ger Schmook. *Boek en Bibliotheek,* afl. 2. - De Sikkel, Antwerpen.

Deze handleiding voor de bibliotheekpractijk is aan 't uitgroeien tot een standaardwerk van den eersten rang. Het tweede en derde hoofdstuk behandelen resp. de bibliotheek als cultuurhistorisch element en het lezen. In hoofdstuk twee wordt een cultuurgeschiedenis gegeven en in drie een practisch-psychologische beschouwing, die dit werk voor alle liefhebbers van het boek tot een waardevol bezit maken.

Em. de Bom e.a. *Vlaanderen, o welig huis*. - Wereldbibliotheek, A'dam 1939.

De belangstelling voor Vlaanderen groeit gelukkig allerwegen in ons Noorden. Het is dan ook toe te juichen, dat Em. de Bom dezen bundel in het licht gaf, waarin een rijk aantal schrijvers hun eigen streek meer bekendheid willen geven. Uiteraard doet ieder dit op zijn eigen manier; men treft in dezen bundel prachtige kunst naast oppervlakkige reportage en fragmenten uit een schoolboekje voor aardrijkskunde. Gelukkig zijn de laatste soort bijdragen verreweg in de minderheid, zoodat we met een gerust hart aan allen, die op een schoone manier kennis willen maken met Vlaanderen, dit boek kunnen aanbevelen.

Filibert van Haverbeke. *Een mislukte aanval op den Ivoren Toren*. Dezelfde. *Het Kluwen*. - 'De Wekroep', Deurne-Antwerpen 1938.

Twee vertelsels voor het Vlaamsche volk van zeer goed gehalte. Zonder te pogen 'ambitieus in de hooge litteratuur rond te dwalen', wil Filibert van Haverbeke boeken geven, die elk ontwikkeld mensch met smaak leest en die op een normale (= niet hinderlijke) wijze een apologie vormen. Eenigermate in Benson's trant beschrijft hij in het eerstgenoemde verhaal een wonderlijke verschijning van Maria op een vergadering van Vrijdenkers. Het tweede is een kroniek-achtig overzicht van wat er op één dag tengevolge van één auto-ongeluk allemaal kan gebeuren. Geschreven in een misschien wat te onpersoonlijken, algemeenen stijl, zijn dit toch twee 'volksboeken', die er zijn mogen. We gaan langzamerhand wel vooruit!

Arnold Meyer. *Dagboek van Nr. 195-3532*. - Uitgeverij De Ramshoorn, Oisterwijk.

Zonder tot eenige politieke partij te behooren, kan men voor een waarlijk groot mensch niet anders dan bewondering hebben. En ieder, die uit dit gevangenisboek kennis maakt met Arnold Meyer, zal moeten toegeven, dat hij een groot mensch is. Een van de soort, die er niet al te veel zijn in Nederland, en waarop we dus eigenlijk uiterst zuinig behoorden te zijn. Maar... waar politieke hartstochten aan het woord komen, raakt het redelijke verstand wel eens op den achtergrond.

In dit geval is aan een dergelijke politieke hartstocht in ieder geval een boek te danken van een soort, die niet te rijk vertegenwoordigd is. Gevangenis-dagboeken ken ik niet, sinds Moens' Celbrieven (en, als men wil, Jef Last's laatste oeuvre).

Al mag dit boek van Arnold Meyer niet de zuiver litteraire waarde toegekend worden van Moens' boekje, het is toch uitermate interessant. Omdat het ons een kijk geeft op het karakter van dezen man, die toch een beweging van beteekenis achter zich heeft, èn tevens op deze beweging zelf. Uiteraard is er tusschen leider en beweging een groote overeenkomst op te merken. Men mag misschien zeggen, dat zij - gedeeltelijk zeker - elkaar vormen.

Door zijn politieke actualiteit is dit boek meteen ook een tijdsdocument van waarde. Wie kennis wil maken met een veelbesproken persoon en zijn levenswerk, vindt in dit Dagboek een belangrijke bijdrage. Als proefneming liet ik dit boek lezen aan iemand, die zeker niet van eenige sympathie verdacht kan worden; het boek werd in één ruk uitgelezen en in zeer hooge mate bewonderd.

Anton Kerssemakers. *Vrijmetselarij en Jodendom*. - Uitgeverij 'Oisterwijk'. Oisterwijk z.j.

Anton Kerssemakers gaf een boekje over Vrijmetselarij en Jodendom, met als veelzeggenden ondertitel: Traditioneele Inhoud, moderne ontaarding en invloed. Laten we direct vaststellen, dat over dezen invloed slechts zeer terloops gesproken wordt.

Belangrijker echter is, wat de heer K. in dit boek wèl poneert: volgens hem is de vrijmetselarij zeer ten onrechte door zoo velen beschuldigd van alle mogelijke zaken. Deze beschuldigingen spruiten voort uit ofwel volslagen onkunde omtrent deze beweging, ofwel uit het verwisselen van de moderne ontaarding met den traditioneelen inhoud. Deze laatste (die volgens K. het wezen der beweging uitmaakt) is in zich volkomen goed en juist, is zelfs een uiterst christelijke, ja zelfs uiterst Katholieke stichting!! Men moet niet op de allereerste plaats naar bewijzen voor deze bewering vragen (tenminste niet naar bewijzen in hedendaagsch-wetenschappelijken zin), maar men moet het 'voelen', oftewel gelooven op gezag van den heer K. Inderdaad geeft hij dan ook een schamel bewijsmateriaal; en op die plaatsen, waar hij wèl bewijzen wil, bewijst hij te veel, dus niets. Na het loslaten van den traditioneelen inhoud, zou de vrijmetselarij in verkeerde handen gekomen zijn, zou van de organisatie misbruik gemaakt zijn door àndere geheime machten en is de vrijmetselarij op allerlei dwaalwegen geraakt. Dies wil de heer K. deze vrijmetselarij vrijpleiten van alle (mede-)schuld aan de moderne degeneratie; zij is er zelf slachtoffer van.

Ook t.o.v. het Jodendom heerschen dezelfde dwalingen; alle lieden, die uit Talmud en andere authentiek-Joodsche geschriften iets ten nadeele van de Joden lezen, kennen deze geschriften niet! Ook de moderne Jood zelf kent noch erkent Talmud en Kabbalah - van deze heeft K. evenzeer uitgemaakt, dat er geen slechts in te ontdekken is.

Het lijkt ons het beste, niet al te veel kritiek op deze stellingen te geven; zooals we reeds zeiden: wáár K. gaat bewijzen, bewijst hij te veel, dùs niets. Zijn heele gebouw hangt in de lucht van zijn persoonlijk gevoel: 'zoo zal 't wel (geweest) zijn', dùs zoo is het. Dit nu moge voor 'mystisch ingewijden', waarover hij zoo gaarne spreekt, voldoende zijn, voor ons is het onvoldoende. Wij hadden graag de zoo gesmade bewijzen gezien, hoewel we meenen, toch niet al te zeer positivistisch te zijn ingesteld! Een weerlegging van dit boekje zou ons op zoo verre zijwegen voeren, dat er een brochure uit groeide! Op deze oppervlakkige wijze kan men *alles* beweren en 'bewijzen'.

Daphne du Maurier. *Rebecca*. - Leiden, A.W. Sijthoff. 1939.

Een roman over een meisje, dat, schutterig en verlegen, onverwacht met een rijken weduwnaar trouwt, en meent, overal in zijn huis de eerste vrouw te ontmoeten. Jalouzie op en vrees voor 't verleden. Later blijkt, dat ze spoken heeft gezien, en dat het eerste huwelijk niet zoo volmaakt was als ze meende.

De eerste helft van dezen roman is zoo taai als Sinterklaas taai-taai; op de hoogte van de moordgeschiedenis komt er wat spanning en vaart in. Daphne du Maurier kan zeker een uiterst vlotte ontspanningsroman schrijven; maar men make ons niet wijs, dat haar eersteling (?) een geniaal meesterwerk is.

Nicolai Kazantzaki. *De Tuin der Rotsen*. - Wereldbibliotheek, A'dam 1939.

Een lyrische roman over een reis door China en Japan. De westerling, in strijd met zichzelf en heel de wereld, zoekt rust en zekerheid, en vindt die in het verre Oosten. Hij vertelt hierover in een soms even vermoeiend relaas, dat over 't algemeen echter wel boeit. Tusschen door geeft schr. enkele, o.i. zeer aanvaardbare opmerkingen over den strijd tusschen oud en jong in dit verre Oosten, dat op den Westerling nog steeds zijn fascineerenden invloed doet gelden. Een boek, dat niet iedereen zal kunnen volgen; maar wie dit wel vermag, zal er zeer veel schoons in vinden, ook al is hij het met enkele ‘filosofische’ opmerkingen niet eens.

Trygve Gulbranssen. *De geschiedenis van het geslacht Bjøndal*. - Zuid-Hollandsche Uitg. Mij., Den Haag.

De Cultuur-serie is tot haar vijftigste uitgave genaderd, en de uitgevers wilden hiervan iets aparts maken. Zij zijn hierin ten volle geslaagd, doordat ze een werkelijke luxe-editie van de bekende trilogie van Trygve Gulbranssen gaven. Inderdaad een kostbaar feestgeschenk, dit boek. Gedrukt op document-vergé-esparto, in een band van Rinosleder met goud bedrukt en een kopsnede in kleuren met gouddepsel. Als verluchtingen de zoo prachtige platen van Anton Pieck - en men begrijpt, wat een magnifiek werk daar uit den koker komt.

Op deze wijze is dit boek geworden tot een uitgave, die werkelijk in staat is, de liefde van elk biblophiel op te wekken; maar men schijnt vlug te moeten wezen, als men nog een exemplaar wil bezitten. Wie een prachtboek wil bezitten, schaffe zich Gulbranssen's trilogie in feestgewaad aan. De cultuurserie is keurig voor den dag gekomen met een waarlijk jubelnummer!

Ernest Michel. *Als de twee één zijn*... - Uitg. Bedr. G. Moorman N.V., Nijmegen.

Onder een titel, die een liefdesroman kon doen vermoeden, bundelde Ernest

Michel enkele opstellen over de wederzijdsche liefde tusschen God en mensch. Iets wat Michel schrijft, is altijd de moeite waard van het lezen, ook al is men het niet in alles met hem eens. Hij heeft een zeldzaam diep besef van het mystieke leven in ons, dat voor hem - terecht - het eigenlijke leven is; en hij wil consequent naar de kern van alle dingen leven.

Maar wellicht begaat hij één fout, n.l. deze: te vergeten, dat de bovennatuur noodzakelijkerwijs (omdat en zoo lang we mensch zijn) moet wortelen in de natuur, en deze vervolmaken. Michel zou liefst voor die bovennatuur de natuur vergeten - en er is eenigermate te vreezen, dat het dan op een overspanning en mislukking moet uitloopen.

Dit neemt echter niet weg, dat zijn optreden in een vermaterialiseerde wereld van heden zeer nuttig is, en dat zijn werk interessanter blijft dan zeer veel der nuchteren en middelmatigen.

Charles Ellwood. *De Psychologie van de Menschelijke Samenleving,* vertaald door Jhr. Dr. J.J. von Schmid. - Scheltema en Holkema, A'dam 1939.

Deze Inleiding in de Theorie van de Sociologie van den Amerikaan Ellwood is een in vele opzichten voortreffelijk boek. In 400 groote pagina's wordt wel alles, wat ter inleiding in deze wetenschap gezegd kan worden, bijeengebracht, èn, over 't algemeen, uiterst aanvaardbaar beredeneerd. Ellwood toont zich een denker van behoorlijk formaat; niet uitsluitend compileerend, maar zelf uitwerkend. Zeer terecht legt hij, zooals de hoofdtitel van het boek aangeeft, de zwaarste accenten op de psychologische beschouwing der samenleving en der menschelijke handelingen in die samenleving. Tegenover zeker soort sociologie, die meent, den mensch als levend en veranderlijk wezen welhaast te moeten en kunnen uitschakelen, is dit boek van een verkwikkende realiteit en juistheid.

Al zijn we het niet met àlle uitspraken van den schrijver volkomen eens, we kunnen dit boek ter bestudeering aanbevelen aan een ieder. Vooral voor hen, die geen tijd of gelegenheid hebben, in veel andere werken te snuffelen, is dit boek belangrijk, omdat het zoo samenvattend is.

Dubbel jammer, dat een docent aan de universiteiten van Leiden en Brussel op heele gedeelten zulk een erbarmelijk Nederlandsch geeft. Dit werk had een betere verzorging verdiend.

Van het werkje: *Luchtvaartwoorden,* onder redactie van G.H.J.J. Schuurmans Stekhoven, secretaris der commissie voor Luchtvaartterminologie, verscheen bereids de tweede druk bij J. Noorduyn & Zoon (1939) te Gorinchem.

Drs. F. Boerwinkel Jr. liet bij Knottnerus-Kramer te Amersfoort een herdruk verschijnen van de *Cronyk van Sint Aagten Convent,* een

klooster-kroniek uit de 15e tot 17e eeuw, die zich vlot en boeiend laat lezen.

Edm. Nicolas: *De President.* - Het Spectrum. Uitrecht z.j.

De goede roman komt, plotseling, zonder groote betoogen en zonder het opstellen van geweldige programma's. Een of ander tamelijk onbekend auteur, bij geen enkele clan aangesloten, moet er ons op zekeren dag mee verrassen. Edm. Nicolas heeft dit gedaan. In den vrijen tijd, die zijn ingenieurschap hem laat, schreef hij vroeger enkele zeer opvallende verhalen. Later begon hij in het tijdschrift 'De Bundel' met de publicatie van *De President,* die nu in boekvorm voor ons ligt.

Een korte roman weliswaar, (160 pagina's) maar van een saamgebalde kracht als weinig anderen, die driemaal zoo dik zijn. Nicolas schrijft een zeer eigen stijl, waarvan men niet kan zeggen, dat ze aan dezen of genen herinnert. Zijn compositie is uiterst simpel; alles verloopt even vlot, als het in 't alledaagsche leven inderdaad geschiedt. Maar daar achter en daar doorheen straalt de kracht van een schrijverschap als werkelijke begenadiging. Woord voor woord is verantwoord en beteekenisvol, zin na zin houdt u gevangen, dat ge dit boek niet uit de hand legt, voor ge het uitgelezen hebt.

Wat mij persoonlijk het meeste verheugt, is het feit, dat we hier eindelijk (eindelijk! na hoeveel jaar programmatische actie) den katholieken roman hebben; den roman, die zeer overtuigd ten doel heeft, te 'getuigen', en die werkelijk een roman is. Met kunde en intelligentie geschreven vanuit een waarachtig kunstenaarschap. Nicolas maakt hier een schitterend debuut!

C.C.S. Crone: *Het Feestelijke Leven*. Wereldbibliotheek. Adam 1939.

Niet zoo schitterend brengt Crone het er af met, naar ik meen, zijn tweede boekje. M.i. heeft hij hier te hoog gegrepen; de compositie, die hij zich voorgesteld had, kon hij niet aan. Daardoor werd dit verhaal dermate ingewikkeld en brokkelig, dat de lezer er min of meer ongeduldig van gaat worden. Het is jammer, want Crone kan schrijven. Zijn stijl is (hoewel meer afhankelijkheid vertoonend dan Nicolas) van een behoorlijke sterkte en verzorgdheid. Ware de compositie beter geweest, (had Crone niet te hoog gemikt) dan kon hij een veel beter werk geven. Moge hij spoedig revanche nemen.

Uit het werk van Frank v.d. Goes. - Wereldbibliotheek A'dam 1939.

Ingeleid door Henr. Roland Holst, verscheen een bundel uit Frank van der Goes' werk ter gelegenheid van zijn 8osten verjaardag. De artikelen loopen van 1877 t/m 1937, één over litteratuur, twee over tooneel en de rest over politiek en aanverwanten. Wij weten niet, of zijn vrienden, met dezen bundel, van der Goes wel een dienst bewezen hebben. Men publiceert hier oudere stukken (o.a. uit de beroemde polemiek met v. Deyssel, waarin kennelijk het gelijk aan v. Deysssl was) naast allernieuwsten, die practisch onbekend waren buiten een kleine lezerskring. Maar.... dan

stelt men ze ook bloot aan kritiek, en die ware er m.i. heel wat op te leveren. Of moet men zeggen, dat een gegeven paard niet in den bek gezien mag worden? Beter had men den bundel alleen historisch belang gegeven, door keuze uit vroegere artikelen.

Ludwig Tügel: *Peerdemuziek*. - Vert. S. Barends. De Amsterdamsche Keurkamer. Amsterdam z.j.

Dit is ontegenzeggelijk een aardige, boeiende roman. Als echte humor is: een lach en een traan, dan heeft dit boek inderdaad echte. Op een ernstigen, bijna tragischen ondergrond, wordt een verhaal opgebouwd, dat in sommige momenten doet denken aan Aart v.d. Leeuw's zelfironie. Deze ondergrond is de onwankelbare trouw van 'n oficier en zijn oppasser, die maar geen aard kunnen vinden in het Duitschland van na den oorlog, en hùn eigen hoogte blijven bezetten. Helaas blijft de officiersfiguur wat heel erg in den schemer; van zijn strijd zien we wel verschrikkelijk weinig. Maar rondom het geval heeft Tügel een geestrijke roman gebouwd, waarin de personen levend voor ons staan, zoo zuiver zijn ze geteekend. Vooral de oppasser is juist getroffen. Al is het slot ietwat fantastisch, het geheel is een roman, die zeer zeker de moeite waard is. Barends zorgde voor een voortreffelijke vertaling.

Dom Francisco Manuel de Melo: *De strijd in het Engelsche Kanaal*. Vert. d. Dr. M. de Jong. - C. de Boer Jr., Den Helder, z.j.

Op 21 October 1639 werd de beroemde strijd tusschen de Spaansche en Nederlandsche vloot in het Kanaal, door den slag bij Duins, vrijwel beslist. Tromp wist de Tweede Armada afdoende naar huis te zenden, en de macht van Spanje als zeemogendheid zoo goed als geheel te breken.

Wat kan interessanter zijn, dan over dezen slag een verhaal te lezen van niemand minder dan een ooggetuige. Het was een goede gedachte van Dr. de Jong, om dit belangrijke verslag van den Portugees de Melo in het Nederlandsch vertaald, toegankelijk te maken. Al is het, volgens den vertaler zelf, niet elk woord historisch juist, het relaas, dat hier geboden wordt van dezen zeeslag en deszelfs voorgeschiedenis, is voor ons altijd de moeite waard, dubbel en dwars. Wij zijn de Marine-vereeniging en de uitgevers dankbaar, dat zij Dr. de Jong's keurige vertaling zoo goedkoop hebben mogelijk gemaakt.

Thucydides: *De ondergang der Meliërs*. Vert. d. Dr. D. Loenen, Amsterdam. - W.B. '39.

Dr. D. Loenen vertaalde een fragment uit Thucidides' boek over den Peloponesischen oorlog, n.l. het gesprek tusschen die van Athene en die

van Melos. Werd dit fragment met opzet gekozen in verband met de tijdsomstandigheden van vandaag? In elk geval danken we er dan een zeer goede vertaling van een belangrijk historicus aan.

Ir. J.M. de Muinck Keizer: *Naar een betere werking van het Parlementaire stelsel*. - Tjeenk Willink en Zoon, Haarlem '39.

In precies acht kleine, met groote letters bedrukte bladzijdjes, geeft de heer de Muinck Keizer ons het recept, om het Parlementaire stelsel beter te laten werken; te weten dit recept zijnde: vermeerdering van de Tweede Kamer met nogmaals vijftig leden. Punt.

Ik heb een huisarts, die me een zeer interessant betoog hield over den weg, om te komen tot een gezonde werking van de tuberkel-bacil, n.l. door het fokken van steeds meer dezer bacillen. Punt.

O ja, de heer De Muinck Keizer noemt dit boekje een ‘geschrift van mijn hand’ en zal het zeer op prijs stellen, indien de lezing hiervan ons aanleiding zou kunnen zijn, hem ons oordeel over den inhoud te laten weten. Een ingenieur bestrijdt het gevaar van waterdruk op een bruggenpaal, door dien waterdruk te gaan vergrooten. Punt.

P. Kloppers: *Winst aan de speeltafel*. - Amsterdam, A.J.G. Strengholt. z.j.

Voor liefhebbers van roulette en baccarat schreef de heer Kloppers een boekje, om hun te leeren, tenminste niet absoluut zeker te verliezen. Aangezien er nog altijd menschen zijn, die nu eenmaal hun kansje willen wagen, is het voor dezulken niet gek, om tenminste dit boekje rustig door te lezen.

Dr. W. Couvreur: *De hervorming van spelling en schrijftaal in het Nederlandsch*. Leuvensche Bijdragen. - Heverlee, Leuven, z.j.

Bij den, soms onverkwikkelijken, strijd rond de ‘vereenvoudiging’, is het een genoegen, dit rustig-wetenschappelijk werk van Dr. Couvreur te lezen. Hij stelt het Nederlandsche standpunt, inclusief het Vlaamsche, in een helder licht, en waarschuwt terecht tegen overdrijving, die schade aan de levende taal zou berokkenen. In zijn mond klemt deze waarschuwing des te meer, omdat hij voor gezonde hervorming geenszins terugschrikt uit halsstarrige behoudzucht. Dàt er een hervorming van onze spelling noodzakelijk is, zal wel niemand betwisten (al ware het alleen maar, om nu eindelijk eens eenheid te krijgen); dat de pogingen tot nog toe al tamelijk ongelukkig waren, kan men ook geredelijk toegeven. Laten we hopen, dat Minister Bolkenstein minstens tijd zal hebben, om dit probleem op te lossen.

LOUIS KNUVELDER

Geert Grub. *Een dag 'n heel leven. (Proletariese novelle)*. - Uitgeverij Dienen, Heide, 1938.

Dit geschriftje eindigt met een 'Kommentaar tot slot', en daarin staat (pag. 132) te lezen:

'En dan wordt het leven, zooals het u uit voorgaande bladzijden toeschreeuwt. Want deze bladzijden zijn leven en *geen kunst*.'[1]

Deze zelfcritiek van den auteur slaat den spijker op den kop. Het is géén kunst. Het is een wee, breiig, suf 'verslag', gespeend van alle eigenschappen, die een opeenvolging-van-woorden tot literaire kunst stempelen.

Inderdaad: een *verslag*. Zorgvuldige beschrijving van het gebeuren in en om een willekeurig proletariërsgezin, gedurende één dag. Beelding, psychologie, taalschoonheid etc. ontbreken ten eenenmale. Een notaris zoû het beter, want korter en zakelijker, doen. De bedoelde bladzijden zijn ook beslist geen 'leven' en niets er in 'schreeuwt' den lezer 'toe'. Met te denken, dat zijn werk zulks bevat, resp. doet, getuigt de auteur van geweldige zelfoverschatting.

Dit moet een soort 'naturalisme' voorstellen. Maar Emile Zola zoû zich schamen voor dezen epigoon. Hier heeft men nu een typisch voorbeeld van een 'roman à thèse': tendenz-werk van de beroerdste soort. Blijkbaar twijfelend aan het bevattingsvermogen zijner lezers, geeft Geert Grub, in opgemeld 'Kommentaar', de 'thèse' dan nog eens puur en in redeneer-vorm, ontdaan van het schamel hulsel des 'verhaals'. Overbodige moeite, want niemand zal zich verbeelden, in casu te doen te hebben met kunst uit de pen, die ook al een pleidooi 'Voor Geboorteregeling' op het geduldige papier kladderde.

Het ware tijd-, papier- en inktverspilling, dit vod onder de loupe te nemen. Heusch, Geert Grub, politieke propaganda hoort niet in een masquerade-pakje van pseudo-literatuur. Indien Gij een Muze hebt, verlaag haar dan niet tot lokvinkje - Animiermädel, entraineuse - voor Uw politiek.

En nòg een raad. Probeer eens, Nederlandsch te schrijven. Op pag. 54 staat dit fraais:

... 'besloot vrouw Mees, die *de vrouwen inmiddels vervoegd had* en nu bij hen bleef staan.' [2])

U, roode Vlaming met grooten smaak in Fransche motto's, zal het wel niet hinderen, indien ik het Fransch te hulp roep om U deze fout tegen het Nederlandsche taaleigen duidelijk te maken. U bedoelt, vanzelfsprekend, dit: ... madame Mees, qui avait *rejoint* les femmes...; maar U zegt: ... madame Mees, qui avait *conjugué* les femmes... Er had moeten staan: ... 'vrouw Mees, die z i c h inmiddels *bij* de vrouwen gevoegd had'...

Deze fout spruit voort uit een verfranscht taalgevoel. Zij komt in Vlaanderen méér voor. Daarom signaleer ik haar.

Over verdere taalfouten, het gebruik eener verknoeide spelling, de roode

1 Cursief van mij. A.A.H.

propaganda in meergenoemd 'Kommentaar' etc. etc. zullen wij maar zwijgen.

Dit boekje is erger dan een prul, n.l.: anti-artistiek; of wel: het negatief van kunst.

Cultureel Indië. Redactie: De Afdeeling Volkenkunde van het Koloniaal Instituut te Amsterdam. Secretaris van de Redactie: F.H. van Naerssen. - Maandblad. - E.J. Brill, Leiden, 1939.

Als 'proefnummer' ontvingen wij de eerste aflevering van den eersten jaargang, Januari 1939.

Dit is een bijzonder mooi tijdschrift. Het voorziet ook stellig in een leemte. Want terwijl, eenerzijds, binnen het Moederland nog veel te weinig begrip van en - mitsdien - belangstelling voor Indië bestaat, is, anderzijds, Indië zelf een soort 'Culturensalade', waar alles nog kris-kras door elkaêr heenwoelt en waarvan men, voorloopig, niet bevroeden kan, òf er een 'einheitliche' Beschaving uit zal voortspruiten en, zoo ja, wàt voor eene. Maar het is zaak, zulk een gistingsproces te doorgronden, om het in goede banen te kunnen leiden. Het onderhavige tijdschrift beoogt bij te dragen tot dit doel.

Het eerste nummer opent met een 'Ter Inleiding' van Prof. Dr. B.J.O. Schrieke, Directeur der Afdeeling Volkenkunde van het Koloniaal Instituut.[1] Dit stuk bevat het program van het tijdschrift. We halen daaruit het volgende aan (pag. 1):

'In Indië is een nieuwe cultuur in wording. Vele invloeden doen zich gelden; *hoe*[2)] die allen met het overgeleverde en het bestaande tot een *organisch geheel*[3] zullen worden samengesmolten, laat zich niet voorzien. Treuren sommigen om wat verdween; streven anderen naar behoud van wat tot dusver immer waardevol scheen; zien sommigen een breken met het verleden en een grijpen van het nieuwe als nuchteren eisch van den nieuwen tijd; hunkeren anderen naar een harmonie van oud en nieuw en verlangen zij vaste afbakening van den weg naar de toekomst... te midden van den strijd der meeningen ondermijnt onzichtbaar het sociaal, economisch en cultureel apparaat van het heden dikwerf onbewust, welhaast onbemerkt de oude ordening en groeit een nieuwe cultuur.'

Mits men zijn geestes-oogen - en -ooren! - open zet, behoeft men maar betrekkelijk kort in Indië te vertoeven en/of betrekkelijk weinig studie van Indië gemaakt te hebben, om de waarheid van deze woorden in te zien. Keert men, na een interval van enkele jaren, terug, dan treft de mate van - inmiddels opgetreden - verandering evenzeer als het ongewijzigd blijven van het fond. Tegenwoordig bestaat er zeker - nog - geen 'Nederlandsch-Indische' Cultuur. Veel wijst er echter op, dat zij ontkiemt. En is het eenmaal zoo ver, dan zal onze Dietsche Beschaving er niet enkel een groot

1 Deze bespreking werd geschreven, éér hij minister werd in het, inmiddels alweêr démissionaire, vijfde cabinet-Colijn. (Noot d.d. 7 Augustus 1939.)

2) Cursief in text. A.A.H.

3 Cursief van mij. A.A.H.

aandeel aan hebben, doch er ook den weeromstuit van ondergaan. (Alles, tenzij het Rijk de ramp, Indië te verliezen, zoude treffen.) Is er een Rijks-Nederlandsche, dus Westersch-Oostersche Cultuur op komst? Wie weet! Aanvankelijk ware bezwaarlijk meer dan een pseudomorphose, in Spengler's zin, te verwachten; maar ook deze heeft wel eens grootsche resultaten afgeworpen, getuigen, o.m., het Hellinisme in de Oudheid, het huidige Japan en de Islamitische Beschaving zèlve, die wij, ruim drie eeuwen geleden, aantroffen in Insulinde.

Het is in elk geval een gebod van wijs beleid, Indië niet enkel te zien van den materiëelen kant, dus als 'colonie', of qua 'aanhangsel' van Nederland, maar ook wel degelijk als Rijksdeel, dat eenmaal misschien de centrale positie innemen zal. En hetwelk er wezen mag, daar het positieve bijdragen levert tot - niet enkel de welvaart of de macht of de civilisatie, maar evenzeer - de Culturen der ruim honderd millioen zielen, die thans reeds, in en buiten Oranje's Imperium, rechtstreeks of zijdelings deel uitmaken van Ruimer Groot-Nederland. Stelselmatige aandacht voor 'Cultureel Indië' strookt dus met een der levensbelangen des Rijks en met de toekomstige ontplooiing van Dietschland.

Dat een dergelijk streven beoogt wordt door het jonge tijdschrift, blijkt uit de volgende bewoordingen, waarmede de inleider zijn exposé voortzet pag. 1)

'Hoewel in den tegenwoordigen tijd aandacht voor het materieele schijnbaar prevaleert, is de cultureele belangstelling groot, grooter, bewuster dan vroeger. Er is een gretige behoefte aan waarneming van cultuurelementen, oud en nieuw, een behoefte aan verstaan en onderkennen. In die behoefte wil dit maandschrift voorzien. In vaktijdschriften zijn en worden tusschen veel bijdragen, die zich op ander terrein bewegen, opmerkelijke studies gewijd aan de vraagstukken, die ons bezig zullen houden, maar zelden drongen aanstonds tot wijder kring de resultaten daarvan door. Wij willen ons tot dien wij deren kring richten, zonder de eischen van bezonkenheid en betrouwbaarheid prijs te geven.'

Zulk een streven verdient allen lof!

De inleider wijst, vervolgens, op de geweldige, vroeger onderschatte, samengesteldheid der cultuurgeschiedenis van ons Indië, en legt daarbij den vinger op eenige leemten. Verschillende velden-van-onderzoek liggen nog braak. Daarop komt hij (pag. 2) tot den impact der Avondlandsche invloeden, en zegt daaromtrent:

'Bij den invloed van het Westen op cultureel gebied in het verleden denken wij in de eerste plaats aan de bouwkunst, de meubelarchitectuur, de plaaten schilderkunst, het kunstambacht van den Compagniestijd.

'Aanvankelijk staan deze Westersche elementen nog vreemd te midden van een overigens nog volkomen inheemsch bestel. Maar in den loop der jaren wordt de Westersche invloed intensiever, gaat hij domineer en, zelfs in die mate, dat *ook* in inheemschen kring de waarde van het volkseigene wordt onderschat en het vreemde

tot *slaafsche navolging* voert. *Thans* **schijnt** *die periode weder achter ons te liggen*.'[1]

De gewraakte periode is kennelijk die der kunstmatige pseudomorphose, die door de figuur van Raden Adjeng Kartini verzinnebeeldigd wordt. Van ònzen kant laat dat tijdvak zich verzinnebeeldigen door het slagwoord 'democratie'. De 'bekroning' ligt in veler Inlander's neiging, om 'Europeesch te doen': bijv. Avondlandsche kleeding te dragen, ofschoon hun eigen kleederdracht voor hen veel mooier is en deze kleedij dus veel beter staat.

Laat ons hopen, dat die periode inderdaad achter ons ligt. De auteur zegt echter 'schijnt'. En ik ben er óók niet zoo zeker van, of deze schijn geen bedriegelijke is. Een bemoediging put men uit het voorbeeld van Japan, dat, zijnerzijds, de overeenkomstige periode - grootendeels - héèft overwonnen, althans op cultureel terrein. Het ware, inderdaad en ontegenzeggelijk, zonde en jammer, wanneer de Aziatische culturen, die binnen onzen Oost voorkomen, sterven zouden.

Op het voorgaande doet de inleider dadelijk een troost volgen:

'De nieuwe tijd doet zien een herleving van kunstambacht en kunst op Java en Bali. De werkzaamheden van een vereeniging als het Java-Instituut, waarin Inheemsche en Europeesche belangstellenden samenkomen, concentreeren zich niet alleen op het verleden, maar keeren zich vooral ook naar heden en toekomst. De cultureele arbeid van den Bond der Nederlandsch Indische kunstkringen raakt velerlei gebied. Een nieuwe architectuur tracht naar het ontwerpen van een, aan de behoeften van het moderne Indië aangepast, bouwsel. De, in den loop der latere jaren naast het - evenals het Genootschap zelf - hernieuwde museum aan het Bataviasche Koningsplein op verschillende plaatsen gestichte, musea getuigen van de groeiende cultureele belangstelling. Zoo vereenigt het tegenwoordige Indië liefde voor het oude met aandacht en toewijding voor het nieuwe.'

Ongetwijfeld mag in casu dus gesproken worden van een kentering ten goede.

Klaarblijkelijk bedoelt het tijdschrift zèlf een drijvende kracht bij deze kentering te zijn. De inleider onderstreept dit nog eens extra op pag. 3. Hij zegt daar:

'Aan al deze uitingen van het geestelijk, cultureel leven van Indië zal dit tijdschrift gewijd zijn. Het beoogt, ze in woord en beeld vast te leggen. Vooral door ruime illustratie hoopt het, ze bekend te maken. Daarnaast wil het aandacht schenken aan soortgelijke cultuurverschijnselen elders, waar eveneens nieuw en oud, vreemd en eigen om nieuwe harmonie vragen.

Daarom spreekt het vanzelf, dat ons maandschrift zich niet uitsluitend tot Indië zal kunnen bepalen, maar dat het zich ook, gaarne en welbewust, niet alleen met het kunstleven en de kunstgeschiedenis van aanverwante gebieden (wij denken hierbij uiteraard in de eerste plaats aan Voor-Indië,

1 Cursief, vet en spatie van mij. A.A.H.

Burma, Siam, Indochina, Malaya, China en Japan), doch ook met de groote problemen van cultureele aanpassing zal bezighouden.'

Het tijdschrift vat zijn taak dus breed op. Zeer terecht wil het de Indische problemen zien en begrijpen als onderdeel van het groote proces der Occidentale impact op Azië, mitsgaders deszelfs gevolgen en terugwerkingen. Deze methode lijkt ongetwijfeld de eenige, waardoor het gebeuren, in vollen omvang, tot zijn recht gebracht kan worden.

Toetsen wij nu dit eerste nummer aan dat programma.

Op het 'Ter Inleiding' volgt een artikel van H.T. Damsté over een Balineesche legende en eenige houtsneêwerken, die daarop betrekking hebben. Dan volgt een artikel van Prof. Dr. F.K.D. Bosch over een Hindoe-Javaansch bronzen beeldje, plus hetgeen daarmede samenhangt. Daarop een artikel 'Hendrik Doeff' door C.C. Krieger, op hetwelk wij aanstonds terugkomen. Dan een artikel van Georg Tillmann over Sumatraansche kunstvoorwerpen. Ten slotte de rubrieken 'Korte Mededeelingen', 'Berichten van en over Instellingen op Cultureel Gebied', 'Uit de Pers' en 'Litteratuur-Overzicht'.

Van algemeen cultuur-historisch standpunt beschouwd, dus zonder ook maar in het minst te kort te doen aan de waarde-voor-specialiseerenden van de andere artikelen, èn onder Nederlandschen gezichtshoek, is het artikel over Hendrik Doeff verreweg de belangrijkste bijdrage in dit nummer.

Wij allen herinneren ons wel van school, hoe gedurende den 'Franschen Tijd' onze Nationale Driekleur ènkel bleef wapperen boven de nederzetting der Oost-Indische Compagnie op het eilandje Décima, te Nagasaki in Japan. (Dit eilandje heette eigenlijk 'Desh*i*ma'; klemtoon op de i, sh = ch in 'machine' en de e uitgesproken als in 'bed'. Onze voorouders 'latiniseerden' den Japanschen naam. Tegenwoordig is het geen eilandje meer; het water, dat het van de stad Nagasaki scheidde, werd al jaren geleden gedempt. Het is nu een wijk vol pakhuizen aan de haven, waar weinig meer herinnert aan den Compagniestijd. Deze wijk heet altijd nog Deshima, maar er is nu weinig te zien.) Minder bekend zijn de bijzonderheden van dat uitzonderlijke geval. Het onderhavige artikel is gewijd aan den hoofdpersoon uit dien tijd: Hendrik Doeff. Hij was het, die den Engelschen belette, met Decima te doen, wat zij zoo lustig klaar speelden met al onze andere overzeesche bezittingen, volksplantingen, factorijen, vestigingen, nederzettingen, etc. Hij is bovendien een der eerste Avondlanders geweest, van wien de Japanners voorlichting omtrent het Westen erlangden. Hij behoort stellig tot de vele groote Nederlanders, welker nagedachtenis te weinig geëerd wordt. Bij de Japanners, wien, o.m. in tegenstelling tot de Chineezen, een groot gevoel voor geschiedenis en hare vereering onderscheidt, schijnt Doeff meer aandenken te genieten dan ten onzent. Het onderhavige artikel stelt de veelzijdige verdiensten van dezen Volksgenoot in het ware licht. Merkwaardig détail: het artikel meldt d r i e bronnen: een Nederlandsch artikel uit 'Nederlandsch Indië Oud en Nieuw' anno 1918/19 èn twee werken van den Japanner J. Otsuki! Het mangelt bij ons beslist aan genoegzame waardeering ten opzichte van de groote Pioniers uit ons Volk!

C.C. Krieger's artikel over Hendrik Doeff behoort tot de geschriften, die veel talrijker moesten zijn. Het geeft in korten, bevattelijken en overzichtelijken vorm een helderen blik op een der facetten van een vroeg stadium der Westersch-Oostersche pseudomorphose, welker hoogtij wij nu beleven. Men proeft er het verschil uit tusschen den toenmaligen Japanner en de tijdgenootelijke andere Aziaten: bij de eersten: levendige activiteit; bij de laatsten: passief ondergaan. Japan begon t o e n reeds te 'ontwaken'. Men proeft er óók het verschil uit tusschen den toenmaligen Nederlander en de tijdgenootelijke andere coloniseerende Avondlanders: bij de eersten een eerlijk tegemoetkomen aan den Gelen Cultuurmensch, bij de laatsten enkel belustheid op buit. Hendrik Doeff was één der, zoo zeldzame, 'Cultuurboden', die een brug slaan over de klove tusschen Blank en Geel. Dit artikel over Hendrik Doeff is zéér verdienstelijk.

Beoogt eigenlijk dit tijdschrift 'Cultureel Indië' niet überhaupt het wederkeerig begrip tusschen Avond- en Morgenlandsche Beschavingen te bevorderen? Aan het einde van zijn 'Ter Inleiding' spreekt de heer Schrieke de hoop uit, dat de Hindoe-Javaansche lamp, welker, door een Nederlander geteekende, beeltenis het omslag ciert, het symbool moge wezen van de voorlichting, die het tijdschrift geven wil. Dit hoop ik ook: want voor het Rijk is onderling begrip en waardeering tusschen de vele Volkeren, Rassen en Culturen, die het omstrengelt, een der grondslagen van bestand.

'Cultureel Indië' is een mooi tijdschrift, dat een verheven doel nastreeft en aller steun verdient.

DR. ALFRED A. HAIGHTON.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 54. Deel 10]

NIEUWSTE OPNAME VAN LODEWIJK VAN DEYSSEL (1939)

Oud-Minister van Buitenlandsche Zaken Mr. J.A.N. Patijn, zond ons het volgende schrijven:

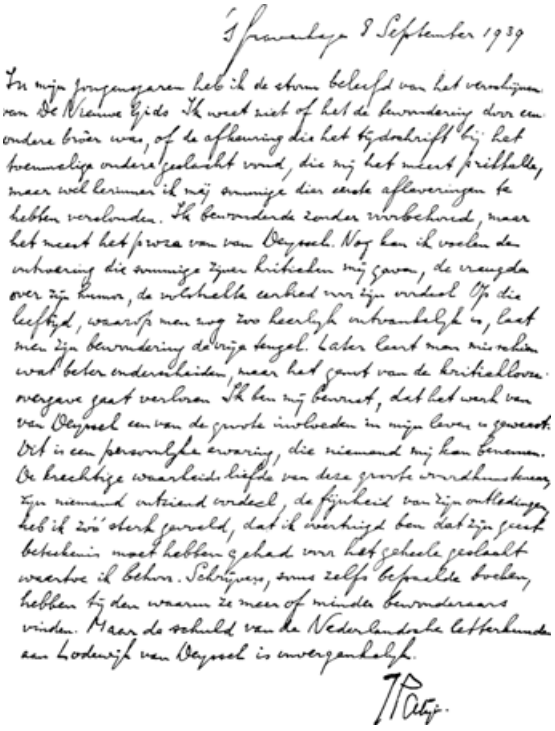

's Gravenhage 8 September 1939

In mijn jongensjaren heb ik de storm beleefd van het verschijnen van De Nieuwe Gids. Ik weet niet of het de bewondering door een andere broer was, of de afkeuring die het tijdschrift bij het toenmalige andere geslacht vond, die mij het meest prikkelde, maar wel herinner ik mij sommige dier eerste afleveringen te hebben verslonden. Ik bewonderde zonder voorbehoud, maar het meest het proza van van Deyssel. Nog kan ik voelen de ontroering die sommige zijner krabbels mij gaven, de vreugde over zijn humor, de wetshelle verbeid van zijn vonnis. Op die leeftijd, waarop men nog zoo heerlijk ontvankelijk is, laat men zijn bewondering dikwijls vergen. Later leert men misschien wat beter onderscheiden, maar het genot van de kritiekloze overgave gaat verloren. Ik ben mij bewust, dat het werk van van Deyssel een van de groote invloeden in mijn leven is geweest. Dit is een persoonlijke ervaring, die niemand mij kan benemen. De krachtige waarheidsliefde van deze groote verontwaardiging, zijn niemand ontziend vonnis, de fijnheid van zijn ontleding, heb ik zóó sterk gevoeld, dat ik overtuigd ben dat zijn geest bestanddeel moet hebben gehad voor het geheele geslacht waartoe ik behoor. Schrijvers, onze zelfs bepaalde boeken, hebben bij den waarom ze meer of minder bewonderaars vinden. Maar de schuld van de Nederlandsche letterkunde aan Lodewijk van Deyssel is onvergankelijk.

J. A. Patijn.

Dukdalf der persoonlijkheidsidee door Dr. Alfred A. Haighton.

> Aan Dr. K.J.L. Alberdingk Thijm (Lodewijk van Deyssel) bij zijn vijf-en-zeventigsten verjaardag, in diepen eerbied en met warme vriendschap opgedragen.

Zoo God - of de Wereldziel of hoe men het Opperwezen, dat het Al bestiert, gelieft te noemen - hem het leven en de gezondheid verleent, zal onze Hoofdredacteur, Dr. K.J.L. Alberdingk Thijm, beroemd onder zijn schuilnaam Lodewijk van Deyssel, den 22en September 1939 zijn vijf-en-zeventigsten verjaardag vieren. Hij is de laatstlevende 'Tachtiger', de eenige, nog in ons midden vertoevende, genoot van de edele schare hervormers, die, globaalweg tusschen 1880 en 1890, baan brak voor de algeheele vernieuwing der Nederlandsche Beschaving. Vele sterren schitteren aan het firmament dier cultureele wedergeboorte, maar boven hen blinken twee zonnen uit: Lodewijk van Deyssel en Willem Kloos.

In den loop der jaren is over elk van beiden een flinke boekenkast vol geschreven. En - om even bij het beeld te blijven - deze twee kasten beslaan maar een deel van de boekerij, gewijd aan de 'Tachtiger Beweging', waarvan zij de groote Leiders zijn. Geen werk uit die bibliotheek of Kloos en van Deyssel bekleeden er de voornaamste plaats in. Het totaal der beschouwingen, die Lodewijk van Deyssel tot onderwerp hebben, vormt dus een literatuur op zich zelve. Is het geen monnikenwerk, daar nog iets nieuws aan te willen toevoegen?

Aldus bezien zoude hoogstens reden-van-bestaan toekomen aan een gelegenheidsartikel bij dit jubileum. Hetzij een aangekleede gelukwensch of een persoonlijke herinnering of een kort overzicht, hetzij een samenvoegsel van twee daaruit of alle drie. Men moet

de waarde van gelegenheidsartikelen niet onderschatten. Al bevat de - bloote of aangekleede - gelukwensch slechts een louter platonische hulde, dezelve bewaart toch voor het nageslacht een getuigenis van de gevoelens der tijdgenooten. De persoonlijke herinnering legt in de annalen der geschiedenis menig trekje van den grooten man vast, dat anders wellicht te loor gegaan ware, en ontrukt, zoodoende, bouwstof voor latere verhandelingen aan de vergetelheid. Het korte overzicht gaêrt het reeds bekende bijeen, en giet het, samenvattend, in beknopte gedaante: hetgeen gewis niet te versmaden valt, nademaal het breede leekenpubliek de uitgebreide onderzoekingen der letterkundige vaklieden slechts van-hooren-zeggen kent. Deze dingen zijn geenszins gering te achten.

Inderdaad hebben, anno 1934, de velen, die, ter eere van Lodewijk van Deyssel's z e v e n t i g s t e n verjaardag, hun bewondering betoonden middels publicaties in dit tijdschrift, zich tot het schrijven van gelegenheidsartikelen bepaald. Ook steller dezes hield zich toen binnen die grenzen. Ik koos het korte overzicht.[1)] Op zich zelf is dit reeds een - zij het negatieve - reden, weshalve ik thans, bij den nu voor den boeg staanden heugelijken dag, liever niet hetzelfde onderneem. Zulks ware in herhalingen treden. De persoonlijke herinnering dan? Nu: die komt tòch wel aan de orde; doch ik uit mijn hulde, zoo mogelijk, bij voorkeur in een wat positiever bijdrage tot de juiste waardeering van dengeen, aan wien het blijk van hoogachting wordt aangeboden. Vanzelfsprekend geldt dezelfde overweging in nog hoogere mate ten opzichte van den aangekleeden gelukwensch. Liefst giet ik mijn huidelijk in den vorm van een studie over 's Meesters werk, die het begrip daarvan te verdiepen tracht.

Maar is het mogelijk? Waar reeds zóó veel over hem geschreven werd? Ten overstaan van een omvangrijke, grootendeels aan zijn persoon gewijde, literatuur?

Evenals alle ‘Tachtigers’, is Lodewijk van Deyssel, in den vollen zin des woords, classiek. Zijn figuur behoort tot het gangbare leermateriaal der middelbare scholen en Gymnasia; zijn historische gestalte werd honderden malen beschreven; zijn letterkundige rol

1) Dr. Alfred A. Haighton, ‘Bij Lodewijk van Deyssel's Zeventigsten Geboortedag’, in ‘De Nieuwe Gids’, September 1934, pag. 258...265.

staat uitgestippeld in iedere geschiedenis onzer nieuwere literatuur. Onder deze omstandigheden lijkt de studie-stof 'Lodewijk van Deyssel' ten zeerste afgegraasd, en mag het overtollig schijnen, zich opnieuw te verdiepen in de beteekenis van een Man, wiens verdiensten, eigenaardigheden en cultureelen invloed dermate van alle kanten in het licht gesteld zijn.

Ja, dit alles is waar.

En tòch heb ik het gevoel, dat sommige zijden van het genie Lodewijk van Deyssel nog steeds niet naar behooren tot hun recht gekomen zijn in de talrijke beschouwingen, die over hem handelen. De literaire verdiensten van den Vader onzer Proza-Kunst vinden algemeene erkenning. Hoe zoude het ook anders kunnen? Doch hij is méér dan literator alleen. En dit blijkt nog niet genoeg te worden ingezien.

In Lodewijk van Deyssel bezit Nederland een wijsgeerig Denker met zéér bijzondere qualiteiten. Geen vak-philosooph; geen star stelselaar; geen 'geleerde', in den boekenwurmerigen zin. Maar een klare Kop, die, vrij en onbevangen, zijn gedachten laat gaan over de problemen, die hem onder de oogen komen. Een Geest, begaafd met merkwaardig scherp doorzicht. Een volkomen zelfstandig Intellect, dat, wars van alle mode, de 'teekenen des tijds' - om met Bolland te spreken - in zich opneemt, doorvorscht en verwerkt tot klare, even pretentielooze als diepzinnige, gevolgtrekkingen. Zijn wonderbaarlijke heerschappij over de taal maakt den neêrslag-op-schrift van zijn overdenkingen tot een genot om te lezen. Heldere voordracht, puntige bewijsvoering en treffende waarachtigheid strijden in dat zeer verzorgde proza om den voorrang met een zuiver doorgronden der wezenlijke kernen der vraagstukken, dat den lezer verbluft. Te meer zoo, daar het alles luchtig geschreven lijkt en alle aanspraak op zwaarwichtigheid den schrijver kennelijk verre ligt. Lodewijk van Deyssel heeft geen wijsgeerig stelsel gebouwd, maar daarentegen talrijke analyses van voorkomende quaesties gegeven, die in de stelsels der grootste wijsgeeren passen, en daarbij aangevoegd kunnen worden als zoovele kostbare bevestigingen. En de vraag rijst: heeft stelselsbouwen nog wel nut? De groote stelsels *zijn* gebouwd. Bij uitstek waardevol is derhalve deze soort, enkel oogenschijnlijk fragmentarische, arbeid, die de zaken-van-allem-dag onafhankelijk verwerkt

tot resultaten, welke de toetsing aan het eeuwige wezen der dingen glansrijk doorstaan.

De lezers van ‘De Nieuwe Gids’ hebben nog in de jongste afleveringen voorbeelden kunnen aantreffen van Dr. Lodewijk van Deyssel's philosophische bespiegelingen. O.m. komen in het Juli-nummer voor de stukjes ‘Opvattingen’ (pag. 3 en 4), ‘Nauwkeurigheid in Terminologie’ (pag. 4 en 5), ‘Von Spengler’ (pag. 6), ‘Vrije-Gedachte’ (pag. 6 en 7), ‘Voortvarendheid en Gevoeligheid’ (pag. 8 en 9), ‘Politiek en Literatuur’ (pag. 14... 16) en ‘Spengler, Untergang’ (pag. 19 en 20). In 's Meesters ‘Verzamelde Werken’[1] vindt men telkens zulke, kleinere en grootere, opstellen, verstrooid tusschen het louter literaire werk.

Deze hoogst belangrijke zijde van Lodewijk van Deyssel's genie wordt, dunkt mij, lang niet voldoende gewaardeerd. De meeste, hem aanbelangende, verhandelingen loopen er vlot overheen. Voortbordurend op het stramien van een wijdverbreid wanbegrip, ziet men, naar het schijnt, in den *Wijsgeer* Lodewijk van Deyssel enkel een facet van den *Kunstenaar* Lodewijk van Deyssel. Een dergelijk onrecht doet men, trouwens, ook veelal wijlen Dr. Kloos aan. Gevolg: men neemt 's Meesters wijsgeerigheid niet heelemaal au sérieux.

Daarom lijkt het mij een mooie opgave voor een hulde-artikel ter gelegenheid van het voor de deur staande jubileum des grooten Meesters, te trachten, zijn verdiensten als philosooph tot hun recht te doen geraken. Edoch: ook dit terrein is bijster uitgebreid. Wil het essay niet aanzwellen tot een lijvig boekdeel, dan zal ook uit 's Meesters wijsgeerigen arbeid een keuze dienen te worden gemaakt.

Nu valt dit betrekkelijk gemakkelijk. Lodewijk van Deyssel's grootste wijgseerige essays handelen tevens over een der allerbelangrijkste vraagstukken, die hij ter hand genomen heeft, n.l. de verhouding tusschen enkeling en maatschappij in het algemeen en die tusschen kunstenaar en gemeenschap in het bijzonder. Alles pleit er dus voor, dìt deel van zijn wijsgeerige denkbeelden tot onderwerp te kiezen.

Let wel: de Meester heeft dat vraagstukken-complex herhaalde-

1) Verzamelde Werken van Lodewijk van Deyssel’, zes deelen. - Scheltema & Holkema's Boekhandel. K. Groesbeek en Paul Nijhoff, Amsterdam, z.j.

lijk in oogenschouw genomen. Zijn belangstelling daarvoor heeft zich ook elders dan in evenbedoelde opstellen geuit. Doch nergens anders gaat hij er zóó diep op in. Nergens anders ontvouwt hij zóó magistraal zijn sociologische inzichten. Nergens anders verklaart hij zóó breedvoerig zijn kijk op het wezen der menschelijke samenleving. En bovendien: geen andere zijner wijsgeerige bespiegelingen werd dèrmate misverstaan. Reden te meer om een poging te wagen tot het doen ingang vinden van een beter begrip daar omtrent.

Dit artikel beoogt dus, 's Meesters verdienste als sociologisch wijsgeer de hulde te betuigen, waar zij het volste recht op heeft.

§ 1.

Inleiding.

De wijsgeer Lodewijk van Deyssel heeft zijn blik mede gericht op het sociale vraagstuk. Gelijk van zulk een oorspronkelijk en zelfstandig denker als deze groote Meester te verwachten viel, offerde hij niet aan de mode van den dag. Mitsdien raakte hij in botsing met zijn mede-'Tachtiger' Frank van der Goes, die juist een der voornaamste baanbrekers voor die mode was. Uit dit conflict sproot de beroemde polemiek over 'Socialisme' voort, welke Lodewijk van Deyssel en Frank van der Goes voerden in den zesden en zevenden jaargang van dit tijdschrift. Over deze aangelegenheid zelve mag ik hier kort wezen, daar zij voldoende bekend is, wij er verderop vanzelf verdere bijzonderheden over te berde zullen brengen en, last not least, ik er het mijne van gezegd heb in de Maart-aflevering j.l.[1)] Het behoeft geen betoog, dat, in die polemiek, 'socialisme' onveranderlijk beteekent: 'marxisme'.[2)] Niet-rood socialisme bestond toen nog niet of nauwelijks. Dienovereenkomstig dienen ook alle afleidingen en nevenwoorden van 'socialisme' - 'socialist', 'socialistisch' altijd, vaak ook 'sociaal' - opgevat te worden, die in die polemiek voorkomen. Kortom: het was een pennestrijd over 'marxisme'.

1) Dr. Alfred A. Haighton 'Bij Frank van der Goes' Tachtigsten Verjaardag', in 'De Nieuwe Gids', Maart 1939. Zie pag. 283...286.
2) De lezer kome niet met overijlde tegenspraak, gegrond op de tegenstelling tusschen Marx en Bellamy. Nadere uitleg volgt straks. Hiér zoude dezelve te ver gaan.

De door Lodewijk van Deyssel in die polemiek ontvouwde zienswijze strookt geheel met zijn wereldbeschouwing, zooals deze uit zijn wijsgeerige geschriften, zijn kunst en - hetgeen eigenlijk nog méér zegt - uit zijn geheele levenshouding blijkt. Merkwaardig genoeg echter vertikken verreweg de meeste schrijvers over de 'Tachtiger Beweging' het min of meer, van Deyssel's argumentatie voor vol aan te zien. Gewoonlijk krijgt van der Goes een pluim van die scribenten, wegens zijn degelijke zaakkennis etc.; terwijl zij aan van Deyssel bedektelijk - soms zelfs openlijk - in de schoenen schuiven, te redeneeren als 'artist', die zoo een beetje dilettantert met het vraagstuk. Nog verleden jaar sleepten J. Greshoff en Menno ter Braak deze oude polemiek met de haren bij een scheldpartij - uit hun pen gevloeid binnen het cader eener, door anderen op touw gezette, lastercampagne tegen 'De Nieuwe Gids' - en ontzagen zij zich geenszins, hunne bespottelijke bewering, als zoude destijds Frank van der Goes in dit tijdschrift den toon hebben aangegeven - dus dan *niet* Kloos en van Deyssel! -, te 'motiveeren' met het praatje, dat zoowel van Deyssel als Kloos in gene jaren blijk gaven van volslagen onkunde terzake de sociale quaestie! Bijwijze van toonbeeld der door die heeren voorgestane opvatting, voer ik één staaltje hunner schimpscheuten aan.

Onder den titel 'Huizinga en de man van Deventer' en den ondertitel 'Nogmaals de "Nieuwe Gids" quaestie', komt in 'Het Vaderland' d.d. 30 September 1938 een lang citaat voor uit een stuk van Greshoff in een ander blad. Het is voornamelijk tegen mij gericht, doch dit doet er hier niets toe. In den loop van zijn 'betoog' verklaart Greshoff:

'Het doorbladeren van de Nieuwe Gids is voor ons voldoende om vast te stellen dat de staatkundige en economische beschouwingen er een breede plaats innamen en dat die geschreven werden door mannen als Frank van der Goes, mr. M.C.L. Lotzij, P.L. Tak, Domela Nieuwenhuis, dr. Vitus Bruinsma, J. van den Broek en Frederik van Eeden, die men bezwaarlijk als wegbereiders van Haighton kan kenschetsen. Welkan men hier tegen aanvoeren, en men heeft dit ook gedaan, dat Kloos en Thym zich in *lyrische improvisattes* tegen deze sociale en socialiseerende stroomingen uitspraken; maar dan dient

men daarbij op te merken dat hun proeven, *door een* **volkomen gebrek aan kennis van zaken** *niet voor ernstige discussie in aanmerking kwamen.*'[1)]

Dus het niet-au-sérieux-nemen, waarop ik boven doelde. Ik laat een heele reeks onjuistheden zwemmen, hoe gemakkelijk weêrlegbaar zij ook zijn; ik stip slechts in het voorbijgaan de verregaande brutaliteit, waarmeê Greshoff zich bezondigt tegenover de twee grootste Tachtigers, aan; ik zie ook af van elk ingaan op hetgeen Greshoff beweert met betrekking tot Kloos. Uit Greshoff's aangehaalde sweeping assertions nemen wij deze eene, er in vervatte, stelling van hem in oogenschouw: van Deyssel's uitspraken tegen Frank van der Goes c.a. waren 'lyrische improvisaties', gekenmerkt door 'volkomen gebrek aan kennis van zaken'. Het stáát er En de lezers van 'Het Vaderland' hebben, blijkbaar, dien onzin als 'voorlichting' geslikt.

Onnoodig te zeggen, dat Menno ter Braak deze klets van zijn geestverwant met graagte over nam. In zijn eigen stukjes deed hij nog een schepje op Greshoffs 'opinie'. Beide bolleboozen gaven Frank van der Goes tamelijk wel gelijk, zonder zelfs maar één van van Deyssel's argumenten te noemen.

En zij zijn waarlijk de eenigen niet. Opgave van desbetreffende auteurs heeft geen zin, tenzij onder vermelding hunner standpunten. Hoe beknopt dit laatste ook mocht geschieden, het zoude toch veel te ver voeren. Dat laat ik dus daar. Doch één pik ik er uit. Juist dien bepaalde, op grond dezer drieledige overweging: menigeen (o.a. Menno ter Braak en Greshoff) roept hem als autoriteit in; hij behoort tot het roode kamp, waar, vanzelfsprekend, de weêrzin tegen de sociologische opvattingen van Lodewijk van Deyssel - Frank van der Goes' principiëelen tegenstander - het grootst is; zijn werk getuigt ongetwijfeld van degelijke studie, al kan het bezwaarlijk op onpartijdigheid bogen. Ik bedoel Dr G. Stuiveling, auteur van een doorwrochte, ofschoon dikwerf bevangen en vooringenomen, verhandeling over de 'Tachtiger Beweging', als belichaamd in de eerste acht à negen jaargangen van dit tijdschrift.[2)] Deze 'zegsman' van Menno ter Braak

1) Cursief, vet en spatie van mij.
2) Dr. G. Stuiveling 'De Nieuwe Gids als Geestelijk Brandpunt'. - N.V. De Arbeiderspers, Amsterdem, 1935.

en Greshoff vertegenwoordigt typisch de, vrij algemeen verbreide, miskenning jegens den maatschappij-beschouwer Lodewijk van Deyssel. Bovendien is hij een man-van-gewicht bij de S.D.A.P. en o.m. reeds mede-redacteur van dier 'wetenschappelijk'[1] maandschrift 'Socialisme en Democratie', alias 'De Socialistische Gids'. Nu de S.D.A.P. regeeringspartij is, wordt Stuiveling nog wel professor, indien dit staatsbestel het maar lang genoeg uithoudt. Hij zoû, trouwens, naast een Romein heelemaal geen slecht figuur maken. Want, ten overvloede, Stuiveling lijkt meer door vooroordeelen begoocheld dan oneerlijk, zoodat hij mag gelden als een goed specimen van het onderhavige soort wanbegrijpers.

Weliswaar kan men zonder moeite Dr. Stuiveling betichten van onoprechtheid. Herhaaldelijk druischen zijn beweringen vierkant tegen de waarheid in. Zoo, om nu slechts één voorbeeld te geven, op pag. 125, een der laatsten van zijn boek, dit beweersel:

... 'nadat de critische arbeid van Multatuli daartoe de ruimte had geschapen. Wat *hij, de door* **alle** *Nieuwe-Gidsers geëerde grote,* had gepresteerd, was het opruimen op literair èn maatschappelijk gebied van vooroordeelen en misverstanden, die een halve eeuw lang, zo niet langer, ons geestelijk leven hadden verstikt.'[2]

Twee jokkens in één adem.

Want ten eerste is Multatuli stellig niet door Lodewijk van Deyssel geëerd als 'groote'. Het bestek van dit artikel laat niet toe, aanhalingen te doen ter staving van de onderhavige bijzaak; de Lezer sla er Lodewijk van Deyssel's opstellen 'Multatuli-Studiën' en 'Over Multatuli' op na[3]; daaruit blijkt overduidelijk de waarheid van hetgeen ik hier zeg. Gewis niet *alle* 'Nieuwe-Gidsers' hebben dus Multatuli zoodanige gevoelens toegedragen; hoogstens allen op één, n.l. Lodewijk van Deyssel, ná; en wij weten, hoe Dr. Kloos een fel artikel schreef tegen Multatuli's wanbegrip voor poëzie.

En ten tweede is dat 'opruimen' etc. niet Multatuli's werk, doch juist dat der 'Tachtigers'. Op zijn best heeft Multatuli het terrein verkènd. En ook *dit* zit nog.

Zulke overschatting van Multatuli ten koste der 'Tachtigers' kenteekent het gilde, tot welks model-vertegenwoordiger ik Stuiveling kies. Ongelukkigerwijs maken hun verwrongen voorstellingen opgang. Sinds jaren slikken velen dergelijke verzinsels voor zoete koek.

Met dit al geloof ik beslist *niet,* dat Dr. Stuiveling in casu de goêgemeente

1) Begrijp: ideologisch.
2) Cursief, vet en spatie van mij.
3) Lodewijk van Deyssel, op. cit., deel 4, pag. 257...266 en 274...282.

opzettelijk voorliegt. Hij dunkt mij zèlf slachtoffer van een geestesstrooming, die uit is op zooveel mogelijk kleineering van ‘Tachtig’. Hoe ik het ontstaan, het voortwoekeren en de werking dier averechtsche richting verklaar, zal, zoo God wil, in den vervolge van dit artikel blijken.

Gaan wij nu na, wat onze representant-der-misverstaanders te vertellen heeft over de historische polemiek tusschen van Deyssel en van der Goes. Het staat op pag. 100...113 van zijn voornoemd boek, doch vermengd met allerlei ‘Seitenhiebe’ naar Kloos, van Eeden en Bolland. Ik zal daaruit enkel dàtgene lichten, wat betrekking heeft op de polemiek van Deyssel contra van der Goes.

Aanleiding tot het heele geval gaf van der Goes' vertaling van Bellamy's ‘Looking Backward’, Nederlandsche titel ‘In het jaar 2000’. Stuiveling wijst er, terecht, op, hoe van der Goes deze bewerking verrichtte als marxist en niet als literator, daar voor hem deze twee ‘functies toentertijd vrijwel gescheiden’ stonden. Voor van Deyssel echter ‘waren socialisme en literatuur als vuur en water’. Gezien de literaire leelijkheid van Bellamy's boekje, protesteerde van Deyssel reeds tegen de *manier* van het opkomend marxisme. Dit gold echter slechts als bijzaak, want, zooals Dr. Stuiveling het op pag. 101 uitdrukt, niet enkel het boekje was leelijk:

... ‘maar ook de daarin gepropageerde samenleving was voor van Deyssel een lelijke, anti-artistieke samenleving. Want hoe merkwaardig van-Eeden-achtig de formulering ook klinkt, waarin van Deyssel de voor zijn gevoel bestaande verwantschap van ethica en aesthetica uitdrukt, hij bedoelde precies het tegen gestelde: *zijn* moraal was op aesthetische normen gefundeerd, van Eeden's aesthetica op moreele normen. Van Deyssel kón Bellamy's toekomst-maatschappij niet zedelijk goed vinden, omdat hij haar niet artistiek mooi vond. Tegenover van der Goes stelt hij de kwestie zó: “De vraag is maar - welke wereld gij als de beste beschouwt, eene waarin de goederen, het geluk, zoo gelijkmatig mogelijk onder zooveel mogelijk menschen verdeeld zijn, waarin dus geen hooge opstapelingen van goederen en geluk bij weinigen zijn en lage leegten aan goederen en geluk bij velen, waarin dus géén hooge opstapelingen zijn, herhaal ik; of eene, waarin enkele bergen van goederen en geluk zijn op de vlakte van

armoede en ongeluk."[1] Hij stelde de kwestie daarmede essentieel verkeerd, aangezien hij uitgaat van de onjuiste vooronderstelling van een beperkte hoeveelheid goederen, terwijl bovendien armoede en ongeluk slechts ten dele, rijkdom en geluk in het geheel niet als causaal samenhangend kunnen worden gedacht. Zijn hierna volgende opmerkingen zijn dan ook weinig minder er naast; na een onverdedigbare vereenzelviging van luxe en kunst - zó ver was de kunst buiten de toenmalige maatschappij gestoten en zó zeer maakten de artiesten van de nood der eenzaamheid een deugd! - volgt de boutade over het onbewuste socialisme der meeste intellectuelen, die ook allen het grootste geluk voor het grootste aantal willen. Dit beginsel juist is van Deyssel antipathiek: "- ik zeg, dat ik dat beginsel verwierp en veracht en vervloek en verdoem. Ik zou mij zeer, ja, zeer gelukkig achten als ik met deze meening geheel alleen stond op de geheele wereld. Als ik, in Holland staande, de eenige dukdalf van het Persoonlijkheidsbegrip was, die nog te zien was boven den vloed der gemeenschapsideeën die de heele wereld overstroomen, - zou ik kunnen denken, dat ik toch nog eenigszins mijn oud verlangen verwezenlijkt had om het land van mijn taal en mijn ziel eenig te doen zijn boven de landen."[2] Deze laatste zin is natuurlijk een hervatting van zijn vroegere uitspraak, Holland hoog te willen opstoten in de vaart der volkeren. Het is één van die kleine trekjes, waaruit kan blijken, dat de Tachtiger Beweging in wezen minder anti-nationaal is geweest, dan ze wel schijnt.'[3]

Tegen dit laatste valt op te merken: zulks *schijnt* ook maar zoo aan rooden; dat de roode heer Stuiveling het eerlijk erkent, is een dier kleine trekjes, die mij doen gelooven aan zijn oprechtheid, ook waar hij doolt. Bij de passage over het, van Deyssel antipathieke, beginsel, denkt men onwillekeurig, dat juist die zijn antipathie den rooden een doorn in het oog is; zij hebben iets tegen den 'Dukdalf van het Persoonlijkheidsbegrip'. Maar contra-critiek blijft voor later in petto. Ik moet er evenwel op wijzen: Dr. Stuive-

1) In text staat hier een noot, verwijzend naar 'De Nieuwe Gids', zesde jaargang, deel 1, pag. 251. De passage staat in van Deyssels 'Verzamelde Werken' in deel 5 op pag. 42. A.A.H.
2) In text staat hier een noot verwijzend naar 'De Nieuwe Gids', zesde jaargang, deel 1, pag. 255. De passage staat in van Deyssels 'Verzamelde Werken' in deel 5, op pag. 45 en 46. A.A.H.
3) Cursief in text.

ling citeert van Deyssel's aangehaalde passages *onvolledig*. Wat hij weg laat, hoop ik straks te vermelden.

Stuiveling is eerlijk genoeg om op pag. 103 te erkennen: van der Goes' gebrek aan oog voor den metaphysischen achtergrond des levens. Op diezelfde bladzijde vindt hij, terecht, van der Goes' antwoord aan van Deyssel 'meesterlijk geargumenteerd' en ook prima van stijl. Op pag. 110 komt Stuiveling tot van Deyssel's tweede opstel 'Socialisme' en vermeet zich, daarover te zeggen:

'Men doet den schrijver geen onrecht als men zegt, dat hij hierin zijn geuite voorkeur bewéés voor elegant dwalen boven burgerlijk gelijk-hebben; hij zelf had trouwens gezond verstand genoeg om bij zijn opmerking, dat hij meer nog filosofisch dan artistiek tegen het socialisme was, de noot te plaatsen: "Mijn gefilosofeer wil overigens niet anders zijn dan een behagelijk vaag geliefhebber in gevoels-wijsbegeerte."[1)] Toch heeft van Deyssel enkele dingen aangeraakt, die in latere jaren inderdaad een gevaar gebleken zijn. Terwijl hij ten onrechte de gelijksoortigheid postuleert van het hebben en het zijn - het ene de erfenis van het geld-bezit van den vader en de moeder, het andere de erfenis van het geest-bezit - voorziet hij terecht, dat een socialist, die het toe zal juichen als een millionair aan duizend armen goede woningen schonk, "het ook een voorbeeldige en bewonderenswaardige daad (moet) vinden, indien een dichter het goud zijner hooge en onbegrijpelijke gedachten omzet in de geringe munststukken van lieve kleinigheden, als goede raad, aardige vertellingen, enz., en daarmeê rond-gaat in de woningen der door den millionair onder dak gebrachte armen."[2)] Men kan uit Adama van Scheltema's "Grondslagen eener nieuwe poëzie" de passages gemakkelijk aanhalen - en uit theorie en praktijk van zoveel anderen méér - die de bewijzen leveren, dat dit gevaar een reëel gevaar gebleken is. Het betoog van van Deyssel, zonder enige kennis van zaken fraai geschreven, verliest nog aan betekenis, doordat de auteur zich liet verleiden tot paradoxale uitspraken als deze: "Duidelijker dan in eenige andere, blijkt in de tegenwoordige bourgeois-

1) In text staat hier een noot, verwijzend naar 'De Nieuwe Gids', zevende jaargang, deel 1, pag. 371. De noot staat in van Deyssel's 'Verzamelde Werken' in deel 5 op pag. 117. A.A.H.
2) In text staat bier een noot 1, verwijzend naar 'De Nieuwe Gids', zevende jaargang, deel 1, pag. 373...379. De passage staat in van Deyssel's 'Verzamelde Werken' in deal 5, op pag. 124 en 125. A.A.H.

maatschappij dat welvaart en rijkdom niet evenredig zijn aan de verdiensten van de menschen, en daarom vind ik haar zoo goed."[1)] Van Deyssel begeerde een groot-stijlse maatschappij en hij vond die enkel in een ver verleden, een niet onduidelijk romantische trek. "Ik vind dat het Middeneeuwsche Monotheisme de laatste wereldstijl is geweest" - al de tijden daarna gaven hem niets anders te zien dan een voort-durende ont-stijling. "Dat de bourgeoisie een zelfzuchtige dievenbende is, ik zal dit niet betwisten, ik zal dit namelijk niet in overwegng nemen; want is zij dat, dan is, haar onbewust, haar zelfzucht en haar stelen de laatste weêrstand van den ouden stijl vóór het volkomen verval."[2)]

Op een dergelijk "betoog" viel eigenlijk niet veel te antwoorden; de **on***redelijke voorkeur* van den **artiest** *sprak te hevig* uit ieder woord, dan dat **redelijke** *overwegingen* van den **socioloog** hiertegen iets vermochten.'[3]

Nauwgezette lezing van Dr. Stuiveling's, hier in extenso aangehaalde, veroordeeling van Lodewijk van Deyssel's opvatting leert, dunkt mij, onomstootelijk, dat Stuiveling's 'vonnis' meer veroorzaakt wordt door gemis-aan-vermogen om van Deyssel's betoog te begrijpen dan door kwade trouw. Wanneer een stelling van van Deyssel binnen Stuiveling's bevattings-bereik valt, looft hij haar even onomwonden, als hij overigens diens zienswijze laakt. Te oordeelen naar zijn voornoemd boek, is Dr. Stuiveling inderdaad een *goed* vertegenwoordiger der misvatters: een die, anders dan Menno ter Braak c.a., kennelijk méént wat hij zegt, en niet bewogen wordt door afgunstige lust tot hekelen.

Een typisch bewijs hiervoor meen ik te ontwaren op zijn pag. 113, waar ik lees:

... 'Van der Goes met zijn marxistisch socialisme,'...

In het roode kamp doet men gewoonlijk, alsof het marxisme de eenige vorm van socialisme is. Dat het Nationaal-Socialisme óók, en met evenveel recht, behoort tot den ideeën-kring, dien het

1) In text staat hier een noot 2, verwijzend naar 'De Nieuwe Gids', 7e jaargang, deel 1, pag. 378...379. De passage staat in van Deyssel's 'Verzamelde Werken' in deel 5, op pag. 126. A.A.H.

2) In text staat hier een noot 3, verwijzend naar 'De Nieuwe Gids', 7e jaargang, deel 1, pag. 395...396. De passage staat in van Deyssel's 'Verzamelde Werken' in deel 5, op pag. 143. A.A.H.

3 Cursief, vet en spatie van mij.

socialisme omvat, en derhalve daartoe gerekend moet worden, verloochent men bij de linkerpartijen stelselmatig. A fortiori doet men daar hetzelfde jegens het Fascisme, dat het *woord* ‘socialisme’ niet in zijn naam voert, en zich dus gemakkelijk tot zulke miskenning van zijn aard leent. Ja, zelfs wordt daar wel eens het Communisme of Bolsjewisme buiten den tuin van het begrip ‘socialisme’ gebannen. Van al deze, onderling van tijd tot tijd min of meer vijandige, broeders, wil de Sociaal-Democratie het liefst, zooveel mogelijk, de familieverwantschap-met-de-anderen verdonkeremanen. Vooral ten opzichte van het Communisme lijkt dit hoogst onbillijk, daar hetzelve toch ongetwijfeld een loot van het marxisme is, al rest in den Bolsjewistischen tak weinig meer van het maatjes-egaal-principe, dat de jood Karl Marx verkondigde. Maar ‘Socialisme’ kende reeds de antieke wereld. Socialisme is een paar duizendtallen jaren ouder en een paar geestelijke vastelanden wijder dan het stelsel van Marx. Zijn ras- en tijdgenoot Lasalle werd zelfs door Marx in den ban gedaan, wegens doctrinair verschil. En de Ariër Bellamy concurreert, in den geeste, heden ten dage weêr hevig met de schim van Marx.

Dr. Stuiveling's reppen over ‘marxistisch socialisme’ lijkt mij een implicite erkenning toe van deze waarheden. Immers: wie van ‘marxistisch socialisme’ gewaagt, heeft het bestaan van andersaardig socialisme voor den geest. Tenzij ik mij totaal bedrieg, ligt hierin een royale ruiterlijkheid: hoogst ongewoon onder Sociaal-Democraten.

Zooëven noemde ik den Americaan Bellamy, auteur van ‘Looking Backward’, hetwelk Frank van der Goes destijds vertaalde onder den titel ‘In het jaar 2000’. Dit brengt mij ongedwongen op een punt, geschikt om de belofte in te lossen, welke ik bij den aanhef van deze § deed in betrekking tot het ‘marxisme’ noemen van alle ‘rood’ socialisme, met inbegrip - onder veel meer - van het Bellamyïsme. Stellig mag deze samentrekking van alle ‘rood’ socialisme onder den naam ‘marxisme’ slechts een grove benadering heeten. Ik doe het dan ook enkel gemakshalve. Woorden resp. woorden-combinaties als ‘roodsocialisme’, ‘rood-socialistisch’, ‘rood-socialist’ e.d. - alsook zulke in dien geest, bijv. ‘linksch socialisme’ - zijn omslachtige monden-vol. Bovendien zijn de verschillen tusschen de diverse

varianten van het roode socialisme - Marx, Lasalle, Bellamy, Karl Mario, Fourier, Sorel, Blanqui etc. - van betrekkelijk ondergeschikt belang, vergeleken bij de onderscheiden tusschen hen tezamen eenerzijds en anderzijds de diverse varianten in 'zwart' resp. 'bruin' socialisme. De eenige uitzondering op dezen regel vormt misschien het Bolsjewisme, vooral sedert zijn recent verdrag met Hitler's Nationaal-Socialisme; doch dit is een heel bijzonder geval, waarmede wij in Patria trouwens weinig te maken hebben. Het 'zwarte' en het 'bruine' socialisme - Fascisme en Nationaal-Socialisme - vertoonen, elk voor zich, een dergelijke gradatie-van-varianten als het 'roode' dito, zij het m i s s c h i e n ook niet zóó uitgebreid. Zij zijn trouwens jonger, hetgeen geringere uiteenloopendheid-op-leerstellig-gebied medebrengt. Onder deze omstandigheden doet men, m.i., de werkelijkheid niet al te zeer geweld aan, wanneer men al het 'roode' socialisme gemakshalve aanduidt met den naam van deszelfs gewichtigste en machtigste - zij het ook niet beste - vertegenwoordiger.[1)]

Laat ons, na deze uitweidingen, terugkeeren tot Dr. Stuiveling, qua uitgezocht specimen van de categorie beoordeelaars, die Dr. Lodewijk van Deyssel niet au sérieux nemen in zijn hoedanigheid van sociologisch bespiegelaar.

Stuiveling's oordeel kan samengevat worden in deze bewoordingen: Lodewijk van Deyssel beschouwt en behandelt de maatschappelijke vraagstukken als een spelletje, waarvan hem, den 'artist', de ernst ontgaat, en dat hij, mitsdien, enkel bekijkt uit den gezichtshoek van zijn eigen, toevallig en willekeurig, mooi- of leelijk vinden. Daartegenover acht Stuiveling nu Frank van der Goes een groot socioloog, vol inzicht, kunde en zaakkennis, die weet, waarover hij het heeft en waarom het gaat, en wien het als een bijzondere welwillendheid moet toegerekend worden, den

1) De beste soort 'rood' socialisme is, in mijn oog, het stelsel van Bellamy. Ik had ook kunnen schrijven: de minst slechte. Want ik acht het heele 'roode' socialisme mis. Hier kan op dit onderwerp natuurlijk niet worden ingegaan. De belangstellende lezer denke er echter eens over na, hoe dicht eigenlijk Bellamy's, naar het voorbeeld van een leger georganiseerde, 'heilstaat' komt bij Fascisme en Nationaal-Socialisme. Men houde overigens in het oog, dat verschillende overgangen tusschen rood, zwart en bruin socialisme bestaan. Marlo - niet te verwarren met Marx - en Sorel bijv. De laatste geldt in menig opzicht als een der 'grootvaders' van het Fascisme. - Grosso modo klopt de, in bovenstaande text gemaakte, onderscheiding echter met de feiten.

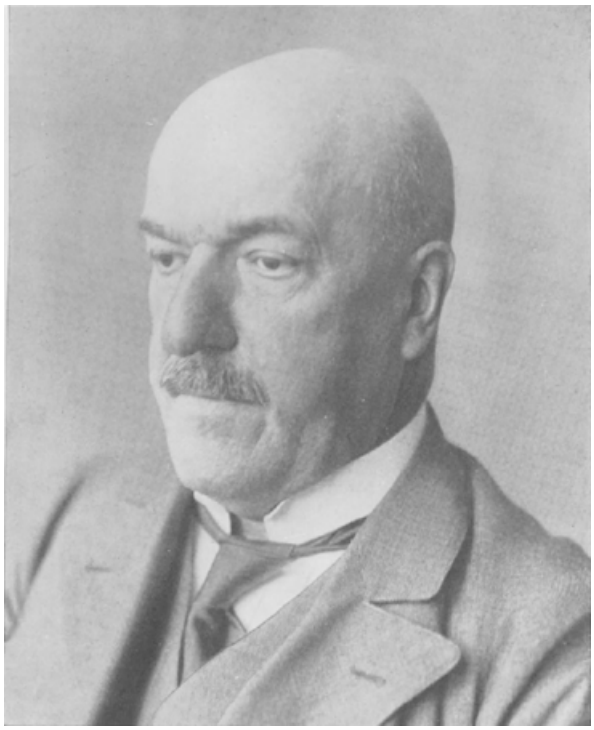

LODEWIJK VAN DEYSSEL (1929)

dilettanterigen van Deyssel dermate uitvoerig van wederantwoord gediend te hebben. Stuiveling onderkent, ten overvloede, in van der Goes den voorlooper van een feitelijke sociale ontwikkeling gedurende rond een halve eeuw, terwijl hem van Deyssel hoogstens een tegenpruttelend conservatief lijkt.

Voorwaar geen geringe blaam op Lodewijk van Deyssel! Immers, wat is akeliger om te zien, dan een man, die grasduint in aangelegenheden, waar hij geen verstand van heeft? Wat is bespottelijker dan een ‘artist’, die met ‘lyrische improvisaties’ uitglijdt op het gladde ijs van wetenschappelijke vraagstukken, welke zijn begrip te boven gaan? Kwakzalverij van je welste! En, niet waar, in trouwe moet men erkennen: Stuiveling c.s. leggen van Deyssel, op stuk van zaken, zulke beunhazerij ten laste.

Thans willen wij onderzoeken, of de blaam verdiend is. Daartoe beproeven wij, Lodewijk van Deyssel's redeneering op den voet te volgen. In den loop dezer bezigheid komt vanzelf de contracritiek aan de orde.

§ 2.

Van Deyssel's Aristocratisme.

Van Deyssel's eerste Opstel tegen van der Goes heet ‘Gedachte, Kunst, Socialisme’.[1)] In deel 5 zijner ‘Verzamelde Werken’ beslaat het de bladzijden 39...52. Noem ik bladzijden, dan bedoel ik die van dat boek, tenzij anders blijkt.

De schrijver begint met een betuiging van vriendschap en hoogachting aan het adres van den tegenstander. (Dat dit geen phrase was, weten wij: van Deyssel is die gevoelens blijven koesteren en toonen tot aan van der Goes' overlijden, op 5 Juni j.l., toe.) Van Deyssel verklaart van der Goes tot den eenigen mensch, voor zoover hij weet, op de geheele wereld, die marxisme paart aan liefde voor de kunst. (Stuiveling drijft hier den spot mede[2)], maar uit het vervolg van het opstel blijkt het niet zoo gek te wezen.) Daarom ergert hij zich aan de vertaling, door zijn vriend van zoo een literair onding als Bellamy's ‘In het jaar 2000’. Hij

1) In dit tijdschrift (zesde jaargang, Deel I, pag. 249) staat achter deze woorden in den titel nog: ‘Enz.’.
2) Stuiveling, op. cit., peg. 101.

herinnert den tegenstander aan gemeenschappelijke kunst-bezieling (pag. 40) en vraagt hem dan, ‘in naam van het Geestelijke en Persoonlijke tegenover het Stoffelijke en Onpersoonlijke’, of hij Bellamy's boekje mitsgaders diens heilstaat *mooi* vindt. Bij voorbaat verwerpt van Deyssel (pag. 40) de uitvlucht, als zouden ‘literair-mooi’ en ‘ethiesch-mooi’ twee van-elkaêr-geïsoleerde zaken zijn, welker gesepareerdheid het mogelijk maakt, in één ziel de beoefening van literatuur - met haar schoonheidsdorst - en marxisme - met zijn leelijke nuttigheid - te doen samengaan. Van Deyssel ontkent categorisch de bestaanbaarheid van zulk samengaan (pag. 40 en 41), en oordeelt: marxisme is anti-literair, literatuur is anti-marxistisch. Dan (pag. 41) zegt hij:

‘Ook vind ik Bellamy's boekje niet ethiesch-mooi. Er is een zeer groote verwantschap tusschen ethiek en esthetiek’[1)]

Het is deze laatste volzin, welken Stuiveling ‘Van-Eeden-achtig’ vindt; zie boven.

De alinea voert voort:

‘Dingen, die ethiesch heel mooi zijn, zijn esthetiesch óok mooi.’

Hieruit blijkt de onjuistheid van Stuiveling's bewering, als zoude van Deyssel's moraal op aesthetische normen gefundeerd zijn. Van Deyssel stelt *identiteit,* geen *prioriteit*. Identiteit enkel op zeer hoog niveau, wèl te verstaan.

De alinea gaat verder:

‘B.v. de Navolging van Christus door Thomas à Kempis. Vele Christen-theologen en -moralisten hebben boeken geschreven, waarmede zij alleén[2)] het heil der menschheid bedoelden. Daarin werd gezegd, dat de menschen niets[3)] waren en God álles, dat de menschen zich geen grooter geluk konden verwerven dan in de aanbidding van God was, en die boeken waren esthetisch mooi, geschreven zijnde door dweepende Personen, die een mooi[4)] Begrip en een mooye[4)] Liefde hadden. Maar Bellamys boek (en het heele Socialisme), gebazeerd op de gedachte, dat de menschen

1) Spatie van mij. A.A.H.
2) De text in dit tijdschrift (6e jaargang, deel I, pag. 251, regel 2 v.b.) heeft: ‘alléen’.
3) Idem (t.z.p. regel 3 v.b.): ‘niets’, met accent aigu.
4) Idem (regel 7 v.b.) dit woord cursief.
4) Idem (regel 7 v.b.) dit woord cursief.

en hun stoffelijke welvaart álles zijn en Gods niets, is leelijk, omdat het is ingegeven door een laag Begrip en eene vulgaire menschenliefde ’

Hier valt geen spoor te bekennen van een op aesthetica gegrondveste moraal Wèl echter behelst deze passus een oorlogsverklaring aan het Materialisme, ‘historisch’ of algemeen, om het even. Van Deyssel spreekt zich uit tegen de platvloerschheid van het marxisme.

Volgt een sarcastische volzin, waarin de schrijver, met even fijne als bijtende spot, de vraag stelt, of zijn:

.. ‘gissing mis is, dat socialisme en sociologie twee geheel verschillende, bijna aan elkaâr tegen-over-gestelde, zaken zijn, dat socialisme een doktrinair, op beginselen en dogmata berustend, stelsel van maatschappij-inrichting is,’...

Tegenwoordig zoû men zeggen: een ideologie.

... ‘en dat sociologie eene wetenschap is, met tot bezigheid historische en experimenteele studie der de samenleving beheerschende wetten, en tot doel de betere inrichting dier samenleving.’

Het is natuurlijk een rhetorische vraag. Toen hij haar opperde wist van Deyssel (wellicht beter dan van der Goes), hoezeer de ‘gissing’ strookt met de waarheid. De hier door hem, als tusschen neus en lippen, gegeven differentiaal-definitie tusschen de begrippen ‘ideologie’ - dogmatisch etc. - en, in onderscheid met dit begrip, ‘wetenschap’ - onpartijdig etc. -, mag gelden als een classieke formuleering van het verschil tusschen die twee soorten gedachtenstelsels.

> Enkel reeds dit eene blijk van scherpzinnig doorzicht-in-de-quaestie volstaat om het geringschattend oordeel van de Stuivelings c.a. over den socioloog van Deyssel te loochenstraffen.

Kennelijk is hier geenszins de ‘artist’, die met gevoelsargumenten speelt, aan het woord, doch een Denker, wiens brein zich bezonnen heeft op de quintessens der vraag.

Wie desondanks nog mocht twijfelen aan de bevoegdheid, ter zake sociologie, van den toenmaligen van Deyssel, zal, in trouwe, het laatste zweem onzekerheid kwijt raken bij het lezen van den, zoo zeer ad rem lik op stuk gevenden, volzin (pag. 41 en 42), die onmiddellijk aansluit bij het vorige:

‘De socialistische maatschappij, gelijk die thands doktrinair verkondigd wordt, *zou*[1] de konkluzie *kunnen zijn* der e e n m a a l k o m p l e e t e s o c i o l o g i s c h e *studies,* zeker, maar **even goed** zal de konkluzie tegen-over-gesteld *kunnen zijn*.’[2]

O zoo. In die paar regeltjes, wordt een harde noot gekraakt. De marxist van der Goes lag vanzelfsprekend bevangen in den, typisch rooden, waan, dat Marx' stelsel inderdaad ‘wetenschap’, ja *de* sociologische ‘wetenschap’, inhoudt; maar van Deyssel kijkt door den verblindenden opschik heen, en onderkent het marxisme als zuivere ideologie. ‘Niet op de toekomst vooruitloopen’, geeft hij, met zooveel woorden, te kennen, ‘het zal nog moeten blijken, of de werkelijkheid jullie, marxisten, ten slotte in het gelijk stelt.’ Van Deyssel toont hier èn een diepe kennis van zaken èn een helderen blik.

Is dit nu ‘lyrische improvisatie’, heer Greshoff? Is dit een dier ‘proeven’, die, ‘door een volkomen gebrek aan kennis van zaken, niet voor ernstige discussie in aanmerking kwamen.’? Maar dat gij en de uwen u liever aan ernstige discussie daarover onttrèkt, geloof ik gaarne: want er vàlt bitter weinig tegen in te brengen.

Hebt gij van Deyssel's stukken wel gelezen?

Hierna komt de eerste der door Dr. Stuiveling aangehaalde passages. Boven wees ik er reeds op, dat hij haar onvolledig weêrgeeft. Hier volgt dezelve, zooals staande op pag. 42, compleet:

‘De vraag is maar, - *zoo draayen wij zveêr in de rondte* - welke wereld gij als de beste beschouwt, eene waarin de goederen, het geluk, zoo gelijkmatig mogelijk onder zoo veel mogelijk menschen verdeeld zijn, waarin dus geen hooge opstapelingen van goederen en geluk bij weinigen zijn en lage leegte[3] aan goederen en geluk bij velen, waarin dus géen hooge opstapelingen zijn, herhaal ik; òf eene, waarin enkele bergen van goederen en geluk zijn op de vlakte van armoede en ongeluk.’[2]

Ik kan van een zoo punctueel man als Dr. Stuiveling niet gelooven, dat hij door gebrek aan accuratesse den, hier door mij gecursiveerden, tusschenzin over het hoofd heeft gezien.[4] Het weglaten dier zinsnede moet dus een bedoeling hebben. Welke? Nu, dit valt niet moeilijk te raden. De onderhavige volzin levert, in van Deyssel's text, een aanvulling op het beweerde

1) In dit tijdschrift (t.z.p., regel 10 v.o.) heeft de text: ‘zoû’.
2) Cursief, vet en spatie van mij.
3 In dit tijdschrift (t.z.p., regel 3 v.o.) staat: ‘leegten’, meervoud.
2) Cursief, vet en spatie van mij.
4) Er is ook géén verschil tusschen den text in dit tijdschrift en dien in de ‘Verzamelde Werken’. Vergelijk ‘De Nieuwe Gids’, zesde jaargang, Deel I, pag. 251, regel 7 v.o. Daar staat de onderwerpelijke tusschenzin letterlijk eender.

in den voorgaande, waarbij dezelve onmiddellijk aansluit. Het, door Stuiveling weggemoffelde, stukje zin wijst dit verband onomstootelijk aan. Daar Stuiveling echter den laatsten volzin in zijn eentje citeert, d.w.z. *uit zijn verband rukt,* kon hij dat verraderlijke tusschenzinnetje niet gebruiken. Dit vind ik een der - weinige - staaltjes van oneerlijkheid bij Stuiveling. Enfin, bekijken wij dezen laatst-geciteerden volzin *in* zijn verband.

Van de critiek, die, naar wij boven zagen, Dr. Stuiveling op dien, - ook - door hem - doch incompleet - geciteerden, volzin geeft, blijft dan niets over. In samenhang met den vorigen volzin, die met den onderhavigen tot eene en dezelfde alinea behoort, onder het oog gezien, behelst de laatst-aangehaalde volzin eenvoudig een illustratie van wat zijn voorganger stelt. In substantie zegt van Deyssel in volzin nummer één: de marxistische heilstaat *kàn,* doch *behóéft niet* te ontstaan als gevolg van de onderzoekingen der sociologische wetenschap; evenzoo voegt hij daar nu, in volzin twéé, aan toe: hangende dat wetenschappelijk onderzoek, is dus nog immer discutabel de vraag, of men een wereld zùs dan wel zóó beter vindt.

In dien (tot nu toe) laatsten volzin, stelde van Deyssel 'de quaestie' h e e l e m a a l - nog - niet. Derhalve: zoomin 'goed' als 'essentieel verkeerd', naar Stuiveling ons poogt diets te maken. Van Deyssel geeft daarin enkel te kennen: er *bestaat* (te dezer zake) een quaestie. Hij zeide zulks al in den vorigen volzin; doch nu herhaalt hij het meer in concreto: bijwijze van toelichting op hetgeen bedoeld werd met het, even te voren, in veel abstracter gestalte verklaarde. Dat de vork inderdaad zóó in den steel zit - en er in casu dus géén sprake is van een 'stellen' der quaestie (een *begin,* derhalve), doch integendeel wèl van een opheldérend bijvoegsel (een *einde,* alzoo) -, blijkt uit het nu meteen, in een *nieuwe* alinea, te berde brengen van een *tweede* vraag. Ergo: de eerste is afgehandeld. En de, door Stuiveling gewraakte, volzin behelst de - voorloopig - laatste opmerking dienaangaande.

Bedoelde tweede vraag (pag. 42) luidt:

... 'wat gij meent dat er van Kunst en Gedachte worden moet, indien gij de tweede soort van wereld'...

Die der vorenbedoelde gelijkmatige verdeeling, bijgevolg ongeveer de marxistische 'heilstaat'.

... 'begeert. Want - dat heb ik dikwijls gehoord -'...

Let op van Deyssel's socratischen toon! Met zulke, schijnbaar onnoozele, vragen - uiterlijk naïef, innerlijk diep -, beproeft hij den tegenstander uit de tent van diens ideologie te lokken om hem te bewegen, zich eindelijk eens rekenschap te geven van de werkelijkheid, zooals die er uit ziet, zonder stelseligen mist, in den zonneschijn der Onbevangen Gedachte. Hetgeen Stuiveling

noemt ‘onverdedigbare vereenzelviging van luxe en kunst’[1] (zie boven) volgt nu (pag. 42 en 43):

... ‘de meer gelijkmatige verdeeling der goederen zal tot onmiddellijk gevolg, of liever tot onderdeel, hebben, dat de overbodige luxe[2] den weinigen tot nu toe bevoordeelden wordt afgenomen. Wat overbodige luxe is, zal uitgemaakt worden door de meerderheid der algemeene menschenvergadering, door “het volk”.[3]

Nu is Kunst de overbodige luxe, de extravagante luxe bij uitnemendheid. Fijne en hooge kunstwerken zijn even zeer luxeartikelen als metafyzische gedachten, als, - waar het op neêr komt - alle zeer bizondere hersen-geheelen.[4] Kunst is ook de minst begrijpelijke luxe. Denkt gij niet, dat het hart van een echt socialist[5] omdraait in zijn lijf als iemant voor een lap beschilderd goed van nog geen vierkanten meter, en nog wel geen satijn of zijde, maar een lap grof linnen, drie kwart millioen francs betaalt, zoo als de heer Chauchard[6] voor Millets Angélus? En vertoonde het doek dan nog maar een “grootsche” voorstelling van de weldaden der socialistische gemeenschap, met een hoorn van overvloed of zoo iets, zooals boven Bellamys toekomstmagazijnen gebeeldhouwd is! Hebt gij goed overwogen wat er over literatuur en kunst in Bellamys boekje staat?’[3]

De volgende alinea (pag. 43) begint met een paar volzinnen, die stuk voor stuk bewijs afleggen van 's Meesters nuchteren realiteitszin tegenover de hersenschimmige en twijfelachtige ‘idealen’ van marxisten genre Frank van der Goes: leden der geestelijke élite, die heul zoeken bij het historisch materialisme. De eerste volzin houdt al een program-van-methode in. Dezelve luidt:

1) Dr. G. Stuiveling, op. cit., pag. 101.
2) In dit tijdschrift (t.z.p., pag. 252, regel 8 v.b.) staan de woorden ‘overbodige luxe’ cursief. A.A.H.
3) Ter zake aanhalingsteekens volg ik den origineelen text in dit tijdschrift. A.A.H.
4) In dit tijdschrift (t.z.p., regel 15 v.b.) staat: ‘hersengeheelen’, zonder scheidingsstreepje. A.A.H.
5) In dit tijdschrift (t.z.p., regel 17 v.b.) staat: ‘den heer Fortuyn’ i.p.v. ‘een echt socialist’. Bij een onderhoud, dat Dr. van Deyssel mij d.d. 5 September 1939 toestond, deelde hij mij mede: deze Fortuyn was een der luitenants van Domela Nieuwenhuis. A.A.H.
6) In dit tijdschrift (t.z.p., regel 20 v.b.) staat: ‘Chanchard’, met ‘n’ i.p.v. ‘u’. Wat van beiden is nu de zetfout? A.A.H.
3) Ter zake aanhalingsteekens volg ik den origineelen text in dit tijdschrift. A.A.H.

'Gij moet, vindt gij óok niet?, de menschen **nemen** *zoo als wij ze* **kennen.**'[1)]

Inderdaad. Doch dit doen nu juist de 'heilstaat'-verwachtingen van het marxisme *niet*. Die veronderstellen, stilzwijgend, de menschelijke inborst als van nature g o e d - i.p.v. k w a a d , d.i. z o n d i g -, slaan geen acht op aardverschillen - tusschen rassen, sexen, culturen etc. -, hechten blind vertrouwen aan het effect van 'opvoeding' - onderwijs, milieu, voorbeeld etc. -, enzoovoorts; kortom: zij toonen, mensch- en wereldvreemd te zijn over heel de linie. Op de keper beschouwd, ligt in dezen eenen volzin het onderscheid vervat tusschen van Deyssel's en van der Goes' opvatting. De laatste onderstelt: de menschen zullen wel goed worden, zoodra zij onder goede omstandigeden leven; de eerste weet: zulks is niet zoo, want waarom hebben zij dan niet al lang gene goede omstandigheden teweeg gebracht. (Het gaat immers, van weêrskanten, over omstandigheden, waarop het menschdom invloed kan uitoefenen; *niet* over natuurrampen e.d., doch over maatschappij-organisatie.) Wij zien aan Sowjet-Rusland, dat ook het marxistische stelsel den menschelijken aanleg niet kon veranderen. Lenin's maatjes-egaal-tijd ging over in Stalin's persoonlijke heerschappij. De mensch blijft zondig. Verzoeking is sterker dan stelsel. Derhalve deugt het eenvoudigste stelsel het meest: want dit is doorzichtig: iedereen weet, waar hij aan toe komt. Dat er, vanzelfsprekend, bij de roode partijen, zoodra daar wat te halen viel, veel uitgeslapen listelaren zich zijn komen aansluiten, die niets om die toekomstverwachtingen malen en uitblinken in menschenkennis, en dat juist dezulken daar dra het heft in handen kregen, bevestigt de zondigheid der menschelijke natuur, waaromtrent alle groote Denkers - van Buddha over Jezus tot Schopenhauer toe - overeenstemmen. Het neemt echter niets weg van het utopisch karakter der eigenlijke en oorspronkelijke idealen der roode richting. Al stond de jood Karl Marx, die heusch wel beter wist (en de 'idealen' hanteerde qua middelen om de goêgemeente om den tuin te leiden), aan de wieg van het zoogenaamde 'wetenschappelijke' socialisme, het socialisme is ouder dan Marx[2)] en

1) Cursief en vet van mij.
2) Quack 'De socialisten, personen en stelsels'. Ik heb het boek niet bij de hand. En vind, vanwege de oorlogsomstandigheden, geen gelegenheid, het spoedig genoeg ter inzage te krijgen om volledige opave te doen.

wordt, in al zijn geledingen, gedragen door een geestdrift, die bij deszelfs roode variëteit stoelt op het geloof aan de goedheid van 's menschen aard. Een van der Goes zal destijds niet voorzien hebben, hoe dra het ‘heilig ideaal’ onder de partijgenooten zoû verschrompelen tot een dik-belegden boterham.

De text gaat verder:

‘Het is wel mogelijk, dat over een millioen jaar de meerderheid der menschen zoo ontwikkeld is, dat zij het mooiste het mooist en het minder mooye minder mooi vinden.’

Duidelijke toespeling op Darwin-achtig evolutie-geloof, zoo dierbaar aan den rooden. Doch de ‘dilletant’ van Deyssel doorschouwt de natuur der dingen dieper dan de - would be - vaklieden van historisch en utopisch materialisme beiden. Hij uit meteen zijn besef van de onwaarachtigheid der evolutie-leer:

‘In het plan mijner hier aanwezige redeneeringen past het, dat als mogelijk aan te nemen, hoe zeer ik ook, als wij ons in eene hoogere orde van redeneeringen zouden verplaatsen, die mogelijkheid in beginsel, wijsgeerig, ontken.’

Zeer juist. Die Woorden konden Schopenhauer uit het hart gegrepen zijn. Na deze tusschengevoegde preciseering, keert de schrijver terug tot het nogal lage plan der onderhavige evolutieverwachting zijdens rood:

‘Maar neemt nu aan dat de meerderheid der menschen, let wel de meerderheid van alle ménschen, over honderd jaar zoo ontwikkeld is als nu[1)] socialistiesch gezinde onderwijzers, leiders der soc. partij, enz. Meer kunt gij toch niet veronderstellen. En laat dan die meerderheid beslissen tusschen twee schilderijen, twee gedichten, twee muziekwerken. Gij móet toegeven, dat zij het slechtste zullen kiezen, dat zij het fijne, het hooge niet zullen begrijpen. Laat nu[2)] duizend menschen als de heer Fortuyn kiezen tusschen een gedicht van Kloos of Gorter en eene vertaling der Marseillaise door een kermisprent-bij-schrift-dichter. Zij zullen het laatste kiezen, nietwaar? nietwaar? Zij zullen het laatste mooiyer[3)] vinden, om dat zij niet eens weten wat het begrip mooi[3)] beduidt, om dat zij het juiste begrip van het

1) In dit tijdschrift (t.z.p., regel 1 v.o.) staat: ‘nú’. A.A.H.
2) Idem (t.z.p.. pag. 253. regel 5 v.b.) staat: ‘nú’.
3) Idem (t.z.p., regel 9 en 10 v.b.) staat, tweemaal het woord cursief. A.A.H.
3) Idem (t.z.p., regel 9 en 10 v.b.) staat, tweemaal het woord cursief. A.A.H.

woord mooi trouwens een overbodige luxe in de hersens zouden vinden. Zij zullen Kloos' en Gorters gedichten zelfs leelijk, afschuwelijk vinden, al was het maar alleen om dat die Hooge Literatuur zijn *en alle Literatuur gebazeerd*[1] *is op het begrip der* **Persoonlijkheid,** *in* **tegenstelling**[2] *tot dat der* **Gemeenschap**. Hebt gij niet gelezen dat Bellamy uitdrukkelijk zegt, dat Dickens zoo'n groot en lezenswaardig auteur is niet[3] om zijn literair talent, maar om dat hij zooveel medelijden zelf had en bij anderen heeft gaande gemaakt met de armen onder de menschen? Hoe is het mogelijk, dat gij, mijn vriend, dien afgrijselijken volzin hebt kunnen vertalen en dus helpen verspreiden, dien volzin, die het meest essentiëele protest tegen de Kunst bevat!

Onderzoek, vraag de meest ontwikkelde socialisten uit. In het diepst van hun overtuiging zult gij de echtste kunsthaat vinden.'[4]

Is dit een 'onverdedigbare vereenzelving van luxe en kunst', zooals Dr. Stuiveling beweert? Integendeel! Van Deyssel stelt hier onwederlegbaar in het licht, hoe de, van nature altijd en overal botte, massa, *uit haren aard* buiten staat is om kunst te waardeeren.

Hij teekent geen verzet aan tegen die botheid; hij komt niet, als een romanticus, in uitzichtloozen opstand tegen de onomstootelijke feiten; hij jammert noch klaagt over de - om met Stuiveling te spreken - 'eenzaamheid', waartoe de Kunstenaar 'gedoemd' is. Als nuchter realist, óók in zijn wijsgeerig denken, aanvaardt hij, zonder morren, de natuur der dingen.

Er komt dan (pag. 44) een alinea, waarin van Deyssel de stelling omkeert:

'Niet alleen is Kunst luxe, maar ook is luxe kunst. De japonnen, de rijtuigen, de huizen der rijken behelzen veel meer kunst dan die der armen. Alle begrip van luxe is[5] gegrondvest op een begrip van kunst. Juist de luxe, juist het óverbódige,

1) Idem (t.z.p., regel 15 v.b.) staat: 'gebaseerd' met 's'. A.A.H.
2) Idem (t.z.p., regel 15 en 16 v.b.) staat: 'tegen-stelling'. A.A.H.
3) Idem (t.z.p., regel 18 v.b.) saat: 'niet' cursief. A.A.H.
4) Cursief en vet van mij. A.A.H.
5) Idem (t.z.p., regel 8 v.o.) ontbreekt het woord 'is'. A.A.H.

is de kunst. Daar waar het alleen-komfort eindigt en waar de wéelde, de overdaad, begint, dáar begint ook de kunst.'

Het komt mij voor, dat van Deyssel zich hier minder nauwkeurig heeft uitgedrukt dan in de voorgaande passages. Hij kòn natuurlijk niet de omgedraaide stelling l e t t e r l i j k meenen. Dit toch ware onlogisch. Alle rozen zijn bloemen, maar alle bloemen zijn niet rozen. Luxe is de maior, kunst de minor. Er bestaat wel degelijk luxe of overdaad, die niets met kunst van doen heeft. Wie zich de overdadige weelde van duizend paar rijlaazen permitteert, bezit daaraan een luxe zonder het minste sprankje kunst. De scherpzinnige passages, die aan de onderhavige alinea voorafgaan, verbieden ons om, op het voetspoor van Stuiveling c.s., aan van Deyssel onnoozelheid in de schoenen te schuiven. Mijns bedunkens bedoelt hij: 'Kunst' valt binnen de categorie 'luxe' en mitsdien valt er slechts 'kunst' te bekennen daar, waar ruimte voor luxe bestaat.

Men vergelijke het spreekwoord 'Tijd is geld'. Letterlijk opgevat, behelst dit onzin, want 'tijd' is een volstrekt andere zaak dan 'geld'. Overdrachtelijk genomen, moet aan het koppelwerkwoord 'is' de beteekenis 'beduidt' toegekend worden: 'tijd b e d u i d t geld', n.l. voor wien denzelve in den handel e.d. productief maakt. Doch ook dan is het gezegde niet waar, want 'tijd' beduidt enkel dàn 'geld', i n d i e n men denzelve dusdanig bezigt. En dit doet niet iedereen, en niemand altoos. De slagzin is enkel s y m b o l i s c h waar, wanneer men denzelve opvat als: 'tijd behoort geld te beduiden', waarbij stilzwijgend aangenomen wordt de wenschelijkheid van geldverdienen. Deze vooropstelling deelt de lanterfanter niet, en zij is onbewijsbaar.

Evenzoo meen ik van Deysel's omgekeerde stelling te moeten begrijpen als: 'luxe behoort kunst te beduiden', n.l. onder menschen van smaak. De overdadige weelde van een Mannheimer behoeft niet meer kunst te behelzen dan het karig bezit van een doodarm beeldhouwer. Naar mijn gevoelen bedoelde van Deyssel het zooals hier aangegeven. Overigens heeft het weinig belang. Want de omgekeerde stelling is volstrekt overbodig in zijn argumentatie.

Daarom is het eigenlijk een groote dwaasheid van lieden

als Dr. Stuiveling, hun aanvallen te richten tegen die alinea. Zij attaqueeren dan een onbezet fort, dat geen deel uitmaakt van de linie. Van Deyssel poneert de omgekeerde stelling bij wijze van ornament, naast den strengen gang van zijn betoog. Derhalve wijdt hij aan haar slechts weinige regels. Juist wegens deze kortheid, is met de onderwerpelijke alinea kennelijk aan van Deyssel overkomen wat den beste gebeuren kan: hij heeft zijn bewoordingen minder gelukkig dan op andere plaatsen gekozen. De speling van zijn vernuft, waaruit de omkeer-arabesque ontsproot, vergde ook niet zulk een zorgvuldig wikken en wegen als binnen de eigenlijke bewijsvoering placht te geschieden. Daar overal elders in het opstel zijn denkbeelden zonneklaar geformuleerd staan, ware het verkeerd, ons op een dwaalspoor te laten voeren door de te groote beknoptheid van dezen zijsprong.

De volgende alinea staat trouwens al weêr glansrijk op het hooge vlak, waaraan de schrijver ons tevoren gewend heeft (pag. 44.):

'Maar vergun mij, om mijn gedachte in het volle licht te zetten, haar zoo hoog mogelijk op te voeren. Want, wees er van overtuigd, er is tusschen deze twee beginselen en hun gevolgen geen verzoening mogelijk; er moet geen misverstand[1)] daar-over tusschen ons kunnen zijn. Zal ik er in den socialistischen Staat later om gesteenigd worden of dood-geëlektrizeerd, - goed, het is mij onverschillig, i k b e n n o g v a n m e e n i n g *dat een* **idee** *meer waard is dan honderd-duizend* **menschen** *en gráag zal* **ik** *sterven voor een* **idee**.'[2]

Daarmede is de onverzoenlijke tegenstelling tuschen de edele Persoonlijkheid en de brute massa zoo scherp mogelijk gesteld. De Lezer gelieve er nota van te nemen, hoe van Deyssel den enkeling - ook zich zelf - ondergeschikt stelt aan de Idee. En verder geve hij er acht op, dat van Deyssel nog geen enkele maal gerept heeft van 'individu', 'individualisme' e.d.

Hierop volgt een ironische boutade. Een hoog-geestige arabesque, welke aan van der Goes met nobelen zwier te kennen geeft, hoezeer van Deyssel diens verraad aan de Idee betreurt. Ik citeer

1) Idem (t.z.p., pag. 254, regel 2 v.b.) staat: 'mis-verstand'. A.A.H.
2 Cursief, vet en spatie van mij.

daarvan niets; de lezer leze het in het oorspronkelijke. (Slechts vestig ik de aandacht op de omstandigheid, dat de volzin, die deze alinea besluit in dit tijdschrift,[1] is uitgevallen in de uitgave der 'Verzamelde Werken'.) En dit is het slot van het eerste deel des opstels, handelend over de antithese tusschen Kunst mitsgaders Gedachte en marxisme.

§ 3.

Van Deyssel's Inegalitarisme.

In het tweede deel van hetzelfde opstel brengt van Deyssel het debat over naar het veel ruimer veld der sociale quaestie in haar geheel. Niet om het lot, in een roode maatschappij beschoren aan Kunst en Gedachte, gaat het nu meer, doch om de vraagzelve naar de meest-wenschelijke maatschappij-inrichting. Dit tweede stuk begint op pag. 44 regel 2 v.o.

Van daar tot en met regel 9 v.o. pag. 45 loopt de, twee alinea's beslaande, passus, dien Dr. Stuiveling doodverft als 'de boutade over het onbewuste socialisme der meeste intellectueelen, die ook allen het grootste geluk voor het grootste aantal willen.'[2] Het is echter geen boutade, doch een hoogst scherpzinnige kenteekening. Van Deyssel onderkent den gemeenschappelijken oorsprong van liberalisme en marxisme: de beginselen der revolutie van 1789 (al zegt hij het niet met zooveel woorden), die hoeveelheid boven hoedanigheid stellen, en dus vanzelf gebieden te streven naar het grootste geluk voor het grootste aantal, zonder acht te slaan op de qualiteit der gegadigden. Alles, wat van Deyssel in dien passus zegt, is volkomen waar. De meeste tegenstanders der rooden beweerden toen eigenlijk ditzelfde doel na te streven, doch de roode middelen ondeugdelijk te vinden. Het slag is nog niet uitgestorven, trouwens! Inderdaad waren - en zijn - zulke quasi 'anti-marxisten' eigenlijk verkapte of, wil men, 'onbewuste' (d.w.z.: onbeseffende) rooden. Daar in de

1) De betreffende volzin luidt: 'Als gij soms over een vijf-en-twintig jaar aan mijn hersens bezig mocht zijn. last de gedachte, dat die met veel genegenheid en groot verdriet aan u hebben gedacht, ze u dan niet bitter doen smaken.' Zie 'De Nieuwe Gids', 6e jaargang, Deel I, pag. 254, regel 17...21 v.b.
2) Dr. G. Stuiveling, op. cit., pag. 102.

oeconomie van 's Meester's betoog deze passage slechts de beteekenis heeft van een aanloop, blijf ik er niet langer bij stilstaan, doch beperk mij tot het citeeren van deszelfs laatsten volzin, die a.h.w. als springplank dient voor de daarna komende - uiterst gewichtige - alinea. Ziethier dien laatsten volzin:

'Zij verschillen in allerlei belangrijke onderdeden van de socialisten-eigenlijk-gezegd, maar het algemeene doel, het groote beginsel,[1)] is het zelfde: z o o v e e l m o g e l i j k g e l u k v o o r z o o v e e l m o g e l i j k m e n s c h e n .'[2)]

In de nu volgende alinea - regel 8 v.o. pag. 45 tot en met regèl 7 v. b. pag. 46 - stèlt van Deyssel de quaestie. Let wel Lezer, de Meester stelt haar op pag. 45 en 46 en *niet* op pag. 42, gelijk Stuiveling ten onrechte te kennen geeft bij zijn eerste citaat - in het boven-aangehaalde stuk van Stuiveling's pagina's 101 en 102 mede weêrgegeven - uit van Deyssel's onderhavig opstel.[3] Ziethier gene fundamenteele alinea:

'Maar ik, - lach niet, vergemeenzaam u nu op dit[4)] éene moment niet door uw gebit te toonen in de rij der duizenden ongewasschen monden die nu schateren - ik zeg dat dit beginsel het mijne niet is, ik zeg, dat dit beginsel het minst waarderijke aller beginselen is, ik zeg dat ik dit beginsel verwerp en veracht en vervloek en verdoem.'[5]

De Lezer bemerkt, hoe een geheel andere en onvergelijkelijk ruimere draagwijdte deze verklaring heeft dan de volzin - voorkomend op pag. 42 en de eerste der door Stuiveling (op zijn pag. 101) aangehaalde passi vormend -, van dewelke Dr. Stuiveling, op zijn pag. 101, beweert, dat van Deyssel dáárin, tegenover van der Goes, de quaestie stelt, en wel, volgens hem altoos, 'essentieel verkeerd'. Ik wijs terug naar het, in § 2, dien-

1) In dit tijdschrift (t.z.p., pag. 225, regel 13 v.b.) ontbreekt deze komma. A.A. H.
2) Spatie van mij. A.A.H.
3 Dr. G. Stuiveling, op. cit., pag. 101.
4) In dit tijdschrift (t.z.p., regel 15 v.b.) staat: 'dít', met accent aigu.
5 In 'De Nieuwe Gids' (t.z.p., regel 15...20 v.b.) staat deze volzin op pag. 255 zoo: 'Maar ik, - lach niet, vergemeenzaam u nu op dít éene moment niet door uw gebit te toonen in de rij der duizenden ongewasschen monden die nu schateren - ik zeg, dat dit beginsel het mijne niet is, ik zeg, dat dit beginsel het minst waarderijke aller beginselen is, ik zeg. dat ik dat beginsel verwerp en veracht en vervloek en verdoem.' Verschillen: eenmaal 'dit' i.p.v. 'dat', twee accenten en twee kommas minder. Dr. Stuiveling citeert - op zijn pag. 102 - een stuk van dezen volzin, en wel dat ná de laatste komma, volgens text van 'De Nieuwe Gids'. Ik volg den text der 'Verzamelde Werken'. De verschillen zijn in casu onbelangrijk, immers zonder invloed op de beteekenis van den text.

aangaande door mij gezegde. Men vraagt zich af, waarom Dr. Stuiveling - in de, door mij in § 2 aangehaalde, passage op zijn pag. 101 en 102 - van Deyssel's onderhavigen volzin slechts zeer gedeeltelijk citeert, terwijl hij de, vergelijkenderwijs onbelangrijke, volzin van pag. 42 op zijn pag. 101 gehéél - op de, gesignaleerde, eigenaardige weglating na - citeert.

De twee volgende - tevens laatsten - volzinnen der alinea hooren mede tot Dr. Stuiveling's evengenoemde tweede citaat:

'Ik zou mij zeer, ja zeer gelukkig achten als ik met deze meening geheel alleen stond op de geheele wereld. Als ik, in Holland staande, de eenige dukdalf van het Persoonlijkheids begrip'...

Het lijdt wel geen twijfel, dat 'begrip' in casu de beteekenis heeft van 'besef', 'conceptie', 'idee'. En dan 'idee' welhaast in den Platonischen zin. De woorden-opeenvolging 'dukdalf van het Persoonlijkheidsbegrip' laat, dunkt mij, geen andere interpretatie toe. Immers: van een louter-verstandelijk 'begrip' kan men moeilijk een 'dukdalf', zinnebeeld van vastigheid, wezen; van een 'idee' echter des te gereedelijker. Ontegenzeggelijk bedoelde van Deyssel zich te kenschetsen als onwrikbaar voorstander - 'dukdalf' - der Persoonlijkheids*idee*.[1)]

... 'was, die nog te zien was boven den vloed der gemeen-schapsideeën'...

Het feit, dat de Meester hier het woord 'idee' bezigt, bevestigt mijn opvatting. Is niet 'begrip' = 'idee', dan heeft de tegenstelling, die in den volzin vervat ligt, geen inhoud. Denkelijk vermeed van Deyssel het twee-maal-in-één-adem gebruiken van 'idee' om redenen van taal-stijl.[1]

... 'die de heele wereld over stroomen, - zou ik kunnen denken, dat ik toch nog eenigszins mijn oud verlangen verwezenlijkt had om het land van mijn[2] taal en mijn[2] ziel eenig te doen zijn boven de landen.'

Men ziet: van Deyssel stelt de Persoonlijkheidsidee. Zijn theorie zoude moge heeten: 'personalisme'. Van 'individualisme' valt geen spoor te bekennen.

Van Deyssel heeft voorzien, hoe sommigen zijn beschouwingen

1) Bij het onderhoud, dat Dr. van Deyssel mij d.d. 5 September 1939 toestond, bevestigde hij deze opvatting als juist.

1 Bij het onderhoud, dat Dr. van Deyssel mij d.d. 5 September 1939 toestond, bevestigde hij deze opvatting als juist.

2 In dit tijdschrift (t.z.p., regel 11 v.o.) staat: 'míjn', met accent aigu.

2 In dit tijdschrift (t.z.p., regel 11 v.o.) staat: 'míjn', met accent aigu.

tot ‘lyrische improvisatie’ zouden doodverven, en verzet zich daar (pag. 46) bij voorbaat tegen:

‘Laat mij u nog zeggen, dat deze uitstalling van meeningen geen kunstenaars-fantazie[1] is, dat zij, bedoel ik, niet behoort tot de Kunst-eigenlijk-gezègd, noch als werk noch als theorie; in zooverre er elementen van gepassioneerde welsprekendheid in mochten zijn,[2] zouden die[3] tot een goede, maar lagere, kunstsoort kunnen behooren, maar mijn betoog wil volstrekt niet leiden tot verkondiging of verheerlijking eener wereld, waarvan men kan zeggen, dat zij alleen reëel is in zoo verre als[4] alle voorstellingen der verbeelding even reëel zijn als het zintuigelijk waarneembare.’

Met deze laatste zinsnede verheft van Deyssel het niveau van zijn betoog tot de groote wijsgeerige hoogte, waar kennistheoretische overwegingen op het tapijt komen. Anders dan zijn tegenstander, is hij geen ‘naief-realist’. Hij weet of, althans, beseft de onwerkelijkheid der stoffelijke natuur. Het bestek van dit artikel verbiedt, er nader hier op in te gaan. De belangstellende Lezer raadplege de desbetreffende literatuur.[5] Hij zal dan verbluft staan over de diepte van het doorzicht des Denkers van Deyssel. En met mij schaterlachen om wijsneuzen als Dr. Stuiveling e.a., die dit stuk van den Meester gering schatten, daar zij buiten staat zijn, het te begrijpen.

‘Wat ik hier wil zeggen, behoort tot een heel andere soort realiteit, dan die waarin de fantasiën van gedichten zich bewegen, tot een heel ander plán van realiteit, tot hetzelfde plan van meest dadelijke realiteit, waarop gij uw artikel ‘Zeventienhonderd negen-en-tachtig’ hebt geschreven.[6]

M.a.w.: van Deyssel stelt in casu zijn beschouwingen op den bodem der sociologische ervaring.

‘Gij kunt zeggen, dat het niet waar is, dat ik mij ook dát maar

1) Idem (t.z.p., regel 7 v.o.) staat: ‘fantasie’, met ‘s’. A.A.H.
2) Idem (t.z.p., regel 4 v.o.) ontbreekt deze komma. A.A.H.
3) Idem staat: ‘die’, met accent aigu. A.A.H.
4) Idem (t.z.p., regel 1 v.o.) ontbreekt: ‘als’. A.A.H.
5) Kant, ‘Kritik der Reinen Vernunft’; Dr. J.A. Dèr Mouw ‘Absoluut Idealisme’ en ‘Kritische Studies’; Polak (thans Professor te Groningen) ‘Kennisleer contra Materie-Realisme’ etc. Om reeds in een vorige noot genoemde redenen moeten verdere opgaven thans achterwege blijven.
6) Aanhalingsteekens volgens text in dit tijdschrift.

verbeeld, dat ik ook te weinig verstand van deze zaken heb.'

Het uit den treure herhaald verwijt der Stuivelingen etc!

'Ik zou u dan voor-eerst wel eens willen zien *áantoonen dat ik er minder verstand van heb,*'...

O zoo! En, als om, ten overvloede, te bewijzen, dat hij er inderdaad wèl verstand van heeft, preciseert van Deyssel, naar twee richtingen, hetgeen in casu 'verstand hebben van' beduidt. Eerste nadere omschrijving:

... 'verstand *in den zin van op wetenschap en overweging gebazeerd inzicht*[1]'...

Ontegenzeggelijk gaat het dáárom in eerste linie. En thans, bijna een halve eeuw reeds later, mogen wij constateeren, dat noch van der Goes noch iemand anders ooit van Deyssel's mindere 'verstand' te dezer zake heeft aangetoond. Zij hebben op hem afgegeven, maar dit levert geen bewijs. De handschoen, met bovenstaanden regels door van Deyssel aan zijn tegenstanders toegeworpen, ligt nog onopgeraapt in het strijdperk. Ook Stuiveling heeft dezelve niet aangeraakt, doch zich, net als de anderen, vergenoegd met te doen, of hij hem niet zag.

Tweede preciseering:

... 'en voords zou[2] ik u vooral gaarne hooren verklaren, waarom mijn[3] *intuïtie* mij niet een even groot recht van spreken zou geven als de *mogelijk* meerdere wetenschap en overweging van anderen hun[4] geeft.'[5]

Inderdaad: daar zit hem kneep nummer twee. Feitelijk berust immers ook het standpunt dier anderen, in laatste instantie, evenzeer op intuïtie! Op de intuïtieve overtuiging der menschelijke goedheid, gelijkheid etc. Een bodem, die niet vaster is dan die van van Deyssel's tegenovergestelde intuïtieve overtuiging. Eigenlijk stelt hier van Deyssel het beginsel van het Irrationalisme tegenover 's tegenstanders Rationalisme.

Hij ontkent dus: *primo:* rationaliter minder recht van spreken te bezitten; en *secundo:* de meerwaardigheid van de Ratio boven

1) In dit tijdschrift (t.z.p.. pag. 256, regel 12 v.b.) staat hier een komma. A.A.H.
2) Idem (t.z.p.. regel 13 v.b.) staat: 'zoû'. A.A.H.
3) Idem staat: 'míjn', met accent aigu. A.A.H.
4) Idem (t.z.p., regel 16 v.b.) staat: 'hún', met accent aigu. A.A.H.
5) Cursief van mij.

LODEWIJK VAN DEYSSEL - JEUGDPORTRET

de Irratio. Het begrip 'Irrationalisme' c.s. bestond toen nog niet of nauwelijks. Doch anno 1939, nu het Irrationalisme een wereldschokkende beteekenis heeft gekregen door de 'mystiek' van Bolsjewisme, Fascisme en Nationaal-Socialisme, bevroeden wij, hoe ver van Deyssel zijn tijdgenooten vooruit was.

Degenen, die van Deyssel's bevoegdheid als sociologisch denker ontkennen, hebben hetzij deze alinea van hem niet gelezen hetzij haar niet kunnen of willen begrijpen.

Vervolgens (pag. 47) geeft de Meester de positieve omschrijving van zijn stelling:

'Als gij mij vraagt, of ik een maatschappij, een wereld, waarin de goederen, de rijkdom, het geluk, het aandeel van weinigen zijn, terwijl de groote meerderheid der menschen arm en ongelukkig is, beter vind dan eeti wereld, waarin de goederen, de rijkdom, het geluk meer gelijkmatig verdeeld zijn, zoo dat álle menschen gelukkig zijn, ofschoon dan ook natuurlijk zij, die eerst zoo buitensporig gelukkig waren, iets minder gelukkig, - dan antwoord[1] ik, dat ja, dat ik de eerste wereld beter vind. Men moet naar mijne meening er toe medewerken, dat de goederen, het geluk, zich als de bezittingen van zoo weinigen mogelijk ophoopen, zoo dat de groote meerderheid dus minder gelukkig wordt dan zij bij eene meer gelijkmatige verdeeling zou zijn.'

Het in deze alinea gestelde valt volstrekt niet samen met het gestelde in meergenoemden volzin op pag. 42, waarvan Stuiveling beweert, dat van Deyssel dáárin 'de kwestie' stelt. Die volzin is slechts een voorlooper, een voorafgaande aankondiging, a.h.w. een heraut van het in de onderhavige alinea vervatte. Deze laatste behelst veel meer dan bedoelde volzin doet.

Doch daar die volzin, om zoo te zeggen, een voorafschaduwing van de onderhavige alinea is, kan de kritiek, die Stuiveling tegen den eerste aanvoert, toepasselijk geacht worden op de laatste. Die critiek[2] is tweeledig. *Primo* verwijt Stuiveling aan van Deyssel het uitgaan 'van de onjuiste vooronderstelling van een beperkte hoeveelheid goederen'. Daar is gewoonweg niets van aan. Van Deyssel rept nergens - op géén van beide, hier bedoelde, plaatsen, nòch elders - over de al-dan-niet beperktheid der hoe-

1) Idem (t.z.p., regel 11 v.o.) staat: 'andwoord', met 'd'. A.A.H.
2) Dr. G. Stuiveling, op. cit.. pag. 101, regel 8...4 v.o.

veelheid goederen. Hij verdedigt eenvoudig de ongelijkheid, als zoodanig, en laat zich geenszins in met de vraag naar hare noodzakelijkheid, vermijdbaarheid, ophefbaarheid etc. *Secundo* capittelt Stuiveling dan van Deyssel nog met de woorden: ‘terwijl bovendien armoede en ongeluk slechts ten dele, rijkdom en geluk in het geheel niet als causaal samenhangend kùnnen worden gedacht’. Echter denkt van Deyssel ze niet aldus samenhangend. Hij somt ze eenvoudig naast elkaêr op. Stuiveling's heele critiek houdt dus geen steek.

Op het eerste gezicht lijkt van Deyssel's thesis wreed. De lezer vraagt zich af, of de Meester dan niet het menschelijk medegevoel kent, of hij ontbloot is van gemeenschapszin, of hij een individualistischen ivoren toren bewoont. Bij eenig nadenken bevroedt men reeds, dat zulks geenszins het geval kàn zijn, in aanmerking genomen 's Meesters herhaalde uitingen van Nationaal Besef[1)], waarvan eene zelfs dit eigen Opstel ciert.[2)] Tegenover van der Goes' marxisme heeft van Deyssel, met de onderhavige alinea, zijn standpunt zoo scherp mogelijk toegespitst. Hoe hij het wèl bedoelt, blijkt uit den vervolge.

Bij voorbaat bedacht op het gevaar van misvatting, geeft van Deyssel in de volgende alinea eenige toelichtingen. Het verwijt, als zoude hij over leed-van-anderen makkelijk te praten hebben. wijst hij, zeer ter snede, van de hand met de herinnering aan het feit, dat hijzelf - naar aan van der Goes bekend - veel leed ondervonden heeft, mitsgaders de vaststelling (pag. 47):

... ‘dat alle levensleed zich heviger reflekteert in de hersens en dus erger is naarmate de hersens van beter qualiteit zijn.’

waar inderdaad niets tegen in te brengen valt. Hij verklaart nadrukkelijk, voor eigen persoon geen aanspraak op rijkdom te maken, overmits bij hem vaststaat het besluit, enkel voor Kunst en Gedachte te leven, en hij wel zeer ter dege weet, hoe zulks de hoogste luxe beteekent, en hij, ook dèrhalve, géén andere verlangt. Hij looft het geven aan de armen. Dan volgt (pag. 48) deze principiëele passage:

‘Want het minder-maken van het ongeluk van de leden der

1) Zie het Opstel ‘Nieuw Holland’ in de ‘Verzamelde Werken’, deel 4. Zie vooral pag. 14, al. 2, volzin 1. Op dezen zelfden volzin maakt Stuiveling een toespeling in de, door mij in § 1 aangehaalde, passage op zijn pag. 102. Hij verbindt er een met-de-mijne verwante gevolgtrekking aan.

2) Zie slot van den, in den onderhavigen § aangehaalden. ‘dukdalf-volzin’ op pag. 46.

noodzakelijk ongelukkige meerderheid, vind ik, als handeling op een sekundair plan, de eenige artistiek en[1] hoog-intellektueel en ekonomisch verdedigbare uiting van menschenliefde. *Liefdadigheid is* **in zekeren zin** *tegenovergesteld aan socialisme,* want de in purpere[2] zijde gekleede edelman, die zijn goud-beurs aan een troep bedelaars toewerpt, vermeerdert daardoor nog het aspekt en het wezen van zijn hooge en ongemeenzame rijkheid en gelukkigheid, terwijl de vermeerdering van het geluk der misdeelden exceptioneel en accidenteel is, in plaats van konstant, reglementair en principiëel.'[3]

Het blijkt duidelijk: van Deyssel bedoelt niets wreeds, hij heeft het beste met zijn medemenschen voor, maar hij acht handhaving der ongelijkheid - om haar zelfs wil a.h.w. - een vereischte. Deze anti-marxist neemt het vurig voor de liefdadigheid op. Hij motiveert dit door de geniale opmerkingen in de nu (pag. 48 en 49) volgende alinea:

'De liefdadigheid vind ik dus iets uitmuntends, om dat ik verzachten van anderer leed de aangename voldoening eener mooyer[4] begeerte vind, en dus ook logisch. Maar is er grooter onlogieschheid denkbaar, dan dat een rijk man of een man met groot intellekt een armen of een dommen als zijn gelijke zou begroeten?'

Heden ten dage zoude men er bij zeggen: of een Ariër een Hottentot?

'Dit is in-der-daad krankzinnig. Is arm en rijk, is wijs en dom dan het zelfde? Het socialistiesch antwoord luidt: indien de wording der menschheid van den beginne af anders in haar werk ware gegaan, zouden alle menschen nu rijk en wijs zijn. Dit is[5] *niet* zoo, daar rijk en wijs relative, op tegenstelling berustende, begrippen zijn.'[6]

Volkomen juist! Indien de zon voortdurend scheen, ware er dag noch nacht. Van Deyssel's logica is nuchter, snijdend en ter zake

1) In dit tijdschrift (t.z.p., pag. 257, regel 9 v.o.) staat: 'in'. Vermoedelijk drukfout. A.A.H.
2) Idem (t.z.p., regel 7 v.o.) staat: 'purperen' en 'gekleedde'. A.A.H.
3) Cursief en vet van mij.
4) 'Mooyer' is stellig een drukfout. In 'De Nieuwe Gids' - 6e jaargng, Deel 1, pag. 258, regel 3 v.b. - staat 'mooye', zonder r. Zóó moet het beslist wezen. A.A.H.
5) In dit tijdschrift (t.z.p., pag. 258, regel 10 v.b.) staat: 'ís', met accent aigu. A.A.H.
6) Cursief van mij.

kundig; net het tegendeel van wat Stuiveling etc. er over beweren.

‘Maar al wáre dat zoo, - zult gij uw hoed voor een ezel afnemen, om dat, als zijn[1] voorgeslacht hem niet had voortgebracht en alles wat er vooraf is gegaan om te veroorzaken dat gij dien ezel nu hier ontmoet ware niet gebeurd maar in de plaats daarvan heele ándere dingen, gij hier nu een dichter ontmoeten zoudt? Zult gij uw moeder niet moeder noemen, om dat, als uw vader een andere vrouw had getrouwd, déze vrouw uw moeder niet zou zijn? Zult gij een gek niet opsluiten om dat hij ook wijs zou hebben kunnen zijn, als hij maar een anderen grootvader, of als hij maar niet die-hersenschudding-toen gehad had?’

Wel verre van een dilettanterig ‘artist’, is hier een staalhard feitenmensch aan het woord. Tegen deze glasheldere bewijsvoering heeft van der Goes geen woord ingebracht. Hij is haar omzeild. Mij komt zij onwederlegbaar voor. Nu, welhaast een halve eeuw na dato, tart ik een iegelijk, deze bewijsgronden van den Meester met logische argumenten te ontzenuwen. Niemand deed het tot nu toe. En dit b l i j f t wel zoo, want waarheid kan w è l belasterd, doch n i e t weggeredeneerd worden.

Nu komt (pag. 49) de motiveering van 's Meesters thesis.

‘Maar ik hervat het betoog voor het beginsel der enkele rijken en vele armen. Ik vind een daar-uit samengestelde[2] wereld beter dan eene socialistische, om dat ik uit de Geschiedenis weet, omdat de ervaring van tegenwoordig mij leert, omdat de aller-eenvoudigste uitspraak der Rede’...

De Irrationalist verwerpt de Ratio, als b e g r e n s d e macht, niet!

... ‘mij bewijst, dat - om het zoo algemeen en abstrakt mogelijk te zeggen - hoe gekoncentreerder en minder verspreid Het Goede wordt, hoe hooger het zich zal verheffen. Niet alleen is er maar een zekere hoeveelheid Goeds beschikbaar,’...

Er staat niet ‘goederen’, heer Stuiveling, maar ‘Goeds’! Dus mèt inbegrip van eer, liefde, verstand mitsgaders verdere zedelijke, zielsche en geestelijke waarden! Van Deyssel kijkt verder dan de Stof.

... ‘dat dus lager, dus minder, zal worden naarmate het verspreid wordt;’...

1) In dit tijdschrift (t.z.p., regel 13 v.b.) staat: ‘zijn’, met accent aigu. A.A.H.
2) Idem (regel 13 v.o.) staat: ‘samen-gestelde’. A.A.H.

Vroeger beteekende een H.B.S.-opleiding een voorsprong; nu heeft zoowat ieder middenstandszoon die, en legt zij dus een last-van-studie op, die den jongen mensch niet verder brengt in de concurrentie dan zijn grootvader kwam met enkel lagere school. Opdrijving der bewapening bij alle Staten verandert hun krachts-*verhouding* niet of nauwelijks. Onmogelijk kan iedereen er beter aan toe wezen dan zijn buurman.[1)]

... 'maar, - en dit is de zuiver wijsgeerige pit van dezen twistappel -'...

Aardig, raak en origineel beeld!

... 'het Goede wordt alleen goed door zijn kontrast met het kwade, het hooge alleen hoog door het lage er om heen. Gij kunt met een hoeveelheid steenen'...

Metaphorisch; dus: steenen of liefde of wetenschap of smaak of water etc.

... 'niet tegelijk zoo hoog en zoo breed mogelijk bouwen; gij moet kiezen tusschen den toren en de kazerne.'

Als *iedereen* een H.B.S.-opleiding heeft is deze practisch waardeloos. Ja: schadelijk. Want een iegelijk moet dan hard studeeren enkel maar *om niet achter* te raken bij anderen. Het nut is dan dus negatief. M.a.w.: schade.

Men ziet: van Deyssel bedoelt zijn these in het minst niet wreed. Integendeel. Hij wil de ongelijkheid behouden om den menschen de kans te laten tot het belangrijkste in dit tranendal: distinctie. Gelijkheid zoude onherroepelijk tot algemeene en algeheele blaseering voeren, en mitsdien een hel van verveling scheppen: het ergste wat bestaat, naar ook Schopenhauer zegt.

Nogmaals: ik tart een ieder, er iets steekhoudends tegen in te brengen.

Van Deyssel licht zijn zienswijze met verschilende voorbeelden en beschouwingen toe. Ik ontleen daar nog enkele marquante uitspraken aan. Ten eerste deze (pag. 50):

'Uw socialistische staat is volstrekt geen zotte ideaal-staat, noch iets onbereikbaars. Alle menschen zulen dan tevreden zijn.'

Let wel, er staat 'tevreden' en *niet* 'gelukkig'. Het eerste

1) De Brit Russel licht, in zijn werk 'Power' (ondertitel: 'A New Social Analysis'). deze waarheid helder toe, ofschoon hij rood is. Nadere gegevens blijven nu achterwege om reeds gemelde redenen.

beduidt den algemeenen dommel der verveling, het laatste een contrast-effect. Vergelijk Schopenhauer's leer.

'Maar hebt gij er wel eens aan gedacht, dat de ideaal-staat dier ultra-nihilisten, die den aardbol door één[1] groote mijn-ontploffing uit-één willen doen spatten, veel gelijkt op den uwen? Of zoudt gij denken, dat, als alle menschen dood waren, er nog *ontevredenen* zouden worden gevonden? - Het is[2] zoo, gij wilt het zelfde, het algemeen stemrecht, de beslissing in alle zaken opgedragen aan de meerderheid, *is de dood van de* **Persoonlijkheid** *en van het* **Intellekt**, *van de* **Gedachte**, *van de* **Kunst**, *van alles wat de menschheid tot nu toe aan* **hoogs** *had bereikt*. Ik spreek natuurlijk van algemeen stemrecht en socialisme in hun *abstrakte* beteckenis en **absoluut** *konsequente* doorvoering.'[3]

Ofschoon het algemeen stemrecht nog niet absoluut doorgevoerd werd - er *zijn* nog tegenwichten, in de eerste plaats de Kroon - hebben wij sedert twintig jaar de waarheid dezer woorden aan den lijve ondervonden Gelukkig is er een heilzame reactie gaande, welke van Deyssel toen vaag voorzag (zie onder), niet van der Goes. De moderne Totalitaire Staat, die reeds het grootste deel van Europa opbouwde, ondervangt de verderfelijke ontwikkeling-in-democratische-richting.

Vervolgens verzoekt van Deyssel zijn tegenstander, uitsluitsel te willen geven omtrent de eischen, waaraan een levend wezen moet voldoen om 'mensch' te heeten.[4] Na een verwijzing naar der mieren intellectueele meerderheid boven andere, den mensch lichamelijk nader staande, dieren, vraagt hij, waarom wèl de proletariërs den bourgeois zouden mogen overheerschen, en niet 760.000.000 Aziaten 500.000.000 Avondlanders. Op voorhand wijst hij (pag. 51) een beroep op evolutionnistische zienswijzen af, daar het in casu gaat om het *wenschelijke* en **niet** om het - (door de marxisten) beweerde - *onvermijdelijke*. (Men vergelijke het-

1) In dit tijdschrift (t.z.p., pag. 259, regel 13 v.o.) staat: 'één'. A.A.H.
2) Idem (regel 9 v.o.) staat: 'ís', met accent aigu. A.A.H.
3) Cursief, vet en spatie van mij. A.A.H.
4) In 'De Nieuwe Gids' (6e jaargang, pag. 259, regel 2 v.o.) gaat daaraan nog een, in de 'Verzamelde Werken' weggevallen, volzin vooraf, waarin aangedrongen wordt op beantwoording door van der Goes op van Eedens bedenkingen tegen het marxisme in dit tijdschrift, aflevering Februari 1890.

geen hij tevoren, op pag. 41 en 42 in den over die twee bladzijden loopenden volzin, zeide omtrent de mogelijkheid, maar niet zekerheid, dat de conclusie der sociologie het marxisme zal zijn.) Dan volgt een prachtige, crystalheldere, alinea (pag. 51 en 52):

'Deze redeneering is, voor mijn denkmanier, onjuist, omdat zij de ontwikkeling der menschheid naar de socialistische samenleving als een meer essentiëel reëel en objektief verschijnsel waardeert, dan b.v. een weêr-gelooven-gaan aan een Persoonlijk God met al de konsequenties daarvan. En dit is wijsgeerig valsch. De atheïstisch[1)]-positivistisch[1)]-socialistische wereldbeschouwing[2)] heeft niet meer objektieve waarde dan een tegenover-gestelde[3)] denkings-staat, 't zij van een individu, 't zij van een menschheid. Van de 19e-eeuwsche[4)] zoowel als van de middeneeuwsche denkingen weten wij alleen, dat zij historische momenten zijn in de menschen-hersengroei, maar beide zijn even subjektief.'

Die 'denkingen' noemt men nú: ideologiën

'De overtuiging der menigte dat er geen persoonlijk God is en de menschen dus alleen voor hun eigen meest tastbaar en dadelijk geluk hebben te zorgen,'...

Namelijk: volgens de *roode* menigte plus de liberale bourgeoisie.

... 'is het produkt van chemische hersenprocessen.'

Let wel: dit is niet van Deyssel's opinie, doch die der marxisten; hij stelt dezelve hier echter als basis voor een argumentatio ad hominem.

'Als ik dus met die chemie zeer goed bekend was, zou[5)] ik weten door welke middelen, - gegeven de toestand der menschheidhersens van dezen tijd, - het geloof aan een Persoonlijk God weêr in die hersens te brengen zou zijn. Dit zou evenzeer een natuurhistoriesch proces zijn als de socialistische ontwikkeling. Mijn God zou even veel of even weinig reëel en objektief zijn als het socialisme, en toch zou ik naar een vooraf afzonderlijk

1) In dit tijdschrift (t.z.p., pag. 261, regel 12 v.b.) staat: 'sche', met e. A.A.H.
1) In dit tijdschrift (t.z.p., pag. 261, regel 12 v.b.) staat: 'sche', met e. A.A.H.
2) In 'De Nieuwe Gids' (6e jaargang, pag. 261, regel 13 v.b.) staat dit woord aaneen, de 'Verzamelde Werken' hebben: 'wereld beschouwing', in tweeén. Dit laatste lijkt mij een drukfout. Ik kies dus het eerste.
3) In dit tijdschrift (t.z.p., regel 14 v.b.) staat: 'tegen-over-gestelde'. A.A.H.
4) In dit tijdschrift (t.z.p., regel 15 v.b.) staat: '19e eeuwsche', zonder verbindings-streepje. A.A.H.
5) Idem (regel 15 v.o.) staat: 'zoû'. A.A.H.

bedacht ideaal hebben gehandeld. Hier is een accidenteel, maar[1] geen essentiëel verschil. Men kan dus wel deugdelijk vragen: wat is wenschelijk? in plaats van: wat is onvermijdelijk?'

Tegenwoordig weten wij, dat en hoe die marxistische toekomst-verwachtingen overal falikant uitgeloopen zijn. Fascisme en Nationaal-Socialisme nog daargelaten, ziet men zelfs in den Russischen 'Heilstaat' een strict autoritair, door de Persoonlijkheid van Stalin gekneed, régime, dat juist dezer dagen - eind Augustus 1939 - een verbond met Hitler's 'Derde Rijk' sloot. De mogelijkheid-van-iets-dergelijks voorzien te hebben in November 1890, bewijst het haast bovenmenschelijk helder doorzicht van dezen Meester der sociaal-philosophie, Lodewijk van Deyssel.

§ 4.

Des Tegenstanders Antwoord.

Het ligt natuurlijk niet in mijn bedoeling, de heele polemiek, waarbij Frank van der Goes, Willem Kloos en Frederik van Eeden beurtelings in het strijdperk verschenen, of zelfs maar de replieken van van der Goes alléén, op dezelfde manier te behandelen als ik het Lodewijk van Deyssel's twee aanbelangettde Opstellen doe. Dit is immers een studie over een facet van Lodewijk van Deyssel, en n i e t een over ditos van genoemde anderen. Daar van Deyssel's Opstel 'Socialisme' echter een dupliek bevat tegen van der Goes' antwoord op 's Meester's eerste Opstel, lijkt het mij, tot goed begrip, noodzakelijk, om van der Goes' repliek onder het oog te zien.

Van der Goes' antwoord draagt den titel 'Studies in Socialisme' en beslaat de bladzijden 369...404 deel I van den 6en jaargang (1 October 1890...1 Augustus 1891) van dit tijdschrift.[2] Het is dus 36 paginas groot. Dr. Stuiveling zegt[3] er van:

'Het gelijktijdig gepubliceerde antwoord van Van der Goes aan Van Deyssel is een even meesterlijk geargumenteerd als gestileerd betoog geworden van bijna 40 bladzijden,'..

1) In de 'Verzamelde Werken' staat: 'naar'. Stellig drukfout. In 'De Nieuwe Gids' (6e jaargang, pag. 261, regel 7 v.o.) staat 'maar'. A.A.H.
2) Destijds vielen onze jaargangen niet samen met de kalenderjaren.
3) Dr. Stuiveling, op. cit., pag. 103.

Deze waardeering kan gelden onder drie beperkingen. *Primo*: in het stuk staat hier en daar wat onzin. *Secundo*: het is typisch doctrinair, en rijst dus nergens boven de dogmata der roode richting uit. *Tertio* (en in hoofdzaak): het is geen antwoord op van Deyssel's argumenten, en dus, in zekeren zin, een slag in de lucht. Onder voorbehoud van deze drie beperkingen, beaam ook ik Stuiveling's lof jegens van der Goes ten volle.

Nemen wij het nu onder de loupe.

Daar ook dit stuk eenigszins gesteld is in den vorm van een open brief, begint de auteur met een hoffelijke aanspraak tot van Deyssel. Deze loopt uit (pag. 370) op de stelling: Kunst en marxisme staan niet vijandig tegenover elkaêr. Daarop geeft hij (pag. 370) zijn, te volgen, betoog-methode aan in deze alinea:

'Dat gij dit vindt is voor mij van meer beteekenis, dan de **preciese** *waarde van uw* **betoog** als polemisch geschrift. Ik heb rekening te houden met uw gevoelen in het groot, niet alleen met de fragmenten die gij er hier van hebt geschreven. Als ik er in geslaagd ware *uw opmerkingen van nú te* **weêrleggen**, en ik had uwe geheele opinie niet doen veranderen, dan zou ik *nog niets hebben bereikt*.'[1)]

De opmerkzame lezer kan onmogelijk nalaten, hierbij een protesteerend 'Toch wel!' te denken. Van der Goes verklaart kalm, kort en bondig af te zien van elke poging tot weerlegging van van Deyssel's argumenten. Tegen zulk een manier van doen past mentaal verzet-aanteekenen.

Immers: juist op het *weêrleggen* van van Deyssel's opmerkingen komt het aan. Het is niet waar, dat van der Goes, indien hem zulks gelukt ware, daarmede 'nog niets' zoude 'hebben bereikt'. Integendeel. Zulk een wederlegging van de 'preciese waarde van' van Deyssel's meesterlijk 'betoog als polemisch geschrift' hadde ons diepgaand uitsluitsel gegeven omtrent de al-dan-niet houdbaarheid der roode ideologie in het licht der uiterste Waarheden. Gesteld eens, de weêrlegging ware gelukt: dan zoude van der Goes bewezen hebben, dat de hoogste Bestaandheden - Godsgeloof, Persoonlijkheidsidee, Cultuur o.a. - vereenigbaar zijn met, resp.

1) Cursief, vet en spatie van mij. A.A.H.

geen gevaar loopen in, den rooden staat. Doch hij bewijst niets van dit alles. Hij b e p r o e f t niet eens, het bewijs te leveren. Hij waagt zich niet aan een weêrlegging, maar gaat de confrontatie met van Deyssel's vlijmende argumenten angstvallig uit den weg. En deze vlucht 'dekt' hij met het voorwendsel, dat weêrlegging van van Deyssel's 'opmerkingen van nú' - d.w.z.: in diens Opstel 'Gedachte, Kunst, Socialisme' - niet noodzakelijk van Deyssel's 'geheele opinie' zou 'doen veranderen'. Inderdaad gaat van der Goes op géén van zijns tegenstanders hoofdargumenten in. Hij ontwijkt ze even handig als bangelijk. Hij strijdt met gesloten vizier. Ondanks allen eerbied voor - nu - wijlen Frank van der Goes' groote bekwaamheid en - voor een kampioen der rooden - opmerkelijke eerlijkheid, kan ik zulk een verstoppertje-spelen niet anders dan laf noemen. Tegenover van Deyssel's ridderlijken aanval stelt van der Goes het spannen van een serie hinderlagen, waar de Meester trouwens niet ingetippeld is. De laatste volzin der alinea spreekt boekdeelen:

'Ik wil niet trachten u te overwinnen in het debat, ik moet probeeren u te overtuigen door een redeneering.'.

Het tegendeel ware kennelijk zijn plicht als wederpartij geweest.

Laat ons thans eens zien, wat die 'redeneering' om het lijf heeft.

Van der Goes begint (pag. 371) met te vertellen, hoe in zijn oog - anders dan, volgens hem, in dat van van Deyssel - een figuur als Napoleon bijster leelijk is, en zelfs beneden dien van den stichter van 'Het Nut' staat. Pag. 371.. 376 vult een betoog over de leelijkheid van armoede, domheid, uitbuiting etc. Van Deyssel is het daar evenzeer meê eens (zie § 3) als ik het ben. Doch qua repliek op zijn aanval, is het er allemaal glad naast. De toon behoort tot het bekende genre slappe-was-ethica, in het diezielige-gevallen-meisjes-soort. 'Heroïek' staat niet in van der Goes' woordenboek. Wat hij hier zegt, is banaal waar. Men neemt het gaarne voor kennisgeving aan.

Stuiveling vindt (op zijn pag. 103), dat van der Goes het 'waagde', 'een gedachten-constructie te bouwen, die gefundeerd was op Van Deyssel's aesthetische ethica: het bestaan van de verpauperiseerde massa noemde hij niet in de eerste plaats onzedelijk, onredelijk of onverantwoordelijk, doch: lelijk.' Dit lees ik er niet uit. Doch indien Stuiveling in casu gelijk heeft, ligt daarin een bewijs te meer, dat van der Goes langs de quaestie heen

praatte. Want, zooals wij in § 2 gezien hebben, van Deyssel's ethica is *niet* ‘op aesthetische normen gefundeerd’, gelijk Stuiveling (op zijn pag. 101) beweert.

Op pag. 376 schuift van der Goes aan van Deyssel een naieve misvatting omtrent het marxisme in de schoenen, die echter nergens door van Deyssel uitgesproken is. De pag. 377 en 378 worden dan besteed aan het weêrleggen dier misvatting. Men krijgt den indruk, alsof van der Goes hier meer propaganda maakt tegenover het publiek, dan repliceert op van Deyssel's betoog.

Pag. 379 brengt de eerste komieke passage:

‘Ik druk mij niet compleet uit, ik ben, door uw artikel, plotseling voor het onderwerp gesteld; ik voel, als Adam,’...

Hè?

... ‘een Engel met een vurig zwaard achter mij,’...

Deze Engel symboliseert kennelijk van Deyssel! Enfin, hij mag tevreden wezen; voor Napoleon koos van der Goes de minder vleiende zinnebeelden (pag. 371) van ‘een wagen van de privaatreiniging’, ‘Zwarte Dood’ en ‘baarlijke Satan’. Van Deyssel komt er genadig af!

... ‘en nu keer ik mij om, en zeg, niet zonder stotteren: waarde Engel, laat ons bedaard samen praten,’...

Stom van Adam, dat hij daar destijds niet aan gedacht heeft!

... ‘neem een oogenblik plaats,’...

In den Hof van Eden heeft allicht een boomstronk gestaan, bij wijze van stoel.

... ‘gij hebt den verkeerde voor,’...

Neen, dit smoesje hadde Adam niet geholpen. En het helpt van der Goes evenmin. De ‘Engel’ van Deyssel wist opperbest, dat hij den rechte voor had.

... ‘doe me het plezier en leg uw sabel zoolang weg,’...

O! Heldenmoed! Maar ‘Engel’ van Deyssel legde zijn zwaard lekker *niet* weg.

... ‘ - ik heb wel gegeten van dien boom, maar als ik u nu óok eens mocht vertellen het onderscheid tusschen goed en kwaad, zooals ik het geproefd heb in den appel dien Eva en ik samen hebben geschild, een appel overigens zoo zuur, dat de kennisse van wel en wee mij zal blijven branden op de tong’...

Zóó komen snoepers te pas!

.... ‘met een scherpte en een vlam, waarbij de gloed en de snede van uw wapen zijn als die van het blikken speeltuig dat gij met Sint Niklaas in de winkels ziet hangen,’...

Sinterklaas op de proppen in het Paradijs!

... ‘- waarde Engel, het is uiterst delikaat, maar als gij wist wat ik nu weet, dan zoudt gij u geneeren voor het boschwachterschap dat de Eeuwige u heeft opgedragen’...

Een beetje Godslastering hoort er nu eenmaal bij.

... ‘en gij zoudt omhoogvliegen naar zijn troon en het zwaard met de billijke ostentatie der verontwaardiging terugbrengen en zeggen: voorwaar, deze Adam is zoo kwaad nog niet, het was ook geen slang die de menschen verleidde, maar de lektuur der waarheid heeft hen wijs gemaakt,’...

Dus nu weêr niet die fatale appel?

... ‘roep hen voor het te laat is in uw paradijs terug, want gewapend met het oordeel des onderscheids’...

Nu moet de ‘Engel’ zijn Hoogsten Meester een beetje chanteeren:

... ‘maken zij anders zelf een paradijs’...

Zóó iets zal Baudelaire bedoeld hebben met ‘Les Paradis Artificiels’. Tot deze ‘school’ hoort ook Clément Vautel's ‘Réouverture du Paradis Terrestre’. Van der Goes was specialist in paradijzen!

... ‘waar zij op hunne beurt u, den Schepper aller dingen, buitensluiten...’.

Deze laatste blasphemie is te grof om op onze lachspieren te werken. Doch overigens: wat een kostelijken onzin! Des te vermakelijker, omdat van der Goes het heusch méént als ernstige beeldspraak.

Kan het maller?

Eigenaardig genoeg zwijgt Stuiveling in alle talen over zulke slips of the pen bij van der Goes.

Dit alles moet zooveel beteekenen, als dat de ‘Engel’ van Deyssel, qua afgezant van den ‘God’ Cultuur, onzen armen ‘Adam’ van der Goes uit het ‘paradijs’ van zijn materialisme wil jagen. Hij zegt hetzelfde dan nog eens (pag. 379 en 380) zònder beeldspraak. De ongelijkheid is, volgens hem, een ziekte.

Geen natuurwet, maar een misbruik. Het tegenwoordige - d.i. toenmalige - oeconomische stelsel is ongeschikt als een verouderde machine, en de marxisten zullen deze nu eens verbeteren.

Nu komt (pag. 380 en 381) een herhaling van de uitvlucht om niet op van Deyssel's argumenten in te gaan:

'Gij zult ongetwijfeld niet verlangen dat ik de economie van mijn opstel zal verstoren ter wille van de beleefdheid, en mijn redeneeringen zal afbreken om u te woord te staan op alle punten die gij aanroert;'...

Integendeel: dit te doen ware juist van der Goes' moreele plicht geweest. De opgave bij een repliek is: weêrleggen; dus: wèl te woord staan. En het motief voor het ontwijken der gedachtenwisseling klopt nu evenmin als tevoren:

... 'wij zullen immers beter doen met de meeningen zoo volledig mogelijk uittespreken, dan over onderdeden te debatteeren.'

Hij zoû beter gedaan hebben met te debatteeren - niet over 'onderdeelen', maar - over de hoofdzaken in van Deyssel's betoog.

'Ik zal dus met uw verlof'...

Phrase! Had hij aan van Deyssel dit 'verlof' gevraagd, dan zoude deze zeker geantwoord hebben: 'neen, redeneer niet in de ruimte, maar tracht mijn argumenten te ontzenuwen'. En terecht!

... 'nog wat doorschrijven over de quaestie in het algemeen, al zal zoodoende de gelegenheid beperkt worden om u rechtstreeks te antwoorden.'

Die gelegenheid wordt 'beperkt' tot zoowat nihil.

Hierop volgt de passus over 'Gelijkheid', waarmede Dr. Stuiveling (op zijn pag. 104) zoo ingenomen is. De bladzijden 381...388 bevatten dit betoog. In wezen is het weinig meer dan de overbekende redenatie, dat de democratie alle respect heeft voor de natuurlijke ongelijkheid tusschen menschen (krachtens verschil van aanleg, karakter, leeftijd, sexe, gezondheid etc.), maar juist dáárom aan allen gelijke *kansen* geven wil om hun aangeboren gaven te ontplooien. Het zwakke punt dezer, bij den eersten blik verleidelijke, opvatting zit natuurlijk in de groote vraag, of een volkomen - en, volgens van der Goes, dan *dus* sociaal - democratische Staat- en Maatschappij-orde inderdaad de gelegenheid tot ontplooiing van persoonlijke gaven verschaffen kan. In de

'burgerlijke' maatschappij kon bijv. een Schopenhauer zich zijn leven lang wijden aan een, tot bijna het laatst van zijn bestaan toe door niemand, en eerst ná zijn overlijden algemeen, gewaardeerde, philosophie, en wel dank zij een geërfd fortuin. In een rooden 'heilstaat' à la van der Goes hadde Schopenhauer, om zulk een 'vrijstelling' van broodverdienen, dat hem het werken aan zijn stelsel belet of belemmerd zoû hebben, te verkrijgen, afgehangen van de toestemming der overheid; ware aan deze zijn talent ontgaan, dan was er weinig of niets van zijn geesteskind terecht gekomen. Een nadeel der 'burgerlijke' orde, waar van der Goes terecht op wijst, is, dat lang niet ieder begaafde capitaal heeft; maar in den rooden 'heilstaat' komt daarvoor in de plaats het nadeel, dat ieder begaafde a.h.w. op een studiebeurs is aangewezen, en dus onder het juk van schoolmeesters etc. moet doorgaan om kans tot ontplooiing te krijgen. Dus: kuipende baantjesjagerij i.p.v. toevallige onafhankelijkheid.[1)] Lood om oud ijzer. Tegen deze 'ambtenaarlijkheid' van den rooden 'heilstaat' teekende van Deyssel protest aan; maar van der Goes blijft het wederwoord schuldig. Zijn betoog is banaal en oppervlakkig, want hij omzeilt de moeilijkheid even lustig als de vragen van zijn tegenstander. Het is niet genoeg, een maatschappij, waarin alle geestelijke vermogens vrije ontplooiing verkrijgen, te b e g e e r e n , men moet haar ook d o o r d e n k e n , ten einde de nagestreefde voordeden met waarborgen te omringen; en dit laat van der Goes volkomen na.

In zijn onderwerpelijk betoog komt echter een passage voor, die een allerleukst zijlicht werpt op het gehalte der materialistische 'idealen' (pag. 381):

'Hier komt het op neer, de socialisten begeeren geen andere gelijkheid dan ten aanzien van zaken waarin het een schande voor fatsoenlijke menschen is óngelijk te zijn.'

Hier denkt de lezer: zedelijkheid, Godsvrucht, eerlijkheid? Wel neen! Onze historisch materialist heeft het oog op de geneugten des vleesches:

1) Hoe ver dit gaat in de practijk. staat toevallig te lezen in een onlangs verschenen aflevering van de 'Mercure de France': 15 Augustus 1939. Men zie het stukje (pag. 234...237) van Nicolas Brian Chanoniv: 'La grande pitié des Lettres russes'. De overheidsdwang heeft in de U.S.S.R. de kunst gesmoord.

‘Die misselijke en duffe ongelijkheid, die iemand belet te ontbijten met oesters’...

Wie, die geen decadente weelde-slappeling is, *ontbijt* met oesters?

... ‘en een glas drooge sherry als hij den vorigen nacht wat laat naar bed gegaan is,’...

Een gewóón fuifnummer neemt dan Speenhoff's classieke ‘haring en een klare’.

... ‘die iemand weerhoudt van elken dag een warm damp-bad en vervolgens een koude douche te nemen, die het onmogelijk maakt dat iemand 's winters een pels en 'somers dun zijden gewaden draagt,’...

Daar heeft hij gelijk aan, want die dingen hebben waarde voor de gezondheid. Dit zijn dus geen verwijfdheden. Maar nu volgt weêr onzin:

... ‘die iemand verhindert drie maanden te gaan studeeren in de National Library te Londen, daarna een veertien dagen door te brengen in Parijs, en dan eenigen tijd uit te rusten’...

Van het nietsdoen!

... ‘aan de Italiaansche meeren; het poverige en smadelijke gebrek dat ons verbiedt de eenvoudigste inspraken’...

Jawel, dat blijkt.

... ‘van een ingetogen gemoed’...

Wat hij ‘ingetogen’ noemt!

... ‘en de eischen van de best-bestuurde zinnen op te volgen, ja, in dit opzicht willen wij de menschen gelijk maken, dat zij zulke dingen niet behoeven te laten om het geld.’

Dat is ons heilig ideaal! Een wereld van luierende genotzoekers, van vadsige stof-prolurken, van naäpers van het kwade voorbeeld, dat sommigen der huidige rijkaards geven. *Sommigen*: want de rijkste mannen werken hard. Enkel hun verwende vrouwen en ontaarde kinderen leven naar dit roode droombeeld. Welk een even gevaarlijke als dolzinnige hersenschim: de heele bevolking tot zulke geestelooze leêgloopers te degeneeren!

‘Zulke aardige *prulletjes* als diamanten sieraden,’...

Het stáát er!

... ‘zulke *onbeduidende* genoegens als een tijger jacht op Java of een reis naar de Noordpool, zulke *goedkoope* liefhebberijen

als een stoombootje om de rivieren en meeren van Middel-Afrika te bevaren, of een buitenverblijf aan de oevers van den Ganges; dit moet inderdaad iedereen toegestaan kunnen worden die het verlangt.'[1)]

Lijkt het niet, of van der Goes gek was, toen hij die regels schreef? '*Goedkoope* liefhebberijen' als een stoomjacht of een villa in Indië. En dat spreekt van 'een *ingetogen* gemoed'! En wie zal die stoombooten moeten bedienen, die buitenverblijven moeten schoonhouden, die pelzen moeten vervaardigen, in een samenleving, waar 'iedereen' zulk speelgoed cadeau krijgt? Zulke weelde is enkel mogelijk voor een aristocratie, die haar in stand houdt middels slavenarbend, verkapt of niet. Geen Mussolini, geen Hitler, geen Stalin leeft zoo. Zij zouden niet willen. Dergelijke weelde wordt een last. Vorsten zijn er ambtshalve aan onderworpen; en zij drukt hen; zij zijn kinderlijk blij, als zij er zich voor een poosje aan onttrekken mogen. Enkel leêghoofdige protsen - joodsche bankiers, Americaansche film-sterren (en nog niet eens allemaal), oorlogswinstmakers e.d. - zwelgen vol behagen in zulk 'genot'. En van der Goes zoû de gelegenheid tot deze misselijkheid wenschen open te stellen voor al de lage zielen, die er zich nu, vol nijd, aan vergapen, wanneer zij haar bij anderen zien! God beware ons voor zoo een 'heilstaat'.

Gelukkig is het gevaar nul: nòch Sowjet-Rusland, nòch het Fascistische Italië, noch het Duitsche Derde Rijk heeft zelfs maar geprobeerd, deze overdaad-hel te verwezenlijken. Gelukkig, in ander verband, komt van der Goes, binnen enkele bladzijden, weêr tot beter inzicht. Wèl verklaart hij nog (op pag. 382), van alle 'arme lui' liefst 'nette personen' te willen 'maken', hetgeen een naar visioen oproept aangaande een 'net persoon' ui: een huwelijksadvertentie; maar: daarna houdt hij een goed pleidooi voor een genoegzame mate-van-algemeene-welvaart om de manieren en omgangsvormen der massa op beter peil te brengen.

Op pag. 383 verklaart hij, den eisch van gelijkheid te beperken tot 'normale personen in de beschaafde wereld', het eerste bijv. in tegenstelling met idioten en alcoholisten, het laatste bijv. in tegenstelling met Vuurlanders e.d. Dit is inderdaad een zeer ver-

1) Cursief van mij.

standige beperking. Denkt men haar tot in hare uiterste consequenties door, dan behelst zij eene onderschrijving-bij-voorbaat van Bolsjewisme, Fascisme, Nationaal-Socialisme etc, mitsgaders een verkapte capitulatie tegenover Lodewijk van Deyssel.

Op de paginas 383...388 toont van der Goes zich op zijn best. Hij levert daar een werkelijk zéér verdienstelijk betoog voor een redelijk soort 'gelijkheid', zonder diamanten 'prullen' of buitenverblijven aan den Ganges. Men oordeele (pag. 387):

'Ik heb in de derde plaats willen zeggen, dat het socialisme niet verlangt een maatschappij waarin de deugd zou gelijk zijn aan de ondeugd, het talent aan de botheid, het inzicht aan de blindheid, de menschenliefde aan de zelfzucht, het *hooge* aan het *lage,* het *groote* aan het *geringe,* het ongemeene aan het alledaagsche; noch eene maatschappij die *wilden int andere werelddeelen,* krankzinnigen uit de gestichten of dronkaards van de straat, zou opnemen onder hare stemgerechtigde burgers. In dit opzicht kunt gij, kan iedereen, en kan de wetenschap gerust zijn. Ook willen wij niet eens een maatschappij waarin allen eene gelijke portie eten en drinken dagelijks wordt voorgezet, zooals aan de geäbonneerden van een table d'hôte, of eene gelijke hoeveelheid jassen en broeken thuisgebracht, zooals aan de geäbonneerden van een kleermaker, al de gelijkheid in het sociale die wij begeeren, is de voor iedereen open te stellen gelegenheid om van deze noodige maar onbeduidende zaken zooveel te kunnen nemen als hij verkiest.'[1)]

Dit 'verkiest' spruit voort uit Bellamy. Natuurlijk is dit idee mis; waarom hoop ik straks aan te stippen. Lezen wij i.p.v. 'verkiest' echter 'behoeft', dan wordt van der Goes' eisch gezond.

'Als de menschen in zooverre gelijk zijn, dat niemand hoeft honger te lijden of met leelijke of te weinig kleeren gaan, dan begint de ware ongelijkheid pas, deze van tegenwoordig is een smerige en bovendien kunstmatige ongelijkheid, en gij kunt háar niet bedoelen als gij met bewondering spreekt van bergen en dalen in het geluk van de menschen.'

Inderdaad bedoelde van Deyssel haar dan ook niet.

1) Cursief en spatie van mij. A.A.H.

‘Ik heb u willen zeggen waarom ik deze veracht en verafschuw, zij is in alle deelen en van alle zijden verwerpelijk in een allerhoogste en een overtreffende mate; zij is door de staatslieden en de moralisten en de wijsgeeren en de kunstenaren nog nooit beschermd of geprezen, zij is onfatsoenlijk, onzedelijk, onverstandig, onchristelijk, onschoon in den sterksten zin van elk afkeurend woord.’

Zéér juist. Mij dunkt, dit pleidooi tegen de opgedrongen armoede - wel te onderscheiden van de vrijwillige der kluizenaars etc. - zal ieder - rood, zwart, bruin of wat anders - bijval ontlokken, en ook bij van Deyssel in goede aarde gevallen zijn. Het druischt geenszins in tegen de wenschelijkheid van élites, aristocratiën, Vorstenhuizen etc. Elders gaat van der Goes echter tegen al zulke instellingen te keer. Consequentie was wel eens meer bij hem zoek. En men meene niet, dat ik de passage uit haar verband gerukt heb. Ik geloof, in van der Goes scholen, naast elkaêr, een nuchter realist en een bezeten visionair.

De rest van het geschrift is weinig principiëel. Het gaat daar meer om bijkomstige toepassingen der gegeven theorie, die de lezer zich wel uit het voorgaande verbeelden kan. Echter moet ik een fundamenteel misverstand signaleeren. Op pag. 400 staat een passage, waaruit Stuiveling (op zijn pag. 104) één volzin aanhaalt. Hier is het fragment in zijn geheel:

‘Te beweren dat eene theorie die een eind wil maken aan het verschil tusschen arm en rijk,’...

Hier is, tusschen haakjes, van der Goes dus weêr afgedwaald van het billijke standpunt, dat hij op pag. 387 innam.

... ‘en een aanslag doet op het Individualisme, is beweren dat de individualiteit te loor gaat bij menschen die met even-fraaie glimmende laarzen loopen... zoodat, als Kunst een onbelemmerd Individualisme noodig heeft,’...

Hetgeen van Deyssel nooit beweerd had.

... ‘de vorderingen van het Socialisme door de artisten moeten worden toegejuicht. De eenige oprechte vrienden van het Individualisme zijn de socialisten.’

Daar had hij méér gelijk aan dan hij zelf besefte. Nu, een kleine halve eeuw later, staan alle marxisten, behalve de Bolsjewiki, lijnrecht tegenover ieder concept van Organischen Staat. De

verschoten rooden der S.D.A.P. komen heftig op vóór het individualisme der zoogeheeten democratie en tégen het waarachtig Socialisme, dat den enkeling *onderschikt* aan de Gemeenschap.

'De Individualiteiten van tegenwoordig zijn de spoorwegkoningen, de suikerlords, de steenkoolbaronnen, de geldvorsten,'...

Nog net even waar! Adres aan: Barmatt, Sklarek, Stavisky, Löwenstein, Mannheimer e.t.q. De diepe grond bleef aan van der Goes verborgen.

... 'de landheeren,'...

Die zitten meestal in schuld bij geldvorsten.

... 'de monopolisten in olie, katoen, koper, diamant, ijzer - nu, de indrukking van dit sjagger-individualisme'...

Het is of Göbbels spreekt!

... 'zal zeker niet erg betreurd worden. Dan pas kan het eenigware Individualisme opstaan.'

Amen! We hopen het nog te beleven, en er een handje bij te helpen. Liever vandaag dan morgen. Maar de S.D.A.P. schijnt tegenwoordig weinig haast te maken. Het kan verkeeren!

Het fundamenteele misverstand bij dit alles is echter, dat van der Goes het maar steeds over Individualisme heeft. Van Deyssel had daar evenwel met geen woord over gerept. Hij verdedigde het Persoonlijkheidsbegrip, de Persoonlijkheidsidee, het 'Personalisme', zoo men een term op -isme wil. Dit is heel iets anders. Vandaar, ten deele althans, de gruwelijke misverstanden. Men bewere vooral niet, dat ik mij hier aan woordenziften schuldig maak. Het onderscheid tusschen de twee berust *niet* op haarkloverij. Straks hopen wij het in het licht te stellen. Hier volsta de constateering, dat van der Goes, als een tweede Don Quichotte, den heelen tijd een stelling bestreed, die van Deyssel niet betrokken had. Een echt gevecht tegen windmolens!

Alles tezamen genomen: van der Goes heeft inderdaad, gelijk hij aankondigde, van Deyssel's argumenten niet weêrlegd. Hoe het komt, dat de accurate heer Dr. Stuiveling dit niet bemerkt heeft, is mij een raadsel. In het heele Opstel van van Deyssel komen de woorden 'Individualist'[1)], 'Individualisme', 'Indivi-

1) Het woord 'individu' komt enkel voor op pag. 52, regel 1 v.b. (Wij hebben die in § 3 geciteerd). En dáár in tegenstelling tot 'menschheid'.

dualiteit' etc. niet voor. Dit had toch moeten treffen. Maar het schijnt niemand getroffen te hebben.

§5.

Des Twistappels Klokhuis.

De kern van het opvattingsverschil, ter zake de verhouding van massa tot Kunst, tusschen van Deyssel en van der Goes ligt duidelijk daarin, dat de laatste rondliep met de utopische hoop op verbetering van het zielsch gehalte des menschdoms, terwijl de eerste, even zeker als nuchter, de menschen neemt zooals ze zijn. Geen der twee heeft aan de mogelijkheid van ras-veredeling gedacht, zoodat beiden het menschenmateriaal op het oog hebben met den graad-van-aanleg, die het héét resp. destijds hàd. Anders dan van der Goes, koestert van Deyssel geen illusies omtrent de resultaten, te behalen middels onderwijs, gunstiger milieu, verbeterde maatschappelijke instellingen etc. Hij weet: evenmin als de beste dressuur ezels tot zingen kan drillen, vermag het volmaaktste staatsbestel den doorsneê-mensch kunstgevoel te leeren. Hij onderwierp zich nederig aan de gegevens der feitelijkheid. En al zegt hij het er niet uitdrukkelijk bij: kennelijk bevroedt hij, dat het zoo ook goed is. Wat zoû er worden van een samenleving, waar iedereen aan - èchte, dus hooge, d.w.z. niet als verzetje bruikbare - kunst wilde doen, i.p.v. op te gaan in, en bevrediging te vinden bij, de alledaagsche, onverheven, doch onmisbare en derhalve zeer achtenswaardige, baantjes, op welker plichtsgetrouwe uitoefening de behoorlijke functie van het sociale organisme berust? Ezels zijn nuttige dieren, en er zouden ongelukken gebeuren, wanneer zij gingen vliegen. Gelukkig kùnnen zij het niet. Doch zelfs de poging, ezels in vogels te veranderen, zoude even verkeerde gevolgen na zich sleepen als het omgekeerde experiment.

Levendig kan ik mij voorstellen, hoe en waarom marxisten - en, zij het in geringer mate, democraten - de door van Deyssel ontwikkelde beschouwing daverend hoogmoedig vinden. Dezelve is immers aristocratisch! Hij verdedigt - in de onderhavige Opstellen - wel niet de *geboorte*-aristocratie, doch de, daaraan

zeer verwante, aristocratie van geest en ziel. Deze laatste steekt wellicht nog hatelijker dan de eerste in het oog van gelijkheids-maniakken. Niets druischt krasser in tegen de beginselen van 1789, dan het bestaan van begaafdheid naast domheid.

Toch verdedigt van Deyssel in casu een opvatting, die buiten het veld der Kunst algemeen aanvaard wordt. Mede door democraten en marxisten. Op welke grond juist aan de Kunst den eisch gesteld, dat zij begrijpelijk zij voor de menigte? Men past toch ook niet wis- natuur- en geneeskunde aan bij het bevattingsvermogen van het groote publiek? De onbegrijpelijkheid der - zeg - medische wetenschap voor den leek belichaamt, welbeschouwd, een nog veel schrijnender aristocratisme dan de dito van kunst en/of wiskunde voor de desbetreffende leeken. Want deze laatsten vakken gaan den oningewijden niets aan: zij kunnen er niet bij, maar komen er ook geenszins mede in aanraking. Met literatuur, wiskunde e.d. heeft de menigte niets te maken: zij kan haar lotsbestemming volgen alsof die uitvloeisels van supérieur vernuft niet bestonden. Gene cultuurtakken doen, om zoo te zeggen, niemand overlast. Wetenschappen als geneeskunde, rechtsgeleerdheid, krijgskunde etc. grijpen, daarentegen, diep in het leven van den massamensch. Hij wordt aan keuringen onderworpen, in processen gewikkeld, uit zijn bedrijf gehaald om soldaat je te spelen (en dan misschien met mosterdgas bewerkt), etc.; kortom: op talrijke manieren lastig gevallen met vakkundige beslissingen, waar veel voor hem van afhangt, ofschoon hij er geen snars van snapt. ‘Ieder wordt geacht de wet te kennen’ zegt de wet, en schrijft elders rechters misgaders advocaten, gekozen uit den kring der vakjuristen, voor, omdat de leek de wet niet kennen kàn. Bestaat er schromelijker ongelijkheid, dan die, gelegen in de betrekkingen tusschen beklaagde, advocaat en rechter? De zieke valt in handen van een arts, en moet op diens bekwaameid, ijver en goede trouw bouwen, alhoewel hij geen van drieën te toetsen vermag. De premie voor een levensverzekering, het pensioen van invaliden, de deugdelijkheid voor den militairen dienst, en zoovele andere gewichtige zaken worden mede bepaald door het oordeel van keuringsraden, die mogelijk wel de hand lichten met de belangen der gegadigden, wien geen geldige stem vergund is in de behartiging hunner eigen aan-

gelegenheden. Dag-in-dag-uit wordt de doorsneê-mensch bezocht met bemoeienis door vaklieden, die over zijn wel en wee beschikken. Elites beslechten alles. Menigeen ervaart hun beslissingen als een bezoeking. Er staat geen uitweg open. En toch protesteert niet één onzer partijen tegen den arstocratischen aard dier machtige vak-hiërarchiën. Men acht het ondergáán hunner veelvuldige heerschappij vanzelfsprekend. En terecht: want deze spruit voorts uit dier kunden ontoegankelijkheid voor de massa. A fortiori duldt men de afgeslotenheid van 'ongevaarlijke' wetenschappen als de wiskunde. Evenzoo die der kunstnijverheid van architecten e.d. Waarom geven velen dan wèl af op het aristocratisme der zuivere Kunst? Net als wis-, genees-, krijgs- en verdere kunden, net als gerechtsgeleerdheid en bouwkunst, is óók de zuivere Kunst 'een gave van weinigen voor weinigen', zooals Willem Kloos' beroemde uitspraak over poëzie luidt. Waarom misgunt menigeen juist der onvermengde Kunst een voorrecht, dat aan talrijke andere cultuurdeelen zonder bezwaar verleend wordt? Beantwoording van deze vraag komt aanstonds ter tafel. Ik vlij mij echter, getoond te hebben, dat van Deyssel's standpunt heel normaal en volkomen logisch is. Niet hoogmoediger, niet aristocratischer, niet ivoren-toren-achtiger, kortom niet buitennissiger, dan het standpunt van ieder vakman ten opzichte van zijn vak. Medicus, strateeg, jurist, mathematicus, ingenieur etc. wenschen, terecht, verschoond te blijven van inmenging door onbevoegden. Welnu: de kunstenaar óók. De advocaat zal met deurwaarders, de officier met onderofficieren en minderen, de geneesheer met verplegers en apothekers anders praten dan met het gewone leekenpubliek. Zoo richt ook de kunstenaar zich tot een schare kunstzinnigen, maar niet tot de massa. Vormen arts, verpleger, apotheker, masseur, orthopaediemechanicus e.t.q. tezamen 'la grande familie medicale'; kan men iets dergelijks constateeren in de 'werelden' van het recht en van het leger: ook kunstschilder, schilderijenhandelaar, liefhebber, maecenas, model e.t.q. zijn met elkander zulk een 'levenskring', die naar buiten toe potdicht zit afgesloten. Elke dier vak-gemeenschappen is een organisme, met graden, rangen en hiërarchie; elke vloeit, door talrijke schakeeringen, uit naar de - vanuit haar oogpunt gezien - grauwe, massa des grooten

publieks; doch elke heeft óók ergens een uiterste grens, waar den profanen onverbiddelijk ‘halt!’ toegeroepen wordt. Iedere wetenschap en iedere kunst is een luxe-van-den-geest. Ergo: ontoegankelijk voor den gemiddelden mensch uit de massa.

Het hartstochtelijk verzet der rooden tegen deze - èn aristocratische èn ware - opvatting van de ‘Tachtiger’ Voormannen Lodewijk van Deyssel en Willem Kloos, spruit, dunkt mij, inderdaad voort uit der marxisten afkeer van de Persoonlijkheidsidee. Hun ‘kunsthaat’, gelijk van Deyssel het terecht noemt, is in den wortel: haat tegen de begaafde Persoonlijkheid. Zij verafschuwen den vakman der Kunst veel sterker dan den vakman der Wetenschap of Nijverheid, omdat deze laatsten bekwaamheden meer aanleerbaar dan aangeboren zijn, terwijl de Kunst minder aanleerbaar dan aangeboren is. Ieder normaal enkeling kan wel architect, arts, officier etc. worden; kunstenaar is men echter vooral krachtens begenadigde geboorte. Deze aloude waarheid ondervindt geen afbreuk door de jeugd-invloeden-theorie der psycho-analytische school, aangezien deze - beweerde - bronder-begaafdheid zèlve weêr een directe functie der geboorte-uit-bepaalde-ouders blijkt. Juist dit punt-van-overeenkomst tusschen geest- en bloed-aristocratie werkt op al, wat de verderfelijke beginselen van 1789 - met of zonder ‘meer geavanceerde’ dito's - aanhangt, als een roode lap op een stier. Evenals - echten - Adeldom verkrijgt men - echt - Kunstenaarschap enkel door geboorte. De echte Kunstenaar is een waar Aristocraat in zijn soort. Wat wonder, dat de rooden hem niet kunnen uitstaan!

Deze gevolgtrekking vindt bevestiging in een bijkomstigheid.

Hetgeen wij stelden omtrent de aanleerbaarheid van vele kunden is waar, doch, gelijk wij er ook binnen één adem bij te kennen gaven, niet ten volle. *Ten eerste* moet de leerling over een normaal intellect beschikken, want een zwakzinnige, een idioot of een lijder aan geestverbijstering brengt het niet tot architect, arts, advocaat etc. Normaal intellect is echter alweêr één dier gaven, die men bij geboorte ontvangt. Daarom noemden wij die kunden dan ook niet blootelijk aanleerbaar, doch: méér aanleerbaar dàn aangeboren. In zooverre behooren de vaklieden dier kunden dus, nader bekeken, tòch tot een aristocratie: die der lieden met normaal verstand. Deze élite is evenwel heel ruim:

zij omvat wellicht ongeveer de helft des volwassen menschdoms. Deze omstandigheid maakt vermoedelijk, dat de rooden haar niet als geestes-aristocratie aanvoelen. Voor zulk niet-opvatten der normale intellecten als een soort élite pleit bovendien de mogelijkheid om degenen, die beneden den norm blijven, te beschouwen als een categorie van - door 'Moeder Natuur' - 'verworpenen'. Dus een negatieve élite of averechtsche aristocratie a.h.w. *Ten tweede* echter speelt een soort positieve geestesaristocratie toch wel degelijk een rol bij vorenbedoelde kunden. Weliswaar kan ieder normaal willekeurling architect, arts, advocaat, officier, ingenieur etc. worden, maar om u i t t e b l i n k e n in die vakken is een bijzondere aanleg, een *aangeboren begaafdheid,* noodig. Zulke uitblinkers behooren dus mede tot de aristocratie van den geest. *Summa summarum* blijkt alzoo, óók bij de onderwerpelijke kunden, het overwicht der aanleerbaarheid boven de aangeborenheid lang niet zoo groot als op het eerste gezicht lijkt, en zelfs vaak in een onderwicht te kunnen omslaan. En zoodra zulks het geval is, heeft men in wezen, zij het in geringere mate, dezelfde positie als bij de kunst. Indien der rooden kunsthaat inderdaad wortelt in weêrzin tegen de Persoonlijkheid, zal er in hun kringen eveneens, doch minder kras, afkeer gekoesterd worden tegen uitnemende personen op ander gebied.

Inderdaad bespeurt de oplettende waarnemer in de ontboezemingen uit het roode kamp een zekeren weerzin tegen de Lichten der Wetenschap. De groote geleerde, de beroemde ontdekker en - vooral - de onafhankelijke denker stuiten daar gewoonlijk op achterdocht, neiging tot omlaaghalen, miskenning etc. Deze onhebbelijkheid wordt slechts overschaduwd, doch allerminst te-niet gedaan, door der rooden huidige bereidheid tot verheerlijking van weetgeeren[1)], die op kwaden voet staan met Hitler en Mussolini. De toeleg dier tactiek ligt natuurlijk voor de hand: uitspelen van beroemde namen bij wijze van troeven in het spel der propaganda. Bedoelde onhebbelijkheid komt ook geenszins in strijd met de afgodische vereering voor Karl Marx, Friedrich Engels, Pieter Jelles Troelstra en dergelijke pronkstukken. Dezen maken nu eenmaal deel uit van den krans der 'heiligen', die, alle

1) Dit neologisme beduidt zooveel als 'wissenschaftlicher', 'scientist'.

gelijkheidsmanie ten spijt, ongenaakbkaar verheven blijven staan boven de sphaer der gewone gemoedsbewegingen binnen rooden kring. Zij hebben bovendien de welwillendheid, dood te zijn en zich voortreffelijk te leenen tot springplank voor hedendaagsche eerzuchtelingen en baantjesgasten. De uitnemendheid dier classieke figuren van het marxisme geldt als onomstootelijk dogma in iedere roode partij, hoe ver overigens de politieke denkbeelden van zus-rood en zoo-rood mogen uiteenloopen. Maar buiten dit stel aanbiddenswaardigen, kent de marxist weinig eerbied voor het Denken. Leest men eene, door roode gevoelens ingegeven, verhandeling over Schopenhauer, dan treft daar wedijver tusschen wanbegrip en kwaadwilligheid. (Het bleek, nog weinige maanden terug, uit stukken in bladen als ‘Das Neue Tagebuch’, ter gelegenheid van Arthur Schopenhauer's honderd-en-vijftigsten geboortedag.) Emmanuel Kant wordt gedoodverft als ‘burgerlijk’ wijsgeer. (Maar het zit hem natuurlijk in zijn Kennisleer, die den rooden een doorn in met oog is, wegens het bewijs der logische onhoudbaarheid van het materialisme.) Hegel, nog wel de leermeester van hun geestelijken voorganger Marx, komt er als-onwillekeurig-voorlooper af: men kan niet loochenen, dat men de heele dialectische denkwijze aan hem te danken heeft, en vergenoegt zich dus met den geestelijken diefstal, deze redeneermethode op Marx' credit te boeken, onder genadige, vermeldingpro-memoriam van derzelver ontstaan middels onderstebovenkeering van Hegel's leer door Marx. (Maar van dat smoesje is niets aan. Volgens de rooden was Marx' verdienste ‘idee’ vervangen door ‘stof’, en des Leermeesters stelsel, zoodoende, uit den ‘hemel’ der Bespiegeling halen om ‘het met beide voeten stevig neêr te zetten op den bodem der maatschappij’. Toen Marx echter deze goocheltoer verrichtte, ging het hem gelijk de meeste plagiaatplegers: hij begreep de draagwijdte der ontvreemde gedachten niet of verkeerd, en plantte, mitsdien, een der abstractste denkstelsels, met het hoofd beneden, in de modder der stof-verheerlijking.) Opdat men nu niet meene, dat ik enkel der rooden houding jegens p h i l o s o p h e n op het oog heb, voeg ik er nog bij het opmerkenswaardige feit van Kautsky's aanhankelijkheid-tot-den-dood jegens het Darwinisme. Hugo de Vries' mutatieleer liet hij liggen: dier strekking is te aristocratisch. Het zoude

gemakkelijk vallen, meer voorbeelden aan te voeren; doch het voorgaande moge volstaan. Naast den rooden kunsthaat staat wel degelijk een dito denk-haat; of liever: de eerste haat is onderdeel van den laatste. En beiden behooren tot een nog ruimer haat-complex, gericht tegen alle uitstekende personen, ongeacht of zij onderzoeken, philosopheeren, kunst scheppen of wat ook dóen dan wel zijn. Haat tegen al het voortreffelijke.

Het felst keert deze haat zich tegen de aristocratie-in-engen zin: de geboorte- of bloedadel. De democraat in het algemeen en de marxist in het bijzonder ergert zich, uithoofde der beginselen der revolutie van 1789 c.a., aan het verkrijgen van voorrechten door het bloote feit der geboorte uit bepaalde ouders. Hij vergeet gereedelijk een paar, vlak voor de hand liggende, overwegingen, die zijn heele, op het eerste gezicht zoo plausibele, opvatting tot niets herleiden. Zeer in het kort zijn bedoelde overwegingen als volgt samen te vatten. *Eerstens:* verreweg de meeste, en gewis de belangrijkste, voorrechten erlangt de mensch door geboorte. Zoo zijn aanleg, lichamelijke constitutie, het milieu, waarin hij opgroeit of, althans, zijn eersten levenstijd doorbrengt, etc. *Tweedens:* ook het aristocraat-zijn is, op de keper bekeken, een soort ‘vak’. Binnen een harmonisch ingerichte maatschappij, beteekent het naakte aristocraat-wezen op zich zelf reeds een sociale functie. En wel die van het handhaven van een hoogen, fraaien, nobelen levensstijl, die èn tot voorbeeld strekt aan de lagere standen, èn den Staat een voorraad betrouwen berekenbare lieden verschaft, waaruit hij putten kan voor het bevredigend bezetten van bepaalde posten. Men ziet dit ad oculos gedemonstreerd in landen als Duitschland, Engeland en Japan, waar de Adel nog ‘leeft’. In tegenstelling met bijv. Frankrijk, dat zijn Adel haast geheel liet degenereeren tot een zinledig ornament, of America, dat er nooit een bezat, en dan ook een hel van corruptie is. De ‘levende’ Adel houdt, min of meer, de feodale eerbegrippen hoog tegen mammonistische en materialistische ontzedelijking in. Zèlfs na eeuwen mercantilisme en beginselen van 1789. De plichtsbetrachting-tegen-de-klippen-op van den Junker vormt het voornaamste cement van het Duitsche officiers- en ambtenaarscorps. Het intuïtief fatsoen van den gentleman levert de grootste zedelijke reservekracht voor het Britsche Rijk. De zichzelf-

verzakende toewijding van den Samuraï doet hem in Japan nagenoeg dezelfde rol spelen als de Junker in Duitschland. Stellig bezet in geen dier landen de Adel alléén het ambtelijk en militair apparaat. Doch even stellig werkt het hartverheffend voorbeeld der adelijke functionarissen gunstig op de burgerlijke collegas. Overal dreigt de Adel geleidelijk uit te sterven of langzamerhand haar moreele kracht te verliezen door verkeerde huwelijken, besmetting met commercialisme, ontaarding enz. Het daaraan verbonden gevaar wordt in wakkere Staten dermate beseft, dat men over gaat tot het doelbevroedend kweeken van een nieuwen aanvoerders-stand, ter vervulling van de opengevallen plaatsen in de gedunde gelederen des oorspronkelijken bloedadels. Men denke bijv. aan de straffe creatie van een leider-élite, middels zorgvuldige selectie en strenge opleiding, in het huidige Duitsche Derde Rijk door Adolf Hitler. Hetgeen de onaangetaste Bloedadel van nature *is,* moet zulk een, opzettelijk gefokte, élite *worden,* n.l. een categorie van sterke, hoogstaande, plichtbetrachtende *Persoonlijkheden*. Het ware wezen eener werkelijke Elite bestaat immer uit de samenvoeging, in dezelfde personen, van voortreffelijke aangeboren eigenschappen - ‘ras’, in alle beteekenissen, -, een nobele traditie - ‘trots’, in den goeden zin - en bekwaamheid - ‘vakkundigheid’, op welk gebied dan ook -, hetgeen tezamen vormt wat men ‘karakter’, in de zedelijke beteekenis des woords, noemt. Jaren geleden schreef een zekere Stipriaan Luïcius een kleine brochuretje ‘Karakter’ (niet te verwarren met den gelijknamigen roman van Bordewijk), waarin hij wees op de onmisbaarheid dezer opperste deugd uit sociaal oogpunt. Prediken van ‘karakter’ volstaat echter niet om het aan te kweeken. Daartoe behoeft men ‘breeding’. Hetzij dan vanzelf ontstane, zooals bij den Bloedadel, hetzij opzettelijk teweeg gebrachte, zooals bij de hedendaagsche élite-vorming in Duitschland. Het Engelsche ‘breeding’ geeft de zaak, waarom het gaat, zoo nauwkeurig aan, omdat dit woord zoowel de noodwendigheid van goede a f s t a m m i n g als den eisch van doelmatige o p v o e d i n g behelst. *Derdens:* de drang naar distinctie is den mensch ingeschapen. Ook democraten, ook marxisten, ja zelfs anarchisten houden er de gewoonte op na om, wanneer zij het tot iets gebracht hebben - bijv. gemeenteraadslid, vakvereeni-

gingsvrijgestelde, directeur van een krant -, zich ‘te onderscheiden’ van de gewone proletariërs, over wier ruggen zij hun succès behaalden. Koos Vorrink draagt geregeld een boordje, de nieuwbakken excellentie Albarda paradeert in gekleede jas (om over schitterender gewaden te zwijgen), iedere vakvereenigingsbonze hangt den heer uit. Ik geef ze geen ongelijk. Van hun standpunt bekeken, kan men het hun niet kwalijk nemen. En dat dit òns standpunt niet is, doet er in casu geen zier toe, want niemand neemt, in de practijk, ooit andermans standpunt in. Zulke roode heeren - mitsgaders hun dames - vormen, of zij het willen of niet, een roode élite, een soort aristociatie. En het is nog de vraag, of zij het n i e t willen. Maar waarom dan hun haat tegen anders-soortige aristocratiën? Er is slechts één verklaring: afgunst, gele nijd, misgunnen aan den fortuinlijker buurman wat men zèlf toch o zoo graag begeert. Dat het inderdaad anders kàn, bewijst de Engelsche Labour-Party, die haar eigen arsenaal met Geboorteadel bezit. Deze *drie groepen overwegingen* - er zijn er nog meer, maar die laat ik kortheidshalve hier achterwege - herleiden de gelijkheidsmanie tot krasse huichelarij. De haat van den democraat - en, à fortiori, die van den marxist - tegen den Adel is, au fond, niets anders dan de, uit een - bewust of onbewust - minderwaardigheidscomplex gesproten, haat van den gewonen willekeurling tegen den - in een of ander opzicht - uitmuntenden evennaaste. Indien honden politiseeren konden, zouden de street-terriers sociaal-democraten zijn en hard blaffen tegen hazewinden, tackels, buldoggen mitsgaders alle verdere rashonden. Maar een Fikje, dat mooi apporteeren kan, ware erg geneigd, daar prat op te gaan en de bekwaamheid tot dit foefje hooger te noemen dan ras. In werkelijkheid zijn natuurlijk beide eigenschappen verdienstelijk. En gelukkig politiseeren honden *niet*.

Even stellig als een groot deel van den Bloedadel - helaas - ontaard is, bestaan er niet-adelijke standen, die in net dezelfde mate Geboorte-Elites vormen. Zoo de boeren, het patriciaat, een groot deel der koopmansklasse, breede kringen van het intellect, het leeuwendeel der zeevarende bevolking, bijna den ganschen stand der ambachtslieden en vele beroepsmilitairen. Men lette op de erfelijkheid binnen die categoriën. Er zijn families, die van

vader op zoon officier, arts, visscher etc. tot beroep kiezen. Bij den boerenstand blijkt deze situatie regel. Uit zulke afstamming spruiten vaak uitstekende figuren voort, die wel een ander - meestal sociaal hooger op den 'ladder' staand - beroep kiezen, maar daarin den voortreffelijken aanleg medebrengen, afkomstig uit de erfmassa, die veredeld werd door generaties-lange selectie bij het volgen van één bepaalde roeping. Natuurlijk bestaan er uitzonderingen, die den regel bevestigen. Even natuurlijk heeft de ontaarding, waardoor veel Adel ondermijnd werd, ook die andere geboorteélites niet gespaard. Het ongereptst is nog het boerenbloed. Men mag al den draak steken met de Nazistische 'Blubo'-leer, en zij lijkt mij ook niet van overdrijving vrij te pleiten; tòch bevat echter Darré's idee van 'Neu-Adel aus Blut und Boden' een behartigingswaardige kern van waarheid.

Ook tegen déze Geboorte-élites richt het marximsme zijn pijlen. Men behoeft niet eens te wijzen op de uitroeing der 'Koelaki' in Sowjet-Rusland. Hier ten onzent liggen de voorbeelden voor het grijpen. Herinnerd moge worden aan: den 'zomertijd', ten koste der boeren; de eenzijdige belastingdruk, die aan intellectueelen het stichten van groote gezinnen verzwaart; de partijdige sociale wetgeving, gericht op den ondergang van den middenstand; de geweldige successie-rechten, waardoor patricische families naar den kelder geholpen worden; en - last not least - het allemanskiesrecht, dat bepaaldelijk elken directen stembus-invloed van intellectueele en/of andere élites onderbindt. Al deze dingen zijn in den grond der zaak toe te schrijven aan het marxisme, want zij kwamen allemaal wegens rooden druk tot stand, al werden zij doorgevoerd onder regeeringen van andere kleur.

Uit en ter na vindt men in al zulke maatregelen denzelfden zuurdeesem terug: haat tegen de Persoonlijkheidsidee. Het ware wel een wonder, indien deze haat de uitzonderlijke Persoonlijkheid, die de echte Kunstenaar is, verschoonen zoû. Dezelve is juist op hèm des te meer gebeten, omdat hij een soort Aristocraat-door-geboorte blijkt.

Liep van der Goes, marxist en kunstminner beiden, rond met de utopische verwachting, de massa, in haar geheel, tot een soort geestesaristocratie te verheffen - wie aan deze interpretatie van

zijn vertoogen tegen van Deyssel twijfelt, leze er die stukken op na, en hij zal haar bevestigd vinden -, en streed hij voor dit doel, zijn tegenstander Lodewijk van Deyssel zag de onmogelijkheid daarvan glashelder in. Dit in te zien, destijds, toen de roode beweging nog in haar kinderschoenen stond, en niettegenstaande het ontbreken van proefondervindelijke ervaring, bewijst het geniale doorzicht van den jongen van Deyssel. Hij liet zich niet van zijn stuk brengen door de milieu-theorie, de gelijkheidswaan en de vooruitgangsbezetenheid, welke die periode beheerschten. Wij, menschen anno 1939, hebben de waarheid van van Deyssel's opvatting-omtrent-dit-punt door de practijk gestaafd gezien, en ontwaren haar elken dag, dien God geeft, voor oogen. Doch de Meester zag haar, met verklaarden blik, door de nevelen van een mistig toekomst-verschiet heen. Wij moeten ons nederig buigen voor zulk een praestatie. Ons past ootmoedig hulde brengen aan de fijnzinnige nuchterheid van den Man, die toen reeds duidelijk begreep: Cultuur en marxisme zijn onderling onvereenigbaar. En wij behooren deze waarheid ter harte te nemen. Enkel bij belijdenis tot de Persoonlijkheidsidee kan de Cultuur wel varen. Kunst en Gedachte, in den ruimsten zin, staan onafscheidelijk verbonden met het Persoonlijkheidsbegrip, waarvan van Deyssel zich met gerechten trots een ‘dukdalf’ heette. Hij was het zijn leven lang, en is het nog. En, naar wij zien zullen, niet enkel met betrekking tot de Cultuur.

§6.

Van Deyssel's Wederantwoord.

Van Deyssel's tweede Opstel tegen van der Goes heet kortweg ‘Socialisme’. In deel 5 zijner ‘Verzamelde Werken’ beslaat het de bladzijden 110...143. Ook ditmaal geldt voor verwijzing door mij naar bladzijden hetzelfde als in §§ 2 en 3.

In tegenstelling met èn het eerste Opstel èn van der Goes' antwoord daarop, heeft dit tweede Opstel niet den vorm van een Open Brief doch dien van een gewoon artikel.

De aanhef (pag. 110) verklaart, dat het niet het laatste Opstel tegen marxisme zal zijn - deze verwachting is onvervuld gebleven -, daar van Deyssel steeds sterker voelt, hoe des Kun-

stenaars en des Denkers traditioneele weêrzin tegen de bourgeoisie zich in het vervolg meer en meer tegen het marxisme gaat wenden. Hij neemt dan afscheid van van der Goes. Vervolgens critiseert van Deyssel de polemiek-methode van zijn tegenstander. De advocaten-manier, onaangeroerd laten van de zaak-vangeschil en verdacht alsmede bespottelijk maken van de wederpartij, heeft van der Goes niet willen gebruiken. Veel beter is de methode, welke hij bezigde: nauwkeurige uiteenzetting van eigen gevoelen, in de hoop, den opponent te overtuigen. Doch er bestaat nog een derde, en verreweg de beste, methode. De Meester omschrijft (pag. 111 en 113) deze aldus:

'Maar de derde, en, naar mijn gevoelen, hoogst-in-waarde zijnde, methode wil, dat men, zonder toorn, spot, zin-speling of verdachtmaking jegens den persoon (den stijl, enz.) des tegenstanders, zonder ook al de bizondere opmerkingen of vragen waartoe hij zijn algemeen gevoelen heeft om-gezet stuk voor stuk na-te-gaan, - het gevoelen des tegenstanders in zijn geheel zoo niet om-vademe, dan toch aan-vatte, opdat dús de twee gevoelens met elkaar in kontakt zouden komen.

Van deze laatste methode dus, heeft de heer Van der Goes geen gebruik gemaakt.

Ik had, in horten en stooten,' ...

Hier lijkt van Deyssel iets te bescheiden.

... 'gezegd wat ik van Socialisme vind: de heer Van der Goes heeft, daartegenover[1)], een fraaye en geleidelijk gestelde verhandeling geschreven om te zeggen wat Socialisme is; daartegen-over, maar niet daar-tegen-áan. De beide opstellen ráken elkâar[2)] niet, dát is de zaak.'

Wij hebben in de vorige paragraaph gezien, hoe verdiend dit verwijt is, en ook, dat van der Goes met opzet langs van Deyssel's argumenten heen praatte.

Onder herhaling der betuiging-van-hoogachting, stelt van Deyssel (pag. 112) tegenover van der Goes' klacht, zijn bloemen vertrapt te hebben, de grief: deze heeft:

1) In 'De Nieuwe Gids', 7e jaargang, pag. 367, regel 2 v.b., heeft de text hier: 'daartegen-over', dus met drie traits-d'union. A.A.H.
2) T.z.p., regel 5 v.b., heeft de text hier: 'elkaâr', dus met accent circonflexe op de tweede a. A.A.H.

... ‘iets veel ergers gedaan: hij had een vloek uit-gesproken tegen mijn God. Van-daar mijn verklaarbaar instinktief gebaar van mijn hand naar de hoogte te doen om hem tegen te houden.

Ik zou deze polemiek niet begonnen zijn indien ik geweten had dat de heer Van der Goes door-en-door socialist is, want als zoo-danig kán hij mij niet antwoorden in de, derde der drie zoo even genoemde, polemiek-methode, in wier praktijk alléen dit vraagstuk, naar mijn gevoelen, tot oplossing kan worden gebracht.

De groote fout, waardoor de meeste rede-twisten zonder uitkomst blijven, is: dat de ééne[1)] partij zich van een andere methode bedient, op een ander plan van redeneering staat, dan de andere, dat de eene een ander dialekt spreekt dan de andere. De man, die in het opstel van den heer Van der Goes spreekt, komt mij voor als het voort-durend tegen de borst, tegen het vest en de overhemdsknoopjes, te hebben van den man die in mijn áanval ríep.[2)] Hij ziet hem niet in het gelaat.’

Even waar als raak! Van Deyssel geeft zijn tegenstander lik op stuk, waar deze dit het meest verdient: ter zake van diens ontwijkende manoeuvre tegenover den ridderlijken aanval van 's Meester's eerste Opstel. De heer Dr. Stuiveling - en met hem de meeste, zoo niet alle, geestverwanten - laat dit punt zorgvuldig buiten beschouwing.

Van Deyssel preciseert (pag. 112 en 113) nu nog eens nauwkeurig, waarover de quaestie loopt.

‘Ik wilde juist weten hoe het stond tusschen de Gods-idee, de Godsvisie, de Kunst, de Gedachte, en het Socialisme.’

Hoe kàn Dr. Stuiveling aan den Meester het verkondigen van een op ‘aesthetische normen’ gefundeerde moraal voor de voeten werpen? Het tegendeel is waar. En uit den onderhavigen volzin des tweeden Opstels blijkt dit, ten overvloede, zoo duidelijk mogelijk. Van Deyssel verkondigt een *Religieuze* opvatting van wereld, maatschappij en mensch. Uit zijn Religieus Besef leidt de Meester zijn ethische, aesthetische, sociale etc. normen af. Hij verwijt het marxisme deszelfs gebrek aan Religiositeit. Ik geloof niet, dat Stuiveling ten deze te kwader trouw is - anderen

1) De text in ‘De Nieuwe Gids’, t.z.p. regel 14 v.o. heeft hier: ‘éene’. A.A.H.
2) T.z.p., regel 8 v.o.. heeft de text hier: ‘míjn áanval riep’. A.A.H.

zijn het m.i. wèl -, en schrijf zijn wanberip toe aan verblinding door bevangenheid in de historisch-materialistische ideologie.

Van Deyssel voert voort:

'Het andwoord van den heer Van der Goes is, wat dit betreft,[1] hoofdzakelijk, dat het Socialisme met die zaken niets te maken heeft.'

En hier zit de kneep, want juist om *die* zaken gaat het:

'Ik wensch de metafysica te kennen, waar-uit het staatkundig stelsel Socialisme gededuceerd wordt, de heer Van der Goees andwoordt, dat het er uit geene wordt afgeleid en een verschijnsel op zich zelf, daar buiten om, is. Dit is ook de ware, écht Socialistische,'...

De Lezer zij er aan herinnerd: 'socialistisch' c.a. beteekent in casu: 'marxistisch' c.a.

... 'wijze van denken over deze zaken. Zij[2] willen alleen een manier van arbeids-inrichting, een onder-deel zonder beteekenis in de denk-wereld,'...

Of van Deyssel het marxisme ook begrepen heeft! Zouden Dr. Stuiveling en de anderen deze en dergelijke passages overgeslagen hebben? Of reiken zij, net als van der Goes, slechts tot het 'vest en de overhemdsknoopjes' van den Denker, die hier aan het woord is, en vermogen zij, mitsdien, zijn gedachten niet te begrijpen?

... 'nu kunnen voor het overige denkers en kunstenaars hun gang gaan zoo als zij willen.'

Het lijkt een raadsel, hoe iemand, ná lezing van zelfs maar deze ééne preciseering - en, à fortiori, na lezing van 's Meesters beide Opstellen - durft te schrijven:

'Op een dergelijk "betoog" viel eigenlijk niet veel te antwoorden; de onredelijke voorkeur van den artiest sprak te hevig uit ieder woord, dan dat redelijke overwegingen van den socioloog hiertegen iets vermochten.'[3]

Toch doet de heer Stuiveling zulks. Menig Lezer zal mij nu misschien van àl te ver gaande lankmoedigheid beschuldigen, wegens mijn nog steeds achterwege laten van de ten-laste-legging: kwade trouw. Toch verkies ik nog immer een andere verklaring. Ik wil haar hier éventjes aanduiden.

1) In den text der 'Verzamelde Werken' ontbreekt de tweede komma; in dien in dit tijdschrift staat derzelve er. ('De Nieuwe Gids' t.z.p., regel 4 v.o.). A.A.H.
2) In dit tijdschrift (t.z.p.. pag. 368. regel 4 v.b.) staat: 'zíj', met accent A.A.H.
3) Dr. G. Stuiveling, op. cit., pag. 111. regel 10...7 v.o.

M.i. zit de kneep in het begrip ‘redelijk’. Als rose marxist is Stuiveling natuurlijk Rationalist, net als van der Goes zulks was; Lodewijk van Deyssel was - en is - echter Irrationalist, en wel een der weinige voorloopers, welke deze Denk-richting ten onzent had gedurende de negentiende eeuw. Ik hoop, straks op dit punt terug te komen.

Nu volgen drie alineas, waarin van Deyssel: *primo:* nogmaals wijst op de inhaerente onvruchtbaarheid van zulk redeneeren langs elkaêr heen; *secundo:* hetzelfde bezwaar constateert met betrekking tot het (hier, door mij, niet behandelde) artikel van van Eeden; en *tertio:* afscheid neemt van de betreffende polemiek als zoodanig. Bij dit laatste voegt de Meester een verontschuldiging tegenover van der Goes. De motiveering dezer beleefdheid luidt aldus:

... ‘dat ik haar begon, - zooals ik een Roomsch kloosterling om verschooning zoû vragen indien ik hem, op hoog wetenschappelijken toon, bij vergissing gevraagd had, waarin eigenlijk de prioriteit van zijn Geloof boven dat van een Lutheraan bestaat’.

Deze vergelijking is buitengewoon raak! Met ééne zinsnede stelt van Deyssel den waren aard der marxistische overtuiging in het licht: ersatz-relige, politieke geloofsleer, ònredelijke ideologie. Onredelijke ideologie der Rede! Paradoxaal, doch waar. Later werd dit vrij algemeen ingezien. Men denke bijv. aan Fry's ‘Verkappte Religionen’. Doch Lodewijk van Deyssel was een der allereersten, die de onredelijkheid der Rede-verafgoding doorzag.

Op zijn pag. 55 zegt Dr. Stuiveling over een artikel van Lotsij:

‘Hij critiseert de theorie der Staatssouvereiniteit in een aantal scherpzinnige opmerkingen, die heden den aanbidder van één der moderne fetichismen: Staat, Volk of Ras tot hartig medicijn mogen verstrekken.’

Mag ik den aanbidders der verouderde fetichismen, als Materialisme, Vooruitgang, Gelijkheid etc., de lectuur van van Deyssel's onderhavige Opstellen aanraden, qua nog veel hartiger medicijn? Het is een kleine tegenbeleefdheid. Zij kunnen er beslist baat bij vinden!

Van Deyssel's volgende alinea luidt:

‘Ik heb dus afscheid genomen van het Socialisme-in-den-heer-Van-der-Goes, en zal mij in 't vervolg alleen richten tegen het

Socialisme-in-'t-algemeen. En nu kom ik tot het tweede der dingen-voor-af: de ophelderingen.'

Bedoelde ophelderingen vormen echter een soort commentaar op het eigenlijke, met deze voorlaatste alinea op pag. 113 afgeloopen, antwoord aan van der Goes, en hooren er dus, ruimer genomen, nog bij.

De Meester begint met het kiezen van een nieuw uitgangspunt voor zijn, nu komend, betoogdeel. Dan formuleert hij nogmaals de kern zijner zienswijze. Een en ander staat op pag. 113 en 114, en volgt hier:

'Uit het artikel van den heer Van Eeden[1] zal ik deze zinnen lichten: "Ik meen dat hij [de hr. v.d. G.][2] zoo doet [als hij doet] onder invloed van de populaire wijsbegeerte onzer dagen die men, als ik wel heb, utilistisch-positivistisch noemen moet"...[3]'... ik heb reeds vroeger gezegd,... dat ik een diepe minachting voel voor de platheid van het eenige door deze denkers gegeven ideaal: materieele welvaart voor alle "menschen"...'... de allerslimste kop... [kan] zien, dat leven "*ten koste van anderen*... de overal heerschende natuurwet is."'[4]

De Lezer zal het wel met mij eens zijn, dat het laatste volzin-excerpt, hetwelk van Deyssel uit van Eedens text aanhaalt, een beetje vreemd opvalt. De samenhang vergt -'domste' i.p.v. -'slimste'. Dit komt doordien de Meester in casu m.i. wat àl te beknoptelijk uittreksel maakte. De volzin luidt in van Eeden's text ('De Nieuwe Gids', 6e jaargang, afl. 3, pag. 321, regel 20...25 v.b.) als volgt:

'Hoe zal de allerslimste kop, die dit sentiment niet in zich voelt, - uit louter zucht tot zelfbehoud er toe komen anderen te sparen, menschen of dieren, waar hij toch zien kan dat leven *ten koste van anderen,* het recht van den sterkste, de overalheerschende[5] natuurwet is?[6]'[4]

1) Getiteld: 'Over Humaniteit' en voorkomend in 'De Nieuwe Gids', 6e jaargang, 3e aflevering, pag. 315...329. Het opent die aflevering, welke gedateerd is: 1 Februari 1891. Het bevat, in groote trekken, een - zeer juist - betoog om aan te toonen, dat ook de rationalistische humaniteitsidee van het marxisme een 'mythe' is, zooals men nu zoû zeggen. A.A.H.
2) In de 'Verzamelde Werken' staan hier, en verder in de betreffende alinea, ronde haakjes: ( ). Ik volg ten deze de text in 'De Nieuwe Gids'. Dito voor wat betreft de aanhalingsteekens. A.A.H.
3) In de 'Verzamelde Werken' verschilt hier en verder het aantal puntjes. A.A.H.
4) Cursief in text.
5) In van Eeden's text één woord. A.A.H.
6) Dit vraagteeken laat van Deyssel bij zijn aanhaling óók weg. A.A.H.
4) Cursief in text.

Het bedoelde ‘sentiment’ is de naastenliefde. Men ziet: van Eeden wil zeggen: ook zelfs de slimste kop komt niet tot sociaal besef, *tenzij* hij de naastenliefde in zich heeft. De beteekenis van den volledigen volzin is dus inderdaad zóó, dat men in van Deyssel's excerpt-citaat -‘domste’ moet lezen i.p.v. -‘slimste’ om haar te behouden resp. tot haar recht te doen komen.

De Meester vervolgt dan (pag. 114) met een allerbelangrijkste alinea, bevattende het *eerste derde* van zijn uitdrukkelijke beginselverklaring:

‘Deze gezegden en hun uit-werking er om heen, passen geheel in mijn betoog. Het verschil in meening tusschen den heer Van Eeden en mij komt, zooals hij zelf mogelijk acht (bl. 322), omdat[1)] wij ieder iets anders bedoelen met het woord socialist.’[2)]

De gevaren, voortspruitend uit verschil-in-beteekenis van éénzelfde woord, staan van Deyssel glashelder voor den geest. (Van der Goes heeft er zelfs niet aan gedacht.) In dezen geest doet van Deyssel nu, in den volgenden volzin derzelfde alinea, deze principiëele belijdenis:

‘Zoo als de heer Van Eeden socialist is, ben ik het ook.’

Waarom zien onze roode en roze heeren, nu al een kleine halve eeuw lang, deze van Deyssel's **bekentenis-tot-het-Socialisme** over het hoofd? Ook de zoo punctueele Dr. Stuiveling rept er met geen woord van. Terwijl hij wèl (op zijn pag. 103) Dr. van Eeden's gelijksoortige uitspraak memoreert.

De reden, waaraan ik dit merkwaardige verzwijgen toeschrijf, wil ik hier, op voorhand, even aanduiden. Van Eeden en van Deyssel bedoelden Socialisme, inderdaad. Maar: niet-rood Socialisme, géén marxisme.

Om alle twijfel dienaangaande weg te nemen, verklaart de Meester in de volgende volzinnen:

‘Zijn socialist-zijn beteekent, dat hij menschenliefde iets moois vindt en dat men veel goed moet doen aan menschen, die ongelukkig zijn. Het zelfde heb ik in mijn eerste artikel een weinig konkreeter en familiaarder gezegd, door te berichten dat als ik

1) In dit tijdschrift (t.z.p., pag. 369, regel 4 v.b.) staat: ‘om dat’, in twee woorden. A.A.H.
2) De verwijzing naar een bladzijde geldt evengenoemd artikel van van Eeden. De haakjes zijn rond in ‘Verzamelde Werken’ en in ‘De Nieuwe Gids’

rijk was, ik graâg veel[1] zoû weggeven. Uit menschenliefde komt voort liefdadigheid.'

Dr. Stuiveling zegt (op zijn pag. 106, regel 12...14), dat Kloos terecht van Eeden's 'Humaniteit' beschouwde als de idee van het Christendom. Bij deze van Eeden's opvatting sluit, gelijk wij zien, van Deyssel zich in de onderhavige alinea tot op groote hoogte aan. Inderdaad kan men, mits in zeer bepaalden zin, de moraal van het Christendom - evenals die van het Buddhisme, den Islam en het Confucianisme - opvatten als een *soort* Socialisme. Doch *niet* als m a r x i s m e ! Iedere Religie is anti-materialistisch; het marxisme heft juist de Stof ten troon. Hierin zie ik de innerlijke - door hen zelf wellicht onbesefte - reden, waarom onze rooden het vertikken van Deyssel - en, trouwens, ook van Eeden - als sociologische denkers te erkennen. Zij loven des te liever van der Goes: want die deed aan Stof-verheerlijking.

Van Deyssel zelf zag dit volkomen in. Glashelder stond hem voor den geest, hoe het de school van Rationalisme en Materialisme is, welker zuurdeesem hij in het marxisme bestrijdt. Hij heeft in de vorige drie volzinnen het begrip 'socialisme' c.a. gebezigd in den ruimeren, niet enkel rooden, zin; nu bedoelt hij er weêr de door van der Goes voogestane roode ideologie mede:

'Maar het socialisme, dat ik bestrijd, is een *stelsel*[2] van staathuishoudkunde, logiesch[3] stammend uit de utilistiesch-positivistische filosofie, welke, op háre beurt, ofschoon haar voorstanders daarvan niet willen weten o m d a t h u n s t e l s e l z e l f s *de stelling der* **negatie** *van alle metafysika* i n h o u d t, geboren is uit de metafysische leer van het pantheïsme,[4], welke tegenovergesteld is aan het monotheïsme.'[5]

Deze characteristiek der roode ideologie is even raak als juist. Onomstootelijk berust zij op de negatie van alle metaphysica. Ontegenzeggelijk is die negatie de fout der heele materialistische,

1) In den text in dit tijdschrift (7e jaargang, 1e deel, pag. 369, regel 10 v.b.) staat het woord 'veel'. Dit ontbreekt in de 'Verzamelde Werken' (deel 5, pag. 114. regel 20 v.b.) op die plaats. A.A.H.
2) Cursief in text. A.A.H.
3) In de 'Verzamelde Werken' (deel 5, pag. 114, regel 12 v.o.) staat achter 'logiesch' een komma. In den text in dit tijdschrift (7e jaargang, deel 1, pag. 369, regel 13 v.b.) ontbreekt deze. Het laatste lijkt mij juist. A.A.H.
4) Deze komma ontbreekt in de 'Verzamelde Werken' (t.z.p., regel 7 v.o.), doch staat in dit tijdschrift (t.z.p., regel 18 v.b.) Het laatste lijkt mij verkieslijk A.A.H.
5) Cursief, vet en spatie van mij. A.A.H.

rationalistische en utilistisch-positivistische denkwijze der achttiende en negentiende eeuw. Zij onkent het Raadsel, het Bovennatuurlijk, het Goddelijke, kortom.[1)] Hierin wortelt de diepe afkeer, dien alle nobele - of naar nobelheid strevende - harten koesteren tegen gene denkwijze mitsgaders alle haar loten, waarvan het marxisme wel de ergste is.

Doch waar blijven nu de aantijgingen der Stuivelingen, Menno ter Braaks, Greshoff's etc., als zouden van Deyssel's sociaal-philosophische bespiegelingen 'lyrische improvisaties' wezen, den aandacht van ernstige denkers onwaardig? Mij dunkt: het tegendeel is het geval. De Meester heeft de spijker op den kop getikt. En daarmede de machtelooze ergernis der rooden-plussympathisanten gaande gemaakt. Lijkt het niet, alsof hun kleineerende uitlatingen hun gebrek-aan-tegenargumenten moeten verbloemen?

Want *nooit* heeft een hunner op van Deyssel's bezwaren geantwoord. Van der Goes wel het allerminst. Doch wij loopen op ons relaas vooruit, zooals het in detective-verhalen heet. Deze soort punten komt straks aan de orde. Keeren wij terug tot van Deyssel's betoog.

Achter den laatstelijk-geciteerden volzin plaatste van Deyssel een noot, luidend:

'Deze genealogie is maar een aanduiding in grove vogelvlucht, over Sensualisme en Materialisme heen.'

Hieruit blijkt, ten overvloede: èn, dat van Deyssel wel degelijk op de hoogte is - en toen was - met de Wijsbegeerte alsmede hare geschiedenis; èn, dat hij het inderdaad bedoelde zooals ik het begrijp, nl. qua verzet tegen Rationalisme en Materialisme.

In de nu volgende alinea (pag. 114) herhaalt de Meester zijn stelling: een wereld van ongelijkheid valt te verkiezen boven een van gelijkheid, doch op een secundair plan is liefdadigheid mooi. De hierbij aansluitende alinea (pag. 115) verklaart: door enkele eenvoudige redeneeringen blijkt de gelijksoortigheid van dit gevoelen met dat van van Eeden. Men ziet hieruit, hoezeer Dr. Stuiveling dwaalt, wanneer hij (op zijn pag. 101) meent: van Eeden's aesthetica was op moreele normen gefundeerd, van Deyssel's moraal op aesthetische normen. De daarop volgende alinea (pag. 115) vergelijkt Napoleon met een dichter, op zoek naar het goddelijke in zijn ikheid, alle menschenoffers ten spijt.

1) Men denke aan Büchner, Moleschott, Du Bois Reymond e.t.q. en... Multatuli

Dit laatste is natuurlijk een antwoord op van den Goes' afkeersbetuigingen jegens Napoleon, waarvan wij boven gewag maakten.

Nu komt (pag. 115) de alinea, die het *tweede derde* van 's Meester's uitdrukkelijke beginselverklaring behelst.

'Ik ben tegen het Socialisme (dat het éenige logische eindgevolg van het Algemeen Kiesrecht in zijn abstrakte beteekenis en absoluut konsequente door-voering is) omdat ik mij *de ideaal-maatschappij voorstel als* **één groot gezin,** *waar de kinderen dus* **geen** *recht hebben om hun vader te kiezen,* om de afdoende reden, *dat hij hun vader al wás voor zij nog geboren waren;* waar de kinderen *gehoorzaamheid aan den vader verschuldigd zijn* en zich te gedragen hebben naar zijn schikkingen[1]; waar de **vader** (door zijn vaderschap, gezach en macht) *objektief* gelukkiger is dan de **kinderen** (die zelf wel gaarne vadertje zouden zijn en gezach en macht oefenen). Nu zal de vader goed doen met, als *sekundaire,* het beginsel en de orde van het gezin *niet* storende, handeling, zijn kinderen subjektief zoo gelukkig mogelijk te doen zijn o.a. door hen niet voortdurend[2] op de heerlijkheden, die missen, attent te maken.'[3]

Ontegenzeggelijk spreekt van Deyssel zich hier uit vóór de **Autoritaire Orde.** Hij laat er zich, te dezer plaatse, niet over uit, of zij door hem gedacht wordt in den vorm eener Monarchie, van een Organischen Staat, van het Totalitarisme etc., resp. in den gemengden vorm van twee of meer dier Stelsels tegelijk. Men bedenke trouwens: het begrip 'organische Staat' was destijds - vooral ten onzent - weinig bekend;[4] de idee van het Totalitarisme bestond in géén zijner schakeeringen, want Fascisme, Nationaal-Socialisme, Phalangisme (in Spanje) etc. zagen allen het levenslicht ná 1918. Doch zijn principiëele stellingname

1) De text in dit tijdschrift (t.z.p., pag. 370, regel 9 v.b.) heeft hier: 'zijne beschikkingen'.
2) De text in dit tijdschrift (t.z.p., pag. 370, regel 15 v.b.) heeft hier: 'voort-durend'.
3) Cursief, vet en spatie van mij. Ook de beide vorige noten.
4) Het was wèl eenigszins bekend. Vooral Dr. Kuyper, die toen zijn Beweging in vollen opbloei leidde, poneerde deze en dergelijke ideeën. Ook in den kring der 'Tachtigers' vonden deze ietwat weêrklank. Cf. het artikel 'Christelijk-Sociaal Congres' in dit tijdschrift (t.z.p., pag. 275...284) door P.L. Tak. Maar de bekendheid kon geen vergelijking doorstaan met de huidige.

vóór de Autoritaire Orde staat boven allen twijfel verheven. En de Meester beleed het Autoritarisme reeds gedurende de eerste negentiger jaren!

Van der Goes vertolkte de ideëen, die zijn tijd en de naaste toekomst bewogen. Hij was, om zoo te zeggen, de man van 'morgen'. Van Deyssel echter trad op als spreektrompet van de verdere, achter dat 'morgen' verborgen liggende, toekomst! Hij sprak in 1892 denkbeelden uit, waarvoor het Avondland pas ná 1918 - zes en twintig jaar later - een voedingsbodem zoû bieden, en die eerst tusschen 1922 en 1933 in groote Staten aan de macht kwamen, terwijl ook thans, 1939, Nederland er wèl door beroerd wordt doch - nog? - niet medegesleept is. Hij was zijn tijd minstens een halve eeuw vooruit!

Deze of gene zal misschien opmerken: van Deyssel vergiste zich toch met zijn meening, dat het algemeen kiesrecht het marxisme zoû brengen. Doch men lette wel: hij verbond dit gevolg enkel aan hetzelve *in zijn abstracte beteekenis en absoluut consequente doorvoering*. Gedurende de twintig bestaansjaren van het algemeen kiesrecht hier te lande, heeft de Monarchie het laatste, de machinerie van het partijen-stelsel het eerste belet. Anderzijds echter zijn wij met ons huidig cabinet aardig op weg. Op den langen duur voert een regeering met S.D.A.P.'ers even zeker tot het door den Meester voorziene euvel, als het algemeen kiesrecht thans reeds op den duur tot eenige sociaal-democratische ministers gevoerd heeft.

's Meesters volgende alinea (pag. 115 en 116) verdedigt het nut van een beetje oproer der 'kinderen' ingeval de 'vader' hen verwaarloost; evenwel:

... 'maar als die kinderen, omdat[1)] de vader hen verwaarloost, den vader om hals brengen en met hun poppen en papotten samen op de tafel gaan zitten om de huishouding te bestieren, - dan zijn het tegen-natuurlijke, slechte en gekke kinderen, die weldra het nadeel van hun daad zullen ondervinden.'

Men denke bijv. aan den hongersnood in Rusland, vlak na de bolsjewistische revolutie. Trouwens: alle revoluties van-onder-

1) In dit tijdschrift (t.z.p., regel 17 v.o.) staat: 'om dat'. A.A.H.

op hebben dergelijke rampen gebracht. De volgende alinea onderstreept dit nog, en gaat dan over tot het *derde derde* van van Deyssel's uitdrukkelijke beginselverklaring.

Daar (pag. 116), staat te lezen:

'Ik vind het dus goed, - om door al de konsequenties heen de toepassing van de fabel te maken - dat men de bourgeoisie zoo menschlievend en liefdadig mogelijk stemt jegens het proletariaat;'...

Hieruit kan men een aanwijzing opmaken, dat van Deyssel, tevoren op pag. 115, onder het zinnebeeld van den 'vader' verstond of méde verstond: de bourgeoisie. Haar dan qua heerschende classe, die het heft in handen heeft. Later blijkt hij het zinnebeeld veel ruimer te bedoelen.

... 'dat men een oproert je organiseert om ook op die wijze de bourgeoisie te herinneren, dat zij wat liefdadiger moet zijn, - nu, ik ben er niet tegen; maar *de utilistiesch-positivistische filosofie,* - het socialisme, - het Algemeen Kiesrecht - staat hiertegenover en *beweegt zich in de richting van den dood.* '[1)]

De - door mij - gecursiveerde hoofd-zinsnede bevat een duidelijke belijdenis van **Irrationalisme**. De volgende alinea onderstreept dit nog. Daar (pag. 116) staat te lezen:

'De heer v. E. zegt dat naar zijne meening[2)] "een logisch utilist niet beter kan doen dan zich zelve en zijne kinderen zoo spoedig mogelijk te vermoorden." Dit vind ik weêr een uiting van het zelfde gevoelen, dat mij den heer v.[3)] d. G. deed vragen of hij de over-eenkomst niet in-zag tusschen zijn Socialisme en de leer dier ultra-nihilisten die den aardbol door één groote mijn-ontploffing uit elkander willen doen spatten.'

Samenvattend: men ziet, hoe van Deyssel een, op religieus *Irrationalisme* gegrond, *autoritair Socialisme* ontwikkelt tegenover van der Goes' *marxistisch* (d.w.z.: *rood*; zie boven, £ 1, op-vier-na-laatste alinea) *socialisme,* dat, qualitate qua, natuurlijk vanzelf stoelt op materialistisch *Rationalisme*. Hij verwerpt prin-

1) Cursief van mij.
2) In de 'Verzamelde Werken' (deel 5, pag. 116, regel 13 v.b.) staat achter 'meening' een komma. In dit tijdschrift (t.z.p., pag. 370, regel 3 v.o.) ontbreekt deze. Het laatste lijkt mij juist. Ik volg ten deze den text in dit tijdschrift. Dito voor aanhalingsteekens. A.A.H.
3) De text in dit tijdschrift (t.z.p., pag. 371, regel 1 v.b.) heeft hier hoofdletter 'V'. A.A.H.

cipiëel de democratie. Daartegenover stelt hij de beginsel-schets van den zedelijken grondslag, waaraan een Staats- en Maatschappij-orde-naar-zijn hart moet voldoen; en deze blijkt te kloppen met het moderne beeld van den Organischen Staat op autoritairen grondslag.

Van Dr. Stuiveling's beweringen ten opzichte van 's Meesters sociologische inzichten blijft, in trouwe, niets over. Van Deyssel's moraal blijkt *niet* gevestigd op aesthetische normen, *doch* op Religieus Besef. Het verwijt van artistieke onredelijkheid mist elken grond. Verder heeft - net omgekeerd als Dr. Stuiveling beweert - van Deyssel wèl van de Goes' argumenten weêrlegd, terwijl deze laatste zelfs niet beproefd heeft, op van Deyssel's ditos te antwoorden. Van Deyssel is het - alweêr net andersom dan volgens Stuiveling het geval zoude zijn - hoofdzakelijk *eens* met Dr. van Eeden. Van Deyssel's betoog is ook geen ‘betoog’ - tusschen sarcastische aanhalingsteekens -, gelijk Stuiveling het doet voorkomen, en het was geenszins onvatbaar voor antwoord, doch het mag, integendeel, gelden als een model van een degelijk, goed-geargumenteerd en scherpzinnig betoog, dat antwoord ten zeerste verdient, juist omdat het te sterk is om gemakkelijk ontzenuwd te worden. Het wachten is echter nog steeds op tegenspraak-van-roodenkant, die op 's Meesters argumenten ìn gaat. Dit wachten duurt al haast een halve eeuw. Hoe lang nog?

Dit eerste deel van hoofdstuk I van het tweede Opstel behelst vrijwel het antwoord van den Meester aan van der Goes. Het verdere deel des Opstels, dus het tweede deel van hoofdstuk I plus de hoofdstukken II... IV, handelt over Socialisme - in alle beteekenissen - überhaupt, `en over enkele neven-facetten der groote polemiek. Nemen wij dit nu in oogenschouw.

£ 7.

Van Deyssel's Personalisme.

De Meester komt nu (pag. 116) ‘tot de quaestie der verhouding van den artiest tot het Socialisme.’ Op den voorgrond stelt hij (pag. 116 en 117.) niet slechts het kunstenaars-sentiment-tegen-vulgariteit jegens het marxisme te koesteren, doch daar nog meer wijsgeerig dan artistiek tegen gekant te zijn. Bij deze passage staan twee voetnooten.

De eerste geeft een naderen uitleg over hetgeen van Deyssel bedoelt met ‘vulgair’ etc. Van der Goes begreep hem verkeerd; van Deyssel had gezegd,

dat het marxisme voortkomt uit een vulgair begrip; van der Goes noemt de marxisten het tegendeel van vulgair, want zij willen ‘alle menschen tot welopgevoede en nobele lieden’ maken. Na weêrgave van de tot hem gerichte tegenwerping, antwoordt van Deyssel daarop:

‘Maar zoo meen ik het niet. Ik meen niet, dat de Socialisten van de burgers onnette menschen zouden willen maken. Maar ik meen dat het levensbegrip, waarvan het Socialisme de praktische toepassing is, vulgair is, te vergelijken met het levensbegrip van b.v. Grieken en Middeneeuwers. Een filosofie en een staatsleer kunnen ook van goeden of slechten smaak zijn. Ik geef de voorkeur aan elegant dwalen boven burgerlijk gelijk hebben’[1)]

Terugblikkend naar en toespelend op den laatsten volzin van deze voetnoot, geeft Dr. Stuiveling (op zijn pag. 110, regel 21...23 v.b.) zijn sneer tegen 's Meesters heele tweede Opstel, luidend:

‘Men doet den schrijver geen onrecht als men zegt, dat hij hierin zijn geuite voorkeur bewéés voor elegant dwalen boven burgerlijk gelijkhebben;’...

Kennelijk doet hij den schrijver daarmede wèl onrecht. Het is met deze zijn ‘critiek’ al net eender gesteld als met zijn mis-lezen van den, op pag. 42 voorkomenden, volzin, dien hij, naar wij zagen, onvolledig citeert en vervolgens (zie zijn pag. 101) ten onrechte voorstelt als van Deyssel's formuleering der in-geding-zijnde quaestie. (Vergelijk £ 2.). Ook in het onderhavige geval behelst de laatste volzin van des Meesters betreffenden text niets meer of minder dan een *toelichting* op den daaraan voorafgaanden idem. Klaarblijkelijk zit het immers zóó: in volzin No. voorlaatst zegt van Deyssel: ook ideologie kan van goeden of slechten smaak getuigen; in volzin No. laatst voegt hij daaraan (wederom: in substantie) toe: een verheven ideologie, ook al is zij misschien onbewijsbaar, verkies ik boven een bewijsbare maar platvloersche ideologie. Deze uitspraak is lang niet zoo paradoxaal als zij lijkt. Immers: bewijsbare ideologieën zijn meestal niet veel soeps. Men bewijst makkelijk, dat het vleesch beter is dan de beenen, gezien van genotzuchtig standpunt; maar moeilijk, dat waarheidspreken beter is dan liegen, gezien van maatschappelijk standpunt. Den door Stuiveling gewraakten volzin bedoelde van Deyssel *niet* als *algemeene* voorkeur-van-hem, doch enkel als een *bijzondere* voorkeur-met-betrekking-tot-het-in-den-vorigen-volzin-gezegde. Het is slechts een noot!

De tweede voetnoot luidt:

‘Mijn gefilosofeer wil overigens niet anders zijn dan een behagelijk vaag geliefhebber in gevoels-wijsbegeerte.’

Dit is de noot, waarvan Dr. Stuiveling t.z.p. en in denzelfden volzin zegt:

... ‘hij zelf had trouwens gezond verstand genoeg om bij zijn opmerking, dat hij meer nog filosofisch dan artistiek tegen het socialisme was, de noot te plaatsen:’...

1) In dit tijdschrift (t.z.p.. pag. 371, regel 3 v.o.) staat tusschen de beide laatste woorden van den volzin een trait-d'union.

Volgt van Deyssel's noot. Ook hier ligt Stuiveling's bedoeling om den Meester te kleineeren er duidelijk boven op. Ook hier is hij er echter vèr naast.

In verband en samenhang beschouwd, blijkt immers duidelijk, dat van Deyssel met ‘gevoels-wijsbegeerte’ bedoelt hetgeen men tegenwoordig algemeen ‘ideologie’ noemt. (In den zin, waarin dit woord gebezigd wordt in termen als ‘ideologische blokken’, ‘ideologische fronten’, ‘de Fascistische ideologie’ e.d.) Destijds kwam de term ‘ideologie’ zelden voor, en had hij, in die weinige gevallen, een geheel andere beteekenis dan heden ten dage, n.l. iets in dezen geest: gangbare opvattingen in een gegeven maatschappijorde.[1)] Met de geïncrimineerde voetnoot wil, m.i., van Deyssel dus te kennen geven: ideologie is mijn vak niet, en ik houd er niet van; maar nu ik er mij, door omstandigheden, in begeef, is mij dit doen een ‘behagelijk vaag geliefhebber’. De behagelijkheid liet duidelijk niets te wenschen over, en met de vaagheid liep het nogal los, naar wij gezien hebben.

Omtrent de eerste noot valt nog op te merken, dat van Deyssel daarin zijn tegenstander weêr eens wèl te woord stond, en, dat hij, ondanks zijn geven van ‘de voorkeur aan elegant dwalen boven burgerlijk gelijkhebben’, daarin bovendien óók nog ‘burgerlijk gelijk’ had, al zuigt Stuiveling er venijn uit. Omtrent de tweede noot moge nog vastgesteld worden, dat het ‘behagelijk vaag geliefhebber in gevoels-wijsbegeerte’, daargelaten hoe deze uiting zelve opgevat dient te worden, in elk geval enkel slaan kan op de er-na-volgende uiteenzetting (pag. 117... 120), en geenszins op den heelen inhoud der beide opstellen, zooals Stuiveling het voorstelt. Dit laatste volgt onomstootelijk uit het verband van den text.

De volgende zeven alineas (pag. 117... 119.) wijdt van Deyssel aan de betrekking tusschen kunstenaar en marxisme resp. revolutie-van-onder-op. Hij heeft een ‘hevigen hekel aan de bourgeoisie’; vele artisten hebben die; het doet hun de figuur van een zoodanige omwenteling wel aardig vinden. Want waarom zoude het ook niet eens ànders gesteld mogen wezen in de wereld? Het schouwspel - zoowel in ethisch als in aesthetisch opzicht - trekt hen aan. Doch de drijfveêr, die hen ‘tusschen de oproerlingen op de barrikade brengt’, is het tegendeel van de drijfveér, die naar een marxistische samenleving doet haken of een boek als Bellamy's ‘Looking Backward’ bewonderen. De kunstenaar vecht meê met het oproer, niet uit liefde voor een stelsel, maar uit haat tegen de bourgeoisie qua bonausendom, en geenszins qua

1) Men vergelijke Marx - trouwens tamelijk vage - omschrijving in ‘Das Kapital’. Vóór Marx beteekende ‘ideologie’ zooveel als hetzij ‘philosophie’ of wel, naar den eigenlijken woord-inhoud, ‘denkbeelden-leer’.

classe; hij ziet van zijn hoogte, hoe klein het verschil tusschen bourgeoisie en proletariaat is, vergeleken bij dat tusschen die twee en den Kunstenaar; als zoodanig gunt hij den dommen armen een zege over de domme rijken. Doch het houdt allerminst verband met heilstaterij, want dat ware een vergissing, die van Deyssel nu scherp teekent in de twee (op pag. 119) thans volgende alinea's:

'En als wij sterven op de barrikaden, *dan is dat een zelfmoord uit wanhoop over het leven,* dan is dat een daad om het ideaal, dan is dat een botsing van de idealiteit tegen de realiteit, dan is dat een vleeschgeworden gedachte-protest[1] tegen de stoffelijkheid, dan is dat een stemmings-daad in bloed en beenderen, dan is dat een[2] mensch-beeld dat zich vermorzelt om dat het zich niet tot god-beeld heeft kunnen bootsen. Het is een poëem,[3] zonder *bedoeling* en zonder *konsequentie*.'

'Het is overigens een *vergissing,* het komt door gebrek aan stemming-beheer en -geleiding. Het is de zielestoom, die een gedicht wou[4] neuriën of gillen, maar die, toen zonder uit-weg, de heele ketel uit mekaâr deed springen. Het is de daad van iemant, *die in een luchtballon gaat zitten*[5] *om in den hemel te komen."*[6]

De volgende alinea geeft te kennen, dat de artist - thans nog den uitweg hebbend, der verafschuwde bourgeoisie te ontvluchten door het gezelschap te zoeken der primitieve of onbeschaafde classen, rassen en beroepen - zeker niet zijn leven zal wagen 'om aan de wording meê te helpen eener wereld, waarin ál de levende menschen uniforme bourgeois zouden zijn'. In een voetnoot weêrlegt van Deyssel de tegenwerping, dat, in de marxistische maatschappij, ieder juist, 'zonder grove beletselen van buiten', zich 'naar zijn bizonderen aanleg' zoû kunnen ontwikkelen:

'- Nu juist, maar dat kunnen de bourgeois nu immers ook;

1) In de 'Verzamelde Werken' (deel 5, pag. 119, regel 15 v.b.) staat hier een komma, die - m.i. terecht - ontbreekt in den text van dit tijdschrift (t.z.p., pag. 373, regel 12 v.o.). A.A.H.
2) In dit tijdschrift (t.z.p., regel 10 v.o.) staat hier: 'het'.
3) In de 'Verzamelde Werken' (t.z.p., regel 19 v.b.) ontbreekt deze komma. A.A.H.
4) In de 'Verzamelde Werken' (t.z.p., regel 15 v.o.) staat hier: 'zoû'. A.A.H.
5) In dit tijdschrift (t.z.p., regel 2 v.o.) staat achter 'zitten' een komma. A.A.H.
6 Cursief van mij.

men neemt hun juist kwalijk, dat zij die vrijheid alleen voor hun klasse willen hebben Toch[1] zijn de bourgeois, in weêrwil hunner[2] onderlinge verscheidenheid, in 't algemeen uniform. En die zelfde uniformiteit wil men nu over 't geheele volk uitbreiden.'

In de volgende alinea (pag. 120) wijst van Deyssel op het, voor kunstenaars, onverdraaglijke der conventioneele bourgeois-uniformiteit - allemaal kunnen ze lezen, piano-spelen etc. -; zeker zullen - althans moeten - zij niet medewerken om iedereen tot datzelfde peil te 'verheffen', want, zegt de daarna komende alinea in haar eersten volzin:

'Dàt is het vreeselijkste wat ons beschoren zou kunnen zijn, dat wij omgeven zouden zijn van onafzienbare rijen nette en zindelijke huizen, waarin en waaruit een ontelbare menigte welopgevoede[3] en keurige, beminnelijke, menschen zich zoû bewegen.'

Het voorproefje van zulk een he(i)lstaat, dat de welvarende middelclasse ons, vooral zoo tusschen de jaren 1920... 1930, gegeven heeft, volstaat inderdaad ruimschoots.

De twee slot-alineas van hoofdstuk I luiden als volgt:

'De Literatuur is tegen het gereglementeerde en goevernementeele, het Socialisme is het universeel gereglementeerde en goevernementeele.

Als wij moeten kiezen tusschen: de heden-daagsche bourgeois-beschaving, die zoo leelijk is in vergelijking met de Egyptische, de Chineesche, de Indische, de Grieksche, de Romeinsche, de Middeneeuwsche en de Renaissance-beschaving; - èn: de socialistische beschaving, die slechts eene voortzetting en veralgemeening der bourgeois-beschaving is, dan zullen wij de bouregois-beschaving kiezen.'[4]

In trouwe zoude het, dunkt mij, moeilijk vallen, op goede

1) In dit tijdschrift (t.z.p., pag. 374, regel 4 v.o.) staat: 'tóch', met een accent op de 'o'. A.A.H
2) In de 'Verzamelde Werken' (t.z.p., pag. 120, regel 3 v.o.) staat achter 'hunner' een komma. A.A.H.
3) In dit tijdschrift (t.z.p., regel 24 v.b.) staat hier: 'welopgevoedde' met dubbel 'd'. A.A.H.
4) In den text in dit tijdschrift (t.z.p., pag. 375, regel 6 en 7 v.b.) staat achter 'kiezen', i.p.v. de punt, te lezen ',natuurlijk.'. A.A.H.

gronden te ontkennen, dat Lodewijk van Deyssel met dit alles groot gelijk had. Wie de Vereenigde Staten kent, heeft een nog betere voorstelling, dan wij aan den 'bloeitijd' eener protserige nieuwe middelclasse hier te lande kunnen ontleenen, van den vulgairen aard van het soort 'welvaart-paradijs', waartegen van Deyssel, toen reeds, zijn stem verhief. De 'heilstaat' à la van der Goes ware, in veel hooger mate zelfs dan America, een 'civilisatie zonder Cultuur', zooals de Japansche professor Danno het land-van-den-dollar eens raak kenschetste, ten overstaan van een zeer internationaal gezelschap, waartoe ook ik behoorde.

Thans komt hoofdstuk II, getiteld: 'Lof van de Maatschappij, zooals die nu is'. Bedoeld wordt, natuurlijk, de samenleving omtrent 1890. Er bestond toen al even weinig tevredenheid met den bestaanden toestand als tegenwoordig - Schopenhauer wijst er op, dat de, te allen tijde bestaande, ontevredenheid voor een groot deel niets anders is dan de wrevel tegen de onvolmaaktheid van dit ondermaansche überhaupt -, en een pleitrede voór het aanwezige zal den toenmaligen Nederlanders, die minder verrassingen gewend waren dan wij,[1)] een ergerlijke originaliteit geleken hebben.

De vier eerste alinea's (pag. 121 en 122) betoogen, beknoptelijk weêrgegeven, ongeveer het volgende. De Meester spreekt liever met de marxisten dan met den bourgeois, omdat de eersten, nog niet aan de macht zijnde en dus strevend, door een groote ontevredenheid tot Personen zijn gemaakt, terwijl de laatsten 'satisfait', d.w.z. flauw, zonder pit en op een suffe manier tevieden, zijn. Stelt men zich echter tevreden, voldane marxisten voor, dan zijn die nog erger dan de bestaande bourgeois. Want onvermijdelijk zal de marxistische 'heilstaat' even veel leelijker zijn dan de bourgeois-maatschappij, als deze leelijker is dan de edelliedenorde der Feodaliteit. Gegeven, dat de keuze momenteel enkel gaat tusschen 'burgerlijke' en 'roode' wereld, dient men zich met hand en tand vast te houden aan de eerste. In haar leven nog resten der oude levensbeginselen, waaruit de vroegere samenlevingen hun deugden putten, voort, 'en, in zekeren zin, zuiver-

1) Wij schrikken hoogstens even, wanneer Adolf Hitler een verdrag met Stalin sluit. Of wanneer men een oorlog voor de deur meent te staan. En in dit laatste geval schrikken wij nog niet eens allemaal. Bijv. ik niet. En er zullen wel meer koele hoofden zijn.

der dan ooit'. Kunstenaar en Denker staan, vol gerechten trots, vèr boven het gedoe der gewone stervelingen. Want hun begaafdheid vormt het kostelijkste goed, dat alle andere goederen vervangt en overbodig, ja nutteloos, maakt. Doch 'in de schaduw van dit hooge gevoelen' bestaat plaats voor (pag. 122):

... 'een andere meening,[1)] die, daar-onder, heel netjes en flink kan bestaan; het is deze: de rijkheid aan stoffelijke goederen van de grooten der stof is het equivalent van, of spiegelt in schitterende tastbaarheden af: den rijkdom aan geestelijke goederen der[2)] grooten van den geest. En de eene is vooral niet moreel *verdienstelijker* dan de andere. Daar zijn stof-rijken, die, toevallig, plotseling, buiten hun eigen toedoen, door een erfenis rijk zijn geworden. Zoo zijn ook de geest-rijken, toevallig, plotseling, buiten hun eigen toedoen, door een erfenis rijk geworden. Zoo zijn ook de geest-rijken, toevallig, plotseling, buiten hun eigen toedoen, door een erfenis rijk geworden. Waarom zou het verdienstelijker zijn vele geestelijke goederen te bezitten, die uw vader u uit zijn hersen-en-zaadschat of uw moeder uit haar harte-en-bloedschat u ten geschenke heeft gegeven, dan te bezitten vele stoffelijke goederen, waarmeê uw ouders u bij hun sterven hebben begiftigd? Het eene is even zeer buiten uw toedoen geschied als het andere. En de geestelijke,'...

Dit laatste woord beteekent in casu natuurlijk: 'geest-mensch' en *niet* 'priester'; dit blijkt uit het vervolg van den volzin.[3)]

... 'die, nu mét zijn toedoen, (hoe ook de vermogens voor dat toedoen hem ook door zijn voorgeslacht zijn vereerd) zijne nu eenmaal aanwezige bezittingen verzorgt en uitbreidt, doet hetzelfde als de stoffelijke, die door zijn toedoen de verkregen schatten bewaart en vermeerdert.'[4]

Uit deze passage proeft men het diep-religieus Besef, op hetwelk 's Meesters houding stoelt. Alle gaven, die wij ontvangen,

1) In de 'Verzamelde Werken' (t.z.p., pag. 122, regel 9 v.o.) ontbreekt deze komma. In den text in dit tijdschrift (t.z.p., pag. 376, regel 8 v.o.) staat dezelve. A.A.H.
2) In de 'Verzamelde Werken' (t.z.p., regel 4 v.o.) staat: 'den'. Stellig drukfout! A.A.H.
3) Het 'geestelijke' noemen van den Kunstenaar en den Denker getuigt van fijnzinnig begrip. Inderdaad steekt in hen iets van den priester. Vergelijk de uitdrukking 'een Hoogepriester der Wetenschap'. De Meester heeft deze toespeling stelling opzettelijk laten meêspreken bij de onderhavige woordkeuze. Van dergelijke geniale doorkijkjes treft men er te kust en te keur aan in zijn betoog.
4 Cursief in text.

wellen uit Transcendente Bron. Wij mogen er niet meê pronken, ons er niet op laten voorstaan, ons niet verheffen, omdat wij misschien knap of mooi of rijk of wat ook zijn. Het zijn gunsten, ons geschonken. In de taal der Godsdiensten: zij zijn uit God. Alle Godsdiensten, Christelijke of andere om het even, en alle hooge Wijsgeerige Stelsels stemmen op dit punt overeen. Alle goede dingen vloeien voort uit een soort Genade van Boven-natuurlijken Oorsprong - onverschillig met welken naam men dien bestempelen wil -, en wie het Metaphysische - of, zoo men daaraan de voorkeur geeft, Mystieke - verloochent, verstaat het A, B, C der Werkelijkheid niet.

De marxist Dr. Stuiveling behoort natuurlijk tot dezulken. Ambtshalve a.h.w. Daarom zegt hij (op zijn pag. 110), dat van Deyssel:

... ‘ten onrechte de gelijksoortigheid postuleert van het hebben en het zijn, het ene de erfenis van het geld-bezit van den vader en de moeder, het andere de erfenis van het geest-bezit -’...

Daargelaten nog zijn onjuiste weêrgave van de stelling des Meesters, die niet had gerept van erfenis des geest-*bezits* doch van erfenis der geestelijke *goederen* (uit erfmassa en middels afstamming), en afgezien van zijn achterwege-laten van eenig bewijs voor de gegrondheid zijns oordeels ‘ten onrechte’, moet men hem ten laste leggen: het nalaten van zelfs de poging tot ingaan op 's Meesters redeneering, en, mitsdien, het lichtzinnig vonnissen, over diens standpunt-ten-deze, zonder spoor van gronden. Ik zoû Dr. Stuiveling wel eens een proeve van tegen-argumentatie willen ontlokken. Doch daar zal ik vermoedelijk lang op kunnen wachten, aangezien de strategie der rooden tegenover van Deyssel mitsgaders alle Wijsgeeren immer is geweest: doodzwijgen en/of ontwijken der eigenlijke twistpunten.

(Mocht, boven elke verwachting, Dr. Stuiveling mijn uitdaging aanvaarden, dan stel ik hem gaarne plaatsruimte in dit tijdschrift ter beschikking voor zijn antwoord. Doch onder één voorwaarde: dat hij mij plaatsruimte ter beschikking stelt in zijn tijdschrift ‘Socialisme en Democratie’ voor mijn wederantwoord. Het ware n.l. wel eens goed, wat Hooger Inzicht onder het oog te brengen van de stof-aanbidders der S.D.A.P. Al vrees ik, dat het vruchteloos zoû blijken. O ja, en nog een neven-beding: casu quo onthouden beide redacties zich van naschriften achter zijn resp. mijn stuk.)

Een grappige bijzonderheid lijkt mij nog deze. Met zijn, zooëven aangehaald, ‘oordeel’ stelt Dr. Stuiveling zich op het standpunt, welks uiterste consequentie een belijdenis tot het Racisme is. Immers: hij erkent wèl de erfenis van wat hij noemt het ‘geest-bezit’, d.w.z., in trouwe, de erfelijke aanleg, als grond voor aanspraak op supérioriteit. Redeneert men hierop door, dan komt men dra te land bij ‘Blubo’! Sinds wanneer neigt de S.D.A.P. daartoe? En ik meen het bij het rechte eind te hebben. De Lezer - en ook Dr. Stuiveling - denke er maar eens over na.

In waarheid heeft van Deyssel klaarblijkelijk gelijk. Erfelijkheid van persoonlijke - lichamelijke en zielsche[1] - eigen-schappen[2] behoort ontegenzeggelijk tot de instellingen des Als.[3] Ligt het dan niet voor de hand, de binnen-menschen-bereik-vallende afspiegeling dier Wet, n.l. de erfelijkheid van 'zaken' - lichamelijke (als bijv. huizen of landerijen of geld) en zedelijke[4] (als bijv. rechten of titels of plichten), te handhaven binnen het cader der maatschappij? Er is geen beter voorbeeld dan dat der Wereld-Orde! Misbruik van deze soort erfelijkheid is en wordt veel gemaakt; en dat moet noodig onderbroken worden. Doch dit mag geen reden wezen om het kind met het badwater weg te werpen. Sociale Rechtvaardigheid valt zeer goed te vereenigen met Erfrecht[5], mits het *gebruik* van den Rijkdom - zoo zedelijke als stoffelijke - in goede banen loopt.[4]

In de vijf volgende alinea's (pag. 123 en 124) trekt van Deyssel consequenties uit het inzicht ten opzichte der Erfelijkheid. Wil men het onderscheid in stoffelijken rijdom uit de wereld helpen, dan bestaat geen enkele reden om dit ook niet met het onderscheid in geestelijken rijkdom te doen. Waarom wèl afstand van stoffelijk en niet van geestelijk vermogen?

'Waarom zou eerder de stof dan de geest ten bate der Gemeenschap moeten worden aangewend?'

vraagt hij in de vierde dezer reeks alinea's. Volkomen logisch knoopt hij er de gevolgtrekking aan vast, dat ieder consequent marxist Kunst en Gedachte moet veroordeelen. Daarop volgt dan - vijfde alinea op pag. 124 - de vergelijking tusschen het goede-woningen-verstrekken aan armen door een millionair, en het omzetten van de hooge gedachten eens Dichters in kleine

1) 'Zielsch' - psychisch.
2) In het licht der kennistheorie, zijn beide categoriën eigenschappen van éénzelfde Dingan-Sich (al dan niet samengesteld, dit blijft hier in het midden) of Noümenon. (Het trema zet ik er op, om aan te geven, dat met de 'u' een nieuwe lettergreep begint.) Maar omdat ik niet bij - al - mijn lezers kennistheoretische onderlegdheid mag veronderstellen, houd ik mij hier aan de uitdrukkingswijze van het 'naief realisme', dat altijd dualistisch - stof èn ziel - denkt. Wie er belang in stelt zie de genoemde literatuur.
3) Of 'der Schepping' of 'van het Bestaande' of 'des Universums' (mits men dit niet in blootelijk stoffelijken zin opvatte); maar niet: 'der Natuur'; desnoods wèl: 'der Natuur plus Bovennatuur'. De belangstellende zij verwezen naar de literatuur.
4) 'Zedelijke' in casu = onstoffelijke. Eenigszins als in den juridischen term 'zedelijk lichaam'. Het beteekent hier dus niet: moreel of ethisch.
5) Getuigen o.m. de Europeesche en de Japansche, eerst sinds rond tachtig jaar opgeheven, Feodaliteit, over welke beiden Karl Marx zèlf met veel lof sprak.
4) 'Zedelijke' in casu = onstoffelijke. Eenigszins als in den juridischen term 'zedelijk lichaam'. Het beteekent hier dus niet: moreel of ethisch.

‘gemeenschapskunst’ voor diezelfde armen. (Welke passage met instemming aan te halen, Dr. Stuiveling de goedheid heeft op zijn pagina's 110 en 111 (Zie boven, £ 1.), onder verwijzing naar Adema van Scheltema als afschrikwekkend voorbeeld.) Een voetnoot op diezelfde pag. 124 onderstreept 's Meesters conclusie, door vermelding van een rooden redenaar te Amsterdam, die de kunst, bijgeval zij in den ‘heilstaat’ geen bestaansreden meer mocht blijken te hebben, tot verdwijnen vonniste, en van een congres der Duitsche marxisten, die zeiden, tegen ‘groote mannen’ te wezen: hetgeen van Deyssel, zeer ter snede, bestempelt als echt marxistisch gevoelen, n.l. ‘echte vernietiging der Persoonlijkheid ten bate der Gemeenschap.’

Met de eerste - nieuwe - alinea op pag. 125 komt van Deyssel terug op zijn uitspraak, dat in de bourgeois-maatschappij de, uit de vroegere maatschappij-orden bekende, mooie oude ‘begrippen en levensbewegingen’ voortleven, en wel, *in zekeren zin,* zuiverder dan ooit. In zes alinea's licht hij dit ongeveer als volgt toe. (Pag. 125 en 126.). De onstelselmatigheid van 's menschen levenslot, uitvloeisel van het Boven-Redelijk Beginsel der Werkelijkheid, komt in de bourgeois-maatschappij, juist door haar on-rationeele (niet te verwarren met Irrationeele!) inrichting, ten duidelijkste uit. De rijkaard heeft het goed, wordt geëerd, leeft - betrekkelijk - mooi etc: niet wegens geboorte of geestes-adel, maar omdat hij nu net toevallig een hoop stom geld bezit. Dit is eenigszins vergelijkbaar met het wisselvallig fortuin van vrijbuiters, roofridders, goudzoekers e.d. Op *zekere* manier is die toestand mooi, op *andere* wijze beschouwd weêr niet. Binnen de lage sphaeren der Stof demonstreerd dezelve ad oculos - en zelfs voor de dofste geestesoogen zichtbaar -, dat Genade ten grondslag ligt aan al het goede in 's menschen bestaan. Al blijkt, in casu, de Genade zich dan ook maar te bedienen vàn of uit te drukken ìn het botte toeval van maatschappelijken bof. Van Deyssel bedoelt kennelijk: een maatschappij als een goed-gesmeerde machine, waarin zulke laag-bij-den-grondsche meê- of tegenvallers uitgesloten waren, zoû de menigte tot nog bekrompener rationalisme brengen dan zij reeds belijdt, en haar, die immers onvatbaar is voor erkenning van het transcendente - tenzij op het uur van den dood -, ten slotte het bestaan der

Hoogere Bestiering vrijwel levenslang doen vergeten. M.a.w.: het is goed, den vlerk, die de gemiddelde mensch nu eenmaal is en immer was en blijven zal, door - relatief - kleine beproevingen voor te bereiden op groote ditos. En vooral op de grootste van allen: het sterven. Middels hare willkeur, puncto verdeeling van welvaart en gebrek, in bedoelde behoefte te voorzien, is de groote deugd der bourgeoismaatschappij, waarin zij zelfs hare voorgangsters, die toch altijd een soort Planwirtschaft kenden, overtreft. Aldus verdwijnt volkomen de paradoxale schijn der uitspraak in de nu (pag. 126) volgende alinea:

'Duidelijker dan in eenige andere, *blijkt* in de tegenwoordige bourgeois-maatschappij dat welvaart en rijkdom niet evenredig zijn aan de verdiensten van de menschen, en daarom vindt ik haar zoo goed.'[1)]

De nadruk valt hier ontegenzeggelijk op 'blijkt'. Dat de afwezigheid van verband tusschen verdienste en belooning ontbreekt, demonstreert deze maatschappij beter dan elke andere. En dit verband ontbreekt altijd en overal; dit ligt in de Orde der Schepping. Doch men kan het versluieren middels een, kunstmatige, sociale inrichting. Zulk een, in zekeren zin, perfecte inrichting-der-samenleving leidt dan 's menschen oog àf van het ontbreken des bedoelden verbands, en daarmede van het feit, dat al wat iemand ontvangt Genade is - althans in hooger ressort -, en dus géén belooning naar evenredigheid van verdienste. Zulke evenredigheid ontbreekt in de Wereldorde. Haar voor te spiegelen in de maatschappij-orde is fout, want valsch, huichelachtig en misleidend. De bourgeois-maatschappij demonstreert, duidelijker dan eenige andere, het ontbreken dier evenredigheid - zij is dan dus ook minder huichelachtig -, en daarin ligt een groote verdienste. De volgende volzin stelt deze interpretatie m.i. buiten twijfel:

'Als men zich nu maar helder en ter dege in-prent dat rijkdom en verdienste niets met elkander te maken hebben, dan is de zaak gezond.'

Immers: juist het afzonderlijkgaan dier twee bevat een leering, die den mensch het oog kan doen slaan op hooger Werkelijkheid dan de Stof.

1) Cursief van mij.

Dr. Stuiveling's bewering (op zijn pag. 111, regel 10 en 11 v.b.), als zoude deze van Deyssel's uitspraak èn paradoxaal *zijn* - i.p.v.: enkel maar bij eersten aanblik *lijken* - èn de *waarde* van diens betoog 'nog' (sic!) aan beteekenis doen verliezen, mist dus elk fundament. Stuiveling heeft haar niet begrepen. Religieuze en/of metaphysische - zoo men wil: mystieke - overwegingen gaan licht boven de petten der materialisten.

Wie nog een spoor van twijfel mocht koesteren aangaande den geest van 's Meesters betoog, ziet dit weggenomen door de volgende alinea (pag. 126 en 127), welke luidt:

'Ik wil van wijsheid en verstandigheid en redelijkheid niets weten, om dat ik God liever heb dan de menschen en om dat ik weet, dat wie proeft van den boom der verstandigheid van voor Gods aanschijn zal worden verdreven.'

Merkwaardig genoeg, vestigt géén der bedillers de aandacht op deze en dergelijke crystalheldere uitspraken!

De rest van Hoofdstuk I - 10 alinea's, pag. 127 ... 129 - is gewijd aan nadere toelichtingen. Er volgt hier, in substantie, weêrgave. De nuttelooze rijke mag trotsch langs een prima schoolmeester loopen, 'omdat een luye pauw hetzelfde recht heeft als hij een hoogst verdienstelijke mier voorbij wandelt.' (De vergelijking gaat niet heelemaal op, want pauw en mier behooren niet tot éénzelfde samenleving; maar de bedoeling is duidelijk.) Een mooie jas kan preferabel zijn boven 'een hoofd vol kennis', wanneer de eerste aan het subject plezier verschaft en het laatste dit verveelt; want: 'Verdienstelijk is hij, die doet, heeft of is, wat mij aangenaam affekteert.' De in weelde - mits mooie - zwelgende rijkaard is eerbiedwaardig om zijn *daar-zijn,* geheel buiten de quaestie van al-of-niet-verdienste om. 'Deze eerbied is, in 't groot afgebeeld,[1)] van een zelfde soort als het ontzach, dat een grandioos beukenbosch mij geeft. Meendet gij, dat ik dat ontzachlijk vind, dat ik daarvoor ontzach heb, om dat ik bedenk welke karakterkracht die beuken wel hebben moeten aanwenden om zóo hoog te groeven? Volstrekt niet, wij weten allemaal wel, dat beuken geen moreele kracht noch verdienste hebben.' Wetenschappelijke - 'redelijke' - kennis omtrent

1) In den text in dit tijdschrift (t.z.p., pag. 381, regel 16 v.b.) staat: 'afgedeeld', met 'd' i.p.v. 'b'. Vermoedelijk drukfout. A.A.H.

den groei dier beuken zoû alles verstoren: ontleding doodt het leven; en dit is waar in alle beteekenissen. Het mooie van de geldheerschappij in de bestaande bourgeois-wereld is juist die, aan der marxisten machine-achtigen 'heilstaat' lijnrecht tegenovergestelde, prachtige redeloosheid: 'Ik ben voor de onredelijkheid, voor die zelfde onredelijkheid, die den Heiligen Augustinus die sublieme woorden deed zeggen: credo quia absurdum.' Thans eerbiedigt men niet zoozeer meer - volgens een geleerd lesje - titels e.d., maar het zichtbare effect van den zotten, willekeurigen, rijkdom. Zijn denkbeelden steeds meer op de spits drijvend om toch maar vooral de bedoeling duidelijk te doen uitkomen tegenover de gelijkvloersche verstandelijkheid der rationalisten e tutti quanti, zegt de Meester nu: de zon niet te beminnen om hare verdiensten jegens ons, doch enkel om haar schoonheid; 'verdienstelijke lieden, geleerden en weters, mieren en mest' te verafschuwen; en 'fatten, koffiehuishouders, pauwen en regenbogen' te beminnen. Deze passages hult de Meester in het masquerade-pak der paradox, doch hij doet dit bijwijze van S.O.S.-signaal, teneinde slapers, die met gesloten oogen verzinken in het moeras der stofverheerlijking, uit hun duivelschen sluimer te wekken. De laatste drie alineas zijn weer gesteld in een toon van hoogen ernst. Hij noemt, terecht, de maatschappij een groot lichaam, welks grovere deelen, qua armen, beenen mitsgaders verdere organen, den fijnere deelen - de 'hersens' - in staat moeten stellen, toppen van Cultuur - 'Gods-visioenen en aandoeningen[1)] van Moreele-Glorie' - te bereiken. Juist omdat in de - destijds - bestaande liberale bourgeois-samenleving de onrechtvaardigheid en de onredelijkheid tot uiterste hoogste gestegen zijn - 'Het gezach heeft geen motief meer en de eerbied is redeloos' - is zij beminnenswaardig wegens 'goddelijk-volkomen absurditeit'.

Dit alles geldt, let wel, *in zekeren zin*. Namelijk in dézen zin: de 'begrippen en levensbewegingen', waaraan de vroegere maatschappij-orden hun - zoo moreele als aesthetische - schoonheid ontleenden, komen in de - toenmalige - bourgeois-maatschappij naakter, onomwondener, bruter aan den dag. De inner-

1) In dit tijdschrift (t.z.p., pag. 382, laatste regel, vierde alinea) staat: 'voldoeningen'. A.A.H.

lijke absurditeit van àlle leven en bestaan wordt zoodoende a.h.w. puur ten toon gespreid. In *andere* opzichten stonden die vroegere maatschappij-orden natuurlijk onvergelijkelijk hooger.

De ongerijmdheid der bourgeois-orde, die eigenlijk een bedekte anarchie is, valt echter verreweg te verkiezen boven de doodsche, van alle vrijheid, verrassing en spontaneïteit verstoken, dóórgereglementeerde kazernestaat van het marxisme, welks doodsche eentonigheid de menschen tot machines maakt. Aangezien het er toen naar uitzag, alsof de keuze enkel tusschen deze twee ging, en geen derde mogelijkheid te bekennen viel, verdiende het bestaande stelsel - vergelijkenderwijs - allen lof. Die van Deyssel er dus aan toezwaait.

Een halve eeuw later is hetgeen de Meester vaag voorvoelde tot tastbare werkelijkheid geworden. De uitweg ligt nu open. Maar daarover straks.

§ 8.

Van Deysse's Socialisme.

Hoofdstuk III en IV van 's Meesters tweede Opstel-tegenmarxisme bevatten zijn eigen sociale conceptie. Zijn eigen Socialisme. Hetwelk natuurlijk niets heeft uit te staan met rood socialisme of marxisme. Ter vermijding van misverstand zij er aan herinnerd: bij van Deyssel beteekent ‘socialisme’ bijna altijd: *rood* socialisme. N i e t a l t i j d : bijv. *niet* op pag. 114, al. 2, volzin een tot en met vier; die uitzonderingen signaleer ik echter, gelijk ik reeds deed.

Hoofdstuk III heet: ‘Korte aanduiding van het Socialisme’.

De eerste alinea - één volzin - noemt het marxisme ‘een van de eenvoudigste en prachtigste zaken ter wereld’. De volgende vijftien alineas (pag. 129... 132) lichten deze uitspraak toe. Hier volgt een verkorte weêrgave daarvan.

Soms heeft de Meester het marxistisch sentiment. Wanneer hij een mooi aangekleeden mijnheer ziet loopen, wien een sjofele arbeider onderdanig groet, en die met een genadig knikje antwoordt. Dit schouwspel revolteert. Waarom zulk onderscheid? Doch deze vraag spruit voort uit ‘het valsche begrip der moreele verdienste’, hetwelk, in het vorig hoofdstuk, ontzenuwd is o.m.

middels de vergelijking met het beukenbosch. Houdt men dit sentiment vast, dan ontstaat de begeerte naar omwenteling. Daarover peinzend, komt het brein tot allerlei associaties. Het laat zich in de luren leggen door de evolutie-leer - Darwinsch, Marxsch, Hegelsch alsook tallooze andere schakeeringen -, den vooruitgangswaan plus de liberalistische verdraaiing van de Middeleeuwsche werkelijkheid, en gaat zoodoende gelooven, dat Wijsbegeerte en Wetenschap tot het marxisme leiden, en dat de Rechtvaardigheid dit wil. De armen zijn van slaven geworden lijfeigenen[1)] en op het laatst 'vrije' arbeiders; thans - omtrent 1890 - echter kan het proletariaat zich beter organiseeren, en beseffen niet slechts zij doch ook eenigszins de rijken - die laatste opvolgens van Adel etc. immers -, dat het niet lang meer zoo voorts kan gaan. De twaalfde alinea (pag. 131) omschrijft raakt der rooden geringschatting jegens Organische Wereldorde:

'Dat er een God en een Staatsrecht zoû zijn, die de ongelijkheid zouden hebben beschikt en gehoorzaamd moeten worden, nu ja, dat zijn praatjes voor de vaak die de oogleden der armen zou moeten sluiten.'

Bij de overwegingen betreffende de maatschappij-inrichting heeft men enkel met de onderlinge verhouding der menschen te maken, onder buitensluiting van alle bovennatuurlijkheid, waaraan de marxist, als goed rationalist, trouwens liever niet gelooft. Begrijpelijkerwijs valt dan de klemtoon op het item: stoffelijke verzorging. Hoogere behoeften komen niet in aanmerking. Of hoogstens qua onschuldige liefhebberij, welke de grove meerderheid genadiglijk toelaat, zoolang zij er niet door wordt gestoord. 's Menschdoms martelgang, door de eeuwen heen, nadert zijn einddoel. De, reeds door en lang vóór Jesus Christus verkondigde, Idee der broederschap nadert, na langzame evolutie, hare voltooiing: weldra zal zij tastbaarheden baren. Aldus bezien, stoelt marxisme op Wijsheid-in-den-zin-van-Nuttigheid, Rechtvaardigheid en Liefde; immers: niet slechts brengt, vanzelfsprekend,

1) D.w.z.: zoo stelde het marxisme het voor. In feite is het natuurlijk niet juist. De slaat of lijfeigene sproot voort uit krijgsgevangenen e.d., terwijl de boer, als 'hoorige', aan den grond gebonden was op dergelijke manier als de Edelman, wiens positie eveneens onafscheidelijk vast zat aan een stuk grond.

samenwerking meer tot stand dan wederkeerige tegenwerking, maar eveneens - en nu met 's Meesters eigen woorden in de laatste der voornoemde reeks alineas (pag. 132) - is het:

... ‘duidelijk, dat het geheel en al onrechtvaardig is den eenen natuurgenoot den knecht van den anderen[1] rasbroeder te laten zijn; duidelijk, dat de liefde niet gedoogt dat de eene mensch gelukkig zoude zijn ten koste van den ander.’

Of van Deyssel de marxistische ideologie heeft begrepen! En het roode sentiment aangevoeld en nagevoeld! Mag ik deze passage aanbevelen in de bijzondere aandacht van Dr. Stuiveling?

Merkwaardig het gebruik van ‘*ras*broeder’. Er staat niet ‘evennaaste’, ‘medemensch’, ‘soortgenoot’ e.t.q. Of heeft van Deyssel hier gedacht aan het menschelijk ‘ras’ in den zin van: het menschelijk geslacht - ‘le genre humain’, wat, volgens het roode lied, de Internationale ‘morgen’ zal wezen -, dus ongeveer: de *soort* (species) ‘mensch’? Racisme stond destijds niet in het middelpunt der belangstelling, zooals tegenwoordig. Toch laat het zich denken, dat van der Goes' nadrukkelijk sluiten der wilden etc. buiten zijn rooden ‘heilstaat’, den Meester opmerkzaam gemaakt heeft ten aanzien van de kruising der sociale vraag met de raciale dito.[2]

In de nu komende vijf alineas (pag. 132... 134) maakt van Deyssel de gevolgtrekkingen, op het voetspoor der rooden. Hij maalt hun toekomstverwachting af tegen den achtergrond der, tevoren geschetste, historie-opvatting, die zij huldigen. De eerste dezer alineas (pag. 132 en 133) luidt:

‘Met het verdwijnen der Godsbegrippen, met het vorderen van de wetenschap der samenwerking, staat overigens het Socialisme als de eenig mogelijke solutie in het verschiet. Het moet voor ieder klaar-blijkelijk zijn, dat, zoodra de absoluut despotieke regeeringsvorm is afgeschaft, het Socialisme onvermijdelijk wordt. Het Parlementarisme kan niet anders dan de over-gang van het eene uiterste tot het andere zijn.’

Te beginnen met Marx en Engels zèlf, heeft de roode beweging zich immer vol ijver toegelegd op het suggereeren dier onvermijdelijkheid. De meerderheid der gezeten burgerij mitsgaders de hoogere standen viel er aan

1) In dit tijdschrift (t.z.p., pag. 386, regel 2 v.b.) staat hier: ‘ánderen’, met accent aigu.
2) Bij het onderhoud, dat Dr. van Deyssel mij op 5 September j.l. welwillend toestond, verklaarde hij. bedoeld te bebben: soortgenoot.

ten prooi. Dit fatale gevoel-van-onmacht legde den tegenstand grootendeels lam. Anno 1918 bereikte het zijn toppunt, zoowel hier te lande als elders. Toen Troelstra aan de Tweede Kamer voorstelde, Hare Majesteit de Koningin te onttronen, en zijn congres in de Dierentuin te 's-Gravenhage belegde, hadden breede lagen der ordelievende Volksgenooten reeds het hoofd in den schoot gelegd. Eerst der Oranjelieden krachtdadig optreden, culmineerend in der Landsvrouwe onvergetelijke verschijning op het Malieveld, deed, te elfder ure, den rooden terugdeinzen en den moed weêr opflakkeren in de hazenharten der ‘betere kringen’. Toen daarop Troelstra, wijselijk, de Spaansche griep kreeg, en David Wijnkoop's stormloop tegen de Oranje-kazerne eindigde met de bede om een glaasje water, schepte Neêrlands ‘deftigheid’ eindelijk ruim adem. Pas Mussolini's roemrijke Marsch naar Rome echter heeft der wereld overtuigend aangetoond, dat het roode euvel een geneeslijke ziekte is. Achteraf beschouwd, blijkt duidelijk, hoe, gedurende de tachtiger en negentiger jaren en nog nádien, een paar salvos plus wat executies hadden volstaan om den marxistischen draak te dooden. Doch men dorst dit evenmin aan, als radicale oplossing van het sociale vraagstuk beproefd werd; ofschoon dit laatste den bodem aan de roode propaganda hadde ontnomen, en zeer goed mogelijk geweest ware binnen het cader van Oranje, Nationaliteit en Traditie, mits de bourgeoisie maar dapper genoeg geweest zoû zijn om terug te keeren tot de Beginselen van vóór 1789. Angst is een slechten raadgever. Zelfs Dr. Abraham Kuyper onderdrukte wèl met sterke hand de spoorwegstakinganno-1903, doch bleef trouw aan het parlementarisme. Van Deyssel is een der weinigen, die nimmer bevangen werden door het geloof aan de onafwendbaarheid van den rooden ‘heilstaat’, dat de marxisten natuurlijk zooveel doenlijk aanwakkerden. Voor zijn roode tijdgenooten was het een axioma. Leest men thans hun uitlatingen van toen, dan doet het komisch aan van naiveteit.

Tijdens gene overgangsperiode zijn de armen nog meer dupe dan tevoren, aangezien hun lijden nu verergert door het kennen van een betere mogelijkheid, waar zij voorheen geen weet van hadden, weshalve zij hun narigheid als onontkoombaar aanvaardden. Begrijpelijkerwijs laat menig genereus gemoed, onder de intelluctueelen, zich aantrekken door de soort moreele schoonheid, die in het marxisme schuilt, en zich, dusdoende, inschakelen tusschen de practische politici, wien geringe middelen niet te min voorkomen ter uiteindelijke bereiking van hun doel. De roode politiek is de wettige vrucht der negentiende-eeuwsche wetenschap en ideologie, terwijl de ‘burgerlijke’ politiek als verouderd moet gelden.

Alles volgens de voorstellingen van het marxisme. Want, de

Lezer bedenke het wèl, Hoofdstuk III houdt *niet* van Deyssel's gedachten in, *maar* zijn weêrgave van de denkwijze der rooden, Tot hiertoe heeft hij een ‘Korte Aanduiding’ van het marxime gegeven; nu gaat hij er zijn eigen opvattingen tegenover stellen. Dit geschiedt in Hoofdstuk IV[1)] getiteld: ‘Ont-leding van het socialistiesch gevoelen’. Hier volgt een summiere weêrgave daarvan.

De eerste drie alineas (pag. 134) betoogen, in hoofdzaak, het volgende: bij eerste aanzien lijkt 's Meesters standpunt-tegenover-het-marxime leelijk, in den zin van onmenschelijk; toch weet hij zeker, dat zijn gevoelen tot eenzelfde ‘orde van sentimenten’ kan teruggevoerd worden als het roode dito, en dan blijkt, boven dit laatste te staan; m.a.w.: de roode menschenliefde is van dezelfde soort, doch minder in qualiteit, dan 's Meesters antimarxime. Deze laatste stelling vormt het onderwerp van het Hoofdstuk. Eerst verklaart van Deyssel echter nog (pag. 134 en 135) in twee alineas:

‘Ik ben niet wreed, ik ben niet gevoelloos voor het leed van arme-menscshen. De méesten van die bizonder gevoelige menschen, die men is over-een-gekomen artiesten te noemen, zullen wel de ontroering van het medelijden met ongelukkige menschen hebben en zelfs erger hebben dan de meeste socialisten met hun koud, star, intellektueel enthousiasme.[2)]

Ik verbeeld mij niet veel arme-menschen-levens, om dat het bij mijn geestelijke bezigheden niet te pas komt, maar toen ik die eerste uiting over Socialisme geschreven had, had ik al-door fantasiën van tegen de arme-menschen geschreven te hebben en ik kon er bijna niet van eten. Maar te gelijk merkte ik, dat een beter, een meerder gevoel dan dit mij had doen schrijven, en, *kiezen moetend tusschen mijn broeder en mijn vader, koos ik mijn vader*.’[3)]

Vermoedelijk is de symboliek met de begrippen ‘vader’ en ‘broeder’, in deze laatste zinsnede, op de eerste plaats bedoeld als beeldspraak voor ‘dierbaarder iets’ en ‘minder dierbaar iets’. Toch lijkt mij er een, den schrijver zelf wellicht onbewust gebleven, diepere beteekenis achter te

1) In de ‘Verzamelde Werken’ (t.z.p., pag. 134) staat per abuis: ‘VI’ i.p.v. ‘IV’.
2) In dit tijdschrift (t.z.p., pag. 387, regel 3 v.o.) staat: ‘enthoesiasme’. A.A.H.
3) Cursief van mij. A.A.H.

schuilen. De *keuze* van juist déze metaphoor, i.p.v. bijv. ‘goud’ en ‘zilver’, wijst, mijns bedunkens, zoowel op een sterk vader-complex in Freudschen zin[1)] als (wat van meer belang is) een levendig Religieus Besef, hetwelk onwillekeurig uitdrukking vindt door den Anklang met termen als ‘Goddelijke Vader’, ‘alle menschen zijn broeders’, ‘broeders in den Heere’ e.d.

De volgende twintig alineas (pag. 135... 139) zijn gewijd aan het bewijs van de herleidbaarheid van het marxistisch sentiment tot eenzelfde orde-van-gevoelens als het anti-marxistische van van Deyssel. Hier volgt de hoofdlijn van het betoog. De marxistische menschenliefde is *onzuiver,* want onlogisch gevoeld. Men kan medelijden hebben mèt en, uit dien hoofde, goed willen doen áán lieden - bijv. een gezin -, die men werkelijk persoonlijk *kent:* dit is de echte, uit ‘waarlijk *direkt* gevoelde’[2)] of, anders gezegd, ‘uit een onmiddelijk sentiment ontstane’, menschenliefde. Evenwel (voorlaatste alinea op pag. 135):

‘De socialistische menschenliefde nu is de door redeneering (dus door een andere geestelijke werking dan hier mag aangewend worden) valschelijk verkregen generaliseering van dit sentiment.’

Wanneer iemand concreet medelijden gevoelt voor een bepaald arm gezin, dan is bij hem een *ander soort* sentiment in werking dan wanneer hij wenscht, alle armen ter wereld gelukkig te maken. In het eerste geval werkt de rechtstreeksche emotie, in het laatste verstandelijk weten. Men kan toch ook niet onbekende kunstwerken bewonderen! En sympathie behoort, in zekeren zin, tot dezelfde orde van psychismen als kunst-genot: beiden zijn ontroering. Men kan medelijden gevoelen voor persoonlijke bekenden, niet met bijv. de nooit-geziene slachtoffers van een spoorwegramp, waarover men in de krant leest. Deze onmogelijkheid, zelfs maar een zweem sympathie te koesteren voor vreemden, behoort tot de eigenschappen der menschelijke ziel. Het gaat dus niet aan, de socialistische ‘menschenliefde’ te verklaren met beroep op het aangedaan-zijn door reeds slechts het leed van één arm gezin, dat toch maar één geval uit talrijke anderen is. (Wie veel van zijn broêr houdt, zoû er desondanks niet nog vele broêrs

1) Vergelijk bijv. 's Meesters lyrisch prozastuk ‘Uit een Dagboek’ (‘O, Vader, ga niet dood’), in de ‘Verzamelde Werken’, deel 6, pag. 112 en 113.
2) Cursief in text.

bij willen hebben om óók daaraan dezelfde gevoelens toe te dragen, want hij weet: het gaat niet; hoe meer broêrs, des te minder genegenheid voor elk hunner gemiddeld. Evenmin als men twee moeders konde willen hebben, teneinde dubbel te beminnen: want niemand kan zonen-liefde voor twee vrouwen tegelijk voelen. Gedeelde liefde is halve liefde. Evenzoo is het medelijden met ongelukkigen onvatbaar voor veralgemeening. Vele varkens maken de spoeling dun!) Hetgeen de marxist bemint, is, in werkelijkheid, *zijn Stelsel,* en deze liefde is van dezelfde soort als die van wettenmakers, veldheeren etc. voor hùn Stelsels. Dat de marxist niet de *menschen* bemint maar zijn *stelsel,* wordt afdoend bewezen door het feit, dat hij er niet voor terugdeinst, het meerendeel dergenen, aan wien hij wèl wenscht te doen, gelukkig te maken in weêrwil van hen zelf. Het grootste deel des menschdoms, en zelfs dat des proletariaats, begeert immers het marxistische stelsel niet; doch niettemin streeft de marxist het na! De marxist, 'die niet de menschen, maar alleen de menschheid ziet', 'als het noodzakelijk materiaal om zijn ideaal in te verwezenlijken', komt 'aan den boer (en aan den tevreden minderen-man in de stad) vertellen, dat zij zeer ongelukkig zijn', om hen tot misnoegdheid-met-hun-lot op te wekken. Wie gebrek lijdt is ongelukkig, maar de bepaald misdeelden vormen een categorie van uitzonderingen; die vindt men ook onder de bourgeoisie. De boer is gelukkiger dan de fabrieksarbeider, omdat de eerste gezond leeft en de laatste niet. Bij ontstentenis eener 'statistiek van het lijden' is het een open vraag, of het wel reden heeft, 'het medelijden als beweegreden voor de bevordering van het socialisme te bezigen.' Het hapert den marxisten aan 'zielkundige nauwgezetheid': de voorstelling, als zoude de maatschappij bestaan uit 20% bourgeois en 80% proletariërs, is fout door grofheid; men schematiseert veel te kras; de rooden behoorden duidelijk te verklaren, bij welke mate van inkomen etc. zij de grens trekken tusschen proletariër en capitalist. Primitieve, ongeletterde boeren e.d. zijn zoo gelukkig mogelijk, juist dóór en *niet* ondanks dit 'ongemak'; men bederft hun benijdenswaardig lot maar met - voor hen - nuttelooze, want overbodige, kennis; wie hen deze tòch wil bijbrengen, handelt niet uit medelijden maar uit hoofde van een abstract ideaal, volgens hetwelk, à priori,

geletterde lieden beter zijn dan analphabeten. Zoo iemand wil het menschdom kneden naar zijn beeld, ‘hij wil hen maken zóo, dat *hij* vindt dat zij zich *te recht* gelukkig voelen, dat zij *gelijk hebben* met zich gelukkig te gevoelen.’[1)] Summa summarum (voorlaatste alinea op pag. 139):

‘De Socialist, in de visioenen zijner mijmeringen, ziet de algemeene ‘beschaving’, alle menschen ‘beschaafd’, als het m o o i s t e wat hij van de menschheid maken kan.’[2)]

Hierna komt het laatste deel van het Hoofdstuk, tevens van het Opstel. Het telt 21 alineas op de pag. 139.. 143. De eerste alinea, na een interlinie direct aansluitend bij de zooëven aangehaalde, luidt:

‘En hiermeê heb ik nu het socialistiesch[3] sentimen tot een zelfde orde herleid als mijn anti-socialistiesch. De menschenliefde is verwijderd uit onze overwegingen zooals het behoort. Wij zien de zaken met klare oogen aan. De Socialist wil een andere menschenwereld-orde dan ik. Hij wil op een andere manier schaken dan ik. Hij wil anders styleeren dan ik.’

Even onderbreek ik het citaat, om een opmerking tot den Lezer te richten. Vindt U ook niet, dat van Deyssel de cardo quaestionis bewonderenswaardig scherp stelt? In de, nu volgende, laatste drie volzinnen der alinea, zet hij naar anderen kant de puntjes op de i's:

‘Nu heb ik aan te toonen dat de door mij voorgestane stijl superieur is aan den zijnen. In onze hooge liefde voor Ideaal en Kompositiekunst, zijn de menschen ons niet meer dan poppen, waarmeê wij een schoon geheel willen maken. Zóó moet de gedachtenwisseling gevoerd worden.’

De drie volgende alineas (pag. 140) stellen helder in het licht èn het gemeenschappelijke èn het uiteenloopende tusschen de opvattingen van van Deyssel eenerzijds en anderzijds het marxisme:

‘Wij, de Socialist en ik, willen, dat de menschheid een te-samengesteld geheel zij, in zich zelf zoo mooi en goed mogelijk, zooveel moois en goeds mogelijk voortbrengend en steeds mooier en beter wordend.

‘Maar hij vindt iets anders mooi en goed dan wat ik mooi en goed vind.

1) Cursief in text.
2) Spatie in text. Aanhalingsteekens volgens text in dit tijdschrift (t.z.p., pag. 392, al. 2).
3 De text in dit ijdschrift (t.z.p., al. 3, repel 1) heeft hier: ‘socialistische’.

‘Het ideaal van den Socialist is samen-gesteld uit een moreel, een intellektueel en een esthetisch element. Ten eerste vindt hij de socialistische wereld de eenig rechtvaardige, - dit het moreele; ten tweede vindt hij haar de nuttigste, - dit het intellektueele; ten derde vindt hij haar de mooiste, - dit het esthetiesche.’

Het laatste deel van Hoofdstuk IV - zeventien alineas op pag. 140... 143 - is nu gewijd aan dit bewijs. Een geniaal slot. Hier volgt beknopte weêrgave.

De marxist vindt: *rechtvaardig,* dat de m e e r d e r h e i d de levensrichting v a n a l l e n bepaalt; *nuttig,* dat er algemeene samenwerking (coördinatie) bestaat; *mooi,* dat de menschen tevreden zijn wegens overvloed aan stoffelijke goederen. Van Deyssel echter vindt: het eerste even **on***rechtvaardig* als het zoude wezen, het militair beleid in een veldslag uit te laten maken bij meerderheid van stemmen der soldaten; het tweede **on***nuttig,* aangezien alle groote praestaties, op het veld van Daad en Gedachte zonder onderscheid, het werk zijn van voortreffelijke éénlingen; het derde **niets** *moois,* want het voert onafwendbaar tot een uniforme, geborneerde, dus leelijke, wereld. De marxist meent, dat de menschen in zijn ‘heilstaat’ niet bekrompen zullen zijn; maar (pag. 141 en 142) het marxisme:

... ‘beschouwt de maatschappij als een werkinrichting en nadat het werk is afgedaan, zal ieder vrij zijn om aan zijn ‘hoogere bezigheden’ te gaan.

‘Het zeggen zelf: eerst samen aan 't werk, en daarna mag ieder die lust heeft aan zijn hoogere bezigheden gaan, bewijst h e t b e s t a a n v a n h e t g e v o e l e n i n d e n s p r e k e r, *dat die hoogere bezigheden eigenlijk maar een* **spel** *zijn, een onschuldige* **liefhebberij,** *hoe mooi en edel dan ook;* h e t g e v o e l e n, *dat* **niet** *die hoogere bezigheden eigenlijk de* **hoofdzaak** *van het leven zijn, dat* **zij** *over de* **inrichting** *van het leven moeten* **beslissen**, *en dat men niet samen aan 't werk moet gaan* **voor dat** *de hoogere bezigheden* (hier wijsgeerige denkingen) *hebben gekonkludeerd, dat 't* **goed** *is om samen aan 't werk te gaan*.’[1)]

De eisch tot primaat van den Geest over de Stof kan niet edeler

1) Cursief, vet en spatie van mij. Aanhalingsteekens volgens text in dit tijdschrift (t.z.p., pag. 394, alinea 1 en 2; N.B.: die pag. draagt abusievelijk tot nummer ‘494’ i.p.v. ‘394’). A.A.H.

geformuleerd worden. Wel dorder, wijsneuziger, schoolmeesterachtiger. Helaas zal ik hier telkens weêr een poging tot dit laatste moeten doen, omdat figuren als Dr. Stuiveling e.t.q. de klare taal van den Mysticus, die - om een paar woorden aan evengenoemden heer te ontleenen - 'in van Deyssel's woorden duidelijk aan het woord was', blijkbaar niet verstaan kunnen of willen.

Ja, ik ruk dit citaat-naar-Stuiveling uit zijn verband. Met opzet. Er staat bij hem (op zijn pag. 105, regel 1 en 2 v.b.) n.l.:

... 'dan de *burger,* die ook in van Deyssel's woorden duidelijk aan het woord was.'[1)]

Men moet, mijns bedunkens, wel zéér omneveld zijn door rooden mist, om hier in van Deyssel's betoog den b o u r g e o i s te hooren i.p.v. den M y s t i c u s, die haast uit elken regel, en - wat meer zegt - uit het heele paar Opstellen, zoo glashelder spreekt! Is Stuiveling Oost-Indisch doof? Dan des te erger!

De Meester vervolgt (pag. 142, al. 1, 2 en 3) met de positieve omschrijving van *zijn* idee van een 'Heilstaat':

'Ik vind rechtvaardig, nuttig en mooi, dat er in één[2] fijnst stuk menschheid-groei, in één mensch of in een kleine groep menschen, van de hoogste ziele-ontwikkeling, eene Heelal-konceptie zij, waarnaar de wereld worde gestyleerd.

'Zoo als de éene of de weinigen het willen, moet het zijn, om dat bij den éenen of de weinigen alleen de Idee kan zijn, de konceptie der groote samen-stelling tot een geheel van harmonie.'

Ergens in 'De Kleine Johannes' laat van Eeden de romanfiguur Windekind ongeveer zeggen: 'Harmonie is hetzelfde als geluk'.[3)]

'Gij zult het schoonst gestyleerde gebouw verkrijgen, niet als gij door de meerderheid der metselaars laat beslissen hoe het wezen moet, maar als gij het laat ontwerpen door één bizonder bouwmeester. En zoo is het ook met het gebouw van het menschheid-leven.

'Ik vind dat het Middeneeuwsche Monotheïsme de laatste wereldstijl is geweest,'...

Natuurlijk: enkel met betrekking tot het Avondland bedoeld.

1) Cursief van mij.

2 In dit tijdschrift (t.z.p., regel 12 v.o.) staat hier: 'één' met slechts één accent aigu op de eerste. De text in de 'Verzamelde Werken' lijkt mij op dit punt beter. N.l. in verband met het volgende 'één', dat in beide texten slechts één accent heeft. A.A.H.

3) Ik heb het boek niet bij de hand, citeer dus uit het hoofd, en sta, mitsdien, niet voor letterlijke getrouwheid in. Doch de bedoeling is als aangegeven.

Buiten onze Westersche wereld ligt o.a. Japan, dat eerst rond tachtig jaar geleden der Feodaliteit vaarwel zeide. Maar omtrent 1890 had de Avondlander nog niet, zoo als wij, bij al zijn doen en denken het Verre Oosten voor oogen.

... 'stijl van denken en stijl van leven, en in al wat daarna is gekomen, is een langzame verontstijling te merken,'...

Oswald Spengler drukt hetzelfde denkbeeld uit door te zeggen, dat de samenleving meer en meer 'vormeloos' wordt.

... 'tot dat de heeleboel geëindigd is met zich te vernietigen in de volkomen stijlloosheid van materialisme en socialisme (utilistisch positivisme), waarin wij nu liggen te modderen.'

Wie niet blind-van-geest is of zich moedwillig zoo houdt, kan er geen oogenblik in twijfel over verkeeren: van Deyssel schetste hier den **Organischen Staat**. (Hij gebruikt den t e r m 'organische staat' niet. Vermoedelijk, omdat, gelijk wij reeds aan het einde van § 6 zagen, deze term toen nog geen opgeld deed. Althans: hier te lande werd dezelve enkel door Dr. Abraham Kuyper c.s. vlot gebezigd, en dan nog tamelijk zelden.) Onze § 6 voerde tot de slotsom: Lodewijk van Deyssel preconiseerde een **Autoritair Socialisme** op den grondslag van het **Irrationalisme**. Hoe hij zich daarbij de Staatsinrichting dacht, bleef nog in het midden, daar zijn - eigenlijk - antwoord aan van der Goes dienaangaande geen uitsluitsel bevatte. Thans, tegen het e i n d e van het tweede - en laatste - Opstel over deze zaak, blijkt dat hij zich zijn *Irrationalistisch Autoritair-Socialisme* voorstelde als belichaamd in den **Organischen Staat**. In § 6 wezen wij er reeds op: de Meester was zijn tijd een halve eeuw vooruit. De (thans) laatst-geciteerde drie alineas bevestigen dit ten overvloede.

Doch, nog sterker: hij schijnt de levensvatbaarheid van zijn ideaal voorvoeld te hebben, alle tegenovergestelde 'teekenen des tijds' ten spijt. De volgende alinea (voorlaaste op pag. 142) spreekt n.l. hoop-op-de-toekomst uit, zij het in bescheiden vorm. Dezelve luidt:

'*Zoolang de nieuwe stijl er niet is,* houd ik mij aan het laatste overblijfsel van den ouden, van den ouden wereldstijl, en dat is alleen te vinden bij de bourgeoisie.'[1)]

Naar uit verband en samenhang onomstootelijk blijkt, kàn hij

1) Cursief van mij.

met ‘nieuwe stijl’ niet gemeend hebben: dien van het marxisme. (Later bekend als: ‘Proletkult’; wie lacht daar?) Neen, hij zag over de hoofden der opmarcheerende roode schare, aan welke de naaste toekomst behoorde, héén naar een vaag ochtendkrieken, dat destijds alleen *hij* vermocht te onderkennen, maar dat voor ons, wakkere Nederlanders van thans, een glorende dageraad werd, en elders reeds volle dag is.

Van Deyssel snakte naar den Organischen Staat, en taalde niet naar de ‘goed-gesmeerde machine’ van het maatschappelijk bestel der rooden; en de laatste zes alineas luiden (pag. 142 en 143):

‘De nieuwere filosofie en wetenschap leiden tot het Socialisme, - ja, maar die filosofie is een achteruitgang, geen komponeerende maar een dekomponeerende, en die wetenschap, nu, die is - op dit plan van beschouwing - heel en al níets.[1)] Die wetenschap staat tot Gods-idee en Wereldstijl zooals de lijst der chemische bestand-deelen van den wijn staat tot een sublimen dronkaardsdroom.’

Welk een juist, raak en origineel beeld!

‘De hoogste wetenschap is niet de kennis van de eigenaardigheden der menschen, maar de hoogste wetenschap is de kennis van het wezen van God.’

Nogmaals: dus niet, zooals Stuiveling beweert, aestheticisme, maar *Religie* vormt den diepsetn grondslag van 's Meesters beschouwing.

‘De menschen zijn niets, alleen God is iets. De menschen zijn geheel onbelangrijke samen-stellingen van vleesch en beenderen, die alleen iets waard worden als God in hen is, dat beteekent: als er een zweempje in hen is van een Godspoëem, dat als een rookwolk door het menschheidgewas gaat, als zij stukjes zijn van een groote Idee-konstruktie, hoe zeer ook onbewust.’

In laag-bij-de-grondsche verstandelijkheid overgezet: God is alles; de mensch is slechts dàn iets, wanneer een - natuurlijk oneindig kleine, want meer kan hij niet bevatten - emanatie van God hem bezielt; hetzelfde geldt, mutatis-mutandis, voor de gemeenschap der menschen.

‘De laatste wereldstijl is onttakeld tot de brokkelige laagte der

1) In de ‘Verzamelde Werken’ (pag. 142, regel 2 v.o.) staat bier: ‘niets’. A.A.H.

tegenwoordige ‘bourgeoisie’[1] met haar verschillende kleine godsbegripjes en haar zoetige religieuze aspiraties, maar *alléen* te kiezen hebbend tusschen die luttele ruïnen en de *moerassige woestijn daarnaast,*’...

N.l.: het marxisme.

... ‘zal ik *die ruïnen bewonen gaan, wijl die alleen mijn bloeyend* **verlangen** *kunnen beschutten tot ik* **de** *nieuwe huizing zich zal zien stellen*.’[2]

De hóóp op een stijlvollen toekomst-Staat verdicht zich hier tot verwachting. De Meester beleeft nog het ‘stellen’ van ‘de nieuwe huizing’. Of hij, de Nederlander, haar nog zal kunnen betrekken? De nieuwe woonst staat èlders kant en klaar! Maar *wij* komen weêr met de nachtschuit.

Nu volgt de alinea, die Dr. Stuiveling citeert op zijn pag. 111 (regel 20... 24 v.b.):

‘Dat de bourgeoisie een zelfzuchtige dievenbende is, ik zal dit niet betwisten, ik zal dit namelijk niet in overweging nemen; want is zij dat, dan is, haar onbewust, haar zelfzucht en haar stelen de laatste weêrstand van den ouden stijl vóor het volkomen verval.’

Gelijk wij reeds in § 1 zagen, citeert Dr. Stuiveling deze alinea plus de eerste zinsnede (‘Ik vind dat het Middeneeuwsche Monotheïsme de laatste wereldstijl is geweest,’...) van al. 3 op pag. 142, en knoopt daar dan de, door mij reeds meermalen te berde gebrachte, gevolgtrekking aan vast (op zijn pag. 111, al. 2):

‘Op een dergelijk “betoog” viel eigenlijk niet veel te antwoorden; de onredelijke voorkeur van den artiest sprak te hevig uit ieder woord, dan dat redelijke overwegingen van den socioloog hiertegen iets vermochten.’

Ik vrees geen tegenspraak, wanneer ik zeg, dat de ‘onredelijkheid’ bij den ‘socioloog’ zit, of deze nu Frank van der Goes dan wel Stuiveling heet. De een liet ieder antwoord na; de ander oppert een paar aanhalingen, te hooi en te gras uit hun verband gerukt, en vonnist dan dit, dusdoende, door hem zelf gemaakte, drogbeeld. Trouwens: waarom citeert Dr. Stuiveling *geene* van van Deyssel's uitlatingen over Religie en wat daarmede samenhangt? Van Deyssel's betoog is volmaakt redelijk: een logisch bouwwerk, waar geen speld tusschen kan. Doch den heer Dr. Stuiveling zit kennelijk eveneens - net als den heer van der Goes - de stof-aanbidding dwars: deze belet hem, van Deyssel's Godsbesef te begrijpen.

1) In dit tijdschrift (t.z.p., pag. 395, regel 9 v.o.) staat achter ‘bourgeoisie’ een komma. A.A.H.
2) Cursief, vet en spatie van mij. Aanhalingsteekens volgens text in dit tijdschrift (t.z.p., pag. 395. al. 6).

Zeer logisch, alweêr, besluit de Meester zijn opstel met over de bourgeoisie dit te zeggen:

‘En - hoe ook van haar afkeerig in een andere sfeer van sentimenten, - zal ik haar stutten als het laatste overblijfsel van den laasten hoog-groei der menschheid.’

Hier spreekt allerminst de ‘burger’, maar, integendeel, de voorstander van den Organischen Staat, die haakt naar beter, maar, bij gebreke daarvan, het kind niet wil wegwerpen met het badwater. Na opmerkzame lezing der twee Opstellen, kan men, in trouwe, niet twijfelen aan den hoogst voorwaardelijken aard van 's Meesters genegenheid voor de bourgeoisie-maatschappij. Daarin valt geen spoor van capitalistische gezindheid te bekennen. Doch de Geestes-Ridder heeft nog liever - of beter: minder ongaarne - beursspeculanten dan brave employétjes. En tot dit laatste voert het marxisme.

Wij mogen thans wel constateeren, dat de blaam, welke deze en gene op van Deyssel qua wijsgeer geworpen hebben, volkomen onverdiend moet heeten.

§ 9.

Metaphysica is Onontbeerlijk.

In § 5 gaven wij ons rekenschap omtrent de kern van het opvattingsverschil tusschen Lodewijk van Deyssel en Frank van der Goes: bij den laatste de utopische hoop op een - noemenswaardige - zielsche verbetering des menschdoms, bij den eerste de onwrikbare zekerheid van deszelfs onveranderlijke zondigheid. Wij bekeken de pitten van den twistappel daar echter vooral uit maatschappelijk en natuurlijk oogpunt, al richtten wij nu en dan een zij-blik op het Bovenzinnelijke. Thans moeten wij de diepere of, wat in casu hetzelfde is, hóógere wortels van de zaak overwegen, d.w.z. juist den metaphysischen achtergrond tot middelpunt onzer overdenkingen maken.

Terecht wijst de Meester er in zijn, reeds geciteerden, volzin op regel 14... 6 v.o. op pag. 114 op, dat het marxisme, als stammend uit de utilistisch-positivistische philosophie, niets van methaphysica wil weten, aangezien die wijsbegeerte stoelt op de negatie daarvan. Even terecht voegt hij er in dien zelfden volzin

bij, dat die wijsbegeerte toch in feite wel degelijk op een metaphysische overtuiging rust. Op hetzelfde wees Dr. van Eeden in zijn artikel ‘Over Humaniteit’.[1)]

> Ik voel mij genoopt, hier een verontschuldiging aan mijne Lezers te bieden voor het telkens opereeren met kennistheoretische begrippen, die ik niet of nauwelijks verklaar. Voor de niet wijsgeerig geschoolden moet dit erg vervelend zijn. Het zal hun, dunkt mij, den indruk geven, alsof ik opzettelijk mijn toevlucht neem tot raadseltaal. Toch is dit geenszins het geval. De onderhavige quaesties raken echter telkens aan kennistheoretische overwegingen. En er kan natuurlijk geen sprake van wezen, hier een beknopten leergang in dien tak van Wijsbegeerte in te lasschen. Ik kan slechts een vluchtige aanduiding ggeven en nogmaals verwijzen naar de desbetreffende literatuur.

Beschouwd uit het oogpunt der Kennisleer, kan men de metaphysische overtuiging, waarop het utilistisch-positivisme der materialisten evenals het Materialisme zelf gegrond is, kort omschrijven als volgt: ‘de stoffelijke dingen’ - de ‘dingen’ onzer gewaarwording en/of waarneming - zijn de ‘Dinge an Sich’, de ‘noümena’ zèlf. Daaruit volgt: de Stof, de Materie, is de Ware Substantie, en de Natuur - het totaal van alle überhaupt mogelijke (zintuiglijke) gewaarwordingen en/of waarnemingen[2)] - is de Ware Werkelijkheid. Vanzelfsprekend dient men hierbij het begrip ‘stof’ ruim op te vatten, en er dus b.v. ‘kracht’, ‘ruimte’, ‘tijd’ etc. bij in te begrijpen.

Dit vooropgesteld, begrijpt men hetgeen Büchner bedoelde met ‘Kracht en Stof’, en hoe Multatuli er toe kwam, in de tweede alinea van zijn Idee 71[3)] te schrijven:

‘Natuur is *alles*. Wat er meer is, noemt men *meta*physiek, *boven*-natuurkunde, d.i. *buitenissigheid*.’[4)]

Voor de materialistische ‘philosophie’ der vorige eeuw had Emanuel Kant, de grootste Denker uit de eeuw daarvoor, vergeefs geleefd. Ofschoon hij in zijn ‘Kritik der Reinen Vernunft’ de onhoudbaarheid van het Materialisme afdoende had aangetoond, gingen die ‘wijsgeeren’ even lustig hun gang. Zij lazen hem niet. En

1) In dit tijdschrift, 6e jaargang, Deel I, afl. 3, pag. 315... 329.
2) Polak, op. cit.
3) ‘Verzamelde Werken van Multatuli’, Garmond-editie, Deel III, pag. 16. regel 3 en 4 v.b.
4) Cursief in text.

als zij het deden, begrepen zij hem niet. Zij waren ‘naief-realisten’ of ‘materie-realisten’.[1)]

Héél primitief uitgedrukt, komt de leering der Kennistheorie op het volgende neêr. Wat wij zien, hooren, voelen etc. zijn *zintuigelijke gewaarwordingen*. Hetgeen wij van de buitenwereld meenen gewaar te worden, komt door onze zintuigen in ons bewustzijn. Zie, voel en proef ik een groenen, harden, zuren appel, dan zijn ‘groen’, ‘hard’ en ‘zuur’ allemaal verschijnselen binnen mijn bewustzijn. Sluit ik mijn oogen, dan zie ik hem niet; houd ik mijn handen thuis, dan voel ik hem niet; neem ik geen stuk er van in den mond, dan proef ik hem niet. En zoo voorts; deze redeneering geldt voor àlle gewaarwordingen, zonder uitzondering. Nu bestaat er zinsbedrog: een gehallucineerde ziet dingen, die er - volgens zijn omgeving - niet zijn. Verder weet een blindgeborene van geen kleuren. Ten slotte zijn wij allen ‘blind’ voor ultra-violet licht, Röntgenstralen, radiogolven etc. Stellig geven onze zintuigen ons dus maar een heel gebrekkig beeld van de werkelijke dingen. En een onbetrouwbaar beeld. Wàt staat mij borg, dat de werkelijke appel groen, hard en zuur is? Niets: want prima kunnen mijn zintuigen mij bedriegen, en secundo weet ik absoluut niet, welke veranderingen de, van den ‘heuschen’ appel uitgaande, werking ondergaat bij het passeeren door mijn zintuigen. Die ‘heusche’ appel kan wel heel anders zijn dan ik hem gewaar word: niet groen, hard, zuur etc., maar behebt met eigenschappen - onbekende! -, die eerst in mijn zintuigen worden omgezet in ‘groen’, ‘hard’, ‘zuur’ etc. Het kan zelfs zijn, dat er geen ‘heusche’ appel bestaat; dat de, door mij gewaar geworden, appel een spel van mijn verbeelding, een hallucinatie, is. Zien wij echter van deze laatste mogelijkheid, het zoogenoemde ‘Solipsisme’, even àf, en nemen wij dus, voorloopig onbewezen, aan, dat er een ‘heusche’ appel, een ‘bron’ voor mijn appelgewaarwording, bestaat, dan blijkt toch het volgende. Ik schrijf nu mijn gewaargeworden appel - mijn bewustzijnsinhoud - aan een ‘bron’ toe; maar uit niets valt op te maken, dat mijn gewaar wording gelijkenis heeft met die ‘bron’. Het kàn zijn, maar dit ware louter toeval, in aanmerking genomen de waarschijnlijkheid, dat de

1) Over dit en wat nu volgt zouden boekdeelen te schrijven zijn. Misschien later... Met in mijn ooren nog het radiobericht van Engelands oorlogsverklaring aan het Derde Rijk (3 September 1939), moet ik mij nu en hier ten uiterste beperken.

werking, die van de ‘bron’ uitgaat en in mijn bewustzijn belandt, op zijn weg dóór mijn zintuigen náár dit mijn bewustzijn zeer vele omvormingen heeft ondergaan. M i s s c h i e n staat het een tot het ander als voorwerp staat tot afspiegeling. Zeer veel waarschijnlijker echter staat het een tot het ander als een brand staat tot het alarmsignaal bij de brandweer. Die *niets* op elkaêr lijken. Mijn - ieders - gewaarwordingen zijn dus - met overgroote waarschijnlijkheid - te beschouwen als *signalen* der heusche ‘dingen’, en n i e t als *afbeeldingen* daarvan. Men noemt nu die ‘bronnen’ of ‘heusche’ dingen: ‘Dinge an Sich’, ‘Noümena’ of ‘Realen’[1)] en spreekt van het Ding an Sich van den appel, het noümenon van den appel, het reale van den appel. Het ding *vertegenwoordigt* zijn noümenon; het is *niet* zijn noümenon; het is ook **geen** *afbeelding* van zijn noümenon. Tegenover het noümenon is het gewaargeworden ding een ‘*phaenomenon*’, ‘verschijnsel’ of - m.i. minder gelukkig benaamd - ‘verschijning’. Men kan spreken van de ‘wereld der phaenomena’; en dat is dan: de Natuur.[1)] Daartegenover: de ‘wereld der noümena’: de Bovennatuur.[2)]

Vanzelf rijst het verlangen om iets over den aard der noümena resp. de Bovennatuur te weten te komen, De tak der wijsbegeerte, welke zich met dit onderzoek bezighoudt, heet ‘Metaphysica’, in tegenstelling met ‘Physica’ = (in ruimen zin) Natuurwetenschap. Indien de wijsgeerig-ongeschoolde Lezer nu nog eens de vierde tot en met zevende alinea van deze § wil overlezen, zal hij, hoop ik, het daar gezegde beter begrijpen. Is dit inderdaad het geval, dan zal hij ook inzien, hoe gruwelijk benepen het Materialisme is. De Materialist houdt het a.h.w. met de ééne kans tegen welhaast oneindig, dat de phaenomena (de ‘gewone’ dingen der gewaarwording) niet enkel - a.h.w. ‘symbolische’ - *signalen* der respectieve noümena zijn, doch dat deze signalen bovendien toevallig ook nauwkeurige *afbeeldingen* hunner ‘verwekkers’ geven. Wel verre van, zooals de materialisten - zie Multatuli! - meenden, ‘alles’ te zijn, is de Natuur, om zoo te zeggen, niets: een collectie

1) Cf. Polak, op. cit.

1) Cf. Polak, op. cit.

2) Deze even beknopte als primitieve omschrijving van de kern des Kennisleer is o.a. óók dèrhalve hoogst gebrekkig, will, op de keper beschouwd, ook de zintuigen (oogen, oogen, tong etc) tot de ‘phaenomena’ behooren. Eigenlijk moet gezegd worden: ‘waarneming middels het noüemenon van een zintuig’ i.p.v. ‘gewaarwording middels een zintuig’ etc. Maar als grove schets voor oningewijden kan het, hoop ik, er zoo wel meê door.

signalen betreffende een totaal onbekende Ware Werkelijkheid. De Materialist, die het bestaan der Bovennatuur loochent, mag vergeleken worden met den signaalbordwachter, die het bestaan van branden, inbraken, waterleidingbreuken etc., welke door de signalen vertolkt worden, zoû loochenen.

Ná Kant, die, ofschoon hij voorloopers gehad heeft, toch de groote Meester der Kennistheorie moet heeten, volgde de Duitsche wijsbegeerte een tweeledigen ontwikkelingsgang.

Eén dezer stroomen liep uit op Schopenhauer. Hij stelt den *Wil* - in den zin van 'Aandrift' - als den eigenlijken aard der Noümena. Zooals in de Natuur elk ding ten slotte 'stof' ('materie') blijkt, is, volgens Schopenhauer - en anderen! -, in de Bovennatuur elk noümenon (Ding an Sich) ten slotte 'wil' ('aandrift').

De tweede stroom liep uit op Hegel. Hij keert zich, in zekeren zin, af van Kant, door de identiteit van phaenomenon en noümenon te stellen, wat dan leidt tot een verloochening van het Ding an Sich. Zijn 'Absoluut Idealisme' beschouwt 'denken' en 'zijn' als één. Hij vat den ontwikkelingsgang van het Al in een soort evolutie-en-devolutie samen, die min of meer de regels volgt van een discussie. Vandaar, volgens hem, de bruikbaarheid der redeneerkunde of Dialectiek als middel tot verklaring van Zijn en Gebeuren. Hij veranderde het begrip 'dialectiek' een beetje en maakte er a.h.w. de opperste wet van Natuur- en -Bovennatuur van. Daarbij spelen een hoofdrol begrippen als 'stelling' en 'tegenstelling', 'eenheid van tegendeelen' en 'ieder ding voltooit zich, en heft dan zich zelf op, door in zijn tegendeel om te slaan'.

Naast en tusschen beide hoofdstroomen waren er nog wel andere. O.m. heeft de leer van het 'solipsisme' een zekere rol gespeeld. Volgens deze *is* er geen Bovennatuur, omdat het Ik (van den mensch) alle phaenomena a.h.w. hallucineert. Deze zienswijze is, m.i., door Schopenhauer en anderen afdoende weêrlegd. Het strenge bewijs, dat er buiten mijzelf (het 'ik' van dengeen, die er over piekert, bijv. het Uwe, Lezer) nog iets anders werkelijk bestaat, valt overigens niet licht.[1)] Het lijkt een ongezellige gedachte: alle dingen, ook Uw vrouw en hond en huis etc., enkel visioenen van een droomend '*ik*'. Drogbeelden, als op een film, die men, heel alleen en zonder iets anders dan die schimmen tot gezelschap, zoû bekijken!

1) Cf. Dr. J.A. Dèr Mouw, op. cit.

In zekeren zin beduidt het stelsel van Hegel de perfectie van het Rationalisme: de -zuivere - Rede *is* de Ware Werkelijkheid; den aard der noümena vormt de Ratio! Het beduidt tevens een perfect idealisme: *het Zijnde* is, in wezen, Idee, Denkbeeld, Gedachte. Géén Stof, naar vanzelf spreekt, en óók niet 'Wil' of 'Ziel'[1] of iets anders of meerdere 'ietsen'. (Het is immers niet noodig, dat de noümena allemaal denzelfden aard hebben! Er kunnen - - wat weten wij er van? - s o o r t e n noümena bestaan, die zich tot elkander verhouden als - het is maar een vergelijking - in de wereld de phaenomena (de Natuur) zich bijv. Stof en Kracht - twee soorten phaenomena - tot elkaêr verhouden. Er kan ook samenvatting van noümena bestaan, analoog aan het Natuurfeit bijv., dat ieder water afzonderlijk toch water is.) De ironie der geschiedenis heeft gewild, dat juist dit hyper-Idealisme een kruising moest ondergaan met het Materialisme, en daardoor - a.h.w. volgens zijn eigen dialectiek! - in zijn tegendeel veranderen.

De jood Karl Marx was een leerling van Professor Hegel, doch tevens een overtuigd materialist. Hij keerde het stelsel van zijn leermeester binnenste buiten. Wat bij Hegel Idee was, werd bij Marx Stof; drang naar Zelfbegrip werd drang naar een volle maag; de evolutie der Gedachten werd evolutie der productiewijzen. Het eenige, dat Marx onveranderd van zijn leermeester over nam, was de denkmethode der Dialectiek. De Marxsche dialectiek lijkt op de Hegelsche als de eene druppel water op den anderen. Enkel is de inhoud van haar evenbeeld in zijn tegendeel verkeerd. Marx' 'Historisch Materialisme' tracht de evolutie van het menschdom te schetsen aan de hand van de - onderscheidene wijzen van - voldoening aan deszelfs stoffelijke behoeften.

De hier gegeven schetsmatige aanduidingen der verschillende, voor ons van belang zijnde, grepen uit de Wijsbegeerte en haar ontwikkeling na Kant, beknopte ik ten uiterste. Tevens trachtte ik ze zoo eenvoudig en begrijpelijk mogelijk te houden, met het oog op leeken. Haar kleven dus zéér groote gebreken aan, waarvoor ik verschooning vraag, met beroep op de onmogelijkheid om het, binnen het vastgestelde bestek, nauwkeuriger te doen.

Als leerling van - wijlen - Dr. J.A. Dèr Mouw, als vereerder van Kant, als bewonderaar van Schopenhauer, ben ik, vanzelf-

1) Herinnerd zij aan het 'Psychisch Monisme', hier te lande vooral voorgestaan door Prof. Heymans.

sprekend, niet zoo een aanbidder van de Hegelsche dialectiek en, à fortiori, nog minder ingenomen met de Marxsche dito. Naar mijn bescheiden, doch onverzettelijke, overtuiging, is de gang der Werkelijkheid *niet* te begrijpen als een soortement discussie en dus ook *niet* onderworpen aan de dialectiek. Dat het soms - bij uitzondering - wèl zoo lijkt, spruit m.i. voort uit het volgende. Deze dialectiek zelve is een bijzonder geval van het veel algemeenere: actie en reactie. Niet slechts ideeën en Staatsinrichtingen slaan soms in hun tegendeel om als zij tot een uiterste gekomen zijn, doch ook de bekende Tantalusbeker de physicalische cabinetten doet zulks: eenmaal gaandeweg vol vocht geloopen, vloeit hij plotseling leêg door het gebogen buisje, dat als hevel werkt. Alle - natuurkundige - relaxatietrillingen doen iets dergelijks. Een doodsimpele functie als

$y = x^2$

(meetkundig voorgesteld: een parabool) doorloopt, als men van $-\infty$ af aan x steeds grootere waarden geeft, een ‘baan’ tot een minimum, om vandaar, door steeds dezelfde bewerking te herhalen, wêer te stijgen tot $+\infty$. Een functie als

$y = \sin x$

(sinusoïde) doorloopt, evenzoo, minima en maxima in periodieke opeenvolging. Is op zulke verschijnselen nu de dialectiek van toepassing? Wel neen! Men heeft eenvoudig een afwisseling of wisselwerking. In zekeren - ruimeren en een tikje willekeurigen - zin, mag men zulks wel ‘dynamiek’ noemen.

De - Hegelsche en *dus* ook Marxsche - dialectiek heeft, als opperste Werkelijkheid, vanzelfsprekend de pretentie, onfeilbaar te wezen. Het ‘wetenschappelijk’ marxisme stond sterk in zijn toekomstverwachtingen. Het wist precies te voorspellen, hoe de verdere ontwikkeling zoû zijn, en onderkende - op den datum na - het intreden van den ‘heilstaat’ als onafwendbaar. Een waarzegster moest er jaloersch op worden! Zulke uitlatingen thans te lezen, doet komisch aan.

Te komischer, omdat de heeren gewoonlijk hun eigen dialectiek verzaakten vanaf het, nog tegemoet geziene, oogenblik der vervulling. Nogmaals: ik geloof niet aan de Marxsche dialectiek als algemeene waarheid. Doch qua beperkte, op sommige gevallen en

ontwikkelingen toepasselijke, verklarings-methode kan zij waarde hebben. Hanteert men haar dan onbevangen, dan blijkt dra, hoe zij zelve den bodem inslaat aan de redenaties der marxisten. Laat mij dit met een voorbeeld toelichten.

In den 6en jaargang, Deel II, van dit tijdschrift komt op pag. 313... 335 een artikel 'Het Koningschap in Nederland' voor, van de hand van Frank van der Goes. Het is een schandelijk stuk. Mijn pen weigert te herhalen, wat er in staat over Hare Majesteit de Koningin, het Koninklijk Huis en het Geslacht van Oranje. Doch dit alles gaat ons nu ter zijde. Op pag. 320 begint Hoofdstuk IV met de volgende ontboezeming:

'Als de Staat gekomen is op de ontwikkelings-hoogte, waarboven wij ons nu geene hoogte kunnen denken, als hij het historische doel heeft bereikt, waarachter wij ons geen doel kunnen voorstellen; als de werk-inrichting en verdeelings-machine compleet zullen zijn, dan is de regeering het toezicht op den goeden gang van voortbrenging en verbruik.'

Ja, maar houdt dan de maatschappelijke dialectiek op te werken? Die drijfkracht, waardoor (volgens het marxisme) de samenleving zich verheven heeft van het peil der Eskimos tot gene opperste hoogte, zal zij dan plotseling machteloos worden? Zij heeft (volgens de rooden altoos) omwentelingen bewerkstelligd zonder tal, Vorsten doen vallen en dassen vernietigd, Staten gebouwd en weêr afgebroken. Zal die kracht nu rusten, zal zij den 'heilstaat' sparen, zal zij een *eind*toestand eerbiedigen? De doctrinaire marxist is evolutionist, zeker; maar hij verwacht een 'plafond' der ontwikkeling, een stadium, dat niet oveschreden zal worden. Strijdt deze gedachte niet tegen het begrip 'evolutie' zelf? Waarom zoû de evolutie halt maken voor den 'heilstaat', waarom zoû *hij* alleen geen beurt krijgen om in zijn tegendeel om te slaan, gelijk al zijn voorgangers overkomen is?

In trouwe luidt het antwoord op al deze vragen ontkennend. Vanzelfsprekend tast de dialectiek evengoed den rooden 'heilstaat' aan als elken anderen. Dit klemt te meer, daar alle anderen, op hun beurt, 'heilstaten' waren. Onlogisch, want antidynamisch, indruischend tegen alle bekende wetten van het zijnde, en, bovendien, flagrant in strijd met evolutie en dialectiek, is het denkbeeld van een *eind*toestand. Z o u d e hij intreden, dan ware dit de dood, gelijk

van Deyssel terecht opmerkte. Doch hij tréédt niet in. Hij kàn dit niet doen. Zelfs het oude China was niet roerloos, doch slechts w e i n i g beweeglijk. De ontwikkeling der menschelijke betrekkingen houdt eerst op met het bestaan des menschdoms.

Altijd aan de hand der dialectiek, is het voorts dwaasheid, te meenen, dat die ontwikkeling voortdurend in één bepaalde richting zal gaan. De marxist neemt echter een steeds verder voortschrijdende 'vooruitgang' op stoffelijk - technisch - gebied als axioma aan. Doch de dialectiek wil, dat elk ding, na zich voltooid te hebben, in zijn tegendeel omslaat. Ook een 'heilstaat' moet dus, te zijner tijd, omslaan in zijn tegendeel. Velen achten Sowjet-Rusland zulk een 'onheilstaat'. Hoe dit ook gelegen moge wezen, het staat wel boven twijfel: de U.S.S.R. kent een straffe dictatuur, en komt, wat Autoritarisme betreft, dichter bij Mussolini's Italië en Hitler's Duitschland dan bij het maatjes-egaal-ideaal van bijv. Frank van der Goes. Een geheel op comfort, vrijheid, individualisme gerichte samenleving moet, dialectisch bezien, noodzakelijk omslaan in een primitief barbarendom.

Zoo voert ons de roode dialectiek, consequent toegepast, tot een geschiedenis-opvatting, die meer weg heeft van Oswald Spengler dan van Karl Marx, Friedrich Engels, Kautsky, Bellamy en van der Goes. Inderdaad levert de ondergang der antieke - Grieksch-Romeinsche - Beschaving een ongezocht voorbeeld van een omslag als evenbedoeld. Doch wij hebben dan ook de Marxsche dialectiek meteen opgelost in de, veel algemeener, wet van actie en reactie.

De onjuistheid der Marxsche dialectiek, en daarmede van het heele Historisch Materialisme, wordt proefondervindelijk bewezen door het falikant uitkomen van alle, daarop gegrondveste, voorspellingen. De door Marx gedachte 'heilstaat' is nergens verwezenlijkt, het minst van al misschien wel in Sowjet-Rusland, waar het er den uiterlijken schijn van had, of het wèl geschiedde. In een der laatste nummers van 'Leiding', het 'wetenschappelijk' orgaan der Belgische Sociaal-Democratie, vindt men een heele verhandeling, aantoonend, hoe elk van Marx' voorspellingen omtrent het verder verloop van den classenstrijd door de feiten gelogenstraft is. De heeren beginnen het meer en meer zelf in te zien. En dus hun tactiek - lees: strategie - te wijzigen.

Hun nieuwe koers komt echter eigenlijk neêr op een terugvallen

naar het aloude humanitaristisch-democratisme der liberalen. Enkel wil de huidige sociaal-democraat de Beginselen van 1789 toepassen ten bate van de groote massa. Ja, maar dit wilden Robespierre, Marat, Danton en de rest óók. Het liep echter uit op de maatschappij, die Marx - terecht - zoo verafschuwde. De verfoeide gevolgen van toen zullen nu wel vermeden worden; doch wie waarborgt, dat er geen àndere voor in de plaats komen?

Teleurgesteld door anderhalve eeuw evolutie, beginnen de evolutionisten van voren af aan. Zij zijn rijker aan ervaring geworden, doch niet wijzer. Nog steeds blijven zij blind voor de waarheid: de fout schuilt juist in het geloof aan evolutie.

De heele wereldgeschiedenis leert de juistheid van Spengler's inzicht: de ontwikkeling gaat niet omhoog of omlaag, maar in cycli. Op den tijd afgeteekend, is haar beeld een sinusoïde-achtige curve. Maxima wisselen af met minima. Volgens een Wet, welker diepe grond ons verborgen is, doch welker bestaan ons ad oculos gedemonstreed wordt. Er is geen doel, geen ‘plafond’, geen eindstation; op hoogten volgen dalen. Men kan strijden over de vraag, wat als top, wat als diepte gelden moet. Dit hangt af van smaak. Maar na een periode, die, volgens een bepaalden maatstaf, als ‘bloei’ wordt aangemerkt, volgt onherroepelijk een tijdvak, dat, evenzoo, ‘verval’ moet heeten. Dat dit ‘verval’ in andermans oog juist ‘bloei’ schijnt te zijn, doet aan de wisselingen niets af. Op verheffingen volgen laagten, en vice versa.

Geloof aan evolutie is bijgeloof. Dèrhalve komen de verwachtingen, op dit geloof gebaseerd, bedrogen uit. Hegel zèlf was altijd nog wijzer dan de marxisten: hij zag ten minste een evolutie, gevolgd door devolutie, die haar weêr teniet doet.

Dit bijgeloof ‘evolutie’ heeft echter een oorsprong. Derzelve ligt voor de hand. Het is een ander bijgeloof: dat aan *de innerlijke goedheid van den mensch*. Of, anders uitgedrukt: het verwerpen van het begrip ‘zonde’. Of, nog anders gezegd: de overtuiging, het levensgevoel, van te moeten trachten naar zooveel mogelijk genot, aangezien het doel van 's menschen bestaan eigenlijk ligt in de bevrediging zijner begeerten. Multatuli's, in talrijke Ideëen - o.m. nummer 177 - uitgesproken, stelling ‘Genot is Deugd’ kenteekent het rationalistisch materialisme. En daarmede zijn wij weêr terug bij de utilistisch-positivistische ‘philosophie’, waar van Deyssel,

terecht, tegen fulmineerde, en waar van Eeden, evenzeer terecht, over opmerkte, dat haar eenige logische consequentie de zelfmoord is.

In Schopenhauer' zin, zijn de levenshouding en -beschouwing derzulken ‘optimisme’. Zij willen den onverbiddelijken samenhang tusschen begeerte, zonde en dood, met als resultaat aanhoudend *lijden,* ontkennen. Ofschoon enkel reeds het bestaan van den Dood den Denker volstaat om het volstrekt ijdele van alle aardsche gedoe te beseffen. Hùn doel echter is, het kortstondig leven zoo plezierig mogelijk te maken. Zij leven uit het ‘beginsel’: genot is deugd.

Een der kraste staaltjes van dezen waan, is Bellamys voorslag om een iegelijk zooveel van de stoffelijke goederen te laten n e m e n als hij *verkiest*. Let wel: n i e t zooveel als hij - naar een of anderen, min of meer onpartijdigen, maatstaf - *behoeft*. Het practisch gevolg zoude zijn, dat elk veel te veel n e m e n en veel te weinig p r o d u c e e r e n ging.

's Menschen begeerten zijn onbegrensd. Men kan nooit een gelukstoestand verwezenlijken langs den weg van verzadiging aller verlangens. Elke bevredigde wensch doet onmiddellijk een aantal nieuwe verlangens ontstaan.

Het heele complex van ideologiën, dat de overhand nam in en door de Fransche Revolutie van 1789, heeft gemeenschappelijk deze trek: het geloof aan de innerlijke goedheid van 's menschen aard. (Het begon al met Rousseau's ‘l'Homme de la Nature’; alsof de natuurmensch, de wilde, in werkelijkheid niet het uiterste tegendeel van ‘rein’, ‘braaf’ en ‘goed’ ware!) Uit dit bijgeloof spruit de haat tegen Traditie voort: men hoeft den mensch immers maar ‘vrij’ te laten om zijn goede inborst boven te doen komen. Daaruit spruit ook voort de heilstaterij: de fouten zitten in het systeem, niet in de menschen: gevraagd dus een ideaal systeem, zonder fouten. In waarheid zijn stelsels, in zooverre zij door menschen gemaakt worden, juist fout, omdat er iets aan de menschen hapert.

Al deze dwalingen spruiten, in laatste instantie, voort uit het miskennen van de Bovenzinnelijke Wereldorde, de Bovennatuur - waar Multatuli den spot meê dreef -, de Metaphysica. Wie niet inziet, dat de Stof slechts schijn is, komt er vanzelf toe, het zinnelijke voor het wáre te houden, en dit te willen ‘regelen’ met behulp van het verstand. De verklaring der bittere teleurstellingen zoekt

men dan overal, behalve juist in deze fundamenteele vergissing.

Welke wetten de Ware Werkelijkheid beheerschen, is den mensch niet vergund rechtstreeks te zien. Zeker zijn het *niet* die der Causaliteit: want deze is de abstractie uit de wetten der Natuur; dus, om bij onze beeldspraak van daareven te blijven, het kort inbegrip van de regels, die gelden op het signalen-bord; en *niet* het dito der werkingen van de zaken, door de signalen gesymboliseerd. Men kan er naar raden; men kan er, middels metaphysische bespiegelingen, iets over te weten komen; men kan de inspraak van zijn gemoed volgen.

Het laatste procédé voert tot wat men noemt ‘geopenbaarde Religies’. Ten onrechte worden deze door de Materialisten gehoond. Want de innerlijke zekerheid betreffende God is een zielsche werkelijkheid, die allicht reëeler zal zijn dan de, ons enkel door de tusschenkomst der zintuigen verschafte, phaenomena, welker totaal ‘Natuur’ heet.

Metaphysische bespiegelingen voerden Schopenhauer tot zijn Wils-leer, Heymans tot zijn Psychisch-Monisme (leer, volgens welke de aard der noümena zielsch is), anderen weêr naar elders. Deze leeren zijn oud: elk harer heeft voorgansters in het verleden. Zoo klopt Schopenhauer's stelsel vrij nauw met de esoterische leer van Buddha.

Elke Metaphysica, hetzij religieus of wijsgeerig of beiden, doet echter beseffen: de oplossing - zoo er eene bestaat - van 's levens raadsel ligt *niet* in ‘deze’ - schijn- - wereld der stof. Elke Metaphysica, al ware het ook de primitiefste afgodendienst van ongelikte wilden, staat hooger, d.w.z. is wijzer, dan de negatieve ‘metaphysica’ der Materialisten, welker inhoud neêrkomt op ontkenning van het Bovenzinnelijke. Zulke simpele problemen als de vraag, waarom de één jong moet sterven en de ander oud wordt in gezondheid en voorspoed, vinden nimmer oplossing in de wereld der stof. Evenmin als uit ons signaalbord van daareven blijkt, waaròm nu een rood lichtje opgloeit en dan een groen. Iedere poging, een menschenmaatschappij zonder onrecht te bouwen, moet schipbreuk lijden; want zij miskent het transcendentaal, *boven*-natuurlijk, character der Ware Werkelijkheid, en meent, haar te kunnen beheerschen binnen den kring van het immanente, ‘Diesseitige’. Wie zich Hemel en Hel voorstelt als - stoffelijke -

ruimten boven (letterlijk) de wolken en onder (ook letterlijk) den grond, is naief, daar hij een zinnebeeld verslijt voor letterlijke waarheid; maar hij is dichter bij de wijsheid dan de man, die het bestaan van Hemel en Hel ontkent, omdat hij ze nergens ziet, zèlfs niet door de telescopen der sterrekundigen. Zeker, wij hebben de plicht - alle Religies leeren het - onze evennaasten te helpen om hun lijden te verzachten; doch wie die plicht wil afleiden uit Stof en Rede stokt; dezelve laat zich slechts grondvesten op metaphysisch inzicht.

Zoo komt de Metaphysica, welke de Materialist uit de deur wegjoeg, door het raam weêr binnen. Dr. Frederik van Eeden wees er terecht op in zijn voornoemd artikel. Overigens blijkt ook hieruit de onwijsheid der Materialisten: zij blijven blind voor den grondslag van hun eigen stelsel.

Naar voor de hand ligt, moet ik het bij deze enkele toetsen laten. Hier mogen wij niet afdwalen. Dus gaan wij slechts zóó ver op de achtergronden in, als onmisbaar is om ons onderwerp in het juiste licht te plaatsen.

§ 10.

Samenvatting.

Wat de Bovennatuurlijke Wereldorde met ons voor heeft, is een raadsel. Diverse Religies geven antwoorden. Elk dezer heeft een zekere hoeveelheid waarschijnlijkheid vóór zich, en bevat ken nelijk - minstens - een stuk waarheid. Den onafhankelijk denkenden geest komen die antwoorden echter niet bijster bevredigend voor. Hetzelfde geldt trouwens van de groote wijsgeerige stelsels.

Denkt men er dieper over na, dan blijkt dra die onbevredigdheid te wijten aan tekortkomingen van ons eigen verstand. Ik kan niet begrijpen, dat ik in dit leven lijden moet voor een hooger doel, het zij dan de Christelijke Hemel, Buddha's Nirwana of wat anders. Ja, maar dierbaar ‘ik’, dit komt nu juist, omdat je verstand - van huis uit - berekend is op het den-wegvinden tusschen je zintuiglijke gewaarwordingen - phaenomena -, die tezamen de Natuur vormen. Het is dus *niet* berekend op het begrijpen der Bovennatuur; en je hebt ongelijk, je te ergeren over het niet-

snappen van iets, dat boven je bevattingsvermogen gaat. In wezen zegt de geloovige Christen hetzelfde met ‘Gods wegen zijn wonderbaar en onnaspeurlijk’, en de dito Muzelman met ‘Kismeth’.

Welbeschouwd valt het te loven als een bijzonder voorrecht, dat de mensch - tenminste: sommige begenadigden - überhaupt bij machte blijkt om iets van het diepere Wezen der Werkelijkheid, iets metaphysisch, te begrijpen. Zij het dan met moeite en nood, hebben de Groote Wijsgeeren toch een tipje opgelicht van den ‘Sluier van Maya’, zooals de oude Hindoe-Denkers de bedrieglijke werkelijkheidsschijn der Stof noemden. Het eigenlijke begrip daarvan blijft voor ons verborgen, op denzelfden voet als het eigenlijke begrip van ‘kleur’ ontoegankelijk blijft voor een blind-geborene.

Het Verstand, de Rede[1)], zit onverbrekelijk vastgekoppeld aan de Ervaring. Afgezien, voor het oogenblik, van de innerlijke ervaring in eigen ziel, heeft Ervaring steeds betrekking op de phaenomena, de Natuur, het signaalbord in onze gelijkenis. Wat wonder dan, dat het Verstand geen macht heeft tot het doorgronden der Bovennatuur!

M.a.w.: het Irrationalisme erkent eenvoudig den waren aard van ons onvermogen tot Begrip. Aldus beschouwd, toont zich het Irrationalisme, dat de Ratio, de Rede, uitdrukkelijk verwerpt qua alleenzaligmakend richtsnoer, eigenlijk veel redelijker, veel rationeeler, veel verstandiger dan het Rationalisme. Dwaasheid, te meenen: het Verstand vermag - in beginsel - àlles te doorvorschen. Wij kunnen immers geen eens een algebraïsche oplossing vinden voor vergelijkingen van den vijfden en hoogeren graad! Maar, let wel, Lezer, en verval niet tot een uiterste: het Irrationalisme verwerpt de Rede enkel in zooverre zij de pretentie heeft, het alleen-zaligmakend richtsnoer te zijn. Binnen het, voor ons bevattingsvermogen, toegankelijke, heeft de Ratio volst recht van bestaan en optreden. Anders zouden Irrationalisten ook nooit redeneeren. Het Irrationalisme verwerpt de Rede niet, noch het Verstand, noch de Logica. Doch het wijst dezen nuttigen geestesinhouden hun plaats aan, en beseft, hoeveel kleiner die is dan het Al.

De Bovennatuur is geen sprookje, doch Werkelijkheid, vaster dan rots. (Rots immers is phaenomenon; de noümena zijn de werkelijke

1) Men kan onderscheid maken tusschen deze beiden. Het spraakgebruik doet zulks echter nauwelijks of niet. Om begrijpelijke redenen houd ik mij, in casu, daar aan.

dingen; en daarbij vergeleken bestaat de vastheid van rots - een zintuiglijk gewaarwordingen-complex - slechts in schijn.) Wie dit eenmaal goed beseft, peilt meteen de diepe waarheid van hetgeen diverse Religies 'Genade' noemen. Gij, Materialist, vindt dit een dwaas denkbeeld? Maar, eilieve, wat is Uw gezondheid, Uw welvaart, Uw huiselijk geluk soms anders? Meen niet: die zaken worden 'veroorzaakt' door een of ander. Oorzakelijkheid mag een rol spelen bij Uw finantiëel bezit, in zoo verre Gij dit met ijver en inspanning hebt verworven; maar de gunst der omstandigheden - onontbeerlijk vereischte -, Uw ijverigen en tot inspanning neigenden aanleg, allerlei onontbeerlijke bijomstandigheden vallen buiten het bereik der Causaliteit. Ook al ware onze kennis der Natuur onbegrensd, dan zouden wij nog steeds het voornaamste *niet* weten; bijv.: waarom water stolt bij nul graden, waarom er levende wezens bestaan, ja, waarom er überhaupt iets bestaat. De Metaphysica geeft even min antwoord op die vragen, werpt gij tegen. Inderdaad. Zij stemt ons echter tot bescheidenheid, en hoedt ons er tegen, het Raadsel aan ons geestesoog te onttrekken, door er een sluier van negatie over te werpen, zooals Rationalisten met hun Materialisme doen. Alle - in Uw oog - goeds, dat Gij hebt, is een 'Genade': een gave 'van boven' - mits Gij die woorden niet in ruimtelijken, maar in zinnebeeldigen zin neemt -; evenals alle slechts een dito 'Straf' beteekent.

Het verband tusschen Zonde, Deugd, Genade en Straf, de Ethica kortom, vormt een der voornaamste ingrediënten van elk Metaphysisch Stelsel. Dit berust niet op toeval. Het spruit voort uit het feit, dat de Ware Werkelijkheid - de 'wereld' der noümena - in haren aard iets bezit, waarmede Ethica nauw samenhangt. (De Lezer verwarre Ethica niet met Moraal[1]; strict genomen, bevat de laatste een stel nuttigheidsvoorschriften, terwijl de eerste uit den metaphysischen 'achtergrond' des Als stamt.) Hier moet ik, wegens mijn bestek, met deze aanduiding volstaan, onder herhaalde verwijzing - voor liefhebbers - naar de reeds genoemde literatuur.

Ongetwijfeld bestaat er geen of zoo goed als geen *immanente,*

1) Hij versta, ten deze, onder 'Ethica' ook liever niet, hetgeen men in onze - vooral coloniale - Nederlandsche politiek 'ethiek' noemt. Deze laatste staat beneden moraal. Zij is een mengsel van angst, huichelarij en lust om de kat in het donker te knijpen. (Ik bedoel dit overdrachtelijk; men denke dus niet aan baboes.) 'Ethiek' mompelt: 'Indië los van Holland... als ik dood ben en dus geen dividend meer trekken kan.'

zich in d i t leven voltrekkende, Hoogere Gerechtigheid. Zij bestaat echter *transcendent,* d.w.z. metaphysisch, in de 'wereld' der noümena. Op dit punt stemt ons geweten overeen met alle groote Godsdiensten, Religies en Wijsbegeerten.

's Menschen zondige aard vindt dit veelal niet sprettig. Hier heeft men één der oorzaken van den grooten toeloop, die het Rationalistisch Materialisme van tijd tot tijd, in den loop der Geschiedenis, krijgt. Als een soort bevrijding werkt dan de gedachte: al het gedoe over zonde, schuld en boete behoort thuis onder de bakerpraatjes. Daar de Bovennatuur evenwel hooge Werkelijkheid is, wreekt een dergelijke periode zich immer door algemeene ellende. De belijders van het woord 'genot is deugd' leven hun lusten uit, en maken daarmede het leven voor eigen persoon en anderen tot een hel.

Wie de Metaphysica loochent of m.a.w. de Natuur voor het Al houdt, ontwaart een veelheid afzonderlijke dingen (phaenomena) - menschen, dieren, planten, onbezielde voorwerpen, zaken als lucht, water etc. -, waarin geen andere eenheid dan die der gewaarwording-door-hem-zelf te bekennen valt. Men kan ook een Metaphysica aanvaarden in dier voege, dat men bij elk phaenomenon het 'toebehoorend' noümenon denkt. Ook dan blijft men een veelheid afzonderlijke dingen (noümena) - menschen an sich, dieren, planten etc., alles an sich - houden, waarin geen andere eenheid dan die der gewaarwording-en-bespiegeling-door-des-beschouwers-'ik' te bekennen valt. Men kan nu verder gaan door te redeneeren: mijn 'ik' blijkt, bij innerlijke waarneming, een ziel te zijn; verder is mijn 'ik' een noümenon; waarschijnlijk zijn àlle noümena eigenlijk zielsche substanties. Nog één stap verder gaande: al het Zijnde heeft dan het zielsche gemeen; in al dat zielsche spreekt 'de' ziel (louter begripsmatig); het eigenlijk-er-op-aan-komende is alzoo over alle dingen verspreid. Met nogal wat goeden wil, mag zulk een wereldbeschouwing 'Pantheïsme' genoemd worden. Kennelijk heeft dit soort Psychisme gemeen met het Materialisme d i t punt van overeenkomst: beiden zijn *pluralistisch*. Aldus opgevat, wordt het begrijpelijk, hoe van Deyssel er, op pag. 114 regel 14...6 v.o., toe komt, het Materialisme - de utilistisch-positivistische 'philosophie' - te verklaren tot een geboorte uit het Pantheïsme. Binnen het cader van zijn betoog klopt deze 'genealogie', ofschoon zij het

Pantheïsme lichtelijk beleedigt en het Materialisme te veel eer aandoet. Bij het, door van Deyssel gebezigde,[1] beeld eener genealogie blijvend, ware het m.i. rechtvaardiger, het Materialisme te betitelen als: een buitenbeentje van het Pantheïsme, in een onbewaakt moment verwekt bij de Natuurwetenschap.

In tegenoverstelling tot het Pluralisme (in alle schakeeringen), kan aangenomen worden, dat de afzonderlijke noümena - mensch an sich, appel an sich, water an sich etc. - in de Bovennatuur op een of andere wijze onderling verbonden zijn door een Bestaandheid (vanzelfsprekend óók een noümenon), die er den dieperen grondslag en/of oorsprong van is. Dit Hoogste Principe zal men, al naar gelang van omstandigheden, 'Wereldziel' noemen of 'Opperwezen' of 'God' of anders. De naam doet er weinig aan toe. (Het woord 'God' heeft het practische voordeel der kortheid; er kleeft echter het nadeel aan van makkelijke verwarring met den 'God' der geopenbaare Godsdiensten.) Men belandt, meen ik, niet ver van de waarheid, wanneer men zegt, dat de groote geopenbaarde Godsdiensten - c.q. met de toevoeging: in hun esoterische leer - onder hun term God wezenlijk hetzelfde verstaan. Enkel specialiseeren zij meer: zij kennen hun 'God' bijv. een bepaalde gedaante toe (trouwens zonder er bij te zeggen, wat een gedaante mag beteekenen als attribuut van het Opperwezen), localiseeren Hem soms (bijv. in den 'Hemel'), projecteeren allerlei menschelijke begrippen (goedheid bijv.) in Hem, en zoo voorts. Moeilijk valt het, te bepalen, wáár, ten deze, intuïtief Besef overgaat in dichterlijk phantaseeren. (Anderzijds doet men, dunkt mij, de groote Religies onrecht, door hun Gods-*begrip* te assimileeren met de populaire Gods-*voorstelling* van de domme massa harer aanhangers. De Buddhistische menigte stelt zich Buddha voor als een vetten Chinees met een, overigens, allerbeminnelijkst wijs en zacht gelaat[2]; velen Christenen staat God voor den geest als een oude heer met een baard; menig Muzelman ziet Allah in zijn verbeelding als een soort Sultan. Doch zulke voorstellingen kunnen niet gelden als de heusche opvattingen dier Religies, zooals die in hare beste vertegenwoordigers leven.

1) Zie de voetnoot op pag. 114. Deel V der 'Verzamelde Werken'.
2) Ik weet wel, dat Buddha geen 'God' is; maar óók, dat hij bij de menigte daarvoor doorgaat.

Alle *voorstelling* omtrent God is trouwens principiëel mis, want een noümenon is onvoorstelbaar. Dat men God *zinnebeeldig* voorsten lijkt echter heel normaal, want dit is een hulpmiddel bij het denken en doen, volkomen vergelijkbaar met der wiskundigen zinnebeeldige voorstellingen van de - onvoorstelbare - vierde dimensie of, sterker nog, der kennistheoretici gebruik der termen ‘noümena’, ‘reale’, ‘Ding an Sich’ etc. voor het per definitionem onvoorstelbare.) De, hetzij wijsgeerige hetzij religieuze, aanname van een Hoogste Principe of Opperwezen kan, alweêr met wat goeden wil, ‘Monotheïsme’ heeten. Dusdoende verwringt men de eigenlijke beteekenis des woords wel een beetje, maar brengt, anderzijds, zuiver tot uitdrukking: de overtuiging van het bestaan van een Opperbestier in de - zienlijke en onzienlijke - Wereldorde. Aldus opgevat, wordt het begrijpelijk, hoe van Deyssel er, t.z.p., toe komt, het Monotheïsme tot Leidend Beginsel van zijn levens- en wereldbeschouwing mitsgaders -houding te verklaren.

Het geloof aan de Bovennatuur is wetenschappelijk grondvestbaar. Dit danken wij vooral aan Kant. Het geloof aan het Bestier door een Opperwezen is, althans voor zoover mij bekend, *niet* wetenschappelijk grondvestbaar. Het berust op intuïtie. Anderzijds moet opgemerkt worden: wie alles aan het toeval toeschrijft, lijkt er niet ver vandaan, het Opperwezen met den titel ‘Toeval’ te vereeren. Hetzelfde geldt ten aanzien van termen als ‘Moeder Natuur’, waarmede onze ‘vrijdenkende’ grootouders de scheppingsbron der werkelijkheid bestempelden. Het scheelt weinig.

Hoe dit ook zij, het lijdt geen twijfel, dat 's menschen bestaan volkomen ongerijmd blijft, zoo lang men poogt, het natuurlijk te verklaren met behulp der Rede. Verdienste wordt gestraft, kwaad beloond, liefde gehoond in dit tranendal. Juist deze innerlijke absurditeit des levens levert, welbeschouwd, een der sterkste argumenten vóór het bestaan van een God: want waarom zoude dit alles zoo besteld wezen, indien er niet een dieperen zin in school? Dit bedoelde de Heilige Augustinus met zijn woorden: ‘Credo quia absurdum’. Afdoend is het argument niet, want men kan het bestrijden door te zeggen: en waarom zoude het Al geen zinnelooze janboêl zijn? Doch tegen zulke zinloosheid pleit dan toch de hoogst zinvolle organisatie der bewerktuigde en onbewerktuigde Natuur. Dat een dergelijk ‘signaalbord’ niemendal verzinnebeeldigen zoû, lijkt niet bepaald waarschijnlijk.

Daar de grove menigte immer neigt tot een plat materialisme, - ‘het vleesch is beter dan de beenen’ - en deszelfs partner, een even bot rationalisme - ‘ik geloof enkel wat ik zie’ -, moet het aanwakkeren dezer dwalingen verderfelijk wezen. Daarentegen het tekeergaan daarvan: heilzaam. Een Staat- en Maatschappij-orde, die gelijkt op een goed-geoliede machine, en die gelijkmatig welzijn van allen tot einddoel heeft, of, anders gezegd, de, door van der Goes gedroomde, ‘heilstaat’ doet den massamensch het Transcendente - metaphysische - haast voortdurend - behoudens bij ongeval, ziekte, dood etc. - uit het oog verliezen en hem opgaan in het Immanente. Aangezien de menigte tòch te dom is voor Wijsbegeerte - gezwegen over Wijsheid! - en dus de Bovennatuur niet *letterlijk* beseffen kan doch enkel *overdrachtelijk,* doet men goed, de overgeleverde Religies in stand te houden, ook al zouden de Wijsgeeren die niet belijden. Arthur Schopenhauer, de Wijze van Francfort, vestigde herhaaldelijk de aandacht op dit punt. Het levert de eenige manier om haar een notie te geven van de Bovennatuur. En al is deze notie dan ook maar symbolisch, al verhoudt zij zich tot het begip-van-de-zaak als een visitekaartje staat tot zijn eigenaar, toch is kennis van een zinnebeeld der Waarheid beter dan volslagen onwetendheid omtrent Haar.

Daar de grove menigte tòch niet bij machte is, de geestes- en zielegrootheid van Denkers, Kunstenaars, Geleerden etc. te vatten, neigt zij, uit haren aard, tot volslagen gebrek aan eerbied. Deze ondeugd aanwakkeren is verderfelijk. Haar tegengaan: heilzaam. Een maatschappij, waar gelijkheid heerscht, biedt geen enkel middel daartoe. Eene maatschappij op den grondslag der òngelijkheid daarentegen wèl. Want de menigte heeft best oog voor den glans van *stoffelijken* rijkdom. Zij vergaapt zich even ijverig aan mooie auto's, kostbare kleêren (vooral vrouwen!), prachtige huizingen etc. als zij zich lui onthoudt puncto geestesleven. (Ik heb volstrekt niet enkel, en zelfs niet voornamelijk, de ongestudeerden op het oog. In de ‘betere kringen’ staat het veelal net eender. Hoeveel ‘intellectueelen’ beperken hun geestesleven stipt tot het noodige voor hun beroep, aldus lager staande dan den ongeletterden boer, die ten minste religieuze bezieling kent.) Om der menigte den zoo noodzakelijken eerbied, den eenigen vorm, die bij haar mogelijk is, van besef harer eigen minderwaardigheid, in te prenten, behoeft de

maatschappij dus òngelijkheid, gepaard gaande aan vertoon van weelde en - vooral! - praal bij de hoogere standen. Het beste ware natuurlijk[1)], dat deze zouden samenvallen met de geestesen ziels-élite. Doch om verschillende redenen gaat zulks moeilijk; niet in de laatste plaats wegens het tijdroovende van praalvertoon, waarvoor een bezige kop geen gelegenheid genoeg heeft. Ten overstaan van de menigte komt het er ook weinig op aan, want deze ziet toch niet door den uiterlijken schijn heen. Zij verslijt een fraai-uitgedoschten leêghoofd voor meer dan een sjofel kunstenaar. Aldus opgevat, ziet men de diepe menschenkennis, die spreekt uit van Deyssel's woorden (t.z.p.. pag. 122, regel 7...4 v.o.), wanneer hij den rijkdom aan stoffelijke goederen bestempelt tot aequivalent of afspiegeling van de geestelijke goederen der grooten van den geest. Het doel van ongelijkheid en praal is maar, der botte menigte eerbied te leeren. Niet voor de dragers van dien luister qua personen: dezen zijn óók slechts zwakke, zondige menschen. Maar voor de dragers van dien luister qua symbolen: als tastbare zinnebeelden van het bestaan van verhevenheden, die boven het bevattingsvermogen der menigte gaan, en dus eerbied afdwingen.

De aanhanger van een p l u r a l i s t i s c h e wereldbeschouwing - onverschillig of deze materialistisch is dan wel de Bovennatuur erkent -, komt er logisch toe, de levenshouding aan te nemen van, ik ben een ding te midden van andere dingen; ik heb evenveel of even weinig recht als elk ander ding, groot of klein; ik sta dus eigenlijk in geen nadere betrekking tot de andere dingen dan ons toevallig samen-zijn: gevolglijk heb ik met niets of niemand wat - anders dan: de facto - te maken, en màg ik mijn eigen gang gaan, overal en altijd wanneer ik het - de facto - kàn. Wie aldus denkt en handelt is: Individualist. De aanhanger van een m o n i s t i s c h e wereldbeschouwing - onverschillig of deze Religieus, Godsdienstig en/of Wijsgeerig is -, komt er logisch toe, de levenshouding aan te nemen van: alle dingen, waaronder ik, vormen tezamen één groot organisch geheel; ik ben a.h.w. een raadje in dien toestel, lang niet een der voornaamsten, maar ook lang niet een der minsten; van boven af werd mij de taak opgelegd om naar beneden toe mijn plicht te vervullen: gevolglijk moet ik mijn best doen om het aan

1) Ter vermijding van misverstand: ik gebruik hier het woord ‘natuurlijk’ weêr in zijn spraakgebruikelijke beteekenis van ‘vanzelfsprekend’.

mijn kracht toevertrouwde brokje Werkelijkheid te boetseeren, naar mijn hoogste kunnen, overeenkomstig mijn eerlijkste besef van roeping. Wie aldus denkt en handelt is: Personalist. Dit woord is, meen ik, een neologisme, maar het werd reeds tevoren (§ 2) toegelicht en behoeft trouwens zoo goed als geen verklaring.

Tusschen Personalist en Individualist bestaat dit fundamenteele onderscheid: de eerste weet zich deel van het Geheel, en derhalve, o.m., óók van de menschelijke Gemeenschap; de tweede houdt zich voor een zelfstandige entiteit. Lodewijk van Deyssel's beide Opstellen getuigen èn voor zijn Gemeenschapsbesef èn van zijn Organische Wereld-, Levens- en Staatsopvatting. O v e r a l beschouwt hij armen en rijken, dommen en knappen, bourgeois en kunstenaars enzoovoorts als *bekleeders van maatschappelijke functies*. N e r g e n s beschouwt hij den éénling als *los-staand van de samenleving,* noch van de Bovenzinnelijke Orde. De 'ideale' Individualist trekt zich geen zier aan van de Maatschappij. De ideale Personalist vervult zijn Leidersrol binnen de Maatschappij met geestdrift en nauwgezetheid. Juist ook en vooral indien hij Kunstenaar is.

Soms heb ik het gevoel, de eerste sterveling te zijn, die Lodewijk van Deyssels onderhavige Opstellen leest. Dit ben ik natuurlijk niet. Maar ik ben er toch, dunkt mij, niet ver vandaan, een der eersten te wezen, die ze *goed* leest. Of zit er kwade trouw achter het eeuwig verwijt van 'individualisme' jegens deze Opstellen? Die nota bene daar tégen pleiten.

Want van Deyssel's Personalisme is nagenoeg het tegendeel van Individualisme. Dit zal, na het voorgaande, wel geen nadere toelichting behoeven. En letterlijk *nergens* in de twee Opstellen staat het woord 'individualist' noch eenige afleiding daarvan!

Principiëel onderschikt het Personalisme het individu aan de Gemeenschap. Den Persoon - leider, voorganger, aanvoerder - van een - deel der - Gemeenschap - heft het op het schild, maar het individu, de eigenmachtige en eigengereide éénling, verwerpt het volstrekt, wegens verregaand gebrek aan hoogere waarde. De verwantschap tusschen dit Personalisme en het - staatkundig - Totalitarisme springt in het oog. Ook en juist dit laatste immers, behoeft de Persoonlijkheid, die een Natie naar zijn Ideaal kneedt. Als Leider, Top, Voorganger, Aanvoerder en Idool des Volks. Figuren als Prins Willem de Zwijger, Cromwell, Frederik de Groote,

Peter de Groote, Napoleon de Groote, Garibaldi, Lenin, Mussolini, Hitler, Stalin, zijn koppen èn makers èn voltrekkers van Natiën. Van Deyssel's Persoonlijkheidsbegrip blijkt, op de keper beschouwd, vrijwel identiek met het Leidersbeginsel (‘Führerprinzip’ zeggen de Duitsche Nazis.). Mede op het stuk der hiërarchie.

Personalistisch bekeken, heeft de Persoonlijkheid een Gemeenschapsfunctie; Totalitaristisch bekeken, heeft de Gemeenschap een Persoonlijkheidsfunctie. Persoonlijkheid en Gemeenschap vullen elkaêr aan. Een der oudste en fraaiste voorbeelden levert de organisatie der Katholieke Kerk. Eénheid-in-verscheidenheid en verscheidenheid-in-éénheid houden wederkeerig evenwicht. Enkel de Organische Orde biedt ruimte voor ontplooiing der Persoonlijkheid; en enkel de Persoonlijkheid draagt de Organische Orde.

Bijna een halve eeuw geleden snakte Lodewijk van Deyssel naar een nieuwen Levens-Stijl. Thans bestaat hij. Zijn bondige uitdrukking vindt hij in leuzen als der Italianen: ‘Ne me frego!’ (Welke vrij overgezet kan worden door: ‘Leef gevaarlijk!’). Ik zal niet vervallen in een dergelijke fout als Frank van der Goes destijds beging met zijn al te stellige voorspellingen met het oog op de naaste toekomst. Ik hoed mij er tegen, te zeggen: het Totalitarisme staat in Nederland voor de deur. Doch dat de kàns op spoedige komst ervan groot is, zal, in trouwe, wel niemand ontkennen.

In den Organischen Staat erlangt de Kunst haar eigen, voor haar gereserveerde en te haren behoeve ingerichte, plaats. Zij is daar wèl Regeeringszaak. Hare beoefenaren worden, qualitate qua, erkend en behandeld als onmisbare bestanddeelen van den Nationalen bloei. De Persoonlijkheidsidee viert hoogtij in de Harmonie der Sphaeren van het Volksche Organisme als geheel. De Kunst vervult haar Leidersrol.

In den marxistischen ‘heilstaat’ à la van der Goes ware dit allicht niet het geval. Men kan daarvoor een eigenaardig bewijs putten uit den zesden jaargang van dit tijdschrift. In Deel II komt een artikel - deel der groote polemiek! - ‘Verleden, Heden en Toekomst’ voor van de hand van Willem Kloos. Daarin staat (op pag 166) een voetnoot, wijzend op een ‘lijnrechte tegenspraak’ tusschen twee passages in van der Goes' artikel ‘Studies in Socialisme’ - ook een deel der groote polemiek! -, waaraan ik § 4 wijdde. En, inderdaad: in de zesde jaargang, Deel I, staat op pag. 375, regel 15...10 v.o., te lezen:

... ‘het noodige en het mogelijke, het geöorloofde en het berispelijke, maar ook het schoone en leelijke zien wij anders dan de menschen vroeger deden. Het is geen stelsel zonder een schoonheidsleer, het socialisme; de schoonheidsleer is alleen *verschillend van de tegenwoordige*.’[1)]

Daarentegen staat op pag. 393, regel 4...1 v.o., even duidelijk:

‘Er is in het socialisme *niets* waaraan een *nieuwe theorie van het Schoone zou kunnen worden vastgeknoopt,* niets wat een *nieuwe theorie zou noodig maken*.’[1)]

Knoop daar nu maar eens een touw aan vast!

A propos: Dr. Stuiveling heeft, in zijn meergenoemd boek, wèl veel critiek op evenvermeld artikel van Willem Kloos, maar rept met geen woord over het door Kloos aan-het-licht-brengen van deze tegenspraak bij van der Goes!

Wij naderen het einde van deze beschouwingen.

Ik hoop, er in geslaagd te zijn, een bijdrage te leveren tot het doen ingang vinden van het m.i. juiste besef, dat Lodewijk van Deyssel als sociologisch Denker de volle aandacht verdient, en geenszins onderdoet voor van der Goes, doch hem integendeel overtreft in diepte, logica en vooruitzienden blik. Hij was niet naar het fatsoen der meerderheid, die in de dagen zijner jeugd den voorgrond op het politieke schouwtooneel bezette. Anders dan van der Goes, vond hij geen georganiseerden kring van voor zijn denkbeelden ontvankelijken.

Over gene groote polemiek ware een dik boekdeel te schrijven. (Dit mijn opstel vormt maar een dun.) Om helder inzicht dienaangaande te erlangen, zoude men ook de aanbelangende artikelen van Willem Kloos en Dr. Frederik van Eeden onder de loupe moeten nemen, en het de ditos van Frank van der Goes even nauwkeurig moeten doen als ik het hier die van Lodewijk van Deyssel deed. Tevens ware een studie over de twee hoofdstroomen in de toenmalige ‘Nieuwe Gids Beweging’, de Aristocratische - onder van Deyssel en Kloos - en de democratische - onder van der Goes en Tak - zeer gewenscht. De tijden zijn er niet naar. En met den pas uitgebroken Europeeschen oorlog[2)] voor

1) Cursief en spatie van mij.
1) Cursief en spatie van mij.
2) Ik schrijf deze regels op Maandag 4 September 1939.

den boeg, lijkt het geenszins waarschijnlijk, dat er spoedig belangstelling genoeg zal wezen om iemand dien arbeid te doen ondernemen. Trouwens: heeft zelfs het élite-publiek nu wel aandacht voor zulke dingen?

Wiens hoofd staat thans naar studie? Vorsching is een zaak voor rustige periodes. Wij leven in een tijdperk van de Daad. En wel allen hebben het besef, dat de zegepraal of de ondergang onzer idealen op het spel staan. De Beginselen, waarover van Deyssel en van der Goes toen met de pen streden, worden nu uitgevochten met de bajonet op het geweer en het stikgas over de fronten. Treurig genoeg. Want het is droevig, dat de wederopbouw van het Avondland, welks toekomst staat en valt met de Organische Orde, stroomen bloeds en zeeën aan leed moet kosten. Doch wij zitten nu eenmaal in hetgeen het Buddhisme de Sangsara noemt: het bestaan van Begeerte, Zonde, Lijden, Dood en Karma. Ook geboorte-in-letterlijken-zin vindt plaats in bloed bij vuil. En bij een miskraam komt al die narigheid, helaas, evenzeer te pas, al blijft het resultaat uit.

Summiere behandeling van een figuur als Lodewijk van Deyssel, gelijk Dr. Stuiveling, in zijn meergenoemd boek, toepast, en, erger, ongegrond oordeel over den Meester, gelijk Gresshoff en Menno ter Braak zich permitteeren, kan onmogelijk als eerlijke, onpartijdige, wetenschappelijke werkwijze gelden. Indien men een beeld ontwerp van gene periode en hare figuren, dan luidt de eerste eisch wel: onbevangenheid. Al ben ik, tot blijk van het tegendeel, nog altijd overtuigd van Stuiveling's goede trouw, zijn vooringenomenheid staat, mijns bedunkens, buiten twijfel.

In één opzicht ben ik het echter geheel met hem eens. In dit: over den glorietijd van ‘Tachtig’ zijn meer losse legenden in omloop dan er degelijke kennis in de hoofden zit. Vandaar: het door velen reppen over een ‘louter’ of ‘overwegend’ literaire Traditie van dit tijdschrift, dat van zijn geboorte af minstens evenveel aandacht besteedde aan Politiek als aan Bellettrie. Vandaar: het door vele anderen overdrijven naar de tegengestelde richting, met de bewering, dat Frank van der Goes den toon aangegeven zoû hebben in dit tijdschrift, op welks bladzijden hij zelfs binnen zijn eigen speciaalgebied, de politiek, hopeloos verslagen werd door Lodewijk van Deyssel.

De Meester repte over het naar de barricaden gaan door kunstenaars, die daar willen sneuvelen voor een Ideaal. Misschien is het moment méér nabij, dan menigeen vermoedt. Zijn twee geniale Opstellen-betreffende-het-marxisme bezitten, op het huidig tijdsgewricht, een actualiteit van bijna beangstigenden aard. God slechst weet, hoe nabij het lugubere oogenblik is. Wanneer de Geest grijpt naar de wapenen des Oorlogs, wankelt de Beschaving op haar voetstuk.

Aan het einde van mijn taak gekomen, bied ik den grooten Meester deze vrucht van mijn arbeid aan als klein blijk van hulde. Het geeft slechts hoog gebrekkig uiting aan de innige bewondering, die ik den Vader onzer Nationale Proza-Kunst toedraag. Het is geschreven met liefde en toewijding, uit een geest van eerbiedige vriendschap.

Want dit zijn de gevoelens, die ik koester jegens de twee zonnen onzer letterkunst: Dr. K.J.L. Alberdingk Thijm en - wijlen, helaas - Dr. Willem Kloos. Ik noem deze beide Grootmeesters tezamen, omdat ze in mijn gemoed onafscheidelijk van elkander zijn. Aan beiden zijn voor mij herinneringen verbonden, die medetellen onder de dierbaarste in mijn geheugen.

Mijn kennismaking met de Tachtiger Letteren dateert van ongeveer 1913 en 1914. Lodewijk van Deyssel's ‘Verzamelde Opstellen’ heb ik verslonden: gelezen en hèrlezen, telkens weêr. Zijn roman ‘Een Liefde’ heeft mij tot tranen toe ontroerd. (En ik ben heusch niet sentimenteel.) Doch het meest troffen mij zijn Critieken en Beschouwingen: die combinatie van strakke logica, strenge bewijsvoering en diepgaande analyse met gloeienden hartstocht, innige liefde voor de Schoonheid en feilloozen smaak. Maar ik heb ook gesidderd bij het lezen van zijn lyrisch proza - vooral: ‘O, Vader, ga niet dood’ - en het ééne gedicht - sonnet -, dat er in voorkomt. En rustig-proevend genoot ik de bezonken volzinnen der biographie, die ‘K.J.’ aan zijn Vader wijdde.

's Meesters twee Opstellen, die wij hier bestudeerd hebben, trokken van allen aanvang af mijn opmerkzaamheid. Gedurende gene laatste jaren vóór 1914 marcheerde de roode ideologie over de

geheele linie op. In de kringen der welgestelden van liberalen huize werd de geestelijke weêrstand slechts flauw geboden. Hoe kon het ook anders? Zij zelven waren, althans theoretisch, bevangen door den gelijkheidswaan. Het oude liberale tegenargument, als zoude de gezeten burgerij het ‘denkend deel der Natie’ vormen, ging te duidelijk mank aan kinderachtigheid om het parool voor een krachtig met-hand-en-tand-vasthouden aan de bestaande positie te leveren. Deze twee geniale Opstellen van den Meester bevatten het eerste gemotiveerde tegen-pleidooi, dat mij onder het oog kwam. Daaruit leerde ik voor het eerst inzien: het verzet tegen de toenemende overheersching der anti-Nationale elementen berust niet enkel op gevoelens zonder redelijken grond, doch mag wel degelijk op logisch houvast bogen. Zij werden mij een openbaring.

Zonder twijfel heeft de invloed dezer beide Opstellen veel bijgedragen tot mijn keuze van een levenspad. (Ben ik de eenige? Wie weet! Wie weet, hoe velen door van Deyssel's kloekmoedig woord zijn afgehouden van verzinken in het moeras der gelijkmakerij.) Voor mij, in elk geval, hebben deze Opstellen de waarde van een Alarm, dat mij er toe bracht, koers te zetten naar andere ideologiën dan die ik tot daar aan toe kende.

Pas vele jaren later, anno 1921, leerde ik den Meester persoonlijk kennen. Dank zij een introductie van - nu - wijlen den Dichter Willem Kloos, genoot ik het voorrecht, door Lodewijk van Deyssel ontvangen te worden. Een beetje verlegen en onwennig drukte ik de hand, die de Groote Man mij toestak. En toen ontwikkelde zich een gesprek, dat den heelen avond duurde. Maar, ofschoon vol aandacht voor 's Meesters woorden, lette ik toch óók voortdurend op zijn Persoon. Dit was dus van Deyssel, de ‘Dukdalf van het Persoonlijkheidsbegrip’, de felle, vlijmende, onverbiddelijke Criticus, de begenadigde Kunstenaar, wiens taal hard en teeder, vloeiend en snijdend, plastisch beeldend en streng betoogend kon zijn. Mij viel de eer te beurt, bij hem op bezoek te mogen komen!

Eenige jaren later werd ik in audiëntie toegelaten bij een regeerend Koning, doch ik kwam minder onder den indruk dan toen bij Lodewijk van Deyssel.

De loop van het leven heeft mij niet vergund, den Meester veelvuldig te bezoeken. Ik had het druk in zaken, wierp mij spoedig in de tijdroovendste aller beslommeringen, de politiek, en ging later

groote reizen maken. Maar overal vergezelden mij van Deyssel's Werken.

Anno 1929, ter gelegenheid van de viering van Willem Kloos' zeventigsten verjaardag, ontmoette ik den Meester opnieuw. Sedert 1938 is het contact natuurlijk veel nauwer geworden. Thans beef ik niet meer, als ik bij hem binnen treed, doch de innerlijke huiver van eerbied is onveranderd gebleven.

Dr. K.J.L. Alberdingk Thijm is altijd dezelfde. Aristocraat van top tot teen, fijnzinnig en weloverdacht in zijn spreken, hoffelijk, voorkomend en sereen. Men voelt, hoe 's Meesters geest op groote hoogten verwijlt, en alle aardsch gedoe met kalm-begrijpenden glimlach overschouwt.

Hij heeft den stormen der tijden het hoofd geboden. Onwrikbaar vasthoudend aan de eens-ontdekte Waarheid, staat de Meester, op zijn hoogen leeftijd, aan het roer der Letterkunde, waarvan hij een der voornaamste scheppers is. De Vader van onze Proza-Kunst leest, studeert en schrijft heden ten dage met dezelfde toewijding als in de hartstochtelijke jaren van zijn jeugd.

Onze Lezers kunnen zich rekenschap geven van de verbluffende vruchtbaarheid, die van Deyssel's geest onvermoeid ten toon spreidt. Hij heeft wel eens een tijd gezwegen. Ja, wien overkomt dit niet? Enkel veelschrijvers, die maar woorden-en-volzinnen neêrkladderen, zonder zich over het gehalte van hun schrijverij te bekommeren! Wanneer Lodewijk van Deyssel een tijdlang niet publiceert, komt dit - afgescheiden van ziekte e.d. - doordat hij contempleert, mediteert en concipiëert.

Deze groote Meester is typisch een *Denker*: een geest, waaraan niets ontgaat en wien ook in het kleinste de diepere grond interesseert. Niets is bespottelijker, dan hem voor een alleen-lyricus te houden. Integendeel: zijn grootheid blijkt niet in de laatste plaats uit zijn vermogen om afwisselend lyricus, epicus en dramaticus te zijn. Hij kan het objectieve gezichtspunt naar verkiezing laten varen voor het subjectieve, hij vermag evenzeer innerlijk te schouwen als uiterlijk te observeeren, hij heeft de macht de zielsche attitude aan te nemen, welke het best strookt met een gegeven taak. Deze zeldzame gave komt hem in al zijn werk te stade: dezelve levert de verklaring der mogelijkheid, dat het teedere zielegefluister van ‘Frank Rozelaar’ ontsproot aan hetzelfde brein, waaraan wij de

'Adriaantjes', de sensitivistische stukken, 'Een Liefde', de biographie van Prof. Alberdingk Thijm en - last not least - de bewonderenswaardige Critieken en Beschouwingen danken.

Ontboezeming van de diepste roerselen in het menschelijk hart, blanke klaarheid op de hoogtepunten des Begrips, volstrekte verwoording der buitenwereld-dingen: Realisme, Naturalisme, Impressionisme, Expressionisme, Sensitivisme - zijn hoogsteigen vondst -, alles ligt besloten in zijn Bellettristisch oeuvre. Men acht ons, Nederlanders, wel eens met de nachtschuit te komen. Doch de Nederlander Lodewijk van Deyssel ontdekte de nieuwe kunstsoort 'Sensitivisme' éér een buitenlander daaraan dacht. (Met een reserve ten aanzien van Literaturen als de Chineesche, Japansche, Russische etc., welke den meesten onzer ontoegankelijk zijn.) In werkelijkheid behoeft Nederland voor geen ander Volk onder te doen: enkel al van Deyssel's Persoon volstaat om ons te vrijwaren tegen ieder minderwaardigheidsgevoel puncto Schoone Letteren.

Max Nordau, een jood, beweerde in de laatste periode der vorige eeuw, dat de huidige - toenmalige - kunstenaars, in tegenstelling met die in vroeger eeuwen, geen volwaardige burgers waren. Nu, dit geldt zéker niet ten opzichte van Lodewijk van Deyssel! Hij nam, van allen aanvang af, een goed-Vaderlandsch standpunt in, en beweest, zijn leven lang, zijn verbondenheid met de groote Tradities der Natie. Moet ik wijzen op zijn 'Nieuw-Holland', 'Nieuwjaars-dagontboezeming' en Vondel-studies? Hij heeft zich altijd deel van het Totaal geweten: van den grooten geestes- en zielestroom, die verleden, heden en toekomst van Neêrlands glorierijke Beschaving tot een edel Geheel van glanzende Schoonheid maakt.

Van harte en met diepen eerbied wenschen wij dezen Grootmeester onzer Letteren geluk met zijn vijf-en-zeventigsten verjaardag. Moge de Almachtige hem nog vele jaren schenken. Tot zegen van Vaderland, Volk en Staat!

Knocke } -aan-Zee, 15 Augustus... 15 September 1939.
Wijk } -aan-Zee, 15 Augustus... 15 September 1939.

De nieuwe stilte door P.C. Boutens.

Voor K.J.L. Alberdingk Thym.

Dan valt opeens weêr in de nieuwe stilte,
Als altijd dieper en doorhooriger
Naar oorverdoovender en hooger liep
Het springtij van dit wereldsche gerucht,
De vloed die zonder vastheid van getijen
De blinde watermassa's luid opzweept,
Meêstuwend met den lagen slingergang
Van altijd nieuwe lichtelooze manen,
De duistre klompen tijdlijk opgebraakt
Uit de vuurmonden, de kunstmaatge kraters
Van doof geweld en haat en huichlarij,
Springstoffen ingenest en trouw bebroed
In de amper veilig afgekoelde aardkost -
Dan valt opeens weêr in de nieuwe stilte....

En wij, de weinge velen, meêgebeukt
Tot hier, onsterflijk onverlet
Ontstegen aan de greepvermachtloosde eb,
Wij treden zuivernaakt het verschgegroefde
Strand dat al stiller onafzienbaarder
Strekt tot den verren steilen kerkermuur,
Den hemelwand onzer gevangenschap...
Al toon, al klank, al woord naar hier gered
Zingt in de blanke schelpen aan ons voeten,
En elk beluistert wat zijn aandacht wil,
En smaakt het leven in zijn ademtocht...
Geen schoon dat ander schoon ooit overstemde...

En soms raapt één in zijn onnoozelheid
Een blanken hoorn van onherkenden vorm,
En beurt hem tot zijn weerloos open oor,
En hoort verbijsterd iets van eigen stem,
Een klank ontwrongen eens aan 't eigen hart,
En nu voor altijd zingend vastgelegd,
Met stem van wind en zee vernameloosd.

[Bijdrage]

Het was in de jaren 1895 tot en met 1901, dat op ons jongeren invloed uitgeoefend werd door de mannen van de *Nieuwe Gids*. Zij bleken in den volsten zin van het woord ‘nieuwe gidsen’ die ons toonden wëlke wegen wij, ten opzichte van de Nederlandsche letteren, moesten betreden.

Daar waren dan Willem Kloos en K.J.L. Alberdingk Thym. Daar was vooral ook Herman Gorter, die met zijn *Mei* zulk een diepen indruk op ons maakte. Lodewijk Van Deyssel had zóóveel te vertellen op de hem eigen wijze, dat het ons jaar-in-jaar-uit kon boeien.

Het was nieuw en niet ‘na te doen’. Juist dáárom moedigde hij tot pogingen in de richting van het dichterlijke scheppen aan. Wij moeten hem dankbaar zijn dat hij wekte wat in ons sluimerde. Anderen deden dit insgelijks, doch hij toch wel het meest in die dagen, waaraan we in deze duistere tijden niet dan met weemoed terugdenken.

Rome, 26 Augustus 1939.

HENRI VAN BOOVEN.

[Bijdrage]

Lodewijk van Deyssel, de meester van het Nederlandsch proza, is een dier grooten in den lande, wien men gaarne ieder lustrum, en zelfs om het jaar, een hoofsche hulde wenscht te betoonen.

Zijn vitaliteit is een der wonderbare verschijnselen van dezen tijd.

Hij is de eer der Nederlandsche letteren, en wij voelen dat even diep in 't Zuiden als U in 't Noorden.

Moge hij nog lange jaren in fleurigheid bloeien!

Een jarige als hij diende een geschenk te ontvangen zijner waardig!

Een mooier geschenk dan wat hij zelf ons kan geven ken ik niet: namelijk, het tweede deel van zijn zoo voortreffelijke en geestige ‘Gedenkschrif ten’.

EMMANUEL DE BOM.

Van Deyssel 75 jaar door Ina Boudier-Bakker.

Waarom zijn wij hem al dieper genegen geworden? Het is, naast wat hij voor ons beteekende - en beteekenen bléef - in ons letterkundig leven, om een groote zachtheid, die van zijn zeldzame verschijning uitgaat. Die niet eens zoozeer in zijn woorden ligt. Maar er komt dat enkel moment in zijn houding, een oogopslag, een zoo kennelijk eigen gebaar; en de streng verborgen, gesloten mensch geeft zich prijs in een roerende zachtmoedigheid. Dan weten we meteen, dat we hem zéér liefhebben.

Lodewijk van Deyssel vijf-en-zeventig jaar door Clifford Kocq van Breugel.

Den jubilaris in bewonderende genegenheid gewijd.

Binnenkort wordt Lodewijk van Deyssel 75 jaar! Voor wien het voorrecht heeft den jubilaris persoonlijk te kennen, komt deze mededeeling even onverwacht als onvermoed. Is het al weer vijf jaren geleden, dat wij den zeventigjarige mochten huldigen? En heeft die levendige, stoere, rechtopgaande man reeds 75 jaren geleden het levenslicht aanschouwd? Het schijnt ongeloofelijk, maar elk schoolkind zal U vertellen, dat hij een van de mannen van '80 is, dus een kleine 60 jaar geleden reeds een ster was aan het Nederlandsche letterkundige firmament.

Dat hij in al die jaren zijn meesterschap over de Nederlandsche taal heeft behouden, ja verdiept, is niet verwonderlijk, maar welk een ontzaggelijk sterke begin-impuls moet hem hebben bewogen, dat hij tot op dezen dag die sierlijke bewegelijkheid van geest, die onverflauwde en rake opmerkingsgave en die fijne psychologische ontleedkunst heeft weten te bewaren, die reeds zijn eerste werken kenmerkten.

Elk individu is op lateren leeftijd het uitvloeisel van zijn jeugd, maar hoe overvloeiend van kracht en inspiratie moet de jeugd geweest zijn van hen, waarvan de levensuitingen op hoogen leeftijd nog immer blijven vloeien en stroomen in dezelfde opwaartsche richting, die hun jeugd zoo schoon maakte. Geen terugvloeien naar reeds doorstroomde landouwen van den geest, geen stilstaan en zich spiegelen in den poel der zelfgenoegzaamheid valt in Van Deyssel te bespeuren, noch in hem noch in zijn werk.

Dit laatste is vanzelfsprekend voor een groot kunstenaar, want bij hem zijn zoowel zijn werk als zijne andere levensuitingen allen

de ware en zuivere verwezenlijking van zijne één en ondeelbare persoonlijkheid.

Meer bevoegden zullen schrijven en hebben geschreven over het werk van Van Deyssel, ik vind in de hierboven aangeduide overweging voldoende verontschuldiging om enkele woorden te mogen wijden aan Dr. K. Alberdingk Thym als tafelpraeses bij een vriendenmaal.

Het tafelen is voor den jubilaris lang geen onverschillige bezigheid, ook hierin weet hij zijn eigen-aardige persoonlijkheid te leggen. Een generaal zal een gouden kraag verkiezen boven strepen op de mouw, niet omdat hij die kraag zooveel mooier of doelmatiger acht dan die strepen, maar, omdat bij zijne waardigheid zulk een kraag past. Zoo verlangt de heer Thym een menu van uitgelezen spijzen en dranken, niet zoozeer wegens hunne ongetwijfeld streelende eigenschappen voor het verhemelte, maar, omdat hij juist zulk een menu passend vindt bij de waardigheid van zijne persoonlijkheid.

De praerogatieven van een voorzitter zijn hem wel bekend en worden door hem zeer gewaardeerd, zoodat het voor de dischgenooten reeds een verkwikkenden aanblik oplevert hem den voorzitterszetel aan tafel met eenige plechtigheid te zien innemen. Zij voelen daarin een waarborg voor het welslagen van hun festijn.

Met een van geest tintelend oog blikt de praeses den kring zijner tijdelijke onderdanen rond en géeft het woord aan wien het hem goeddunkt, zonder daarom gevraagd te zijn. En dit is het bijzondere daarvan: Het kennelijk genot, dat deze uitoefening van souvereine daden den voorzitter verschaft, draagt ongemeen bij tot verhooging van de feeststemming aan den disch.

Naarmate de maaltijd vordert weet de heer Thym, in zijne inleidende woorden bij elke verleening van het woord aan een der aanzittenden, op bijna wetenschappelijke wijze de doseeringen van speelsch vernuft en fonkelende geest dusdanig op te voeren, dat een door hem geleid samenzijn aan den disch tot een volslagen éénige verbinding van geestelijke en materieele geneuchten wordt.

Ik schrijf ‘wordt’, want het is over nu en vandaag, dat ik bericht. En deze man is welhaast 75 jaren! Al het heden wordt verleden, maar moge nog jarenlang de tegenwoordige tijd bij eene beschrijving als de bovenstaande blijven passen!

Voor Dr. K.J.L. Alberdingk Thijm door G. Amans.

Verdun, Douaumont.....

Dof heeft mijn Wezen tot Uw Ziel gesproken
In stomme woorden van verbijstering....
Mijn jonge Leven is door smart gebroken
Met felle hevigheid van marteling.

Gij, Gíj, alleen, Gij hebt het luide snikken,
Gij hebt het zachte schreien van mijn Ziel verstaan;
Gij hebt die tranen, die mijn Ik verstikken
Met Uw Ziels-blik ontwaard. Gij zaagt mij aan

En wíst, mijn Vriend, - als het geen sterf'ling weet,
- Zwijgend -, die donk're wond van bitter leed,
Het zwarte smarte-bloed van huivering....

O God, mijn God!, een vale nevelkring
Omhult mijn denken; en ik staar in vagen
Angst vóor-mij.... wezenloos en lam-geslagen.

Den Haag, 27 Augustus 1939.

Over: de beteekenis van Lodewijk van Deyssel voor jong-Holland door G. Amans.

Er zijn Waarheden, die men weet met groote stelligheid, en die men - toch - niet, althans niet gemakkelijk, benaderen kan met het betoog.

Zijn zij daarom minder waar? Ik meen, ik weet, rotsvast, van niet. Het zijn waarheden, die men voelt met verborgen intuïtie, waarheden, die veelal o zoo gauw breken tegen het harde koudijzeren bewijs: niet door hun zwakte, maar door hun teêr-heid.

Men kan in het algemeen zeggen, dat ieder verschijnsel, dat voortgekomen is uit de wezens-gronden van het menschelijk gemoedsleven, een dergelijke waarheid is, met het in systeem brengen waarvan men weinig nuttigers verricht, dan het smeren en lenig maken van een automatisch verstand voor een denkmethode van gevaarlijke eenzijdigheid: Het ziele-leven is in cartotheek gebracht, de Ziel kan worden op-geborgen; voortaan is alles te vinden op de kaarten of in de catalogus, die van alle emotie's met nauwkeurigheid van registratie - gerangschikt en geordend als zooveel in dezen tijd - de notanda aangeven.

Ik meen, dat deze weinige woorden toch met scherpte van omlijning hebben kunnen aangeven, waar wij, jonge dichters van nu, staan met ònze Kunst, met ons denken en voelen, met onze idealen,

Ik zou op dit oogenblik een streep kunnen zetten, en ik zou dan gezegd hebben, wat er van de jonge wordende literaire kunst van Holland te zeggen valt en voor wie scherp en met groote zuiverheid door mijn woorden heen-voelt en er achter zien kan, gesproken hebben, alles, waarvan ik nu - ten overvloede - nog schrijven ga: tot uit-werking van het 'thema', als voor een sonate of een symphonie.

Ja, ik zou kunnen eindigen en alles, wat te zeggen valt over de 'Wahlverwantschaft' van de tachtiger kunst en de onze: het zou gezegd zijn; alles wat diep-fundamenteel is in onze affiniteit tot de mannen van '80 - in het zeer bijzonder tot Lodewijk van Deyssel en Willem Kloos - is ook fundament aan het tot hier geschrevene. Maar toch, ik zal nog wat in-gaan op het onderwerp, ik zal mij inlaten met het essay, al ligt de vorm mij niet, al houd ik er niet van om zijn kaalheid en al zou ik misschien het beste kunnen besluiten met een 'wait and see'.

Het essay - de '57 waarheden' van van Deyssel[1] -, de steeds eenigszins wetenschappelijk te houden verhandeling, zonder verdere pretentie, is wel *de* vervelende vorm bij uitnemendheid, die - inzooverre de steller niet een Proza-kunstenaar van zeldzame grootte is - gemeenlijk benauwd van droog-heid is en meestal niets met literaire kunst te maken heeft.[2]

Ik weet zeer wel, dat dit alles niets heeft uit-te-staan met Lodewijk van Deyssel en zijn invloed op de jonge hollandsche kunstenaars van het woord. Maar ik wilde het zeggen, als een verzoek om clementie voor een proza-schrijvenden dichter.

* * *

En toch, en tòch heeft dit alles wèl ièts te maken met het contact tusschen Lodewijk van Deyssel en jong-Holland. Dat 'iets', die verborgen schakel - ik heb er al op gezinspeeld - is de afkeer tegen het dorre, het kleurlooze, het kille: dat is de liefde voor levensgloed, voor levenstimbre, en verlangen naar het extatische van den hartstocht; afkeer van vellen druks met zevenenvijftig waarheden en liefde voor stukken literatuur, die literaire kunst

1) Van D. 'Over Literatuur'.
2) Toonbeeld: Menno ter Braak, 'Démasqué der Schoonheid'; 'Carnaval der Burgers'.

zijn in den zin, waarin wij literaire kunst hebben leeren kennen: als hooge vloedgolven van sentiment.

Dàt is Kunst: vormgeving in klank, in kleur, in woord, van het zuiver-gevoel, van het Ziele-leven zelve -: dat zijn Kloos' verzen, dat is het proza, het Proza van van Deyssel.

De kunst van het sentiment is onvergankelijk. Er zal een tijd zijn - ik zeg het met alle zekerheid mijns harten - dat tusschen de puinhoopen der Europeesche cultuur van verabsoluteerde hersenbeelden, de levende kunst van vergane eeuwen gevonden zal worden als de laatste, maar ook de nimmer vergankelijke overblijfselen van duizenden voorbije jaren.

Want er zal van Europa niets overblijven dan alleen zijn Kunst, zooals dat het geval is geweest met de grootheid van Egypte, van het oude Azië, van Griekenland, van Rome. Zoo ook zal het zijn met de Kunst van Europa en dan alleen nog maar met het allerreusachtigste daarvan.

Wanneer dan duizend jaren verloopen zullen zijn en nieuwe volken zullen haar ontdekken - die Kunst - dan zal men herkennen de menschenziel, men zal ontwaren haar schoonheid en men zal haar eeren en liefhebben als iets groots en moois.

Zóó zal het zijn met de Kunst, die van Deyssel geschreven heeft en die onsterf'lijk is door de echtheid van de gevoels-stroom, die er-in is neer-gestort. Wanneer van Deyssel een figuur zal zijn geworden van een legende en zijn naam een klank zal hebben als die van Homerus, van Vergilius, dan nòg zal zijn Kunst leven, gróót zijn, rijk zijn, en spreken tot de Zielen van alle volken, jong en sterk, door de stuwkracht van zijn Woord, en de mystische diepte van de bron van die kracht.

* * *

Nu weet ik wel zeer goed, dat dit allemaal maar meeningen en gevoelens zijn, die geen steek houden, omdat ik ze toch immers niet bewijzen kan. Maar evengoed ben ik van overtuiging, dat het hierboven beweerde bijzonder wáár is.

Wat is het toch eigenlijk merkwaardig, dat ik - en ik vul alweer onmiddellijk aan - dat wij zoozeer doordrongen zijn van het grootheidsbesef van van Deyssels Kunst. Onze schoolopleiding

heeft het immers wel anders geleerd[1]: van Deyssel was een náám en ter Braak een auteur, als Vestdijk, als Slauerhoff, als du Perron en vele andere. Op het eindexamen moest men Vestdijk gelezen hebben, maar van Deyssel, dat wil zeggen de tachtigers, waren verouderd; men diende ze te kennen als van Effen en Poot.

Goed, wij hèbben ter Braak gelezen en al de zijnen en - het geformuléérde weten kwam pas veel later - wij hebben geweten, gevoeld, zoo met een geheim zintuig van verlangen, dat wij iets misten, dat er iets leegs was, iets kouds, iets schrils, en wij hebben het verlangen, de behoefte gehad aan anders, ànders, ànders, zonder te weten hoe en wat.

En ver van de schoolbanken, jaren-ver, hebben wij 'op zolderkamers in nauwe straten' met schitterende oogen en bonzende harten 1880 ontdekt, hebben wij de groote werken van zijn literatuur gelezen, en hebben wij het geweten, dat wij met diè menschen contact hadden, dat diè menschen ons geven konden, wat wij zochten en verlangden...., dat ònze jonge Kunst aansloot bij hùn literatuur: die van van Deyssel en Kloos.

Ik kàn, ik màg niet zeggen, dat de invloed, die van deze beide grootste tachtigers uitgaat naar ons, in kracht voor beide kunstenaars verschillend is. Er is één groote en ontzaglijk sterke stuwing geweest, één groot licht, dat opstraalde van het werk van beide mannen; in die stuwing, in dat licht hebben wij de kracht gevoeld en den weg gezien en het prachtige, waarnaar wij met groote behoefte gezocht hadden, zonder den aard, zonder het wezen ervan, zonder den weg er-heen te weten, ontwaard.

En de ontdekking van dit alles heeft ons - behalve het geluk en het genot van het lezen - diepte van inzicht en zekerheid van schrijden gegeven. Wij hebben elkaar aan-gezien, met dezelfde gedachten en gevoelens op dat oogenblik, waarop wij ons realiseerden, wàt wij Holland geven wilden; waarop wij wisten elkaârs Kunnen en Willen.

* * *

1) Het moge terloops worden opgemerkt, hoe beneden alle peil in de meeste gevallen het literaire school-onderwijs gegeven wordt, in het bijzonder wat de enorme en onsterf'lijke beteekenis van de beweging van '80 betreft. Ik hoop hier te zijner tijd op terug te komen. G.A.

Ik heb het ‘terug naar Willem Kloos’ in deze bladen al eens meer geschreven. Het had ook ‘terug naar Lodewijk van Deyssel’ kunnen zijn, ‘ terug naar de synthese’.

Ik wil daarmee geen hatelijkheden debiteeren aan het adres van bijvoorbeeld den heer Vestdijk; het heeft in dézen tijd zoo weinig zin om woedend in zijn penhouder te springen voor een polemiek vol haat en nijd. Ik wil alleen en uitsluitend hiermee uiting geven aan mijn verlangen en behoefte en aan mijn meening, dat een synthetischer literatuur op-groeit. Het is literaire kunst, die iets moois, dat is iets menschelijk dieps, geeft; mooier en dieper dan het werk der laatste jaren, waarin de analyse groot en autoritair was en is, en de synthese nihil.

Daaraan is wezenlijk behoefte - en dat, oók dàt hebben wij gevonden bij de tachtigers en nu wel zeer speciaal bij de romankunst van van Deyssel. Het is - afgezien van ieder literair standpunt - een onweersprekelijk feit, dat van de analytische romans, zooals wij die tegenwoordig kennen, een kilte uit-gaat, dat de - ik durf wel te zeggen - Freudiaansche romans huiverig en naar aandoen; ze geven een ervaring zooals men die krijgt bij het binnentreden van kazematten of andere ondergrondsche vestingwerken. Een vochtige, angstige kou slaat bij het lezen tegen mij aan: het is haast, neen, het is een zintuigelijke waarneming, waaraan niets te veranderen valt. Men is α□σ□ητι□ος in den eigenlijken zin van het woord, of men is het α□σ□ημα (= zintuigelijke waarneming) is dan een gebeuren buiten den bewusten wil: de α□σ□ημα is onwillekeurig.

Het heeft geen doel of resultaat, een betoog hierover. Ook dit is weer een waarheid van intense subtiliteit, die gemakkelijk breekt tegen het stalen bewijs.

Maar toch: het is een zintuigelijke bekoring om te lezen een literair kunstwerk van hooge aesthetische waarde, dat wil zeggen een literair werk dat zintuigelijke gewaarwordingen geeft van groote heerlijkheid. Ik zeg het u nogmaals, hierover valt niet te debatteeren, evenmin als bijvoorbeeld het individueele gewaarworden van de zintuigen bij het zien van bloemenvelden, van vogels of andere natuur-schoonheden.

Ook dit, ook dit hebben wij bevredigd gevoeld door het proza van van Deyssel.

Demasqueer de Schoonheid, ter Braak, en lach over den aestheet, maar Uw logica schiet tekort waar U pen wil doorschrijven. Ik hoop nog eens in de gelegenheid te zijn hier kalm en zuiver iets over te zeggen. Want - geloof mij - aesthetica is geen luchtkasteel, de aestheet geen woord-virtuoos. Het zijn begrippen en menschen van werkelijkheid. Wie dit òntkent, liever gezegd, wie de gewaarwording, de α□σ□ησις nìet kent: hij miskent 1880, hij miskent Lodewijk van Deyssel, hij ziet de grootheid van diens kunst royaal maar dan ook royaal voorbij.

* ⁎ *

Ja, ik herhaal het U, met deze menschen, met dezen mensch hebben wij contact. Aan deze menschen voelen wij ons verwant. En jegens deze menschen voelen wij een diepe, innige dankbaarheid: jegens van Deyssel, in het bijzonder, omdat hij was en is niet alleen den baner van den weg, niet alleen de mensch die de richting gewezen heeft, maar vooral en vooral omdat van Deyssel gebleven is een modern mensch: een mensch, die meegegaan is met zijn tijd, en eén die dien tijd ziet en doorgrondt.

‘Met die menschen hebben wij contact’ maar meer dan met eén van allen met Lodewijk van Deyssel, den altijd sterken want altijd jongen Mensch en Kunstenaar.

Lodewijk van Deyssel is een sieraad voor de wereld-literatuur.

[Bijdrage]

Het is goed in dagen als deze, waarin het hart ineenkrimpt bij het denken aan de naamlooze ellende die opnieuw over de wereld is gekomen, waarin wij schier in wanhoop vragen waartoe wij leven moeten, ons in dankbare herinnering in gedachte te verplaatsen naar tijden waarin een bezoek van den Grootmeester der Nederlandsche Letterkunde dagenlang een glans van schoonheid over het leven wierp en de huiselijke disch, aan welken hij had aangezeten, als het ware, in een hooger sfeer was geheven.

Eerbiedige hulde aan Alberdingk Thijm die zulke herinneringen kan opwekken, en aan God den Heer de bede dat als de glorieuse strijd voor Vrijheid en Recht zegevierend ten einde is gestreden er eenmaal een tijdperk moge aanbreken waarin de Geest oppermachtig in de wereld moge heerschen.

Hilversum, September 1939.

AMY GROTHE-TWISS.

[Bijdrage]

Dankbaar gedenkende vele onvergetelijke bladzijden van Lodewijk van Deyssel en vele, evenmin te vergeten, oogenblikken van samenzijn met K.J.L. Alberdingk Thijm, breng ik den grooten Jubilaris mijn hulde.

H.L. DE BEAUFORT.

Over Lodewijk van Deyssel door Louis Knuvelder.

Op dezen vijf en zeventigsten verjaardag over Lodewijk van Deyssel te mogen spreken, is een voorrecht, maar tevens een taak die zeer zwaar is. Niet zwaar, door te weinig belangstelling of vereering voor den jarige, maar door de hoogheid van zijn persoon, en de hoogheid van zijn werk, waarvan de waarde door dit geslacht zeker niet op de juiste wijze geschat wordt.

Het is tamelijk bitter, op een dergelijken dag te moeten constateeren, dat de jubilaris niet erkend wordt zóó als hij het verdient, maar de waarheid is dikwijls bitter.

Mag ik vertellen, hoe het mij, en velen van mijn generatie, ging met betrekking tot dezen grooten Tachtiger? Wij leerden op de schoolbanken, uit de standaard-boekjes, dat Lodewijk van Deyssel geboren was dan en dan, medewerkte aan 'De Nieuwe Gids', proza schreef, het naturalisme in Nederland invoerde (en dit was bijna een misdaad) en weer dood verklaarde. Zijn werk was louter technisch knap, ja zelfs een der meest gebruikte boekjes durft schrijven: 'Maar onder de woordevloed brandde geen sterk en diep leven', en te spreken over zijn 'zogenaamde prozagedichten'.

En natuurlijk, als brave leerlingen hadden wij bijna een heiligen afkeer van dien Van Deyssel, en er was geen seconde dat wij er aan dachten, iets méér van hem te lezen, dan 'Ik houd van het proza'; aangezien dit in zoo goed als alle bloemlezingen staat, als eenigste fragment. Dank zij de 'bekoring', die een dergelijken vorm van onderwijs voor ons had, konden wij er niet toe komen, verder belang in de Nederlandsche litteratuur te stellen, en geloofden we wel wat de al wijze boekjes ons vertelden.

Maar zie, wat een wonder geschiedde, toen we per geluk Van Deyssel zélf ter hand namen, omdat we aan de onfeilbaarheid van leerboekjes hadden leeren twijfelen. Wat ging er een leven voor ons open, en wat kwam er een benijdende bewondering in ons op, voor een tijd, waarin een dergelijk mensch heeft kunnen leven en scheppen, vanuit een diep-brandende ziel, vanuit een innig-bewogen gemoed, vanuit een prachtig-beheerscht kunstenaarschap. Een tijd, waarin een vriendschap kon ontstaan tusschen een Kloos en een Van Deyssel, twee reuzen die ùitsteken boven dit dorre en grauwe land, boven de dorre en grauwe massa die de schoolboekjes schrijft en drukt en leest en er uit doceert.... zoo lang tot hun autoriteit omver gekegeld wordt door de eerste persoonlijke kennismaking met het werk van zulk een mensch. En sinds dien tijd, dat ik het werk van Lodewijk van Deyssel zelf ter hand leerde nemen, met een hartstocht waarvan men nooit genoeg krijgt, is het mij een bezit geworden, dierbaarder dan de allermeeste anderen. Is er in mij een zekerheid gegroeid, dat wij, hoe prachtig vele stukken onzer letteren ook zijn, weinig kunstenaars hebben als Lodewijk van Deyssel, van zulk een, hoog-aristocratische geestes-leefdrift, verwoord in zulk een proza als alleen zijn hand vermag te scheppen.

Ik wéét wel, het paste eigenlijk voor een jonger geslacht, te doen alsof die ouderen, nu ja, in *hun* tijd wel verdienstelijk werk gepresteerd hebben, maar toch eigenlijk voor dezen tijd van niet zoo geweldige importantie meer zijn. In ons geslacht is immers alles zoo anders, is immers het levensgevoel zoozeer verhevigd en verdiept, zoozeer geconcentreerd en verdicht, en wij leven nu eenmaal niet meer in den tijd van Tachtig, maar in den tijd van na Twintig.

Ach ja, Twintig was schoon, en bracht rijke beloften en een zéér enkele vervulling, en er is wellicht onder Twintig of Dertig een blijver, die de tijden zal trotseeren en groeien mèt den groei der tijden. Maar ik zie, bij al ons verheven levensgevoel, geen levensdrift als die van dezen mensch, zoo hoog en zoo edel, dat zij zich tot in zijn vijf en zeventigste jaar zal getrouw blijven. En ik zie onder Twintig noch onder Dertig, een mènsch, zoo hevig-intens levend als deze, en dit leven zoo in letterkunde sublimeerend met een meesterschap als weinigen in Nederland bezaten.

En ik beweer, géén verraad aan mijn eigen geslacht te leveren, als ik stel, dat er in heel dit geslacht geen enkele Lodewijk van Deyssel is, en ik er ook geen in opkomst zie.

Mijn geslacht is me dierbaar, tòch; tenminste de enkelen eruit die inderdaad een nieuw geslacht beteekenden, en ik hou van hun werk met dat gevoel van verwantschap, dat op zeker moment een al te critisch sentiment het zwijgen kan opleggen. En ik ben bereid voor de verdediging van die enkelen, mijn hand op te heffen.... maar ik ben niet bereid, één hunner als gelijkwaardig aan Lodewijk van Deyssel te erkennen. Wanneer ik Van Deyssel lees, dan is het mij of ik iemand lees die berèikte wat ons geslacht zich eigenlijk ten doel gesteld had; dan is het mij, of ik een voortrekker van ons leven hoor; of ik een allerjongste zijn levensdrift en levensjubel hoor uitzeggen, in zoo prachtig gedragen volzinnen als geen der huidigen ooit meer schreef. In zijn werk zit minstens evenveel geconcentreerd en hevig leven; misschien zou men mogen zeggen, dat het zijne nog heviger was en nog geconcentreerder, omdat het bestand was tegen den zwaren arbeid van het scheppen der prachtige perioden, waartegen ons leven niet bestand schijnt te zijn. Wellicht ware de bemerking te maken, dat het zoo hevige leven van vandaag, niet zoo hevig is als gesuggereerd wordt, getuige hiervan, dat de directe zegging zou noodig zijn, om de korte spanningduur....

Maar ik wil vandaag niet polemiseeren met wie dan ook; ik wil ook niet een critische beschouwing schrijven over den kunstenaar Lodewijk van Deyssel; ik wil alleen maar: zeggen hoezeer ik van dit werk ben gaan houden, hoe het mij een vreugde is, in zijn werk te lezen, en alles om me heen te vergeten om deze hooge schoonheid, die u voor zich opeischt, zonder eenige interesse te laten voor andere zaken, zoolang ge door dit werk gevangen bent. Ik wil alleen den wensch uitspreken, dat men toch eindelijk dezen mensch eens ging zien zoo als hij is, en in de schoolboekjes eens over hem schreef zooals hij is, en niet zooals een of ander zuur benijder hem gemaakt heeft. (Wellicht ware ook de bron voor dit permanente misverstand niet eens zoo moeilijk te vinden; maar ik wil vandaag niet polemiseeren.)

Ik wil de hoop uitspreken, dat Van Deyssel ons nog lang moge geven zijn fijnzinnige beschouwingen, zijn proza dat alleen al

een nummer van dit blad de moeite waard maakt.. Ik wou, dat ik ieder aan het verstand kon brengen, wat deze man nog voor ons volk beteekent, ten spijt van lieden die zoo hardnekkig willen beweren dat zijn hyper-individualisme zonder maatschappelijken weerslag blijven moet.

Is het niet zoo, dat het misverstand over zijn individualisme, dat over zijn a-sociaal karakter dekt? En dat beiden voortspruiten uit een totaal onbekend-zijn met Van Deyssel's bedoelingen, die hij toch zoo dikwijls en zoo duidelijk heeft uitgezegd? Is het niet zoo, dat iemand die zijn leven in dienst stelt van de litteratuur van zijn volk, voor dit volk uiterst veel doet; en te méér doet, naarmate hij critischer is, en slechts tevreden met het allerhoogste kunnen? Het is wellicht makkelijker (en zeker aangenamer voor de betrokkenen), om over elk werkstuk te jubelen alsof het een meesterstuk ware; maar hooger stelt hìj het vermogen van zijn volk, die het hoogste eischt, in de wetenschap dat het bereikt kàn worden, en die dus slechts tevreden is als dit hoogste zoo dicht mogelijk benaderd wordt. Ziedaar, in een enkel woord, de zeer juiste opvatting van Lodewijk van Deyssel; opvatting die samengaat met en geschraagd wordt door een eigen koninklijk kunnen en hem zoo het recht verleent tot zijn houding.

Dezen mensch op zijn feest te huldigen, is een plicht die heel ons volk heeft; en het is uit de innigst-gemeende oprechtheid dat ik de hoop uitspreekt op nog vele publicaties van zijn nog krachtigen en levendigen geest.

Lodewijk van Deyssel en zijn vrienden door Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe.

In zijn herdenking van Dr. H.J. Boeken, in 'De Nieuwe Gids' van Juli 1939, spreekt Lodewijk van Deyssel, over de 'innige vriendschappen', waarvan hij er eenige 'tot de grootste schatten rekent', die hij 'in het leven heeft mogen vinden', - vriendschappen, 'waarin jonge volwassenen de verwezenlijking beleven van hetgeen zij als jongens reeds, omfloersd, maar hevig, gevoeld hebben, dat *vriendschap* was.'

Maar, aan den anderen kant mag men óók zeggen, dat de beste en begaafdste van zijn tijdgenooten aan Lodewijk van Deyssel een vriendschap hebben toegedragen, die nog verdiept en verhoogd werd door elementen van persoonlijke waardeering, lees: vereering, bewondering.

De band, die Lodewijk van Deyssel verbond aan zijn medestanders, was een zóó bizondere, dat men hier haast van occulten invloed kan spreken. De gebeurtenissen, die omstreeks het jaar 1880 begonnen plaats te grijpen, staan volstrekt eenig in de geschiedenis van onzen tijd en ons land.

Of is het geen vreemd wonder te noemen, dat Willem Kloos en Jacques Perk plotseling, tegelijkertijd sonnetten begonnen te schrijven, - een dichtvorm, die, in deze dagen volstrekt niet beoefend werd, en zeker niet was geliefd, - dat verschillende jonge mannen, - in de eerste plaats Lodewijk van Deyssel, - eensklaps in het openbaar traden, met een, ondanks hun jeugd, - volkomen gerijpt talent, - dat dezen allen tezamen, en door denzelfden wil bezield en door hetzelfde inzicht gedreven,

optornden tegen bestaande toestanden in literatuur en kunst, - en, zooals later is gebleken, met het volste vermogen daartoe en dus het volste recht, - dat opeens elkaar *zochten* en *vonden* jonge kunstenaars, niet alleen literatoren, maar ook schilders en musici?.... Men kan, wat nadien '*de Nieuwe Gids-beweging*' is genoemd, waarlijk nóóit genoeg erkennen, liefhebben en dankbaar zijn, - en de kracht, de volharding, de efficiëncy harer vooraanstaande figuren nóóit voldoende bewonderen.

In Nederland is, - nu een halve eeuw geleden, een heilzaam, schoon mirakel geschied.

* * *

Het spreekt vanzelf, dat in de onlangs verschenen levensherinneringen van tijdgenooten, de naam der groote persoonlijkheid, die zichzelf Lodewijk van Deyssel heeft genoemd, - een belangrijke en eervolle plaats inneemt.

Nemen wij om te beginnen, *Tim's Herinneringen,* een bundel reminiscenties uit het leven van Dr. Aegidius Timmerman, den eminenten vertaler van Homerus' Ilias en Odyssee, en de auteur van den roman *Leo en Gerda,* waarin ook de Nieuwe Gids-beweging raak en interessant wordt geschetst, - ter gelegenheid van den gemoedelijken Tim's tachtigsten verjaardag, gepubliceerd bij den uitgever H.J. Paris te Amsterdam.

In zijn Voorwoord geeft Dr. Timmerman er de verklaring van, hoe hij er toe kwam, zijn Autobiografie te schrijven.

Hij heeft zèlf altijd ontzaglijk veel genoten van dergelijke lectuur, en ten tweede heeft men hier dikwijls gezegd, dat hij zoo alleraangenaamst, - en hoezeer is dit de waarheid! - kan vertellen. Bovendien, schrijft hij:

.... ben ik bevriend geweest met de meeste mannen van de beweging van tachtig, aan wier omgang ik eindeloos veel levensblijheid en intellectueele frischheid te danken heb.

En, last not least, - schreef mijn oude vriend Karel Thijm mij, - 5 April 1933, - 'Waarom zet je zelf die uitmuntende mémoires uit den schooltijd niet voort?'

Dat 'uitmuntend' uit de pen van een zoo voortreffelijk stylist en een zoo hooggewaardeerden vriend heeft mij ten slotte overgehaald!....

Men ziet, dat wij, voor een groot deel, aan de vriendschappelijke aansporing van Lodewijk van Deyssel het ontstaan van dit zeer lijvige, maar haast overal boeiende en belangrijke boekwerk te danken hebben.

Vele der opstellen, welke het bevat, zijn eerst verschenen in ‘De Nieuwe Gids’, maar in dezen bundel vormen de levensherinneringen, zooals vanzelf spreekt, een meer aaneengeschakeld geheel. In kleurige, fleurige taal, met origineel-typeerende uitdrukkingen en een suggereerend-juiste plastiek, herdenkt Aegidius zijn kindsheid, jeugd en jongelingsjaren, en geeft daarbij een interessant, historisch beeld van zijn tijd en zijn stad. Latere geschiedenisschrijvers zullen waarschijnlijk veelvuldig gebruik maken van de anecdotische en technische beschrijvingen en bizonderheden van dezen oor- en oog-getuige uit lang-vervlogen jaren.

Persoonlijk was Tim bevriend of bekend met Hein Boeken, Jan Veth, Toorop, Bauer, Jacques Perk, Alphons Diepenbrock, Herman Gorter, Willem Kloos, Lodewijk van Deyssel en Theo van Hoytema, - het behoeft dus geen betoog, hoe gretig zijn meestal zeer goede karakteristieken, door literatuurbeoefenaars en ook door leeken, - want deze, uitstekend typeerende mémoires lezen soms als romantische verhalen, - zullen worden genoten.

Aan Van Deyssel geeft Timmerman alle eer en alle liefde, zooals men dat doet aan iemand, dien men volkomen waardeert èn volkomen begrijpt. Hij is een groot bewonderaar van Van Deyssel's ‘prachtige en meesterlijke levensbeschrijving zijns vaders’, en in de speciaal aan Lodewijk van Deyssel gewijde studie, die van een even geestige opmerkingsgave als van een geestige beschrijvingskunst getuigt, is Van Deyssel innerlijk en uiterlijk gebeeld met een onverbeterlijke juistheid. Hij constateert, dat Nederland zijn groote mannen niet voldoende kent, laat staan, *er*kent en wendt zich dan tot Van Deyssel, zeggende:

> Met des te hartelijker voldoening huldigen *wij, grijsaards,* die minder oud zijn, dan wij er uitzien, daarom onzen diep vereerden vriend. Want wij hebben zoo eindeloos veel geluk en blijdschap aan hem te danken. Zijn grenzenlooze liefde voor onze prachtige Hollandsche taal heeft op den wildstam onzer taalkennis de edele takken geënt, die ontbloeid zijn

> in de jonge lent onzer nieuwe Literatuur. Welk een kleurrijke bloesem van nieuwe beelden, nieuwe vergelijkingen, nieuwe woorden!....
> Zijn de jongeren dit alles vergeten? Of heeft hun al te egocentrische, cerebrale zelfingenomenheid hen belet er kennis van te nemen?

En met hoeveel voldoening haalt Timmerman Van Deyssel's woorden aan, die in ‘A. Aletrino’ de opmerking maakt, naar aanleiding van het verwijt, dat de menschen van den Nieuwen Gids gewoon waren, elkaar te prijzen:

> Hoe is dat? Men is vrienden en nu, nu bewondert en prijst men elkaars werk. Juist, maar zóó is het niet. Het is: men bewondert elkaars werk, - of ideeën of dispositie, - en wordt daardoor vrienden. De bewondering is niet gebaseerd op de vriendschap, maar de vriendschap is gebaseerd op de bewondering. Die zaak is heel zuiver.

Vreemd doet intusschen Timmerman's tirade aan, op blz. 180 onderaan van zijn overigens zoo goede boek vol appreciatie vóór en fijngevoelig begrip ván den Nieuwen Gids en zijn vertegenwoordigers. Waarom dit groote evenement, waarvan nú nóg *alle* huidige schrijvers profiteeren, willekeurig te declineeren? Had hij niet de intuïtie, dat aanstonds de steeds agressieve pers van deze enkele woorden misbruik zou maken, en het zou voorstellen als had Timmerman geen 300 bladzijden ter eere en tot lof van de Tachtigers geschreven, en slechts deze onbillijke en van hèm volkomen onbegrijpelijke kleineering neergepend?

En welk een zonderlinge *slip of the pen* is ook, op blz. 181, de, van een volbloed-*prozaïst* wel zeer aanmatigende, critiek op de *poëzie* van Willem Kloos, die, volgens zijn ontoelaatbare bewering, in ‘diepte van gevoel’ niet boven Baudelaire of Verlaine is uitgekomen, niet boven Keats of Swinburne, Verhaeren of zelfs Gezelle.

> Wer den Dichter will versteh'n
> Musz ins Dichters Lande geh'n.

En misschien zou ik wel niet eens deze tirade hebben gesignaleerd, ware het niet om twee redenen: ten eerste, omdat het zoo pijnlijk-vreemd aandoet, den volbloed Hollander, die ras- en oer-echt Hollander is, de verfoeilijke vroegereeuwsche gewoonte te zien volgen, om per sé de buitenlandsche productie te zien verheffen ten koste van het binnenlandsche werk.

En ten tweede, omdat Herman Gorter, de door hem meest vertrouwde en meest geïdealiseerde, bijna verafgode dichter. persoonlijk tot hem zeide, naar aanleiding van Willem Kloos' *Binnengedachten:*

- Ja, Kloos blijft altijd een groote geest.

Evenwel, behalve deze twee bedenkingen, kan ik 'Tim's Herinneringen' van harte en ten volle prijzen. Zijn boek is voor de ouderen, die deze terugblikken kunnen mee-beleven, een intens geestelijk genot, en voor de jongeren is het niet slechts een gezellige en amusante lectuur, maar een instructief en behartigenswaardig boek.

* * *

En, bijna tegelijkertijd met het bovengenoemde boek, verscheen van Mr. Frans Erens *Vervlogen Jaren,* dat deze bescheiden en wellicht nooit voldoende gewaardeerde schrijver het geluk heeft gehad, nog geheel te kunnen voltooien, vóor zijn dood.

De inhoud van dit werk is even boeiend, als het belangrijk is. De hoeveelheid eminente persoonlijkheden, die Erens gekend heeft in Frankrijk en Nederland, is overweldigend. En, wat meer zegt, Erens herinnert zich van de vroegste jaren alles haarfijn; zijn onfeilbaar geheugen doet hem het gerinste detail tot in de minutiae beschrijven, en hij typeert zóó beeldend, dat wij de personen uiterlijk en innerlijk ten voeten uit, vóór ons zien. Hij zegt het ergens zelf, dat mededeelingen van een getuige, die leefde in denzelfden tijd en de gebeurtenissen zelf medemaakte (en die, voeg ik er bij, een uitstekend opmerker was, en een even uitstekend 'onthouder') uitsluitend betrouwbaar kunnen worden genoemd, en méér beteekenen dan uitlatingen van modernen, die zóó of zóó gedisponeerd, hun opvattingen kenbaar maken en conclusies trekken, - maar die 'wel de klok hebben hooren luiden, maar niet weten, waar de klepel hangt', zooals het spreekwoord luidt.

Een slaand voorbeeld hiervan is, bijvoorbeeld, dat Dr. Menno ter Braak het publiek wil opdringen, dat Willem Paap's, door slechte karaktereigenschappen geïnspireerd *Vincent Haman,* eigenlijk *de* ware geschiedenis van Tachtig zou zijn. Erens zegt hieromtrent:

> In zijn romans heeft hij (Paap) zijn tijdgenooten aangevallen; in Vincent Haman de literatoren. Zijn werk is echter altijd onvolwaardig gebleven; hij had niet de fijne superioriteit van den grooten schrijver en zijn mederedacteuren (van 'De Nieuwe Gids') hadden waarschijnlijk gelijk, toen zij zijn stukken weigerden. Zij zeiden mij, dat zij het daarin allen eens waren geweest. Paap heeft hun dat nooit kunnen vergeven en hij heeft zich gewroken in Vincent Haman.

Een boek, uit onedele aandrift ontstaan, lijkt evenveel op de waarheid, als een caricaturaal geknoei op een fatsoenlijk, eerlijk en echt geschilderd portret.

* * *

Met Lodewijk van Deyssel is Erens zeer en zeer bevriend geweest; *hij* heeft hem het allerlangste van alle anderen gekend, en kon hem reeds, als leerling op de kostschool Rolduc beschrijven. Overal in zijn boek (dat bij Ten Hagen's Drukkerij en Uitgevers-Mij. te 's-Gravenhage verscheen) doet hij aan Van Deyssel's onvergelijkelijke kunstenaarsgaven recht. Ook aan Van Deyssel's schitterend conversatietalent. Men kon uren onafgebroken naar hem luisteren, zegt Erens, waarbij hij opmerkt, dat een groot schrijver niet altijd ook een *causeur sans pareil* zal zijn.

Merkwaardig is, wat Erens vertelt over Van Deyssel's opzien barende brochure: *Over Literatuur*. Deze brochure is namelijk niet geheel, zooals zij was uitgekomen in den eersten bundel van Van Deyssel's proza opgenomen:

> 'De oorspronkelijke brochure is in hoofdstukken verdeeld, waarvan de 'stemmingskleuren' bij ieder hoofdstuk zijn aangegeven. Dit aangeven van de kleuren der stemming mag wel iets zeer origineels heeten en is slechts door een uiterst subtiele aanvoeling in den geest te verwerkelijken.

> Er staat in de inhoudsopgave der brochure:
> Inleiding: licht-paars.
> Herinnering en toelichting bruin-geel.
> Specificeerende analyse met enkele polemische tinten: lichtgrijs, groen-grijs, bruin-grijs, zwart-grijs.
> Niet analyseerende polemistische karakteristiek: lichtgroen, licht-geel.
> Verder worden nog verschillende afdeelingen gekarakteriseerd met: licht-groen, licht-geel, grijs-zwart, donker-rood, zwaar-zilver, licht-zwart, licht-rood, blauw-zwart, rood-goud, zilver-goud, goud-goud, zilver-wit, goud-wit, donker-paars, donker-groen, donker-geel.
> Bij de ‘Charakteristiek van 's Heeren's Netscher's verdienste’ wordt: licht-grijs, blauw-grijs genoteerd; bij het Afscheid licht-rose en bij den Epiloog licht-purper.
> Bij de opneming der brochure in den bundel heeft de auteur deze stemmmings-kleuren weg-gelaten, waardoor de brochure een zeer gewild object voor Nederlandsche biblio fielen is geworden.

Erens noemt het uitgeven dezer brochure in 1887 ‘een daad, zooals tot dien dag nog niet in de Nederlandsche literatuur was verricht’.

> Van toen af was hij de man, die het eigenlijke nieuwe geluid in de Nederlandsche literatuur heeft gebracht.
> Vooral dáar is hij nieuw, waar de klank door en door Hollandsch is. Het is door zijn geluid, dat met hem een nieuwe periode in de Nederlandsche literatuur is begonnen en hij heeft door zijn geluid de bouwmaterialen aangebracht, waarmede die literatuur is opgetrokken. Dit is zijn beteekenis en zijn groote verdienste.

Erens' qualificatie van Frank Rozelaar zal alle literatuurliefhebbers wel uit het hart zijn geschreven. Hij zegt:

> Hij (Van Deyssel) is ook de auteur van dat kleinood der Nederlandsche literatuur ‘Uit het leven van Frank Rozelaar’, het boek vol menschelijke mystiek. Had hij alleen dit

> boek gegeven en geen letter meer, zijn naam zou nooit vergeten worden, zoolang de Nederlandsche taal zal leven.

De herinneringen aan Van Deyssel behooren tot de leesbaarste en karakteristiekste gedeelten uit Erens boek, dat óók altijd zal blijven bestaan, 'zoolang de Nederlandsche taal zal leven'. Want Erens was een fijn en inzichtig man, met een oorspronkelijken kijk op menschen en dingen, en een subtiel-kervend en boetseerend uitbeeldingsvermogen. Zijn boek staat vol van juiste kernspreuken, waarvan deze een der absoluut-waarste is: dat politiek niet met literatuur te vereenigen is. Werkelijk groot kan iemand slechts zijn in één van de twee.

Een principe, dat altijd door Den Nieuwen Gids gehuldigd is geworden, en nu, vierenvijftig jaren na de oprichting, nog steeds gehandhaafd blijft.

* * *

Thans komen wij aan een wrange plek in Erens boek, en *juist* omdat het overigens zoo goed is en zoo aantrekkelijk en zoo interessant en van zoo eminent belang voor de literatuurhistorie, wil ik die plek, welke aan het geheel groote schade doet, er uitsnijden.

Anthonie Donker in zijn Vernieuwing onzer Poëzie, spreekt van een leiderschap in deze beweging door Willem Kloos.

Neen, beweert Erens, - de waarheidslievende, thans geheel tegen de waarheid en de bewezen feiten in: er was geen leider en ieder was evenveel pionier als de ander.

Aangezien vrijwel alle literatoren, ouderen, jongeren en allerjongsten het er unaniem over eens zijn, *dat* van den aanvang af, Willem Kloos de leider van Den Nieuwen Gids is geweest[1)], behalve Anthonie Donker zegt ook J. Slauerhoff: Kloos is zijn heele leven 'leider' geweest, en Dr. G. Stuiveling: Door zijn critische kroniek is Kloos tot op zekere hoogte de leider geweest van de letterkundige vernieuwing; voorts spreekt hij van: De Gids met Potgieter aan het hoofd en de Nieuwe Gids-beweging met

1) In het artikel van Mr. M. Nijhoff in de N.R.C. van 29 Juli 1939 over Aarnout Drost lezen wij: Kenmerkend voor Drost is het enorme prestige, dat van hem op zijn vrienden uitging. Slechts Hooft en Kloos hebben in hun tijd op leeftijdgenooten zulk een toonaangevend gezag uitgeoefend.

Kloos (in zijn goed gedocumenteerde en gefundeerde en met vele voorbeelden en verduidelijkte en bewezen opinies, in zijn studie: Kunst en Kroniek vóór en uit den Tijd van '80, verzameld en ingeleid door Dr. W.L. Brandsma en Dr. G. Stuiveling, en uitgegeven als een der Bongerd-boekjes bij de firma Wolters te Groningen) - behalve deze allerjongsten, haal ik gaarne aan het oordeel van den dichter J.C. Bloem, in den Gulden Winckel, waar hij de brochure van Van der Goes bespreekt:

> Slechts één opmerking worde gemaakt. Het is deze: hoezeer het opvalt en weldadig aandoet, de groote eerbied, die zijn medestanders voor Kloos hadden, de onaantastbaarheid van diens figuur voor hen. Dat is trouwens iets wat een ieder, die wel eens met Nieuwe Gidsers of leden van het onmiddellijk daarna gekomen geslacht over dien ‘grooten tijd’ heeft gesproken, moet hebben getroffen: de voorbehoudlooze eerbied en bewondering, die men Kloos toedroeg. - Ik geloof, dat dit terecht is geweest. Een boekje als dit van Van der Goes versterkt mij in dit geloof. Wanneer men als tijd- en bentgenoot (dus uiteraard vrijer en kritischer staande dan een buitenstaander of later-gekomene) zooveel onweerlegbaar-afkeurenswaardige dingen over een ander heeft mede te deelen en tegelijk ervan blijk geeft, dien ander zoo onaantastbaar te achten, dat voor dezen zelfs geen apologie noodig is, maar volstaan kan worden met diens onaantastbaarheid incidenteel te vermelden, dan is die ander ongetwijfeld een groot man geweest en zal deze als zoodanig blijven leven. En juist naarmate zoo'n figuur meer en meer in de verten der tijd terugwijkt, naar het beslissende oogenblik toe, waarop zijn aardsche verschijning achter den dood geheel en al onzichtbaar wordt, wordt kritiek daarop steeds nut- en zinneloozer, misschien iets voor infieme dagbladscribentjes, meer niet.

Voegt men hieraan toe het prachtige artikel van den oor- en oog-getuige Jan Hofker (opgenomen in het standaardwerk over Willem Kloos van Dr. K.H. de Raaf) waarin deze eveneens vertelt, hoe alle anderen zich eerbiedig schaarden om Willem

Kloos, den Leider, dan doet deze, een verkeerde voorstelling van feiten gevende bewering wel volstrekt onbegrijpelijk aan. In Groot Nederland lezen wij in de recensie over Frans Erens' 'Vervlogen Jaren' aangaande de door mij gewraakte zinsnede:

> Het komt mij voor, dat deze opvatting van een tijdgenoot niet klopt met de authentieke stukken door een anderen tijdgenoot Frank van der Goes in zijn Litteraire Herinneringen bijeengebracht.
> In zijn brief van 2 Nov. 1893 schrijft namelijk Albert Verwey aan Van der Goes onder meer:
> .... kan ik tot geen andere conclusie komen, dan dat het afzetten van Kloos (te weten tot de saneering van het tijdschrift De Nieuwe Gids) niet de goeie weg daartoe is.... Kloos en De Nieuwe Gids behooren samen; hij was altijd het hoofd ervan, de schrijver van de 'leading articles', - de aesthetische toets....

Frank van der Goes was redacteur van Den Nieuwen Gids. Albert Verwey was redacteur van Den Nieuwen Gids. Frans Erens was toentertijde in zekeren zin een *outsider,* die veel in het buitenland vertoefde, en géén redacteur was, dus uit den aard der zaak nooit de vergaderingen en andere samenkomsten van Den Nieuwen Gids heeft bijgewoond. Komt, door deze omstandigheid, Erens' uitlating wel niet in een zéér zonderling licht te staan?....

Toen Erens zijn beschouwingen in 'De Maasbode' verschijnen liet, was het 'De Tijd', die zònder verder onderzoek, Erens' woorden aannam als juist, en ze nog wat aandikte, en met zijn gewone animositeit ging spreken van: 'Het leiderschap van Kloos een fictie, een legende'.

Dát is altijd het funeste gevolg van dergelijke ondoordachte, op niets gebaseerde beweringen, dat er onmiddellijk misbruik van wordt gemaakt door onscrupuleuse organen, - waarover ik het bovenstaand reeds heb gehad.

En ziehier nog het onverdachte getuigenis van een jong student, die, in spontane verontwaardiging in het 'Utrechtsch Dagblad' het hier volgende ingezonden stuk plaatste:

Wie was de hoofdfiguur der nieuwe gids-beweging?

Mijnheer de Hoofdredacteur.

Zou het onderstaande in uw veel gelezen blad mogen opgenomen worden? Bij voorbaat mijn hartelijken dank.

In het ‘Handelsblad’ van 10 Febr. '33 (Avondblad, vierde blad) wordt den lezer medegedeeld, dat Frans Erens in ‘De Maasbode’ een nieuwe reeks gedenkschriften over de beweging van '80 het licht doet zien. In dat stukje richt zich de heer Erens vrnl. tegen Antonie Donkers' meening omtrent het leiderschap van Kloos in die jaren. De heer Erens is het daar niet mee eens. ‘Neen’, zegt hij, ‘er was geen leider, de een was evenveel pionier als de ander’. Verderop spreekt hij nog van een ‘enormiteit’ van Antonie Donker, als zou het proza van Van Eeden, Paap e.a. door Kloos' voorbeeld gevormd zijn. Wil men bij anderen ‘enormiteiten’ ontdekken, dan moet men zelf wel zeer stevig in de schoenen staan. Dit nu is bij den heer Erens helaas niet het geval. Hij zegt n.l. zelf: ‘Kloos stelde zich na de oprichting van den “Nieuwen Gids” op een zekere manier (gespatieerd door mij) als middelpunt op’. Dat ‘op een zekere manier’ is vooral typeerend. In een gymnasiastenopstel over dit onderwerp is het nog toelaatbaar, maar niet voor geschiedschrijvers, afgezien van het feit, dat iemand zich als middelpunt ‘opstelt’. Men is het of men is het niet! Ik vermoed trouwens, dat de heer Donkersloot dat ook wel heel goed ingezien zal hebben, maar dat hij in zijn bekende dissertatie expres den naam ‘leider’ heeft gekozen, omdat Kloos in het critieke jaar '93 den ‘Nieuwen Gids’, mede met eenige vereerders, dan toch maar gered heeft! Als de heer Erens geregeld den ‘Nieuwen Gids’ leest, waarin Kloos zijn jeugdherinneringen ophaalt, zal hij bemerkt hebben, wat inderdaad de ware psychische oorzaak der beweging van '80 geweest is! Mij is het ten slotte nog steeds niet duidelijk, waarom een zoo groote figuur als Kloos zoo nu en dan door ‘critici’ verkleind moet

worden. Dat men zoo hoog niet staat, is toch geen reden om als keffertje te fungeeren. Neen, Donker heeft gelijk als hij schrijft, dat Kloos onvoorwaardelijk de beheerschende figuur van de vernieuwing onzer poëzie blijft.

Met dank voor plaatsing,

Hoogachtend
J.A. STELLWAG,
theol. stud.

Het hieraan voorafgaande zou waarlijk genoeg zijn, om Erens' boutade volkomen te niet te doen. Maar er is meer. Er is een getuigenis van Erens-zelf in een, tusschen hem en ons gevoerde, correspondentie.

Den 5en April 1933 schrijft Frans Erens uit zichzelf aan Willem Kloos, dat hij de artikelen in ‘De Maasbode’ gepubliceerd, (aangaande de oprichting van ‘Den Nieuwen Gids’) aan zijn vrouw heeft gedicteerd, een paar jaar geleden, en dat deze bij het typen niet zuiver zijn dictaat had weergegeven, ‘zooals ik in den druk bemerkte’.

Persoonlijk heb *ik* daarop Frans Erens geantwoord:

> Het is wel jammer, Frans, dat je niet in ‘De Maasbode’ zelf, direct toen je het merkte, hebt geschreven, dat je herinneringen niet conform je dictée zijn gepubliceerd. Immers, niemand heeft kunnen begrijpen, hoe door een medestander èn vriend den schijn kon worden gewekt, als zou Kloos' leiderschap maar ‘fictief’ zijn geweest.
> Dergelijke uitlatingen als nu van jou zijn vooral noodlottig in den tegenwoordigen tijd, nu heel het geestelijk leven tot ondergang lijkt gedoemd. In 's hemelsnaam, laten wij toch juist in *deze* tijden solidair en schouder aan schouder staan, en niet den schijn wekken, of er in ons eigen intiemste letterkundige milieu een geest van ontbinding heerscht. Neem mij deze woorden niet kwalijk. Ik schrijf ze pas, nu je zèlf in je brief aan Willem, de openbaarmaking van je herinneringen in dezen onjuisten vorm verontschuldigt en blijkt te betreuren....

Eén zin uit het antwoord van Frans Erens van 14 April 1933 haal ik aan, nadat hij nogmaals betoogd heeft, dat Sophie hem niet voldoende had begrepen, en, wat men zal billijken en begrijpen, ik druk dezen zin cursief:

Ik erken Kloos gaarne als leider van de N.G.

Ik wil getuigen, dat deze apologie mij een ontzaglijke voldoening is, dat ik haar met nóg meer voldoening publiceer.

Wèl zou het beter zijn geweest van mijn 'innig trouwen vriend', zooals Erens zich onderteekende, als hij die woorden, hetzij in 'De Maasbode', hetzij in 'De Tijd' openlijk had geplaatst. En zeker was het verstandiger geweest van mevrouw Erens, als zij in het boek van haar man een schrapping had gemaakt van de woorden, door Erens in een particulieren brief als onjuist erkend, en waardoor het waardevol-geschiedkundige werk, helaas, wordt ontsierd. Laten wij ons troosten, dat hier in 'Den Nieuwen Gids' thans deze kwestie volledig is verklaard èn rechtgezet.

* * *

Laten wij nu eens zien, hoe een buitenlander de zaak van de Tachtiger Beweging en de oprichting van 'De Nieuwe Gids' beschouwt.

De welbekende, uiterst studieuse en conscientieuse Dr. James Anderson Russell, Mr. A. Ph. D.[1)], die gepromoveerd is op een dissertatie *The novel in the Netherlands* (welke studie verschenen is in 'De Nieuwe Gids', nadat James Russell haar aan Willem Kloos had aangeboden met de woorden: It will certainly prove in my favour, if the first periodical of Holland honours it with a publication[2)] gaf thans een boekwerk uit bij de firma H.J.

1) M.A. staat voor Master of Arts; Ph. D. voor Philosophic Doctor.

2) Ik herinner hier ook aan de zinsnede over Den Nieuwen Gids in het Manual for the Dutch language, ten gebruike van de studenten aan de Universiteit van Cambridge, geschreven door twee Engelschen, Jackson en Downs: The Nieuwe Gids is still the organ of young Holland and one of the foremost reviews of the world.
Het is eigenaardig, dat, zoodra men te doen heeft met volstrekt onbevooroordeelde personen, de blank tegenover de feiten staan en niet gehinderd door jaloezie of politiek meeningsverschil of andere vertroebelende elementen, men een vertrouwbaar want objectief oordeel krijgt, - en dat dit oordeel dan omtrent Den Nieuwen Gids (die, in Nederland, zijn heele leven oppositie heeft gekend) absoluut gunstig is!.....
Omtrent Den Nieuwen Gids regt de hoogst moderne en welingelichte Dr. Russell:
That something more than a counterblast to the conventionalised, ultra-respectable 'Gids' was intended by the Nieuwe Gids, is surely demonstrated beyond all quibble in he fact, that this journal has lived on and prospered, and today still stands at the forefront of all Dutch literary endeavour.

Paris te Amsterdam, getiteld: *Dutch poetry and English, a study of the romantic revival*.

Het zal wel zelden voorkomen, dat een buitenlander zóó grondig onze Nederlandsche taal kent, en zóó volledig op de hoogte is van onze literatuur, dat hij een boek schrijft.... waaruit wij Hollanders ontzaglijk veel kunnen leeren!....

Want dit is het geval met 'Dutch Poetry and English', en daarom zou ik allen studeerenden in de letteren willen aanraden: Schaf u dit boek aan, en houd het steeds bij de hand, want de critische geest van Dr. Russell is ongemeen-fijn en gescherpt, en op honderden plaatsen wordt ge verrast door de originaliteit van zijn oordeel, èn door de juistheid ervan, door de uitgebreidheid van zijn kennis, zijn diep-gaande belezenheid, en zijn uitstekendgeformuleerde vergelijkingen tusschen Hollandsche en Engelsche poëzie.

Zijn prachtig boek, doorwrocht tot in de kleinste details, is opgedragen aan de nagedachtenis van Willem Kloos, en aan Lodewijk van Deyssel 'last of the Tachtigers'. Hoe doen de laatste woorden ons hart samen-nijpen van een onzegbare smart. Laten wij ons echter verheugen, *dat wij* nog een *zóó* volmaakten Tachtiger bezitten, gelijk *deze* zich verheugen zal in de geestelijke vriendschap en ontzaglijke bewondering van een buitenlander, die een zóó uniek kenner is van onze taal en haar meest vooraanstaande vertegenwoordigers onvoorwaardelijk vereert.

In aansluiting met mijn opmerking in noot 2, blz.??, beginnende: Het is eigenaardig, enz. vermeld ik hier, dat, telkens als Dr. Russell Willem Kloos' naam noemt, in verband met de Beweging van Tachtig, hij hem betitelt 'the leader', omdat dit voor hem is een onweersprekelijk en onbestrijdbaar feit. Over Perk sprekende zegt hij op blz. 156, dat deze niet had *the sturdy qualities of leadership, unflinchingly accepting the formidable task of regeneration*. Op blz. 35 zoowel als op blz. 135 spreekt hij ook van Kloos the leader, en op blz. 186 zegt hij: Kloos was

also the most early matured, *the quite unmistakable leader* (laatste woorden door mij gecudsiveerd).

Ook noemt Dr. Russell, op grond van zijn eigen onderzoekingen, Albert Verwey 'the very definite disciple of Kloos'.[1] Dit ter correctie van sommige onnoozele halzen, die het uit domheid of uit kwaadwilligheid wel eens extra-belachelijk hebben willen voorstellen, als ware Kloos in den beginne bij Verwey in de leer gegaan.

Dr. Russell verricht ook een zeer nuttig werk, als hij de verhouding Willem Kloos - Jacques Perk in het juiste, want eenigmogelijke licht beschouwt. Ongelooflijkerwijze is in Nederland de wonderschoone vriendschap van Kloos, die hem noopte het werk van Perk, dat hij lief had en bewonderde, aan de vergetelheid te onttrekken, óók wel eens door haatzuchtigen gedenigreerd. Dr. Russell grijpt opeens de kwestie diep in het hart, waar hij, sprekende over den Engelschen dichter Keats, wiens levensomstandigheden men wel eens in verband heeft gebracht met die van Perk (beiden jong gestorven, enz.) uitroept:

> Was ever budding genius so fortunately situated with regard to the one great, needful friend?.... What would history not give for a Kloos alongside Keats to elucidate the brief but concentrated record of his mind and art?

En ook:

> With only one of his contemperaries can Perk be said to have made any sort of common cause; Kloos alone seemed to him to be worth his strife; none of the others had grasped the new principles in their highest form.

Het is wèl triest, dat in Nederland, uit onwetendheid of met opzet, de zaken dikwijls zoo anders worden voorgesteld dan zij zijn,.... doch laten wij blij wezen, dat er nog volkomen eerlijke, niet subjectieve critici bestaan, die het verbroddelde werk van sommige Hollanders reinigen en ontwarren.... èn die door hun nationaliteit een grooter gezag uitoefenen!....

Op blz. 139 noemt Dr. Russell Lodewijk van Deyssel 'over-

1) En op blz. 193 spreekt hij terecht van 'Verwey and his leader Kloos'

modest', als hij in het jaar 1929 in 'De Nieuwe Gids' zegt: 'Het wonder van Tachtig was, in de eerste linie, het wonder van Willem Eloos'.

> Together, zegt Dr. Russell, they must be credited with having buried beyond hope of resurrection the bombastic lachrymose imitators of the great Romantics, and further, with having reformed the ranks of criticism and set up its standard anew.

En hiermede eindigen wij ons overzicht over het standaardwerk van den eminenten Engeischen geleerde, waarover nog zeer, zeer veel op te merken zou zijn, maar.... men leze en oordeele zelf en.... doe er zijn voordeel mee!....

* * *

Lodewijk van Deyssel zal het, ik weet het zeker, mij niet euvel duiden, dat ik in dit opstel zooveel gewag heb gemaakt van Willem Kloos, zijn levenslangen vriend, aan wien hij vele zijner allerschoonste hymnen-in-proza heeft gewijd, - en die, op hun laatste, persoonlijke ontmoeting in het leven, nog mocht getuigen, dat hun kameraadschap, van een menschenleeftijd lang, één schoon, en waar, en gaaf geheel is geweest....

Lodewijk van Deyssel, u, Groote, u, Volwaardige, gij, onvergelijkelijk als Kunstenaar, - zij op dezen dag van uw Kroonjaar, uit diepe bewondering en liefde, de onvergankelijke hulde gebracht van de vroegere, de huidige, en de toekomstige geslachten.

Bij den 75sten verjaardag van L. van Deyssel door Frans Mijnssen.

Mevrouw Kloos heeft, in oude vriendschap, ook mij verzocht, in dit tijdschrift een woord te wijden aan den weldra 75-jarigen L. van Deyssel en ik heb haar opdracht met erkentelijkheid aanvaard. Nog steeds is de luister van den naam Van Deyssel aan de leiding van 'De Nieuwe Gids' verbonden, geen plaats dus leent zich zoo van zelf als deze, tot een huldiging van den eminenten schrijver, den schitterenden aanvoerder uit den grooten tijd.

In den grooten tijd is Willem Kloos - het bleef onbetwist - de opperste leider van 'De Nieuwe Gids' geweest, het tijdschrift, dat de stem was van de Beweging van Tachtig, doch Van Deyssel, die toen niet tot de redactie behoorde, heeft als aanvoerder op zijn eigen post in het tijdschrift, na Kloos, of met Kloos, méér voor den strijd gedaan dan iemand anders van 'Tachtig'.

Het is niet te zeggen, wie van hen beiden den meesten invloed heeft gehad. Die invloed hield verband met den persoonlijken aard der jongere aanhangers van het tijdschrift, ieder afzonderlijk. Kloos was wellicht in dien tijd de diepere, een wijze reeds op zijn leeftijd, de voor-altijd overtuigende, die, zooals ik het eens genoemd heb, van jongens mannen maakte, en Van Deyssel vooral de meesleepende, magnifique, met wien het een lust werd in Holland te leven en aan het werk te gaan, een ander Holland, dan waarin men geboren was.

Zij beiden waren de wezenlijke aanvoerders, de wekkers van de

geesten der jeugd, die toen begon aan te komen; zij gaven steun aan de harten, leiding bij de ontwikkeling der overtuigingen.

Het was een groote tijd inderdaad. Hoe veel sterk, zeer persoonlijk talent, en méér dan talent, was in dien tijd in Holland aanwezig en had zich in zijn verscheidenheid rondom de gemeenschappelijke banier geschaard. Het heeft geen zin, thans hier namen te noemen; iedereen kent ze trouwens. Kloos zelf heeft zijn oneindig schoone, onvergetelijke Verzen gegeven, Van Deyssel schreef, naast zijn stralende strijdschriften, proza, dat toen reeds uitersten van fijnheid bracht.

* * *

Van Deyssel staat nog prachtig geestelijk levend in ons midden. De vlammen schieten sinds lang niet meer uit, doch het groote vuur, hoe zeer thans beheerscht, gloeit nog altijd van binnen, en zeer edel is de geest.

Hij is na jaren van zwijgen weer in dit tijdschrift gaan publiceeren. En het is dit werk, dat ons opnieuw verbaasd heeft doen staan over de eigenschappen van het genie, dat alles anders doet en alles anders kan dan de kunstenaar, ook de werkelijk begaafde, die de genade niet bezit.

Zoo is het met het werk van Van Deyssel eigenlijk altijd geweest. Hij heeft herhaaldelijk jaren lang gezwegen; doch het werk, als het daarna verscheen, bracht dan opnieuw: verrassing; het bijna onbenaderbare fijne, Van Deyssel heeft het in woorden vastgelegd, ten slotte in heel eenvoudige heldere woorden. Er blijft niets zwevend, het staat er beeldend volledig, onverklaarbaar precies en het is, alsof het zoo op-eens en volledig onmiddellijk is ontstaan. Zoo kan het niemand anders.

* * *

Dit zegt men opnieuw bij het laatste werk. En men zal daarbij vooral denken aan dat prachtige stuk proza ‘De Onsterfelijke Wals’, dat naar aanleiding van Duvivier's film geschreven werd en in de Juni-aflevering van dit jaar in ‘De Nieuwe Gids’ verscheen.

De schrijver noemt het een recensie. Hij kent zelf veel waarde toe aan recensies, indien ze goed zijn, d.w.z. indien ze geschreven

werden volgens zekere, door hem ontwikkelde, principes. Hij gelooft in hoogeren zin niet aan quaesties van smaak; hij is overtuigd, dat de superioriteit van het eene kunstwerk boven het andere een volkomen objectief vaststaande werkelijkheid is, die wetenschappelijk te bewijzen zoude zijn (v.g.l. blz. 12, 13 en 14 van de Juli-aflevering). Een groot deel van zijn leven, van zijn werk, heeft hij besteed om deze stelling, door beeldende tekstkritiek in de eerste plaats, practisch te bewijzen. Ongelooflijk opvoedend is dat geweest voor ieder, die lezen kan.

In zijn geschrift over 'De Onsterfelijke Wals', de film, die zijne diepe bewondering heeft, wil Van Deyssel door de beschrijving van verschillende momenten het bijzondere, het superieure van deze film aantoonen. En hij gaat boven de beoordeeling uit. Hij schept een nieuw kunstwerk. Hij toovert ons de momenten voor oogen, zóo als hij ze heeft gezien.

Ik zag de film niet in de bioscoop; ik heb haar met de oogen van Van Deyssel gezien, en ik denk aan de groote en fijne schilders uit onze Gouden Eeuw; zij zagen de dingen om hen heen met hun oogen en het was prachtig. Van Deyssel zag het Wezen, het gelaat, de mond, het dansen, de bewegingen van Carla Donner, de hoofdpersoon in 'De Onsterfelijke Wals' met zijn oogen, en wij zien het met hem mee als iets prachtigs. Wie zou dit zóó hebben kunnen zien als hij!? Wie anders dan hij zou dit zóó door woorden, door bemiddeling van woorden, voor ons op hebben kunnen roepen?

Het is verheffend, met de oogen der zeldzame persoonlijkheid de schoonheid zien. Het is ontroerend, zóó de Schoonheid te zien in een charmante en volstrekt schoone Vrouw.

* * *

Een detail zooals Van Deyssel er geeft: 'Prachtig treffend is hoe uit den onbewegelijken mond de glimlach ontstaat, zich even vluchtig afteekent, weêr ingetrokken wordt, wéér ontstaat en weêr verdwijnt, als het eerste vliegprobeersel van een vogeljong'.

Een eereboog voor Lodewijk van Deyssel door K.H. de Raaf.

De Redactie van De Nieuwe Gids was zoo vriendelijk, mij om een of andere kleine bijdrage te verzoeken, daar zij Lodewijk van Deyssel op zijn 75sten verjaardag door een afzonderlijke hulde-aflevering eeren wil. Dit voornemen van de Redactie schijnt mij iets voortreffelijks.

Eenige weken geleden kwam ik door een dorp in de Belgische Kempen, niet ver van onze grens. Elk huis was er met goud-papier, kleurig knipsel en sparregroen versierd, tusschen die versieringen witte kartonnen borden met zegenwenschen, soms op rijm; over den rijweg waren guirlandes gespannen, vlaggen wapperden, en voor een zijweg naar ééne der woningen prijkte een eerepoort. Daarbinnen, in het huis der vreugde, in een ruim vertrek, zaten twee tachtigjarigen, het diamanten bruidspaar, toegezongen door hun talrijke kinderen en kindskinderen. Het geheele dorp nam deel aan hun feest. Benijdbaar teeken van gemeenschapszin! Zouden wij dan ook geen eereboog oprichten voor hem, die door een meer dan vijftig-jarig kunstenaarschap geheel Nederland en Zuid-Nederland erbij aan zich heeft verplicht en reeds half op weg is, om zijn diamanten bruiloft met de Nederlandsche Muze te vieren?

Edoch. Wanneer men over het literair en artistiek fenomeen Van Deyssel bij zulk een gelegenheid iets in het midden wil brengen, niet mondeling, bij een feestgelag, wanneer de atmosfeer om de hoofden der dischgenooten trilt van opgetogenheid en de

sprekers hun woorden niet op een goudschaaltje plegen te leggen, maar zwart op wit, in druk; dan mag het wel iets ongemeens en fijn doordachts en zeer gedegens zijn; iets zoodanigs, dat het niet al te zeer vloekt met het onderwerp, ja, den meester waardig is. En men schrikt even terug, omdat het voelend denken van dezen voorganger in de kunst en haar beschouwing, door fijn-afgewogen preciesheid en scherpte ongeëvenaard mag heeten en geen enkele onzuiverheid zijn kritisch oog ontgaat. Bovendien, wat kan er, onder den drang van een korten termijn, te recht komen van een persoonlijke huldiging aan zulk een man, tegenover wien elke 'boedelbeschrijver der Letteren' zijn kleinheid voelen moet; dezen uiterst sensitieve, die nooit sentimenteel was, man van een Fransch 'esprit' en een Fransche hoffelijkheid, literair vakman van de eerste orde en aristocraat van den geest, maar Hollandsch door en door om zijn realistischen blik, den Nederlander, die zijn land zoo lief heeft gehad om zijn natuur en zijn stedenbouw, zijn Rembrandt en zijn Vondel, en voor de cultuur der Lage Landen dáárdoor zoo ontzaglijk veel heeft gedaan, doordat hij niet alleen een ontdekker en verklaarder van hun schoonheid was, maar van den anderen kant leêg schijnvertoon, klein-Hollandsche zelfgenoegzaamheid en deftigdoenerij, die zich ook in de literatuur niet verloochenden en er paradeerenden als valsche rhetoriek, in al hun belachelijkheid ten toon heeft gesteld. Want Karel Alberdingk Thijm is geen 'esprit de village'; zijn geest heeft de ruimte en breede vlotheid, die dezulken onderscheidt en beminnelijk maakt, die vele landen hebben gezien.

Een Koning boet niets in van zijn waardigheid, als hij op z'n tijd eens dwaas kan zijn. Dit 'dulce desipere in loco' heeft niemand beter begrepen dan Lodewijk van Deyssel.

Eens heb ik hem mogen'meêmaken' in intiemeren kring, aan een feestelijk middagmaal bij mijn vrienden Kloos. Natuurlijk was 'Karel' de tafelpresident, al zat Willem aan het hoofdeind. Ik heb geen woorden genoeg voor de goede gratie, waarmeê Van Deyssel's sprankelende geest de zeven mede-aanzittenden tot de aangenaamste levendigheid wist op te wekken, een levendigheid, die zich, behalve door de op kommando gehouden toespraken, ook uitte in het vroolijk zingen van een Fransch refrein-vers, dat door den president animeerend was voorgezongen en waarbij,

hand in hand opgerezen, de lichamen op het rhythme mee wiegden onder de lachende gezichten.

Zooals Willem Kloos aan Shelley, heeft Van Deyssel zich opgeheven aan de groote Fransche auteurs; van hun hoogte keek hij neer in den Hollandschen tuin en beschouwde de bloemen en vruchten, die men kweekte en bewonderde. Is het vreemd, dat hij ze dikwijls met een weergalooze schamperheid bespotte? Dat wie het wezenlijk-schoone zoo hevig bewonderde, in staat was tot een haat, die geen mededoogen kende? Willem Kloos heeft me eens een kleine foto gegeven, meer curieus dan mooi. Ze is gemaakt ter gelegenheid van Van Deyssel's zestigsten verjaardag. We zien er Willem en Van Deyssel op een sofa naast elkaar; contrasten in hun uiterlijk: naast den fijnen asceten-kop met den wijd starenden blik het vleezig Caesaren-gelaat met de schalks-turende oogen; wereld-ontheven ernst en gemoedelijkheid naast ondeugende luimigheid; het breed-lyrisch-wijsgeerige naast het geestig-realistische. Twee geheel verschillende naturen, maar beide machtig door hun kunstenaarsvermogen en hun volkomen-toegewijde oprechtheid, beide puttend uit de diepe bronnen van de eigen persoonlijkheid en recht afgaande, elk langs eigen weg, op hun levensdoel: zich te verwezenlijken in het Woord en daarmede hun land en volk te dienen.

Dat Van Deyssel evenmin als Kloos met deze zelfverwerkelijking is kunnen naderen tot de groote massa, is waar, en, gegeven hun aard, is het goed, dat het waar is. Gezinsgebeurtenissen en maatschappelijke toestanden hebben nooit zijn hoofdzakelijke aandacht gehad en ze praktisch te beïnvloeden kon niet de taak zijn van dezen schitterenden taalkunstenaar. Z i j n praktijk is het geweest, den literairen smaak en daarmede het literaire produkt te verfijnen en te verbeteren. Is dit niet genoeg? Het tekort, zoo men wil, aan onmiddellijk sociaal belang doet niets af aan dit historische feit van de allergrootste beteekenis: dat hij, op zijn wijze, voor het *Proza* heeft gedaan, wat zijn vriend deed voor de Poëzie. Dat hij het lauwe Holland een nieuw inzicht heeft bijgebracht en een belangelooze geestdrift gewekt voor taalschoonheid, buiten alle voorbijgaande kwesties van den dag om; een geestdrift, zooals men sinds de tachtiger jaren nooit meer heeft beleefd. Dat dit inzicht en dit intens gevoel voor het literair-

goede (het harmonieus-rhythmische, fijne, sterke en precieze) de allereerste voorwaarde is voor alle literatuur, dus òòk voor die, welke met breed uitgespreid wortelgestel haar voedsel meer directelijk zoekt in den moederbodem der maatschappij met haar nooden en behoeften, dit bepaalt de historische en essentieële belangrijkheid van Karel Alberdingk Thijm's tegenwoordig veel te weinig gewaardeerde levenswerk: het scheppen van de voorwaarden voor een levenden en rijken Nederlandschen prozastijl. Zijn voorganger Busken Huet moge dan gelijk hebben gehad met zijn verklaring, dat zijn landgenooten aan wat men *stijl* pleegt te noemen, een zeker lid van hun familie hebben verloren; op die landgenooten maakt Thijm een stralende uitzondering. Hem lezen kan nog altijd leering zijn!

Westenschouwen

Augustus, 1939.

Voor het jubileum van L. van Deyssel door Hélène Swarth.

Wie blij riep wakker, als, in sproke-wonder,
De schoone Prins uit slaap van honderd jaar,
De Koningsdochter Proza en wie wond er
Een kroon van rozen rond haar gouden haar?

Wie in October-woudelanen vond er
Sonore woorden, kristallijneklaar
En nevelzachte, donziger en blonder,
Voor droom-extase van Frank Rozelaar?

Wie dronk, als knaapje aan Vaders hand, zoo teeder
De schoonheid in van wolken, weide en vliet,
De rust, waar lampelicht het groepje omvreedde er?
Wie bad dat Vader nooit alleen hem liet?
Wie doopte in zon en regenboog zijn veder
En tooverde om zijn Proza tot een lied?

Voor Lodewijk van Deyssel door Jan F.M. Sterck.

Wat Hooft, in zijn Italiaanschen brief uit 1607, van de jeugdige vaderlandsche dichters van zijn tijd meende te kunnen dichten:

‘Die nu al toonen wat z'n hiernamaels zullen zijn’,

zou een profetische geest ook hebben kunnen voorzeggen van den jongen Kar el Alberdingk Thijm. Zijn jeugdjaren heeft hij later zoo boeiend beschreven, dat de jongeren kunnen medeleven in den huiselijken kring van zijn vader, die zijn geest heeft gevormd tot een oorspronkelijk denker en schrijver, die in onze letteren een geheel nieuw geluid heeft doen klinken. Groot was door den invloed van zijn vader in zijn ouderlijk gezin het streven naar geestesontwikkeling, een toon ook van beschaving en fijnheid, die van blijvende inwerking is geweest op den jongsten zoon Karel.

Om een modernen term te gebruiken, de woordkunst in den ruimsten zin genomen, werd den kinderen reeds vroeg bijgebracht, b.v. in de gewoonte, bij verjaardagen in frissche bevattelijke versjes hun wenschjes te uiten. Zoo komt op 3 Juni 1868 de nog geen vierjarige Karel met het volgende gedicht van zijn vader, zijn moeder op haar verjaardag gelukwenschen, waarbij haar een tafelschel werd vereerd:

Uw kleine bengel, Moederlief,
Verjaart U met een schel;
Al schrijft hij U geen mooien brief,
Och, U verstaat hem wel.
Hij knielt en bidt wel twintig keer:
Bewaar mijn Moeder, Lieve Heer!

Als nog geen achtjarige in 1872 biedt hij haar reeds in een zelf geschreven Fransch gedichtje zijn hulde.[1)]

Reeds jong hooren de kinderen vader spreken over taalschoonheid en taalzuiverheid en over het veelvuldig zondigen daartegen. Zoo liet hij hun al vroeg, onbewust misschien nog langen tijd, wat Verriest noemde ‘de taal proeven’, het zuivere van het onzuivere onderscheiden en eigen taaluitingen zorgvuldig toetsen aan vaders taaleigen, dat in proza en poëzie ver uitstak boven dat van de meeste zijner literaire tijdgenooten; in een liefde voor de taal, die Van Deyssel in zijn ‘Verbeeldingen’ over zijn vader deed spreken van ‘de schoone liefde, die men wijsheid noemt’. Aan den huiselijken haard werd zoo reeds jong de kiem gelegd voor de zuivere literaire weergave van gevoelens en gedachten, die den zoon maakte tot een der grootmeesters van onze taal. Reeds vroeg verschenen zijn eerste scherpe kritieken; en, als secretaris naar het hart van zijn vader, toonde hij zich in zijn geestige notulen van de Vioolstruik, die literaire bijeenkomsten van Thijm's vrienden.

En zooals Van Deyssel op rijper leeftijd in zijn ‘Verbeeldingen’ weergeeft, hoe sterk het uiterlijk van zijn vader in alle bijzonderheden hem is bijgebleven, zoo heeft hij ook, grootendeels misschien wel onbewust, in zijn innerlijk wezen levenslang veel van zijn vader medegedragen. En dan zou ik hier slechts willen wijzen op een enkelen karaktertrek.

Een andere voorname kunst, van Fransche afkomst, naast die van het woord, die Thijm's kinderen al vroeg leerden beoefenen, was de ridderlijke hoofschheid en heuschheid in den omgang. Was vader Thijm, waar hij zijn beginselen verdedigde, ‘un rude jouteur’, zooals hij zichzelf betitelde, en volgt ook in dit opzicht zijn zoon hem na, hij toonde ook altijd de ridderlijke zijde van zijn karakter, zoowel met tegenstanders, als bij zijn middeleeuwsche vereering voor de vrouwen. De bundel ‘Klimop en Rozen’ bevat tal van gracieuse gedichtjes aan vriendinnen en kennisjes, die zoo duidelijk Thijm's omgangstaal karakteriseeren. Leert ge dan Van Deyssel kennen, in deze sfeer opgegroeid, dan treft het u, hoe deze weinig zachtzinnige literaire criticus, in

1) Ontleend aan den bundel ‘Klimop en Rozen’, onuitgegeven en verspreide gelegenheidsverzen, brieven enz. van J.A. Alberdingk Thijm. 1890.

den dagelijkschen omgang uitmunt door hoffelijke beleefdheid en goede vormen. Hij zal geen gelegenheid verzuimen, om die toe te passen. Zijn briefjes, ook die van weinig inhoud, zijn keurig verzorgd en de genialiteit van zijn handschrift komt niet voort uit een zekere ‘aimable nonchalance’, maar in geestigen inhoud en duidelijk verzorgd schrift. Geen beleefdheidsbezoek aan een gastvrouw zal Van Deyssel verzuimen; en deze zoo gevierde persoonlijkheid munt daarnaast uit door grooten eenvoud.

Zoo breng ik hier gaarne hulde aan den genialen zoon van mijn hoogvereerden leermeester, die, al gaat zijn optreden in een geheel andere richting dan die zijns vaders, ook evenals dezen en zelfs meer nog dan dezen een duurzamen invloed heeft gehad op onze nieuwere letteren.

Aerdenhout, Zomer, 1939.

[Bijdrage]

Aan den man, die de literatuur ‘tot eten en tot hoofdkussen, haar tot lucht, haar tot licht en haar tot dak’ heeft gehad; aan den kunstenaar met zijn ‘ontzaglijke macht van verlangen om schoonheid te scheppen, om leven te geven, om het onmogelijke te vermogen’; aan den vaderlander, die ‘de buitenlanders wilde doen knielen voor de heerlijke kleurendampen uit het waterige land’, - bij zijn vijf en zeventigsten verjaardag onze eerbiedige dankbaarheid.

ANNIE SALOMONS.

[Bijdrage]

Vriendschap acht ik te behooren tot het allerbeste, dat deze onvolkomen wereld te bieden heeft, maar.... er zijn graden van vriendschap. Er is een vriendschap, die men aanvaardt zonder meer; er is er ook een, die ons de blijdschap geeft van een zacht geluk en er is er een, die men voelt als een ridderslag; tot zulk eene behoort de vriendschap met Lodewijk van Deyssel.

JACQUELINE REYNEKE VAN STUWE.

Aan Lodewijk van Deyssel, bij zijn 75sten verjaardag door F.V. Toussaint van Boelaere.

De dood heeft er reeds zoovelen, wier werk wij lief hadden en bewonderden, aan deze wereld ontrukt, dat diepe ontroering mij bevangt telkens als ik de hand mag drukken van een Veteraan, die nog pal staat in dit leven. Al de liefde, al de bewondering die zijn werk in mij had verwekt, heeft zich immers met den tijd op den persoon zelf van den maker geconcentreerd. Zoo is dan de maker boven zijn werk uitgerezen; is hij thans zelf in mijn oog 't levende beeld van de schoonheid, die hij ons heeft geschonken.

Op die wijze zijn ook, boven hun werk Balzac, Shakespeare, Stendhal, Goethe, Vondel - om slechts deze enkelen te noemen uitgegroeid. Het avontuur van hun leven is nu even belangrijk als hun werk zelf. Mij lijkt het, op sommige oogenblikken, zelfs belangrijker. Want dat zij hebben geleefd en tot stand hebben gebracht wat zij ons hebben geschonken en nagelaten, is het wonder geworden waartegen ik opkijk, en waarom ik, in hart en geest verrukt en opgetogen, hun naam met een groote liefde noem.

Zeker, af en toe neem ik, eens te meer, van het boekenrek een werk van Lodewijk van Deyssel en lees weêr den ouden bekenden tekst; of herinner ik mij een vroeger bewonderde bladzijde en wil, tevens van hoop en vrees vervuld, deze opnieuw genieten. En 'k besluit dan telkens de lectuur met het woord: ‘ànders, en toch eender’. Ik ondervraag me, en zeg: ‘wat verwacht

gij?' - 'Een eklips misschien', meen ik, 'maar dan toch weêr de zon.' En 'k voel in mij een ruim geluk.

Doch mij verheugt het thans vooral, wanneer tijdgenooten in hun boeken met herinneringen tal van bladzijden aan Lodewijk van Deyssel wijden. Ik realiseer dat zijn figuur zoodoende, boven zijn werk uit, de beteekenis krijgt van een menschelijk wonder. Zoodat het mij niet verbazen zou (noch ontstemmen en ontstichten) indien een latere Arthur van Schendel eenmaal een verhaal begon met 'Er was eens in Holland een koning van het proza.....' Dat verhaal zou zeer schoon zijn.

Juli 1939.

To Lodewijk van Deyssel on his seventy-fifth birthday

Dear Friend, in whom language and feeling blend,
And gracious genius speaks to please not teach,
Yours that rare gift to make of nerveless speech
A thing of plastic power and charm to bend
The soul to your own self inward, and to lend
That fuller understanding, each to each,
Which is the flower of friendship, and to reach
Beyond the little hour that soon must end...
That voice, once heard, is never silent... All
The beauty of that tongue you love so much
Is vibrant in each living word, and such
Its strength, once felt, it holds the soul in thrall...
Years pass... and still I hear the rise and fall
Of that warm voice speaking the noblest Dutch.

H.R. WILDERMUTH.

To Lodewijk van Deyssel on his seventy-fifth birthday a memory

Waarde Heer en Vriend,

(So you always begin your letters to me).

This will be a rambling sort of letter, but you are accustomed to such epistolary ramblings from my hand.

I remember, of many days, one more clearly than the rest, one of those glorious afternoons in early September when Nature lavishes her beauty upon us in such plenty as though to remind us, with winter not far off, that there is such a thing as summer. We were sitting on a terrace overlooking the sea, our northern sea, but transformed into the tranquil blue and silver of more southern waters beneath the full blaze of a sun that was almost white, not a blinding white, but broken) and mellowed into a kindly light by the pale blue of the surrounding sky, made slightly hazy by a gossamer-like moisture floating in the calm air. There was a pleasant taste of salt upon the lips. You felt it did you good to breathe deep. It was one of those rare days on the North Sea coast when there is no wind, and the sea was clean and clear. You knew that I had always loved the sea, and in deference to my emotional state of mind on that point, you told me, then, that you too, for once, found it beautiful, though it had never won your love or even evoked any feeling akin to a passing affection. It was thus that you artfully insinuated your desire into my own. We knew that we had both decided to stay there for the rest of the day. There was a difference of thirty years between us but we agreed passing well together. I have never for a moment felt the difference in years as a disparity. Of course, I felt you were so much wiser than I, but is was a wisdom that never weighed heavy upon me. You used to give it to me like chocolates, all wrapped up in siver and gold

and gorgeous colours; when the outer covering was removed, simple sweetness and suave delight remained. I had just come back from a vigorous swim, refreshed in mind and body by the bracing salt and the moistened sunshine. We had spoken before of the softening yet strengthening influences of sun and sea upon the senses and the soul, possessing, as they do, in unison a virtue which neither of them has in the same degree apart. We were drinking that delightfut tonic of the French Riviera, delicious to taste and smell, iced Vermouth-Cassis, with that full rich ruby colour in it that gives added pleasure to the drinking as coloured gems in the wearing are wont to give greater pleasure to the eye than pearls or diamonds. I think we agreed that red wine has a red teste, as in music too the tones have their colours. We drank freely. I have always seen something Gargantuan about you, not so much in size of body (and you will admit that that is not inconsiderable) as in the bigness of your heart and its desires for the best of bodily things. You loved the body as we all should do. Of those three enemies that since our childhood we have been taught to be on our guard against, the World, the Flesh, and the Devil, you must have found the Flesh the least hostile, nay, your best friend, and the Devil, I am sure, you considered a gentleman for putting pleasure so unstintingly your way (how often I have heard you say with warm and honest conviction: I've had a tremendous lot of pleasure out of life!); as for the World and you knew it in its light and serious moods better than most men I have met, it was your playground and your study. I said you had something Gargantuan about you; and, indeed, more than once after one of our famous late nights, famous at least, among ourselves, I have seen you make a veritable Gargantuan breakfast. Do you remember how we sometimes used to sit up all night, talking and drinking Claret, perhaps ‘not wisely but too well’, until the cock crowed, and far on into the new day; indeed, that cock might have crowed himself hoarse for all the notice we ever took of him; but there was something pleasant in listening to his strident call, and so we drank to the old bird's health and continued drinking to our own. After that we went out into the early morning for a couple of hours walk. The world never looked more beautiful than it did then. Those early morning

walks were revelations, after which followed those other revelations, your breakfasts. What could I do but sit and wonder and feel perfectly happy in the friendship of such a second kind and jovial Samuel Johnson. Life was worth living in those days. Your philosophy told you that these things were good, and, being good, were right, and your Biblical three score years and ten - with another five thrown in to accentuate their fullness - have gone far to prove the sanity of this surely not purely physical side of your genial philosophy.

As we sat talking (the sun, by now, had dropped down the crystal wall of the west and was resting momentarily, a heavy purple ball, upon the sea's edge) our conversation took a lightly philosophical turn. Even the primitive savage talks philosophy, as you know. We, though, seldom talked philosophy as such, even supposing I had been able to; but you, when you wished, could discourse on Hegel or Kant with consummate ease. Your Gargantuan breakfasts were not more easily disposed of than were these abstruse and indigestible Germans. It will interest you to hear that a famous Scotch philosopher spoke of the Logic and the Phenomenology of the Spirit as masterpieces of obscurity and pure nonsense such as had previously been known only in madhouses. So much for Hegel who described his work as ‘an attempt to teach philosophy to speak in German’. And, as you know, he succceeded. You loved Wisdom more than Philosophy as you loved Life more than Art. There is a splendid harmony of mind and body in you; they are both big with potential energy. Your unerring judgement discovered a star of the first magnitude in that very great poet and your friend, P.C. Boutens. You corresponded with the late Prof. Lorentz on Einstein's Theory of Relativity, stating as your conviction that the whole thing was pure metaphysics. And you may very well be right! When you were confined for many weeks to your bed with a sprained ankle (resulting upon your brave attempts to dance the hornpipe upon a Christmas Eve - how many years ago was it?) you read Shakespeare through from beginning to end, a feat of uncommon mental energy, for it was your habit to mark, learn and inwardly digest and not merely to read. Our conversation, then, took a lightly philosophical turn, that is,

we began to talk of life in terms of that most primitive of all philosophies, the sheer love of living; perhaps we philosophized about life only to live it the more unphilosophically, for yours was no cut-and-dried system of living. Your philosophy was that of the alchemist's stone that turns all the heard metallic substances of this too neutral of worlds into the molten gold that was now overspreading the wide expanse of ocean before us from that plethoric ball of the sun that had split its sides with laughter and was now flooding the world with all the fullness of its fiery life. Can burning fire be likened to laughter? I believe it can, to the most uproarious of laughter. There, then, was something real to tack our philosophizing tendencies on to. So we launched forth into that sea and anchored there, casting our philosophical ballast overboard. That must have been somewhere about our tenth glass! But this sweet sort of stuff that the ice diluted the richness of was like the honeyed and snow-cooled wine of Shiraz that the Persian poet of the Rubaiyat lived to be ninety on, a sort of nursery beverage among the intoxicants, leaving the feet light and ready to dance, yet firmly planted upon the reassuring earth, and making the head only slightly drowsy; but it was the drowsiness of repressed vigour.

We had now arrived at the stage when it was sufficiently easy, without any undue metaphysical acrobatics, to come to a mutual understanding as to what life really was. The sun and the wine had solved that knotty problem for us during the time we had been talking trivialities. In short, life was simply the joy of living with just enough thinking to prolong and intensify the sweetness of it; life was essentially the sense-life and its sensual enjoyment. What remained was a second sort of life that had the unpleasant habit of interrupting the pleasures of the first. Having arrived at this point, upon which again there was complete understanding between us, your evil genius prompted you to seek to satisfy the cravings of your animal nature by surrendering yourself to the pleasures of the table. I say ‘evil’ genius, because we were quite happy as we were. But did you ever resist that call? Were not your sirens cooks? The wisdom of many years had taught you that there was no such thing as happiness on an empty stomach. And you are right, for nature abhors a vacuum!

So off we went to dinner. Then your soul expanded and a beatific light lit up that kindly face. Here were all the good things of the earth in one, gay company, friendship, music, laughter, wine and exquisite foods - to which you. for one, would do justice - and that subtle sense of supreme satisfaction which makes one happy hour worth more than a thousand dreams. That happy hour passed on into others no less happy, and over our coffee and liqueur I became immersed in that delightful flow of easy table-talk which is your own peculiar gift, and which gives a zest to the appetite and a piquancy to the dishes they would certainly not possess in the same degree without it. Here was the jovial, the genial, the incomparable Thijm, dearest and best of friends, most generous and most solicitous of hosts.

We returned home, wiser and better men... It was a night of stars, and a silver crescent lay low on the shadowy dunes...

Your fame is assured (though you may love it but little); your place upon your country's roll of honour most exalted; your kindness and tenderness to such as call you friend unforgettable. And one there is who will hold you fast in loving memory until the only ground he has to stand upon, this world of love and joy and beauty that you have given your life to, shall have slipped for ever from under his feet. It does the heart good to remember the goodness of a friend. Most kind and most forbearing of friends, may many a full year of health and happiness be yours!

Ever yours affectionately,

H. R. WILDERMUTH.

P.S. To end on a note of mild censure. I read in Vol. 7 of your Collected Papers (Heroiesch-individualistische Dagboekbladen): ‘Van een museum-bezoek vind ik het belang-rijkste het tweede-ontbijt dat er op volgt...’

Damned by your own pen, Sir! This is rank heresy... unless the world become as Rabelaisian as Rabelais saw it ‘...vind ik het belang-rijkste het tweede-ontbijt...!’ Here all argument is still, all language impotent... Thy philosophy, Petronius, doth commend itself...

[Bijdrage]

Een hartelijk gemeende gelukwensch

van

MARIE C. VAN ZEGGELEN.

De briefwisseling tusschen Vosmaer en Willem Kloos

De correspondentie tusschen Vosmaer en Willem Kloos, gelijk die werd gevoerd in de jaren voorafgaande aan de oprichting van ‘De Nieuwe Gids’, is, zooals vanzelf spreekt, van groot historisch belang.

De zorgvuldig bewaarde en naar volgorde bijeengehouden epistels van Vosmaer bevinden zich in het Willem Kloos-archief, waar bovendien kladjes of afschriften bewaard zijn van verschillende door Willem Kloos geschreven brieven; de verzonden documenten zijn door Vosmaer eveneens bewaard, en naar het schijnt: vrijwel volledig; zij berusten thans in het Vosmaer-archief te Leiden, ten huize van Mevrouw C.S. Vosmaer - Röell.

In den zomer van 1938 is uit dit Vosmaer-archief de briefwisseling tusschen Vosmaer en Jacques Perk gepubliceerd, welke publicatie verzorgd was door Dr. G. Stuiveling. Het is de uitdrukkelijke wensch geweest van Mevrouw C.S. Vosmaer - Röell, dat een uitgave van de tusschen Willem Kloos en Vosmaer gewisselde brieven, eveneens door Dr. G. Stuiveling zou worden verzorgd, en dat deze uitgave volledig zou zijn.

Het is bekend, dat Dr. Willem Kloos tegen het proefschrift van den heer Stuiveling ernstige bezwaren had, en hem in den Nieuwen Gids van 1934 heeft verweten, conclusies te hebben getrokken uit onvolledige gegevens, welke onvolledigheid te vermijden was geweest, indien hij inlichtingen had ingewonnen bij den eenige, die van deze zaken geheel op de hoogte was, namelijk Willem Kloos. In een persoonlijk onderhoud met Dr. G. Stuiveling heeft hij mij verklaard, het te betreuren, dat hij Willem Kloos niet over verschillende kwesties heeft geraadpleegd; al sprekende zijn ook enkele andere wederzijdsche misverstanden uit den weg

geruimd, zoodat ik tenslotte gemeend heb, mijn aanvankelijke bezwaren te moeten terzijde stellen. Aldus zijn wij, d.w.z. de familie Vosmaer, Dr. Stuiveling en ik, tot overeenstemming gekomen, en is het mogelijk geworden, deze zeer belangrijke briefwisseling openbaar te maken.

Het was de bedoeling in 'De Nieuwe Gids' twee malen een interessant deel der correspondentie het licht te doen zien, als een voorproefje van de volledige uitgave, die, aangevuld met gegevens uit het Perk-archief, in den herfst van 1939 in boekvorm zal verschijnen.[1)]

Als eerste publicatie kozen wij de brieven tusschen 3 Maart en 10 Maart 1881, die alle handelen over eenzelfde zaak, namelijk het al-dan-niet opnemen in den 'Spectator' van een door Willem Kloos geschreven bijdrage. De tekst van deze bijdrage, die door Vosmaer geweigerd werd, is in het Kloos-archief in twee staten aanwezig, en werd afgedrukt naar de definitieve kopy in onze aflevering van Maart 1939.

De tekst van de brieven, door Vosmaer geschreven, is geheel overeenkomstig de origineelen, welke zich in mijn bezit bevinden. De tekst van de brieven, door Willem Kloos geschreven, is gedrukt volgens de afschriften, welke Dr. Stuiveling conform de origineelen gemaakt heeft in het Vosmaer-archief.

Voor de tweede, hier volgende publicatie kozen wij de correspondentie van eenige sonnetten van Willem Kloos, die Vosmaer critiseerde.

JEANNE KLOOS - REYNEKE VAN STUWE.

's-Gravenhage.

1) Uitgave J.B. Wolters N.V., Groningen-Batavia.

Amsterdam, 13 December 1881.

Hooggeachte Heer!

Nog na mijn laatste schrijven, dat u misschien gelijktijdig met dit ontvangt, vernam ik toevallig door bemiddeling van Doorenbos, dat u een stukje tegen de handelwijs van ten Brink gestuurd is van de hand van Mevrouw Jolles, als letterkundige bekend onder den naam van 'Catharina'. Ik hoop en vertrouw, dat u het deze week plaatsen zult. Het is, hoor ik, niet lang en geteekend met den naam. Want wij hebben hulp noodig. Het is toch al te dwaas, die lui maar zoo te laten razen, zonder dat er een ernstig woord tegen ingesproken wordt. Nu weer heeft de Veer, ten Brinks alter ego in deze zaak, mijn laatste sonnetten in 'Astrea' in het N. v. d. D. uitgejouwd. Het doet mij zeer, mijn beste gedachten en sentimenten, die ik waarlijk niet om niet verkregen heb, zoo te zien bespuwen en bezoedelen, zonder dat een hand zich zou verheffen, om den dader af te weren. En dat alleen, omdat ik openlijk heb durven uitspreken, wat velen, en niet de minsten, in den lande, heimelijk voor zichzelf dachten, en wat reeds herhaalde malen vóór mij door anderen in bedektere termen is gezegd. Als het bij dien eersten aanval was gebleven, maar ik heb reeds een collectie van tien, zegge 10 couranten, dag- en weekbladen, waarin ik heen en weer word gesleurd, en wat erger is ook mijn - en uw - opinie bespot, steeds vinniger, steeds venijniger: en schoon mij van allerlei kanten veel private lof is toegezwaaid, is de eenige, die tot dusverre ridderlijk is opgetreden niet voor mij, maar voor mijne, voor onze, zaak, Dr. Doorenbos. Zal men den straatjongen, die ons met drek gooit, niet in verzekerde bewaring laten nemen, opdat hij niet langer gooie, en mag er geen ernstig protest worden aangeteekend tegen de overgulpende onbeschoftheden van *geüsurpeerde* autoriteiten, wel is waar, maar die toch voor de meeste menschen autoriteiten blijven. Toe, waarde Heer, weigert u het stukje niet, en, vooral, schrijft uzelf ook eens wat. U hoort en ziet niet, hoeveel menschen zich hier door Jan ten Brinks geschrijf laten inpakken, enkel omdat hij ten Brink is, en ik slechts ben

Uw toegenegen en hoogachtende

WILDEM KLOOS.

Briefkaart.

Poststempel 14 December 1881.

Amice, ik zal wat zien te doen.
Stuur mij uw sonnetten in Astrea en wat de V. er van schreef.

t. t.
C.V.

Hebt gij ook een afdruk voor mij van uw stuk In memoriam J.P.?

Amsterdam, 15 December 1881.

Hooggeachte Heer!

Hierachter de 4 sonnetten. Leest u ze eens aandachtig. Doorenbos begreep ze na 2 maal lezen zonder commentaar. Paap eveneens. Vooraf echter eenige woorden ter orienteering om in alle mogelijkheden te overzien, ofschoon u ze nog minder zult behoeven dan een ander. Want - verbeeld u een Marciana-natuur, bestormd door de gloeiende passie van den man dien ook zij wederkeerig liefheeft, maar voor wien zij zich in koelheid terugtrekt en zwijgend in haar trots hult, tot razend wordens van zijne zijde toe (‘Medusa’), Dan, zij bezweken zijnde, hoort men zijn jubeltoon in ‘Licht’, waarin het demonisch-wilde en tegelijk engelzachte geschilderd wordt van alle zielen, die weten wat hartstocht is. Maar Marciana blijft Marciana, zij herwint zichzelve door zich in de wereld te verliezen, en in ‘Lethe’ roept de verlatene haar na en smacht naar vergetelheid. In ‘Nacht’ eindelijk komt ook hij tot rust, en erkent, dat het eenige wat hem overblijft is Marciana na te treden en zijn smart te dwingen onder het juk van zijn lach.

Zulke situaties nu schijnen voor de Veer c.s. geheel onbekende dingen te zijn. Dat hij ze zelf niet beleefde, kan ik me van den goeden man best voorstellen, maar heeft hij dan geen lectuur, in Godsnaam?

Had ik ongelijk, in wat ik beweerde van die diepten van het Leven en de Kunst, waarover ten Brink zich zoo verontwaardigde?

Maar, zal men zeggen, het ligt aan je uitdrukking. Deze is inderdaad gecomprimeerd, maar ik ben daardoor toch niet duisterder geworden dan Shakespeare en Rossetti, Browning en Shelley,

Swinburne en zelfs Tennyson op zeer vele plaatsen. Ook u houdt niet van duisterheid, omdat de menschen het dan niet lezen. Maar duister is zoo'n relatief begrip. Wat voor den een duister is, is het voor den hooger ontwikkelde niet. Als er slechts staat zoo nauwkeurig en karakteristiek mogelijk, wat men heeft willen uitdrukken. Daarnaar heb ik gestreefd. Of ik geslaagd ben is een andere vraag, maar daarover kunnen de Veer en ten Brink met hun kornuiten niet oordeelen. Laten zij beraadslagen, wie wel het eerst aan twaalfjarige kinders in handen moet gegeven worden Tollens of de Génestet, en of ten Kate's Schepping dan wel Beets' Korenbloemen meer van de ‘diepste smart en hoogste weelde van het menschelijk hart’ bevatte.

Als u wat schrijft - ik zal er u erkentelijk voor zijn. maar vind het over de verzen niet noodzakelijk - verdedigt u mij dan niet; noemt u zelfs den naam niet van de Veer of van een ander (want er zijn er meer, die ik u echter maar niet stuur): een eenvoudige beschouwing ware het beste.

Charaxes aan rhodopis. I. *Medusa.*

De jongling staart met beden in zijn blikken
Op 't helle beeld der godheid, die hem boeit,
En weent om zielzucht, die vergeefs vervloeit, -
Maar traan en leed kon nimmer steen verwrikken.

Daar voelt hij bleek, bedwelming hem omstrikken,
En slaat en striemt, of striemen steen ontgloeit,
Tot 't eeuwig koel, waar nimmer lach ontbloeit,
Hem zelven slaat tot steen in stom verschrikken:

O, marmeren Medusa, zonder ziel,
Maar ziele, zonne zuivere, uit die streken,
Waar nooit een traan om menschenjammren viel:

Schoon voor geen sterflijk oog uw sluiers weken,
Zie eindlijk neer, op mij die voor u kniel,
En laat uw diepste ziel tot mijne spreken!

In de quatrijnen wordt de plastiesch-objectieve voorstelling gegeven van de situatie. In de terzinen klinkt de subjectieve lyrische bede. De overgang wordt gevormd door het opmerken van de gelijkenis tusschen Rhodopis en Medusa.

II. *Licht.*

Er stroomt door mijn gemoed in stormend klateren
Een wilde zee, waarop ik rijs en daal,
Een drup - een englenblik, maar elke straal
Schiet als het springen van bezeten sateren:

Ik hoor demonen uit de diepten schateren
Schel door der serafijnen rein koraal,
En het geloei, dooréen met hemeltaal,
Mengt zich in 't ziedende geklots der wateren:

O lust, daar over mij de branding slaat,
Bij 't doffe rollen der ontroerde baren,
Te zien, hoe 't Leven om mij heen vergaat,

Maar Liefde niet - en midden in het staren
op 't zieleflikkren van Uw hel gelaat,
Vereend met U, ter eeuwigheid te varen!

In het tweede quatrijn wordt het beeld van het eerste gewijzigd naar het zintuig: het 1e schilderde voor het gezicht, het 2e voor het gehoor. De terzinen bevatten weer de zuiver lyrische ontboezeming, hier de wensch om met haar in de golven van hun hartstocht onder te gaan.

III. *Lethe!*

Die stomme, bleeke schaduw aan mijn zijde
Dat bitter lieflijk beeld van 't Lief verloren,
Wil met die peillooze oogen mij doorboren
In onbeweeglijk staren, te allen tijde:

En staart te strakker, wen ik 't snerpendst lijde,
   En, onontvliedbaar, komt mijn stap te voren
   Ten stillen stroom, wiens bleeke waatren gloren
Van verre, kruipend door de vale weide:

O, doodlijk wreede! die met lach en lonken
   Ten doode doemt, wie de oogen naar u hieven,
En zelf verbrijzelend zichzelf u schonken:

   In 't smarten sterk, maar eindloos zwak in 't lieven,
Die, diep in 't zelfverkozen graf geklonken,
   Nog de armen strekt, mijn redloos hart te klieven!

In de quatrijnen klaagt hij hoe haar beeld hem steeds omzweeft, en zich zelfs voor zijn voeten stelt, als hij vergetelheid wil gaan drinken uit de Lethe, die hem uit de verte tegenwenkt. De terzinen zijn weer een rechtstreeksche apostrophe,

IV. *Nacht.*

Daar ge onverbidbaar waart voor tranen, klachten,
   En spot, die scherper dan de smarte wondt,
   Daar deze ziel, die gij niet gansch verstondt,
Vergeefs zich wrong in wrokkend zelfverachten,

Voor u, wiens harte niet, maar lippen lachten, -
   O daar ge in lange, diepe stooten kondt
   Mijn ziel en uwe ziel, en die hen bond,
De Liefde, om 's werelds koele lonken, slachten:

Zoo zal ik langer niet mijn wonden keeren
   Naar 't Lot en U, die 'k als mijn Lot erken, -

Maar, tusschen Graf en Waanzin wanklend, leeren,
   Of men zich lachend aan de wanhoop wenn', -

En met den dood in 't bloedend hart, bezweren,
   Dat ik gelukkig - zeer gelukkig ben...

Ik verbeeld mij dat hier het afgebrokene der terzinen, door de verdeeling in drieën, zeer goed het geweldige zelfbedwang van Charaxes schildert. Hij kan niet geregeld doorgaan, maar houdt telkens even op, om op nieuw kracht te zamelen.

Ik heb haast: de brief moet weggebracht worden en men wacht er op: is dat afdrukje voor u, of voor een ander? Ik dacht, dat u voor u zelf er een afgehouden zou hebben. U kunt er echter nog een krijgen, mijn laatste, maar hebt u voor mij niet nog 3 nummers van den Spectator en 1 exemplaar van het nummer, waarin het berichtje over de uitgave van Perks gedichten. Maakt u ook in Godsnaam mijn couranten niet weg; ze zijn zoo moeielijk te krijgen.

In haast,
Uw toegenegen en hoogachtende

WILLEM KLOOS.

P.S. U schreef niets over ‘Catharina’.

16 December 1881.

Amice,

Ik zal de volgende week Vlugmaren maken en daarin onder meer onze kwestie bespreken; daarom vonden de andere heeren het beter mevr. Jolles' pluksel nu niet te plaatsen, daar het beter is dat ik er vollediger over handel.

Ik heb een zeer zwaren en pijnlijken strijd gehad - bijna allen in den Spectator zijn op de hand van u en Perk en mij, - maar er is éene oppositie, een lid dat tegensporrelt. Deze heeft nu een stukje geschreven waarin uw Astrea-sonnetten (hoewel zeer beleefd en zonder eenige hatelijkheid) worden ontleed, op duisterheden in zin en taal gewezen enz. Ik wilde dit à tout prix niet zien opnemen en vond steun bij de anderen.

Maar met de beste bedoelingen voor ons en onze richting, merkte men toch op dat wij voorzichtig moeten zijn, liever *mooie* dingen geven, dan er op wijzen hoe slecht de oudere zijn; eerst zelf onberispelijk zijn voordat wij de anderen zoo scherp af keuren: daarin ligt veel waars en de raad is goed.

Na de heftige spanning kan nu noch Paaps stuk, noch uwe sonnetten zoo terstond worden geplaatst, - dat zou de heele boel

weer uit de voegen lichten. De conditie van het terugnemen van het bedoelde stuk was dat ik mijnerzijds dan ook gematigd zou zijn. De grief is, dat wij zeggen: dat andere deugt niet en dan wat geven, dat evenzeer tot vele bedenkingen grond geeft. Wij moeten dus wat wachten en de kat uit den boom zien.

Paaps stuk, dat zeer veel goeds bevat, zal ook weer aanleiding tot veel droevig gehaspel geven. Ik kan wel alles op haren en snaren zetten, en mij onttrekken, - maar daarmee winnen wij niets. Paap kritiseert de ouderen op dezelfde wijze als onze opponent dat *uw* sonnetten deed. Daarin ligt de moeilijkheid. Ik keurde *zijne* kritiek af en kan dus niet onmiddellijk Paaps stuk laten volgen. Ik ben daarmee in de grootste ellende, want wel heb ik stem bij de anderen, maar de man in kwestie heeft het *recht* zijne stukken in den Spectator te plaatsen, en dan krijgen wij in hetzelfde blad, 2 richtingen en een onsmakelijk debat daarover. In der daad hebben de vrienden gelijk, als zij zeggen: werk in uw richting, geef zonder commentaar het uwe, maak mooier dingen dan de ouderen, en gij zult het winnen, - zekerder dan wanneer gij er naast zegt: het oude deugt niet en ziedaar nu eens het betere nieuwe.

Het spijt mij, dat gij de besproken duisterheden niet kondt veranderen,

> Een schijn
> van ons een schijn

wil er bij mij niet in.

Wat is die snelgewiekte schaduw?

Wie haar *haalt* - niet gelukkig, schalkschen - stervensloomen is taalkundig niet goed.

Moisa-couplet 2 is allen wie ik het liet lezen geheel onbegrijpelijk.

> strekkende arm
> is vrij gewaagd.

Al zulke dingen zijn gevolgen van het niet geheel beheerschen der taal, zei men mij - en is het eigenlijk, eerlijk gezegd, niet zoo?

Veel kan er door - in gewone omstandigheden - maar in verband met de gegeven profession de foi - dat er nu eens een nieuwe poësie aan het woord is - ziet men scherper toe.

Paaps stuk brengt mij en ons aller zaak in de grootste moeilijkheden; het kost mij veel verdriet, hoofdbrekens en pijnlijke discussies.

Ik kan alles niet en long et en large schrijven, maar ik wou dat gij beiden eens zelf tegenwoordig kondt zijn. Verstandige, ontwikkelde menschen, ulieden en onze richting genegen, als Campbell, Nijhoff, Lod. Mulder, gunnen ulieden gaarne het woord, maar zeggen tevens: de nieuweren hebben nog te weinig gegeven, en dat is nog niet boven alle kritiek genoeg verheven, om expressis verbis te mogen zeggen: het oude weg, *dit* is het nieuwe. Zelfs onze opponent erkent het nieuwe streven, maar strijdt tegen zijne onvolmaaktheden en duisterheden.

Och, laat dit aan vriend Paap lezen - dan hoef ik het niet nogmaals te schrijven.

Vooral, - want ik schrijf dit haastig en gejaagd, leg dit alles goed en ten goede uit en vul aan wat ontbreekt. Gansch en al ongelijk heeft men niet. Ik heb nu met oneindige inspanning de zaak wat in 't reine gebracht, laten wij haar niet door overijlen of hardnekkigheid bederven.

Wees met P. hartelijk gegroet,
C.V.

Gaat eens met Doorenbos te rade.
Uw couranten goed bewaard.

Amsterdam, 19 December 1881

Hooggeachte Heer!

U schrijft mij niets over dat vers in vrije rhythmen van Jacques, noch over het door u gevraagde afdrukje, noch over de door mij verzochte nummers Spectator, noch over den brief, dien U aan den ouden heer P. zenden zoudt. Stuurt u mij gerust de handschriften maar; is het niet ongerijmd, dat een der uitgevers, die als zoodanig publiek bekend staat, niet eens de handschriften een tijdlang onder zijn berusting zou mogen hebben? Ook hebt u er mij niets over gezegd, hoe u dat stuk van Doorenbos vindt, waarmede Nijhoff en Campbell zooveel ophebben.

Maar - inderdaad, waarde Heer, ik vraag het U in gemoede,

I. Madonna.

Wij allen moeten eenzaam zoekend zwerven
Naar 't licht, dat hel uit minnelijke oogen schiet,
Den zilvren toon, die van twee lippen vliet,
Een schijn van eeuw'ge schoonheid te verwerven. -

Wee, wie die snelgewiekte schaduw derven, -
Geen menschlijk woord dat troost in 't hart hun giet.
Heil, wie haar haalt! Die weenen langer niet,
Maar wenschen één genade, en dan te sterven:

O vrouwe! ik wiegel stil op 't klare stroomen
Der diepe ziel, die uit uw oogen smacht
De weeldrig-schalkschen, dan weer stervensloomen:

En 't is mij, of na langen lijdensnacht
De zoete schim, Madonna mijner droomen,
Haar zonnig hoofd tot aan mijn boezem bracht.

II. Moisa..

O vrouwe! o ziel! o zachte, bleeke bloeme,
Geknakt, vóor dat uw geur een outer vond -
O starene oog o veelgekuste mond,
Die kussen zendt voor 't woord, dat mij verdoeme!

Vergeef! - maar neen - want weet, dat ik mij roeme
Om vloek en leed en 't leven, dat ik schond;
Nu 'k zag, hoe me aan uw strekkende' arm ontwond
Zij zelf, wier zoete naam ik nijgend noeme:

De goudgelokte Muze, die mijn ziel
Voor eeuwig stiert aan 't snoer dier stralende oogen,
En met een lach ternederslaat en heft, -

Gedoogt het niet, dat aardsche minne treft
Wie eens, niet blikkend waar zijn droomen vlogen,
In stormend weenen aan haar voeren viel. -

WILLEM KLOOS.

is het niet wat kras, dat mij de medewerking in den Spectator ontzegd wordt, nadat ik een artikel gegeven heb, dat alle Spectatorianen, volgens uw eigen schrijven, 'superbe' vinden? En dàt alleen, doordien een 'blaaskaak' over dat zelfde artikel een deuntje is gaan 'schetteren'. Want, stel nu eens het geval, dat ten B. in het geheel niet zijn mond had opengedaan, dan zou toch nooit gebeurd zijn, wat er nu gebeurd is, nl. dat de Spectator, met veel strijkaadjes en hoedafnemingen weliswaar, mij voor goed aan de deur zet. Want ieder kritiesch stuk, dat ik voortaan mocht inzenden, steunt natuurlijk op dezelfde grondbeginselen, en de zelfde questie, hetzelfde gehaspel zou zich herhalen. Is dat niet, op zijn zachtst gezegd, ongehoord onlogisch? Maar dan mijn arme, onnoozele verzen! Waarom moeten die het ook ontgelden? Doorenbos begrijpt niet, hoe men er iets 'onbegrijpelijks' in kan vinden, en de grammatische aanmerkingen, die u maakt, *zou men bij honderden op Beets en ten Kate zelven kunnen maken*. Dit zijn feiten en ook dat ik van verschillende ontwikkelde, verstandige menschen brieven over mijn Astrea-sonnetten ontvang, die geen van alle iets van duisterheid of grammaticale onnauwkeurigheid reppen, terwijl zij door hun opmerkingen laten zien, dat zij ze volkomen vatten. *Wat zegt u daartegen?* Wat de door u verstrekte aanmerkingen betreft, Doorenbos en Paap vonden 'die kussen zendt voor 't woord' etc. fraai, en als men de geheele 2e strophe van Moisa niet begrijpt, waar èn constructie en gedachte toch zeer eenvoudig zijn, hoe weet men dan, dat 'strekkende' gewaagd is, daar men alsdan het verband natuurlijk niet kent, waarin het woord wordt gebruikt? *Ziet* u werkelijk niets bij de uitdrukking *ookupteros skia,* snelgewiekte schaduw, en is het niet juist haar toe te passen op de aardsche schoonheid, een flauwe en snel voorbijgaande afschaduwing van het eeuwig schoone? Daarbij - hiermee staat in verband, dat ik op het einde zeg: '*En 't is mij, of*', dus ook een schijn. In beide sonnetten staat de Muze, de Madonna, tegenover de aardsche Vrouw: maar in het eerste wankel ik tusschen beiden, omdat de 'Madonna' nog maar 'een zoete schim' is; in het laatste daarentegen is de Muze mij tot Madonna geworden 'sinds ik in stormend weenen aan haar voeten viel' en nu is het mij onmogelijk, nog langer te wankelen zooals in het eerste sonnet, en den 'schijn der schoonheid' voor 'de schoonheid' zelve

te nemen. Ligt dat alles er niet in, als men even nadenkt? Schalksche*n* en loome*n* gebruik ik *zelfstandig,* mag dat niet?

En dan - vindt u werkelijk, dat dit redenen zijn, om verzen, waarvan ik de proef reeds heb gehad, nog op het laatste oogenblik te weigeren? Wat zou er het ergste gevolg van kunnen zijn, dan dat hoogstens het N. v. d. D. er een nieuwe hatelijkheid op verschoot? Maar ‘bij welk ernstig mensch staat de litteraire of wetenschappelijke kritiek van het N. v. d. D. hoog aangeschreven?’ zooals professor C.B. Spruijt mij gisteren schreef.

Wat die kritiek van mijn sonnetten betreft, ik ben zeer verlangend haar te zien. Die man in quaestie is, zooals u mij schrijft, ons, en onze richting genegen; zou u hem dan niet kunnen bewegen mij er een kijkje in te gunnen? Als hij 't goed meent, zooals ik gaarne geloof, *kan* hij er niets op tegen hebben; en het kan voor mij slechts nuttig en leerrijk wezen, de aanmerkingen van welmeenenden op mijn produkten te vernemen. *Ik verzoek u hier dringend en ernstig om*. Evenzoo vraag ik u met aandrang de plaatsing mijner sonnetten, naar aanleiding van mijne voorafgaande beschouwingen, nogmaals in overweging te willen nemen. *Er ligt èn in sentiment, èn in uitdrukking iets nieuws in voor onze litteratuur, en zij zijn niet gebrekkiger van vorm, maar wel veel klankvoller, dan de meeste verzen van Beets*. U bent het toch met mij eens, en de meerderheid der Spectatorianen ook; zou dan zoo de zaak niet geschikt kunnen worden tusschen den Spectator

en Uw hoogachtenden

WILLEM KLOOS.

P.S. Denkt u s.v.p. om Perk. In het afdrukje mijner Astreasonnetten, Nacht, regel 5, is een drukfout blijven staan; verandert u s.v.p. aldaar wiens in *wier*.

's-Gravenhage, 20 December 1881.

Amice,

Gij doet net als ten Brink. Gij maakt van wat gij wilt wederleggen eene caricatuur. En hoe prettig dat voor den patiënt is hebt gij niettemin ondervonden. Enfin, ik zal weer van nieuws af aan beginnen.

Campbell en ik hebben de uitvoerende macht en met ons beraadslaagt altijd Nijhoff, die als uitgever belang bij de zaak heeft, maar als vriend en kundig man ons altijd ter zijde staat; wij drieën drijven de dagelijksche machine. Bij de oprichting van den Spectator was onder anderen Ising; de eerste oprichters hebben het *recht* hunne stukken (*onderteekend*) te plaatsen. Deze geeft een stuk tegen uwe Astrea-sonnetten. De aanmerkingen houden weinig of geen steek; à tout prix, heb ik gezegd, moeten zij er *niet* in. Maar hij heeft het *recht* ze te plaatsen en *wil* dat. - Dilemma - of ze op te nemen en ik zelf een stuk in den Spectator tegen te schrijven en dan in hetzelfde blad, dus wit en zwart te laten zeggen en een even vervelende als onverkwikkelijke strijd in onze kolommen en geen eenheid....

of - een compromis zoeken.

Gij praat van ‘logiesch’ - mij dunkt, met de gegeven feiten is er geen andere logica.

Een testium was dat ik heenging; - wonnen wij daarmede?

Mijn god, is dat nu zoo moeilijk te begrijpen?

C. en N. zeiden mij dus: doe zoo, kom met I. in der minne overeen, dat hij zijn stuk terug neemt, en als dat eerste gevaar voorbij is, wacht dan wat en dan zullen wij verder zien.

Er is dus geen kwestie van ‘weigeren’ en u ‘aan de deur zetten’ - overdrijving à la ten Brink, noch ook ten aanzien van Paaps stuk, maar nog wat wachten tot al dat geklets voorbij is. Dan zal ik met C. en N. beramen hoe te handelen.

Wat de sonnetten van u en Perk aangaat - ik vind ze mooi en nieuw in vorm en denkbeelden. Maar laten wij er openhartig over kunnen spreken - er is daarin nog een niet overwonnen worstelen om zich goed uit te drukken. Het is meer zaak en beter dat te boven te komen dan het reeds gegevene te willen handhaven. Mag een modern gedicht zoo zijn, dat het zonder commentaar onbegrijpelijk is?

Madonna couplet 1 is onbegrijpelijk als men niet ten slotte raadt dat er moet staan: om een schijn. - Waarom kan hei niet luiden:

> Om ons een schijn der schoonheid te verwerven

of:

> Om ons de eeuw'ge schoonheid te verwerven.

2. Heil, wie haar haalt!

is dat, in *ernst,* mooi?

Bedenk hoe hard en meedoogenloos gij en Paaps stuk tegen anderen zijt, hun woordjes op de goudschaal wegende. Dan kunt gij het ook anderen niet euvel duiden zoo zij u met dezelfde maat meten.

Er is hier verband - en juist dat moet ons op onze hoede doen zijn, en juist dat scherpt het oog en woord onzer tegenstanders - er is verband tusschen onze afkeurende kritiek van de anderen en wat wij nu geven als zooveel beter. Inde irae. En dat wilt gijlieden maar niet inzien.

En dus voor '*haalt*' iets als:

Heil, wie haar wint

of:

Heil, wie haar machtig wordt! Die weent....

of:

Heil, wie zij wordt ten deel! Die weenen niet.

(dan is ook de plotselinge overgang in plurali gered).

Moisa. Ik blijf er bij, ik vind: voor 't woord dat mij verdoeme! onduidelijk. Het zegt *niet* wat het moet zeggen.

Het is:

Die kust in plaats van mij te verdoemen - dus:

Die kussen zendt, geen woord dat mij verdoeme,
Om vloek enz.

Daar is een heele geschiedenis vooraf gegaan waarvan niemand iets weet of bevroedt en daarom is het voor ieder onbegrijpelijk.

Als ik, met al mijn liefde voor uw werk en streven, al zoo stom ben het niet te begrijpen, wie zal het dan vatten?

Ik begrijp den gegeven toestand niet.

Gij hebt een vrouwenleven geknakt,

vraagt vergeving, - maar neen (dat alles kan) uw beschouwing wijzigt zich en gij zegt: 'neen, ik vraag geen vergeving, ik roem mij dat gij mij vloekt, om het leed dat ik deed, het leven dat ik schond,

hier is een beetje redegeving dan wel noodig, waarom - omdat de Muze mij uit uw arm ontwond,
dat is nog geen reden om ‘te roemen dat gij dat leven schond.’
Strekkend' arm is niet mooi.

Nu me uit uw arm, mij toegestrekt ontwond,

is *iets,* een klein beetje, beter, dunkt mij, en dan:

Zijzelf, de Muze, die ik nijgend noeme.

Misschien is stormig beter dan stormend, of duidelijker
Juist omdat er in uw poësie en in die van Perk zooveel schoons is, zooveel hoogers, gaat het mij zoo ter harte als ik zie dat de duisterheden en gewaagde soms onmogelijke constructie ons en haar de overwinning onmogelijk maken. Juist daarom moeten wij die anderen afkeuren, zoo dubbel oppassen, en er ons niet met een hoog woord afmaken. Daarvoor zijn wij nog niet sterk en onberispelijk genoeg.
Ik wou dat gijlieden, in godsnaam, kondt inzien dat ik niet *tegen* u strijd, maar strijd om u de overwinning mogelijk te maken bij anderen.
Ik zal vragen u de aanmerkingen te mogen zenden, daaruit echter zult u weinig leeren, zij zijn slecht uitgedrukt, al bevatten zij een greintje waars. Zij zullen u stijven, en gij zult uitroepen: zie nu eens zulke aanmerkingen. Maar daarom hebt gij nog geen volstrekt gelijk. Wij moeten ook van de tegenstanders, ondanks het dwaze dat zij zeggen, willen leeren.

3. Nommers Spectator zal ik niet kunnen krijgen, ik zal zien er een te koopen.
Ik zend de couranten alle + een nommer Spectator met het ‘berichtje’.
Jacques gedicht aan mij heb ik.
Aan den heer P. heb ik gemeld dat wij bezig zijn met ons plan, dat hij goed vindt, en dat gij u bezig houdt met de voorbereiding; nog niet dat gij de Mathilde hebt (dat weet ik toch niet juist).
Bij gelegenheid kunt gij hem wel zeggen, dat ik u de Mathilde zond.
Beleefdheidshalve moet ik hem vergunning vragen u de verdere papieren te zenden.
Dat zal ik doen.

Over Doorenbos' stuk schreef ik u; ik zei dat ik het zoo voortreffelijk vond. Ook zijn beide antwoorden aan ten Brink zijn best. Dat in den Amsterdammer las ik; is dat van de Koo?

Dat is ook goed.

Saturdag krijgt gij in het nommer van den Spectator Vlugmaren, waarin ik met Jan een loopje neem.

(Ik geloof dat I. zijn stukje over Astrea-Sonnetten aan dat blad zal zenden; in dat geval zult gij ze daar zien kunnen; anders zal ik het hem vragen.)

Proefje gaat hierbij ter vergelijking.

Met vriendelijken groet
t.t.
C.V.

Amice, onze brieven hebben elkander gekruist. Ik haast mij U te antwoorden dat ik U de geheele zaak heb overgelaten en met volkomen vertrouwen en dus alles goedkeur wat ge in het belang eener goede regeling noodig acht.

Ik juich het hartelyk toe dat gy uit uw tent komt en eens van leer trekt. Plet wordt meer dan tyd.

Zonderling toch. Hoe de menschen slecht lezen: Doorenbos vertelde my gisteren, dat hy een paar lieden gesproken had, die het stuk van de Koo in de Amsterd als ernstig hebben opgevat en het hielden voor een erge philippica tegen Kloos. Ik heb dezelfde ondervinding.

Wil men duidelijk wezen dan schijnt men niet ironisch te mogen schryven. O dat publiek!

21 Dec.
Gaarne steeds Uw
PERK.

Amsterdam, 24 December 1881.

Hooggeachte, waarde Heer!

Ising heeft zijn kritiek aan Astrea ingestuurd; op mijn verzoek heeft Gosler ze mij gezonden, en ik heb er een kort repliekje tegen geschreven, dat hem op een zeer wellevenden toon nagenoeg al zijn aanmerkingen in het voorbijgaan wegknipt. Niettemin voor *s* in ziel*s*-zucht heb ik hem dank gezegd. Ik had haar eerst laten

staan, maar schrapte haar weg, op gezag van Paap, die een grammatisch genie beweert te wezen, en zegt dat zijn taal altijd zuiver is, maar dat ik geen taalgevoel heb. Fiat!

Maar, à propos, u moet Paap en mij volstrekt niet identificeeren. Hij heeft verstand, scherpzinnigheid en geest, maar wij verschillen hemelsbreed in sentiment en in de richting van ons gedachten leven, al zijn wij het eens, dat er wel wat veelvuldiger verheffing in onze litteratuur mag komen. Wij wisselen dikwijls van gedachten over litteraire onderwerpen - dat is al.

Maar om op Ising terug te komen. Slechts één staaltje van zijn manier van kritiek. In 'Lethe', regel 6, vat hij 'tevorenkomen' op als *voor mij uitgaan* en ziet daarbij over 't hoofd, dat het geheele sonnet daardoor onzin zou worden. Ik klaag juist dat die schaduw, dat bitterlieflijk beeld van 't verloren Lief mij niet tot rust laat komen, mij overal vergezelt, en verhindert, dat ik ooit de vergetelheid smaken kan. En nu zou dat zelfde beeld mij vooruitgaan en mij dus geleiden naar den stroom dierzelfde vergetelheid!

> 'wiens bleeke waatren gloren
> Van verre, kruipend door de vale weide.'

'Mijn stap te voren komen, onontvliedbaar' beteekent natuurlijk dat de schaduw 'aan mijn zijde' zich voor mij, tusschen mij en mijn doel stelt, zoodra ik mijn schreden naar den Lethe tracht te richten. Daarom voeg ik hem toe: 'dat men gedichten niet eerst naar woorden, maar naar sentimenten moet beoordeelen, en dat men mensch moet geweest zijn, en met den dichter meêgezien en meêgevoeld hebben, alvorens men zijn grammatica opslaat.'

Spreekt u Ising echter s.v.p. nog niet over de zaak.

Ik ben weer eens bij Perk geweest. De 'dominé', zooals men hem familiaar noemt, was uitermate hartelijk jegens mij: hij zei, 'dat hij alles aan u overliet, en dat het, zooals U het schikken wou, goed was.' Stuurt u mij dus het overige de volgende week?

Dank voor uw Vlugmaren. De zaak van ten Brink zal nu wel, hoop ik, afgeloopen zijn. Het stuk van de Koo in den Amsterdammer van verleden week, wordt door velen als ernst opgevat, en men komt mij telkens zijn leedwezen betuigen, 'dat ik weer zoo op mijn kop heb gekregen'. Vindt u dat geen sterk bewijs, dat de menschen niet lezen kunnen? *U hebt mij nog niet geschreven,*

of dat afdrukje voor u is. Hoe vindt u het portret van Jacques, dat ik u zond? Bevalt het u ook niet erg? De couranten en de nummers Spectator heb ik in dank ontvangen.

Maar nu mijn ongelukkige verzen! Uw argumentatie komt, meen ik, hierop neer. Er zit iets hoogers in, maar de taal is niet zoo zuiver. Dat laatste stem ik nog niet toe, daar zit, geloof ik, de knoop. Want - hoe staat het toch eigenlijk met die geroemde zuiverheid der ouderen. Ik ben met Beets' verzen nog al bekend, beter misschien dan de lui, die meenen 't voor hem op te nemen: en ziet nu hier, wat ik, onder het schrijven door, zoo ter loops opsla. Uit de Madelieven. Bladz. 210 (Volksuitgave der Compl. Ged.):

> viel een vonk uit hooger sfeer
> Die de brandstof heeft *ontsteken*
> En de vlammen uit doen breken
> In de' onroerden boezem neer.

Is dat te laat plaatsen van ‘doen’ hier niet afschuwelijk, en bewijst dat voor heerschappij over de taal?

Hetzelfde deel, bladz. 359:

> Laat mij de lieve zonnestralen,
> Van 's hemels hoogen trans,
> Op enkel schoonheid neer zien dalen,
> *Die zettende in kaar glans!*

Welke onwillige begrijpt den laatsten regel? zettende, slaat grammatisch op de aangesproken persoon, d.i. hier op een rhetofische persoonsverbeelding, maar volgens den zin op zonnestralen, dat nog wel 3 regels vroeger staat, enz. enz.

Toch was Beets toen in zijn bloei, ik ben nog niet eens ‘meerderjarig’. Weet wel, ik maak hem hiervan geen verwijt, men zou hetzelfde aan Shakespeare, Shelley, Browning etc. kunnen te laste leggen: ik haal het slechts aan als ‘circonstance atténuante’ voor mij zelf.

En dan - ik ben duister - voor een Hollander, nl. die ik ben.

Eilieve, wie vat de groote buitenlandsche poëten op het eerste gezicht, en is dat een vereischte voor poëzie?

Si magna parvis componere licet: bij mijn nachtkaars vergeleken

is Swinburne c.s. tastbare nacht, en zelfs Hugo maar een flauwe schemering. Daarbij komt, wie iets nieuws in inhoud tracht te geven, moet ook nieuwe vormen scheppen. Ik zoek tusschenbeide buitenlandsche wijzen van constructie en uitdrukking over te brengen. Voss heeft men er indertijd om veroordeeld, dat weet u ook, en hoe is 't nu in zijn land? Ik zal wel eens misgrijpen, natuurlijk, maar daarvoor ben ik 'jong en onbedreven'. Eindelijk - wij Hollanders zijn een bijzonder 'unamiginative people', zouden de Engelschen zeggen: vandaar het vreemde van sommige mijner woorden, die ik toch niet zoek, maar die van zelf bij mij opkomen, als de juiste uitdrukking voor wat ik *zie*. Men valt bij mij over uitdrukkingen, die men ongehinderd voorbij zal gaan, als men ze in het Engelsch of Grieksch leest. Die laat ik niet los, want dan zou ik mijzelf en mijn eigen inspiratie moeten verlaten.

Dit in het algemeen. Nu uw opmerkingen.

Haalt vindt u niet mooi: Doorenbos vindt er niets in, vooral in betrekking tot de alliteratie en het *snelgewiekte* der schaduw die gehaald wordt. Ik heb het echter veranderd in *wint:* u kunt gelijk hebben.

> Die kussen zendt, voor 't woord dat mij verdoeme.

Waarin ligt hier de duisterheid: nergens anders in, dan dat ik *voor* gebruik en niet *in plaats, in stede van*. Is dat niet geöorloofd, en is alles niet grammatisch zuiver, tot den conjonctief in 'verdoeme' toe? *Geen woord* vind ik onpoëtisch en daarbij toch niet duidelijker, want de zin wordt nu asyndetisch.

De tweede strophe van Moisa - is het niet reden genoeg, dat de Muze het doet, niet een andere aardsche vrouw, maar zij zelf, 'Olla', zooals Vergilius zegt, is dat niet reden genoeg om mij te roemen? Ik zet daarvoor 'nu 'k zag, hoe' in plaats van 'omdat', omdat ik zelf natuurlijk er bij tegenwoordig ben. De vrouw heeft mij in haar armen: de Muze ontwindt er mij aan: de vrouw wil mij niet loslaten, maar bij dat 'ontwinden' moeten zich natuurlijk haar armen, die mij eerst geheel omvat hielden, strekken, zoodra er eenige afstand tusschen ons is gekomen. Geloof me, waarde Heer, ik kan het niet veranderen, omdat ik de fout niet zie, zelfs al zou het een beletsel zijn tegen de plaatsing.

De komma in Moisa, regel 4, heb ik bij nader inzien geheel weggelaten: voor *woord* deugt zij niet, en achter *woord,* verduistert zij, zonder er iets voor terug te geven.

Stormig is storm*achtig*. De heftigheid der aandoening tegenover de Muze, motiveert mijn onverbidlijkheid tegenover de vrouw. De eerste strophe van Madonna, zal ik veranderen. Proef volgt onmiddellijk.

Met hoogachting en toegenegenheid,

WILLEM KLOOS.

Amice, noch een paar voorstellen:

Een schijn der, enz.

Is er in klank, beeld of iets wat verloren zoo wij zetten

Om 't beeld der eeuwge, - of:

om d'afglans eeuwger schoonheid.
Schaduw.

Al uwe beelden betreffen *licht*.

Naar 't *licht,* dat *hel*
eeuwge schoonheid, als zonne gedacht.

Is het dan rationeel dat te vergelijken bij een *schaduw,* d.i. iets wat *niet* licht is?
Ik zou dus veel beter vinden een *lichtbeeld* te nemen, als

dit snelgewiekte schijnsel derven
afglans
straling

Niet *blikkend* is niet mooi.
Niet opziend beter, dunkt mij.

Het afdrukje was voor mij - maar ik heb de proef; houd dus uw laatste afdrukje maar.
Steeds t.t.
C.V.
Weldra krijgt ge het pak *Perk*.

Strekkend' arm.

Is *reikend' arm* niet iets fraaier? (daar toch bovendien strekkende voor gestrekte gewaagd is).

Stiert -

Ik zou schrijven *leidt,* en voor een fraaier woord het ondergeschikte spel der alliteratie gaarne prijs geven.

31 December 1881.

Hooggeachte Heer!

Uw brief en mijn briefkaart hebben elkander gekruist. Dank voor uw Spectator. Wat het afdrukje betreft, ik verstond onder laatste, niet *mijn* exemplaar, maar het laatste, dat ik over had. Het volgt dus. Maar u schrijft mij nog niets van het portret....

Wat uw aanmerkingen betreft, zij zijn allen omtrent woorden, waarvoor u andere woorden wenscht. Nu is 't een feit dat ieder, vooral zoo hij zelf poëet is, altijd graag wat aan de verzen van een ander, anders zou willen. Een aardig bewijs wil ik u toch mededeelen. Een sonnet, dat thans bij Astrea in portefeuille ligt, had ik achtereenvolgens laten lezen aan Doorenbos, Paap en Jacques, menschen dus, die, op hun tijd, wel wat van litteratuur afwisten. Zij maakten met hun drieën op de 14 regels 20 aanmerkingen, waarvan eenigen met elkander overeenkwamen,. maar bij de meesten trof het, dat wat de eene zeer goed en fraai vond, door den ander voor onuitstaanbaar werd uitgekreten. Ik heb toen de verstandigste partij gekozen en slechts datgene veranderd, wat mijzelf verkeerd voorkwam.

Wat nu uw aanmerkingen in het bijzonder aangaat:

Het beeld vind *ik* slechter, dan schijn, 't zegt iets heel anders.

Afglans is ook te sterk, juist wil ik er op gedrukt zien, dat het maar een *schijn* is, geen *wezen*. Dat ligt nog niet in afglans.

Nu die *schaduw,* waarom kan dat niet?

Kan de schaduw der eeuwge schoonheid niet licht wezen?

Ik zeg, zij *moet* het zijn, en ik heb Shelley voor me.

Leest u maar eens aandachtig in uw editie, 1e deel, bladz. 233. Hymn on Intellectual Beauty, 1e strophe.

Waarbij wordt hier die *schaduw* anders vergeleken dan bij

moonbeams, clouds in starlight, etc. En verder als hij bladz. 234 onderaan zegt:

> Sudden, thy shadow fell on me:
> I shrieked and clasp'd my hands in ecstasy

was hij toen zoo opgetogen, omdat hij op eens in het donker kwam. neen, maar juist in het licht.

Blikkend of *opziend* is weer een geheel subjectieve smaaksquestie, zooals de zaak op het oogenblik staat ten minste, tusschen ons, want wie heeft gelijk? We gevoelen het beide en toch zijn wij het niet eens.

Blikken is een vluchtig zien: zelfs dàt deed hij niet.

Nu eindelijk dat veelbesproken *strekkend*.

Hoe kunt u meenen, dat dit voor *gestrekt* zou staan?

Ik wil juist de *beweging* schilderen van het *strekken,* als de Muze hem uit haar armen ontwindt, en zij tevergeefs hem vast tracht te houden. Dan strekken zich natuurlijk haar armen. Allengskens, en dat wordt goed uitgedrukt door het partic praesens: *strekkende*. Als ik uitgestrekte of reikende arm zette zou er van *ontwinden* geen sprake kunnen zijn, want als zij hem haar armen toestrekt of reikt, staan zij van elkander verwijderd en liggen niet in elkanders armen.

Leidt of *stiert* is weer hetzelfde als *blikken*; ik vind *stiert* mooier.

In haast,
Uw u hoogachtende

WILLEM KLOOS.

Stuurt u spoedig het pak?

HÉLÈNE SWARTH

Bij de 80e verjaardag van mevrouw Helene Swarth door Martien Beversluis.

Is er grooter contrast denkbaar dan het beluisteren der radioberichten over de bombardementen in Polen en het beluisteren van de zachte melodische stemmen uit de poëzie van Hélène Swarth?

Temidden van het tumult van rijdende gevechtswagens, het ronken van vilegtuigmotoren, het geroep van militairen die naar hun inkwartiering opmarcheeren, zijwaarts van de geluiden die op deze herfstigen morgen door mijn open venster binnenwaaien, is het mij vreemd te moede deze zingende regels te lezen:

> Mijn troost, mijn bloem, mijn licht
> Als ge aan mijn boezem ligt
> Dan zie 'k een zoet gezicht
> van groene landen.
> In pracht van hemelgoud
> heel de aarde een vredewoud,
> waar zich tot bede vouwt
> mijn stil paar handen.

Wij zijn bijna geneigd te glimlachen over zulk een onwereldsch visioen in een tijd als deze, waarin de poëzie, dat beteekent: het goede, het schoone, het zuivere in het leven, vertreden, overschreeuwd, verzwegen wordt. Maar evenals het gras, door groote soldatenvoeten, snijdende affuittwielen en paardenpooten tijdelijk verwoest, zich weer oprichten zal, zoo is de poëzie, wier zacht-

moedigheid nu verachtelijk en belachelijk schijnt, weer even schoon bloeiende nadien.

Omdat de poëzie eeuwig is, een deel is der groote onbegrijpelijke natuur, deel is van het mysterie, dat wij leven noemen.

Ik was nog een gymnasiast toen ik den naam van Hélène Swarth al kende. Mijn moeder bezat haar vroege verzen en heeft mij het eerst haar prachtig gedicht ‘de Sterren’ voorgelezen. Hoe herinner ik mij nog de eindregels:

> ....en ik heb niets dan de stem die mij
> 't eeuwige leven belooft.
> En de heilige onsterfelijke sterren
> hoog boven mijn sterfelijk hoofd.

Hoevelen in dit land, vooral van de al wat ouderen, hebben dit onsterfelijk gezang op het ‘mysterieheir van de nacht’ niet overgeschreven, geciteerd in brieven?

> Eens zullen wij sterven, wij beiden
> of ieder alleen....
> En het graf is zóo diep en de hemel
> zóo hoog, en of God leeft weet geen....

Wij kunnen gerust zeggen dat naast Perk en Kloos, het gedicht van mevrouw Hélène Swarth in ons land jarenlang het meest bekend en het meest geliefd was. Men heeft mevrouw Swarth, na haar glorieuze intocht in de Ned. Letteren een al te groote weekheid, een te zeer herhaalde en geaccentueerde smart verweten. Alsof men iemand ooit zijn verdriet tot verwijt kan maken!

Ik herinner mij zelfs een spotlied en een persiflage op haar gedicht ‘Slaap, weemoed, slaap.... En toch.... de criticus heeft zich deerlijk vergist, want of het éene of het andere, het is niet waarachtig wat zij zong of het is het allerzuiverste harer aandoeningen geweest.

Ik kan nog altijd, gelukkig, de innigheid en de volkomen schoonheid ervaren en erkennen in deze regels, voorkomende in bovengenoemde vers:

Rust, weemoed, rust!
Het maanlicht is blank op de kust.
De zee ligt zoo zacht in haar droomen,
En wiegelt de masten als boomen
Rust! weemoed, rust!

Zijn zij niet prachtig, de derde en vooral de viere strofe? En is het niet alsof bij deze woorden het zeevisioen u verschijnt?

Het is op een avond, zoo stil en zoo afgestorven, alsof de natuur voor u demonstreert - dat haar deze muzikale woorden invallen.

En deze woorden wiegelen zachtjes heen en weer als de woorden op de rimpelende en uitvloeiende rytmen.

Iemand die zulke regels schrijft is reeds daardoor een dichteres.

Mevrouw Swarth kent haar taal, heeft het moeilijke vak leeren verstaan, weet zich uit te drukken zoo, dat het beschrevevene en de wijze van beschrijving inéénvloeien.

Want als de zee breed golft in haar lied en de zeemeeuw scheert, het herfstblad werkelijk neervlindert, zoo snel en kort vliedt de tijd in haar gedicht, zoo vinnig en ijl gaat het klokgetik; luister:

O stalen voetjes van de renner Tijd
Wat holt g' uitzinnig over 't Leven heen;
dit kleine veld, mijn streven toegezeid;
O stalen handjes! gretig één voor één,
neemt g' elke vreugd mee, die mijn zin verblijdt
en trekt ten lest mij onder de aarde alleen....

Ofschoon haar lievelingsvorm het sonnet is, en hoe verstaat zij de wetten daarvan, geeft zij in heel haar oeuvre blijk elke andere versvorm ter dege te verstaan en zich daarin te kunnen uitdrukken. Geen rythmische moeilijkheden, geen zwaarte der rijmen brengt haar in impasses, zij beheerscht haar taalklavier geheel, zij onderwierp het materieele, het ‘van het vak zijnde’.

Hoe eenvoudig schijnt soms haar vers, hoe gemakkelijk navolgbaar, maar voor haar geldt zeker het woord, dat ‘de allermoeilijkste en zwaarst ontstane poëzie die is, welke naar het uiterlijk bijna kinderlijk aandoet’. Zij schrijft over haar leven deze drie korte strofen en zij zijn volmaakt:

Wat hield ik in mijn handen toen?
Mijn leven.
Wat zal ik met mijn leven doen?
''t Mij geven'
En is 't niet kil en droef en arm?
'Vol droomen'
En wordt het aan Uw boezem warm?
'Volkomen'
Verwelkte bloem bij herfstseizoen
gegeven
Wat zal bij U mijn leven doen?
'Herleven'.

Dit kan de tweespraak zijn van de ziel met God, de dialoog tusschen de mensch en Christus.

En is deze veronderstelling niet geheel waar, toch is zij dicht bij de waarheid. Mevrouw Swarth werd in de Christelijke pers aanvankelijk een vaag pantheïsme aangewreven; men wist niet tot wien of Wien zij zich richtte, indien zij over het Leven en U sprak. Maar herhaaldelijk heeft deze dichteresse blijk gegeven van een blijmoedig en vast geloof, dat zich op tallooze plaatsen uit in haar mooie lijdenssonnetten, haar Opstanding en Kerstliederen. Men leze b.v. de bundels 'Kinderen' en Vrouwen'.

In de Geboortenacht komt zij tot deze confessie - en ik wijs wederom op haar knappe versvorm:

O wat kniel ik nu stil
met mijn liefde en mijn wil
en mijn hoop in mijn opene handen.
Als de trits die vertrouwt
dat wat myrthe en wat goud
en wat wierook zijn koningsoffranden.

Maar bovenal, ik zeide dit reeds, is mevrouw Swarth een kundig, een uitnemend sonnettiste. Honderden sonnetten schreef zij en in elk dezer is dien slag, is de gang waarneembaar die een sonnet alleen tot een sonnet maakt.

Zij heeft deze gave met slechts enkelen gemeen, Perk, Kloos....

De toon van het sonnet, de opbouw, de zekere wendingen op de negenden regel, de foutlooze plaatsing der rijmen, kortom de koele en ronde gaafheid van haar sonnet is in ons land haast uniek geworden. Zeker, er zijn brillanter, eleganter, dieper sonnetten geschreven door het geslacht na haar en ik denk aan Nijhoff, Bunning, Besnard, Urbain van de Voorde, e.m. er zijn sonnetten geschreven met meer zwier, bravour, beweeglijkheid en ik denk aan du Perron, de Brabander, Hoornik en vele modernen, maar wij missen daarin iets, wat mevrouw Swarth heeft, n.l. den óndertoon, den klank-bódem.

Het is mij zelfs om het even of mevrouw Swarth wel eens versleten of minder fraaie beelden gebruikt; het is mij ook onverschillig of zij al te zeer terugkeert tot twee dingen, háar liefde en persoon èn de natuur, dat zij de wereld rond haar niet meer ziet daardoor, kortom dat haar inhoud steriel werd, mij gaat het bovenal om dien geheimzinnigen niet aan te leeren melodie achter de woorden en de beteekenis; om het mysterieus fluïdum, dat men niet slechts ervaart en niet aanwijst.

Mij gaat het bij sonnet om de stuwing daarachter, die begeleidende geest van voornaamheid en verhevenheid die elk woord een nieuw aanzien en geluid geeft en die met onstoffelijker krachten en machten werkt dan de taalverf en taalklank.

Een sonnet van mevrouw Swarth en éen uit de duizenden der jongeren, beiden hebben dezelfde vorm, maar er is een verschil waarneembaar als tusschen een oude en een nieuwe viool. Ik wil een voorbeeld geven. Men leze dit sonnet ‘Verschietende ster’:

> Uw donker hoofd lag droom- en weeldedronken
> omvlochten van mijn armen, in mijn schoot,
> Of heel uw wezen, in mijn zijn verzonken,
> Al wat niet mijn is lievend buitensloot.
>
> En ik blikte óp naar Gods genadevonken
> Die wij de sterren noemen - en daar schoot
> een van die vonken, die mijn oogen dronken,
> pijlsnel door 't blauw, tot ze in het ijle vlood.

Mij bleef geen tijd, mijn hartwensch uit te spreken;
- 'Gij die mijn kreet om liefde hebt verhoord,
Laat niet dit hart, o God! vóor 't mijne breken!'

'k Omsloot u vaster en wij droomden voort....
Bij 't zielsgebed moet elke taal verbleeken,
En God verstond me, al sprak mijn mond geen woord.

Zoo gelezen en gedetermineerd daarna, kan men allerlei aanmerkingen maken op de inhoud. Men kan eenige uitdrukkingen ouderwetsch, rhetorisch enz. noemen. Men kan verlangen naar directer dictie, fonkelender beelden enz. Maar men kan niets aanmerken op dien harmonischen toon die overal weer rustig opstroomenden o en oo klank, die volmaakte verhoudingen van klinkers en consonanten. En hoe is dit lied in overeenstemming met dien zomernacht!

Bij het sluiten der kwatrijnen is niet alleen een hoofddeel der melodie gaaf afgesloten, maar ook het beeld van de ster is verdwenen.

.... tot ze in het ijle vlood.

De terzinen volgen daarop als een wel daarbij aansluitend, doch ook geheel nieuw ingezet lied. Het uitwendige, het beschrevene maakt dan plaats voor het psychische element. En beide elementen schuiven zacht en bijna onmerkbaar in elkaar over.

Maar ook als vertaalster is deze dichteresse terecht bekend geworden. Zij was het, die de 'Nachten' van Alfred de Musset in vloeiend Nederlandsche poëzie omdichte. Ook heeft zij voortreffelijke vertalingen en bewerkingen doen verschijnen van Roemeensche liederen en balladen. Er verscheen van haar een bundeltje 'Portugeesche sonnetten'.

Mevrouw Hélène Swart is tachtig jaar geworden. Zoolang als de Nieuwe Gids bestaat, schonk zij haar werk, haar beste verzen aan dit blad. Zij bleef haar liefde voor de Nieuwe Gids getrouw en weifelde niet welke schommelingen het literair leven ook verontrustten.

Eenzaam bleef zij doorwerken, bleef zij haar droom voldroomen, bleef zij verrukt en blij als een kind met het aanschou-

welijke, de zon, de regen, de rozen, de herfstnadering en den wintertuin.

Zij bezag het gansche wereldgedoe, het gevecht van meeningen, partijen en alles wat van deze wereld is, slechts over haar tuin, slechts achter de bloemen in haar venster, slechts door de nevel der schoonheid heen. Zij was en is tout court dichteresse en dichteresse alleen. Zonder de poëzie heeft voor haar het leven geen zin, geen kleur, geen geluid, geen beteekenis. Zij is één van de oude garde, een die dwaalt door een Arcadia dat niet eindigt, dat steeds weer aanvangt.

Haar poëzie heeft duizenden bereikt, ontroerd, geboeid en verrukt. Een groot en nog zelfs niet beeindigd oeuvre ligt naast haar. Waar velen kunst zal wegvallen, de hare blijft. Zij was één der eersten en weinigen, die, ondanks de weerstand van tijdgenooten, voorheen en misschien ook wel thans, zichzelve bleef en haar roeping getrouwd.

Op dezen dag betuig ik haar, namens de redactie der Nieuwe Gids niet alleen, maar ook namens haar bewonderaars in dit land, mijne hulde en mijn diepen dank en ik mag dit kleine opstel eindigen met deze mijn eigen woorden in haar geest geschreven:

De zee, het woud, de sterren en de winden,
dë eerste knop, het dwarrelende blad,
ál wat hier schoon was, schemerde of verblindde
hebt gij verbeeldt, hebt gij zeer lief gehad.

En al 't bewegen rings, loom of gezwinde
en elk geluid langs 't uitverkozen pad
trilde in de ritmen van uw diep beminde
klinkerts en lied'ren, die gij zongt en bad.

Nu mag de sneeuw der jaren rond u zinken,
haar zware mantel heeft voor u geen wicht,
tusschen de sterren wandelt gij door 't licht.

Die zòo dit sterflijk leven in 't gedicht
onsterflijk maakte, ziet naar 't vergezicht
delend den weg, in 't eeuwig voorjaar blinken.

Veere.

September 1939.

Biografie.

Mevrouw Hélène Swarth werd op 25 October 1859 te Amsterdam geboren. Reeds als kind vertrok zij naar België, waar zij een Fransche opvoeding genoot. Haar eerste verzen waren dan ook in de Fransche taal geschreven. Reeds op twintigjarigen leeftijd verscheen haar eerste bundel verzen getiteld *Fleurs du rêve,* gevolgd in 1883 door *les Frontainières*. Onder invloed van den Vlaamschen romantischen dichter Pol du Mont begon Hélène Swarth de Nederlandsche taal te bestudeeren en gaf in ditzelfde jaar haar eerste bundel Nederlandsche poëzie, getiteld *Eenzame bloemen*. Daarna volgden de navolgende werken: *Blauwe bloemen* 1884, *Beelden en Stemmen* 1887, *Sneeuwvlokken* 1888, *Rouwviolen* 1889, *Passiebloem 1891, Poezie* 1892, *Verzen* 1893, *Sprookjes* 1893, *Kleine schetsen* 1893, *Blanke duiven* 1895, *Van Vrouwenleed* 1897, *Diepe wateren* 1897, *Stille dalen* 1889, *Profieltjes* 1899, *Najaarsstemmen* 1900, *Gedichten* 1902, *Premieres Poesies* 1902, *Ernst* 1902, *Octoberloover* 1903, *Nieuwe Verzen* 1906, *Louise* 1907, *Verzwegen leed* 1909, *Bleekeluchten* 1909, *Herfstdraden* 1910, *Avondwolken* 1911, *Dolorosa Mara* 1911, *Schimmetjes* 1912, *Thea Lelie* 1913, *Eenzame paden* 1915, *Late liefde* 1919, *Nieuwe verzen* 1920, *Dagen* 1925, *Eenzamen* 1925, *Episoden* 1925, *Al, onder de boomen* 1927, *Morgenrood* 1929, *Late rozen* 1929, *Avonddauw* 1930, *Natuurpoëzie* 1930, *Kinderen* 1932, *Vrouwen* 1935, *Vrouwenleven* 1939.

Van haar laatst uitgegeven werken verschenen er eenige bij de firma Kok te Kampen.

De Wereldbibliotheek gaf haar in het artikel genoemde vertalingen uit.

Ik zag in droom... door Hélène Swarth.

Weer thuis

Ik zag mijn zusters rond onze' eigen disch.
Eén had voor elke een rozentuil gegaard.
Als 't kind, doodmoe van dool in duisternis,
Was 'k blij te poozen bij onze' eigen haard.

De gulden klok, de pullen oud-Japansch,
De armstoel bij 't raam, het droomig zoet geruisch
Der kloostergaarde in breeden boomenkrans,
De trein, die hijgde en floot - Weer was ik thuis.

Een blanke hond had trouw mijn plaats bewaard;
Zijn pluimstaart wuifde zacht mij welkom toe.
Weer jong mijn zustren, rond den disch geschaard
En ik alleen zoo droef en zwervensmoe.

Hoe kalm en veilig zal ik rusten gaan
In de eigen kamer, waar ik sliep weleer! -
Een vogel riep - En ál was droom en waan.
Mijn thuis verdween, 'k was in den vreemde weer.

Vader

Nachtzwart de straat en geen lantarenvlam.
Vast klampte ik me aan mijn weergevonden vader.
De warmte van zijn arm door elken ader
Van mijn arm voelde ik stroomen - Toen sloeg lam
Zijn woord mijn brooze vreugde, vreezeklam,
Den morgen sluipen voelde ik als verrader.
- ‘Verlaat mij nooit!’ Maar elke stap bracht nader
Naar 't doel, waarheen hij zacht mij leiden kwam.

- ‘Ik mag niet blijven, 'k breng je alleen naar school.’
De zon verrees - Mijn vader, weergevonden
Zoo blij, na eenzaam eindeloos gedool,
Was in het licht meedoogenloos verzwonden.

Nog weer een school? - beproeving? - straf voor zonden?
Ik zoek den zin, die in mijn droombeeld school.

Verlaten kamer

De kamer sloot ik open - Vuns, bij vlokken,
Rees grauwe stof uit vloerkleed en gordijnen.
Beneveld glas liet licht bleek binnen schijnen.
Uit meubels molmend ploften murwe brokken.
Gebarsten vazen lieten flets verkwijnen
Verwelkte bloemen, dor als grijze lokken.
In de' ouden haard, vol asch, nog smeulden blokken.
Geen raam, hoe 'k rukte, wou de sfeer verreinen.

'k Wierp weg de bloemen, 'k repte heete handen,
Na taak volbracht, de stiklucht vrij te ontvluchten.
Daar voelde ik plots de haard mijn handen branden.

Door pijn gedreven, die gevloekte wanden
Ontvlood ik, dronk het blauw der lenteluchten.
De brandwond koelde ik in het gras der landen.

In memoriam Steven de Jonge

Wij zien hem nog vóor ons staan op dien triesten Aprildag van het vorige jaar, toen hij bij de begrafenis van Dr. Kloos zich tot tolk maakte van de jongere vrienden en bewonderaars van den Meester, in gevoelvolle woorden schetsende, wat jong-Nederland aan Willem Kloos te danken heeft en kunnen ons nauwelijks indenken, dat thans hij-zelf wordt uitgedragen, de slanke blonde dichter, wiens verzen menigmaal door middel van 'De Nieuwe Gids' hun weg vonden naar het publiek.

Zijn talent deed nog zooveel goeds verwachten.

Hij was een trouw en immer opgewekt kameraad, wiens ledige plaats in de groep van jonge Kloos-vrienden diepen weemoed en verslagenheid wekt. Zijn liefde en enthousiaste ijver voor de schoone letteren, zijn vriendschap en steun zijn ons tot aansporing en voorbeeld, om gezamenlijk met kracht te blijven arbeiden voor Hollands' schoone taal.

Den Haag, 5 September 1939.

J.G. DE RIDDER.

Onzijdig in oorlogstijd door Dr. Alfred A. Haighton.

Thans een maandschrift-artikel schrijven over den pas uitgebro ken Europeeschen oorlog, is een hachelijk beginnen. Want bij de snelheid, waarmede de gebeurtenissen zich ontwikkelen, staat het vrijwel vast, dat alle beschouwingen achterhaald zullen zijn door de feiten, éér zij zwart-op-wit onder 's lezers oog komen. Anderzijds echter eischt de taak van meer bezonken voorlichting, welke aan de 'tijdschrift' geheeten categorie periodieken toekomt, dwingend een poging tot bezinning van meer gedegen gehalte dan vluchtiger publicaties, als weekbladen en vooral die eendagsvlinders, de couranten, mitsgaders wat dies meer zij, vermogen te bieden. Later delft men eerder tijdschriftartikelen op dan uitlatingen, die bedolven liggen onder stapels vergeeld krantenpapier. Ik waag mij er dus aan. Onder nadrukkelijke beklemtooning van den datum des geschrifts: 6 September 1939. Wat nú gezien en vastgelegd is, zal wellicht door de toekomst gelogenstraft worden, maar behoudt dan toch de a.h.w. documentaire waarde van zuiveren weêrslag der eerste indrukken en vooruitzichten.

Sentimenteele overwegingen blijven terzijde. Oorlog is - na aardbeving, pestilentie en gepeupel-revolutie - de grootste ramp, die menschen treffen kan. Het hart krimpt bij het denken aan de blindgeschotenen, de in gifgaswolken stikkenden, de zieken en ouden van dagen, welker levens vermorzeld worden, alsmede de tallooze andere, meer of minder hulpelooze en allen onschuldige, slachtoffers van het onheil. Doch Geschiedenis werd immer middels oorlogen gemaakt. Krijg hoort nu eenmaal tot 's menschen natuur.

Of dit ons bevalt, is de vraag niet. Het is een feit. En men moet over feiten factisch denken. Halfzacht idealisme lost met zijn wereldvreemd gedweep geen enkel probleem op. Ergo: aan het gevoel het zwijgen opgelegd.

Resten de vragen naar oorzaak, beteekenis en vermoedelijke gevolgen van den oorlog binnen het cader der nuchtere politiek Er kan natuurlijk geen sprake van wezen, zelfs maar te probeeren, deze vragen te belichten in een tijdschriftartikel. Daarvoor zijn *zij* te omvangrijk en is het *moment* te vroeg. De Geschiedschrijving zal het t.z.t. wel doen, en denkelijk behoeft zij een eeuw of zoo, om een waarlijk objectief oordeel te vestigen. Ik wil slechts enkele zijlichtjes op enkele facetten van het vraagstukken-complex werpen, onder den indruk van den dag en tegen den achtergrond van het weinige feitelijk-vaststaande, dat wij weten.

* * *

Het, vlak voor het uitbreken van den krijg gesloten, non-agressie-pact tusschen Hitler en Stalin heeft een aard, precies geschikt, om Fascisten te verbazen, en alle overtuigden, onder de Nationaal-Socialisten èn onder de Communisten, het spoor bijster te maken. 'Hoe?' vraagt men zich af, 'Hitler en Stalin hebben elkander jaren lang met hand en tand bestreden, wederkeerig voor den baarlijken duivel uitgemaakt, en de menschen opgehitst tegen Rood resp. Bruin! Stalin heeft generaals, hooge ambtenaren, Partij-Bonzen etc. laten ter dood brengen wegens beweerd gekonkel met de Nazis. Hitler stopte alle rooden-van-belang in concentratiekampen. En nu sluiten zij samen een verdrag, dat bijna een verbond mag heeten! Zijn wij - Bruinen resp. Rooden - dan jarenlang door onze voorgangers om den tuin geleid?' Ordelievende lieden, die voor Hitler sympathie koesterden wegens zijn hoedanigheid van Anti-Bolsjewiek, zijn, hier te lande, veelal diep ontgoocheld; en véél pleit er voor, dat zulks ook bij andere Volken, buiten Duitschland en Rusland, het geval is.

Deze reactie is begrijpelijk, doch fout. Zij berust op een te-kort aan doordenken. Een aantal voor de hand liggende, doch in het vuur der verontwaardiging vaak over het hoofd geziene, bedenkingen leert de onjuistheid dezer gemoedsbeweging.

Primo: reëele politiek en ideologische dito zijn twee. In den

vorigen oorlog vocht het absolutistische Keizerrijk Rusland in één kamp met de bourgeois-democratie Frankrijk. Waarom niet? Naar buiten toe is elke Staat een éénheid, een levend wezen van hoogere orde; en niets belet bijv. een Koninkrijk en een Sovjet-Republiek samen te gaan ter verkrijging of behoud van een landstreek of iets dergelijks. Ook Groot-Brittanië, die aristocratische democratie in Monarchalen vorm, heeft met 'Kameraad' Stalin onderhandeld over een verbond. De Edelman Chamberlain, bedelend om Stalin's gunst, verkeerde in volstrekt geen minder scheeve positie dan waarin Hitler, de ontwerper van het Anti-Kominternpact, en Stalin, de opperbons van het internationale Volksfront zaliger, thans verkeeren, nu zij vriendschap met elkaêr gesloten hebben. Zij deden dat qua Leiders van Duitschland en Rusland, n i e t als Kopstukken van Nationaal-Socialisme en Bolsjewisme.

Nederland staat op warmen voet-van-vriendschap met België, ofschoon deze laatste staat, rond een eeuw geleden, ontstond door zich van ons land af te scheiden middels opstand. Die oude geschiedenis is al lang vergeven en vergeten door de respectieve Staatsbewinden. Is het dan niet dwaas, versteld te staan, nu ook het Derde Rijk en de U.S.S.R. een oude geschiedenis vergeven en vergeten? Die geschiedenis ligt minder in het verleden, werpt gij tegen. Zeker; maar ook Nederland en België knoopten normale betrekkingen aan binnen een goed decennium na het groote conflict.

Menigeen vertrouwt Stalin's vriendschap jegens Hitler maar half. En vice versa. Och, dit zullen de betrokken Staatslieden zelf óók wel doen.
Vriendschap-tusschen-Staten bestaat niet. Wat daarvoor doorgaat, is: gemeenschappelijk belang. Gewoonlijk duurt dit niet zoo geweldig lang. Na afloop der belangengemeenschap vindt de zoogenaamde 'vriendschap' vanzelf haar einde. Enkel domkoppen schreeuwen dan: 'Verraad!' Dat de massa uit botterikken bestaat, dat journalisten meerendeels niet knapper zijn, en dat de leiders der groote politiek alles in het werk stellen, om deze ezelachtigheid aan te wakkeren, zijn zoovele, even begrijpelijke als meestal onbegrepen, feiten. Wie zijn hoofd koel houdt, snapt licht, hoe Sowjet-Rusland op een brok Polen aast; evenals Polen, een jaar geleden, op een brok Çecho-Slowakije aasde, en het kreeg.

Secundo: nuchter beschouwd, zal het nog moeten blijken, of dit Hitler-Stalin-Pact een monster-verbond behelst. Hitler weet, wat

hij doet. Tot nog toe, tenminste, heeft hij dit immer bewezen. Natuurlijk kan het zijn, dat hij thans zijn groote fout gemaakt heeft; want onfeilbaarheid bezit hij niet. Maar evengoed kan het zijn, dat de ontstelden een groote fout begaan, door hem een fout toe te dichten. Mutatis mutandis gelden deze zelfde overwegingen ten opzichte van Stalin. Laat ons de quaestie eens nuchter bekijken.

Over Sowjet-Rusland weet men weinig of niets steekhoudends.

Het blijkt al lastig genoeg, een onbevangen beeld over het Derde Rijk te krijgen. Want: de meeste kranten liegen; in het land zelf zijn de menschen zwijgzaam en spreekt men hoogstens enkelingen, zoodat geen betrouwbare indruk van het geheel verkregen wordt; ten slotte spelen eigen vooringenomenheden bij de meesten onzer een te groote rol, om een onbevangen oordeel te veroorloven. Het leeuwendeel der groote pers ten onzent maakt, openlijk of verkapt, propaganda tegen Hitler; en hetzelfde geldt voor de andere West-Europeesche landen en de U.S.A. De Duitsche en Italiaansche pers maken evenzoo propaganda vóór Hitler. Mutatis mutandis mag hetzelfde gezegd worden van boeken, tijdschriften, radio-omroep etc. Zooals mij eens een Engelschman klaagde: we always get propaganda and never information. Het ‘never’ moge overdreven wezen; au fond had hij gelijk. Edoch: tegenover al deze vertroebelende elementen, als een dichte rook-sluier over de waarheid gespreid liggend, staan een paar factoren, die ons het ontwarren der feiten vergemakkelijken. Wij spreken Duitsch. Deutschland is nabij; velen onzer reizen er. Wij kunnen de Nazi-publicaties lezen èn de emigranten-ditos. Uit al die bronnen valt, voor een aandachtig waarnemer en goed opmerker, ten slotte wel een benaderde afspiegeling van de werkelijkheid schoon te schiften. Blijft het hart onpartijdig, dan kan het hoofd, zoodoende, een betrekkelijke nauwkeurigheid-van-oordeel erlangen.

Nu Rusland. Alle inzicht-belemmerende omstandigheden zijn evenzeer aanwezig als in het andere geval. Maar bovendien ligt Rusland vèr weg, en spreken slechts weinigen deszelfs taal. Nederlandsche reizigers in Rusland zijn honderden malen schaarscher dan die in Duitschland. De meesten verstaan geen woord Russisch. Zij zijn aangewezen op officiëele tolken e.d., en moeten stommetje spelen jegens de rest. Sowjet-Russische couranten blijven den meesten onzer boeken met zeven zegelen. Wanneer ik in Parijs

een krant in Kyrillitsa[1] zie hangen, moet ik maar raden, of er Poolsch, Russisch, Bulgaarsch of wat anders in staat. Geen sprake van uit te maken, of dezelve witte, roode, paarsche, gele, groene dan wel andere gezindheid huldigt. Voor wat de Sowjet-Unie betreft, zijn wij aangewezen op informatie uit de derde hand. Natuurlijk noemen de rooden het er een paradijs, en natuurlijk vertellen hun tegenstanders het tegendeel. Wat heeft men daaraan? Niets. Ten minste: wanneer men op zoek gaat naar waarheid.

De informatie-uit-de-derde-hand draagt gewoonlijk het stempel der onbetrouwbaarheid op haar voorhoofd. Er bestaan uitzonderingen. Een enkele maal leest men een boek, welks mededeelingen over de U.S.S.R. vertrouwen wekken. Soms beleeft men dan rare verrassingen. Zoo trof ik in het werk 'Clashing Tides of Colour', van den, onverdacht rechtsch-gezinden, Americaan Lothrop-Stoddard[2], een zeer lofprijzende passage over Stalin aan. Lothrop Stoddard noemt hem - schrik niet! - een *reactionair*. Naar deze bron, zoû Stalin het bolsjewisme *getemd* hebben. Indachtig het aloude woord 'la contre-révolution ne doit pas être une révolution contraire, mais le contraire d'une révolution', heeft, volgens Lothrop Stoddard, Stalin den gelijkheidswaan gebreideld, en een zeer autoritairen Beambten-Staat ingevoerd, die, op wezenlijke punten, groote gelijkenis vertoont met Mussolini's Fascistisch Italië en Hiler's Nationaal-Socialistisch Duitschland. Nog in een paar andere boeken trof ik beweringen van dezelfde strekking. In Shanghai sprak ik, anno 1936, een mij reeds van vroeger bekenden Çech, die van een reis naar huis en terug door Sowjet-Rusland dezelfde opvatting medegebracht had. En dit zegt iets, daar Çechisch en Russisch ongeveer tot elkaêr schijnen te staan als Vlaamsch en Nederlandsch, zoodat hij overal met iedereen rechtstreeks kon praten. Hij gewaagde van classen-indeeling van den arbeid (met verschillende belooning en bevoegdheid), mooie villas, dure autos, weelderige restaurants etc. Hij, die in China verzeild was na den terugtocht van het Çechische legercorps in Siberië, waartoe hij behoorde, anno 1917...1920, vond het heelemaal geen bolsjewisme meer. En hij sprak uit ervaring, want hij is vakman

1) Het Russische, Poolsche, Ukraînsche enz v. alphabeth.
2) Lothrop Stoddard 'Clashing Tides of Colour'. - Charles Scribner's Sons, New-York-London, 1935.

op een speciaal-gebied der mechanica, en hem werd aangeboden, zich te Moscou te vestigen in Sowjet-dienst. Doch hij bezat, al járen lang, een eigen zaak te Shanghai, en had geen trek in - herinner ik mij wel - arbeid-van-de-twaalfde-classe met navenante bezoldiging en standing. Wegens mijn bestek, mag ik op dit alles niet dieper ingaan. Natuurlijk zeg ik niet, dat die beelden juist zijn. Ik weet er veel te weinig van. Hoe het echter ook zij, één ding staat vast: er zijn aanwijzingen - al dan niet betrouwbare - te over, dat de huidige werkelijkheid in de U.S.S.R. heel anders is, dan wij ons gemeenlijk voorstellen.

Té gereedelijk vergeet men de ruim 22 jaren, verloopen sedert den uitbraak der April-Revolutie anno 1917 te Petrograd. Ik weet wel: analogieën bewijzen niets. Maar zij kunnen toelichting verschaffen, dit lijdt geen twijfel. Qua illustratie van *mogelijkheden* heeft het analogisch overwegen nut. Laat ons eens een parallel trekken met de Fransche Revolutie van 1789. Dezelve leek sprekend op de Russische anno 1917. Gepeupelheerschappij, moord, plundering, verkrachting van vrouwen en recht; bloedhonden - Danton, Marat, Robespierre resp. Lenin, Trotsky, Dzierzinsky (of hoe de naam van den Tsjeka-chef gespeld worden moet) - in de leiding; burgeroorlog, hongersnood, maar ook eindoverwinning tot gevolg.

Anno 1811, twee-en-twintig jaar later, restte van dat al geen spoor. Napoleon de Groote regeerde, de Fransche Staat was een militaire dictatuur, stipte gehoorzaamheid doordrong alle geledingen van het ambtenaarscorps, een nieuwe classe stond aan het roer, orde en rust heerschten alom. Wie zegt ons, dat geen dergelijke verandering in Sowjet-Rusland plaats gevonden heeft? Zeker; men moet de analogie stellig niet ten volle door willen voeren. Stalin is geen Keizer. Doch ook Napoleon Bonaparte was maar een keizer van eigen maaksel; en in zijn grondwet werd het bestuur der r e p u b l i e k ‘toevertrouwd’ aan een Keizer, ten teeken, dat de afkomst dezer Imperiale Glorie niet ganschelijk te verloochenen viel. Hoeveel anti-revolutionnaire Europeanen zal toen het wezenlijke der ingetreden verandering ontgaan zijn? Hoevele Duitschers, Engelschen, Spanjaarden etc. hebben, in dat jaar 1811, de macht der Franschen bevochten, in de heilige overtuiging, tegen de verfoeide ideologie van 1789 te kampen? Teekenen genoeg

wijzen er op, dat het meerendeel van Europa's menschdom toen in gene dwaling verkeerde. Wie vrijwaart ons tegen een analoge vergissing ten aanzien der huidige U.S.S.R.? Men bedenke toch: vlaggen, titels, phrasen beduiden weinig. Een Koninkrijk kan dèrmate constitutioneel worden, dat het practisch gelijk staat met een republiek. Kan dan een proletarische maatjes-egaal-republiek niet dèrmate dictatoriaal worden, dat zij practisch gelijk staat met een alleenheerschappij? De, tegen Stalin oppositioneele, Trotskyanen reppen allang over een Sowjet-'oligarchie', waardoor de dictatuur *van* het proletariaat in een dito *over* hetzelve veranderd zoude zijn. Stalin's hardhandigheid, jegens hem onwelgevallige dienaren, wijst er op. Al lang hoort men het slagwoord 'Rooden Czaar'. Veel van hetgeen gedurende de jongste jaren in de kranten stond over de gebeurtenissen in den rooden 'heilstaat' klopt beter met het régime van een Iwan den Verschrikkelijken dan met een marxistische 'Hof van Eden', waar de kameraden, als gelijkberechtigde broeders, met elkaêr omgaan op ultra-democratischen voet en de regeering maar een dienares is van de geregeerde burgerij. Hedenavond lees ik een dagbladbericht, volgens hetwelk de 'gevallen engel' Trotsky, sprekend uit zijn schuilhoek ergens in Mexico, der roode wereld er van verwittigd heeft, dat het pact Hitler-Stalin het einde van de Komintern beduidt. Deze balling, die anno 1917 den staatsgreep te Petrograd op touw zette en onder zijn persoonlijke leiding liet volvoeren[1)], weet wel iets van de Sowjet-zaken af. Hij scheldt meteen nog eens danig op de Sowjet-'oligarchie'. Naar zijn zeggen, heeft Stalin gemeene zaak gemaakt met het Fascisme. Is er misschien *werkelijk* sprake van een overloopen door Stalin naar het andere kamp? Het klinkt ongeloofelijk. Edoch: Napoleon, de Zoon der Revolutie, huwde een dochter van Oostenrijks Keizer. Cromwell's zoon riep den verbannen troonpretendent terug. Misschien plaatst Stalin nog eens Cyrilus op den Czarentroon, die hem van rechtswege toekomt. Het eene ware niet gekker dan het andere. Wij beleven een Umwertung aller Werte. Natuurlijk lijkt de kans veel grooter, dat Stalin driedubbel spel speelt, en op een roode omwenteling in Duitschland loert. Maar daar is Hitler zèlf bij. En het *hoeft* niet zoo te wezen. De Duitsche Regeering beschikt

1) Zie: C. Malaparte 'Technique du Coup d'Etat'. - Bernard Grasset, Paris, 1931.

over onvergelijkelijk veel meer en veel beter gegevens dan wij: wellicht acht zij terècht de ideologische bezwaren gering tegenover de reëele voordeelen van het Pact.

Tertio: Het is de vraag, of de vijandigheid der 'democratische' Staten, jegens Duitschland en Rusland beiden, voor hen een kleiner gevaar inhoudt dan hun - nu voorloopig bijgelegde - onderlinge vijandschap. Engeland roept thans per, uit vliegtuigen gestrooide, billetten het Duitsche Volk tot verzet tegen Hitler op. In het Britsche parlement kondigde men een soort kruistocht tegen het Nazisme af. Dezelfde soort tactiek werd, gedurende 1917...1921, tegen de Sowjets gevolgd. Indien de beweringen, dat Stalin zijn ambtelijk apparaat, na het conflict met Trotsky, aardig van joden gezuiverd heeft, op waarheid berusten, zal de haat van het wereld-jodendom hem weinig minder bedreigen dan Hitler er door gedaan wordt. Het op zijde dringen van den jood Trotsky heeft Stalin zekerlijk bij vele joden persona grata àf gemaakt.[1)] Dat hij het vermocht in hetzelfde land, waar de joden de revolutie bewerkstelligd hadden en aanvankelijk de meeste hooge posten bezetten, spreekt, alléén reeds, boekdeelen.

Op al deze gronden lijkt het raadzaam, het ideologisch oordeel over het pact nog wat op te schorten. Méér redenen pleiten m.i. daar vóór. Doch die sla ik, kortheidshalve, over.

Welke beteekenis dit pact op den duur zal blijken te hebben, hangt, mijns bedunkens, nog meer van het verloop der omstandigheden dan van de intenties der twee betrokken regeeringen af.

* * *

Het beeld van den oorlog zèlf vertoont nog slechts weinig teekening. Dezelve is trouwens pas begonnen. Een vat vraagteekens!

Op het front in Polen schieten de Duitschers flink op.

Op het westelijk front: nog weinig of geen nieuws. Men vraagt zich af: wat kunnen de verbonden machten *doen,* om Polen te hulp te komen? De Siegfried-linie heet even onneembaar te zijn als der Franschen Maginot-linie. Tegen Frankrijk neemt het Derde

1) Het weekblad 'Das Neue Tagebuch', van den, uit Duitschland gevluchten, jood Leopold Schwarzschild, neemt dan ook al sinds jaren stelling tegen Stalin, al diens - voormalig - anti-Nazisme ten spijt.

Rijk, althans voorloopig, een verdedigende houding aan, naar ook niet anders te verwachten viel, met het oog op den aanleg der kostbare Siegfriedlinie. Willen de Franschen daar doorheen breken? Dat zal denkelijk een harde noot voor ze wezen! Indien generaal Gamelin er toch toe overgaat, vervalt hij dan niet in een dergelijke fout als het Duitsche opperbevel anno 1916 maakte bij Verdun? En heeft Frankrijk wel troepen genoeg voor die taak? Het Britsche leger is voorloopig grootendeels toekomstmuziek: de eerste militielichting kwam eerst in den loop van dezen zomer op. Naar het schijnt, vergt doorbraak van een dergelijke permanent-versterkte linie vijf- à zevenvoudige overmacht[1)] Waar moet Frankrijk die van daan halen? En wacht men lang met den grooten aanval in het Westen, dan is Polen verloren, eer er een hand tot hulp werd uitgestoken!

D i r e c t e hulp lijkt óók al bezwaarlijk, daar Denemarken de Oostzee afgesloten houdt. Trouwens: de Duitschers zelf hebben voor de noodige mijnenvelden gezorgd. Schending van Deensche, Nederlandsche of Belgische neutraliteit door de Westmachten, om een doormarsch naar de Oostzee resp. ongedekte Duitsche flanken te forceeren, ziet er eveneens halsbrekend uit.

Blokkade geeft niets, zoo lang Rusland grondstoffen en levensmiddelen levert. Luchtraids dwingen geen onderwerping af: dit hebben vorige oorlogen - laatstelijk Spanje - genoegzaam geleerd. Bovendien: de Duitsche tegenweer is niet voor de poes.

* * *

Ons Nederlanders boezemt het lot van Nederland natuurlijk bovenal belang in. En uit pure liefde voor ons dierbaar Vaderland, èn omdat ons aller persoonlijk welzijn er ten nauwste bij betrokken is. Want de ellende, met een oorlog gemoeid, ware in ons geval te gruwelijker, omdat er volstrekt niet voor ons bij te winnen valt.

Evenals bij den aanvang van den vorigen oorlog in Noord-West-Europa, anno 1914... 1918, heeft ook nù de Regeering van Hare Majesteit des Vaderlands absolute neutraliteit afgekondigd. Deze neutrale houding beteekent de eenige gezonde ‘Real-Politik’,

1) Aan totale legersterkte. Voor aanval zijn enkel jonge troepen bruikbaar. Voor verdediging ook oudere lichtingen.

die Nederland bij een dergelijk conflict kan aannemen. Immers: wèlke zijde dit Koninkrijk ook zoude kiezen, het zoû altijd verliezen door zijn partijname.

Gesteld eens, wij sloten ons aan bij Duitschland. - Dan pikken de Vereenigde Staten meteen ons West-Indië weg. Al lang heeft America een oogje op Curaçao: de herhaalde aanbiedingen, dat eiland van ons te koopen, spreken duidelijk de taal der begeerte. Uncle Sam's verlekkerdheid op het, vroeger - sedert de overijlde afschaffing der Negerslavernij - vrijwel waardelooze, Curaçao spruit voort uit deszelfs strategische positie ten opzichte van Panama-canaal, en broeder Jonathan's streven naar algeheele hegemonie over de Caraïbische Zee. Daar komt, sinds een vijftiental jaren, nu nog de oeconomische waarde, wegens de petroleum-opslagplaatsen, bij. Gingen de U.S.A. annexeeren, dan zouden zij zeker niet opzien tegen de geringe moeite, meteen de overige Nederlandsche Kleine Antillen plus Suriname weg te kapen. - Wie Oost-Indië rooven zoû, Engeland, Japan of America, lijkt twijfelachtig. Misschien wel alle drie tegelijk. Doch dat het ons ontstolen worden zoû, staat vast. In den Franschen tijd was enkel Engeland gegadigd; en het aarzelde geen oogenblik. Zoodra wij bij Engeland's vijand, toen Frankrijk, aangesloten waren, begonnen de Britten hun slinkschen rooftocht tegen onze colonies. - Partij kiezen vóór Duitschland moet onherroepelijk den ondergang van ons overzeesch Imperium na zich sleepen.

Gesteld nu eens het omgekeerde: Nederland kiest de zijde van Engeland en Frankrijk. - Dan is Duitschland verplicht, ons aan te vallen. De kans, dat het Nederlandsche leger het daarbij zoû afleggen, is groot. Wij krijgen dan dus een - in dat geval - vijandige Duitsche bezetting in het land. M.a.w. het Moederland, de Kern des Rijks, gaat te loor. Stellig zullen dan Engeland, America, Japan etc. onze overzeesche gebiedsdeelen onder hun ‘bescherming’ nemen. Alle kwade gevolgen van het eerste geval treden dus e v e n e e n s in. En het is niet duidelijk of, en zoo ja hoe en wanneer, wij onze coloniën terug zouden krijgen: na Napoleon's val hield Engeland als ‘aandenken’ Zuid-Africa, Ceylon en Malakka, terwijl het de meeste onzer bezittingen zonder slag of stoot ‘in bewaring’ gekregen had op vertoon van een aanschrijving van onzen, voor de Franschen gevluchten, Prins

Willem V van Oranje. - Partij kiezen tégen het Duitsche Rijk beteekent Nederlands totalen ondergang.

De traditioneele neutraliteitspolitiek der Nederlandsche Overheid strookt, gelukkig, geheel met de intuïtieve gezindheid van het leeuwendeel der Natie. Ten onrechte zoude het buitenland daarin een bewijs van lafhartigheid of beginselloosheid zien. Het eenige beginsel, dat eenen Staat in omstandigheden als de huidige past, is: onverbiddelijke behartiging van het Nationaal Belang; en dit vordert, in casu, gebiedend: stipte neutraliteit.

Gedurende het afgeloopen jaar - September 1938... September 1939 - las men in links-geöriënteerde bladen, als de 'Groene Amsterdammer' e.d., herhaaldelijk betoogen, waarbij, lichtelijk verbloemd, te kennen werd gegeven: Nederland moet zijn stricte neutraliteit-in-geval-van-oorlog laten varen, om actief deel te nemen aan de zaak der 'Westersche Democratieën'. (In hoeverre de schrijvers het méénden,[1)] mag gevoegelijk in het midden blijven.) Zulk een zienswijze is funest. Hare verwerkelijking zoude leiden tot opoffering van Nederland aan een hersenschim. Want het opereeren met het ideologisch begrip 'democratie', op het veld der buitenlandsche politiek, heeft nog veel minder zin dan zulks te doen met dito begrippen als 'Fascisme', 'Nationaal-Socialisme' en 'Bolsjewisme'.

Men meene niet, dat Engeland en Frankrijk den huidigen oorlog voeren voor iets anders dan hun - wèl- of verkeerd-begrepen - eigenbelang. Ik geef ze daar geen ongelijk in. Indien gene Mogendheden op - in hun oog - goede gronden meenen, de vernietiging van Duitschland noodig te hebben voor hun bloei, zouden zij wel gek zijn, wanneer zij nalieten, daartoe al hun kracht in te spannen. Evenzeer als Duitschland dwaas ware, zich goedschiks te láten vernietigen. Wij, klein land, dat wij zijn, en van huis uit buiten het conflict staande, waren echter wel heelemáál dol, als wij ons door ideologische propaganda van de wijs lieten brengen. Net als gedurende den vorigen oorlog, ontketent Engeland opnieuw een stortvloed van propaganda, om de wereld in den waan te brengen, dat het voor de heilige rechten der verdrukte

1) (Noot bij de correctie.) Merkwaardigerwijs geeft hetzelfde blad in zijn nummer d.d. 9 September j.l. (op pag. 6, colom 2, repel 15...26 v.b.) toe, dat de Polen den Duitschen aanval mogelijk uitgelokt hebben met grensovertredingen etc.

volkeren vecht etc. Dit is larie. Hetgeen Duitschland gedaan heeft met Çecho-Slowakijë, en wat het doet met Polen, heeft Engeland gedaan met de Boerenrepublieken (Transvaal en Oranje-Vrijstaat), met Hindostan, met Malta, met... zie de wereldkaart. *Elke* Staat heeft zijn grondgebied bijeenveroverd. Ook Frankrijk, ook Portugal, ook Nederland. Terecht of ten onrechte, dit te beoordeelen staat niet aan ons. Wat is er trouwens tegen? De Volkeren verkeeren jegens elkander in de onderlinge betrekking van wilde dieren in de wildernis. De heele wereldgeschiedenis bewijst deze waarheid. Redenaties over recht en edele beginselen in de internationale politiek zijn praatjes voor de vaak. De Nederlander is er maar al te vatbaar voor, zich daardoor in de luren te laten leggen. Waar Engeland zijn propaganda-oorlog nu zóó ver drijft, dat het zelfs oproer-stokende strooibilletten over Duitsch gebied verspreidt, kan wel gemakkelijk nagegaan worden, aan welk een trommelvuur van stemmingmakerij het de neutralen bloot stelt. Daarbij komen de machtige, in Nederland hoogst invloedrijke, strevingen van binnenlandsche elementen - jodendom, capitaalsgroepen, 'democratische' organisaties etc. -, die uitteraard dit Britsche streven van ganscher harte ondersteunen.[1)] Menigeen meent in de radio-uitzendingen van het A.N.P. reeds een partijdige voorliefde voor uitgebreide berichtgeving uit Engelsche en Fransche bron op te merken. Misschien is zulks maar inbeelding, misschien *zijn* de Duitsche tijdingen korter, misschen maken de evenbedoelden zich voor niets ongerust: met dit alles blijft het gevaar van propagandistische beneveling der Nederlandsche hoofden groot. Wij, Nederlanders, dienen één ding goed te begrijpen: *géén* der strijdende partijen heeft *òns* welzijn op het oog; *ieder* hunner streeft het *eigene* na; Nederland moet het *zijne* behartigen, zonder aanzien des persoons der anderen. Het conflict gaat ons niets aan. Zoolang het ons niet raakt, staan wij er buiten. Uiterlijk èn innerlijk. Ons land moet niet weêr in de fout vervallen, die het beging, toen het zich voor Engelands wagentje liet spannen door deelname aan die malle sancties tegen Italië gedurende de verovering van Abessinië. *Thans* zoû zulk een flater te veel

1) De 'Haagsche Post' d.d. 9 September j.l. (pag. 3, colom 2, alinea 3) heeft alreeds uitgemaakt: de schuld ligt enkel bij Duitschland. Men kent dit van den vorigen keer. Eenzijdigheid troef.

bloedige offers kosten. Wij zijn als in een schip op woelige baren, en moeten op ons eigen heil bedacht wezen.

Voor den vorigen oorlog zijn wij gespaard gebleven, ofschoon een groot deel van ons Volk zich toen liet ophitsen tot anti-Duitsche gevoelens. (Ná dien oorlog hebben wij gezien, wat de fraaie leuzen der 'Westersche Democratieën' waard bleken!) Thans wordt er *wêer* alles op gezet, om Duitschland tot schuldige te doodverven.

Laat ons toch in nuchterheid bedenken: wij beschikken over *geen enkel betrouwbaar gegeven hoegenaamd,* om uit te maken, wèlke partij de heusche aanvaller is. Wat wij vernemen is: propaganda. Gekleurde berichtgeving, berekend op stemmingmakerij. Verdraaide voorstelling der feiten. Gelijk immer, gooien beide partijen de schuld op elkaêr. Laten wij, Nederlanders, de in casu toepasselijke onder onze goede oude spreekwoorden indachtig blijven. Hier volgen er een paar. 'Waar twee kijven, hebben twee schuld'. 'De pot verwijt den ketel, dat hij zwart ziet'. 'Er is geen koe zoo bont, of er zit een vlekje aan'. Houdt men deze wijze spreuken goed in het oog, dan is men eens voor al immuun tegen oorlogspropaganda. Dan laat men, schouderophalend, deze langs zijn koude kleêren afglijden, al mompelend: 'De geschiedvorschers onder onze kleinkinderen zullen het wel uitzoeken.'

Dat Duitschland toch Polen binnen gerukt is? Stellig. Maar, eilieve, wat ging daaraan vooraf? Bent U vergeten, dat Polen een heel stuk Duitsch gebied-van-voor-1914 in bezit heeft? Dit is een onloochenbaar feit. Geen reden, om oorlog te maken, meent gij? Volkomen met U eens. Maar als het nu eens *waar* is, wat de Duitschers beweren over onophoudelijke grensschendingen en mishandeling van hun Volksgenooten-onder-Poolsch-gezag? U gelóóft dat niet? En U bent juist zoo boos op Uw buurman, omdat die het wèl gelooft? Dáár begint Uw beider fout. Want U beschikt over *geen enkel betrouwbaar gegeven,* om het al dan niet te gelooven. Houdt U er dus buiten. Oordeelt niet. Denkt enkel aan Uw eigen Land en Volk en Vorstenhuis. Betracht stricte neutraliteit, óók, ja vooral, in Uw innerlijk denken.

Tot nog toe ziet het er naar uit, alsof op het Westfront de Duitschers hun militaire actie tot verdediging bepalen. Wanneer nu straks de Franschen Duitsch gebied betreden en de Siegfried-

Linie aantasten, wordt U dan op slag anti-Fransch? Ik raad U: doet dat niet. Blijft ook dàn neutraal in Uw gevoelen. Het conflict gaat ons niets aan. Wij weten geen atoom van de diepe beweegredenen, die den staatslieden tot ontketening van dezen krijg hebben gedreven. Verdiept U niet in schuld-vragen. Daargelaten nog, of er in het geval van oorlog wel sprake kan wezen van 'schuld': wij weten geen duizendste van wat wij weten moesten, om met kennis-van-zaken te kunnen oordeelen. Want wie geen ezel is, begrijpt toch wel, dat de belligerente regeeringen enkel loslaten, hetgeen zij kwijt willen!

Ik ben waarlijk niet eenzijdig pro-Duitsch of pro-Hitler. Wie hieraan twijfelt en zich van de waarheid overtuigen wil, leze mijn, twee-en-een-half jaar oude, boek 'Waarheen voert Mussert?'[1)] Maar ik ben evenmin pro-Engelsch of pro-Fransch of pro-x-sch. Ik ben ènkel maar pro-Nederlandsch. Dit moet U óók zijn. Dit moeten wij allemáál zijn. Dit is onze plicht en ons belang. Want slechts in den schoot van *eigen* Volk zijn wij veilig. En dit Volk is slechts veilig, als àl zijn genooten schouder aan schouder staan in de ure des gevaars, zonder zich om ruzie tusschen buren te bekommeren. Het ware reeds erg genoeg, indien wij er in geháálde werden; laat ons het gevaar niet z o e k e n door onberaden denken, praten en doen.

Ik waarschuw zoo nadrukkelijk - ondanks het besef, dat mijn stem wellicht te loor zal gaan in het gedreun der ideologische betuigingen, als die eens roependen in de woestijn - omdat ik mij uit den vorigen oorlog maar al te goed herinner, hoe vatbaar de meerderheid der Nederlanders is voor propaganda, die het er op aanlegt, der ingeboren rechtschapenheid van ons Volk in het gevlei te komen, teneinde langs dien weg het geestelijk gif toe gang te verschaffen tot de harten. Meer dan menig ander volk, zijn wij, Nederlanders, ontvankelijk voor een beroep op ons medelijden. En slimme propagandamakers, goede menschenkenners en allerminst onwetend omtrent onzen aard, doen net als zeker soort bedelaars: zij hangen een ontroerend verhaal op, om hun zin te krijgen.

1) Dr. Alfred A. Haighton 'Waarheen voert Mussert?'. - Uitgeverij 'Oisterwijk', Oisterwijk N.-Br., 1937.

Ik weet: het Nationaal-Socialistische régime in Duitschland heeft hier te lande, in ruimen kring, een slechten naam. Of deze reputatie al dan niet verdiend is, doet niet ter zake. De roep, die van Adolf Hitler uitgaat in dit land, klinkt in het oor der meesten ongunstig.

En op dien geestes-grondslag krijgt gehits maar al te licht vat. Het schiet er wortel in, en brengt de menschen tot een standpunt, waarin voor eigen Land en Volk de grootst mogelijke gevaren schuilen. Hare Majesteit, onze geëerbiedigde en geliefde Koningin, heeft, in Hare radiotoespraak tot de Natie van een - naar schatting - tiental dagen geleden, uitdrukkelijk de onzijdigheid van ons Land beklemtoond. Het is te wenschen, dat iedereen dit Koninklijk Woord stipt opvolgt. Het in den wind slaan, al ware het dan maar ten aanzien der innerlijke gevoelens, zoude roekelooze lichtzinnigheid wezen.

Want indien niet alle teekenen bedriegen, zullen ditmaal hoogere eischen aan ons aller koelbloedigheid gesteld worden, dan gedurende de jaren 1914...1918 het geval was. Ten eerste lijkt de kans op schending van ons grondgebied - vooral vanuit de lucht - grooter dan destijds. Ten tweede zitten er thans vele, min of meer vreemde, elementen tusschen ons, die niets liever zouden wenschen, dan onze jongens in den dood te jagen door een strijd tegen Duitschland. En ten derde komt er nu een ideologische factor bij, welke voortreffelijk geschikt is, om de gemoederen te verhitten. Alles tezamen genomen: meer dan toenmaals bestaat er reden, om aan te sporen tot koel houden der hoofden.

Gegronder dan ooit is thans de spreuk: ‘Nederland, let op Uw zaak!’

* * *

Moge de Almachtige ons Land voor de bezoeking van den oorlog sparen. En moge Hij ons sparen voor indirecte gevolgen van de soort, die wij anno 1918 ondervonden. Immers: de nasleep van den krijg kan ons treffen, ook al zijn wij er buiten gebleven.

Mocht Duitschland wederom den krijg verliezen, dan lijkt een roode revolutie daar te lande verre van uitgesloten. Emigrantenbladen als ‘Das Neue Tagebuch’, ‘Die Neue Weltbühne’, ‘Kameradschaft’ e.t.q. speculeeren daar reeds geruimen tijd op.

Welke houding ‘Kameraad’ Stalin alsdan zoû aannemen, blijft een open vraag. Misschien maakt hij weêr lustig rechts-om-keert naar de Volksfront-gedachte terug; misschien ook tracht hij, Rusland militair te doen optreden. Gegeven de ontsteltenis, die zijn draai-naar-Hitler binnen het roode kamp verwekt heeft, is het ook mogelijk, dat er een roode omwenteling plaats grijpt buiten hem om of zelfs tegen zijn wil.

Indachtig aan 1918, toen Troelstra ons Oranjehuis wilde onttronen, schijnt het niet gewaagd, te veronderstellen: Nederland heeft bijster weinig goeds te verwachten van een nederlaag der Duitschers. Verreweg het beste voor ons ware een afloop van den oorlog-op-het-Westelijk-krijgstooneel met een vrede op de basis van den status quo ante. Maar zoete broodjes worden niet gebakken.

Men achte zulk een nederlaag van Duitschland echter niet àl te waarschijnlijk. Chamberlain liet in zijn strooibilletten wel stoffen op de onuitputtelijke hulpbronnen der geälliëerden, maar het zit nog, of die volstaan voor een doorbraak van de Siegfried-Linie. Lukt deze niet, dan wordt het een wederzijdsche stellingsoorlog, zoolang Duitschland niet tot den aanval over gaat. En alles wijst er op, dat het Duitsche Opperbevel de fout van Verdun anno 1916 niet wil herhalen. Momenteel schijnt het dus niet ondenkbaar, dat Duitschland Polen verovert, terwijl de West-Machten blijven stokken voor de Siegfried-Linie.

Dit zoû beteekenen: een Duitsche zegepraal. Ieder denkt haast onwillekeurig terug aan 1914, doch wellicht ware er meer voor te zeggen, ons bijv. 1866 in herinnering te roepen. Ook Bismarck's tactiek bestond uit een serie brutale stooten, bij stevige dekking in den rug. Zij boekte succès. En men houde wèl voor oogen: iedere oorlog is een verrassing, en verloopt totaal anders dan zijn voorganger.

Buitenlandsch *Overzicht* (16 augustus-15 september) door Johan Perey.

> ..... Polen heeft hedennacht voor de eerste maal in de richting van ons gebied door geregelde Poolsche soldaten doen schieten. Sedert vanochtend 5 uur 45 wordt thans teruggeschoten.....
> *(Adolf Hitler in zijn Rijksdagrede van den 1sten September 1939.)*
> ..... Ik moet u thans mededeelen, dat geen belofte van dien aard is ontvangen, en dat bijgevolg dit land in staat van oorlog is met Duitschland.
>
> *(Neville Chamberlain in een radiotoespraak tot het Engelsche volk, den 3en September 1939.)*

Hetgeen ons werelddeel al zoo lang boven het hoofd heeft gehangen, wat iedereen haast verwachtte, doch niemand kon verlangen, is helaas dan toch uitgebarsten: het is oorlog in Europa! Oorlog!

Voor de zooveelste maal in de wereldgeschiedenis hebben de menschelijke vermogens er in gefaald, de omstandigheden de baas te blijven, en opnieuw heeft Geweld zich van het terrein kunnen meester maken. Weg, alles wat zweemt naar overleg en verzoening; weg, de mogelijkheden voor een samenwerking, voor evenwicht en voor opbouw. Het woord is aan Mars, en geen mensch die voorspellen kan voor hoelang. Drie maanden, drie jaren, tien jaren misschien; en wat dan daarna?

Had ons die onmetelijke ellende van een oorlog nu werkelijk niet bespaard kunnen blijven? Alweer, geen mensch, hoe goed geïnformeerd ook, die dit met zekerheid zeggen kan. Slechts een enkele autoriteit is bij machte, volkomen objectief en met de kennis

van alle feiten te oordeelen en te veroordeelen: de Historie, die echter niet eerder spreekt, niet eerder spreken kàn, alvorens de wereld een eeuw of meer is ouder geworden. Aan hen, die eenige generaties na ons komen, zal de Geschiedenis kunnen leeren, waar en door wien in deze dagen een beslissenden misstap begaan is. Zij zal ook aantoonen, hoe die fout of dat complex van fouten te vermijden, althans te neutraliseeren zoû zijn geweest; doch, wat een beoordeeling van het oogenblik betreft, is werkelijk niet aan te geven, hoe, bij de verrassende politieke ontwikkeling der laatste Augustusdagen, den vrede bewaard had kunnen blijven. Medio Augustus leefde een groot deel der menschheid nog in de vaste overtuiging, dat, ging het ook wel met horten en stooten, er van het langdurig Engelsch-Russische overleg toch uiteindelijk wel iets terecht moest komen, zij het misschien dan ook heel wat minder dan oorspronkelijk gedacht, zij het desnoods nog ten koste van eenige belangrijke concessies door Engeland te doen. Speciaal voor de onverbeterlijken, die hardnekkig volharden om de internationale staatkunde slechts door een ideologischen bril te bezien, bestond er voor beide partijen geen andere mogelijkheid, dan dat zij elkaêr ergens op het terrein van het 'anti-fascisme' zouden moeten vinden, wanneer en hoe dan ook. Hoe vreemd moeten dit soort politici, en met hen de halve wereld, wel hebben opgezien, toen de sovjet-regeering een niet te miskennen aanduiding maakte, allerminst van plan te zijn binnenkort met Duitschland in conflict te komen. Op den 19en Augustus werd, als een inleiding op een herstel der oude handelsbetrekkingen, te Moskou een Duitsch-Russisch handelsverdrag onderteekend, waarbij voor de eerstkomende twee jaren een aantal belangrijke transacties geregeld werden, voor welker goede afwikkeling de Duitsche regeering aan Rusland een leening van 200 millioen mark had willen toestaan met een looptijd van niet minder dan zeven jaar. Aan een dergelijke overeenkomst gaat men toch niet beginnen, indien de partners elk oogenblik in een onderlinge oorlog verwikkeld kunnen raken, hoewel anderzijds anti-agressie en vriendschappelijke handelsbetrekkingen wonderwel bij elkaêr schijnen te passen. Maar wat, meer dan het verdrag zelf, deze aangelegenheid pikant maakte, was het commentaar van het Russische regeeringsblad, de *Prawda,* hetwelk (quasi profetisch) de voorspelling deed, dat het Duitsch-

Russische handelsverdrag best een belangrijke stap zou kunnen zijn ook in de politieke betrekkingen.

Precies twee dagen nadien kwam het officiëele persbureau Tass met de mededeeling, dat ‘bij de economische gedachtenwisseling is komen vast te staan, hoezeer beide partijen den wensch koesterden, de spanning in haar politieke betrekkingen te verminderen, de oorlogsdreiging uit te schakelen, en een niet-aanvalsverdrag af te sluiten’. Kort daarop begaf Von Ribbentrop zich per vliegtuig naar Moscou, alwaar in den nacht van 23 op 24 Augustus, in Stalin's tegenwoordigheid, een Duitsch-Russisch accoord van non-agressie een feit werd. Dit accoord mocht in meer dan een opzicht merkwaardig heeten, onder omstandigheden vooral door het ontbreken van de, voordien steêvast door Rusland ingelaschte, bepaling, dat wanneer een der verdragsluitende partijen zelf agressieve handelingen mocht plegen, de andere partij het verdrag terstond zoû kunnen opzeggen. Niet minder opmerkelijk was hetgeen bepaald werd onder art. 4 van het accoord: Geen der verdragsluitende partijen zal deelnemen aan eenigerlei groepeering van mogendheden, die direct of indirect gericht is tegen de andere partij. Nog in aanmerking genomen, dat het accoord tevens bedoeld is als een ‘pact van consultatie’, en voorloopig een geldigheidsduur zal hebben van tien jaren, dan moet de nieuwe houding der Sovjet-Unie ten aanzien van het Derde Rijk toch op zijn minst genomen gekwalificeerd wordt door het begrip ‘welwillend neutraal’. Hoe ter wereld kan een dergelijke ommezwaai toch mogelijk zijn? Het *communistische* Rusland en het *nationaal-socialistische* Duitschland, water en vuur, gaan samenwerken? Inderdaad, zoo is het. D.w.z. het zijn Rusland en Duitschland *zonder meer,* de twee staten dus en niet de ideologiën, die tot een zekere samenwerking besloten hebben. Wat de Russische politiek nastreeft, werd door Molotof scherp en reëel aldus geformuleerd ‘een onafhankelijke politiek, geheel en uitsluitend gericht op het belang van de volken van de Sovjet-Unie’. Leest nu deze uitspraak met een ondergeschikte verandering, n.l. in plaats van ‘de volken der Sovjet-Unie’, ‘het Duitsche volk’ en men heeft een overbekend thema, dat door de leiders van het huidige Duitschland al sedert jaren en jaren in alle mogelijke variaties gebezigd is. Mag het op het oogenblik, de economische voordeelen dan daarge-

laten, nog niet zoo bijzonder duidelijk zijn, welke belangen der USSR er nu precies met de nieuwe (of liever: met de herleefde) vriendschap gebaat zijn; de Duitsche winst valt des te beter waar te nemen. Om met het economische te beginnen, in den aanvang van dit decennium bedroeg de jaarlijksche omzet aan met Rusland verhandelde goederen zoo om en bij 1 milliard RM. Maar, als het natuurlijke gevolg van Hitler's felle campagne tegen het bolsjewisme, tegen de Komintern, die hij met de Russische regeering als één en ondeelbaar beschouwde, begon deze voor Duitschland zoo gunstige handel na 1935 heel leelijk te verloopen, en slonken zijn omzetten zoodanig, dat het op de ranglijst van exporteurs zelfs beneden Nederland terecht kwam. De thans aan de Duitsche industrie geboden kans, al die verloren afzetgebieden terug te winnen, is voor het hardwerkende, druk produceerende, doch in zijn uitvoer zeer belemmerde, Duitschland al zoo een schitterend vooruitzicht, dat enkel daarom een vriendschappelijke verhouding met de Sovjet-Unie reeds ruimschoots gerechtvaardigd zou zijn. Gezien echter de politieke ontwikkeling der laatste maanden, met name het Engelsche streven naar een ‘vredesfront’, reikt de staatkundige beteekenis van de Duitsch-Russische toenadering thans ver nog boven het economische uit. De feiten spreken hier voor zich zelf, een ten opzichte van Duitschland welwillend neutraal Rusland kan onmogelijk tezelfdertijd deel uit maken van een tegen Duitsche aspiraties gerichte machtsgroepeering. Het tot stand komen van het Accoord van non-agressie en consultatie beteekende derhalve, dat het Vredesfront-in-wording nu definitief doorbroken was, dat Duitschland zijn positie tegenover het ‘omsingelende’ Engeland aanzienlijk had weten te versterken; niet in de laatste plaats wat betreft zijn potentiel de guerre, doordat het nu toch over die grondstoffen de beschikking kan krijgen, welke het eertijds van sommige Balkan-landen dacht te betrekken, totdat een actieve Engelsche credietpolitiek deze plannen doorkruisen kwam.

Het onmogelijke was werkelijkheid geworden. Terwijl een Engelsch-Fransche militaire missie te Moskou moeizaam nog naar goede aanknoopingspunten zat te zoeken, speelde de Duitsche diplomatie voor het oog der wereld een veni vidi vici als nog maar zelden vertoond. En nu mag het nog zoo waar zijn, dat de

Russische methoden verre van elegant genoemd moeten worden, dit verandert toch daar niets aan, dat de Engelsche diplomatie een nederlaag te incasseeren heeft gekregen, welke men gerust een blamage mag noemen. Een blamage, tevens, voor de Engelsche Inlichtingendienst, die in deze aangelegenheid wel heel jammerlijk gefaald heeft.

Het was daarom dan ook eerder 'de manier waarop', dan de eigenlijke nederlaag zelf, die het voor de Engelsche regeering feitelijk onmogelijk maakte, de consequenties van haar verloren spel te aanvaarden. Trouwens, in welken vorm zou men het hebben moeten gieten, wilde Londen er nog met goed fatsoen tusschenuit zien te komen? Onwillekeurig zal men hier misschien zijn gedachten laten uitgaan naar een tweede 'München', echter die uitweg was al sedert lang niet bruikbaar meer. Het eerste 'München' was voor de entente cordiale een fiksche nederlaag geweest, die evenwel zoodanig werd ingekleed, dat het verlies aan prestige voor Engeland en Frankrijk tot een minimum beperkt kon blijven. Bovendien lag de groote beteekenis van 'München' niet in het Duitsche succes, maar in het accoord tusschen Hitler en Chamberlain, waarmeê beide staatslieden een veelbelovend uitgangspunt geschapen hadden voor een nieuwe politiek in Europa. Jammer genoeg is op dien grondslag nooit verder gebouwd mogen worden. Men kent de droeve geschiedenis: toen Chamberlain weer terugkeerde, en daarop de Vrede weer voldoende verzekerd scheen, haastte de, eenige weken lang door schrik verstomde, oppositie zich weêr met hernieuwde en versterkte krachten tegen Chamberlain in het geweer te komen, om, onder een scherpe afwijzing van een politiek van 'appaesement', hem slechts de geleden nederlaag voor de voeten te werpen. Dit optreden, waarbij invloedrijke persoonlijkheden als Churchill, Eden en Attlee als gangmakers fungeerden, liet niet na, op de z.g. openbare meening (lees: sentiment) grooten indruk te maken, tengevolge waarvan er tenslotte van de Overeenkomsten van September 1938 in Engeland eigenlijk niets anders overbleef dan een steeds krachtiger wordende leuze: 'Nooit meer München'. Niet minder te betreuren dan deze ontwikkeling aan Engelsche zijde, was de wel wat erg forsche Duitsche reactie hierop, welke tot uitdrukking gebracht werd door de annexatie van Tsjechië. Dit was nu juist

iets, waaraan het Chamberlain's tegenstanders nog ontbroken had, en sedertdien kon zelfs hij het niet meer volhouden tegen de stroom op te roeien, al bleef hij in zijn hart de verzoeningspolitiek ook nog toegedaan. Nooit meer München!, en wat in Maart reeds gold, gold na het échec van Moskou nog vele malen zoo sterk. Nooit meer München!, maar lag hier iets anders in opgesloten, dan dat Engeland geen pas nu zou willen terug zetten, voor geen stuiver zou willen toegeven?

Aan den anderen kant stond Duitschland, dat zich zeker niet van zins zou toonen zijn diplomatieke overwinning nu verder maar zonder gevolgen te doen blijven. Integendeel, met Rusland's carte blanche in den zak, kon het logischerwijze niet anders, of Hitler zou thans onverbiddelijk een oplossing eischen inzake de kwesties Danzig en de Corridor, een oplossing ‘so oder so’. Gegeven deze situatie, van den winnaar, die zijn buit wil binnenhalen, en van den verliezer, die onder geen voorwaarde bereid is ook zelfs maar een deel van dien buit af te staan, bleef er wel heel weinig ruimte over voor eenig optimisme. Zooals het in die late Augustusdagen zoo dikwijls werd uitgesproken, er zou beslist een wonder moeten geschieden, wilde een oorlog nog voorkomen worden. Wanneer er één lichtpuntje was, dan was dit alleen de wensch van den Rijkskanselier, ook verder nog de richtlijnen van zijn grooten voorganger Bismarck te willen volgen, door behalve met Rusland ook met Engeland een vriendschappelijke verhouding tot stand te brengen. Een wel heel zwakke reddingslijn, gelet op de zoo onstuimige zee, ofschoon iets natuurlijk altijd beter is dan niets. Evenwel, het heeft niet mogen baten, want waar men na het sluiten van het Duitsch-Russische accoord meê begon, daar is het, ondanks alles wat zich daartusschen nog heeft afgespeeld, feitelijk bij gebleven ook: Engeland liet aan de Duitsche regeering weten, dat het zijn verplichtingen aan Polen onder alle omstandigheden zou nakomen, waarop Hitler repliceerde, in Engeland's verplichtingen geen reden te zien om de behartiging van de Duitsche belangen na te laten.

Nadat aldus beide opvattingen waren vastgelegd, ontspon zich in de daarop volgende week, van vrijwel alle zijden nog een koortsachtige diplomatieke activiteit, teneinde ter elfder ure alsnog een vreedzame oplossing mogelijk te maken.

Een beroep van Roosevelt op den Italiaanschen Koning; een tot tweemaal toe herhaald beroep van denzelfden staatsman op Polen en Duitschland om toch tot regeling zonder geweld te komen, hetzij door directe onderhandelingen, door arbitrage of door een bepaalde procedure van verzoening; verscheidene bemiddelingspogingen van het Vaticaan; een aanbod tot het verleenen van goede diensten, namens Koningin Wilhelmina en Koning Leopold; en ten leste, wellicht het belangrijkste, het onvermoeide streven van Mussolini naar een redelijken uitweg. Buiten dit alles nog een persoonlijke briefwisseling tusschen Daladier en den Führer, benevens een uitvoerige en vrijwel ononderbroken notawisseling tusschen de regeeringen te Londen en Berlijn. Maar zoo intensief kon er niet onderhandeld worden, zoo hartstochtelijk kon er niet gearbeid worden ten gunste van den vrede, of in elken vorm en overal werden ook de voorbereidingen tot den oorlog voortgezet. In den vreemde verblijvende onderdanen der diverse mogendheden kregen van hun consuls den raad, oogenblikkelijk naar het vaderland terug te keeren, en aan de handelsschepen werden van regeeringswege orders gegeven van gelijke strekking. Voor journalisten, diplomatieke- en handelsvertegenwoordigers werd het, over en weêr, ook steeds meer koffers pakken, terwijl in Engeland, Frankrijk Polen en Duitschland de mobilisatie van alle strijdkrachten met elken nieuwen dag weêr wat meer werd uitgebreid. De verheffing van gouwleider Forster tot staatshoofd van de Vrije Stad Danzig duidde er intuschen nog op, dat in de naaste dagen met een ‘Anschluss’ moest worden rekening gehouden. Echter, nog leefde de Vrede, en bestonden er kansen, dat het, met of zonder Engelsche bemiddeling, gelukken zoû Polen en Duitschland aan de conferentietafel te krijgen. Het was zoo op het eerste gezicht toch eigenlijk ook te mal om los te loopen, dat twee mogendheden, die voor vijf jaren nog bereid waren een niet-aanvalsverdrag te aanvaarden met allerlei clausules over gemeenschappelijk overleg, thans niet eens meer met elkander in een eenvoudige gedachtenwisseling zouden willen treden.

Aldus redeneerende, vergat men evenwel, dat het Polen van maarschalk Pilsoedski een geheel ander Polen was dan het tegenwoordige der kolonels. Pilsoedski heeft altijd gestreefd naar een Polen van de Oostzee tot de Zwarte Zee, naar een Groot-Polen,

welks uitbreiding van grondgebied voornamelijk ten koste van de Sovjet-Unie zou moeten geschieden. Ware het communistisch régime in die dagen ook maar even wat wankel geworden, Polen's leider zou niet geaarzeld hebben, terstond zijn plannen ten uitvoer te leggen. De Poolsche expansie had toen dus een oostwaartsche richting, vandaar de noodzakelijkheid, in het Westen behoorlijk gedekt te zijn. En hoe hiervoor een betere mogelijkheid gevonden, dan door zich met het zoo fel anti-communistische Duitschland te verstaan? Toen Duitschland in die richting eenige avances begon te maken, aarzelde Pilsoedski dan ook geen moment. Hitler had zekere plannen voor het Westen, Pilsoedski voor het Oosten; dat klopte dus prachtig, en zoo was er op dat moment (1934) niets logischer dan een Poolsch-Duitsch non-agressie pact. dat bovendien nog werd 'herverzekerd' in de weêr opgeleefde vriendschap met Frankrijk. Ondanks alles, bleek op den duur hiermeê Polen's positie toch niet voldoende geconsolideerd te zijn: de verwachte ineenstorting van het Russische bewind bleef uit, het volksfront-Frankrijk ging met de Russen een vrij nauwe verbintenis aan, en ondertusschen werd het Derde Rijk van dag op dag meer een groote mogendheid. De mogelijkheid, het ideaal van Pilsoedski binnen afzienbaren tijd te verwezenlijken, werd door dezen loop der gebeurtenissen practisch tot nul gereduceerd, zoodat het eigenlijk heel begrijpelijk was, dat na den dood van den maarschalk zijn erfgenamen diens nalatenschap niet wilden aanvaarden. De nieuwe regeerders, als wier exponent op de internationale markt kolonel Beck fungeerde, droomden niet minder dan Pilsoedski van een Groot-Polen, maar zij zagen dit geheel anders, en wel als de leiding-gevende mogendheid in een blok van staten, dat als een neutrale muur tusschen Duitschland en de Sovjet-Unie diende te worden opgetrokken. Een zeer belangrijke functie van dezen muur (Polen, Hongarije, Roemenië, Zuid-Slavië, Griekenland en Turkije) was natuurlijk het scheppen van een tegenwicht tegen de Duitsche expansie in Midden- en Oost-Europa, welke zich toen echter nog op haast geen andere manier aandiende dan in de nationaal-socialistische activiteit in het voormalige Oostenrijk. Om een lange geschiedenis nu kort te maken, de Poolsche plannen bleken geen levensvatbaarheid te bezitten, en toen ook eenige maanden na 'München' een laatste

energieke poging van Beek weer zonder resultaat bleef, moest onherroepelijk worden vastgesteld, dat het pogen, een anti-Duitsche, tevens anti-Russische, dam op te werpen, voor de Polen op een hopeloos fiasco was uitgeloopen. Der regeering te Warschau stonden toen nog twee wegen open, òf een zich opnieuw verstaan met Duitschland, òf het op een of andere manier samengaan met de twee groote mogendheden uit het Westen. Zooals de feiten geleerd hebben, heeft Polen de eerste de beste gelegenheid waargenomen, het laatste te kiezen, waarmeê het zich ten opzichte van Berlijn meteen definitief had vastgemanoeuvreerd. Van Warschau waren toen geen voor Duitschland eenigszins bevredigende initiatieven meer te verwachten, en daar Hitler bleef vasthouden aan zijn minimum-eischen van Danzig terug bij het Rijk en een exterritorialen weg dwars door den Corridor, was per slot van rekening alle bemiddeling bij voorbaat al tot vruchteloosheid gedoemd. Een van beide partijen had moeten beginnen met heel duidelijk water in den wijn te doen, en juist die eenig mogelijke uitweg was door den groei der omstandigheden onbegaanbaar geworden.

Van een rechtstreeksche gedachtenwisseling tusschen Warschau en Berlijn mocht dus niets meer verwacht worden, en, temeer daar Polen nu ook een pion in het Engelsche spel geworden was, kon slechts een overeenstemming tusschen Berlijn en Londen nog uitkomst brengen. De Engelschen zoowel als de Duitschers wilden met alle genoegen met elkander praten, doch de eersten alleen indien Hitler van zijn eischen aan Polen zou willen afzien, terwijl de laatsten juist de inwilliging van die eischen als voorwaarde stelden, alvorens aan een conferentie deel te nemen. Nochtans kwam er nog een Britsch voorstel tot bemiddeling los, hetwelk door de Duitschers aanvaard werd (29 Augustus) onder het beding, dat de Polen vóór den nacht van den 30sten een gevolmachtigd onderhandelaar naar Berlijn zouden afvaardigen. Hierop heeft de Engelsche regeering bij monde van haar gezant te Berlijn weêr geantwoord, harerzijds invloed te willen uitoefenen op het begin der onderhandelingen. Von Ribbentrop, die deze boodschap van Sir Neville Herderson in ontvangst nam, heeft toen tegelijkertijd van de gelegenheid gebruik gemaakt, den Engelschen ambassadeur in kennis te stellen van Hitler's allerlaatste aanbod tot een

vreedzame regeling der hangende moeilijkheden. Dit, in zestien punten vervatte, plan behelsde in hoofdzaak weinig nieuws; de eischen ten aanzien van Danzig en van een corridor door den Corridor bleven er onverzwakt in gehandhaafd, maar het geheel was ditmaal in een dergelijken vorm gegoten, dat die eischen niet meer zoo op den voorgrond traden en min of meer verdoezeld werden door tal van andere voorstellen, als b.v. volksstemmingen in bepaalde gebieden onder internationale contrôle, demilitarisatie van Danzig en omgeving, voor den tijd van een jaar een internationaal beheer in enkele betwiste gebieden, een wederzijdsche regeling van het vraagstuk der minderheden, en nog een aantal andere nevenpunten.

Het eenige, dat men van deze voorstellen met zekerheid zeggen kan, is, dat zij in den nacht van 30 op 31 Augustus door de Duitsche radio gepubliceerd zijn, d.w.z. nadat door het uitblijven van een Poolschen onderhandelaar Hitler's aanbod als verworpen werd beschouwd. Voor het overige is alles duister op dit cardinale punt, want zeggen de Duitschers, hun voorstellen bijtijds en langs den normalen diplomatieken weg bij de Poolsche regeering te hebben ingediend, de Polen en Engelschen ontkennen dit en geven voor, pas geweten te hebben wat Duitschland wilde, toen de gestelde termijn voor het zenden van een onderhandelaar bereids verstreken was. Alle reeds gepubliceerde en nog te publiceeren witboeken ten spijt, zal het voorloopig niet mogelijk zijn, in deze zoo teêre en ook zoo belangrijke aangelegenheid de objectieve waarheid vast te stellen. A la guerre comme à la guerre, en niet een der thans bij het conflict betrokken mogendheden kan het zich veroorloven *haar* waarheid door *de* waarheid tot leugen te doen degradeeren.

Nog slechts één dag na dit geharrewar over de al of niet gedane voorstellen van den Rijkskanselier, terwijl allerwegen een laatste hand gelegd werd aan de paraatheid van de weermacht, mocht het nog vrede blijven. Reeds in de Rijksdagzitting van den 1sten September deed Hitler toen die mededeelingen, waarvan men niet meer had kunnen hopen, dat zij achterwege zouden gebleven zijn. De Führer toonde zich vastbesloten, de kwesties Danzig en den Corridor op te lossen, en ervoor te zorgen, dat in de betrekkingen tusschen Polen en het Rijk een dergelijke wending intreedt, dat

een vreedzame samenleving tusschen beide staten mogelijk wordt. Ten besluite van deze historische Rijksdagzitting, werd eene wet aangenomen, welke Danzig bij het Rijk vasthechtte. Met welke middelen deze zaken allemaal verwezenlijkt zouden worden, is uit den aanhef van deze regelen reeds bekend: ‘Sedert vanochtend 5 uur 45 wordt thans teruggeschoten....’

De staat van oorlog tusschen Duitschland en Polen was hiermeê dus een feit geworden en daarmede de vraag actueel, hoe Engeland zou reageeren. Volgens den tekst van het Poolsch-Engelsche Verdrag, zou de Engelsche hulp automatisch geboden moeten worden, zoodra Polen zijn onafhankelijkheid bedreigd zag en het meende zich daartegen te moeten verzetten; maar zoo snel werkte de Engelsche garantie in de praktijk toch niet. Na een aarzeling van vierentwintig uur, liet de Engelsche regeering te Berlijn mededeelen, dat indien de Duitsche troepen zich niet ten spoedigste van het Poolsche grondgebied zouden terugtrekken, Engeland zijn verplichtingen wilde nakomen. Een soortgelijke nota werd namens de Fransche regeering aan Von Ribbentrop overhandigd, waarna het woord weêr geheel aan Duitschland was. Geheel aan Duitschland, aangezien in beide nota's geen termijn voor een antwoord gesteld was, zulks in verband met een intusschen weer ondernomen poging van den Duce, zoo mogelijk den begonnen oorlog nog in de kiem te smoren door het bijeenroepen van een Vijfmogendheden-conferentie. Of deze stap van Mussolini misschien nog iets had kunnen opleveren, indien hem wat meer tijd ter beschikking zou zijn gebleven, is ook iets, wat te gelegenertijd de geschiedenis zal uitmaken. Echter, toen Greenwood (onder applaus van alle banken) in een rede vol verontwaardiging aan de regeering en aan het Huis had doen uitkomen, dat de oppositie ten spoedigste een duidelijke beslissing eischte of het oorlog dan wel vrede zou zijn, bleef er voor Chamberlain c.s. nog slechts die eene mogelijkheid open: aan Berlijn een ultimatum te stellen. Engeland verlangde toen van de Duitsche regeering, vóór 11 uur (G.T.) in den voormiddag van den 3en September, de belofte te ontvangen, dat zij ten aanzien van Polen den status quo ante herstellen zou; zoo niet, dan zou het Poolsch-Engelsche verdrag onmiddelijk in werking treden.

Gelijk te verwachten was, onthield de Duitsche regeering zich

van eenig antwoord, waarna het nu onvermijdelijke zich voltrekken moest: oorlog in Europa. Voor Frankrijk had toen ook het uur geslagen, en al ging het dan ook kennelijk met een zeer bezwaard hart, het wilde zich toch niet aan zijn verplichtingen onttrekken. Eenigen uren na het Engelsche volgde ook een Fransch ultimatum, waarop natuurlijk al evenmin een bevredigend antwoord ontvangen werd. Oorlog, ook tusschen Duitschland en Frankrijk dus.

Uit Rome was inmiddels bekend geworden, dat van Italië voorshands geen militaire actie zou uitgaan, m.a.w. dat het neutraal wenschte te blijven. Het is natuurlijk volslagen ondoenlijk, te voorzien, in welke richting deze neutraliteit zich ooit nog eens ontwikkelen kan; maar voor het oogenblik is er geen discussie over mogelijk, of deze neutraliteit is ten bate van de As weêr een politiek-strategische meesterzet van de eerste grootte. In de eerste plaats kan Italië zich nu economisch en militair nog rustig blijven ontwikkelen en versterken, het blijft ongestoord een belangrijke schakel voor den Duitschen invoer, en vormt bovenal een stille bedreiging in de Middellandsche Zee, wat andere, daar belanghebbende, mogendheden er voortdurend toe dwingt (met het oog op 'verrassingen'), een zeer aanzienlijk deel van hun strijdkrachten in reserve, dus werkloos, te houden.

Wat nu de krijgsverrichtingen betreft, het kan nog een paar weken, desnoods nog wat langer, duren aleer de laatste Poolsche tegenstand gebroken zal zijn, doch in feite is na de eerste veertien dagen het onzalig lot van Polen al beslist. Alle verdedigingswerken en het vaak zeer heldhaftige vechten der Poolsche regimenten ten spijt, is een geweldige overmacht langs een tiental aanvalslijnen met zoo een enorme snelheid het land binnengevallen, dat Warschau reeds van alle kanten is ingesloten, en dat de voor Polen strategisch zoo belangrijke rivieren, de Boeg, Weichsel en San, alle drie reeds overschreden zijn.

In het Westen hebben tot nu toe nog geen operaties plaats gevonden, welke het vermelden waard zijn. De Fransche zijn begonnen de Duitsche linies in de omgeving van Saarbrücken (dat buiten de Westwall ligt) te sondeeren, op een frontbreedte van ongeveer 20 kilometer; en ofschoon zij daarbij wel eenige terreinwinst behaald moeten hebben, is deze toch nog van te geringe beteekenis om er reeds eenige gevolgtrekking uit te kunnen maken.

Door het plotselinge inslaan van den bliksem op ons werelddeel, heeft overal elders de politieke ontwikkeling als het ware een oogenblik stil gestaan, ook in het Verre Oosten. Met Rusland's toetreden tot het Anti-Komintern-Pact, gelijk *Le Matin* den nieuwen toestand persifleerde, was het, van niets wetende, Japan natuurlijk allesbehalve ingenomen. Japan gaat met een schoone lei beginnen, Japan wenscht allereerst alleen te staan, aldus de grondgedachten van de Japansche commentaren, terwijl het aftreden van het kabinet-Hiranoema - inmiddels alweêr vervangen door een kabinet-Abe - wel afdoende demonstreerde, hoe hard de klap was aangekomen. Zou Japan het nu met Engeland weêr op een accoordje zien te gooien? Natuurlijk niet, want al was de Japansche regeering nu ook een kostelijk instrument ter verwezenlijking van haar anti-westersche politiek (‘Azië voor de Aziaten’) uit handen geslagen, daarmeê was aan die politiek zelve toch niet het minste veranderd. ‘Japan gaat met een schoone lei beginnen’ kan derhalve niets anders te beteekenen hebben, dan dat men zich te Tokio bezinnen wil hoe ook zonder het Anti-Komintern-Pakt de gestelde doelen te bereiken zijn. Het zal de moeite loonen, het streven van de Japansche diplomatie in den eerstkomenden tijd nauwlettend te bezien, want geen schooner kansen konden er voor de Japansche Pacific-politiek geschapen worden, dan precies door een oorlog in Europa.

Dat Japan alles zal aangrijpen om die kansen goed te benutten, staat als een paal boven water; en daarom zou het best nog wel eens bewaarheid kunnen worden, dat Von Ribbentrop het bij het juiste eind had, toen hij verklaarde, er van overtuigd te zijn, dat het Duitsch-Russische pact voor de Duitsch-Japansche èn voor de Japansch-*Russische* betrekkingen een goede uitwerking zal hebben. Een Japansch initiatief t.z.t. in de richting van Moskou zal dan ook heelemaal niet onmogelijk zijn, en al evenmin zal men er zich dan over mogen verwonderen, indien zulk een initiatief door de Russen gunstig zal worden ontvangen. Immers: met Duitschland als vriend en straks bovendien als buur, zal het voor Stalin toch ook wel een heel prettige gedachte moeten zijn, mocht er eens burenruzie komen, in het Oosten door niets meer gebonden te zijn.

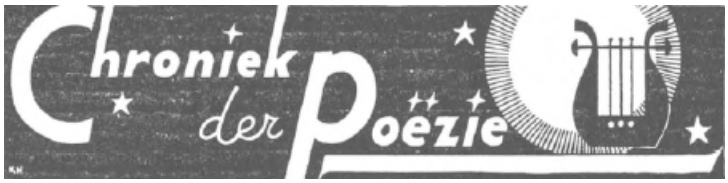

Chroniek der Poezie door Martien Beversluis.

Steenen, Ed. Hoornik. - Uitgave Stols, Maastricht.

Eenigen tijd geleden werd er een boekje uitgegeven bij Bigot en van Rossum, geschreven door Eduard Hoornik en getiteld Dichterlijke Diagnose.

Het omslag was ditmaal voorzien van de attributen die in deze gedichten aanleiding waren tot inspiratie, te weten: een vrijend paar onder een appelboompje, eenig fruit en een flesch wijn, een verwelkte zonnebloem, een kind met een eendje en een shingled-hair dienstmeisje, een kinderspoortreintje etc.

Temidden van deze vreemdsoortige etalage was een kastje geteekend met kaartsysteem. Eén der kaarten was, bij wijze van titel, er uitgetrokken. Wij lezen: Zaal 19 no. 37 Patient: een kind van de crisis. Operateur Eduard Hoornik. Verpleegster - Bigot en van Rossum. Voeding - brood en vruchten.

Ik wil op de inhoud van dit bundeltje, destijds door mij elders besproken, thans niet meer ingaan. Constateeren wij slechts terloops dat de dichter Eduard Hoornik zich de chirurg voelde van het zieke menschenkind van dezen tijd.

Heeft hij het mes er slechts ingezet uit wellust of heeft hij deze noodwendige operatie verricht uit behoefte aan genezing? Na lezing is mij dit niet duidelijk geworden. Maar genezing zal, meen ik, niemand er in gevonden hebben. Er werden eenige linksche japen uitgedeeld, terwijl er grondige amputaties werden verricht.

Tot een diagnose kwam het ook niet. En zoo bleef alles bij het oude en van Hoornik doorsnijden. Maar sindsdien werden wij verrast door de mededeeling, dat het daarna geschreven werk van dezen jongen schrijver getiteld ‘Steenen’ was bekroond met de prijs voor letterkunde. Uitvoerige artikelen verschenen in de dagbladen, waarin hij werd geprezen als ‘de meest begaafde der jongere dichters’. Dat behoort er natuurlijk zoo bij en er worden ook dergelijke artikelen geschreven met meer copieruimte en grootscher

opmaak als de bokser van Klaveren een ander soort chirurgische handeling heeft verricht.

Wij willen ons neerbuigen over deze ‘Steenen’.

Laat ik eerst nog even memoreeren dat van Hoornik twee jaren voordien een dramatisch gedicht had uitgegeven, getiteld ‘Mathéus’, waarin de hoofdfiguur op handen en voeten uit een krankzinnigengesticht sluipt en daarna de wereld bekijkt en beschrijft. Afgezien van het talent dat uit enkele gedeelten van dit gedicht spreekt en ik doel in het bijzonder op zijn visie op het morgelijk Amsterdam, is er veel schijn en pose in dat werk.

Er is bij Eduard Hoornik ook al een sterke neiging voelbaar naar het uitzonderlijke, het bizarre, het contrasteerende. Slechts zelden legt hij zijn masker af en wordt hij een doodgewoon man, die zijn bekentenis eenvoudig en ernstig zegt, zonder dat hij zijn gezicht daarbij in een leelijke en aangeleerde grijns trekt en opeens rare dingen zegt, zoomaar ineens. Maar in elk geval, er zijn momenten in deze eerste bundels verzen, waarin wij hem erkennen als een gevoelig en bewogen dichter (men leze zijn gedicht de Trap), bezield door een zeker medelijden met de verdrukte of begoochelde menschheid (vaak zijn de grenzen hierbij vervloeid) en die vaag teruggrijpt naar een religieuze jeugd. Overigens blijft deze religie maar een schraal motiefje, dat men nu en dan even hoort meeneuriën, maar meestal wordt oversproken door vreemdsoortige quasi-filosofische redenaties.

Hoe is het nu gesteld met dit bekroonde werk? Hoe moeten wij deze ‘Steenen’ wegen? Zijn het straat- of meteoorsteenen? Of zijn het, de levensvisies des heeren Hoornik kennende, galsteenen geworden?

Het bundeltje begint met een zestiental kleinere en grootere liederen, saemgevat onder de titel Requiem. Aanleiding tot dit Requiem was het bericht in een dagblad dat ergens een kind verdronken is.

Om een indruk te geven van den aard van dezen cyclus citeer ik het beginsonnet:

> Te Middelharnis is een kind verdronken:
> sober berichtje in het avondblad
> onder een hooiberg, die had vlam gevat;
> nevens een zolderschuit, die was gezonken.
>
> Zes dagen heeft het in mij nageklonken:
> Op het kantoor vroeg men: zeg, heb je wat?
> Ik werkte door, maar steeds weer hoor ik dat:
> te Middelharnis is een kind verdronken.
>
> En kranten waaien weg en zijn verouderd,
> de dagen korten, nachten worden kouder,
> maar over 't water komt zijn kleine stem.
>
> - Te Middelharnis - denk ik, 'k denk aan hem,
> en bed zijn hoofdje tusschen hart en schouder,
> en zing voor hem dit lichte requiem...

Schijnbaar is dit sonnet, in een kalm en bezonnen tempo geschreven, zoo vanzelve, natuurlijk en vrij van elke allure, ontstaan.

Sober als het krantenbericht, bijna stuntelig en ietwat onduidelijk in de eerste strofen, kon het direct op ons afgaande, een diepen indruk nalaten. En toch ben ik slechts zelden ontroerd in dit Requiem, toch drong tusschen mij en dit kind zich steeds weer de heer Hoornik en leidde mij af van dit doode gezichtje naar den Amsterdamschen journalist.

Een ernstige poging werd hier ondernomen van psychologische beschrijvingskunst en in deze pogingen is hij eenige malen geslaagd, doch dan weer vertroebelt hij het door zichzelf er doorheen te doen breken.

Het is mij telkens, al lezende, als bij het zien van een film, het moment, waarop het eene tafreel doorschemerd wordt door de volgende close-up. Er staan twee vage, schim-achtige voorstellingen door elkaar en ik hang tusschen twee gedachten.

Psychologische beschrijvingskunst! Men leze slechts deze strofen:

> Stuwde de wind het water op de landen?
> Blies hier God's toorn over het Haringvliet?
> Langs tros en meerpaal en gekeerde manden
> was hij gegaan... Was daar de zee nog niet?
>
> Slijm'rige dieren kropen naar zijn beenen
> en lagen in de ribbels van het zand,
> keerden zich om en waren zachte spenen;
> één liet een slijmspoor achter op zijn hand.

Maar dan! Dan schuift op eens een ander beeld voor oogen. Ik weet niet hoe het U gaat, maar het kind verdwijnt en de dichtende van Hoornik staat er doorheen!

> Hij dacht aan huis: - Ik zal mij extra wasschen -
> dacht het in doodsangst, want reeds zoog het zand
> en trok hem weg... Snel ging het water wasschen
> Grauw kwam het daglicht aan den hemelrand...
>
> Ik zie een boerenman een muts oprapen;
> de wind draait landwaarts over 't Haringvliet...
> Mijn vrouw komt binnen: ‘zou je niet gaan slapen!’
> Ik krimp tezamen en ik antwoord niet.

Sterker nog is deze trek naar een innerlijke beelding via en middels uiterlijke, in deze hier volgende overgangen:

> Te Middelharnis is een kind verdronken.
> Het schoolhoofd schreef er over in de krant;
> er werd begraven en er werd gedronken.

Te Middelharnis... in het polderland...
- Was het dan zóó? -... Geen antwoord heeft geklonken
Ik zit alleen een bijt mij in de hand.

Vlak daarop komt dan een sonnet dat de beschrijving is van den aankoop van een zwart heerencostuum. Terwijl de dichter dit costuum voor de spiegel past, duikt de gedachte aan het verdronken kind op. Hij zegt dit niet, men voelt dit slechts aan zijn plotseling naar huis gaan, ‘zacht als katten op tapijten loopen’.

Men kan dit als een staal van goede sub-dramatische poëzie beschouwen.

En zeer zeker roept Hoornik nu en dan suggesties in ons op en ondergaan wij meermalen de hem dwingende smartelijke gedachte, maar dan op eens weer alsof hij de ontroering niet volkomen bewaken kan, vervalt hij in zijn oude diagnoses:

Procureurs en priesters pleitten...
Maar boet ik mijn schuld erdoor?
Door steenen dringen verwijten;
het water is achter en voor.
In het kussen wil ik 't verbijten...
Ik sliep in. Gij beet in mijn oor.

In dit Requiem zijn overigens de beste verzen van dezen bundel geschreven. Wij komen daarna tot de eigenlijke ‘Steenen’.

Het zijn een reeks korte verzen, inscripties, vluchtige opteekeningen, voorbijgaande flitsen als deze *‘Angst’:*

Manshoog het riet
Hoort hij het springen van de visch?
Vermoedt hij water?
De achtervolgers komen nader.
Er is geen brug.

en deze *‘Ontploffing’:*

De mand met het brood en de flesch
en de langzame druppelen bloed
op het kleed,
op de voet van het glas,
in de beet naar den grond
worden één,
Ik verbloed.
Ik versteen.

Ik moet eerlijk bekennen dat, hoewel ik deze niet zeer waardeer en ook allerminst bewonder, ik de kleine aanteekeningen in Marsmans eerste verzen dan heel wat indringender en suggestiever vind.

Jaren geleden schreef Herman van den Berg zijn merkwaardig bundeltje ‘de Boog’. In die verzen is de beelding directer, de fantasie grooter, de muziek verfijnder. Waarmee ik zeggen wilde, dat deze versteende poëzie geen nieuw perspectief opent, geen bijzonderheid openbaart en niet zeer persoonlijk is. Integendeel. Ik voel in dit werk invloeden van Greshoff, Marsman en Nijhoff en de gezamenheid van deze drie werd tot een gefilterd, maar ook ietwat dood water.

Waarom deze week-aandoende verzen ‘Steenen’ worden geheeten, is mij tot heden een raadsel. Het bundeltje besluit dan met een cyclus ‘Beelden’. Daarin troffen mij enkele verzen om hun subtiele dictie. Zoo al dadelijk dit gevoelige kleine lied:

St. Nicolaasmorgen.

Het meisje keert zich slapend om.
In de lampetkan en de kom
begint de dag te komen.

Nóg huppelt langs een schimmenrij
bouwblokken en het huis voorbij,
waarin de poppen droomen,
het suikerpaard. Maar vliegensvlug
draaft 't naar zijn voetstuk weer terug;
het licht is doorgekomen...

Dan slaat mijn kind de oogen op,
- o, suikerbeest, o, speelgoed-pop -
Het hooi is weggenomen.

De beide verzen, aan de nagedachtenis van ir. A. Helring, behooren tot hetzelfde goede, laat ik er bij zeggen gezonde en gevoelige gehalte in deze dichtkunst des heeren Hoorniks, die naar den buitenkant sober en simpel en hier en daar gladjes, innerlijk toch nerveus, chaotisch en disharmonisch is. Geïnteresseerd wordt men wel bij het lezen, geboeid ook, maar niet geroerd, of vervoerd. Men wordt er niet door opgenomen, er is geen extaze in, als men bijvoorbeeld ervaart bij de lezing van Buning's vers ‘Kristal’. Men wordt er niet door verrukt en meegenomen als bij A. Roland Holst, niet door geprikkeld en geëmotioneerd als bij de nog altijd te weinig bekende verzen uit de School der Poëzie van Gorter, neen, men heeft het gevoel, van... kijk... dat is gevoelig, fijn, aardig gezegd, afgewisseld door ergernis om de opzet, die men er steeds weer in blijft bespeuren. Want wie ontroert, wie wordt verrukt, wie ondervindt een ‘zoet en zingend welbehagen’ als hij dit vers van Hoornik leest?:

Ik nam een landkaart en ging plannen maken;
mijn vrouw, onrustig, zat een kleed te haken;
toen riep de papegaai: Sla dood, sla dood!
De bel ging luid: weer kwam de huisvriend schaken.

In zijn ‘dichterlijke diagnose’ beloofde Hoornik ons ‘brood en vruchten als voeding’, waarom geeft hij ons thans deze ‘Steenen’?

Ik wensch gevoed òf gesteenigd te worden, kome wat kome, maar niet te worden ingemetseld door gewapend beton, één deel Hollandsen grind en één deel slootwater.

Prosper van Langendonck. *Gedichten*. - A. Hegenscheidt. *Starkadd*. - Uitgegeven door de N.V. Uitg. Mij. Elsevier, Amsterdam.

Nadat, als tweede deel der bibliotheek der Ned. Letteren, samengesteld door de Maatschappij der Ned. Letteren te Leiden en de Koninklijke Vlaamsche Academie te Gent, uitgegeven is het oud-vaderlandsche verhaal Hermingard van de Eikenterpen door Aarnout Drost zijn thans verschenen in dezelfde editie de gedichten van den Vlaamschen dichter Prosper van Langendonck.

Het poëtisch oeuvre van dezen dichter ligt, men kan dit duidelijk bemerken aan de taal, op het gebied van twee literaire periodes.

Van Langendonck werd 15 Maart 1862 geboren en stierf 7 November 1919. Hij heeft dus de opkomst van de Nieuwe Gids-beweging geheel meegemaakt. Bij lezing voelt men duidelijk dat van Langendonck worstelt zich van zijn aangeboren zin voor rethorische dictie te ontdoen, doch hij slaagt daarin zelden. Maar niet in eerste zin was de schoonheid het uitgangspunt en doel van zijn dichterschap. Zij was hem slechts bijzaak. De poëzie was hem een middel tot verlossing uit en bekentenis van zijn getourmenteerd leven. Ik ken geen melancholischer oeuvre als dat van van Langendonck. Hij heeft een vast Godsvertrouwen, maar toch culmineert dit geloof zich in de steeds herhaalde klacht - red mij God, help mijn dwalend hart -. Prosper van Langendonck was geen grootsch, geen heldhaftig, geen visionair dichter, doch wel was hij gevoelig, uiterst aangedaan door het hem tijdelijk omringende, waarbij ook de natuur een groote rol speelde. Zijn werk was niet smartelijk als dat van Verlaine of Baudelaire, niet hartstochtelijk als dat van Willem Kloos en ook niet zoetvloeiend en melodisch als Gezelle, zijn oudere tijdgenoot. Nu en dan, al lezende meenen wij ten Kate en Beets voor ons te hebben, maar toch is zijn plastiek sterker en persoonlijker en zijn expressie heviger.

Maurice Gilliams, die hem voortreffelijk inleidt en zijn wezen, zooals dit verschijnt uit deze verzen, diep peilt, zegt o.m. van zijn werk en persoonlijkheid:

‘Als alle schrijvers van verzen is Prosper van Langendonck een anthologiedichter. Toevallig is zijn volledige werk niet omvangrijk, zoodat de zelfstandig goede verzen er gemakkelijk in te vinden zijn.

Het wezen derk poëzie kan eenigszins uitgelegd worden, als het verdwijnen van de dagelijksche, nuchtere waarschijnlijkheid in de phenomenale realiteit der verbeelding.

In dit licht beschouwd - en indien men door phenomenale realiteit der verbeelding het vanzelf schoone wil verstaan, dat, hoe dan ook, uit bittere

of weldadige aardsche ervaringen, uit de werkelijkheid-van-iedereen, geboren is - zal het werk van Van Langendonck veeleer een betoogend homaan document schijnen, dan dat het, zuiver en absoluut, een poëtisch geheel vormt. Hij behoort tot het soort dichters, dat nadrukkelijk mededeelt, en daardoor niet zelden een gedachte in plaats van de natuur stelt; met het gevolg, dat een goed deel van hun werk, en in dit geval het demonstreerend menschelijke, ook voor andere belangstelling dan een louter dichterlijke vatbaar is.'

'De beste verzen van Prosper van Langendonck zijn hoofdzakelijk romantisch bewogen, en in de meeste gevallen is die bewogenheid er eene, die als liet ware op eeuwen gemaedsleven berust.'

Voorts meent Gilliams dat onze verbeelding zelden door deze poëzie wordt verwijd en geprikkeld en dat vele gedichten een physische eenzaamheid uitdrukken. Hij poneert als zijn opvatting als zou Van Langendonck dit met Kloos gemeen hebben, dat in beider gedicht plotseling een zwakkere vormgeving ontstaat, tengevolge van een psychische onmacht en niet door falende verstechniek. Deze meening valt te bestrijden doch het is hier in deze recensie de plaats niet, deze contra-meening te ontvouwen.

In het kort wil ik slechts dit opmerken, dat m.i. de zoogenaamde weifeling, die men ontwaart in Kloos' sonnetten voortkomen niet uit psychische onmacht maar uit de reeds vroeg, misschien al te vroeg, ontstanen drang tot wijsgeerig bezinnen. Deze filosofische inslag ziet men dan ook later duidelijk bevestigd in zijn Binnengedachten en zijn critieken.

Bij Langendonck echter ontstaat geen spanning, als bij Kloos, doch matheid ten deele te danken aan zijn doodelijke melancholie.

Overigens is de inleiding van Gilliams een knap stuk werk, evenals die van Dr. M. Rutten op het daarna afgedrukte drama van Hegenscheidt.

Er zijn door van Langendonck zeer fraaie en goedgebouwde sonnetten geschreven en voluit gezongen liederen als b.v. de Jachthoorn, met veel muziek, evenals zijn Herfstlied en zijn Zomernacht.

Tot zijn beste kleine verzen reken ik het achtste lied van de cyclus De Organist dat aldus luidt:

> De boomen staan van bloesem vol,
> van blaren vol en ronden
> hun kruin in 't wordend licht der zon
> van morgendoom omwonden.
>
> De boomen staan van klanken vol,
> die spranklen, ongedwongen,
> in 't feestlijk licht der groote zon,
> van ratelende tongen.
>
> Staat niet uw hart van liedren vol,
> die vaak ter tonge u sprongen?
> - Mijn hart heeft 't schoonste lied verkropt, -
> en toch is 't leeggezongen...

Brandnetels

Juffrouw van der Zet

In het religieus socialistisch orgaan Tijd en Taak, onder leiding van dominee Banning is een letterkundige aan het werk, die zich noemt M.H. v.d. Z....

Ben ik goed ingelicht dan is dit: mejuffrouw Dr. van de Zeyde.

Zijig is deze juffrouw allerminst, en zij beziet de dingen van haar religieus-socialistische zijde. Welke zijde dat is, moge blijken uit de meer dan een-zijdige manier waarop zij haar literaire inzichten bezeitigt.

Het is al erg genoeg, dat in de pers vaak menschen aan het woord zijn, die van poëzie niet het minste begrip hebben en die alleen omdat zij een doctoraat letteren hebben, meenen bevoegd te zijn over de poëtische letterkunde een oordeel, vaak een vooroordeel uit te spreken.

Indien iemand tegenwoordig een proefschrift heeft geschreven over b.v. de stand der komma's in Goethe's Faust of over briefwisseling van Hazebroek met zijn dienstbode, dan schijnt hij of zij het brevet van criticus te bezitten. Zelf hebben deze heeren en bedrijvige dames nooit één kunstwerk gepresteerd en derhalve nooit het bewijs geleverd van het vak te verstaan. Evengoed vellen zij oordeelen en zijn in bepaalde sectarische kringen een heele Piet en een flinke juffrouw van der Zet.

Zij leggen elk kunstwerk op het martelbed van hun dorre filologische inzichten. Dit bed is hard, krakerig en fabriekmatig.

Mejuffrouw van der Zet heeft een religieus bed, of een socialistisch, maar alles moet daarop passen, anders hakt zij U de beenen af.

Ik heb nooit, gedurende mijn gansche leven zulk een ongemanierde en grove beschouwing gelezen als deze mejuffrouw van der Zet gaf in Tijd en Taak bij het overlijden van Willem Kloos. Dit in memoriam, let wel, was een aanval op het werk van den grootsten Nederlandschen dichter niet alleen maar een hoogst minderwaardige insinuatie aan het adres van Mevrouw Kloos.

Gelukkig heeft de pers deze infame regels nooit aangehaald, ook ik wil deze onkiesche opmerkingen niet meer citeeren.

En dat was nog wel geplaatst in een blaadje, dat een dominee redigeert en dat zich religieus noemt en socialistisch. Maar enfin.

Deze publicatie is tenslotte om haar meer dan erge smakeloosheid en domheid in het vuilnisvat bijgezet. Doch juffrouw van der Zet gaat voort met publicaties en fungeert als criticus der poëzie.

Zij insinueert over de verzen van Anton van Duinkerken als ‘van Duinkerken is wel een aardig dichter’, terwijl zij over de voortreffelijke vertalingen van Rilke door Reinold Kuypers schampert ‘doet deze meneer het beter dan tien twintig anderen?’

Die ‘meneer’ - let wel - en dat ‘doet’!! Mejuffrouw van der Zet noemt den man, die met groote liefde en toewijding en met groote bekwaamheid tevens, Rilke's zware poëzie in zeer goed Hollandsch vertaalde een.... meneer! Voelt U de brutale minachting van deze leerares, die ik met recht thans een juffer noem. En wat voor een juffer.... De timmerlieden die een houten steunbalkje onder een rij planken zetten noemen zoo'n paal een juffer. Welnu - zulk een soort juffer bedoel ik, lomp, vormeloos, aan alle kanten even splinterig.

Over een teekening van een onzer allerbeste Nederlandsche omslagontwerpers, de heer Karel Hoekendijk, zegt zij ‘de omslagteekening van het boek heb ik een heel rijtje menschen voorgelegd, die allen reageerden met te zeggen “Tjoklat”. Dat komt er van als je knielende juffrouwen in deshabilé op een kaft zet en denkt dat dit diepzinnig staat.’

Maar als er een juffrouw in deshabilé staat bij voortduring, dan is het de letterkundige medewerkster van Tijd en Taak, mejuffrouw van der Zet, of wel Dr. van der Zeyde, dewelke vrijzinnig en roodachtig knielende (waarschijnlijk op één knie, wegens haar socialistische afwijkingen) ik zeg het hier nadrukkelijk en door de feiten geboekstaafd, geen flauw begrip van poëzie heeft en slechts als bladvulster kan fungeeren.

Het aardige is dat dezelfde pers die Karel Hoekendijk, bij geschrifte van deze juffer in één snier laat afmaken, aan genoemden teekenaar het verzoek heeft gericht, om de omslagen der boeken te verzorgen. Sic! Kan het mallotiger?

Waarschijnlijk is Hoekendijk niet rood of roze en wie weet niet eens Edédeër. Immers wanneer men in die kringen geen Edédeër zalf op de kuif heeft gestreken deugt er ook niets van je werk, hoe schoon men er ook vroeger over schreef.

Indien mejuffrouw van der Zet nog rood bloed heeft, hoewel het daarvoor geen Tijd is en hoewel dit de Taak in den weg zou staan, bloze zij over zooveel eigendunk en verwatenheid.

Het wordt hoog tijd dat wij met deze zoogenaamde littarire voorlichters gaan afrekenen.

Een acte M.O. Nederlandsen en zelfs een doctoraat in de letteren heeft nog nimmer dààrom alleen het bewijs geleverd, van een goed inzicht in de poëzie, noch het feit dat men gehonoreerd boek-beoordeelaar is, omdat de werkelijke dichters gemobiliseerd zijn en het vaderland werkelijk dienen met hun kunst.

MARTIEN BEVERSLUIS.

Bibliographie

Een Martelaarskroon voor Joris Praet, door Hendrika Kuyper-van Oordt. - Uitgave J.H. Kok, Kampen.

Onder de schrijfsters van dezen tijd kunnen wij mevrouw Hendrika Kuypervan Oordt een eereplaats verkenen. Het is mij onbegrijpelijk dat men in bloemlezingen, literaire overzichten en literatuurbeschouwingen haar naam niet méér leest. Want Hendrika Kuyper-van Oordt behoort tot de allerbeste schrijvers van dit land. Haar stijl is een geheel eigene, haar beelden zijn zuiver en welgekozen, maar bovenal, zij weet een sfeer te scheppen en vol te houden, zooals ik slechts heel zelden bij anderen aantrof.

Men leest dit boek, dat m.i. een cultuur-historisch document is en niets minder, niet om het verhaal, niet om de geschiedenis (men vergeet zelfs, al lezende, waar het om gaat), men leest het enkel, tenminste zoo verging het mij, om zijn prachtige taal, zijn daarwerkte en harmonische schilderingen, zijn uitnemende karakterbeelden. Het is heelemaal geen aangenaam en zonnig hoek, dit laatste oeuvre van deze schrijfster. Men moet het niet meenemen naar het zeestrand of op een week-end. Dan slaat men het na enkele bladzijden reeds dicht om het misschien nooit weer op te nemen.

Want uit dit boek waait de geur van specerijen, inmaak, kalk en kamfer en de muziek is die van ruischende sleepjaponnen, serafienorgels en holle stappen in hooggewelfde gangen. Het is de sfeer der 19e eeuw, de eeuw waarin de rethoriek hoogtij vierde, waarin de preutschheid en verdraaidheid uit gezichten, corsages en stoelpooten sprak, de eeuw, waarin het hondje niet heen en weer doch op en neer kwispelde uit zedigheid en de gezichten der kerkgangers leken op Sint Bernardskoppen.

Maar ook de eeuw van veelkleurige omstandige praal en pronk, van druk beweeg, gezwier, van overvloed en opgestapelde rijkdom, van veel straatvertier en grootsche rust bij de vlammende open haardvuren.

De schrijfster brengt ons in het milieu van welgestelde stadsburgers, kooplieden van stand en aanzien, met hun altijd eendere breede nering, hun hooge patriciërshuizen en hun buitenverblijven, omringd door singels en volle boomgaarden.

En zij weet gansch dit leven ons ite schilderen, als had zij zelve in dezen tijd geleefd. Het is alsof er steeds prenten voorbijschuiven, prenten met hun verschoten kleurtjes, figuurtjes, straatjes, toiletten, roze en paarsroze op een achtergrond van fluweelig linnenpapier.

Hoe akelig en koud zijn onze markten, vergeleken bij de weelderige uitstallingen uit dien tijd. En hoe weet de schrijfster in enkele zinnen ons deze te schetsen:

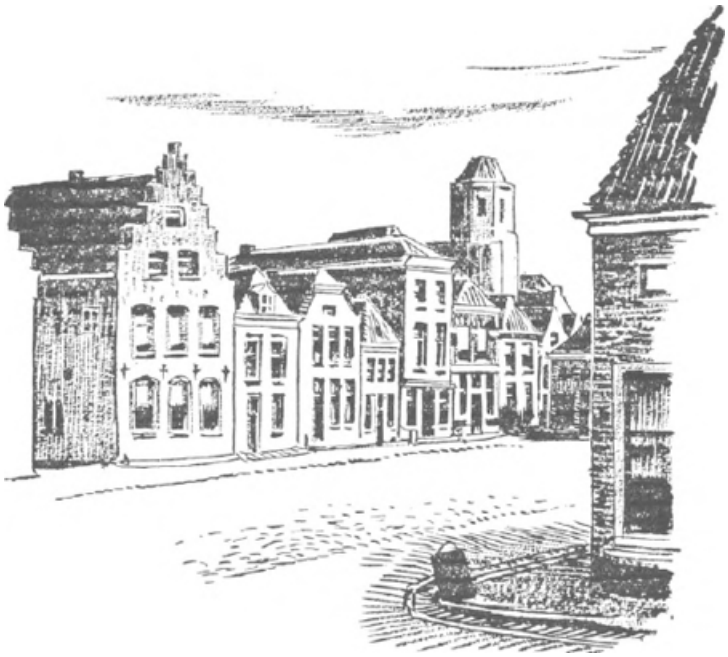

‘Doch aan de Botermarkt was een gezellig zitje gemaakt met de vensterbanken. Hier speelde de zon vrij lang over de stucco beeldjes op de consoles aan den wand, en in vroegen tijd dronk het gezin hier op marktdag koffie. Er viel toen veel te kijken, de markt bloeide. De boerinnen uit Harpen en Rodrop, die een ander model mutsen dragen, kwamen er met de lichte aardappeltjes, korfjes met bramen in 't getij, en hazen en faizanten. Maar ook van de dorpen langs de rivier kwamen de hondenkarren, gereden met van alles er op; hoenders of duiven in een kevie, bossen seringen in 't voorjaar en een versch wit sikje; in den nazomer dikke boerinnepruimen, mispels en kweeën en, zoodra de jacht openging, het jonge waterwild.’

Mevrouw Kuyper-van Oordt is geboren te Kralingen op 25 October 1875 en gaf eerst op haar vijftigste jaar haar eersten roman uit, getiteld ‘Het goud van Cronaert’. Daarna volgden in 1928 ‘De wrok van Diederik Spijkerboer’ - ‘De Lofzang der Schamelen’ 1929 - ‘Het zonnetje in het Paradijs’ in 1931 ‘Jonker Costijn’ in 1934 en daarna dit boek.

Waarschijnlijk heeft de schrijfster al de jaren voor haar eerste publicatie ernstig studie gemaakt. Evenals van Collem en Der Mouw als dichter reeds jarenlang de proeven hunner kunst bewaarden, verbeterden en vervolmaakten eer zij in het licht traden, zoo heeft deze vrouw ook de groote beheerschtheid gehad, niet eerder haar romans uit te geven voor zij ook werkelijk iets gaafs, en compleets kon aanbieden.

En haar werk is gaaf. Ik heb, nogmaals, zelden zulk een door en door harmonisch daarwerkte en prachtig gestyleerde letterkunde onder oogen gehad. Zij is een voorbeeld voor de jongeren, die al te vroeg zich door de zucht om bekend te worden laten verleiden halfrijp en slordig werk te publiceeren.

Ten deele is al haar werk biografie. Zij zelve is opgegroeid op de grenzen van twee eeuwen in een tijd en een milieu, als waarin velen harer boeken spelen. Met welk een fijne opmerkingsgave en liefde heeft zij de wereld waarin zij leefde en rijpte bezien. Maar ook met welk een fijne critiek en milde ironie het potsierlijke, het onnatuurlijke, het sentimenteele en onechte dóórzien. Afsterven van oude gewoonten, het geboren worden van nieuwe vormen en denkbeelden, dat alles heeft zij meegeleefd en doorschouwd.

Van al haar boeken acht ik Joris Praet het meest geslaagde en ik zou ieder beginnend prozaïst willen aanraden dit boek te lezen niet alleen, maar ook te bestudeeren. Het behoort tot de allerbeste literatuur die ooit in Nederland is voortgebracht. Ik wil besluiten met een fragment uit dit boek, ‘Panaches en Harnachementen’ genaamd, doch niet eer, voor ik hier melding maak van de uitnemende illustraties die er in voorkomen en die zich geheel bij den inhoud aanpassen.

Wie is deze al te bescheiden illustrator? De uitgever J.H. Kok te Kampen gaf het boek kloek en goed verzorgd uit. En thans tot slot dit Hoofdstuk:

‘De winter was een hard seizoen, doch met de eerste mooie dagen leek het, of erfgenamen van een tijdelijk verzegelden boedel de voorwerpen van kunst en smaak, de eergeschenken en memorialen waarvan in 't geslacht de mare was gegaan, voor den dag haalden en oppoetsten. Vroeg reeds begon Anna Visser over den schoonmaak te spreken. ‘Er is zooveel’ zeide zij, ‘en wij hebben weinig handen; we moeten bijtijds beginnen, anders is 't zomer, voor we eens uitgaan kunnen’. Anna vond overigens die schoonmaak verre van onaangenaam. Zij placht in den loop van 't jaar haar memorie een weinig ter hulp te komen om te vergeten, wat zij had. En dan was de verrassinggroot bij het weerzien.

Eerst kwamen de kisten op zolder aan de beurt. Daarin lagen dingen, welke zeker maar zelden in een particulier huis worden aangetroffen. Stukken goudleer, welke eens tot behangsel gediend hadden, verdroogd en met brokkelige randen; de laatste restjes sleetsche stof van salonstoelen. De saaien gordijnen van grootpapa Meylofs echtelijke koets en een ouderwetsch schellekoord, eenmaal gewerkt voor een historischen bruiloft, met een rafeligen groenen rug achter de bloemmotieven van onverwelkte kraaltjes.

En een machtige, heraldisch lachende beddeleeuw. Voor één lentedag kwam alles te voorschijn, gelijk der wereld verstorvene heremieten, die nog ééns per jaar op 't hoogste feest te voorschijn komen uit hun kluis. Alles werd behoedzaam uit de vouwen gelegd op de planken, onder een tochtend raam.

En daarna traden aan uit de kasten van den overloop de oude costuums, een processie van donkere, ruime, zedige, japonnen en van manskleeren, uit duurzaam en kostelijk laken vervaardigd, dan toen, zoo 't scheen, altijd nog op den groei gesneden werd, ook als de drager een zestiger was.

Naast elkaar op de portehabits kwamen de costuums uit te hangen en de mouw van een vrouwenkleed raakte het kleed aan dat haar man terzelfder tijd gedragen had - alsof zij nog eenmaal haar hand op zijn arm legde.

Er waren ook de kamferkisten, de dekenkisten, bevattende de Leidsche dekens, welke reeds een vorig geslacht gekoesterd hadden in vele winternachten, wollig en dik gebleven in hun beste kwaliteit, als versch-gewasschen

Natuurlijk lag daarin geen lijk. Misschien was: rouwkist, ook juister geweest, maar onze ouders konden de dingen soms rauw zeggen. Ook de inhoud van deze kist werd er uitgehaald, uitgevouwen, geschuierd en op den planken vloer gelegd.

- Joris Praet had niet overdreven, toen hij zeide dat men vroeger in de groote families letterlijk alles zelf bezat. Want in deze kist bevond zich volledig bijéén, wat voor een uitvaart diende. De kist was lichtblauw, evenals de andere, maar hooger, 't kostte immers veel moeite om dat van onderaan te bereiken. Anna was groot, doch een kleine vrouw moest de hulp inroepen van iemand, die genegen was, er in te kruipen. Het was, zakelijk beschouwd, gewoon zwart goed, niet wezenlijk verschillend van

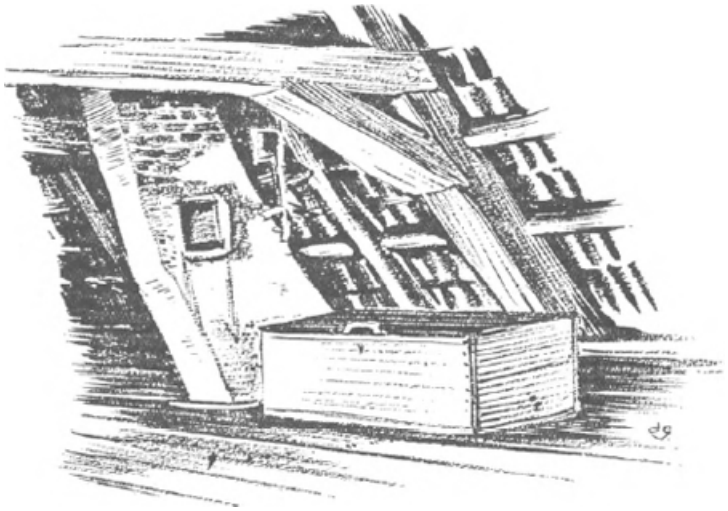

een rouwsluier of een japon van zwart thibet. Het kleed voor over de baar en de rouwlivreien voor den koetsier den den palfrenier. - Maar één ding was vreemd en gruwelijk, 't was om te gaan gillen en den zolder af te stormen, als men 't voor den eersten keer zag; de rouwschrabrakken voor de paarden. Die leken, in de lengte uitgelegd, zoo angstig groot als een paard zelf lijkt binnen muren. En 't vreeselijkste daarvan waren weer de hoofdstellen. In den snit zag men duidelijk den vorm van een langen paardenkop, met de gerekte smalle vlakken der kaken.

Als men, onverhoeds, de harnachementen daar plat op de delen zag liggen, met de rouwpanaches er naast, alsof dat maar gewone veeren van hoeden waren - dan was dat om er 's nachts van te droomen!

Het was om in den nacht na den schoonmaakdag de koorts te krijgen van de zenuwen, en dan te ijlen dat er boven op zolder bij Praet paarden lagen die al de trappen af moesten, omdat er iemand begraven werd...

n 't was niet te bevatten, dat Anna Visser haar vingers stak in de leege oogkassen; ook de zakjes voor de ooren van het paard binnenste keerde, om zich te vergewissen dat de mot er niet in zat.

Met één dag was 't gedaan. De zware schrabrakken, welke men altijd met zijn tweeën hanteeren moest, werden neergelaten op den bodem als een doodkist in de singels en heel bovenop kwamen de panaches te liggen, die niet drukken mochten. In de lenteschemering zweefden de costuums op Anna's armen terug naar den overloop. Het goudleder, het schellekoord, gingen de rust weer in. En de beddeleeuw verstak zijn heraldischen lach in het saai der gordijnen...

Bs.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 54. Deel 11]

DINER, AANGEBODEN DOOR DE NIEUWE GIDS AAN LODEWIJK VAN DEYSSEL TER GELEGENHEID VAN DIENS 75EN VERJAARDAG.
VAN LINKS NAAR RECHTS: LOUIS KNUVELDER, SOPHIA MULDER, LODEWIJK VAN DEYSSEL, JEANNE KLOOS - REYNEKE VAN STUWE, ALFRED A. HAIGHTON, E. KNUVELDER - ARIËNS, JACQUELINE REYNEKE VAN STUWE.

Sigmund Freud † door Dr. Alfred A. Haighton.

Op Zondag 24 September j.l. overleed, in zijn woning te Londen, een der grootste Denkers en Onderzoekers van onzen tijd: Professor Dr. Sigmund Freud. Hoogbejaard heeft hij het moede hoofd ter ruste gelegd: waardig einde van een uiterst werkzaam, welbesteed en vruchtbaar leven, dat geheel gewijd was aan den noesten arbeid, die der wereld een geheel nieuwen blik in het samenstel en de werking der menschelijke ziel schonk. In hem verliezen wij een der meest oorspronkelijke Genieën van het tijdvak der scheidende negentiende en der aanvangende twintigste eeuw.

Hij is de Vader der - door hem aldus gedoopte - 'Psycho-Analyse': de methode van onderzoek, behandeling van (zekere soorten) zenuwziekten, doorvorsching der menschelijke ziel, verklarende uitlegging van allerlei cultuurverschijnselen, en - last not least - opheldering omtrent zekere fundamenteele verhoudingen binnen de samenleving; die, ofschoon van-huis-uit medisch, op welhaast ieder gebied der geesteswetenschappen toepassing gevonden, en op menig daaronder haar sporen verdiend heeft. Zijn droom-ontleding, zijn begrip van bepaalde zielsziekten, zijn 'diepte-psychologische' doorgronding der mentale verschijnselen überhaupt vormen tezamen een gebouw-van-wetenschap, welks oprichting een nieuw tijdvak der - zoo individueele als sociale - zielkunde inluidde. Vele zijner ideeën hebben dermate ingang gevonden, dat zij gemeengoed der meer ontwikkelden zijn geworden, en men veelal hun oorsprong vergeten is of nooit geweten

heeft. Wie denkt bij den modeterm ‘minderwaardigheidscomplex’ - ‘mico’, volgens de afgrijselijke afkortingsmanie onzer dagen - aan Freud? Toch stond hij aan de wieg van dit begrip.

Dit in-de-menigte-doorstralen der denkbeelden, tot hun onterug-voerbaarheid toe, is het waarmerk van hun invloed. Niet anders ging het die van Boerhave, Lavoisier, Darwin, Marx, Gobineau Mendel, Lorenz. Evenals zij, drukte Freud met oorspronkelijke denkbeelden het stempel van zijn Persoonlijkheid op het gedachtenleven van gansch een tijdvak.

Gemakkelijk heeft de Groote Overledene het niet gehad. Gelijk met origineele Koppen pleegt te geschieden - vergelijk het lot van Schopenhauer -, bracht hij een stelsel, dat tè veel afweek van de - destijds - gangbare opvattingen, om de ontvangst te erlangen, waarop het recht mocht doen gelden. Als eerste reactie zwegen de vakgenooten Freud dood. Doch op den duur mocht zulks hun natuurlijk niet baten: de Waarheid vindt altijd haar weg, hetzij dan vroeg of laat. Globaal-weg omtrent 1910 vangt de roem aan van den Man, die anno 1900 geen goed onthaal vond met zijn, in dat jaar gepubliceerd hoofdwerk ‘Die Traumdeutung’. Dan wast zijn faam snel. Reeds anno 1914 is de naam Sigmund Freud vermaard over de geheele wereld, en schieten overal 's Meesters jongeren als paddestoelen uit den grond op. Dr. Otto Rank opent, in den jare 1912, met zijn werk ‘Das Inzestmotiv in Dichtung und Sage’ de rij der belangrijke publicaties, gewijd aan de toepassing van Freud's leer buiten het terrein der zielsche geneeskunde. De Meester zèlf heeft zich daar eveneens dikwerf op bewogen: getuigen zijn ‘Der Witz’, ‘Totem und Tabu’, en - laatstelijk - ‘Der Mann Mose und die Monotheïstische Religion’ etc. Freuds Psycho-Analyse maakt school. Hij wordt genoemd onder de Lichten der Wetenschap. Artsen, historici, sociologen, aesthetici, kunstenaars, rechtsgeleerden, paedagogen en vele - totaal onbevoegde - simpele liefhebbers gaan de Psycho-Analyse bestudeeren, toepassen, hanteeren, en, veelal ook, er in grasduinen als echte leeken, die een nieuw spelletje ontdekt hebben. Een tegenstroom van verwerpers der Freudsche leer bleef natuurlijk immer gaande. De Kerken, vele artsen (hier te lande bijv. E. van Dieren), breede categorieën buitenstaanders ook, wijzen haar aanhoudend af. Doch hóóg boven hun tegenpruttelende stemmen klinkt het koor

der bewonderaars. Dan echter, zoo in den loop van de tweede helft der twintiger jaren dezer eeuw, komen nieuwe vijanden opzetten. Van binnen en van buiten. Zekere verdeeldheden binnen de psychoanalytische 'school' treden aan den dag: de Professoren Jung en Adler vooral zwenken vrij ver af van de oorspronkelijke leer. Freud zelf breidt zijn stelsel onophoudelijk uit met nieuwe toevoegsels, die niet altijd gelukkig mogen heeten. De wijdverbreide beunhazerij ondermijnt hier en daar - voornamelijk in de Duitschtalige landen, waar het stelsel ontstond en het eerst bijval oogstte - het aanzien eener doctrine, die menigeen, ten onrechte, vooral ging afmeten naar hare uitwassen. Erger nog voor het stelsel: in de Duitsche beemden komen nieuwe wereldbeschouwingen op, die het bestrijden als èn strijdig tegen hun versch besef van zede èn voortgesproten uit joodschen koker. Het einde werd, dat de grijze geleerde er den voorkeur aan gaf, zijn oud-vertrouwde woonstede te Weenen te verlaten, en naar Engeland te verhuizen. Het was een vrijwillige ballingschap: de Nationaal-Socialistische Regeering heeft Freud geenszins lastig gevallen, zijn vertrek ook niet belet, en hem zelfs zijn dierbare bibliotheek c.a. nagestuurd. Het is een beleefd scheiden geweest, waarbij wederzijdsch de hoffelijkheid in acht genomen werd, die nobele zielen gaarne betuigen aan 'an enemy, but a very gallant ennemy', zooals gedurende den vorigen oorlog een Britsch admiraal zich eens uitliet over den Duitschen tegenstander. Het lijkt ook de vraag, of Freud wijs deed, uit Weenen, de stad van zijn hart, heen te gaan, nu hij het niet b e h o e f d e te doen, en hij, menschelijkerwijs, zijn levenseinde toch zeer nabij wist. Anderzijds laat het zich denken, dat de geestelijke dampkring der, thans heerschende, vijandelijke ideologie, die èn tegen zijn stelsel èn tegen zijn ras optornt, den hoogbejaarden Denker de gemoedsrust te veel verzuurde, om hem het verblijf in - letterlijk! - de 'stad zijner droomen'[1] nog draaglijk te laten toeschijnen. De hoogachting, die de Hitler-Regeering practisch en metterdaad, door hem onverlet te laten gaan, aan Freud bewezen heeft, pleit voor haar evenzeer als voor hem. Of hij in zijn aangekondigd nagelaten werk over het Nationaal-Socialisme als zielsverschijnsel

1) Het oude liedje zegt immers: 'Wien, Wien, nur du allein / sollst stets die Stadt meiner Träume sein'...

de wetenschappelijke onpartijdigheid blijft betrachten, dient afgewacht te worden. Zoo ja, dan zal dat een parel te meer wezen in de kroon zijner glorie; zoo neen, dan behoort men, m.i., reeds van te voren, clementie in te roepen voor de onjuiste - wellicht wraakzuchtige - gevoelens van een grijsaard, die zijn eigen tijd overleefde.

Freud's lot was dat van alle oorspronkelijke Denkers: smadelijke hoon, schitterende roem en ongekende verguizing vielen hem ten deel. Om de waarheid te zeggen: hij heeft tot critiek ook heel wat aanleiding gegeven. 'De mortibus nil nisi bene' zeiden reeds de Latijnen, en algemeen acht men het van slechten smaak te getuigen, wanneer iemand aanmerkingen maakt op een overledene bij diens 'open graf', gelijk de geijkte metaphoor luidt. Ik ben het daarmede eens. Edoch: er tegenover staat de stelling: Waarheid boven al. Ik zoû datgene, wat ik, in gemoede, voor Waarheid houd, verloochenen, indien ik verzweeg, dat ik - met vele anderen - het op menig punt òneens ben met - nu - wijlen Professor Sigmund Freud, en dat ik nog meer van meening verschil met een hoop opvattingen zijner jongeren. Zulks ondanks en onverminderd mijn buitengewoon groote vereering voor den Vader der Psycho-Analyse. Trouwens: ook de zon heeft vlekken; en bewondering, die de stem der critiek smoort, past tegenover een Weetgeer[1)] niet. Binnenkort hoop ik een artikel te publiceeren over Freud's leer, en wat wij, naar mijne meening, daarvan denken moeten. Voor heden leg ik der critiek het zwijgen op.

Hoe men ook over Freud en zijn stelsel denken moge: vast staat, dat hij tot de zeer weinigen behoort, uit wier brein een oorspronkelijk en baanbrekend stelsel ontsproten is. Boven allen twijfel verheven troont eveneens de zekerheid: Freud's inzichten zullen, voor wat de deugdelijke wezenskern daarvan aanbelangt, voor alle tijden blijven, evenals die van Plato, Buddha, Kant, Schopenhauer, Lavoisier, Hugo de Vries, Faraday en alle groote ontdekkers. Men houde er zich ook van overtuigd: Freud's naam gaat voort, te

1) De nieuwe term 'weetgeer' is zuiver Nederlandsen voor het Duitsche 'Wissenschaftler' en het Engelsche 'scienitst'. De gelukkige vondst van dit neologisme valt te danken aan Dr. G. Kalff. Deze sloeg het aan de openbaarheid voor, in zijn studie 'De Geschiedvorscher tegenover den Dood', verschenen in 'De Nieuwe Gids', October 1938. (Zie daar voetnoot op pag. 322 voor verklaring en motiveering.) De term 'weetgeer' vult een gevoelige leemte in onze schoone taal aan en verdient daarom, algemeen ingang te vinden.

gloren in lengte van dagen, boven alle afgronden van fouten, misverstanden en menschelijke tegenstellingen.

Want al heeft hij ook nog zoo vaak overdreven en soms erg gewaald: zijn leer berust op den grondslag van Waarheid, en zijn stelsel is innerlijk voldoende voltooid en vormt een genoegzaam binnen-zichzelf-gesloten-geheel, om den tand des tijds te weêrstaan. Hij, die, als jood, er geenszins voor terugdeinsde, Mozes openlijk tot niet-jood te stempelen - daargelaten nu, of deze theorie klopt, ja dan neen -, omdat hem zulks met de Waarheid bleek te strooken, bezit qua Denker een caliber, dat hem verheft boven de gewone menschelijke zwakheden. Op sommiger gedachten hebben de stormen der eeuwen geen vat, en Sigmund Freud behoort tot die uitverkoren Geesten.

Stellig was zijn levenswandel die van een inzichzelf-verzonken Geleerde. Men moet geloof hechten aan de beschrijvingen, die hem schetsen als teruggetrokken van de wereld, met haar razend gewoel, holle drukte en ijdel bejag. Zijn monumentaal Werk bewijst het: zoo iets volbrengt geen mensch uit bijbedoelingen.

Vijanden hebben hem allerlei leelijks aangewreven. Men verwijt hem hyper-sexualiteit, erotomanie, zedenbederf, en wat niet al. Toen ik anno 1922 te Weenen vertoefde, gaf de zoon van een Freiherr - wiens naam ik vergeten heb - mij te kennen: Freud behandelt allemaal rijke Americanen, om dusdoende dollars en andere vreemde valuta bijeen te garen. (Ik heb daar ruzie met dien jongen over gehad.) De arts van Dieren smaalde Freud's behandeling van zenuwzieken als ‘futuristisch’. Zulke beweersels zijn vuige laster. Sigmund Freud heeft nooit reclame gemaakt, ophef uitgelokt, of rijkdommen gezocht. Het bewijs ligt in de feiten. Want wie zijn hart aan zulke dingen verpandt, brengt niet zoo een stelsel tot stand.

Persoonlijke herinneringen aan Professor Freud heb ik, helaas, niet. Wèl aan vergeefsche pogingen, om kennis met hem te maken. Graag had ik hem ontmoet. Doch het heeft niet zoo mogen zijn. Anno 1922 kon hij mij niet ontvangen wegens ziekte; bij een later bezoek van mij aan Weenen - waarvan het jaar mij ontschoot - kon ik geen tijd vinden; anno 1937 lag de groote Man weêr ziek te bed, terwijl ik, verloofd zijnde, te veel in beslag genomen werd door persoonlijke beslommeringen, om de poging te herhalen. Het

is erg jammer. Doch, op Schopenhauer's voetspoor, troost ik mij met de gedachte, dat men het beste van een Denker kennen leert uit diens Werken.

Doordien de October-aflevering op 22 September verscheen, wegens Dr. van Deyssels jubileum, biedt eerst dit November-nummer plaats voor een ‘In Memoriam’ aan Professor Freud.

Het was mij een behoefte, hulde te brengen aan de nagedachtenis van den Man, wien het Avondland één der toppraestaties van zijn cultuur te danken heeft, alle ‘maren’, critiek en vijandschappen ten spijt.

Knocke, Donderdag 12 October 1939.

Nachruf auf Freud und die Psycho-Analyse von Prof. Dr. Otto Forst de Battaglia.

In unsrer raschlebigen, von tragischer Hast gepeitschten Zeit entsinnen sich nur Wenige der Modegrössen von Gestern, denen eine von ihrer eigenen Gültigkeit durchdrungene Kritik Dauer und Wert zugesprochen hatte. Wer denkt noch jener eigenartigen schwülen Luft des wiener Fin de Siècle, in der sich die 'Hektischen Schlanken' als narzisshaft sich selbst bewundernte, und von épatierten Bourgeois vielbewunderte Helden bewegten, damals da im Café Griensteidl jene Literatur begründet, gemacht und beweihräuchert wurde, die später von Karl Kraus unter Anführungszeichen gesetzt zum Gegenstand der treffendsten dramatischen Satire erwählt worden ist?

Jene Umwelt, Umhalbwelt, Traumumwelt, deren letzte Zeugen irgendwo im Exil verkümmern, wenn sie nicht ein Versteck in einem Winkel des untergegangenen Oesterreich gesucht haben, ihre Bewohner: Wiener, die nach einer nicht minder treffenden Definition Karl Kraus', Kreuzungen zwischen Wiener und Jude waren, und zum dritten eine Epoche, die zwischen Neuromantik (mit Gansschmalz) und Naturalismus (mit sozialem Oel) hin- und herschwankte, jener Raum un jene Zeit, in der sich die Gestalten Arthur Schnitzlers und Peter Altenbergs bewegten: sie haben *ein* Erzeugnis hervorgebracht, das den Weg über den Erdkreis angetreten hat, die Psycho-Analyse Siegmund Freuds.

Die Zusammenhänge zwischen Lehre, die ein Art von totaler Weltanschauung geworden ist, und dem Milieu, dem sie entstammt, sie werden von den Ortsunkundigen missachtet, sie sind den Meisten unbekannt und sie sollen dennoch dargetan werden. Denn wenn jemals das Wort des französischen Positivisten Anwendung

verdient, Tugend und Laster seien Produkte, gleich dem Zucker und dem Vitriol, dann stimmt dies für die Psycho-Analyse, für das folgerichtigste und törichteste System, das Tugend und Laster zu gleichwertigen und gleich wertlosen Phänomenen stempelte. Es ist die Summe aus den Erfahrungen, die man in der, grossenteils jüdischen, bürgerlichen Oberschicht Oesterreichs im letzten Viertel des 19. Jahrhunderts schöpfen konnte, vermehrt um das Bildungserlebnis im Bereich des französischen Materialismus.

Versetzen wir uns in den Kreis, der den jungen Siegmund Freud, Sprossen eines mährischen Ghettos, Schüler der berühmten wiener medizinischen Hochschule, in den Jahren des sieghaften Liberalismus umgab. Die 'Neue Freie Presse' gibt den Ton an: man ist freiheitlich, aufgeklärt, jenseits aller Vorurteile, ausser denen der bürgerlichen Wohlanständigkeit, bestaunt aber mit anerkennendem 'Pfui, wie reizend!' jede praktische und, noch mehr, jede theoretische Verletzung dieser Wohlanständigkeit, sofern sie nicht gerade das eigene Haus betrifft. Die Moral findet am Gesetz, an der Pflicht zum Alimentenzahlen und am Respekt vor der Tochter aus gutem (das heisst Mitgift gebenden) Haus ihre Grenzen. Jenseits dieser Grenzen sind die 'süssen Mädeln', die man in der Stadt liebt und in der Vorstadt heiratet, beziehungsweise gegen Abfindung nach einem sentimentalen Abschiedssouper an einen Mann aus dem Volke verheiratet. Die *eine,* späte und gerechte, Folge der so betriebenen 'Freien Liebe' heisst Adolf Hitlers Rassendoktrin, die im wesentlichen aus der Empörung über die Sitten des fast ganz semitischen Jung-Wien entstanden ist. Die andre Folge haben wir in der Psycho-Analyse.

Die Menschen Schnitzlers und Peter Altenbergs sind wie von einem unreinen Dämon beherrscht. Nichts existiert für sie und in ihnen als die Lust, als der Genuss, als der Trieb, der nach Befriedigung verlangt. Sie selbst aber und das Publikum, an das sich ihre geistigen Väter richten, ist gezwungen, über die nackte Sinnlichkeit einen Schleier, mitunter eine dichte Hülle, zu breiten, bald, um das Verborgene noch lockenden zu machen, bald um es zu verhehlen und es zu verleugnen. Das war ja damals nich nur im alten Oesterreich der Fall. Die polnische Dichterin Gabriela Zapolska schrieb über 'Dinge, von denen man nicht spricht' und errang damit, wie mit andern Enthüllungen, Skandalerfolge. In

Frankreich, in Italien, in ganz Deutschland zehrte der Naturalismus von der Neugierde, die hinter die Kulissen der bürgerlichen Konvenienz zu blicken begehrte. Die Kleidung der Achtziger- und der Neunzigerjahre, die naiv-lüsternen Regungen der darstellenden und der bildenden Kunst wirken zusammen, uns den die Zeit durchdringenden Zug nach Verhüllung und Enthüllung zu bestätigen. Nirgends aber war der Gegensatz zwischen einer, nur durch äussere Rücksichten gebotenen, an keinerlei transzendente Vorstellungen geknüpfte Sitte und einer vom ungehemmten Trieb entfesselten Sittenlosigkeit so gross, als in jenem Wien, nach der Gründerzeit, als man noch, verachtend und überheblich, höhnisch und empört auf die Reaktion der Bodenständigen, der Wurzelteppen hinabschaute, die sich in Lueger und Vogelsang, in Schönerer und K.H. Wolff ankündete.

Hier hat Siegmund Freud als Nervenarzt seine Beobachtungen angestellt. An überfeinerten, haltlosen, der Nahrungssorgen enthobenen und dennoch am Golde hangenden Leuten, die mit ängstlischer Scheu um ihre teure Gesundheit bangten, denen sich das Dasein im Nervenkitzel erschöpfte, die vor sich und andern Komödie spielten: ‘wir spielen alle, wer es weiss ist klug’. Diese Treibhauswesen trugen über ihrem wohlbehüteten Körper Unterwäsche, Kleider und Ueberkleider, die sorgsam manche Missgestalt verdeckten; sie versteckten auch ihre seelischen Defekte unter einer mehrfachen Schicht von Schutzhülsen. Durch diese Schicht durchzustossen, das hat sich Freud zunächst angelegen sein lassen. Wenn ein, eingebildeter oder wirklicher, Kranker zu ihm geführt wurde, der von der Norm abweichend, die werte Familie in Angst versetzte, dann forschte der befragte Nervenarzt danach, was sich hinter den Absonderlichkeiten als letzte Ursache zeige.

Warum kann Fräulein Mary, Daisy oder Anny gewisse Speisen nicht essen, warum verträgt Alfred, Moriz oder Siegfried Dies und Jenes nicht, was jedem Karl oder Pepi süsse Gewohnheit des Daseins ist? Warum ist dieser Knabe ein Ekel und warum stört jenes Mädchen Papa den sauer verdienten Schlaf, der ihm zwischen Börse, Kaffeehaus und Oper übrigbleibt? Wir wollen Sie nicht auf die Folter spannen. Patienten haben einen *Komplex*. Sie haben irgendwann, in vergangener Vorzeit peinliche *trauma-*

tische Eindrücke empfangen, die in der Erinnerung haften geblieben sind, die aber, aus Gründen der bürgerlichen Wohlanständigkeit zurückgeschoben, *verdrängt* worden sind, ins *Unbewusste*. Dort hausen sie, die losen Schelme von Qualgedanken, und zeugen, wie die böse Tat, Böses, nur Böses. Beziehungsweise, was man so nennt. Denn, wie der Nestroysche Holofernes von Hebbel, weiss ja der Gläubige der Psycho-Analyse, dass es keine Sünde und nichts Böses gibt. Es gibt nur die Natur, die schamlos ist, beziehungsweise, das Schamlose ist Natur.

Die Kultur nun überlagert das Natürliche, sie wird den Menschen aufgepappt, so wie man den Pferden ein Gebiss ins Maul zwingt; man wehrt sich, doch umsonst. Die Kultur sitzt fest, die Natur muss sich ducken, sie wird zum Sklaven. Des Sklaven Waffe aber ist Verrat. So rächt sich die Natur. Wenn sie nicht offen auftreten kann, wenn *Sie,* das ist der Trieb, das ist... und hier halten wir beim Kern der Freudschen Lehre... die Geschlechtlichkeit, sich nicht frei austoben kann, dann listet sie sich durch, als verirrter Tridb: als Perversion, oder als verheuchelter Trieb, den man erst unter tausend Verkleidungen erkennen muss. Der Trieb, die *Libido* steht am Anfang jedes menschlichen Hervorbringens. Sie ist nicht nur schuld daran, dass die liebenswürdigen Personen und Persönchen, die Dr. Freuds Sprechstunde aufsuchten, absonderlich sind, dass sie der schönsten Gansbrust keinen Geschmack abgewinnen und die besten Partien ausschlagen, dass sie mit einem Worte meschugge sind, sondern auch daran, dass wir, nämlich die Menschheit, Kunst und Literatur, Philosophie und Religion haben.

Wieso? Weil der nichtbefriedigte Trieb irgendwo Befriedigung erstrebt. Wenn nicht durch sein natürliches Ziel, den Akt, so durch einen *Ersatz,* durch *Kompensation*. Himmlische tritt an den Platz der irdische Liebe. Spekulationen über den Sinn alles Seins, also Philosophie, ersetzen fleischlichere Gedanken und Erinnerungen. Die Libido wird *abreagiert,* abgelenkt auf andre Gebiete. Was dem Einen, Ursprünglichen *der* Akt, das ist dem Andern, Komplizierten der Akt eines Dramas, das sind ihm jederlei Dichtung, Musik, irgendwelches künstlerisches Schaffen. Die Deutung Freuds führt zu einem allwaltenden Gesetz, das wir etwa dem von der Erhaltung der Kraft und von der Umwandlung der

Energie vergleichen dürfen: nichts von unsern Erinnerungen geht verloren. Alles an ihnen ist ursprünglich Geschlechtslust, diese aber wandelt sich, *sublimiert* sich zu den verschiedenartigsten Vorstellungen und Leistungen, die man in unsrer kulturell verbildeten, den Mut zur Natur vergessenden Gesellschaft als *höhere* Bekundungen des Seelenlebens betrachtet.

So gelangt Siegmund Freud, von einem Mikrokosmos gottferner, triebverhafteter Menschen, ausgehend, dazu den Makrokosmos nach deren Ebenbild zu formen. Ein furchtbares Pandämonium eröffnet sich vor uns, in dem nichts rein, nichts heilig, nichts überstofflich ist. Jeder seelische Wert wird auf den gemeinsamen grob-physichen Nenner reduziert. Mystische Ekstase ist verkappte Sexuallust; künstlerisches Schaffen ist Ersatz für den Akt; Dichtung ist abreagierte Brunst. Und der Sexus drängt sich in die innigsten, in die erhabensten Beziehungen ein, in das Verhältnis der Eltern zum Kinde, in die Anfänge jeder Gemeinschaft.

Es ist, es wäre, schrecklich, brächte uns nicht ein Schritt vom Grauenhaft-Grossartigen zum Lächerlichen. So wie die übersteigerte Tragik des romantischen Schauderdramas unvermittelt in Komik wider Willen mündet, so löst sich, bei näherem Zusehen, dieses Weltbild der Vertiertheit in ein Zerrbild auf, das in uns schliesslich Heiterkeit weckt. Freud hat Sinn für Witz, freilich nicht für den kosmischen Humor. Er hat sich in seinem Hauptwerk, der Einführung in die Psycho-Analyse, - die ihrerseits eine nachträgliche Reaktion seiner vielberühmten Vorlesungen darstellt - als ausgezeichneter Anekdotenerzähler bewährt, der mit den gefeiertsten Meistern der jüdischen Schnurre, des ‘Lozzele’, oder, wenn man auch das französische Zwischenstadium einbegreiffen will, der ‘Histoire marseillaise’ in Wettbewerb treten kann. Es finden sich in diesem Lehrbuch, dat zugleich Koran, Dogmatik und Kurzgeschichtensammlung ist, sehr lustige Schwänke, wie der von den aufgeweckten theaterfreudigen Kindern (man lese den Rest an Ort und Stelle nach). Am vergnüglichsten aber ist es doch dann, wenn der Verkünder des psycho-analystischen Evangeliums ernst sein, und ernst genommen werden will.

Zum Beispiel beim Deuten der Träume. Vom Phänomen der Verdrängung her ist Freud an die Wesensschau des Traumes geschritten. In jenem Reich, an dessen Pforten das Bewusstsein

erlischt, sind die Sterblichen von allen Bindungen frei, die ihnen Konvention und Scheu vor deren Ueberwindung aufzwingen. Hier bin ich Tier, vermöchte der Mensch mit einer Abänderung des Dichterwortes aufzurufen, hier kann ichs sein. Alle Laster, alle Schandtaten werden ungesühnt im Traume verübt. Dass dies aber geschieht, dadurch wird die Naturgemässheit der Unmoral, der Amoral bewiesen. Mord, Blutschande und andre Kleinigkeiten, die sich im Traume ereignen, werden beim Wachenden nur von der Gewohnheit an die herrschenden Sittengesetze, wenn nicht von der Angst vor der Strafe verhindert. Im Uebrigen dient der Traum, wie das Wachsein, einzig der Befriedigung der Lust, wobei mitunter die hemmenden Moralbegriffe sich als Gendarmen ins Schlummerreich einschleichen und den Schlafenden zur Umdeutung, also auch da zur Verdrängung, zum Symbol nötigen.

Da nun, bei der modernsten Form der Traumdeutung, setzt beim unbefangenen Zuhörer oder Leser die Heiterkeit ein. Kein Traumbüchel kann so kühn im Auslegen der im Schlaf gekommenen Vorstellungen sein, wie die Psycho-Analyse. Einer träumt von der wiener Rotunde, jenem Rundbau, der kurz vor dem Schusschnig Oesterreich von den Flammen der Zeit zerstört wurde. Den unvoreingenommenen Beschauer erinnerte die selige Rotunde an eine Guglhupfform oder an eine Mausefalle. Freud aber weiss es besser: für ihn ist der Traum von der Rotunde einer vom Phallus. Oder dies: Ein andrer träumt, er müsse sich einschränken. Nichts ist klarer, als dass er dabei an einem Schrank dachte; dieser aber ist... Sinnbild des Gegenstücks zur Rotunde.

So kühne Deutung, die an die Texterklärung der Talmudisten gemahnt, kehrt bei Freud später wieder, wenn er vom Einzelmenschen, seinen Komplexen, Abreaktionen, Verdrängungen und Kompensationen, zur Gemeinschaft übergeht. In der bekannten Arbeit über ‘Totem und Tabu’, darin die Anfänge der staatlichstammhaften Organisation auf den Kult gefürchteter verdrängter Vorstellungen zurückgeleitet werden, ist etwa das mosaische Verbot des Schweinefleisches dadurch erklärt, dass die sympathischen Grunztiere einstens das Totemtier des Judenvolkes gewesen seien. Von Dem, so sei erläuternd hinzugesetzt, die Kinder Israels abzustammen meinten, gleichwie manche nordamerikansche Indianer nicht vom Bären essen, weil sie sich für Nachkommen des Grizzly, ihres Totems, ansehen.

Den greulichsten unfreiwilligen Scherz hat sich Freud mit seinem, weltkundigen, Oedipus-Komplex erlaubt. Auch da bildet der Mythos den Anfang, das Ende aber ist lästerlich. Es tut dar, wohin die von keiner Schranke beengten Tüfteleien eines Mannes führen können, der in den Menschen nichts als Versuchskaninchen für seine Theorien sieht, und der kein andres Gesetz anerkennt, als die Erfahrung seines, ach so sehr durch Zeit, Ort und Abkunft bedingten, Geistes. Freud behauptete der Knabe sei schon in den ersten Lebensjahren auf den Vater eifersuchtig, er wünsche ihn als Gatten der Mutter zu ersetzen. Deshalb sei Hass gegen den Vater das natürliche Gefühl - das man sonst als Zwist der Generationen schamhaft verkleide -; und dieser Hass gipfle im Wunsch, den Vater zu töten, um seine Nachfolge anzutreten.

Wir haben so die Tiefen erreicht, bis zu denen, die Psycho-Analyse das Menschliche hinabzustossen sich vermessen hat. Letzte Konsequenz, Ausgang und Methode dieser Wissenschaft, die zur alles umfassenden Weltanschauung geworden ist, werden künftigen Jahrhunderten nur als Zeichen unsrer argen Zeit, als erschreckende oder lächerliche Verirrungen erscheinen. Dennoch wird man an der Psycho-Analyse nicht vorbei können.

Für den Historiker ist sie als eine der stets wiederkehrenden Inkarnationen bemerkenswert, die der kulturleugnende Anarchismus angenommen hat. Von hochbegabten Individuen immer aufs Neue zu Systemen abgewandelt, die zur Anwendung in der Gemeinschaft drängen, ist dieser Anarchismus, der sich auf die Natur gegen die Kultur beruft, gewissermassen Rache der Ausgestossenen, der Niedrigen, der Kastenlosen gegen die in traditionelle Umwelt Hineingebornen. Der Intelligenzprolet Jean Jacques Rousseau und ein neuerer Feind der überlieferten Gesellschaft, der es ausnahmsweise zu deren Herrn gebracht hat, sind in dieser Hinsicht nicht anders zu nehmen, als die Juden Karl Marx und Siegmund Freud. Sie haben zerstört, aus innerem Muss, *ihrem* Trieb und dem Rachewillen der Namenlosen verhaftet, die in ihnen aufleben. So zieht sich eine Kette von Rousseau, der die Natur als das wahre Gute über die böse Kultur triumphieren lassen wollte, bis zu Freud, der die Natur jenseits von Gut und Böse sah, bis zu Freuds Rassenfeinden, die, wie einer ihrer Dichter meint, den Revolver entsichern, wenn sie nur das Wort Kultur

hören. Auf der andern Seite aber ist, von Vergil bis zu uns her, Kultur als Wille zur Ueberwindung des Dämonischen, Tierhaften, als Bezähmung der Natur, ist jene Kultur, die uns Theodor Haecker in seinem wunderbaren Buch über den 'Vater des Abendlandes' definiert hat.

Ohne Zweifel stecken in Freuds grotesk überspitzten Thesen manche Wahrheiten. Viele davon sind, wenn man sie der sensationellen Form beraubt, Wahrheiten, die Gemeinplätzen ähneln. Hat nicht das ganze Prinzip, hinter den schützenden Vorstellungen und hinter der vorgeschobenen Konvention die Natur zu suchen, in einem einzigen lateinischen Sprichwort lapidare Prägung gefunden: 'naturam expellas furca, tarnen usque recurret'. 'Verjage die Natur mit der Gabel, sie wird dennoch wieder zum Vorschein kommen'? Ist die Ansicht von der Macht, die das einmal gehabte peinliche 'verwundende' traumatische Erlebnis über die Seele des von ihm Betroffenen gewinnt, nicht eine moderne Umdeutung der Lehre von der Besessenheit? (Ueber die man eben erst bei P. Le Tonquédec Ausgezeichnetes zu lesen erhielt). Ja, der gesamte freudsche Pansexualismus hat im Altertum bei manchen epikuräischen oder zynischen Philosophen Vorläufer gehabt.

Neu und befruchtend für die Psychologie waren, abgesehen von der Einbeziehung des Traumes in den Blickkreis der Wissenschaft, jener Begriff von der Kompensation, der in das von uns erwähnte Gesetz der Erhaltung des Vorstellungsstoffes mundet, dann die Lehre von der Libido, von der Begierde als der Quelle alles Vollbringens der Einzelnen und der Gesamtheiten.

Gerade hier aber ist man, von Freud ausgehend, über ihn weit hinausgelangt. Jung und der verstorbene Begründer der Individual-psychologie Adler sind, wie so viele Andre, die als rechtgläubige Psycho-Analytiker begonnen hatten, zu heftigen Widersachern des Meisters geworden. Sie haben die Libido in ihrer Vielfalt erschaut, die hundertfach über das Geschlechtliche hinausreicht, die in Macht und überhaupt in Hingabe an inneres Muss menschliche und nicht nur animalische Ziele anstrebt. Diese Gelehrten haben, den engen Kreis einer Verfallswelt und einer Verfallszeit verlassend, die Forschungen Freuds auf weiterem Feld fortgeführt. Es erwies sich, dass dann nicht mehr der Widerspruch klafft,

der zwischen der orthodoxen Psycho-Analyse und jeder spiritualistischen Weltanschauung besteht.

Zünftige Vorgeschichtforscher, Ethnologen, Religionshistoriker und Soziologen haben die dilettantenhaften Behauptungen über den Ursprung von Glaube, Gesellschaft und Gesittung zerpflückt. Im Licht exakter Untersuchungen hält von den Freudschen Theorien aus diesen Gebieten ebensoviel, oder ebensowenig der Prüfung stand wie bei den artverwandten materialistischen Phantasien der sogenannten 'französische Schule' eines Lévy-Bruhl, Durkheim, Salomon Reinach und Mauss. So wird Siegmund Freud in die Geistesgeschichte als einer jener Anreger und Zertrümmerer übergehn, die, in allen Einzelheiten rasch überholt, als Gesamtpersönlichkeit Belang haben. Zeuge wider seine Umwelt, Wegbereiter einer Umwertung aller überlieferten Werte, ist er zuletzt von einer der gewaltigen Wogen der materialistischen Strömung hinweggefegt worden, der er mitgeholfen hat die Bahn zu bereiten. In einer seiner Schriften prahlte er, mit der Hölle kokettierend, 'flectere si nequeo Superos, Acheronta movebo'. Die Dämonen haben die Herausforderung vernommen. Der Zauberlehrling hat die Geister, die er mit heraufbeschworen hat, nicht zu bannen vermocht. Sie haben den Geist an dessen unbarmherzigen Feind gerächt.

Fern von der Heimat, fern von dem Bezirk, aus dem er und sein Werk zu erklären sind, ist der österreichische Apostel der Rückkehr zur Natur in London dreiundachtzigjährig gestorben. Geschätzt und, ohne recht verstanden zu sein, von der westlichen, zumal der angelsächsischen Welt, über Gebühr bewundert. Allgekannt wie sonst nur die wiener Operette. Zwischen dem 'Walzertraum' aber und den Wunschträumen der Psycho-Analyse gibt es mehr geheimnisvolle Verknüpfungen, als sich die Schulweisheit ahnen liesse. Zusammen haben sie den Siegeszug um den Erdball angetreten, aus *einer* Ungeistigkeit sind sie erwachsen. Zusammen müssen sie, die den Sinnen und den Herdenmenschen schmeichelnden Kompensationen (oder sollen wir sagen: Fehlleistungen?) dem Echten weichen: die Operette der wahren Tonkunst, der Oper; die Psycho-Analyse der wahren Wissenschaft, der Psychologie.

[Lodewijk van Deyssel]

Wie van de ouderen, waartoe ik behoor, een huldegroet wil brengen aan Dr. Alberdingk Thijm, den thans 75-jarige, wordt daarbij onmiddellijk teruggevoerd naar eigen jeugd, toen Lodewijk van Deyssel ons meenam naar het feest van zijn proza of te gast deed gaan op de rake felheid van zijn kritieken; dan weer door een sereen boek ons bracht in de mooie sfeer van het huis zijns vaders, dien wij met hem liefkregen en vereerden.

Is dit alleen nog maar herinnering, die verbleekte en verging; zelfs de herinnering aan de extaze, die wij doorleefden bij het in de stilte doen opklinken van Van Deyssel's ‘Ik houd van proza’?

Neen, want er was, dat bleef. Want eenmaal waren in ons leven gewekt het geluk der Schoonheid en het streven, een deel daarvan in de taal op te vangen en vast te houden. Hier was het onvergankelijke.

Wie in het leven meedraagt de overtuiging, dat de Schoonheid niet behoort tot het uiterlijke, maar tot het wezenlijke van het menschelijk bestaan; dat de Schoonheid in velerlei vorm dient vereerd te worden, maar niet het minst in den cultus en de verzorging van het Woord, zal voor het bezit dier overtuiging aan meer dan één dank weten; grooten dank om het hierin verworven geluk.

Dien dank moge ik hier aan Dr. Alberdingk Thijm brengen, nu wij hem als 75-jarige vieren.

G. BOLKESTEIN,

Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

Aan Lodewijk van Deyssel door Mevr. Dr. J. Goekoop-de Jongh.

Gij zoudt misschien niet vermoeden, dat ik, in de avondstilte van mijn studeervertrek, dikwijls naar uw ‘Nieuwe Kritieken’ grijp, om te herlezen, of liever om opnieuw te beleven het ‘In Memoriam’, gewijd aan den Professor G.J.P.J. Bolland.

Het is het stuk proza, dat voor mij een der schoonste is, welke ik van U ken: het vlamt, het gloeit, want het is geboren in de hitte der stuwende bezieling. Bolland heeft U in de ziel gegrepen, bracht U in de ban van zijn bestormend-vervoerende persoonlijkheid, gaf U in woorden, zinnen, proza van monumentale schoonheid.

Dàt kon Bolland. Want Bolland bezat de macht van het woord; hij was een profeet van zijn eigen gedachten.

Zijn logika, zijn universeel weten verkondigde hij als een Ziener, grijpend naar de woorden en beelden, ze vermengend en vèr-vormend, ze òmtooverend en belichtend op zìjn manier.

Zelf zou hij de uitstralende kracht van het woord - zijn grootste gave - als een minderwaardig deel van zijn philosophie beschouwd hebben, als een ‘zieligheid’, want het eenige, dat waarde voor hem had, dat hij veroverd had als het hoogste bezit, was het Weten; voor Kunst voelde hij niets.

Gij, Lodewijk van Deyssel, hebt dadelijk begrepen, wìe hij was: de Artiest en ge hebt van hem getuigd: ‘hij was, wanneer hij spràk, meer dan wanneer hij schreef, kunstenaar van de gedachtentaal. Van onderen op door de gewoonte van leerend, leerarend toe te spreken - eerst in zijn levensgang tot kleine, toen tot groote kinderen, toen tot de jonge volwassenen der menschen - kwam het, wat aangaat de hooge, de bòvenzijde van dit vermogen, door het geweldige leven der gedachten in hem, door het onophoudelijk,

gedurende de uiting, naast elkaar uit den bodem opschieten en zich samenstrengelen, en in bloesems uitbreken en tot toewerpbare woordvruchten rijpen - dat hij het best was wanneer hij met de levende, met de door de ooren te hooren, met de klinkende stem, en van aangezicht tot aangezicht van oog tot oog, - in dat contact, dat alleen leeft in die stilten, die het sympahisch begrijpen van een aan zijn rede overgegeven redenaar door de inniger en inniger luisterende toehoordersschaar omgeven, - den etherischen en diafanen rijkdom van zijn bruischend binnenste overgoot in de landgenooten, die daar tegenover hem waren samengekomen.'

Zóó was het, zóó heb ik Bolland gekend en gehoord; hij, een Zeus gelijk, slingerde zijn bliksemend woord tegen alles wat klein, burgerlijk, bedompt was, zuiverend de sfeer der Gedachte, verwekkend het Begrip.

Het gespròken woord sterft weg, helaas. De levende, met de 'door de ooren te hooren stem' is reeds lang verklonken, maar het woord, dat geschreven is over die stem, is ons gebleven: gij hebt haar voor altijd vastgelegd.

Wij hooren haar weer, de stem; wij zièn den man, wiens ademtocht zij was. Hij staat voor ons in levende lijve, in 'zijn ernstig zwart leeraarsgewaad', ons aankijkend 'met de vreemde - dat was de magnetische glans van zijn oogenpaar'. Hoe grof of hij ook uitvallen kon, hoe plat en vulgair, want niemand ontkomt aan de fataliteit zijner geboorte - als men in de modder roert, komt het vuil naar boven, bekende hij mij eens - hoe on-beschàafd hij zich gedragen kon, immuun als hij was voor de inwerking van de natuur, van kunst, van het oordeel van anderen - al deze on-volkomenheden vielen weg tegen dat ééne groote: de titanische kracht van het meesleepende woord.

Als een derwish sprak hij zich zelf in 'trance', werd hij de begenadigde, 'der Waarheid toegewijde geest'.

Uw 'In Memoriam' heeft hem doen herrijzen, den Titan, den Smeder van de Abstracte Gedachte, den Kunstenaar van het Gesproken woord. Geen monument zou ooit zoo schoon kunnen zijn als het stuk Proza, dat gij hebt geschapen, gij kunstenaar van het woord, dat men ziet, van het geschrevene, het hóóg-staande:

Beatus ille - beatus tu!

Bij den 75sten verjaardag van L. van Deyssel[1] door Frans Mijnssen.

Mevrouw Kloos heeft, in oude vriendschap, ook mij verzocht, in dit tijdschrift een woord te wijden aan den weldra 75-jarigen L. van Deyssel en ik heb hare opdracht met erkentelijkheid aanvaard. Nog steeds is de luister van den naam Van Deyssel aan de leiding van 'De Nieuwe Gids' verbonden, geen plaats dus leent zich zoo van zelf als deze, tot een huldiging van den eminenten schrijver, den schitterenden aanvoerder uit den grooten tijd.

In den grooten tijd is Willem Kloos - het bleef onbetwist - de opperste leider van 'De Nieuwe Gids' geweest, het tijdschrift, dat de stem was van de Beweging van Tachtig, doch Van Deyssel, die toen niet tot de redactie behoorde, heeft als aanvoerder op zijn eigen post in het tijdschrift, na Kloos, of met Kloos, méér voor den strijd gedaan dan iemand anders van 'Tachtig'.

Het is niet te zeggen, wie van hen beiden den meesten invloed heeft gehad. Die invloed hield verband met den persoonlijken aard der jongere aanhangers van het tijdschrift, ieder afzonderlijk. Kloos was wellicht in dien tijd de diepere, een wijze reeds op zijn leeftijd, de voor-altijd overtuigende, die, zooals ik het eens genoemd heb, van jongens mannen maakte, en Van Deyssel vooral de meesleepende, magnifique, met wien het een lust werd in Holland te leven en aan het werk te gaan, een ander Holland, dan waarin men geboren was.

1) Herplaatsing wegens in den tekst achtergebleven drukfouten.

Zij beiden waren de wezenlijke aanvoerders, de wekkers van de geesten der jeugd, die toen begon aan te komen; zij gaven steun aan de harten, leiding bij de ontwikkeling der overtuigingen.

Het was een groote tijd inderdaad. Hoe veel sterk, zeer persoonlijk talent, en méér dan talent, was in dien tijd in Holland aanwezig en had zich in zijn verscheidenheid rondom de gemeenschappelijke banier geschaard. Het heeft geen zin, thans hier namen te noemen; iedereen kent ze trouwens. Kloos zelf heeft zijne oneindig schoone, onvergetelijke Verzen gegeven, Van Deyssel schreef, naast zijne stralende strijdschriften, proza, dat toen reeds uitersten van fijnheid bracht.

* * *

Van Deyssel staat nog prachtig geestelijk levend in ons midden. De vlammen schieten sinds lang niet meer uit, doch het groote vuur, hoe zeer thans beheerscht, gloeit nog altijd van binnen, en zeer edel is de geest.

Hij is na jaren van zwijgen weer in dit tijdschrift gaan publiceeren. En het is dit werk, dat ons opnieuw verbaasd heeft doen staan over de eigenschappen van het genie, dat alles anders doet en alles anders kan dan de kunstenaar, ook de werkelijk begaafde, die de genade niet bezit.

Zoo is het met het werk van Van Deyssel eigenlijk altijd geweest. Hij heeft herhaaldelijk jaren lang gezwegen; doch het werk, als het daarna verscheen, bracht dan opnieuw: verrassing; het bijna onbenaderbare fijne, Van Deyssel heeft het in woorden vastgelegd, ten slotte in heel eenvoudige heldere woorden. Er blijft niets zwevend, het staat er beeldend volledig, onverklaarbaar precies en het is, alsof het zoo op-eens en volledig onmiddellijk is ontstaan. Zoo kan het niemand anders.

* * *

Dit zegt men opnieuw bij het laatste werk. En men zal daarbij vooral denken aan dat prachtige stuk proza ‘De Onsterfelijke Wals’, dat naar aanleiding van Duvivier's film geschreven werd en in de Juni-aflevering van dit jaar in ‘De Nieuwe Gids’ verscheen.

De schrijver noemt het een recensie. Hij kent zelf veel waarde

toe aan recensies, indien ze goed zijn, d.w.z. indien ze geschreven werden volgens zekere, door hem ontwikkelde, principes. Hij gelooft in hoogeren zin niet aan quaesties van smaak; hij is overtuigd, dat de superioriteit van het eene kunstwerk boven het andere een volkomen objectief vaststaande werkelijkheid is, die wetenschappelijk te bewijzen zoude zijn (v.g.l. blz. 12, 13 en 14 van de Juli-aflevering). Een groot deel van zijn leven, van zijn werk, heeft hij besteed, om deze stelling, door beeldende tekstkritiek in de eerste plaats, practisch te bewijzen. Ongelooflijk opvoedend is dat geweest voor ieder, die lezen kan.

In zijn geschrift over 'De Onsterfelijke Wals', de film, die zijne diepe bewondering heeft, wil Van Deyssel door de beschrijving van verschillende momenten het bijzondere, het superieure van deze film aantoonen. En hij gaat boven de beoordeeling uit. Hij schept een nieuw kunstwerk. Hij toovert ons de momenten voor oogen, zóo als hij ze heeft gezien.

Ik zag de film niet in de bioscoop; ik heb haar met de oogen van Van Deyssel gezien, en ik denk aan de groote en fijne schilders uit onzen Gouden Eeuw; zij zagen de dingen om hen heen met húnne oogen en het was prachtig. Van Deyssel zag het Wezen, het gelaat, de mond, het dansen, de bewegingen van Caria Donner, de hoofdpersoon in 'De Onsterfelijke Wals' met zijne oogen, en wij zien het met hem mee als iets prachtigs. Wie zou dit zóó hebben kunnen zien als hij!? Wie anders dan hij zou dit zóó door woorden, door bemiddeling van woorden, voor ons op hebben kunnen roepen?

Het is verheffend, met de oogen der zeldzame persoonlijkheid de Schoonheid te zien. Het is ontroerend, zóó de Schoonheid te zien in eene charmante en volstrekt schoone Vrouw.

* * *

Een detail, zooals Van Deyssel er geeft: 'Prachtig treffend is hoe uit den onbewegelijken mond de glimlach ontstaat, zich even vluchtig afteekent, weêr ingetrokken wordt, wéér ontstaat en weêr verdwijnt, als het eerste vliegprobeersel van een vogeljong'.

[Lodewijk van Deyssel]

Een groot aantal jaren heb ik in de nabijheid van Van Deyssel geleefd. Ik heb dit altijd beschouwd als een van de grootste voorrechten, die ik in mijn leven genoten heb.

In Baarn lag het huis van mijn ouders en het zijne geen vijf minuten van elkaar. Hartstochtelijke litteratuurbeminnaars waren in Baarn zeldzaam. Daaraan is het toe te schrijven, dat Van Deyssel nu en dan eenige uren voor mij over had. Hij placht mij telkens een boek mee te geven, dat hij dan later met mij besprak. Wat ik al gauw leerde was, dat het gevoel voor taal en menschelijke ontroeringen, waarmee ik letterkundig werk benaderde, te vergelijken was met de spade, waarmee een boer een oppervlakte van de aarde bewerkt, tegenover de werktuigen van mijndelvers en geologen.

Zij waren heel verschillend, deze besprekingen. Soms werd als met een pincet een kleine korrel van zuiver voelen uit een bladzij te voorschijn gehaald. Soms ging een boek voor mij open als een grot vol edelsteenen. Hoe dan ook, altijd was het een verrassend binnengaan in een andere wereld.

In de stille studeerkamer lieten boven de schouderhooge boekenkasten de ramen slechts lucht en wiegelende takken zien.

Het huis van Alberdingk Thijm was mooi. Het had de voornaamheid van goede verhoudingen en mooie kleuren.

Zooals ik menigmaal de gast was van de familie Alberdingk Thijm, zoo kwam Alberdingk Thijm ook bij ons, vroeger in het huis mijner ouders, later in Den Haag en niet lang geleden nog in Brussel. Het was bij die gelegenheden, dat ik hem leerde kennen als een schitterend causeur, die vol verhalen en ongeloofelijk belezen, het gesprek over de meest uiteenloopende onderwerpen weet te leiden, luchtig, makkelijk, altijd interessant, nooit banaal, en dikwijls met duizelingwekkende gedachtewendingen.

Ik verheug mij er over, dat De Nieuwe Gids mij de gelegenheid heeft gegeven, om iets te uiten van den dank en de genegenheid, die ik nooit zal ophouden tegenover Van Deyssel te gevoelen.

E. Patijn de Brauw.

Aan de redactie van ‘De Nieuwe Gids’

Naar aanleiding van uw verzoek, om in de November-aflevering van De Nieuwe Gids eenige woorden te wijden aan het jubileum van Dr. Alberdingk Thijm, kan ik, om niet in herhalingen te vervallen, niet beter doen dan een enkele passage aan te halen uit de geschriften van mijn vader, Prof. Allard Pierson, die m.i. volkomen weergeeft het *verzorgde* en *oorspronkelijke* van taal en stijl van Lodewijk van Deyssel.

Ik laat deze passages hier volgen:

‘De taal moet zijn als het vochtige lijnwaad, geworpen om het naakte denkbeeld. De omtrek van dat denkbeeld moet zij ten volle eerbiedigen. Zij moet een vorm zijn, die tegelijk bedekt en verraadt, niets bloot geeft, maar alles laat vermoeden, alles laat doorschemeren. Wie dit met zijn taal bereikt moet haar volkomen in zijn macht hebben.’

En in een opstel over ‘Lezen en Schrijven’:

‘Wij moeten leeren niet de eerste de beste uitdrukking te nemen, die ons in de pen komt, onbarmhartig den toegang afsnijden aan al wat de Franschen “expressions toutes faites” noemen, dat is aan zegswijzen, die reeds kant en klaar zijn en *waarop onze geest zijn eigen stempel niet heeft gedrukt.*

Onze taal zij *onze* taal, door eigen inspanning gevormd, voor elke gedachte past slechts één uitdrukking volkomen en die uitdrukking moeten wij zelven vinden, opdiepen uit den woordenschat dien wij in ons dragen.’

Baarn, October 1939.

J.L. PIERSON.

Aan Lodewijk van Deyssel

Een vreugde - zoo zuiver, zoo strak, dat er een levenslange na-klank van overblijft - hoevelen hebben kort voor hun achttiende jaar, de Vreugde aldus gekend? Wat zulk een vreugde beteekent, - diegenen weten het, Meester Van Deyssel, wiet jongens-bestaan door Uw openbaringen plotseling betooverd werd. Reeds drongen door Holland's ingesufte atmosfeer enkele frissche geluiden - maar waar bleef de macht, die het lieremans-dreunen der onbeduidendheid tot zwijgen dwong? Totdat Uw Stem sprak, - triumphator? mystagoog? - totdat het proza-met-het-poëtischgeweld aan het Woord z'n waarde hergaf. Openbaringen - ja, maar naast de openbaring een inwijding, die nog heden ontroert.

Uw feestdag, Meester, brengt ons de eigen jeugd weer te binnen, die met U zoo nauw verbonden was. Onze herinneringen danken U, omdat gij het geloof hebt hersteld in het Woord; onze dagen zijn schooner geweest, omdat wij door U, door Uw werk, mochten ervaren de oneindige mogelijkheden en de magie van het levende Woord.

F. SCHMIDT DEGENER,
Hoofddirecteur van het Rijksmuseum.

[Lodewijk van Deyssel]

In den wordingstijd van ‘Van Nu en Straks’ ging de niet karig gemeten bewondering van de jonge Vlamingen naar verscheiden Nieuwe-Gidsers, maar hun liefde vooral tot die twee, wier stem het heerlijkst klonk van warm bewogen menschelijkheid, Willem Kloos en Lodewijk van Deyssel: op die liefde hebben zooveel jaren geen vat gehad, - zij groeide slechts tot klaarder bewustheid.

Hoe door-en-door Hollandsch Van Deyssel gelukkiglijk ook is, nooit konden wij Vlamingen in hem iets speuren van een grens, die er tusschen Noord en Zuid liggen zou. Trouwens, van meet af betoonde hij zich een vriend, en verraste ons telkens weer met een deugd, die we in hem niet vermoed hadden: een beminnelijke toegevendheid!

Maar dat lijkt ten slotte nog bijzaak, naast al, wat hij ons geschonken heeft, - als hersmeder van Nederland's taal, als harstochtelijk schepper en scherpzinnig ontleder; en niet het minst door die groote les: hoe men zijn ziel vrijvecht, om die vatbaar te maken voor een inniger ‘gheesteleke brulocht’ met het zijnde, - en hoe men den moed kan hebben, in dezen tijd te leven voor de kunst, met het brandend geloof in haar opperheerschappij.

A. VERMEYLEN.

Bij Karel Alberdingk Thym's (Lodewijk van Deyssel) 75sten geboortedag

> Willem Kloos en Lodewijk van Deyssel, de twee machtige zuilen, die den tempel der tachtigers onsterfelijk maken.

Lodewijk van Deyssel is voor mij een groot en machtig schrijver. Zijne taal is vol van klank en expressie. Als prozaschrijver is hij wel de geweldigste der Tachtigers. Onlangs vertelde mij een vriend, dat hij bij 't lezen der opstellen van Van Deyssel zoo geweldig was meegenomen, dat hij dagen in 't Vondelpark doolde en zoo vol was van den jongen schrijver, dat hij alles vergat.

'In herinnering denk ik aan een dezer opstellen, waar hij de zon beschrijft.' De menschen hadden goudmodder aan de kleeren, goudmodder aan de voeten en zoo gaat het in felle crescendo's door. Wanneer men den schrijver met den schilder mag vergelijken, dan denk ik hier aan den onvergeetlijken Van Gogh in zijn beste werk. De schilder ranselt hier zijn doeken met cadmiums en gele okers zoo onstuimig en fel, dat men de warmte inzuigt. En toch is zijne weergave van den Zonneschijn niet zoo volkomen beheerscht als in van Deyssel's opstel. Voor mij is Van Deyssel een taalwellusteling. Wanneer ik aan dien academietijd te Antwerpen terugdenk, waar het mij gelukte, De Nieuwe Gids in te voeren, dan voel ik mij opnieuw jong! En dan zijne heerlijke vertaling van Villiers de l'Isle Adam's Akedysseril.

Ieder woord is hier geworden als een edelsteen. De rijkdom dezer volzinnen doet mij denken aan de kostelijke mozaiken te Ravenna. Ook kan ik me voorstellen, dat Benvenuto Cellini ver-

vuld was met dezelfde liefde en passie voor zijn werk, wanneer hij bezig was zijne basreliefs in goud en zilver drijfwerk op te voeren tot deze volmaakte schoonheid.

Ik hoop, dat de groote jubilaris niet wil vergeten, wat ik hem onlangs heb gevraagd, dan wordt onze Nederlandsche Taal een meesterwerk rijker en er komt een boek in de wereld, zoo kostbaar en verheven van inhoud, dat men terugdenkt aan de onvergankelijke schoonheid der Evangeliën.

's-Gravenhage, 10 October 1939.
ANTOON VAN WELIE.

Wijlen Dr. Willem Kloos

Het is mij onmogelijk, om hier te zwijgen over dezen onvergeetlijken Dichter-denker.

Heel veel is er over hem geschreven en er zouden nog boekdeelen over dezen onsterfelijke kunnen worden gevuld.

Steeds ontroerde mij zijn prachtigen Homeruskop met de groote droeve kinderoogen. Dit te aanschouwen, was opzichzelf een heerlijk gedicht vol expressie van diepe menschelijkheid.

Er gaat geen dag voorbij, dat ik niet denk aan mijn grooten Vriend Willem Kloos en ik voel, dat hij vanuit een betere wereld ook mij niet vergeet.

Wanneer hij vertelde, dan namen zijne woorden soms een huiveringwekkende gestalte aan. Ik herinner mij, toen hij op een avond sprak over een grooten hond van Frederik van Eden en voor mij zag ik een monsterdier, een ware hellehond.

Grappig kon hij zijn als een kwajongen, ik denk nu aan zijne gedienstige, die weinig voelde voor beweging. Willem noemde haar daarom eene antilope.

Niets kleins was er in dezen Grooten Nederlander.

's-Gravenhage, October 1939.
ANTOON VAN WELIE.

De godsgeesel door Emile Verhaeren. Vertaald door Martien Beversluis.

De dood heeft in 't estaminet
‘de drie doodkisten’ bloed gedronken.
De dood heeft op het taboeret
een zwarte daalder neergelegd
en grijnzende heeft hij gezegd:
‘Dit is mijn rammelend gelag
voor kaarsen en voor rouwbeklag.’

En langzaam zijn de menschen toen
in stomme wanhoop weg geschreden
en zochten heil in hun gebeden.

Men ziet de priester met zijn knapen
van huis tot huis gaan, waar de luiken
gesloten zijn en 't leven nog
in doodsangst vecht of is ontslapen -
De dood dronk uit zijn donkre kan
bloed! bloed! en is er dronken van.

‘O dood! o dood! heb toch erbarmen!
Drink niet uw kan ten bodem toe.
Wij zijn de moeders, wij de arme
onmachtigen, beangst en moe
gehuld in mantels - en de zielen
krimpend, de knieën tot het knielen
gekromd, wij, altijd klein en stromplend
en d'eindelooze rozenkrans
dof momplend....

O! ruiter van den dood en d'avond....
Wij zijn het, wij vervallen en
op krukken hinkend en gehavend.
Wij zijn bereid, wij kruipen naar uw
eeuwige kerker! Onze borst
heft zich tot U! Laaf dan uw dorst
ontsluit den tunnel uwer schaduw.

De dood, die hoog te paarde rijdt,
lacht, lacht om de onnoozelheid!
Zijn volle kop knikt zat en zwaar
naar hier en daar.
De dood heeft zich vol bloed gedronken
als wijn, koud paarlend langs de kan.
Hij hangt in de gewrichten van
het rammelend en stijf kuras
van zijn karkas.

De dood heeft het gelag betaald,
een donkre daalder wierp hij neer.
Daar wil hij menschenbloed voor hebben
bij bekers, vol en meer.'

'O ruiter van den dood, wij oude lieden,
opstandige oorlogsinvaliden
stompen en tronken, afgeslagen
uit 't woud der overwinningsvlagen.
O! ruiter!, met uw duistre vaan,
uw avonden, doorvlamd van vuren,
o ruiter! met uw bitter slaan
van zwaarde' en kogels op de muren;
gij in de krijgsroes onze trots,
altijd de fiere geesel Gods;
Gij, onze grootsche droom, in 't grimmen
van woeste donderende kimmen....
O, dood! wij die U konden roemen,
als uit de ratelende trom
(zoo dachten wij), de eer kwam zoemen,
wij smeeken U, staak toch uw tocht....

Aanhoor ons, zie ons aan! het volk,
dat jaren met en voor U vocht
is machtloos tegen deze speren
zich nog te weren.'

De dood, die hoog te paarde rijdt....
lacht om die kreupele ellendigheid.
Gelijk een flesch, die van het pad
een heuvel afrolt, rolt de dood
maar plompverloren voort en zat.
De dood heeft geen behoefte meer
aan het trompetteren der eer,
maar aan het land, waar hij tevreden
afbreekt de spon
van zijne doode ton.
De dood komt van de kalme kroeg
'De drie doodkisten' afgereden.
En hij verfoeit het toeval van
den oorlog nu, drinkt aan zijn kan
zich wel genoeg.
De luie dood begeert niet meer
't gewaai van vaandels! hij is zeer
tevreden!

'O, dood! hoor toe en breek uw trots
voor mij, de heilige Moeder Gods;
Ik zink in mijn gewaad van goud
hier op mijn knieën en ik smeek,
of gij mijn arme kinderen spaart;
zij vallen voor U nederwaart
als bloemen knakken, wit en week
onder de hoeven van uw paard....
Ik ben het, dood, die mijn erbarmen
breidt over klagenden en armen
op alle wegen dezer streek.
Ik, die eens bij Herodes troon
gebroken weende om mijn Zoon
en 's werelds bittre ongena....

DE GODSGEESEL
TEEKENING VAN WILLEM VAN SCHAÏK

geleden heb op Golgotha -
O, dood! Ik zelf, de heilige Maagd,
op wier belofte 't volk vertrouwt,
bij wie het troost en voorspraak vraagt,
aan wie het al zijn nooden klaagt,
aanhoor mij, nu mijn witte hand
Uw ros bij donk're teugel houdt.'

De dood, die hoog te paarde rijdt,
lacht om Maria's zuiverheid.
Zijn hart is als een vlam, die gloeit
en opstijgt en zijn geest verschroeit.
De dood heeft niet genoeg gedronken
De dood is zat, maar zie! zijn arm
heeft weer den beker vol geschonken -
Een fel verlangen, als venijn,
vervult zijn al beneveld brein.
De dood laat zich niet zacht meer paaien
door een bedreiging of gebed.
Hij is vermoeid van wierook zwaaien.
Hij heeft zijn zinnen nu gezet
- en laat Maria klagend zijn -
om zat te zijn.

Zijn razernij ment, wild van toorn
buiten de kalme wagensporen
het kerkhof over en hij holt
dwars door het land, alsof een bal
opstuit en doelloos
verderrolt....

O, dood! ik ben het, Christus zèlf,
die U heeft groot gemaakt, opdat
al het bestaande dezer wereld
haar loop en haar vervulling had.
O, dood! ik ben de honing-dauw
Ik ben de balsem aller wonden
Ik ben het die de smart en rouw
met zachte windslen heb omwonden.

Ik ben de troost voor àl die weenen....
Mijn handen glorievol en rein
strekken zich over alle pijn,
strekken zich over al degenen,
die arm en diep rampzalig zijn.
O, ridder dood! Houdt halt te paard,
Ik ben de Vrede dezer aard.'

Waar is de dood? Hij is gezeten
ter herberg bij het fonklend vat.
Hij hoort het niet, hij is gezeten
bij 't vuur en drinkt....
de dood is zat!
Hij heeft zijn zeis, God heeft zijn donder
De dood is dorstig en hij wacht
een nieuwe gast, die met hem klinkt,
naast hem en met hem dood zich drinkt -
hij lacht!!
Ach, Jezus! oud is al de Tijd
En ieder drinkt zoolang hij kan.
Ons kleed is vaal, verscheurd haar randen!
Wat zou het als de wijn is rood
en fonkelt, lachend tot den dood
tusschen de tanden?

Zes dagen lang heeft hij vertoefd
ter herberg van de 'drie doodkisten'
Gebrast heeft hij, en is gegaan,
voor zij het wisten....
Des morgens heeft hij weer zijn trage
en magre paard opnieuw beslagen;
zijn ransel heeft hij omgedaan
en dwars door 't land is hij gegaan....
Door ieder dorp, door iedere stad
nam hij zijn hol en moordend pad.
En reeds van verre op de wegen
kwam al het smeekend volk hem tegen
en bood hem wijn en gaf hem spijze.

Maar hij bleef stom en op zijn reize
hield hij niet eenmaal halt, al kreet
men om erbarming en de vrouwen
boden hem vruchten, versch en schoon
uit de zachtgeurende landouwen -
En o! de kinderen tilden honing
tot hem omhoog, maar hij reed voort
En schaduw gleed langs elke woning.

En tot het arme volk, in 't dal
daalde de donkre dood vooral;
zonder te willen, zonder droomen
heeft hij zijn weg er door genomen.
Slechts zijn zat hoofd knikte maar zwaar
naar hier en daar....

Hij droeg een kleed, rood en kapot
met groote militaire knoopen.
Een pluim, gelijk een vlerk, verrot,
kwam van zijn vale helm gedropen.
In hooge laarzen, met zijn knoken
tot aan de spitze heup gestoken,
reed hij gebogen en bedaard
op zijn voorzichtig stappend paard.
Een menigte van menschen volgde
zijn groot skelet, God weet, naar waar,
dien ruiter, die zich zeulde naar
't verschiet, vol vrees en vol paniek.
En niemand rook de wilde lucht
die met hem reisde, slechts een zucht
van zijn verschrikking woei voorbij.
En geen zag onder zijn tuniek
de blanke tros van woorden, die
als een bouquet hing aan zijn borst,
want zelfs de dood, dien wreeden vorst
met bloemen en met poëzie
bekransen wij.

Le fléau uit 'Poêmes'

Mislukt door beknoptheid door Dr. Alfred A. Haighton.

Naar aanleiding van: A. ter Haghe. *Iboe Indonesia.* - N.V. Uitgeversmaatschappij ‘Elsevier’, Amsterdam.

Anno 1936 op Java vertoevend, las ik van dezen schrijver toevallig zijn voorgaand verhaal, ‘Adat’. Dat was goed. Een klein, eng-begrensd motief werd daarin gaaf, fijn en afgerond herschapen tot klare vertelkunst.

Sedert dien heeft A. ter Haghe hooger en, vooral, breeder willen grijpen. De onderhavige roman behandelt niets meer of minder dan ‘de’ Indische politiek überhaupt; dus den strijd tusschen bruine opstandigheid en blanke Heerschappij, plus allen aankleve van dien, als daar zijn: de diverse reacties onder Indo-Europeanen, de verschillende richtingen binnen het kamp der Volbloeds en, ten slotte, de onderscheidene stroomingen in de inlandsche wereld. Excusez du peu. Deze roman poogt den impact van het Avondland op Insulinde uit te beelden, in zijn geheel, met alle aanhangsels, franjes en schakeeringen. Het gegeven is uitermate belangwekkend: ongetwijfeld een der vier of vijf gewichtigste motieven, die in den huidigen tijd te vinden zijn.

Juist deze importantie van het motief maakt, dat dit boek, evenals Bordewijks ‘Karakter’ (waarover ik het hier een vorige maal[1)] had), buiten het gewone cader valt. In meer dan één opzicht zelfs. Het springende punt ligt hier echter niet bij de psychologie, maar bij den ‘geest’ of ‘tendentie’.[2)]

Kennelijk heeft de auteur dit zelf gevoeld. Vandaar, ongetwijfeld, de mededeeling (vlak achter het titelblad, dus heelemaal voor in het boek), waarin, onder het opschrift ‘Ter Vermijding van Misverstand’ en het - aan Friedrich Nietzsche ontleend - motto ‘“““Feind” sollt ihr sagen, nicht Bösewicht””””, eventueele verdenking-van-tendenz bij voorbaat afgewezen wordt. De eerste alinea hiervan luidt:

‘Dit boek is niet bedoeld als strekkingsroman voor of tegen eenige partij of ideologie. P o l i t i e k i n t e r e s s e e r t mij *alleen als schouwspel,* dus om haar menschelijke of onmenschelijke, mooie of leelijke verschijningsvormen. Door haar rijkdom aan leven levert zij kostelijke motieven voor een verteller.’[3)].

1) ‘De Nieuwe Gids’, Mei 1939, pag. 714...725.
2) Vergelijk: Dr. Alfred A. Haighton ‘Over Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe’, met een Woord ter Begeleiding van Dr. K.J.L. Alberdingk Thijm (Lodewijk van Deyssel). - No. 1 van ‘De Nieuwe Gids Bibliotheek’, 's-Gravenhage, 1938. - Zie vooral pag. 82.
3) Cursief en spatie van mij. A.A.H.

Indien hetgene, wat in den tweeden volzin gezègd wordt, waar is, dan móét hetgene, wat in den eersten volzin bewéérd wordt, waar zijn. Het gestelde in den derden volzin is zóó evident, dat men zich verwondert afvraagt, waarom bellettristen niet veel drukker gebruik maken van 'de politiek' als vindplaats-voor-motieven. De tweede volzin verkondigt, in een notedop, de belijdenis tot het juiste beginsel 'l'Art pour l'Art'.

Edoch: bedoeling en bereiking zijn twee. Ondanks de beste bedoeling kan mislukking intreden. En in casu is dit gebeurd.

* * *

Niettegenstaande de goede bedoeling en het aanmerkelijk talent des auteurs is deze roman mislukt. Het lijkt de moeite waard, na te gaan, hoe dit komt. Want ontleding van een mislukking kan soms even leerzaam zijn als die van een succès. Namelijk: wanneer de mislukking plaats vindt op een hoog niveau. Hetgeen hier het geval is.

Het heeft geen zin, een synopsis te geven van den 'fabel', die aan den roman te grondslag ligt. Daarin schuilt de fout n.l. *niet*. Dit 'gebeuren', eng aansluitend bij een betrekkelijk recent stuk geschiedenis van Nederlandsch-Indië, is juist z e e r g e s c h i k t, om de, bovehomschreven, veelomvattende stof tot haar recht te doen komen.

Maar... een dergelijke omvangrijke stof verwerkt men niet in 338 paginas druk! Wil werkelijk dit machtige motief tot zijn recht komen, dan lijkt vijf à tien maal meer plaatsruimte vereischt. De grondfout van dit boek is *te groote beknoptheid*.

Dientengevolge laat de compositie alles te wenschen over. Om maar meteen het kraste voorbeeld te noemen: in Hoofdstuk XII 'Huiselijke rampen' krijgt de lezer een samenloop-van-onheilen opgedischt, die de drakerigste romantiek van wijlen de 'larmoyante school' - achttiende en eerste helft negentiende eeuw - evenaart. Men oordeele:

De Inlandsche hoofdpersoon *Halim* komt thuis, tegen negen uur 'avonds, en krijgt met zijn zwangere vrouw, *Soekanti,* ruzie wegens zijn echtelijken ontrouw. Een onwaarschijnlijke dialoog, waarbij Halim ronduit aan Soekanti bekent, een oogje te hebben op de vrouw van den Nederlandschen hoofdpersoon. (Mij dunkt: zulk een gevaarlijke loslippigheid zoû zelfs eenen Europeaan niet licht overkomen, laat staan eenen Soendanees.) Halim àf. Soekanti, alleen, slikt in haar vertwijfeling een veel te groote dosis van een abortivum. Zij wordt onwel en krijgt een hevige verbloeding. De baboe, *Minah* (met wie de heer des huizes vroeger al eens een ongeoorloofde verhouding gehad heeft, en aan wie het fleschje-met-af drijf middel eigenlijk behoort), roept Soekanti's vader, de Hadjji *Soepadi*. Deze woont in een belendend huis en komt meteen. Soepadi laat een Inlandsche vroedvrouw halen. Tegen tienen thuiskomend, vindt Halim zijn slaapkamer vol fluisterende, biddende en wierook brandende lieden. Tegen den wil van zijn schoonvader, ontbiedt Halim een inlandsche arts. Deze constateert: miskraam met ernstige verbloeding. Soekanti sterft. - 'Terzelfdertijd, na elven' - ik citeer hier de

aanvangswoorden op pag. 267 - zit de Nederlandsche hoofdpersoon, de ‘utopist’ *Martien van Westen* op een drukkerij zijn particuliere weekblad te zetten en te drukken, met behulp van zijn vriend *Caspar Dekking,* kunstschilder, plus twee Inlandsche bedienden. Het drukkerij-personeel staakt namelijk, deels door Martien's eigen schuld, deels door toedoen van zijn baas-en-vijand *Wansink,* couranten-magnaat. Martien zet er àlles op, het blad tòch te doen verschijnen. Gelukkig kan hij letterzetten en de persen bedienen. Dekking helpt mee, onder conditie, dat er géén oproerig artikel in dit nummer van het blaadje staat; Martien beduvelt zijn vriend echter, door juist een hoofdartikel te plaatsen, waarin de muiters van den kruiser ‘De Geuzenvlag’ verdedigd worden. Op het laatste moment merkt Dekking het bedrog en wordt - terecht - nijdig, mede, omdat hij voor dit helpen een nacht-met-een-inlandsch-liefje heeft opgeofferd. Dit alles vindt namelijk plaats, terw dit muiterschip op volle zee vaart. Terwijl de vrienden ruziën, verschijnt een nachtbulletin van de courant, waar Martien een baan heeft als redacteur. Het muiterschip is door een vliegtuigbom tot overgave gedwongen geworden. Onderdehand leest Martien zijn post: allemaal bedankjes voor het abonnement op zijn roode weekblad. In het bulletin staat nog een aankondiging van Martien's ontslag bij Wansink's krant! Martien, plotseling ‘op de keien’ en toch al met schulden overladen, vraagt Dekking om geld ter leen. Daarover krijgen de vrienden hoogloopenden twist. Dekking breekt met Martien, en neemt de beenen. Martien krijgt een vlaag van spijt, denkt ook aan zijn verwaarloosde gezin, maar Werkt toch het nummer van zijn weekblad af. - Onderdehand, half drie 's morgens, zit Martien's vrouw *Lise* thuis bij haar zieke dochtertje *Kinny*. Het kind is al lang ziek, maar deze nacht is het er héél erg meê. Het krijgt stuipen. Lize, gewezen verpleester, begrijpt den ernst van den toestand. Hun gewonen dokter, haar zwager *Arnold,* durft zij niet roepen, aangezien Martien ruzie met zijn broêr gehad heeft. Dus belt zij een vreemden medicus op. Terwijl het kind weêr al haar aandacht opeischt, verschijnt deze arts, een mondain type met ‘blondgeplakte scheiding, een roode fuiverskop’. Van dezen geneesheer, die het, voornoemde, bulletin reeds gelezen heeft, verneemt zij pardoes de jobstijding van haar mans ontslag bij Wansink's krant. Lize schrikt hevig. Dan wijden beiden hun aandacht aan het zieke kind. Lize belt haar man op aan de drukkerij, waar hij slooft voor zijn weekblad. Martien denkt echter, dat het wel zoo'n vaart niet zal loopen met Kinny. ‘Lize huivert van ijzige verlatenheid’, zegt de schrijver. (En de lezer huivert meê over zúlk een opeenstapeling van rampen.) Kinny krijgt weêr een stuip. Moeder en dokter doen hun uiterste best, maar tevergeefs. Kinny sterft. Lize krijgt een aanval van hartzwakte. (Daar heeft zij, gelukkig voor het verhaal, al meer last van gehad.) Terwijl zij onder des dokters handen weêr wat beter wordt, komt Martien opdraven. ‘Plotseling hijgt Van Westen binnen. Krom van vermoeienis, maar met oogen wijd van spanning’ (pag. 282.) Hij ziet zijn kind stijf liggen, begrijpt... En dan deze apotheose (pag. 282):

‘Niemand die nog knikt, nu de vader immers alles wéét!

‘Doorzengd van zelfverwijt, werpt hij zich neer voor zijn vrouw en omklemt haar knieën.

“Och Lize, vergeef me, ik wist niet, dat het zóó erg was! Jij arme, die dit alles heel alleen moest lijden en ik, die maar werkte, werkte! Voor wàt? Voor mijn weekblad, voor wat vellen dood papier!!”’

Oef! Binnen dit eene hoofdstuk vallen niet minder dan twéé sterfgevallen, de aanvang van een maatschappelij ken ondergang, het einde van de muiterij op een oorlogsschip, een breuk tusschen oude vrienden en een flauwtje. Wel met recht heet het ‘Huiselijke rampen’! Merkwaardige coïncidentie: al die bezoekingen gedurende éénzelfden nacht in de huisgezinnen der twee hoofdpersonen! Nog merkwaardiger, dat dit juist samenvalt met den afloop der muiterij, welke, voor die beide hoofdpersonen, ook al een strop beteekent. Deze toevallige samenloop-van-omstandigheden is tè merkwaardig, om natuurlijk te wezen. Wij zijn hier gevaarlijk dicht bij de bibberromantiek, genre: tien lijken om een dubbeltje.

Maar nu is het eigenaardige, dat elk der betreffende gebeurtenissen *op zich zelve* zeer waarschijnlijk en, zoo psychologisch, als uit een oogpunt van intrigue, gemotiveerd blijkt binnen het cader des verhaals. Het onaannemelijke zit hem in *de coïncidentie,* en n i e t in de voorvallen zelve. Had de schrijver deze ‘huiselijke rampen’ laten intreden gedurende een tijdvak van, zeg, een maand of drie, dan ware het drakerige wan-effect vermeden.

De fout valt geheel te wijten aan het op-elkaêr-proppen van al deze gebeurtenissen gedurende één nacht.

Deze zelfde oorzaak draagt ook de schuld aan de onwaarachtigheid van den dialoog tusschen Halim en Soekanti, bij den aanvang (pag. 260... 263) van dit hoofdstuk. De daarin verwerkte stof - tegenstelling tusschen man en vrouw, Halim's innerlijke gezindheid jegens Martien, de nevenrol der baboe etc. - is volkomen ‘gezond’; de verwerking daarvan in dien dialoog deugt absoluut niet. Dit twistgesprek tusschen Halim en Soekanti wordt door den schrijver eenvoudig misbruikt als een gemakkelijk middel, om de zielsgesteldheid dezer personages uit te beelden. Daarbij treedt hij echter de natuurgetrouwheid met voeten, zoodat een totaal verwrongen beeld ontstaat.

Al te goedkoop is het foefje, de romanfiguren te laten zèggen, wat de auteur den lezer mededeelen wil, om dezen een blik te gunnen in het gemoed dier personages. Zeker: op deze manier kan men het bijster k o r t maken. Doch enkel ten koste der natuurlijkheid. Er ontstaat dan geen reëele dialoog, doch een a.h.w. zinnebeeldige tweespraak. Het gesprek wordt tot een gedachtenwisseling, die in werkelijkheid nooit gehouden zoû kunnen worden, omdat de personen zich daarbij op een onmogelijke wijze bloot geven.

Dit procédé staat, in wezen, niet hooger dan het laffe trucje, om den personages symbolische n a m e n te geven, waaruit hun character blijkt. (Zooals bijv. Multatuli deed met ‘Droogstoppel’ en ‘Slijmering’.) Het komt, evenzoo, neêr op een verkrachten van de werkelijkheid ten bate van des schrijvers gemakzucht.

M i s s c h i e n is het bij sommige kunstsoorten toelaatbaar. (Ik denk hier

o.m. aan het Symbolisme, allegorische samenspraken, satyrische werken e.d.; ofschoon ik het ook dáár niet zeer gouteeren kan.) Z e k e r echter is het *binnen het Realisme* volkomen verwerpelijk. En daar, zonder eenigen twijfel, deze roman tot het Realisme behoort, verdient dit dialoog-procedé, in casu, de sterkste afkeuring. Het voert tot stuntelige gekunsteldheid.

Telkens veranderen de personages in spreektrompetten voor een zeker inzicht des auteurs!

De beide genoemde fouten - drakerigheid en valsche dialoog - treden in de andere hoofdstukken minder sterk aan den dag, maar toch hinderlijk genoeg.

Het - laatste - hoofdstuk XV ‘Ongeneeslijk’ levert van beiden barre staaltjes. ‘Ongeneeslijk’ - van hun geestdrijverij - zijn èn Martien èn Halim. Toevalligerwijs valt nu weêr Martien's redding samen op éénzelfden avond met Halim's ondergang. De dialoog, op pag. 329... 331, bereikt het toppunt op laaatstgenoemde bladzijde, wanneer Halim brutaal-naief - en heel òn-Inlandsch dus - open kaart speelt met Lize, terzake van zijn zondige liefde-voor-haar, en dan meteen overglijdt naar een theatrale tirade, ontleend aan de politieke phraseologie van het inlandsch ‘nationalisme’, over ‘Moeder Indonesia’; waarop Lize, anders zoo nuchter, verstandig en anti-Halimsch, plotseloos reageert met ‘groeienden eerbied’ plus tranen voor dezen oproerkraaier, dien zij ‘een opruier en verachtelijk vrouwenjager’ weet, maar nu ineens - mir nichts, dir nichts - aanziet voor ‘een held of martelaar’. Gelukkig komt juist op dit penibel oogenblik haar man thuis, aanstonds gevolgd door de politie, die Halim arresteert, en haar zwager, wien het beschoren is, net bijtijds ten tooneele te verschijnen, om een paar sarcastische opmerkingen over deze gevangenneming ten beste te geven.

Hoofdstuk VII ‘In 't Hooggebergte’ behelst de geschiedenis van een mislukte logeerpartij. Martien en de zijnen komen een tijdje doorbrengen bij Lize's ouders. Haar vader is thee-employée. De administrateur der onderneming lijdt zwaar aan tropenkolder. O.a. verbiedt hij iedereen, op zijn particulier erf te wandelen. Martien en Lize doen het toch. Gevolg: ontslag-op-staanden-voet voor Lize's vader. Dit drama doorspekt met een paar onwaarschijnlijke dialogen. Schoonpapa, hoewel politiek antipode van Martien, verraadt hem ‘per ongeluk’ enkele bijzonderheden over loonen e.d., waarover de beide heeren meteen ruzie krijgen.

* * *

Ondanks de uiterst gebrekkige compositie en het onechte van vele der talrijke dialogen, wemelt dit boek van goed-geziene situaties, zeer natuurgetrouwe voorvallen en fijne psychologische trekjes.

De schrijver verstaat de kunst, om expositie te geven in actie-vorm. Men ziet dit al aanstonds in Hoofdstuk I. Alhoewel de dialogen ook dáár veel te gedrongen en mitsdien onwaarachtig zijn, is de situatie zelve voortreffelijk gezien en uitgebeeld. Had de auteur deze materie minder gecondenseerd,

dan waren uit den inhoud van dit Hoofdstuk I eenige uitmuntende hoofdstukken gegroeid. Ook in de Hoofdstukken II, III, IV en VII merkt men deze zelfde bekwaamheid op.

De psychologie der personages wordt keurig geteekend, overal, b e h a l v e in vele dialogen, waar derzelve geweld wordt aangedaan op de bovenomschreven gronden.

Afzonderlijke tooneeltjes zijn vaak wèl behoorlijk uitgewerkt en dan meesterlijk gebeeld. Hierbij denk ik o.m. aan de kostelijke scène op pag. 24... 25, de navrante episode op pag. 66...69, het komisch intermezzo op pag. 71... 72, het stukje - nauwelijks verhulde - èchte geschiedenis op pag. 92... 105, de milieuschildering op pag. 139... 142, het echtelijk conflict op pag. 174... 175 en de 'politieke les' op pag. 322... 324. Ook heftig gebeuren weet de auteur vaak *goed* te beelden: zie de passages van Halim's overvallen- en gevangen-worden op pag. 324... 328 en 333 ... 334. Er zijn er nog wel meer. Jammer genoeg ligt tusschen de twee laatstgenoemde actie-passages weêr, op pag. 329... 332,, een dier onmogelijke dialogen, waardoor het effect van het voorgaande en volgende leelijk bedorven wordt.

Dikwijls treft men aardige metaphoren aan.

Zoo op pag. 73:

'Van Westen kleurt *als een knappe leerling, die onvoldoende krijgt*.'[1)]

Op pag. 79:

'Beide broêrs, wier boosheid onderwijl is bedaard als *uitgeborreld koolzuurwater,* gaan weêr zitten.'[1)]

Op pag. 241:

'Een correcte stem, *onberispelijk als een nieuwe gala-uniform met gouden épauletten,* staat hem te woord.'[1)]

Raar is daarentegen de slordigheid, die den auteur op pag. 291 doet vergeten, dat Halim op pag. 290 in den, door hemzelf bestuurden, Ford van Hadji Soepati zit, en niet in een demmo!

Voortreffelijk, het heele boek door, is de 'meerpersoons'-psychologie, tusschen Martien eenerzijds en anderzijds zijn driekwartbloed-vrouw en half-bloedschoonmama, gebeeld. Even wrang als levensecht: de scène, op pag. 139, tusschen schoonmama, Martien, diens kinderen en Lize. Wrang en komisch: het conflict tusschen Martien en Lize op pag. 303.

Overal spreekt het groote talent van den auteur uit kleinigheden. Doch de twee bovengenoemde fouten maken dit talent telkens te schande. Het is, alsof van goud en edelsteen een tramremise ware gebouwd.

Eén der funeste gevolgen van de te groote beknoptheid, waaraan die twee fatale fouten te wijten vallen, komt tot uiting in het feit, dat deze roman àl te 'politiek' en *dus* vervelend werkt op wie Indië niet kennen. Zulken lezers wordt de 'sphaer' namelijk te weinig bij gebracht, om het verhaal te genieten. 'Indische' lezers - in den ruimsten zin - kènnen die sphaer, maar een Moederlander-zonder-bekendheid-met-Indië *krijgt* dezelve *niet* te

1) Cursief van mij. A.A.H.
1) Cursief van mij. A.A.H.
1) Cursief van mij. A.A.H.

pakken door dit boek. Toevallig was ik in staat, de proef te nemen. Een zeer intelligent lezer van die categorie vond het boek vervelend, dor, teveel politiek verhaal; en een paar anderen reageerden vrijwel eender[1].

* * *

Op den keper beschouwd, treft men de twee genoemde figuren in *ieder* hoofdstuk, zonder uitzondering, aan.

Deugt alzoo de compositie der hoofdstukken, elk op zich zelf, niet, die van het verhaal-als-geheel doet het even min. Ook daarbij treedt het 'toeval' veel te veel als Deus ex Machina op. Overal voelt men de hand van den schrijver, die de stof schift, arrangeert en pasklaar maakt voor de bedding van zijn verhaal.

Zeker: de kunstenaar dient een keuze te maken uit zijn stof. Hij moet belangrijkheden doen uitkomen, onbeduidendheden weglaten. In de beperking toont zich de meester.

Jawel; doch ook in de máte van beperking. Vaak behoort de beperking zelve beperkt te worden, op straffe van het scheppen eener scheeve, onnatuurlijke, eenzijdige, verwrongen en - mitsdien - valsche voorstelling. Napoleon's levensgeschiedenis kan onmogelijk tot haar recht komen op één normale pagina druks.

De auteur heeft zijn gegeven samengedrukt in een *te* eng bestek. Daardoor heeft hij, eenerzijds, zekere knooppunten overladen met gebeuren, hetgeen tot - kennelijk òngewilde - drakerigheid voerde. Anderzijds heeft hij, dientengevolge, allerlei onderdeden der stof laten schieten, die onontbeerlijk waren, om tot een evenwichtige uitbeelding van dezelve te komen. Zoodoende is een scheef, verwrongen en valsch beeld ontstaan. En deze onjuistheid van het beeld der stof brengt in het verhaal een, even onbedoelde als onmiskenbare, tendenz.

Thackeray's 'Vanity Fair' draagt als ondertitel 'A novel without a Hero'. Deze omschrijving klopt. Menigeen voegt er evenwel, in gedachten, aan toe: 'but with two Heroines'. Deze qualificatie verdienen de vrouwefiguren Emely en Becky inderdaad. Zij zijn de hoofdpersonen, of, om bij de terminologie uit Thackeray's tijd te blijven, de 'heldinnen'.

A. ter Haghe's 'Iboe Indonesia' draagt als ondertitel: 'Roman van een Utopist'. Kennelijk heeft de schrijver dus één held op het oog. M.i. is het echter een roman met twéé helden plus twéé heldinnen.

Beide helden zijn ridders van de droevige figuur. Zulks in opvallende tegenstelling tot de heldinnen, die zoowel meer echten moed als trouw en gezond verstand aan den dag leggen dan haar mannelijke partners. Beide mannelijke hoofdpersonen zijn, au fond, minderwaardige sujetten; beide vrouwelijke ditos, daarentegen, nobele characters.

1) Diezelfde 'proefpersonen' vonden A. ter Haghe's novelle 'De Nachtelijke Vaart' - gepubliceerd in het September-nummer van dit tijdschrift - zeer boeiend. (Noot d.d. 8 September 1939).

De eerste held - in-angst - (de 'utopist'), *Martien van Westen* is volbloed-Nederlander uit Patria ('tòtòk', zegt men wel in Indië), marxist, heuler met bruin landverraad, averechts eerzuchtige, aansteller, maatschappelijk mislukkeling door eigen schuld, verwaarloozer-van-zijn-gezin, huistyran en halve gare. Als tweede - namaak held treedt op de Inlander *Raden Soemintawinangoen* alias *Halim:* Soendaneesch Regentszoon, afvallig Islamiet, 'moderniseerend' vrijdenker zonder respect voor de Adat zijns Volks, bolsjewieksch 'nationalist' met capitalistische bevliegingen, ontrouw echtgenoot, wellustig vrouwenjager en woordbreker. Dit edele duo is samen politieke vrienden. Zij zijn aan elkaêr gewaagd. Halim ergert zijn vader en wordt een nagel aan diens doodkist; Martien parasiteert op zijn broêr en geeft stank voor dank. Onder het mom van hoogdravende Kartiniades-over-monogamie, beduvelt Halim zijn Soekanti in eigen huis met de meid; onder den dekmantel van 'idealisme', brengt Martien zijn vrouw en kinderen tot den bedelstaf. De bruine en de blanke 'makker' wantrouwen elkaêr over en weêr, en lang niet ten onrechte: want beider fort bestaat in oneerlijkheid jegens hun omgeving, en Halim wil Martien zijn vrouw af troggelen.

Tegen dit fraaie span steken de heldinnen bijna als heiligen af. (Vergelijkenderwijs, bedoel ik.) De eerste is *Lize,* Martien's vrouw: mengbloed-Nederlandsche (25 % inlandsch Ras), trouwe en aanhankelijke echtgenoote, goede moeder voor haar kinderen, brave dochter voor haar ouders en - ondanks den slechten invloed van haar man - Nationaal in haar hart. De tweede is *Soekanti,* Halim's wederhelft: moderne Inlandsche, trouwe en aanhankelijke echtgenoote, brave - ofschoon wel eens ongehoorzame - dochter voor haar vader, politiek medewerkster van haar man en - onder zijn suggestie - meer toegewijd aan zijn 'ideaal' dan hijzelf.

Ook de figuren-op-het-tweede-plan zijn vier in getal. Ten eerste Martien's broêr *Arnold:* gefortuneerd medicus, in stilte verliefd op Lize, en die meer dèrhalve dan uit broederlijke genegenheid Martien-en-de-zijnen vaak bijspringt. Dan de Inlandsche Edelman *Raden Mas Mangkoesertònò*: Westersch academicus, jong te Leiden gepromoveerd tot Doctor in de Oostersche Letteren, toen teruggekeerd naar Indië, daar door een kampongvrouw voor arts aangezien wegens zijn titel, zoodoende toevallig tot de ontdekking van zijn occulte gaven gekomen, en sedert dien gevestigd als belangeloos 'doekoen'[1] of 'magiër', die zijn metapsychische krachten evenzeer aan wendt ten bate zijner patiënten als om het inlandsch verzet-tegen-Nederland aan te vuren. Vervolgens *Wansink:* oud-koloniaal, opgewerkt tot persmagnaat, Oranjeman, oer-reactionair en Martien's baas. Ten slotte de kunstschilder *Caspar Dekking*: verindischt volbloed-Nederlander, levensgenieter, met bruine meiden scharrelend vrijgezel, zakelijk artist, maar, au fond, eerlijk man, goed Vaderlander en hulpvaardig vriend..

Op het derde plan komt maar één figuur voor, n.l. Halim's vader, *Raden Mas Soemintazmnangoen*: Inlandsch Edelman, loyaal B.B.-ambtenaar, hoog-

1) Toovenaar, medicijnman of -vrouw, 'belezer' e.d. A.A.H.

staand dienaar-der-Kroon, met een onkreukbare trouw. Op pag. 59 stelt de auteur dezen persoon in de volgende bewoordingen voor: ‘Tijdens de communistische woelingen van twee jaar geleden[1)] wist de oude, toen nog regent, met groote tact en kracht een oproer in zijn prilste ontplooiïng neer te slaan. Toen 's nachts de roode rebellen zijn hoofdplaats overrompelden, trad hij, Soemintawinangoen, met slechts twee dappere dienaren, de woedende massa tegemoet. Hij sprak ze toe, onbevreesd voor hun dreigende geweren, schoot eenige weerspannigen met zijn revolver neer en herstelde in korten tijd het Nederlandsch gezag! Daarvoor draagt hij thans deze blinkende ridderorde! Doch tezelfder tijd toen de vader dit oproer betoomde, uitte de zoon in massale meettings te Batavia zijn sympathie voor deze rebellen!’ Deze nobele vader wordt door het wangedrag van zijn ontaarden zoon dermate gegriefd, dat hij hem tenslotte onterft.

Op het vierde plan komen een groot aantal personages, die in de oeconomie van het verhaal, om zoo te zeggen, als figuranten dienen. Zoo o.m. Lize's ouders. Op het vijfde plan, ten slotte, een aantal a.h.w. ‘tijdelijke’ personages, die men ‘stoffages’ zoû mogen noemen: zoo bijv. de leden van den Landraad, die Halim vonnist.

Nagenoeg alle rassen, standen, dassen, rangen en gezindheden, waarop Java bogen mag, zijn in dit boek vertegenwoordigd. Stellig levert deze overrijke stof al het benoodigde voor een monumentaal kunstwerk. M i t s slechts de verschillende bestanddeelen van het drama harmonisch tot hun recht komen in het verhaal.

Aan deze voorwaarde is nu echter juist *niet* voldaan. En de oorzaak ligt enkel in *te groote beknoptheid*. Tal van kostelijke motieven zijn a a n g e s t i p t i.p.v. u i t g e w e r k t.

Het kraste staal van dit gebrek levert de tegenstelling tusschen Soemintawinangoen sr. en zijn ontaarden zoon Halim. Welk een kolfje naar de hand van een groot dramaticus is vervat in deze tragedie van Vader en zoon! Hoe een schrijnend levensbeeld hadde Thackeray daarvan gemaakt. Dit gegeven alléén reeds zoude, onder de hand van een groot romancier, een aangrijpend verhaal geworden zijn, ter grootte van het boek ‘Iboe Indonesia’. Thackeray, Flaubert, Guy de Maupassant, Lodewijk van Deyssel en Louis Couperus, om maar een paar begaafde verhalers te noemen, hadden, elk naar zijn aard, dit motief behandeld in psychologische diepte en familiale alsmede sociale breedte, zoodat den lezer een nauwkeurige ‘kijk’ geboden ware in drijfveêren, zielsgesteldheden en verbanden.

De onderwerpelijke variant op het aloude thema ‘zoon contra vader’ is des te interessanter, daar het in casu om Soendaneezen gaat: een Ras, dat nog maar zelden te berde kwam in onze schoone letteren. Bovendien: tegen de kim der coloniale politiek biedt het een ongeëvenaarde gelegenheid, om het zielsche onderscheid tusschen den loyalen en den rebelschen Inlandschen Edelman uit te beelden. Ten overvloede: binnen het kader der Indische

1) Anno 1926. A.A.H.

maatschappij ligt hier een prachtkans ter literaire beelding van de menigvuldige betrekkingen tusschen Bruin, Blank en Geel, gegroepeerd rondom dit principiëel conflict in het gezin eens Priaji's.

I.p.v. dit incidenteel doen optreden van den ouden Regent, had eigenlijk een boek-deel, zoo groot als het onderhavige werk zelf, besteed moeten worden aan den h u i z e Soemintawinangoen. Daarin behoorde minstens een geregeld verhaal te staan van de wederwaardigheden dier familie gedurende Halim's kinder- en jongelingsjaren. Dan zoude de scène met den planter (pag. 56) psychologisch begrijpelijk gemaakt kunnen zijn. Die scène is goed en typisch en belangrijk, maar nu komt dezelve niet 'uit de verf'. Waarom zien of hoor en wij niets van Halim's moeder en mogelijke - waarschijnlijke! - broêrs en zusters?

Enkel reeds de heldendaad van Soemintawinangoen sr. tegen de roode rebellen verdient zéker een hoofdstuk apart.. In den roman wordt deze anecdotisch vermeld. Zeer ten onrechte lijkt Halim's vader een soort 'décor'. De schijn ontstaat doordien, alsof de auteur dezen vader enkel invoert als repoussoir, om Halim's persoon daartegen te doen afsteken in des te feller licht. De heer Soemintawinangoen sr. heeft stellig toch óók zijn zielsche eigenaardigheden, die zijn loyauteit evenzeer motiveer en als de ditos van den zoon diens rebelschheid. Omtrent dit alles verneemt de lezer niets. En het behoort tot de belangrijkste onderdeden der stof!

M.a.w.: het personage Soemintawinangoen sr. blijft volkomen onuitgewerkt. De auteur brengt deze figuur niet uit boven het stadium 'potloodschets'. Terwijl zoon Halim een compleet 'schilderij' geworden is.

Dit valt t e n e e r s t e te betreuren, omdat wij, zoodoende, het, bovenaangeduide, hoogst interessante drama tusschen dezen vader en zoon missen. T e n t w e e d e ontstaat daardoor echter een zekere partijdigheid in het verhaal: naast den rebelschen zoon zit de loyale vader in de schaduw, ofschoon hij, onder den gezichtshoek van uitbeelding-der-stof, net evenveel recht heeft op het volle licht. Daarbij komt dan nog t e n d e r d e de (on-) hebbelijkheid van den schrijver, om den 'schijnwerper', zijn opmerkzaamheid n.l. überhaupt met voorliefde te richten op rebelleerende en af te wenden van loyale inlanders: tegenover Halim's veelkoppige clique, die breedvoerig behandeld wordt, staat Soemintawinangoen sr. letterlijk als de éénige, boven het niveau van figurant uitrijzende, vertegenwoordiger der loyale richting.

Ik ben overtuigd, dat de auteur het *niet* zoo bedoeld heeft, maar de weêrgave van het motief 'Soemintawinangoen sr en idem jr.' *is* tendentieus. De argelooze lezer krijgt den indruk, als zoude de rebelschheid van Halim c.s. objectief belangrijker zijn dan de loyauteit van Soemintawinangoen sr. c.s. Terwijl in werkelijkheid het tegenovergestelde klopt met de waarheid.

Deze tendenz ontstaat uit de scheefheid van het beeld. Deze, op haar beurt, ontstond uit het als bijfiguur behandelen van een personage, dat, gemeten aan de realiteit, rechtens hoofdpersoon had moeten wezen. Dit laatste, ten slotte, valt te wijten aan te ver doorgevoerde beknoptheid, die binnen één boek de stof voor tien boeken wil afdoen.

Een geheel dergelijke vaststelling moet gemaakt worden ten aanzien der overige personages. Evenals Halim's loyale vader onvoldoende tot zijn recht komt, geven ook de mannelijke personages-van-Nederlandschen-bloede een glad verkeerd, want hopeloos eenzijdig, beeld van de samenleving, die zij in den roman vertegenwoordigen. Martien is een dwaas; Arnold heeft een oogje op zijn schoonzuster; Wansink mag als 'Musterbeispiel' gelden van een protserig parvenu; en de rest is navenant. Enkel Dekking kan doorgaan voor een tamelijk normaal type, maar ook aan hèm zitten een paar steekjes los. Alles bij elkaêr: een verzameling halve zachten van diverse pluimagie.

Ook hier: scheeve voorstelling, met tot resultaat - onwillekeurige - tendenz. Waarom treedt er geen enkel loyaal, normaal en fatsoenlijk Nederlander onder de eerste- en tweede-plans-figuren in dezen roman op? Omdat de auteur *te groote beknoptheid* betrachtte en dies verzuimde, de noodige 'tegenhangers' te creëeren, die het, uit zijn treurige 'helden' stralend, beeld in evenwicht brengen.

* * *

Vanwege gene *overdreven beknoptheid,* maakt dit boek meer den indruk van een voorstudie-tòt-een-roman dan van een roman. Het lijkt, alsof hij aanteekeningen en losse passages voor een grootscheepsch verhaal neêrgepend heeft en toen, uit overhaasting, deze maar aan elkaêr is gaan lijmen, zonder zich te bekommeren om de hiaten. Wilde men deze stof adequaat verwerken, dan zouden het conflict tusschen Soemintawinangoen sr. en jr., de voorgeschiedenis van Martien, Arnold en Lize, alle milieuschilderingen etc. etc. veel uitgebreider behandeld moeten worden. Vanzelf ware dan voorkomen: de drakerige opeenstapeling van gebeurtenissen binnen veel te korte tijdsbestekken. Tevens hadden, in dat geval, àndere personages in het volle licht komen te staan, en daarmede ware het onevenwichtige, dat nú een tendenz veroorzaakt, vermeden.

Thans echter is de roman mislukt.

En dit valt zeer te betreuren, want de stof leent zich voor een machtig epos, en de auteur lijkt èn de kennis èn de gave te bezitten, om het te schrijven. Mits hij maar het geduld heeft, noodig tot herschepping der gegevens tot een evenwichtig, voldragen geheel. Ware het verhaal meer uitgewerkt, dan zoude, m.i., *de* roman over onze coloniale politiek gegroeid zijn uit de motieven, die nu ten grondslag liggen aan dezen mislukten 'Roman van een Utopist'.

In zekeren zin lijkt mij de ondertitel te bescheiden. Dit boek vertoont aanleg voor méér dan den 'roman *van* een utop*ist*'. Het bevat de kiem voor een 'roman *over* een utop*ie*'. (Een utopie, waarin verdoolden uit twee Volkeren verstrikt zitten.) Dubbel jammer, derhalve, dat het verhaal zoo erg te kort schiet!

Ongetwijfeld heeft de schrijver zijn gegevens met onbevangen geestesoog gadegeslagen, binnen onpartijdig gemoed verwerkt, en overeenkomstig de

waarheid weêrgegeven. Maar: hij heeft er slechts 338 normale paginas druks aan besteed. Dit is veel te weinig, om een materiaal van dien geweldigen omvang naar den eisch te behandelen.

Te veel beknotten tastte tenslotte ook vitale deelen der conceptie aan. Vandaar de hiaten. Die, onbedoeld, een tendens teweeg brengen van ongeveer den inhoud: de levende, jonge krachten onder onze Bruine Rijksgenooten gaan onherroepelijk het doolpad op naar de hersenschim van een zelfstandige republiek 'Indonesia'.

De schrijver heeft beslist *géén* tendens b e d o e l d . Talrijk zijn de passages, waaruit men dit kan bewijzen. De verklaring, waaruit ik boven een alinea aanhaalde, verdient geloof. Het heele boek getuigt voor de waarachtigheid der goede bedoeling. Doch ofschoon het stellig niet b e d o e l d werd als strekkingsroman, is het boek, mijns bedunkens, er toch een g e w ó r d e n .

Onze auteur is vèr beneden zijn onderwerp blijven steken. Hij heeft er slechts zéér enkele facetten van doen uitkomen, en daardoor, ongewild, een caricatuur tot stand gebracht. Het boek is niet àf. Er ontbreken de noodige schilderingen van milieux, achtergronden en zielsdiepten aan, die in feite juist de hoofdzaak moesten vormen. Ik vind dit alles buitengewoon jammer, want telkens treffen ons blijken van een meer dan gewoon talent.

M.i. heeft men hier te doen met een onvoldragen verhaal, dat het, hoogst zeldzame, geval belichaamt van - mirabile dictu - een
s t r e k k i n g s - r o m a n - t e g e n - w i l - e n - d a n k .

Juist met het oog op des schrijvers groote, maar in casu verspilde, talent, leek het mij de moeite te loonen, deze mislukking onder de loupe te nemen. Het heeft echter geen nut, in te gaan op verdere bijzonderheden, als taal, stijl e.d. Den auteur zoû ik willen raden, deze zelfde stof nòg eens te behandelen, maar dan rustiger, breedvoeriger en gedegener, in bijv. vijf à tien van zulke boekdeelen. Dan kwame zij denkelijk wel tot haar recht. Maar... is deze raad uitvoerbaar? Wat zoû bijv. t.z.t. de uitgever wel zeggen, als er een nieuw 'Iboe Indonesia' - zij het dan onder anderen titel - verscheen? En trouwens: raad wordt meestal in den wind geslagen...

Naschrift. (*20 Juni 1929*.).

- Bovenstaande bespreking stond al een tijdje op papier, toen ik, tot mijn verbazing, in de krant van 15 dezer las, dat de Coloniale Overheid te Batavia in Indië een verbod had uitgevaardigd tegen den roman 'Iboe Indonesia'. Mijn eerste gedachte luidde: ze zouden beter doen de p r o p a g a n d a voor de *idee* 'Iboe Indonesia' te verbieden dan de v e r s p r e i d i n g van den gelijknamigen *roman!* Mijn tweede: laat ik eens kijken, welke redenen het Gouvernement tot dezen ongewonen stap hebben bewogen.

Het onderwerpelijke krantenbericht schijnt reeds een dag eerder de ronde door de pers gedaan te hebben. Het stuk, dat ik, den vijftienden, in mijn krant las, maakt n.l. gewag van een melding op den dag tevoren. Ik heb deze echter niet kunnen vinden, ondanks alle gezoek in de betreffende nummers van het blad.

In de - alsdan dus tweede - publicatie, die ik in het avondblad d.d. 15 Juni aantrof, zitten een paar brokken verwerkt uit een recensie, welke, volgens hetgeen er bij staat, een der medewerkers reeds eerder geschreven had, dus zonder voorkennis van het veto te Batavia. Het letterkundig oordeel van den ongenoemden criticus doet hier niet verder ter zake dan op de twee volgende punten. Primo: het spreekt een kleineerende afkeuring uit. Secundo: het culmineert in het zonderlinge, want buiten de perken der literaire waardebepaling vallende, verwijt tegen den roman, dat in *de geesten van deszelfs personages* ten eenenmale de gedachte ontbreekt aan de mogelijkheid van een **synthese** tusschen Blank en Bruin! Het begrip 'synthese' wordt blijkbaar staatkundig en misschien bovendien ook nog wel in andere (n) zin(nen) bedoeld. De aangehaalde recensent laat zich daaromtrent - althans in de aangehaalde stukken - niet uit. Maar het valt af te leiden uit de andere deelen des berichts.

Dit laatste dikt eerst het 'verwijt' nog wat aan, door de voorstelling, die de roman geeft aangaande de verhouding tusschen Moederland en Colonie, te disqualificeeren als: gespeend van alle objectiviteit, erger dan onjuist en zelfs perfide. Vervolgens verklaart het troostend, dat er voor Nederland niet veel kwaad meer te duchten van valt van zoo'n publicatie, die bovendien een prul van een roman is. Daarna herinnert het er aan, hoe verboden boeken juist vaak veel aftrek vinden, vanwege het prikkelend effect van een verbod op menigeens ziekelijke verbeelding; maar zulke patiënten waarschuwt het in gemoede, daar zij, in casu, geen waar voor hun geld zouden krijgen, getuige de geciteerde brokken bespreking, dewelken geschreven werden, éér het verbod bekend werd. (Blijkbaar vreest de steller van het bericht een zeker wantrouwen zijdens zijn lezers tegen de bedoelingen achter zijn gemoedelijken raad.) Verder constateert het, als vanzelfsprekend, den staatkundigen aard der overwegingen, die aan het verbod ten grondslag liggen. Ten slotte laat het den aap uit de mouw komen door te zeggen, dat men naar die overwegingen niet lang behoeft te raden ten aanzien van een boek, waarin zelfs *de gedachte* aan de mogelijkheid eener **synthese** niet te berde komt. Bijwijze van dessert geeft het dan nog te kennen: dit gedachteloos tekort plus de literaire prulligheid van den roman vormen, bij elkander opgeteld, een som, die volstaat, om brave, etc. Nederlanders van deze verfoeilijke lectuur af te houden. Als koffie-met-een-poesje serveert het, heel op het eind, nog een paar hatelijkheidjes tegen schrijver en uitgever van den roman. Doch zulks komt er niet meer op aan. 's Romans doodzonde is: te weinig hulde aan vorenbedoelde 'synthese'.

Dit 'euvel' ligt blijkbaar ten grondslag aan het verbod. Het Coloniaal Bewind zal gedacht hebben: een boek, waarin Blank en Bruin als zulke onverzoenlijke vijanden worden voorgesteld, kan niet anders dan een verderfelijken invloed uitoefenen op de, toch al reeds hier en daar tamelijk gespannen, verhouding tusschen de diverse rassen. Heelemaal ongelijk hebben de betreffende autoriteiten te Batavia niet: het moet ieder lezer van den roman opvallen, gelijk het mij deed, als een fout, dat de auteur daarin zoo

eenzijdiglijk r e b e l s c h e Inlanders beschrijft, onder verwaarloozing der loyale - Halim's vader! -, en den eenigen Bruin-genegen Nederlander een dwaas laat wezen. In mijn bespreking wees ik op die feiten. Daar Indië heel anders gesteld is dan Nederland, houden, anderzijds, de principiëele argumenten voor persvrijheid, die binnen ons huidige Moederland onverminderd gelden, ginds geen steek. Qua maatregel van politico-raciale en -sociale hygiaene, lijkt het verbod gegrond, al rijst de vraag, of er geen dringender verboden achterwege blijven, en al staat het te bezien, of een dergelijk, in het Nederlandsch gesteld, werk wel diep vermag door te dringen in de breede lagen der inlandsche maatschappij en dus veel kwaad kan doen. In elk geval vergt wijs beleid, een volkeren- en rassen-mengelmoes als Insulinde te behoeden tegen geestelijke infecties, die gevaarlijke politieke woelingen tot acute gisting zouden kunnen brengen.

Toch kan ik de uitvaardiging van dit verbod moeilijk bewonderen. Het schept een gevaarlijk praecedent. Met onoverzienbare gevolgen.

Sinds wanneer zijn des Gouvernements ambtenaren bevoegd als kunstrechters? Waar moet het heen, wanneer zij literaire producten gaan toetsen aan hetgeen hen, op eigen hand, oirbaar voorkomt op het stuk van tendenz?. In het onderhavige geval moge het verbod gezond schijnen, op den keper beschouwd neemt deze - relatief - gelukkige greep niets weg van de ondeskundigheid-in-kunstzaken der betreffende personen. Een koe vangt wel eens een haas. In het eerstvolgend geval zullen de heeren de plank wellicht volslagen mis slaan. Weegt het - tamelijk problematieke - nadeel, dat de verbreiding van den onderhavigen roman onder bepaalde inlandsche kringen teweeg kan brengen, werkelijk zwaar genoeg, om het ondervangen daarvan te bekoopen met een aanslag op de vrijheid der Kunst? Men denke hierover niet te licht, en men susse zijn geweten niet in slaap met drogredenen, ontleend aan het uitzonderlijke van dit geval. Het gaat om een Beginsel. En dan: Multatuli's ‘Max Havelaar’ was een nòg véél uitzonderlijker geval. Indien er ooit een boek in de termen viel, om op coloniaal-politieke gronden verboden te worden, dan wel die ‘roman’ van Eduard Douwes Dekker. Toch legde niemand in den Oost hem een strootje in den weg. De, schijnbaar zoo aannemelijke, maatregel-van-mentale-hygiaene blijkt, op den keper beschouwd, een paardemiddel.

Daar komt nog iets anders bij. Ik koester een sterk vermoeden, dat de maatregel maar heilzaam s c h i j n t . Het wil er bij mij n.l. niet in, werkelijk geloof te slaan aan den verbods-grond, dien het krantenbericht noemt. Of liever, want juister: insinueert. Immers dit is het nu net: er staat heelemaal niet duidelijk bij, *waarom* de roman verboden werd in de colonie. De, natuurlijk s t a a t k u n d i g e , gronden des verbods acht het bericht gemakkelijk te *raden* in het licht van het, natuurlijk l i t e r a i r op te vatten, oordeel van een recensent, die concludeert tot: te-kort aan synthese. Maar moet het publiek dan *raden* naar de beweegredenen? Waarom staat er niet ronduit bij, welke motieven aanleiding gaven tot het verbod? Kennelijk zit men een beetje met de zaak verlegen. En dit is geen wonder. De Indische

Overheid laat onvergelijkelijk veel gevaarlijker lectuur dan ‘Iboe Indonesia’ ongemoeid, zij laat Inlandsche kranten bestaan en Inlandsche vereenigingen hun gang gaan, zij laat roode propaganda toe, en zij laat Multatuli's ‘Max Havelaar’ overal binnen. En zoû dan dit arme, vergelijkenderwijs toch zeker dood-onschuldige, boek ‘Iboe Indonesia’, ènkel wegens gebrek aan synthesegeloof bij deszelfs personages, een dermate krassen maatregel rechtvaardigen?

Neen, naar mijn intuïtie liggen de werkelijke drijfveêren heel ergens anders. Er zijn, m.i., wèl politieke redenen in het spel, doch zulke van zéér persoonlijken aard. Mij dunkt: de auteur van ‘Iboe Indonesia’ heeft met dit boek een paar kopstukken uit de Nederlandsche ‘society’-in-Indië op de teenen getrapt.

Het verhaal volgt den historischen gang-van-zaken dermate op den voet, dat men er niet aan ontkomt, allerlei personages te identificeeren met werkelijke personen. Wie, die Indië ook maar een béétje kent, denkt bij ‘Halim’ niet aan Soekarno? Er komt een rooden ‘Koldhof’ voor in het boek, en een adelijke Regeeringsgemachtigde, een ‘ethische’ slappeling, van wien ‘Halim’ een handje krijgt tijdens zijn proces. Indien ik mij niet zéér bedrieg, heb ik met het origineel van ‘Raden Mas Mangkoesertònò’ menigen nacht doorgepraat, te Den Haag, zoo tusschen de jaren 1916 en 1919. Hij was toen nog geen Doekoen, maar alreeds lichtelijk anti-coöperator. De figuur ‘Wansinck’ wil ik niet ‘overzetten’. Want waarom verdriet te doen aan een man, die, ondanks al zijn gebreken, toch stellig een goed Nederlander is? In den roman wordt ‘Wansinck’'s ‘model’ al kenbaar genoeg gemaakt. De geschiedenis in de soos (pag. 129... 130), waar ‘Wansinck’ een generaal aangeklampt als ouden kennis, en door dezen dan aan een gezelschap hooge officieren-met-hun-dames wordt voorgesteld als diens voormaligen oppasser, hoorde ik, anno 1932, reeds te Bandoeng vertellen als heusch waar gebeurd met een der bekendste persmagnaten. Kortom: in het boek staat het signalement van een aantal invloedrijke heerschappen, en wel duidelijk genoeg, om door ieder, die geen vreemdeling is in Jeruzalem, volkomen begrepen te worden. Natuurlijk heeft de ‘dokter ajer’ geen den minsten invloed bij het Gouvernement; en de andere Inlanders, waarover het boek rept, kunnen evenmin op witte voetjes bogen in zúlke mate, als noodig is, om een verbod er door te krijgen. Maar ‘Wansinck’ is een invloedrijke politicus; en nog anderer belang loopt, in casu, evenwijdig met het zijne.

Naar mijn stellige overtuiging heeft men hier den werkelijken wortel des verbods. Dat geleuter over gebrek-aan-synthese-geloof is maar lari. Ware dit anders, dan kon men immers wel de heele Inlandsche en de halve Chineesche pers in Indië verbieden!

Met alle respect voor de, begrijpelijke en m.i. gegronde, gevoeligheden van het origineel der figuur ‘Wansinck’ e.a., acht ik het onderhavige verbod toch een funest praecedent. Ook Multatuli's ‘Max Havelaar’ bevatte immers ondubbelzinnige toespelingen op de origineelen van ‘Slijmering’ etc. Toch werd dat boek nooit in Indië verboden! En ik zeg maar: gelijke monniken, gelijke kappen. Waar nog bij komt, dat ‘Max Havelaar’ beslist een rebelsche

tendenz verkondigt en ‘Iboe Indonesia’ beslist *niet*. Dit laatste boek ondergaat dus een zware straf, die een ander geschrift bespaard bleef, ofschoon het deze meer verdiende. Geen gebrek-aan-synthese-geloof en nog veel minder persoonlijke gevoeligheden mogen, in trouwe, voor het Staatsbestel reden zijn, om de literatuur te fnuiken.

Naschrift bis (*21 Juni 1939.*).

- ‘Iboe Indonesia’ is niet van de lucht! In de avondkrant van heden lees ik, dat de leeraar in Gouvernementsdienst Dr. A.J. Koch, schrijver - onder het pseudoniem A. ter Haghe - van het seditieuze boek ‘Iboe Indonesia’, heden van verlof uit Europa terugkeerde te Batavia, en daar meteen door de justitie in verhoor werd genomen, na een grondig onderzoek van zijn bagage! Rekende men op een voorraad bommen?

De term ‘seditieus’ wekt mijn verwondering. Beteekent dit niet ‘oproerig’? Kijken in Koenen's Woordenboek. Het staat er niet in! Dan Herckenrath! Daar vind ik, in het Fransch-Nederlandsche deel, ‘séditieux-euse(ment)’ met als eenige vertaling: ‘oproerig’. Mijn vermoeden blijkt dus juist.

Doch mijn verwondering kent nu geen grenzen meer. De roman ‘Iboe Indonesia’ *oproerig?* En dit zoû ik, bij zoo gezet doorwerken ervan, niet bemerkt hebben? Ik, die zoo sterk tegen sleutelromans ben. Ik, die zoo Nationaal voel.

Onder dit nieuwe bericht staat een redactioneel bijschrift tusschen haakjes. In substantie verklaart het: de schrijver probeert, in den roman de stroomingen onder de diverse rassen in Indië uit te beelden, doch hij doet dit zoodanig, dat de invoer en de verkoop van het boek in Indië zijn verboden door het hoofdparket. Volgt verwijzing naar het vorige bericht.

Hum! Wat te denken van een gedachtengang, die de uitbeelding, welke een roman geeft, omschrijft als zoodanig, dat dezelve verboden wordt? Ook hier treft het, hoe men kennelijk voorbijpraat: langs de eigenlijke beweegredenen van het verbod heen.

Het heeft er allen schijn van, alsof de Nederlandsche pers lustig meêdoet aan het ‘smoren’ van dezen roman. Heeft ‘Wansinck’ misschien veel vriendjes onder de collega's in Patria? In het eerste naschrift heb ik mijn meening omtrent de eigenlijke beweegredenen voor het verbod ten beste gegeven; daaraan hoef ik niets toe te voegen.

Doch met nadruk constateer ik: ‘Iboe Indonesia’ is *niet* ‘seditieus’. Er zit, gelijk ik in de bovenstaande bespreking aangaf, een, trouwens onbedoelde, tendentie in. Deze is echter geenszins oproerig.

Naschrift ter (*22 Juli 1939.*)

- ‘Iboe Indonesia’ und kein Ende! Heden ontvang ik een schrijven d.d. gisteren van Mevrouw Kloos, waarbij ingesloten een brief van Dr. J.A. Koch aan haar, gedateerd: Bandoeng, 14 Juli 1939. Het ligt niet op mijn weg, dit schrijven hier in extenso weêr te geven, doch ik wil de hoofdpunten opsommen en één passus citeeren.

1. Dr. Koch noemt het verbod en beklaagt zich over een ‘hetze’ tegen hem, als ‘opruier’ in de Indische pers.
2. Onder invloed van een en ander nemen Moederlandsche dagbladen daar wat van over.
3. Sommigen dier bladen in Patria schrijven dientengevolge ongunstige recensies.
4. De oorzaak van deze rel is, dat het origineel van ‘Wansinck’ - Dr. Koch noemt den waren naam, doch dit laat ik, op lichtbegrijpelijke gronden, na - zichzelf herkend heeft in dat personage, hetwelk echter volstrekt niet als zijn portret bedoeld werd.
5. 5. Hier citeer ik:
   ‘Nu betichten hij’... N.l. het origineel van ‘Wansinck’, A.A.H ‘en zijn satellieten mij van opruierij, omdat ik in mijn boek revolutionnairen als Halim volgens hun eigen anti-Hollandsche ideologie laat spreken. Doch dit was noodig voor de juiste karakterteekening en bewijst nog niet, dat ik partij voor hen trek. De hoofdfiguur uit mijn verhaal is N.B. een Nederlandsch utopist (d.w.z. Marxist), die door begunstiging van inheemsche nationalisten zich zelf te gronde richt. Dus eer een afschrikwekkend voorbeeld!
   Bij nauwkeurige lezing zal U dus stellig blijken, dat ik tot géén politieke partij behoor en *volkomen loyaal* ben jegens het Gezag.’[1)]
6. Dr. Koch zoude het derhalve zeer waardeeren, indien Mevrouw Kloos zelve de recensie van ‘Iboe Indonesia’ wilde verrichten.
7. Bij een kunstwerk is voor Dr. Koch de *vorm* hoofdzaak; hij huldigt blijkbaar de juiste opvatting ‘l'Art pour l'Art’.
8. Hij zoû dan ook niet zoo'n nadruk leggen op de gebruikte *motieven,* indien men er geen politieke quaestie van gemaakt had.
9. Hij hoopt, dat het boek, waar hij zóó zijn best op gedaan heeft, door zijn stijl de geadresseerde zal boeien.
10. Men gelieve zijn brief niet te beschouwen als poging, om het literair oordeel van Mevrouw Kloos te beïnvloeden.
11. Hij wil zich enkel als mensch rechtvaardigen.
12. Het dagelijksche Indische persgeschel schijnt naar Patria over te slaan, en bedreigt hem zoowel in zijn auteursreputatie als in zijn ambtelijke positie.

Over deze aangelegenheid ga ik nu puntsgewijs het mijne zeggen.

Ad 1. Hieromtrent heb ik mijn meening al kenbaar gemaakt.

Ad 2. Blijkbaar!

Ad 3. Precies mijn idee. Sporen daarvan meen ik reeds aan te treffen in het eerste, mij onder de oogen gekomen, krantenbericht. Voor zoover op te maken valt uit een twintig à dertig regels, huldigt de daar aangehaalde, maar ongenoemde, criticus ongeveer dezelfde opvatting over de literaire mérites des romans als ik boven heb te boek gesteld; enkel kamt hij dezelve

1) Cursief = onderstreept in text.

m.i. wat te èrg af. Tot mijn pijnlijke verrassing zag hij echter, zelfs binnen zoo klein bestek, kans, den klemtoon te leggen op iets, dat geen verband houdt met literatuur. Het verwijt van hem tegen den roman culmineert immers in de vaststelling: in de geesten van deszelfs personages ontbreekt ten eenenmale de gedachte aan de mogelijkheid eener ‘synthese’ tusschen Blank en Bruin! Wat geeft dit? Er bestáán zulke lieden. Eenen auteur komt zeker vrijheid toe op het stuk der keuze van zielsgesteldheid zijner personages. Het gegeven van den roman klopt ongetwijfeld met bepaalde kanten der aanwezige werkelijkheid. Al deze overwegingen laat die beoordeelaar echter ter zijde. Hij meent in den roman een tendenz te ontdekken, constateert, dat deze hem onwelgevallig is, en staat dan met zijn vonnis klaar. Hij scheidt literair gehalte en strekking van elkaêr, alsof het twee afzonderlijke ingrediënten zijn.

Ad 4. Dit kreeg ik al eerder in de gaten; maar het *werd* een ‘portret’.

Ad 5. Deze trouwhartige verklaringen verdienen m.i. geloof. Inderdaad mag het lot van de figuur ‘Martien’ een afschrikwekkend voorbeeld heeten. Ook het marxisme komt er bekaaid af in den roman. Ik heb geen oogenblik uit den roman opgemaakt, dat de schrijver deloyaal zoude zijn. En ik meen: niemand der ingewijdenen doet zulks in ernst, maar het dient als ‘smoes’, om 's heeren ‘Wansinck’'s evenbeeld uit den handel te houden.

Ad. 6. Te laat! De bespreking was reeds door mij voltooid, éér het verbod werd afgekondigd. Naar Mevrouw Kloos mij meldde, heeft zij aan Dr. Koch in dien zin geantwoord.

Ad 7. Zeer juist.

Ad 8. Accoord.

Ad 9. Zie mijn recensie.

Ad. 10. Bestaat ook geen kàns op.

Ad 11. Terecht. En die rechtvaardiging slaagt volkomen. De manier, waarop men hem, als kunstenaar, behandelt, is beneden peil.

Ad 12. Schandelijk genoeg!

Ja, schandelijk genoeg moet deze heele hetzerij genoemd worden.
Ik ben, naar de lezer gezien heeft, lang geen onverdeeld bewonderaar van den roman ‘Iboe Indonesia’. Maar het gaat alle perken te buiten, wanneer men een auteur - goed of niet - knot, om ‘politieke’ redenen van hoogst persoonlijken aard. Het boek moge den ‘Wansinck’'s bevallen, ja dan neen, om het even; het moge een al dan niet verkeerd beeld van Indië geven; het moge allerlei gebreken hebben: dit alles rechtvaardigt niet een verbod door een Stelsel, dat Multatuli's ‘Max Havelaar’ heelemaal ongemoeid, en zich trouwens nooit veel aan kunstzaken gelegen liggen liet.
Wij staan hier voor een hoogst gevaarlijk precedent. De Vrijheid der Kunst staat op het spel. Want het gaat hier niet om iemand, die de kunst misbruikt voor propaganda. Neen, in casu moest een volkomen loyaal auteur tot ‘opruier’

gebrandmerkt worden, wegens de ‘misdaad’ van het trappen op de teenen van een stel, even lichtgeraakte als invloedrijke, potentaten. Een veeg teeken!

Verzen door Hélène Swarth.

Vergeven

- ‘'t Is niet genoeg, den vijand te vergeven.
Ik moet hem zeegnen, helpen in zijn nood.
Eer 'k dat vermag voel ik mijn ziel niet groot.’
Geen vijand toen bedreigde 't meisjesleven,
In de eigen cel, die veilig mij omsloot
Of hoopvol zingend langs mijn lentedreven.
'k Vergat dien wil, al peinsde ik wel verheven,
Aleer de vijand van mijn smart genoot.

Veel jaren later werd ik uitverkoren,
Of ik van verre een engelstem kon hooren:
- ‘Treed met uw vijand nu niet in 't gericht,
Maar help hem!’ 't Was de dag, toen werd geboren
Hij, die ons gaf zijn hemelliefdelicht.
En 'k bracht mijn offer als een rein gedicht.

Vlucht

Ik was het kind, dat in haar Droomland vlucht,
Het meisje, aan 't raam, in honinggeur van linden,
Verwachtend hem, die eens haar woon zal vinden,
Bevrijder uit den kerker, waar zij zucht.

Ik was de vrouw, die zich gedwee liet binden,
Uit liefderoes ontwaakt, naar blij gerucht
Van wieken luistrend, in lazuren lucht -
- ‘Dood, breng me in 't land, waar vloden wie mij minden!’

En brak mij 't noodlot, wijl ik ál te vroeg
Mijn Engel, die mij liedjes voorzong, vroeg
De vreugd, die 'k niet in d' aldag vond, te geven
En, vol vertrouwen, de armen rond hem sloeg,
Tot mij die sterkë uit mijn kerker droeg
Naar Droomenland, waar 't zalig was te leven?

Daal van uw ster!

- ‘Ik zal, dit weet ik, naar een ster verrijzen.’
Zoo jong, zoo mooi, nog leek hem 't leven zoet,
Doch vroom vertrouwen gaf hem stervensmoed
En, vrij van vreeze, ontsliep hij als de wijzen.

Daal van uw ster, wanneer ik sterven moet
Den tragen dood der lang gekwelde grijzen.
O liefste broeder! wil den weg mij wijzen.
Daal van uw ster en ijl mij tegemoet!

Jou zal ik wel, maar hoe zal jij herkennen
Het kleine zusje, nestlend op je schoot?
Alleen, als op deze aard, hoe zou ik wennen
En niet verdwalen in het Land van dood?
Als 't kleine meisje zal ik tot je rennen.
Breng me aan je hart naar 't Eeuwig Morgenrood.

Verzen door Frouwien Kuyper.

De dijk

De dijk ligt als een donker dier te waken
over de menschen en hun schrale baat,
terwijl de kanteling van 't lichtend baken,
haar witte wieken langs den hemel slaat.

Vanuit de nevelige velden maken
zich enk'le schapen los; een dun geblaat
stijgt langs de karteling der lage daken,
dat - even - klagend in de stilte staat.

Hier wordt het leven tot een tragisch tasten
van kleine menschen met te groote lasten:
het voetpad langs den dijk is hard en smal.

De treden gaan er steil en stug naar boven
en slechts voor hen, die een doel gelooven,
schijnen de lichten van den overwal.

Ontmoeting

Je nam mijn hand, met enk'le vlotte vragen,
- zoo onbevangen schijnbaar, zoo spontaan -
maar 'k zag ook je oogen, strak van onbehagen,
voor één seconde langs de mijne gaan....

Wij bleven stil. Een ratelende wagen
bracht een gerucht van 't luide leven aan,
waarin de droom, eens door ons hart gedragen,
- ons beider hart - verloren is gegaan.

Wat valt er tusschen òns nog uit te spreken?
Er bleef niets over immers dan een bleeke
herinnering, die nergens woning vindt....

Nochtans kan geen verloochening ons baten:
voorbij ons hart, langs leege levens-straten
sluipt het verleden als een bedelkind.

Herfstbloem

De bloemen van den zomer zijn vergaan,
één enk'le dahlia is mij gebleven
en aan mijn venster, gansch van gloed ontdaan,
hangt rits'lend nog een wingerdblad te beven.

De manestralen, die een lichtweb weven
over mijn handen, zie ik macht'loos aan:
wàt kon ik zaam'len, om aan U te geven,
zoo Gij vanavond langs mijn deur zoudt gaan?

Toch tooid' ik mij - alleen om Uwentwille -
ik vond geen ander, U gewijd gebaar:
een simp'le herfstbloem in mijn huiv'rend haar.

Heer van mijn hart, maak mijn verwachten waar
en laat mijn saamgevouwen handenpaar
in dezen nacht tot offerand verstillen....

Afscheid

Naakt, naar alle winden open,
ligt de leege wintertuin,
waar alleen nog, mist-bedropen,
fletse violieren, schuin
naar de duist're aarde neigen,
waar van uitgeputte twijgen
het al lang-verschrompeld blad
nederdwarrelt, eind'loos mat....

Donker, in verstard bewegen,
lijnt der boomen breed gebaar
wond're arabesken tegen
den opalen hemel, waar
het van nevelen verhulde
maanlicht in een wit-vergulden
schemer uitvloeit en verglijdt
hoog en heilig, eind'loos wijd....

Roerloos, van den nacht omsloten,
zonder tranen, zonder woord,
staan wij beiden in de groote,
bleeke Stilte, als bekoord
door dit schoon-geworden scheiden
....tot onz' handen samenglijden
en onz' oogen naar elkaar
wederkeeren, eind'loos zwaar....

Het standpunt van Dr. Menno ter Braak door J. van de Guchte.

Is het van belang, het personalistisch standpunt van Dr. ter Braak nader te bepalen?

M.i. is dit nuttig om twee redenen.

Ten eerste is een nadere bepaling nuttig, omdat daardoor duidelijk wordt, dat bij ter Braak dezelfde 'verstarring' is te constateeren, die aan anderen wordt verweten.

Ter Braak verwijt toch aan zeer velen, dat zij de persoonlijkheid opsluiten in een kader.

Niet alleen de 'humanist, liberaal, marxist en fascist' doet dat volgens hem, maar eveneens ieder, die geen personalist is. Anderen staan met dit verwijt aan zijn zijde.

Het schijnt in niet-wijsgeerige kringen, met name voor menig literator en criticus, te getuigen van goeden smaak om, zij het al geen personalist, toch in ieder geval irrationalist te zijn.

Bepaalt men nu deze opvattingen, ontleend aan levens- en existentiephilosophie, niet nader, dan ziet men niet, dat ook hier de persoonlijkheid wordt opgesloten in een kader. Zoodra echter het personalisme van ter Braak e.a. gezien wordt binnen het grootere kader van het modern-humanisme, is openbaar, dat ook hier de verstarring niet is te ontgaan.

Ten tweede is het nuttig, het standpunt van ter Braak nader te bepalen, omdat dit bijzonder duidelijk demonstreert de innerlijke crisis van genoemd humanisme.

Eerst wil ik ingaan op de stelling, dat ter Braak zelf vervalt in de opsluiting der persoonlijkheid, die hij aan anderen verwijt.

Voorop wordt alzoo gesteld, dat het standpunt van ter Braak (alsook dat van levens- en existentiephilosophen) ligt binnen het groote kader van het modern-humanisme.

De term ‘modern humanisme’ wordt hier gebruikt in onderscheiding van antiek humanisme. In dit laatste was de persoonlijkheid nog steeds gebonden door een objectieve wereldorde; in het modern humanisme niet meer.

Na de ineenstorting van de middeleeuwsche, kerkelijke synthesecultuur, die christelijke motieven met antiek-humanistische verbondt, is het modern-humanisme de gangbare beschouwing geworden tot op heden, - zij het ook in velerlei verbijzondering. Van Descartes tot Kant gaat het in nomistische preciseering, daarna verkrijgt het met Fichte en Schelling een wending in irrationalistischen zin, nog later, op voorgang van Dilthey, meer en meer een existentiëele verbijzondering.

Steeds echter is de grondidee, in welke typeering ook, de idee van de vrije, zichzelf-bepalende, autonome persoonlijkheid. Het is duidelijk, dat dit een religieus apriori is, daar een zichzelf-bepalende persoonlijkheid een bewust standpunt inneemt - in dit geval een afwijzend - tegenover een eventueele andere autonome en absolute werkelijkheid.

Genoemde grondidee is immers feitelijk niet anders dan de saeculariseering van de christelijk-religieuze vrijheidsidee.

Het is ook duidelijk, dat deze grondidee, bij consequente verwezenlijking, stel dat deze mogelijk was, tot den onmiddellijken chaos zou voeren. ‘Menschelijke Ikken zijn er oneindig veel. Ieder Ik beschouwt zichzelf als het middelpunt der schepping en eischt, dat er rekening met hem wordt gehouden, alsof het geheel alleen bestond in het heele heelal. Het is duidelijk, dat er geen enkele mogelijkheid bestaat al die eischen te verzoenen en te bevredigen. Zoolang het (autonome) Ik niet gedood is, zal er inplaats van eenheid en harmonie altijd een wilde chaos en ondenkbare absurditeit bestaan.’ (L. Sjestow, Crisis der Zekerheden, bldz. 37.)

Evenwel, consequente verwezenlijking van deze grondidee is niet dreigend.

Reeds om deze reden niet, dat dit apriori in de humanistische

levens- en wereldbeschouwing veelal zoo vanzelfsprekend is geworden, dat men er zich geen rekenschap meer van geeft. Meestal wordt eenvoudig aangenomen, dat men géén religieus apriori heeft. In gemoede meent men vaak 'voraussetzunglos' te zijn en spreekt dan zelfs wel harde woorden tot het zgn. religieus denken (alsof niet alle denken in den wortel religieus ware!).

Voorts is consequente realiseering van dit apriori niet dreigend, omdat de menschelijke individualiteit nu eenmaal zóó weinig zelfgenoegzaam is, dat zij zich, óók bij vermeende zelfbepaling, steeds weer bindt en vastlegt òf in een van haar subjectszijden òf in één of meer van de wetszijden der werkelijkheid.

Hiermede is reeds aangeduid de innerlijke problematiek van de humanistische grondidee. Onvermijdelijk is hier het conflict tusschen vermeende vrijheid en gezag; autonoom individu en gemeenschap; totale persoonlijkheid en opsluiting daarvan.

Er zijn hier tenslotte slechts drie mogelijkheden, die elk voor zich gelijkelijk problematisch zijn.

Uitgaande van genoemde, antinomische grondidee kan men:

1e. de autonome individualiteit binden door opsluiting in een wetskader. Aldus het nomistische humanisme. Dit voert bij consequentie tot totalitaire politiek;

2e. alle binding in een wetskader verwerpen. Men krijgt dan personalistisch humanisme. Dit leidt tot anarchistische of nihilistische politiek (ter Braak uit opportunisme democraat!);

3e. een labiel evenwicht construeeren tusschen autonome individualiteit en wetskader. Dit voert tot democratische politiek.

Heel de crisis van het moderne leven en denken is gevolg van de innerlijke tegenstrijdigheid van zijn grondidee.

De zgn. autonome persoonlijkheid is namelijk slechts vermeend autonoom en kan dus, krachtens haar creatuurlijken aard, nooit anders doen dan een houvast, een binding zoeken.

Daar echter de binding aan haar Oorsprong, in welke zij waarlijk vrij is, geloochend wordt, blijven uiteraard slechts bindingen over, die de persoonlijkheid in slavernij voeren.

Bedoeld is het volgende:

Jùist is, dat onze menschelijke Ikheid, als concentratiepunt van de tijdelijke werkelijkheid en transcendent aan alle verbijzondering, het éénige punt is, van waaruit een totaalblik mogelijk is. Wanneer

echter dit zèlf-bewustzijn zijn afhankelijkheid loochent van een zin-gevende Werkelijkheid, transcendent aan deze tijdelijke werkelijkheid, dan moet het zijn vastheid wel zoeken binnen deze tijdelijkheid. Daarmee verliest het noodzakelijk zijn blik op de totaliteit en wordt het prijsgegeven aan de verwarrende verscheidenheid van bijzonderheden binnen deze tijdelijke werkelijkheid. Ieder ziet dan de bijzonderheid, die hij verabsoluteerd heeft, aan voor de totale werkelijkheid. Daardoor ontstaan de genoemde conflicten, daar de tijdelijke realiteit zich nu eenmaal niet laat opsluiten in een verabsoluteering van een harer zijden of functies.

Nu stelt Dr. ter Braak in zijn publicaties dit specifiek humanistisch conflict in tal van specialiseeringen voor ons, als conflict tusschen: dichter en burger, leven en dood, vrijheid en gezag, geloof en geloofsbezit, mystiek en kerk, liefde en huwelijk, vrije uiting en discipline etc. etc..

Hij komt op (en terecht) tegen de inrijging der persoonlijkheid in het keurslijf van enkele functies of wetten.

Hij doet dit echter niet consequent.

Op een bepaald punt staakt hij zijn aanvallen.

Dan ziet hij blijkbaar geen verstarringen meer.

Dit is het gevolg van zijn zeer bepaald humanistisch standpunt.

Het is onjuist, als Bruning schrijft ‘dat ter Braak een levensstijl poneert zonder een bepaalde “levens (wereld)beschouwing” te poneeren of te bezitten.’ (Verworpen Christendom, 1938, bldz. 60.) Dr. ter Braak heeft wel degelijk een bepaalde levensbeschouwing, tegenover welke zijn polemische bezinning halt maakt. Hij trekt zich, om aan de gewraakte verstarring te ontkomen, terug op ‘den totalen mensch’, den ‘vrijen, volledigen mensch’. Althans principiëel. Want zoo nu en dan heeft hij de tactiek, om te vluchten in de schijnparadox, bijv.: geen democraat uit principe, (hij zou veel meer vrijheid willen), wèl democraat uit opportunisme (dit geeft in deze situatie nog de meeste vrijheid). Deze tactiek laat ik hier buiten beschouwing, omdat het niet meer dan tactiek is.

Principieel trekt ter Braak zich terug op den ‘totalen mensch’.

Nu is dit, gelijk boven werd opgemerkt, op humanistisch standpunt onmogelijk. Het is daarom noodzakelijk, te onderzoeken, wat ‘totale mensch’ en totaliteit hier beteekenen.

En dan zien we, dat de totale mensch van ter Braak bij lange niet de volledige zelfheid is.

Als principiëel humanist bindt ter Braak zichzelf ook.

Blijkbaar meent hij, afgedaan te hebben met het 'verbleekte' humanisme. (Marsman). Feit is, dat hij alleen heeft afgedaan met de nomistische preciseering van het humanisme; humanist is hij gebleven.

Ter Braak spreekt van: zin of onzin des levens; waarde of onwaarde, etc.. Alsof dit vanzelfsprekend zou zijn.

Zoo te spreken is alleen mogelijk, als er een norm is, aan welke wordt bepaald, wat zin of onzin is.

Waar vindt ter Braak nu de norm voor zijn bepalingen?

Hij verwerpt een normstellende, transcendente Werkelijkheid.

Hij verwerpt eveneens de subjectieve normen van het nomistisch humanisme.

Blijft over, dat hij de norm vindt in eigen persoonlijkheid, nader in de versubjectiveerde levenszijde der tijdelijke werkelijkheid. Dit is alleen mogelijk door synthetische abstractie van een bijzondere functie, die daarna verabsoluteerd wordt.

M.a.w., ter Braak is humanist van personalistisch genre, nader een subjectivistisch-biologistisch humanist.

Wat blijft nu op dit standpunt over van de totale individualiteit en van de tijdelijke, kosmische orde?

Ter Braak meent de totaliteit te vatten, door zich in te stellen in den subjectieven (c.q. biotisch-psychischen) levensstroom.

Evenwel, wat hij zoo vat, is niet de volle totaliteit; slechts een versubjectiveerde levenszijde der totaliteit.

Wat men alzoo van de 'totaliteit' te zien krijgt, kan men heel pijnlijk bemerken op een tentoonstelling van zgn. expressionistische 'kunst'.

De totale individualiteit, als concentratiepunt der tijdelijke werkelijkheid, omvat nog wel iets meer dan een versubjectiveerde levenszijde. En er is ook nog wel wat meer 'waarheid' dan de subjectieve levensbeleving.

Heel wat meer ook.

Als Dr. ter Braak de totaliteit samenperst in een verabsoluteerde subjectieve levensfunctie en daardoor alle zijden der werkelijkheid en verdere subjectsfuncties degradeert tot modificaties van deze ééne functie, dan is dit een van de meest radicale verengingen, die mogelijk is.

Het is prachtig, als iemand voor ‘persoonlijkheid’ is, maar het is beangstigend, als de persoonlijkheid zoozeer geweld wordt aangedaan.

Ook door ter Braak is alzoo de innerlijke antinomie van het humanisme niet doorbroken.

Hij heeft deze antinomie eenvoudig aanvaard.

Stuit hij nu (op eigen standpunt) op deze tegenstrijdigheid, dan is hem dit blijkbaar geen aanwijzing, om zich eens terdege te bezinnen op zijn apriori, maar dan verlegt hij de antinomie naar het ‘leven’. Ter Braak handelt dus op dezelfde wijze als de nomistische humanisten: ontdekken deze een antinomie, dan concludeeren zij niet tot de onjuistheid van de grondidee, maar dan is het ‘denken’ nu eenmaal antinomisch! (zie bijv.: Huizinga, In de Schaduwen van Morgen, 7, bldz. 228).

Wie de antinomie van zijn grondidee in het ‘leven’ heeft geprojecteerd, moet het leven wel hard vinden ‘in zichzelf’. Het is wel tragisch!

De jammerlijke conflicten, die ons nu in de realiteit teisteren, zijn er immers niet, omdat de realiteit zoo hard is in zichzelf, maar alleen, omdat zij zoo hard en liederlijk gemaakt wordt door onschuldig-kijkende menschen.

Overigens wordt de antinomie zooveel doenlijk ontweken. Immers ‘wetmatigheid’ en ‘orde’ worden hier verklaard als functies van de eigen subjectiviteit en daardoor gecamoufleerd.

Het zal nu duidelijk zijn, waarom ter Braak zijn strijd tegen de ‘verstarring’ op een bepaald punt afbreekt.

Hij strijdt nl. alleen tegen opsluiting van de persoonlijkheid, voorzoover die geschiedt door het nomistisch humanisme.

Andere vormen van opsluiting ontgaan hem en moeten hem ontgaan, eenvoudig, omdat zijn standpunt hem belet, de totaliteit te overzien.

Onder ten tweede merkte ik op, dat het standpunt van Dr. ter Braak bijzonder duidelijk de innerlijke crisis van het modernhumanisme demonstreert.

Dit humanisme voert zijn aanhangers steeds, hoe het ook wordt gepreciseerd, krachtens zijn antinomische grondidee, tot het con-

flict tusschen autonomie en binding. Hier is nu bijv. iemand, die het conflict in een bepaalde verbijzondering zeer goed heeft gezien.

Vanzelfsprekend tracht hij zich veilig te stellen en verstarring te ontgaan.

Evenwel met behoud van de humanistische grondidee.

Wat gebeurt er nu?

Hij speurt ongeveer alle preciseeringen af. Niet alleen de nomistische, ook verschillende subjectief-irrationalistische. Hij tracht zelfs, als het zoo te pas komt, de gevonden antinomie op te nemen, door het zgn. dialectisch denken te vereenzelvigen met de irrationeele realiteit.

Hij komt dan, heel consequent, uit bij den 'universeelen onzin'. (Zie: Van oude en nieuwe christenen, 1937, bldz. 21.)

Inderdaad: vereenzelviging van dialectisch denken met de irrationeele werkelijkheid is zin-loos.

Om de eenvoudige reden, dat subjectiviteit (letterlijk: onder worpenheid) geen zin heeft, zelfs geen bestaan, zonder een werke lijkheid, die onderwerping vraagt. (Vergelijk: Dr. H. Dooijeweerd: De Wijsbegeerte der Wetsidee, dl. I, bldz. 434/35. A'dam, 1935.)

Maar, ondanks al zijn pogingen, om de opsluiting te ontgaan, vervalt ook hij weer, zij het in personalistische preciseering, in de gewraakte verstarring.

Dit kan ook niet anders, zoolang de bewuste grondidee wordt vastgehouden.

Binnen het kader van de modern-humanistische grondidee zijn slechts twee principiëele mogelijkheden, die beide, in alle typen, tot binding van de totale individualiteit leiden. (Een derde mogelijkheid, - die der synthese -, wordt terecht door ter Braak zelf geen principiëele mogelijkheid genoemd; slechts een tactische.)

Stand van zaken is de volgende:

In de tijdelijk-kosmische realiteit zijn vele zijden te onderscheiden voor het actueel-theoretisch denken, elk met onderling onherleidbare ordeningen. Behalve de zgn. natuurzijden verder de psychische, analytische, historische, linguïstische, sociale, economische, aesthetische, juridische, ethische en geloofszijde (zie voor uitvoerige analyse: Dooijeweerd, a.w. Dl. II).

De menschelijke individualiteit fungeert als subject in al deze zijden; heeft m.a.w. even zoovele subjectszijden.

Wordt nu de menschelijke subjectiviteit, zooals in de humanistische grondidee geschiedt, losgemaakt van haar zin-gevende Oorsprong en autonoom gesteld, dan is men noodzakelijk hiertoe gedwongen:

òf de subjectiviteit wordt in één of meer wetszijden opgesloten, òf één of meer zijden van de werkelijkheid worden herleid tot en opgesloten in subjectszijden van de individualiteit.

Het eerste gebeurt bij de nomistische typen van het humanisme: idealisme-naturalisme, beide met een groep van zijden; socialisme, communisme, historisme, rationalisme, moralisme, biologisme, etc. Het tweede gebeurt bij de personalistische typen van het humanisme.

Resultaat aan beide zijden: binding en verstarring.

Want de individualiteit laat zich niet oplossen in één of meer zijden der werkelijkheid, evenmin als de wetsorde der werkelijkheid zich laat herleiden tot vrijzwevende subjectiviteit.

Als Dr. ter Braak strijdt tegen nomistische opsluiting der persoonlijkheid, heeft hij betrekkelijk recht.

Hoewel hij ook dan zwakker staat dan zijn bestredenen.

Immers, wie de subjectiviteit opsluit in een bepaalde wetsorde, heeft althans nog eenigen grond voor die subjectiviteit; - wie echter, als ter Braak, de heele wetsorde herleidt tot subjectiviteit, heeft voor deze laatste geen basis meer.

Een tijdelijke schuilplaats in de dialectiek baat hier evenmin als waar ook. Dialectiek heft geen antinomiën op, maar camoufleert alleen de moeilijkheden.

Geen verweer evenwel heeft ter Braak op het verwijt, dat hij zelf de individualiteit opsluit in een versubjectiveerde en verabsoluteerde levensfunctie.

Ik neem aan, dat Dr. ter Braak een zoeker is naar ‘waarheid’. En dat hij ‘nieuwe’ menschen zoekt temidden van confectie. En dat hij ‘leiding’ wil geven.

Wat hij echter nu vindt, bij handhaving van zijn (al of niet-ontwaarde) grondidee, is geen waarheid en ook geen ‘nieuwe’ mensch. En wat hij met zijn leiding bereikt, is niet anders dan dit: dat tal van menschen, welker opvattingen toch reeds het beeld vertoonen van een omgevallen boekenkast, nu heelemaal geen draad meer kunnen vinden.

Uit de crisis van vermeende vrijheid en binding, tot welke de humanistische grondidee voert, niet alleen in het denken, maar ook, vreeselijk tastbaar, in de samenleving, is slechts één ontkoming.

Deze is niet, dat het nomistisch humanisme het personalistische bestrijdt en omgekeerd òf dat beide elkaar in labiel evenwicht houden, - het is alleen de erkenning van de dwaling in de gemeenschappelijke grondidee.

Autonome zelfheid, vrijzwevende subjectiviteit is on-zin.

De éénige zin van subjectiviteit kan zijn: afhankelijkheid, maar dan niet van andere subjectiviteit, doch van de zin-gevende Oorsprong, die transcendent is aan alle tijdelijke subjectiviteit.

Blaricum, October 1939.

Canadeesche liederen door Laura Sherry. Geautoriseerde vertaling uit Patois door Cornelius Conijn

Mijn stad

Ik ken mijn stad door en door
Beter dan ik mijzelve ken -
Soms denk ik, het is mijzelf.
Ik weet, dat die kleine stad nederig leeft
Aan den oever van een snelle rivier.
Ik weet, dat het daar is
En dat weten geeft me rust.

Iets grootsch leeft er -
Ook dat weet ik.
Ik wist het al, toen ik kind was.
We speelden, altijd door speelden we;
Buiten was van ons.
De stad, de prairie, de heuvels en de rivier,
Door God's gulheid gegeven.
En we bedachten nieuwe spelen
Geschikt voor de groote plaats.

We speelden, altijd door speelden we,
Oud en jong speelde.
We namen God niet aan als een geloof -
Daar was hij, buiten in het vrije,

En we aanbaden Hem
Onze harten barstend van een volbloedig geluk.
We aanbaden Hem
In regen, sneeuw en zon.

Een zomersch paarse bloem,
Plotseling op den heuvel gegroeid
Was een avontuur.
De met rotsen behangen ravijnen,
De regenboogparels, gesloten in het vleesch
Van de riviermossel,
De verwilderd-ruige moerassen, die zich
Voor de ondernemende rivieren verbergen,
De gesmoorde echo's van stoombootfluiten,
Die in de verte versterven,
De geluidlooze stemmen van de boomstronken
Der houtvlotten, die drijven van Minnesota naar St. Louis,
Al dat waren avonturen.

Dan kwam de tijd, dat de heuvels weerklinken
Van de zangen der walnootgaarders;
Een zwerm wilde ganzen vliegt zuidwaarts,
Het felkleurig palet van de Indianen
Is gespat op de Octoberheuvels.
En wanneer de stambroeders riepen van Picardië,
Kwamen oud en jong van bergen, velden en valleien,
Om te vechten zooals zij speelden
En om te bidden terwijl zij vochten.

Er is niets, om bezorgd over te zijn
In de heuvels bij een snelle rivier -
Een zomersch paarse bloem deint in den wind.
Ik weet, dat het daar is
En dat weten geeft mij rust.

Land in mist

Als je den grond kunt zien ademen
En de lucht besmeurd wordt,
Over de wereld koepelend
Als een beslagen vensterglas,
Wanneer beesten en menschen schuil gaan
En de stoombooten misttaal fluiten,
De farmers stilzitten met gevouwen handen,
Als hadden ze niets te doen,
Wanneer de schoorsteenrook onzichtbaar wordt,
En de adem der aarde rond de boomwortels waart,
Dan zeeft hemelmist door de takken
En omvat het hart van het land.

Het verhaal

Liefde is een drang van het bloed,
Het zal je vernietigen.
Daar was eens een man,
Die Jezus Christus heette -
Het is te vreeselijk!
Daar was eens een man
Die Jezus heette....
Maar dat is een ander verhaal.

Wat kan men doen,
Hoogstens leven en sterven.
Die Jezus had een Moeder -
Maar dat is een ander vertelsel.
God....
Het is hetzelfde verhaal,
Dat ik je opnieuw vertel.

Maria Stuart door Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe.

De figuur van Maria Stuart is er eene, die meer dan welke andere vrouwen uit de wereldgeschiedenis ook de algemeene aandacht trekt. De naam Maria Stuart evoqueert in elk onzer een beeld, en, al naar onzen aard, onze levensopvatting, onze politieke of religieuse overtuiging, beschouwen wij dit beeld met haat, hoon, afschuw, verteedering of genegenheid, verachting of bewondering, antipathie of piëteit. Wel een bewijs, dat een vrouw, die zóóvele reacties wekt, niet een onbeduidende persoonlijkheid kan zijn. Over haar is dan ook een geheele bibliotheek vol geschreven, studies, romans, gedichten, treurspelen, beschouwingen over enkele feiten uit haar leven, en daar wij te doen hebben met iemand, die drie eeuwen geleden leefde, moeten noodzakelijkerwijze verschillende vragen, die in haar bestaan belangstelling wekken, onbeantwoord blijven.

Was Maria Stuart betrokken in de samenzwering, die tot doel had, Koningin Elisabeth te vermoorden, welke beschuldiging tot haar gevangenschap, en later tot haar onthoofding heeft geleid?

Was zij betrokken in het complot, dat leidde tot den moord op haar gemaal Darnley?

Was zij de schrijfster van de veelomstreden *lettres de cassette?*

Zoolang er evenveel menschen zijn, die ja, zoowel als die neen zeggen, kunnen wij moeilijk tot een definitieve beslissing komen. We kunnen alleen kennis nemen van de onderscheidene geschriften, het vóór en tegen aan de beschouwingen toetsen, en probeeren, ons een eigen meening te vormen. Want, al blijft het waar, dat:

du choc des opinions jaillit la vérité, wanneer men met historische feiten te maken heeft, blijft het bijna ondoenlijk, om positief te zeggen: zóó is het en niet anders.

Het is in vele gevallen een kwestie van sympathie. Ongetwijfeld kan men Maria Stuart zien als een pathetische figuur, lijdende door de omstandigheden, miskend, bedrogen, verraden.... of men kan haar beschouwen als een hartstochtelijke, onscrupuleuse vrouw, die alles wilde doen wijken voor haar ontembaren wil, voor haar grenzeloos egoïsme. De Engelsche geschiedschrijver Froude wil haar alleen van den ongunstigsten kant bekeken hebben; een romantisch auteur als Schiller wekt voor haar ons diepste meegevoel. En wie voelt niet het indringende pathos van een lied als het bekende van Béranger:

> Adieu, charmant pays de France,
> Que je dois tant chérir.
> Berceau de mon heureuse enfance,
> Adieu! te quitter c'est mourir.

(Wat door ten Kate, - die, waar het vertalen betrof, alles aandurfde, - echter niet zoo fijn en teeder is overgezet als:

> Groene bosschen, verre weiden,
> Waar mijn jeugd is heengespoed,
> Dierbaar Frankrijk, wees gegroet,
> Ach, nu ik van u moet scheiden,
> Is het, of ik sterven moet.)

En wie onzer heeft niet op school moeten leeren de klacht van de arme Maria, wanneer zij de wolken gadeslaat:

> Eilende Wolken, Segler der Lüfte,
> Denen ich oft meine Klagen vertraut....

en er zich diep ontroerd door gevoeld?

Of het dramatische onderhoud tusschen Maria Stuart en Elisabeth, zooals Schiller het beschrijft, en zooals het door tallooze actrices met een gepassioneeerde voorliefde ten tooneele is gebracht, werkelijk heeft plaats gegrepen, is niet met zekerheid te

zeggen. Wat wèl met vastheid is te decideeren, is Maria's persoonlijke verdediging tegen de verschillende aanklachten, die zij te weerleggen had, en hetwelk zij deed met een *unsurpassed ability*. Bijna van het begin tot het einde was haar betoog een meesterstuk van fijnzinnig en scherp verstand, van een ontembaren en toch delicaten moed, en van geniaal inzicht en vrouwelijke waardigheid.

Desalniettemin veroordeelden haar rechters haar ter dood, welk vonnis drie maanden later ten uitvoer werd gelegd.

> Alone, without one counsellor on her side among so many, Mary conducted the whole of her own defence with courage incomparable and unsurpassable ability. Pathos and indignation, subtlety and simplicity, personal appeal and political reasoning were the alternate weapons with which she fought against all odds of evidence or inference, and disputed step by step every inch of debatable ground.

En óók pleiten ten zeerste voor haar de brieven, welke zij schreef aan Elisabeth en aan den duc de Guise, en die van een bijna matchless eloquence getuigen.

Bij haar terechtstelling schijnt Maria (evenals Marie Antoinette) de volstrekt bewonderenswaardige houding te hebben aangenomen, die de aristocrate *pur sang* kenmerkt. In volkomen geesteskalmte schreef zij een brief aan haar zwager en maakte zij haar laatste wilsbeschikkingen. Den avond tevoren nam zij een *graceful and affectionate* afscheid van haar getrouwen, verdeelde onder hen haar juweelen en haar geld en droeg haar dokter op, haar laatste boodschap aan den Koning van Spanje over te brengen. In dit schrijven openbaarde zich volkomen de geheele natuur van deze sterke, hartstochtelijke, merkwaardige vrouw. Geen enkele vriend, geen enkele vijand was daarin vergeten; de lichtste beleediging, de geringste dienst was bewaard gebleven in haar ijzeren geheugen, met den eisch voor vergelding of belooning.

Maria Stuart kan natuurlijk niet gemeten worden met de maat, die men personen van den tegenwoordigen tijd aanlegt. Zij was het product van haar eeuw, haar afkomst, haar plaats in het leven; maar haar ergste vijanden, al willen zij dan ook niet haar loyauteit en dankbaarheid jegens de haar goed-

gezinden erkennen, kunnen haar toch onmogelijk haar *splendid courage* en haar *brillant intelligence* afstrijden. En niemand was constanter en eminenter als vrouwelijke persoonlijkheid dan Mary Queen of Scots.

Swinburne, die een *culte* voor Maria Stuart schijnt te hebben gehad, karakteriseert haar in een Fransch gedicht, dat hij op haar schreef, als:

> Rose à tige épineuse et que rougit le sang.

Zóó zou men haar kunnen zien, als men daarbij den tijd en de zoo heel andere levensomstandigheden in aanmerking neemt. Moorden, met bloed gewroken vijandschappen, verraad, wil om te zegevieren, tegenstanders uit den weg ruimen, clandestiene vergiftigingen en dolkstooten waren aan de orde van den dag. Men denke slechts aan Elisabeth zelve, en aan de velen, die zij roekeloos liet ombrengen, aan Katharina van Rusland, Lucrezia Borgia, aan Catherine de Medicis, de aanstookster van den Bartholomeusnacht. Swinburne heeft in zijn drama *Bothwell* de geheele geschiedenis gegeven van Maria Stuart en haar derden gemaal. In dit ongelooflijk mooie en boeiende werk volgen wij de historische gebeuringen op den voet, en worden de karakters van Bothwell en Maria plausiebel uitgebeeld. Men kan dit omvangrijke oeuvre eigenlijk geen drama noemen, aangezien het twee geheele deelen beslaat, het is eigenlijk een gedialogiseerde roman. (Een! Schotsche vriend van ons, de dichter F.V. Branford vertelde ons over Bothwell de volgende anecdote. Swinburne, na de voltooiïng, las zijn werk voor aan een vriend, die het afkeurde; Swinburne maakte toen een ‘groot vuur’ en verbrandde zijn manuscript. Maar.... dienzelfden nacht schreef hij het opnieuw.)

Swinburne schreef óók nog een ander drama, op een deed der geschiedenis van Maria Stuart betrekking hebbende, namelijk: *Chastelard,* een uit Frankrijk meegekomen intieme vriend van Maria (Pierre de Boscosel de Chastelard) een dichter en zanger, die door allerlei intriges op het schavot eindigde.

Was het met medeweten van Maria, dat Darnley werd vermoord?

Zij had den weeken, onbeduidenden Darnley niet meer lief, en Darnley-zelf zeide:

Her love is like the briar, who rasps the flesh.... en er wordt zelfs voor zeker verteld, dat zij aan het ziekbed van Darnley een handschoenkap zat te borduren voor Bothwell, dien zij een vurige, wilde, hartstochtelijke liefde schijnt te hebben toegedragen, een zoo blinde ontoombare passie, dat zij moet hebben gezegd, alles te willen opofferen, haar koninklijken staat, haar religie, haar vrienden voor *zijn* bezit. En Bothwell was juist de man, om dezen hartstocht even geweldig te beantwoorden, en het kan wel de waarheid wezen, dat hij tegen haar heeft gezegd: O, als wij bij elkander hadden kunnen blijven, welk een ras van *tijgers* zouden wij hebben gekweekt.... (Want de geliefden waren weinig samen door de spanningen dier dagen, waarin het leven der vorsten en edelen uit weinig anders dan uit aanvallen en vluchten en vechten bestond.)

Ik zeide reeds, dat men alleen met werken over Maria Stuart een geheele bibliotheek zou kunnen samenstellen. En dit niet slechts, doch bijna dagelijks verschijnen er nieuwe essays. Nog zeer onlangs zagen er in Frankrijk, Duitschland en Engeland niet minder dan *zeven* nieuwe geschriften over haar het licht, - een bewijs, hoe universeel de belangstelling is, die men voor deze bizondere vrouw gevoelt, - maar de laatste en niet de minst belangrijke aanwinst is een Nederlandsche studie, van de hand des heeren Mr. Ph. Libourel, een uitgave van A.W. Sijthoff's Uitgeversmtsch. te Leiden, die het zeker zou verdienen, ook in andere talen te worden vertaald.

De heer Libourel behandelt op zeer schrandere en nauwgezette wijze de twee quaestieuse vraagpunten uit Maria's leven: was zij medeschuldig aan den moord op Darnley? En: waren de *lettres de cassette* echt of vervalscht?

Het is, na drie eeuwen, onmogelijk, om tot een simpel ja of neen te komen. Maar wèl kan men uit de gegevens conclusies trekken, die, - het blijft altijd *misschien,* - de waarheid benaderen.

Ik raad allen geschiedvorschers en belangstellenden in Maria Stuart aan, kennis te nemen van Mr. Libourel's geschrift. Hij

put uit de nieuwste bronnen; bestudeert de werken van Stefan Zweig, Robert Gore-Browne, Paule Henry-Bordeaux, en anderen, en trekt daaruit zijn eigen conclusies. Een studie over vele andere studies dus, en daarom al interessant.

Was Maria schuldig? Voelde Swinburne de situatie goed aan, toen hij in zijn drama *Bothwell* het ontzaglijk suggestieve tooneel geeft van Maria, aan het bed van den zieken Darnley. De sfeer van angst, die de geheele scène oproept, is huiveringwekkend en zelfs voor den lezer haast physiek voelbaar.

Men weet, dat Maria's secretaris Rizzio in haar nabijheid op verfoeilijk-gemeene, gruwelijke wijze is vermoord, - omdat de Schotsche Lords van oordeel waren, dat zij hem te groote gunsten schonk. Laat ik even een paar regels van Swinburne in herinnering mogen brengen. In het tafereel, waarover ik hierboven sprak, vraagt Maria aan Darnley, of hij wel weet, welke dag het heden is, en dan zegt zij, met beteekenisvollen nadruk, dat het de dag is, waarop voor een jaar Rizzio werd vermoord, - welke woorden de spanning tot het ondraaglijke toe doen stijgen. Hieruit zou men kunnen opmaken, dat Swinburne haar wèl voor schuldig houdt, - maar terecht zegt Mr. Libourel:

- Heeft ooit een vrouw onder grooter moeilijkheden en gevaarlijker omstandigheden geleefd dan zij?....

De heer Libourel acht de *lettres de cassette* vervalscht. De papieren ontleenen hun naam aan een zilveren cassette, die Maria van haar eersten gemaal Frans (dauphin van Frankrijk) gekregen had, en later aan Bothwell geschonken; die toen echter gestolen werd, en in verschillende handen kwam.

Op gezag van Brantôme en Ronsard neemt Mr. Libourel aan, dat de Fransche verzen niet door Maria gedicht kunnen zijn? Waarom niet?, zou ik zeggen. Maria bracht zes jaren in Frankrijk door, en.... het Fransch leent zich al haast vanzelf voor verzen.

Maar de brieven. De echte zijn, vermoedt men, verbrand door Maria's zoon James, toen hij in 1603 den Engelschen troon besteeg. Van te voren waren zij echter uit het Schotsch vertaald, en Swinburne, aannemende, dat de brieven echt waren, maar waarschijnlijk verminkt door de vertaling, zegt er van:

Even in these possibly disfigured versions, the fiery pathos of passion, the fierce and piteous fluctuations of spirit between love and hate, hope and rage and jealousy, have an eloquence apparently beyond the imitation or invention of art.

Bothwell, tot wien deze brieven heeten gericht, was Maria's groote, waarachtige liefde.

* * *

Bij alle meeningsverschil waren zelfs Maria's tegenstanders overtuigd van haar moed, haar openhartigheid, haar helder oordeel, - en inderdaad moet men bewondering hebben voor een vrouw, die na zóó'n veelbewogen leven in een zoo verheven rust wist te sterven.

En het *moet* een vrouw van karakter zijn, die zulk een haat en zulk een liefde wist op te wekken. Maria's vrienden gingen voor haar door vuur en dood. En degenen, die haar een letterkundige sympathie toedroegen, toonen dit sterk en onomwonden.

Vondel was de eerste, die een tragedie over Maria Stuart schreef, welke hij noemde: *Marie Stuart of Gemartelde Majesteit,* en die in 1646 verscheen.

Sir Edmund Gosse maakt de opmerking, dat Vondel in zekeren zin Maria's tijdgenoot was: at Mary's death he was two years old, and therefore in some sense her contemporary.

Vele geschiedschrijvers hebben zich afgevraagd, of de betooverende invloed, die Maria Stuart op zoovelen uitoefende, door haar schoonheid veroorzaakt werd. Jammer genoeg kan men, ofschoon Maria tallooze malen geschilderd werd, uit den aard der zaak niet *het* gelijkende portret van haar aanwijzen, daar vele kunstenaars haar conterfeitten uit hun fantasie. Een aardig bewijs daarvan is het volgende. Onze meergemelde Schotsche vriend, de dichter Frederick Branford, vertelde ons, dat in bijna alle boerenwoningen in Schotland men aan den muur het portretje ziet hangen van een klein kind met een kapertje op, waarvan men denkt, dat het Maria Stuart was op éénjarigen leeftijd. Hij voegde er echter bij, dat het eerste authentieke portret van Maria in Frankrijk geschilderd was op vijftien-

jarigen leeftijd, door den bekenden Franschen schilder Charles Clouet.

Een lok van Maria's haar wordt bewaard door de Engelsche koninklijke familie. Het is kastanjebruin met een gouden glans er over.

Maria had een ovaal gelaat, sprekende bruine oogen met zeer fraai geboogde wenkbrauwen en een nobel gevormd voorhoofd; een rechten neus en een zeer uitdrukkingsvollen mond.

De heer Libourel publiceert een zeer mooi portret, waar zij de weduwenkap draagt voor haar eersten gemaal. Het is waarschijnlijk van de hand des schilders Janet.

In Hampton Court, in Holyrood, in Dalkeith, in de National Gallery, overal vindt men portretten van haar, door Amyas Carwood, Succhero, ja, zelfs meent men er een te mogen toeschrijven aan Rizzio, maar zij zijn allen verschillend, doch allen toonen een vrouw van werkelijke schoonheid. En nog bovendien moet zij een wonderbare gratie en charme hebben bezeten, - een bekoring, waaraan nog heden ten dage vrijwel niemand, die zich met haar persoon en haar leven bezig-houdt, ontkomt.

Ten slotte beveel ik nogmaals het interessante boekwerkje van den heer Libourel in de algemeene aandacht aan; wij allen kunnen uit deze nieuwe uitgave kennis opdoen, en onze eigen opvattingen toetsen aan die van een consciëntieusen, want zèlf onderzoekenden, en dan zijn eigen conclusies trekkenden, studieusen geleerde.

Verzen door Maarten Vrolijk.

Verlangen

De zon maakt de zee toch zoo wijd, zoo wijd,
goud-vloeiende over het water -
nu wilde ik altijd wel vèrder gaan,
om wachtende onder de zon te gaan staan;

háást drijf ik weg op den gloed van het water -
God! - en mijn hart wordt zoo wijd!

Coureur

Hij kon zoo hard niet rijden, of er was
altijd wel iets, dat hem tot grooter spoed
kwam dringen.
Tusschen pijn en angst
en het verdoovend gonzen van zijn bloed
deed hij altijd zijn motor driester zingen -

totdat er in zijn oog een weerglans kwam
van angst en snelheid, die zijn hart bevingen.

Zondag in october

Nooit was een dag zoo grijs. De wolken
vloeiden laag en egaal inèèn.
De zee was eindeloos en geen
van ons allen kon vertolken
den vreemden angst, die om ons groeide,
zwaar en benauwend. En wie sprak,
bezwoer 't voortijdig ongemak,
dat ons tè zeer dit vreezen boeide.

Nòg bleven wij. Doch wie kan weten,
of eenmaal dit verlangen wéér
zal komen, om, zonder verweer,
vèr weg te gaan en alles te vergeten?

De val

De zon blinkt op de stalen vleugels, nu het vliegtuig valt,
een glanzend duiken tusschen lucht en water,
zoo wazig diep en blauw en heel ver èèn. - De gloed
van zon en dood breekt witter naar het land,
waar menschen schrikken om hoog-spattend water -
en bleek, maar met zèèr vastberaden hand,
heeft de piloot zijn feilen dood begroet.

Verzen door Dr. André Schillings.

Sicut cervus....

Gelijk het hert, wen Lente doet verdwijnen
de witte wa van 't lange Wintertij;
om te genieten kruidenmalvezij
het bosch ontvlucht bij 't eerste uchtendschijnen;

ver van 't geraas van hond en jagersseinen,
of op een berg, of diep in een vallei,
of bij een bron, verdoken in de wei,
zich zorgloos-dartel waagt in Lentfestijnen,

noch koestert angst voor net of wreeden pijl,
wijl toch zijn leven is getroffen voor een wijl
door bloedge, die hem doet verwachten....

Zòò zonder angst voor pijn ik ging mijn gang
dien dag, waarop een oog voor 't leven lang
mij duizend pijlen in het harte lachte.

Haec sola dies

‘Laten we zwijgen en gelukkig zijn
Deez' eenen dag, die nooit vergaat
In ons herinnering, liefde mijn!
Ik denk aan niets, dood is mijn haat

Tegen 't leven en de menschen.
Ik benijd me zelf om het geluk,
Dat ik niet durfde wenschen,
Terwijl ik voel je handendruk.’

Als anderen verdween ze uit mijn leven,
Toen de dag voorbij was met de zon.
Waarom voel ik nog immer beven
Mijn hart, of ik haar vlucht verhinderen kon?

Ignis ardens

Je kon niet scheiden op dat late uur,
Toen ik je hand met kussen overdekte,
Er was in je groote oogen 'n brandend vuur,
Waarvan de vlam je bleeke voorhoofd lekte.

Ik zag om je mond krampachtig zenuwtrekken,
Dat je niet toeliet 't hooge woord te zeggen,
Dat heel je ziel in nood me zou ontdekken.
Toen kon je slechts je hand in de mijne leggen.

Consolatio

Je was niet wat je schijnen wilde....
Een hart, dat liefde heeft, bant laagheid uit.
En het was van liefde toch, dat het jouwe trilde
En van je lippen kwam dat fluitgeluid.

Bekende je tegen wil en dank je echt gevoel!
Ik twijfel niet. Je handen waren klam.
Je zinnen waren bijster een bewuste doel,
Omdat je nimmer rechte wegen nam.

Je dacht maar op te lossen wat er vroeg
Diep in je ziel, - Laat ik als troost dat weten! -
Toen de auto snel een donkere laan insloeg,
Terwijl je nauwelijks was neergezeten.

Fons amoris

Je bent voor mij het heldere, stille licht,
Waarin de boosheid van den bijsteren geest
Vergaat gelijk wat oudtijds werd gevreesd,
In Sibyl's heimelijke taal gedicht.

Je bent de bron, die 's uchtends zachte zingt,
De dorstigen naar haar klare wateren roept.
Zij snellen toe als bijen, stijf gegroept,
Waar lelie met haar zuivere sappen winkt.

Chroniek der Fransche letteren door Jos. Panhuijsen.

Litteratuur der Twintigste Eeuw.

De bekende criticus André Rousseaux heeft een aantal van zijn critieken bijeengebracht in een bundel, die hij Littérature du Vingtième Siècle (Albin Michel) noemde. De titel is misschien een weinig te veel belovend, een overzicht van de literatuur, zelfs van de hoofdtalen van West-Europa, wordt in deze verzameling niet gegeven, maar een vrij uitvoerige doorsnede zonder twijfel wel; de hoofdmomenten van de meest recente literauur zijn, op een enkele uitzondering na, aanwezig. Alleen aan de behandelde schrijvers kan men dit reeds bemerken. André Rousseaux behandelt werken van Claudel, Mauriac, Bernanos, de Montherlant, Giono, Cocteau, Jules Romains, Chardonne, Martin du Gard, hij spreekt over André Gide en Alain Fournier, hij geeft beschouwingen over boeken van Aldous Huxley, Rosamond Lehman, Virginia Woolf en Rilke.

Ik geloof niet, dat deze artikelen geschreven zijn met het oog op een bundeling, het plan van een geheel werk ontbreekt, naar een systeem wordt niet getracht, maar als men het boek geheel gelezen heeft en er over na gaat denken, ziet men toch de verbindingen en de perspectieven en gaat het op een overzichtelijk panorama lijken.

Het is bij uitstek een literatuur der analyse, die hier bestudeerd wordt, het is een literatuur van een tijd, waarin veel verloren ging

onder de meest verschillende invloeden, maar daardoor werd in onderdeelen een klaarheid verkregen, die men in vroeger tijdperken niet kende.

Het werk van Roger Martin du Gard, dat als literair kunstwerk niet zoo buitengewoon hoog staat, kan als voorbeeld gelden, omdat daarin de tendenzen zoo duidelijk zichtbaar zijn, de groote romanfleuve Les Thibault is opmerkelijk door zijn nuchterheid, die soms het cynisme nadert, door zijn verwerping van de gangbare moraal, zijn niet zelden weerzinwekkende en ten slotte eentonige beschrijvingen van het geslachtsleven en vooral door den tweestrijd en het verzet in de ziel van den hoofdpersoon Jacques Thibault, een tweestrijd tusschen een eenigszins arrogant individualisme, een neiging tot romantische overdrijving en een drang tot verbroedering, die zich in het communistische verzet uit.

Als in L'été 1914 Jacques Thibault, die met pamfletten in de lucht opsteeg, om de menschheid te redden, eindelijk uit zijn vliegmachine tuimelt, om den dood te vinden, heeft hij voor diezelfde menschheid en voor heel zijn leven ten slotte slechts een enkel woord en het is een scheldwoord. Voor hij stierf, rees in den communist weer de individualist op.

Deze zelfde tegenstelling mooier en beter uitgewerkt, hoewel ook niet geheel bevredigend, vindt men in Eyeless in Gaza van Aldous Huxley en vrij wel in alle hier behandelde werken nu eens met den nadruk op het individualistische als bij de Montherlant, Benda, Chardonne en Rilke, dan weer met den nadruk op het algemeene, het verbindende als bij Giono en Jules Romains, of weifelend daartusschen als bij Virginia Woolf.

In zijn beschouwing over Louis de Broglie en zijn bespreking van The Waves van Virginia Woolf laat André Rousseaux zien, hoe anders het tijdelement in de literatuur geworden is.

‘Want wat doet de literatuur,’ zegt hij, ‘die de idee van den tijd niet meer onmiddellijk aanvaardt? Zij verbreekt de opeenvolging, waarin het heden steeds voornamer is dan het verleden of de toekomst. Zij verplaatst den tijd, die voortstroomt, door een tijd, die altijd in staat is, opnieuw geboren te worden en naar boven te wellen. Want zij vervangt het logische geheugen, dat het heden aan het verleden schakelt door een poëtisch geheugen, dat in staat is, oogenblikken uit het verleden op te roepen, waaraan dan de

waarde van het heden gegeven wordt... Want het poëtische geheugen functioneert niet meer door de rede, als het logische geheugen, maar door het spel van een gevoeligheid, die gehoorzaamt aan zijn opwekking en aan zijn scheppend vermogen... De zin van ons persoonlijk leven wordt daardoor geheel veranderd... De innerlijke monoloog wordt onvermijdelijk onze voornaamste uitingswijze.'

Hierdoor wordt het duidelijk, hoe een Proust en een Virginia Woolf en een Joyce in hun werk zulk een betooverende poëzie konden geven, hierdoor wordt het echter ook duidelijk, dat dit een poëzie zoowel van verbijstering als van uiterste luciditeit is. Niet alleen de idee van den tijd, maar ook de idee van het karakter en de persoonlijkheid werd aangetast. Men kwam tot een uiterst individualisme, en toen men daartoe was doorgedrongen, zag men, zooals Huxley ergens heeft vastgesteld, dat de intelligente menschen van tegenwoordig, door hun doorgevoerde analyse, geen karakter of persoonlijkheid meer bezitten, dat zij slechts steeds wisselende geesteshoudingen hebben. Wie tot een uiterste individualistische levensbeschouwing kwam, geraakte hierdoor vaak tot hetgeen alle menschen gemeenschappelijk is. Zoo ziet men in het werk van Virginia Woolf, die tracht een figuur in haar meest genuanceerde hoedanigheden te geven, steeds weer de gelijkenissen in het elementaire naar voren komen. Zoo ziet men in het werk van een Giono, als reactie, een bewust zich afwenden van het individualistische, om in het leven der aarde en in de aardverbondenheid het elementaire en gemeenschappelijke te vinden.

Maar in al deze werken, of zij naar een grootere afgeslotenheid trachten, als bij de Montherlant, Rilke en Benda het geval is, of zij onder wijziging van inzicht, wat tijd of persoonlijkheid betreft, uiteen vloeien als bij Huxley en Virginia Woolf en naar een gemeenzaamheid streven als bij Jules Romains, een drang naar heldhaftigheid is hun allen gemeen, al zijn de opvattingen omtrent de heldhaftigheid nog zoozeer verschillend. Al deze menschen, die vaak met zichzelf geen raad weten, die vaak uitermate cynisch kunnen zijn, die zich niets over anderen en betrekkelijk weinig over zichzelf wijs maken, gelijken Anthony Beavis en Helen uit Eyeless in Gaza van Huxley geen groot boek en in verschillende opzichten een gevaarlijk en zelfs verwerpelijk boek, maar dat de

verwordiing zien laat en den ondoofbaren drang in de menschen naar een ideaal. Helen vereert haar Ekki en Anthony Beavis zijn zonderlinge menschenvriend Dr. Miller.

In deze verwarring nemen de katholieke schrijvers, die André Rousseaux bespreekt, een bijzondere plaats in; Claudel, Bernanos, Mauriac kennen de verwarringen van het menschelijk hart evenzeer, hun analyseervermogen mag in détails misschien voor dat van anderen onderdoen, het gaat, wat het elementaire betreft dieper, hun werk richt zich misschien wat sterk naar den mensch als persoon, maar in de persoonlijkheid toonen zij vaak, wat allen gemeen is, en zij zijn heldenvereerders met een zeer bepaalde opvatting, wat de heldhaftigheid betreft.

Als men na de vergaande ontleding en uiteenvloeiing van de laatste decennia weer tot een nieuwe, natuurlijke ordening, een gezonde hiërarchie in de moderne literatuur komen wil, zullen zij wellicht met de jongste Engelsche schrijvers en dichters, die André Rousseaux niet behandelt, voor deze wending, die, als de teekenen niet bedriegen, reeds begonnen is, van groote beteekenis blijken.

Romans en Novellen.

In een recensie over Les Lépreuses van Henri de Montherlant (Bernard Grasset), die ik onlangs las, werd dit laatste boek van Les Jeunes Filles, als pornografie gekenschetst. Ongetwijfeld kan de lezer, die Les Lépreuses, evenals ik, geheel uitleest, stootende passages in dit boek vinden, maar pornografie is het zeker niet. Pornografie kan een vermaak verschaffen, dat zeer bedenkelijk is, maar het verschaft aan de menschen, die van dat soort lectuur houden, vermaak. Ik kan me niet voorstellen, dat welke passage ook in Les Lépreuses die taak kan vervullen. Het is een doodelijk eentonig boek, de liefdesavonturen, die er in voorkomen, zijn van zulk een uitermate banaal en weinigzeggend karakter, dat men zich herhaaldelijk afvraagt, of de Montherlant niet wat origineelers of levendigers op dit gebied had kunnen verzinnen; de voornaamste liefdesverhouding heeft eenige gelijkenis met de vrijerij van Dr. Dumay uit Dr. Dumay verliest van Menno ter Braak, een vrijerij, die alles behalve vermakelijk is, zelfs om te lezen. De arrogantie van Costals, de held van het verhaal, die in de eerste

deelen Costa heette, is zoo verregaand en zoo gemotiveerd, dat men herhaaldelijk in de verleiding komt, zijn uitzonderlijk karakter geheel aan hem alleen te gunnen en niet verder te lezen. Iemand, die Pierre Costa heette, heeft na het verschijnen van de eerste deelen bezwaar gemaakt tegen het gebruik van zijn naam, vandaar die naamsverwisseling. Ik kan men den bezwaarmaker voorstellen.

Er is een zeer goed woord, om Pierre Costa of Costals te kenschetsen, hij is een windbuil, die groot gaat op zijn armzalige slechtheid, want deze slechtheid is inderdaad armzalig. Men wordt niet verontwaardigd op dezen man, zoover komt men niet. Men weet na de eerste bladzijden al, dat in zijn geest vrijwel alle menschen beneden hem staan, dat zij geen werkelijk gevoel, geen werkelijk verstand en geen inzicht hebben, dat hij alleen belangrijk is en een maatstaf van de dingen en de menschen. En toch vindt men in dit boek nog een drang naar het heroïsme, omdat Costa zichzelf een held acht in zekeren zin. Juist daarom is Les Lépreuses van Henri de Montherlant zulk een verschrikkelijk boek. Het toont immers, waarop het avontuur van dezen in aanleg zoo voornamen schrijver uitgekomen is, op het allerengste individualisme, dat nergens meer een gebied vinden kan, waar het creatief werkzaam kan zijn.

Les Lépreuses is een duldeloos vervelend boek, leeg als een afgrond, de held er in heeft zich verontmenschelijkt en hij is daarin zoo volkomen geslaagd, dat men zich afvraagt, wat voor nut het nog heeft, hem verder te laten leven, hij is veel levenloozer dan de kleinste burgerman of burgervrouw, over wie hij zich zoo gaarne vroolijk maakt, zijn bestaan is veel uitzichtsloozer.

André Gide heeft eens de Fransche jongelingschap uitgenoodigd, om de onontdekte gebieden van het individu te gaan onderzoeken, hij heeft den verloren zoon verheerlijkt, die den moed bezat, met het gangbare te breken en ten volle zichzelf te zijn, zonder eenige belemmering te dulden, de Montherlant is één van die ‘verloren zonen’, hij heeft zijn ontdekking gedaan en hij heeft belangrijke boeken geschreven. Als hij zich niet bezint en herwint, zal echter blijken, dat hij zich te ver verwijderde van de bewoonde gebieden, in een streek, die niet moeilijk te cultiveeren, maar die in het geheel niet te cultiveeren is. Les Lépreuses kan men, als men zich een teleurstelling wil besparen, beter niet lezen, zelfs de minnaar der

pornografie zal er zijn gading niet vinden. Alleen in den stijl leeft nog iets van de grootheid van den schrijver, maar de leegheid en de onbelangrijkheid van het gegeven kan er niet door worden gecamoufleerd.

Henry Troyat is een auteur van een veel beperkter talent dan Henri de Montherlant en zijn bundel verhalen La Fosse Commune (Plon) is maar van een betrekkelijk belang. Toch leest men deze verhalen liever dan Les Lépreuses. Troyat schreef, om zichzelf te vermaken, om zichzelf wat afleiding te bezorgen, zij zijn behoorlijk geschreven, ze mogen macaber zijn en zich met dood en leven bemoeien, heel diep gaan ze niet. Het zijn eigenlijk niet meer dan anecdoten, die een beetje luguber zijn, maar te onnadrukkelijk verteld worden, om dat lugubere wezenlijk weerzinwekkend te maken. Er wordt in verhaald van een moordenaar, die een lijk doodschiet; van spoken, die sterven kunnen; van oude dames, die den dood zoeken, maar als deze komt, hem weer ontvluchten; van een man, van wien men dacht, dat hij zich uit liefde had willen dooden en die tenslotte inderdaad zelfmoord pleegt, om dit waanbeeld te ontgaan; van een dokter, die naar believen door een inspuiting iemand van karakter kan laten veranderen; van een journalist, die vooruit kan voorspellen, hoeveel sterfgevallen er in een bepaalde week zullen zijn en die voor een drukfout den dood ingaat. De verhalen over al deze personen zijn niet zonder raffinement ineengezet, terwijl men leest, geeft men zich geen rekenschap, hoe onmogelijk de geschiedenissen zijn, maar geen dezer personen brengt het werkelijk tot een levende verschijning en een karakter. Het was Henri Troyat daar waarschijnlijk ook niet om te doen. Hij wilde, zichzelf vermakend, anderen vermaken en daarin is hij wel geslaagd. Het is goed geschreven lectuur geworden, die met eenige voorzichtigheid moet worden behandeld.

Poëzie.

Kenmerkend, maar niet bijzonder opvallend in La Littérature du Vingtième Siècle van André Rousseaux is het gering aantal artikelen over poëzie. Een goede literatuur leeft veel meer door zijn poëzie dan door zijn romans of novellen. Men kan een litera-

tuur niet leeren kennen, door alleen maar romans te lezen. Er verschijnen echter in Frankrijk tegenwoordig niet zoo heel veel bundels poëzie die, op hun gebied, van gelijke waarde zijn als het werk van de beste Fransche romanschrijvers. Werkelijk grootsch en hernieuwend poëtisch werk is er zeldzaam. De bundel van Raïssa Maritain, die in de Serie Les Iles (Desclée De Brouwer) uitkwam, en die twee reeksen verzen Lettre de Nuit en La Vie Donnée bevat, behoort daar ook niet toe, maar toch is het een verzameling fijnzinnige en over het geheel smaakvolle verzen. La Vie Donnée bestaat grootendeels uit religieuse verzen en is van de twee reeksen het minst bevredigend. Religieuse poëzie kan tot de allerbeste behooren, die men zich maar kan denken en de allerbeste poëzie is doorgaans religieus, maar dat wil niet zeggen, dat poëzie slechts religieus behoeft te zijn, om uit te munten. Integendeel, hier is het uitstekende nog moeilijker te bereiken dan op een ander gebied. Er is te veel, wat men pasklaar heeft, er kan te veel gemediteerd worden, en er zijn tal van stemmingen in de verhouding van mensch tot God van te onpersoonlijken aard, om in een goed gedicht te kunnen worden gerealiseerd. Aan stemmingen en verstandelijke meditaties geeft Raïssa Maritain zich hier naar mijn meening te veel over en dat verleent sommige van haar verzen een schijngewichtigheid, die, eenmaal doorzien, het gemis aan diepere begeestering openbaart.

Raïssa Maritain is een fijngevoelige vrouw met dichterlijk onderscheidingsvermogen, die haar voor grove misvattingen behoedt en haar somwijlen in staat stelt, kleine heldere tafereelen in een passenden vorm te dichten. Haar beste gedichten zijn de verzen, die klaarblijkelijk, zooals Jacques Maritain in een begeleidend bulletin ook toegeeft, onder invloed van Guillaume Apollinaire geschreven werden. Guillaume Apollinaire is een groot dichter en het is in het geheel geen schande, invloed van hem te ondergaan, bovendien brengt Raïssa Maritain door haar vrouwelijkheid een nieuw element, zoodat het geheel toch oorspronkelijkheid bezit. Haar beste verzen doen dus wel aan Apollinaire denken, maar ze zijn geen navolging zonder meer. Vooral als ze naar aanleiding van geziene dingen schrijft, weet ze te treffen, als bijvoorbeeld naar aanleiding van Breughel's schilderij, de val van Icarus, dat ik hier volgen laat:

Un rameau fleuri encadre la mer
Des navires songent à l'univers
Au rivage des moutons s'endorment
Icare est tombé du zénith
Comme une mouette qui plonge
Tout repose au soleil de midi
Rien ne trouble la beauté du monde.

Heel sterk is dit niet, Apollinaire zou het verrassender gezegd hebben, maar het houdt een stemming vast, het geeft een goeden indruk van het schilderij en het is bekoorlijk.

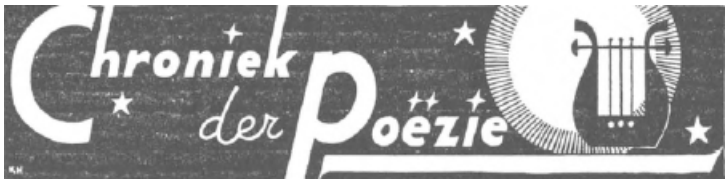

Chroniek der Poëzie

Heer Halewijn, een Middeleeuwsche sage opnieuw verteld door Johan Vorrink. - Uitgegeven door de Wereldbibliotheek te Amsterdam.

Dit aesthetisch uitnemend verzorgd boekje, voorzien van een fraaie houtgravure van den heer Nic. J.B. Bulder, bekend door zijn vele verluchtingen bij mythische en legendarische literatuur, is door de W.B. opgedragen aan den schrijver Johan Vorrink, den toegewijden voorzitter van de vereeniging, ter gelegenheid van diens zestigsten verjaardag.

Achter in dit boekske wordt medegedeeld wat de schrijver heeft uitgegeven en het blijkt een belangrijke reeks studies en bloemlezingen te zijn, die hij heeft verzorgd tijdens zijn literaire loopbaan.

Wellicht is dit gedicht één zijner meest geliefden, want met hoeveel toewijding en liefde heeft hij het bekend verhaal van heer Halewijn begeleid met zijn vertelling. Het lied heeft in den loop der tijden aanleiding gegeven tot allerlei commentaar en nader onderzoek.

Het Blauwbaard-motief duikt hier in onze literatuur op, maar hoe is dit te rijmen met den naam Halewijn, die beteekent ‘vriend der elfen’. Ook heeft men getracht religieuze motieven uit dit luguber lied te putten. Maar hoe dit ook zij, de heer Vorrink heeft zich daar niet in verdiept. Hij vertelt de geschiedenis in eenvoudige en welgekozen woorden, waarna hij het lied zelve laat volgen.

Om een idee te geven van zijn wijze van vertellen, moge deze proloog volgen:

‘Het is een lied uit overoude tijden, dat wij vele jaren geleden hoorden zingen door een boerenvrouwtje. Zij woonde ver van de menschen in Brabant aan den zoom van een uitgestrekte heide in de luwte van een mastbosch. Meermalen hadden wij boschbessen van haar gekocht, die haar kleinkinderen hadden geplukt.

En eens tegen het vallen van den avond, toen de laatste koperkleuren van den zonsondergang verbleekten, en de schemering in haar huisje al aan 't overgaan was in duisternis, viel het haar in van allerlei te neuriën, totdat zij besloot met het lied van heer Halewijn:

> “Heer Halewijn zong een liedekijn,
> Al wie dat hoorde wou bij hem zijn.”

Het maakte een onvergetelijken indruk op ons met de oude stem eentonig in den maatgang, het gerimpelde gelaat in den krans van den kanten muts en de nu en dan geheven smalle hand bij het noemen van een nieuwe personage.

Het verhaal van den wreeden Halewijn en de dappere prinses, waarin de laatste zegevierde, wordt hier opnieuw verteld; het is juist goed om te lezen in den valavond en dan te bepeinzen, hoe er niets nieuws is onder de zon op deze wereld...'

Daar velen het gedicht niet kennen of moeten overschrijven uit bloemlezingen, voorziet dit fraai uitgegeven deeltje in een behoefte. Poëzie-minnaars zullen het zeker willen bezitten.

Seringen en Schroot. Verzen van Mathias Kemp. 'De Bongerdreeks'. - Uitgave Het Spectrum., Utrecht.

De redactie der uitgeverij Het Spectrum zet zijn reeks kleine uitgaafjes onder de titel 'de Bongerdreeks' voort. Na deze reeks verschenen reeds talrijke bundeltjes gedichten, waarvan wij er reeds enkelen bespraken. Thans heeft het weer drie nieuwe verzenbundeltjes verzorgd en wel van Mathias Kemp, Martin Bruyns en K. Vertommen.

Drie Zuiderlingen, drie zangers, drie schilders. Maar van deze drie is Mathias Kemp verreweg de begaafdste. Zelfs doet het eenigszins vreemd aan na de wezenlijke dichtkunst van hem, het nog wel zeer primitieve gekwinkeleer van de beide anderen te vernemen.

Mathias Kemp heeft zijn sporen reeds verdiend. Geboren in Maastricht in 1890, was hij achtereenvolgens plateelschilder, bibliothecaris, adjunct-secretaris der Kamer van Koophandel, journalist, uitgever en wie weet wat hij thans uitvoert om zijn veeg lijf als dichter in deze kaaskoopende natie, die zijn dichters laat verkommeren, te redden.

Hij debuteerde in 1916 met een bundel lyrische poëzie, getiteld 'het wijnroode uur'.

Van het begin af had hij zijn talent reeds onwedersprekelijk bewezen. Wij leerden hem kennen als een goed beeldend dichter met een neiging naar romantiek, een zekere Zuidelijke humor en een trek naar het dramatische. Bovendien was zijn werk reeds dadelijk technisch verzorgd. Mathias Kemp arbeidde ernstig aan zijn vorm en zoo ontstonden uitnemende gedichten vooreerst naar vorm, maar ook anderszins. Wij noemen b.v. het gedicht 'de zeven broeders' in 1921 uitgegeven, verlucht door den houtsnijder Jonas.

Achtereenvolgens verschenen van zijn hand 'Naar den uchtend' 1917, 'Ravijnen' 1922, 'Stroomversnellingen' 1924, 'Doortocht' 1925.

Hij schreef fantastisch en goed beeldend proza, dat vooral tot zijn recht kwam in het boek 'Zeven boomen opgezet'. Verder gaf hij nog uit

‘Een verwarde liefde’ 1919, ‘De bonte storm’ 1929, ‘Sterren, menschen en ratels’ 1929 en ‘Vallende vogels’ 1934.

Als dramatisch schrijver verscheen van zijn hand ‘De groote drijver’ 1927, ‘De geschiedenis van Limburg’ 1934 en de studie der Limburgsche mijnen in economisch en sociaal opzicht 1935.

Men ziet dus, een letterkundige die hard heeft gewerkt en die ten onrechte in de officieele literatuur te weinig wordt genoemd. Kemp is zichzelf gebleven. Hij heeft geen dichtselen gebrouwd uit buitenlandsche ingredienten, hij is niet in de jaren anno 1920 opgenomen in het Getij en is derhalve ook niet als wrak aangespoeld aan een leeg strand vol wrakhout en kwallen.

Mathias Kemp was ook een te ernstig en te begaafd dichter om in de officieele critiek der laatste jaren te worden geprezen. Nog onlangs werd hij zoo'n beetje smalend over de kuif gestreken door den anonymus van de Telegraaf, dewelke zelve wellicht nog nimmer een behoorlijk vers heeft geschreven, weshalve hij dan maar op een stoof gaat staan, en dan daaraf orakelt, dicteert, smaalt of weerzinwekkend vleit.

Heeft ditzelfde blad laatst nog kolommen gevuld over van Hoornik's werk, het ziet niet hoe een veel rijper en persoonlijker talent als dat van Kemp terzelfder tijd in bloei staat.

Bij de goedkoope vierregel-manie der mondainen, een soort ulevelschema waarop alles past, ernst, humor, religie, demonie, - vergelijke men eens de volmuzikale strofen van Mathias Kemp, beluistere men eens diens melodischen gang in vele zijner gedichten. - In dit kleine bundeltje komt een vers voor getiteld Stratosfeer[1] en ik kan niet nalaten eenige coupletten te citeeren als bewijs voor mijn bewering dat Kemp een vakman is, een dichter met een eigen vorm, een visie, een fantasie:

> Dit *is* wel de andere wereld die ik droomde,
> wanneer ik, loom, de
> overbekende lijnen van heuvel en kreek
> en de kleuren van koren,
> zeepbellen en meteoren
> ontweek.
>
> Overbekend en al te vaak genoten!
> Hier drijf ik door groote,
> nieuwe verschijnselen in koelen stalen bal.
> Boven en onder
> een ander en wonder
> heelal.

En verderop deze strofen:

1) Mede gepubliceerd in dit tijdschrift, aflevering April 1939, pag. 501...503.

Plots stokt mijn hart; ik voel hoe alleen en hachelijk
ik door 't onzaglijk
ruim van luchten dool, op nevels en damp.
Het was op de diepe
gronden iets riepen
van ramp.

Maar dit te aanschouwen: die koepelende kimmen,
dat spokige glimmen
op oceanen, rijp indigo en groen,
is enkel gegeven
wie stout durft te leven
en doen.

Ik weet het wel dat men mij zal verwijten altijd die poëzie te roemen en uit te lezen, die een technische knapheid demonstreert. Het mag zoo zijn, maar het is dan wellicht een gezonde reactie op de meer dan slordige en oppervlakkige wijze waarop tegenwoordig een kunstwerk wordt opgezet en afgewerkt.

Seringen en Schroot noemt Kemp dit bundeltje poëzie, bloemen en kruit. De geur der seringen overheerscht gelukkig de kruitdamp. De bitterheid en ironie gaat hem niet zoo goed af als de vreugdezang.

Hij zelf trouwens kan de seringen niet rijmen met het kruit en de bloedlucht. In zijn lenteliedje 1937 zegt hij in de slotregel tenminste:

Bij Burgos en Oviedo
slaat men de sabels bot,
de rooden en de witten
vechten elkaar kapot;
maar lenteregens sproeien
nieuw leven en jong groeien
en alles wil weer bloeien...
dat is toch al te zot!

Overigens, hoewel de verzen ‘levensgang’ aanpassing en het slotvers A.D. 2500-2550 wel aardig zijn, zij zijn beslist inferieur aan zijn andere gedichten in dit werk. Kemp is te veel een natuurmensch en te weinig een geraffineerde erudiet om schampere liederen van dezen dwazen tijd te schrijven. Hij is geen Erich Kästner maar gelukkig een Maastrichtsche goedlachse eeuwig verliefden troubadour.

Kenmerkend voor zijn optimisme ien zijn nog onbeschadigd illusionisme is wel dit machtig aardig lied van hem, dat hij ‘Onveranderlijk’ noemt.

Wanneer de helden, die de sterren kwelden
met Romeinsche luchters van eeuwigen trouw,
den weg niet meer weten naar bloeiende velden,
naar lentenachten en zomerdauw;

wanneer de tenoren die den cosmos bewogen,
vernepen van zorgen dribbelen rond,
dan straalt nog mijn lach in jouw kralende oogen
en plaag ik met bloempjes je bloeienden mond.

Wanneer zij verdorren, al heugnis verloren
aan wat in hun hart eenmaal ruischte en zong,
dan wandelden wij nog door suizelend koren,
dezelfde geliefden en wonderlijk jong!

Het Kenmerk, door Martin Bruyns.

Heel wat graden minder is wel het dichtwerk van Martin Bruyns, wiens versificatie nog al te primitief en te doorzichtig is. Ik kan onmogelijk eenig talent bespeuren in b.v. verzen als Sint Paulus. Men leze eens dit fragment:

Gij weet het, hoe hij heeft geleefd,
en hoe hij steeds er naar gestreefd
heeft voor Christus' eer zich weg te geven,
hoe serafijns hij heeft geschreven,
en hoe hij eigen eer en leven
niet telde, maar sprak omdat hij spreken moest
over de liefde die in hem Saulus had verwoest.
Zo zijn ons namen dan gegeven
tot toetsing aan ons eigen leven.

Deze regels zijn vrij stuntelig. Heeft de richting van 1880 dezen rijmelaar dan niets geleerd? Dan kan ten Kate J.J.L. het heel wat beter.

De heer Bruyns heeft een kinderlijke voorkeur voor jovialiteiten. Hij gaat niet zoo ver als Margot Vos, die familiaar wordt met de natuur en het over windschuiers en zoo heeft, maar hij doet me al te obollerig. Vindt U zulk een beginstrofe mooi, waarde lezer?

Dit hier is kasteel Schuylenburgh
en dat is de kerk van Etten
Als ik je kus in deze boot
wie zal het mij beletten.

Wat hebben dat kasteel en die kerk nu te maken met die kus in die boot, om zoo maar eens te zeggen. Ik kan evengoed dichten:

Dit hier is Peek en Cloppenburg
en daar ligt de broek van Romme,
En als ik je hier en daar eens wurg
wat kan je dat nou bommen?

Ik houd niet van al die leukigheidjes in poëzie, het is wel aardig voor een bakvisch, maar men moet het geheel niet een air van ernst willen geven.

'Ik zwem' zegt Martin Bruyns en ik zal dat eens eventjes aan jelui laten hooren. En dan volgt dit liedje, dat bij uitzondering wel aardige beelden meesliert, maar dat me met die scheikundige definitie van water wat al te uiig wordt.

Is dit de blauwe adria?
En dat de golf van spezia?
het is de oude ijssel maar
waarin ik watersnijdend vaar
voorbij de weiden en het riet
met aan mijn borst het brekend lied
van 't koel en donker element
waarin ik mij verheerlijkt wend.
ik ben omspoeld en opgenomen
in blauw- en groendoorglansde dromen.
de hemel is toskaans azuur
de waterspiegel kwikglazuur.
één ben ik met de lauwe aarde
dank haar dat zij eens mij baarde
met een weerkaatsend halilo!
o morgenzuiver h2o
mij antwoordt der sirenen stem.
ik luister niet. ik zwem. ik zwem.

Verder gebruikt Bruyns beelden om van te rillen. De gelaten van de kinderen staan, om een voorbeeld te noemen, 'onuitwischbaar in vaders netvlies gebrand'. Het is daarom zoo foeileelijk omdat de eerste strofe zoo zacht en minzaam, ja zoo week aanvangt:

En in den avond komt hij met ons praten
met elk van ons en ligt uw lieve hand
zacht op ons voorhoofd.

Verder 'krampt' dichters hart van 'schrille pijn' en hij is 'wild van smart' enzoovoorts.

Er zijn verzen in dit bundeltje opgenomen die werkelijk beter in het schrijflaadje waren gebleven. Het gebed van Spanje eindigt in deze klazige regels:

Maak God, dit land weer katholiek
verdelg het communisme
dat zoo verwoed en sataniek
zijn volk voert tot een schisme.
Gij allen, dwingt U schuldbewust
voor God dan op de knieën
Aanbid, met ootmoed toegerust
den Heilgen Geest in Drieën.

Mag ik den Geest liever niét in drieën?

Neen, deze soort poëzie is me al te infantiel en onvolgroeid. Martin Bruyns schrijft maar raak. Hij maakt me daar een ballade op een fiets en hoe? Een man, die zich 'doodgezopen' heeft rijdt met zijn makkers kalm door naar huis.

Zoo fietste hij daar nog drie kwartier
tot aan een scherpe bocht
En was er geen bocht geweest daar of hier
hij fietste heden nog.

Nou ìk nog een keertje, Martin Bruyns!

Zoo rijmelt hij door, wat een papier
werd voor die boch gekoch
En was er geen grens aan dit vertier
dan rijmde hij kreupel nog.

In ernst schrijft deze dichter de regels - ik wil ze nog even aanhalen, maar dan houd ik op -

Als wij geen land meer schouwen
breng dan aan onze vrouwen
een laatste groet.
En zeg aan onze kindren
God wou zijn reis verhindren
Hij kust jouw toet.

Waarom nou niet snoet als het toch op oet moet? Het kenmerk van dit Kenmerk is dat het is maakwerk.

***Brood*. Verzen van K. Vertommen.**

Ook deze bundel poëzie, in de Bongerd-reeks verschenen, is beneden het niveau, waarop Mathias Kemp zich beweegt. Zij zijn geïllustreerd door B. Max. Ik kan deze houtsneden niet waardeeren, op een enkele uitzondering na, nl. op pagina 14. Toch zijn deze illustraties heel wat beter dan hetgeen zij moeten verluchten.

Het is machtig jammer dat deze jonge schrijver niet wat meer geduld heeft om uit te geven, want tusschen het zwakkere vindt men hier en daar toch wel een mooi en bijna gaaf lied. Ik houd nog het meest van dit vers, hoewel ik het niet sterk vind, maar het is tenminste redelijke taal:

Processie in Tirol.

Ons Heer wordt in de bergen plechtig rondgedragen
Wijl klokgelui en vreugdeschoten uit het dal
de zeven spitsen om hun credo vragen.

Als wierook hangt in slierten morgendoom,
de koeien houden ingetogen op met grazen,
en doen hun bellen klinken konsenkratievroom.

De kopers gloeien in de zon, de hoedenpluimen wuiven,
De meisjes gaan met blonde vlechten, rood korset,
terwijl nieuwsgierige ogen tusschen hunne rijen schuiven.

En zeegnend wordt Ons Heer door 't dal gedragen
wijl klokgelui en vreugdeschoten en gezang
de zeven spitsen om hun credo vragen.

Overigens komen wij weer van die rare maakwerkstaaltjes tegen als b.v. in het Driekoningenlied:

Herodes was de vierdeman
die kent er alles van,
Hij heeft ons centen afgeluisd
en is er dan vandoor gemuisd.

Is het niet veel aardiger en beelderiger te zeggen:

Hij heeft ons heelemaal afgegraasd
en is er toen vandoor gebaasd.

Verder heeft Herodes al de onnoozele kinderen vermoord en ‘al onze toebak opgesmoord’. Leuk hoor, echt leuk! Maar 't is me al te Pallieterachtig, d.w.z. al te quasi.

Misschien mis ik een zintuig om deze soort poëzie in al haar goedaardige leuterigheid te verstaan. Maar, in de dichtkunst is de leut iets waar men zeer voorzichtig mee moet omgaan. Zoo niet, dan degradeert zij onmiddellijk tot knittelrijm.

Ik aanvaard die bij den Schoolmeester, bij Charivarius, bij Davids, maar niet bij Vertommen, die dergelijke ‘gijn’ ook distribueert over de meest ernstige onderwerpen. Er staan enkele balladen en halve balladen in dit boekje en dit behoort wel tot het beste wat de auteur geschreven

heeft. Eén er van is zelfs bekroond, zoo vermeldt een voetnoot, door de redactie van ‘Nederland’. Persoonlijk vind ik zijn Galgenlied nog wel het aardigste staal, d.w.z. qua vorm dan.

Er stonden drie galgen op 't galgeveld,
De kraaien hebben het voortverteld.

En stom blauwden wintersche bosschen rondom
Zij kaatsten 't gekrijsch van de kraaien weerom,

Het volk stond zwijgzaam opeengehoopt;
Drie mannen moesten opgeknoopt.

Drie rechters lazen het vonnis voor;
De bosschen bauwden het na in koor.

Eén had in eigen macht geloofd,
Hij moest het bekopen met zijn hoofd.

Eén had gehoopt op een nieuwe tijd,
Dat was voor het heden een scherp verwijt.

Eén had de waarheid te zeer bemind
Daarvoor ging hij bengelen hoog in de wind.

De kraaien krijsten: kwaad is kwaad!
De bosschen echoden: haat is haat!

De kring van het volk werd enger en enger,
't Gelaat van de rechters werd strenger en strenger...

Maar toen het koord in de hoogte ging,
In elke lus een rechter hing.

Het volk stond zwijgzaam opeengehoopt:
Drie rechters werden opgeknoopt.

Eén had zijn eigen volk verraden,
Eén had zijn geldkist volgeladen,

Eén had de macht om haarzelf bemind,
Drie rechters bengelden hoog in de wind,

De kraaien krijsten: kwaad is kwaad!
De bosschen echoden: Inderdaad!

MARTIEN BEVERSLUIS.

Buitenlandsch *Overzicht* (16 september-16 october) door Johan Perey.

Wanneer men een plotselinge opeenhooping van grensincidenten en de felle reacties daarop in de sovjetpers als zoodanig beschouwen mag, dan waren er bij het afsluiten van het voorgaande Overzicht reeds teekenen, dat de Russische regeering er zich niet van onthouden zou, actief in het Poolsche drama te gaan optreden. Dat zooiets te gebeuren stond, was, staatkundig gesproken, trouwens al zeer voor de hand liggend, aangezien de oostelijke provincies van Polen zuiver Russische gebieden zijn, welke door de statenbouwers van 1919 van de Sovjet-unie werden afgescheurd. En al zouden deze gebieden na een Duitsche overwinning nu toch wel bij Rusland zijn teruggekomen, als zijnde een der compensaties voor de herleving der Duitsch-Russische vriendschap, niettemin beduidt het, een politiek sterkere positie niet lijdelijk af te wachten, tot het den vriend behagen zal, met zijn geschenk over de brug te komen, maar door een eigen actie de gemaakte afspraken meteen tot een voldongen feit te maken. Verkeerde men in de eerste helft van September nog in een stadium, waarin zekere, aan de U.S.S.R. toegeschreven, bedoelingen prompt gedementeerd werden; de inderdaad verrassend snelle opmarsen der Duitsche legers noopte de Sovjet-unie evenwel den 17en September reeds tot handelen, en om 6 uur in dien morgen werd de Russisch-Poolsche grens over de geheele linie door de sovjet-troepen overschreden. In een mededeeling aan alle mogendheden, waarmee de U.S.S.R. diplomatieke

betrekkingen onderhouden, motiveerde de Russische regeering haar handelwijze door te constateeren, dat als gevolg van het verloren gaan van het belangrijkste deel van het Poolsche grondgebied en het uiteenvallen van de Poolsche regeering, de Poolsche staat had opgehouden te bestaan. Derhalve moesten de vroegere verdragen geacht worden, te zijn vervallen, en had de Sovjet-unie zich tot een gewapend ingrijpen verplicht gezien, teneinde haar belangen te waarborgen en de Wit-Russische en Oekraïnische minderheden in Oost-Polen effectief te kunnen beschermen. Verder gaf de Russische regeering in haar nota nog te kennen, haar optreden in Polen te doen geschieden onder volledige handhaving van de neutraliteit van Sovjet-Rusland in het huidige conflict. Het kan niet ontkend worden, dat de heeren te Moskou deze zaak formeel bijzonder handig hebben aangepakt; naar Duitschen smaak misschien wel iets te handig, aangezien den Geallieerden daarmee een goede gelegenheid geboden werd, de consequenties van de Russische inmenging even formeel uit den weg te gaan. Hetgeen Engeland dan maar deed ook, door zonder aan dit antwoord verdere gevolgen te verbinden, aan de Russen te doen weten, het optreden van de Sovjet-unie door de argumenten niet gerechtvaardigd te achten, en besloten te zijn, verder zijn verplichtingen aan Polen na te komen. Had men van geallieerde zijde een andere, een veel scherpere reactie mogen verwachten? Onmogelijk, want een oorlogsverklaring aan Rusland zou aan de Engelschen alleen maar nadeelen, en zeer groote nadeelen, hebben gebracht: een aanzienlijke versterking van de Duitsche aanvalskracht ter zee en in de lucht, de mogelijkheid voor het verloren gaan van zeer belangrijke gebieden, zoowel in Kleinals in Centraal-Azië, terwijl daarentegen geen macht in staat is, het onmetelijk groote Russische Rijk ook maar ergens doeltreffend te kwetsen.

Neen, te Londen kon men er weinig op gebrand zijn, met de U.S.S.R. in conflict te komen, en hoe weinig wel, kan telkenmale nog worden opgemerkt, wanneer in Engelsche redevoeringen en persstemmen het herstel van begaan onrecht, i.e. het herstel van den Poolschen staat in zijn vorm van 1919, ter sprake komt; het is dan alles Berlijn, wat de klok slaat, terwijl van Moskou met geen woord gerept wordt.

Na den Russischen inval was het lot van Polen op een heel

korten termijn bezegeld. Niet, dat het er anders veel rooskleuriger voor dat land zou hebben uitgezien - immers, behoudens eenige plaatselijke operaties (Warschau, het schiereiland Hela), behoefden de Duitsche troepen slechts vreedzaam *terug te trekken* tot de, inmiddels met Rusland vastgestelde, afbakeningsgrens - maar het had misschien aan enkele Poolsche legercorpsen nog kunnen gelukken, zich in de moerassige streken der oostelijke provinciën opnieuw te vereenigen, waardoor wellicht een guerilla oorlog nog eenigen tijd zou zijn mogelijk geweest. Doch nu verliep het Poolsche verzet wel heel snel, en op den 23sten September kon het Duitsche Opperbevel den veldtocht dan ook al voor geëindigd verklaren. Onder den druk van een hevig bombardement zag vier dagen later de commandant van Warschau zich genoodzaakt, het hardnekkig verzet op te geven, terwijl de bezetting van Hela op den 1sten October tot capitulatie besloot. Polen was veroverd; de oorlog een maand oud.

Inmiddels was in de Duitsch-Russische verhouding weer een nieuwe ontwikkeling ingetreden. Een bezoek van Von Ribbentrop aan zijn ambtgenoot Molotof had een drietal overeenkomsten tot resultaat, een Grens- en Vriendschapsverdrag, een afspraak, ten spoedigste een wederzijdsch economisch programma op te stellen, en een Verklaring, waarin beide regeeringen te kennen geven, na thans door het uit het verval van den Poolschen staat voortgevloeide kwesties definitief geregeld en daarmee een hecht fundament voor den vrede in Oost-Europa gelegd te hebben, het in het werkelijke belang van alle volken te achten, aan den, tusschen Duitschland eenerzijds en Frankrijk en Engeland anderzijds bestaanden, oorlogstoestand een einde te maken. Eventueel in overleg met andere bevriende mogendheden zouden beide regeeringen hun streven er op richten, dit doel zoo spoedig mogelijk te bereiken, maar mochten deze bemoeiïngen evenwel zonder resultaat moeten blijven, dan zou daarmee het feit zijn vastgesteld, dat Engeland en Frankrijk voor de voortzetting van den oorlog verantwoordelijk zijn. De Verklaring eindigde met in een nieuwe consultatie te voorzien, ingeval de oorlog zou moeten voortduren.

Er was dus een vredesvoorstel op komst, doch daar in het Grensen Vriendschapsverdrag, waar, behalve een definitieve Duitsch-Russische grens (de eertijds Duitsche gebieden benevens het z.g.

Congres-Polen onder Duitsche, de eertijds Russische provinciën en een deel - waarin het petroleumgebied -van het voormalig Oostenrijksche kroondomein Galicië onder Russische souvereiniteit), tevens in werd vastgesteld, dat beide Rijken iedere inmenging van derde mogendheden in deze grensregeling van de hand wijzen, kon haast niet worden aangenomen, dat zoo'n voorstel ook maar eenigermate in overeenstemming te brengen zou zijn met Engeland's afkeer, de in Oost-Europa uitgemaakte zaak te erkennen, en een vrede te sluiten zonder eerst, naar de leuze luidt, een politiek van geweld te hebben onmogelijk gemaakt. Waar echter tegenover staat, gelet ook op de nieuwe positie in Europa van de U.S.S.R., dat er met een veeljarigen vernietigingskrijg om enkel machtsvragen, ook maar niet één westersch belang gediend wordt; integendeel! Zou het Duitsche Rijk ten onder moeten gaan, dan zou dit een dijkbreuk beteekenen, waardoor een niet meer te stuiten bolsjewistische vloedgolf zich een weg naar het overige Europa zou banen; en mocht het Britsche Imperium uiteengeslagen worden, dan zouden de sovjetmachten, al dan niet in samenwerking met Japan, van Azië uit het Westen ontwrichten, zoo niet op de knieën brengen.

Het zou dan ook van de allergrootste Europeesche beteekenis zijn, indien er een vrede mogelijk ware, voordat er te veel bloed gevloeid heeft, om nog ergens anders oor voor te kunnen hebben dan voor een even halsstarrige als verbitterde guerre à outrance. Doch helaas, hoe ongunstig was de sfeer reeds, toen eind September het Duitsch-Russische ‘vredesoffensief’ werd aangekondigd. Eenerzijds bestond er vrijwel geen hoop op eenige toegeeflijkheid van Duitschen kant, terwijl de stemming in het andere kamp niet beter gekenschetst kan worden dan door het incident in het Lagerhuis met Lloyd George, wiens dringend verzoek aan de regeering, inzake mogelijke vredesvoorstellen, geen overhaaste besluiten te nemen, door verscheidene andere sprekers gedisqualificeerd werd als ‘ontijdig’ tot en met ‘een onberekenbare schade aan de zaak der beschaving’ toe.

In deze voor den vrede zoo weinig hoopvolle atmosfeer was het wachten nu maar op hetgeen de Führer zou willen zeggen of doen, welke wachttijd overigens gekenmerkt werd door het zoo goed als afwezig zijn van alle activiteit. Behalve dan in het Oosten van Europa, waar de sovjetregeering er geen gras over liet groeien,

den terugkeer van Rusland in de West-Europeesche belangensfeer verder te consolideeren. Achtereenvolgens werden de regeeringen van Estland, Letland en Litauen tot 't voeren van onderhandelingen ‘uitgenoodigd’, naar Moskou te komen, hetgeen iederen keer na wat heen en weer gepraat eindigde in het afsluiten van eenige handelsovereenkomsten en een pact van wederzijdschen bijstand. Vooral aan het laatste moet voor de betrokken kleine mogendheden wel een heel bittere bijsmaak hebben gezeten, aangezien de heele zaak feitelijk daar op neer kwam, dat de genoemde randstaten aan Rusland het recht moesten geven, op enkele punten van hun gebied vliegvelden en vlootbases aan te leggen, tot welker bescherming de Sovjet-unie daar ook troepen (naar den verdragstekst: een strikt beperkt aantal) wenscht te kunnen onderhouden.

Naar den vorm behielden deze drie Oostzeestaten hiermee nog hun souvereiniteit, echter dit, noch het feit, dat met de teruggave van Wilna en het daaromheen liggende gebied Litauen een territoriale uitbreiding verkreeg en tevens een zeer vurigen wensch in vervulling zag gaan, kunnen de werkelijkheid veel anders maken, dan dat Estland, Letland en Litauen thans een soort protectoraten van de Sovjet-unie zijn geworden. Waarmee de rol van deze staatjes precies in het tegendeel verkeerd is, want de reden, waarom in de jaren 1918/'20 de afscheiding van die Baltische landen door de overwinnaars van toen en vooral door Engeland zoozeer gewild werd, was het terugdringen van de Russische macht, terwijl thans zij juist moeten dienen ter bevestiging van die macht, bovendien als een semi-neutraal pantser ter betere bescherming van het eigenlijke grondgebied der U.S.S.R.

Dat Moskou zoo rustig zijn gang kon gaan bij het scheppen van een ‘nieuwe orde’ in het Oosten van Europa, gaf een duidelijke aanwijzing, dat Duitschland zich voorgoed afgewend heeft van alle aspiraties, welke het mogelijk in een noordoostelijke richting ooit mag hebben gekoesterd. Een aanwijzing, die tegen half October nog eens duidelijk onderstreept zou worden door de Duitsch-Estnische en Duitsch-Lettische overeenkomst, om de Duitsche minderheden naar het oude vaderland te doen terugkeeren. Voorwaar, een zeer radicaal ingrijpen, niet zoozeer om de daarbij betrokken aantallen, die met eenige tienduizenden wel geteld zullen zijn, maar meer om historische redenen, daar de eerste Duitsche nederzettingen

aan die Oostzeekusten toch al dateeren uit het laatst van de 12e eeuw. Maar, wat wil men? Wie in de toekomst ruzie zooveel mogelijk vermijden wil, moet er dan in de eerste plaats toch wel voor zorgen, de meest gevaarlijke haard voor een conflict, het minderhedenvraagstuk, niet te laten voortbestaan. De ‘historische rechten’, zoo dikwijls en tot op den huidigen dag gehanteerd als een krachtig (gewaand) argument ter ondersteuning van iemand's eischen, ziet men hier geconfronteerd met een wezenlijk belang van actueele politiek, en dus... maalt geen mensch meer om die historische rechten. Politiek is slechts realiteit, et les excuses sont faits pour s'en servir.

Temidden van al die Russische bedrijvigheid, 6 October, hield de Duitsche Rijkskanselier in den Rijksdag zijn, zoo met spanning verbeide, redevoering. Na nogmaals uiteen gezet te hebben, waarom naar Duitsche zienswijze de inval in Polen gerechtvaardigd was, gaf hij een opsomming van de verliezen aan Duitschen kant (10572 dooden, 30322 gewonden en 3404 vermisten), die aanzienlijk minder bleken dan tevoren door de legerleiding was aangenomen. Uitvoerig stond de Führer stil bij de nieuwe verhouding tot de Sovjet-unie, welke hij een keerpunt noemde in de Europeesche geschiedenis en tevens het bewijs, dat het Derde Rijk niet naar de wereldheerschappij streeft en geen onbeperkte eischen heeft in Oost-Europa. Duitschland en Rusland, heette het, hebben een duidelijke grens getrokken aan hun wederzijdsche belangen, in het vaste besluit, dat iedere partij op haar gebied voor de orde en rust zal zorgen, en alles zal verhinderen, wat aan de andere partij schade zou kunnen toebrengen. Vervolgens nog sprekende over de goede betrekkingen met diverse nabuurlanden, de beproefde vriendschap met Italië, en over zijn ook reeds bekende opvattingen inzake het koloniale vraagstuk, kwam Hitler eindelijk tot de vraag, waarom na de liquidatie van het Polen van Versailles den oorlog eigenlijk nog te laten voortduren. Hitler's idee was thans liever te gaan werken aan een hechten opbouw van een continentalen vrede, voor welk doel de groote naties beginnen moesten, met in een conferentie bijeen te komen, wat evenwel absoluut onmogelijk zou zijn onder den druk van een oorlog of zelfs maar van gemobiliseerde legers. Tenslotte maakte de Rijkskanselier de Duitsche doelstellingen, tevens richtlijnen voor een regeling van den vrede, bekend, welke,

wat de hoofdzaken betreft, in de volgende vijf punten zijn samen te vatten:

1. Billijke regeling van de Duitsche grenzen, welke in overeenstemming is met de ethnologische en sociale situatie.
2. De verscheidene rassen in het geheele onder Duitsche souvereiniteit staande gebied en in geheel Z.-O. Europa moeten de hun toekomende plaats krijgen.
3. Streven naar een regeling van het Joodsche vraagstuk.
4. Het opnieuw opbouwen van de handelsbetrekkingen met alle landen.
5. Het opbouwen van een Poolschen staat, welks veiligheid door Duitschland en Rusland zal worden gewaarborgd, en welks regeering geen intrigues tegen een van deze landen zal toestaan.

Richtlijnen dus, en geen nauwkeurig geformuleerde vredesvoorstellen, welke feitelijk ook niet verwacht hadden kunnen worden, omdat men immers met een meteen bekend geven van al zijn eischen en aanbiedingen, bij het verder verhandelen daarover politiek zwak komt te staan. Maar met dat al was het initiatief nu naar Londen en Parijs verschoven, waar men al ternauwernood lust had getoond, eventueele concrete voorstellen te willen overwegen, en dus haast zeker niet bereid zou zijn, op de vrij vage Duitsche doelstellingen met een eigen vredesaanbod in te gaan. Daar nu bovendien in Engeland algemeen de overtuiging heerscht, dat het onmogelijk anders kan, of de Duitschers zullen van een voortzetting van den oorlog belangrijk meer te duchten hebben dan de Geallieerden, moest ook om deze reden worden voorzien, dat Engeland en Frankrijk geen vrede zouden willen bevorderen op den huidigen status quo, wat immers impliceeren zou, te willen berusten in hetgeen deze staten zoo nadrukkelijk als een onrecht bestempeld hebben.

Daladier kwam het eerst met zijn antwoord. Er kan eerst vrede zijn, zoo sprak ongeveer de Fransche minister-president, wanneer er waardevolle garanties verkregen zijn voor de veiligheid ‘voor ons en voor de wereld’. En om definitieve garanties voor de veiligheid te verkrijgen, zal moeten worden voortgegaan met te strijden. Chamberlain's repliek, eenige dagen later, was niet minder negatief; hij kon thans geen genoegen meer nemen met woorden, doch eischte daden. Ofwel de Duitsche regeering moest door beslissende daden

en door het verschaffen van doeltreffende waarborgen, om haar verplichtingen na te komen, een onmiskenbaar bewijs geven voor de oprechtheid van haar verlangen naar vrede, ofwel Engeland zou moeten volharden. Hebben optimistische beoordeelaars in de Engelsche reactie zooiets willen zien als een nog niet geheel toegeslagen deur, in werkelijkheid beteekende zij een absolute afwijzing van hetgeen door de Duitschers ter tafel was gebracht. Wat helaas dan zeggen wil, dat de kansen, Europa voor een harden oorlog van vermoedelijk langen duur te sparen, practisch illusoir geworden zijn, daar toch Hitler in zijn Rijksdagrede ook nog verklaard had: 'Zou de opvatting van Churchill en zijn aanhang echter de zege wegdragen, dan wil ik slechts zeggen, dat deze verklaring mijn laatste geweest is.' Wel bestaat thans nog de mogelijkheid, dat er zich na verloop van eenigen tijd voor een invloedrijke neutrale mogendheid, of een blok van neutrale mogendheden, een goede gelegenheid zal voordoen, om met een redelijke kans op succes te kunnen bemiddelen, maar dan zou een min of meer latent blijven van den eigenlijken oorlog, gelijk tot nu toe, daarvoor toch zeker een coditio sine qua non zijn. Maar of de militaire operaties nog lang tot schermutselingen beperkt zullen blijven, moet zeer de vraag heeten. De Duitsche legerleiding is weliswaar niet roekeloos, maar zeker ook niet bang voor een gedurfde onderneming en men kent ook de voorliefde der Duitschers voor een 'Blitzkrieg'. Anderzijds zullen de Geallieerden als reactie op de ondervonden tegenslagen, de adembeklemmende overrompeling van Polen en het getorpedeerd worden van het vliegtuigmoederschip Courageous en het linieschip Royal Oak (het laatste n.b. binnen de Engelsche vlootbasis Scapa Flow!), ook wel eens een sprekend resultaat willen boeken, zulks vooral met het oog op het moreel van de eigen troepen, zoowel als van de thuis afwachtende burgerij.

Alsof de moeilijkheden nog niet groot genoeg waren, was middelerwijl weer een nieuwe dreiging ontstaan, doordat de Sovjetunie een aantal eischen aan Finland gesteld moest hebben (welke precies zijn alsnog een volslagen geheim, al zullen zij in den geest wel identiek zijn aan hetgeen van Estland, Letland en Litauen gevorderd werd), waarover de Finnen best genegen waren, op voet van gelijkheid te onderhandelen, maar niet minder bereid ook, om hun hoogste belangen desnoods met de wapens in de hand te ver-

dedigen. Een oorlog, ook in het noordoosten van Europa? Wie weet, welke ontstellende consequenties daar weer uit zouden kunnen voortvloeien, zoodat het geen wonder mag heeten, dat er terstond na het bekend worden van de nieuw opgekomen gevaren, eenige, naar men mag hopen, doeltreffende, stappen werden gedaan. Roosevelt deed te Moskou de ernstige verwachting uitspreken, dat er niets gebeuren zal, dat op de vreedzame betrekkingen tusschen Rusland en Finland een nadeeligen invloed zal hebben. Onafhankelijk hiervan brachten de regeeringen van Zweden en Denemarken een soortgelijke boodschap ter kennis van het Volkscommissariaat van Buitenlandsche Zaken, terwijl verder door Koning Gustaaf nog het belangrijke initiatief genomen werd, een conferentie te beleggen van de staatshoofden der vier noordelijke landen: Finland, Zweden, Noorwegen en Denemarken. Intusschen werd het Finsche leger op voet van oorlog gebracht, en aan de burgerbevolking last gegeven, Helsinki en Wiborg te ontruimen. Zonder slag of stoot zal de Sovjetregeering haar mogelijk onredelijke eischen dus niet ingewilligd krijgen, en daar het voor de Russen een weinig aanlokkelijk uitzicht moet zijn, zich in het water- en moerasrijke Finsche land op een zeer onoverzichtelijk avontuur in te laten, waarmee trouwens de Duitsche vriend ook niet bijster ingenomen zal zijn, mag men er redelijkerwijze nog op hopen, het tusschen Finland en de U.S.S.R. niet tot een gewapend conflict te zien komen.

De staten van het Amerikaansche continent hebben volgens het beproefde beginsel eendracht maakt macht de handen ineengeslagen, om de handhaving hunner neutraliteit zoo goed mogelijk te waarborgen en de nadeelige gevolgen van den oorlogstoestand in Europa op het handelsverkeer tot het uiterste te beperken. Op den 3en October werden op de te Panama dagende Pan-Amerikaansche conferentie eenige belangrijke resoluties aangenomen, waarin, naast een gemeenschappelijke neutraliteitsverklaring, tevens voorkwamen het instellen van een veiligheidszône, waarin geen vijandelijkheden zullen worden toegelaten, hetzij ter zee of in de lucht, en een besluit, bevattende een financieele samenwerking, en het in stand houden en bevorderen van het ruilverkeer tusschen de Amerikaansche republieken.

Verder zijn thans te Washington de discussies nog in vollen gang over de bekende voorstellen tot herziening van de Neutraliteitswet,

welke den 21sten September door Roosevelt wederom bij het Congres zijn ingediend. Hoewel ongetwijfeld de stemming voor Roosevelt's plannen aanzienlijk verbeterd is in vergelijking met eenige maanden terug, is het toch nog geenszins zeker, of uiteindelijk de president succes zal hebben. Want mag het best waar zijn, dat de vervanging van het wapen-embargo door het z.g. carry-and-cash beginsel inderdaad slechts bevorderlijk kan zijn aan een zuivere afzijdigheidspositie, niet minder waar is ook, dat, gelet op de voorgeschiedenis van zijn voorstellen, Roosevelt die toch ook zeer nadrukkelijk bedoeld heeft als een steun voor de geallieerde mogendheden. De Amerikaansche afgevaardigden staan dus niet bepaald voor een gemakkelijke keuze, temeer niet, daar men in sommige kringen de gevolgen van de wetsherziening zeer nadeelig oordeelt voor de eigen scheepvaart.

Lichtsignaaltjes

Het *Hollandsche Weekblad* te Amsterdam biedt ons dikwijls stof tot lachen, niet alleen door zijn amusante beschouwingen, maar vooral ook door de, soms hoogst comische uitdrukkingswijze zijner medewerkers.

Het entrefiletje in het Weekblad van 9 September 1939 uit de pen des heeren Lecq is om bovengenoemde twee redenen reeds lachwekkend, - maar nog meer lachwekkend wordt het, wanneer men bespeurt, hoe, door de volstrekte onwetendheid des heeren Lecq hier een enorme onjuistheid wordt geponeerd, welke de betrouwbaarheid-in-zake-voorlichting van Het Hollandsche Weekblad wel in een zeer twijfelachtige schemering plaatst.

De heer Lecq heeft eenig licht ten zeerste noodig, en vandaar dit licht-signaaltje, dat bedoeld is hem een beteren weg dan zijn dwaalweg te wijzen.

De heer Lecq verkeert in de meening, dat de zoo juist uitgeschreven prijsvraag van De Nieuwe Gids een navolging zou zijn van de prijsvraag eener andere periodiek.

Mag ik dan den heer Lecq er attent op maken, dat niet alleen de door hem bedoelde prijsvraag in dat orgaan, maar àlle in de laatste jaren uitgeschreven letterkundige prijsvragen navolgingen zijn van De Nieuwe Gids?

Immers, ter viering van den 25en jaargang van dit tijdschrift lezen wij in het te dier gelegenheid uitgegeven Gedenkboek:

> In bescheidenheid overtuigd, dat de oprichting van De Nieuwe Gids den Nederlandschen Letteren ten goede is gekomen, wenscht dit Tijdschrift aan zijn 25-jarig jubileum een blijvende herinnering te verbinden door het instellen van den
> **Nieuwe Gids-prijs.**

Nadere bijzonderheden daaromtrent leze men in het Gedenkboek, terwijl men het Reglement voor dezen prijs vindt afgedrukt in de Februari-aflevering 1911 van De Nieuwe Gids

De Nieuwe Gids-prijs is in den loop van den tijd viermaal toegekend. Hij bestond uit een bedrag van telkens f 200. -, benevens een gecalligrafeerde oorkonde.

Deze prijs werd ontvangen door:

Dr. P.C. Boutens,
Louis Couperus,
W.L. Penning,
Stijn Streuvels.

Het is altijd te betreuren, wanneer iemand in onkunde iets publiceert, (te betreuren voor dien iemand-zelf natuurlijk), maar dubbel bedenkelijk wordt de kwestie, als de iemand zijn betoog openbaar maakt met de zeer speciale bedoeling, een insinuatie te plaatsen. Dan, als men zoo iemand, die denkt te treffen, een degenstoot in het water ziet geven, moet men onwillekeurig lachen, of men wil of niet, want vindt men hem, in casu den heer Lecq, ronduit gesproken kinderachtig-ridicuul.

De Nieuwe Gids zal vermoedelijk zijn vele navolgers hun pleizier in zake het uitreiken van letterkundige prijzen gaarne gunnen; immers: *imitation is the highest form of flattery*.

Jhr. K.

Feiten en fantasieën door Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe. Jane Austen, een der meest beroemde Engelsche schrijfsters uit den tijd van Walter Scott, in haar leven en werk *(Vervolg van blz. 402.)*

Jane Austen's romans. - Mansfield Park.

Mansfield Park is mijns inziens een der aardigste romans van Jane Austen.

Het boek werd geschreven tusschen de jaren 1811 en 1814, en zag het licht in 1814, waarna reeds in 1816 de tweede druk volgde.

De roman vertelt ons de geschiedenis van Fanny Price, een kind uit een behoeftige familie, die uit goedheid, om het gezin der Prices wat te verlichten wordt opgenomen door een rijke oom en tante, de Bertrams van Mansfield Park.

De overgang is voor het kleine meisje bijna onoverkomelijk groot. Alles is haar vreemd, de menschen, de toestanden, de omgeving... en zij voelt zich dood-ongelukkig, totdat een oudere neef, Edmund, zich met broederlijke vriendelijkheid over haar ontfermt.

Sinds dien tijd begint zij zich op het uitgestrekte landgoed wat beter thuis te gevoelen, en langzamerhand wordt zij, door haar meegaandheid, haar hulpvaardigheid, een zeer gewaardeerd element in den huiselijken kring.

Het is opmerkelijk, hoe veel het begin van *Mansfield Park*

lijkt op het meisjesboek van Madame de Pressensé, de eertijds zoo geliefde schrijfster voor de jeugd, van wie vele boeken in de bekende *Bibliothèque rose* verschenen, het meisjesboek, dat Seulette heet.

Ook daar verkeert de kleine Ursule in dezelfde situatie als Fanny. Ook daar een jong en onervaren kind, zonder houvast, zonder toeverlaat in het leven, dat zich allengs moet leeren aanpassen aan, haar totaal vreemde omstandigheden, waaraan zij maar niet wennen kan, zoodat zij zich steeds ongelukkig voelt, totdat, door een samenloop van gebeurtenissen, de familie haar beter leert begrijpen en daardoor apprecieeren.

Hetzelfde is met Fanny het geval, en daarom vermoed ik, dat madame de Pressensé *Mansfield Park* moet hebben gekend. Later loopt de inhoud der boeken geheel uiteen.

Gemakkelijk voelt men onder het lezen, dat Fanny een favoriet figuur van Jane Austen was.

In een brief aan haar zuster maakt zij gewag van hun broeder's opinie over het boek, en schrijft dan:

> His approbation is hither to even equal to my wishes. He says it is different from my other novels, but he does not think it all inferior. He took to Lady B(ertram) en Mrs N(orris) (óók een tante van Fanny) most kindly, and gives great praise to the drawing of the characters, (waarin wij Henry volkomen gelijk geven). He understands them all, likes Fanny, and admires H. Crawford; I mean as a clever, pleasant man.

Hoe verder hij kwam in het boek, hoe beter het hem beviel: Henry, this moment, has said, he likes my *Mansfield Park* better and better.

Toen haar broer haar vroeg, wat *the something considerable* was, dat Tante Norris bijdroeg voor William's uitrusting, antwoordde Jane Austen ondeugend: één pond. William was Fanny's liefste broeder, die bij de marine was, en Tante Norris had altijd den mond vol van alles, wat zij voor haar familie deed, maar het had nooit iets te beteekenen.

* * *

Met de jonge meisjes, Maria en Julia Bertram en Fanny en de jongelieden Edmund Tom, Crawford, enz. ziet Jane Austen opnieuw haar kans schoon, om allerlei liefdesgeschiedenissen in het leven te roepen, en zij goochelt daarmee zoo handig om, dat zij ten slotte de verbintenissen in orde heeft gebracht, volgens haar eigen, vooropgezet verlangen. Hoe leesbaar, amusant en boeiend haar roman ook daardoor geworden is, - immers het pleit altijd voor een auteur, als men niet reeds op de eerste bladzijde van zijn boek kan raden wie wie(n) krijgen zal, - in een der hoofdzaken van *Mansfield Park,* doet zij de werkelijkheid wel wat geweld aan, - of liever, zij zóu de realiteit niet hebben behoeven te forceeren, als zij de, door haar gewenschte oplossing beter psychologisch aannemelijk had gemaakt.

De toestand is deze.

Zoover haar herinnering reikt, heeft Fanny Edmund lief gehad; eerst met de onbewuste aanhankelijkheid van het kind, later met de waarachtige genegenheid van het volwassen meisje. En daarom is het haar onmogelijk zelfs een zeer avantageuse partij aan te nemen.

Edmund daarentegen draagt Mary Crawford een diepe liefde toe. Niet alleen, dat iedereen het weet, maar hij maakt Fanny tot zijn vertrouwelinge; hij heeft Fanny altijd als een zuster beschouwt, en vertelt haar al zijn vrees en hoop, zijn teleurstelling, zijn verlangen; Fanny kent dus in vollen omvang zijn illusie, en zij deelt ten volle zijn verdriet, als Mary zich Edward onwaardig betoont.

Jane Austen is er echter op uit haar geliefde Fanny, de zachte, teedere, geduldige, gelukkig te maken, en zij vormt van Edmund en Fanny een huwelijkspaar.

Op zichzelf is daar niets tegen, integendeel; maar de schrijfster maakt het zich wel wat al te gemakkelijk, door eenvoudig te schrijven, dat Edmund *in due course* van zijn nichtje op minnaarsmanier leerde houden.

Het is, dunkt me, voor een schrijver wel eens verleidelijk, om voor *deus ex machina* te spelen, en de dingen te laten geschieden, zooals *they ought to be,* - (waarvoor indertijd het goede Billiken zorgde.) Maar de niet alleen menschelijk-goedige en meelijdende, ook de literaire auteur behoort een woordje mee te spreken, en

de *happy ending* psychologisch aanvaardbaar, en humanitair aannemelijk te maken. Overigens is Mansfield Park een allerprettigst, en ook nog voor den tegenwoordigen tijd hoogst genietbaar boek.

Emma.

Door vele critici en lezers en ook door mij wordt *Emma* als Jane Austen's meesterwerk beschouwd.

Het is op een geheel ander thema dan de reeds behandelde boeken geborduurd, en toont op verrassende wijze een nieuwe zijde van Miss Austen's talent.

Zij teekent ons Emma met een vastheid van hand, een zekerheid van inzicht en een overtuigd begrip, zoodat wij Emma vóór ons zien, met al haar fouten en goede hoedangheden, en haar meenen te kennen, als een werkelijk bestaand hebbend meisje.

De roman Emma werd door Jane Austen geschreven tusschen de jaren 1811 en 1816; zij werkte er dus vijf jaren over, en wederom kan men hier dus opmerken: *was lange währt, wird gut.* Het boek kwam van de pers in het jaar 1816.

Het karakter van Emma is met zulke fijne toetsjes geschilderd, dat wij de schrijfster uit den grond van ons hart bewonderen.

Emma is een meisje, dat het *au fond* met iedereen goed meent. Maar zij is tamelijk ingebeeld, en wil de dingen dwingen naar haar wil, en voor de personen, met wie zij in aanraking komt, voor voorzienigheidje spelen. Natuurlijk *slaat* zij dikwijls *fout,* zooals de aardige Duitsche uitdrukking luidt; zij is dan zeer teleurgesteld, en betreurt het, dat zij in de menschen verkeerde verwachtingen heeft gewekt. Maar het parmantige schepseltje wil voor haarzelf nog niet zoo spoedig toegeven, dat haar berekeningen niet juist zijn geweest.

Emma vindt het heerlijk, huwelijken in elkaar te zeten, zij zelve verbeeldt zich echter wel nooit te zullen trouwen.

Jane Austin is een allerhandigste prestigidateur. Zij manipuleert net zoo lang, tot zij al haar figuurtjes op de passende plaats heeft gebracht. En ook Emma wordt ten slotte op de juiste manier haar toekomstige levenslot aangewezen.

Er is een vriend van de familie, ouder, wijzer, verstandiger

dan zij, die zich aan haar voordoet als *de vriend, die mij mijn feilen toont,* en die dus degene is, door wien haar karakter verbeterd wordt.

Wij merken al direct de voorliefde, die Jane Austen voor den heer Knightley heeft, en ook wij kunnen niet anders, dan hem heel sympathiek vinden, en als aan het einde van den roman, na heel veel tribulaties en strubbelingen (waardoor het boek veel gaat lijken op een *comedy of errors)* hij met Emma een paar wordt, zijn wij best tevreden.

Wanneer wij aan het einde van Emma zijn, hebben wij werkelijk den indruk, dien de literatuur-historici ons hebben gegeven, namelijk, dat wij te doen hebben gehad met een meesterwerk der Engelsche letterkunde.

Het eenige boek, dat van Jane Austen in het Hollandsch werd vertaald is *Sense and sensibility,* dat als *Gevoel en verstand,* door mej. van Uildriks bij de Wereldbibliotheek werd uitgegeven.

Een staaltje van Jane Austen's aangenamen stijl, die hier en daar vol humor is: An engaged woman is always more agreeable than a disengaged. She is satisfied with herself. Her cares are over, and she feels, that she may exert all her powers of pleasing without suspicion. All is safe with a lady engaged.

In mijn slot-artikel hoop ik Jane Austen's jeugdwerk te behandelen, dat onlangs in twee deelen werd uitgegeven: een bewijs dat deze schrijfster voor de wereldliteratuur als klassiek wordt beschouwd.

(Slot volgt.)

Bibliographie

Prof. Dr. Edgar de Bruyne. *Wat is Cultuur?* - Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht, z.j. Auteursdagteekening: Kerstmis 1937.

Deze schrijver, hoogleeraar te Gent, geeft in dit boekske van, welgeteld, 79 kleine bladzijden text een aardige en veelszins aanvaardbare uiteenzetting van het begrip 'Cultuur'. En wel in populairen trant. Doch: het is popularisatie van de goede soort: zulke, die de dingen eenvoudig weet te vertellen door de moeilijkheden binnen het bevattingsvermogen van den lezer, op wien het geschrift berekend werd, te brengen en *niet* door er over heen te praten.

Eenigszins bevreemd bemerkt men, dat de schrijver het woord 'beschaving' bezigt in de beteekenis: 'civilisatie'. Meer aanbevelenswaardig lijkt het, te stellen: beschaving = cultuur + civilisatie. Het feit der afwezigheid, èn in het Fransch èn in het Duitsch èn in het Engelsch, van een woord, hetwelk, zooals ons Nederlandsche 'beschaving', de 'som' van cultuur en civilisatie vermag uit te drukken, behoeft toch geen reden te wezen, om deze superioriteit onzer taal onbenut te laten.[2)]

De auteur gebruikt vaak erge Gallicismen. Zoo bijv. op pag. 20:

'Welke de voornaamste, betrekkelijk autonome cultuurfactoren zijn, waaruit *gelijk welke* cultuur bestaat, zullen wij in de volgende bladzijden trachten te bepalen'.[1)]

De - door mij - gecursiveerde woorden zijn letterlijke overzetting van 'n'importe quelle'. In goed Nederlandsch zoude de betreffende zinsnede moeten luiden:

... 'waaruit *iedere* cultuur [, zonder onderscheid,] bestaat'.

De tusschen [] geplaatste tusschenzin kan gemist worden, maar mag er, desgewenscht, ter meerdere duidelijkheid, bij gevoegd.

Op. pag. 22:

... 'er wordt *op stap* gemarcheerd'...[1)]

Dit 'op stap' verbeeldt hier het Fransche 'au pas'. Nederlandsch ware 'in den pas' of 'in/op de maat'.

Op pag. 23:

2) Ook 'Gesittung', ofschoon het er bij komt, kan niet gelden als gelijkwaardig aan 'beschaving' = cultuur + civilisatie.
1) Cursief van mij. A.A.H.
1) Cursief van mij. A.A.H.

'Het is, *wel integendeel,* niet uitgesloten dat'... Fransch: 'bien au contraire'. Nederlandsch ware:

'Het is, *integendeel,* niet uitgesloten, dat'... of, wil men meer den nadruk leggen op het onderscheid-in-quaestie, dan:

'Het is niet uitgesloten, verre van daar, dat'...

Op. pag. 24:

'Wij *moeten* geen water gaan putten *op de hoek van de straten* zoals bontgeklede mensen op oude gravuren dienden te doen.'[1)]

De schrijver bedoelt: wij zijn n i e t *gedwongen* het te doen, zooals onze voorouders het deden. Verder spreekt het, dat de strat*en,* meervoud, niet samen één hoek hebben. Ook dézen volzin is weêr Fransch gedacht:

'Nous ne devons pas aller puiser de l'eau au coin des rues'... of:... 'Il ne nous faut pas aller'...

Nederlandsch ware:

'Wij *behoeven* geen water *te* gaan putten op de hoek*en* van de strat*en*'...

Het boekt wemelt van dit soort on-Nederlandsche wendingen.

Geen schoolmeesterachtigheid beweegt mij er toe, den vinger te leggen op de vreemde smetten, die de taal van dezen Volksgenoot ontsieren. Integendeel: mijn eenig doel is, daardoor een steentje bij te dragen tot verdere zuivering in het Vlaamsche taaleigen, dat nog steeds niet heelemaal bevrijd blijkt van Fransche vlekken. Ik hoop en vertrouw, dat de schrijver deze mijne goedbedoelde aanmerkingen zal willen aanvaarden in denzelfden opbouwenden geest, waarin ik ze te berde breng.

Dit soort verfransching van grammatica, zinsbouw en uitdrukkingswijze is duizendmaal schadelijker voor de zelfstandigheid der taal dan het overdadigst doorspekken met - staande - Fransche termen. In een Vlaamsche wetenschappelijke verhandeling las ik eens over... 'instrumenten, die ons *toelaten,* den afstand der sterren te meten'; Fransch:...', qui nous *permettent,* de'... etc.; Nederlandsch:..., 'die ons *in staat stellen,*'... etc. De, een paar jaar geleden overleden, Vlaamsche romancier Paul Kenis schreef ergens in zijn roman 'Het Rollende Leven' dezen volzin: 'Hij *deed teeken aan* den chauffeur'; Fransch: 'Il *faisait signe au chauffeur*'; Nederlandsch: 'Hij *gaf een teeken aan* den chauffeur'. En zoo krioelt het hedendaagsche Vlaamsch helaas nog van Gallicismen. Wij, Noord-Nederlanders, die niet, gelijk onze broeders in Vlaanderen, eeuwen lang vergiftigd werden door een vreemde taal, hebben, dunkt mij, den duren plicht om, bij voorkomende gelegenheden, een handje te helpen aan het ont-franschen van de taal der Zuidelijke Nederlanden.

Daarom duide men mij dit intermezzo niet euvel.

Keeren wij nu terug tot den inhoud van het onderwerpelijke boekske.

De auteur speelt het klaar, op zeer bevattelijke wijze het wezen van de zaak uiteen te zetten. Hij behandelt achtereenvolgens de verschillende bestanddeelen van 'beschaving', geeft aan ethica, aesthetica, techniek etc.

1) Cursief en vet van mij. A.A.H.

de plaats, die hen toekomt, en slaagt in een voortreffelijke synthese. Derzelver algemeene geldigheid wordt nauwelijks beperkt door zijn specifiek-Katholieke geestesgesteldheid.

Op pag. 61 en 62 leest men:

'Aan de vorige besluiten kan het Christendom niets wezenlijks veranderen. Gewis is het een universele godsdienst, die aan "alle" mensen "de" waarheid verkondigt en "de" zedelijke goedheid voorschrijft. Gewis constateert men in een zekere mate, dat zijn West-Europeesche zendelingen, met de godsdienst die algemeen-Christelijk is, in uitheemsche beschavingen kunstvormen hebben ingevoerd, dewelke slechts West-europees zijn. Maar onmiddellijk ziet men in dat de kunstvormen zelfs wanneer zij religieus zijn, niet tot hetzelfde plan behoren als de kennis van de waarheid en de liefde voor het goed.

Om de vraag duidelijker te stellen is het goed met Maritain het onderscheid te maken tussen het Rijk Gods, de Kerk van Christus en de cultuur van de mens. Uiteraard is het Rijk Gods niet van deze wereld, noch van deze tijd: het schittert in de bovenzinnelijke eeuwigheid. De Kerk Christi is wel in deze wereld, doch niet van deze wereld. De cultuur echter, die de aardse omschepping is van de natuur door de geest, is terzelfdertijd van deze tijd en in de tijd.'

In deze lijn doorredeneerend, komt de schrijver dan tot een slotsom, die het autonome bestaansrecht van Beschaving en Christendom beiden ongerept laat. Zijn gevolgtrekkingen zouden dus, mutatis mutandis, ook voor belijders van andere Religies aanvaardbaar wezen. M.a.w.: het betoog gaat uit van de ervaringsfeiten en schakelt de Religie bij als bestaandheid-op-zichzelve en *niet* als uitgangs- of doelpunt der beschouwing.

Op pag. 84 staat als eindconclusie:

'Slechts de persoon is de eigenlijke schepper van cultuur; noch het volstrekt vrije individu, noch de volstrekt gebonden gemeenschapsmens, kunnen hem vervangen.'

Ieder, die niet verdemocraatscht is, zal zich, dunkt ons, met deze stelling kunnen vereenigen. Trouwens: de niet-Katholiek, ja zelfs de niet-Christen, kan, mits hij geen godloochenaar zij, o.i. weinig of geen bezwaren tegen den gedachtengang des auteurs koesteren. De eigenaardige verhouding tusschen 'vrijheid' en 'gebondenheid', die het grondprobleem der betrekkingen-tusschen-menschen en *mitsdien* dat der Beschaving uitmaakt, wordt door den schrijver helder verklaard.

Jammer genoeg, werd dit werkje in verknoeide spelling geschreven. De taal-stijl laat hier en daar te wenschen over; afgescheiden van de, reeds onder het oog geziene, Gallicismen, blijkt ook de zinsbouw lang niet immer voortreffelijk. De interpunctie is vaak erg gebrekkig.

Doch dit alles zijn maar kleine vlekjes. Het is een verdienstelijk, lezenswaardig en boeiend boekske. Men wenscht het van harte veel succès toe, want het kan, juist in dezen tijd, menig misverstand uit talrijke breinen wegnemen.

Leo Faust. *Het Cancan-danseresje*. (Parijsche roman.). - A.W. Bruna & Zoon's Uitgevers-Mij. N.V., Utrecht, z.j. Auteursdagteekening: Parijs, winter 1937-1938.

Een vlot-geschreven romannetje, dat, ondanks zijn ietwat onwaarschijnlijken 'fabel', toch zeer leesbaar, boeiend en onderhoudend is. Een beroemde schilder te Parijs wordt in den afgeloopen wereldoorlog, van 1914 tot 1918, blindgeschoten. Acht jaar na deze ramp komt een cancan-danseresje uit 'Tabarin', dat, vóór de oorlog uitbrak, als jong kind model gestaan heeft voor den schilder, weêr met dezen grand mutilé in contact. Diens vrouw beduvelt hem inmiddels met zijn secretaris. Etcaetera. Ik zal de synopsis niet verder verklappen, behalve op dit ééne punt: het meisje gaat zoo ver in haar aanbidding voor den kunstenaar, dat zij een harer eigen oogen opoffert om dit door een Japansch chirurg in een der leêge oogkassen van den verminkte te doen plaatsen, teneinde hem het gezicht terug te geven. De operatie slaagt, maar het lieve kind vindt niet de belooning, die men verwacht, weshalve het verhaal eindigt als een tragedie i.p.v. met de happy ending, waar de lezer, half en half, op rekent.

Ik geloof niet aan de mogelijkheid van zulk een operatie. Een medicus, dien ik er naar vroeg, bevestigde dit mijn ongeloof. 'Reëel' mag de kern van het verhaal dus niet heeten.

Doch vermoedelijk bedoelde de schrijver het ook niet zoo. Hij heeft het, denkelijk, wel meer symbolisch gemeend: *indien* zoo iets mogelijk ware, dan *zouden* zulke karakters aldus reageeren. Hetgeen, vanzelfsprekend, gelegenheid biedt tot een treurspel op het thema: vergooid offer.

De geest van dit boek blijkt - hoe raar dit ook moge schijnen - tegelijk wrang en luchtig. Leo Faust, de verfranschte Nederlander, de literator, die tevens restaurateur is en op zijn visitekaartje heeft staan 'Poète et Marchand de Soupe', en de kenner van het nachtleven der Lichtstad, heeft hier z i j n kijk op de Franschen en, in het bijzonder, de Fransche vrouw, welke hem na aan het hart ligt, in een mengsel van Dichtung und Wahrheit uitgebeeld. Veel waarheid plus betrekkelijk weinig Dichtung werden door dezen goeden verteller gemengd tot een smakelijken cocktail.

Op den binnenkant van het omslag staat een nare aanbeveling voor het verhaal, waarin o.a. beweerd wordt: 'De schrijver *Leo Faust* heeft zich tot levenstaak gesteld de rehabilitatie van de Fransche vrouw, - de Fransche vrouw, die (dank zij zekere schandaal-literatuur) buiten Frankrijk nog maar al te vaak voor oppervlakkig en lichtzinnig doorgaat.' Nu, als deze geschiedenis moet dienen als strekkingsroman ter verdediging van die tendenz, dan is zij jammerlijk mislukt, want alle vrouwefiguren - met inbegrip van het bovenmenschelijk-zelfverloochenende danseresje - zijn, elk op haar beurt, lichtzinnig en oppervlakkig. Maar wij willen gelooven, dat deze akelige aanprijzing uit het brein des uitgevers gesproten is, en dat de schrijver eenvoudig een verhaal vertelt, zonder bijgedachte aan betoog.

Het verhaal mag werkelijk geslaagd heeten. Slikt men de onwaarschijnlijke operatie en aanvaardt men - onder het motto: uitzonderingen bevestigen

den regel - de mogelijkheid van het voorkomen eener dermate nobele figuur onder de halve of driekwart snolletjes in een Parijsche ‘boîte de nuit’, dan is het gebeuren zielsch gemotiveerd, sociologisch verantwoord en keurig geplaatst in het gegeven milieu. Het eenige ònaanvaardbare staat, alsdan, op pag. 162, waar de Japansche chirurg de bijbehoorende glazen oogen inzet:

‘- Ik begin met u, mademoiselle, zei hij met zijn typisch gebrekkige Fransch, dat beide bezoekers deed glimlachen. Ik begin met u, want ik zou graag willen, dat u mooi is, wanneer straks mijnheer u ziet.’

Dat zoû een Franschman zeggen, maar geen Japanner. Er bestaat geen enkele Nipponees, die zoo galant is jegens dames of aan vrouwelijke ijdelheid tegemoet komt. In Japan richt de hoffelijkheid zich n.l. tot den man, omdat deze als het ‘hoogere’ geslacht wordt aangevoeld; dames laten daar te lande dan ook heeren vóórgaan, etc.

De compositie van dit verhaal is zéér goed. De auteur verdeelt zijn stof in evenwichtige parten, besteedt aan elk element der geschiedenis de noodige aandacht en weet de gebeurtenissen te rangschikken tot een goed-loopend, logisch-sluitend en ongedwongen geheel. De intrigue klopt als een bus.

De beschrijvingen, zoo van natuur, landschappen en stadsbeelden, munten uit door nauwkeurigheid en evocatief vermogen. Deze schrijver weet de geestesgesteldheid van een milieu in enkele korte trekken vast te leggen. Zoo op pag. 73:

‘Er zijn in Parijs duizenden in den grond van haar wezen brave, burgerlijke jonge vrouwen, die er geen kwaad in zien zich te prostitueeren en toch in ander opzicht allerlei scrupules en gewetensbezwaren hebben, waar een onberispelijk opgevoed Hollandsch meisje nimmer aan zou denken. Denise was zeker niet zoo ver gezonken als zij. Behalve misschien de jaren bij “Tabarin” - en ook daar was haar arbeid inderdaad zwaar geweest - had zij steeds haar brood verdiend op een wijze, waarvoor zij tegen iedereen uit kon komen. Maar zij had meer minnaars gekend dan zij op haar tien vingers kon natellen. En toch was zij overtuigd een goed Katholiek te zijn,’...

Inderdaad is dit de mentaliteit, waartoe ongebreidelde toepassing der ‘beginselen van 1789’, gedurende anderhalve eeuw, tenslotte vele Françaises gevoerd heeft. Leo Faust kent zijn Parijs. Het moge menig Nederlander vreemd toeschijnen, maar ons fatsoen is nu eenmaal - ik zoû er tusschen willen voegen: gelukkig - dat der Franschen niet.

De stijl is goed. Lenig, vloeiend proza, vol kleine schakeeringen. Sòms een tikje te journalisterig.

De interpunctie is bij dezen auteur voortreffelijk. Leo Faust verzorgt zijn taal, kent onze Nederlandsche grammatica, en weet, hoe men zinnen bouwt. Deze deugden verdienen vermelding in dezen tijd, waarin het gilde der taalverknoeiers hand-over-hand toeneemt, tot diep in de ‘intellectueele’ lagen der samenleving, en zelfs menig romancier een paar lesjes van Meester Pennewip broodnoodig heeft.

Een ènkele maal stuit men op een Gallicisme. Een ‘groote verminkte’

(o.m. op pag. 14) is géén 'grand mutilé', maar een verminkte van forsche afmetingen; er had moeten staan: zwaar verminkte. Doch deze fouten zijn hoogst zeldzaam. (Een bewijs te meer, dat de Noord-Nederlander, hoe blootgesteld aan Franschen invloed ook, toch sterker in zijn 'taalschoenen' staat dan menig Vlaming; en dit, omdat hij in zijn *jeugd* zuiver Nederlandsch leerde.) Ondanks zijn Fransche omgeving, heeft Leo Faust zijn taalgevoel opvallend 'schoon' gehouden.

Hij heeft een 'welversneden pen', zooals men vroeger zeî. De roman geeft, ongemerkt, een raak beeld van zekere Parijsche milieux. Dezelve is met overgave, spontaan en ongekunsteld te boek gesteld.

Alles tezamen genomen: een verdienstelijk verhaal in het luchtiger genre, dat meer op aangenaam bezighouden dan op groote artisticiteit uit is, maar toch ongetwijfeld tot de echte letterkunst gerekend worden moet. Kleine kunst, zonder hooge vlucht, noch - gelukkig! - pretentie daartoe. Doch, op dat tamelijk bescheiden plan, héél goed.

Dr. J. Janssens. *Klasse en Stand*. - Dekker & van de Vegt N.V., Nijmegen-Utrecht; N.V. Standaard-Boekhandel, Antwerpen-Brussel-Gent-Leuven, 1938.

Een belangrijk boek.

De ondertitel luidt: 'Een sociologische studie over het Klasse- en Stand-Verschijnsel, getoetst aan de opvattingen van enkele moderne sociologen en aan die van de Encyclieken Rerum Novarum, Quadragesimo Anno en Divini Redemptoris'. Deze omschrijving zegt niets te veel. Het is, inderdaad, een èn wetenschappelijk èn ideologisch werk over 'Klasse' en 'Stand' als bestaande feiten.

Wanneer men dit zoo nuchter neêrschrijft, lijkt het niets bijzonders. En toch is het zulks wèl. Want hoeveel bespiegelingen over het onderhavige verschijnsel mogen aanspraak maken op het epitheton 'wetenschappelijk'?

Onpartijdigheid is het eerste en voornaamste kenmerk van 'wetenschap'. Anders dan wij het gewoon zijn van marxisten, liberalen, clericalen, etc. gaat Dr. Janssens n i e t aanstonds van leer trekken tegen dit en dat, maar stelt hij eerst de vraag, wat de termen 'klasse' en 'stand' eigenlijk b e t e e k e n e n . Deze vraag vindt haar antwoord. Daarop volgt, logisch, de vraag naar den i n h o u d dier begrippen. Hij vat zijn taak dus inderdaad w e t e n s c h a p p e l i j k op.

Bewonderenswaardig vind ik de wijze, waarop hij, in een dermate met voetangels en klemmen bezaaid terrein, diverse meeningen aan de feiten toetst. De inzichten van een menigte uiteenloopende richtingen passeeren de revue. Heel geleidelijk pelt de schrijver a.h.w. laag na laag misverstand weg, om zoodoende tot een heldere, onbevangen beschouwing der gegeven materie te geraken.

De schrijver doet onverdroten, hetgeen al te velen verzuimen, en dat toch zoo onontbeerlijk is, n.l. de *beteekenis* der woorden *vast te stellen,* alvorens

te gaan opereeren met de begrippen, die daarmede verbonden zijn. Met het gelukkig gevolg, dat de lezer, voortdurend, nauwkeurig weet, wèlk begrip - en dus ook: wèlk brok werkelijkheid - in elk bepaald geval onder een gegeven term verstaan wordt. Eigenlijk moest deze zorgvuldigheid vanzelf spreken in het werk van een weetgeer.[1)] Doch tè veel would-be weetgeeren verliezen, niet het minst juist op dit gebied, dezen elementairen eisch uit het oog. Hoe onbesuisd draaft zulk een wereldschokkend denker als Karl Marx dóór op '*capitalisten-classe*'! Waarbij hij dan, mir nichts, dir nichts, officieren, artsen, advocaten, priesters, dominees, ingenieurs, ambtenaren etc. insluit, zonder te bedenken - althans: zonder blijk van bedenken -, dat deze lieden, voor het grootste deel, géén capitaal-bezitters zijn. De zorgvuldigheid-in-woordgebruik van onzen auteur verdient allen lof.

Dezelfde critische geest spreekt uit zijn hanteering van het feitenmateriaal. Het uitgangspunt kiest hij zoo sceptisch mogelijk. Zijn formuleering daarvan - eerste alinea van Hoofdstuk I - zoü ik ieder ideoloog willen inprenten:

'Onder de fundamentele begrippen der sociologie zijn er misschien geen, waaromtrent zoveel meningsverschil en verwarring heerst als omtrent het begrip "stand" en meer nog omtrent het begrip "klasse".'

In dat eerste hoofdstuk geeft de auteur dan een 'Omschrijving en ontleding van de verschillende stand- en klasse-soorten'. Hij gaat de feiten der waarneming na en stelt geenszins meeningen voorop. Er bestáán nu eenmaal zulke dingen als 'stand', 'standsverschil' en 'standsgevoel' evenals de analoge 'klasse' etc.; welnu: wat is daarvan de beteekenis, de inhoud en de draagwijdte? Alweêr: het moest eigenlijk vanzelf spreken, dat een weetgeer aldus te werk gaat. Doch wij zijn zoozeer het tegendeel gewend van schrijvers-over-dit-onderwerp, dat het blijde verrassing baart, eindelijk eens een denker aan te treffen, die onbevangen en nuchter blikt in deze materie. (Een niet-Katholiek, als ondergeteekende, wordt des te meer verrast, daar deze onbevooroordeeldheid juist aan den dag gelegd wordt door een R.K. Priester.) Kalm en onvooringenomen, o n d e r z o e k t deze Pater, ten einde, middels waarneming, analyse en synthese, tot inzicht te komen. En zulks op een gebied, waar zoogeheeten 'vrijdenkers' gewoonlijk met een oordeel klaar staan, eer zij zelfs nog maar het ABC der verschijnselen onder de knie hebben. Vanzelfsprekend vermag enkel echte, koele, klare wetenschappelijkheid, als waarvan dit boek blijk geeft, te voeren tot een oplossing van het vraagstuk, die op steekhouden bogen kan.

Dr. Janssens komt tot vijf *stand*- en drie *classe*-soorten, te *weten:* I. Natuuren levensstanden, II Geboorte-standen, III Politieke standen, IV Beroepsstanden, V Rangstanden; en: I Rangklassen, II Beroepsklassen, III Econo-

1) De nieuwe term 'weetgeere' is zuiver Nederlandsch voor het Duitsche 'Wissenschaftler' en het Engelsche 'scientist'. De gelukkige vondst van dit neologisme valt te danken aan Dr. G. Kalff. Deze sloeg het aan de openbaarheid voor, in zijn studie 'De Geschiedvorscher tegenover den Dood', verschenen in 'De Nieuwe Gids'. October 1938. (Zie daar voetnoot op pag. 322 voor verklaring en motiveering.) De term 'weetgeer' vult een gevoelige leemte in onze schoone taal aan en verdient daarom, algemeen ingang te vinden.

mische machtsklassen, onderverdeeld in A. idems *an sich* en B. idems *für sich*. Ik beperk mij tot deze opsomming. Zij volstaat, om in het licht te stellen, tot welk een belangwekkend resultaat de schrijver komt. Weêrgave der lijnen van den gedachtengang laat ik achterwege. Zoo iets heeft enkel nut, wanneer men denzelve, of een onderdeel daarvan, bestrijdt.

Het tweede hoofdstuk behandelt 'De "stand"- en "klasse"-opvattingen van enkele der voornaamste moderne sociologen.' Het in Hoofdstuk I gewonnen inzicht wordt, met nooit falende grondigheid, getoetst aan anderer meening en vice versa. Eenige, sedert vele jaren, gangbare misvattingen zet de schrijver danig in het zonnetje. Een vonk humor twinkelt hier en daar door het betoog heen. Zoo bijv. in het onderling verband tusschen den vierden en vijfden volzin der tweede alinea op pag. 85, waar de auteur, zoo langs zijn neus weg, een der leemten in de zienswijze van van der Goes en Bernstein aan het licht brengt. De verholen spot zit goed verstopt; dezelve gluurt slechts éven fijntjes door in de woorden 'subjectieve appreciaties' en 'ligt voor de hand.'. Ik citeer de passage niet; de belangstellende Lezer sla hem zelf op.

Mij deed het 'subjectief' plezier, een waardeerende behandeling (pag. 130... 148) aan te treffen van het voortreffelijke boekske 'Naar Staat en Stand' door S.Th. Visser.[1)] De daarin ontwikkelde denkbeelden zijn, volgens het voorbericht, deels ontleend aan lezingen van den, inmiddels ontslapen, Magister Albert C. Doodkorte O.P. en gegrondvest op de Pauselijke Encycliek 'Quadragesimo Anno', dus van specifiek Roomsch-Katholieken huize. Voor mij, niet-Katholiek, ligt het verrassende daarvan in de groote overeenstemming tusschen gene denkbeelden en de gedachtenwereld, waartoe het huidige Corporatisme gekomen is, uitgaande van heel andere, aan 'wereldschen' oorsprong ontsproten, grondslagen. Kennisname van de bespreking, door Dr. Janssens aan Visser's werkje gewijd, verdiept deze verrassing zeer, omdat er uit blijkt - voor mij, niet-Katholiek, meer nog dááruit dan uit het 'Imprimatur', vanwege de Kerkelijke Overheid, achter in het boekske -, hoe de Corporatieve Gedachte inderdaad behoort tot de aloude Ideologie der Roomsche Kerk. Wij, kinderen van liberalen huize, wisten natuurlijk al lang, in welke mate de Gildenstaat hoogtij vierde gedurende de 'volgroeide' Middeleeuwen. Het onderkennen van het Corporatisme als integreerend deel van ook de hedendaagsche Katholieke ideologie, opent onverwachte verschieten. Als buitenstaander vraag ik mij echter af, hoe de practijk der R.K. Staatspartij te rijmen valt met deze ideologie.

Dr. Janssens betuigt zijn waardeering voor Visser's denkbeelden (o.m. al. 3 op pag. 131, al. 7 op pag. 139, en tweede volzin al. 2 op pag. 148), maar ontwaart toch groote leemten in diens opvatting ter zake van de 'waardigheids'- of 'rang'-standen. Ook op eenige andere punten acht hij diens betoog

1) S.Th. Visser pr. 'Naar Staat en Stand' (ondertitel: 'Richtlijnen voor een Corporatieve Maatschappij'). - Geert Groote Genootschap (Verzendhuis 'Mariënburg'), 's-Hertogenbosch, 19937. - (Er staat jaartal noch auteursdagteekening op het boekje, maar het Imprimatur dagteekent 2 December 1936 en Dr. Janssens geeft - voetnoot 1 op pag. 131 van zijn bock - 1937 als jaar van uitgave op.)

aanvechtbaar. Alles tezamen genomen, komt zijn, heel uitvoerige, bespreking van Visser's geschrift neêr (pag. 147 al. 1.) op het oordeel: goed, maar ietwat te simplistisch.

Ik ben dit volkomen met hem eens. Evenals ik zijn, ondanks die gegronde aanmerkingen, welverdiende lofspraak over Visser (al. 6 op pag. 146) geheel onderschrijf. Ook kan ik mij vrijwel aansluiten bij zijn eindoordeel (al. 4 op pag. 148) over:

... 'deze simplistische verklaring van het standsverschijnsel van DOODKORTE-VISSER'...;

met dien verstande evenwel,;dat ik dan, in gedachten, een dikke streep zet onder den eersten volzin der tweede alinea op pag. 147. En een voorbehoud maak tegenover het 'Misschien', waarmede die volzin begint. Trouwens, dit voorbehoud maakt de schrijver zèlf vermoedelijk óók, getuige zijn daarop volgenden volzin.

Ter vermijding van mogelijke 'kortsluitingen', moet ik beklemtoonen, dat ik al deze opmerkingen, vanzelfsprekend, maak als buitenstaander, n.l. niet-Katholiek. Voor Priesters, als Dr. Janssens en Visser, zit in deze materie een element, tot uitdrukking komend in hun betrekking tot de aanbelangende Pauselijke Encyclieken. Daar vermag de 'andersdenkende' niet in te treden. Ik voor mij durf zelfs niet te beweren, of bedoeld element 'theologisch' is, ja dan neen. Luidt het antwoord 'neen', dan ben ik leek, in mijn hoedanigheid van niet-Katholiek, ten opzichte van dat element; luidt het ja, dan ben ik, ten dien aanzien, leek-in-het-quadraat, want èn niet-R.K.-Priester èn niet eens R.K. Denkelijk moet men R.K. theoloog zijn, om over dat element te kunnen meêpraten. Iemand als ondergeteekende beschouwt een boek als dit natuurlijk louter van den maatschappelijken, 'wereldschen' kant.

D.w.z., dat het derde hoofdstuk, handelend over 'De "stand"- en "klasse"-opvattingen van Rerum Novarum, Quadragesimo Anno en Divini Redemptoris', *geheel* buiten mijn oordeelsvermogen, met betrekking tot den ideologischen grondslag, valt. Evenals het tweede zulks doet, *in zooverre* daar diezelfde grondslag op de proppen komt, hetgeen in casu niet immer, doch wèl herhaaldelijk het geval is, n.l., wanneer R.K. auteurs ter sprake komen. De 'wereldsche' beschouwing is competent voor het hééle Hoofdstuk I en groote deelen van Hoofdstuk II.

Voor die gedeelten dus, waar niet een theologische basis in het spel komt, die, hoezeer zij voor den Roomsch-Katholiek ook 'de' waarheid moge representeeren, in het oog van niet- of anders-geloovigen noodzakelijk een ideologisch stempel drukt op des schrijvers betoog. Het opmerkelijke is nu juist, dat bedoelde gedeelten - tezamen ongeveer de (eerste) helft des boeks - zoo buitengewoon wetenschappelijk - bezonnen, onbevooroordeeld, werkelijkheidsgetrouw - aandoen. Heel wat zich noemende 'vrijdenkers' kunnen niet in de schaduw staan van deze klare objectiviteit.

Naar voor de hand ligt, ben ik met eenige nieuwsgierigheid vervuld geweest omtrent hetgeen de schrijver over Karl Marx zegt. Ik lees Marx graag, al ben ik het ook op de meeste punten oneens met hem. In den loop van, nu

al gedurende ongeveer een kwart-eeuw, telkens herhaalde lectuur van 'Das Kapital', heb ik een aantal merkwaardige tekortkomingen in zijn gedachtenbouwsel gemeend te ontdekken (Let wel: ik bedoel: tekortkomingen binnen het cader van zijn stelsel. Dus: gemeten aan zijn eigen maatstaven. Het stelsel-als-zoodanig hing ik, gelijk men wel gelooven zal, nooit aan. Dat heb ik, van allen aanvang af, verworpen, als zijnde - in mijn *oog* - één groote tekortkoming. Voortgesproten uit den waan, als zoude *stof* heerschen over *ziel*.) Men begrijpt dus, hoe aangenaam het mij trof, in het werk van den vak-socioloog Dr. Janssens juist diezelfde tekortkomingen gesignaleerd te zien (al. 5 op pag. 160):

'Een bespreking van de klasse-opvatting van KARL MARX moet noodzakelijk beginnen met een groote teleurstelling. Immers, als men bij iemand een duidelijk en nauwkeurig omschreven klasse-begrip zou hebben verwacht, dan is het zeker bij MARX, die door zijn klassenstrijd-theorie als geen ander invloed heeft uitgeoefend op de klassen-vorming en daardoor ook voor goed de aandacht der sociologen op het klasse-verschijnsel heeft gevestigd. En toch zal men in de werken van MARX tevergeefs zoeken naar een nauwkeurig omschreven definitie van zijn klasse-begrip.'

De schrijver gaat dan dieper op dit onderwerp in, waarbij o.m. vermeld wordt: dat Marx dit gemis zelf bespeurd schijnt te hebben, en een hoofdstuk, getiteld 'Die Klassen', voor het - onvoltooide - *derde* deel van 'Das Kapital' heeft aangevangen, doch door den dood verhinderd werd, het te voleindigen; dat dit gemis tot vele willekeurig 'hineininterpretieren' door volgelingen gevoerd heeft; en, dat sommige auteurs bij Marx t w e e klasseopvattingen meenen te moeten onderscheiden. De eerste en de laatste dezer drie bijzonderheden zijn voor mij nieuw. Maar ik ben dan ook geen vaksocioloog. Ik heb maar weinig *over* Marx gelezen en, onder dit weinige, nog vooral politieke artikelen uit de jongste decennia. Deze zijn bovendien meerendeels òf sociaal-democratisch - dus nauwelijks doctrinair-marxistisch - òf eerder op Lenin en Stalin dan op Marx zèlf gebaseerd.

Het doet plezier, een meening, die men, als wijsgeerig ideoloog, zich over een sociologisch onderwerp gevormd heeft, bevestigd te zien door de specialisten van het vak. In het onderhavige geval klemt dit des te meer, daar onder deze specialisten een 'orthodoxen marxist' voorkomt. N.l. de heer S. de Wolff, privaat-docent aan de Gemeente-Universiteit te Amsterdam. (Waar thans Dr. Romein, bolsjewismi causa, een hoogleraarschap 'erledigt'.) Met een ruiterlijke eerlijkheid, die, bij hèm, n i e t verrast - aangezien zij strookt met den geest, waarvan het heele boek blijk af legt -, deelt, in een voetnoot op pag. 160, Dr. Janssens mede:

'Voor de verhandeling over het klasse-begrip van MARX danken wij meerdere aanwijzingen aan de welwillendheid van den MARX-kenner, S. DE WOLFF, privaat-docent aan de Gemeente-Universiteit te Amsterdam.'[1)]

1) Het overbodige kommatje achter 'kenner' staat in den text.

Veilig mag dus worden aangenomen: er hapert iets aan Marx' klassebegrip.

Doch keeren wij, van al deze bijzonderheden, terug tot de groote lijn van het boek.

Ook aan niet-Katholieken geeft het een buitengewoon diep inzicht in de realiteit en het wezen der dingen, die 'klasse' en 'stand' heeten. Den niet-Katholiek geeft het bovendien de aangename verrassing, dat de sociale ideologie der 'Moederkerk', zooals deze geformuleerd staat in de betreffende Pauselijke Encyclieken, zéér redelijk is. (Maar - wellicht domme vraag van een outsider - eilieve, laboreert dan de R.K. Staatspartij niet aan een besmetting met crypto-liberalisme?) Door zijn groote objectiviteit, behelst het werk van Dr. Janssens veel behartigenswaardigs. Het is een belangrijk, leerzaam en ook nuttig werk.

De schrijver heeft, als denker, een te groot formaat, om het te laten bij ontleding en verklaring. In het 'Slot' (pag. 302...305) trekt hij conclusies met het oog op de toekomst. Ik citeer twee passages, waarvan de laatste het boek besluit.

Ziethier de eerste (pag. 304) der twee:

'Het *spreekt vanzelf, dat*[1)] al de daaruit ontstane strijdklassenformaties, welke ons sociaal-economisch leven beheersen, als (strijd) klassen *für sich*[2)] moeten verdwijnen, om plaats te maken voor een *standenmaatschappij*[2)] in de zin van een beroepsstanden-ordening, waarbij de menschen niet meer ingedeeld zijn volgens de plaats, die zij innemen op de arbeidsmarkt of volgens de graad van hun bezit en inkomen, maar *volgens de functie,*[1)] die ieder verricht in de maatschappij.

Zal echter de klassenstrijd gezien vooral als economische strijd - en niet als strijd vóór of tegen God, zooals hij hoe langer hoe meer gaat worden - alleen reeds in en door zulk een beroepsstandenordening vanzelf zijn oplossing vinden?

Er zijn inderdaad schrijvers, die er zo over denken.'

De auteur voert dan eenige opinies-van-anderen aan, om vervolgens te komen tot zijn, het boek besluitende, slotsom (pag. 305), die ik hier als tweede der beide aanhalingen geef:

'Wie heeft hier gelijk? Dat zonder corporatieve ordening der maatschappij de oplossing van de klassenstrijd een utopie is, daaromtrent zijn het allen wel eens. Wie echter meent, dat in een corporatieve of standen-maatschappij de klassenstrijd uiteraard onmogelijk is of vanzelf zijn oplossing vindt, doet te weinig contact met de realiteit vermoeden. En wie *door* klassenstrijd komen wil tot vrede en eenheid in de maatschappij, kiest een lange en moeilijke weg, waarvan het nog zeer twijfelachtig is, of hij ooit tot het te bereiken doel zal voeren.

Wat dan? Naar onze meening kan en mag de klassenstrijd niet worden

1) Cursief van mij. A.A.H.
2) Cursiel in text. A.A.H.
2) Cursiel in text. A.A.H.
1) Cursief van mij. A.A.H.

opgelost langs de weg van “uitstrijden tot het einde toe”, noch langs de weg van onderdrukking, maar alleen door de eensgezinde wil van de geheele staatsgemeenschap, om in het vervolg achter de klassenstijd een punt te zetten. Dat in deze het staatsgezag zeer veel kan doen, leert ons het huidige Italië, waar de staat het volk op allerhande wijzen - door enthousiaste redevoeringen van den “Duce”, door pers, film en grootse tentoonstellingen, door pakkende leuzen etc. - stelselmatig zo weet op te voeden, dat de klassenstrijd-mentaliteit langzamerhand vanzelf plaats gaat maken voor de veel Christelijker idee van “collaborazione di tutti le classe sociali nell'economia corporativa.’

‘Tegelijk met de verwerping van de klassenstrijd zal dan echter ook de maatschappij geordend moeten worden volgens beroepstoestanden, welke zich vóór alles hebben te richten op het algemeen welzijn en zich vooral zullen hebben te laten leiden door de sociale rechtvaardigheid en de sociale liefde.

Deze taak in bijzonderheden uit te werken behoort evenwel niet hier te geschieden, maar in een afzonderlijke studie over de beroepsstanden maatschappij’.

Indien deze laatste woorden opgevat moeten worden als aankondiging van een, aan dat onderwerp gewijde, studie van Dr. Janssens, dan zien wij derzelve met groote belangstelling tegemoet.

Zijn onderhavige werk smaakt naar meer.

Jammer genoeg werd het geschreven in Marchant- of een andere snert-spelling. (Zoetjesaan ben ik den tel kwijt geraakt.) Daarentegen is de taalstijl haast onafgebroken zuiver, hoog en klaar.

Alles tezamen genomen: een, deels wetenschappelijk en deels ideologisch, werk van supérieur gehalte, dat een vaste plaats verdient op het boekenrek in de studeerkamer van een ieder, die, hetzij theoretisch dan wel practisch op sociaal en/of politiek gebied, in aanraking komt met het verschijnselen-complex van ‘klasse’ en ‘stand’, zonder dit te willen ‘temmen’ middels vooropgezette dogmatiek van rooden, anderen ‘vrijzinnigen’ of clericalen huize.

Antonio Ruiz Vilaplana. *Ik verklaar onder eede*. Uit het Spaansch door Dr. J. Brouwer. - W.L. & J. Brusse N.V., Rotterdam, 1938.

Een boek vol leugens. Product van propaganda voor wijlen het roode ‘Spanje’. Dit filiaal-van-Moskou nam het met de waarheid niet bijster nauw, en zag er mitsdien geen been in, zich te bedienen van zulke meer dan troebele bronnen als dit ‘heer’ Antinio Ruiz Vilaplana, een overlooper uit het witte naar het roode kamp.

Door allerlei omstandigheden - o.m. langdurige ziekte mijner vrouw - vind ik eerst thans, maanden ná Franco's zegepraal, gelegenheid, om over te gaan tot de bespreking van dit boek, dat ik reeds in de eerste helft van 1938 ter recensie ontving. Eenerzijds betreur ik dit niet, want had ik er toen het mijne over gezegd, dan ware zulks zeker

koren geweest op den molen dergenen, die de goegemeente trachtten diets te maken, dat ik hier in dit tijdschrift politieke propaganda woû bedrijven. Anderzijds heeft het boek nu, natuurlijk, zijn actualiteit verloren. Desondanks lijkt mij bespreking op haar plaats, gezien de mogelijkheid van misbruik ten bate eener soort propaganda-achteraf, die wel niets meer af vermag te doen aan de zaak van het Nationale Spanje, maar misschien toch wel wat aan deszelfs reputatie hier te lande. Met het oog op 'misverstand' wensch ik hier aan het voorgaande uitdrukkelijk toe te voegen: het uitstel is w e r k e l i j k gevolg van omstandigheden en *niet* van beduchtheid mijnerzijds voor hetgeen, anno 1938, een zekere 'men' wellicht gedacht, gezegd of geschreven zoude hebben, naar aanleiding van mijn oordeel over dit boek vol leugens. Een heele stapel boeken-ter-recensie heeft moeten wachten wegens die omstandigheden. Ik had het toen tè volhandig, om meer dan het dringendste te doen.

Op de titelpagina van dit fraaie boek wordt de naam des auteurs gevolgd door zijn qualiteiten: 'Advocaat, Voorzitter van het College van Griffiers van de Rechtbanken, Griffier van de Rechtbank te Burgos (hoofdstad van het nationalistische Spanje), Griffier van de Commissie tot Inbeslagneming van Eigendommen en Griffier van het Handels-gerecht te Burgos, Rechtskundig ambtenaar van de Rekenkamer van de Republiek'. En op den titel volgt de ondertitel: 'Een jaar werkzaamheid in het nationalistische Spanje'. De oorspronkelijke titel luidt: 'Doy Fe'.

Enfin, men begrijpt: deze meneer presenteert zich als ex-insider van het Witte Spanje, die nu eens uit de school zal gaan klappen. Deze indruk wordt overal in het boek bevestigd. Het begint al met het 'Voorbericht van den Vertaler', die in zijn eersten volzin reeds rept van ...'opstand tegen het wettige en gevestigde gezag'..., zonder er blijk van te geven, te weten, dat het dusdanige gezag berustte bij Koning Alfonso en niet bij de roode republiek, die uit een revolutie - iets volmaakt ònwettigs - tegen Hem was voortgekomen. De heele toeleg is: het presenteeren van een roddelpartij tegen het Nationale Spanje, onder het mom der getuigenis van een man, die, als oud-rechter, allicht méér geloof bij het 'betere' publiek-in-het-buitenland zal vinden dan een anarchist of bolsjewiek. In de gauwigheid ziet de auteur nog kans, om een soort namaak-vaderlandsliefde aan den dag te leggen, berekend, om zijn 'moreel crediet' bij fatsoenlijke lieden te ondersteunen.

Bespreking van deze pennevrucht lijkt mij overbodig. Ik weet n.l., wat de *schrijver* waard is. En wie dit weet, gunt dit leugen-boek geen blik meer.

Van bevriende zijde kreeg ik de beschikking over inlichtingen uit Spaansche bron, waaruit duidelijk blijkt, wat men moet denken van dezen 'auteur', en wat er aan is van zijn beweersels.

Toen de oorspronkelijke editie te Parijs verschenen was, en eenig

opzien baarde, zond de persdienst der Nationale Regeering van Spanje een bericht af met den volgenden - hier vertaalden - inhoud:

'Burgos, 7-12-1937.

De roode pers haalt deelen aan uit het boek getiteld "Doy Fe", gepubliceerd te Parijs door Ruiz Vilaplana, Secretaris van den Rechter van Instructie te Burgos. Teneinde de persoonlijkheid van den auteur in het juiste licht te stellen, publiceert de Nationale pers heden een bericht betreffende zijn zedelijk gedrag. Hij leefde te Burgos samen met een tingeltangel-actrice, nadat hij te Madrid zijn eigen familie in den steek gelaten had. In het begin der Nationale Beweging sloot hij zich daarbij aan met overdreven geestdrift en zocht hij voordeel te slaan uit den toestand door zijn diensten aan te bieden aan den Phalanx, aan de Requetés en aan de Overheden, en door een inschrijving ten bate van de Nationale Schatkist te openen onder de secretarissen van den Rechter. Onlangs ontsnapte hij naar Frankrijk met zijn minnares, teneinde uit de handen der justitie te blijven, na het plegen van een oplichting ad 51.000 pesetas. Als voorwendsel om naar het buitenland te vertrekken, verklaarde hij, dat hij zich ging bezighouden met het doen vertrekken van zijn gezin, dat woonde te Madrid.'

Een nader bericht over dezelfde aangelegenheid luidt als volgt:

'Salamanca, 11-12-1937.

Ter ontzenuwing der beweringen van den voormaligen secretaris van den Rechter te Burgos, welke ex-secretaris thans in de roode zone vertoeft, na in Frankrijk het boek "Doy Fé" gepubliceerd te hebben, bevestigen wij onze telegrammen d.d. 7 dezer betreffende de persoonlijkheid van dezen rooden publicist. Ruiz Vilaplana had zijn wettige vrouw en kinderen laten zitten te Madrid.

Bij het begin van de nationale beweging sloot hij, te Burgos, zich met geestdrift aan bij de Nationalistische Organisaties. Zijn beweringen over onderdrukkingsmaatregelen te Burgos zijn valsch, want er heeft in deze provincie noch strijd noch roode overheersching plaats gevonden, die een gewelddadig ingrijpen van den kant der nationale troepen zoude hebben uitgelokt.

Op 26 Juni[1)] vroeg hij toestemming om naar Frankrijk te gaan teneinde daar zijn gezin te gaan halen, hetwelk hij trachtte te doen wegkomen uit de roode zone. Het werkelijk doel van zijn vlucht bestond er in, te ontsnappen aan de justitie, want kort nadien ontdekte men een verduistering van meer dan 51000 pesetas uit de kas van den Rechter van Instructie, die aan zijn zorg toevertrouwd was. Men begon aanstonds met zijn proces en men wist toen niets van de verklaringen ten gunste der rooden, die Vilaplana van plan was te doen. Op 16 Augustus publiceerde het Staatsblad van Burgos eien officiëelen

1) Anno 1937. A.A.H.

oproep voor hem; dit was lang vóór de verschijning van zijn boek Doy Fé' en zijn uitlatingen tegen het Nationale Spanje.

'De pers[1)] meent, dat hij enkel naar de rooden overgeloopen is om zich bestaansmiddelen te verschaffen.'

Aan een derde, 10 Juli 1938 gedateerd, bericht, dat sterk polemisch van toon is, ontleen ik den volgenden passus:

'Uit ons Nationale Spanje heeft hij[2)] 51000 pesetas ontvreemd. Het geld was toevertrouwd aan zijn toezicht op de Kas van de Justitie te Burgos. En ook nam hij het verslag meê van de misdaden, die hij vertelt. Uit het systeem van zijn verhaal en uit de hoedanigheden der beweerde slachtoffers volgt, dat hij, zoo hij niet gesneuveld is, hun beul moet zijn. Gelooft hem niet. Wat hij wil, is geld. Zijn minnares kost hem te veel, en hij trekt zich niets aan van de ellende, die geleden wordt door zijn wettige vrouw en zijn arme kinderen, slachtoffers van een ontaard vader.'

Er staat nog een vierde bericht te mijner beschikking, doch dat vervalt, m.i., enkel in herhalingen.

De aangehaalde mededeelingen zijdens de Franco-Regeering lijken mij raak. Men kan natuurlijk twijfelen aan hun waarheid. Edoch: zij zijn, voor zoover mij bekend, nooit weêrsproken. Bovendien dragen zij het stempel van innerlijke geloofwaardigheid. Hetgeen Vilaplana's vertelsels *niet* doen.

Met één voorbeeld (pag. 209) wil ik dit toelichten:

'Wij, nationalen, kregen eens permissie tot twee uur 'snachts in het Casino te blijven. Dat was naar aanleiding van de verovering van Bilbao.

De groote zaal was stampvol getrouwde dames en jonge meisjes, die de buitenlandsche officieren[3)] luid toejuichten en hen erg fêteerden. Eerst werden wij gedwongen te luisteren naar hun fascistische liederen[4)] en dan te applaudisseeren, en toen kwam men hun in het gevlei door herhaaldelijk te roepen "Leve Duitschland", "Leve Italië". De in een roes gebrachte militairen riepen toen, met een onverdraaglijke provocatie in hun vlammende oogen, iets dat ik als een kaakslag gevoelde. Zij antwoordden niet "Leve Spanje" of iets dergelijks, maar "Leve de knappe Spaansche vrouw!"...

Die elegante dames gaven duidelijk te kennen dat die uitroep zeer in haar smaak was gevallen. De mannen die daar zaten met hun moeders, zusters of echtgenooten... applaudisseerden ook. Ik die alleen was, die niemand bij mij had, vond dat dat "leve", in die omstandigheden, een schandelijke beleediging was.'.

1) In het Nationale Spanje. A.A.H.
2) Vilaplana. A.A.H.
3) Duitsche en Italiaansche officieren, deel uitmakend van de vrijwilligerscorpsen dier Nationalieiten, die aan Franco's zijde dezelfde rol vervulden als de Sowjet-Russische divisies en internationale roode brigades bij den vijand. A.A.H.
4) Oók erg! A.A.H.

Men moet wel verregaand kitteloorig wezen, om uit een dergelijke schertsende galanterie venijn te zuigen. De lezer voelt duidelijk, hoe de schrijver hier valsche fijngevoeligheid voorwendt. Bovendien een zeer misplaatste: want waar die dames en hun heeren er niets kwaads in zagen, behoefde hij, die alleen was, toch zeker niet jaloursch te worden voor de anderen!

Dezelfde soort huichelachtigheid straalt elders door in het boek.

Zoolang de, bovenaangevoerde, inlichtingen, zijdens de Spaansche Regeering, onweêrlegd blijven, acht ik mij ontslagen van den plicht, Vilaplana's boek te analyseeren.

J. Tersteeg. *Lutetia en de Vreemdeling. (Wandelingen door Parijs)*. - N.V. Leidsche Uitgevers-Maatschappij, Leiden, 1938.

De ondertitel geeft den aard van dit werkje goed aan. Een verzameling mededeelingen, beschouwingen en vertelsels over Parijs, zooals een veelwetend en bespiegelend gids ze zoû kunnen afsteken tegen het publiek, dat hij rondvoert. Het blijft ook bij een verzameling wetenswaardigheden.

Diep gaat het nergens. Geen spoor van der Lichtstad harteklop. Wie dit allemaal gelezen heeft, weet een hoop méér curiositeiten, maar is even ver als ooit van de geestesgesteldheid der Parijzenaars. Hetgeen niet erg is. Maar op het boek een stempel van oppervlakkigheid drukt

Eigenlijk een beetje flauw en vervelend. Het boeit niet. Doch misschien is er wel een publiek voor zulken slappen kost. In dezen slappen tijd van Nederland's historie... In elk geval is het vlot geschreven.

W. Arondéus. *In de Bloeiende Ramenas*. - Nederlandsche Keurboekerij, Amsterdam, 1938.

Deze tweede pennevrucht van dezen jongen schrijver stelt mij bepaald teleur. De spanning, waarmede ik zijn volgend geesteskind tegemoet zag[1)], is uitgeloopen op een tegenvaller. Na zijn voortreffelijk 'Het Uilenhuis' had ik iets anders en iets beters verwacht dan dit tweede boek blijkt.

Ongetwijfeld kan het verhaal en best meê door: er komen er veel slechtere ter markt. Doch het háált niet bij zijn voorganger. Erger: de schrijver imiteert zichzelf, om zoo te zeggen.

Vrijwel alles, wat ik destijds over 'Het Uilenhuis' schreef, mag in casu herhaald worden. Echter onder de toevoeging: véél minder dan die eersteling. Hetgeen daarin spontaan, frisch, sprankelend, frank en origineel was, blijkt hier verlept tot 'manier'.

Er valt geen groei te constateeren. Het weinige nieuwe deugt niet.

1) Zie: 'De Nieuwe Gids', October 1938, pag. 443.

Hierbij denk ik vooral aan de (dag-) 'droomen' Ballade-Dubbe, Giljotien, Zoencadet etc.

Men kan, n.l., desnoods het 'tweede-ik' of te wel den geliefkoosden dagdroom van een figuur personifiëeren en een naam geven, maar het gaat n i e t aan, die ficties-in-den-tweeden graad (van verschillende personen) dan onder elkaêr te laten redekavelen, zooals o.m. op pag. 40 gebeurt. Houden ze nog bovendien gesprekken met poes en lorre, dan wordt de 'allegorie' tot een caricatuur. En - het is hard doch waar - dit heele boek krijgt zoodoende iets gemeen met een caricatuur: caricatuur van 'Het Uilenhuis'.

Zoû het - welverdiende - succès met zijn eersteling dezen schrijver naar het hoofd gestegen zijn? Dan begaat hij een hoogst gevaarlijk pad. Want niets is verderfelijker dan nabootsing van zich zelf.

'In de Bloeiende Ramenas' is, het zij herhaald, een passabel verhaal. Ware het des schrijvers eersteling, dan zoude men hem, op grond van dit boek, een zwak aankomend-talent-met-eenige-beloften-voor-de-toekomst mogen noemen. Een prijs, zooals 'Het Uilenhuis' erlangde, hadde dan 'In de Bloeiende Ramenas' zeker *niet* verdiend. M.a.w.: dit tweede geesteskind ligt vèr beneden den literairen stand, dien de schrijver verwierf met zijn eersteling.

Ik zal er maar niet veel over zeggen. Het doet n.l. geen plezier, zulk een teleurstelling te ontleden. En ik denk met tè groote liefde aan 'Het Uilenhuis', om nu de tekortkomingen van dit tweede product, dat op het eerste lijkt als een ezel op een paard, te gaan uitbeenen.

Laten wij het maar opvatten als een misslag. En het beschouwen als non-avenu. In de hoop op een dèrde werk van dezelfde hand. Begrijpt de auteur de noodzakelijkheid van geestelijken groei - verbreeding, verdieping en verhooging van zijn conceptie -, dan kan hij, m.i., zéker beter. Onze, éven afgeknapte, spanning te zijnen aanzien loopt weêr omhoog door nieuwe verwachting.

DR. ALFRED A. HAIGHTON.

De Bijbel als Boek van Schoonheid, door Ds. B. Wielenga. - Uitgave J.H. Kok N.V. te Kampen.

In een zeer gedistingeerd gewaad heeft de uitgever Kok te Kampen den vijfden druk van dit inmiddels zeer bekende boek van Ds. Wielenga wederom doen verschijnen.

Ditmaal is ook de prijs van het vroeger nogal kostbaar werk aanmerkelijk verlaagd, hetgeen de lezing ervan in Christelijke kringen wel zeer zal bevorderen.

Het boek, zoo verklaart de schrijver in zijn inleiding, beoogt tweeërlei doel; ten eerste wil het een bijdrage leveren tot de zuivere kennis van de Heilige Schrift, ten tweede wil het de schoone waarheid in dienst stellen der Ware Schoonheid. De inleider wil ons door de poort, genaamd

de Schoone (Hand. 3:2) binnenleiden in dien tempel, dien hij de Bijbel noemt. Hij meent, dat tot heden te weinig gelet is op de aesthetische waarde van de Heilige Schrift, en hij hoopt, dat zoowel theologen als letterkundigen hem in zijn onderzoek naar de schoonheidswaarden willen volgen.

Hij poneert verder de stelling, dat door alle eeuwen heen groote kunstenaars zich lieten inspireeren door dit Boek en hij noemt Michel Angelo, Da Vinci, Raphael, Rembrandt, Bach, Dante, Vondel etc. en hij zegt, dat hun taal ten deele die van den bijbel heeft gevolgd en de beeldkracht muziek en verf hem ontleende.

Dit op zichzelve is natuurlijk nog geen bewijs, dat de bijbel zelve aesthetische schoonheid heeft voortgebracht. De gedachte, uit de Schrift tot den kunstenaar komende, was hier de Inspirator in de eerste plaats. Wij kunnen zelfs rustig beweren, dat veel literatuur, die een bijbelsch onderwerp behandelt, de aesthetische waardij van den bijbel verre overtreft.

De schrijver verdeelt zijn stof over drie groote gedeelten, nl. de profetische schoonheid in den bijbel, de priesterlijke en de koninklijke schoonheid, welke hoofdstukken hij weer onderverdeelt.

Met groote toewijding heeft hij zich aan zijn onderwerp gegeven, hoewel hij er m.i. niet in slaagt, zijn pleidooi om de aesthetica zelve overtuigend te maken. Als goede kenner van de bijbelsche geschriften, als onderlegd theoloog en literatuur-kenner weet hij ons wel een grooten indruk te geven van de profetische kracht en bedoeling der woorden, doch niet van de woordmuziek, de rhythmische bewogenheid in menige passage.

Zoo zou b.v. een diepere beschouwing over het Hooglied en vooral Job, bij een vergelijking met den oorspronkelijken literairen dichtvorm op zijn plaats zijn geweest. Misschien was er dan ook aanleiding geweest, om te wijzen op de menigmaal leelijke, afgrijselijke en zelfs door zekere dogmatiek foutieve vertalingen, die aanleiding zijn geweest tot verkrachting van den Geest der dichters en den vorm waartoe Deze hen dwong.

In zooverre bevredigt dit boek mij persoonlijk slechts ten deele. Om een leek en in de literaire schoonheid nog oningewijde tot een goed inzicht te brengen van de kunstwaarde van de Schrift, zou hij hem eerst een goed idee moeten geven van de zeer eigenaardige Oostersche beeldspraak. Hij zou hem langs phonetischen weg moeten wijzen op den subliemen klank en rijkdom, die wij zoo menigvoud aantreffen b.v. bij de klaagliederen van Jeremia en de herhaalde aanroepingen in het wonderbaarlijk schoone dichtwerk Job.

Maar met dat al heeft Ds. Wielenga een goed werk gedaan, om dit onderwerp eens te behandelen en menige lezer zal er een schat van schoon materiaal in vinden, om zelve eens een onderzoek te willen instellen. Waar het ten slotte toch den schrijver om gaat.

Katrina. Roman door Sally Salminen. Vertaald uit het Zweedsch door Charles G. Bherens. - Uitgegeven bij Andries Blitz, Amsterdam.

Er zijn weinig romans geschreven, die zulk een succes hebben geoogst als die van het Zweedsche keukenmeisje Sally Salminen, wier eerste boek 'Katrina' bekroond werd met den Eersten Prijs in de Zweedsch-Finsche romanprijsvraag en dat in 1937 reeds vijf herdrukken beleefde. Zes maanden na de uitgave werden er 50.000 exemplaren in den boekhandel verkocht, terwijl het boek werd vertaald in Finsch, Deensch, Noorsch, Duitsch, Engelsch, Fransch, Tsjechisch en thans in het Nederlandsch.

Vanwaar dit geweldig succes? Men kan niet op den smaak der massa aan, zij is grillig en onbegrijpelijk. Door zeer verschillende redenen brachten bijvoorbeeld de boeken van de Jong, 'Merijntje Gijzen' en dat van Ina Boudier-Bakker, 'De klop op de deur', een groote verrassing in den verkoop. De laatste uitgave was, in tegenstelling met de eerste, niet populair geschreven en ook het onderwerp koesterde geen groote illusies voor den uitgever. En toch vlogen deze boeken.

Het succes van Sally Salminen was, behalve door haar bekoring, ten deele te danken aan een zekere sensatie, die om dit schrijfstertje was ontstaan. Sally had een nederige betrekking bij een Amerikaanschen millionnair en opeens werd zij de prijswinnares van de groote Finsch-Zweedsche romanprijsvraag. Bekende schrijvers hadden meegedongen en met algemeene stemmen werd zij onderscheiden.

Stond het boek op zulk een hoog literair peil?

De vertaler verklaart haar succes, door te meenen, dat dit boek nu eens eindelijk een echte roman is. Geen psychoanalytische verhandeling over een aantal geconstrueerde figuren, maar een vlot en spannend en met liefde geschreven geschiedenis, - zegt hij.

En indien dit het criterium is van goede literatuur, welnu, dan beantwoordt dit boek volkomen aan de eischen.

Katrina is uiterst boeiend en vloeiend geschreven, het is een mooi evenwichtig gecomponeerd geheel; het heeft vele fraai-beeldende passages en het is sympathiek van strekking.

Het geeft een m.i. goed beeld van het leven der boeren, schippers en arbeiders op één der Alands eilanden en draagt derhalve veel bij tot de kennis van dit vrijwel in de literatuur onbekend en onbeschreven gebied.

Bovendien is het boek geestig en frisch, het tintelt van gezonden en wezenlijken humor, het is levendig en boeit en ontroert beurtelings. Bij de verschijning in de Nederlandsche vertaling ontving het een algemeen gunstige beoordeeling en ik voeg de mijne gaarne bij die der anderen. Sigrid Undset zeide er van:

> 'De eerste, betooverende indruk, die men van dit boek krijgt, is die van een spontane en stralende vreugde.'

Wij laten hieronder een kort overzicht van de inhoud volgen:

- Katrina is de oudste dochter van een welgestelden boer in de Finsche provincie Osterbotten. Alle jonge mannen uit het dorp hebben hun geluk al eens bij haar beproefd, maar tevergeefs. Tot een vreemdeling, een Alandse zeeman, haar hart wint, niet het minst door haar de heerlijkheden van zijn woonplaats en de grootte en rijkdom van zijn bezittingen breed en kleurrijk te schilderen. Ze trouwen haastig, opdat Katrina meteen met hem mee kan reizen, wanneer zijn schip weer het anker licht.

Voor een uitzet is geen tijd en 't is ook niet noodig. De zeeman is rijk genoeg en bovendien worden op Aland heel andere kleeren en weefsels gebruikt dan in Oosterbotten, zegt hij. Als ze met Johan op Aland aankomt, bemerkt ze tot haar ontzetting, dat alles bluf is geweest. Een vervallen, vuil hutje wordt haar woning en om gedurende de afwezigheid van Johan aan den kost te komen, moet ze van vroeg tot laat zwaren arbeid verrichten bij de groote boeren op het eiland, die tevens reeder zijn en de geheele bevolking volkomen in hun macht hebben en niet nalaten, van die macht misbruik te maken. Een ontzettend hard leven van anmoede en eenzaamheid wordt haar deel, maar ze beschouwt het als haar eigen schuld, ze is dom geweest, alles van Johan te gelooven, ze is te trotsch, om haar familie om bijstand te vragen. Waar ze nooit aan zichzelf denkt, maar altijd voor anderen zorgt, heeft ze vele en groote lichtpunten in haar leven, naast alk ellende en verdriet.

Daar is in de eerste plaats Johan, waar ze langzamerhand veel van gaat houden, wanneer ze zijn kinderlijk aandoenlijke zorgzame liefde voor haar ziet, ze begint te begrijpen, dat die kinderlijke grootspraak van den zorgeloozen man een gevolg is van zijn verschrikkelijke jeugd. Dan is er de afgetobde longzieke buurvrouw, die jaren lang haar eenige vertrouwde is temidden van verachting en haat, die haar omringen. Daar is Elvira, Eriks dochter, die brieven voor haar schrijft en haar beste vriendin wordt, daar zijn tenslotte haar kinderen: Einar, Erik, Gustav en Sandra. Einar de geslotene, wiens eenig streven is, de vernederende jeugd uit zijn leven uit te wisschen, alle banden te verbreken, 't ver te brengen en te vergeten, dat hij genadebrood gegeten heeft. Hij bréngt het ver, wordt kapitein, wordt 'überklass', stuurt zijn moeder geld tot haar dood, maar schenkt haar geen vertrouwen, geen kinderliefde, gaat zelfs zoover, dat hij zijn naam verandert, om al het oude te verbannen.

De tweede, Erik, de teere, ziekelijke, later de zorgelooze, vroolijke, hartelijke dandy, die op zee omkomt.

Het meisje Sandra, het kleine zusje, dat maar zeven jaar oud wordt en ten slotte Gustav, de hartelijke, open vriend van zijn moeder, de flinke, vroolijke, de haantje de voorste, die door een ongelukkige liefdesgeschiedenis aan lager wal raakt en naar Australië vaart, om nooit weer terug te komen. Rijk, ondanks haar armoede, jong en blij, ondanks haar ouderdom, ziet Katrina op haar lange leven terug en sterft eenzaam in een heerlijken droom, dat haar Johan met volle zeilen aan komt varen om haar te halen, naar dat land, waar Erik en Gustav en Sandra en zooveel anderen, die haar lief waren en haar leven rijk maakten, ook reeds zijn.

Eens te meer bevestigt de uitgave en het succes van dit boek, dat eruditie en literaire geleerdheid geenszins voorwaarde behoeft te zijn voor het schrijven van een goeden roman, kortom een literair kunstwerk.

Veeleer een gezond hart, een sterk geloof en omgang met eenvoudige, oprechte menschen. Dat deze schrijfster vrij en ver blijve van literaire kringen en klieken, die haar niet kunnen raden en vormen, doch alleen misvormen. Men werpe op een zóó oergezonden bodem geen kunstmest.

Blijft zij, zooals zij nu is, de lachende roeister op de Finsche scheren, dan zal zij ons nog menigen uitstekenden roman kunnen doen genieten.

De Dolinge van Ylysse. Homerus Odysseia in Nederlandsche verzen door Dierick Volckertz. Coornhert. - Uitgegeven bij de N.V. Uitg. Mij. Elsevier, Amsterdam.

Als vierde deel van de bibliotheek der Nederlandsche letteren, samengesteld door de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden en de Koninklijke Vlaamsche Academie te Gent, is thans uitgegeven ‘De Dolinghe van Ylysse’, een vertaling van het Grieksche epos van Homerus, door Coornhert. De vertaling betreft de boeken 1 tot 18.

De uitgever verzocht bij de uitgave, in de recensie mee te deelen, dat in afwijking met de aanvankelijke mededeeling, als deel V *niet* zal verschijnen een werk van Dr. Smit over Protestantsche lyriek (daar de tijdsomstandigheden hem verhinderen, dit werk te voltooien), doch de eerste reeks treurspelen van Vondel, door Dr. H.W.C. Moller te verzorgen.

De uitgave van Odysseus' zwerftochten, die voor ons ligt, zal menigen klassiek onderlegde eerst met eenige verwondering vervullen. Velen hebben als gymnasiast zoo goed den hamerenden slag van het typische metrum ingestudeerd en velen kunnen nog zóó goed gansche passages uit hun hoofd citeeren, dat zij bij het lezen der eerste regels van deze vertaling eens het blad omslaan, om zich te vergewissen, of dit wel degelijk de vertaling van de Odyssee geldt. Immers de hexameters zijn verdwenen, zij zijn vervangen door trocheeën, anapesten en jamben, die

elkaar onregelmatig afwiselen, ook valt hem onmiddellijk het rijm op.

Maar als hij dan den Griekschen text er bij naslaat, ja, dan moet hij erkennen, dat aan den inhoud weinig geweld is aangedaan en verder lezende, ondergaat hij het aangename vertellende karakter van deze poëzie zoo, dat hij dit zelfs natuurlijker gaat vinden dan de vaak gewrongen en in het schema der versvoeten geperste woorden van andere vertalers.

Vertalen. Wat is vertalen? Is het het letterlijk volgen van den inhoud of zoo letterlijk mogelijk? Is het slechts het gehoorzamen aan net metrum of de muziek - ten naaste bij? Eigenlijk dient vertalen te zijn het foutloos weergeven van den inhoud in een gave kunst. Maar zelden of nimmer gelukt dit den bewerker. Er is een Duitsch woord voor vertalen en ik meen, dat dit het best de werkzaamheid van een bewerker bepaalt: náchdichten. De nadichter, de dichter, die met eigen scheppend talent den text van zijn collega volgt, loopt gevaar, den inhoud van het kunstwerk van anderen geweld aan te doen. Hij beschouwt dan het voor hem liggend werk als thema, dat hij op eigen wijze moduleert en uitwerkt. En toch acht ik dit de beste wijze van vertalen, wil men niet in een stroeve en gewrongen taal vervallen, die den oorspronkelijken dichter eerder beleedigt dan eerst.

In zeer zeldzame gevallen - ik noem b.v. de vertaling van Byron's Afscheid door Heine - overtreft de nachdichtung het oorspronkelijk. Bij Homerus' vertalingen kan men dit niet zeggen: Noch de Duitsche, noch de Fransche, noch de uitnemende Nederlandsche bewerkingen van Vosmaer, Boutens, Woestijne en Timmermans benaderen de magistrale muziek, die uit het Grieksche epos opstijgt.

Een der vernuftigste, knapste, misschien ook meest waarachtigste vertalingen in het Nederlandsch is die van Dr. Aegidius Timermans. Deze nu, nauwlijks lettende op de muziek der taal, slechts dan wanneer die taal zich toevallig tot een nabijen echo-klank leende - heeft vooral gelet op den rijkdom van het Homerische woord en zijn volstroomde kracht.

Immers, Homerus gebruikt adjectieven en bijstellingen en werkwoorden, die onmogelijk door Nederlandsche te vervangen zijn. Wij moeten dan gaan omschrijven, er om heen praten, slechts ten halve voldoen aan de eigenlijke bedoeling. Timmermans nu streefde er naar (soms maakte hij een woord) om hem in zijn woordrijkdom op den voet te volgen. Zoo vindt men in zijn bijzondere bewerkingen dan ook prachtige vondsten, die bewijzen, hoe intens deze Homerus-kenner zich bewust was van de draagwijdte zijner omzetting.

De inleider maakt ons de merkwaardige bewerking van Coornhert's Homerus duidelijk door het volgende op te merken:

- Onder de Europeesche dichters van de zestiende eeuw die Homerus in de landstaal herschapen hebben neemt Coornhert met zijn Dolinge van Ulyssee een merkwaardige en eervolle plaats in. Vooreerst om het

vroege verschijningsjaar; in 1561 bezat van alle Westeuropeesche volken (Spanje uitgezonderd) alleen het Fransche reeds een (gedeeltelijke) Ilias in verzen (door Hugues Salel, 1545) die nu vrijwel vergeten schijnt, terwijl van de Odyssee twee boeken door Jacques Peletier du Mans frisch en levendig waren weergegeven (1547). De beroemde vertalingen van de Engelsche dichter Chapman verstcheen pas in 1598 en 1614, toen de Renaissance-stijl zich steeds verder van de Homerische eenvoud verwijderde.

Coornhert's Odyssee onderscheidt zich van alle andere vertalingen door den ongewonen vorm. Toen Salel, Peletier, en later Chapman de hunne schreven, was het Renaissance-vers in Frankrijk en Engeland al gevestigd, en zij kozen dus vanzelf voor hun doel het gebruikelijke vers: de paarsgewijs rijmende vijfvoetige jambe. Chapman's Ilias is wel geschreven in de ballade-achtige Fourteeners, maar ook die vormen jambische coupletten. Bij ons echter was 1560 het Renaissance-vers pas in het eerste begin; het rederij kersvers heerschte, en daarin had Cornelis van Ghistele toen al Ovidius en Vergilius ‘rhetorijkelijk’ overgezet (op den naam van vertaling kunnen deze grootendeels mislukte producten nauwelijks aanspraak maken). Hij legde zich voor zijn zwakke krachten veel te moeilijk strofevorm op, compleet met refrein en al, waarin hij al rijmelend de Aeneïs in stukjes knipte. Want telkens kwam een toegevoegd moraliseerend refrein den loop van het verhaal onderbreken.

Tegen zulk een werk als achtergrond moest men Coornhert's Odyssee zien, om er de groote beteekenis van te beseffen. Hij bouwde voort op het bestaande, op den vrijen rederijkers-regel met zijn onbepaald aantal lettergrepen en zijn vier of vijf rhythmische hoogtepunten (heffingen) en op het zoogenaamde kettingrijm (Abab bcbc enz.). Van de, in zijn tijd opkomende, nieuwigheden: de beperking van het vers tot tien, elf of twaalf lettergrepen en de indeeling in (meestal jambische) voeten moest hij niets hebben. Maar hij was niet blind voor de fouten van zijn voorgangers, die zich zoo beijverd hadden, om kunstig te rijmen, dat ze met ‘vreemde bastaardwoorden’ en ‘sterk gedicht’ den zin vermoordden en met hun afgesloten strofen (Baladen) de continuïteit verbraken. Beiden, de mannen van de oude school en de nieuwlichters, vergrepen zich volgens hem aan de schoonheid der klassieken, aan hun weidsche vers met zijn ruimen adem. Dat vers heeft Coornhert met liefde beluisterd, en zijn liefde maakte hem vindingrijk. Het bestaande vers was hem te krap - geen nood, hij maakte het voller en langer, tot er (waarschijnlijk maar half bewust) een weerklank van den hexameter in hoorbaar werd. Besloten strofen beknelden het in zijn vaart - welnu, hij kon het kettingrijm zonder refrein een heel Boek lang voortzetten, en zoo Homerus respekteeren, zonder zijn rijmlust te kort te doen. -

Teneinde nu den lezer een voorbeeld te geven van het verschil van bewerking, citeer ik hieronder het begin van de vertaling van Dr. Aegidius Timmermans en dat van Coornhert, behandelende dezelfde passage.

Timmermans vertaalt aldus:

> Muze, vertel mij 't verhaal van den man, van dien sluwert, die omzwierf
> overal rond, na verwoesting van Troje's heiligste veste,
> Die zooveel steden en menschen bezocht en hun geest leerde kennen,
> Hij, die op zee zooveel zielesmarten moest lijden, bij 't streven
> En naar zijn eigen behoud èn de thuiskomst van wie hem verzelden,
> Maar hij kon toch miet aldus, hoezeer hij 't verlangde, zijn makkers
> 't Leven redden, de dwazen, die, ach! door hun eigen verblinding
> Moesten vergaan, omdat zij van Helios, de zoon van den Hoogen
> Runderen aten! Maar hij, hij ontnam hun den dag der terugkeer...
> Wil daar ook ons iets, Godin, o, dochter van Zeus van verhalen!...

Coornhert doet het op zijne wijze en zeker niet minder voortreffelijk:

> - Dicteert mij, o Musa, een man vol listigheden,
> die lange doolde, als hij Troyen had verdestrueerd,
> Ook veel luider zeden zag met landen en steden,
> Ende groten druk ter zee in zijn hart heeft geleden.
> Bezorgende hem met zijn volk, nu thuiswaarts gekeerd;
> Die hij niet en verloste, hoe zeer hij 't heeft begeerd,
> Want zij daaral, om haar dwaasheid, bleven met kwalen.
> Zij hadden d' ossen van den hooggaande zonne verteerd,
> Die hun de weerkomst benam in haars ouders palen.
> Haar ongeluk, o Calliope, wilt hier verhalen.

Bev.

Verkade, Zaandam. Album: *Apen en Hoefdieren in Artis,* door A.F.J. Portielje.

De najaarsverrassing der firma Verkade, namelijk de verschijning van haar Album, is ditmaal wel een zeer groote, smaakvolle en interessante verrassing geweest. Ja, inderdaad, het thema: *Dieren in Artis,* is onuitputtelijk, en... wie stelt geen belang in de dierenwereld, die zoo'n oneindig getal variaties van één soort te zien geeft? De Verkadealbums moet men nooit beschouwen, als alleen bestemd te zijn voor kinderen, integendeel, de meeste volwassenen zullen óók hun *Freude d'ron* hebben, en menige avond zal genoegelijk worden doorgebracht met het bekijken der levendige plaatjes en het lezen van den uitstekenden tekst. Het is als een kleurige, bewegelijke film, die men thuis genieten kan, èn ... zoovele malen als men zelf verkiest. Want dit album is niet gauw uitgelezen en uitgekeken, en ook Artis zal er wèl bij varen, want menigeen gaat de dieren natuurlijk *in natura* bekijken, waarover hij zulke aardige, curieuse en interessante bizonderheden te weten is gekomen. De studie der natuur is zeker een der belangwekkendste en loonendste. En wanneer men dan zulk een kundigen en betrouwbaren

gids heeft als 't echtpaar Portielje, wordt het genot verdubbeld. Zonder het te weten, zamelt men heel wat kennis op, en het is een kennis, die men niet gauw vergeet, omdat het geen droog materiaal is, dat ons wordt bijgebracht, maar die wij als een reëele werkelijkheid vóór ons zien.

Een nieuwe wereld gaat voor ons open, en waar hier gegrepen is in 't volle dierenleven, *da ist's interessant*. Welk een arbeid, welk een toewijding, welk een *liefde* ligt ten grondslag aan de samenstelling van dit Album. De teekenaars, of liever de schilders, want we krijgen hier origineele aquarellen *d'après nature,* C. Rol, J. Voerman Jr. en H. Rol, hebben, als dat mogelijk was, zichzelf nog overtroffen, en hier, zooals men dat noemt, den top-prestatie geleverd.

We zien, in een bonten optocht de vreemdste, bijna allen uitheemsche diersoorten aan ons voorbij gaan, en, zooals de kinderen zeggen: we kijken onze oogen uit naar al de variëteiten van apen (dat er zóóveel waren, had u er ooit van gedroomd, en valt u niet van de eene verbazing en bewondering in de andere?), herten, kameelen, buffels, antilopen, giraffen... en als toegift nog hagedissen, kraanvogels, kiwi's, vleermuizen, kolibri's... Een Album van Verkade te bestudeeren is een verrukkelijke tijdpasseering, en leerzaam voor jong en oud. Door de bevattelijkheid van den tekst en de aanschouwelijkheid der plaatjes is zoo'n boek geschikt voor alle lagen der bevolking, en de reusachtige populariteit der Verkade-albums is er meteen mee verklaard. We zijn deze firma dankbaar voor het jaarlijks terugkeerend geschenk, waaraan geen kosten of moeite zijn gespaard, en dat telkens weer *un coin de la nature* voor ons toegankelijk maakt, waarvan we tot dusver nauwelijks een denkbeeld hadden gehad. Ook dit nieuwe Album zal zijn weg wel vinden, en ik voorspel het een, zoo mogelijk, nog grooter succes dan zijn voorgangers.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Hermann Rauschning. *Die Revolution des Nihilismus*. - Europa Verlag, Zürich z.j.

De litteratuur over het Nationaal-Socialisme kan onderhand meer dan een boekenkast vullen; vóór- en tegenstander meent verplicht te zijn, zijn krachten op dit gebied te beproeven. Men zou, met eenigen critischen zin, van bijna al deze werken eenzelfde fout kunnen aanwijzen, n.l.: dat elk schrijver zijn stelling min of meer verzwakt door zoodanig zijn sentiment-meening te laten meespreken, dat het boek een zeer geringe dosis objectiviteit overhoudt. Inderdaad zijn dan ook de meeste der werken over het N.S. niet veel méér dan persoonlijke stellingname, die hun belangrijkheid hoogstens ontleenen aan het verwerkte materiaal. Bij de tegenstanders heeft men dan nog zeer dikwijls kunnen opmerken, dat zij hun gemoed luchten op een tamelijk... nationaal-socialistische wijze; door een overmaat van groote scheldwoorden,

zonder zich om veel bewijskracht te bekommeren. Met schelden echter bereikt men niets, tenzij het tegendeel van wat men bereiken wil.

Nu moge ik hier verklappen, dat tusschen een mijner uitgeweken Duitsche vrienden en mij reeds lang plannen besproken waren, om een rustig, objectief boek te schrijven: Nationaal Socialisme: idée en werkelijkheid. Maar evenzeer moge ik verklappen, voorloopig hiervan afgezien te hebben - omdat dit boek van Hermann Rauschning bijna op elke bladzijde dezelfde opmerkingen maakt, die wij wilden maken, èn uiteraard veel en veel beter gedoctumenteerd is, dan het onze ooit zou kunnen worden. Hieruit volgt dus, dat ons geen beter werk overblijft, dan dit boek zoo veel mogelijk te propageeren en desnoods aan te dringen op een vertaling.

Dit boek is, allereerst, bijna geheel objectief; er is slechts een uiterst schaarsche passage te vinden, waarin ook maar de persoonlijke désillusie van den schrijver naar voren komt. Rancune treft men nergens. Rauschning is klaarblijkelijk geen Nazi geworden uit gewin-zucht, en kan dit Nazidom dus verlaten en desnoods bestrijden, zonder persoonlijke gekrenktheid; alleen van uit zijn hooge zorgen voor Duitschland en voor Europa.

Tweedens is dit boek rijker gedocumenteerd dan eenig ander mij bekend werk over het Derde Rijk. Deze documentatie toont zich *niet* in ontelbare voetnoten, een uitvoerige bibliographie en anderen bluf, maar is organisch verwerkt in het geheel. Dit is hierdoor geworden tot een zoo klemmend betoog, dat men er een zware karwei aan zal hebben, als men het wil ontzenuwen.

Door deze twee oorzaken is dit boek geworden tot een volkomen verantwoord en wetenschappelijk... vonnis over het Nationaal Socialisme. Want dàt Rauschning tot een vonnis moest komen, blijkt reeds uit den titel, dien hij koos. En, voor iemand, die het N.S. van nabij leerde kennen zonder vooringenomenheid, staat wel vast, dat hij het volkomen terecht als ‘Nihilisme’ betitelt: in bijna alle opzichten is het N.S. als levensbeginsel verworden tot nihilisme.

Ik spreek hierbij geen oordeel uit over sommige praestaties van het Derde Rijk; ik wensch me evenmin te mengen in deszelfs binnenlandsche aangelegenheden. Ik spreek alleen als een jong mensch, die er rotsvast van overtuigd is dat, voor Nederland, een nieuwe levensvorm allerdringendst noodzakelijk is; maar die er evenzeer van overtuigd is, dat de levensvorm van het N.S. volkomen onjuist is. Al te lang werd de ‘bestrijding’ van het N.S. overgelaten aan hen, die dit slechts deden uit loutere behoudzucht; het is hoogste tijd, dat juist zij, die een nieuw Nederland wenschen, zeer duidelijk te kennen geven, dat het N.S. hiervoor niet als basis kan dienen. Ik wensch dus uitdrukkelijk buiten Duitsche verhoudingen te blijven, ook al betreur ik wellicht, dat een volk als het Duitsche door een dergelijk systeem geregeerd wordt.

Naar ik meen, was het Heine, die in een van zijn brieven naar Fransche vrienden, de voorspelling deed, dat er in Duitschland een regeerder zou opstaan, dien hij allerduidelijkst en kortweg betitelde als ‘le terrible simpli-

ficateur' - zoo er ooit een voorspelling is bewaarheid, dan is het deze.

Het moderne woord Gleichschaltung is een euphemisme voor dezelfde zaak; niet dat alles gleich-geschaltet is, is het erge; het erge is, dat alles gesimplificeerd is. Elk levensgebied is tot zijn allereenvoudigsten (en daarmee ònwaren) vorm teruggebracht; het N.S. kent geen de minste gevoeligheid meer voor de fijne distincties van denken en doen. Alles, maar dan ook letterlijk alles, wordt volkomen ondergeschikt en dienstbaar gemaakt aan de *dynamiek der revolutie,* die niet anders werkt dan als Rauschgift. De menschen moeten in een roes van dynamiek, van schijnbare vooruitgang en triomf, blijven. Maar: de permanente opiumschuiver moet steeds sterker doses hebben, wil hij verdoofd blijven. Ook het N.S. moet steeds sterker 'triomfen' kunnen aanbieden, wil het volk onder zijn ban blijven. Al verstaat men de kunst van propaganda maken nog zoo in de perfectie (en die kunst verstáát men inderdaad volmaakt!)... men moet het volk steeds sterker beïnvloeden. Want heeft men op een goeden of kwaden dag geen Rauschgift meer, dan kon het gebeuren, dat men de innerlijke waarde van het gepropageerde eens ging onderzoeken. En tegen een dergelijk onderzoek ware het N.S. wellicht niet bestand, juist door het karakter van 'terrible simplificateur'. Het moet maar blijven door-rennen; want als er stilstand komt, komt er ook onderzoek naar binnen...

En daar binnen is niets. Daarbinnen is alleen negatie, niets positiefs. En op negatie alleen kan geen mensch, en zeker geen staat, leven. Toch tracht men dit in Duitschland, zij het ook onder een zeer positieven schijn. Alle begrippen, die echter als positieven van het N.S. worden aangediend, zijn echter alleen positief, omdat en voor zoo lang ze de dynamiek der revolutie dienen; hun intrinsieke waarde telt niet mee, of wordt hoogstens geduld. Deze grondslag bepaalt der nationaal-socialisten houding in èlk opzicht; t.o.v. wetenschap, godsdienst, buitenlandsche en binnenlandsche politiek. Als dit nog geen simplificatie is, weet ik niet meer, wat dien naam wel verdient!

Men zou zich moeten verbazen, dat een dergelijk stelsel ooit aan de macht is gekomen, als het niet begrijpelijk ware, dat dit nihilisme een uiterlijken schijn wist aan te nemen, en... dat Duitschland wanhopig was. Herhaaldelijk wijst Rauschning er op, dat de 'combinatie', die het N.S. aan de macht hielp, hier heel andere bedoelingen mee had dan Hitler zelf, en in feite bedrogen uit kwam. De toestand van Duitschland was zoo wanhopig als maar kon. Practisch kan men zeggen, dat het buitenland, in een onnoozele poging, om Duitschland weg te vagen van de kaart, Hitler aan het bewind gebracht heeft en nu de vruchten van eigen dwaasheid plukt. Hadde men b.v. Brüning een redelijke kans gegeven, of een zijner voorgangers, dan had men nu niet met Hitler gezeten, wellicht. Nakaarten over wat had kunnen zijn, is echter tamelijk nutteloos...

Deze en al dergelijke problemen worden in dit boek van Hermann Rauschning uitvoerigst besproken. Het is, na ernstige lezing, een der meest samenvattende, synthetische, werken over het Nationaal-Socialisme. Het gaat zich niet te buiten aan exclamaties als veel anderen, maar juist door de nuchterheid

en exactheid, waarmee hij tot veroordeeling van het N.S. komt, waarmee hij a.h.w. de innerlijke noodzaak van dit nihilisme aantoont, maakt het boek des te vernietigender. Het geeft inderdaad de werkelijkheid, zoo als ze is, en toont aan, dat het niet anders kan. Het ergste is immers niet, dat een toestand tijdelijk beroerd is; het erge is, dat dit beroerd-zijn uit een zekere ideologie noodwendig volgt. En vooral als deze ideologie de macht van een der grootste staten beheerscht en kan benutten.

LOUIS KNUVELDER.

P.S. Ik kan niet klagen, niet op wensch bediend te worden. Niemand minder dan Dr. Menno ter Braak nam de vertaling van dit boek ter hand. Daar er echter voor ons geen recensie-exemplaar beschikbaar was, kunnen wij noch over bewerking, noch over inleiding onze lezers inlichten.

L.K.

[De Nieuwe Gids. Jaargang 54. Deel 12]

Martien Beversluis Kerstspel
Met illustraties van karel hoekendijk

Dramatisch Gedicht (Naar motieven uit de legende van dien vierden wijze uit het oosten)

Proloog.

S p r e k e r :
Hoort dan naar dit kerstverhaal,
klein van toon en arm van taal,
door het leven ingegeven.
't Is geen sprookje en geen sage,
droom uit lang vervlogen dagen,
waar de harde werklijkheid
dichterlijk in is verweven.
Wie verstaan de kleine stem,
die nog schreit uit Betlehem,
in den kouden nacht van Heden;
deze zullen door dit lied,
zien de ster in het verschiet
en die hoopvol tegentreden.
't Is de simple tocht van hem,
die verstond klaar, wat de stem
van zijn eigen ziel verkondde.
't Is het verhaal van die ging dwalen

door woestijnen en door dalen,
om den vrede te zien stralen....

maar den Christus in den stal
heeft verstaan - maar niet gevonden.

De profetie.

Eerste Aanroepstem:
In den kouden nacht der wereld,
in een voerbak, in een stal,
is een simpel Mensch geboren,
die een Koning worden zal.
Bij een volksvrouw en een arme
werkelooze timmerman,
is een schreiend Kind geboren,
dat dë aarde redden zal.

Tweede Aanroepstem:
Bij de deuren afgewezen,
met zijn arm geleund om Haar,
die door God was uitverkoren,
zwierf een eenzaam proletaar.
Door de laatste warme herberg
uitgestooten als een hond.
baarde toen de Vrouw haar eerstling
op het stroo en op den grond.

Eerste Aanroepstem:
Enkelen zullen het begrijpen,
dat een koning, koning is,
als hij slechts de poovre vrucht van
simpelheid en lijden is.

Tweede Aanroepstem:
Herders, die den nacht doorwaken,
ruige paupers van het land,
deze zullen het verstaan en

reiken hem de broederhand.
Maar de rijke dezer aarde,
die niet sliep op stroo en steen,
kent van dezen Vredeskoning
meestal het verhaal alleen.

Eerste Aanroepstem:
Gij, die ik dit aangezegd heb
en Uw aandacht keert tot mij,
luistrenden van deze tijden,
mensch van heden, wat zegt Gij?

Eerste deel.

Melchior:

(de man met het zwaard)

Kan een Koning zijn geboren
Uit een armen proletaar?
Slechts de dichter en de dwaasheid
heft het hoofd en hoort ernaar.
Wil er macht zijn, wet en orde
op dees bandeloozë aard',
dan zal Hij de Koning worden
met ter rechter zij het Zwaard.

Eerste Aanroepstem:
Melchior! Uw geloof is klein!
Gaat Hem zoeken, want Hij is
schreiend uit de duisternis,
maar het Licht zal om Hem zijn.
En geen zwaard hangt Hem terzij.
Maar Gij Caspar! Wat zegt Gij?

Caspar:

(de man met den kroon)

Sierde ooit een werkmanszoon
fonkelend een Koningskroon?
Welke Koning moet Hij wezen
die, vóórdat Hij is geboren
achteloos is afgewezen?

Zonder kroon en zilverschijn
tot een Koning zijn verkozen?
Zwijgt toch! Want het kan niet zijn.

Tweede Aanroepstem:
Caspar! Uw geloof is klein
gaat Hem zoeken, want Hij is
liggend in bekommernis,
maar de glans zal om Hem zijn.
En geen aardsche kroon draagt Hij,
maar de liefde zal Hem kronen!
Balthasar dan!, wat zegt Gij?

Balthasar:

(de man met het zijden kleed)

Zelfs in sagen en legenden
las ik nooit zoo dwaze dingen,
Zonen, kinderen der ellende
kunnen wel naar hoogheid dingen,
maar een Koning zal men toch
kleeden en met pracht omringen.
Arm en zonder één bezit
Koning zijn? Hoe rijmt zich dit?

Eerste Aanroepstem:
Balthasar! Uw ziel is klein
Gaat Hem zoeken, want Hij is
naakt en hulploos, maar gewis,
rijkdom zal er in Hem zijn.
Maar hij draagt geen kleed van zij
Gij, de Laatste, wat zegt Gij?

Artaban:

(de laatste)

Wat ik hoorde, vreemde stem,
is wat lang mijn hart verwachtte.
Want de Koning dezer wereld,
in den stal begroet men hem!
Zie, ik ga nog dezen avond
loopende naar Betlehem!

En ik breng Hem wat ik gaarde
bij den arbeid, dien ik deed,
paarlen van geringe waarde,
schatten dezer donkre aarde,
schoongeslepen door het leed.

Deze parel, rood van gloed
is mijn bittere strijd, mijn bloed!
Deze tweede, schoon te schouwen,
is mijn stil, maar groot vertrouwen!
Deze derde, wit en rein,
zijn de tranen, die ik stortte,
is de zweetdrop en de pijn,
die ik leed, om mensch te zijn.

Tweede Aanroepstem:
Artaban, de tocht is ver,
maar de tintelende ster
in Uw binnenst opgegaan,
deze wijst het pad wel aan.
Volg de ster, die in U brandt
door des werelds heuvelland.
En wat winden waaien zouden,
Uw geloof zal U behouden.

Melchior:
Antwoordt ons! Verborgen stem.
Waar langs leidt het pad dan af
naar de stal van Betlehem?

Eerste Aanroepstem:
't Pad daarheen, dat stijgend is,
leidt door vlakte en windernis.

Caspar:

(spottend)

Antwoordt mij! Hoe vind ik dan
deze wijkplaats, waar een Koning
zonder wacht rondom zijn woning
veilig rusten en slapen kan?

Tweede Aanroepstem:
Waar de sneeuw stuift door de kieren,
Waar de nooddruft deunt haar lied,
Bij de stille goede dieren
vindt Gij Hem en anders niet.

Balthasar:
Maar de felle Oostenwind
Zal zijn teedre naaktheid schennen.
Draagt de Koning dan geen kleed,
dichte wol of warm sameet?
Waaraan zal ik Hem herkennen?

Eerste Aanroepstem:
Als ge tusschen lichtgeflonker
ergens, achtloos in het donker,
ver van weeldes warme stralen
een arm kind hoort ademhalen;
Als, met lompen toegedekt,
door de kreet des noods gewekt,
Als ge bij een klagend kind
liefde en armoe wakend vindt,
Waar de schaduw der ellende,
om de wieg hangt als gordijn,
wanhoop staart ten voeteneinde
Weet dan.... Deze zal het zijn.

Melchior:
Koning zijn? Wat dollen zin
houdt dees profetie wel in.
Is het land soms zonder dien?
't Is een valsche vorst misschien?
die zich meester maken zal
van den troon, bij overval?

Caspar:
Zoo ge 't zegt! Is dan de kroon
niet voor 's konings jongsten zoon?

Zou een schamel dorpeling
hem verstooten? Houdt dit in,
dat verraad geboren is?
Broeders! Neen! Het heeft geen zin!

Balthasar:
Heeft het land behoefte aan
een rebelschen onderdaan?
Bloeit de oogst niet? Is het rijk
niet welvarend? Duizend slaven
zien wij den zweepslag draven!
Schatten heeft ons Koninkrijk!

Melchior:
Wagens! Wallen en soldaten!

Caspar:
Lusthoven en marmerstraten!

Balthasar:
Wingewest! Vazallenstaten!

Melchior:
Legers, vaardig tot den strijd.

Eerste Aanroepstem:
Broeders! Dit is ijdelheid
Niet Zijn Rijk is dezer aarde,
maar een Rijk van grooter waarde.
Heden is geboren Hij,
die de wereld leiden wil
buiten macht door slavernij.
Heden is een mensch geboren,
dien geen drom zal toebehooren
van luidruchtige soldaten,
maar de drom der velen, die
arm van geest zijn en verlaten.
Heden zag een mensch het licht,

die Zijn peinzend aangezicht
droef en toornend tot de rijken
dezer duistre aarde richt.

M e l c h i o r :
Een rebel dus!

B a l t h a s a r :
Een valsch profeet?

C a s p a r :
Die de wet met voeten treedt.

T w e e d e A a n r o e p s t e m :
Broeders! Zoo gij wijzen zijt,
Wijzen! Komend van het Oosten,
waar het morgenrood opgaat,
om de wereld weer te troosten;
Gaat dan heen, om hem te ontmoeten,
zet U neder aan zijn voeten,
wilt U wijsheid van U leggen.
Want een Kind zal het U zeggen....

C a s p a r :
Welke wijsheid brengt Hij mede,
die ik van Hem weg zal dragen?

E e r s t e A a n r o e p s t e m :
Deze boodschap slechts: De Vrede!
In den Mensch een Welbehagen!

M e l c h i o r :
Zotternij! Door alle tijden
was een vorst een vorst door strijden!
Geen illusie redt ons ooit.
Heeft niet God het zwaard gegeven
d'Overheid, dat zij het neme
en zich met zijn scherpte tooit?

C a s p a r :
Zotteklap! De booze mensch
maakt zich zelf een eigen grens
en verdedigt die! Hij zegt
‘Als zijn eigen heilig recht’.

B a l t h a s a r :
Vrede? Ach wat! ‘Wilt gij vrede?
Maakt U tot den oorlog klaar.’
leert de wijsgeer en met reden.
Hij die wijs is, leeft er naar.

E e r s t e A a n r o e p s t e m :
Al Uw wijsheid is U tot
groote razernij geworden.
Gij aanbidt een valschen God,
als hij ons zijn liefde brengt
met een heir van booze horden.
Gij, de Laatste! Artaban!
Gij, hier een eenvoudig man,
ongeletterd in de wijsheid,
zwijgt gij nu?
Waar droomt ge van?

A r t a b a n :
Ach.... een doodgewoon arm man
zonder iets, waar droomt die van?
Van een leven, dat misschien
beter voor hem worden zal,
dan hij heeft tot nu gezien.
Van wat licht, wat zon, wat blijheid,
van wat vriendschap en wat vrijheid.
Van vertrouwen in elkaar,
van een mooiere betere wereld,
daarvan droomt de proletaar.

M e l c h i o r :

(spottend)

Speelt het volk niet door de eeuwen
altijd voor den martelaar?

A r t a b a n :
Welk een lang mismoedig spel
hebt Gij hem dan laten spelen!
En Gij? Wat deed Gij dan wel?
Liet Gij ons Uw wijsheid deelen?
Bij de diepten onzer hel
zat gij 's hemels lied te kweelen.

Waarvan zal de laatste mensch
bij den wedloop van het leven
droomen? Ach, zijn eene wensch
is, zijn hart aan hem te geven,
die zich Koning noemt ter aard,
maar de liefde en de vrede
brengen wil ons zonder zwaard.

T w e e d e A a n r o e p s t e m :
En die arm zijn en verdrukt,
troosten zal en zalig spreken.
Artaban volg dan het teeken.
Volg de ster, die wijst de baan.
Als het morgenrood zal breken,
zal haar licht daarin verbleeken.
Dan hebt gij de plek gevonden,
waar Uw vorst is ingegaan.

C a s p a r :
Welke ster? Ik zie 't gewemel
van miljoenen aan den hemel.
Welke ster zal ons dan wijzen?
Welke moet mijn hart beminnen?

E e r s t e A a n r o e p s t e m :
't Licht, dat voorgaat op de reize.
Maar de sterre schijnt niet hoog.
Neen, ze schijnt alleen van binnen.

A r t a b a n :
Met drie parels, die ik tel
in mijn hand als kostbaarheden,
leed, vertrouwen, strijd! Ga heden
dan mijn hart op reis.
Vaarwel....

M e l c h i o r :
Raadselig zijn voor mijn verstand
deze dingen! Zeg mij meer.

C a s p a r :

(spottend)

Legt Herodes voor den stal soms
buigende zijn scepter neer?

B a l t h a s a r :
Zeg ons dit nog, stem van verre,
noemt hij zich een heer der sterren?
of der aarde opperheer?

M e l c h i o r :

(verwonderd)

Blijft het stil?

C a s p a r :
Geen antwoord meer.

B a l t h a s a r :
Waait de wind plots over? Hoor,
Er is beving in de sfeer
rond ons heen?

M e l c h i o r :

(bevreesd)

Er lijkt een koor
van heel ver hier door te dringen.

C a s p a r :
Zwijgt toch, vrienden! Ik hoor zingen.

M e l c h i o r :

(beangst)

Vrienden! Wat kan dit beduiden?
Vlug! Te paarde! Weg van hier!
Dat wij zien met eigen oogen
Of het waarheid is of logen,
wat de stemmen ons verluiden.

C a s p a r :

(bewogen)

Ja! Te paarde. Snel te paarde!
Zijn de ransels aangesnoerd?
Is er leeftocht aangevoerd?
Hebben wij genoeg aan waarde
bij ons? Hebben wij de zwaarden?

B a l t h a s a r :
Haasten wij ons, mocht het zijn,
dat de stem ons waarheid zeide,
dan zal een armzalig man
d'eerste zijn als ingewijde?

M e l c h i o r :
Hebt gij vreeze, Balthasar?
Onze paarden loopen snel.
Een moe proletaar te voet
vindt en achterhaalt men wel.

C a s p a r :
Hebben wij wel kostbaarheden?
mirrhe, wierook? En de flesch
van albast? De zalf, waarmede
wij den koning tegentreden?

M e l c h i o r :
En de kroon?

B a l t h a s a r :
de zijden kleeren?

M e l c h i o r :
Schoeisel, zacht om in te treden?

C a s p a r :
In de naaste stad, die ligt
voor ons, in het vergezicht,
koopen wij genoeg! Nu voort.
Laten wij dë eersten wezen!
Niets is nog verloren, als wij
zijn begoocheld door het Woord!

M e l c h i o r :
Laten wij dë eersten zijn.

B a l t h a s a r :
Laten wij hem òns doen minnen.

C a s p a r :
Laten wij hem voor ons wìnnen
met geschenk en zilverschijn.

M e l c h i o r :
Alle koningen der aarde
Laten zich door pracht verblinden,
Laten zich aan ons verbinden,
buigen, waar geld, kroon en zwaard,
de drie wijzen zullen wezen.

C a s p a r :

(wegrijdende)

Waarom? Waarom dan niet deze?

B a l t h a s a r :

(van verre)

Waarom? Waarom dan niet deze?

M e l c h i o r :

(zwak van verre)

Waarom, waarom dan niet deze?

S p r e k e r :
Aldus zijn op reis gegaan
Melchior, Balthasar en Caspar;
kwam na drie dagen stampend
op de straten, fier en dampend
bij den onnoozlen herberg aan.
Aldus zijn op reis gegaan
de drie machten dezer aarde,
heerschappij en het geweld
en de ridder van het geld.
Allen trotsch en hoog te paarde.
En zij hebben Hem aanschouwd,
nederliggend op de steenen.
Zwijgend zag het Kind hen aan....
En zij hebben niet verstaan
en zijn even trotsch verdwenen.

Maar de vierde, die te voet
uitging naar den verren Vrede,
dwaalde dagenlang, wanhopend
door de bergen, loopend, loopend
't morgenrooden tegemoet.

Broeders! Komt! Wij reizen mede.

Tweede deel.

D e S p r e k e r :
Door den dag, die eindeloos leek,
d'avond, die als mist neerstreek,
door de nachten kil en vrozig,
door de morgens, grauw en rozig
ging de vierde wijze, hopende
op wat hem van binnen dreef,
loopende, al loopende.
Langs het bergpad steil en bochtig,
hooger dan Orontes bergen,
door de dalen, diep en vochtig,

distels, die het voortgaan tergen,
langs dë uitgestrekte plassen,
dampiger dan de moerassen
om het zompig Nisaä....
Langs de rotsen van de koude
menschenharten, ging hij voort,
steiler dan de onvertrouwde
hellingen bij Kalah's poort,
door de ondoordringbare streken
van het welig onverstand,
dichter dan dë eikenwouden
van Carine ging hij voort,
tot hij moe is neergestreken,
zeggende dit klagend woord:

A r t a b a n :
Zal ik ooit den Brenger vinden
van den Vrede? Ach, mijn voeten
zijn zoo zwaar! En tegenwinden
met hun sneeuw, die mij verblinden,
zijn mij allen ongezinden....
Zal ik ooit mijn Vorst ontmoeten?

Vruchten, die ik plukte, allen
zijn onder de sneeuw gevallen,
of geroofd, al waar ik kwam.
Reizigers op sterke paarden,
traden 't gras plat langs de paden,
dronken uit de bron het water,
troebel, voor mijn hand het nam.

Niemand helpt mij! Niemand ziet
naar een hongerig proletaar.
Dan eenzelfde in ellende,
zooals die, een bedelaar.

B e d e l a a r :
Makker, ik ben ziek en moe,
dek mij met Uw mantel toe.

Geef mij van Uw brood, opdat
ik niet sterve aan dit pad,
Makker, geef mij van Uw deel.

A r t a b a n :
Niets meer heb ik nog dan dat....
hier! Mijn laatste brood! Zit neer,
dat ik met dë eigen mantel
U bedek, ik heb niet meer.

B e d e l a a r :
Dank! men vindt alleen bij de armen
in de wereld nog erbarmen.
Dank! en God zal U beloonen,
en zijn zegen om U welven.
Gaat gij heen? De nacht gaat zinken,
en geen ster, die nog zal stralen;
heden nacht door wind en sneeuw!
Blijf toch.... want gij zult verdwalen.

A r t a b a n :
Wie, als ik, het leven doorzwerft,
vreest niet voor verdwalen meer.
Noch de wind en noch de sneeuwval
uit des werelds winterweer!

B e d e l a a r :
Waarheen reist ge? Reist ge ver?

A r t a b a n :
Zoo ver, als de wegen gaan
steil en kronkelend naar den Vrede,
tot de wandelende ster
eens voor mij zal stille staan.

B e d e l a a r :
Ik begrijp niet! Welke ster?

A r t a b a n :
Deze! Die in de oogen lichten
van den Mensch, die overal
hunkert naar geluk en richten
zich naar vrede en liefde zal....

B e d e l a a r :
Liefde? Vrede? Welke zotheid
streeft ge na! Een ijdele wensch!
Ge gelooft in deze rotheid
nog aan deze dingen, mensch?

A r t a b a n :
Ik geloof! Het uur gaat snel,
sneller nog dan mijn verlangen,
maar toch volg ik Zijne gangen,
zelfs het duister in! Vaarwel!

(de wind steekt op)

B e d e l a a r :

(spottend)

Nah! Er schijnt een wet te wezen,
dat de zot zijn heil alleen
in de sterren af moet lezen.
Ga dan, dwaas! en ga alleen.

A r t a b a n :
Leidt mij door het donker verder,
vuur van binnen,
Maak mijn zinnen
stralende en wees mijn herder!
Leidt mij over scherpe blokken,
haat en hoon.
's Werelds schoon,
klevend als kristallen vlokken.
Leidt mij diep door de spelonken
der verleiding.
De bevrijding

heeft in schijnlicht meest geblonken.
Leidt mij, niet meer omziend, verder.
Houdt mij af
van den staf,
die mij leent de valsche herder.

Hoorde ik iemands stem? Of bouwt
de echo na de stem des winds?
die dë ijzel schudt van 't hout?

E e n v r o u w

(van verre roepend)

Help mij.

A r t a b a n :
Ik hoor roepen ginds.
Zal ik gaan? De tijd vergaat.
Hoeveel uren van mijn reis al
heb ik mij teveel verlaat.
Kom ik ooit te Betlehem?
Welke roep dan, welke stem
volg ik?, die van de aarde ontheven,
of die in het donker schreit
aan den wegkant van de wegen?
Welke zal ik volgzaam wezen?
géene?

D e v r o u w :
Help mij toch.

A r t a b a n :
Eerst deze!
Waarheen? Duister is alom.
En de sneeuw jacht heeft rondom
't water overbrugd! Ik vreeze....

D e v r o u w :
Help mij! Want de bittere kou
heeft mijn leden doen verlammen.

Draag mij uit de winden, rauw
naar 't beschuttend kamp der stammen.
Grijp mijn hand.

A r t a b a n :
Grijp míjne! vrouw!
Zoo laat in den duisteren nacht
gij op weg?

D e v r o u w :
ik zocht het brekend
hout, dat mij straks warmen zou.
In den stormnacht valt de buit
eerder af. Wat voos is, kraakt....
Als de storm komt, gaan wij armen
zoekend onze woning uit,
maar de vrieswind neep mijn borst
doodelijk.... geef mij te drinken
van Uw laatsten wijn. Mij dorst!!
Steun mij, dat ik niet verzinke.

A r t a b a n :
Drink! het zijn de laatste droppen.

D e v r o u w :
Dank! Het is genoeg, om weer
't oude hart op te doen kloppen.
Ah, heb dank....

A r t a b a n :
Waar moet gij heen?

D e v r o u w :
Vóór de sneeuwjacht neerjoeg, scheen
door de boomen al het licht.
Breng mij daar.

A r t a b a n :
Het pad ligt dicht;
heuvelhoog ligt al de sneeuw
in het vale vergezicht.

De vrouw:
Breng mij tot den kruisweg dan,
tot ik over 't land mijn woning
met den wind beroepen kan.

Artaban:
Goed, wij gaan.

De vrouw:
Blijf gij den nacht
over?.... Rustende tot morgen;
of drijven U zware zorgen
verder nog?

Artaban:
Ook mij verwacht
nog een Licht, om thuis te zijn.
.. ..
Hier, tot aan het bosch verzel
ik U nog! En nu vaarwel!

De vrouw

(feeder)

Waarom verder? Blijf den nacht
bij mij en den gloed van 't vuur.
Waartoe in dit late uur
eenzaam verder, vreemdeling?

(Artaban gaat heen)

Zwijgend door de wemeling
van de vlokken en den schitter
van de takken.... wordt hij meer
wezenloozer.... en al witter....
.. ..

De Spreker:
Bergland langs en bergland tegen,
sleepend over honderd wegen,
struiklend hier, oprijzend daar,
naar een doel, dat schijnt te wijken,

maar besloten, te bereiken,
zwerft de arme proletaar
eeuwenlang al in de wereld
uit naar zijn Bemiddelaar.
Langs de bloesemrijke tuinen,
langs de vruchtenzware kruinen,
weliger dan Baghestan,
langs paleizen en fonteinen,
vijvers, waarin bloemen schijnen,
reist hij stil en droomt er van.
Langs de bochtige rivieren,
die de halmen rijk omzwieren,
onbereikbaar voor zijn hand,
lachender nog dan de beken,
van de Euphraat en de streken
van het zoele Gyndesland;
langs de tempelen van helden,
over dorre stoppelvelden,
doolt hij met gesloten mond;
dwars door netels en lianen,
moest hij zich een doortocht banen,
voor hij de oase vond.
En al tijden waren henen,
sinds de stem hem was verschenen,
zeggend, dat hij op moest staan.
De drie paarlen van zijn leven,
liet hij in zijn vingers beven,
en hij sprak het water aan:

A r t a b a n :
Water!, dat mij spiegelt, water,
eeuwig stroomende voorbij.
Ondoorgrondelijk bewegen,
stroom ik de verlossing tegen,
als Uw golven? Zeg dit mij!

D e S t e m v a n h e t w a t e r :
Leven is een zinloos spelen,

zich in wolken weer verdeelen,
even drijven in het licht,
en weer vallen af in regen
van verdriet! En weer bewegen,
mede naar het vergezicht.

Artaban:
Maar er was in den beginne
rede toch? Zoo zeggen zij,
die zich diep op God bezinnen.

Stem van het Water:
Is het Rede, voort te stroomen,
op te gaan in groote droomen,
wiegelend boven het heelal,
en weerom als ijs te hangen,
machteloos en weer gevangen
boven het mistroostig dal?

Artaban:
Waartoe heeft dit alles dan
zin? Als wij denzelfden gang
eeuwig rondgaan, troostloos neergaan
en weer opstaan in gezang?

Stem van het Water:
Nergens heeft het zin voor, kind!
alles wat ge om U vindt
is vergankelijk! Danst hier even,
danst op steenen, danst in tranen,
moet zijn weg door slijk heen banen,
om voor kort in 't licht te zweven.
Blijf toch, het is al om het even....
al om het even.

Artaban:
Neen, er moet een zin voor zijn,
redelijker! 't Kan niet wezen,

dat, voor kort hier opgerezen,
wij voortgaan om enkel schijn.
Daar moet achter dit gordijn
van mysterie iets te lezen,
iets voor ons geschreven zijn.

Stem van het Water:
Al om 't even.

Artaban:
Verder! Ondanks alles verder!
Langs het diep, bedrieglijk water
naar een kleinen donkren stal,
daarheen gaat, in triest beschouwen,
met de parel van vertrouwen
hij, die nog gelooven zal.

Verder weer, waar gij slechts woont,
vogel, die om voedsel krijt,
springbron, die de stilte hoont.
Verder! En het bonzend hart
enkel in gemeenzaamheid
met Uw harte.

Echo der rotsen:

(gedempt)

....eenzaamheid.

Artaban:
Stil Wie gaf hier antwoord? Gij?
wanden van de rotsen?

Echo:
....wij!

Artaban:
Onverwrikbaar door de tijden,
waar seizoenen overgaan,
streelende en met kastijden;

waar lawinen met hun donderen
fonklend bij neder gaan....
Weet gij antwoord op mijn vragen
naar den zin des levens?

E c h o :
....dragen!

A r t a b a n :
Dragen? Enkel zijn als Gij?
Martelaren der getijden!
Afgebrokkeld door het lijden?
Bloemen klampen zich U aan!
Vruchteloos! Wat wilt ge?

E c h o :
....staan!

A r t a b a n :
Staan, temidden het gebeuren,
wijl rondom haar treitrend spel
der natuur Uw wanden scheuren,
dragers, dulders veler smarten,
wat dan profiteert Gij?

E c h o :
....tarten!

A r t a b a n :
Tarten? Maar wat kan het baten?
Als langs Uw weerbarstig hart
zich de weelde neer zal laten;
als het listig vezelkruid
Uw graniet vaneen zal rijten,
regendroppen U doen slijten,
het verraad vreet aan Uw voet,
wat is dan Uw antwoord?

E c h o :
moed!

A r t a b a n :
Moed, en zwijgende trotseeren,
weerstand breken in ontberen,
enkel met den wind der vrijheid
wezen in gemeenzaamheid?
Opgaan in de

E c h o :
....eenzaamheid.

A r t a b a n :
Arme troost, voor wie als wij,
in des werelds razernij
wachtensmoe zijn, overstort
van de branding der ellende,
voor wie nooit, tot 't bitter ende
't hoofd omglansd van vrijheid wordt.

S p r e k e r :
Verder reisde hij, bewogen
door de ster, die in zijn ziel
brandde; en niet uit zijn hooge
aandacht gleed en nederviel.
Verder ging hij en de jaren
vielen rond hem achteloos,
als bij herfst zachtjes de blaren,
ongemerkt bij tusschenpoos.
Ouder werd hij en nog brandde
rood de parel van zijn strijd,
wit die zijner bitterheid
in zijn vastgesloten handen.

Op een avond, toen de vage
torens wenkten in 't verschiet,
huizen met hun zwart uitdagen,
rook de verre stad verried,
hoorde hij een stem opklagen,
roepende:

De Melaatsche:
verlaat mij niet.

Artaban:
Mensch! Gij doet mij schrikken, Gij!
Uit den donkren zijweg stromplend,
komt gij op mij af, als zijt
gij de geest of schrikgestalte
zelf der godverlatenheid!

De Melaatsche:

(rauw)

Raak mij niet.

Artaban:
Rampzaligheid
staart uit Uw gezicht. Uw oogen
zijn van angsten overvlogen.
Mensch! Uw lichaam lijkt door koorts
als een bevend riet bewogen.

De Melaatsche:
Raak mij niet! Ik ben de zonden
van de wereld samen! Zie,
niets dan voosheid, niets dan wonden,
levend ben ik als ontbonden
tot een weerzinwekkend beeld
van de gansche menschheid, die
ziek is en geen troost meer heelt.

Artaban:
Stil.... ik zal U helpen.

De Melaatsche:

(verachtelijk)

....Ach!
Laat mij.... geef mij nog alleen
geld! Om in één roes bezeten,
alles.... alles te vergeten....

Artaban:
Mensch, wie zijt Gij? Geef me Uw last
over, laat m' U enkel steunen,
laat U op mijn schouder leunen.

De Melaatsche:
Raak mij niet! Zoo ik U vast
grijpe is Uw hand besmet.
Waar mijn voet den indruk zet,
is de grond vergiftigd!

A r t a b a n :
Vriend!
Laat mij toe dat ik U dan....

D e M e l a a t s c h e :

(schamper)

Ach, gij hebt het loon verdiend
van den hemel! Maar gij weet
niet, wie hier U tegentreedt.
'k Ben de minste, 'k ben van alle
schepselen het diepst gevallen.
Aan mijn slechtheid is geen grens,
'k Ben de dier geworden mensch.

(hartstochtelijk)

'k Ben geen paria, martelaar,
zwerveling of proletaar!
'k Ben de Mensch, zooals die is,
die, naar Gods gelijkenis
samen met den beest-barbaar!
'k Ben de spiegel van dat wezen,
dat in heiligen zal lezen
en terzelfder tijd zijn broeder
laat vermoorden om den vleeze.
'k Ben de kwelgeest dezer wereld,
mensch, wiens hand met bloed bepereld,
nog zijn oogen op durft slaan,
vragend, of God zijnen hemel
opent, om daar in te gaan!
'k Ben dat schepsel der natuur,
dat met liederlijke blikken
de onschuld doodt en in zijn rook
't vuur der liefde doet verstikken.
'k Ben het hoogste creatuur.
Hoort ge? 'k Ben de allerlaatste,
dien de dieren nog verachten.
al wat goed is, zal verkrachten,
'k Ben de mensch in al zijn naaktheid,
waar Gods beeld in moet weerkaatsen,
de geraakte ben ik,
De Melaatsche.

A r t a b a n :

(verschrikt)

En.... wat eischt gij nu van mij?

D e M e l a a t s c h e :
Geld, om in één roes bezeten,
alles, alles te vergeten.

A r t a b a n :
Wat gij zegt, doorvlijmt mijn hart
feller dan de rauwste vlagen,
die ik in dë eenzaamheid
dezer wereld heb gedragen.
Geld, ik heb voor U slechts dit:
Deze parel.... glanzend wit!
't Zijn mijn tranen, 't is mijn zweet,
neem ze.

D e M e l a a t s c h e :

(verrukt)

Ah! De wereld weet
deze parel wel te wetten!
En tot waarde om te zetten!
Ah.... uit zweet en tranen is
heel de wereld rijk geworden;
tranen, zweet, bekommernis,
deze drie zijn groot van waarde
voor den beestmensch dezer aarde!
Dank! Vaarwel.... en volg dit pad.
Aan het einde ligt de stad
van den arbeid al te blaken,
waar ik deze parel, licht,
Overal kan te gelde maken.
Ah!....

(valsch lachende af)

A r t a b a n :

(bevend)

Met de huiver van dees kranken
geest des onheils nog bekropen,

is het, of mijn voeten wanklen
en niet verder kunnen loopen.
Niets meer rest mij nog dan hopen
op het eindelijke pad,
dat mij naar dien stal zal brengen,
eenmaal levensmoe en mat!
Niets meer dan die zwakke stem
'Is er licht in Betlehem?'.
Dit verlangen, in mijn handen
noch de parel van mijn strijd!
Als het laatste om te geven
aan U, vorst van licht en leven,
die zoo ver.... zoo verre zijt.
Slechts dit eene hopende,
om U te bereiken eens
loopende.... al loopende.

Derde deel.

(Op verren afstand stadsrumoer)

A r t a b a n :
Eenzamer en meer verlaten
dan bij nacht het heuvelpad,
zijn voor 't droomrig hart de straten
van de stad, van de stad.
Triester dan de grauwe nevel
aan de stammen klam en nat,
meer beklemmend zijn de gevels
van de stad, van de stad.
Minder donker zijn de wouden,
die Decembers storm betrad,
dan de banen tusschen gouden
schitteringen van de stad.
Om moerassen, in het suizen
der cypressen, klaagt de nood.
Maar o stad, langs Uwe huizen
schuift de wanhoop en de dood.

Triester dan het stuivend zwichten
van de blaren langs het pad,
zijn de lachende gezichten
van de stad.... van de stad.
Boomen bloeien, bloesems sterven,
pluizen dalen bij het pad,
maar veel droever is het zwerven
der illusies door de stad.

Hier U zoeken Kind van vrede,
wordt de ziel verward en mat.
Haat en nijd en winzucht treden
driftig, driftig door de stad.
Alle droom lijkt lang geleden,
elke wijsheid dwaas en plat.
Waarheen leidt de weg naar vrede
door de stad, door de stad?

De jonge vrouw:

(schamper)

Of ik weet den weg naar vrede?
Vraagt ge, mensch? Bezin U goed!
door het bloed, door het bloed.
Vraag de wachters op de wallen,
vraag den wijsten man uit allen,
vraag den zegger van gebeden,
niemand hier gelooft aan vrede.

Artaban:
Is 't verhaal hier niet bericht
van een pasgeboren Koning,
liggend in een arme woning,
die de brenger wordt van 't licht?

De jonge vrouw:
Ach, het is van jaren her,
kribbe, stal en zilverster!
Ja, 't verhaal deed hier de ronde.
Heeft de koning niet uit angst
al soldaten uitgezonden?

A r t a b a n :
Vrouw, wat praat ge? Wie nu reist
met de wapenen naar den vrede?
Wie dit Lichtkind eer bewijst,
steekt het zwaard toch in de scheede?

D e v r o u w :
Dwaas! Vraag het de schriftgeleerden,
priesters dan en ingekeerden,
rijk van aanzien en de ervaren
sterrenwichelaren!
Vraag het ouderen en vromen,
hen, die bij de heiligen komen,
peinzers, wisselaars en droomers!
Vraag het mij niet, want de vrede
gaat niet met dezulken mede,
die van binnen zijn verscheurd,
waar de liefde van 't verleden
nog op rookend gruizel treurt.
Vraag het niet het lijdend volk,
in den jammer en de kolk
wentelend eeuwig naar beneden.
Deze kennen nimmer vrede.
Aarzelt ge? Ontsluit een bron,
Vraag het, die hier lachend langsging
en ginds stilstaat in de zon.
Aan den rijken jongeling.

(Zij vlucht weg)

A r t a b a n :
Ga niet heen nog, vrouw!.... Ze is weg!
Als een vluchtend blad verdwenen,
als de schaduw, die hier snel
telkens wisselt op de steenen.
Neen, voor deze is de stem
nog vergeefs uit Betlehem.
En haar oogen zullen vragen
droef en spottend in den nacht:

‘Heeft het kind, in nood gebracht,
ook in mij een welbehagen?’

De rijke jongeling:

(hoonend)

Zelfs in zijn bewondering
ziet men, waar men loopt, onwijze!

Artaban:
Zijt gij, met Uw hoog misprijzen,
soms de rijke jongeling?

De rijke jongeling:
Noemde mij zoo gindsche vrouw,
die ge nariept daar zooeven?
Ja! de nijd is met de trouw
los bij zulken saamgeweven.

Artaban:
Ik herken U aan Uw stem,
bij de Uwe is het leven
van de zorg nog onbeschreven.

(scherp)

Hebt gij Jozef niet verdreven,
doodmoe tot aan Betlehem?

De rijke jongeling:
Mensch, ge raaskalt!

Artaban:
gij verstaat
in Uw wuftheid niet de reden.
Weet gij dan den weg, die gaat
naar het simpel Kind van vrede?

De rijke jongeling:
Vrede? noemde ik U niet zot?
Slechts het krijgspad leidt er tot.
Doelt gij Dien uit Betlehem?
De soldaten zoeken Hem.

A r t a b a n :
Kind! Wie zoekt nu naar den vrede,
met het zwaard hoog uit de scheede?

D e r i j k e j o n g e l i n g :

(spottend)

Vraag het aan Herodes benden.
't Volk misschien misleidt men zoo.
Ach.... wij kennen de legende
van dien Vredevorst op stroo.

A r t a b a n :
Als een Vorst van vrede rijdt
voor zijn heir met hellebaarden,
stijgen achter hem te paarde
hebzucht en ellendigheid.
Gij begrijpt niet, dat een stal,
waar men 't stroo der armoe gaarde,
juist den koningszoon der aarde
veiliger beschutten zal.

D e r i j k e j o n g e l i n g :
Neen, dat vat een gek als gij
enkel, of een oproermaker....

A r t a b a n :
Eeuwig blinden blijven zij:
wapenknecht en schatbewaker.

D e r i j k e j o n g e l i n g :
Vrede? Há.... vraag het hèm dan!
Daar, dien doodgewonen man,
die geen geld gaart in zijn kamer,
maar alleen de waarde kent
van zijn vuisten en zijn hamer.
Vraag hem naar het kind van vrede!
Goede reis!.... En ik voorspel:
niemand maakt je zwerftocht mede.

De man met den voorhamer:
Zoek je mij?

Artaban:
ik zoek U niet.
Waarom zal ik u bezwaren
met den last van mijn verdriet?

De man:
Ver vandaan hier?

Artaban:
Ja, in jaren
loopt gij, vriend, mijn wegen niet.

De man:
Waarheen ga je, kameraad.
Want je staat hier bij de straat,
als een hulploos kind te staren.

Artaban:
'k Zoek den uitweg, naar den vrede,
'k zoek den stal van Betlehem.

De man:
O! die weg buigt naar 't verleden.
Slechts de kwezelaars zoeken hem.

Artaban:
Reken mij tot hen, 't is goed.
Maar gij, die het dan zult weten,
weet gij, hoe men dan den vrede
vinden moet?

De man:
Betlehem zijn wij vergeten.
Ja, 't verhaal verkoopt men hier,
maar wat hebben wij, proleten,

aan een vrede op papier?
Bracht ons deze sage iets?
Meer soldaten, anders niets!

A r t a b a n :
En gij weet den rechten weg?

D e m a n :
Ja en luister wat ik zeg.
Vrede komt alleen maar dan,
als het volk, en man naast man
opstaat samen en niet hoort
naar zijn heer, die dreigt of paait,
maar op al wat valsch en rot is,
donderend den hamer zwaait.
Als het praal, paleis en wetten
zal eendrachtelijk verpletten,
en de vooze maatschappij
in een armzwaai om zal zetten.

A r t a b a n :
Gij verkondigt dus geen vrede....

D e m a n :
Neen, van boven komt hij niet,
als hij komt, dan van beneden.

A r t a b a n :
Met het zwaard dus?

D e m a n :
met het bloed!

A r t a b a n :
Als de ééne doodt den ander?

D e m a n :
Proletaren met elkander!
Tusschen twee slechts gaat het hier;

Zij, die hebben, de bezitters!
En het volk, dat hongert schier,
tusschen plunderaars en spitters,
tusschen paupers en bezit
gaat de strijd! 't is zwart of wit,
Proletaren of bezitters.

A r t a b a n :
Zie, ik vecht als jij, mijn makker,
ook het leven leed ik zwaar.
Ook mij zong de stem niet wakker
van geluk.... bezie mij maar!
Maar in mij zong door mijn strijd
nog een ander lied zijn wijze,
dat der breede menschlijkheid,
daarom ging ik uit ter reize.

D e m a n :
Menschlijkheid? Wij willen juist
deze ook.

A r t a b a n :
maar door de vuist!

D e m a n :
Is de stem uit Betlehem
dan gehoorzaamd?

A r t a b a n :
Neen! verguisd!
En is daarom deze roepstem
minder zuiver, minder waar?

D e m a n :
'k Zie de resultaten maar.
De drie wijzen kwamen weer,
legden hunne profetieën
dood, in zware boeken neer.
Werd het anders, sinds ze Hem

met dë eigen oogen zagen?
Geen meer zal er van gewagen,
om, gekeerd van Betlehem,
nu den vrede uit te dragen.
Neen, hij wordt straks tot een sage,
waar 't bezit weer zij van spint;
kribbe.... stem.... en stal en Kind...
en wij? Krijgen slechts de slagen.

A r t a b a n :
'k Vraag je wèer, is daarom dan
wat de stem uit Betlehem
brengen zal, een mindere waarheid?

D e m a n :
Ach neen, maar wat blijft er van?
Weg de sprookjes, ik wil klaarheid.

A r t a b a n :
Zoo wil ik....

D e m a n :
en openbàarheid
van de leugen en den schijn;
Ik wil, dat het volk niet langer
listig zal gemarteld zijn.
Ik wil, dat die vrede spreken
doén! en niet als wolven zijn,
die in schapenvachten steken
met de hebzucht in den bek.

A r t a b a n :
Zoo wil ik, mijn kameraad.
Maar ons beider reize gaat
tot dit kruispunt! dat ik niet
mij gelijk aan hen zal maken,
die door bloed en door verdriet,
ver van Betlehem geraken.

De man:
Dan vaarwel, hier scheidt ons pad,
makker! Maar wij zien elkander
eens terug.

Artaban:
gewis is dat!
Zelfs als Gij noch ik verander.

De man:
In den strijd?

Artaban:
Ja! in den strijd.

De man:
Welke?

Artaban:
om gerechtigheid!

De man:
Om de waarheid?

Artaban:
dié het meest.

De man:
Met de wapenen?

Artaban:

(hevig)

neen! den geest!...

De spreker:
Maanden gingen, jaren schoven
moe en monotoon voorbij.
En nóg door de schaduwhoven
van het leven dwaalde hij.
In de lichtlooze spelonken
van den arbeid ging hij rond.

En den beker, volgeschonken
van ellende, dronk zijn mond.
Op den kommer, op het lijden
legde zijne hand zich teer;
naast den zieke zette hij de
zachte lamp der liefde neer.
Op de markten, waar de slaven
stonden naakt te koop gesteld,
ging hij, waar èn schaamte en meelij
bitter in de oogen welt.

En zijn handen greep en zoende
menig stervende als dank.
Troostende en het goede doende,
bleef hij zelve arm en krank.
Op de zuchtende galeiën
zag hij de verkommerden.
En als honden op de keien
stervenden.... die hongerden.
Paria's maakte hij tot vrienden,
lafaards tot verbeidenden,
de onwetenden weer ziende
en de zienden strijdende.

Maanden gingen, jaren ijlden
over hem als stormen heen.
En hij liet, waar hij verwijlde,
't Licht, dat hem van binnen scheen.
En de ster, waarvan de stemmen
hem verkondden, volgde hij,
Zoo de stal van Betlehèm was
elken dag hem méér nabij.
.. ..

Vaak, wanneer wij eenzaam strijden,
vrienden, en den berg op gaan,
kruist glimlachend de verleiding
onzen weg en ziet ons aan.

Bij de laatste zware helling
zit zij neer, zwijgend en loom
en zij leidt ons in de delling,
waar de bloemen staan in droom.

De stem der verleiding:

(zacht en droomerig)

Waar verrukkings-open bloemen
bloeien in het dal beneden,
waar der weelde bijen zoemen,
daar is vrede.

Echo:
daar is vrede.

De stem:
Komt tot mij, die zijt beladen,
legt Uw levenslast terzij,
allen, die door zorgen traden,
komt tot mij!

Echo:
Komt tot mij....

Artaban:
Neen, waar nog de menschen noemen
broeders zich en strijden heden,
waar nog noodlots raderen zoemen
en verdoemen,
is geen vrede.

Echo:
Is geen vrede.

De stem:
Als ge dan vergeefs zult vinden
vrede, ondanks allen strijd?
Waarom dan niet, mijn beminde,
rusten in vergetelheid?

E c h o :
In vergetelheid?

A r t a b a n :
Neen, ik weet, ik zal Hem vinden
door verblindings ijzig sneeuwen.

D e s t e m :
Hem nog vindt men niet, ontzinde,
achter eeuwen.

E c h o :
Achter eeuwen.

D e s t e m :
Grijp het oogenblik, 't gezwinde,
zoek het eeuwig in het heden.

A r t a b a n :
Waarom zal mijn hart zich binden
aan wat morgen is vergleden?

E c h o :
Vergleden.

D e s t e m :
Niets is blijvend! meer of minder,
't hoogste IS door 't diepst beneden.
Dool niet als een broze vlinder
naar den vrede.

E c h o :
Naar den vrede.

A r t a b a n :
Gaan in raadselen ook de sporen,
is het liefste mij verloren,
is er niemand met mij mede,
dan juist zal ik helder hooren:
‘heden is het Kind geboren’.

E c h o :
van den vrede....

A r t a b a n :

(in verwondering)

Droomde ik of is de tijd,
die zou komen werklijkheid?
Zie ik de beloofde tinnen,
die ik zocht van den beginne?

Niets meer heb ik over, zie,
oud ben ik, met strakke knie
klim ik opwaarts, en mijn handen
in het roode morgen-branden
dragen niets meer dan het eelt
mijner smart? De laatste parel
heb ik in den strijd verdeeld.
Niets meer heb ik U te geven
dan mijn oud. gebroken leven.

Hoorde ik U, aloude stem,
die mij aanriept uit te gaan?

D e s o l d a a t v a n H e r o d e s :
Halt, gij zijt te Betlehem!

A r t a b a n :
Wiet zijt gìj? De roode gloed
komt ten voeten U beschijnen
en hij heeft de overreine
sneeuw bestreken.... na de nood
eindigt, schijnt het morgenrood?
Eindelijk geboren gloed
zegen mij....

D e s o l d a a t v a n H e r o d e s :
Gek! Het is bloed!

A r t a b a n :
Bloed? Waar mijn vredeskoning
lacht in 't licht en heeft zijn woning?

Wijs mij, breng mij naar den stal.
dat ik hem, nog voor ik sterve,
dat ik nog de plek der kribbe
vinden zal.

De soldaat van Herodes

(hoonende)

Gij bedoelt het Vredeskind?
Op de plek der herberg vindt
gij een man, die onverschillig
er de sneeuw wegvegen zal.

Artaban:

(ontroerd)

Waar dan is hij heengegaan,
naar het Oosten? Naar het Westen?

De soldaat van Herodes:

(leunende op zijn zwaard)

Ach onnoozle, zulk een Koning
zal den verren blik niet vesten
naar het Oosten, noch het Westen,
naar de streken van de winden....
daar Hij nergens 't land zal vinden,
waar Zijn dwaze troon zal staan.

Koning van den Vrede? Ach,
luister! Na den tienden dag
kwam ik met Herodes' scharen
hier tot Betlehem gesteigerd!
Alle kinderen zijn te zwaarde,
zijn te voet en zijn te paarde
neergesabeld! Maar dat Eene
heeft Herodes niet gekend.
Door het bloed vluchtte hij henen,
maar het Kind doodde hij niet,

(peinzend)

door de sneeuw was Het verdwenen.

Artaban:
Wijs mij, waarheen ging zijn spoor?

De soldaat van Herodes:
Niet naar ginds en niet naar voor!
Niet naar 't Noorden, niet naar 't Westen,
nergens is hij meer! - Ach ja,
op den heuvel Golgotha
hangen nog de trieste resten.

Artaban:
Nú dan is de reis ten ende.
Hoop, verlangen en ellende.
Laat mij nu, oh bitter leven,
los, dat mij de zachte sneeuw
zacht met alle leed verweve....
Breke nu mijn lichaam hier
op den muur van Betlehem.

(zich hevig oprichtend)

Maar waarom? Mijn hart, waarom
komt geen antwoord op Uw stem?

De stem des Hemels:
Wie den Vredesvorst wil vinden
opene den donkeren stal
van het lijdend hart der menschheid,
eer hij van Hem spreken zal.

Geen zal Uwer zich erbarmen!
Maar ik zeg voorwaar U aan:
'Wat gij hebt gedaan den armen,
Dat hebt gij voor Mij gedaan.'

Kerstverzen door Hélène Swarth.

Kerstliedje

Ik kwam, door de Ster gedreven,
Tot de kribbe, waar 't Kindeken lag.
En ik knielde en mijn hart, dat ging beven
Van liefde en van teeder ontzag.

Ik sloot in mijn handen zijn voetjes
- 'k Weet niet, hoe 'k mij zoo had verstout! -
En ik zoende en ik streelde ze zoetjes,
Maar zij bleven als sneeuw zoo koud.

- ‘O voetjes, die nog niet loopen,
Door de koû van onze aarde verstard!’
Mijn kleedje, dat reet ik open,
Ze te warme' aan den gloed van mijn hart.

- ‘O voetjes, gedaald hier beneden,
Uit uw hemel vol engelenlof,
Om den smartlijken weg te betreden,
Die geleidt naar d'Olijvenhof!

‘Heeft de Vader hierheen u gezonden?
Dreef u liefde uit uw hemelhuis,
Om te boeten voor ónze zonden,
Om te bloeden voor óns aan het kruis?’

Van machteloos mededoogen,
Op die voetjes, als bloemen zoo zacht,
Ontstroomden de tranen mijn oogen,
Tot ik ópsprong en vlood in den nacht.

De wijzen

Zij zagen blank een wonderster verrijzen.
Die ster te volgen dreef hen zieledrang.
Door woestenij geen dooltocht zwaar en bang:
Trouw blonk de ster en bleef den weg hun wijzen.

Plots in den hoogen hoorden ze engelzang -
Een arme grot was 't einddoel van hun reizen.
De kernels knielden. En de groote Wijzen
Aanschouwden 't Kind, geprofeteerd zoo lang.

Een arme stal - Daar lag en lachte zoetjes,
In schamel stroo, het stralend Godekind
En hief zijn handje, zegenend met groetjes.

De Wijzen bogen, door zijn glans verblind
En legden, weenend, blij, door Hem bemind,
Goud, myrrhe en wierook aan zijn bloote voetjes.

Vrede op aarde!

Welk stralend licht doorblankt den nacht met luister,
De schaamle kribbe ontstroomend, in de grot,
Waar, de armen open, ligt de Zoon van God?
Welke engelzang doorschalt den hemel? - Luister!
Hoe broederhaat tot moorden samenrot,
Nog áltijd straalt dat licht, nog áltijd ruischt er
Dat lied van Vrede op aarde - Ontvliedt uw duister!
Werp' weg de waapnen, wie met vrede spot!

Nog altijd strekt, vol goddelijk erbarmen,
De Vredekoning, zeegnend, de open armen.
Hij weent om u, zijn tranen vloeien stil -

Valt Hem te voet, berouwvol te beloven
Geen wond te slaan, geen leven uit te dooven,
Doch trouw den broeder lieven, naar Zijn wil!

Opmerkingen en beschouwingen door L. van Deyssel.

Pelléas et Mélisande

Waar het op aankomt is de beäntwoording der vraag of het aanschouwen en aanhooren van Debussy's opera, met text van Maeterlinck, **Pelléas et Mélisande**. in onzen geest grooter ontroering te weeg brengt dan doet de lectuur van Maeterlinck's tooneelstuk **Pelléas et Mélisande**.

Deze vraag nu moet ontkennend beäntwoord worden. Bij de uitvoeringen der opera[1)] bewondert men zeer de decors en costumen. Het tooneel vertoont telkens iets héel moois. Nauwlijks zullen waar ook elders tooneeltafereelen te zien worden gegeven, die men onwillekeurig als kunstwerken wil gaan beöordeelen, zoo als het met schilderijen gebeurt. Dat een gewaad en verdere persoons-compositie heel mooi is in den zin, waarin de costumen vooral van de vrouwen, van Mélisande en Geneviève, het zijn, mooi zoo als een aantal kostbare vazen dat zijn, komt zeer zelden voor.

Bij de uitvoering der opera waardeert men óok ten hoogste de muziek. Deze muziek sluit zich voortreflijk aan bij het dramatisch geschieden, dat de schilderijen ‘en ronde bosse’, die de tooneelen zijn, voorstellen. Màar de vràag ís, wát, in het harmonisch geheel, dat door de drie factoren, toonkunst, bewegende beeldhouwkunst en gedicht, wordt samengesteld, de intieme verhouding dier factoren tot elkaâr is. En dan zien wij, dat het leven en de werking

1) Scheveningen. Kurzaal, 26 en 28 Juli 1939.

van het tooneelstuk door de muziek en de plastische veraanschouwelijking niet wordt versterkt, niet wordt vermeerderd, maar wordt.... begeleid. Muziek en tooneelplastiek zijn zachte, toegenegene omhullingen van de gedichtgestalte. Níet verstèrken zij de gedichtgestalte. Bij mijn lectuur van het tooneelstuk, verwekken en onderhouden de volzinnen in hun opeenvolging een diepe ontroering in mijn geest. Telkens bij een volzin voegt zich een nieuwe schoone vondst toe aan de rij der reeds door mijn aandacht opgenomene.

Alleen indien de gewaarwording in mijn geest, bij de lectuur, van Maeterlinck's geesteswerking, in haar soort door de toevoeging van muziek en plastiek veredeld ware, zoude verhouding van muziek en plastiek tot text er een andere als van begeleiding en omkleeding genoemd kunnen worden.

Leven na dit leven

Een mensch sprak aldus: ‘Ik kan mij niet afvragen, of ik na mijn dood naar den Hemel, de Hel of het Vagevuur zal gaan, niet zoo zeer om dat het voorwerp, of gegeven, dat hier ‘ik’ genoemd wordt, voor zoo ver ik weet, begraven of verbrand zal worden, als wel om dat ik weet reeds in den Hemel te zijn, voor altijd.... Dit ben ik te weten gekomen in den tijd, dat mijn denken op zijn best was.’

De gebeurtenis in ons wezen van dien tijd, waardoor ons denken zoo best kwam te zijn, leerde men niet kennen als een, toen aanwezig, tijdelijk iets. Integendeel, zij was het, in zekere, groote, mate, bewúst worden van het áltijd zoo zijnde. De bewustwording, de ont-dekking (van de Waarheid) was, op de aardsche wijze beschouwd, een tijdelijk iets; maar de ont-dekking wás juist, dat al wat binnen de aardsche opvatting zich bevindt tegenover dat andere waardeloos is. Men ontdekte juist, dat men leefde in den, eeuwigen, Hemel.

Als wij dan spreken zullen naar de tijdelijke-orde en in de daarmeê verbonden gebruikelijke gedachten-taal, zullen wij zeggen, dat God ons toen garandeerde, dat wij naar den Hemel zullen gaan. Iemand, die niet bestemd is voor den Hemel, kán dìt op aarde niet beleven. (Zie de uitspraak hierover van Thomas à Kempis.)

Kunstwerken van architectuur

Er zijn weinig mooye huizen.

Het is vreemd, dat men schoonheid waardeert in meubels, vazen, tapijten, beelden, allerlei andere voorwerpen, en dat men niet meent, de waarde van een huis vertienvoudigd te zien, indien dat huis een mooi kunstwerk is.

Waarom is de eene pot of vaas tien cents waard en de andere tien duizend gulden, ofschoon beide de zelfde grootte en soliditeit hebben en voor het zelfde doel beide even goed bruikbaar zijn, - en waarom is dat niet het geval met huizen?

Als men spreekt van mooie huizen, zoo als de Vereeniging Hendrick de Keyser die aankoopt, bedoelt men huizen met een mooyen gevel, bijna altijd met slechts één mooyen gevel.

Een huis, dat vier, of drie, mooye gevels heeft, heeft dus meer mooiheid aan zich, en is als huis op zich zelf reeds mooyer dan een tusschen andere huizen, met geheel andere vormen, ingeklemd huis, waarvan zich slechts één (mooye) gevel vertoont. Maar hoeveel huizen hebben, zij het dan ook maar één, *mooyen,* gevel?

Ik meen eens de aandacht te moeten vragen voor hetgeen zonder eenigen twijfel het mooiste huis, of liever het éénige mooie huis, te Haarlem is. De Amsterdamsche Poort en het Paviljoen Welgelegen (het Gouvernementsgebouw) zijn zeker verdienstelijke gebouwen. Hun architectonische waarde gaat ver uit boven wat de Bouwkunst verder, de eeuwen door, te Haarlem heeft voortgebracht. Als ik spreek van ‘het mooiste huis’, denk ik echter alleen aan villa's en andere gewone woonhuizen. Het mooiste huis dan, is het huis, dat boven zijn voordeur den naam Stad- en Boschzicht draagt, geplaatst Dreef no. 2, hoek Wagenweg.

Dit huis is gebouwd omstreeks 1875-78 door den Amsterdamschen theekooper Anton B.J. Sterck, die te Amsterdam op den Kloveniersburgwal woonde en dit huis bestemd had tot zijn zomerresidentie. Naar de familietraditie vermeldt, zijn de teekeningen voor dit huis gemaakt door den eigenaar persoonlijk, die een zeer kunstzinnig man was, met raadpleging, ook bij de uitvoering dier teekeningen, van den architect Dr. P.J.H. Cuypers.

Nu lijkt, voor den liefhebber van architectuur, dit huis bizonder merkwaardig om dat het, vergeleken met sommige andere bouw-

werken van Cuypers, een zeldzaam volledig geheel is, dat door zijn elegantie ongewoon *bekorend* is. Vergeleken met het kasteel Haarzuylen en met de villa's te Amsterdam rechts van den Vondelstraatingang van het Vondelpark, is Stad- en Boschzicht daaraan superieur.

Bij de gevels van het kasteel Haarzuylen treft hier en daar de mislukking der poging om het idee moderne villa te vereenigen met dat van Oud Kasteel. Het zijn de vensters, die, voor de verlichting, dézen vorm moesten hebben, die niet harmoniëeren met de oude kasteelvormen.

Deze disharmonie nu, komt wonderlijkerwijze bij Stad- en Boschzicht niet voor. De negentiende-eeuwsche vensters passen hier volkomen bij wat verder toch bestaat uit charmante, luchtige, luchthartige reminiscenzen aan oude kasteel- en trapjesgevelvormen. Deze vormen zijn hier zoo rank en licht, dat het woord kasteel eigenlijk te zwaar is, om er bij te gebruiken. Het is een kasteel-opvatting zoo als die zijn zal in een gratieus en van teêre levensvreugd vervuld jong-meisje of zeer fijnen jonge-man. Ga op een afstand van vijf-en-twintig meter staan met het aangezicht gekeerd naar den voorgevel van Stad- en Boschzicht en volg van beneden af, waar alle onderdeden, met hun kleuren, werkelijk iets bizonders zijn, - zoo als behoort bij een ideaal woonhuis, dat moet uitdrukken één persoonlijkheid of de, alleen híer bestaande, persoonlijkheid van één familie, te herbergen - en volg van beneden af met uw blikken langzaam de oprijzing van den bouw, tot gij de daken bereikt, en zie dán de prachtige lijnen van de toren- en trapgevelachtig zich naar den luchthemel richtende bedaking.

Het huis Rijnegom van de familie van Riemsdijk te Aerdenhout is ook een bizonder mooi huis. Hoewel Rijnegom van-binnen zelfs mooyer is dan Stad- en Boschzicht, overtreft Stad- en Boschzicht van-buiten Rijnegom vèr.

De hoofd-lijnen zijn het voornaamste bij zoo een huis. Het op-ranken, de verheffing in slankheden, om uit te groeyen tot een groep daklijnen, die samen één bevalligheid vormen, - zoo als Stad- en Boschzicht het doet!

Maar door, ten eerste, de hoedanigheid der stoffen, waarmeê

gebouwd is, ten tweede, de zorgvuldigheid bij den metselarbeid, ten derde, de schakeering van het rood der steenenkleur en de figuren der geele steenen bij dat rood, de zandsteen-muurdeelen voor bepaalde doeleinden, de harmonie dier muur-bestanddeelen met elkaâr, - dat alles werkt zeer meê om met de hoofdlijnen samen het huis dat kunstwerk te doen zijn.

Tot de perfectie van dit kleine Bouwwerk heeft veel gedaan de omstandigheid, dat Sterck geheel vrij was. Bij de publieke gebouwen, die groote kunstwerken zijn, maakte de noodzakelijkheid om met dit of dat rekening te moeten houden, het den architect soms onmogelijk om het volstrekt gave geheel te verkrijgen, dat ontstaan ware indien alleen op architectonische schoonheid acht behoefde geslagen te worden. Zoo had Cuypers zelf het Rijks-Museum geprefereerd zonder den midden-doorrit, die om redenen van stadsaanleg moest gemaakt worden; zoo werd de Damrakzijde van Berlage's Beurs architectonisch in disharmonie met den voorgevel om dat aan die zijde kantoren in het gebouw gevestigd moesten worden; zoo detoneert zelfs het gelijkstraatsche gedeelte van de Bazels ontzachlijk kunstwerk, dat het gebouw der Handelmaatschappij te Amsterdam is, lichtelijk in deze compositie.

Voor zoo een gebouw als de Bazel's Handelmaatschappij behoort men een plein te máken, als het midden in een zeer vol gebouwde stadswijk moet komen. Nú is dit prachtige gebouw nergens gehéel. en van slechts een enkele standplaats af gedeeltelijk, te zìen.

Droomen

Dien nacht had de Perzische veldheer een eerste-rangs-droom.

Eerste-rangs-droomen zijn die, waarin zeer akuut het een of ander hooger gevoel zich laat gelden, terwijl de verbeeldingsvoorstelling in dien droom soms een symbolische dracht heeft.

Den vorigen keer kwam het hoogere gevoel **weemoed** voor.

Hij zag den mensch, wien de weemoed betrof, en de weemoed bevónd zich in geboomte en lucht boven en achter dezen mensch. Hierin dus geen symboliek.

Dézen nacht droomde hij op reis te zijn en ergens in den vreemde wandelend, en te zien (in zijn verbeelding, met zijn gedachte dus, te zien) zijn acht- of negenjarig zoontje, die verdwaald was in

een bosch bij hun woonplaats. Hierbij kwam het hoogere gevoel van **liefdesangst** voor. Hij zag het kind loopen en steeds verder verdwalen zóo, dat het scheen, dat hij nooit meer den goeden weg zoû terug vinden en zijn verderf te gemoet ging.

Híj wist niet zéker, maar hij achtte mógelijk, dat *de voorstelling* in dezen droom, die behoorde bij een hoogen liefdesbloei in zijn leven van toen veertig jaar geleden, niet de opleving van dien ouden tijd in zijn wezen beteekende; maar een voorstelling was, waarin zich een gebeurtenis in zijn zieleleven van tegenwoordig afbeeldde, juist in dézen vorm afbeeldde om dat het er bij betrokken gevoel van toén en nú het zelfde was.

Maar hij schudde vroegtijdig nacht en droomen van zich af en voerde dien zelfden dag de Perzen ter overwinning.

Religieuse schilderkunst

Bizonder interessant is de kop van het Jezuskind op Jan van Eyck's schilderij *Onze-lieve-Vrouw met den Kanselier Rolin* in de Vlaamsche afdeeling van het Louvre-museum te Parijs.

Is het gelaat van het Christuskind op de Madonna-schilderij van Raphaël te Dresden mij steeds onbegrijpelijk gebleven, - dít kind van Jan van Eyck drukt zeer duidelijk iets essentiëels uit. Sommige deskundigen hebben de omstandigheid, dat ook dit kind (evenmin als dat van Raphaël) niets ideaal bevallig kinderlijks te kennen geeft, híer aan toe-geschreven, dat het van Eyck meer om portretteeren, dat wil zeggen om het maken van afbeeldingen van bepaalde bestaande menschen, te doen was, in den vorm overigens van figuren uit het Nieuwe Testament, dan om afbeeldingen van het goddelijke maagdelijk-moederlijke en kinderlijke in ideale typen. Dit doet echter niets ter zake in verband met wat ik wilde opmerken. Of dit kind het portret van een bestaand kind uit van Eyck's omgeving is of wel van Eyck's voorstelling zijner opvatting van het Jezuskind, is het zelfde. Want indien een toen bestaand kind, dan hád dit kind in de werkelijkheid een hoofd, dat precies uitdrukt wat eens kunstenaars opvatting omtrent het Jezuskind zoû kunnen zijn. Dit hoofd is namelijk - wat den bouw en de uitdrukking, niet wat de grootte, aangaat - dat van een volwassene met een kinderhoofd. Het drukt uit het kinderlijke, *zoo als dat gereflecteerd*

wordt in het bewustzijn van een volwassene. Dit hoofd drukt uit het kinderlijke, gezien door een volwassene. Als ware het een volwassene, die voort-durend zoo met dweepende mijmering vervuld was betreffende de aanbiddelijkheid van het kinderlijke, dat zijn hoofd zich daarnaar gevormd had, op de zelfde wijze als in de lichamen van Catharina von Emmerich en andere Heiligen vóor haar, de stigmata, de wonden van den gekruisten Christus, ontstonden ten gevolge der aanhoudendheid en hevigheid van het zien dier wonden in hun verbeelding tijdens hun meditatiën.

De kop drukt uit een volledig van zich zelf bewuste kinderlijkheid. Daardoor ontstaat natuurlijk niets iets ‘moois’, in den zin van lief, aanvallig, in den zin van bekorend door eenvoud. Mooi is de van zich zelf volledig ónbewuste kinderlijkheid in het kind. Mooi, maar minder mooi, is de bewustheid aangaande het kinderlijke in den volwassene. Maar in 't geheel niet mooi is de bewustheid aangaande het kinderlijke in het kind.

Hals' kinderkopjes

De kinderkopjes door Hals *lijken*, bij nadere beschouwing, op engelenkopjes door de Italiaansche Renaissancisten; ook op die van Boucher.

Dit ont-dekt men *bij nadere beschouwing*.

Op het eerste gezicht schijnen zij het tegenovergestelde te zijn, om dat zij toonbeelden van slordige, vuile grofheid zijn, echte kermiswagenkinderen. Maar bij nadere beschouwing blijken zij zéér het sustenu te vertegenwoordigen (dat aan den zeer weinig philosopheerenden schilder waarschijnlijk ter nauwer nood eenigszins bewust was) dat door directe afbeelding der gewoonste gegevens uit het grofste volksleven het zelfde kan ontstaan, als bij de Italianen uit een geheel andehre opvatting voortkwam.

Uit dat slordige, grove, vuile kind is de engel-achtige lieflijkheid opgewerkt. Hals laat de door den lach zichtbaar wordende vuile tanden groen of geel, de haren in verwarde stroô-geele pieken als dorre distels afhangen, en toch ziet men een prachtige, door een hemelsche gratie bezielde, menschenheidsvrucht. De lippen zijn dik en breed, de lach is ordinair, de oogen-blik is bijna geméén. En

nu is het wónder, dat hij uit dit zoo afstootend mogelijk leelijk gegevene, toch het kínderlijke laat doorkomen en er iets heerlijks van maakt. Het wónder is, dat hij dóor het zoo krachtig mogelijk als léélijk vóórgestelde leelijke het schoone laat produceeren. Dít is de kèrn, dat hij níet de trekken, hoe lichtelijk ook maar, vermooit of veredelt. In-tegen-deel, het werkelijk afzichtelijke zoo natuurgetrouw mogelijk geeft en dáár-uit het práchtige te voorschijn laat komen. Hier voltrekt zich dit laatstgenoemde proces in het vergoddelijkte kinderlijke even als het bij Hals' *Man met bierstoop* de vróólijkheid was, die Geluk inhield.

In zoo een kind heeft Hals het goddelijk-kinderlijke gezien. In weêrwil van de vormen van den lachenden mond, in weêrwil zelfs van den aard van den blik der oogen, heeft het zien door hem van de kinderen in Hals doen opleven het gevoelsbesef van het goddelijk-kinderlijke. Toen hij dit eenmaal in zich had, heeft hij dit besef teruggeworpen op het object, dat het had doen ontstaan, - het zij dat het in Hals' geest, in Hals' verbeelding gebeurde, het zij het object buiten hem als visioen door hem gezien werd. Hij heeft de verf, waarmede hij teekende die vormen en kleuren daar buiten hem, doordrongen van zijn gevoelsbesef en aldus het leelijke latende, juist zoo als het was, het schoone doen produceeren. Hier is het dus niet de Schoonheid, die de Waarheid inhoudt, maar de Waarheid, die het de Schoonheid doet.

Men geve zich rekenschap van het groote verschil tusschen de twee toedrachten bij de schilders, van wie de een uitkiest een bizonder mooi kind, in de aardsche werkelijkheid om hem heen aangetroffen, om aldus min of meer iets af te beelden, dat overeen-komt met het begrip ‘engel’, - van wie de ander iets bizonder leelijks uit de aardsche werkelijkheid neemt, en dáar uit de engel te voorschijn doet komen.

Echt of onecht

De handeling van een courant, die van sommige schilderijen de ‘echtheid’ in twijfel trekt op grond der uitlatingen van door de courant niet genoemde ‘kenners’, heeft verschillende eigenschappen, en is o.a. gevaarlijk. Zoo eene schilderij heeft een eigenaar, die daarin meestal een hoog bedrag heeft geïnvesteerd, en door

het plaatsen van zulke beschouwingen wordt onbetwijfelbaar de waardeering en de waarde van het bedoelde stuk aangetast.

Tenzij men dus bewíjst, dat een stuk onecht is, of de namen van een groot aantal eerste klasse kenners publiceert, die één-stemmig het schilderij onecht verklaren, late men de quaestie der echtheid liever buiten bespreking.

Daar een mooye onechte Hals redelijker wijze meer waard moet zijn dan een leelijke echte, is trouwens de geheele vraag van onecht of echt, niet van primordiaal belang.

Kees van Dongen

Bij van Dongen ziet men in 't algemeen het impressionisme juist zoo als vijftig jaar geleden Breitner dat beöefende. Tusschen de factuur van het portret van mevrouw Mann-Bouwmeester door Breitner en die van dat van de comtesse de Noailles door van Dongen is geen ander onderscheid als hetgeen door het verschil in de persoonlijkheden der schilders, dat is door de, hún individueel eigene, bizondere opvatting, bínnen de algemeene factuur, wordt te weeg gebracht.

Hij, deze van Dongen, is wel een schitterend kunstenaar. Vol ragfijne lenteschitteringen is zijn kunst in de zalen. Indien men samenvat de gelaatsuitdrukking van zijn zelfportret, dat, in het midden van die zaal, tegen een der wanden van het ingangsportaaltje hing, op de ten-toon-stelling in het Stedelijk Museüm te Amsterdam, èn den géest, de spheer, die de geestelijke átmospheer in deze ruimten uitmaakt, met daar door heen dat lichte blauwe en klare, tintelende licht-witte en licht-grijze, ròsene, groene en geele, èn het eigenaardige wezen, dat van de afgebeeldde typen uitgaat, - dán beseft men van Dongen, den Parijzenaar. Er is namelijk iets heel speciaal Parijsch' in deze ontbloeying. Het is de lente, maar niet, bij voorbeeld, een herderlijke Duitsche lente, maar het is de lente met al haar lichtkleurigheid, al haar doorzichtigheid, al haar overgang van knop tot bloem, al haar luchtigheid, ja azuren ijlheid, maar nu samen met een dartelheid, zwierigheid en fijne gekruidheid, in lijnen van stand, van houding, van gebaar, van blik, die dit voorjaar tot een Paríjsche lente maakt. Niet alleen in de portretten van Boni de Castellane, van mevrouw

de Noailles, van die jonge blondine met het blonde kroeskopje en de lange kuitenbeenen over elkaâr, maar zelfs in dat van Anatole France, ìs dat, hoewel bij den laats ten niet zóo zeer in het ook oppervlakkig waarneembare. In dien kop van France is iets alles van het leven wetends, iets de realiteit, ook in al haar allicht eens vréése lijk of afzichtelijk te noemen bizonderheden, accepteerends, dat toch, binnen de courante tegenwoordige maatschappelijke manieren van zien, de geest met heldere voldaanheid vult.

Van Dongen is iets aparts, iets origineels, en die dat origineele met een onbeteugelbare vrijmoedigheid voor zich uit weet te stooten. Hij heeft gezegd: dit, dit van niets afkomstige, met niets verwante, - ik spreek hiermeê van een nuánce, maar wier eigenschap van een nuance te zijn er haar niet minder tot iets essentieels om maakt - dít dus, ben ík en dít zal triompheeren. En zoo is het ook gegaan. Wat hij, toen hij te Parijs kwam, gevoeld heeft te zullen kunnen, dat heeft hij ook bewezen te hebben gekund.

In die zalen is een capiteuse geestelijke parfum voor den kunstminnenden menschen-aandacht, gelijk aan een voor den reuk karakteristiek parfum van de parfums-stad bij uitnemendheid, welke geur door van Dongen is uitgevonden.

Zóo als hij je aankijkt van zijn zelfportret is het of hij op dat oogenblik je portret in zich maakt, je daarbij treffend in her eigenst van je kern.

Hij is een verduivelde kraan.

Käthe von Nagy[1)]

Käthe von Nagy, - ik ware al te vrede als ik er in slaagde zonder eenige geestes-gloeying of geestes-verheffing eenigszins nauwkeurig te zeggen wat ik dáar aan gezien heb. Dit behoort tot een klasse van inborst-gesteldheid open-barende gelaatsuitdrukkingen, die - voor zoo ver ik weet, namelijk in vergelijking met de aangezichten, die ik in de natuur of op af-beeldingen gezien heb - nu op de aarde overigens niet voorkomt. Ofschoon het iets geheel anders uitdrukt, behoort dit tot de klasse - ‘klasse’ begrepen als naar voortreffelijkheidsmate ingestelde

1) In de laatste tien jaar herhaaldelijk op de doeken der Bioscooptheaters verschenen figuur.

categorie - van El Greco's madonna, over wie ik een vorige maal schreef. In El Greco's Madonna is eerbied, deemoed. (Men herinnert zich: het richt zich tot het Kind.) Hier, bij Käthe von Nagy, is de stilstand van den geest in extase bij de ontdekking, dat het wel steeds van de duisternis uit verhoopte, maar ongelooflijke, toch werkelijkheid blijkt.

De van elkaâr geweken lippen zijn in een zoekende aarzeling, zij zoeken naar den vorm van den mond, waarmede die het, daar voor zich geziene, geluk zelf zoû kunnen kussen. Want die oogen, die zien het daar. De niet stralende, maar, van uit de getroffenheid met zekerheid, nog juist heerlijk lichten kunnende, oogen, zegevieren bij den aanblik van dat het tóch wáár is. Dit is zoo een gelaats-uitdrukking als waar-aan Villiers de l'Isle Adam gedacht heeft bij de twee jongelieden, die sterven van verrukking bij den terugziens-aanblik van elkaâr, in A k ë d y s s é r i 1 .

In de werkelijkheid noch in de tooneelkunst-wereld komen helaas mannelijke personen voor, die zoo iets harmonisch kunnen beäntwoorden.

Toen zij afgebeeld werd, heeft Käthe von Nagy opzettelijk, als actrice, dit ‘gezicht gezet’. Het is een kunst-praestatie. Zeer goed. Ik laat hier buiten beschouwing wat mooyer is, de werkelijkheid of de Kunst. Maar om dit gezicht te kunnen zetten, moet men niet alleen deze geestesbeweging in zich hebben, maar ook moet men ten geschenke gekregen hebben, de ‘uiterlijke’ (gelaats)-vormen, die in over-een-stemming daarmede zich kunnen stellen zóó zeer, dat zij dáár voor hoofdzakelijk moeten gegroeid zijn.

Zou ‘het sublime’, zoo niet alleen dan toch nagenoeg alleen, bij de vrouwen te vinden zijn? Käthe von Nagy zal haar geheele leven zonder iemand te ontmoeten, die het beäntwoorden kan, met het beste dat zij in zich heeft, moeten leven.

Harmonisch beäntwoordt een man dezen geestestoestand en gelaatsuitdrukking bij een vrouw door dérgelíjke, niét door tegenover-gestelde.

Wel kan een mán in dezen zin iets harmonisch te weeg brengen met het tegenovergestelde bij de vróuw, de man met zijn active extaze bij een vrouw, wier wezen verheven is bóven de extaze. God, het lam, een wit ezeltje en de oude Chineesche dynastische aristocratie kennen de extaze niet.

Maar zoodra deze extaze bij een vróuw dit kinderlijke bij een mán betreft, verkrijgt het gegeven bij de vrouw iets mannelijks, waardoor de bedoelde figuur niet meer zuiver kan ontstaan. Ook het moederlijke van een bruid *tegenover haar bruidegom* houdt iets mannelijks in.

Of zullen wij ons nu verder liever verdiepen in de zaligheden van **het gewone?** Niet meer al die buiten-gewoonheden, niet meer het zeldzame, het kostbare, maar de diep gelegen donkere schatten van het gewone?

Ja, wij moeten ons tot aan den laatsten ademtocht cultiveeren, dat is zoo goed en schoon mogelijk maken. Daartoe behoort het verkeer met **het beste**. Door geen der zintuigen noch met de gedachte zoeken wij het beste om dat het beste ons het meeste genot geeft, óm dat 'genot' dus; máár om dat zoo wel het, met het smaak-zintuig, begrijpen van den zwezerik als het savoureeren met den geest van een stukje uit Hegel, iets hoogers in het menschheidsleven uitmaakt, een edeler levensbeweging is dan het proeven van de rijstebrei of het luisteren naar een kikker.

Het is heerlijk dat aan de kosmologisch en anthropologisch edelere verrichting juist het hoogere genot is verbonden.

Maar boven dit geheele opvattingencomplex ontmoet híj een grootere waarde, die het gehalte van het gewóne Waarlijk ont-dekt als een tot op groote afstanden kwistig van goud doorgroeide aard-laag.

Ja, en te denken, dat ik nu dit heele dag-uur met de gedachte, - die toch iets liefs is! Waar verkeert gij inniger meê? - te danken heb aan het snoetje van Käthe van Nagy. Hoort eens, ik heb de waarde van het gewone ook maar héél zelden mogen beleven. Ik begríjp het, ik wéét wat ik zeg, maar het gaat over b e l e v e n .... Te zijn te midden van wat níet óp-vállend uítstekend is, het gemíddelde gewone, daarmeê te zijn, daarmeê sámen te zijn.... Met het buiten-gewone kúnt gij immers niet sámen zijn. De Alpen zijn niet sámen, wél de dorpshutten in het dal....

Maar het gáát niet, en daarom vooruit maar weêr met het filigraan-werk der fijne onderscheidingen, met de dweepende

bewonderingen van het gróote, de groote kunst-werken, de groote Staats-stichtingen, met het zwemmen en zich drijven laten, gelijk in een hoog boven de aarde liggende zee, in de geluidsgolven, in de stormen der muziek, en, gelijk in een zee van wolken, in de deiningen van het denken der dichters, der heiligen en der helden.

Toch zoû ik, jong zijnde, niet met Käthe von Nagy hebben willen trouwen. Ik zoû veel te bang zijn geweest, dat wanneer zij mij met deze gelaats-uitdrukking tegentrad, de actrice in haar in functie was, en dat deze uitdrukking, wanneer die eens uit haar natuur direct ten opzichte der werkelijkheid mocht op-wellen, een ander zoude gelden.... Neen, ik zoû dit toen geschikt hebben bij de dingen om éens te zien, om voor altijd in de kostbaarhedenkamer van het geheugen te bewaren en dan van zelve inwendig weêr te zien verschijnen, als het oog eens binnen een rand van weemoeds-ontroering door een zeer stillen oogen-nevel uit-staarde naar het uiterst lichte, luchtige, goud van het zonneschijnen op de lenteplekken in een kamer binnenshuis.

Geestes-stratospheer

Een opvatting in de schilderkunst is dat het licht (slechts) dient om ‘de dingen’ te doen uitkomen.

Een andere is, dat het licht de dingen schèpt. Volgens deze laatste is het licht de hoofdzaak, het licht is God en de dingen zijn de schepselen.

Tegen deze laatste opvatting is niet aan te voeren, dat het licht niet de dingen schept, daar zij buiten het licht immers aanwezig zijn en bemerkbaar door het zintuig van het gevoel, om dat men hier uitgaat van de opvatting, dat de oog-opslag de bij dat op-slaan dan gezien wordende wereld schept.

De oog-opslag ‘schept’ de dingen omdat, in zekeren zin, *voor het menschenbewustzijn* de gezien wordende dingen ontstaan door den oog-opslag. De oog-opslag schept zoowel de dingen als het de dingen scheppende licht. De oog-opslag schept den schepper met diens schepping.

Al zulke ideeën, zooals dat de oog-opslag de wereld schèpt, zijn onverstaanbaar voor een mensch, die de hoogere luchtlagen van den

geest niet kent. Die hoogere luchtlagen zijn iets, dat men eenvoudig kent of niet kent. Dit kennen voltrekt zich door beleving, dat is door er geweest te zijn of door dat dit voor u is open gegaan (al naar gelang men zich den geest denkt als iets, dat om zoo te zeggen lagen héeft of als iets, dat ín lagen stíjgt). Zoo zijn er op 't oogenblik slechts drie of vier menschen, die de stratospheer kennen (en dan nog, wat déze spheer aangaat, maar heel eventjes). Die het een en ander over de stratospheer gelézen heeft, kent die ruimte natuurlijk meer dan iemand, die er nooit van gehoord heeft, en iemand, die er jaren lang gewoond zoû hebben, zoude haar beter kennen dan een mensch, die er tien minuten geweest is; maar het is goed om het eigenlijke kénnen te laten beginnen door de indrukken, die alleen het verblíjf géeft.

Papier

Merk van het waarschijnlijk Japansche papier, door de firma A.A.M. Stols, Maastricht, 1934, gebruikt voor den Tweeden Druk van J. Slauerhoff's Soleares Oorspronkelijke en Vertaalde Gedichten:

Banzay de luxe G.H.B. (watermerk)

Het is bij dit papier dat de slechte eigenschap zich vertoont van op de voorzijde eener bladzijde ook den druk der keerzijde te laten doorschemeren.

Ik zag onlangs papier, ook waarschijnlijk Japansch, dat deze eigenschap niet had. Dit papier zag er ook meer uit als door elkaâr geschoven plakken satijn.

Die *Banzay de luxe* heeft een vrij glad voorkomen. Tegen het licht gehouden vertoont de stof een patroon als een vlekkenwemeling, dat mooi is wijl deze vlekken lichter van kleur zijn dan het ongevlekte gedeelte en soms bijna ornamentale vormen krijgen, en ook gelijken een uitspansel van heele dunne witte wolkenflarden, die voor een lucht bewegen, waarin de maan staat, maar dan die plekken dezer lucht, waar maan noch maanlicht te zien is; en ook de binnenzijde van door zonlicht beschenen gesloten oogleden van menschen.

Ouder- en nieuwerwetsch

Men heeft ouderwetsche opvattingen, dat is opvattingen, die meer algemeen geldig waren vijftig jaar geleden dan nu. Indien men echter meent, dat even als een oud-Grieksch beeldhouwwerk vergeleken kan worden met een Fransch van 1910, de opvattingen van 1880 vergeleken kunnen worden met die van 1938 en, volstrekt ongeächt de tijdsorde, waarin de eene de andere is opgevolgd, men de eene kan waarmerken als béter dan de andere, dan verliest de hoedanigheid van ouder- of nieuwerwetschheid haar recht om in aanmerking te komen.

Hier tegenover staat weêr, dat men zich, in-der-daad, móét 'aanpassen'. Al vindt men den achttiende-eeuwschen steek een beter, in den zin van mooyer, hoofd-bedekking dan den hoed van 1938, zoo moet men toch drágen den hoed van den tegenwoordigen tijd.

Daar de beste menschen hebben ingezien, dat men in zijn gedragingen onderdeden moet inlijven omdat zij goed zijn eerder dan omdat zij in zwang zijn, nemen zij in hun leven ouderwetsche dingen op zoo lang het mogelijk is zonder in al te groote tegenstelling te komen tot het algemeene doen en laten om ons heen. Zoo is het mooi om met een hoed van 1938 nog eenigszins den groet te produceeren, dien een man van 1760 met zijn steek bracht.

Kunstenaars-aard

Bij het overdenken van den Kunstenaarsaard, of van het geen althands de aard van een aantal kunstenaars, waarbij van de grootste, is, doet de vraag zich voor, of die zekere, dus geheeten, gevoeligheid, - welke de meeste gezondheid-kundigen óvergevoeligheid zullen noemen - niet verband houdt met het meest innige, of meest wezenlijke, bestand-deel hunner kunst-vaardigheid; de vraag in andere woorden, of zij, bij het bestrijden, eventuëel overwinnen, dier overgevoeligheid, van-zelf ook dat meest waarderijke deel hunner kunst-vaardigheid aantasten.

Het betreft ook meestal - voor den kunstenaars-aard - niet zoo zeer over-gevoeligheid, in den directen zin, als wel de verbinding tusschen de 'gevoeligheid' en het handelend leven. De

kunstenaar zal dikwijls wel niet het onaangename of kwetsende op het tijdstip, dat het wordt toegebracht, feller gevoelen dan een ander; maar het op de ontvangst der kwetsuur volgend gedrag zal blijken er meer, ja, veel meer, door beïnvloed te worden dan bij een ander het geval is. Indien iemand den kunstenaar iets (lichtelijk) onaangenaams aandoet op een dag, wil hij hem daarna *nooit* meer ontmoeten, terwijl de andere mensch weet, dat dit onaangename vroeger of later gevolgd wordt door iets aangenaams, zoodat de twee gewaarwordingen of indrukken tegen elkaâr op wegen.

Philosophie

Ik heb in der tijd medegedeeld, U te zullen geven ten eerste de geschiedenis van mijn gedachtenleven, ten tweede de geschiedenis van mijn gevoelsleven.

Het was een rijke tijd toen die overzichten van het levensverloop van gedachte en gevoel bestonden, zoo zeker en voelbaar als de provincies van een land en als eilanden in de levenszee.

De geschiedenis mijner gedachte had drie hoofdafdeelingen: de eerste was het Individualisme, de tweede de Mystiek, de derde noemde ik het Synthetisch Wijze.

Deze opvatting van het wijsgeerig denken ben ik later onjuist gaan achten. De grondslag, of het beginsel, leek mij namelijk fout. Toen men in het Individualisme was, meende men de, hoogste, voor ons bereikbare, waarheid, te vinden in een zeker besef omtrent de eigen persoonlijkheid. Toen men in het Individualisme was, **kende**[1] *men* de mystiek nog niet. Toen men de Mystiek leerde kennen, meende men, dat, *veeleer,* dit ‘de Waarheid’ was. Toen men in het Individualisme en daarna in de Mystiek, was, *kende men* het Synthetisch Wijze nog niet. Toen men, ten slotte, het Synthetisch Wijze leerde kennen, hield men dit voor de Waarheid. Eindelijk ont-dekte men, dat er iets als een hoogste punt in het denkleven

1) Het woord ‘kennen’ wordt hier gebruikt om te noemen de kennis, welke niet bestaat uit historische wetenschap omtrent de mystiek, noch uit het min of meer begrijpen van de bedoeling der schrijvers, die mystische geesteswerkingen noemen of beschrijven; maar de kennis, die door de beléving - in kleinere of grootere mate - dier werkingen bestaat en te vergelijken is bij die kennis van het vuur, welke alleen bestaat door dat een lichaamsdeel van den kenner verbrand is.

bestond, en dat Individualisme, Mystiek en het Synthetisch Wijze drie zeer van elkaâr verschillende wijzen waren, waar langs men dat zelfde hoogste punt, of die zelfde hoogste zône, bereikte.

De grondslag nu, van dit geheele denk-stelsel, leek later onjuist; om dat die grondslag luidde, dat men, zonder iets voor-op-gezets, wat dan ook, zijn denken doende, dat keurende, en daarvan het beste, of hoogste, onderscheidende, 'de Waarheid' vond.

Dit leek onjuist, wijl de aanneming dat mijn denken slechts in, zoo hoog mogelijke, werking behoeft te gaan, om (voor mij) de Waarheid te vinden, zelve op niets berust.

Nu ontstaat déze opmerkelijke tegenstrijdigheid: toen ik in het bedrijvige Synthetisch Wijze verkeerde, dácht ik beter, was de werking van het gedachtenleven er een bétere dan die was in den tijd, dat ik den grondslag ook van dit Synthetisch Wijze als onjuist zag.

Hoewel de gedachte, dat deze grondslag onjuist is, met het Individualistische en het Mystische ook het geheele Synthetisch Wijze denken omsluit, is zij *als uitkomst van denkbedrijf*, als *gedachte-voorwerp*, iets van minder waarde dan de gedachte, waarmede men het Synthetisch Wijze denken uitoefenende, meent, of weet, gevoelt, nu in de Waarheid te zijn.

Ongeveer op de zelfde wijze is de bedrijvige Synthetisch Wijze gedachte van meer waarde dan het inzicht, dat deze gedachte de volstrekte Waarheid niet kan bereiken, als de handeling van den hardlooper, die een wedstrijd wint, van meer waarde is dan de daad van hem, die verscheiden wedstrijden te gelijk overschouwend, ziet, dat déze, waarbij hij gewonnen heeft, een der kleinste is.

Dagboek

Ik schrijf niet veel dagboek, ten eerste, om dat indien het zóo'n sóort dagboek zoude moeten zijn, dat het bestaat uit de aanteekening van hetgeen men op het oogenblik van het schrijven denkt en gevoelt, het niet zelden alleen de gedachte zoude uitdrukken, dat men het niet de moeite waard acht zulk een dagboek te schrijven; ten tweede, om dat ik geneigd ben alles in de richting van het wetenschappelijke te drijven, en te rubriceeren, welke verrichting, voor den belang-stellende in gemoedsleven-toestanden en gemoeds-

en gedachtenlevensverloop als zoodanig (namelijk zonder dat de plaats, welke die toestanden en dat verloop in een zeker stelsel innemen, er op aankomt), géen belang héeft.

Ik acht een gedachte of een gevoelsbeweging op zich zelve nauwelijks de moeite om er notitie van te nemen (in dubbelen zin) waard. Ik stel eigenlijk alleen belang in die gedachten en gemoedsof gevoelsbewegingen, die kunnen *leiden tot* het beste gedachte-, gevoels-, en dadenleven. Ik acht de afbeelding van iemands aard of karakter, ook dat van het mijne, niet hoog. Of ik al te weten kom, dat die of gene bepaalde mensch, bepaalde persoon, zus of zoo wás, - wat heb ik daar eigenlijk aan in vergelijking met wat ik heb aan datgene wat mij het, voor mij mogelijke, béste leven leert bemachtigen. Hoe leer ik mijn leven zoo te maken als ik zoude wenschen, dat het ware, of hoe leer ik althands dikwijls, veel, voortdurend, zóó hoog te denken, als mij wel eens een enkele maal mocht overkómen? Dát is de vraag, waarvoor ik mij interesseer. Maar waarom zoude dat iemand-anders interesseeren?

Na het lezen van zoo een boek als het zeer fraaye van Maurois over Disraëli, denk ik,: heel goed, maar wat heb ik verder daar nu eigenlijk aan? Het heeft mij die uren van die lectuur aangenaam doen doorbrengen, maar minder aangenaam dan vele andere bezigheden zouden hebben gedaan, minder aangenaam dan gebeurd ware door het áanhooren van een Italiaansche of Duitsche opera of Fransche opérette, minder aangenaam dan onderscheidene schakeeringen van het omgangsleven met zekere leden van het menschengeslacht, minder aangenaam dan een smakelijke maaltijd, minder aangenaam vooral dan het besef op goede wijze bezig te zijn aan de realiseering van een daadwerkelijk levensdoel of aan het maken van de voor mijn doen begeerde kunst, - ware geweest.

Het meeste geestesgenoegen geven mij de groote dichters en de groote philosophen. Maar ik wil zèlf hèbben het geestelijk gevoelsleven, waarvan uit de groote dichters schreven, zoo wel als het handelend leven der voortreffelijke daden-lieden. Alles wat ten slotte slechts tijd-passeering is, hoe edel of aangenaam ook, is toch iets mínders.

Ik wil, in vredestijd, zoo veel mogelijk dansen op zeer licht- en kleur-volle rijke bals en, in het zelfde levens-tijdperk, dénken (en deze gedachten opschrijven) van uit den hemel (-op-aarde).

Tragedie

De benoodigdheden voor het schrijven eener tragedie zijn voorhanden: het begrip; de hartstocht; de gegevens uit de werkelijkheid.

De werkelijkheid is nú niet anders dan ten tijde der vroegere treurspel- en dramaschrijvers. Indien nu het begrip en de hartstocht in een mensch voorhanden zijn, in voorraad zijn, dan zijn die alleen op te roepen en te ontwikkelen, om tot de tragedie te komen.

Daar is het gegeven van een vrouw, die een man, gedreven door ijverzucht, overweegt te dooden.

Nu kan de schrijver, van dat gegeven - hij moge het dan zelf mede beleefd hebben of niet - een realistische schets maken; maar ook een monumentaal dichtwerk. Het hangt er maar van af in welke zône van het gevoels- en gedachtenleven hij het op neemt.

De liefde, de eer, - de schrijver der tragedie beeldt niet af, hoe in ‘de werkelijkheid’ de liefde en de eer voorkomen. Maar hij stort zich in de liefde, hij stort zich in de eer, in wat is: liefde, en in wat is: eer, als hij bij hoogste geestesverheffing en diepste concentratie die verschijnselen in zich laat leven. Die liefde en die eer, schepselen zijner gedachte, behooren dus tot zijn gedachte-leven, dus tot de werkelijkheid. Of zoû meer de werkelijkheid zijn wat Jan, Piet of Klaas aan eerbegrip en liefdegevoel bezitten dan wat als zoodanig in enkelen leeft als weder-opbloeying van hetgeen sedert duizenden jaren in de grootste geesten als zoodanig heeft gegolden!

Liefde

De liefde van den zoon tot den vader is waarschijnlijk de schoonste liefde, schooner dus nog dan die van de moeder tot het jonggeboren kind. Deze twee zijn in elk geval zeker de schoonste der liefden.

Dit komt over-een met de Christelijke Gods-idee, die der Drie-Eenheid. In dit Gods-begrip komt niet een vrouw voor. Het is de Vader, de Zoon, en de ‘Heilige Geest’.

Rembrandt-literatuur

Bij gelegenheid mijner bestudeering van Rembrandt - in de jaren 1904, 1905, 1906 - heb ik, naar mijn beste weten, kennis

genomen van de geheele Rembrandt-literatuur, waartoe zelfs behoorde een opstel van een, ik meen, Duitschen archivaris, dat voorkwam in een Duitschen almanak van 1852, dat nooit op andere wijze uitgegeven was geweest en van welken almanak slechts vijf exemplaren op de wereld bekend waren. De vertaling van dit opstel, die ik in de Berlijnsche Universiteitsbibliotheek toen heb laten maken, komt voor in de Rembrandt-aflevering van het tijdschrift *De Twintigste Eeuw* van 1906.

Dit opstel nu, èn een geschrift van den Franschen schilder Fromentin, waren het beste, dat over Rembrandt te boek was gesteld.

Tenzij er na dien tijd iets beters is verschenen, dat mij onbekend is gebleven (het geldt hier het aesthetisch-philosophisch begríjpen van Rembrandt's schildering, niet voortreflijke dicht- of prozawerken, zoo als dat van Emile Verhaeren en het prachtige uit den allerlaatsten tijd van Teun de Vries, waarvan Rembrandt het onderwerp is), is zoo dus de toestand.

Ik zoû dus willen vast stellen het voor de menschheids-natuurkunde belangrijke feit, dat over Rembrandt geen volkomen bevredigende sensitief-aesthetisch-philosophische verhandeling bestaat, met andere woorden, dat niet één mensch getoond heeft Rembrandt te begrijpen.

Het is natuurlijk mógelijk, dat een mensch Rembrandt begrepen heeft, die zijn beschouwing niet heeft opgeschreven, althands niet uitgegeven. Maar waarschijnlijk is dat niet. Het is waarschijnlijk, dat het beste, wat door de menschen is gedacht, in de boeken staat. Als ik van ‘gedacht’ spreek, bedoel ik met ‘denken’ bedrijvig, ont-wikkeld, bewust denken, en laat ter zijde mystische opvattingen, volgens welke het denken, beseffen, of gevoelen, van een volkomen onontwikkelde, superieur kan zijn aan dat van den grootsten philosooph.

De beste kunst

Indien men de Italiaansche Primitieven de hoogste kunst acht, - dus niét stelt: daar is Shakespeare, daar is Rembrandt, daar is Rubens, daar zijn Italiaansche Primitieven, dat zijn allen zeer van elkaâr verschillende kunstenaars, maar allen zeer groot elk in zíjn

stijl of levensopvatting, - de eene beschouwer zal zich meer tot dezen, de ander meer tot genen aangetrokken gevoelen, dat is een quaestie van smaak, van persoonlijken aanleg of aard of ontwikkeling; maar wèl stelt: de Italiaansche Primitieven zijn de hoogste kunstenaars en overtrèffen dus die andere; - moet men zeer voorzichtig zijn met het verbreiden dier stelling, want:

indien dit algemeen als waarheid werd aangenomen en tevens de overtuiging algemeen werd, dat de kunstenaar moet arbeiden naar het bèste model, -

dan zoude de dan ópzettende zee van walgelijke weeheid en zichtbaar wordende steppe van doodsche lijzigheid voor den Kunstliefhebber ten-toon-stellingen en musea onbetreedbaar maken.

De ziel

Het begrip Ziel past alleen in een gedachten-geheel, waarin begrippen zoo als b.v. Eeuwigheid, God, Deugd, Hemel voorkomen en alleen in verbinding daar mede. Buiten dit Geheel kan het begrip Ziel niet bestaan.

De Ziel is niet een ruimte, noch een zelfstandigheid, maar een *Wezen*.

Wat het begrip Persoon is in de menschheids-natuurkunde, is het begrip Ziel in de kosmisch-metaphysische leer. Het begrip Ziel is het begrip Persoon getransponeerd in de theologie.

Men kan dus niet, buiten alle stelsel om, vragen: ‘wat is dat, de ziel?’ Want de Ziel bestáát alleen ín een bepaalde levensbeschouwing.

Uw Ziel kunt gij niet gewaar worden even als uw hart, dat ‘klopt’, of uw hoofd, waar gedacht wordt. Maar uw Ikheid, als Eenheid, uw Wezen en uw Persoon, kunt gij ook niet aldus gewaar worden.

Indien uw Ikheid, niet als verzameling of complex maar als Eenheids-geheel, volgens u niet bestaat, dan ook uw Ziel niet.

Wanneer wij spreken over het begrip Ziel betreft dit niet een vraag van stoffelijkheid of onstoffelijkheid; maar van waarneembaarheid, van gewaarwording. Zoo is b.v. de gedachte, ook indien wij aannemen, dat die onstoffelijk genoemd moet worden, waarneembaar; zoo is ook de neiging, de neiging tot iemand of iets, of de afkeer daarvan, waarneembaar. Maar niet de Ziel. Wel

kunnen wij, indien wij voorop stellen, dat zekere verschijnselen in het ‘geestesleven’, - zekere melancholieën, zekere geestesverheffingen geächt moeten worden uit de Ziel voortkomende verschijnselen te zijn - de aanwezigheid der Ziel aan die bewegingen, aan haar manifestaties dus, kennen; maar niet de Ziel als Eenheid, als Geheel, op zich zelve.

Ik heb gezegd, dat de Ziel niet een ruimte noch een zelfstandigheid, maar is: *een* ‘*wezen*’. Dit beteekent, dat in een stelsel, waarin plaats is voor het begrip Ziel, deze voorkomt als: een wézen. Maar evenmin als het begrip Generaal bestaanbaar is buiten het complex ‘militaire organisatie’ is het begrip Ziel dat buiten een metaphysisch stelsel. Ziel is niet een physisch, maar een meta-physisch begrip.

Aanhalingsteekens

Indien men alle woorden, die een begrip uit-drukken, waarvan men niet zeker weet wat het beteekent, tusschen aanhalings-teekens zoude schrijven, zoû, in een verhandeling over ‘on-stoffelijke’ dingen, ten slotte weinig zonder aanhalingsteekens blijven.

Ik meen, dat het Bergson is, die b.v. het woord ‘waarheid’ tusschen aanhalingsteekens schrijft. Hij bedoelt daarmede ‘datgene, wat men, in 't algemeen, “op 't oog heeft” als men het woord waarheid gebruikt, terwijl ik voor mij eigenlijk niet weet wat daar-zonder, philosophisch natuurlijk, te verstaan is.’

Zoo schrijft men ‘on-stoffelijk’ tusschen aanhalingsteekens om dat er éen leer is, volgens welke álles on-stoffelijk is en een ándere volgens welke alles stoffelijk is, en men in het verband, waarin men nu dit woord aanbrengt, niet partij kan kiezen voor een dezer leeren. Noch indien alles stoffelijk noch indien alles onstoffelijk is, kan het woord onstoffelijk eigenlijk gebruikt worden, om dat in het eerste geval het onstoffelijke niet bestaat, en in het tweede het overbodig is het door een tegen-stelling (ten opzichte van iets wat dan ook niét bestaat!) aan te duiden.

Die zegt: onstoffelijk (zonder aanhalingsteekens), diens convictie is, dat er iets onstoffelijks is, de gedachte, bij voorbeeld.

Die zegt: ‘onstoffelijk’, (mèt aanhalingsteekens) meent: het zoogenáamde onstoffelijke, het doet er op 't oogenblik niet toe of dat een juiste naam is.

Aesthetiek

De beste aesthetiek kan alleen door een kunstenaar geschreven worden. De kunstenaar doet dit echter niet, ten eerste, om dat hij liever zijn kunst maakt; ten tweede, om dat hij het niet kan. Hij kan wèl in een gevoelig artiesten-jargon het een en ander vertellen; maar niet met philosophische analyse de kunst behandelen. En dít niét omdat hij zijn eigen kunst niet volkomen kan objectiveeren en om dat, vervolgens, het philosophisch denk- en uitdruk-vermogen hem ontbreekt.

Weet gij er een voorbeeld van, dat een Beethoven of Rembrandt een aesthetica zoude hebben geschreven? Zelfs een Goethe niet, die er toch nog misschien het meest toe in staat ware geweest.

Gedachten- en gevoelsleven

Bij overdenken van wat wij noemen ons gedachten- en gevoelsleven kunnen wij, onder andere, ons herinneren daaromtrent gedane opmerkingen van waarde en nagaan in hoever opmerkingen of overwegingen van ons zelf zich daar bij zouden kunnen aansluiten.

Zoo zegt Stendhal ergens, - waarschijnlijk in *Le rouge et le noir*: 'Il était si heureux qu'il ne se refusait pas d'admettre dans ses pensées la considération de choses très pénibles' *of iets dergelijks*. Deze mededeeling behoort tot de materialistische psychologie, autopsychologie, behoort tot een geheel ander soort gedachtenleven als, bijvoorbeeld, de uitingen van Thomas a Kempis of Schelling. Maar behalve er dát van te zeggen, dat is: behalve aan Stendhal's opmerking de plaats te wijzen, die haar toekomt in het geheel onzer wetenschap van de menschen-, geestes- of zielekunde, kunnen wij vragen of Stendhal's gedachte thuis behoort bij een der courante stroominigen of wolkingen, waaruit ons eigen gedachteleven bestaat.

In 't algemeen is het zeer moeilijk, iets nauwkeurigs omtrent ons gedachtenleven, omtrent ons aanwezige denken dus, te zeggen, om dat zoowel het dus geheeten denkleven als het dus geheeten gevoelsleven zich, bij de on-middellijke loutere waarneming, voordoen als wolkenleven in mist of schemering. Verschijnselen, zoo als het gedachte-gevoel, dat men 'alles', wat men ooit geambiëerd heeft met den geest te kunnen, nu, in het tegenwoordige leven, kán, zoo wel

als het gevoel in het lichaam, dat hij het denken aan zeker onderwerp een warme zelfstandigheid beweegt van de eene plek naar de andere, - zulke verschijnselen dóén zich vóór, máár *zelden*.

Men hecht aan deze verschijnselen waarde om dat men een geestelijke, in den zin van vóór-al geestelijk levend mensch, is.

In de schatting van iemand, die zóó is, toch, houden de genoemde verschijnselen de zekerheid in, zijn zij de **bewijzen er voor,** dàt men alles kan, wat het mógelijk is te kunnen, èn dat 'de liefde' in ons is. Beide verschijnselen toonen dus de aanwezigheid van wat wij God noemen in ons aan en zijn daarom voor ons zeer belangrijk en aan de gedachte voldoening gevend.

Wij achten deze verschijnselen tot een boogere afdeeling van het zieleleven, of tot een hooger soort zieleleven, te behooren dan het door Stendhal opgemerkte.

Woorden zoo als 'geest' en 'zieleleven' gebruiken wij zoo als wij het gangbare geldstukken doen, zonder door het gebruik te kennen te willen geven, dat wij achten dat, diepst doorzocht, deze woorden blijken zeer nauwkeurig bepaald en terecht met dit woord benoemde onderwerpen te noemen, even min als wij door het overreiken van een rijksdaalder verklaren, dat ons muntstelsel juist is en te recht dit munstuk dézen vorm heeft en déze afbeeldingen, spreuk en letters vertoont.

Dameskleeding

Een effen vilten heerenhoed-achtig hoedje, zoo'n beetje schuin op het hoofd, stond mevrouw P. bij haar bontmantel beter dan een bruin, iéts meer als een dameshoed gefatsoeneerd, lakensch hoedje, - óm dát zoo een bontmantel slechts een zeer gekleed, of kostbaar, kleedingstuk, - waarbij dus dan ook een gekleeden of kostbaren hoed zoû passen! - is: in de lagere, de ordinaire, opvatting; maar naar de hoogere opvatting zoo een aan de buitenzijde geheel uit bont bestaande mantel, gelijkend een om de schouders geworpen beestenhuid, een primitief, een oer-, een klassiek, kleedingstuk is, waarvan het karakter meer aan een jachtpartij in een bosch dan aan een visitekamer met canapé doet denken, en *dit*, meer essentiëel, karakter van den mantel door den heerenhoedachtigen, en zelfs jachthoedachtigen, hoed wordt geäccentuëerd.

Oude Kerstliederen

De boot met het Christuskind

Zie! hoe van wijd gekomen
en dragende het Brood,
ons over verre stroomen
komt aangeland een boot.

Door onzen hoogsten Vader
gestuwd door kolk en wind,
draagt zij ons veilig nader
't gezegend Christuskind.

De baai is ze ingeloopen
De vaart was welgezind,
De hemelpoort gaat open
Maria baart haar kind.

Uit éene maagd, verkoren
in heil'ge vruchtbaarheid,
is God in mensch geboren,
die was voor allen tijd.

Gij ligt ter harde stede
aan het armoedig hooi,
o Reingeboorne, en mede
des werelds licht en tooi.

Verheug U, uitgelezen
en teedre Moeder fijn,
die God en mensch wil wezen,
zal Uw Behoeder zijn.

De Adventu Domini anno 1500

Geboorte-Christi

Een Kind werd geboren te Betlehem
De vreugde is binnen Jeruzalem.

Hier ligt ter kribbe in eenen stal,
Die eeuwig de wereld regeeren zal.

Dë os en d'ezel zelfs ontwaart
God in dit Kind geopenbaard.

De koningen uit Saba's land
brengen het knielend offerand.

Maria heeft Hem ons gebaard,
volkomen rein en onbezwaard.

Schoon van ons bloed en dezen grond,
heeft Hem geen slangenbeet verwond.

Hij is ons in het vleesch gelijk,
Maar zonder zonde en zonder slijk.

Opdat Hij ons verkeerd geslacht
met Hem gelijk ten hemel bracht.

In dees geboorte-blijden tijd,
prijzen wij Hem in eeuwigheid.

De Heilige Drieëenigheid
En God zij onze dank gewijd.

In Navitate Domini anno 800

Geboorte-hymne

Uit des Vaders hart geboren
voor des werelds loop begon,
zijt Gij aanvang en ons einde,
zelve zee en zelve bron.
Wording zijt Gij aller dingen
't nu en eens zijn Uw besluit,
eeuwen in en eeuwen uit.

Hoe welzalige deze aanvang
toen de Jonkvrouw, als bedauwd,
door dë aâm des Heiligen Geestes,
Hem ons schonk tot een behoud.
Kind, Wiens mondje, godgeheiligd
de verlossing ons verluidt,
eeuwen in en eeuwen uit.

Juich: Verhevenheid des Hemels.
Alle engelen krijgen stem,
Al wat edel is en deugdzaam
prijzen God en zingen 't Hem.
Dat geen tong het meer verzwijge,
maar U love elk geluid,
eeuwen in en eeuwen uit.

Wat de priesters door de tijden
hebben ons geprofiteerd,
wat de wijze perkamenten
hebben ons voor waar geleerd;
dit beloofde is nu gekomen,
zingt dan Zijne glorie luid,
eeuwen in en eeuwen uit.

Al wat oud is, al wat jong is,
wat gering schijnt in den tijd,
moederkoren, dichterscharen,
en de zachte onnoozelheid
stemmen samen, rein van harte,
loven luid U bij de luit,
eeuwen in en eeuwen uit.

De Navitate Domini fecit Clemens 348-410
(Uit het Latijn vertaald door Martien Beversluis)

Aethiopische kerstminiaturen door Dirk L. Broeder.

Zelden is in de algemeene kunstgeschiedenis de artistieke uiting van een land zoo volkomen verwaarloosd als die van het voormalige rijk van den negus, Abessinië, het gebied, dat ongeveer dat gedeelte van Afrika omvat, hetwelk eertijds het Aethiopische rijk der Oudheid vormde.

Abessinië ontleent zijn naam aan het Portugeesche Abexius, dat op zijn beurt een afleiding is van het Arabische Alabaschah, hetgeen beteekent ‘mengelmoes van menschen’, dit naar aanleiding van de talrijke stammen, die het oude Aethiopië bevolkten. De inboorlingen, echter, gebruiken dezen naam niet en noemen zich inboorlingen van Ityopya. In de Oudheid heette dit land naar de gelaatskleur der bewoners het rijk der Aithiopes of menschen ‘met de verbrande gezichten’, en in dit verband is het aardig te releveeren, hoe, volgens de legende, de bewoners van het Aethiopische rijk aan dezen naam kwamen. De legende vertelt ons dan, dat, toen Phaëton, de zoon van Helios, na lang smeeken voor een enkelen dag den zonnewagen van zijn vader mocht rijden, hij dien wagen zoo onoordeelkundig bestuurde, dat hij uit de zonnebaan raakte en de aarde verschroeide. Phaëthon's wilde vaart voerde hem over Aethiopië, waarbij alle inwoners van dat rijk tot een donkerbruine kleur verbrand werden.

Reeds vroeg was het Aethiopische rijk bekend door zijn betrekkingen tot het oude Egypte. Een belangrijke handel bestond er tusschen beide rijken, die na den ondergang der Egyptische beschaving door de Joden werd overgenomen. Geen wonder dan,

dat het godsdienstig leven en de heele kultuur der Aethiopiërs sterk onder den invloed der Egyptenaren kwam en dat, mede door Joodsche invloeden, het Aethiopische Christendom deels is opgebouwd uit Joodsche en heidensche, en later ook uit Mohammedaansche, elementen.

In den aanvang onzer jaartelling kwam het land tot grooten bloei onder de Grieken, die er zich vestigden ten tijde der Ptolemaeën. In dit rijk werd het Christendom reeds in de 4e eeuw gepredikt. De H. Frumentius en 'de Zeven Heiligen van Rome' arbeidden er in de 4e en 5e eeuw en weldra breidde het Christendom zich uit over een groote uitgestrektheid. Talrijk zijn de martelaren en heiligen dier dagen, en de H. Frumentius geldt als de eerste bisschop van Aethiopië en werd als zoodanig in het jaar 330 gewijd.

De Aethiopische Christenen stonden in nauwe relatie tot Byzantium, vandaar dat de Abessijnsche kerk veel heeft van de Griekschkatholieke, doch nog meer van de Koptische, kerk, waartoe de Abessijnsche kerk thans nòg behoort.

De monophysitische ketterij en de daaruit voortvloeiende godsdiensttwisten waren noodlottig voor het bloeiende Christendom in Aethiopië en ten tijde van Dioscurus, den monophysitischen patriarch van Alexandrië (444-451), was reeds een groot gedeelte der kerk van die van Rome losgescheurd en weldra was ze geheel en al onder de Koptische patriarchen van Alexandrië, vooral na de Mohammedaansche veroveringen der 7e eeuw, toen het Christelijk Abessinië voorgoed van de overige Christenheid was afgesloten.

Pas in de 16e eeuw komt Abessinië te voorschijn uit de duisternis der vergetelheid. Weliswaar hooren wij bij tijd en wijle nog vage geruchten over dit groote rijk gedurende de vroege eeuwen, door middel van de Grieksche en Arabische geschriften, weliswaar disschen de uit het Heilige Land teruggekeerde kruisvaarders de wonderlijkste verhalen op van een verloren Christenvolk, waarvan zij vele bijzonderheden uit de Arabische handschriften weten mede te deelen, en duiken tegen het einde der middeleeuwen de wildste geruchten op over een Christenkoning en een Christenvolk ergens - ja, men weet eigenlijk niet precies waar - in het verre Oosten, die den ouden godsdienst nog

DE GEBOORTE VAN CHRISTUS IN DEN STAL VAN BETHLEHEM (18e EEUW)
Cliché Alg. Publiciteitskantoor, A'dam

DE HEILIGE FAMILIE WORDT TIJDENS DE VLUCHT NAAR EGYPTE DOOR ROOVERS AANGEVALLEN (18e EEUW)
Cliché Alg. Publiciteitskantoor A'dam,

DE GEBOORTE EN DE HERDERS OP WEG NAAR BETHLEHEM (15e EEUW)
Cliché Alg. Publiciteitskantoor, A'dam

getrouw gebleven zijn, maar daar blijft de toenmalige wetenschap bij, en bijzonderheden weet men niet te vertellen, waaruit de geschiedenis van dat volk opgebouwd kan worden.

Maar dan zijn de donkere eeuwen van Abessinië's bestaan ook voorbij. In de 16e eeuw komt het land weer in betrekking tot de buitenwereld te staan. Reeds getuigen de documenten van het Concilie van Florence (1493) van de onderhandelingen met het Abessijnsche gezantschap van den negus Zara Jacob. In 1490 knoopen de Portugeezen onderhandelingen aan met den negus, wanneer hun vloot in Abessinië landt op zoek naar een korteren weg naar Indië. Vijftig jaar later helpen de Portugeezen het rijk van de Mohammedanen bevrijden, en in het kielzog der bevrijders komen in 1625 de Jezuïeten als missionarissen en slagen er inderdaad bijna in, de Abessijnsche kerk met Rome te hereenigen. Tot de erkenning van den Paus kwam men echter niet en alle verdere hoop, ooit tot een definitieve hereeniging te komen, werd den bodem ingeslagen, toen in 1633 de Katholieke missionarissen het land uitgejaagd werden. Ook de Portugeesche kooplieden moesten het land verlaten, en wederom ging Abessinië een tijd van betrekkelijke afzondering tegemoet, die pas in de 19e eeuw een einde nam, toen Abessinië in voortdurende conflicten met de, in Afrika koloniseerende Europeesche, mogendheden verwikkeld geraakte.

Op zuiver godsdienstigen grond hebben de Aethiopiërs betrekkelijk weinig onder Europeeschen invloed gestaan. De heerschende godsdienst is het monophysitische Christendom, ontsproten aan de afgescheiden kerk van den Syrischen patriarch Jacob Baradaeus, bisschop van Edessa, vandaar den naam der secte: Jacobieten. Hiërarchisch is de Aethiopische kerk echter van den beginne af volkomen afhankelijk geweest van de Koptische kerk, de Christelijke afstammelingen der Egyptenaren uit den Romeinschen en Byzantijnschen tijd.

De patriarch van Alexandrië eigende zich het recht toe, het hoofd der Abessijnsche kerk te benoemen. Deze Aethiopische wijbisschop kreeg den titel van Aboena. Thans staan drie aboena's aan het hoofd der kerk, te weten die van Amhara, Shoa en Godsjam, waarvan de eerste twee den aartsbisschoppelijken titel voeren.

In het gevolg van den eersten aboena kwam tevens een stroom menschen van allerlei slag en geaardheid: kunstenaars en charlatans, geleerden en gelukzoekers, vromen en avonturiers, monniken, priesters, handwerklieden, kooplui en technici. Dezen brachten talrijke, voor den Aethiopiër vreemde, zaken mede, waaronder allerlei kunstproducten en handschriften. De groote vereering, welke de Aethiopiër koesterde voor al wat het Heilige Land betrof, nam steeds toe, en talrijke manuscripten werden uit het Arabisch en het Koptisch vertaald in de landstaal. De volgelingen van den aboena introduceerden vooral hun kunst, die op een hoog peil stond. Deze vond dadelijk grooten ingang. Wij hebben dan ook vele voorbeelden van de kerkelijke kunst der Kopten. Wij kennen hun prachtige, met sierlijke letters geschreven, handschriften, hun fraaie ornamentatie, hun miniaturen. Hoe moet dit alles tot den Aethiopiër gesproken hebben!

Deze Christenen toch hechtten zooveel aan het bijbelverhaal: de menschwording van Christus, Zijn leven, lijden en sterven. Hoe zullen zij niet in vervoering gebracht zijn bij het aanschouwen in beeld, wat hun oude bijbel hun van het Oude Testament en vooral het Nieuwe Testament in woorden vertelde. Er komt dan als het ware een drang, om uitbeeldingen te bezitten, te schilderen, en uit dien drang ontwikkelt zich een eigen kunst, die echter in den beginne nog op het Koptische element teert, doch zich weldra losmaakt en een eigen weg baant. Later, wanneer aan het einde der 15e eeuw de Portugeezen het land van den negus bezoeken en daar handel drijven, blijven ook Westersche invloeden achter, die zich voornamelijk uiten in gelaatskleur en kleedij. Het lijkt ons vreemd, dat deze primitieven blanken zouden kiezen als hun figuren, en toch is het zoo. Later zullen wij deze on-Aethiopische voorkeur nader beschouwen. Ook de kleedij is Westersch, doch met dit alles is en blijft de voorstelling uiterst naïef en vol Byzantijnsche eigenschappen.

Het is als het ware een primitief derivaat van het Byzantinisme, waarin men toch alle eigenschappen van dien stijl terugvindt en toch niet van een copie spreken kan. Zoo onafhankelijk heeft de Abessijnsche kunst zich gemaakt.

Onwillekeurig hebben de Europeanen er veel toe bijgedragen, de Byzantijnsche kunstuiting in Aethiopië niet alleen staande te

houden, maar tevens te vergrooten. In de 12e en 13e eeuw vinden wij, vooral in het Oosten, doch ook in de Latijnsche landen met Italië in het bijzonder, een herleving van het Byzantinisme. In talrijke kerken van Italië's kunststeden treft ons de Byzantijnsche invloedssfeer in bouwstijl en schilderkunst. Door den invloed, die Europa ook in Aethiopië had, is het vanzelfsprekend, dat hierdoor het Byzantinisme ook meer vat kreeg op de Aethiopiërs.

In het bijzonder is die kunst bewaard gebleven in de miniaturen en andere handschriftversiering, hetgeen de nog bestaande Abessijnsche kronieken en andere geschriften getuigen. Die, welke thans in de collectie van A. d'Abbadie, thans in de Bibliothèque Nationale te Parijs, aangetroffen worden, bevatten onder meer een aardig verhaal, dat wij met andere aanteekeningen betreffende de kerstminiaturen ontleenen aan het desbetreffende werk van H. de Vis. Het verhaal in quaestie vertelt ons, dat er aan het hof van den negus David (1382-1411) een jong kunstenaar vertoefde, die een opdracht vervulde, om manuscripten te verluchten. Hij moest zijn werk echter staken, aangezien hij geen kleurstoffen meer bezat. Veelzeggend vermeldt het handschrift dan, dat de kunstenaar ‘zeer bedroefd was omdat hij gekomen was uit een ver land’. Door de miraculeuze hulp van een Europeaan, die hem in een droom verscheen en hem de noodige kleuren verschafte, kon hij zijn arbeid voltooien. Natuurlijk nemen wij dit verhaaltje voor wat het is, doch, tusschen de regels lezend, voelen wij, naast den dieperen zin der legende, den invloed der Europeesche schilders op de menschen ‘met de verbrande gezichten’. Ook verschillende andere bronnen wijzen den Europeeschen invloed op de Abessijnsche kunst aan. Hier kregen wij tenslotte niet een afgietsel van een reeds bestaanden stijl, doch veeleer een hieruit ontwikkelde, onafhankelijk geworden kunst, een nationale kunst, een kunst der Aethiopische primitieven.

De Aethiopische primitieven hebben hun eigen ziel in hun kunst weten te leggen, en, hoewel zij deze van hun Koptische, en daardoor ook Byzantijnsche, leermeesters hebben gekregen, daarbij nauwgezet hun eigen visie gevolgd en hun eigen hart uitgestort in hun primitieve opvatting van het bijbelverhaal, dat zij weergaven.

Een van de bronnen hiervan is bij De Vis te vinden. Deze

wijst namelijk op de groote beteekenis van het boek ‘Ta'amra Maryam’ of de Mirakelen van Maria, een gevolg van de geïmporteerde beelden, prenten, boeken en geschriften der missionarissen. De ‘Ta'amra Maryam’ is van zuid-Europeeschen oorsprong en bevat talrijke Marialegenden, mirakelen en andere verhalen, die omstreeks het begin van de veertiger jaren der 15e eeuw uit het Arabisch in het Aethiopisch vertaald werden onder de regeering van den negus Zara Jacob. Als auteur van het boek staat vermeld zekere Ildefonsus, bisschop van Toledo. Dit werk werd dadelijk begroet met veel belangstelling in Aethiopië, en ontelbare copieën ervan werden in den loop der jaren vervaardigd. Helaas is van deze primitieve kunst bitter weinig overgebleven.

Zooals wij reeds zagen, hebben wij, wanneer wij de oude schilderkunst uit het Aethiopische rijk bestudeeren, hoofdzakelijk te maken met de miniatuurkunst, die door vele eeuwen heen de exponent der Abessijnsche kunstopvatting is geweest en waaruit in den loop der jaren de algemeene schilderkunst van dat land is ontstaan.

Het is dan ook begrijpelijk, dat, met de geringe voorstudie der primitieven, een kunst is ontstaan, die nog bij lange na niet perfect was. Perspectief is den Aethiopischen primitieven totaal onbekend en evenmin kennen zij de waarde der kleuren in perspectivisch opzicht. Zij beheerschen de techniek slechts in zeer geringe mate. Licht- en schaduw-effecten zijn hun vreemd. Maar hoe onbeholpen en kinderlijk deze oude miniaturen ook zijn mogen, ja, in alle opzichten indruischend tegen de elementairste stelregels der schilderkunst, toch getuigt de Aethiopische miniaturist een diepgevoelde, religieuze bezieling, een, die bij de meeste primitieven te vinden is. Overdrijving treft men zelden of niet aan. Zij storen zich niet aan decorum. Hun kunst is volkomen uit het hart gegrepen en getuigt derhalve van een innig godsdienstig gevoelen en van groote vroomheid.

Ten spijt van al deze primitieve eigenschappen ligt er een groote aantrekkelijkheid in de Aethiopische miniatuurschilderingen, of misschien is het juist hierdoor, dat ze ons zoo intens

bekoren. Vaak zijn het verhalende schilderingen, waarbij wij verschillende tafereelen in één en dezelfde miniatuur terugvinden.

Een voorbeeld daarvan reproduceeren wij hierbij. Het is de 15e eeuwsche miniatuur uit de Abbadie-verzameling in de Bibliothèque Nationale te Parijs. Zij stelt voor de geboorte van het Christuskindje en de herders op weg naar den stal van Bethlehem. Van heel de Aethiopische miniatuurkunst nemen onderwerpen uit de bijbelsche geschiedenis, en daarvan weer het kerstmotief, de voornaamste plaats in.

Onze eerste reproductie stamt uit Erythrea. Het is een miniatuur, die tusschen 1468-1478 geschilderd werd door een monnik van het klooster Dabra Bizan, en is afkomstig uit het prachtige officieboek van Belan Sagat, die onder de regeering van den negus Ba'eda Maryam gouverneur van Sarawe was.

Deze miniatuur bestaat uit twee tafereelen, waarvan het bovenste de geboorte voorstelt en tot opschrift heeft: ‘Hoe onze Heer geboren werd uit de Heilige Maagd’. Het onderste tafereel stelt de herders voor op weg naar Bethlehem en de woorden in den linker bovenhoek onder de kleurige scheidingslijn vertellen ons dat. Als bij de iconen van de Orthodoxe kerk is de Byzantijnsche madonna eigenlijk omschilderd met in plaats van gekleed in een veelkleurig gewaad. Het kindeke Jezus is stijf omwonden als een wikkelkind, bijna zooals Delia Robbia ze voorstelt op zijn plaquettes voor het vondelingenhuis. Zedig heeft het Kindeke de armen gekruist. Symbool van Golgotha? Met de rechterhand vraagt de Moeder, en ook Jozef, aller aandacht voor het goddelijke Kind. De beschermengel links boven heft zijn zwaard en spreidt zijn vleugels uit over de Heilige Familie. De vroedvrouw Salome zit rechts devoot, op Oostersche wijze, neergehurkt. Zelfs de os en de ezel buigen de knieën in stille aanbidding.

Het tweede tafereel toont ons de herders, gehuld in veelkleurige mantels en gewapend met een herdersstaf. Zij brengen drie schaapjes als geschenk voor het Kindeke.

Hoe geheel anders zijn de twee latere miniaturen, namelijk die, welke uit de 18e eeuw stammen en eveneens tot de Abbadie-collectie behooren. Hierin zijn wij weliswaar driehonderd jaar

verder, doch deze sprong van drie eeuwen heeft ons, wat stijl en techniek betreft, niet heel veel verder gebracht, en merkwaardig genoeg is de Aethiopiër bijna op deze zelfde hoogte blijven staan.

In de 16e eeuw ontwikkelde zich ook in de Aethiopische kunst de geest der Renaissance, zij het op veel kleinere schaal dan in Europa. Het ascetische Byzantinisme verdwijnt en maakt plaats voor soepeler lijnen. De haast schreeuwerige kleurengamma en de geweldige stijfheid in de rangschikking der ascetische figuren, beide uit de erfenis der Byzantijnsche kunst voortgesproten, zijn zoo goed als geheel verdwenen. Er is meer perspectief en er zijn minder harde kleuren. Het witte fond der oudste miniaturen heeft plaats gemaakt voor een van oker, een schamel substituut voor het al te kostbare goud. Licht en schaduw komen in het beeld voor en de wijze van kleuring draagt ertoe bij, het perspectief te verhoogen. De lange, magere, ascetische figuren hebben iets menschelijkers gekregen en worden voortaan kleiner, ronder en in vele gevallen zelfs mollig uitgebeeld. Zij zijn veel realistischer en haar uitdrukking verraadt, dat het psychologisch element naar voren komt. En toch blijven de Renaissancisten onder de Aethiopische miniatuurschilders, zij het in veel mindere mate, altijd Byzantijnsch in opvatting en uitvoering. Ook hier de kleuren, ook hier het vermijden van al, wat niet absoluut noodzakelijk is, om het beeld te voltooien. De hoofdmotieven moeten door hun grootte beklemtoond worden; de bijkomstigheden, die echter toch een integreerend deel van het weergegeven tafereel vormen, schildert de miniaturist veel kleiner, terwijl hij niet eens schroomt, om ons de gebouwen, die in zijn werk voorkomen, dusdanig klein voor te schilderen, dat de figuren er niet eens in of uit zouden kunnen gaan. Dit is trouwens ook een eigenaardigheid, die te onzent in vroege-middeleeuwsche werken bijna geregeld voorkomt, vooral in prenten en houtsneden. Aan den anderen kant stelt de Aethiopische kunstenaar met Oostersche kalmte een gansch bosch voor door één enkel boompje, een stad door één enkel huis. Ziet men bij de primitieven zoowel als bij de latere Aethiopische miniaturisten de kleeding der figuren rijk versierd met allerlei ornamentatie, bij beiden zien wij een volkomen veronachtzaming van drapeering, hoewel de latere miniaturisten de plooien wel aangeven, doch de versiering van

de stoffen niettemin aanbrengen, alsof alles uitgestreken was. En wat de personen zelf betreft, zoowel de oudste als de latere miniatuurschilders hoeden zich ervoor, gekleurde personages weer te geven, zelfs waar het hun stamgenooten betreft. Alleen blanken komen voor, iets, dat ook veelvuldig bestaat bij de middeleeuwsch Europeesche schilders, die, evenals hun Aethiopische collega's, zonder te blikken of blozen, een bijbelsch tafereel in een Westersch kader plaatsen. Anachronismen en ethnografische fouten komen dan ook aanhoudend voor.

Warmer en inniger, doch veel meer doordrongen van Europeesche invloeden dan de 15e eeuwsche miniaturen, zijn die, welke ‘De Geboorte’ en ‘De Vlucht naar Egypte’ voorstellen.

Hier ziet men veel levendiger figuren, met meer uitdrukking, soepeler van houding, gemakkelijker van pose en allesbehalve ascetisch. Doch ook hier heeft de kunstenaar al wat overbodig was, weggelaten, zij het dan niet zoo streng doorgevoerd als bij de vroegste primitieven.

Hoe liefdevol haalt Maria het kleed weg en toont Zij ons het Kindeke. Deze Moeder leeft, Zij is vol liefde, doch eenvoudig, o, zoo eenvoudig. Jozef en Salome, de vroedvrouw, wijzen naar Maria en het Kind, om onze aandacht geheel en al op de hoofdpersonen te vestigen. Naïef, doch buitengewoon handig, weet de kunstenaar hier de symmetrie te redden. De zeboe os - Aethiopische invloed - kan voor de verhouding slechts gedeeltelijk op het tooneel verschijnen, hetgeen heel eenvoudig kan worden opgelost, door hem deels binnen den stal voor te stellen, deels er buiten te verbeelden. Met den ezel is het anders gesteld: wordt deze in zijn volle lengte uitgebeeld, dan breekt hij de symmetrie met zijn partner, den zeboe os; een paar gele en blauwe wolkjes en een ietwat overdreven nimbus moeten hier de situatie redden, en, zij het wat erg kinderlijk, zij doen het inderdaad.

In ‘De Vlucht naar Egypte’ maken wij kennis met de conventioneele wijze van aanduiding, of verduidelijking, wie goed en wie slecht is. De goeden toch worden steeds en face uitgebeeld, terwijl de kwaden en ook de Joden(!) steeds en profiel verschijnen. Hier zien wij struikroovers de Heilige Familie aanvallen. Hoe bezorgd is de Moeder; Zij slaat de armen over de borst en trekt de wenkbrauwen samen, doch is overtuigd,

dat Haar goddelijk Kind geen kwaad zal wedervaren. De rustige oogen van den kleinen Jezus zeggen Haar als het ware: ‘Moeder, vrees niet!’

Zoo vertelt ons de Aethiopische miniatuurkunst in al haar eenvoud, hoe schoon het goddelijk wezen zich aan het volk geopenbaard heeft en welk een diepgevoeld geloof de beoefenaars dier kunst bezield moet hebben, opdat zij in hun naïeve conceptie het groote wonder van den Kerstnacht konden begrijpen en weergeven op zulk een gevoelige wijze.

[Verzen]

Bede

De wolken wijken voor uw luister,
uw stralenkrans doorbreekt het duister
der wereld: fonkelende ster,
zoo zeer nabij en toch zoo ver,
voor wie, met moe-geweende oogen,
ontgoocheld en terneergebogen,
vertwijfeld wank'len door den nacht,
wier stem staat als een bange klacht
boven de donkerheid der landen;
wier kreet klimt uit een zwart-gebrande,
geblakerde verlatenheid....
wilt ons genadig zijn en leidt
over de lang-verlaten wegen
den beemd van Bethlehem ons tegen.

FROUWIEN KUYPER.

Kerstwonder

Waar zich de schoonste profetie verklaarde,
brak door de nevelen een stralend Licht
en zij, die waakten, bogen 't aangezicht,
van zooveel glans verblind, ontroerd ter aarde.

De grijze schemer van een stal bewaarde
het zoet mysterie van het kost'lijk Wicht,
dat in zijn need'righeid zoo innig-dicht
aan 't menschenhart God's glorie openbaarde.

Zie - aan den hemel gloeit een starre open:
een lichtend wonder in de duisternis,
waarin wij hulp'loos dolend verder loopen.

En in de leegte van een groot gemis,
rijst uit den heil'gen nacht een nieuwe hope
voor wien het Kind aanvaardt, dat Liefde is.

FROUWIEN KUYPER.

Mater Dolorosa

Voorbij de herberg, waar de sterren,
als witte lampen voor Uw voet
te schijnen hingen, werd Uw verren
en heil'gen gang door God behoed...
Maria, gij hebt het geweten,
het maakt' Uw wank'le schreden licht,
het louterd' al Uw barensleed en
het legd' een lach op Uw gezicht.
Maria, gij hebt het begrepen,
- niets bleef U immers zonder zin -
gij scheurd' Uw lijnwaad uit tot reepen
en kleedd' er, teer, het Kindeke in.

Boven de kribbe, waar het sperren
der wijde heem'len open lag,
waart gij het, die de Ster der sterren
hoog aan den trans verrijzen zag....
Maria, gij hebt het geweten,
het leed, dat in Uw liefd' ontstak,
Uw zuiv're ziel werd als verreten
door angsten, die Uw mond niet sprak.
En gij, Maria, hebt gezwegen
het heil, dat in Uw moederhart
gebed lag als in winds'len, tegen
't voorvoelen van een eeuw'ge smart....

FROUWIEN KUYPER.

De brug

De jonge dag, uit nevelen geboren,
schenkt weifelend het eerste, bleeke licht
aan een besneeuwde wereld, die verloren
in 't ongerept gebied der stilte ligt.
Een wereld, nog niet in bezit genomen,
een scheppingsplan, dat puur het leven beidt,
etherisch wonder, aan den nacht ontkomen,
tot brozen waan geworden werk'lijkheid.

Fijn lijnt de silhouet van d'ouden toren
zich tegen parelgrijs-vervloeiend zwerk,
verstarde boomen blinken uitverkoren
als zilvermeedwerk aan 't massief der kerk.
Sneeuwblanke brug bespant de witte wallen,
waartusschen donker water traag verglijdt
en wemelende vlokken spoorloos vallen....
zoo zinken dagen weg in d'eeuwigheid.

Zoo vluchten klokke-tonen van den toren,
zoo wijkt wijd-uit het onnaspeurlijk uur,
zoo gaat elk droomen in den dag verloren
en draagt niet verder dan den eigen duur.
Laat, zuiv're schoonheid, ons Uw zegening,
sla ons een brug om er langs uit te gaan
over den vloed van dagelijksche dingen,
tot waar Uw poorten noodend openstaan.

FROUWIEN KUYPER.

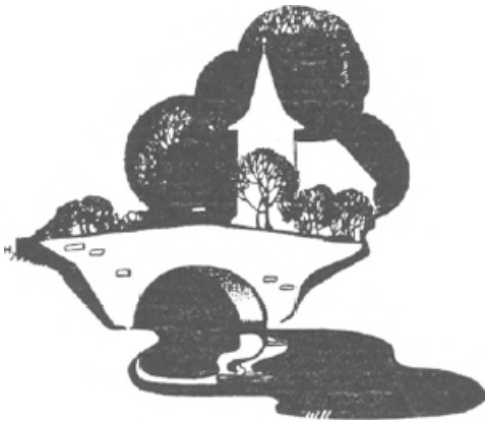

De afbraak

Het oude huis wordt afgebroken
en 't steen vergruist tot wolkend stof,
waar de houweelen, ruw gestoken,
de muren splijten. Diep en dof
dreunen de mokerende slagen
door den nog nauw begonnen dag,
waarin, wat licht van jaren zag,
als pulv'rend puin wordt weggedragen.

De breede deur, met de scharnieren
verroest in 't harde hout gevat,
wijkt voor 't geweld, dat haar bezat
en splijt in haar verjaarde kieren.
Voorover slaat zij op de treden
der steenen stoep. De koop'ren kruk
ontwringt zich aan den laatsten druk
en rolt vergeten naar beneden.

De wingerd aan de vensters knakt
omlaag, de broze ruiten breken;
als doode oogen staan de bleeke
kozijnen, open en verstrakt....
Langs den geschonden gevel daalt
een vracht van desolate brokken
en stadig sneeuwt in witte vlokken
een kalkstof, die den dag vervaalt.

FROUWIEN KUYPER.

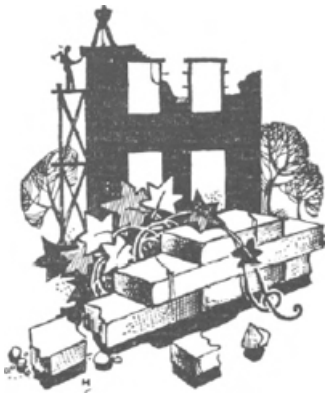

Vraag naar den mensch door J. van de Guchte.

Naar aanleiding van ‘de nieuwe elite’ door Menno ter Braak[1)] lijkt het mij niet ondienstig, de gangbare opvattingen omtrent mensch en werkelijkheid eens naast elkander te plaatsen.

Dit heeft althans mèèr zin dan maar dadelijk in te gaan op den stand van zaken, zooals Dr. Ter Braak dien meent te moeten stellen.

Zijn beschouwingen staan immers niet op zichzelf; zij wortelen in een relativistisch historisme, dat op zijn beurt weer samenhangt met motieven der levens- en existentiephilosophie.

Bovendien, bij een werkelijk probleem is niet eerst belangrijk de oplossing, doch het juist stellen van den stand van zaken.

Derhalve lijkt het mij meer vruchtbaar, de gangbare opvattingen omtrent mensch en werkelijkheid eens met elkander te confronteeren.

Ik wil dan achtereenvolgens nagaan de opvattingen van:

A. Rationalistisch humanisme.
B. Irrationalistisch humanisme.
C. Transcendentaal-christelijke wijsbegeerte.
   Opm. Daar het mij slechts om de hoofdverschillen te doen is, laat ik de tusschenliggende opvattingen van semi-rationalisme enz. buiten beschouwing.

A. Rationalistisch humanisme.

De vaste grond voor de kosmische werkelijkheid wordt hier

1) De Vrije Bladen, Jg. 16, Schrift V, 1939.

gezocht, niet trans-kosmisch, maar immanent; m.a.w. binnen die werkelijkheid zelf.

Feitelijk heeft de werkelijkheid zoo haar basis in zichzelf, zij draagt zichzelf à la Münchhausen.

Van werkelijke vastheid kan hier dan ook geen sprake zijn.

Evenmin is op dit standpunt een totaliteitsblik mogelijk over de werkelijkheid. Wie deel uitmaakt van het totaal kan het totaal niet overzien.

Eén van beide: 'òf er is wetenschap mogelijk, die, althans in principe, het geheel van den kosmos overziet, maar dan is deze gebaseerd op iets, dat transkosmische zekerheid heeft, òf deze zekerheid ontbreekt, maar dan is ook een wetenschap, die 't geheel kan overzien, uitgesloten.'[2)]

Genoemde, immanente 'vaste' grond wordt dan verder functionalistisch geduid. Hij wordt gezocht in één of meer zijden der volle, tijdelijke werkelijkheid.

Dat kan hier ook niet anders.

Immers, door zijn verwaarloozing van de verhouding van het menschelijk geslacht tot God in de religie, heeft het rationalisme geen oog voor den boventijdelijken wortel der tijdelijke werkelijkheid. Hij ziet alleen tijdelijke functies, ofschoon deze hier uiteraard niet alle als tijdelijk worden geduid.

Bij de vraag, in wèlke zijde der tijdelijke werkelijkheid de vermeend vaste grond te zoeken is, gaat genoemd humanisme uiteen in de richtingen van *naturalisme* en *idealisme*.

A. 1. Naturalisme.

Het naturalisme is epi-phaenomenalistisch, m.a.w.: de hoogere zijden der werkelijkheid hebben, naar deze opvatting, haar oorsprong te danken aan de lagere.

Eén of meer der 'natuurzijden' vormt wortel en oorsprong van alle, andere zijden.

Er is verschil over de vraag, wèlke natuurzijde wortel is van de andere zijden. Er zijn denkers, die zich, bij de verklaring van het hoogere uit het lagere, aan het object oriënteeren, maar

2) Prof. Dr. D.H. Th. Vollenhoven, Het Calvinisme en de Reformatie van de Wijsbegeerte, blz. 309. Amsterdam. 1933.

meestal wordt de *physische* zijde verklaard tot vaste grond der werkelijkheid.

De beneden-physische zijden van ruimte en getal worden niet als zijden gezien, zij worden beschouwd resp. als resultaat van beweging en denkvorm.

Met behulp van de epigenese-theorie (ook wel 'evolutietheorie' genoemd) poneert men dan, dat de andere zijden der werkelijkheid uit het physische evolveeren.

Consequente evolutionisten leiden, met Darwin, uit het physische àlle hoogere zijden af. Zoover gaan de aanhangers van het zgn. parallelistische evolutionisme niet. Deze achten, minder consequent, wèl de afleiding van het biotische uit het physische mogelijk, niet echter die van de andere zijden.

Volgens hen loopt mèt de evolutie van het biotische uit het physische aan den *buitenkant* der dingen parallel een evolutie van het denken uit lagere elementen aan den *binnenkant* der dingen.

Het schema *binnen-buiten* wordt hier echter ten onrechte gebruikt. Want het verschil buiten-binnen speelt een rol in alle zijden der tijdelijke werkelijkheid, behalve in de getalszijde; het komt dus allerminst in aanmerking, om de verschillende zijden te verdeelen.

Hoofdzaak is hier, dat de vaste grond der werkelijkheid wordt gezocht in de 'natuurwerkelijkheid', die zich evolueert in een worsteling van omhoogstrevende krachten.

De *afgeleide* zijden der werkelijkheid kunnen op dit standpunt geen eigen wetmatigheid hebben, - zij worden alle gezien in een genetisch verband, bepaald door physisch-causale wetmatigheid.

Ofschoon hier, zij het op eigen wijze, aan de eenheid der tijdelijke wereld wordt vastgehouden, wordt de volle, tijdelijke werkelijkheid toch willekeurig en voortijdig afgesloten in haar 'natuurzijden'.

Er is hier geen oog voor de eigen structureele geaardheid der verschillende rijken van menschen, dieren en planten.

Deze rijken worden hier stadia 'in een zuiver toevallig proces, waarbij alle structuurverschil in wet en functie aan menschelijke nivelleeringszucht ten offer valt.

Deze verwerping van de constantie der rijken en soorten is niet

een gerechtvaardigd verzet tegen de realistische leer van de vaste vormen. De moeilijkheid, welke lag in de leer, dat soort en vorm elkaar zouden dekken, werd door het evolutionisme over het hoofd gezien.'[3)]

Wat den mensch aangaat, het spreekt na het voorgaande vanzelf, dat het naturalisme niet in staat is, iets te zien van de voor-functioneele menschelijke zelfheid.

Zelfs naar zijn tijdelijke existentie wordt de mensch hier grondig misgeduid. De mensch is hier slechts een genetisch product van een natuur-causaal proces.

Daar de volle, tijdelijke werkelijkheid hier afgesloten wordt in haar 'natuurzijden', moet de volle menschelijke samenleving ook wel in deze aspecten worden afgesloten.

Er is hier geen sprake van constante structuren der menschelijke samenlevingsverbanden, die de variable, historische vormen ervan eerst mogelijk maken. Deze structuren worden eenvoudig vereenzelvigd met de zgn. 'empirische' variabele vormen. (Ook in het historische heerscht hier *mechanische* causaliteit!)

De samenlevingsverbanden (gezin, staat, kerk, enz.) worden hier dan ook individualistisch gezien als product van natuur-causale wisselwerking tusschen individuen. Eveneens voerde de negatie van constante structuurwetten tot een algeheele nivelleering van de innerlijke, qualitatieve verschillen tusschen staat en kerk, huwelijk en kameraadschap, maatschappij en gemeenschap.

Men wilde hier alleen de 'empirische' feiten doen spreken, maar zag daarbij de fundamenteele waarheid over het hoofd, dat die feiten zèlf ons slechts gegeven zijn in bepaalde structuren, die niet in menschelijke willekeur, maar in de tijdelijke wereldorde haar grond vinden.[4)]

Het kan, bij een dergelijke basis, niet bevreemden dat de verwachtingen, aanvankelijk zoo hoog gespannen, niet werden vervuld.

Het zgn. vrije spel der opwaarts strevende krachten leidde op den duur niet tot de verwachte harmonie, nòch tusschen producenten en consumenten, nòch tusschen de volkeren onderling.

3) Prof. Dr. D.H. Th. Vollenhoven, artt. Hedendaagsche Wijsbegeerte, VIII, De Standaard 1935.
4) Dr. H. Dooyeweerd, Philosophia Reformata, II, 2, 99-116.

Integendeel. De strijd om het bestaan leidde tot uitbuiting en onderdrukking en figuren als Stendhal in Frankrijk en Nietzsche in Duitschland prezen den triumph van een Caesar-type over de veel-te-velen.[5)]

Hoofdbezwaar tegen het naturalisme is zijn pan-kosmistisch functiemonisme. Het legt den vasten grond der werkelijkheid immanent en ontneemt zoo de werkelijkheid haar vaste grond.

Daar het voorts alles in genetisch verband natuur causaal ziet, heeft het geen oog voor de religie, (die twee veronderstelt), noch voor de volle menschelijke existentie, noch voor de constante rijken, structuren en verbanden der tijdelijke werkelijkheid.

A. 2. Idealisme.

Ook het idealisme is een type van functionalisme.

Ook hier wordt de grond der werkelijkheid immanent gesteld, nu echter *aprioristisch*.

Uitgangspunt is hier het metaphysisch apriori dat *het hoogere het lagere voortbrengt*.

Er is verschil in de wijze, waarop dat hoogere nader wordt bepaald, doch in dit verband is het voldoende op te merken, dat de ‘rede’, hetzij in theoretische, hetzij in practische functie, de oorsprong wordt geacht van het zijn der tijdelijke werkelijkheid.

De idee, hoe dan ook gevat, wordt gezien als het ‘zijn des zijnde’, als de wortel der werkelijkheid.

De volle, tijdelijke werkelijkheid wordt alzoo uiteengebroken in een hoogere, ideëele werkelijkheid en een lagere, ongeordende wereld van phainomena.

De hoogere zijden zijn ‘wezenlijk’. Ze zijn ordenend, vormend, wetgevend en beheerschend voor de ‘lagere’ werkelijkheid, die wisselend, accidenteel en ‘slechts’ tijdelijk is.

Dat de lagere zijden de hoogere fundeeren, wordt hier niet gezien; evenmin, dat deze lagere zijden een eigen wetmatigheid hebben. Dat getallen, ruimtefiguren, energiefuncties, biotische organismen actueel subjèct zijn aan eigen kringwetten, is hier niet bekend, - ook niet de onderlinge onherleidbaarheid der hoogere zijden: het is denken voor en na: logisch denken (het-

5) Prof. Dr. D.H. Th. Vollenhoven, a. artt..

geen juist), maar ook: historisch *denken,* sociaal *denken,* economisch *denken,* aesthetisch *denken* enz.!

Dat aan de hoogere zijden der tijdelijke werkelijkheid boventijdelijk, vaak zelfs goddelijk karakter wordt toegekend, ligt voor de hand. De religie is hier echter pseudo-religie. Immers, de godheid, hier genoemd, is in waarheid slechts een op zichzelf gesteld deel der tijdelijke werkelijkheid: dè rede (waarheid), dè schoonheid, enz..

Correlaat met deze werkelijkheidsopvatting loopt dan de opvatting omtrent den *mensch*.

De mensch, zoo meent men hier, bestaat uit een 'hooger' en een 'lager' deel. Uit een blijvend 'wezen' en een vergankelijke 'verschijning'.

Het lagere deel (lichaam genoemd) valt dan samen met de menschelijke functies in de 'natuurzijden' der werkelijkheid. Het hoogere deel (ziel, geest, persoon, Ik, Hooger Zelf genaamd) valt samen met de boven-biotische of boven-psychische functies.

Dit 'hoogere' deel wordt gezien als centraal Ik, als vormer, beheerscher, wetgever of hersteller van het lagere 'lichamelijke' deel.

Door 'Zelfontwikkeling' en 'Persoonlijkheidsvorming' neemt de macht tot beheersching van het lagere toe.

Dit 'hoogere' deel, hoewel het niets dan tijdelijke functies omvat, wordt onsterfelijk geacht, (vergl. het noumenale zieledeel van Plato).

Het is zaak, hier goed te onderscheiden.

Ofschoon de aanhangers van het idealisme de termen: Hooger Zelf, Persoonlijkheid, Wezenskern, enz., met voorliefde bezigen en deze niet zonder oorzaak met hoofdletters schrijven, is hier toch nergens sprake van een voor-functioneele zelfheid.

De mensch *is* hier niet een persoonlijkheid, niet een levende ziel, maar hij *hééft* een Ik, een kern, een wezen *in* zich.

Dat hier, ofschoon het voor-functioneele niet gezien wordt, toch gesproken kan worden van Ik, Ziel, enz., is mogelijk door het volgende:

de hoogere functies van het tijdelijk, menschelijk bestaan worden hier namelijk niet als functies gezien, maar als groep op zich-

zelf gesteld. Zoo is ook te verstaan, dat boventijdelijkheid, zelfs onsterfelijkheid wordt toegekend aan een deel der tijdelijke functies.

Inzake de wijze, waarop dat hoogere nader wordt bepaald, is groot verschil: in de reeks van omschrijvingen komen vrijwel alle boven-biotische functies voor. Evenwel, ondanks alle verschil in preciseering, door allen wordt het resteerende deel der functies aan dit hoogere ondergeschikt geacht. Hierdoor is eenheid en samenhang van het functioneel menschelijk bestaan verbroken en de verhouding tusschen wet en subjèct grondig verloren gegaan.

De mensch is hier geen subjèct in den eigenlijken zin van het woord, het subjèct is hier souverein wetgever voor het lagere deel, in den metaphysischen zin van 'substantie' of 'noumenon'.

En de wet is hier niet de wet van God, maar de zgn. algemeengeldige denkvorm, opgevat als practische rede-idee (autonome zedewet), of, moderner, als waarde, die haar geldigheid in zichzelve bezit.

De individueele subjectiviteit wordt hier alzoo opgelost in de 'algemeen-geldige (rede)wetmatigheid'.

De constante structuren der wisselende, menschelijke samenlevingsverbanden worden ook hier niet gezien als gegrond in de kosmische orde, maar opgevat 'als metaphysieke doelprincipes, die de menschelijke handelingen binnen den samenlevingsvorm tot een eenheid van richting of samenwerking brengen.'[6)]

Geen wonder, dat het ook zoo op den duur mis gaat.

Deze constructies, waardoor de tijdelijke werkelijkheid wordt verbroken en de totale menschelijke existentie wordt gevangen in den ban van algemeengeldige redewetmatigheid, zijn idolen.

En wie idolen eert, die niet bestaan, die voedt zijn ziel met asch, zegt Jesaja. (44.)[7)]

B. Irrationalistisch humanisme.

Sedert het midden der vorige eeuw kan worden gesproken van een irrationalistische *richting*.

6) Dr. H. Dooyeweerd, a. art.
7) Vergl. A. Janse, Van Idolen en Schepselen, Kampen, 1938.

Binnen deze richting zijn te onderscheiden de zgn. levensphilosophie - vertegenwoordigd door denkers als Schelling, Schopenhauer, Nietzsche, Dilthey, Bergson, Klages e.a. - èn de existentiephilosophie, die bij de eerste heeft aangeknoopt en verder invloed vertoont van Pascal, Sjestow en vooral van Kierkegaard. (Vertegenwoordigers: Heidegger, Jaspers, Heyse e.a.)

Het irrationalisme is wel eerst te zien als verzetsstrooming tegen het rationalisme. Als voornaamste bezwaar wordt hiertegen terecht ingebracht, dat het rationalisme de werkelijkheid, zooals zij zich in de concrete ervaring als eenheid geeft, uiteenbreekt en tot probleem maakt en dat daardoor het contact tusschen mensch en werkelijkheid verloren gaat.

De rede-idee als wortel der werkelijkheid wordt hier prijsgegeven; het humanistisch zelf-bewustzijn is hier tot het besef van zijn ontworteling gekomen; kenmerkend is hier dan ook het onrustig zoeken naar nieuwe 'vastheden'.

Tegenover het wetenschapsideaal van het rationalisme wordt hier het persoonlijkheidsideaal voorgestaan.

Tegenover het 'cogito' wordt het 'vivo' gesteld.

Of, zooals Beerling het markant uitdrukt: Het denken, dat eerst het leven inhaleerde, wordt thans door het leven opgezogen.[8)]

Deze richting wil uitgaan van de totale werkelijkheid en den totalen mensch.

Zoo ergens, dan dienen hier deze termen nauwkeurig bezien.

Want het feit, dat het irrationalisme een reactie is *binnen het nominalisme*[9)], maakt het onmogelijk, dat hier met 'totaliteit' en 'totale mensch' de volle existentie bedoeld kan zijn.

Wie spreekt over totaliteit, dient te bedenken, dat eerst dàn van totaliteit sprake kan zijn, als er gesproken wordt, niet over een deel van de kosmische realiteit, maar over héél den kosmos.

En dat wordt ook door het irrationalisme niet gedaan.

Afgedacht van het feit, dat iemand, die zelf deel uitmaakt van het totaal, niet in staat is, het totaal te overzien, ziet het irratio-

8) R.F. Beerling, Crisis van den Mensch, bldz. 91. Haarlem. 1938.
9) Prof. Dr. D.H. Th. Vollenhoven. a. artt. XII-XXVII.

nalisme de totaliteit niet omdat het, als nominalisme, reeds een deel van de totaliteit eenvoudig loochent, nl. de objèctsfuncties der dingen.

Wel wordt de term ‘realisme’ veelvuldig gebruikt (bijv. Realpolitik!), maar dit gebruik berust op de vaak voorkomende, maar daarom allerminst gegronde vereenzelviging van nominalisme met individualisme.[10)]

> Opm. Ten aanzien van den term ‘nominalisme’ het volgende: Alle dingen fungeeren in de volle, tijdelijke werkelijkheid, gedeeltelijk als subjèct, gedeeltelijk als object. Een rozestruik bijv. fungeert als actueel subject in de biotische en beneden-biotische zijden der werkelijkheid; maar evenzeer als objèct in alle, andere zijden.
> De rozestruik wordt bijv. als economisch objèct verkocht, als aesthetisch objèct schoon genoemd, als juridisch objèct (bij diefstal) in de rechtzaal gebracht, enz..
> Nominalisme nu is de richting, die het bestaan van de objectsfuncties der dingen en dus een deel der tijdelijke werkelijkheid loochent. Met anti-individualisme heeft het niets van doen.

Wat het irrationalisme dan wèl verstaat onder totaliteit en totale mensch?

Ik merkte reeds op, dat het irrationalisme een reactie is binnen het nominalisme. Het is nominalisme, maar van een uitdrukkelijk *gnostisch* karakter.[11)]

Niet alleen kent het irrationalisme het gewoon nominalistisch bezwaar tegen de objectsfuncties der dingen, bovendien ziet het de materie, echt gnostisch, als het minderwaardige. Bergson acht haar hoogstens als een bezinksel der onderste strooming van het leven.[12)]

Als gnostisch nominalisme maakt het irrationalisme dan een *scherpe hoofdscheiding* binnen de volle, tijdelijke werkelijkheid: de scheiding tusschen een ‘hoogste’ werkelijkheid en een minderwaardige ‘wereld’ of ‘natuur’, die onder de wet der noodwen-

10) Vergl. artt. XII-XVI van Vollenhoven.
11) Vergl. artt. XII-XVI van Vollenhoven.
12) Vergl. artt. XII-XVI van Vollenhoven.

digheid staat en zich telkens herhaalt. (Rosenberg spreekt van ‘Seele und Natur’.)

Van een zien der totaliteit dus geen sprake.

Ten aanzien van dit hoofdthema is er geen verschil onder de irrationalisten. Het is van belang dit in het oog te houden om, bij den strijd over secundaire verschillen, te blijven zien, hoe dicht deze strijdende groepen in feite bij elkaar staan.

Er is wèl onderling verschil over de vraag, wààr de grens tusschen het ‘hoogste’ en de ‘wereld’ moet worden geplaatst.

Niettemin staat het voor allen vast, dat *het logische* behoort tot de minderwaardige natuur, die bestemd is, om onder te gaan.

Vandaar het cultuurpessimisme bij vele irrationalisten, daar cultuur, althans een hoog-ontwikkelde cultuur, nu eenmaal niet mogelijk is zonder een behoorlijke ontwikkeling van het denken.

Hoe meer functies van de tijdelijke werkelijkheid dan ook tot de ‘natuur’ gerekend worden, hoe sterker het pessimisme.

Het ‘hoogste’ is dus niet bij allen hetzelfde.

Voor den een is het de actueel historische levenswerkelijkheid, voor een ander het ethische (Messer), voor een derde het sociaal-politische, voor een vierde het nationale staatsleven, enz..

Het ‘hoogste’ wordt gezien als eenheid of als veelheid.

Wordt het als eenheid gezien, (bijv. als ras-eenheid of nationaal staatsleven) dan is het irrationalisme anti-individualistisch.

Wordt het als veelheid gezien, dan is het irrationalisme individualistisch.

De verhouding wet en subjèct wordt ook hier totaal misduid. De wet is een denkabstractie, die de werkelijkheid denatureert; het subjèct is de scheppende individualiteit, die zichzelf tot wet is, maar niet aan een boven haar staande wet is onderworpen.

De aanhangers der *levensphilosophie* stellen het ‘hoogste’ en dus de ‘vaste grond’ in het rustelooze, rythmische (historische) leven.

De mensch is een golf in dezen stroom.

Zelfs het besef van een boventijdelijke menschelijke zelfheid is hier verloren gegaan.

En wat de vaste grond aangaat, deze is vrijzwevend, nergens gefundeerd. Het ‘zijn’ of het leven-überhaupt is een agnostisch verlegenheidsbegrip.

De zgn. *existentiephilosophie* zoekt weer met ernst naar een vaste basis voor deze tijdelijke werkelijkheid.

Heidegger stelt, zuiver gnostisch, het 'hoogste' tegenover de 'zin-looze wereld'. Dit 'hoogste' is het onnoembare, ongequalificeerde zijn.

Van dit onnoembare 'zijn' vormen het 'er-zijn' en het 'zoò-zijn' twee specificeeringen.

Karakteristiek schrijft hij: 'das Ontische (is: de zinlooze wereld, de statische natuurwerkelijkheid) ist nur *ein* Bezirk des Seienden. Die Idee des Seins umgreift 'Ontisches' und 'Historisches'.[13)]

De menschelijke zelfheid (het Ik van het 'hoogste'!) is afgevallen van het zijn. Zij verkeert nu als 'Dasein' in het historisch-zijnde en is zoo geworpen in de zinlooze wereld. (Sosein)

In den angst om met deze zinlooze 'wereld' onder te gaan, in de 'Sorge' komt de zelfheid tot zichzelf en zegt nu weer 'ja en neen' tegenover het 'hoogste'.

Bij Jaspers vinden we eveneens een gnostische scheiding in de tdijelijke werkelijkheid.

Ook hier staat het 'hoogste', nu als 'Geist', tegenover het 'Dasein', met als tusschenschakel het Bewusstsein 'uberhaupt'.

Uiteraard staat de mensch, als hij zich zijn 'hooge' afkomst bewust wordt, ook weer in tegenstelling met het minderwaardige 'Dasein'.

Hij moet zichzelf als 'empirisch Dasein' overwinnen; dan is hij de existente mensch, de mensch, die ex-istit, buiten verband met het zijnde. Hij moet nu trachten van zichzelf uit zich weer in te voegen in het verband van het zijn.

Het irrationalisme wilde tegenover het rationalisme de vervreemding tusschen mensch en werkelijkheid ongedaan maken.

Evenwel, de relatie tusschen het 'hoogste' en de 'wereld' laat ook hier heel wat te wenschen over.

Verder dan een dialectisch-dubbelzinnige houding is hier niet te komen. Zegt het apriorische in den mensch blijvend 'ja' tegen de 'natuur', dan raakt de mensch verdoold. Zegt het 'neen' dan kan het hoogstens de gnostiche mythe vinden.

13) Sein und Zeit, S. 403 (1927).

Het wordt zoo een echt schipperen: in ‘gebondenheid’ jazeggen tot de ‘natuur’ en tegelijk ‘in vrijheid’ neen-zeggen.

Of het van menschwaardigheid en moed getuigt, om alzoo dit bestaan op de korte baan al schipperend te ‘leven’, (ter Braak) is de vraag niet.

Voor dat dit een vraag kan worden en deze houding verantwoordelijk, moet eerst de primaire vraag beantwoord zijn, of dit vrijzwevende, speculatieve, gnostische ‘hoogste’ inderdaad bestaat.

C. Transcendentaal Christelijk Standpunt.

De vaste grond van de kosmische realiteit (natuur) wordt hier niet immanent gezocht, maar trans-kosmisch.

De kosmos dankt zijn ontstaan, niet aan een deel van zichzelf, doch aan den souvereinen wil van den transkosmischen, zingevenden Oorsprong.

En zijn vastheid en voortbestaan aan Zijn almachtige, alomtegenwoordige kracht.

Uitgangspunt is hier dus een zuiver dualisme, nl. dat tusschen den transkosmischen God, die Zijn ordeningen instelt en doet voortbestaan èn den kosmos, die onder deze ordeningen staat.

Van een willekeurig dualisme binnen de kosmische werkelijkheid, waardoor deze in een hooger, beheerschend deel en een lager, onderworpen deel wordt uiteengebroken, is hier geen sprake.

Deze kosmische werkelijkheid is als gehèèl subjèct; subjèct aan de normen, ordeningen en wetmatigheden gesteld door den wil van den transkosmischen Oorsprong.

Geen enkel deel van den kosmos komt alzoo in aanmerking als oorsprong van het zijnde.

De *bestaanswijze* van hèèl de kosmische werkelijkheid is een wijze van zijn, die in zichzelf geen rust vindt, ze is subjèct-zijn, afhankelijk, onzelfgenoegzaam. Daarom dynamisch, rusteloos boven zichzelf uitwijzend naar haar Oorsprong, daarom zinhebbend.

Ze is dus geen substantie, geen op zichzelf gesteld zijn, ze is onzelfgenoegzame zin.

In het subjèct-zijn van den kosmos is te onderscheiden tusschen het aardsch-subjècte (mèt uitspansel en sterrenhemel) en het hemelsch-subjècte.

Ik stip dit slechts aan, omdat ieder, die dit correlaat van het aardsche leven negeert, dit laatste niet zien kan zooals het werkelijk is, met name niet in de correlatie vroeger-later, waarover straks.

Aan de aardsche werkelijkheid zijn te onderscheiden de boven-tijdelijke *wortel* der werkelijkheid èn de tijdelijke *kosmische orde*.

De zintotaliteit van den kosmos ligt niet in den samenhang tusschen alle bijzondere zijden der werkelijkheid, want deze bijzondere zijden zijn uitdrukkingen van een volheid, waarvan het centrum niet in den samenhang te vinden is. 'De zin-volheid is het noodwendig transcendente centrum, waar alle bijzondere zinfuncties in haar onderlingen samenhang samentreffen in de eenheid van richting op den Oorsprong.'[14)]

De tijdelijk-kosmische orde, welke de structuur der tijdelijke werkelijkheid bepaalt, is te verstaan als breking van de zinvolheid, door den kosmischen tijd, in een orde van zijden, op elkander volgend in gradatie van gecompliceerdheid, als volgt: zijde van getal, ruimte, beweging, het organische, psychische, analytische, historische, linguïstische, sociale, economische, aesthetische, juridische, ethische, pistische.[15)]

Al deze zijden der werkelijkheid zijn in de tijdsorde der kosmische wet samengevoegd in een kosmisch vroeger en later.

Deze zijden zijn wetskringen, waarvan de wetten allèèn gelden binnen den eigen kring, terwijl deze wetten niet te herleiden zijn tot die van een anderen kring.

Ofschoon deze zijden dus onderling niet herleidbaar zijn, worden zij in continuen samenhang gehouden door den kosmischen tijd, terwijl deze samenhang optreedt in retrocipatie van het hoogere op het lagere en in antecipatie van het lagere op het hoogere.

Door de eigen wetmatigheid der kringen is uitgesloten, dat

14) Dr. H. Dooyeweerd. De Wijsbegeerte der Wetsidee, I, 19.
15) Idem. over het tijdsprobleem in Philosophia Reformata I, 2 en II, 2, 97.

een deel der tijdelijke werkelijkheid straffeloos uit een ander deel wordt afgeleid en onder de heerschappij van het andere wordt gebracht. Tevens is in den continuen samenhang der zijden, in bepaalde orde, de eenheid der tijdelijke werkelijkheid gegeven. In dezen samenhang is geen enkele zijde zelfgenoegzaam en souverein over een andere.

De rede is niet souverein en het historische niet en 'het leven' niet. Evenmin het sociale, economische, aesthetische of pistische.

Elke zijde wijst boven zichzelf uit naar de volgende.

Bijv.: zinfiguren als 'rechtsgevoel', 'schoonheidsbelevingen' zijn met psychische gegevens alléén niet te analyseeren.

Elke zijde wijst boven zichzelf uit en alle tezamen wijzen zij boven zichzelf uit naar de zinvolheid in den boventijdelijken wortel van het bestaan.

Er is in de aardsche werkelijkheid niet alleen een rijke *functioneele* verscheidenheid, er is ook een groote *individueele* verscheidenheid. De leer omtrent de structuren der dingen en der rijken valt echter buiten dit verband.[16)]

Aandacht vraagt nu de opvatting omtrent den mensch.

Binnen de kosmische realiteit fungeert de mensch naar zijn totale existentie als subjèct.

Als subjèct tegenover den Oorsprong en als subjèct aan de normen en wetmatigheden in de kosmische orde. De kosmische wet, in haar zin-verscheidenheid, is algemeengeldende be-paling en be-grenzing der, aan haar onderworpen, individueele subjectiviteit.

De mensch is subjèct tegenover den Oorsprong. Hij bestaat niet a se, heeft geen 'zin' op zichzelf. De mensch is een dynamisch, onrustig wezen, boven zichzelf uitwijzend naar den Oorsprong, in Wiens dienst zijn bestemming ligt.

Hòe de mensch als subjèct in de werkelijkheid fungeert, hangt af van zijn stellingkeuze tegenover den transkosmischen Oorsprong. Deze keuze beheerscht heel zijn existentie.

Erkent de mensch zijn afhankelijkheid van den Oorsprong en zijn subjèct-zijn aan de kosmische wetten, dan is hij niet aan zich-

16) Zie hierover uitvoerig: Dr. H. Dooyeweerd, De Wijsbegeerte det Wetsidee, Dl, III.

zelf overgelaten, loochent hij daarentegen deze bindingen (in welke hij in waarheid staat), dan wordt hij op zichzelf teruggeworpen als ongeborgene, die tevergeefs naar vastheid zoekt.

Door deze stellingkeuze wordt niet alleen het *tijdelijke* maar ook het *eeuwige* bepaald.

De scheiding tijdelijk-eeuwig ligt niet tusschen het functioneel hoogere en lagere (bijv.: het ideëele en het materiëele), niet tusschen 'innerlijk en uiterlijk', (alle dingen, die ruimte hebben, hebben een binnen en een buiten), niet tusschen 'vroeger en later'; maar deze scheiding wordt beheerscht door de stellingkeuze tegenover den Oorsprong.

'Dit is het eeuwige leven (ook in den tijd) dat zij *U* kennen.' Joh. 17.3.

Aan de totale menschelijke existentie is te onderscheiden een voor-functioneele zelfheid (a) en een functioneel bestaan (b), tevens een vroeger en later, (c)

a. Onze menschelijke zelfheid valt niet samen met den samenhang der functies, die wij in de werkelijkheid bezitten.
   Deze functies zijn juist functies, uitgangen van de zelfheid.
   De *zelfheid,* het 'hart', is het, den tijd transcendeerende, concentratiecentrum van onze existentie.
   Deze zelfheid is niet een complex van psychische en normatieve functies, zooals het zielsbegrip in de antiek- en modern-humanistische metaphysica.
   De zelfheid is juist het concentratiepunt van alle tijdelijke functies, dat zelf niet functioneel is.
   Daardoor is het hier mogelijk, een totaliteitsblik op de werkelijkheid te hebben. Om werkelijk het totaal te kunnen zien, is immers noodig een blikpunt, dat alle bijzonderheid binnen den wereldsamenhang te boven gaat en dat tevens met dien samenhang verbonden is. Zulk een blikpunt is onze menschelijke zelfheid, die haar subjèct-zijn van den Oorsprong erkent. Wordt dit subjèct-zijn ontkend, dan wordt de totaalblik weer onmogelijk, omdat de zelfheid dan haar vast punt gaat zoeken in de verscheidenheid van den samenhang, vanwaar nu eenmaal geen totaalblik mogelijk is.

b. Deze zelfheid *fungeert* als geheel in alle zijden der tijdelijke werkelijkheid. Zij heeft in al deze zijden *subjèctsfuncties*.
De mensch, die als zelfheid in de tijdelijke werkelijkheid fungeert, is daardoor ook een *functioneele eenheid*. Hij heeft een lichamelijk bestaan. 'Lichaam' is hier dus niet een complex van 'natuurfuncties', maar het is hèèl het functioneele bestaan van den mensch.
Dit functioneele bestaan is een eenheid, in welke alle functies, als functies van de zelfheid, ten nauwste samenhangen. Het hoogere kan hier het lagere niet missen en drukt het niet neer. Hooger is hier niet 'beheerschend', maar: steunend op het lagere en daarmee samenwerkend.
Door deze eenheid en samenhang van het functioneele bestaan, dat zijn centrum vindt in de zelfheid, is alle dichotomie *binnen* het functioneele uitgesloten.
Binnen het functioneel bestaan zijn niet twee complexen, twee substanties van 'stof' en 'geest', die bij het sterven uiteenvallen. Het complex van natuurfuncties is niet 'lichaam' en het complex van boven-biotische functies is niet 'ziel', laat staan 'onsterfelijke ziel'. 'Ziel' is de mensch als voor-functioneele zelfheid, 'lichamelijk' is hij naar zijn functioneel bestaan.
En naar zijn volle existentie wordt de mensch gedragen, niet door twee imcomplete substanties van stof en geest, maar als voor-functioneele èn functioneele mensch, in alle bestaansvormen, door de almachtige kracht van den Oorsprong, die alle dingen draagt en in stand houdt, elk naar zijn aard.

c. In de existentie van den mensch is te onderscheiden een *vroeger en een later*. Namelijk de verschillende bestaansvormen, die elkaar opvolgen in den tijdstroom. Kind, volwassene, oud mensch, doode, zijn de bestaansvormen van vroeger tot later van *dezelfde,* individueele menschelijke totaliteit. Het sterven is dan ook niet de scheiding van twee functiecomplexen, stof en geest, maar de tijdelijke uiteenbreking van de totale existentie in de voor-functioneele zelfheid en het functioneele bestaan.
Bij het sterven houdt de mensch niet alleen op, te fungeeren in de zgn. 'natuurzijden' van de werkelijkheid, maar in àlle zijden. Hij fungeert in de tijdelijke werkelijkheid dan ook niet meer als

> denker, als econoom, als kunstenaar enz. Naar zijn functioneel bestaan, als ‘uitwendige mensch’, gaat hij naar het graf, als voor-functioneele zelfheid, als ‘inwendige mensch’ naar een volgende bedeeling.
> Het ‘vroeger en later’ betreft den geheelen persoon met zijn hoogere en lagere functies, met zijn ‘inwendig’ en ‘uitwendig’.[17)]

Naar zijn typische individueele totaliteitsstructuur leeft de mensch, al of niet in erkenning van zijn Oorsprong, in alle menschelijke samenlevingsverbanden. De historische vormen van deze verbanden (gezin, huwelijk, staat, kerk, vereeniging, enz.) zijn wisselend, doch de structuren van deze verbanden zijn in de kosmische orde gegrond en maken de wisselende vormen eerst mogelijk.

Het humanistisch probleem: *universalisme* òf *individualisme* is hier geen probleem.

De individuen worden hier noch gezien als onzelfstandige deelen van het geheel (universalistisch), nòch als autarke personen (individualistisch), die zich per contract tot een ‘geheel’ verbinden.

De eenheid van de menschelijke samenleving wordt hier niet gezocht in een tijdelijken samenlevingsvorm (contra universalisten), maar in de voor-functioneele wortel-eenheid van het menschelijk geslacht, (contra individualisme).

De tijdelijke menschelijke samenlevingsvormen hebben elk een typische, eigen levenswet, gegrond in de kosmische orde, welke levenswet ook in de onderlinge vervlechting der verbanden niet vervalt.

Elke samenlevingsstructuur heeft eigen, typische *fundeeringsfunctie* en eigen, typische *bestemmingsfunctie*. Het gezin bijv. is typisch biotisch gefundeerd, maar heeft zijn typische bestemmingsfunctie in de moreele liefdesgemeenschap tusschen ouders en kinderen.

Deze radicaal verschillende structuurtypen zijn niet universalistisch te vatten in het schema van het geheel en zijn deelen

17) A. Janse, Van Idolen en Schepselen, 133. Kampen. 1938.

(bijv.: kerk als omvattend geheel of staat als omvattend totaal-verband.)

Evenmin zijn de samenlevingsvormen individualistisch te construeeren alleen in hun externe vervlechtingen.[18)]

Op dit standpunt wordt òòk gesproken van een ‘nieuwe’ mensch en een nieuwe taak.

Evenwel, de ‘nieuwe’ mensch is hier niet de mensch, die overgaat van het rationalisme naar het irrationalisme. Want deze mensch blijft bevangen in een vermeende autonomie, in welke hij aan zichzelf overgelaten en ontworteld is.

De ‘nieuwe’ mensch is hier de mensch, die van op zichzelf staand, eigenmachtig individu, geworden is tot verantwoordelijk mensch, verantwoordelijk aan den levenden, transkosmischen God, die Zich in Christus heeft geopenbaard.

Deze mensch verwerpt ook alle dictatuur, democratie en nihilisme, ziet evenwel als taak niet een opportunistisch schipperen, maar een zich geven, als totale mensch zonder reserve, aan God, door in alle verbanden en zijden der werkelijkheid Zijn ordeningen te volgen.

Blaricum, Nov. '39.

18) Dr. H. Dooyeweerd, Philosophia Reformata II. 2. 99-116.

Verzen door Jacques Idserda.

Elegie

Laat ons nog èènmaal langs de wegen zwerven,
laat ons den herfst en alles nog vergeten,
we wisten toch wel, dat de blaren sterven,
laat ons den winter ook maar willen weten.

Wat is ons nog van heel dit leven over,
we vonden iemand, waar we veel van hielden,
en later zijn w'allèèn weer, koud en poover,
en zoeken dàn weer, wat we zelf vernielden,

naar d'oude scherven van wat broze liefde:
och, 't is zoo simpel alles, maar zoo droeve:
we wilden zingen, zoo 't ons zelf beliefde,
maar and'ren lachten om dien zang en groeven

een graf, waarin ons eenzaam lied verstilde....
Laat ons nog èènmaal langs de wegen zwerven,
en in den regen, die ons hart verkilde,
gaan zoeken naar wat oude liefdescherven.

Konden we nu maar stil onze oogen luiken:
we hebben toch den zilverigen dauw
gezien, we mochten toch de rozen ruiken,
en kusten toch de borsten van een vrouw!

Woonden we nu maar als een blindgeborene
in koele stilte van ons eigen hart,
dan voelden we niet langer al 't verlorene,
dan was herinnering éénzelfde zwart.

Maar o, de herfst is nog zooveelgetint,
zingt ook de zwaan niet, vooraleer te sterven,
is het de làte zon niet, die verblindt?....
Laat ons nog èènmaal langs de wegen zwerven...

Sneeuwvlok

Ik droomd', en zag een sneeuwvlok op mijn hand,
die even glinsterd' in wat late zon,
en 'k wist opeens, dat zìj het zijn moest, want
niets anders dat zoo zuiver was, och kon

een vlok maar altijd blijven wat zij leek:
God wilde, dat de sneeuw weer smelten zou.
Maar ook in 't glimpje water zag 'k haar bleek
gezicht gespiegeld...., maar helaas, God wou,

dat ook het water weer verdampen zou.
Toen dacht ik: was zë enkel maar de dauw

dan, die mijn morgen even heeft bepereld,
den ochtend van mijn dag in deze wereld?

De sneeuw werd water, 't water damp, maar 'k zag
in d'ijlte lichten nog haar lieven lach.

Elisabeth Wedde door Hendrika Kuyper-Van Oordt.

Mevrouw Klup, *née* Elisabeth Wedde van Lichtevoordt, is voorloopig weggezet in 't salonnetje. Dat komt zóó: haar dochters hebben gezegd: eerst ma maar kant en klaar in 't wagentje, dan kunnen we ze op 't laatste moment binnenrijden.

De dochters hebben haar moeder gekleed met rukkerige, zweeterige handen. Daar nam Elisabeth Wedde geen genoegen mee. Er kraakte iets, bij 't armsgat, bij den elboog...? Toen zag Elisabeth boos en fel haar dochters aan. ‘En je kleedt me niet verder, als je dat malle gejacht niet laten kunt. Ik wensch rustig verzorgd te worden, en als daarvoor de tijd je mankeert, dan ga ik naar bed. Ik heb dat plan niet bedacht, en *ik* heb geen behoefte, om er bij te wezen.’

Toen hebben de dochters gezegd: ‘'t Spijt ons, ma, maar Kees is ook zoo laat.’ Ze hebben ontzag voor haar kleine, hulpbehoevende moeder. Ze zijn zich de handen gaan wasschen, want zij kennen haar afschuw van de aanraking door vingers, die onfrisch, die naar de school rieken. Ze hebben voor mama een kommetje met lauw water genomen, een stukje goede zeep en een zacht sponsje; de japon, welke scheef was aangetrokken, weer uitgedaan. Het mooie witte haar hebben ze langzaam gekamd en het witte kapseltje van kant met aandacht bevestigd. Elisabeth Wedde is tevreden. Het rolwagentje is niet zoo geriefelijk als haar ligstoel; bovendien is zij thans aan zijn vormen van leer en metaal ontwend, want 's winters komt zij natuurlijk niet buiten, om in 't wagentje gereden te worden. Maar zij neemt het voor lief. Elisabeth Wedde neemt veel voor lief. Ook dezen zonderlingen feestavond, goed bedoeld en slecht doordacht, welken haar dochters op touw gezet hebben.

Zeker is 't mooi, om anderen een Kerstfeestviering te bereiden.

Doch men moet er den tijd en de ruimte voor hebben. Tijd ontbreekt de dochters, de onderwijzeressen, in nijpende mate; zij hebben daarbij de voorbereidende organisatie onderschat. Ook de ruimte ontbreekt; men zwemt althans daarin niet op de suite van een bovenhuis, en men kan in een kamer, voor dagelijksch gebruik bestemd, niet een halve week vooruit in gezelschap van een Kerstboom verkeeren. Zoo moeten dan de onderwijzeressen vandaag waarlijk woekeren. Iets, wat allicht niet strekt tot veraangenaming van den omgangstoon, al zijn de motieven, welke tot het woekeren met tijd en ruimte geleid hebben, alleszins loffelijk.

Het salonnetje is niet verlicht. Door de kieren van de schuifdeuren hoort Elisabeth alles, en ziet zij veel; gedurig glijdt een der deuren wat terzijde. Een man, van buiten zou men zeggen naar zijn spraak, sjouwt een Kerstboom tegen de trappen op, de boom was wellicht, om zijn formaat, beter geschikt voor 't dennewoud, waar de hakker hem velde, dan voor dit beknopt bestek. Hij, die volgt op den voet, is neef Kees Klup in persoon. Hij steunt en hijgt, beurt mee, of houdt de takken af van tantes muur, en koejonneert den buitenman, die er zich gelukkig niet aan stoort. Neef Kees is er dus, tenminste. Ook neef Kees is bij 't onderwijs, hij is zelfs leeraar, 't is dus dubbel en dwars aardig van hem, dat hij een avond er aan besteedt, om de nichten te helpen. Alhoewel, hij kan hier zijn verzen voordragen.

Het groene woud zweeft voorbij de kier, en verbreedt deze door de schuring van een tak. ‘Man, ken je niet uitkijke,’ zegt leeraar Klup, ‘in die kamer slaapt 'n ouwe dame.’ Ja, dat kon de man moeilijk weten, doch dit zegt hij maar niet, die meneer lijkt hem korzelig, en dan is een woord gauw te veel. Nu zijn ze samen bezig, om den boom in den rechten stand te brengen en stevig te doen staan; de buitenman is blijkbaar daarin bedreven en laat den meneer, die onophoudelijk zegt: ‘nee, dat doe je niet goed,’ maar praten. 't Voornaamste is, dan boom secuur vast te krijgen. Lang duurt het niet, dan vertrekt hij weer en de slapende ouwe dame naast aan hoort hem zeggen. ‘U wordt beleefd bedankt.’ Zij heeft ook het klikje gehoord van Kees Klups portemonnaie, en is daar blij om.

Doch als men met z'n drieën bij 't lager en voorbereidend-hooger onderwijs is, en dan gezamenlijk een Kerstboom moet versieren met tamelijk onwennige handen, bestaat er veel kans, dat men snauwen

gaat in plaats van smaakvol tooien, zeer tot schade van 't lieflijk, doch thans wel zeer dringend en ook nauwluisterend werk. Daarbij denken de neef zoowel als de nichten ongelukkigerwijs aanhoudend, dat ze voor de klas staan en deelen elkander hun raad of critiek uit op dienovereenkomstige manier. Ze spreken elkander ook voortdurend tegen, en disputeeren zelfs, in den, toch al zoo krap gemeten, tijd. Ze zijn, overigens, elkaar genoeg genegen, doch ze hebben eigenlijk geen van drieën den toestand in de hand. De dochters hadden Kees Klup gevraagd voor algemeenen bijstand en hulp; ook zou hij iets voorlezen, of voordragen. Nu vinden ze hem eer een sta-in-den-weg. En leeraar Klup vindt haar meer dan ooit kribbekatten. Hij kan tegen haar niet op; vooreerst zijn 't vrouwen, die welbespraakter zijn, en geen last van logica hebben, wat in 't debat een groot voordeel kan beteekenen. Daarbij zijn zij met hun jonge kinders geen tegenspraak gewend, en dus vlot geneigd, deze te negeeren, terwijl de leeraar, dagelijks zuchtend onder den last, welke zijn critische klas hem oplegt, op dit punt juist hypergevoelig is geworden. Doch zij staken eensklaps te kibbelen, want Klup heeft de zakelijke opmerking gemaakt, dat 't niet verantwoord is, als er geen emmer met water bij de hand staat, en een spons boven op een langen stok, met 't oog op de bovenste kaarsjes. Zelf gaat hij naar 't dienstmeisje in 't keukentje, en vraagt haar om een emmer en een hengelstok. Waarop Fientje even zakelijk antwoordt, dat ze der hier geen hengelstokken op nahouwe, omreden de juffrouwen en de ouwe mevrouw nooit uit visschen gaan.

Doch den leeraar treedt ook de wenschelijkheid voor oogen van een teil, gevuld met zand. Hij is een wetenschappelijk man, die zich niet dan bij uitzondering met de dingen des dagelijkschen levens inlaat. Omdat ook daar, zoowel als elders, zijn blik zich door een zekere beperktheid kenmerkt, heeft het onderscheid hem nog niet getroffen tusschen een brandbom en een Kerstkaarsje.

‘Jawel,’ zegt Fientje, ‘teilen met zand. We hebben boven op zolder een strandbadje. Dáár, de poes d'r bak, die ken U krijge.’

De leeraar trekt, geslagen, zich terug, en zegt, dat die meid 'n brutalen mond heeft. Iets, wat de nichten erkennen moeten, doch niet veranderen kunnen. Maar Kees moet er rekening mee houden, dat Fien den boel weer aan kant moet maken, en je krijgt nooit erger vlekken op de kleeën dan van kaarsjes, die zoogenaamd druipvrij

zijn. Komt Kees morgen met 'n heet strijkijzer 't vet wegstrijken? Met 'n stuk grauw papier is dat gauw gebeurd.

Doch de leeraar zegt thans met mannelijk overwicht, dat ze òpschieten moeten: Kijk es naar de klok. Nog een klein incident doet zich voor; er moet een kistje geopend worden, de bleeke schoolhanden van Klup steken den beitel onder 't deksel, er is een energiek gekraak, een hamer beukt, veel te hard, en een mannenstem schreeuwt een ontstellend *Au*. Doch Kees veracht zijn smart als een held; hij beklimt de treden van een trapleer, welke zijn bloedverwanten, thans wegens 't ongeluk milder gestemd, ja zelfs ietwat begaan, aan beide pooten steunen. De ster moet op den top geplaatst, het moeilijkst werk van al.

Wanneer dit bevredigend gelukt is, schijnt er een andere sfeer te bomen. De leeraar vit niet langer, en de onderwijzeressen geven geen bits antwoord meer. De boom zal prijken met zoovéél, en méér kaarsjes als de onderwijzeressen goedschiks betalen konden. Straks komen er wat kennissen en collega's, meest van 't vrouwelijk geslacht. Men zal er een gezellig avondje van maken. Mèt voordrachtskunst.

- En Elisabeth Wedde sluimert in. -

- Maar dit is eigenlijk geen sluimeren. Het is de vreemde beeldenstoet, welke weer langs haar geest gaat trekken. Dat gebeurt veel, bij oude menschen. Zij neemt alles nog waar, wat in de belendende kamer gebeurt. Leeraar Klup heeft de beschikking over twee houten gordijnroeden gekregen en maakt ze, geduldig en snuivend, met een touw aan elkaar vast. Fientje komt eigener beweging met een emmer water aandragen, duidelijk hoort men 't klotsen tegen 't zink. Rouwmoedig verklaart Fientje, dat menheer 'n uitvinder is, *zij* was nooit op 't idee van die latten gekomen. En de dochters zeggen: ‘hier Fien, niet te ver naar achteren, die emmer, dat meneer er makkelijk bij kan. Als nou die spons maar goed vast zit.’

Dan valt de stilte weer in, en de beeldenstoet trekt voort. Meest zijn 't beelden uit een ver, ver verleden. Alsof een leven van langen, armen weduwstaat, na een huwelijk, kort en hopeloos, met eenen meneer Klup, waardoor déze meneer Kees Klup haar tantezegger werd, wegglijdt in 't niet. Mevrouw de weduwe Klup is Elisabeth Wedde van Lichtevoordt weer, en zij gaat met haar broer en haar zusje Kerstfeest vieren op Lichtevoordt.

Is dat ééns gebeurd, vaker, geregeld, elk harer kinderjaren? Elisabeth kan 't niet zeggen, zij meent: geregeld. Die Kerstavond van 't Kindje en 't torentje staat haar zóó scherp ingeprent, dat de andere er wellicht door vergeten kunnen zijn.

De kinderen Wedde zijn door 't rijtuig van Lichtevoordt zelf gehaald. Zij zijn wat vroeg; er wonen meer neefjes en nichtjes in de stad, en grootpapa en grootmama staan er op, dat niemand te voet komt door die koude avondlucht. Lichtevoordt is een groot buitenhuis, Lijske Wedde is eens een keer in de kamers verdwaald, want ze hebben alle tusschendeuren, en dan komt men niet op de gang uit, maar in een ander vertrek. Op Lichtevoordt is er eerst een groot glazen voorhuis, daar ruikt het nu heerlijk frisch en geurig, naar versch mastgroen. Het huis is bijna niet verlicht, doch dat is expres zoo, zegt Heintje, die de manteltjes aanneemt in de vestibule, welke weer achter 't voorhuis ligt. Er brandt nu nog hier en daar zoo'n gloeiende spijker, een oliepitje in een glas. Maar strakjes moet alles uitgeblazen wezen, dan is de verrassing zoo veel te grooter als men den boom ziet.

De kinderen kunnen nog niet binnengaan in de kamer, want Jan Smit, dat is de huisknecht, moet 't laatste nog afmaken. En dan, al de anderen zijn er ook nog niet. Maar in de verte van de lange gang komt tante Marie ze tegemoet. Die logeert hier, met neefje Machieltje, en een kindje, dat zij er pas heeft bijgekregen. Tante heeft prettige warme handen, en men kruipt graag een beetje tegen haar aan. Nu gaan ze met hun allen maar zoo lang op de trap zitten, de trap is breed, ze kunnen op één rij. De treden zijn wel smal, maar de kinderen hebben ook nog maar kleine lijfjes. Ze zouden anders zonder tante in 't holle van die duistere trap wel bang zijn geweest.

Tante wil natuurlijk niets vertellen van den boom en van de cadeautjes, welke aan de takken hangen. Zij praat over andere dingen, dat kort den tijd. Maar de koetsier keert nu voor den laatsten keer terug, en Jan Smit is zeker klaar gekomen. Hij piept door de deur, die maar amper half open gaat, hij loopt met een gezicht van: ‘'k Mag lekker niks zeggen,’ de gang door, en haalt uit 't voorhuis nog armen vol mastgroen en losse takken. En dan wordt na een oogenblikje de deur heelemaal geopend, en grootpapa en grootmama, die 't fijnere werk niet uit handen willen geven, staan met glundere gezichten op den drempel.

Ze staan daar, die lieve grootpapa en grootmama, maar ze gaan nu gauw op zij, dat 't gezicht op den boom vrij is. De boom is om van te duizelen, zoo mooi. Tot heel bovenin, en ook tot heel onderaan, tot bij de losse takken, welke Jan Smit op 't laatst nog halen moest uit 't voorhuis, branden kaarsjes van allerlei kleuren. Nu moeten al de kleinkinderen eerst goed kijken, en ook een paar keer er om heen loopen, want de boom staat vrij, en hij is overal evenzeer versierd, er is geen vóór- en geen achterkant. Daarna worden er stoeltjes gezet in een kring. Grootpapa en grootmama bezitten veel van zulke stoeltjes, evenveel als zij kleinkinderen bezitten. En zij zingen, altezaam, de Kerstversjes, welke zij kennen.

Als de kaarsjes tegen 't opbranden zijn, komt Jan Smit ze dooven. Hij brengt meteen de tafelluchters mede, want grootpapa zou vanavond geen ander licht dan kaarslicht willen zien, grootmama mag volstrekt niet over de lamp spreken. Dan brengt Heintje den deftigen Bijbel met de klampen, grootpapa legt dien open voor zich, en begint te vertellen van 't Kindeke te Bethlehem.

Grootpapa vertelt prachtig, 't is, of men er bij staat. Wat moet dat verrukkelijk geklonken hebben, toen de Engelen daar hoog in de lucht aan 't zingen waren: ‘Vrede op aarde, in menschen een welbehagen.’ En de herders in 't veld, die hun schapen hoedden en 't hoorden... wat waren zij verheugd! Maar telkens komt grootpapa weer op 't Kindeke in de kribbe terug, want zóó is er maar ééns een Kindeke geweest.

‘En nu houden we een optocht met fakkels door 't heele huis,’ zegt tante Marie.

Echte fakkels, zoo van die vlammen, nee, dat zou veel te gevaarlijk wezen. Op een tafeltje in de gang staan een stuk of vijf kleine stallantaarntjes klaar, grootpapa heeft nu letterlijk van alles voor de kinderen, Tante Marie loopt voorop, met de jongsten achter haar aan; de grooten, die niet meer bang mogen zijn, sluiten den optocht. Zoo trekken ze door 't duistere huis, eerst beneden, door gangen, en vertrekken met planken vloeren, die dreunen, als men even stampt, dan de trap op, naar de bovenverdieping; 't gaat kamer in, kamer uit, dit zijn de kamers, waar Lijske eens is verdwaald. Overal is 't donker, met op zijn mooist hier en daar een drijvertje in zijn vlotje. Een tweede trap is er niet, het huis is laag en lang. Staat er ergens

een tafel in 't midden, dan wordt daaromheen nog eens de ronde gedaan; er zijn hooge dorpels, en vele trapjes en treedjes, telkens waarschuwt tante Marie. Aan 't eind van een gangetje is er een groote, warme, lichte kamer, maar daar mogen ze niet in. Even binnen kijken, meer niet.

Aan de tafel zit een vrouw met een kornet op een kous te breien; die is al lang geworden, en rolt in haar breeden schoot. En in den hoek is er een wieg. Daar slaapt een kindje in, vast, men hoort het kneuteren. Van 't kindje is niets te merken, want 't kleed is neer. Maar op de wiegekap staat een wondermooi torentje... Dat is 't bekijken waard en 't spijt Lijske niet, dat tante Marie hier wat treuzelt, en praat met de vrouw aan de tafel. 't Lijkt een beschilderd kasteeltje. Landschapjes zijn er op te zien, en duidelijk ook, want binnen 't kasteeltje brand licht. Van boven heeft het een breeden, vooruitstekenden rand, en daaronder zijn gaatjes, die 't licht doorlaten. Op den top is een pannetje gezet, dat schijnt te hooren. Hoe of zoo'n kasteeltje heet, vraagt Lijske. Dat heet een ‘luie baker’, zegt tante, en ze lacht eens tegen de vrouw met 't kornet.

- Ze zijn dan overal geweest, hier en daar wel twee keer. Als ze weer in de kamer komen, schuift net Jan Smit de ramen dicht, en de kaarsjes zijn vernieuwd. Nu komen de versnaperingen, kerstkransjes en marsepein, en een kopje chocolaad. De kinderen blijven, totdat ook deze kaarsjes zijn opgebrand; dan brengt het rijtuig hen allen weer thuis.

Maar Lijske heeft zachtjes aan grootmama gevraagd, of dat kindje boven nu 't Kindje van Bethlehem is?

Het antwoord heeft Elisabeth Wedde nooit vernomen; toen niet, en nu niet in haar droom. Zij krijgt een schok door al haar leden. Want de schuifdeuren worden opengegooid en zij ontwaakt met verbijstering. Neef Kees staat naast haar wagentje, en hij zegt vergenoegd: ‘nou tante, nou moet U es kijke of 't naar Uw zin is, en dan ga ik U binnenrije.’

Schel is de lamp. En moede zijn Elisabeth's oude oogen. De kaarsjes zijn aangestoken, maar wat ziet men er van onder electrisch licht?

‘Jongen,’ zegt Elisabeth, ‘waarom stoor je mij? Ik droomde zoo prettig.’

Het probleem der macht in de politiek door Dr. H. Krekel.

Het probleem van de macht wordt het zichtbaarst in de politiek. Want de draagkracht der politiek is macht. Maar toch moeten wij, om tot het wezen van wat wij onder macht verstaan, door te dringen, dit verschijnsel ruimer zien en niet in de eerste plaats aan politieke macht denken. Eerst wanneer wij begrepen hebben, wat macht in het algemeen is, zullen wij ons nader bezig houden met het wezenlijke van staat en politiek. Want 'macht' in haar algemeene beteekenis is iets, dat wij allen altijd hebben; leven wil zeggen: de beschikking hebben over iets. Dit geldt voor het dier, het geldt in het bijzonder voor den mensch. Daarom zullen wij eerst nagaan, wat macht in den mensch beteekent.

I.

Macht is vermogen, is kunnen. Wie macht heeft, kan iets tot stand brengen. Hij is de maker, de poietes. Het maken geschiedt met het gelaat gewend naar een visioen: de maker is immer visionair. Wat hij als tastbare verbeelding voor zich meent te zien, dat leidt hem bij zijn scheppen. Er is altijd de aandrift uit het zekere weten van hetgeen nog niet is, maar in bezielende aanschouwing voor zijn geestesoog staat. Daarom is de schepper, de poietes, ook de ziener, de profeet. Zijn oog dringt door in het wezen der dingen: hij peilt den samenhang van hun zijn, de wetten van het verloop. Het is een weten, dat meer is dan louter kennis, het omvat tevens hetgeen niet gegeven is, het stelt in

een beeld ook het toekomstige voor. Eerst wie de zekerheid heeft omtrent het einddoel, kan de reis ondernemen. Het is echter een zekerheid, die niet is een aanschouwen met het oog des lichaams. Ieder scheppen is als een zich opmaken, een uitgaan uit het bekende naar het onbekende. Wij wandelen door geloof en niet in aanschouwen. Het geloof nu, het vertrouwen, is die hoogere vorm van aanschouwen: als ziende het onzienlijke, als ziende den onzienlijke. Dit is dus de grond van alle scheppen: het rusten in die goddelijke werkelijkheid, waarvan ons vertrouwen getuigt.

Dit is dus het eerste, hetgeen wij te bedenken hebben: dat alle werkelijk scheppen, alle openbaring van echte macht, voortvloeit uit het geloof, dat deze wereld zinrijk is. Slechts indien de kosmos zelve, deze menschenwereld in haar historische bepaaldheid, en zoo als zij zich in al haar schijnbare dwaasheid aan ons voordoet, een inwendige beteekenis heeft, kan ons handelen in dien kosmos op een doel gericht zijn. Want een doel kunnen wij slechts stellen, indien het buiten en boven ons uitwijst. Enkel in een wereld, die rust in een hoogere werkelijkheid, kan de daad als scheppende handeling, als zinrijke werkelijkheid bestaan.

Het tweede, dat wij bij het onderzoek naar het wezen der macht zien is: dat de mensch, juist omdat hij dit vermogen in zich draagt, vatbaar is voor het overschrijden der grenzen en de hem gestelde palen te buiten gaat. Immers, macht is een zijn in den tijd, een staan in het Heden en een beschikken over de toekomst. De machtige anticipeert op de dingen, hij neemt ze (met de Duitsche uitdrukking) ‘vorweg’. Het is een inbreuk op den regelmatigen loop der dingen. Want hier staat de mensch buiten het zijn, dat hij aanschouwt, ja hij gedraagt zich, als stond hij er boven, en hij vormt het, zooals de pottenbakker het leem vormt. Macht, scheppen, is als een goddelijk werk, immers slechts een god beschikt over de toekomst en roept de dingen, die niet zijn, alsof ze waren. In het oude woord uit het boek Job richt de dichter zich tot den Eeuwige en vraagt: ‘Wat is de mensch? Gij hebt hem een weinig minder gemaakt dan de engelen.’ Wij zagen, hoe de grond van alle scheppen is het vertrouwen in een goddelijke werkelijkheid, maar nu ontwaren wij, dat het óók is een vertrouwen in eigen wezen, een zelfvertrouwen, dat de eigen persoon kent als bezield door die kracht, welke meer is dan

louter natuurkracht. Was er dus eenerzijds het kinderlijk zich overgeven, het zich opmaken, om uit te gaan, zonder te vragen, enkel luisterend naar den roep van de overzijde, er is in deze openbaring van des menschen krachten ook het eigenmachtige, het spannen van alle vermogens der ziel en des geestes krachtens de zelfverzekerheid van den overmoedigen mensch. Zoo zien wij, hoe in den schepper, den poietes, vroom geloof en eigengerechtigheid, kinderlijk zich buigen en prometheïsche hybris vlak naast elkander liggen. Het is een uittrekken in het onbekende, het is ook een meester zijn er over. Machtig over den tijd, over het Heden en over de toekomst, staat de mensch en voelt zich een god, tenzij hij weet, dat hij nimmer uit zich zelve iets vermag.

Nog duidelijker blijkt, welke gevaren in de macht liggen opgesloten, indien wij zien, hoe de daad, juist wijl zij is een voorwaarts dringen in een ongeweten toekomst, een voortvloeien uit den nood van het oogenblik, steeds revolutionair is. Zij is nooit louter door recht en rede bepaald, maar steeds in haar diepste kern een doorbraak door het geordende heen. Zij is altijd het doorhakken van een knoop, het niet geheel rekening houden met de voorschriften van zede, gebruik en recht. Daarvandaan, dat de scheppende daad nooit enkel uit het wikkend en wegend verstand kan voortkomen, al heeft ook dit zijn functie bij het rankschikken der motieven en middelen - maar dat zij steeds ook het nieuwe, oorspronkelijke, nog niet geldende, dus revolutionaire is. Het geweten spreekt nooit tijdens de handeling, maar altijd achteraf, het is altijd een naberouw. Wie, terwijl hij in de daad is, op zichzelf toeziet, bezit geen echte daadkracht. Zooals Goethe dan ook zegt: Der Handelnde ist immer gewissenlos; er hat niemand Gewissen als der Betrachtende.

Wij riepen voor U op het beeld van den maker, die bijzonder begenadigd is: van den ziener, den dichter, den kunstenaar, den leider der volken. Maar in dezen aanschouwen wij slechts vergroot het leven van elken mensch. Ook de schrijnwerker, die een werkstuk maakt, draagt het beeld er van in zich om; ook de meester, die zijn gezellen aanwijst, hoe zij hebben te werken, heeft macht over de dingen; ook de onderwijzer, die in het kind tot ontplooiing brengt, hetgeen in aanleg in hem sluimert, beschikt over den tijd en de toekomst. Heel het leven, in zijn oneindige schakeering, is,

inzoover het echt menschelijk is, en niet in louter animale drift opgaat, een maken, een scheppen, een naar voren grijpen. Schepper te zijn is het adelsmerk op het voorhoofd van hem, die oude wijsheid genoemd heeft den geschapene naar het beeld Gods.

Maar immer hebben de volken geweten, en zij beseffen het nog, al tracht moderne skepsis die zekerheid in hen neer te slaan, dat dit voorrecht huiveringwekkend is. Macht hebben over de dingen, meer nog, macht hebben over menschen - met welk een ontroerend, vreesaanjagend vermogen is hìj bekleed, van wien dit in bijzondere mate getuigd wordt. Het leven van allen dag is reeds die veelheid van heerschappij en onderhoorigheid: van den man over zijn gezin, van den heer over zijn knecht, van den, medicijnman over de zieke. Maar hoe rijzen deze betrekkingen van gezaghebber en onderdaan in het gigantische, waar het geldt de boven het alledaagsche liggende werkelijkheid! Waar de ziener getuigt en de dichter een wereld voor ons oproept, die wij nimmer aanschouwd, maar steeds vermoed hadden; waar de harpspeler in de tonen grijpt en het lied weerklinkt ‘und wecket der dunkeln Gefühle Gewalt, die im Herzen wunderbar schliefen’; waar de werkmeester het beeld giet, dat voor ons staat als ontsproten uit het niet, tijdloos en onvergankelijk; waar de leider der volken beveelt en hun de taak voorzegt, hun daden richt, en vaststelt, wat recht, wat onrecht is.

Alle daad is, zoo kunnen wij dit punt samenvatten, eerst vruchtbaar en reëel binnen de geordende gemeenschap, al is zij tegelijk een breuk met die gegeven orde. Aan het gevaar, dat met haar verbonden is, is nooit te ontkomen: gevaar voor den dader en gevaar voor de gemeenschap. Want een nieuwe schepping, of het een kunstwerk is, of een uitzeggen van de openbaringen omtrent het goddelijke, of ook een politieke wilsdaad - heeft steeds in zich de verleiding, dat zij hem zichzelf doet beseffen als staande buiten en boven het geheel, dat zij hem overmoedig maakt; en deze schepping dreigt tevens de bestaande orde van denken en leven te ontwrichten.

Dat wil alles dit zeggen: de scheppende daad is slechts dan zuiver en echt, zij blijft alleen dan binnen de perken van het menschelijke, indien de enkeling haar opvat als een taak, een opdracht uit hetgeen hem zelf te boven gaat. Daarom is zij ook

gegrond in de samenleving, in de gemeenschap van een volk, en geldt van oudsher die eenheid der geslachten als een goddelijke realiteit, waarin eerst het bestaan van den enkeling zinrijk is. Macht en gemeenschap, scheppen en tegelijk gehoorzamen aan hetgeen de zeden des volks voorschrijven, de genade van den dichter en ziener en het koor der levende gemeente - de band tusschen die twee mag nimmer verbroken worden. Want de gemeenschap van het volk, het koor der gemeente, verstart en wordt ontzield, tenzij het scheppend vermogen van den begenadigden enkeling hen aldoor wekt en in geestdrift voortstuwt; de kracht van den enkeling echter, het werk van den ziener en dichter, is zinloos, zoo het niet uitgaat in de gemeenschap, ja, zoo het niet hier zijn oorsprong heeft. Ook al geschiedt alle ware scheppen in de eenzaamheid, het moet tegelijk ontspringen uit de zekerheid der gemeenschap. Hier, in deze werkelijkheid, in den samenhang tusschen machthebber en volk, tusschen leider en volgeling, zijn de dingen, welke het primair-menschelijke bepalen: het vertrouwen van hen, die zich laten leiden; de trouw van den man, die beveelt; de taak, welke allen draagt; hier ook spreekt oude wijsheid van de scheppende kracht als van een goddelijk geschenk; zij getuigt van den dichter, den ziener en den heerscher, die de hoeders zijn van het heiligdom, meer nog, de middelaars tusschen God en de menschen.

II.

Wanneer wij eenmaal hebben ingezien, dat de ware zin van de scheppende daad eerst in de gemeenschap der menschen er is, dan wordt het mogelijk, de politiek nader te verstaan. Want politiek is de manier, waarop de enkeling zich met zijn medemenschen tracht te verstaan, om de eigenlijke drijfkrachten van zijn leven te kunnen verwezenlijken; zij is, in het groot, de manier, waarop ditzelfde geschiedt tusschen de verschillende groepen binnen de maatschappij en in een volk, en nog uitgebreider tusschen de staten en volken als aparte eenheden.

Gaan wij uit van het zoo juist genoemde verschijnsel: dat het scheppen van den enkeling eerst zijn dieperen zin heeft binnen de gemeenschap, dan doet zich dit aldus voor, dat wij eerst echte

vreugde hebben in het werk, wanneer onze daad de anderen er in betrekt, ja hen in vervoering brengt. Dit is primair gegeven: de primitieve mensch uit de wildernis en het kind handelen reeds zoo. Zij verlangen, erkend te worden in het resultaat van hun arbeid. Men moet dezen kinderlijken drang naar een antwoord uit de buitenwereld der medemenschen niet allereerst als ijdelheid opvatten, al is hij dat óók: hij is in de eerste plaats de behoefte, om in zijn wereld-als-geheel harmonie te beleven, om zijn scheppende daad in te voegen in den samenhang en dezelfde vreugde, die zij in het kind zelf wekt, ook in de anderen weerspiegeld te zien.

Maar hier hebben wij van den aanvang af het tweesnijdende. Want is die behoefte aan een echo uit de rijen der toeschouwers eenerzijds de bezieling door het verkregene, de vreugde van het scheppen, en de drang, ook de anderen te bezielen, zij is anderzijds ook de behoefte, om als schepper van het werk *erkend*, om ter wille van die daad geëerd te worden. Eerzucht is in zichzelf niet ongerechtvaardigd, zij is een gewettigd streven. Altijd en overal heeft zij tot de hoogste toppen geleid. In de oudnoorsche spreuk van de Edda wordt reeds de roem bezongen als het blijvende, de onvergankelijke kern van den mensch: ‘es stirbt das Vieh, es sterben die Verwandten, man stirbt auch selber, eins weisz ich das niemals stirbt: der Nachruhm über jeden Toten.’ Of zooals het eeuwen daarna bij Schiller heet: ‘ist der Leib in Staub zerfallen, lebt der grosse Name noch.’

De behoefte, anderen te bezielen, en die, daarmee onlosmakelijk verbonden, drang om voort te leven in zijn naam, zij zijn beiden gewettigd, want tegelijk met alle menschelijke daad gegeven. Maar beide leiden ook tot den afgrond, tot de lagere elementen in ons. Eenerzijds zijn bezieling en eerzucht zuiverende, louterende hartstochten; anderzijds verleiden zij elk onzer tot een te hulp roepen van de minderwaardige krachten, die in ons zelf en die in de anderen zijn. Want wijl de scheppende daad gesteld is binnen de gemeenschap der velen, is zij ook aan haar ontwrichtende kracht bloot gesteld. De lagere hartstochten, die altijd mede aanwezig zijn, werken als een bijtend vocht op de nobelste substantie. Het lot van elk onzer is immers dit: dat hij met zijn eigenaardigen bepaalden aanleg en zijn eigen bijzondere soort van handelen, maar ook met de hem eigen gevoeligheid, in die oneindige nuanceering, die

wij onder de menschen aantreffen, te maken heeft met anderen, die anders zijn dan hij en die beginnen, met op zijn daden te antwoorden als op een hun vreemde werkelijkheid. Van zijn vroegste indrukken af weet elk onzer, hoe de anderen op hem en zijn uitingen reageeren, hoe de wereld buiten hem zijn bestaan en zijn inwerken op haar opneemt. Deze ondervindingen, voor ieder onzer verschillend, bepalen elks manier van handelen. Dat wil dus zeggen: elk mensch zal, zonder dat hij zich daarvan volledig rekenschap geeft, ja gewoonlijk volkomen onbewust, bij een handeling niet alleen te rade te gaan met de gegevens der situatie, met den nood van het oogenblik, maar ook met de reacties, die zijn handelen zou kunnen opwekken. In één formule uitgedrukt: *elk mensch speelt een rol*.

Gaan wij dit verschijnsel nog nauwkeuriger na. Een rol spelen is: de enkeling is er op bedacht, dat zijn medemenschen zijn daden interpreteeren, zooals hij wenscht, dat ze worden opgenomen; hij waakt er voor, dat zij achter zijn handelen geen motieven zouden kunnen vermoeden, die in de conventie en de zeden niet zijn toegelaten; maar hij tracht omgekeerd den indruk te vestigen, dat zijn persoonlijkheid inderdaad een waardevol lid der samenleving is. Want eerst, wanneer dit het geval is, is er kans, dat zijn woord, zijn daad, zijn praestatie de gewenschte reacties teweeg brengen en dat zijn werken in deze wereld zinrijk is. Wat de mensch in zijn beste moment nastreeft, kan enkel tot positieve, de anderen bezielende kracht worden, indien hij hen weet te treffen: omgekeerd zijn dus de anderen, of hij het weet of niet, mede van invloed op het karakter van zijn scheppend werk.

III.

Zoo blijkt dus de macht, die in de gemeenschap werkt, een dubbelen inhoud te hebben. Zij is aan den eenen kant het vermogen, om naar de zakelijke gegevens te werk te gaan en de taak, die voor ieder onzer anders is, te vervullen, zoodat 's menschen leven een zinrijk deel is van een zinrijk geheel: in deze visie is macht de zegenrijke aandrift tot de scheppingsdaad en zóó ook is zij, zij het ook in volstrekten zin ongewild, macht over anderen, uitgeoefend in dienst eener hoogere werkelijkheid.

Aan den anderen kant echter is macht de kunst des levens,

dat is de invloed, die elk mensch moet kunnen uitoefenen op zijn omgeving, hoe weinig of hoe ver die dan ook gaat, wil hij een eigen gebied bezitten, waar hij zichzelf kan zijn en zijn taak kan vervullen. Die invloed nu is uitgedrukt in den goeden naam, de eer, den roep, die van elk onzer uitgaat, en ieder tracht onbewust met de middelen, die hem ter beschikking staan, dezen invloed op de samenleving, op zijn milieu, te behouden of, waar hij er te weinig van meent te hebben, te vergrooten. Op dit terrein liggen alle vormen van macht over anderen, macht, die van geheel anderen aard is dan de talenten en gaven tot scheppen en voortbrengen. Is het in het algemeen en voor ieder mensch de kunst des levens, het is in bijzondere mate voor allen, die in het openbare leven staan, de politiek. Het is het zoowel bewuste als onbewuste dingen naar de gunst zijner medemenschen, het rekening houden met de macht en den invloed, die zij in de wereld bezitten, en òf zich naar die anderen plooien òf trachten hen te overtroeven. Dit doet in de politiek de redenaar, die zijn gehoor moet boeien en indruk maken; de volksmenner, die op de hartstochten der anderen speculeert; de moraalprediker, die het klavier der volksconscientie bespeelt; en dit is in ruimer zin genomen de kunst des levens, die zich doet gelden in de allergewoonste samenspraak tusschen den patroon en zijn ondergeschikte, den vader en den zoon, wanneer zij oog in oog tegenover elkander staan en om prestige en invloed op elkander strijden.

Deze tweede vorm van macht, deze eisch aan elk onzer gesteld, om zich binnen zijn eigen kring te handhaven en te doen gelden, openbaart zich het meest als een macht, die van den ander uitgaat. Wanneer de macht van de eerste soort, de bezieling, de ongewilde spontane verheffing, die uit een mensch op ons afstroomt, ons tot de zuivere hoogte van het onbaatzuchtig scheppen meevoert, dan voelen wij niet zoozeer de macht, al is juist hier het ware scheppingsvermogen. Maar wij ondergaan de macht van den ander juist dan, wanneer deze in de kunst des levens en in de politiek ten doel heeft, zichzelf te handhaven: dan toch is er altijd, of hij het wil of niet, tegelijk een element van geweld, van overweldiging in. En het is deze tweede vorm van macht, die Jakob Burckhardt, en velen, die als hij over het wezen der politiek dieper nadachten, deed zeggen: ‘die Macht ist das Böse’.

Wanneer wij echter beseffen, hoe ook politiek en levenskunst

onmisbare deelen zijn van onze menschelijke werkelijkheid, dan zien wij tevens in, hoe betrekkelijk deze uitspraak is, die de macht tot het booze verklaart, en dat ook hier, in diplomatie en staatkunde, in het omgaan met menschen in het algemeen, naast de lagere hartstochten ook de nobele en hoogere beginselen van het menschelijke kunnen medewerken, ja, hoe in die macht een zegenrijke werking mede ligt opgesloten. Want deze werkelijkheid draagt zeer zeker óók het kwaad in zich, de hoogmoed en de lafheid, de tyrannie en de kruiperij, het veinzen en de levensleugen in het algemeen, heel die skala van lagere hartstochten, die wij allen in ons zelf en in de anderen ontdekken. En omdat dit zoo is, is elk handelen en voortbrengen, ook de hoogste scheppingsdaad, onvolkomen, bezoedeld, door passies verontreinigd. Zoolang echter die macht van de tweede soort, dit zich doen gelden in de gemeenschap der anderen, in dienst staat van de macht, welke uit scheppingsdrift voortvloeit en gericht is op een zakelijk doel, komt, door alle vertroebeling heen, de daad uit in het heil, heeft zij, ondanks alle lagere elementen, ook steeds een laatsten zin en inhoud, wordt zij ingevoegd als een steen in den bouw der zedelijke wereldorde. Dit kan echter, zooals gezegd is, alleen dan, wanneer het handelen in laatste instantie zakelijk gericht is en door een buiten ons liggend, zinrijk doel bepaald wordt, anders gezegd: indien de mensch gedragen wordt door een deemoed des geloofs, die hem doet beseffen, hoe hijzelf niets vermag, maar enkel door hooger bezieling gedreven, dus door te dienen aan een zakelijke taak, zijn leven inhoud kan geven. Het is, zooals wij in het begin reeds zeiden, de overtuiging, dat deze wereld een zin heeft en dus ook het handelen in haar een zinrijk voortschrijden is. Wat alles beslist, is de zekerheid omtrent den grond dezer wereld als rustend in een hoogere werkelijkheid.

IV.

Het zou een aantrekkelijke taak zijn om, aan de hand van hetgeen zoo juist in het algemeen bedacht is, de werkelijkheid van het politieke leven in zijn oneindige nuanceering te onderzoeken. Want nergens als hier is de daad zoozeer het spelen van een rol, dus verbonden met die onzuivere elementen, welke ons het doel uit het oog doen verliezen en op onze eigen verheerlijking en machts-

vergrooting ons doen richten. Maar juist omdat in staatkunde en diplomatie deze lagere motieven zoo in het oog vallen, is zoowel bij velen, die tot de politieke kringen behooren, als bij de buitenstaanders de verkeerde overtuiging opgekomen, als ware dit onzuivere spel de vollédige inhoud der politiek. Dit nu is niet het geval en daarom zou het, zooals ik zeide, een schoone taak zijn om hier een dieper onderzoek in te stellen. Om echter niet te wijdloopig te worden, wil ik mij slechts tot enkele opmerkingen bepalen.

Als algemeene waarheid zij dus vastgesteld, dat ook en juist in het politieke handelen die nobele bezieling, welke een daad eerst waarlijk vruchtbaar en levenwekkend maakt, meedoet. Dringt men door tot de motieven van een staatsman van beteekenis, tracht men zich rekenschap te geven van de problemen, waarmee hij te maken heeft, dan blijkt steeds, dat ondanks al die andere elementen van heerschzucht, eigenbaat, hebzucht in laatste instantie een motief van zakelijken aard zijn leven bepaalt, dat hij, om het in een term te zeggen: dient. 'Terar dum prosim' - moge ik verslijten, zoo ik slechts dienstig zij, was het motto van Bismarck. Overal waar deze laatste en echte drijfkracht, het dienen van een zaak, de richting van een leven bepaalt, kunt gij er zeker van zijn, dat gij ook de ware politieke hartstocht aantreft, hoezeer ook door andere, al te menschelijke drijfveeren bezoedeld. Wij weten het allen: nergens als in de politiek is er die drang, om zich te doen gelden, sterker nog, nergens is er zoozeer de noodzaak, om den ander zijn macht te doen gevoelen. Maar toch, boe anders het moge schijnen, nergens ook als in het staatkundig handelen loopt alle streven op niets uit, indien niet in laatste instantie een hooger motief de bezielende aandrift werkt. Want het is in de politiek als in de kunst, dat een tendentie alleen geduld wordt, indien zij in het geheele werk is opgenomen en er niet als een van buiten af komend iets mee meedoet; een dichtwerk, een verhaal, bezield door een groot streven, voert ons mee en maakt ons daarmee een, juist wanneer dit streven niet als een anorganisch iets, als een aparte strekking, er op gelegd is, maar het lichaam van dit dichtwerk tot in elken vezel doet trillen. Een werk, dat wij noemen tendentieus, is er een, dat de strekking als een afzonderlijk iets laat speuren; dan echter geldt Goethes uitspraak: man merkt die Absicht und ist verstimmt. Welnu, in de politiek gaat het evenzoo. De toeschouwer wil wel de

algemeene strekking van het streven van den handelenden en betoogenden staatsman erkennen, maar hij wendt zich vol afkeer van hem, indien hij een tendentie van bijzonderen aard, een subjectief element, merkt. Bij alle grofheid en laagheid, die een volksredenaar moge ten toon stellen, blijft toch achter alles die eene kracht bestaan: dat hij door zijn doel bezield is - zoo niet, dan gaat niemand met hem mee. Dit kriterium blijft altijd de maatstaf voor het toetsen der politieke figuren.

En hier kom ik op een zeer duister punt. Want de politiek, die in den grond der zaak niets anders is dan de kunst des levens, maar dan toegepast op de openbare aangelegenheden, toont als door een vergrootglas het wezen der menschelijke natuur en zij laat ons zien, hoezeer al onze daden door onreine hartstochten bezoedeld zijn. Maar nu is, indien wij deze dingen nader overwegen, dit het merkwaardige, ja duistere in de heele zaak: dat de dingen niet marcheeren zouden, wanneer die latere elementen ontbraken. Wanneer men den loop der gebeurtenissen nagaat en onbevooroordeeld ze tracht te bezien, dan blijkt altijd weer, hoe ook die onreine drijfveeren een positieve kracht zijn, inzoover zij den motor van het handelen mede in beweging houden. Men kan niet enkel het veld openhouden voor een strijd om hooge en nobele doeleinden, want dan gebeurt er niets. Een politieke kamp zoogenaamd om ideëele goederen gevoerd is onwezenlijk en onecht: altijd zijn er die andere dingen bij betrokken. Wij hebben het reeds in het begin gezien: het is een gewettigd deel van het menschelijk streven, dat hij opkomt voor zijn eer en goeden naam; er is een nobele bezieling in dat woord van Schiller: ist der Leib in Staub zerfallen, lebt der grosse Name noch. En zoo is het ook met het bezit: de groote scheppende natuur weet, dat hij ook een zeker recht heeft op het beschikken over een grooter deel van aardsche goederen dan de anderen, die niet dat werk verrichten, al is het tegelijk waar, dat elke tendentie bij zijn werk, die als zoodánig het vermeerderen van zijn bezit ten doel heeft, minderwaardig is. Maar die krachtige impulsen van streven naar macht en naar rijker leven doen mee bij het groote politieke werk, zij vormen er geen ignobele tegenkant van, maar zijn er organisch mee verbonden.

Dieper onderzoek leert ons ook dit: dat ook, waar die hartstochten lager en onrein zijn, waar de eerzucht afglijdt in pralerij

en ijdelen trots en de behoefte naar een ruimer, rijker bestaan tot vrekkige hebzucht ontaardt, dat ook daar deze lagere hartstochten in de politieke wereld mede aandeel hebben. Want die onreine passies zijn zelve toch weer omkleedingen voor een niet begrepen hooger streven. Gaan wij het minderwaardige in ons zelf en in anderen na, dan zien wij, hoe het is een aberratie, een afwijking van hetgeen in oorsprong op het hoogere gericht was. Het is niet mijn bedoeling dit goed te praten: die omkeering van richting naar het lagere blijft een duivelsch iets. Maar wel is het noodig te weten, dat in die lagere hartstochten top onzuivere wijze zich beginselen doen gelden, die in het menschelijke liggen opgesloten, die men niet kan negeeren of wegdoen en die in den groeten strijd des levens noodzakelijk zijn, om het hoogere te doen doorbreken. Eerst uit en door dien strijd op dat lager vlak is een beslissing van hoogeren aard mogelijk.

Wanneer die strijd op het lager vlak onontbeerlijk is, wil dat zeggen, dat wij niet ineens de dagelijksche politieke dingen in de zuivere hoogten van het beginsel kunnen heffen. Zij, die meenen dit te kunnen, jagen illusies na. ‘Zedelijke volkspolitiek’, hooggestemd idealisme, zijn niet alleen onmiddellijk prooi voor listiger machten, zij zijn ook zelfbedrog. Want in al onze uitingen en daden, ook in de beste, steken minderwaardige motieven. Te meenen, dat het mogelijk zou zijn, ineens op een vlak te komen, waar het den mensch slechts in zeldzame oogenblikken gegeven is, te vertoeven, de illusie te koesteren, dat de enkeling, als zoogenaamd nobele, zelfopofferende mensch zijn maar al te menschelijke bedenkingen en passies zou kunnen achterlaten en rijzen tot die onbaatzuchtige, van alle ikzucht gespeende houding, die hem in staat zou stellen, strikt rechtvaardig te handelen en de politieke vraagstukken dus in alle zakelijkheid op te lossen, is de manier, waarop men van meet af aan de dingen bederft. Neen, juist die strijd in de lagere regionen is onmisbaar, eenvoudig, omdat wij daar allen in de gewone omstandigheden in verkeeren. Hij is onmisbaar en vruchtbaar. Want in de botsing der hartstochten komt ongetwijfeld ook wel heel wat gemeens en banaals naar boven, maar anderzijds dwingt het rekening houden met de hartstochten der anderen iederen handelenden mensch, zichzelf in toom te houden; het voert hem, of hij het zich bewust is of niet, naar diepere regionen van zijn bestaan. Die diepere regionen

kunnen zeer duivelsch zijn - dit moeten wij erkennen; maar er is ook de andere mogelijkheid, dat de staatsman in dit rekening houden met anderer tegenstand, en al afdalend in de diepten van eigen leven, leert, hoe hij heeft te doen, om een zakelijk-noodige beslissing ook door de anderen te doen aanvaarden. Dit erkennen van des tegenstanders wezen als in zekeren zin gerechtvaardigd is de winst, die uit den strijd kan voortvloeien.

Weet zich de staatsman aldus geplaatst in dit spel en tegenspel van lagere motieven, die tevens drijfkrachten van nobeler orde in zich bevatten, ja is hij zelve evenzeer door minderwaardige èn edele drijfkrachten bezield, daar is zijn bijzonder vermogen: de krachten, die er zijn op het terrein, waar zijn werk ligt, weten te berekenen, elks omvang en grootte te schatten, en na te gaan, hoe hij ze voor zijn zakelijk doel kan gebruiken, of, wanneer zij daartoe niet dienstig zijn, kan vernietigen. Ziet men op dit werk van den staatsman toe, dan begrijpt men, hoe groote realisten als Machiavelli en Hobbes bij de beschrijving er van juist op het spelen met die lagere krachten den nadruk leggen, al staat juist bij deze denkers datgene op den voorgrond, dat men maar al te licht vergeet: hun overtuiging van de diepere bedoeling van alle politiek streven. Er *is* nu eenmaal dit werken ook met de gemeenste drijfkrachten; want op dit terrein geldt in eerste instantie, zoo uiterlijk gezien, de uistpraak van Hobbes, dat de samenleving der menschen is ‘een oorlog van allen tegen allen’. Er komt in het aanwenden van politieke middelen, om dien onderlingen strijd in dienst te stellen van een hooger doel ook altijd het element van *overweldiging* bij: in elken staatsman, hoe democratisch hij zich ook moge voordoen, steekt een tyran. Hoe dieper echter de handelende drager van het gezag den aard der hem vijandige krachten verstaat en, daarnaast, bereid is, het betrekkelijke óók van zijn eigen streven in te zien, des te meer zal hij weten, dat het mogelijk is, het positieve en levenwekkende, dat in het streven zijner tegenstanders aanwezig moge zijn, aan zijn zakelijk doel dienstbaar te maken, en des te minder zal hij door middel van directe overweldiging den ander behoeven buiten te sluiten. Het eindresultaat zal des te redelijker, het verkregen compromis des te vruchtbaarder zijn, naar mate het gelukt is, de positieve elementen in beide partijen, ook die der oppositie, aan het groote doel dienstbaar te maken. En zoo blijkt ook hier weer, hoe alle echte

politiek, evenals alle handelen, in de burgerlijke maatschappij en in het persoonlijk leven, eerst zin en inhoud krijgt uit het geloof in een hoogere werkelijkheid. Want eerst krachtens zulk een geloof is het mogelijk, zich waarlijk in dienst te stellen van een ons zelf te boven gaand doel.

V.

Ik kom thans tot het moeilijkste gedeelte van mijn taak: na te gaan, hoe het in onzen tijd staat met het handelen in de politiek en met het streven naar macht. Het ware beter, indien ik dit probleem kon vermijden, want een uiteenzetting op dit terrein leidt eerder tot misverstanden dan tot verheldering. Toch zij de poging gewaagd; zonder een blik op de concrete situatie van het oogenblik dreigt een beschouwing over het hier behandelde probleem van de macht theoretisch te blijven. Ik zal mij slechts tot enkele, nog zeer voorloopige aanduidingen, bepalen.

De politieke wil van den enkeling, zoo hebben wij zoo even gezien, wordt bepaald door twee dingen: door een vizie op het *doel,* hetwelk door de daad moet verwezenlijkt worden; en door het verbonden zijn met zijn eigen, zuivere en onzuivere, menschelijke *hartstochten* aan dit gestelde doel. Beide, doel en streven er naar, echter zijn eerst voor vollédige ontaarding gevrijwaard, indien zij rusten in het geloof in de zinrijkheid dezer wereld, in de overtuiging omtrent de rechtvaardigheid van loon en straf ook voor eigen daad. Zonder een doel, gegrond in een zakelijken, in laatste instantie op een goddelijke realiteit rustenden samenhang is alle streven leeg; zonder de bezielende hartstocht is voor het bereiken van het doel geen kracht beschikbaar. In een gezonde politieke constellatie ligt dus beide: de constellatie, die een zinrijk geheel van doelstellingen vormt; en de macht van het hartstochtelijk streven in ieder mensch, maar in het bijzonder geconcentreerd in de politiekactieve figuren.

Welnu, het kenmerk der moderne wereld is, dat die samenhang tusschen het streven der menschen en het zinrijk geheel van doelstellingen verloren is gegaan. Want een echt geloof in de hoogere werkelijkheid, waarin het staatkundig en sociaal bestel zou berusten, is verloren gegaan en alles wordt gezien in het licht van psychologische, louter subjectief menschelijke betrekkingen.

De Europeesche wereld is, als het gevolg eener ontwikkeling, die sinds de Renaissance is ingezet, op dit punt terecht gekomen. Want toen heeft men het besef tot grondslag gemaakt, dat de mensch in zichzelf het universum bezit. Daarna, aan het eind van drie eeuwen denken en leven, in de tweede helft der 18e eeuw, trachtte de Duitsche philosophie een synthese tot stand te brengen tusschen het denken der oudheid en de vroomheid van het protestantisme, maar zij deed dit op den grondslag van de leer der immanentie, dat wil zeggen, van de overtuiging, dat de mensch het goddelijke *in* zich draagt. De godsdienst (aldus deze voorstelling) is 's menschen betere natuur, er is een deel van zijn ziel, waarin de Godheid woont en waar zij zichzelf aanschouwt. Als gevolg van dit subjectivisme echter begon mem het contact met de gegeven werkelijkheid van onwaarde te achten en alle belangstelling te richten niet op de te verwerkelijken doeleinden maar op den mensch, die streeft en handelt. Het zich richten op het *Ik* in plaats van op de *zaak,* is op den duur funest gebleken. Want een mensch, die aldus uit zichzelf de Godheid meent te kunnen voortbrengen, staat weerloos tegenover de kritiek der nieuwe psychologische inzichten, die hem meedoogenloos ontleden en hem aantoonen, hoe ook zijn beste gevoelens een zoeken van zichzelf, van eigen lust en eigen baat zijn. Want het geloof in een zinrijke realiteit, zonder hetwelk, zooals wij zagen, elk handelen leeg wordt, ging te loor, toen de mensch niet langer tot die zakelijke gegevens zich richtte, maar alles als een deel van zijn eigen psychisch bestaan ging beschouwen. Zoo doende toch werd al zijn streven en handelen verlaagd tot iets, dat zonder meer aan het analyseerend onderzoek werd bloot gesteld.

In vroeger eeuwen was wel de mensch, maar niet zijn plaats in een door God gedragen werkelijkheid quaestieus. De vragen richtten zich tot de plaats van den mensch in de samenleving, tot zijn werk in de gemeenschap en in de geschiedenis, tot zijn betrekking tot den Kosmos en God. Hoe hij was en op grond daarvan handelen moest, werd het probleem. De negentiende eeuw heeft hierin verandering gebracht. Want zij richtte het zoeklicht niet allereerst op de vraag, maar op den vrager, niet op de zaak, maar op het Ik, en begon haar onderzoek met de problemen als problemen: waarom stelt gij het zoo? waartoe richt gij U tot deze problemen? wien zoekt gij? is het U zelf of het andere? Wanneer gij voorgeeft, het andere te

zoeken, is dat dan niet in waarheid een vermomming van uw eigen wenschen?

Met deze reflectie werd het heele complex van inwendige problemen geschoven voor de dingen, die vroeger steeds centraal waren; meer nog, die oude vragen golden als niets, als een coulisse, waarachter dan die eene vraag: naar den mensch als enkeling, met zijn driften en hartstochten, stond.

Het was een algemeene ontmaskering. De mensch met zijn natuurlijke instincten, zijn in een gemeenschap van gegeven structuur vastgelegde wezen, werd geanalyseerd en alles, wat tot nu toe als onaantastbaar, want in de natuur der dingen gelegen, gegolden had, werd aan het licht getrokken. Zoo liepen het denken en de practijk dier eeuw uit op een algemeene ontleding en ontlediging van alle dingen van het menschelijke. De psychoanalyse werd centraal. Het was niet zoo, dat haar methode de *oorzaak* was van dien ommekeer; zij was veeleer een symptoom, een der vele, van de nieuwe levenshouding. Ook zonder haar methode zou de kijk op het leven zoo zijn geworden, als hij sinds het eind der vorige eeuw is.

Dit proces is een andere vorm van de algemeene revolutioneering van het leven, dien wij voorloopig, bij gebrek aan een beter woord, *nihilisme* zouden willen noemen. Dit beteekent, dat de samenhang tusschen de eigen wereld van den enkeling en de groote wereld daar buiten verloren was gegaan. In het handelen, bij het verrichten van de daad, wilde dit zeggen: de band tusschen doel en middel werd doorgesneden. Want uit het onderzoek der ziel, door middel van de moderne methode, welke ook de onbewuste krachten aan het licht bracht, viel op het handelen, op de praktijk des levens, een geheel ander licht. De politiek, de moraal, de zeden en gewoonten kwamen in een nieuw perspectief te staan. Men zag geen verband meer tusschen hetgeen de enkeling nastreefde en de orde van maatschappij en staat. Want nu men niet langer het gelaat keerde naar het object, het te verwezenlijken doel, maar naar den doelsteller, deed de ontmaskerende kracht der analyse zich gelden en meende men te kunnen vaststellen, dat de mensch nimmer waarlijk naar het buiten hem liggende streefde anders dan om er zelf bij te winnen. Men zeide tot den handelenden mensch: uw vraag naar het object, naar de krachten buiten U, is onoprecht; gij kleedt in die vraag den drang van Uw eigen wenschen, en die komen alle

neer op macht. Gij zoekt U zelf, waar gij meent God te zoeken.

En nu, bij die algemeene ontmaskering, begrijpen wij het doodelijk gevaar van het nihilisme. Want, zooals wij in het begin dezer overpeinzingen over de daad hebben gezien, speelt elk mensch een rol: hier is het terrein van de macht voortvloeiend uit de hartstochten, die in de lagere regionen zich afspelen. Maar wij hebben ook begrepen, hoe dit spelen van een rol om zichzelf in de gemeenschap te doen gelden, noodzakelijk als zulks in de ordening dezer wereld nu eenmaal is, mede dienstbaar kan zijn aan het vervullen van 's menschen hooge taak, zoolang hij inderdaad zich zulk een taak bewust is, zoolang, anders gezegd, de zuivere hartstochten van geloof en streven-naar-het-hoogere hem bezielen.

In één formule: de mensch moet *gericht-zijn-op* een doel buiten hem, en dit kan hij alleen, wanneer hij in zulk een doel gelooft, dus er zeker van is, dat deze wereld zinrijk is. Het nihilisme echter beteekent de overtuiging van de zinloosheid der wereld, die alleen een soort zin kan krijgen door den verbeten wil van den mensch, welke zichzelf dan tot een Übermensch maakt. Het nihilisme kan m.a.w. enkel door op den mensch zich te richten, hem aesthetisch te verhoogen, het leven als een dieperen inhoud zien. En dan wordt alle ontdekking omtrent hetgeen de mensch als masker voor heeft fataal; want dan staat hij, indien dit masker is afgerukt, naakt en arm daar. Nu de hoogere werkelijkheid, waardoor ook zijn rolspelen als dienstvaardig deel van een zinrijk geheel werd begrepen, niet langer erkend wordt, nu dus slechts dit spel-zèlf overbleef, beteekent de ontmaskering de volkomen vernietiging van den mensch.

Indien de orde van staat en maatschapij niet langer geldt als rustende in een hoogere werkelijkheid, is deze orde leeg, dan is er geen concrete samenhang en slechts een abstracte orde, zoodat het handelen niet op een doel buiten den mensch zich kan richten: alle abstractie is in den grond der zaak zelfverheerlijking. Voor het geslacht, dat thans is opgegroeid, is het leven een abstracte aangelegenheid: derhalve vinden de tegenwoordige jongelui nergens iets concreets dan in hun eigen bestaan. Alle handelen wordt voor hen reflecteeren op zichzelf. Zij zelf zijn het doel. Het geloof is er niet. Wel praten zij veel over geloof en verkeeren zij in de illusie, dat zij de dragers zijn van een godsdienstig réveil, maar wat zij voor geloof houden is enkel een soort zelfbespiegeling en zelfstreeling.

Er is niet het dienen van een zaak en het zich stellen onder de taak van het gegeven, uit de objectieve situatie voortkomende werk, maar het zich actief betoonen in zelfgestelde, tot zelfverheerlijking dienende doeleinden.

Nu de mensch het besef, uit die hoogere werkelijkheid te leven, verloren heeft, valt alles uiteen. Op het terrein der politiek is het de onoverkomelijke scheur tusschen rechts en links. Niet rechts en links zooals het vroeger was, als vorm van genuanceerde politiek, die in elkander konden overgaan, maar als extremen. Beide abstracties, beide van het ware leven vervreemd, beide nihilisme. De een, links, ontkent de noodzaak van de macht als een doorzetten van het streven naar het doel; de ander, rechts, verheerlijkt de macht, maar verbindt haar niet met het dienen eener hoogere realiteit. Links is het stellen van het beginsel op abstracte wijze; hier is dus de verkeerde voorstelling, als ware zulk een beginsel bij machte, het kwade der hartstochten goed te maken; terwijl men niet beseft, dat dit abstracte beginsel, los van de diepere dingen des levens, aan de materie vervalt. Voor deze mentaliteit beteekent vrijheid de ongebreidelde mogelijkheid tot het uitleven van den enkeling; beteekent recht, abstract gesteld, een vorm voor de begeerten van allen, die geen uitkomst zien, om uit eigen kracht het leven te beheerschen. Het goede wordt niet opgevat als iets, dat slechts in dienst aan het hoogere, aan een werkelijkheid buiten en boven ons, zich kan doen gelden, maar als een grijpbare zekerheid in ons, als primair in elk onzer: het volk is goed, heet het. Rechts echter is geworden een zich buigen voor de eischen der situatie, in ‘realisme’, een ontkennen, dat de macht gebonden is aan een dienen: het resultaat wettigt in het oog dezer machtspolitici de daad. Aldus leert men sinds Nietzsche: het is de aesthetische vizie op den genialen enkeling, wien alles geoorloofd is.

In een gezonde politieke orde is het compromis het beste, een teeken van een zakelijke regeling. Want het is gegrond in een eerlijk zoeken van de waarheid, in den wil te laten gelden, wat werkelijke kracht heeft en wat verwijst naar die hoogere, alles dragende realiteit. Het is met andere woorden slechts mogelijk, zoolang de mensch nog gelooft in de waarheid. Want eerst zoo weet hij tegelijk eigen betrekkelijkheid.

Maar Nietzsche sprak het harde woord: ‘Ihr seid noch lange

keine freie Geister, da ihr noch an die Wahrheit glaubt.' Daarmee schreef hij het program van het nihilisme, dat niet gelooft aan de waarheid, d.i. aan den zin dezer wereld.

Dit nu, deze nihilistische gezindheid, is thans de grond van alle handelen. Vandaar dat er geen compromis meer mogelijk is tusschen rechts en links. Dit is een teeken van ontreddering. Want het was in die landen, waar thans de autoritaire macht is - en dat is in feite in elk groot land behalve in Engeland - vóór de overwinning van het totalitaire beginsel aldus: dat men niet zocht een gezond compromis voor de zaak en voor het doel zelf, maar dat het werd een marchandeeren over persoonlijke en groepsbelangen: alles bleef op dit lagere vlak. Zoo was de doorbraak naar het autoritaire, naar een kleine groep, die eenvoudig zeide: zoo moet het gebeuren, de eenige oplossing.

In dien samenhang begrijpt men ook de valsche mystiek van het totalitaire regiem: om toch een surrogáat van het hoogere, dat men kwijt is, te bezitten, maakt men den leider tot een door God gestelde macht, tot een bijzondere openbaring van goddelijke realiteit.

VI.

Onze tijd wordt gekenmerkt door het verlies van alle organische levensbinding. Maar ook is er de drang naar het andere, door de chaotische worsteling heen, naar een nieuwe levenszekerheid. Het is nog niets meer dan een drang, een Heimweh. Met het besef, dat de daad verlost. De verkeerde zijde hiervan is: een doen van de daad om de daad, een streven naar de macht om de macht. (Dit is hetzelfde, wat in de kunst expressionisme is.)

En toch, het is waar, de verlossing ligt in de daad. Dit is het intuïtief juiste in het huidige chaotische streven. Wel is het, wanneer het daad-zonder-meer is, 'nihilisme'. Maar het is ook: een verlangen naar een concreet zich geborgen weten in een ons te boven gaande werkelijkheid. Want wanneer de moderne jonge mensch boven alles die sinceriteit begeert, welke niets ontziet, wanneer hij de schijnidealen zijner ouders doorziet en beseft, dat hetgeen het vorig geslacht leerde daarom niet eerbiedwaardig was, omdat het een zelfstreeling was, dan ligt in die wrange ontdekking

ook een heilzaam begin: de aansporing tot het streven naar een echte zekerheid.

Wat in het huidig tijdsgewricht geschiedt, is het ineenstorten der orde, welke Europa de eeuwen door beheerscht heeft en daarmee tevens het einde van het Europeesche beginsel van humaniteit in zijn moderne toepassing. In zijn *moderne* toepassing, want dit beginsel zelf is, zoo men het in zijn ware wezen beschouwt, onvernietigbaar. Het is de zin van alle echte politiek; het is het adelsmerk op het voorhoofd van den Europeeschen mensch: de zekerheid van den vrijen scheppenden mensch, gericht op een hooger doel. Wat wij thans beleven, is niet de ondergang van onze Europeesche wereld, maar van de *vormen,* waarin deze zich tot nu heeft uitgedrukt. De gedachtenwereld, zooals zij in twee landen, Engeland en Frankrijk, is uitgewerkt en sinds 1815 Europa heeft beheerscht, heeft afgedaan. Maar de diepere dingen van het menschelijke, waarvan zij de tijdelijke uitdrukking is geweest, zijn gebleven. Daarin hebben de zieners der Europeesche gedachte hun grondstof geweten. In dien zin waren mannen als Kant en Hegel, Goethe en Ranke de laatste vertegenwoordigers van het beginsel der humaniteit, hetwelk onsterfelijk is. Het streven van den mensch èn de overtuiging van de zinrijkheid dezer wereld, die twee krachten, maken deze grooten, elk op verschillende wijze, tot dragers van het menschelijke in zijn hoogste potentie. Hun wereld binnentredend, wordt het wijd en ruim, hier is de waardeering van het geheel, het ja zeggen tot alle dingen, dat eerst waarlijk bevrijdt. Echter, zij zijn een eindpunt, in hen kiemt reeds de ondergang, omdat het gericht-zijn-op het object alleen niet onvermengd is: reeds staat de subjectieve schouw voor hen gelijkwaardig naast het opgaan in het object.

Hervindt een komend geslacht zich in een echt-zakelijk werk, grijpt het terug naar hetgeen dieper is, dan hetgeen de grooten uit de eindperiode der Europeesche werkelijkheid leerden, dus naar de beginselen, die aan den aanvang van onze geschiedenis staan, dan kan het zonder vreeze de toekomst tegemoet treden en, zijn lot op zich nemend, de verantwoordelijkheid voor zijn daden aanvaarden.

Of het echter dien gang aandurft en weer beseft, wat macht en verantwoordelijkheid is, kan niemand weten. De vorige eeuwen hebben ons rijkdom en economische macht in den schoot geworpen,

het was als een sprookje, waarbij de goede toovenaar zijn gunsten uitdeelt. Die tijd is voorgoed voorbij. Aan ons de taak, dit te beseffen en het opgroeiend geslacht te leeren, dat slechts de man, die zijn lot op zich neemt en niet wijkt, bij machte is, de dingen, die het eigenlijke zijn uitmaken, verder te dragen. Die taak echter wordt te zwaar, tenzij juist datgene, hetgeen het huidig geslacht ontbreekt, het geloof in eigen wezen, het geloof in de zinrijkheid dezer wereld, opnieuw als bezielende kracht werkt. Dit geloof kan niemand ons opleggen. Het is een geschenk. In laatsten aanleg kan enkel een hernieuwing van het zich geplaatst weten in den grond aller dingen, kan enkel de zekerheid omtrent een ons te boven gaande werkelijkheid een waarachtigen ommekeer brengen.

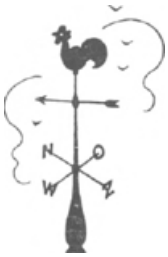

Hymne bij de geboorte van Christus
Zooals die gezongen werd door de herders van Richard Crashaw.
Vertaald door Jos. Panhuijsen.

K o o r .
Komt herders, wier verheugd Gezicht
Te Nacht vond liefdes Middaglicht;
Heft aan onzen verheevner Zang
En wekt de Zon, die slaapt te lang.

O wereld wel-geroofder vreugde,
Die Zij versliep, gansch onbewust;
Die 's Hemels schooner oog verheugde,
In 's Konings Krib, door ons Gekust.
Zegt haar, Zij rijst te laat op aard
Nog iets te toonen 't kijken waard.

Zegt haar, wij kunnen openbaren
Wat, door haar, sterfelijk gezicht
Nooit zag, noch zelf Zij kon ontwaren,
Dat, om te zien, niet hoeft haar licht.
Zeg haar, Tityrus, waar gij 't zaagt,
Zeg haar, Thyrsis, wat u behaagt.

Tityrus.
Donker was de nacht en laat,
Toen daar het Edel Kindje lag.
De Boreling toonde zijn Gelaat;
In spijt van 't Duister, was het Dag.
Lief! 't was Uw dag; hij kwam getogen
Uit 't Oosten niet, maar uit uw Oogen.

Koor.
Lief! 't was Uw dag; etc.

Thyrs.
De Winter huilde luid en zond
Den barren Noordenwind ten strijde.
De Noordenwind bezweek terstond;
En spreidde geur in plaats van lijden.
En bloemen daar voor koude bracht
Door liever oogen overmacht.

Koor.
En bloemen daar, etc.

Beiden.
O jonge ochtend, ons te troosten,
Steegt gij tot onzen eeuwigen Dag!
Uw oogen kwamen uit hun Oosten,
De schaduwen gingen overstag.
Wij zagen, zegenend het gezicht,
Wij zagen u bij uw eigen licht.

Tity.
O wereld, arm, (zei ik) hoe nu
Dien Sterrevreemdeling te loven?
Is dit de beste gift van u?
Een kribbe, koud, vuil daarenboven?
Hemel en aarde komt en spreidt
Een bed, waard deze Majesteit.

K o o r .
Hemel en aarde etc.

T h y r .
O wereld, trotsch, zei ik; het best
Laat gij het Machtig Kind als 't is.
De Phoenix maakt het Phoenixnest,
Der Liefde bouwgeheimenis.
Wie, kind, den morgen nu verwint,
Bestemde 't bed reeds, nog geen kind.

K o o r .
Wie, kind, etc.

T i t y r u s .
Ik zag de vlokken, stil en zacht,
Gekruld, gaan zweven op den wind,
Sneeuw biedend in haar witste pracht
Om 't bed te vullen van het Kind.
Houdt op, zei ik; weest niet te boud,
Uw vacht is wit, maar ze is te koud.

K o o r .
Houdt op, zei ik, etc.

T h y r .
Ik zag de Seraphijnen blij
Hun rozige vacht van vuur afstaan,
Nu hier de Hemel zelve lei,
Konden zij zonder vleugels gaan.
't Is wel, zei ik: warm zal het zijn,
Maar is uw dons beslist ook rein?

K o o r .
't Is wel, zei ik, etc.

Tityrus.
Neen, neen, uw Koning weet reeds lang
Waar 't Koninklijke Hoofd te vlijen,
Zie, zie, hoe zijn bebloosde Wang
Nu op zijn moeders borst gaat glijen.
O zoete keus, nu welvertrouwd
In sneeuw gebed en toch niet koud.

Koor.
O zoete keus, etc.

Beiden.
Zoo laagt ge daar, om ons te troosten,
Ochtend van onzen eeuwigen Dag!
Uw oogen kwamen uit hun Oosten,
De schaduwen gingen overstag.
Wij zagen, zegenend het gezicht,
Wij zagen u bij uw eigen licht.

Koor.
Wij zagen, etc.

Vol Koor.
Welkom, die alle Vreugden bracht,
In 't Oogenblik de Eeuwigheid,
Zomer in Winter, Dag in Nacht,
God in den Mensch. O, Majesteit,
De hemel daalt, de aarde stijgt,
Gij ligt daar, groot en klein, en zwijgt.

Welkom. Schoon niet tot goud of zijde.
Meer dan Caesars geboorterecht,
Twee zusterzeeën u verblijden.
Gekust wordt Gij, daaraan gelegd,
Dat koelte en warmte u behaagt,
Door eene Moeder en een Maagd.

Welkom, schoon niet tot één dier wiegen
Door aardsche koningen verguld,
Die met hun praal den mensch bedriegen,
Maar hier bij herders, zonder schuld,
Wier schat is, waar hun kudde weidt,
Wier wijsheid is eenvoudigheid.

Toch, als April weer met zijn zaad
Doet leven Maja's vruchtbaar bed
En zij 't in bloemen tooien gaat,
Wordt op uw Hoofd een kroon gezet,
O Lam, dat, als geen herder 't doet,
Uw kudde, ons, uw herders, hoedt.

Elk legt dan, needrig Vorst, zacht Heer
Van simple Giften, Liefdeblijken,
Zijn lam, zijn duiven bij u neer
En blijft daarna in eerbied kijken,
Tot wij in uwer oogen vuur verbranden
En blijken zelf de beste Offerande.

(Alle rechten, in het bijzonder het opvoerringsrecht, voorbehouden.)

Feiten en fantasieën door Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe. Jane Austen, een der meest beroemde engelsche schrijfsters uit den tijd van Walter Scott, in haar leven en werk *(Vervolg en slot van blz. 808.)*

Jane Austen's Juvenilia.

Twee deelen van Jane Austen's Juvenilia zijn in mijn bezit: *Love and freindship* (geen verschrijving voor *friendship*; Jane Austen hield er haar, - heel aardige, - eigen spelling op na, die meer op het gehoor schijnt geïnspireerd dan op de grammatica) en: *Volume the first* (zonder naderen titel) en ik ben zeer blij ze te hebben, want ze zijn ongelooflijk amusant.

Ze bestaan uit kleine schetsen, tooneelstukjes en 'romans' van telkens weinig bladzijden, en ofschoon er de gekste dingen in staan, heeft men enkel lust om te lachen en is men nooit geneigd, de schouders op te halen of te schimpen om zooveel flauwiteit.

Ik tenminste heb er mij uitstekend mee vermaakt, en als men bedenkt, dat deze schriftuurtjes afkomstig zijn van een 15- tot 17-jarig meisje, dan kan men niet anders dan haar fijnen humor, haar schrander compositievermogen en haar schalksch vertoon van menschenkennis bewonderen.

De levendigheid van haar dialoog en de handig-dramatische samenstelling dezer kleine dingskens zou er op kunnen wijzen, dat zij met vrucht Goldsmith en Sheridan en andere schrijvers van haar

tijd had gelezen, en kan doen denken aan de dilettantische tooneelvoorstellingen, door de Austen's en hun vrienden vertoond.

Dit jeugdwerk bewijst, dat Jane, zoodra zij oordeel des onderscheids had, haar eigen ontspanning zocht en vond, en daarmee tegelijk haar levensvocatie. Zij lette, met een scherp observatievermogen, op wat anderen deden en zeiden, hoe zij handelden, en wat zij blijkbaar dachten; hoe zij zich gedroegen in de verschillende levensverhoudingen en hoe zij reageerden in bizondere gevallen. In haar eentje vond zij alles interessant en maakte er in haar geest kleine *croquis* van, die zij zoodoende goed kon onthouden, om er later gebruik van te kunnen maken.

Love and Freindship een roman in brieven, dateert van 1790; er werden de, ook nog in haar notitieboeken gevonden, novelletjes en fragmenten bijgevoegd. Daar haar producten meestal zijn opgedragen aan een zuster, een broer, een neef, krijgt men den indruk, dat Jane zoo schreef, om dezen eens te laten lachen (zooals Colette Willy haar eerste werk: *Dialogues de bête* opdroeg aan haar man, met de woorden: *Pour amuser Willy*).

De luchtige (voor ernst opgediende) grapjes, de brillante onzin, de comische situaties en dwaze uitspraken geven blijk van een sprankelende fantasie en een opgewekten en vruchtbaren geest. De *pointe* van *The Mystery* is.... dat het mysterie *niet* wordt opgelost. En de parodistische voorstelling van meisjes, die vanzelfsprekend een man nemen, die rijk is (in *The three sisters*), ook al haten zij hem eigenlijk, is van de meest kluchtige werking.

Dit jonge werk geeft ongewild een beeld van haar tijd; het is caricaturaal, ja, maar toont genoegzaam aan, hoe, bij het lezend publiek, romantisme en sentimentaliteit, weekheid en een onwaarschijnlijke geheimzinnigheid opgeld deden (men denke aan de romans van Anne Radcliffe, van Clara Reeve, Charlotte Smith, Sophia Lee e.a.). Jane Austen had een natuurlijken afkeer van melodramatische voorstellingen en stelde daar onbewust haar natuurlijkheid en haar zin voor eenvoud en juistheid tegenover.

Lady Susan moet dateeren tusschen 1792 en 1796; hierin beschrijft zij een vrouw met een slecht karakter, maar volkomen eerlijk, zonder eenige vergoelijking of restrictie. En Lady Susan is een zeer levend en afschrikwekkend voorbeeld geworden.

Het laatste werk, dat Jane Austen onderhanden had, na haar

voltooide romans, was over een familie, die zij, volgens haar notities, van plan was Sanditon te noemen, en die als een fijne parodie schijnt bedoeld te zijn omtrent de gebruiken en gewoonten op zeebadplaatsen.

Een landeigenaar aan de zeekust, Parker geheeten, krijgt (volgens Jane Austen's ontwerp) opeens het idee, dat zijn simpel dorp zich best tot een badplaats zou kunnen ontwikkelen, en hij bespreekt dit plan met de zeventigjarige Lady Denham en anderen, om het benoodigde geld bijeen te krijgen. En de overige figuren: zijn sentimenteele zuster, en Lady Denham's neef, en de amateurminnaar Lovelace, die voelt, dat hij de liefelijke, weerlooze Clara Brereton verplicht is te verleiden, zijn absoluut amusant.

Ziehier, in welke bewoordingen onze anti-romantische, eerlijke, realistische Jane deze episode vervat:

> Her seduction was quite determined on. Her situation in every way was called for it. She was his rival in Lady D.'s favour, she was young, lovely and dependent. He had very early seen the necessity of the case, and had now been long enough trying with cautious assiduity to make an impression on her heart, and to undermine her principles.

En hiermede neem ik afscheid van Jane Austen, die mij, hoe meer ik mij met haar bezig hield, liever en dierbaarder is geworden, en ik hoop zeer, dat ik mijn lezers tot een soortgelijk gevoel heb kunnen enthousiasmeeren.

Kinderstemmen door J. Visser-Roosendaal

Zwaar en grauw hing de lage winterlucht over kale, zwarte akkers en de verlaten, vaalgroene weilanden. Triest staken de boomen hun naakte takken uit en de lage heesters stonden armelijk en kleurloos in de perken bij de huizen. Het heele dorp zag er groezelig en onaantrekkelijk uit.

Dat vond Arie Burger tenminste. Wijdbeens stond hij in zijn vuile klompen, de groote handen in de zakken van zijn manchester broek en bekeek aandachtig zijn moeders huisje; de eenige fleurige plek in zijn omgeving. Welig, glanzend klimop omrankte en beschutte het lage stulpje; en dat donkere groen maakte, dat de heldere gordijntjes, achter de glanzende ruiten, nog witter schenen dan ze waren.

'Ja, het lijkt zoo nog heel wat,' prevelde hij. 'Maar as je die groene rommel d'r ofhaalde, bleef er niet veul zaaks over. Klein en laag, en ver van de weg... 't is feitelijk niet meer as een veldersboet. Wat moet je daar nou an opknappe late. En zoo blijve ken het ok niet, want het dak is zoo lek as een teemis (zeef).'

Hij liep een keer het huis rond, langs de keurig schoone straatjes. Want moeder was erg tuk op die straatjes. Altijd weest. Er mocht nooit een modderstap op die gele steentjes kome; en daarom had ie zijn eigen van jongs af went, om er naast te loopen, dat spaarde een standje uit. En nou deed ie dat zoomaar nog.

Weer keek hij omhoog. Juist hier kon je zien, dat de dakpanne effies omlaag glist ware. De latjes onder de panne ware dus vergaan. As er over het heele dak nieuwe latjes sloegen werde, was het

wel weer dicht. En het most noodig beure ok, want morgen was 't al Kerstmis; en as je een pak sneeuw krege, en dat was je om deuze tijd alle dage te wachten, dan werd het bij moeder een groote bende in huis.

Hij was nu bij de eenige buitendeur gekomen. Voorzichtig zette hij zijn klompen op de zak, die er voor lag, duwde de ijzeren klink neer en ging naar binnen. In de afdak, zijn moeders keuken, was de oude vrouw druk bezig. Vermaakt keek Arie toe, hoe ze haar spiegelglad fornuis nog mooier trachtte te krijgen.

'Wat heb je het drok, moeder,' plaagde hij, na een korten groet.

'Vanzelf.' Het kleine hoofd met de zwarte muts bleef afgewend.

'Voor de Kerstdage moet je extra zaterdaghouwe, en nou met drie zondage achter mekaar...'

'Ja, het zondagsche pak zal d'r opkrijge,' beaamde Arie.

Moeder treuzelde nog wat bij den haard, maar dan rechtte ze den smallen rug en kwam bij hem staan; een nietig menschje in een nauw aansluitend zwart jak en een heel ruim wollen werkschort.

'Nou, wat denk je van het dak? Ken het nog maakt?' vroeg ze dringend en keek met haar nog heldere oogen gretig naar hem op.

Een flauw glimlachje vertrok zijn onwilligen mond. Ze had hem dus al om huis hooren loopen.

'Ik weet het niet, moeder,' weerde hij af. 'We moste over Nieuwjaar maar d'rs wéér zien.'

Hij zag onder zijn woorden haar gezicht verstrakken.

'Moet ik de krant maar in de kamer legge?' vroeg hij kort.

'Goed 'oor,' zei ze stil.

In de kamer keek Arie even om zich heen. Die glimmende stoelen met hun witte biezen zittingen en dat rood en zwarte tafelkleed, de schoone, witte hul op het tafelkastje voor het raam, de vergulde olielamp, met het steenen bootje er onder als druppelvanger, ze waren hem zoo eigen. Door een kiertje van de beddeuren was een stukje van de gebloemde bedgordijnen en de bovendeken zichtbaar. Alles glom en blonk in dit kleine kamertje.

En hieruit zou moeder weg moete?

Geen sprake van!

'Ik hew nog geen koffie, je benne zoo vroeg,' riep ze bezorgd.

'Hindert niet 'oor moeder.' Arie kwam weer in de afdak. 'Wij moete thuis zóó konkele. Ik kom vandaag nog wel d'rs. Dag.'

‘Dag zeun. Wensch Jantje maar een plezierige Kerst van me.’

Moeder zuchtte, of ze benauwd was; Arie hoorde het.

Met groote stappen liep hij het pad af en den weg op.

Wat was het toch een lamme boel zoo, met Jantje. En as 'r man zat je d'r maar mee. Vroeger was ze zoo niet; eerder aarsom. Toe ze pas trouwd ware, huilde ze soms om een mooi wijsje of een zielig liedje; en as de rederijkerskamer een drama opvoerde, dan was ze d'r gewoon kapot van.

En nou...

Alles leek wel langs 'r heen te gaan; ze docht enkel om 'r eigen zorge en laste. Het kwam misschien wel door de crisis, want vroeger hadde ze altijd een paar cente omhande, en nou was het doorloopend op en tekort. Maar daar kon je niks andoen en een aar had het netzelfd. En zóó slecht hadde ze het van 't jaar geeneens had. As je naar je eigen zeun Jan keke... Die stond er aars voor. Die hield, as zijn huur, mest en al zuk betaald was, ruim niks over. En dat met drie kindere om tafel... Maar hoorde je Griet ooit janken? Die lubberde Jan soms nog òp ja.

Maar Jantje... Geen kind meer in huis; Jan trouwd en Marie in een huur buiten 't dorp... en 'r werk kon ze best an...

Wat had ze toch?

Nou dit met moeder ok weer. Het mensch was zevenenzeventig; ze had 'r eigen inkomentje zoowat met 'r drie gulden van 't rijk en het beetje rente van d'r eigen geld. En dan had ze d'r huisje! Daar was ze al meer dan vijftig jaar leden inkomen, toe ze trouwde met vader en samen hadde ze spaard en ploeterd tot het huisje met de grond er omheen hulle eigendom was. Zes kindere hadde ze er in grootbrocht, ja hoe bestond het, in zoo'n hutje. Hij was er nou alleen nog van over. Dus dat moeder an d'r dood toe in dat huisje blijve wou... dat was te begrijpen.

Vroeger had Jantje dat best vonden, toe viel ze nooit over de koste van het onderhoud, ze wist wel, dat moeder die zelf niet betale kon. En nou jankte ze al over een paar gulden. En toe moeder zei, dat het dak slecht werd, had Jantje zoomaar voorsteld, dat ze best in zoo'n huis voor ouwe mensche kon, dat kon ze netan betale. Want 'r krotje was geen cent reperatie meer waard.

Toe was moeder vanzelf puur verdrietig worren en daar werd Jantje weer boos om en nou hadde die twee mekaar al in geen zes

weke zien. En met Griet, 'r schoondochter, lag Jantje al veul langer overhoop... En hij zat er maar mee, hij wou het graag aars hewwe, ging naar iedereen toe... deed of er niks was...

Arie was zoo in zijn zorg verdiept, dat hij bij het dorp was, eer hij dat zelf wist. Onwillekeurig zag hij even om. De holle zijweg met de hooge, kale boomen lag nu achter hem. Wat kon die weg in de zomer toch mooi weze en wat was het nou een dood end. De vaalbruine boomstammen met 'r leege takke, het verweerde, vertrapte gras op de wegbermen, die donkere lage lucht er boven en dat klamme, trieste weer... Arie had liever een flinke nachtvorst en dan overdag het beetje zon, dat er nog was.

Dralend liep hij verder. Hier lagen zijn akkers; en weer bleef hij staan. Met voldoening keek hij naar het keurig gespitte veld, dat gereed lag, om al het zaad, dat hij wenschte uit te strooien, in zich op te nemen en dat later veelvuldig terug te geven.

't Ja, in den grond zat het niet, dat er zooveel armoed was. Die gaf, wat ie kon.

Arie's blik gleed hooger. Hij ontdekte een kleine verandering in het zuchtje wind, dat er was, het werd sterker.

Verderop stond zijn huis. Langzaam liep hij het straatje op naar de achterdeur en nog langzamer ging hij zijn huis binnen.

Ruim was het en nog nieuw, met een flinke schuur er achter.

In de kamer vond hij Jantje bezig met koffiezetten.

‘Daar was ik weer.’

‘Dat zien ik.’

Arie schoof zijn stoel bij de tafel, ging zitten en keek strak naar buiten.

‘Hij heb wat,’ dacht Jantje, en haar felle grijze oogen namen zijn stroeven kop aandachtig op. Moeder had wel weer mooi praat over d'r dak... maar dat zou niet deurgaan. Nee, vast niet!

Kalm schonk ze koffie in, maar Arie hoorde het servies harder rinkelen, dan moedig was.

Het was met Jantje zeker weer mis vandaag.

Ze schoof een bordje, waarop een snee roggebrood met kaas en een beschuit erop, naar hem toe, zette daar zijn koffie naast en ging over hem aan tafel zitten.

‘Ik hew r's bij moeder keken. Ze wenscht je een plezierige Kerst,’ begon Arie.

‘En hoe was het dak? Wat ken het zoowat koste?’ ving ze hem fel op.

Geërgerd keek hij haar aan. Zóóver was ie toch nog niet met zijn verhaal.

‘Dat weet ik vanzelf niet,’ snoof hij gekrenkt. ‘Maar wèl weet ik, dat er enkel maar wat latjes onder de panne moete.’

‘O.’ Jantje dacht na. ‘Dan moete eerst alle panne van het dak haald, en dan de ouwe latte er ofsloopt en de nieuwe er op, en dan de panne weer... en d'r moet twee man voor an 't werk...’

Ze zweeg, en Arie hoorde, luider dan anders, de klok slaan. Half elf, dacht hij vaag en keek naar Jantje, die peinzend haar koffie dronk.

‘En hoe benne de gote?’ vroeg ze dan.

‘Nou, niet best meer, maar die kenne nog wel, zei hij hoopvol.

Dus die kome ankomende jaar,’ besliste ze.

‘Dat 's niet gezeid,’ suste Arie.

Hij zette zijn sterke tanden in de boterham. As ze nou maar toegaf...

Nerveus streek Jantje's rechterhand over het tafelkleed.

‘We moste het maar make late; en gauw ok,’ stelde hij overredend voor.

Zij plantte nu haar ellebogen op de tafel en lei de forsche kin in de geheven handen. Vast en helder keken haar lichte oogen in die van haar man.

‘Dat moste we niet doen, Arie,’ zei ze beslist. ‘Zelf keere we elke cent om, eer ie de deur uitgaat en dit is, late we eerlijk weze, geld weggooien. Moeder is al zóó oud, en as zoo'n mensch wat krijgt, of as ze d'r eigen niet meer redde ken, moet ze toch weg. Bij ons ken ze niet, dat weet je zelf ok wel, ik hew an mijn eigen werk genog; en waar zal ze dan beter op 'r plaats weze as in zoo'n huis. Ze heb niks te doen en krijgt alles op tijd, en ze is bij mensche van 'r eigen leeftijd...’

Ze hield op, maar bleef hem aanzien.

Arie dacht onder haar woorden door aan de bezige vrouw in het schemerige afdak, aan het glimmende fornuis, aan de kamer, die bij zijn moeder hoorde en aan de bedstee, waarin eens zijn vader stierf en waarin ook zij sterven wilde. En aan haar onrust vanmorgen...

‘Jij zegge wel, as ze niet meer kèn, maar zoover benne we nog

niet,' zei hij. 'Ze was vanochtend haast net zoo fleurig as jij nou.'

Jantje glimlachte en Arie zag, dat hij won. Zooiets hoorde ze graag.

Hij nam weer een flinken hap van zijn brood.

'Dat ken op die leeftijd aars gauw verandere,' wierp ze hem tegen. 'Ze loopt al naar de tachtig. En stel, dat ze d'rs ziek wordt, wie zal d'r naloope?'

'Dan late we Marie thuis kome. Eigen gaat vóór,' zei Arie kalm. 'En aars helpt Griet wel.'

'Griet!' Jantje snoof verachtelijk. Arie dweepte met die Griet. Die kon immers 'r eigen werk niet an.

Arie zag haar oogen sterk glanzen, toen ze dringend aanhield:

'As we moeder wiste over te halen en ze ging goedschiks heen, dan was het toch zoo mooi as 't kon. We moete zelf toch òk om ons ouwe dag denke; wij hewwe abram ok al zien.'

Arie duwde zijn bord terug en schoof zijn stoel achteruit.

'Dat doen we niet,' zei hij kort.

'Maar 'r dak wordt niet maakt,' riep Jantje fel.

Zwaar bonsde Arie's groote vuist op de tafel.

'Moeder blijft hier en 'r dak wordt maakt, al kost het honderd gulden,' viel hij uit.

'Honderd gulden,' tierde Jantje. 'Gooi jij maar met ons geld. Maar het beurd niet, het beurd niet...'

Arie rees op. Groot en breed stond hij voor haar. Ze week geen centimeter terug en haar oogen lieten hem niet los.

'Jij janke wel weer net zoolang tot ik toegeef,' zij hij dof. 'Maar as je dit winne en moeder...' hij slikte een paar maal heftig, 'mijn moeder moet weg... dan hoop ik, dat Griet het jou, as je òk zoo oud worre, nog benauwder maakt. En dan is het die niet kwalijk te nemen, want die terg je ok zooveul as je kenne. Waarom denk je, dat Marie met de Kerstdage niet hierkomt? Ok al om jou. Omdat er thuis voor dat kind geen mooi an is, omdat jij alles neerhale en bederve met je gejank en je gekift...'

Zijn anders zoo goedig, groot gezicht was vertrokken en wit van drift, toen hij met groote passen in de kamer heen en weer liep. Jantje zag dat gezicht een paar maal in den spiegel weerkaatst.

'En ik had nog wel zin in deuze drie zondage,' ging hij bitter door. 'Ik had hoopt dat alles goed worre zou...' Hij lachte luidop; een naar, hinnekend geluid, dat in een snik scheen te smoren.

Toen ging hij weg. Ze hoorde hem buiten eerst hevig met de emmers rammelen, maar later waschte hij de ramen en schrobde de straten met rustige, breede gebaren, net als altijd.

Jantje's werk vlotte niet zoo goed. Iets in Arie's laatste woorden en meer nog dat smartelijke in zijn lach had haar pijnlijk getroffen.

Ze zou het hem maar niet zoo erg kwalijk nemen, vond ze. Hij was de leste jare zoo onwijs dol op zijn moeder en die had 'm nou ok wel weer ompraat. Hij zou wel bedare, as zij nou het poot goed stijf hield. Honderd gulden... tien was nog te veul voor dat ouwe krot. En wat Arie van Griet zei... Nouja, ze had nooit van Griet houwen en dat was te begrijpen ok. As je je kinderen knap opvoed hewwe en je benne grootsch op hulle, en je hewwe dat welderus tegen den één en d' aar blijke laten... en je zeun trouwt dan overhaast met een wildvreumd schepsel waar ie net een paar maand mee vrijd; dan ben je niks blijd.

Ja, toe was de narigheid begonnen.

Arie liep al dadelijk erg hoog met de nieuwe schoondochter en moeder niet minder. En toe werd ze opoe...

Dat was net in dien tijd, dat ze zonder tande liep, omdat ze een gebit kreeg. En wat ze toe niet anhoore most...

Je lieten vanzelf an geen mensch wat blijke, maar het plaagt je toch. En dat eerste kind van Jan en Griet, dat zou naar haar noemd worre, maar Griet wou geen Jantje hewwe; het most en zou Jannie noemd worre en iedereen deed dat, behalve opoe zelf. Zij noemde 'r zussie. En was het nog maar een mooi of knap kind weest, zooas die kleinkindere van buurvrouw... Maar al de drie hindere van Griet, drie in de vijf jaar, in zoo'n slechten tijd as we nou beleefde, ze ware vèr van knap. En 't was er altijd armoed troef vanzelf.

Jantje ging erbij zitten en keek strak naar het geblokte patroon van het zeiltje over de keukentafel.

Met de leste Sinterklaas had zij de kindere alle drie kleere geven, die hadde ze noodig, en dan een beetje snoeperij erbij. Maar laat nou Arie's moeder voor de twee meidjes elk een pop kocht hewwe en daar zelf kleertjes voor maakt... en die kleine Arie van amper twee jaar kreeg een groot houten spoor... waar deed ze het van. En nou moste hulle 'r dak make late... Zuk was nergens goed voor, want Griet gaf d'r jôôns zelf al rommel ge nog.

Maar daarom ware ze zoo gek op moeder; ouwe opoe noemde ze d'r.

En ze liepe de deur bij d'r plat en Griet ok. En hier kwamme ze haast nooit. Dat Jan zuk goedvond...

Ze had er lest wat van zeid teugen Griet. Die was toe kwaad weggaan. Jantje schreide haast in bitter zelfbeklag.

En dan de slechte tijden; altijd die zorgen dag en nacht, je leefde er niet van, je kwam er nooit onderuit. En dan zouwe je man en je dochter nog wille dat je blijd ware, dat je zonge... dat je niet altijd an later dochte, maar bij de dag of leefde... Hulle ware nou eenmaal zoo; zij, Jantje, zij kòn zoo niet!

Zelfs de radio was 'r soms teveul.

Zwijgend zaten zij en Arie even later aan hun middagmaal; bruine boonen met een broeder, die in een zakje bij de boonen in de pan gaar gekookt was en dus ook een ietsje bruin getint was.

Traag gingen de lepels van en naar de borden. Er werd heel weinig gegeten dien dag.

Opeens hief Arie het hoofd op, zijn oogen lichtten blij. Kinderstemmen klonken en klompjes tripten over de schoone straat. Vlug rees Jantje op, om haar kleinkinderen in huis te helpen. Arie hoorde hoe hun vroolijk gesprek afbrak, toen ze de deur voor hen opende.

‘Klompe uit 'oor. Niet slobbe hier,’ hoorde hij haar zeggen.

‘Nee opoe,’ zei de oudste gedwee. ‘Waar is opa?’

Vanzelf; opa! dacht Jantje grimmig.

‘In de kamer,’ zei ze kortaf. ‘Most julle nog niet ete?’

Griet had de boel zeker weer niet klaar.

‘Om één uur,’ zei het kleinere zusje en hief haar mager, spits snuitje op.

‘Niet,’ baasde de oudste. ‘As pappa thuiskomt.’

Waar kon Jan naar toe weze? Zou ze 't vrage?

Maar de meisjes gingen al naar de kamer; het broertje scharrelde er op zijn zwakke, kromme beentjes achteraan.

Begeerig keken ze alle drie naar de nog bijna complete broeder.

‘Moet julle een stukkie? Gaan dan maar gauw zitten,’ zei Jantje.

Arie zag, hoe ze hun stuk voor stuk een doek voor bond en ze dan een flinke portie gaf met veel boter en suiker er over.

Dat verteederde hem wat. Zoo was ze vroeger ook; wel altijd wat ruw, maar gul en hartelijk en gauw verteederd.

Het was al weke leden, dat zijn kleinkindere voor het laatst hier aan tafel zate. Die vrouwenruzie's altijd...

‘Wat kom jullie hier doen? Enkel de broeder opete?’ vroeg hij plagend.

‘Kestliedjes zinge,’ zei de tweede parmantig. ‘Jannie gaat mogge na de kestboom.’

‘Lekker.’ Jannie knikte heftig. ‘En dàn die morgen komt ouwe opoe te gast.’

Jantje ging naar de keuken en ruimde en dweilde hier en daar, zonder doel.

Dus moeder kwam overmorgen bij Jan en Griet. Aare jare kwam ze bij hen ok; meestal voor een nacht... nou niet...

Het ware toch wel lieve hindere... as Willie maar niet zoo mager was, en zussie niet zuk vuurrood haar had; Arie kon dat mooi vinde, zij vond het foeileelijk; en dan kleine Arie met dat groote hoofd en die kromme beentjes... Ze keek zorgelijk.

Wacht; nou zonge ze voor opa. ‘Stille nacht’, dat zonge wij vroeger ok al... Hoe krijge ze 't in d'r hoofd, om die hindere zukke ouwe liedjes te leeren.

En wat nou? Nee, dit liedje kon ze niet; effies an de deur luistere.

Eerst klonken de fijne, hooge stemmetjes ongelijk en Jantje verstond de woorden half. Ze hoorde enkel over ‘kaarsjes, brandend in den nacht’. Het tweede couplet ging iets beter en toen begon Jannie vlot en zuiver aan het laatste. De kleine Willie neuriede, nu en dan een woordje stamelend, mee.

> Jezus zegt, dat het hier zoo donker is,
> Overal op aarde zorg en droefenis.
> Laat ons allen daarom heldre lichtjes zijn;
> Gij in uw klein hoekje en ik in 't mijn.

Jantje bléef bij de deur. Ze hoorde Arie's prijzende stem, ze wist, dat ze nu alle drie op en om zijn stoel hingen.

Wat gaf zoo'n liedje je een raar gevoel van binnen, as zukke kinderen het zonge. Je voelde krek, wat er mee bedoeld werd. Wel foei, ze had er de trane van in d'r ooge.

Driftig wischte ze die weg met haar mouw.

Hulle om een liedje, het most niet erger worre. En ze hield geeneens van die drohte met kerstboome en zoo. Waar was het

goed voor? Geld uit je zak jage en niks aars, en daar was het nou geen tijd voor. Vroeger gaf ze Jan en Marie nog welderes zoo'n kerstkrans van fondant of chocola en dan bond ze er rood en groen vloeipapier omheen. Dat kon ze deuze drie jôônsies ok wel geve, zuk vloei had ze nog leggen en dat snoepgoed kost de kop niet.

Ja; vroeger. Toe deed ze hulst an den spiegel en rooie tulpe op tafel... 't was toch wel gezellig weest.

In de kamer stoeide Arie met de kinderen, ze hoorde hen schateren.

In het achterend vond ze hun klompjes staan. Zes. Eén had een bandje om de kap en een ander, van zussie an 't zien, had een groot gat in de hiel, half bedekt met een stuk karton. Het zat er vast weer niet an bij Griet; ze most dat kind maar effies een paar nieuwe hale late, aars kreeg ze natte beene.

Toen ze in de kamer terug kwam, stonden de kinderen klaar, om weg te gaan. Ze stopte Jannie een gulden in haar handje.

'Hier! Goed vasthouwe 'oor. Haal d'r een paar nieuwe klompe voor. En wat er overblijft is voor je spaarpot.'

Het meisje knikte bedremmeld. Opoe snauwde altijd zoo.

'Goed, opoe,' zei ze zacht en trok vlug de anderen met zich mee.

Ze draait weer bij met Griet, dacht Arie. Maar dat met moeder...

Hij keek weer door het groote raam naar buiten en zijn blik volgde de zware, traag langsdrijvende wolken. Er kwam àl meer wind.

Zou het enkel om het geld weze... Jantje leek de leste paar jaar wel wat tegen moeder zelf ok te hewwen. Zat het 'm misschien in de kleinkindere? Zou ze het niet hewwe kenne, dat die zoo veul en zoo graag bij ouwe opoe ware?

En Jantje was zoo koppig ok, na konkeltijd had ie geen woord meer van d'r had. Hij zou vanmiddag maar d'rs bij Jan en Griet kijke, as ie thuiskwam, was het misschien over. Spijtig dat Marie niet thuiskwam, dat gaf wat aanspraak in die lange avonde. Vroeger ginge de mensche altijd te kerk, dat kortte zoo'n zondag mooi, maar dat leek ok wel uit den tijd. En alle drie avonde naar de radio luistere, dat was te veul van het goeie. Hij zou blijd weze, as het Januari was, dan kreeg je weer wat werk omhande.

Kijk de wind r's opsteke. Gelukkig 'oor, er kwam aar weer.

Jantje's laatste werk wou ook niet vlotten.

‘Het lijkt wel of mijn hande vasthouwen worre,’ mopperde ze. ‘En het is zoo gauw donker opheden.’

Een lachje trilde om haar smal getrokken lippen. Dat hadde de zussies ok net zongen, ‘dat het hier zoo donker is,’ daar had dat liedje gelijk in. Het was donker an alle kante van je leven. Moeder zei wel, dat je de lichte kantjes zoeke moste, maar dan zouwe die 'r eerst weze moete.

Toch had moeder het vast niet makkelijk had in d'r leven. Zooveul kindere grootbracht en weer verloren; en hoe verloren... verdronken... één gewoon in de sloot en één onder het ijs... één an de roodvonk... één an de tering... en toe nog een dochter in de kraam. En later 'r man nog... en dat in zorg en armoed...

Hoe kon zoo'n mensch in die jare nog blijd weze... En zooas Arie zei, was ze dat toch, teugen hem tenminste. Daarom liep ie zoo hoog met zijn moeder.

Weer rustten Jantje's handen in haar schoot en ze peinsde over het liedje, dat in flarden door haar gedachten zong. Kaarsjes, brandend in den nacht; zoo was dat met moeders natuur dus ok; altijd goed in 't zin most je weze... en hoe was het ok méér? Gij in uw klein hoekje en ik in 't mijn; juist zóó... ze hóórde het zussie nog zingen.

Lieve help, nou zat ze alweer te niksdoen. Haastig greep ze het koperen blad van Arie's rookstel en poetste, of haar leven er van af hing.

As alle mensche dat r's dede, elk in zijn hoekie? Wat zou het dan een rare wereld worre. Nooit en nergens kwam er meer ruzie, want elk gaf wàt toe. En de oorlog was zóó de wereld uit.

Jantje glimlachte in het spiegelend koper. Een mensch zag er toch puur knapper uit as ie lachte, dan wanneer ie stroef keek. Zou Griet daarom altijd lache, al had ze soms ok geen cent in huis? Daarom was Arie daar zoo graag; nou ok vast weer, hij kwam geeneens hier te theedrinken. Zou Jan later net zoo groot van zijn moeder houwe, as Arie nou? Het zag er niet naar uit, hij kwam hier zelden.

‘Gij in uw klein hoekje...’

‘Maar ik kàn zoo niet,’ verweerde Jantje zich tegen de telkens opwellende gedachten. ‘Een mensch kan zijn eigen zoomaar niet verandere!’

‘As ik r's wat meer toegaf?’

Ze zuchtte en stond op; het poetsen was tenminste gebeurd. Wat nou ok weer? Ze fronste ongeduldig en schudde haar hoofd. Wat had ze toch vandaag... Och ja, hoe kon het ok aars. Eerst Arie met zijn ruzie en toe de kindere met die onwijze liedjes... je zouwe d'r tureluurs van worre.

Foei, wat waaide het buiten. Goed, dat Marie met dit weer niet overkwam. Zou ze d'r schrijve, en vrage, of ze van het ouwe tot het nieuwe jaar kwam? Dat zou Arie ok zinne. Dat most ze vanavond doen. Nou de aardappels voor morgen nog schille en dan was ze eindelijk klaar met 'r werk. Wel goed ok, want het werd al donker, de schemerlamp most maar effies op.

Drie zondage... twee Kerstdage en een gewone d'r achteran... hoe kwame ze om... As ze morgen d'rs naar den kerstboom ginge? Arie hield wel van zuk. En - - - moeder te warskip (logeeren) vrage? Och, waarom niet, de ouwe ziel had niks aars as hulle en Jan en Griet om er te komen; en - - dan was het meteen weer goed.

Het zou ok wel niet meevalle, as je zoo oud ware as moeder. Hoeveel zou het maken van dat dak zoowat koste? Het was klein en erg laag; het kon wel meevalle. En as moeder naar zoo'n huis van ouwe mensche ging, had je de koste van wegbrenge en zoo...

Stuk voor stuk draaiden de aardappels in Jantje's rappe vingers en plonsden dan in het witte emmertje.

Toen bleef ze zoomaar zitten in het warmrose schemerlicht en haar oogen staarden geboeid naar het kachelvuur achter de micaruitjes. Ze zag de blauwige vlammetjes over den gloed spelen, ze voelde de behagelijke warmte; ze hoorde de wind om den schoorsteen woeden.

Zou er bij Jan en Griet wel genog in huis weze? Alle dage met z'n vijven, en moeder ok nog een dag te gast... As ze hulle d'rs wat van de bakker stuurde? Zuk kerstgebak! Dat kon ze wel doen.

Jantje's gedachten wendden en keerden en verwarden haarzelf; haar oogen keken maar strak naar dat uitstralende warme licht, en die andere zachte schijn omving haar meer en inniger, naarmate de duisternis daarbuiten toenam. En weer dwaalden de paar woorden, die ze van den kinderzang onthouden had, door haar brein.

'Ik wor oud,' peinsde ze halfluid. 'Alleen ouwe mensche krijge zukke rare gedachte. Wel foei, ik wou dat Arie thuiskwam.'

De klok sloeg. Ze schrok op. Zes uur al, en nog geen koffie klaar... Haastig ontstak ze het groote licht, sloot de ramen en zorgde voor het avondeten. Maar om haar mond bleef het weeke lachje en haar oogen glansden. Dat was het eerste, wat Arie bij zijn thuiskomst zag, en het verbaasde hem.

Maar er kwam meer...

Ze vroeg tersloops of Jan en Griet wel brandstof genoeg hadden en ze schreef een briefkaart aan Marie.

'Die most nog weg,' zei ze dan, met een blik naar de klok.

'Ken dat morgen niet,' mopperde Arie. 'Het is immers geen doen om met zoo'n storm de deur uit te gaan. Hoor d'rs.'

'Ja, ik ben niet doof,' zei Jantje ongeduldig. 'Maar zien, ik wou meteen nog effies naar moeder.'

Ziezoo, dàt was zeid.

'Naar moeder,' prevelde Arie verbaasd.

'Ja.' Jantje aaide weer over het tafelkleed. 'We moste het toch maar make late... dat dak... begrijp je... en nog vóór nieuwjaar. Ken dat?'

Warm en vol zagen haar anders zoo felle oogen hem aan.

Arie knikte afwezig.

'En wou je dat moeder soms vertelle?'

'Ja'

'Dat ken morgen immers wel.'

'Nee 'oor. Ze moet het voor de nacht wete, dan ken ze d'r lekker op slape. En ik wou 'r meteen te warskip noode; as ze dat wil tenminste.'

'Nou je moete het zelf wete, maar het is een reis 'oor,' gaf Arie onwillig toe. 'Ik haal je dan terug, want ik had moeder zoo half beloofd dat ik nog effies kome zou.'

Dapper toog Jantje op pad. Eerst naar de brievenbus en dan naar den bakker. Zorgvuldig en royaal koos ze haar kerstgeschenken voor Jan en Griet.

'En je brenge het ze vanavond éé,' drong ze aan. 'Ze benne 't nog te goed van Sinterklaas.'

En nou den zijweg in, naar moeder. Hoog en fel floot de wind door de telefoondraden; hij joelde langs en door de kale, zwiepende boomtakken en benam haar bijna den adem. Voorovergebogen worstelde ze vooruit. Soms scheen zijn druk tegen haar lichaam

iets te luwen, dan schepte ze even adem; maar van verre kwam over de velden weer het suizend gerucht als van duizenden fluisterende stemmen en overweldigde haar met hernieuwe kracht. Het felle licht van de straatlampen scheen aan en uit te flikkeren achter de wild bewogen takken.

Maar ze won. Een paar fietsers flitsten haar voorbij, voortgestuwd door dezelfde kracht, die haar belemmerde.

Bij het pad naar moeders huisje bleef ze staan. Ze voelde het korte, gekrulde haar rond haar hoofd opwaaien en haar wangen gloeiden. Enfin, ze was er haast.

Stil luisterde ze naar den wind, naar dat aanzwellend en weer afnemend geruisch, dat je iets scheen te willen zeggen en er toch nooit toe kwam... Er was iets machtigs en levends in zoo'n storm. Dit had ze nooit geweten.

'Er zal wel meer weze dat ik niet weet,' dacht Jantje vaag en klom tegen den, nu zijdelingschen winddruk op, het pad langs.

Eindelijk, het straatje, nu had ze de deur, de klink, een duwtje, hij viel open. Met één pas was ze binnen en bleef hijgend staan.

Het geraas van den wind was nu een ver en vreemd geluid, enkel de loeiende stem in den wijden schoorsteen was vlakbij.

De kamerdeur werd geopend.

'Is er vollek?' vroeg de oude vrouw.

'Ja, moeder, ik ben het, Jantje.'

Heel gewoon liep ze door naar de kamer en deed of ze moeders verwondering niet zag.

'Wat een wind éé?' zei ze onbevangen.

'Ben je d'r alleen doorkomen?' vroeg de moeder bezorgd.

'Ja. Maar Arie haalt mijn terug 'oor,' stelde Jantje gerust.

'Oh. Lust je een koppie?' Moeder deed onrustig.

'Graag. As je hewwe...'

'Doen je goed effies of. Leg 't maar op een stoel.'

Jantje leunde achterover in den ouden rieten leunstoel en keek naar de bezige, zorgende handen. Toch wel echt, om nog 'rs bemoederd te worren.

'Zou er regen kome as de wind bedaart?' vroeg de oude vrouw onder het inschenken.

'Dat is niet te hopen.' Jantje keek naar de lage zoldering. 'Eer

je dak heel is, kenne we geen regen gebruike. Arie praatte over de aare week of zoo,' zei ze losjes.

Half blij, half ongeloovig keek moeder haar aan. Meende ze dat nou, of meende ze 't niet...

'Je hadde de jôônsies te gast éé?' leidde ze het gesprek van het gevaar weg. 'Jannie zei het. Ze hewwe hier nog een tijdje met de blokke speuld.'

'Hewwe ze nog zongen ok?'

'Ja. Pittig éé.'

Langzaam genoot Jantje haar koffie. Goed was het hier, zoo warm en veilig na den storm daarbuiten; hier, onder de oude olielamp, die vol en helder de tafel belichtte en de rest van de kamer in een wazigen schemer hulde.

Toen kwam Arie, en moeder schonk gauw een tweede kopje in, dat ze naast het hare schoof.

Nu zaten ze dan weer samen bij moeder. En Arie vertelde méér over het dak, ze zagen de oude vrouw opleven, en Jantje vroeg, of ze morgen te warskip kwam; en toen spraken ze weer over het huisje en moeder vertelde van vroeger...

Arie luisterde maar half, Jantje had echter de ooren gespitst.

Zóó was deze vrouw door haar druk, droevig en armoedig leven gezeild, en toch had ze haar stille, zonnige vroolijkheid bewaard.

Het kòn dus. As je maar wóú.

'Heb je nog geen hulst, moeder?' vroeg Arie opeens. 'Jan heb het toch wel voor je meenomen?'

'Ja, de zussies brenge het morgen.'

'Aars neem je klimop, dat is ok groen,' zei Jantje.

'Dat wel. Maar het zit 'm in die bessies, weet je,' vertelde moeder. 'Groen is hoop en met dat rood erbij wordt het bloeiende hoop. Dat weet ik niet van mijn eigen 'oor. Ik hew het van hoore zeggen.' Ze lachte zachtjes. 'Gek éé, dat ik zoo op dat goed steld ben. Het valt niet méé zien, om je hoop bloeiende te houwen.'

Toen was het zoomaar even stil in de kleine kamer.

Om halftien namen ze afscheid en kuste Jantje het kleine gezicht, onder de witte hul, goedennacht.

'Denk maar goed om de koud 'oor,' zei moeder nog bezorgd.

'Nacht moeder,' riep Arie vanuit de afdak terug.

Buiten staande hoorden ze den sleutel in het oude slot knarsend

omdraaien en toen lieten ze zich, gearmd als jongelui, door de wind voortduwen naar het dorp.

De oude vrouw zette de twee kopjes in elkaar in het theeblad en maakte de aschbak leeg. Toen deed ze eerst haar hul en dan de zwarte ondermuts af, en legde die, met de streng bloedkoralen, op het tafelkastje. Dan ontdeed ze zich van de zwarte bovenkleeren en de beide gestreepte onderrokken. Dan de kousen nog. Ziezoo. Tenger als een kind stond ze nu in haar witkeperen onderrok en het hooggesloten nachtjak; de lange grijze vlechten hingen los over de smalle schouders neer. Nog even keek ze rond, blies dan de lamp uit en ging naar bed.

'He, he, dat was een drokke dag weest. Je was er loof (moe) van.' Wat lag ze nou mooi. Vooral nou je wiste dat je hier blijve kon. En zoo hartelijk as Jantje was...

De kachel gaf een knappend geluid; later nog eens. Toen was er enkel het tikken van de klok en de wat zware ademhaling van de oude vrouw.

De klok sloeg. Elf uur, twaalf uur, half een...

Toen werd het nog stiller in de kamer, want toen was er de klok alleen...

Naschrift.

Ter nadere oriënteering in het werk van mevrouw J. Visser-Roosendaal diene het volgende:

De schrijfster werd geboren in 1899 te Binnenwijzend in West-Friesland als tweede dochter van een arbeidersgezin, waar ziekte en zorg zich thuis voelden. Bij de vraag naar een biographie deelde zij het volgende mede:

Mijn eerste groote verdriet was dan ook, dat mijn mooi wit konijn verkocht moest worden, om vader's klompen te betalen. Als kind van vier jaar werd ik naar de lagere school gestuurd en zeven jaar later (als elfjarige dus) moest ik mee verdienen, want meisjes hoefden niet verder te leeren, die trouwden tóch. Maar het schoolhoofd had mij de laatste maanden stevig ingeprent, dat ik lééren moest, àlles leeren moest, wat in mijn bereik kwam. En zoo begon ik als 'manusje van alles' in een ouderwetsche apotheek en bracht zijn lessen in praktijk. Vervolgens werd ik melkmeisje, dienstbode en later noodhulp voor iedereen. Intusschen bezocht ik eenigen tijd een handelsschool en leefde in Enkhuizen, waar we toen woonden, de jeugdstroomingen van dien tijd

mee als lid van de J.G.O.B. (jongeliedengeheelonthoudersbond). Later brachten verloving en huwelijk (in 1919) mijn leven in andere banen. Kort ma mijn huwelijk schreef ik een paar novellen; maar toen nam het groeiend gezin mij geheel in beslag, tot ik in 1934 den moed vond aan mijn eersten roman te beginnen. 'De mensch wikt...'

Na dit debuut schreef mevrouw Visser-Roosendaal twee romans, getiteld 'De Wachter' en 'In 't Laatste Kwartier'. Zij is aan nieuw werk bezig.

Haar werk speelt hoofdzakelijk in West-Friesland. Haar figuren zijn die uit het milieu, waaruit zij zelve stamt. Haar arbeid is opgevallen door de zachte bewogenheid, die om al haar personen en toestanden ligt verspreid. Onder de streekromans behooren die van haar wel tot de besten.

Kerstmis oud en nieuw door Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe.

Het Christus-kindje in de schilderkunst.

Omstreeks de tweede helft der vierde eeuw was het, dat het feest der geboorte van Jezus in de Kerk gevierd begon te worden, en tegelijk daarmee ziet men ook het Christuskindje in de beeldende kunst verschijnen.

De oudst bekende afbeelding der Geboorte is een ruw-gebeiteld relief, gekleurd in eenvoudige tinten, in de Celsus-kerk te Milaan, vol van een eerlijke, naïeve vroomheid. Daarna kwam de Byzantijnsche kunst met haar symbolische voorstellingen, maar van ware schoonheid was eigenlijk eerst sprake bij Giotto, met wien de Italiaansche Renaissance een aanvang neemt. Weliswaar bezat Giotto nog niet de volmaakte techniek; hij had bijvoorbeeld te weinig begrip van perspectief.... maar de uitdrukking der gezichten is zoo gevoeld en karakteristiek, dat men er getroffen door wordt. En latere schilders van grooter talent vermochten geen grooter intensiteit in hun werk te leggen. Maar vooral Fra Filippo Lippi en Luca della Robbia ontroeren door hun innigheid.... en van de Madonna's dezer meesters schijnt een licht af, dat zich stralend weerspiegelt in het Heilige Kind.

Rubens heeft vele malen de Geboorte geschilderd, op zijn bekende wijze: weelderig, Vlaamsch. Ook Rembrandt koos dikwijls dit gewijde onderwerp, en zijn etsen, die het leven van Jezus vertolken, zijn onuitsprekelijk aandoenlijk.

In Spanje was het bij uitstek Murillo, een kind uit het volk, eenvoudig, vroom, deemoedig, die de Geboorte schilderde, met overgegeven geloof en algeheele liefde en toewijding. Zijn werk is een wonder van warmte en bekoring, van schoonheid en diep gevoel.

Bellini, de Venetiaan, maakte de Madonna fier en onafhankelijk, met iets vorstelijks in haar houding, en het prachtige Kind slaapt diep en kalm. Mantegna daarentegen is weer zachter en liefelijker.

Maar het hoogtepunt in de Italiaansche Christelijke kunst werd bereikt door het groote driemanschap: Leonardo da Vinci, Michel Angelo, Rafaël Sanzio.

Michel Angelo was ontegenzeggelijk de machtigste van de drie. In de Uffizi te Florence vindt men zijn subliemste schepping.

Rafaël is de adept van het zachte en schoone (hij was de knapste leerling van Perugino). De vele Madonna's met het Kind zijn over de geheele wereld bekend: wie herinnert zich niet de Madonna del Granduca, de Madonna di San Siste, de Madonna della Sedia.

De populaire Notte (Nacht) van Correggio bevindt zich in de Dresdener Gallerie. De glans, die van het Kind uitstraalt, is waarlijk van een schitterend bovennatuurlijk licht.

En zouden wij onzen Nederlandschen grootmeester Rogier van der Weyden vergeten, den besten leerling van de Gebroeders van Eyk?

Zijn werk is onder Gothischen invloed ontstaan. Het is een uiting van zuivere, bijna kinderlijke vroomheid.

In Albrecht Dürer bereikte de Duitsche kunst dier dagen haar hoogtepunt. Dürer heeft vele malen de Heilige Familie tot onderwerp gekozen. Zijn opvatting is sober en zeel realistisch.

De Fransche schilders der Renaissance, bijvoorbeeld Poussin, maakten van de Geboorte een tooneel als uit de klassieke mythologie. En in Engeland, waar de schilderkunst met Raeburn, Hoppner, Reynolds, Lawrence, Gainsborough triomfen vierde, hadden de Geboorte-schilderijen meer het aanzien van portretten, dan van iets heiligs en bovennatuurlijks.

De Engelsche, zoogenaamde praerafaëlistische schilders: Burne Jones, William Morris, Dante Gabriël Rossetti gaven eenige

voorstelling van Madonna's met het Kind, die zeer waard zijn, in de Kunstgeschiedenis bewaard te blijven.

De schilderij van den Duitscher Defregger, in het Museum te München, heeft een grooten naam. De opvatting is krachtig en grootsch.

Uit Amerika is geen enkele schilderij bekend, dat de Geboorte weergeeft. De zakelijke Amerikanen hebben blijkbaar geen idee van *gewijde kunst.*

Dit bleek wel, toen onlangs het bekende tijdschrift Harper's een prijsvraag uitschreef voor haar Kerstnummer. Er waren over de 600 inzendingen gekomen, maar van dieper begrip geen spoor!

Een Hollander, die allen lof verdient, dien wij allen kennen en vereeren, en die, ondanks zijn gestileerdheid, een diep en nobel gevoel verraadt, verdiepte zich allengs meer en meer in vrome kunst; ik bedoel natuurlijk onzen Jan Toorop.

Voor de curiositeit vermeld ik hier ook nog eenige vrouwelijke schilderessen, die men vrijwel nooit hoort noemen, en die feitelijk hoogst merkwaardig zijn.

Te Siena, in het Instituut voor Schoone Kunsten, bevinden zich twee schilderstukken, die niet met een familienaam zijn onderteekend, en slechts afkomstig heeten van een Zuster A. en een Zuster B. Deze schilderijen zijn zeer primitief, maar onbeschrijfelijk bekoorlijk in hare naïeveteit. Zij dagteekenen van omstreeks het jaar 1500. In hetzelfde Instituut kunnen wij nog een werk vermelden van Barbara Ragnoni, De Aanbidding der Herders, geheel in primitieven stijl.

En in het Louvre te Parijs kan men een stuk zien, ongeveer dateerende van 1600, een Madonna met Kind, waarvan de deemoedige rust en gelatenheid ons charmeert en ontroert. Het werk is van Barbara Loughi.

En in het Museum te Besançon treffen wij aan een Maria met het Kind van Agnese Dolci, van omstreeks 1580, waarop de diepe, overgegeven slaap, aan kinderen eigen, magnifiek is weergegeven. En in het British Museum te Londen vindt men een ets van Elisabeth Sirani, die leefde van 1638-1665, De Vlucht naar Egypte voorstellende, die zeer fijn en gevoelig is gedaan.

Het Christus-type.

De Christelijke kunst kent verschillende typen van den Christus, hoewel ze allen onder elkaar eenige gelijkenis vertoonen.

Zoover men weet, is de oudste beeltenis, die er van Jezus bekend is, die, welke aangeduid wordt met den naam Abgarus. Het is eenzelfde legende als die van de Heilige Veronica; de zieke Abgarus had om Jezus gezonden, en deze, vermoeid van den tocht, wischte zich het gelaat af met een doek, waarop zijn beeltenis werd bewaard. Deze doek bevindt zich in de St. Pieterskerk te Rome.

De geschiedkundige Tertullianus maakt er melding van, dat beeltenissen van Jezus aan verschillende kerken ten geschenke werden gegeven.

Over de ware gedaante van Christus is in de kerkgeschiedenis veel en langdurig strijd gevoerd. De kerkvader Clemens van Alexandrië nam de Abgarus-afbeelding als de echte aan; Johannes van Damascus daarentegen die van Veronica.

De Westersche kerkvaders, naar aanleiding van den 45en psalm, namen Jezus aan als het type der ideale mannelijke schoonheid, welke opvatting werd gesteund door Augustinus en Chrysostomus.

Koperen penningen met het borstbeeld van Christus, met opschriften in het Hebreeuwsch of Grieksch, bestaan nog; men meent, dat ze van Gnostische afkomst zijn en thuis behooren in de eerste, tweede en derde eeuw. Een dergelijke penning bevindt zich nog in de Ashmolean Bibliotheek te Oxford.

De Hebreeuwsche opschriften der penningen luiden: *Jezus van Nazareth, Messias, Mensch en God in één,* terwijl de munten voor de Grieksche bekeerlingen het opschrift droegen: *Jezus Christus, Koning der Joden*; soms dragen ze ook slechts het woord: *Emanuel*.

In de catacomben van Rome is ook een beeltenis van Jezus gevonden. In 365 werden de catacomben, op bevel van Paus Damascus, gesloten; de afbeelding moet dus dateeren van vóór dat jaar. De uitdrukking van het gelaat is zeer waardig en zacht.

Het museum van het Vaticaan bevat een fresco-beeld in mozaïek. Jezus, wat zeer zeldzaam is, draagt hier een groen kleed.

Ook op oude glazen amuletten komt de beeltenis van Christus voor. Hij wordt daar soms voorgesteld, *de vrucht des levens*

dragende. En in de vroegste Christelijke beeldhouwkunst wordt Jezus meestal voorgesteld, een lam over den schouder houdende.

Met de regeering van Constantijn den Groote kwam er aan de Christenvervolgingen een einde. En in die dagen verschenen allerwegen afbeeldingen van den triomfeerenden Christus. Op gouden, bronzen en zilveren penningen werd de beeltenis van Jezus geslagen.

In verschillende Italiaansche kerken ziet men reusachtige mozaïeken, den Christus voorstellende.

Cimabue was de eerste, die een geheel oorspronkelijke opvatting der Christusfiguur had. Hij was de eerste, die engelenfiguren om Jezus' graf en het kruis aanbracht. Hij is de grondvester van de Italiaansche schilderschool. Zijn groote leerling Giotto schilderde in Byzantijnschen stijl. Sinds dien tijd verscheen ook geregeld de stralenkrans om het gewijde hoofd.

Bij Leonardo da Vinci vindt men in de uitbeelding der Christusfiguur de schoonste mengeling van ideaal en werkelijkheid. Bij zijn Laatste Avondmaal is de Christus schooner en indrukwekkender, dan hij ooit door een ander schilder is uitgebeeld.

De Hollandsche, Vlaamsche en Duitsche schilders hebben bijna allen in Italië gestudeerd, en brachten vandaar het Byzantijnsche Jezus-type in hun werk. De eerste, die er een eigen opvatting op na ging houden, was Hans Memlinc, die in de vijftiende eeuw leefde. Holbein en Dürer volgden zijn voorbeeld, en gaven ook aan hun Christus een beslist Duitsch type. En later gaf de onvolprezen Rembrandt aan zijn uitbeeldingen een gedecideerd Hollandsch cachet. De Christus-afbeeldingen van Rubens verschillen onderling zoozeer, dat men niet kan zeggen, dat hij één bepaald type schiep. Van Dijck gaf aan zijn Christus ernstige, scherpe trekken in een smal, lijdend gelaat.

Er is in de Christelijke tijden nooit een periode geweest, waarop schilders en beeldhouwers zich niet met de Jezus-figuur bezig hielden. Op het oogenblik trekt de uitdrukkingsvolle figuur van Epstein het meeste de aandacht; maar ik wil vooral ook nog even wijzen op de ontzettend-realistische werken van de beeldhouwers Mestrowicz en Rosanditch, door wie de pijniging en de marteling van den Verlosser nooit intenser en poignanter is uitgebeeld.

De sterren van Kerstmis.

Omstreeks Kerstmis is het de tijd der diepe, donkere luchten, en de ijle droogheid der atmosfeer in vorstige nachten stelt ons in staat de glinsterende pracht des hemels in volle schoonheid te bewonderen. Het doet ons aan als een schitterend vuurwerk, de beschouwing der tintelend-helle sterren met hun watten, gelen, rooden of blauwachtigen glans, zich rangschikkend in driehoeken, vierhoeken, bogen en strepen.... Hoe langer wij staren, hoe meer figuren opdoemen uit het fluweelige fond van de lucht, en hoe meer werkelijke orde gaat heerschen in het oogenschijnlijk verwarde, algemeene beeld. Allengs herkennen wij Andromeda, Cassiopeia, de Groote en Kleine Beer, de Zwaan, de Visschen, de Lier....

Het is er natuurlijk verre van, dat wij in alle landen van Europa hetzelfde zouden zien. Voor Nederland, Engeland, Duitschland, Frankrijk, ja, voor ieder land is het aspect van de lucht verschillend. Elke graad Oostelijker maakt op het hemelveld een aanzienlijk verschil. (Want elke graad maakt een onderscheid van 4 minuten in tijd.)

Het eigenaardige tintelen der sterren komt door het passeeren van het licht door de opeenvolgende strata, die van verschillende temperatuur en compactheid zijn. We zullen zien, dat, hoe dichter een ster bij den horizon staat, zij veel meer tintelt, dan hoog in het zenith.

Licht is altijd verbonden geweest met de persoonlijkheid van Christus, - door alle eeuwen heen is het beschouwd als het symbool van zijn zending. En de Ster van Bethlehem is het mystieke teeken, dat allen geleidde naar de plaats, waar Jezus geboren was.

De maand December staat in het zodiakale teeken van den Steenbok. Onder dit symbool treffen wij personen, die zich strikt aan het navolgen der wetten houden, bijvoorbeeld staatslieden, ambtenaren, notarissen, enz. Kenmerkend is bij hen de groote zin voor orde. Het motto van den Capricornus-man zou kunnen luiden: gehoorzaamheid, onderscheidend begrip, regelmatigheid en werkzaamheid.

Kerstboomen.

Weinigen, die zich verzamelen rond den lichtenden boom, waarin de kaarslichtjes fonkelen als gouden sterren, zullen er zich een voorstelling van kunnen maken, welk een moeilijke en tijdeischende taak het kweeken van Kerstboomen is. In Engeland, zoowel als in Duitschland wordt (ik hoop niet te moeten zeggen: werd!) dit bedrijf op groote schaal uitgeoefend, en uitgestrekte gronden zijn uitsluitend bestemd tot het kweeken van Kerstboomen.

De speciale Kerstboom is, zooals men weet, de den, en deze behoort dan van de soort te zijn, dat dicht op elkaar staande takken heeft. Natuurlijk worden er ook vele, zoogenaamd *wilde* dennen als Kerstboomen verkocht, maar deze bezitten op de wereldmarkt geen waarde.

Het kweeken van Kerstboomen, daar dit uit zaad geschiedt, is een waar geduldwerkje. Minstens zes jaar moet op eenig resultaat worden gewacht, maar daarentegen vergenoegt deze soort den zich met den allerarmsten grond. De grootste vraag is naar lichtgroene boomen; een rijke grond zou er een te donkere kleur aan geven, zoodat de zandigste en steenigste bodem de beste is.

Ongeveer een maand voor Kerstmis begint de grootste drukte; er is steeds een zeer bekwaam kenner noodig, om aan te wijzen, welke boomen geschikt zijn.

De boomen worden in bossen van tien bij elkaar gepakt, wat geschieden moet door arbeiders met dikke handschoenen aan, omdat de naalden overal doorheen dringen.

De boomen worden naar de hoofdmarkt gezonden, en gaan vandaar over de geheele wereld.

Kerstgebruiken.

In geen enkel land wordt het Kerstfeest poëtischer opgevat dan in Ierland. De Ieren gelooven, dat, twaalf dagen lang, van Kerstmis tot Driekoningen, de poorten van het Paradijs open blijven, en dat, wie in dit tijdsverloop sterft, rechtstreeks naar den hemel gaat. Kinderen, in deze dagen geboren, verbeelden zij

zich, zijn bizonder goed en lief; men gelooft, dat zij het tweede gezicht hebben, en de *muziek der sferen* kunnen hooren. Ook meent de Ier, dat de beschermengelen der menschen zichtbaar worden tusschen middernacht en den dageraad van den Kerstdag. En vele personen laten 's nachts hun deur wijd open, daar zij denken, dat het Kerstkindje dan ronddwaalt, en misschien een schuilplaats zoekt.

In Oostenrijk worden lichten in de vensters gezet, opdat Maria met het Kind gemakkelijk haar weg moge vinden. En in Tyrol laat men 's nachts een groote kom melk staan met een lepel er in, en licht en vuur blijven aan.

In de Engelsche graafschappen Devonshire en Dorsetshire worden op Kerstavond de appelboomen met cider begoten, opdat zij een overvloedigen oogst zullen opleveren.

In Zuid-Frankrijk gelooft men, dat in den Kerstnacht het vee in de stallen neerknielt, de bijen in hun korven gonzen, en het roodborstje uitbreekt in gezang.

In Rusland wordt bij de geloovigen op Kerstavond een in het wit gekleed meisje, de *kolyada* genoemd, op een slede gezet, waarna zij van huis tot huis geschenken rondbrengt.

Oude en eigenaardige gebruiken blijven om den Kersttijd heen het langst in zwang. In Engeland wordt na Kerstmis alle hulst verzameld; zijn er meer gladde takken, dan zal de vrouw, zijn er meer prikkelige, dan zal de man het hoofd des huizes zijn. In Vlaanderen gaan de jonge meisjes naar den houtstapel en trekken een tak er uit; is deze recht en zonder kwasten of knoesten, dan krijgen zij een zachtaardigen man; is de tak krom en hakerig, dan moeten zij rekenen op een strenge wederhelft.

In Spanje vereert men onstuimig de *Naciamento* (de kribbe). En het Kerstdiner bevat overvloedig veel lekkernijen: geglaceerde kastanjes, marsepein, geconfijte vruchten.

In Nederland heeft van oudsher het Kerstblok een belangrijke rol gespeeld. Het moest worden aangestoken met een verkoold blokje van het vorige jaar, om geluk aan te brengen.

In Noorwegen en Zweden verzamelen de boeren zorgvuldig het stroo, dat zij met Kerstmis op den vloer hebben gestrooid, en geven het aan hun vee ten eten; dit zal hen het geheele jaar voor ziekte bewaren.

In Denemarken verkruimelen de boeren een brood over den akker, om een goeden oogst te erlangen.

En bijna overal in Europa leggen jonge meisjes op Kerstnacht een takje hulst onder hun kussen, opdat in den droom haar aanstaande man zal verschijnen.

Hulst en mistletoe.

De Druïden vereeren den hulst, en beschouwen hem als een soort van geneesmiddel. Het hout van den hulst is buitengewoon hard en wordt veelvuldig door meubelmakers gebruikt. Een aftreksel van de bladeren, beweert de volkskunde, werkt koortswerend, en in tijden van nood dronk men het, in plaats van thee.

Tegen het einde van het jaar zonden de Romeinen aan hun vrienden takken hulst met goede wenschen.

Standvastigheid en volharding zijn de symbolen van den hulst: altijd groen en sterk in alle seizoenen.

In de beschermende takken van den hulst vinden vogels en kleine dieren een toevlucht.

De traditie wil, dat het Brandende Braambosch, waarin de Heer aan Mozes verscheen, hulst is geweest.

De oude Germanen noemden den hulst: *Kerstdoren*

De mistletoe is een nog romantischer Kerstplant. De mythologie, die de misteltak met de sagen van Noordelijke volken verbindt, is hoogst interessant.

Volgens een Scandinavische legende begaf de moeder van den Noorschen god Balder zich naar al het levende op aarde, om het te vragen, haar zoon geen kwaad te doen. Zij vergat echter de mistletoe, die op de boomen groeit. En Loke, de god van het kwaad, sneed daarvan een pijl, dien hij op den boog van den blinden Hödur legde, met het gevolg, dat Balder werd gedood. Maar de andere goden riepen hem in het leven terug, en wijdden de mistletoe aan Freya, de moeder van Balder, en de godin van de liefde. En men behoeft nu niet meer te vragen, waar het gebruik, om te kussen onder de mistletoe, vandaan komt.

Bij de Saksers beteekende het ophangen van een marentak, dat een gast het huis als het zijne beschouwen kon.

De mistletoe groeit voornamelijk op appelboom of eik. Heeft

men een jaar of vijf geduld, dan kieze men een stevigen tak, en plaatst in een barst eenige zaadjes, die men aan een rijpe, versche bes ontnomen heeft. Men kan langzaam aan de worteltjes zich zien ontwikkelen, dan de grijsgroene, trossende bladeren met zilverwitte besjes er aan.

In antiek Engelsch porcelein vindt men op den bodem van bruidskopjes dikwijls de mistletoe.

Het snijden der mistletoe was bij de Druïden een godsdienstige ritus; de plechtigheid werd door den, in een lang, wit kleed gehulden, Aartsdruïde verricht, die met een gouden sikkel de twijgen afsneed. Aan den mistel werden wonderbare krachten tot het uitdrijven van kwade invloeden toegeschreven.

De etymologie van het woord mistletoe is ook interessant. Volgens sommigen komt het woord van het Angelsaksische *mistle,* dat anders en van *teinu,* dat twijg beteekent; waarmee gezegd is, dat de mistletoe een *andere twijg* is, met andere woorden, die niet op zichzelf groeit, doch op andere boomen. Anderen denken aan het Oud-Engelsche wiskus, wat eenzaamheid beteekent.

Kerstliederen.

Er is geen vorm van literaire expressie, zoo ver verwijderd van alle cultuur, die tegelijk zoo zielsontroerend zijn als de oude Kerstliederen. Zij zijn de primitiefste echo's van wat er leeft in het diepste hart der volken, die allen afstammen van het eerste Kerstlied: Gloria in Excelsis. Het aloude Kerstlied raakt de kern van alle mysteries aan en gebruikt de eenig mogelijke manier, om die kern te naderen; het zijn pure en simpele vreugdezangen, zooals het Engelsche woord *carol* reeds aanduidt. Het is afgeleid van *cantare,* het Latijn voor zingen en van *rola,* een uitdrukking van blijheid, een hosanna.

De beminnelijke Franciscus van Assisi liet op Kerstavond (in het jaar 1223) tableaux opvoeren, waarbij Kerstliederen werden gezongen.

Het met devotie en volledige overgave gezongen Kertlied stijgt recht uit de ziel der geloovige gemeente, en maakt daardoor een onbeschrijfelijken indruk.

Er zijn Liederen der bloemen, Liederen der vogels, Liederen,

die het geluk van den eigen haard bezingen. Duetten, trio's en quartetten volgden de solo's en vormden de eerste primitieve koren.

Jonge menschen, evenals oude lieden, *houden* van het traditioneele en overgeleverde.... want beiden hebben iets romantisch', waardoor het teedere en eenvoudige hen treft.

Vele Kerstliederen zijn uit het Latijn vertaald en worden nu in alle talen en landen gezongen. De *Christmas carols* zijn aan het geheele Engelsche volk oneindig dierbaar (ik herinner even aan het alom bekende Christmas carol van Charles Dickens); zij dateeren soms van de 15e en 16e eeuw en hebben nog niets van hun bekoring verloren.

Cradled all lowly,
Behold the Child, the Christ, the Saviour holy....

zingen de Engelschen; de Franschen:

Noël, Noël, Noël, Noël!
O, Saint Roi d'Israël!....

De Duitschers:

Ach, lieber Herre Jesu....

en tal van andere Weihnachtsliederen, en onze Hollandsche Kerstliederen zijn vele en bekend genoeg, dan dat ik ze nog hier zou moeten vermelden.

Kerstkaarten.

Men mag gerust aannemen, dat Kerstkaarten, Kerstwenschen even oud zijn als de boekdrukkunst, dat is dus nu ongeveer zeshonderd jaar.

Geleerde bibliophilen, enthousiaste prentverzamelaars hebben voor ons vele, zeer oude houtsneden opgediept. Algemeen gelooft men, dat Charles Dickens er zeer veel toe heeft bijgedragen, om de Kerstkaart een grootere verspreiding te geven, en uit Engeland verbreidde de gewoonte zich zeer snel over de geheele wereld. In het jaar 1846 heeft men berekend, dat er reeds over de 10.000 exemplaren in de verschillende landen werden gewisseld.

Allengs, met het goedkooper worden van papier en drukkosten,

nam het verzenden van Kerstkaarten ontzaglijke proporties aan, en daarmee won de goede gewoonte hoe langer hoe meer veld, om kunstenaars voor ontwerpen en bijschriften aan het werk te zetten.

Een verzameling Kerstkaarten duidt op de meest curieuse en ongezochtste wijze den smaak, de levensopvatting, de gewoonten en gebruiken der verschillende tijdsperioden aan. Een kaart van ± 1800, met godsdienstige voorstellingen en vrome bijschriften, is absoluut verschillend van de kaart, die een 80 jaar later dateert en die meestal 'lieve' afbeeldingen geven van 'zoete kinderen' en sentimenteele huiselijke tafereelen. Tegen het einde der 19e eeuw beleefden de, ons allen bekende, Engelsche artiesten: Kate Greenaway, Caldecott en Walter Crane hun hoogtepunt, en wie door erfenis een dergelijke kaart nog bezit, mag zich wel heel gelukkig prijzen.

Er zijn geheele firma's, die zich alleen bezig houden met de productie van deze bizondere soort prentkaarten, en de bevalligste en fijnste exemplaren afleveren. Behalve goede wenschen verschijnen tegenwoordig veelvuldig gelukssymbolen op de kaarten, die ieder kent: hoefijzers, varkentjes, klaverblaadjes, enz. enz. Nogmaals: een collectie prentkaarten vertegenwoordigt een belangrijk historisch overzicht, en het is werkelijk wel de moeite waard, deze te verzamelen.

Plumpudding, en wat dies meer zij.

De Kerstpudding, over de geheele wereld bekend als: *plumpudding,* is een zóó absoluut integreerend deel van het Kerstmenu, dat het wel interessant is, daaraan een paar woorden te wijden. Evenwel, een eeuw geleden was de plumpudding nog volstrekt niet zoo populair en algemeen in de mode; wat men toen overal op Kerstmis at, was: pruimensoep.

Deze soep (het was meer een pap) was een zeer voedzame spijs en werd op de volgende wijze bereid.

Een groot stuk rund- of schapenvleesch werd met bruin brood gekookt, totdat het vleesch geheel in flarden was. Dan werden er pruimedanten, rozijnen, amandelen, kruidnagelen, gember, zout en peper aan toegevoegd.

De menschen waren verzot op deze soep, en iemand, die op Kerstmis smakelijk van dit gerecht at, werd als een goed Christen beschouwd. In het jaar 1801 vertelt onze geschierschrijver Brand, hoe hij op Kerstdag te dineeren was bij den Hofprediker en aldaar onthaald werd op een ‘terrine, vol van de heerlijke, weelderige pruimensoep’.

Het gerecht was in dien tijd zeer kostbaar, want suiker kostte ongeveer een gulden het pond, en amandelen, pruimedanten, meel, rozijnen, - alles was zeker drie maal zoo duur als tegenwoordig. (Met pruimedanten worden in de oude kookboeken meestal gewone rozijnen bedoeld. De naam komt van *prune d'Ente,* een landstreek in Frankrijk.)

De pruimensoep was de voorlooper van de welbekende en welbeminde *plumpudding,* en voor de bereiding was er in de oude tijden een geheele ritus noodig.

Het gebruik eischte, dat men met het klaarmaken begon op den dag van de Advent, dit is de 25e Zondag na de Heilige Drievuldigheid. Dan moesten alle bestanddeelen worden gemengd en met het koken worden begonnen. De oude gewoonte was, om in het deeg een zilver muntje, een ring en een vingerhoed te verstoppen; de munt voorspelde rijkdom; de ring een huwelijk, de vingerhoed harden arbeid.

En het gebruik, om de pudding met rum te overgieten, die aan te steken en het gerecht brandend binnen te brengen, duidt natuurlijk op het feestelijke licht, dat nu eenmaal bij het Kerstfeest behoort.

Amandelen en rozijnen.

Amandelen en rozijnen zijn ook een bijbehoorend bestanddeel van het Kerstmaal, omdat ze ten eerste lekker zijn, en ten tweede de feestvreugde verhoogen, wanneer er een philippine gevonden wordt. Het woord philippine is een verbastering van philipoena, dat liefdeboete beteekent. Een honderd jaar geleden heette de philippine *valentine,* dit naar aanleiding van de feesten, gegeven op Sint Valentijn's dag (14 Februari) en waarbij degene, die de afspraak verloren had, een versje maken moest. In vele oudere dichtbundels vindt men nog deze rijmpjes, die *valentines* werden genoemd.

De dessert-amandelen, die zoet en van de beste qualiteit zijn, komen uit Frankrijk en Spanje en tegenwoordig ook uit Californië; ze hebben een brosse schil en zeer veel dubbele pitten. Men onderscheidt naar grootte en zoetheid: *prinsesse*-amandelen en *matrones*.

Gebrande amandelen en suikerboonen behoorden tot de vroegste bonbons. Marsepein wordt geheel van gestampte amandelen gemaakt. Ook de bekende orgeade wordt uit amandelen getrokken (het woord is eigenlijk *orgeat*). Ook de heerlijke kerstkransen zijn een product van amandelen; bitterkoekjes verkrijgen hun aroma door de olie der bittere amandelen, die overigens ook nog veel in de banketbakkerij en de geneeskunde gebruikt worden. Gezouten amandelen zijn een exquise lekkernij gedurende het diner; men heeft er speciale amandelbakjes voor. Pistaches zijn amandelen met groene pit; ze moeten steeds zoo versch mogelijk worden gebruikt.

Rozijnen zijn, zooals men weet, gedroogde druiven; het woord rozijn staat in verband met het Fransche *raisin,* met het Spaansche *racimo* en met het Latijnsche *racimus,* dat druiventros beteekent. Malaga en Damascus waren om hun rozijnen beroemd; thans komen ook zeer goede rozijnen uit andere steden van Klein-Azië. Sultana-rozijnen worden hoofdzakelijk geleverd door Turkije.

Corinthe brengt ons de kleine, gedroogde druifjes, die naar deze stad *krenten* werden genoemd.

Omstreeks de 13e eeuw werden de rozijnen uit het Oosten naar Europa overgebracht, en daar met Kerstmis versche vruchten schaars zijn, werden ze veelvuldig bij de maaltijden gebruikt. Het drogen der druiven, wat ongeveer vijf dagen duurt, geschiedt pas, nadat ze eerst zijn gekookt, meestal met bijvoeging van welriekende kruiden, als thijm, lavendel, rozemarijn.

Ingezonden stuk

Van oudsher neemt ‘De Nieuwe Gids’ altijd zooveel mogelijk het standpunt van ‘hoor en wederhoor’ in. Ook dan, wanneer derden protesteeren tegen meeningen der redactie of van hare medewerkers. Dit standpunt lijkt ons een elementairen eisch van literair en journalistiek fatsoen. Wij blijven er aan trouw, ofschoon het bij vele bladen en periodieken meer en meer in ongenade raakt, en ofschoon, al sedert de oprichting anno 1885 van dit tijdschrift, men in andere periodieken veelal niet dezelfde hoffelijkheid jegens ons in acht neemt. Wij zien geen grond, om het slechte voorbeeld van anderen te volgen.

Dienovereenkomstig hebben wij dan ook anno 1936 het protest van Mr. L.E. Visser, destijds vice-praesident, thans praesident, van den Hoogen Raad der Nederlanden, tegen zekere uitlatingen van onzen toenmaligen medewerker Maurits Wagenvoort, dien Mr. Visser voor Fascistisch en Anti-semitisch hield, zonder meer in ons tijdschrift gepubliceerd.[1)] Onze redactie, in hare toenmalige samenstelling, was het natuurlijk volmaakt òneens met de aantijgingen van den heer Visser; maar evenzeer als zij haren medewerker Maurits Wagenvoort gelegenheid bood, daarop te antwoorden, verleende zij aan Mr. Visser gastvrijheid in dit tijdschrift. Moraal: hoor en wederhoor; of: audietur et altera pars, opdat de Lezer zich een beeld der werkelijkheid vormen kunne.

Het ligt mitsdien volmaakt in onze lijn, thans een ingezonden stuk van den heer G. Stuiveling te publiceeren, waarin deze protesteert tegen het artikel ‘Dukdalf der Persoonlijkheidsidee’ van onzen redacteur Dr. Alfred A. Haighton in het jongste October-nummer van ‘De Nieuwe Gids’. In deze tegemoetkomendheid

1) Zie ‘De Nieuwe Gids’, 51e jaargang (1936), tweede deel, pak. 349 en 349.

onzerzijds zie de Lezer dus geen zwakte, angst voor represailles, gebrek aan kloekmoedigheid of wat voor uitvloeisel van minder flinke gevoelens ook. Volkomen beseffen wij, hoe geen rood blad een dergelijke ridderlijke eerlijkheid jegens ons zoû betrachten. Doch wij strijden met open vizier. De eenige wijziging in zijn text, die wij den inzender tot conditie hebben gesteld, is het bezigen van onverknoeide spelling. Verder krijgt hij geheel het vrije woord. Wij beschouwen deze onze houding als een 'daad van eenvoudige rechtvaardigheid', om met wijlen Dr. Kloos te spreken, en gaan er dus niet prat op. Dat wij even op het verschil in geestesgesteldheid met andere kampen wijzen, geschiedt enkel, om misverstand te voorkomen. Thans is het woord aan den inzender:

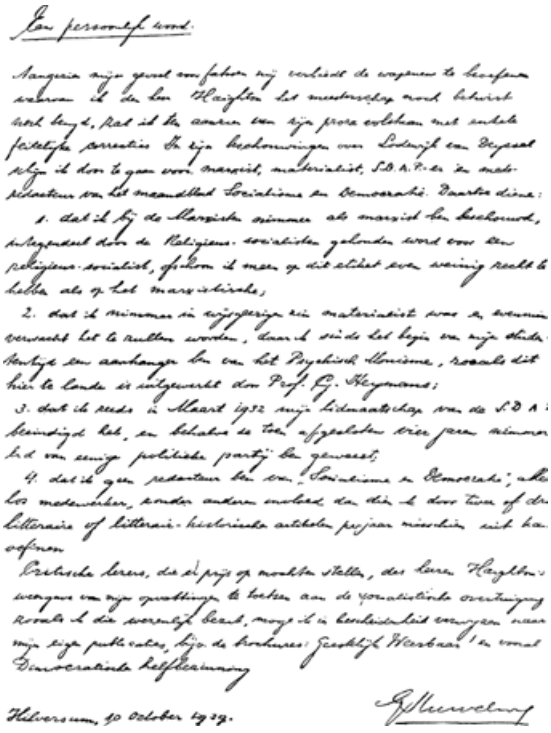

Een persoonlijk woord.

Aangezien mijne geest van fabriek mij verbiedt de wagens te besturen waarvan ik de bon Haagsche het merkteeken vond behoort bevind, past ik te zamen van mijn proza volkom met andere politieke partijen die mijn beschouwingen over Godsdienst en Wijsgeerig zijn ik door te gaan voor marxist, materialist, S.D.A.P.-er en mederedacteur van het maandblad Socialisme en Democratie. Daarom diene:

1. dat ik bij de Marxisten nimmer als marxist ben bekend, integendeel door de Religieus-socialisten gelooven word voor een religieus-socialist, ofschoon ik meer op dit stichst een weinig recht te hebben als op het marxistische;

2. dat ik nimmer in mijn geschriften een materialist wens te worden verwacht het te mogen worden, daar ik vind het begin van mijn studie Kantsch een aanhanger ben van het Psychisch Monisme, vooral dit hier te Lande is ingevoerd door Prof. Dr. Heymans;

3. dat ik reeds in Maart 1932 mijn lidmaatschap van de S.D.A.P. beëindigd heb, en behalve de toen afgesloten drie jaren nimmer lid van enige politieke partij ben geweest;

4. dat ik geen redacteur ben van "Socialisme en Democratie", alleen als medewerker, zonder andere verband dan dat ik door tijd of door litterair of litterair-historische artikelen mijn jaar nieuwsin wil bevorderen.

Ten slotte diene, dat ik mijn op mijn stelling, dat mijn Haagsche wegens van mijn opvattingen te beletten aan de journalistische overtuiging. Reeds ik die waarlijk beeld, mag ik in bescheidenheid verwijzen naar mijn eigen publicaties, bijv. de brochures: "Geestelijk Marxisme" en "Een Democratische Heilsverwachting".

Hilversum, 30 October 1933. G. Kuiper

Bijschrift.

Op 's heeren Stuiveling's ‘Persoonlijk Woord’ past m.i. een onpersoonlijk antwoord. Ik bedoel daarmede, dat ik mijn persoonlijke gevoeligheden - voor zoover zulke in het spel zouden gekomen zijn - buiten de quaestie laat. Immers: wat zijn personen, waar het om Beginselen gaat?

Het spijt mij, dat zijn ‘gevoel voor fatsoen’ den heer Stuiveling verhindert, een *weêrlegging* van mijn gewraakte opstel te beproeven. Destijds zag Frank van der Goes af van weêrlegging van Lodewijk van Deyssel's argumenten, omdat de eerste de ‘economie’ van zijn opstel niet wilde verstoren[2)], en omdat hij het gevoelen zijns tegenstanders wilde opvatten ‘in het groot’[2)]; thans ziet de heer Stuiveling af van hetzelfde, omdat zijn ‘gevoel voor fatsoen’ hem zulks ‘verbiedt’. Het schijnt onmogelijk, met den rooden tot eene redelijke gedachtenwisseling over hun beginselen te komen.

Dit in het algemeen; nu zijn ‘feitelijke correcties’.

Ad 1. Op pag. 441 en 442 van den loopenden jaargang (October-nummer) heb ik uitdrukkelijk vastgesteld: in het opstel ‘Dukdalf der Persoonlijkheidsidee’ versta ik onder ‘marxisme’: rood socialisme. Waarom ik zulks deed, leze men ter plaatse na. 's Heeren Stuiveling's bewering, géén marxist te zijn, heeft, binnen het cader dezer discussie, dus, in trouwe, enkel zin, indien hij daarmede bedoelt: geen *rood-socialist* te zijn. Daar de heer Stuiveling zich - mede - in zijn bovenstaand Ingezonden Stuk ‘socialist’ noemt, hij stellig géén Fascist of Nationaal-Socialist is, en, ten slotte, er geen àndere soorten Socialisme dan rood, zwart en bruin bestaan, blijkt duidelijk, dat hij wèl rood-socialist is. Of, m.a.w., ‘marxist’, in den zin, dien ik aan dien term uitdrukkelijk gehecht heb in mijn voornoemd geschrift.

Ad 2. De uitdrukking ‘in wijsgeerigen zin materialist’ schijnt te impliceeren, dat er ook nog ander, ònwijsgeerig, materialisme bestaat. Ik zal de laatste zijn om dit tegen te spreken; m.i. is het heele materialisme onwijsgeerig. Zie mijn voornoemd opstel!

Maar indien de heer Stuiveling géén materialist is, hoe rijmt

2) Zie ‘De Nieuwe Gids’: October 1939, pag. 467 en 471; en 6e jaargang (1 October 1890... 1 Augustus 1891, Deel I, pag. 370, 380 en 381.

2) Zie ‘De Nieuwe Gids’: October 1939, pag. 467 en 471; en 6e jaargang (1 October 1890... 1 Augustus 1891, Deel I, pag. 370, 380 en 381.

hij dit dan met zijn partijkeuze vóór het marxisme en tégen Oranje in zijn boek ‘De Nieuwe Gids als Geestelijk Brandpunt’? Vergelijk mijn opstel! Op pag. 120 van dat zijn boek rept Stuiveling over:

.... ‘onuitsprekelijk kleinburgerlijke sentimenten: socialistenhaat en oranjeliefde.’

‘Oranjeliefde’ met een kleine o!

Is dit de uitlating van een niet-materialist, niet-marxist, religieus (zij het dan ook socialistisch) gezind iemand? Of is Prof. Heymans Psychisch-Monisme tegenwoordig een dekmantel voor zulke *practisch*-materialistische gevoelens? Het antwoord laat ik gaarne aan den Lezer over.

Ad 3. De heer Stuiveling is dus, naar eigen verklaring, lid der S.D.A.P. *geweest*. Onze ‘niet-materialist’ tevens ‘niet-marxist’ heeft alzoo nog kort geleden in het schuitje der materialisten en marxisten gevaren. Nu kan men zich bekeeren. Doch dat heeft hij blijkbaar *niet* gedaan. Getuigen: 1. zijn voornoemd boek kwam anno 1935 - drie jaar ná zijn beweerde uittreding uit de S.D.A.P. - uit bij de S.D.A.P.-uitgeverij N.V. ‘De Arbeiderspers te Amsterdam’; 2. hij is (zie onder) nog steeds medewerker aan het S.D.A.P.-periodiek ‘Socialisme en Democratie’; 3. èn de inhoud van zijn voornoemd boek èn die van zijn bovenstaand Ingezonden Stuk spreken duidelijk de taal der rooden.

Ad 4. Deze slag is aan hem. Inderdaad is hij géén redacteur, maar enkel vast medewerker aan dat roode orgaan. Niet *los* medewerker, zooals hij schrijft, want hij staat vermeld onder de ‘Vaste Medewerkers’ op het omslag der Januari-aflevering 1939, die voor mij ligt. Toen ik mijn voornoemd opstel schreef, had ik dat nummer van dat periodiek niet bij de hand. Er heeft blijkbaar een verschuiving in mijn geheugen plaats gevonden, waarvoor ik den Lezer en den heer Stuiveling om verschooning verzoek.

Men lette echter wèl: hij staat daar qua *vast* medewerker, niet qua *los* dito, zooals hij in bovenstaand Ingezonden Stuk voorgeeft. Het bewijsstuk is in mijn bezit. Goed beschouwd, is deze slag dus maar hàlf aan hem.

Het feit, dat hij géén redacteur van dat blad is, doet - althans formeel - den grondslag vervallen van mijn, aan hem gericht,

voorstel op pag. 507 in het October-nummer j.l. Derhalve antwoord ik hem nu hier. Deze regeling komt natuurlijk geheel ten goede aan den heer Stuiveling (en het is nog de vraag, of hij heusch zoo weinig invloed heeft bij ‘Socialisme en Democratie’), maar *formeel* staat de zaak nu zoo.

Tot besluit verklaart de heer Stuiveling nogmaals, socialist te zijn. Hetgeen, op boven-aangegeven gronden, toch, in ernst, slechts kan beteekenen: rood. Dit blijkt trouwens uit alles. Ten overvloede nog uit de titels zijner werkjes, die hij aan het slot opgeeft. Ik raad den Lezer zéér aan, die te lezen. Want ofschoon ik ze niet ken (en er ook geen belang in stel), ben ik, ongezien, overtuigd, dat zij vele bewijzen te meer inhouden voor 's heeren Stuiveling's roode - en *dus* anti-Oranje-gezinde - overtuiging. Iemand, die ‘oranjeliefde’ - met een kleine o! - een ‘onuitsprekelijk kleinburgerlijk’ sentiment noemt, getuigt reeds daardoor afdoende, bevangen te zijn in Marx' historisch materialisme, waaruit, anno 1918 - in November, nu haast op den kop af twintig jaar geleden -, de S.D.A.P.-leider Pieter Jelles Troelstra den euvelmoed putte, om Hare Majesteit onze geëerbiedigde en geliefde Koningin te willen stooten van den Troon, die Haar en Haar Geslacht van Rechtswege en voor Nederland's welzijn toekomt.

DR. ALFRED A. HAIGHTON.

Knocke, 12 November 1939.

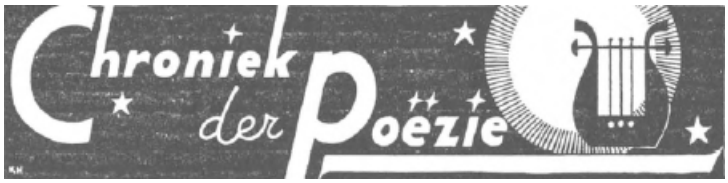

Chroniek der Poëzie door Martien Beversluis.

Zomerwind. Verzen door Jo Kalmijn-Spierenburg. - Uitgegeven in de Libellenserie No. 377 bij Bosch en Keuning, Baarn.

In betrekkelijk korten tijd zijn van deze nog jonge dichteresse verschillende kleine dichtbundeltjes gepubliceerd.

Jo Kalmijn is in de literatuur geen onbekende meer, maar vooral in de Prot.-Christelijke letterkunde is zij een zeer geziene persoonlijkheid en geniet zij een zekere vermaardheid. Zij heeft het gemis, dat door het verscheiden van de bekende Jacqueline van der Waals in deze kringen en ook daarbuiten ontstaan was, in zekeren zin vergoed.

In den loop der jaren zijn heel wat dichteressen opgestaan. Meestal geven deze enkele bundeltjes verzen uit, om daarna, dikwijls na hun huwelijk, de lier aan de wilgen te hangen, naast de luiers.

De dichtkunst bleek voor hun een liefelijke tijdpasseering. Slechts enkelen hunner bleven schrijven, ik noem de gezusters Margot en Marie Vos, Nine van der Schaaf, Mevrouw Swarth en Jo Kalmijn. En toch ging deze laatste zoo zeer in haar huwelijksleven op, dat zij zelfs aan het Kind allerbeminnelijkste boeken wijdde. Ik noem b.v. Hummeltje voor de lens. Ook in haar gedichten komen herhaaldelijk verzen voor, gewijd aan het kind, de moeder, de vrouw. Ook in dezen Zomerwind zingen de kinderstemmen weer. Ik zeide al, dat zij met haar werk eenigszins de arbeid van Jacqueline van der Waals verving. En toch is er een verschil tusschen beiden op te merken. Mevrouw van der Waals was kundiger. Haar versvorm was weliger, haar toon nog inniger en directer. Slechts zelden evenaart Jo Kalmijn dien volmaakt zuiveren toon. In een regelmatig vierregelig vers vertelt zij van haar leven. Dit leven beperkt zich tot een zeer intieme kring en sfeer. Het is binnen dezen cirkel goed en zacht en minzaam. Aan wat daarbuiten woelt en stormt, waagt zij zich niet. En dat is haar goede intuitie, het inzicht, dat zij reeds vroeg had en openhartig uitsprak, geen onderwerpen te bezingen, die boven haar poëtisch kunnen en haar verbeeldingskracht reiken.

Want haar fantasie is niet haar sterkste kant. Zij beperkt zich tot de allersimpelste zegging. Daardoor bezit haar poëzie een groote charme van oprechtheid en eenvoud, maar mist zij anderzijds het élan, de verbeelding, het visioen, de vaart.

Maar veel liever is mij deze soort gave en pretentielooze gedichten, dan de gewrongen en van gewichtigheid-zwangere poeëmen van haar jonge collega's in het Christelijke kamp. Gunstige uitzonderingen natuurlijk daargelaten.

Ik wil, voor ik op de goede kanten van dit onmiskenbaar talent wijs, even stilstaan bij een gedicht, dat het zoo even genoemd tekort aan verbeeldingskracht m.i. goed demonstreert. Als wij onderstaand gedicht lezen, ondergaan wij een aangenamen, liefelijken en zeer warmen indruk. Wij vergeten de fouten gaarne voor de echtheid en vroomheid, die dit gedicht uitstraalt:

> Al wat ik heb verworven en bemind,
> al wat ik heb ontvangen en gegeven
> zal m'in het laatste oogenblik van 't leven
> ontglijden als het speelgoed aan een kind,
>
> dat beide handjes open vallen laat,
> wanneer het bij zijn blokken en zijn ballen
> en poppen door den slaap wordt overvallen
> en alles loslaat, als het slapen gaat.
>
> 't Wordt spelend overrompeld door de rust.
> Het weet niet meer wat was of nog moest komen,
> maar glimlacht zacht in zijn verrukk'lijk droomen,
> als een, die door een engel wordt gekust.
>
> Laat mij zoo argeloos te rusten gaan.
> Geef mij, wanneer mij alles zal ontglijden
> de zekerheid alleen, dat na 't verscheiden
> ik in Uw hemel d'oogen op mag slaan.

Maar als wij 't nader bezien en het critisch pincet erin zetten, moeten wij verschillende leemten constateeren eenerzijds en een te veel anderzijds. Bij den vierden regel is het beeld eigenlijk reeds voltooid en wordt het herhaald in den achtsten regel. Bovendien is de constructie hier eenigszins vaag:

> dat beide handjes open vallen laat....

Bedoelt de schrijfster, dat het kind de handjes langs het lijfje laat vallen? Zoo ja - dan is deze uitdrukking niet compleet. Men kan zeggen, dat van een pop de beide handjes afvallen. Indien wij echter het beeld van het

kind hebben ontvangen, dat wordt overvallen door slaap en dat de handjes open langs het lichaam laat afzakken, daarbij de blokken en de ballen prijsgevende, dan is het onnoodig om wederom te zeggen, dat het ‘alles loslaat’ ‘als het slapen gaat’. Hetgeen wij reeds wisten.

Het derde couplet had gevoegelijk weggelaten kunnen worden. De negende regel ‘'t Wordt spelend overrompeld door de rust.’ is weer een variatie te meer op ditzelfde thema en versterkt den indruk niet. Het afgesleten beeld van de ‘engel die het kust’ is zoo onreëel, dat niemand daarbij een aparte nieuwe ontroering kan ondergaan.

Indien zij in het derde couplet ons het kind diep ademend had gegeven, de overgang van het spel in de zoo volkomen overgegeven slaap, als alleen bij een kind mogelijk is, dan had dit vers aan kracht gewonnen.

Nu verzwakt zij het. Ook het vierde couplet had sterker gekund. Hoe prachtig was hier de gelegenheid geweest, om den droom in den hemel van het kind, te verweven in den grooten droom, dien ieder Christen heeft. Op deze wijze, zooals Jo Kalmijn het doet, hangt het laatste couplet los aan de overigen en vormt het er geen harmonisch geheel mee.

Veel beter en niet in herhalingen vallend is het kleine innige liedje ‘het ongeboren kind’. Vooral het laatste couplet is schoon en vormt een prachtig en zelfs verheven slot:

> Het roert zich aarz'lend aan zijn moeders hart,
> waarmee zijn hart klopt met dezelfde slagen
> en weet niet, dat bij 't voortgaan van de dagen
> zijn moeder hunkert naar haar eigen smart.
>
> Het weet niet, of het duister is of licht,
> en dat zijn moeders dagen en haar nachten
> vervloeien tot één luisteren en wachten
> in een verlangen naar zijn klein gezicht.
>
> Het sluimert in zijn moeders warmen schoot
> en weet niet, dat het thuiskomt van een verren
> en wonderlijken tocht voorbij de sterren,
> voorbij het leven en voorbij den dood.

Naïf en vriendelijk en aandoelijk-goed bedoeld is het gedicht ‘Vredesbede’, dat in een Zondagsblad thuishoort. Het heeft niets met poëzie van doen, maar het heeft desniettemin zijn waarde als propaganda voor den vrede.

> Het is niet mogelijk. Wij zijn te zwak, te klein.
> Nog is de oorlog slechts een ver en bang vermoeden,
> Maar wordt hij werkelijkheid.... God, wil 't verhoeden
> en ons klein land, ons arme volk genadig zijn.

Er staan in dit bundeltje, voor wien van het schoone, eenvoudige leven van kinderen, bloemen, wolken, schoolgaande kinderen en goede dingen houdt, zeer mooie verzen.

Haar poëzie, achter het geruisch van stormen en onweer bloeiende, is te vergelijken met de duinpan, die zij zelve zoo voortreffelijk en zuiver teekent:

> een kom, van lief'lijkheid en stilte volgevloeid,
> een geurend stukje van het paradijs,
> waar alles ademt op een stiller wijs
> en alles inniger dan ergens elders bloeit.
>
> O, heel lang neer te zitten tusschen braam en brem,
> waar blauwe vlinders speelsgewijs de pracht
> van hun twee dunne wiekjes openen, O, zacht
> Gods goedheid te herkennen, een verloren stem
>
> opnieuw te hooren, die niet tot ons spreken kon
> dan in de stilte en de eenzaamheid,
> van rusteloosheid eindelijk bevrijd,
> weer één te wezen met de bloemen en de zon.

Zie, zulk een stemming past bij haar volkomen; in zulk een sfeer ademt zij rustig en gaarne. Niet over de rillende helmen heenzien, maar blijven rusten in de zongestoofde zekere dellingen van Gods goedheid.

Waarheen het talent van Jo Kalmijn zal uitgroeien weet ik niet. Maar het zal geen vlucht wagen boven de wateren, en zoo ja, dan zal het zich sterkere vleugels moeten vormen.

Maar waarom zal het dit? In zekeren zin is het zóó goed. Het leven zal het verdiepen en verinnigen. Tot nu toe was al haar werk ongekunsteld en openhartig en dat is reeds heel wat in dezen tijd met zijn allures en schijn. Men leze, men koope dit bundeltje en men geloove dan, dat er geen oorlog is, geen trouweloosheid, geen bedrog, geen demonie. En men voele zich met haar in deze gedachte en in dit geloof beveiligd.

Wees, als de nachtcactus, die zij bezingt.

> Klaag niet.... het sterven komt te vroeg,
> zij bloeide.... en dat is genoeg.

Aan het slot van dit bundeltje staan eenige Christusliederen. Ik citeer hiervan het Simpel Kerstliedje, omdat het zoo kenmerkend is voor haar levensvisie en als sonnet zoo uniek pretentieloos is.

Simpel Kerstliedje.

Hoe zullen wij nog Kerstfeest vieren,
nu allen hunnen naaste vloeken?
Hoe zingen: ‘Jesu goedertieren,
voor ons gelegd in schaam'le doeken’?

Hoe zullen wij den glans verdragen
van zooveel lichtjes aan onze oogen
en zeggen: ‘In den mensch behagen,’
in dezen tijd, bij zooveel logen?

Wij moeten keeren op de schreden,
want deze koude weg loopt dood.
Wie God zijn onmacht heeft beleden,

die mag nog eens opnieuw beginnen
en 't Kindje op Maria's schoot
weer met de kinderen beminnen.

J.H. Speenhof zeventig jaar.

Nog altijd behoort de volksdichter J.H. Speenhoff tot de medewerkers van ‘de Nieuwe Gids’, ofschoon, gedurende den laatsten tijd, door hem geen copie werd geleverd aan ons blad. Dit is voor ons een reden te meer om dezen voortreffelijken bard met eenige woorden, bij zijn zeventigsten verjaardag, te vieren.

Willem Kloos heeft eens in zijn Letterkundige Inzichten en Vergezichten over Speenhoff het volgende gezegd:

‘'t Wil mij voorkomen, dat Speenhoff's kracht niet zoozeer in het diep-gevoelde-innige als wel in het luchtig-grappige bestaat. En ik begrijp dan ook niet goed, waarom hij als komisch dichter niet veel meer dan tot nu toe door onze letterkundigen voor vol wordt aangezien.

Hij is b.v. veel smaaklijker en fijner dan de indertijd zoo bekende Van Zeggelen, die voor ons geslacht niet zoo bijster genietbaar meer is, daar zijn grappigheden, zooals men weet, vaak niet meer dan grove copieën van de leuke Ingoldsby Legends zijn. Dat soort geest toch kan eerst smaken door de klassieke soberheid van rustige elegantie, waarmede de fijn-beschaafde Engelschman ook het benaalste wist te maken tot iets aangenaams. De goede Van Zeggelen echter miste de geestelijk-artistieke distinctie, die daarvoor noodig is, veel te veel.

Om verder te gaan; de heer Speenhoff is wel niet zoo dol als de Schoolmeester, en ook niet zoo welgeweten expres-flauw als de vaardige en beminnelijke Jacob van Lennep, maar hij heeft toch een treffende langs-zijn-neus-weg droog-komiekheid die van-ouderdom-donkere en suffe dingen

weer verrassend-nieuwe en jong doet schijnen door een bliksemflitsje van zegging-en-rijm.

Maar buitendien is hij een schrijver, ook in zijn prozaboek Avontuurtjes, die er door zijn frischheid en natuurlijkheid gerust mag wezen, en ook kan genoten worden door het meer ontwikkelde publiek.

Want vooral in dat proza geeft hij telkens heel aardige kijkjes op het intieme klein-leven van zijn tijd.'

Deze lof is er ééne, die m.i. toch nog veel critiek inhoudt.

Dirk Coster heeft hem daarentegen in zijn studie over den Nieuwen Europeeschen geest genoemd 'den grootsten volksdichter, die Holland sinds honderd jaar heeft gehad'. Er zijn sinds deze uitspraken wel andere volkszangers opgestaan, en stellig is Willem van Iependaal de beste van hen, doch géén dezer heeft het talent van Koos Speenhoff overtroffen, zelfs geëvenaard. Zijn allerbeste liedjes waren 'in hun soort' volmaakt. Hoe heeft hij in twee, drie regels niet het leven van Holland in de jaren 1890-1900 gehekeld, geprezen, verguisd en liefgehad. Waren zijn liedjes op de Schutters, de Rotterdamsche paardentram, de Vegetariërs, niet prachtig?

Hij bezong de nuchterste dingen, maar zij kwamen door een enkele zinswending in een geheel ander licht en verhouding te staan.

Hoe dol zijn z'n minne-klachten, hoe diepgevoeld zijn versjes over de Kleine kleuters, aan Opoe, 'die niks meer zei', over Jantjes broekje, Het scheepje, dat een klompje was van een verdronken kind.

Voortreffelijk zijn zijn satyres geweest en het is jammer, dat hij deze, niet meer zóó schrijft. Hij heeft nog stof genoeg ervoor.

> Ik heb reeds veel te lang geleefd
> en veel te lang geleden,
> Wanneer ge mij geen antwoord geeft
> dan ga ik maar van Eeden.
> Dan neem ik zeis en spa ter hand
> dan ga ik naar van Eeden.
> Dan spit en ploeg ik op het land
> en leef van pee en kroten.
> Vaarwel, vaarwel, gij booze meid
> Ik ga koloniseeren
> Op Walden is gelegenheid
> voor veel verliefde heeren.

Zelfs ministers en geleerden, beroemde mannen en groote persoonlijkheden nam hij even 'op de snaar'. Ik denk o.m. aan zijn liedje over de drankwet van wijlen Dr. Abraham Kuyper.

Koos Speenhof heeft liedjes geschreven, die zullen blijven, als vele eigenlijke dichters vergeten zijn. Onder de meest ontroerende reken ik wel de 'Brief van een moeder aan haar zoon, die in de nor zit.'.

Mijn lieve zoon, je moeder laat je weten
als dat ze jou geheel niet kan vergeten.

Bij dezen zanger wordt de ontroering verwekt door totaal andere elementen dan poëtische. Men kan daarom niet over de dicht-kunst van Speenhoff spreken, men kan deze niet analyseeren, maatstaven aanleggen van rijmklank, rythmisch evenwicht, plastiek etc. De verzen van een chansonnier zijn bestemd, om op een wijs gezongen te worden, en vormen, alleen genomen, dus slechts de eene helft van een geheel.

En toch... hoe muzikaal is - zelfs zonder de muziek - bij hem de bloote versificatie soms, vooral in die zachte aandoenlijke versjes, die niemendal pretendeeren, maar zoo onzegbaar veel inhouden.

Het liedje over de leege schoolbank:

Z'n leitje en z'n sponzedoosje
die stonden op z'n plaatsje klaar
Z'n potlood en z'n schoone schriften
die lagen in z'n lessenaar.
De jongens keken naar z'n bankje
Toen werd het stiller in de klas
De juffrouw zei, dat kleine Jantje
voor altijd met vacantie was.

In dit couplet nu is geen enkel woord te veel, geen sylbe te weinig. En welk een evenwicht in klank en beweging.

Laatst heb ik in deze Chroniek geschreven over Hoornik's vers ‘te Middelharnis is een kind vedronken’. In deze poëzie vindt men een mengelmoes van literaire allure en simpele zegging, bij Speenhoff echter is geen enkele geforceerdheid te ontdekken. Zijn werk is in zijn soort gaaf en volkomen. Onze Nederlandsche poëzie wemelt van verzen over liefde, maar één der allerbesten schreef Koos Speenhoff. Het heet ‘Vreugde’ en het staat afgedrukt in het eerste deeltje van de groote reeks, welke de uitgevers W.C. en J. Brusse zoo voortreffelijk hebben uitgegeven.

Wie dit versje leest, zal misschien wel zijn schouders ophalen en meenen, dat hij zooiets eenvoudigs ook wel kan schrijven. Gorter stamelde: ‘Ik wou je wel zeggen een heel lief wat - en ik weet niet wat’; en elders zegt deze Tachtiger: ‘Ik hou zoo van je, ach ik hou zoo van je’ en hij heeft het over haar ‘oor, met het haar er voor’.

Het spreekt vanzelf dat ik beide kunstenaars niet wil vergelijken, natuurlijk niet; ik wil slechts met een doorslaand voorbeeld aantoonen, hoe eenvoud-van-uitdrukking, mits van de rechte soort, kenmerk der ware kunst kan zijn. Speenhoff dan zingt aldus:

Ik weet niet of ik waarheid spreek
Zij is zoo heel bijzonder
Wat eerst in haar eenvoudig leek
Is nu voor mij een wonder.

Haar oogen zijn zoo wonderrijk
En vol geheime wenken,
Wanneer ik in haar oogen kijk,
Dan kan ik niet meer denken.

Ik weet niet wat dat wezen mag,
Ik kan 't niemand zeggen,
Want wat ik in haar oogen zag,
Is toch niet uit te leggen.

Haar oogen zijn zoo somber zwart,
Als donkere violen,
En in haar oogen ligt het hart,
Gansch liefelijk verscholen.

Haar stem klinkt liefgezind en zacht,
En fluistert zoete dingen,
Al wat haar hartje heeft gedacht,
Dat wil haar mondje zingen.

Haar handjes zijn naief en klein,
Zoo stil en zoo voorzichtig,
Maar als ze boos of droevig zijn,
Dan doen ze soms gewichtig.

Ik weet niet of ik waarheid spreek,
Zij is zoo heel bijzonder,
Wat eerst in haar eenvoudig leek,
Is nu voor mijn een wonder.

Koos Speenhof is 70 jaar geworden. Hij is nog frisch en krachtig. Met zijn vrouw trekt hij weer uit, om de soldaten in hun kampementen het leven wat aangenamer te maken. Speenhoff is en blijft getapt onder het volk. Hij is uniek onder de chansonniers. Hij bereikt het grootste succes niet door zijn guitaar, zijn stem, zijn gebaar, zijn parole, neen, hij bereikt het door de waarachtigheid, de eenvoud, die uit zijn werk straalt - de eenvoud, die het altijd en overal wint.

Lichtsignaaltjes

'Een goede opvoeding'.

Is me dat niet een wijs woord, dat minister Steenberghe heeft gesproken in de Kamer? De 16e November heete in den vervolge de gloriedag van het Nederlandsche parlement. Toen immers was het, dat deze Minister de volgende wijze woorden der wereld kond deed:

'Ik acht het van de grootste beteekenis, en ook onze grootste plicht dien wij tegenover dat nageslacht hebben, er voor te zorgen, dat wij het nageslacht nalaten een vrij Nederland, waarin een zoo groot mogelijke werkgelegenheid bestaat een goede opvoeding en goed onderwijs en een opleiding in christelijken zin.' (Behoudens een *e* en een *o,* citeer ik letterlijk uit het Katholieke Schoolblad 23 Nov. j.l., blz. 359, welks redactie letterlijk de Handelingen schijnt te citeeren. Hier en daar mocht wel een komma of puntkomma tusschen, maar that is not my fault.)

Het gaat ons trouwens niet om de al of niet juiste interpunctie, het gaat ons slechts om de beteekenis dezer woorden. En wie, vraag ik, wie zou niet toegeven, dat deze Minister daar enkele desiderata stelt namens ons nageslacht, om van te watertanden. Wat kan ons nageslacht beter van ons eischen dan de zaken, hier zoo excellent opgenoemd?

Met al deze woorden trachtte mijn vriend, de u nog wel bekende Pietje Pieters, mij te bewegen tot onvoorwaardelijke trouw aan deze regeering en aan de democratie, die dan toch maar zulk een bewindsman naar voren had gebracht. En inderdaad, mijn oude schoolmeestershart klopte en trilde van aandoening, toen ik hem luidop hoorde voorlezen 's Minister's eisch: 'een zoo groot mogelijke werkgelegenheid, goede opvoeding, goed onderwijs, en een opleiding in christelijken zin.'

Mijn liefje, wat wil je nog méér, meende P.P. te kunnen opmerken.

Ach ja, en het was zoo jammer, dat ik mijn dierbaren vriend dat blad uit de handen nam, en zoodoende de rake woorden las, die de heer F. S(arneel) als opmerking hierachter liet volgen:

'Aangezien de bezitters van de acte L.O. ook Nederlandse Staatsburgers zijn, mogen wij de veronderstelling wagen dat minister Steenberghe bij zijn pleidooi voor een "zoo groot mogelijke werkgelegenheid" ook aan de z.g. "kwekelingen met acte" en de werkloze onderwijzers in het algemeen gedacht heeft en deze groep van mensen niet uitsluit van gelegenheid tot werk, waarnaar bij hen trouwens niet eens lang gezocht hoeft te worden.

En aangezien goed onderwijs hier te lande allereerst verbetering der leerlingenschaal veronderstelt, mogen wij vertrouwen, dat deze weerbare minister zijn volle invloed zal aanwenden om in de schoot der Regeering het uur van die verbetering op een zeer nabije datum te helpen doen bepalen. De consequentie van zijn in de Kamer geuite opvatting laat niet anders toe.'

Ik vroeg Pietje P. wat hij van deze woorden meende. 'Ja', sprak P.P. - 'dát is nou weer iets van een schoolmeester! Wel verdraaid; de Minister spreekt toch alleen maar van werk*gelegenheid*; en die is er toch genoeg. Dat er overbevolkte klassen zijn omdat een heele massa L.O.-acte-bezitters niet in die werkgelegenheid worden binnengelaten, dàt is een heel andere kwestie. En wat wil je - de kweekelingen-met-acte *mogen* zelfs ook werken; precies even veel als een gewoon onderwijzer. Dat ze met een hongerfooitje naar huis gestuurd worden, dáárvan spreekt deze excellente man immers niet.'

'Accoord, P.P., zoover heb je gelijk. Maar ik blader hier eens verder, en zie op blz. 364 en 365 een stukje, dat ook wel interessant is. Het gaat over een onderwijzeres, die een meisje eenigen tijd op de knie liet zitten (ook ik heb die misdaad wel eens uitgehaald, barbaar dat ik ben), en die deswege met den rechter in aanraking kwam. Tot een veroordeeling toe.

Zie je, hoort dat ook bij een goede opvoeding, dat het kind zoo ongeveer de baas is. Dat een kind, als het een draai om de ooren krijgt, weet te vertellen, dat vader wel eens naar de politie zal gaan. Dito als het op de knieën gezet wordt.'

‘Je moet toch ook wat “humaan” blijven; al dat slaan is maar niks. Je slaat het kwaad wel er in, maar niet er uit’, merkte P.P. op.

‘Ach ja, die Bijbel is toch heelemaal niet humaan, om nog al 'ns te herhalen dat, wie zijn kind liefheeft, de roe niet spaart. Het is veel meer in overeenstemming met een “christelijke opleiding”, dat de kinderen precies zoo brutaal mogen zijn, als ze maar willen, en dat de onderwijzer(es) hoogstens het recht heeft.... boos te worden, zooals de rechter nog genadiglijk toestond. Maar die boosheid mag niet getoond worden, terwille der “humaniteit”. Dat kinderen een onderwijzer(es) gewoonweg brutaliseeren, is *niet* tegen die humaniteit. Om dit te verdragen, wordt ons schoolpersoneel zoo rijk gesalarieerd!’

‘Jij bent net als alle schoolmeesters’, meende P.P., ‘en schoolmeesters zijn net als boeren. Nooit tevreden. Als er nu toch *gezegd* is, dat we werkgelegenheid en goed onderwijs moeten hebben, dan kun je toch zeker wel tevreden zijn. Jullie zijn echte ongeloovige Thomassen; je moet alles eerst *zien gebeuren,* aan z e g g e n heb je niet genoeg.’

Hetgeen een volkomen juiste opmerking zijdens mijn vriend was!

L.K.

Bibliographie

Een Liefdeshistorie uit het Oude Friesland, door Wouter van Riesen. - Uitgave G.F. Callenbach, Nijkerk.

Dit met veel historische kennis en in vlotten, zelfs hier en daar zeer fraaien stijl geschreven boek, is het verhaal van een adellijke Friesche jonge dochter, die door haar verloofde, een neef, evenals zij zelve afstammend uit een oud Friesch patriciërsgeslacht, laaghartig wordt verraden op het gloriepunt van haar leven. De grootmoeder van de eenzame jonge vrouw ontfermt zich over haar, zelfs dan, wanneer haar vader haar wil verstooten. Als de trouwelooze Joan van Idzaerda dan eindelijk terugkeert tot mejuffrouw Anna van Unia, is niets meer over van haar vroegere genegenheid. Maar hij wordt ziek en het is de dorpsgeestelijke, die Anna weet te bewegen, zich met den ongelukkigen zieken Joan te verzoenen. Zij is hem in die ziekte, tot den dood toe, een steun.

Het gegeven is ten deele een familie-overlevering, ten deele fantasie. De schrijver heeft blijkbaar een zeer groote hoeveelheid stof tot zijn beschikking gehad en heeft de neiging dan ook, wat begrijpelijk is, deze zooveel mogelijk over den inhoud te spreiden. Hij vervalt daardoor wel eens in een uitwijding over bijzaken, die den gang van het verhaal ietwat vertragen. Maar daartegenover staat, dat hij met zijn oude en waarschijnlijk wel zeer betrouwbare historische bijzonderheden sfeer weet te scheppen.

Het is jammer, dat hij deze sfeer en den voornamen toon van het verhaal wel eens breekt door moderne opmerkingen en woorden als - en toen zaten jullie in je piepzak en - spraakwater - enz., terwijl even te voren over zwavelstokken wordt gesproken.

Maar er zijn zeer mooie hoofdstukken in dit, overigens uiterst vaardig geschreven, werk. Ik acht vooral het begin zeer geslaagd. De tocht van den knecht van den heer van Unia door ons toen nog onveilig en onherbergzaam land, om zijn dochter te begeleiden, is voortreffelijk, evenals de hoofsche gesprekken.

Vooral zij, die van Friesland houden, en zich voor de Friesche cultuur interesseeren, zullen dit boek met groote voldoening en belangstelling lezen. Ook om den historischen inhoud heeft dit werk waarde. De heer van Riesen (een pseudoniem?) heeft in elk geval getoond, dat hij schrijven kan. Hij heeft de gegevens, die hij tot zijn beschikking had, uitstekend verwerkt, terwijl het verloop natuurlijk en evenwichtig is.

Ondanks de anachronismen, valt veel in dit boek te prijzen en met groote belangstelling zie ik verder werk van dezen schrijver tegemoet. De uitgever Callenbach gaf het kloek uit.

De Spelen van Zinne, vertoond op het landjuweel te Gent, van 12-13 Juni 1539. - Uitgegeven en toegelicht door Dr. C.M. van Dis en Dr. B.H. Erné. - Uitgave van J.B. Wolters, Groningen.

Voor hen, die de oude Nederlandsche poëzie beminnen, is deze uitgave, met haar zinnebeeldige spelen, overzichtelijk gedrukt en voorzien van verklarende aanteekeningen, zeer zeker een groote verrassing.

Er zal nog binnen afzienbaren tijd, zoo vermeldt de inleiding, een tweede deel volgen, waarin naast een algemeene inleiding de aanteekeningen op de hierin afgedrukte spelen plaats zullen vinden.

Het zal dan tevens besloten worden door een glossarium, waarin de woorden, die in vorm of beteekenis afwijken van het hedendaagsche taalgebruik, zijn opgenomen.

Thans gewerd ons dus louter de text van deze 19 spelen en alles tezamen genomen beslaat deze ongeveer 350 pagina's.

Het is mij nog niet mogelijk geweest, om dit lijvig boek geheel ten einde toe te lezen en te bestudeeren. Ik heb mij slechts verdiept in enkele spelen en onderdeden van spelen.

De bedoeling dezer uitgave is geweest, om door een moderne uitgave de stof toegankelijker voor velen te maken. Of zij toegankelijk geworden is voor den leek?

Voor philologen is deze uitgave zeer belangwekkend. Er zijn onder aan de pagina's text- en klankvariaties aangebracht uit de verschillende edities. Bij het lezen komt onwillekeurig de gedachte en daarna de wensch naar voren, om deze dramatische poëzie, die een belangrijk onderdeel onzer oude Ned. letterkunde vormt, wederom ten tooneele te doen brengen.

Het zou slechts de vraag zijn, of de tegenwoordige menschheid nog voldoende aandacht heeft voor zedelessen en waarschuwingen, hoe waarachtig en leerzaam en hoe schoon ze ook mogen zijn. Men kan zich niet meer indenken, dat op het tooneel een samenspraak plaats heeft tusschen den mensch en een Schriftuurlijken troost, tusschen de goddelijke waarheid en de pijnlijke vreeze en de lovelijcke mond.

Men heeft vroeger met groote overgave en geduld deze bloemrijke didactische samenspraken beluisterd en geen behoefte gehad aan een gebeuren. Hun was de sierlijke dictie, de in golvende zinnen stroomende goddelijke vertroosting meer dan een verpoozing alleen. Het was hun een belangrijk onderdeel des levens; deze zinnebeelden waren voor hun geest reeds beeld, waren belichaamd, waren levend.

Gezelschappen uit verschillende steden en dorpen trokken in 1539 naar Gent en gedurende twee weken maten zij zich onderling in vaardigheid van spel en zeggingskracht. Zij kwamen van heinde en ver gereisd, en er werden prijzen uitgeloofd voor den winnaar.

Er er wordt in dit boek vermeld, wie deze winnaars waren, die van de stad Antwerpe, van Berghe, van Thielt, van Loo, van Brussel en Corterijcke. Ook wordt medegedeeld, welke texten zij speelden, terwijl een reproductie van het tooneel is afgedrukt, waarop alle spelen vertoond werden.

Welk een liefde voor de letteren, voor het tooneel, voor het schoone woord straalt uit deze kleine bijzonderheden.

Hoe armelijk is het dan heden gesteld ten onzent, nu de literatuur slechts geestelijk eigendom wordt van enkele bestudeerden, en waarin geen geld uitgegeven wordt, om de kunst te populariseeren. Want ook deze uitgave zal het bezit worden van zeer weinigen ingewijden, die er van genieten zullen, hetzij om den schoonen of interessanten inhoud, hetzij enkel om de literatuurkennis, die zij er uit opdoen.

In vele Prot.-Christelijke kringen wordt gezocht naar tooneelstof, naar kleine spelen van zinrijken en stichtelijken inhoud. Men schroomt daar, te spreken over tooneel, men heeft het dan over 'voordracht'. Het bestudeeren van deze spelen van zinne geeft dezen zoekers naar stof waarschijnlijk wel ideeën. Het zou aanbeveling verdienen, indien door middel van de radio deze spelen nader tot het publiek werden gebracht en daardoor misschien tot nieuwe scheppingen voor dezen tijd en voor dit volk aanleiding zouden worden. Er mogen dan gerust eenige honderdmaal herhaalde Strausz- en Lustige Witwe-uitzendingen voor vervallen.

Met de uitgave dezer spelen is in elk geval de Nederlandsche literatuur een groote dienst bewezen. Het is dan ook zeker op zijn plaats, om hier ook te vermelden, dat deze kostelijke uitgave alleen mogelijk werd door den geldelijken steun van 'het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen' en van 'de Vereeniging tot Instandhouding van het Oud-Studentenfonds' te Utrecht.

Het Spiegeltje van Venus, door Nico van Suchtelen. - Uitgave Wereldbibliotheek, Amsterdam.

Nico van Suchtelen heeft zijn ergernis, zijn spot, maar ook zijn teleurstelling over den gang van deze wereld eens uitgezegd. Hij heeft deze ergernis een ironischen vorm gegeven. Het is moeilijk, ironisch te zijn, het onderstelt hartstocht, liefde en levenservaring. Levenservaring heeft van Suchtelen, hartstocht waarschijnlijk ook (ik oordeel van zijn boeken) en liefde - ach, dat is zulk een precaire zaak.

Wij vinden in dit boekje merkwaardigerwijze den jongen van Suchtelen terug uit zijn Quia Absurdum-tijd. Hij bleek toen reeds een scherpen en critischen kijk op dit gebeuren van allen dag en in aller kring te bezitten. Geestig, raak, en speelsch was dit boek, vermengd met gevoel van heimwee, afkeer en naïef vertrouwen. Van Suchtelen heeft na dit eerste boek zijn instinctieven afkeer van veel niet verloren; zij is verergerd tot verachting en haat. Vergis ik mij niet, dan hebben de vele desillusies en vooral de politiek der laatste jaren hem dezen trek van afgrijzen van al dit wereldsch gedoe bezorgd. En geen wonder, wie, zooals hij, telkens opnieuw zich heeft willen geven (algeheel) aan een ideaal, al kon hij eigenlijk weten, dat geen er van met deze menschheid bereikt kan worden, zelfs niet zeer ten deele, die moet wel tenslotte vervuld worden met walging en bitter misprijzen, indien hij

geen troost van ander en hooger Orde aanvaarden kan, zelfs niet quia absurdum.

Zoo heeft van Suchtelen dan dit boekje de wereld ingestuurd. Hij hoopt waarschijnlijk, dat het terecht komt bij dweepers, quasi-idealisten, partijdrijvers, sectariërs, diplomaten, geestelijken, jonge menschen met nog eenig vertrouwen in een toekomst; hij wil, dat zij zich duizend malen bedenken, voordat zij zich geven aan een doel, een zaak, een iets, om de wereld vooruit te helpen. Die is niet meer te helpen.

Deze aarde wordt in dit boekje bezien vanuit een andere wereld, een blijkbaar ideëeler.

Deze ideëelere is te vinden op de planeet Venus - zoo wordt even verondersteld - en een bewoner daarvan daalt af en komt eens met ons praten, juist terwijl wij bezig zijn met geestelijke herbewapening, nieuwe gemeenschappen, Oxford-bewegingen en wat dies meer zij. De afgezant doet niets anders dan ons, aardsche idioten, den spiegel voorhouden, den spiegel van Venus - de liefde -.

Het spreekt vanzelf, dat dit spiegelbeeld niet al te vleiend is, en dat wij er zeer misvormd afkomen. Deze spiegel wordt een lachspiegel.

Men kan deze wereld ook zien in een tuinspiegel, dan is zij schoon en kleurrijk en dan lacht zij ons toe. Ook dat is een waarheid, evenals het waar is, wat de Venus-afgezant ons voorspiegelt.

Ik moet eerlijk bekennen, dat dit boekje mij in hooge mate geamuseerd heeft. Maar ik ben nergens er door verrast, getroffen en ontroerd. Men kan ook door ironie, door spot ontroerd worden. Die ironie heeft dan een diepen, ja grondeloozen bodem. Deze mis ik in dit werkje, dat speelsch en stekelig en bijtend is.

Desniettemin: en kaatsen machtig aardige tafreeltjes in dit spiegeltje. Een leerzame jour ten huize van mevrouw Goedkoop-ten Beste is bijvoorbeeld een zeer geslaagd hoofdstuk. Het lijkt op een prachtige persiflage op de Oxford-bekentenisavonden, hoewel nergens gesproken wordt in de daar gangbare taal, noch het remedie wordt aangediend in den vorm van stillen tijd en piketpaal.

Maar het meest geslaagde acht ik het hoofdstuk: ‘Theorie en praktijk van de her-dit en dat’. Hierin komt de gedesillusioneerde idealist van Suchtelen eerst recht zelve aan het woord. Hij geeselt daarin op voortreffelijke wijze het corrupte materieële en geestelijke leven van dezen tijd.

Ik heb, nogmaals, veel plezier gehad met dit boekje, en als het schrijver's bedoeling geweest, om ons slechts eenige prettige uren te bezorgen, met de kleine hoop op een leerzame uitwerking van zijn verdekte en onbedekte bloemrijke critiek, welnu, dan is dit boekje zeer geslaagd te noemen. In elk geval - ik raad lezing van harte aan - de een zal zich er mee vermaken en já knikken (want dat beleefde hij ook), en de andere zich zeer ergeren, daar hij meent, dat *zijn* idealen alléén nog levensvatbaarheid hebben.

En waarlijk, dezulken zijn er nog! Zelfs heel velen. Hoe is het mogelijk!

MARTIEN BEVERSLUIS.

Albert van Beek. *De Cirkel Sluit Zich*. - Bigot & van Rossum N.V., Amsterdam, z.j.

Dit boek is kennelijk bedoeld als roman, maar het is er geen geworden. Het is een verzameling relazen, die verslag geven van de zielsgesteldheid der verschillende leden eener familie. Zulks in onderling verband en samenhang. Het onderwerp wekt belangstelling: een parvenu, gehuwd met een meisje-van-standing, komt tegen zijn levenseinde tot een soort inkeer, terwijl zijn vrouw en kinderen elk hun eigen, afzonderlijk leven blijven leiden, ondanks wederkeerige pogingen tot innerlijke toenadering tusschen de verschillende personen. Elk hoofdstuk bevat een stuk ziele-rafeling plus bitter weinig gebeuren, gerapporteerd vanuit een of meer der personages. Heel veel retrospectie, mijmering en overdenking. Niets geen handeling. Gevolg: er zit geen schot in het verhaal. Het boeit, lichtelijk, vanwege het onderwerp, dat telkens weêr iets spannends doet verwachten. Als het boek dan uit is, zonder de minste bevrediging dier verwachting geboden te hebben, sluit men het teleurgesteld. Er ligt wel spanning in, doch het is nergens onderhoudend; de spanning schuilt in hoop-òp-spanning. Kortom: dit boek blijkt een onvervulde belofte.

De compositie laat alles te wenschen over. De auteur vertelt niet geregeld, en de lezer weet nooit precies, waar hij aan toe is. De verteltrant doet soms denken aan Aletrino's ‘Zuster Bertha’: net eendere rafelingen zonder einde en geheel dergelijke verwarring tusschen tijd-der-handeling en beschrijvingen-over-verleden. De schrijver ‘beeldt’ niet, maar somt op. De personages blijven schematische schimmen. Er ligt een getypte bijlage van den uitgever in mijn exemplaar, waaruit valt af te leiden, dat de auteur een religieus inzicht wilde demonstreeren. Nu, voor preêken lijkt hij meer aanleg te bezitten dan voor verhalen. (Het loont de moeite niet, in casu te gaan toetsen aan letterkundige grondbeginselen.) Kortom: als literair kunstwerk is dit geschrift volslagen minderwaardig.

Daarentegen moet het taalgebruik voortreffelijk genoemd worden. Groote woordenrijkdom, goede stijl en rhythmische zinsbouw stempelen dit proza tot iets moois. Daarom: ligt het niet meer op des schrijvers weg, werkelijk te gaan preêken of artikelen schrijven of redevoeringen houden? D.w.z. iets te doen, waar zijn taal-vermogen tot zijn recht komt, zonder zijn tekort aan verhaalkunde bloot te geven? Ik meen dit in ernst. Hij zoû de eerste niet wezen, die zich aanvankelijk vergist in den aard der eigen begaafdheid. En zijn taal mag werkelijk uitmuntend heeten. Deze lijdt slechts aan één gebrek: verwaarloozing der interpunctie; maar dit is een kwaal, waaraan talloozen laboreeren, en die trouwens met een beetje oplettendheid licht te verhelpen valt. Wij staan hier tegenover een veelbelovend prozaïst.

David Pilgrim. *Zoo'n Groot Man*. Vertaald door W.J.A. Roldanus jr. - Tweede druk. - N.V. Uitgeversmaatschappij ‘De Tijdstroom’, Lochem, z.j.

Dit, uit het Engelsch vertaalde, werk, welks oorspronkelijke titel luidt ‘So Great a Man’, belichaamt het uiterste tegendeel van het voorgaande.

Dit is een roman. En wel een van de beste soort. Buitengewoon leesbaar, boeiend en onderhoudend. Een meesterstuk van compositie en psychologie.

Het behandelt een episode uit het Napoleontisch tijdvak. Het verhaal draait om de liefde tusschen Napoleon Bonaparte en de Poolsche edelvrouwe Marie Walewska. Rond dit centrale gegeven bouwt de auteur die toenmalige wereld zóó levensecht in onzen geest op, dat wij ons verbeelden, aan de gebeurtenissen deel te nemen.

De 'helden' en 'heldinnen' zijn allemaal historische figuren; daarnevens treden bijpersonen op. Ook déze schrijver doet den lezer telkens 'zien door de oogen' van een der personages. Maar hoe geheel anders dan Albert van Beek! Hier nauwelijks rafelingen. Alles volgens de knooppuntmethode en bruischend van actie.

Een samenvatting van den inhoud geven ware een vruchteloos navertellen en zoude den Lezer slechts het genot der lectuur bederven. Liever geef ik een staaltje van den verteltrant. Ziethier een, op pag. 19 en 20 staande, passage. Tot goed begrip: Felix, een fictieve bijpersoon, begeleidt Marie Walewska naar Frankrijk, en dwaalt, op den avond van aankomst te Straatsburg, eenzaam door de straten der stad. Hij is een jonge man, amper de kinderschoenen ontwassen. De stad wemelt van militairen. 'Now read on', zooals men boven vervolgen van Engelsche feuilletons zet, en geeft U rekenschap:

'"Voel je je eenzaam?" fluisterde een stem in zijn oor.

En jong meisje in een zijden japon stond naast hem. Haar mond was als het ware een roode spleet. Zij droeg een belachelijke muts op haar hoofd, die haar gelaat, dat met donkere krullen omrand was, scherp deed uitkomen; haar geverfde lippen glimlachten tegen hem.

"Het is niet erg amusant hier", zeide Felix, "en ik kom uit Parijs."

"Uit Parijs?"

Maar op dat oogenblik schoof een zwaar lichaam langs hem heen en bromde een zware stem: "Ben je daar, Céleste? Waar heb je gezeten?"

De man, die het zeide, schoot langs Felix heen en duwde hem van het smalle trottoir op de straat. Het was een groote huzaar en zijn sabel rinkelde tegen de straatsteenen, toen hij zich over het jongemeisje heenboog, daarbij zijn eene hand opstekend als voor een militair saluut. Zijn breeden rug keerde hij naar Felix.

"Het spijt mij", begon Céleste, "maar zie je niet, dat ik bezig ben?"

"Bezig?"

De groote huzaar wendde zich om en nam Felix een oogenblik van het hoofd tot de voeten op. Hij had een rood, dom gezicht met een lidteeken over zijn voorhoofd en hij zwaaide wat heen en weer in zijn hooge rijlaarzen, want hij was aardig dronken. Hij haalde zijn breede schouders op.

"Vanavond niet", zeide hij, terwijl hij zijn eenen arm om het meisje heen sloeg, daarbij zijn groote hand, waarop kort zwart haar krulde, op haar smalle borst leggend. "Kom mee", en terwijl hij weer naar Felix keek, draaide hij zich om en liep met het meisje de straat af.

Felix stond in de goot van woede te trillen. Hij had heel veel lust, den kerel te volgen en hem een flinken trap op het zitvlak van zijn witte broek te geven. Maar hij bedwong zich met inspanning van al zijn krachten. Het zou hem alleen maar kwaad doen, wanneer hij in een ruzie gemengd werd.

Hij slikte zijn woede in en liep naar het logement terug.

Voor zijn kamer ontmoette hij het kleine kamermeisje met het gele haar. Felix glimlachte tegen haar. Zij had een bedwarmer in haar hand.

"Dat is heel attent van je," zeide Felix.

Zij glimlachte terug en Felix duwde de deur open. Een hoog bed stond in den hoek van de kamer. Hij liep er naar toe en stak zijn hand tusschen de lakens.

"Ze zijn warm, monsieur, en heel schoon", zeide het kamermeisje.

"Felix keerde zich om. Zij stond in het midden van de kamer en zijn polsen begonnen te kloppen. Hij liep naar haar toe, sloeg zijn linkerarm om haar schouders en legde zijn rechterhand onder haar kin. Haar adem rook eenigszins naar knoflook, maar haar lippen waren warm en zacht.

Felix sloeg zijn arm steviger om haar heen. Hij kon, evengoed als een huzaar, vrouwen veroveren.

"Pas op den bedwarmer", zeide zij. "Hij is warm, monsieur."'

Dit is beslist niets minder dan geniaal. Dramatiek, in den zin van Mr. Frans Coenen[1)], behoorende tot de hoogste soort. Zielsweêrgave, milieubeschrijving, personen-samenspel, actie, knooppunt-methode[2] samengeweven tot allooi van allerbest gehalte. Géén gemoedsstemming wordt uitgerafeld; de zielsgesteldheid stipt de schrijver telkens, met een paar korte woorden, aan, en gewoonlijk niet eens door haar te n o e m e n , maar door haar te laten d o o r s c h i j n e n in de *daden* der personages. De dialogen zijn even kort als veelzeggend, even natuurgetrouw als goedgekozen. De auteur weet net de bijzonderheden, die er op aan komen, uit te pikken, onder weglating van alle overbodige franje. Men lette op het invoeren van 'tijdelijke' personen - Céleste, de huzaar, het kamermeisje - om, middels dier 'tegenspel', èn Felix' psychologische gesteldheid èn het milieu te kenschetsen. Deze scène van ruim één bladzijde teekent, ten voeten uit, onzen Felix. Tevens maalt zij, hoogst raak, het straatpubliek, de geestelijke atmospheer in de garnizoensstad, het karakter van een zeker soort 'onderwereld' en nog veel meer. Een keur van, zorgvuldig uitgezifte, détails wordt, net van pas, te berde gebracht. Niets te veel en niets te weinig. Het wordt niet g e z e g d , maar de lezer weet nu genoeg over het snolletje Céleste en haar pooier-van-een-huzaar. Men geve acht op de rol van de bijzonderheid: bedwarmer. De laatste volzin, een stuk dialoog, geeft te kennen, zonder het

1) Mr. Franz Coenen 'Studiën van de Tachitger Beweging'. - G.W. den Boer, Middelburg, 1924.

2 Zie: Dr. Alfred A. Haighton 'Over Jeanne Kloos-Reyneke van Stuwe' (No. 1 van 'De Nieuwe Gids Bibliotheek'). - N.V. Electrische Drukkerij 'Luctor et Emergo', 's-Gravenhage, 1938.

te vermelden, wat het tooneel besluit: een liefde-nacht in het warm-opgemaakte bed. Men overdenke het zinnetje: 'Haar adem rook eenigszins naar knoflook, *maar* haar lippen waren warm en zacht'.[1)] Daarin liggen, aan elkaêr tegenover gesteld, uitgedrukt: de lichte afkeer, die de man-van-stand voelt jegens het vulgaire, èn de, louter sexueele, aantrekking, die het kamermeisje uitoefent op het mannetjes-dier in hem. En hoe verwonderlijk scherp typeert de auteur Felix' reactie op de, hem door den huzaar aangedane, voorgaande vernedering: 'Hij kon, evengoed als een huzaar, vrouwen veroveren'. Een soort innerlijk eerherstel voor zijn gekwetst besef van mannelijke eigenwaarde! Eén zinnetje ad acht woorden, schijnbaar nuchter, zakelijk en droog. - Laat ik maar uitscheiden, want indien ik zoo voort ga, pen ik tien pagina's over deze ééne scène. Er schuilt stof in voor een studie over verteltechniek.

Dit is gróóte kunst. David Pelgrim blijkt een schrijver uit de 'school' van Thackeray en Dickens. Men versta mij wèl. Er valt geen spoor van navolging te ontdekken, en ik geloof trouwens niet hard aan literaire 'scholen'. Maar ik bedoel: hij beschikt over hetzelfde verhaalvermogen, diezelfde wonderlijke gave, om de menschen *in actie* te toonen, datzelfde begrip voor détailkeuze. Dit is de soort beperking, waarin zich de Meester toont. Zuiver realisme.[2] Vrij van naturalistische, impressionistische en romantistische bestanddeelen, die dit werk maar vertroebelen zouden. 'Droog' en 'nuchter' in den goeden zin. En juist dáárom springlevend. Men ziet de figuren voor zich, leest in hun zielen, en voelt met ze meê. Het werk van een ras-verteller: volkomen gaaf.

Deze begaafdheid schijnt den Angelsaxen in het bloed te zitten. Noch in Frankrijk, noch in Duitschland, noch in Nederland komt, voor zoover mijn blik reikt, zulke pure verhaalkunst voor als in Engeland. Balzac, Flaubert, Zola, Guy de Maupassant, Stendhal - om enkel eenigen der beste Franschen te noemen - waren groot, maar haalden niet bij Shakespeare, Thackeray en Dickens. Ik bedoel: als vertellers. Het is, om er jaloursch op te worden. Men zoû zulke romanciers en dramaturgen voor eigen Volk wenschen. Doch de verhouding tusschen 'Sarah Burgerhart' en Fielding's - ongeveer tijdgenootelijke, althans op een afstand van meer dan anderhalve eeuw - roman 'Tom Jones' geeft m.i. vrij nauwkeurig het onderscheid in verhalende potentie der beide Volkeren weêr. Onze schrijvers lijken vaak te 'lyrisch' en/of breedsprakig ter bereiking van dien top. Een goed romancier is epicus met sterk dramatischen inslag; en dit type literator schijnt speciaal voort te komen uit de bloedmenging van het Britsche Ras.

Toch is het, in laatste ontleding, 'maar' een quaestie van techniek. Deze laat zich aanleeren. Ik zoude het dan ook toejuichen, indien onze jongere

1) Cursief van mij.

2 Op den omslag van het boek staat een aanbeveling van den uitgever, waarbij het verhaal 'romantisch' genoemd wordt. Maar 'avontuurlijk' is heel iets anders dan 'romantisch'. Waarom onthouden uitgevers zich niet liever van zulke overbodige qualificaties?

romanciers meer studie maakten van de groote Britsche voorbeelden. (De onderhavige roman ‘Zoo'n Groot Man’ behoort daartoe.) Edoch: het gaat met verhaal-techniek gelijk met zoovele anderen: behalve studie vereischt zij aanleg.

Laat alsjeblieft niemand den euvelen moed hebben, te beweren, dat ‘Zoo'n Groot Man’ geen echte Kunst - met hoofdletter - doch slechts amusements-lectuur zoude wezen. Het is groote kunst, die tevens amusante lectuur vormt; en dit beteekent lang geen geringe verdienste. Indien dit geen Kunst is, zijn Shakespeare, Thackeray en Dickens óók maar brekebeenen geweest. Met een dergelijke bewering konde men zich slechts belachelijk maken ten overstaan van het buitenland. De groote opgang, die deze roman, èn in Engeland èn hier te lande, maakt - vandaar den tweeden druk - is verdiend.

Men meene ook niet, dat dit ‘droge’ realisme fijn-gevoelde observaties buitensluit. Eén voorbeeld. Op pag. 21 leest men:

‘Monsieur Felix, die iets voor het rijtuig uitreed, streelde zijn merrie, welke dien ochtend heel vroolijk scheen te zijn: *iets van de lente was in haar bloed*.’[1])

Dit is mooi gezien en teêr gezegd. Een dichter waardig. Zulke trekjes krioelen in het boek.

Men lette op de fraaie, rhythmische, deining van de - door mij - gecursiveerde zinsnede. Ongetwijfeld had de origineele text deze óók. Verdienste van den vertaler is echter deze adaequate wedergave.

Zoo geraken wij vanzelf aan het oordeel over de vertaling toe. Deze is, in één woord, uitstekend. Goed, zuiver-gestyleerd, grammaticaal-correct Nederlandsch, altijd in overeenstemming met den eisch van den text. Bovendien - o zeldzaamheid! - een keurige, accurate en volledige interpunctie. De heer Roldanus heeft eer van zijn werk. En de auteur boft met zulk een vertolker. Kennelijk verdiepte hij zich zóó volkomen in het boek, dat de overzetting van het oorspronkelijke proza een evenwaardige herschepping werd.

Resumeerend: een prachtige roman; geregeld verteld, goed gecomponeerd, natuurgetrouw ter zake der psychologie. Een meesterstuk van verhaalkunst. Een boek om van te smullen, voor aestheticus en publiek beiden.

Ik ben er in geestdrift door geraakt.

Dr. N. Westendorp Boerma. *Neen en Ja*. - H.J. Paris, Amsterdam, 1939.

Deze ‘Ethisch-Religieuze Studiën’, naar de ondertitel luidt, raken inderdaad de diepe vraagstukken aan op het gebied van Zede en Godsdienst in hun verhouding tot mensch en maatschappij. Dit geschiedt grootendeels aan de hand van bestaande richtsnoeren uit de pen van bekende denkers over deze onderwerpen. Er is evenwel geen sprake van compilatie. Integendeel: de auteur neemt zeer persoonlijk stelling en vlecht zijn eigen opvatting als

1 Cursief van mij.

en rooden draad door al zijn beschouwingen heen. Bijzonder lezenswaardig is het hoofdstuk VI 'Oorlog en Vrede'.

Ethica behoort tot de allerdorste vakken van de wijsbegeerte. Vat men haar, zooals in casu geschiedt, bovendien ook van den theologischen kant op, dan wordt zij nog taaier. Het mag dus een groote verdienste heeten, dat de schrijver zijn stof interessant heeft weten te behandelen. Er is hier een typisch modern Protestant aan het woord, in wien de hedendaagsche problemen weêrspiegeld worden tegen den achtergrond der eeuwen, en verwerkt door een geloovig gemoed, gepaard aan een scherpen geest. De groote moralisten des Avondlands worden getoetst. De inzichten van Kant, Rousseau, Pascal en vele anderen neemt de auteur onder de loupe; en de allernieuwste stelsels, nauw verbonden met de tegenwoordige omwentelingen, krijgen de onvooringenomen aandacht, die hen, in trouwe, toekomt. In casu spreekt een man, die zijn moraal doorstreden heeft, en evenveel afkeer koestert tegen klakkeloos verwerpen als tegen gedachteloos aanvaarden.

Een poging tot samenvatting of korte weêrgave van zijn inzichten ware waardeloos, daar deze onherroepelijk onrecht zoude doen aan het zeer gespecialiseerde karakter van het betoog. Moge daarom volstaan worden met een algemeen oordeel. Dit is een bijzonder belangwekkend werk, dat m.i. èn den vakman èn den buitenstaander boeien moet, vooropgesteld, dat een neiging tot theoretisch moraliseeren bij den lezer bestaat. Zoo niet, dan zal hij het niet doorworstelen, dunkt mij. Hetgeen te betreuren valt, aangezien hier een schat aan gegevens vereenigd is met een milde wijsheid en een rijkdom aan begrip.

W.M. Frijns. *Grotius in 'Peter & Pauwels'?* - Studiën-Reeks No. 3. - In opdracht van de Redactie van het tijdschrift Studiën uitgegeven door L.C.G. Malmberg, 's-Hertogenbosch, 1938.

Een literatuur-historische studie over den invloed van Grotius op Vondel, en over hetgeen daarmede samenhangt. Meer nog dan het voorgaande boek, heeft dit een specialistischen aard. Het feit, dat de stof uit een specifiek Roomsch-Katholieken gezichtshoek wordt behandeld, maakt, in dit cader, het vak-wetenschappelijk karakter eerder nog sterker dan minder.

De vraag naar den oorsprong van allerlei trekjes en bijzonderheden bij den 'Prins onzer Dichters', zooals het in het 'Voorwoord' heet, zal stellig voor den philoloog en evenzeer - zij het op andere gronden - voor den theoloog hoogst interessant kunnen wezen. Voor den aestheticus, die schoonheid zoekt, zonder zich veel te bekreunen over haar bronnen, heeft die vraag veel minder aantrekkelijks. Hiermede wordt natuurlijk geenszins bedoeld, iets af te dingen op de waarde van dit boekje. Wel echter wil er meê gezegd wezen, dat het vakliteratuur is voor vaklieden, welker vak hoogstens zijdelings betrekking onderhoudt met de kunst. Ondergeteekende heeft het met groote aandacht gelezen, en vindt vele der medegedeelde bijzonderheden zeer curieus, maar vraagt zich - met alle respect - ten slotte toch af, of men een Dichter

eigenlijk geen onrecht doet, door zoo te wroeten in de gegevens, waarop de Kunstenaar zijn Werk baseerde, gelijk de architect een gebouw doet verrijzen op willekeurigen grond.

Van Eeden gewaagde eens van den leelijken, in de modder wortelenden, zwarten stengel, waarop de schoone lotusbloem haar blankheid verheft. Nu weet ik wel: de in casu doorvorschte gronden zijn geen 'modder'. Doch het zijn, niettemin, gegevens, die, min of meer, tot ieders beschikking stonden, en die dus, op zich zelven, totaal geen rekenschap vermogen te geven van Vondel's kunst. Anderzijds zijn philologie en theologie ook géén aesthetica. Zooals Freud eens tot zekere categorie psychologen zeide: 'Wir treiben eine andre Wissenschaft.' Stellig liggen aan deze studie diepgaande onderzoekingen ten grondslag. En wie weet, welk nut zulke vorschingen hebben, al kan ik het niet inzien.

Wouter van Leeuwendaal. *Het Meisje Jehanne*. - Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht, 1938.

De geschiedenis van Jeanne d'Arc, verteld in een trant, het midden houdend tusschen historieverhaal en 'vie romancée'. Des schrijvers voordracht doet eenigszins denken aan die van Dr. André Schilling's 'Verbeelders van Ideaal en Werkelijkheid', dat ik voor eenigen tijd[1] besprak. Klare, heldere taal, die, in veelal gedragen volzinnen, inderdaad de stemming van terugblik-in-het-verleden weet op te roepen. Theologische en clericale gezichtspunten spelen bij den Roomsch-Katholieken auteur natuurlijk een rol - hoe zoude het anders kunnen bij dit onderwerp? -, doch overwoekeren de vertelling niet. Een zeer leesbaar en lang niet onverdienstelijk boekske, dat, jammer genoeg, in verknoeide spelling geschreven is, hetgeen des te meer te betreuren valt, daar het proza bepaald goed genoemd mag worden, en er dus iets waardevols door bedorven werd.

Dr. Willem Kloos. *Letterkundige Inzichten en Vergezichten. Deel XXIII. (Nieuwe Literatuurgeschiedenis Deel XXVIII.)*. - 'De Atlas', 's-Gravenhage, 1938.

Deze bundel bevat de laatste serie besprekingen, die de groote Kloos geschreven heeft. De allerlaatsten verschenen eerst ná zijn verscheiden. Voor de getrouwe Lezers van 'De Nieuwe Gids' brengt dit boek dus weinig nieuws, want de Grootmeester onzer Dichtkunst publiceerde ze, zonder uitzondering, in dit tijdschrift; *zijn* tijdschrift.

Het wordt mij vreemd te moede, nu ik 's Dichter's laatsten critischen arbeid bespreken ga. Mistroostig stemt het weten, dat Willem Kloos den weg van alle stervelingen moest volgen. De onverbiddelijke Dood spaart ook de allerbesten niet. Een gevoel van verweesdheid rijst op bij het lezen der

1 Zie 'De Nieuwe Gids', Juli 1939. pag. 200 en 201.

opstellen, die nu de beteekenis erlangd hebben van een literair-critisch testament. Een bonte reeks persoonlijke herinneringen roept de lectuur van zijn woord te voorschijn uit hun slaap in het onderbewuste. Soms lijkt het, alsof ik hem hoor spreken, terwijl ik toch enkel de gedrukte woorden lees. In zijn grooten leunstoel zie ik hem zitten, het denkershoofd éven naar voren gebogen en de groote, glans-blauwe oogen vol verklaarden gloed, en hij fluistert mij de nobele bekentenis in, die daar zoo ongemerkt gedrukt staat op pag. 340:

'Ik was en ben en voel mij nooit iets ongemeens, want alleen maar een fatsoenlijk dus behoorlijk mensch, maar die relatief beschouwd, beter dan de meesten weet, wat literatuur en poëzie is, omdat ik er mij langduriger, ernstiger op heb toegelegd en er voortdurend ook dieper aan gedaan heb dan de velen, die er vlot-weg over te babbelen plegen.'

Zóó was Kloos. Hier ziet men hem ten voeten uit. Het èchte genie: bescheiden en toch zeker-van-zijn-zaak, kalm op de toppen van het inzicht, zonder aanmatiging noch aanstellerij, en tevens onwrikbaar stoelend op de Waarheid.

Wat bazelen bedillers over ik-zucht en onmaatschappelijkheid? Wat loopt men te zeuren met extreem individualisme? Wat leuteren betweters van gemeenschapsbesef, waaraan het Kloos gehaperd zoude hebben?

Schaars zijn de dichters, die zich zelven niet voor 'iets ongemeens' houden! Hoevele kunstenaars belijden zoo simpel-weg hun geloof áán en respect vóór de gemeenschap? Zelden zal een beroemd literator, tegen het einde zijner dagen, zich zoo ongekunsteld stempelen tot burger onder medeburgers van zijn Volk!

Maar ook: hoe weinigen mógen het doen. Kloos *was* 'een fatsoenlijk dus behoorlijk mensch'. Talrijken, die zijn genie missen, vieren hun artisticiteit bot in een woest uitleven der tegenovergestelde eigenschappen.

En vooral: hoe weinigen mogen bogen op het bezit der waarachtige kunstenaars-individualiteit! Individualisme? Zeker. Willem Kloos was een groot individualist. Immer zich zelf, oorspronkelijk tot in de verste vezelen van zijn Wezen, een Persoonlijkheid in den volsten zin des woords. 'Navolging' is ten eenen male onvereenigbaar met Willem Kloos' natuur. Doch juist als - werkelijk - individualist, besefte hij zijn taak van voorganger der gemeenschap, op het veld, waartoe zijn begaafdheid hem riep tot leiderschap. Tusschen den 'ivoren toren' en het afdalen tot de laagte der menigte, volgde hij den juisten middenweg: het publiek zooveel mogelijk verheffen tot zoo groot mogelijke hoogte-van-smaak. Vanzelfsprekend valt er slechts bij een élite eer meê in te leggen, want de meesten zijn en blijven bot. Doch dat er weêr een - betrekkelijk ruime - élite, die poëzie begrijpt, ontstond, valt te danken aan Kloos. Vóór 'Tachtig': suften zelfs zij, die destijds voor élite doorgingen, dom verder in een stompzinnigheid, welke door de 'Julia'-affaire naar verdienste aan de kaak werd gesteld. Willem Kloos brak ruim baan voor de vernieuwing. Met zijn voorbeeld èn met zijn critiek. Enkel zóó dient de Kunstenaar de Gemeenschap. Hij vleit haar nooit.,

hij geeselt haar vaak, hij gispt haar ezelachtigheden en slaat haar wanbegrippen vierkant in het gelaat. Doch hij doet het uit liefde: wie zijn kinderen bemint, kastijdt ze. Op zijn tijd. Hij waardeert, indien daartoe reden bestaat, hun vorderingen. Kloos heeft beiden gedaan, zijn leven lang. Hij was Kunstenaar der Gemeenschap, juist door zijn individualisme. De stoere kracht van zijn Persoonlijkheid stuwde Neêrlands Volk omhoog tot frisschen bloei der Nationale Poëzie.

Wat moet ik eigenlijk over dezen bundel zeggen? Het is werk van Kloos: daaraan valt niets toe te voegen. Vanzelf spreken de doorwrochtheid, diepte en schoone taal dezer essays. Ook zonder dat daarop gewezen wordt, bevroedt de Lezer alle qualiteiten van Kloos' werk. ‘Bespreking’ ware open deuren inslaan.

Maar, ja toch: op één ding wil ik 's Lezers aandacht vestigen. Op pag. 91...95 staat een wijsgeerige beschouwing over de realiteit der materie, een kennistheoretisch onderwerp en - daarbij aansluitend - juist het - veelomstreden - ‘individualisme’. Er blijkt o.a. uit, hoe Kloos, reeds in zijn prille jongelingsjaren, de grondvraag der kennisleer, geheel zelfstandig, in zijn geest opwierp en overwoog. Voorwaar geen geringe praestatie. En des te opmerkelijker, daar deze jeugdige Denker tevens een begenadigd Dichter was!

Sommigen hebben Kloos wel eens voor de voeten geworpen, dat zijn wijsgeerige inzichten louter dilettantenwerk zouden zijn. (Het lust mij niet, hier en nu namen te noemen.) Dit zonderlinge verwijt werd zelfs wel gegrond op den inhoud van bepaalde gedichten des Meesters. Raar genoeg eigenlijk. Want welk verstandig mensch zoekt wetenschap in poëzie? Welnu: denzulken zij de lezing van die bladzijden 91...95 aanbevolen. Zij zullen er het noodige van hun gading vinden en, goede trouw vooropgesteld, tot de gevolgtrekking moeten komen, dat de Dichter en Aestheticus Dr. Willem Kloos bovendien ook wel zéér ter dege een streng-logisch en diep-vorschend Denker was.

Tot zijn dood toe heeft Kloos, het wondere Genie, deze drie, schijnbaar tegenstrijdige, hoedanigheden in zich vereenigd.

DR. ALFRED A. HAIGHTON.

Hans Driesch: *Alltagsrätsel des Seelenlebens*. - Deutsche Verlags-Anstalt. Stuttgart z.j.

De tweede zin van het ‘Vorwort’ luidt aldus: ‘wissenschaftlich forschen aber h e i s z t “fragen”, wenn auch keine Person da ist, welche “antwortet”,’ - de laatste zin vóór het ‘Schluszwort’ luidt: ‘In beiden Fällen wissen wir - nichts.’ Met deze citaten is dit zeer belangrijke boek wellicht het beste getypeerd. Het is niet zóó, dat het ons heelemaal niets leert; dan ware het niet belangrijk. Driesch leert ons hier zeer veel; maar het voornaamste, wat hij ons feitelijk bijbrengt is: dat we tenslotte nog zoo bar weinig (niets, zegt hij zelf) weten. Juist betreffende de zaken, die in het Alltagsleben als het meest normale beschouwd worden, door hen, die

er maar overheen gaan en de ‘feiten’ als zoodanig accepteeren, weten we wellicht het minste. Wat is waarneming? Wat is herinnering? Wat is.... de mensch? Ziedaar de obsedeerende vraag, die den echten weetgeer bij voortduring bezig houdt, en met welks beantwoording de ‘wetenschap’ nog zoo moeilijk uit den weg kan.

En in dit opzicht vooral is dit boek zoo belangrijk: dat het *in feite* onomwonden toegeeft, dat we met positivisme of materialisme zèker nooit verder komen. Driesch mag beschouwd worden als een der grooten in den strijd, die heden gaande is tegen de hegemonie van dit positivisme en materialisme. Zoo als ten onzent Dr. Verviers reeds lang geleden zijn *Kentering in het materialistisch denken* publiceerde, schreef Driesch anno 1935 reeds zijn *Die Ueberwindung des Materialismus*.

Het mag wellicht een groot voordeel heeten, dat Driesch van oorsprong bioloog is, en vandaar op de terreinen van zielkunde en wijsbegeerte kwam. Mede hierdoor is misschien te verklaren, dat hij een open oog heeft voor het *wezen*sondeischeid tusschen levenlooze en levende wereld, en dat hij zulk een overtuigd voorstander is van de organische beschouwingswijze. Liever nog zou ik dit boek (vooral het tweede deel: *Das Ich und die Seele*) p e r s o n a l i s t i s c h willen noemen, om zijn zoo duidelijke en juiste opmerkingen over de *òn*gelijkheid der menschen. Het doet goed aan het hart, dit begrip in dezen tijd door een zoo wetenschappelijk man benadrukt te zien.

Er valt niet aan te denken, in het kader van een bespreking, al te uitgebreid op dit belangrijke werk in te gaan. Na een korte inleiding over philosophie en wetenschap en 'n algemeene opmerking over psychophysische problemen, worden drie groote onderwerpen behandeld: de waarneming; de herinnering; en Das Ich und die Seele. Opvallend is vooral bij de eerste twee afdeelingen, dat, bij mijn weten, Driesch de eerste is, die tracht een blijvende verbinding tot stand te brengen tusschen ‘normale’ en ‘paranormale’ psychologie. Bij sommigen zal hij misschien zelfs in discrediet geraken, doordat hij de parapsychologie te hulp roept, om deze Alltagsrätsel te verklaren (althans dit tracht te doen) - en zelfs zoo ver gaat, om zich af te vragen, of dit paranormale eigenlijk niet alleen zijn ‘vreemdheid’ ontleent aan zijn zeldzaamheid.

Zoowel voor de waarneming als voor de herinnering echter, geeft hij vragenderwijs zeer plausibele verklarings-*mogelijkheden*. Alleen een zeer krachtig doorgevoerd nader onderzoek zal kunnen uitmaken, in hoeverre Driesch hier een juist licht ontstoken heeft. Hij geeft zelf toe, dat deze, zijn, gedachtengangen nog slechts hypothesen zijn.

Hetzelfde geldt voor de derde afdeeling over het Ik en de ziel. Hoewel zijn voorkeur kennelijk uitgaat naar een onderscheid in drievoud, onderschat hij geenszins de moeilijkheden, die hierbij naar voren komen in de vorm van telkens nieuwe vragen.

Maar wetenschap is er nu eenmaal niet, om vragen te ontwijken, doch

om ze onder de oogen te zien en te trachten, een antwoord te vinden - ook al brengt een ‘waarschijnlijk’ antwoord een heele serie nieuwe vragen met zich mee!

En.... het zijn heusch niet alléén vragen, die Driesch hier stelt. Vragenderwijs geeft hij soms ophelderingen, die werkelijk verrassend mogen heeten, en die een uiterst sterken schijn van juistheid bezitten.

Tusschen neus en lippen worden heele brokstukken van een zeker soort ‘wetenschap’ volkomen terzijde gesteld als absoluut onvoldoende; en keert hij opvallend terug tot Aristoteles - weze het ook met toepassing der nieuwste ontdekkingen.

Gedurende de heele lectuur van dit boek hing ons voor den geest, dat voor vele der hier opgeworpen vragen wellicht een oplossing te vinden ware door het confronteeren van Driesch' standpunt met Poortman's *Tweeërlei subjectiviteit*. Of, beter nog: door een objectieve en ‘gemoderniseerde’ confrontatie met de.... scholastiek. Waarheen, als de teekenen niet al te zeer bedriegen, de terugkeer in steeds sterker mate toeneemt.

Over Jan Kruysen. Door zijn vriend. - Gebrs. v. Aelst. Maastricht z.j.

Ruim een jaar na den dood van den onvergetelijken schilder Jan Kruysen verschijnt een gedachtenisboek, aan hem gewijd. Met zorgvolle piëteit heeft de schrijver zijn best gedaan, de persoon van Kruysen zoo goed mogelijk naar voren te laten komen; zelf geheel op den achtergrond blijvend. Na een inleiding, die de kennismaking tusschen deze vrienden beschrijft en alreeds een korte karakteristiek van den schilder geeft, komt deze zelf aan het woord, in een aantal brieven. Nergens beter dan daaruit kan men Jan Kruysen leeren kennen; bij het lezen dezer brieven is het ons, of we hem weer hooren, sprekend van mensch tot mensch, uit de volheid van zijn schoone ziel.

Daarna geeft deze vriend, die als weinig anderen het werk van den schilder kent, enkele toelichtingen, aan de hand van Maritain, Hello e.a. - en tenslotte een summiere levensbeschrijving en een tweetal critieken over het werk. Achteraan staan enkele goede reproducties van zijn werken.

Het boekje is geen hooge litteratuur; het is niets meer en niets minder dan een teekening van een groot kunstenaar en een zeer edel mensch. Onmiddellijk na Kruysen's dood schreven wij reeds over hem. We kunnen hier dus volstaan met een zeer warme aanbeveling van dit boek, voor ieder, die Kruysen wat beter wil leeren kennen.

Leo Ott: *Het Huis ‘De Engel’*. - v. Dishoeck. Bussum 1939.

Na zijn romans over het artisten-leven, heeft Leo Ott gegrepen naar een historisch-fantastischen roman uit Rotterdam's geschiedenis. Is dit wellicht de opdracht geweest, die Herman de Man met zooveel misbaar geweigerd heeft? Dan heeft de

stad Rotterdam het nog niet zoo slecht getroffen, want deze roman van Ott is werkelijk een geslaagd product.

Maarten Falck moet als kleine jongen meemaken, dat een Spaansch officier zijn moeder onteert, en in het hierop volgende gevecht zijn vader doodt. Een streng-protestante schoolmatres weet hem, in aansluiting hierop, een zekere dosis Spanje- en papen-haat bij te brengen, en den eed af te persen, dat hij deze dubbele misdaad zal wreken. Aan het najagen van Don Luis is nu bijna zijn heele leven gewijd - tot hij hem treft op Sint Eustatius, waar een jezuit hem van het onzinnige van zijn wraak weet te overtuigen.

Toch blijft, ondanks alle omzwervingen door Duitschland en Zweden, Rotterdam het centrale punt, omdat daar gevestigd is het huis 'De Engel', waar joffer Wittert woont, en waar Maarten niet kan wegblijven. Zoodat wij tevens een stuk geschiedenis (Rotterdam en de Tachtigjarige oorlog) meemaken, waardoor dit boek werkelijk tot een interessant brok leven is geworden. Ott kent zijn métier, al heb ik eenigermate bezwaar tegen de suggestie, als zou Maarten tijdens een storm niet minder dan 225 bladzijden bijeendroomen! Met enkele regels ware deze fout te verhelpen geweest.

A.M. de Jong: *Thanatos de Vreemdeling*. - 'De Tijdstroom'. Lochem MCMXXXIX.

Tusschen het, mij weinig sympathieke, oeuvre van A.M. de Jong, is dit een opvallend buitenbeentje. De dood neemt voor een tijdje afscheid van zijn zeis, om onder de menschen mensch te worden, en zoodoende zijn slachtoffers beter te leeren begrijpen, vooral ook in hun reacties jegens hemzelf. Natuurlijk staat, als de dood niet meer werkzaam is, de wereld op stelten, en blijkt het mettertijd, dat het sterven nog zoo'n nutteloos iets niet is. De dood kan dit alles pas begrijpen, als hij een ziel heeft ontvangen - daarom is hij heel den tijd van zijn mensch-zijn op zoek naar een ziel. Als eindelijk een aanminnige jongedame Thanatos 'haar ziel geeft', wordt hij onmiddellijk weer de Dood, en vallen zijn slachtoffers met bosjes.

'Een groteske fantasie' noemt A.M. de Jong zijn spel; en hij waarschuwt uitdrukkelijk, dat dit werk reeds tusschen 1922-1927 werd geschreven en gepubliceerd, zoodat het niet ontleend is aan de film *De dood met vacantie*. Grotesk is deze fantasie inderdaad; humor (zij het ook een beetje grimmige) zit er zeker ook in. Een klein beetje, niet al te gemotiveerde herinnering aan Ibsen nemen we op den koop toe. Hoewel het ongemeen moeilijk zal blijken, dit spel tot opvoering te brengen, is het als leesstuk zeker verdienstelijk en amusant. Dat schr. niet veel van God moet hebben, zal vermoedelijk God minder deren dan hemzelf.

M. Mok: *De Tweede Jeugd*. - 'De Tijdstroom'. Lochem z.j.

Onder dezen vlakken en weinig-zeggenden titel gaf de dichter M. Mok zijn eersten roman uit. Geheel in den geest van zijn generatie, een psychoanalytische roman; men zou zich bijna beangst afvragen: loopen er nu werkelijk *zooveel* neurotici onder ons rond, of maken de heeren auteurs er

maar wat van? Wat ervan zij: Mok is er redelijk wel in geslaagd, ons een dergelijk type bijna van binnenuit te doen zien en het proces over 't algeheel tamelijk waarschijnlijk te laten verloopen. Dat een snolletje voor den, in haar en aller oogen idioten, Mr. Bonger zooveel liefde heeft, dat ze den rijken patjakker laat gaan, nu ja, dat zullen we maar aannemen.... het kàn ooit mogelijk zijn. Minder waarschijnlijk lijkt mij de ontzettend 'wijze' praat van het 'wonderkind' Kareltje; uit niets blijkt ons, dat deze op zoo jongen leeftijd over zooveel levenservaring kan beschikken.

De overige figuren zijn zeer goed getypeerd en maken het boek tot een verhaal, dat men geboeid doorleest. Mok kent, als dichter, de Nederlandsche taal, en schrijft (wat voor veel dichters dikwijls moeilijk schijnt te zijn) zeer behoorlijk proza. De compositie van zijn roman liet hij zeer eenvoudig, zoodat ook daar geen voetangels voor hem lagen. Waarschijnlijk kan Mok als romancier eenzelfde toekomst maken als de dichter Mok.

Frans Carolina Ridwit: *De Man van den Weg*. - Wereldbibliotheek. Amsterdam 1939.

De uitgever doet dit boek vergezeld gaan van een prospectus, waarop de meest tegenstrijdige oordeelen over dezen, vermoedelijk nog jongen, schrijver bijeenstaan. De roman *Landrotten* ken ik niet; maar dit boek zal zeer vermoedelijk een eendere oordeelvelling uitlokken, omdat het een uiterst eigenaardig ding is. Inderdaad is men in het begin geneigd, hen bij te vallen, die zeggen, dat Ridwit niet schrijven kan; anders gezegd: hij wil het soms té mooi doen. De twee eerste zinnen zijn een zeer goede teekening van een ochtend, maar in den derde maakt schr. het beslist té bont met zijn opsommingen, met zijn overdaad van adjectiva en met zijn opeenstapeling van gewaagde beelden.

Zet men er zich overheen, dan wordt men echter hoe langer hoe meer geboeid door de avonturen van dezen zwerver, en komt men tot deze conclusie: of Ridwit schrijven kan of niet, dát moet hij nog bewijzen, maar *hij is een geboren verteller*.

Veel fouten, die hem verweten worden, zijn terecht opgesomd; hier en daar is zijn stijl erbarmelijk, hier en daar is hij pathetisch, hier en daar draaft hij door tot in het uiterst onwaarschijnlijke.

Maar: als hij de diepe wijsheid leert inzien, dat de meester zich in de beperking toont, als hij een noodige dosis zelftucht verkrijgt en het niet opzettelijk te mooi wil doen, dàn is hij ontegenzeggelijk een verteller van niet gering kaliber. Dan is er zeker nog een merkwaardige verrassing van hem te wachten!

Tonnis Brongers: *Maarten Storm*. - Nijgh & v. Ditmar. Rotterdam 1939.

Is dit boek een debuut? Tonnis Brongers was mij tot op heden onbekend. Zoo dit een debuut is, dan is het er een van iemand, die niet bang is om tamelijk hoog te mikken, en lang niet over alle linie's faalt! Dus een veelbelovend debuut.

Brongers durft alreeds een zeer gewaagde compositie-wijze aan: als een schaakspeler schuift hij telkens een bepaald speelstuk (persoon) naar voren, en laat al deze zetten samenkomen tot een geordend spel. En.... dit lukt hem tamelijk wel; het loslaten van 't eene stuk, om een ander aan te vatten, is zoo goed als nergens hinderlijk, en loopt normaal in elkaar over. Ook zijn psychologie is redelijk goed verantwoord, en zijn taal behoorlijk Nederlandsch.

Allereerst krijgen we een jeugdidylle van Maarten Storm te zien, (en dit eerste stuk is hier en daar hinderlijk van gewilde ouderwetschheid) om hem vervolgens in zijn carrière als fabrikant den titanenstrijd om het monopolie te zien voeren. Maarten toont zich daar een kerel van karakter, met alle eenzijdigheid, die daaraan verbonden is als nadeel. Na den neergang van zijn zaak, en het inzicht, dat datgene, wat hij voor 'karakter' versleet, nu juist niet ideaal was, volgt de gebruikelijke zelfmoord. Een slot, dat nogal flauw is, maar door den schrijver toch acceptabel voorgesteld werd.

Hoewel niet overloopend van hooge litteraire waarde, toch al met al een roman, die boeit en zeker succes zal hebben.

Charles de Montesquieu: *Perzische Brieven*. - W.B. Amsterdam 1939.

Uit de beroemde *Lettres Persanes* werd voor de W.B. een keuze gedaan door J.A. Sandfort, die ze vertaalde en van een inleiding voorzag.

Het is opvallend, hoe een groote geest als de Montesquieu was, dingen kan zeggen, die drie eeuwen nadien nog van waarde blijken en actueel mogen heeten. Al deelen wij alle bezwaren, die er tegen dezen Franschman zijn in te brengen, dit neemt niet weg, dat hij een belangrijke figuur blijft.

J.A. Sandfort schreef een objectieve inleiding, en verhelderende aanteekeningen en gaf een deugdelijke vertaling.

M.A.P.C. Poelhekke: *Woordkunst*. - Wolters. Groningen 1939.

Van het overbekende boek van Poelhekke verscheen een veertiende druk, verzorgd en nogal flink herzien door Dr. Jos. J. Gielen. Deze is er in geslaagd, zich aan te passen aan geest en opzet van Poelhekke, zoodat dit boek, ondanks de wijzigingen, die onontkoombaar waren, toch in Poelhekke's geest blijft. Hij had het wellicht zelf zoo gewijzigd, als hij dezen herdruk hadde verzorgd.

Uiteraard is niet ieder het eens met elk accent en elke waardeering - de persoon van den docent moge het boek op gelukkige wijze aanvullen.

Jolan Neufeld: *Dostojewski*. Een psycho-analytische schets. - 'De Tijdstroom'. Lochem z.j.

Indien gij nog eenig respect hebt voor het meesterlijke oeuvre van Dostojewski, voor den persoon van dezen grooten dichter, èn voor de prachtige wetenschap der psychologie, dan late gij dit boekje *òn*gelezen!

Want als gij u er iets van zoudt aantrekken, als ge neiging zoudt gevoelen, Jolan Neufeld te gelooven, als ge zoudt afgaan op het gezag van E.A.D.E. Carp, Hoogleeraar aan de Leidsche Universiteit, die een voorwoord schreef, en W.J.J. de Sauvage Nolting, geneesheer W.A. Hoeve, die het boekje vertaalde - dan zoudt ge misschien er even beroerd van worden als ik.

Wanneer ik, naar aanleiding van dit boekje, over schrijver en vertaler ervan een psycho-analytische schets schreef, als zij hier over Dostojewski geven, zouden zij mij zeker voor den rechter slepen. En ze zouden gelijk hebben ook! Het ongeluk is alleen, dat Dostojewski niet meer leeft, om zich tegen dergelijk geschrijf te weren.

Men moge over Freud denken, zoo men wil; er valt niet te ontkennen, dat vele zijner 'leerlingen' een bende vuilschrijverij de wereld ingestuurd hebben. Jolan Neufeld doet hieraan lustig mee, waar hij zijn best doet, om aan te toonen, dat in Dostojewski (en feitelijk in heel zijn familie, zie blz. 72) feitelijk niets normaals meer aanwezig was. Alles, maar dan ook letterlijk alles, wordt teruggebracht tot sexueele afwijkingen en perversiteiten. Op blz. 75 vertelt de schr. ons triomfantelijk: 'Perversies en neurose, ziekte en scheppingskracht, eigenschappen en eigenaardigheden, *alles* konden wij op het ouder-complex, *zelfs alléén* daarop, terugvoeren' (curs. L.K.). Hij probeert dit als volgt: Dostojewski was incestueus aan zijn moeder gebonden en haatte daarom zijn vader zoodanig, dat zijn rebellie tegen den Czaar een verdringing van dezen vaderhaat was. Met de uiterste zorgvuldigheid wordt Dostojewski's oeuvre uiteengeplozen, om zinnetjes te vinden, waarvan meneer Neufeld kan zeggen: dit is een bewijs. In hoeverre dit bewijs eenige bewijskracht heeft, wordt nergens nader onderzocht.

Ik heb even het plan gehad, dit boekje op den voet te volgen en te ontleden - maar ik kan mezelf er niet toe krijgen. Ik heb zoo veel moeite gehad, dit boekje door te worstelen, en zoo dikwijls 'ba!' in de marge gezet, dat ik er niet meer aan beginnen wil. Men bewijst noch de normale psychologie, noch de psycho-analyse, een dienst met dergelijke geschriftjes.

Prof. Dr. J.H. Gunning Wzn. *De Studie der Paedagogiek in Nederland gedurende de jaren 1898-1938*. - Voor de stichting 'Ons Kind' uitgegeven door de W.B., Amsterdam, z.j.

Oorspronkelijk uitgenoodigd, mee te werken aan een verzamelwerk over opvoeding en onderwijs in de regeeringsperiode van Hare Majesteit onze Koningin, schreef Gunning een samenvatting, welke niet in genoemd werk kwam, doch nu afzonderlijk het licht zag. Men kan om deze uitgave niet anders dan verheugd zijn; de schrijver immers is een der eersten geweest in de Nederlandsche paedagogische opleving, en kent het verloop dezer veertig jaar uit eigen ervaring. In zeven hoofdstukken schetst hij achtereenvolgens de toestanden in 1898; aan de universiteit; de instituten en vereenigingen, de tijdschriften, de schrijvers, buitenlandsche invloeden en tenslotte de

R.K. Renaissance. Het is gelukkig, dat schr. hier zulk een open oog voor heeft - heel wat meer dan de redactie van de Paedagogische Encyclopedie blijkbaar! Alleen bij de beschrijving der R.K. Leergangen en deszelfs tijdschriften, had Dr. Moller zeker niet vergeten mogen worden!

Uiteraard is, met name tusschen de zgn. populair-paedagogische schrijvers, de keuze moeilijk zóó te maken, dat iedereen ermee accoord gaat. Ook de stelling, dat Herbart's invloed ten onzent niet zoo bar groot was, zou ik niet direct onderschrijven.

Een boekje, dat voorziet in een leemte, en waarmee wij den schrijver van harte gelukwenschen.

Bij de firma J.B. Wolters te Groningen verscheen de vierde druk van het *Beknopt Overzicht van de Nederlandsche Letterkunde,* door W.L.M.E. van Leeuwen; een schoolboekje, dat niet beter en niet slechter is dan de soortgenooten. Het geeft de standaard-oordeelvellingen over de standaard-onderwerpen.

LOUIS KNUVELDER.

De Wereldbibliotheek, die al haar ondernemingen op de hechtste grondslagen fundeert, heeft ook voor haar jongste onder-bibliotheek, die voor de jeugd, de zekerste en betrouwbaarste hulpkrachten in den arm genomen. Haar nieuwe Jeugd-Bibliotheek wordt gecontroleerd door personen van gezag en invloed, waar ouders en paedagogen zich met de volste securiteit aan kunnen toevertrouwen.

Thans, - op het juiste, men zou kunnen zeggen, psychologische moment, kwamen er weer twee boeken van haar persen, waarover ik, ronduit gezegd, dus zonder eenige rhetoriek, opgetogen ben.

Het eerste boek, dat ik las, heet *Pim,* en werd geschreven door Johanna Kuyper. Wij wisten niet, dat deze schrijfster zóó onderhoudend, zóó gezellig, zoo levendig en natuurlijk schrijven kon. Of ja, wij wisten het natuurlijk wèl, en ik schrijf dit misschien onderbewust alleen maar neer, om aan te toonen, *hoe* groot de verrassing was bij de lectuur. Want ik vind, dat elk woord hier staat op de rechte plaats, en dat alle personen precies juist in hun karakter zijn uitgebeeld. De geschiedenis is dood-, dood-eenvoudig, en dat zij toch zoo boeit, pleit wel zéer voor het menschelijk talent van de schrijfster. En óók pleit het zoo voor haar, dat oudere menschen dit boek zoo graag zullen lezen. Als dit nog noodig mocht zijn: een warm woord van aanbeveling.

Dit laatste zinnetje is óók van toepassing op de tweede uitgave: *De wedstrijd der radio-amateurs,* door A.D. Hildebrand. Want deze auteur is een meester in het bedenken van *clever plots*. Ik heb al meer op zijn verdiensten gewezen, maar met deze spannende intrige overtreft hij zichzelf. Men begint te beweren, dat Hildebrand *te veel* schrijft, - o, die eeuwige, ellendige topic, waarmee men tracht een jong, frisch opbloeiend talent te knotten! Want als iemand durf en begaafdheid en een groote verbeeldingskracht bezit, láát hij zich dan gedragen als *the daring young man on the flying trapeze,* en

zijn jeugdige kracht uitvieren! Enfin, om kort te gaan, ik wil maar zeggen, dat dit nieuwe boek van de W.B. er een is, om ademloos te worden 'verslonden' door de jonge... èn de oudere lui. De keuze der redactie van deze Jeugd-Bibliotheek was weder voortreffelijk en *all round* geslaagd. (Ook wat de uitvoering betreft!)

Kluitman's Sint Nicolaas-pakket.

Jongens! wie zoo'n heel pakket eens cadeau kreeg op den 'dag der dagen'! Een gansch gezin zou zijne *Freude d'ran* hebben. Want er is voor elk wat wils. Boeken voor de kleineren *not yet in their teens,* voor jongens en meisjes, die wat grooter zijn, en voor... jonge dames.

De aardige collectie voor de jongeren zou men kunnen kenschetsen met: eenvoudig, afwisselend, bevattelijk.

Daar is in de eerste plaats C. Wilkeshuis, en zijn boek heet *Met nieuwe moed*. Het is de historie van een jongen Jan, die raakt *in* en *uit* allerlei moeilijkheden; die zich niet gauw uit het veld laat slaan, en ten slotte zegeviert over alle tegenheden. Een nuttige levensles, in den vorm van een aardig verhaal, en levendig geïllustreerd, zooals hij dat kan, door Pol Dom.

Elisabeth Stelli's *Rondom de oude toren* zal alle meisjesharten, die reeds van acht tot twaalf jaar hebben geklopt, van pleizier nog wat sneller doen slaan. Paaschvuur, Sint Nicolaasfeest, moeder's verjaardag, een bruiloft zijn even zoovele hoogtepunten in het leven van Everdientje, het kleine boerinnetje, dat ook ten voeten uit werd geschetst door M. Bosch van Drakestein.

Rosa Titinghoff's *In de kleine berghut bij de rendieren* is een meer dan aardig boek. Het vertelt ons van het leven der Lappen (Samojeden), en doet dit zoo sober en toch zoo interessant, dat de kinderen het gelezene niet gauw zullen vergeten. De (goede) vertaling is van Mevr. Molanus-Stamperius, en de illustraties zijn van onzen veelgewaardeerden Pol Dom.

(In plaats van: zij kropen over den grond als trollen, zou ik liever zien: als kobolden of kabouters, zooals verder in het verhaal de Noorsche trollen (of trolden) ook altijd worden genoemd.

C. van Steenderen Jr. en W.N. v.d. Sluys Jr. stelden een boek samen, dat *Vliegen en fladderen heet,* mooi verlucht is met foto's, en teekeningen van Hans Borrebach, een exemplaar is uit de serie De wijde wereld, en... het hart van elken echten Hollandschen knaap zal doen opengaan, want het is bevattelijk genoeg geschreven, zoodat elke flinke jongen het zal kunnen begrijpen. Loopt Jan Salie ook op muilen... Jan Courage kiest... een Douglas... en is in een ommezien naar Indië, het land van belofte.

Ik las dit boek met veel genoegen, en heb er, ongemerkt, heel wat uit opgestreken.

Ons is de toekomst, door Ems van Soest, is een meisjesroman van de goede soort. Ems van Soest slaat haar vleugels steeds vrijer en ruimer uit, m.a.w., zij begint het métier al beter en beter te verstaan. De twee meisjes-figuren Kat Hubregts en Jeannette (die den beeldigen adellijken naam van Kulem draagt, - maar wie daarop ziet, is een kniesoor) zijn als contrasten

heel aardig tegenover elkaar geplaatst, en goed in hun karakters volgehouden. Het traditioneele ‘alles komt terecht’ aan het slot ontbreekt niet, en waarom zou een auteur zijn menschen niet gelukkig maken? hij heeft het immers in zijn macht?

Een aangenaam boek, dat, fraai uitgegeven, en geïllustreerd door Hans Borrebach, zijn weg in de handen, en in de harten (als ik deze gewaagde beeldspraak gebruiken mag) van onze jonge meisjes wel vinden zal.

Het was ook weer Hans Borrebach, die zijn krachten wijdde aan de opfleuring van *Eva's oogen gaan open,* door Mevr. Nachenius-Roegholt, dat in aantrekkelijke, kloeke uitgave voor ons ligt. Laat ik evenwel eerlijk erkennen, dat deze meisjesroman geen opfleuring noodig heeft, om geweldig in den smaak te vallen, en waarom? Omdat mevrouw Nachenius-zelve zoo geweldig vooruit gaat. Elk boek toont betere qualiteiten, geen zweem van stijfheid meer; o, neen, haar stijl is soepel en vlot geworden, en het onderwerp, dat zij ditmaal koos (meisjes-studentenleven), is al heel geschikt, om de aandacht te trekken, terwijl de schrijfster er wel voor zorgt, die stevig gaande te houden. Een prettig, onschuldig, psychisch goed verantwoord boek, dat wel het noodige debiet zal krijgen.

JEANNE KLOOS-REYNEKE VAN STUWE.

Buitenlandsch *Overzicht* (16 october-15 november) door Johan Perey.

Het gaat met den oorlog in het Westen als dikwijls in den schouwburg: het brandscherm is al weggetrokken, men hoort druk gestommel en geklop, maar, ofschoon het spel reeds een poos aan den gang had behooren te zijn, 'gehaald' wordt er nog niet. Behalve ter zee, waar mijnengevaar, torpedeeringen en blokkademaatregelen vooral aan de neutrale koopvaardij hardhandig doen gevoelen, dat de staat van oorlog maar al te zeer werkelijkheid is, hebben ook in de jongste vier weken wederom beide partijen een kennelijken schroom betoond tot een militair optreden van grooten omvang het initiatief te nemen. Midden October heeft het er een paar dagen naar uitgezien, als zoude van Duitsche zijde een uitval worden voorbereid, echter, toen de, tijdens den Poolschen veldtocht prijsgegeven, deelen van het voorterrein van den Westwall van Franschen gezuiverd was, bleek het hierbij voorshands te zullen blijven, en is sedertdien de activiteit weer tot in hoofdzaak verkenningswerkzaamheden beperkt geworden.

Na tien weken oorlog van het westelijk front nog steeds geen nieuws dus, wat mede wil zeggen, dat er voor het westersche belang numero één, een spoedige vrede op duurzame grondslagen, een bescheiden mogelijkheid is opengebleven. Bescheiden, maar inderdaad een mogelijkheid, want al zou men er ook zeer verkeerd aan doen, het huidige gebeuren, een economischen oorlog in zijn scherpste gedaante, gepaard aan een voortdurenden aanslag op

ieders zenuwgestel, in zijn gevolgen niet te onderschatten, toch worden de ware oorlogsinstincten bij een volk niet eerder opgewekt, alvorens een oorverdoovend en alles vernietigend krijgsgeweld zijn droeve rekening in tienduizenden gevallen soldaten, d.w.z. in nimmer weerkeerende vaders en zonen, echtgenooten en broeders, heeft aangeboden. Zoolang dit groote, dit om wraak schreiende leed den oorlogvoerenden volken nog niet is aangedaan, zoolang mag men redelijkerwijs nog eenigszins op een snellen vrede hopen, temeer ook, omdat geen der partijen den oorlog met enthousiasme begonnen is, en momenteel aan geallieerde zijde een waarachtig ideaal, om tot den laatsten ademtocht te strijden zelfs geheel en al ontbreekt. Uit Frankrijk wordt daaromtrent maar weinig vernomen, zooveel te meer echter uit Engeland, waar het zoeken naar een pakkend oorlogsdoel al sedert eenigen tijd *hèt* onderwerp is, waarmede men zich in openbare discussie uitvoerig bezighoudt. Diep teleurgesteld als zij werden door de weinig verblijdende uitkomsten van dien bloedigen oorlog, welke eens tegen het Duitschland van den Keizer gevoerd werd onder leuzen als ‘war to end war’ en ‘war to make the world safe for democracy’, konden de Engelschen zich thans blijkbaar niet warm meer maken voor feitelijk precies dezelfde idealen, slechts vernieuwd naar de eischen des tijds, door in plaats van den Keizer, van Hitler te spreken, en in plaats van het Duitsche imperialisme, van nationaalsocialistische agressie. Doch bovendien heeft het op het Engelsche publiek grooten indruk gemaakt, hoe het zeer agressieve optreden van de Sovjet-unie, die binnen een maand tijds, door middel van wapengeweld of de bedreiging daarmee, een derde deel van den Poolschen staat annexeerde, drie protectoraten deed ontstaan en druk bezig is, Finland eveneens op de knieën te krijgen, door de geallieerde regeeringen als het ware voorbij gezien, en zelfs eenigermate met den mantel der liefde bedekt werd. ‘Rusland zou niet zijn opgetreden, aldus Lord Halifax in een zijner verklaringen voor het Hoogerhuis, indien niet Duitschland het voorbeeld gegeven had. De Russen beoogden een voortschuiven hunner grenzen tot de lijn, die in hoofdzaak overeenkomt met de linie, welke ten tijde van Versailles door Lord Curzon werd aanbevolen.’ Met deze woorden mocht men nog eens officieël bezegeld achten, wat overigens reeds een feit was; ook het na ‘hulp aan Polen’ werke-

lijk nieuw gestelde doel ‘herstel van Polen’ was, in absoluten zin, teniet gedaan. Aldus heeft zich dan voor het oogenblik die eigenaardige toestand kunnen ontwikkelen, dat het Engelsche volk in een oorlog verwikkeld is, zonder het doel te kennen, waarvoor het vecht. Vechten zonder doel? Maar de Engelschman zal toch zeker wel voelen, dat hij in ieder geval de wapens heeft opgenomen ter bescherming van het Britsche wereldrijk? Hoe merkwaardig dit misschien ook klinken mag, echter dat gevoelen heeft hij niet. De Brit, als empire-builder in ruste, lijdt al sedert vele jaren aan een uit de geschiedenis overbekende, kwaal van verzadigde volkeren; naast gemis aan een nationaal ideaal, waardoor de nationale gevoelens onherroepelijk verslappen moeten, een overmaat aan kortzichtige denkbeelden, met de, tot een axioma verheven, onaantastbaarheid van eigen welvaart en territorium als grondslag. Gesteld nog, dat de gemiddelde Engelschman haar daarin voetstoots zou believen te gelooven, zou het vermoedelijk wel niet zoo bijzonder verstandig zijn, indien op dit oogenblik de regeering er op te wijzen begon, dat het bestaan van een Engelsche wereldmacht, voor nu en in alle eeuwigheid, geenszins een zaak is, die men rustig op haar beloop kan laten, omdat zij nu eenmaal van zelf spreekt. Langs anderen weg het nationale bewustzijn uit zijn winterslaap wakker te roepen, is overigens ook geen eenvoudige opgave, en zeker niet in korten tijd te verwezenlijken, zoodat er per saldo al niet veel meer overblijft dan een poging te doen, datgene weer te bezielen, wat tot voor weinige jaren het Engelsche volk bij wijze van nationaal ideaal gediend had, het streven naar een nieuwen vorm van internationale samenleving, toentertijd belichaamd in den Volkenbond van Genève. Met afwijkingen in de détails, is het dan ook deze richting, waarin de discussie over het opstellen van de Engelsche oorlogsdoeleinden zich in het algemeen beweegt, en misschien dat binnenkort de idee van een reconstructie der internationale gemeenschap op basis van een verzwakking van de absolute nationale souvereiniteit en het aanvaarden van het principe van arbitrage door onpartijdige derden, in het Engelsche volk zullen wakker roepen, hetgeen de leuzen der regeering, voorspoed, noch tegenslag tot heden toe niet vermochten: een heilig enthousiasme voor de eigen zaak.

Ware het reeds zoover geweest, ongetwijfeld zouden de onder-

teekening van het erg lang in de pen gebleven Britsch-Fransch-Turksche verdrag van onderlingen bijstand, en het, na de zoo uitvoerige gedachtenwisseling in den Senaat en het Huis van Afgevaardigden, onverwacht nog snel aanvaard worden van de wijzigingen in de Amerikaansche neutraliteitswet in den, door Roosevelt gewenschten, en door hun meesterschap ter zee voor de Geallieerden gunstigen zin, een heel wat krachtiger weerklank hebben gevonden, dan nu in de vrij nuchter aandoende bijvalsbetuigingen in parlement en pers vernomen werd. Nochtans is het ook wel weer te begrijpen, dat men na het jongste succes der Britsche diplomatie niet tot een al te uitbundig vreugdebetoon kon komen, zoodra men het verdrag met Turkije maar zuiver zakelijk en in het licht van zijn voorgeschiedenis gaat bezien. Reeds in de eerste dagen van Mei j.l. had men dit verdrag officieël aangekondigd, waarbij nogal flink de groote trom geroerd werd en men de stelling poneerde, dat de voltooiïng van het Vredesfront nu binnen zeer korten tijd een feit zou worden. Dit alles echter, in de veronderstelling, dat Rusland met de Engelsch-Fransche plannen mee zou gaan. Men weet nu, hoezeer en op welk een pijnlijke wijze deze plannen schipbreuk hebben moeten lijden; wat overigens niet wegnam, dat het voor Londen en Parijs een belang van de eerste orde bleef, de practische beteekenis van het échec tot een minimum te beperken, en derhalve een poging te doen, in eenigerlei vorm een garantie van Rusland los te krijgen, dat het ten aanzien van het geallieerde standpunt in den huidigen oorlog een welwillende neutraliteit zou betrachten. Een voorstel in dezen geest had Turkije's minister van buitenlandsche zaken, Saradjogloe, ook bij zich in zijn tasch, toen hij einde September naar Moskou afreisde, om aldaar eens te gaan onderzoeken, hoe de beproefde Turksch-Russische vriendschap en een verdrag met Frankrijk en Engeland zouden kunnen samengaan. Tastbare rsultaten heeft dit bezoek niet opgeleverd. Wel werd na drie weken van onderhandelen een verklaring gepubliceerd, dat de onderlinge verhoudingen blijven berusten op een basis van vriendschap, doch meerzeggend waren de commentaren, eenerzijds, dat de Sovjet-unie aan Saradjogloe voorstellen had gedaan, welke met de reeds aanvaarde verplichtingen ten aanzien van de geallieerde mogendheden niet in overeenstemming te brengen zouden zijn; anderzijds, dat de

Sovjet-unie de listige plannen verijdeld had van degenen, die eens te meer getracht hebben tusschen Duitschland en de U.S.S.R. vijandschap te stichten. Onder deze omstandigheden kwam het Britsch-Fransch-Turksche verdrag op den 19den October dan eindelijk tot stand, hetwelk thans minder merkwaardig is om den, in vrij algemeene termen gestelden, verdragtekst zelf, dan om het toegevoegde protocol, waarin bepaald is, dat Turkije niet tot een handelend optreden verplicht kan worden, indien het daardoor in oorlog zou komen met de Sovjet-unie. Een in verband met Turkije's positie zeer begrijpelijke clausule, doch tegelijkertijd ook weer een goede mogelijkheid voor de Geallieerden, zich eventueel opnieuw van een Russische agressie niets aan te trekken. Met den oorspronkelijken opzet, binnen het raam van een algemeen antiagressie-front, heeft het verdrag dan ook niets meer gemeen; het is zuiver een oorlogsinstrument geworden, en als zoodanig, ook na het mislukken der Turksch-Russische onderhandelingen, van een niet te miskennen waarde. Immers, het verschaft aan Engeland een nieuw uitgangspunt voor zijn Balkanpolitiek, en tevens de mogelijkheid ingeval van *Duitsche* agressie (tegen Roemenië b.v.) met zijn vloot via de Dardanellen in de Zwarte Zee te komen, terwijl daarnaast het verdrag nog een diplomatiek pressie-middel vertegenwoordigt, geschikt, om in verschillende richtingen gebruikt te worden, b.v. om Roemenië aan te sporen, bij eventueele Duitsche eischen het been strak te blijven houden, of om Mussolini er van te weerhouden, aan Duitschland's zijde met de wapenen partij te kiezen.

Met de sedert 4 November geopende mogelijkheid, uit de Vereenigde Staten zooveel wapentuig en oorlogsgrondstoffen te kunnen weghalen, als de Fransch-Engelsche vervoercapaciteit (en het oorlogsgevaar) maar toelaat, beteekent ook de alliantie met Turkije dus wel degelijk een succes. Een paar voordeden overigens, die Londen wel heel dringend gebruiken kon ook, kijkt men tenminste eens naar de andere zijde van de balans, waar Britsch-Tndië genoteerd staat als een al heel weinig goeds belovende verliespost. In tegenspraak met de belofte van Lord Montagu, waarbij in ruil voor het verder blijven bieden van steun aan het moederland de status van dominion aan Britsch-Indië werd toegezegd, is sedert dien (1917) de toestand aldaar slechts in zooverre veranderd, dat

Indië van een Kroon-kolonie een soort protectoraat is geworden, met beperkte medezeggenschap in de aangelegenheden van binnenlandsch bestuur, doch zonder eenige stem inzake de defensie en het buitenlandsch beleid. De Engelsche regeering heeft derhalve de bevoegdheid, geheel op eigen gezag Britsch-Indië met andere mogendheden in staat van oorlog te verklaren, wat zij in September dan ook gedaan heeft, zonder daaromtrent eerst het Indische parlement, te Delhi te raadplegen. Zou men in Londen toen werkelijk gedacht hebben, met het abrupt stellen van een voldongen feit de Indische vuile wasch binnenshuis te kunnen houden? Dan is men ook daarin wel weer zeer bedrogen uitgekomen, want oogenblikkelijk na de oorlogsverklaring liet de Congrespartij (d.i. de Indisch-nationalistische, in Britsch-Indië tevens grootste, partij) aan de Engelsche regeering weten, slechts met haar te willen meegaan, indien Engeland bewijzen wilde, oprecht te zijn in den strijd tegen onderdrukking en vóór democratie en vrijheid, door aan het Indische gemeenebest ten spoedigste autonomie te verleenen. Mocht het Engelsche opperbestuur hiertoe niet willen besluiten, dan zouden de Indische nationalisten den oorlog alleen kunnen beschouwen als een strijd tusschen tweeërlei imperalisme, en dus niets met dien strijd van doen willen hebben. In antwoord hierop kwam namens de Engelsche regeering een uiterst breedvoerig betoog van den Onderkoning, met de belofte een reconstructie van de centrale regeering, waarbij met de wenschen der nationalisten zou worden rekening gehouden, in overweging te zullen nemen, doch eerst na beëindiging van den oorlog. Tot zoolang zou een consultatief college in het leven geroepen worden, gevormd door de leiders der Indische partijen, onder voorzitterschap van den Onderkoning. Ter nadere motiveering van deze weigering, aan de nationalistische wenschen op korten termijn tegemoet te komen, voerde de Engelsche regeering nog aan, dat eerst Britsch-Indië zijn interne geschillen zou dienen bij te leggen, alvorens voor zelfbestuur voldoende geschikt te zijn; zonder eenheid geen democratie.

Hoe het Britsche antwoord bij de Congrespartij ontvangen werd, bewijst het beste dit gedeelte van Ghandi's commentaar, waar hij zegt: ‘De lange uiteenzetting van den Onderkoning bewijst alleen, dat de oude politiek van divide et impera zal blijven bestaan. Voor

zoover ik zie, zal het Congres hier niet aan deelnemen, noch kan Indië, dat de opvattingen van het Congres huldigt, deelgenoot zijn aan Engeland's strijd tegen Hitler. De verklaring van den Onderkoning heeft duidelijk aangetoond, dat er voor Indië geen democratie bestaan zal, zoolang Engeland dat kan verhinderen.'

Aldus staan beide partijen weer heel scherp tegenover elkaar, en al is het van Indische zijde voorloopig nog bij woorden gebleven, het terugtrekken van de vertegenwoordigers der Congrespartij uit alle bestuurslichamen wijst er toch op, dat er in de naaste toekomst tusschen de Engelschen en Indiërs in ieder geval niet zal worden samengewerkt. Hetgeen een weinig bemoedigend vooruitzicht is, niet alleen voor Engeland, doch, zij het ook in mindere mate, evenzeer voor andere koloniale mogendheden, in welker gebieden de weêrslag van dit openlijke en zoo agressieve Britsch-Indische zelfstandigheidsstreven ongetwijfeld niet zal uitblijven. Het zou daarom ook in dit opzicht van algemeen Westersch belang zijn, indien het Engelsche Imperium door een spoedigen vrede in staat gesteld zoû worden, zijn Aziatische problemen in rustig overleg en langs de lijnen van geleidelijkheid tot een allen bevredigende oplossing te brengen.

Voorloopig echter, mogen de Britten slechts hopen, voor ernstige complicaties behoed te worden, waarin tevens voor een groot deel de verklaring ligt, waarom er ten aanzien van het Russische optreden in Oost- en Noord-Europa maar net moet worden gedaan, alsof men niets bemerkt. Wat overigens sneller kan veranderen, dan men voor mogelijk houdt, toch lijken de Sovjets voorloopig nog lang niet aan een Indisch avontuur toe te zijn, daar eerst de moeilijkheden met Finland, en daarna wellicht nog eenige zaken op den Balkan geregeld moeten worden.

In de Finsch-Russische onderhandelingen is nog maar weinig schot gekomen, terwijl op het moment van schrijven beide partijen, naar daarover verluidt tenminste, heel vriendschappelijk, maar toch sine die uit elkander zijn gegaan. Het is ook weer niet weinig, wat door Moskou van de Finnen gevorderd wordt; in de eerste plaats een verdrag van wederzijdschen bijstand, naar model zooals met de drie Baltische staten werd afgesloten, en waarbij door de Russen o.m. een soort pachtgebied voor den aanleg van een vlootsteunpunt in de Finsche Golf verlangd wordt. Verder voorzagen

de Russische voorstellen in een gebiedsruil in Karelië, terwijl mede nog geëischt werd een demilitarisatie van de zuidelijke Finsch-Russische grens. Al moge het ook waar zijn, dat men met vèrdragend geschut van Finsch territoir af Leningrad zou kunnen platschieten, toch moeten de Sovjet-diplomaten wel over een grenzelooze en hoogst zwartgallige fantasie beschikken, om den laatst gestelden eisch te durven motiveeren met een 'zich bedreigd voelen'. Hoe ter wereld zouden de drie millioen Finnen ooit met succes kunnen marcheeren tegen het onmetelijk groore Russische Rijk, dat zich misschien voor heel Europa samen nog niet beangst hoeft te voelen? En zou het ooit eens gebeuren, dat een of andere groote mogendheid zich van die Finsche zuidgrens zou willen bedienen, welnu, dan is sedert de jongste ontwikkeling in de Oost-Europeesche politiek de Sovjet-unie daar altijd toch nog zelf bij, om zulks in de kiem te kunnen smoren. Neen, wat de Russen beoogen, is maar al te duidelijk: een vierde protectoraat, waarmee weer verder hersteld wordt, wat eens in het Rusland der Czaren tot een geheel vereenigd was.

De Duitsch-Russische vriendschap blijft zich ontwikkelen, gelijk dit op grond van beider belangen logisch mag worden geacht. Het is daarom ook absoluut niet bevreemdend, uit de U.S.S.R. te vernemen, hoe zij daar consequent aan hun neutraliteitspolitiek willen getrouw blijven. Wat zouden de Duitschers op dit oogenblik kunnen hebben aan militairen steun? Eerder, dat zij op eigen terrein de sovjet-troepen liever niet zien komen dan wel, maar waar Duitsch land inderdaad, en zelfs zeer dringend, behoefte aan heeft, is een overvloedige invoer van allerlei grondstoffen, die het kan betalen door middel van een fikschen uitvoer van eindproducten. Rusland daarentegen heeft groote behoefte aan diverse fabrikaten, die het zelf (nog) niet maken kan, en verder vooral aan economische organisatie. Hieraan ontbreekt het den Russen feitelijk nog aan alles, de opvolgende Vijfjaren-plannen, het Stachanov-systeem, en de G.P.Oe ten spijt. Het beeld is duidelijk: Duitschland en de Sovjet-unie hebben elkander noodig en vullen elkander aan, wat bij beide mogendheden zoo scherp bewust geworden is, dat zij voor de meest energieke maatregelen niet zijn teruggedeinsd, om territoriale twistpunten 'eens en voor al' (zeg: voor onbepaalden tijd) uit den weg te ruimen. Men zal er terwille van de mogelijkheden

voor het Europa van morgen dan ook goed aan doen, zich niet, geïnspireerd door sommiger, overigens zeer begrijpelijke, wenschdroomen, te laten wegvoeren in het onwezenlijke, maar enkel het Duitsch-Russische samengaan te leeren zien voor wat het nu eenmaal is: een politieke realiteit.

Politieke realiteit sluit echter geenszins uit, dat ieder vogeltje blijft zingen, zooals het gebekt is, wat behalve in Rusland en Duitschland, vooral heel sterk naar voren komt in de houding van Italië, welke momenteel in het bijzonder gekenmerkt wordt door deze drie punten: - in rustige afwachting - trouw aan de As, het onderhouden van normale betrekkingen met de Sovjet-unie, felle afkeer van het communisme. Onderwijl gaat Italië haast onopgemerkt zijn gang, de eigen positie zoo veel mogelijk te versterken en te consolideeren, speciaal op den Balkan, waar de kansen thans gunstiger staan dan ooit, wegens de gebondenheid elders van de andere belanghebbenden en het ontbreken van den lust bij dezen, althans bij de Geallieerden en Duitschland, om het streven der Italianen al te actief tegen te werken. Aldus kan het best waar zijn, wat vele geruchten daaromtrent beweren, dat er onder Italiaansche leiding een neutraal blok van Balkan-staten in de maak is. Toch zal men een dergelijke constellatie nog wel niet al te spoedig mogen verwachten, daar, afgezien van andere moeilijkheden, alleen Bulgarije al een groot probleem op zich zelf is. Geplukt als dit land werd tot tweemaal toe, in 1913 en na den wereldoorlog, koestert het al sedert jaren den wensch naar revisie van de desbetreffende verdragen. Het heeft aanspraken op Roemenië, op Griekenland en op Zuid-Slavië, waarvoor achtereenvolgens om hulp gevraagd werd bij Duitschland en Italië, en laatstelijk bij.... de Sovjet-unie. Het Balkan-spel heeft dikwijls weliswaar een bloedig, maar altijd een boeiend karakter bezeten, en opnieuw belooft het, interessant te worden.

Het leven is dikwijls wreed, en de middelen, waarvan de menschheid zich pleegt te bedienen, om haar doeleinden te verwezenlijken, zijn doorgaans verre van fraai. Zoo was het vroeger en zoo is het nu; zoo gaat het in de wildernis en zoo gaat het in de ‘beschaafde wereld’. Maar één ding heeft al van oudsher en onder de meeste volkeren slechts verontwaardiging en afschuw kunnen verwekken, de sluipmoord. Ook de politieke sluipmoord,

onverschillig tegen wien gericht, of op welke gronden begaan, en aldus gezien behoeft het ook geen nadere verklaring, waarom de meeste staatshoofden en regeeringen der niet belligerente mogendheden over het mislukken van een op Hitler gemunten aanslag spontaan hun voldoening hebben uitgesproken. Kort nadat de Führer op 8 November den Bürgerbräukelder verlaten had, waar hij, der traditie getrouw, temidden van de oudste en meest vertrouwde leden der N.S.D.A.P. de herdenkingsplechtigheid voor de gevallenen van 1923 bijwoonde en daarbij een redevoering hield, had een geweldige ontploffing in den kelder plaats, die, zooals het onderzoek reeds kon uitmaken, door een zeer ingenieus opgestelde tijdbom veroorzaakt is. Hitler en diens naaste medewerkers mochten gespaard blijven, echter van de, nog in den kelder aanwezige, oud-strijders der beweging werden zeven gedood en meer dan zestig gewond....

Politiek gesproken, had men vrijwel niets dommers kunnen begaan en moeilijk een slechter dienst aan de mogelijkheden op vrede kunnen bewijzen, dan met dezen aanslag gebeurd is. Slechts zij, die het Duitschland van heden niet kennen of het niet willen kennen, hebben van deze helsche machine iets anders durven verwachten dan bereids de werkelijkheid gedemonstreerd heeft, n.l. dat het Duitsche volk nu nòg meer dan tevoren al geneigd is, zijn Leider te gelooven en te volgen door dik en door dun, en dat de laatste restanten vredeswil reeds vrijwel verpletterd zijn door het met den dag sterker wordende verlangen, voor den aanslag op ‘unserem heissgeliebten Führer’ bloedig wraak te nemen op hen, die men in Duitschland daarvoor verantwoordelijk houdt.

Alweer een kans minder voor den vrede, en dit juist, terwijl H.H.M.M. Koningin Wilhelmina en Koning Leopold met een nobel gebaar nogmaals Hunne goede diensten hadden aangeboden, om met alle denkbare middelen, en in een geest van vriendschappelijk begrip, het vinden van factoren voor een te treffen accoord tusschen de oorlogvoerende partijen te vergemakkelijken. Naar uit ondubbelzinnige betuigingen van adhaesie uit haast alle neutrale landen van Europa blijken kon, werd algemeen het koninklijk aanbod met hartelijkheid ontvangen, tevens met een goede hoop op welslagen. Noch deze unanieme roep der neutralen, noch een stap van Koning Carol van Roemenië en van generaal Franco ter

ondersteuning van het Nederlandsch-Belgisch vredesinitiatief, hebben er evenwel toe kunnen bijdragen. dat ook maar één der partijen zich een weinig toeschietelijk heeft willen betoonen. De antwoorden van Engeland en Frankrijk, wat de hoofdzaken betreft van vrijwel gelijken inhoud, kwamen het eerst binnen; het waren zeer hoffelijk gestelde nota's, waarin echter niet veel meer te lezen was, dan de reeds overbekende redenen, waarom men aan geallieerde zijde gemeend had, de wapens te moeten opnemen, benevens de niet minder bekende voorwaarden (‘herstel van door Duitschland begaan onrecht’, en ‘garanties voor een duurzamen vrede’), waaronder Frankrijk en Engeland bereid zouden zijn, hun wapenen neer te leggen. Hiermede hadden de Geallieerden het hernieuwe aanbod van goede diensten dus van de hand gewezen, want alle schoone bewoordingen ten spijt, verlangden zij van het Duitsche Rijk toch niets anders dan voorstellen, neerkomende op capitulatie. Mocht iemand wellicht nog de hoop gekoesterd hebben, dat een nadere bestudeering van deze antwoorden wellicht ergens nog nieuwe en veelbelovende perspectieven zou openen; een in diezelfde dagen door Churchill uitgesproken radio-rede, nog feller en scherper tegen Duitschland, dan men van dezen minister in het algemeen al gewend is, moest al dergelijke illusies toch wel te niet doen. Behoefde men nu op het Duitsche antwoord nog te wachten, om te kunnen weten, wat het behelzen zou? In den avond van den 15en November werden de ambassadeur van België en de Nederlandsche gezant bij rijksminister Von Ribbentrop in de Wilhelmstrasse uitgenoodigd, waar hun werd medegedeeld, dat, ‘na de bruuske weigering van het aanbod van goede diensten van H.H.M.M. de Koningin der Nederlanden en den Koning der Belgen door de Britsche en Fransche regeeringen, ook de Duitsche regeering het aanbod daarmee als afgedaan beschouwt’.

Een andere reactie had onder omstandigheden heel moeilijk verwacht mogen worden, doch de vorm, waarin zij tot uiting werd gebracht, naar diplomatiek gebruik mogelijk geheel correct, was dan toch zeker niet de meest elegante, daar ongetwijfeld onze Koningin zoowel als Koning Leopold op een stap hunnerzijds, gericht aan de staatshoofden der oorlogvoerende mogendheden *persoonlijk,* van die staatshoofden een rechtstreeksch antwoord hadden mogen verwachten.

Met dat al, de vrede is weer verder naar den achtergrond gedrongen, en der menschheid blijft thans niet meer dan de hoop, dat, door het voorloopig nog uitblijven van bloedige operaties, wellicht straks een derde initiatief tot resultaten zal leiden. Afwachten en nog eens afwachten; mogen de zenuwen het uithouden!